# THEOLOGICA

## DOGMATA

# DIONYSII PETAVII

E. SOCIETATE JESU

SAINT-QUENTIN. — IMPRIMERIE JULES MOUREAU, GRAND'PLACE, 7.

# DOGMATA

## THEOLOGICA

# DIONYSII PETAVII

E SOCIETATE JESU.

---

## EDITIO NOVA

DISSERTATIONIBUS AC NOTIS F. A. ZACHARIÆ, ALIORUMQUE, NECNON ADRIANI LECLERC SELECTIS NOTIS, ALIISQUE NONNULLIS NUNC PRIMUM EDITIS ILLUSTRATA ET ORNATA, CUI ACCESSIT INDEX GENERALIS TUM VERBORUM, TUM RERUM LOCUPLETISSIMUS, NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITUS, CURANTE

J.-B. FOURNIALS

PAROCHO S. SATURNINI, CANONICO HONORARIO INSIGNIS ECCLESIÆ METROPOLITANÆ ALBIENSIS, OLIM MINORIS SEMINARII CASTRENSIS MODERATORE.

## TOMUS SEXTUS

IN QUO RURSUM DE INCARNATIONE VERBI AGITUR

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 9

---

M DCCC LXVII.

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

## DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER SEXTUS

IN QUO AB HÆRETICI NUPERI CALUMNIIS, CYRILLI, ET EPHESINÆ SYNODI INTEGRITAS FIDEI, ET AUCTORITAS DEFENDITUR; AC NESTORIUS, QUEM ILLE CATHOLICUM FUISSE DICIT, RECTE PRO HÆRETICO DAMNATUS OSTENDITUR.

---

## ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ

*Exponitur libri hujus argumentum, et scribendi causa. Cujusmodi liber ab anonymo scriptore contra Cyrillum, et Ephesinam synodum sit editus.*

Quæ fuerit hujus conscribendi libri occasio

In gravissimis ætatis hujus incommodis, ac vitiis non postremo loco reponenda est opinandi de catholicæ fidei rebus infinita hominum libertas et licentia. Quæ tam late propagari, ac se adeo intemperanter efferre cœpit, ut ad quælibet tum docenda, tum discenda, et profitenda complures apprime ingenio ac voluntate sint parati. Equidem non istud magis alias animadvertisse mihi videor, quam his postremis annis, quibus novarum, et alienarum ab usu Ecclesiæ opinionum, ac dogmatum mire se copia, et varietas effudit. Nihil de cæteris conqueror, quæ jam audita vulgo, pervagataque sunt. Rem narro non multis fortasse cognitam: sed ad ejus, quod dixi, capiendum specimen imprimis idoneam. Editus est anno superiore 1645 liber quidam, vel portentum libri potius: cujus argumentum est ejusmodi, quale nemo suspicari posset, nemo sine horrore, et execratione legere. Hoc enim demonstrandum suscipit, Nestorium impurissimum hæresiarcham, pium et catholicum fuisse: illos autem, a quibus condemnatus est, Cyrillum, et Ephesinam synodum, hæreticos, et impios: ab quibus injuste, ac per vim, et tyrannidem oppressus Nestorius, non solum inter Ecclesiæ doctores, et magistros sit habendus; sed inter martyres quoque numerandus.

Anonymi in Cyrillum et in Ephesinos Patres calumniæ.

Nam de Cyrillo *, et Ephesinis illis Patribus nefanda, et hactenus inaudita circulator iste garrit; Apollinaris, Valentini, Manichæi, Eutychis, et Dioscori socios, et participes illos nominans, ad quos insuper adscribit Gregorium Thaumaturgum, Dionysium Alexandrinum, Athanasium, et Chrysostomum. Quinetiam in Trinitatis dogmate graviter lapsum eumdem esse Cyrillum, et ante hunc Hilarium affirmat. Sanctissimam porro Virginem neque θεοτόκον, neque Dei matrem esse proprie; et ab istis vocibus abstineri satius fore. *Deiparam.* Communionem, quam vocant, idiomatum nec esse revera; nec in Scripturis reperiri. Sed neque de naturarum in Christo copulatione satis religiose, ac sobrie sentit de quo, ut et reliquis omnibus, plenius ex hac nostra disputatione constabit.

Hujus auctor dissertationis nomen suum iis, quibus cum libro suo damnandus erat, silentii tenebris oppressit. Hoc unum tamen, quod scire interfuit, secta se esse Calvinianum indicat; uti ne illud ignoraremus, undenam consentaneum sit talia perfidiæ portenta, et venena prodire. Cæterum scriptus ille liber est impuro, et inquinato sermone; in quo styli barbaries cum argumenti immanitate contendit. Est enim putidum, et ab omni

* Iniquior in Cyrillum etiam Dupinius fuit, etsi illum postea de pristina sententia discessisse narrat eruditus P. Doucin in Historia Nestorianismi, qui etiam Cyrillum egregie defendit. Pro Cyrillo pugnant etiam Thomassinus, Leo Allatius in Vindiciis synodi Ephesinæ, et Cotelerius T. I. monum. Eccles. Græcæ. F. A. Z.

cultu, et munditia destitutum genus orationis; nec habet quidquam, quod hujus sæculi felicitatem, et elegantiam sapiat. In quo etsi minime morosus, ac fastidiosus esse soleo: tamen in illa hominum indole, qui theologos nostros in scholis suis impolite, ac parum Latine dicentes irridere non cessant, prætereundum hoc non fuit, quod in aliis dissimulari debet, vitium locutionis. Verum leve istud est ac tolerabile, præut est rerum, quæ verborum sordibus istis continentur, et argumenti impietas, ac fœditas, quam paulo ante commemoravi. Ecquis porro tam insperata, tamque horrida recensenti mihi sensus animi fuerit, de suo pius quilibet, et christianus lector æstimare poterit. Me quidem non mediocriter cogitatio ista commovit, quod hoc exemplo, et instituto videbam aditum dari improbis, et ingenio pariter atque audacia præditis hominibus ad conturbandam, evertendamque funditus Ecclesiæ fidem. Quod enim est tam sanctum, tamque usu, et ætate corroboratum, ac tam auctoritate fundatum illius decretum, quod non similibus, atque impostor usus iste est, argumentorum calumniis, et argutiis ad vexandum oppugnandumque pateat? Quis est autem ex illis sanctissimis, eruditissimisque Patribus, qui formandis, et concipiendis plerisque fidei dogmatibus præfuerunt, cujus ex libris vox, et sententia aliqua decerpi nequeat, quæ deteriorem in partem ambiguitate ipsa possit, vel maligna interpretatione torqueri? ut, quod in Cyrillo, Athanasio, aliisque iste statuit, ad universos hæresis, et impietatis infamia ista pertineat.

Nam de conciliis œcumenicis quid dicam? quorum nemo est Christianus, quin sacrosanctam, et Gregorii M. judicio, supparem Evangeliis auctoritatem suscipiat? in quibus, ut ait Tertullianus [1], « ipsa repræsentatio totius nominis christiani magna veneratione celebratur. » At furiosus ille synodum Ephesi habitam, cum eo, qui pars illius maxima fuit, Cyrillo proscribere, et hæresis insimulare non dubitavit. Quo in uno concilio reliqua omnia damnavit: quandoquidem nec ullum post habitum fuit, quod non illius decreta nominatim approbarit: et iisdem fere de causis etiam anteriora rejici oportebit, propter quas Ephesinum repudiandum esse censuit. Tum vero, uti recte scriptum est a Leontio [2], « qui synodis repugnant, non jam contra aliquos, sed contra omnes Christianos seditionem faciunt. » Nam quod illo suo facto profectum eatenus putat, ut ab conciliis abjudicata *infallibilitas* (sic enim loquitur) in solidum Scripturæ sacræ cederet, nihil istud est. Licebit enim non dissimili, atque ille fecit, interpretandi fuco, et cavillatione, quantumvis expressis, et disertis sacrorum librorum testimoniis illudere. Sed de hoc alias.

Nunc ad librum illum revertor: vel ostentum potius ætatis nostræ: quo libro pluribus abhinc sæculis capitaliorem nullum exstitisse constat. Hunc mihi confutare hoc loco est animus, ejusque fraudes, ac sacrilega mendacia convincere. Quod ea spe aggredior, ac fiducia, ut jam nunc denuntiare, ac polliceri non verear, palam me esse facturum, nihil ibi subtile, valdeque metuendum esse, aut ad enodandi operam laboriosum et molestum. Quod autem difficilis, ac perobscuræ quæstionis rem esse credidit, eamque magna pompa, et ostentatione jactavit, id illius est factum inscitia: quod nec Cyrilli, cæterorumque Patrum sensus, ac loquendi modos assecutus est: neque Nestorianæ hæresis, et ad hanc opprimendam, Cyrillianæ, Ephesinæque totius actionis, controversiæ arcana perspexit. Quæ qui diligenter observata, et notata habeat, non eum fallet inanis illa difficultatis species, quæ hebetem aciem imperiti istius nebulonis perstrinxit. Sed hujus promissi nostri fidem res ipsa comprobabit, et contra librum illum suscepta consequens disputatio: ad quam favente numine, bene, uti spero, successuram; utilem certe, et a multis expetitam, deinceps animum ac stylum convertimus.

1 *De Jejun.* c. XIII.— 2 Leont. t. IV, par. II *Bibl.* col. 1019.

## CAPUT PRIMUM.

*De hypostasi et usia disputatur. 2. Hypostasis variæ notiones expositæ. 3. Quomodo, et quando significatione distingui cœpit ab usia. 4. Etiam ante receptam utriusque differentiam, a natura distinctam fuisse hypostasim. 5. Neque penitus cum* οὐσίᾳ *promiscue habitam. 6. Explicatur hypostasis vera ratio: eaque duplex, tum ut naturam individuam, et reipsa exstantem, tum ut suppositum significet. 7. Utrumque illustratur ex Joanne Damasceno, et aliis theologis. 8. Nonnunquam Patres hypostasis eam notionem assumunt, quam illi retinent, contra quos disputant.*

I. Quæ duæ voces in Trinitatis, et Incarnationis explicandis dogmatibus magno usui sunt; eædem hac in disputatione, quæ tota duobus ex illis proficiscitur, apprime sunt necessariæ, ὑπόστασις, et οὐσία: quarum hoc initio bene perspecta, diligenterque provisa tum notione nobis opus est; tum vero differentia. Ac de utrique vocabulo subjecta proprietate uberrime dictum est in quarto *de Trinitate* libro: neque quidquam illic est omissum, quod in præsenti desiderari possit, præter pauca quædam, de usu vocum illarum apud Cyrillum, aliosque veteres: cujus accuratiorem indagationem exigit a nobis tum istorum, quorum patrocinium sumpsimus, auctoritatis propugnandæ studium nostrum: tum eorumdem adversarii, et calumniatoris Anonymi confutanda temeritas, et inscitia. Quamobrem cujusmodi in usurpandis nominibus istis ratio Cyrilli præsertim fuerit: de quo in quarto illo libro nonnulla quoque sunt exposita: fusius, et enucleatius dicere hic oportet; cæteris interim parce, obiterque commemoratis, sine quibus illa tradi nequeunt, quæ proprie hoc loco disputantur.

II. Hypostasis apud Græcos theologos vocabulum (ab hoc enim disserendi capiendum est primordium) ex primaria impositione significat id quod exstat revera, et solide consistit; non specie sola: vel quod fluxum non est, nec dilabitur, atque evanescit. In quo duæ sunt distinguendæ notiones ad negotium nostrum valde utiles, altera est, ut ὑπόστασις opposita sit τῷ μὴ ὄντι, *ei quod nihil est*, nec existitit reipsa: sed fictum, adumbratumque est. Cujus dissimilitudinis vim apte Tullius expressit initio *Tusculanæ* tertiæ, ubi de falsæ inanisque studio gloriæ disserens, « Consectaturque, ait, nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. Est enim gloria solida quædam res, et expressa, non adumbrata. » Hæc est propria ratio τῆς ὑποστάσεως, ut sit solidum aliquid, et eminens, ac verum, non adumbratum, et inane. Altera significatio, est, qua res aliqua declaratur non vere exstans solum, et quæ non plane est nihil: sed quæ insuper consistit, et permanet, cui τὸ ἀνυπόστατον opponitur, *caduca res, et fluens; neque statum habens*. Sic tempus, et motus, et id omne cujus natura in continuata successione partium, ac transitione posita est, ὑποστάσει carere dicitur: tum quidquid ætatem non fert, ac cito finitur, et interit, ut sunt humanæ res omnes, et mortales. Ita Gregorius Nyssenus in *Catechetico* libro, capite primo, naturam nostram vocat « corruptelæ abnoxiam, et infirmam: cujus rei gratia brevis est vita; virtus ipsa non consistit; neque verbum, vel ratio stabilitatem habet [a].» Et subinde discrimen explicans increati, creatique Verbi, « Etsi, inquit, Verbum Dei dicitur, non in ejus impulsu, qui loquitur, exstantiam habere putabitur, ad similitudinem nostri, ad hoc transiens ut non sit [b]. » Tum paulo post idem Dei Verbum λόγον ἀΐδιον, et ὑφεστῶτα, *sempiternum, et consistens* vocat, ejus videlicet proprium naturæ, quam ἑστῶσαν φύσιν, *stantem, nec dilabentem*, nuncupat. At postea Patrem esse dici: *a quo Filius habet* ὑπόστασιν: ubi prioris est significationis, et idem est, atque *esse*, vel, ut vulgo loquuntur, *existentia*[c]. Sic in quinto capite cum *totius mundi* ὑπόστασιν *pendere* ait *ex virtute Verbi*, pro eo quod est *esse*, vel *in rerum existere natura* sumitur: quam mox σύστασιν appellat, hoc est *constitutionem*, vel *existendi statum*, quam barbari *consistentiam* vocant, *compactionem*, et *coagmentationem* nominare possis. Sic Irenæus: « Non enim specie, et opinione sola, sed vera

Hypostasis et usia, natura.

Hypostasis variæ notiones.

Hypostasis.

Hypostaseos

Hypostasi.

Hypostasim.

a GREGOR. NYSS. Ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὴ, καὶ ἀσθενὴς ἡμῶν ἡ φύσις, διὰ τοῦτο ὠκύμορος ἡ ζωὴ, ἀνυπόστατος ἡ δύναμις, ἀπαγὴς ὁ λόγος.

b Ibid. Οὐκοῦν κἂν λόγος θεοῦ λέγεται, οὐκ ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ φθεγγομένου καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔχειν νομισθήσεται, καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου μεταχωρῶν εἰς ἀνύπαρκτον.

c Ibid. Πρὸς ἐκεῖνον παρ' οὗ τὴν ὑπόστασιν ἔχει.

exstantia fiebant [a].» Interpres suo more barbarissans : « Non enim putative hæc, sed in substantia veritatis fiebant. »

*Hypostasis.* Ibi ὑπόστασις pro vero et solido, nec solum apparente, reipsa vero minime cohærente sumitur. Ac videtur idem fons esse notionis utriusque paulo ante notatæ, ut τῷ μὴ ὄντι, *Hypostasis et subsistens.* hoc est *nihilo*, ὑπόστασις et τὸ ὑφεστὼς ex adverso respondeat. Quod enim fluxum est et transiens, ut ea sunt, quorum in cursu, et successione natura posita est; id etsi aliquid est, dum fluit, ac transit, potest tamen nihili instar duci, et non esse censeri, quoniam ad hoc properat, ut non sit : imo diffluentibus, et occidentibus vicissim partibus suis, ipsum in quo consistat, non habet. Hinc illa de tempore, ac motu difficilis, et laboriosa quæstio, quorum vix a peritissimis philosophis conditio et natura dignoscitur : quia statum non habet, id est στάσιν, sive ὑπόστασιν. Eodem jure creatæ res omnes, quæ stabilitatem non habent, atque oriendi, intereundique vicibus *Hypostasi.* propagantur alternis, et nihil esse, et ὑποστάσει carere dicuntur. Seneca philosophus in libro *de vita beata*, capite VII, *Substantiam* usurpavit ea notione, cum sic scripsit. « Itane potest quidem ulla ejus esse substantia, quod venit, transitve celerrime, in ipso usu sui periturum. » Hinc Vicentius Lirinensis « personam non simulatoriam , et transeuntem opponit substantivæ, ac permanenti ; » qualem homini Christo, vere et catholice tribuit, divinam scilicet, non ut Nestorius, solo, sine re, vocabulo constantem. Sic Hieronymus epistola LVII, ubi hypostasim idem quod usiam esse dicit ; « Una est Dei, et sola natura, quæ vere est, inquit. Id enim, quod subsistit, non habet aliunde ; sed suum est. Cætera quæ creata sunt, etiamsi videantur esse; non sunt, quia aliquando non fuerunt ; et potest rursum non esse, quod fuit. » Non alienum est ab hac *Usiæ et hypostaseos.* οὐσίας, et ὑποστάσεως interpretatione quod scribit Hilarius in libro *de Synodis* : « Essentia, inquit, est res quæ est, vel ex quibus est : et quæ in eo quod maneat subsistit. Dici autem essentia, et natura, et genus, et substantia uniuscujusque rei poterit. Proprie autem essentia idcirco est dicta, quia semper est. Quæ idcirco etiam substantia est, quia res, quæ est, necesse est subsistat in sese ; quid quid autem subsistit, sine dubio in genere, vel in natura, vel substantia maneat. » Hic Hilarius *substantiam* et subsistentiam pro hypostasi sumpsit, quam eamdem cum οὐσίᾳ, vel *natura*, sive ut vocant, *genere*, esse credidit ; sive *essentia* ; quam cum ab eo dictam vult, quod sit semper : alludit ad receptam illam apud Latinos olim etymologiam nominis οὐσίας, ab eo quod est οὖσα ἀεί, de qua scripsi in fine capitis sexti libri primi *de Deo*. Quod ad ὑπόστασιν spectat, ea nonnunquam pro substantia sumitur, non quæ per se subsistit solum, hoc est, quæ non accidentis inhæret modo, sed quæ ab alia disjuncta manet, ac perennat. Ita dialogi Græci cujusdam *de Trinitate* scriptor, qui tribuitur Hieronymo, solum hominem obtinere ait animam ὑποστατικὴν, quia sola hæc a corpore divulsa [b]. *Hypos[tasis] cam[...]*

*Usia [et] hypost[asis]* Hoc modo οὐσία et ὑπόστασις pro uno, eodemque ab antiquioribus habita sunt, atque adeo ab ipsa synodo Nicæna, et ab Athanasio; ut in quarto *de Trinitate* libro demonstratum est.

*Qu[o] temp[ore] hypos[tasis] ab [usia] distin[gui] cœp[erit]* III. Postea distingui cœpere duo illa, medio circiter labente sæculo quarto, ac sub Antiochenum schisma, in quo tres illa in urbe constituti sunt episcopi, duo catholicæ partis; tertius Arianæ, de quo in eodem libro, capite quarto actum est pluribus. Tum vero hujusmodi inter οὐσίαν, et ὑπόστασιν fixa *Usi[a] hypost[asis]* differentia est, ut οὐσία naturam communem significaret [1], ac multis communem individuis ; ὑπόστασις vero singularem, et individuam, certisque determinatam qualitatibus, et proprietatibus, quæ in unum tantummodo convenirent. Hujus discriminis propugnator est Cyrillus Alexandrinus in dialogo primo *de Trinitate* : cujus verba, ut et aliorum quamplurimorum, descripsimus in capite septimo libri quarti *de Trinitate* [2].

*Us[ia]* Tum igitur Christiana theologia a profana, et Aristotelea philosophia in usu nominis οὐσίας paululum dissidere cœpit : ut Anastasius Sinaita [3], Theorianus, aliique tradunt. Nam Aristoteles *in Categoriarum* libro, capite de substantia, οὐσίας nomen primo et proprie illam significare vult, quæ singularis est, et in plures non communicatur : ut sunt hic homo, hic equus : quam idcirco substantiam primam vocat : secundo vero loco significare ait, genera

*a* IREN. lib. V, cap. I, cit. a Theodor. dial. II. Οὐ γὰρ δοκήσει ταῦτα, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει ἀληθείας ἐγίνετο.

*b* Dial. *de Trin.* editus a Feder. Mor. Ψυχὴν γὰρ ὑποστατικὴν μόνος ὁ ἄνθρωπος κέκτηται.

1 Vide l. IV *de Trin.* c. VII.— 2 § 4.— 3 Cit. in IV *de Trin.* c. I, § 2.

et species, quibus primæ illæ, et individuæ continentur, atque hanc, οὐσίαν δευτέραν, id est *secundam substantiam* appellat.

Cum autem in Aristotelea philosophia, et apud humanæ sapientiæ auctores omnes, οὐσία, vel φύσις, hoc est *substantia* quælibet, ac *natura* singularis, se tota differat ab alia natura, vel substantia singulari; et sit ἰδιοσύστατος, quod est *per se subsistens*, et ab alterius cujuslibet consortio, et copulatione divulsa : duo quædam ab illis diversa christiana sapientia didicit totidem ex primariis religionis nostræ mysteriis, Trinitatis, et Incarnationis : alterum, non omnem naturam particularem, incommunicabilem esse : quod ex priori dogmate sumus edocti. Nam divina natura, cum sit una, et simplex, et eatenus individua personis tribus eadem numero communis est; alterum, non omnem individuam naturam esse ἰδιοσύστατον, hoc est, *per se*, et non in altero, vel vel alterius ope *consistentem*, et cohærentem : quod ex Incarnationis mysterio percepimus; in quo natura etsi singularis, et una numero sit, non tamen per se subsistit. Utrumque veteribus philosophis ignotum propterea fuit quod nulla humana ratio eo pertingere potuit : nec aliter istud quam fide, ac divina significatione capere.

IV. Posteaquam vero usu recepta est illa *hypostasis* ab *usia* distinctio, ut hæc communem naturam; individuam, et singularem illa notaret; paululum diversa ratione hypostasis est accepta, et ea duplici : pro eo atque compertum esse dixi ex incarnationis decreto, non omnem singularem, primamque substantiam per se, ac solitariam consistere. Alii ergo hypostasim sumpserunt pro substantia individua duntaxat, et una numero : quocumque tandem modo, hoc est sive proprio, sive alieno, subsisteret. Alii pro ea, quæ non solum singularis esset, sed per se quoque, et ab alia omni substantia separata consisteret : quæ alias suppositum, et persona dici solet.

*Hypostasis et usia non olim ratione differunt.*

Hic duo sunt cumprimis animadvertenda. Primum, hypostasis vocem, etiam in ejus prima illa usurpatione, cum ab οὐσίᾳ nihil differret, non idem fuisse prorsus ac φύσιν, sed ἐπινοίᾳ, et *ratione* discrepasse. Quippe φύσιν interpretati sunt naturam ipsam secundum se, et quatenus est τὸ τί ἦν εἶναι, hoc est *essentia* rei, ac definitio; in qua nulla *exstantiæ*, sive *existentiæ*, vel τοῦ εἶναι sit inclusa notio, cujusmodi vis est substantivi verbi, quod *de tertio adjacente* dicitur : ut, *homo est animal capax rationis*. Ibi enim verbum *est* non *existere* significat : sed convenire absolute secundum essentiam. Cum autem dicimus, *homo est*, quod *secundum adjacens* vocatur, substantivum verbum pro eo accipitur, quod est in rerum esse natura, et simpliciter *esse* nominatur ab antiquis theologis, ab recentioribus, *existere*. Φύσιν itaque, ac naturam existentem appellarunt antiqui Patres ὑπόστασιν. *Hypostasim.* Quod ne gratis finxisse videar, ex eo persuasum habeo, quod illi ipsi φύσιν esse dixerunt *naturam*, quam vocant *specificam*, sive *infimam speciem*; quæ est natura, cum iis, et in iis spectata solis, quæ ad essentiam et definitionem attinent, quæ significationis proprietas etiam τῇ οὐσίᾳ est attributa, postquam ab ὑποστάσει distrahi cœpit : ut in quarto *de Trinitate* dixi[1] : ὑπόστασιν vero φύσιν, et naturam appellarunt non absolutam; sed ut exstat in rerum natura, habetque præter essentiam, id quod *esse rei* dicitur, et *existentia*. Cujus argumentum ex eo duci potest, quod hujus capitis initio demonstravi, ὑπόστασιν, etiam post ejus ab οὐσίᾳ discrimen receptum, ab auctoribus, imprimisque Gregorio Nysseno, pro re exstante, et in rerum natura cohærente sæpius accipi. Unde et cum ὑπάρξει confundi solet.

*Inter hypostasim et usiam aliquid discriminis semper intercessit.*

V. Secundo illud etiam notandum est : quamvis ὑποστάσεως, et οὐσίας nomina ante Nicænam synodum, et aliquanto post ipsam, pro natura sumpta sint; nonnihil tamen in illorum usu intercessisse discriminis. Non enim Petri, exempli gratia, vel Pauli, ut unam et eamdem οὐσίαν, sic eamdem ὑπόστασιν esse dixerunt antiqui illi Patres : sed hoc in sola divinitate, sive trium personarum communi essentia sibi permiserunt, ut hanc μίαν οὐσίαν, et μίαν ὑπόστασιν; appellarent quod innumeris exemplis in quarto libro *de Trinitate* probavimus. Quod nemo temere, ac sine causa factum existimet; sed inde potius verum hoc esse pro certo habeat quod dixi, aliquam iis in vocibus *rationis* constitutam ab illis esse differentiam. Ex quo contra Tritheitas, et Anonymum calumniatorem Patrum, firmissimum argumentum petitur : de quo postea.

*Unam usiam et unam hypostasim.*

Maneat igitur, et extra controversiam sit, hypostasim, antequam ad solum significandum suppositum, vel personam, communi usu traheretur, naturam significasse reipsa

1 Cap. VII et seq.

cohærentem, et *actu*, ut vocant, *existentem* : adeoque singularem, ac determinatam. Nam nulla res in rerum existit natura, nisi singularis, et individua, et in singularibus communia, et universalia suo modo dicuntur existere; ut in primis substantiis secundæ : uti Porphyrius, et Aristoteles docent.

**Explicatur hypostasis qua suppositum est**

VI. Ut autem melius ea, quæ tum hactenus dicta sunt, tum postea sunt dicenda, percipias, primum *hypostasis*, qua *suppositum est*, et *naturæ* differentia, ex sanc. Thomæ Aquinatis doctrina, paucis explicanda sic est. « Natura, inquit ille[1], significat essentiam, vel quod quid est, sive quidditatem speciei, quam significat definitio[2]. Eadem vero dicitur suppositum, secundum quod est subsistens. » Subsistit autem ad naturam adjuncta vel re, vel ratione ab ea differente aliqua proprietate quod ὑποστατικὸν ἰδίωμα nominatur. Quæ proprietas « est præter rationem speciei; » nec in definitionem, vel certe in naturæ notionem includitur. Atque hæc hypostasis ratio est fixa, et constituta postea, cum ab natura penitus distincta esse cœpit. At antea primis quatuor fere sæculis; imo quinti majori parte; naturam eamdem, vel essentiam significabat cum existendi proprietate; hoc est reipsa, et *actu* consistentem; adeoque singularem, ut paulo ante dixi.

*Substantiva proprietas.*

In utraque vero hypostasis notione, hoc est tam ut suppositum personamve significat; quam ut naturam individuam *existentem* indicat : primarium in ejus essentia, definitione, ac contemplatione locum obtinet non proprietas, sed natura ipsa proprietate hac affecta, et quasi modificata; sicut homo sedens, vel albus, proprie, ac præcipue individuam significat hominis naturam, hujusmodi affectam proprietate, vel qualitate, tametsi natura eadem, quæ formæ illi subjicitur, qua natura est, non sit ratio cognitionem istam præcise determinans; sive, ut loquuntur, *id quo* notitia nostra formatur : sed id quo directe, ac primario cogitantibus occurrit, tanquam subjectum uti proprietatis, ita notionis, intellectionisque nostræ. Itaque necessario in definitione utrobique ponitur. Est enim persona humana, « natura per sese, et non in altero subsistens. » Item hypostasis, quatenus individua est natura, et in sola consideratur ὑπάρξει, sive *exstantia*, ut puta in homine; definitur, natura rationalis individua reipsa, et *actu* existens.

VII. Hinc Joannes Damascenus libro tertio, hypostasim pro supposito recentiore usu sumptam, definit, *substantiam cum accidentibus*, nimirum cum proprietatibus omnibus, adeoque cum ea, quæ complet naturam, et *suppositum* facit. Mox enim ista subjicit : « Adeo ut quod commune est, habeat hypostasis cum proprio, et hoc insuper, ut per seipsam subsistat [a]: » quæ postrema verba velut formam continent, quæ personam, vel suppositum constituit, uti alias dixi. Ita licebit hypostasim ex antiquorum sensu definire, « naturam communem in individuo aliquo reipsa et actu existentem. » Quo imprimis pertinet multiplex illa naturæ consideratio ex Græcis petita theologis, quam et supra capite quinto quinti libri[3], et in libro quarto *de Trinitate*[4], fusius explicavimus. Ex quibus cognoscimus, naturam hominis, exempli causa, quæ inest in individuo quopiam, si absolute, et in se spectatur, ac ratione definitionis, et essentiæ, communem esse : sin ut est certis affecta proprietatibus, quæ alteri non conveniunt, esse μερικὴν, id est *particularem*: cui deinde advenit ut fiat hypostasis, sive proprio adjuncto modo subsistendi, sive alieno. Ita certe Joannes Damascenus, et Euthymius illic citati. Qui humanam a Verbo assumptam naturam dicunt non fuisse universalem, sive in omnibus individuis existentem, sive ab omnibus cogitatione sejunctam : sed eamdem in uno existentem individuo, vel unius individui naturam; cui Verbum hypostasis sit factum. Atque hæc ipsa natura hominis, quam Deus assumpsit, si eam spectes, antequam cum Verbo copularetur, poterat quidem φύσις, id est *natura* dici; non tamen ὑπόστασις : non eo solum, quod subsistendi modo carebat : sed ideo maxime, quod nihil erat *actu*, nec exstabat in rerum natura. « Caro, inquit Ephræmius apud Photium, nondum Verbo conjuncta inter existentes res nullo modo numerabatur [b]. » Atqui τῆς ὑποστάσεως hac ratione consi-

*Hyposta-*

*Hyposta-*

*a* Damasc. lib. III, cap. vi. Καὶ γὰρ τὴν ὑπόστασιν ὁρίζονται, οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων. ὥστε τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος ἔχει ἡ ὑπόστασις, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ὑπάρξαι.

*b* Ephræm. apud Phot. cod. ccxxix. Ἡ δὲ σὰρξ οὔπω τῷ λόγῳ συναφθεῖσα, οὐδὲ τῶν ὑπαρχόντων ὅλως ἦν.

1 Par. III, qu. ii. a. 1.— 2 Ib. a. 2.— 3 § 2.— 4 Cap. ix.

deratæ propria veluti forma est ea, quam vocant *realem existentiam*.

Usiæ. Naturæ. Quid quod οὐσίας nomini interdum eadem subjecta vis occurrit, et φύσεως, ut in quarto *de Trinitate* dixi[1] ?

Denique Basilius in epistola XLIII, in qua ὑπόστασιν, et οὐσίαν accurate describit, perspicue demonstrat ὑπόστασιν naturam, sive οὐσίαν esse, quatenus quod commune est per certas proprietates in re aliqua designatur, ac determinatur[a].

Plerumque veteres hæc vocabula in sensu eorum quibuscum res erat, usurparunt. VIII. Quin illud ex sequentibus patebit, plerumque veteres in usurpandis istiusmodi vocabulis non ejus, quam illis tribuebant, notionis, sed in qua usurpabant ii, contra quos, vel ad quos, et quorum gratia loquebantur, rationem habuisse. Atque hoc modo crediderim Nicænum concilium in fidei formula[2], οὐσίαν et ὑπόστασιν promiscue sumpsisse, ut alibi notavimus. Sic cum Athanasius, aliique veteres, necnon Nestorius, et Orientales, ὑπόστασιν pro φύσει et οὐσίᾳ indifferenter ponerent, Cyrillus tum ex istorum, quam ex aliorum ab natura, et οὐσίᾳ discernentium more locutus est : unde varietas illa, et ambiguitas orta sermonis, quæ perplexos et incertos lectores habet.

Sed etsi vocum hujusmodi non tanta est ab illis adhibita cautio, quantam ii, qui deinceps sunt secuti, tenuerunt ; nihilominus aliis et idem significantibus vocabulis, aut eodem certe conspirante verborum circuitu ad hoc pervenerunt, quod recentior theologia majore est compendio consecuta. Intellexerunt enim, et aptis etiam sententiis exprimere studuerunt ; in substantia qualibet, duo re implicata et involuta, ratione et cogitatione distincta cerni : quorum unum est commune pluribus ejusdem nominis, ac formæ ; quod interroganti quid rei sit illa, responderi soleat, ut in homine communi subjecta nomini ratio ac definitio est, ut sit animal intelligentia, et ratione præditum ; alterum singulorum sub eodem vocabulo, ac definitione proprium, quo a se mutuo illo dignoscuntur : adjectis ad id quod commune est, peculiaribus notis. Sed nec istud ignorarunt, naturam aliquam, et substantiam esse, quæ non solum exstaret reipsa, nec nihil esset : verum etiam per sese, et ab quacumque alia separata consisteret ; nec in unius compositionem cum altero veniret. Cui quidem declarandæ voces illæ serviunt, ἰδικῶς, et ἀνὰ μέρος, et ἰδιοσυστάτως, quibus identidem Cyrillus utitur. Atque hic præterea cum animadverteret, Nestorium, qui cum res ipsi erat, φύσιν pro ὑποστάσει, et persona sic accipere, uti nullam, sine proprio subsistendi modo, naturam exstare crederet, sæpius, et enixe contendit, unam in Christo φύσιν esse post unitionem, sed eam incarnatam. De qua postea.

*Singulariter et particulatim. Proprio subsistens modo.*

## CAPUT II.

*De usu nominis hypostaseos apud Cyrillum.* 1. *Primum in dialogo primo de Trinitate ;* 2. *deinde in libris contra Nestorium ;* 3. *et in aliis locis.* 4. *Quid sit unitio secundum hypostasim apud eumdem Cyrillum ; qui illam pro vera, et, ut vocant, reali sumpsit.* 6. *Explicatur unitionis Nestorianæ ratio ;* 7. *tum catholicæ illi oppositæ.* 8. *Illustratur eximius quidam Cyrilli locus, ex quo quæ sunt dicta de unitione illa comprobantur.*

I. Ut indoctas perinde ac temerarias Anonymi criminationes accuratius refellam, quas in Cyrillum Alexandrinum præsertim, præque Patribus cæteris conferre non dubitavit ; pauca præfari necesse est de usu nominis ὑποστάσεως, quem Cyrillus adversus hæreses disputans tenuit ; maxime contra Nestorianos, in quos diutius, animosiusque certavit.

*De usu usiæ et hypostaseos apud Cyrillum in dialogo primo de Trinitate.*

Ex omnibus porro locis, in quibus de hypostasis proprietate Cyrillus expressisse aliquid videtur, disertissimus ille est ex dialogo primo *de Trinitate,* cujus antecedenti capite mentionem fecimus. Nam in eo communem cæterorum Patrum rationem, post institutam ὑποστάσεως, et οὐσίας differentiam, secutus est : et οὐσίαν naturam esse dixit universe consideratam, secundum definitionem, quæ inferioribus convenit omnibus : ὑπόστασιν vero, singularem aliquem, et individuum

[a] Basil. Τοῦτο γοῦν ἐστιν ἡ ὑπόστασις οὐχ ἡ ἀόριστος τῆς οὐσίας ἔννοια μηδεμίαν ἐκ τῆς κοινότητος τοῦ σημαινομένου στάσιν εὑρίσκουσα· ἀλλὰ τὸ κοινόν τε, καὶ ἀπερίγραπτον ἐν τῷ τινι πράγματι διὰ τῶν ἐπιφαινομένων παριστῶσα, καὶ περιγράφουσα.

1 Cap. I. — 2 Lib. IV *de Trin.* c. 1, § 6.

hominem : quam etiam asserit sic « de uno quopiam intelligi, ut nec a communitate disjungat rem significatam, nec interim confundat, aut ad obscuritatem permisceat id, quod singulare est, et privatim competit [a]. »

Quibus verbis hoc demonstrat Cyrillus, hypostasim ita singulare, et individuum designare, ut id quod commune est una comprehendat notione sua. Hoc autem est essentia ipsa, et definitio, cujus cum cæteris ejusdem speciei particeps est Petrus, aut Thomas. Ita verum est quod supra monuimus [1], hypostasim naturam ipsam proprie significare : non tamen absolute, universeque spectatam, sed determinatam, et affixam uni individuo. Qua ratione natura consideratur potissimum, ut est *actu*, et *existens*, etiamsi de ejus personali proprietate minime cogitetur. Quamvis naturaliter et ordinario usu, individua nulla sit natura per se, separatimque subsistens : unde inter *individuantes*, ut vocant, propriasque singularium notas recenseri solet ista quoque, per se, et non in alio cohærendi; quæ ultimum naturæ complementum, non tamen οὐσιῶδες, id est *substantivum*, vulgo *essentiale*, dicitur. Nec aliud Patres illos paulo vetustiores in explicanda hypostasi secutos arbitror : quos apparet ad naturæ *singularitatem* ipsam præcipue respectum habuisse potius, quam ad subsistendi modum. Atqui illa ipsa *singularitas* notione disjungitur ab ultimo complemento, modoque subsistendi et in qualicumque individuo, hoc est quacumque ratione consistente discernitur, quod « reipsa veram habet, et naturalem exstantiam [b], » ut Hippolytus loquitur.

*Deiparam.*

II. Nestorius apud Cyrillum hæreticos incessebat, Mariam Θεοτόκον appellantes ea de causa ; « ut mistionem inducerent, et duas naturas non dividerent [c]. » Cyrillus de hac agens illius sententia simulare ipsum ait hunc metum, ne quis Dei genitricem vocans Virginem, confusionem, et commistionem inter se hypostaseon fieri existimet [d]. » Ubi ὑποστάσεις interpretatur, quas φύσεις appellarat Nestorius ; nempe naturas particulares et existentes. Quod si quis hypostases hoc loco eodem modo sumpsisse Cyrillum putet, quod in dialogo primo *de Trinitate* intellexisse jam eum dixi superiori capite, nempe ut naturam vox illa significet etiam per se subsistentem, respondere hoc licet, potuisse Cyrillum ex Nestorii, quocum agebat, sensu et opinione, hypostaseon illic nomen usurpare. Quippe hypostases, et personas ambas esse re credebat hæreticus ille, etsi verbo negaret. Etenim paulo post queritur, Nestorium « diducere Christum in duas personas, et hypostases penitus a se mutuo divisas [e] : » quod respondet superioribus Nestorii verbis, quibus *naturas divisas* asserit. Possumus tamen ὑπόστασιν hic ab Cyrillo pro *natura* sumptam arbitrari individua, et reipsa existente quæ rationis differentia a persona ἰδιοσυστάτῳ, et per se, ac separatim existente distet : vel certe quæ communiter utramque complectatur tam singularem et existentem solum, quam completam etiam proprio subsistendi modo. Siquidem non simpliciter dixit ὑποστάσεις, uti πρόσωπα dixerat : sed adjecit *penitus*, vel *omnimode a se mutuo divisas* : tanquam sola vox ὑπόστασις non exæquaret personæ notionem, uti neque *naturæ* vocabulum : nisi cætera subjicerentur, quæ tanquam differentiam constituunt, quæ ad ὑποστάσεως commune nomen et rationem addita, plenam suppositi ac personæ definitionem absolvit. Sic in sequentibus ad hypostasis vocabulum quædam adjungit similia, quibus plena, et perfecta disjunctio, ac separatio privatim, et seorsim cohærentis utriusque naturæ, vel hypostasis exprimitur.

*Item in libris contra Nestorium.*

*Hypostases uti personæ.*

III. Idem fieri judicium debet de eo, quod in anathematismis, vel ad eos scripsit Cyrillus. In defensione primi contra Theodoretum, cum hic dixisset, « a Dei forma, formam servi assumptam fuisse [f], » quærit de eo, « utrum citra hypostases, solæ, ac per seipsas formæ convenerint : » tum pro confesso sibi ipse

*Item in aliis locis.*

*a* Cyrill. dial. I *de Trin.* Ἡ δὲ ὑπόστασις καθ' ἑνὸς ἂν νοοῖτο πρεπωδέστερον, οὔτε τῆς κοινότητος ἐξιστᾶσα τὸ δηλούμενον, οὔτε μὴν ἀναχέουσά τε, καὶ ἀνακιρνῶσα πρὸς τὸ ἀσυμφανές ἔτι τὸ καθέκαστόν τε, καὶ ἰδικῶς.

*b* Hippol. opusc. I *cont. Beron.* Κατ' αὐτὴν τὴν ὄντως ἀληθῆ, καὶ φυσικὴν ὕπαρξιν.

*c* Cyrill. II *contra Nest.* ex Nest. Ὡς κράσεως γινομένης, καὶ τῶν δύο φύσεων μὴ διαιρουμένων.

*d* Cyrill. ibid. Φυρμὸν, καὶ ἀνάκρασιν τὴν εἰς ἀλλήλας, φημὶ τῶν ὑποστάσεων γενέσθαι νομίσας.

*e* Cyrill. Διϊστὰς εἰς δύο πρόσωπά τε, καὶ ὑποστάσεις ὁλοτρόπως ἀλλήλων διῃρημένας.

*f* Cyrill. *contra Theod.* Ἐπειδὴ δέ φησι, παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ μορφῆς μορφὴν ἀναληφθῆναι δούλου· διδασκέτω παρελθὼν, εἰ δίχα τῶν ὑποστάσεων μόναι, καὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ μορφαὶ συνῆλθον ἀλλήλαις. Ἀλλ', οἶμαι, καταβαλεῖ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν αὐτόθεν. οὐ γὰρ ὁμοιότητες ἁπλῶς

1 Cap. I, § 6.

respondens sumit; « non utique simpliciter similitudines ἀνυποστάτους, id est non subsistentes, vel formas inter se dispensatoria unitione concurrisse : sed rerum, id est hypostaseon, conventionem esse factam : ut Incarnationis ratio vere facta credatur. » Palam est, ibi ὑπόστασιν pro persona non accipi, sed pro *solida, vera, et non imaginaria re, sive rei exstantia*. Sic in eadem defensione, sub finem negat ἀνυπόστατον μορφὴν, id est *non subsistentem formam, cum subsistente convenisse* [a]. Quod profecto non diceret, si ὑπόστασιν pro persona sumeret. Ita enim certum est, formam servi, id est naturam hominis, in Christo, fuisse ἀνυπόστατον, divinam ἐνυπόστατον. Idem vero in tertio dicit anathema « ei, qui hypostases post unitionem dividit [b]. » In quarto damnat « eum, qui in dues personas, aut hypostases partitur eas voces, quæ in Evangelicis, vel Apostolicis libris occurrunt [c]; » tanquam aliæ homini separatim, ac per se spectato : aliæ Dei filio, ac Verbo competant. Utrobique vero vel ad Nestorii mentem usum nominis ὑποστάσεως accommodat, ut sit natura subsistens, quam nullam hæreticus iste, nisi hoc modo, putavit posse consistere, ut inter alios observat Anastasius Sinaita in *Viæ ductore*, pagina 144, vel naturam particularem intellexit : cujusmodi humana non debet in Christo tanquam sejuncta, et distracta cogitari. Ac Theodoretus quidem in oppugnatione quarti anathematismi, hypostases pro naturis sumpsisse videtur apud Cyrillum. Hic autem in *Defensione octavi sui anathematismi adversus Orientales*, cum ait, « in una persona, et natura, sive hypostasi ea considerari, ex quibus existit, et naturaliter componitur [d], » perspicuum est ambos illos valere modos explicandi, ut vel Nestorii sensum in usurpanda illa voce spectarit Cyrillus, vel naturam significet individuam et exstantem reipsa. Quod etiam posterius confirmari videtur ex iis, quæ adversus Orientales scripsit ad anathematismum quartum : ubi *hypostaseon divisionem*, ac *separationem post unitionem redarguit* [e]. Porro in epistola *ad Valerianum* ὑπόστασιν pro natura per se, ac proprio modo subsistente capere videtur, dum eos rejicit, qui in Christo utramque salvam manere dicebant hypostasim : quos hominis ex anima, et corpore constituti similitudine redarguit; in quo una est duntaxat hypostasis, sed de hoc postea. Et in secundo libro *contra Nestorium* ὑπόστασιν a προσώπῳ distinguit, hæreticum hunc incessens, quod eos carperet, qui uni eidemque personæ diversas voces, quæ in Evangelio continentur, attribuerent. « Qui tandem, ait, unus erit Dominus, et Christus, et filius, si utrique sua est propria persona, et ratio : sed et hypostasis in diversitatem recedens, et veræ unitionis rem recusans, et quæ penitus cum altera convenire nequeat [f]? » Hic prorsus hypostasim *naturam* singularem, et existentem intelligit, quam suppositum faciunt, et complent ea, quæ mox addit, de divisione, ac separatione, et τῷ ἀσυμβάτῳ, quam *incommunicabilitatem* vulgo nominant.

*Non subsistentem. Subsistentem.*

*Hypostasim a persona.*

IV. Sequitur ἡ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις, id est *unitio naturarum duarum secundum hypostasim*, cujus apud Cyrillum usus, ac sensus locutionis accurate considerandus est. Vulgo quidem sic eam interpretantur, ut sit naturarum duarum in unam subsistentiam personamque consociatio : ac duabus fere de causis ita nominari creditur : vel ab effecto ipso, ac velut termino conjunctionis ; quod inde ambarum una existit hypostasis, ac persona ; vel sic tanquam a causa: quod una e conjunctis duabus hypostasis est, et subsistentia, quæ in seipsa facit alteram subsistere. De qua vi locutionis fuse disputavimus in libro tertio [1] : quæ quidem post Cyrillum, ab Græcis, Latinisque theologis ad hoc usque tempus, frequentissimo est in usu, ac sola fere retinetur. Verum ab

*Quid sit unitio secundum hypostasim apud Cyrillum.*

ἀνυπόστατοι, καὶ μορφαὶ συνέβησαν ἀλλήλαις καθ' ἕνωσιν οἰκονομικήν. ἀλλὰ πραγμάτων, ἤγουν ὑποστάσεων, γέγονε σύνοδος· ἵνα ὁ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγος ἀληθῶς γενέσθαι πιστεύηται.

*a* Ibid. Ἀνυποστάτου μορφῆς πρὸς ἐνυπόστατον καὶ θείαν μορφήν.

*b* CYRILL. anath. III. Εἴ τις ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ διαιρεῖ τὰς ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν.

*c* Id. anath. IV. Εἴ τις προσώποις δυσὶν, ἤγουν ὑποστάσεσιν, τάς τε ἐν τοῖς Εὐαγγελικοῖς, καὶ Ἀποστολικοῖς συγγράμμασι διανέμει φωνάς.

*d* CYRILL. Ὅταν μὲν γὰρ ἐφ' ἑνὸς προσώπου, καὶ φύσεως, ἤγουν ὑποστάσεως μιᾶς βασανίζων ὁ λόγος τὰ ἐξ ὧν ἐστι, ἤτοι σύγκειται φυσικῶς.

*e* CYRILL. ibid. refellit. Τοὺς διαιροῦντας ἀλλήλων τὰς ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἀδιάσπαστον ἕνωσιν. Οὔτε γὰρ μερισμόν τῶν ὑποστάσεων μετὰ τὴν ἕνωσιν δογματίζομεν. Vide et ep. *ad Acacium*. Ubi est ἡ τῶν φύσεων, ἤγουν ὑποστάσεων διαφορά.

*f* CYRILL. II *contra Nest*. Πῶς γὰρ ἔτι κύριος εἷς, καὶ Χριστὸς, καὶ υἱὸς, εἰ πρόσωπον ἰδικὸν ἑκατέρῳ, καὶ λόγος, καὶ μὴν καὶ ὑπόστασις ἀναχωροῦσα πρὸς ἑτερότητα, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς ἑνώσεως χρῆμα παραιτουμένη, καὶ τὸ ἀσύμβατον ὁλοτρόπως ἔχουσα πρὸς τὴν ἑτέραν;

1 Cap. XIII, § 10.

ipsomet illius, ut nonnullis placet, locutionis auctore Cyrillo paulo est diverso, quam iste est, usurpata sensu. Non enim ab ea significatione τῆς ὑποστάσεως, qua suppositum, ac personam exprimit, ἡ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις sæpe nominatur: sed ab ea, quam attigi supra, cum rem aliquam designat reipsa, solideque, ac non specie tenus exstantem, et adumbratam. Qua ratione unitio καθ' ὑπόστασιν, pro vera proprieque dicta, et naturali, ac substantiva sumitur: quam Græci φυσικὴν, et οὐσιώδη: recentiores scholæ *physicam* vocant: *essentialem* Petrus diaconus, sive *naturalem*, libro tertio *de Incarnatione*, capite tertio. Qui Cyrilli sensus ei τῆς ὑποστάσεως notioni consentaneus est, quem maxime persecutum illum esse paulo ante demonstravimus: uti subjecta exempla persuadent.

In primo libro *contra Nestorium*, Joannis Evangelistæ verba illa *Et Verbum caro factum est*, sic expendit: « carnem, inquit, Verbum dixit, veræ unitionis, hoc est ejus, quæ secundum hypostasim intelligitur, vim exprimens[a], » quod idem sequente pagina repetit. Item in secundo libro, cum dixisset: « unitum esse carni filium Dei secundum hypostasim[b], » mox eamdem « unitionem vocat veram, qua corpus ipsius proprium dicitur[c]. »

Quin eodem in libro Nestorium scribit, « unum asseverare Christum Jesum Dominum; tanquam Deo cum homine copulato sola dignitatis ratione; non unitione vera, eaque scilicet, quæ est secundum naturam. » Quam unitionem subinde clarius exponit sic: Cum enim dixisset Nestorius[1], Christi, et filii nomina alias divinitati, alias humanitati tribui, tanquam naturas duas dirimit, ac seorsim, per seque consistentes poneret: hunc Cyrillus redarguens, « Quinam igitur, inquit, unus est Christus, et filius Dominus, si ambobus, ut asseris, separatim conveniat, ut ita nominentur, et sint revera: propterea quod inter se minime copulentur secundum unitionem eorum hypostases: sed sola dignitatis communione jungantur, vel auctoritatis, vel potestatis[d]? » Non dubium est quin hypostases ibi Cyrillus naturas appellet reipsa, ut diximus, existentes: atque uniri secundum hypostasim, idem sit atque hypostases uniri, quæ sunt φύσεις; adeoque unitio secundum hypostasim sit eadem, quæ secundum naturam dicitur; ut et paucis post versibus *unitionem* eamdem vocat, *quæ fit inter hypostases*[e].

V. Sic in eodem libro secundo *contra Nestorium*, quod hæreticus iste negabat in Christo divisionem esse conjunctionis in dignitate; sed esse naturæ humanæ, ac divinæ; adeo ut esset ille duplex natura, non dignitate; quærit de eo Cyrillus, utrum individuam illam conjunctionem velit esse quam Catholici profitebantur, « unitionem secundum hypostasim[f], » an potius appositionem, et appropinquationem: ut cum cortinæ in tabernaculo fibulis connectebantur[2]. Tum hanc posteriorem usitato sibi modo describit, ut sit talis, ex qua quod assumptum est corpus, *proprium fit* assumentis: sicut hominis corpus animæ proprium est[g]. Hanc unitionem et *veram*[h] nominat et *secundum hypostasim*[i].

Igitur unitionem τὴν καθ' ὑπόστασιν et ἀληθῆ, et κατὰ φύσιν appellat Cyrillus[3], hoc est *veram* et *naturalem*. Hoc enim inter alia significare φύσεως nomen alibi notavimus[4]: atque ita Cyrillus exponit ad anathematismum tertium adversus Orientales. Qui quidem ὑποστάσεις ab Cyrillo in eodem anathematismo tertio positas pro *naturis* acceperunt. Siquidem quod ille anathemate notarat eos, « qui post unitionem hypostases dividerent, » hoc ipsum repugnare asserunt ei, quod in alio loco scripserat,

*a* Cyrill. lib. I *cont. Nest.* Σάρκα μὲν γὰρ ἔφη τὸν λόγον, τῆς ἀληθοῦς ἑνώσεως, δῆλον δὲ ὅτι τῆς καθ' ὑπόστασιν νοουμένης, ἐμφανίζων τὴν δύναμιν.

*b* Cyrill. II *contra Nest.* Τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς φῦντα λόγον ἐνανθρωπῆσαί τε φαμεν, καὶ ἑνωθῆναι σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν.

*c* Ibib. Τῷ καθ' ἕνωσιν ἀληθινὴν ἰδίῳ σώματι.

*d* Ibid. Καὶ πάλιν ἕνα φησὶ Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον, ὡς ἀνθρώπου θεῷ συνημμένου κατὰ μόνην τὴν ἀξίαν, οὐ καθ' ἕνωσιν ἀληθῆ, τουτέστι τὴν κατὰ φύσιν. Πῶς οὖν (εἷς) ἐστι Χριστὸς καὶ υἱὸς ὁ κύριος, εἴπερ ἀμφοῖν ἀνὰ μέρος ἁρμόσειεν ἂν, ὡς ἔφης, τὸ ὧδέ τε κατονομάζεσθαι, καὶ εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, διά τοι τὸ συμβῆναι καθ' ἕνωσιν ἥκιστα μὲν ἀλλήλων τὰς ὑποστάσεις, ἑνοῦσθαι δὲ κατὰ μόνην τὴν ἀξίαν, ἤτοι τὴν αὐθεντίαν, ἤγουν ἐξουσίαν;

*e* Ibid. Ἕνωσιν τὴν ὡς ἕν γε ταῖς ὑποστάσεσι.

*f* Cyrill. ibid. Ἆρα τὴν ἕνωσιν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν καθ' ὑπόστασιν, ἣν ἡμεῖς πρεσβεύομεν;

*g* Ibid. Ἀλλὰ γάρ, ὡς ἤδη πλειστάκις ἔφην, ἴδιον ἐποιήσατο σῶμα τὸ λεφθὲν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου.

*h* Ibid. Καὶ ἀλεθῶς ἡνῶσθαί φαμεν.

*i* Ibid. Εἰ τὴν καθ' ἡμᾶς νοουμένην ἑνότητα δηλοῖ, φημὶ δὴ τὴν καθ' ὑπόστασιν.

1 Apud Cyr. II *cont. Nest.* — 2 *Exod.* XXVI. — 3 Lib. II *cont. Nest.* — 4 In IV *de Trin.* c. II, § 3 Vide et supra lib. III, c. IV.

« Verbum solum non esse sanctificatum in propria natura[a], » ubi cum *propriam naturam* Verbo tribuat, et ab humana distinctam, non esse consentaneum aiunt cum anathematismo tertio: in quo *naturas* ab Cyrillo in *unam hypostasim confundi* eatenus putant, quod *naturalem unitionem appellat*[b]. Quamobrem orientales et ὑποστάσεις *naturas* interpretati sunt; et unam ὑπόστασιν post unitionem fieri minime crediderunt. Cyrillus vero illorum in refutatione, ab hac illorum expositione non dissidens, ὑποστάσεις perinde φύσεις esse concedit: ac se naturarum differentiam agnovisse dicit etiam post unitionem: sed ea lege, ut non seorsim, et quasi separatæ a se mutuo naturæ illæ constituerentur, proprioque modo subsistentes: sed ut vera, naturali et substantiva inter se junctione copulentur, quam φυσικὴν ἕνωσιν vocat, hoc est, ut in calce refutationis Orientalium ad eumdem anathematismum explicat, ἀληθῆ, *veram*, et *reipsa exstantem*. Quam et alias καθ' ὑπόστασιν nominat, eodem omnino sensu, quo etiam κατ' οὐσίαν συνάπτεσθαι, hoc est *secundum substantiam*, dixit Gregorius Nazianzenus in priore *ad Cledonium* epistola, ut capite tertio libri tertii supra docuimus. Eodem pertinet quod ad anathematismum secundum contra Theodoretum disserit: quod jam libro tertio commemoravimus [1].

*Explicatur unitionis Nestorianæ ratio.*

VI. Sed ut melius res tota percipiatur, ac de Cyrilli mente nobis liquido constet, diligenter notanda est ἕνωσις, id est *unitio* Verbi et humanæ naturæ duplex; tum ea scilicet, quam Nestorius ac Theodorus Mopsuestenus invexerunt, tum huic opposita, et catholica, quam Cyrillus propugnabat. De utraque scripsi copiose in libro tertio, capite tertio, et quarto: quæ hoc loco non repetam, sed illud summatim dicam, *Unitionem* Nestorianam veram, et proprie dictam, ac substantivam non fuisse; hoc est, quæ unum aliquid per se, proprieque faceret. Nam *unitio* ab *uno* dicitur: et hoc illius *effectum* est, tanquam formæ, quod ideo *formale* nominant. Unde ista sunt ex genere τῶν πρός τι, et *relative*, ac *reciproce* dicuntur: ut talis sit *unitio*, quale est quod ex hac existit *unum*: et vicissim tale sit *unum* qualis est *unitio*. *Unum* porro vocatur, quod minime est divisum, et multiplex.

*Relativorum.*

Quare quo magis *unum* est, eo minus dividitur, et arctius, ac præstantius quæ sunt sociata junguntur. Nestorius duo in Christo convenire dicebat, hoc est naturas, vel hypostases duas: (Non enim hæc a se mutuo ulla ratione distinguebat) non vero aliquo, ut dixi, et οὐσιώδει nexu, sed improprio et quem *moralem* in scholis appellare solent, ex quo res una proprie non fit: sed σχετικῶς: cujusmodi inter amicos, vel necessitudine aliqua conjunctos: aut similitudine, imitatione, affectioneve aliqua consociatos intercedit, *unitatis*, et *unitionis genus*. Ut cum *Actorum* tertio Lucas refert [2], *Multitudinis credentium cor unum et animam unam fuisse:* aut Christus *unum esse* vult discipulos suos [3]: Quod enim fit ex hujusmodi unitione, non vere est unum: sed reipsa multiplex; ac non solum diversum, et distinctum, sed etiam divisum ac separatum.

*Moraliter.*

VII. Huic erat alterum genus *unitionis*, et *unius* contrarium, quod Cyrillus ex Catholicæ fidei regula statuebat: verum utique, solidum, nec dicis causa, vel specie tenus adumbratum: in quo et substantivus, ac naturalis nexus duo inter se committebat: et unum ex illis proprie dictum, atque indivisum existebat, hoc est res una, quæ in hoc ipso, in quo unum fieri dicebatur, nullo erat modo divisa atque disjuncta; non solum *morali*, ut vocant ratione; sed etiam οὐσιώδει, ac *naturali*. Hanc unitionem appellabat Cyrillus φυσικὴν ἕνωσιν, *naturalem*, id est, *veram* et κατὰ φύσιν, vel κατ' οὐσίαν, et οὐσιώδη, ac denique καθ' ὑπόστασιν: maxime quod ὑπόστασις, ut supra memini, rem exstantem, solidam, ac vere cohærentem, non fictam, nec σχέσει, et *habitudine*, vel affectione sola constantem significat. Quemadmodum colorum alii veri, et existentes reipsa sunt, iique ὑπόστασιν habere dicuntur; alii specie sola, et *apparentes* vocantur: ut qui in columbæ collo atque pennis, aut in triangulari vitro cernuntur: qui nulli insunt in re subjecta. Itaque ex duabus in Christo congruentibus inter se naturis una fit persona, et in personæ ratione prorsus indivisa substantia, sive subsistentia: non σχέσει, vel habitudine quapiam simili, quam *moralem* nuncupant; sed vera et οὐσιώδει conjunctione: ita duo illa, tametsi distincta natura, et

*Tum catholicæ huic opposita.*

*Unitionem.*

*a* Orient. apud Cyrill. Οὐκοῦν ὅσον εἰς ἰδίαν φύσιν, οὐχ ἡγίασται μόνος ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος.

*b* Orient. ibid. Πῶς οὖν ὡς ἐπιλαθόμενος τῶν ἑαυτοῦ, εἰς μίαν ὑπόστασιν συνάγει συγχέων τὰς φύσεις, φυσικὴν τὴν θείαν ἕνωσιν ἀποκαλῶν.

1 Lib. III, c. IV, § 6. — 2 Act. III, 32. — 3 *Joan.* XVII, 21.

essentia maneant, non sint divisa, nec a se mutuo divulsa, neque proprio modo singula subsistant.

At ex Nestorii opinione naturæ duæ sunt, et hypostases, sive supposita reipsa disjuncta: sed affectione sola, et communione dignitatis, auctoritatis, appellationis, aut cujuspiam alterius dotis inter se copulata. Quod Cyrillus omnibus fere paginis his vocabulis exponit, ἀνὰ μέρος, ἰδικῶς, ἰδιοσυστάτως, et similibus, quæ superius percensui; quibus indicat, vafre ac subdole Nestorium unum quidem Christum, ac Dei filium, et unam personam profiteri verbo tenus: verum ita ut duo interim re, ac supposito filii sint, et plane diversi ac separati, quod ad rem ipsam attinet, Verbum, et homo, sola σχέσει, et *morali*, ut sæpe repetendum nobis est, vinculo, et *unitione* juncti. Hæc germana est, et hactenus non satis animadversa τῆς καθ' ὑπόστασιν ἑνώσεως, apud Cyrillum notio: quam *hypostaticam* recentiores instituerunt dicere: sed eo sensu duntaxat, ut ex subsistendi modo, et personali proprietate appellatio ista ducatur: cum tamen Cyrillus hac locutione significet, *veram*, *substantivam*, *et solidam*, et a *morali*, ac σχετικῇ diversam: quæ videlicet hominum ex usu ac more, et æstimatione pendet: nec est intima, remque ipsam, ac substantiam pervadens, ac penetrans; atque unum per se, οὐσιῶδες, et *naturale* faciens. Quam in loquendo tenuisse rationem et usum idcirco mihi videtur, quod tum antiquos plerosque ante et post Nicænam synodum, et in his Athanasium, ejusdem, cui præerat, olim urbis episcopum, sciret ὑπόστασιν promiscue fere usurpasse cum φύσει, et οὐσίᾳ: tum ætate sua complures adhuc vel in eadem perseverare sententia; vel certe modo hac, modo illa uti significatione nominis istius: ut ex Theodoreto, et Orientalibus Cyrilli adversariis ostendi: atque ex iis colligitur, quæ in quarto *de Trinitate*, de hypostasi, et vocabulis similibus affatim scripsi.

Illustratur eximius Cyrilli locus

VIII. Superest ad hujus complementum disputationis unus Cyrilli locus: ex quo valde illa comprobantur, quæ de *unitione secundum hypostasim* aliter ab eo accepta, quam vulgo fit, hactenus docuimus. In epistola secunda *ad Nestorium*, Incarnationis dogma ex fidei catholicæ regula, id est Nicæno symbolo declarans, quod in eo scriptum est, Verbum, sive filium Dei, incarnatum esse, hominemque factum, id unitionis proprietate declarat, quod « carnem animatam rationali anima sibi copulavit secundum hypostasim[a]. » non sola « voluntate, vel beneplacito: sed nec assumptione personæ solius[b]: » unde esse factum adstruit, ut ex ambabus naturis inter se copulatis unus exstiterit Christus, et filius. Quod si unitionem illam secundum *hypostasim*, ait postea, « vel ut comprehensione majorem, vel ut indecoram repudiamus, in hoc incidimus, ut duos asseramus filios. » Tum ad veram illam catholici decreti professionem, inutile prorsus esse dicit, adscribere « personarum unitionem. Non enim dixisse Scripturam, Verbum hominis sibi adjunxisse personam, sed factum esse carnem[c]. » Item, « ex unitione illa secundum hypostasim consequens esse, ut Verbum ipsum secundum carnem esse dicatur[d]. »

Huic epistolæ respondens Nestorius, « Christi vocabulum, appellationem esse dicit patibilis, et impatibilis naturæ in una singulari persona[e]. » Deinde « divinitatem; et humanitatem in unius personæ coagmentationem convenisse[f]. » Nestorii fucata unitio.

Hinc apparet, Nestorium naturas duas asseruisse, secum mutuo in unam et singularem concurrisse personam, videlicet ex utraque compositam, quod et Cyrillo, et Ephesina, Chalcedonensique posteriores synodo Patres omnes Græci, Latinique postmodum professi sunt: verum non eodem ac Nestorius sensu: quem fucum catholicarum vocum callide, ac fraudulenter obductum bene Cyrillus agnovit, et ideo προσωπικὴν illam συνάφειαν, id est *personalem conjunctionem* repudiavit. Quippe sic ab hæretico illo constitutam esse noverat, ut esset personarum duarum copulatio, de qua vide quæ libro tertio capite

*a* Cyr. epist. iv. Ὅτι σάρκα ἐμψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ ἑνώσας ὁ λόγος ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν, etc.

*b* Ibid. Οὐ κατὰ θέλησιν μόνην, ἢ εὐδοκίαν· ἀλλ' οὐδ' ὡς ἐν προσλήψει προσώπου μόνου.

*c* Ibid. Ὤφελησε καθ' οὐδένα τρόπον τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως λόγον εἰς τὸ οὕτως ἔχειν, κἂν εἰ προσώπων ἕνωσιν ἐπιφημίζουσί τινες. οὐ γὰρ εἴρηκεν ἡ γραφὴ, ὅτι ὁ λόγος ἀνθρώπου πρόσωπον ἥνωσεν ἑαυτῷ, ἀλλ' γέγονε σάρξ.

*d* Ibid. Ὦ καὶ καθ' ὑπόστασιν ἑνωθεὶς ὁ λόγος γεγεννῆσθαι λέγεται κατὰ σάρκα.

*e* Nestor. ibid. Τίθησι τὸ Χριστὸς ὡς τῆς ἀπαθοῦς, καὶ παθητῆς οὐσίας ἐν μοναδικῷ προσώπῳ προσηγορίαν σημαντικήν.

*f* Ibid. Κατὰ τὸν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ θεότητος λόγον, καὶ τὴν τούτων εἰς ἑνὸς προσώπου συνάφειαν.

dixi. Cum autem duabus ex personis nihil per se conflari possit unum, sed ex accidente duntaxat, et ejusmodi, ut revera, et in sese sit multiplex, uti capite nono libri hujus ostendimus: ideo Nestorianam illam συνάφειαν constanter respuit Cyrillus, eaque negavit unum fieri Christum, et unum filium: imo nec unum aliquid proprie, ac simpliciter: quin ex tali conjunctione, ludicra videlicet, ac simulata duas nihilominus existere naturas, et hypostases, seorsim per seque consistentes, et revera disjunctas. Alioqui si unam factam esse personam, bona fide, et ex Catholicorum sensu Nestorius existimasset, non id inficiatus esset Cyrillus, qui unam Christi personam, alias confessus est: ut in posteriore *ad Successum* epistola[1].

*Conjunctionem.*

Nunc illud attendi velim, eumdem Cyrillum, qui personas duas in Christo convenisse negat, ita ut post conjunctionem una tantum persona fuerit; (quod Nestorius affirmabat): hypostases tamen non diffiteri copulatas inter se duas, quæ post unitionem non sint duæ, sed una duntaxat. Ex quo perspicuum est, ὑπόστασιν non pro persona, vel supposito illum usurpasse, aut ea denique substantia, quæ subsistendi modo perfecta, et completa sit: sed pro natura singulari, et existente: quam et φύσιν nominat. Cujusmodi dum unam, sed incarnatam post unitionem esse dicit, perinde est ac si ὑπόστασιν unam incarnatam diceret. Utrobique enim Verbi natura, id est divinitas personali affecta proprietate Verbi: sive qua Verbi propria est, intelligitur. Neque vero necesse est, ut quemadmodum in rebus creatis, multiplicatis personis, sive personalibus proprietatibus, naturæ singulares et individuæ multiplicantur: ita Deo totidem sint sub eadem specie naturæ divinæ, quot sunt modi subsistendi; adeo ut hypostasis quælibet suam uti proprietatem, sic etiam naturam habeat. Hoc enim in Deo peculiare est, ut una simplex, et individua, eademque numero, ac specie natura, et ex antiquorum usu, etiam hypostasis una, subsistat tribus modis, et in personis tribus. Quod in quarto *de Trinitate* libro demonstratum est; et Cyrillus ipse haud obscure declarat, qui in dialogo *de Trinitate* primo[2], et libro tertio *contra Nestorium*[3], in Deo statuit hypostases tres, et unicam, ac singularem naturam, quod tum in Ecclesia receptum hoc esset, ut hypostases tres Græci præsertim profiterentur; quas Latini personas potius tres, quam hypostases, aut subsistentias nominarent, ut in eodem illo libro pluribus exposuimus.

IX. Memorabilis est de illa καθ' ὑπόστασιν unitione locus Eulogii Alexandrini apud Photium, in quo docet, « plerosque veterum Patrum non solum ante, sed etiam post Ephesinam synodum, istiusmodi voce non eos quidem usos esse, sed tantumdem valentes adhibuisse, et eamdem per illas tradidisse dogmatis pietatem[a]. » Quod Ephesinam ipsam fecisse synodum asserit. Imo et ipsummet Cyrillum cum Orientalibus gratiam et concordiam resarcire volentem, abstinuisse locutione ista, proque hac alias notionis ejusdem usurpasse. Sunt autem ejusmodi, quod naturas duas ita concurrisse dicerent Orientales, ut earum ἕνωσις facta sit, id est *unitio*, vera scilicet, et non commentitia, qualis erat illa Nestorii: tum quod eumdem Filium Dei unigenitum, et ex Patre genitum ante sæcula, et in tempore ex matre secundum humanam naturam dicerent, ideoque Θεοτόκον B. Mariam agnoscerent, et id genus alia; quæ *citra conjunctionis in hypostasi* mentionem ab Orientalibus expressa multum eos ab Nestorii causa segregabant, ac propterea laudantur, et propugnantur a Cyrillo adversus iniquam nonnullorum calumniam. Vide Joannis ipsius epistolam *ad Cyrillum*, et hujus *ad Acacium*; commonitorium item ipsius *ad Eulogium*, et alia id genus opuscula, quæ inter epistolas illius exstant, in quibus Orientalium causam ac professionem tuetur.

**Memorabilis Eulogii Al. locus.**

*Deiparam.*

Hypostasis vocabulum eodem sensu, ac plane hæretico videtur Origenes usurpasse, pro *natura singulari* in octavo libro *contra Celsum*; ubi sic loquitur. « Colimus, inquit, Patrem veritatis, et Filium veritatis (*cor.* veritatem) quæ res duæ sunt hypostasi: unum vero concordia, consensu, et identitate voluntatis [b]. » Quod quidem meram redolet impietatem Ariani dogmatis.

*a* Euloc. apud Phot. cod. xxvi. Δείκνυσι γὰρ πολλοὺς τῶν ἁγίων πατέρων οὐ μόνον πρὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετ' αὐτὴν, τῇ τοιαύτῃ μὲν οὐ κεχρημένους φωνῇ, δι' ἑτέρων δὲ ῥημάτων τὴν αὐτὴν δογματίσαντας εὐσέβειαν.

*b* Orig. VIII *contra Cels.* Θρησκεύομεν οὖν τὸν πατέρα τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν υἱὸν τῆς ἀληθείας (cor. τὴν ἀλήθειαν) ὄντα δύο τῇ ὑποστάσει πράγματα, ἓν δὲ τῇ ὁμονοίᾳ, καὶ τῇ συμφωνίᾳ, καὶ τῇ ταυτότητι τοῦ βουλήματος.

1 Cyr. in II *ad Suc.*— 2 Tom. V.— 3 Tom. VI.

## CAPUT III.

I. *Cyrillus Alexandrinus Tritheitarum hæresis insimulatur ab anonymo ;* 2. *sed eadem ratione reliquos Patres suspectos reddi posse monstratur.* 3. *Exponitur summatim Ariana hæresis, et adversus hanc Nicænæ synodi consilium in* ὁμοουσίου *sanciendo vocabulo ;* 4. *quod deinde Patres illustrarunt, enucleatius* naturæ et hypostasis *nomina declarantes : tum assumpta similitudine naturæ humanæ, et ei subjectorum individuorum, quatenus utrobique commune aliud est, aliud particulare.* 5. *Nec tamen omni ex parte similitudo quadrat, neque Patres divinitatem sic universalem statuerunt, quomodo humana est natura ;* 6. *quod probatur aliquot Patrum allatis locis, ut Basilii ;* 7. *tum Cyrilli.* 8. *Qui ab Anonymi calumnia defenditur.* 9. *Naturæ divinæ communitas ejusdem, et singularitas ex Patribus adstruitur.* 10. *Emendatur quidam Cyrilli locus.* 11. *Hilarium falso suspectum reddit anonymus Tritheitarum hæresis, ob Sirmiensem laudatum canonem.* 12. *Quatenus eum approbarit : quomodo Pater imperare aliquid Filio dicitur;* 12. *aut eo esse major.*

Cyrillum Tritheitarum hæreseos insimulat Anonymus.

I. His totius nostræ disputationis fundamentis positis, ad eas jam Anonymi calumnias discutiendas festinat animus, quibus antiquorum Patrum memoriam, et existimationem dedecorare turpiter, nequiterque est ausus; maxime Cyrilli Alexandrini; a quo etiam propugnationem hanc meam exorsus, attingam illa primum, quibus depravatum ab illo Trinitatis dogma mentitur. « Rejicimus, inquit [1], etiam Cyrillum Alexandrinum, qui existimasse videtur, Patrem, et Filium habere quidem æqualem, et eamdem specie essentiam divinam, non tamen eamdem numero. » Tritheitarum videlicet affingit illi hæresim [2], quæ, ut in rebus a Deo conditis propriam individuo cuique naturam, ac singularem convenire scimus ; sic Trinitatis personis singulis singulas naturas attribuit solo numero distinctas, sub eadem specie divinitatis, qua ratione Dii tres erunt itidem, ut homines tres, Petrus, Paulus, et Andreas.

Hujus Cyrillianæ opinionis argumentum capit ex illo loco, quem initio antecedentis capitis attuli ex dialogo primo *de Trinitate.* Ibi enim οὐσίαν esse docet Cyrillus, essentiam, naturamve communem, et universalem : ὑπόστασιν vero naturam eamdem, qua singularis est, et individuo cuilibet affixa; quod exemplo trium hominum, uti fecimus, exponit : qui inter se conveniunt in eadem essentia; sed propria, et particulari constant hypostasi singuli. Sic deinde Patri Filium consubstantialem esse dicit, et habere tamen propriam hypostasim, quæ a Patris hypostasi discernitur. Hoc modo conjunctim, ac discretim unitos esse ambos asserit : hoc est in eadem essentia personis, et hypostasibus distinctos. Rursus in secundo dialogo, « trium divinarum hypostaseon in propriis existentiis proprietatem servantes, ait, oportere unam, et consubstantialem omnium reginam adorare naturam [a], » quam *specificam* interpretatur anonymus, sub qua personæ tres comprehenduntur, existentiam singulæ suam obtinentes, ut in eodem dialogo scribit.

Ad hæc in libro undecimo *Thesaurorum* ponit in divinis « naturam, quæ genuit, et quæ genita est [b]. »

Denique libro tertio *contra Nestorium.* « Dicat, inquit, fortasse aliquis : quomodo sancta, et adoranda Trinitas, cum in tres diducatur hypostases, unam tamen divinitatis naturam efficit? Respondeo id eo fieri ; quod identitas substantiæ naturarum differentiam necessario consequens, fidelium mentem ad unam revocat divinitatis naturam [c]. »

Quæ calumniæ in alios omnes Patres redundant.

II. Hæc sunt argumenta auctoris anonymi quibus Cyrillum in suspicionem vocat absurdæ Tritheitarum hæresis, quæ profecto ludicra sunt, ac temeritatis inscitiæque plena. Horum ad id summa revocatur, quod hypos-

*a* Cyr. Οὕτω τε σαφῆ, καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ὑπάρξεσιν ἰδικαῖς ἰδιότητα τηρῶν, μίαν τε, καὶ ὁμοούσιον τὴν ἁπάντων βασιλίδα προσκυνήσεις φύσιν.

*b* Id. *Thes.* Ἐπειδὴ δὲ ἐχρῆν εἰδέναι καὶ τὴν γεννήσασαν φύσιν, καὶ τὴν γεννηθεῖσαν ἐξ αὐτῆς.

*c* Id. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις· πῶς ἡ ἁγία, καὶ προσκυνουμένη τριὰς διορίζεται μὲν εἰς τρεῖς ὑποστάσεις, μίαν δὲ θεότητος ἀποτελεῖ φύσιν, ὅτι, φαίην ἄν, τῇ τῶν φύσεων διαφορᾷ τὸ ταὐτὸν εἰς οὐσίαν ἀναγκαίως ἑπόμενον, εἰς μίαν θεότητος ἀνακομίζει φύσιν τῶν πιστευόντων τὸν νοῦν.

1 Anon. c. II.— 2 De his vide l. IV *de Trin.* c. IX, § 16.

Unam. tases tres, et unam οὐσίαν in Deo Cyrillus constituit : hypostasim vero naturam esse particularem asserit; οὐσίαν communem, et *specificam*. Atqui si propterea male de Trinitate sensisse, et hæreticus fuisse judicandus est Cyrillus, nihil erit, cur ab eadem labe hæresis, et infamia liberare velimus innumerabiles alios Ecclesiæ utriusque, Græcos scilicet, ac Latinos Patres; qui non aliter iis de rebus sunt locuti. Hæreticus ergo Basilius fuit : fuit et Gregorius Nyssenus, et Theodoretus : nec non Ephræmius Antiochenus, Maximus monachus, et martyr, Anastasius Sinaita, Joannes Damascenus, Theodorus Abucara, Euthymius, Theorianus, Boetius, Rusticus diaconus, Maxentius, Hugo Etherianus; quos in quarto *de Trinitate* idem de ὑποστάσει, et οὐσίᾳ sentientes laudavimus [1]. Denique trita et vulgata est opinio ista, nec Cyrilli, paucorumve cum eo propria; ut hac de causa solus illam in se nefandæ hæresis infamiam suscipere debuerit. Verum quid non audet impietatis temeritatisque comes ignorantia? Sane hæc ipsa fecit, ut præpostere Cyrilli mentem, imo totius Christianæ antiquitatis, Anonymus, adeoque nec nominandus, iste calumniator acciperet.

Hypostasi et usia.

Cui quidem perbrevi hac una responsione satisfacimus : et ad eamdem personarum trium substantiam (quod est τὸ ὁμοούσιον) singularum vero differentiam explicandam, recte veteres exemplum de humana natura sumpsisse, quæ et eadem est essentia in omnibus; et in singulis, proprietatibus est solis individuis distincta : neque propterea concludi ex eo debere, parem et eamdem esse utrobique rationem; ut sint in Deo naturæ numero totidem, quot personæ; quemadmodum in homine multiplicatis individuis fit natura ipsa multiplex. Hoc si, pro eo ac meretur, et vero res ipsa postulat, explanare voluero, longior erit oratio : tum hic describenda erunt omnia quæ alibi, hoc est in quarto libro *de Trinitate* capite præsertim decimo-tertio accurate disserui. Quod ne facere necesse sit, plenam istius loci tractationem inde repetere lectorem meum jubebo : nunc vero summatim quæ sunt illic tradita, et probata perstringam.

Consubstantiale.

III. Arii fuit hæc hæresis : Filium, quia genitus est a Patre, eodem esse posteriorem, ac minorem; neque vere, proprieque dictum Deum : quoniam qui verus, ac summus est Deus, eum oportet esse ingenitum, et a nullo communicatam habere substantiam. Itaque non persona tantum, et subsistendi modo, ac proprietate; sed natura etiam, et essentia diversum a Patre, qui solus est verus, et summus Deus, esse Filium, Arianorum fuit insania: qua laborat hodieque Socinianorum, et Photinianorum impura factio; etsi multo, quam illi, deterius et intolerabilius errat in Christo, quem nihil supra communem hominem habere prædicat. Adversus hanc igitur Arianorum hæresim suscepto certamine [2], veteres in id potissimum incubuerunt, ut ostenderent ejusdem prorsus essentiæ, ac naturæ esse Patrem ac Filium, hoc est illi hunc æqualem nec inferiorem ulla re : quamvis Pater a nullo productus, Filius a Patre sit genitus; neque vero personæ diversitatem, atque alterius processionnem ab altera, æqualitati huic obstare, vel ejusdem naturæ communioni. Cui *rei* significandæ aptissimum judicavit Nicæna synodus τοῦ ὁμοουσίου, id est *consubstantialis* nomen : quod per se, ac præcisa notione nihil aliud indicat, nisi eamdem οὐσίαν, id est *essentiam*, sive *naturam*, aut *substantiam*; in quam sic individua sub eadem proxima comprehensa specie inter se conveniunt, ut hac ratione paria sint, et æqualia singula singulis ; nec sit ullum in essentia, vel definitione discrimen. De unitate porro numerica, vel singularitate communis substantiæ, nihil expresse in fidei regula synodus illa ponendum censuit : cum id interim ex iis, quæ constituta ibi sunt, et posita, necessario consequatur. Quæ causa fuit illius assumendæ, quæ erat in promptu, similitudinis ex creatis naturis, et substantiis : in quibus videmus singulos quosque homines, exempli gratia, pares inter se esse natura, nec unum alteri antecellere iis in rebus, quæ ad essentiam spectant : tametsi diversis ab se invicem notis, ac proprietatibus distent; et alii sint aliis origine priores ac posteriores, atque ab illis gignantur isti, non ab istis illi vicissim oriantur.

Ariana hæresis natura.

Synodi Nicænæ consilium in assumendo *consubstantialis* vocabulo.

IV. Hoc ut melius intelligeretur, de οὐσίᾳ et ὑποστάσει pressius, ac subtilius disputare sunt coacti; et quæ ambarum esset differentia, ex ipsis, quæ notæ magis sunt, creatis rebus investigare. Cum igitur hoc animaverterent, homines omnes, uti Petrum, Joannem, Andream, et cæteros, eadem essentia, et definitione censeri; hoc est cum quid sint, ac quæ sit natura singulorum quæritur, idem

Qua ratione Patres Nicæni ad statuendam differentiam inter naturam et hypostasim sunt adducti

1 Cap. VII et IX.— 2 Vide Greg. Nyss. lib. I *cont. Eun.* ed. Grets.

de omnibus singillatim responderi, esse hominem, id est animal rationis capax : et hos ipsos tamen certis proprietatibus, ac notis a se mutuo discerni; ut non idem Petrus esset qui est Joannes : nec essent communes istæ cujusque notæ cum reliquis hominibus, quemadmodum essentia, et definitio est illa communis : hoc ergo considerantes, sic apud se statuerunt, οὐσίαν, sive *naturam*, et *essentiam*; quam definitio explicat, esse aliquid commune omnibus sub eadem forma comprehensis : quod autem ex hoc communi, et proprietatibus illis, notisque conflatur, hoc individuum, sive ἄτομον ideo vocarunt, sumpto a philosophis nomine, quod communicari, et quasi dividi ac spargi in plures non poterat. Postea personam et hypostasim nominare instituerunt; iis de causis, quas in quarto *de Trinitate* plenius explicavimus.

Rursus cum se ad contemplandum, enarrandumque Trinitatis mysterium contulissent in quo tres sunt re a se distincti, non tamen essentia, vel natura, et quasi definitione, propterea quod tres isti Deus unus sunt, sola originis proprietate, ac mutua in se habitudine discrepantes; ut unus sit Pater, a nullo productus alio ; alius sit ab eo genitus Filius; tertius ab utroque procedens Spiritus sanctus: nihil ad hoc utrumque declarandum, aptius invenire potuerunt, quam ut ab Trinitatis imagine, hoc est rationali substantia præsertim homine, transferrent illum, quem dixi, communis, ac proprii, enarrandi, appellandique modum. Quocirca id, in quo tres illi unus sunt Deus, οὐσίαν, id est *essentiam*, *substantiam*, ac *naturam* nominarunt, quia commune tribus est, et sine ulla varietate singulis ex æquo tribuitur : quatenus autem numerantur tres, et propriis notionibus differunt, *personas*, et *hypostases*, ac *subsistentias* dixerunt. Qua in re, translationeque nominum, et horum interpretatione ab rebus creatis capienda, in hoc unum intenti fuerunt, in quo similitudinis ratio constabat, quod aliquid esset, quod plures communiter dicerentur, et quid singuli essent sciscitanti, statim responderetur ; aliud vero, quod uni peculiare sic esset, ut eo discerneretur a cæteris ; quemadmodum autem commune illud esset; atque utrum numero, an specie duntaxat unum haberetur, curæ illis non fuit. Credo enim reperire aliquid possent ejusmodi extra divinitatem, unde ad hanc similitudo traheretur, quod unum numero, ac singulare, communis esset nihilominus essentia multorum. Hoc cum in rebus creatis frustra quæreretur, eo certe, quod occurrebat unicum, contenti esse debuerunt, et vero fuerunt; quod idem specie ac definitione, et eatenus indivisum, in plura spargeretur, sine ulla detractione, et imminutione sui. Hæc est usitatæ apud Patres similitudinis ratio, quæ ex formis rerum creatarum et quæ iisdem subjecta sunt, individuis petita, utcumque divinæ communitatem essentiæ, et personarum proprietatem adumbrando explicat. Quem quidem exponendæ Trinitatis modum latius edisserit Basilius epistola quadragesima tertia.

Horum vocabulorum interpretationem a rebus creatis sumpserunt

V. Jam quisquis ex ea comparatione non similem modo, sed eamdem ex omni parte rationem utrobique statuit, et exigit, non tam importunus homo est, quam vanus, ac ludibrio dignus. Nec enim animadvertit, isto modo, et instituto perimi similitudines omnes, quæ conditis ex rebus ad informandam divinarum intelligentiam persæpe capiuntur. Quid est illa comparatione frequentius, quam ad Trinitatem assimilandam crebro adhibent sancti Patres, præque cæteris Augustinus; ex natura hominis, animaque ratione prædita, tanquam illius imagine depromptam ? Ita enim disputant[1], sic in divinis esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum a se distinctos tres, et unam trium essentiam : quemadmodum tria hæc in homine, mens, memoria, et voluntas, inter se discrepantia, una, eademque sunt animæ substantia. Quod si illorum exemplo cavillari quispiam velit, potest hanc omnibus antiquis Patribus inferre calumniam, ut eos dicat, nullum prorsus in Deo personarum, aut hypostaseon agnovisse discrimen; et Sabellianos ad unum omnes fuisse, quandoquidem tres illæ facultates animæ non subsistunt per sese, nec sunt hypostases. Vides quem exitum habeat anonymi calumniatoris, et similium furor : et quam ridiculi contemnendique sint, qui tam futili, ac ludicro argumento tantas res commovere non sunt veriti.

Quæcum compara non i omnibu quadra

Nec ea, quæ dico, velim sic accipi, quasi veteres illi, qui divinam naturam cum humana, et hujus cum illa communitatem contulerunt : et ita singulas personas uni divinitati; sicut homines singulos uni humanitati subjecerunt ; nullam significationem dederint ejus differentiæ, quæ inter ambo cernitur.

Eamdc numero divinis naturam humai vero sp tantu Patre annotari

1 August. lib. *de Trin.*

Non est ita. Etenim plerique illam adnotarunt : et eamdem numero in tribus personis divinam esse naturam ; in hominibus vero non numero eamdem, sed specie ; suo tamen modo communem utramque dixerunt. Videnda plane sunt, quæ hac de re in quarto libro *de Trinitate*, præsertim capite XIII, scripsimus. Ex quibus Joannis Damasceni locus præ cæteris observandus est[1] : qui discrimen illud communitatis et singularitatis inter utramque substantiam pulcherrime describit. Naturam enim hominis docet communitatem, sive universitatem habere sola ratione constantem ; cum reipsa non una quæpiam universalis existat, sed cogitatione duntaxat, intelligentiæque modo : quatenus Petrum, ac Paulum, propter naturæ similitudinem, in unam speciem cogimus ; at individua ejusdem speciei, re esse divisa, nec mutuo connexa. Nam Petrus a Paulo se toto disjungitur. E contrario vero naturam divinam reipsa unam esse, adeoque singularem ratione vero, quasi diffusam in plures personas. Has autem sola cogitatione divisas esse : cum ita re a se mutuo distinguantur, ut non sint separatæ, nec extra se invicem consistant. Quam etiam ob causam non, ut tres homines dicimus, ita tres deos numerari. Hæc Joannes Damascenus : cui et alios permultos, eoque longe vetustiores adscripsimus.

*Quod probatur aliquot Patrum allatis locis*

VI. Ac licet antiqui Patres in declarando Trinitatis dogmate, differentiam istam non tam enucleate ac subtiliter exposuerunt, quam qui postea secuti (ut est theologiæ recentioris indoles, eo certe nomine commendanda, quod ea diducit, et evolvit, quæ apud antiquos compressa, et involuta latebant) nihilominus satis illa perspicue pro instituto, et commentandi genere suo tradiderunt. Declarant hoc illa veterum testimonia, Græcorum, ac Latinorum, quæ in quarto *de Trinitate* perscripsi[2] : in quibus lucet illud, quod dixi ; quamvis naturam divinam, ejusque communitatem cum specie citima, ut puta hominis, et ejus generali statu, quam scholæ vocant *universalitatem*, conferant, nihilominus eosdem ipsos intellexisse, non esse parem in omnibus utriusque conditionem, neque vel divinam sic esse communem, quomodo est humana ; vel divinas personas ita sua quasque natura constare numero diversa, quemadmodum homines singuli propriam habent ab similibus suis numero discrepantem. Horum locorum unum alterumve, vel omissum illic, vel ad confutandam Anonymi ἀλογιστίαν in præsentia necessarium, referre hic oportet. *Inconsiderantiam.*

Ex iis unus erit Basilii in libro *de Spiritu sancto*, capite XVII, ubi nonnullorum stultam opinionem refellit, qui Spiritum sanctum aiebant non συναριθμεῖσθαι id est *connumerari*, sed ὑπαριθμεῖσθαι, id est *subnumerari* personis cæteris, tanquam minime his æqualem. Contra quos disputans, primum constituendum esse dicit, cujusmodi *subnumeratio* ista sit ; atque hoc ex philosophia repetendum. Hæc enim docet nominum alia esse communia, quorum significatio plura complectitur ; alia magis speciatim usurpata ; alia particularia. Velut *substantiæ* vocabulum generale aliquid sonat, quod in omnia convenit tam animata, quam inanima : animalis vero vox non tam late diffunditur, tametsi varias sub se formas complectitur : sic etiam *homo* universalem naturam indicat, sed pauciora continentem, quam animalis vocabulum : Petrus denique, ac Paulus particularia sunt nomina, nec ulla ratione communia. Tum quærit, « an hoc ὑπαρέθμησιν vocent, ejus, quod commune est, in subjecta divisionem [a]. » Quod sic deinde rejicit : « Atqui persuadere mihi non possum, illos eo dementiæ processisse, ut asserant, universorum Deum velut quamdam esse communitatem, quæ sola ratione consideretur, et in nulla subsistentia exstantiam habentem in inferiora dividi [b]. » Nihil apertius dici potuit ad falsam illam Anonymi diluendam suspicionem. Nam divinam substantiam, sive naturam negat esse creatæ, quam *specificam* appellant, similem. Hanc enim ratione sola consistere ait, hoc est non unum esse quippiam, (quod reale nominant, vel qui barbare magis, ac putide loquuntur, *a parte rei*, sed intellectione, cogitationeque sola collectum, et quasi unum effectum in subjecta individua *Subnumerationem.*

*a* BASIL. cap. XVII *de Spiritu Sancto*. Ἀρ' οὖν τοῦτο νοοῦσι τὴν ὑπαρίθμησιν, τὴν τοῦ κοινοῦ εἰς τὰ ὑπεσταλμένα διαίρεσιν;

*b* Ibid. Ἀλλ' οὐκ ἂν πιστεύσαιμι εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς παραπληξίας ἐλαύνειν, ὥστε φάναι τὸν θεὸν τῶν ὅλως, ὥσπερ κοινότητά τινα λόγῳ μόνῳ θεωρητὴν, ἐν οὐδεμιᾷ ὑποστάσει τὸ εἶναι ἔχουσαν εἰς τὰ ὑποκείμενα διαιρεῖσθαι. Vide Nysseni insignem locum ex libro primo *contra Eunomium* citatum infra libro XII, cap. I, § 7.

1 Lib. I, cap. XI. — 2 Cap. XIII et XIV.

multiplicari, ac dividi. Ubi quod dicit, naturam universalem in nulla ὑποστάσει habere ut sit, non de subjectis individuis accipiendum est ὑποστάσεως nomen : sed pro vera et solida rei exstantia sumitur ; quam non habet natura communis λόγῳ θεωρητῇ : cum alioqui in subjectis individuis existat : sed non ea ratione, qua est λόγῳ θεωρητῇ, atque communis. Hujus ergo speciei ac naturæ dissimilis est tum natura divina, tum ejus communitas. Nam et existit reipsa atque ideo singularis est ex sese ; et una eademque numero, ac singularis, nihilominus, communicata tribus, subsistit in singulis : et est *indivisa in divisis*, ut recte Joannes Damascenus affirmat [a]. Vide Gregorii Nazianzeni disertam de unica, et singulari Dei natura professionem, cujusmodi ab Athanasii traditam approbat in oratione XXI.

*Ratione spectabilis.*

VII. Alter est Cyrillus ille ipse, quem Anonymus infamia sacrilegi erroris aspersit. Hujus vero non pauca exstant diserta satis, expressaque testimonia, quæ alienum ab ista suspicione fuisse declarant sanctissimum, et eruditissimum virum. Ex quibus aliqua prolata sunt a nobis in quarto libro *de Trinitate*, capite XIII. Nunc uno contenti erimus, qui omnem dubitationem eximit, ex dialogo *de Trinitate*, ubi sic scribit : « Intelligitur enim Deus, inquit, et Pater existens per sese : sed et Filius per se, privatimque subsistit. Verum etsi propriam hypostasim uterque diversam habeat ; non tamen penitus, et ex toto divelli se ab alio patitur. Non enim disjungi potest a Patre Filius ; sicut Angelus ab Angelo : sive ut in nostro genere, hic ab isto, totus a toto fortasse dirimetur. Sed nec ad absolutam divisionem differentiæ ratio perveniet, ita ut seorsim plane utrumque constituat : alioqui duo essent dii ; sed cum una, solaque sit, et intelligatur divinitas ; viventem, et subsistentem contemplabimur in Patre Filium, et vice versa, in Filio Patrem [b]. »

Item Cyrilli qui ab Anonymi calumnia vindicatur.

Hinc apparet, non existimasse Cyrillum Patrem et Filium naturas habere singulas : sicut Socrates et Paulus : vel Michael et Gabriel ; qui propterea duo homines, aut duo Angeli numerantur : eo quod penitus, ac se totis distincti, divisique consistunt : nec in se invicem immeant, seseque pervadunt. At divinæ personæ, ita proprietatibus suis a se mutuo discernuntur, ut tamen eamdem numero communem habeant essentiam : cujus gratia in se invicem insunt. Vide insuper librum XI *Thesauri*, ubi accurate declarat, quemadmodum natura divina eadem, et singularis cum personarum differentia consistat.

VIII. Atque ut recta, et ambage omni submota, Anonymi occurramus argumento, negamus ex eo sequi, ὑπόστασιν omnem, etiam divinam, propriam habere, singularemque naturam, quam non habet alia hypostasis, quod Cyrillus οὐσίαν universe definit, naturam communem pluribus ; hypostasim vero, singulare aliquid, et individuum sub specie comprehensum. Primum enim non dicit Cyrillus illo, quem citat Anonymus, loco ὑπόστασιν esse *naturam singularem*, sive potius οὐσίαν, (non enim naturæ, sed οὐσίας vocabulo ibi utitur) verum οὐσίαν absolute ait esse id quod commune est, et definitioni subjicitur : hypostasim vero, singulare, et uni affixum. Hoc autem recte intelligitur, si natura quæpiam singularis, certis proprietatibus affecta, determinataque sit ; quamvis numero eadem aliis proprietatibus velut modificata, alia constituat individua, sive hypostases alias. Nam illud unum hypostasis ratio postulat, ut ex communi et proprio coalescat ; quæcumque tandem sit illa communitatis ratio, hoc est sive in natura per se individua, et revera una reperiatur : sive in ea, quæ non re una est, sed ratione duntaxat, et intelligentia. Imo, ut paulo aliquid mirabilius dicam ; magis individua, et singularis est hypostasis illa, quæ ex οὐσίᾳ singulari, et proprietate itidem singulari constat, quam quæ ex οὐσίᾳ communi, et singulari duntaxat proprietate conflatur. Quocirca multiplicatis individuis, et suppositis, non est necesse naturas ipsas multiplicari, pluresque numero fieri ; sed eadem variis subjici potest individuis notis, quæ

*Hypostasim.*

*a* DAMASC. lib. I, cap II. Ἀμέριστος γὰρ ἐν μεμερισμένοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἡ θεότης.

*b* CYRILL. Νοεῖται μὲν γὰρ ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ ἐν ὑπάρξει τῇ καθ' ἑαυτὸν, ὑπέστηκε δὲ αὖ καὶ ὁ υἱὸς ἰδικῶς, ἀλλ' εἰ καὶ ἰδίαν ὑπόστασιν ἑκάτερος ἐπετέμετο, τὸν γοῦν εἰσάπαν διορισμὸν οὐ προσίεται· οὐδὲ γὰρ ἂν διορίζοιτο τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, ὥσπερ ἄγγελος ἀγγέλου, καὶ μὴν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος, ὅλος ὅλου διεστήξει τυχὸν, οὔτε μὴν καὶ διαμπὰξ ἐλάσει τῆς διαφορᾶς ὁ λόγος, ἀνὰ μέρος ὁλοτρόπως ἑκάτερον ἱστάς. ἢ γὰρ ἂν εἶεν καὶ δύο θεοί. μιᾶς δὲ καὶ μόνης οὔσης τε, καὶ νοουμένης θεότητος, ζῶντα, καὶ ὑφεστηκότα καταθρήσαιμεν ἂν ἐν πατρὶ τὸν υἱὸν, καὶ μὴν καὶ τὸ ἔμπαλιν, τουτέστιν καὶ ἐν υἱῷ τὸν πατέρα.

hanc ipsam determinent, et plures constituant hypostases. Unde οὐσία divina τρισυπόστατος a Dionysio vocatur, quasi *trisubsistens*. Huc adjungi debet, quod ex Joanne Damasceno, aliisque Græcis philosophis, ac theologis supra docuimus, unam numero naturam, velut hominis, ut est in Petro, dupliciter considerari posse, vel absolute, et ratione definitionis, qua videlicet animal est ratione præditum: vel quatenus propriis et peculiaribus Petri notis afficitur. Priore modo, etiam communis appellatur: quia sola hæc in illa considerantur, quæ communia Petrus habet cum reliquis hominibus: posteriore vero modo, particularis est, et individua. Unde Verbum asserunt non assumpsisse naturam hominis communem, ut ab omnibus individuis separata spectatur: sed communem, quæ est in aliquo singulari. Multo ergo magis natura divina, quæ per se, ac revera, non ratione tantum, una est, et individua, in qualibet divinarum personarum ita propria cujusque considerari potest, ut nihilominus menti nostræ sub alia notione communitatis, et quasi definitionis occurrat.

Naturæ divinæ communitas et singularitas ex Patribus astruitur.

IX. De hac singularis in Deo communitate naturæ, permulta scitu digna collegit Euthymius variis ex Patribus *in Panopliæ* titulo secundo: ex quibus duo tantummodo referam, adversus imperitam Anonymi cavillationem, Græcis interpretandis doctoribus utilia.

Unitam et distinctam theologiam.

Monas.

Primus locus est Maximi martyris: qui de *unitate* ac *Trinitate* in eadem divinitate disputans, quam Græci theologi post Dionysium ἡνωμένην, καὶ διακεκριμένην θεολογίαν vocant[1], ambas illas inter se comparat, et inter alia, non sic habere se dicit, tanquam « ἡ μονὰς sit commune aliquid, et universale, quod sola cogitatione spectatum a Trinitate, velut a particularibus sibi subjectis differat: cum sit substantia proprie per se existens, et virtus revera per sese valens[a]. »

Eximius de Trinitate locus.

Alter locus sine auctoris nomine, postea prolatus in eodem titulo, et ei consentaneus, quem ex Damasceni primo libro capite undecimo, in quarto *de Trinitate* descripsimus[2], est hujusmodi: « In omnibus creaturis hypostaseon separatio reipsa consideratur. Nam reipsa Gabriel a Michaele diremptus est, et Petrus a Paulo: quod autem commune est ipsis, et unum, sola cogitatione dignoscitur. Quippe sola cogitatione intelligimus Angelitatem, ut ita dicam, et humanitatem. At vero in divina Trinitate contrarium accidit. Scimus enim reipsa unum esse Deum, et unam, eamdemque naturam, et potestatem, et sapientiam, ac virtutem, et actionem, atque unam, et eamdem voluntatem. Verum hypostaseon divisio nuda cogitatione intelligitur. Non enim personalem circumscriptionem cogitare audemus, neque localem distantiam, neque aliam quamplam separantium proprietatum; præterquam paternitatem, filietatem, et processionem. Atque hæc ratione quadam excellente, quæ est supra omnem substantiam. Hinc est, quod unum Deum tres illos dicimus, cum perfecte, ac reipsa hypostases eorum dividere nequeamus, quæ quidem et indivise dividuntur, et sine junctione junguntur, propter eximiam simul, et supersubstantivam ipsorum divisionem pariter, et copulationem[b]. » Unus hic locus communem de Trinitate veterum sensum, et constitutæ ab illis in essentia communitatis, differentiæ autem in personis modum ac rationem egregie declarat; atque ab Tritheitarum perfidia procul eos abfuisse probat: et hos inter Cyrillum: qui communem habuit cum reliquis naturæ et hypostaseos differentiam, ex qua stulte præjudicium de illa hæresi in uno Cyrillo facit Anonymus.

*a* MAX. apud Euth. Ἡ ὡς κοινόν τι, καὶ γενικὸν, καὶ ἐπινοίᾳ μόνῃ θεωρητὸν τῶν ὑπ' αὐτὸ μερικῶν παρηλλάκται τῆς τριάδος. ἡ μονὰς οὐσία κυρίως αὐθύπαρκτος οὖσα, καὶ δύναμις ὄντως αὐτοσθενής.

*b* EUTH. tit. II. Ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων, ἡ μὲν τῶν ὑποστάσεων διαίρεσις πράγματι θεωρεῖται. πράγματι γὰρ ὁ Γαβριὴλ τοῦ Μιχαὴλ κεχώρισται, καὶ ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁμοίως. τὸ δὲ κοινὸν αὐτῶν, καὶ τὸ ἓν, ἐπινοίᾳ διαγινώσκεται. ἐπινοίᾳ γὰρ μόνῃ νοοῦμεν τὴν ἀγγελότητα τυχὸν, καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. ἐπὶ δὲ τῆς θείας τριάδος, ἀνάπαλιν· τὸ μὲν κοινὸν αὐτῶν, καὶ τὸ ἓν, πράγματι θεωρεῖται· πραγματικῶς γὰρ οἴδαμεν, ὅτι εἷς εἰσὶ θεὸς, καὶ μία, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις, καὶ ἐξουσία, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ ἐνέργεια, καὶ ἓν, καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα. ἡ δὲ τῶν ὑποστάσεων διαίρεσις ἐπινοίᾳ ψιλῇ νοεῖται. οὔτε γὰρ προσωπικὴν περιγραφὴν ἐννοῆσαι τολμῶμεν, οὔτε τοπικὴν διάστασιν, οὔτε τι τῶν ἄλλων ἀφοριστικῶν ἰδιοτήτων, πλὴν πατρότητος, καὶ υἱότητος, καὶ ἐκπορεύσεως. καὶ ταῦτα δὲ ὑπερφυῶς, καὶ ὑπερουσίως: διὸ καὶ ἕνα θεὸν λέγομεν αὐτοὺς, μὴ δυνάμενοι διελεῖν τελείως, καὶ πραγματικῶς τὰς ὑποστάσεις αὐτῶν, ἀδιαιρέτως διαιρουμένας, καὶ ἀσυνάπτως συναπτομένας, διὰ τὸ ὑπερφυὲς ὁμοίως, καὶ ὑπερούσιον τῆς τε διαιρέσεως αὐτῶν καὶ συναφείας.

1 Lib. *de Div. nom.* cap. II. — 2 Cap. XIII, § 19.

**Emendatur quidam Cyrilli locus**

X. Nam quod in libro tertio *contra Nestorium*, eumdem Cyrillum ait in Trinitate φύσεων discrimen constituere, de hoc loco jam actum est a nobis in quarto *de Trinitate*[1]: ubi φύσιν ab illo pro ὑποστάσει, sive *supposito*, nonnunquam accipi ex antiquorum sententia diximus. De quo vide quæ iterum in quarto hujus operis, capite VI et VII, disputavimus ad famosum illud Cyrilli dictum: *Post unitionem, unam esse duntaxat naturam Incarnatam Verbi.* Verum si quis attentius contempletur locum illum Cyrilli, quem ex tertio *contra Nestorium* intentat Anonymus, facile assentietur erudito vero, qui editioni Romanæ conciliorum præfuit. Hic enim ad oram libri adnotavit pro φύσεων, legendum esse ὑποστάσεων, aut προσώπων, quod etiam nuperæ auctor editionis Cyrilli secutus est. Nec est dubitandum quin ita Cyrillus scripserit: Alioqui putida esset, et non ferenda paucis in verbis ejusdem vocabuli contraria significatio, et conflictus secum Cyrilli. Verba ejus ipsa, ne quis emendanda non censeat, aut criminari temere malit, hic adscribam. « Dicat aliquis, inquit, quonam modo sancta, et adoranda Trinitas dividitur in hypostases tres, et unam divinitatis naturam efficit? Respondemus hoc eo fieri, quod naturarum discrimen necessario consequens identitas in substantia, fidelium intelligentiam ad unam revocat divinitatis naturam[a]. Manifestus hic est librariorum error, qui φύσεων διαφορᾷ, perperam pro ὑποστάσεων scripserunt. Reliqua ejusdem Cyrilli ab Anonymo in invidiam adducta, ex dictis hactenus explicari possunt.

*Naturarum. Hypostaseon aut personarum*

*Naturarum differentia.. pro hypostaseon*

De Dionysio Alexandrino, quem impostor ille rejicere se dicit[2], cujus nauci faciendum est judicium, nihil quod respondendum hic esset, omisimus in primo libro *de Trinitate*[3]. Nonnulla scriptis ille suis immiscuit, antequam Ariana hæresis exstitisset, parum dicta commode, quæ Athanasius purgavit libro singulari; quem adversus Arianos hoc ipsum, quod hæreticus perinde facit Anonymus, Dionysium in partes trahentes, elucubravit. Defendit hunc Facundus ipsemet Hermianensis, a quo criminosas illius voces excerpsit Anonymus.

XI. Quid quod Hilarium etiam, tantum virum, et catholicæ fidei columen, decusque Gallicanæ quondam Ecclesiæ, proscribit, ac rejicit, cum illa sua plena fastus, arrogantiæque formula: « Rejicimus, inquit, et Hilarium? » Putes cum hæc audias, specimen aliquod loqui gravitatis, et auctoritatis, non obscurum, ac despicatum nescio quem homunculum, neque valde acutum, et nimis profecto confidentem.

**Hilarius vindicatur.**

Solent interdum sanctissimi Patres quæ sunt ab hæreticis tolerabiliter dicta laudare, tametsi ab exacta fidei regula nonnihil distent. Fecit hoc in libro *de Synodis* Hilarius; qui hæreticorum conventuum decreta quædam, quod et minus, quam cætera, impietatis, et aliquid catholicæ integritatis haberent, hac ex parte duntaxat, qua sana erant, approbavit. In quo gravium, et sapientum hominum judicium est secutus, qui sic existimarunt: « non solum ex malis eligere minima oportere: sed etiam excerpere ex his ipsis si quid inesset boni[3]. » Sirmiensis synodus contra Photinum ab dimidiatis Arianis habita, nonnulla de fide statuit pravis admista proba et recta. Hæc, dissimulatis, vel commodam in sententiam deflexis illis, ita commendavit, et illustravit Hilarius, ut a fidei catholicæ, ac Nicænæ sinceritate nullo modo discedat. Sirmiensis synodus in anathematismo secundo et tertio: « Si quis, ait, Patrem et Filium duos dicit Deos, anathema sit. Et si quis unum dicens Deum, Christum autem Deum ante sæcula, filium Dei obsecutum Patri in creatione omnium non confitetur, anathema sit[b]. » Hæc Sirmiense concilium apud Hilarium, cujus Latina paululum a Græcis diversa sunt. Ad hæc igitur quid tandem Hilarius? Num dubia et obscura dedit indicia catholici de Trinitate sensus, ac Nicæno decreto consentanei? « Rerum, inquit, nobis absolutam intelligentiam ipsa illa nominis religiosa professio tribuit. Cum in damnatione sit Patrem et Filium duos Deos dicere: et rursum ana-

*a* Cyrill. lib. III *cont. Nest.* Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις· πῶς ἡ ἁγία, καὶ προσκυνουμένη τριὰς, διορίζεται μὲν εἰς τρεῖς ὑποστάσεις, μίαν δὲ θεότητος ἀποτελεῖ φύσιν; ὅτι φαιὴν ἄν, τῇ τῶν φύσεων διαφορᾷ, τό ταυτὸν εἰς οὐσίαν ἀναγκαίως ἑπόμενον, εἰς μίαν θεότητος ἀνακομίζει φύσιν τῶν πιστευόντων τὸν νοῦν.

*b* Sirm. synod. apud Athan. lib. *de Syn.* et Socr. lib. II, cap. XXX. Εἴ τις τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν δύο λέγει θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ εἴτις λέγων θεὸν τὸν Χριστὸν πρὸ αἰώνων υἱὸν τοῦ θεοῦ ὑπουργηκότα τῷ πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ ὁμολογοίη, ἀνάθεμα ἔστω.

1 Cap. VII, § 8 et seq.— 2 Cap. V, § 10.— 3 Cic. init. lib. III *de Off.*

thema sit filium Deum negare substantiæ diversæ alterius ab altera, opinio in prædicandis diis duobus excluditur. Non enim ex alia præter illam Dei Patris, ex qua Dei filius intemporalis est natus, essentia. Nam cum necessario Deum Patrem confitemur, et absolute Christum Dei filium Deum prædicamus, et inter hæc duum Deorum sit irreligiosa confessio: non possunt secundum naturæ indifferentiam, et nomen indifferens non unum esse in essentiæ genere, quorum essentiæ nomen non licet esse nisi unum. » Quid ad plenam, et absolutam catholici dogmatis confessionem desiderari potest illis in verbis? Duos esse negat Deos, Patrem et Filium; negat diversam esse substantiam amborum, aut essentiam. Nec ista solum, quæ sunt accuratissimæ pietatis, affirmat: sed in Sirmiensi quoque decreto contineri docet, quem unum videlicet finem in illo sibi libro præfixit: ut istam Arianæ portionem sectæ dissociaret ab reliquis, et in Catholicorum partes, ac velut castra transferret. Quod si qua sunt illis immista, paululum ab sinceræ fidei norma distantia, fuit hæc, ut Hilarius fecit dissimulare prudentis.

Quomodo Pater aliquid Filio imperarit.

XII. Quanquam haud adeo sunt pœnitenda, quæ anathematismus iste concepit: Deo Patri obsecutum esse filium Dei, et eumdem consubstantialem Deum. Tollit enim vel certe minuit horum invidiam, reliquorum adjunctio, dum et unus cum Patre Deus, et ejusdem cum eo substantiæ esse Filius dicitur. In Græcis, *obsequendi* verbo, quod magis offendit, respondet ὑπουργεῖν, quod significare potest, *operam alicui præbere*, vel simpliciter ab alio ad opus applicari; quo sensu de Verbo quidam antiquorum illud usurparunt apprime Catholici ut Irenæus, et Clemens Alexandrinus. Est enim Verbum[1], δύναμις, id est *virtus* Patris, et *potentia*, qua illa omnia condidit. Ars item est[2], et imperium Patris[3], qua ratione dici potest exequi omnia, quæ mandat et præcipit, quod idem est ac molitur, et efficit Pater. Si quidem imperio quod vult facit Deus: adeoque Verbo suo. Hinc illa manavit locutio, probo, et catholico sensu ab quibusdam adhibita Patribus, ut Irenæo, Athanasio, Cyrillo Alexandrino aliisque, Patrem Filio suo præcepisse, uti res creatas produceret, eumque quod jussum erat executum fuisse. De quibus relegenda sunt, quæ in libro secundo *de Trinitate* scripsi[4]; tum uberrime in præfatione ad tomum secundum: ubi ἀξύμωρα illa loquendi genera, quæ apud antiquos leguntur, purgare, et explicare studuimus. In quibus ut a nobis minime sunt imitandi; ita nec reprehendendi sunt, temereque damnandi.

Acutistulta.

Ejusdemmodi sunt quæ de anathematismo Sirmiensi XVII contra Hilarium objicit Anonymus, quod hæc probarit illius verba: « Non enim exæquamus, vel comparamus filium Patri, sed subjectum intelligimus. Neque enim descendit in Sodomam sine Patris voluntate, neque pluit ex se, sed a Domino, auctoritate scilicet Patris, » etc. Quæ Hilarius eatenus laudat, quod personarum differentiam, et proprietatem indicant, ac Filium demonstrant a Patre procedere: « dum mittitur, dum accipit; dum in omnibus voluntati ejus, qui se misit, obsequitur; » quod partim ad eum sensum referri debet, quem proxime ante declaravi: ut Verbum quidquid a Patre imperatur, dicatur exequi, quia seipso facit, tanquam Patris *imperium*, sive *sermo*, quo fiunt omnia; partim de Incarnato Verbo potest accipi.

Aut Filio dicatur major.

XIII. Ad hoc autem pertinet antiquorum bene multorum sententia; qui quod Christus *Patrem* fatetur *se esse majorem*[5], de Verbo ipso, et Dei filio, qua filius est intelligendum putant. Majorem quippe Filio esse Patrem, quatenus ille Pater est, hic Filius: ille ab nullo habens originem; hic a Patre genitus: ut sit personalis proprietas, non naturæ, majoris, ac minoris illa distinctio. Vide librum nostrum secundum *de Trinitate*[6], capite secundo, ubi et Hilarium ostendimus hoc etiam modo dictum illud interpretari. Itaque mirum non est, Sirmiensis professionis tale ab illo decretum meliorem in partem accipi: cum nihil officiat ei, quod in catholica fidei regula primarium est æqualitati, et *identitati* naturæ. Et manifeste ad hunc, quem diximus, sensum, subjectionem illam Filii trahit, ita scribens: « Indifferentis unum nomen est naturæ, et vel in eo quidem maxime non comparatur, nec coæquatur filius Patri, dum subditus per obedientiæ obsequelam est: dum pluit Dominus a Domino, nec a se ipse, secundum Photinum, aut Sabellium pluerit. » Ergo *non exæquatur, nec comparatur in eo Patri*, quod a se ipso non est, ut est Pater. Hoc autem

1 Vide t. I, lib. V, cap. VIII, § 6.— 2 Ibidem. lib. IV, § 9.— 3 Ibid. lib. V, cap. IX, § 8.— 4 Cap. VII, § 7.— 5 *Joan.* XIV, 18.— [6] Lib. II *de Trin.* c. II, § 8.

**Emendatur quidam Cyrilli locus**

X. Nam quod in libro tertio *contra Nestorium*, eumdem Cyrillum ait in Trinitate φύσεων discrimen constituere, de hoc loco jam actum est a nobis in quarto *de Trinitate*[1]: ubi φύσιν ab illo pro ὑποστάσει, sive *supposito*, nonnunquam accipi ex antiquorum sententia diximus. De quo vide quæ iterum in quarto hujus operis, capite VI et VII, disputavimus ad famosum illud Cyrilli dictum: *Post unitionem, unam esse duntaxat naturam Incarnatam Verbi*. Verum si quis attentius contempletur locum illum Cyrilli, quem ex tertio *contra Nestorium* intentat Anonymus, facile assentietur erudito vero, qui editioni Romanæ conciliorum præfuit. Hic enim ad oram libri adnotavit pro φύσεων, legendum esse ὑποστάσεων, aut προσώπων, quod etiam nuperæ auctor editionis Cyrilli secutus est. Nec est dubitandum quin ita Cyrillus scripserit: Alioqui putida esset, et non ferenda paucis in verbis ejusdem vocabuli contraria significatio, et conflictus secum Cyrilli. Verba ejus ipsa, ne quis emendanda non censeat, aut criminari temere malit, hic adscribam. « Dicat aliquis, inquit, quonam modo sancta, et adoranda Trinitas dividitur in hypostases tres, et unam divinitatis naturam efficit? Respondemus hoc eo fieri, quod naturarum discrimen necessario consequens identitas in substantia, fidelium intelligentiam ad unam revocat divinitatis naturam[a]. Manifestus hic est librariorum error, qui φύσεων διαφορᾷ, perperam pro ὑποστάσεων scripserunt. Reliqua ejusdem Cyrilli ab Anonymo in invidiam adducta, ex dictis hactenus explicari possunt.

*Naturarum. Hypostaseon aut personarum*

*Naturarum differentia.. pro hypostaseon*

De Dionysio Alexandrino, quem impostor ille rejicere se dicit[2], cujus nauci faciendum est judicium, nihil quod respondendum hic esset, omisimus in primo libro *de Trinitate*[3]. Nonnulla scriptis ille suis immiscuit, antequam Ariana hæresis exstitisset, parum dicta commode, quæ Athanasius purgavit libro singulari; quem adversus Arianos hoc ipsum, quod hæreticus perinde facit Anonymus, Dionysium in partes trahentes, elucubravit. Defendit hunc Facundus ipsemet Hermianensis, a quo criminosas illius voces excerpsit Anonymus.

XI. Quid quod Hilarium etiam, tantum virum, et catholicæ fidei columen, decusque Gallicanæ quondam Ecclesiæ, proscribit, ac rejicit, cum illa sua plena fastus, arrogantiæque formula: « Rejicimus, inquit, et Hilarium? » Putes cum hæc audias, specimen aliquod loqui gravitatis, et auctoritatis, non obscurum, ac despicatum nescio quem homunculum, neque valde acutum, et nimis profecto confidentem.

**Hilarius vindicatur.**

Solent interdum sanctissimi Patres quæ sunt ab hæreticis tolerabiliter dicta laudare, tametsi ab exacta fidei regula nonnihil distent. Fecit hoc in libro *de Synodis* Hilarius; qui hæreticorum conventuum decreta quædam, quod et minus, quam cætera, impietatis, et aliquid catholicæ integritatis haberent, hac ex parte duntaxat, qua sana erant, approbavit. In quo gravium, et sapientum hominum judicium est secutus, qui sic existimarunt: « non solum ex malis eligere minima oportere: sed etiam excerpere ex his ipsis si quid inesset boni[3]. » Sirmiensis synodus contra Photinum ab dimidiatis Arianis habita, nonnulla de fide statuit pravis admista proba et recta. Hæc, dissimulatis, vel commodam in sententiam deflexis illis, ita commendavit, et illustravit Hilarius, ut a fidei catholicæ, ac Nicænæ sinceritate nullo modo discedat. Sirmiensis synodus in anathematismo secundo et tertio: « Si quis, ait, Patrem et Filium duos dicit Deos, anathema sit. Et si quis unum dicens Deum, Christum autem Deum ante sæcula, filium Dei obsecutum Patri in creatione omnium non confitetur, anathema sit[b]. » Hæc Sirmiense concilium apud Hilarium, cujus Latina paululum a Græcis diversa sunt. Ad hæc igitur quid tandem Hilarius? Num dubia et obscura dedit indicia catholici de Trinitate sensus, ac Nicæno decreto consentanei? « Rerum, inquit, nobis absolutam intelligentiam ipsa illa nominis religiosa professio tribuit. Cum in damnatione sit Patrem et Filium duos Deos dicere: et rursum ana-

*a* Cyrill. lib. III *cont. Nest.* Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις· πῶς ἡ ἁγία, καὶ προσκυνουμένη τριὰς, διορίζεται μὲν εἰς τρεῖς ὑποστάσεις, μίαν δὲ θεότητος ἀποτελεῖ φύσιν; ὅτι φαίην ἄν, τῇ τῶν φύσεων διαφορᾷ, τό ταυτὸν εἰς οὐσίαν ἀναγκαίως ἑπόμενον, εἰς μίαν θεότητος ἀνακομίζει φύσιν τῶν πιστευόντων τὸν νοῦν.

*b* Sirm. synod. apud Athan. lib. *de Syn.* et Socr. lib. II, cap. XXX. Εἴ τις τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν δύο λέγει θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ εἴτις λέγων θεὸν τὸν Χριστὸν πρὸ αἰώνων υἱὸν τοῦ θεοῦ ὑπουργηκότα τῷ πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ ὁμολογοίη, ἀνάθεμα ἔστω.

1 Cap. VII, § 3 et seq.— 2 Cap. V, § 10.— 3 Cic. init. lib. III *de Off.*

thema sit filium Deum negare substantiæ diversæ alterius ab altera, opinio in prædicandis diis duobus excluditur. Non enim ex alia præter illam Dei Patris, ex qua Dei filius intemporalis est natus, essentia. Nam cum necessario Deum Patrem confitemur, et absolute Christum Dei filium Deum prædicamus, et inter hæc duum Deorum sit irreligiosa confessio: non possunt secundum naturæ indifferentiam, et nomen indifferens non unum esse in essentiæ genere, quorum essentiæ nomen non licet esse nisi unum. » Quid ad plenam, et absolutam catholici dogmatis confessionem desiderari potest illis in verbis? Duos esse negat Deos, Patrem et Filium; negat diversam esse substantiam amborum, aut essentiam. Nec ista solum, quæ sunt accuratissimæ pietatis, affirmat: sed in Sirmiensi quoque decreto contineri docet, quem unum videlicet finem in illo sibi libro præfixit: ut istam Arianæ portionem sectæ dissociaret ab reliquis, et in Catholicorum partes, ac velut castra transferret. Quod si qua sunt illis immista, paululum ab sinceræ fidei norma distantia, fuit hæc, ut Hilarius fecit dissimulare prudentis.

Quomodo Pater aliquid Filio imperarit.

XII. Quanquam haud adeo sunt pœnitenda, quæ anathematismus iste concepit: Deo Patri obsecutum esse filium Dei, et eumdem consubstantialem Deum. Tollit enim vel certe minuit horum invidiam, reliquorum adjunctio, dum et unus cum Patre Deus, et ejusdem cum eo substantiæ esse Filius dicitur. In Græcis, *obsequendi* verbo, quod magis offendit, respondet ὑπουργεῖν, quod significare potest, *operam alicui præbere*, vel simpliciter ab alio ad opus applicari; quo sensu de Verbo quidam antiquorum illud usurparunt apprime Catholici ut Irenæus, et Clemens Alexandrinus. Est enim Verbum[1], δύναμις, id est *virtus* Patris, et *potentia*, qua illa omnia condidit. Ars item est[2], et imperium Patris[3], qua ratione dici potest exequi omnia, quæ mandat et præcipit, quod idem est ac molitur, et efficit Pater. Si quidem imperio quod vult facit Deus: adeoque Verbo suo. Hinc illa manavit locutio, probo, et catholico sensu ab quibusdam adhibita Patribus, ut Irenæo, Athanasio, Cyrillo Alexandrino aliisque, Patrem Filio suo præcepisse, uti res creatas produceret, eumque quod jussum erat executum fuisse. De quibus relegenda sunt, quæ in libro secundo *de Trinitate* scripsi[4]; tum uberrime in præfatione ad tomum secundum: ubi ἀξύμωρα illa loquendi genera, quæ apud antiquos leguntur, purgare, et explicare studuimus. In quibus ut a nobis minime sunt imitandi; ita nec reprehendendi sunt, temereque damnandi. *Acutistulta.*

Ejusdemmodi sunt quæ de anathematismo Sirmiensi XVII contra Hilarium objicit Anonymus, quod hæc probarit illius verba: « Non enim exæquamus, vel comparamus filium Patri, sed subjectum intelligimus. Neque enim descendit in Sodomam sine Patris voluntate, neque pluit ex se, sed a Domino, auctoritate scilicet Patris, » etc. Quæ Hilarius eatenus laudat, quod personarum differentiam, et proprietatem indicant, ac Filium demonstrant a Patre procedere: « dum mittitur, dum accipit; dum in omnibus voluntati ejus, qui se misit, obsequitur; » quod partim ad eum sensum referri debet, quem proxime ante declaravi: ut Verbum quidquid a Patre imperatur, dicatur exequi, quia seipso facit, tanquam Patris *imperium*, sive *sermo*, quo fiunt omnia; partim de Incarnato Verbo potest accipi.

Aut Filio dicatur major.

XIII. Ad hoc autem pertinet antiquorum bene multorum sententia; qui quod Christus *Patrem* fatetur *se esse majorem*[5], de Verbo ipso, et Dei filio, qua filius est intelligendum putant. Majorem quippe Filio esse Patrem, quatenus ille Pater est, hic Filius: ille ab nullo habens originem; hic a Patre genitus: ut sit personalis proprietas, non naturæ, majoris, ac minoris illa distinctio. Vide librum nostrum secundum *de Trinitate*[6], capite secundo, ubi et Hilarium ostendimus hoc etiam modo dictum illud interpretari. Itaque mirum non est, Sirmiensis professionis tale ab illo decretum meliorem in partem accipi: cum nihil officiat ei, quod in catholica fidei regula primarium est æqualitati, et *identitati* naturæ. Et manifeste ad hunc, quem diximus, sensum, subjectionem illam Filii trahit, ita scribens: « Indifferentis unum nomen est naturæ, et vel in eo quidem maxime non comparatur, nec coæquatur filius Patri, dum subditus per obedientiæ obsequelam est: dum pluit Dominus a Domino, nec a se ipse, secundum Photinum, aut Sabellium pluerit. » Ergo *non exæquatur, nec comparatur in eo Patri*, quod a se ipso non est, ut est Pater. Hoc autem

1 Vide t. I, lib. V, cap. VIII, § 6.— 2 Ibidem. lib. IV, § 9.— 3 Ibid. lib. V, cap. IX, § 8.— 4 Cap. VII, § 7.— 5 *Joan.* XIV, 18.— 6 Lib. II *de Trin.* c. II, § 8.

personalis est differentia: quæ æqualitati nihil obstat essentiæ, neque τῷ ὁμοουσίῳ, ut in homine patre ac filio cernimus; et in relativis, quæ *disquiparantiæ* vulgo nominantur: quæ mutuæ comparationis, et habitudinis solius inæqualitatem significantia, naturæ congruentiam, et unitatem retinent. Quare pergit Hilarius[1]: « Sed pietatis subjectio non est essentiæ diminutio, nec religionis officium degenerem facit naturam; cum per id, quod cum et innascibilis Pater Deus est, et unigenitus filius Dei Deus est, Deus tamen unus sit; et subjectio filii doceatur, et dignitas: dum ei ipsi non nisi filius nuncupandus subjicitur. Quod cum Dei Patris sit, tamen sibi ex natura sit, nomen habens alienum, sed ejus, cujus et filius est, ut sit Patri et obsequio subjectus, et nomine; ita tamen, ut subjectio nominis, proprietatem naturalis, atque indifferentis testetur essentiæ. » Denique Vigilius sub initium libri quinti *contra Eutychen*, Sirmiensem illam synodum pro catholica laudavit, tralatitio errore deceptus.

*Consubstantiali.*

## CAPUT IV.

***Deinceps antiquorum quorumdam falsa criminatio super Incarnationis mysterio discutitur; 1. quos Anonymus putat naturam Christo unam tribuisse ex duabus compositam. 2. De Gregorio Thaumaturgo error illius; nec non de Dionysio Alexandrino. 3. Excutitur, et enarratur Dionysii locus, quem Anonymus per hallucinationem putat Alexandrinum, ex epistola ad Caium. 4. Alius ejusdem stupor de eodem Dionysio, et Cyro Monotheleta. 5. Tum perperam Eutychianæ labis alios incusat.***

I. Quæ ad Trinitatis dogma pertinent, dixi pro antiquis Patribus, adversus horum calumniatorem anonymum, quantum necesse fuit, ut injectas ab eo criminationes depellerem. Nunc ad præcipuam susceptæ defensionis partem aggredior; in qua scriptor ille dysonymus, Incarnationis perperam, contraque fidei regulam acceptæ reos eosdem appellat veteres; ac præsertim Cyrillum; imo Ephesinum omne concilium, totumque quod est consequens, catholicum nomen execrandæ hæresis accusat. Sed ut legitimum prælium leviores quædam pugnæ velitum et ferentariorum, velut ros pluviam, antecedere solent, ex quibus futuræ victoriæ præsagia capiuntur: sic antequam de Cyrillo, ac Nestorio, quod argumenti caput est, ac susceptæ dimicationis, cum obscuro, ignotoque hoste confligam: experiar minori in re, et quasi prolusione, quantum viribus valeat; ut omen inde secundi, quem mihi a Deo pollicitus sum, exitus faciam.

Capite quinto disputationis suæ, à quo veterum in exponendo mysterio Incarnationis errata persequi cœpit, triplicem modum affert Incarnationis explicandæ: quorum primus manifesta implicatus est hæresi; posteriores duos probabiles judicat. De his locus erit postea disputandi; nunc primus tractandus est, qui est hujusmodi. Duas naturas qui sic sentiunt, in unam naturam, personamque conflari, et coalescere sentiunt; quemadmodum ex anima, et corpore fit una composita hominis natura simul, ac persona. Quæ fuit Apollinaris sententia; et ante hunc, Valentini, Manichæi; post eumdem vero, Eutychis, Dioscori, et aliorum, qui in Ephesina latrocinali synodo prævaricati sunt, et Flaviano damnato, Eutychem in integrum restituerunt. Sed istos nihil moror, aut hæreticos, aut hæreticorum fautores (quanquam inter illos, qui metu Dioscori, pro Eutyche sententiam dixerunt, falso aliqui vocantur in crimen Eutychiani erroris, de quibus obiter dicetur). Quod autem Gregorium Thaumaturgum, et Dionysium Alexandrinum, ac postremo Cyrillum in Apollinaris, et Eutychis partes compellit invitos, et nihil minus cupientes, hoc vero minime ferendum. Est enim tum res ipsa falsissima: tum argumenta, quibus nititur, imbecilla sunt, et futilia. Verum in Cyrilli defensionem tota vis postea disputationis incumbet. In Gregorii, et Dionysii causa tuenda prima, ut proposui, explicanda velitatio est. Nam quibus eos rationibus suspectos illius hæresis facere conatur, eædem stuporem, et inscitiam accusatoris prædicant.

*Incarnationis ratio juxta Anonymum.*

II. Gregorium Thaumaturgum asserit Anonymus, idem, quod Manichæum, Apollinarem, et Eutychem, de Verbi Incarnatione statuisse; unam ex duabus naturis personam ac naturam extitisse: propterea quod apud Photium, libro CCXXX, hæc illius verba referuntur; quæ supra descripsimus[2]; in

1 Lib. *de Syn. ad Anath.* XVII. — 2 Lib. IV, c. VI, § 8.

Stupor Anonymi in accusandis Greg. Thaumaturgo, Dionysio Alex. et Dionysio Areop.

quibus negat duas in Christo esse tam naturas, quam personas. Sed singularis hic Anonymi est oscitantia; qui in eodem illo Photii loco, qui ex Eulogio decerptus est, quid sibi respondere posset, non animadvertit. Etenim Eulogius ibidem affirmat, expositionem illam fidei, quæ κατὰ μέρος inscribitur, non ab Gregorio Neocæsariensi editam fuisse: sed ab Apollinari hæretico, de quo nemo paululum litterarum istarum intelligens dubitat. Vide quæ nos libro quarto, capite sexto, scripsimus de hac Gregorii sententia.

Non minor ejusdem Anonymi stupor est in Dionysio Alexandrino; quam eadem nota hæresis aspergit. Cujus rei argumenta duo profert, totidem ex illius sententiis. Primam ex Photii libro CXCII citat, in hæc verba: « Quomodo dicis, Jesum, qui est supra omnia, eum omnibus hominibus esse essentialiter coordinatum? » Quæ ita scilicet intellexit Anonymus, ut Dionysius Alexandrinus redarguat asseverantem, Jesum, cujus est natura dispar hominum, et his præstantior, iisdem tamen hominibus annumerari secundum essentiam. Hinc enim sequitur, Jesum, quod assumptæ naturæ vocabulum esse debet, non ejusdem esse cum hominibus substantiæ.

Atqui puerilis, et crassissima est hæc hallucinatio. Mitto Dionysii Alexandrini verba illa non in eo, unde excerpta referuntur, Photii libro reperiri CXCII, nempe posterioris editionis Græcolatinæ Photii. Certe undecumque ea corraserit Anonymus, neque Alexandrini Dionysii sunt; sed alterius, qui Areopagita vulgo cognominatur: nec eo sensu intelligenda sunt, quem ille inscienter affinxit.

Excutitur locus Dionys. Areo, quem Anonymus putat esse Alexandrinum.

III. Imprimis ergo sciendum, initium illa verba facere epistolæ quartæ *ad Caium Therapeutam*, posterioris Dionysii, cui Areopagitæ cognomen adhæsit, quæ sic in Græco se habent: « Quomodo, inquis, Jesus ille, qui supra omnia est, in eodem cum omnibus hominibus ordine collocatur secundum substantiam [a]? » Nimirum Caius ille de Dionysio sciscitatus erat primo, « quomodo Deus, qui est supra omnia, supra divinitatis principium, et bonitatis principium esset [b]. » Cujus inquirendi causam præbuerat opinio illa Dionysii, quam in fine capitis undecimi *de Divinis nominibus* exposuit: et nos alibi patefecimus [1]: Deum ab omni æternitate ideas quasdam produxisse, sive formas, et exempla secundaria, quorum imitatione res creatas formaret, ac perficeret. Eas formas præfixo vocabulo αὐτὸ, nominabat αὐτοζωὴν, αὐτοαγαθότητα, αὐτοσοφίαν, etc. hoc est *ipsissimam vitam*, *ipsissimam bonitatem*, *ipsissimam sapientiam*: nempe ideam, et exemplar vitæ, bonitatis, et sapientiæ, ex quibus, et quorum communicatione, cætera vitam, bonitatem, sapientiamque participant. Non enim divina, ipsamet essentia, vita, bonitas, et sapientia communicari, ac participari potest, cum habitet lucem inaccessam, et extra usum, ac commercium sit infirmarum rerum, in quas quidquid boni, ac perfecti derivatur, ex formarum illarum applicatione transfunditur. Ita quidem Dionysius, ut Græci interpretes enarrant: quorum sententia capite illo decimo libri quarti de Deo a nobis explanata est, et ad germanum et catholicum accommodata sensum. Ita quæstioni illi ab Caio propositæ respondet in eadem epistola secunda Dionysius, ideo dici supra divinitatis, et bonitatis principium esse Deum, quod deitas, et bonitas ibi non ipsam, quæ est in Deo, quæque Deus est, divinitatem, et bonitatem significet, sed formam illam secundam, quam donum vocat, *bonificum* ac *deificum*, ut sic loquar, cujus participatione Deus bonos, ac divinos efficit. Hoc cum ita dissolvisset Dionysius, rursus alteram Caius quæstionem proposuit, quo modo Jesus, id est Dei filius homo factus, qui est supra universa, in eodem, ac cæteri homines, ordine collocatur secundum substantiam. Non enim, ut in priori inquisitione, responderi posse videtur, hominem eum dici, quod sit omnium hominum principium, sicut sol, et lux vocatur Deus, quod principium sit lucis ac solis. Quare Dionysius aliter occurrit, et eumdem asserit qua vere humanam naturam assumpsit, hominem inter homines esse; quatenus autem excellenti quadam ratione hoc habuit, ut homo esset, et pro homine se gereret, supra homines fuisse. Hic sensus est illius loci, quem recte Georgius Pachymeres

*a* DION. epist. IV. Πῶς, φῄς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα πᾶσίν ἐστιν ἀνθρώποις οὐσιωδῶς συντεταγμένος;

*b* Idem epist. II. Πῶς ὁ πάντων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ θεαρχίαν ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ ἀγαθαρχίαν.

1 Tom. I, lib. IV, c. X.

*Consubstantiali.*

personalis est differentia: quæ æqualitati nihil obstat essentiæ, neque τῷ ὁμοουσίῳ, ut in homine patre ac filio cernimus; et in relativis, quæ *disquiparantiæ* vulgo nominantur: quæ mutuæ comparationis, et habitudinis solius inæqualitatem significantia, naturæ congruentiam, et unitatem retinent. Quare pergit Hilarius[1]: « Sed pietatis subjectio non est essentiæ diminutio, nec religionis officium degenerem facit naturam; cum per id, quod cum et innascibilis Pater Deus est, et unigenitus filius Dei Deus est, Deus tamen unus sit; et subjectio filii doceatur, et dignitas: dum ei ipsi non nisi filius nuncupandus subjicitur. Quod cum Dei Patris sit, tamen sibi ex natura sit, nomen habens alienum, sed ejus, cujus et filius est, ut sit Patri et obsequio subjectus, et nomine; ita tamen, ut subjectio nominis, proprietatem naturalis, atque indifferentis testetur essentiæ. » Denique Vigilius sub initium libri quinti *contra Eutychen*, Sirmiensem illam synodum pro catholica laudavit, tralatitio errore deceptus.

# CAPUT IV.

***Deinceps antiquorum quorumdam falsa criminatio super Incarnationis mysterio discutitur; 1. quos Anonymus putat naturam Christo unam tribuisse ex duabus compositam. 2. De Gregorio Thaumaturgo error illius; nec non de Dionysio Alexandrino. 3. Excutitur, et enarratur Dionysii locus, quem Anonymus per hallucinationem putat Alexandrinum, ex epistola ad Caium. 4. Alius ejusdem stupor de eodem Dionysio, et Cyro Monotheleta. 5. Tum perperam Eutychianæ labis alios incusat.***

I. Quæ ad Trinitatis dogma pertinent, dixi pro antiquis Patribus, adversus horum calumniatorem anonymum, quantum necesse fuit, ut injectas ab eo criminationes depellerem. Nunc ad præcipuam susceptæ defensionis partem aggredior; in qua scriptor ille dysonymus, Incarnationis perperam, contraque fidei regulam acceptæ reos eosdem appellat veteres; ac præsertim Cyrillum; imo Ephesinum omne concilium, totumque quod est consequens, catholicum nomen execrandæ hæresis accusat. Sed ut legitimum prælium leviores quædam pugnæ velitum et ferentariorum, velut ros pluviam, antecedere solent, ex quibus futuræ victoriæ præsagia capiuntur: sic antequam de Cyrillo, ac Nestorio, quod argumenti caput est, ac susceptæ dimicationis, cum obscuro, ignotoque hoste confligam: experiar minori in re, et quasi prolusione, quantum viribus valeat; ut omen inde secundi, quem mihi a Deo pollicitus sum, exitus faciam.

Capite quinto disputationis suæ, à quo veterum in exponendo mysterio Incarnationis errata persequi cœpit, triplicem modum affert Incarnationis explicandæ: quorum primus manifesta implicatus est hæresi; posteriores duos probabiles judicat. De his locus erit postea disputandi; nunc primus tractandus est, qui est hujusmodi. Duas naturas qui sic sentiunt, in unam naturam, personamque conflari, et coalescere sentiunt; quemadmodum ex anima, et corpore fit una composita hominis natura simul, ac persona. Quæ fuit Apollinaris sententia; et ante hunc, Valentini, Manichæi; post eumdem vero, Eutychis, Dioscori, et aliorum, qui in Ephesina latrocinali synodo prævaricati sunt, et Flaviano damnato, Eutychem in integrum restituerunt. Sed istos nihil moror, aut hæreticos, aut hæreticorum fautores (quanquam inter illos, qui metu Dioscori, pro Eutyche sententiam dixerunt, falso aliqui vocantur in crimen Eutychiani erroris, de quibus obiter dicetur). Quod autem Gregorium Thaumaturgum, et Dionysium Alexandrinum, ac postremo Cyrillum in Apollinaris, et Eutychis partes compellit invitos, et nihil minus cupientes, hoc vero minime ferendum. Est enim tum res ipsa falsissima; tum argumenta, quibus nititur, imbecilla sunt, et futilia. Verum in Cyrilli defensionem tota vis postea disputationis incumbet. In Gregorii, et Dionysii causa tuenda prima, ut proposui, explicanda velitatio est. Nam quibus eos rationibus suspectos illius hæresis facere conatur, eædem stuporem, et inscitiam accusatoris prædicant.

*Incarnationis ratio juxta Anonymum.*

II. Gregorium Thaumaturgum asserit Anonymus, idem, quod Manichæum, Apollinarem, et Eutychem, de Verbi Incarnatione statuisse; unam ex duabus naturis personam ac naturam exstitisse: propterea quod apud Photium, libro CCXXX, hæc illius verba referuntur; quæ supra descripsimus[2]; in

1 Lib. *de Syn. ad Anath.* XVII.— 2 Lib. IV, c. VI, § 8.

Stupor Anonymi in accusandis Greg. Thaumaturgo, Dionysio Alex. et Dionysio Areop.

quibus negat duas in Christo esse tam naturas, quam personas. Sed singularis hic Anonymi est oscitantia; qui in eodem illo Photii loco, qui ex Eulogio decerptus est, quid sibi respondere posset, non animadvertit. Etenim Eulogius ibidem affirmat, expositionem illam fidei, quæ κατὰ μέρος inscribitur, non ab Gregorio Neocæsariensi editam fuisse: sed ab Apollinari hæretico, de quo nemo paululum litterarum istarum intelligens dubitat. Vide quæ nos libro quarto, capite sexto, scripsimus de hac Gregorii sententia.

Non minor ejusdem Anonymi stupor est in Dionysio Alexandrino; quam eadem nota hæresis aspergit. Cujus rei argumenta duo profert, totidem ex illius sententiis. Primam ex Photii libro CXCII citat, in hæc verba: « Quomodo dicis, Jesum, qui est supra omnia, cum omnibus hominibus esse essentialiter coordinatum? » Quæ ita scilicet intellexit Anonymus, ut Dionysius Alexandrinus redarguat asseverantem, Jesum, cujus est natura dispar hominum, et his præstantior, iisdem tamen hominibus annumerari secundum essentiam. Hinc enim sequitur, Jesum, quod assumptæ naturæ vocabulum esse debet, non ejusdem esse cum hominibus substantiæ.

Atqui puerilis, et crassissima est hæc hallucinatio. Mitto Dionysii Alexandrini verba illa non in eo, unde excerpta referuntur, Photii libro reperiri CXCII, nempe posterioris editionis Græcolatinæ Photii. Certe undecumque ea corraserit Anonymus, neque Alexandrini Dionysii sunt; sed alterius, qui Areopagita vulgo cognominatur: nec eo sensu intelligenda sunt, quem ille inscienter affinxit.

Excutitur locus Dionys. Areo, quem Anonymus putat esse Alexandrinum.

III. Imprimis ergo sciendum, initium illa verba facere epistolæ quartæ *ad Caium Therapeutam*, posterioris Dionysii, cui Areopagitæ cognomen adhæsit, quæ sic in Græco se habent: « Quomodo, inquis, Jesus ille, qui supra omnia est, in eodem cum omnibus hominibus ordine collocatur secundum substantiam [a]? » Nimirum Caius ille de Dionysio sciscitatus erat primo, « quomodo Deus, qui est supra omnia, supra divinitatis principium, et bonitatis principium esset [b]. » Cujus inquirendi causam præbuerat opinio illa Dionysii, quam in fine capitis undecimi *de Divinis nominibus* exposuit: et nos alibi patefecimus [1]: Deum ab omni æternitate ideas quasdam produxisse, sive formas, et exempla secundaria, quorum imitatione res creatas formaret, ac perficeret. Eas formas præfixo vocabulo αὐτὸ, nominabat αὐτοζωὴν, αὐτοαγαθότητα, αὐτοσοφίαν, etc. hoc est *ipsissimam vitam, ipsissimam bonitatem, ipsissimam sapientiam*: nempe ideam, et exemplar vitæ, bonitatis, et sapientiæ, ex quibus, et quorum communicatione, cætera vitam, bonitatem, sapientiamque participant. Non enim divina, ipsamet essentia, vita, bonitas, et sapientia communicari, ac participari potest, cum habitet lucem inaccessam, et extra usum, ac commercium sit infirmarum rerum, in quas quidquid boni, ac perfecti derivatur, ex formarum illarum applicatione transfunditur. Ita quidem Dionysius, ut Græci interpretes enarrant: quorum sententia capite illo decimo libri quarti de Deo a nobis explanata est, et ad germanum et catholicum accommodata sensum. Ita quæstioni illi ab Caio propositæ respondet in eadem epistola secunda Dionysius, ideo dici supra divinitatis, et bonitatis principium esse Deum, quod deitas, et bonitas ibi non ipsam, quæ est in Deo, quæque Deus est, divinitatem, et bonitatem significet, sed formam illam secundam, quam donum vocat, *bonificum* ac *deificum*, ut sic loquar, cujus participatione Deus bonos, ac divinos efficit. Hoc cum ita dissolvisset Dionysius, rursus alteram Caius quæstionem proposuit, quo modo Jesus, id est Dei filius homo factus, qui est supra universa, in eodem, ac cæteri homines, ordine collocatur secundum substantiam. Non enim, ut in priori inquisitione, responderi posse videtur, hominem eum dici, quod sit omnium hominum principium, sicut sol, et lux vocatur Deus, quod principium sit lucis ac solis. Quare Dionysius aliter occurrit, et eumdem asserit qua vere humanam naturam assumpsit, hominem inter homines esse; quatenus autem excellenti quadam ratione hoc habuit, ut homo esset, et pro homine se gereret, supra homines fuisse. Hic sensus est illius loci, quem recte Georgius Pachymeres

*a* DION. epist. IV. Πῶς, φῄς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα πᾶσίν ἐστιν ἀνθρώποις οὐσιωδῶς συντεταγμένος;

*b* Idem epist. II. Πῶς ὁ πάντων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ θεαρχίαν ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ ἀγαθαρχίαν.

1 Tom. I, lib. IV, c. x.

explicavit, longe ab eo diversus, quem calumniator anonymus ridicule, et imperite sibi finxit.

*Falsa Collectio.* Falso Eutychianæ hæresis alios incusat.

IV. Par est argumenti alterius ἀσυλλογιστία, quod ex œcumenici sexti concilii actione quarta, et decima tertia colligit; unde Dionysii Alexandrini verba illa refert: « Agnoscimus unum Christum, et unum filium operantem Deo, et homini decibilia una Deivirili operatione. » Atqui Dionysii Alexandrini non sunt ista verba: sed Cyri impurissimi Monotheletæ; qui e Lazica translatus ad patriarchatum Alexandriæ ab Heraclio imperatore, novem proposuit anathematismos; quorum in septimo hæresim suam publicavit unius propugnatricem operationis in Christo: ut in primo libro narravimus [1]. Ex hoc, inquam, Cyri Monotheletarum principis decreto, quod cum cæteris actione XIII sextæ synodi recitatum est [2], verba illa desumpsit Anonymus, quæ et Agatho Papa citavit epistola ad imperatores missa; quæ relata est in actionem quartam ejusdem sextæ synodi. Verba Cyri ita Græce concipiuntur: « Si quis non confitetur, etc. hunc eumdem Christum, et filium, operantem quæ Deo conveniunt, et quæ humana sunt, una theandrica, id est Deivirili operatione, secundum sanctum Dionysium[a]. » Est autem Dionysius iste, non Alexandrinus, sed Areopagita vulgo dictus; qui in epistola quarta *ad Caium*, θεανδρικὴν ἐνέργειαν nominavit. Hujus potissimum auctoritate freti Monotheletæ, et Acephali, suam hæresim affirmarunt: ut, præter Cyrum, Macarius Antiochenus episcopus [3], acerrimus unius actionis in Christo defensor: de quo in libro primo meminimus [4]. Est autem oppido ineptum, *theandricæ actionis* vocem putare idoneum esse Eutychianæ hæresis argumentum: ut suo loco patebit.

*Theandricam operationem.*

V. Quinetiam temere, ac falso quosdam alioqui catholicos antistites in classem Eutychianorum includit Anonymus, ob id unum quod Cyrilli sententiam illa approbaverint, *naturæ unius post unitionem incarnatæ*, de qua locutione multa scripsimus in quarto libro [5]. Hæc enim loquendi formula sensum habet catholicum, tametsi eatenus reprehendendi illi fuerunt, quod metu Dioscori, in Ephesino latrocinio, Flaviani damnationi, et Eutychis absolutioni subscripserint. Cujus errati veniam in Chalcedonensi postea synodo suppliciter rogarunt, et a Patribus impetrata ea, in pristinum statum restituti sunt. Nunc a prolusione ad serium, et legitimum conflictum pro Cyrillo, et Ephesinæ synodi Patribus, adversus Anonymum, transitum faciamus. Quo in certamine eadem, cujus in velitatione periculum fecimus, adversarii stupiditas, et doctrinæ reconditioris expers ac judicii, levitas et ἀλαζονεία, illustrioribus se indiciis in apertum proferet. *Jactantia.*

## CAPUT V.

*Ad Cyrilli defensionem præparatur aditus exponenda Nestorii, quam ille impugnavit, hæretica opinione. 2. Itaque demonstratur, Nestorium naturas Christo duas nullo substantivo nexu copulasse, sed morali duntaxat. 3. Quod deinceps variis illius ex locis adstruitur. 6. Unde primum argumentum efficitur, quod sola dignitatis communione junctas esse naturas diceret. 8. Tum alterum argumentum ex eo, quod negabat egisse, ac pertulisse Deum illa, quæ Christus egit, ac sustinuit. 11. Tertium argumentum, quod incarnationem sola inhabitatione definiebat. 12. Quartum argumentum, quod Deum ex femina genitum dicere absurdum judicabat.*

I. Post ejectos, et proscriptos ab cœtu catholicorum Patres aliquot, tanquam contagione Apollinaristarum hæresis afflatos, deinceps majore spiritu ac furore perbacchari in reliquos aggressus est Anonymus. Et sunt impotentis, ac fanatici lucumonis memoranda primum illa verba, quibus, ut circulatorum mos est, ad novum et inusitatum spectaculum curiosos homines provocat. Inaudita Anonymi jactantia.

« Rem novam, inquit, et haetenus inauditam jam demonstrandam suscipimus, et propter quam potissimum instituta est hæc disputatio. » Audite atque togam componite: « scilicet Cyrillum Alexandrinum, et alios episcopos, qui primo concilio œcumenico Ephe-

*a* Cyrus anath. VII. Καὶ τὸν αὐτὸν ἕνα Χριστὸν, καὶ υἱὸν ἐνεργοῦντα τὰ θεοπρεπῆ, καὶ ἀνθρώπινα μιᾷ θεανδρικῇ ἐνεργείᾳ, κατὰ τὸν ἐν ἁγίοις Διονύσιον.

1 Cap. XIX, § 2.— 2 Tom. V Conc.— 3 Ib. Syn. VI, act. II.— 4 Cap. XX, § 9.— 5 Cap. V, VI et VII.

sino interfuerunt, fuisse hæreticos, et auctores hæresis Eutychianæ, aut potius restauratores hæresis Apollinaris. » Grandis et magnifica vox; sed quæ vana, et irrita denuntiatione, nihil præter risum ac ludibrium colliget. Mihi sic repellendus illius conatus videtur; ut quoniam de Nestorio, ac Cyrillo, et adjunctis huic Ephesinis Patribus agitur, non prius Anonymi argumenta dissolvamus, quam, contra atque iste nititur, et Nestorium jure pro hæretico damnatum fuisse monstremus, et quos ille falso hæresis accusat, recte sentientes, et catholicos. De Nestorio itaque primum: quem certissimum hæreticum exstitisse, tum ex ipsius dictis, tum ex fide dignissimis testibus probare aggrediar.

II. Duas in Christo ut naturas, ita personas et subsistentias, sive hypostases esse, eo sensu vocum istarum, qui apud theologos hodie percrebuit, manifesta est, et catholicæ adversa fidei hæresis. Eam ab Nestorio susceptam, ac defensam fuisse, ita planum fiet, si sic illum ostendero duo illa, ex quibus constat Christus, divinam, humanamque substantiam, inter se copulasse, ut non hypostatica, et οὐσιώδει, hoc est *substantiva*, proprieque dicta unitione colligatas putaverit: sed *morali* duntaxat, ut vocant, nexu applicatas invicem; adeo ut vere proprieque loquendo, disjunctæ essent, ac separatæ. Ut autem melius status controversiæ percipiatur, facili aliqua ratione declarari in hunc modum debet.

Rei cujuscumque cum altera re conjunctio, ex effecto, quod inde oritur, æstimanda venit. Hoc autem est τὸ ἕν, id est *unum*, quod ex *unitione* fit. Cujusmodi ergo est unum, quod ex illa unitione consurgit, ita est unitio: et vicissim qualis est unitio, tale est unum, quod efficitur. Jam vero res una jungi alteri, eique adhærere dupliciter potest: vel proprie dicto, et naturali, quod οὐσιῶδες Græci vocant, vinculo; ut quando cum anima corpus componitur: pes aut manus cum corpore: vel improprio, et *morali*; ut cum vestis corpori adjungitur. Quod priore modo existit unum, per se, et substantivum, ac naturale, id est verum, et proprie dictum habetur; quod autem posteriore fit, improprie, et ex accidenti unum dicitur: ut est lapidum cumulus; et par amicorum, ac cætera ejusdemmodi. Nestorius unum esse Christum, unumque filium, et unam personam docuit. Hoc si vere, ac bona fide pronuntiavit, et ut catholica fides habet; necesse est, ut divinam substantiam, et humanam proprie dicta, et substantiva junctione aptas inter se, et connexas esse crediderit. Sin easdem a se mutuo distractas, et separatas: hoc est tali nexu minime conglutinatas existimaverit: consequens est, unitatem illam, et unum, quod componentium amborum concursione factum est, nonnisi improprie, et *moraliter*, ut loquuntur, ejusmodi ab illo censeri, ac nominari. Hoc igitur videamus, quis Nestorii sensus fuerit. Id ex ipsis illius verbis licet agnoscere, quæ Cyrillus descripsit, et operi suo intexuit, quod adversus illum edidit: nec non ex ejusdem sententiis, quæ in Ephesina synodo ex ipsius scriptis recitatæ, et in acta relatæ, hodieque leguntur[1].

(Margin: ...monstra- r Nesto- m duas ...rsonas morali ...tantum ...m con- ...junctas ...fendisse.)

III. In libro secundo Cyrilli *contra Nestorium*, hujus verba referuntur, quibus exponit, quomodo Christo nomina ista conveniant, *Christi*, *Dei*, *Filii*, *et sancti*. « Sicut, inquit, dicimus Deum, omnium conditorem, et Deum, Mosem: *Deum enim*, ait [2], *constitui te Pharaonis, et Israelem filium Dei. Filius enim*, inquit [3], *primogenitus meus Israel*. Et ut Saulem dicimus Christum, etc. ita vocamus et Dominum *Christum*; *et Deum*, *et Filium*, *et Sanctum*. Sed communio quidem similis est nominum: at non eadem est dignitas [a].»

(Margin: Quod ejus variis locis astruitur.)

Rursus in eodem libro, Nestorii hæc periocha descripta est: « Dic de eo qui assumpsit, hunc esse Deum; adde, eum, qui assumptus est, esse servi formam. Infer postea conjunctionis dignitatem, quod communis sit amborum auctoritas: quod amborum sit eadem dignitas; manentibus naturis confitere dignitatis unitatem [b]. »

Ad hæc: « Ideo volo vos, ait ibidem Nestorius, illud certissime retinere. Nulla est con-

[a] NESTOR. apud Cyr. Ἀλλ' ὥσπερ λέγομεν θεὸν τὸν πάντων δημιουργὸν, καὶ θεὸν τὸν Μωσέα. θεὸν γάρ φησι, τέθεικά σε τοῦ Φαραὼ, καὶ υἱὸν τὸν Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ. υἱὸς γάρ, φησι πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. καὶ ὥσπερ λέγομεν Χριστὸν τὸν Σαοὺλ, etc. Οὕτω λέγομεν καὶ τὸν δεσπότην Χριστὸν, καὶ θεὸν, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον, ἀλλ' ἡ μὲν κοινωνία τῶν ὀνομάτων ὁμοία, οὐχ ἡ αὐτὴ δὲ ἀξία.

[b] Ibid. Εἶπε τὸν ἀναλαβόντα, ὅτι θεός· πρόσθες τὸν ἀναληφθέντα ὅτι δούλου μορφή. ἐπάγαγε μετὰ ταῦτα τὸ τῆς συναφείας ἀξίωμα. ὅτι τῶν δύο ἡ αὐθεντία κοινή. ὅτι τῶν δύο, ταὐτὸν τὸ ἀξίωμα· τῶν φύσεων μενουσῶν, ὁμολόγει τὴν τῆς ἀξίας ἑνότητα.

1 In Eph. Syn. act. I.— 2 *Exod*, VII.— 3 *Exod*. IV.

junctionis, quæ est in dignitate, et filietate, divisio, hoc ipsum quod Christus est, nullam capit divisionem. Ac divinitatis et humanitatis est aliqua divisio. Christus, qua Christus, individuus est. Non enim duos Christos habemus, duosve filios. Nam non est apud nos primus et secundus, nec alius et alius; neque rursus alius filius, et rursus alius, sed ille ipse unus est duplex : non dignitate, sed natura [a]. »

Item in actione prima Ephesini concilii observat Scripturam sacram nunquam dixisse genitum ex Maria Virgine Deum, neque mortuum esse Deum : sed semper Christi nomen usurpasse vel filii, vel Domini : ac demum ita concludit, « Christi genitricem Virginem filium quidem genuisse Dei : sed quia iste ipse Dei filius duplici natura constat, non illam genuisse Dei filium ; verum humanam naturam genuisse, quæ est filius propter unitum sibi filium [b]. » Tum in sequentibus locis, id enixe contendit, ut Deum Verbum ex Maria genitum ac natum esse non credant, dicantve Christiani. Nec non ut Christus, vel hic homo minime censeatur Deus, nisi propter conjunctionem cum Verbo, quam οὐσιώδες vocat.

IV. Inter alia vero loca celeberrimus ille est [1], in quo Christi vocem hanc expendit, *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem* [2]; ubi carnem manducari, bibique sanguinem animadvertit; non autem divinitatem. Quæ cautio subdole ab eo posita est, non eo sensu, qui utique probandus est, ut ne divinitatem ipsam atteri dentibus, ac comminui, vel proprie trajici in stomachum, quispiam crederet; quod nemo dicam non catholicus, sed nec sanus ac sobrius cogitavit unquam : sed ne verum Deum, et hominem illo in sacramento sumi, ac manducari Christiani amplius putarent; cum quidem Christum vere, proprieque dictum Deum ibi et esse revera, et accipi, comedique non dubitarent. Hoc ita, uti dico, callide ab Nestorio esse factum ; et *abstractum*, quod vocant, *divinitatis* nomen, pro *concreto Deus*, ad catholici nominis invidiam assumptum fuisse, sequentia demonstrant. Nam subinde verbis illis similem obducit fucum : *Sicut misit me vivens Pater*, etc. Quæ male ab hæreticis, id est *Dei genitricem* Mariam profitentibus catholicis intelligi sic queritur, ut *divinitatem* mitti adstruant. Et ne quis eo duntaxat offendi illum existimet, quod *divinitatem* ipsam mitti in Incarnatione, non autem *Deum Verbum* existimarent, mox venenum prodit impietatis suæ. « Mementote, inquit, de carne illud esse dictum : *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo.* Sequitur : *Sicut misit me vivens Pater :* me, inquit, quem vos videtis. At fortassis aliquando non recte interpretor. Audiamus ex iis, quæ sequuntur : *Sicut misit me vivens Pater*, ille divinitatem intelligit : ego vero humanitatem. Videamus quis nostrum male istud exponat. *Sicut misit me vivens Pater*. Dicit hæreticus, divinitatem hic exprimi ; et ita explicat : Misit me Deum Verbum ; ut ex illorum sensu sic ista digerenda sint : *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo Deus Verbum propter Patrem*. Quod autem postea subjunxit, et *qui manducat me, et ille vivet*, quomodo accipiendum est ? Quid, quæso, manducamus, divinitatemne, an humanitatem [c] ? » Non alius locus Nestorii versutiam, ac malam mentem insignius aperit. Etenim quos et hæreticos vocat, et falso ait interpretari verba illa Christi, *Sicut me misit vivens Pater*, tanquam missam esse divinitatem dixerit : ii tum catholici erant : tum Deum missum a

Lo… nota… pro m… cat… reali (… i… Eucha…

*a* Nest, ap, Cyr. Διὰ τοῦτο βούλομαι ὑμᾶς μετὰ ἀσφαλείας κρατεῖν. διαίρεσις οὐκ ἔστι τῆς συναφείας τοῦ ἀξιώματος, τῆς υἱότητος αὐτοῦ, τοῦ εἶναι Χριστὸς οὐκ ἔστι διαίρεσις, τῆς δὲ θεότητος, καὶ ἀνθρωπότητός ἐστι διαίρεσις. ὁ Χριστὸς κατὰ τὸ Χριστὸς, ἀδιαίρετος. οὐ γὰρ ἔχομεν δύο Χριστοὺς, οὐδὲ δύο υἱούς. οὐ γάρ ἐστι παρ' ἡμῖν πρῶτος, καὶ δεύτερος, οὐδὲ ἄλλος καὶ ἄλλος. οὐδὲ πάλιν ἄλλος υἱὸς, καὶ ἄλλος πάλιν. ἀλλ' αὐτὸς εἷς ἐστι διπλοῦς. οὐ τῇ ἀξίᾳ, ἀλλὰ τῇ φύσει.

*b* In tom. II conc. Υἱὸν γὰρ ἐγέννησε θεοῦ καὶ ἡ χριστοτόκος παρθένος. ἀλλ' ἐπειδή περ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ διπλοῦς ἐστι κατὰ τὰς φύσεις, οὐκ ἐγέννησε μὲν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐγέννησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἥ τίς ἐστιν υἱὸς, διὰ τὸν συνημμένον υἱόν.

*c* Nest. in Eph. syn. Μνημονεύετε, ὅτι περὶ τῆς σαρκὸς τὸ λεγόμενον· καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, ἐμὲ τὸν φαινόμενον. ἀλλ' ἐνίοτε παρερμηνεύω, ἀκούσωμεν ἐκ τῶν ἑξῆς. καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, ἐκεῖνος λέγει τὴν θεότητα, ἐγὼ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα. ἴδωμεν τίς ὁ παρερμηνεύων, καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατήρ. λέγει καὶ αἱρετικὸς ἐνταῦθα τὴν θεότητα λέγει. ἀπέστειλέ μέ φησι τὸν θεὸν λόγον· καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κατ' ἐκείνους, κἀγὼ ζῶ ὁ θεὸς λόγος διὰ τὸν πατέρα· εἶτα τὸ μετὰ τοῦτο, καὶ ὁ τρώγων με κἀκεῖνος ζήσεται. τίνα ἐσθίομεν, τὴν θεότητα, ἢ τὴν ἀνθρωπότητα;

1 In Eph. Syn.— 2 *Joan.* vi.

Patre, non divinitatem ipsam asserebant. Quare *divinitatem* pro *Deo* sumpsit Nestorius; ut ita hominem missum a Deo Patre ipse velit; sicut quos hæreticos appellat, missum dicebant fuisse Deum. Neque enim missa humanitas proprie dicitur cum homo mittitur. Et alioqui Nestorius id, quod assumptum est, *hominem* vocare, nec non *filium*, aut aliis vocabulis, quæ *concreta* nominantur, afficere: pro quibus etiam interdum usurpat *abstracta;* idque aperte significat, ut in illo loco, qui primus in Ephesina synodo recitatus, et paulo a nobis ante descriptus [1]; ubi descripsit, « Beatam Virginem genuisse humanitatem, quæ est filius. » Prorsus ergo illum ipsum, qui a Patre missus est, qui incarnatus est, qui propter Patrem vixisse se dicit, quem abstracto nomine *divinitatis* expressit, negavit esse Deum Nestorius; hoc est Christum Dominum. Et qui manducandum se præbuit, ac præbet quotidie, hunc non putavit esse Deum, sed merum hominem; qui nomine tenus homo dicatur, propter externam, et σχετικὴν, id est *moralem* conjunctionem, qua cum Deo sociatur.

Lege Deus.

V. Sic in alio loco, qui ex quaternione XVI, Nestorii lectus est in Ephesina synodo idem hæreticus pari artificio *abstracta* nomina et *concreta* promiscue capiens, naturas se solas separare indicat, cum subsistentes ipsos, Deum et hominem, disjungat. « Propter gestantem, ait, eum qui gestatur, veneror: propter latentem, eum qui apparet adoro. Deus ab eo qui apparet separari non potest. Propterea illius, qui non separatur, honorem non separo. Naturas separo, non adorationem [a]. »

Hic vero mirifica est hominis astutia, et in librandis, temperandisque verbis, ne facile deprehendi possit, dolosa, et malitiosa cautio. Non enim naturas tantum *separat*, (quoquo tandem modo vox χωρίζειν intelligatur: de qua post agendum erit) sed hominem ac Deum: quippe is qui apparet, et qui gestatur, non natura est ipsa, quæ per se, proprieque videri non potest; sed homo subsistens, adeoque persona hominis. Deinde cum unum propter alium adorare ac venerari se dicat, hoc tacite significat, se eum per sese non adorare, qui propter alterum duntaxat colitur. Quod etiam alias aperte professus est, cum dixit « bimestrem, ac trimestrem puerum non oportere dici Deum [b]. » Est autem *bimestris*, ac *trimestris*, homo ipse, non natura hominis. Quare cum *bimestrem trimestremve*, et idcirco non adorandum Nestorius reipsa separet a Deo, qui neque bimestris est, et adorandus: perspicuum est Deum et hominem ab eodem esse disjunctos; et Christum Dominum, qui bimestris est, et aspectabilis fuit, vere non fuisse Deum, ex impuri capitis abominanda blasphemia. Et tamen ut solum naturarum discrimen putares ab illo constitui, naturas se χωρίζειν, id est *separare* dicit. Nam quod proxime ante dixerat, « separari non posse ab eo qui videtur. Deum; » ejusdem est calliditatis et κρύψεως, quam subinde retegit quod sequitur, *honorem se minime separare*, in quo illud ostendit, honoris solius, et dignitatis consortio junctos ambos esse, nec a se mutuo separatos.

VI. Ex his, aliisque, quæ identidem postea ab eodem dicta Nestorio referam, ostendi potest, ambarum in Christo naturarum nexum, non φυσικὸν, et οὐσιώδη, id est *substantivum*, et verum, sed *moralem* duntaxat illum statuisse: adeoque non unum aliquid proprie dicta unitate inde esse factum, quod argumentis aliquot ita colligitur.

Ex iis aliisque colligitur I argumentum quod sola morali communione junctas naturas diceret Nestorius.

Primum Nestorius sola τιμῇ, et ἀξίᾳ, hoc est *honoris*, *dignitatisque communione;* nec non appellationis; junctas naturas unum aliquid, et ἀδιαίρετον, hoc est *indivisum* facere docuit. Etenim in eo loco, qui ex libro Cyrilli secundo supra est allatus [2], Christum similiter Deum, ac Dei filium, et Christum, id est *unctum* vocari scribit, ut Moses, Deus Pharaonis; Israel, Dei filius; Cyrus, *unctus* sive *Christus* dicitur, « Ita, inquit, dicimus, Jesum Christum, et Deum, et Filium, » etc. Ex quo perspicuum est, Nestorium non putasse, B. Virginis filium revera Deum esse, ac Dei filium; hoc est naturalem, et ex illius substantia genitum: sed sola honoris participatione, et voce tenus: quemadmodum Moses, ac cæteri, quorum exemplo usus ille est, non proprie vel dii censentur, vel Dei filii. Cujus propu-

*a* Nestor. in Eph. syn. Διὰ τὸν φοροῦντα τὸν φορούμενον σέβω. διὰ τὸν κεκρυμμένον προσκυνῶ τὸν φαινόμενον. ἀχώριστος τοῦ φαινομένου θεός. διὰ τοῦτο τοῦ μὴ χωριζομένου τὴν τιμὴν οὐ χωρίζω. χωρίζω τὰς φύσεις, ἀλλ' ἑνῶ τὴν προσκύνησιν.

*b* In Eph. syn. Διμηναῖον, ἢ τριμηναῖον, μὴ δεῖν λέγεσθαι θεόν.

1 Parag. 6. — 2 Parag. 8.

gnatores opinionis execratur Athanasius in epistola, quam *ad Epictetum* scripsit. « Quidam adeo, inquit, temerarii fuerunt, ut dicerent, Christum, qui carne passus, et crucifixus est, non esse Dominum et Salvatorem, et Deum, ac Patris filium. Aut quomodo Christiani volunt appellari, qui asserunt, in hominem sanctum, tanquam in unum quempiam e Prophetis, venisse Verbum, et non hunc ipsum esse, qui de Maria corpus accepit[a] ? »

Asterius certe Cappadox sophista[1], quod Christum scripsisset, δύναμιν θεοῦ, id est *Dei virtutem* nominari, sicut *bruchus et eruca, et rubigo* appellantur a Propheta *Dei virtus*[2], sive *fortitudo magna:* idcirco tanquam Arianus hæreticus omnium execratione rejectus, ac damnatus est. Cur non igitur eodem jure detestandus habeatur Nestorius, qui simili comparationis genere Christum dedecoravit, et in ordinem redegit?

VII. Idem persuadet locus alter[3], ubi primum assumentem jubet vocari Deum: tum assumptum, nuncupari servum ; postea conjunctionis dignitatem adjici, qua fit ut communis sit amborum auctoritas: nec aliud unitionis istius effectum colligit, nisi ἑνότητα τῆς ἀξίας, id est *unitatem dignitatis:* qualis est inter præconem regis aliquid nomine pronuntiantem, et regem [4]: Hanc solam dignitatis et appellationis unitatem negat divisionem admittere. « Non enim post assumptum hominem separatim vocari filium, ne duos esse filios arbitremur. Sed quoniam cum illo conjunctus est (nempe homo susceptus) qui in principio erat filius, et ipsi copulatus est, non potest, quod ad filiationis dignitatem attinet, divisionem ullam capere. Dixi quod ad filietatis dignitatem attinet, non autem ratione naturarum[b]. »

Igitur quem reipsa divisum, ac sejunctum a Deo credidit Nestorius, sola communicatione dignitatis unum cum ipso, ac Deum, et Dei filium habendum censuit : atque hoc sensu θεοτόκον appellari passus est B. Virginem, « non quod Deum, sed quod hominem genuerit, Deo unitum, » ait Nestorianus apud Maxentium. Qui statim ex catholici persona instat, et probat, non recte θεοτόκον illo sensu nominari : « quæ non Deum, sed hominem tantum genuerit. » Tum occurrente Nestoriano, « Unitione factum esse, ut is, qui ex ea natus est, Deus appelletur, propter Deum, videlicet, cui uniri, unamque cum eo dignitatem , et auctoritatem habere promeruit : » respondet catholicus[5] : « Appellatione ergo tantum, et dignitate, sive honore, non vere, et proprie beata Virgo est secundum vos Theotocos, quæ non vere, et proprie genuit, secundum carnem Deum Verbum, sed hominem, cui præstitutum est ab eo, cui uniri meruit, ut Deus dicatur, quod non est. »

Redeo ad Nestorium ipsum : cujus de hac solius dignationis unitate memorandus est apud Cyrillum locus in tertio libro : in quo « duplices se in Christo discernere naturas ait. Sunt enim natura duplices, sed dignitate singulares. Siquidem naturarum auctoritas, propter conjunctionem , est una ; naturis in ordine suo perpetuo manentibus, dignitate vero conjuncta, ut dixi, in singularem auctoritatem[c]. » Quæ verba significant, naturas esse duas, si naturam ipsam spectes, hoc est, quidquid naturæ cuique est insitum, sed sola communicatione dignitatis et auctoritatis unitas et copulatas esse.

Ad eamdem solius dignitatis unitatem spectat, quod se hominem illum, qui assumptus est, « adorare cum divinitate profitebatur, tanquam divinæ συνήγορον, id est ex æquo compotem auctoritatis[d]. » Ita vocem hanc συνήγορον intellexisse Nestorium, postea suspicatur Cyrillus[6], ut idem sit quod ἰσηγόρος, cum alioqui *patronum*, ac *defensorem* significet.

VIII. Aliud argumentum sequitur ex Nes-

*a* Athan. Τινὲς ἄρα οὕτω τολμηροὶ γεγόνασιν, ὥστε εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, τὸν σαρκὶ παθόντα, καὶ ἐσταυρωμένον, μὴ εἶναι κυρίον, καὶ σωτῆρα, καὶ θεὸν, καὶ υἱὸν τοῦ πατρὸς ; ἢ πῶς Χριστιανοὶ θέλουσιν ὀνομάζεσθαι, οἱ λέγοντες εἰς ἄνθρωπον ἅγιον, ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐληλυθέναι τὸν λόγον, καὶ μὴ αὐτὸν γεγονέναι, λαβόντα ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα ;

*b* Nestor. apud Cyr. lib. I *contra Nest.* Ἀλλ' ὢν πρὸ τούτου υἱὸς, καὶ καλούμενος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν οὐ δύναται καλεῖσθαι κεχωρισμένως υἱὸς, ἵνα μὴ δύο υἱοὺς δογματίσωμεν. ἀλλ' ἐπειδήπερ ἐκείνῳ συνῆπται τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι υἱῷ τῷ πρὸς αὐτὸν συναφθέντι, οὐ δύναται κατὰ τὸ ἀξίωμα τῆς υἱότητος διαίρεσιν δέξασθαι. κατὰ τὸ ἀξίωμα φημὶ τῆς υἱότητος, οὐ κατὰ τὰς φύσεις.

*c* Nestor. apud Cyr. lib. III. Μέμνησθε δέ που πάντως, καὶ τὰ πολλάκις μοι πρὸς ὑμᾶς εἰρημένα, τὰς διπλᾶς πρὸς τὸν δεσπότην χριστὸν διακρίνοντι φύσεις διπλαῖ μὲν γὰρ τῇ φύσει, τῇ δὲ ἀξίᾳ μοναδικαί. ἡ γὰρ τῶν φύσεων αὐθεντία, διὰ τὴν συνάφειαν, μίᾳ τῶν μὲν φύσεων ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει διὰ παντὸς μενουσῶν· τῆς δὲ ἀξίας συνημμένης, ὡς προεῖπον, εἰς αὐθεντίαν μοναδικήν.

*d* Nestor. apud Cyr. lib. I. Προσκυνῶ δὲ σὺν τῇ θεότητι τοῦτον. ὡς τῆς θείας συνήγορον αὐθεντίας.

1 Ath. l. *de Decr. Syn. Nic.*— 2 *Joel.* II, 25.— 3 Cyr. lib. I *cont. Nest.*— 4 Ib.— 5 Max. t. IV *Bibl.*— 6 Lib. I *cont. Nest.*

**Argum. ... quod negaret Nestorius Deum esse eum quem Christus ... est.**

torii sententiis, in quibus illa Deum egisse, suscepisse, ac pertulisse negat, quæ ab Christo transacta, et tolerata sunt. Ut cum genitum ex Maria Virgine dici Deum, aut Verbum non patitur: sed tantum per illam transisse [a]; ut libro quinto notavimus [1]. Non enim Scripturas usquam significare, Deum esse genitum. Imo Angelos, nobis utique sapientiores, non illum Deum vocare, qui in Ægyptum delatus est, sed parvulum. Solum itaque genitum fuisse docebat hominem; qui cum ex matris utero nascendo prodiit, cum eo παρῆλθεν, id est *transiit* Deus Verbum. Ita minime θεοτόκος, id est *Dei genitrix* Maria Virgo dicenda est, sed χριστοτόκος, vel ἀνθρωποτόκος, hoc est *Christi*, vel *hominis genitrix*.

Ac ne dubium sit, quomodo Deum per Mariam transiisse, non tamen genitum, natumve esse, Nestorius existimaverit, verba illius animadvertenda sunt, quæ ab Cyrillo libro primo contra ipsum referuntur. Ubi sanctum Joannem Baptistam ait ex utero materno repletum esse Spiritu sancto, ut Angelus Zachariæ illius patri nuntiavit: ac sic habentem illum Spiritum sanctum a matre in lucem editum. At non ideo nominari Elizabetbam πνευματοτόκον, id est *Spiritus sancti genitricem*. « Quod si, inquit, inter vos aliqui sint, qui hæc, tanquam nova, et inaudita mirentur, date veniam illorum inscitiæ [b]. »

Cum autem hæc [2], hujusmodi cætera palam in concione jactaret impius Nestorius, quidam e populo pius, et eruditus, hominis impudentiam, et blasphemiam non ferens, ausus est elatiori voce publice illum arguere, ac dicere, Verbum ipsum, quod erat ante sæcula, secundam subiisse generationem secundum carnem. Quo audito, ingens tumultus excitatus est; aliis laudantibus, aliis indignantibus. Nestorius vero statim in illum invectus, ita dictum ejus coarguit. « Quorum duæ sunt generationes, eorum necesse est duos esse filios. At Ecclesia unum novit filium, Dominum Jesum [c]. »

IX. Hinc evidens est illum, quem B. Maria peperit, Deum esse non credidisse Nestorium; sed simplicem hominem: qui cum Deo conjunctus est non substantiva aliqua copulatione, qua unus idemque cum illo sed fieret, σχετικῇ, et quam *moralem* vocant: quemadmodum Joannes Baptista cum Spiritu sancto, et nos cum eodem, et cum Deo conjuncti sumus. Si enim Deum esse sentiret, non negaret eumdem esse genitum natumque Deum; nec θεοτόκον ac matrem illius vocare cunctatus esset. Hoc enim necessario consequens est, ejus, qui vere proprieque dictus est Deus, genitricem nominari θεοτόκον, id est *Dei genitricem*. Sicut ejus mater, qui revera homo est, ἀνθρωποτόκος, id est *hominis genitrix* habetur, et dicitur. Quippe generatio, ut et alia quævis actio, ab effecto, terminove, ut vocant, nomen, et essentiam accipit; ab actione vero, agens ipsum, qua agens est, appellatur, et definitur. Cum ergo Christus, adeoque hic homo, quem B. Virgo peperit, Deus sit, tum ipsa generatio, et partus, quo est in lucem editus, generatio est et partus Dei; tum quæ genuit, et peperit, Dei genitrix, ac Deipara merito censenda est. Quod qui posterius negavit, et usurpari vetuit Nestorius, prius quoque negavit, ac sustulit, quantumvis affirmate Deum esse profiteretur Christum. Sic enim, qui actionem aliquam negat esse caloris efficientiam, procul dubio id quod effectum est, et productum calorem negat esse. Hinc summus ille theologus Gregorius Nazianzenus tam eum, qui θεοτόκον non existimat esse sanctissimam Virginem, quam qui generationem Christi γέννησιν θεοῦ, id est *Dei generationem* vocare detrectat, a Deo separatum, et damnandum pronuntiat: ut in libro quinto memoravimus [3].

Sic de Christi perpessione, cruciatibus, ac morte judicavit Nestorius, eaque Deo imputari noluit: adeo ut illa Pauli Apostoli verba, *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* [4], negaret ad Deum ac Verbum pertinere; sed ad hominem. In quo solitas artes, id est fucum, et fallaciam adhibuit ad illudendum; quod ejus imitatione in eodem propugnando fecit Anonymus. Etenim in illo

*a* Nestor. apud Cyrill. I *contra Nest.* Οὐκ εἴρηταί μοι τὸ παρῆλθεν, ἀντὶ τοῦ ἐγεννήθη. Et in ep. *ad Acac.*

*b* Nestor. lib. I Cyr. Ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς προκηρύττεται παρὰ τῶν ἁγίων Ἀγγέλων, ὅτι πλησθήσεται τὸ βρέφος πνεύματος ἁγίου ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ. καὶ πνεῦμα ἅγιον ἔχων, οὕτως ὁ μακάριος βαπτιστὴς ἀπετίκτετο. τί οὖν καλεῖς τὴν Ἐλισάβετ πνευματοτόκον; ἐνταῦθα τὸν νοῦν συνάγαγε. κἂν τινες ὦσιν ἐν ἡμῖν πρὸς τὰ λεγόμενα ξενιζόμενοι, σύγγνωτε τῆς ἀπειρίας αὐτοῖς.

*c* Nestor. apud Cyr. lib. I. Ὧν γὰρ δύο γεννήσεις, τούτων δύο υἱοί. ἡ δὲ ἐκκλησία ἕνα οἶδεν τὸν υἱὸν δεσπότην Χριστόν.

1 Lib. I, c. xiii, § 7.— 2 Cyr. lib. I cont. *Nest.*— 3 Lib. V, c. xiv, § 7 et c. xv, § 12.— 4 I *Cor.* ii, 8.

Apostoli loco initio ponitur: «*Dominum gloriæ* non humanitatem vocari, sed divinitatem[a],» objici a Catholicis, quasi horum quispiam divinitatem ipsam eo nomine appellari diceret, aut hoc humanitati soli detraheret: et non potius utrumque Deum et hominem passum assereret. Sic ille *abstractis* vocibus pro *concretis* utentes Catholicos induxit; ut minus valida, et plausibilis illorum esset argumentatio. Sed utcumque Nestorii verba illa capiantur, quæ minus liquido concepta sunt: illud certo constat, sic ipsum interpretari Apostoli mentem, ut *Dominum gloriæ* vocatum esse velit *hominem ipsum*, qui solus crucifixus est, non autem *Deum Verbum*.

X. Pari licentia Catholicos incessens postea, et hæreticos nominans, ait «ipsos divinitatis, et humanitatis naturam in unam commiscere substantiam[b],» ac statim interrogat, quis ille sit, qui ab Juda proditore traditus est: an divinitatis natura simul et hominis: ex quo κρᾶσις id est *commistio naturarum*, *et confusio* sequatur. Quanquam subinde θεὸν λόγον, id est *Deum Verbum*, *minime comprehensum* ab Judæis esse dicit: ut appareat quantopere duo illa, ex quibus constabat Christus, separata, et divulsa putaverit.

Ita postea quod Petrus ad Judæos dixit[1], *Hunc Jesum Deum suscitavit*, non *Deum* intellexisse vult «qui utique non est mortuus, sed suscitavit[c]:» sed illum qui in oculos incurrebat, et in cruce suffixus est: qui Thomæ manibus attrectatus est: quippe dixit[2]: *Spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Addit et Thomam, cum exclamavit, *Dominus meus, et Deus meus*, «non illum, quem contrectavit, vocasse Deum: non enim contrectatione Deus invenitur[d].» Sed videlicet hominem solum. Ex iis, nisi plane cæcus, ac mente captus, nemo non intelligit, Nestorium arbitratum esse, hominem ac Deum in Christo ita disjunctos ac divisos fuisse, ut non inter se propria illa, veraque unitione colligati essent; qua fieret, ut unus ex ambabus naturis proprie, et [illegible] existeret idem Deus et homo: cui quidem uni tribuerentur, et competerent diversa illa κατηγορήματα, id est *prædicata*, quæ de singulis naturis enuntiantur. Quid enim prohiberet, hunc ipsum, quem Judas tradidit, Deum traditum fateri: aut quem Thomas, aliique viderunt, et contrectarunt Apostoli, visum et contrectatum Deum agnoscere, si Deum esse persuasum habuisset? Sic enim Joannes *vidisse se oculis, et perspexisse, et manibus contrectasse Verbum vitæ*[3]: id est, *vivum et vitam ipsam* asserit; de quo vide commentarium Œcumenii recte illa loca Joannis enarrantem.

Eadem ærugine vitiata sunt et ista Nestorii apud Cyrillum, ubi commemoratis Apostoli verbis his, *Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit*[4]: ita mox scribit: «Num semen Abrahæ est divinitas[e]?» quasi divinitatem ipsam, non autem Deum, Deique filium, assumpsisse semen Arahæ; hoc est factum esse Abrahæ filium, Catholici crederent. Sed subinde transit ad *concreta*, ut vocant, nomina, et cum reliqua de Christo Apostoli verba subjecisset: velut ista, *Unde debuit per omnia fratribus similari*[5]: hæc adnotat: «Num divinitate similes aliquos sibi Deus Verbum habuit[f]?» Maligna vox, et hæretica impietate suffusa. An enim Christi similitudo cum hominibus, vel germanitas, divinitate ipsa, et non potius humanæ naturæ communione metienda est? Quis autem ex eo non perspicit, Nestorium in Christo Deum ab homine, quod ad *suppositum*, et ὑπόστασιν spectat, abjunxisse penitus, ac separatim posuisse?

Sic et paulo post: «Qui igitur passus est, ille est pontifex misericors; porro patibile est templum, non Deus, vivificans id quod passum est. Semen est Abrahæ ille, *qui heri est, et hodie*[6], ut Paulus loquitur; non qui dicit, *Priusquam Abraham fieret, ego sum*[7]. Similis est fratribus per omnia ille, qui humanæ animæ, carnisque fraternitatem suscepit: non

*a* NESTOR. apud Cyr. lib. V *contra Nest.* Ἰδοὺ κύριον τῆς δόξης λέγει. οὐ καλεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ τὴν θεότητα.

*b* Id. Nestor. Ἡδέως ἂν ἐνταῦθα τῶν αἱρετικῶν ἐπυθόμην τῶν τὴν τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν εἰς μίαν καταχιρνώντων οὐσίαν.

*c* NESTOR. apud Cyr. ibid. Οὐκ ἀπέθανε θεὸς, ἀλλ' ἀνέστησεν. Et mox: Τοῦτον τὸν δρώμενον ὄμμασι, τὸν ξύλῳ προσηλωθέντα, τὸν ταῖς τοῦ Θωμᾶ ψιλαφηθέντα χερσὶ, τὸν πρὸς αὐτὸν κεκραγότα, ψηλάφησόν, ὅτι πνεῦμα σάρκα, καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.

*d* NESTOR. ibid. Οὐ τὸ ψηλαφηθὲν προσαγορεύων θεόν. οὐδὲ γὰρ ψηλαφήσει θεότης εὑρίσκεται.

*e* NESTOR. ibid. lib. III Cyr. Μὴ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ ἡ θεότης;

*f* CYRILL. ibid. Μὴ τῇ θεότητι τινὰς ὁ θεὸς λόγος ἔχεν ἀδελφοὺς ἐοικότας;

1 Act. II, 21.—2 Joan. xx.—3 I Joan. I.—4 Hebr. II, 16.—5 Hebr. II, 17.—6 Heb. XIII.—7 Joan. VIII.

is qui dicit: *Qui vidit me, vidit et Patrem meum*[a]. Quæ profecto nunquam scriberet Nestorius, si ullo naturali, germanoque nexu devinctas inter se naturas arbitraretur: ut ex ambabus unus existeret.

III Argum. ex eo quod Incarnationem sola inhabitatione circumscriberet.

XI. Rursus inde perspicua mens est hæretici illius[1], quod σάρκωσιν, id est *Incarnationem*, et ἐνανθρώπησιν, id est *inhumanationem*, quam symbolo Nicænum concilium posuit, sola *inhabitatione* circumscribit, qua hominem incoluit. Nam etsi ἐνοίκησιν, et *habitationem* in carne, vel homine, velut in templo, sancti Patres interdum ad Incarnationem explicandam adhibent, non tamen ea locutione contenti sunt: sed alia quædam insuper adjungunt, quibus non sola naturarum differentia, et potioris excellentia significetur; sed etiam arctissima inter ambas conjunctio, et ad unum quiddam per se, proprieque dictum, hoc est Christum, componendum inita societio. At idem etiam Nestorius nominatim notare admonet[2], non dixisse Nicænos Patres « genitum de Spiritu sancto Christum ex B. Virgine, sed incarnatum, » quod nihil esse aliud asserit, quam incolentem, et habitantem.

Ad hæc Nestorius apud Cyrillum Catholicos irridet, qui quem Paulus nominat *Apostolum*[3], et *pontificem*, Deum Verbum interpretantur, inusitato quodam stupore, ac vecordia; cum potius homo sit intelligendus, « quem et possessorem divinitatis *ex hominibus sumptum sit*[4], *ut pro hominibus constitueretur in iis, quæ sunt ad Deum*[b]. » Possessorem vocat divinitatis, quem hominem appellans, negat esse Deum. Itane Deum eumdem esse revera, ac bona fide credidit, qui esset homo: et non magis separatos ac divulsos a se invicem existimavit? Nam si persona unica sit amborum, quæ singulis competunt, aut quoquo modo accidunt, ex quibus persona ipsa coalescit, ea tribuuntur uni, isque illa transfert in se, ac de se in solidum usurpat.

Hinc igitur constat ita Deum in Christo cum homine conjunctum existimasse Nestorium, uti possessor cum re possessa, habitator cum domo, bajulus cum onere, homo cum veste copulatus est. Ex quo illæ voces erupe-runt[5]: « Propter portantem, eum qui portatur veneror, » ut θεοφόρον, id est *Deiferum* potius, quam Deum, esse Christum putaret: quod refert Cyrillus[6].

XII. Sed præ omnibus argumentis illud est, in quo maxime plus videri volebat, et quod adversus Cyrillum aliosque Catholicos intentabat, quod Deum ipsum, ac Verbum dici genitum ex femina, impium, absurdumque diceret; solumque id hominem capere, vel carnem putaret. Nam qui ita sentit ac loquitur, non potest abire, quin duo quædam a se non distincta solum, sed etiam separata, nulloque substantivo copulata nexu inter se constituat: ut in epistola *ad Acacium* Cyrillus disputat. « Qui hæc dicit (inquit, nempe B. Virginem esse *Christi*, non *Dei* genitricem) in duos filios partitur unum: et alterum quidem privatim asserit esse filium, et Christum, et Dominum, illud nempe, quod a Patre genitum est, Verbum: alterum vero, rursus seorsum, et privatim filium, et Christum, et Dominum: qui ex Maria Virgine natus est[c]. » Quare quidquid ad mitigandam invidiam, et ad dissimulandam hæresim obtendebat Nestorius, hoc uno tenebatur, quod ex Maria genitum Deum negaret, quando Christus homo genitus est. Hinc enim profecto necessario sequitur, duos esse diversos, ac divisos a se invicem genitos et filios: nec solum naturas, sed personas, et hypostases separatas; nisi quod utcumque inter se junguntur « secundum relationem dignitatis, vel auctoritatem personæ, vel gratiæ nuncupationem, » ut Facundus scribit ex Nestorianorum usitato sermone[7].

IV Arg. ex eo quod Deum dicere ex femina esse natum, impium sit et absurdum

Etenim, ut bene Theorianus observat *in Legatione ad Armenos,* » non ideo pro hæretico damnatus est Nestorius, quod naturas duas esse contenderet; sed quod easdem illas

*a* CYR. Οὐκοῦν ὁ παθὼν ἀρχιερεὺς ἐλεήμων, παθητὸς δὲ ὁ ναὸς, οὐχ ὁ ζωοποιὸς τοῦ πεπονθότος θεός· σπέρμα Ἀβραὰμ ὁ χθὲς καὶ σήμερον, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, οὐχ ὁ λέγων πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι. ὅμοιος τοῖς ἀδελφοῖς κατὰ πάντα, ὁ ψυχῆς ἀνθρωπίνης καὶ σαρκὸς ἀναλαβὼν ἀδελφότητα· καὶ οὐχ ὁ λέγων, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

*b* CYRILL. lib. III *contra Nestor*. Ὁ θεότητος κτήτωρ ἐξ ἀνθρώπων ληφθεὶς, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν θεόν.

*c* CYRILL. tom. V, par. II in ep. *ad Acac*. Ὅτι δὲ ταῦτα λέγων, εἰς υἱοὺς δύο μερίζει τὸν ἕνα, καὶ ἕτερον μὲν ἰδικῶς εἶναί φησιν υἱὸν, καὶ Χριστὸν, καὶ κύριον, τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς γεννηθέντα λόγον· ἕτερον δὲ πάλιν ἀνὰ μέρος τε, καὶ ἰδικῶς υἱὸν, καὶ Χριστὸν, καὶ κύριον, τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου.

1 Nest. apud Cyr. I *cont. Nest.* et in epist. *ad Acac.*— 2 Lib. III *cont. Nest. Cyr.*— 3 *Heb.* III.— 4 *Heb.* V, 1.— 5 Sup. §, 1.— 6 Lib. I *cont. Nest.*— 7 Lib. IX, c. II.

Apostoli loco initio ponitur: «*Dominum gloriæ* non humanitatem vocari, sed divinitatem[a],» objici a Catholicis, quasi horum quispiam divinitatem ipsam eo nomine appellari diceret, aut hoc humanitati soli detraheret: et non potius utrumque Deum et hominem passum assereret. Sic ille *abstractis* vocibus pro *concretis* utentes Catholicos induxit; ut minus valida, et plausibilis illorum esset argumentatio. Sed utcumque Nestorii verba illa capiantur, quæ minus liquido concepta sunt: illud certo constat, sic ipsum interpretari Apostoli mentem, ut *Dominum gloriæ* vocatum esse velit *hominem ipsum*, qui solus crucifixus est, non autem *Deum Verbum*.

X. Pari licentia Catholicos incessens postea, et hæreticos nominans, ait «ipsos divinitatis, et humanitatis naturam in unam commiscere substantiam[b],» ac statim interrogat, quis ille sit, qui ab Juda proditore traditus est: an divinitatis natura simul et hominis: ex quo κρᾶσις id est *commistio naturarum, et confusio* sequatur. Quanquam subinde θεὸν λόγον, id est *Deum Verbum, minime comprehensum* ab Judæis esse dicit: ut appareat quantopere duo illa, ex quibus constabat Christus, separata, et divulsa putaverit.

Ita postea quod Petrus ad Judæos dixit[1], *Hunc Jesum Deum suscitavit*, non *Deum* intellexisse vult «qui utique non est mortuus, sed suscitavit[c]:» sed illum qui in oculos incurrebat, et in cruce suffixus est: qui Thomæ manibus attrectatus est: quippe dixit[2]: *Spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Addit et Thomam, cum exclamavit, *Dominus meus, et Deus meus*, «non illum, quem contrectavit, vocasse Deum: non enim contrectatione Deus invenitur[d].» Sed videlicet hominem solum. Ex iis, nisi plane cæcus, ac mente captus, nemo non intelligit, Nestorium arbitratum esse, hominem ac Deum in Christo ita disjunctos ac divisos fuisse, ut non inter se propria ulla, veraque unitione colligati essent; qua fieret, ut unus ex ambabus naturis proprie, et οὐσιωδῶς existeret idem Deus et homo: cui quidem uni tribuerentur, et competerent diversa illa κατηγορήματα, id est *prædicata*, quæ de singulis naturis enuntiantur. Quid enim prohiberet, hunc ipsum, quem Judas tradidit, Deum traditum fateri: aut quem Thomas, aliique viderunt, et contrectarunt Apostoli, visum et contrectatum Deum agnoscere, si Deum esse persuasum habuisset? Sic enim Joannes *vidisse se oculis, et perspexisse, et manibus contrectasse Verbum vitæ*[3]: id est, *vivum et vitam ipsam* asserit; de quo vide commentarium Œcumenii recte illa loca Joannis enarrantem.

Eadem ærugine vitiata sunt et ista Nestorii apud Cyrillum, ubi commemoratis Apostoli verbis his, *Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit*[4]: ita mox scribit: «Num semen Abrahæ est divinitas[e]?» quasi divinitatem ipsam, non autem Deum, Deique filium, assumpsisse semen Abrahæ; hoc est factum esse Abrahæ filium, Catholici crederent. Sed subinde transit ad *concreta*, ut vocant, nomina, et cum reliqua de Christo Apostoli verba subjecisset: velut ista, *Unde debuit per omnia fratribus similari*[5]: hæc adnotat: «Num divinitate similes aliquos sibi Deus Verbum habuit[f]?» Maligna vox, et hæretica impietate suffusa. An enim Christi similitudo cum hominibus, vel germanitas, divinitate ipsa, et non potius humanæ naturæ communione metienda est? Quis autem ex eo non perspicit, Nestorium in Christo Deum ab homine, quod ad *suppositum*, et ὑπόστασιν spectat, abjunxisse penitus, ac separatim posuisse?

Sic et paulo post: «Qui igitur passus est, ille est pontifex misericors; porro patibile est templum, non Deus, vivificans id quod passum est. Semen est Abrahæ ille, *qui heri est, et hodie*[6], ut Paulus loquitur; non qui dicit, *Priusquam Abraham fieret, ego sum*[7]. Similis est fratribus per omnia ille, qui humanæ animæ, carnisque fraternitatem suscepit: non

*a* Nestor. apud Cyr. lib. V *contra Nest.* Ἰδοὺ κύριον τῆς δόξης λέγει. οὐ καλεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ τὴν θεότητα.

*b* Id. Nestor. Ἡδέως ἂν ἐνταῦθα τῶν αἱρετικῶν ἐπυθόμην τῶν τὴν τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν εἰς μίαν κατακιρνώντων οὐσίαν.

*c* Nestor. apud Cyr. ibid. Οὐκ ἀπέθανε θεὸς, ἀλλ' ἀνέστησεν. Et mox: Τοῦτον τὸν δρώμενον ὄμμασι, τὸν ξύλῳ προσηλωθέντα, τὸν ταῖς τοῦ Θωμᾶ ψιλαφηθέντα χερσὶ, τὸν πρὸς αὐτὸν κεκραγότα, ψηλάφησόν, ὅτι πνεῦμα σάρκα, καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.

*d* Nestor. ibid. Οὐ τὸ ψηλαφηθὲν προσαγορεύων θεόν. οὐδὲ γὰρ ψηλαφήσει θεότης εὑρίσκεται.

*e* Nestor. ibid. lib. III Cyr. Μὴ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ ἡ θεότης;

*f* Cyrill. ibid. Μὴ τῇ θεότητι τινὰς ὁ θεὸς λόγος ἔχει ἀδελφοὺς ἐοικότας;

1 Act. II, 21. — 2 Joan. XX. — 3 Joan. I. — 4 Hebr. II, 16. — 5 Hebr. II, 17. — 6 Heb. XIII. — 7 Joan. VIII.

is qui dicit : *Qui vidit me, vidit et Patrem meum*[a]. Quæ profecto nunquam scriberet Nestorius, si ullo naturali, germanoque nexu devinctas inter se naturas arbitraretur : ut ex ambabus unus existeret.

IIIº Argum. ex eo quod Incarnationem sola inhabitatione circumscriberet.

XI. Rursus inde perspicua mens est hæretici illius[1], quod σάρκωσιν, id est *Incarnationem*, et ἐνανθρώπησιν, id est *inhumanationem*, quam symbolo Nicænum concilium posuit, sola *inhabitatione* circumscribit, qua hominem incoluit. Nam etsi ἐνοίκησιν, et *habitationem* in carne, vel homine, velut in templo, sancti Patres interdum ad Incarnationem explicandam adhibent, non tamen ea locutione contenti sunt : sed alia quædam insuper adjungunt, quibus non sola naturarum differentia, et potioris excellentia significetur ; sed etiam arctissima inter ambas conjunctio, et ad unum quiddam per se, proprieque dictum, hoc est Christum, componendum inita societio. At idem etiam Nestorius nominatim notare admonet[2], non dixisse Nicænos Patres « genitum de Spiritu sancto Christum ex B. Virgine, sed incarnatum, » quod nihil esse aliud asserit, quam incolentem, et habitantem.

Ad hæc Nestorius apud Cyrillum Catholicos irridet, qui quem Paulus nominat *Apostolum*[3], et *pontificem*, Deum Verbum interpretantur, inusitato quodam stupore, ac vecordia ; cum potius homo sit intelligendus, « quem et possessorem divinitatis *ex hominibus sumptum sit*[4], *ut pro hominibus constitueretur in iis, quæ sunt ad Deum*[b]. » Possessorem vocat divinitatis, quem hominem appellans, negat esse Deum. Itane Deum eumdem esse revera, ac bona fide credidit, qui esset homo : et non magis separatos ac divulsos a se invicem existimavit? Nam si persona unica sit amborum, quæ singulis competunt, aut quoquo modo accidunt, ex quibus persona ipsa coalescit, ea tribuuntur uni, isque illa transfert in se, ac de se in solidum usurpat.

Hinc igitur constat ita Deum in Christo cum homine conjunctum existimasse Nestorium, uti possessor cum re possessa, habitator cum domo, bajulus cum onere, homo cum veste copulatus est. Ex quo illæ voces erupe-runt[5] : « Propter portantem, eum qui portatur veneror, » ut θεοφόρον, id est *Deiferum* potius, quam Deum, esse Christum putaret : quod refert Cyrillus[6].

IVº Arg. ex eo quod Deum dicere ex femina esse natum, impium sit et absurdum

XII. Sed præ omnibus argumentis illud est, in quo maxime plus videri volebat, et quod adversus Cyrillum aliosque Catholicos intentabat, quod Deum ipsum, ac Verbum dici genitum ex femina, impium, absurdumque diceret ; solumque id hominem capere, vel carnem putaret. Nam qui ita sentit ac loquitur, non potest abire, quin duo quædam a se non distincta solum, sed etiam separata, nulloque substantivo copulata nexu inter se constituat : ut in epistola *ad Acacium* Cyrillus disputat. « Qui hæc dicit (inquit, nempe B. Virginem esse *Christi*, non *Dei* genitricem) in duos filios partitur unum : et alterum quidem privatim asserit esse filium, et Christum, et Dominum, illud nempe, quod a Patre genitum est, Verbum : alterum vero, rursus seorsum, et privatim filium, et Christum, et Dominum : qui ex Maria Virgine natus est[c]. » Quare quidquid ad mitigandam invidiam, et ad dissimulandam hæresim obtendebat Nestorius, hoc uno tenebatur, quod ex Maria genitum Deum negaret, quando Christus homo genitus est. Hinc enim profecto necessario sequitur, duos esse diversos, ac divisos a se invicem genitos et filios : nec solum naturas, sed personas, et hypostases separatas ; nisi quod utcumque inter se junguntur « secundum relationem dignitatis, vel auctoritatem personæ, vel gratiæ nuncupationem, » ut Facundus scribit ex Nestorianorum usitato sermone[7].

Etenim, ut bene Theorianus observat *in Legatione ad Armenos,* » non ideo pro hæretico damnatus est Nestorius, quod naturas duas esse contenderet ; sed quod easdem illas

*a* Cyr. Οὐκοῦν ὁ παθὼν ἀρχιερεὺς ἐλεήμων, παθητὸς δὲ ὁ ναὸς, οὐχ ὁ ζωοποιὸς τοῦ πεπονθότος θεός. σπέρμα Ἀβραὰμ ὁ χθὲς καὶ σήμερον, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, οὐχ ὁ λέγων πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι. ὅμοιος τοῖς ἀδελφοῖς κατὰ πάντα, ὁ ψυχῆς ἀνθρωπίνης καὶ σαρκὸς ἀναλαβὼν ἀδελφότητα· καὶ οὐχ ὁ λέγων, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

*b* Cyrill. lib. III *contra Nestor*. Ὁ θεότητος κτήτωρ ἐξ ἀνθρώπων ληφθεὶς, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν θεόν.

*c* Cyrill. tom. V, par. II in ep. *ad Acac*. Ὅτι δὲ ταῦτα λέγων, εἰς υἱοὺς δύο μερίζει τὸν ἕνα, καὶ ἕτερον μὲν ἰδικῶς εἶναί φησιν υἱὸν, καὶ Χριστὸν, καὶ κύριον, τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς γεννηθέντα λόγον· ἕτερον δὲ πάλιν ἀνὰ μέρος τε, καὶ ἰδικῶς υἱὸν, καὶ Χριστὸν, καὶ κύριον, τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου.

1 Nest. apud Cyr. I *cont. Nest.* et in epist. *ad Acac.*— 2 Lib. III *cont. Nest. Cyr.*— 3 *Heb.* III.— 4 *Heb.* V, 1.— 5 Sup. §. 1.— 6 Lib. I *cont. Nest.*— 7 Lib. IX, c. II.

Apostoli loco initio ponitur: «*Dominum gloriæ* non humanitatem vocari, sed divinitatem[a],» objici a Catholicis, quasi horum quispiam divinitatem ipsam eo nomine appellari diceret, aut hoc humanitati soli detraheret: et non potius utrumque Deum et hominem passum assereret. Sic ille *abstractis* vocibus pro *concretis* utentes Catholicos induxit; ut minus valida, et plausibilis illorum esset argumentatio. Sed utcumque Nestorii verba illa capiantur, quæ minus liquido concepta sunt: illud certo constat, sic ipsum interpretari Apostoli mentem, ut *Dominum gloriæ* vocatum esse velit *hominem ipsum*, qui solus crucifixus est, non autem *Deum Verbum*.

X. Pari licentia Catholicos incessens postea, et hæreticos nominans, ait «ipsos divinitatis, et humanitatis naturam in unam commiscere substantiam[b],» ac statim interrogat, quis ille sit, qui ab Juda proditore traditus est: an divinitatis natura simul et hominis: ex quo κρᾶσις id est *commistio naturarum*, *et confusio* sequatur. Quanquam subinde θεὸν λόγον, id est *Deum Verbum*, *minime comprehensum* ab Judæis esse dicit: ut appareat quantopere duo illa, ex quibus constabat Christus, separata, et divulsa putaverit.

Ita postea quod Petrus ad Judæos dixit[1], *Hunc Jesum Deum suscitavit*, non *Deum* intellexisse vult «qui utique non est mortuus, sed suscitavit[c]:» sed illum qui in oculos incurrebat, et in cruce suffixus est: qui Thomæ manibus attrectatus est: quippe dixit[2]: *Spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Addit et Thomam, cum exclamavit, *Dominus meus, et Deus meus*, «non illum, quem contrectavit, vocasse Deum: non enim contrectatione Deus invenitur[d].» Sed videlicet hominem solum. Ex iis, nisi plane cæcus, ac mente captus, nemo non intelligit, Nestorium arbitratum esse, hominem ac Deum in Christo ita disjunctos ac divisos fuisse, ut non inter se propria illa, veraque unitione colligati essent; qua fieret, ut unus ex ambabus naturis propriis, et coeuntibus existeret idem Deus et homo: cui quidem uni tribuerentur, et competerent diversa illa κατηγορήματα, id est *prædicata*, quæ de singulis naturis enuntiantur. Quid enim prohiberet, hunc ipsum, quem Judas tradidit, Deum traditum fateri: aut quem Thomas, aliique viderunt, et contrectarunt Apostoli, visum et contrectatum Deum agnoscere, si Deum esse persuasum habuisset? Sic enim Joannes *vidisse se oculis, et perspexisse, et manibus contrectasse Verbum vitæ*[3]: id est, *vivum et vitam ipsam* asserit; de quo vide commentarium Œcumenii recte illa loca Joannis enarrantem.

Eadem ærugine vitiata sunt et ista Nestorii apud Cyrillum, ubi commemoratis Apostoli verbis his, *Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit*[4]: ita mox scribit: «Num semen Abrahæ est divinitas[e]?» quasi divinitatem ipsam, non autem Deum, Deique filium, assumpsisse semen Arahæ; hoc est factum esse Abrahæ filium, Catholici crederent. Sed subinde transit ad *concreta*, ut vocant, nomina, et cum reliqua de Christo Apostoli verba subjecisset: velut ista, *Unde debuit per omnia fratribus similari*[5]: hæc adnotat: «Num divinitate similes aliquos sibi Deus Verbum habuit[f]?» Maligna vox, et hæretica impietate suffusa. An enim Christi similitudo cum hominibus, vel germanitas, divinitate ipsa, et non potius humanæ naturæ communione metienda est? Quis autem ex eo non perspicit, Nestorium in Christo Deum ab homine, quod ad *suppositum*, et ὑπόστασιν spectat, abjunxisse penitus, ac separatim posuisse?

Sic et paulo post: «Qui igitur passus est, ille est pontifex misericors; porro patibile est templum, non Deus, vivificans id quod passum est. Semen est Abrahæ ille, *qui heri est, et hodie*[6], ut Paulus loquitur; non qui dicit, *Priusquam Abraham fieret, ego sum*[7]. Similis est fratribus per omnia ille, qui humanæ animæ, carnisque fraternitatem suscepit: non

*a* Nestor. apud Cyr. lib. V *contra Nest.* Ἰδοὺ κύριον τῆς δόξης λέγει. οὐ καλεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ τὴν θεότητα.

*b* Id. Nestor. Ἡδέως ἂν ἐνταῦθα τῶν αἱρετικῶν ἐπυθόμην τῶν τὴν τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν εἰς μίαν κατακιρνώντων οὐσίαν.

*c* Nestor. apud Cyr. ibid. Οὐκ ἀπέθανε θεὸς, ἀλλ' ἀνέστησεν. Et mox: Τοῦτον τὸν ὁρώμενον ὄμμασι, τὸν ξύλῳ προσηλωθέντα, τὸν ταῖς τοῦ Θωμᾶ ψηλαφηθέντα χερσὶ, τὸν πρὸς αὐτὸν κεκραγότα, ψηλάφησόν, ὅτι πνεῦμα σάρκα, καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.

*d* Nestor. ibid. Οὐ τὸ ψηλαφηθὲν προσαγορεύων θεόν, οὐδὲ γὰρ ψηλαφήσει θεότης εὑρίσκεται.

*e* Nestor. ibid. lib. III Cyr. Μὴ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ ἡ θεότης;

*f* Cyrill. ibid. Μὴ τῇ θεότητι τινὰς ὁ θεὸς λόγος ἔχει ἀδελφοὺς ἐοικότας;

1 Act. II, 24. — 2 Joan. XX. — 3 Joan. I. — 4 Hebr. II, 16. — 5 Hebr. II, 17. — 6 Hebr. XIII. — 7 Joan. VIII.

is qui dicit: *Qui vidit me, vidit et Patrem meum*[a]. Quæ profecto nunquam scriberet Nestorius, si ullo naturali, germanoque nexu devinctas inter se naturas arbitraretur: ut ex ambabus unus existeret.

III Argum. ex eo quod Incarnationem sola inhabitatione circumscriberet.

XI. Rursus inde perspicua mens est hæretici illius[1], quod σάρκωσιν, id est *Incarnationem*, et ἐνανθρώπησιν, id est *inhumanationem*, quam symbolo Nicænum concilium posuit, sola *inhabitatione* circumscribit, qua hominem incoluit. Nam etsi ἐνοίκησιν, et *habitationem* in carne, vel homine, velut in templo, sancti Patres interdum ad Incarnationem explicandam adhibent, non tamen ea locutione contenti sunt: sed alia quædam insuper adjungunt, quibus non sola naturarum differentia, et potioris excellentia significetur; sed etiam arctissima inter ambas conjunctio, et ad unum quiddam per se, proprieque dictum, hoc est Christum, componendum inita sociatio. At idem etiam Nestorius nominatim notare admonet[2], non dixisse Nicænos Patres « genitum de Spiritu sancto Christum ex B. Virgine, sed incarnatum, » quod nihil esse aliud asserit, quam incolentem, et habitantem.

Ad hæc Nestorius apud Cyrillum Catholicos irridet, qui quem Paulus nominat *Apostolum*[3], et *pontificem*, Deum Verbum interpretantur, inusitato quodam stupore, ac vecordia; cum potius homo sit intelligendus, « quem et possessorem divinitatis *ex hominibus sumptum sit*[4], *ut pro hominibus constitueretur in iis, quæ sunt ad Deum*[b]. » Possessorem vocat divinitatis, quem hominem appellans, negat esse Deum. Itane Deum eumdem esse revera, ac bona fide credidit, qui esset homo: et non magis separatos ac divulsos a se invicem existimavit? Nam si persona unica sit amborum, quæ singulis competunt, aut quoquo modo accidunt, ex quibus persona ipsa coalescit, ea tribuuntur uni, isque illa transfert in se, ac de se in solidum usurpat.

Hinc igitur constat ita Deum in Christo cum homine conjunctum existimasse Nestorium, uti possessor cum re possessa, habitator cum domo, bajulus cum onere, homo cum veste copulatus est. Ex quo illæ voces erupe-runt[5]: « Propter portantem, eum qui portatur veneror, » ut θεοφόρον, id est *Deiferum* potius, quam Deum, esse Christum putaret! quod refert Cyrillus[6].

XII. Sed præ omnibus argumentis illud est, in quo maxime plus videri volebat, et quod adversus Cyrillum aliosque Catholicos intentabat, quod Deum ipsum, ac Verbum dici genitum ex femina, impium, absurdumque diceret; solumque id hominem capere, vel carnem putaret. Nam qui ita sentit ac loquitur, non potest abire, quin duo quædam a se non distincta solum, sed etiam separata, nulloque substantivo copulata nexu inter se constituat: ut in epistola *ad Acacium* Cyrillus disputat. « Qui hæc dicit (inquit, nempe B. Virginem esse *Christi*, non *Dei* genitricem) in duos filios partitur unum: et alterum quidem privatim asserit esse filium, et Christum, et Dominum, illud nempe, quod a Patre genitum est, Verbum: alterum vero, rursus seorsum, et privatim filium, et Christum, et Dominum: qui ex Maria Virgine natus est[c]. » Quare quidquid ad mitigandam invidiam, et ad dissimulandam hæresim obtendebat Nestorius, hoc uno tenebatur, quod ex Maria genitum Deum negaret, quando Christus homo genitus est. Hinc enim profecto necessario sequitur, duos esse diversos, ac divisos a se invicem genitos et filios: nec solum naturas, sed personas, et hypostases separatas; nisi quod utcumque inter se junguntur « secundum relationem dignitatis, vel auctoritatem personæ, vel gratiæ nuncupationem, » ut Facundus scribit ex Nestorianorum usitato sermone[7].

IV Arg. ex eo quod Deum dicere ex femina esse natum, impium sit et absurdum.

Etenim, ut bene Theorianus observat *in Legatione ad Armenos,* » non ideo pro hæretico damnatus est Nestorius, quod naturas duas esse contenderet; sed quod easdem illas

a CYR. Οὐκοῦν ὁ παθὼν ἀρχιερεὺς ἐλεήμων, παθητὸς δὲ ὁ ναός, οὐχ ὁ ζωοποιὸς τοῦ πεπονθότος Θεός· σπέρμα Ἀβραὰμ ὁ χθὲς καὶ σήμερον, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, οὐχ ὁ λέγων πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι. ὅμοιος τοῖς ἀδελφοῖς κατὰ πάντα, ὁ ψυχῆς ἀνθρωπίνης καὶ σαρκὸς ἀναλαβὼν ἀδελφότητα· καὶ οὐχ ὁ λέγων, ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

b CYRILL. lib. III *contra Nestor*. Ὁ θεότητος κτήτωρ ἐξ ἀνθρώπων ληφθείς, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεόν.

c CYRILL. tom. V, par. II in ep. *ad Acac*. Ὅτι δὲ ταῦτα λέγων, εἰς υἱοὺς δύο μερίζει τὸν ἕνα, καὶ ἕτερον μὲν ἰδικῶς εἶναί φησιν υἱόν, καὶ Χριστόν, καὶ κύριον, τὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς γεννηθέντα λόγον· ἕτερον δὲ πάλιν ἀνὰ μέρος τε, καὶ ἰδικῶς υἱόν, καὶ Χριστόν, καὶ κύριον, τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου.

1 Nest. apud Cyr. I *cont. Nest.* et in epist. *ad Acac.*— 2 Lib. III *cont. Nest. Cyr.*— 3 *Heb.* III.— 4 *Heb.* V, 1.— 5 Sup. §, 1.— 6 Lib. I *cont. Nest.*— 7 Lib. IX, c. II.

duas a se invicem separatas poneret, divinam privatim, ac seorsim; et privatim, ac seorsim humanam. Unde et duos filios, ac duos Christos fanaticus ille constituebat: alium filium ex Deo Patre, et alium, qui ex Virgine natus est, inepte adstruens. Ob id etiam sanctam Virginem Dei genitricem appellare nolebat[a].» Hinc merito Cyrillus *in Commonitorio ad Eulogium*[1], eo reprehendendum ait esse Nestorium, non quia naturas duas esse dicebat: sed quia ἕνωσιν, id est *unitionem* tollebat, veram scilicet, et naturalem, quæ unum proprie, ac per se filium, et Christum, unamque personam efficit. Vide quæ ex Nestorio, et hujus hæresi afflatis testimonia collecta sunt in Lateranensi synodo sub Martino primo[2], *Consultatione* quinta: in quibus Nestoriana

*Unitio.* ἕνωσις describitur *.

## CAPUT VI.

*Cyrillus ab Apollinaristarum hæresis suspicione purgatur. 1. Quod judicium esse debeat de Scriptorum sententia. 2. Cyrillum naturas duas in Christo distinctas agnovisse: tum easdem sic unitas, ut non tamen unam compositam faciant. 3. Quæ duo variis ex illius locis, et sententiis approbantur. 8. Colliguntur argumenta tria ex dictis Cyrilli; quibus demonstratur, recte ipsum, et catholice de incarnatione sensisse.*

I. De Nestorio, ejusque hæresi, ob quam jure damnatus est, satis dixi; nunc de Cyrillo, quod erat alterum caput, explicanda sunt ea, ex quibus constet, nulla re ab catholica illum fide discrepasse, nec affinem fuisse Apollinaristarum, et Eutychianorum hæresi; quod ei crimen falso, et per calumniam impingit Anonymus.

Sed ante omnia vehementer hoc in lectorum animis defixum esse cupio, quod non tantum ad insequentem pro Cyrillo, et contra Nestorium disputationem; sed etiam ubique valere debet: cum de auctoris, vel operis cujuspiam statu dijudicando agitur: non ex una, alterave hinc inde collecta sententia: ac ne ex verbis quidem solis de eo ferendum esse judicium: sed ex perpetua, et continenti oratione: tum vero ex mente, ac proposito scriptoris, quod per universi operis corpus tanquam succus quidam vitalis diffunditur. Cujus rei prudenter Ambrosius in epistola LXIII Sabinum admonet, ad quem libros suos recensendos, et emendandos miserat: « Quoniam, inquit, *non in sermone est regnum Dei*[3], *sed in virtute*, verbum si offenderit, virtutem professionis interrogato. » Tum exposita fidei sana, et catholica professione, ista subjungit: « Nostra sententia hujusmodi est, ut meministi. Si verba alicubi movent, non præjudicant fidei. Etenim sermonem dubium mens non dubia obumbrat, et defendit a lapsu. » Sic Eulogius Alexandrinus pluribus istud ipsum commendat, ut perinde in tractandis sanctorum Patrum operibus, atque in sacris litteris, non ad paucas utrobique periochas respectum habeamus; sed complures inter se comparemus, quarum aliæ sunt aliarum interpretes. «Quemadmodum autem minime oporteat, inquit, ex nonnullis fragmentis, et abscissis sententiis, de scriptoris pietate sententiam ferre, adeo splendido emisso radio veritas ipsa demonstrat, ut et ipsum Severum quantumvis in istis cæcutientem ad illud intelligendum adduxerit. Scribit enim ad Julianum Halicarnassensem ad hunc modum: Oportet igitur sanctorum, qui certis temporibus Ecclesiæ doctores exstiterunt, doctrinam integre perlegere: et non ex parte illorum proferre sententias, indeque de tota eorum mente non sine periculo conjecturam facere. Atque hoc in Apostolicis, et Evangelicis quoque libris, et in universa sacra Scriptura

*Quomodo sensu scriptoris ferendum judicium.*

a THEOR. tom. II *Bib.* Ὅτι Νεστόριος οὐ διὰ τὸ λέγειν δύο φύσεις καθῃρέθη, etc. Ἀλλὰ διὰ τὸ λέγειν δύο φύσεις ἀλλήλων κεχωρισμένας, ἰδίᾳ, καὶ ἀνὰ μέρος τὴν θείαν, καὶ ἰδίᾳ καὶ ἀνὰ μέρος τὴν ἀνθρωπίνην. διὸ καὶ δύο υἱοὺς, καὶ δύο Χριστοὺς ὁ ἐμβρόντητος ἐδογμάτιζε, ἄλλον υἱὸν τὸν ἐκ θεοῦ, καὶ πατρὸς, καὶ ἄλλον τὸν ἐκ τῆς παρθένου παραληρῶν. διὰ τοῦτο καὶ θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον καλεῖν οὐκ ἠβούλετο.

* Chrysostomum Nestorianismo favisse ex difficili quodam loco homiliæ III in epistolam *ad Hebræos* persuaserunt sibi nonnulli; sed versione Gallica sunt decepti, et locum illum egregie vindicarunt P. Daniel in dissertatione *de judiciis criticorum, et nuperi interpretis Gallici* de eo Chrysostomi loco Parisiis edita a. 1691, suppresso auctoris nomine, deinde illata in operum P. Danielis collectionem, et Simonius in *Historia Critica præcipuorum Novi Testamenti interpretum* c. XII. Confer. etiam Witassium qu. V, a. 1.
F. A. Z.

1 Cyr. t. V, par. II.— 2 Lat. Syn. t. IV conc.— 3 I *Cor.* IV.

facere convenit : quandoquidem ex uno aliquo dicto, sive epistola, vel lucubratione, tota scriptoris pietas ostendi non potest[a]. » Sic illaudati hominis laude dignam sententiam valde commendat Eulogius : cui nec ipsum tamen obtemperasse Severum, ejusque discipulos queritur : qui Leonis epistolam, ex quibusdam decisis indidem particulis, et falsa interpretatione corruptis, calumniari, et infamare studebant. « Quocirca non adspiciamus, ut Facundi verbis utar[1], in furtivas sententiarum particulas, quas ideo præcidunt hæretici, ut in eis non appareat dicentis intentio.»

Cyrillus duas naturas agnoscit in Christo distinctas et unitas.

II. Hæc pro antiquis Ecclesiæ Patribus, imprimisque Cyrillo Alexandrino, contra horum accusatorem Anonymum disputaturus, præfari necesse habui : ne quem fraus istius lateret ; qui paucis ex illorum operibus decerptis, ac decurtatis sententiolis, impiæ, ac detestandæ ipsos hæresis sine ullo pudore damnavit. De quibus antequam dico, et eas temere, ac falso in invidiam adductas esse palam facio ; ex illius præscripto regulæ, quam proxime supra memoravi, Cyrillum præ cæteris, cui præcipue bellum Anonymus indixit, omnino catholicum, et ab Monophysitarum alienissimum hæresi fuisse, certis convincam rationibus ; quas ex plenis illius disputationibus, et perpetuis ac continentibus sententiis quanta potero brevitate conficiam. Harum porro sententiarum duo possunt ac debent esse capita, ad quæ controversiæ totius summa revocatur. Primum erit, ut Cyrillum doceam duas in Christo naturas reipsa differentes asseverasse, non tamen a se mutuo divisas. Alterum, naturarum istarum ἕνωσιν, id est *unitionem* talem ab eo constitutam esse, quæ nec eas inter se permisceret, nec unam ex ambabus compositam faceret. Est autem diligenter observandum, præque oculis habendum discrimen istarum vocum duarum ; διαφορᾶς, et διαιρέσεως, hoc est *differentiæ*, ac *divisionis*. Nam naturas Christi duas differentes esse, non tamen divisas et distractas a se invicem, catholicum dogma defendit. De hac vero distinctione multa in quarto libro, capite tertio, et sequentibus diximus, quæ illinc repetenda censeo ; ut cum fructu tota hujus libri disputatio legatur, et ad eorum qui legent intelligentiam adhærescat.

Variis illud probatur illius sententiis.

III. Cyrillus in primo libro *adversus Nestorium*, hujus impietatem arguens, qui *Dei genitricem* appellari B. Virginem nolebat, quod ea minime divinitatem genuisset, longa oratione contendit, etsi divinitas ipsa ortum ex Maria non acceperit, ita ut existendi ab ea initium faceret, Deum tamen Verbum, qui ante sæcula omnia natus est ex æterno Patre, novissimis temporibus secundum carnem esse genitum. Cum enim « proprium sit corpus ipsius, quod in matris utero formatum est, prorsus ejus sibi vendicasse, propriamque fecisse generationem[b]. » Siquidem « Deus est revera Christus, et unus, ac solus Dei et Patris, non divisus in hominem seorsim, et similiter in Deum : sed idem existens, et ex Deo Patre Verbum, et ex muliere homo nostri similis, cum eo tamen ut Deus maneat[c]. » Quibus in verbis utrumque declaratur : tum naturas in Christo differentes inesse, nec tamen divisas, ac separatas : tum ex duabus unam non existere compositam, uti ex anima et corpore fit homo. Nam et manere naturas duas asserit, quæ utrique generationi respondent ; et eumdem Christum non minus Deum esse, appellarique, quam hominem. Quod nec esset omnino, nec diceretur, si una constaret ex duabus composita natura et essentia, velut partibus. Siquidem totum ab unaquaque parte reipsa differt, et essentia, nec ambo inter se nomine, ac definitione congruunt. Non enim homo est anima, nec animæ definitio homini tribuitur, uti nec appellatio *in recto*, ut vocant, casu, sed obliquo duntaxat, aut ab recto

*a* Eulog. apud Phot. Ὅτι δὲ οὐ χρὴ διά τινων σπαραγμάτων, καὶ περικομμάτων τὴν τοῦ συγγραφέως κρίνειν εὐσέβειαν, οὕτω λαμπρὰν ἀφίησι τὴν ἀκτῖνα ἡ ἀλήθεια, ὡς καὶ Σευῆρον αὐτὸν, καί τοι περὶ ταῦτα τυφλώττοντα, ὅμως πεῖσαι τοῦτο συνιδεῖν. γράφει γὰρ πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν Ἁλικαρνασοῦ. Δεῖ τοίνυν τὰς τῶν ὁσίων κατὰ καιροὺς τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας μυσταγωγῶν διδασκαλίας ἐντελῶς ἀναγινώσκειν, καὶ μὴ ἑκατέρους τὰ ἐκείνων προφέρειν, καὶ τῆς ὅλης αὐτῶν διανοίας ἐπικινδύνως καταστοχάζεσθαι. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Ἀποστολικῶν, καὶ εὐαγγελικῶν συγγραμμάτων, καὶ ἐπὶ πάσης τῆς θεοπνεύστου γραφῆς προσήκει ποιεῖν. ἐπεὶ μηδὲ ἐκ μίας ῥήσεως, ἤγουν ἐπιστολῆς, ἢ συντάγματος ἐστὶ παραστῆσαι τὴν ὅλην τοῦ συγγραφέως εὐσέβειαν.

*b* Cyrill. l *contra Nestor.* Εἰ γὰρ ἴδιον αὐτοῦ τὸ σῶμα νοεῖται, πῶς οὐ πάντῃ τε, καὶ πάντως τὴν τοῦ ἰδίου σώματος γέννησιν οἰκειώσεται;

*c* Ibid. Ὅτι θεὸς ἀληθῶς ἐστιν ὁ Χριστὸς, εἷς τε, καὶ μόνος ὢν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, οὐ διῃρημένος εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς, καὶ ὁμοίως εἰς θεὸν, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὑπάρχων καὶ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος, καὶ ἐκ γυναικὸς ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς μετὰ τοῦ μεῖναι θεός.

1 Fac. l. IX.

deflexo aliquo vocabulo : ut si *animam habens*, aut *animatus* homo dicatur. At Christus non Deum habens solum, aut divinus : sed Deus etiam recte proprieque nominatur.

Rursus in secundo libro Nestorium ita compellat : « Ergo unum confitere, naturas non dividens : sed ita ut scias interim, ac sentias, aliam esse carnis rationem, aliam divinitatis soli ipsi convenientem. Non enim carnem ipsam Verbi divinitatem esse factam dicimus; sed divinam potius, tanquam ipsius propriam[a]. » Manifeste naturas a se invicem duas distinctas, sed non divisas esse perhibet : ac sine confusione, vinctas in unius compositionem hypostasis, et personæ. Hoc enim significat vocabulum ὁ εἷς, id est *unus*. Deinde passim et iis in libris, quos contra Nestorium edidit, et in aliis omnibus lucubrationibus suis unum esse Christum ac Dei filium prædicat Cyrillus, qui sit utrumque, Deus et homo, hoc est id quod assumpsit, et id quod est assumptum : sive duo illa ex quibus componitur. Hoc autem nullo modo convenit in unum aliquem, cujus tertia quædam natura sit, ex duabus illis, unde constat, et componitur, velut partibus, conflata. De quo vide quæ in tertio libro multis capitibus exposui[1], et in sequentibus uberius explicabitur.

IV. Idipsum luculentissime testatur, ac Cyrilli mentem exprimit locus unus, qui est in dialogo *de Incarnatione Unigeniti*. « Affirmamus, inquit, conventionem quamdam, et concursum ratione omni præstantiorem in unitionem esse factum, inæqualium, dissimiliumque naturarum. Ac nihilominus unum Christum, et Dominum, ac Filium, agnoscimus, qui idem simul et est, et intelligitur Deus et homo[b]. » Ac ne cætera describam; pergit in sequentibus docere, indivulsam esse ambarum naturarum unitionem; ex qua unus existit, et creditur *unigenitus*, simul et *primogenitus :* unigenitus quidem, eo quod sit Verbum ex Deo Patre, et ejus substantia procedens : primogenitus vero, quatenus homo factus est, et in multis fratribus. Quæ omnia in eum sensum conspirant, ut unus quidem sit Christus; sed non una Christi natura, neque simplex, neque composita.

Sic in anathematismo quarto statuit, uni eidemque Christo competere voces illas diversas, ac pene contrarias, quæ in Scripturis de illo prædicantur : quarum primariæ sunt illæ, quæ ambas naturas proprie significant ; ut sunt Deus, sive Dei filius, ac Verbum, et homo, vel hominis filius, ac similes aliæ : quas negat in personas, vel hypostases duas esse partiendas. Cujus rationem in ἐπιλύσει, hoc est *Expositione*, et in *Defensione* utraque contra Andream, sive Orientales, et Theodoretum ex eo repetit, quod unus et idem, sine ulla hypostaseon differentia, sit Deus, et homo. Atque in illa contra Orientales apologia horum sententiam approbat; atque iisdem verbis usurpat, quæ illud expresse declarant. « Indivisibilis enim, et inseparabilis est, inquit, summa unitio : et unus filius secundum omnem rationem et modum, et cogitationem est. Itaque summa unitione servata, et uno filio, atque Christo, Dominoque pro confesso habito, de uno et eodem filio quæ dicuntur accipienda sunt[c]. »

V. Eximium et illud est ex epistola Cyrilli *ad Nestorium*, quæ una est ex iis, quas Chalcedonensis, ac reliquæ deinceps œcumenicæ synodi nominatim approbarunt; ubi sic scribit : « Differentes, inquit, sunt, quæ in veram unitatem coactæ sunt naturæ : sed unus ex ambabus Christus, et filius existit, non quod naturarum differentia unitione sublata sit : sed quod unum nobis Dominum Jesum Christum, et filium, divinitas et humanitas effecerint, per inexplicabilem, et arcanum in unitatem excursum. Atque ita, tametsi ante sæcula exstantiam habeat, et ex Patre sit genitus, dicitur etiam ex muliere secundum carnem genitus[d]. » Quæ verba, et

*a* CYRILL. II *contra Nestor*. Οὐκοῦν ὁμολόγησον ἕνα, μὴ διαιρῶν τὰς φύσεις μετὰ τοῦ εἰδέναι, καὶ φρονεῖν, ὅτι σαρκὸς μὲν, ἕτερος ὁ λόγος, θεότητος δὲ πάλιν, ὁ αὐτῇ, καὶ μόνῃ πρέπων. ἥκιστα μὲν γὰρ θεότητα γενέσθαι φαμὲν τοῦ λόγου τὴν σάρκα· θείαν δὲ μᾶλλον, ὡς ἰδίαν αὐτοῦ.

*b* CYRILL. Διϊσχυριζόμεθα δὲ σύνοδον μέν τινα, καὶ τὴν ὑπὲρ λόγον συνδρομὴν εἰς ἕνωσιν, ἀνίσων τε, καὶ ἀνομοίων πεπρᾶχθαι φύσεων. ἕνα δ' οὖν ὅμως χριστὸν, καὶ κύριον, καὶ υἱὸν ἐπιγινώσκομεν ἐν ταυτῷ καὶ ὑπαρχόντα, καὶ νοούμενον θεόν τε, καὶ ἄνθρωπον.

*c* CYR. ad anath. IV *cont. Orient*. Ἀδιαίρετος γὰρ, καὶ ἀχώριστος ἡ ἄκρα ἕνωσις. καὶ ὁ εἷς υἱὸς κατὰ πάντα καὶ λόγον, καὶ τρόπον, καὶ ἔννοιάν ἐστι· τῆς δὲ ἄκρας ἑνώσεως φυλαττομένης, καὶ τοῦ ἑνὸς υἱοῦ, καὶ χριστοῦ, καὶ κυρίου ὁμολογουμένου, περὶ τὸν ἕνα, καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν ἐκλαβέσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα Vide ep. II *ad Succ*. et *ad Acac*. et defens. anathem. VIII *contra Orient*.

*d* CYRILL. ep. IV *ad Nestor*. Ὅτι διάφοροι μὲν αἱ πρὸς ἑνότητα τὴν ἀληθινὴν συναχθεῖσαι φύσεις· εἷς δὲ ἐξ

1 Cap. IX, X, XI.

his similia, quæ identidem inculcantur a Cyrillo, et a nobis in quinto libro accurate sunt expensa, cum et duplicem Verbi generationem, et Dei genitricem B. Virginem adstruximus: hujusmodi, inquam, de duabus naturis, et Christo ab Cyrillo dicta, demonstrant non eum naturam ex duabus unam asseverasse compositam. Nam si ita sensisset, nunquam eumdem, unumque Dei filium, ac Verbum, et ante sæcula genitum a Patre, et in tempore genitum ex matre dixisset. Non enim quoniam a solo Deo creatur ex nihilo rationalis anima, eodem momento, quo homo a parentibus gignitur: eumdem hominis filium dixeris et a Deo solo proxime, ac sine medio aliquo creatum ex nihilo, et a patre matreque genitum. Etenim quæ partium naturam aliquam componentium propria sunt, de natura ipsa composita minime in recto, ut loqui solent, prædicantur. Sic nemo spiritum esse, et corporis expertem simpliciter hominem affirmet, quod tali sui parte, id est anima constat; cum tota pro indiviso ex utroque, corpore et anima, essentia constituta sit. Sed neque partis nomen alteri parti tribuitur, ubi ex duabus una fit natura composita. Non enim vel caro de anima, vel anima de carne prædicatur. At vero et Deus homo, et homo vere proprieque dicitur Deus, quod in libro tertio jam ostendimus[1].

VI. Memorabile est etiam quod in tertio *contra Nestorium* libro Cyrillus idem scribit. Cum enim Nestorius duas in Christo naturas inesse dixisset, si naturæ ipsius rationem habeas; sin autem dignitatem spectes, esse singulares, id est unum aliquid et singulare: quæ verba Nestorii capite antecedente citavimus[2]; ad ea Cyrillus primum contendit unum esse Dominum Jesum Christum: nec separatim ponendum eum: qui ex semine Abrahami ortus est, et eum, qui ex Deo est Patre Verbum.» Deinde ita pergit: «Altera quippe res est divinitas: altera, nostræ similis humanitas: si eam, quæ naturis inest, rationem consideres; verum conventione, quæ in veram unitionem fit, unus ex ambobus Christus existit[a].»

In epistola vero *ad Joannem Antiochenum*, fidem suam uberius, accuratiusque declarans Cyrillus, «Deum, ait, immutabilem, et qui alter fieri non potest, natura sua, factum hominis filium, unum deinceps intelligi cum carne propria, et e cœlo dici descendisse: sed et hominem appellari de cœlo; qui perfectus in divinitate, et idem in humanitate sit perfectus: et in una intelligatur esse persona. Unus est enim Dominus Jesus Christus, tametsi non sit ignota naturarum differentia, ex quibus arcanam unitionem factam esse dicimus[b].» Hæc Cyrillus in ea epistola, quæ in Chalcedonensi synodo præsertim approbata est, et in fidei regulam ascita; et quoniam ab Orientalibus recepta est, ac velut conciliatrix quædam fuit pacis, et concordiæ, tanto majorem auctoritatem habet; et ex ea mens Cyrilli plenius, certiusque dignoscitur. In illa porro naturas duas integras, et perfectas sine ulla mutatione perseverare docet; et in unam cogi copularique personam: non utique naturam. Alioqui perfecta saltem humana esse non posset: quoniam ex perfectis, et absolutis duobus unum per se, et proprie dictum non potest existere; ut jam diximus[3].

VII. Eodem refertur, quod in epistola *ad Acacium* Melitenensem episcopum scribens tum eumdem, unumque Christum ait esse perfectum divinitate, et humanitate; tum consubstantialem Patri secundum priorem; matri, secundum posteriorem naturam: nec in duos dividi unum filium, et Christum, et Dominum Jesum. «Porro non posse intelligi consubstantialem nobis secundum humani-

ἀμφοτέρων χριστὸς, καὶ υἱός. οὐχ ὡς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν· ἀποτελεσασῶν δὲ μᾶλλον ἡμῖν τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ υἱὸν, θεότητός τε, καὶ ἀνθρωπότητος, διὰ τῆς ἀφράστου, καὶ ἀποῤῥήτου πρὸς ἑνότητα συνδρομῆς· οὕτω τε λέγεται, καί τοι παρ' αἰώνων ἔχων τὴν ὕπαρξιν, καὶ γεννηθεὶς ἐκ πατρὸς, γεννηθῆναι καὶ κατὰ σάρκα ἐκ γυναικός.

*a* Cyr. III *contra Nest.* Ἕνα λεγούσῃ (τῇ γραφῇ) κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ οὐκ ἀνὰ μέρος τιθείσῃ τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ, καὶ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον. καὶ πρός γε δὲ τούτοις κἀκεῖνο διανοεῖσθαι χρή. ἕτερον μὲν γάρ τι χρῆμα, θεότης, ἕτερον δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότης, κατά γε τὸν ἐνόντα ταῖς φύσεσι λόγον, συμβάσει δὲ τῇ καθ' ἕνωσιν ἀληθῆ εἷς ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστός· καθὰ πλειστάκις εἰρήκαμεν.

*b* Idem in epist. *ad Joan.* Καὶ κεχρημάτικεν υἱὸς ἀνθρώπου, μετὰ τοῦ μεῖναι, ὃ ἦν· τοῦτ' ἔστι θεός· ἄτρεπτος γὰρ, καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ φύσιν ἐστίν· ὡς εἷς ἤδη νοούμενος μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, ἐξ οὐρανοῦ λέγεται κατελθεῖν. ὠνόμασται δὲ καὶ ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ, τέλειος ὢν ἐν θεότητι, καὶ τέλειος ὁ αὐτὸς ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ ὡς ἐν ἑνὶ προσώπῳ νοούμενος. εἷς γὰρ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, κἂν ἡ τῶν φύσεων μὴ ἀγνοῆται διαφορὰ, ἐξ ὧν τὴν ἀπόῤῥητον ἕνωσιν πεπρᾶχθαι φαμέν.

1 Cap. IX. — 2 Parag. 7. — 3 Vide l. III, c. X et l. V, c. XI.

tatem, maxime cum ex Patre sit genitus secundum divinitatem, nisi intelligatur, et dicatur idem ipse Deus simul et homo[a]. » Vide cætera ejusdem epistolæ, quæ alibi jam allata sunt.

Sic in *Commonitorio ad Eulogium*, « Nestorium, ait, recte quidem duas naturas constituere, et differentiam significare carnis, ac Dei Verbi : est enim diversa Verbi, carnisque natura : sed in eo peccare, quod naturarum unitionem non fatetur nobiscum[b]. » Idem et in epistola *ad Valerianum* tradidit ; et in duabus *ad Successum* epistolis, maxime in secunda. Tum in Paschali homilia octava : ubi « indivulsa, et indivisa unitate arcanæ copulationis adstrictum Verbum ait ; unum et ante, et cum suscepta carne prædicari in Scriptura Christum[c]. » Quo fit ut idem et descendisse de cœlo, et in cœlum, ubi prius erat, rediisse dicatur. « Quod enim inest ipsi natura, propriæ carni attribuit : ut qui non sit aliter, et diversus ab ipsa, quantum attinet ad unitatem ex œconomia factam. Neque tamen dum sic unitione summa conjungimus quæ natura sunt dissimilia, illud auferemus, ut et propria ratione splendor Patris existat, et rursus diversa caro sit orta de terra, id est, homo perfectus. Verum cum hæc ita se habere statuerimus, ac sola animi notione singulas istas rationes separaverimus, indivisa rursus unitione constringemus[d]. » Non potuit evidentiori hoc oratione describi, quemadmodum duo illa, quæ sunt in Christo conjuncta, natura, et proprietate differant ; sed nexu et unitione ita unum per se faciunt, ut quæ unius propria sunt, tum alteri, tum ipsi uni tribuantur, quod non fieret si una ex ambabus Christi propria natura, et composita coalesceret.

VIII. Postremo illud est ad Cyrilli sententiam explanandam, et ab omni hæresis suspicione purgandam aptissimum, quod cum Joanne Antiocheno, et Orientalibus in eamdem convenit expositionem fidei ; quam ab illis oblatam admisit, et adversus ejus obtrectatores strenue defendit. Adeo vero suspecti non erant Orientales Apollinaristarum, vel Eutychianorum, aut Monophysitarum hæresis, ut Nestoriani potius erroris insimularentur, quod naturarum numerum, ac differentiam enixe tuerentur. Quare qui cum istis concordiam iniit fidei, ac professionis, et in traditam ab ipsis formulam consensit, immerito criminis illius accusatur, a quo longe constat Orientales abhorruisse. **Cum orientalibus in fide convenit Cyrillus.**

Igitur Joannes Antiochenus in epistola, quam ex Orientalium synodo ad Cyrillum scribit, et in qua fidem suam, suorumque perscribit ; primum omnium, « Jesum Christum confitetur Dei filium unigenitum Deum perfectum, ac perfectum hominem, consubstantialem eumdem Patri secundum divinitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem[e]. » Hic duas naturas perfectas profitentur. Minime *ergo partes unius* : quia perfectæ naturæ unam per se naturam constituere non possunt. Sed nec una eademque natura Deo et homini consubstantialis esse potest : eo quod pars quælibet, quam alterutri consubstantialem haberet, non est tota Christi substantia, nec ejus gratia, Christus Deo vel homini esset ὁμοούσιος. Quippe naturæ rerum, etsi ex diversis partibus compositæ sint, pro indivisis eas continent. ***Consubstantialis.***

IX. Pergunt Orientales, et « Duarum, inquiunt, naturarum unitio facta est. Ideo unum Christum, unum Filium, unum Dominum confitemur[f]. » Unitio ista naturalis, ac vera, non *moralis* qualem Nestorius adstruebat : quæ unum proprie Filium, ac Dominum, Deumque non faceret ; ac ne unum quidem penitus. Itaque θεοτόκον statim agnos- ***Deiparam***

*a* Cyr. Πῶς γὰρ ἂν νοοῖτο πρὸς ἡμᾶς ὁμοούσιος εἶναι κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καί τοι γεννηθεὶς ἐκ πατρὸς κατά γε, φημὶ, τὴν θεότητα, εἰ μὴ νοοῖτο, καὶ λέγοιτο θεός τε ὁμοῦ, καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός; Vide et pag. seq.

*b* Cyrill. ibid. Οὕτω καὶ ἐπὶ Νεστορίου· κἂν λέγῃ δύο φύσεις, τὴν διαφορὰν σημαίνων τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ θεοῦ λόγου. ἑτέρα γὰρ ἡ τοῦ λόγου φύσις, καὶ ἑτέρα ἡ τῆς σαρκός. οὐκέτι τὴν ἕνωσιν ὁμολογεῖ μεθ' ἡμῶν.

*c* Cyrill. *Pasch.* viii. Ὁρᾷς οὖν ὅπως ἀδιαστάτῳ τε, καὶ ἀδιορίστῳ περισφίγξας ἑνότητι τῆς ἀποῤῥήτου συνόδου τὸν λόγον, ἕνα καὶ πρὸ σαρκὸς, καὶ μετὰ σαρκὸς παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖσθαι βούλεται Χριστόν;

*d* Ibid. Τὸ γὰρ ἐνόν αὐτῷ κατὰ φύσιν, τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ περιτίθησιν, ὡς οὐκ ὢν ἕτερος παρ' αὐτὴν, ὅσον εἰς ἑνότητα τὴν ἐκ τῆς οἰκονομίας. καὶ οὐκ ἀναιρήσομεν διὰ τὸ εἰς ἄκρον ἑνοῦν τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν, τὸ ὑπάρχειν μέν τοι κατὰ ἴδιον λόγον τὸ ἀπαύγασμα τοῦ πατρός· ἕτερον δὲ πάλιν τὸ ἀπὸ γῆς σαρκίον, ἤτοι τελείως τὸν ἄνθρωπον. ἀλλὰ καὶ οὕτω ταῦτα διεγνωκότες, καὶ μόναις διελόντες ταῖς ἐννοίαις τὸν ἐφ' ἑκάστῳ λόγον, ἀδιαστάτῳ πάλιν ἑνότητι περισφίγξομεν.

*e* Joan. Ant. in ep. *ad Cyr.* Ὁμολογοῦμεν τοιγαροῦν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ θεὸν τέλειον, καὶ ἄνθρωπον τέλειον, etc. Ὁμοούσιον τῷ πατρὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

*f* Ibid. Δύο γὰρ φύσεων ἕνωσις γέγονε. διὸ καὶ ἕνα Χριστὸν, ἕνα υἱὸν, ἕνα κύριον ὁμολογοῦμεν.

cunt B. Virginem. « Secundum hanc, inquiunt, unitionis non confusæ notionem, confitemur S. Virginem esse Dei genitricem: propterea quod Deus Verbum incarnatus est, et homo factus [a]. » Vides ut vera proprieque dicta unitio naturarum duarum causa sit cur Christi mater Dei génitrix nominetur. Unde

*Unitionem.*

Nestorius, qui ἕνωσιν illam respuebat, ac dicis tantummodo causa unum esse Christum, ac filium asserebat, quod erat consentaneum addebat: ut Dei genitricem vocari non pateretur, quam merum ac nudum hominem genuisse crederet. His expositis Orientales, pie jam et catholice docent, dissimiles voces, et proprietates,quæ eidem Christo in Scripturis imputantur, non secundum unam, sed diversas naturas eidem illi tribui.

Hæc Orientalium expositio numeros explet omnes integræ ac perfectæ fidei, professionisque catholicæ de sacramento incarnati Verbi: ac tam Nestorii divisionem, unitione vera, et substantiva: quam Apollinaris confusionem, naturarum differentia constituenda, jugulat, et condemnat. Ex quo non minus ab omni labe purus, et intactus hæresis utriusque censendus est Cyrillus: qui illam ipsam professionem fidei suam fecit, eamque non solum approbavit in ea, quam ad Joannem rescripsit epistola; sed in aliis plerisque propugnavit, et quamplurimos ei adversantes, atque initam cum Orientalibus concordiam etiam ipsi vitio vertentes, accurata pro se, illisque reddita ratione compressit: ut supra notavimus.

*Ex supradictis tria conficiuntur argumenta quibus vindicatur Cyrillus.*

X. Confecta sunt igitur ex allatis hucusque Cyrilli locis tria potissimum argumenta, quæ fidem faciunt, abfuisse procul illum ab ea opinione, ut ex duabus naturis, unam Christi compositam fieri putaret. Quæ quidem argumenta diligenter animadverti volumus, ac memoria contineri; ut adversus novæ ac putidæ calumniæ virus antidoti loco deinceps habeantur. Imprimis enim naturas Christi duas perfectas esse Cyrillus existimavit [1]. Non essent autem ambæ perfectæ, si unam aliquam naturam per se, proprieque componerent: ut jam sæpius ostendimus: lateque disputat auctor *Expositionis fidei*, quæ Justini nomen habet inscriptum. Secundum argumentum inde ducitur, quod Cyrillus Christum asserit tam Deo Patri, quam hominibus ὁμοούσιον esse [2]. Atqui nulla est natura consubstantialis alteri, nisi tota sit ejusdem cum ea substantiæ, uti supra docuimus [3]. Quare si ex duabus dissimilibus partibus Christi substantia componitur, neutri erit ὁμοούσιος: non Patri; quia Pater homo non est: non hominibus cæteris; quia dii non sunt.

*Consubstantialem.*

Tertium ex eo petitur, quod Cyrillus naturarum ambarum ejusmodi unitionem constituit, ut alterutrius proprietates cum altera communicarentur: nec non vocabula ipsa singularum propria. Nam et Deus homo; et homo nominatur Deus: et Deus genitus, passus, mortuusque dicitur: et homo de cœlo venisse, de quibus in quarto libro pluribus dixi [4].

Quis autem ferat, animam hominis dici mortuam, quando corpus moritur, aut corpus immortale, quoniam anima mortis est expers? quis item carnem spiritum; vel spiritum carnem vocet, nisi qui hominis spiritu careat, et in carnem sit, pecudemve conversus? Non est igitur Christi natura ulla, ex Deo, et homine composita; quemadmodum ex anima et corpore, hominis natura conflatur.

## CAPUT VII.

*Anonymi argumenta ex Cyrilli locis petita dissolvi incipiunt. 1. Ac primum caput argumentationis proponitur. 2. Explicantur quædam universe ad propositum necessaria de mente et scopo Nestorii, qui naturas dividere instituit; 3. tum Cyrilli, qui in contrarium obnixus est: quo pertineat illa ejus sententia, una natura Verbi incarnata. 4. Ostenditur hac ipsa sententia Nestorii blasphemiam maxime convinci. 5. Expenduntur, et vindicantur ab Anonymi calumnia loca Cyrilli, ex quibus ille colligit unam ab hoc naturam in Christo constitutam.*

I. Postquam de Nestorio, et Cyrillo, quæ opus erant universe disseruimus, reliquum est, ut Anonymi sigillatim argumenta diluamus; quæ variis ex Cyrilli petita locis in hoc

*a* JOANN. ANT. in ep. *ad Cyr* Κατὰ ταύτην τῆς ἀσυγχύτου ἑνώσεως ἔννοιαν, ὁμολογοῦμεν τὴν ἁγίαν παρθένον θεοτόκον· διὰ τὸ τὸν θεὸν λόγον σαρκωθῆναι, καὶ ἐνανθρωπῆσαι.

1 Vide l. V supra c. XI, parag. 8 et hoc cap. parag. 6 et 8.— 2 Sup. parag. 8.— 3 Lib. V, c. XI, parag. 10.— 4 Cap. XIV et XV.

unum contulit, ut hunc Apollinaris, et Monophysitarum imbutum hæresi fuisse monstraret; ac similiter atque ipsos, unam in Christo naturam statuisse ex humana, divinaque contextam : quemadmodum ex anima et corpore una hominis natura componitur.

Primum caput argumentationis Anonymi contra Cyrillum proponitur.

Primum caput argumentationis iis locis instruitur, in quibus Cyrillus diserte asserere videtur, unam esse naturam in Christo. Cujus generis locos affert octo numero; quorum in plerisque non una simpliciter natura dicitur : sed *una natura Verbi incarnata ;* sive *Verbi incarnati.* Antequam vero singulas Cyrilli collectas ab illo sententias expendam, doceamque quam in iis ipsis tractandis cæcus, atque hebes fuerit : cum ad duas adstruendas naturas, et illius convincendam calumniam nihil iisdem aptius locis adhiberi possit : nonnulla de iis generatim observanda sunt, vel repetenda potius ex quarto libro, ubi de hujusmodi Cyrillianis dictis latissime disserui. Neque tamen eadem omnino referam hoc loco, quæ illic exposita sunt : sed alia inseram, quibus et priora illustrentur, ac firmentur, et quanta materiæ huic subjecta copia sit, conjectura præbeatur.

Mens et scopus Nestorii universe explicantur

II. Cyrillum igitur ostendimus, quæ de Incarnationis sacramento scriptis prodidit, omnia fere ad oppugnandam Nestorii hæresim retulisse, ut contraria nefandi erroris capita contrariis, et ex adverso positis decretis refelleret. Quid autem Nestorio propositum fuerit, et cujusmodi divinæ, humanæque substantiæ nexum, ac vinculum invexerit, dixi alibi pluribus [1]. Nunc idipsum brevius complectar, primum ex epistola Cyrilli octava *ad Clericos Constantinopolitanos.* « Quoniam, inquit, hic illis propositus est scopus, duos Christos, totidemque filios adstruere : nimirum hominem privatim ac seorsim; et seorsim Deum : ac deinde solarum personarum unitionem constituunt; ideo versute agunt, et excusationes fingunt in peccatis ; ut Scriptura loquitur [a]. » Tum in secundo libro *contra Nestorium* subtilius, et enucleatius mentem illius, fraudemque detegens, « At iste recentioris, ait, impietatis inventor, quamvis unum se Christum profiteri simulet, ubique tamen naturas dividit, et utramque separatam statuit, affirmans, non eas vere inter se copulatas esse; sed *excusans excusationes in peccatis* [2] ut scriptum est, quemdam conjunctionis modum excogitavit, qui in sola, ut dixi, dignitatis æqualitate consistit [b] ? » Quod ex illius verbis probat, quibus voces illas, quæ in Evangeliis de Christo pronuntiantur, ita dividit, ut alias soli Verbo seorsim attribuat; alias privatim illi, qui ex muliere natus est. Sequitur ergo ex Nestorii sententia, non unum esse, id est unam personam, sive unum subsistentem, qui diversa illa prædicata capiat.

Ac tametsi Nestorius divinitatem ab humanitate non se dividere, neque Christum, aut filium in duos partiri identidem diceret, re tamen illud ipsum, quod negabat, impigre faciebat : uti supra demonstravi. Atque ut cætera modo prætercam, nonne mentem illius satis impiæ istæ voces aperiunt, quas ab eo jactatas esse testis est locuples Theodoretus : « Non peperit, inquit, o bone vir ! Maria Deum : sed peperit hominem divinitatis instrumentum. » Item : « Non est culpandus gentilis, qui diis matrem inducit [c]. » Profecto enim qui sic loquebatur. Deum prorsus disjungebat ab homine ; nec unum putabat esse Deum simul et hominem : ut supra capite quinto latius edisserui, et Theodoretus illic argumentatur.

Item e contra mens et scopus Cyrilli.

III. Cum hac igitur erroris impietate decertans Cyrillus, quod erat consentaneum disputando persecutus est, ut duas illas naturas inter se apprime conjunctas, et unum per se facientes exhiberet : qui « nec naturarum copulatione confusus, nec naturarum distinctione geminatus esset, » ut Etherius [3], ac Beatus loquuntur. Propterea totus fuit in commendanda naturarum ἑνώσει, id est *unitione* : ob quam « indifferenter, atque promiscue et quæ Dei sunt propria tribuuntur

*a* Cyrill. tom. V, par. II. Ἀλλ' ἐπειδὴ σκοπὸς ἐκείνοις, δύο λέγειν Χριστούς, καὶ δύο υἱούς· καὶ τὸν μὲν ἄνθρωπον ἰδικῶς, τὸν δὲ θεὸν ἰδικῶς· εἶτα μόνων τῶν προσώπων ποιοῦσι τὴν ἕνωσιν· διὰ τοῦτο ποικίλλονται, καὶ προφάσεις πλάττονται ἐν ἁμαρτίαις, καθὰ γέγραπται.

*b* Ibid. II *contra Nest.* Ὁ δέ γε τῆς νεωτάτης ἡμῖν ἀσεβείας εὑρετής, καίτοι Χριστὸν ἕνα λέγειν προσποιούμενος, διαιρεῖ μὲν πανταχοῦ τὰς φύσεις, καὶ ἀνὰ μέρος ἵστησιν ἑκατέραν, οὐκ ἀληθῶς ἀλλήλαις συμβῆναι λέγων αὐτάς· προφασιζόμενος δὲ προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπινοεῖ τινα συναφείας τρόπον, τὸν κατὰ μόνην, ὡς ἔφην, τὴν ἰσότητα τῆς ἀξίας.

*c* Theodor. lib. V *contra Hær.* cap. xii. Οὐκ ἔτεκεν, ὦ βέλτιστε, Μαρία θεόν. ἀλλ' ἔτεκεν ἄνθρωπον θεότητος ὄργανον. καὶ ἐν ἑτέροις δὲ πάλιν φληνάφοις· ἀνέγκλητος Ἕλλην μητέρα θεοῖς ἐπεισάγων

1 Lib. V, c. iii et hoc ipso lib. c. xii, parag. 6 et 7 et c. iii. — 2 *Ps.* cxl. — 3 Tom. IV, par. II *Bibl. Patr.*

hominі, et quæ carnis propria adscribuntur Deo, » ait Vincentius Lirinensis. Hanc ἕνωσιν sæpe ἀδιάστατον, ἀδιόριστον, ἀδιάσπαστον, ἀδιαίρετον, vocat, id est *individuam*, et *indivulsam*. Nonnunquam et κρᾶσιν, vel σύγκρασιν, appellat [1], id est *temperationem*, et *mistionem* : atque hoc ubique studet, ut copulatio ista naturalis, et καθ' ὑπόστασιν, id est vera, proprie dicta, et solida; non *moralis*, ut vocant, et σχετική, hoc est solius affectus, vel relationis habeatur.

Et quoniam id potissimum affectabat Nestorius, ut naturas duas quam maxime discerneret; ac non solum proprietatibus, et naturalibus conditionibus, sed etiam existendi, ac subsistendi modo distingueret; easdem vicissim arctare, et in unum, id est in unam personam cogere studuit Cyrillus; ut etsi duæ essent numero, non tamen divisæ, ac seorsim positæ; nec alterutra segregata, ac per se considerata cogitationi nostræ sese objiceret : multo minus ab eo, quod alteri conveniret, aut accideret, aliena putaretur altera, sed ut esset mutua proprietatum; prædicatorumque communicatio, ex qua et Deus ipse genitus ; et Virgo Dei genitrix censeretur : non ut profanus hæreticus asserebat, Verbum ipsum Deumque minime esse genitum, sed hominem merum, quocum Deus per matris transisset uterum. Quam impiam, ac nefariam opinionem ut excluderet, everteretque Cyrillus; illum loquendi modum aptissimum judicavit : ut duas quidem naturas convenisse diceret ; sed unitione facta, ex duabus unum exstitisse Dei filium; hoc est, *unam Dei, ac Verbi naturam incarnatam*. Hac enim locutione duas omnino significavit esse naturas : cum tantumdem valeat, *natura Verbi incarnata*, ac natura Verbi et carnis, vel cum carne conjuncta. Quemadmodum anima corporata, sive carne inclusa, idem est atque anima cum carne copulata, qua ratione scriptum sic est ab Arnobio libro secundo *contra Gentes* : « Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus clausæ ? » Et Hugo Victorinus [2] : « Quid enim est homo nisi anima habens corpus ? » Quippe vox *incarnata*, sive *incarnati* [a], naturam humanam, ac totam mysterii illius rationem complectitur : ut Cyrillus ait in secunda epistola *ad Successum*.

Quo pertineat Cyrilli sententia : Una Verbi natura incarnata.

IV. Quamobrem eo loquendi formula ista pertinet, ut adversus Nestorii διαίρεσιν, id est *divisionem*, ac *disjunctionem* naturarum, ἡ ἕνωσις, hoc est *unitio* vera, et substantiva statuatur, et unus ex ambabus Christus intelligatur existere. Imprimis autem ejusdem hæretici blasphemia compescitur : qui negabat Deum ipsum in utero Virginis esse genitum ; nec alias partes mandabat illi hac in tota Incarnationis administratione, quam artificis opus suum fabricantis extra se, nec ad substantiam suam ullo modo pertinens, hoc est nullo intimo, et substantivo, vel naturali secum nexu cohærens, velut cum architectus templum, aut prætorium aliquod molitur, non vere, proprieque cum eo conjungitur, nec in unitatem substantiæ suæ opus istud assumit : sed extrinsecus habet, ac tanquam rem alienam, et extrariam, quam nonnisi σχετικῶς respicit, ea habitudine qua opifex ad effectum artis suæ comparatur. Qui quidem in ea, vel cum ea domo quæ struitur, produci, vel fieri non dicitur. At Verbum ita corpus, humanamque sibi naturam in matris utero finxit ; ut non efficiens tantummodo causa istius actionis cum personis aliis duabus esset, verumetiam terminus, et effectus, non simpliciter qua Verbum, aut Dei filius ; sed qua *Verbum caro factum*, sive *incarnatum*. Merito itaque Cyrillus post *unitionem*, et ex *unitione*, *unam* dicit *existere naturam Verbi incarnatam*, aut *unam Verbi incarnati naturam* : ut et unum in duabus naturis genitum Dei filium profiteretur, et principalem generationis illius, ut dixi, terminum eumdem significaret esse Dei filium, ad quem humanæ naturæ fieret accessio, sic tanquam puncti ad lineam, vel accidentis ad substantiam.

Ex hac sententia Nestorii impietas maxime convincitur.

Relative.

Hinc ad Valerianum scribens idem Cyrillus, Nestorianos reprehendit ita loquentes, « Deum et hominem simul convenientes unum constituisse Christum, salva videlicet hypostasi utriusque citra confusionem, sed ratione divisa, etc. Non enim, ut illi dicunt, Deus et homo simul convenientes unum effecere Christum, verum, ut jam dixi, Verbum, quod est Deus : perinde ac nos, particeps fuit sanguinis, et carnis ; ut Deus homo esse factus intelligatur, et carnem accepisse nostram, eamque sibi propriam fecisse [b]. » Quod

[a] CYRILL. II *ad Succ.* ep. Εἰ δὲ ἐν τῷ σεσαρκωμένην εἰπεῖν, σύμπας ὁ λόγος τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας εἰσφέρεται.

[b] CYRILL. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι θεὸς, καὶ ἄνθρωπος συνελθόντες κατὰ ταὐτὸν, ἀπετέλεσαν ἕνα χριστὸν, φυλαττομένης δηλονότι τῆς ὑποστάσεως ἑκατέρου ἀσυγχύτως,

1 Vide supra lib. III, c. II.— 2 Sum. Sent tr. I, c. XV.

et subinde latius explicat, asserens, Verbum non assumpsisse hominem, atque ita processisse, sed hominem esse factum.

Non minus contra venena cætera Nestorianæ hæresis, et execrandas illius voces præsentissimum inest remedium in Cyrilliano illo dicto. Sic enim aiebat Nestorius; hominem in Christo nihil nisi divinitatis esse templum, ac domicilium, nec aliter cum Deo copulatum, quam cum domino ædes, aut res aliqua possessa conjungitur. Hinc hominem eumdem θεοφόρον, id est *deiferum*; et θεοδόχον, id est, *Dei conceptaculum* potius, quam Deum appellandum putabat. Quæ quidem, et horum similia commode una illa sententia rescindit, cum dicimus; *unam*, in Christo esse *Verbi naturam incarnatam* : hoc est *incarnatam divinitatem*, ut Paulinus Aquileiensis in libello sacrosyllabo loquitur [1]. Sic enim naturæ, ut jam dixi, duæ significantur; eædemque naturali, et substantiva junctione colligatæ, non accidente, et σχετικῇ, vel *morali* nec una separatim ab alia cohærens et subsistens : tum, quod caput est, Verbum ipsum præcipuas in Incarnationis sacramento habere partes ostenditur, ipsumque de Maria genitum, quod Joannis illa vox, arx et firmamentum catholicæ professionis exprimit : *Verbum caro factum est*. Siquidem *carnem fieri*, sive *incarnari* nihil aliud est, quam gigni, hoc est secunda generatione hominem fieri.

V. Hactenus de genere ipso locutionis, quo usus est Cyrillus, ut unam esse naturam diceret; nunc singula illius loco percurrenda sunt, quæ ad unius invidiam naturæ trahit Anonymus, cum ea contrarium potius demonstrent, si quis ad illa intentum, et eruditum ingenium afferat, et iis præsertim cautionibus præparatum, quas superioribus capitibus exposuimus.

**Vindicantur a calumniis Anonymi loca Cyrilli ab ipsa allegata.**

Primus Cyrilli locus ex epistola sumptus est posteriore *ad Successum*, ubi adversariorum hanc calumniam depellit : Si post unitionem natura est una incarnata [2], sequi Verbum ipsum in sua natura esse passum. Huic ita Cyrillus occurrit, ut responsione ipsa testetur, nullo modo unam a se naturam ex duabus compositam, sed duas omnino distinctas, non tamen separatas constitui. Etenim vocabulum ipsum *incarnatæ*, quod ad naturam Verbi additum est, naturam designat alteram, in qua pati potuit, et revera passum est. Ex quo ita concludit Cyrillus : « Quænam ergo necessitas cogit dicere, ipsum propria in natura esse passum, cum post unitionem natura una Filii incarnata ponitur [a] ? » Quæ verba insulse Anonymus objicit : tanquam ex iis confecta res sit de natura una composita. Atqui et duas potius, quam unam, subjicit *incarnatæ* vox, et paulo ante non dubiam significationem ejusdem rei Cyrillus dedit cum scripsit sic : « Mansit quod erat, hoc est natura Deus : sed hoc assumpto, ut præterea esset homo, hoc est, ut ex muliere secundum carnem perinde ac nos gigneretur, rursus unus perseveravit esse filius, etc. Unum porro confitemur filium, et Christum, et Dominum; eo quod Verbum caro factum est; quod cum dicimus, hominem significamus [b]. » Igitur cum ex Verbo, et homine coagmentatus Christus, et Verbum et homo sit, non autem λογωθεὶς, vel ἀποθεωθεὶς, et ἀνθρωποθεὶς dicatur; hoc est *Verbificatus*, aut *deificatus*, aut *humanatus* ; vel ejusmodi quippiam a simplicibus deflexum nominibus; sicut ex anima et corpore compositus homo, id est forma, et materia non est anima et corpus, sed animatus, et corporeus : hinc apparet, inquam, non ex duabus unam compositam esse naturam Christi, sed duas sola personæ unitate conjunctas.

VI. Secundus Cyrilli locus eamdem continet unius incarnatæ naturæ mentionem [3] : sed hoc amplius, quod ex duabus naturis unam in Christo naturam incarnatam fieri dicit, sicut ex anima et corpore una existit anima. « Non enim in his solis, quæ natura simplicia sunt, vere usurpatur unum, sed etiam in his, quæ compositione coalescunt : cujusmodi res est homo, qui ex anima et corpore constat. Hæc enim

***Lege natu***

τῷ δὲ λόγῳ διαιρουμένης, etc. Οὐ γὰρ καθά φασι, θεὸς, καὶ ἄνθρωπος σθνελθόντες, ἀπετέλεσαν ἕνα χριστόν. ἀλλ', ὡς ἔφην ἤδη, θεὸς ὢν ὁ λόγος παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἵματος, καὶ σαρκὸς, ἵνα θεὸς ἐνανθρωπήσας νοῆται, καὶ τὴν ἡμετέραν σάρκα λαβὼν, καὶ ἰδίαν αὐτὴν ποιησάμενος.

*a* Cyrill. epist. ii *ad Succ.* Ποία τοίνυν παθεῖν αὐτὸν ἀνάγκη εἰς ἰδίαν φύσιν, εἰ λέγοιτο μετὰ ἕνωσιν' μία φύσις υἱοῦ σεσαρκωμένη;

*b* Cyrill. Μεμένηκε γὰρ ὅπερ ἦν· τοῦτ' ἔστι, φύσει θεός. προσλαβὼν δὲ καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωπος, ἤτοι γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα πάλιν εἷς μεμήνηκεν υἱὸς, etc. Ἕνα γε μὴν ὁμολογοῦμεν υἱὸν, καὶ χριστὸν, καὶ κύριον, ὡς γεγονότος σαρκὸς τοῦ λόγου· τὸ δὲ σαρκὸς ὅταν εἴπωμεν, ἄνθρωπον φαμέν.

1 In Conc. Franc. t. VI.— 2 Cyr. t. V, par II.— 3 Anon. lxxiii ex Cyr. ead.

diversæ sunt speciei, nec sibi mutuo consubstantialia, sed copulata, unam efficiunt hominis naturam [a]. » De hac Christi ex naturis duabus compositi cum homine ex anima et corpore conflato similitudine antiquis usitata, jam in libro tertio, capite decimo diximus, et postea nonnulla repetemus. Unum hic excipimus, non eamdem utrobique esse rationem, sed hoc solo metiendam, quod ut ex anima et corpore una fit natura, quæ homo vocatur; sic ex Deo Verbo, et homine; utroque perfecto, unus Christus existit, id est una persona. Quæ si esset una natura composita, neutrum seorsim in recto casu diceretur; puta homo, vel Deus; nec unum componentium alterius nomen reciperet : sicut homo non dicitur anima, vel corpus : neque vel corpus anima vocatur, vel anima corpus. Quare ille ipse Cyrilli locus ad dedocendum Anonymum sufficit, in quo Verbum processisse homo legitur. Num enim similiter anima, corpus; aut corpus, anima processisse dicetur? Sic in eodem loco, quod scribit Cyrillus, « unum a nobis appellari unigenitum filium Dei incarnatum, et inhumanatum [b] : » id ipsum interpretans, ait « unam esse filii naturam, sed incarnatam [c]. » Itaque nihilo magis hoc posterius male suspicacem de Cyrilli ὀρθοδοξίᾳ facere debuit Anonymum, quam prius illud, « Unigenitum filium Dei incarnatum; » cujus eadem vis est, atque ejus, quod Joannes scripsit, *Verbum caro factum est*; ut nugari desinat ὁ δυσώνυμος, et Cyrillum allatrare, tanquam illa edita sententia inexpiabilem sibi maculam Eutychianæ hæresis inusserit.

Orthodoxia.

In fonsti nominis homo.

VII. Tertius locus Cyrilli nihil habet præcipuæ difficultatis, et ex supra dictis explicatur. Nihil ibi contendit aliud Cyrillus, nisi duas naturas subsistentes, ac seorsim positas, penitusque divisas post unitionem, non inesse Christo : quod Nestoriani pugnabant. Ideo diligenter cavet, ne duæ simpliciter naturæ dicantur, hoc est diremptæ, ac solutæ; nec proprie, ac per se in unum redactæ, quemadmodum etsi anima et corpus naturæ duæ sint, postquam inter se consociatæ sunt; non sunt amplius divisæ, ac disjunctæ; sed ex iis unum animal existit. Quare non duas absolute naturas esse negat : verum eo sensu, quo Nestoriani duas existimabant; nempe per se cohærentes, sine mutuo nexu et naturali, veraque junctione.

Sic ille locus ex epistola *ad Acacium* idem præ se fert, « duas esse naturas unitas, sed post unitionem, sublata divisione, nonnisi unam esse naturam inhumanati, incarnatique Verbi; » quod ut dixi, ad divisionem, ac disjunctionem excludendam pertinet. In epistola quoque, sive *Commonitorio ad Eulogium*, et in reliquis deinceps locis, quæ sigillatim percensere non est opus, nihil novi commemorat Cyrillus : sed hoc constanter obtinet, ut ambæ naturæ arctissime inter se conjunctæ, ac prorsus indivisæ sint, præterquam ratione, cogitationeque nostra : tum ut unus existat inde Christus, sicut ex anima et corpore unus homo conficitur; ac demum ut naturalis sit divinitatis, humanitatisque conjunctio. Quorum omnium partim ratio est in superioribus reddita, partim in sequenti capite iterum constabit: ubi nonnullla generatim ab Anonymo super istis Cyrillianis sententiis animadversa complectar, in quibus singulorum locorum vis inclusa continetur.

*a* Cyrill. ibid. Οὐ γὰρ ἐπὶ μόνων τῶν ἁπλῶν κατὰ φύσιν, τὸ ἓν ἀληθῶς λέγεται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ σύνθεσιν συνηγμένων. ὁποῖόν τι χρῆμά ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. ἑτεροειδῆ μὲν γὰρ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀλλήλοις οὐχ ὁμοούσια, ἑνωθέντα γε μὴν μίαν ἀνθρώπου φύσιν ἀπετέλεσαν.

*b* Cyrill. ibid. Εἰ γὰρ καὶ εἷς λέγοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ σεσαρκωμένος, καὶ ἐνανθρωπήσας.

*c* Ibid. Μίαν ἡμῖν ἔδειξεν υἱοῦ φύσιν· πλὴν, ὡς ἔφην, σεσαρκωμένην.

et subinde latius explicat, asserens, Verbum non assumpsisse hominem, atque ita processisse, sed hominem esse factum.

Non minus contra venena cætera Nestorianæ hæresis, et execrandas illius voces præsentissimum inest remedium in Cyrilliano illo dicto. Sic enim aiebat Nestorius; hominem in Christo nihil nisi divinitatis esse templum, ac domicilium, nec aliter cum Deo copulatum, quam cum domino ædes, aut res aliqua possessa conjungitur. Hinc hominem eumdem θεοφόρον, id est *deiferum*; et θεοδόχον, id est, *Dei conceptaculum* potius, quam Deum appellandum putabat. Quæ quidem, et horum similia commode una illa sententia rescindit, cum dicimus; *unam*, in Christo esse *Verbi naturam incarnatam* : hoc est *incarnatam divinitatem*, ut Paulinus Aquileiensis in libello sacrosyllabo loquitur [1]. Sic enim naturæ, ut jam dixi, duæ significantur; eædemque naturali, et substantiva junctione colligatæ, non accidente, et σχετικῇ, vel *morali* nec una separatim ab alia cohærens et subsistens : tum, quod caput est, Verbum ipsum præcipuas in Incarnationis sacramento habere partes ostenditur, ipsumque de Maria genitum, quod Joannis illa vox, arx et firmamentum catholicæ professionis exprimit : *Verbum caro factum est*. Siquidem *carnem fieri*, sive *incarnari* nihil aliud est, quam gigni, hoc est secunda generatione hominem fieri.

V. Hactenus de genere ipso locutionis, quo usus est Cyrillus, ut unam esse naturam diceret; nunc singula illius loco percurrenda sunt, quæ ad unius invidiam naturæ trahit Anonymus, cum ea contrarium potius demonstrent, si quis ad illa intentum, et eruditum ingenium afferat, et iis præsertim cautionibus præparatum, quas superioribus capitibus exposuimus.

Vindicantur a calumniis Anonymi loca Cyrilli ab ipsa allegata.

Primus Cyrilli locus ex epistola sumptus est posteriore *ad Successum*, ubi adversariorum hanc calumniam depellit : Si post unitionem natura est una incarnata [2], sequi Verbum ipsum in sua natura esse passum. Huic ita Cyrillus occurrit, ut responsione ipsa testetur, nullo modo unam a se naturam ex duabus compositam, sed duas omnino distinctas, non tamen separatas constitui. Etenim vocabulum ipsum *incarnatæ*, quod ad naturam Verbi additum est, naturam designat alteram, in qua pati potuit, et revera passum est. Ex quo ita concludit Cyrillus : « Quænam ergo necessitas cogit dicere, ipsum propria in natura esse passum, cum post unitionem natura una Filii incarnata ponitur [a] ? » Quæ verba insulse Anonymus objicit : tanquam ex iis confecta res sit de natura una composita. Atqui et duas potius, quam unam, subjicit *incarnatæ* vox, et paulo ante non dubiam significationem ejusdem rei Cyrillus dedit cum scripsit sic : « Mansit quod erat, hoc est natura Deus : sed hoc assumpto, ut præterea esset homo, hoc est, ut ex muliere secundum carnem perinde ac nos gigneretur, rursus unus perseveravit esse filius, etc. Unum porro confitemur filium, et Christum, et Dominum; eo quod Verbum caro factum est; quod cum dicimus, hominem significamus [b]. » Igitur cum ex Verbo, et homine coagmentatus Christus, et Verbum et homo sit, non autem λογωθεὶς, vel ἀποθεωθεὶς, et ἀνθρωποθεὶς dicatur; hoc est *Verbificatus*, aut *deificatus*, aut *humanatus* ; vel ejusmodi quippiam a simplicibus deflexum nominibus; sicut ex anima et corpore compositus homo, id est forma, et materia non est anima et corpus, sed animatus, et corporeus : hinc apparet, inquam, non ex duabus unam compositam esse naturam Christi, sed duas sola personæ unitate conjunctas.

VI. Secundus Cyrilli locus eamdem continet unius incarnatæ naturæ mentionem [3]: sed hoc amplius, quod ex duabus naturis unam in Christo naturam incarnatam fieri dicit, sicut ex anima et corpore una existit anima. « Non enim in his solis, quæ natura simplicia sunt, vere usurpatur unum, sed etiam in his, quæ compositione coalescunt : cujusmodi res est homo, qui ex anima et corpore constat. Hæc enim

Lege nau

τῷ δὲ λόγῳ διαιρουμένης, etc. Οὐ γὰρ καθὰ φασὶ, θεὸς, καὶ ἄνθρωπος σθνελθόντες, ἀπετέλεσαν ἕνα χριστὸν. ἀλλ', ὡς ἔφην ἤδη, θεὸς ὢν ὁ λόγος παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἵματος, καὶ σαρκὸς, ἵνα θεὸς ἐνανθρωπήσας νοῆται, καὶ τὴν ἡμετέραν σάρκα λαβὼν, καὶ ἰδίαν αὐτὴν ποιησάμενος.

*a* CYRILL. epist. II *ad Succ.* Ποία τοίνυν παθεῖν αὐτὸν ἀνάγκη εἰς ἰδίαν φύσιν, εἰ λέγοιτο μετὰ ἕνωσιν' μία φύσις υἱοῦ σεσαρκωμένη;

*b* CYRILL. Μεμένηκε γὰρ ὅπερ ἦν· τοῦτ' ἔστι, φύσει θεός. προσλαβὼν δὲ καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωπος, ἤτοι γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα πάλιν εἷς μεμένηκεν υἱὸς, etc. Ἕνα γε μὴν ὁμολογοῦμεν υἱὸν, καὶ χριστὸν, καὶ κύριον, ὡς γεγονότος σαρκὸς τοῦ λόγου· τὸ δὲ σαρκὸς ὅταν εἴπωμεν, ἄνθρωπον φαμέν.

1 In Conc. Franc. t. VI.— 2 Cyr. t. V, par II.— 3 Anon. LXXIII ex Cyr. ead.

diversæ sunt speciei, nec sibi mutuo consubstantialia, sed copulata, unam efficiunt hominis naturam [a]. » De hac Christi ex naturis duabus compositi cum homine ex anima et corpore conflato similitudine antiquis usitata, jam in libro tertio, capite decimo diximus, et postea nonnulla repetemus. Unum hic excipimus, non eamdem utrobique esse rationem, sed hoc solo metiendam, quod ut ex anima et corpore una fit natura, quæ homo vocatur; sic ex Deo Verbo, et homine; utroque perfecto, unus Christus existit, id est una persona. Quæ si esset una natura composita, neutrum seorsim in recto casu diceretur; puta homo, vel Deus; nec unum componentium alterius nomen reciperet : sicut homo non dicitur anima, vel corpus : neque vel corpus anima vocatur, vel anima corpus. Quare ille ipse Cyrilli locus ad dedocendum Anonymum sufficit, in quo Verbum processisse homo legitur. Num enim similiter anima, corpus; aut corpus, anima processisse dicetur ? Sic in eodem loco, quod scribit Cyrillus, « unum a nobis appellari unigenitum filium Dei incarnatum, et inhumanatum [b] : » id ipsum interpretans, ait « unam esse filii naturam, sed incarnatam [c]. » Itaque nihilo magis hoc posterius male suspicacem de Cyrilli ὀρθοδοξίᾳ facere debuit Anonymum, quam prius illud, « Unigenitum filium Dei incarnatum; » cujus eadem vis est, atque ejus, quod Joannes scripsit, *Verbum caro factum est* ; ut nugari desinat ὁ δυσώνυμος, et Cyrillum allatrare, tanquam illa edita sententia inexpiabilem sibi maculam Eutychianæ hæresis inusserit.

*Orthodoxia.*

*In fausti nominis homo.*

VII. Tertius locus Cyrilli nihil habet præcipuæ difficultatis, et ex supra dictis explicatur. Nihil ibi contendit aliud Cyrillus, nisi duas naturas subsistentes, ac seorsim positas, penitusque divisas post unitionem, non inesse Christo : quod Nestoriani pugnabant. Ideo diligenter cavet, ne duæ simpliciter naturæ dicantur, hoc est diremptæ, ac solutæ; nec proprie, ac per se in unum redactæ, quemadmodum etsi anima et corpus naturæ duæ sint, postquam inter se consociatæ sunt; non sunt amplius divisæ, ac disjunctæ ; sed ex iis unum animal existit. Quare non duas absolute naturas esse negat : verum eo sensu, quo Nestoriani duas existimabant; nempe per se cohærentes, sine mutuo nexu et naturali, veraque junctione.

Sic ille locus ex epistola *ad Acacium* idem præ se fert, « duas esse naturas unitas, sed post unitionem, sublata divisione, nonnisi unam esse naturam inhumanati, incarnatique Verbi; » quod ut dixi, ad divisionem, ac disjunctionem excludendam pertinet. In epistola quoque, sive *Commonitorio ad Eulogium*, et in reliquis deinceps locis, quæ sigillatim percensere non est opus, nihil novi commemorat Cyrillus : sed hoc constanter obtinet, ut ambæ naturæ arctissime inter se conjunctæ, ac prorsus indivisæ sint, præterquam ratione, cogitationeque nostra : tum ut unus existat inde Christus, sicut ex anima et corpore unus homo conficitur ; ac demum ut naturalis sit divinitatis, humanitatisque conjunctio. Quorum omnium partim ratio est in superioribus reddita, partim in sequenti capite iterum constabit : ubi nonnullla generatim ab Anonymo super istis Cyrillianis sententiis animadversa complectar, in quibus singulorum locorum vis inclusa continetur.

*a* Cyrill. ibid. Οὐ γὰρ ἐπὶ μόνων τῶν ἁπλῶν κατὰ φύσιν, τὸ ἓν ἀληθῶς λέγεται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ σύνθεσιν συνηγμένων. ὁποῖόν τι χρῆμά ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. ἑτεροειδῆ μὲν γὰρ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀλλήλοις οὐχ ὁμοούσια, ἑνωθέντα γε μὴν μίαν ἀνθρώπου φύσιν ἀπετέλεσαν.

*b* Cyrill. ibid. Εἰ γὰρ καὶ εἷς λέγοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ σεσαρκωμένος, καὶ ἐνανθρωπήσας.

*c* Ibid. Μίαν ἡμῖν ἔδειξεν υἱοῦ φύσιν· πλὴν, ὡς ἔφην, σεσαρκωμένην.

## CAPUT VIII.

1. *Quatuor ab Anonymo in Cyrilli sententiis observata proponuntur.* 2. *Primum excutitur, quod est* φύσιν *apud Cyrillum pro natura, non autem persona accipi. Hoc non omni ex parte verum est ; sed significatur natura, qua in uno aliquo individuo reipsa exstat, et suppositum confuse, et indeterminate connotat.* 3. *Quod illustratur, et uberius exponitur.* 4. *Ita conciliantur inter se Patres, qui de* φύσεως *notione in illo Cyrilli dicto dissentire videntur.* 5. *Quarta observatio Anonymi in disquisitionem adducitur, quæ ex usitata Cyrillo comparatione sumitur Christi cum homine ex anima et corpore composito. Unde ille colligit, Cyrillum unam naturam compositam putasse ex Verbo et humanitate fieri ; maxime cum dicit unam esse naturam Verbi incarnatam.* 6. *Hoc vero accurate refellitur, ex eo præsertim, quod Cyrillus illam ipsam naturam, quam dicit unam, diserte esse Dei, aut Verbi asserit.* 8. *Examinatur, et a calumnia purgatur Cyrilli locus quidam intentatus ab Anonymo.* 9. *Alia ab eodem objecta retunduntur.*

**Summa controversiæ.** I. Institutam contra Cyrillum hæresis actionem persequens Anonymus, post aliquot ex eo collecta loca, quibus unam e duabus naturam Christi compositam affirmare videtur, circa eadem illa, quatuor observanda proponit. Primum est, φύσιν, quam unam existere post unitionem ait Cyrillus, non *personam* significare, sed *naturam*. Alterum, voces istas δεαιρεῖν, διατέμνειν, et similes, quibus utitur Cyrillus, cum de naturis duabus agit, quas vetat διαιρεῖν, idem esse ac *distinguere*, non autem *dividere*, ac *separare* : ut inde conficiat, Cyrillum cum naturas διαιρεῖσθαι negat, eas nolle distingui. Tertium est Cyrillum sæpe illud usurpare, *Verbum unitum esse carni* κατὰ φύσιν, id est *secundum naturam* : quod sic exponit Anonymus, ut sit, naturam unam ex ambobus effici. Quartum denique, unitatem illam naturæ, quam in Christo fieri Cyrillus, interpretante Anonymo, censet, talem ab eodem Cyrillo describi, qualis ex anima et corpore fieri in homine dicitur ; nempe compositione. In his quatuor tota vis est sita primæ argumentationis, quam ex illis locis Cyrilli colligit Anonymus, in quibus unam post unitionem esse naturam diserte scribit. De illis itaque paulo accuratius disputandum nobis est, quod summam fere controversiæ, ac Cyrillianæ causæ contineant. Et quamvis in superioribus libris, hujus etiam antecedentibus capitibus, quamplurima de hoc argumento scripserim, quæ ad propulsandam hanc ab Cyrillo suspicionem hæresis idonea sunt, non pauca tamen vel nova, vel pressius enucleata illustrataque suppetunt ad dicendum, quæ desiderari hoc in opere, atque in tanti momenti quæstione non patiar.

**Observationem. Quid φύσις i. e. natura apud Cyrillum.** II. Quod ad primam ἐπίστασιν attinet, etsi prima specie non male sentire videtur Anonymus, cum φύσιν in illis locis negat pro persona accipi. Hoc enim et nos ipsi docuimus, cum Cyrilli sententiam illam exponeremus[1], *unam Verbi naturam incarnatam* :) non tamen φύσεως usum et notionem, ac Cyrilli adeo sententiam penitus est assecutus. De qua idcirco nonnulla hic expromenda videntur : ne temere tot illos eruditos gravesque damnemus Patres, qui φύσιν pro persona in illo Cyrilli dicto usurpari sentiunt, ut alibi meminimus[2]: quos adeo commodam ad sententiam revocari posse, et cum aliis conciliari, qui naturam, non personam intellexerunt, ex subjectis intelligetur. Hoc enim illic prætermissum a nobis, suppleri hoc loco, materiæ nostræ, ac propositi interest. Ut hoc ipsum sero renatæ ipsi hæresi debeamus, quod apertius, et explanatius tanti mysterii arcana retegantur : dum ad inimici erroris cavendas, ac declinandas insidias acrius se catholici ingenti acies intendit. Hoc enim verum est in ista, quod universe de omnibus hæresibus affirmat Augustinus [3], « singulas quasque intulisse in Ecclesiæ proprias quæstiones, contra quas diligentius defenderetur Scriptura divina, quam si nulla talis necessitas cogeret. »

Quod igitur dicere cœperam, non parum deceptus est Anonymus; dum φύσιν absolute, ac penitus exclusa personæ notione, pro natura sola, vel essentia putat ab Cyrillo accipi. Etenim tametsi φύσιν antiqui sæpe pro natura ipsa, sive οὐσίᾳ, id est *essentia* usurpaverint ; quod est τὸ τί ἦν εἶναι, vel ut in scholis vocant, *quidditas* rei : nempe natura ipsa ab omni exstantia, vel existendi modo ratione sejuncta,

1 Cap. VI et VII.—2 Ib. et IV *de Trin.* c. I.— 3 Aug. lib. II *de dono persev.* c. XX.

et abstracta : qualis est rei definitio per se, infiniteque considerata : nihilominus interdum naturam significat, qua in uno aliquo est individuo, et in eo existit, aut etiam subsistit : prorsus eodem modo, quo ὑπόστασιν capite primo demonstravimus ab nonnullis Patribus, tam ante, quam post Nicænum concilium, sic acceptam fuisse, ut suppositum, ac personam non definite, ac determinate significaret ; sed οὐσίαν, vel φύσιν *actu*, et *reipsa* quocumque tandem modo existentem in rerum natura : hoc est vel sola existendi, vel etiam subsistendi proprietate præditam. Ad hunc modum φύσις nonnunquam in usum est adhibita, ut idem plane esset, quod ὑπόστασις ea, quam dixi, notione sumpta. Certe φύσιν aliquando pro ὑποστάσει ab antiquis acceptam fuisse, persuadent exempla, quæ alibi retulimus [1]. Quo pertinet illud Alexandrini Clementis, qui φύσιν τοῦ υἱοῦ pro *hypostasi filii*, ac *persona* posuit, ut in primo *de Trinitate*, initio capitis quarti notavimus : tum etiam Gregorius Nazianzenus φύσιν Filii *æqualem esse genitori* dixit [2].

Naturam pro persona.

Sic Chrysostomus φύσεις Angelorum pro *individuis* accepit, et in homilia XXVI tomi quinti, quæ est *de Seraphimis :* ubi « naturarum illarum summam esse pulchritudinem [a] » dicit ; tum etiam *celeritatem*[b]. Augustinus quoque in libro XIV *de Civitate Dei* capite XI, « malam voluntatem ait vitium esse in ea natura, quam creavit ex nihilo, non quam genuit Creator de semetipso; sicut genuit Verbum per quod facta sunt omnia. » Naturam ibi pro hypostasi posuit.

III. Quamobrem Cyrillus in plerisque locis, ubi de Incarnationis mysterio, ac naturis, præsertim de divina loquitur, φύσιν non quidem pro persona, vel natura ultimo subsistendi modo completa sumpsit, ut quidam opinati sunt : verum pro natura ipsa particulari, et re, actuque, ut vocant, existente, quocumque tandem modo cohæreat; ac sive tantummodo existat, sive perfecte subsistat. Quemadmodum cum *hunc hominem*, vel *hunc equum* dicimus, intelligimus individuum aliquod utriusque speciei existens reipsa, et, nisi aliquid obstet, etiam proprio modo subsistens : subsistendi tamen modum ipsum non proprie, nec explicate significare volumus, sed exstantiam duntaxat. Itaque tam Judæi, qui Christum non noverant, nec cujusquemodi homo esset, quem cæterorum similem putabant, tam vere *hunc hominem* appellabant, quam Apostoli, aut ipsemet de se loquens Christus, cum dixit; *Nunc autem quæritis me interficere*[3], *hominem qui veritatem vobis locutus sum*. Quippe *hic homo* determinatam habet hujus naturæ humanæ et individuæ, et existentis reipsa significantiam : atque etiam quoquo modo subsistentis, hoc est sive proprio, sive alieno.

Sic ergo Cyrillus de duabus Christi naturis sermonem instituens, singulares quidem, et re actuque ambas existentes proprie intellexit : subsistentes autem hoc vel illo modo, non definite, nec directe repræsentare voluit ; sed pro captu, et ratione cujusque. Ut cum naturas duas convenisse diceret, atque inter se copulatas, quid cuique proprium esset prudenter discerneres : sciresque divinam suo, non alieno modo subsistere, humanam non suo : utramque tamen rem esse aliquam, hoc est individuam, et singularem *actu* existentem, quæ notio proxime, et explicate harum φύσεων appellationi subjicitur. Cum autem de sola divinitate loquebatur, tametsi proprie ac distincte, et, ut scholæ nominant; *formaliter*, individuam naturam in una Trinitatis persona reipsa existentem exprimeret ; ex consequenti tamen, et pro conditione subjectæ rei, eamdem assignificabat, in se, ac per se, non alieno adminiculo subsistentem, adeoque personam, præsertim cum adderet τοῦ λόγου, id est *Verbi ;* tunc enim disertius personalem ipsam proprietatem indicat.

IV. Atque hoc sane modo conciliari inter se diversæ super illo Cyrilli dicto veterum sententiæ poterunt : quorum alii, ut libro quarto docuimus[4], φύσιν μίαν *incarnatam*, aut *incarnati Verbi*, de persona ipsa ; alii de natura potius interpretati sunt. Nam utrique suo, et quidem probabili sensu locuti sunt, nec inter se pugnant. Siquidem propria, et, ut vocant *formali* notione, natura ipsa divina, quæ in Verbo inest, tanquam ἀτόμῳ aliquo, et *individuo*, significatur : præsertim cum ista propositio, *post unitionem manet una natura Incarnata Verbi*, vel *incarnati Verbi ;* σχέσει qua-

Conciliantur de Cyrilli dicto diversæ veterum sententiæ.

*a* CHRYS. vers 5. Καὶ ὅτι τοῦτο τῶν φύσεων ἐκείνων τὸ κάλλος.

*b* Ibid. vers. 18. Καὶ τὸ ταχὺ ἐκείνων τῶν φύσεων.

1 Lib. IV *de Trin.* c. II, parag. 3.— 2 Ib. parag. 4.— 3 *Joan.* VIII, 40.— 4 Cap. VI.

dam, et comparatione cum illa priore confertur : *In unitione duæ naturæ concurrunt*. In hac enim, *naturæ* vocabulo subjecta significatio est ejus, quod in ambabus, divina et humana cernitur. Hoc autem non est proprietas personalis; sed natura ipsa, qua singularis est, existitque reipsa, et est hypostasis; prout hypostasim ab Cyrillo, aliisque sumptam esse supra capite secundo demonstravimus. Quare ut in altera propositione, vox eadem τῆς φύσεως συνωνύμως capiatur, non ambigue, et æquivoce, naturam itidem, et ὑπόστασιν significare debet. Porro quatenus ad unam propriamque Verbi naturam quodammodo determinatur, cum dicimus, *Unam esse naturam Verbi incarnatam* : nihil obstat quin secundaria potestate implicetur in eo φύσεως vocabulo quod peculiare habet in Verbo; nempe subsistendi proprietas, et persona.

*Synonime.*

Quod ut exemplo declaretur, assumamus illud, quod ad divinæ humanæque naturæ conjunctionem propius pertinere ex sanc. Thoma non semel ostendimus. Si quis ejus, quod *album* dicitur, compositionem explicare volens, ita dixerit. Ad album constituendum duo entia, sive naturæ duæ convenerunt : tum ita pertexat : Postquam vero conjunctæ intelliguntur, jam non duo sunt entia, naturæve duæ, quæ videlicet separatæ, divisæque cogitentur : sed est unum ens, unaque natura parietis dealbati. Hic utrobique *entis*, aut *naturæ* vox neque substantiam, neque accidens proprie, ac diserte, vel formaliter significat : sed rem aliquam indididuam et existentem. At in secunda enuntiatione, adjecto parietis nomine, quodammodo modificatur generalis et infinita entis, ac naturæ notio, ut subsistentem naturam, et subjectum secundo loco, et quasi ex abundanti significet.

Hæc animadversio, nisi nostra nobis inventa nimium placent, quantivis esse mihi videtur ad id, quod in præsenti agimus; et ad Cyrilli celeberrimam illam, ac tanta contentione agitatam explicandam sententiam : necnon ad veterum de illa contrarias, ut videntur, opiniones in concordiam revocandas. Denique, ut quod nostra modo interest, attingamus; tanquam everriculum est malitiarum omnium et calumniarum Anonymi; quibus Cyrilli existimationem, quod ad hoc naturæ unius caput attinet, violare conatus est, quod ex sequentibus perspicuum erit.

V. Reliqua sunt tria de quatuor observatis ab Anonymo : ex quibus postremo, et quarto loco positum ante cætera dispiciemus. Id enim disputationis consequentia postulare videtur. Considerare hoc jubet Anonymus; Cyrillum in locis illis, quæ ex eo attulit, naturæ unitatem in Christo declarare sic : « Scilicet non fieri per confusionem, commixtionem, aut conversionem : sed per compositionem, qualis est unitas naturæ humanæ compositæ ex corpore et anima. » Hanc enim similitudinem passim Cyrillus inculcat : maxime in epistola secunda *ad Successum* illis verbis, quæ Græce, Latineque descripta capite antecedenti, hic tantum Latine referam. Ibi postquam dixit, « unam esse naturam Filii incarnatam, » mox illud addit : « Non enim in iis tantum, quæ natura simplicia sunt, unum revera dicitur : sed etiam in iis quæ compositione coaluerunt : cujusmodi est homo ex anima et corpore constans. Quippe res hujusmodi cum specie diversæ sint, nec ejusdem inter se substantiæ, unitæ tamen, unam efficiunt hominis naturam. » Ad quæ ita disserit Anonymus : « Idem esse, ac si dixisset, Christus constat ex Verbo et humanitate, quæ unam naturam filii incarnatam constituunt, sicut homo constat corpore, et anima, quæ unam naturam hominis absolvunt. »

*Tria a Anony observ discutiu tur.*

Atqui si vel judicii, imo communis sensus, paululum adhibuisset ad illa Cyrilli verba, et ad id, quod inde ratiocinando conficit Anonymus, profecto vidisset ἀσύστατα hæc esse, et a Cyrilli sensu, ac mente penitus abhorrere. Nego igitur præcise, verum illud esse, quod ex memorabili illa Cyrilli sententia, qua *secundum unitionem* asserit, *unam esse filii naturam incarnatam*, colligit Anonymus, unam ab illo constitutam esse naturam Christi, ex Verbo, et humanitate compositam : sicut ex anima et corpore una hominis natura conflatur. Duo hic nobis explicanda sunt : primum, quam vocat Cyrillus *unam naturam incarnatam*, non esse Christi naturam ex Verbo, et humanitate compositam : deinde, quamvis similem esse dicat illam, quæ fit in Christo, naturarum duarum junctionem ei, quæ in homine cernitur, animæ atque corporis : non tamen ex eo sequi, parem omnino utrobique rationem esse ; aut similiter atque hic evenit, illic etiam naturam aliquam ex ambabus unam existere compositam. Horum duorum prius hoc in capite; posterius ad quartam Anonymi argumentationem, ubi de hac re agit ex professo, postea disputabimus.

*Sim substan*

VI. Non posse naturam unam compositam ex Verbo et humanitate in illo Cyrilli dicto

In illo Cyrilli dicto una natura composita nequit intelligi.

intelligi, primum ex iis ipsis verbis ostenditur. Nos in quarto libro capite quinto præcipua loca percensuimus, in quibus Cyrillus eam sententiam usurpat. Ibi post unitionem *unam* ait *esse naturam Dei Verbi incarnatam*; aut *filii*, aut simpliciter *Dei*, nec unquam absolute, quod meminerim, unam dixit incarnatam naturam. Atqui si unam illam naturam intellexisset ex Verbo, et humana natura compositam, non addidisset Dei, neque Verbi, neque filii vocabula. Siquidem natura ista, quæ ex Verbo, vel potius ex natura Verbi, (non enim Verbum, sed naturam Verbi Cyrillus illic nominat) et humana coalescere utcumque fingitur, non est natura Dei, vel Filii, aut Verbi: sed natura Christi. Quippe natura Dei, sive Verbi; quæ non alia, quam divina est; nullo modo componitur. Quid autem est ineptius, quidve ab omni ratione, ac Cyrilli mente longius abhorrens, quam hæc ex Anonymi interpretatione confecta propositio: « Ante unitionem, duæ sunt naturæ, una divina, altera humana: post unitionem vero una tantum est natura divina composita, et caro facta. » Etenim *incarnari* cum de hoc mysterio dicitur, est *carnem fieri*, sicut *inhumanari*, quod ἐνανθρωπῆσαι vocant Græci theologi, nihil aliud est quam *hominem fieri*. Nec enim aliunde repetenda est vocum istarum, et similium, vel origo, vel vis ac potestas, quam ex illo Joannis effato[1], καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο *Verbum caro factum est*, quo uno tota de Incarnatione recte sentiendi, ac loquendi regula, et disciplina continetur.

VII. Quare duo hæc absurdissima in Anonymi opinione versantur; uti Cyrillus post unitionem statuat, non amplius naturas esse duas, quot ante unitionem erant, divinam et humanam; sed solam divinam compositam: tum eamdem carnem esse factam. Atqui Cyrillus ubique contrarium docet[2]; cum utramque naturam ἀσύγχυτον, καὶ ἄτρεπτον mansisse scribit, hoc est neutram confusam, aut in alteram esse conversam; neque mutatam, ab sua proprietate descivisse. Quod sane falsissimum est, si natura divina, cui potissimum duo ista convenire debent, ex simplici facta composita est, et in carnem est mutata. Nam naturam quampiam cum fieri aliquid dicimus, nihil aliud animo concipere possumus, quam eamdem id quod erat esse desinere, et incipere esse quod non erat. Imo ut scribit Augustinus[3], « secundum loquendi modum, consuetudinemque celebriorem, quidquid fit quod non erat, desinit esse quod erat; » quod etsi universe, absoluteque verum non est, tamen cum de natura nominatim exprimitur, verissime dicitur. Nihil enim naturæ vocabulo subest aliud, quam *essentia*, et τὸ τί ἦν εἶναι, sive *quidditas* rei: nec est modus aliquis adjunctus, ut in Verbo, vel persona, qui citra essentiæ, adeoque ipsius rei commutationem, adventitiæ naturæ accessionem, ac junctionem sustineat. Itaque si natura Verbi, vel Dei, hoc est divina, composita est, et caro facta, non est amplius natura Dei, nec Verbi; sed tota caro est, id est humana, vel homo: contra quam Cyrillus sciscit, qui unam Dei, ac Verbi naturam manere dixit. Denique hoc quod dicitur, *incarnatam esse naturam*, nonnisi *unitione* duarum esse factum vel Anonymus ipse consentit. At *unitio* non in natura ipsa divina præcise est facta, sed in persona, et subsistendi modo. Alioqui tota Trinitas carnem suscepisset. Proinde *naturæ* nomen, cum ita scribit Cyrillus, *unam incarnatam esse Dei naturam*, non excludit personæ, personalisve modi significantiam: sed sic intelligenda est, et ad eam normam exigenda, quam paulo ante proposui[4]. Qua sublata, et Anonymi opinione, ac sensu Cyrilliani dicti potius adscito, nihil obstabit, quin divinitatem ipsam esse compositam fateamur. Ut enim personam Verbi compositam esse, cum gravissimis theologis, et omni Christiana vetustate merito dicimus, eo ipso, quod persona illius incarnata est, et caro facta, præeunte ad hoc Evangelio, quod *Verbum carnem esse factum* asserit: ita si natura ipsa Dei incarnata ponitur, necesse est divinitatem ipsam esse compositam. At ex alio capite ne ipsa quidem esse composita, aut esse amplius divinitas ostenditur. Siquidem et esse simplex debet natura, sive essentia Dei, idque ei est οὐσιῶδες: ut eo subtracto, quod admissa compositione accidit, funditus intereat, ac divinitas esse desinat: et cum eadem caro sit facta, hoc est in carnem conversa, perinde rem ac nomen divinitatis amittit. Missa facio argumenta cætera, et quidquid ratione, auctoritateque collectum est adversus compositam tam Dei, quam Christi naturam; illam quidem, in tomo primo[5], ubi de Dei simplicitate dixi: hanc vero tomi hujus libro tertio[6]. *Essentiale.*

VIII. Ut autem Cyrilli integritas, et impe-

1 *Joan.* I, 14. — 2 Vide sup. l. IX, c. V, § 9. — 3 Aug. l. LXXXIII, q. LXXX. — 4 § 4. — 5 Lib. III. — 6 Lib. III, c. VI, VII, VIII.

Cyrilli integritas et Anonymi stupiditas illustriore nota declarantur

riti criminatoris stupiditas illustriore nota deprehendantur, quemdam locum illius attendamus, in quo potissimum insistit, et gradum figit adversarius. Is ex dialogo Cyrilli depromptus est, qui *de uno Christo* inscribitur. Ibi postquam Cyrillus docuit, divinitatem et humanitatem ab se mutuo differre : non tamen dividi sic, ut a se invicem disjunctæ sint, et separatim positæ : objiciente mox altero, qui cum loquentem se facit, sequi ex eo confusas esse naturas, et ambas unam naturam esse factas : respondet ita Cyrillus. « Ecquis vero sic attonitus, et imperitus sit, ut existimet, vel divinam Verbi naturam in id, quod non erat, esse conversam, vel carnem ipsam quadam mutatione, in ipsius Verbi transiisse naturam? Hoc enim fieri omnino non potest. Verum unum Filium, et unam ipsius naturam esse dicimus ; tametsi carnem assumpserit, intelligente anima præditam [a]. » Quibus positis, hæc Anonymus attexit : « Cyrillum negare quidem confusionem, aut mutationem naturarum : sed unam naturam ex duabus effectam esse confiteri : quam vocat unam naturam filii, qui assumpsit carnem anima intelligente præditam, sicut in epistola secunda *ad Successum* eam vocaverat, *unam naturam Filii incarnati*, et *unam naturam Verbi incarnatam.* »

Sed argumentationem hanc Anonymi verba ipsa, quæ ex Cyrillo descripsit, luculentissime refellunt. Primum quoniam, ut paulo ante dixi, una ista Filii, seu Verbi natura, non est alia, quam Dei natura : quæ quidem composita non est. Deinde hanc eamdem naturam unam ait assumpsisse carnem, anima intelligente præditam, hoc est integram, et perfectam hominis naturam. Stultum est autem dicere naturam compositam ex divina et humana natura assumpsisse naturam humanam. Sicut nemo quid loquatur utcumque sciens dixerit, compositam naturam ex materia et forma assumere formam : cum ne esse quidem natura, neque composita possit, nisi utramque partem habeat, ex qua componitur. Siquidem forma, ut et causa quælibet, natura saltem effectam a se rem, aut compositam antecedit. Quis autem loqui sic audeat, hominem ex anima et corpore concretum animam assumere ? Etenim assumere naturam hoc in genere, idem est atque uniri copularique cum illa, ut Cyrillus ipse, cæterique omnes asserunt. Hoc vero vel cogitare ridiculum est ; naturam humanam adjungere sibi, et unire rationalem animam : quam nisi jam unitam haberet, et adjunctam, natura non esset humana. Simili argumento Nestorianum hæreticum verberat Maxentius[1], asserentem « naturam humanitatis, quam vere, ac proprie esse volebat ex Virgine, esse naturam Domini Christi. » Ita ergo refellit, « Christum quid esse definis ? » inquit. Respondet Nestorianus, « Deum et hominem. » Tum sic ille : « Et quomodo non est absurdum credere, Deum et hominem ex Virgine naturam assumpsisse humanam ? Quod si Deus et homo ex Virgine creditur juxta vos naturam assumpsisse humanam, unde antequam Deus assumeret ex Virgine naturam humanam, factus homo credendus est, ut sic Deus et homo credatur assumpsisse ex Virgine naturam humanam ? »

Satis igitur hoc argumenti est, illam, quam Cyrillus appellat unam filii, aut Verbi naturam, non esse compositam ex Verbo et humana natura, sed divinitatem ipsam in Verbo proprie subsistentem. Hujusmodi, inquam, naturam intelligit, quæ ante Incarnationem, et unitionem exstitit : nec aliam, quam ipsummet Verbum. Quod ex alio Cyrilli loco perspicuum est, quem capite antecedenti retuli[2]. Ibi enim illud explicans, quod adversariis displicuerat, *naturam unam Verbi incarnatam esse post unitionem ;* hanc ipsam naturam significat esse Verbum, quod carnem suscepit, « et mansit quod erat, nimirum natura Deus. Verum assumpto eo, ut homo esset, rursus unus perseveravit esse filius. » Respondeat Anonymus, an natura ex Verbo et humanitate composita, et *essentialiter* ab utravis distincta, sit illa ipsa natura divina, quæ æternitate tota Incarnationem antecessit, et naturam in tempore assumpsit humanam. Hoc si absurdum, ut est, revera judicat ; qua fronte Cyrillo, non utique rudi, et imperito theologo, tam fatuam affingit

*a* CYRILL. Εἶτα τὶς οὕτως ἐμβρόντητός τε, καὶ ἀμαθὴς εἴη ἄν, ὡς ἢ τὴν θείαν οἴεσθαι τοῦ λόγου τετράφθαι φύσιν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν, ἢ μεταχωρῆσαι τὴν σάρκα κατά γε τὸν τῆς ἀλλοιώσεως τρόπον, εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ λόγου; ἀμήχανον γάρ. ἕνα γε μὴν υἱὸν, καὶ μίαν αὐτοῦ φύσιν εἶναι φαμὲν, κἂν εἰ ἐν προσλήψει γενέσθαι σαρκὸς, ψυχὴν ἐχούσης τὴν νοεράν.

1 Max. dial. I, t. IV *Bibl.* 466.— 2 Parag. 5 ex ep. III *ad Suc.*

ineptamque sententiam, quam illius verba repudiant?

Nam quod Cyrillum eumdem ait Anonymus; « unam ex duabus naturam effectam esse confiteri; » non dicit *effectam esse:* sed *mansisse.* Hoc autem, quod ex illo descripsit Anonymus; *confusæ itaque sunt naturæ, et una e duabus effecta*, non est Cyrilli; sed hæreticorum vox, quam is, quocum colloquitur, refert, et opponit.

*...pedita ad Anonymi objecta responsio.*

IX. Hinc ad alia in idem argumentum ab Anonymo congesta paratum habes quod respondeas. « Orientales, inquit, per duas naturas non intellexerunt duas personas, sed duas essentias, scilicet divinitatem, et humanitatem; et per unam personam, intellexerunt Christum. » Cum igitur « Successo, Acacio, et Eulogio, qui ipsum culpaverant, quod confessioni Orientalium duas naturas in una persona nominanti subscripsisset, respondet Cyrillus, duas naturas unitas esse: post unitionem vero, sublata jam in duas distinctione, unam esse naturam filii incarnati, manifestum est eum, per naturas, et naturam, non intellexisse personas, et personam. »

*...ritentiam, Historiæ ...norantiam.*

Omitto ἀπροσεξίαν, et ἀνιστορησίαν, quod ab illis tribus culpatum ait esse Cyrillum, quod Orientalium professioni subscripsisset. Nam quod ad Successum attinet, is ab illo tantum petiit, ut de Christi Incarnatione quid sentiret exponeret: tum quæ ab obtrectatoribus contra ipsum objici didicerat, retulit, et ut illis occurreret, rogavit. Quod non est *culpare*, vel reprehendere. De Eulogio vero longe gravius errat. Fuit enim iste Cyrilli apocrisiarius, et ab eo Constantinopolim missus: ad quem commonitorium scripsit, quo illum docuit, quemadmodum concordiæ cum Orientalibus a se initæ rationem posset reddere, et offensioni mederi, quam ex illa nonnulli ceperant. Sed leve sit hoc παρόραμα. De re ipsa uti potius agamus; jam constare arbitror ex superioribus, Orientales hæreticos, et Nestorio deditos, nullum inter naturam et personam discrimen agnovisse. Hanc enim errandi causam habuisse Nestorium, testificatione veterum ostendimus. At qui ex Orientalibus Catholici erant, de duabus naturis non aliter sentiebant, ac Cyrillum existimasse supra demonstravimus[1]. Duas illi naturas singulares intelligebant: sed unam earum, divinam etiam in propria subsistentia cohærentem, ut illic exposuimus. Cum his optime conveniebat Cyrillo; cum Nestorio vero fuit utrisque summa dissensio; quod iste naturas verbo conjungebat; reipsa separabat: contra Cyrillus naturas φύσει, et οὐσιωδῶς inter se committens, unum per se, id est unam personam facere dicebat: sicut anima et corpus unum hominem. Hoc enim utrobique respexit, quod ex duobus unum per se fit naturale, ac substantivum: salva interim ea differentia, quod in homine natura una; in Christo persona duntaxat existit una.

*Natura et substantive.*

*...llucinatio.*

Eutychis porro ac Dioscori, et si qui alii in eadem hæresi versati sunt, causa fuit dissimilis. Nam isti naturam revera unam ex Deo et homine coalescere finxerunt; et quod ab Cyrillo de una filii, ac Verbi natura recte pronuntiatum erat, ut supra docui; hoc ad alteram nescio quam ex utraque coagmentatum retulerunt; quod simili stupore, sed majori improbitate tuetur Anonymus. Cujus proinde contra Cyrillum præscriptio, et hujus cum hæreticis illis comparatio, nullam neque vim, neque rationem habet; atque ex antecedentibus manifesti erroris arguitur.

1 Parag. 2, 3, 4.

## CAPUT IX.

*De secunda observatione Anonymi, qua docet, Cyrillum* διαίρεσιν, *et* διάστασιν, *ac similia vocabula, pro simplici differentia usurpare.* 1. *Id ex synonymis vocibus, quibus ille uti solet, refellitur.* 2. *Tum ex iis Cyrilli locis, quæ citat Anonymus.* 3. Διάστασις *vox apud Cyrillum.* 4. *Anonymi fucus, et mala fides in quadam usurpanda Cyrilli sententia.* 5. *Emendatur locus ille Cyrilli: et nova temeritas Anonymi castigatur.* 6. *Item alia ejusdem hallucinatio.* 7. *Duo præterea loca male ab eodem tractata Cyrilli.* 8. *Referuntur alia loca Cyrilli, in quibus pro separatione, non pro differentia sumpsit.* 9. *tum aliorum Patrum, velut Theodoreti.* 12. *Anonymi præcipuum argumentum proponitur: ejusque notatur inscitia.* 13. *Quo sensu Cyrillus ratione, vel cogitatione sola differre naturas asserat in Christo. Explicatur ratio differentiæ, quæ est* τῷ λόγῳ *apud Patres.* 15. *Occurritur alteri calumniæ Anonymi.* 16. *De unione* καθ' ὑπόστασιν *ex sententia Cyrilli.* 17. *Anonymi impostura.* 18. *Cyrilli locus ab illo non intellectus exponitur.*

*Observatio.*

**De verbis aliquot quibus libenter utitur Cyrillus, unde secunda observatio Anonymi revincitur.**

I. Secunda est ἐπίστασις Anonymi, de verbis aliquot, quibus frequenter usus est Cyrillus ad Nestorii flagitium explicandum; qui Verbum, et humanam naturam, sive duas naturas in uno Christo maligne consociabat, ut reipsa divideret eas potius, ac separaret, quam ad rem significandam tria ab Cyrillo usurpata verba commemorat Anonymus, διαιρέω, διατέμνω, et διΐστημι. Tum ea docet ex Lexicis Græcis, non solum significare *divido*, *partior*, et *separo*; sed etiam *distinguo*, aut *differentias constituo*. « Sæpius autem, ait, veteres Ecclesiæ doctores ista vocabula usurpasse ad significandam distinctionem, aut differentiam rerum, certissimum est. » Magnum vero iste fecit, quod e Lexico Græco nos docuit, verbum διαιρέω, et similia non solum *divisionem* significare, sed etiam *differentiam*. Quis hoc ignorat, qui utcumque Græce legere sciat? Verum quod ex eo molitur, ac struit, ut, cum Cyrillum audimus naturas in Christo negantem oportere διαιρεῖν, id est *dividere*, ac *separare*, credamus potius has illum nolle *distingui*, ac *differre*; non vulgaris est specimen temeritatis, et oscitantiæ. Primum si per lexica licet nobis utramvis sortiri notionem vocabulorum istorum, cur hanc illi præferemus, si sanum, et catholicum sapimus? Deinde omnibus in locis, quibus Nestorii διαίρεσιν exponit, oppugnatque Cyrillus; tum ex totius orationis nexu, ac sententia; tum ex aliis locutionibus, quas explicandi addit gratia, satis intelligitur, non illum sustulisse naturarum differentiam; sed, ea salva, divisioni, ac separationi duntaxat intercessisse. Certe quæcumque tandem voces, loquendique genera excogitari possunt, quibus res aliquas duas nulla substantiva et naturali, proprieque dicta unitione junctas esse declaremus, sed a se invicem re distractas, et separatas; illis est usus omnibus Cyrillus, cum ex sensu et opinione Nestorii naturarum duarum in Christo conjunctionem, et habitudinem expressit. Queritur ipsum naturas istas non modo διαιρεῖν, sed etiam τέμνειν, hoc est *secare;* διατέμνειν, *dissecare;* διακόπτειν, *discindere;* μερίζειν, *partiri*, ἀνὰ μέρος τιθέναι, *seorsim*, et *separatim ponere ac collocare;* ἰδίᾳ vel ἰδικῶς, *privatim*, et *proprie*, *per seque*, hoc est *unam sine alia constituere;* ἄλλον καὶ ἄλλον, item ἕτερον καὶ ἕτερον, hoc est in Christo *alium*, *atque alium;* sive *alterum, et alterum* statuere. Quæ loquendi formulæ, cæteræque, quarum magna pars in subjectis locis exstabit, non meram naturarum differentiam; sed divisionem, et perfectam divulsionem, ac sejunctionem veræ, ac proprie dictæ unitioni contrariam sapiunt.

II. Experiamur hoc in iis primum sententiis Cyrilli, quas, ut omnium ad causam suam accommodatissimas, selegit Anonymus. In illis enim perspicuum id erit, quod dixi; ac multo apparebit clarius criminatoris istius stupor ac cæcitas; qui quod ad purgandum Cyrillum maxime valebat, hoc ad ejus augendam invidiam potissimum adduxerit.

Primus est Cyrilli locus, in quo διΐστασθαι naturas, non esse *separari*, sed *differre*, putat Anonymus, ex libro primo *contra Nestorium*. Ibi Nestorii opinionem redarguit, qui θεοτόκον dici Mariam non probabat: et qua ratione adductus ita sentiret, exponit sic: « Dirimunt, inquit, particulatim, secantes in filios duos unum illum Dominum Jesum Christum. Removent etiam a Deo Verbo carnis passiones. Quanquam illum in propria natura, qua Deus intelligitur, esse passum, ne nos quidem ipsi diximus. sed ei potius, una cum carne, passiones eas, quæ carni acciderunt, attribuimus: ut ipsum quoque Salvatorem con-

fiteamur [a]. » Hic vero διϊστάναι, non est *distinguere*, sed *dirimere*, ut nos vertimus; quod et optimum Glossarium habet, διϊστῶ, *dirimo*. Sic Homerus *Iliados* primo de Agamemnonis et Achillis dissidio ita loquitur [b]:

« Tempore ab hoc, primum exorta quo lite, [dirempti,
Rex hominum Atrides, nec non divinus [Achilles. »

Quem ad locum vetus scholiastes διαστήτην interpretatur διεχωρίσθησαν, id est *disjuncti sunt*. Eustathius vero *alium alio converti* [c]; et alibi, *separatim consistere dum alter hic, alter ibi stat* [d]. Quinetiam addit alia Cyrillus, quæ quamlibet habetem ac tardum vellicent, ut non aliud, præterquam *divisionem* ac *diremptionem* naturarum, illic possit agnoscere: dum *unum Jesum Christum in duos filios secari*, ait ab Nestorio: ex quo fiat, ut quæ caro patitur, Deo Verbo minime tribuantur; sed in propria natura hæreant: ut nulla sit proprietatum communio: quo nullum majus esse potest divisionis, ac personalis disjunctionis argumentum.

*Διάστασις [illegible] apud Cyrillum.*

III. Est tamen ubi διάστασιν Cyrillus pro διαφορᾷ sumpsisse videtur, hoc est simplici *differentia*: ut in secundo libroer *advsus Nestorium* [1]: quem locum citat Anonymus, in quo dicit, summam esse humanitatis, divinitatisque *differentiam*, sive διάστασιν, hoc est *distantiam*. Verum illud advertendum est, in isto ipso loco, ubi διάστασιν pro differentia usurpari ab Cyrillo objicit Anonymus, eamque διάστασιν post unitionem sublatam esse dici ab eodem; alia esse vocabula, formulasque loquendi, quæ rectam, et sinceram de re ipsa Cyrilli mentem fuisse persuadent; ut manente differentia, solam divisionem ac separationem excludere voluerit alterius ab altera naturæ. Nam et Nestorii conjunctionem castigat [2], quod cum verbo tenus διαίρεσιν [3], id est *partitionem* in duos Christos et filios rejiceret, revera tamen illam admitteret: propterea quod naturalem ac veram, et unum efficientem per sese unitionem non agnoscens, solam constituebat σχετικὴν, et *moralem*. At contra catholica unitio facit, « ut non sit alter et alter, non filius, et filius, non alius, et alius, primus et secundus: sed unus videlicet ante carnem, et post carnem [e]. » Eodem subinde sensu negat Christum esse διπλοῦν, hoc est *duplicem*: nimirum quem in animo Nestorius habebat; ut alibi dixi. Demum ista subjicit, in quibus post unitionem, nullam esse διαφορὰν, ἤτοι διάστασιν affirmat: quem locum retulimus, et exposuimus in quarto libro, capite tertio [4]. Solam itaque partitionem, ac separationem naturarum in Christo sustulit Cyrillus; differentiam post unitionem retinuit. Et commodum isto ipso in loco, ab unitis naturis removet τὴν διαίρεσιν, servat τὴν διαφοράν [f]. Dixine hanc Anonymi calumniatoris esse cæcitatem et oscitantiam, ut ex Cyrilli locis ea seligat ad invidiam hæresis illi faciendam, quæ contrarium maxime, si quis ea legat, probent, ac persuadeant? Vere hoc dixisse me iste imprimis locus arguit; in quo διαφορὰν et διαίρεσιν tam aperte Cyrillus distinguit.

*Differentiam sive separationem.*

*Differentiam et divisionem.*

Est apud eumdem Cyrillum egregius alius locus, illi par et similis: qui germanam ejus sententiam aperit, et illustrat. Quippe Nestorianam συνάφειαν, quæ sola σχέσει, et dignitatis, appellationisque communione constabat, refellens, observat, plures in communi hominum esse vita, « qui in æquali dignitatis gradu constituti, nihilominus a se invicem distent tum singulari exstantia; tum quod eadem sentire nolint, et facere. Quod si vinculum aliquod necessarium ad illos in unitatem colligendos esset ille dignitatis modus; cujusmodi est utique naturalis conjunctio; nunquam in

*a* Cyrill. I *contra Nest.* Διϊστᾶσι δὲ ἀνὰ μέρος τέμνοντες εἰς υἱοὺς δύο τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· ἀποφέρουσι δὲ καὶ τοῦ θεοῦ λόγου τὰ τῆς σαρκὸς πάθη. καί τοι παθεῖν αὐτὸν εἰς ἰδίαν φύσιν, καθὸ νοεῖται θεὸς, οὐδὲ ἡμῶν εἰρηκότων· ἀνατιθέντων δὲ μᾶλλον αὐτῷ μετὰ τῆς σαρκὸς, καὶ τὰ τῇ σαρκὶ συμβεβηκότα πάθη· ἵνα καὶ αὐτὸς ὁμολογῆται σωτήρ.

*b* Homer.
Ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἀτρείδης τε ἄναξ ἀνδρῶν, καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

*c* Eust. Ἄλλη ἄλλον τραπέσθαι.

*d* Id. ad Il. ρ. vers. 47. Ἀντί τοῦ διαχωρισθέντες, καὶ ὧδε καὶ ἐκεῖ στάντες.

*e* Cyrill. II *contra Nestor.* Οὐ γάρ ἐστιν ἕτερος, καὶ ἕτερος· οὔτε μὴν υἱὸς, καὶ υἱὸς, ἄλλος καὶ ἄλλος, πρῶτος, καὶ δεύτερος· ἀλλ' εἷς δηλονότι καὶ πρὸ σαρκὸς, καὶ μετὰ σάρκα.

*f* Cyrill. ibid. Ὁ τῆς ἑνώσεως λόγος, οὐκ ἀγνοεῖ μὲν τὴν διαφορὰν, ἐξίστησι δὲ τὴν διαίρεσιν.

1 Cyr. — 2 Cyr. ib. — 3 Ib. Nest. — 4 Parag. 4.

honorum, vel dignitatis æqualitate positi, hypostasibus, et animi sententia privatim a se mutuo eousque disjungerentur, ut alter hic esset, ille alter[a]. » Vides quemadmodum Cyrillus διάστασιν hujusmodi post naturarum copulationem suspectam habuerit, non qua illæ essentia, et definitione differunt: sed qua sine ullo naturali nexu, separatim consistunt: ita ut alterum et alterum faciat, adeoque filios duos, atque Christos.

Anonymi fucus in usurpanda quadam Cyrilli sententia.

IV. Sic in alio loco ejusdem secundi libri *adversus Nestorium*, etsi verbum διεστηκέναι pro διαφορᾷ sumpsit, eidem tamen τὸ διαιρεῖν opposuit, quo verbo divisionem, ac separationem intellexit. « Nam alterum quiddam, et alterum esse divinam et humanam naturam, ait, scire quidem convenit; imo necesse est prudentibus viris. Distant enim a se mutuo incomparabili differentia. Verum in omnium nostrum Salvatore Jesu Christo, illas ipsas in unitionem veram, et secundum hypostasim cogens, divisionem caveto[b]. » Manifeste naturas illic a se mutuo distinctas in unitione manere significat, et aliud atque aliud esse: sed non dirimi ac dividi. Nam τὸ διαιρεῖν opponit, ut dixi, τῷ διεστηκέναι, et τῇ διαφορᾷ. Non ergo pro hac usurpavit ut contendit Anonymus.

In illis porro Cyrilli locis observabis, uti Verbum et humana natura non sint ἕτερος, καὶ ἕτερος, sint tamen ἕτερον καὶ ἕτερον, hoc est non dicantur, *alter et alter*, verum *alterum, et alterum*. Siquidem voces istæ in masculino genere personam; in neutro essentiam significant, ut in Trinitatis mysterio usuvenit[1]: quod alibi notavimus: et vel tirones harum litterarum intelligunt.

In quo mira est Anonymi inscitia, qui in eo pueriliter hallucinatus, novam inde calumniam Cyrillo struit. Adnotabat hic ad illa Joannis verba[2], *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; et ego resuscitabo eum in novissimo die*; dixisse Christum; *ego resuscitabo eum*; non autem, *resuscitabit eum corpus meum*: nec ex eo colligendum, alterum hunc a sua esse carne. « Non quasi alter sit, inquit, a sua carne; et non prorsus natura. Etenim in filiorum binarium secari se post unitionem non patitur[c]. » Unde Anonymus ita disputat: « Si autem Verbum non sit natura diversum a sua carne, clarum est Verbum et carnem constituere unam naturam. » Atqui in Græco nominativus est masculini generis, ἕτερος, ut λόγος non sit *alter* a sua carne, hoc est *altera persona*: cum tamen sit ἕτερον, id est *alterum*, sive *alterius naturæ*, et *essentiæ*. Itaque duplex est fucus calumniatoris anonymi. Nam et ita locum illum habuit, tanquam esset ἕτερον in neutro genere, et non ἕτερος: tum in Verbi et λόγου diverso genere sophistice lusit. Quippe λόγος ἕτερος Græce masculino in genere dicitur, et significat *diversam Verbi personam*. Latine autem *Verbum diversum*, in neutro, *rem diversam*, exprimit. Quam ambiguitatem ineptus cavillator aucupatus est, et Cyrillum sic loquentem induxit; « non esse Verbum diversum a sua carne, » hoc est *rem naturamque diversam*; cum ita potius dicat: λόγος non est *diversus a sua carne*. Non enim persona diversa est: cum sit *diversum aliquid*.

Emenda[tur] ille lo[cus] Cyril[li].

V. Nec illud prætermittendum, mendi aliquid subesse videri verbis illis Cyrilli καὶ οὐ πάντως τῇ φύσει, ac nonnihil deesse. Quare nos abruptam, et mutilam sententiam in Latina nostra interpretatione consulto reddidimus. At Anonymus vertit, *et natura diversus*, quasi esset, καὶ τῇ φύσει διάφορος, aut ejusmodi aliquid, quod naturæ diversitatem tolleret. Cui quidem reclamat negativa particula : tum cætera minime cohærent. In editione Græco-Latina scriptum est, *ac non idem natura*: quod sensu congruit cum Anonymi παραχαράζει. Nam legi in Græco deberet, καὶ οὐ πάντως ὁ αὐτὸς τῇ φύσει, vel καὶ οὐχ αὐτὸς τῇ φύσει. Quod si esset, tamen ex aliis Cyrilli locis, et cætera illius doctrina, quam supra patefecimus, facilis interpretatio foret; unum cum carne sua Verbum, neque

Adulte[ratio] mend[i]

*a* CYRILL. ibid. Ἀλλ' ἐν ἴσοις ὄντες ἀξιώμασιν ἔσθ' ὅτε, διεστήκασιν ἀλλήλων ὑπάρξει τε τῇ καὶ καθ' ἕνα φημὶ, καὶ μέντοι τὸ βούλεσθαι τὰ αὐτὰ φρονεῖν τε, καὶ δρᾷν· ἀλλ' εἴπερ ἦν τις δεσμὸς ἀναγκαῖος εἰς ἑνότητα συλλέγων οὑτοὺς τῆς ἀξίας ὁ τρόπος, καθάπερ ἀμέλει καὶ σύμβασις φυσικὴ, οὐκ ἂν ἐν ἰσότητι γερῶν, ἤτοι τῆς ἀξίας ὑπάρχοντες, ὑποστάσεσί τε, καὶ γνώμῃ, εἰς τὸ ἕτερος εἶναι, καὶ ἕτερος, ἰδικῶς ἀλλήλων ἀπενοσφίζοντο.

*b* CYRILL. II *contra Nest.* Ὅτι μὲν γὰρ ἕτερόν τι, καὶ ἕτερόν ἐστι ἥ τε θεία, καὶ ἡ ἀνθρώπου φύσις πρέποι ἂν εἰδέναι, καὶ ἀναγκαῖον εἶναί φημι τοῖς ἀρτίφροσι. διεστήκασι γὰρ ἀλλήλων, καὶ ἀσυγκρίτοις διαφοραῖς. ἐπὶ δὲ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ συνεισενεγκὼν εἰς ἕνωσιν τὴν ἀληθῆ τε, καὶ καθ' ὑπόστασιν, παραιτοῦ τὴν διαίρεσιν.

*c* CYRILL. lib. IV *in Joan.* Οὐχ ὡς ἕτερος ὢν παρὰ τὴν ἰδίαν σάρκα, καὶ οὐ πάντως τῇ φύσει. διατέμνεσθαι γὰρ εἰς υἱῶν δυάδα μετὰ τὴν ἕνωσιν οὐκ ἀνέχεται.

1 Vide t. II, lib. VIII, c. IX, parag. 12.— 2 *Joan.* VI, 36.

diversum *natura* dici, hoc est *vere*. Nam φύσει idem quod *revera* esse, non semel Cyrillus exposuit. Verum contra atque isti putarunt, significasse arbitror Cyrillum, natura diversum ab sua esse carne: ut iste sit sensus, quasi interposita parenthesi: « Non quasi alter sit a sua carne (quod de natura omnino non dico).» Ac fieri potest, ut non ad λόγον, sed ad χριστὸν referatur nominativus ἕτερος, et alter negetur Christus a sua carne, non Verbum: quod et sequentia suadent; cum ait, *non secari in duos filios*. Hic enim Christus intelligendus est. Quanquam eodem pene sententia recidit; nec nimium hæc minute resecanda sunt. Non debet tamen omitti Latinum interpretem in editione Latina, ad mentem nostram vertisse sic[1]: « Non enim alius ipse est, quam caro sua: non id dico, quia natura non sit alius: sed quia post incarnationem in duos se dividi filios minime patitur. »

*Falsa collectio. Castigatur Anonymi temeritas.*

Postremo ridenda, et castiganda est Anonymi singularis ἀλογιστία, qui ex illis verbis Cyrilli, quibus ait libro quarto *in Joannem*, « non esse λόγον alterum a sua carne, et natura diversum » (ut quidem exponit) concludit, « clarum esse Verbum et carnem constituere unam naturam. » Quænam est ista consequentia rationis? Imo vero contrarium potius efficitur; si non est natura Verbi ac carnis, id est hominis, natura diversa post ambarum copulationem, non constitui unam ex illis naturam compositam; sed alterutra perempta, unam superesse victricem, et extinctricem alterius. Certe quæcumque tandem est superstes illa natura, non sic habet ut humana, ex anima et corpore conflata; quod Anonymo placet. Nam anima diversa est a sua carne, nec eadem natura, etiam in ipsa compositione. Quod si eadem natura foret, jam non essent naturæ duæ, nec ex ambabus integris et manentibus fieret una composita, quippe vel anima, vel caro id quod erant esse desiissent, ac vel una duntaxat earum, vel neutra, sed tertia quædam, sublatis illis, natura consurgeret. Mirifica est igitur Anonymi sophistæ cæcitas, et argumentandi imperitia.

VI. Sequitur alius Cyrilli locus ab Anonymo productus, in quo διϊστάναι pro eo, quod est *distinguere naturas*, non *dividere* positum arbitratur, ex secundo libro *contra Nestorium*. Sed nullus magis et Cyrilli ὀρθοδοξίᾳ suffragatur, et accusatoris sycophantiam convincit.

*Alia ejusdem hallucinatio Orthodoxia*

Nestorii Cyrillus verba proponit[2], quibus manifeste duos in Christo discernit; et illum qui dixit, *Deus Deus meus, quare me dereliquisti*, quique spinis coronatus est, ab altero separat. Non enim sic locutum illum esse[3], « Quid me quæritis interficere Deum, qui vera dixi vobis: sed hominem. » Addebat et istud Nestorius; *adorare se cum* divinitate illum quoque, qui divinæ esset auctoritatis particeps. Manifestum est, Nestorium hoc in loco Christum in duos partiri, hoc est in personas duas; et quæ uni conveniunt, sine ulla communione alterius, illi tribuere. Ea re offensus Cyrillus, hæreticum refellit; ac perspicue διίστησιν, inquit, id est, *dividit*, et ab ea unitione rejicit, ex qua unus aliquis existat, in quem utriusvis propria conveniant. « Itaque una, inquit, adoratione nos Emmanuelem colere consuevimus; non dirimentes a Verbo corpus illud, quod unitum est ipsi secundum hypostasim[d]. » Quanta hæc ergo dementia est, persuadere velle, Cyrillum ibi διϊστάναι pro simplici usurpare differentia naturarum; non pro separatione, ac diremptione; tanquam unitione facta, nihil jam ab sese invicem differre crediderit, Deum, et hominem? Atqui paulo ante contrarium diserte docuit; cum neque nudum hominem, neque Verbum solum, esse Christum: « Sed hominem simul, ac Deum ostendit: verum ea ratione, ut non ἀνὰ μέρος, id est seorsim utervis consisteret: sed ut idem agnosceretur et ante inhumanationem filius, et Deus, ac λόγος Patris: qui homo postea nostri similis factus sit, et incarnatus[e]. » Vide quæ paucis interjectis de eadem Nestorii separatione disserit Cyrillus[4]: ac mirare vel nullam Anonymi, vel ferream frontem: qui illum locum adhibere est ausus ad negotium suum: cum tamen ibi Cyrillus tam claris, et expressis verbis, ac sententiis differentiam quidem naturarum asserat; disjunctionem vero, unius ab altera refutet, ac rejiciat. « Tu vero, inquit, dirimis penitus, et veritatem sophisticis tuis cavillationibus eludis: dum naturas

*Verbum.*

*d* Cyrill. *contra Nest.* Ἡμεῖς δὲ μιᾷ προσκυνήσει τιμᾷν εἰθίσμεθα τὸν Ἐμμανουὴλ, οὐ διϊστάντες τοῦ λόγου τὸ ἑνωθὲν αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν σῶμα.

*e* Idem Cyrill. Ἡμεῖς δὲ, ὦ βέλτιστε, φαίην ἂν ἔγωγε, κἂν λέγωμεν αὐτὸν ἄνθρωπόν τε, καὶ θεὸν, οὐχ ἀνὰ μέρος τιθέντες τὰ τοιάδε φαμέν. τὸν αὐτὸν δὲ μᾶλλον εἰδότες καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως υἱὸν, καὶ θεὸν, καὶ λόγον τοῦ πατρὸς· ἄνθρωπον δὲ μετὰ τοῦτο καθ' ἡμᾶς γεγονότα, καὶ σεσαρκωμένον.

1 Cyr. IV *in Joan.* c. XV. — 2 Lib. II *cont. Nest.* — 3 *Joan.* VII. — 4 Cyr. ib.

separas, et solam, ut ais, adorationem conjungis[a]. »

Duo loca ab illo male tractata Cyrilli.

VII. Non dissimilis impudentia reliquis in Cyrilli duobus locis est Anonymi; quorum prior est *in Defensione tertii anathematismi adversus Orientales.* Ibi Cyrillus « diversam esse dicit, ex naturæ propriæ ratione, carnem a Verbo, quod ex Deo Patre natum est: diversum item ex propriæ naturæ conditione Unigenitum. Sed hoc admittere, non esse naturas partiri post unitionem[b]. » Hic μερίζειν *distinguere* vertit Anonymus. Inepte, quatenus *differentiam* naturarum ab Cyrillo sublatam intelligit. Legeret proxime saltem sequentia; in quibus et naturarum discrimen egregie Cyrillus asseverat: et *divisionem*, ac *separationem* reprehendit. Ibi inter alia, « Quamvis, inquit, diversæ naturæ sit corpus a Verbo, unus tamen est Christus, et Filius, et Deus, et Dominus etsi caro factus est: nec sine dispendio est, veræ unitionis modum dissolvere, ut in duos filios diducamus hypostases, easque constituamus a se invicem distractas; ita ut cum privatim separatimque cohæreant, solam habeant externam copulationem, quæ in honoris genere consistat[c]. »

Alter ab Anonymo Cyrillo locus objectus, ex defensione anathematismi quarti contra Orientales, *post unitionem* διαιρεῖν prohibet *naturas*; quod ille *distinguere* vertit; sed malitiose, et, ut verum dicam, imperite, et insulse. Profecto enim si aut totam illam defensionem legisset, aut judicii aliquid in eam rem contulisset, sciret non aliud ibi, quam sectionem ac divisionem naturarum ab Cyrillo repudiari, qualem Nestoriana συνάφεια re, ut sæpe dixi, statuebat; etsi verbo negaret. Illam ergo διαίρεσιν appellat τομὴν, et μερίζειν, διϊστάναι, διορίζειν, et ejusmodi alia ἐκ παραλλήλου adjicit. Vide quæ in libro quarto, capite tertio de illo Cyrilli loco diximus[1], quo in capite plura de διαιρέσει naturarum ex Cyrilli sententia disputavimus.

VIII. Hæc fere sunt ab Anonymo Cyrilli allata loca, ut ostenderet iis vocabulis, quibus *separationem* ac *divisionem* significat, solam ab illo distinctionem intelligi naturarum duarum: quod sane falsissimum esse demonstravimus. Nec aliter profecto sentiet, qui in Cyrillo legendo aliquid studii posuerit: quod equidem fecisse me profiteor. Cum autem innumera sint illius loca, quæ ad idem probandum afferre possem: propterea quod assidue contra Nestorium scribens repetit istud, et inculcat: nolo in commemorandis illis nimius, et odiosus esse lectori. Itaque præter superiora, nonnulla, et præcipua ad marginem notabo[2], in quibus διαίρεσιν naturarum perspicuum est pro divisione ac disjunctione sumi: ut quia Nestorius Christum subdole profitebatur esse ἀδιαίρετον, hoc est *minime divisum* in duos Christos, aut filios; sed unum duntaxat asserebat: verum σχετικῇ, et *morali* quadam conjunctione, non naturali, substantiva, vera, et propria unitione, quæ unum per se, hoc est unam personalem substantiam efficeret: ex adverso pugnans Cyrillus doceret, nullam esse unitioni huic oppositam divisionem naturarum; nec eas separatim, ac sine substantivo nexu privatim, seorsimque consistere.

Statuitur ex aliis Patribus vera διαιρέσ[εως] i. e. divisionis ratio

Huic διαιρέσεως et similium notioni suffragantur et alii Græci, Latinique Patres: velut Athanasius *in Expositione fidei*: qui negat in Deo « tres esse hypostases per semetipsas partitas, uti corporeo modo in hominibus usuvenit[d]. »

Sic Orientales in oppugnatione anathematismi decimi Cyrilliani, « Non duos, inquiunt, filios asserimus; unum, qui passus est; alterum, qui passionis expers remansit. Non enim separatim, ac seorsim ab divinitate nominatur is, qui ex Davidis semine natus est filius[e]. » Atqui Orientales naturarum differentiam acerrime tuebantur: ut vel Ano-

*a* Cyrill. ibid. Σὺ δὲ δὴ πάλιν διϊστᾷς ὁλοτρόπως, καὶ κατασοφίζῃ τὸ ἀληθὲς, τὰς μὲν φύσεις χωρίζων, ἑνῶν δὲ, ὡς φῄς τὴν προσκύνησιν.

*b* Cyrill. Ἑτέρα μέν ἐστι κατὰ φύσιν ἰδίαν ἡ σάρξ, παρά γε τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς φύντα λόγον· ἕτερος δὲ αὖ κατά γε τὸν τῆς ἰδίας φύσεως λόγον ὁ μονογενής. ἀλλ' οὐ τὸ εἰδέναι ταῦτα, μερίζειν ἐστι τὰς φύσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν.

*c* Ibid. Ἀλλ' εἰ καὶ ἔστιν ἑτεροφυὲς τὸ σῶμα παρά γε τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ἀλλ' οὖν εἷς χριστὸς, καὶ υἱὸς, καὶ θεὸς, καὶ κύριος, καὶ εἰ γέγονε σάρξ. καὶ τὸν τῆς ἀληθοῦ ἑνώσεως τρόπον παραλύειν, οὐκ ἀζήμιον, διϊστάντας εἰς υἱοὺς δύο τὰς ὑποστάσεις, ἀποφοιτώσας μὲν ἀλλήλων, εἰς τὸ ἰδίᾳ τε εἶναι, καὶ ἀνὰ μέρος, ἐχούσας δὲ μόνην συνάφειαν τὴν ἔξωθέν τε, καὶ ὡς ἐν τάξει τιμῆς.

*d* Ath. Οὔτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτὰς, ὥσπερ σωματοφυῶς ἐπ' ἀνθρώπων ἐστὶ λογίσασθαι.

*e* Orient. Οὐ γὰρ δύο υἱούς φαμεν, τόν τε παθόντα, καὶ τὸν ἀπαθῆ μείναντα. οὐ γὰρ κεχωρισμένως καὶ ἰδιαζόντως τῆς θεότητος ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ υἱὸς ὠνόμασται.

1 8.— 2 Vide Cyr. lib. I *cont. Nest. ad Anath.* II, *ad Anath.* IV. *ad Anath.* VIII *ep. ad Mon. ad Acac. ad Val.* dial. II *de Trin.*

nymus agnoscit ipse. Ita Gregorius Nazianzenus in epistola priore *ad Cledonium*: « Non enim, ait, hominem secernimus a divinitate: sed unum, eumdemque profitemur[a]. »

IX. Basilius quoque quid intersit inter διαφορὰν, sive διάκρισιν, et διαίρεσιν, hoc est *differentiam* inter et *divisionem* fuse, ac perspicue demonstrat; multumque lucis affert ad id quod modo agitur, hoc est ad vindicandam ab Anonymi falsa criminatione, Cyrilli et aliorum ὀρθοδοξίαν. Sic enim ille in epistola XLIII, de Trinitate loquens, et personarum individua conjunctione; « Non potest, inquit, ullo modo cogitari sectio, nec divisio; ita ut vel separatim a Patre intelligatur Filius, vel Spiritus sanctus divellatur a Filio. Verum ineffabilis, et incomprehensa quædam in istis et communio, et distinctio deprehenditur: ut nec hypostaseon differentia naturæ continuationem distrahat, neque communio, quæ est secundum substantiam, notionum proprietatem confundat. Porro non mireris quod idem et conjunctum, et discretum esse dicimus; ac nonnullam constituamus sic tanquam in ænigmate, novam, et inopinatam tum conjunctam distinctionem, tum distinctam conjunctionem[b]. » Hæc Basilius de personarum divinarum admirabili inter se tum unitione, tum discrimine, quod ejusmodi est, ut ne personarum quidem differentia, et oppositio divisionem inducat ullam. Quo quidem suo modo, et ἀντιστρόφως ad Incarnationis sacramentum accommodari debet; ut naturarum integra sit differentia, sine διαιρέσει, vel διασπασμῷ, hoc est *divisione*, *distractioneque*: et in una persona arctissimo nexu copulentur.

*Orthodoxiam.*

Sic etiam Orientales adversus Cyrilli anathematismum decimum disputantes, naturas duas ita fatentur ἡνωμένας, id est *unitas* esse, ut κεχωρισμένας, id est *divisas*, et *separatas* negent; unde « hominem ex muliere neutiquam seorsim ab Verbo Dei Patris divisum, ac separatum esse[c] » dicunt.

Rursus Maximus martyr in tractatu *de voluntatibus gnomicis* apud Euthymium præclare significat quid inter διαφορὰν ac διαίρεσιν intersit, dum Nestorii, et Severi contraria inter se decreta contendit; cujus verba digna sunt quæ hic adscribantur; præsertim cum nondum editum sit hoc opusculum, « Unus, inquit, Nestorio, ac Severo propositus fuit impietatis scopus, tametsi diversus modus fuerit. Nam ille vitandæ confusionis gratia, unitionem secundum hypostasim detrectans, substantivam differentiam pro personali divisione accipit. Iste autem, dum cavet divisionem, substantivam tollens differentiam, unitionem secundum hypostasim naturarum confusionem facit: cum neque confusionem in Christo, neque divisionem oporteat admittere: sed unitionem differentium secundum substantiam, et unitorum secundum hypostasim differentiam profiteri[d]. »

Ex his Maximi verbis manifestissime constat quid inter διαφορὰν, et διαίρεσιν intersit: ac licet alias promiscue soleant accipi; sæpius tamen, et in hoc præsertim mysterio a Patribus discerni.

X. Theodoretus item, qui in Nestorium fuerat ante propensior, et cum Cyrillo simultates exercuerat, in dialogo secundo, inter alios sanctos, et catholicos doctores, quorum testimonia profert adversus hæreticos Apollinaristas, et Eutychianos, unius in Christo naturæ vindices, Cyrilli quamplurima describit, in quibus illa eadem de διαιρέσει ab hoc mysterio segreganda salva interim διαφορᾷ, diserte scribit, quæ calumniatur Anonymus. Est autem Theodoreti judicium in hac nostra controversia, propter illa, quæ dixi, singulare, et incredibilis adversus Anonymi calumnias momenti ac ponderis. Non enim accusari potest ille eo crimine, quod impingitur

*Divisione.*
*Differentia.*

*a* Naz. Οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς θεότητος· ἀλλ' ἕνα, καὶ τὸν αὐτὸν δογματίζομεν.

*b* Basil. Οὐ γάρ ἐστιν ἐπινοῆσαι τομὴν, ἢ διαίρεσιν κατ' οὐδένα τρόπον· ὡς ἢ υἱὸν χωρὶς πατρὸς νοηθῆναι, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ διαζευχθῆναι· ἀλλά τις ἄῤῥητος, καὶ ἀκατανόητος ἐν τούτοις καταλαμβάνεται καὶ ἡ κοινωνία, καὶ ἡ διάκρισις, οὔτε τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς τὸ τῆς φύσεως συνεχὲς διασπώσης, οὔτε τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν κοινότητος τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων ἀναχεούσης. μὴ θαυμάσῃς δὲ, εἰ τὸ αὐτὸ καὶ συνημμένον, καὶ διακεκριμένον εἶναί φαμεν· καί τινα ἐπινοοῦμεν, ὥσπερ ἐν αἰνίγματι, καινὴν, καὶ παράδοξον διάκρισίν τε συνημμένην, καὶ διακεκριμένην συνάφειαν.

*c* Tom. VI Cyrill. Οὐ κεχωρισμένον μέν τοι ἰδικῶς ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς τοῦ θεοῦ πατρὸς λόγου.

*d* Apud Euth. *Panop*. tit. XVIII. Εἷς οὖν Νεστορίῳ τε, καὶ Σευήρῳ περὶ τοῦ δυσσεβεῖν ὑπάρχει σκοπὸς, κἂν ὁ τρόπος διάφορος. ὁ μὲν γὰρ, διὰ τὴν σύγχυσιν, φεύγων τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, τὴν οὐσιώδη διαφορὰν προσωπικὴν ποιεῖται διαίρεσιν. ὁ δὲ, διὰ τὴν διαίρεσιν, τὴν οὐσιώδη μὴ λέγων διαφορὰν, τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν φυσικὴν ἐργάζεται σύγχυσιν· δέον μήτε σύγχυσιν ἐπὶ Χριστοῦ, μήτε διαίρεσιν· ἀλλ' ἕνωσιν τῶν κατ' οὐσίαν διαφερόντων, καὶ διαφορὰν τῶν καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένων ὁμολογεῖν.

Cyrillo; cum longe ab Monophysitarum hæresi abhorruerit, ac post Eutychem, ejusque damnationem vixerit, et scripserit: imo hanc ipsam hæresim una cum aliis Patribus, in Chalcedonensi concilio damnaverit. Cum igitur in illis, quæ ex Cyrillo citat, eadem plane contra naturarum διαίρεσιν, et pro earum διαφορᾷ contineantur, quæ in crimen vocat Anonymus; apparet tum obtrectatorem istum nebulonem turpissime, insulsissimeque esse mentitum; tum Cyrillum ea recte quæ infamat iste, catholiceque scripsisse.

Libet unam ex illis Cyrilli sententiis in medium adducere, quæ cæteris disertior videtur, ex capite *Scholiorum* decimo-tertio. « Unus, inquit, est, et qui ante inhumanationem erat Deus verus, et qui in humanitate mansit id quod erat, et est, et erit. Non igitur dividendus est unus Dominus Jesus Christus in hominem seorsim, et Deum seorsim. Sed nos unum, eumdemque dicimus esse Christum Jesum, scientes interim naturarum differentiam, et eas inter se servantes nulla confusione permistas[a]. » Est igitur ex opinione Cyrilli, aliud ἡ διαφορὰ, id est *differentia* naturarum; aliud ἡ διαίρεσις, hoc est *divisio:* quarum illam salvam, et integram manere ait post unitionem: hanc vero penitus excludit.

XI. Ita Damasus in epistola synodica *ad Paulinum*, anathema dicit ei, « qui divinitatem partitur; adeo ut Deum Patrem separatim dicat: et Deum Filium, et Deum Spiritum sanctum, eosque dici Deos, non Deum affirmat[b]. » Hæc vera est, propriaque notio ejus, quod ἀνὰ μέρος dicitur ab Cyrillo, quodque tantopere ab Incarnatione segregat: nimirum ut quæ seorsim posita sunt, substantiva nulla in unum junctione conveniant: sed « sint personæ duæ partitione, ac divisione sejunctæ, » ut Chalcedonensis synodus *in Definitione fidei* loquitur, cui ex adverso « unum opponit, eumdemque filium, et unigenitum, Deum Verbum, Dominum Jesum Christum[c]. » Quod Græci aliter explicare solent, affirmantes non esse carnem Christi ἰδιοσύστατον; hoc est *per se*, *ac proprie subsistentem*, uti Joannes Damascenus loquitur: qui personam Verbi esse « ambarum naturarum hypostasim, indivise, et sine separatione, etc. Non enim per se proprieque consistens Dei Verbi caro subsistit; neque diversa facta est hypostasis ab hypostasi Dei Verbi: sed in ipsa subsistens, potius ἐνυπόστατος, id est subsistens in Verbo fuit, et non per se, ac proprio modo cohærens[d]. » Ex iis perspicue lucet divisionis Nestorianæ, et Cyrillianæ unitionis proprietas, nullis infuscata præstigiis, neque calumniis improbæ, ac subdolæ interpretationis ab vero declinata sensu.

Ad hunc modum Leo papa citatus ab Hildephonso Toletano in libro *de perpetua virginitate sanctæ Mariæ*[1]; « In nullo dividentes, ait, visibilem ab invisibili, corporeum ab incorporeo, » etc.

Fulgentius item libro *de Incarnatione*, capite undecimo, « Doctor, ait, et largitor humanæ salutis hanc ideo formam sancti baptismatis dedit, ne quis in eodem Filio naturas dividens, mortifero illaquearetur errore. » Sic apud Arnobium *in Disputatione cum Serapione*, cum hic ita dixisset: « Hanc reverentiam Deo dare debemus, ut seorsum quæ Dei sunt, soli Deo demus; et seorsum quæ sunt hominis, homini: » Arnobius « impiam hanc esse credulitatem asserit, quæ quartam admittit in divina Trinitate personam. Duo enim Christi, duo erunt filii: aut certe unus Christus erit, non tamen filius Dei. » Sed testium abunde est, et plusquam satis. Non enim est obscurum, *dividendi* vocabulum, et similia, sæpius apud Græcos, Latinosque veteres theologos, plenam, ac perfectam significare disjunctionem, ac separationem naturarum a se mutuo; quamvis interdum pro simplici differentia sumi, non equidem negaverim: idque alibi a

*a* Cyrill. apud Theodor. dial. II. Εἷς οὖν ἄρα ἐστὶ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως θεὸς ἀληθινὸς, καὶ ἐν ἀνθρωπότητι μεμενηκὼς ὥσπερ ἦν, καὶ ἐστὶ, καὶ ἔσται· οὐ διαιρετέον οὖν ἄρα τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς, καὶ εἰς θεὸν ἰδικῶς· ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν χριστὸν Ἰησοῦν εἶναί φαμεν, τὴν τῶν φύσεων εἰδότες διαφορὰν, καὶ ἀσυγχύτους ἀλλήλαις διατηροῦντες αὐτάς.

*b* Damas. apud Theodoret. lib. V *Hist.* cap. x. Εἴ τις δὲ μερίσει θεότητα, θεὸν τὸν πατέρα λέγων ἀνὰ μέρος, καὶ θεὸν τὸν υἱὸν, καὶ θεὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ διϊσχυρίσαιτο θεοὺς λέγεσθαι, καὶ οὐ θεὸν, etc. Ἀνάθεμα ἔστω.

*c* Chalced. syn. act. v. Οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον, ἢ διαιρούμενον· ἀλλ' ἕνα, καὶ τὸν αὐτὸν, υἱὸν, καὶ μονογενῆ, θεὸν λόγον, κύριον Ἰησοῦν Χριστόν.

*d* Damasc. lib. III cap. ix. Ἀλλ' ἀεὶ ἀμφοτέρων ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχει ὑπόστασις, etc. Οὐ γὰρ ἰδιοσυστάτως ὑπέστη ἡ τοῦ θεοῦ λόγου σὰρξ, οὐδὲ ἑτέρα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ λόγου ὑπόστασιν· ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑποστᾶσα, ἐνυπόστατος μᾶλλον, καὶ οὐ κατ' αὐτὴν ἰδιοσύστατος.

1 Tom. IX *Bibl.*

nobis observatum est[1]. Sed ex aliis adjunctis, et in oratione cohærentibus, prudenter æstimandum est, quæ notio vocibus illis subjecta sit; ut ex superioribus exemplis arbitror esse perspectum.

Anonymi præcipuum argumentum. XII. Sed unum est, in quo multum se effert Anonymus, et secunda quadam aura provehi videtur. Nam Cyrillus *sola mentis contemplatione* naturas duas in Christo discerni non semel asseruit. Ut in dialogo *de uno Christo;* ubi similem esse dicit conjunctionem naturarum illarum Christi ei, qua in unum hominem corpus et anima coalescunt. Harum vero *differentiam sola consideratione* definit[a]. Tum in epistola secunda *ad Successum*, ubi ait, quæcumque non dividuntur sola consideratione, ea prorsus a seipsis discedere, ac separata constitui, quem locum in libro quarto commemoravimus[2]: eumque præ cæteris Anonymus objicit. Verum quod Græce scriptum est a Cyrillo: ὅσα μὴ κατὰ μόνην τὴν θεωρίαν διαιρεῖσθαι φιλεῖ, hoc est, « quæcumque non dividuntur sola consideratione, » Latine sic reddit, *quæcumque non distinguuntur*, quod non est necesse. Neque tamen plurimum ad rem pertinet. Nam et in altero illo loco, qui est e dialogo *de uno Christo*, διαφορὰν, posuit, non διαίρεσιν, cujus rationem exposui in capite illo tertio libri quarti: ubi Cyrillum ostendi nihil spectasse aliud, quam ut naturarum discrimen ita statueretur, nihil ut divisionis, ac separationis in illud incurreret: quod ex iis modo plenius arbitror constare, quæ hactenus de divisione naturarum ex Cyrillo docui. Sic Agatho papa in epistola synodica, quæ est in actione quarta synodi sextæ, « Differentiam, ait, adunatarum in eo naturarum sola contemplatione discernimus. »

Cum autem ex iis Cyrilli sententiis, et similibus, quas in eodem capite tertio libri quarti proposuimus, duo quædam ab hæreticis colligantur; alterum, naturas duas post unitionem non amplius differre, sed confusas et permistas esse sic, ut una supersit; quod nonnisi alterutra potest extincta fieri; vel certe duabus ipsis, quarum ex interitu tertia quæpiam existat, in qua priores illæ non sint re, et *actu* diversæ, sed δυνάμει solum (Potentia.); ut in mistis corporibus a plerisque philosophis inesse quatuor elementa creduntur: alterum, naturas illas ita tertiam componere, quomodo anima et corpus unum hominem constituunt: ex ambobus istis, prius multo magis consequi videtur quam posterius: imo hoc nulla ratione concludi potest. Non enim anima et corpus sola ratione distinguuntur; quatenus ei, qua *realis* dicitur, *rationis* est opposita differentia. Ex quo Anonymi ἀλογιστίαν supra castigavimus[3]; qui cum ab Cyrillo unam naturam ita coagmentari putet in Christo, uti ex anima et corpore unus homo conflatur, ea tamen ejusdem afferat testimonia, quæ alterum suadeant potius, a quo ille interim abhorret. *Ratiocinandi imperitiam.*

XIII. Verum utrumque calumniæ genus, quo una natura, duabus non manentibus, obtruditur; tum per se refutatum satis est, et ab catholica professione rejectum: tum ab ejus suspicione purgatus est Cyrillus toto fere libro tertio: nihil ut hac de re dici hoc loco necesse sit. Perpauca tamen addam propter Anonymum, quæ vel illic omissa, vel hic necessario repetenda sunt. « Cyrillus innumeris in locis (ait Anonymus ad illum Cyrilli locum ex epistola secunda *ad Successum*) docet naturam divinam Verbi, et humanam non segregari in Christo. Ergo Cyrillus existimavit naturam divinam Verbi et humanam sola ratione, aut consideratione distingui. Quæcumque autem sola ratione distinguuntur, non distinguuntur realiter, et quæ realiter non distinguuntur, sunt unum et idem realiter, et per consequens natura divina Verbi, et humana in Christo sunt unum et idem realiter secundum Cyrillum, » etc. « Et hæc, inquit, videntur insinuare Cyrillum agnovisse duntaxat in Christo unam naturam realiter simplicem, et ratione sola, aut virtualiter compositam. »

Hoc inscitiæ plenum ac perfidiæ commentum ex omnibus Cyrilli locis discutitur, quæ in capitibus superioribus allata et expensa sunt. Differentia illa, quam sola θεωρίᾳ metitur, non ad naturale discrimen, et essentiam referri debet. Hanc enim in duabus naturis plane esse diversam, ac dissimilem, et sæpe, et luculenter Cyrillus testatus est, ut ea res nemini dubia videri possit, qui hunc auctorem non cursim et oscitanter, uti fecit Anonymus; sed cum attentione, et judicio legerit: verum divisionis, ut sæpe repetere cogimur, et rei

*Mentis contemplatione.* *Statuitur quid sit differre sola mentis contemplatione.*

*a* Cyrill. tom. V par. II dial. *de uno Christo*. Ἤδει καὶ ᾔδει σαφῶς τὰ ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐστι, καὶ θεωρίᾳ μόνῃ ληπτὴν ποιεῖται τὴν διαφοράν.

Lib. IV, c. v, § 8.— 2 Cap. III, § 14.— 3 Cap. XVIII, 7.

ab re distractionis notionem continet. Itaque non, ut putat Anonymus, ei distinctioni, quam *realem* vocant, Græci πραγματικὴν velut opposita respondet hæc, de qua nunc agimus, ἡ κατὰ θεωρίαν, quæ eadem et κατ' ἐπίνοιαν, vel etiam λόγῳ nominatur a Græcis theologis. De qua fusissime disseruimus in libro primo *de Deo*, capite decimo, ac multa illic explicavimus, huic quam modo pertractamus, quæstioni apprime necessaria. Ex quibus breve illud tenendum est, differre illa κατ' ἐπίνοιαν, hoc est *cogitatione intelligentiaque nostra*, quæ in eadem re, et circa eamdem cohærent, nec separatim consistunt, sive alioqui re differant a se mutuo, sive sola ratione. Sic enim color, figura, cæteræque qualitates, et accidentia, in eodem corpore, cum reipsa discrepent a se invicem, et a subjecto, dicuntur tamen sola ἐπινοίᾳ differre; quia seorsim, et a seipsis dirempta non existunt. Sic etiam personæ tres in Deo τῇ ἐπινοίᾳ, et *cognitione, vel intellectione*, ac θεωρίᾳ differunt, cum tamen re maxime distent. Sic in accensa face flammam a materia λόγῳ, id est *ratione* discerni, Gregorius Nyssenus ait in libro catechetico capite x, reipsa vero minime separari, quia flamma neutiquam ab materia seorsim existit. Unde plures nos ibidem τῆς κατ' ἐπίνοιαν distinctionis gradus esse monstravimus, ac species majores alias aliis, quæ omnes in eo conveniunt, quod ad mentis cognitionem referuntur; quæ quidem ea, quæ in subjecto copulata, et indivisa nobis occurrunt, ac sensus nostros pulsant, et afficiunt, postea contemplando minutatim secat, et discernit. Ex quo perspicuum est, differentiam illam, quæ est κατ' ἐπίνοιαν, vel θεωρίαν, oppositam illi esse, quæ est κατ' αἴσθησιν; sicut νοῦς, id est *mens*, sensibus opponitur, cum de cognitione agimus.

XIV. Sic apud Aristotelem differentia universe dividitur in eam, quæ est τῷ λόγῳ, et eam quæ est τῷ ὑποκειμένῳ, quarum prior de iis dicitur, quæ simul, et in eodem subjecto, vel quasi subjecto posita, sola ratione separantur: posterior ea continet, quæ extra se invicem consistunt. Ut autem diversæ res alioqui idem sint τῷ ὑποκειμένῳ, ac sola ἐπινοίᾳ, vel λόγῳ differre censeantur; necesse est, ut nexu aliquo, et conjunctione naturali, ac proprie dicta in unum aliquid coalescant: cujusmodi est formæ cum materia, vel accidentis cum subjecto, vel partis cum toto, alterave parte, aut similis aliqua copulatio, qua unum, quod vocant, *physicum* e pluribus existit: quo etiam pertinet modi cum re modificata unitas.

Quam nostram cumprimis utilem, imo necessariam animadversionem ad intelligendos Patres, et ad plerasque componendas controversias, mirifice confirmat Cyrillus, qui veram, et quam φυσικὴν, aut καθ' ὑπόστασιν vocant unitionem, hoc est naturalem, solidam, non fictione, vel arte, aut adscititio aliquo modo, externoque conciliatam, opponit semper ei distinctioni, ac differentiæ, qua res ἰδικῶς, vel ἰδίᾳ, vel ἀνὰ μέρος, hoc est *seorsim*, *separatim*, altrinsecus, ac diversa in parte collocantur. Tum etiam verba illa, quasi ex adverso ponit, διατεμεῖν, διαιρεῖν, διορίζειν, διϊστάναι, χωρίζειν, quæ *separare*, *divellere*, *dissecare*, *unum ab altero disjungere*, *ac divisim statuere* significant: de quibus multum ac sæpe his in libris verba fecimus.

Apparet autem, si quis non plane obtuso, ac plumbeo sit ingenio, qui ad ista legenda se confert, nostram illam de discrimine, quod est θεωρίᾳ, vel ἐπινοίᾳ ex mente veterum observationem, securis instar esse ad omnes obtrectatoris Anonymi succidendas, evertendasque cavillationes, ut ludibrium deinceps et contemptum, pro illa, quam ex ista novitate aucupatus est, gloriola merito suo consequatur.

XV. Atenim instat Anonymus, et Cyrilli verba nobis objicit[1], quibus ait, « naturas duas unitas esse; post unitionem vero, sublata jam in duas divisione, unam esse filii naturam, sed incarnati: » quem locum alibi descripsi[2]. Hinc autem argumentatur sic Anonymus: cum Cyrillus dicat, « sublata jam divisione, unam esse naturam, » necessarium esse, ut ante Incarnationem humanitas aliquando separata fuerit a divinitate Verbi: « Non enim potest tolli divisio, seu separatio, nisi fuerit antea. » Tunc igitur separatim existens humana illa natura, suppositum erat humanum, humanave persona. Occurrit alteri calumniæ Anonymi.

Sed huic calumniæ jam occurrimus in libro quarto, capite nono, et decimo: ubi ostendimus, Cyrillum, nusquam scripsisse naturas *ante unitionem* fuisse duas, quod Eutychiani perperam usurparunt, tanquam ab illo dictum; verum hoc unum asseruisse: naturas duas, uti quidem notione, intelligentiaque capimus, unitas fuisse; hoc est, nos sic illas adumbrare cogitando, velut divisas, et postea

1 I *Cor.* VIII, 6.— 2 Tom. IX *Bibl.*

convenientes in unam personam. Non tamen significavit uspiam, duas illas ipsas divisas a se invicem aliquando fuisse. Minime autem est consequens ex eo, quod prius natura, vel ratione, et cogitatione nostra unum altero dicitur, idipsum in re esse quod in nostra consideratione versatur; ac duas affirmare personas, et supposita a se mutuo separata; pro eo quod unam naturam separatim ab altera intellectione nostra delineamus. Hoc enim existimare, est ratione, communique sensu destitutum esse. Nam sexcenta id genus quotidie philosophorum, ac theologorum in scholis audiuntur: velut cum Patrem priorem cogitamus Filio, et hunc utrumque Spiritu sancto: aut divinas proprietates ab essentia, et a se invicem cogitando dividimus. Sed vide capita illa duo nostra, ubi quod hic necesse dictu erat antevertimus.

Observatio. XVI. Tertia nunc Anonymi superest ἐπίστασις qui considerari jubet, «Cyrillum reprehendere Nestorianos, quod solam unitionem secundum personam agnoscerent; unitionem vero secundum naturam rejicerent; ut patet ex libro *de recta fide ad Reginas*[1]: Cyrillum vero eodem libro statuere, Verbum carni unitum esse secundum naturam; et Christum Jesum assumptum esse in unam Deitatis naturam. Ex quibus manifeste liquet, Cyrillum credidisse, Verbum, et humanitatem unita esse non tantum in unitatem personæ, sed etiam in unitatem naturæ. »

Tertia Anonymi observatio explodiur.

Hæc Anonymi ratiocinatio futilis, et irrita esse convincitur ex iis, quæ supra capite secundo, de hypostasi, et unitione *secundum hypostasim*, ex Cyrilli mente proposuimus, itemque de unitione secundum naturam: quibus si adjungas ea, quæ de unitione secundum personam ex Nestorii opinione diximus libro tertio, capite tertio[2], nihil erit in eo, quod objectum est ab Anonymo, non explicatu facile. Meminerit tantum eruditus lector, ἕνωσιν τὴν κατὰ φύσιν, et καθ' ὑπόστασιν, non esse qualem iste somniat, qua una fit ex duabus natura, sed veram, solidam, et naturalem, qua fit unum aliquid per se, proprieque dictum, non σχέσει sola, et habitudine *morali*. Etenim naturale id appellatur non solum quod ad rei essentiam, et τὸ τί ἦν εἶναι, sive *quidditatem* pertinet, sed etiam quidquid ex interioribus naturæ principiis, causisque proficiscitur: ut sunt accidentia quædam propria; tum existendi modi, et alia, quæ licet extra *notionem*, et ut vocant, *conceptum essentiæ* cujusque rei sint, ex hac tamen profluunt, et eam comitantur, afficiunt, ac modificant. Sic existendi proprietas, quem τρόπον τῆς ὑπάρξεως Græci nominant, Latini *subsistentiam* et *hypostaticam*, aut *personalem proprietatem*, naturale est aliquid substantiæ. Ideo Verbi et humanitatis conjunctio καθ' ὑπόστασιν facta eadem et κατὰ φύσιν vocatur; non modo cum ὑπόστασις pro natura reipsa existente sumitur, ut ab Cyrillo usurpatam esse illic ostendimus, sed etiam cum personam significat: quippe τὴν κατὰ φύσιν, id est *naturalem* unitionem intelligimus, non inquæ naturis fit ipsis, et quæ unam ex ambabus naturam efficit, sed quæ in naturali proprietate fit; hoc est in modo subsistendi Verbi proprio, qui re idem est cum essentia, a qua ἐπινοίᾳ sola distinguitur. Hinc Alcimus Avitus epistola secunda, « assumptum hominem in divinitatis naturam transiisse dicit. »

Quamobrem etsi vox ὑπόστασις, si ad vivum ista resecemus, et, ut scholæ loquuntur, *formaliter*, paululum diversa significatione accepta sit ab Cyrillo, quam ab reliquis deinceps Græcis, Latinisque theologis, quod ille naturam, ut dixi, reipsa cohærentem, et existentem ita nuncuparit; hi vero, personam, et naturam, qua ultimo complemento est affecta: nihilominus utraque ratio in idem recidit, et utrobique *unus* duntaxat ex illa conjunctione, non *unum*, exstare conceditur, hoc est una persona, et subsistentia, non natura una, vel essentia.

XVII. Nec est prætereunda Anonymi impostoris hallucinatio, qui hoc ab Cyrillo scriptum objicit, « Christum Jesum assumptum esse in unam deitatis naturam: » unde conclusionem ita nectit: « Sicut in definitione concilii Chalcedonensis, hæc verba; *Utraque natura, scilicet divina, et humana, concurrunt in unam personam et hypostasim;* sic explicantur ab omnibus; natura divina verbi, et humana constituunt tantum unam personam, et hypostasim; ita etiam hæc verba Cyrilli, *Christus Jesus est assumptus in unam Deitatis naturam*, sic debent explicari, humanitas Christi assumpta a Verbo, et Verbum ipsum, constituunt unam naturam deitatis; atque adeo humanitas assumpta est, juxta Cyrillum, non tantum in unitatem personæ, sed etiam in unitatem naturæ deitatis. » Anonymi impostura.

1 Tom. V, par. II.— 2 § 14.

Antequam de errore dico, et falsa Cyrilliani loci illius interpretatione; paululum stupiditatem hominis, et attonitæ mentis vertiginem admirari libet, qui eum sensum Cyrilli verbis subjicit, quem nulla humana ratio potest consequi, et hanc illi affingit opinionem, quæ seipsam collidit, et evertit. Cyrillus, inquit, asserit, « Jesum assumptum esse in unam Deitatis naturam. Hoc est, humanitatem Christi, et Verbum ipsum constituere unam naturam deitatis. » Primum Jesus Christus non est assumptus a Verbo, quod tamen necessarium est, ut cum Verbo naturam unam deitatis efficiat. Etenim nihil in deitate fieri, aut innovari potuit, nisi per assumptionem. Atqui Jesus Christus non solam humanam naturam significat, sed Verbum ipsum cum ea copulatum, et utramque simul naturam exprimit. Falso igitur, et insulse Jesum Christum assumptum esse dicit in unitatem naturæ, ita ut ex assumpto Christo, et natura divina una sit natura facta. Nam Christus perinde divinam, atque humanam complectitur. Itaque sic Anonymi enuntiatum illud habet, ac si diceret, *divinam*, *et humanam naturam assumptam esse in unitatem divinæ naturæ* : quæ βαττολογία est ineptissima.

*Battologia.*

Deinde perabsurda est ista collectio; *humanitas Christi*, *et Verbum ipsum constituunt unam naturam deitatis*. Siquidem natura deitatis simplicissima est et compositionis expers, nec humanitatem habet admistam: alioqui non minus Pater, et Spiritus sanctus incarnati, et homines facti essent, quam Verbum ipsum: quoniam tribus est ex æquo communis deitas. Sed neque vel deitas, vel humanitas potest illa natura censeri, quæ humanitatis assumptione, accessioneque degeneravit in tertiam ab utraque diversam: quemadmodum natura hominis ex anima constans et corpore, neutrum est, si proprie loqui volumus, sed tertium quiddam. Neque corpus ex elementis quatuor compositum ignis est, aut eamdem cum eo naturam habet.

*Cyrilli locus ab illo non intellectus exponitur.*

Quænam igitur est Cyrillianæ illius opinionis ratio ex Anonymi interpretatione? aut quomodo consequens est ex eo, quod illum dixisse fingit, *humanitatem Christi assumptam a Verbo fuisse*, ut una ex utraque deitatis natura constituta sit? Atqui alibi, ut jam vidimus, et dicturi sumus postea, sic ille Cyrillum exponebat, ut ex duarum concursu naturarum unam aliquam tertiam fieri dissimilem ambarum adstrueret: quod omnino necesse est fieri, si est una natura Christi ex duabus composita, ut nugatur Anonymus.

XVIII. Nunc Cyrilli locum expediamus, quem ab isto minime intellectum diximus. Ibi, prout totius libri est argumentum, probare studet Cyrillus, Christum Dominum non esse nudum hominem, sed Deum: atque hoc ex illis Apostoli verbis adstruit: *Nobis unus Deus Pater*, *ex quo omnia*, *et nos in illum*, *et unus Dominus Jesus Christus*, *per quem omnia*, *et nos per ipsum*[1]. Hic enim Christus una cum Deo Patre in unam divinitatis appellationem, ac naturam assumitur: ex quo conclusa ratione, Deus esse monstratur. Verba Cyrilli: « Si solum unus est Deus, inquit, non est alter præter ipsum; assumitur autem in unam illam deitatis naturam unus Christus Jesus per quem omnia; consequens est, hunc esse Deum, qui consubstantialis Patri secundum divinitatem intelligitur etiam quando appellatus est Jesus Christus; cum videlicet ex muliere genitus est. Observandum est porro, Apostolum, cum nominasset Jesum Christum, statim dixisse, omnia per ipsum facta esse, ut ostenderet, unum duntaxat esse filium, secundum dispensatoriam unitionem[a]. » Hinc evidens est, quod Cyrillus dixit, « Jesum Christum assumptum esse in unam divinitatis naturam, » hunc habere sensum, annumeratum esse Christum Deo Patri, ac perinde Deum esse nominatum, et ei attributam divinitatis naturam, quod idem valet, atque usitatum illud postea, « unum esse Christum de Trinitate, vel unam personam: » ac turpissime hallucinatum fuisse Anonymum, qui assumptionem istam putavit esse, unitionem humanæ naturæ cum Deo.

Et hactenus quidem prima discussa est Anonymi ratio, qua Cyrillum Apollinaristam, et Eutychianæ auctorem hæresis fuisse, probare studuit; reliquæ sunt quinque; quarum nonnullæ jam in antecedentibus explicatæ, dissolutæque sunt. Referemus tamen deinceps universas, et de singulis quod necesse videbitur exponemus.

*a* Cyrill. *de Recta fide.* Εἰ μόνος εἷς ἐστι θεὸς, καὶ ἕτερος παρ' αὐτὸν οὐδείς· συμπαραλαμβάνεται δὲ εἰς τὴν μίαν τῆς θεότητος φύσιν ὁ εἷς Χριστὸς Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα· θεὸς οὖν ἄρα ἐστὶν ἐν ὁμοουσιότητι τοῦ πατρὸς, νοούμενος θεϊκῶς, καὶ ὅτε κεχρημάτικεν Ἰησοῦς Χριστὸς, γενόμενος ἐκ γυναικός. ἐπιτηρῆσαι δὲ χρὴ, ὅτι Χριστὸν Ἰησοῦν ὀνομάσας, δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γενέσθαι φησὶν, ὡς ἑνὸς ὄντος υἱοῦ καθ' ἕνωσιν οἰκονομικήν.

1 I *Cor.* VIII, 6.

## CAPUT X.

*Reliquæ Anonymi contra Cyrillum rationes examinantur.* 1. *Imprimis quarta, quod Cyrillus ex Verbo et humanitate unam naturam incarnatam fieri dixit, similiter atque ex anima et corpore una hominis natura coalescit.* 2. *Similitudines non omni ex parte congruere.* 3. *Quid in illa comparatione, qua cum homine composito Christus confertur, antiqui spectaverint, variis ex eorum sententiis ostenditur; nimirum non unam naturam in Christo; sed unam personam, vel unum Christum in duabus naturis existere. Reliquæ Anonymi duæ rationes refelluntur.*

Aliæ Anonymi rationes refutantur

I. Secunda Anonymi ratio ex locis illis Cyrilli petitur, in quibus unam hypostasim Christi asserit, et naturas καθ' ὑπόστασιν unitas esse. Hypostasim porro ab Cyrillo pro natura sumi multis ex eo depromptis sententiis affirmat. Verum de hac re uberrime hucusque disputatum est, et Cyrilli mens ususque vocabuli istius explicatus, capite præsertim secundo; quo minus hic attinet in iisdem repetendis tempus consumere.

Tertia vero ratio ludicra est, neque nostram operam meretur. Cyrillus, ait Anonymus, Verbum et humanitatem ait εἰς ἕν, id est *in unum* concurrisse. Atqui sicut ὁ εἷς, id est, *unus*, unam personam: sic τὸ ἓν id est *unum*, naturam significat. Respondemus, interdum τὸ ἓν in neutro genere qualemcumque tandem unitatem exprimere, et universe accipi: ut εἰς ἕν τι συνδρομὴ sit conventio, et concursus ad unum aliquid constituendum. Est autem una persona unum aliquid. Itaque stolidum est in istis tricari, et otio ac patientia lectoris abuti.

Quid sibi velit comparatio Verbi cum homine.

Quarta porro argumentatio, qua Cyrillum Eutychianæ probat auctorem hæresis fuisse, ex iis locis texitur, quibus asserit, « ex Verbo et humanitate factam fuisse unam naturam filii incarnati, sicut ex corpore et anima una fit natura humana. » Cujusmodi loca quamplurima colligit Anonymus; quorum major pars sparsim, uti res ferebat, in superioribus libris, et capitibus est descripta. Ut autem illa minime repetam, et quæ de hac Christi ex Verbo et humana natura compositi cum homine comparatione pluribus in tertio libro dicta sunt[1]: unum illud imprimis adversus Anonymum præscribam, vel potius contra Severum impurissimum hæresiarcham, a quo hanc ille calumniam didicit, ut ex iisdem Cyrilli testimoniis concluderet, unam Christi naturam esse compositam, sicut est hominis una natura ex anima, et corpore conflata: ut refert Anastasius Sinaita[2]. Hoc igitur adversus utrumque ex æquo detestabilem opponam; pessime ab istis colligi ex Cyrilli sententiis omnibus, quas afferunt, talem hujus opinionem exstitisse. Etenim si quam naturam intellexisset effici ex duabus illis, tanquam partibus componentibus, tertiam et compositam; non illam Cyrillus appellaret *naturam Verbi incarnati*, vel *incarnatam:* ut capite octavo libri hujus observavimus[3]: sed naturam Christi vocaret. Quemadmodum natura hominis ex anima et carne composita non dicitur natura animæ incarnata, id est *caro facta*: neque *natura animæ incarnatæ*, sive *carnis factæ*. Quippe animæ natura sive in carne, sive extra carnem eadem est, ac prorsus immutabilis; neque componitur ex carne et seipsa.

Atqui Cyrillus, ut ait Leontius, « non dixit naturam unam Christi incarnatam: sed naturam unam Dei Verbi incarnatam[a]: » et hac posteriori voce, naturam expressit alteram: ut ambas in Christo naturas significaret, easdemque perfectas, ut alibi dictum est[4]. Sed neque naturam unam ex Verbo, et humana natura vel effectam, vel compositam dixit alicubi Cyrillus: cum ita passim de homine loqui consueverint, ex anima et corpore unam effici et componi naturam hominis perinde atque personam.

II. Non est ergo eadem utrobique compositionis ratio; nec ex omni parte similitudo ista convenit: quod in omni comparatione, et assimilatione rerum quarumlibet usuvenit: et hoc suus cuique communis sensus, ac diligens singularum contemplatio persuadere potest. Ac profecto, ut est Anonymi, et similium nebulonum ratiocinandi vis et institu-

Omnis comparatio non nimium urgenda.

a Leont. *de Sect.* cap. viii. Οὐ γὰρ εἶπε τοῦ Χριστοῦ μίαν φύσιν σεσαρκωμένην· ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην.

1 Cap. ix et x.— 2 Anast. in Ὁδηγῷ c. xviii.— 3 § 6 et seq.— 4 Lib. IV, c. vii.

tum, nullum Christianæ fidei dogma, neque divinarum rerum ulla jam explicari, aut illustrari similitudine aliqua poterit, quin eadem ac Cyrillo, importari calumnia possit. Imo latius diffundetur hæc pernicies, ut humano jam sermone declarari res nulla queat, cum hoc sine aliarum rerum similium collatione vix fiat. Docet istud ipsum pluribus Joannes Chrysostomus, et exempla, similitudinesque de rebus petitas sic accipi vetat, tanquam per omnia quadrent, et paria faciant: alioqui quamplurima secutura stulta et absurda probat[a]. Idem et Gregorius Nyssenus observat in libro *Catechetico*; ubi exemplo ignis ligno, vel alteri materiæ adhærentis explicat divinæ naturæ cum humana conjunctionem; ac ne quis ex eo, quod ignis corpus illud, in quo inest, consumit, ac depascitur, simile aliquid in suscepta carne fieri a Verbo suspicetur, admonet, ab illa comparatione detrahendum esse quidquid est disconvenientis, et absurdi: et id solum arripiendum quod decens et consentaneum est[b].

Sic Theorianus in *Legatione Armeniaca*[1], cum Catholicus Armeniæ Monophysitarum hæresim propugnans, idem, quod illius sectæ homines consueverant, opponeret exemplum unius hominis naturæ, ex anima et carne coagmentatæ, idque passim a sanctis commemorari solere diceret; nec pateretur ex illa similitudine decerpi aliquid, quod conducere videretur, aliud omitti: ita, inquam, instanti hæretico, uti nunc facit Anonymus; respondet Theorianus, morem hunc esse Scripturæ, ut non omnes similitudinum partes ad propositum accommodare curet; quod si quis instituat, tum innumera sequi ridicula, et absona.

*Viæ dux.* Non aliter quoque Anastasius Sinaita in libro, qui ὁδηγὸς inscribitur, Severum hæreticum ex eodem argumentantem hominis exemplo silere jubet: « Non enim exempla cum rebus exæquari; ut cum Christus vermis, leo, aut ovis appellatur, etc. quarum tamen similitudo secundum naturam, ac substantiam minime constat[c]. »

Hoc adeo tum in cæteris, ut dixi, fidei nostræ mysteriis res ipsa demonstrat: tum maxime in omnium præstantissimo, et abstrusissimo Trinitatis dogmate: ad quod explicandum quam multa diversis ex rebus non solum spiritualibus, sed etiam corporeis, et plerumque vilissimis, exempla ducuntur? quæ si quis ad vivum resecare velit, et omni ex parte comparare, in quamplurima revolvetur impia, et infanda. Ita quippe Sabellii perfidiam in usitato illo triplicis in anima rationali exemplo facultatis corroboratam inveniet; ut perinde una esse dicatur persona Dei, sicut animæ una est hypostasis.

Vide Epiphanium[2], qui Apollinaristarum cavillationes ex eadem regula coercet; nec similitudines quadrare penitus, Scripturis testibus affirmat. Sic etiam Basilius epistola XLIII[3], cum Iridis similitudinem adhibet ad Trinitatis explicandum mysterium, simili cautione est usus.

III. Quod igitur in illa similitudine hominis ex anima, et corpore constituti quærendum esse; et cujus assumi eam causa solere consentiunt antiqui omnes Patres, istud est potissimum, ut unum aliquid proprie, vereque, ac substantivum, et naturale sciremus ex Dei, et hominis copulatione fieri; non extrinsecus duntaxat applicata, et adhærente natura hominis, quasi veste quadam, aut domo: sed ad interiorem unitionem assumpta: ut ex utroque constet unus Christus, Dei et hominis filius, ideoque Deus et homo verus, et ejusdem cum Deo Patre, ac matre femina substantiæ, quod cum in unica, quamlibet ex partibus integris manentibus composita natura, neque fieri possit, neque mente percipi, ut antea demonstravimus: hoc solum reliquum est, ut existat ex ambobus substantive copulatis unus ille Christus; hoc est una persona in duabus naturis subsistens. *Quid in comparatione, q[uum] cum homine composito Christus confertur, veteres spectaverint.*

Hunc similitudinis illius usum indicant, approbantque Græci, Latinique Patres omnes, quos in plerisque libris operis hujus, auctores citavimus: e quibus paucos hic referemus:

a Chrysost. hom. XXVI in I *ad Cor.* v, 25. Μὴ τοίνυν κατὰ πάντων δέχου τὰ παραδείγματα. ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ πολλὰ ἐντεῦθεν ἀπαντήσει χαλεπὰ ἁμαρτήματα.

b Greg. Nyss. lib. Cat. c. x. Καὶ μηδεὶς τὸ φθαρτικὸν τοῦ πυρὸς συμπαραλαμβανέτω τῷ ὑποδείγματι· ἀλλ' ὅσον εὐπρεπές ἐστι μόνον ἐν τῇ εἰκόνι δεξάμενος, ὃ ἀνοίκειον, καὶ ἀπεμφαῖνον ἀποποιείσθω.

c Anast. cap. XVIII. Ὅτι οὐκ ἐξομοιοῦνται τοῖς παραδέγμασι τὰ πράγματα. ἐπεὶ καὶ σκώληξ εἴρηται ἐν τῇ γραφῇ τύπος τοῦ Χριστοῦ εἶναι, καὶ λέων, καὶ πρόβατον, καὶ ἀρνίον, καὶ φοίνιξ, καὶ μῆλον, καὶ κρίνον. ἀλλὰ μὴν οὐδὲν τούτων κατ' οὐσίαν ἐξομοιοῦται φυσικῶς. Vide et cap. XIX.

1 Tom. XI *Bibl.*— 2 Hær. LXXVII, § 33.— 3 Basil. tom. II.

**Gregorius Nazianzenus in priore *ad Cledonium* epistola eadem usus comparatione cum homine, asserit non existere filios duos. « Naturæ quippe duæ sunt, Deus et homo : quandoquidem anima etiam et corpus totidem sunt naturæ : at non filii duo, neque dii sunt duo. Non enim illic homines sunt duo [a]. » Eadem omnino Cyrillus, ac frequenter usurpat. Velut in tertio libro *contra Nestorium*, cum ejus συνάφειαν, et fucatam conjunctionis speciem redarguens : « Quid tu, inquit, o bone vir, facis ? Prorsus unus est homo, qui rerum potitur ; etsi ex duobus compositus esse videatur : anima, inquam, et corpore. Cur igitur frustra nugaris ; gestantem, et gestatum, latentem, et apparentem nominans, et tanquam alterum cum altero simul adorare te confitens ; et unitionis modum dedecorans, cum divinæ litteræ unum nobis prædicent Christum, et Dominum, Verbum scilicet a Patre genitum, cum propria carne [b] ? »**

IV. Eodem respexit Gelasius Papa in libro *adversus Eutychem, et Nestorium* : « Numquidnam cum homo ex anima constet, et corpore, inquit [1], quorum duas naturas esse non dubium est, non adunatione naturali una persona, et unus est homo ? Amplius dicimus ; certe et interiorem hominem, et exteriorem Scripturæ divinæ sæpe testatur auctoritas : et tamen non ideo duo homines in uno ; sed una persona, et unus est homo, etc. Quanto magis in illa ineffabili adunatione indivisibili, nunquamque solvenda, sicut salva proprietate utriusque naturæ, ex quibus hoc mysterium constare non dubium est, et sine quibus constare non posse manifestum est ; sicut una eademque persona est Domini nostri Jesu Christi ; sic integer, sic unus, sic verus Christus est. » Ecce tibi Gelasius Papa contra Monophysitas unius compositæ naturæ defensores, pro duabus disputans, *unitionem* earum in Christo *naturalem* non dubitavit dicere. Qua fronte igitur ad calumniandum Cyrillum illud Anonymus profert, quod ἕνωσιν φυσικὴν eamdem conjunctionem vocavit ? cujus appellationis rationem supra reddidimus. Quam et Ecclesiæ Illyricianæ synodica epistola *ad Symmachum* [2], ex Leonis Papæ, et Chalcedonensis concilii decretis explicat, cum illam « duarum substantiarum, aut naturarum unitatem vocat in una eademque persona, et unius substantiarum magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi. » Hinc enim liquet, *naturalem unitionem* dici, non quod unam ex ambabus naturam facit : sed quod naturarum duarum in unam eamdemque personam, sive in unum Christum Deique filium nexus est, ac vinculum. Quare nihil aliud vel Cyrillus ipse, vel alii Patres in exemplo illo persecuti sunt, quam ut adversus Nestorianam hæresim docerent, quod eadem Synodica pertexit, « unam scire personam, et substantiarum inseparabilem unitatem, ex duabus substantiis, et naturis, et in duabus substantiis, et naturis. » Vide Eulogium Alexandrinum apud Photium codice ccxxx, qui ad hoc tantum adhibitam hanc esse similitudinem ait ab Cyrillo, ut τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν ostenderet. Vide et S. Thomam in opusculo tertio *contra Græcos*, capite sexto. Hunc Cyrilli consensum cum synodo Chalcedonensi, « in unum ex ambabus naturis Christum et Filium, non evacuata, aut sublata diversitate naturarum per conjunctionem, » accurate Vigilius exponit in calce libri quinti et ultimi *contra Eutychem* : et ab utrisque traditum, ac defensum esse dicit, « Utrasque naturas in una persona convenisse : nec in duas personas divisum, sed unum eumdemque esse Christum. Unum, inquam, ex ambobus, scilicet naturis, Christum filium. » Denique, « divinitatem et humanitatem simul nobis effecisse unum Dominum Christum et filium. »

*Unitionem naturalem.*

*Secundum hypostasim unitionem.*

V. Quin idem Vigilius in illo ipso quinto libro, similitudinem hominis ex anima et carne compositi purgat ab æmulorum, obtrectatorumque calumniis, et quid in illa spectandum sit docet. « Siquidem negari non potest, ait [3], ut superius dixi, hominem ex duabus constare naturis, animæ scilicet, et carnis. Nemo tamen nisi insipiens, et totius rationis expers, recte hominem dixerit duas habere personas : aut quia rursus una est hominis persona ; recte opinatus sit unam

*a* Naz. or. li. Φύσεις μὲν γὰρ δύο θεὸς, καὶ ἄνθρωπος· ἐπεὶ καὶ ψυχὴ, καὶ σῶμα. υἱοὶ δὲ, οὐ δύο, οὐδὲ θεοί. οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄνθρωποι.

*b* Cyrill. lib. III *contra Nest.* Τί δρᾷς, ὦ οὗτος, λέγων ; εἷς ποῦ πάντως ἄνθρωπός ἐστιν ὁ κρατῶν, κἂν ἐκ δυοῖν ὁρᾶτο συγκείμενος, ψυχῆς δὴ λέγω, καὶ σώματος. τί τοίνυν ἡμῖν εἰκῇ βατταρίζεις, φοροῦντα, καὶ φορούμενον, κεκρυμμένον, καὶ φαινόμενον ὀνομάζων, καὶ ὡς ἕτερον ἑτέρῳ συμπροσκυνεῖν ὁμολογῶν, καὶ τὸν τῆς ἑνώσεως ἀτιμάζων τρόπον· ἕνα Χριστὸν, καὶ κύριον ἀποφαινούσης ἡμῖν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, μετὰ τοῦ ἰδίου σώματος;

1 Gelas. t. IV *Bibl.*— 2 Tom. III *Bibl.*— 3 Vig. t. IV *Bibl.*

esse carnis, animæque naturam. Non esse autem unius naturæ corpus et animam, Salvator in Evangelio docuit, dicens : *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* Quid ergo inauditum, quid a Scripturis canonicis alienum, et peregrinum, ut sicut credimus, et experimur, unum esse hominem animam rationabilem, et carnem : ita credamus unum esse Christum Deum, et hominem, sicut Apostoli docuerunt, et sicut nobis viri Apostolici tradiderunt ? » Theorianus in *Legatione ad Armenos* diserte accurateque rationem similitudinis illius exposuit ex Cyrilli sententia. « Exemplum, inquit, istud nostræ compositionis ad hoc solum B. Cyrillus assumpsit, ut ostenderet, fieri pose, ut ex duabus, ac differentibus naturis una fiat hypostasis : quemadmodum ex anima et corpore Petrus, exempli causa, vel Paulus. Cum enim adversus Nestorium contenderet, qui impossibile esse dicebat ex differentibus naturis unam hypostasim confici; ideoque in duos Christos, et duos filios, unum Christum, et individuum stulte partiebatur, illud exemplum hominis in medium adduxit, ut monstraret, sicut ex anima et corpore unus existit homo : sic ex divinitate, et humanitate unum esse Christum [a]. »

Idipsum et quinta synodus canone octavo præscripsit, decrevitque, unum ex duabus naturis Christum, non unam naturam existere, ex Patrum sententia.

Hæc fuit itaque causa cur Cyrillus similitudinem illam hominis tam sæpe contra Nestorium opposuit, ne divisi a se invicem crederentur Deus et homo; sed ut unus per se proprieque Christus, unusque Dei filius adversus profanam illius separationem haberetur, de quo vide iterum Cyrillum libro secundo *contra Nestorium* [1], et Etherium ac Beatum adversus Elipandum [2].

Quod si hæreticus eo nomine censendus est Cyrillus, quod ejusmodi exemplo ad explicandam tanti proprietatem usus est, nihil jam causæ sit, quin eadem damnatione plerique omnes veterum implicentur, qui similitudinem istam adhibuerunt : ut Gregorius Nazianzenus [3], Theodoretus [4], Hilarius [5], Augustinus [6], Leo Papa [7], Vigilius [8], Vincentius Lirinensis. Bernardus [9], Anastasius Sinaita [10]: Theorianus, Etherius ac Beatus [11], et innumerabiles. Ipse adeo Nestorius [12], quem Anonymus sacrilega temeritate Cyrillo, et Ephesino concilio, totique adeo anteponit catholico nomini, idem usurpavit exemplum.

Quintum Anonyi argumen tum ex communi tione idiomatu petitum

VI. Quintum genus argumentationis, quo Cyrillum hæresis auctorem Eutychianæ fuisse probat Anonymus, ex mutua proprietatum, et attributorum communicatione petitur : nominatim vero iis illum sententiis oppugnat, in quibus carni, hoc est humanæ naturæ, quæ sunt divinitatis propria tribuere videtur : cujusmodi sunt, ubique esse; omnium habere scientiam; eadem, quæ divinitati adhibetur, adoratione affici : easdem quoque cum divinitate operationes habere; quæ singula fere proprias et separatas disputationes requirunt, quas suis locis reddemus. Nam quod ad proprietatum communionem universe attinet, ea libro quarto copiose pertractata est. Nunc unum, aut alterum argumentum Anonymi contra istam proprietatum mutuam participationem ex Cyrilli collectum sententiis paucis diluendum est.

Regul commun cationi idiomatu

Imprimis ergo Cyrillum ait in plerisque illis locis, quos attulit; « statuere disertis verbis communionem illam proprietatum inter naturas etiam in abstracto : quod est hæreticum. » Ut cum dicit, « facta esse Verbi propria quæ sunt humanitatis; rursumque humanitatis propria, quæ sunt ipsius Verbi. » Sed perfacilis est responsio ex illis regulis, quas communioni idiomatum exprimendæ libro quarto præfiximus, sexta videlicet, et septima : quarum prior communionem illam non *secundum formam*, sive in *sensu formali* fieri statuit; sed *secundum materiam*, sive *in sensu materiali* : ut cum *homo Deus*, vel *Deus homo*, sive *Verbum caro factum* dicitur, non sic intelligi debeat, tanquam natura ho-

*a* Theor. tom. II *Bibl.* Τὸ παράδειγμα τῆς καθ' ἡμᾶς συνθέσεως εἰς τοῦτο μόνον ἐλήφθη τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ, εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι δυνατόν ἐστι, ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων μίαν γενέσθαι ὑπόστασιν· ὥσπερ ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος ὁ Πέτρος τυχόν, ἢ ὁ Παῦλος. τῷ γὰρ Νεστορίῳ μαχομένῳ (for. μαχόμενος) ἀδύνατον λέγοντι ἐκ διαφόρων φύσεων μίαν γενέσθαι ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο Χριστοὺς, καὶ δύο υἱοὺς τὸν ἕνα Χριστὸν, καὶ ἀμέριστον ἀφρόνως καταμερίζοντι, ἤγαγε τὸ παράδειγμα τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι ὥσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἄνθρωπος εἷς, οὕτως ἐκ θεότητος, καὶ ἀνθρωπότητος εἷς Χριστός.

1 Tom. VI.— 2 Lib. I, t. IV *Bibl.* col. 491.— 3 Naz. Or. V.— 4 Theod. dial. II.— 5 Hil. l. X.— 6 Aug. *de Fide cont. Man.* cap. XXVI et *Enchir.* cap. XXXVI.— 7 Leo epist. XI.— 8 Vigil. lib. V.— 9 Bern. lib. V *Conf.* cap. IX.— 10 Anastas. in Ὁδηγῷ c. XIX.— 11 Tom. IV *Bibl.*— 12 Nest. Apud Car. t. VI.

minis ipsa Verbi naturam accéperit : aut vicissim hæc illam : sed ut de eodem supposito utcumque prædicetur. Posterior vero regula communionem proprietatum enuntiari vetat iis vocabulis, quæ naturam præcise significant ; quæ quidem *abstracta* nuncupantur. Quibus ex regulis hoc colligitur : naturarum quidem propria, hoc est quæ naturis insunt, de se mutuo prædicari, non tamen *abstractis* vocibus, sed *concretis*, si proprie et exacte loquimur. Itaque cum proprium sit humanitatis esse rationis particeps, esse morti obnoxium, esse corporeum ; recte dicimus Deum esse rationalem, esse corporatum, esse mortalem, esse loco circumscriptum ; vicissim quoque hominem hunc, qui Christus vocatur, asserimus esse Dei filium, esse æqualem Patri, esse sempiternum ; quæ omnia ratione subjecti, non formæ intelligenda sunt : ut sexta regula præcipit.

Ac nonnunquam Patres populari quodam usu loquendi, pro *concretis*, *abstracta*, contraque pro his illa solent accipere : ut *hominem* pro *humanitate : divinitatem* pro *Deo ;* ac vicissim Deum, et hominem pro naturis ipsis : quæ prout orationis series ipsa postulat, prudenter scilicet exponenda sunt, non calumnianda temere, nec ad hæresis crimen vocanda.

VII. Rursus instat Anonymus, et « Quæ habent, inquit, easdem proprietates, eadem attributa, et easdem operationes, illa sunt unum, et idem, si non in esse rei, saltem in esse naturæ ; atque adeo unam naturam constituunt. Sed Verbum, et humanitas in Christo, juxta Cyrillum, habent easdem proprietates, et eadem attributa, et easdem operationes. Ergo Verbum et humanitas in Christo, juxta Cyrillum, sunt unum et idem, saltem in esse naturæ, atque adeo constituunt unam naturam. » Hæc de Cyrillo Anonymi ratiocinatio ex iis illius testimoniis deducitur, quæ mutuam proprietatum communicationem inter naturas duas indicant. Itaque jam ad istam ibi, ubi de illa disputavimus, satis est responsum. Quæ eadem habent omnia illa, *ratione formæ*, ut paulo ante dixi, natura sunt idem ; quibus autem eadem conveniunt *ratione subjecti*, vel suppositi, neque natura sunt idem, nec unam naturam necessario constituunt. Atqui hoc posteriore modo se habent proprietates, operationesque naturarum, ex quibus constat Christus : ut cum diversæ sint, pro naturarum discrimine, quæ sunt illarum formæ, ac principia, uni eidemque subjecto κατ' ἀντίδοσιν tribuantur. Nam quod ad operationes attinet, olim adversus Monotheletarum hæresim catholica sancivit Ecclesia, non unam et eamdem esse naturarum ἐνέργειαν, sed duplicem : atque ut ex naturarum differentia operationum diversitas oritur ; sic ex harum discrimine, illarum quoque sequi differentiam, de quo pluribus postea.

*Per communicationem idiomatum.*

*Operationem.*

# CAPUT XI.

*Anonymi contra Cyrillum argumentatio ex Ibæ epistola, et Orientalium adversus illum testimoniis refellitur.* 1. *De Iba nonnulla declarantur.* 2. *Ejus epistola non est probata a Chalcedonensi synodo, tanquam catholica. Cur Facundus probatam asserat.* 3. *De Orientalium simultate cum Cyrillo: ex quo Anonymi* ἀλογιστία *redarguitur, præsertim cum iidem Cyrillum postea amplexi sint : maxime Theodoretus.* 4. *Theodoreti locus insignis, et judicium de Cyrillo.* 5. *Etiamsi capitula sua nunquam retractaverit; sed exposuerit tantum.* 6. *De Iba, et Facundo Hermianensi oppositis ab Anonymo : qui ex illis iisdem confutatur.* 7. *Duplex Ibæ error a Facundo notatus : primus, quod Cyrillum idem cum Apollinari sentire putaverit : alter quod capitula sua damnasse illum dixerit. De quo et sententiam mutavit.*

I. In sexta, eademque postremâ contra Cyrillum argumentatione scriptoris anonymi, specimen habes crassæ, et illiberalis inscitiæ, dum « Cyrillum probare contendit auctorem fuisse hæresis Eutychianæ ex veteribus Ecclesiæ doctoribus fide dignissimis. » Sunt autem auctores illi Ibas Edessenus, Gennadius Constantinopolitanus, Joannes Antiochenus, cum Orientalibus suis amplius quadraginta ; et Theodoretus. De quibus pauca sigillatim attingenda sunt, quæ frontem et ἠλιθίαν verberent insulsi criminatoris.

*Stuporem.*

De Iba nonnihil dixi in libro primo[1], ubi de tribus capitulis actum est ; fuit enim de tribus unum istud ; quod Ibas Edessenus episcopus, post concordiam initam inter

1 Cap. XVIII, parag. 7.

Cyrillum et Joannem Antiochenum, Orientalesque cæteros, epistolam scripserat ad Marim Persam; in qua Cyrillo, ejusque capitulis duodecim Apollinaristarum notam hæresis inusserat: tametsi de pace redintegrata, et mutato Cyrilli animo, veraque tandem ab eo suscepta fide gratulabatur. Quæ cum Ibæ objecta esset ab adversariis epistola in concilio Chalcedonensi, de Patrum sententia, post damnatam Nestorii hæresim, nec non Eutychianam, in integrum restitutus est. Legitur hæc epistola Græce una cum Ibæ historia in actione decima Chalcedonensis synodi[1], et in quinta synodo Latine, collatione sexta[2]: necnon apud Facundum libro sexto, capite tertio. Ex hoc Anonymus ea, quæ contra Cyrillum impotentius sunt scripta, colligit ad illius dehonestandam famam: et, quod caput est, eamdem epistolam « approbatam, et orthodoxam esse judicatam ait in concilio Chalcedonensi. »

Hæc epistola non fuit probata a synodo Chalcedonensi.

II. Verum de epistola quod asserit, eam in synodo Chalcedonensi tanquam catholicam probatam, id falsum est. Pauci quidam, ac duo, tresve de Patribus, qui secundum Ibam sententiam dixerunt, catholicam illius epistolam pronuntiarunt; ut Maximus Antiochenus, et si quis alius. Cæteri non epistolæ, sed personæ suffragati sunt, ea lata conditione, ut Nestorium, cujus hæresis suspectus erat, anathemate damnaret. Maxime vero ab iis criminibus, quorum in aliis synodis postulatus, et absolutus jam fuerat, quæque in Chalcedonensi rursus instaurata erant ab æmulis, illius decreto synodi vindicatus est: ut ex actis ipsis apparet, tum ex collatione sexta quintæ synodi[3]: Quæ quidem redarguit illos, qui « epistolam Ibæ a sancto Chalcedonensi concilio susceptam fuisse dicebant, verbis usi unius, vel duorum religiosissimorum episcoporum, qui in eodem sancto concilio convenerunt, quasi pro eadem epistola dictis, cum alii omnes non ejusdem facti sint voluntatis. »

Atenim Facundus illam ipsam epistolam ab synodo Chalcedonensi susceptam[4], et orthodoxam, ac catholicam esse judicatam affirmat. Addat et Liberatum diaconum *in Breviarii* capite decimo-tertio. Sed quæ ambobus illis ita sentiendi causa fuerit, vel turpiter nescivit Anonymus, vel flagitiose dissimulavit. Etenim uterque Africanus cum esset, et trium capitulorum propugnator vehemens, hæc eadem capitula quam maxime aliena videri voluit ab omni labe, ac reprehensione: eaque sacrosancta synodi generalis auctoritate, ac patrocinio tueri studuit. Verum cum in oculis sint acta illius synodi; major his habenda fides est, quam suspectis istis auctoribus, quos pro testimonio falsa dixisse indidem, unde illi sumpserunt, ostendimus.

De Gennadio Constantinopolitano episcopo, qui Anatolio successit, nihil habeo quod dicam. Hujus enim non exstat liber ille *contra Cyrillum*, ejusque capitula duodecim; ac Facundo merito diffidimus, qui in libris illis, quos pro capitulis tribus edidit, in laudandis auctoribus non semel hallucinatus est. Cujus rei tum suspicionem auget, tum culpam minuit, quod in præfatione causatur, *de mendositate codicum*, et *incuria translatorum*, unde illa testimonia transtulit. Hinc sæpius est factum, ut alienis nominibus libros quosdam inscriberet: ut non semel in superioribus animadvertimus.

Orientalium simultas cum Cyrillo, unde Anonymi inscitia redarguitur.

III. Jam quod Joannem Antiochenum, et Orientale apud Ephesum conciliabulum episcoporum quadraginta, imprimisque Theodoretum, adversus Cyrillum citat Anonymus; nescio risum magis an stomachum moveat erudito lectori, qui illorum temporum historiam attigerit, ac vel illa saltem delibarit, quæ de gestis Ephesinæ synodi capite octavo libri primi compendio perstrinximus. Quid enim stultius, quam contra Cyrillum testes producere Cyrilli tum, cum illa scribebant, quæ affert Anonymus, infensissimos, et implacabiles inimicos? Ubi judicium erat, vel communis potius sensus hominis, dum Orientalium istorum, qui ab Cyrillo, et legitima synodo pro suis meritis, et propter inauditam superbiam, et contumaciam, justa sententia perculsi, et exauctorati fuerant, falsas et virulentas calumnias, contra illos ipsos, a quibus damnati fuerant, in medium afferebat? Satin' putidum, ac ridiculum est, velle adversus Cyrillum, et œcumenicam totam synodum, imo contra universam Ecclesiam valere, quæ pauci schismatici in tumultuario ac furtivo suo conventiculo nefarie gesseruut, ac scripserunt: potius quam quæ Cyrillus, cum catholicis episcopis, hoc est cum œcumenico concilio vicissim adversus illos egit, ac scripsit? Præsertim cum Christianorum deinceps omnium, et ipsorum adeo, qui dissenserant, Joannis, Theodoreti, et Orientalium catholi-

1 Ep. I, t. III Conc. — 2 Tom. IV Conc. — 3 Syn. V, t. IV Conc. — 4 Init l. V, in VI, c. I et seq.

corum assensu et judicio, tum rata illa fuerint habita, et probata, quæ isti prius oppugnaverant, Ephesinæ acta synodi; tum horum conciliabulum, et in eo gesta et decreta, revocata penitus, et antiquata sint; nec ullam apud posteros vim, auctoritatemque consecuta. Atqui exstant Joannis istius epistolæ ad Cyrillum, et hujus ad illum vicissim amanter et honorifice post concordiam initam scriptæ: quibus sincere catholicæ fidei invicem sibi testimonium præbent. Theodoreti quoque ac Cyrilli mutuæ post illam procellam benevolentiæ, ac familiaritatis illustria monimenta relicta sunt in Theodoreti præsertim libris. Nam et adversus hæreticos, inter aliorum Patrum sententias, quas ad illos refellendos in dialogos suos congessit, Cyrilli non paucas descripsit: et in epistola quadam ad Dioscorum Alexandrinum, plura de se, et eodem Cyrillo memoriæ prodidit, quibus tum illa, quæ dixi, mutui in se amoris signa, officiaque commemorat; tum de Cyrilli integritate fidei nullis hæresis aspersæ maculis luculentissimum testimonium perhibet. Visum est igitur, ad propulsandam Anonymi calumniam, quædam ex illa Theodoreti epistola referre, quæ ad Cyrillum proprie spectant.

IV. Cum enim a malevolis quibusdam sparsus de Theodoreto rumor esset[1], Jesum Christum in duos ab illo dividi filios; idque Dioscorus Alexandrinus episcopus Domno Antiocheno significasset; Theodoretus ad Dioscorum purgandi sui causa scripsit: ac post fidei catholicæ professionem editam testatur se quæ de Incarnatione sentit, cum a Scriptura sacra, tum ab sanctissimis Ecclesiæ magistris, Alexandro ejusque successore Athanasio, Basilio, Gregorio, cæterisque didicisse, necnon ab Theophilo, et Cyrillo; quorum scriptis usum se ait ad convincendos hæreticos. « Siquidem eos omnes, inquit, qui Dominicæ carnis, et divinitatis differentiam negant, (Apollinaristas autem intelligit) ac nonnunquam divinam naturam asserunt in carnem esse conversam; alias vero carnem in divinitatis transiisse naturam, eximiorum istorum Patrum medicamentis curare studemus. Illi enim aperte tum naturarum duarum discrimen nos docent, tum divinæ immutabilitatem prædicant, ac Dominicam quidem carnem, divinam nominant, quoniam Dei Verbi caro facta est; hanc ipsam vero in divinitatis naturam conversam putare, tanquam impium respuunt. Quod ad beatæ porro memoriæ Cyrillum attinet, hunc litteras ad me sæpe scripsisse, credo non ignotum esse sanctitati tuæ. Quin idem libros suos adversus Julianum mittens Antiochiam; et alteram de *Emissario* lucubrationem, petiit ab Joanne Antiocheno tunc episcopo, ut illa sua scripta cum præstantibus communicaret Orientalis ecclesiæ magistris. Quibus litteris impulsus beatus Joannes libros istos ad me misit, quos cum legissem, admiratus sum, atque ad beatæ memoriæ Cyrillum litteras scripsi, et vicissim ille rescripsit, ac diligentiam, et affectum in se meum commendavit, et apud nos adhuc istæ litteræ servantur[a]. »

Theodoreti judicium de Cyrillo.

V. Hic Theodoretus, qui cum Orientalibus suis ab Cyrillo ante dissenserat, et in Ephesino conciliabulo sententiam in eum tulerat, ac pars magna gestorum illic fuerat; ut qui omnes antecederet sacrarum litterarum scientia; simultate posita reique comperta veritate, Cyrillum eumdem mirificis præconiis attollit; eumque summis Ecclesiæ magistris, ac doctoribus annumerare non dubitat, hujus auctoritate, ac testimonio adversus Apollinaristas, quorum illi hæresim Anonymus impingit, utitur, ejusdem libellum ad Acacium episcopum *de capro emissario* collaudat. Quo quidem in libro prorsus eadem

[a] THEODOR. ep. LXXXIII. Τοὺς γὰρ τῆς δεσποτικῆς σαρκὸς, καὶ τῆς θεότητος τὴν διαφορὰν ἀρνουμένους, καὶ ποτὲ μὲν τὴν θείαν φύσιν εἰς σάρκα τετράφθαι λέγοντας, ποτὲ δὲ τὴν σάρκα εἰς θεότητος μεταβεβλῆσθαι φύσιν, τοῖς τῶν θαυμασίων τούτων ἀνδρῶν φαρμάκοις θεραπεύειν σπουδάζομεν. σαφῶς γὰρ καὶ τῶν δύο φύσεων ἡμᾶς τὴν διαφορὰν ἐκπαιδεύουσι, καὶ τὸ ἄτρεπτον τῆς θείας κηρύττουσι φύσεως· καὶ τὴν δεσποτικὴν σάρκα θείαν μὲν ἀποκαλοῦσιν, ὡς τοῦ θεοῦ λόγου σάρκα γεγενημένην, τὸ δὲ εἰς θεότητος αὐτὴν μεταβεβλῆσθαι φύσιν, ὡς ἀσεβὲς ἀπεκήρυξαν. ὅτι δὲ καὶ ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κύριλλος πολλάκις ἡμῖν ἐπέστειλεν, οἶμαι καὶ τὴν σὴν εἰδέναι σαφῶς ἁγιότητα, καὶ ἡνίκα δὲ τὰ κατὰ Ἰουλιανοῦ συγγράμματα εἰς Ἀντιόχειαν πέπομφεν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ εἰς τὸν ἀποπομπαῖον γραφέντα, τὸν μακάριον ᾔτησεν Ἰωάννην τὸν τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον, ἐπιδεῖξαι αὐτὰ τοῖς κατὰ τὴν ἑῴαν διαπρέπουσι διδασκάλοις, καὶ δὴ τοῖς γράμμασιν εἴξας ὁ μακάριος Ἰωάννης πέπομφεν ἡμῖν τὰς βίβλους. καὶ ἀναγνόντες ἐθαυμάσαμεν, καὶ ἐπεστείλαμεν τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κυρίλλῳ, καὶ ἀντέγραφε πάλιν ἡμῖν, καὶ ἀκρίβειαν ἡμῖν, καὶ διάθεσιν μαρτυρῶν. καὶ σώζεται παρ' ἡμῖν ταῦτα τὰ γράμματα.

[1] Theod. ep. LXXXIII, tom. III.

de Incarnatione, deque unius Christi, et duarum ab se mutuo differentium naturarum dogmate perscribit, quæ in libris *contra Nestorium*, et *in Defensione anathematismorum*, ac reliquis antehac editis commentariis tradiderat. Neque vero cum de Cyrillo Theodoretus ista scribebat : aut cum Joannes Antiochenus, Orientalesque cum eo cæteri pacem et amicitiam cum illo sanciebant, ac fidem ipsius approbabant; anathematismos suos, aliave scripta, quorum causa ab ejus se communione sejunxerant, retractarat, aut damnaverat Cyrillus, quod fieri profecto necesse fuit; nec alia conditione sarciri cum eo concordia debuit; si hæresi contaminati essent libri; multoque magis auctor illorum : et utrobique Apollinaris dogma lateret : ut stulte, imperiteque jactat Anonymus. At illud uti faceret nunquam adduci potuit Cyrillus; idque Paulo Emeseno sequestre pacis et Orientalium internuntio multum instante, præcise, ac constanter negavit; certus illorum communioni renuntiare potius, quam catholicam istis libris mandatam a se fidem abdicare.

Nunquam sua Cyrillus retractavit capitula.

Ridicula est igitur imperiti Anonymi temeritas, et ἀκρισία, qui Joannis Antiocheni, Theodoreti, et Orientalium testimoniis contra Cyrillum abutitur; quem eosdem illos postea constat, re accuratius perspecta, et animorum sedata perturbatione, sine ulla priorum dogmatum retractatione, atque in eadem, quam præ se semper tulerat, fide, in communionem accepisse; tum, quod caput est et vivum deinceps coluisse perpetuo, et mortui memoriam suis scriptis celebrasse.

*Stupiditas.*

VI. Et quoniam Ibam inter alios, Orientalem et ipsum episcopum, ejusque ex Facundo Hermianensi epistolam adversus Cyrillum in medium protulit, libet amborum auctoritate, hoc est domesticis ipsius Anonymi testibus, ejusdem vecordiam et impudentem calumniam refellere.

Ibas et Facundus Hermianensis invicem opponuntur ab Anonymo qui ab illis confutatur.

Libro quinto Facundus ex actis Œcumenicæ synodi Chalcedonensis refert[1], Ibam, accusantibus adversariis, quod Cyrillum hæreticum appellasset, et anathema ei dixisset, respondisse : « Ego postquam sua capitula interpretatus est, tantum abstineo ab anathemate viri; quia et litteras ab eo suscepi, et litteras ei direxi, et communicavit mihi, et communicavi ei[a]. » Quæ interpretatio Facundi paululum obscura, sic ex Græco reddenda est, « Ego vero tantum absum ab eo anathematizando, postquam sua capitula enarravit, ut et litteras ab illo acceperim, et ad eum vicissim miserim, » etc. Itaque Facundus hæc subjicit: « Non ergo negavit Ibas, quod hæreticum eum aliquando fuisse putaverit, sed hoc dixit, quia post unitatem factam abstinuerit ab anathemate viri. » Fatetur ergo se Cyrilli communionem, et amicitiam amplexum esse, postquam ille capitulorum suorum sensum, ac mentem suam interpretatus est.

Rursus Facundus item in sexto libro, duplicem Ibæ notat errorem ex ejus epistola : quorum priorem his verbis explicat[2]: « In primis sane fatendum est, hanc epistolam satis ostendere, quod reverendissimus Ibas, quemadmodum dictum est, cum Orientalibus, aliarumque provinciarum episcopis, intentionem dictorum B. Cyrilli minus intelligens, et suspicatus quod negaret in Christo differentiam naturarum, consequens judicavit, quia in Apollinaris dogma incidisset, qui non assumptione humanæ naturæ Deum Verbum credebat hominem factum, sed partem substantiæ ipsius Dei Verbi putabat in carnem esse conversam. Ob hoc igitur ibi subjecit, atque ait: Conscripsit enim et ipse similiter illi, id est Apollinari, quia ipse Deus Verbum factus est homo, tanquam non sit differentia inter templum, et inhabitantem in eo. »

Duplic... erro... Fac... not...

VII. Ac subinde Facundus falsam illam Ibæ, et Orientalium cæterorum fuisse suspicionem docet; et ab ea Cyrillum accuratissime defendit, eodem prorsus modo, quo hactenus nos illi patrocinati sumus adversus Anonymum. « Si autem venerabilis Ibas, inquit, alia ejusdem beati Cyrilli dicta legisset; aut sicut oportuit attendisset, invenisset procul dubio, quod ipse quoque contra Apollinarem, intentione, qua diximus, negaverit Deum Verbum hominem factum, et differentiam naturarum docuerit. Sed Nestorio respondens, qui unum Christum in duos filios dividebat, necesse non habuit de duabus

*a* In Chalc. syn. act. x. Ἐγὼ τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ, μετὰ τὸ ἑρμηνευσθῆναι αὐτοῦ τὰ κεφάλαια, ἀναθεματίσαι τὸν ἄνδρα, ὅτι καὶ τὰ γράμματα παρ' αὐτοῦ ἐδεξάμην, καὶ γράμματα αὐτῷ ἔπεμψα, καὶ κοινωνικόν με ἔσχε, καὶ κοινωνικὸν αὐτὸν ἔσχον.

1 Fac. l. V.— 2 Fac. l. VI.

naturis adversus eum evidentius atque expressius disputare. Quinimo, ne quam daret occasionem ejus erroris, parcius de naturarum discretione locutus est : ne cum ipse naturas distingueret, ille duas personas induceret. Audiebant itaque, vel relegebant verba dicentis Orientales Patres, neque animadvertebant ejus intentionem, secundum quam de verbis est judicandum : quia non magis quid dicatur attendendum est, quam cur quidque dicatur. »

Alterum Ibæ errorem Facundus observat, quod crediderit, Cyrillum, quando missam ad se ab Joanne Antiocheno, et Orientalibus formulam fidei per Paulum Emesenum episcopum accepit, et in gratiam cum illo rediit, capitula sua damnasse, et errorem pristinum emendasse : quod Ibas in epistola sua significat[1]. « Putaverat autem reverendissimus Ibas episcopus, ait Facundus, quod idem B. Cyrillus, directa sibi ab Orientalibus confessione, non communem fidem in ea cognoverit; sed proprium errorem correxit. Quod neque nos, neque sancta Chalcedonensis synodus approbavit.» Est autem diligenter animadvertendum, Ibam paulo aliter in epistola sua, quam anno post Ephesinam synodum, constituta jam pace, scripsit ad Marin, de anathematismis Cyrilli locutum esse ; aliter decimo nono post anno in Chalcedonensi concilio, cum ad judicum interrogata respondens, objecta sibi crimina dilueret. Nam in epistola diserte ait, Orientales episcopos, « cum Ephesum venisset, biduo post damnatum Nestorium, ac didicissent, in deponendo Nestorio, duodecim Cyrilli capitula, quæ veræ fidei erant adversa (paulo antea hæresi Apollinaris infecta esse dixerat) palam statuisse, ac comprobasse, iisque assensos esse tanquam veræ fidei consentaneis ; universos Orientis episcopos Cyrillum ipsum deposuisse; cæteros autem episcopos, qui capitula probarent, communione privasse[a]. » Hic aperte Cyrilli capitula hæretica, et damnanda judicat. At vero in Chalcedonensi synodo accusatori crimen istud objicienti, quod beatæ memoriæ Cyrillum hæreticum appellasset, respondet, non se recordari sic illum nominasse ; quod si forte tum hoc dixisset, quando Orientale concilium pro hæretieo illum anathemati subjecit, primatem se suum secutum. Sed instante Mara accusatore, hoc ab eo jactatum esse : « Nisi capitulis suis anathema dixisset ipse, non eum recepissemus ; » negavit sic se locutum : verum ita potius : « Nisi se ipse esset interpretatus, et Orientalis eum synodus recepisset, ego cum Primate meo, et Orientali synodo illum abnegarem[b].»

Negat se post Cyrilli mortem ita de eo, ejusque capitulis locutum, quomodo asserebant adversarii, ut diceret, Cyrillum anathema dixisse capitulis suis. Hoc enim esset capitula ipsa pro hæreticis, et damnatione dignis habere. Sed illud fassus est dixisse se, *nisi interpretatus esset capitula*, quod non est hæretica illa judicantis, sed eo sensu, quo eadem Cyrillus exposuerat, approbantis. Hæc ex Actis Chalcedonensis concilii, et ex Facundo paulo fusius explanavimus, ut ne Anonymus, imperitiam juxta, et temerariam de iis, quæ nescit, asseverandi licentiam suam impune ferret.

*a* Ibas in act. x. conc. Chalcedon. tom. III conc. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας τῆς τούτου καθαιρέσεως ἤλθομεν εἰς Ἔφεσον. καὶ μαθόντων ἡμῶν, ὅτι ἐν τῇ καθαιρέσει Νεστορίου, τῇ γενομένῃ παρ' αὐτῶν, τὰ δώδεκα κεφάλαια τὰ συγγραφέντα παρὰ Κυρίλλου, ἐναντία ὄντα τῇ πίστει τῇ ἀληθινῇ, ἀνέθηκαν, καὶ ἐβεβαίωσαν, καὶ συνέθεντο αὐτοῖς, ὡς τῇ ἀληθινῇ πίστει συμφωνοῦσι, πάντες οἱ τῆς ἀνατολῆς ἐπίσκοποι αὐτὸν Κύριλλον καθεῖλον, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τῶν συνθεμένων τοῖς κεφαλαίοις ἀκοινωνησίαν ὥρισαν.

*b* Ibid. Μάρας εἶπε· τὸν μακάριον Κύριλλον οὐκ ἐκάλεσας αἱρετικόν; ὁ θεοσεβέστατος ἐπίσκοπος Ἴβας εἶπεν, ἐπ' ἀληθείας λέγω οὐ μέμνημαι. εἰ δὲ καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν, ὅτε ἡ ἀνατολικὴ σύνοδος ὡς αἱρετικὸν ἀναθεμάτισεν, ἐξηκολούθησα τῷ ἐξάρχῳ μου. Μάρας εἶπεν· οὐκ εἶπας, ὅτι εἰ μὴ ἀναθεμάτισε τὰ κεφάλαια αὐτοῦ, οὐκ ἐδεξάμεθα αὐτόν; ὁ θεοσεβέσατος ἐπίσκοπος Ἴβας εἶπεν· εἶπον ὅτι εἰ μὴ αὐτὸς ἑαυτὸν ἡρμήνευσε, καὶ ἐδέξατο αὐτὸν ἡ ἀνατολικὴ σύνοδος, κἀγὼ μετὰ τοῦ ἐξάρχου μου, καὶ τῆς ἀνατολικῆς συνόδου, ἀπηρνούμην αὐτόν.

## CAPUT XII.

*Propugnatur Ephesinum concilium, et ab Anonymi falsa criminatione defenditur. 1. Anathematismos Cyrilli puros esse ab omni labe hæresis. 2. Futile argumentum Anonymi ex defectione quorumdam in Ephesino latrocinio ad Eutychianam partem. 3. Theodotus Ancyranus catholicus episcopus in hæresis crimen falso vocatus defenditur. Cujus sententiæ quædam explicantur. 5. Maxime similitudines ab eo allatæ.*

Propugnatur Ephesinum concilium.

I. Qui Cyrillum Apollinaristarum hæresis affinem esse decreverat, non poterat non eadem implicare sententia Ephesinam synodum : cui non interfuerat solum, sed etiam præfuerat Cyrillus, præter suam, principali quoque Romani pontificis auctoritate ad id instructus: cujus vices illi ab Cœlestino mandatas fuisse[1], testis est synodus ipsa in relatione ad imperatores per Eutychem diaconum missa. Ergo concilium ipsum Œcumenicum hæreticum vocat, et fuisse contendit ὁ Δυσώνυμος. At quibus rationibus? Quarum vel mediocriter imbutos his litteris pudeat, adeo futiles sunt, et ineptæ.

*Infausti nominis homo.*

Prima ex anathematismis Cyrilli petitur: qui cum Eutychianam perfidiam redoleant, ab Ephesino tamen concilio approbati, confirmatique sunt. Ita quidem fungus iste. Sed anathematismos una cum cæteris ejusdemmodi scriptis Cyrilli, prout res ferebat, in superioribus libris, et hoc præsertim ipso, satis superque purgavimus ab hac falsa et stolida criminatione. Nec inesse quidquam ostendimus in illis sententiis, quæ malevolorum importunitate ad invidiam traductæ sunt hæreticæ opinionis, quod non recte, et catholice conceptum fuerit. Atque etiam postea de illis ex professo disputabimus. Nunc Anonymi vanam et irritam argumentationem, tanquam abunde fractam hactenus et profligatam missam facimus.

II. Nec est pluris altera pendenda ratio; imo hebes magis est, et stupida, quam ex eo conficit, quod Juvenalis Hierosolymitanus, aliique complures episcopi, qui in Ephesina synodo primas post Cyrillum tenuerant, postea in Ephesina secunda Eutychianam stabilierunt hæresim. Potestne minore cum judicio quisquam ratiocinando aliquid colligere? Nam si quid inest roboris in hac argumentatione, eodem profecto jure concludi poterit, Athanasium hæreticum fuisse; quod plerique, qui Nicæno concilio, et τῷ ὁμοουσίῳ, cujus ille, quoad vixit, acerrimus defensor fuit, assensi erant, et subscripserant; postmodum contrariæ partis, et hæresis patrocinium resumpserunt, Eusebius Cæsariensis, et alter Nicomediensis; aliique plurimi: qui et Athanasium ipsum in Tyria, Antiochena, Constantinopolitana, aliisque synodis damnarunt, ac dignitate privarunt. Poterit et qui sic disputat, Sardicensem catholicorum synodum hæreticam judicare ; quoniam eodem, quo est celebrata tempore, aliam Ariani episcopi coegerunt, quam et Sardicensem nominarunt ; in qua Athanasium, et cæteros, qui in catholica altera restituti sunt in integrum, iterum condemnarunt, et illius acta resciderunt ; ut Hilarius refert ; qui et synodicam illorum describit in Africam missam, et septuaginta trium Arianorum episcoporum subscriptione firmatam. Potest et argumentatione simili catholicum de Trinitate dogma, et omnium de eo conciliorum ac Patrum elevare, ac pessumdare decreta, quod Ariminensis synodus Arianam perfidiam tot episcoporum suffragiis corroboratam ac sancitam stupenti orbi propemodum universo, ut ait Hieronymus, invexit. Denique Jesum ipsum Dominum nostrum simili rationis acumine probabit Anonymus, non esse Christum, Deique filium, quod Petrus, qui tam insigni præconio, velut ex totius Apostolici collegii, imo Ecclesiæ persona, Christum illum, ac Dei vivi filium professus erat, hunc ipsum postea negavit, ut de Juda proditore taceam, et Apostolis reliquis, ac discipulis, qui magistro relicto huc illucque dispersi sunt, et in suscepta fide titubarunt.

Hæc si sunt absurda, et infanda, quæ ex eadem, atque illa de Cyrillo est Anonymi, vi argumentationis inferuntur ; potest eruditus lector inde conjicere, qui cum homine, quamque acuto, ac metuendo res sit nobis Cyrilli pariter, et catholicæ partis inimico. Sed nihil hoc est, nisi et illius cætera videamus.

III. Pergit enim ex Theodoto Ancyrano Cyrillum criminari hæresis Eutychianæ.

1 Eph. Syn, act. III.

dicatur dotus nus.

Nam fuit iste Theodotus, ait, « unus ex primariis episcopis concilii Ephesini primi, qui bis concionatus est coram toto concilio, et a Cyrillo tanquam vir pius, et doctus laudatur. » Hunc igitur, juxta ac Cyrillum, Apollinaris et Eutychis errorem in quadam *de Natali Salvatoris* homilia prædicasse, objicit Anonymus, qui et ex ea non pauca describit; indidemque certa capita seligit, ad Cyrillum hæresis accusandum. Nam primum, « Divinitatem, et humanitatem in Christo unam naturam constituere ait confiteri Theodotum. » In quo mentitur impostor. Non enim hoc dicit Theodotus : sed *unum et eumdem* effici, non *unam naturam*. Græca nonnihil mendosa sunt, et vero defecta : quæ sic habent. « Factus est, inquit, id quod ego sum, ut naturam nostram ad suam dignitatem attolleret. Hoc enim facit unitio, utrique quæ sunt alterius conjungens. Propterea itaque, Deus cum esset, homo factus est, ut et homo fieret Deus, hac ipsa copulatione ad divinam gloriam provectus; adeo ut unus, idemque sit, et divinum in modum glorificatus, et humana perpessus. Atque hæc una confessi sunt, qui divinitatem, et humanitatem confitentur. Nam quod unitum est, non jam duo, sed unum nominatur[a]. » In his verbis nusquam dicitur, *unam naturam ex divinitate, et humanitate fieri*. In Græco deesse aliquid dixi, quæ sic interpres reddidit : *confitentes unitatem divinitatis, et humanitatis :* tanquam ita scriptum exstaret, ὁμολογοῦντες ἑνότητα θεότητός τε, καὶ ἀνθρωπότητος : quod non est, et si esset, non illud significaret, quod somniat Anonymus, *unam esse naturam divinitatis, et humanitatis ;* sive *ex divinitate, et humanitate compositam* : sicut ex anima et corpore fit una natura; quam Cyrilli fuisse hæresim vult Anonymus. At *unitas divinitatis et humanitatis* idem est atque *unitio* : ut mos est Patribus loqui; id quod superius observavimus. Porro *unitas* vel *unitio* illa non in unam naturam fit : sed in illud, quod paulo ante declaravit, *in unum et eumdem*, hoc est in unam personam. Quod si vitilitigare, ac nodum in scirpo quærere pergat Anonymus, *unitas divinitatis et humanitatis* confusionem utriusque, et alterius in alteram conversionem magis repræsentat, quam sine alterutrius mutatione conjunctionem in tertiam aliquam. Quare nihil hic illum locus adjuvat.

IV. Rursus talem unitatem utriusque naturæ statui ab Theodoto Anonymus objicit, *ut ne mente quidem distinguere liceat*. Verba Theodoti. « Cæterum si cogitatione iterum dividis, et unumquodque separatim consideras, nempe solvis unitionem. Impossibile est enim, simul et unitionem servare, et utrumque seorsim considerare. Sed quod unitum est, indissolute factum est unum; nec amplius fiunt duo. At cogitatione sola, inquit, separo. Igitur eadem cogitatione, et unitionem solvis. Nam eo ipso, quod alterum ab altero distrahis, etiam copulationem discindis[b]. » Neminem adeo hebetem legere hæc arbitror, qui non statim agnoscat, verba ista non *distinctionem* ac *differentiam* naturarum tollere, sed divisionem, ac separationem; quæ sola *unitioni* repugnat : non autem *differentia*. Imo hæc adeo cum *unitione* non pugnat; ut ad eam necessario requiratur. Nulla enim, nisi distinctarum, ac differentium rerum, fieri potest conjunctio : ut alias dixi. Deinde quorsum Anonymus contendit ex illis verbis Theodotum, et cum eo conspirantem in eamdem hæresim Cyrillum naturarum differentiam usque eo perimere, ut ne mente ac cogitatione quidem amplius distinctæ sint? Hoc enim non tam erit naturarum discrimen ipsum tollere, quam naturas ipsas extinguere : non eo conjunctionis genere copulare, quod integras partes, et incolumes conservat. Vide quæ de hac re fuse contra Anonymum supra disserui; præsertim IX capite.

Ex quibus etiam illud ejusdem refellitur, quod scribit, quæ in illo Theodoti loco dicta sunt, ut ne cogitatione quidem naturæ distinguantur unitæ, « intelligenda esse ratione principii ; non autem ratione operationum, quas diversas esse, et ab eadem entitate, et natura procedere postea ostendit. » Hoc, inquam, falsissimum est; et ut ab Cyrillo refu-

*a* Theod. in III par. syn. Eph. Γέγονε γὰρ ὅπερ ἐγὼ, ἵνα τὴν ἡμετέραν ἀναβιβάσῃ φύσιν πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. ἡ γὰρ ἕνωσις τοῦτο ποιεῖ, ἑκατέρῳ τὰ τοῦ ἑτέρου συνάπτουσα. διὰ τοῦτο οὖν θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονεν, ἵνα καὶ ἄνθρωπος γένηται θεὸς, τῇ συναφείᾳ ταύτῃ πρὸς θεϊκὴν δόξαν ἀναγόμενος, ὡς ἕνα, καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι θεϊκῶς τε δοξαζόμενον, καὶ πάσχοντα τὰ ἀνθρώπινα. καὶ ταῦτα μὲν συνωμολόγησαν, ὁμολογοῦντες θεότητά τε, καὶ ἀνθρωπότητα. τὸ γὰρ ἑνωθὲν, οὐκέτι δύο, ἀλλ' ἓν ὀνομάζεται.

*b* Ibidem. Τῇ δὲ ἐννοίᾳ πάλιν εἰ διαρεῖς, καὶ ἕκαστον κατ' ἰδίαν σκοπεῖς, οὐκοῦν λύεις τὴν ἕνωσιν. ἀδύνατον γὰρ ἅμα καὶ φυλάττειν τὴν ἕνωσιν, καὶ ἑκάτερον κατ' ἰδίαν σκοπεῖν. ἀλλὰ τὸ ἑνωθὲν ἀλύτως ἓν γέγονε, καὶ οὐκέτι γίνεται δύο. ἀλλ' ἐπινοίᾳ μόνῃ χωρίζω, φησίν. οὐκοῦν τῇ αὐτῇ ἐπινοίᾳ καὶ τὴν ἕνωσιν ἔλυσας. ᾧ γὰρ διϊστᾷς τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, τούτῳ καὶ τὴν συνάφειαν ἔτεμες.

tatum esse supra ex eo demonstravimus: ita nunc ex Theodoto ipso paucis ostendemus. Quem quidem naturas ipsas a se mutuo differentes intellexisse, constat ex tota illa oratione. Siquidem ambas in sese manere ait, et in proprietate sua, sine conversione ulla, vel confusione. « Ob id (inquit de Deo loquens) et ipsum manere dicimus quod erat, et factum esse quod non erat. Manens quippe substantia id quod erat, passiones suscepit, semetipsum conjungens cum natura patibili[a]. » Et paulo post illa subjicit, quæ proxime ante posui : *factus est id quod ego sum*, etc. Atqui nisi homo verus esset reipsa, non hoc esset, quod ego. Cum igitur et Deus, sine ulla divinitatis mutatione permaneat; et homo sit nihilominus nostri similis; utramque naturam salvam esse consequens est; adeoque differentem. Nisi enim differentes sint, naturæ esse desinant, eo quod id omne quod est, et *ens* vocatur, *unum* sit oportet: quod autem est *unum*, ab alio debet esse distinctum, quod non est ipsum.

Quocirca non naturas post unitionem differre negat Theodotus, uti nec Cyrillus: sed separatas esse, vel seorsim positas, et divisas unam ab altera existimari reipsa; aut vero mente quasi separatas considerari vetat: non quod una sine altera cogitari non possit: sed ut ne animo fingamus alteram ab altera dissociatam, ac separatim existentem, quando perfectam, et integram Christi notionem informare volumus.

*Argutatio.* V. Inepta vero est Anonymi μικρολογία, qui ex quarumdam rerum similitudinibus ad explicandum Incarnationis mysterium assumptis a Theodoto, auget Eutychianæ de eo hæresis opinionem. Sed frustra est. Non enim paria facere credidit, quæ quadamtenus similia videri voluit. Ac superius eamdem malignitatem in mente Cyrilli perperam interpretanda notavimus[1]. Quod igitur Theodotus naturarum in Christo duarum arctam, et substantivam junctionem in unius Christi constitutionem explicare cupiens, eam cum flamma Babylonicæ fornacis, in quam tres projecti sunt pueri, comparavit; non eo pertinet, ut in omnibus similitudo constet. Hoc enim præcipue spectavit, ut uno allato miraculo, fidem et auctoritatem conciliaret alteri. Etenim contra Nestorianos dixerat, « Deum hominem ita esse factum, ut maneret Deus et Verbum[b]. » Quibus verbis Anonymi calumniam refutavit. Non enim partium duarum, quæ in unius coeunt naturæ compositionem, una fieri altera dicitur : puta spiritus hominis, corpus, aut corporeus, vel corpus spiritus, aut spirituale, ut jam supra monuimus[2]. Quare non fit ex Verbo et humanitate una quæpiam natura; quandoquidem et Deus, homo, et homo Deus appellatur. Cum hæc ergo, et ejusdemmodi alia de Incarnatione Verbi dixisset Theodotus; Nestorianos, ut moris est hæreticis, quinam ista possent fieri sciscitantes, divinæ omnipotentiæ, ac similium miraculorum commemoratione reprimit : « Quomodo, inquis, et qua ratione? Non sicut cogitando assequi tu potes; sed ut ille ad miracula facienda est idoneus. Nam cum miraculum dico tibi, omitte rationes. Etenim miracula, et prodigia fide in Deum confirmantur; non rationibus inquiruntur. Siquidem nullum aliud miraculum secundum rationem nostram evenit[c]. » Exinde miracula quædam recenset, in quibus factum ipsum sine effectionis ratione constat, ut quod Ægypti fluvius Mosis imperio in cruorem conversus est: quod cum lux esset Israelitis, idipsum nox fuit Ægyptiis: quod fornacis Babylonicæ flamma ros est facta pueris tribus. Quæ, ut dixi, in eum finem potissimum adducit, ut illos stulte curiosos compescat, ac doceat non eorum, quæ gesta sunt, rationem scrutari; sed rei notitia ipsius esse contentos. « Atenim, ait ille, quomodo Unigenitus servus est factus, manens id quod erat, et quod non erat effectus? Si hoc vis discere, disce esse factum : quomodo vero factum sit, solus novit artifex miraculi[d]. »

*Explicantur quædam similitudines ab eo allatæ.*

VI. Nec tamen similitudinis modum ali-

a Theodot. Διὰ τοῦτο λέγομεν, καὶ μένειν αὐτὸν ὃ ἦν, καὶ γεγονέναι ὅπερ οὐκ ἦν. τῇ γὰρ οὐσίᾳ μένων ὃ ἦν, ἐδέξατο πάθη, ἑαυτὸν ἑνώσας τῇ φύσει τῇ παθητῇ.

b Theodot. in Eph. syn. Γήγονεν ἄνθρωπος μείνας θ;τε, καὶ λόγος.

c Ibid. Πῶς, καὶ τίνα τρόπον; οὐχ ὡς λογίζεσθαι δύνασαι. ἀλλ' ὡς ἐκεῖνος θαυματουργεῖν ἐστιν ἱκανός. ὅταν γὰρ θαῦμά σοι λέγω, κατάλειπε λογισμούς. σημεῖα γὰρ, καὶ τεράστια τῇ τοῦ θεοῦ πίστει κρατύνεται, καὶ οὐχ ἐρευνᾶται τοῖς λόγοις. οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι τῶν θαυμάτων κατὰ λόγον ἐστὶ τὸν ἡμέτερον.

d Ibid. Ἀλλὰ πῶς, φησὶν, ὁ μονογενὴς δοῦλος γεγένηται, μείνας ὃ ἦν, καὶ γενόμενος ὃ οὐκ ἦν; εἰ βούλει τοῦτο μαθεῖν, μάθε ὅτι γέγονε. τὸ δὲ πῶς γέγονεν, ὁ θαυματουργήσας ἐπίσταται μόνος.

1 Cap. x, § 2. — 2 Vide sup. c. vii, § 6.

quem, qui inest iis in rebus, omittit, velut quod unum et idem manens, duo quædam visum est esse sine ulla sui mutatione, uti fluvius idem aqua manens sanguis fuit Ægyptiis, flamma eadem manens, et Babylonios ministros urens, ros fuit Hebræis tribus pueris. Ad hoc enim valet ista comparatio, ut ne sensibus nostris plus habeamus fidei, quam potentiæ, ac testificationi Dei: et ut perinde unum et eumdem, Deum pariter et hominem exstitisse non dubitemus. Cæterum, quod una et eadem natura flammæ, vel aquæ fuerit, ac solius discrimen efficientiæ, nihilo plus ad rem pertinet, quam quod inanimæ, et ratione carentes eædem fuerint, ad hoc debet accommodari, ut ambas Christi naturas, ratione ac sensu destitutas fuisse probemus.

Quocirca similitudinum istarum ratio eatenus Theodoto constat, quod ut in fluvio, etsi oculis ac sensibus res una subjiceretur, dispar tamen ac dissimilis ejusdem rei qualitas et efficientia est animadversa: adeo ut δυνάμει esset mulplex: ita persona Christi una eademque cum in oculos intuentium incurreret: duarum tamen in se naturarum vim et proprietatem continebat. Ut igitur in Ægyptio flumine fallebatur aspectus, et mirifica Dei potentia cernebatur, quæ contrarium inter se rerum vires et efficientias in re una apparente jungebat: sic in uno Christo perinde sensus errabant, qui hunc hominem simplicem esse judicabant: cum tamen duo inessent longe a se invicem disjuncta, Deus et homo: quæ effectis, et ratione, intelligentiaque discerni sola poterant.

VII. Neque vero, ut adamussim, ac per omnes partes convenire demus oportere similitudines, quæ ad rerum explicationem adhibentur; quamvis communis hoc usus minime patiatur: Sed ut contentionis, quam veritatis amantiori sophistæ Anonymo concedamus istud, et in illis, de quibus agitur, similitudinibus experiri jubeamus; nihil minus auferet, quam quod cupit. Nec enim obtinebit, unam a Theodoto naturam ex duabus compositam in illis miraculis exstitisse: ut, exempli causa, tertiam quamdam naturam ex aqua et sanguine: vel ex rore atque flamma: vel, quod magis ridiculum est, et ἀναισθησίαν imperiti disputatoris ostendit; ex luce ac tenebris, quas in unam coisse substantiam quomodo intelligat, velim nobis explicet, si potest, quod certe facere debet, si quid contra Theodotum, ac Cyrillum curat efficere. Nusquam itaque Theodotus duas ibi naturas unam composuisse tertiam affirmat, uti nec Cyrillus. Sed ille « ignem ait mansisse ignem, et rorem esse factum: non res duas, non duas naturas fuisse: verum unum fuisse quod videbatur, et quod erat flamma, idipsum factum esse rorem[a]. » Atqui si una itidem tertia natura ex igne, ac rore facta esset; ut ex anima et corpore unus homo: et ex Verbo, et humanitate tertia nescio quæ natura Christi, quam Patribus istis affingit Anonymus; non negaret duas esse naturas; uti nemo negat, animam et corpus duas a se mutuo distinctas esse naturas; neque id quod erat flamma, rorem esse factum diceret, quemadmodum dici non potest, id quod anima erat, factum esse corpus; aut vicissim, quod erat corpus, animam esse factum. Apparet itaque vel cæco, nihil ex illo Theodoti loco de Apollinaris, vel Eutychetis errore posse concludi, qualem præfixit Anonymus; ut ex duabus una quædam existat composita tertia.

VIII. At etiam stipiti isti præclarum visum est adversus Ephesinam synodum argumentum, ex Joannis Antiocheni episcopi, et Orientalium testimoniis petitum; qui in Ephesino conciliabulo contra Cyrillum, aliosque catholicæ partis antistites contumeliose bacchati sunt. Sic enim Orientalium calumniam in Acacium Melitinensem virum integerrimum profert, qua hunc velut Theopaschitam traducunt. Tum quæ Joannes ad imperatores contra Cyrillum, et Ægyptios, atque Asiaticos episcopos, cæterosque Cyrilli fautores mendacissime scripsit. Item illud affert in medium, quod Dioscorus Alexandrinus, ac cæteri Eutychianarum partium hæretici in Latrocinali apud Ephesum synodo, et alias passim, Cyrillum auctorem præ se ferentes, unam tantummodo Christi naturam asseverarunt. Quæ quidem futilia, et communis vacua judicii ac sensus Anonymi impostoris argumenta, tum ex historica notitia temporum, et actorum illorum facile diluuntur: tum ex iis, quæ supra de illis attigimus, liquido constat; calumniatorem istum nec ingenio ac doctrina, nec eorum, de quibus disputabat scientia satis instructum, obvia quæque, nec explorata sibi, et expensa temere congessisse, quod multo etiam amplius ex sequentibus intelligetur.

a Theodor. ib. Εἶδες πῶς τὸ πῦρ ἔμεινε πῦρ, καὶ δρόσος ἐγένετο οὐ δύο πράγματα, οὐδὲ δύο φύσεις· ἀλλ' ἓν ἦν τὸ ὁρώμενον· ὅπερ ἦν φλὸξ, τοῦτο γέγονε δρόσος.

## CAPUT XIII.

*Anonymi calumniæ in Cyrillum, aliosque temere conjectæ discutiuntur. 1. Ridiculum ejus factum, qui pro catholicis, hæreticos obtrusit. 2. De Vigilio Papa, et Honorio. 3. Cyrillus propugnatur; cujus ex libro de Trinitate, qui est supposititius, sententiæ quædam expensæ: eumdem librum, farraginem esse ex Joanne Damasceno corrogatam. 4. Anonymi oscitantia, et stupor. 5. Librum Thesaurorum non esse Cyrilli falso putat Anonymus. 6. Nec repugnant cæteræ ejusdem doctrinæ quæ inde proferuntur. Quomodo major Filio dicatur Pater. 8. Fœda hallucinatio ejusdem Anonymi in explicando Cyrillo. 9. Refelluntur cætera, quæ contra Cyrillum præscribit idem.*

**Anonymus hæreticos tanquam catholicos exhibet.**

I. Hoc nempe restabat unum ad extremam tenebricosi, et impuri scriptoris infamiam, ut Ecclesiæ toti Christianæ, omnibusque veteribus, ac recentioribus doctoribus, et conciliis ab Ephesino deinceps ad nostra usque tempora celebratis inimicum se palam, aperteque profiteretur. Fecit hoc una illa denuntiatione, qua Cyrillianos, hoc est catholicum nomen omne damnavit, ac proscripsit Anonymus. « Concilium, inquit, Ephesinum primum approbavit Cœlestinus papa Romanus; qui antea convocato concilio doctrinam Nestorii damnaverat, et hæretica Cyrilli dogmata confirmarat; ut patet ex actis concilii Ephesini primi. Nec ipse duntaxat: sed et omnes veteres, et recentiores Ecclesiæ doctores, et omnia concilia subsequentia per mille ducentos annos. » Subjicit « insignes viros quamplurimos, qui post concilia Ephesina, et Chalcedonense, hæresim Cyrillianam, et Eutychianam amplexi sunt. » At quinam isti porro sunt? Vide nebulonis ineptiam ad durandam hominum patientiam facti. Insignes illi viri, uno alterove excepto, sunt hæretici famosi, Eutychianorum, Monotheletarumque duces, et antistites, Anthimus ex Trapezuntino Constantinopolitanus factus episcopus ab Theodora Justiniani imperatoris conjuge hæretica femina, et ob hæresim ab Agapeto Romano pontifice depositus: Themistius Agnoetarum signifer; Severus, Theodorus Pharanites, Macarius Antiochenus, Cyrus Alexandrinus, aliique Monotheletæ. Præter quos Vigilium, et Honorium Romanos pontifices recenset. De his omnibus pauca quædam expromenda sunt; neque enim pluribus tantam impudentiam ac vecordiam profligandam opus est.

**De Vigi papa Honori**

II. Primus in medium citatur Romanus Papa Vigilius: quem Liberatus scribit in *Breviario* [1], abdicatis duabus naturis, unam duntaxat in Christo statuisse, ac verba refert illius ex epistola, quam ad hæreticos misit, Silverio adhuc superstite; cujus sedem', ac dignitatem, ex pacto cum Theodora Imperatrice inito, profitendæ, ac sanciendæ hæresis illius mercede meruerat. Verum partim supposititia est, partim nihil ad rem actio ista pertinet. Vigilius cum ista scriberet, nondum legitimus erat Pontifex; sed intrusus in alienam sedem, oppresso Silverio optimo et innocentissimo Papa, per vim ac tyrannidem grassabatur, quam ob causam Silverii ejusdem sententia damnatus est. Quod quidem pluribus in Annalibus exponit Baronius [2]. Qui et merito Vigilii nomine insignitam illam ab Liberato diacono epistolam falsi suspectam habet, cujusmodi et alias quasdam eidem inscriptas Monotheletæ protulerunt in sexta synodo [3]; quæ ab Legatis Romanæ sedis falsitatis convictæ, consensuque omnium rejectæ sunt. Quocirca præter omnem modum ridicula est, planeque κτηνώδης Anonymi stupiditas, qui ex illo ipso sextæ synodi loco Vigilii epistolam ad Justinianum proferre non erubuit, ubi pro spuria falsaque repudiatur. **Anisal**

De Honorio Romano item pontifice dixi quantum erat satis in primo libro, capite XXI, ubi de Monotheletarum hæresi, et ejus auctoribus, ac principibus egimus; quæ qui legerit, et cum Anonymi loco illo, et argumentatione contulerit, miretur omnino, sub humano vultu, ac specie, bruti adeo similem, dissimillimam vero hominis indolem latere.

**Cyril propu tur**

III. Secundum hæc ad Cyrillum revertitur Anonymus: quem ut hæreticum, et Apollinari consentientem fuisse vincat, quædam objicit sibi, quæ in illius defensionem adduci queant; ubi naturarum duarum est expressa facta mentio. In quo ludum hominis, et artificium non valde acutum, sed hebes, et insulsum oppido notare primum oportet. Nam ex ingenti Cyrillianarum lucubrationum copia duas omnino delegit; quarum alteram

1 Cap. XXII.— 2 Ad ann. 580, § 14.— 3 Sexta Syn. act. III, t. V Conc.

noverat; alteram suspicabatur Cyrilli non esse. Hinc ergo selectis pro arbitrio locis quibusdam totam respondendi vim in eo consumpsit, ut illos libros probaret non esse scriptos ab Cyrillo. Cætera perfunctorie, et oscitanter injecit, atque in illis tractandis ubique, velut Phineiæ mensæ assuetæ illæ volucres, contactu omnia fœdavit immundo, et vestigia tetra reliquit.

*Supposititium.*

Primus liber est, qui de sacrosancta Trinitate inscriptus legitur[1], quem ψευδεπίγραφον esse variis argumentis adstruit. Atqui non erat, quod in eo probando laboraret. Perspicuum est enim opus illud ex Joannis Damasceni libris excerptum fuisse: ejusque capita prima duodecim, esse quatuordecim capita libri primi Damasceni. Sed quod addit Anonymus, partim contraria illic veri Cyrilli doctrinæ esse nonnulla, « partim ab aliquo Cyrilliano, et hæretico videri esse compositum; » in utroque mentitur.

Tria loca libri illius *de Trinitate*, hoc est Joannis Damasceni profert, quæ cum Cyrillo pugnare asserit. Primus est, quod « personas divinas sola ratione distinctas asseverat, cum tamen Cyrillus libro tertio *adversus Nestorium*, pagina 91, dicat differre naturis; et dialogo secundo *de Trinitate*, pag. 447, dicat Filium æternum habere existentiam diversam a Patre. » Locus ille Damasceni sumptus est ex capite undecimo libri primi *de Fide*, quem in quarto *de Trinitate*[2], capite decimo tertio jam expendimus. In eo porro nihil est aut ab Cyrillo discrepans, aut catholicæ professioni contrarium. Nam aliter in Deo constare dicit naturam communem, et hypostases tres, atque in creaturis: propterea quod in his hypostaseon divisio reipsa consideratur: Est enim Petrus a Paulo re diversus: communio vero, et copulatio, et quod unum dicitur, ratione, et intelligentia constat; cujusmodi est natura communis, quam universalem nominant. At vero in sacrosancta Trinitate, quod commune est, re est unum; quod autem divisum est, ut sunt hypostases tres, sola ratione, ac cogitatione consistit. Non igitur personas tres divinas ratione duntaxat esse *distinctas* ait; sed *divisas*, διῃρημένας, ut est in Græco. Vide quæ supra nono capite fusissime de hac re disputavimus.

Quod autem spectat ad illas Cyrilli sententias duas, quas tanquam priori isti ex libro *de Trinitate* contrarias opponit, de his actum est alibi, ac de prima quidem supra capite tertio diximus[3]: alteram vero in quarto libro *de Trinitate* discussimus[4], ubi ὕπαρξιν ostensum est sæpe pro ὑποστάσει ab Cyrillo, aliisque Patribus accipi.

*Anonymi oscitantia e stupor.*

IV. Sequitur conflictus alter auctoris libri *de Trinitate* cum Cyrillo: quod ille « dicit unam, et eamdem esse voluntatem trium personarum divinarum: cum tamen Cyrillus commentariorum in *Joannem* libro quarto, capite primo pag. 334, disertis verbis ponat tres voluntates in Trinitate. » Hæc Anonymus; quem, cum ista commentaretur, nemo rationis fuisse compotem existimet, qui locos illos inter se contenderit. Unam trium personarum esse *voluntatem*, sive *volitionem*, ut vocant, affirmat auctor libri *de Trinitate*[5]; sive Joannes Damascenus[6]. Idem et Cyrillus apertissime sentit illo ipso in loco, quem citat Anonymus, hoc est in quarto libro commentariorum *in Joannem*: ubi hæc scribit: « Non enim a seipsa dissidere sanctam, et consubstantialem Trinitatem intelligemus unquam: sed nec in discrepantes dividi sententias; aut quodammodo distrahi in privatos sensus Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum: sed in omnibus consentire: ac tanquam ex una deitate, unam semper omnino voluntatem in tota sancta Trinitate constare [a]. » Quæ verba non modo consensu et concordia unam esse voluntatem indicant; sed natura etiam, et substantia; quandoquidem unitatis illius causam refert in unam, eamdemque divinitatem.

Porro quod idem Anonymus paulo post *tres voluntates in Trinitate poni* ab Cyrillo asserit, pro suo more facit, ut mentiatur. Non enim *tres voluntates* inesse Trinitati ait, sed *volitiones*, ut sic loquar, sive *actiones volendi* plurali nec definito numero. Plurimum autem a se invicem ista discrepant, nominare Dei, vel Trinitatis voluntates absolute, et tres illas dicere. Siquidem prius illud in

*a* Cyr. IV *in Joan*. Οὐ γὰρ στασιάζουσάν ποτε καθ' ἑαυτῆς τὴν ἁγίαν τε καὶ ὁμοούσιον τριάδα νοήσομεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς διαφόρους κατασχίζεσθαι γνώμας, ἢ καὶ καταμερίζεσθαί πως εἰς τὸ ἰδίᾳ δοκοῦν, ἢ τὸν πατέρα τυχὸν, ἢ τὸν υἱὸν, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ συμφέρεσθαι μὲν ἐφ' ἅπασιν, ὡς ἐκ μίας δὲ δῆλον ὅτι θεότητος ἓν ἀεὶ πάντως καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα, ἐν ὅλῃ τῇ ἁγίᾳ κεῖσθαι τριάδι.

1 Tom. VI Cyr.— 2 Cap. XIII, parag. 9.— 3 Parag. 10.— 4 Cap. II, parag. 12.— 5 Tom. VI Cyr.— 6 Lib. I, c. XI.

Scriptura nonnunquam exprimitur. Ut in *Actis*[1], *Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.* At posterius inauditum est; neque usurpatum est ab Cyrillo. Qui in pagina illa, quam designat Anonymus, id unum ait, « Concurrere sanctæ Trinitatis voluntates semper in unam voluntatem, ac sententiam[a]. » Ubi *voluntates* dixit, hoc est *volitiones*, sive actiones, et efficientias in opus prodeuntes, et externa quapiam molitione testatas, et cognitas. Sic paulo ante scripserat, « Filium cum Patris consentire voluntatibus[b]. » Et subinde, « proprias filii voluntates appellat[c] : a quibus et ipsum recessisse dicit, ut paterna impleret[d]. » Ergo *voluntates* pro *voluntate*, sive ejusdem effectis, et actionibus voluntatis usurpat. Non enim adeo desipiet Anonymus, ut ejusdem Patris plures esse voluntates, itidem uti Trinitatis, Cyrillum affirmare sentiat.

Tertia pugna ambos inter Cyrillum et Damascenum ab Anonymo conficta, ejusdem est oscitantiæ. Auctorem libri *de Trinitate* naturas in Christo duas agnoscere ait: Cyrillum vero, unam duntaxat naturam filii incarnati. Hæc inter se nullo modo contraria sunt, si cujusmodi naturam unicam Cyrillus definiat attente consideremus. Non enim Christi naturam intelligit; sed Verbi, ac Filii ipsius, de quo supra capite octavo copiose diximus. Nam et Joannes ipse Damascenus[2]; ex quo liber ille *de Trinitate* sumptus est, eamdem illam Cyrilli sententiam, quam imperitus criminatur Anonymus, approbat, et explicat: ut supra meminimus.

Quæ autem in illo *de Trinitate* libro idem Anonymus accusat, tanquam impia, et hæretica; « quæ videlicet unitatem naturæ nomine tenus negare, sed realiter statuere videntur, » de iis locus erit disputandi. Pertinent enim ad θεανδρικὴν ἐνέργειαν, et quam vocant, *ubiquitatem* : de quibus postea.

*Deivirilem operationem*

V. Post hæc adversus loca Cyrilli ex *Thesauris* allata ad naturarum Christi duarum asseverandam fidem, multiplici ratione contendit Anonymus. Primum, valde esse probabile putat, opus illud non esse Cyrilli, vanis, et futilibus conjecturis adductus. Antiqui certe Cyrilli *Thesauros* esse non dubitarunt, et pro germanis adhibuerunt. Sic Ephræmius Antiochenus patriarcha[3], qui centum post Cyrillum annis floruit; hoc est initio imperii Justiniani, illorum testimonio est usus : nec non synodus sexta, actione decima[4] : et Agatho papa in epistola synodica[5]: Constantinus item Pogonatus in edicto, quod est in actione XVIII sextæ synodi. Tum Martinus papa in Lateranensi synodo *Secretario* primo[6]. Nec eorum minuit fidem, quod ab nonnullis aliqua citantur ex Cyrilli *Thesauris*, quæ in vulgatis non comparent. Fuit enim opus illud a Cyrillo in eum finem, ut apparet, elucubratum; ut esset velut promptuarium quoddam argumentorum, ac disputationum adversus hæreticos, præsertim Arianos, et Eunomianos. Ideo tum stylo, tum dispositione ac διασκευῇ, reliquorum est liber ille dissimilis, atque ut in locis communibus et χρηστομαθείαις usuvenit, cujusmodi opus istud est: multa identidem ab Cyrillo vel addita, vel detracta fuisse verisimile est : unde est exemplarium exorta varietas. Ex quo illud etiam accidit, ut aliqua sint in illo libro paululum ab iis discrepantia, quæ alibi Cyrillus idem docuit : quod etiam in aliis, de quibus nemo quin germana sint dubitat, ejusdem inter se comparatis operibus animadvertimus : ut non eodem sensu Scripturæ loca quædam interpretatus sit. Exemplo sit locus ille Joannis capite primo; *Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat*[e]. Quem in primo commentariorum *in Joannem* Cyrillus explicat sic, ut *ante me factus est*, significet dignitatis, famæ, et nominis antecessionem. At in dialogo *de Incarnatione*, hanc interpretationem adulterinam, et imperitam nominat: ac de temporis, sive æternitatis, et originis prærogativa potius accipit.

*Librum Thesaurorum falso Cyrillo abjudicat Anonymus.*

*Chrestomathiis.*

Pessime itaque ratiocinatur Anonymus, qui ex istiusmodi varietate enarrandarum Scrip-

*a* CYR. ibid. Ὅτι συντρέχει τῆς ἁγίας τριάδος, εἰς μίαν βουλήν τε, καὶ γνώμην ἀεὶ τὰ θελήματα.

*b* Ibid. Τὸ συμφέρεσθαι τοῖς θελήμασι τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν.

*c* Ibid. Μὴ πάντως τῶν οἰκείων ἔχεσθαι θελημάτων ὁ υἱὸς διϊσχυρίσατο.

*d* Ibid. Τῶν μὲν οἰκείων ἀπέστη θελημάτων· ἀποπληροῖ δὲ τὸ τοῦ πατρός.

*e* *Joan.* I, 15. Ὁ ὀπίσω μοῦ ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν.

1 *Act.* XIII, 22.— 2 Vide sup. lib. IV, cap. VI et seq.— 3 Apud Phot. cod. 130 et 229.— 4 Tom. V Conc.— 5 Agatho act. IV et sd. Syn. Const. Imp.— 6 Tom. IV Conc.

turarum, contra operis illius Cyrilliani statum præscribit : ut de cæteris argumentis ejusdem sigillatim mentionem non faciam, quæ leviter perstringere satis habui *.

*Nulla in Cyrillo repugnantia in exponendis Scripturis.*

VI. Quanquam illa, quam causatur iste, diversitas, ac repugnantia in exponendis Scripturis, nulla est revera iis quidem quæ citavit in locis. Sed sola nebulonis istius hallucinatio fucum iis obduxit, inanemque speciem, quam aperta veritatis luce discutiemus. Cyrillum ait in assertione, vel libro *Thesaurorum* XVVIII, hæc habere ; « Cum proficere dicitur Jesus, non sapientia in se profecit ; qua sapientia est ; sed humanitas in sapientia profecit ; paulatim per ipsam resplendens, atque apparens[a]. » Cum hac sententia pugnare dicit quod Cyrillus in homilia decima septima, nempe Paschali, prodidit ; non oportere dicere, profectum illum de humana intelligi natura. Verum nimis cursim, ac præpropere Cyrilli posteriorem hunc percurrit locum, aut temere ab alio sibi notatum arripuit Anonymus. Nam profecto idem in paschali ista homilia, qui in *Thesauri* libro XXVIII, sensus est dicti illius Evangelici : ut ex ipsis homiliæ verbis constabit ; quæ sunt hujusmodi : « Neque vero rursus illud stulte audeas dicere, hoc ipsum, proficere ætate, et sapientia, et gratia, homini esse tribuendum. Hoc enim nihil, opinor, aliud est, nisi unum in duo Christum dividere. Verum, uti proxime dixi, qui ante sæcula filius exstitit, eumdem postremis sæculi temporibus in Dei filium fuisse destinatum ; adeo ut carnis suæ generationem ex dispensatione propriam faceret sibi, ita qui genitoris est sapientia, tametsi omnino perfectus est, utpote Deus ; quæ sunt humanitatis propria merito in semetipsum, propter summam unitionem, assumpsit[b]. » Hic vero perspicue profectum illum humanæ naturæ tribuit ; ac Deo duntaxat eatenus, quod quæ suæ carnis erant propria, tanquam sua recepit : quam proprietatum communionem nominant, cui sunt consentanea quæ in libro *Thesaurorum* docuit. Verum id unum cavet, uti consuevit Cyrillus, ne *profectum* istum, ut et cæteras imbecillitates carnis proprias, sic assignemus homini, tanquam diviso, ac separato : ut a Deo penitus abjudicemus : quemadmodum Nestorius opinabatur. Illud, inquam, sentire hoc loco Cyrillum evidens est ; ac mire occæcatum et temerarium Anonymum fuisse, qui ex eo *Thesauros* non esse Cyrilli probare voluit, quod contraria doctrina esset horum alteri, quam in homilia Paschali tradidit. Quæ si idonea visa est illi ratio, profecto, cum jam eamdem utrobique esse didicerit, mutabit sententiam, et unius opus utrumque scriptoris esse non dubitabit.

*Quomodo Pater major Filio dicatur*

VII. Rursus, « Assertione, inquit, undecima, postquam posuisset in divinis naturam generantem, et naturam genitam, hæc addit : Scriptura tribuit Patri quod major sit, ut gignentis, et ex eo geniti dualitas significetur. Quod paulo inferius explicat his verbis : Æqualis itaque ratione essentiæ (nimirum specificæ) existens cum Patre filius, similisque per omnia, majorem illum vocat Scriptura, tanquam principio carentem : cum ipse Filius principium habeat, quatenus est ex Patre. At Cyrillus passim docet dialogis *de Trinitate*, et alibi, Filium esse æqualem Patri[c]. » Hæc Anonymus ; locus vero ille Cyrilli in undecimo libro *Thesaurorum* sub initium occurrit. In quo sane nihil est ab cætera Cyrilli, et catholica professione discrepans : si quis paululum antiquioris theologiæ degustarit, in qua Anonymus rudis adhuc est et tyro.

*a* CYRILL. XXVIII *Thes.* Οὐκοῦν ὅταν προκόπτειν λέγηται, οὐχ ἡ σοφία καθ' ἑαυτὴν προέκοπτεν, ἥ σοφία ἐστίν· ἀλλ' ἐν σοφίᾳ τὸ ἀνθρώπινον, καταβραχὺ διαλάμπον καὶ φαινόμενον δι' αὐτῆς.

*b* CYRILL. tom. V, par. II. Μὴ δ' αὖ ἐκεῖνο φληνάφως τολμήσῃς εἰπεῖν, ὅτι τὸ προκόπτειν ἐν ἡλικίᾳ τε, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι τῷ ἀνθρώπῳ προσάψομεν. τοῦτο γὰρ οἶμαί ἐστιν ἕτερον οὐδὲν, ἢ διελεῖν εἰς δύο τὸν ἕνα Χριστόν. ἀλλ' ὥσπερ ἔφην ἀρτίως προαιώνιος ὢν ὁ υἱὸς, ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς εἰς υἱὸν ὡρίσθαι λέγεται θεοῦ, τῆς ἰδίας σαρκὸς τὴν γέννησιν οἰκειούμενος οἰκονομικῶς. οὕτω καὶ ὑπάρχων σοφία τοῦ γεγεννηκότος, προκόπτειν ἐν σοφίᾳ λέγεται, καί τοι παντέλειος ὢν ὡς θεὸς, τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδια, διὰ τὴν εἰς ἄκρον ἕνωσιν, εἰς ἑαυτὸν εἰκότως ἀναλαβών.

*c* CYRILL. lib. II *Thesaur.* Ἀκολουθοῦσα δὲ πάλιν τῇ καθ' ἡμᾶς συνηθείᾳ τὸ μείζονα ἀποδίδωσι τῷ πατρὶ, ἵνα πανταχόθεν ἡ δυὰς καὶ τὸ ἐξ οὗ σημαίνηται· προσμαρτυρεῖ δὲ τὸ ἴσον, ἵνα μή τις περὶ τὴν οὐσίαν ἀνομοιότης νοῆται πατρὸς, καὶ υἱοῦ. ἴσος τοιγαροῦν κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὑπάρχων ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ ὅμοιος κατὰ πάντα, μείζονα αὐτόν φησιν ὡς ἄναρχον, ἔχων ἀρχὴν κατὰ μόνον τὸ ἐξ οὗ.

* Anonymum hunc refellit etiam Raynaudus *Erotematum de bonis et malis libris*. Cætera vide apud Fabricium *Bibl. Græcæ t. VIII.*

Majorem non esse Patrem filio natura, vel essentia, vel perfectiorem re ulla; sed æqualem penitus: imo eumdem in iis omnibus, quæ *attributa* vulgo et *perfectiones* in scholis appellantur, catholicæ est dogma fidei; a quo nullus dissentit, nisi Arianus, et hæreticus. At vero si personalem proprietatem et relationem consideres; complures antiquorum Patrum, qua Pater, non qua Deus est, majorem concesserunt esse Filio. Ita Græci pene omnes, Alexander cognominis urbis episcopus, et ejus successor Athanasius, Basilius, Gregorii ambo, Nazianzenus, et Nyssenus, Chrysostomus, Isidorus Pelusiota, Cyrillus Alexandrinus, Joannes Damascenus, et alii; tum vero Latini, ut Novatianus, Hilarius, Sœbadius, Marius Victorinus, Faustinus, Augustinus, quorum testimonia legi possunt in secundo nostro *de Trinitate* libro, in quo quæstionem illam accurate pertractavimus. Omnes, inquam, illi Patre minorém se profiteri filium idcirco putant, quod a Patre genitus sit, non Pater ab ipso; vel quatenus Pater ille est, hic Filius. Ex quo tamen nihil ad causam suam proficere possunt Ariani; cum nihilo majorem, aut perfectiorem, uti dixi, vel natura, vel qualitate ulla, absolutave proprietate Filio esse Patrem, iidem illi fateantur: sed salvam per omnia personarum æqualitatem esse. Quemadmodum etsi pater homo filio major sit, qua est pater, ejusdem tamen est cum filio substantiæ; nec ob eam perfectior, aut major; cum eadem sit in utroque species hominis. In sanctissima vero Trinitate multo id magis accidit, in qua non est personarum specie, sed numero una, et individua natura.

Hæc sic intellexisset Anonymus, non se deridendum hac animadversione sua præbuisset, ut quod in *Thesauris* est Cyrilli de majore Patre, ac minore Filio secundum personales proprietates, cum absoluta, et simplici æqualitate pugnare crederet.

VII. Sed nec illud momenti est ullius, quod idem objicit; in *Thesauris* asseri, voces illas, quæ de Christo dicuntur, dividi pro diversitate naturarum: in Anathematismis vero Cyrillum easdem voces nolle dividi. Etenim quod voces illas dividi Cyrillus vetat, id eo pertinet, ut non quasi diversis, et seorsim consistentibus naturis, hoc est nulla substantiva copulatione junctis separatim tribuantur, sed uni eidemque Christo, hoc est personæ et hypostasi uni, quæ in duabus naturis subsistit, ac sua facit, sibique vindicat, quæ sunt alterutrius propria, quam Cyrilli esse mentem accurate hucujusque demonstravimus.

Antequam vero ab hoc loco recedam, notanda est in Anonymo hæretico *impiæ*, ut cum Hilario loquar[1], *hebetudinis stultitia*, qui Cyrilli locum, in quo *æqualem essentia* scribit *esse Patrem Filio*, fœda interpretatione corrupit, obiter interjectis vocibus duabus (*nimirum specificæ*) quasi æqualitas illa *ratione essentiæ specificæ* sit in Deo: nec unam numero, individuamque naturam trium personarum Cyrillus agnoverit. Quam nos falsissimam esse calumniam supra, capite tertio demonstravimus[2]; ac nominatim ex illo ipso libro *Thesauri* undecimo: in quo diserte « unitatem divinitatis, et identitatem naturalem » exprimit[a].

IX. Verum ad illa omnia Cyrilli loca, ex quibus demonstrari posset, *duas ab ipso naturas diversas in Christo* statui, generatim respondet Anonymus, idque variis modis. Primum, naturas vel considerari ante unitionem, vel post eam: priori modo, duas fateri Cyrillum naturas reipsa diversas; posteriori, « unam tantummodo naturam filii Incarnati. » Quæ responsio jam a nobis extorta est[3], et explosa: ac duo præ oculis habenda semper exposuimus: alterum, Cyrillum nunquam scripsisse, « ante unitionem duas esse naturas, post unitionem duntaxat unam, sed duas in unitione convenisse: post unitionem vero, nonnisi unam esse. » Secundum est, naturam illam, quam post unitionem nonnisi unam esse refert, non esse compositam, neque ex duabus coaluisse: sed ipsammet esse Verbi naturam, quæ carnem suscepit. Itaque vacat illa compositæ naturæ suspicio ex illis Cyrilli verbis temere conflata.

Refelluntur cætera quæ contra Cyrillum præscribit Anonymus.

Rursus alterum responsionis genus adhibet Anonymus: ut Cyrillus naturas duas post unitionem non reipsa, sed ratione, cogitatione que sola distinguat. Quod in capite nono potissimum refellimus[4]. Non enim de distinctione, hoc est discrimine, ac differentia, quam *essentialem* vocant, loquitur Cyrillus; sed de διαιρέσι, hoc est *divisione*, ac separatione,

*a* Cyrill. Ἑνότητα δὲ θεότητος διὰ ταὐτότητος φυσικῆς, etc.

1 Lib. XII.— 2 § 7.— 3 Vide c. VII, VIII et seq. et c. IX, parag. 14.— 4 Parag. 11 et seq.

quam sola ratione, et ἐπινοίᾳ constare non solus Cyrillus docuit: sed complures etiam veterum. Basilius certe in libro quarto *adversus Eunomium*, locum illum pertractans, *Dominus creavit me*, asserit, *generandi* verbum, ad Dei filium referendum esse: *creandi* vero ad eum, qui servi formam accepit. Tum addit: « In omnibus autem istis non duos dicimus, Deum separatim, et hominem separatim. Sed cogitatione naturam cujusque consideramus[a]. » Quibus accurate consonat Cyrillus omnibus in locis, quæ ad ejus criminationem adducuntur ab hæreticis: idque adeo in paschali homilia octava præclara quadam, et luculenta sententia declarat: quam hic describere latius esse arbitror. Ibi rationem reddit, cur Dei filius quæ sunt hominis propria sibi tribuit, et assumit in sese; ut cum ait *filium hominis eo ascendere ubi erat prius*[1]: atque ita disserit. « Quod enim inest ipsi secundum naturam, propriæ carni tribuit, tanquam non diversus ab ea, quantum ad unitatem, quæ est ex Incarnatione, pertinet. Neque tamen quæ natura dissimilia sunt, eo ipso, quod arctissime copulamus, idcirco tollimus; aut negamus, propria ratione illum esse splendorem Patris: et alia ratione, carnem esse ortam ex terra; sive perfectum hominem. Verum licet ista se habere sic agnoscimus, ac singularum rationem sola cogitatione dividimus, indivisa nihilominus unitate rursus illa inter se colligabimus[b]. »

Aptissime quoque ad eamdem mentem et sententiam Proclus in epistola *ad Armenos*, Joannem ait, cum dixit, *Verbum caro factum est*, vocabulo isto γενέσθαι «individuam summæ unitionis expressisse proprietatem. Ut enim monas in duas monades dividi non potest: quæ enim ita dividitur, monas non est, sed binarius: sic unum unitione summa, non potest in duo dividi[c]. »

Igitur quod Cyrillus passim scribit, naturas sola cogitatione dividi, non autem reipsa, hoc ipsum est quod Basilius, et Proclus, cæterique omnes asserunt, non in re illarum esse separationem; ita ut duo seorsim cohærentia, et consistentia dici queant: sed in sola mentis cogitatione versari.

X. Atenim « si Cyrillus alicubi ponat differentiam realem naturarum, ait Anonymus, tunc intelligit naturas differre in esse rei, aut entis, non tamen in esse naturæ; id est, divinitatem, et humanitatem in Christo esse quidem duas entitates, sed concurrentes ad constitutionem unius naturæ, et unius principii formalis operationum; eo modo quo anima, et corpus sunt duæ concurrentes ad constitutionem unius naturæ humanæ. »

Hæc spurce, putideque concepta sententia falsam habet Cyrilli criminationem. Naturas integras, perfectasque duas Cyrillus attribuit Christo ad unam concurrentes personam constituendam, unumve Christum: ut supra hoc ipso in libro, et superiore demonstravimus. Quid sibi vult autem, hac barbarie sua, *naturas differre in esse rei*, *aut entis*, *non in naturæ?* An non naturæ ipsæ, res sunt, et sub entis genere censentur? Certe anima et corpus, et res, et entia sunt, et naturæ: sed non usquequaque perfectæ. Ideo in unius perfectæ compositionem veniunt: quod idem in humana, divinaque natura non accidit. Sunt enim ambæ perfectæ: nec alterius partes ex sese, ob idque nulla ex iis componi per se natura potest; ut superius ostendimus.

*a* Basil. IV *cont. Eun.* Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις οὐ δύο λέγομεν, θεὸν ἰδίᾳ, καὶ ἄνθρωπον ἰδίᾳ, εἷς γὰρ ἦν· ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν τὴν ἑκάστου φύσιν λογιζόμενοι.

*b* Cyrill. Τὸ γὰρ ἐνὸν αὐτῷ κατὰ φύσιν τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ περιτίθησιν, ὡς οὐχ ὢν ἕτερος παρ' αὐτὴν, ὅσον εἰς ἑνότητα τὴν ἐκ τῆς οἰκονομίας· καὶ οὐκ ἀναιρήσομεν διὰ τὸ εἰς ἄκρον ἑνοῦν τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν, τὸ ὑπάρχειν μέντοι κατ' ἴδιον λόγον τὸ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς, ἕτερον δὲ πάλιν τὸ ἀπὸ γῆς σαρκίον, ἤτοι τελείως τὸν ἄνθρωπον. ἀλλὰ καὶ οὕτω ταῦτα διεγνωκότες, καὶ μόναι διελόντες ταῖς ἐννοίαις τὸν ἐφ' ἑκάστῳ λόγον, ἀδιαστάτῳ πάλιν ἑνότητι περισφίγξομεν.

*c* Procl. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἐγένετο, τὸ ἀδιαίρετον τῆς ἄκρας ἑνώσεως ὁ Εὐαγγελιστὴς ὑπαινίττεται. ὥσπερ γὰρ ἡ μονὰς οὐκ ἂν τμηθείη εἰς μονάδας δύο· ἡ γὰρ εἰς ταῦτα διαιρουμένη οὐκ ἂν εἴη μονὰς, ἀλλὰ δυάς· οὕτω τὸ ἓν κατὰ τὴν ἄκραν ἕνωσιν οὐκ ἂν διαιρεθείη εἰς δύο.

1 Joan. vi, 62.

## CAPUT XIV.

*Pergitur in Cyrilli et Athanasii defensione. 1. Futilis objectio pro Cyrillo ab Anonymo proposita. Apollinaris inconstantia. 2. In Athanasium conjectæ calumniæ ex pseudepigraphis illius libris refutantur. 3. De fragmentis ejusdem. 4. Apollinaris, et Eutychis hæresis falso Athanasio impingitur ab Anonymo, ex supposititiis illius libris. 5. Tum ex veris, et germanis. 6. Ostenditur Athanasii recta, et catholica de Incarnatione sententia, prolatis quibusdam ex eo testimoniis. 8. Tritheitarum hæresis falso itidem Athanasio tributa repellitur. 9. Dialogos de Trinitate a Beza primum editos sub Athanasii nomine, non ejus esse, sed Maximi Græcos asserere, ex quibus nomine Athanasii citatis refellitur Anonymus.*

I. Quo longius in disputando progreditur Anonymus, eo et insania majore, insolentiaque præceps agitur; et futilioribus, atque imbecillioribus machinis pro scelere, ac mendacio contra veritatem obnititur. Tria sunt reliqua pro Cyrillo, quæ sibi opponit argumenta, quasi ab Catholicis allata; in quibus diluendis insigniter se impium, ineptumque demonstrat.

Futilis objectio pro Cyrillo ab Anonymo proposita.

Objicere ait Cyrilli defensores, non hunc posse dici Apollinaristam, vel Eutychianæ auctorem hæresis, eo quod ambo isti Christum putarunt unius naturæ fuisse simplicis: Cyrillus vero « unam esse naturam arbitratus est compositam ex Verbo et humanitate, æquivalentem uni personæ ex duabus personis compositæ. » Itane defensor hoc Cyrilli quisquam sanus homo, et catholicus dixit, aut pecudi isti dissolvendum opposuit? Adeone perfrictæ frontis erat cum illa scriberet, aut similes sui putabat mortales reliquos, ut id vel non intellecturos, vel dissimulaturos crederet, quod pro certa, et confessa Cyrilli sententia tam falso, quam imperite tanquam aliud agens obtrusit; Cyrillum unam Christo affinxisse naturam compositam ex Verbo et humanitate? Quis hoc illi concesserit? Certe pluribus et invictis argumentis, ac testimoniis ejusdem Cyrilli, calumniosum hoc mendacium elisimus capite præsertim sexto libri hujus, et alibi sæpius. Ecquod vero portentum istud est, *naturam illam compositam æquivalentem uni personæ* ex Cyrilli opinione constitutam fuisse? Undenam tale commentum, aut quibus ex Cyrilli verbis probabili iste ratione confecit? Quid est autem, *naturam compositam æquivalere uni personæ?* Doceat nos si potest.

Apollinaris inconstantia.

Cæterum quod ad Apollinarem, ejusque multiplicem, ac minime sibi constantem hæresim attinet, non hic agam pluribus. Nihil enim ad ea possum addere, quæ in primo libro, capite sexto de eo diximus. Ex quibus intelliges omnia illa, quæ sensisse ipsum temere inficiatur Anonymus, revera docuisse, dum alias alia, et cum prioribus posteriora pugnantia tueretur. Ita et unam Christi naturam, ac simplicem posuit; cum videlicet divinitatem ipsam in carnem transisse diceret; aut specie sola carnem circumtulisse Dominum; et Incarnationem reipsa tolleret, larva quadam ejus, et imagine contentus. Interdum naturam eamdem unam compositam asserebat ex Deo, et carne sola. Quippe animam primo, deinde solam humanæ naturæ mentem abstulit: quantumvis id neget Anonymus. Cujus impudentem ac ridiculam confidentiam quis non miretur? Nam et Gregorium ipsum Nazianzenum Apollinari ait imposuisse, hoc est falso calumniatum esse, ut eum assereret patibilem Verbi divinitatem esse voluisse. De quo, ut et cæteris, quæ ad hæresim illius spectant, relege quæ ibi copiose disseruimus.

In Athanasium sacrilegi styli pus convertit Anonymus.

II. Mox vero in Athanasium sacrilegi styli sui pus ac venenum convertit. Etenim *objectionem tertiam*, quam ab Cyrilli patronis intentari ait, hunc in modum exponit: « Cyrillus passim profitetur se velle sequi doctrinam Athanasii decessoris sui, et varia loca ex ejus scriptis citat ad confirmationem suorum dogmatum. Athanasium autem fuisse orthodoxum in articulo de Incarnatione nemo hactenus dubitavit. » Hinc igitur consequens est, Cyrillum quoque ab suspicione hæresis illius alienum esse. Jam ut Athanasium de Incarnatione probet non male sensisse, meras profert argumentorum nugas, et quisquilias: ut ex eorum, quæ pro illo dicuntur, infirmitate, et videlicet respondendi ad ea facilitate Athanasii causa labefactetur. Quod illepidum, et puerile non vafri hominis artificium habet quædam aspersa semina virulentæ criminationis; propter quæ non omnino, ut alioqui merebatur, prætermittendum videtur. Athanasium itaque de Incarnatione ut Catholico

dignum erat existimasse videri ait ex opusculis quibusdam illius inscriptis nomine, quæ inter rejicula tomi secundi edita leguntur. Sed ea non esse Athanasii, verum Theodoreti, postea confirmat; idque se didicisse ait ab nescio quo simili sui, et impuro, ac nefario perinde homine, « qui primus, inquit, innocentiam Nestorii, et fabulam Cyrilli detexit, et historiam hac de re propediem in lucem edendam composuit. » Profecto quisquis ille est, non magni pretii homo est, nec valde pertimescendus, si non magis, quam anteambulo, et laternarius iste illius Anonymus, ab eruditione ac judicio paratus ad hanc causam accesserit.

Nam quid hoc sycophanta fieri potest ineptius? Athanasii rectam sinceramque fidem ut ex eorum persona, quibus cum ludicrum et joculare sibi prælium fingit, approbet, eos illius libros affert in medium, quos subinde Athanasii non esse germanos asseverat. Quorsum igitur ex illis testimonia repetebat? cur alios omittebat certos et indubitatos ejusdem auctoris libros; in quibus longe sunt firmiora, et expressiora duarum in Christo naturarum vestigia? Non enim quæ citavit ille, ab Athanasii defensoribus vel omnino prolata, vel sola ad catholicam hujus adstruendam fidem commemorata, objectaque sibi loca proposuit: sed de industria, solidioribus ac certioribus dissimulatis (si quem tamen usum doctrinæ istius habet) ea sola retulit, quæ se statim prompta, et plausibili exceptione posse sciret eludere.

*Loca quæ adducit ex opusculis spuriis deprompta.*

III. Verum ut has insulsi capitis delicias brevi sermone discutiam: non nego Athanasii nequaquam esse opuscula ista, quæ in tomo secundo operum illius edita sunt [1]: quæque Theodoreto Photius adscribit; ut jamdudum docti homines animadverterunt, antequam iste prodiret; et vel tacentibus omnibus, stylus ipse satis arguit. At vero quod Athanasium eumdem videri potius personas duas cum naturis totidem agnovisse, quam naturam unicam, tanquam ab adversariis objectum, opponit sibi, hoc et vanissimum est, et ejusdemmodi, quibus prius illud, argumentis, hoc est levibus, et languidis innititur. Epistola [2], quæ Athanasii nomen præfert, ad Liberium inter spurias lucubrationes recenseri debet; uti et Liberii ad Athanasium, quod recte Bellarminus animadvertit. Qui et de *Expositione fidei* ejusdem dubitavit: de qua libro sequente capite duodecimo dicendum erit. Fragmenta porro illa ex epistola Athanasii *ad Antiochenos*, ad Facundo descripta [3], utrum germana sint, non temere dixerim. Certe quæ exstat illius *ad Antiochenos* epistola synodica, de qua nemo dubitat quin genuina sit, ea fragmenta non habet. Neque vero, cujuscumque tandem ea sint, excusari non possunt, commodeque sic accipi, ut ab omni vacent hæresis suspicione. Nam personæ nomen interdum aliud significat, quam quod vulgo illi subjicitur. Non enim pro eo sumitur, quod *suppositum*, et *subsistentiam*, ac subinde ὑπόστασιν appellarunt, qua ratione personæ tres divinæ numerantur, et unusquisque homo, vel Angelus persona dicitur. Sed nonnunquam certam potius substantiæ conditionem, et qualitatem indicat; vel qualitatum potius complexionem, et quasi collectam summam: quæ in una hypostasi potest esse multiplex: ideoque personæ plures in eodem supposito inesse possunt. Ut cum idem homo personas sapientis, aut regis, aut servi agere, ac sustinere dicitur: Sic et Christus ex persona hominis, vel Dei facere quippiam vel loqui. De quibus vide quæ in quarto *de Trinitate* ex antiquis adnotavi [4]. Talia sunt illa, quæ ex Athanasio Facundus refert, ubi « duas personas de Domino inveniri ait: et duas personas in Christo significari, » quemadmodum et Ambrosius locutus est in secundo libro *de fide*, capite quarto.

*Ex iisdem spuriis Apollinaris et Eutychetis hæresis falso Athanasio imposita.*

IV. Sequitur apud Anonymum callidum magis, atque audax facinus; et in Athanasium impotens, et inconsultus furor. Hunc enim, perinde ac Cyrillum, in Apollinaris, et Eutychis hæresim compellit: ut similiter atque iste, naturam unicam, et ut Monotheletæ, operationem unam in Christo statuerit. Quod utique crimen, quia παράδοξον, et incredibile est de tanto viro, nisi invictis rationibus, et manifestissimis testimoniis approbetur, extremæ stoliditatis, et attonitæ cujusdam vecordiæ accusatori affert infamiam. Atqui sunt ejusmodi Athanasii loca illa, ut partim de spuriis, et nomen illius ementitis libris petita sint: partim nihil ad rem faciant: partim denique naturarum duarum in Christo discrimen affirment: nedum, quod Anonymus imperite credit, uni ac singulari faveant. Quod si demonstrari potest, quid aliud, quam risu, et contemptu languorem ac veternum impudentissimi calumniatoris ulciscemur?

1 Tom. II Ath.— 2 Tom. I Ath.— 3 Lib. XI, c. II.— 4 Cap. IX.

Primus, ac secundus locus, quem ex Athanasii libris depromit, non est hujus proprius, ac germanus. Siquidem ille ex fragmento quodam sumptus est[1]; quod etsi Athanasio tribuitur, non tamen ipsius est. Quo in fragmento sententia illa continetur ab Cyrillo usurpata sæpius, et tantis clamoribus, ac contentionibus excepta: in qua naturam esse unam asserit post unitionem, Incarnati Dei verbi: de qua in libro quarto fuse disseruimus[2]; et ostendimus[3], ex antiquorum consensu, Apollinaris esse, non Athanasii fragmentum istud. Idem de posteriore loco judicium est, et epistola *ad Jovianum*[4], unde est excerptus: quam non esse Athanasii perspicuum est. Porro sententia illa, quæ utrobique continetur, de una Verbi incarnata natura, ob quam reum facit Anonymus. Athanasium Apollinaristarum hæresis, nihil habet reprehensione, vel tali suspicione dignum: ut in eodem quarto libro, et alibi sæpe demonstravimus: neque Dioscorus, aut Eutyches ob eam damnati sunt in Chalcedonensi concilio. Sed quod naturam illam unicam, Christi esse dicerent, ex ambabus confusam, aut compositam: non autem divinam ipsius Verbi, cum adjuncta sibi humana, sine alterutrius jactura, vel imminutione, in una personæ proprietate cohærentem.

**Recta Athanasii de Incarnatione sententia demonstratur.**

V. Cætera veri Athanasii testimonia, quæ ad unam convincendam naturam ex mente Athanasii profert Anonymus, uniusmodi fere sunt: et hoc ipsum docent, quod Ecclesia catholica, ex œcumenicorum decretis conciliorum, et Græcorum Latinorumque Patrum conspirantibus sententiis constanter profitetur; ita naturas duas in Christo inter se esse conjunctas, ut unus ex illis efficiatur Deus et homo Christus; ac quæ propria sunt unius, alteri tribuantur, propter *communicationem*, quam vocant, *proprietatum:* tum ut communes perinde sint ambarum operationes, et affectiones. Ex quibus alia jam in superioribus libris exposita sunt: alia postmodum explicabuntur: maxime de operatione, quam θεανδρικὴν appellant. Quare tota illa Scriptoris anonymi querela de Athanasio ex inscitia, et hæretica perfidia manavit, quæ hoc ei persuasit, falsam esse damnandamque tum naturarum in se invicem commeationem, ac περιχώρησιν, tum ἰδιωμάτων κοινωνίαν, et alia ejus generis: de quibus nonnulla hoc etiam in libro dicenda nobis erunt postea.

*Deivirilem.*

*Circumincessionem tum communicationem idiomatum*

At vero iisdem illis ex locis naturarum duarum differentiam adstrui, non autem singularem aliquam, et compositam, ut temere, inconsiderateque jactat Anonymus, perspicue cognoscet, si quis omnia singillatim notare, et excutere voluerit. Quippe Verbum ipsum, et assumptam carnem a se mutuo distinguunt. Ut cum in oratione quarta « Deum asserit proprium quoddam sumpsisse corpus, idque tanquam instrumentum adhibuisse[a]. » Et paulo post, « Nisi enim opera deitatis Verbi per corpus facta essent, nunquam homo deificatus esset. Ac rursus, nisi quæ sunt propria carnis, Verbi esse dicerentur, nunquam omnino liberatus ab illis esset homo[b]. » Hæc, et hujus generis reliqua, quæ ex Athanasio descripsit Anonymus, non obscure naturarum duarum in Christo differentiam arguunt. Nisi enim differrent, non esset una instrumentum alterius. Tum quod unius opera imputari scribit alteri, tantumdem adstruit. Non enim sic intelligenda est operationum illa communio, ut sit una tantum ambarum operatio: sed ut propter ἰδιωμάτων ἀντίδοσιν, quæ privatim unius sunt, et secundum eam, vel ex ea geruntur, etiam alteri tribuantur, quod suo loco declarabitur. Quamobrem supervacanea, et inutili opera tot illa congessit Anonymus Athanasii loca, ut ex eo, quod mutuam proprietatum, et operationum communionem utrique naturæ in illis asseruit, colligeret, unam ab Athanasio naturam in Christo fuisse constitutam. Atqui ut est Anonymi de sanctissimo illo Patre falsa suspicio, non esset consequens unam tantummodo esse duarum naturarum actionem, si ex utraque composita una natura fieret, quemadmodum ex anima et corpore una existit hominis natura. Nam et anima proprias habet actiones, quas separatim exercet a corpore: nec tamen idcirco non est una quædam hominis ex ambabus conflata natura. Itaque si quid recte concludere vellet Anonymus, oporteret non ex duabus in substantia, proprietateque sua manentibus unam com-

*Idiomatum communicationem.*

*a* Ath. Θεὸς ὢν ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ χρώμενος ὀργάνῳ ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς.

*b* Ibid. Εἰ γὰρ τὰ τῆς θεότητος τοῦ λόγου ἔργα μὴ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ὁ ἄνθρωπος. καὶ πάλιν εἰ τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς οὐκ ἐλέγετο τοῦ λόγου, οὐκ ἂν ἠλευθερώθη παντελῶς ἀπὸ τούτων ἄνθρωπος.

1 Tom. II Ath.— 2 Cap. v et seq.— 3 Ib. c. v, parag. 7.— 4 Ath. t. II.

poni; sed ambas inter se pereunte alterutra, vel neutra remanente, sed in tertiam aliquam degenerante, misceri, atque confundi. Sed hæc suo, uti dixi, loco reservanda sunt.

VI. Nunc ad purgandum, et ab Anonymi calumnia liberandum Athanasium nonnulla ex eo testimonia proferam, quibus appareat, Christum revera ex duabus constantem naturis pie ac catholice illum agnoscere, nec affinem esse illi hæresi, quam ei temere, et immerito Anonymus affingit.

Inter has Athanasii sententias, primo loco memorandæ sunt illæ, in quibus Christum Dominum affirmat Deum esse verum, ac verum pariter hominem. Ut in libro *de Incarnatione* scribit, ideo Verbum hominem esse factum, « ut homines ipsum intuentes, ex admirabilibus ejus operibus persuaderent sibi non eum esse duntaxat hominem, sed etiam Deum, et veri Dei Verbum, ac sapientiam[a]. » Et postea: « Quemadmodum, inquit, qua minime aspectabilis est, ex creationis operibus cognoscitur: sic homo factus, et in corpus receptus, ex operibus dignosci potest, Dei esse virtus, et Verbum, non homo (simplex) qui hæc operetur[b]. » Idem etiam in oratione quarta, « ex iis, quæ Verbum per instrumentum corporis sui divine gessit, aut dixit, cognoscere nos ait, ipsum cum Deus sit, talia facere; ac rursus, cum viderimus eumdem humano more loqui, ac pati, non eum nescituros nos carne suscepta hominem esse factum[c]. » Hoc ipsum passim Athanasius significat. Est autem hic locus ad demonstrandam naturarum differentiam, et unius compositæ naturæ amovendam suspicionem apprime notandus. Nam, ut supra non semel animadvertimus, quando ex duabus naturis una quædam tertia componitur, neque partes inter se propria nomina communicant; neque totum appellationem capit singularum partium. Non enim anima corpus[1], vel corpus anima dicitur: nec homo proprie vocatur corpus, vel anima.

Deinde *Christum* alibi dicit *utrumque intelligi*, Deum videlicet, et hominem: ac Verbum carni esse copulatum: neque, ut Samosateni discipuli nugantur[d], a se invicem duo illa separari, Verbum et hominem. Quod ipsum subinde repetit; « Christum, inquam, pie intelligi utrumque[e]: quamvis ab alterutro nonnunquam Scriptura nomen illi tribuat: ut cum hominem eum vocat; ac vicissim ab divina natura nuncupet, et hujus ei propria duntaxat accommodet, quod non sic est accipiendum, « tanquam hypostasim divini Verbi ab homine disjungat, qui ex Maria sumpsit initium[f]. »

VII. Ad hæc in epistola *ad Antiochenses*, quam ex Alexandrina synodo scripsit; « Cum revera Dei esset filius, inquit, factus est etiam hominis filius: et cum unigenitus esset Dei filius, idem et primogenitus factus est in multis fratribus. Ideo non alter quidem erat, qui ante Abrahamum fuit Dei filius; alter vero, qui post Abrahamum exstitit: nec alter ille, qui Lazarum excitavit; alter, qui de illo suscitatus est: sed idem plane erat: humano quidem more dicens; ubi Lazarus jacet? divino autem, hunc a morte suscitans[g]. » Quis non istis in verbis naturam utramque perfectam, hoc est Deum simul, et hominem animadvertit? Hoc vero posito, ruit illud Anonymi figmentum, ac somnium naturæ unius compositæ.

Sic in perbrevi tractatu *de Incarnatione*

*a* Athan. Καὶ λοιπὸν ἐκείνους ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν ὁρῶντας, δι' ὧν ἐργάζεται ἔργον, πείσῃ μὴ εἶναι ἑαυτὸν ἄνθρωπον μόνον, ἀλλὰ καὶ θεὸν, καὶ θεοῦ ἀληθινοῦ λόγον καὶ σοφίαν.

*b* Ibid. Ὡς γὰρ ἀόρατος ὢν, ἀπὸ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων γινώσκεται. οὕτως ἄνθρωπος γενόμενος, καὶ ἐν σώματι χωρούμενος, ἐκ τῶν ἔργων ἂν γνωσθείη, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ θεοῦ δύναμις, καὶ λόγος ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος.

*c* Ath. or. iv. Ταῦτα ἀναγκαίως προεζητήσαμεν, ἵνα ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος θεϊκῶς πράττοντά τι, ἢ λέγοντα, γινώσκωμεν, ὅτι θεὸς ὢν, ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως λαλοῦντα, ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῶμεν ὅτι σάρκα φορῶν ἄνθρωπος.

*d* Athan. Χριστὸς γὰρ τὸ συναμφότερον νοεῖται.

*e* Id. Χριστὸς τοιγαροῦν τὸ συναμφότερον εὐσεβῶς νοείσθω.

*f* Ibid. Οὐ τὴν ὑπόστασιν χωρίζων τοῦ θεοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου.

*g* Athan. Υἱός τε ὢν ἀληθῶς τοῦ θεοῦ, γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ μονογενὴς ὢν υἱὸς τοῦ θεοῦ, γέγονεν ὁ αὐτὸς καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· διὸ οὐθ' ἕτερος μὲν ἦν ὁ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἕτερος δὲ ὁ μετ' Ἀβραὰμ, οὐδ' ἕτερος ἦν τὸν Λάζαρον ἐγείρας, ἕτερος δὲ ὁ πυνθανόμενος περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἦν ἀνθρωπίνως μὲν λέγων, ποῦ Λάζαρος κεῖται, θεϊκῶς δὲ τοῦτον ἀνεγείρων.

1 Vide hoc ipso lib. c. vi, parag. 3.

*Verbi Dei*, ex illis Christi sermonibus, quibus humana de se, ac divina pariter enuntiat, « significari ait divinitatem ipsius; ita ut minime hoc evertat; assumptam ab illo fuisse carnem; sed ut constet potius, eum carni fuisse copulatum [a]. » Mox illud Apostoli [1], *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*, enarrat sic; « ut quemadmodum homo una est persona, et unum animal e spiritu et carne : sic instar illius Christus sit unus, et una persona. » Non naturam dicit unam esse Christum : quod profecto diceret, si ita sentiret. Erat enim opportunissimus iste illius dicendi locus. Cum autem personam unam esse scripserit; ostendit quatenus similitudinis ratio constet inter Christum et hominem, utrumque totum, et compositum : sed illum ejusmodi, ut ex duabus naturis persona una, non natura coalescat : hunc vero talem, ut natura simul et persona una ex ambabus existat. Quæ Athanasii sententia falsam illam Anonymi rationem prorsus elidit [2]; qui ex trita illa, et vulgata comparatione hominis ex anima et corpore conflati, cum Christo ex Verbo et humana natura composito, Cyrillum calumniose traduxit antea, ut nunc Athanasium criminatur; tanquam naturam unam in Christo compositam inesse putent. Vide ejusdem Athanasii sermonem *de salutari adventu Jesu Christi* : cujus initio naturarum duarum proprietates integras manere post conjunctionem docet : et eumdem Christum utrasque capere, et ab illis denominari. Hoc autem de una composita natura dici non potest; uti sæpe demonstravimus [3]. Sic in libro *de Incarnatione Christi* naturas duas neque διαιρεῖν, id est *dividere*, ac *separare* permittit, et tamen distinctas esse defendit, dum sua cuique tribuit, carni passionem, divinitati τὸ ἀπαθὲς, καὶ ἄτρεπτον.

*Impatibile* et *immutabile*.

Tritheitarum hæresis false Athanasio tributa.

VIII. Neque vero Apollinaris tantum hæresim Athanasio affingit Anonymus, sed etiam Tritheitarum; tamquam naturas tres, sive substantias singulares in Trinitate posuerit. Quid fanatico isto, ac lucumone facias, qui Athanasium Arianæ perfidiæ, aut non multum dissimilis insimulare est ausus? An quisquam veterum ab ista peste alienior unquam extitit præstante illo viro, et Magni, quod consensu omnium est assecutus, cognomento dignissimo? Quibus autem argumentis tam enormem tamque incredibilem sycophantiam vel sibi persuasit, vel Christiano orbi probare se posse confidit? Prorsus auctoris indoli, et ingenio consentaneis : hoc est ineptis, et ridiculis. « Cum, inquit, Athanasius ponat in Trinitate tres hypostases, ponere etiam videtur tres naturas, seu substantias singulares. » Ubinam autem tres hypostases posuit? In Symbolo, ait, quod Athanasii dicitur. Ibi enim ita scriptum est; Unum esse Christum, *non confusione substantiæ, sed unitate personarum*. Ita enim Græce scriptum est, ἀλλ' ἑνότητι ὑποστάσεων. Ubi ὑπόστασις pro natura sumitur; ut solet Athanasius, Alexandrinorum more. Quare cum aliam esse hypostasim Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti esse dixerit paulo antea, intelligendæ sunt ex ejus mente, naturæ tres in Trinitate. Verum symbolum illud, quod Latine primum ab auctore scriptum esse certissimum est, non hypostases habet, sed personas. Quam vocem quisquis ille est, qui Græce illud reddidit, in ὑπόστασιν convertit, eam vocabuli hujus significantiam persecutus, non quæ Athanasio, et antiquioribus usitata fuerat : sed quæ post Basilium deinceps consuetudine recepta fuit, ut personam exprimeret. Quod autem de Christo subjecit, unum esse *unitate hypostaseon* mendosum est, et ex Latino castigandum, quod habet *personæ*. Id autem Græce sit oportet τῆς ὑποστάσεως. Ex quo plumbeus apparet Anonymi stupor : qui non animadvertit primum Latine fuisse conceptum illud symbolum : deinde ὑποστάσεις ibi pro persona sumi. Siquidem initio dixerat; neque confundendas esse personas; neque substantiam separandam. Græce *pro personis* πρόσωπα pro *substantia*, sive natura aut essentia, οὐσία legitur. Unde duo colliguntur : alterum, Interpretem Græcum personas, sive πρόσωπα, et ὑπόστασις promiscue accepisse. Quippe quod scripserat non esse confundenda πρόσωπα, id stafim explicans, ait; aliam esse ὑπόστασιν Patris, aliam Filii, etc. Alterum οὐσίαν non significare hypostasim, sed naturam, vel substantiam; hoc est divinitatem. Siquidem

*a* ATHAN. Σαφῶς διὰ τούτων ἐκδιδάσκων ἡμᾶς τὴν θεότητα τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναιρῶν τὸ κατὰ σάρκα προσειληφέναι· ἀλλ' ἑνῶν ἑαυτὸν πρὸς τὴν σάρκα. ἐπειδὴ κατὰ Παῦλον, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἓν πρόσωπον, καὶ ζῶον ἕν, ἀπό τε πνεύματος, καὶ σαρκός. κατὰ δὲ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ νοητέον τὸν Χριστὸν ἕνα, καὶ οὐ δύο πρόσωπα.

1 *Phil.* II, 7.— 2 Vide supra c. VIII, § 2 et seq.— 3 Ath. *de Inc.*

paulo post quod οὐσίαν dividi vetuerat exponit sic : « Sed Patris. et Filii, et Spiritus sancti una est divinitas ; cum tres hypostases esse dixisset, hoc est aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti. » Non igitur ὑπόστασιν pra οὐσίᾳ Græce loquens symbolum usurpavit.

...ritas. Dialogi de Trinitate non sunt Athanasii.

IX. Par Anonymi est ἀκρισία, dum Athanasio invidiam facit hæresis nefandæ, ex dialogis *de Trinitate*, qui a Theodoro Beza primum editi sunt sub illius nomine. Sed Athanasii non esse nemo dubitet qui et illos legerit, et in hoc ipsum doctrinæ paululum, ac judicii contulerit. Græci plerique Maximo monacho, et martyri tribuunt, ut alias observavimus [1]. At Beza « nihil habere putat Athanasii nomine vel indignum, vel temporibus non congruens. » Sed fallitur : ac vel eo ipso convinci potest, de quo hic agitur; quod de ὑποστάσει et οὐσίᾳ non veri Athanasii more sentit, ac loquitur *.

In quo mirus est Anonymi veternus, et acrioribus, quam verba nostra sunt, remediis excitandus. Qui ex dialogo primo pseudepigrapho Athanasii idipsum, quod instituerat, *clarius demonstrare* volens sanctissimum hunc virum naturas tres, ut et personas, imputare Deo, ea loca protulit, in quibus tres esse hypostases affirmat : quas ille naturas interpretatur. Igitur Athanasium in illo dialogo, quia tres personarum totidem hypostases esse scripsit, naturas tres constituisse Anonymus existimat. Atqui illo ipso in loco cum sæpius, tum diserte, et expresse, nemo ut sui compos ignorare possit, ὑπόστασιν discernit a φύσει, et hanc unam in tribus esse personis; illam esse triplicem affirmat. Tum vero φύσιν istam θεότητα, id est *divinitatem* vocat : nec non οὐσίαν. Sic enim sub initium dialogi primi, postquam τὸ ἀγέννητον, quæ est personalis Patris proprietas, docuit non esse Dei οὐσίαν. hoc est substantiam, vel divinitatem, interroganti hæretico, «an unam diceret inesse divinitatem in Deo, et hypostases tres [a], » ita respondentem introducit orthodoxum. « Aliud est hypostasis, et aliud divinitas : non tanquam alia res, et alia : sed quod aliud quiddam significet hypostasis, aliud divinitas. Etenim hypostasis hoc quod est esse denotat ; divinitas vero quidnam sit [b]. » AN. « Cujusmodi vero istud est? » ORTH. « Ut sunt Petri, et Pauli, et Timothei tres hypostases, et una humanitas. » AN. « Igitur tres sunt dii. » ORTH. « Absit ut hoc dicam. » Hinc apparet ὑπόστασιν non esse φύσιν, et οὐσίαν. Nam et paulo post, « nullam esse differentiam ait Patris, et Filii, et Spiritus sancti in natura, aut in voluntate, sed in eo quod unus gignit ; alter gignitur, alius emittitur [c]. » Item eodem dialogo aliud esse οὐσίαν ait, aliud ὑπόστασιν, et hoc discrimen eodem prorsus modo declarat, quo illud inter φύσιν, et ὑπόστασιν proxime ante positum. Hunc vero locum descripsimus. et explicavimus in secundo libro *de Deo* [2].

Nam quod ita se habere divinam naturam ad personas tres in illo dialogo dicitur, sicut humana Petro, Paulo, ac Timotheo communis est; id jam a nobis expositum est in quarto *de Trinitate*, capite nono [3]; ubi causas attulimus, cur sanctissimi, eruditissimique Patres plusculum interdum usi sint ea comparatione : quam ad vivum resecare, et omni ex parte adæquare velle, ut Anonymus instituit, importuni est sophistæ, ac quid prudens ratio, et communis sensus ferat, plane nescientis.

*a* ATHAN. tom. II. AN. Μίαν λέγεις θεότητα, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις ;

*b* Ibid. Ἄλλό ἐστιν ὑπόστασις, καὶ ἄλλο θεότης, οὐχ ὡς ἄλλο πρᾶγμα, καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαινούσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς θεότητος. ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις τὸ εἶναι σημαίνει. ἡ δὲ θεότης, τὸ τί εἶναι. AN. Οἷον ὡς τί; ΟΡΘ. Ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ μία ἀνθρωπότης. AN. Οὐκοῦν τρεῖς θεοί. ΟΡΘ. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν.

*c* Ibid. AN. Οὐκ ἔστιν οὖν διαφορὰ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος; ΟΡΘ. Ἐν τῇ φύσει, οὐ ἐν τῷ θελήματι, οὐ· ἐν τῷ γεννᾷν, καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι, ναί.

* Ne ex ipsis quidem Protestantibus ullus est paulo doctior, qui Athanasio Dialogos illos non abjudicet. Combefisius illos inter S. Maximi scripta divulgavit; Garnerius in auctario operum Theodoreti, parum verisimili suspiciono. F. A. Z.

1 Vide tom. I, lib. II, c. III, § 2.— 2 Tom. I, lib. II, c. III, parag. 2.— 3 Parag. 6 et seq.

# CAPUT XV.

1. *Anonymi ludicra cavillatio, et falsa de synodo Chalcedonensi assertio, tanquam Cyrilli opinionem damnaverit.* 2. *Ejusdem concilii fidei formula defensa, et ab Anonymi vindicata calumniis.* 3. *Nestorium frustra pro catholico ab eodem propugnari.*

I. Mos est improbis, et garrulis malæ causæ defensoribus idem, qui ducibus cum copioso, sed invalido exercitu, contra fortiorem hostem dimicare cupientibus. Nam ut isti, quorum virtuti pares esse nequeunt, eorum impetus, objecta telis, ac cædi gregariorum multitudine frangere, ac fatigare conantur : sic illi crebris, et minutis argumentatiunculis incursare, molestique esse student. Hujusmodi est Anonymi hæretici propositum, et libri illius indoles, ut quam potest plurima coacervare nitatur, et opponere, partim falsa, et ludicra ; partim nihil ad rem pertinentia ; partim vulgaria, et cantata, explicataque sæpius : ut vel ab imperitis lectoribus ex qualicumque copia laudem et admirationem exprimat : vel iis, qui contra disputare volent, multiplicibus excutiendis rationibus, ac dissolvendis moras, et quasi compedes injiciat. Quod ut in superioribus omnibus capitibus experti hactenus sumus : sic in reliquis deinceps, quam brevissime tamen fieri poterit, cogemur animadvetere.

**Ludicra assertio Anonymi tanquam Cyrilli sententia dominata fuerit a Chalcedonensi synodo.**

Horum illud occurrit primun, quod in objectione quarta de Chalcedonensi concilio nugatur. Cum enim pro Cyrillo sibi hoc objecisset, « ejus doctrinam de incarnatione Verbi sequutum fuisse concilium illiud » ; respondet primo : « Concilium Chalcedonense in sua definitione condemnasse potius doctrinam Cyrilli de incarnatione, quam confirmasse. » Ad hoc demonstrandum concilii verba citat, quibus anathemati subjicit eos, « qui duas ante unitionem naturas Domini fabulantur : unam vero post unitionem confingunt [a]. » Quam eamdem esse Cyrilli sententiam asserit traditam ab ipso in epistolis *ad Successum, et Acacium.* Atqui ementitum illud est, fictumque crimen Cyrilli : quod abunde in superioribus ab eo propulsavimus, ex quibus constat, nunquam illum dixisse, ante unitionem duas fuisse naturas ; et mentem ejusdem in adstruenda una post unitionem natura declaravimus. De Ibæ quoque, quod subinde objicit, epistola, capite undecimo purgavimus : nec non de Theodoreto, et utroque in Chalcedonensi synodo recepto ac probato, quod non minus ex historia concilii, et actorum illius patet, quam in primo libro accurate descripsimus [1]. Quid quod eadem œcumenica synodus in *Decreto fidei,* beati Cyrilli « synodicas epistolas ad Nestorium, et ad orientales scriptas [b] » auctoritate sua comprobavit ?

**De co... Chalc... nensi ... Anon... calu...**

II. Non minus ineple, impudenterque de Chalcedonensis concilii formula fidei mentiri est ausus, et ejus sensum subdole interpretari. Ait enim, concilium istud « in duas factiones fuisse divisum, Eutychianorum, sive Cyrillianorum, et Orthodoxorum : qui Nestorii quidem doctrinam retinebant : sed eum, ut pote imperatrici Pulcheriæ exosum condemnabant. » Tum definitionem fidei ex utriusque partis consensu conditam fuisse « valde ambiguam, et utrique parti faventem. » Deinde ὑπόστασιν pro natura sumpsisse, cum in illa scripsit, « utramque naturam in unam personam et unam hypostasim concurrisse. » Quæ omnia falsissima, et sine ullo pudore temere conficta sunt. Historiam synodi istius exhibebit caput decimum tertium libri primi hujus operis. In illa vero approbatam fuisse Nestorii hæresim ab orthodoxis, satanicum est commentum. Sicut et *hypostasim* in *Decreto fidei* pro natura usurpatam esse, quod mendacium prorsus Nestoriani hominis *vesania* dignum est, ut eam formula eadem appellat [c]. Siquidem naturas duas aperte pronuntiat, « quarum differentiam neutiquam unitione sublatam esse asserit : quin potius salvam esse proprietatem utriusque, et in unam personam, atque unam hypostasim concurrere [d]. Cum igitur ἑκατέραν Dr...

*a* Chalc. conc. act. v. Καὶ τοὺς δύο μὲν πρὸ τῆς ἑνώσεως φύσεις τοῦ κυρίου μυθεύοντας, μίαν δὲ μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀναπλάττοντας ἀναθεματίζει.

*b* Ibid. Τὰς τοῦ μακαρίου Κυρίλλου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας γενομένου ποιμένος συνοδικὰς ἐπιστολὰς πρός τε Νεστόριον, καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἁρμοδίους οὔσας ἐδέξατο.

*c* Chalc. syn. Τῆς Νεστορίου φρενοβλαβείας.

*d* Ibid. Οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος

1 Cap. XIII.

Naturam. φύσιν nominarit, hoc est naturam : quid absurdius est, quam eamdem putare synodum ὑπόστασιν vocasse *naturam*, cum dixit in unam personam et eamdem hypostasim convenisse naturas? Nonne potius diceret, in *unam personam et naturam?* Certe non longe ante Eutychianam hæresim damnarat [1]; « fabulose confingentem duas ante unionem esse naturas Domini : post unitionem vero unam duntaxat : » nec adjecit ὑπόστασιν. Nullum ergo dubium est, quin Chalcedonense concilium in *fidei Decreto* πρόσωπον et ὑπόστασιν pro eodem sumpserit : sicut e contrario Nicænum ὑπόστασιν et οὐσίαν pro eodem accepit : ut alibi demonstratum est [2].

*Hypostasim.*

*Nestorius frustra ab Anonymo tanquam catholicus propugnatur.*

III. Jam quod Nestorium Anonymus ab hæresis infamia purgare nititur, ad idque sententias illius quasdam commemorat; quæ rectæ ac sinceræ fidei speciem præ se ferunt; non hic necesse est in illis refutandis commorari diutius. Etenim præter illa, quæ de Nestorio, et ejus hæresi in primo libro sunt exposita; nominatim hæreticum hunc fuisse, supra capite quinto libri hujus evidentissime demonstravimus : ejusque κρύψιν, et in tegenda, ac dissimulanda impietate sua callidam ac veteratoriam artem patefecimus : cum aut ambiguis vocibus, aut secus ac communis ferebat usus Catholicorum, usurpatis, et intellectis, suam declararet sententiam. Nam et unam asserebat Christi, ac Dei et hominis esse personam : et unum dicebat esse filium : et summam prædicabat utriusque naturæ, arctissimamque societatem. Verum non sic perfidiæ suæ venenum occultare poterat, ut non interdum manifesta illius indicia præberet; quæ nos illis in locis, et alias hoc in opere sparsim adnotavimus, accurateque perpendimus : uti nihil attineat supervacaneam modo in illis Nestorii locis, quæ Anonymus congessit, explicandis, ac diluendis operam consumere.

*Fucum.*

# CAPUT XVI.

*De Cyrilli Anathematismis, propter quos hæresis Apollinaris suspectus fuit.* 1. *Anonymi in Cyrillum conjecta calumnia ex illis potissimum ab ipso probata.* 2. *De tribus epistolis, quas Cyrillus ad Nestorium scripsit : quarum tertiæ Anathematismos subjecit.* 3. *An hæc epistola, cum Anathematismis in Ephesina synodo et postea in Chalcedonensi approbata fuerit.* 4. *Non videri lectam esse in Chalcedonensi, et qua de causa.* 5. *Recepta tamen fuit, et ab sequentibus synodis ascita.*

*Anonymus suam maxime calumniam probat ex Anathematismis Cyrilli.*

1. Qui viventis adhuc nomini Cyrilli Apollinaristarum hæresim aspergere conati sunt; quos fuisse quamplurimos, et eos Orientales, accepimus : ii duodecim præsertim illis *Anathematismis* usi sunt; ex quibus istius et objiciendi, et probandi criminis argumenta sumpserunt. Quorum imitatus exemplum Anonymus sycophanta non Cyrillum modo; sed Ephesinam etiam synodum eadem hæresis infamia complexus est; quod et ille capitula duodecim hæretica scripserit; et hæc ab eo scripta judicio, et auctoritate sua comprobarit. « Non tantum Cyrillum Alexandrinum, inquit ille, fuisse auctorem hæresis Eutychianæ, sed et reliquos omnes episcopos, qui interfuerunt concilio œcumenico Ephesino primo, probamus; quia concilium Ephesinum primum approbavit, et confirmavit duodecim capitula, sive *Anathematismos* Cyrilli contra Nestorium, » etc. Quinetiam pluribus in locis Anathematismos eosdem profert ad Cyrilli pariter et Ephesini concilii probrum, ac ludibrium. Quam quidem ob causam nec ingratum, uti spero, theologiæ melioris cupidis; nec alienum a proposito nostro; utile certe consilium cepisse mihi videor; ut qui propugnandum adversus obtrectatores Cyrillum hoc in libro susceperim, particulam ejus aliquam in illius *Anathematismos* vel illustrandos, vel ab calumnia vindicandos insumerem.

Sed antequam ad rem aggredior; nonnulla

ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν προσώπον, καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης.

1 Vide supra parag. 1.—2 Tom. II, lib. IV *de Trin.* c. III, parag. 6.

de Cyrilli ad Nestorium, et hujus ad illum mutuis epistolis ac scriptis proponenda videntur : deque synodali de iisdem judicio : tum *de Anathamatismorum* impugnatione, ac defensione : ex quibus quæ postmodum explicanda erunt facilius intelligentur. Cætera porro, quæ ad accuratiorem rei in synodo gestæ notitiam spectant, ex libro primo, capite septimo repeti poterunt. Hic enim illa tantummodo complectemur, quæ ad anathematismos proprie spectantia brevius illic exposita, et in hunc locum dilata fuerunt.

Tres epistolas Cyrillus ad Nestorium scripsit.

II. Postquam Nestorius hæresim suam palam efferre cœpit, ter ad illum Cyrillus omnino scripsit. Prima epistola purgationem continet ejus [1], quam ad Egyptios monachos bene longam miserat ; ut eos in recta, et catholica Incarnationis fide confirmaret : propterea quod, disseminatis per Ægypti monasteria impiis Nestorii scriptis, ingentes illic turbæ concitatæ fuerant ; ac nonnulli contagione novitatis istius afflati ; plerique perculsi ac titubantes in summum discrimen venerant. Huic epistolæ perbrevi alia respondit Nestorius [2] : neutra vero dogmatica est, nec habet quidquam præter mutuas querelas, et offensi animi significationes.

Secundam postea Cyrillus ad eumdem exaravit [3] : in qua veram Incarnati Verbi professionem ex Nicæni symboli formula latius exposuit, et contrarios Nestorii confutavit errores. Cui subinde rescripsit Nestorius, datis longioribus, sed stomachi, et hæretici veneni plenis litteris [4]. Utraque coram Ephesinis Patribus in concilio lecta est epistola : quarum prior Cyrilli omnium suffragiis approbata est [5] : altera vero Nestorii tanquam impia, et hæretica damnata.

Post hæc Cyrillus ad Cœlestinum Papam scripsit [6], eumque de tota re certiorem reddidit, a quo et mutuas litteras accepit : quibus Nestorii impietatem vehementer arguit, damnandumque censuit : ut in libro primo narravimus [7]. Dedit etiam ad Nestorium alias idem denuntiantes litteras. Cyrillus his ad se perlatis litteris, quibus et vices ipsi suas pontifex mandabat, et decem non amplius dies ad resipiscendum Nestorio præfiniebat, synodum diœcesis suæ coegit ; ex qua tertiam *ad Nestorium* scripsit epistolam omnium longissimam [8] : in eaque tum illius castigavit hæresim ; tum plenius incarnationis fidem docuit : ac demum quæ Cœlestinus sibi mandarat aperuit. Subjecit huic epistolæ capitula duodecim, quibus totidem hæreticæ Nestorii doctrinæ capita anathemate notavit, qui propterea anathemathismi vulgo dicuntur. Ambæ illæ, Cœlestini ad Nestorium, et Cyrilli lectæ sunt in actione prima Ephesini concilii, ibidemque testati sunt episcopi, qui eas ab synodo Alexandrina perferendas ad Nestorium acceperant, huic ipsi reddidisse ; nec se ad condictam diem in patriarchium venientes admissos, neque responso aliquo dignatos fuisse. Scripsit tamen Nestorius duodecim anathematismos Cyrillianis illis oppositos [9].

Approbat[io] Concil[ii] Ephesi[ni] tertia Cy[rilli] episto[la]

III. Porro quod Ephesinæ synodi judicium de illa Cyrilli epistola tertia, deque subjectis anathematismis extiterit, non referunt acta : quæ nec alioquin ad nos integra pervenerunt. Verum receptam, et approbatam in Ephesino concilio illam fuisse tertiam epistolam non est dubium, quod et Catholici contra Acephalos disputantes significant in collatione Constantinopoli habita Justiniano imperante, anno Christi 532 [10]. In qua memorabile quiddam de hac epistola, et ejus anathematismis proditum est ; quod ad negotium nostrum attinet : atque adeo non videtur omittendum. Ibi ergo contradicentes, hoc est Acephali, Chalcedonensis oppugnatores synodi, adversus hanc tale quiddam objiciunt : « Duodecim capitulorum (inquiunt, epistolam intelligentes), quæ inserta est in Ephesino sancto concilio, quam neque vos potestis denegare synodicam esse, cur non recepit Chalcedonense concilium ? » Quorsum vero istud opponant, et unde colligant Chalcedonense concilium non recepisse tertiam illam Cyrilli *ad Nestorium* epistolam, cui subjuncti sunt anathematismi, in causa id esse videtur. In Chalcedonensi concilio actione secunda [11], recitata sunt antecedentium decreta synodorum Nicænæ, et Constantinopolitanæ primæ, tum Patrum quorumdam testimonia ; ut hanc sibi velut regulam proponerent, quam in condenda fidei formula sequerentur. Inter Patrum lucubrationes in tantam auctoritatis excellentiam assumptas, nominarunt Cyrilli Alexandrini epistolas duas, alteram *ad Nestorium* ; alteram *ad Joannem Anthiochenum episcopum*, quæ et ibidem recitatæ sunt. Harum prior est Cyrilli secunda : cujus initium est, Καταφλυαροῦσι μὲν, ὥς ἀκούω, τινὲς. Posterior est

Debia[...] reat[...] audi[...] nomm[...]

1 In par I Eph. Syn. c. VI, t. II Conc. Vide Liber. *Brev.* cap. IV.— 2 Ibid. cap. VII.— 3 Ibid. cap. VIII.— 4 Ibid. cap. IX. — 5 Eph. Act. I.— 6 Ib. par. I, cap. XIV.— 7 Lib. I, cap. VII, parag. epistola Cyrilli exstat.— 8 Par. I Eph. Syn.— 9 Exstant in Par. I Eph. Syn.— 10 Exstat t. III Conc.— 11 Act. II, t. III Conc.

illa, quam redintegrata pace, et Ecclesiarum concordia, per Paulum Emisenum Cyrillus idem misit ad Joannem[1]; cujus exordium est : Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοί. *Lætentur cœli.* Hæ tum solæ Cyrilli epistolæ ab Aetio archidiacono publice in synodo recitatæ sunt. Actorum verba de his epistolis interest hic adscribi. Post lectum utrumque symbolum Nicænum, et Constantinopolitanum, Aetius ita locutus legitur : « Est et epistola ab sanctissimo, et beatæ memoriæ Cyrillo, Alexandriæ magnæ civitatis olim episcopo ad Nestorium scripta, quæ ab omnibus sanctis episcopis, qui prius Ephesum convenerunt ad eumdem deponendum Nestorium, et approbata est, et suscriptione omnium confirmata. Est autem et altera, quam scripsit idem Cyrillus ad beatæ memoriæ Joannem, Antiochiæ magnæ civitatis olim episcopum; quæ similiter confirmata est : et, si placuerit, eam recitabo[a]. » Mox utraque perlecta est[2], et omnium acclamatione laudata, et recepta. De tertia epistola Cyrilli nulla ibi facta mentio est.

IV. In actione porro quinta synodi ejusdem Chalcedonensis, in *fidei Definitione*, post eadem descripta symbola conciliorum duum priorum, Cyrilli quoque synodicas epistolas *ad Nestorium*, et *ad Orientales* recipere se Patres profitentur. Ubi *Synodicarum* nomine maxime tertiam par esset intelligi; quæ revera ex Alexandrina synodo missa est, et *synodica* vulgo nuncupatur : ut a Dionysio Exiguo in præfatione, quam eidem epistolæ latine a se redditæ præfixit. Verum prior ille locus ex actione secunda magis hoc suadet, synodicam primam epistolam, quæ ad Nestorium scripta dicitur, eam esse, quam secundo ad hæreticum istum edidit. Ita tertia ab Chalcedonensis concilii Patribus præterita fuerit. Quod minus miretur, qui hoc animadverterit, nullam in eadem *fidei Definitione* mentionem Ephesinæ synodi ante annos viginti habitæ fieri. Cur autem epistola tertia Cyrilli ad Nestorium a Chalcedonensi synodo commemorata non fuerit, causam ita Catholiei afferunt in collatione cum Acephalis Constantinopoli celebrata[3]: « Si omnes formas, et definitiones fidei in Epheso adversus Nestorium facti concilii suscepit, et confirmavit Chalcedonense concilium, quemadmodum hanc habuit refellere? Sed quia adversus Nestorii blasphemias, quæ duas naturas in duas personas, et duas subsistentias dividunt, unam personam, et unam subsistantiam volebant definire; illa autem epistola duarum subsistentiarum intulit mentionem; propterea proprie ea nominare distulerunt, ut non invenirentur aut illi, aut sibi esse contrarii; sed magis illam alteram epistolam ejus præposuerunt, quæ super consensu symboli Nicæni concilii laudata est. Et eam, quæ ad Orientales scripta est. »

In allocutione Chalcedonensis concilii ad Marcianum Imperatorem[4]; in qua fidei summam, ac formulam Patres exposuerunt, quædam veterum subjecta sunt illi consentanea testimonia, et inter cæteros, Cyrilli duo ex epistola *ad Nestorium;* totidem ex altera *ad Joannem Antiochenum*, ac prius quidem illorum, quæ ex epistola sumpta sunt *ad Nestorium*, in secunda reperitur[5] : alterum autem, in epistola prima *ad Successum* legitur, non *ad Nestorium*[6] : ut vel ab librariis, vel aliunde iste error obrepserit.

V. Nemini porro catholico dubitare fas est, quin epistola illa Cyrilli tertia, et ejus anathematismi in auctoritatem adsciti sint. Quinta certe synodus non alia de causa Theodoti scripta quædam, tanquam impia, anathemate notavit, nisi quod duodecim Cyrilli capitula impugnasset[7], eademque sententia Ibæ Edesseni epistolam comprehendit[8], quod duodecim illa capitula damnasset. Nec aliter insequentes omnes synodi judicarunt; quæ superiorum, et inter has quintæ acta comprobarunt. Quod antequam ab Ecclesiastica auctoritate fixum, constitutumque esset, complures alioqui Catholici Cyrillo, et ejus scriptis, præsertim capitulis illis duodecim refragati sunt, et adversus illa certamen acerrimum susceperunt; duce, et hortatore Joanne Antiocheno; de quo ita Liberatus in *Breviario*

*a* In tom. III concil. Ἔστι καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἡ γραφεῖσα παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ ἐν ὁσίοις Κυρίλλου, τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας πρὸς Νεστόριον· ἥ τις παρὰ πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων τῶν ἐν Ἐφέσῳ πρότερον συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ αὐτοῦ Νεστορίου, καὶ ἐνεκρίθη, καὶ δι' ὑπογραφῆς πάντων ἐβεβαιώθη. ἔστι δὲ καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου ἡ γραφεῖσα πρὸς τὸν τῆς ὁσίας μνήμης Ἰωάννην τὸν γενόμενον τῆς Ἀντιοχείας μεγαλοπόλεως ἐπίσκοπον, ἥ τις ὁμοίως ἐβεβαιώθη· καὶ εἰ παρίσταται, ἀναγνώσομαι αὐτήν.

1 Exstat in III part. Ephes. Synod.— 2 Chalc. Syn.— 3 Tom. III Concil.— 4 Chalced. Concil. part. III.— 5 Tom. II Conc.— 6 Tom. V, par. II oper. *in Episcop.* Cyr. —7 Syn. V, col. 8 in *Anath.* 18 t. IV Conc. | 8 Ib. *Anath.* IV.

scribit [1] : « Cujus exemplare epistolæ, ait de Cyrilli tertia loquens, perveniens ad Joannem Anthiochenum, offensus est in ipsis Cyrilli capitulis. Putavit enim eum, dum immoderate occurreret Nestorio, in sectam Apollinaris incidisse. Mandavit ergo Andreæ, et Theodoreto episcopis concilii sui, ut scripto responderent contra ipsa duodecim capitula, tanquam Apollinaris dogma instaurantia. » Exstant utriusque lucubrationes, quarum prior, quæ est Andreæ, nomine Orientalium inscribitur. Utramque vero luculenter confutavit Cyrillus, qui et ipse capitulorum suorum explanationem edidit hortatu synodi, et coram Patribus recitavit, ut habet illius titulus [2].

De his ergo Cyrilli capitulis, vel anathematismis accuratius deinceps agere, ac duo quædam in his præstare statuimus : ut et verum, ac proprium illorum sensum aperiamus ex mente Cyrilli ; et quæ contra eos objecta sunt ab adversariis, cujusmodi sint, sincero judicio perpendamus. Quod ut melius exequamur, ad singulos anathematismos Græce, ac Latine ex Dionysii Exigui versione descriptos Nestorii contrarios totidem apponemus : tum de unoquoque quod dicendum videbitur adnotabimus. Quantus autem operæ istius, ac disputationis fructus esse debeat, res ipsa demonstrabit.

## CAPUT XVII,

*Anathemastismi Cyrilli duodecim singillatim examinantur, et cum Nestorianis contenduntur.*

ANATHEMATISMUS PRIMUS NESTORII.

« Si quis eum, qui est Emmanuel, Deum verum esse dixerit, et non potius nobiscum Deum, hoc est inhabitasse eam, quæ secundum nos est, naturam, per id quod unitus est nostræ, quam de Maria Virgine suscepit; matrem etiam Dei Verbi, et non potius ejus, qui Emmanuel est, nuncupaverit ; ipsumque Dei Verbum in carnem versum esse, quam accepit ad ostentationem Deitatis suæ, ut habitu inveniretur ut homo; anathema sit. »

ANATHEMATISMUS PRIMUS CYRILLI, ex interpretatione Dionysii Exigui.

« Si quis non confitetur Deum esse veraciter Emmanuel, et propter hoc ipsum, Dei genitricem sanctam Virginem. Peperit enim carnaliter Verbum, quod ex Deo est secundum quod scriptum est. Et Verbum caro factum est; anathema sit [a]. »

In hoc anathematismo quædam in exemplari Græco Dionysii inerant, quæ in vulgatis desiderantur : nempe ista, *secundum quod scriptum est*, *Et Verbum caro factum est :* nisi ea de suo Dionysius suppleverit. Nam et in Lateranensi synodo sub Martino primus iste anathematismus sine appendice illa citatus legitur [3].

Hic porro anathematismus Nestorianæ impietatis præcipuum robur elidit. Nam duo decernit : alterum, Deum esse Emmanuelem, hoc est istum qui ex femina genitus est, et nobiscum habitavit : alterum, *Dei genitricem* esse Mariam, quæ talem genuerit. Deum esse Christum esse ex Nicæno symbolo probat in Ἐπιλύσει, quod eumdem primo Dei filium esse, deinde carnem suscepisse, et ex Maria genitum esse decernit, sine ulla sui mutatione, vel confusione naturarum. Vide quæ de θεοτόκῳ in libro quinto diximus [4]. *Responsio* *Deipara,*

His duobus Christianæ fidei fundamentis totidem impietatis suæ venena Nestorius opponit. Si quidem *Emmanuelem*, hoc est Christum Dominum, sive Verbum incarnatum negat esse Deum verum : sed hunc duntaxat inhabitasse naturam ex Maria Virgine susceptam asserit : ut alius sit habitator Deus, alius in quo habitatur homo. Ex quo altera consequens est blasphemia ; sanctissimam Virginem non esse θεοτόκον, id est *Dei genitricem*, sed Christi tantummodo. Et ut invidiam Cyrillo faceret ; adjecit hoc, ut eum anathemate feriret, qui *ipsum Dei Verbum in carnem versum esse* diceret : quasi id ex eo sequeretur, quod Cyrillus posuit ; *Emmanuelem* esse Deum ; ac B. Virginem Deum genuisse.

*a* Anath. I Cyr. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ θεόν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ διὰ τοῦτο θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον· γεγέννηκε γὰρ σαρκικῶς σάρκα γεγονότα τὸν ἐκ θεοῦ λόγον· ἀνάθεμα ἔστω.

1 Cap. t. IV Conc.— 2 Tom. II Conc.— 3 Cons. II, t. IV Conc.— 4 Cap. XIV et seq.

*ntalium tradic- t Cyrilli ponsio.*

Adversus primum illud capitulum opponit Andreas, primum, haud recte loqui Cyrillum, cum ait B. Virginem carnaliter genuisse Verbum incarnatum. Quippe *carnaliter* sic accepit, ut sit cæterarum more feminarum, et usitato gignendi, pariendique ordine. Hoc refellit ex eo, quod omnia in illo partu singularia, et admirabilia contigerunt, quæ non σαρκικὴν, sed θεοπρεπῆ, id est *Deo congruentem* nativitatem indicant. Tum ex illa voce Cyrillum suspectum facit Apollinaristarum hæresis, quod dum Scripturæ verba nimium præcise, ac dilute intelligit, conversionem divinitatis in carnem invehit. Non sic autem interpretanda esse probat simili Apostoli sententia, dicentis, *Christum pro nobis factum esse peccatum, et maledictum* [1] : ex quo sequetur, in peccatum, et execrationem transisse Dei filium. Itaque quod legimus, *Verbum carnem esse factum*, recte illud ad *habitationem in carnem* revocari. Hæc Orientalium μικρολογία jejuna est, ac futilis, et in stulta vocabuli calumnia sophistice tricatur.

*nalem.* *...ntium- ...cula.*

Cyrillus itaque facile istos summovet. Quod enim scripsit σαρκικῶς, id est *carnaliter* genuisse B. Virginem filium Dei, ac suum, id est *Emmanuelem*, tum ex illis Joannis affirmat, quibus *Verbum* ait *carnem esse factum ;* tum ex Nicæni concilii auctoritate, quod Deum verum docet σαρκωθῆναι, καὶ ἐνανθρωπῆσαι, id est « incarnatum, et hominem esse factum : quod est unitum esse carni anima præditæ rationali, et hominem se fecisse, cum eo ut perseveraret esse Deus [a]. »

Porro *carnaliter genuisse B. Virginem Deum Verbum*, nihil aliud esse, nisi κατὰ σάρκα, hoc est *secundum carnem*. Quod ad evertendam Nestorii perfidiam necesse fuit apponere; ut sciremus, sanctissimam illam Virginem non simplicem, ac nudum hominem, sed Deum Verbum, non qua Deus est, sed qua carnem habet, genuisse. Nam Deus Pater eumdem filium θεϊκῶς ex seipso genuit, quem mater σαρκικῶς. Quod vocabulum genituræ illius et partus admirabilitatem nulla re minuit : verum carnem esse non simulatam, aut adumbratum ; sed veram, ac nostræ similem ostendit. Ita σαρκικῶς nihil aliud esse, quam ἀνθρωπίνως, hoc est, ut homo hominem potest gignere, quatenus verum, veraque constantem carne verus homo generat. Proinde salvam esse B. Virgini appellationem τῆς θεοτόκου, quam isti perperam respuunt, cum tamen θεοπρεπῶς, id est *ut Deum decet*, genitum Dei filium a B. Maria fateantur. Neque vero parem esse rationem ejus, quod ex Apostolo proferunt *factum pro nobis esse peccatum aut maledictum*. Non enim hæc ipsa permansit, utcumque factus illa dicatur. Hunc in modum Cyrillus importunos illos vitilitigatores depellit. Nec eo contentus, veterum aliquot testimonia subjicit, quæ carnem Dei filii ex Maria esse genitam affirmant, eoque ipso illum eumdem dici genitum, et Mariæ filium. Imprimis autem observandus est Amphilochii locus, et ad frangendam adversariorum pervicaciam maxime idoneus. Nam diserte vocem σαρκικῶς expressit. « Nisi, inquit. ille genitus esset carnaliter, nunquam tu natus esses spiritualiter [b]. » Idem Amphilochius in oratione *de Christi Natali*, « Virgo, inquit, incorrupta gignet corporaliter incorruptam lucernam [c]. » Vide quæ nos in libro quinto, capite XIV, de carnali Verbi generatione scripsimus.

*...no modo ...aliter.* *Carnaliter* *Humanitus* *Deiparæ* *Carnaliter.*

Sane, ut illorum imperita cavillatio magis appareat, non est prætermittendum, Athanasium vocabulum σαρκικῶς usurpasse eodem sensu, quem Cyrillus adhibuit, nempe pro κατὰ σάρκα : et ei θεϊκῶς opposuisse. Locus est in oratione quarta : « De die, inquit, et hora noluit secundum deitatem dicere se scire : verum carnaliter, propter carnem nescientem, ut jam monui, nescire se dixit [d]. »

*Carnaliter* *Secundum carnem. Divinitus.*

Eximius est et ille Gregorii Nazianzeni locus in epistola priore *ad Cledonium* : « Si quis, inquit, tamquam per canalem, ita per Virginem decurrisse, non autem in ipsa formatum esse divino simul, et humano modo sentit : divino quidem modo : quoniam sine viri consortio : humano vero, quoniam juxta feturæ consuetudinem; non minus est atheus [e]. » Ergo ut θεϊκῶς idem est, ac *divino*

*a* Cyrill. tom. II Eph. conc. Σαρκωθῆναί τε, καὶ ἐνανθρωπῆσαι· τουτέστιν ἑνωθῆναι σαρκὶ ψυχὴν ἐχούσῃ τὴν λογικὴν, καὶ ἄνθρωπον γενέσθαι μετὰ τοῦ καὶ ἀπομεῖναι θεόν. Vide et epist. II ejusdem *ad Nest.* ibid.

*b* Amphil. cit. a Cyrillo ibid. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐγεννήθη σαρκικῶς, οὐκ ἂν σὺ ἐγεννήθης πνευματικῶς.

*c* Amphil. Παρθένος γὰρ ἄφθαρτος ἀποκυήσει σωματικῶς τὸν λύχνον τὸν ἄφθαρτον.

*d* Athan. Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς ὥρας, οὐκ ἠθέλησε θεϊκῶς εἰπεῖν, οὐκ οἶδα· ἀλλὰ σαρκικῶς διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν, καθὰ προεῖπον, εἶπεν ὅτι οὐκ οἶδα.

*e* Nazianz. orat. LI. Εἴ τις, ὡς διὰ σωλῆνος, τῆς παρθένου δραμεῖν· ἀλλὰ μὴ ἐν αὐτῇ διαπεπλάσθαι λέγοι

1 II *Cor.* v, 21 et *Gal.* III, 13.

*modo*, vel extraordinaria quadam ratione : sic ἀνθρωπικῶς erit humana, et usitata ratione : quod ipsum significat et vocabulum σαρκικῶς id est *carnaliter*.

Theodoreti contradictio, et Cyrilli adversus hunc defensio.

De hac oppugnatione Theodoreti, memorandum illud ex Agobardo Lugdunensi episcopo in libro *contra dogma Felicis Urgelitani*, merito præfabimur : « Cum ergo utrumque, id est Nestorium, et Eutychem veritas fidei abjiciat, quæ medium inter eos tenet locum, Beatus Cyrillus ejusdem veritatis defensor, Alexandrinus antistes, dum vellet corrigere pravitatem Nestorii, propter obscuritatem verborum, utpote subtilissimæ rei, offendit beatum Joannem Præsulem Antiochenæ ecclesiæ, et eos qui cum illo erant : factaque est divisio inter Antiochenam, et Alexandrinam ecclesiam ; rogatus est autem ab Antiochenis Theodoretus Cyri episcopus ut ageret adversus beatum Cyrillum ; et mirum in modum, dum utrique essent catholici, id est et Antiocheni, et Alexandrini, beatus Cyrillus, dum putatur esse hæreticus, quod non erat, inventus est a Theodoreto inter Nestorium hæreticum, et Cyrillum catholicum medius locus ; unde idem Theodoretus pugnans pro veritate, ageret contra veritatem, qui dum istis catholicis placeret, illis displiceret. »

Theodoretus igitur illud primum in *Anathemastismo* redarguit, quod Cyrillum intelexisse falso credidit, Verbum ita carnem esse factum, ut in eam demutatum sit, cum tamen immutabile illud esse Scripturæ omnes prædicent, Quare « forma Dei non est in servi mutata formam : sed manens quod erat, servi formam suscepit [a], » ait Theodoretus, « et cum sibi templum in utero Virginis finxisset, cum eodem ficto, genitoque versabatur. Ex quo θεοτόκον id est Dei genitricem, sanctissimam illam Virginem appellamus ; non quod Deum natura genuerit ; sed quod hominem illi, qui se formavit, copulatum Deo [b]. » Rursus quod Cyrillus scripsit, Deum Verbum genitum ab Virgine ; carpit hoc Theodoretus : quod inde sequitur, Deum Verbum opus esse Spiritus sancti. *Quod enim in ea natum est,* ait Angelus, *de Spiritu sancto est* [1]. Quocirca sola servi forma in utero Virginis elaborata est, et concepta : quæ quia divinitati est unita ; idcirco Deus est, et Dei genitrix appellatur, quæ in lucem illum edidit.

At Cyrillus merito totam illam accusationem insulsam esse calumniam docet : nec se vel littera significasse, Verbum carnem esse factum eo modo quem fingit adversarius ; nempe uti divinitatis intervenerit ulla conversio. Frustra ergo conflictari, et cum larvis præliari Theodoretum. Porro quod idem opponit, solam formam servi conjunctam esse formæ Dei, non sic illum interpretari posse ; uti formæ istæ ὑποστάσει careant, hoc est non sint res aliquæ extantes, et solidæ ; velut umbræ quædam, et spectra, vel *non subsistentes similitudines*. Cum igitur substantivæ sint, necesse est vere genitum esse hominem quempiam, eumdemque Deum. De hoc loco, et significatione τῆς ὑποστάσεως apud Cyrillum, vide quæ supra capite secundo dixi [2]. Hinc enim evidens est, ὑπόστασιν non de *persona*, vel *supposito* accipi, sed de re solida, et revera cohærente. Postremo Theodoretum ait perperam agere, qui cum eadem fere cum *Anathematismi* sententia profiteri se demonstret, et ambas inter se vere copulatas in Christo naturas asseveret, nihilominus adversari ac temere rixari non dubitaverit.

Subsis-tia

## ANATHEMATISMUS SECUNDUS.

| NESTORII. | CYRILLI. |
|---|---|
| « Si quis in Verbi Dei conjunctione, quæ ad carnem facta est, de loco in locum mutationem divina sententia dixerit esse factam, ejusque naturæ carnem capacem | « Si quis non confitetur carne substantialiter unum esse Verbum Patris ; unum quoque esse Christum cum propria carne et eumdem ipsum sine dubio |

θεϊκῶς ἅμα, καὶ ἀνθρωπικῶς· θεϊκῶς μὲν, ὅτι χωρὶς ἀνδρὸς· ἀνθρωπικῶς δὲ, ὅτι νόμῳ κυήσεως· ὅμοιος ἄθεος.

*a* THEODORET. in Eph. conc. par. III. Δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ οὐκ ἐτράπη εἰς δούλου μορφὴν, ἀλλὰ μένουσα ὃ ἦν, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν.

*b* Ibid. Ἀλλ' ἑαυτῷ ναὸν ἐν τῇ παρθενικῇ γαστρὶ διαπλάσας συνῆν τῷ πλασθέντι, καὶ γεννηθέντι. οὗ χάριν καὶ τὴν ἁγίαν ἐκείνην παρθένον θεοτόκον προσαγορεύομεν, οὐχ ὡς θεὸν φύσει γεννήσασαν· ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον τῷ διαπλάσαντι αὐτὸν ἡνωμένον θεῷ.

1 *Matth.* I. 30,— 2 Parag. 2.

esse dixerit, ac partialiter unitam carni, aut iterum in infinitum incircumscriptæ naturæ, cum extenderent carnem, accipiendum Deum, eumdemque ipsum natura et Deum dicat et hominem, anathema sit. »

Deum simul et hominem, anathema sit[a]. »

Cyrillus unitum esse καθ' ὑπόστασιν cum carne sua Verbum hoc in capitulo declarat. Hoc ἡνῶσθαι significat: pro quo *unum esse* Dionysius vertit, sicut et καθ' ὑπόστασιν, *substantialiter*; recte quidem. Nam ὑπόστασις hic non *personam*[1], aut *naturam subsistentem* significat, ut vulgo creditur: sed *veram*, *solidam*, et reipsa exstans quippiam. Quare ἡνῶσθαι καθ' ὑπόστασιν opponitur ei, quod est σχετικῶς, quod *moraliter* in scholis dicitur; ut supra demonstravimus, et quia minus vulgo notum est, sæpius repeti necesse est. Hoc modo Verbum cum carne conjunctum, propriam sibi hanc habet, non alienam, aut extrinsecus appositam; quam τὴν κατὰ παράθεσιν ἕνωσιν appellant Græci[2]. Tum Nestoriana unitio rejicitur: de qua alibi pluribus[3]. Hac autem unitione constituta sequitur, Christum, sive Emmanuelem qui ex ea consurgit, unum per sese quippiam existere καθ' ὑπόστασιν, hoc est non solum vere, et *substantialiter*; sed etiam *personaliter*, pro utraque τῆς ὑποστάσεως significatione; quod Nestorius improbabat. Cujus callidam, et malignam versutiam licet animadvertere in eo, quem Cyrilliano opposuit, *anathematismo*. Qui quidem valde est obscurus: nec alioqui mendo caret. Suspicor Nestorium Cyrilli *anathematismum* interpretatione subdola, et captiosa sic accepisse; tanquam duorum alterum existimaverit, et utrumvis Apollinaris, quam illi impingebat, hæresi consentaneum. Cum enim Verbum carni unitum esse καθ' ὑπόστασιν, hoc est *vere*, et *substantive*, credi Cyrillus juberet, duplici hoc ratione fieri posse illius ex sententia colligit. Aut enim Verbum ipsum, ut cum exigua, et angusto circumscripta spatio natura hominis in unum coalesceret, contraxisse se, et ad carnis susceptæ modulum accommodasse; atque ita de illo loco in locum migrasse: ut *partialiter uniri* cum carne posset. Aut certe carnem ipsam, uti cum infinite porrecta, neque circumscripta finibus ullis Dei natura in unam substantiam conveniret, adæquari cum illa debuisse, et in immensam molem excrescere. Cujusmodi Brentii, et eorum, quos Ubiquistas vocant, delirus, et stolidus est error: contra quem suo loco disputabimus.

Nestorii porro verba, quæ nonnisi Latine exstant, libenter ita conceperim, paucis immutatis: ac Græce quoque sic verterim.

NESTORII ANATHEMATISMUS Græce a nobis redditus.

Εἴ τις ἐν τῇ τοῦ θεοῦ λόγου συναφείᾳ τῇ πρὸς τὴν σάρκα, τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μετάστασιν τῆς θείας οὐσίας γενέσθαι φησὶν, καὶ ταύτης τῆς θείας φύσεως τὴν σάρκα δεκτικὴν λέγει, κἀκείνην μερικῶς ἡνῶσθαι σαρκί· ἢ πάλιν εἰς ἄπειρον τῇ ἀπεριγράπτῳ φύσει συμπαρεκτείνει σάρκα, εἰς τὸ δέχεσθαι τὸν θεόν· καὶ τὸν αὐτὸν φύσει καὶ θεὸν εἴποι, καὶ ἄνθρωπον, ἀνάθεμα ἔστω.

IDEM LATINE PAULULUM castigatus.

« Si quis in Verbi Dei conjunctione, quæ ad carnem facta est, de loco in locum mutationem divinæ substantiæ factam esse dixerit: ejusque divinæ naturæ carnem capacem dixerit: ac partialiter illam unitam carni: aut iterum in infinitum incircumscriptæ naturæ coextenderit carnem ad accipiendum Deum: eumdemque ipsum natura, et Deum dicat, et hominem, anathema sit. »

Hic pauca quædam immutavimus; quorum primum est, *divina sententia*, quod esset θείᾳ γνώμῃ: sed exprimi debuit, cujus illa diceretur esse mutatio. Alterum est, *cum extenderent*; quod esset συμπαρεκτεινόντων. Sed aptius videtur quod ex conjectura illius loco posuimus. Omnino tamen duplex illa, quam dixi, calumnia Cyrillianæ sententiæ in illo *anathematismo* Nestorii apparet.

**Theodoreti contra Cyrilli Anathematismum secundum disputatio, et Cyrilli defensio.**

Orientalium contra hunc *anathematismum* velitatio non exstat. Theodoretus vero id potissimum arripit, quod Cyrillus *unitionem*

*a* CYRILL. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν ἡνῶσθαι τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ἕνα τε εἶναι Χριστὸν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, τὸν αὐτὸν δηλονότι θεόν τε ὁμοῦ, καὶ ἄνθρωπον, ἀνάθεμα ἔστω.

1 Vide sup. c. II.— 2 Vide l. V, c, I, § 5.— 3 Ibid. c, III.

*secundum hypostasim* vocat; quam esse *prorsus ignotam, ac peregrinam* asserit; *nec in sacris litteris, aut earum enarratoribus uspiam occurrere.* Quod si unitio secundum hypostasim, utriusque naturæ mistionem, et confusionem significet, id vero minime esse tolerandum. Hanc Theodoreti ludicram, et sophisticam criminationem validissime propulsat Cyrillus, negans tale quid sibi in mentem venisse: verum unitionem καθ' ὑπόστασιν appellare se, veram conjunctionem naturæ, sive hypostasis Verbi cum carne. De hoc amborum conflictu diximus in libro tertio[1].

## ANATHEMATISMUS TERTIUS.

| NESTORII. | CYRILLI. |
|---|---|
| « Si quis non secundum conjunctionem unum dixerit Christum, qui est etiam Emmanuel secundum naturam; ex utraque etiam substantia, tam Dei Verbi, quam etiam ab eo hominis suscepti, in una filii connexione, quam etiam nunc inconfuse servamus, minime confitetur; anathemà sit. » | « Si quis in uno Christo dividit substantias post unitionem, sola eas societate conjungens ea, quæ secundum dignitatem est, vel etiam auctoritatem, aut potestatem; et non magis conventu ad unitatem naturalem, anathema sit[b].» |

Propositum Cyrillo fuit hoc in capitulo, naturarum in Christo veram et proprie dictam unitionem adstruere; quæ tunc intelligitur, cum unum per sese aliquid existit naturali, et substantiva junctione coagmentatum: non ejusmodi, quæ ex hominum voluntate, usuque ponitur, quam idcirco θετικὴν, et σχετικὴν vocant; ut est ea, qua duo inter se amici copulantur, et unum fiunt. De hac unitione multa passim diximus; ut in libro tertio, capite quarto; ubi hunc Cyrilli *anathematismum* illustravimus: et cur φυσικὴ id est *naturalis* unitio ista nominetur, uberrime docuimus

*Positivam et moralem.*

Cum autem ex naturali, et substantiva unitione una, uti dixi, substantia, hoc est subsistentia, et hypostasis fieri debeat; unum autem ei, quod divisum est, ac multiplex opponatur; idcirco diligenter cavet Cyrillus, ne substantiæ illæ, quæ inter se conveniunt, et concurrunt, atque unitione connectuntur, divisæ habeantur, ac disjunctæ. Quod reipsa contingeret, si sola σχέσει, id est *habitudine*, et more in usum hominum recepto, quam *moralem* propterea vocant *unitionem*, committi dicerentur: qualem cum Nestorius inveheret, plenis tamen buccis, ac magnificis, et exquisitis eam verbis, ac sententiis prædicabat; ut solent hæretici. Verum quod ex humana, non naturali conjunctione, ac consortio unum existit, id reipsa multiplex est. Quare Cyrillus acriter contendit, ut vero, et naturali nexu, non ex instituto, et usu hominum petito, naturæ Christi duæ constrictæ inter se, non revera separatæ putentur. Frustra autem imperitus, et insulsus anonymus διαίρεσιν illic a Cyrillo pro *distinctione*, ac *differentia* voluit accipi; ut ex eo calumniam, et infamiam struat sanctissimo, et eruditissimo viro: tanquam naturarum post unitionem discrimen omne sustulerit, contra quem supra capite nono depugnavimus. Certe ipsemet Cyrillus in ἐπιλύσει istius anathematismi nullam dubitationem residere patitur, quam in partem διαιρέσεως vocabulum accipi velit. Nam eo consilio testatur se divisionem illam naturarum damnasse, quod eam Nestoriana hæresis induceret. Cujusmodi vero hic illam asseveraverit, his verbis explicat: « Qui igitur hypostases, post unitionem dividunt, et separatim ponunt singulas, hominem videlicet, ac Deum, talemque comminiscuntur inter ambos consociationem, quæ in sola dignitatis communione consistit, duos omnino filios constituunt[c]. » Non potuit clarioribus verbis explicare Cyrillus, divisionem se duntaxat illam ab sacramento Dominicæ Incarnationis excludere, quæ duas hypostases, aut etiam naturas separatim existentes, ac disjunctas, dicis causa, et perfunctorie conjungeret, atque unum ex illis faceret: quale est id, quod ex consortio ejusdem dignitatis, et aucto-

*Expli-tion*

*Divisi*

*b* CYRILL. anath. III. Εἴ τις ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ διαιρεῖ τὰς ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν, μόνῃ συνάπτων αὐτὰς συναφείᾳ τῇ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἤγουν αὐθεντίαν, ἢ δυναστείαν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον σύνοδον τὴν καθ' ἕνωσιν φυσικὴν, ἀνάθεμα ἔστω.

*c* CYRILL. *in Explan. anath* III. Οἱ διαιροῦντες τοίνυν τὰς ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ ἀνὰ μέρος τιθέντες ἑκατέραν· τουτέστιν ἄνθρωπον, καὶ θεόν. ἐπινοοῦντες καὶ συνάφειαν αὐτοῖς τὴν κατά γε μόνην τὴν ἀξίαν, δύο που πάντως ἱστῶσιν υἱούς.

1 Cap. IV, § 16.

ritatis inter duos existit: utputa conjuges duo, vel amici eorumdem honorum participes et socii, sola hominum æstimatione, non naturali, et substantiva connexione sunt unum. Nam nihilominus separati, et divisi interim consistunt; certe non ita cohærent mutuo sibi, uti brachium, aut aliud membrum cum corpore: quocum *naturali*, et οὐσιώδει vinculo committitur. Jam quo sensu *hypostases* appellat naturas in Christo duas Cyrillus, ostendimus supra[1]: neque hoc loco repeti necesse est.

Nestorius porro *anathematismum* suum ita concepit, ut naturas easdem, quæ conjunctæ sunt, post conjunctionem duas manere, neque confusas et in unam redactas esse monstraret: quasi Cyrillus contrarium in suo *anathematismo* tradidissèt.

*ientalium m Cyrillo nflictio.*

Duo ab Orientalibus in Cyrilli capitulo notata sunt: Unum, quod ὑποστάσεις, hoc est *substantias* dividi vetat post unitionem. Alterum, quod *naturalem* appellet *unitionem* istam. Quod ad prius attinet, Cyrilli mentem mala fide calumnioseque sic explicant, ut distinctas esse naturas non putet, sed confusas, quemadmodum et anonymus impostor videri voluit. In secundo, similiter æquitatem, et candorem merito in illis requiras: dum φυσικὴν, id est *naturalem* conjunctionem, eam in partem accipiunt, ut non voluntaria, id est libera, et gratuita, sed naturali quadam extorta necessitate sit illa Redemptoris humanitas et beneficentia. Tum illud nescio quid ad invidiæ cumulum adjiciunt, ex necessaria illa naturæ lege, et ordinatione sequi, ut certis intervallis, et circuitionibus temporum eadem velut in orbem recurrat, et repræsentetur Incarnatio Verbi; quod in constituenda millenarii intervalli fabula Apollinarem invexisse narrant. Sed est maligna, et infuscata livore atque odio illa vocis interpretatio.

Quocirca veris ac solidis rationibus hanc illorum licentiam castigat Cyrillus: asserens, in id unum intento se animo fuisse, ut Nestorii impietatem refelleret; qui naturas duas, post unitionem, reipsa divulsas, minimeque conjunctas in eamdem personam esse profiteretur; nec se hypostases eo modo separari passum esse. Naturalem porro unitionem appellasse, veram, non fictitiam, et imaginariam. Sed hæc pluribus alibi jam exposita sunt[2]; uti et de significatione vocabuli τῆς ὑποστάσεως apud Cyrillum egimus.

*Hypostasis.*

*Theodoreti. ac Cyrilli de eodem capitulo contentio.*

*Conjunctionis Conventum,*

Non minus quam Orientalium; imo etiam aliquanto magis odiosa est, ac jejuna Theodoreti criminatio. Primum illud redarguit, quod συναφείας nomen respuit Cyrillus, et σύνοδον usurpare malit, cum hæc ab illa vox nihil admodum discrepet. Atqui etsi συνάφεια prorsus illi displicuisset, non esset reprehendendus. Siquidem hac voce frequenter, ac libentius, quam alia qualibet, uti solitus Nestorius, eam quodammodo veneno sui erroris resperserat, ac suspectam reddiderat: id quod plerisque in hæresibus contigit: ut quibus earum architecti vocabulis sæpe usi sunt, eæ pro damnatis habeantur. Sed de hac voce libro tertio diximus[3]. Jam vero non συνάφειαν simpliciter proscribit Cyrillus *in anathematismo* suo: sed συνάφειαν τὴν κατ' ἀξίαν, etc. cujusmodi Nestorius asserebat, hoc est *conjunctionem solius dignitatis*, vel *auctoritatis.* Pro qua itidem non simpliciter τὴν σύνοδον usurpari jubet, sed σύνοδον τὴν καθ' ἕνωσιν φυσικὴν, hoc est *conventionem secundum unitatem naturalem.* Utrique porro si ea detraheres, quæ annexa, et adjuncta sunt, promiscua et est, et Cyrillo videri potuit utriusvis usurpatio.

*Naturalem. unitionem.*

Nam quod φυσικὴν appellavit ἕνωσιν illam, et idipsum sectatur Theodoretus, ejusdemmodi est, ac paulo ante querelam illam fuisse diximus Orientalium. Eadem enim cavillatione anathematismum ambo sunt aggressi: ut de hoc nihil disputationi nostræ præcipuum restet. Vide Maximi Aquileiensis episcopi disputationem in Lateranensi synodo sub Martino papa[4]: ubi late hæreticorum tergiversationem hanc edidit; qui naturalem nullam in Christo voluntatem inesse probabant falso illo argumento freti, quod quidquid naturale est, id esse necessarium oportet.

## ANATHEMATISMUS QUARTUS.

NESTORII.

« Si quis eas voces, quæ tam in Evangeliis, quam in epistolis Apostolicis de Christo, qui est ex utraque, scriptæ sunt, accipiat tamquam de una natura; ipsique Dei Verbo tentat pas-

CYRILLI.

« Si quis duabus personis, vel subsistentiis decernat eas voces, quæ tam in Evangelicis, quam Apostolicis litteris continentur: vel etiam eas quæ de Christo a Sanctis dicun-

1 Cap. II, parag. 3.— 2 Lib. III, c. IV et supra c. II.— 3 Cap. II, parag. 7.— 4 Tom. IV Conc.

siones tribuere tan secundum carnem, quam etiam Deitatem, anathema sit. »

tur, vel ab ipso Christo de scipso, et aliqua quidem ex his tamquam homini præter Dei Verbum specialiter intelligat, (*for.* intellecto) applicandas tradiderit; aliquas vero tamquam Deo dignas soli Verbo Dei Patris deputaverit, anathema sit [a]. »

*Habitudine.*

. Nestorius duas Christi naturas ita consociatas esse dicebat, ut unum per se neutiquam ex illis existeret, sed tantum σχετικῶς, et ex usu hominum: reipsa vero duas asserebat, non modo naturas, sed etiam personas (idem autem putabat esse naturam quamlibet singularem, quod personam) neque patiebatur, ea quæ humano modo gessit, aut perpessus est Christus, imputari Deo Verbo; neque vicissim divina communicari homini: verum seorsim sua cuique, sine alterius consortio tribuebat. Huic errori obviam ire voluit Cyrillus anathematismo quarto: in quo etsi fatetur naturas esse distinctas, et suis proprietatibus integre constantes; unum tamen, eumdemque declarat esse, qui in utraque subsistit, et ea recipit in se, quæ in alterutram conveniunt: ita ut alias quæ Dei propria sunt: alias quæ sunt hominis, loquendo, vel agendo usurparet, in seque transferret: nec propterea in duos est partiendus, hoc est in personas duas sive hypostases, naturasve separatim cohærentes; quod in declaratione sua Cyrillus exponit: qui quo sensu *hypostases* istic acceperit, docuimus supra capite secundo[1]: ubi anathematismum istum enarravimus. At Nestorius Cyrilli mentem sic expressit, quasi naturarum penitus discrimen tolleret, et Verbum ipsum humanis affectionibus subjiceret.

**Orientalium cum Cyrillo contentio de anathematismo quarto**

Tumultuantur hic Orientales, et in Cyrillum invocant, usitatum illud, et tralatitium intentantes, naturarum ab illo perimi differentiam; cum tamen alibi proprietatibus eas distinxerit suis. Neque vero voces omnes, quibus de Christo Scripturæ aliquid significant, promiscue sic habendas, ut cuivis naturæ conveniant. Ita vides *hypostaseon* vocabulum pro *naturis* illos accepisse. Atqui non *hypostases* solum, sed etiam *personas* posuerat Cyrillus, ut calumniatoribus occurreret; et hoc omnes intelligerent, non se naturas permiscere, sed vetare disjungi, ac separatim constitui. Uno itaque verbo Cyrillum liberare ab hac calumnia possumus, si voces Christo in Scripturis attributas, non *dividi*, hoc est seorsim tanquam divulsis et distractis naturis assignari dicamus: distingui tamen, et suas cuique cum alterius communione, vindicari.

Hoc fere Cyrillus genere responsionis adversus illos utitur, qui μερίζεσθαι, id est *dispertiri*, ac *dividi* vocabula prohibere se ait, quæ de Christo dicuntur. Et notandæ sunt synonymæ voces, quas ad illam divisionem declarandam adhibet, ut intelligas, non differentiam simplicem discrimenve naturarum eripi, sed solam earum a se mutuo separationem, qualem Nestorii inducebat hæresis. « Si igitur qui separant ac dirimunt in hominem privatim, ac seorsim positum, et in Deum Verbum privatim, ac seorsim constitutum, non partiuntur unum Christum, neque duos asseverant filios, succenseant nobis homines criminandi cupidi [b]. » De hac Nestoriana divisione relege quæ capite nono hujus libri contra Anonymum disputavimus. Cyrillus porro huic Orientalium falsæ criminationi Patrum aliquot sententias opponit; quæ unum, eumdemque docent in utriusque naturæ proprietatibus esse Filium.

**Theodo et Cyrilli eodem a themati velitati**

Non dissentit ab Orientalibus suis in Cyrilli reprehensione Theodoretus, sed iisdem lineis insistit. Arii itaque, et Eunomii partibus illum adscribit; qui Verbo ipsi non veriti sunt attribuere quæcumque de Christo vilia et imbecilla in Scripturis leguntur; ut dissimilis naturæ illud esse monstrarent, nec ejusdem cum Patre substantiæ. Omnino itaque discer-

*a* Cyrill. anath. iv. Εἴ τις προσώποις δυσὶν, ἤγουν ὑποστάσεσι, τάς τε ἐν τοῖς Εὐαγγελικοῖς καὶ Ἀποστολικοῖς συγγράμμασι διανέμει φωνάς· ἢ ἐπὶ Χριστῷ παρὰ τῶν ἁγίων λεγομένας, ἢ παρ' αὐτοῦ περὶ ἑαυτοῦ· καὶ τὰς μὲν ὡς ἀνθρώπῳ παρὰ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον ἰδικῶς νοουμένῳ προσάπτει· τὰς δὲ ὡς θεοπρεπεῖς μόνῳ τῷ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγῳ, ἀνάθεμα ἔστω.

*b* Cyrill. *in Defens.* anath. iv *contra Orient.* tom. II conc. Εἴ μὲν οὖν οἱ διϊστάντες, καὶ διορίζοντες εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς τε, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς θεὸν λόγον ἰδικῶς τε, καὶ ἀνὰ μέρος, οὐ μερίζουσι τὸν ἕνα Χριστὸν, καὶ δύο λέγουσιν υἱοὺς, ἀγανακτείτωσαν καθ' ἡμῶν οἱ φιλεγκλήμονες.

1 Parag. 3.

nendas esse voces, quas de Christo diversas, et dispares pronuntiari videmus, ne κρᾶσιν, id est *confusionem*, et *permistionem* naturarum introducamus: quod Cyrillum facere queritur.

Hoc vero Cyrillus impense negat: se, sed confusione rejecta, ita diversas proprietates, et earum indices voces agnoscere ait, ut uni tamen, et eidem omnes imputandæ sint; atque aliæ secundum divinitatem; aliæ secundum humanitatem conveniant, cum idem videlicet homo sit et Deus. Theodoretum porro reprehendit, quod duos filios induxerit: quatenus alterum fuisse dixit, qui mortem deprecatus est; alterum qui eam tolerandam esse non ignoravit: cum uni, eidemque tribui oporteat utrumque; ac Verbum ipsum se exinanisse dicatur. Atqui facile est ambos illos inter se conciliare, si hoc observes; Theodoretum ad naturarum discrimen respectum habuisse: Cyrillum ad personæ loquentis, et agentis unitatem.

## ANATHEMATISMUS QUINTUS.

| Cyrilli. | Nestorii. |
|---|---|
| « Si quis audet dicere Christum hominem θεοφόρον, id est hominem Deo (for. Deum) utentem se asportantem, et non Deum esse veraciter dixerit, tanquam unicum filium per naturam, secundum quod Verbum caro factum est, et participaverit nobis similiter carne, et sanguine, anathema sit [a]. » | « Si quis unum esse post assumptionem hominis naturaliter Dei filium audet dicere, cum sit Emmanuel, anathema sit. » |

Manifestum est hunc anathematismum adversus Nestorii comparari putidam, et execrandam blasphemiam, qua Christum aiebat ita Emmanuelem esse, id est hominem cum Deo sociatum et unitum, quemadmodum cum Prophetis, ac sanctis viris Deus fuisse conjunctus dicitur, et in illis resedisse; ut θεοφόροι propterea nominati sunt, quasi Deum in se circumferentes: non autem unum per se ex ambobus esse factum. Quippe solius dignitatis communione devinctum hominem Dominicum, et cum Deo copulatum existimabat.

Hunc Nestorius arcanum hæresis suæ sensum aperuit in anathematismo, cum dixit; unum non esse Dei filium post assumptionem hominis. Procul dubio enim duos esse censuit, qui unum inficiatus est.

Contra hunc anathematismum duo præscribit Theodoretus, quorum prius litigandi, et contradicendi majus, quam veri inquirendi studium sapit: alterum nonnullam probabilitatem habet. Imprimis ergo participem fuisse carnis et sanguinis una cum anima Deum Verbum fuisse concedit. Sed carnem esse factum conversione sui aliqua idem Verbum negat. Quod nihil necesse fuit excipere. Non enim Cyrillus ejusmodi quippiam asseruit. Sed invidiam illi facere Theodoretus voluit hæresis Apollinaristarum. Alterum, quod Theodoretus opponit, est de θεοφόρου nomine, quod Cyrillus damnasse videtur in anathematismo; cum tamen complures veterum eo sint usi; ut inter alios Basilius. De quo agetur in libro sequenti [1]. Interim hoc unum admonemus, non absolute *Deiferi* vocem ab Cyrillo rejectam; sed eatenus, si ad Nestorii mentem accommodetur; vera unitione naturarum abdicata, et sola σχετικῇ, ac *morali* constituta. Est autem in usu communi hominum sua quædam tempestivitas vocum; quæ pro temporum, et aliarum rerum opportunitatibus, caute ac prudenter est moderanda. Ante Nestorii exortam hæresim, nihil erat in istiusmodi vocabulo periculi. Postquam illa est conflata, præsertim sub ejus initium, quo latius, et validius grassabatur, jure suspectum fuit, et ab consuetudine illud removere tutius interim est visum.

Theodoreti et Cyrilli altercatio de anathematismo quinto

*a* Cyrill. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν θεοφόρον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, ὡς υἱὸν ἕνα, καὶ φύσει, καθὸ γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, καὶ κεκοινώνηκε παραπλησίως ἡμῖν αἵματος, καὶ σαρκὸς, ἀνάθεμα ἔστω.

1 Lib. VII, c. XII.

## ANATHEMATISMUS SEXTUS.

NESTORII.

« Si quis post Incarnationem Deum Verbum alterum quempiam præter Christum nominaverit; servi sane formam initium non habere cum Deo Verbo, et increatam, ut ipse est, dicere tentaverit, et non magis ab ipso creatam confiteatur, quam natura Dominum, et creatorem et Deum, quam et suscitare propria virtute promisit, *Solvite, dicens, templum hoc, et in triduo suscitabo illud*[1], Anathema sit. »

CYRILLI.

« Si quis dicit Deum vel dominum esse Christi Dei Patris Verbum, et non magis eumdem ipsum confitetur Deum et hominem simul; propter quod Verbum caro factum est, secundum Scripturas; Anathema sit[a]. »

Cum Nestorius reipsa duos inesse Christo, hoc est personas duas utcumque copulatas crederet; consentaneum erat, ut Verbum Deus esset ac dominus alterius, hoc est hominis. Huic contradicit Cyrillus; et, quoniam non duos, sed unum ex duabus naturis, id est unam personam, vel suppositum exstitisse censet; ideo negat Deum vel dominum esse hominis Verbum : cum nemo sui ipsius dominus appellari debeat. Hanc controversiam libro sequente plenius enodabimus[2].

Theodoreti et Cyrilli conflictus.

Tergiversatur more suo Theodoretus : ac primum affirmat, id, quod a Verbo est assumptum, fuisse *servi formam*[3], ut loquitur Apostolus : cæterum post unitionem non amplius locum habere nomen servitutis. Nihilominus tamen ab Isaia Propheta servum nominari Christum adnotat, propter susceptam servi formam. Sed occurrit Cyrillus, et quamvis Christus, qua homo est, servus appelletur Patris sui; utpote persona ab illo distinctus; eumdem tamen negat sui esse dominum, aut servum; ne personæ discrimen introducatur. Sed de hoc pluribus in septimo, ut dixi, libro.

## ANATHEMATISMUS SEPTIMUS.

NESTORII.

« Si quis hominem, qui in Virgine creatus est, hunc esse Unigenitum dixerit, qui ex utero Patris ante Luciferum natus est; et non magis propter unionem, eum, qui est naturaliter unigenitus, Patris ingeniti appellatione confitetur participem factum, Jesum quoque alterum quempiam præter Emmanuelem dicat, anathema sit. »

CYRILLI.

« Si quis dicit tamquam in hominem Jesum, Deum Verbum fuisse operatum, et unigeniti dignitatem, tamquam alteri præter ipsum, existenti tribuit, anathema sit[b]. »

Ne duo filii, vel Christi, vel quocumque tandem nomine, separati, ac per se subsistentes, in Emmanuele cogitentur; quoniam humana in eo natura sanctitate, et gratia, et admirabilium operum efficientia plenissime cumulata est, modum hunc in Anathematismo constituit, quo hæc ipsa communicata est divinæ largitatis opulentia. Non enim quasi adventitia, et extrinsecus affluens, a Verbo manavit in hominem; sed tanquam hujus propria, et nativa, mox ut in eamdem personam est acceptus, in illius censu numerari cœpit. Idcirco negat Cyrillus, Dei Verbum sic in homine assumpto operatum fuisse, quemadmodum in Prophetis, qui alieni erant, nec intima cum ipso unitione conjuncti, sed nec eamdem personam pro naturarum discrimine, vim, et sanctitatem illam, quasi peculiarem possessionem, tribuisse pariter, et accepisse. De sanctitate Christi agemus

a CYRILL. Εἴ τις θεὸν, ἢ δεσπότην εἶναι λέγει τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖ ὁμοῦ τε θεὸν, καὶ ἄνθρωπον, ὡς γεγονότος σαρκὸς τοῦ λόγου, κατὰ τὰς γραφὰς, ἀνάθεμα ἔστω.

b CYRILL. Εἴ τίς φησιν, ὡς ἄνθρωπον, ἐνηργῆσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγου τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν τοῦ μονογενοῦς εὐδοξίαν περιῆφθαι, ὡς ἑτέρῳ παρ' αὐτὸν ὑπάρχοντι, ἀνάθεμα ἔστω.

1 *Joan.* v.— 2 Cap. VII, VIII et IX. — 3 *Phil.* II.

peratione. postea; nec non de ἐνεργείᾳ, cujus in octavo libro explicandæ locus erit.

entalium, t Cyrilli ntentio. Hic Orientales insurgunt; et primo quidem fatentur, non sic operatione sancti Spiritus afflatum, et instinctum fuisse Christum, ut olim prophetæ, et post eos apostoli. Deinde graviter incusant Cyrillum, quod vocabulum istud ἐνεργεῖσθαι damnaverit non solum imperite, sed etiam cum blasphemia: utpote quod in sacris litteris Christo tribuitur. Sic enim Apostolus: *Secundum operationem*, inquit, *potentiæ virtutis ejus; quam operatus est in Christo suscitans eum a mortuis* [a]. Et in *Actis*, *Dextera Dei exaltatus* [b], et iis similia: quæ effectum aliquid in Christo fuisse demonstrant.

Verum his occurrit Cyrillus; non inficiari se, quin et Pater in Christo, et in assumpta natura Verbum ipsum operatum esse dicatur: sed hoc unum cavisse, ne tanquam in altero, et a se ipso disjuncto Verbum egisse aliquid putetur; cum unus sit cum eo quod assumpsit. Itaque Nestorium recta illo *Anathematismo* peti, qui sic loqui ausus est; « Communes sunt Trinitatis operationes, et solis hypostasibus discriminantur. Proinde Unigeniti gloria interdum Patri accommodatur: alias Spiritui: nonnunquam Christi potentiæ [c]. » Quibus verbis significabat non solum a Patre, et a Spiritu sancto, utpote personis distinctis, ἐνεργεῖσθαι hoc est *operatione communicari* gloriam, sive gloriæ plena, et admiranda quædam opera Unigenito filio homini Christo: verumetiam ab ipsomet Christo, qua Verbum ac Deus est; tanquam perinde ab homine sit persona discretus, quomodo Pater, et Spiritus sanctus. Idcirco necesse fuit admonere, non sic a Verbo concessum illud esse naturæ, quam assumpsit, velut a seipso divisæ.

Quin illud etiam imperite ab Nestorio dictum animadvertimus, operationes Trinitatis, proprietatibus et hypostasibus dirimi. Nihilo quippe magis distrahuntur operationes, quam essentia ipsa, quæ una et indivisa subest relativis tribus proprietatibus.

Non dissimili ratione Cyrillum Theodoretus aggreditur, dum hoc unum conatur efficere, Deum Verbum aliquid in assumpta natura hominis operatum fuisse; ut cum illi ab morte suscitatæ vitam, et gloriam impertiit. Nam si mortalis cum esset natura, conditioneque sua, ex conjunctione cum Verbo immortalitatem consecuta est: quod minime habebat accepit. Quare operatum est in ea aliquid Verbum. Respondet Cyrillus, Verbum unum esse cum carne sua, vel homine, quem suscepit; et per carnem suam, velut per organum, mira, et divina opera quædam executum esse: non quemadmodum per Apostolos eadem illa perfecit: qui diversi, ac divisi erant ab auctore gestarum rerum, et effectore primario. Quocirca ἐνηργῆσθαι, id est, « impressa efficientia motos esse per Christum in Spiritu, inquit, dicimus homines sanctos, tanquam alios et diversos ab ipso; sed non eodem modo Jesum a Verbo in spiritu, data efficientia motum esse, quasi alius sit Filius, præter Dei Unigenitum [d]. » Nihil igitur contra Cyrillum promovet Theodoretus, quippe cum non simpliciter negaverit, operatum esse aliquid in carne, sive homine, Verbum; sed in eo, tanquam alio et diverso illud effecisse. Theodoreti et Cyrilli pugna.

## ANATHEMATISMUS OCTAVUS.

CYRILLI.

« Si quis audet dicere, assumptum hominem coadorari cum Deo Verbo oportere, et conglorificari, ac connominari, tamquam alterum cum altero. (Nam particula, cum, addita hoc

NESTORII.

« Si quis servi formam pro seipso, hoc est secundum propriæ naturæ rationem, colendam dixerit, et non omnium dominam: et non potius per societatem; qua beatæ, et ex se natu-

*a Eph.* I, 19. Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

*b Act.* II, 23. Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ θεοῦ ὑψωθείς.

*c* NESTOR. apud Cyrill. *in Def.* anath. VII *cont. Orient.* in Eph. syn. Κοιναὶ γὰρ αἱ τῆς τριάδος ἐνέργειαι, καὶ μόναις ὑποστάσεσι τὴν διαίρεσιν ἔχουσαι. ἤγουν τοῦ μονογενοῦς ἡ εὐδοξία ποτὲ μὲν τῷ Πατρὶ περιῆπται· ποτὲ δὲ τῷ πνεύματι· ποτὲ δὲ τῇ τοῦ Χριστοῦ δυναστείᾳ.

*d* CYRILL. *contra Theod.* ad anath. VII. Ἐνηργῆσθαι μὲν γὰρ διὰ Χριστοῦ ἐν πνεύματι τοὺς ἁγίους φαμὲν. ὡς ἑτέρους ὄντας παρ' αὐτόν. οὐ μὴν οὕτω κατὰ τὸν ἴσον τρόπον, καὶ αὐτὸν ἐνηργῆσθαι τὸν Ἰησοῦν παρὰ τοῦ λόγου ἐν πνεύματι, ὡς ἕτερον ὄντα υἱὸν παρά γε τὸν ἐκ θεοῦ μονογενῆ.

cogit intelligi) et non magis una reverentia veneratur Emmanuel, unamque ei glorificationem dependit; juxta quod Verbum caro factum est; anathema sit[a]. » raliter domini Unigeniti naturæ conjuncta est, veneratur; anathema sit. »

Latina Dionysii Exigui necessario paululum immutavimus; imo supplevimus quod illis deerat; nam perspicue mendosa erant. Jam quod ad Capituli sententiam attinet; cum, ut fidei symbolum habet, unus sit filius Dominus noster Jesus Christus, hoc est *incarnatum*, et *inhumanatum Dei Verbum* : unum ipsum adorandum esse didicimus, non alterum cum altero. Neque enim alter est et alter. Itaque una est unius in duabus naturis subsistentis adoratio. Hæc autem unius adorationis, et indivisæ professio, Nestorianam perfidiam elidit[1] : qui sæpius ista jactabat, « se gestantis causa eum, qui gestatur colere. » Item, non « se hominem adorare, ne sit ἀνθρωπολάτρης : non infantem bimestrem, et trimestrem ; » et hujusmodi alia; quibus evertendis, anathematismus ille ab Cyrillo est adhibitus.

*Antrapolatres id est hominis cultor.*

At Nestorius maligne, captioseque sic illum interpretatus est, quasi servi formam, secundum propriam rationem, adorandam, hoc est divino cultu afficiendam decerneret. Quod nefarium est dictu, et ab Cyrilli mente plurimum abhorret. Siquidem eatenus solum, quod humana natura unum est cum divina Christi suppositum, uni et individuæ adorationi utramque objici statuit; ne si duplex, et dissimilis utrique cultus tribuatur, in duos adorandos Filios, et Christos, uniusmodi persona dividatur, quod in superioribus testantem Cyrillum sæpius audivimus.

Orientalium et Theodoreti cum Cyrillo dimicatio.

Assentiri se Cyrillo dicunt Orientales, in eo, quod cum Deo Verbo adorari, vel glorificari assumptum hominem non probat, tanquam alium ab illo, et non eumdem persona. Verum quod particulam σὺν, id est *cum*, eam habere potestatem ait, ut distinctam personam designet, hoc vero ridiculum putant, ac Cyrillum illum suopte testimonio refellunt, qui in primo tomo scripserit, assidere Verbum Patri suo etiam μετὰ σαρκὸς, id est *cum carne*, et sic adorari. Atqui μετὰ idem est ac σὺν. Quare si μετὰ σαρκὸς assidet Patri, et adoratur; cur non et συμπροσκυνεῖσθαι dici poterit? *Coadora*

Ad ea Cyrillus longiori oratione respondet: ac primum unica probat adoratione colendum esse Deum et hominem Christum, idque Athanasii testimonio confirmat : de quo in libro quarto, capite quinto, et sequentibus egimus; et ex veterum auctoritate demonstravimus[2], laciniam illam, quæ sub Athanasii nomine est edita, Apollinaris esse fetum, et ab Eutychianis insertam esse Cyrilli commentariis, atque hunc primum omnium loqui sic instituisse, ut *post unitionem unam* affirmaret *esse Verbi naturam incarnatam*. Nihilominus tamen verum est illud, quod de unica Christi veneratione disputat Cyrillus; deque eo nos dicemus postea. Nestorius porro sic adorari conjunctim cum Verbo asserebat hominem, ut nonnisi σχετικῶς, itidem ut unitum hunc esse credebat, cultus esset istius particeps: quamvis re ab illo divisus, personam quoque distinctam faceret. Quare necessariam fuisse contendit Cyrillus anathematismi illius cautionem : quæ non alio sensu concipitur, quam sit tanquam alius cum alio adorari dicatur. Proinde nugari ait Orientales, qui συνεδρεύειν illud, et μετὰ τῆς σαρκὸς opponunt. *Concu et cum* Nam aliud esse simpliciter, et bone fide usurpare similes loquendi formulas : velut, animam hominis cum suo corpore honore affici : vel, animam cum corpore unum animal esse. Hic enim ex modo loquendi satis animadvertitur nullum intercedere personæ discrimen. At si nonnulla ante pronuntiata sint, quæ personarum differentiam aliquam significent; aut voces ipsæmet adjunctæ talem notionem offerant; tunc particulas istas σὺν, aut μετὰ, eamdem præ se ferre personarum divisionem : ut si dicam, Petrus et Paulus connominantur homines; vel Petrus cum Paulo ascendit in templum : ex ipsa proprietate nominum intelligitur personas esse diversas. Jam vero Nestorius de Christo passim sic locutus est, ut hominem a Verbo separatum reipsa esse monstraret : quamtumvis id verbis

*a* Cyr. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν, τὸν ἀναληφθέντα ἄνθρωπον συμπροσκυνεῖσθαι δεῖν τῷ θεῷ λόγῳ, καὶ συνδοξάζεσθαι, καὶ συγχρηματίζειν θεὸν, ὡς ἕτερον ἑτέρῳ. τὸ γὰρ σὺν ἀεὶ προστιθέμενον τοῦτο νοεῖν ἀναγκάσει. καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον μιᾷ προσκυνήσει τιμᾷ τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ μίαν αὐτῷ τὴν ὁμολογίαν συνάπτει, καθὸ γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, ἀνάθεμα ἔστω.

1 Vide l. I. c. IX, parag. 2 et lib. I, c. V, parag. 6.— 2 Vide l. IV, c. V, parag. 5.

negaret. Unde merito quando adorari dixit hominem duntaxat cum Verbo; utrumque persona discretum videri voluit, et in Anathematismi damnationem incurrit.

Theodoretus non valde pugnaciter adversus Cyrillum hoc loco nititur, nec aliud præter usitatam cantilenam occinit : non sic una veneratione colendum esse Christum, naturasque jungendas; ut ambarum proprietates inter se confundantur. Quod nemo Catholicus ignorat: et Cyrillus in responsione latius exponit, arctissimam illarum conjunctionem ita commendans, ut non assumptam a Verbo carnem; sed Verbum carnem factum esse dicat. Nimirum prius illud eo sensu repudiat, quem Nestorius amplectebatur, ut alius ab alio in honoris, et dignitatis, nominisque communionem, non in personæ sit ascitus unitatem.

## ANATHEMATISMUS NONUS.

| CYRILLI. | NESTORII. |
| --- | --- |
| « Si quis unum Dominum Jesum Christum glorificatum dicit a Spiritu sancto, tamquam ab aliena virtute, qua per eum uteretur, et ab eo acceperit efficaciam contra immundos spiritus, et per eum implesse divina signa; et non magis ejus proprium spiritum dicat, sicut et Patris, per quem signa operatus est, anathema sit[a]. » | « Si quis formam servi consubstantialem esse dixerit Spiritui sancto, et non potius per illius mediationem, quæ est ad Deum Verbum, et ex ipsa conceptione habuisse dixerit conjunctionem, per quas communes nonnumquam in homines miranda curatione exercuit; et ex hoc curandorum spirituum eveniebat esse potestatem, anathema sit. » |

In Græco Cyrilli quædam fuisse videtur lectionis varietas. Nam Dionysius in suo codice habuit, ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει τῇ δι' αὐτοῦ χρώμενον, non τῇ ἰδίᾳ, et veriorem illam arbitror Dionysii.

Est autem anathematismi scopus ostendere Dei Verbum, assumpta carne, in eo, quod erat, manentem, nec ulla re carentem, quæ inest Patri, excepta paternitate, proprium habere Spiritum sanctum, qui ex ipso est, et ipsi substantive insitus est: adeo ut per illum, tanquam per propriam, et non alienam, nec adventitiam vim, et efficacitatem, admiranda opera fecerit, ac dæmones ejecerit: non autem, velut beneficii loco, ut olim Prophetæ, et postea discipuli, Spiritum illum, ejusque virtutem excepisse. Ita fere Cyrillus in anathematismi declaratione.

**Orientalium cum Cyrillo certamen.** Objiciunt imprimis, a seipso dissentire Cyrillum; qui cum in primo tomo dixerit, Christum in Spiritu sancto miracula fecisse; nec non mortuum ipsum vivificatum esse spiritu; in anathematismo suo neget eumdem illum in Spiritu Dei ejecisse dæmones, ac cætera mirifica opera gessisse. Sed hanc putidam, et ineptam esse calumniam tum res ipsa demonstrat; tum Cyrillus acri, et vegeta oratione declarat. Non enim asseverasse se, Christum per spiritum, vel in spiritu non egisse quæcumque stupenda, et miranda fecit: sed non ita per eum fecisse, tanquam per alienam, et impertitam aliunde sibi vim: sed suam potius, ac propriam, sibique cum Patre communem. Cæterum totum anathematismi hujus aculeum adversus Nestorii impietatem distringi docet, qui hominem in Christo dividebat a Verbo: atque ab hoc illi communicatam esse putabat virtutem illam Spiritus sancti, utpote peregrinam, et collatitiam, ac solius divinitatis propriam, a qua hominem distrahebat.

**Theodoreti cum Cyrillo dimicatio.** Nihilo quam Orientales sui felicius anathematismum aggreditur Theodoretus et perinde futilibus, ac supervacaneis molitionibus lacessere studet. Hoc enim probat, quod ad rem nihil attinet; Christum de Spiritu, hoc est vi, et efficientia Spiritus sancti, de muliere conceptum, et in eodem Spiritu multa gessisse. Cui, similiter atque Orientalibus, silentium indicit Cyrillus; non se id inficiari asserens, quin per Spiritum effecta, et administrata illa sint omnia: sed non eo modo, quo ab sanctis viris facta leguntur; utpote Spiritum sanctum, ejusque virtutem gratiæ, ac beneficii loco sortitis; cum Christus in censu, ac possessione sua illum habuerit; et eo tanquam proprio quæcumque voluit opera perfecerit.

[a] CYR. Εἴ τις φησὶ τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν δοξάζεσθαι παρὰ τοῦ πνεύματος ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χρώμενον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ τὸ πληροῦν εἰς ἀνθρώπους τὰς θεοσημείας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἴδιον αὐτοῦ τὸ πνεῦμά φησι δι' οὗ καὶ ἐνήργησε τὰς θεοσημείας, ἀνάθεμα ἔστω.

Celeberrimus est hic anathematismus, et de eo utriusque contentio, propter insigne testimonium processionis a Filio, perinde atque a Patre, Spiritus sancti, cui hodierni Græculi obstrepunt: Cyrillus vero patrocinatur, primum in anathematismo, cum Spiritum sanctum proprium ait esse Filii: quod omnino processionem designat personæ unius ab altera: uti suo loco demonstravimus[1]. Deinde in anathematismi ejusdem expositione rogatu concilii œcumenici facta; in qua vocem illam *proprii* sic explicat, quod sit ἐξ αὐτοῦ, *ex ipso*. At Theodoretus ultra modum excandescit, et impium ac blasphemum esse contendit, affirmare Spiritum sanctum *ex filio*, vel *per filium exstantiam habere*. In quo turpissime labitur. Sed de hac amborum controversia vide quæ in septimo *de Trinitate* fusissime disseruimus[2]: ubi et illud purgavimus, quod Cyrillus Theodoreti cavillationi respondens, istam ipsam de processione sancti Spiritus criminationem illius silentio presserit.

Quod ad Nestorii anathematismum pertinet, nihil hoc falsius, ac futilius esse potest. Nam de hoc tricatur uno; non esse Christi naturam humanam consubstantialem Spiritui sancto quasi hoc Cyrillus confirmet. Verum ut hanc de eo suspicionem injiceret, in causa fuit hæresis, quam penitus combiberat; hominem in Christo ab divinitate plane disjunctum esse; nec ullo vero, ac substantivo cum ea vinculo colligatum; quem quidem hominem merum appellari censebat Jesum Christum. At Cyrillus eamdem Dei et hominis personam eo significari vocabulo credebat, cujus gratia proprium illi, qua Deus est, aiebat esse, non autem alienum Spiritum sanctum. Nestorius vero hominis nudi proprium, adeoque similiter atque hunc, hominem, eique consubstantialem poni ab Cyrillo sumebat in feneo suo anathematismo.

## ANATHEMATISMUS DECIMUS.

NESTORII.

« Si quis illum in principio Verbum Pontificem et Apostolum confessionis nostræ factum esse, seque ipsum obtulisse pro nobis dicat, et non Emmanuelis esse Apostolum dixerit; oblationemque secundum eamdem rationem ei tribuat, qui univit si quis unitus ad unam communitatem filii; hoc est Deo quæ Dei, et homini quæ sunt hominis, anathema sit.»

CYRILLI.

« Pontificem et Apostolum confessionis nostræ factum esse Christum, divina Scriptura commemorat. Obtulit enim semetipsum pro nobis Deo Patri in odorem suavitatis. Si quis ergo Pontificem, et Apostolum nostrum alium dixerit esse factum, præterquam ipsum Deum Dei Verbum, quando factum est caro, et secundum nos homo : sed quasi alterum præter ipsum specialiter hominem, ex muliere : et si quis dicit, quia pro tse obulit seipsum oblationem, et non magis pro nobis solis : non enim indiguit oblatione, qui peccatum nescivit; anathema sit[a]. »

*Pontificem, et Apostolum confessionis nostræ Jesum Christum* nominat Paulus in epistola *ad Hebræos*[3], hoc est fidei nostræ ac religionis et antistitem, et præconem. Hanc dignitatem Nestorius soli homini assumpto tribuebat; non Deo Verbo. Cui Cyrillus opponit hunc anathematismum, qui propter summam in eadem persona conjunctionem et unitatem utriusque naturæ, Verbo idipsum assignandum esse decernit; quod ut homo factum est, ita quæ homini conveniunt ea sibi propria fecit, in seque transtulit. Non enim alter est Deus Verbum; alter homo, sed unus et idem

a CYR. Ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γεγενῆσθαι Χριστὸν ἡ θεία λέγει γραφή. προσκεκομικέναι δὲ ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ θεῷ, καὶ πατρί. εἴ τις τοίνυν ἀρχιερέα, καὶ Ἀπόστολον ἡμῶν γεγενῆσθαί φησιν οὐκ αὐτὸν τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ὅτε γέγονε σάρξ, καὶ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἕτερον παρ' αὐτὸν ἰδικῶς ἄνθρωπον ἐκ γυναικός. ἢ εἴ τις λέγει ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσενεγκεῖν αὐτὸν τὴν προσφοράν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ὑπὲρ μόνων ἡμῶν· οὐ γὰρ ἂν ἐδεήθη προσφορᾶς, ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν· ἀνάθεμα ἔστω.

1 Lib. VII *de Trin.* c. IV, parag. 8.— 2 Cap. XVII. parag. 10.— 3 *Heb.* III, 1.

utrumque. Huic repugnat anathematismus Nestorii, solum Emmanuelem asserens esse Apostolum, et pontificem, et unientem ab unito, Deum ab homine penitus abjungens; ut separatim quæ sunt cuique propria singuli habeant. Manifestius autem alibi idem hæreticus insanit, cujus verba in Ephesina synodo recitata sunt[1]; in quibus Christum ait ad pontificiam illam dignitatem paulatim esse provectum, ac preces et oblationes obtulisse pro semetipso.

*entalium t Cyrilli adictio.*

Absurdum illi esse contendunt Deum Verbum pontificem facere, idque indignum tanta majestate, quæ nec tentari potest, nec a Deo vocari sicut Aaron; neque cætera pati aut agere, quæ pontifici summo testamenti novi Apostolus attribuit[2]. Itaque carni assumptæ potius convenire censent illas pontificis, et Apostoli partes. Addunt tamen, non se propterea duos in uno Christo filios agnoscere, sed eamdem naturis ambabus filietatem competere. Sed neque conjunctum Deo hominem pro seipso carnem suam obtulisse Patri, sed pro nobis duntaxat.

Contra quos capitulum suum propugnans Cyrillus, demonstrat Verbum ipsum carnem factum, summum ex consequenti factum esse sacerdotem; et qui istud negant, veram illius incarnationem inficiari: cum perinde consentaneum sit Deum Verbum, eo ipso quod cum homine illo, quem summum et sacerdotem, et Apostolum fuisse putant, unus est factus, sacerdotem quoque esse factum, et Apostolum; ac verum illis, et consequens videtur, eumdem Deum carnem esse factum, et cætera, quæ carni, hoc est assumptæ hominis naturæ insita sunt et propria: velut mortalem, mortuum, crucifixum, et id genus alia. Præsertim cum iidem duos filios esse negent, ex quo facile est colligere, non divisim singulis, sed conjunctim naturis ambabus accommodari debere, quæ cujusque propria censentur.

*rilli et doreti pugna.*

Theodoretus iisdem quibus Orientales argumentis contra anathematismum obluctatur. Quæ enim de summo sacerdote dicta leguntur ab Apostolo, ea negat in Verbum cadere, cum humana, et imbecilla sint: Ideo in assumptum ab illo hominem convenire potius, qui cum Deo conjunctus est. In quo plusculum videtur indulgere Nestorio Theodoretus: nec satis attendere ad illam proprietatum et affectionum mutuam communicationem utriusque naturæ. Profecto enim idem ille, qui *in forma Dei*, hoc est Deus erat, humiliavit semetipsum, et formam servi suscepit, et homo factus est; ac consequenter obediens, et in crucem actus. Quæ quidem, ut et alia pleraque, quamlibet abjecta et indigna divina majestate, tum fuisse, tum sustinuisse non solum humana natura, sive assumptus homo; sed ipse quoque Deus Verbum ex usu sacrarum litterarum, ac sanctorum Patrum dicitur. Certe Deum genuisse, peperisseque beatam Virginem Catholici omnes fatentur, et θεοτόκον idcirco nominant, ex quo conceptus in utero Deus, et genitus, ac partu editus eodem jure prædicatur. Qui minus ergo fas erit, illum eumdem Deum asserere Patri suo preces, et sacrificium obtulisse pro humani salute generis, hoc est crucis supplicium, ac mortem? Nec enim adeo quisquam desipit, ut hæc passum esse Deum affirmet, neget tamen obtulisse Deum, vel cætera, quæ sunt novæ legis pontifici propria gessisse. Atqui Theodoretus ipse sanctissimam Mariam θεοτόκον esse ad anathematismum primum dicenti Cyrillo est assensus. Et idem postea positis simultatibus[3], ac meliori mente suscepta, idipsum plenius professus est, et Nestorii blasphemiam execratus; qui in concione ausus erat dicere; « Mariam non peperisse Deum, sed hominem divinitatis instrumentum. » Item, « Culpa vacare gentilem, qui diis matrem attribuit. » Sunt autem quæ contra Cyrillum ad hunc anathematismum disputat Theodoretus, Nestorianorum istorum non multum dissimilia. Sed ea', uti diximus, emendavit postea, et Cyrilli etiam adversus hæreticos testimonio usus est, illo præsertim. quo *in scholiis* docuit, « Unum esse tam ante incarnationem Deum verum, quam qui in humanitate mansit quod erat, et est, et erit: neque dividendum unum Dominum Jesum Christum in hominem seorsim, et in Deum seorsim; sed unum, eumdemque esse Jesum Christum: ita tamen ut naturarum differentiam non ignoremus, easque neutiquam inter se confusas retineamus; » quem locum supra capite nono Græce descriptum, hic Latine saltem necessario reddidimus; ut appareat Theodoretum, Orientalesque reliquos perperam ad anathematismum istum decimum, Cyrillum redarguere: atque hunc jure commotiorem in illa refellenda Theodoreti falsa criminatione, longiorem explicasse disputa-

*Deiparam.*

1 Act. I.— 2 *Heb.* V,— 3 Lib. IV *cont. Hær.* c. XII, t. IV Vide et ep. *ad Spor.*

tionem, cujus summa hic a nobis est expressa. De Christi porro sacerdotio, ac reliquis, quæ ad hunc locum, et hanc anathematismi controversiam spectant, uberius suo loco prosequemur.

## ANATHEMATISMUS UNDECIMUS.

| NESTORII. | CYRILLI. |
|---|---|
| « Si quis unitam carnem ex naturæ propriæ possibilitate vivificatricem esse dixerit, ipso Domino, et Deo pronuntiante, *Spiritus est qui vivificat*[1]*;* caro nihil prodest; anathema sit. Spiritus est Deus, ac non pronuntiatum est. Si quis ergo Deum Verbum carnaliter secundum substantiam carnem factum esse dicat: hoc autem modo et specialiter custodit, et maxime in Domino Christo post resurrectionem suam, discipulis suis dicente, *Palpate, et videte, quia spiritus ossa, et carnem non habet, sicut me videtis habere*[2] *:* anathema sit. » | « Si quis non confitetur carnem Domini vivificatricem esse, tanquam propriam ipsius Dei Verbi; sed quasi alterius cujuspiam præter ipsum, conjuncti quidem secundum dignitatem, aut secundum quod solam divinam inhabitationem habuerit: et non potius, ut diximus vivificatricem esse, quia facta est propria Verbi Dei, cui omnia vivificare possibile est, anathema sit[a]. » |

*Substantiali* Ex vera, et οὐσιώδει conjunctione naturæ hominis cum Deo fit, ut caro, hoc est assumpta ipsa natura, propria sit Dei Verbi, et una cum eo persona, non autem alienum quiddam, et separatum: quemadmodum domus ab eo, qui habitat, res est omnino divisa; neque quod incolenti convenit, id domui tribuitur. Quamobrem cum Verbum ipsum sit ζωοποιὸν, id est *vivificum*, habet hoc etiam caro Christi, quia caro Dei est, ut sit *vivifica*. Quod ex incruento, et vivifico sacrificio corporis, et sanguinis Dominici probat *in Expositione anathematismi* Cyrillus. Non enim communis caro, et alia, quam divina, hac efficientia prædita est. Negabat istud Nestorius, et eodem argumento utebatur, ac Scripturæ testimonio, quo hæretici hodierni, *Caro non prodest quidquam*. Sed alius istius est loci sensus, de quo hic disputare non est necesse. Hoc interim animadvertere oportet, quem auctorem habeant impietatis suæ Sacramentarii, et quonam ex fonte sacrilegi erroris ac detestandi illorum argumentatio derivata sit. Nempe ex eo, quod carnem Christi non esse Dei carnem, neque cum Verbo substantivo cohærentem nexu, et unam cum ipso personam esse non putaret Nestorius: idcirco vim illi impertiendæ vitæ, ac sanctitatis ademit: *quod imitantur qui sunt ex ejus parte*. Cæterum idem Nestorius in anathematismo suo, sophistica fraude Cyrilli sententiam pervertit, sic in eum agens, tanquam carnem, ex natura suæ vi et proprietate, ejusmodi vim ac dotem obtinere crederet. Quæ calumnia consequens est ex Apollinaris dogmate, cujus illum onerabat infamia. Hic enim divinitatis substantiam in carnem demutatam esse aliquando docuit. Sed ab hac suspicione Cyrillus accurate seipsum purgavit: et nos adversus Anonymum eumdem supra defendimus. Est autem anathematismus Nestorii mendosus, et mutilus.

Meras adversus Cyrillum calumnias Orientales objiciunt, et hoc unum insectantur, quod carnem Dei Verbi propriam esse, nec alterius cujuspiam, adeo enixe, assidueque doceat, tanquam id sit obscurum, et dubium: quod in cæteris omnibus evenit. Nam caro cujuslibet hominis, velut Pauli, propria est ejus, nec alterius est. Itaque suspectam hanc faciunt tam diligentem, ac tam enucleatam inculcationem locutionis illius, *propria caro, et non alterius;* et maligne sic interpretantur, ut hoc ipso tacite significarit, carnem illam non esse similem nostræ, hoc est ejusdem *Orienta[les] cont[ra] Cyrill[um] disput[ant]*

*a* CYRILL. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ τὴν τοῦ κυρίου σάρκα ζωοποιὸν εἶναι, καὶ ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγου, ἀλλ' ὡς ἑτέρου τινὸς παρ' αὐτὸν, συνημμένου μὲν αὐτῷ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἤγουν ὡς μόνην ἐνοίκησιν ἐσχηκότος, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ζωοποιὸν, ὅτι γέγονεν ἰδία τοῦ λόγου τοῦ τὰ πάντα ζωοποεῖν ἰσχύοντος, ἀνάθεμα ἔστω.

1 *Joan.* VI, 63.— 2 *Luc.* XXIV.

cum ea naturæ; sed aliunde delibatam: ut puta ex transformatione divinæ substantiæ. Verum perspicue nugantur, et cavillantur isti sophistæ. Nam vox ἑτέρου non excludit aliam carnis substantiam, a qua sumpta, et propagata sit Dominica illa caro: cujusmodi materna fuit. Sed alteram negat esse personam a Deo Verbo illam ipsam carnis substantiam, quam Deus assumpsit, ut reipsa sentiebat Nestorius. Ita pessima fide Cyrilli mentem contentiosi isti disputatores depravare, ac detorquere student: et Apollinaris illi σύγχυσιν, ac divinæ naturæ corruptelam impingere.

Confusionem.

Quos quidem strenue propulsat Cyrillus, et hoc ipsum, quod dixi, adversus eos præscribit, se unum illud in animo habuisse, Christi corpus, sive assumptam a Verbo naturam hominis, illius esse propriam: nec ab eo separatam ac disjunctam; ita ut hominem unum per se subsistentem, et qui ἕτερος, id est *alter* a Verbo censeri possit, efficiat. Sicut propria cujusque hominis est caro, nec alterius quam ipsius, hoc est non alteram facit ab eo, vel ab ejus anima personam; tametsi ab altero decerpta sit, ac generatione producta. Nestorium porro sic existimasse, ut carnem Christi non esse Verbi propriam diceret; adeoque necessarium fuisse adversus illius hæresim anathematismum istum, ex ejusdem verbis approbat Cyrillus; quibus in concione quadam usus est; cum propositis illis Domini verbis, *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem*[1], observari sedulo jussit, non dixisse Christum, Qui manducat, aut bibit divinitatem meam: Qua cautione illud assequi voluit, ut ad Verbum ipsum, id est personam ejus, nihil pertinere caro illa putaretur, sed aliena esse penitus, ac divisa.

Theodoreti, et Cyrilli certamen.

Nusquam minori cum ratione, majore autem impotentia contra Cyrillum Theodoretus invectus est. Quem levissimis argumentis convincere vult hæresis Apollinaristarum; quod nec animæ, vel animatæ carnis mentionem faciat, sed carnis unius, quasi huic instar animæ divinitas attributa sit; quæ fuit Apollinaristarum opinio. Deinde quod ἰδίαν, id est *propriam* divini Verbi, et non alterius, carnem illam esse dicit, ex eo suspectum facit τῆς κράσεως, hoc est *confusionis*, et *permistionis* naturarum duarum. De vivifica tamen carne Cyrillo consentit, et ita propriam esse Verbi fatetur, ut hoc in illam minime conversum fuerit.

Verum justissima est de tam aperta Theodoreti calumnia Cyrilli conquestio. Qui hoc illi vicissim objicit; eodem modo tum Joannem Evangelistam, tum Christum ipsum, appellari posse nefandæ illius hæresis: quorum ille scripsit, *Verbum carnem esse factum*; hic, *Qui manducat*, inquit[2], *meam carnem, et bibit meum sanguinem*, etc. Sane nullum fere scriptum exstat Cyrilli contra Nestorium, epistola nulla dogmatica, vel alia quæpiam lucubratio, in qua nominatim istud, ac diserte non caverit, quoties Verbum carni copulatum, aut hanc ab illo assumptam ait, nonnisi anima rationali præditam, hoc est hominem perfectum, intelligi velle. Quamobrem irati potius, et Joanni Antiocheno plus æquo gratificantis Theodoreti, quam ratione ac judicio suo utentis est tota hæc anathematismi illius impugnatio.

## ANATHEMATISMUS DUODECIMUS

| CYRILLI. | NESTORII. |
|---|---|
| « Si quis non confitetur, Deum Verbum carne passum esse, et carne crucifixum, et mortem carne gustasse, factumque primogenitum ex mortuis, secundum quod est et vita, et vivificator ut Deus, anathema sit[a]. » | « Si quis confitens passiones carnis, eas quoque tanquam Verbo Dei tribuit, quas etiam carni, in qua factus est, adhibuerit, non discernens dignitatem naturarum, anathema sit. » |

Non est obscura ratio anathematismi istius. Nestorius ita carnem, id est, hominem assumptum, ab assumente Verbo dirimebat, ut quæ propria cujusque erant, communicari non pateretur: ut, exempli causa, quod ex matre Virgine natus est, quod infans primo, tum

[a] CYRILL. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον παθόντα σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσάμενον σαρκὶ, γεγονότα τε πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν, καθὸ ζωή ἐστι, καὶ ζωοποιὸς, ἀνάθεμα ἔστω.

1 Joan.— 2 Joan. I.

per ætatis incrementa provectus : quod passus, et sepultus est; hæc, inquam, et similia, aliena esse ab Verbo, ejusque persona docebat, ut ex illius dictis, quæ in primo libro, et aliis passim retulimus, apparet. Idcirco Cyrillus Verbum quidem per se, et ex propriæ substantiæ conditione expers omnis perpessionis, ac temporariæ affectionis esse pronuntiat. Sed quoniam sic humanam naturam assumpsit, conjunxitque secum, ut unus cum illa et idem fieret, eamque propriam haberet, et suam; propterea quidquid ei accidit, id sibimetipsi imputat, et passus atque expertus Deus ipse dicitur, quod quidem latius in superioribus libris exposuimus; præsertim in quarto, capite XIV, ubi de communicatione proprietatum egimus. Retineatur illa Cyrilli in *Expositione anathematismi* sententia, quæ ad omnes Nestorii, et hujus fautorum obstruendas ac diluendas calumnias, et obtrectationes valet. « Non enim, inquit, communis erat homo; neque seorsim, et per se intelligitur a Dei Patris Verbo disjunctus ille, qui venerandam pro nobis crucem sustinuit, mortemque degustavit. Sed ipsemet Dominus gloriæ carne passus est, secundum Scripturas [a]. »

Nestorii huic oppositus anathematismus eamdem tacite notam inurit Cyrillo Apollinaristarum hæresis; cum id tanquam ab illo sancitum execratur.

Orientalium expostulatio cum Cyrillo, et hujus responsio.

Eadem fide Cyrilli mentem, qua Nestorius, interpretantur Orientales. Nam passibilem ab illo divinam substantiam constitutam esse clamitant : in eoque sibi contradicere, qui alibi divinitatem scripserat permisisse carni, ut paulum passionem ac mortem experiretur, modo autem Deum carne passum esse dicit. Quod ipsum maligne in eum sensum deflectunt, ut idem valeat, ac si diceret, *cum carne esse passum*. Ex quo delapsi sunt ad hoc fusius approbandum, neque naturaliter, neque præter naturam Deum pati quippiam potuisse.

Sed istos frustra in eo demonstrando laborare, quod nemo in dubium vocat, ostendit Cyrillus, et eorum inurbanam, ac malevolam calumniam arguit. Tum validissimis argumentis e sacris litteris, ac veterum Patrum sententiis probat, Deum Verbum ea pati, ac gessisse dici, quæ illius caro, et humana passa est, gessitque natura. De quo in libro quarto copiose disseruimus [1].

Passionaliter. Patibilis. Theodoreti et Cyrilli contentio.

Non secus in Cyrillum Theodoretus, atque Orientales, commovetur: quod τὰ πάθη Verbo ipsi tribuat, cum sint ea τοῦ παθητοῦ propria, hoc est carnis, quæ sola patitur; quia sola patibilis est. Quod Isaiæ testimonio confirmat, qui de Christo loquens, eum appellat, *virum dolorum, et scientem infirmitatem* [2]; et ipse Christus de se Joannis octavo, *Quid me quæritis interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum?* Occiditur autem non vita ipsa, sed qui mortalis est conditionis. Verum nullo negotio crimen istud propulsat Cyrillus asserens; Deum quidem in natura sua, per seque, extra patiendi affectum esse : in assumpta tamen natura, propriaque facta, pati voluisse; quod in alia non poterat. Quod ut perfacile est, et in superioribus liquido ac sæpius expositum; ita breviorem a nobis hoc loco disputandi moram requirit.

Quare hoc unum adversus omnes adversariorum impetus, et assultus in promptu Cyrillus habet; unum, et eumdem esse, qui homo sit ac Deus, et utriusque proprias affectiones in sese recipiat : qui mortuus passusque dicatur; et idem mortis, et passionis nihilominus sit expers. Quanquam utriusque naturæ interim observanda differentia est; ut quid cujusque proprium sit prudenter intelligatur. Siquidem ut unus omnia contraria inter se, vel dissimilia perpessus fuerit; non tamen ejusdem naturæ ratione. Cujus rei significandæ gratia, Scriptura plerumque quid in qua sorte, ac natura sit expertus consuevit exprimere. Ut initio epistolæ *ad Romanos* Apostolus ait filium Dei *factum esse ex semine David secundum carnem, et prædestinatum esse filium Dei in virtute*. Quod ad divinitatem posterius esse referendum alibi diximus. Hanc suam cum catholica professione consentientem adamussim, exactamque sententiam in *Defensione anathematismi* illius postremi Cyrillus approbat antiquorum quorumdam Patrum auctoritate, Athanasii, Basilii, et Gregorii Nysseni, quos Orientalium criminationi objicit.

*a* Cyrill. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἦν κοινὸς, ἰδίᾳ τε, καὶ ἀνὰ μέρος νοούμενος παρὰ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον ὁ δι' ἡμᾶς τὸν τίμιον ὑπομείνας σταυρὸν, καὶ θανάτου γευσάμενος· ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῆς δόξης κύριος σαρκὶ πέπονθε κατὰ τὰς γραφάς.

1 Cap. XIV et XV.— 2 *Isa.* LIII, 3.

Hactenus itaque de Cyrilli anathematismis dictum sit. Qua ex oratione puta satis intellectum esse nihil in iis non sincerum, et catholicæ regulæ consentaneum ab illo fuisse proditum : nec obtrectatores ejus, et adversarios aliter, quam cavillando, et inepte calumniando, partes adversus illos suas egisse. Qua ratione nihil tam pie ac religiose, prudenterque dictum, scriptumve exstat, quod non ab improbis, et contentiosis infuscari, et in crimen adduci possit : præsertim iis declarandis in rebus, quæ quo sunt abstrusæ magis, atque ab usu hominum, et captu remotæ, eo minus consuetis, et communibus verbis ac sententiis explicantur.

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

## DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER SEPTIMUS

**IN QUO DE EO GENERE DIGNITATIS, ET ORNAMENTI AGITUR, QUOD ABSOLUTUM, ET οὐσιῶδες ID EST SUBSTANTIVUM, IN HUMANAM CHRISTI NATURAM FLUXIT EX DIVINÆ CONJUNCTIONE.**

---

## CAPUT PRIMUM.

1. *Libri hujus argumentum, et disputationis series. Hæretici qui Christum adoptivum Dei filium dixerunt.* 2. *Filiorum discrimen: alii natura, alii adoptione; hi* θέσει *dicti : cujus vocis explicata ratio* : 3. *quid requirat adoptio : et status controversiæ.* 4. *Probatur ex Scripturis, unum esse Dei filium verum, ac proprium in duabus naturis : unde adoptivi suspicio discutitur.* 5. *Idem ex Symbolis, et synodalibus decretis ostenditur.*

Libri argumentum.

I. Ex illa librorum, argumentique partitione, quam in præfatione tomi hujus instituimus; ad ea tandem delapsi sumus humanæ decora, et ornamenta naturæ, quæ in ipsam ex potioris, ac divinæ consortio redundarunt. Quorum illa primo loco tractanda sunt, quæ iis de causis, quas illic exposuimus, et absoluta, et substantiva nominantur : nimirum, ut hic paucis repetam, quæ sunt hujusmodi ut neque σχετικῶς dicantur, aut actionem respiciant; et in ipsa substantia potius, quam in facultate, et potentia ejus aliqua spectentur. Quo in genere prima se nobis offert dignitas *Filii Dei*, ad quam eodem ipso, quo cœpit esse, momento hominis est in Christo natura provecta. Cum autem filiorum alii sint naturales [1], proprieque dicti, alii adoptivi; illud in quæstionem venit, an sit homo Christus verus ac naturalis Dei filius : ut in utraque natura uniusmodi sit ratio filii. Nam de Verbo ipso, quin ut Deus, ita Dei filius naturaliter, proprieque censeatur, nulla inter Catholicos ipsos est, quæ fuit horum cum Arianis olim summa, et diuturna contentio. Sed de *homine*, ut dixi, *Dominico* (sic enim ab nonnullis veterum appellatur, recte an secus postmodum viderimus) tota est hujus loci controversia : utrum natura, an adoptione sit filius : ut sit idem Christus naturalis Dei filius, qua Deus est, a Deo Patre, deque ejus substantia genitus : et adoptivus, quatenus idem non de Dei, sed de matris substantia in veri hominis naturam, appellationemque prodiit, unde et se hominem sæpius, et hominis filium nuncupare solitum illum accepimus.

(Margin: Breviter.)

Qua in quæstione, digna sane in quam operæ a nobis aliquid insumatur, duplex in vera propugnanda sententia, cum totidem adversariis, certamen erit capiendum : quorum alii pro hæreticis judicati sunt : alii cæteroqui Catholici; et in scholis theologorum veteri et illustri hodieque memoria celebrantur.

Inter hæreticos, omissis antiquioribus illis, qui Christum nudum esse hominem finxerunt; ut Paulus Samosatenus, Photinus, Nestorius; aut qui Deum voce tenus, et aliunde, quam ex substantia Dei Patris editum arbitrati sunt: ut Ariani, et si qui alii, de quibus omnibus tum in primo libro, tum in sequentibus passim egimus : reliqui sunt Hispani aliquot præsules, qui hoc uno capite erroris insigniti, Romanorum pontificum sententias, ac synodalia contra se decreta concitarunt. Horum principes fuere, Felix Orgellitanus episcopus, et Elipandus Toletanus : qui Christum, qua

Recensentur qui Christum filium Dei adoptivum putarunt.

1 Lib. I *Inst.* tit. II *de Ad.*

homo est, non proprium, sed adoptivum esse Dei filium arbitrati sunt: quæ Feliciana hæresis appellata est: ejusque nos historiam in primo libro digessimus capite XXII. Ac videtur Gilbertus Porretanus Pictaviensis episcopus eamdem de Christo secundum hominem adoptivo filio secutus opinionem, ut ex Gaufredi Claravallensis monachi epistola colligitur, quam de Gilberti causa scripsit ad Cardinalem Albanensem: uti pluribus agam in libro XV, cum de adoratione Christi disputabitur. Nunc de sententia ipsa, et adversus ipsam ordine ac via disputabimus, qua opera perfuncti, pauca de catholicis scholæ doctoribus, eorumque sententia dicemus.

Duplex genus filiorum, alii natura, alii adoptione.

II. Atque ut propositæ controversiæ ratio plenius constet, de filii vocabulo, et notione pauca sunt prius explicanda. Filiorum, ut jurisconsulti tradunt[1], alii sunt *naturales*, alii *adscititii*, sive *adoptivi*; priores sunt, qui a parentibus sati, et propagati sunt: posteriores, qui ab alio geniti, ab alio electi, et asciti, (Hoc enim *optandi* vox significat) propriorum instar habentur. Græci prioris generis filios,

*Natura filios...thesi et gratia.*

φύσει υἱοὺς nominant; posterioris, θέσει, et χάριτι. Interdum pro φύσει, ἀληθείᾳ, id est veritate, et revera filium appellant. Sed vox θέσις imprimis est notanda, ejus enim multiplex est usus, ac nonnunquam pro re ficta, nec exstante revera sumitur. Sic Athanasius in epistola *ad Epictetum*, cum dixisset, Christi corpus cum Verbo arctissime conjunctum fuisse, et hoc in semetipso habuisse; adeo ut quæcumque patiebatur humana natura, ea in se Verbum ipsum reciperet: mox addit: « Neque vero fictione ista fiebant, absit, ut quidam opinati sunt: sed vere, ac reipsa Salvatore homine facto, totius procurata est hominis salus. Nam

*Thesi.*

si θέσει inerat Verbum in corpore, ut illis placet; quod autem θέσει dicitur, idem est, ac quod sola exstat imaginatione, eo res adducitur, ut et salus, et resurrectio, quæ dicitur, hominum, sola esse opinione dicatur: quæ fuit impiissimi Manichæi sententia[a], » Hic θέσει dicitur esse, quod non est vere, sed sola hominum opinione, et imaginatione, cui opponitur ἀλήθεια: qua etiam significatione

*Veritas.*

censetur φύσις, et ὑπόστασις, ut supra meminimus. Sumuntur enim ambo hæc posteriora nomina pro eo, quod in re est, quodque veram, ac solidam habet exstantiam. Ita sub ejusdem initium epistolæ vehementer hæreticos illos exagitat, qui « asserebant Dominum θέσει, et non φύσει, gestasse corpus[b]. » Sunt

*Thesi et non natura.*

autem isti Apollinaristæ. Contra quos in libro *de Incarnatione Christi* disputans, ostendit ipsum non ficte, ac simulate hominis naturam habuisse; ut cum dixit[2]: *Nunc anima mea turbata est, et tristis est*[c]. « Non enim id quod non erat, tanquam præsens esset, monstrabat: quasi specie tenus quæ fiebant assereraret. Quippe natura et ex rei veritate cuncta fiebant. Quocirca cum natura, et non positione, Dominus homo sit factus[d], » etc. Nos θέσει Latine interpretati sumus *positione*, Gaudentium Brixianum secuti; qui in tractatu secundo ei, qui *natura* Deus est, opponit illum ex adverso, qui *positione* Deus est. « Nam et homo, inquit[3], ad imaginem Dei factus est: nec tamen idcirco Deus est. Tametsi ea ratione, qua imago Dei dicitur, dicatur et Deus: quomodo natura unus est Deus, positione plures. » Eustathius episcopus Antiochenus contra Arianos disputans, ac Filium docens esse naturalem Patris imaginem, duplex genus imaginum explicat: et « alias esse dicit positione, quæ manu formantur; alias natura, et similitudine expressas[e]. »

III. Ammonius eruditus et elegans Aristotelis interpres in commentario ad librum *Categoriarum*, capite *de Relatis;* quæstionem illam pertractans, utrum *relationes* sint aliquid revera exstans; refert quosdam existimare, nihil illas esse natura, sed figmentum potius intelligentiæ nostræ: « Ita non natura con-

*a* Athan. Οὐ θέσει δὲ ταῦτα ἐγίνετο· μὴ γένοιτο. ὥς τινες πάλιν ὑπέλαβον. ἀλλ' ὄντως ἀληθείᾳ ἀνθρώπου γενομένου τοῦ σωτῆρος, ὅλου τοῦ ἀνθρώπου σωτηρία ἐγένετο· εἰ γὰρ θέσει ἦν ἐν τῷ σώματι ὁ λόγος κατ' ἐκείνους· τὸ δὲ θέσει λεγόμενον φαντασία ἐστίν· εὑρίσκεται δοκήσει καὶ ἡ σωτερία, καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν ἀνθρώπων λεγομένη κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον.

*b* Ath. XVI. Ὅτι θέσει, καὶ οὐ φύσει, σῶμα πεφόρηκεν ὁ κύριος.

*c* Id. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε· νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται, καὶ κατώδυνός ἐστι.

*d* Athan ibid. Οὐ γὰρ τὸ μὴ ὄν, ὡς παρὸν ὠνόμαζεν, ὡς δοκήσει λεγομένων τῶν γινομένων. φύσει γὰρ, καὶ ἀληθείᾳ τὰ πάντα ἐγένετο. φύσει οὖν, καὶ οὐ θέσει τοῦ Κυρίου ἀνθρώπου γενομένου, etc.

*e* Theodoret. dial. II. Καὶ τὰς μὲν εἶναι θέσει χειροτεύκτους· τὰς δὲ φύσει, καὶ ὁμοιότητι γεγενημένας.

1 Lib. I *Inst.* tit. XI.— 2 *Joan.* XII, 17 et *Mat.* XXVI, 38.— 3 Tom. II *Bibl. PP.*

stare quod ad aliud dicitur, sed positione[a]: » quemadmodum id quod dextrum modo est; subinde fit sinistrum, et filius fit etiam Pater, « et servus positione servus est. Nemo enim natura servus est[b]. » In hoc Ammonii loco observandum est θέσεως nomen usurpari de eo, quod hominum voluntate, et operatione, non natura fit, et in rebus inesse suo modo dicitur. Ita servus aliquis non natura, sed jure gentium, hoc est humana æstimatione, ac voluntate fieri dicitur. Quod autem in exemplum affert id quod dextrum, et sinistrum vocatur: id aliam nobis τοῦ θέσει notionem, et originem indicat. Nam eadem res non natura, sed *positione*, id est *situ*, nunc dextra est, nunc sinistra. Quam rationem explicat Aristoteles in quarto *Physicorum*[1]; ubi de loci differentiis agit, et ait quædam sinistra, dextrave: item supra, et infra sola positione, non natura censeri: alia vero etiam natura. Sed ibi θέσις non fictionem mentis; verum situm, ut dixi, ac loci positum significat. At in prioribus locis, θέσις illud exprimit quod ex hominum instituto, ac voluntate pendet; qualia sunt ea, quæ *moralia*, vel *moraliter* esse dicuntur.

Hinc θέσις *adoptionem* significat, et θετὸς est *adoptivus*, ut est in Glossario veteri. Et Cyrilli atque Hesychii vocabularia θετὸν interpretantur « adoptivum vel adscititium, minimeque legitimum[c], » id est, *naturalem filium*. Sic Epiphanius *in Ancorato*, « naturali filio θετόν[d]» opponit, et filium θέσει, ei filio, qui est ἀληθείᾳ[e]. Athanasius oratione tertia *contra Arianos* υἱόν φύσει componit cum υἱῷ, qui est θέσει, καὶ κατὰ χάριν, hoc est *positione*, *sive adoptione*, *et gratia*. Et alibi « Deum ait esse Christi Patrem, natura: nostrum vero gratia[f]. » Cyrillus item in dialogo *de Incarnatione*, nos homines ait « in Christo, et propter Christum filios esse Dei tam naturaliter, quam gratia; naturaliter quidem tanquam in ipso et solo: participatione autem, et gratia nos per ipsum in Spiritu sancto[g]. » Nam quia Dei natura filius naturam in se nostram recepit, ac nos ipsos quodammodo una cum illa sibi copulavit, idcirco Dei naturales filii, sed in Christo, dicimur: proprie vero gratia, et adoptione: ut idem Cyrillus affirmat in dialogo *de uno Christo*.

Sic Justinianus imperator *in Confessione fidei* contra tria capitula Christum esse natura Dei filium, nos vero gratia dicit[2]. Et Hadrianus papa[3] « gratiam adoptionis *opponit* propriæ filii dignitati. »

Bene autem hæc adoptio θέσις a Græcis nominatur, tanquam *positio*, quia non natura, et hujus quasi necessitate constat, sed voluntate, et libera electione assumentis, et hujusmodi propinquitatem sibi constituentis et imponentis. Quo illa inter Peripateticos, et Stoicos controversia pertinet, de qua Origenes libro primo *contra Celsum* meminit; « utrum, quod Aristoteles putat, nomina positione conveniant, an, ut stoicis placet, natura; quatenus scilicet primæ voces res ipsas imitantur, quibus indita sunt nomina[h]. »

IV. Quocirca illud primum in adoptione requiritur, ut voluntate libera fiat; quæ necessitati est opposita. Hinc Jacobus Apostolus de divina loquens adoptione[4]: *Voluntarie*, inquit, *genuit nos Verbo veritatis*, ubi causa velut efficiens adoptionis, et υἱότητος illius exprimitur: quod est Verbum Dei, sive *Verbum vitæ*, quo *sanctificatam*, *et mundatam esse Ecclesiam* ait Paulus Apostolus[5], ut et *lavacro aquæ*. Nimirum per fidem et caritatem spiritualis illa fit adoptio, sive communicationem Spiritus sancti, velut formam quamdam, qua Deo similes efficimur: id est spirituales, et justi, atque sancti. « In interiore enim homine, ait Francofordiensis synodus[6], ista similitudo est, *qui renovatur in agnitione Dei*, *secundum agnitionem ejus*, *qui creavit* Filietatis.

*a* AMMON. Περὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν ταῦτά φαμέν· τινὲς δέ φασι μηδὲν εἶναι τῶν πρός τι φύσει. ἀλλὰ ἀνάκλασμα εἶναι ταῦτα τῆς ἡμετέρας διανοίας, λέγοντες ὅτι οὕτως οὐκ ἔστι φύσει τὰ πρός τι, ἀλλὰ θέσει.

*b* Ibid. Καὶ ὁ δοῦλος, θέσει δοῦλος. οὐδεὶς γάρ ἐστι φύσει δοῦλος.

*c* CYRILL et HES. Θετός, εἰσποιητὸς, οὐ γνήσιος.

*d* EPIPH. *Anc.* § 6. Φυσικὸς υἱός, οὐ θετός.

*e* Ibid. Θέσει θέλοντες εἶναι τὸν υἱὸν, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ. Vide et § 3.

*f* ATHAN. lib. *de Hum. nat. susc.* Πατὴρ γὰρ αὐτοῦ ἐστιν ὁ θεὸς, ὡς προεῖπον, κατὰ φύσιν, ἡμῶν δὲ κατὰ χάριν.

*g* CYRILL. Ἵνα καὶ ἡμεῖς ὦμεν ἐν αὐτῷ τε, καὶ δι' αὐτὸν υἱοὶ θεοῦ φυσικῶς τε, καὶ κατὰ χάριν· φυσικῶς μὲν, ὡς ἐν αὐτῷ τε καὶ μόνῳ· μεθεκτῶς δὲ, καὶ κατὰ χάριν ἡμεῖς δι' αὐτοῦ ἐν πνεύματι.

*h* ORIG. I *contra Cel.* Πότερον, ὡς οἴεται Ἀριστοτέλης, θέσει εἰσὶ τὰ ὀνόματα· ἢ, ὡς νομίζουσιν οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς, φύσει, μιμουμένων τῶν πρώτων φωνῶν τὰ πράγματα.

1 Cap. I, tex. III.— 2 In V Syn.— 3 In Syn. Franc.— 4 *Jac.* I, 18.— 5 *Eph.* V, 25.— 6 Tom. VI Conc.

*eum* : et tanto efficimur similiores illi, quanto magis in ejus agnitione, et caritate proficimus. »

His ad eum modum constitutis, jam controversiæ status intelligitur ; qui in eo situs est, utrum Christus, qua homo est, et sanctitate ac gratia, sive communicatione Spiritus sancti ab eo, quo in matris utero genitus est, momento præditus, ea ratione sit dicendus adoptivus Dei filius ; ut dupliciter eo filii titulo sit afficiendus, prout duplici natura constat, et tam naturalis sit, quam gratia, et adoptione filius.

Hæretici qui Christum Filium Dei adoptivum tenuere.

Ac primum secernendos esse constat ab hac nostra disputatione omnes illos hæreticos, qui Christum vere, proprieque esse Deum inficiati sunt ; ut Ariani et similes alii ; duas utcumque naturas in Christo constituentes. Nam illi naturalem Dei filium neutra parte censebant ; cum ex ipsa Patris substantia minime esse productum, hoc est nullo modo esse genitum crederent, quem dicis causa nominabant Deum. Non est autem vere generatio, nisi ex gignentis substantia : neque proprie dictus filius, nisi et genitus, et ex ipsa substantia propagatus. Quare qui filium Dei negabant ὁμοούσιον, vereque genitum, aut natura similem, prorsus naturalem tollebant filium ; nec nisi adoptivum putabant, communi cum hominibus cæteris quamlibet sub eodem genere, potiori, et insigniori honestatum titulo.

*Consubstantialem.*

Sequuntur hæretici illi, qui de Christi divinitate nullam litem moventes, duas in eo non naturas solum, sed hypostases, ac personas etiam agnoverunt : ut Nestorius et ante hunc Diodorus, ac Theodorus Mopsuestenus, de quibus in primo libro egimus [1]. Hos vero perspicuum est totidem induxisse filios, quot in Christo naturas profitebantur, alterum Dei naturalem ; alterum hominis proprium, sed adoptione, Dei filium. Atque illi quidem ab hac nostra contentione non prorsus alieni sunt. Nam et ipsos omnibus, quæ deinceps in hanc quæstionem conferemus, argumentis oppugnabimus. Verum non illos proprie, ac primario respicimus : quorum error in filii constituendo discrimine non est æstimandus ex sese ; sed ex principio, unde consequens istud nectitur. Illo enim concesso, ac duabus personis in Christo positis, de altero recusare non possumus, quin alius sit naturalis, alius adoptivus Dei filius.

Cum iis ergo præcipue nobis est suscepta contentio, qui cæteroqui catholicæ regulæ consentientes, sola hominis natura adoptivi, quem invehunt, proprietatem filii metiuntur. Cujusmodi non solum Felix et Elipandus*, et alii Hispanienses episcopi fuerunt : sed etiam theologi quidam de schola : qui partim aperte, partim subobscure illorum opinioni patrocinantur.

Catholici ejusdem erroris fautores.

V. Contra quos omnes Scripturarum imprimis auctoritatem, tum synodalium decretorum, ac Patrum antiquorum suffragiis more nostro pugnabimus : horum præscripto, ac vestigiis insistentes ; qui hunc hominem Christum Dei esse filium eo ipso testificari sacras litteras asserunt, quod non duos filios, sed unum eumdemque Deum simul et hominem passim prædicant. Ea vero argumentandi ratio plane huic affinis est, qua Christum simpliciter in utraque natura subsistentem, Deum esse adversus Arianos, et Samosatenos, ac Photinianos iidem veteres demonstrarunt, et hodieque Catholici facére perseverant : ac nos suo loco impigre præstitimus. Ut enim ibi, salva naturarum proprietate, ac differentia, totum Christum esse Deum, inde probari putant, quod unus in duabus naturis Deum, ex iisdem litteris ostenditur : ita cum unus in ambabus naturis Dei filius indidem demonstratus fuerit ; excludetur alterius, quam veri, proprieque dicti filii Dei, hoc est adoptivi, falsa suspicio.

Probatur Scriptura Christum esse naturalem non vero adoptivum Dei Filium.

Ex illis porro litterarum sacrarum testimoniis expressissima sunt ista, quæ in appellando Dei filio non unam tantummodo divinitatem indicant, sed etiam humanam naturam, quam hujus propria aliqua nota designant. Sic Apostolus ad Romanos scribens [2] ; *Qui proprio filio suo non pepercit*, inquit, *sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?* Proprium hic appellat filium, qui pro nobis morti traditus est. Num alius est, quam

* Etsi hic Petavius Hispanos illos episcopos *Catholicæ Regulæ* (de unitate personæ in Christo) consentientes dicit, supra tamen, lib. I, cap. XXI. *Nestorii* hæresim ex illorum doctrina consequi fassus fuerat ; quod pluribus post Petavium demonstrarunt Johannes Wesselius in *Nestorianismo*, et *Adoptianismo redivivo* c. III et eruditissimus P. Joh. Franciscus Madrisius in *dogmatica* in dissertatione *de Felicis, et Elipandi hæresi* p. 207 seqq. editionis S. Paulini Patriarchæ Aquileiensis. F. A. Z.

1 Cap. X et XI.— 2 *Rom.* VIII, 32.

qui mori potuit et pati, qua homo, Christus Jesus? « Scimus, inquit Hadrianus papa[1], quia non est traditus secundum divinitatem; sed secundum id quod homo verus erat. Illum nimirum, qui traditus est, id est hominem, ipsum Apostolus proprium Dei filium protestatur. » Angelus item Gabriel Virginem alloquens: *Hic erit*, inquit[2], *magnus, et filius Altissimi vocabitur*; ac subinde: *Ideoque et quod nascetur ex te sanctum*, ait, *vocabitur filius Dei*. Nam vocari apud Hebræos idem est atque esse. Ut cum Isaias Propheta dicit[3], *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel*; et alia ejusdemmodi complura. « Non ait, adoptivus vocabitur filius Dei, inquit Paulinus Aquileiensis *in sacrosyllabo libello*[4], qui insertus est concilio Francofordiensi) sed absolute filius Dei, et filius Altissimi. Denique non de sola excellentia majestatis ejus tunc loquebatur Angelus, sed potius de incarnata divinitate, » quod ex sequentibus affirmat, ubi dicit: *Dabit ei Dominus Deus sedem David patris ejus*. Secundum carnem videlicet David filius dictus est, non secundum divinitatem.» Vide omnino, quæ de illo Lucæ loco alibi scripsimus[5].

VI. Rursus Joannes Evangelii sui capite primo, perspicue filium unicum esse declarat; ut Paulus Emesenus ostendit in homilia quadam, quam Alexandriæ coram Cyrillo, eoque probante, dixit. *Verbum*, ait Joannes, *caro factum est, et habitavit in nobis*. Quibus verbis naturas affirmari duas, et unum filium, Paulus observat:[a] tum illud insuper; post ista, subjecisse Joannem, *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre*. Non scripsit duorum filiorum, vel genitorum, sed unigeniti. Itaque unus est filius Dei in utraque natura.

Sic apud Joannem Christus ipse de se loquitur[6]: *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret*. Quem ad locum Albinus Flaccus[7]: « Quis autem datus est, inquit, pro mundi salute? Ille utique, qui torcular calcavit solus, et sanguinis effusione rubicunda habuit vestimenta, » etc.

Quinetiam Pater ipse cœlestis semel, iterumque hominem illum, quem coram mortales intuebantur, filium suum esse testatus est; *Hic est filius*, inquit, *meus dilectus, in quo mihi bene complacui*[8]. Nimirum « hæc vox paterna ad hoc in baptismo super filium hominis facta est, ut agnosceretur, et crederetur verus esse filius Dei, homo, qui ex substantia beatæ Virginis creatus est, » ait Albinus, qui et antea Bedæ testimonio usus est, qui libro quinto *in Cantica Canticorum*, « ex omni genere humano, inquit, unus mediator Dei et hominum, per quem mundus reconciliatus, assumptus est, a Deo solus mortalium de cœlo audire dignus fuit, Hic est filius meus, » etc. Cyrillus item Alexandrinus in libris *de recta fide ad Reginas*, eodem allato loco, adnotat: « neque nudum nobis ostendisse proprium Verbum, sed carni copulatum: nec dixisse, In hoc est filius meus; sed, hic qui cum carne est[b]. » Qui locus memorabilis est. Nam eadem argumentatione probat, non in eo, qui coram apparebat, homine Dei fuisse filium, sed ipsummet, quem cernebant filium exstitisse, qua et adversus Lutheranos ostendimus, ex iis verbis, *Hoc est corpus meum*, colligi, non in eo, quod tunc discipulis porrigebat, fuisse verum Christi corpus; sed ipsummet corpus fuisse. Est enim prorsus eadem consecutionis ratio.

VII. Ad hæc « ipso tempore passionis suæ, ait idem Albinus[9], adjuratus a Pontifice, filium Dei se esse confessus est:» non utique communi cum sanctis cæteris modo; sed exquisito, et ex quo consequens illud esset, cujus gratia lapidibus illum obruere antea conati fuerant, quod *cum patrem suum diceret Deum, æqualem se faceret Deo*[10]. Hoc, inquam, sensu de filio Dei sciscitatus est Caiphas pontifex: *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus filius Dei*[11]. Non enim de alio, quam vero, et germano filio, percontati sunt; ut reum affectatæ divinitatis apud Pilatum facere possent; quod et reipsa præstiterunt: *Nos habemus*, inquiunt[12], *legem, et secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit:* Ridiculum enim istud esset, si eodem, quo homines cæteri, jure illum esse Dei filium, ac talem profiteri se intellexissent, cum interrogantibus respondit, *Ego sum;*

*a* Paulus. Emesen. par. III Eph. syn. Ὅρα καὶ τὸν Ἰωάννην δύο φύσεις κηρύττοντα, καὶ ἕνα υἱόν.

*b* Cyrill. tom. V, par. II lib. *de Recta fide*. Ἀλλ' οὐ γυμνὸν ἡμῖν παρέδειξε τὸν ἴδιον λόγον, ἀλλὰ ἑνωθέντα σαρκί. καὶ οὐκ εἴρηκεν ὅτι ἐν τούτῳ ἐστὶ ὁ υἱός μου. ἀλλ' οὗτός ἐστιν ὁ μετὰ σαρκός.

1 Conc. Franc. t. VII Conc. — 2 *Luc.* I, 32. — 3 *Isa* VII, 14.— 4 Tom. VI Concil. — 5 Tom. II, lib. III *de Trin.* cap. VI.— 6 *Joan.* III, 16.— 7 Lib. II *cont. Fel.*— 8 *Matth.* 3, 17 et *Luc.* IX, 35.— 9 In ep. *ad Elipan.*— 10 *Joan.* V, 18.— 11 *Mat.* XVI, 63 et *Mat.* XIV, 16.— 12 *Joan.* XIX, 7.

usurpatæ divinitatis ei crimen objicere : cum eo nomine populum Judæorum universum; vel saltem eximios in illo numero, ac præstanti sanctitate præditos passim Scripturas afficere meminissent.

Petrus item interroganti Christo[1], quem se esse crederent, utique cum ipsis ambulantem, et pro homine se gerentem; ex cœlestis Patris instinctu respondit communi omnium nomine : *Tu es Christus Filius Dei vivi*, et ob eam confessionem illius, quem prædicarat, ore laudatus, ac præmio donatus est.

Est etiam in capite primo epistolæ *ad Hebræos* non vulgare testimonium quo Christi Filii Dei singularis dignitas adstruitur : quod Francofordiensis synodus expendit in epistola synodica. Hunc enim, quem misit in mundum, *per quem novissime locutus est, quem constituit hæredem universorum*, hunc, inquam, eumdem non alium esse profitetur, quam *qui fecit sæcula*, et qui *splendor est gloriæ Patris, et figura substantiæ ejus*, quæ verum et æqualem Patri demonstrant Deum. Ac statim de hoc ipso pergit loqui sic Apostolus: *Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit*. Hoc vero nomen declarat mox; *Cui enim dixit aliquando Angelorum*, inquit *filius meus es tu; ego hodie genui te*? Hæc autem « testimonia, ait Francofordiensis synodica, non servum, non adoptivum dicunt Dominum nostrum Jesum Christum; sed filium, et hæredem universorum. » Itaque peculiari quadam ratione, et majori, quam pro captu servilis, creatæque conditionis, Filium Dei necesse est haberi Chrsitum hominem. Alioqui nihil præstantius illi tribuetur, quam Angelis, ut de hominibus cæteris taceam.

Hunc ipsum Joannes Evangelista *Filium Dei* sæpius appellat; et *verum filium* ac *Deum*, *Scimus*, inquit[2], *quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero filio ejus. Hic est verus Deus, et vita æterna*. Hunc igitur *verum Deum, verumque Dei filium* affirmat esse quem initio epistolæ « vidisse se oculis suis, et perspexisse, et manibus contrectasse dicit, Verbum vitæ scilicet, et vitam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis, Filium Dei Jesum Christum. » « Atqui divinitas contrectari non potest, ait Cyrillus. Verum contrectabile factum est Verbum, tanquam per propriam carnem. Invisibile erat natura : sed per corpus fuit aspectabile[a]. »

Luculentum quoque illud est apud Joannem in historia curati hominis illius[3], qui a nativitate sua cæcus fuerat: quando hunc in templo sibi obvium interrogavit, *Tu credis in Filium Dei? et* respondente illo, *Quis est, Domine, ut credam in eum? dixit ei Jesus, Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait: Credo Domine, et procidens adoravit eum*. Quem locum ibidem Cyrillus objicit Nestorio cum hac ἐπιστάσει : « Vides quemadmodum Christus non eum, qui gestat ostendit; non interius latentem: sed semetipsum potius, velut unum cum carne[b]. »

VIII. His, aliisque Scripturæ testimoniis, quæ missa facimus, ne in longum oratio nostra procedat, publica primum Ecclesiæ vox consonat, legitimis professionis testata formulis, quæ *symbola* vocantur; ac synodorum decretis. Nam symbola omnia tam vetustissima, quam quæ in Nicæno, cæterisque deinde conciliis, tum generalibus, tum minoribus edita, probataque sunt, « unum esse Dei Filium prædicant unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum : Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cœlis : et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, et homo factus est, crucifixus, passus et sepultus. » Ita Nicænum, et Constantinopolitanum, cui Ephesina, Chalcedonensis, ac reliquæ omnes œcumenicæ synodi subscripserunt. Nominatim vero Chalcedonensis superiorum decreta comprobans, de uno eodemque filio cavit his verbis, quæ ad propositam quæstionem expressa, et illustria sunt, « Sequentes igitur, ait *in Definitione fidei*, sanctos Patres, unum et eumdem profiteri filium, Dominum nostrum Jesum Christum communi omnes consensu docemus[c], » etc. quæ alibi jam descripsimus[4]. Vide Leonem papam in epistola decima *ad Flavianum*, capite quinto.

Item concilii symbol[um]

*a* CYRILL. lib. III *contra Nestor*. Καί τοι τὸ θεῖόν ἐστιν ἀναφὲς· ἀλλὰ γέγονεν ἁπτὸς ὁ λόγος, ὡς διὰ τῆς ἰδίας σαρκός· ἀόρατος κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἦν ἐμφανὴς διὰ σώματος.

*b* CYRILL. ibid. Ὁρᾷς ὅπως οὐ τὸν φοροῦντα δέδειχεν, οὐ τὸν ἔσω κεκρυμμένον· ἀλλ' ὡς ἕνα μᾶλλον ἑαυτὸν μετὰ τῆς σαρκός.

*c* Chalced. syn. act. v. Ἑπόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις πατράσιν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν.

1 *Mat*. XVI.— 2 I *Joan*. V, 20.— 3 *Joan*. IX, 36.— 4 Lib. II, c. II.

His annumeranda est Francofordiensis synodus ex variis provinciis collecta, contra Felicis, et Elipandi hæresim; cui Hadriani papæ legati interfuerunt, nec non aliæ sub idem tempus congregatæ synodi, de quibus actum est in libro primo. Et ante hanc Hispalensis secunda, et Toletana quarta[1], quæ sic decernit. « Naturæ in illo duæ, Deus, et homo; Non autem duo filii, Deus et homo; » quæ ex Gregorio Nazianzeno synodus utraque mutuata est: ut et Hadrianus papa in epistola *ad Elipandum*[2].

## CAPUT II.

*Demonstratur ex Patrum auctoritate, ac testimonio, Christum non esse filium adoptivum Dei, sed verum, et naturalem. 2. Primum Græcorum. 5. Tum Latinorum, et imprimis Romanorum Pontificum. 7. Deinde Patrum cæterorum.*

I. Egregium ac sæculorum omnium memoria dignum est magni Caroli dictum in Francofordiensi synodo, cum adversus hanc, quam impugnamus modo, Elipandi hæresim disputaret : « Me apostolicæ sedi, inquit[3], et antiquis ab initio nascentis Ecclesiæ, et catholicis traditionibus tota mentis intentione, tota cordis alacritate conjungo : quidquid in illorum legitur libris, qui divino Spiritu afflati, toti orbi a Deo Christo dati sunt doctores, indubitanter teneo : hoc ad salutem animæ meæ sufficere credens, quod sacratissima Evangelicæ veritatis pandit historia; quod Apostolica in suis epistolis confirmat auctoritas; quod eximii sacræ Scripturæ tractatores, et præcipui christianæ fidei doctores ad perpetuam posteris scriptum reliquerunt memoriam. » Quibus verbis, qualem Christianissimum principem decebat, in disceptandis fidei quæstionibus regulam prescripsit : ut « et divinæ legis auctoritatem, et deinde Ecclesiæ catholicæ traditionem » ducem sequamur; ut ait Vencentius Lirinensis. Quam quidem traditionem ex antiquorum Patrum scriptis repetendam esse, tum illi duo testantur : tum Francofordienses antistites in synodica sua epistola his verbis admonent : « Tenete vos intra terminos sanctorum Patrum et nolite novas versare quæstiunculas; ad nihilum enim valent, nisi ad subversionem audientium. Sufficit enim vobis sanctorum Patrum vestigia sequi, et illorum dicta firma tenere fide. Illi enim in Domino nostri exstiterunt doctores in fide, et ductores ad vitam. » Horum præceptis obtemperantes, quod constanter hactenus fecimus; id in ea præstamus nunc, quam cum istis communem habemus, de adoptivo filio explicanda controversia : ac post præcipua momenta, quæ ex Scripturis, et conciliis attulimus, auctoritatis sacrosanctæ; veterum Ecclesiæ doctorum, Patrumque testimonia proferemus hoc capite : quæ dum in utraque natura, unicum, eumdemque verum esse Dei filium asserunt Christum; nullum in eo locum *adoptivo*, minimeque naturali reliquum faciunt; quædam etiam *adoptivum* nominatim dici, haberique prohibent.

[illegible]

II. Primus erit Irenæus qui in libro tertio, capite vicesimo, cum dixisset, « unum esse Christum, et hunc solum, qui et passus est, et sepultus est, et resurrexit, qui et natus est, quem et hominem Paulus dixit : qui videlicet filius Dei existens semper apud Patrem, incarnatus, et homo factus est [a]. » Mox hæreticos refutat, qui « Christum impassibilem asserebant descendisse in Jesum, » quos contra sic disserit : « Sed ipse Jesus Christus cum esset, passus est pro nobis, qui decubuit, et resurrexit : qui descendit, et ascendit Filius Dei filius hominis factus. » Mox : « Cum interrogasset discipulos, ait, *quem me homines dicunt esse filium hominis?* Petrus tum respondit, *Tu es Christus Filius Dei vivi*; et cum laudatus esset ab eo, *Quoniam caro, et sanguis non revelavit ei, sed Pater, qui est in cœlis*, manifestum fecit, quoniam filius hominis, hic est Christus Filius Dei vivi. » Deinde : « Verbum enim Dei, quod nobis dixit, *Diligite inimicos vestros, et orate pro eis, qui vos oderunt,* ipse hoc fecit in cruce. » Unus ergo, idemque Dei Filius, ac Verbum, filius hominis factus est, et in cruce suspensus.

Christum esse Dei Filium naturalem et non adoptivum probatur ex Patribus Græcis.

Dionysius Alexandrinus in epistola syno-

*a* Irenæus apud Theodor. dial. III. Φανερὸν οὖν ὅτι Παῦλος ἄλλον Χριστὸν οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἢ τοῦτον τὸν καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ γεννηθέντα, ὃν καὶ ἄνθρωπον λέγει.

1 Tom. IV Conc.— 2 In Conc. Franc. t. VI Conc.— 3 Car. ep. *ad Elip*. t. VI Conc.

dica *ad Paulum Samosatenum*; « Ejectus itaque es, revera qui nec duos Christos, nec duos filios Dei potes dicere [a]. »

Athanasius in libro *de Incarnatione Christi contra Apollinarem*; « Filius, inquit, unus est. Ideo falluntur qui dicunt alium esse filium, qui passus est, et alium, qui non est passus. Non enim alter est, quam Filius Dei, qui mortem, et passionem suscepit; sed idem est impatibile, et incorporeum Verbum, quod generationem carnis humanæ sustinuit [b]. »

Et in epistola *ad Epictetum*. « Propterea taceant, inquit, qui aliquando dixerunt eum, qui ex Maria processit, non ipsum esse Christum, et Dominum, et Deum. Nisi enim Deus esset, quinam statim atque ex Maria prodiit, vocatus est Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus [c]? » Subjicit aliquot deinde Scripturæ loca, quibus confirmat, eum qui ex Maria natus, et passus est, verum fuisse Deum, ac Dei filium. Ac præsertim illo utitur, in quo de Christo ad Jordanem et in monte testatus est Pater; *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. Tum hoc addit : « Hunc Ariani negaverunt; nos autem agnoscentes adoramus; non dividentes filium, et Verbum : sed ipsum Verbum scientes esse filium, per quem omnia facta sunt, et nos redempti sumus [d]. »

Epiphanius hæresi LXXVII. « Perfectam hominis naturam suscepisse Verbum ait, neque tamen propterea Christos esse duos, aut duos reges filios Dei : sed eumdem Deum, et eumdem hominem [e]. »

III. Gregorius Nazianzenus diserte duos filios esse negat in priore *ad Cledonium* epistola. « Si quis, inquit, duos induxerit Filios; alterum ex Deo, et Patre; alterum ex matre; non autem unum et eumdem; is ab ea filiorum adoptione excidat, quæ recte credentibus est promissa. Naturæ quippe duæ sunt, Deus et homo; quemadmodum etiam anima, et corpus : non tamen duo filii, neque dii; quemadmodum neque hic homines duo [f]. »

Idem etiam in *Carmine de vita sua*, de Apollinaristis agens, scribit eos non minus errare cum naturam humanam dimidiatam Christo tribuunt, quam illos, qui duos filios invehunt.

« Ex æquo, inquit, aberrant contraria tamen [ratione.
Cum his, qui inconsiderate duos inducunt [filios.
Alterum ex Deo, alterum ex Virgine [g]. »

Quod autem Apollinaristas non minus aberrare dicit, quam qui duos filios inducunt ex Gregorio Nysseno pulcherrime declaratur; cujus singularem, et illustrem locum hic præterire nullo modo debeo, ex libello *contra Apollinarem ad Theophilum*. « Qui Apollinaris patrocinantur dogmatibus, inquit, eo ipso, quod nos redarguunt, res suas stabilire conantur, asserentes et carnale esse Verbum, et sæculorum opificem hominis esse filium, et divinitatem esse mortalem. Objiciunt enim, quosdam ex ecclesia catholica duos in suo dogmate filios agnoscere; alterum naturalem; alterum, qui adoptione postmodum accessit. Quod nescio a quonam audierint, aut cum qua persona luctentur. Nam hactenus neminem novi, qui talia perperam effutiret. Verumtamen, quoniam hoc prætextu contra nos utentes, per speciem adeo absurde opinionis impugnandæ, decreta sua corrobo-

*a* DION. tom. II *Bib.* Ἐκβέβλησαι οὖν τῷ ὄντι, μήτε δύο Χριστοὺς, μήτε δύο υἱοὺς τοῦ θεοῦ δυνάμενος λέγειν.

*b* ATHAN. Ὁ δὲ υἱὸς εἷς ἐστι· διὸ πλανῶνται καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ παθὼν υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθών. οὐ γὰρ ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ὁ τὸν θάνατον, καὶ τὸ πάθος ἀναδεδεγμένος. ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀπαθὴς, καὶ ἀσώματος λόγος γενέσεως σαρκὸς ἀνθρωπίνης ἀνασχόμενος.

*c* Id. Ἐκ δὴ τούτου σιωπήσωσι λοιπὸν καὶ οἱ ποτὲ εἰπόντες τὸν ἐκ Μαρίας προελθόντα μὴ εἶναι αὐτὸν τὸν Χριστὸν, καὶ κύριον, καὶ θεὸν, εἰ γὰρ μὴ θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι, πῶς εὐθὺς προελθὼν ἐκ Μαρίας, ἐκλήθη Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός;

*d* Ibid. Τοῦτον οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἠρνήσαντο. ἡμεῖς δὲ ἐπιγινώσκοντες προσκυνοῦμεν, οὐ διαιροῦντες τὸν υἱὸν, καὶ τὸν λόγον· ἀλλ' αὐτὸν τὸν λόγον εἰδότες εἶναι τὸν υἱὸν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ἡμεῖς ἐλυτρώθημεν.

*e* EPIPH. hær. LXXVII, num. 29. Καὶ ὅτι μὲν τελείως ἐνηνθρώπησεν ἐλθὼν ὁ λόγος, τοῦτο δῆλον. καὶ ἐὰν εἴπομεν τελείως, οὐ δύο Χριστοὺς ἔχομεν, οὐ δύο βασιλέας υἱοὺς θεοῦ· ἀλλὰ τὸν αὐτὸν θεὸν, τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον.

*f* NAZIANZ. orat. LI. Εἴ τις εἰσάγει δύο υἱοὺς, ἕνα μὲν τὸν ἐκ θεοῦ, καὶ πατρὸς, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς μητρὸς, ἀλλ' οὐχὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν, καὶ τῆς υἱοθεσίας ἐκπέσοι τῆς ἐπηγγελμένης τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι. φύσεις μὲν γὰρ δύο θεὸς, καὶ ἄνθρωπος. ἐπεὶ καὶ ψυχὴ, καὶ σῶμα. υἱοὶ δὲ, οὐ δύο, οὐδὲ θεοί. οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄνθρωποι.

*g* Id. *Carm.*

Ἴσον τι γὰρ πταίουσιν ἐξ ἐναντίας
Τοῖς εἰσάγουσιν ἀσκόπως υἱοὺς δύο,
Τὸν ἐκ θεοῦ τε, καὶ τὸν ἐκ τῆς παρθένου.

rant [a], » etc. Hic duo nos Gregorius docet : alterum, Apollinarem hoc jactare solitum, ideo se carnem solam sine anima Christo concedere, ne si perfectus esset homo, duo inessent filii. Alterum, hunc ipsum secundum filium, ab iis, qui eum adstruebant, adoptivum esse constitutum : nempe hominem adoptatum a Deo, quæ proprie Felicis et Elipandi fuit hæresis, quam potissimum aggredimur.

Hanc vero deinceps de duobus filiis hæreticam opinionem abstergit, evertitque Gregorius; negans tale dogma versari inter Christianos aut vero prædicari. « Quomodo, inquit, nos cogit quispiam, propter adventum illius in carne, filiorum appellare binarium? tamquam alter sit anterior omnibus sæculis filius : alter filius, qui per carnem a Deo sit genitus [b]. »

IV. Cyrillus Alexandrinus multis in locis, eamdem castigat, et ab catholica professione procul ablegat : ex quibus pauca describam. In homilia Paschali octava, ex istis Apostoli verbis ; *Christus heri*, *et hodie*, *idem et in sæcula* [1] ; argumentatur sic ; « Vides quemadmodum in filiorum binarium non dividat Emmanuelem : neque nudo, et existenti per sese Verbo, quod ex Deo et Patre promicuit, illud attribuat, ut eodem modo semper habent : sed filium unum, solumque secundum carnem agnoscens eum, qui homo factus est, Christum, ac Jesum nominet [c]. »

Tum postea in illos invehitur, qui secus sentiant, et tanquam heterodoxos eos notat. « Libenter, inquit, de illis sciscitarer, qui imprudenter contrarium dogma ausi sunt adstruere : quique separant, ut alicubi Salvator ipse dicit [2], *quæ Deus conjunxit* : ac duos esse Christos, et duos filios arbitrantur etc, [d]. »

Quam quidem Nestorii hæresim fuisse passim testatur : ut in epistola *ad Acacium* : in qua Orientalium fidem ab calumnia defendens, ait « ipsos non alterum affirmare esse filium, et Christum, ac Dominum, nempe Verbum a Deo Patre genitum : alterum vero separatim, ac per sese filium, et Christum, ac Dominum, qui de sancta Virgine ortus est [e]. » Quod in *anathematismis* sæpe repetit [3].

Et in dialogo *de uno Christo*, vehementer deplorat hujusmodi filiorum binarium, quem nonnulli perperam introducunt. « Binarius, inquit, filiorum inæqualis naturæ nobis exoritur : ac divina gloria servus ornatur : et spurius quidam filius pari ac naturalis, verusque ,honoris excellentia decoratur.Etenim quomodo non diversus ille ac separatus est ab naturali, et vero filio, qui nuda solaque affinitate honoratus est, et ministri loco assumptus, et filii dignitate donatus, quemadmodum et nos ipsi [f] ? »

Et in libro undecimo in *Joannem*, Mediatorem Christum appellat *naturalem*, *verumque filium*. « Consummati sumus, inquit, in unitatem cum Deo, et Patre per mediatorem Christum. Siquidem illum ipsum qui natura, vereque filius est, et substantivam cum illo unitionem habet, in nobis accipien-

*a* Greg. Nyss. Οἱ τοῖς τοῦ Ἀπολιναρίου δόγμασι συνιστάμενοι, διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέμψεως κρατύνειν ἐπιχειροῦσι τὰ ἴδια σάρκικον τὸν λόγον, καὶ δημιουργὸν τῶν αἰώνων τὸν τοῦ ἀνθρώπου υἱὸν, καὶ θνητὴν τοῦ υἱοῦ κατασκευάζοντες τὴν θεότητα. προσφέρουσι γὰρ ὡς τινῶν τῶν κατὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν δύο πρεσβεύοντων υἱοὺς ἐν τῷ δόγματι, τὸν μὲν κατὰ φύσιν ὄντα· τὸν δὲ, κατὰ θέσιν ὕστερον προσγενόμενον. οὐκ οἶδα παρ' ὅτου τὸ τοιοῦτον ἀκηκοότες, καὶ πρὸς ποῖον διαπληκτιζόμενοι πρόσωπον. οὔπω γὰρ ἔγνων τὸν ταῦτα παραφθεγξάμενον. πλὴν ἐπειδὴ ταύτην προστησάμενοι καθ' ἡμῶν τὴν ὑπόθεσιν, διὰ τοῦ δοκεῖν τῇ ἀτοπίᾳ ταύτῃ συμπλέκεσθαι, τὰς ἑαυτῶν ὑπολήψεις κρατύνουσι·

*b* Ibid. Πῶς τις ἡμᾶς ἀναγκάζει τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην αὐτοῦ ἐπιφάνειαν υἱῶν δυάδα κατονομάζειν· ὡς τοῦ μὲν προαιωνίου ὄντος υἱοῦ· τοῦ δὲ διὰ σαρκὸς τῷ θεῷ γεννηθέντος, ἄλλου υἱοῦ ;

*c* Cyrill. Ὁρᾷς πῶς οὐκ εἰς υἱῶν δυάδα κατατεμνὼν εὑρίσκεται τὸν Ἐμμανουὴλ, οὐδὲ γυμνῷ καθ' ἑαυτὸν ὄντι τυχὸν, τῷ ἐκ θεοῦ καὶ πατρὸς ἀπαστράψαντι λόγῳ, τῷ ὡσαύτως ἔχειν διαπαντὸς ἀπονέμει· ἀλλ' υἱὸν ἕνα, καὶ μόνον κατὰ φύσιν εἰδὼς τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ Χριστὸν ὀνομάζει, καὶ Ἰησοῦν.

*d* Ibid. Πυθοίμην ἂν ἔγωγε, καὶ λίαν ἡδέως τῶν ἑτεροδοξεῖν ἀσυνέτως τετολμηκότων, καὶ χωριζόντων μὲν, ὡς αὐτός που φησιν ὁ σώτηρ· ἃ συνέζευξεν ὁ θεὸς· δύο δὲ εἶναι Χριστοὺς, καὶ δύο υἱοὺς οἰομένων.

*e* Id. in epist. Ὅτι γὰρ οὐχ ἕτερόν φασιν εἶναι τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ἕτερον δὲ πάλιν τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου.

*f* Cyrill. part. I dial. *de vero Christo*. Δυὰς γὰρ ἡμῖν υἱῶν ἀνισοφυὴς ἀναφαίνεται καὶ δόξῃ θεοπρεπεῖ στεφανοῦται τὸ δοῦλον, καὶ ἰσομέτροις ὑπεροχαῖς ἐκλαμπρύνεται νόθος τις υἱὸς τῷ κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθῶς. καί τοι θεοῦ λέγοντος ἐναργῶς, τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω. πῶς γὰρ οὐχ ἕτερος ἰδικῶς παρὰ τὸν φύσει τε, καὶ ἀληθῶς υἱὸν, ὁ ψιλῇ τε, καὶ μόνῃ συναφείᾳ τετιμημένος, καὶ ἐν ὑπηρέτου τάξει ληφθεὶς, καὶ ἀξιωθεὶς υἱότητος, κατὰ καὶ ἡμεῖς αὐτοί;

1 Hebr. XIII, 8.— 2 Matth XIX, 6.— 3 Ut ad III, IV, VII.

tes, corporaliter, et spiritualiter, uti modo dicebam, supremæ illius naturæ participes et consortes facti, glorificati sumus [a]. » Egregius profecto Cyrilli locus : qui et utraque natura constantem Christum mediatorem, unicum affirmat esse filium, eumque *naturalem*, *verum et substantivum :* cujus communicatione *corporea pariter ac spirituali*, nos quoque pro modulo nostro, divinitatis ejusdem paternæ consortes efficimur. De qua Cyrilli ratiocinatione postea. Nec plura ex eo describi attinet : ne infinita sit oratio. Quippe passim istud in omnibus contra Nestorium exaratis lucubrationibus inculcat ; unum esse filium, non duos ; nec alium naturalem, alium adscititium. Vide inter alia librum *de Recta fide ad Theodosium :* ubi hanc sibi quæstionem movet, quomodo idem ille, qui ante omnia sæcula Dei filius est, prædestinatus dicitur Dei filius, et de Davidis stirpe prognatus. Tum respondet, illos qui naturas duas disjungunt, ac separatim statuunt, vix, ac ne vix quidem, tali inquisitioni posse satisfacere. At eos, qui unum ex ambabus Emmanuelem fieri confitentur, nullo negotio expedire sese. Quippe sempiternum, et coæternum Deo Patri filium ad humanam naturam delapsum, non amisisse id quod erat Deus, et ex semine Davidis procreatum dici ; quia non alienum ab eo est quod assumpsit, sed ejus revera proprium, et unum cum illo censetur. « Unus enim filius est, inquit, et unus Dominus Jesus Christus, et ante carnem, et quando apparuit homo [b]. »

Proclus ex Cyziceno Constantinopolitanus factus episcopus, in epistola *ad Armenos*, eidem suffragatur dogmati, et « unum esse Filium, unum Dominum [c] » prædicat, ac subinde, « Duos filios, ait, natura divina non agnoscit [d]. »

Paulus item Emesenus episcopus pacis et concordiæ inter Joannem Antiochenum, et Cyrillum Alexandrinum sequester et interpres, in homilia, quam Alexandriæ coram Cyrillo, eoque applaudente dixit, insigni testimonio eidem subscribit, et duos asseverantes filios tanquam hæreticos devovet. « Anathema dicimus, inquit, iis, qui duos filios asserunt, et sacris Ecclesiæ septis ejicimus. Neque ergo duos filios profitemur, neque nudum hominem Emmanuelem, qui ex Dei genitrice natus est [e]. » Quam filii unitatem ex eodem Scripturæ loco demonstrat, quo superiori capite probavimus ; cum videlicet sciscitanti Christo, quem dicerent homines esse filium hominis, respondit Petrus : *Tu es Christus Filius Dei vivi.* « Nec dixit, inquit, *Filii :* sed, *Filius Dei viventis.* Agnovit singularem personam [f]. »

Idem pr[...] tur [...] Roma[...] pontifici[...] et Lati[...] Patrib[...]

V. Nunc Latinos Patres adhibeamus catholici ejusdem decreti vindices, ab Romanis orsi pontificibus. Ex iis primus occurrit Julius primus ; qui Athanasii vixit tempore. Cujus locus insignis in Ephesina synodo œcumenica recitatus est ex epistola *ad Docium*, vel Docimum. Quanquam nonnulli adulterinam hanc epistolam fuisse putarunt : ut alibi dixi [1]. Verum quoniam in acta tantæ synodi relatum est illud Julii restimonium. merito ratio illius est habenda : ac tam Græce, quam Latine ex Facundo hic illud reddemus [2], qui quidem eum, ad quem scripta est epistola Julii, vocat Prosdocium. « Prædicatur vero (verba sunt epistolæ) ad supplementum fidei, et incarnatus ex Maria Virgine filius, et habitans in hominibus, non in homine operatus. Hoc enim in Prophetis fuerat, et apostolis. Perfectus Deus in carne, et homo perfectus in spiritu, non duo filii, unus quidem proprius filius assumens hominem alter vero mortalis susceptus a Deo ; sed unus unigenitus in cœlo ; unigenitus Dei in terra [g]. »

Damasus primus, qui Liberio successit, in

*a* Cyrill. lib. II *in Joan.* Τετελειώμεθα τοιγαροῦν εἰς ἑνότητα τὴν ὡς πρὸς θεὸν, καὶ πατερα διὰ μεσίτου Χριστοῦ. τὸν γὰρ φύσει τε, καὶ ἀληθῶς υἱὸν, οὐσιώδη πρὸς αὐτὸν ἔχοντα τὴν ἕνωσιν λαβόντες ἐν ἑαυτοῖς καὶ σώματικῶς, καὶ πνευματικῶς, καθάπερ ἔλεγον ἀρτίως, τῆς ὑπὲρ πάντα φύσεως μέτοχοι, καὶ κοινωνοὶ γεγονότες δεδοξάσμεθα.

*b* Cyrill. *de Recta fide.* Εἷς γὰρ υἱὸς, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ πρὸ σαρκὸς, καὶ ὅτε πέφηνεν ἄνθρωπος.

*c* Procl. epist. II. Εἷς τοίνυν ἐστὶν υἱὸς, εἷς κύριος.

*d* Ibid. Δύο γὰρ υἱοὺς ἡ θεία φύσις οὐκ οἶδεν.

*e* Paulus in Ephes. syn. part. III, cap. XXXI. Ἀναθεματίζομεν δέ τους λέγοντας δύο υἱοὺς, καὶ τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλομεν περιβόλων. οὔτε οὖν δύο υἱοὺς λέγομεν, οὔτε ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Ἐμμανουὴλ, τὸν ἐκ τῆς θεοτόκου γεννηθέντα.

*f* Ibid. Καὶ οὐκ εἶπεν, οἱ υἱοὶ, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. ἐπέγνω καὶ τὸ μοναδικὸν πρόσωπον.

*g* Eph. syn. part. II, act. I. Κηρόσσεται δὲ εἰς συμπλήρωσιν τῆς πίστεως καὶ σαρκωθεὶς ἐκ παρθένου Μαρίας, ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς. καὶ σκηνώσας ἐν ἀνθρώποις, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργήσας. τοῦτο γὰρ ἐπὶ προφητῶν ἐστι, καὶ ἀποστόλων. τέλειος θεὸς ἐν σαρκὶ, καὶ ἄνθρωπος τέλειος

1 Lib. IV, c. v, § 11.— 2 Fac. lib. I.

epistola quam ad Paulinum Antiochenum episcopum Thessalonicam scripsit : « Anathematizamus etiam eos, inquit, qui duos filios esse profitentur : unum ante sæcula, et alium post carnis assumptionem ex Virgine[a].» Ita Damasus ex Epiphanii Scholastici *Tripartitæ* libro nono, capite XVI. Quem anathematismum Damasi refert Arnobius in *Conflictu cum Serapione* : et alterum huic similem subjungit ex alia epistola *ad Paulinum* : qui est hujusmodi : « Anathematizamus eos, qui duos in Salvatore filios confitentur ; unum ante incarnationem, et alium post assumptam carnem ex Virgine, et non eumdem Dei filium, et antea, et postea, ipsum esse Christum verum Dei filium, qui natus est ex Virgine, confitentur. »

Leo Magnus in celebri *ad Flavianum* epistola, capite quinto, ideo dixisse Dominum ait, *Videte manus meas*[1], *et pedes quia ego sum :* et, *Palpate*, *et videte*; *quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*; ut agnosceretur in eo proprietas divinæ humanæque naturæ individua permanere ; et ita sciremus, Verbum hoc non esse, quod carnem : et ut unum Dei Filium et Verbum confiteremur et carnem. »

Et capite quarto ejusdem epistolæ, « Unus enim, idemque est, ait, quod sæpe dicendum est, vere Dei Filius, et vere hominis filius. » Sed et Ephræmius Antiochenus Patriarcha testis est, Leonem in epistolis *ad Flavianum*, et *ad Leonem Augustum*, affirmare, « eumdem esse Filium Dei, et Filium hominis[b]. »

Gregorius M. libro XVIII *Moralium*, capite XXVII[2]. Christum, qua homo est, negat gratia, vel adoptione esse Dei filium, et in eo plurimum cæteris distare hominibus, et antecellere docet. « Aliud est enim natos homines gratiam adoptionis accipere ; aliud unum singulariter per divinitatis potentiam Deum ex ipso conceptu prodiisse. » Et in primo ejusdem operis capite sexto[3], « Omnes, inquit de Christo loquens, qui in fide Deo nascuntur, superat ; quia non ut cæteros adoptio, sed natura illum divinitatis exaltat ; qui etsi humanitate cæteris apparuit similis, divinitate tamen mansit super omnia singularis, » quem locum citat Hadrianus Papa in epistola *ad Episcopos Hispaniæ*[4].

VI. Sed ante Gregorium pæne mihi elapsi duo commemorandi sunt, qui idem de uno Filio pronuntiarunt. Horum prior est Gelasius; qui in libro *de duabus naturis*, hoc acerrime contendit, ambas sic in Christo convenisse naturas, ut nec inter se confusæ sint ; et unus ex illis existat Deus pariter et homo, ac Dei hominisque Filius. « Sic hominis Filium, ait[5], a dextris stantem Dei, beato Stephano martyre testificante conspectum : sic in cœlestibus constitutum beato Paulo prædicante monstrari, cum ait ; *In quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter :* sic inde veraciter Deum hominis Filium sedentem in nubibus cœli, venturum ad judicandos vivos, et mortuos. Quibus omnibus testimoniis manifestissime declaratur, in utrisque naturis, ex quibus, vel in quibus conceptus, editus, nutritus, et conversatus in mundo est, et elevatus ad cœlum, unum, atque eumdem manere Dominum Jesum Christum, qui in utroque unus atque idem veraciter Deus homo, et homo Deus manere non possit, nisi utraque natura, in qua id permanet, veraciter permaneret : ut iisdem naturis veraciter permanentibus, ex quibus, vel in quibus unus, atque idem verus homo Deus, et Deus homo verus existit idem semper homo Deus verus, et Deus homo verus ipse permaneat. »

Alter est Pelagius primus in epistola XVI, *ad Childebertum Francorum Regem*, in qua fidei suæ professionem edidit. « Est ergo unus, inquit, atque idem Christus verus Filius Dei, et idem ipse verus filius hominis, perfectus in deitate, et idem ipse perfectus in humanitate, etc. Ac propterea, sicut sæpe diximus, unum, eumdemque Christum esse verum Filium Dei, et eumdem ipsum verum filium hominis confitemur. »

His annumerandus est Hadrianus Papa ; cujus legati concilio Francofordiensi interfuerunt ; exstatque illius epistola *ad episcopos Galliciæ*[6], *et Hispaniarum de errore Elipandi*

ἐν πνεύματι. οὐ δύο υἱοί, εἷς μέν γνήσιος υἱὸς ἀναλαβὼν ἄνθρωπον. ἕτερος δὲ θνητὸς ἄνθρωπος, ἀναληφθεὶς ὑπὸ θεοῦ. ἀλλ' εἷς μονογενὴς ἐν οὐρανῷ, μονογενὴς ἐπὶ γῆς, θεὸς.

*a* DAMAS. apud Theodoret. lib. V, cap. X. Ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς δύο εἶναι υἱοὺς διϊσχυριζομένους, ἕνα πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἄλλον μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐκ Μαρίας ἀνάληψιν.

*b* EPHREM. apud Phot. cod. CCXXVIII. Ὅτι τόν αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀληθῶς υἱὸν ἀνθρώπου γενέσθαι μεγαλοφώνως ἀνακηρύττει.

1 *Luc.* XXIV.— 2 Col. 431.— 3 In fine c.— 4 Tom. VI Conc.— 5 Gel. t. IV *Bibl.*— 6 Tom. VI Conc.

*Toletani episcopi* : in qua opinionem illam de adoptivo Filio Dei, qua homo est Christus, tanquam impiam et hæreticam condemnat : ac nisi ea retractetur, excommunicationem minatur.

VII. His Latinos aliquot Patres adjungam. Ex his primus erit Hilarius, qui in tertio libro Christum probat, etiam in hominis natura, Dei esse Filium, ex illius verbis, quibus cum hominis proprium aliquid facturum, passurumve se esse significaret, filium tamen se Dei proprium esse monstravit. Ut in postremo illo sermone, quem ad discipulos suos moriturus habuit. *Pater*, inquit[1], *venit hora: clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te : sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, etc. *Ego te clarificavi super terram* : *opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam. Et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum claritate, quam habui, priusquam mundus esset, apud te*. Manifestum est, eum, qui sic loquitur, Christum esse, qua homo est. Et is tamen Filium se Dei, et quidem naturalem, non adoptivum, profitetur : ut docet Hilarius[2]. « Non solum, inquit, nomine contestatus est esse se filium, sed et proprietate, qua dicitur tuum. Multi enim nos filii Dei : sed non talis hic filius est. Hic enim et verus, et proprius est Filius, origine, non adoptione : veritate, non nuncupatione : nativitate, non creatione : » Et postea : « Dei Filius homo nascicur : sed Dei in partu Virginis virtus est. Dei Filius homo cernitur : sed Deus in operibus hominis existit. Dei filius crucifigitur ; sed in cruce hominis mortem Deus vincit. Christus Dei Filius moritur : sed omnis caro vivificatur in Christo. Dei Filius in inferis est ; sed homo refertur ad cœlum. »

Idem porro in libro decimo, de Sacramento corporis Christi loquens. « Hujus igitur, ait, corporis homo Jesus Christus, et Dei Filius, et hominis est filius, et ex forma Dei se exinaniens formam servi accepit. Non alius filius hominis, quam qui filius Dei est, neque alius in forma Dei, quam qui in forma servi perfectus homo natus est. » Et quibusdam interjectis, clarissime adoptivi filii suspicionem elidit his verbis : « Et cum ipse ille filius hominis ipse sit, qui et Filius Dei ; quia totus hominis Filius totus Dei filius sit ; quam ridicule præter Dei Filium, qui Verbum caro factum est ; alium nescio quem, tanquam Prophetam, Verbum Dei animatum prædicemus ; cum Dominus Jesus Christus et hominis filius, et Dei filius sit. »

Sed in sexto libro plenissime naturalis et proprii filii conditionem Jesu Christo tribuit, adoptivi detrahit, ex illo Patris æterni testimonio ; *Hic est Filius meus dilectus*. Ubi primum vim pronominis expendit, *quod obtinet nominis virtutem*. Itaque pronomen *hic* designat eum, qui præsens erat, quem coram intuebantur : hominem utique foris apparentem, et interius Deum : et utrumque Dei Filium. » Proprietatis autem significatio est, addit Hilarius, ubi et hic est, dictum esse auditur et meus est. Et intellige quæ sit veritas, et ratio dictorum. Legeras, filios genui, et exaltavi : sed non legeras, filios meos. Genuerat enim eos sibi per divisionem gentium, et plebem hæreditatis in filios. Ne igitur per communionem adoptivæ hæreditatis cognomentum Filii unigenito Deo adderetur, naturæ veritas per significationem proprietatis ostensa est. Assignetur sane hoc communionis in Christo nomen, et filius sit, si de quoquam dictum reperietur : hic est Filius meus. Sin vero proprium ac singulare id est, hic est filius meus, quid calumniam Deo Patri professæ de filio proprietatis affeirimus ? An ne tibi in eo, quod dicitur, hic est, non hoc significare videtur, alios quidem ab eo cognominatos in filios, sed hic Filius meus est ? Donavi adoptionis plurimis nomen : sed iste mihi filius est. Ne quæras alium, ne non hunc esse credas. Hunc ego tanquam indice digito, ac Verbi significatione contingo ; quia dico et meus est, et hic est, et Filius est. »

Idem postea docet, « Filium Dei Dominum nostrum Jesum Christum ab Apostolis traditum, non ex nuncupatione, sed ex natura ; neque ex adoptione, sed ex nativitate. » Quod subinde variis Scripturæ locis confirmat. Præsertim vero illum expendit Apostoli Pauli ex octavo *ad Romanos* capite : *Qui proprio filio non pepercit* : « Et quamvis, inquit, multi codices per translatorum simplicem intelligentiam in hoc loco pro proprio, suo filio conscriptum habeant : tamen Græcitas, qua lingua Apostolus est locutus, proprium nunc magis, quam suum nuncupat, etc. Ut qui superius filios plures per spiritum adoptionis demonstrasset, nunc unigenitum Deum filium proprietatis ostenderet. »

Atque hæc fere Hilarii loca de libro sexto,

1 *Joan.* XXVII.— 2 Hil. lib. III.

synodus Francofordiensis in epistola sua posuit [1].

VIII. Ambrosius libro quinto *de Fide*, capite tertio : « Sed Ecclesiastica fide, inquit, et Dei Patris, et David idem, atque unus est Filius. » Et in libro *de Incarnatione*, capite sexto sub initium : « Et hos igitur qui in phantasmate venisse Jesum prædicant [2]; et illos condemnare debemus, qui adversa erroris linea, non unum, eumdemque Filium Dei dicunt, sed alium esse, qui ex Deo Patre natus sit, alium qui sit generatus ex Virgine, cum Evangelista dicat : *quia Verbum caro factum est*, ut unum Dominum Jesum non duos crederes. Nonnulli etiam aliud Dei Verbum ; alium verum Dei Filium crediderunt, cum ipsum, qui in principio erat Verbum apud Deum Patrem, in sua propria venisse Evangelista testetur. »

Et in libro *de obitu fratris sui Satyri* : « Factus, inquit, ex matre, natus ex Patre : idem tamen et natus, et datus : non diversum, sed unum putes. Unus enim Dei Filius, et natus ex Patre, et ortus ex Virgine ; distanti ordine, sed in unum concurrente nomine. »

Citatur et ab Leontio in libro *contra Nestorium* hic locus ex libris *de Fide ad Gratianum* : « Servemus differentiam divinitatis, et carnis. Unus enim in utraque natura loquitur Filius Dei : siquidem in ipso est utraque natura. Etsi enim idem est qui loquitur ; tamen non semper uno modo, et more loquitur. » Et ex libro *contra Apollinarium* : « Unus est, inquit, in utroque, id est, in divinitate, et corpore. Non enim alius ex Patre, et alius ex Virgine : sed idem ipse. »

Hieronymus in caput ultimum *Matthæi*. « Dominus noster, inquit, unus atque idem Filius Dei, et filius hominis, juxta utramque naturam divinitatis, et carnis, nunc magnitudinis suæ, nunc humilitatis signa demonstrat, unde et in præsenti loco, quanquam homo sit, qui crucifixus est, qui sepultus est, qui clausus tumulo, quem lapis positus cohibet ; tamen quæ foris aguntur, ostendunt Filium Dei : sol fugiens, tenebræ ingruentes, terra commota, velum scissum, saxa dirupta, mortui suscitati, Angelorum ministeria, quæ ab initio nativitatis ejus Deum probabant. »

Et in commentario ad caput quartum epistolæ *ad Ephesios*, ad illa verba : *Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cœlos* [3], hæc adnotat : « Hic locus adversum Ebionem, et Photinum vel maxime facit. Si enim ipse est ascendens in cœlos, qui de cœlis ante descenderat, quomodo Dominus noster Jesus Christus non ante Mariam est, sed post Mariam ? nec non et contra eos, qui duos filios insano errore confingunt, filium videlicet Dei, et filium hominis. Ecce hic apertissime dicitur, quod ipse sit ascendens atque descendens. Nec statim ista dicentes, locum alteri hæresi damus, quæ dimidiatam Christi asserit dispensationem ; sed sic unum et Dei, et hominis filium confitemur, ne dispensationem assumpti hominis, qua salvati sumus, ex parte credentes, ex parte truncemus. »

Faustinus in libro *contra Arianos*, adoptivum non esse Filium Dei Christum ; sed verum uberrime demonstrat in capite secundo, maxime ex illa Patris voce, *Hic est filius meus*, et cæteris, in quibus Filius Dei nominatur. « Certe Moyses, et Elias pariter, inquit [4], videbantur cum eo loquentes, quos utique de adoptione factos esse filios Dei negare non potes. Et quomodo de solo Christo vox divina testatur dicens ; *hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite ?* Si enim et Christus de adoptione filius est, cum staret inter duos filios adoptivos, dixisset utique, et hic filius meus est, ne Christus solus filius esse crederetur. At cum dixit, *hic est filius meus dilectus*, adoptionis filios separavit, ut proprietas veræ nativitatis in Christo solo filio crederetur. Sed non sufficit, ut Christum tantummodo filium suum esse profiteretur : addidit etiam quod vero filio debebatur, dicens, *ipsum audite* : magnam, imo et parem sibi auctoritatem ostendit in filio, cum ita audiendus est filius, ut audiendus et Pater est. »

IX. Sequitur Augustinus : cujus aliquot de eadem re seligendæ sunt sententiæ. In *Enchiridio*, cap XXXV. « Unus [5], inquit, Dei Filius, idemque hominis filius : unus hominis filius, idemque Dei filius. Non duo filii Dei, Deus, et homo ; sed unus Dei filius. » Et tractatu VII *in Joannem* : « Oportebat ergo, inquit, ut ille baptizaret, qui est Filius Dei unicus, non adoptatus. Adoptati filii, ministri sunt unici. Unicus habet potestatem, adoptati ministerium. » Item *ad Psalmum* CVIII, in *Expositione* secunda : « Nullis, inquit, operum meritis præcedentibus in tantam celsitudinem subvecta est humana natura, ut totum simul, Verbum et caro, hoc est Deus et homo, uni-

1 Tom. VI Conc. — 2 Tom. IV, col. 252. — 3 *Eph.* IV, 10. — 3 Faust. t. IV *Bibl.*

genitus Dei filius diceretur. » Vide similia ejusdem Augustini loca in libro IV, capite x[1], in quibus eodem momento, quo homo esse cœpit, unicum Dei filium fuisse confirmat. Citantur et aliqua ipsius testimonia ab Alcuino in secundo *contra Felicem*, et a concilio Francofordiensi in epistola synodica[2]: nec non ab Agobardo[3], libro *adversus Felicem.*

Gaudentius Brixianus[4] : « Ex quo enim carnem, inquit, nostræ fragilitatis assumpsit, idem filius est hominis, qui et Dei; quia non alius ex Maria natus est, quam qui per maternas illapsus aures uterum Virginis opplevit. »

Leporius in libello *Emendationis*[5], cui Africani episcopi, et inter hos Augustinus subscripsérunt; « In hoc maxime fides, inquit, nostra consistit, ut credamus unicum Filium Dei non adoptivum, sed proprium, non phantasticum, sed verum, non temporarium, sed æternum, pro nobis omnia secundum carnem fuisse perpessum. » Et ante hæc « Nascitur ergo nobis, ait idem, proprie de Spiritu sancto, et Maria semper Virgine, Deus homo, Jésus Christus Filius Dei, ac sic in alterutrum unum fit Verbum, et caro, ut manente in sua perfectione naturaliter utraque substantia, sine sui præjudicio, et humanitati divina communicent, et divinitati humana participent : nec alter Deus, alter homo; sed idem ipse Deus, qui et homo; et vicissim homo, qui et Deus Jesus Christus, unus Dei Filius, et nuncupetur, et vere sit. » Hæc Leporii verba, ut et alia pleraque descripsit Cassianus in primo libro *de Incarnatione*, capite quinto. Quem proinde testem ejusdem de uno filio Dei sententiæ licet appellare; quod illius dicta probavit, et contra Nestorianam hæresim opposuit. Verum præter ista, passim in totis illis septem *de Incarnatione* libris eidem dogmati suffragatur. Maxime in secundo libro[6], in quo θεοτόκον, id est *genitricem Dei*, beatam esse Mariam fuse approbat. Tum ita Nestorium aggreditur[7] : « Primum ergo illud a te requiro: Dominum nostrum Jesum Christum, qui ex Maria Virgine natus est, hominis tantum filium, an etiam Dei dicas esse filium. Nos enim, id est Catholicorum omnium fides: nos, inquam, omnes utrumque hoc et credimus et intelligimus, et scimus, et confitemur; quod et hominis est filius, quia ex homine natus est; et Dei filius, quia ex divinitate conceptus. » Et mox, qualem intelligat Dei filium, clarius explicans; « Dei ergo Filius Jesus Christus, inquit, quia et a divinitate genitus, et a divinitate conceptus. Si ergo Dei Filius, ergo indubitanter Deus, » etc. Philippus presbyter libro primo commentariorum *in Job*, « Ipse homo, inquit, jam assumptus in gloria per unitatem personæ in Trinitate unus est Filius Dei. »

Gennadius in libro *de dogmatibus Ecclesiasticis*, capite secundo; « Dei ergo Filius, inquit, factus est hominis filius; natus secundum veritatem naturæ ex Deo Dei Flius, et secundum veritatem naturæ ex homine hominis filius: ut veritas geniti non adoptione, non appellatione; sed in utraque nativitate filii nomen nascendo haberet; et esset verus Deus, et verus homo, unus Filius. Non ergo duos Christos, neque duos filios fatemur, sed Deum et hominem unum Filium. »

X. Fulgentius haud secus atque illi omnes de hac re statuit. In tertio libro *ad Trasimundum*, capite sexto; « Unus igitur, inquit, idemque Christus Dei et hominis filius, qui et semetipsum exinanivit, et plenus gratiæ, veritatisque permansit. » Et in libro *de Incarnatione*, capite II. « Unus et verus Dei, atque hominis filius, unus idemque de Patre sine initio Deus semper genitus; de matre vero Deus secundum carnem temporaliter conceptus, et natus. » Et capite sequenti : « Unus est igitur Christus Dei Filius in natura divinitatis et carnis; » et in cæteris capitibus, ac libris, sæpius unicum et eumdem in utraque natura Dei esse Filium affirmat Christum Dominum. Vide librum *de Fide ad Petrum*, capite XIII, XIV, XV. Idem Fulgentius in libro *de baptismo Æthiopis :* « Ideo Dei Filius, ait, non solum secundum veram divinitatem, quam habet de natura Patris, sed etiam secundum carnem, quam veram naturaliter habet de corpore genitricis, Deus verus et creditur, et prædicatur a nobis; quoniam æterna divinitas Filii cum plena humanitate sua, et eadem plena humanitas Filii cum æterna divinitate sua, una est in Trinitate persona : et ipse totus in divinitate, atque humanitate sua unigenitus Filius cum Patre, et Spiritu sancto unus est Deus. »

Faustus Rhegiensis in epistola tertia *ad Gregorium diaconum*, dum « beatam Mariam non tantum matrem fuisse hominis, sed

1 § 5.— 2 Tom. VI Conc.— 3 Tom. IX *Bibl. PP.*— 4 Tract. XIII *de Nat. Dom*. t. II *Bibl.*— 5 In *Opusc. dogm*. a Sirm. edit.— 6 Cap. II et seq.— 7 Ib. c. VI.

etiam Dei asserit[1]; ac Filium Dei Deum verum de Maria nuper natum pro nostra salute ; » et hujus generis alia : non obscure unum et eumdem Filium Dei in duabus esse naturis adstruit.

Sic Ferrandus diaconus in epistola *ad Severum*[2], ita Filium Dei « pro redemptione humani generis humanam naturam suscepisse dicit, ut ille, qui in Trinitate perfecta Deus unigenitus permanebat, hic ipse ex Maria fieret primogenitus in multis fratribus : et hunc eumdem, quem genuerat Deus Pater ante omnia tempora, ipsum generaret homo mater, postquam venit plenitudo temporum. Principaliter enim fides nostra Christum Dei filium sic prædicat hominis filium, ut unum dicat Dei, et hominis filium ; nec alterum in divinitate Christum veneretur, alterum in humanitate ; sed quem in divinitate, ipsum in humanitate. Propterea enim Deus factus est homo, quia non est alius Deus, alius homo ; sed omnino qui Deus, ipse homo : et propter hoc qui homo, ipse etiam Deus Jesus Christus Dominus noster. Manens enim Deus Filius una in Trinitate persona venit ad Virginem, nec sibi aliam personam de ea assumpsit, sed aliam sic unitatem personæ suæ suscepit, ut persona, quæ semper erat, naturam susciperet carnis ; haberetque duas una Christi persona naturas. »

XI. Sic Petrus diaconus libro *de Incarnatione*, capite quinto. « Non enim est alter Deus, inquit, alter homo, sed idem Deus, idem homo. Qui enim naturalis est Filius Virginis, idem naturalis est Filius Dei. » Non ergo adoptivus est Dei Filius, natus homo de Virgine.

Vigilius etiam libro quinto *contra Eutychem* strenue Chalcedonensis synodi[3], et S. Leonis hoc decretum adversus calumniantes hæreticos defendit ; « Unus, atque idem est vere Filius Dei, et vere hominis filius : » utiturque testimoniis illis de se Christi Domini, quæ capite superiori proposui : ut cum cæco ab se curato dixit ; *Tu credis in Filium Dei* ? Vide eumdem et in libro quinto[4], in quo uberrime unum esse in utraque natura probat Christum, et Dei filium : « Unum, inquam[5], eumdemque Christum Dominum, unigenitum in duabus naturis, » etc. Et mox, « unum, eumdemque unigenitum Filium Deum Verbum Dominum Christum. » Tum ex Cyrilli epistola *ad Nestorium* ista ponit. « Unus ex ambabus Christus et Filius, non evacuata, aut sublata diversitate naturarum per conjunctionem : sed quia simul nobis effecerunt unum Dominum, et Christum, et Filium. « Nihilo itaque magis duo filii sunt, quam duo Domini, aut duo Christi.

Idipsum et Arnobius in *Conflictu cum Serapione* egregie confirmat ex Hilarii, et Damasi Pontificis auctoritate : illius, ex libello *ad Constantium*, qui locus hodie non exstat : hujus ex epistola *ad Paulinum*, quem supra descripsi[6]. Facundus Hermianensis libro primo, postquam illa Joannis verba retulit[7], quæ nos supra commemoravimus ; quibus *Jesum Christum verum Dei Filium* appellat ; ita disputat ; « Si autem Joannes Christum, id est unicum, verum Dei Filium dicit, quem et venisse testatur ; venire autem, et ungi, quantum ad naturarum discretionem spectat, humanitati potius, quam divinitati conveniunt ; et si Paulus, quem proprium Dei vocat Filium, ipsi Patrem non pepercisse docet ; sed eum pro nobis omnibus tradidisse, et omnia ei donasse : quæ similiter cum de naturis agitur distinguendis, deitati non possunt attribui, » etc. Mox Hilarium citat, qui libro tertio, Christum Dominum cruci affixum, verum non adoptivum filium esse testatur : cujus verba supra posita sunt[8]. Ac deinde[9] : « Si blasphemum, et absurdum est, ait, quod B. Maria vere, et proprie dicitur mater Dei ; sine ulla disceptatione blasphemum, et absurdum est, quod Deus Verbum vere, et proprie dicitur filius hominis. Si autem et hoc blasphemum, et absurdum videtur, ut Deus Verbum vere, et proprie dicatur filius hominis ; consequenter blasphemum videbitur, et absurdum, ut ipse mediator Dei et hominum homo Christus Jesus vere, et proprie dicatur Filius Dei. »

Sic Maxentius in *Professione fidei*[10], et dialogo primo, ubi B. Virginem revera Deum genuisse, ac Dei esse matrem approbat ; unum perinde esse verum et proprium Dei Filium confirmat, ac « duas in uno Filio Dei Deo Verbo nativitates confitetur[11]. »

Mansuetus Mediolanensis episcopus[12], et cæteri episcopi in epistola, quam ad Constantinum Pogonatum e synodo sua scripserunt ; « Non in duobus, inquiunt, filiis divisus, sed unus et idem Dei et hominis filius, in veritate

1 Faust. t. III *Bibl. PP.*— 2 Tom. III *Bibl.*— 3 Vigil. lib. IV, t. IV *Bibl. PP.*— 4 *Joan.* IX, 36.— 5 Vig. lib. V.— 6 Parag. 5.— 7 I *Joan.* V, 20.— 8 § 7.— 9 Fac. ib.— 10 Max. t. IV *Bibl.*— 11 Ib. anath. VIII.— 12 In act. Syn. VI.

duarum naturarum, in una subsistentia, sive persona, divinitatis scilicet, et humanitatis, unitione facta : ut ex duabus perfectis naturis non duo filii ; sed unus idem Dei et hominis filius, permanens quod erat, cœperit esse quod non erat ; dum sine initio æterni Patris filius factus est hominis filius. »

Sed nescio quo modo præteritus a nobis est unus, illorum plerisque, quos recensuimus, antiquior Alcimus Avitus, cujus disertissima de eadem re sententia inter operum ejus fragmenta legitur. Ubi proposita Patris æterni voce[1], qua Christum, et hunc hominem, filium suum esse testatus est : cujusmodi filius sit, ita declarat. « Omnes quidem, sicut ait Apostolus, *filii Dei sumus*, et in oratione clamare præsumimus, *Pater noster qui es in cœlis.* Sed aliter filius est, de quo clamatur, *Hic est filius meus dilectus.* Illum ut habeat Pater filium, non præcessit voluntas generationem : nos autem per quam efficimur filii, in lavacro accipimus nativitatem. Et ideo quicumque homo potest filius Dei esse, potest et non esse. Unde dicit Joannes Evangelista. *Quod dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus :* ut aut permaneat filius bene vivendo, aut certe per carnalem conversationem rejiciat paternitatem. Christus autem, quem Dei Patris filium non fecit gratia, sed natura, nullo modo potest non hoc esse, quod genitus est : adeo ut substantiæ illi, quæ ex Deo procedit, nec ipsa, quæ ex homine nata est, præjudicaret. »

Animadverte de illo ipso, qui in monte discipulis suis inusitato splendore coruscans apparuit ; quippe appellatus est Christus (quod nomen sic utrique naturæ convenit, ut in humanam magis proprie cadere videatur) ita, inquam, de illo sentire Alcimum, nullo modo gratia hunc esse, sed natura filium. Quod isto quoque argumento probat : quia quisquis adoptione filius est, potest non esse : quia peccare potest, et hanc dignitatem abjicere. Cum ergo Christus omnino sit ἀναμάρτητος, ut postea demonstrabitur ; ex Aviti mente *adoptivus*, filius haberi non potest.

*Impeccabilis*

Post hunc in unius ac proprii filii testimonium procedet Hildephonsus Toletanus episcopus, qui in libro *de perpetua virginitate* sic scribit[2] : « Ergo non illum, ut cæteros, adoptio filios Dei fecit filium : sed divinitatis natura illum in proprium Dei filium exaltavit ; donavit et illi nomen, quod est super omne nomen : ut esset totus Dei Filius homo et Verbum : quia nunquam non fuit Dei Filius, qui sempiternus permanet unici genitoris unigenitus. Nunquam igitur ipse purus homo conceptus, nec natus, sicut cæteri nascuntur infantes, ut ei ex adoptionis gratia, aut ex molimento virtutum prærogativa filii præstaretur : sed Dei Verbum, quia caro factum est, assumpsit hominem in se sine persona hominis, ut totus esset Christus proprius Dei filius, non ex dono gratiæ renascendo, ut cæteri ; sed salva proprietate utriusque naturæ. »

His adjungendus est Beda ; qui libro primo *allegoriarum in Job*, de humana Christi natura loquens « ita sibi eam indissociabili connexione conjunxisse Dei Filium ait[3], ut ipse homo jam assumptus in gloriam, per unitatem personæ in Trinitate, unus sit Filius Dei. »

Sequuntur omnes illi, qui contra Felicem Urgelitanum, et Elipandum Toletanum, adoptionis in Christo propugnatores, ex professo scripserunt : inter quos primarii sunt Carolus Magnus Francorum rex : Paulinus Aquileiensis, Agobardus Lugdunensis ; Albinus Flaccus ; Beatus et Etherius : quorum sententias, ac verba commemorare superfluum est : cum integri exstent illorum de hoc argumento libri.

## CAPUT III.

*Argumenta quibus probatur, Christum non esse adoptivum filium.* 1. *Primum, quod adoptivus nemo sit, quin alienus fuerit.* 2. *Ex quo probatur unum esse filium.* 3. *Eumque Dei pariter et Virginis. Nec adoptivum dici posse ratione gratiæ quodammodo illi naturalis.* 4. *Alter locus argumentandi ex personæ singularitate ducitur.* 5. *Tertius, quod totus sit Dei, et totus hominis filius.* 6. *Postremum argumentum, quod nusquam adoptivus in Scripturis appellatur.*

I. Quo sit ad usum aptior, et tractabilior ingens illa testium catholici dogmatis copia, quos superioribus duobus capitibus citavimus ; quasdam illorum ex sententiis confectas, et conclusas rationes deinceps afferam, quibus adoptivum non esse Dei filium Christum Dominum, pressius, ac pugnacius ostenditur.

Prob[...] argum[...] theol[...] Chris[...] non adopt[...] filium nat[...] adopt[...]

1 *Luc.* x, 5.— 2 Hildeph. t. IX *Bibl. PP* — 3 Beda in c. I *Job.* t. IV.

Id autem primum omnium ex adoptionis natura ipsa, et proprietate colligi potest, quam Paulinus Aquileiensis in *libello sacrosyllabo*[1], et Albinus Flaccus ita proponunt : ut nemo adoptivus dici possit, nisi qui prius alienus ab eo sit, a quo adoptari desiderat. « Filium namque (verba sunt Alcuini [2]) adoptivi alii sunt ; naturales alii : hi quia geniti, ab initio filii semper, ac proprii sunt : illi primo alieni, post filii, cum per adoptionem in familiam videntur adsciscí. » Cujus subinde testem citat Augustinum. « Quia, ut beatus Augustinus ait, pergit ibidem, ex alieno quodam adoptivus solet effici.» Agobardus in libro *contra Felicem*[3], integrum refert Augustini locum, qui est ille ipse, quem ex Alcuino descripsimus. Atqui ne momento quidem temporis Christus, etiam quatenus homo, fuit alienus, Quippe alienum a Deo nihil est, nisi quod non est Deus. Christus autem nunquam non Deus fuit; neque prius homo ille vel puncto temporis exstitit, quam esset Deus, uti superius probavimus[4]. Nullum itaque vacavit spatium adoptivo illi statui. Hoc argumento Paulinus utitur Aquileiensis tam in *libello sacrosyllabo*, quam in primo *contra Felicem*[5], « Christus, inquit, qui nunquam non fuit Deus homo ; ex quo enim assumptus est a vero Deo in unitate personæ, semper permanet verus Deus et homo. Licet sit aliud per quod Deus, et aliud per quod homo, sed in utroque unus Deus, et homo. Nec fuit aliquando purus conceptus vel natus homo. Sed quia conceptus, vel natus est de Spiritu sancto, et Virginea carne, ex ipsa conceptione, vel ineffabili nativitate Deus verus processit et homo. Quomodo ergo non semper vel totus verus est Deus, qui nunquam fuit sine vero Deo nec conceptus, nec natus? Nec accessit illi, ut Deus esset nuncupativus aliquando, qui homo verus in unitate nasci personæ meruit veri Dei : nec fuit unquam Christus alterius personæ, nisi semper veraciter Dei veri. »

Hæc ratio ab Hilario in libro XII *de Trinitate* ad Verbi, Deique Filii naturalem proprietatem adstruendam adversus Arianos accommodata est. Nam et nos adoptivos esse duntaxat filios ; et Verbum naturalem esse, non adoptivum ; hoc modo demonstrat, « Et quia omne quod fit, inquit, antequam fiat, non fuit : nos cum filii non fuissemus, ad id quod sumus efficimur. Ante enim filii non eramus ; sed postquam meruimus hoc, sumus. Sumus autem non nati, sed facti : neque generati, sed acquisiti. » Et paucis interjectis, « Unigenitus autem Deus neque fuit aliquando non filius ; neque fuit aliquid antequam filius ; neque quidquam aliud ipse nisi filius. Atque ita qui semper est filius, non reliquit id de se intelligentiæ, ne aliquando non fuerit. » Quod de Christo propter divinitatem ab Hilario positum, potest et ad eumdem qua hic homo est transferri. Siquidem ne puncto quidem temporis homo exstitit, quo Deus non esset ; ac proinde proprie dictus, et naturalis filius.

II. Hic veluti fons est argumentationum, omnium quas Patres, et antiqui theologi contra Nestorianos, et Hispanos illos episcopos duos instruunt, et adversus hos, Christum nulla in natura Filium esse Dei adoptivum probant, sed verum, proprium, ac naturalem. *II Christus est unus Filius tum qua Deus, tum qua homo.*

Hinc enim consequens imprimis est, quod ab illis contenditur, et quo una demonstrari quod propositum nobis est existimant : unum duntaxat esse filium, sive filii rationem, et, ut ita loquar, filietatem in Christo, « Christus Deus, ait Hildephonsus [6], qui nunquam non fuit, ex quo homo factus est, et assumptus, in unitate personæ semper mansit : et permanet verus Deus homo : non duo quidem, ut esset alter Deus, et alter homo : sed unus, idemque Deus homo. Quamvis enim aliud, per quod Deus, et aliud per quod homo : in utroque tamen unus Deus, et homo : quia non fuit aliquando purus sine Deo conceptus, vel natus homo. Sed quia conceptus est de Spiritu sancto ex virginea carne, et natus homo vere, mox ex ipsa conceptione ineffabili nativitate, Deus verus processit, et natus est homo. »

Et Paulinus Aquileiensis in *Sacrosyllabo libello*, « Dei ergo Filius, ait[7], qua ratione credi potest adoptivus, qui inseparabiliter assumpto homine, in una persona coeunte utraque natura, non duo filii, alius Dei, et alius hominis, et (sicut illi errando æstimant) adoptivus sit, hominis filius, et sine adoptione Dei filius : sed in una persona unus idemque Dei, et hominis filius, qui nunquam hominem, quem assumpsit, deseruit. »

Sic Petrus Damiani in opusculo primo, capite septimo: « Una igitur est in Christo subs-

1 In Conc. Franc. t. VI Conc.— 2 Alch. lib. I *cont. Elip.*— 3 Agob. t. IX *Bibl.*—4 Lib. IV, c. X.— 5 Paul. inter Alch. opera.— 6 Hildeph. t. IX *Bibl. PP.*— 7 Tom. VI Conc.

tantia; vel persona, inquit, sed non una substantia vel natura, ut quanquam aliud divina, aliud substantia sit humana, in Christo tamen nullo modo alius filius hominis, alius credatur esse Filius Dei. Ab ipso quippe Dominicæ Incarnationis exordio, et Deus in hominem transiit, et homo in Deum; ut et is, qui ex Deo Patre ante sæcula natus est, et vere sit hominis filius, et vere sit homo : et is, qui in fine sæculorum de Virgine natus est, et vere sit Dei filius, et verus sit procul dubio Deus. »

Est igitur, quod et alibi pluribus asseveravimus [1], Christus, etiam qua est hic homo, Dei Filius, atque unus adeo; ut inter alios apérte testatur auctor ille, qui Titus Bostrensis nominari solet, ad illa Lucæ verba [2]; *Ideo et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*, quæ sic enarrat, « ut homo ille quidem natura sit futurus; sed qui idem sit Dei Filius, et unus [a]. » Quamobrem cum Christus in solidum sit unus filius, tam ut homo est, quam ut est Deus : nec alius filius sit qua est hic homo, quam ut est hic Deus, profecto non erit adoptivus. Paulinum rursus audiamus in libro primo *contra Felicem Urgelitanum* [3]. « Aliter quippe, ait, ex Patre; quia ante omnia sæcula, et sine initio invisibilis, et incorporalis de coæterno natus est genitore. Aliter profecto ex matre, quia certo in tempore Verbum caro factum corporaliter natus est Deus homo. Et non alius, qui ante sæcula, et alius, qui in tempore, sed unus idemque ex utraque, et in utraque natura : remoto scilicet nuncupativo Dei, et adoptivo filii modis omnibus vocabulo, et ante partum, et post partum Virginis unus et verus Deus, verusque permanet Filius Dei. Non enim potest unus dividi, et idcirco non tibi conceditur, ut ex parte verus, et ex parte non verus credatur; nec gemina naturarum discretio in una ineffabiliter coeunte separari valet persona. »

III. Etenim si esset adoptivus, non alia id illi ratione conveniret, nisi quatenus est homo. Atqui Christum, ut hic homo est, unum eumdemque esse Filium unigenitum Dei Patris, perinde atque ut Deus est, asserunt antiqui Patres, tametsi divinitas ab humanitate distet. « Non alius filius hominis, quam qui Filius Dei est, ait Hilarius libro X [4], neque alius in forma Dei; quam qui in forma servi perfectus homo natus est. » Quo fit ut θεοτόκον, hoc est vere proprieque *Dei genitricem* illius appellent matrem sanctissimam Virginem : ut suo loco disseruimus [5]. Hoc autem neque vere, neque proprie nominari posset, si non qua est hic homo, hoc est qua genitus est a beatissima Virgine, reipsa proprieque hic Deus esset. Non est autem aliud hic Deus, quam Dei Filius. Quare ut est hic homo, proprius et naturalis est Dei Filius, sed in altera natura, hoc est in humana subsistens. Quod si ut hic homo est, verus est, proprieque dictus Dei Filius; nequaquam est alienus. Si alienus non est, nullo modo erit adoptivus. « Si igitur nuncupativum, ait recte Paulinus idem, et non verum Deum ex utero vera mater genuit, illum videlicet, eumdemque, qui ante Luciferum ex paterno utero, hoc est ex Patris essentia sine initio genitus, permanens id semper quod erat; quomodo vera Dei genitrix beata Virgo omnium Catholicorum verissimo confitebitur ore ? Fateantur necesse est hæretici eam nuncupativam genitricem, si nuncupativæ ab eis putabitur genitrix prolis. Catholica vero, atque Apostolica fides verum Deum, verumque, qui natus est, hominem : veramque, quæ genuit, Dei genitricem, non duos, sed unum, verum, propriumque Dei Filium; nec duos, sed unum verumque Deum Jesum Christum Dominum nostrum et confessa est, et confitetur, et æterna confitebitur perpetuitate. »

III Ch... ut es... homo,... ralis e... Fili...

Hinc illa perennis Christianorum omnium professio, etiam ante Nestorianam exortam hæresim in Ecclesia celebrata, unius filii, in naturis duabus, minimeque, pro harum numero partiti in duos, ac distincti. Quam Ephesina synodus plenius, apertiusque concepit, ac pluribus antiquorum testimoniis approbavit. E quibus duo non amplius hic referam. Unum est Julii Papæ in epistola *ad Docium :* qui sic loquitur : « Non duo filii, unus quidem germanus filius, qui hominem assumpsit, alter vero mortalis homo, assumptus a Deo : verum unus unigenitus in cœlo, unigenitus in terra, Deus [b]. » Alterum est Felicis Papæ, et martyris ex epistola *ad Maximum*

*a* Titus Bostr. in cap. I Lucæ tom. XIII *Bib. PP*. Ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον κατὰ φύσιν, τὸν αὐτὸν ὑπάρχειν υἱὸν θεοῦ, καὶ ἕνα. Vide Isidorum Pelusiotam libro I, epistola CCCIII.

*b* Julius in act. I conc. Eph. Οὐ δύο υἱοί, εἷς μὲν γνήσιος υἱὸς ἀναλαβὼν ἄνθρωπον· ἕτερος δὲ θνητὸς ἄνθρωπος, ἀναληφθεὶς ὑπὸ θεοῦ. ἀλλ' εἷς μονογενὴς ἐν οὐρανῷ, μονογενὴς ἐπὶ γῆς, θεός.

1 Ut lib. V. c. XIV et seq.— 2 *Luc.* I.— 3 In calce oper. Alcb.— 4 Hil. l. X.— 5 Lib. V, c. XIV et seq.

*episcopum, et Clerum Alexandrinum :* « De incarnatione, ait, Verbi, et fide, credimus in Dominum nostrum Jesum Christum, qui ex Virgine Maria genitus est; atque hunc ipsum Dei esse filium, æternum Verbum; et non hominem a Deo assumptum, ut diversus sit ab illo. Non enim hominem assumpsit Dei filius, ut sit ab ipso diversus : sed Deus perfectus, factus est simul homo perfectus incarnatus ex Virgine [a]. »

...ria ...lis.

IV. Quapropter merito gravissimi illi theologi, qui tam adversus Nestorium, quam contra Felicem, et Elipandum, singularem esse Dei filium probare instituerunt, in illo loco, ac genere argumentationis habitarunt, ut unum tantummodo demonstrarent esse filium Dei Christum Dominum, et quidem verum, naturalem, et proprie dictum. Hoc enim confecto, necessario sequi viderunt, non posse dici, ac censeri adoptivum, ac nuncupativum filium, cum utramque naturam veri, et germani proprietas occuparit. Quo uno argumento fere Paulinus toto in primo libro contra Felicem utitur.

Dicat aliquis, eo pertinere omnia illa testimonia, ut fateri cogamur, hunc hominem Christum esse hunc Deum, id est Verbum, verumque Dei filium : quod non negabat Felix, nec Elipandus; sed nihilominus eumdem hominem, propter unitatem personæ, naturalem esse filium : quatenus autem anima illius gratia, et charitate imbuta est, adoptivum censeri. Verum excludunt sese ista mutuo, nec in eumdem cadere possunt, ut sit alienus pariter, et naturalis filius. Atqui Patres omnes uno ore prædicant non esse duos in Christo filios, sed unum duntaxat; ut pro naturarum numero, filii ratio, et appellatio multiplicari non debeat.

Sane qui adversus unius naturæ defensores, quos *Monophysitas* vocant, catholicum dogma propugnarunt, cum plerique Christum ex duabus naturis [1], et in duabus esse contenderent, atque ita compositum [2], et duplicem in naturis constituerent; non sic intellexerunt, ut duas inesse subsistentias, vel personas putarent : sed esse formas duas, divinam, et humanam, propter quas διπλοῦς esset, arbitrati sunt. Quocirca si perinde *filietates*, ut sic loquar, tanquam formæ duæ sunt in Christo; oportuit duplicem quoque filium, id est διπλοῦν υἱὸν eosdem illos agnoscere, ac palam confiteri. Quod ipsum tamen constanter omnes inficiati sunt, unum et eumdem prædicantes esse Dei hominisque filium, et utriusve verum, proprium, ac naturalem, nusquam Dei filium duplicem : neque triplicem adeo, quod indidem efficitur, titulum filii. Siquidem præter adoptivum unum Dei, naturalis filii ratio bifariam scinditur, ut et Deum, et hominem respiciat. *Duplex.*

Præterea cum naturæ creatæ, id est humanæ, proprietas, quamvis a Dei natura et proprietate tanto intervallo distet, non impediat, quin Christus etiam in ista ipsa natura, et ut homo est, eamdem, quam ex divino censu habuit, veri et naturalis filii conditionem retineat, ac sit proprie dictus Dei Filius; nec ob eamdem illam imparem, inferioremque naturam, adoptivus censeatur : certe *gratia* ipsa *sanctificans*, et justitia qua illius anima perfusa est, cum ad divinitatem participatione quadam propius accedat, quam natura simplex, et substantia, non obsistet veri, propriique filii dignitati, neque novum, et ab naturali diversum *filietatis*, ut sic loquar, genus inducet.

Alterum argumentum ex personæ unitate.

V. Alter locus, ex quo demonstrari potest adoptivum Dei filium non esse Christum, ex personæ unitate ducitur. Etenim filii ratio, sive *filietas*, ex persona ipsa, et ex personali proprietate, non ex natura præcise considerata sequitur. Hoc argumento utitur Paulus Emesenus in *Conciuncula* quadam, quam Alexandriæ coram Cyrillo habuit, in qua verba illa Petri Apostoli declarans : *Tu es Christus Filius Dei vivi*, ita loquitur : « Non dixit, *filii*; sed, *Filius Dei vivi*. Agnovit singularem personam [b]. » Sic Arelatense sextum tempore Caroli M. habitum, anno 813, capite primo. « Non enim duo filii, et dii duo, sed idem una persona in utraque natura. » Et Fulgentius in libro *de Baptismo Æthiopis*, capite tertio, « Æterna divinitas, inquit, filii

*a* Felix ibid. Περὶ δὲ σαρκώσεως τοῦ λόγου, καὶ τῆς πίστεως πιστεύομεν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας γεννηθέντα· ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, ἀΐδιος λόγος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ὑπὸ θεοῦ ἀναληφθεὶς, ἵν' ἕτερος ᾖ παρ' ἐκεῖνον. οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, ἵνα ᾖ ἕτερος παρ' αὐτόν· ἀλλὰ θεὸς ὢν τέλειος, γέγονεν ἅμα καὶ τέλειος ἄνθρωπος, σαρκωθεὶς ἐκ παρθένου.

*b* Paul. Emes. in Eph. conc. par. III. Καὶ οὐκ εἶπεν, οἱ υἱοί. ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ ζῶντος. ἐπέγνω καὶ τὸ μοναδικὸν πρόσωπον.

1 Vide sup. l. III, c. v.—2 Ib. c. xiv et seq.

cum plena humanitate sua, et eadem plena humanitas filii cum æterna divinitate sua, una est in Trinitate persona : et ipse totus in divinitate, atque humanitate sua unigenitus filius cum Patre, et Spiritu sancto unus est.»

Recteque Paulinus Aquileiensis duo illa supra dicta confirmat; neque proprietatem filii ex natura ipsa consequi; ut pro eo earum numero multiplicanda sit; et unitatem personæ unum genus admittere *filietatis*, adoptivi, et adscititii respuere. Etenim Felici respondens, qui quod in eadem Christi persona ungens et unctum differant, hoc ad filii adoptivi defensionem assumebat; « Verus, inquit[1], Deus unctus a vero Deo; non sicut tu anili fatuaque consuevisti obscurius fauce delirare, nuncupativus Deus a vero Deo unctus sit, sed verus Deus unctus a vero Deo, in forma procul dubio creditur servi. Deus igitur verus Christus Jesus habuit alterius generis formam, in qua ungi possit a Deo vero. Non tamen habuit alterius filii personam : per quam se duplicare possit in alterum. Quoniam non persona unigeniti, sed naturarum diversitas tantummodo in hoc incarnationis Sacramento recipit discretionem. Nam semper verus, et unigenitus filius, semperque verus, et super omnia Deus benedictus in sæcula. »

Eamdem vim habet illa ratio, quæ ex Christi singularitate sumitur : quam crebro Cyrillus contra Nestorium adhibet, duos, ut sæpe dixi, revera Christos filiosque confitentem, natura videlicet ac substantia, id est hypostasi diversos, etsi fraudulenter unum suo, more sensuque diceret. Adversus hunc enim Cyrillus tum libris, quos nominatim in eum scripsit; tum in *Anathematismorum defensione:* nec non in epistolis *ad Successum*, et in aliis passim opusculis, id unum contendit; ex unitione, et post eam nonnisi unam esse naturam incarnatam Dei Verbi : hoc est non duos cogitandos divisos a se invicem, ac sejunctos; sed unum plane Verbum, ac Dei filium, qui in utraque natura, verus proprieque dictus existit filius Dei. De quo vide quæ in quinto libro, et sexto disputavimus. Etenim ex eo, quod naturæ ipsæ post unitionem spectatæ ita differant, ut non sint divisæ, nec duos efficiant; sed unus sit Christus, et Dei filius, in quem singularum naturarum propria confluant, et ei proprie, ac vere tribuantur (quod adversus Nestorium et Orientales omnes pertinacissime tuetur Cyrillus) plane hoc necesse est, non esse, dicive posse Dei filium adoptivum unum illum, eumdemque Dei filium : ne Verbum ea ipsa ratione sit adoptivus, qua est naturalis Dei filius, hoc est persona, et hypostatica proprietate; quæ hunc hominem, perinde atque hunc Deum, constituit, ac determinat.

Huc spectat Hildephonsi locus ille ex libro *de Virginitate sanctæ Mariæ*[2], capite VI. « Horum itaque vaticiniorum omnium ad hoc summa porrecta est, ut de Spiritu sancto, et Maria semper Virgine fieret hoc Verbum caro, fieret Deus homo, fieret humanum, quod erat divinum; non diminutione deitatis, non interitu æternitatis, non commutatione incommutabilis veritatis; sed assumptione carnis, sed participatione hominis, sed societate humanitatis. Sicque in unione personæ idem sit Verbum, qui caro; idem sit homo, qui Deus; idem sit et qui divinitas, et qui humanitas est. Ac per hoc juxta Jeremiam, ipse unus Christus sit Deus, qui invenit omnem viam prudentiæ, qui et cum hominibus conversatus est homo. »

Sic Isidorus Hispalensis[3], « Mediator, ait, Dei et hominum homo Christus Jesus nequaquam alter in humanitate, alter in Deitate est : sed in utraque natura idem unus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est; nec postea meritum ut Deus esset accepit. » Et paulo post : « Mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus, quamvis aliud ex Patre, aliud ex Virgine; non tamen alius ex Patre, alius ex Virgine; sed ipse æternus ex Patre : ipse temporalis ex matre. » Paulinus item Aquileiensis[4], « Permansit verus, et omnipotens Deus, inquit, in utraque natura unus Dei filius, idemque hominis filius, nihil enim humana nativitas divinæ præjudicat nativitati. Assumpsit quod non erat, permansit in id essentialiter quod erat, non commixtionem passus, neque divisionem : sed in una persona Christi Deus, et homo permanet verus : non duo filii Deus, et homo : sed unus filius Deus et homo : non alius filius hominis, et alius Dei, sed unus idemque Dei, hominisque filius. »

VI. Tertius argumentandi locus inde arcessitur, quod pro indiviso filii ratio et proprietas ita Christo in utraque natura convenit, ut totus sit filius Dei, et totus filius hominis,

1 Paul. in calce Operum Alch. — 2 Hildeph. t. IX *Bibl.* — 3 Apud Alch. — 4 In lib. sacros. t. VI *Conc.*

naturalis utrobique, non adscititius. « Quamvis enim unus atque idem sit, ait Gelasius papa[1], Dominus Jesus Christus, et totus Deus homo, et totus homo Deus, et quidquid est humanitatis, Deus homo suum faciat; et quidquid est Dei, homo Deus habeat; tamen ut hoc permaneat sacramentum, nec possit ex aliqua parte dissolvi, sic totus homo permanet esse quod est Deus, ut totus Deus permaneat esse quidquid homo est. »

Pelagius quoque primus *in Professione fidei ad Childebertum Francorum Regem*[2], « Est ergo unus, ait, atque idem Christus verus filius Dei, et idem ipse verus filius hominis, perfectus in deitate, et idem ipse perfectus in humanitate; utpote totus in suis, et idem ipse totus in nostris: » quod ex Leonis[3] primi epistola decima *ad Flavianum* mutuatus est: quemadmodum et Maximus martyr *in Disputatione cum Pyrrho*. « Ipse totus, inquit, erat Deus cum humanitate, et totus ipse homo cum divinitate[a]. » Joannes etiam Damascenus hypostasim, sive personam divinam ait « non esse aliquando naturæ illius, aliquando istius. Sed utriusque semper indivise, et inseparabiliter hypostasis existit; non partita, vel divisa, ita ut partem sui naturæ huic, partem illi tribuat. Sed tota hujus, et tota illius, indivisibiliter, et in solidum existens[b]. »

Symmachus papa *ad Anastasium imperatorem* ab Agobardo Lugdunensi episcopo citatus[4], « Christus, inquit, Deus veraciter totus, et totus homo est. » Ex quo ita disputat Agobardus: « Ecce beatus papa Symmachus totum Christum dicit veraciter Deum esse, et totum hominem. Si ergo totus veraciter Deus, totus utique verus Deus et proprius filius Dei, quia tota generatio dedit nomen filii, non medio, ut vult Felix, quanquam nec humanitas sit de substantia Patris; nec divinitas de substantia matris. Sed quia Verbum Dei unius cum Patre substantiæ in unitate personæ suæ suscepit nostram substantiam, non erit alio modo filius post humanitatis assumptionem, nisi quo erat et ante Incarnationem. »

Præclare itidem Alchuvinus in secundo *contra Felicem*: ubi etiam illa confirmat, quæ contra filium adoptivum supra disserui[5], ex naturarum diversitate: « Nam si necesse est adoptivum esse Christum, ait[6], Dei Patris, propter quod ex substantia sua natus non est secundum carnem, quomodo non est adoptivus filius Virginis ille, qui natus est ex Deo, quia de ejusdem virginis substantia creatus non est? Ergo si necesse est hominem ex Virgine natum Virginisque filium adoptive esse Filium Dei: ipso modo necessarium est, Deum Dei filium adoptive esse filium Virginis, quia alia substantia est Dei Patris, de qua essentialiter natus est Dei filius; alia Virginis, de qua corporaliter natus est Christus. Aut si hoc non audetis dicere (quia Christianum nomen habetis) ut B. Virgo non sit proprie Dei genitrix, sed per adoptionem; æquum, est, ut non audeatis affirmare, filium Virginis adoptivum esse Dei Patris filium. Quid igitur restat, nisi ut utriusque parentis verus, et perfectus in duabus substantiis Jesus Christus sit filius totus Dei Patris proprius, totus Virginis matris proprius: ut sit unus Christus, unus filius, et unus Deus? »

VII. Atque hoc argumenti genere Orientales in oppugnatione anathematismi decimi Cyrilliani, unum in duabus naturis esse filium probant. « Non enim duos, inquiunt, filios asserimus, unum qui passus est, alterum, qui passionis expers mansit. Non enim separatim, ac seorsim a divinitate is, qui ex semine est Davidis, filius nominatus est; quemadmodum neque divinitas post unitionem sine carne aspectabili filius appellatus est. Quippe filietas post unitionem una est ambabus naturis minime a se mutuo separatis. Non enim post unitionem separatio incidit; manet enim unitio sempiterna[c]. »

Qui locus valde est observandus. Nam præclaram rationem subjicit, ob quam duæ *filietates* in Christo inesse nequeunt; quod

*a* Maxim. Ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ὅλος ἦν θεὸς μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅλος ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος μετὰ τῆς θεότητος.

*b* Joan. Damas. lib. III, cap. ix. Οὐδὲ ποτὲ μὲν τῆς δὲ, ποτὲ δὲ ἐκείνης· ἀλλ' ἀεὶ ἀμφοτέρων ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχει ὑπόστασις, οὐ μεριζομένη, καὶ διαιρουμένη, καὶ μέρος μὲν ἑαυτῆς τῇδε, μέρος δὲ τῇδε διανέμουσα· ἀλλὰ πᾶσα ταύτης, καὶ πᾶσα ἐκείνης ἀμερῶς, καὶ ὁλοσχερῶς ὑπάρχουσα.

*c* Orient. apud Cyr. Οὐ γὰρ δύο υἱούς φαμεν, τόν τε παθόντα, καὶ τὸν ἀπαθῆ μείναντα. οὐ γὰρ κεχωρισμένως, καὶ ἰδιαζόντως τῆς θεότητος ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ υἱὸς ὠνόμασται. ὡς οὐδὲ ἡ θεότης μετὰ τὴν ἕνωσιν ἄνευ τῆς φαινομένης σαρκὸς προσηγόρευται. τὸ γὰρ τῆς υἱότητος μετὰ τὴν ἕνωσιν ἑκατέραις ταῖς φύσεσιν ἕν, οὐ κεχωρισμέναις ἀλλήλων· οὐ γὰρ μετὰ τὴν ἕνωσιν χωρισμὸς ἐπεγένετο. μένει γὰρ αἰώνιος ἡ ἕνωσις.

1 Tom. IV *Bibl.* col. 417.— 2 Tom. IV Conc.— 3 Leo. *ad Flav.* c. iii.— 4 Agob. t. IX *Bibl.*— 5 § 4. — 6 Alch. l. I. col. 475.

neutra sine altera naturâ filii appellationem sustinet.

Ad hunc eumdem locum referendum est tritum illud apud Cyrillum, aliosque veteres, ad summam, et arctissimam naturarum duarum in Christo significandam junctionem; quod caro sit ἴδια, id est *propria* Verbi; non alia. Ideo quidquid in carnem, id est humanitatem cadit, imputatur Verbo; et vicissim homini tribuitur quidquid proprium est Verbi. De quo cum jam alibi dictum sit, iterum in sequentibus agetur. Ex eo vero sequitur, non posse vocari Christum adoptivum Dei filium propter humanam ipsius naturam; ne eadem appellatio, et proprietas in ipsum retorqueatur, ac redundet Verbum, et Deum: quod fieri non posse supra docuimus.

IV Arg. Ex eo quod nusquam in Scripturis Christus appellatur Filius adoptivus.

VIII. Postremum genus argumenti ex eo conficitur, quod nusquam in Scripturis *adoptivus* Dei filius appellatur Christus Dominus, cum verus et proprius non raro nominetur. Atque hoc telo nascentem Felicianam hæresim Francofordiensis synodus conficit in epistola synodica *ad Hispanos episcopos*[1]. « Tu vero quisquis es, qui Christum prædicas adoptivum, inquit, unde tibi iste sensus venisset, voluissem scire : ubi hoc nomen didicisses, ostende. Patriarchæ nescierunt, prophetæ non dixerunt, apostoli non prædicaverunt, sancti tractatores hoc nomen tacuerunt, doctores fidei nostræ non docuerunt. Forte in tertium cœlum raptus fuisti, et ibi audisti arcana verba, quæ hucusque sanctæ Dei Ecclesiæ ignota essent, si tu in tertium cœlum raptus non essés. Aut super pectus Domini recubuisti, et ibi audivisti, quæ B. Joannes audire non meruit. Aut te per choros Angelorum Agnus ducens, hoc tibi nomen ostendit. Aut tibi léo de tribu Juda librum septem sigillis clausum aperuit, unde hæc mysteria intelligeres, et nomina proferres; quæ quatuor animalibus incognita mansissent, imo toti mundo inaudita, nisi tu novus doctor ad declarandum tuum nomen venisses. Dices enim, Cur times adoptivum Christum Dominum nominare? Dico tibi, quia nec Apostoli eum sic nominarunt, nec sancta Dei, et catholica Ecclesia consuetudinem habuit eum sic appellare : sed proprium filium, juxta præcedentia Apostolorum testimonia, et sanctorum doctorum dogmata. »

Idem et adversus Elipandum objicit Alchuvinus initio libri primi contra hæreticum istum : et Paulinus Aquileiensis in primo itidem libro *contra Felicem*[2]. »

Nec leve ducendum est illud argumentum, quod ex sacrarum litterarum, et sanctissimorum Ecclesiæ doctorum, ac magistrorum silentio petitur. Nihil enim nos in tanti momenti re, nisi ex præscripta regula, non modo sentire, sed ne verbo quidem proferre licet. Est autem loquendi norma ista vel expressa Scripturæ sententia : vel tacite comprehensa, et Ecclesiæ decreto, sanctorumve Patrum auctoritate probata, et in usum recepta. Quorum neutro præsidio nititur adoptivi illa filii proprietas, et appellatio; cum e contrario, non obscuris præjudiciis, atque etiam disertis illorum sententiis damnata, repudiataque sit; ut hactenus ostendimus. Quod si qua sunt apud veteres, loca quæ illi suffragari videantur, ea nos in sequenti capite, una cum Felicis et Elipandi præcipuis illius hæresis firmamentis, accurate pertractabimus.

## CAPUT IV.

*Expenduntur loca quædam veterum, quæ adoptivum esse Dei filium Christum affirmare videntur.* 1. *Ut Irenæi,* 2. *Marii Victorini, Eusebii Cæsariensis.* 3. *Cyrilli.* 4. *Plerique tamen explicari commode possunt, velut qui duos filios nominarunt.* 5. *Primum argumentum, quo probari posse videtur, adoptivum filium esse Christum.* 6. *Sed dissolvitur certa ratione, quæ ad Patres superius citatos explicandos pertinet.* 7. *Secundum, et tertium argumentum perinde refellitur.* 8. *Tum quartum.* 9. *Item quintum.* 10. *et sextum.* 11. *Non esse adoptivum filium Christum, videtur ad fidem pertinere.*

I. Non est bonæ causæ confidentis hominis id consulto præterire, ac dissimulare, quod objectum ex parte contraria fuisse, vel objici posse cognoverit. Itaque post constitutam, corroboratamque catholicam de vero Dei filio professionem, ea nos in medium adducemus, quibus adoptivi in Christo filii opinio utcumque fulciri videtur. Est autem genus illorum duplex : nam et auctoritate, et ratione contra

1 Franc. S, n. t. I Conc.—2 In calce oper. Alch.

disputatur. Sed quod ad prius spectat; qui adoptivum putarunt dici filium posse Christum, perpaucis, nec ad rem valde pertinentibus usi sunt antiquorum testimoniis, præter unum. Nos plura hic afferemus, et quoad licet enodabimus.

Primum adoptivi testis filii citatur Irenæus in libro tertio, capite XXI, sed mirum est, eruditos theologos illius verba de Christo potius explicàri passos esse, quam de hominum genere, qui Christi beneficio potestatem nacti sunt, ut filii Dei fieri possent. Irenæi locum habes ad eam sententiam accommodatum supra, capite octavo libri secundi [1]. In quo animadvertes, veterem Irenæi interpretem locum illi suspicioni dedisse : qui nonnulla prætermisit, quæ in Græco apud Theodoretum leguntur [2]. Sed etsi hunc ipsum credamus ea, quæ in Latinis desunt, adjecisse de suo explicandi gratia : nihilominus ex iis quæ proxime præcedunt, et quibus hominum causa Verbum Dei factum esse hominem scribit Irenæus, evidens est, quod subinde pertexit, ad eosdem homines referri. Tum quod statim sequitur. « Non enim poteramus aliter incorruptelam, et immortalitatem accipere, nisi adjuncti fuissemus incorruptelæ, et immortalitati; » causam proxime antecedentis sententiæ continet, et hanc de hominibus cæteris potius, quam de Christo intelligendam arguit.

II. Marius Victorinus meliori ab iisdem theologis jure in illam sententiam adducitur [3]. Hic enim adoptionem quamdam Christo tribuit ita scribens : « Non sic, inquit, filius, quemadmodum nos. Nos enim adoptione filii, ille natura. Etiam quadam adoptione filius et Christus; sed secundum carnem : *Ego hodie genui te.* » Hilarius in secundo libro de adoptione nescio quid injicit [4]: « ita potestatis, ait, dignitas non amittitur, dum carnis humilitas adoptatur. » Hunc locum tanquam ex adversa parte opponit sibi S. Thomas [5] : et respondet, impropriam hanc esse locutionem; nec aliud adoptionis nomine Hilarium intellexisse, nisi *unionem hypostaticam*. Alii pro *adoptatur*, scribendum censent *adoratur* [6]: quod non puto sine idonea veterum codicum auctoritate reponendum. Quanquam Hincmarus Remensis in præfatione libri de *Prædestinatione contra Gothescalcum*, ita Hilarium scripsisse confirmet, et alteram lectionem Felicis Orgellitani fraude irrepsisse putet, his verbis, quæ hic legi digna videntur. « Et sicut ipsorum, inquit, qui interfuerunt concilio, relatione didicimus, quando divæ memoriæ domnus Carolus Felicem, infelicem Orgellitanæ civitatis episcopum, synodali decreto hæreticum comprobatum, atque damnatum comperit, etiam revictum invenit, quia corrupto muneribus juniore Bibliothecario Aquensis palatii, librum beati Hilarii rasit, et ubi scriptum erat, quia in Dei filio carnis humilitas adoratur, immisit, carnis humilitas adoptatur. » Sed utcumque iste Felix egerit, certe de germana Hilarii lectione non temere assentiendum Hincmaro arbitror. Et minus profecto cohæret cum antecedentibus verbum *adoratur*, quam *adoptatur*. Siquidem antithesis in eo loco est Hilarii, qua cum divinitatis ornamentis, quæ propria sunt humanæ naturæ, hoc est vilia, et infirma comparantur. « Aliud intelligitur, ait, aliud videtur : aliud oculis, aliud animo conspicitur. Parit Virgo, partus a Deo est; infans vagit, laudantes angeli audiuntur : panni sordent, Deus adoratur, » quibus illa subjungit, quæ proxime ante commemoravimus. In quibus si *adorandi* vox repetatur, minus apta videtur oratio. Retinendum itaque verbum est *adoptatur* : et *humilitatem adoptari*, idem erit atque ascisci, et assumi. Ita non Deus tantum, ac Verbum, sed etiam Christus, qua homo, sponte sua, et nulla necessitate constrictus, « communionem humanarum subiit infirmitatum, » ut loquitur sanctus Leo [7], et « quidquid Domino illusionis et contumeliæ, quidquid vexationis [8], et pœnæ intulit furor impiorum : non de necessitate toleratum, sed de voluntate susceptum est. » Quod ipsum de paupertate, fame, nuditate, cunarum, et stabuli sordibus Hilarius in illo loco testatur, ubi *humilitatem carnis* libere assumptam, et adhibitam ab Christo, hoc est *adoptatam* ait *.

* His eruditissimi Petavii argumentis Germonius, qui Hilarium *adoratur* scripsisse contendit, in hæc verba respondet in libro *de Veteribus Hæreticis Ecclesiasticorum codicum corruptoribus* pag. 478 seq.

Eruditissimus Societatis nostræ theologus Dionysius Petavius declarat 1. Non esse sine idonea veterum codicum auctoritate reponendum *adoratur* pro *adoptatur*. 2. De germana Hilarii lectione non esse temere assentiendum

1 § 2.— 2 Dial. I.— 3 Tom. IV *Bibl.*— 4 Lib. II.— 5 In III, p. q. XII, n. 4, ad I.— 6 Ut Vasq. t. I, in III, p. disp. LXXXIX, c. XV.— 7 Leo. ep. X, c. XIII.— 8 Id. ser. III *de Pass.*

III° Eusebius Cæsariensis.

Eusebius item Cæsariensis in libro primo *de Ecclesiastica theologia* contra Marcellum Ancyranum, capite decimo sexto, videtur Christum, ut hominem, sola θέσει, id est *adoptione*, confiteri esse filium. Cum enim Marcellum ibi reprehenderet, quod λόγου (Verbi.) vocabulum identidem usurparet, nec *filium Dei* nominaret potius, quo se Christus ipse sæpius in Evangeliis appellat : ad majorem illi concitandam invidiam, ejus verba profert, quibus asserebat « Christum non se Dei filium nominare, sed ubique filium hominis. » Quod ea mente scripsisse Marcellum ait, « ut ista professione adstruat, hominem adoptione filium Dei, propter communionem, quam cum illo habuit, esse factum[a]. » Quod igitur ex Marcelli verbis concludi asserit Eusebius, videtur ipse sensisse, qua filius hominis est, nonnisi adoptione Dei esse filium, ac σχέσει (Habitudine.) quadam, et propter communionem, quam cum Dei filio habuit: quæ fuit Nestorii postmodum hæresis.

IV° Cyrillus.

III. Sed ab Eusebio fortasse minus negotii catholicæ causæ, ac contentionis impendet, fuit enim Arianarum partium ; nec satis pie, ac sincere de Christo Domino sentiens. De Cyrillo major, et operosior est quæstio : qui duobus in locis *adoptivo filio* suffragari videtur. Primus est in dialogo tertio : ubi contra Arianos disputans, « qui filium negabant verum esse Deum, sed hujusmodi nomen de voluntate Patris, beneficii illi loco concessum putabant[b] : » post longum de hac re institutum sermonem, ita demum colligit : « Constat igitur, id quod recte se habere tute ipse confiteris, consentaneum esse, ut tunc datum existimemus fuisse Filio nomen illud, quod est super omne nomen, quando et formam nostri similem subiens, tanquam unus ex nobis in filium adscriptus est Dei, adoptatus nobiscum et propter nos ille verus, ac germanus, ut et nos propter ipsum filii simus, gloriæ illius, quæ naturam superat, compre-

*a* Euseb. I *de Eccl. theol.* cap. xvi. Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ υἱὸν ἀνθρώπου, ἵνα διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας υἱὸν θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ.

*b* Cyrill. dial. III. Πλὴν, εἰ λέγοιτο θεὸς ἀληθινὸς ὁ υἱὸς, διαγελῶσιν εὐθὺς, καὶ φασὶν οὐκ εἶναι θεὸν μὲν ὄντως ἀληθινὸν, κεχαρίσθαι δὲ αὐτῷ τοὔνομα κατὰ θέλησιν τοῦ πατρός.

Hincmaro. 3 Minus profecto cohærere cum antecedentibus verbum *adoratur*, quam *adoptatur ;* minusque aptam videri orationem, si *adorandi* vox repetatur. Ex quibus absolute colligit, retinendum esse *adoptatur*. Cujus verbis, salva quæ maxima debetur eruditissimo viro reverentia, hæc habeo quæ respondeam.

1. Cum docet, non esse sine idonea veterum codicum auctoritate reponendum *adoratur*, aperte significat, non recusare se, quin reponi debeat verbum *adoratur*, si modo adsit idonea veterum codicum auctoritas. Atqui ejusmodi auctoritatem non deesse supra ostendimus. Huic enim lectioni non modo favent antiquissimæ omnes editiones, quæ utique, ex scriptis codicibus factæ sunt, sed etiam ipso Eustathio fatente, plures ex his qui nunc habentur, codices manu exarati. Huic præterea lectioni suffragatur Alcuinus, qui diserte docet Felicem perversissime dicere *adoptatur*, ubi divus Hilarius ait *adoratur*. Porro nemo non intelligit testimonium hoc Alcuini affirmantis Hilarium reipsa dixisse *adoratur*, instar esse vetustissimi codicis, imo et plurium codicum vetustissimorum ; neque enim vir ætate sua doctissimus Felici crimini verteret, quod omnino perversissime dicit *adoptatur*, ubi divus Hilarius ait *adoratur*, nisi persuasum ipsi fuisset, omnes Hilarii codices tunc reipsa habuisse verbum istud *adoratur*.

2. Cum idem Petavius negavit de germana Hilarii lectione temere assentiendum esse Hincmaro, non satis advertit, 1. Alcuinum Hincmaro quodammodo prælusisse, et ea scripsisse quæ narrationem ejus omnino credibilem reddunt. 2. Hincmarum, quam Felici intenderat de libro Hilarii depravata criminationem, eamdem in alio postea opere renovasse ; unde colligitur, neminem tunc fuisse, qui ei accusationi contradiceret. 3. Denique Felicianæ fraudis vestigia etiamnum superesse in antiquo codice, qui olim Aquisgranensis fuerit.

3. Cum ait Petavius, minus cohærere cum antecedentibus verbum *adoratur*, quam *adoptatur*, non possumus quin refragemur, propter rationes, quas superiori capite deduximus. Ne tamen videamur tanti viri auctoritatem temere et imprudenter negligere ; liceat illi opponere alium ex eadem societate nostra nobilissimum theologum Gabrielem Vasquesium, cujus quidem eruditio fortasse minor fuit quam Petavii, sed ingenium non minus acre, et perspicax, nec minor in ea tractanda quæstione diligentia. Ille ergo sic loquitur : « Quamvis in aliquibus codicibus recenter excusis, sit verbum illud *adoptatur*, in aliis tamen legitur *adoratur :* in quo facile potuit incuria Scriptorum error aliquis irrepere. Hanc vero esse lectionem germanam ex optimo sensu, quem reddit verbum *adoratur*, mihi babeo persuasum ; cum tamen verbum adoptatur, vix aliquem bonum sensum exprimere valeat. Verba Hilarii de Christi Nativitate secundum carnem sunt hæc : « *Aliud intelligitur, aliud videtur, aliud oculis, aliud animo conspicitur : parit Virgo, partus a Deo est : Infans vagit, laudantes Angeli audiuntur, panni sordent, Deus adaratur. Ita potestatis dignitas non amittitur ; dum carnis humilitas adoratur.* » Illa particula *dum*, vim habet causalis, perinde atque particula *siquidem*. Reddit ergo optime causam, cur *dignitas potestatis non amittatur* inter partum, vagitus, et sordidos pannos, dicens, *dum carnis humilitas adoratur*. Cum enim *adoratur*, relucet in ea majestas suæ deitatis, ob quam cum illa *adoratur*. Si vero legas *adoptatur*, vix sensus præcedentibus cohærere potest. » Hactenus Vasquesius, qui sane pronuntiat verbo illo *adoratur* optimum sensum exhiberi : contra vero vix sensum præcedentibus cohærere posse, si legamus *adoptatur*. Cum ergo hac in parte aperte repugnet Petavio ; nos in re controversa auctoritatem sequimur, quam re examinata, et expenso accurate Hilarii textu veritati propiorem esse duximus. » Hæc Germonius. F. A. Z

hensores, ac participes [a].» Hic videtur Cyrillus Christum arbitrari, qua Deus est germanum, ac naturalem esse Dei filium : eumdem vero, ut est homo, nostra causa se adoptivum fecisse.

Alter locus est in libro undecimo *in Joannem*, capite XII, cujus argumentum hoc est, explicare « quemadmodum secundum naturam unum sit cum suo Patre Deo filius, etsi veluti gratiæ loco id se accepisse dicat, ut sit unum cum Patre [b]. » Cui quidem inquisitioni ita satisfacit[1], ut hoc ratione carnis contigisse dicat; quæ accepta sanctitate per Spiritum sanctum, ad consortium est provecta filii Dei, σχετικῶς καὶ οὐ φυσικῶς hoc est *habitudine quadam, non naturaliter*. Verba Cyrilli, quibus hoc explicat, reddemus postea; cum de naturæ humanæ in Christo dignitate, et cum divina conjunctione accuratius dicemus. Plurimum quippe momenti in illis est positum.

Huic adjungi debet Euthymii locus ille, quem supra posuimus [2] : in quo hominem ait esse θέσει factum Deum, id est *positione*, *vel gratia :* quod *adoptivum* vulgo significat. De quo loco plenius postea.

Euthy-
i et alii
Œcumenius ad priorem epistolam *ad Timotheum*, verba illa declarans [3], *Deus manifestatus est in carne*, *justificatus est in spiritu*, ita scribit : « Hoc sibi vult, inquit, etsi legales implebat justitias, non tamen ex servitutis spiritu : (Qui enim id faceret ille, qui alios libertate donabat)? verum Spiritu sancto, qui adoptionis dicitur : quem secundum id quod homo erat accepit, nobis donum hoc concilians germanus filius, ac Spiritui sancto consubstantialis, non autem sibimetipsi [c]. »

Sic auctor *disputationis Athanasii cum Ario*, quæ inter Athanasii opera legitur, Ario illud objicienti de Filio, quod judicii diem ignoret, occurrit ita, ut filios distinguat duos, unum verum, qui est Verbum; alterum adoptivum. « Arius dixit, inquit, utrumnam alius est filius? Athanasius respondit : Filius quidem verus Dei unus est, Verbum, et Deus. Est autem et tanquam alius filius adoptatus per templum corporis ipsius Domini nostri Jesu Christi [d].»

IV. Hæc fere loca apud antiquos observavimus, quæ hominem in Christo adoptivum esse Dei filium affirmare videntur. Ex quibus tamen pleraque commoda interpretatione, meliorem in partem non ægre adducta sequentur ut postea constabit [4]. Erant et alia nonnulla, quæ Felix et Elipandus pro sua opinione corraserant : verum hæc ab illis adulterata, et corrupta fuisse Francofordienses Patres in epistola sua synodica fusius ostendunt : nec non Albinus Flaccus in secundo libro *contra Elipandum*.

Neque vero inter fautores illius hæresis numerandi sunt Patres aliqui, qui duos filios nominatim appellare videntur. Velut Maximus Taurinensis, qui in sermone secundo *de Pentecoste* ita scribit : « quodam enim mysterio, dum filius Dei filium hominis sustulit ad cœlum, ipsa captivitas portatur et portat.» Et Avitus Viennensis epistola secunda : « Unus est ego Deus, inquit, et homo, qui sibi mundum ipse commendet; qui pro sæculi vita sibi Patris filios supplicet filius matris. » Ita Nicolaus Cusanus in libro nono *Excitationum* : « Unita est, inquit, humanitas filio Dei; seu unitus est filius mortalis ex Adam, unigenito filio Dei. »

Hæc enim et similia verba non duos filios significant : sed ejusdem filii σχέσεις et *habitudines* diversas : sive formas, ut Apostolus loquitur, duas hominis, ac Dei. Idem enim « filius hominis est, et filius Dei est : Filius Dei, propter formam Dei : filius hominis propter formam servi, » ait Augustinus [5]. Quare *filius hominis* idem est apud illos, ac natura ipsa hominis cum Verbo copulata.

Ut autem nos auctoritate primum, deinde

*a* CYRILL. Ἄραρεν οὖν ὅτι κατά γε τὸ ὀρθῶς ἔχειν καὶ αὐτῷ σοι δοκοῦν πρέποι ἂν δὴ τότε δεδόσθαι νομίζεις τὸ ὄνομα τῷ υἱῷ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ὅτε καὶ σχῆμα τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποδὺς, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, εἰς υἱὸν ἐγράφετο θεοῦ, θεὸς μεθ' ἡμῶν, καὶ δι' ἡμᾶς ὁ γνήσιος, ἵνα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν υἱοί, τῆς ὑπὲρ φύσιν εὐκλείας ἐπιδραττόμενοι, κοινωνοί.

*b* CYRILL. II *in Joann.* Ὅτι κατὰ φύσιν ἕν ἐστιν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα θεὸν, κἂν ὡς ἐν χάριτος μέρει δέξασθαι λέγῃ τὸ ἓν εἶναι πρὸς τὸν πατέρα.

*c* ŒCUM. in 1 *ad Tim.* Λέγει οὖν, εἰ καὶ τὰς νομικὰς ἐπλήρου δικαιοσύνας, ἀλλ' οὐ τῷ τῆς δουλείας πνεύματι (πῶς γὰρ ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ἐλευθερῶν;) ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ πνεύματι τῷ τῆς υἱοθεσίας, ὅπερ ἔλαβε κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἡμῖν τὸ δῶρον προξενῶν ὁ γνήσιος υἱὸς καὶ ὁμοούσιος τῷ πνεύματι, καὶ οὐχ ἑαυτῷ.

*d* ATHAN. Ἄρειος εἶπεν, μὴ ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱός; Ἀθανάσιος εἶπεν· υἱὸς μὲν ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ εἷς τυγχάνει ὁ λόγος, καὶ θεός. ἔστι δὲ καὶ ὡς ἄλλος υἱὸς υἱοποιηθεὶς διὰ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

1 Lib. II in Joan.— 2 Lib. IV, c. VIII, § 5.— 3 I Tim. III, 16.— 4 § 9.— 5 In Ps. LXIII.

argumentis veram et catholicam unius veri filii Dei, nec adoptivi professionem adstruximus : sic in contraria labefactanda, et convincenda hæresi, utriusque est habenda ratio, ut quæ pro illa testimonia, vel ex Scripturis, vel aliunde prolata sunt, tum vero argumenta, explicando, ac diluendo repellamus. In quo quidem non longi erimus; ne odiosi ac molesti simus. Sunt enim illorum pleraque levia; quibus omissis, præcipua, et validiora seligenda sunt argumenta; quæ partim ex auctoritate, partim ratiocinando confecta sunt; hæc enim non separatim, sed in unum contracta proponi satius est.

Satisfit argumentis e ratione petitio.

V. Ex illis vero omnibus unum est primo loco commemorandum; quod Augustini, ac cæterorum Patrum, omniumque theologorum communi sententia nititur : cujus etiam nobis explicatio tum ad pleniorem superiorum intelligentiam, tum ad mysterii hujus, et quæstionis constituendam rationem apprime conferet. Est autem ejusmodi : Cum idem sit, ut initio libri hujus diximus, *adoptione*, vel θέσει esse filium, atque esse χάριτι, id est *gratia* : Christus autem qua homo, sive hic homo, gratia sit Dei filius; adoptivus quoque merito censendus videtur. Gratia porro filium esse Dei, ex Augustino probari potest : qui libro *de Prædestinatione Sanctorum*, capite XV. « In mediatore Dei et hominum homine Christo Jesu, ut hoc esset, nullis suis vel operum, vel fidei præcedentibus meritis, naturam humanam, quæ in illo est, comparasse » scribit. Et, « Ea gratia fit, inquit, ab initio fidei suæ homo quicumque Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus. » Ibidem etiam « prædestinatum esse Jesum ait, uti qui futurus erat secundum carnem filius David, esset tamen in virtute filius Dei. » Quam esse dicit *prædestinationem Sanctorum;* et exemplum ac specimen singulare gratiæ, quæ in capite ipso præsertim enituit.

Augustini et Facundi argumentatio.

Hunc locum insigniter, et copiose Facundus sub finem noni libri tractavit. Ibique primum asserit, Christum posse dici « adoptionem filiorum suscepisse, quia sacramentum adoptionis suscipere dignatus es, et quando circumcisus est, et quando baptizatus est, et potest sacramentum adoptionis adoptio nuncupari. » Deinde, « Sicut ergo, quamvis adhuc secundum Apostolum expectemus adoptionem, et redemptionem, et salutem; tamen quia jam sacramentum adoptionis, et redemptionis, et salutis accipimus; et Filii Dei, et redempti, et salvati recte vocamur. Ita Christus quoque sacramentum adoptionis, non ad utilitatem suam, sed ad ipsius sacramenti confirmationem, in circumcisione, et baptismo suscipiens, sicut Apostolus ait. *Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum*, potuit ab antiquis Ecclesiæ doctoribus recte dici, quod adoptionem susceperit filiorum. »

Idem etiam paulo post : « Illud autem quis ferat, quod aliqui dicentes credere se nobiscum duas Christi esse naturas, et Deum illum, atque hominem non negantes, si audierint quod gratia sit Filius Dei, sic detestantur hoc Verbum; tanquam si de illo dicatur, qui Deus tantum, non etiam homo sit? Sicut autem et natura est filius hominis propter veram humanitatem, et dignatione filius est hominis, propter veram deitatem, ita etiam et natura Filius Dei est, propter veram deitatem, et gratia Filius Dei est propter veram humanitatem. Si vero et secundum humanitatem natura Filius Dei dicatur, in illud Apollinaris inciditur, quod credidit Deum Verbum ex parte suæ substantiæ, quæ tota ubique est, et partiri non potest, carnem sibi fecisse. Quod si veraciter duas dicunt ejus naturas, et ambæ divinæ esse non possunt, quia humanitatis una natura est; procul dubio non quemadmodnm secundum divinitatem natura Filius Dei est, ita etiam secundum humanitatem natura Filius Dei est. Si autem secundum humanitatem non est natura Filius Dei, necessario sequitur, ut aut meritis, aut gratia sit Filius Dei, qui ex quo esse cœpit, non fuit aliud quam Filius Dei. Restat ergo, ut secundum humanitatem gratia sit Filius Dei, »

VI. Hæc Augustini, ex eoque Facundi ratio, suadere posset, Christum, qua homo est, uti gratia est, sic adoptione esse Dei filium. Verum si in ista, quod necesse est, subtilius inquiramus, perspicue constabit, quemadmodum etsi gratia est id quod est, non tamen adoptione censeri Dei filius, appellarique debeat, proxime quidem, et ἀμέσως. Nam illo modo, quem Facundus propugnat, longinquo ac remoto, gratia utique filius est. Quod ut capi facilius possit, scire attinet, filii proprietatem quatenus hominibus convenit, natura esse posteriorem origine, ac generatione, qua homo existit. Prius enim Socratem a Patre Sophonisco productum intelligimus, quam ejus dicamus esse filium; tametsi eodem

utrumque puncto temporis in rerum natura ponatur. Itaque Christus, qua homo, sive humanitas Christi, prius natura est, et exstantiam habet, quam filii proprietatem, etiam naturalis, et veri, « Nuncupativus enim, et verus; proprius et adoptivus, non naturalia, sed personalia nomina esse quis ambiget? » ait Paulinus Aquileiensis [1].

Porro adoptiva *filietas*, ut sic loquar, posterior est naturali, et propria. Itaque Christum prius hunc esse, intelligique hominem oportet, adeoque naturalem Dei filium, quam qualiscumque tandem ei tribuatur adoptio. Atqui illa ipsa naturalis, quæ hunc hominem occupavit *filietas*, adoptivam excludit, et consequi vetat tanquam oppositam sibi formam. Non est igitur necesse gratia dici Filium Dei Christum hominem, si propriam, et proximam rationem illius appellationis quærimus. Nam remotam, et quasi ex consequenti natam gratuitam filietatem nihil moramur; facileque patimur, id quod Augustinus et Facundus unum voluerunt, gratia dici Filium Dei hominem in Christo; quia gratia provecta est ad hoc humana natura, ut in personæ cum Verbo consortium adhiberetur. Sed adoptivus idcirco filius appellari non potest, quoniam ad rationem, et quasi essentiam adoptivæ *filietatis* ex communi hominum usu pertinet, ut eam naturalis ex altero antecedat *filietas*; quæ autem homini Christo ab ipso puncto generationis obtigit, cum naturalis, eademque divina sit, adoptivi proprietatem intercludit: eo quod non potest cum eodem comparata simul utraque forma consistere. Id adeo recte Paulinus Aquileiensis observat in primo libro *contra Felicem* [2], « Nulla inquam, tibi sophistica ratione, ait, duo relativa nomina unius filii ad personam unius patris referre conceditur. Animadverte quid dixerim, non poteris filium, et filium, quod est relativum ad aliquid, hoc est proprium, et adoptativum, uni adscribere genitori. Nam cum sit Deus omnipotens pater unus, unumque coæternum sibi genuerit omnipotentem filium: quo igitur pacto unus natus unius genitoris, et proprius, et adoptativus filius intelligatur, nullius unquam possibilitatis ordo permittit. »

Atque hoc modo non absurde forsitan explicari Patres illi poterunt, quos supra docentes audiebamus, Christum, qua est homo, Dei adoptivum esse filium. Nimirum ut ex consequenti duntaxat, et remota, non proxima, et propria id illi ratione tribuatur; quatenus gratia hoc homo consecutus est, sive humana Christi natura, ut in Deum assumeretur, ac fieret unus cum Verbo Deus, Deique Filius; cum alioquin aliena, et adventitia, et, ut ita dicam, insititia per se sit illa natura, de qua re, nec non de sententiis Patrum illorum, agemus postmodum. *Quo sensu intelligendi prædicti veteres.*

VII. Indidem et illa dissolvi potest quorumdam ratio, contra quos disputat Cæsarius: qui *Christum electione, ac gratia factum esse Dei Filium* [a] asserebant ex illis Scripturæ locis, in quibus Deus Pater ita loquitur: *Hic est filius meus dilectus* [3], non quem genui, sed *in quo mihi complacui*: tum apud Isaiam [4]: *Ecce puer meus, quem elegi*: Et in *Cantico Canticorum*, *electus* vocatur *ex millibus* [5]. Ita Cæsarius: qui in responsione adstruit, non esse Christum Dei filium ex multis aliis electum; eo quod nemo uspiam *illi similis sit inter filios Dei* [6]: sed in sanctissimæ Virginis utero unum et eumdem genitum esse Dei hominisque filium. Quod igitur electus dicitur homo Christus, ad illum sensum accommodari potest, quem supra dixi, ut in Filii Dei consortium adscita, et ad id electa singulari beneficio sit humana ista natura. Sequitur alterum argumentum, quo præcipue innixum esse Felicem refert Albinus Flaccus [7]; ut « ex hac radice totius infidelitatis ipsius spinas succrevisse dicat: quod impossibile illi videretur, filium aliter posse esse proprium, nisi ex natura parentum totus nascitur. » Atqui Deus Pater hominem non genuit. Itaque non videtur Christus in utraque natura verus et proprius esse Dei filius. Ita Felix: quem erudite mox refellit Albinus idem hominis exemplo: cujus etsi animam non progenerent parentes, revera tamen horum proprie filius appellatur. Vide quæ ex Cyrillo adversus eamdem Nestorii argumentationem attulimus libro quinto [8]. *Satisfit argumentis Felicis et aliorum.*

Instabat præterea Felix, et « qui adoptivum negat secundum hominem filium Dei, negare necesse esse dicebat [9], eum verum fuisse hominem, » tanquam homo nullus Dei filius

a Cæsar tom. II *Bibl.* 871, D. Καὶ πῶς τινές φασι, κατ' ἐκλογὴν καὶ χάριν τὸν Χριστὸν γενέσθαι υἱὸν τοῦ θεοῦ;

1 Paul. lib. I *cont. Fel.* inter Alch. opera.— 2 In calce oper. Alch. 1820 Vide et Alch. ips. lib. II *cont. Fel.*— 3 *Mat.* III, 17.— 4 *Isa.* XXXII, 1 et XLIII, 10.— 5 *Cant.* V, 10.— 6 *Psal.* LXXXIII.— 7 Alchuv. lib, V *contra. Fel.*— 8 Cap. XIX, § 1 et seq.— 9 Apud Paulin. in calce oper. Alch.

aliter quam adoptione esse queat. Verum excipiendum esse singularem illum Dei filium, Paulinus contendit, Jesum Christum, « qui semper, ex quo conceptus de Spiritu sancto in utero Virginis secundum hominem cœpit esse, sempiternus permanet Deus et homo. »

VIII. Quartum ad Felicianam tuendam hæresim argumentum ponit ex eodem Felice Paulinus [1] : « Non posse quidquam membra habere, nisi hoc quod præcesserit in capite. » Cum igitur adoptionis spiritum, et adoptionem ipsam homines acceperint; eamdem in Christo fuisse capite dicebat. Sed nihil hoc necesse est. Ita enim quidquid in membra diffunditur, manat a capite, in eoque continetur; ut excellentiori modo insit ipsi, non eo, quo in membris est. Hoc scholæ vocant *eminenter contineri*, hoc est adempto omni eo quod imperfectum est, et indignum majestate illius capitis. Nam nec redemptus, aut a a peccatis liberatus est Christus; quamvis redempti, ac vindicati ab illa servitute sint homines, ac sexcenta id genus opponi possunt, quibus frivola hæc, et ludicra cavillatio diluatur.

Paulo aliter hoc idem argumentum ex Felice proponit Albinus Flaccus [2], ex Apostoli verbis istis, *Omnis viri caput*, *Christus est* [3]*; caput autem mulieris vir : caput autem Christi Deus.* Hinc Felix disputabat sic, « necesse esse membra adoptiva adoptivum habere caput. » Sed instat Alchuvinus : « ea ratione posse dici Deum, patrem esse adoptivum, qui caput est Christi. » Atqui ne istud quidem negaret Felix, quod ejus opinionis consectarium est, ut si Christus, qua homo, filius est adoptivus Dei, Deus etiam sit adoptivus Christi pater. Itaque prior illa nostra responsio expeditior est, ut non esse consequens dicamus, adoptivorum membrorum adoptivum esse caput, ea notione vocis *adoptivi*, ut significet eum qui et ipse sit adoptivus filius. Nam si *adoptivum caput* intelligas, patrem adoptivum : non autem filium; non est dubitandum, quin Christus adoptivorum filiorum adoptivus sit pater. Nec enim naturalis est pater non naturalium filiorum. Atque hoc modo constat responsus mutuus inter duo illa relata, qui quidem ex Felicis instituto minime cohæret. Ut si quis naturalis filius quempiam adoptet, non sequitur, qualis hic filius dicitur, talem et illum esse patris filium, hoc est adoptivum. Sequitur autem, adoptivum esse patrem ejus, quem adoptavit, filii, cum illius a quo genitus est naturalis sit filius.

IX. Quintum sit argumentum Felicis, quod initio libri tertii Alchuvinus opponit sibi, « Non posse unum hominem duos patres habere naturales : sed unum posse naturalem habere, alterum adoptivum. » Atqui Christus *in forma humanitatis* filius est naturalis Davidis; erit ergo in eadem forma Dei filius non naturalis, sed adoptivus. Hic ego præscriptione non utar illa, quam Alchuvinus adhibet : Davidem non esse Christi patrem, id est genitorem. Nam etsi ab homine patre genitus esset Christus Dominus, unus tamen naturalis esse posset amborum filius propter unam et eamdem formam τῆς υἱότητος : quamvis naturarum diversitas diversum modum ejusdem filietatis efficeret. Sed Alchuvinum ipsum præstat audire : « Dicit itaque, ait ille [4], quod unus homo duos patres naturales non possit habere; unum vero possit naturalem habere, et alterum adoptivum. Dicam et ego quod nullus pater unum filium potest habere, utrumque et naturalem sibi, et adoptivum : Quia ille unus filius non potest dividi, ut sit unus patris, et naturalis, et adoptivus : vel quædam pars filii sit adoptiva, et altera naturalis in filii dignitate : velut si una manus sit adoptiva, et altera propria : vel anima sit adoptiva, et caro in proprietate filii. Quamvis enim anima non sit ex Patris semine, sicut est caro, tamen unus est filius patris anima, et carne totus vel adoptivus vel proprius, prout conditio nominis vel naturæ sibi attulerit. Potest vero in una persona esse passibilis, et impassibilis, mortalis, et immortalis, veluti homo immortalis est anima, mortalis carne : sic etiam et Christus impassibilis divinitate, passibilis carne : tamen totus unus, idemque est Deus et homo; unus est Christus in forma Dei, et unus Christus in forma servi : et unus Christus æqualis Patri, et unus est Christus minor Patre, idem Deus, idem homo, unus filius Dei Patris totus proprius, et Virginis matris totus proprius. » Filietati

X. Sextum Felicis argumentum [5] : « Etsi adoptionis nomen in Christo Domino secundum carnem claro apertoque sermone in utroque Testamento reperire nequimus; cætera tamen omnia, quæ adoptionis verbo conveniunt, in divinis libris perspicue, atque

1 Apud Paul. in calce oper. Alch.— 2 Lib. II *cont. Fel.*— 3 I *Cor.* xi.— 4 Alch. l. III *cont. Fel.* col. [illegible].— 5 Apud Alc. 912.

manifeste multis modis reperiuntur. Nam quid quæso est cuilibet filio adoptio, nisi electio, nisi gratia, nisi voluntas, nisi assumptio, nisi susceptio, nisi placitum, seu applicatio? quæ universa nullo modo proprio, ac vero filio convenire queunt. » Huic occurrit Alchuvinus, « Omnia illa in proprio filio fieri posse. » Quippe « Salomonem proprium filium suum David rex majore gratia elegit successorem sibi regni, quam alios filios proprios quos habuit. » Sed nec assumptio omnis est adoptio, nec applicatio, et ejusdemmodi alia. Quid autem assumptionem, et electionem humanæ Christi naturæ ab ratione adoptionis excludat, dixi supra [1], nec iterum repetere attinet. Vide Paulinum in libro primo contra eumdem Felicem [2].

Reliqua Felicis argumenta, quibus verum et naturalem filium oppugnabat, partim levia sunt; partim alibi ac propriis in locis disceptanda. Velut, quod ancillæ filius sit Christus, qua est homo; ex ancilla vero nonnisi servus nascitur : minime liber, et proprie dictus filius. De quo post agemus hoc ipso libro. Item quod sit advocatus : quod pro se oravit. Quæ quidem, et his similia nihil germanitati filii obstrepere postea docebimus. Quamvis enim, ut hoc solum interim non taceam, naturaliter id consequens sit, quod adversus veri filii proprietatem ex illis deducitur : extraordinaria tamen summaque Dei potentia, singulare quiddam factum est in admirabili illa susceptione hominis; quod nec in exemplum trahi, nec usitatis rerum similitudinibus labefactari debeat.

XI. Sed de naturali Dei filio Christo Domino satis hactenus. Quam equidem sententiam ad catholicam puto pertinere fidei regulam; nec illos sequendos de schola theologos, qui Christum, quocumque tandem modo, adoptivum posse dici filium arbitrati sunt. Refelluntur enim tum ex Francofordiensi concilio, cui hac in re Romani Pontifices assensi sunt; et Hadriani epistola, quam ad Hispanos episcopos de eodem argumento scripsit; tum ex veterum Patrum consensione, qui in idem dogma conspirant; tum etiam, quod inauditum prorsus antiquis illis Ecclesiæ magistris *adoptivi* filii nomen exstitit, si paucos excipias, qui vel auctoritatis non multum habent, uti Marius Victorinus, et si qui alii : vel alio modo istud intellexerunt, ut Cyrillus. His itaque de causis temerariam puto, et errori proximam, si non hæreticam omnino, contrariam opinionem, quæ adoptivum filium defendit esse Christum; ac vel loquendi genere ipso damnandam : quamvis subtili, et arguta vocis interpretatione consequi hoc possit, ut quæ inest in nomine, nulla in re ipsa sit offensio. Tritum enim illud est, quod etiam in scholis percrebuit, atque in hoc ipso, de quo modo agimus, et in Trinitatis explicando mysterio, potissimum valet, « Ex verbis inordinate prolatis incurri hæresim [3]. » Quod illud etiam Augustini pertinet [4]; « Nobis ad certam regulam loqui fas esse; ne verborum licentiam etiam de rebus quæ his significantur, impiam gignat opinionem. » Quocirca nec ex illo *adoptivi* nomine errandi cuipiam occasio præbeatur, ab eo temperare consultius est, cum impium nescio quid, et hæreticum sapiat. Postremo quæ ad infringendam, aut eludendam Francofordiensis synodi et Hadriani pontificis auctoritatem excogitata sunt ab quibusdam scholæ theologis, ea modo prætermittimus, quod quæ dici contra illos poterant ab aliis jam occupata sunt instituti ejusdem, hoc est scholasticis : maxime autem ab Gabriele Vasquesio [5] : qui plenissime de hac controversia disputavit.

1 Parag 6.— 2 In calce oper. Alchuv.— 3 Mag. sent. in IV, dist. XIII in fine ex Hieron. S. Thom. in I, pap. qu. XIII, art. 2 — 4 Lib. X *de Civ. Dei* c. XXIII.— 5 Tom. I, in III Part. disp. LXIX.

# CAPUT V.

*Ecquid Christus filius dici naturalis queat Spiritus sancti.* 1. *Proponitur ex Augustino ista quæstio.* 2. *Et respondetur non esse, quia non gignente, sed operante Spiritu sancto natus est.* 3. *Cujusmodi sementiva virtus Spiritus sancti a quibusdam Patribus asseratur.* 5. *Altera quæstio, quomodo Christus, ut homo, sit naturalis Dei filius. Duplici modo naturalem filium aliquem fieri, generatione, vel unitione. Posteriore itaque Christum censeri hujusmodi.* 6. *Etiam generatione dici filium Christum, ut homo est, naturalem Dei, quatenus cum divinitate sempiterna illi generatio communicatur, sed unitione cum Verbo.* 7. *Nova quorumdam expenditur opinio, quæ naturalem Dei filium interpretatur esse Christum, qua ex vi unitionis naturalem habet gratiam. Itaque formalis causa filietatis divinæ est relatio divina Filii, communicata naturæ hominis.* 8. *Quod adversus recentiores theologos probatur.* 9. *quorum argumenta solvuntur.* 13. *Nova filii ratio ex gratia petita refellitur.* 14. *Hadriani Papæ locus, quo illi abutuntur, expositus.*

An Christus filius naturalis Spiritus sancti.

I. Nulla hic amplius est de adoptivo Dei filio quæstio, quæ in superioribus capitibus sublata est penitus, et exhausta. Sed de naturali, proprieque dicta *filietate*; non qua Christus, ut Deus, Patrem respicit. Hanc enim suo loco disceptavimus, cum de Trinitate, ac personarum divinarum processionibus egimus: verum tota hæc de Christo, qua homo est, disputatio suscipitur. In qua cum multiplex controversiæ sit caput, et alterum altero difficilius; ordiar ab eo, quod minus est perplexum; de homine Christo, quatenus cum Spiritu sancto comparatur. De hoc enim nonnulla dubitandi causa est; quam animadversione seria dignam judicavit Augustinus; et post eum complures alii; ac Magister ipse Sententiarum hunc velut campum ac scholasticum certamen posteris demensus est; quem et ipse leviore primum agitatione decurram; ut hoc aditu ad subtiliora deinceps, et minus explicata progrediar.

Inquirendi nobis itaque de hac prima parte occasionem præbet Evangelista, qui sic Angelum Josepho Virginis sponso locutum prodidit: *Noli timere accipere Mariam conjugem tuam. Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est*[1]. Ex quo ita quæstionem movet Augustinus[2]: « Numquid ideo dicturi sumus, patrem hominis Christi esse Spiritum sanctum, ut Deus Pater Verbum genuerit; Spiritus sanctus hominem: ex qua utraque substantia Christus unus esset, et Dei Patris filius secundum Verbum; Spiritus sancti filius secundum hominem: quod quasi eum Spiritus sanctus tanquam Pater ejus de Matre Virgine genuisset? » Quam quæstionem subinde solvit, et hoc « ita esse ait absurdum, ut nullæ fideles aures id valeant sustinere. Proinde, sicut confitemur, inquit, Dominus noster Jesus Christus, qui de Deo Deus, homo autem natus est de Spiritu sancto, et Maria Virgine, utraque substantia, divina scilicet, atque humana, filius est unicus Dei Patris omnipotentis, de quo procedit Spiritus sanctus. » Ita ergo primum Augustinus Christum in utraque natura filium esse docet unicum Dei Patris.

II. Deinde quærit, an ideo dicatur Filius Spiritus sancti, quia hic illum fecit; quandoquidem *Christus in quantum homo, factus est.* Verum non solus Spiritus sanctus ait, sed tota Trinitas hominem illum fecit. Tum mundus ipse a Deo factus est: « nec tamen dici eum fas est Dei filium, aut natum de Deo; sed factum, vel creatum, vel conditum, vel institutum ab illo, vel si quid hujusmodi recte possumus dicere. Non igitur concedendum est[3], quidquid de aliqua re nascitur, continuo ejusdem filium nuncupandum. » Et omissis exemplis quibusdam, *quæ tantæ rei deformiter comparantur*: velut quod de homine nascitur capillus, aut lumbricus: « quorum nihil est filius: certe qui nascuntur ex aqua et Spiritu sancto, non aquæ filios eos rite dixerit quispiam, sed plane dicuntur filii Dei Patris et Matris Ecclesiæ. Sic ergo de Spiritu sancto natus est Filius Dei Patris, non Spiritus sancti. » Quæ verbatim fere descripserunt Alchuvinus[4], Paschasius Radbertus[5], et Petrus Lombardus libro tertio, distinctione IV. Chri non filius S tus s

At idem Augustinus alibi observat, non dici Christum natum de Spiritu sancto, sed conceptum. « Conceptus, inquit[6], de Spiritu

1 *Mat.* I, 20.— 2 Aug. *Ench.* c. XXXVIII.— 3 Ib. c. XXXIX.— 4 Alchuv. III *de Trin.* cap. I et III.— 5 Rab. II in *Matth.* col. 102.— 6 Ser. VI *de Temp.* qni est II *in Nat. Dom.* t. X.

sancto, natus ex Maria Virgine. » Cujus mox rationem subjicit : « Christus enim non de substantia Spiritus sancti, sed de potentia : nec generatione, sed jussione, et benedictione conceptus est. » Quibus verbis illud indicat, idcirco non dici *natum de Spiritu sancto*, quia nihil ex alio proprie, ac naturaliter nasci dicitur, nisi quod de ejus substantia gignitur. Itaque nusquam legimus, Christum, ut homo est, natum esse de Spiritu sancto. Quod autem Matthæi primo scriptum est, et ab Augustino refertur, *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est* ; non sic intelligendum est, quasi de Spiritu sancto natum dicatur naturali quodam modo : sicut naturaliter de B. Virgine natum est. Sed eum videlicet sensum habet, ut de Spiritu, id est operante, non tamen gignente Spiritu sancto sit quod ex Maria Virgine genitum est ac natum. Ea porro sancti Spiritus efficientia seminis instar fuit. Ideo de Spiritu sancto concepisse Virgo dicitur, secundum vulgatam istius verbi constructionem, ut cum de mare concipere femina dicitur, qua locutione principalis causa generationis, hoc est seminator, ac sator exprimitur.

III. Hilarius certe in libro secundo, *sementivam Spiritus efficaciam* appellat, Evangelistæ verba illa declarans ; « *Spiritus sanctus desuper veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*[1]. Spiritus sanctus desuper veniens, inquit, Virginis interiora sanctificavit : et in his spirans (quia ubi vult spiritus spirat) naturæ se humanæ carnis immiscuit, et id, quod alienum a se erat, vi sua, ac potestate præsumpsit. Atque ut ne quid per imbecillitatem humani corporis dissideret, virtus Altissimi Virginem obumbrat, infirmitatem ejus veluti per umbram circumfusam confirmans ; ut ad sementivam ineuntis Spiritus efficaciam corporalem divinæ virtutis inumbratio temperaret. »

At Rupertus negat[2] « Spiritum sanctum pro semine fuisse : et huic Verbum Dei asserit, cum sementiva substantiva virginei ventris obviasse. » Auctor vero operis imperfecti *in Matthæum*, *Spiritum sanctum* in illis verbis interpretatur « ipsum unigenitum Deum. Non enim Spiritus advocatus ingressus est Mariam, ut suscipiens corpus nascatur in mundum : sed ut sanctificaret Virginis vas, etc. Sic unigenito Deo Virginem ingressuro, Spiritus sanctus præcessit ; ut præcedente Spiritu sancto, in sanctificatione nascatur Christus secundum corpus, divinitate ingrediente pro semine. »

Verum melius est, ut ipsammet efficientiam Spiritus sancti *sementivæ* instar *virtutis* fuisse cum Hilario putemus. Nec ideo tamen « sanctum Spiritum, matrem esse Jesu » dicturi sumus cum Mario Victorino[3] : quod et Evangelium Nazaræorum habuisse prodit Hieronymus[4].

IV. Redeamus ad Augustinum : qui tandem ita quæstionem terminat[5]. « Cum itaque de aliquo nascatur aliquid etiam non eo modo ut sit filius, nec rursus omnis, qui dicitur filius, de illo sit natus, cujus dicitur filius ; profecto modus iste, quo natus est Christus de Spiritu sancto non sicut filius, et de Maria Virgine sicut filius, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis præcedentibus meritis, ipso exordio naturæ suæ, quo esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset Filius Dei, qui filius hominis ; et filius hominis, qui Filius Dei : ac sic in naturæ humanæ susceptione fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis, quæ nullum peccatum possit admittere. Quæ gratia propterea per Spiritum sanctum fuerat significanda, quia ipse proprie sic est Deus, ut dicatur etiam Dei donum. »

Hic quæ de gratia Augustinus asserit, ad eum sensum accommodanda sunt, quem antecedenti capite præfiximus[6] ; ut non gratia, vel adoptione filius existimetur esse Christus ; sed hoc ipsum quod est exstitisse, homo in Deum assumptus.

**Quomodo Christus ut homo sit naturalis Dei Filius.**

V. Hac levi controversia perfunctos excipit nos altera, paulo illa quidem molestior, et tractanda subtilius : quinam Christus, ut homo est, naturalis possit esse, appellarive Dei Filius. Etenim si filius nemo est cujuspiam, nisi de ejus substantia genitus : ac propterea Christus, ut ex Augustino paulo ante memoravi[7], non est Spiritus sancti ; quia *non de substantia illius, sed de potentia conceptus est* : non videtur filius esse naturalis Dei Patris homo Christus, quoniam non de illius substantia, quatenus est homo, genitus est. Aut si naturalis quoque modo filius est homo, quoniam cum naturali filio, ac naturaliter genito unus est Christus : cum hoc ipsum, quod unus est cum Verbo, *unitione* sit factum :

1 *Luc.* I. — 2 Rup. l. IX *de Glorif. Trinit.* et *Proc. Sp. S.* c. VI. — 3 Lib. I adv. art. IV *Bibl.* — 4 Hier in c. XVI *Ezech.* v. 13. — 5 Aug *Ench.* XL. — 6 § 6. — 7 Supra § 2.

hujus autem non solus Pater; sed cum eo Spiritus sanctus; atque ipse quoque Filius auctor effectorque sit; ut sunt opera Trinitatis inseparabilia : non magis Dei Patris, quam suimetipsius, ac totius Trinitatis Christus erit, quatenus homo est, filius.

Sed nimirum novi aliquid et inusitati novus ille homo nos docuit, quod humana nunquam consequi sapientia, ac ne suspicari quidem potuisset. Atque illud primo constituendum est, in *filii* notione duo quædam contineri, sine quibus intelligi non potest : alterum, ut sit aliqua communicatio substantiæ, naturæve, vera generatione facta : alterum est, proprietas ipsa, sive forma relativa termini producti, qua originis principium respicit. Quo posito, duplicem ex Incarnationis mysterio didicimus esse viam, ac rationem, qua utrumque, hoc est et communicatio naturæ, et forma, sive proprietas relativa, quam *filietatem* vocant, obtinetur. Primus modus est, cum terminus ipse, qui filius dicitur, vera, et proprie dicta generatione communicatam sibi naturam illam accipit, a qua denominatur; ita ut *physice*, ut in scholis loquuntur, et *formaliter* gigni, vel ut sit habere dicatur. Sic in Trinitate Verbum vera generatione communicatam accipit essentiam a Patre, qua est hic Deus; ac *formaliter* generatur : ideoque proprie dictus est filius, quod in omnibus etiam creatis filiis universe reperitur, ut in quinto *de Trinitate* pluribus exposuimus [1]. Posterior modus, cujus nobis Incarnationis fides notitiam attulit, per substantivam unitionem, et applicationem fit ad prioris generis terminum : cum peregrina alioqui natura, nec vera generatione transfusa, eo ipso filii proprietatem excipit, quod cum vero, et naturali filio, hoc est cum divina natura divinæ itidem *filietatis* modificata proprietate, naturaliter, et substantive conjungitur in unam personam, et unum adeo, eumdemque filium. Sic humana Christi natura non illa quidem generatione procedit, vel communicatur a Patre : neque Christus, qua homo est, gignitur a Deo : neque Dei similitudinem naturalem, aut imaginem habet; quod filii conditio postulat. Verum naturali copulatione cum Verbo conjuncta, eadem unitione communicatam sibi divinitatem obtinet, ac divinitatis modum, sive proprietatem, qua Verbum constat : quæ filietas dicitur. Ideo proprie dictus, et naturalis est Dei Filius, non generatione; sed unitione, quatenus ut est homo spectatur.

VI. Cum autem persona divina Verbi, ut et alia quælibet, non sit relativa sola proprietas : sed maxime, ac præcipue natura ipsa, quæ relativa ista forma determinatur, ac modificatur : necesse est, ut humanitati Christi etiam divinitas communicetur : et quidem generatione; adeoque generatio ipsa. Est enim sempiterna, et nunquam interrupta Verbi generatio. Sed non eodem modo, quo Verbum, per generationem formaliter, ut sic dicam, divinam illam naturam accipit, sed per unitionem cum eodem Verbo, hoc est cum natura ejus, et proprietate personali, et ipsa quoque divina Verbi generatione. Nam et ista cum tota Verbi persona communicatur. Hinc de Christo homine usurpari potest : Hic homo Deus est, et Dei Filius; ac Verbum, et a Patre procedit, ac gignitur. Quod postremum dici non posset, nisi et generationis; uti proprietatum cæterarum, fieret communio. Dixi hoc de Christo, ut hic homo est, enuntiari posse : non autem de Christo homine simpliciter : vel de Christo *secundum humanitatem*; ut nonnullos loqui theologos video. Quippe locutiones istæ solius naturæ præcisam significationem continent; nullam suppositi, vel unitionis; qui est fons, et radix in humana Christi natura divinæ *filietatis*.

VII. Hic vero nova quædam existit controversia; nec sane prætereunda, propter theologos quosdam, qui naturalem Christi, qua hic homo est, filietatem aliter interpretantur, quam et veterum usus, et ratio ipsa ferre mihi videtur. Asserunt enim [2], « Christum secundum humanitatem non dici filium naturalem Dei ratione filiationis æternæ, quæ est proprietas secundæ personæ. Licet enim assumeret humanitatem Spiritus sanctus, diceretur eodem modo filius naturalis Dei secundum humanitatem, non adoptivus. Neque enim dici potest in eo casu fore, ut ille homo, quatenus homo, diceretur Spiritus sanctus; quemadmodum Christus, ut homo, dicitur filius naturalis Dei. » Idem de Patre sentit, « si humanitatem assumeret, non posse dici, hominem illum, quatenus homo est, Patrem Verbi æterni denominatione derivata ab ipsa paternitate. » Hac igitur exclusa proprietate naturali Filii Dei, quam Christus, ut est hic homo, vel in humana natura subsistens, habet, aliam nescio quam introducit

Controversia de naturali filietate Christi q homo.

Vasquez sententia expositio

1 Vide c. VI et VII.— 2 Ita Vasq. t. IX, in III par. disp. LXXXIX, c. XIV, § 88.

ex gratia, et sanctitate petitam: « non per generationem naturalem [1], qua communicatur natura; sed per generationem gratiæ. » Quoniam « gratia illi naturalis est; quia sanctificatur per naturam Deitatis: non autem adoptivus; quia adoptio est per gratiam, quæ non conjungit reipsa, sed solo affectu. Sicut ergo Christus natura ipsa Deitatis, et sanctitatis sanctus est: ita etiam naturalis Filius Dei sanctificantis dici debet; eo quod sanctificatio per naturam, non per affectum, eum filium facit. »

Idem stabilitur. Mihi vero Christus naturalis proprieque dictus esse Dei filius videtur, non ut homo est, vel *secundum humanitatem*: tanquam humanitas ipsa causa sit cur sit Dei filius. Sed quatenus est hic homo: vel secundum hanc humanitatem; quæ videlicet non communi cæterorum modo, sed in Deo, et eadem cum eo personali proprietate subsistit. Hujus itaque radix, et causa *filietatis*, quæ in assumptum hominem derivatur, est unitio humanæ naturæ cum Deo, hoc est cum divina natura in Verbo subsistente: forma, sive *causa formalis*, est proprietas ipsa personalis Verbi, per quam divinitas in illa humanitate subsistit. Fit enim admirabili quadam ratione, ut *filietas* ista, sive relatio filii, perinde humanam afficiat, formet, ac determinet naturam, et Dei filium hominem constituat, atque eadem proprietas divinam naturam afficit, et ad filii Verbique personam applicat, ac definit.

VIII. Hinc illud refellitur, quod eruditi quidam theologi asserunt [2], Christum ut « hominem, sive secundum humanitatem, non dici filium naturalem Dei ratione filiationis æternæ, quæ est proprietas secundæ personæ: nec ad Deum hac filiatione referri [3]. » Quæ cum dicunt, hoc utique sensu volunt accipi; ut cum filius naturalis Dei sit Christus, ut est hic homo, (hoc enim fatentur) non sit ejusmodi per æternam filietatem. Ego vero illud ex adverso contendo, non alia ratione filium Dei naturalem esse Christum, ut est hic homo, quam illa ipsa divina proprietate filii: vel ut pressius insistam; nullam aliam esse rationem, vel *formalem causam*, quæ humanæ in Christo naturæ veri et naturalis Dei filii conditionem tribuat, quam divinam relationem, æternamve filietatem.

Quod quidem omnibus illis probatur Scripturæ locis [4], et synodorum decretis; Patrumque sententiis, quibus nonnisi unum esse filium in utraque natura supra demonstravimus. Hæc enim testimonia non tantum adoptivi filii rationem intercludunt, utpote ab naturali filii proprietate diversam, sed multo magis, ut opinor, naturalis filietatis speciem alteram ab æterna distinctam. Est enim tolerabilius, et a catholica professione minus alienum, duos filios ita statuere, ut alter propter divinitatem, et æternam generationem, naturalis sit Dei filius; alter ob communem cum cæteris hominibus naturam, et creatam sanctitatem, adoptivus habeatur; quam duos ponere naturales Dei filios, sua quemque ratione, ac forma naturali constantes. Quod si quis idcirco filios non esse duos naturales objicit, quod una utrumque persona sustineat, filii vero proprietas personam, non naturam sequatur; uti S. Thomas affirmat [5], nihil efficiet. Siquidem nec illi, qui Christum naturalem, simul et adoptivum Dei filium esse putarunt, tam Hispani episcopi in Francofordiensi synodo damnati, quam qui illos secuti sunt, scholastici, duas in Christo personas inesse crediderunt. Et illos tamen Hadrianus, Paulinus Aquileiensis, Alchuvinus ac tota ipsa Francofordiensis synodus, non alio genere argumentandi validius oppugnarunt, quam ut ex illorum opinione consequens esse monstrarent, duos in Christo inesse filios. Hoc autem non alio sensu interpretari voluerunt; nisi duas esse proprietates filii, sive *filietates*, quæ in eamdem personam caderent; quæ quidem complexo, sive, ut vocant, *concreto* etiam vocabulo *filii* usurpari possent. Ut enim passim antiqui *hominem* assumptum a Deo pro humanitate dicunt: et duo in Christo distinguenda, Deum, et hominem, ac similia quædam proferri solent: ita duos filios nominari non tantopere prohibuissent; nec huic locutioni intercessissent iidem illi veteres, alium esse Dei filium, alium hominis, et ab illo diversum, si ut illic formas duas, divinam, et humanam; ita hic *filietates* duas, sive formas relativas eidem Christo tribuendas putassent. Quæ res indicio est, unicam ab illis causam, filietatemque fuisse constitutam, qua Christus Dei filius haberetur; nec magis adoptivam illorum auctoritate damnatam, quam naturalem alteram, et ab æterna filii proprietate distinctam.

1 Vas. ibib. § 80. — 2 Vasq. ib. § 88. — 3 Suar. disp. XII, sect. I. — 4 Sup. c. I. et seq. — 5 In III par. qu. XXIII, art. 4.

IX. Jam quod Vasquezius illius probandi gratia, quod refellimus, assumit, « licet humanitatem assumeret Spiritus sanctus, eodem modo filium Dei naturalem dictum iri secundum humanitatem, non adoptivum; » nec tamen *æterna filiatione*, quam non habet; idipsum perinde est falsum. Nam si Spiritus sanctus homo fieret, non aliam huic proprietatem, quam suam, communicaret; qua hic homo non Pater esset, non Filius, sed Spiritus sanctus. Similiter humana si a Patre natura in personæ communionem adhiberetur, non aliam huic, quam Paternitatis proprietatem adderet, essetque homo ille Deus Pater. Ut enim candor quodcumque corpus afficit, candidum facit; et calor, calidum, et sanctitas sanctum: ita paternitas cuicumque formæ instar convenit, nihil aliud nisi patrem facit; filietas item filium: non secus ac divinitas Deum. Hinc est quod Christus homo divinitate ipsa Deus est; et increata sanctitate sanctus: quod non alio modo fit, quam substantiva unitione. Cum igitur Dei Verbi naturales proprietates sic assumptæ naturæ communicentur, ut causæ sint suæ quæque complexionis, vel *concretionis*, ut sic loquar: hoc est concretæ ac complexæ denominationis; atque ab æterna sapientia, verbi gratia, sapiens; ab omnipotentia, omnipotens hic homo, qui est Christus, appelletur; cur non ab relativa proprietate, quæ est *filietas*, Dei filius hic homo dicatur? Quod si ab ea nomen accipit; consequens est, ut ab ea quoque constituatur. Nam ab eo denominatur quælibet res, per quod talis existit. Ac ne argumentatione sola; sed ut etiam auctoritate pugnemus, huc illa Patrum advocanda est ratio, quam in secundo libro proposuimus[1], cur solum Filium hominem fieri decuerit. Hanc enim complures illorum afferunt; ut qui Dei jam filius erat, hominis esset filius; nec filii appellatio multiplicaretur; dum alius esset Dei filius, nempe Verbum, alius hominis filius non Dei: utputa Pater, aut Spiritus sanctus. Ita Fulgentius: Gennadius, Joannes Damascenus, Anselmus, Bernardus, Paulinus Aquileiensis, Hugo Victorinus, Magister Sententiarum, ibidem laudati. Qui omnes eo tanquam certo firmamento nituntur; neque Patrem, neque Spiritum sanctum, si homines fierent, Dei filios futuros, idque esse peculiare Verbo. Cujus sane ratiocinationis, ubi ab divina Filii proprietate discesseris, nullam causam comminisci aliam poteris.

X. Hic nonnulla opponuntur ab eruditis theologis[2]; sed quibus facile respondeas, si eorum memineris, quæ paulo ante hoc capite docuimus. Objiciunt Christum, si ut homo est, naturalis est filius solius Patris, « nonnisi analogice, et per extrinsecam denominationem a filiatione Verbi filium dici; eo modo quo columna dicitur dextera dexteritate animalis. » Itane Verbi persona, ejusque *filietas* peregrinum aliquid est, et externum humanæ Christi naturæ subsistenti, sive huic homini? Hoc enim prævidens, quod in istis vocibus calumniæ strui posset, supra monui, non *humanitatis* vel *hominis* vocabula simpliciter aut usurpari, aut intelligi debere; tanquam sola in se natura spectetur; sed *hujus hominis*, ut subsistentis naturæ sit aliqua significatio. Quam si adhibes, perspicuum est homini et catholico, et paululum divinarum rerum scienti, non esse filiationem Verbi, quæ est personalis ejus proprietas, externum aliquid homini assumpto, sed substantivum, et naturale. Etenim, ut sæpius ab Cyrillo repetitum est, et nos superioribus in libris diximus[3], cum pro catholica et substantiva unitione Verbi, contra Nestorianam συνάφειαν Conjunctionem disputabamus; caro ipsa, sive humanitas non est aliena, sed ἰδία, id est *propria* Verbi, quacum hoc unus Christus, et subsistens efficitur. Minime itaque *denominatio* illa est *extrinseca*, qua hic homo Dei filius ab æterna filii relatione nuncupatur: nec ejusmodi, qualis est columnæ, quæ dextra, vel sinistra dicitur ab externi positione corporis. Quod quidem Nestorianæ consentaneum est hæresi, talem utriusque naturæ junctionem asseveranti, quæ ambas inter se nullo substantivo nexu obliget, ac devinciat; sed externa duntaxat applicatione, ex qua σχέσις et habitudo disjunctarum alioqui rerum oritur, qualis est columnæ ad corpus, quocum illa confertur. Cyrillus vero et Catholici omnes adeo non extrariam putant illam esse denominationem, ut vel intimam, et naturalem, et οὐσιώδη, id est *substantivam*, aut ut complures loquuntur *essentialem* vocent. Vide quæ in libro tertio de hac unitione[4]; tum de Nestoriana scripsimus[5].

XI. Illud vero quale tandem est, quod subjicit? « Neque vero a filiatione, ait, denominaretur filius: sicut a deitate non denominatur Deus, quatenus homo: sed solum humanitas

1 Cap. v, § 2. — 2 Vas. disp. LXXXIX, cap. I, § 84. — 3 Vide lib. IV, cap. XIV, § 8. — 4 Cap. IV. — 5 Cap. III.

dicitur deificata : similem autem denominationem solum habere potest a filiatione ; nempe ut dicatur terminata et sustentata a filio. » Hic ista vocabula, *homo*, et *humanitas*, non sic ab illo usurpantur, ut humanitatem in sese, et præcisam, ac separatam a divinitatis consortio significent : sed ut est cum Verbo conjuncta, et ab eo qualemcumque denominationem, ac communionem accipit, ob quam *deificata*, vel *sustentata*, et *terminata* dicitur. Atqui si isto modo spectetur : falsum est omnino, et ab Cyrilli, ac cæterorum Patrum decretis abhorret quod eruditus theologus affirmat. Quid enim? Non denominatur Deus hominis natura, quatenus cum Verbo copulatur; ut eam ab illo considerari, cum scribit ista, monstravimus ? Aut vero *deificata* potius, quam *Deus* in illo statu natura hominis, vel, quod pro eodem accipit, homo assumptus vocabitur? Ecquid usu veterum contritum magis est, quam istud, ut et Deus homo, et homo Deus appelletur ? Nam *deificatum* hominem, etsi bono, ac commodo sensu complures dixerunt; nonnulli tamen repudiarunt : uti copiose suo loco docuimus [1]. Recte igitur, et catholice, homo Deus a deitate nominatur : et a filietate Verbi, Filius. Quæ nos in libro præsertim tertio et quarto tanto pondere auctoritatis affirmavimus, ut vel de his levissime dubitare nulli theologo liceat.

XII. Atenim instat celeberrimus ille theologus, « Si Filius proprie accipiatur pro eo, qui procedit per veram, et naturalem generationem, quæ dicatur origo viventis a vivente in similitudinem naturæ, non potest dici filius naturalis Patris Christus secundum humanam naturam; quia secundum illam ab ipso non procedit eo modo. » Sed jam argumento huic occurrimus [2] cum duplici modo verum, et naturalem fieri posse filium ostendimus : quorum prior est, cum qui filius dicitur, terminus est *formalis*, ut vocant, actionis illius hoc est generationis, qua producitur, et *esse* accipit : posterior vero, cum filius ille non generationis, sed unitionis substantivæ terminus est; cujus vi tam naturæ, quacum jungitur, quam omnium illius proprietatum fit particeps, ita ut pro suis et propriis habeat illa, et ab eis veram, et naturalem denominationem capiat. Hac secunda ratione, non prima, Christus homo, vel ut hic homo est Deus, et Dei Filius est, ac nominatur. Quæ autem in argumento ponuntur ab erudito theologo, ad eum filium pertinent, qui priore modo filius existit; non ad eum, qui sola substantiva unitione id est consecutus. Quod si tricari nihilominus quispiam, ac pertinacius insistere in eo pergat, ut vel ratio filii naturalis idem esse debeat ac ratio geniti, ac sit illius fundamentum in actione aliqua positum, quæ sit generatio : hoc si quis opponat, inquam, non multum repugnabimus, dum eo sensu accipi patiatur, ut sit princeps causa *filietati*, ut sic loquar, generatio, et quasi principium ultimum, ac remotum, in quod illa revocatur : vel, ut loquuntur dialectici, *resolvitur*. Hoc enim modo etiam filii ratio illa posterior, quæ ex unitione substantiva oritur, in generationem, tanquam primariam, sed non proximam causam recidit. Est enim uti Verbi, ac divinitatis accessio quædam, suscepta hominis natura, sic *filietatis* ejus, quæ proxime ex generatione constat, ac Verbo ipsi convenit, altera *filietatis* ratio, quæ ex unitione redundat in hominem.

XIII. Quod vero spectat ad novam illam naturalis filii proprietatem, ab erudito theologo excogitatam, et invectam, non est ea meo judicio probabilis. Christus, inquit, homo naturalis est Dei Filius « non per generationem naturalem, qua communicatur natura, sed per generationem gratiæ, » etc. Atqui non pauca ex hoc absurda consequuntur : imprimis illud, ex duplici filietate naturali, duos in Christo constituendos esse naturales filios, ut paulo ante probavimus [3]. Cui quidem Christiana omnis reclamat antiquitas, quæ unum, et ejusdemmodi in utraque natura filium agnoscit, et utique naturalem; cui tanquam ex adverso alterum opponit, qui χάριτι, id est *gratia* filius dicitur. Nam φύσει filium, et eum qui est χάριτι, vel θέσει a se mutuo distare, nec in eumdem cadere, ex consensu veterum, docuimus supra libri hujus initio [4]. Rursus non idem erit Dei, et Virginis Filius; neque θεοτόκος hæc erit, si quem peperit, non est a Deo genitus, nec ea ratione naturalis Dei filius, qua a Patre processit; sed alia quadam, et æquivoce, improprieque sumpta, hoc est minime naturali. Ad hæc, Christus, ut est hic homo, si non proprietate ipsa sempiterni Filii, quæ est velut forma relativa, qua Verbum cum Patre comparatur, Dei Filius est; sed ideo quod gratiam ipsam velut naturalem possidet, indidemque jus habet æternæ potiundæ hæreditatis; nulla

*Natura.*

*Gratia* vel *adoptione.*

*Dei genitrix*

1 Lib. 4, cap. IX, § 3, et seq. tum § 4. Vide et cap. IV. — 2 § 5. — 3 § 8. — 4 Cap. I. parag. 2 et 3.

fingi ratio potest, cur Christus, ut hic homo est, non perinde Pater, aut Spiritus sanctus appelletur, ac Verbum, sive filius. Etenim personarum discrimen, appellatioque non aliunde, quam ex relativa proprietate sumitur : qua remota, non magis una, quam alia dici persona potest. Quare si Christus, ut homo est, non constituitur filius per Verbi personalem proprietatem, sive relationem æternæ filietatis; sed ejusmodi, ut ἀναλόγως, et ὁμωνύμως, id est *æquivoce, et improprie* naturalis sit dicendus filius; profecto sub ea ratione non filio potius, quam personæ alteri accensendus erit. Nec enim gratia illa, vel jus æternæ capiendæ felicitatis, unde illi naturalis filietas obvenit, ad Filii personam magis pertinet, quam Patris, vel Spiritus sancti.

XIV. Itaque Trinitatis ipsius naturalis erit filius hic homo, qui dicitur Christus : non autem Patris æterni. Quod etsi non gravate concesserint, qui illud genus filietatis induxerunt; nullo modo tamen usurpandum videtur; nec absolute, ut illi ipsi fatentur : nec vero cum hoc additamento, *in quantum homo:* quod iidem existimant. Est enim Christianis inusitatum auribus, et insolens, « Christum in quantum hominem (quod idem est ac si dicas, ut hic homo), esse naturalem filium Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Quod mihi magis etiam absonum videtur, quam si adoptivum asseras illorum esse filium. Id enim solam externam, et in opus prodeuntem actionem significat; quæ Trinitati toti, non uni separatæ personæ tribuitur, at *naturalis* vox ad *filium* addita, naturæ, ac substantiæ, non gratiæ, vel hæreditariæ possessionis communionem indicat. Nam quod Hadrianum Papam iidem illi novæ filietatis auctores objiciunt, tanquam is totius filium Trinitatis appellari Christum putaverit, iis verbis, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* [1] : dum hanc totius vocem esse Trinitatis affirmat : id vero falsum est : neque Hadrianus non soli Patri tribuendam illam esse uspiam asserit[2], sed perperam illius verba intellexerunt eruditi theologi. Hoc enim solum voluit, vocabulum istud *complacui*, a Deo Patre dictum, omnium personarum habere significationem ; ac Patrem eo ipso demonstrare, sibi cum aliis duabus personis talem per omnia placuisse filium, non duarum, perinde ac suum, esse filium. Hanc Hadriani fuisse mentem facile, id quod mihi usuvenit, animadvertet, qui locum illum attentius legerit, non raptim cursimque peragraverit, ut solent aliis rebus occupati.

1 *Matth.* 3 17. — 2 Vide Concil. Francof, tom. VI Concl.

# CAPUT VI.

1. *An Christus sit creatura.* 2. *Creatum dici et creaturam probatur ex Patrum testimoniis, primum Græcorum.* 4. *Deinde Latinorum.* 6. *Quinam e contrario negaverint utriusque gentis.* 10. *Cur filius adoptivus non appelletur Christus, tamen ab nonnullis creatura vocetur. Duobus modis creaturæ nomen usurpatur.* 11. *Inde ratio petitur, qua inter se conciliantur Patres, qui dissentire videntur.*

I. Ex superiori controversia, in qua maxima theologorum veterum consensione statutum est, Christum etsi verus sit, nec natura cæterorum hominum homo dissimilis, non tamen adoptivum censeri, appellarive filium ; ad consequentes alias, ac minutas quæstiones gradus quidam, et aditus factus videtur ; quæ eadem opera pertexendæ sunt. Ejusmodi autem sunt hæ præcipue, an creatus, vel creatura nominandus sit Christus Dominus : an servus : an templum, vel domicilium Dei, aut Verbi sit homo. Quorum eadem, ac filii adoptivi, ratio parum accurate considerantibus potest videri ; ut iisdem de causis detrahi Christo posteriora ista debeant, ob quas adoptivum appellari non placuit. Verum ex adverso repugnat auctoritas Græcorum Latinorumque Patrum, eorumque velut in priore abjudicando, sic in asseverandis posterioribus incredibilis concordia ; perpaucis demptis, ut in adoptivi quoque nomenclatura contigit. Quæ sentiendi varietas advertit animos nostros, et ut causam inquiramus hortatur. Sed posteriora ista, quæ nobis disceptanda restant, singillatim ac per partes velut concisa ponamus.

De creatura itaque primum explorandum est, an usurpari de Christo debeat, et veterum aliquot proferendæ sunt, vel comparandæ inter se sententiæ paucorum scilicet, qui illud inficiari videntur, cum multo pluribus, qui idipsum non sunt affirmare veriti.

An Ch sit crea Recen tur v qui p affirm tenent Gra

II. E Græcis primo loco memorandus est

Athanasius : qui id multis in locis ac passim deprædicat, Dei filium quatenus homo factus est, dici creatum, cæterorum hominum more, qui et ipsi creari dicuntur. Cum enim ostendisset, ipsum, qua Deus est, esse creatorem, mox, « quando factus est homo, et carnem gestavit, necessario creari, et fieri dici de eo cœpisse, ac cætera ejusmodi, quæ sunt propria carnis [a] » asseverat. Sic in oratione tertia, quod Scriptum est *Proverbiorum* octavo, ex Græcorum vulgata lectione, *Dominus creavit me :* non, ut Ariani putabant, de divina filii natura, sed de assumpta humanitate intelligi oportere contendit : *cujus est proprium creari* [b]. Ut sit idem, *Dominus creavit me initio viarum suarum*, ac si diceret, « Pater mihi corpus elaboravit, et in homines me creavit, pro hominum salute [c]. » Et in epistola *ad Serapionem de Spiritu sancto* sub finem, « Creandi, inquit, vocabulum humanam naturam significat; quoniam homo factus est, et creatus est [d]. » Et in *Expositione fidei:* quæ tamen alterius auctoris, quam Athanasii, mihi videtur, « creaturam ait esse, quod Christus gestavit corpus [e]. »

Gregorius Nazianzenus oratione XXXVI. « Quænam, inquit, obsistet ratio, quo minus creatura vocetur sapientia secundum inferiorem generationem : at fetus propter priorem generationem, et magis incomprehensam [f]. » Et in oratione XXXVIII, « eum qui increatus est, creatum fuisse [g] » dicit. Quod luculentius explicat Gregorius alter Nyssenus in opusculo *de Fide ad Simplicium*, « Quemadmodum, ait, cum Verbum sit, propter nos factus est caro, et qui Deus est, homo est factus : ita qui creator est, creatura propter nos factus est. Creata quippe est caro [h]. » Et paucis interpositis : « Quod æternum est, adscribimus divinitati : quod creatum est, humanitati naturæ tribuimus [i]. »

III. Cyrillus Alexandrinus in priore *ad Successum* epistola, refellens id, quod falso sibi imputabant æmuli, tanquam corpus Christi in divinitatem mutatum esse diceret, ostendit nullo istud modo posse fieri. « Non enim contingit, ait, ut in divinitatis substantiam aut naturam, creatarum rerum aliqua convertatur. Nam creatura est etiam caro [j]. » Idem in Paschali homilia XVII, « Christum asserit, superiorem esse creata natura, quatenus est Deus, etiamsi creatus intelligatur, qua homo est [k]. »

Item in commentariis *in Joannem* : « Creatus, inquit, est Christus, quatenus homo factus est ; quamvis natura sit increatus, qua ex Deo prodiit [l]. »

Ephræmius Antiochenus apud Photium, cum duas in Christo naturas, ac totidem operationes adstruit, hoc argumento utitur : « Non enim utique unam esse concedemus naturalem operationem Dei, et opificii, ne et quod factum est, ad divinam provehamus substantiam : neque divinitatis excellentem dignitatem ad eum modum demittamus, qui creaturis convenit [m]. » Maximus martyr in opusculo quodam *ad Joannem Cubicularium*, in quo fidei formulam explicat : eumdem Christum « secundum naturam, quam cum Patre communem habet, et substantiam, increatum esse dicit : at secundum carnis ipsius, et nostram naturam esse creatum [n]. »

*a* ATHAN. orat. I. Οὕτως ἄνθρωπος γεγονὼς, σάρκα φορέσας, ἐξ ἀνάγκης κτίζεσθαι λέγεται, καὶ ποιεῖσθαι, καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια.

*b* Idem. Καὶ λοιπὸν τὸ ἔκτισε μὴ κτίσμα ἀκούετε· ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν γενόμενον ἀνθρώπινον. τούτου γὰρ ἴδιόν ἐστι καὶ τὸ κτίζεσθαι.

*c* Ibid. Ἴσον τῷ εἰπεῖν, ὁ πατὴρ σῶμά μοι κατειργάσατο, καὶ εἰς ἀνθρώπους με ἔκτισεν, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας.

*d* Id. Καὶ γὰρ ὡς λέγων τὸ ἔκτισε, τὸ ἀνθρώπινον σημαίνει· ὅτι ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ἐκτίσθη.

*e* Id. Ἔστι τοίνυν τὸ δι' ἡμᾶς φορέσαι σῶμα, κτίσμα.

*f* NAZIANZ. orat. XXXVI. Τίς οὖν ἀντερεῖ λόγος κτίσμα μὲν λέγεσθαι τὴν σοφίαν κατὰ τὴν κάτω γέννησιν· γέννημα δὲ, κατὰ τὴν πρώτην, καὶ πλέον ἄληπτον.

*g* Id. Καὶ ὁ ἄκτιστος κτίζεται.

*h* NYSSEN. Ὥσπερ οὖν λόγος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐγένετο σάρξ· καὶ θεὸς ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· οὕτω καὶ κτίστης ὢν, δι' ἡμᾶς κτίσμα ἐγένετο· κτιστὴ γὰρ ἡ σάρξ.

*i* Ibid. Ἀκολούθως τὸ μὲν αΐδιον τῇ θεότητι προσμαρτυροῦμεν. τὸ δὲ κτιστὸν, τῇ ἀνθρωπίνῃ λογιζόμεθα φύσει.

*j* CYRILL. Οὐ γάρ ἐστι τῶν ἐφικτῶν. εἰς θεότητος οὐσίαν, ἤτοι φύσιν μεταχωρῆσαί τι δύνασθαι τῶν κτισμάτων· κτίσμα δὲ καὶ ἡ σάρξ.

*k* CYRILL. Ἀνωτέρω κτιστῆς νοοῖτο φύσεως ὡς θεός· κἂν εἰ ἐκτίσθαι νοοῖτο διὰ τὸ ἀνθρώπινον.

*l* Id. lib. II *in Joan.* Γενητὸς δὲ καὶ ὁ Χριστὸς, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, καί τοι φύσιν ἀγένητος ὢν καθὸ πέφηνεν ἐκ θεοῦ.

*m* EPHRÆM. cod. CCXXIX Phot. Οὐ γὰρ δήπου μίαν εἶναι φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν δώσομεν θεοῦ καὶ ποιήματος· ἵνα μήτε τὸ ποιηθὲν εἰς τὴν θείαν ἀναγάγωμεν οὐσίαν· μήτε μὴν τῆς θείας φύσεως τὸ ἐξαίρετον εἰς τὸν τοῖς γενητοῖς πρέποντα καταγάγωμεν τρόπον.

*n* MAXIM. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς πατέρα φύσιν τε, καὶ οὐσίαν, ἄκτιστον, etc. Κατὰ δὲ τὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ φύσιν, καὶ ἡμετέραν, τὸν αὐτὸν κτιστόν.

Sic Joannes Damascenus libro tertio, in illa naturarum duarum conjunctione servatas esse scribit utriusque proprietates, et naturales differentias : ut « quod creatum est, creatum manserit, et quod increatum est, increatum[a].» Et in libello *contra Acephalos*, unam ab iis constitutam naturam hoc argumento refellit; « Cum enim increata, et initio carens sit divinitas; creata vero, et initium habens humanitas, quanam ratione quod expers est initii, et quod initium habet, una poterunt esse natura[b]. » Et alibi ; « Non adoro, inquit, rem creatam præter creatorem; sed adoro creatorem, qui creatus, meique similis est factus, et ad creaturam, sine abjectione ulla sui, vel dignitatis jactura descendit[c]. »

II° Latini. IV. Latinorum Patrum idem testantium primus accedat Hilarius. Hic in duodecimo libro locum illum *Proverbiorum*, qui *creatam esse sapientiam* docet, adversus hæreticos enarrans, de Christi humana natura eum interpretatur, et illam sæpe creationem, vel creaturam nominat. « Beatam autem illam, et veram (ait inter alia) conceptæ intra Virginem carnis nativitatem, qua tum creaturæ nostræ et natura, et species nascebatur, creaturam et facturam Apostolus nominavit, etc. Filius itaque suus est (nempe Dei) qui est in homine, et ex homine factura. Neque factura tantum, sed etiam creatura. » Ac paulo post : « Qui enim erat Filius Dei, natus erat et filius hominis : quia non divinitatis erat nativitas; sed creatura carnis significationem sui generis accepit. »

Ambrosius libro primo *de Fide*, capite sexto, Arianos Christum factum, et creatum asserentes, « considerare jubet, in quo creatum legerint, in quo factum, etc. Non enim Deus factus, sed Deus Dei Filius natus est, postea autem secundum carnem homo factus ex Maria est. » Tum capite septimo, « In eo se creatum dicit, in quo et hominem testificatur. » Sic libro quarto, capite secundo, quod Apostolus ait[1], *caput esse Christi Deum*, ad assumptam « carnem refert ; » quia divinitas, utpote creatrix, caput est creaturæ. »

Idem Ambrosius sermone v *ad Psalmum* CXVIII. « Non vereor ne quis dicat : Creatum ergo Christum asseris? Respondebo, Ita creatum dico, quemadmodum factum legi, hoc est factum ex muliere, factum sub lege : hoc est secundum susceptionem carnis creatum, secundum quod est natus ex Virgine. »

Hieronymus ad caput secundum epistolæ *ad Ephesios*, de creatione disputans, et illo *Proverbiorum* loco, *Dominus possedit me*, etc., reprehendit eos, qui Christum creaturam dicere verebantur : et « libere proclamat non esse periculum eum dicere creaturam. »

Augustinus vero crebro idipsum repetit : ut in epistola LVII : « Proinde quod ad Verbum attinet, creator est Christus : omnia enim per ipsum facta sunt. Quod vero ad hominem, creatura est Christus. Factus est enim ex semine David secundum carnem, et in similitudinem hominum factus. » Et in *Enchiridio*, capite XXXVIII, « Sed cum illam creaturam, ait, quam Virgo concepit, et peperit, quamvis ad solam personam filii pertinentem tota Trinitas fecerit, » etc. Idem in sermone XLVIII *de Verbis Domini in Evangelio secundum Joannem*; « Et Verbum Deus est, et anima hominis creatura est; et caro hominis creatura est; et caro mortalis Dei creatura est. »

Sic in libro *de Fide, et Symbolo*, capite quarto, « Eadem, inquit, sapientia, quæ de Deo genita est, dignata est etiam in hominibus creari. » Tum in primo *de Trinitate* capite XII « creaturam appellat, in qua humanis oculis apparuit. » Item in secundo libro *contra Julianum* capite. IX. « Deus, qui genuit Filium sibi coæternum, quod in principio erat Verbum, per quod creavit omne quod non erat, etiam ipsum creavit hominem sine vitio, non ex semine hominis per Virginem natum. »

Sic in fragmento sermonum vicesimosexto, ex Bedæ commentariis ad caput secundum epistolæ *ad Philippenses*, « Videmus ergo Jesum Christum, inquit, et Deum, et hominem; Christum et factorem rerum, et factum in rebus : Christum et creatorem hominis, et creatum hominem. »

V. Leo Papa primus in sermone secundo

*a* DAMASC. Τὸ γὰρ κτιστὸν μεμένηκε κτιστὸν, καὶ τὸ ἄκτιστον, ἄκτιστον.

*b* Idem. Εἰ ἄκτιστος, καὶ ἄναρχος ἡ θεότης, κτιστὴ δὲ, καὶ ἠργμένη ἡ ἀνθρωπότης, πῶς τὸ ἄναρχον, καὶ τὸ ἠργμένον μιᾶς ἔσται φύσεως;

*c* Idem lib. I *de Imag.* Οὐ προσκυνῶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· ἀλλὰ προσκυνῶ τὸν κτιστὴν κτισθέντα τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ εἰς κτίσιν ἀταπεινώτως καὶ ἀκαθαιρέτως κατεληλυθότα.

1 I *Cor*. XI.

*de Pentecoste*; « Si homo, inquit, ad imaginem et similitudinem Dei factus in suæ honore naturæ mansisset, etc., creator mundi creatura non fieret. »

Fulgentius item in *Responsione ad quæstionem secundam Ferrandi :* « Deus Filius, ait, ante Incarnationem, et ante assumptam creaturam unigenitus. » Ac Ferrandus ipse in epistola *ad Severum* : « Habuit ergo, inquit, humana natura, ex quo est creata, personam, sed unam cum Deo, qui eam suscipiendo creatus est. » Igitur et creatura vere est humana Christi natura, et secundum eam Deus ipse creatus dicitur : quemadmodum ex eo, quod vere genita est eadem natura hominis ex Virgine, Deus ipse genitus dicitur.

Rursus idem Ferrandus : « Si enim creator, inquit, factus est creatura; si Verbum factum est caro : si Deus habitu inventus est ut homo; nec creator creari; nec Verbum caro fieri; nec Deus esse potuit homo sine alterius susceptione naturæ. »

Joannes secundus in epistola prima *ad Valerium*, « Paulus, inquit [1], Apostolus non secundum deitatis naturam Christum insinuat, sed secundum humanæ naturæ substantiam eumdem creatum affirmat. »

Vigilius libro quarto *contra Eutychem*, scribit, « unum eumdem Christum utriusque esse naturæ, etc. creatum esse, et initium non habere, etc. Creatus est per naturam carnis suæ, et non est creatus per naturam divinitatis suæ [2]. » Et libro quinto [3], « In Christo aliquid esse dicit creatum, et factum, » ac paulo post, « creatum esse Christum secundum veritatem humanæ ejus naturæ; et eumdem esse infectum, secundum proprietatem nihilominus divinæ ejus naturæ. » Tum paucis interjectis : postquam verba illa Salomonis posuit, *Dominus creavit me initio viarum suarum*, ita loquitur; « Cum ergo clareat, Christum creatum, vel factum esse secundum id, quod homo dignatus est fieri, aut concedite hoc humanæ ejus naturæ; aut, si concedere non vultis, naturam divinitatis creatam esse affirmabitis. »

Idem sentit et Maxentius de carne, sive humana Christi natura : tametsi Christum ipsum *creaturam* esse negat, cujus verba postea referam.

Petrus quoque Damiani homilia *in Epiphania Domini*, « Factor, inquit, Virginis factus est in Virgine factura sua. »

VI. Poteram et sigillatim plurium uti testimoniis; sed longum est; et satis ista sunt, quæ ex multis haud pauca delegi. Quibus, ut appellare nominatim singulos desinam, omnes illi annumerandi sunt veteres, qui *Proverbiorum* ex capite octavo locum illum vel enarrarunt, vel adversus Arianos utcumque tractarunt, *Dominus creavit me*, ut quidem in Græcis exemplaribus legitur, ubi plerique *creandi* vocem, et proprietatem æterno Dei filio, propter assumptam humanam naturam, eamque creaturam, tribuendam arbitrati sunt; ut in secundo libro *de Trinitate*, capite secundo memoravimus. Ex quo illos omnes liquet creaturam factum esse Verbum existimasse.

Cujus quidem asseverandi auctores habuerunt illi Scripturas sacras, quæ factum esse Christum, hoc est in tempore creatum, non uno loco prædicant. Sic in *Actis Apostolorum* [4] Petrus, *Certissime sciat*, inquit, *omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis :* Paulus item *ad Romanos* [5], *De filio*, inquit, *suo qui factus est ei ex semine David secundum carnem*. Et *ad Galatas* [6], *Misit Deus filium suum factum ex muliere*. Et *ad Hebræos*, *Considerate Apostolum, et Pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum.* Et Isaias tanto ante ex persona Salvatoris [7], *Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi.* Quem locum de Christo interpretandum esse nemo Christianus dubitat : idque tota ipsa series orationis arguit. Omitto locum illum *Proverbiorum*, quem proxime ante attigi, *Dominus creavit me*, quem de Christo, ut homo est, veteres intellexisse constat.

Recensentur qui Christum vocari creaturam prohibent.

VII. Nunc illos recenseamus, qui Christum negasse videntur esse, appellarive creaturam oportere. Ambrosius in epistola *ad Gratianum*, quæ est præfixa libris *de Fide* « Creaturam, inquit, Christum dicere, pro objectu contumeliæ est, non pro confessione reverentiæ. » Quod in primo *de Fide* libro, toto capite sexto, et septimo copiose prosequitur adversus Arianos. Sed indidem apparet, eo sensu negare creaturam, quo affirmabant hæretici, nempe qua Deus est, et secundum divinitatis substantiam : quippe capite septimo, illud *Actorum* secundi, *Et Dominum eum, et Chri-*

1 Tom. III. Concil. — 2 Tom. IV. *Bib. PP.* col. 516. — 3 Ibidem 523. — 4 Act. II. 36. — 5 *Rom.* I. 33. — 6 *Gal.* IV. 4. — 7 *Isa.* XXXXIV. 5.

*stum fecit Deus*, de carne accipit. « Hoc utique fieri potuit, inquit, quod potuit crucifigi. Non ergo factura, Dei filius. » Sic illud, « *Dominus creavit me*, ob causam incorporationis » dici asserit, ut antea diximus.

Plenius et accuratius creaturam esse negat Faustinus in libro *contra Arianos*, ac primum ex eo ducit argumentum [1], quod si creatura foret, minus ad amoris in homines sui faciendam fidem impendisset Deus, quam Abrahamus ad suum erga Deum testificandum affectum contulit. Hic enim verum et naturalem, proprieque dictum filium suum non dubitavit ad mortem offerre; Deus autem servum duntaxat, non proprium, et verum filium morti tradidit, si est creatura. Ac ne quis eodem modo, quo Ambrosium ostendimus, istum quoque putet explicandum ; in eodem libro, capite sexto, *Proverbiorum* hunc locum, *Dominus creavit me initium viarum suarum*, ab Arianis objectum Faustinus idem declarans, fatetur quidem ad Incarnationem referri ; sed non ita, ut ex ea quod creaturæ proprium est acceperit, ut inciperet esse. « Nam aliud est dicere, inquit [2], creari sapientiam, et aliud est dicere, quod sit creatura. Non enim omne quod creatum est, jam creatura dicendum est, licet omnis creatura creata sit : sicut nec omne quod factum est, jam factura adseveranda est, licet omnis factura facta sit. » Siquidem, « Deus factus esse dicitur susceptor, et refugium [3]. Similiter et sapientia si creata dicatur, non tamen creatura est, quæ semper est [4] : sed cum existat semper, creatur ad aliquid, ut prosit : non ut creatura dicatur, quasi facta, quæ non fuit, » etc. Et mox : « Non ergo factura est Verbum Dei, licet factum caro esse dicatur. »

VIII. Epiphanius in *Arianorum* hæresi, quæ est sexagesima-nona [5], creatum non esse Dei filium latissime disputat adversus Arianos, et quamvis de eo, qua Deus est, potissimum contendat, tamen iis argumentis utitur, quæ latius patent, et ad Christum absolute, atque ex toto pertinere videntur. Primum hoc discrimen interesse ait inter κτίσμα, sive ποίημα, et γέννημα, hoc est *inter creaturam*, vel opus *factitium* aliquid, et *id quod gignitur*. « quod nulla creatura similis est genito, neque quod genitum est, creaturæ simile [a]. » Ubi ad priorem, quam exposuimus, et communem sententiam videtur accedere, quæ Christum, quatenus homo est creatum esse putat. Siquidem humana natura divinæ est dissimilis. Verum in sequentibus universe adstruit, nihil creati in Christo reperiri, etiam qua est homo. « Ecquid, ait, prodesse nobis creatura posset? aut quid ad salutem hominum conferret, vel ad divini Verbi incarnati gloriam, divinitatemque perfectam? Quid, inquam, nobis profuerit, si creaturam illum dixerimus? quid est in quo creatum aliquid creaturis prodesse, aut utilitatis afferre possit ? Ad hæc quomodo Deus Deum creavit, et adorandum proposuit, cum ipsemet dixerit, *Non facies tibi similitudinem ullam, neque in terra, neque in cœlo: neque adorabis illam?* Quomodo igitur sibi filium creavit, adorarique jussit? Præsertim cum Apostolus dicat; Et *servierunt creaturæ potius, quam creatori*, et *stulti facti sunt*. Stultum enim est creaturæ divinitatem tribuere, ac primum legis violare mandatum: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*. Propterea sancta Dei Ecclesia creaturam non adorat, sed Filium genitum : Patrem in Filio, Filium in Patre, cum Spiritu sancto [b]. »

Hic Epiphanius videtur admittere, nulla ratione filium Dei creaturam oportere dici, ne ut hominem quidem. Nam argumenta, quæ affert, generatim hoc probant : et *creaturæ* nomen alienum esse contendit ab Incarnati Verbi gloria. Tum nihil *creaturam creaturis prodesse* dicit, aut *in iis operari*. Christus autem homo plurimum et contulit humano generi, et in eo est operatus. Adorari quoque

*a* Epiph. hær. LXIX, § 34. Πᾶν γὰρ τὸ κτιζόμενον οὐχ ὅμοιον τυγχάνει τῷ γεγεννημένῳ· οὔτε τὸ γεννώμενον ὅμοιον τῷ κτιζομένω.

*b* Epiph. ibid. § 36. Τί οὖν τὸ κτίσμα ὠφελήσειεν, ἢ ποίαν χρῆσιν ποιεῖται πρὸς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ λόγου ἔνσαρκον δοξολογίαν, καὶ τελείαν θεότητα; τί ὠφελεῖ ἡμᾶς τὸ λέγειν αὐτὸν κτίσμα; τί κτίσμα ταῖς κτίσεσιν ἐργάζεται; τί κτίσμα ὠφελεῖ τὰς κτίσεις; πῶς δὲ ἔκτισεν ὁ θεὸς θεὸν εἰς προσκύνησιν διδοὺς, ὁπότε λέγει· μὴ ποιήσῃς σεαυτῷ πᾶν ὁμοίωμα, μήτε ἐπὶ γῆς, μήτε ἐν οὐρανῷ, καὶ μὴ προσκυνήσεις αὐτῷ; πῶς οὖν ἔκτισεν ἑαυτῷ υἱὸν, καὶ ἐπέταξε προσκυνεῖσθαι, μάλιστα τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ ἐμωράνθησαν; μωρὸν γὰρ τὸ κτίσιν θεολογεῖν, ἀθετεῖν δὲ πρώτην ἐντολὴν τὴν λέγουσαν, Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. διὸ ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία οὐ κτίσμα προσκυνεῖ, ἀλλὰ υἱὸν γεννητὸν, πατέρα ἐν υἱῷ, υἱὸν ἐν πατρὶ, σὺν ἁγίῳ πνεύματι.

1 Faust. t. IV. *Bib.* 674. C.— 2 Faustin. 688. E.— 3 *Ps.* LVIII.— 4 Faustin. 689.— 5 Ibid. B.—6 Epiph. hær. LXIX a parag. 34.

creaturam dum negat, Christum hominem non esse creaturam indicat : quippe quem adorare fas sit pro indiviso Deum simul et hominem : ut suo loco dicturi sumus.

IX. Proclus item in oratione quinta perinde *creaturam* inficiari videtur, cum Virginem fructum ejusmodi peperisse ait, « qui splendor esset paternæ gloriæ, non creatura; et qui adoratur, non autem est creatus[a]. » Ergo Christum qua ex Maria Virgine genitus est, creaturam esse negat; eumdem, inquam, quem femina peperit, et qui ejus est filius. De quo mox ista subjicit : « Et pariet, inquit, filium : quibus verbis et partum prædicavit, et habitudinem filii ad matrem non adulteravit[b]. » Quo posteriore in loco mirum est tantopere æstuare viros doctos, quod in Græco mendose legeretur ἐνώθευσε per ω : ex quo putarunt a verbo ἐνωθεύω derivari. Ideo *propulsare*, vel *auferre* verterunt; sed portentum istud vocis ablegandum, et ἐνόθευσε per ο parvum omnino scribendum est. Duo enim in totidem vocibus Lucam significare Proclus affirmat. Prior enim, τέξεται, id est *pariet*, partum B. Virginis indicat : posterior, quæ est *filius*, declarat, illum ipsum, qui partu est editus, referri ad matrem, tanquam verum, propriumque filium, quod Nestoriana hæresis non sincere profitebatur, sed germanam illi notionem adulterabat.

At Maxentius in dialogo secundo, cum hoc Nestorianus objecisset [1]. « Si omne, quod moritur, creatura est, ergo et Christum pro nostris peccatis mortuum, creaturam esse. Et quia nulla est creatura, quam non Trinitas operetur, profecto Christus, quem pro nostris peccatis mortuum credimus, a tota Trinitate creatus est, et resuscitatus a mortuis; quia una est virtus, et operatio Trinitatis : » ex quo consequenter docet, « totam Trinitatem pariter in Christo inhabitare : » hæc igitur opponenti Nestoriano Maxentius respondet sic : « Impia omnino, et sacrilega, atque Arianorum blasphemiis hæc affectio coæquanda est, quæ Christum non Deum prædicat, sed creaturam. Nec enim, ut impie argumentatus es, Christum pro nostris peccatis mortuum tota creat, et resuscitat Trinitas : cum Christus mortuus pro peccatis nostris, non extraneus, aut alienus, sed unus ex ipsa Trinitate sit. Creatur quidem, et resuscitatur a tota Trinitate, non Christus, sed caro sine dubio Christi : et quia caro non alterius, sed ipsius est Christi, creat, et resuscitat Christus semetipsum secundum carnem, cum Patre, et Spiritu sancto. Nam et Apostolus non a Trinitate, sed a Patre resuscitatum Christum ita testatur, dicens : Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis. »

Non itaque Christum creatum dici patitur Maxentius : sed carnem Christi; vel, quod idem est, Christum secundum carnem. Atque hæc vera demum, et certa decidendæ controversiæ ratio est, ut Christum affirmemus non absolute, et ex toto creaturam esse; sed secundum humanam naturam : adeoque Verbum ipsum creatum eadem ratione fuisse, et creaturam esse factum.

X. Postremo, ut hanc absolvamus quæstionem, et quod initio capitis proposuimus, rationem aliquam reddamus, cur cum adoptivus Filius Dei secundum humanam naturam dici non debeat Christus, creatura tamen impune nominatur : hujus rei propriam, ac certissimam causam attulit S. Thomas [2], cum illam ipsam de adoptivo filio quæstionem disceptaret. Hoc enim tertio sibi loco objicit; videri perinde filium adoptivum fas esse Christum vocare : ac servus appellatur. Cui sic respondet, ut disparem utriusque rationem esse dicat. Nam « esse creaturam, ait, et etiam servitus, vel subjectio ad Deum, non solum respicit personam, sed etiam naturam : quod non potest dici de filiatione. » Verum si servitutis, et creaturæ proprietas *non solum personam respicit, sed etiam naturam*, utrumque profecto respicit : et horum alterutro dempto, non potest creaturæ notio consistere. Atqui persona Christi divina est, et increata, quinam ergo creatura censebitur? Quomodo utrique conciliari possunt.

Hic necessario duplex discernendus est modus, quo res aliqua, vel substantia, creatura dicitur : primus est, maximeque proprius, qui ab natura, vel essentia petitur. Est enim τοῦ ὄντος, vel etiam substantiæ, tanquam summorum generum, et γενικωτάτων, differentia, creatum esse; ut cum utrumvis in creatum, et increatum dividitur. Ita species est una *Entis.*

*a* Procl. Τὸ ἀπαύγασμα, οὐ τὸ κτίσμα, etc. Ὁ προσκυνούμενος, οὐ τὸ κτίσμα.

*b* Ibid. Καὶ τέξεται υἱόν· ἐκήρυξε τὴν ὠδῖνα. καὶ τὴν σχέσιν οὐκ ἐνόθευσε.

1 Tom. IV. *Bibl.* col. 484. D. — 2 In III. part. qu. xxiii, art. 4. ad 3.

substantiæ, et creata, et increatæ, cujusmodi solus est Deus, ex adverso respondet. Cujus in eo posita ratio est, ut in rerum naturam prodire et exstare nonnisi ex nihilo queat. Siquidem rerum essentia non ab ἐντελεχείᾳ ipsa, sive *actu*, ut vocant, existendi petitur; sed ab δυνάμει, id est *potentia*, et, ut vocant, *aptitudine*; sic vivendi, audiendive sensus non ab ipsa functione, hoc est visione, vel auditione, suam essentiam, ac definitionem accipit : sed ab agendi potestate. Dicimus enim videndi sensum, naturalem esse facultatem animalis, quæ quod est aspectabile percipere ac discernere potest, etsi ab omni visione cesset. Ita substantia prima definitur, quæ ad hoc apta est, ut per se, et non in alio subsistat. Quæ essentiæ illius circumscriptio sive reipsa, et actu sit in rerum natura, perseque consistat substantia; sive secus habeat; eidem nihilominus convenit; eo quod per sese, et ex naturalibus principiis istud obtinet, ut illo modo possit existere. Hinc natura humana Christi substantia est prima; tametsi non per sese, id est proprio, et *connaturali*, ut vocant, modo subsistat; sed alieno, Verbique proprio. Quippe hujusmodi natura constat, ut suum propriumque modum existendi habere possit, nisi vis et potentia major antevertat, et adventitium, ejusque captu superiorem substituat. Eodem modo creatura dicitur secundum essentiam, quæ sic habet, ut ex nihilo produci possit, et producta simili ac congeneri existendi modo subsistere. Atque hoc pacto humana Christi natura *creatura* merito vocatur : quamvis non actu et reipsa sic existat, sed divino, increatoque modo. Creatura, inquam, dicitur secundum essentiam, naturæque proprietatem, non secundum ἐντελέχειαν subsistendi, quam *actualem subsistendi modum* scholæ nuncupant.

XI. Ita concordare inter se conciliarique poterunt veteres illi, quos supra commemoravimus: quorum alii, et quidem plures Christum esse creaturam asserunt; alii, et ii pauciores præcise negant. Quippe priores ad essentiam ipsam, et naturam, τὸ τί ἦν εἶναι

*Quidditatem*

respectum habuerunt : posteriores ad *actum* illum per sese subsistendi. Quocirca Basilius in epistola XLI, ubi de Dionysio Alexandrino scribit, eumque de Spiritu sancto non satis caute pronuntiasse dicit, adeo ut inter creaturas eum referret, ait Dionysium « ab adoranda divinitate secrevisse Spiritum sanctum, et intra eam amandatum annumerasse creatæ, servilique naturæ[a]. » Recte vocibus, quas *abstractas* vocant, usus est, ut naturam ipsam creatam, et administram vocaret. Joannes item Damascenus οὐσιώδη διαφορὰν appellat, id est, *substantivam*, sive *essentialem differentiam*, *esse creatum*, vel *increatum*; ut supra meminimus[1], quod nostram illam observationem ratam facit. Vix autem est, ut admoneri opus habeat paulum intelligens lector, cum substantiam aliquam creari, vel creaturam esse dicimus, non hanc velle nos proxime, et *immediate*, ut loqui solent, ea produci actione, quæ vera sit creatio (nihil enim jam istiusmodi habet originem, præter hominum animas,) sed sufficere, ut ex rebus creatione propria conditis quacumque ratione propagata sit. Ita quilibet homo etsi generatione nascatur, creari tamen dicitur, imo prius etiam homo, licet non proprie sit creatus. « Quia etsi de terræ pulvere Deus finxit hominem, eadem terra, omnisque terrena materies omnino de nihilo est, animamque de nihilo factam dedit corpori, cum factus est homo[2]. »

Redeo ad illud ex S. Thoma paulo superius allatum discrimen creaturæ, et adoptionis; quod hæc hypostasim ipsam, et subsistendi proprietatem sequitur, non essentiam. Hoc vero in Adamo perspicue cernitur, et ejus conjuge, qui ambo veri homines exstiterunt, ac nulla naturæ communis propria dote caruerunt, non secus ac quos illi genuerunt, Sethus, et si qui alii deinceps propagati sunt, neque tamen cujusquam proprie dicti filii, nec vera generatione sati fuerunt.

*a* Basil. Τῆς προσκυνουμένης αὐτὸ θεότητος ἐξορίζων. καὶ κάτω που τῇ κτιστῇ, καὶ λειτουργῷ φύσει συναριθμῶν.

1 Parag. 8. — 2 Aug. XIV *de Civit.* cap. II.

# CAPUT VII.

*An Christus appellandus sit servus.* 1. *De nomine, ac significatione servi.* 2. *Christum esse, appellarique posse servum quinam Græcorum Patrum existimaverint.* 4. *Deinde Latinorum.* 6. *Alii negarunt, præsertim Joannes Damascenus, et Theodoretus.* 8. *Etiam Latini.* 9. *Maximè Hadrianus Papa, Francofordiense concilium.*

I. Nihil in hac disceptanda quæstione prius faciendum est, quam ut vera, et propria vocabuli ratione constituta, quid in re controversiæ sit sine ulla ambiguitate capiamus. Dubitatur hic a nobis, an Christus proprie sit servus. Porro servitutem definit Justinianus [1], ut sit « constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur. » Natura enim liberi omnes sumus, de quo agemus postea. Ita servus proprie dicitur, qui alieno dominio subjicitur, hoc est juri, ac potestati « Servi autem, pergit Justinianus [2], ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent, qui etiam mancipia dicta sunt, eo quod ab hostibus manu capiuntur. » Atque ita S. Augustinus [3], cujus postmodum meminerimus. Est autem servus oppositus libero. Is vero liber est, qui sui juris et arbitrii est, vel *suæ spontis*, ut Cornelius Celsus loquitur [4] : hoc est qui in nullius est mancipio, nec aliena potestate tenetur. Quæ vox *aliena*, pertinet ad excludendos a servili conditione filios, qui sub patria potestate sunt : nec tamen servi censentur : eo quod non est aliena potestas illa. Est enim filius veluti *pars quædam patris* [a], ut ait Philosophus. Propterea neque justitia, aut injustitia inter illos intercedit proprie dicta : neque domini sunt filiorum Patres. Hinc jocus ille Martialis in eum qui patrem appellans dominum, suspicionem dabat ex servo se esse genitum [5].

E servo scis te genitum, blandeque fateris,
Cum dicis dominum, Sosibiane, patrem.

Quocirca non is statim servus est judicandus, qui paret alteri, et ejus potestati, auctoritatique subjectus est : verum opus est præterea, ut non sit ingenuus ac liber : nec eadem cum eo, cui servire dicitur, conditione censeatur. Hoc animadverso, quod subinde latius exponendum erit; diversas in speciem antiquorum sententias referam ; quibus explicatis, facilior erit, pleniorque propositæ quæstionis enodatio.

II. Christum igitur servum posse nuncupari, docere videtur Athanasius libro primo *contra Arianos*, vel oratione prima. Ibi enim Arianos exagitans, qui Christum non ejusdem esse cum Patre substantiæ pugnabant ex illo *Proverbiorum* loco, quo *creata* fuisse *sapientia* dicitur ; sic eos confutat. « Imperiti, inquit, et mente attoniti : etiam servus in Scripturis appellatus est, et ancillæ filius, et agnus, et ovis ; tum fatigatus est, et sitivit, et vapulavit, et passus est. Sed facile constat illis omnibus legitima causâ, et excusandi ratio. Quippe talia subinde iisdem in litteris exprimuntur ; illum hominem, hominisque filium esse factum, cum servi formam, hoc est humanam carnem assumpsisset. Etenim *Verbum*, inquit, *caro factum est*. Quod si homo factus est, non quemquam par est ejusmodi vocibus offendi, factum esse, formari, fatigari, mori, a mortuis resurgere. Atque ut, quatenus Verbum est, et sapientia Patris habet omnia quæ sunt Patris : videlicet æternitatem, immutabilitatem, omnimodam similitudinem ; atque ut nec prius sit, nec posterius : sed ut cum Patre simul existat : et ipsa sit species divinitatis : tum ut rerum conditor sit, nec ipse creatus. Cum enim Patri substantia sit similis, non potest creatus esse, sed creator : ut ipse dixit : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* [6] : Sic homo factus, et carnem gestans, necessario creari dicitur, et fieri, et omnia quæ sunt carnis propria [b]. » Hic Athanasius omnia, quæ carni proprie conveniunt, tam de humana Christi natura prædicari asserit, quam quæ

Citantur Patres qui Christum esse servum affirmant.

*a* Arist. V *Nicom.* cap. x. Τὸ δὲ κτῆμα, καὶ τὸ τέκνον ἕως ἂν ᾖ πηλικὸν, καὶ μὴ χωρισθῇ, ὥσπερ μέρος αὐτοῦ.

*b* Athan. orat. i. Ἀπαίδευτοι, καὶ τὰς φρένας ἐμβεβροντημένοι, καὶ δοῦλος ἐν ταῖς γραφαῖς ἐλέχθη, καὶ παιδίσκης υἱὸς, καὶ ἀρνίον, καὶ πρόβατον, καὶ ὅτι κεκοπίακε καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐτύφθη, καὶ πέπονθεν. ἀλλ' ἔχει τὴν πρόφασιν, καὶ τὸ αἴτιον εὔκολον. ἐγγὺς τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐκ τῶν γραφῶν σημαινόμενά ἐστι, διότι ἄνθρωπος, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, λαβὼν τὴν τοῦ δούλου μορφὴν,

1 *Just. de Jure Pers.* l. IV. § i. D. *de Statu hom.* — 2 Sic l. 239 *de Verbum sig.* — 3 Lib. XIX *de Civ.* c. xv. et I qu. *in Gen.* qu. clii. — 4 L. I, c. i.— 5 Lib, I, epist. lxxxii, — 6 *Joan.* v, 17.

Dei propria sunt, de ejusdem Christi divinitate. Non igitur tropice de Christo, ut homo est usurpari credidit, esse creaturam, aut servum : quemadmodum cum leo, vel lapis, vel vitis nominatur in Scripturis, quæ proprie non dici perspicuum est. Quis enim dicere audeat, eodem modo de Christo, qua Deus est, affirmari, esse ipsum Patri similem, et coæternum, et increatum, quo ut homo est, leo, lapis, ac vitis esse dicitur? Atqui inter alia, quæ propria carnis enumeravit, servum et creatum esse percensuit. Igitur etiam ista proprie, non figurate intelligenda sunt.

Idem oratione tertia : « Quatenus, inquit, in confesso est, illum hominem esse factum, nihil interest, si dicatur, ut et dictus est, sive esse factus, sive creatus, sive formatus, sive servus, sive filius ancillæ, sive filius hominis, sive constitutus esse, sive peregre abiisse; sive sponsus, sive patruelis, sive frater. Nam omnes eæ voculæ humanæ constitutionis propriæ sunt : et hujusmodi non Verbi substantiam, sed seipsum hominem factum esse significant[a]. » Paulo vero ante dixerat : « Quum Dominus esset, in forma servi erat : serva quippe Verbi est omnis creatura, utpote per ipsum creata, et condita[b]. »

III. Gregorius Nazianzenus non solum oratione prima, inter alia nomina, quæ Christo tribuuntur, *hominis, et servi* voces enumerat[c] : sed etiam oratione XXXVI, postquam « creaturam docuit merito vocari sapientiam ob inferiorem generationem, quæ verba illius capite superiori retuli, mox ita loquitur : « Hujus porro velut consectarium est, ut et servus audiat, tanquam multis bene serviens; et ut magnum illi sit appellari puerum Dei. Nam revera servivit carni, et generationi, et passionibus nostris libertatis nostræ gratia[d]. »

Gregorius Nyssenus in opusculo *de fide ad Simplicium*, itidem ut Nazianzenus, perinde servum, ac creaturam esse, appellarique dicit. Tum ita pergit : « Igitur et qui in utero Virginis formatus est, ut Propheta dixit, servus est, non dominus : hoc est is, qui secundum carnem homo est, in quo Deus manifestatus est[e]. »

Theodotus Ancyranus homilia prima *contra Nestorium* habita, « Factus est, inquit, conservus, ut dominus declarereris, » etc. Ubi est « ille; qui Christum dividit; ubi qui mysterium nostrum ad homonymiam redigit; et Christum unum dicens, duos reipsa constituit; alterum servum, alterum dominum; alterum qui patitur, alterum impatibilem[f]? » Quæ postrema verba pugnare videntur cum proxime antecedentibus Gregorii Nysseni : qui in utero Virginis formatum dixit esse non Dominum, sed servum. Verum non sunt contraria. Nam Gregorius ad Apollinarem respexit, aliosque Theopaschitas, qui divinitatem confundebant, cum homine. Itaque pressius, et, ut scholæ dicunt, *formaliter* locutus est.

Cyrillus Alexandrinus in responsione ad Theodoreti reprehensionem, ad *Anathematismum* sextum, asserit Christum, « qui in forma Dei erat, et unigenitus Patris filius : quique per omnia æqualis erat genitori, et ex æquo gloriosus, ac liber, assumpta servi forma, fratrem eorum appellatum esse, qui servitutis

ἥτις ἦν ἡ ἀνθρωπίνη σάρξ. ὁ γὰρ λόγος, φησὶ σὰρξ ἐγένετο. εἰ δὲ ἄνθρωπος γέγονεν. οὐ δεῖ τινας ἐπὶ ταῖς τοιαύταις φωναῖς σκανδαλίζεσθαι, τῷ γενέσθαι, τῷ πλάττεσθαι, τῷ κοπιᾷν, τῷ ἀποθνήσκειν, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγείρεσθαι. καὶ ὥσπερ λόγος ὢν καὶ σοφία τοῦ πατρὸς ἔχει πάντα τὰ τοῦ πατρὸς, τὸ ἀΐδιον, ἄτρεπτον, τὸ κατὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσι ὅμοιον, τὸ μὴ πρότερον, καὶ ὕστερον, ἀλλὰ τὸ συνυπάρχειν τῷ πατρὶ, καὶ αὐτὸ θεότητος εἶδος αὐτὸν εἶναι, καὶ τὸ δημιουργικὸν, καὶ τὸ μὴ κτίζεσθαι. ὅμοιος γὰρ ὢν κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς. οὐκ ἂν εἴη κτιστὸς, ἀλλὰ καὶ κτιστὴς, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· οὕτως ἄνθρωπος γεγονὼς, σάρκα φορέσας, ἐξ ἀνάγκης κτίζεσθαι λέγεται, καὶ ποιεῖσθαι, καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια.

*a* ATHAN. orat. III. Ἕως γὰρ ὁμολογεῖται γενόμενος ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγειν καθάπερ εἴρηται· εἴτε πεποίηται, εἴτε ἔκτισται, εἴτε πέπλασται, εἴτε δοῦλος, εἴτε υἱὸς παιδίσκης, εἴτε υἱὸς ἀνθρώπου, εἴτε κατεστάθη, εἴτε ἀπεδήμησεν, εἴτε νυμφίος, εἴτε ἀδελφιδοῦς, εἴτε ἀδελφός. πάντα γὰρ ταῦτα τὰ λεξείδια, τῆς ἀνθρώπων συστάσεως ἴδια τυγχάνει ὄντα, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ ἄνθρωπον αὐτὸν γεγενῆσθαι σημαίνει.

*b* Ibid. Καὶ κύριος ὢν, ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δούλου ἦν. δούλη γὰρ τοῦ λόγου πᾶσα ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ γενομένη, καὶ ποιηθεῖσα.

*c* NAZIANZ. orat. I. Τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δούλου.

*d* Idem. Τούτῳ δὲ ἕπεται καὶ τὸ δοῦλον ἀκούειν εὖ δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὸ μέγα εἶναι αὐτῷ κληθῆναι παῖδα θεοῦ. τῷ ὄντι γὰρ ἐδούλευσε σαρκὶ, καὶ γενέσει, καὶ πάθεσι τοῖς ἡμετέροις διὰ τὴν ἡμετέραν ἐλευθερίαν.

*e* GREG. NYSS. Οὐκοῦν καὶ ὁ ἐν τῇ κοιλίᾳ πλασθεὶς, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Προφήτου, ὁ δοῦλός ἐστιν, οὐχ ὁ κύριος· τουτέστιν ὁ κατὰ σάρκα ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὁ θεὸς ἐφανερώθη.

*f* THEODOT. Γίνεται σύνδουλος, ἵνα ἀναδειχθῇς δεσπότης, etc. Ποῦ ὁ διαιρῶν τὸν Χριστὸν; ποῦ ὁ τὸ μυστήριον ἡμῶν ὁμωνυμίαν ἐργασάμενος; καὶ Χριστὸν μὲν ἕνα λέγων, δύο δὲ ὑποτιθέμενος, τὸν μὲν δοῦλον, τὸν δὲ δεσπότην· τὸν μὲν πάσχοντα, τὸν δὲ μὴ πάσχοντα;

jugo subjiciebantur [a]. » Ideò census exactoribus didrachmum persolvisse. Mox, « Docebat, inquit, discipulos suos, se et vere esse filium, et in forma servi, propter carnem, quamvis secundum propriam naturam liber esset, tanquam ex Deo, et Deus : ita ut servi formam, velut propriam obtineret, propter exinanitionis modum : et ideo tributorum exactoribus, quod jussum erat pendebat. Quocirca si quis ipsum servum esse nominatum Prophetarum voce dixerit, offendi neminem oportet [b]. » Hic Cyrillus Christum existimat revera servum, quatenus homo est, exstitisse, propterea quod eam naturam assumpsit, cui illud convenit. Ut igitur ab assumpta natura hominis hoc habet, ut vere frater sit nostrum omnium : sic ab eadem natura illud accipit, ut servus et sit, et esse dicatur.

IV. Ambrosius idipsum variis in locis, copioseque tradit. In libro quinto *de fide*, capite tertio, « Nam et secundum generationem divinam, ait [1], Deo Patri æqualis est Filius : et secundum susceptionem corporis, Deo Patri servus est. Quia formam servi, inquit, accepit, unus tamen, atque idem est filius. Contra autem, sancto Patriarchæ David secundum gloriam suam dominus est, secundum corporalis successionis seriem filius est, non deficiens a se, sed nostræ jus sibi adoptionis acquirens. Nec solum ex genere David servitudem suscepit in persona hominis, sed etiam ex nomine, sicut habes : *Inveni David servum meum*. Et alibi, *Ecce ego mittam ad vos servum meum : Oriens nomen est ei*. Et ipse Filius ait : *Sic dicit Dominus, qui finxit me servum ex utero sibi, et dixit mihi. Magnum tibi est vocari puerum meum. Ecce posui te in testamentum generis mei, in lucem Gentium, ut sis in salutem, usque. ad extremum terræ*. Cui hoc dicitur nisi Christo? *Qui cum in forma Dei esset, exinanivit se, et formam servi accepit*. Quid est in Dei forma nisi in divinitatis plenitudine? Disce igitur quid sit formam servi accepit, id est plenitudinem perfectionis humanæ, plenitudinem obedientiæ. Ideoque dicit in *Psalmo*, *Statuisti in loco spatioso pedes meos, super omnes inimicos meos factus sum opprobrium : illustra faciem tuam super servum tuum*. Servus dictus est homo, in quo sanctificatus est ; servus homo, in quo unctus est : servus homo, in quo factus sub lege, factus ex Virgine est. Et ut compendio dicam, servus dictus est, in quo matrem habet, sicut scriptum est : *O Domine, ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ*. »

Et capite sexto libri ejusdem, cum latissime de subjectione disputasset, qua Patri subjectus, et obediens dicitur, demum id secundum humanam naturam dici posse concedit : et, « Non igitur præjudicet, inquit [2], quod subjectus dicitur, cui non præjudicat, quod servus legitur, quod crucifixus asseritur, mortuus prædicatur. »

Verum in epistola octava *ad Sabinum episcopum* luculentissima oratione istud affirmat, et argumentis testimoniisque pluribus approbat, Christum qua homo est, esse servum. Nam ibi levissimi cujusdam hominis ex Apollinaris hæresi Christum dici servum minime ferentis errorem castigat. « At ubi, inquit, iste sermo ad aures pervenit meas, statim respondi, quod eum virus infecerit Apollinare : qui non potest audire, quod Dominus noster Jesus pro nobis servitutem susceperit in istius corporis susceptione, cum Apostolus clamet, *Quod formam servi acceperit* [3]. » Item [4] *Servitus carnis, dominatus autem divinitatis est*. Ac subinde : *Eramus enim mortui : et ideo unus pro omnibus servus factus est*. Quod sic excusat Ambrosius, ne indecorum videatur ; ut non minus ferendum sit, quam quod in Scriptura dicatur « *agnus*, ac *vermis et non homo* [5]. Hæc omnia factus est, ut nostræ obtunderet mortis aculeum, nostram servitutem tolleret, maledicta, peccata, opprobria. » Tum ita scribit : « Quid ei igitur obfuit servitus? Servus autem factus legitur, quia legitur factus ex Virgine, et creatus in carne. » Subjicit ad hoc demonstrandum nonnulla Scripturæ testimonia, de quibus postea. Ac demum ista pertexit : « An infirmius putamus servitium

*a* CYRILL. Ὁ γὰρ ὑπάρχων ἐν μορφῇ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς μονογενὴς υἱὸς, ὁ κατὰ πᾶν ὁτιοῦν ἰσομέτρως ἔχων τῷ γεγεννηκότι, ὁ ἰσοκλεὴς, καὶ ἐλεύθερος, μορφὴν δούλου λαβὼν, κεχρημάτικεν ἀδελφὸς τῆς ὑπὸ ζυγὰ δουλείας.

*b* Ibid. Ἐδίδασκε δὲ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ὅτι καὶ υἱός ἐστιν ἀληθῶς, καὶ ἐν μορφῇ δούλου διὰ τὴν σάρκα· καί τοι κατὰ φύσιν ἰδίαν ἐλεύθερος ὢν, ὡς ἐκ θεοῦ καὶ θεὸς· πλὴν ὡς ἰδίαν ἔχων τὴν τοῦ δούλου μορφὴν διὰ τὸ τῆς κενώσεως μέτρον, τοῖς τῶν τελῶν πράκτορσιν ὑπόφορος ἦν· ὥστε κἂν εἴ τις λέγῃ δοῦλον αὐτὸν ὠνομάσθαι διὰ φωνῆς τῶν ἁγίων προφητῶν, κατὰ οὐδένα τρόπον σκανδαλίζεσθαι πρέπει.

1 Lib. I. *de fide* c. III. — 2 Ambros. col. 190. M. — 3 *Phil.* II. — 4 Ib. 188. — 5 *Psal.* XXI.

esse, quam peccatum? quam maledictum? quam opprobrium? quam infirmitates, quas pro nobis suscepit, ut a nobis averterentur? Factus est enim hæc omnia, ut universa vacuaret. Sed hæc ideo non recipiunt, quia servus, opprobrium, peccatum, maledictum factus sit, quod Verbum, et carnem unius asserunt esse substantiæ, et dicunt: Ergo qui nos redemit, servus dictus est, et peccatum debuit dici; nec advertunt quod hæc Christi gloria sit, quia servitutem suscepit in corpore suo, ut libertatem omnibus redderet; peccata nostra portavit, ut mundi peccatum tolleret. Servus, peccatum, maledictum factus est, ut tu peccati servus esse desisteres. te divinæ sententiæ maledicto absolveret. »

Hic igitur plenissime Ambrosius Christum, ut homo est, esse servum asserit; tam proprie scilicet, quam est homo. Ad hunc porro eumdem Ambrosii locum repexisse mihi videtur Hadrianus papa in epistola *ad Episcopos Hispaniæ contra Elipandum*, quæ Francofordiensi synodo præfixa est. Ubi Ambrosium citat [1], in « quodam libro de incarnatione Domini : qui prophetice, ac mystice nostri mediatoris designari personam » dixit propheticis quibusdam in locis : cujusmodi ab Ambrosio afferuntur illa in epistola : « propter eos videlicet hæreticos, addit Hadrianus, qui phantasticum, aut etiam semiplenum Dominicum corpus sacrilego ore susurrant, » nimirum propter Apollinaristas, ut paulo ante ex Ambrosio meminimus.

V. Sic Augustinus in Enarratione *Psalmi* centesimi octavi : « Pater quippe adjuvat Filium, inquit, in quantum Deus hominem, propter formam servi : cui homini Deus, et cui formæ servi etiam Dominus est Pater. » Manifeste ibi Patrem ait esse Deum, ac Dominum Christi, ut est homo. Et in altercatione cum Pascentio Ariano [2], « Nam subjectionem filii Patri debitam, ait, ex carnis infirmitate susceptam, etiam nos, quia justum est, verissime confitemur. In qua eum infirmitate non solum subditum; sed et servum evidentissime confitemur, ipso dicente in prophetia ad Patrem, *O Domine*, *ego servus tuus*, *ego servus tuus*, *et filius ancillæ tuæ*. Patet ergo in quo sit æqualis Patris filius; in quo sit non solum subditus, aut inferior, sed etiam humillimus servus. » Hilarius [3], quem imprudens omiseram, libro undecimo *de Trinitate*, servum esse Christum haud obscure tradit non longe ab initio libri. « Dispensatio, inquit, itaque magni et pii sacramenti nativitatis divinæ patrem insuper etiam conditionis assumptæ Deum fecit; dum qui in forma Dei erat, repertus est in forma servi. Servus enim non erat, cum esset secundum spiritum Filius Dei : et secundum commune judicium ubi non est servus, neque dominus est. Deus quidem et pater nativitatis est unigeniti Dei. Sed ad id, quod servus est, non possumus nisi tunc ei Dominum deputare, cum servus est. Quia si cum ante per naturam non erat servus; et postea secundum naturam esse, quod non erat, cœpit : non alia dominatus causa intelligenda est quam quæ exstitit servitutis, tunc habens ex naturæ dispensatione Dominum, cum præbuit ex hominis assumptione se servum. Manens igitur in forma servi, qui manebat ante in Dei forma homo Christus Jesus, locutus est : *Ascendo ad Patrem meum*, *et Patrem vestrum*, *ad Deum meum*, *et Deum vestrum*. Si igitur hæc servus et ad servos locutus est : quomodo professio ista non servi sit, at ad eam magis naturam, quæ non in natura servi sit, transfertur, cui ei, qui in forma Dei manens formam servi assumpsit, quasi servo ad servos communio, nonnisi ex eo tantum possit esse, quod servus est? Pater igitur sibi, ita ut hominibus Pater est : et Deus sibi, ut servis Deus est. Et cum hæc ad homines servos homo in servi forma Jesus Christus loquatur, non ambigitur quin pater sibi, ut cæteris, sit ex ea parte, qua homo est; et Deus sibi ut cunctis sit, ex ea natura, qua servus est. » Petrus item diaconus libro *de Incarnatione*, cap. sexto; « Qui cum esset Dominus, ait, utpote Deus, ut nos a servitute perpetua, et potestate diaboli liberaret, atque ad veram libertatem educeret, factus est servus, accipiens formam servi. » Sic Vigilius libro tertio *contra Eutychem* [4], « Illud, ait, sine dubio restat, ut caro ex corpore formata sit uteri Virginalis, eaque secundum naturæ suæ veritatem divinitati in eamdem personam unita est, propter quam unionem personæ, cum sit Deus, servus factus est Patris. Unde ad eum dicit in Psalmo. *O Domine*, *ego servus tuus*, *et filius ancillæ tuæ*. Et iterum, *de ventre matris meæ*, *Deus meus es tu*. » Item in libro quinto, cum Isaiæ verba protulisset, in quibus servus appellatur Christus, « Quis ita stolidus, ait [5], et mentis erit alienus, ut non

1 Tom. VI. Concil. — 2 Ep. CLXXVIII. August. — 3 Hilar, lib. II. — 4 Vig. lib. XIII, To. IV *Bibl.* — 5 Tom. IV *Bibl.*

videat, non intelligat, formari ex utero, et mereri servum fieri, et tempore opportuno exaudiri, atque auxilium spectare paternum, et confortari in Domino, et possessionem terrarum ex tempore accipere, ad naturam carnis Christi proprie pertinere ? »

Statuar tres qui Christum servum esse negant.

VI. Alii vero ex Patribus Christum negant servum exstitisse. Ut Dionysius Alexandrinus in epistola *ad Paulum Samosatenum* [1], et responsione ad quæstionem septimam ejusdem. Quippe formam servi duntaxat induisse, ut ait Apostolus [2], hoc est speciem et imaginem; quando se ad pedes discipulorum abluendos demisit : « Neque vero forma servi servus est, inquit. Ut si famulum suum herus jubeat pellem ovis induere, vel in primo loco accumbere : neque propterea libertate donare illum velit, non eo quod ovillam gestavit pellem, ovem assumpsit; neque quod primo loco accubuit, eo ipso libertatem accepit [a]. » Ac subinde negat Christum, « qui natura dominus erat, fuisse natura servum [b]. »

Joannes vero Damascenus copiosius, ac disertius, quam quisquam alius veterum, eam quæstionem disputans, ita sensit : non esse Christum, sive hominem in Verbo subsistentem, appellandum omnino servum; tametsi serva sit assumpta natura : « Sciendum est, inquit, ignorantem, et servam illum naturam assumpsisse. Etenim serva est conditoris sui natura hominis; nec habet futurorum notitiam. Si igitur, secundum Gregorium theologum, quod videtur ab eo separes, quod intelligentia percipitur, serva dicitur, et ignorans caro. Verum propter hypostaseos identitatem, et inseparabilem unitionem, anima Domini futurorum cognitione locupletata est, uti et miraculorum facultate cæterorum [c], » etc. Ac subinde : « Sciendum est, inquit, ne servum quidem posse nos illum nominare. Siquidem servitutis, et dominationis vocabula non naturæ sunt indicia, sed ex eorum genere, quæ sunt ad aliud : quemadmodum paternitatis, et filietatis nomina. Hæc enim non substantiam, sed habitudinem significant. Nam ut in ignoratione diximus, si subtilibus cogitationibus, sive minutis mentis imaginationibus creatum ab increato discernas, serva est caro, nisi Deo Verbo copulata sit. Sed ubi semel secundum hypostasim est conjuncta, quinam erit serva? Etenim cum unus sit Christus, non potest sui esse servus, et dominus. Quippe non ista sunt ex eorum genere, quæ simpliciter dicuntur : sed eorum potius, quæ referuntur ad alterum. Cujus ergo servus erit? An Patris? Igitur non omnia quæ Pater habet, sunt Filii, si est, est hic Patris servus, nullo vero modo sui ipsius. Quomodo item Apostolus de nobis ita loquitur; Itaque non amplius es servus, sed filius; de nobis, inquam, qui adoptati sumus, si ipsemet est servus? Quocirca appellative servus vocatur, cum id ipse minime sit : Sed propter nos servi formam suscepit, et servus nobiscum vocatus est. Nam cum impatibilis esset, propter nos passionibus est subjectus, et nostræ salutis administer factus est. Porro qui hunc dicunt esse servum, dividunt unum Christum in duos, ut Nestorius [d]. » Idem quoque libro quarto, capite XIX : eorum,

*a* DION. tom. II *Bib.* Μορφὴ δούλου οὐκ ἔστι δοῦλος. εἰ γὰρ δοῦλον θελήσει ὁ κύριος περιβάλλειν δορὰν προβάτου, ἢ ἀνακλίναι αὐτὸν ἐν τῇ πρωτοκλισίᾳ, καὶ μὴ θέλει αὐτὸν ἀπαλλάξαι τοῦ δουλεύειν αὐτῷ, οὐ παρὰ τὸ φορέσαι τὸ κώδιον, πρόβατον ἔλαβεν. οὔτε διὰ τὴν πρωτοκλισίαν ἀνακλιθεὶς, ἐν τούτῳ ἔλαβεν ἐλευθερίαν.

*b* Ibid. Ὁ φύσει κύριος, καὶ οὐχ ὁ φύσει δοῦλος, etc.

*c* DAMASC. lib. III *de Fide*, cap. XXI. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὴν μὲν ἀγνοοῦσαν, καὶ δούλην ἀνέλαβεν φύσιν· καὶ γὰρ δούλη ἐστὶν ἡ ἀνθρώπου φύσις τοῦ ποιησάντος αὐτὴν θεοῦ, καὶ οὐκ ἔχει τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν. ἐὰν οὖν (κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον) χωρίσῃς τὸ ὁρώμενον τοῦ νοουμένου, δούλου τε λέγεται, καὶ ἀγνοοῦσα ἡ σάρξ. διὰ δὲ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα, καὶ τὴν ἀδιάσπαστον ἕνωσιν, κατεπλούτησεν ἡ τοῦ κυρίου ψυχὴ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς θεοσημίας.

*d* Ibid. Ἰστέον δὲ, ὅτι οὐδὲ δοῦλον αὐτὸν λέγειν δυνάμεθα. τὸ γὰρ τῆς δουλείας, καὶ τῆς δεσποτείας ὄνομα, οὐ φύσεώς εἰσι γνωρίσματα, ἀλλὰ τῶν πρός τι, ὥσπερ τὸ τῆς πατρότητος, καὶ τὸ τῆς υἱότητος. ταῦτα γὰρ οὐκ οὐσίας, ἀλλὰ σχέσεώς εἰσι δηλωτικά. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ἀγνοίας εἴπομεν, ὅτι ἐὰν ἰσχναῖς ἐπινοίαις ἤτοι νοῦ λεπταῖς φαντασίαις, διέλῃς τὸ κτιστὸν ἐκ τοῦ ἀκτίστου, δούλη ἐστὶν ἡ σάρξ, εἰ μὴ ἥνωτο τῷ Θεῷ λόγῳ; ἅπαξ δὲ ἑνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν, πῶς ἔσται δούλη, εἷς γὰρ ὢν ὁ Χριστὸς οὐ δύναται δοῦλος ἑαυτοῦ εἶναι καὶ κύριος. ταῦτα γὰρ οὐ τῶν ἁπλῶς λεγομένων εἰσὶν, ἀλλα τῶν πρὸς ἕτερον. τίνος οὖν ἔσται δοῦλος; τοῦ πατρός; οὐκοῦν οὐ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, καὶ τοῦ υἱοῦ εἰσὶν, εἴπερ τοῦ πατρός ἐστι δοῦλος, ἑαυτοῦ δὲ οὐδαμῶς; πῶς δὲ περὶ ἡμῶν λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὥστε οὐκ ἔτι εἶ δουλος, ἀλλ' υἱὸς, δι' αὐτοῦ υἱοθετηθέντων, εἴ περ αὐτὸς δοῦλος ἐστί; προσηγορικῶς οὖν λέγεται δοῦλος οὐκ αὐτὸς ὢν τοῦτο, δι' ἡμῆς δὲ δούλου μορφὴν εἰληφὼς, καὶ δοῦλος μεθ' ἡμῶν κεκλημένος. ἀπαθὴς γὰρ ὢν, δι' ἡμᾶς ἐδούλευσε πάθεσι, καὶ διάκονος τῆς ἡμῶν σωτηρίας γέγονεν. οἱ δὲ λέγοντες αὐτὸν δοῦλον, διϊστῶσι τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο. καθάπερ Νεστόριος.

1 Tom. II *Bibl.* pag. 204. — 2 *Phil.* II.

quæ de Christo prædicantur, varia genera percensens, unum illud exponit. « Quod divisionem illam, quæ mente fit, et cogitatione, sequitur. Nam si ratione separes, quæ reipsa inseparabilia sunt, nempe carnem a Verbo, dicitur (Christus) et servus, et ignarus : quippe servæ, et ignorantis erat naturæ, ac nisi cum Deo Verbo caro jungeretur, serva esset, et ignara. Verum propter unitionem hypostaticam, qua cum Deo copulabatur, neque serva erat, neque ignorabat[a]. » At paulo ante de verbis illis Apostoli agens, *Quum autem subjecta fuerint illi omnia*[1], *tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia* : Ubi Græcum verbum est ὑποταγήσεται, negat Joannes Damascenus filium ὑποταγήσεσθαι, id est[2], *subjectum iri per sese*; tum qua Deus est, tum qua est homo. Nam ut Deus est, Patri est æqualis, et non subjectus : quatenus vero est homo, non potest subjici : quoniam nunquam ejus voluntati contradixit. Ubi vocabulum ὑποτάσσεσθαι eo accipit sensu, quo significatur, ex rebelli, et refractario ad obsequium adigi, et subjungi alteri. Itaque de Christo usurpari ab Apostolo ista credit ex persona generis humani, quod divino se imperio subtraxerat, et a Christo restitutum est.

VII. Theodoretus in dialogo secundo sub finem inter alia veterum testimonia, quibus naturas Christi duas sine ulla confusione inter se conjunctas approbat, Apollinarem citat, quem scribit, « Corpus Christi nominasse stolam, et creaturam, et instrumentum : nec non vocasse servum : quod nullus nostrum antea ausus erat dicere. Item corpus illud dixisse consessu ad dexteram honoratum fuisse : tum alia quædam usurpasse, quæ ab Apollinaristarum secta rejiciuntur[b]. »

Rursus in *Confutatione anathematismi* VI Cyrilliani, « Paulum refert id, quod assumptum est a Deo Verbo, formam servi nominasse. Verum quoniam assumptio unitionem antecedit, de assumptione vero disputans beatus Paulus, formam servi appellavit assumptam naturam ; non jam locum habet, unitione facta, servitutis vocabulum. Etenim si ad eos scribens Apostolus qui in Christum crediderant, ita locutus est ; *Itaque jam non es servus, sed filius*[3] *:* et Dominus alloquens discipulos[4], *Jam vos non dicam servos, sed amicos :* multo magis primitiæ naturæ nostræ, per quem et nos adoptionis gratiam meruimus, ab servi cognomine erunt immunes. Deum itaque confitemur illam etiam servi esse formam, propter eam, quæ cum ipsa est copulata, Dei formam[c]. » Quod ex Isaia probat, qui eumdem parvulum vocat *Emmanuelem*, et *Deum fortem*[5]. Ac nihilominus illum ipsum Prophetam observat, « assumpti naturam post unitionem appellasse servum[d]. » De quo Isaiæ loco agemus postea, ut etiam de loco isto Theodoreti.

VIII. Ex Latinis Faustinus[6], eum, qui passus est, ac morti destinatus a Patre, neque *adoptivum* esse *filium*, neque *creaturam* asserit. Porro non esse creaturam ex eo probat, quia non est servus. « Omnis, inquit, creatura servili conditione censetur. Si Christus creatura est, servus est : quomodo redemit ad libertatem, cum servus nullo jure possit conferre libertatem ? Et tamen Abraham ut commendaret dilectionem , quam habebat ad Deum, proprium, et verum unigenitum, et dilectissimum filium, obtulit in holocaustum. » Quo in loco sane Faustinus non Verbum solum intelligit : sed hominem ipsum a Deo assumptum, et in Deo subsistentem. Siquidem nomi-

*a* Damasc. l. IV, c. xix. Τὰ δὲ διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν. ἐὰν γὰρ τῇ ἐπινοίᾳ διέλῃς τὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀχώριστα, ἤ τοι τὴν σάρκα ἐκ τοῦ λόγου, λέγεται καὶ δοῦλος, καὶ ἀγνοῶν. καὶ γὰρ τῆς δούλης, καὶ ἀγνοούσης φύσεως ἦν. καὶ εἰ μὴ ἥνωτο τῷ θεῷ λόγῳ ἡ σάρξ, δούλη ἦν, καὶ ἀγνοοῦσα. ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν θεὸν λόγον καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, οὔτε δούλη ἦν, οὔτε ἠγνόει.

*b* Theodoret. Οὗτος καὶ στολὴν τὸ σῶμα, καὶ κτίσμα, καὶ ὄργανον προσηγόρευσε. καὶ μέντοι καὶ δοῦλον ὠνόμασεν. ὅπερ οὐδεὶς ἡμῶν εἰπεῖν ἐτόλμησε πώποτε. τοῦτο καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν εἴρηκεν ἀξιωθῆναι καθέδρας. καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα παρὰ τῆς κενῆς ὑμῶν αἱρέσεως ἐκβαλλόμενα.

*c* Id. Ὁ μὲν μακάριος Παῦλος τὸ ληφθὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγου μορφὴν δούλου προσαγορεύει. ἐπειδὴ δὲ πρὸ τῆς ἑνώσεως ἡ λῆψις, περὶ δὲ τῆς λήψεως ὁ μακάριος διαλεγόμενος Παῦλος μορφὴν δούλου τὴν ληφθεῖσαν προσηγόρευσε φύσιν, οὐκέτι χώραν ἔχει, τῆς ἑνώσεως γενομένης, τῆς δουλείας τὸ ὄνομα. εἰ γὰρ τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ὁ Ἀπόστολος γράφων ἔλεγεν· ὥστε οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. καὶ ὁ κύριος τοῖς μαθηταῖς· οὐκέτι καλέσω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους πολλῷ δὴ μᾶλλον ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἡμετέρας φύσεως, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς τοῦ τῆς υἱοθεσίας χαρίσματος ἠξιώθημεν, τῆς τοῦ δούλου προσηγορίας ἀπαλλαγείη ἄν. θεὸν τοίνυν ὁμολογοῦμεν. καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, διὰ τὴν ἑνωθεῖσαν αὐτῇ τοῦ θεοῦ μορφήν.

*d* Ibid. Ὅμως δὲ ὁ αὐτὸς προφήτης, καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν κηρύττων τοῦ ληφθέντος τὴν φύσιν, δοῦλον προσαγορεύει τὸν ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ.

1 I *Cor.* i. xv. 28.—2 Damasc. ibid.—3 *Gal.* iv.—4 *Joan.* xv. 15.—5 *Isa.* vii. et 9.—6 Faustin. tom. IV *Bibl. PP.* 674. C.

natim de eo se loqui significat, qui a Patre traditus est morti, et pro communi hominum salute passus.

Augustinus ab concilio Francofordiensi citatus in epistola synodica[1], idipsum diserte docuisse in homilia xxxix, dicitur his verbis, « Dominus noster etiam in forma servi, non servus ; sed in forma etiam servi dominus fuit. » Quin idem Augustinus tractatu tertio *in Joannem*[2], in eadem synodica laudatus[3], ad illa Joannis verba, *Lex per Moysem data est*, etc. « Per servum, inquit, lex data est, et reos fecit : per Imperatorem indulgentia data est, et reos liberavit. *Lex per Moysen data est*. Non sibi aliquid amplius servus assignet, quam, quod per illum factum est. Electus ad magnum ministerium, tanquam fidelis in domo, sed tamen servus : agere secundum legem potest : solvere a reatu legis non potest. » Itaque Christum legis novæ latorem, et haud dubie hominem, servum dici non patitur Augustinus.

Etherius[4], ac Beatus, qui contra Elipandum scripserunt ; « Servus, inquiunt, dictus est Patris, quia semetipsum exinanivit, id est, semetipsum mundo visibilem ostendit ; quia *formam servi accipiens*, inquit Apostolus[5], *in similitudinem hominum factus est*, *habitu inventus ut homo*. Et ideo Patris est servus, qui cum Patre est unus Dominus, et unus Deus. »

IX. Omnium porro disertissime non esse servum Christum Dominum affirmare videtur Hadrianus papa in epistola, quam scripsit ad episcopos Hispaniarum contra hæresim Felicis, et Elipandi : nec non Francofordiensis synodus adversus eamdem hæresim coacta, in epistola sua synodica : tum Albinus Flaccus. Etenim uterque hæreticus Christum existimabat, qua homo est, non solum adoptivum esse filium ; sed etiam servum. Ita Elipandus *in Symbolo*[6], quod ex ejus sententiis in unum collectis concinnavit Etherius : ubi « sacram ait Scripturam testari pro salute humani generis, Deitate exinanita, hominem factum, circumcisum, baptizatum, flagellatum, crucifixum, mortuum, sepultum, servum, captivum, peregrinum, leprosum, despectum, et quod est deterius, non solum ab Angelis, sed etiam ab hominibus minoratum vermem esse dictum, » etc. Hadrianus itaque contra utrumque scribens ad Hispanos episcopos, tam illud de servo, quam quod de adoptivo filio profitebantur, acri, et vehementi epistola refellit. Et inter alia, « Adoptivum, inquit[7], eum filium quasi purum hominem, calamitati humanæ subjectum, et (quod pudet dicere) servum eum impii, et ingrati tantis beneficiis, liberatorem nostrum non pertimescitis venenosa fauce susurrare. Cur non veremini queruli obtrectatores, Deo odibiles, illum servum nuncupare, qui vos de servitute diaboli liberavit? Cui servituti vos iterum nitimini perfidiæ sponte colla submittere? Porro cum essetis servi peccati, ipse vos liberavit gratuito munere per adoptionis gratiam in sortem filiorum Dei. Numquid non sonat de vobis vox illa Domini dicentis. *Ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me?* Tales gratiarum actiones infelices ei refertis, ut qui vos honorifice liberos pretio sanguinis fecit, eum vos injuriose adoptivum, et servum caninis non confundamini linguis latrare? »

Addit et argumenta nonnulla de Scripturis petita, quibus non esse servum adstruit, quæ nos subinde referemus.

Sic Francofordiensis concilii synodica epistola servilem ab Christo conditionem, appellationemque rejicit. « Si enim Deus verus est, ait[8], qui de Virgine natus est, quomodo tunc potest adoptivus esse, vel servus ? Deum enim nequaquam audetis confiteri servum vel adoptivum. »

Albinus quoque Flaccus illud idem contra Felicem uberrime disputavit, præsertim in libro quinto[9].

Hactenus veterum Patrum in utramque partem sententias, ac testimonia reddidimus. Nunc et disceptanda nobis tota controversia est : et amborum firmamenta prius excutienda sunt : ut ex æquo librata, ac suis ponderibus æstimata veritas liquidior existat. Hoc autem quia paulo spissius, ac longioris operæ est negotium, alterum in caput committendum videtur.

1 Tom. VI Concil. — 2 Tom. IX p. xii. C. — 3 Francos. epist. — 4 Tom. IV. Par, II *Bibl. PP.* — 5 *Phil.* ii. — 6 Elipand, apud Ether. to. IV, par. II *Bib.* — 7 Hadr. Tom. VI, Concil. — 8 Ibid. p. 176. B. ii. — 9 Alchuv. col. 844. et seq.

## CAPUT VIII.

*Proponuntur utriusque firmamenta partis, tam quæ Christum putat esse servum, quam quæ negat.* 1. *Isaiæ locus, in quo servus appellatur, expenditur, et varietas lectionis in Græcis Hebræisque codicibus.* 2. *Alter locus ejusdem Isaiæ aptior ad idem probandum.* 3. *Apostoli locus ex epistolæ* ad Philippenses *capite secundo, ubi formam servi assumpsisse dicitur.* 4. *Dionysii Alexandrini locus de illis Apostoli verbis observatione dignus proponitur, ac primum explicatur Pauli Samosateni hæresis.* 5. *ejusdem Pauli stropha diluitur,* 6. *Dionysius paulo aliter, ac vulgo fit, Apostoli locum illum interpretatus est.* 7. *Summa explicationis ejus.* 8. *Et purgatur interim ab hæresis suspicione.* 9. *Formam servi naturam ipsam significare. Chrysostomi expositio Dionysianam illam suggillans.* 10. *Partis illius, quæ Christum negat esse servum, argumenta proponuntur. Primum ex epistola* ad Hebræos. 11. *Tria alia loca et argumenta.*

I. Christum, qua homo est, servum appellari posse non pauca, nec obscura suadent imprimis testimonia Scripturæ : quorum pleraque veterum illis sententiis comprehensa sunt, quas superiori capite descripsimus. Sed habent illorum aliqua nonnihil consideratione dignum, cujus gratia hic in unum collecta ponentur.

Expenditur Isaiæ *Ecce servus meus.* Primum Isaias Propheta aliquot in locis servum nominat quem Messiam prædicit affuturum. Sed insigniter capite quadragesimosecundo : ubi Deum illius Patrem loquentem sic inducit : *Ecce servus meus, suscipiam eum : electus meus, complacuit sibi in illo anima mea.* Ita ex Hebræo noster interpres : et vox ipsa ejusdem linguæ, עבדי *servum meum* significat. At Septuaginta seniores addiderunt Jacobi, et Israelis nomina : *Jacob puer meus, assumam eum. Israel electus meus : suscepit eum anima mea*[a]. Ibi παῖς, id est *puer*, pro *servo* sumitur. At Jacobi, et Israelis vocabula nec in authentico reperiuntur : nec apud Matthæum [1], ubi locum illum Prophetæ refert : ut animadvertit Hieronymus [2], et ante hunc Eusebius in libro nono *de Demonstratione Evangelica*, capite XV. Ibi enim observat, neque in Hebræo ista legi nomina, neque apud alios Interpretes Græcos : et in contextu septuaginta seniorum, obelo jugulatas esse voces istas; meritoque Matthæum, tanquam Hebræum, illas omisisse : quod etiam Hieronymo notatum est, qui ad caput Isaiæ XLII, « plenius in Matthæi commentariolis, et in libro, quem ad Algasiam nuper scripserat, disputatum » hac de re asserit. Quod vere dixit de posteriore hoc libro, sive epistola ad Algasiam. At in Matthæi commentariis nihil de Græcorum, et Hebræorum discrimine codicum adnotavit. Itaque suspicor illis verbis non significare sanctum virum, se privatim de illo Isaiæ loco plenius in commentariis *ad Matthæum* scripsisse ; sed adversus versionis suæ et Hebraicorum librorum suggillatores ; quod aliquot in locis commentarii istius fecit.

Consentiunt autem in id omnes Græci, Latinique interpretes, locum illum Isaiæ de Christo intelligi, ut et Matthæus indicat ; et vetustissimus auctor Justinus martyr docet in dialogo [3] : qui et Christum appellari putat Jacobi et Israelis nominibus. Hieronymus vero eumdem designari [4], et Spiritum Dei Patris « poni super illum ait, non super Dei Verbum, et super unigenitum, qui de sinu processit Patris ; sed super eum, de quo dictum est ; *Ecce puer meus.* » Quibus in verbis notatione dignum est, sic eum loqui de Christo, ut *illum et eum* in ipso distinguat, quod alii Patres respuunt. Sed dextre istud accipi oportet de naturarum differentia, non personarum.

II. Verum quoniam Græca dictio, παῖς, non tantum servum, sed etiam filium significat, non tam expressa vis est illius loci apud Græcos Patres de servi proprietate Christo vindicanda. Et videtur Cyrillus in commentario ad illa verba Isaiæ filium potius intellexisse, quam servum, ut et Procopius. At vero ejusdem Prophetæ alius est apud Græcos disertior, et ad idem probandum aptior locus ex capite XLIX[5]. *Et nunc, dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi*, etc. Et dixit, *Parum est, ut sis mihi servus*[6], etc. ubi eadem vox, quæ in superiore loco עבד Græce red-

a *Isa.* XLII. Ἰακὼϐ ὁ παῖς μου· ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου· προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου.

1 *Mat.* XII. 18. — 2 Hier. in c. XXXXII *Isa.* et ep. 151. *ad Alg.* qu. II. — 3 Just. p. 286. —Hier. *in Matt.* II. 18.— 4 *Isa.* IL. 5— 6 Ibid. com. IV.

dita est nomine δοῦλος, id est *servus*. Ideo Græci quoque Christum qua est homo, servum appellari luculentius testantur. Certe Cyrillus ad hoc caput, manifeste servum esse fatetur. Cujus verba hic adscribenda sunt, ut ad superioris testimonia capitis etiam illud adjungatur, « ubi, inquit, non minus affirmamus esse ipsum Dominum Jesum Christum humanis ad illum modum vocibus utentem; etiamsi potissimum magnum pietatis mysterium, et modum exinanitionis aperiat. Vide enim quemadmodum illum, qui natura, et revera suiipsius erat, formasse se dicat in servum sibi; verum ex utero. Non enim nudum, et carnis adhuc expers Verbum in servitutis formationem redactum se esse dicit, ex beneplacito Dei, et Patris: sed ex utero magis; hoc est, quando secundum carnem genitus est ex muliere. Tunc enim Deus natura, et liber tanquam ex Deo, et libero Patre, servi formam, sive effictionem recipit[a]. » Non enim quispiam mentis compos dixerit, id, quod natura servum est, in servitutem potius formari. Imo vero qui extra servitutem est, et jugum; quique naturalis libertatis insignibus decoratus est, merito servi effictionem, sive formam capiat.

Ac nonnullis interpositis: « formatur igitur, inquit, is qui natura liber est in servum ex dispensatione, quando ex utero gignitur matris suæ secundum carnem [b]. »

Sic etiam Theodoretus ad illum Isaiæ locum, servum esse Christum secundum humanam naturam asserit, nec non Procopius: qui illo ipso *formandi* verbo, quo usus est Propheta, designari ait naturam, ex qua servilem conditionem subiisse dicitur, et eadem compendio perstringit, quæ ex Cyrillo commemoravimus.

Proferuntur et alia quædam a Patribus Veteris Testamenti loca, quibus servi nomen imputari Christo videtur; præsertim e *Psalmis*. Sed ea minus confessam habent de Christo. mentionem.

III. His addendum est Apostoli de Christo testimonium ex epistola *ad Philippenses*. *Qui cum in forma Dei esset*, inquit [1], *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Quem locum pulchre Ambrosius enarrat in epistola octava. « Quid est, inquit, in Dei forma, nisi in plenitudine divinitatis; in illa perfectionis divinæ expressione? Ergo cum esset in plenitudine divinitatis, exinanivit se, et accepit plenitudinem naturæ, et perfectionis humanæ, sicut Deo nihil deerat, ita nec hominis consummationi, ut esset perfectus in utraque forma. » Ex quo Apollinaristas convincit; qui verum perfectumque Deum fatentes esse Christum, negabant verum esse hominem, sed similitudinem duntaxat hominis illi tribuebant. Quod minime convenire docet: Quippe cum forma Dei naturam Dei significet perfectam, et solidam: necesse est, ut forma servi « perfectionem naturæ, et conditionis humanæ designet, ut esset in hominum similitudine. » Unde colligi potest, ut naturæ humanæ, sic etiam servi perfectam conditionem in Christo duabus illis exprimi vocibus *forma servi*. Non aliter illum locum interpretati sunt Chrysostomus, Theodoretus, Œcumenius, Theophylactus. Sed et Tertullianus libro quinto *contra Marcionem*, capite vicesimo contra hæreticum istum probat, *formam servi* non similitudinem ejusmodi significare, quæ naturæ veritatem excludat, sed eam potius asseverare. Quem locum alibi propositum illustravimus[2]. Sed et Hilarius sub initium libri duodecimi: Esse, inquit [3], in forma Dei, non alia intelligentia est, quam in Dei manere natura. »

Necnon locus Pauli: *formam servi accipiens*.

IV. Dionysius Alexandrinus in epistola *contra Paulum Samosatenum* pluribus illam Apostoli periocham enarrat, ac de forma servit dicit, ea, quæ ad hoc nostrum argumentum magnopere spectant: et certe veriori de Christi servitute sententiæ, quam post explicabinus, ita suffragantur, ut cum Marcione, cæterisque φαντασιασταῖς commune nihil habeant. Itaque paulo accuratius in

*a* CYRILL. lib. IV *in Isa.* Οὐδὲν ἧττον ἐν τούτοις εἶναί φαμεν αὐτὸν τὸν κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τὸν οὕτως ἀνθρωποπρεπέσι κεχρημένον φωναῖς, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας διατρανοῖ μυστήριον, καὶ τὸν τῆς κενώσεως τρόπον καθίστησιν ἐναργῆ· ἄθρει γὰρ ὅπως τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἑαυτοῦ πλάσαι φύσιν αὐτὸν εἰς δοῦλον ἑαυτῷ, πλὴν ἐκ κοιλίας. οὐ γάρ τοι γυμνὸν ὄντα, καὶ ἄσαρκον ἔτι λόγον, εἰς τὴν τῆς δουλείας διάπλασιν ἐνεχθῆναι φησὶν ἑαυτὸν εὐδοκήσαντος τοῦτο τοῦ θεοῦ, καὶ πατρός. ἐκ κοιλίας δὲ μᾶλλον, τοῦτ' ἔστιν ὅτε κατὰ σάρκα ἐγεννήθη ἐκ γυναικός. τότε γὰρ θεὸς φύσει, καὶ ἐλεύθερος, ὡς ἐκ θεοῦ τε, καὶ ἐλευθέρου πατρός, τὴν τοῦ δούλου δέχεται μορφὴν, ἤτοι πλάσιν.

*b* Ibid. Πλάττεται τοίνυν ὁ ἐλεύθερος κατὰ φύσιν εἰς δοῦλον οἰκονομικῶς, ὅτε καὶ ἐκ κοιλίας ἐγεννήθη τῆς κατὰ σάρκα μητρός.

1 *Phil.* II. 6. — 2 Tom. III lib. V *de Trin.* c. v. § 8. — 3 Dion. Tom. II, *Bibl.* § 295.

eam inquirendum existimavimus. Pauli Samosateni de Christo, et incarnatione nefariam hæresim exposui in libro primo operis hujus : quam nunc paucis complecti, ac repetere cogimur ab Theodoro Rhætuensi, ita compendio traditam. « Nudum ab illo constitutum ait fuisse Christum Dominum. In eo vero, tanquam in unoquoque Prophetarum Deum Verbum habitasse. Unde etiam naturas duas separatas, ac divisas, neque secum invicem communicantes penitus inesse Christo : ita ut alius sit Christus ; alius qui habitat in ipso Deus Verbum[a]. » Verum quod Deum Verbum in Christo homine simplici habitasse scribit ; non sic intelligendum est, quasi personam aliquam Verbi per se subsistentem, et a Patre distinctam esse crediderit, Quippe Judaico more, singularem putavit esse Dei personam, ut et naturam cujus ἐνέργειαν ac transeuntem operationem Verbum appellari noluit ; cujusmodi fuit in homine Christo, in quo ab Nestorio discrepabat. Siquidem Trinitatem explicabat sic ; uti solus Deus per se subsistens esset Pater ; deinde Christus, nihil præter hominem habens in sese : tum Spiritus sanctus : quem ipsam esse gratiam aiebat, quæ in Apostolos venisset. Ita Leontius libro *de sectis*, ut in libro primo memoravi. Itaque sublata penitus incarnatione divinæ cujuspiam personæ, et ad summum in transeuntis operationis infusam vim, et efficaciam redacta, Christum asserebat una constare tam natura, quam persona, et utraque creata. Cum autem Christiana, et catholica fides naturas duas inter se conjunctas, et unitas in eadem Verbi divina, increataque persona subsistere fateatur, Paulus ita illam interpretabatur, ut solam divinam naturam ἐνυπόστατον, hoc est per *se subsistentem*, ac solide vereque cohærentem affirmari in illa diceret : humanam vero naturam ἀνυπόστατον, id est *non subsistentem*, nec veram solidamque, sed apparentem, et evanidam substantiæ larvam, ac speciem. Sic enim τὸ ἀνυπόστατον usurpatum ab impio illo dedita opera fuisse credimus, quo majorem catholico dogmati conflaret invidiam.

*Supp.* homi-nem.

*Operatio-nem.*

V. Hoc itaque sensu catholicam de Christo professionem interpretatus, subdole percontatur quæstione septima apud Dionysium Alexandrinum, quinam intelligenda sit *servi forma*, quam accepisse dicit Apostolus Christum Jesum, *cum esset in forma Dei*, et utrum sit ἀνυπόστατος, Quod quidem mirum dictu, absurdumque sibi videri ait. Neque enim capere se, quomodo forma aliqua dici possit ἀνυπόστατος : quod sic usurpat, ut sit *reipsa non extans*, sed adumbratione, ac specie sola cohærens. « Nam si minime subsistit, quid tandem rei est[b] ? « Et quo pacto forma dicetur, quod non subsistit ? « Hæc impius, ac vafer hæreticus. Non est difficile hanc argutam stropham diluere, si harum vocum, ὑποστάσεως ἐνυποστάτου, et ἀνυποστάτου proprietates, et varias significationes animadvertimus, de quibus plenissime dixi in quarto libro *de Trinitate* [1]. Natura hominis in Christo non est ἐνυπόστατος, si hoc vocabulo significetur *per se subsistens*, et proprio existendi modo, personaque constans : est autem, si ἐνυπόστατον appellas, quod revera, sive per se, sive in alio, et aliena proprietate subsistit. At præstigiator ille in nominis ambiguitate laqueos erroris sui callide tendens, cum ὑπόστασιν pro eo, quod reipsa, et non fictione tantum exstat accipi sciret, tum etiam pro eo, quod per se subsistit, priorem notionem præ se tulit, Catholicos videri volens asserere, naturam humanam Christi vere non extantem esse, sed nihil præter umbram, et imaginem. Ipse autem ἐνυπόστατον eamdem esse naturam defendebat ita, ut per se, ac propria vi, non alieno modo subsistentem intelligeret. Talem enim esse Christum affirmabat, qui sola hominis natura constaret, quæ integra, et completa esset hypostasis, creata, et cæterorum hominum similis.

Huic resistens Dionysius acriter contendit, non esse ἐνυπόστατον δοῦλον, hoc est *formam servi*, quam assumpsit Verbum, non esse solidum quiddam, ac revera cohærens, Aliecui « dicturum fuisse Apostolum ; *Exinanivit se servum hominem accipiens*[c]. » Hoc autem constiuo, quærendum esse, quomodo Christus,

*a* Theodor. tom. II *Bibl.* Παῦλος Σαμοσατεὺς μὲν τὸ γένος, Ἀντιοχείας δὲ τῆς Συρίας πρόεδρος, ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν Χριστὸν ἐδυσφήμησεν. ὥσπερ δὲ εἰς ἕκαστον τῶν Προφητῶν, οὕτω καὶ ἐν αὐτῷ γενέσθαι τοῦ θεοῦ λόγου τὴν οἴκησιν. ἔνθεν καὶ δύο φύσεις διῃρημένως ἐχούσας, καὶ ἀκοινωνήτους πρὸς ἑαυτὰς εἶναι παντάπασιν ἐν τῷ Χριστῷ· ἄλλου ὄντος αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἄλλου τοῦ ἐν αὐτῷ κατοικοῦντος θεοῦ λόγου.

*b* Paul. apud Dion. Εἰ μὴ γὰρ ὑποστῇ, τί ἐστι; πῶς ἂν λέγοιτο μορφὴ τὸ μὴ ὑποστάν;

*c* Dion. ibid. Ἔδει, ὡς σὺ λέγεις, εἰπεῖν τὸν ἱερὸν

1 Cap, II. § 8. et c. VIII. § 10.

utpote ex Samosateni Pauli sententia, merus homo; idque servus, servum alterum hominem potuerit accipere.

Postea demonstrat μορφὴν δούλου non, ut volebat hæreticus, esse ἐνυπόστατον, hoc est rem aliquam veram, et solide manentem. Quippe cum in monte coram Apostolis *transfiguratus est*[1], sive *transformatus*, μετεμορφώθη, non utique rem et naturam aliquam convertit in aliam, sed figura tantum, specieque mutatus est : neque transformatio illa, sive figura, quæ in corpore, ac vestimentis exstitit, habuit ὑπόστασιν, et fuit ἐνυπόστατος, id est solidum aliquid, et per se consistens; sed fluxum, ac transiens.

VI. Mox totum Apostoli locum enarrat sic[2] : *Qui cum in forma Dei esset*, hoc est in Patre, paternaque substantia, *non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo*, id est, non ut cæteri mortales, regnum Dei violenter rapere opus habuit; utpote qui nullo labore suo æqualitatem illam, et partem cum Deo Patre gradum ac dignitatem obtinuit : quoniam natura Deus erat, et ejusdem cum illo substantiæ. *Sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens* : hoc est abjecit, humilemque se fecit, quando seipsum hostiam præbuit, in veterum, ac Judaicarum locum, et in sacramento manducandum corpus suum, ac bibendum sanguinem exhibuit. Quocirca Dionysius hoc in loco aliter ac vulgo interpretes faciunt, *formam servi* non ad naturam ipsam humanam refert : sed ad servilem functionem et abjectionem sui, qua se eousque demisit, ut linteo præcinctus pedes discipulorum suis ipse manibus ablutos non dubitaret extergere. « Forma, inquit, servi, non est servus[a]. » Tum similitudine utitur servi cujuspiam, qui jussu heri ovinam pellem induat, aut in primo loco ad mensam accumbat, et in servitute nihilominus maneat. Non enim ovis erit, aut libertate propterea donabitur. Deinde Christum ait, « postquam pedes Apostolorum lavit, posuisse linteum, ac formam, et figuram servi[b]. » Neque vero hæc illius enarratio in suspicionem adduci debet impiæ Marcionitarum, ac φαντασιαστῶν hæresis; tanquam humanam naturam, quam *servi formam* intelligat, non esse crediderit solidum aliquid, et subsistens, sed sola specie, figuraque definierit. Etenim in illa tota responsione verum hominem affirmat esse Christum, et *Verbum carnem*[3], id est hominem *esse factum* : qua ratione neutiquam merum hominis spectrum, et effigiem sine re subesse monstravit : verum naturam ipsam et substantiam, solidam ac veram : servilem vero formam nonnisi apparentem : quoniam verus Deus, et neutra parte servus, sed liber, pro servo gerere se, ac servilem cultum et ministerium subire voluit. Ita non δοῦλος ἐνυπόστατος, id est *servus* re, et naturali quapiam servi proprietate fuit : cum ésset homo ἐνυπόστατος. Sic enim Dionysius in responsione ad quæstionem octavam. « Tu vero, inquit, Samosatensis deceptus es audiens formam servi, et hominem intellexisti servum vere subsistentem[c]. » Ubi τὸ ἐνυπόστατον ad servum referri debet, non ad hominem. Nam ἐνυπόστατον non pro eo accipit, quod per se, et sine alterius adminiculo subsistit, velut persona, et hypostasis proprie dicta : sed pro eo, quod vere, et non apparente sola specie consistit, atque hoc sensu subinde querelam repetit. « Tu vero, inquit, per se subsistentem quæris, formam servi audiens[d]. » Vide quæ de significatione τῆς ὑποστάσεως apud antiquos supra dixi, maxime in sexto libro, capite primo, et secundo. Id enim locum habet etiam in illo Dionysii ἐνυποστάτῳ.

VII. Ad summam, Dionysii fuit hæc Alexandrini sententia, Christum reipsa Deum, et hominem exstitisse : servum autem fuisse revera; sed externa solum gestione, et usurpatione servilis officii, ac ministerii : quemadmodum si rex aliquis dignitatem suam apud se retinens, servilem ad tempus schemam, ut cum Comico loquar, circumponat sibi, ac servorum functiones obeat : non illė servus revera, et καθ' ὑπόστασιν, sive ἐνυπόστατος erit : (Rex enim manere ponitur; cujus conditio cum servitute pugnat) sola itaque specie, et imagine, ac similitudine servus esse dicitur, quamdiu pro servo se gerit. Non eadem de homine Christo mens fuit Dionysii; nec ima-

τοῦ Χριστοῦ Ἀπόστολον, ὅτι ἑαυτὸν ἐκένωσε, δοῦλον ἄνθρωπον λαβών.

*a* Dionys. Alex. epist. *ad Paul.* quæst. vii. Μορφὴ δούλου οὐκ ἔστι δοῦλος.

*b* Ibid. Καὶ μετὰ τὸ νίψαι τοὺς πόδας τῶν Ἀποστόλων τίθησι τὸ λέντιον, καὶ τὸ σχῆμα τοῦ δούλου.

*c* Dion. Σὺ δὲ ὁ Σαμοσατεὺς ἠπάτησαι, ἀκούων μορφὴν δούλου, καὶ δοῦλον ἐνόησας ἄνθρωπον ἐνυπόστατον.

*d* Ibid. Σὺ δὲ ἐνυπόστατον ζητεῖς, μορφὴν δούλου ἀκούσας.

1 Matth. xvii. 2. — 2 Dion. ibidem. — 3 Ibidem.

ginarium tantummodo fuisse hunc hominem existimavit, sed vere exstantem, ac reipsa. Quod adeo persuasum habuit, ut in eo tuendo et explicando modum etiam excessisse visus sit, et ab catholicæ fidei regula declinasse ad Arianorum, et Anomœorum hæresim, quo nomine tam vivus in crimen vocatus est, et apud cognominem Romanum Pontificem accusatus : quam post mortem ab summis viris reprehensus : præsertim a Basilio magno: tametsi ab aliis illius est causa suscepta : ut a magno perinde Athanasio, qui Dionysii defensionem libro integro *contra Arianos* tali patrono abutentes exposuit : de quo plenius in primo libro *de Trinitate*[1].

VIII. Hæc eo necessario retuli, ne quis aliter ac decet Dionysii sententiam explicet, ac tam male de sanctissimi viri memoria mereri audeat; ut eum non solum in Christi peccasse divinitatem existimet (cujus apud aliquos suspectus olim erroris fuit) sed etiam pessime de assumpta carne sensisse ; ac velut monstrum quoddam dissimilibus, ac dissonis ex erroribus conflatum opinionis in sese nefariæ concepisse : vel potius germanam ejus perfidiam, quo cum acerrime dimicavit, Samosateni Pauli, cum Marcionis impietate junxisse. Longe ab illa peste Dionysius abfuit, nec de vera humanæ in Christo naturæ sustantia dubitavit. Sed de servili conditione duntaxat ea docuit, quæ et plerisque hodie theologis placent, et, quod postea dicam, verissima mihi videntur : non illum fuisse revera, et proprie servum : sed serviles partes obiisse, et, ut Latini dicerent, personam substinuisse servi. Sic enim personæ nomen apud antiquos, etiam Christianos[2], et Catholicos acceptum est, non eo sensu, qui invaluit postea, et in usum hodie receptus est, pro natura subsistente, ac per sese cohærente : verum pro certa conditione, qualitate, affectioneque substantiæ : quæ ratione unius et ejusdem subsistentiæ, vel hypostaseos potest esse persona multiplex : velut si quis personam gerat modo principis, modo captivi, alias docti, alias imperiti, cum sit unus, idemque diversarum actor partium. Ad hunc modum Christus personam utramque Dei, et hominis egisse dicetur : hoc est pro utroque se gessisse. Multo vero magis personam obiisse servi dici poterit, quo minus est periculi ab Pauli Samosateni, aut Nestorii hæresi; quandoquidem *servitutis* nomen non substantiæ significantiam illam habet, quam hominis vox statim audientibus objicit : sed conditionis, atque qualitatis.

IX. Verum seposito interim Dionysio, redeamus ad illum Apostoli locum, ac de ejus sententia quod reliquum est pertexamus; *Formam servi*, quæ Græce μορφὴ dicitur, Apostolum vocare *naturam* ipsam hominis, plerique veteres, ac recentiores theologi, et interpretes consentiunt : eaque sine dubio verior est, et omnino amplectanda sententia : vel ea præsertim de causa, quam superius attigi[3]: quod eodem modo *forma servi*, quo *forma Dei* videtur accipi debere. Atqui *forma Dei*, substantiam et naturam ipsam significat, ut res ipsa docet. Itaque Chrysostomus illam Dionysii expositionem, quam Marcioni tribuit, acriter redarguit. « Formam, inquit de hæretico loquens, servi accepit, quando linteo præcinctus, lavit pedes discipulorum. Hæccine est forma servi? Atqui non istud est forma servi, sed opus servi. Est autem aliud opus esse servi, aliud, formam accipere servi. Cur enim non dixit illum opus fecisse servi, quod erat apertius? Porro nusquam in Scriptura forma pro opere sumitur[a]. » Quæ postrema verba commentarii, qui Ambrosio tribuitur, auctorem feriunt[4] : qui eamdem fere cum Dionysio Alexandrino sententiam expressit : et, « Opera, inquit, formam significabant, ut quia opera ejus non utique hominis opera sunt, hic, qui in opere, vel forma Dei erat, Deus intelligeretur. Forma enim Dei quid est, nisi exemplum quo Deus apparet, dum mortuos excitat, surdis reddit auditum, leprosos mundat, et alia? Quod et Primasius secutus est. » Melius Hieronymi commentarius *formam servi* naturam hominis interpretatur. Et quidem *formæ* vocabulum *naturam* ipsam plerumque significat, ut alibi notavimus[5]. Nec aliter hic accipi debet; minimeque pro sola imagine, vel rei ipsius experte figura, et specie : quando nec voca-

Apostol dictum *Formam servi*, expendit

*a* CHRYSOST. hom. VII in ep. *ad Philip*. Μορφὴν δούλου, φησὶν, ἔλαβεν, ὅτε τὸ λέντιον περιζωσάμενος ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. τοῦτο μορφὴ δούλου ἐστιν; ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο μορφὴ δούλου, ἀλλ' ἔργον δούλου. ἕτερον δέ ἐστιν ἔργον εἶναι δούλου, καὶ ἕτερον μορφὴν δούλου λαβεῖν. διά τι γὰρ οὐκ εἶπεν ὅτι ἔργον ἐποίησε δούλου; ὃ σαφέστηρον ἦν. οὐδαμοῦ δὲ ἐν τῇ γραφῇ μορφὴ ἀντὶ ἔργου εἴρηται.

1 Cap. IV, parag. 10. Tom. II.—2 *Vide* l. IV *de Trin*. c. IV, parag. 2.—3 Parag. 8. —4 In cap. II ep. *ad Philip*.—5 Tom. II, lib. IV *de Trin*. c. III, sub finem.

bulum ipsum *similitudinis* alieno sensu posuit, cum dixit; *In similitudinem hominum factus*. Non enim sola hic intelligenda est hominis species, qualem οἱ Δοκηταὶ fingebant. Sed idcirco ita locutus est, quod cum Deus esset, homo factus est, ac cæterorum hominum similis. Tum vero ut Apollinaris, ac similium errori aditum præcluderet; qui *Verbum* ita *carnem esse factum* putabant, ut illius natura mutata esset in carnem. Ideo similem hominum factum esse Deum dicit : non ipsum natura hoc, et substantia fuisse. Ita Theodoretus explicandus est; cujus alioqui verba in Nestorii impiam hæresim ab catholica regula declinata videantur; cum ait : « De Deo Verbo loqui Apostolum, quod cum esset Deus, non tamen Deus videretur cum humanam naturam induisset. Huic ergo accommodandum istud est, ut homo. Siquidem assumpta natura revera hoc erat : ipsum autem Verbum hoc quidem non erat, sed hoc induerat [a]. » Verbum negat fuisse hominem sive carnem : nempe κατ' οὐσίαν. Atque hoc modo complura veterum hoc loco interpretanda, quæ Nestorium olere visa sunt quibusdam. Ita quod apud Apostolum sequitur, *et habitu inventus ut homo*, Græce est σχήματι, hoc est *figura*, et *imagine*. Qui enim vere est homo, is cæterorum hominum est similis, et eorum figuram, et habitum gerit. Quamobrem *forma servi* est natura ipsa hominis, cui convenit, ut serva sit. Et qui aliter exposuit Alexandrinus Dionysius, non in re ac dogmate, sed in Apostolici dicti interpretatione paululum a via deflexit; ut paulo post dicam.

X. Hactenus illius firmamenta partis, et Scripturæ pro ea testimonia retulimus, quæ servum revera esse, dicique Christum asserit. Nunc alterius momenta ponderanda sunt, quæ servum negat esse Christum. Quatuor sunt potissimum, quibus ea pars innititur, argumentandi capita. Primum, quod Scriptura Christum cum Angelis, hominibusve comparans, in eo discrimen inter illos constituit, quod hi famuli sunt, ac servi, et servili apparitura, officioque funguntur : Christus vero, non servus est, sed filius. Paulus in ea, quæ est *ad Hebræos*, capite primo, cum Angelis confert Christum Dominum; et huic tributam esse dicit excellentis prærogativam nominis, ac dignitatis, uti filius appelletur. *Tanto melior*, inquit [1], *Angelis effectus*, *quanto differentius* (id est excellentius) *præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando angelorum*, *filius meus ex tu*, *ego hodie genui te?* Ergo filii nomen soli attribuit Christo : Angelorum vero nulli : sed omnes servos, et ministros vocat : *Et ad Angelos quidem dicit*, ait postea, *Qui facit Angelos suos spiritus*, *et ministros suos flammam ignis* [2]. Item de Angelis loquens : *Nonne omnes sunt administratorii*, inquit [3], *spiritus*, *in ministerium missi*, *propter eos*, *qui hæreditatem capiunt salutis?* Rursus cum Mose Christum contendens Apostolus, multo hunc illo præstantiorem esse dicit, et amborum in eo sitam esse differentiam, quod Moses famulus sit, Christus filius. *Et Moses quidem*, ait [4], *fidelis erat in tota domo ejus*, *tanquam famulus*, *in testimonium eorum*, *quæ dicenda erunt : Christus vero tanquam filius in domo sua*. Quo ex loco duo ad negotium nostrum opportunissima colliguntur : primum est, pugnare servilem statum, et conditionem cum filii ratione; hæc enim inter se duo, velut opposita, comparat. Alterum est, Christum hominem (de hoc enim loquitur Apostolus, non de eodem, qua præcise Deus est, et Verbum; ut tota epistolæ series ostendit) Christum, inquam, hominem factum, ac sponte se ad mortem usque summittentem, filium esse Dei, non famulum, aut ministrum, ut sunt angeli, et Moses cum viveret fuit.

XI. Alter locus argumentandi ex omnibus Scripturæ testimoniis constat, nec non rationibus iis, quibus Christum hominem esse revera Deum, et a B. Virgine talem esse genitum, ac reliqua huic ipsi consentanea, et connexa demonstravimus. Quo spectant omnia illa, quæ de unitione καθ' ὑπόστασιν in tertio libro, et quarto disputavimus : nec non quæ de uno ex Trinitate incarnato [5], et mortuo diximus in quinto. Tum de θεοτόκῳ, id est *genitrice Dei* Virgine, quæ in quinto eodem exposuimus [6]. Non enim servituti minus esse

*Secundum hypostasim.*

*a* THEODORET. ad cap. II ep. *ad Phil.* vers. 6. Περὶ τοῦ θεοῦ λόγου ταῦτά φησιν, ὅτι θεὸς ὤν, οὐχ ἑωρᾶτο θεὸς, τὴν ἀνθρωπείαν περικείμενος φύσιν. αὐτῷ γὰρ τοίνυν ἁρμόττει τὸ, ὡς ἄνθρωπος. ἡ γὰρ ἀναληφθεῖσα φύσις ἀληθῶς τοῦτο ἦν. αὐτὸς δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἦν, τοῦτο δὲ περιέκειτο. Vide dial. ejusdem primum, ubi sic ait, ἦν δὲ θεὸς ἀνθρωπείαν περικείμενος φύσιν, cum paulo ante dixisset, τὴν τοῦ πατρὸς περικείμενος δόξαν. Quare verbum περικεῖσθαι nihil de proprietate substantiæ minuit.

1 *Hebr.* I, 4. — 2 Ibid. ver. 2. — 3 Ibid. ver. 14. — 4 *Hebr.* III, 5. — 5 Lib. V, cap. II et III. — 6 Lib. V. a cap. XIV.

Deum, quam filium, adversari videtur. Quare cum Christus homo, Deus sit, et Dei filius, repugnat omnino eumdem ipsum esse, appellarique servum.

Tertium caput ex eo petitur, quod eadem plane ratio sit adoptivi filii, atque servi, quod ad Deum pertinet. Hic enim non aliunde, quam ex servis adoptare in filios potest. Hoc est e creaturis, quæ solæ, utpote alienæ ab naturali cum Deo propinquitate, in eam asciscì, adoptarique possunt. Vide quæ capite tertio hujus libri de ea re diximus. Cum igitur Christus nullo modo sit adoptivus Dei filius, ut ibidem ostendimus, non debet inter servos numerari. Atque hæc inter se colligata, et implicata esse secum invicem, patet ex Elipandi, ac Felicis hæresi, et actis contra hanc in Francofordiensi synodo, illiusque confutatione ab Hadriano, et Paulino Aquileiensi, ac synodi totius Patribus scriptis edita. Siquidem ut ambo illi in adoptivi appellatione filii, ac proprietate tuenda, velut ex consequenti, servitutis nomen adhibuerunt, ut Christum affirmarent esse servum; quo concesso de adoptione recusare nemo posset. Sic Hadrianus, et reliqui in oppugnando adoptivo filio, eadem disputationis consequentia complecti servilem conditionem, et refellere sunt coacti, ut supra meminimus[1].

Quartus denique locus argumentandi hinc arcessitur, quod in novo Testamento, ubi plenior, et distinctior tradita est Christi Dei hominisque notitia, nusquam aut ille dominum suum vocat Deum Patrem; aut ab hoc servus appellatus legitur. Nam de veteri nihil hoc loco dicimus; in quo cur *servus* nominetur Christus, ratio ab Hadriano redditur, de qua postea. Enimvero, ait Hadrianus[2], « nusquam eum a Patre servum vocatum legimus, sed filium et dilectum, et suum : nec filium dominum eum suum appellasse, sed Patrem, etc. Nullus unquam Evangelistarum, nemo Apostolorum servum eum commemorat, sed Dominum, et Salvatorem. ».

## CAPUT IX.

*Conciliantur diversæ inter se de servitute Christi sententiæ.* 1. *Duobus modis servum aliquem dici, vel secundum essentiam, et actum primum, vel propter actum secundum.* 2. *Priore modo servus est Christus, non posteriore.* 3. *Proponitur quæstio illa, num natura constituta sit servitus, an sit contra naturam. Jurisconsulti contra naturam esse putant, et Augustini testimonio id adstruitur.* 4. *Aliorum Patrum idem probantia testimonia.* 6. *Aristotelis de ea re locus expenditur.* 7. *Servitutis a natura, ut et dominationis insita esse quædam semina.* 8. *Augustini de hac re locus insignis.* 9. *Tandem controversia deciditur duplici servitutis notata ratione, una generali, altera speciali.* 10. *Priori Christum, qua homo est, esse servum.* 11. *De conditionali servo, qui est posterioris generis, Leonis locus expensus.* 12. *Approbatur opinio nostra, et Patres inter se conciliantur:* 13; *Athanasii locus illustratur, ac propugnatur.* 14. *Excluditur minus probabilis quorumdam ratio interpretandorum Patrum,* 15. *Observata Patrum consuetudo in Christi nominibus recensendis.* 16. *An Christus sui ipse servus dici debeat et negando respondetur.* 17. *Causa hujus exponitur.*

I. In hoc auctoritatis, argumentationisque conflictu media quædam aperiri via videtur, quæ ambas inter se partes ad pacem, et concordiam revocare poterit. Nam utraque verum profecto dicit, si alterius adjunctione altera temperetur. Ac similiter de *servo*, ut de *creatura* superius exposuimus[3], arbitror esse dicendum. Dupliciter enim *servitutis* proprietas convenire potest. Primum οὐσιωδῶς, ac spectata rei essentia: vel naturalibus principiis, ex quibus servilis, et obnoxia alteri conditio manat, et in *actum*, quem vocant *secundum*, profunditur : ita ut *primus* velut *actus* nativa illa sit origo servitutis : Deinde propter istum ipsum, quem nominavimus, *actum secundum* videlicet, cum reipsa proprietas inest conditioque servi. Etenim non omnia, cujusmodi naturalibus ex causis esse possunt, et ut sint apta sunt, ac quodammodo postulant, reipsa

1 Cap. VII, parag. 9. — 2 Hadria. Tom VI Conc. — 3 Cap VI, parag. 10.

talia sunt, et in natura rerum existunt. Quis enim non videt aquam natura sua esse frigidam; ac si relicta sibi, nec potentiore causæ alicujus efficientia prohibita fuerit, frigus ex sese proferre? sunt tamen complures aquæ calidæ, et quidem perennes : nec propterea, quia frigore carent, aquæ non sunt, aut non eadem, qua frigidæ, natura continentur. Sic etiam, ut illud attingam, quod propius ad rem nostram attinet; quælibet substantia, Deo inferior, sic est naturaliter affecta, ut et reipsa creatura sit, et congruente sibi existendi modo, hoc est creato temporalique subsistat. Quod ne humana Christi natura reipsa habeat, cum habere posset, divina Verbi persona, et hypostasis obsistit : quæ eodem puncto temporis, quo cœpit existere, formatam in utero Virginis assumpsit, adjunxitque sibi naturam hominis, in ejusdem personæ communionem, et unitatem : ita ut divina illa hypostasis, qua nimirum divinitas in Verbo ipsa subsistit, fieret humanitatis hypostasis, eaque non proprio, neque naturali velut jure debito; sed adventitio, et præstantiori, quam pro ipsius captu, modo subsistens, divina prorsus esset, et increata persona.

II. Hoc qui animo perceperit (quis autem Christianus, et utcumque professionis intelligens suæ non facile capiat?) facile hoc etiam nobis assentietur, quod et de creatura jam diximus : et de servitute deinceps explicare volumus. Est enim cum hoc ipso, quod creatum dicitur, conjuncta, et annexa servitutis illa proprietas. Siquidem, ut ait Athanasius de hoc ipso loquens, quod «in forma servi fuisse Christus dicitur, serva Verbi est omnis caro, per illud facta, et condita [a]. » Ideo δούλη φύσις, id est *serva natura*, quam Christus assumpsit, vocatur a Patribus, ut ab Joanne Damasceno [1]. Quocirca uti substantiæ genus ἀναλόγως in creatam, et increatam substantiam tribuitur, et utraque differentia generis amplitudinem ad suam quæque formam trahit, et accommodat: sic idem substantiæ genus duplici quadam differentia, servitutis, dominationisque naturalis dividitur. Ex quibus solus Deus tum liber est, et juris, ac potestatis suæ; tum omnium dominus, non tamen reipsa semper, et *actu*, ut jam loqui cœpimus, *secundo* : sed *primo* duntaxat : ut adversus Origenis commenta libro tertio *de Deo* demonstravimus [2]. Hominis natura, quam Verbum sibi copulavit, cum Deus non sit, si essentiam spectes, Deo est inferior, adeoque nihil : et qui ad eam sese demisit, in nihilum redactus, ac nihil factus esse dicatur, hoc est ἐξουδενωθεὶς, *nullificatus*, ut Tertullianus loquitur [3]. Proinde serva fuit eadem natura, et hac assumpta, *servi formam*, id est servi propriam, et ei congruentem naturam Deus accepit. Cæterum divina Verbi persona, sive, ut ita dixerim, *personalitas*, humanæ, creatæque loco substituta, pro servo, cujusmodi alioqui futurus erat, dominum, ac Deum fecit hominem, et servum reipsa esse vetuit, *actu*, quod dicunt, *secundo*. Etenim si quis bello captam, et servam ingenuus duceret, eo ipso libertate donabat ex lege Mosaica [4]. Quia « durum est libertatem liberam non habere, unde liberi procreantur,» ut ait Cassiodorus [5]. Ita factum est, ut neque creatura, neque servus, etiam quatenus homo, Christus esset.

Omnium hoc optime, eruditissimeque declarat Joannes Damascenus in illis locis, quæ capite septimo descripsimus [6], ubi propterea Christum negat esse servum, quia non prius homo esse, et existere, quam Deus esse cœpit; hoc est non solum liber; sed etiam omnium hæres, ac dominus. Quod si ut jurisconsultis placet [7], « Ingenuus est is, qui statim, ut natus est, liber est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit : » profecto qui ab ipso conceptu liber ac dominus fuit, servus omnino esse non potuit.

III. Verum ut in quæstionem hanc, et controversium altius penetremus; imprimis illud expendendum videtur, de quo pridem in utramque partem disputarunt eruditi ac sapientes homines : sit ne natura constituta quædam hominum servitus; an præter naturam, vitio omnis, aut calamitate contigerit. Ac jurisconsultorum quidem hæc, uti capitis septimi initio dixi, sententia est, servitutem omnem contra naturam esse, ac jure gentium introductam fuisse. Quibus plerique Patrum assentiuntur, atque insuper ex peccato manasse volunt servilem conditionem. De quo præclare Augustinus in libro decimo nono *de Civitate Dei*, capite xv. « Rationa- — Status servitutis est præter naturam.

a Athan. orat. III. Καὶ Κύριος ὢν, ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δούλου ἦν. δούλη γὰρ τοῦ λόγου πᾶσα ἡ κτίσις, δι' αὐτοῦ γενομένη, καὶ ποιηθεῖσα.

1 Supra c. VII, parag. 6. — 2 Cap. II, parag. 5. — 3 Lib. IV *contra Marc.* c. XIV. — 4 *Deut.* XXI, 14. — 5 Lib. VII, ep. XL. — Parag. 6. — 7 Instit. *de Ingenuis*.

Augustin sententia.

lem, inquit, factum ad imaginem suam, noluit nisi irrationalibus dominari : non hominem homini, sed hominem pecori : Inde primi justi pastores pecorum magis, quam reges hominum constituti sunt : ut etiam sic insinuaret Deus, quid postulet ordo creaturarum, et quid exigat meritum peccatorum, Conditio quippe servitutis jure intelligitur imposita peccatori. Proinde nusquam Scripturarum legimus servum, antequam hoc vocabulo Noe justus peccatum filii vindicaret. Nomen itaque istud culpa meruit, non natura. Origo autem vocabuli servorum in Latina lingua inde creditur ducta, quod hi, qui jure belli possent occidi, a victoribus cum servabantur, servi fiebant : a sérvando appellati, quod etiam ipsum sine peccati merito non est. Nam et cum justum geritur bellum, pro peccato et a contrario dimicatur : et omnis victoria cum etiam malis provenit, divino judicio victos humiliat, vel emendans peccata, vel puniens. Testis est homo Dei Daniel, cum in captivitate positus, peccata sua, et peccata populi sui confitetur Deo : et hanc esse causam illius captivitatis pio dolore testatur. Prima ergo servitutis causa peccatum est; ut homo homini conditionis vinculo subderetur; quod non fit nisi Deo judicante, apud quem non est iniquitas : et novit diversas pœnas meritis distribuere delinquentium. Sicut autem supremus Dominus dicit : *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati.* » Et paucis interpositis : « Nullus autem natura, inquit, in qua prius Deus hominem condidit, servus est hominis, aut peccati. Verum et pœnalis servitus ea lege ordinatur, quæ naturalem ordinem conservari jubet, perturbari vetat : quia si contra eam legem non esset factum, nlhil esset peccati servitute coercendum. »

Necnon aliorum Patrum idem probantium

IV. Ita Basilius in libro *de Spiritu sancto*, « Apud homines, inquit, natura nemo servus. Aut enim potentia oppressi sub jugum servitutis redacti sunt; ut in bello captis accidit; aut propter inopiam in servitutem venerunt, ut Egyptii Pharaoni : aut sapienti quadam, et occulta dispensatione, qui inter filios deteriores erant, parentum voce, sapientioribus, et melioribus, in servitium addicti sunt[a]. »

Eleganter Gregorius Nazianzenus in oratione decimasexta, « Paupertas, inquit, et divitiæ : tum libertas, ut nos vocamus, et servitus, ac cætera ejusmodi nomina, postea in genus hominum irrepserunt, tanquam morbi aliqui, una cum vitio illapsa, et hujus inventa. Ab initio autem, inquit ille, non fuit sic : sed qui primum hominem formavit, liberum, et suæ potestatis illum reliquit, sola lege mandati coercitum[b]. » Deinde per peccatum amissam hanc esse libertatem ait, et introductam servitutem, totamque illam conditionum inæqualitatem, et statuum.

Ita Chrysostomus homilia XXIX *in Genesim*[1], ex peccato manasse servitutem asserit, et communem omnium extinctam esse libertatem. Hoc autem eo magis affirmat, quod imaginem Dei ab initio creationis suæ inditam, et impressam homini, in dominatu, et imperio constituit, quod in animantes omnes illi est divinitus attributum : ut alibi diximus[2]. Hoc autem uti servituti repugnat, ita cum libertate necessario conjungitur. Quare idem alio in loco[3], ubi latius disputavit de imaginis ratione in dominatione posita, demonstrat[4], servitutem illi contrariam per peccatum invectam fuisse, ex triplici, quod est in vita hominum, servitutis genere; quorum primum est, quo uxor viro subjicitur. Hæc enim servitus Evæ in pœnam violatæ legis est inflicta[5]. Secundum genus est, quo servi herili potestati sunt obnoxii : quo post diluvium damnata Chami, et Chanaani posteritas legitur[6], propter patris contemptum, et ejus vulgatam ignominiam. Tertium genus est, quo principibus, ac magistratibus subjiciuntur cæteri, et iis parere coguntur severiori, quam duorum est priorum, obtemperandi lege, ac necessitate.

V. Ex hac triplici servitute, sola media

*a* Basil. lib. *de Spiritu sancto*, cap. XX. Παρὰ μὲν ἀνθρώποις τῇ φύσει δοῦλος οὐδεὶς, ἢ γὰρ καταδυναστευθέντες ὑπὸ ζυγὸν δουλείας ἠνέχθησαν, ὡς ἐν αἰχμαλωσίαις. ἢ διὰ πενίαν κατεδουλώθησαν· ὡς οἱ Ἀιγύπτιοι τῷ φαραῷ. ἢ κατά τινα σοφὴν καὶ ἀπόῤῥητον οἰκονομίαν, οἱ χείρους τῶν παίδων ἐκ τῆς τῶν πατέρων φωνῆς τοῖς φρονιμωτέροις, καὶ βελτιόσι κατεδικάσθησαν.

*b* Gregor. Nazianz. or. XVI. Ὅτι πενία, καὶ πλοῦτος, ἐλευθερία τε, ἣν φαμεν, καὶ δουλεία, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων ὕστερον ἐπεισῆλθεν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὥσπερ ἀῤῥωστήματά τινα τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα, κἀκείνης ὄντα ἐπινοήματα. ἀπ' ἀρχῆς δὲ, φησὶν, οὐ γέγονεν οὕτως. ἀλλ' ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον, ἐλεύθερον ἀφῆκε, καὶ αὐτεξούσιον νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενον.

1 Tom. I. — 2 Tom. III. l. III *de Opif.* c. II. — 3 Tom. III. hom. II et III. — 4 Hom. IV. — 5 *Gen*, III, 16. — 6 *Gen.* IX, 27.

proprium hoc sibi nomen usurpat. Nam duæ reliquæ non ex natura, institutioneque sua libertatem eripiunt, nec ei adversantur : sed ex vitio, et corruptela hominum, qui legem, ac disciplinam a Deo constitutam pravo usu, et ingenita cupiditate pervertunt. Quæ labes cum ex peccato concepta sit, verum est, servitutem omnem ex peccato initium, et originem accepisse. Ac de secunda, qua hero servus obtemperat, observavit Ambrosius [1], eam in Chami, propter ejus delictum, stirpe cœpisse : tum in Jacobi filio Esau confirmatam esse.

Tractat hoc ipsum argumenti genus copiose, ac diserte Philo Judæus in libro, quo omnem probum esse liberum adstruit; improbum vero, et insipientem, esse servum, qui locus Stoicorum disputationibus multum illustratus est; cujus sectæ conditorem Zenonem laudat ibidem Philo : et ex Judæorum libris illum ista didicisse narrat.

libertate servitute icorum ntiæ.

Scripsit etiam de eodem argumento Dio Chrysostomus orationes duas, in quibus de libertate ac servitute disserit; et utramque solo animorum affectu, et qualitate distinguit; hanc enim neque ex natalibus æstimandam; neque ex calamitate, vel emptione, aut reliquis istiusmodi, quæ libertati nihil incommodant, sed pro eo atque animus habitus est; ita servum esse vel liberum. Quæ quidem Dio eleganter, et uberrime, ut solet, exponit : ac multa mihi videtur imitando ex illo libro Philonis expressisse, præsertim in oratione secunda.

Atqui stoicæ istæ dissertationes magis ad pompam, et dicendi copiam, quam ad veram propriamque rerum naturam constituendam referri debent. Enim cujusquemodi sint humanarum affectiones mentium, ac sive depravati sint vitiis, sive ornati virtutibus homines, constat, ex communi usu ac judicio, etiam sapientum, et ipsius adeo in Scripturis loquentis Dei, quemdam esse communem utrisque, vitæ statum, sive libertatis, sive servitutis, quo alterutro tam boni quam mali censentur. Certe Paulus Apostolus Christianis, hoc est sanctis, et justis præcepta scribens, duplicem illam vitæ conditionem complectitur, et quæ sint amborum partes, et officia præscribit. Imo servos hortatur [2], ut in eo, in quo vocati sunt ad Christianam professionem, statu perseverare malint, quam libertatem persequi.

De hac igitur, qualicumque judicio dignanda sit, servitute quærimus hoc loco, an sit aliqua naturali jure inter homines æstimanda.

Aristotelis de servitute sententia.

VI. Hanc quæstionem disputat in utramque partem primo *Politicorum* Aristoteles [3]; ac duplex genus servitutis, sive duplicem hujus originem discernit; naturam, et legem. Priorem ex eo probat, quod nonnulla sic natura comparata sunt, ut ad imperandum alia facta sint, alia ad obsequendum, et serviendum. Quemadmodum in animante corpus est et anima; quorum illud, servitio, hæc imperio est aptior. Siquidem, ut ait Sallustius [4], « animi imperio, corporis servitio magis utimur. » Sic etiam muta pecora, et ratione carentia natura homini obedientia finxit : eaque servitus illis expedit. « His omnibus, ait, Philosophus satius est hominis imperio subjici. Ita enim salutem assequuntur [a]. » Ejusdemmodi est maris ac feminæ discrimen. « Est enim natura præstantior ille, hæc deterior : illi imperare convenit, huic obsequi, » Quibus positis, de naturali inter homines servitute sic pronuntiat Aristoteles : « Qui tantum inter se distant, quantum a corpore anima, et homo a bestia ; hoc modo se habent. Porro illi, quorum opus in usu corporis positum est; quorumque hoc unum est, quod ab ipsis proficisci optimum potest; hi natura sunt servi, quibus melius est huic imperio subjici, quemadmodum et illis, quorum supra meminimus : Hic enim natura servus est, qui potest alterius esse, ideoque et alterius est, et qui eatenus rationis est particeps, ut ejus sensum capiat, non eam tamen habet. Nam cætera animantia cum rationem minime sentiant, solis affectibus serviunt [b]. » Addit præterea, naturam ipsam monstrare illud videri, cum liberorum, ac servorum corpora dissimilia inter se pro-

*a* Arist. I *Polit.* cap. v. Τούτοις δὲ πᾶσι βέλτιον ἄρχεσθαι ὑπ' ἀνθρώπου. τυγχάνει γὰρ σωτηρίας οὕτως. ἔτι δὲ τὸ ἄῤῥεν πρὸς τὸ θῆλυ φύσει τὸ μὲν κρεῖττον, τὸ δὲ χεῖρον· καὶ τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον.

*b* Ibid. Ὅσοι μὲν οὖν τοσοῦτον διεστᾶσιν, ὅσον ψυχὴ σώματος, καὶ ἄνθρωπος θηρίου, διάκεινται τοῦτον τὸν τρόπον. ὅσων δ' ἐστὶν ἔργον ἡ τοῦ σώματος χρῆσις. καὶ τοῦτ' ἔστιν ἀπ' αὐτῶν βέλτιστον, οὗτοι μέν εἰσι φύσει δοῦλοι. οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχὴν, εἴπερ καὶ τοῖς εἰρημένοις. ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι. διὸ καὶ ἄλλου ἐστί. καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἔχειν. τὰ γὰρ ἄλλα ζῷα οὐ λόγου αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ.

1 Amb, in Ps. CIV, Tom. II, col. 862. — 2 I *Cor.* VII, 21.— 3 Cap. V et VI. — 4 Lib. *de bel. Catil.* initio.

creat. Horum enim ad usum necessarium robusta facit, et valida : illorum autem, erecta, et ad tales operas minus utilia ; sed ad vitam civilem accommodata.

Lege autem introducta servitus est, « quæ ex pacto quodam et consensu proficiscitur, quo ea, quæ bello capta sunt, eorum qui ceperunt esse dicuntur [a]. »

Servitutis ut et dominationis quædam semina a natura insita.

VII. Insunt igitur in natura hominum quædam semina dominationis et servitutis : quoniam nonnulli ita vasto sunt, et agresti ingenio, ut nullo cultu, ac disciplina tractari, et mansuescere possint : alii e contrario hujusmodi, ut ad animi decus, et ingenuas, ac liberali indole dignas artes, atque ad virtutem, et sapientiam comparandam : ac denique ad summa quæque, et magnifica facti a natura esse videantur. Deteriores autem melioribus, et sapientibus insipientes quasi mancipio et nexu obligatos, et addictos natura ipsa tradidit ; non tamen eorum, qui præsint, commodo, quam eorum quos illis regendos velut manibus suis communis illa parens commisit. Egregie hoc Ambrosius in eo loco, quem paulo ante notavimus iis verbis explanat, quæ hic omnino legi interest : ubi de Jacobo, et Esau loquitur. »

Notandus Ambrosii locus.

Denique pater pius, inquit [1], qui inter duos filios affectu certaret paterno ; sed discreparet judicio (affectus enim necessitudini defertur, meritis autem judicia formantur) cum divideret alteri gratiam, alteri misericordiam : sapienti gratiam, insipienti misericordiam, quia ad virtutem se propriis viribus erigere non poterat, nec spontaneum gressum attollere, benedixit eum, ut serviret fratri suo, et esset ipsius servus ; ostendens ita deteriorem esse insipientiam, ut remedio ei servitus sit, quia stultus regere se non potest, et nisi moderatorem habeat, præcipitatur propriis voluntatibus. Diligens ergo pater, et confidens, servum eum fratris sui fecit, ut ejus regeretur consilio. Ideo inconsultis populis sapientes quique adhibentur rectores, qui plebeiam insipientiam vigore proprio regant, ut potentiæ specie dominentur : quo vel invitos auctoritate potestatis subjiciant ad obediendum prudentioribus, et obsequendum legibus. Imposuit igitur insipienti velut indomito jugum, et cui in gladio suo vivendum dixerat, libertatem negavit, ne temeritate laberetur : præfecit ei fratrem, cujus auctoritate et moderatione subjectus proficeret ad conversionem. »

Idem fere Basilius habet in capite vicesimo libri *de Spiritu sancto*, et istius necessariæ servitutis causam his verbis explicat : « Nam qui præ inopia bonæ mentis, et prudentiæ non hoc habet in se, quod natura imperat, hunc in alterius esse posssione magis expedit, ut dum imperantis ratione, et consilio regitur, similis sit currui, qui aurigam recepit, vel navi, quæ gubernatorem habet ad clavum sedentem. Propterea Jacobus dominus Esau ex paterna benedictione fit, ut vel invitus a sapiente beneficium caperet insipiens, qui rectore, ac curatore proprio carebat, id est mente : et Chanaan filius servus est fratrum suorum ; quoniam indocilis erat ad virtutem, eo quod imprudentem patrem sortitus erat Chamum. [b] »

VIII. Sed hæc omnia, quæ de servitute hucusque diximus, pulchre Augustinus complexus est quæstione CLIII in *Genesim* : quem locum non inutile sit hic adjungere. » Commendatur in patriarchis, inquit, quod pecorum nutritores erant a pueritia sua, et a parentibus suis. Et merito, nam hæc est sine ulla dubitatione justa servitus, et justa dominatio, cum pecora homini serviunt, et homo pecoribus dominatur. Sic enim dictum est, cum crearetur : *faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram, et habeat potestatem piscium maris, et volatilium cœli, et omnium pecorum, quæ sunt super terram.* Ubi insinuatur, rationem debere dominari irrationabili vitæ. Servum autem hominem homini vel iniquitas, vel adversitas dominari fecit. Iniquitas quidem, sicut dictum est : *maledictus Chanaan erit servus fratribus suis.* Adversitas vero, sicut accidit ipsi Joseph, ut venditus a fratribus servus alienigenæ fieret. Itaque primos servos, quibus nomen in Latina

Nece August

*a* Id. cap. VI. Ἔστι γάρ τις κατὰ νόμον δοῦλος, καὶ δουλεύων, ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι.

*b* Basil. Τὸν γὰρ δι' ἔνδειαν τοῦ φρονεῖν οὐκ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ κατὰ φύσιν ἄρχον, τοῦτον ἑτέρου κτῆμα γενέσθαι λυσιτελέστερον ἵνα τῷ τοῦ κρατοῦντος λογισμῷ διευθυνόμενος, ὅμοιος ᾖ ἅρματι ἡνίοχον ἀναλαβόντι, καὶ πλοίῳ κυβερνήτην ἔχοντι ἐπὶ οἰάκων καθήμενον. διὰ τοῦτο Ἰακὼβ κύριος Ἠσαῦ ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ πατρὸς, ἵνα καὶ μὴ βουλόμενος, παρὰ τοῦ φρονίμου εὐεργετῆται ὁ ἄφρων, οὐκ ἔχων τὸν οἰκεῖον κηδεμόνα τὸν νοῦν. καὶ Χαναὰν παῖς οἰκέτης ἐστὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἀδίδακτος τῆς ἀρετῆς ἦν, ἀσύνετον ἔχων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα τὸν Χάμ.

1 Ambros. *in Ps.* CIV *ad Simpl.*

lingua inditum est, bella fecerunt. Qui enim homo ab hominibus superatus jure belli posset occidi, quia servatus est, servus est appellatus : inde et mancipia, quia manu capta sunt. Est enim ordo naturalis in hominibus, ut serviant feminæ viris, et filii parentibus : quia et illic justitia est hæc, ut infirmior ratio serviat fortiori. Hæc igitur in dominationibus, et servitutibus clara justitia est, ut qui excellant ratione, excellant dominatione, quod cum in hoc sæculo per iniquitatem hominum perturbatur, vel per naturarum carnalium diversitatem, ferunt justi temporalem perversitatem, in finem habituri ordinatissimam, et sempiternam felicitatem. »

…toris …atia.

IX. Atque ut quæstioni illi tandem modus, ac terminus aliquis adhibeatur, mihi sic componenda res videtur, et de naturali ad serviendum obligatione in speciem contrariæ veterum ita conciliandæ sententiæ : ut sit *servitutis* duplex ratio, et significatio. Aut enim servum universe illum dicimus, qui alteri quoquomodo subjectus est, et ei parere, ac morem gerere debet, licet alioqui ingenuus sit. Sic enim filii parentibus obtemperare debent, et in horum jure, ac potestate sunt, et uxores in virorum. Imo « mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt, [1] » ait Cicero. Sic medico quodammodo serviunt ægroti, et vectores navis gubernatori : pædagogo item pueri, ac magistro discipuli. Aut eum vocamus servum, qui proprie, et communi hoc usu nomen meretur ; hoc est, qui libero, et ingenuo est oppositus et omnino juris est alieni, non ad tempus solum, sive ex accidenti ; sed in perpetuum : adeo ut jus ad patrimonium, aut hæreditatem non habeat ; nec eadem cum eo, cui subjectus est, conditione censeatur. Quem plerique *conditionalem* servum nominant, de quo postea dicam.

Horum duorum generum servitutis prius naturale nominari potest. Est enim naturæ, et humanæ rationi consentaneum, non solum uti parentibus filii honorem, et obsequium tribuant ; Nam *qui timet Dominum, honorat parentes*, ut ait Sapiens[2], et *quasi dominis serviet his, qui se genuerunt* » verum etiam « uti parere animus bene a natura informatus velit præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa juste, et legitime imperanti, » ut scribit Cicero[3]. At vero posterius non videtur institutum a natura ; sed ex hujus vitio, et corruptela, tanquam remedium, originem habuisse. De quo proinde jurisconsulti, ac Patres intelligendi sunt, quos supra docuimus servitutem existimare contra naturam esse, et quasi peccati pœnam.

X. Porro Christus Dominus primo illo de duobus modo servus fuit, quatenus homo erat. Nam veram, et perfectam habuit hominis naturam, et essentiam. Est autem natura sua homo creatura ; sicut est substantia finita ; nec a se habens, sed ab alio participatam exstantiam. Quinetiam Patri suo subjectus fuit, eique obtemperavit in omnibus, ac se sponte sua ad infima, et servilia quælibet officia demisit. « Unde et recte dicitur servus Domini, ait Rupertus[4], quia propter nos servivit, et obediens fuit usque ad mortem, mortem autem crucis. » Hinc etiam propterea servum esse Christum Patres asseverant, quia *formam servi* suscepit, hoc est naturam, cui suapte hoc essentia convenit, ut serva sit. Natura itaque, non conditione servus est, sive *conditionalis*, qua voce Felix Urgelitamus libenter utebatur ; « non intelligens ait Albinus Flaccus quod divinæ dispensationis sacramento servus nominaretur[5] : scilicet non conditione debitæ servitutis, sed implendæ paternæ voluntatis in salute humana voluntaria obedientia. Nam in Christo quidquid gestum est, totum voluntatis fuit, non necessitatis, etc. Alia est namque voluntaria humilitas, alia servilis necessitas. Quædam enim de Christo per proprietatem naturæ dicuntur, ut est via, veritas et vita ; quædam per significationem rerum per illum gerendarum a Prophetis de eo prædicata sunt. Quo genere locutionis servum nominari a Prophetis Christum credendum est. »

Mox Hieronymum laudat ; qui in commentario *ad Isaiam*[6], Christum appellari servum adnotat, non communi aliorum more ; sed peculiari quadam ratione : quoniam Deus Pater, postquam servum illum vocavit, statim addidit ; *Quia in te glorificabor*. Ideo et Christus, ait Albinus, in Evangelio, *Pater*, inquit, *glorifica nomen tuum*. Et in *Psalmo* loquitur Pater ad filium : *Exurge gloria mea, exurge Psalterium et cithara*,[7] » id est omnium virtutum chorus.

Hæc ubi ex Hieronymo citavit Alchuvinus; mox ista subjungit : « Hæc itaque præ

1 Cicer. Orat. *pro Mur.* — 2 *Ecclesiastici.* III, 8. — 3 Cicer. *de Off.* — 4 Rupert. in cap. III Zachar. Tom. I. col. 2. — 5 Lib. V con. *Fel.* col. 845. — 6 Hieron. in cap. XLIX *Isa.* — 7 *Psal.* LVI.

fatus Pater Hieronymus Christum a conditionali nostræ necessitatis servitio separans ait : « Ex quo intelligitur non communi humanæ conditionis more Christum servum nominari, sed altiori mysterio debere intelligi » quasi sequentia ista sint Hieronymi, sed non sunt.

De conditionali servo locus Leonis expenditur.

XI. Hujus conditionis servilis meminisse Leonem Papam Francofordiensis concilii Patres asserunt in epistola synodica, ejusque verba ita describunt ex homilia secunda *de Nativitate Christi* : « Assumpta est de matre Domini natura, non culpa : creata est forma servi sine conditione servili. » Verum aliter hæc leguntur in vulgatis Leonis codicibus, qui sic habent : « Assumpta est de matre hominis natura non culpa [1] : creata est forma servi, sine conditione virili. » Ubi conditio pro nuptiis, vel nuptiali consortio, et usu sumitur. Hoc enim *conditionis* vox inter alia significat, ut jurisconsulti, et Latini grammatici adnotant.

Mirum est autem, eruditum theologum in animum inducere potuisse [2], ita concipiendum illum esse Leonis locum ; *Assumpta est de matre hominis Domini natura ;* propterea quod Francofordienses Patres *de matre Domini* legerint : quod necesse putat illos *in aliquo codice probato* reperisse. Quoniam vero in vulgatis libris vocabulum inest *hominis*, idcirco duo se illa conjunxisse nomina profitetur. Sed nihil necesse fuit. Nam sæpissime veteres non solum in aliorum Patrum citandis testimoniis pleraque commutant : in sensum potius intenti, quam in vocabula ipsa : verum etiam in Scripturæ sacræ locis idem sibi permittunt. Cujus rei innumera, et obvia passim exempla suppetunt. Quinetiam canonici scriptores idipsum fecisse dicuntur auctore Hieronymo : qui sic scribit [3] : « In multis testimoniis, quæ Evangelistæ, vel Apostoli de libris veteribus assumpserunt, curiosius attendendum est, non eos, verborum ordinem secutos esse, sed sensum. » Ac fieri potest, ut per librariorum errorem *Domini* vox, pro *hominis* irrepserit in Francofordiensem synodicam. Porro si *conditionem servilem* ibidem legas, multo aptior erit sententia, ut de peccati servitute loquatur Leo, sive de *culpa*, sine qua solam assumptam esse naturam proxime ante dixit. Quocum convenit illud Eusebii falso cognominati Emiseni in homilia sexta *de Paschate* : « Nullum ergo habuit Salvator noster originale peccatum, quia nullum est virilis generationis passus exordium. » Hæc est illa *conditio virilis.*

XII. Quocirca veteres illi, qui Christum esse servum arbitrati sunt, essentiæ, sive *formæ*, ut vocat Apostolus, rationem habuerunt, vel operæ, officiique servorum proprii. Qui autem e contrario servum dici noluerunt, de servili conditione locuti sunt, quæ et necessaria est ex sese, non voluntaria : et personam ipsam, non naturam consequitur : ac denique ex peccato et vitio, corruptelaque istius oritur. Neque vero, cur ab Christo segregetur, causa est idonea postrema illa ratio, quod servitus conditionalis ex peccato cepit originem. Nam et *mors* eadem ex stirpe nata *in omnes homines pertransiit* [4] : et huic se tamen Christus sponte subjecit. Itaque vera et germana ratio est, quod status ille servilis cum filii proprietate, ac naturali conditione pugnat, nec in eamdem personam cadit : quemadmodum de adoptivo filio supra diximus. Recte enim utrumque copulavit Francofordiensis synodica ; et ut in naturali filio inesse negationem adoptivi ; sic in servo, liberi et ingenui significavit. « Quid est aliud, inquit [5], dicere, eamdem virginem adoptivum, vel servum genuisse, nisi negare, Deum illam genuisse? Si Deus generatus est, nequaquam adoptivus, sed filius : quia alia persona est proprii filii, alia adoptivi filii, vel servi. Et scimus unam esse personam in Christo Deo, Dei et hominis. »

Adjuvat nostram illam de duplici servitute sententiam Joannis Damasceni locus ille, quem superius adduximus [6], in quo asserit naturam hominis in Christo, si ratione, et intelligentia disjungatur a Verbo, ejusque persona divina, servam et ignorantem esse ; sin ut est modo cum illo juncta consideretur, hoc est ratione personæ, non esse servam. Quod qui dicit, nimirum ratione essentiæ servum esse Christum non dubitat. Siquidem essentia est id, quod rei ab re qualibet alia, quæ non est ipsa, præcisæ convenit. Tum quod adjicit, servitutem hujusmodi, quam Christo, ejusque naturæ humanæ detrahit, non essentiam, sed personam consequi : profecto servitutem illam posteriori modo sumptam indicat, quæ naturæ est adventitia, et libertati, ingenuitatique repugnat. Nihil erat

1 Leo Serm. II *de Nativ.* c. III. — 2 Vas. in III Par. Tom. I disp. LXXX. cap. VI. — 3 Hieron. in *Isa.* cap. VII, 14, col. 66. — 4 *Rom.* V, 12. — 5 Franc. epist. Syn. Tom VI Concil. — 6 Cap. VII, parag. 6.

igitur, cur eruditus theologus discrimen illud servitutis, ac cætera opinionis istius refelleret[1]: cum ex Joannis Damasceni, quem ille sequitur, verbis certissime colligatur.

Athanasii locus illustratur.

XIII. Sic inter alios Athanasii locus ille est explicandus, et ab omni reprehensione merito purgandus, ex oratione tertia: ubi illa Christi apud Matthæum verba contra Arianos exponens, *Confiteor tibi Pater Domine cœli ac terræ*[2], fatetur Christum Patrem suum appellare Dominum, seque generalibus *cœli et terræ* vocabulis comprehendere, quatenus homo est: ex quo idem fatetur, Christum, propter assumptam hominis naturam, esse servum, et Deum habere dominum. Hoc vero arguit vir eruditus[3], tanquam Hadriano Papæ contrarium, qui in novo Testamento negat Christum, dominum suum appellasse Patrem, quod et nos superius observavimus. Verum etsi aliter atque Hadrianus, Christi illa verba interpretatus sit Athanasius, nihil tamen vero illius, et catholico dogmati contrarium sapit. Nam servitutem illam Christi hominis, et dominatum Dei Patris eodem accipit sensu, quo Joannes Damascenus, hoc est si utrobique essentia spectetur: quamvis si personam intueamur; sublata sit omnino servilis conditio: quod non obscure tota illa in oratione demonstrat Athanasius.

Excluditur ineus probabilis explicatio Patrum.

XIV. Sed nec ejusdem illius theologi probamus istud[4], quod adversus antiquorum Patrum, tum etiam Scripturæ loca omnia, quibus servus nominatur homo Christus, præscriptionem hanc adhibet, *allegorice, ac tropice, figurateque* ita nuncupari; sicut *leo, lapis, petra* et ejusmodi cætera dicitur. Cujus responsionis auctorem laudat Hadrianum in epistola *contra Elipandum, ad Hispanos episcopos*[5]. Verum quamvis Hadrianus affirmet, « postquam cessavit umbra veritatis, et ipsa in promptu manifestata est veritas, quæ sub allegorica silva latebat, nusquam eum a Patre servum vocatum legi, sed filium et dilectum, et suum: nec filium Dominum eum suum appellasse: sed Patrem; » non est tamen existimandum, illum putasse, ita tropice, et allegorice Christum appellatum esse servum. sicut *leo*, vel *lapis* dicitur. Sed hoc solum voluisse, in vetere Testamento, quod umbras, et figuras veritatis in novo retegendæ continebat, Christum obscure duntaxat nominatum esse filium, et Deum, servum autem potius; tanquam cæterorum similem, et nihil ab communi hominum ut natura, ita conditione distantem. In eo itaque tropus, et allegoria consistit, non quod servus universe absoluteque sit dictus, sed quod nullo ab reliquis adhibito discrimine, vel peculiari nota et proprietate vocis istius, servi nomen ei sit attributum: quod in novo temperatum est adjunctis Filii, et Patris vocabulis, tum expressioribus aliis divinitatis argumentis, quæ umbris illis lucem attulerunt.

XV. Solent autem veteres Patres complura vocabula, quæ de Christo in sacris litteris prædicantur, acervatim colligere, nulla addita significationis, proprietatisque differentia; cum tamen non eodem modo congruant: sed alia figurate duntaxat; et allegorice, alia proprie usurpentur. Ita Gregorius Nazianzenus in calce orationis XXXVI, ingentem nominum copiam affert[6], quæ utriusque naturæ ratione Christo competunt; ut quod *unigenitus* vocatur, *Verbum*, *sapientia*, *lux*, *vita*, *justitia*, *redemptio*, *resurrectio* : quæ illi, propter divinitatem conveniunt. Idem vero, qua homo est, appellatur *filius hominis*, *via*, *ostium*, *pastor*, *ovis*, *agnus*, *Pontifex*. Quæ vocabula perspicuum est non eadem ratione imputari Christo Domino: sed quædam nonnisi τροπικῶς dici, ut sunt, *ovis*, *agnus*, aut etiam *vitis* : alia proprie, ut est *homo*, *Pontifex*. In quibus intelligendum est, ut admonet Albinus Flaccus in epistola *ad Elipandum*[7], « alia nomina in Christo Deo propria esse, alia significativa: ac discernendum esse quid cuique conveniat. Propria nomina sunt in Christo, *unigenitus*, *primogenitus*, *Deus*, *Dei filius*, *et unus Jesus Christus*. Significativa nomina sunt propter quasdam actiones, quæ completæ sunt in illo, *leo*, *lapis*, *ovis*, *vitulus*, *vermis*, et talia plurima, quæ ratione discernenda sunt. » Sic etiam perinde ac servus, dicitur, *peccatum*, *maledictum, et opprobrium esse factus*; ut scribit Ambrosius[8], qui nihilominus *servi* nomen proprie Christo, qua homo est, attribui censet, ut supra docuimus[9]. Non igitur eamdem omnium nominum, tametsi hæc in unum redegerit, rationem esse credidit Ambrosius: uti nec alii Patres, qui plura in unum Christi vocabula cumularunt.

Tropice.

An Christus suimetipsius vocari servus debeat; negatur.

XVI. Ex his, quæ hucusque disputata sunt, illud etiam colligitur, quid de eo sentiendum sit, utrum Christus suimetipsius appellari

1 Vasq. Disp. LXXX, cap. IV. — 2 *Matt.* XI. — 3 Vas. ib. cap. III. — 4 Ibidem parag. 25. et c. IX, parag. 50. — 5 In Concilio Francof. Tom VI concilio.— 6 Naz. orat. XXXVI.—7 Albin. Flac. col. 909.— 8 Epist. VIII, tom V, col. 189. — 9 Cap. VII, parag. 4

servus debeat; sive Verbum ipsum dominus ejus, quem assumpsit hominis. Respondendum enim est, abstinendum prorsus esse ab hujusmodi locutionibus. Quas cum impius Nestorius usurpasset, Cyrillus in epistola synodica, quam ad eum ex Alexandrino concilio scripsit; vehementer redarguit, et in subjecto anathematismo sexto nominatim damnavit. Verba Cyrilli ab Dionysio Exiguo Latine reddita sic habent; «Sed neque Deum, aut Dominum Christum Verbum Dei Patris adserimus, ne iterum manifestius in duo dividamus unum Christum filium, et Dominum, et in crimen sacrilegii recidamus, Deum illi seipsum facientes, et Dominum. Unitus quippe, sicut superius diximus, Deus Verbum carni secundum subsistentiam, Deus quidem est omnium, et dominatur universitati : verumtamen nec servus est sibi ipse, nec dominus; quia ineptum est, vel potius impium hoc sentire vel dicere [a].» In *anathematismo* vero sexto damnat eum, « qui dicit Deum, vel dominum esse Christi, Dei Patris Verbum [b].» Et in defensione anathematismi ejusdem contra Theodoretum, docet Nestorium impie, irreligioseque dixisse, Verbum Christi esse Deum; et eumdem infantem esse, et infantis dominum. Quod jure ex eo rejicit, quod nihil aliud sit ita loqui, quam Christum bifariam dividere in personas duas. « Non igitur, inquit, dici potest suiipsius Deus, et dominus Emmanuel : siquidem Deus, idem est, et homo [c]. »

Sic Etherius, et Beatus in libro primo *contra Elipandum*, fuse istud explicant, solius esse Patris servum Christum Dominum, non suiipsius, quatenus formam servi suscepit. « Et ideo, inquit[1], Patris est servus, qui cum Patre est unus Dominus, et unus Deus: verumtamen ipse sibi nec dominus, nec servus est. Solius Patris est servus, qui facit voluntatem Patris, ut ipse de semetipso ait : non veni voluntatem meam facere, sed ejus, qui misit me Patris. Non hoc loco dixit voluntatem Dei facere, sed Patris. Quamvis enim Deum suum Patrem dixerit, cum Deus sit, etiam ipsa natura, et de illius essentia : tamen nullatenus ignoramus, quod manens homo quoque factus sit, qui sub Deo juxta debitam legem naturæ humanitatis existeret. Ipse vero sibi quomodo vel Deus poterit esse, vel Dominus? Ergo solius Patris est servus, non sibi servus, non suus servus : non sibi dominus, non suus dominus. Sicut solius Patris est filius, non suus filius, non sibi filius : sicut ipso major, et minor. Et ideo in quo major sibi ipsi, æqualis est Patri : in quo minor sibi ipsi, minor est Patre. In quo minor Patri, Dominus omni creaturæ. In quo servus Patri, Dominus cœli, et terræ, id est Angelorum et hominum. »

Forte dee vox Deu

XVII. Veram hujus rei causam attigit Cyrillus, quod unus, idemque sit Deus, et homo Christus, hoc est hypostasis una. Hoc enim prohibet servum esse suum; quoniam quisquis est servus, alterius est servus; cum manifeste pugnet, aliquem suiipsius esse dominum, et servum.

Causa h exponi

Cum autem *servi* proprie dicti ratio non essentiam, sed personam comitetur, ut supra ex Joanne Damasceno diximus[2]; ideoque servus non sit proprie Christus, vel homo, ut est in Christo, et in Verbo subsistit : palam est neque sui, neque Patris illum eumdem esse servum. Quod si de natura ipsa hominis per sese loquimur, et ut cogitatione mentis a Verbo separata consideratur; fatendum est, et ipsam appellari posse servam eo modo ac sensu, quem superius exposuimus[3], nempe natura, et essentia, ac velut *in actu primo* : et ea ratione totius Trinitatis servam appellari posse, non minus, quam creaturam. Par enim causa est utriusque : de quo vide, quæ in sexto capite disseruimus[4]. Ut igitur tota Trinitas *Incarnationem operata* vulgo dicitur : et humanam Christi naturam creasse: ex quo creatura factus esse Deus passim asseritur ab theologis : sic etiam serva ejusdem Trinitatis natura vocatur, ut ab Athanasio, et Joanne Damasceno. Verum si proprie loqui volumus, neque Christus, neque homo subsistens in

*a* Cyrill. in ep. *ad Nest.* quæ est in Eph. conc. Ἀλλ' οὐδὲ θεὸν, ἢ δεσπότην τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον ὀνομάζομεν. ἵνα μὴ πάλιν ἀναφανδὸν τέμνωμεν εἰς δύο τὸν ἕνα Χριστὸν τὸν υἱὸν, καὶ κύριον, καὶ δυσφημίας ἐγκλήματι περιπέσωμεν, θεὸν ἑαυτοῦ, καὶ δεσπότην ποιοῦντες αὐτόν· ἑνωθεὶς γὰρ, ὡς ἤδη προείπομεν, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν θεὸς μέν ἐστι τῶν ὅλων, δεσπόζει δὲ τοῦ παντός· οὔτε δὲ αὐτὸς ἑαυτοῦ δοῦλός ἐστιν, οὔτε δεσπότης. εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ δυσσεβὲς τὸ οὕτω φρονεῖν, καὶ λέγειν.

*b* Anath. vi Cyrill. Εἴ τις θεὸν, ἢ δεσπότην εἶναι λέγει τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον.

*c* Cyrill. *contra Theod.* ad anath. vi in Eph. syn. par. III. Οὐκ ἂν οὖν λέγοιτο καὶ θεὸς ἑαυτοῦ, καὶ δεσπότης ὁ Ἐμμανουὴλ, εἴ περ ἐστὶν ὁ αὐτὸς θεός τε ὁμοῦ, καὶ ἄνθρωπος.

1 Ether. et Beat. tom. IV, par. II *Bibl. PP.* col. 472. E.—2 Cap. vii, parag. 6.—3 Hoc cap. § 1 et 2 et 9.—4 § 9 et 10.

Deo, servus nominari debet : quoniam *servi* vocabulum ex usu, et proprietate nominis ad personam refertur, et ad *actum* veluti *secundum*; quem in Christo removet, excluditque persona Verbi in creatæ, ac revera servæ vicem, locumque succedens.

## CAPUT X.

*De vocabulis quibusdam ad Christi, qua homo est, dignitatem spectantibus, quæ personæ singularitati refragari videri possunt, et ideo ab nonnullis Patrum rejecta, ab aliis usurpata sunt : ut est imprimis templum, vel domus, et similia.* 1. *Unde appellatio illa templi deducta sit.* 2. *Auctoritate Patrum Græcorum adstruitur.* 3. *Tum Latinorum.* 4. *Quidam Patrum illam improbasse videntur.* 5. *Hæretici aliqui vocabulis ejusmodi sunt abusi ; ut Paulus Samosatenus.* 6. *Item Theodorus Mopsuestenus, et Nestorius.* 7. *Ideo catholici doctores cautionibus quibusdam usum illorum munierunt : primum explicata differentia inter Christi hominem, et sanctos alios, quod illa intime cum Deo, et substantive copulatus est.* 10. *Tum alia cautio, quod Verbum carnem esse factum adjunxerunt ad hoc, quod templum diceretur facta esse caro.* 11. *Alia cautio, quod propriam Verbi factam esse hanc eamdem carnem dixerunt : quod ex Græcis Patribus affirmatur.* 12. *Nec non ex Latinis.* 13. *De Ibæ epistola ob usum minus sincerum illius vocis templi damnata.*

I. Non mediocrem habet dignitatis prærogativam ex eo natura hominis in Christo, quod sedes ac domicilium sit divinitatis eximia quadam excellentique ratione. Certe Apostolus a Christo derivatam in hominum genus honoris præstantiam quum commendare vellet, quasi radium quemdam ab immenso illo justitiæ sole communicatum; illud præ cæteris commemoravit, quod et nos ipsi *templa sumus Spiritus sancti, et Spiritus Dei habitat in nobis*[1]. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* : et *membra nostra templum sunt Spiritus sancti*[2]. Quod si illud ipsum, quod in nobis vilissimis homunculis agitur rudis est imago ejus, et adumbratio, quod in Christo tanquam exemplari prius est gestum: profecto ut ad amplificandum decus, quod ex illo fonte hausimus, multum ille templi, ac domicilii Dei titulus confert : sic ad humanæ in Christo naturæ splendorem exaggerandum, tanto præstabilior, quæ in ipso est, ejusdem ornamenti ratio pertinebit. Quæ hoc habet præterea, ut ad mysterii illius, et catholici dogmatis illustrandam veritatem ; tum ad contrarios cavendos, et propulsandos errores, non parvas opportunitates suppeditet. Hæc nos commoda tum proponemus, et patefacere conabimur ; cum de vario usu, et interpretatione nominum istorum necessaria quædam explicata fuerint.

**Unde ratio templi deducta.** Appellationis illius origo triplici ex Scripturæ loco sumpta videtur. Primus est Joannis capite secundo, in quo Christus corpus suum templum vocat. *Solvite templum hoc*, inquit[3], *et in tribus diebus excitabo illud*, quod mox Evangelista declarans, *Ille autem*, ait, *dicebat de templo corporis sui*. Alter est *Proverbiorum* capite nono[4] : *Sapientia ædificavit sibi domum*. Utrumque locum antiqui Patres ad Christi vel humanam naturam, vel corpus, sive carnem, frequenter referunt. Tertius est in epistola *ad Colossenses*[5] : *Quia in ipso inhabitat*, inquit, *omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Scripserat autem paulo ante, *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare*[6]. Hinc igitur occasione accepta, Græci Latinique Patres crebro vocabulis istis assumptam a Verbo naturam hominis affecerunt : quamvis aliqui abstinendum ab illis esse senserint, propter hæreticos, qui hæc perperam interpretantes, erroris sui latebram inde captabant : de quibus mox : nunc auctores in utramque partem afferemus.

**Citantur Patres qui humanam Christi naturam *templum* vocant.** II. Humanam Christi naturam, domum, ac templum esse Verbi, et illa Verbum habitare, multis in locis scripsit Athanasius[7] : ac præsertim in oratione quinta eadem, quæ paulo ante notavimus, Scripturæ testimonia commemoravit : « Igitur, inquit, utrumque nos intelligamus sub Christi nomine ; videlicet divinum Verbum unitum ei, qui ex Maria genitus est, in Maria. Etenim in hujus utero Verbum sibi domum conformavit, eodem modo, quo initio Adamum de terra : vel potius diviniori quadam ratione. De quo et Salomon dixit, haud ignarus Verbum appellari Sapientiam. Sic igitur aperte ait : *Sapientia ædifi-*

1 I *Cor.* III, 16. — 2 I *Cor.* VI, 19. — 3 *Joan.* II. — 4 *Prov.* IX, 1. — 5 *Col.* II, 9. — 6 *Col.* I, 19. — 7 Ut in lib. *de Incarn.* et lib. *de Hum. nat. susc.*

*cavit sibi domum*[1]. Quem et Apostolus interpretans dicit[2], *Cujus nos domus sumus*. Alibi quoque templum nominat[a]. »

Gregorius Nyssenus in libro *adversus Eunomium* secundo a Theodoreto laudatus. « Dicimus itaque, ait, cum superius asseruit, sapientiam sibi domum ædificasse, carnis illum Domini structuram iis verbis significasse. Non enim in alieno domicilio habitavit vera sapientia; sed sibimetipsi domum ex virginali corpore fabricavit[b]. »

Idem in libro *contra Eunomium* primo[3], templum ait Christo ab ipso nominatum esse non corpus solum; sed animam et corpus; quamvis solius corporis Evangelista mentionem fecerit : quod ex eo probat, quoniam et nos ipsi, qui templum Dei vocamur, anima pariter et corpore templum sumus habitantis in nobis Dei.

Nec aliter Eustathius Antiochenus in sermone quodam ad illa verba, *Dominus creavit me initium viarum suarum,* ut habent Græcorum codices; illud ipsum *creandi* vocabulum ad humanam, quam ex *Virgine* sumpsit, ac sibi copulavit, naturam accommodans : sic igitur scribit : « Templum enim proprie purum, et immaculatum, est humanum tabernaculum Verbi, in quo palam diversatus habitavit Deus[c]. » Quod ex vulgato illo Joannis loco confirmat : *Solvite templum hoc*, etc. Tabernaculum hic vocat, ut et Basilius

*Tabernaculum.*

τὸ σκήνωμα, homilia *in Psalmum* XLVII, ad hæc verba : *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.* « Forte, inquit, carnem ita vocat deiferam, sanctificatam ex conjunctione cum Deo. Quare tabernaculum altissimi intelliges Dei per carnem adventum[d]. » Sic Eusebius Cæsariensis in libro decimo *de Demonstratione Evangelica* σκήνωμα et σκῆνος nominat τὸ ἀνθρώπειον[e].

Cyrillus libro sexto *in Joannem*, vivificam esse carnem ait, « eo quod viventis est Dei Verbi templum, et domicilium[f] : » quod et aliis passim in locis repetit : quorum aliqua postea referam,

Idem in libro *de Incarnatione* apud Euthymium, *Panopliæ*, titulo XIII, contra Apollinaristas demonstrat, Templum illud, quod a Judæis solvendum esse dicebat, non fuisse nudam carnem, sed ex corpore simul, et anima compositum aliquid, quem locum paulo post describam.

Leontius item in libro primo *contra Nestorium et Eutychem* alia ejusdem Cyrilli testimonia citat[4], in quibus templum appellatur natura hominis assumpta.

Origines homilia sexta *in Exodum*, sub finem, « Non enim manu hominum factum est, id est non opere humano templum carnis ædificatur in Virgine : sed sicut prædixerat Daniel, *Lapis sine manibus excisus crevit, et factus est mons magnus.* »

III. Tertullianus ex Latinis[5], de Salomone agens, et ædificato ab eo templo, magis in Christum convenire ait, quæ de hujus ipsius structura templi a Propheta Nathane prædicta fuerant[6], quam in Davidis filium Salomonem; cum « et ædem Dei magis Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret Dei Filius, et in Dei filium magis Christus habendus esset, quam Salomon filius David. » Et alibi[7] : « Scitis corpora vestra membra Christi, quia et Christus Dei templum, *Evertite templum hoc, et ego illud in triduo resuscitabo.* »

Augustinus in *Enarratione Psalmi* LXV.

*a* ATHAN. orat. V. Τὸ τοίνυν συναμφότερον νοῶμεν Χριστὸν λόγον τὸν θεῖον ἡνωμένον τῷ ἐκ Μαρίας, ἐν τῇ Μαρίᾳ· ἐν γάρ τῇ ταύτης νηδύϊ ὁ λόγος ἑαυτῷ τὸν οἶκον διεπλάσατο, ὃν τρόπον ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῆς γῆς. μᾶλλον δὲ θειοτέρως. περὶ οὗ καὶ Σολομῶν ἔφη, τὸν λόγον εἰδως καὶ σοφίαν χρηματίζουσαν φανερῶς. ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον· ὃν καὶ Ἀπόστολος ἑρμηνεύων λέγει, οὗ οἶκοί ἐσμεν ἡμεῖς. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ναὸν προσαγορεύει.

*b* GREG. NYSS. lib. II *cont. Eunom.* citat. a Theodoreto, dial. I. Φαμὲν τοίνυν ὅτι ἐν μὲν τοῖς πρὸ τούτου λόγοις εἰπὼν τὴν σοφίαν ᾠκοδομηκέναι ἑαυτῇ οἶκον, τὴ τῆς σαρκὸς τοῦ κυρίου κατασκευὴν τῷ λόγῳ αἰνίσσεται. οὐ γὰρ ἐν ἀλλοτρίῳ οἰκοδομήματι ἡ ἀληθινὴ σοφία κατῴκησεν, ἀλλ' ἑαυτῇ τὸ οἰκητήριον ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος ἐδομήσατο.

*c* EUSTAT. apud Theodoret. dial. I. Ναὸς γὰρ κυρίως ὁ καθαρὸς, καὶ ἄχραντος, ἡ κατὰ τὸν ἄνθρωπόν ἐστι περὶ τὸν λόγον σκηνὴ, ἔνθα προφανῶς σκηνώσας ᾤκησεν ὁ θεὸς.

*d* BASIL. Τάχα τὴν σάρκα λέγει τὴν θεοφόρον, ἁγιασθεῖσαν διὰ τῆς πρὸς τὸν θεὸν συναφείας. ὥστε νοήσεις τὸ σκήνομα τοῦ ὑψίστου, τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν τοῦ θεοῦ.

*e* EUSEB. *in Procem.* lib. X, et in cap. I. Εὐδόκησε θεοῦ λόγος ὢν μορφὴν δούλου λαβεῖν, καὶ τῷ κοινῷ πάντων σκηνώματι συναφθῆναι.

*f* CYRILL. VI *in Joan.* Ἐπείπερ ἐστὶ τοῦ ζῶντος θεοῦ λόγου ναός τε, καὶ ἐνδιαίτημα. Vide et lib. X *de Ador.*

1 *Prov.* IX. — 2 *Heb.* III, 6. — 3 Gregor. Nyss. Tom. II. — 4 Tom. IV *Bibl. PP*, — 5 Tert. lib. III *contra Marc.* c. XI. — 6 Lib, II *Reg.* — 7 Tert. *de Pudic.* cap. XVI.

« Carnem vocat templum latentis intus divinitatis. Unde Judæi templum foris videbant : numen intus habitans non videbant. » Et in sermone XIII *de Natali Domini*, « Spiritus sanctus, ait, de Maria Virgine Christum hominem figuravit, in quo Deus ad reparationem hominis habitaret. »

Leo item Papa sermone X *de Nativitate*, capite tertio ; « In nobis, inquit, habitavit, qui naturam nostri corporis suam fecit, ædificante sibi sapientia domum, non de quacumque materia, sed de substantia proprie nostra. «

Sic Fulgentius libro tertio *ad Trasimundum*, capite XVII. « Quando, inquit, mortuo Christo, anima deseruit carnem, tunc solutum est illud templum, quod fuit ex anima, carneque constructum ; et cum anima reverteretur ad carnem, tunc est illud templum die tertia suscitatum. »

Albinus Flaccus secundo *contra Felicem*, « Numquid non templum Dei, inquit, est corpus, quod ex Virgine sumpsit ? »

Sunt et alii plerique tam Græci, quam Latini, qui Christi carnem, sive assumptam a Verbo naturam hominis inhabitari ab eo, et incoli, et illam templum, ac domum ipsius esse dictitant. Nonnulli Christum ipsum *templum Dei* non veriti sunt dicere : ut Tertullianus libro tertio *contra Marcionem*, proxime ante laudatus : sed pauca, quæ in specimen dedimus testimonia sufficiunt.

[Ins]tar [vete]res qui [i]s modi [locu]tiones [impro]ba[ru]nt.

IV. Nunc aliquot ex eadem vetustate proferemus, qui locutiones ejusmodi minus approbarunt, hæreticorum impietate commoti, qui illis ad catholicæ fidei perniciem abutebantur.

Imprimis Dionysius Alexandrinus contra Paulum Samosatenum disputans, qui Christum urbis instar esse, vel ædis asserebat ; ut mox dicemus ; in contrarium obnititur : « Quippe urbs, ait, cum domino suo nunquam in unum numerum confertur : neque domus cum patrefamilias, qui illam fabricavit : Qui enim istud fieri posset ? Siquidem urbs nunquam operatur cum rege ; neque domus cum suo conditore : neque porro urbs regis unquam nomine vocabitur [a]. » Sed quo sensu hoc usurpaverit, postea dicam. Nec absimili de causa illam Pauli Samosateni ἐνοίκησιν respuit Athanasius in tractatu perbrevi *de Incarnatione* contra hæreticum istum [b]. Tum in dialogo quinto, ille qui falso inscriptus est Athanasius, Apollinarista dicente, Deum in Jesu fuisse ; vetat istud usurpari : quin potius ita loqui jubet, « Ipse Deus vocatus est Jesus [c]. »

*Inhabitationem.*

Sic Epiphanius in hæresi LXXVII, quæ est *Dimœritarum*, sive Apollinaristarum [1], illud improbat, quod ab nonnullis jactabatur, Dei filium habitasse in homine ; cum dici potius debeat, hominem esse factum, quem locum exscribemus postea.

Leo quoque Papa in sermone tertio *de Nativitate*, non videtur probare ex naturis duabus, unam *habitatorem*, alteram *habitaculum* dici, sed quo sensu dixerit, ut et cæteri Patres, postea videbimus. Potest et quinta synodus annumerari, quæ epistolam Ibæ propterea damnavit in *Anathematismo* decimo quarto, quod hominem ex B. Maria genitum, *Templum* appellasset, sed ea res in fine capitis pluribus explicanda veniet.

Qua de causa illas reprobarunt

V. Igitur prout usus notioque variat illorum nominum, sic adhiberi, aut repudiari oportere veteres arbitrati sunt. Ac nonnullis hæreticis opportuna visa est earum vocum qualiscumque ambiguitas, ut incautis erroris sui venenum aspergerent : ut Paulo Samosateno, Photino, et Nestorio. De Paulo Samosateno paulo superius dixi, hunc templi, et habitationis vocibus libenter uti solitum. Quod inter alios testatur Malchio Antiochenus presbyter, qui in synodo illa in urbe contra Paulum habita a catholicis antistitibus productus est, ut cum hæretico isto palam disputaret. Quæ disputatio memoriæ prodita exstabat Hieronymi tempore [2] : imo longe postea, Fulgentii, et Petri diaconi, qui ad Fulgentium scripsit librum de incarnatione. Cujus in tertio capite, Malchionis hæc ad Paulum verba commemorat. « Tu vero videris mihi secundum hoc nolle compositionem fateri, ut non substantia sit in eo Filius Dei, sed sapientia secundum participationem, etc.

*a* DION. ALEX. in ep. *ad Paulum Samos.* tom. II *Bib.* Πόλις γὰρ μετὰ τοῦ δεστότου οὐκ ἀριθμεῖται εἰς ἕνα ἀριθμόν· οὐδὲ οἶκος μετὰ τοῦ οἰκοδεσπότου τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Πῶς γάρ ; οὐδέποτε πόλις συνεργάζεται τῷ βασιλεῖ. οὐδὲ οἶκος τῷ κτίσαντι. οὐδὲ πόλις ὁ βασιλεὺς κληθήσεταί ποτε, etc.

*b* ATHAN. lib. *de Incarn.* Εἰ γὰρ καὶ θεὸν ἐνοικεῖν ἐν τῷ ἀνθρώπω λέγομεν, μὴ παραδεχώμεθα.

*c* ATHAN. Μὴ οὖν λέγε, θεὸς ἦν ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ', Αὐτὸς ὁ θεὸς Ἰησους ἐκλήθη.

1 § 49. — 2 Hier. lib. *de Script.* cap. LXXXI.

Et hoc etiam dicis, quod sapientia habitaret in eo. Habitamus et nos in domibus ut alter in altero. Sed neque pars domorum nos sumus, nec nostra pars domus est. »

Idcirco Dionysius Alexandrinus adversus Paulum Samosatenum disserens, huic intercessit domus, habitationisque similitudini. Quinetiam *templnm*[1], de quo Christus Judæos alloquens mentionem fecit, apostolos ipsos interpretatur, qui instante Domini passione dissoluti sunt, et huc illucque fuga dispersi. Quæ interpretatio violenta est, neque cum Scriptura congruit. At idem cum adversus Sabellium certaret, qui contrariam Samosateno hæresim propugnabat, Filii personam cum Patre confundens, in aliud extremum parum probatæ opinionis abreptus fuerat : ut Christum instar esse navis, aut domus, aut operis cujuspiam asseveraret ab artificefabricati, adeoque ab eo distincti : ut in primo *de Trinitate* notavimus[2]. Cujus haud satis catholici dicti postulatus apud Dionysium Papam, apologetico se libro purgare opus habuit : ex eoque videtur cautior redditus, in oppositam declinasse sententiam : et Paulum Samosatenum, qui subinde prodiens Artemonis instauravit errorem, istis domus et habitationis vocabulis utentem redarguisse, tanquam non unum Dei filium, unumque Christum, sed duos affirmaret ἐνυποστάτους, id est per se subsistentes, et a se mutuo separatos : quemadmodum domus ab habitatore, urbs a principe suo diversum quiddam est, ac disjunctum, quod initio epistolæ[3], quam ad illum scripsit ex Alexandrina synodo, Dionysius exponit.

*Per se subsistentes.*

VI. Postea Theodorus Mopsuestenus Nestorianæ auctor perfidiæ ἐνοίκησιν illam longe commendavit, inculcavitque diligentius, asserens Deum Verbum habitasse in homine Christo, non substantia nec ἐνεργείᾳ, sed εὐδοκίᾳ, id est *beneplacito*, ac *bona voluntate*. Cujus de hac re sententiæ aliquot in quinta synodo selectæ leguntur[4] : tum apud Leontium in libro tertio *contra Nestorium et Eutychem*[5], cujus nos verba descripsimus in libro octavo *de Trinitate*, capite sexto. Quamvis Facundus Theodori suscepto patrocinio hujus criminationis invidiam emollire[6], et illum excusare conatur. Ab hoc, ut diximus, instructus, et subornatus Nestorius eodem sensu templi, et domicilii, atque habitationis nomina frequentavit. Cujus in istiusmodi vocibus insidias, et calumnias ignotas esse non patiuntur, quæ de illius hæretica impietate fusissime toto hoc in opere disputavimus. Sic enim habitasse Deum in homine fatebatur[7], ut non per se, nec substantive copularentur, nec unum ex ambobus proprie dictum existeret. Asserebat prodiisse Verbum ex Virgine una cum homine Christo; et in eo, quasi in domicilio, sine ullo nexu, ac vinculo, ut in Prophetis, sanctisque cæteris, quamvis multo excellentius, habitasse.

*Inhabitationem.*

*Operatione.*

Hinc etiam incarnationem, et inhumanationem, ut sic loquar, e medio tollebat, negabat « eum, qui est Emmanuel, Deum verum esse : sed potius nobiscum Deum asserebat, hoc est inhabitasse eam, quæ secundum nos est, naturam : » ideoque matrem Emmanuelis hujus non esse Dei matrem, ut ipsemet in *anathematismo* primo suo scripsit[8]. Hinc Athanasius; si tamen auctor is est orationis *de uno Christo*; hæreticos Samosatenos, « inhabitationem, ait, loco incarnationis adstruere[a] : » Non enim « idem est hominem dicere factum esse Verbum, et Deum habitare in homine[b] : » ait Cyrillus.

VII. Quocirca sancti Patres uti locutiones istas Scripturæ auctoritate comprobatas non prorsus rejicerent ; ac ne interim veneno hæreticæ interpretationis infectæ fraudi essent Catholicis, multiplici eas cautione munierunt : nec nisi additis quibusdam explicandi gratia, fere illis usi sunt. Imprimis autem illud notarunt, dissimili ratione templum vocari corpus Christi, vel humanam ipsius naturam, ac cæteri homines[9], velut Prophetæ, sanctique cæteri, templa Dei, vel sancti Spiritus appellantur. Quippe templum ejusmodi ac domicilium sanctus quilibet, ac justus Dei esse dicitur, ut cum eo nullo proprie dicto, et naturali vinculo ac nexu copuletur; nec unus cum ipso sit, nisi σχετικῶς, et τροπικῶς, hoc est habitudine quadam externa, et figurate; quam moralem unitionem nominari antea diximus. At humana Christi natura unam cum Verbo

*Quibu[s] cauti[onibus] muni[erint] censu[ram]*

*a* ATHAN. Καὶ ἐνοίκησιν ἀντὶ σαρκώσεως κατεσκεύασαν.

*b* CYRILL. *contra Theodoret.* ad anath. v. Ἔστι δὲ οὐ ταὐτὸν, ἄνθρωπον εἰπεῖν γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ κατοικῆσαι νομίζειν.

1 Dion. Alex. in Res. ae quæst. Pauli Tom. II *Bib.* p. 280. — 2 Cap. XLII. § 10. — 3 Tom. II *Bibl.* — 4 Collat. IV. — 5 Tom. IV *Bibl. PP.* — 6 Vide lib. VII, cap. VII. — 7 Vide Cyr. lib. I *cont. Nest.* et in epist. *ad Nest.* synodica, in Ephes. Con. — 8 Par. I Eph. Conc. — 9 I *Cor.* VI, 19 et II *Cor.* V, 16.

subsistentem personam efficit. Siquidem arcta, intima, et substantiva cum eo junctione cohæret: ut fuse in superioribus libris exposuimus. Hanc utriusque domus, sive templi differentiam passim Cyrillus adversus Nestorium commendat : ut in libro primo contra ipsum: ubi Joannem Evangelistam observat prius ita scripsisse, *Verbum caro factum est* : deinde subjecisse; *Et habitavit in nobis*; uti sacramentum assumptæ carnis plenius explicaret, doceretque, Verbum propria καθ' ὑπόστασιν unitione cum humana natura copulatum, habitare in ea dici. « Habitare porro, ait Cyrillus, divinus Paulus in Christo dicit omnem plenitudinem divinitatis corporaliter : ne simplicem, vel habitudine sola constantem commorationem suspicetur aliquis : sed, ut modo dixi, veram et secundum hypostasim[a]. »

VIII. Idem in epistola synodica, quam tertio *ad Nestorium* scripsit, negat in eo qui ex Virgine natus est, tanquam in vulgari quopiam homine, habitasse Verbum. « Nam etsi habitavit in nobis Verbum; ac dictum est, in Christo inhabitasse omnem plenitudinem divinitatis corporaliter : ita tamen animo percipimus, non ut in sanctis habitasse dicitur, eodem modo in illo habitationem dici esse factam : neque mutatum in carnem, habitationem hujusmodi peregisse; qualem habere anima dicitur in proprio corpore[b]. »

Et in *defensione anathematismi primi adversus Theodoretum*, idipsum uberrime declarat; non simili ratione, atque in sanctis hominibus, habitasse Verbum in homine Christo. « Etenim unitam, ait, Deo Verbo vere ac reipsa carnem esse dicimus[c]. » Ubi κατὰ ἀλήθειαν idem est, cum eo, quod alibi dixit καθ' ὑπόστασιν, uti libro sexto docuimus, nempe ut vera, et non ratione sola, et habitudine constans illa sit unitio : quemadmodum subinde ibidem explicat : dum « se libenter hoc de Theodoreto sciscitaturum ait, utrum unitionem illam Verbi cum humana natura, hoc est cum sancto corpore intelligente anima prædito, ex rei veritate transactam existimet; an itidem ut alii, censeat conjunctione solius habitudinis copulatam esse servilem, et non subsistentem formam cum subsistente, divinaque forma ; vel alio modo : ita ut æquivoce tantum filii nomen usurpetur, pro sola dignitatum æqualitate[d]. »

Sic in *defensione anathematismi quinti contra eumdem Theodoretum*, habitationem illam in assumpta natura Verbi non esse σχετικὴν affirmat; ac similem ejus, qua spiritus, sive anima dicitur habitare in homine, quæ videlicet unum cum eo, in quo incolit, facere homine dicitur. Ita Virgilius habitare animam in corpore dixit *Æneidos* XI.

Nunquam animam talem dextra hac, absiste [moveri,
Amittes : habitet tecum, et sit pectore in isto.

Vide ejusdem Cyrilli *Scholia de Incarnatione*, cap. XIII.

IX. Basilius homilia XXV *de humana Christi Nativitate* : « Deus, inquit, in carne, non ex intervallo agens ; ut in Prophetis; sed coalescentem sibi humanitatem, et unitam possidens[e]. » Eodem genere vocabuli usus est Hippolytus in fragmento tertio, quod est in Anastasii Bibliothecarii *Collectaneis*. « Non enim, ait, circumscribi ab natura creata potest id quod natura sua factitium non est; tametsi coaluit cum ipso in conceptu, qui mentem circumscribit omnem[f]. »

Auctor præterea dialogi quinti, inter opera

[a] CYRILL. I *contra Nest.* Κατοικῆσαι δέ φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐν τῷ Χριστῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, ἵνα μὴ ἁπλῆν, ἤγουν σχετικὴν τὴν κατοίκησιν ὑποτοπήσειέ τις· ἀλλ' ὅπερ ἔφην ἀρτίως, ἀληθινήν τε, καὶ καθ' ὑπόστασιν.

[b] CYRILL. tom. V, par. II in ep. *ad Nest.* Εἰ γὰρ καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν ὁ λόγος· εἴρηται δὲ καὶ ἐν Χριστῷ κατοικῆσαι πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· ἀλλ' οὖν ἐννοοῦμεν, ὅτι γενόμενος σάρξ, οὐχ ὥσπερ ἐν τοῖς ἁγίοις κατοικῆσαι λέγεται, κατὰ τὸν ἴσον καὶ ἐν αὐτῷ τρόπον γενέσθαι διοριζόμεθα κατοίκησιν. ἀλλ' ἑνωθεὶς κατὰ φύσιν, καὶ οὐκ εἰς σάρκα τραπεὶς, τοιαύτην ἐποιήσατο τὴν κατοίκησιν, ἣν ἂν ἔχειν λέγοιτο καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτῆς σῶμα.

[c] CYRILL. Ἡνῶσθαι γὰρ τῷ θεῷ λόγῳ κατὰ ἀλήθειαν τὴν σάρκα φαμέν.

[d] Ibid. Ἐπυθόμην δ' ἂν ἡδέως αὐτοῦ, ποτέρα δὴ τὴν ἕνωσιν τοῦ λόγου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ἤγουν τὴν πρὸς τὸ ἅγιον σῶμα, τὸ καὶ ψυχωθὲν νοερῶς, πεπράχθαι φησὶ κατὰ ἀλήθειαν, ἢ τοῖς ἄλλοις ὁμοῦ καὶ αὐτὸς κατὰ συνάφειαν σχετικὴν δουλοπρεποῦς, καὶ ἀνυποστάτου μορφῆς πρὸς ἐνυπόστατον, καὶ θείαν μορφὴν, ἢ καθ' ἕτερον τρόπον κατὰ μόνην τῆς υἱότητος τὴν ὁμωνυμίαν, καὶ κατὰ τὴν ἰσότητα τῶν ἀξιωμάτων.

[e] BASIL. Θεὸς ἐν σαρκί. οὐκ ἐκ διαλειμμάτων ἐνεργῶν, ὡς ἐν τοῖς Προφήταις, ἀλλὰ συμφυῆ ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἡνωμένην κατακτησάμενος.

[f] HIPPOL. *in Collect. Anast* Οὐ γὰρ πέφυκε περιγράφεσθαι γεννητῇ φύσει τὸ κατὰ φύσιν ἀγέννητον, κἂν συνέφυ αὐτῷ κατὰ σύλληψιν πάντα περιγράφουσαν νοῦν.

editus Athanasii, illud Joannis exponens, *Solvite templum hoc*, etc. asserit nulli hominum id contigisse, quod Christo accidit, ut cum Deo copularetur, « essetque templum cum Deo Verbo compositum[a]. »

Item qui sub Justini nomine *Expositionem* edidit *fidei* : «finxit sibi ipsi, templum, inquit, hominem perfectum, parte aliqua sumpta de illius (Mariæ virgine) natura, et fingendo templo, in substantiam redacta ; Quam induens summa unitione, filius Dei processit in utraque natura. Nam exinde filius et Deus est, et homo[b].» Qui locus insignis est, et ad id, quod disputamus, aptissimus.

Est igitur templum istud « cum Deo inexplicabili quadam ratione conjunctum[c], » ut ait auctor opusculorum illorum, quæ cum Athanasio vulgata sunt, qui putatur esse Theodoretus. Chrysostomus, et post eum Theophylactus ad illa Pauli verba capitis primi epistolæ *ad Colossenses*; *In ipso complacuit omnem plenitudinem habitare.* « Illic, inquiunt, habitavit non operatio aliqua, sed substantia[d]. » Et Œcumenius : « Non habitudine, inquit, sed substantive sicut anima in corpore : non ut anima fuerit corpori : sed in corpore animato, unitus eodem modo : quo unitur animæ corpus[e] : »

X Ad eamdem templi, quod Christi humana substantia dicitur, et sanctorum cæterorum differentiam spectat, quod nonnulli Patres vocabulum ἐγένετο, hoc est *factum est*, cum altero *habitandi* conjunctum ab Evangelista fuisse notant, et ipsi studiose componunt. Non enim hoc de aliis, quam de Christo dici potest, ut et homo factus sit, et in homine tanquam in domicilio quodam, habitaverit, quod posterius, si a priore prædicatur, non est admittendum. Hinc Cyrillus in homilia quadam Ephesi habita : « Audi, inquit, rursus dicentem ; *Et Verbum caro factum est.* Non in homine fuit : sed caro factum est, id est homo[f]. »

Et in epistola *ad Valerianum* : « Cæterum eo vesaniæ progressos esse nonnullos accepi, ait, ut illos non pudeat dicere, Deum Verbum in filio quodam habitasse ex Virgine nato. At istud. o boni ! (dixerim ipsis) non est incarnatum esse, vel hominem esse factum Dei Verbum : sed habitasse potius in homine, non aliter atque in uno aliquo sanctorum Prophetarum. Verum ejus, quod ad nos pertinet, mysterii ratio, ut paulo superius monuimus, ipsummet Verbum a Deo Patre genitum docet carnem esse factum secundum Scripturas : non ut in carnem mutationem naturalem, sive conversionem, aut alterationem sustinuerit : sed quod carnem intelligente anima vegetatam propriam fecerit[g]. »

XI. Quæ postrema verba cautionem aliam indicant temperandæ, et ab hæreticis vindicandæ calumniis habitationis, templive notioni ab antiquis adhibitam ; ut carnem vel humanam substantiam, velut incolere dicentes Deum, adderent, ejus a quo suscepta erat, propriam esse factam.

Athanasius in oratione quarta *contra Arianos* : « Propter nos, inquit, homo factus est : et corporaliter, ut loquitur Apostolus, habitavit in carne divinitas : quod idem est, ac si diceret : cum esset Deus proprium habuit corpus ; eoque utens instrumento, homo nostra causa factus est. Propterea quæ hujus carnis propria sunt, illius esse dicuntur ; quandoquidem erat in ipsa : velut est esurire, sitire[h], » etc.

*a* Athan. Ἐνταῦθα δὲ συντεθεὶς ναὸς θεῷ λόγῳ ἐγεννήθη Χριστὸς θεοπρεπῶς ἐκ παρθένου.

*b* Just. Πλάττει ναὸν ἑαυτῷ τὸν τέλειον ἄνθρωπον, μέρος τι λαβὼν τῆς ἐκείνης φύσεως, καὶ εἰς τὴν τοῦ ναοῦ διάπλασιν οὐσιώσας, ἐνδὺς δὲ αὐτὸν κατ' ἄκραν ἕνωσιν, υἱὸς θεοῦ προῆλθεν (κατ') ἄμφω τὰς φύσεις. ἐξ ἐκείνου γὰρ ὁ υἱὸς καὶ θεὸς, καὶ ἄνθρωπος.

*c* Athan. Ναὸς δὲ ζῶν ἄχραντος, ναὸς θεῷ συνημμένος ἀῤῥήτως.

*d* Chrys. Ἐκεῖ ᾤκησεν οὐχ ἐνέργειά τις, ἀλλ' οὐσία.

*e* Œcum. Οὐ σχετικῶς, ἀλλ' οὐσιωδῶς, ὡς ψυχὴ ἐν σώματι, οὐ ψυχὴ γενόμενος τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν σώματι ἐμψυχωμένῳ ἑνωθεὶς, ὃν τρόπον ἑνοῦται ψυχὴ σώματι.

*f* Cyrill. tom. V, part. II in hom. *de Nativ.* Ἄκουε πάλιν λέγοντος· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ γέγονεν, ἀλλὰ σὰρξ γέγονε, τουτέστιν ἄνθρωπος.

*g* Cyrill. in epist. Ἥκειν γε μὴν εἰς τοῦτο ἀποπληξίας ἐπυθόμην τινὰς, ὡς μὴ καταιδεῖσθαι λέγειν, ὡς ἔν τινι υἱῷ τῷ ἐκ παρθένου τεχθέντι ἐνοικήσαντα τὸν θεὸν λόγον τοῦτον ἀποθεῶσαι. ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐστιν ὦ βέλτιστοι, φαίην ἂν αὐτοῖς, τὸ σαρκωθῆναί τε, καὶ ἐνανθρωπῆσαι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἐγκατοικῆσαι δὲ μᾶλλον ἀνθρώπῳ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἑνὶ τῶν ἁγίων προφητῶν. ὁ δέ γε τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου λόγος, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις βραχὺ προδεδήλωται, αὐτὸν βούλεται τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς γεννηθέντα λόγον, σάρκα γενέσθαι κατὰ τὰς γραφὰς, οὐχ ὡς μετάστασιν φυσικὴν, ἤγουν τροπὴν, ἢ ἀλλοίωσιν ὑπομείναντα, τὴν εἰς σάρκα φημὶ, ἀλλ' ὅτι σάρκα ἐψυχωμένην νοερῶς ἰδίαν ἐποιήσατο.

*h* Athan. orat. IV. Ὕστερον καὶ δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ σωματικῶς, ὥς φησιν Ἀπόστολος, κατῴκησεν ἡ θεότης ἐν τῇ σαρκὶ, ἴσον τῷ φάναι, θεὸς ὢν ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ χρώμενος ὀργάνῳ ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς. καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦν. οἷά ἐστι τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, etc.

Gregorius Nyssenus a Theodoreto citatus in dialogo primo, cum illa Salomonis verba, *Sapientia ædificavit sibi domum*, de carnis Dominicæ structura intelligenda esse dixisset, ista subjicit : « Non enim in alieno ædificio habitavit vera sapientia : sed sibi domicilium ex virginali corpore fabricavit[a]. » Cyrillus item in libro *ad Theodosium Imperatorem*; « Non peregrinum, inquit, amictum habens carnem e terra sumptam : sed proprium ipsam faciens templum, atque in ipsa, et cum ipsa cognitus, tanquam Deus, et Dominus[b]. » Et in libro *ad Imperatrices*; « Credentes itaque, ait, Verbum carnem esse factum, non mutatione aliqua, vel conversione : sed eo potius, quod habitavit in nobis, et proprium templum fecit unitum ipsi revera corpus, rationali anima præditum, pium est dicere divinum Paulum Verbi habitationem in sancta carne, hoc est veram unitionem significantem, affirmare, in ipso omnem plenitudinem divinitatis habitasse, non participatione, vel habitudine; sive gratuita largitate : sed corporaliter, hoc est substantive : quemadmodum si in homine dicatur habitare spiritus ipsius, cum non sit ab eo diversus[c]. »

Sic illud Apostoli, *corporaliter*, Paulus Emesenus in quadam homilia Alexandriæ dicta, est interpretatus. « Hoc est, inquit, velut in proprio corpore. Nam corpus nostrum proprium sibi fecit[d]. »

Idem habet et in primo libro *contra Nestorium* Cyrillus[1]. Et in libro undecimo *in Joannem* : ubi οἰκεῖον ναὸν vocat, hoc est *peculiare templum*, sicut Joannes Chrysostomus a Theodoreto laudatus[2], οἰκεῖον σκεῦος, *peculiare vas*.

XII. Bene hoc Gaudentius Brixianus expressit in tractatu decimo tertio *de Natali Domini*: ubi ait « filium Dei sancto Spiritu ipsum formasse hominem suum. Siquidem sapientia ædificavit sibi domum. Habitaculum quippe corporis nostri jam suum, quo habitaculo indutus est, sine ullo damno integritatis maternæ egreditur. »

Verbum itaque humanam naturam, quam assumpsit, ita templi loco habuit, ut hoc secum arctissime nexu ac vinculo copularet. Quam quidem Augustinus appellat « unitatem consortii » in enarratione *Psalmi* centesimi tricesimi[3], « qua templum Verbi unitum est cum Verbo. »

Leo item Papa sermone tertio *de Natali Domini*; « Nec sic natura, inquit, in societatem sui Creatoris est assumpta, ut ille habitator, et illa habitaculum esset, sed ita ut naturæ alteri altera misceretur. » Eleganter quoque Gregorius itidem Papa[4]; « Ipse conditoris, ait, templum, ipse conditor templi : ipse auctor operis, ipse opus auctoris; manens unus in utraque, et ex utraque natura; nec naturarum copulatione confusus, nec naturarum distinctione geminatus. »

Fulgentius in libro *de Incarnatione*, capite sexto : « Non autem sic Deus Verbum, ait, carnem accepit, ut caro non fieret; cum Evangelista dicat; *Verbum caro factum est*. Neque naturam carnis ita Deus summus, atque universus assumpsit, ut tanquam in uno de Patriarchis, aut Prophetis, in illo quidem homine Deus esset, sed idem homo Deus non esset. »

Ad hæc Vigilius libro quinto *contra Eutychen*[5] « Quod autem Christus non tanquam alius in alio inhabitat, Apostolum audi dicentem de ipso : *In quo inhabitat*, inquit, *omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Et iterum[6], *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*. Et iterum : *solvit inimicitias in carne sua*.

Hildephonsus Toletanus in Sermone *de Assumptione B. Virginis*[7], « Longe, inquit, aliter Christus templum Verbi, aliter beata Virgo : quia uterus Virginis ac si hospitium fuit, ex quo Christus Deus ad nos, quasi

*a* Theodoret. dial. I. Οὐ γὰρ ἐν ἀλλοτρίῳ οἰκοδομήματι ἡ ἀληθινὴ σοφία κατῴκησεν, ἀλλ' ἑαυτῇ τὸ οἰκητήριον ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος ἐδομήσατο.

*b* Cyrill. lib. *de Recta fide*. Οὐκ ὀθνεῖον ἔχων περίβλημα τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα, ἀλλ' ἴδιον αὐτὴν ποιησάμενος ναὸν, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ σὺν αὐτῇ γνωριζόμενος, ὡς θεὸς, καὶ κύριος.

*c* Idem. Πιστεύοντες δὲ ὅτι γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, οὐ κατὰ μετάστασιν, ἢ τροπὴν, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ναὸν ἴδιον ἐποιήσατο τὸ ἑνωθὲν αὐτῷ κατὰ ἀλήθειαν σῶμα, ψυχὴν ἔχον τὴν λογικὴν, εὐσεβὲς εἰπεῖν, ὅτι τὴν ἐν τῇ ἁγίᾳ σαρκὶ τοῦ λόγου κατοίκησιν, ἤγουν ἕνωσιν ἀληθῆ κατασημαίνων ἡμῖν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἐν αὐτῷ φησὶ κατοικῆσαι πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, οὐ μεθεκτῶς μᾶλλον, ἢ σχετικῶς, ἤγουν ὡς ἐν δόσει χάριτος, ἀλλὰ σωματικῶς, ὅ ἐστιν οὐσιωδῶς, ὡς ἂν εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ λέγοιτο κατοικεῖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, οὐχ ἕτερον ὂν παρ' αὐτόν.

*d* Paul. Emes. tom. II Conc. Τουτέστιν, ὡς ἐν ἰδίῳ σώματι· τὸ γὰρ ἡμέτερον, ἴδιον ἐποιήσατο σῶμα.

1 Cyr. l. *con. Nestor.* — 2 Theodor. Dial. I. — 3 Aug. *in Psal.* 130. — 4 Lib. XVIII *Moral.* cap. XXVII. — 5 Vig. tom. IV *Bib.* — 6 1 *Cor.* v. — 7 Hild. tom IX. *Bib.* col.

sponsus de thalamo suo, potentia fortis ut gigas exiit. Porro Christus Deus, et homo, unus mediator Dei, et hominum fuit. Non alter Deus, alter homo ; ut templum et Verbum duo essent ; sed unus, idemque Christus Jesus. »

XIII. Manifestum est itaque omnibus ex illis, quæ hucusque dicta sunt, usum istiusmodi vocum in utramque partem deflecti solitum ; ac prout illis utentis animus erat, ita probatas, aut repudiatas fuisse : adeo ut « secundum intentionem de verbis judicandum sit : quia non magis quid dicatur attendendum sit, quam cur quidque dicatur : » ut ait Facundus[1], cum de hac ipse re disputat ; hoc est de Ibæ epistola : in qua luculentum ejus, quo de hic agimus, exemplum posteris relictum est. Etenim epistola ista, de qua in libro primo[2], et sexto disseruimus[3], ab Justiniano primum imperatore ; tum eo procurante, ab synodo Constantinopolitana quinta damnata est. Atque inter alia, quæ in ea notata sunt, et ad hæresis crimen adducta, hoc ipsum animadversum est, quod Christum hominem ex B. Maria genitum[4], templum appellasset. Siquidem Ibas in epistola *ad Marim Persam*, quæ inter acta Chalcedonensis synodi legitur, Cyrillum incusaverat, ejusque duodecim anathematismos, tanquam Apollinaris ibi comprobasset hæresim ; ac « differentiam omnem inter templum, et habitantem in eo sustulisset[a]. » Quo nomine, ut dixi, damnata fuit epistola illa in quinta synodo : cujus anathematismus decimus quartus nominatim illud vitio vertit, « quod nudum hominem eum asserat, qui ex B. Maria natus est, quem et templum vocat, ita quidem, ut alius sit Deus Verbum, et alius homo[b]. »

*De verbis judicandum est secundum intentionem iisdem utentium.*

At Facundus ante quintam synodum[5], tria capitula propugnans, et horum unum istud de epistola Ibæ, pluribus criminationem refellit illam. Verum etsi verba ipsa, si per se spectentur, excusari possint, ex aliis tamen adjunctis ; maxime quod Cyrillum, ejusque capitula implacabili odio persequeretur, et in Theodorum Mopsuestenum, ipsumque adeo Nestorium plus æquo videretur esse propensior ; justam suspicionem Patribus in quinta congregatis synodo præbuit, mala mente illa de templo pronuntiata fuisse ; quæ alioquin innocenti, et minime suspecto ab homine citra labem, ac reprehensionem usurpari potuissent.

*Ibæ epistola quod mala mente de Templo pronuntiaret merito damnata.*

# CAPUT XI.

1. *De vocabulis templi, habitationis, et similibus. Quæ sit ratio templi.* 2. *Barnabæ locus insignis de spirituali templo.* 3. *Cur Christi caro, et humanitas eo nomine afficiatur.* 4. *Quod præsertim ob sanctitatem fit,* 5. *Quæ ex usu vocum illarum commoditas capiatur deinceps exponitur. Sed ante de habitandi vocabulo agitur, et Græco* σκηνόω, *cujus origo declaratur.* 6. *Quomodo illud Joannis intelligendum sit,* habitavit in nobis. 7. *Præcipuus fructus illarum vocum est, quod Verbi immutabilitatem, et naturarum distinctionem designant : quod subinde ex Patribus probatur, primum Græcis.* 9. *Tum ex Latinis.* 10. *Quomodo habitandi vox incarnationem, et naturarum copulationem significet.* 11. *Altera commoditas contra Pauli Samosateni hæresim, maxime addito vocabulo corporaliter.* 12. *Item alia, quod divini Verbi prærogativa in illa naturarum unitione monstratur.* 13. *Præterea contra Apollinaris hæresim, et Eutychis eadem vocabula conducunt.*

1. Reliqua sunt adhuc de vocabulis istis, *templi habitationisque* nonnulla, quibus illorum ratio, et ad mysterii totius vim explicandam opportunitas continetur. Horum alterum ( sunt enim potissimum duo ) in inquirenda causa situm est, cur ναὸς, id est, *templum* humana Christi natura dicatur. Non dubium est, ex usu hominum, et instituto manasse nominis illius originem : quod *templa* proprie vocantur *ædificia Deo consecrata*, ut ait Festus ; et in quibus tum rite ac religiose colitur ; tum peculiari quodam præsentiæ modo interesse, habitareque creditur. Unde et domus Dei apud Hebræos nominari solet. Ex quo fit, ut communi hominum consensu,

*Expo signif Tem*

*a* Ibas act. x Chalc. Ὡς μὴ εἶναι διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ναοῦ, καὶ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῷ.

*b* Quinta syn. anath. xiv. Λεγούσην δὲ ψιλὸν ἄνθρωπον ἐξ αὐτῆς γεννηθῆναι, ὃν ναὸν ἀποκαλεῖ· ὡς ἄλλον εἶναι τὸν θεὸν λόγον, καὶ ἄλλον τὸν ἄνθρωπον.

1 Fac. lib. VI. — 2 Cap. xviii. — 3 Cap. xiii, § 6. — 4 In ep. *de trib. cap. et anath.* xiii, tom. IV Conc et in syn. quint. coll. viii, anath. xiv. — 5 Fac. lib. VI et l. VII.

instinctuque naturæ, tum exquisitiore opera, et sumptu fabricari illa soleant; tum elegantia, et ornatu majore perpoliri. Hinc justi homines, et sancti in Scripturis templa idcirco vocantur, quod cœleste, ac spirituale fidei in illis, ac virtutum cæterarum ædificium mirabili apparatu, ac decore consurgit: in quo divina majestas libentius, quam in manufactis, et auro ac pretioso lapide elaboratis basilicis habitat. Quam quidem templi, ac structuræ spiritualis fabricam luculentissima, et ad id, quod modo pertractamus, aptissima descriptione delineavit epistola Barnabæ; ex qua Clemens Alexandrinus in secundum *Stromateon* aliqua transtulit[1].

nabe m insi- lis de lo spi- tuali.

II. Sic igitur Barnabas (nam ejus verba hic omitti non debent) cum de templo utroque tum manufacto; tum vero præsertim spirituali disserit. « Invenio esse templum. Quinam igitur ædificabitur in nomine Domini? Discite. Antequam nos Deo crederemus, cordis nostri domicilium corruptioni subjectum erat, et infirmum, ac vere templum manibus extructum, quoniam plena erat idololatria domus. Idololatria erat dæmonum domus: eo quod quæ sunt Deo adversa faceremus. Verum ædificabitur in nomine Domini. Attendite, ut templum Domini magnificum extruatur. Quonam modo? Discite. Accepta remissione peccatorum, et in nomine Domini collocata spe, novi facti sumus, rursus de integro creati. Propterea in domicilio nostro revera Deus habitat in nobis. Qui tandem? fidei ipsius sermo; vocatio promissionis illius; sapientia justificationum; præcepta doctrinæ. Ipse in nobis prophetans; ipse in nobis habitans, sub mortis servitutem redactos, templi fores aperiens, quod est os, impertita nobis pœnitentia incorruptum introduxit in templum[a]. »

Existit ergo templum Dei in hominibus, ac fide, et virtutibus cæteris excitatur; ut in eo, tanquam in prætorio, ac regia, divina majestas commoretur. Hoc vero multo excellentius homine in Christo agitur qui *plenus gratiæ est, ac veritatis;* et *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, et scientiæ Dei absconditi*; tum *in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, hoc est οὐσιωδῶς. Nempe ipsa divinitas per se, ac substantive, non σχετικῶς, et externa solum habitudine, in illo residet, et cum eo copulatur. Ita templum Dei præstantissima quadam et singulari ratione dicitur, eo quod habitantem in sese Deum sic continet, ut hoc ipsum sit quod continet.

III. Quocirca Tertullianus ait quæ de Salomone Propheta Nathan Davidi nuntiavit[2], deque templo ab illo fabricando, magis in Christum, quam in Salomonem convenire. « Quin et ædem Dei, inquit[3], magis Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret Dei spiritus, et in Dei filium magis Christus habendus esset, quam Salomon filius David. »

Athanasius quoque humanam eamdem Christi naturam templum idcirco nuncupari asserit, « Quoniam Deo congruit in templo habitare. Cujus imaginem ex lapidibus extruere veteribus præcepit per Salomonem[b]. »

Sic Ambrosius ad illa Davidis[4], *Suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui*, de Christi corpore hæc interpretatur; et omnes causas complectitur, ob quas *templi* appellatio merito illi tribuitur. « Vere templum, inquit, Dei corpus est Christi, in quo est nostrorum purificatio peccatorum. Vere templum Dei caro illa, in qua nullum peccati potuit esse contagium; sed ipsa pro delicto mundi totius fuit sacrificium. Vere templum Dei caro illa, in qua Dei imago fulgebat, et corporaliter plenitudo divinitatis habitabat; quoniam ipse Christus est plenitudo, etc. Etenim si de sanctis viris Apostolus dixit; *Templum Dei vos estis*, et *Spiritus sanctus*

*a* Bar. epist. Εὑρίσκω οὖν ὅτι ἔστι ναός. πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐν ὀνόματι Κυρίου; μάθετε. πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ θεῷ ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν, καὶ ἀσθενὲς, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς. ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρίας οἶκος. εἰδωλολατρία ἦν οἶκος δαιμονίων, διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ θεῷ· οἰκοδομηθησέται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. προσέχετε ἵνα ὁ ναὸς Κυρίου ἔνδοξος οἰκοδομηθῇ. πῶς; μάθετε. λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐγενόμεθα καινοὶ πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι. διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. πῶς; ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλῆσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς. αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν, τοὺς τῷ θανάτῳ δεδουλωμένους, ἀνοίγων ἡμῖν θύρας τοῦ ναοῦ, ὅ ἐστι στόμα, μετάνοιαν διδοὺς ἡμῖν εἰσήγαγε εἰς τὸν ἄφθαρτον ναὸν.

*b* Athan. orat. v. Καθότι πρέπον θεῷ, ἐν ναῷ κατοικεῖν, οὗ καὶ εἰκόνα τὸν ἐκ λίθων τοῖς παλαιοῖς κτίζειν διὰ Σολομῶντος προσέταξεν.

1 Clemens II *Strom.* — 2 I *Reg.* cap. VII, 12. — 3 Tert. III *contra Marc.* c. XX. — 4 Ambr. *ad Psal.* XXXXVII.

*habitat in vobis*: quanto magis carnem Domini Jesu templum Dei dixerim; qui semper plenus Spiritu sancto legitur, » etc.

Propter quæ Christus homo templum sit.

Templum itaque Dei Christus homo dicitur tum propter Dei præsentiam, et habitationem, qui in ipso per se incolit, et unus est cum eo: tum ob sanctitatem, et ab omni labe purissimam innocentiam: tum ob sacrificium, quod expiando humano generi, et abolendis mundi totius delictis in illo, ac per illum est oblatum. Hoc enim proprie in templo fit; et ad hunc usum sacrificandi, et propitiandi numinis, religiosa illa loca consecrata sunt.

IV. Ad sanctitatem refert appellationem templi Chrysostomus, quod per Christi humanitatem e cœlo arcessita, derivataque est in terras cœlestis vitæ forma. « Illud vero, inquit, asseveramus, Deum Verbum postquam templum sibi ipsi sanctum molitus est, per illud in vitam nostram, quod in cœlo inerat, vivendi genus invexisse[a]. » Imo et cœleste in eo regnum constituit; ut deinceps idem in cæteros homines decus transferret, ut intra se Dei regnum haberent. Philo certe Carpathius *in Cantica Canticorum*: « Promptuarium regis, inquit, est ubi thesauri, et res omnes pretiosæ reponuntur. Sed hoc cœlestis regis illud primum apertissime demonstrat corpus, in quo sibi domicilium fabricavit: deinde et cœlorum regnum. »

Rupertus quoque[1], « Spiritus sanctus, ait, domum istam non manufactam templum Dominici corporis sapienter per semetipsum ædificavit, decenter exornavit, gloriose, ac feliciter dedicavit. Ædificavit, inquam, in ipsa Verbi incarnatione, exornavit in illius veri hominis manifestatione; dedicavit in ejusdem sacrosancta resurrectione: » et mox: « Sic corpus Christi secundum singularem nativitatem, et immunitatem a peccato fuit ædificatum: post resurrectionem vero secundum impassibilitatem, et immortalitatem, æterna gloria manet dedicatum. »

Idem Cyrillus libro decimo *de Adoratione* significat: « Vide, inquit, tanquam in umbra, et figura, Verbum illud Deum, et a Deo Patre secundum naturam existens, tanquam in aurea, et incorrupta arca fuisse, hoc est in eo templo, quod ex Virgine sumptum est. Incorruptum enim est, et pretiosum Christi corpus. Atque hic tantum non occultabatur uti velamento quodam, quando carnem accepit[b]. » Et in undecimo libro *in Joannem*, « Ipse, inquit, proprio spiritu suum templum sanctificans[c]. »

Expendit[ur] Joanni[s] locus [de] habitavi[t in] nobis.

V. Nunc ex istis appellationibus quantum ad illustrandum Incarnationis sacramentum commodi capiatur, explicare volo. Sed ante vox eo spectans una declaranda est, quæ in Græco Joannis Evangelio legitur: ubi post illa verba: *Et Verbum caro factum est*, statim subjicit. *Et habitavit in nobis*. Græce καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Verbum σκηνοῦν, a nomine σκηνὴ deducitur, quod *tentorium* et *tabernaculum* significat; quasi temporarium aliquod domicilium. Nec tamen primitivam hanc notionem conservat verbum σκηνῶ, ut sit *tendere*, hoc est *tabernaculum collocare*. Sed interdum simpliciter est *habitare*, idemque quod οἰκεῖν, vel κατοικεῖν. Hinc σκήνωμα Hesychius interpretatur *ædem*, *ac domum*, et *locum*, ac σκῆνος etiam *corpus*[d]. Sic apud Stobæum sermone primo, Democritus; « Tabernaculi, id est corporis robur sine ratione animam nihilo meliorem facit[e]. » Sæpe autem in Scripturis σκηνῶσαι *perennem habitationem* exprimit: et σκηνὴ, domicilium perpetuum: quod vel unum hoc exemplum demonstrat. *Apocalypsis* capite XXI, de cœlesti, et sempiterna beatorum mansione, quam civitatem Hierusalem vocat, ita scribit Apostolus: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis*[f]. Sed videlicet allusit ad Mosaicum tabernaculum, in quo commoratus est Deus: donec templum illi constitutum est, quasi perpetuum domicilium. Sunt autem, qui eamdem habitationis

*a* Chrys. apud Theodoretum dial. I. Ἐκεῖνο δέ φαμεν, ὅτι ναὸν ἅγιον ἑαυτῷ κατασκευάσας ὁ Θεὸς λόγος, δι' ἐκείνου τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν πολιτείαν εἰς τὸν βίον εἰσήγαγε τὸν ἡμέτερον.

*b* Cyrill. Ἄθρει δὴ οὖν, ὡς ἐν σκιαῖς καὶ αἰνίγμασιν, ὅτι θεὸς ὢν, καὶ ἐκ θεοῦ πατρὸς κατὰ φύσιν ὁ λόγος, ὡς ἐν χρυσῇ, καὶ ἀσήπτῳ γέγονε κιβωτῷ, τῷ ἐκ παρθένου ναῷ. Ἄσηπτον γὰρ καὶ τίμιον τὸ σῶμα Χριστοῦ. μόνον οὐχὶ δὲ καὶ ἐκρύπτετο, καθάπερ ἐν τάξει καταπετάσματος τὴν σάρκα λαβών.

*c* Cyrill. lib. II *in Joan.* Αὐτὸς τῷ ἰδίῳ πνεύματι τὸν οἰκεῖον ἁγιάζων ναόν.

*d* Hesych. Σκήνωμα, οἴκημα, οἶκος, τόπος, et Σκῆνος, σῶμα.

*e* Democr. Σκήνεος ἰσχὺς ἄνευ λογισμοῦ ψυχὴν οὐδέν τι ἀμείνω τίθησι.

*f* *Apoc.* XXI, 3. Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μεθ' αὐτῶν.

1 Lib. XIX *de glorif. S. Trin.* c. II, Vide ejusdem l. II *in Joan.*

temporariæ significationem ad Joannis locum capite primo *Evangelii* accommodant, ut Erasmus, et eum secuti alii: quasi « non tanquam indigena in patria sua, sed tanquam hospes, et peregrinus in aliena apud nos ad tempus tantum habitaverit. » Videtur σκηνὴ ab Hebraico verbo שכן originem traxisse, quod est *habitare*. Ex quo nomen שכינה divinæ majestatis præsentiam significat, et gloriam; ut cum inter homines illustri aliquo signo conspicuum se præbet ac præsentem se esse testatur. De qua voce legendus est R. Moses in prima parte *More Nebochim*, capite xxv. Hanc Græci ἐπιφάνειαν appellare solent. Ego vero simpliciter arbitror usurpatum ab Evangelista vocabulum istud pro eo, quod est *commorari* et *habitare*.

nifesta-tionem.

VI. Sed majoris est momenti quæstio de constructione vocis ejusdem in Joannis illo loco: utrum habitasse Verbum in corpore assumpto, an inter homines tantummodo commoratum esse dicatur. Variant enim hac de re antiquorum sententiæ; ac plerique habitationem in carne, vel humanitate, divini Verbi malunt intelligi: et nonnulla ex eo deducunt velut consectaria, quibus mysterii illius proprietas magis elucescit: quod in hoc capite, ac tractatione potissimum quærimus. Alii duntaxat in nobis, id est *inter nos habitasse* dici Verbum existimant, non in assumpta carne, vel homine. Equidem ut illis non assentior, qui ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, id est *habitavit in nobis*, idipsum esse volunt, quod *in nostro corpore* vel *nostri simili*. Melius enim ἐν ἡμῖν, *inter nos*, id est *homo inter homines* dici intelligitur, quam *in natura nostra*, quasi communi omnium hominum; ut igitur non sic interpretor illud *in nobis*: ita τὸ ἐσκήνωσεν tantumdem puto vi, et tacita quadam notione significare: nempe sic habitasse Deum Verbum, uti corpus verum, ac solidum habuerit, in quo tanquam in templo et tabernaculo residens, inter homines horum similis incoluit. Nec tamen de hujus Evangelici loci veriore sensu multum litigare velim, nam et altera interpretatio probabilis mihi videtur: hac igitur omissa contentione; quod hoc capite propositum mihi esse dixi, videamus modo, quod in illa vel *templi, domusve*, vel *habitandi* significatione veteres inesse commodi putaverint ad catholicam Incarnati Verbi declarandam, et illustrandam professionem. Qua in disputatione implicata, et completa necessario erunt illa, quæ ad Evangelici istius dicti sententiam enucleandam pertinent; cum multa sint a Patribus universe de *templo* et *habitatione* Verbi, illius loci occasione scriptis prodita.

Præcipuus fructus illarum vocum est quod Verbi immutabilitatem, et personarum distinctionem designant, quod probatur ex Patribus primum Græcis.

VII. Præcipuus ex illarum vocum accommodatione fructus iste apud antiquos habetur, quod inde colligimus. Verbum nulla sui mutatione facta, idipsum, quod erat antea integrum, illibatumque mansisse, atque ita naturis duabus perfectis constare Christum a se invicem distinctis, sicut habitator a templo, vel domo natura diversus est. Docet hoc in commentario ad illum Joannis locum Chrysostomus, cujus verba in secundo libro posui[1], ut et Cyrilli.

His accedunt Flavianus Antiochenus, qui ista eadem Joannis exponens, ita scripsit: « *Habitavit*, inquit, *in nobis;* non in carnem mutatum est, nec Deus esse destitit. Sed hoc quidem erat ex omni æternitate, illud vero ex dispensatione factum est[a] » Gelasius item Cæsareæ in Palæstina episcopus, « Non ipse mutatus est, inquit, sed in nobis habitavit. Aliud est tabernaculum, aliud Verbum: aliud est templum, aliud qui in ipso habitat Deus[b]. »

Cyrillus Alexandrinus variis in locis eamdem vim tribuit illis Evangelii verbis, *Et habitavit in nobis*: « ut non sinant intelligere, Verbum, quod ex Deo secundum naturam processit, in carnem, quæ de terra est, fuisse conversum[c]. » Et interjectis aliquot paginis: « Idem vero, inquit, cum est caro factum, non in carnis transiisse naturam; ita ut in id, quod non erat, verteretur: sed cum eo, quod nostri simile est factum, idipsum quod erat mansisse, rursus perspicue indicat, cum hæc, *Et habitavit in nobis*, prioribus adjungit[d]. »

*a* Flavian. apud Theodoret. dial. I. Ὁ λόγος, φησὶ, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. οὐκ εἰς σάρκα μεταβέβληται, οὐδὲ ἀπέστη τοῦ εἶναι θεός· ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἦν ἀϊδίως, τοῦτο δὲ γέγονεν οἰκονομικῶς.

*b* Gelasius apud eumd. Theodor. Οὐχ αὐτὸς μεταβληθεὶς, ἀλλ' ἐν ἡμῖν σκηνώσας. ἕτερον σκηνὴ, καὶ ἕτερον ὁ λόγος. ἕτερον ὁ ναὸς, καὶ ἕτερον ὁ ἐνοικῶν αὐτῷ θεός.

*c* Cyrill. tom. VI. Διὰ δὲ τοῦ καὶ ἐν ἡμῖν αὐτὸν σκηνῶσαι λέγειν, οὐκ ἐφίησι νοεῖν, εἰς σάρκα τὴν ἀπὸ γῆς τὸν ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν μεταχωρῆσαι λόγον. Vide cæt.

*d* Id. Ὅτι δὲ σὰρξ γεγονὼς, οὐκ εἰς τὴν τῆς σαρκὸς

1 Cap. II, parag. 5.

Idem Cyrillus in *Scholiis*, capite xxv. « Intelligitur enim, ait, omnino tanquam alterum in altero, quod inhabitat, hoc est divina in humanitate natura, nullam perpessa commistionem, vel confusionem, aut conversionem in id, quod non erat. Quod enim habitare in altero dicitur, non ipsum fit tale, quale est id, in quo habitat : quin potius alterum intelligitur in altero. In natura porro Verbi, et humanitatis solam nobis differentiam designat naturarum diversitas. Unus enim ex ambolus Christus intelligitur [a]. »

VIII. Hunc Cyrilli locum refert Leo Papa in epistola xcvii, capite xi. nec non Theodoretus dialogo secundo : atque ex parte, Ephræmius Antiochenus Patriarcha apud Photium. Qui quidem Ephræmius in eodem *Excerpto* Photii, egregie huic interpretationi suffragatur : dum hæreticos quosdam refutat Chalcedonensis vituperatores synodi : qui Evangelica illa, *Et habitavit in nobis*, eo sensu capiebant, quem plerosque dixi malle Catholicos; ut sit idem, quod a Propheta dictum est [1]. *In terra visus est, et cum hominibus conversatus est* : » quemadmodum et de Loto scriptum est [2], *eum in una urbe ex finitimis habitasse*. Item, *habitavit in Sodomis* [3]. Qua rejecta sententia, asserit, « illa verba, proxime antecedentibus declarandis esse subjuncta, *Verbum caro factum est;* ad eos redarguendos, qui conversionem quamdam, et mutationem objicerent. Etenim cum dixisset Evangelista, *Verbum caro factum est*, statim adjunxit, *Et habitavit in nobis*, ut et concursum in eamdem hypostasim, et immutabilitatem utriusque naturæ utraque sententia significaret [b]. »

Sic Paulus Emisenus episcopus in homilia quadam Alexandriæ dicta coram Cyrillo, de *Nativitate Salvatoris*. In qua verba illa, *Habitavit in nobis*, superiorum interpretationem ait esse. « Quid est enim *habitavit in nobis?* Hoc est in natura nostra. Vide ut Joannes naturas duas prædicet, et unum filium. Aliud est habitaculum; aliud quod habitat : aliud est templum, aliud qui inhabitat Deus [c]. » Quem locum Facundus laudat libro septimo. Insignis est in eadem sententiam Theophylacti locus in commentariis *ad Evangelium Joannis*. « Cum superius dixisset, inquit, *Verbum carnem esse factum*, ne quis forte putaret, unam duntaxat naturam deinceps esse Christum, idcirco mox illud subjicit, *et habitavit in nobis*, ut naturas ostenderet, nostram videlicet, ac Verbi. Ut enim alterius naturæ est habitaculum, alterius is qui in illo habitat : Ita Verbum, quod in nobis habitare dicitur, hoc est in natura nostra, diversæ ab nostra naturæ esse debet [d]. »

Auctor opusculorum, quæ falso Athanasio tribuuntur, et Theodoreti esse creduntur : « Qui dixit, *Verbum caro factum est*, inquit, addidit etiam istud, *et habitavit in nobis*, ut duplicia statim significata nosceremus; nempe Verbum, et carnem; id quod habitat, et quod habitatur; ac neque conversionem, neque mutationem, nec ejusmodi quippiam intelligamus in natura illa mutationis experte. Nam alioqui diceret, Habitaculum factum est; non autem habitavit in nobis, si natura ipsa Verbi in carnis esset mutata naturam [e]. »

μετακεχώρηκε φύσιν, τροπὴν ὑπομείνας τὴν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν· ἀλλὰ μετὰ τοῦ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς, μεμένηκεν ὅπερ ἦν, διατρανοῖ πάλιν τὸ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, τῷ πρώτῳ προστεθεικώς.

*a* Cyrill. Νοεῖται γὰρ πάντως ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ τὸ κατοικοῦν, τοῦτ' ἔστιν ἡ θεία φύσις ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ οὐ παθοῦσα φυρμὸν, ἢ ἀνάχυσίν τινα, καὶ μετάστασιν, τὴν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν. τὸ γὰρ ἐνοικεῖν ἑτέρῳ λεγόμενον, οὐκ αὐτὸ γέγονεν, ὅπερ ἐστὶ τοῦτο, ἐν ᾧ κατοικεῖ· νοεῖται δὲ μᾶλλον ἕτερον ἐν ἑτέρῳ. ἐν δέ γε τῇ φύσει τοῦ λόγου, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, μόνην ἡμῖν σημαίνει διαφορὰν τῶν φύσεων τὸ διάφορον· εἷς γὰρ ἐξ ἀμφοῖν νοεῖται χριστός.

*b* Phot. Αὐτὸς τὸ ἐσκήνωσεν ἀναπτύσσει, σαφήνειαν εἶναι τοῦ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἔλεγχον τῶν τροπήν τινα, καὶ ἀλλοίωσιν τοῦ λόγου μελλόντων κατηγορεῖν. Καὶ γὰρ εἰπῶν ὁ Εὐαγγελιστής, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, εὐθὺς συνῆψε καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, τήν τε εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνοδον καὶ τὸ ἀμετάβλητον δι' ἑκατέρας ἐκδιδάσκων φωνῆς.

*c* Paulus tom. II Conc. Τί ἐστιν, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν; τουτέστιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει. ὅρα καὶ τὸν Ἰωάννην δύο φύσεις κηρύττοντα, καὶ ἕνα υἱόν. ἕτερον σκηνὴ, καὶ ἕτερον τὸ σκηνοῦν. ἕτερον ναὸς, καὶ ἕτερον ὁ ἐνοικῶν θεὸς

*d* Theoph. ad cap. 1 *Joan*. Ἐπειδὴ ἄνω· εἶπεν, ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ, ὅτι μία φύσις λοιπὸν ἐγένετο ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο ἐπάγει τὸ, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα δείξῃ τὰς δύο φύσεις, τήν τε ἡμετέραν, καὶ τὴν τοῦ λόγου. ὥσπερ γὰρ ἄλλης φύσεώς ἐστιν ἡ σκηνὴ, καὶ ἄλλης ὁ κατασκηνῶν ἐν αὐτῇ· οὕτω καὶ ὁ λόγος σκηνῶσαι ἐν ἡμῖν λεγόμενος, τουτέστιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, ἄλλης ἂν εἴη φύσεως παρὰ τὴν ἡμετέραν.

*e* Athan. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, προσέθηκε καὶ τὸ, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα διπλᾶ νοήσωμεν εὐθέως τὰ σημαινόμενα, τὸν λόγον, τὴν σάρκα, τὸ

1 *Baruch*, iii, 38. — 2 *Gen*. xiii, 12. — 3 *Gen*. xiv, 12.

a pro- bar ex tribus tinis.

IX. Omnium disertissime idem illud Ambrosius asseverat in libro *de Incarnatione* : ubi contra Apollinaris hæresim disputans, quæ Verbum « ossa et carnem factum esse dicebat, » et ideo in terram esse conversum, sic illam aggreditur : « Scriptum est, inquiunt[1], quia *Verbum caro factum est*. Scriptum est, non nego, sed considera quid sequatur. Sequitur enim, *Et habitavit in nobis*, hoc est, illud Verbum, quod carnem suscepit, hoc habitavit in nobis, hoc est in carne habitavit humana : et ideo Emmanuel dictus est; hoc est nobiscum Deus. »

Gaudentius item Brixianus in tractatu XIII, non aliter sensit. « Nam licet, inquit, Verbum caro factum sit, ut Evangelista testatur, tamen quia permanet esse quod ante hominem fuerat, additur statim, *Et habitavit in nobis*. Quo dicto et habitator ostenditur, et habitaculum pariter demonstratur. Sic ergo cœpit esse, quod prius non erat, ut non desisteret esse quod erat. »

Vigilius quoque in libro quinto *adversus Eutychen*[2]; « Quod autem, ait, Verbum in carne sua, id est in homine, quod ipse factus est, habitaverit, Joannem audi dicentem; *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*, id est in nostræ naturæ carne. Nam posset dicere, habitavit nobiscum, si præsentiam ejus ad homines, et non habitationem in sua propria carne, quæ ex nobis est, voluisset ostendere. Sed quia homo factus, nostræ naturæ corpus incoluit, dictus est habitasse in nobis. »

Sed hæc Vigilii ratio non necessario colligit. Quippe *in nobis* idem est atque *inter nos*, sive *nobiscum ;* ut homo inter homines habitasse dicatur. Atque hoc modo sumpsisse videtur Augustinus. Beda quoque, nec non Alchuvinus qui Augustinum in omnibus sequuntur, et verbatim plerumque describunt. Et *verbum*, inquit, *caro factum est*, *et habitavit in nobis*. Quod est dicere : et filius Dei homo factus est, et inter homines conversatus est. »

Sic Rupertus[3] : « Ergo Deus homo factus est, ait, et habitavit in nobis. In nobis, plane per omnia, utpote de suis invisibilibus ad nostra visibilia profectus. Primum in vera natura nostræ carnis, in cunctis naturæ legibus habitavit in nobis. Nam hoc solummodo excepto, quod puerpera non secundum morem universæ carnis ex virili semine conceptum hominem edidit, nec partu violata est, sed virgo ante partum, virgo permansit et post partum : hoc sane excepto; toto ordine suo vera hominis natura cucurrit. »

Quomodo vox *inhabitare* Incarnationem significet.

X. Verum etsi *habitare in nobis* simplici ac directa significatione non idem sit atque naturam nostram suscipere ; ex consequenti tamen idipsum valet. Non enim habitatio qualiscumque designatur ; sed ejusmodi, qua homo verus, sive caro factum Verbum cum hominibus versatum est. Quemadmodum et vocabulum *Emmanuel*, quod Ambrosius commemoravit, per se, ac præcise non significat humanitatis assumptionem ; sed Dei tantummodo Verbi commorationem inter nos; nihilominus ex qualitate præsentiæ, sive conversationis cum hominibus, naturarum ambarum arctissima conjunctio comprehendi creditur. Quod quidem Cyrillus in commentario *ad Esaiam* indicare videtur, dum hæc enarrat : *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel* : « Hoc est, inquit, confiteberis Deum in humana apparuisse forma. Cum enim apparuit nostri simile unigenitum Dei Verbum ; tunc nobiscum fuit. Nam qui omnem creaturam excedebat, factus est similis nostri[a]. » Prorsus igitur eadem ratio videtur esse dictionis illius *Emmanuel*, atque est locutionis istius, *Et habitavit in nobis*. Ambæ enim non ex sese hoc habent, ut incarnationis mysterium, hoc est Dei cum homine substantivam unitionem significent : sed quatenus ad antecedentia referuntur, a quibus vim illam ex consequenti capiunt. Ut apud Isaiam præcedunt illa verba, *Ecce Virgo concipiet et pariet filium*[4] : quibus vera generatio, ac proinde naturarum copulatio repræsentatur. Unde quod subjicitur concepti, ac geniti nomen, *Emmanuel*, eamdem exprimit substantivam unitatem. Sic apud Joannem ex illis itidem antecedentibus, *Et verbum caro factum est*, quæ statim subjecta sunt, *Et habitavit in nobis*, in eamdem formantur notionem susceptæ carnis. Quod ad veterum sententiam de illo Joannis loco

σκηνοῦν, τὸ σκηνούμενον, καὶ μήτε τροπὴν, μήτε ἀλλοίωσιν, μήτε τί τοιοῦτον ἐπὶ τῆς ἀτρέπτου οὐσίας ἐκλάβωμεν. ἢ γὰρ ἂν εἶπε σκήνωμα ἐγένετο, οὐκ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, εἴπερ αὐτὴ τοῦ λόγου φύσις εἰς σαρκὸς φύσιν μετέστη.

a CYRILL. lib. I *in Esa*. Τουτέστιν, ὁμολογήσεις τὸν θεὸν ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφηνότα. ὅτε γὰρ πέφηνε καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, τότε καὶ γέγονε μεθ' ἡμῶν, ὁ γὰρ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κτίσιν γέγονε καθ' ἡμᾶς.

1 Amb. *de Incar*. cap. VI. — 2 Tom. IV *Bib*. 518. — 3 Lib. I *in Joan*. Tom. II, col. 2 fine. — 4 *Isa*. VII, 14.

declarandam, et ab reprehensione liberandam in promptu esse debet.

**Alius fructus: Deus non sola efficientia, præsens in nobis.**

XI Est etiam aliud vocum istiusmodi commodum. quibus vel templum aut domicilium, vel habitatio designatur, quod ex illis discimus, non sola ἐνεργείᾳ, quam *inoperationem* Latine quidam reddunt, hoc est efficientia, in Christo homine fuisse Deum; ut olim in prophetis, aliisque sanctis; sed præsentem substantia sua. Ita Julius Papa in epistola *ad Docimum* : quod in Ephesina synodo testimonium citatum est. « Prædicatur ad complementum fidei, et incarnatus ex Virgine Maria Dei filius, non qui in homine sit operatus. Hoc enim in prophetis fit, et apostolis[a]. » Maxime autem addito vocabulo *corporaliter*, quod Apostolus adhibuit *ad Colossenses* scribens[1]; hæc enim dictio vim habet ejusmodi, ut sit *substantia*, et non habitudine sola. « Nam cum dixisset, *habitat*, ne putes, ait Œcumenius, nihil præter operationem accepisse : quemadmodum Prophetas, Habitabat enim in ipsis Deus; ut illa verba demonstrant : *Inhabitabo in illis*, et *inambulabo inter eos*[2] : ideo subjicit vocem, corporaliter, hoc est substantive, non habitudine tantum : ut in corpore habitat anima[b]. » Idem habet Theophylactus : et hoc insuper : « Id est, non est sola operatio, sed substantia : et tamquam corporatus, atque una hypostasis existens cum eo, quod assumpsit[c]. » Itaque vox corporaliter proprietatem illius habitationis explicat, ac Pauli Samosateni, et Photini, et similium hæreticorum elidit errorem.

XII. Quinetiam non pœnitendum istud indidem docemur; cum dicimus, habitasse Deum Verbum in homine assumpto; quod Rusticus diaconus observat in *Disputatione contra Acephalos;* quamvis ambæ naturæ pari, et eodem inter se nexu copulatæ sint sicut « eadem catena et militem et custodiam ligat, » ut ait Seneca, tamen potiores in eo divinitatis esse partes. « Inhabitare etenim Deus dicitur ait Rusticus[3], a nobis in carne indivise, atque incessanter : non autem caro inhabitare Deum : et templum Dei dicitur caro; sed nequaquam templum carnis Deus. Si igitur oportet præsentare imaginem differentiam deitatis unitæ carni, carnisque deitati, dicimus ita. Contingit unius ejusdemque viæ contrarias esse rationes; eadem namque est ascensus atque descensus : ab hoc quidem principio ad illud, ascensus; ab hoc vero ad illud descensus, subjectum vero idem : locus namque itineris idem est, etsi multoties et millies id quilibet pertranseat. Sic igitur (ut verbi gratia, et manifestandi causa dicamus) differt a deitate ad humanitatem, non ipsa unitio, sed ratio unitionis ad eum, quæ est e diverso : licet hic, et illud discrepet, quia duarum naturarum unitione non ambæ fecere naturæ, sed sola divinitas. Quid enim et cooperari ad unitionem valuit natura nostra, quæ in Christo est, quæ sumpsit ab ipsa unitione principium? Forsitan vero et propter hoc, non secundum substantias, sed secundum substantiam, duæ sunt conjunctæ substantiæ, quia non duarum, sed unius tantum, miraculum ipsa unitio fuit. Non enim sicut in Prophetis, vel aliquibus aliis, divina gratia manum porrigente, nobis tamen studentibus; et quodam modo cooperantibus unimur Deo; tali modo illic, sed longe ineffabiliterque diverso. »

XIII. Denique habet hoc vocum illarum proprietas, ut adversus Apollinaris, et Monophysitarum vecordiam præsentissimum sit remedium. Quanquam ναὸν etiam appellabat assumptam a Deo naturam Apollinaris, ut refert in tertio dialogo Theodoretus[4], et Cyrillus in libro *de recta fide ad Theodosium Imperatorem*[5]. Verum ita ναὸν et κατοίκησιν admittebant, ut solam carnem concederent, anima detracta, ut ibidem Cyrillus narrat. Atqui non hanc duntaxat assumptam esse, sed una cum ea animam, probat idem Cyrillus erudite ex illis Christi verbis, *Solvite templum hoc*[6]. Cujus testimonium plane dignum est, quod hic referatur ex Euthymii *Panoplia.* Nam ad hæreticos illos refellendos ingeniosissime est adhibitum. « Solutio, inquit, templi, animæ est, et corporis disjunctio. Mors enim

*a* Eph. syn. part. II, act. I. Κηρύσσεται δὲ εἰς συμπλήρωσιν τῆς πίστεως, καὶ σαρκωθεὶς ἐκ παρθένου Μαρίας ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, οὐχ ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργήσας. τοῦτο γὰρ ἐπὶ Προφητῶν ἐστι, καὶ Ἀποστόλων.

*b* Œcum. in ep. *ad Col.* cap. II. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, κατοικεῖ, ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι ἐνηργήθη, ὡς καὶ οἱ προφῆται (ἐνῴκει γὰρ αὐτοῖς ὁ θεὸς, κατὰ τὸ, ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς. καὶ ἐμπεριπατήσω) προστίθησι τὸ σωματικῶς, τουτέστιν οὐσιωδῶς, οὐ σχετικῶς, ὡς ἐν σώματι ψυχή.

*c* Theoph. Τουτέστιν, οὐκ ἔστιν ἐνέργειά τις, ἀλλὰ οὐσία· καὶ ὡς σωματωθεὶς, καὶ μία ὑπόστασις ὢν μετὰ τοῦ προσλήμματος.

1 *Col.* II, 9. — 2 2 *Cor.* II, 16. — 3 Rustic. Tom. IV. *Bib.* — 4 Theod. Tom. IV. — 5 Cyr. in Ephesin. concil. Tom. II, Concil. — 6 *Joan.* II, 19.

est animæ recessus a corpore. Igitur solutionem templi efficit animæ separatio. Quocirca si Judæi templum solverunt cum cruci, et morti tradiderunt; porro templi solutio, conjunctorum est distractio : Deus autem Verbum solutum illud excitavit, perspicuum est iis, qui aliquid sapiunt, non anima, vel mente carentem, sed perfectum hominem assumpsisse Deum Verbum. Nam si loco immortalis animæ in assumpto corpore Deus esset ille Verbum, dixisset utique Judæis; solvite me, et in tribus diebus resurgam. Nunc autem ut et mortalem tunc templi statum, et inhabitantis deitatis potentiam monstraret, *Solvite*, dixit, *templum hoc; et in tribus diebus excitabo illud*. Quippe non ego ipse solvar a vobis, inquit, sed assumptum a me templum[a].

XIV. Claudamus hoc caput, atque hanc totam de templo disputationem insigni loco Facundi Hermianensis[1]; qui illam templi, habitationisque proprietatem commendans, ita disserit : « Cui enim potest Catholico displicere differentia naturalis inter templum, et inhabitantem in eo : cum Dei Ecclesia sic confiteatur Verbum carnem factum, ut non deneget quod ibi subjectum est, quia et habitavit in nobis. Nam Verbum quidem caro factum est, quia sempiternus filius, qui Verbum est Patris, ipse in plenitudine temporum factus est homo : habitavit autem in nobis, quia nullam conversionem sustinuit inconvertibilis ejus divinitas, sed manens quod erat, naturam inhabitavit assumptam. Et ideo, *Verbum caro factum est*, Nestorianos expugnat : Eutychianos autem, vel Apollinaristas eorum progenitores, *Et habitavit in nobis;* quia Verbum caro factum est, unam significat esse personam : habitavit autem in nobis, duas mansisse naturas, Non enim possunt duæ esse personæ, quando is, qui Verbum est, ipse etiam factus est caro : aut duæ non esse naturæ, qnando aliud sit, quod inhabitat, et aliud, quod inhabitatur. »

# CAPUT XII.

*De vocibus aliis humanæ in Christo naturæ tributis antiquo apud veteres theologos usu. 1. Horum primum est nomen* θεοφόρος, *id est Deifer : quo multum usus est Nestorius. 2. Propterea damnatus a Cyrillo. Apollinaris hominem Deiferum dici noluit.* 3. *Deiferam carnem, quod idem est atque hominem, Basilius sæpius usurpavit;* 4. *tum alii : et quo sensu dici possit.* 5. *De homine Dominico, utrum dici possit. Enumerantur Patres aliquot, qui ita locuti.* 6. *Tum alii, qui non probarunt. Apollinaristas eam locutionem adhibuisse.* 7. *Insignis Rufini locus de hac re.* 8, *Augustinus illam reprehendit, et alii post eum. Qua de causa illi displicuerit; quæ et expenditur.* 9. *Non magis reprehendendum videri, dici hominem Dominicum in Christo, quam simpliciter hominem, ac defenduntur, qui ambo hæc usurparunt. Oportet tamen in istis consuetudini servire.*

I. Occurrunt apud antiquos theologos alia præterea vocabula, quæ in ancipiti usu versata sunt, hoc est quibusdam probata, ab aliis damnata, et repudiata fuerunt : et sunt ejusdem modi ac priora capitibus antecedentibus explicata duobus *templi*, *habitationis*, et similium. Quare cum paucis absolvenda sint, uno omnia capite comprehendemus.

**Vox Dei fer suspecta veteribus.**

Prima vox igitur ex illis in censum veniet θεοφόρος, hoc est *Deifer*. Qua multum delectati sunt Nestoriani, et eorum princeps Nestorius : quem ea de causa castigat Cyrillus. Hic enim impurum impiumque dictum illius notat asserentis, « Christum non revera Deum esse, sed hominem deiferum [b]. » Quod et in secundo libro repetit. Et in epistola decreto-

*a* Cyrill. apud Euth. tit. XIII. Λύσις δὲ τοῦ ναοῦ, ψυχῆς καὶ σώματος ἡ διάζευξις. θάνατος γάρ ἐστι, ψυχῆς ἀπὸ σώματος ἀναχώρησις. οὐκοῦν τοῦ ναοῦ τὴν λύσιν ὁ τῆς ψυχῆς ἐργάζεται χωρισμός. Εἰ τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν ναὸν ἔλυσαν σταυρῷ παραδεδωκότες, λύσις δὲ ναοῦ, τῶν συνημμένων ὁ Χωρισμός· ὁ δὲ θεὸς λόγος τοῦτον ἀνέστησε λυθέντα· σαφὲς, ὡς οἶμαι, τοῖς ἔμφροσιν, ὡς οὐκ ἄψυχον, οὐδὲ ἄνουν, ἀλλὰ τέλειον ἀνέλαβεν ἄνθρωπον ὁ θεὸς λόγος. Εἰ γὰρ ἀντὶ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς ἐν τῷ ἀναληφθέντι σώματι γέγονεν ὁ θεὸς λόγος, εἶπεν ἂν τοῖς Ἰουδαίοις, λύσατέ με, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀναστήσομαι. νῦν δὲ διδάσκων καὶ τοῦ ναοῦ τὸ τηνικαῦτα θνητὸν, καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἐνοικούσης θεότητος, λύσατε, φησὶ, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ὑφ' ὑμῶν λυθήσομαι· ἀλλ' ὁ ληφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ ναός.

*b* Niston. apud Cyr. lib. I *cont. ipsum*, tom. VI. Προσεπάγει δὲ τούτοις, ὅτι μὴ θεὸς ἀληθῶς, θεοφόρος δὲ μᾶλλον ἄνθρωπος ὁ Χριστός.

1 Fac. l. VI, cap. IV.

ria, quam cum anathematismis ad eumdem Nestorium scripsit; quæ in Ephesina synodo probata est, et in ejus acta relata, hæretici illius in ea proferenda voce mentem aperit. « Sed nec illud, inquit, dicimus, habitasse Verbum, quod a Deo processit, in eo, qui a S. Virgine genitus est, tanquam in vulgari homine : ne Deifer homo intelligatur esse Christus[a] » Sic in libro undecimo commentarii *in Joannem* « Sic, inquit, is, qui natura Deus est, nominatus est, et fuit revera cœlestis homo, non Deifer, ut nonnulli putant, qui non satis accurate mysterii illius altitudinem capiunt[b]. »

Joannes Damascenus libro tertio *de Fide Orthodoxa*, capite XII, eumdem exagitat hæreticum. « Nestorius, inquit, Deo invisus, eum, quem Virgo peperit, Deiferum appellare superbe est ausus. Nos autem absit ut Deiferum ipsum dicamus, aut cogitemus : quin potius incarnatum Deum[c]. »

Propter ejus vocis usum Nestorius damnatus a Cyrillo.

II. Huc spectat Cyrilli quintus anathematismus, qui Nestorianam illam impietatem jugulat. « Si quis audet, inquit, dicere, Christum, hominem Deum portantem, et non Deum potius revera esse dixerit, et filium unicum, eumdem natura[d]. » etc. Quem declarans ipse, *Deiferum* eo sensu vocari nolle significat, quo Nestorius appellabat : nempe qui veram cum carne Verbi conjunctionem, et καθ' ὑπόστασιν negabat; solamque retinebat habitationem in templo. At vero Theodoretus vehementius in Cyrillum invehitur, et eum reprehendit, quod vocem illam proscribat ab antiquis usurpatam, præsertim a Basilio magno, de quo postea. Sed non absolute Cyrillus illam rejicit : verum eatenus si et alterum una non teneatur, quod adjecit statim : nimirum ut quem *Deiferum* vocas, Deum pariter esse fateare et natura Dei filium.

Idipsum in libro *Scholiorum* late Cyrillus idem explicat, maxime in capite XXIV, ostenditque hominem θεοφόρον, ex mente Nestorii, non esse proprie Deum : sed merum hominem, ac templum Dei. Sic in homilia Paschali XVII eumdem errorem castigat.

Apollinaris vero in contrarium obnitens, Christum appellari prohibebat, *hominem Deiferum*: seu potius *Deum carniferum* dici jubebat, « Adorare dicens oportere non hominem Deiferum, sed Deum carniferum, quo quid alienus a ratione fieri potest? tametsi hujusmodi vocabulo multum sibi placeant novi præcones veritatis. Habet enim gratiam nescio quam sophisticam volubilitate ipsa conversionis, et præstigiis quibusdam, qualibus calcularii circulatores utuntur, imperitos delectant. Hoc ipsum tamen extreme ridiculum, et stolidum est. Quippe si quis, mutato hoc vocabulo, homo, et hoc item, caro in Deum (quorum alterum nobis, alterum illis placet) eadem utatur postea mirifica, et Deo cognita conversione, quid tandem colligetur? Nimirum adorari oportere non carnem Deiferam, sed Deum hominiferum. O ingentem absurditatem[e]! » Neque vero illud obscurum est, cur Apollinaris *hominem Deiferum* improbaret; utpote qui hominem negaret esse Christum, ac nihil præter carnem assumptum putaret.

Illam v[ocem] usurp[avit] Basiliu[s] quo s[ensu].

III. Quamobrem utraque submota hæresi, non est pœnitendus vocis illius usus : quam adhibuisse summos viros, apprimeque sanctos, et catholicos scimus, imprimis autem Basilium. Verba Theodoreti, quibus Cyrillum incusat, quod θεοφόρον ἄνθρωπον dicentes anathemate feriendos existimaverit, sunt ejusmodi : « Ac Deiferi hominis vocabulum, tanquam a pluribus sanctorum Patrum usurpatum, non repudiamus. Inter quos numerandus est magnus Basilius in libro *de Spiritu*

*Deifer[i] homin[is]*

*a* CYRILL. epist. *ad Nestor.* tom. II conc. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνο φάμεν, ὅτι κατῴκησεν ὁ ἐκ θεοῦ λόγος, ὡς ἐν ἀνθρώπῳ κοινῷ, τῷ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου γεγεννημένῳ, ἵνα μὴ θεοφόρος ἄνθρωπος νοοῖτο Χριστός.

*b* Idem. lib. II *in Joan.* Οὕτω τε ὁ φύσει θεὸς κεχρημάτικέ τε, καὶ γέγονεν ἀληθῶς οὐράνιος ἄνθρωπος, οὐ θεοφόρος, κατά τινὰς τῶν ἀκριβῶς οὐ συνέντων τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος.

*c* DAMASC. Ὡς καὶ Νεστόριος ὁ θεήλατος τὸν ἐκ παρθένου τεχθέντα θεοφόρον εἰπεῖν ἐφρυάξατο. ἡμᾶς δὲ μὴ γένοιτο θεοφόρον αὐτὸν εἰπεῖν, ἢ νοῆσαι, ἀλλὰ θεὸν σεσαρκωμένον.

*d* CYRILL. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν θεοφόρον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ υἱὸν ἕνα, καὶ φύσει, etc.

*e* NAZ. ep. *ad Cled.* quæ est orat. LII. Τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ ἄνθρωπον θεοφόρον, ἀλλὰ θεόν σαρκοφόρον. οὗ τί γένοιτο ἂν ἀλογώτερον, κἂν τῷ ῥήματι μέγα τοῦτο φρονῶσιν οἱ νέοι τῆς ἀληθείας κήρυκες; χάριν μὲν γὰρ ἔχει τινὰ σοφιστικὴν τῷ τάχει τῆς ἀντιστροφῆς, καὶ ψηφολογικὴν τερατείαν τοὺς ἀπαιδεύτους τέρπουσαν. ἔστι δὲ τῶν γελοίων γελοιότερον, καὶ τῶν ἀσυνετῶν ἀσυνετώτερον. εἰ γάρ τις μεταβαλὼν τὴν ἄνθρωπος φωνὴν καὶ τὴν σὰρξ εἰς θεὸν, ὧν τὸ μὲν ἡμῖν ἀρέσκει, τὸ δὲ αὐτοῖς. ἔπειτα ἀντιστροφῇ χρήσαιτο τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ, καὶ θεογνώστῳ, τι συναχθήσεται; τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ σάρκα θεοφόρον, ἀλλὰ θεὸν ἀνθρωποφόρον. ὢ τῆς ἀτοπίας.

*Sancto* ad Amphilochium. Sed et eadem voce usus est in *expositione Psalmi* quinquagesimi noni[a]. » Utrumque locum exscripsit idem Theodoretus in dial. I. Prior exstat in fine capitis quinti *de Spiritu Sancto*, ubi « ex humana massa deiferam carnem compactam esse[b] » scribit. Qui autem ex *Enarratione Psalmi* LIX citatur, sub finem, sic habet, dum illa *Psalmi* verba declarat : *In Idumæam extendam calceamentum meum.* « Calceamentum, inquit, deitatis est Deifera caro, per quam in homines venit[c]. »

Nos alios præterea locos ejusdem observavimus, qui non minus ad institutum nostrum pertinent. In homilia XXV, quæ est *de Nativitate*; « Virtutem, ait, Altissimi Deiferam condidisse carnem[d]. » Et ad *Psalmum* XLV, hæc verba, *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus*; sic enarrat : « forte de carne loquitur Deifera, quæ sanctificata est per conjunctionem cum Deo. Itaque tabernaculum intellige Dei per carnem apparentem præsentiam[e]. » Item in epistola LXV. « Quid opus erat, inquit, sancta Virgine, si non ex Adami massa Deifera caro esset assumenda[f]? »

Hanc ipsam *Deiferæ carnis* appellationem expressit Eusthathius Antiochenus a Gelasio Papa citatus [1].

IV. Maximus vero martyr in *scholiis* ad caput septimum libri *de Cœlesti Hierarchia :* ubi Dionysius τὸ θεοφόρον nominat, id est *Deiferam vim* Thronorum, ex vocabuli istius occasione disputat, qua ratione Basilius Deiferam carnem Salvatoris nominet. « Atqui caro, inquit, ipsius Domini secundum substantiam, et hypostasim unita est Deo Verbo. Ideo carnem gestare a Patribus ipse dicitur, et carnem induisse. Quod igitur est absurdi, si et illius caro Deifera nominetur, tanquam Deum Verbum portans indissolubili unitione : adeo ut ipsius caro dicatur, et sit proprie, et ex rei veritate[g]. »

Hoc itaque modo, ac sensu *Deifera caro*, sive *Deifer homo* dictus est ab antiquis appellarique potest sine ullo pietatis catholicæ detrimento : si non quasi alienum aliquod onus et extraneum : sed suum ac proprium, hoc est intime, et substantive conjunctum, et eumdem secum factum, Deum portare caro intelligatur. Deinde sic, « ut non particularem quamdam divinam gratiam suscepisse credatur; sed ut totam sibi unitam habeat Filii deitatem[h] : » ut scribit Theodoretus. Alioqui θεοφόροι dicuntur etiam sancti, qui non plenitudinem ipsam divinitatis in se manentem, ac sibi copulatam continent : sed particula quadam illius, id est gratia, et communione sanctitatis aspersi sunt; quod etiam Maximus ad Dionysium observat. Et insigniter martyr Ignatius τοῦ θεοφόρου sibi cognomen ascivit epistolarum suarum initio. Nam et Apostolus *Deum nos* jubet *portare in corpore nostro* [2].

Deiferi.

Deiferi.

Postremo Gregorius Nyssenus eodem jure, parique notione carnem Domini θεοδόχον σάρκα, id est, *Dei exceptricem*, vocavit in libro *Catechetico :* quem locum attulit Theodoretus in dialogo tertio [3].

V. Transeat nunc ad aliam locutionem disputatio nostra : et hanc maxime, quæ non minori contentione est excepta, qua homo assumptus *Dominicus homo* nuncupatur. Id utrum liceat merito dubitatur. Nam utrinque auctores habentur.

An christus homo *Dominicus* dici possit.

Imprimis appellatione usus est ista Magnus Athanasius *in Expositione fidei*, et quidem iterato sic eum nominavit. Nam et « præcur-

Affirmant alii.

*a* THEODORET. apud Cyrill. *in Defens. anath.* V. Καὶ τὸν θεοφόρον δὲ ἄνθρωπον, ὡς πολλοῖς τῶν ἁγίων πατέρων εἰρημένον, οὐ παραιτούμεθα. ὧν εἷς ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λόγῳ τούτῳ χρησάμενος τῷ ὀνόματι· καὶ ἐν τῇ πεντηκοστοῦ ἐννάτου ψαλμοῦ ἑρμηνείᾳ.

*b* BASIL. Ὅτι ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος ἡ θεοφόρος σὰρξ συνεπάγη.

*c* BASIL. *in Psalm.* LIX. Ὑπόδημα δὲ τῆς θεότητος ἡ θεοφόρος σὰρξ, δι' ἧς ἐπέβη τοῖς ἀνθρώποις.

*d* Idem. Ἔδει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ὑψίστου τὴν θεοφόρον ἐκείνην συστήσασθαι σάρκα.

*e* Idem *in Psalm.* XLV. Τάχα τὴν σάρκα λέγει τὴν θεοφόρον, ἁγιασθεῖσαν διὰ τῆς πρὸς τὸν θεὸν συναφείας. ὥστε νοήσεις σκήνωμα τοῦ ὑψίστου τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν τοῦ θεοῦ.

*f* Idem epist. LXV. Τίς δὲ χρεία τῆς ἁγίας παρθένου, εἰ μὴ ἐκ τοῦ φυράματος τοῦ Ἀδὰμ ἔμελλεν ἡ θεοφόρος σὰρξ προσλαμβάνεσθαι;

*g* MAXIM. ad cap. VII *de Cœl. Hier.* Ἀλλ' ἡ μὲν σὰρξ αὐτοῦ τοῦ κυρίου κατ' οὐσίαν, καὶ καθ' ὑπόστασιν ἥνωται αὐτῷ τῷ θεῷ λόγῳ· διὸ καὶ σαρκοφορεῖν αὐτὸς λέγεται παρὰ τῶν πατέρων, καὶ σάρκα ἐνδύσασθαι· τί ἄτοπον οὖν, εἰ καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ λέγεται θεοφόρος, ὡς φέρουσα τὸν θεὸν λόγον καθ' ἕνωσιν ἀδιάστατον, αὐτοῦ σὰρξ καὶ λεγομένη, καὶ ὑπάρχουσα κυρίως, καὶ κατ' ἀλήθειαν;

*h* THEODORET. *in Confut. anath.* V. Καλοῦμεν δὲ θεοφόρον ἄνθρωπον, οὐχ ὡς μερικήν τινα θείαν χάριν δεξάμενον· ἀλλ' ὡς πᾶσαν ἡνωμένην ἔχοντα τοῦ υἱοῦ τὴν θεότητα.

1 Tom. IV *Bibl.* — 2 I *Cor.* VI. 20. — 3 Theodoret. Tom. IV.

sorem in cœlum introisse dicit hominem Dominicum[a]: » alludens ad illud Apostoli, *Ubi præcursor pro nobis introiit Jesus*[1]. Et sub finem illud Salomonis *principium viarum suarum*[2], interpretatur *Dominicum hominem*. Ibidem quoque κυριακὸν σῶμα dixit, id est, *Dominicum corpus*.

Rursus in *Disputatione contra Arium*[3], quæ perperam Athanasio inscribitur, eadem repetitur appellatio.

Facundus certe in libro XI, capite secundo, Athanasium laudat nomenclaturæ illius auctorem, et priorem describit locum ex *fidei Expositione*; quam ipse vocat *Expositionem Symboli*. Præter hanc vero, aliam scripsit Athanasius *Expositionem fidei* majorem, ex qua Theodoretus aliquot testimonia citavit in dialogo tertio; et inter hæc unum, in quo *Dominicus homo* nuncupatur. « Dominicus, inquit, homo, nec ex morbo, nec invitus mortem obiit[b]. »

Epiphanius item in *Ancorato* non dubitavit eo appellare vocabulo humanam Christi substantiam. « Sic, inquit, in carne passus est Christus, in ipso, inquam, homine Dominico, quem ipsemet effinxit e cœlo veniens factus Deus et Verbum[c]. »

Ita etiam nuncupavit Marcus eremita, in libro *Præceptorum salutarium*. « Ecce, inquit, in quantam gloriam, et celsitudinem prædictorum causæ, ex justo Dei judicio, Dominicum hominem provexerunt[d]. »

Viæ duce. Et Anastasius Sinaita in ὁδηγῷ, eamdem appellationem usurpavit[e].

Usus est eadem nomenclatura etiam Augustinus libro *octoginta trium quæstionum*, quæstione XXXVI. « Hic præstantissimum illud, et unicum, ait, exemplum Dominici hominis proponendum est, » etc.

Et in quæstione LVII. « Ducuntur itaque viginti unum septies, propter eos, qui per Dominicum hominem liberantur. »

Item in libro secundo *de Sermone Dei in Monte*: « Nulli autem licebit, inquit[4], ignorare regnum Dei: cum ejus unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in homine Dominico de cœlo venerit judicaturus vivos et mortuos. » Cassianus quoque in libro sexto *de Incarnatione*, capite XXII. « Quomodo ergo, ait, cum ipsa confessione nostra, ante Virginis partum, atque conceptum, Dominicus homo omnino non fuerit, Christus tamen, qui a te homo solitarius dicitur, Deus in Scriptis sanctis sine exordio nominatur? »

VI. Hactenus antiqui, quorum meminisse potui, qui Dominicum hominem in Christo vocarunt. Nunc aliquot recensebimus, quibus ea locutio displicuit. Ex his primus occurrit Gregorius Nazianzenus: qui Apollinaristas ita loquentes suggillavit in epistola prima *ad Cledonium*. « Ne homines, inquit, isti decipiant, neque porro decipiantur, asserentes mentis expertem hominem Dominicum, ut ipsi vocant; vel potius Dominum ac Deum nostrum. Non enim hominem a deitate disjungimus; sed unum et eumdem profitemur: qui antea non erat homo, sed Deus, et filius unigenitus, sæculis omnibus anterior,, a corporis, rerumque corporearum commistione secretus; in fine vero etiam homo, propter nostram salutem assumptus[f]. » Ali

Hinc apparet Apollinaristas hominem Dominicum proprio quodam jure nuncupasse, *tanquam alius, atque alius esset*, nempe Dominus, *et conspicuus ille homo*, ait Elias Cretensis ad illum locum, qui mox adnotare pergit. « Apollinarium Dominum asseruisse cum carnali natura descendisse. » Quinam igitur hominem ille Dominicum carnem solam interpretari potuit? An cum hæresim suam interpolarit sæpius, ac modo animam rationalem penitus assumptæ naturæ detraxerit: modo inferiori relicta parte, sola eam mente, hoc est potiore parte mulctaverit; *hominem* appel-

*a* ATHAN. Ὅπου πρόδρομος εἰσῆλθεν ἡμῶν ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος.

*b* ATHAN. apud Theodoretum. Ὁ δὲ κυριακὸς ἄνθρωπος οὐκ ἀσθενήσας, οὐδὲ ἄκων ἀπέθανεν.

*c* EPIPH. *Ancor*. § 95. Οὕτως ἐν τῇ σαρκὶ πέπονθεν ὁ Χριστὸς, ἐν αὐτῷ, φημὶ, τῷ κυριακῷ ἀνθρώπῳ· ὃν αὐτὸς ἀνεπλάσατο ἐλθὼν ἀπ' οὐρανῶν ὁ ἅγιος θεὸς λόγος.

*d* MARC. tom. II *Bibl*. Ἰδοὺ αἱ τῶν προῤῥηθέντων αἰτίαι, κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ θεοῦ κρίμα, εἰς οἵαν δόξαν, καὶ ὕψος τὸν κυριακὸν ἀνήγαγον ἄνθρωπον.

*e* ANAST. in Ὁδηγῷ cap. XIII. Δύναται γὰρ, ὡς ἤδη προείρηται, εὐσεβεῖ λόγῳ λέγεσθαι θεὸς, διὰ τὴν ἄκραν ἕνωσιν, καὶ ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος.

*f* NAZIANZ. orat. LI. Μὴ ἀπατάτωσαν οἱ ἄνθρωποι, μηδὲ ἀπατάσθωσαν ἄνθρωπον ἄνουν δεχόμενοι τὸν κυριακὸν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι. μᾶλλον δὲ τὸν κύριον ἡμῶν καὶ θεόν. οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς θεότητος· ἀλλ' ἕνα, καὶ τὸν αὐτὸν δογματίζομεν, πρότερον μὲν οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ θεὸν, καὶ υἱὸν μονογενῆ προαιώνιον, ἀμιγῆ σώματος, καὶ τῶν ὅσα σώματος. ἐπὶ τέλει δὲ καὶ ἄνθρωπον, προσληφθέντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας.

1 *Hebr*. VI. 20. — 2 *Proverb*. VIII. — 3 Tom. I. — 4 Lib. II *de Serm. Dom*. c. VI.

lavit *Dominicum* corpus Christi, citra mentem, reliqua parte animæ vegetatum, tanquam hac nota insignem, et singularem ac Dominicum ideo dictum? At Gregorius perinde hoc dictum illius accepit, tanquam Samosateni, quam ascivit postea Nestorius, insaniam amplecteretur. Certe hac potissimum de causa, ut paulo post observabimus, illam *Dominici hominis* appellationem defugerunt, qui ea sunt offensi.

VII. Memorabilis est de hac locutionis formula, et Apollinaristarum de ea sensu locus apud Ruffinum in appendice *Apologiæ pro Origene* quam nomine Pamphili martyris edidit: qua in appendice multorum exemplo veterum Patrum Origenis scripta fraude hæreticorum adulterata esse probat. Hunc locum, etsi paulo, est longior, utile erit hic legi. Nam nonnulla continet quæstione, observationeque non indigna. « Damasus, inquit[1], episcopus, cum de recipiendis Apollinarianis deliberatio haberetur, editionem ecclesiasticæ fidei, cui iidem editioni, si Ecclesiæ jungi velint, subscribere deberent, conscribendam mandavit cuidam amico suo presbytero viro disertissimo, qui hoc illi ex more negotium procurabat. Necessarium visum est dictanti in ipsa editione de Incarnatione Domini, hominem Dominicum dici. Offensi sunt in hoc sermone Apollinaristæ, novitatem sermonis incusare cœperunt: adesse sibi cœpit, qui dictaverat, et ex auctoritate vera scriptorum catholicorum virorum confutare eos, qui impugnabant. Accidit, ut et uni ex ipsis, qui novitatem sermonis causabantur, ostenderet in libello Athanasii episcopi scriptum esse sermonem, de quo quæstio habebatur: quasi suasus jam ille, cui probatum fuerat, rogavit dari sibi codicem, quo et aliis ignorantibus, et contradicentibus satisfaceret. Accepto codice, inauditum excogitavit adulterationis genus. Locum ipsum, in quo sermo iste scriptus erat, rasit, et ipsum sermonem rursum rescripsit, quem raserat. Codex redditus simpliciter receptus est. Movetur iterum pro eodem sermone quæstio; ad probationem codex profertur: invenitur sermo, de quo erat quæstio, ex litura in codice positus: fides proferenti talem codicem derogatur, eo quod litura illa corruptionis, et falsitatis videretur indicium. Sed quoniam (ut iterum eadem dicam) viventi hæc facta sunt a vivente, continuo egit omnia, ut fraus commissi sceleris nudaretur, ac nequitiæ macula non innocenti viro, qui nihil tale gesserat, adhæreret; sed in auctorem facti, atque in uberiorem ejus infamiam redundaret. ».

VIII. Hieronymus in libro secundo *Apologiæ contra Ruffinum*, narrationem istam deridendo elevat. De quonam vero Athanasii libro in ea sermo sit, neuter significat. Apparet tamen ab Athanasio non semel usurpatam fuisse vocem istam *hominis Dominici*. Non enim solum in illa *Expositione fidei*, quæ exstat hodie bis, terve repetitur: sed etiam in alia majore: uti Theodoretus testatur[2], quam cum majorem vocat, respectum utique habuit ad minorem alteram. Quænam autem hæc est, nisi ex qua Facundus testimonium excerpsit, ut ab Athanasio nominatum probaret *hominem Dominicum*, quæque hodie superest?

Insulse itaque Anonymus Cyrilli διάβολος *Calumniator.* *Expositionem* istam negat esse Athanasii, eo quod *Dominicum hominem* appellavit. Quasi non ex aliis fide dignissimis, quos supra laudavimus, constet Athanasium sic interdum locutum fuisse. Alio Bellarminus[3] argumento suspectam facit *Expositionem* eamdem, quod in ea scriptum sit, « tres personas divinas non esse tres ὑποστάσεις, id est subsistentias seorsim distinctas, » quod valde miror. Nam ejusmodi est illa ratio, ut contrarium potius suadere debeat. Si enim tres hypostases dixisset, eo ipso dubitandum esset, an Athanasii germana foret: quem alibi demonstravimus hypostasim pro οὐσίᾳ sumpsisse. *Natura.* Deinde ut ὑποστάσεις demus illic significare *personas*; nihilominus recte ibi scriptum est, non esse tres hypostases, eo scilicet modo, quem statim subjunxit. Sic enim loquitur: « Neque tres hypostases divisas, ac seorsim consistentes; ut corporum more fieri in hominibus intelligimus: ne, uti gentiles solent, deorum multitudinem esse sentiamus[a]. » Quid est in istis verbis non catholice, vereque dictum, tametsi hypostases pro personis accipias? Etenim personæ tres divinæ, licet reipsa distinctæ sint, non tamen divisæ, hoc est a se invicem separatæ sunt, seorsimve consistunt[4]: sed in se ipsis existunt mutua περιχωρήσει. *Circumincessione.* Siquidem

[a] ATHAN. Οὔτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτάς· ὥσπερ σωματοφυῶς ἐπ' ἀνθρώπων ἐστὶ λογίσασθαι· ἵνα μὴ πολυθεΐαν ὡς τὰ ἔθνη φρονήσωμεν.

1 Origen. Tom. I. — 2 Supra parag. 5. — 3 In lib. *de Scriptor. Eccles.* — 4 Vide sup. cap. IX.

non ejusmodi est illa personarum differentia, qualem Tritheitæ falso suspicati sunt; ut totæ a se mutuo disjunctæ sint, tam naturis singulis, quam personarum proprietatibus, quod unum Athanasii ille locus excepit. Ita enim revera in πολυθεΐαν gentilium Christianum dogma prolaberetur. Rursus quod alterum affertur argumentum; non videri Athanasium *Expositiones fidei* duas elucubrasse: id ex Theodoreti testimonio refellitur, quod supra descripsimus.

*Deorum multitudinem.*

Sed quod in illo Ruffini loco, et tota ista narratione observandum, atque adeo mirandum esse dixit, illud est, quod Apollinaristas ait audito hujusmodi vocabulo, *homo Dominicus*, novitate sermonis obstupefactos esse, et huic lituram induxisse, cum ab Hieronymo, qui ex Athanasio locum protulerat, codicem accepissent (Nam Hieronymum illic ab Rufino designari nemo non videt.) Atqui paulo ante Gregorium Nazianzenum audiebamus Apollinaristis usum novæ illius vocis exprobrantem. Scribebat autem Gregorius eodem tempore, quo sub Damaso res illa contigit.

Præcipuum hujus vocis repudiandæ momentum auctoritas Augustini.

IX. Præcipuum ad illam repudiandam dictionem momentum habere Augustini auctoritas videtur, qui in libro primo *Retractationum*, capite XIX, semetipsum castigat, quod in eo loco, quem supra memoravimus ex secundo libro *de Sermone Dei in monte*[1], ita esset locutus: « Sed non video, ait, utrum recte dicatur homo *Dominicus, qui est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus*, cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. » Ita Augustinus, qui tamen ibi, ubi librum suum *de octoginta tribus quæstionibus* recensuit, in quo bis ea voce usus erat, nullam de ea mentionem attigit.

Hanc vocem rejecerunt Magister sententiarum et S. Thomas.

Augustini, uti dictum est, auctoritate permoti Magister Sententiarum[2], et post eum S. Thomas[3], locutionem istam funditus rejecerunt. Nec dubium est, quin eo sensu intellecta, cujus gratia sanctus idem doctor, et alii theologi eum secuti segregandam judicarunt, merito abdicata fuerit. Verum non est verisimile; imo falsissimum est, tot sanctos, et eruditos Patres, qui illam adhibuerunt, talem ei significationem subjecisse, ob quam alii proscribendam censuerunt. Augustinus unicam illius damnandæ locutionis affert rationem, quod Jesus Christus non sit *homo Dominicus: sed Dominus.* Si de Jesu Christo loquitur, qua totus, et integer spectatur, recte ait non eum esse *Dominicum hominem*, sed *hominem Dominum*. Continet enim appellatio Christi τὸ συναμφότερον, ut Græci Patres dicunt, hoc est utramque naturam, sive Deum, et hominem. Sin est, ut humana sola natura hominis vocabulo notetur, idemque quod assumptus a Domino, id est a Verbo fuerit, *Dominicus* appelletur, non video, cur nominis hujus pœnitere debeat. Quid enim? Non sæpissime tam ab Augustino[4], quam ab aliis Latinis, Græcisque theologis humanitas Christi, homo dicitur; et pro simplicibus, vel abstractis complexa nomina in usum adhibentur.

Altu hæc nos tent vid

Leo certe pontifex *Deitatis hominem* nuncupavit; « Quum igitur misericors, inquit[5], omnipotensque Salvator ita susceptionis humanæ moderaretur exordia, ut virtutem inseparabilis a suo homine deitatis, per velamen nostræ infirmitatis absconderet, » etc. Sic *hominem Salvatoris* dixit Petrus Alexandrinus Athanasii successor, Facundo teste[6]. At Cyrillus libro sexto *in Joannem* valde suggillat hanc locutionem, *homo Christi*: eamque vocat « imperitam, et impiam: quoniam cum Deus esset, homo factus est, et indivisibilis in eo ipso, quod Deus erat, et Filius etiam cum carne[a]. »

X. Atqui non plus inest periculi, si *hominem Christi*, vel *salvatoris* dixeris, quam si *humanitatem Christi*, quoniam quidem obtinuit usus, ut *homo* pro *humanitate* passim usurpetur, de quo postea. Sed neque cum *hominem Dominicum* audimus, necesse est *Christi hominem* intelligere: verum *hominem Verbi*, qui utique Deus est, et Dominus.

At S. Thomas, locutionem istam, *homo Dominicus*, improbat hoc argumento fretus: « quod cum dicitur homo Christus Jesus, de-

[a] CYRILL. VI *in Joan.* Ἀπαίδευτον οὖν ἄρα, καὶ δυσσεβὲς κομιδῇ τὸ λέγειν ἀπερισκέπτως τινὰς ὁ ἄνθρωπος τοῦ Χριστοῦ. Θεὸς γὰρ ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἀδιαίρετος ὅσον εἰς τὸ εἶναι θεὸς, καὶ υἱὸς, καὶ μετὰ σαρκὸς.

1 Parag. 5. — 2 Lib. III disp. VII. M. — 3 In III par. qu. XVI, art. 8. — 4 Vide lib. IV, cap. XI, par. 6. — 5 Leo serm. II *de Nativitate* cap. IV. — 6 Facund. lib. II.

signatur suppositum æternum, quod est persona filii Dei. De persona autem filii Dei prædicatur Deus, et Dominus essentialiter : et ideo non debet prædicari denominative, quia hoc derogat veritati unionis. » Sed qui *hominem Dominicum* dixerunt, non personam aliquam sub vocabulo hominis intellexerunt ; quin potius naturam ipsam a Domino assumptam, nec in communi consuetudine loquendi tam enucleata, et exacta vocum proprietas observari solet, ut ad dialecticorum, vel philosophorum trutinam exigantur.

Epiphanius in *Ancorato* « Dominum scripsit ex carne nostra carnem assumpsisse [a]. » Ergo ut *caro Dominica*, vel *Dominicum corpus* (quod ex Athanasio supra memini) dici potest, poterit etiam *homo* vocari *Dominicus*, id est assumptus a Domino. Nihilominus in hoc loquendi genere, uti et in cæteris, prudentis est, minimeque contentiosi, usitatis, et vulgo receptis appellationibus, sic tanquam nummis, uti potius, quam obsoletas, et insolentes persequi.

# CAPUT XIII.

*De nonnullis aliis loquendi formulis.* 1. *De* ὀργάνου *et* instrumenti *vocabulo* : *quo Patres aliqui naturam Christi humanam affecerunt.* 2. *Quo sensu alii repudiarunt.* 3. *Rectus illius erit usus, si instrumentum conjunctum, non separatum intelligatur. Ariani impie illud interpretati. De manu hominis instrumento naturali et conjuncto pulcherrimus Aristotelis locus : qui ad sapientiam, et Verbum illustrandum pertinet.* 4. *De usu istiusmodi nominum utilis cautio* ; *quæ ex Athanasio lucem accipit.* 5. *De vestitus, et indumenti appellatione*; *et quæ hujus utilitates sint. Prima est, ut nulla sui mutatione incarnatum Verbum significetur.* 6. *Item ut divinitas ipsa passionis expers intelligatur.* 7. *Tum naturas esse distinctas, non autem personas.* 8. *Sponsi vocabulum a Gregorio Papa abjudicatum ab divinitate Christi humanitatem assumente, ab Augustino vero adhibitum.*

I. Sequitur nobis excutienda hominis in Christo, alia denominatio, ecquid ὀργάνον, id est *instrumentum* appellari debeat. De hoc enim contra Nestorium certatum est a Catholicis. Athanasius in libro *de Incarnatione*, adversus Gentiles probans, haud absurdum, indignumque Deo videri, si, ut in mundo inest, sic in ejus aliqua parte resideat, homine videlicet : addit ; hominem istum, quem assumpsit, « instrumentum esse ; in quo nisi esset, eo uti non posset [b]. » Et post aliqua : « Partem, ait, aliquam universi assumit sibi, tanquam instrumentum, humanum scilicet corpus, eique incubat : ut quoniam in universo nosse ipsum non potuerant, saltem in parte aliqua non ignorarent [c]. » **De vocabulis *instrumenti* et *vasis*.**

Eusebius Cæsariensis in libro quarto *de Demonstratione Evangelica* : « Vocabat, inquit, et sanabat affatim per instrumentum, quod præ se ferebat, humanam videlicet naturam ;

*a* Epiph. *Ancor.* § 95. Ὅθεν ἀπὸ τῆς ἡμῶν σαρκὸς ἀνέλαβεν ὁ Κύριος ἐλθὼν τὴν σάρκα, καὶ ἄνθρωπος γέγονεν.

*b* Athan. Τί λοιπὸν χλεύης ἄξιον λέγομεν, εἰ ἐν ᾧ ἐστιν ὁ λόγος, τούτῳ πρὸς φανέρωσιν ὡς ὀργάνῳ κέχρηται ὁ λόγος; εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ χρήσασθαι ἂν ἐδυνήθη τούτῳ.

*c* Ibid. Μέρος τοῦ ὅλου λαμβάνει ἑαυτῷ ὄργανον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐπιβαίνει αὐτῷ· ἵν' ἐπειδὴ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν γνῶναι, κἂν ἐν τῷ μέρει μὴ ἀγνοήσωσιν αὐτόν.

quemadmodum musicus aliquis per lyram peritiam ostendens suam [a]. »

Eustathius Antiochenus in oratione ad illa verba, *Dominus creavit me initium viarum suarum :* « Sed etsi, inquit, de Virgine assumptum humanum gestavit instrumentum [b]. »

*Vasis.*

Non est diversa ratio vocabuli σκεῦος, quo usus est Epiphanius in hæresi *Arianorum* : « Adeo ut, inquit, non abjecerit sanctum vas, quod accepit, et perfectam inhumanationem [c]. »

Ita Cyrillus Alexandrinus : « Usus est, tanquam instrumento, ait, propria carne, ad opera carnis, et naturales ægritudines, et quæ reprehensione carebant ; tum etiam anima propria ad humanas, et vitii expertes affectiones [d]. »

**Quod sensu repudiata.**

II. Porro eamdem ipsam ὀργάνου vocem, et *instrumenti* alibi reprehendit Cyrillus, eo nimirum sensu, quem impius illi subjiciebat Nestorius : ut esset separatum, et privatim subsistens instrumentum, in quo Deus inerat, et quod ad exequenda opera sua identidem movebat : uti sanctos viros, et Prophetas pro instrumentis : ac nominatim de Saulo Dominus, « *Vas electionis,* inquit [1], *est mihi iste* : » Græce σκεῦος. Quare in prima, quam scripsit *ad Nestorium*, epistola queritur Cyrillus « eo rem illius opera redactam, ut nonnulli propemodum fateri non sustineant, Christum esse Deum : sed potius deitatis organum, et instrumentum, atque hominem deiferum [e]. »

Idem in libro secundo *contra Nestorium*, hujus hæretici captiosam refellens orationem, qui Verbi cum humana natura copulationem sola σχέσει, et communione dignitatis, operumque metiebatur ; « Tu, inquit, tanquam instrumento corpore usum esse Verbum, ut est consequens, affirmas. Verum siquidem unum asseris filium, et unam hypostasim Verbi incarnatam, non ipse Deitatis instrumentum erit ; sed utetur potius tanquam instrumento, proprio corpore : quemadmodum et humana utitur anima [f]. »

**Quo s[...] admit[...] dum vocab[...] instrum[...]**

Recte prorsus, et erudite Cyrillus isto in loco quæstionem decidit, cum docuit, non oportere Christum ipsum instrumentum vocari divinitatis, sive Verbi : quasi in Christo non et ipsa comprehendatur divinitas, ac Verbum. Posse tamen dici, Christum uti carne sua, tanquam instrumento : velut nos dicimus animam uti corpore, quocum unus est homo, pro instrumento. Quanquam nonnihil interest inter utrumque. Nam anima non est corpus ; sicut Verbum, caro, id est homo, esse dicitur. Sed in eo duntaxat similitudinis ratio posita est, quod utrobique substantiva est amborum unitio : ut non semel observavimus.

Atque hoc uberius explicat in epistola prima, quam scripsit *ad Monachos*. « Quod si quis, inquit, nudam illi tribuat ac solam instrumenti propriam operam, excludet ipsum vel invitus ab veri filii proprietate. Ponatur enim, exempli causa, homo quispiam, qui filium habeat tractandæ lyræ peritum, et qui apprime psallere didicerit : utrumnam ille lyram istam, et musicum instrumentum in eodem cum eo, quem genuit, filii loco reponet [g] ? Tum docere pergit, non esse hominem assumptum simplex organum Dei, quemadmodum Prophetæ, ut Moses, atque hujus etiam virga instrumenta fuerunt admirabilium operum : illi, Dei : ista, Mosis ipsius.

*a* Euseb. IV *de Dem.* cap. xiii. Ἐκάλει καὶ ἰᾶτο ἀφθόνως δι' ὀργάνου, οὗ προβέβλητο, ἀνθρωπίνου· οἷά τις μουσικὸς ἀνὴρ διὰ λύρας τὴν σοφίαν ἐπιδεικνύμενος.

*b* Eustat. apud Theodoretum dial. II. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκ τῆς παρθένου τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον ἀναλαβὼν ἐφόρεσε.

*c* Epiph. hær. lxix, § 2. Μὴ ἀποβαλλόμενον τὸ ἅγιον σκεῦος, ὃ εἴληφε καὶ τὴν τελείαν αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν.

*d* Cyrill. dial. *de Incar.* Προσεχρήσατο δὲ καθάπερ ὀργάνῳ, τῇ μὲν ἰδίᾳ σαρκὶ, πρὸς τὰ σαρκὸς ἔργα τε, καὶ ἀῤῥωστήματα φυσικὰ, καὶ ὅσα μώμου μακράν· ψυχῇ δὲ αὖ τῇ ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἀνθρώπινά τε, καὶ ἀνυπαίτια πάθη.

*e* Cyrill. tom. V, part. II. Ἐγγὺς γὰρ γεγόνασί τινες τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι λοιπὸν ὁμολογεῖν, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Χριστός. ὄργανον δὲ μᾶλλον, καὶ ἐργαλεῖον θεότητος, καὶ ἄνθρωπος θεοφόρος.

*f* Cyrill. II *contra Nest.* Ἀλλ' ὡς ὀργάνῳ τῷ σώματι κεχρῆσθαι τὸν λόγον διϊσχυρίζῃ κατὰ τὸ εἰκός. ἀλλ' εἰ μὲν ἕνα φῂς υἱὸν, καὶ μίαν ὑπόστασιν τὴν τοῦ λόγου σεσαρκωμένην, οὐκ αὐτὸς ἔσται θεότητος ὄργανον· κεχρήσεται δὲ μᾶλλον οἷά περ ὀργάνῳ, τῷ ἰδίῳ σώματι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχή.

*g* Id. Εἰ δὲ δὴ ψιλὴν καὶ μόνην ἀπονέμει τις αὐτῷ τὴν ὀργανικὴν ὑπουργίαν, ἀποπέμψει καὶ οὐχ ἑκὼν, καὶ τοῦ εἶναι κατὰ ἀλήθειαν υἱόν· ὑποκείσθω γάρ τις τῷ λόγῳ, φέρε εἰπεῖν, ἄνθρωπος· ἔστω δὲ αὐτῷ καὶ παῖς τὰ εἰς λύραν τεχνίτης, καὶ ψάλλειν τὰ ἄριστα μεμελετηκώς. ἆρα οὖν ὁ τοιοῦτος καταλογιεῖται τὴν λύραν, καὶ τὸ τῆς ᾠδῆς ὄργανον ἐν υἱοῦ τάξει σὺν τῷ υἱῷ ;

1 *Act.* 13.

Nimirum, quod Athanasius oratione quarta declarat : « nostra causa homo factus est, et corporaliter, ut ait Apostolus, habitavit in carne divinitas ; quod idem est, ac si dicas ; Deus cum esset, proprium habuit corpus ; et hoc utens instrumento, homo propter nos factus est : ob idque omnia quæ illius propria erant, ipsius esse dicuntur : quandoquidem erat in eadem carne [a]. »

III. Adjungatur itaque ad instrumenti vel ὀργάνου vocabulum, quod sit cum Deo ac Verbo intime conjunctum in eamdem personam, non alienum, ac separatum. Ideo non est ὑπηρέτης, nec ὑπουργὸς, hoc est simplex administer *homo* ille *Dominicus*. Siquidem « minister, sive famulus organi locum habet in artibus (ait in primo *Politicorum* Aristoteles) sic et possessa res, instrumentum est ad vitam ; ac possessio multitudo est instrumentorum. Servus vero est animata possessio, tum minister omnis instrumentum est ante instrumenta omnia [b]. » Tale Dei Patris instrumentum esse Filium, sive Verbum Ariani putabant ; quo ille usus erat, ad mundi fabricationem et ad rerum omnium creatarum effectionem. Nos vero neque Verbum instrumentum fuisse Patris cum antiquis nonnullis dixerimus ; et quod sive istud, sive ὑπουργὸν, id est *administrum*, executoremque paternæ voluntatis, eorum plerique nominarunt Filium, ita dictum accipiamus, uti conjunctum, et consubstantiale aliquid intelligatur : ut est manus, et brachium, quibus vocabulis insignitur in sacris litteris.

Huc illud pertinet, quod Aristoteles in libro quarto *de Partibus animalium*, capite decimo, de manu homini a natura concessa disputat. Sic enim affirmat ; « Hominem, quod omnium animalium prudentissimum sit, manus habere. Nam qui prudentissimus est, quam plurimis instrumentis recte potest uti. Atqui manus non unum instrumentum videtur esse, sed multa. Est enim tanquam instrumentum ante instrumenta. Quamobrem illi ipsi, qui quam plurimarum capax est artium, illud instrumentum natura dedit, quod ad plurima ex omnibus instrumentum utile sit [c]. » Ex quo ita ratiocinari licet ; cum sit omnium sapientissimus, et sagacissimus Deus, ei merito convenire effectricem virtutem, et potentiam omnium actuosissimam, et efficacissimam ; quæ cum una sit et simplex, vi multiplex est, et ad omnia, eaque infinita præstanda sola est idonea ; tanquam manus quædam Dei. Ejusmodi est Verbum, et sapientia Dei, qui est Filius ; *Omnium enim artifex est sapientia* [1]. *Est enim illa spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus, multiplex, subtilis :* etc. *Omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus, intelligibilis, mundus, subtilis. Omnibus enim mobilibus mobilior est sapientia : attingit autem ubique propter suam munditiam,* etc. *Et cum sit una, omnia potest, et in se permanens omnia innovat.* »

IV. Jam vero ut istiusmodi nomina, quæ in sacris libris, aut ab antiquis Patribus filio Dei ex nostris, creatisque rebus translata tribuuntur, sic intelligenda sunt, ut id usu et cogitatione secernatur, quod crassum, et imperfectum inest in origine sua : ac sola vis agendi, et efficacitas inde sumatur ; ita cum humana Christi natura ὄργανον et *instrumentum* Verbi ab antiquis vocatur ; nihil aliud capi debet ex instrumenti notione, quam operatrix virtus inferioris quidem substantiæ, sed cum divina individuo, et naturali nexu in eamdem coalescentis hypostasim, ac personam : ita ut conjunctus sit, et unus cum principali, et motrice sua causa homo ille, qui instrumentum dicitur ; quod aptissime manus illa similitudo declarat.

Quocirca præclare magnus Athanasius illam *instrumenti* proprietatem in humanitate Verbi, quibusdam additis, ab omni hæreticorum calumnia vindicavit his verbis : « Ipse enim, uti præpotens, et omnium artifex, templum in Virgine sibi, hoc est corpus, molitus est : idque suum ac proprium facit ; tan-

*a* Athan. Ὕστερον καὶ δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ σωματικῶς, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος, κατῴκησεν ἡ θεότης ἐν τῇ σαρκί· ἴσον τῷ φάναι, θεὸς ὢν, ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ χρώμενος ὀργάνῳ, ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς· καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης, αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦν.

*b* Arist. I *Pol.* cap. IV. Ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν. οὕτω καὶ τὸ κτῆμα ὄργανον πρὸς ζωήν ἐστι· καὶ ἡ κτῆσις πλῆθος ὀργάνων ἐστί· καὶ ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον· καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων, πᾶς ὁ ὑπηρέτης.

*c* Arist. *de Part. anim.* cap. X. Ἀλλὰ διὰ τὸ φρονιμώτατον εἶναι τῶν ζώων, ἔχει χεῖρας. ὁ γὰρ φρονιμώτατος πλείστοις ἂν ὀργάνοις ἐχρήσατο καλῶς. ἡ δὲ χεὶρ ἔοικεν εἶναι οὐχ ἓν ὄργανον, ἀλλὰ πολλά. ἔστι γὰρ ὡσπερεὶ ὄργανον πρὸ ὀργάνων. τῷ οὖν πλείστας δυναμένῳ δέξασθαι τέχνας, τὸ ἐπὶ πλεῖστα τῶν ὀργάνων χρήσιμον τὴν χεῖρα ἀποδέδωκεν ἡ φύσις.

[1] *Sap.* VII. 21.

quam instrumentum, in ipso cognitus, et habitans[a].» Atque uti Templum idcirco vocatur humana ista natura quod *in eo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* : sic instrumentum appellatur, quod per illam agit Deus Verbum, et utrobique servatur prærogativa naturæ potioris, cujus et habitare, et agere proprium est. Ideo neque Templum hominis Deus in Christo vocatur ; nec instrumentum ejusdem. Cujus posterioris (nam de altero superius egimus) causam ita reddit Joannes Damascenus; «Proprias, inquit, dotes, et ornamenta corpori divinitas impertit : ipsa vero passionum carnis expers remanet. Non enim, quemadmodum per carnem operabatur Verbi divinitas; ita per divinitatem ipsius caro patiebatur. Siquidem instrumentum erat divinitatis caro[b]. »

Sed hæc *instrumenti* ratio, et efficientiæ divinæ per humanitatem diffusio plenius in libro sequente tradetur, qui de ἐνεργείᾳ et *operatione* disputabit Dei et hominis Christi : ad quam commodum nobis transitum fecit illa *instrumenti* contemplatio, quæ ad actionem tota refertur.

De vocabulo *vestitus* et *indumenti*.

V. Antequam tamen hæc cum libro disputatio claudatur, una nobis minime prætermittenda vox est, quæ magnam cum superioribus affinitatem habet, *Templi*, et *instrumenti*; ac tum usum affert opportunitatemque similem ad hujus mysterii declarandam proprietatem: tum assumptæ naturæ perinde splendorem ac dignitatem augustiorem facit : tum denique parem cautionem, et interpretationem requirit adversus hæreticorum calumnias. Est hoc vestitus, atque indumenti vocabulum; quod frequenti usu celebratur : ut cum dicitur, Verbum induisse hominis naturam, sive carnem. De hoc pauca duntaxat (non enim longiorem sermonem requirit) et eatenus, ut quæ utilitas capi inde possit ex antiquorum dictis explicemus.

Fructus istarum appellationum.

Primus igitur ex appellatione ista fructus existit, ut sine ulla mutatione Verbi, et eodem in statu manente ipso, accessionem illam naturæ alterius intelligamus esse factam; sicut homo vestem induens, nihil interius, atque in substantia sua, aut amittit proprium, aut acquirit alienum. Qua comparatione usum alicubi Epiphanium esse memini. Tum vero Hildephonsus Toletanus in libro *Synonymorum de Virginitate S. Mariæ*[1]: « Absque veste Deus, inquit, ut ita dicam ingreditur, qui, ut certe dicam, carne vestitus ingreditur. Ad domum sui operis venit; carnis tantummodo vestem tulit. Idem qui venerat redit: sed aliter, quam incesserat ipse, inde processit. »

Albinus item Flaccus in libro secundo *contra Felicem*[2], idipsum Augustini adhibito testimonio ita confirmat : « De quo etiam Christi habitu B. Augustinus ait; sic assumptus est homo, ut proficeret in melius, et ab eo formaretur ineffabiliter excellentius, atque conjunctius, quam vestis ab homine, cum induitur. Hoc ergo nomine habitus satis significavit Apostolus, quemadmodum dixerit in similitudine hominum factus: quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, cum indutus est homine, quem sibi coaptans quodammodo, atque conformans, immortalitati, æternitatique sociaret. »

Ibi Alchuvinus *habitum*, pro quo Græce σχῆμα posuit Apostolus[3], pro vestimento, et exteriore schema sumpsit, quod non est absurdum. Nam σχῆμα est ἱματισμὸς Hesychio, id est *vestitus*; et Glossis veteribus, *figura, cultus, habitus*. Quæ cum per se nulla divinitas habeat, omnia ex assumpta natura hominis in se ipsa suscepit.

Hinc Cyrillus recte ad illam, quam proposui, in appellatione ista commoditatem explicandi mysterii . « Mansit, inquit, quod erat, id est natura Deus : Cum autem illud etiam assumpsisset, ut esset homo; nempe ut, quemadmodum nos, ex muliere secundum carnem nasceretur, rursus mansit unus filius; sed non carnis expers, ut antea fuerat ante incarnationis tempus ; verum sic tanquam naturæ nostræ veste circumvolutus[c]. »

*a* Ath. *de Incar. Ver.* Αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὤν, καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα. καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο, ὥσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος, καὶ ἐνοικῶν.

*b* Damasc. lib. III, cap. xv. Τῶν μὲν οὖν οἰκείων αὐχημάτων ἡ θεότης τῷ σώματι μεταδίδωσιν· αὐτὴ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς πάθων διαμένει ἀμέτοχος. οὐ γὰρ ὥσπερ διὰ τῆς σαρκὸς ἡ θεότης τοῦ λόγου ἐνήργει, οὕτω καὶ διὰ τῆς θεότητος ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἔπασχεν. ὄργανον γὰρ ἡ σὰρξ τῆς θεότητος ἐχρημάτισεν.

*c* Cyrill. in epist. II *ad Succ.* Μεμένηκε γὰρ ὅπερ ἦν, τουτέστι φύσει θεός. προσλαβὼν δὲ καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωπος, ἤτοι γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα, πάλιν εἷς μεμένηκεν υἱός· πλὴν οὐκ ἄσαρκος, καθὰ καὶ πάλαι, πρὸ τῶν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρῶν· ἀμφιασόμενος δὲ ὥσπερ καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν.

1 Tom. IX *Bibl.* col. 94. A. — 2 Albin. Flacc. col. 814. — 3 *Phil.* II, 6.

Hanc hominis naturam eleganter Fulgentius *trabeam* vocat[1], quasi Imperatoris regium cultum; sive post victoriam triumphantis insigne. « Heri, inquit, Rex noster trabea carnis indutus, de aula uteri Virginalis egrediens, visitare dignatus est mundum. » Tum etiam *servile cinctorium*, id est *subligar*, quo sine ulla sui mutatione præcinctus est Deus. « Ille, inquit, sempiternæ Deitatis majestate servata, servile cinctorium carnis assumens, in hujus sæculi campum pugnaturus intravit. »

VI. Hæc eadem divinitatis immutabilitas in Christo similitudine vestis exprimitur; dum quidquid perpessionis, ac vilitatis in vita, obituque suscepit, quasi extrinsecus, eo, quem gestabat, homine, ceu vestimento; excepisse Deus creditur : non autem ad ipsius pertinuisse substantiam. Tametsi nonnulla etiam τῆς ἀντιδόσεως, id est *proprietatum, et affectionum communicatio* eodem genere appellationis includitur. Utrumque in *Ancorato* significat Epiphanius; hoc est ambarum naturarum in illa copulatione dotem ac prærogativam; immutabilitatis, in Deo; in homine vero ex hujus consortio, et communione, singularis excellentiæ. Verba Epiphanii; « Divinitati, inquit, ipsimet est attributa passio : quanquam ab omni immunis est passione divinitas. Quod quidem ita sancto, et ab omni passione remotissimo Dei Verbo fieri placuit. Cæterum ejusmodi est illud, ut si qui veste sit indutus, quæ adspersa sanguinis stilla sit infecta, ita ut ad ipsum corpus minime pervenerit; tum enim sanguinis illa macula ei, qui indutus est, imputari solet[a]. »

Eamdem sententiam eleganter Augustinus expolivit in *Enarratione Psalmi* CXXX, « Et quia ipsum Verbum, inquit, caro factum est et ipsum Verbum crucifixum est, sed non est mutatum in hominem, homo in illo mutatus est. Mutatus est homo in illo, ut melior fieret, quam erat, non ut ipsa substantia Verbi converteretur. Per id ergo, quod homo erat, mortuus est Deus : et per id, quod Deus erat, excitatus est homo, et resurrexit, et ascendit in cœlum. Quidquid passus est homo, non potest dici non passus est Deus, quia Deus erat hominem assumendo, sed non est mutatus in hominem : quomodo non potes dicere non re passum injuriam, si vestis tua conscindatur. Et quando quereris vel amicis, vel in judicio : hoc dicis judici : conscidit me. Non dicis conscidit birrum meum : sed conscidit me. Si potuit, et meruit vestis tua dici tu, quæ non est tu, sed vestis tua, quanto potius meruit audire caro Christi, templum Verbi unitum cum Verbo; ut quidquid in carne pateretur, Deus ipse pateretur : quamvis Verbum nec mori potuerit, nec corrumpi, nec mutari, nec occidi; sed quidquid horum passum est, in carne passum est. Et noli mirari, quia Verbum nihil passum est; nec anima hominis potest pati aliquid occisa carne, dicente ipso Domino, *Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere*. Si anima non potest occidi, Verbum Dei poterat occidi? Et tamen quid dicit? flagellavit me, colaphizavit me, percussit me, dilaniavit me : totum hoc non fit in anima; et tamen non dicit nisi me, propter unitatem consortii ipsius. »

VII. Præterea illud etiam vestimenti nomen, ac notio cogitationi nostræ objicit; non esse personas, vel hypostases duas, totidem in Christo naturas : nec per se, ac privatim censeri : sed humanam quasi appendicis, et accessionis instar ad divinam adhærescere, ac tanquam unam cum ea personam computari. Ex quo tantum in humanam ex illius consortio dignitatis, et præstantiæ redundat, ut eodem honore, atque cultu, et quidem summo, quem λατρείαν vocant, ambæ pariter afficiantur. Exposuit hoc auctor disputationis *adversus Arium*, quæ inter Athanasii opera sub ejus nomine legitur. In qua Athanasius sic cum Ario disserens introducitur; cum quidem iste Deum et hujus templum duos esse Dominos objecisset : Non sunt, inquit, duo : absit. Unus est enim Dei filius, qui propter nos homo factus est. Etenim terrenus Rex, dic obsecro, num separatim homo regnat, et separatim ejus purpura[b] : » etc. Deinde pergit : « Cum

*Latriam.*

*a* Epiph. *in Ancor.* § 95. Ἐλογίσθη δὲ τὸ πάθος εἰς τὴν θεότητα, καὶ τοί γε θεότητος ἀπαθοῦς οὔσης. ὅτι οὕτως εὐδοκήσεν ἐλθὼν ὁ ἅγιος, καὶ ἀπαθὴς θεός λόγος. ἔστι δὲ τὸ ὑπόδειγμα τοίονδέ τι, ὡς ἐάν τις ἱμάτιον ἐνδεδυμένος, ἐν δὲ τῷ ἱματίῳ αἷμα ῥαντισθὲν μολύνῃ τὸ ἱμάτιον, τὸ δὲ σῶμα οὐκ ἔφθασε τοῦ ἐνδεδυμένου· λογίζεται δὲ ὁ σπῖλος ὁ ἐκ τοῦ αἵματος τῷ ἐνδεδυμένῳ τὸ ἱμάτιον.

*b* Athan. Ἀθαν. εἶπεν οὐχ εἰσὶ δύο· μὴ γένοιτο. εἷς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ὁ γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. ὁ γὰρ ἐπίγειος βασιλεὺς, εἰπέ μοι, ἰδίως ὁ ἄνθρωπος βασιλεύει, καὶ ἰδίως ἡ πορφυρίς; etc.

1 Fulgent. *de sanct. Stephan.*

ergo fieri non possit, ut duo reges in uno esse rege dicantur, in homine, inquam, et purpura : qui tandem eveniet, ut privatim Verbi et Dei dominationem adstruamus ; et sanctæ, pretiosæque carnis disjunctum principatum profiteamur, quæ, tanquam regia purpura, vestimenti instar fuit[a] ? »

Eadem tamen nominis proprietas duas in una persona naturas esse demonstrat. Quippe vestis et corporis non una potest esse natura : nec ambo consubstautialia sunt, sive dum vestis applicatur, sive cum est admota. Ita Catholici adversus Severianos argumentati sunt in illa celebri collatione Constantinopoli habita[1], Justiniano rerum potiente anno 332, ad idque Cyrilli testimonio illo sunt usi, quod ex secunda epistola *ad Successum* paulo ante descripsimus.

Quæ cautio adhibenda.

Ac ne quis ex ista denominatione vestis, Nestorii, vel Apollinaris afflari se aura aliqua patiatur, non dispar, atque in superioribus *templi*, et *habitationis*. et similium observata est, in illa quoque apponenda cautio est; ut substantivæ cum Verbo fiat unitionis mentio: tum etiam animæ. Ad hæc ambo vero præscribenda, utilis est Petri Damiani locus ex opusculo primo *de Fide catholica*, capite octavo : ubi templi, et vestis nomenclaturas, aptissima temperatione muniit. « Utrique siquidem naturæ, ait[2], in suis utique proprietatibus permanenti, tanta est unitatis facta communio, ut quidquid ibi Dei est, non sit ab homine separatum ; et quidquid est hominis, non sit a divinitate divisum. Conceptæ nimirum in utero Virginis, animæ simul, et carni ne puncto quidem temporis virtus defuit Verbi : ne ante formata, vel animata est vestis, quam sibi Rex supernus indueret; sed per ipsum, et in ipso cœpit illud humani corporis templum, quod sibi Dei filius essentialiter couniret. Dei quippe filius in utero Virginis concipiendus accessit, ibique domum corporis (sicut scriptum est.) Sapientia fabricavit. »

VIII. Sane prout ejus animus est, qui scribit aut loquitur, sic pleræque voces, quæ ad divinas explicandas res accommodantur, approbandæ, vel rejiciendæ sunt. Id quod sæpius ab antiquis Patribus esse factum, satis arbitror constare ex iis, quæ hoc in opere hactenus deprompsimus : tum in aliis dogmatum tomis, ut minime mirum sit, eadem nomina pro damnatis et proscriptis apud nonnullos haberi, quæ ab aliis impune sunt adhibita. Cujus rei unicum modo proferemus exemplum, quod ne ipsum quidem a proposito est alienum. Siquidem ad humanam Christi naturam attinet.

*Sponsum* nominari Verbum, ejusque *sponsam*, hominis assumptam naturam ; non satis probat Gregorius Papa, homilia XXXVIII, dum Evangelicam parabolam enarrat[3], regis filio suo convivium nuptiale celebrantis. Quam cum de Dei filio humanam sibi naturam copulante esset interpretatus; mox seipsum castigans, « quia ex duabus personis fieri solet ista nuptialis conjunctio; persona autem Dei et hominis Redemptoris nostri Jesu Christi ex duabus personis unita non est : » idcirco alium potius sensum parabolæ isti tribuit : ut Christi cum Ecclesia conjugium significet. At Augustinus tractatu octavo *in Joannem*[4], « Verbum, inquit, sponsus, et sponsa caro humana : et utrumque unus filius Dei; et idem filius hominis, ubi factus est caput Ecclesiæ; ille uterus Virginis Mariæ thalamus ejus. Inde processit tanquam sponsus de thalamo suo. » Innumera sunt hujus generis ancipiti usu in utramque partem ab antiquis accepta ; ut ex eo constet, nec omnia, quæ unius alteriusve Patris judicio rejecta, vel ascita fuerint, absolute statim probari a nobis, aut repudiari oportere : et hanc divinis de rebus loquendi tenendam esse regulam, quam in Latini delectu sermonis observari Cæsar voluit ; uti tanquam scopulum declinemus insolens omne verbum et ab consuetudine communi Theologorum alienum.

Ac mihi tutissimum, et ab omni offensione, ac periculo erroris remotissimum videtur, ut ab eorum, quibus vivimus, temporum usu quam minime discrepemus : atque ut vetustatis scientiam retinentes, eam loquendi nobis regulam præscribamus, quam fert ætatis nostræ mos, præstantium doctrina, et pietate hominum auctoritate roboratus. Id si ad eum modum instituatur ; minus enim temerariæ

*a* Athan. Εἰ οὖν ἀνεγχώρητον δύο βασιλεῖς φῆσαι ἐπὶ βασιλέως ἑνὸς, λέγω δὴ ἀνδρώπου καὶ πορφύρας, πῶς ἐγχωρεῖ ἰδίως μὲν τοῦ λόγου, καὶ θεοῦ κυριότητα φάσκειν, κεχωρισμένην δὲ τὴν δίκην πορφύρας ἔνδυμα γεγονυίας ἁγίας καὶ τιμίας σαρκὸς ἀρχὴν καταγγέλλειν ; ἢ τίς ἐστιν ἔνδυμα τοῦ βασιλέως λόγου θεοῦ γεγεννημένη;

1 Tom. III, Concil. — 2 Petrus Damasc. Opusc. I. cap. VIII. — 3 *Matth.* XXII. — August. tom. IX.

novitati loci; ac rixis, et ineptis contentionibus aditus obstruetur : quas quidem in hac nostra disciplina fatendum est plerumque ex dissimili vocum usurpatione potius, quam ex diversa rerum intelligentia proficisci. Denique sentiendi quidem divinis de rebus, quæ catholica regula constitutæ sunt, manet, ac manebit in ævum omne fixa, et immutabilis ratio : verborum autem, quibus eædem res explicantur, sæpe variatur usus; cui non tam originis, ac nativæ linguæ proprietas, quam popularis doctorum consuetudo moderari debet.

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

## DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER OCTAVUS

IN QUO DE ἐνεργείᾳ, ID EST OPERATIONE CHRISTI, AGITUR.

### CAPUT PRIMUM.

*Explicatur ἐνεργείας propria notio. 2. Variorum nominum expositio, ἐνεργείας, ἐνεργητικοῦ, etc. 3. Quid proprie sit ex Patribus exponitur. 4. Est substantiva motio naturæ, ejusque nota essentialis : ubi et explicatur vox οὐσιώδης. 5. Nullam sine operatione naturam esse : tum quæ sunt ejusdem naturæ, ejusdem esse operationis : et quæ diversæ naturæ sunt, diversæ operationis esse : ἐνεργείας variæ significationes. 7. Explicatur prima, quæ est δύναμις, sive facultas : et quæritur an ἐνέργεια illa, de qua cum Monotheletis certatum est, sit actio transiens, an facultas naturalis; fuisse de actione sola controversiam putant multi scholastici. 8. Sed errant, idque ex veteribus ostenditur : qui essentiale aliquid et fixum esse quippiam indicant. 9. Itaque tum de facultate agendi, et volendi, tum de actione et volitione ipsa certatum est. 10. Quæsitum an omnis substantia, etiam inanimata, ἐνέργειαν illam habeat, de qua Patres disputant. Cui respondetur, variare Patrum dicta; et quamvis nulla non aliquam ἐνέργειαν habeat, tamen insignem quampiam ab nonnullis intelligi. 11. Etiam πάθος, id est passionem ἐνέργειαν censeri : et quid passio sit exponitur. 12. Declaratur Aristotelis quidam locus eo pertinens.*

I. De naturis Christi duabus, earumque conjunctione, et humanæ præsertim dotibus, quarum absoluta ratio est, abunde dictum arbitror. Proximum est ut de ejusdem Christi actione, et efficientia, quæ proprietas σχετικὴ est, disputari oporteat. Hanc Græci ἐνέργειαν, Latini theologi passim *operationem* nominant: deque ea cumprimis graves, ac perdifficiles quæstiones commovent; Græci potissimum; a quibus bene multi de hoc argumento commentarii sunt editi; tum universe de ἐνεργείας genere ipso; tum de una ejus specie, voluntate scilicet; postquam improbi quidam, et nefarii exorti sunt hæretici, qui ambabus naturis unam non amplius, altera suppressa, ἐνέργειαν assignarunt : et quod in voluntate hoc potissimum ausi sunt, Monotheletæ propterea sunt vocati. *Moralis*

De hoc igitur utroque deinceps diligenter acturis, prima hæc esse cura debet, ut idipsum, quod explicandum suscepimus, cujusmodi sit, et quam vim, ac notionem habeat, ἐνέργεια, et *operatio* ista, statuamus. Atque hoc majori jam ex parte, cum de Deo sermo nobis esset, exposuimus in quinto libro [1] capite decimo : ubi varias nominis istius significationes attulimus. Hoc vero loco non illa repetemus, quæ ibi memorata sunt : sed quæ ex iis necessaria videbuntur ad institutam disputationem, summatim attingenda sunt, et alia pauca iis addenda, quæ illic omisimus.

II. Horum illud est primum, quod apud Joannem Damascenum legitur [2]; aliud esse ἐνέργειαν, aliud ἐνεργητικὸν, aliud ἐνέργημα, aliud τὸν ἐνεργοῦντα. « Ἐνέργεια est actuosa, et substantiva naturæ motio. » Ἐνεργητικὸν, quod *activum* dicitur, « est natura ipsa, ex qua operatio proficiscitur. » Ἐνέργημα, sive *effectum*, est opus actionis. Ἐνεργῶν est qui operatione utitur, velut est hypostasis. Porro nonnunquam operatio ipsa, opus dicitur, et vicissim *Explicatur ἐνεργείας energiæ ratio.*

1 Tom. I. — Lib. III de Fide cap. XV.

opus, operatio : sicut creatura, creatio[a]. » Sic in libro *de Trinitate*, qui Cyrillo inscribitur, et majori parte ex Joannis Damasceni opere *de fide* est exceptus, gemina τῆς ἐνεργείας significatio ita ponitur : « Appellatur, inquit, energeia operis perfectio ; nempe effectum ipsum; ac rei absolutio; tum actio ipsa. Quæ secunda significatio energiæ, theandricæ operationi accommodari debet[b]. » Est autem omnium propria maxime. Quippe ἐνέργειαν theologi dicunt esse κίνησιν, id est « motum, qui efficitur potius, quam efficit[c] : » ut ait Joannes Damascenus[c]; idque Gregorii Nazianzeni auctoritate probat. Qui in oratione *de Spiritu sancto*, quæ est tricesima septima, demonstrat Spiritum sanctum non esse ἐνέργειαν, quod hæc sit accidens, nec efficit, sed efficitur. « Si est, inquit, effectio, efficietur utique, non efficiet : et simul atque effectus fuerit, desinet. Hujusmodi est enim effectio. Quinam igitur operabitur[d] ? » Ἐνέργειαν hic appellat Gregorius actionem ipsam, sive operationem, quæ est in motu, atque præterit. Quare non satis accurate eruditus Interpres Billius, *vim et facultatem* Latine reddidit. Nam *vis et facultas* non transeuntem actionem, sed principium ipsum operandi significat : quod substantivum est, ac stabile.

Quid proprie sit ex Patribus exponitur.

III. Præclare Anastasius Sinaita in Ὁδηγῷ, energiæ naturam, et proprietatem describit; « Est, inquit, energia, auctore S. Gregorio Nysseno, naturalis cujusque substantiæ virtus, et motio : qua id solum caret, quod non est. Quod enim substantiæ alicujus est particeps, id etiam significantis illud operationis est particeps. Siquidem recta ratio docet, substantiarum definitiones, esse veras, et germanas ipsarum operationes, velut intelligentium energiam, intellectionem : sensu præditorum, sensum : mobilium, motionem : volatilium, volatum[e].» etc. Ac demum ita concludit : Et « ut universe dicam, quidquid unamquamque naturam indicat, ac definit, naturalis est illius energia : qua sublata, prorsus una perimitur, et extinguitur natura : ut sublata ustione, ignis extinguitur : sublata item animalis motione, animal interit : sublata intellectione, tollitur pars animæ, quæ intelligendi, rationandique facultate prædita est[f]. »

Addit Anastasius, non solum in rebus animatis, et mobilibus, sed etiam inanimis, et immobilibus reperiri naturales operationes; ut in scammonia, et medicamentis, quæ alvum subducunt, ac plerisque aliis.

Sic Joannes Damascenus in prima *Institutione*, capite octavo, ἐνέργειαν definit, « agentis efficacem motionem : ac naturalem energiam, naturæ motionem efficacem[g]. » Tum quincuplicem illam facit : nempe intellectilem, cujusmodi in angelis, et omnibus incorporeis substantiis cernitur, quæ simplici appulsu mentis intelligunt : rationalem ; qualis inest hominibus ex anima incorporea, et corpore compositis : qui non simplici, sed vario appulsu, et ratiocinando intelligunt : animalem : ut in brutis animantibus, sensu præditis, sed nec ratione, nec intelligentia utentibus : vegetabilem ; ut est in sensu carentibus, quæ alendi, augendi, ac gignendi vim habent : vitæ prorsus expertem ; ut in terra, et lapidibus. Hæc Joannes Damascenus.

*a* Dam. lib. III, cap. xv. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστὶν, ἡ δραστικὴ, καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις. ἐνεργητικὸν δὲ ἡ φύσις ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρόεισιν. ἐνέργημα δὲ, τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα, ἐνεργῶν δὲ, ὁ κεχρημένος τῇ ἐνεργείᾳ, ἤτοι ἡ ὑπόστασις. λέγεται δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα, καὶ τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα κτίσις.

*b* Tom. VI Cyrill. lib. *de Trinit.* cap. xix. Λέγεται πάλιν ἐνέργεια καὶ ἡ τοῦ ἔργου ἐκπλήρωσις, αὐτὸ τὸ ἐνεργητὸν, ὁ τοῦ πράγματος ἀποτελεσμὸς, ἡ πρᾶξις αὐτή. τοῦτο δὴ τὸ δεύτερον σημαινόμενον τῆς ἐνεργείας προσαρμοστέον τῇ θεανδρικῇ.

*c* Damasc. lib. III, cap. xv. Ἰστέον ὡς ἡ ἐνέργεια, κίνησίς ἐστι, καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ. καθώς φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λόγῳ.

*d* Nazianz. orat. xxxvii. Καὶ εἰ ἐνέργεια, ἐνεργηθήσεται δηλονότι, οὐκ ἐνεργήσει καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται. τοιοῦτον γὰρ ἡ ἐνέργεια. πῶς οὖν ἐνεργήσει;

*e* Anast. in Ὁδηγῷ. Ἐνέργεια τοίνυν ἐστὶ, καθά φησιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἡ φυσικὴ ἑκάστης οὐσίας δύναμίς τε, ἢ κίνησις, ἧς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὄν. τὸ γὰρ οὐσίας τινὸς μετασχὸν, συμμετέχει πάντως καὶ τῆς δηλούσης αὐτὸ ἐνεργείας. ὅρους γὰρ τῶν οὐσιῶν τὰς ἀψευδεῖς αὐτῶν ἐνεργείας ὁ ἀληθὴς ἐπίσταται λόγος· νοερῶν ἐνέργειαν, τὴν νόησιν· αἰσθητῶν, τὴν αἴσθησιν· κινητικῶν, τὴν κίνησιν· πτηνῶν τὴν πτῆσιν, etc.

*f* Ibidem. Καὶ καθολικῶς εἰπεῖν, τὸ πάσης φύσεως σημαντικὸν, καὶ ἀφοριστικὸν, ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἡ φυσικὴ καθέστηκεν, ἧς ἀναιρουμένης. πάντως συναναιρεῖται καὶ ἀπόλλυται καὶ ἡ φύσις. ἀναιρουμένης τῆς καύσεως, σβέννυται τὸ πῦρ. ἀναιρουμένης τῆς κινήσεως τοῦ ζώου, ἀπόλλυται τὸ ζῶον. ἀναιρουμένης τῆς νοήσεως, ἀπόλλυται τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς, καὶ λογιστικὸν αὐτῆς.

*g* Damasc. primæ *Instit.* cap. viii. Ἐνέργειά ἐστιν, κίνησις δραστικὴ τοῦ ποιοῦντος. ἐνέργεια δὲ φυσική ἐστιν, καὶ κίνησις φύσις δραστική.

IV. Sic Maximus martyr in *Disputatione cum Pyrrho*, ait naturæ omnis definitionem » esse substantivæ ipsius operationis rationem[a]. » Et paulo post, « operationem naturalem asserit eam esse, quæ naturam constituit, ejusque insitus est character[b]. » Hinc Agatho Papa in epistola synodica, « impossibile esse, præterque naturæ ordinem asserit, ut natura sit ulla, quæ naturæ operatione careat[c]. » Idem tamen Maximus alias ἐνέργειαν a κινήσει discernit[1], et inter hanc, et οὐσίαν mediam illam facit : ut alibi diximus[2]; sed nimis enucleatam, ac limatam rationem missam facimus, et ἐνέργειαν cum plerisque idem cum motione constituimus.

'Ενέργειαν itaque communi consensu veteres omnes οὐσιώδη vocant, id est *substantivam motionem* naturæ, cujus nota est, et character. Ubi vox οὐσιώδης, non itidem accipi debet, ut cum οὐσία cum ὑποστάσει comparatur, et essentia ipsa, ac definitione circumscribitur; sed paulo latius, ut id omne comprehendat, quod naturam sequitur, et ei insitum est, vel ab eo necessario proficiscitur, nec est accidens : quod ἐπουσιῶδες appellari solet : quasi ad οὐσίαν accedens, et extraneum, ut Joannes Damascenus vocat in libro *de duabus Christi voluntatibus*[d]; ubi accidentium illorum, quæ singula dicuntur ἐπουσιώδη, congeriem, hypostaseon esse characterem, notamque substantivam docet, ex communi Græcorum Patrum opinione, a Porphyrio, aliisque philosophis tradita : de qua in quarto libro *de Trinitate* dixi[3]. Igitur. οὐσιῶδες hoc sensu nominatur id quod vel naturam comitatur, et naturale ideo censetur; vel quod ad hypostasim spectat, neque est accidens.

Hoc modo interpretandum est quod Hippolytus in fragmento octavo libri *contra Beronem* scripsit « Universorum conditor ex sanctissima semper Virgine Maria per conceptionem inviolabilem, sine conversibilitate substantiave (cor. substantians) sibimet animam intellectualem cum sensitivo corpore natura factus est homo[e]. » Ita Latine reddidit Anastasius : quem puto scripsisse *substantians*, pro *substantiave*. Animam ergo cum carne *substantiavit*, ἐνουσίωσε Verbum, hoc est sibi propriam, ac substantivam fecit, cum in eamdem assumpsit hypostasim. Maximus item in *Disputatione cum Pyrrho*, « creatricem operationem Deo inesse dicit οὐσιωδῶς[f] : » quoniam ex substantia illius, et naturalibus principiis oritur.

V. Hinc frequens illud, ac celebre est apud antiquos theologos effatum : Nullam sine operatione naturam esse : et ubi nulla est operatio, ibi nullam penitus esse naturam, quod in *Disputatione cum Pyrrho* tradit Maximus martyr[g]. Et Agatho Papa in epistola *ad Constantinum Pogonatum*; « Impossibile, inquit, et contra ordinem naturæ est, posse esse naturam, et operationem non habere naturæ. » Sophronius item in epistola synodica *ad Sergium*, « Ex operationibus, ait, vel solis, ut earum periti docent, naturæ dignoscuntur, et substantiarum discrimen ex operationum discrimine perpetuo naturaliter comprehenditur[h]. » — Nulla sine operatione natura.

In collatione cum principibus habita[4], Maximus apud Anastasium : « Nihil, inquit, eorum, quæ sunt, sine operatione naturali subsistit. Sancti namque Patres manifeste dicunt, non esse, nec sciri, sine substantiali operatione, quæ hanc substantialiter characterizet, etc. Amisso quippe, secundum sanctos Patres, fremibili, leo non jam leo : et latrabili, canis non jam canis : et aliud quodcumque perdito quod se naturaliter commendabat, non ulterius est quod erat. » Hic Anastasius

a MAXIM. in calce tom. VIII Annal. Baron. Πάσης φύσεως ὅρος ὁ τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας καθέστηκε λόγος.

b Ibid. 'Η γὰρ ἐνέργεια, φυσικὴ οὖσα, φύσεως ὑπάρχει συστατικὸς. καὶ ἔμφυτος χαρακτήρ.

c AGATHO in sex. syn. act. IV. Ὅτι ἀδύνατον, καὶ παρὰ τὴν τάξιν τῆς φύσεώς ἐστι, δύνασθαι εἶναι φύσιν, καὶ ἐνέργειαν μὴ ἔχειν φύσεως.

d DAMASC. lib. *de duab. Christi volunt.* Συμβεβηκότα δὲ ταῦτα, καὶ ὑπουσιώδη (ἐπουσιώδη) καλεῖν ἔθος τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς.

e HIPPOLYT. *in Collect. Anast.* 'Ο τῶν ὅλων δημιουργὸς ἐκ τῆς παναγίας ἀειπαρθένου Μαριας, κατὰ σύλληψιν ἄχραντον, δίχα τροπῆς, ἐνουσιώσας ἑαυτῷ ψυχὴν νοερὰν μετὰ αἰσθητικοῦ σώματος, γέγονεν ἄνθρωπος.

f MAXIM. Εἰ οὐσιωδῶς πρόσεστι τῷ θεῷ ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια.

g MAXIM. ibid. Ἔνθα γὰρ ἡ κατὰ φύσιν ἐνέργεια οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἡ φύσις ἔσται ποτ' ἄν, etc. Ἔνθα γὰρ ἡ φύσις, ἐκεῖ καὶ ἡ κοινὴ κατ' αὐτὴν ἀπαραλείπτως ἔσται ἐνέργεια.

h SOPHR. in VI syn. act. II. Εἴπερ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν καὶ μόνων, κατὰ τοὺς τὰ τοιαῦτα δεινοὺς, αἱ φύσεις γνωρίζονται, καὶ τῶν οὐσιῶν ἀεὶ τὸ διάφορον ἐκ τοῦ διαφόρου τῶν ἐνεργειῶν καταλαμβάνεσθαι πέφυκεν.

1 Maxim. Sent. I *de Theolog.* cap. III, — 2 Tom. I, lib. V, cap. X. § 5. — 3 Cap. VII et VIII. — 4 In *Collect.* Anastas.

*commendabat* posuit pro eo quod Græce sine dubio dixerat Maximus συνιστῶντος; quod est *constituere*, non *commendare*. Et ita passim Maximus idem, aliique loquuntur.

**Quæ sunt ejusdem naturæ sunt et ejusdem operationis.**

Ex iis necessario sequitur illud, quod peræque tritum est usu sanctorum Patrum, « Ea quæ sunt ejusdem naturæ, unius esse, et ejusdem operationis[a]. » Ac prout est una natura; ita una est operatio. Itaque in iis, quæ κατ' εἶδος hoc est *specie* sunt unum, una itidem specie est ἐνέργεια : quæ autem singulari natura constant, ea singularem, et numero unam habent actionem. « Sic unitas naturæ in homine, quæ est secundum speciem, cum eamdem in omnibus individuis naturæ subjectis, sine ulla varietate rationem ostendat[b], » ut ait Maximus, una itidem specie naturalem in omnibus actionem demonstrat. At in Deo, in quo una est non specie solum, sed etiam numero natura, perinde una est ἐνέργεια numero, ac singularis trium personarum motio, ut loquitur Joannes Damascenus[1]; de quo pluribus agemus, cum de voluntate Christi verba faciemus.

Nec solum id, quod ex Maximo paulo ante dixi, verum est : sed etiam id quod postmodum subjecit, vicissim ac reciproce valet : « quæ sunt ejusdem operationis, natura eadem illa constent; tum et quæ substantia differunt, etiam operatione distent, et quæ operatione distant, ea pariter substantia discrepent[c], » quod et Joannes Damascenus habet in libro tertio, capite XIV, et ante hos Basilius epistola VIII, ubi operationes ait pro naturarum discrimine esse distinctas[d].

**Energiæ variæ significationes.**

VI. Ut autem ἐνεργείας ratio, qua et sæpius et multipliciter antiqui Patres, uti solent, plenius nobis accuratiusque perspecta sit, proderit illius varias notiones, acceptionesque discernere, quas ex eodem Maximo, et Joanne Damasceno hoc loco proponam. Horum prior in *Disputatione cum Pyrrho*, adnotat, « Sanctos Patres variis nominibus affecisse humanæ naturæ motionem : hoc est ἐνέργειαν, prout ejus diversæ motiones postulabant. » Tum eas ita declarat : « Appellarunt ipsam, inquit, et facultatem, et operationem, et differentiam, et motionem, et proprietatem, et qualitatem, et passionem; hanc autem usurparunt non quatenus opponitur divinæ : sed quatenus quidem continet, ac conservat, et est immutabilis, eam facultatem nominarunt : quatenus vero character est et nota propria, quæ in omnibus eadem comprehensis specie invariabilem quamdam rationem ostendit, energiam vocarunt : ut autem distinguit ac discernit, differentiam : ut indicandi vim habet, motionem : ut constituit, et soli ipsi, ac non alteri naturæ inest, proprietatem : ut speciem facit, qualitatem : ut movetur, passionem nuncuparunt. Etenim omnia quæ ex Deo sunt, et post Deum, eo ipso patiuntur, quo moventur : utpote quæ non sunt ipsa motio, ipsaque vis ac virtus[e]. » Quem Maximi locum, tacito nomine Joannes Damascenus exscripsit[2]. Ex his autem appellationibus, aliquæ sunt attentius explorandæ. Non enim levium, aut parum necessariarum ad hanc disputationem quæstionum occasionem offerunt.

**An [illegible]**

VII. Harum prima est quomodo illa naturæ motio δύναμις vocetur. Est autem δύναμις, *facultas* a natura insita, et effectrix operationum, ac tanquam principium; idem cum natura ipsa, vel ab ea certe ratione sola, et ἐπινοίᾳ distinctum. An igitur ἐνέργεια, de qua ambo illi eruditissimi theologi, Maximus, et Joannes Damascenus loquuntur, et de qua Catholici cum hæreticis Monotheletis acri, et diuturno

*a* MAXIM. *in Disp. cum Pyrrho.* Τὰ τῆς αὐτῆς ὄντα οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας.

*b* Ibid. Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἕν, τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν φύσιν, ἀτόμοις ἀπαραλλαξίαν ἐνδείκνυται.

*c* MAXIM. *Disp. contra Pyr.* Πάντες γὰρ διαῤῥήδην κοινῇ, καὶ εἶπον, καὶ ἐδίδαξαν, τὰ τῆς αὐτῆς ὄντα οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας. καὶ τὰ τῆς αὐτῆς ὄντα ἐνεργείας, τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας. καὶ ὅτι τὰ τῇ οὐσίᾳ διαφέροντα, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ διαφέρουσι. καὶ τὰ τῇ ἐνεργείᾳ διαφέροντα, καὶ τῇ οὐσίᾳ διαφέρουσι.

*d* BASIL. ep. LXXX. Ἀλλὰ τῇ τῶν φύσεων διαφορᾷ συνδιαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ αἱ παρὰ τούτων ἐνέργειαι.

*e* MAXIMUS martyr *in Disputatione cum Pyrrho.* Πολυτρόπως αὐτὴν πρὸς τὰς ὑποκειμένας δηλονότι ἐννοίας. ὠνόμασαν. ΠΥΡ. πῶς τοῦτο λέγεις; ΜΑΞ. Προσηγόρευσαν αὐτὴν καὶ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν, καὶ διαφορὰν, καὶ κίνησιν, καὶ ἰδιότητα, καὶ ποιότητα, καὶ πάθος, οὐ κατὰ ἀντιδιαστολὴν τῆς θείας, ἀλλ' ὡς μὲν συνεκτικὴν, καὶ ἀναλλοίωτον, δύναμιν· ὡς δὲ χαρακτηριστικὴν, καὶ τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοειδέσιν ἀπαραλλαξίαν ἐμφαίνουσαν, ἐνέργειαν· ὡς δὲ ἀφοριστικὴν, διαφοράν· ὡς δὲ ἐνδεικτικὴν, κίνησιν· ὡς δὲ συστατικὴν, μόνῃ αὐτῇ, καὶ οὐκ ἄλλῃ προσοῦσαν ἰδιότητα· ὡς δὲ εἰδοποιὸν, ποιότητα· ὡς κινουμένην, πάθος· πάντα γὰρ τὰ ἐκ θεοῦ, καὶ μετὰ θεὸν, πάσχει τῷ κινεῖσθαι, ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις, ἢ αὐτοδύναμις.

1 Lib. *de duabus Christi voluntatibus.* — 2 Damasc. lib. III, cap. XV.

certamine conflixerunt, manens quiddam est, et stabile, qualis est ἕξις, id est *habitus*, facultasve naturalis? Atqui operationem, sive actionem significare videtur, rem fluxam, minimeque consistentem, nec instar ἕξεως habentem, sed κινήσεως potius, id est *motionis;* quæ, ut supra meminimus, in illius definitione solet adhiberi. Atque hoc non tantum de ἐνεργείᾳ, sed etiam de θελήσει, id est voluntatis actione quæritur, in quam præcipua vis altercationis incubuit. Hanc nos controversiam in caput quartum differemus; ubi Monotheletarum, ac similium de Christi operatione perperam opinantium intimos sensus perscrutabimur : in quibus eruendis summos theologos laborasse, nec se satis expediisse cernimus, dum eos videlicet sua, et nova plusculum inventa delectant.

[illegible] habent [illegible]

VIII. Alterum τῆς ἐνεργείας significatum apud Maximum, quod peculiarem animadversionem exigit, istud est, propriam esse naturæ notam, et characterem quo tum in se ipsa constituitur; tum ab aliis distinguitur. Ex quo passim antiqui Patres loqui ita consueverunt : naturæ cuilibet suam esse tributam ἐνέργειαν, qua id solum careat, quod non est, ut in capite primo libri hujus, et in quinto libro *de Deo*, capite decimo, aliquot illorum dictis, testimoniisque probavimus. Sed est nonnulla dubitatio, utrum omni substantiæ, ac naturæ suam ἐνέργειαν convenire veteres illi censeant, etiam inanimæ: velut terræ, lapidibus, ac cæteris, quæ minus actuosa per sese natura finxit; quæque nulla nisi communi cum reliquis actione censentur; et pati potius quam agere operarive dicuntur. Etenim gravia omnia hoc a natura insitum habent, ut deorsum suopte pondere nitantur; uti levia sursum; eaque videtur illorum ἐνέργεια, et proprietas esse. Non dubium est, quin eorumdem, quos citavimus, nonnullis Patrum sententiis sit illud consentaneum, præsertim cum sit natura quædam per omnia terrena corpora diffusa, quæ gravitatis, et propensionis in inferiorem mundi locum principium est : quemadmodum huic opposito levitatis, et in altum subvectionis causa est altera natura. Sed sunt ex illis, quorum auctoritate usi sumus, qui ἐνέργειαν non qualemcumque vocant impulsum, aut vim, ac facultatem : sed eam duntaxat, quæ insignis est, et expressa magis, et ad extremam naturæ determinationem, ac perfectionem propius spectat: cujusmodi sunt qualitates illæ, vel operationes quæ formam, et *specificum*, ut vocant, naturæ *gradum* sequuntur; non materiam, ac generis, quæ instar est materiæ, communem rationem. Ita enim Anastasius in illo, quem antea citavimus loco [1], postquam diversas ἐνεργείας proprietates, et nomenclaturas exposuit, istud adjungit. « Non solum autem in animatis, et moventibus sese : sed etiam in anima carentibus, et immotis invenire licet naturales, energias, quemadmodum scammonia testatur, et omnia quæ evacuandi habent efficacitatem. Quin etiam argentum vivum lethiferam vim habet: et cicuta mortem perinde consciscit [a], » etc.

Quibus verbis Anastasius indicat, ἐνεργείας vocabulo præstantiores, et rariores efficientias, ac vires contineri, ut sunt in herbis quibusdam, aut lapidibus, velut in magnete.

Sic *actionem* Cicero solis animalibus tribuit [2], detrahit inanimis, dum ita scribit; « Deinde cum inter inanimum et animal hoc maxime intersit, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid. Nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit, » etc.

Eodem pertinet quod ἐνέργειαν Græci nonnunquam pro admirabili, et singulari efficacitate sumunt, ut Origenes in primo libro *contra Celsum*, « Hebræa nomina passim admisceri dicit, in Ægyptiacis disciplinis, quæ energiam aliquam profitentur [b]. »

IX. Postremo illud etiam considerandum est, ἐνεργείας proprium nomen a Græcis notari πάθος, quod non aliter Latine possis explicare, quam *affectionis* vocabulo, nisi barbarum malis usurpare *passionis*. Cujus vocis interpretationem subjicit Maximus, cum ait, creatas res omnes, et post Deum censitas, eo ipso pati, quo moventur; quoniam scilicet alterius moventis impressionem admittunt, et in sese recipiunt. Idem docet Joannes Damascenus [3], ut jam adnotavi. Qui et eodem in capite decimo quinto ex Chrysostomo illud ob-

Energiæ proprium nomen Græcis est πάθος *passio*.

*a* Anast. in Ὁδηγῷ. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ ἐμψύχων, καὶ κινητικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀψύχων, καὶ ἀκινήτων ἐστὶν εὑρεῖν φυσικὰς ἐνεργείας. ὡς μαρτυρεῖ ἡ σκαμμονία, καὶ τὰ καθάρσια, τὰ κενωτικῆς ἐνεργείας ὑπάρχοντα· καὶ ἡ ὑδράργυρος θανατικὴν ποιοῦσα ἐνέργειαν· καὶ τὸ κώνειον ὁμοίως ἀναιρετικὸν ὑπάρχον.

*b* Orig. I *cont. Cel.* Ἅτινα ὁμολογουμένως Ἑβραῖα ὄντα ὀνόματα πολλαχοῦ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαγγελλομένοις ἐνέργειάν τινα ἐνέσπαρται μαθήμασι.

1 Supra. § 3. — 2 Lib. III *Acad. quæst.* — 3 Lib. III, cap. xv, sub fine.

servat [1], Christi πάθος, appellari ἐνέργειαν : de quo agetur postea; cum et illam Monotheletarum vocem expendemus, cujus ibidem Damascenus meminit, humanam ἐνέργειαν, si cum Deo conferatur, πάθος potius appellari debere, quam ἐνέργειαν, ex quo subdole hæresim suam interpretabantur : tanquam ob id unicam in Christi utraque natura ἐνέργειαν agnoscerent.

Alibi quoque auctor ille, πάθος, id est *affectionem naturalem*, definit « patibilem naturæ motionem in eo quod patitur ; quæ est operatio naturæ, affectio vero illius, in quo est operatio[a]. » Et in libro *de duabus Christi voluntatibus*, asserit, sensus omnes, visum, auditum, odoratum, et cæteros : itemque memoriam, appetitionem, famem, sitim, fatigationem, voluptatem, dolorem « esse affectiones rationis expertes, et operationes : Operationes quidem, et facultates naturæ, etc. affectiones vero, sive passiones, eo quod omnis creata motio patibiliter movetur, et operatur, sola vero divina natura impatibilis est, quæ sine passione movetur, et absque motione operatur[b]. » Addit quasdam ex illis magis operationes esse, quam passiones; ut vitam : quasdam magis esse passiones; ut mortem, sectionem, fluxionem, nec non dealbationem, nigrefactionem, calefactionem, frigefactionem, et similes.

X. Quod autem eas, quas vocant, *passiones*, id est πάθη, *motiones* esse, sancti illi Patres affirmant, hoc ab Aristotele sumptum videri potest; qui in libro primo *de Anima*, dubium esse dicit, an anima ipsa moveatur ; « eo quod vulgo ita loquuntur, animam dolore affici, gaudere, confidere, timere : item irasci, sentire, intelligere ; hæc autem omnia motiones esse videntur : unde quispiam opinabitur ipsam moveri[c]. » Sed respondet, etsi motus esse demus affectiones illas, effici ab anima potius, quam in ea recipi, et idcirco minime moveri. Porro motus non esse, sed ἐνεργείας, sentire Aristotelem, et ibidem significare, cum tanquam addubitans ait, « si omnino sunt motus[d], » adnotant eruditi Interpretes Græci, ac Latini, ut Themistius, Simplicius, S. Thomas [2]. Idque ipsum fuse probat Themistius, quod motus sit ἐνέργεια τοῦ ἀτελοῦς, hoc est *actus imperfecti* : at ἐνέργεια simpliciter nominata perfecti propria est. Quare κίνησιν ab ἐνεργείᾳ distinguit. Verum cum ἐνέργειαν esse motionem Christiani theologi asserunt, haud adeo limata, et enucleata subtilitate voces accipiunt. Sed κίνησιν pro mutatione qualicumque sumunt, et transitu a potentia ad actum. Motiones
Unde tolerari debet illorum ista ratio, quam et Aristoteles usurpari permittit, ut Themistius adnotat : dummodo cautio hæc adhibeatur, diversum quoddam esse genus ἀλλοιώσεως, id est *mutationis*, quam *alterationem* scholæ nominant[e]. Certe Cicero *motiones animi*, *et rationes* appellare non dubitavit, διανοίας, et νοήσεις, ita scribens in primo *Academicorum* : « Scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, et rationibus. » Hoc ipsum naturam nullam ἐνεργείᾳ destitutam esse testatur his verbis Tertullianus, libro *contra Marcionem* primo, capite XXII. « Otium sui natura non novit : hinc censetur, si agat. »

*a* DAMASC. lib. *de prima Instit.* Πάθος ἐστὶ φυσικὸν, κίνησις φύσεως παθητικὴ τοῦ πάσχοντος. ἥτις τῆς μὲν φύσεώς ἐστιν ἐνέργεα, πάθος δὲ τοῦ περὶ ὃ ἡ ἐνέργεια.

*b* DAMAS. Ταῦτα πάντα ἄλογα πάθη, καὶ ἐνέργειαι μὲν, καὶ δυνάμεις τῆς φύσεως, etc. Πάθη δὲ, ὅτι πᾶσα κίνησις κτιστὴ παθητικῶς κινεῖται, καὶ ἐνεργεῖ. μόνη δὲ ἡ θεία φύσις ἐστὶν ἀπαθὴς, ἀπαθῶς κινουμένη, καὶ ἀκινήτως ἐνεργοῦσα.

*c* ARIST. I *de An.* cap. IV, tex. LXII. Φαμὲν γὰρ τὴν ψυχὴν λυπεῖσθαι, χαίρειν, θαῤῥεῖν, φοβεῖσθαι, ἔτι δὲ ὀργίζεσθαι, καὶ αἰσθάνεσθαι, καὶ διανοεῖσθαι· ταῦτα δὲ πάντα κινήσεις εἶναι δοκοῦσιν. ὅθεν οἰηθείη τις ἂν αὐτὴν κινεῖσθαι.

*d* Ibid. Εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα τὸ λυπεῖσθαι, ἢ χαίρειν, ἢ διανοεῖσθαι κινήσεις εἰσί.

*e* THEMIS. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας τις κινήσεις λέγοι, πρὸς τοὔνομα, ὅπερ εἶπον πρότερον, οὐ χρὴ φιλονεικεῖν· διορίζεσθαι δὲ, ὅτι εἴπερ καὶ τὰ τοιαῦτα κινήσεις, ἀλλ' ἕτερόν γε εἶδος τοῦτο κινήσεως.

1 Damasc. ibid. — 2 Lect. x. in I. *de An.*

## CAPUT II.

*Utrum ἐνέργεια suppositi sit, an naturæ. 1. Constituitur primum differentia naturæ, et suppositi. Naturam nihil agere, nisi subsistentem. 2. Expenditur vulgare illud effatum, Actiones esse suppositorum, an apud Aristotelem exstet. et an verum sit utrinque disputatur. 3. Suppositum est natura ipsa subsistens. Itaque non recte dubitatur sitne actio naturæ, an supposito tribuenda. 4. Ostenditur tamen, actionem esse naturæ potius, qua natura est, imputandam, quam ut est subsistens : idque præclara Maximi sententia demonstratur. 5. Aristotelis quidam locus illustratur, et exponitur.*

In energia suppositi sit, an naturæ.

I. Valde est ad insequentem disputationem utilis, imo necessaria quæstio ista, utrum ἐνεργείας principium sit natura ipsa simpliciter, et secundum se considerata ; an ὑπόστασις, et *persona ;* quod ita Græci Patres proponunt, *utrum energiæ sint hypostaticæ, an naturales*, qua in disceptatione magnarum, et perdifficilium sita sunt momenta controversiarum ; quæ catholicam Ecclesiam multum, ac diu exercitam habuerunt, de quibus paulo post. Nunc ut generatim quæstionem hanc enodemus, fundamenti hoc loco ponendum est, quod si attente perspectum fuerit, ad plenam illius explicationem valet : Inter naturam, et suppositum, non rei, sed ἐπινοίας, id est *rationis* esse discrimen : ac personam, vel suppositum nihil ad naturam aliud addere, præter *modum existendi* ; ut in quarto *de Trinitate* copiose disseruimus, et hujus tomi libro tertio, et sexto. Itaque suppositum nihil aliud est, quam natura singularis per se subsistens : ac tota illius ratio, et essentia est natura ipsa modificata, et determinata. Sicut hominis sive sedentis, sive stantis essentia et definitio, non est sessio, vel statio ; sed id quod homini in se spectato convenit, ut sit animal ratione præditum. Et cum persona quippiam agere, vel aliquo modo affici dicitur, idem est, ac naturam facere aliquid aut pati. Est enim « natura motus, et quietis principium. »

Suppositi ratio.

Sed hæc ipsa natura uti nihil agit, aut patitur, ac nullam penitus functionem exerit, nisi exstet actu, neque tamen *existentia* est essentia ; nec in definitione continetur : Ita nec ullam actionis, aut rei, atque *entis* proprietatem exercet, nisi actu subsistat, hoc est actu sit *substantia*. Hoc autem non aliter consequitur, nisi modo illo affecta, quem dixi, ac determinata, et hujusmodi constituta substantia. Quamobrem uti punctum, vel ultimus lineæ terminus, linæ pars non est, nec in ejus essentia, vel ὀντότητι. ut Græci philosophi loquuntur ; ut Latini, *entitate*, numeratur : nec ad lineam οὐσιῶδες aliquid addit : et hoc tamen confert, ut sine ipso linea esse non possit, neque quod lineæ proprium est, præstare : quoniam nisi terminata, et definita fuerit, seipsam explicare nequit : eodem modo substantia quælibet ab ultimo suo complemento, vel modo subsistendi, tanquam ab forma quadam pene externa, hoc est minime substantiva, vel, ut scholæ, dicunt, *essentiali*, illud habet, ut actuosa sit, et ἐνεργείας illas reipsa proferat, quarum fons est, et principium. Etenim ratiocinandi, ac sentiendi vis, et facultas inest homini, et ejus naturæ est insita : neutra tamen in actum transire potest, nec expedire se, nisi homo re et actu sit, ac non solum existat in rerum natura ; sed subsistat etiam.

Apta comparatio.

*Essentiale.*

An actiones sint suppositorum.

II. Quo velut jacto fundamento, ut ad propositam quæstionem veniamus, commune illud effatum, et scholarum usu contritum paululum intuendum est, quo ita dicitur, *Actiones esse suppositorum.* Hujus auctorem nonnulli faciunt Aristotelem, sed frustra ; non solum quod suppositum, vel hypostasim, quatenus usurpatur in scholis, et ut ab natura, vel substantia differt, funditus ignoravit Aristoteles : sed ideo maxime, quod quæ ab illis istius sententiæ proferuntur nihil ejusmodi continent. Affertur imprimis locus iste secundi *Nicomacheorum*, capite septimo, ubi « circa particularia versari dicit actiones[a]. » Verum perspicuum est dicti hujus hunc esse sensum, actionis effectum non generale quiddam esse, sed singulare, ac certis loci, temporis, et adjunctorum cæterorum circumstantiis definitum. Quod in primo *Metaphysicorum*, capite primo clarius exponit : (qui est alius locus, in quo sententiosi illius dicti cubile statuitur) « Actiones, ac generationes, inquit, omnes circa singularia sunt. Non enim

Immerito pro parte affirmante citatur Aristoteles.

*a* Arist. II *Eth.* cap. vii. Περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις.

hominem sanat qui medetur, nisi forte ex accidenti : sed Calliam, vel Socratem, aut alium quempiam eorum, qui sic vocantur, cui accidit ut homo sit[a]. » Prorsus non hic agit de principio actionis, et efficientiæ ; sed de *objecto*, vel *subjecto*, ut vocant, in quo suum ars opus molitur.

Propius ad illam sententiam pertinet quod in primo libro *de Anima* scribit philosophus : « Dicere, inquit, animam irasci perinde est ac si quis dicat, animam texere, vel ædificare. Ac forte melius est non ita loqui, ut dicamus animam misereri, vel discere, vel cogitare ; sed hominem anima[b]. » Hinc etiam Maximus martyr in libro *de duabus voluntatibus*, apud Euthymium ; cum dixisset, « substantivam, et insitam nobis voluntatem naturales omnes proprietates continere et cupere continere, nec ulla privari[c] : » mox ista subtexit : « sive potius nos per ipsam, et secundum ipsam. »

Cui consentaneum istud est S. Thomæ [1] : « Actiones esse suppositorum, et totorum : non autem proprie loquendo partium, et formarum, seu potentiarum. Non enim proprie dicitur quod manus percutiat, sed homo per manum : neque proprie dicitur, quod calor calefaciat. »

Pars negant

At ex adverso pugnare videntur Christiani omnes theologi, qui contra unius operationis, et voluntatis patronos hæreticos hoc uno usi sunt argumento, naturæ esse propriam operationem, non hypostasis, vel suppositi, ac pro naturarum differentia, differre τὰς ἐνεργείας de qua ratione postea fusius.

Operationes

Facillime hæc conciliantur.

III. Verum facillimum erit ista inter se conciliare, si quæ initio capitis hujus exposita sunt, animo retineamus ; suppositum, sive hypostasim, aut personam, esse naturam ipsam singularem certo modo affectam, qui modus nec ad essentiam pertinet ; nec *entitatem*, ut vocant, addit ullam. Ideo quæcumque de supposito dicuntur, ea de natura prædicantur, non simpliciter, et ut in se consideratur, sed quatenus quodammodo modificatur. Quocirca actiones esse suppositorum, nihil aliud est, quam esse naturæ subsistentis. Non enim modus ille ipse, qui *subsistentia* vulgo in scholis vocatur, origo, ac fons est actionis : sed tantum conditio quædam, sine qua non exercetur actio. Ut ignis proxima tantum urit, longius posita non corripit : nec tamen admotio ipsa, vel situs, et propinquitas stipulæ, vel ligni, ustionem facit : sed ignis ipse propinquior factus. Item gladius figura, et conformatione fit idoneus ad secandum : non tamen figura ipsa secat ; sed ferrum in eum modum formatum, qua similitudine utitur Themistius ad illum Aristotelis locum, quem citavimus ex libro primo *de Anima*. Sic igitur agit natura quævis, velut humana, quatenus et existit, et eo existit modo, qui substantiæ proprius est, hoc est ut subsistit, et homo dicitur. Non tamen modus ipse, vel actus subsistendi vim agendi, et efficacitatem imprimit : sed insitam, et congenitam naturæ facultatem terminando, ac circumscribendo facit actuosam.

Itaque pene ridicula et inepta est ista contentio ; utri potius naturæ, an supposito tribuenda sit operatio. Siquidem utrobique subest natura eadem : sed diverso modo considerata : primum per se, et ratione essentiæ : deinde quatenus subsistit, et vel sua se, vel aliena ope sustentat.

IV. Quod si quis ita quærere, et instare pergat, utrum ab natura, qua natura est, et secundum essentiam ; an qua suppositum est, ἐνέργεια proficiscatur : prompta et vulgaris est responsio ; si id, *quod agit*, operaturque spectamus, esse naturam, qua suppositum est, hoc est naturam, ut paulo ante dixi, per se subsistentem. Sin id *quo agit* inquirimus ; vim ipsam scilicet, ac δύναμιν efficacem, ac secundam actionis, reique productæ ; naturam esse per se, ac secundum ea, quæ οὐσιώδη sunt. Etenim tam effectæ rei qualitas, et proprietas, ejusque natura et essentia ; quam differentia, ex efficientis causæ natura pendet, absolute, ac secundum se considerata. Quippe id omne quod agit, ad hoc tendit, ut sibi natura simile aliquid efficiat, et pro naturarum numero, numerus τῶν ἐνεργειῶν constat : nec pluriumac

Actio natura[...] potius, [...] natura[...] imputand[...] quam ut [...] subsiste[...]

Essential[...]

Operati[...] num.

*a* Arist. Αἱ δὲ πράξεις, καὶ αἱ γενέσεις πᾶσαι περὶ τὸ καθέκαστόν εἰσιν. οὐ γὰρ ἄνθρωπον ὑγιάζει ὁ ἰατρεύων, πλὴν ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ Καλλίαν, ἢ Σωκράτην, ἢ τῶν ἄλλων τινὰ οὕτω λεγομένων, ᾧ συμβέβηκεν ἀνθρώπῳ εἶναι.

*b* Arist. I *de An.* cap. IV, tex. LXIV. Τὸ δὲ λέγειν ὀργίζεσθαι τὴν ψυχὴν ὅμοιον κἂν εἴ τις λέγει ψυχὴν ὑφαίνειν, ἢ οἰκοδομεῖν. βέλτιον γὰρ ἴσως μὴ λέγειν τὴν ψυχὴν ἐλεεῖν, ἢ μανθάνειν, ἢ διανοεῖσθαι, ἀλλ' ἄνθρωπον ψυχῇ.

*c* Maxim. apud Euth. *Panop.* tit. XVIII. Πάντα γὰρ ἀεὶ συνέχει, καὶ συνέχειν ἐφίεται, καὶ οὐδενὸς ἔχειν τὴν στέρησιν τὸ οὐσιῶδες ἐν ἡμῖν, καὶ ἔμφυτον θέλημα. Μᾶλλον δὲ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ τε, καθ' αὐτό.

1 Sanct. Thomas, II, II, qu. LVIII, art. 2.

diversarum uniusmodi esse potest actio. Quod quidem sæpius, et accurate Patres inculcare solent, adversus unius naturæ, et actionis in Christo defensores hæreticos : ut in sequentibus quæstionibus plenius explicabitur. Ac passim illud repetunt, ἐνεργείας esse φυσικὰς: id est *naturales*, non ὑποστατικὰς, tametsi ab hypostasi modificentur.

Cujus dicti vim uberiori postmodum enarratione; tum exemplis pluribus illustrabimus. Nunc una contenti erimus auctoritate Maximi martyris, gravis et eruditi theologi : qui id omne quod naturale est, primario referri ait non ad individuum, sed ad ejus naturam. Solent autem individuum antiqui Patres pro hypostasi, vel supposito sumere ; ut alias observavimus. Cum igitur Monotheletas refelleret, qui unam esse Christi ἐνέργειαν asserebant; « mirari se, ait, qui tandem unicam illam operationem constituant; idque facere se profiteantur, respectum habentes ad individuum, et ad hoc referentes[a]. » Quos ea primum ratione confutat, « quod nihil eorum, quæ naturalia sunt, principaliter ad individuum, sed ad hujus naturam, et essentiam refertur. » Quid est autem rei cuipiam naturale magis, quam quod in ejus definitione ponitur ; quod est οὐσιῶδες, id est *substantivum;* quod essentiæ propria nota est, et character; quo in seipsa constat, et constituitur, atque ab cæteris generis ejusdem, tanquam οὐσιώδει differentia separatur : ac sine quo natura ipsa dignosci, imo vero conservari, et consistere nullo modo potest ? Atqui omnia ista sunt ἐνεργείας illius propria, de qua utrum unica esset an multiplex in Christo, tantopere inter se Catholici hæreticique certarunt, ut ex superiori capite constat. Quamobrem ex veterum illorum sensu liquet, operationem magis ad naturam, ut in se est referri, quam ad eamdem, ut subsistit, et hypostatica proprietate completur.

V. Quod autem ex Aristotelis capite quarto libri primi *de Anima* supra memoravi[1], ex quo probari posse videretur, *actiones esse suppositorum*; ubi nimirum sic scribit, non tam animam esse, quæ cogitat aut discit, quam hominem qui hoc anima facit : id sane de *supposito* vere proprieque dictum intelligitur, in quantum cum parte sui aliqua, vel facultate confertur : quæ velut instrumentum est, et agendi principium; propter quod vi, et eminentia virtutis effectum in sese, tanquam causa, continere dicitur. At vero longe est altera ratio, quando natura tota cum subsistendi proprietate comparatur ; sive natura in se spectata, cum natura subsistente. Siquidem natura per se, et ab existendi modo cogitatione præcisa, neque pars est cum toto comparata : neque modi illius, quo subsistit, aut suimet modo isto præditæ, affectæque facultas, vel instrumentum. Unde perspicuum est nullum ex illo Aristotelis loco præjudicium fieri contra commune illud veterum Patrum decretum adversus *Monotheletas*, vel *Monenergetas* (ut novo, sed apto vocabulo sic eos designem, qui unicam ut voluntatem, sic operationem Christo tribuebant) cum affirmant, operationes naturæ esse potius, quam suppositi. Sed hoc melius, et commodius ex sequenti contra hæreticos illos disputatione capietur.

VI. Interim non est prætermittendus Theodori Abucaræ locus quidam ad propositam questionem multum pertinens[2]. Docet ille primum, hypostasim diversas operationes exercere, cum una eademque maneat; veluti Paulus, eadem cum sit persona, sensit, intelligit, loquitur : et alia omnia per suum quodque organum singula facit. Deinde asserit, « quamlibet hypostaticarum operationum habere naturalem in hypostasi vim, tanquam materiam effectui subjectam, quem hypostasis efficit : et est effectus hypostasis proprius. Quemadmodum Paulus, qui est hypostasis, vim et facultatem habet ex animi sui sententia loquendi, cujusmodi inest omnibus. Verum sermones ipsi, quos Paulus loquitur, quo is tempore loquitur, illius sunt proprii[b]. »

Præclare hic naturalem facultatem vocat ὕλην, *id est materiam* effecti, quod hypostasis operatur : quasi fontem, et promptuarium, unde agendi perennis suppeditatur copia; tum hypostasim esse id, quod operatur, et cui

*a* MAXIM. apud Euth. *Pan.* tit. XVIII. Ἔπεισι δέ μοι θαυμάζειν καὶ περὶ ἐνεργείας, πῶς μίαν ταύτην ἐπὶ Χριστοῦ δογματίζουσι, τῇ πρὸς τὸ ἄτομον ἀποσκοπήσει, καὶ ἀναφορᾷ· καὶ ἵνα παρῶ λέγειν, ὅτι μηδὲν τῶν φυσικῶν εἰς ἄτομον προηγουμένως, ἀλλ' εἰς τὴν τούτου φύσιν τε, καὶ οὐσίαν ἔχει τὴν ἀναφοράν.

*b* THEODOR. tom. II *Bibl.* Ἑκάστη δὲ τῶν ὑποστατικῶν ἐνεργειῶν ἔχει φυσικὴν ἐν τῇ ὑποστάσει δύναμιν, ὕλην ὑποκειμένην τῷ ἐνεργήματι, ὅπερ ἡ ὑπόστασις ἐνεργεῖ. καὶ ἔστι τὸ ἐνεργούμενον ἴδιον τῆς ὑποστάσεως ὃν τρόπον Παῦλος ὑπόστασις ὢν δύναμιν ἔχει τῇ ἑαυτου γνώμῃ λαβεῖν, ὡς ἔχουσιν οἱ πάντες ἄνθρωποι, οἱ μέντοι λόγοι, οὓς Παῦλος λαλεῖ, καθ' ὃν φθέγγεται καιρὸν, τοῦ Παύλου εἰσὶν ἴδιοι.

1 § 2. — 2 Tom. XI *Bib.*

operatio tribuitur, et inscribitur. Quæ proprietas maxime τῷ προσώπῳ, id est *personæ* convenit, ut Theoriani locus ille demonstrat ex *Legatione ad Armenos*, quem locum in libro quarto *de Trinitate* descripsimus[1], et enarravimus, ubi πρόσωπον ab ὑποστάσει discernit, et esse ait ὑπόστασιν, quatenus per naturales actiones, et proprietates manifesta fit, et ab aliis ejusdem naturæ consortibus distinguitur.

*Personam ab hypostasi.*

## CAPUT III.

*De Monotheletarum hæresi.* 1 *Non eos fuisse primos auctores dogmatis sui; sed ante hos Beronem quemdam;* 2. *tum Arianos;* 3. *et Apollinaristas.* 4. *Nec non Eutychianos.* 5. *Declaratur ratio, cur non illis potius, quam Monotheletis inscripta sit hæresis illa. Duas naturas agnoverunt Monotheletæ. Sed in proprio explicando dogmate discordes fuerunt.* 7. *De operatione theandrica, et quid de ea senserint illi cujusmodi* unam *illam interpretati sunt.* 8. *Dissidium super hac re Monophysitarum Colluthi, et Themistii.* 9. *Unitione unam esse aliqui dixerunt.* 10. *Variæ ludificationes aliorum.*

Postquam in antecedente duplici capite susceptæ disputationis universæ fundamenta jecimus, deinceps ad illud explicandum veniemus, cujusmodi operationes Christi fuerint; utrum una scilicet duarum, quæ insunt ipsi, naturarum, an plures exstiterint : ita ut suam quæque, ac propriam habuerit. Sed ut veterum de hac re opinio Patrum, et catholici dogmatis ratio perfecte a nobis intelligatur, consultum fuerit, Monotheletarum hæresim accurate prius exponere : contra quam catholici doctores suas illas omnes, quas inquirimus, et duces modo sequi volumus, sententias direxerunt. Neque vero illa sunt repetenda nobis, quæ in primo libro tomi hujus de hæresi ista satis copiose scripsimus[2]. Sed ea solum attingemus, quæ ad propositam hoc in libro quæstionem attinent; nec sunt illic plene, atque ex toto perpolita.

Atque illud ante omnia sciri necesse est, Monotheletas non fuisse primos illius repertores hæresis, quæ unicam Christo ἐνέργειαν, et voluntatem attribuit : sed alios complures hæreticos idipsum arbitratos esse : De Berone scribit Hippolytus Portuensis in fragmentis, quæ Anastasius collegit; illum repudiata Valentini hæresi « in deteriorem incurrisse labem; ut asseveraret, assumptam a Verbo carnem eadem, quæ divinitas operata est, operatam fuisse propter assumptionem; et divinitatem eadem cum carne esse passam ob exinanitionem[a]. » Tum in fragmento octavo, Beronem istum docet « constituta unica, et singulari operatione, divinitatem Christi, et humanitatem confudisse[b]. »

*Recens... tur q... ante M... theleta... unam docuer... Operation... et volun... tem in Christo*

*Bero.*

II. Arianos item eamdem operationis unitatem propugnasse testes sunt antiqui; ut in Lateranensi synodo Martinus Papa refert[3], et Maximus martyr in *Disputatione cum Pyrrho*[4]. Martinus porro Lucii Alexandrini episcopi Ariani verba commemorat, quibus causam explicat, ob quam unicam ἐνέργειαν, secta ista Christo tribuit. Nempe quod humana carere hunc anima putarent. « Si autem et animam habet, inquit, sicuti adulteratores adulteratas nunc Ecclesias docent, oppugnant se motus Dei, et animæ; quoniam removet horum utrumque, et in diversas operationes ducitur. » Cum igitur propriam humanæ naturæ animam deesse Christo censerent Ariani, hujus loco esse Verbum arbitrati sunt eodem, quo Monotheletæ postea sunt usi, argumento freti, quod alioqui si inesset anima, ac duo τὰ ἡγεμονικὰ, quibus corpus regeretur; sequeretur diversas operationes esse, præsertim liberas, et contrarias adeo voluntates.

*Ariani*

*Operati... nem.*

*Vires ... natric...*

III. Sic Apollinaris unam operationem esse Christi docuit; ut ex aliquot illius dictis idem Papa Martinus approbat in Lateranensi concilio : quorum in uno sic ait : « Quorum una est operatio, horum una est essentia. Una ergo essentia facta est Verbi et carnis[c]. »

*Appoli... rista...*

*a* Hippolytus *in Collect. Anast.* frag. v. Βήρων γάρ τις ἔναγχος μεθ' ἑτέρων τινῶν τὴν Βαλεντίνου φαντασίαν ἀφέντες, χείρονι κακῷ κατεπάρησαν, λέγοντες τὴν μὲν προσληφθεῖσαν τῷ λόγῳ σάρκα γενέσθαι ταὐτουργὸν τῇ θεότητι, διὰ τὴν πρόσληψιν, τὴν θεότητα δὲ γενέσθαι ταὐτοπαθῆ τῇ σαρκὶ διὰ κένωσιν.

*b* Ibid. Ὁ μὲν οὖν Βήρων οὕτως ἔχων, ὡς ἔφην ἐνεργείας μονάδι τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀνθρωπότητα συγχέει.

*c* Apollin. in VI syn. act. x. Εἰ δὲ μία ἐνέργεια, μία καὶ ἡ οὐσία. μία ἄρα οὐσία γέγονε τοῦ λόγου, καὶ τοῦ ὀργάνου.

1 Cap. ii. § 10. — 2 Cap. xix et seq. — 3 Consul. iv. Tom. IV. Concil. — 4 Max. p. 685. Tom. VIII. Baron.

Item, « sed est una natura; una substantia, una operatio. »

Polemo item Apollinaris discipulus idem asserebat[1]; et Gregorium Cappadocem (is est Nazianzenus) suggillabat, qui *deificatam* tantummodo *voluntatem* adstruebat, adeoque vertibilem.

Leontius quoque in libro *adversus fraudes Apollinaristarum*, Timothei ex eadem secta, et Apollinaris sententias refert, unius testes voluntatis, et operationis : velut inter alias hanc[2] : « Caro autem, ut caro Dei, Deus, ut consubtantialis Deo, non separata. Nec enim separatim, nec ἰδιαζόντως, id est *per se movetur* : sicut homo animal, αὐτοενέργητον, id est, *quod per se operatur*. »

In sexta synodo citatur Apollinaris alter locus[3], in quo propriam in Christo voluntatem non hominis, sed Verbi esse dixit.

Maximus vero martyr erudite disparem hæresis utriusque (Arianorum, et Apollinaristarum) scopum in tuenda singulari Christi operatione ac voluntate, aperit *in disputatione cum Pyrrho*. « Synodi, inquit, propter unius voluntatis vocabulum, Apollinarem, et Arium anathemate notarunt : cum uterque ipsorum voce illa ad propriam stabiliendam hæresim abuteretur : ille quidem, ut consubstantialem Verbo carnem esse monstraret : hic autem ut diversæ, ac Patrem, substantiæ Filium introduceret[a]. » Nimirum quæcumque humano more passus est Christus, ea non animam in corpore, et cum corpore pertulisse, sed Verbum ipsum quod loco erat animæ, sentiebat Arius, eoque modo dissimilis substantiæ, nec vere divinæ, filium esse confirmabat : cum utique Deus sit ἀπαθής. Apollinaris vero ex adverso, ut discrimen omne substantiarum, vel naturarum eriperet, unam operationem, ac voluntatem admisit.

IV. Hunc eumdem sibi finem Eutychiani proposuerunt, quos Monophysitas communi vocabulo nuncuparunt : quorum propaginem fuisse Monotheletas diximus in primo libro[4]. Nam et illi longe ante hos exorti, unicam in Christo statuerunt ἐνέργειαν, et voluntatem; ac duas anathemate damnarunt. Ita Severus ab Agathone Papa commemoratus in epistola synodica[5], quæ est in actis synodi sextæ, anathema dixit synodo Chalcedonensi, et epistolæ S. Leonis *ad Flavianum*, iisque omnibus, « qui in naturis unum dicunt, vel dixerunt Dominum nostrum Jesum Christum, post ineffabilem, et incomprehensibilem unitionem, et consequenter earum duas operationes; aut proprietates. » Cui et Theodosius ex eadem secta subscribit.

In actione item undecima synodi ejusdem sextæ, recensentur insignes alii Monophysitæ unius actionis, et voluntatis adstipulatores : quibus cum Monotheletæ adamussim congruunt : imprimisque Themistius, et Anthimus. Hujus vero hujusmodi est argumentatio, quam libenter usurparunt Monotheletæ. « Si una est hypostasis, et una natura Dei Verbi incarnata, ut est revera, sine ulla dubitatione una est voluntas, et una operatio, et una sapientia, et una cognitio utriusque[b]. »

Maximus martyr in libro quodam adversus Monotheletas, in quo probat, non esse plures in Christo voluntates γνωμικάς, scribit Severum ademisse Christo voluntatem homini naturalem, et ita naturam ipsam revera sustulisse, solamque speciem, et imaginem reliquisse humanitatis assumptæ. « Scopus igitur iste Severo fuit, inquit, ejusque discipulis, inducto prorsus naturali aliquo defectu, assumptam inexplicabili unitione naturam rejicere : ac simulatam Manetis speciem, et Apollinaris confusionem, et invectam ab Eutyche divinæ substantiæ in humanam conformationem, omnia, inquam, illa flagitia comprobare[c]. » *Practicas.*

*a* Maxim. Ἄλλως τε δὲ, εἰ αἱ σύνοδοι ἐπὶ τῇ τοῦ ἑνὸς θελήματος φωνῇ, καὶ Ἀπολλινάριον, καὶ Ἄρειον ἀναθεμάτισαν, ἑκατέρου αὐτῶν ταύτῃ πρὸς σύστασιν τῆς ἰδίας αἱρέσεως ἀποχρησαμένου· τοῦ μὲν, ὁμοούσιον τῷ λόγῳ διὰ τοῦτο τὴν σάρκα βουλομένου δεῖξαι· τοῦ δὲ ἑτεροούσιον τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα εἰσαγαγεῖν ἀγωνιζομένου.

*b* Anth. in sex. syn. act. II. Εἰ γὰρ μία ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστιν, ἀναμφιβόλως, καὶ ἓν θέλημα, καὶ μία ἐνέργεια δηλονότι, καὶ μία σοφία, καὶ μία γνῶσις τοῦ συναμφοτέρου ὑπάρχει.

*c* Maxim. apud Euth. *Panop.* tit. XVIII, lat. Σκοπὸς οὖν Σευήρῳ, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, διά τινος πάντως ἐλλείψεως φυσικῆς, τὴν προσληφθεῖσαν καθ' ἕνωσιν ἄῤῥητον ἐξώσασθαι φύσιν· τῆς τε Μάνεντος φαντασίας, καὶ τῆς Ἀπολιναρίου συγχύσεως, καὶ τῆς Εὐτυχοῦς συνουσιώσεως ἐπικυρῶσαι τὸ μῦσος, Μέμνημαι γὰρ κατὰ τὴν τῶν Κρητῶν νῆσον διαγων, τινῶν ψευδεπισκόπων πρὸς ἐμὲ διενεχθέντων ἐκ τῆς Σευήρου μερίδος ἀκούσας, ὡς διὰ τοῦτο δύο κατὰ τὸν Λέοντος τόμον, ἐνεργείας οὐ λέγομεν ἐπὶ Χριστοῦ, διὰ τὰ ἑπόμενα ταύταις θελήματα, καὶ ἐξ ἀνάγκης προσώπων συνεισάγεται δυάς.

1 Ibid. in Lateran. Syn.— 2 Leont. Tom. IV. *Bib. Patr.* par. II.— 3 Act. XIII.— 4 Cap. XXI, § 2.— 5 Act. IV. Syn. sex.

Addit se in Creta insula collocutum esse cum episcopis Severianis, eosque dixisse, ideo « non placere sibi duas operationes in Christo ponere, ut est in Leonis tomo, quod ex illis totidem voluntates consequi necesse sit : ac duas inde personas. »

Quemadmodum vero Nestorius unam etiam voluntatem in Christo inesse docuerit, diximus in libro primo [1]. »

Ratio cur illis non sit ascripta nova hæresis.

V. Hinc apparet, hæreticos illos, quos ab unica, et singulari voluntate, quam in Deo et homine Christo constituebant, Monotheletas proprie vocarunt, non fuisse principes istius asserendi dogmatis; sed ante hos idipsum Apollinaristas, et Eutychianos tradidisse. Verum quod isti, ex primario instituto, momenti majoris hæresim, et cujus illud erat tantummodo consectarium, inferre conabantur; nempe duas Christi naturas in unam conflatas : Catholici in hanc capitalem labem et perniciem intenti, de ea potissimum adversus illos laborarunt; quos Monophysitas etiam, ab naturæ, non Monotheletas, ab voluntatis unitate nominarunt. Cæterum qui post antiquiores illos synodicis decretis confixos, et proscriptos, eamdem fere cum illis hæresim instaurare studuerunt, de naturarum numero litem movere non ausi, ne in Eutychis damnationem incurrerent, occulte, ac per cuniculos eodem pervenire conati sunt. Nam naturas duas palam, ac pleno ore professi, naturarum propria, οὐσιώδη sustulerunt, facultates operandi, ac volendi humanæ insitas naturæ, et consentaneas illis actiones, præsertim voluntatis : unde et Monotheletæ sunt dicti. Quod quidem similiter in hæreticis istis, atque in Arianis olim, accidit, qui cum præter principalem errorem, quo Filii divinitatem impugnabant, alios insuper foverent; ac Spiritus sancti divinitati non minus adversarentur : tum vero humanam Christo animam subtraherent, sola ei carne concessa : nihillominus solius prioris invidiam catholici Patres illis initio fecerunt; minus curare visi cætera, in quæ nonnisi ex consequenti delapsa videbatur primaria illorum hæresis : qua profligata, quæ ad istas deinceps accessiones adhæsere sectæ, propriis earum nominibus damnatæ sunt. Sed hæc nobis accuratius, ac per partes sunt explicanda.

VI. Dixi Monotheletas naturas in Christo duas perfectas, et integras cum Catholicis agnovisse. Constat hoc ex synodo sexta, in qua diligenter exposita, et damnata est hæresis ista. Quippe in actione sexta Macarius Antiochenus factionis illius antistes, in ea, quam jussus edidit, fidei confessione diserte Christum prædicat « post incarnationem in duabus perfectis naturis sine confusione, ac divisione in una existere persona, et hypostasi una, nusquam differentia naturarum unitione sublata : sed servata potius utriusque proprietate naturæ, et in unam concurrente personam et unam hypostasim [a]. » Tum in alia longiori expositione fidei [2], quæ in eadem actione lecta est duarum naturarum distinctionem, ac cætera ejusdemmodi; ex catholica regula uberrime declarat [3]. Ita Cyrus Alexandrinus episcopus, unus ex Monotheletarum sectæ conditoribus, sanam et incorruptam Incarnationis in cæteris confessionem anathematismis suis mandavit, quorum in septimo virus nefariæ hæresis aspersit. Ac ne longius faciam, omnes illius sectæ principes, quorum in sexta synodo, et ante hanc in Lateranensi sub Martino, fidei formulæ ac descriptiones exstant, uno excepto voluntatis, et operationis unius dogmate, cum catholicis decretis in omnibus consentiunt.

Cæterum in hæresis suæ ratione reddenda, et ejus expositione inter se discordant, ac dissident. Quam illorum inconstantiam traducit, ac deplorat Agatho Romanus pontifex in epistola synodica, quæ inter acta synodi sextæ legitur [4]. Nam alias unam operationem Dei et hominis Christi statuebant, quam et Deivirilem, id est θεανδρικὴν nominabant : ut Cyrus Alexandrinus, Theodorus Pharanites, Sergius Constantinopolitanus, Pyrrhus item Constantinopolitanus; nec non Paulus, et Petrus ejus successores; alias vero duas agnoscebant operationes, et voluntates, alias denique nec unam, nec duas dicendas esse decernebant, ut in Ecthesi, Heraclii, et in Typo, Constantii nomine editis, horum conditores episcopi Constantinopolitani tra-

*a* Macar. in syn. VI. Ὁμολογῶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἕνα τῆς ἁγίας τριάδος εἶναι, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἐν δυσὶ τελείαις φύσεσιν ἀσυγχύτως, καὶ ἀδιαιρέτως ἐν ἑνὶ προσώπῳ, καὶ ὑποστάσει μιᾷ, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον, καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης.

1 Cap. xxi, paragr. 2. — 2 Vide in Act. syn. sextæ. — 3 Cyril. anath. in sext. synod. act. xiii. — 4 Agatho in Act. vi synod sextæ.

diderunt, Sergius et Paulus. Quæ omnia plenius ex libro hujus operis primo cognosces[1], ubi Monotheletarum hæresim copiosius edisseruimus.

VII. Atque ut hæresis illius arcana, et tam dissonæ varietatis causam melius intelligas (quod ad sensum veterum Patrum, et catholicum dogma recte capiendum apprime est utile) trita apud utrosque, tam nostros, quam hæreticos, sed dissimiliter accepta, vox est memoranda, qua Christi operationem significarunt. Ea est θεανδρικὴ ἐνέργεια : cujus auctor fuit Dionysius in epistola quarta *ad Caium*. Hanc Latine vertentes dixerunt, *Deivirilem*, de quo nomine, et quæ germana sit ejus ex mente Dionysii notio, postea disputabimus. Modo vero id a nobis agitur, ut quemadmodum ab hæreticis intellecta sit, exquiramus. Θεανδρικὴ ἐνέργεια, si vocabuli proprietatem spectes, nihil aliud continere videtur, præter actionem ab eo editam, qui Deus idem et homo sit. Sed utrum duæ sint, ac distinctæ, an una tantum numeranda, id inter Catholicos, et hæreticos controversiam peperit. Hæretici qui quidem bona fide, et sincere ἐνεργείας unitatem amplexi sunt, quales fuere Monophysitæ, et eorum propago, Monotheletæ, unam numero, et singularem esse Christi actionem præ se tulerunt; quoties metu, vel ambitione paululum vacuum pectus ad liberam opinionis suæ professionem aperire sunt ausi. Nam de Nestorio, qui et ipse unam esse Christi dixit actionem, ideo tacendum hoc loco est, quod manifesta illius est in causa sua prævaricatio, et ad fucum faciendum callide composita nominis cavillatio. Inter priores itaque, qui unam Christi operationem, et voluntatem sine dissimulatione confessi sunt, non tamen pax, et concordia fuit, sed ex diversa *unius* interpretatione non mediocris dissensio. Quippe alii *unam* simpliciter esse voluerunt, eamque divinam, quam θεοπρεπῆ vocarunt, id est *Deo congruentem*, Latini interpretes *barbare* passim *Deodecibilem* vertunt.

VIII. In Lateranensi concilio sub Martino Papa Romæ celebrato[2], Monophysitarum duorum conflictus exponitur, Colluthi, et Themistii, super unicæ, in quam ambo consentiebant, operationis modo. Horum prior unam illam θεοπρεπῆ, id est divinam duntaxat esse credebat, non *Deivirilem*; eo quod talis « vox, ait Martinus, duas significat operationes, id est divinam, et humanam. Nec enim unam tantummodo operationem secundum Themistii deliramentum. Et ideo memoratus Colluthus tantum *Deodecibilem*, in hoc sibi consentiens, et non *Deivirilem* operationem, licet inconveniens erat veritati, asserebat, utpote unam, non enim duas, professus. » Igitur Colluthus ille Monophysita, et, ut arbitror, Severianus exstitit, qui ut unam in Christo naturam, sic operationem ponebat unam, eamque divinam, non *Deivirilem*, id est θεανδρικήν. Itaque vocem hanc improbat, utpote qua duas contineri operationes putabat : et quidem vere. Idem Martinus papa ait illum magis consentanee hæresi suæ locutum esse, quam ejusdem sextæ reliquos, qui θεανδρικὴν illam ἐνέργειαν, tanquam arcem perfidiæ suæ delegerant; cum in illo ipso vocabulo, velut in columna quadam, incisam erroris sui damnationem circumferrent.

De operatione theandrica, et quid de illa : dissidium Monophysitarum Colluthi et Themistii.

Hujus Themistii sententias aliquot, paulo ante verba illa, quæ retulimus, Martinus in synodo recitari jussit, in quibus Christi operationem asserit Deivirilem auctore *Dionysio Areopagita*, qua una, et eadem divina, et humana operabatur. Quin idem in libro, quem contra Colluthum scripsit, testem opinionis suæ laudavit Severum, ita scribens : « Nam quia beatæ memoriæ quoque Severus, similiter et de Christo dicens, quod aliqua quidem divine, alia vero humane idem operatus est : Deivirilem operationem approbari volebat. Sed non modo Deo decibiliter, facilius est videri. » Porro Colluthi opinioni suffragari videtur, quod operatio illa Christi θεουργία vocatur ab Dionysio, de quo postea viderimus. Ita certe Theodorus Pharanites existimavit, citatus a nobis in libro primo, capite xx.

IX. Alii non simplicem, ac mere divinam ἐνέργειαν arbitrati sunt, sed ἑνώσει, id est *unitione*, unam esse factam. Ita Pyrrhus in *Disputatione*, quam *cum Maximo* instituit, « unam docet operationem esse tam Divinitatis Christi, quam ejus, quæ inest ipsi, humanitatis; nec ratione naturæ convenire illam ipsi dicimus, sed unitionis modo [a]. »

Alii unam esse unitione dixerunt.

Et idem Maximus ad discipulum suum

*a* In Disp. Max. Μίαν λέγοντες ἐνέργειαν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀνθρωπότητος, οὐ λόγῳ φύσεως ταύτην προσεῖναί φαμεν, ἀλλ' ἑνώσεως τρόπῳ.

1 Cap. IX, XX, et XXI. — 2 Lateran. concil. sect. III, tom. IV concil.

Anastasium scribens, narrat se a Patriarcha Constantinopolitano hæretico interpellatum, ut in eamdem secum fidei formulam conveniret[1], quam sic Internuncii conceperunt: « Duas fatemur operationes ob diversitatem, et unam propter unitionem. »

Quamobrem idem illi videntur de naturarum duarum operationibus, quod de naturis totidem, fecisse judicium. Nam naturas integras, et minime confusas inter se copulatas esse dicebant, et unum factas, non natura quidem, ut præ se ferebant, sed hypostasi, et supposito.

Hoc ipsum indicat Cyrus Alexandrinus episcopus in *Anathematismo* suo septimo : ubi postquam statuit, « Christum unum, et eumdem divina, et humana gessisse unica Deivirili operatione secundum Dionysium[a], » mox naturarum conjunctionem enucleate disserit, sola cogitatione dicens ea discerni, ex quibus facta est unitio : ac differre quidem a se mutuo, nec esse confusa, neque tamen dividenda. Quæ similiter ab illis in operatione θεανδρικῇ constituta esse[2], Maximus demonstrat in illo *Collationis* loco. Etenim operationem persona, sive ὑποστάσει metiendam esse, fundamenti loco ponebant : atque ideo pro hypostaseon numero, actiones censeri. Quod ex illorum opinione in libro primo accurate est expositum; ubi et eorum hæresis arcana patefecimus. Huic Themistius hæreticus in *Antirrhetico* primo contra Theodosium, qui Colluthum sequebatur, capite quinto, ita sententiam suam explicat : « Sancti Patres, inquit, unam absolute operationem esse dixerunt : nec eam ut ille facit, in solam concludunt Deo congruentem; vel ejusmodi certe, quæ alteram humanam ita significet. Verum utpote uno, et eodem Christo omnia, quæcumque in Incarnatione divina, et humana sunt, operante, unam prorsus, ut ante dixi, Christi profitentur operationem[b]. »

Neque voluntatem duntaxat hoc modo unicam; sed etiam scientiam inesse Christo eodem in loco Themistius asseverare pergit. « Una est, inquit, cognitio in Christo, sicut et operatio. Quippe unus erat cognoscens, velut etiam et operans[c]. » Quod et ex alio ejusdem loco declaratur, ubi unam naturam in Emmanuele esse docet, non duas. Quem locum non pigebit adscribere, ut, quod capitis hujus initio dixi, plenius constet, Monotheletas ex Monophysitarum errore descendisse, et de Incarnatione ipsa sensisse nefarie, quamvis aliud videri vellent. « Non credimus, ait Themistius, duas esse naturas Emmanuelem, etsi ex duabus compositus est; nec in duabus naturis. Nam utrumque dividendi vim habet. Sed unam Dei Verbi naturam incarnatam, unam hypostasim, unamque personam. Ex consequenti vero, unius personæ unam novimus operationem, similiter vero et unam cognitionem[d]. »

X. Nonnulli ex eodem Monotheletarum grege, ut infamiam declinarent, variis ludificationibus sunt usi. Etenim interdum neque duas, neque unam in Christo actionem, voluntatemque profiteri se dicebant, ut in Ecthesi, ac Typo factum esse diximus in libro primo[3] : et Sergium Constantinopolitanum, aliosque id secutos esse, ibidem notavimus. Ita Pyrrhus in *disputatione cum Maximo monacho, et martyre*[4], reliquis omnibus, quæ de operatione ac voluntate ultro citroque jactari solebant, amputatis, et rejectis; simplici confessione naturarum duarum, earumque perfectarum contentos esse jubebat. Et Macarius Antiochenus in synodo sexta, cum negasset duas se operationes posse in Christo pronuntiare ; neque hoc se in epistola S. Leonis agnoscere ; interrogatus ab imperatore Constantino, an unam ab Leone affirmatam crederet, respondit; « non se numerum dicere : sed theandricam illius operationem,

Variæ [illegible]

*a* In Syn. sex. act. XIII. Καὶ τὸν αὐτὸν ἕνα Χριστὸν, καὶ υἱὸν ἐνεργοῦντα τὰ θεοπρεπῆ, καὶ ἀνθρώπινα μιᾷ θεανδρικῇ ἐνεργείᾳ, κατὰ τὸν ἐν ἁγίοις Διονύσιον.

*b* Them. in act. X syn. sex. Οἵ γε μὴν ὅσιοι πατέρες μίαν ἀπολύτως ἔφασαν τὴν ἐνέργειαν· καὶ οὐ κατά γε τουτονὶ περικλείουσι ταύτην εἰς θεοπρεπῆ μόνον, ἤγουν ἑτέραν ἀνθρωπίνην οὕτως καθυπεμφαίνουσιν. ἀλλ' ὡς παρ' ἑνὸς, καὶ τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ πάντων ἐνεργουμένων ὅσα κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐστὶ θεοπρεπῆ, καὶ ἀνθρώπινα, μίαν ἀπαξαπλῶς, ὥσπερ ἔφθην εἰπὼν, τοῦ χριστοῦ φασὶ τὴν ἐνέργειαν.

*c* Ibid. Μία γὰρ ἡ γνῶσις ἐπὶ Χριστοῦ, καθάπερ καὶ ἡ ἐνέργεια. καὶ γὰρ εἷς ἦν ὁ γινώσκων, ὥσπερ ἀμέλει καὶ ὁ ἐνεργῶν.

*d* Ibid. Οὐ δύο φύσεις εἶναι πιστεύομεν τὸν Ἐμμανουὴλ. κἂν ἐκ δύο συντέθειται. οὐδὲ ἐν δύο ταῖς φύσεσι· διαιρετικὸν γὰρ ἑκάτερον. ἀλλὰ μίαν τοῦ θεοῦ λόγου φύσιν σεσαρκωμένην, μίαν ὑπόστασιν, καὶ πρόσωπον ἕν. ἀκολούθως τε τοῦ ἑνὸς προσώπου μίαν ἴσμεν καὶ τὴν ἐνέργειαν. ὡσαύτως δὲ καὶ μίαν τὴν γνῶσιν.

1 In *Collect.* Anast. — 2 In *Excerpt.* Anast. — 3 Cap. XIX. — 4 In appen. tom. VIII Baron.

auctore sancto Dionysio[a]. » Instante rursus Imperatore, qualem putaret esse theandricam, negavit hoc se dijudicare velle.

Proinde duas vel operationes[1], vel voluntates nunquam ut profiteretur adductum iri se, tametsi membratim dissecaretur, aut in mare projiceretur. Cui simile fuit Eutychianorum delirium, qui cum ex naturis duabus Christum esse non diffiterentur, nolebant tamen eas numero comprehendi: contra quos in libro quarto disputavimus[2].

His adjungenda est alia fraus eorumdem hæreticorum in primo libro, capite vicesimo primo a nobis animadversa. Nam illi ἐνέργειαν unicam asserere Christo minus ausi sunt, quam voluntatem; cujus ratio illic reddita est[3], nec indigna quidem, quæ attente legatur. Sed ea cunctatio in duplici ἐνεργείᾳ diserte fatenda tunc illis accidisse videtur, postquam eorum publicata est hæresis, et Eutychianorum, ac Monophysitarum dogmatis invidia flagrare cœperunt. Certe qui primi sectam illam, et hæresim moliti sunt, ἐνέργειαν unam palam asseverarunt, etsi concordiæ causa supprimendam esse numeri mentionem interdum jactabant, ut in libro primo latius explicavimus.

Anastasius Apocrisiarius in prologo *Testimoniorum sacrorum*[4], miram hæreticorum istorum de voluntatum, operationumque numero discrepantiam memorat, et illudit: quos ait, « unam, et nec unam, nec duas, et iterum unam et duas voluntates, et operationes in eodem dogmatizasse, » quos ab illis discernit, qui simpliciter, « unam voluntatem, et operationem, vel etiam naturam unam Deitatis, et humanitatis ejus dogmatizant. »

# CAPUT IV.

*Disputatur utrum Monotheletæ facultates, sive potentias operandi, et volendi, an solas actiones detraxerint humanæ Christi naturæ. Communis theologorum opinio, facultates ipsas negatas fuisse.* 2. *Quam nonnulli improbant: sed melius tuentur alii.* 3. *Quibus Patres suffragantur imprimis Græci, ut Maximus, et Damascenus.* 6. *Et rationibus eadem illa sententia fulcitur.* 7. *Dissolvuntur ea, quæ in contrariam partem opponuntur, ut solæ actiones detractæ videantur.* 8, *Hæreticorum in dogmatibus suis concinnandis inconstantia: et cur Monotheletæ facultates etiam ipsas, et non solas operationes hominis ademerint Christo.*

I. Sed nihil facimus, neque *Monotheletarum*, vel universe, *Monenergetarum*, ut sic loquar, arcanum dogma rimari, ac perspicere possumus, nisi duo explicata fuerint ad ἐνέργειαν, et eam controversiam spectantia, quæ cum hæreticis illis Catholicam partem longo et atroci certamine commisit. Harum prior quæstionum proposita est in primo libri hujus capite, et in hunc dilata locum: quæ est ejusmodi; utrum ἐνέργεια hæc, id est *operatio*, vel *actio*, nec non *voluntas*, de qua inter ambas partes diuturna illa versata contentio est, sit agendi, et operandi, ac volendi δύναμις, et facultas, quam *potentiam* vocant, an *actio* transiens, et temporaria functio. Hoc, inquam, in dubium adducitur, utrum Monotheletæ in humana Christi substantia naturales inesse facultates tum operationum cæterarum, tum voluntatis præsertim negaverint; an salvis facultatibus, solam iis agendi motionem detraxerint.

An Monotheletæ solas actiones detraxerint humanæ Christi naturæ, an etiam facultates volendi et et operandi.

Facultatem ipsam, sive potentiam Monotheletas ademisse Christo, asseruisse vero Catholicos, docuit S. Thomas[5], cum adversus illos argumentatus est, duas in eadem incarnati persona Verbi voluntates exstitisse, quot erant naturæ. » Manifestum est enim, ait, quod Filius Dei assumpsit humanam naturam

Sententia Thomæ

*a* In Syn. sex. act. II. Ἐγὼ ἀριθμὸν οὐ λέγω, ἀλλὰ θεανδρικὴν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, κατὰ τὸν ἅγιον Διονύσιον.

1 Sexta synodo. — 2 Cap. III et IV. — 3 Lib. I, cap. XXI, § 8 et seq. maxime 10. — 4 In *collect.* Anast. *Bib.* — 5 In III par. qu. XVIII, art. 1 et qu. XIX, art. 1.

perfectam. Ad perfectionem autem humanæ naturæ pertinet voluntas, quæ est naturalis ejus potentia, sicut et intellectus. »

Contraria Vasquez.

II. Quam vulgo in scholis receptam sententiam fatetur magni nominis theologus[1], et hanc tamen falsam esse judicat. Quinetiam affirmat, « scholasticos Monotheletarum hæresim hactenus recte ac sincere non intellexisse : » quod quidem duplici in illius hæresis capite demonstrat; quorum posterius paulo post enucleabitur, Prius autem istud est ipsum, in quo modo versamur : de quo sic existimat. Non operandi, ac volendi potentiam ipsam negasse Monotheletas in homine Christo, sed actionem, quæ est ἐνέργεια : quam unam utriusque naturæ fuisse putaverint, eamque divinam. Etenim qui duas perfectas, et integras in Christo naturas, contra quam Apollinaris, et Arius ; et easdem inconfusas adversus Eutychem agnoverunt, « nulla, vel minima specie probabilitatis, inquit, negare potuerunt facultatem voluntatis humanæ in Christo, neque operationes externas humanitatis. » Deinde quod humanæ Christi operationes tam diserte in Scripturis exprimuntur, ut sunt ambulare, flere, etc. « ut nemo etiam stolidus eas negare potuerit, qui sacrum Evangelium reciperet, sicut recipiebant Monotheletæ. » Ita ille : qui et alia insuper addit argumenta, quæ expendenda, ac dissolvenda postea venient.

In eadem opinione sunt et alii eruditi theologi[2]. Quos et illud potissimum movet, quod cum inter philosophos controversum sit, an facultates intelligendi, et volendi reipsa differant ab anima; ac tum hoc, tum illud ab ipsis asseveretur, non videtur credibile, hæreticos istos dogmatis sui fulturam ex incerta, nec inter omnes constante opinione quæsisse, quæ rei discrimen inter animam, animæque potentias constituit. Itaque non putant sollicitos admodum illos fuisse de facultate ipsa volendi, vel operandi, dum actiones et operationes adimerent.

Probabilius facultates ipsas negatas fuisse.

Verum multo mihi fit probabilius non solas ab istis operationes humanæ animæ, salvis ejus facultatibus; sed has insuper funditus esse sublatas, quod merito secutus est doctissimus theologus P. Ludovicus Mæratius[3], idque pluribus rationibus adstruit.

Quod p[...] batur Patru[m] præsert[im] Maxim[i] Damasc[eni]

III. Certe si quis accuratius Græcorum Patrum, Maximi imprimis, et Joannis Damasceni, loca illa, verbaque relegat, a nobis allata capite primo, quibus aut Monotheletarum dogma refellere conantur, aut ἐνέργειαν ipsam, de qua pars utraque contendebat, declarant, et explicant; minime dubitabit, quin facultatis agendi ac potentiæ notionem τῆς ἐνεργείας vocabulo subjiciant, eamque tum ab hæreticis denegatam fuisse Christo significent; tum eidem adscribendam esse contendant. Hujus rei argumentum ex eo primum effici potest, quod proxime ante, Maximum, ac Joannem Damascenum audivimus inter varias ἐνεργείας appellationes primo illam loco numerantes, quæ est naturalis animæ δύναμις, quæ *naturam continet*, *ac conservat*, *neque mutationem recipit*. Quæ quidem transeunti motioni, vel actioni non satis quadrant : verum potius facultati, et potentiæ quæ naturæ est insita, nec ab ea potest abesse.

Deinde Joannes Damascenus libro tertio, capite XIV, de naturalibus voluntatibus, et operationibus agens, eas sic explicat. « Naturales, inquit, non hypostaticas dicimus voluntates, et operationes. Dico autem volendi, et operandi facultatem, secundum quam volunt, et operantur quæcumque volunt et operantur [a]. » Atqui de naturalibus voluntatibus, et operationibus tota Catholicos inter, et Monotheletas erat controversia. Proinde non solas actiones volendi et operandi, sed facultates etiam ipsas intelligebant utrobique. Rursus idem Damascenus in eo loco, quem ante citavimus, capite videlicet octavo libri *de prima Institutione*, ἐνεργείας ita dinumerat, τὸ ζωτικὸν, τὸ αἰσθητικὸν, τὸ τρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικὸν, hoc est *vim*, *sive facultatem vitalem*, *sensilem*, *nutritivam*, *auctricem*, *genitabilem* : quæ non sunt actiones, vel motiones simplices, sed facultates. Et in libro *de duabus voluntatibus*, τὸ ζωτικὸν, τὸ φανταστικὸν, *vim vitalem. et imaginatricem* : nec non τὸ τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικὸν, *vim perceptricem eorum*, *quæ sensibilia sunt*. Et interpositis aliquot. « Vis, inquit, vitalis est energia potius. Sed imaginandi facultas, et sentiendi ; nec non reminiscendi ; itemque motio ex appetitu, passibiles sunt operationes, vel passiones operatoriæ [b]. » Vides ut ἐνεργείας, nomine promiscue censeat tam facul-

*a* DAMASC. Φυσικὰ γὰρ, καὶ οὐχ ὑποστατικὰ φαμὲν τὰ θελήματα, καὶ τὰς ἐνεργείας. λέγω δὲ αὐτὴν θελητικὴν, καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἣν θέλει, καὶ ἐνεργεῖ τά τε θέλοντα, καὶ ἐνεργοῦντα.

*b* DAMASC. Τὸ μὲν ζωτικὸν ἐνέργεια μᾶλλόν ἐστιν.

1 Vasq. in II par. disp. LXXIII, cap. I, § 72. — 2 Ut Joann. de Lugo, disp. XXV, § 3. — 3 Disp. XLI de Incarnat. parag. 3.

tates, seu potentias ipsas, quam facultatum effectiones.

Sic in *Collatione cum Principibus*, Maximus martyr apud Anastasium, inter ἐνεργείας exempla retulit *fremibile leonis*. *latrabile canis*, et aliud quodcumque quod naturam continet : ut supra memoravi [1]. Sane quidem Aristoteles, δυνάμεις vocat animæ facultates ejus, quas illi ἐνεργείας nuncupant; quæ sunt potentiæ vegetandi, alendi, sentiendi, etc[a]. Eadem ratio est τοῦ θελήματος, et θελήσεως, hoc est *voluntatis*, de qua maxime cum Monotheletis certatum est, quod iidem auctores δύναμιν et potentiam vocant. Sed de hoc postea, cum de voluntate sermo erit habendus, nunc de ἐνεργείᾳ, quod cœpimus, generatim dicamus.

IV. Sequitur apud Maximum, et Damascenum ἐνέργειαν proprie sic dici, quatenus est χαρακτηριστικὴ, id est nota peculiaris et insita naturæ ipsi, eamque determinans, et constituens, atque ab aliis secernens; tum quæ *identitatem*, ut sic loquar, et indifferentem, atque immutabilem rationem ostendit in omnibus individuis, quæ sub eadem specie comprehenduntur. Tum idem Maximus in libro *de duabus voluntatibus*, de ἐνεργείᾳ generatim agens ita scribit apud Euthymium; « Quænam vero est, inquit, natura operationis expers, aut extra naturalem operationem. Ut enim nullo modo caret existentia, ita neque naturali facultate. Qua si caret, etiam existentia carebit. Quod enim facultatem nullam habet, tanquam penitus imbecillum, solum est nihil. Siquidem omne quod est, differentiam habet, per quam constituitur, insitam videlicet motionem, quæ cum genere assumpta, subjecti definitionem efficit; cujus beneficio tum esse ipsum, tum quid sit proprie cognoscitur, cum iis, quæ sunt ejusdem speciei, nulla re discrepantem similitudinem obtinens; et differentiam rursus ab iis, quæ speciei sunt alterius [b]. »

Hic ἐνέργειαν ait esse non solum δύναμιν, id est facultatem, sed etiam *differentiam* οὐσιώδη, quam essentialem vocant : quæ ad genus adjuncta definitionem componit. Hæc vero notio τῆς ἐνεργείας non tam actioni, quam facultati, potentiæque congruit. Siquidem actiones, cum transeuntes sint, naturam ipsam non constituunt, nec invariabiles sunt in individuis omnibus : sed facultates solæ, operationumque principia.

V. Rursus Euthymius in *Panoplia*, sub finem tituli decimi-octavi, inter alias Patrum sententias, quas ibi colligit, « Quorum est, inquit, eadem natura, horum eadem est voluntas, et operatio. Quorum autem differens est natura, horum differens est voluntas et operatio. Porro non hypostaticas, neque personales, neque gnomicas dicimus voluntates istas, et operationes : hoc est volendi, operandique facultatem [c]. » Quid clarius dici potuit, ut ostenderet voluntatem, operationemque, de qua Monotheletas inter et Catholicos quærebatur, non solam actionem esse sed etiam facultatem. Atqui hic Euthymii locus in Latina versione mendosus, ac decurtatus est.

Item paulo post, hanc sententiam refert Euthymius; aliud esse θέλησιν, aliud βούλησιν, quod θέλησις « ipsam volendi facultatem simpliciter significat, quod est naturæ et generale : at βούλησις, est talis voluntas, quod est hypostaseos, et particulare [d]. » Ergo θέλησις, id est *voluntas*, in quo conflictus ille versatus est, fuit potissimum ac primario vis ipsa vel facultas volendi. Ac sciendum est, ad posterioris loci illius intelligentiam, quod Græci Patres, imprimisque duo a nobis sæpe laudati, Maximus, et Joannes Damascenus obser-

καὶ τὸ φανταστικὸν δὲ καὶ αἰσθητικὸν, καὶ μνημονευτικὸν, καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις παθητικαί εἰσιν ἐνέργειαι, ἢ πάθη ἐνεργητικά.

*a* Arist. III *de An.* tex. xxvii. Δυνάμεις δὲ εἴπομεν θρεπτικὸν, αἰσθητικὸν, ὀρεκτικὸν, κινητικὸν, κατὰ τόπον, διανοητικόν.

*b* Maxim. apud Euth. *in Panop.* tit. XVIII lat. Τίς δε φύσις ἀνενέργητος, ἢ φυσικῆς ἐνεργείας ἐκτὸς; ὡς γὰρ οὐδαμῶς ὑπάρξεως ἔρημος, οὕτως οὐδὲ δυνάμεως φυσικῆς. εἰ δὲ ταύτης ἀμοιρεῖ, καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀμοιρήσειεν ἄν. τὸ γὰρ ἀδύνατον, ὡς ἀδρανὲς πάντη μόνον ἐστὶ τὸ μὴ ὄν. πᾶν γὰρ εἴτι τῶν ὄντων, συστατικὴν ἔχει διαφορὰν, τὴν ἔμφυτον κίνησιν τῷ γένει συμπαραλαμβανομένην, καὶ ποιοῦσαν τοῦ ὑποκειμένου τὸν ὁρισμὸν, δι' οὗ ὅτι ἐστὶ, καὶ τί ἐστι κυρίως γνωρίζεται, πρό τε τὰ ὁμοειδῆ τὸ ἀπαράλλακτον ἔθον, καὶ τὸ διάφορον αὖθις πρὸ τὰ ἑτεροειδῆ.

*c* Eut. *Pan.* lat. Ὧν γάρ ἡ αὐτὴ φύσις, τούτων καὶ ἡ αὐτὴ θέλησις, καὶ ἐνέργεια. ὧν δὲ διάφορος ἡ φύσις, τούτων διάφορος καὶ θέλησις, καὶ ἐνέργεια. φυσικὰ δὲ, καὶ οὐχ ὑποστατικὰ, οὐδὲ προσωπικὰ, οὐδὲ γνωμικά φαμεν ταυτὶ τὰ θελήματα, καὶ τὰς ἐνεργείας. λέγω δὲ τὴν θελητικὴν, καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν.

*d* Ibid. Θέλησις μὲν γὰρ ἡ τοῦ ἁπλῶς θέλειν δύναμις· ὅπερ ἐστὶ φύσεως, καὶ καθολικόν. βούλησις δὲ ἡ τοιάδε θέλησις· ὅπερ ἐστὶν ὑποστατικὸν, καὶ μερικόν.

1 Sup. parag 8.

vant; aliam esse φυσικὴν ἐνέργειαν, aliam ὑποστατικὴν, hoc est aliam naturalem, quæ naturam ipsam sequitur; aliam, quæ ab hoc vel illo supposito geritur. Naturalem esse dicunt, quæ inest omnibus ejusdem speciei, ut videre, ut ambulare, ut velle, et appetere : hypostaticam vero eamdem vocant operationem, quatenus hoc vel illo modo exercetur, bene scilicet aut male; itemque cum his, aliisve circumstantiis. Quod discrimen in voluntate potissimum frequenter ab illis adhibetur: velut cum θέλημα aliud esse docent φυσικὸν, aliud ὑποστατικὸν, sive γνωμικόν : de quo suo loco uberius disputabitur. Hinc igitur apparet, facultati potius, quam actioni competere vocabulum, proprietatemque τῆς ἐνεργείας de qua Catholici contendebant adversus Monotheletas. Quippe actio singularium est, et circumstantiis ac modificationibus immersa, implicataque suppositorum, et hypostaseon, ac varietates et mutationes innumerabiles sustinet, quæ illam procul excludunt ἀπαραλλαξίαν τῶν ὁμοειδῶν, quam propriæ τῆς ἐνεργείας rationi duo illi Patres attribuunt.

Hoc ipsum et Colluthus hæreticus, unius naturæ, et operationis defensor adstruit in libro, quem contra Themistium pro Theodosio scripsit; ex quo ista citantur in Lateranensi synodo sub Martino[1]: « Hujus sensus et beatissimus Papa noster Theodosius, unam Deo decibilem operationem in Christo asseruit, non ad differentiam eorum, quæ perficiuntur, inspiciens, sed ipsam operariam virtutem innuens Salvatoris. » Virtutem ecce operariam, id est δύναμιν ἐνεργητικὴν, interpretatur eam, quam vocarat *operationem unam*, id est ἐνέργειαν θεοπρεπῆ.

*Energiam.* VI. Quamobrem si ἐνέργειαν hujusmodi spectes, quæ in illa cum Monotheletis conflictione versabatur, et quam istis Christo detrahentibus, Catholici ex adverso vindicabant : tum si præcipuum horum firmamentum quo ad illam evincendam usi sunt, intueri velis, nimirum cum sic argumentabantur, idcirco duas in Christo ἐνεργείας, ac duas exstitisse voluntates, quod duæ inerant perfectæ naturæ, ab quibus nihil abesset quod οὐσιῶδες, hoc est *naturale* esset, et insitum, et eidem subjectis speciei individuis omnibus commune : hæc, inquam, si attente contempleris, magis erit ut ἐνέργειαν ab illis usurpatam existimes pro manente, naturæ affixa, invariabili, et per omnia singularia fusa proprietate, agendique facultate, quam pro actione, præsertim liberæ voluntatis, quæ nec eadem, et invariabilis est in omnibus individuis, neque naturalis ac determinata est : sed multiplex, et inconstans; cui characteris, ac notæ substantivæ conditio non satis convenit. Non tamen sola facultas, operationisque principium : sed etiam operatio ipsa, in illo versata spectataque est Catholicorum certamine cum hæreticis: nimirum quatenus generatim cogitationi nostræ series occurrit actionum; quæ ab facultate proficiscitur : et una dilapsa, statim altera succedit : ita ut nunquam ab operando illa cesset, nec vacua sit motione, et actione, quam φυσικὴν ἐνέργειαν, ἔμφυτον, id est *naturalem, et insitam* Græci Patres nominant. Sicut ignis naturalis actio est calefactio : nec ea tamen semper eadem manet, sed una prætereunte existit altera : ut semper ab igne manet aliqua : quod in iis actionibus naturalibus multo magis cernitur; quæ immanentes dicuntur, quod idem habent principium et subjectum. De quo relegenda sunt, quæ in libro quinto *de Deo*, capite decimo scripsimus[2].

VII. Nunc ad illa respondeamus, quibus permoti theologi, quos capitis initio commemoravi, Monotheletas arbitrati sunt, solas operationes, non operandi facultates Christi humanitati denegasse. Ex iis primum illud est, quod Monotheletæ naturas duas integras, et distinctas inesse fassi sint, et Apollinarem non minus, quam Eutychem damnaverint: ac propterea non sit consentaneum, eosdem naturales facultates, quæ ad naturalem utique perfectionem attinent, illis ipsis eripuisse naturis. Non enim stupidi, et hebetes adeo fuisse videntur hæretici isti, ut tam inepta, tanquam communi sensu aliena decreta confingerent. Quod illud spectat Augustini[3], « Non putetis, quia potuerunt fieri hæreses per aliquas parvas animas. Non fecerunt hæreses nisi magni homines, sed quantum magni tantum mali homines. » Sed enim meminisse pariter oportet ejus, quod de hæresibus Novatianus scribit in libro *de Trinitate*, capite vicesimo. « Erroris, inquit, semper est abrupta dementia, et non est novum, si usque ad periculosa descendunt, qui fidem legitimam reliquerunt. Cum quamlibet manifesta sit veritas, ait Gelasius Papa[4], nunquam desit quod perniciosa promat et falsitas; tametsi ratione, vel auctoritate deficiens, sola tamen contentione

Dis... tur ... cons... ... alle...

1 In Lateran. syn. secret. v. — 2 Parag. 5. — 3 August. *in Psalm.* — 4 Gelas. papa epist. XIII *ad Episcop. Dardaniæ.*

non cedens. » Ac fatendum id quidem est utrumque, tum nullum fere ita crassum et pingue fuisse commentum hæreticorum, cui non ab solertia male ingenio utentium hominum vafre aliquid, ac subtiliter excogitatum accesserit : tum nihil ab istis tanto artificio elaboratum, et contextum, quod non absurdis secumque pugnantibus constaret ex partibus. Itaque qui rationis ac judicii constantiam in eorum dogmatibus requirit; hoc ab illis, quod non fert natura rerum, exigit, et « nihilo plus agit, quam si det operam, ut cum ratione insaniant. »

VIII. Melius idipsum ex sequentibus constabit. Modo vero illud ab erudito lectore cogitari volumus, quod acuti isti theologi nobis opponunt; quo minus operandi potentiam homini Christo abstulisse Monotheletas putemus, quod cum rebus ab iisdem positis, ac professis minime illud cohæreat; idem prorsus et contra plerasque omnes hæreses objici posse, ut quæ manifesta earum decreta fuerint, similiter falso illis attributa videantur. Nonne Ariani Christum Dominum, Dei filium ac Deum, et ante sæcula genitum a Patre, ac per ipsum creata esse dicebant omnia; creatum vero esse complures eorum negabant. At iidem verum ac proprie dictum esse Deum, et de paterna prodiisse substantia, et æqualem per omnia asseri minime patiebantur. Quæ potest in opinando major esse discordia? Nestorius item unum esse duabus in naturis Christum, unumque filium, et unam omnino personam ubique fatebatur. An propterea quod necessario inde sequitur, assensus est, naturas illas duas per se, ac substantivo esse nexu devinctas, et colligatas? Quid de Eutychianis, et Monophysitis loquar; qui naturas easdem in Christo convenisse, ac verum Deum pariter et hominem exstitisse Christum; nec mutatas illas, et confusas invicem existimabant : cum nihilominus unam duntaxat post unitionem, naturam reliquam facerent? Innumera sunt ejusdemmodi per omnes hæreses exempla; quæ referre longius sit, et ex antecedentibus repeti possunt.

Nam quod ad Monotheletas attinet, nonnulla ipsis, ut in talibus inventorum nugis, rationis constabat species. Quippe Apollinarem secuti, et ab eo subornati, quod is e Platonis fontibus hac ex parte lutulentis hauserat, pariter in suum dogma transtulerunt : ut animæ facultates ab anima discretas, reque ipsa distinctas ponerent : ut in primo libro [1], et sparsim in cæteris dixi. Quod igitur miremur, hæreticos illos ita Christo veram affinxisse substantiam animæ, ut operandi facultates, ac naturales potentias huic ipsi substraherent, tanquam truncum solum arboris, decisis ramis, in illa defigerent?

Atenim quam ἐνέργειαν humanæ Christi naturæ inficiari solebant, eam naturæ *motionem* appellat Agatho Papa in epistola synodica: quemadmodum et alii Patres in primo a nobis capite citati. Credo equidem. Utrumque enim ἐνέργεια significat, et agendi vim, et actionem ipsam : quæ ambo Monotheletas ademisse paulo ante docuimus. Ut si dicam, inanima carere motione, aut brutas pecudes ratiocinatione, vel cognitione; tam operationem ipsam, quam operandi facultatem detrahi, facile omnes intelligunt. Igitur hæretici illi naturam hominis in Christo propria caruisse cum ἐνεργείᾳ dicebant, non minus facultatem, sive δύναμιν, quam hujus operationem excludebant, quod eruditi illi theologi negare non debuerunt.

1 Cap. vi.

## CAPUT V.

*Altera quæstio disceptatur, cujusmodi ἐνέργεια Monotheletæ negaverint.* 1. *Solam voluntatis actionem putant aliqui subtractam ab illis fuisse.* 2. *Sed errare illos ostenditur, ac primum probatur ἐνέργειαν a voluntate separasse hæreticos illos, et utramque negasse.* 6. *Quod idem ex Patribus adstruitur.*

I. Alterum est caput, in quo errare vulgo scholasticos arbitratus est Vasquezius; sed minori probabilitate, quam antecedenti quæstione. Est autem posterior hæc hujusmodi, cum ἐνέργεια pro actione sumitur, qualem intellexerint Monotheletæ. Nam est operatio multiplex. Primum altera est animæ; corporis altera. Deinde alia est in anima mentis, alia voluntatis propria. Item quæ per corpus exercentur, innumerabiles sunt, externorum et internorum sensuum, nec non cæteræ, quarum unaquæque proprium animæ gradum sequitur. Hoc ergo quæritur, an Monotheletæ universe illas omnes functiones abrogarint, an unam duntaxat aliquam. Cujusmodi energiam negaverunt Monotheletæ.

Solam voluntatis actionem subtractam putat Vasquez.

Suspicatur ille, quam nominavi, Gabriel Vasquezius[1], hæreticos istos « per operationem intellexisse solum affectum voluntatis efficacem, a quo tanquam a primo motore pendent membrorum motus, et actiones; per voluntatem autem intellexisse non facultatem appetitus rationalis, sed hunc motum, et affectum illius, quem quidem solum operationem vocabant. Nam actiones membrorum, quæ ex hoc affectu voluntatis pendent, non vocabant operationes, sed motus, et opus factum; sicut etiam notat S. Thomas quæstione sequenti (Ea est decima nona) articulo primo etc. Eorum igitur error erat; in Christo esse solum affectum voluntatis divinæ, non autem humanæ; cujus nutu membra inferiora ad suas actiones, et opera moverentur : ita ut membra solum parerent motui voluntatis divinæ, quæ erat pro humana, at vero humana nulla esset, quæ, sicut in nobis, membra ad suas actiones moveret. Et ita illum unicum affectum voluntatis in Christo, quo moveri dicebant membra ad suas actiones, unam voluntatem, et unam solum operationem eamque theandricam nuncupabant. » Hæc ille : in quibus ἐνέργειαν humanam Christi ab hæreticis negatam, a Catholicis vero propugnatam nihil aliud esse putat, quam voluntatem, sive, ut loquuntur, *volitionem* cujusmodi sola divina fuit : cui membrorum, aut alterius facultatis actiones obsequebantur. « Hic est, inquit, legitimus sensus erroris, quem prædicti hæretici docuerunt; quem nullus hactenus auctorum notavit. »

Voluntatem simul et operationem sustulerunt.

II. Verum incredibile est quantopere doctum, et acutum theologum fugit ratio. Et quoniam ad indagandam Monotheletarum hæresim maxime illud necessarium est; crebris, et evidentibus antiquorum Patrum sententiis convincendus est error iste, quo confecto, germana illorum opinio, et ex ea Catholicorum, qui ei adversati sunt, vera, et sincera constabit sententia.

Monotheletas discrimen inter voluntatem et operationem statuisse demonstratur, et utramque negasse.

Monotheletas itaque operationem a voluntate discrevisse, et utramque humanæ Christi naturæ detraxisse, ex eo liquido cognoscimus. Primum quod tam hæretici ipsi, quam Catholici, illi errorem explicantes suum, hi refutantes, aut ei contrarium dogma referentes, perpetuo fere ambo ista dictincte, separatimque concipiunt, duas operationes, et duas voluntates.

In synodo sexta, actione octava, Macarius Antiochenus interrogatus, « an duas confiteretur naturales voluntates, et duas operationes naturales in Incarnatione Christi Domini[a]; » respondet, « se neque naturales voluntates duas, neque duas naturales operationes agnoscere[b]. »

Sergius Constantinopolitanus, unus ex hæresis illius auctoribus adeo perspicue ἐνέργειαν ab voluntate discriminat, ut nullum dubitationi locum relinquat. Martinus enim Papa in Lateranensi synodo[2], Sergium ait in epistola, quam ad Cyrum scripsit, unam operationem Christo tribuisse; et in Ecthesi, quam Heraclii nomine Imperatoris edidit, tum operationem unam, tum etiam voluntatem statuisse, « ex hoc quod dicit impudenter, sequi operationem voluntatem. » Quorum verborum hic sensus est; non oportere duas operationes profiteri, quod ex eo sequitur, « ut duas confiteamur voluntates, contrariæ ad invicem venientes, » ut habet Ecthesis[3]. Sed et in epistola *ad Honorium* Sergius idem asserit, ex eo quod « duæ operationes usurpantur, consequens esse, duas prædicare voluntates inter se contrarias[c]. » Unde colligitur, Sergium et Monotheletas, ἐνέργειαν a voluntate disjunxisse, cum hanc ex illa sequi putent.

III. Hoc vero de voluntaté operationem sequente dictum, et hujusmodi argumentum, quo Monotheletæ concludebant, si duæ sint operationes in Christo, duas fore voluntates contrarias, ab Severo hæresiarcha illi mutuati sunt, ut ex Maximo constat : cujus fragmentum descripsit Euthymius titulo decimooctavo *Panopliæ :* ex quo nonnulla supra capite tertio posuimus[4]. Quibus incontinenti ista subtexit : « Igitur si, ut Severo placet, voluntates natura sua sequuntur operationes, cum voluntatibus autem introducuntur una personæ, velut effecta cum causis : ac si, ut eidem visum est, omni personæ sua comes est voluntas; etiam cum voluntate, sua prorsus con-

*a* In Syn. VI. Εἰ ὁμολογεῖ δύο φυσικὰ θελήματα, καὶ δύο ἐνεργείας φυσικὰς ἐπὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

*b* Ibid. Οὐ λέγω δύο φυσικὰ θελήματα, ἢ δύο ἐνεργείας φυσικὰς ἐπὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας.

*c* In Syn. VI, act. XII. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἕπεσθαι ταύτῃ τὸ καὶ δύο πρεσβεύειν θελήματα ἐναντίως πρὸς ἄλληλα ἔχοντα.

1 Disp. LXXIII in III par. cap. I. parag. 3. — 2 Secret. II. tom. IV Concil. — 3 *Ecthesis* in Lateran. synodo. secret. IV. — 4 Parag. 4.

sentanea inferetur operatio [a]. » Hic apparet, voluntatem, ex hæreticorum opinione, ab ἐνεργείᾳ esse diversam, atque ab hac illam proficisci, et eam consequi, quod postea diligentius exponam. In Lateranensi concilio Martino Papa præside habito, Maximus Aquileiensis episcopus idem illud effatum hæreticorum redarguit ; quatenus ideo unam operationem esse dicebant, ne si duæ ponantur, totidem sequatur esse voluntates, easque contrarias : neque *contrarietatem* hanc ad operationes adjungebant ; ut ita loquerentur ; « si duæ operationes contrariæ constituantur, duas etiam colligi voluntates contrarias. » Tum late istud refellit, et absonum esse demonstrat, ex operationibus duabus, totidem voluntates sequi contrarias putare. Quam illius disputationem exponemus postea, cum de voluntate nominatim agemus. Nunc enim eatenus ejus meminisse oportuit, ut inde constaret, Monotheletas aliud esse voluntatem, aliud ἐνέργειαν existimasse, et utramque singularem in Christo. Quod et ibidem sequentia declarant : « Sed quoniam utpote uno existente Christo, qui vult, et operatur, unam ejus operationem definiunt, et voluntatem ex hoc, quod dicunt, quia volentis est voluntas, et operatio operantis, » etc.

IV. Potest et ex eo validissimum argumentum ad ἐνεργείας et voluntatis discrimen probandum instrui, quod in libro primo, capite vicesimo-primo notavi, Monotheletarum primarios antistites, et auctores minus audacter ἐνέργειαν in Christo, quam voluntatem, unicam asseverasse. Quippe voluntates duas non esse, palam et constanter professi sunt, ne essent contrariæ : ἐνεργείας vero duas damnare cunctati sunt : cujus ibidem est explicata ratio. Postea confirmata cum impietate fiducia, etiam unicam ἐνέργειαν asseruerunt. Cum autem ad hanc demonstrandam, et duas evertendas, illud ipsum adhibuerint, consequens fore si duæ ponentur ἐνέργειαι, ut duæ sint voluntates: evidens est, hoc illo notius, et minus ambiguum visum Monotheletis fuisse. Nam quod ad demonstrandum aliquid assumitur, tum eo certius, tum manifestius oportet esse. Hinc vero perspicuum est, omnino aliud esse θέλησιν, aliud ἐνέργειαν, ex Monotheletarum sententia.

*Voluntatem, aliud energiam.*

V. Eadem voluntatis, operationisque distinctio probatur iis ambarum exemplis, quibus partim hæretici, partim in horum errore confutando Patres uti solent. Theodorus Pharanites episcopus hæreticus, in sexta synodo, actione decima-tertia citatus, ἐνεργείας Christi multiplices recenset, quarum singulas unicam esse dicit. « Omne illud, ait, quodcumque vel locutus esse narratur, vel egisse Dominus, per mentem, et sensum, et instrumenta sentiendi dixit, egitque : et ita ipsius, tanquam totius uniusque una operatio, Verbi, mentis, et sensu præditi corporis, ex toto habeatur [b]. »

Et in fragmento proxime illic subjecto ἐνεργείας nominat, somnum, laborem, famem, sitim ; quæ singula unica putat operatione a Christo fuisse transacta.

Item paulo post, universa, quæ toto vitæ spatio loquendo, agendo, tolerando Christus administravit, ἐνεργείας vocabulo complectitur : « sive miraculorum faciendorum vim, et facultatem dixeris ; sive naturalem quamdam hominis motionem ; velut pastus appetitionem, somnum, fatigationem, et laboris sensum, aut dolorem, et anxietatem : quæ permissione quadam, ex consuetudine, passiones nominantur : proprie vero ad naturalem motionem per anima, sensuque præditum animal ex natura sua referuntur [c]. » Sic Macarius hæreticus in eadem sexta synodo non semel istud inculcat : cujus aliquot sententias in primo libro commemoravimus[1].

*Quod idem ex Patribus astruitur.*

VI. Non aliter veteres omnes sentiunt, ac docent, qui adversus hæreticos unius naturæ, vel operationis patronos certamen susceperunt. Qui cuidem ἐνεργείας ita declarant, et earum hujusmodi exempla referunt, ut appareat non easdem, ac θελήσεις, id est *voluntatis*

*a* Euth. ex Max. tit. XVIII. Εἰ οὖν κατὰ Σευῆρον ταῖς ἐνεργείαις ἕπεσθαι τὰ θελήματα πέφυκε, τοῖς δὲ θελήμασι συνεισάγεσθαι πρόσωπα, καθάπερ αἰτίοις αἰτιατά, καὶ παντὶ προσώπῳ δηλονότι κατ' αὐτὸν θέλημα, καὶ τούτῳ πάντως ἐνέργεια συνεισαχθήσεται πρόσφορος.

*b* In act. XIII syn. sex. Πᾶν ὁ τιοῦν ἱστόρηται ἢ εἰπὼν, ἢ δράσας ὁ Κύριος, διὰ νοῦ, καὶ αἰσθήσεως, καὶ αἰσθητηρίων, καὶ εἶπε, καὶ ἔπραξε. καὶ οὕτως αὐτοῦ ὡς ὅλου, καὶ ἑνὸς μία ἐνέργεια τοῦ λόγου, τοῦ νοῦ, τοῦ αἰσθητικοῦ σώματος, καὶ ὀργανικοῦ τὰ πάντα λεχθείη.

*c* Theodor. Pharan Εἴτε θαυματοποιόν τινα δύναμιν εἴποις, εἴτε καὶ φυσικήν τινα τὴν ἀνθρώπου κίνησιν· οἷον τροφῆς ὄρεξιν, ὕπνον, κάματον, καὶ πόνων ἀντίληψιν, λύπην, καὶ ἀδημονίαν. ἃ καὶ πάθη κατὰ συγχώρησιν ὀνομάτων ἐκ τῆς συνηθείας προσαγορεύεται· κυρίως δὲ φυσικῆς κινήσεως διὰ τοῦ ἐμψύχου, καὶ αἰσθητικοῦ ζώου πεφύκασι.

1 Cap. XX.

*actiones* esse illas existimasse. Siquidem naturæ operationes humanæ has esse significant, loqui, pati, injuriis succumbere, dormire, vesci cibo, esurire, sitire, et hujus generis alias, ut ex Athanasio, Dionysio, Gregorio Nysseno, Ambrosio, Cyrillo, Leone Papa, aliisque probat Agatho Papa in *epistola Synodica*, quæ est in actione quarta synodi sextæ.

Anastasius certe Antiochenus episcopus in eadem synodo laudatus[1], humanas operationes vocat, nutriri, crescere, matrem increpare: divinas vero, aquam in vinum vertere, et alia miracula facere. Tum vero ratione uti[2], et intelligentia, operationem hominis ejusdem nominat. Sophronius quoque Hierosolymitanus Patriarcha in epistola Synodica[3], non secus loquitur, et humanam vocat operationem, abjectorum ac vilium effectionem, eorumque quæ per corpus exercentur: velut lacte nutriri, crescere, esurire, ambulare, et ambulando fatigari.

Joannes item Damascenus Monotheletas ait[4], idcirco se humanam operationem adimere dixisse Christo, quod humana omnis actio cum divina comparata, sit πάθος, id est *affectio* quædam, sive *passio*, de qua illorum tergiversatione dicemus postea. Addit et esurisse Christum, quod divinitas assumptæ naturæ fungi propriis operationibus permisit. Quin eodem in capite, « cogitationem ait mentis ἐνέργειαν esse, quæ Christo non defuit, cum mentem habuerit [a].

Valet ad eamdem probandam operationis, voluntatisque differentiam argumentatio illa, quæ ex ἐνεργείας descriptione, explicationeque petitur, qualem in capite primo variis ex Patrum testimoniis attulimus[5]. Etenim ἐνέργεια naturis omnibus convenit; et ab illis ita definitur: ut sit *naturalis cujusque substantiæ virtus, et motio*: qua id solum caret, quod nihil est; et quam habet illud omne quod natura constat. Ita Gregorius Nyssenus, Maximus martyr, Anastasius, Joannes Damascenus, Agatho Papa, et alii. Hoc autem in voluntatis actionem non convenit: quæ non omnibus naturis, ac substantiis inest, sed solis intelligentia, et ratione præditis.

VII. Sed unus est expressissimus de hac re Maximi locus, martyris, ac theologi per quam eruditi, et hæresis Monotheletarum apprime periti. Hic in epistola quadam ad Nicandrum episcopum, adversus unicam illorum ἐνέργειαν disputans, ostendit suam habuisse propriamque susceptum hominem a Verbo; « quoniam quidquid operatione caret, et motione naturali, mortuum omnino est, et inanimum. Et quanam ratione mortuum ad communionem adhibebat operandi? Quomodo carnem eamdem vivificam habere vim ostendebat, ut Cyrillus iterum docuit, per naturæ consentaneas motiones ipsius, velut tactum, vocem, ambulationem; si ea nec illius erant, nec in illa secundum substantiam? Nam si ejus secundum naturalem substantiam erant, prorsus caro habebat operationem. Quippe substantivæ sunt ipsius operationis agitatio manuum, ac pedum, et pronuntiatione vox emissa [b]. » Perspicuum est ex hoc loco, ἐνέργειαν, apud antiquos illos tam hæreticos unius actionis in Christo vindices, quam horum oppugnatores Catholicos, non esse voluntatis solam functionem; sed aliarum quoque facultatum, quas *potentias* vocant: quibus natura omnis, et substantia prædita est, et ab alia discernitur. Quod profecto de sola interiori motione voluntatis usurpari non potest; non solum quia non omnes eam naturæ obtinent: sed intelligentes duntaxat: verum etiam, quod interiores et occultæ illæ motiones animæ non extrinsecus parent, nec signi, et indicii loco esse possunt, quo seipsam spiritualis prodat substantia. Ἐνέργειαν autem vulgo Patres hac nota designant, ut sit proprietas, et χαρακτὴρ naturæ, quo hæc manifesta redditur, ut ex capite primo libri hujus colligitur.

VIII. Rursus idem Maximus in epistola *ad Nicandrum* luculenter discrimen ἐνεργείας, et θελήσεως aperit, cum docet, duas esse naturas in Christo, et quoniam nulla est natura mo-

*a* Damasc. lib. III, cap. xv. Εἰ οὖν ἀνέλαβεν ὁ Χριστὸς νοῦν ἀνθρώπινον, ἤγουν ψυχὴν νοεράν τε, καὶ λογικὴν διανοηθήσεται πάντως, καὶ ἀεὶ διανοηθήσεται. ἐνέργεια δὲ νοῦ ἡ διάνοια.

*b* Maxim. apud Euthym. *Panop.* tit. VIII, lat. Τὸ γὰρ μὴ ἔχον ἐνέργειαν. μήτε κίνησιν φυσικὴν, νεκρὸν πάντως, καὶ ἄψυχον, καὶ τίνι λόγῳ προσίετο τὸν νεκρὸν εἰς συνεργίαν; πῶς δὲ ταύτην ἐδείκνυε ζωοποιεῖν δυναμένην, ὡς αὐτὸς πάλιν Κύριλλος ἐξεπαίδευσε, διὰ τῶν κατὰ φύσιν αὐτῆς κινημάτων, οἷον τῆς ἁφῆς, τῆς φωνῆς, τοῦ περιπάτου, τούτων οὐκ ὄντων αὐτῆς, ἢ ἐν αὐτῇ κατ' οὐσίαν; Εἰ γὰρ αὐτῆς κατ' οὐσίαν φυσικὴν, πάντως ἡ σὰρξ εἶχεν ἐνέργειαν. Ἐνεργείας γὰρ αὐτῆς οὐσιώδους ἐστὶν ἥ τε κίνησις τῶν χειρῶν, καὶ τῶν ποδῶν, καὶ ἡ κατὰ τὴν προφορὰν φωνή.

1 In eadem. synodo act. x. — 2 Ibidem. — 3 Ibid. act. xxi. — 4 Hib. iii. Vide supra cap. i, p. 9. — 5 Vide § 3 et seq.

tione aliqua destituta; « idcirco ad ambarum naturarum divinæ humanæque fidem faciendam, ut earum exstantia comprobetur, professionisque nostræ veritas, oportere totidem naturales earum voluntates, ac totidem substantivas operationes asserere [a]. » Tum in sequentibus, affirmat humanæ naturæ proprias operationes in theandricis actionibus, quæ tactu, sermone, incessu, cæterisque corporis motionibus administratæ sunt; de quibus potea.

Idem in *Disputatione cum Pyrrho* non minus evidenter idipsum declarat. Quippe ut ἐνεργείας probet non sequi personam, ostendit eamdem personam multiplices uno tempore actiones edere. « Si quis hoc, inquit, in unoquoque nostrum diligentius tractare voluerit, inveniet nos uno, et eodem tempore ratiocinantes, et ambulantes; vel alia cogitantes simul, et ad præsentes alia disserentes. Quod et Moses fecisse proditur; cum eodem tempore Deo supplicaret pro populo, et ad populum verba faceret, eumque meliorem ad spem excitaret [b]. » Vide quam variæ sint ἐνέργειαι, nec una voluntatis actione definitæ. Vide et Theorianum in *Legatione ad Armenos* tomo XI, Bibliothecæ Patrum, pagina 468, ubi quæ sint ἐνέργειαι, de quarum numero contendebatur, explicat, et alias esse, quam voluntates ostendit.

Addamus his tanquam colophonem, œcumenicæ sextæ synodi similem superiori illi Maximi martyris sententiam ex sermone Prosphonetico ad Imperatorem Constantinum: ubi ita Patres loquuntur: « Quemadmodum duas esse naturas accepimus, ita et duas naturales voluntates, et duas naturales ipsius operationes agnoscimus, Neutram enim naturarum Christi, in incarnatione ipsius, audemus voluntatis expertem, aut operationis asserere, ne illorum proprietatates perimentes, una cum his naturas quoque perimamus, quarum sunt proprietates. Non enim naturalem humanitatis, quæ inest ipsi, voluntatem, aut naturalem operationem negamus, ne caput, ac summam dispensationis propter salutem nostram gestæ rescindamus, et divinitati passiones affingamus [c]. » Hic duas aperte voluntates a duabus discernunt operationibus: et inter has numerant *perpessiones*, aliasque proprietates humanæ substantiæ.

Tot igitur argumentis, ac veterum testimoniis nova illa doctissimi theologi convincitur, et convellitur opinio: qui Monotheletas unius ἐνεργείας defensores credidit; nihil aliud eo vocabulo, præterquam voluntatis motionem intellexisse. Porro quæ adstruendæ sententiæ suæ argumenta vir eruditus accumulat, ea melius in sequenti capite dissolventur, ubi Monotheletarum dogma penitus investigare conabimur. *Energia.*

## CAPUT VI.

*Explicatur accurate Monotheletarum dogma; 1. ac primum de ἐνεργείᾳ agitur, ejusque motione. 2. Qua ratione differt a voluntate. 3. Monotheletas non solas actiones Christi humanitati detraxisse, sed etiam potentias, et cur ita senserint. Tacite illos Monophysitarum dogma fovisse. 4. Quod certis probatur rationibus, et ab Apollinari profectum ostenditur; 5. tum ex Sergio et Macario confirmatur. 6. Contra hoc objecta nonnulla solvuntur; 7. et Monotheletarum genuina sententia accuratius explicatur.*

I. Cum ex antecedenti tota disputatione plenissime constet, voluntatem, quam vulgo *volitionem* vocant, ab ἐνεργείᾳ, sive *operatione* distare, ex Monotheletarum sensu, et, qui ad hunc in illis refutandis accommodarunt sese, *De energia ejusque motione.*

*a* Maxim. apud Euth. ibid. lat. Διά τοι τοῦτο τὰς Χριστοῦ τοῦ θεοῦ φύσεις ὁμολογοῦντας ἡμᾶς, τὴν θείαν φημὶ, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίνην, πρὸς βεϐαίαν τῆς τε τούτων ὑπάρξεως πίστωσιν, καὶ τῆς ἡμῶν περὶ αὐτῶν ὁμολογίας ἀλήθειαν, καὶ τὰ φυσικὰ τούτων ἰσαρίθμως δεῖ πάντως πρεσϐεύειν θελήματα, καὶ τὰς οὐσιώδεις τοσαύτας ἐνεργείας ὁμολογεῖν.

*b* Maxim. in calce tom. VIII Baron. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ καθ' ἕκαστον ἡμῶν τοῦτό τις ἐκ πολλῆς περιουσίας γυμνάζειν βουληθείη, εὑρήσει καὶ ἡμᾶς καθ' ἕνα, καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ λογιζομένους, καὶ περιπατοῦντας· ἢ καὶ ἕτερα μὲν διανοουμένους, ἕτερα δὲ τοῖς παρατυγχάνουσι διαλεγομένους· ὅπερ καὶ Μωϋσῆς ποιήσας ἱστορεῖται, κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τῷ θεῷ ἐντυγχάνων, ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ τῷ λαῷ διαλεγόμενος, καὶ πρὸς χρηστὰς παρορμῶν ἐλπίδας.

*c* In Synod. sex. tom. V conc. Καὶ ὥσπερ δύο παρειλήφαμεν φύσεις, οὕτω καὶ δύο φυσικὰ θελήματα, καὶ δύο φυσικὰς αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας γνωρίζομεν. οὐδετέραν γὰρ τῶν ἐν Χριστῷ φύσεων ἐπὶ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ τολμήσωμεν ἀθέλητον, ἢ ἀνενέργητον ἀποφήνασθαι, μή πως αὐτῶν ἀναιροῦντες τὰ ἰδιώματα, καὶ τὰς ὧνπερ εἰσὶν ἰδιώματα φύσεις συναναιρήσωμεν· οὐ γὰρ ἀρνούμεθα τὸ φυσικὸν αὐτοῦ τῆς ἀνθρωπότητος θέλημα, ἢ τὴν

catholicorum Patrum : nunc in quo positum, sit discrimen istud inquirendum videtur ; ut eo constituto, perspicuum nobis sit quemadmodum illi suam hæresim explicarint.

'Ενέργεια itaque, si vim nominis spectes, tum *actum* significat, ac τῇ δυνάμει, id est *potentiæ* respondet; quæ et in *actum* transire dicitur : ut Aristoteles pluribus exponit [1] : (qua ratione idem est cum ἐντελεχείᾳ : quod vocabulum idem philosophus excogitasse dicitur) tum eam [2], quam proprie nominamus *actionem* vel *operationem* : eoque modo genus ipsum comprehendit motionum omnium, quibus actuosæ facultates exercentur : adeoque volendi potentia naturalis. Verum illi ipsi, quos memoravi, tam hæretici, quam horum adversarii Catholici, ἐνέργειαν non tam laxa significatione sumpserunt : sed aliud esse θέλησιν, aliud ἐνέργειαν dixerunt. Ac similiter in istis duabus vocibus accidisse videtur, atque in aliis totidem, *fide*, et *opere* usuvenisse admonet Augustinus [3]. Cum enim *fides* opus quoddam sit; nihilominus ab *operibus* distingui solet : ut cum justificari per fidem dicimur, non ex operibus ; « qnia prima illa datur, ex qua impetrentur cætera, quæ proprie opera nuncupantur, in quibus juste vivitur. » ut ait Augustinus ; « Sic enim distinguit Apostolus ab operibus fidem, (quod idem scribit) quemadmodum in duobus regnis Hebræorum distinguitur Judas ab Israel, cum et ipse Judas sit Israel. »

*Entelechia.*

II. Igitur θέλησις hoc modo non est ἐνέργεια, sed simplex voluntatis solius actio, nondum in opus exiens : sicut *velle* et *agere* consuetudine ita separantur ut prius nudam sine effectu voluntatis inclinationem et electionem significet : posterius, executionem destinatæ rei et electæ. Sic Anastasius Sinaita docet in libro, qui *Viæ dux* inscribitur : qui « ἐνεργείαν *ait ab eo dici, quod in* ἔργοις, *id est* operibus insit, *atque* extrinsecus appareat [a]. » Hujusmodi est trita illa philosophorum in scholis *actuum* distinctio in *elicitos*, et *imperatos*; quorum priores ipsa per se volendi facultas exerit; posteriores, per reliquas animi corporisque facultates, quibus domina, et regina moderatur.

Qua ratione differt à voluntate.

Huc illa Maximi martyris sententia pertinet, quam in *Excerptis* ex ejus ad Nicandrum epistola Euthymius exhibet; ubi Arium et Apollinarem ait eatenus diversa ratione grassatos contra catholicam fidem, ut « ille animam, iste mentem Christo subtraheret : quod idem est atque operationis, et voluntatis expertem illum facere [b]. » Quippe « id quod anima caret, nullam viventis, et omnino animati functionem, et operationem exercet, quod autem sine mente est, voluntatem non habet. » Quamobrem ἐνέργειαν Monotheletæ ab θελήσει, id est *voluntate* distinguentes, proprie tribuebant facultatibus cæteris, quæ partim naturales in nobis sunt, ac necessariæ, nec in arbitrio nostro positæ : partim voluntatis nutibus obsequuntur. In Christo vero liberæ omnes erant, et eo volente, ac permittente, aut imperante, in actionem prodibant. Neque vero solam *efficientiam*, sive *motionem*, quæ *actualis* in scholis dicitur, apud illos ἐνέργεια significat : sed etiam facultatem ipsam et potentiam, ut jam capite quarto demonstravimus.

III. Ex quo quid sit consequens animadvertitur, in quo Monotheletarum hæresis cardo consistit. Nimirum hæreticos istos, cum ἐνέργειαν omnem funditus amputarent in humana Christi natura, non solas facultatum actiones, et motiones, sed ipsas quoque facultates ademisse. Sic enim est habendum; Monotheletas Arii, Apollinaris, et Eutychis, sive Monophysitarum, propaginem fuisse et illorum omnium hausisse virus, et pestitentiam : tametsi astu, et calliditate hanc a se propulsarent invidiam; ac palam, verbisque conceptis duas in Christo naturas, perfectas, et integras, nec ulla re deminutas agnoscerent.

Quippe non aliter licebat illis facere, ne synodicis decretis irretiti, quibus hæreses istæ perculsæ erant, ac damnatæ, omnium in sese mortalium odia provocarent : tum vero Imperatoria lege constitutis adversus illos pœnis plecterentur. Quod igitur libere, aperteque non audebant, clanculum, et sinu perfidum illud dogma foventes, quatenus poterant, id exprimere, ac promovere conabantur.

κατὰ φύσιν ἐνέργειαν. ἵνα μὴ καὶ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομικὸν κεφάλαιον ἀθετήσωμεν, καὶ τῇ θεότητι τὰ πάθη προσάψωμεν.

*a* Anast. in 'Οδηγῷ cap. ii. 'Ενέργεια δὲ εἴρηται, διὰ τὸ ἐν ἔργοις εἶναι, ἤγουν φαίνεσθαι.

*b* Maxim. apud Euth. *in Panop*. tit. XVIII. 'Ο μὲν γὰρ, ἄψυχον· ὁ δὲ, ἄλογον· ὅπερ ἀνενέργητόν ἐστι, καὶ ἀθέλητον αὐτὸν δογματίσαντες.

1 Lib. IX *Metaph.* cap. viii. — 2 Vide ibid. cap. vii. — 3 Lib. *de Prædestinat. Sanctor*. cap. vii.

Non enim recta, sed per ambages, et ex consequenti eamdem pravitatem opinionis inculcabant : ut in Christo persuaderent non perfectam fuisse naturam hominis; sed carnem duntaxat, expertem animæ, ac facultatum ejus omnium; quarum vicem Verbi divinitas explebat. Hoc illi palam, ut dixi, eloqui non ausi, eo ipso tamen asserebant, quod animam ratione præditam homini Christo tribuentes, eamdem naturalibus omnibus spoliabant facultatum adminiculis, nihil ut ex se, propriumque ageret : verum inanimi instar instrumenti, alieno motu duntaxat, et impulsu cieretur : prout eam divinitas non tantum regeret, ac gubernaret, sed agitaret etiam, et ad opus applicaret. Ac si verum est, quod summa consensione Patres omnes dicere solitos ostendimus in primo capite; nullam sine propria operatione esse naturam : et quidquid actione caret sua, nihil prorsus, ac τὸ μὴ ὂν esse : quid aliud ex illa Monotheletarum opinione sequitur, nisi hominis in Christo neque veram animam, neque veram inesse naturam?

[illegible] certis [illegible]tur [illegible]ibus.

IV. Hujusmodi fuisse Monotheletarum hæresim, eosque Christi animam naturalibus omnibus exuisse facultatibus, tam iis, quas per sese, sine corpore, quam quas una cum corpore, et per corpus exercet; facile est intellectu, si ea meminisse volumus, quæ ex hæresis istius antesignanis, et auctoribus in libro primo descripsimus. Ibi Theodori episcopi Pharanitæ verba sunt allata[1], quibus profitetur unam Christi ἐνέργειαν exstitisse, qua divina simul operabatur, et humana, quæ quidem ab divina natura profluens, per mediam animam intelligentem, corpusque transibat : ita ut divinitatis instrumentum humana natura fuerit; sicut animæ corpus ὄργανον dicitur. Quod ab Apollinari didicisse constat hæreticos illos.

[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible].

Hujus enim celebris ista sententia est, « Instrumenti, et causæ motricis unicam esse ἐνέργειαν : » quæ in sexta synodo recitata est ex libro Apollinaris, qui *de dubiis* inscriptus erat : « Deus, inquit, assumpto instrumento, et Deus est quatenus operatur, et homo, ratione instrumenti. Porro manens Deus non est mutatus. Organum vero, et id quod movet naturaliter unam efficiunt actionem[2]. Quod si una est actio, una est et substantia. Igitur una fuit Verbi, et instrumenti substantia [a] » Ita Apollinaris, quem locum ab illis verbis, quæ ad marginem notavimus, citat Lateranense concilium Martino Papa celebratum, ex libro *contra Theodotum* : et Leontius in libro *adversus fraudes Apollinaristarum* ex *Oratione disputatoria* : quem librum puto synodum sextam nominare ἐκ τῶν ἀποριῶν.

Et ab Apollinare profectum ostenditur.

De dubiis.

Habes in isto loco Apollinaris venam, ex qua Monophysitarum, Eutychianorum, ac deinde Monotheletarum dogma propagatum est : nisi quod priores audacius naturæ unius professionem amplexi sunt : Monoteletæ verbo eam inficiantes, re ac δυνάμει eamdem asseverarunt; illa Apollinaris argumentatione conclusi, atque convicti. « Quorum una est operatio, eamdem horum esse naturam, et substantiam. »

Potentia.

V. Sergius Constantinopolitanus episcopus, ejusdem cum Cyro, et aliis fabricator hæresis in epistola ad Honorium Papam, scribit; « Carnem Domini intelligente anima præditam, nunquam seorsim, et ex impulsu proprio contra nutum uniti sibi secundum hypostasim Dei Verbi naturalem suam motionem exercuisse : sed quando, qualem, et quantam ipse Deus Verbum volebat. Et, ut planius dicatur, quemadmodum corpus nostrum gubernatur, ornatur, et ordinatur ab intelligente nostra, et rationali anima, sic in Christo Domino tota humana massa cum ab ipsius divinitate Verbi semper, et in omnibus ageretur, a Deo movebatur [b]. » Quod Gregorii Nysseni auctoritate confirmat : de qua postea. Ad hunc modum subdolus, ac veterator hæreticus dogma alioqui catholicum ad erroris sui patrocinium assumit. Nam

Tum ex Cyro et Sergio confirmatur

*a* Apollin. in VI syn. act. x. Θεὸς ἀναλαβὼν ὄργανον καὶ θεός ἐστι, καθὸ ἐνεργεῖ, καὶ ἄνθρωπος κατὰ τὸ ὄργανον. μένων δὲ θεὸς οὐ μεταβέβληται. ὄργανον δὲ καὶ τὸ κινοῦν μίαν πέφυκεν ἀποτελεῖν τὴν ἐνέργειαν. εἰ δὲ μία ἡ ἐνέργεια, μία καὶ ἡ οὐσία, μία ἄρα οὐσία γέγονε τοῦ λόγου, καὶ τοῦ ὀργάνου.

*b* In sext. syn. act. xii. Ἡ δὲ σωτήριος τῶν θεοφόρων πατέρων διδασκαλία ἐναργῶς ἐκπαιδεύει τὸ, μηδέποτε τὴν νοερῶς ἐψυχωμένην τοῦ κυρίου σάρκα κεχωρισμένως, καὶ ἐξ οἰκείας ὁρμῆς, ἐναντίως τῷ πνεύματι τοῦ ἡνωμένου αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν θεοῦ λόγου τὴν φυσικὴν αὐτῆς ποιήσασθαι κίνησιν· ἀλλ' ὁπότε, καὶ οἵαν, καὶ ὅσην αὐτὸς ὁ θεὸς λόγος ἠβούλετο· καὶ σαφῶς εἰπεῖν, ὃν τρόπον τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἡγεμονεύεται, καὶ κοσμεῖται, καὶ τάττεται ὑπὸ τῆς νοερᾶς, καὶ λογικῆς ἡμῶν ψυχῆς, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ ὅλον τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σύγκριμα ὑπὸ τῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου θεότητος ἀεὶ, καὶ ἐν πᾶσιν ἀγόμενον θεοκίνητον ἦν.

1 Lib. I, cap. xx, initio. — 2 In Lateranensi concilio sub Mart.

Christi humanitatem ab divinitate Verbi actam, et impulsam, ac gubernatam fuisse, inter orthodoxos convenit : idque nos pluribus post paulo demonstrabimus. Verum hoc eo fine Monotheletæ proferebant, ut nonnisi una amborum esset ἐνέργεια, eaque ex toto divina; quæ manans ab divinitate, trajiceretur in animam et carnem : ab quibus tantummodo reciperetur, nulla autem efficeretur ex parte. Siquidem animam illi censebant nullis in Christo facultatibus instructam esse, neque spiritualibus, neque sentienti, ac vegetanti parti congruentibus : sed solam inesse substantiam : δύναμιν vero, et *potentiam*, ac consequentem ex ea ἐνέργειαν in solidum divinitatis esse; sicut malleus ab artifice ad opus adhibitus, et impulsus, nullam ex sese motionem confert : sed hanc totam ab movente receptam, tanquam alienam in opus refundit. Aut quemadmodum corpus hominis nullam ex sese viventis aut sentientis propriam agitationem obtinet : sed eatenus operatur, qua agitur et movetur ab anima per insitas et naturales ipsius facultates, quas per se nullas illud habet. Quod igitur in carne anima rationalis efficit, idem in anima et carne Christi præstare divinitatem, illorum habebat opinio; prorsus ut quidquid vitale, ac vegetum, et spirans inesset homini Christo; atque omnis ejus actio, et impulsio, qua vel seipsam in cæteris Adami posteris movet anima, vel subjectam sibi carnem agit, et excitat : non ab ulla creata potentia et facultate flueret; sed ab ipsamet divinitatis substantia, quæ naturales animæ facultates altiori et extraordinaria virtute suppleret, et consentaneas humanæ substantiæ operationes exprimeret. « Adeo ut carnis propria sit perpessio, non tamen a divinitate sejunctæ : licet divinitatis non esset pati : Dei vero propria sit operatio : quamvis per humanam suam naturam, hoc est per totam nostram massam, illam executus fuerit una, et sola divina voluntate[a] » ait Macarius Alexandrinus episcopus Monotheleta.) Quocirca τῆς ἐνεργείας efficientem causam uni assignabant divinæ substantiæ; impressionem vero, et quidquid ab illa causa manabat, in carnem diffundi putabant, et in ea recipi : uti et perpessionem omnem extrinsecus illatam, et inflictam.

*Operatio.*

*Operationis.*

VI. Nam quod Vasquezius opponit[1], hanc ipsam corporis perpessionem motionem fuisse quamdam ejus, et opus membrorum, et carnis ex Monotheletarum opinione; nihil hoc illum adjuvat. Etenim duo sunt in ipsa perpessione consideranda : alterum, motio ipsa, agitatio carnis, aut divisio, vel contusio, et hujusmodi alia : alterum doloris perceptio, quam ἀντίληψιν Græci, barbarissantes scholæ *sensationem* nominant. Horum prius sola caro per sese patiebatur, utpote materia, et quantitate natura sua constans; posterius, ex vi et sentiendi facultate proficiscebatur; non humana, vel creata, sed divina; quæ carni se accommodans, idem in carne Christi faciebat, quod in carne communium hominum anima rationalis, et ab ea sentiendi derivata facultas, qui tangendi sensus dicitur cum interiore appetitu, qui inflictum dolorem percipit, Hæc enim omnia, quæ ἐνεργείας vocabulo comprehendi ab illis, necessariis argumentis evicimus, cum uniusmodi essent, et singularia, tam facultas scilicet, quam ejus operatio; profecto nonnisi divina fuerunt, ex illorum sententia.

Contra prædict nonn objecti solvuntu

VII. Quam hæc cohærentia sint, et consentanea, nihil ad rem pertinet, quis enim rationem et judicium in istis requirat? Illud potius cum hæc legimus, aut inquirimus, cum animo nostro reputemus, quod hujus initio capitis dixi : Monotheletas revera germanos Eutychianos, et Apollinaristas, ac Monophysitas fuisse : sed legum, pœnarumque metu, ne pro confessis ac manifestis hæreticis haberentur, utcumque latebram hanc quæsisse sibi, ut ad catholicæ professionis larvam ac speciem, quam duplici confitenda natura præ se ferebant, unius dogma voluntatis et operationis adjungerent : quod qui admisissent, de priori recusare non possent. Quare nullius momenti sunt argumenta, quibus eruditi theologi Monotheletas sublevare conantur, et eorum commentum vendibilius facere; quasi hoc illos sensisse verius sit, quod cum reliquo dogmate magis cohæret, ac minus ab communi sensu, et ratione discrepare videtur. Omnino Christi operationem, quam trito illo, ac decantato nomine libenter, ac passim θεανδρικὴν appellabant, unam, et singularem esse volebant, quæ a divina pro-

De Mon theleta gentis sentent accurat disputat

*Deiviri*

*a* Macar. in syn. sex. act. viii. Ὡς εἶναι τῆς μὲν σαρκὸς τὸ πάθος, οὐ κεχωρισμένης δηλονότι ἐκ τῆς θεότητος· εἰ καὶ μὴ τῆς θεότητος ἦν τὸ πάσχειν· τοῦ τε θεοῦ τὴν ἐνέργειαν, εἰ καὶ διὰ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, τουτέστιν ὅλου τοῦ ἡμετέρου φυράματος, ταύτην ἐκλήρωσεν ἑνὶ, καὶ μόνῳ θείῳ θελήματι.

1 Disp. lxxiii, cap. I, § 5.

gressa natura, in humanam, ac per humanam trajiceretur ad opus externum. Hanc vero motionis, et actionis omnis expertem fingebant : utique animatæ rei propriæ : velut corpus vita privatum et anima. Et frustra est idem ille doctus theologus, qui canonem xv Lateranensis sub Martino concilii, quo decernitur, θεανδρικὴν operationem non unam esse, sed duplicem, sic accipit, tanquam iste sit sensus, « In omni Deivirili operatione, duplicem operationem , hoc est duplicem effectum voluntatis inesse, alterum divinæ, alterum humanæ : *eo quod* Macarius, et alii Monotheletæ, contra quos canon ille editus est, ingenue fatebantur, Deivirilem operationem in Christo constare ex divina operatione, et motu humanæ naturæ. » Verum ex iis, quæ supra disputata sunt, longe aliter existimare debemus; neque Monotheletas credere, humanæ Christi naturæ propriam motionem sive ἐνέργειαν tribuisse, ψυχικὴν videlicet, sed solam passionem, ac receptionem manantis a divinitate operationis et impressionis, quæ instrumentum illud per se ἀκίνητον ad operis admovebat effectionem : ita ut perfecte θεοκίνητον esset, hoc est *a Deo motum*, non impulsu agitatum proprio.

## CAPUT VII.

*1. Duas, ac diversas operationes esse Christi, probatur imprimis e Scripturæ testimoniis. 2. Quæ nonnullorum Patrum usu roborantur. 3. Tum ratione theologica, quæ primum ex naturarum numero et discrimine petitur, quod unaquæque propriam exigit operationem. 4. Quod argumentum synodalibus sententiis, et Patrum testimoniis fulcitur. 8. Itaque Monotheletas unius naturæ assertores fuisse convincuntur. 9. Alterum argumentum, quod si una esset operatio, nec simplex foret, nec composita.*

I. Antequam veram, sinceramque rationem operationis in Christo, quam θεανδρικὴν ἐνέργειαν vocant, explicare aggredior, generatim illud adstruendum est, non unam duntaxat, sed duas exstitisse, quot erant in eo naturæ. Hoc autem argumentandi genere eodem est probandum, quod sanctos Patres, tum sigillatim, tum in synodis collectos adhibuisse constat : nempe ut ad sacrarum testimonia litterarum, et sanctorum responsa Patrum adjungatur ex iisdem confecta, et conclusa ratiocinatio.

Operationum igitur in Christo duo genera fuisse, ut aliæ divinitatis, humanitatis aliæ propriæ fuerint; non dissimili ratione colligitur, ac de natura duplici disputari solet. Imo vero adeo clarius, et evidentius est, operationes esse duas, quam naturas, ut ad hoc probandum illud assumi soleat. Nam hominem pariter ac Deum esse Christum, inde passim concludunt Patres, quod idem et humano modulo majora, id est divina; et humana, in vita gesserit. Ex quo factum est, ut ἐνέργειαι, id est *operationes*, a Græcis theologis appellentur γνωρίσματα, id est *indicia, notæque naturarum propriæ :* sine quibus nec esse, nec agnosci natura potest ulla; ut in primo capite libri hujus ostendimus. Duas diversasque esse operationes Christi probatur e Scriptura.

Ac divinæ naturæ signa nec pauca, nec obscura præbent tot ab illo et promissa, ac denuntiata, et ut promiserat, reipsa facta miracula, quæ nec effici, nisi divina virtute; nec ad divinitatis, quam in se agnosci vellet, fidem adstruendam nisi a Deo fieri potuerint. Non enim mendaciis auctoritatem conciliare potest Deus : et ut æqualis Patri, ac similiter omnipotens, et homine, Angeloque major, ac verus et unigenitus Dei Patris filius, id est Deus, ab omnibus haberetur, et coleretur, stupendis, et inusitatis exhibendis operibus impetrare studuit. Sic ægritudines solo nutu, ac sermone, vel tactu depellere; dæmones e corporibus ejicere; mortuos ad vitam excitare; idque momento, et solo imperio peragere, expressa sunt, et illustria divinæ potestatis argumenta; quæ ob hoc ipsum cum se edere professus sit, ut talem de se opinionem faceret, omnem, ut paulo ante dixi, dubitationem, ac suspicionem falsitatis excludunt.

II. Jam veræ, cæterorumque similis hominum naturæ indices sunt actiones operationesque, quas consulto in eum finem exercuit, ut homo crederetur, ut sunt ambulare, loqui, cibo ac potu refici, esurire, sitire, lassari, exultare gaudio, mœstitia contrahi, lacrymare, pati, vulnerari, ac per summos denique cruciatus animam profundere, quæ nec divinitas operari, ac suscipere sola in se potest, et ut ab vero homine profecta putarentur, priori et divino illo genere operum idem testificari voluit. Hujusmodi argumentis et exemplis utriusque sacræ omnes refertæ sunt paginæ, præsertim Testamenti novi, ne sin- Testimonia Scripturæ usu Patrum roborantur.

gillatim recensere, vel etiam ex eis aliqua decerpere necesse sit.

Sic in synodo Œcumenica sexta, Constantinus imperator in edicto, quo synodale decretum ratum habuit, quod etiam in acta relatum est : « Ita, inquit, et naturalem alimoniam, secundum rationem appetebat, et desiderabat, et tristabatur, et turbabatur. Nam quando Salvator ad crucis passionem sponte, ac sua voluntate venit, cœpit contristari, et mœstus esse. Hæc autem animæ intelligentis et voluntate præditæ propria censentur[a]. » Porro, ut ait Joannes Damascenus, « si unam duntaxat operationem Christi fatemur, divinitati Verbi intelligentis animæ affectiones tribuimus, timorem, inquam, dolorem, et anxietatem[b]. »

Tum paulo post de miraculis ita ratiocinatur : « Si ex miraculis, ejusdem esse cum Patre substantiæ Filium cognoscimus ; operatio vero Dei sunt miracula : igitur etiam post Incarnationem ejusdem est operationis cum Patre[c]. » Et Sophronius Hierosolymitanus Patriarcha in epistola synodica : « In eo, inquit, quod utriusque naturæ propria inconfusa post Incarnationem manere monstravit, et suam cuique convenientem operationem protulit, naturali ratione indicium sui præbentibus naturis, ac propriam naturam naturaliter explicantibus, ex qua indivise, et naturaliter tanquam e fonte profluebant, et substantive redundabant, Eutychis germen confusionis amans evertit[d]. » Pergit eas deinde recensere proprietates, et operationes, quibus humana natura dignoscitur : ut sunt « lacte nutriri, crescere, ætatum vicissitudines, et spatia decurrere : tum esuriem, sitim, lassitudinem, incedendi nostræ similem ἐνέργειαν, quæ humano more perfecta, et ut hominum substantia fert promota, humanæ in illo naturæ fuit indicium. » Ita dispares illæ ac dissimiles Christi proprietates, et functiones, quarum per totam Scripturam diffusa mentio est, non uniusmodi, nec singularem illius operationem fuisse prædicant ; sed duplicem, et suæ quamque naturæ congruentem.

*Energiam.*

III. Ad divini auctoritatem verbi accedat theologica ratiocinatio, quæ partim e sacris illis oraculis, tanquam primariis principiis : partim ex communibus notionibus, et insita humanæ intelligentiæ luce cognitis efflorescit. Cujusmodi argumentationum prima, et celeberrima est illa, quæ ex naturis ipsis, quæ sunt in Christo duæ, colligitur. Hoc ipsum vero, esse duas, non unam quampiam, vel simplicem, vel ex duarum concursione factam, et compositam, accurate in libro tertio demonstravimus[1]. Hinc igitur trita, et usitata Patribus ratio ista procedit : Quoniam Christus ex duabus constat substantiis, et naturis inter se distinctis, et integris ac perfectis : quæ sine ulla sui confusione, ac detrimento conveniunt in unius hypostasis personæque contextum : non posse unicam utriusque naturæ, ac substantiæ operationem esse ; sed singulis respondere singulas. Nititur autem hæc argumentatio tum Scripturæ manifestis, et expressis illis testimoniis, quibus naturæ Christi duæ comprobantur : quorum vim expendimus in libro tertio : tum certissimo illo, et confesso apud omnes quasi postulato, sive notione communi : Perfectæ omni naturæ suam tribui ac propriam operationem : sine qua consistere, aut intelligi non potest. Quod effatum in primo capite, nec non sequentibus libri hujus ex antiquis Patribus illustratum est. Usum porro istius argumenti aliquot eorumdem testimoniis, ac sententiis declarabimus, qui post exortam Monotheletarum hæresim, hujus vim et impetum hoc firmamento represserunt.

*Prob. Argu... theol... I ex ... ra... su... discr...*

IV. Primum sextæ synodi Patres in sermone προσφωνητικῷ *ad Imperatorem Constantinum*, « Perfectum igitur, inquiunt, in divinitate, et eumdem in humanitate perfectum,

*Pr...*

*a* In Syn. VI act. Οὕτω καὶ τῆς φυσικῆς τροφῆς κατὰ λόγον ὠρέγετο, καὶ ἐπεθύμει, καὶ ἐλυπεῖτο, καὶ ἐταράττετο. ὅτε γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τὸ τοῦ σταυροῦ πάθος καθ' ἑκούσιον ἤρχετο βούλησιν, ἤρξατο λυπεῖσθαι, καὶ ἀδημονεῖν. ταῦτα δὲ ψυχῆς νοερᾶς τε, καὶ θελητικῆς τυγχάνουσιν ἰδιώματα.

*b* Damasc. lib. III, cap. xv. Εἰ δὲ μίαν Χριστοῦ τὴν ἐνέργειαν εἴποιμεν, τῇ τοῦ θεοῦ λόγου θεότητι προσάψομεν τῆς νοερᾶς ψυχῆς τὰ πάθη, φόβον, φημὶ, καὶ λύπην, καὶ ἀγωνίαν.

*c* Ibid. Εἰ δὲ ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα τῷ πατρὶ τὸν Χριστὸν ἔγνωμεν, ἄρα καὶ μετὰ σάρκωσιν, τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῷ πατρί.

*d* In Syn. VI act. II, tom. V conc. Διὰ δὲ τοῦ δεικνύναι τὰ ἑκατέρας ἴδια φύσεως ἀσύγχυτα μετὰ τὴν ἕνωσιν μένοντα, καὶ ἑκατέραν τῶν αὐτῶν ὁμοίως προφέρειν ἐνέργειαν, τῷ φυσικῷ λόγῳ γνωριζομένων τῶν φύσεων, καὶ τὴν οἰκείαν φύσιν φυσικῶς ἑρμηνευουσῶν, ἀφ' ἧς ἀμερίστως καὶ φυσικῶς ἐπηγάζετο, καὶ οὐσιωδῶς ἀνεβλάστανε, τὴν Εὐτυχοῦς ἐκτρέπων φιλοσύγχυτον βλάστησιν.

1 Cap. v et seq.

secundum antiquas Patrum traditiones, et divinam Chalcedone sancitam formulam prædicamus. Atque uti naturas duas accepimus; ita et duas naturales voluntates, et duas naturales ipsius operationes agnoscimus. Quippe neutram in Christo naturam in ejus incarnatione voluntatis expertem, aut operationis audebimus asserere: ne earum proprietates perimentes, naturas una perimamus[a]. » Quem sibi finem proposuisse dicunt illius architectos hæresis, qui una operatione, et una voluntate constituenda, Arii, Apollinaris, Eutychis, et Severi nefarium dogma renovarunt. Tum ista pertexunt: « Nam si voluntate, et operatione carentem humanam Christi naturam dicere permittimus, ubinam perfectus status humanitatis servabitur? Nihil enim aliud humanæ substantiæ perfectionem constituit, nisi substantiva voluntas; qua liberi arbitrii facultas in nobis propria nota designatur. Ita et substantiva habeat operatio. Quomodo enim rursus ipsum in humanitate perfectum asserimus, qui nihil humani passus, vel operatus est[b]? » Quibus in verbis perspicue separari vides ἐνέργειαν et θέλημα, hoc est *operationem*, et *voluntatem*.

In eadem synodo Constantinus imperator edictum edidit, in quo similia docet: et hoc insuper; quæ sunt diversi generis, naturæque diversæ, non eadem operatione esse prædita: sed pro eo ac naturæ distinguuntur, ita etiam operationes esse distinctas; quod ex Cyrillo, et aliis Patribus approbat: quorum postea meminerimus.

Sic Joannes Damascenus, « Salva, inquit, naturarum differentia, salvæ erunt et earum operationes. Non enim natura ulla est operationis expers[c]. » Et paucis interpositis: « Si omnis operatio definitur, naturæ cujuspiam substantiva motio, ut harum rerum periti disputant; ubi naturam novit quisquam motionis expertem, aut operatione omni destitutam? aut quis operationem invenit, quæ non sit naturalis facultatis motio? Cæterum unicam naturalem operationem Dei et creaturæ nemo sapiens esse putet, ut ait beatus Cyrillus; neque Lazarum ad vitam excitat humana natura: neque lacrymat divina potestas. Nam lacryma, humanitatis; vita, subsistentis est propria vitæ[d]. »

V. Martinus Papa primus in epistola undecima: « Ex eadem voluntate, atque operatione, ait, eadem inducitur substantia, juxta sanctorum, et orthodoxorum doctrinam Patrum. » Et in Lateranensi synodo[1], idem uberius explicat, ac nonnullorum Patrum testificatione probat; quod postea referam.

Maximus quoque martyr in *Disputatione cum Pyrrho*, huic insistit argumento, ut ἐνεργείας duas, totidemque voluntates habuisse *Operationes.* Christum indidem ostendat, quod naturæ insint duæ, non mutilæ, sed perfectæ, quarum quælibet quod sibi conveniens est persequitur, et agit. Verba sanctissimi, et eruditissimi viri plane hic describenda sunt: « Nos sanctis Patribus, inquit, ut in omnibus, sic in hoc ipso consentientes, asserimus, Deum universorum sine ulla sui mutatione factum hominem, non solum, tanquam Deum, eumdem consentanee divinitati suæ voluisse: sed ut hominem etiam convenienter humanitati suæ. Nam si de non exstantibus exstantia facta, ejus quod exstat, non ejus quod nihil est, vim ac facultatem (tuendi appetentem) habent: hujus autem secundum naturam propria est tum eorum, quæ ad conservandum valent, persecutio;

*a* In VI Syn. act. XVIII. Τέλειον οὖν ἐν θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι κατά τε τὰς πατρικὰς ἄνωθεν παραδόσεις, καὶ τὸν ἐν Καλχηδόνι θεῖον ὅρον κηρύττομεν. Καὶ ὥσπερ δύο παρειλήφαμεν φύσεις, οὕτω καὶ δύο φυσικὰ θελήματα, καὶ δύο φυσικὰς αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας γνωρίζομεν οὐδετέραν γὰρ τῶν ἐν Χριστῷ φύσεων ἐπὶ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ τολμήσομεν ἀθέλητον, ἢ ἀνενέργητον ἀποφήνασθαι, μήπως αὐτῶν ἀναιροῦντες τὰ ἰδιώματα, καὶ τὰς ὧνπερ εἰσὶν ἰδιώματα, φύσεις συναναιρήσωμεν.

*b* Ibid. Εἰ γὰρ ἀθέλητόν τε, καὶ ἀνενέργητον τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ κυρίου φύσιν λέγειν παρήσομεν, ποῦ τὸ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι σέσωσται; οὐδὲν γὰρ συνίστησιν ἕτερον τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τὴν τελειότητα, εἰ μή τοιγε τὸ οὐσιῶδες θέλημα, δ' οὗ καὶ ἡ αὐτεξουσιότητος ἐν ἡμῖν χαρακτηρίζεται δύναμις. οὕτως ἐχέτω καὶ ἡ οὐσιώδης ἐνέργεια· πῶς γὰρ πάλιν φαμὲν, αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι τέλειον μηδὲν ἀνθρώπινον παθόντα, ἢ ἐνεργήσαντα;

*c* DAMASC. lib. III, cap. XV. Τῆς δὲ διαφορᾶς σωζομένης τῶν φύσεων, σωθήσονται δηλαδὴ καὶ αἱ τούτων ἐνέργειαι. οὐ γάρ ἐστι φύσις ἀνενέργητος.

*d* Ibid. vers. 6. Εἰ πᾶσα ἐνέργεια, φύσεως τινὸς οὐσιώδης ὁρίζεται κίνησις, ὡς περὶ ταῦτα δεινοὶ διειλήφασι, ποῦ φύσιν τις οἶδεν ἀκίνητον, ἢ παντελῶς ἀνενέργητον; ἢ ἐνέργειαν εὕρηκεν οὐ φυσικῆς δυνάμεως ὑπάρχουσαν κίνησιν; μίαν δὲ φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν θεοῦ, καὶ ποιήματος, οὐκ ἄν τις εὐφρονῶν δοίη, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον. οὐδὲ ζωοποιεῖ τὸν Λάζαρον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, οὐδὲ δακρύει ἡ θεϊκὴ ἐξουσία. τὸ μὲν γὰρ δάκρυον τῆς ἀνθρωπότητος ἴδιον· ἡ δὲ ζωὴ, τῆς ἐνυποστάτου ζωῆς.

1 Lateran. synod. secr. 1 tom. IV Concil.

tum eorum, quæ interitum afferunt, declinatio : igitur Verbum supersubstantiale humana substantia suscepta, habuit et ejus, quod exstat, hoc est humanitatis suæ conservatricem facultatem, cujus prosecutionem, ac fugam volens operatione ipsa monstravit : prosecutionem quidem in eo, quod naturalibus, et irreprehensis proprietatibus eatenus est usus, ut ne non Deus esse ab infidelibus crederetur : fugam autem, ac declinationem, quando imminente passione, contractionem animi ex mortis metu sponte suscepit[a]. »

VI. Hujusmodi naturis omnibus insitam proprietatem eleganter Tullius in primo *de Officiis* ita declarat : « Principio, inquit, animantum omni est a natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetquæ ea, quæ nocitura videantur; omniaque, quæ sunt ad vivendum necessaria, inquirat, et paret : ut pastum, ut latibula, ut alia ejusdem generis. » Et in tertio *de finibus*, Catonem Stoicorum dogmata enarrare incipientem, loqui facit sic : « Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, (hic enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, et commendari ad se conservandum, et ad suum statum, et ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda : alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. » Hæ sunt, ὁρμαὶ, et ἀφορμαὶ *appetitiones*, ac *declinationes inculpabiles*, ut vocant Patres, primigenii naturæ cujusque fetus, quibus quæ ad sui conservationem necessaria sunt appetit, ac procurat, quoad potest; quæ vero sunt nocitura refugit : quas ideo humanæ Christi naturæ deesse nec potuisse, nec oportuisse confirmant : quandoquidem et culpa, uti dixi, carent : nec abesse sine naturæ interitu, et extinctione possunt.

Eeodem argumento usus est Agatho Romanus pontifex in sexta synodo[1], ad duplicem adstruendam adversus hæreticos operationem.

VII. Verum omnium accuratissime Theodorus Abucara idipsum explicat, et rationis illius vim pene ipsis oculis subjicit, cujus proinde verba hic adscribi merentur. Cum igitur duas operationes in Christo approbare vellet, hunc in modum disserit. « Quippe illud usuvenit, ait, ut una hypostasis diversas habeat operationes, et tamen in unitate sua permaneat. Ut exempli causa, videmus Paulum posse videre, audire, loqui, ratiocinari. Atqui visio, auditio, locutio, ratiocinatio, diversæ sunt operationes, et una distat ab altera. Sed Paulus una est hypostasis, has omnes habens operationes quatuor : verum oculo videt, non alio corporis membro : audit aure, non alia parte : lingua loquitur, non altero membro : mente ratiocinatur, non alio præter ipsam. Porro unaquæque ex hypostaticis operationibus naturalem habet in hypostasi facultatem, velut materiam subjectam effectui, quem hypostasis operatur. Sicut Paulus, qui est hypostasis, facultatem habet suapte voluntate loquendi, qualem habent homines omnes. At sermones, quos Paulus loquitur, quo tempore loquitur, proprii sunt Pauli[b], » etc. quæ longum sit describere, et apud illum legi satius sit.

*a* MAXIM *in Disp. cum Pyr.* tom. VIII Baron. Ἡμεῖς δὲ τοῖς ἁγίοις πατράσι, ὡς ἐν ἅπασι, κἂν τούτῳ ἑπόμενοι, φαμὲν, ὅτι περ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων θεὸς, ἀτρέπτως γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ μόνον ὡς θεὸς, ὁ αὐτὸς καταλλήλως τῇ αὐτοῦ θεότητι ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς καταλλήλως τῇ αὐτοῦ ἀνθρωπότητι. εἰ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα γενόμενα, καὶ τοῦ ὄντος, οὐ τοῦ μὴ ὄντος, ἔχουσι τὴν δύναμιν, ταύτης δὲ κατὰ φύσιν ἴδιον ἡ πρὸς τὰ συστατικὰ ὁρμὴ, καὶ πρὸς τὰ φθαρτικὰ ἀφορμή. ἄρα καὶ ὁ ὑπερούσιος λόγος, ἀνθρωπικῶς οὐσιωθεὶς, ἔσχε καὶ τοῦ ὄντος τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος τὴν ἀνθεκτικὴν δύναμιν· ἧς τὴν ὁρμὴν, καὶ ἀφορμὴν, θέλων, δι' ἐνεργείας ἔδειξε· τὴν μὲν ὁρμὴν ἐν τῷ τοῖς φυσικοῖς, καὶ ἀδιαβλήτοις τοσοῦτον χρήσασθαι, ὡς καὶ μὴ θεὸν τοῖς ἀπίστοις νομίζεσθαι· τὴν δὲ ἀφορμὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἑκουσίως τὴν πρὸς θάνατον συστολὴν ποιήσασθαι.

*b* ABUC. opusc. IV, tom. II *Bibl. PP.* Καὶ γὰρ τῶν δεχομένων (for. ἐνδεχομένων) ἐστὶν, ὣ οὗτοι, μίαν ὑπόστασιν διαφόρους ἔχειν ἐνεργείας, καὶ μένειν ἐπὶ τῆς ἑαυτῆς μονάδος ὥσπερ παραδειγματικῶς εἰπεῖν, βλέπομεν τὸν Παῦλον δυνάμενον ὁρᾷν, καὶ ἀκούειν, καὶ λαλεῖν, καὶ διαλογίζεσθαι· ἡ ὅρασις, καὶ ἡ ἀκοὴ, καὶ ἡ λαλιὰ, καὶ ὁ διαλογισμὸς, διαφοροί εἰσιν ἐνέργειαι, καὶ τούτων ἑκάστη ἄλλη παρὰ τὴν ἑτέραν. ἀλλ' ὁ Παῦλος μία ἐστὶν ὑπόστασις ταύτας ἔχων ὅλας τὰς τέσσαρας ἐνεργείας. ἀλλ' ὀφθαλμῷ μὲν ὁρᾷ, καὶ οὐκ ἄλλῳ τῶν τοῦ σώματος μελῶν. ἀκούει δὲ τῷ ὠτίῳ, καὶ οὐκ ἄλλῳ· καὶ τῇ γλώττῃ λαλεῖ, καὶ οὐκ ἄλλῳ μορίῳ· καὶ διαλογίζεται τῷ νοῒ, καὶ οὐκ ἄλλῳ τινί. ἑκάστη δὲ τῶν ὑποστατικῶς ἐνεργειῶν, ἔχει φυσικὴν ἐν τῇ ὑποστάσει δύναμιν, ὕλην ὑποκειμένην τῷ ἐνεργήματι, ὅπερ ἡ ὑπόστασις ἐνεργεῖ· καὶ ἔστι τὸ ἐνεργούμενον ἴδιον τῆς ὑποστάσεως. ὃν τρόπον Παῦλος ὑπόστασις ὢν, δύναμιν ἔχει τῇ ἑαυτοῦ γνώμῃ λαλεῖν, ὡς ἔχουσιν οἱ πάντες ἄνθρωποι. οἱ μέντοι λόγοι, οὓς Παῦλος λαλεῖ, καθ' ὃν φθέγγεται καιρὸν, τοῦ Παύλου εἰσὶν ἴδιοι.

1 Act. IV Syn. 6.

Maximus item martyr in epistola *ad Nicandrum* « Quomodo, inquit, si natura proprie Deus, et natura proprie homo idem erat, non et divinam voluntatem, et operationem natura proprie, et humanam voluntatem, operationemque natura proprie habuit, horum neutro secundum naturam deficiens : per quæ consentanea rebus nomina præferens, et his rursus res ipsas affirmans, manifeste agnoscebatur idem divina pariter, et humana naturaliter obtinens, ac volens, et operans; indeque ea ex quibus, et in quibus, et quæ erat creditus? quandoquidem naturali voluntate, et naturali operatione sublata, quinam Deus erit, aut homo? quinam hoc et illud secundum substantiam esse monstrabitur, si non utriusque naturæ sine ullo defectu proprietatem retinet [a]? »

beo- pie is re res cun- r.

VIII. Quamobrem qui propriam, et distinctam negabant operationem, et agendi vim naturæ cujusque, eo vel inviti revocabantur, ut cujus peculiarem motionem naturæ tollerent, eam neque perfectam, neque veram, sed omnino nullam esse faterentur, ac specie, et adumbratione tenus exstantem, quo nomine incusatos illos esse ab Catholicis constat. Martinus certe Papa in epistola tertia *ad Constantem imperatorem* hæreticum, ostendit, non vere assumptam esse substantiam nostram, si nulla ejus operatio propria in Christo fuit. « Quomodo igitur a se fabricatam, inquit[1], et propria incarnatione assumptam a naturali voluntate, et operatione deminuit; non vere faciens substantiæ nostræ in se fidem : sed imaginarie, et fallaciter dispensationem secundum illos perpetrans, qui ob hoc unam divinitatis ejus, atque humanitatis voluntatem et operationem esse dogmatizarunt? » Et in Lateranensi synodo *Secretario* secundo pontifex idem Theodori Pharanitæ ex illa hæresi verba refert, ex quibus convincitur non veram et naturalem in Christo carnis agnovisse substantiam; sed fictam duntaxat, et apparentem speciem, et imaginem : ut in primo libro memoravimus[2].

Sane nec esse, nec existimari potest natura ulla salva, quæ proprium sui nullum edit specimen; nec agit quidquam; nec utrum sit in rebus, ullo indicio, argumentoque prodit. Perfecta utique, quod nemo diffiteatur, dici nulla poterit, cui complementum deest ultimum, et extrema substantiæ cujusvis absolutio; ut actuosa sit, et efficere aliquid, ex seque proferre possit, ac profundere. In tantum enim agit res quælibet, in quantum est *actu*, id est ἐντελεχείᾳ : et in quantum actu est, in tantum abest ab nihilo, quod τὸ μὴ ὄν, hoc est *non ens* dicitur. Quare quod nihil nec agit, nec potest agere, inter τὰ ὄντα, *ea quæ sunt*, numerari non debet. Hinc igitur « et duas naturales voluntates, et duas naturales operationes habere, utpote perfectum Deum, perfectum hominem, unum eumdemque ipsum Dominum nostrum Jesum Christum pietatis nos regula perstruit, » ait Mansuetus Mediolanensis episcopus[3].

IX. Rursus duas esse Christi ἐνεργείας adversus hæreticos ita Patres demonstrant : Si esset una duntaxat, ea vel simplex esset, vel composita. Si simplex, vel solius Dei esset propria; vel hominis solius. Si composita, multa ex eo absurda sequerentur : velut creatam simul, et increatam esse : tum neque Deum, neque hominem esse Christum : sed mistum aliquid ex utroque : et alia, quæ paulo post referam. Nam singula diligentius examinanda sunt. Hoc igitur argumento imprimis Agatho papa in synodica epistola Monotheletas concludit. « Necesse est, inquit[4], eos qui hoc asserunt, aut divinam eam dicere, aut humanam, aut ex utrisque compositam, commistam, atque confusam : aut, ut hæretici omnes asseverant, Christum unam habere voluntatem, et operationem, tanquam de una, ut perhibent ipsi, ejus natura composita procedentem. » Quæ autem ex istis omnibus portenta consequantur, ita colligit Maximus apud Euthymium. « Si una tantum in ipso voluntas, ait, et una dicitur a nobis operatio : eumdem vel non esse natura hominem; sed

*Operationes II° Arg. ex absurdis.*

*a* MAXIM. apud Euth. *Pan.* tit. XVIII. lat. Πῶς εἴπερ φύσει κυρίως θεὸς, καὶ φύσει κυρίως ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, οὐχὶ καὶ θεῖον θέλημα, καὶ ἐνέργειαν φύσει κυρίως, καὶ ἀνθρώπινον θέλημα, καὶ ἐνέργειαν φύσει κυρίως εἶχε, μηδετέρου τούτων κατὰ φύσιν ὢν ἐλλιπὴς, δι' ὧν ἐπαληθεύων τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα, καὶ τούτοις αὖθις ἐπικυρῶν τὰ πράγματα προδήλως ὁ αὐτὸς ἐγνωρίζετο τάτε θεῖα, καὶ τὰ ἀνθρώπινα φυσικῶς ἔχων καὶ θέλων; καὶ ἐνεργῶν κἀκ τούτου τὰ ἐξ ὧν, καὶ ἐν οἷς, καὶ ἅπερ ὑπῆρχε πιστευόμενος; ἐπεὶ τοῦ φυσικοῦ θελήματος, καὶ τῆς οὐσιώδους ἐνεργείας ἀναιρουμένης, πῶς θεὸς, ἢ ἄνθρωπος ἔσται; καὶ πῶς τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο κατ' οὐσίαν ὑπάρχων δειχθήσεται, μὴ σώζων ἑκατέρας φύσεως ἀνελλιπῶς τὴν ἰδιότητα;

1 Mart. epist. III tom. IV concil. — 2 Cap. XXI, § 8. — 3 Mens. in syn. 6. Vide et Agathonem papam in eadem synodo act. IV. 4. Agatho in syn. 6 act. IV.

solum Deum; vel natura solum hominem, et non Deum : vel neque hominem, neque Deum, perspicue profitebimur. Veluti si naturalem Dei voluntatem forte dixerimus, aut hæc omnino divina erit, aut humana. Si divina, naturaliter per ipsam Verbum divina volet, Deum se natura tantum, et ejusdem cum genitore suo voluntatis, non hominem ostendens. Non enim natura fert, ut ex eo, quod natura divinum est, id quod natura est humanum, propriam formam, ac notam accipiat : quemadmodum neque fieri potest ut per id, quod secundum substantiam humanum est, id, quod divinum est substantia, dignoscatur. Nec dispar erit consequentiæ ratio, si voluntatem eamdem Christi humanam esse dicamus[a]. »

Brevius idem in *Disputatione cum Pyrrho*[1]; si una tantummodo sit operatio, ea si quidem divina sit, nonnisi Deum fore Christum asserit. Sin autem humana sit, non futurum Deum; sed nudum hominem. Quod si neutra sit ambarum; nec Deum, nec hominem; ac nihil omnino fore, et exstantia cariturum. Idem leges apud Joannem Damascenum libro tertio, capite decimo-quinto.

Jam illud hæreticis quibusdam istius sectæ placuisse demonstravimus[2], ἐνέργειαν Christi, quam singularem statuebant, creatam fuisse; cum tamen plerique solam divinam relinquerent[3]. Sed utrosque ratio ipsa, et communis sensus refellit.

X. Nam quod ἑνώσει, id est *unitione*, ex duabus operationibus, unicam fieri interdum asserebant : non minus est ineptum, et in eadem incurrit indigna, infandaque dictu. Etenim fieri non potest, ut una, et singularis ex ambabus existat composita, quin singularum propriæ perimantur. Nam si manent, plures erunt una; ac numerari tres incipient, prima divinitatis, quæ nec auferri, nec mutari potest : altera peculiaris homini : tertia, compositæ illius naturæ propria. Quippe natura una ponatur ante composita necesse est, quam una, et composita illius operatio. Tum hoc in epistola sua synodica recte Agatho pontifex observat[4], synodos omnes, ac Patres, naturarum post unitionem discrimen integrum agnoscere, earumque proprietatum. « Quia etsi unum Christum, unamque ejus personam, ac subsistentiam, propter unitionem videlicet naturarum, quæ facta est secundum subsistentiam, docuerunt : differentiam tamen ipsarum, quæ in eo unitæ sunt, naturarum, post admirabilem, atque inseparabilem adunationem, usque ad intelligentiæ contemplationem nos cognoscere, ac prædicare tradiderunt. Si itaque proprietates naturarum in uno, eodemque Domino nostro Jesu Christo propter differentiam conservantur, et differentiam quoque naturalium ejus voluntatum, et naturalium operationum plena fide nos congruit confiteri. » Quocirca operationum quoque differentiam ex consequenti manere necesse est. Ubi autem differentia est, unitas non est, sed multiplicitas.

« Neque vero propter hypostaticam unitionem fit ulla naturalium proprietatum, operationumque decessio; cum certo sciamus, unitionem, quæ est secundum hypostasim, nihil eorum, quæ naturalia sunt, lædere : uti neque naturas ipsas; quamvis eas in unum colligat per sese, secundum unam hypostasim[b], » ut ait Maximus; qui et alibi scribit, « ea, quæ substantive insunt, tolli nullo modo posse[c]. » Itaque quod de naturis ipsis inter se copulatis, et unitis in tertio libro fuse disputavimus, eas integras, et illibatas post unitionem manere, nec ullam suarum proprietatum, et eorum, quæ naturaliter insunt ipsis, jacturam facere; idem omnino de agendi facultatibus, et actionibus ipsis existimandum est; ut naturis absque ullo sui detrimento, et sine confusione perseverantibus, perseverent et

*a* Maxim. apud Euthym. *Panop.* tit. XVIII. Εἰ γὰρ (ἓν) ἐπ' αὐτοῦ θέλημα, καὶ μίαν ἐνέργειαν εἴπωμεν, ἢ τοῦτον οὐκ ὄντα φύσει καὶ ἄνθρωπον, ἀλλὰ μόνον θεόν· ἢ φύσει μόνον ἄνθρωπον, καὶ οὐ θεόν· ἢ οὔτε ἄνθρωπον, οὔτε θεὸν σοφῶς δογματίσομεν. οἷον εἰ μὲν φυσικὸν τὸ θέλημα τυχὸν εἴποιμεν, ἢ θεῖον πάντως, ἢ ἀνθρώπινον τοῦτό ἐστι. καὶ εἰ θεῖον, τὰ θεῖα κατ' αὐτὸ θελήσει φυσικῶς ὁ λόγος, θεὸν φύσει μόνον, καὶ συνθελητὴν τῷ ἰδίῳ γενήτορι δεικνὺς ἑαυτόν, καὶ οὐκ ἄνθρωπον. οὐ γὰρ πεφύκε διὰ τοῦ φύσει θείου τὸ ἀνθρώπινον φύσει χαρακτηρίζεσθαι. ὥσπερ οὐδὲ διὰ τοῦ κατ' οὐσίαν ἀνθρωπίνου τὸ κατ' οὐσίαν θεῖον γνωρίζεσθαι. τοῦτο καὶ εἰ ἀνθρώπινον φῶμεν τὸ θέλημα φύσει, κατὰ τὸ ἀκόλουθον συναχθήσεται.

*b* Maximus loco cit. *Pan.* Euthy. Καὶ μηδὲν αὐτῶν προφάσει δῆθεν τῆς καθ' ὑπόστασιν θείας ἑνώσεως ἀπομειοῦν, ἢ ἐξαρνεῖσθαι τὸ σύνολον, γινώσκοντας ὡς ἡ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις οὐδὲν παραβλάπτει τῶν φυσικῶν, καθάπερ οὐδὲ τὰς φύσεις αὐτάς, εἰ καὶ ταύτας εἰς ἓν ἄγει δι' ἑαυτῆς κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν.

*c* Id. *Disp. cum Pyr.* Τὰ δὲ οὐσιωδῶς προσόντα καὶ ἀναφαίρετα.

1 Maxim. in calce tom. VIII Baron. — 2 Vide syn. sect. act. XIII et Lateran. sub. Mart. consul. — 3 Vide Lateran. sub. Mart. consul. — 4 In VI synodo.

ipsæ. « Quod enim ex quibusdam, sublata omni confusione, per unitionem, quæ fit naturali concursione, conficitur, tum naturas, ex quibus constat, immutabiles conservat, tum facultates, quæ ipsum continent, citra diminutionem retinet, ad unius operis expletionem; sive passio, sive miraculum sit illud quod efficitur[a] » : ut idem Maximus scribit in epistola *ad Pyrrhum Presbyterum*. « Facit hoc quidem unitio, ut eadem sit hypostasis naturarum duarum, ait Joannes Damascenus, non tamen naturarum sublata differentia est. Porro salva manente differentia naturarum, salvæ erunt utique operationes earum. Non enim est natura ulla operationis expers[b]. »

I Arg. [ab ab]surdis XI. Ad hæc, si una tantum in Christo esset operatio, necessario vel creata esset, vel increata; ut contra Pyrrhum argumentatur Maximus[1]. Nihil enim inter duo hæc interjectum est. Si creatam dixeris, nullam nisi creatam naturam inesse monstrabit : si increatam, solam inesse divinam. Non potest autem eadem esse vel natura, vel naturæ operatio creata simul et increata, ut idem Maximus apud Euthymium probat[2].

Addit Joannes Damascenus, Christum, si unitione compositam habet ἐνέργειαν, non eamdem habiturum esse cum Patre, adeoque nec eamdem cum ipso naturam[c] : vel certe Patrem in similem, hoc est compositam naturam, operationemque transiturum.

Martin. Papa in Later. conc. hæc et alia incommoda falsæ illius opinationis compendio collegit: quem locum non pœnitebit adscribere. « Nam si non duas operationes, inquit[3], hanc Deivirilem significare, sed unam esse confitentur, necesse est eos aut simplicem, aut compositam, aut naturalem, aut personalem dicere eam, ut ne pro incerto vocabulo, nullius eam virtutis esse perhibeant. Ergo si quidem simplicem esse dicunt, eamdem ut simplicem habebit et Pater. Simplicem namque Deus, et Pater habet propriam operationem, et operabitur et ipse per Deivirile secundum illos, divina, et humana : et erit propterea Deus jam et homo naturaliter, hoc est homo factus Deus, sed non nudus naturaliter, et tantum Deus. Si autem compositam, extraneum filium a Patre adscribunt, sive alienæ substantiæ, et operationis, utpote non habente Patre compositam suam operationem. Si autem naturalem dicunt, consubstantialem Deo Verbo carnem ostendunt, utpote eamdem cum eo naturaliter habentem operationem. Si vero consubstantialem, sine dubio alterius substantiæ, et per hoc erit quaternitas secundum illos sancta Trinitas. Si vero substantialem, extraneant iterum a Patre Filium secundum operationis modum, utpote ab eo differentiam habentem in subsistentialibus proprietatibus. Quod si per hæc, quæ superius dicta sunt, impediti, unam esse Deivirilem operationem propter unitionem asserunt, ergo ante duas habentem operationes Deum Verbum introducunt : post autem unitionem, unam utrasque efficientem, videlicet pro amputatione alterius, aut confessione utriusque. »

Præterea impossibile est unam et eamdem operationem divina simul, et humana præstare[d]. Non enim res ulla intra naturæ suæ fines consistens, contraria potest efficere. Sicut ignis calorem pariter ac frigus; aqua siccare simul, et humectare per sese nequit (ut Joannes Damascenus argumentatur.) Ergo nec eadem illa natura Christi contraria moliri, secumque pugnantia potuit.

XII. Postremo versatilem, et inconstantem Monotheletarum hæresim ita universe concludere licet, ex his, quæ Anastasius Apocrisiarius in epistola *ad Theodosium Presbyterum* contra illos disputat. Cum enim dupliciter, imo tripliciter dogma suum exponerent, ut in calce capitis tertii libri III. Arg. ex absurdis.

*a* Max. *ad Pyr. Presb.* Τὸ γὰρ ἔκ τινῶν ἀσυγχύτως ἑνώσει τῇ κατὰ σύνοδον φυσικὴν ἀποτελούμενον, καὶ τὰς φύσεις, ἐξ ὧν συνέστηκεν ἀτρέπτους διατηρεῖ, καὶ τὰς αὐτῶν συστατικὰς ἀμειώτους διασώζει δυνάμεις εἰς ἑνὸς ἔργου συμπλήρωσιν, εἴτε πάθος, εἴτε θαῦμα τὸ γινόμενον.

*b* Damasc. lib. III, cap. xv. Ἐκ γὰρ τῆς ἑνώσεως ἡ καθ' ὑπόστασιν ταυτότης γέγονεν, οὐ μὴν δὲ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων ἀνῄρηται. τῆς δὲ διαφορᾶς σωζομένης τῶν φύσεων, σωθήσονται δηλαδὴ καὶ αἱ τούτων ἐνέργειαι. οὐ γάρ ἐστι φύσις ἀνενέργητος.

*c* Damasc. lib. III, cap. xv. Εἰ δὲ μία ἐνέργεια τῆς θεότητος αὐτοῦ. καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, σύνθετος ἔσται, καὶ ἔσται ἢ ἑτέρας ἐνεργείας παρὰ τὸν πατέρα, ἢ καὶ ὁ πατὴρ συνθέτου ἐνεργείας ἔσται. εἰ δὲ συνθέτου ἐνεργείας, δηλονότι καὶ φύσεως.

*d* Damasc. lib. V, cap. xv. Εἰ μία Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ τῶν θείων, καὶ ἀνθρωπίνων ποιητική. οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐν τοῖς κατὰ φύσιν μένον τὰ ἐναντία ποιεῖν δύναται. οὐ γὰρ τὸ πῦρ ψύχει καὶ θερμαίνει, οὐδὲ ξηραίνει, καὶ ὑγραίνει τὸ ὕδωρ. πῶς ἦν ὁ φύσει ὢν θεὸς, καὶ φύσει γενόμενος ἄνθρωπος τά τε θαύματα, καὶ τὰ πάθη μιᾷ ἐνεργείᾳ ἀπετέλεσεν;

1 In *disp. cum Pyrrho*. — 2 In *Panop*. tit. XVIII Lat. — 3 In Lateran. concil. cons. 3.

hujus ex eodem Anastasio docuimus; ac partim unam duntaxat operationem, ac voluntatem; partim unam, et nec unam, nec duas; partim unam, et duas voluntates, et operationes assererent; hos omnes ita breviter confutat. Priores enim, qui unam voluntatem et operationem statuebant, iis accenset, qui naturam unam deitatis, et humanitatis adstruunt : et merito quidem, ut ex antecedentibus liquet; cum necesse sit uni operationi nonnisi unam respondere naturam. At illi, similiter ac Monophysitæ, et iisdem planè rationibus arguuntur, quas suo loco proposuimus[1]. Imprimis autem quod « et quaternitatem personarum Trinitatem adstruunt, et ipsum unum ejusdem, id est Dominum nostrum Jesum Christum verum Deum, juxta quod secundum nos factus est homo, in animalem simul, et irrationalem, atque sine intellectu subscribunt, et conjecturam, et phantasiam, confusionemque, ac divisionem utriusque naturæ ipsius introducunt.» Quæ Anastasii verba ita concipienda sunt. Primum ut si una tantum voluntas, et operatio ponatur, quarta sequatur persona Trinitatis : quoniam Christus non potest unam duntaxat operationem a tribus distinctam habere, quin natura ab iisdem discrepet, quæ cum ex compositione sit una; personam quoque facit a tribus differentem. Quoniam personales proprietates divinæ tres non nisi unius et simplicis naturæ, ejusque divinæ propriæ sunt, non autem ullius compositæ naturæ. Quare uti composita natura Christi, quam sibi fingebant hæretici, a divina differt; sic erit et ejusdem persona diversa. Christum enim qualemcumque tandem illi animo describant, vere esse Deum, Scriptura testatur. Erit itaque ex illorum opinione, quarta quædam persona divinitatis.

Præterea indidem erit et alterum consequens, quod Anastasius subjicit, verum illum Deum Jesum Christum, qua homo factus est, nec *animalem*, nec *rationalem*, nec *intellectu* esse præditum, quoniam una operatione constituta, perimi alterutrius naturæ propriam necesse est. Non potest autem perire divina : igitur humana tollitur e medio; hoc est ἐνέργειαι, et appetitiones partis animæ utriusque propriæ; ex quo illud demum efficitur, totum Incarnationis negotium nihil, præter inanem speciem, et imaginem habuisse.

XIII. Porro qui unam, et duas voluntates, operationesque ponebant, propterea sic existimasse videntur; quod præter divinæ et humanæ naturæ singulas, unam quamdam tertiam compositæ ex ambabus naturæ tribuerent. Quos Anastasius hujusmodi argumento reprimit, quod « tres voluntates, et tres operationes, et totidem ex necessitate etiam naturas, id est, essentias habentem Christum inducunt : cum nec naturam esse sine operatione, nec rursus operationem sine natura possibile sit. » Nam quod ad illos spectat, qui et unam, et nec unam, nec duas asserebant voluntates, et operationes, quasi monstrum quoddam, et biformes Centauros, minime putamus ab alterutro duorum istorum separandos esse; sed eosdem ambos, cum a Catholicis inextricabilibus argumentorum laqueis premerentur, eo confugisse, ut numerandas negarent esse Christi voluntates, et operationes : quemadmodum Eutychiani de naturis Christi numerum auferre conati sunt, ut in quarto libro, capite IV, demonstravimus. Ubi quæ ad illos refellendos attulimus, valere debent ad hoc commentum excutiendum operationum nullo numero comprehensarum.

## CAPUT VIII.

*Operationem in Christo duplicem fuisse, id est suæ quamque naturæ congruentem, ex veterum Patrum placitis ostenditur, qui ante Monotheletarum exortam hæresim floruerunt : ac primum Græci auctores proferuntur.*

I. Sed jam tempus est sanctorum Patrum illud idem fidei comprobare decretum, quod diversas in Christo, pro naturarum numero, operationes agnoscit, itidem ut voluntates. Quod tamen posterius non ex professo agimus, sed obiter tantum, sicubi cum operationibus voluntatum quoque ab auctoribus mentio connectitur, proprius autem de his disserendi locus paulo post sequetur. In utrisque porro ex veterum testimonio demonstrandis, eorum potissimum sententias deligemus, qui Monotheletarum hæresin antecesserunt : nisi forte totius vox Ecclesiæ in conciliis expressa, et adversus hanc hæresim emissa referatur. Nam si recentiorum eadem hæresi Patrum dicta persequamur, supervacanea, minimeque

1 Lib. III, cap. VIII et seq.

necessaria copia testium nos ipsos, et lectores nostros onerabimus.

Ignatius martyr.

Primus igitur appellandus nobis est Ignatius martyr, qui humanæ naturæ, et infirmitatis proprias actiones illustri præconio commendat. Ut in epistola *ad Smyrnæos* edisse ipsum et bibisse confirmat. Postquam enim vere illum e Virgine genitum docuit[a], vereque sub Pontio Pilato, et Herode Tetrarcha clavis affixum in carne (quæ utique carnis ἐνεργείαις accensentur) tum post resurrectionem se illum in carne vidisse, eumdemque discipulis contrectandum se præbuisse : mox ita scribit : « Post resurrectionem vero cum ipsis manducavit, et bibit, utpote carnalis, quamvis spiritualiter unitus Patri[b]. » Quem locum attulit Theodoretus in dialogo secundo.

perationibus.

Idem in epistola *ad Trallianos*; « Surdi, inquit, estote, quando sine Jesu Christo quispiam nobis loquitur, qui e stirpe Davidis, et ex Maria ortus est : qui revera genitus est, revera manducavit, et bibit : sub Pontio Pilato passus est, crucifixus, et mortuus est[c]. » Hunc etiam locum descripsit, Theoderetus in dialogo primo.

Justinus martyr.

II. Justinus martyr dialogo *cum Tryphone* ἐνεργείας hominis propriæ plenam in Christo fidem facit, quem et Verbum, et Dei filium, ac Deum esse cumulatissime ibidem adstruit. « Natus, inquit, vim suam obtinuit, et communi cæterorum hominum more incrementum capiens, congruentibus rebus usurpandis, suum cuique auctui, et ætati tribuit, alimentis omnibus vescens[d]. » Et postea, de angore illo, et anxietate Christi agens : quam pridie illius diei, quo passus est, sustinuit ; hoc eo consilio suscepisse dicit, « ut ostenderet, vere se hominem esse passioni obnoxium[e]. » Tum vero illa verba, *Transeat, si fieri potest, calix iste*, ait Christum dixisse « trepidante ipsius corde, necnon ossibus : et cor ei simile fuisse ceræ in ventrem ipsius liquefactæ[f] » : quod de eo Propheta pridem in *Psalmo* vicesimo primo cecinerat. « Ut sciremus Patrem, filium suum in talibus perpessionibus revera propter nos versari voluisse : nec illum diceremus quod esset Dei filius, nullum eorum quæ illata sibi erant, et acciderant, sensum cepisse. »

Irenæus.

Irenæus libro tertio, capite XXXII, veram fuisse Christi carnem, id est humanam naturam probat ex propriis, et germanis hujus actionibus ; ut nutricatu, lassitudine, mœrore, lacrymis, sudore, fame. Cujus loci partem alibi descripsimus, nunc cætera reddemus : « Si nihil, inquit, ex Maria sumpsisset, non ille post quadraginta dierum jejunium expletum, quod Moses et Elias susceperant, esurisset, corpore scilicet suum alimentum desiderante : neque Joannes ipsius discipulus de eo scribens dixisset; *Jesus autem fatigatus ex itinere sedebat*, etc, neque Lazari causa lacrymasset : neque sanguinis guttas per sudorem emisisset : neque hoc dixisset, *Tristis est anima mea*[g]. » Et libro quinto, capite XXI. « Diebus quadraginta jejunans, ait, similiter ut Moyses, et Elias postea esuriit, ut hominem eum verum, et firmum intelligamus. Proprium enim est hominis jejunantis esurire. »

Hippolytus Portuensis.

III. Hippolytus Portuensis in *expositione Psal. secundi* apud Theodoretum ambarum naturarum operationes accurate discernit. « Nam hominem quidem ipsius facile est intelligere, cum esurit, lassatur, et fatigatur, sitit, et metuens fugit, et orans tristatur[h], » etc.

*a* IGNAT. Γεγενημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου, etc. Ἀληθῶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ Ἡρώδου τετράρχου καθηλωμένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί.

*b* Ibid. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν συνέφαγεν αὐτοῖς, καὶ συνέπιεν ὡς σαρκικὸς, καίπερ πνευματικῶς ἡνωμένος τῷ πατρί.

*c* Idem citat. a Theodoreto dial. I. Κωφώθητε οὖν ὅταν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑμῖν λαλῇ τις, τοῦ ἐκ γένους Δαβὶδ, τοῦ ἐκ Μαρίας, ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη, ἔφαγέ τε, καὶ ἔπιεν ἀληθῶς. ἐδιώχθη ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἐσταυρώθη, καὶ ἀπέθανε.

*d* JUSTINUS dial. Καὶ γὰρ γεννηθεὶς δύναμιν τὴν αὐτοῦ ἔσχε, καὶ αὐξάνων κατὰ τὸ κοινὸν τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀνθρώπων χρώμενος τοῖς ἁρμόζουσιν, ἑκάστῃ αὐξήσει τὸ οἰκεῖον ἀπένειμε τρεφόμενος τὰς πάσας τροφάς.

*e* Idem. Δηλῶν διὰ τούτων, ὅτι ἀληθῶς παθητὸς ἄνθρωπος γεγένηται.

*f* Ibid. Ἐντρόμου τῆς καρδίας δηλονότι, οὔσης καὶ τῶν ὀστῶν ὁμοίως. καὶ ἐοικυίας τῆς καρδίας κηρῷ τηκομένῳ εἰς τὴν κοιλίαν· ὅπως εἴδωμεν ὅτι ὁ πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν καὶ ἐν τοιούτοις πάθεσιν ἀληθῶς γεγονέναι δι' ἡμᾶς βεβούληται καὶ μὴ λέγωμεν, ὅτι ἐκεῖνος τοῦ Θεοῦ υἱὸς ὢν, οὐκ ἀντελαμβάνετο τῶν γινομένων, καὶ συμβαινόντων αὐτῷ.

*g* IREN. lib. III, cap. XXXII apud Theodor. dial. I. Εἰ μηδὲν εἰλήφει παρὰ τῆς Μαρίας, etc. Οὐδ' ἂν ὡς τεσσαράκοντα ἡμέρας ὁμοίως ὡς Μωϋσῆς, καὶ Ἡλίας νηστεύσας ἐπείνησε, τοῦ σώματος ἐπιζητοῦντος τὴν ἰδίαν τροφήν· οὐδ' ἂν Ἰωάννης ὁ μαθητὴς αὐτοῦ περὶ αὐτοῦ γράφων εἰρήκει. ὁ δὲ Ἰησοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἐκαθέζετο, etc. Οὐδ' ἂν ἐδάκρυσεν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου· οὐδ' ἂν ἵδρωσε θρόμβους αἵματος· οὐδ' ἂν εἰρήκει, ὅτι περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου.

*h* HIPPOLYTUS apud Theodor. dial. II. Καὶ τὸν μὲν ἄνθρωπον αὐτοῦ εὐκόλως ἐστὶ νοεῖν, ὅτε πεινᾷ, καὶ κοπιᾷ, καὶ κάμνων διψᾷ, καὶ δειλιῶν φεύγει, καὶ προσευχόμενος λυπεῖται, etc.

divinas autem operationes præ se tulit, cum aquam mutavit in vinum, mari, et ventis imperavit, cæcos illuminavit, Lazarum suscitavit.

Hippolyti ejusdem insignia fragmenta collegit Anastasius Apocrisiarius ex opere quodam, quod contra Beronem, et Helicem ediderat. Quos quidem hæreticos tum Monophysitis, tum Monotheletis prælusisse ex iis apparet, quæ illic diputata leguntur. In primo itaque fragmento, ubi naturas ambas servatis proprietatibus, sine ulla confusione, aut alterutrius interitu constare sibi docet, de ἐνεργείᾳ tradit hæc. « Propterea, inquit, vere, uti nos, homo factum, sine peccato, Dei Verbum, humanitus operatum, et passum quæcumque naturæ sunt expertia peccati, et naturalem carnis circumscriptionem nostra causa suscipiens, nulla in re prorsus mutationem sustinuit; dum in nullo, quod idem est cum Patre, idem cum carne factum est propter exinanitionem : sed ut erat sine carne, extra circumscriptionem omnem remansit : ac per carnem divinitus operatum est, quæ divinitatis erant propria : ambo seipsum esse demonstrans per ea, quæ utroque modo, divinitus videlicet et humanitus operatum est, secundum ipsam veram, et naturalem exstantiam : nempe Deum infinitum simul, et circumscriptum hominem se esse, intelligique significans, et habere perfecte perfectam singulorum substantiam, cum operatione ipsa, sive naturali proprietate, ex quibus salvam perpetuo novimus naturalem illorum, sine ulla mutatione differentiam [a]. » Hæc Hippolytus, quæ adversus longe recentiorem hæresim adeo diserta sunt, ut mirum sit tanto ante venturæ isti hæresi occurrisse sanctissimum Martyrem, et ea scripsisse, cujusmodi, si post ortum istius exstitisset, opponere debuit.

*Energia.*

IV. Rursus idem Hippolytus in *Excerpto* secundo luculenter catholico dogmati suffragatur, cum sic ait ; « In ipsa Incarnatione salutari propriam divinitatis operationem immisisse carni, quæ minime propter exinanitionem illa circumscriberetur : neque ut ab ipsius divinitate, sic ex carne naturaliter prodiret : sed in his, quæ divinitus incarnatum Verbum per illam operatum est, appareret. Non enim natura divinitas facta est, immutata secundum naturam caro, divinitatis natura propria facta : verum quidquid erat, etiam cum divinitate coalescens, mansit secundum naturam, et operationem [b]. »

Ad hæc in tertio fragmento præclare idem explicat apposita similitudine humanæ notionis, quod Verbum mentis nominant, cum exteriori sermone, sine ulla mutatione, ac salva distinctione conjunctæ; tum in fine naturas illas duas negat « in eamdem naturam, aut naturalem operationem convenire posse; quandiu singulæ intra propriam, et naturalem immutabilitatem manent. Quippe eorum duntaxat, quæ sunt ejusdem naturæ, ejusdem effectricem esse motionem, quæ substantiam indicat, cujus nativa virtus est, cum diversæ naturæ proprietas alterius esse substantiæ nulla ratione, vel fieri sine mutatione possit [c]. »

Præterea in *Excerpto* quarto Christum ait, « per ea, quæ divinitus simul, et humanitus operabatur, ostendisse perfectionem utriusque rationis naturaliter immutatam semetipsum retinere [d]. »

*a* HIPPOLYTUS *in Collect. Anast.* Διὸ καὶ καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος, χωρὶς ἁμαρτίας, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἐνεργήσας τε, καὶ παθὼν ἀνθρωπίνως ὅσα τῆς φύσεώς ἐστιν ἀναμάρτητα, καὶ φυσικῆς σαρκός περιγραφῆς ἀνασχόμενος δι' ἡμᾶς. τροπὴν οὐχ ὑπέμεινεν· μηδενὶ παντελῶς, ὃ ταὐτόν ἐστι τῷ πατρὶ, γενόμενος ταὐτὸν τῇ σαρκὶ, διὰ τὴν κένωσιν, ἀλλ' ὥσπερ ἦν δίχα σαρκὸς, πάσης ἔξω περιγραφῆς μεμένηκε· καὶ διὰ σαρκὸς θεϊκῶς ἐνέργησας ἅπερ θεότητός ἐστιν· ἀμφότερα δεικνὺς ἑαυτὸν, δι' ὧν ἀμφοτέρως, θεϊκῶς δή φημι, καὶ ἀνθρωπίνως ἐνήργησε κατ' αὐτὴν τὴν ὄντως ἀληθῆ, καὶ φυσικὴν ὕπαρξιν, θεὸν ἄπειρον ὁμοῦ, καὶ περιγραπτὸν ἄνθρωπον ὄντα τε καὶ νοούμενον, τὴν οὐσίαν ἑκατέρου τελείως τελείαν ἔχοντα, μετὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας, ἤγουν φυσικῆς ἰδιότητος. ἐξ ὧν μένουσαν ἀεὶ κατὰ φύσιν δίχα τροπῆς τὴν αὐτῶν ἴσμεν διαφοράν.

*b* Ibid. Κατ' αὐτὴν ἅμα τὴν σωτήριον σάρκωσιν, τῆς ἰδίας θεότητος ἐμποιήσας τῇ σαρκὶ τὴν ἐνέργειαν, οὐ περιγραφομένην αὐτῇ διὰ τὴν κένωσιν· οὐδ' ὥσπερ τῆς αὐτοῦ θεότητος, οὕτω καὶ αὐτῆς φυσικῶς ἐκφυομένην· ἀλλ' ἐν οἷς ἂν σαρκωθεὶς θεϊκῶς ἐνήργησε, δι' αὐτῆς ἐκφαινομένην· οὐ γὰρ γέγονε φύσει θεότης, μεταβληθεῖσα τὴν φύσιν ἡ σάρξ, γενομένη τῇ φύσει θεότητος σάρξ· ἀλλ' ὅπερ ἦν καὶ θεότητι συμφυεῖσα μεμένηκε τὴν φύσιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν.

*c* Ibid. Οὔτε μὴν εἰς ταὐτὸν αὐτῷ φέρεσθαι φύσεώς ποτε καὶ φυσικῆς ἐνεργείας, ἕως ἂν ἑκάτερον τῆς ἰδίας ἐντὸς μένει φυσικῆς ἀτρεψίας. ὁμοφυῶν γὰρ μόνων ἡ ταυτουργός ἐστι κίνησις, σημαίνουσα τὴν οὐσίαν, ἧς φυσικὴ καθέστηκε δύναμις, ἑτεροφυοῦς ἰδιότητος οὐσίας εἶναι κατ' οὐδένα λόγον, ἢ γενέσθαι δίχα τροπῆς δυναμένην.

*d* Ibid. 'Εαυτοῦ καθ' ἑκάτερον ἀεὶ μένων ἀνέκπτωτος, οἷς θεϊκῶς ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπίνως ἐνέργησε, τέλειον κατὰ τὸν ἑκατέρου λόγον σώζων ἑαυτοῦ φυσικῶς ἀναλλοίωτον.

Idem in *Excerpto* quinto « Beronem, ait[1], Valentini phantasmate relicto, in majorem pravitatem incurrisse, ut diceret, assumptam a Verbo carnem ejusdem cum divinitate operationis esse, propter assumptionem, divinitatem vero eadem cum carne passam, propter exinanitionem. Ex quo mutatio, et commixtio, et confusio, et in se invicem ambarum conversio sequebatur. » Quippe naturarum hoc pacto tolli funditus omne discrimen. « Siquidem quæ inter se eamdem operationem, et efficientiam habent, et ejusdem omnino generis passionis, nullum naturæ discrimen agnoscere. »

Sic in sexto fragmento Beronem prorsus eodem argumento refellit, quo adversus Monotheletas usi sunt Catholici. « Si igitur, inquit, ut ait Bero, ejusdem cum ipso naturalis operationis fuit assumpta caro, utique fuit ejusdem cum ipso naturæ, et easdem cum natura proprietates habuit, ut et principio careret, et ingenita esset, infinita, sempiterna, incomprehensa, ac cætera quæcumque in divinitate theologica consideratio excellenti quadam ratione, et eminenter in deitate contemplatur[a]. »

In septimo quoque ; « Si ejusdem, inquit, cum ipso naturæ non fuit, nec ejusdem cum ipso fuerit unquam naturalis operationis [b]. » Quod ipsum et in octavo, ac postremo fusissime declarat ; ac Beronem ἐνεργείας μονάδα, id est *operationis unitatem* asseverantem Christi divinitatem, humanitatemque confundere.

nasius. V. Athanasium Hippolyto subjiciemus, qui in oratione IV *adversus Arianos* humanæ, divinæque naturæ distinctas, et proprias operationes apertissime adscribit ; quæ in edendis miraculis in unum concurrerunt, et ambarum naturarum fecere fidem. Ut cum Petri socrum febrientem excitavit, humano more porrexit manum ; divinitus autem sanavit ægritudinem ; et cum oculis ab nativitate capto visum restitueret, humanæ naturæ proprium fuit, quod sputum emitteret : divinum autem, quod luto oculos aperiret. Sic in Lazaro suscitando, tanquam homo, vocem emisit ; eumdem vero divinitus, ac tanquam Deus excitavit a mortuis. « Hæc autem, ait, ita facta sunt, et ostensum non specie sola, sed vere illum corpus habuisse. Decebat autem Dominum humana carne vestitum hanc totam cum passionibus propriis induere ; ut quemadmodum proprium illius esse corpus dicimus, sic et corporis passiones ejusdem propriæ esse dicantur, quamvis neutiquam secundum divinitatem ipsum attingerent [c]. » Ita enim postrema loci hujus cum negandi particula in Græco legenda sunt, ut et Latinus vertit Interpres.

Idem pluribus interjectis, eidem insistens rationi Arianos arguit, quæ ab Christo ex humanæ naturæ imbecillitate gesta sunt, divinitati tribuentes. « Non enim Verbi, qua Verbum est, propria, inquit, ista sunt, sed humana. Ac quemadmodum spuente ipso, et manum extendente, et Lazarum appellante, non dicimus humanitatis esse propria præclare facta, quamvis per corpus fierent, sed potius Dei : sic etiam cum de Salvatore in Evangelio humana dicuntur, rursus naturam eorum, quæ dicuntur, intuentes, ea tanquam aliena Deo, non divinitati Verbi, sed humanitati ipsius imputemus[d]. » Quamvis enim Verbum caro sit, carni tamen passiones propriæ sunt.

His affinis est locus, quem ex eadem Athanasii oratione quarta protulit Agatho Romanus pontifex in actione quarta sextæ synodi.

VI. Eustathius Antiochenus in libro *contra Arianos* citatus a Gelasio Papa[2]. « Si in Christo, inquit, plenitudo divinitatis inhabitat, aliud vero quod inhabitatur. Si vero naturaliter Eustathius Antiochenus.

*a* Hipp. Εἰ τοίνυν κατὰ Βήρωνα τῆς αὐτῆς αὐτῷ προσληφθεῖσα φυσικῆς ἐνεργείας γέγονεν ἡ σὰρξ, δηλονότι καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ γέγονε φύσεως μεθ' ὅσων ἡ φύσις, ἀναρχίας, ἀγεννησίας, ἀπειρίας, ἀϊδιότητος, ἀκαταληψίας. καὶ τῶν ὅσα τούτων καθ' ὑπεροχὴν ὁ θεολογικὸς ὑπερφυῶς ἐνορᾷ τῇ θεότητι λόγος.

*b* Ibid. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς αὐτῷ μὴ γέγονε φύσεως, οὐδὲ τῆς αὐτῆς αὐτῷ ποτὲ γενήσεται φυσικῆς ἐνεργείας.

*c* Athan. orat. IV. Ταῦτα δὲ οὕτως ἐγένετο, καὶ ἐδείκνυτο, ὅτι μὴ φαντασίᾳ, ἀλλὰ ἀληθείᾳ ἔχων ἦν σῶμα· ἔπρεπε δὲ τὸν κύριον ἐνδιδυσκόμενον ἀνθρωπίνην σάρκα, ταύτην μετὰ τῶν ἰδίων παθῶν αὐτῆς ὅλην ἐνδύσασθαι· ἵνα ὥσπερ ἴδιον αὐτῷ λέγομεν εἶναι τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ σώματος πάθη ἴδια μόνον αὐτοῦ λέγεται, εἰ καὶ οὐχ ἥπτετο κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ.

*d* Ibid. Οὐ γὰρ τοῦ λόγου, ᾗ λόγος ἐστὶ, ταῦτα τυγχάνει ὄντα, ἀλλὰ τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶν ἴδια ταῦτα, καὶ ὥσπερ πτύσαντος αὐτοῦ, καὶ ἐκτείναντος χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, ἀλλὰ θεοῦ. οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ σωτῆρος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων ὁρῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια τοῦ θεοῦ τυγχάνοντα, μὴ τῇ θεότητι τοῦ λόγου ταῦτα λογιζώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ.

1 Vide supra cap. III, § 1. — 2 Tom. IV *Bibl.*

differunt ab alterutris, neque mortis passionem, neque cibi appetitum, neque desiderium poculorum, non somnum, non tristitiam, non fatigationem, non lacrymarum effusiones, non aliam quamlibet mutationem plenitudini divinitatis coexistere fas est, cum sit inconvertibilis per naturam. Homini vero hæc applicanda sunt proprie, qui ex anima constat, et corpore. Congruit enim ex ipsis humanis, et innoxiis motibus demonstrare, quia non phantastice, et putative, sed ipsa veritate totum hominem indutus est Deus perfecte assumens. » Vide et locum ejusdem apud Theodoretum in dialogo primo.

*Operationes*

Cyrillus Hierosolymitanus.

Cyrillus Hierosolymitanus *Cathechesi* quarta, Christi duas ἐνεργείας evidenter approbat, dum incarnationem reipsa, non specie sola ex Maria Virgine transactam esse dicit. « Incarnatus, inquit, ex ipsa vere, et ut nos, vere comedens, vereque uti nos bibens. Nam si phantasma fuit incarnatio, phantasma quoque salus est. Duplex erat Christus : homo quidem, id quod videbatur : Deus vero, id quod minime videbatur : manducans vere ut nos, tanquam homo. Habebat enim carnem iisdem ac nos affectionibus obnoxiam : idem porro quinque panibus alens hominum quinque millia, utpote Deus : moriens ut homo revera ; et ut Deus quatriduanum mortuum revocans ad vitam : vere in navicula dormiens, tanquam homo ; et ut Deus, super aquas ambulans [a]. »

VII. Epiphanius hæresi LXIX, quæ est *Arianorum*, de hoc agens, quod hæretici isti adversus catholicam fidem objiciebant, Christum imminente passione adeo dejectum animo fuisse, ut ab Angelo confirmandus esset; nec non diversam a paterna voluntatem suam esse monstraret ; hoc, inquam, dissolvens Epiphanius, ideo Christum in se illa suscepisse asserit, uti verum se hominem proderet, ac Manichæis, et Marcionitis silentium indiceret. « Illa, inquit, omnia ad muniendam vitam nostram, prudenti dispensatione quadam admisit, et ex humano affectu talia disseruit, non simulate, sed ex rei veritate, cum dixit : *Non mea voluntas*, etc. ut carnis veram, et solidam indicaret exstantiam, et ut eos convinceret qui humana ipsum mente caruisse dicerent, aut carnem nullam habuisse [b]. » Vide reliqua apud Epiphanium, quæ in sexta synodo actione decima sunt lecta.

Epiphan.

Basilii

Basilius in homilia *de gratiarum actione*, idipsum aperte prædicat : cujus verba Theodoretus[1] et Gelasius Papa descripserunt[2]. «Sicut ergo suscepit famem Dominus, inquit, cibo per expirationem consumpto : et sitim admisit, humore, qui in corpore inerat, exhausto : et fatigatus est, musculis et nervis ex itinere distentis : non utique divinitate ex labore fracta, sed corpore naturæ consentaneas affectiones recipiente ; ita et lacrymas admisit, naturalem accidere carni permittens affectionem [c]. »

Basilius in libro quarto *adversus Eunomium*, erudite locum hunc de operationis unitate pertractat, ex eoque substantia unum esse cum Patre Filium approbat : « Si ergo unum, inquit, operatione esse dicunt, necesse est, etiam unum esse dicant substantia. Nam eorum, quæ diversæ sunt substantiæ, non potest esse similis operatio [d]. » Qui locus in Edicto Constantini Pogonatæ adversus Monotheletas, paulo aliter exprimitur : « Eorum, inquit, quæ diversa natura sunt, non una est operatio [e]. » Et in eodem Edicto ante hæc Basilii

*a* CYRILL. *Cat.* IV. Ἀλλὰ σαρκωθεὶς ἐξ αὐτῆς ἀληθῶς, καὶ πιὼν ὡς ἡμεῖς ἀληθῶς. εἰ γὰρ φάνθασμα ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, φάντασμα καὶ ἡ σωτηρία. Διπλοῦς ἦν ὁ Χριστὸς, ἄνθρωπος μὲν τὸ φαινόμενον· θεὸς δὲ τὸ μὴ φαινόμενον. ἐσθίων μὲν ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς ὡς ἡμεῖς. εἶχε γὰρ τῆς σαρκὸς τὸ ὁμοιοπαθὲς ὡς ἡμεῖς· τρέφων δὲ ἐκ πέντε ἄρτων τοὺς πεντακισχιλίους ὡς θεός. ἀποθνήσκων μὲν ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς, νεκρὸν δὲ τὸν τετραήμερον ἐγείρων ὡς θεός· καθεύδων εἰς τὸ πλοῖον ἀληθῶς, ὡς ἄνθρωπος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὡς θεός. Citatur a Theodoreto dial. II.

*b* EPIPH. hær. LXIX, § 59. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπασφαλιζόμενος ἡμῶν τὴν ζωὴν, τὰ ὅλα ἀνεδέξατο οἰκονομικῶς, ἀνθρωποπαθῆ τινα διηγήματα ἔχειν, οὐκ εἰρωνείᾳ, ἀλλ' ἀληθείᾳ, τὸ οὐκ ἔμον θέλημα, ἵνα δείξῃ σαρκὸς ὑπόστασιν ἀληθινὴν, καὶ ἵνα ἐλέγξῃ τοὺς λέγοντας νοῦν μὴ ἐσχηκέναι αὐτὸν ἀνθρώπινον, καὶ ἐλέγξῃ τοὺς μὴ λέγοντας σάρκα αὐτὸν ἐσχηκέναι.

*c* BASIL. Ὡς οὖν κατεδέξατο τὴν πεῖναν ὁ κύριος, τῆς στερεᾶς τροφῆς διαπνευσθείσης αὐτῷ, καὶ τὴν δίψαν προσήκατο τῆς ὑγρότητος ἀναλωθείσης τῆς ἐν τῷ σώματι· καὶ ἐκοπίασε, τῶν μυῶν, καὶ τῶν νεύρων ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὑπερταθέντων, οὐ τῆς θεότητος τῷ καμάτῳ δαμαζομένης, ἀλλὰ τοῦ σώματος τὰ ἐκ τῆς φύσεως ἐπακολουθοῦντα συμπτώματα δεχομένου· οὕτω καὶ τὸ δάκρυον προσήκατο, τὸ φυσικὸν τῇ σαρκὶ ἐπιγένεσθαι σύμπτωμα συγχωρῶν.

*d* BASIL. Οὐκοῦν εἰ μὲν κατ' ἐνέργειαν λέγουσιν, ἀνάγκη καὶ κατ' οὐσίαν λέγειν. τῶν γὰρ ἑτερουσίων οὐκ ἂν εἴη ἐνέργεια ὁμοία.

*e* In VI syn. act. VIII. Ὅτι τῶν ἑτερογενῶν οὐκ ἔστιν ἡ ἐνέργεια μία.

1 Dial. II. — 2 Tom. IV *Bibl.*

verba ista ponuntur : « Quorum enim natura est una, horum et voluntas, et operatio est una [a]. »

Gregorius Nyssenus.

VIII. Gregorius item Nyssenus in libro quarto *adversus Eunomium* sub finem, « naturas ambas in Christo inconfusas manere dicit carnis, et divinitatis proprietatibus salvis, dum in seipsis singulæ spectantur. Ita Verbum sæcula omnia præcessit : caro postremis temporibus est facta : neque quisquam conversa ratione dixerit, vel hanc anteriorem esse sæculis : vel novissimis temporibus factum esse Verbum. Item caro patibilis est naturæ ; efficientis autem Verbum : nec caro rerum opifex est, neque divinitas patibilem vim habet [b]. » Pergit deinde, « neque Lazarum humana natura vivificat : neque jacentem plorat pati nescia potestas : verum hominis quidem propria est lacryma : vita vero ejus est, quæ reipsa vita est [c], etc.

Rursus idem Gregorius Nyssenus in epistola *ad Eustathium de Trinitate*, quæ inter epistolas Basilii octogesima ponitur, sed Gregorio tribuitur in synodo sexta, actione decima. Illic ergo naturas ex operationibus discerni asserit ; « Necesse est, inquit, omnino per operationes deduci nos ad inquisitionem divinæ naturæ. Quocirca si abs se mutuo discrepantes videamus operationes, quæ a Patre, et Filio, et Spiritu sancto proficiscuntur, discrepantes etiam esse naturas, ex operationum diversitate conjiciamus. Non enim fieri potest, ut quæ naturæ ratione distant, in eamdem operationum speciem inter se conveniant. Non enim refrigerat ignis, neque glacies calefacit : sed pro naturarum discrimine, earum operationes a se mutuo separantur. Quod si unam intelligamus esse Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nullaque re discrepantem, aut variantem operationem ; necesse est ex operationis unitate, naturæ quoque unitatem ratiocinando colligi [d]. »

Ad hæc idem Gregorius in oratione quarta *de Beatitudinibus ;* « Postquam dies quadraginta jejunus perseveravit, postea esuriit ; dedit enim, quando libitum est, naturæ tempus ea, quæ propria erant, operandi [e]. »

Mitto alia nonnulla Gregorii ejusdem loca, quæ in sexta synodo lecta sunt.

Gregorius Nazianzenus.

IX. Gregorius Nazianzenus oratione in *Theophania*, sive *Natalem Christi*, « Missus quidem est, ait, verum ut homo : nam duplex erat. Quandoquidem et fatigatus est, et esuriit, et sitivit, et angore affectus est, et lacrymas fudit, ut corporis lex ferebat [f]. » Amphilochius in oratione ad illa verba, *Pater major me est :* « Discerne mihi deinceps, ait, naturas Dei, et hominis. Non enim sic homo factus est, ut excideret a Deo : neque profectu quodam ex homine Deus est factus. Nam Deum et hominem dico. Cum autem passiones carni, et miracula Deo concesseris ; necessario ac vel invitus, humiles quidem sermones homini ex Maria genito tribues : sublimes autem, et Deo congruentes Verbo, quod in principio erat. Propterea quippe partim sublimes sermones loquor, partim humiles ; ut per illos inhabitantis Verbi cognationem indicem ; per istos vero, abjectæ carnis imbecillitatem notam faciam [g]. »

*a* In VI syn. act. VIII. Ὧν γὰρ ἡ φύσις μία, τούτων καὶ ἡ θέλησις, καὶ ἡ ἐνέργεια μία, καθάπερ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ τοῦ κόσμου φωστὴρ, καὶ θεοφόρος Βασίλειος.

*b* GREGOR. NYSS. Διαμένοι δὴ ἀσύγχυτος τῶν τε τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν τῆς θεότητος ἰδιωμάτων ἡ θεωρία, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτῶν θεωρεῖται ἑκάτερον. οἷον τί λέγω; ὁ λόγος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν. ἡ σὰρξ δὲ ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἐγένετο χρόνων. καὶ οὐκ ἄν τις ἀναστρέψας εἴποι, ἢ ταύτην προαιώνιον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς ἐσχάτοις γεγενῆσθαι τὸν λόγον. ἡ σὰρξ παθητικῆς ἐστι φύσεως· ἐνεργητικῆς δὲ ὁ λόγος. καὶ οὔτε αὐτὴ δημιουργικὴ τῶν ὄντων, οὔτε ἡ θεότης παθητικὴν ἔχει τὴν δύναμιν.

*c* Ibid. Οὔτε ζωοποιεῖ τὸν Λάζαρον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, οὔτε δακρύει τὸν κείμενον ἡ ἀπαθὴς ἐξουσία. ἀλλ' ἴδιον τοῦ μὲν ἀνθρώπου τὸ δάκρυον, ἡ δὲ ζωὴ τῆς ὄντως ζωῆς.

*d* Id. et citatur in VI syn. Ἀνάγκη πᾶσα διὰ τῶν ἐνεργειῶν ἡμᾶς χειραγωγεῖσθαι πρὸς τὴν τῆς θείας φύσεως ἔρευναν. οὐκοῦν ἐὰν ἴδωμεν διαφερούσας αλλήλων τὰς ἐνεργείας τὰς παρὰ τοῦ πατρός τε, καὶ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργουμένας διαφόρους εἶναι, καὶ τὰς ἐνεργούσας φύσεις ἐκ τῆς ἑτερότητος τῶν ἐνεργειῶν στοχασώμεθα. οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται τὰ διεστῶτα κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, πρὸς τὸ τῶν ἐνεργειῶν εἶδος ἀλλήλοις συνενεχθῆναι. ἀλλὰ τῇ τῶν φύσεων διαφορᾷ συνδιαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ αἱ παρὰ τούτων ἐνέργειαι. ἐὰν δὲ μίαν νοήσωμεν τὴν ἐνέργειαν πατρός τε, καὶ υἱοῦ, καὶ πνεύματος ἁγίου, ἐν μηδενὶ διαφέρουσαν ἢ παραλλάσσουσαν, ἀνάγκη τῇ ταυτότητι τῆς ἐνεργείας, τὸ ἡνωμένον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι.

*e* Id. Ἀπόσιτος γὰρ τεσσαράκοντα ἡμέρων διαμείνας, ὕστερον ἐπείνασεν. ἔδωκε γὰρ ὅτε ἐβούλετο τῇ φύσει καιρὸν τὰ ἑαυτῆς ἐνεργῆσαι.

*f* NAZ. orat. XXXVIII. Ἀπεστάλη μὲν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος. διπλοῦς γὰρ ἦν, ἐπεὶ καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἐπείνησε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἠγωνίασε, καὶ ἐδάκρυσε νόμῳ σώματος.

*g* AMPHIL. citat. a Theod. dial. I. Διάκρινόν μοι λοιπὸν τὰς φύσεις, τήν τε τοῦ θεοῦ, τήν τε τοῦ ἀνθρώπου. οὔτε γὰρ κατ' ἔκπτωσιν ἐκ θεοῦ γέγονεν ἄνθρωπος, οὔτε κατὰ προκοπὴν ἐξ ἀνθρώπου θεός. θεὸν γὰρ καὶ ἄνθρωπον λέγω. ὅταν δὲ τὰ παθήματα τῇ σαρκὶ, καὶ τὰ θαύματα τῷ θεῷ δῷς, ἀνάγκῃ καὶ μὴ θέλων δίδως τοὺς

Et alibi; « Cujus ergo sunt passiones? Carnis. Igitur, si carni passiones tribuis, eidem, et humiles sermones tribuito: et cui miracula imputas, sublimes ei sermones accommoda. Nam Deus miracula faciens merito sublimia loquitur, atque operibus digna. Homo vero, qui patitur, recte humana loquitur et passionibus consentanea [a]. »

Antiochus

Antiochus Episcopus Ptolemaidis ab Gelasio citatus, « Agatur, inquit [1], et qui ex grege hæreticorum est, cur confundis Evangelium? Cur tentas Deum et hominem? Quando audieris de Christo aliquid humile, et pauper, et mediocre, et servile; deinde Deo dignum, et sublime, cœlumque contingens, redde quæ hujus sunt huic, et quæ hujus huic. »

Item, « Peperit Maria infantem, ait: hoc erat hominis: orta est desuper stella, hoc erat Dei; lacte nutriebatur infans, hoc ejus, qui secundum nos est, » etc.

Gelasius Cæsariensis.

Gelasius quoque Cæsariensis in Palæstina episcopus, « Vinctus est, inquit, vulneratus est, crucifixus est, attrectatus est, vibices gestavit; lanceæ cicatricem admisit. Hæc omnia corpus ex Maria editum sustinuit. Quod autem ante sæcula ex Patre genitum est, ei nocere nemo potuit [b]. »

Chrysostomus.

XI. In eamdem operationum Christi differentiam consentientem habemus Chrysostomum, ex quo nonnulla libabimus. In oratione sexta *adversus Anomœos*, qui Christum in ordinem redigebant, quod orasse legitur, et imbecillitatis alia quædam argumenta præbuisse, magnopere contendit, propria hæc humanæ officia naturæ fuisse. « Illi, inquit, asserunt divinitatis hanc orationem exstitisse; nos autem assumptæ naturæ fuisse dicimus [c], » etc. Tum ita scribit: « Imprimis autem vel ex eo constat non esse divinitatis orationem, quod Deus non orat. Quippe Dei proprium est adorari; Dei est orationem suscipere, non orationem offerre [d]. »

Post hæc in eadem homilia; « Quomodo igitur, inquit, hoc loco sic loquitur, *si fieri potest*? Humanæ naturæ imbecillitatem nobis indicat, quæ simpliciter volebat abrumpi ab præsente vita, sed recusabat, et cunctabatur, propter insitum ab initio a Deo præsentis amorem vitæ [e]. »

Postea vero plenius istud, et copiosius adstruit, dum causam refert, cur Verbum ad hæc vilia, et indigna tanta majestate humanæ carnis opera descenderit. « Nam quia sæpius, inquit, Angeli humana in terris specie visi sunt: nec non Deus ipse; quod autem apparebat, vera caro non erat, sed dispensatio quædam: ne ejusmodi putares illius adventum esse, quales isti fuerant, sed revera persuadereris, veram esse carnem; ideo et conceptus est, et partu editus, et nutritus, et in præsepi positus, non in domuncula quapiam; sed in diversorio, coram infinita multitudine, ut illius nativitas publicaretur [f]. » Ac subinde paucis interjectis; « Percontare igitur, inquit,

μὲν ταπείνους λόγους τῷ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπῳ, τοὺς δὲ ἀνηγμένους, καὶ θεοπρεπεῖς τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι λόγῳ. διὰ τοῦτο γὰρ πῆ μὲν ἀνηγμένους, πῆ δὲ ταπεινοὺς φθέγγομαι λόγους, ἵνα διὰ μὲν τῶν ὑψηλῶν, τοῦ ἐνοικοῦντος λόγου δείξω τὴν συγγένειαν. διὰ δὲ τῶν ταπεινῶν, τῆς ταπεινῆς σαρκὸς γνωρίσω τὴν ἀσθένειαν.

*a* Amphil. apud Theod. dial. III. Τίνος οὖν τὰ πάθη; τῆς σαρκός. οὐκοῦν εἰ δίδος τῇ σαρκὶ τὰ πάθη, δὸς αὐτῇ καὶ τοὺς ταπεινοὺς λόγους· καὶ ᾧ θαύματα ἐπιγράφεις, τοὺς ἀνηγμένους ἀνάθες λόγους. ὁ γὰρ θαυματουργῶν θεὸς εἰκότως ὑψηλὰ λαλεῖ, καὶ τῶν ἔργων ἐπάξια. ὁ δὲ πάσχων ἄνθρωπος καλῶς ταπεινὰ φθέγγεται, καὶ τῶν παθῶν κατάλληλα.

*b* Gelas. apud Theod. ibid. Ἐδέθη, ἐτρώθη, ἐσταυρώθη, ἐψηλαφήθη, μώλωπας ἐφόρεσεν, οὐλὴν σπάθης ἐδέξατο. πάντα ταῦτα τὸ ἐκ Μαρίας τεχθὲν ὑπέμεινε σῶμα. τὸ δὲ πρὸ αἰώνων ἐκ πατρὸς γεννηθὲν οὐδεὶς ἠδύνατο βλάψαι.

*c* Chrysost. hom. xxxv, vers. 26. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν λέγουσιν ὅτι τῆς θεότητός ἐστιν ἡ εὐχή, ἡμεῖς δὲ λέγομεν, ὅτι τῆς οἰκονομίας.

*d* Ibid. vers. 30. Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ αὐτόθεν δῆλον. ὅτι οὐκ ἔστι τῆς θεότητος εὐχή. θεὸς γὰρ οὐκ εὔχεται. θεοῦ γὰρ τὸ προσκυνεῖσθαι ἐστὶ, θεοῦ τὸ εὐχὴν δέχεσθαι, οὐ τὸ εὐχὴν ἀναφέρειν.

*e* Ibid. vers. 35. Πῶς οὖν ἐνταῦθά φησιν, εἰ δυνατόν; τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν ἡμῖν ἐνδείκνυται, οὐχ αἱρουμένης ἁπλῶς ἀποῤῥαγῆναι τῆς παρούσης ζωῆς, ἀλλ' ἀναδυομένης, καὶ ὀκνούσης διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐντεθεῖσαν αὐτῇ φιλίαν παρὰ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν παρόντα βίον.

*f* Ibid. vers. 6. Ἐπειδὴ γὰρ ἄγγελοι πολλάκις ἐπὶ τῆς γῆς ἐφάνησαν ἐν ἀνθρωπίνῳ τύπῳ, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ θεός· τὸ δὲ φαινόμενον οὐκ ἦν σαρκὸς ἀλήθεια, ἀλλὰ συγκατάβασις. ἵνα μὴ νομίσῃς καὶ ταύτην τὴν παρουσίαν τοιαύτην εἶναι, οἷαι ἐκεῖναι ἐγενόντο, ἀλλὰ πιστωθῇς ἀληθῶς ὅτι σὰρξ ἦν ἀληθινὴ, καὶ συνελήφθη, καὶ ἐτέχθη, καὶ ἐτράφη, καὶ ἐπὶ φάτνης ἐτέθη, οὐκ ἐν οἰκίσκῳ τινὶ, ἀλλ' ἐν καταλύματι, πλήθους ἀπείρου παρόντος, ἵνα δημοσιεύηται αὐτοῦ ἡ γέννησις, etc. Ἐρώτησον τοίνυν τὸν αἱρετικόν· θεὸς δειλιᾷ, καὶ ἀναδύεται, καὶ ὀκνεῖ, καὶ λυπεῖται; κἂν εἴπῃ, ὅτι ναὶ, ἀπόστηθι λοιπὸν, καὶ στῆσον αὐτὸν κάτω μετὰ τοῦ διαβόλου, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνου κατώτερον. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος τολμήσει τοῦτο εἰπεῖν. ἂν δὲ εἴπῃ, ὅτι οὐδὲν τούτων ἄξιον τοῦ θεοῦ, εἰπέ. οὐκοῦν οὐδὲ εὔχεται θεός.

1 Gelas. tom. IV *Bibl.*

hæreticum; Deusne formidat, et recusat, et cunctatur et dolore afficitur? Si affirmet, procul ab eo recede, et infra cum diabolo amanda ipsum; imo in inferiorem adhuc illo locum. Non enim hoc iste dicere audeat. Quod si nihil istiusmodi convenire Deo fateatur; tum illud objice : Igitur neque Deus orat, » etc. Tum utiliter admonet, Christum utriusque naturæ vices, et officia ita temperasse, ut quæ singularum propria sunt, alternis expromeret : « ac nonnunquam solitariam destituisse naturam humanam, et divinam ei operationem substraxisse, ut ejus infirmitatem ostendens, naturæ ipsius fidem faceret : alias eam potiori occultasse virtute, uti non nudum hominem esse scires. Quemadmodum enim si humana præ se perpetuo tulisset, hoc unum esse creditus fuisset; ita si divinitatis propria semper effecisset, nemo susceptionem carnis veram fuisse crederet. Propterea varie utitur, ac tum verba, tum facta ipsa miscet : ne aut Pauli Samosateni, aut Marcionis, et Manichæi morbo, et insaniæ occasionem præbeat[a]. »

Hæc sanctissimi, gravissimique doctoris quamlibet longa, hic omnino describenda verba fuerunt; quod nihil sit ad frangendam Monotheletarum peræque ac Monophysitarum proterviam, efficacius, ac disertius.

XII. In synodo sexta[1] recitatus est ejusdem Chrysostomi locus ex enarratione verborum istorum Matthæi : *Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes*[2], etc. qui in vulgatis Chrysostomi commentariis non invenitur : et ad duarum operationum, ac voluntatum approbandam fidem pertinet. Sed ne longior sim, omitti placet : ac nonnulla ex eo postea proferam, quæ ad voluntates asserendas duas proprie spectant. Quinetiam homilia octogesima-tertia in Matthæum vulgo edita, in qua verba illa declarat, multa continet, non minus ad idem argumentum expressa, quæ ibi legi poterunt. Quæ quidem in sexta synodo lecta sunt ex homilia LXXXI *in Matthæum*, quæ in Græca Savillii editione octogesima-tertia numeratur.

Sed unum ejusdem incomparabilis doctoris locum præterire nequeo, qui in sexta synodo allatus est ex homilia sexagesima-septima *in Joannem*, in qua hodieque legitur : Ibi ad illa Christi verba, *Nunc anima mea turbata est*[3], adnotat, hunc in se carnis affectum suscepisse Christum, ut vere angeretur, et mortis horrore perfunderetur, ne hoc homines causari possent; non magnum illum facere, qui ad mortem perferendam cæteros hortaretur, cum ipse extra aleam, et sensum illius esset, quare ipsummet angorem, et anxietatem illam revera pertulisse. Tum addit : « Hæc autem assumptæ naturæ sunt, non divinitatis. Idcirco dicit : *Nunc anima mea turbata est* (Quandoquidem nisi ita se res habeat, quomodo consequens est quod dicitur, *Pater, salva me ex hora hac*) et ita turbata est : ut et liberari inde postulet, si quidem effugere posset. Hæ sunt humanæ naturæ imbecillitates[b]. » Et paulo post, « Quod multum humanæ affectionis indicat, et naturam mori detrectantem, ac præsentis vitæ retinentem. Qua re ostendebat, non se ab humanis esse affectionibus immunem. Ut enim esurire crimini non vertitur, neque dormire : ita neque præsentem appetere vitam. At vero Christus corpus habuit, uti purum ab omni labe peccati, sic ab naturalibus necessitatibus neutiquam alienum : alioqui corpus non esset[c]. » Porro idem Chrysostomus, alibi « passionem ipsam quoque appellari posse πρᾶξιν, id est *efficientiam*, ait. Siquidem eo ipso, quod passus est, ingens illud, et admirabile opus effecit, ut et mortem everteret, et alia omnia moliretur[d]; » quem locum citat Joannes

*a* Chrys. vers. 32. Νῦν μὲν οὖν ἐρήμην αὐτὴν ἀφίησι, καὶ γυμνὴν τῆς οἰκείας ἐνεργείας, ἵνα αὐτῆς δείξας τὴν ἀσθένειαν, πιστώσηται αὐτῆς καὶ τὴν φύσιν· νῦν δὲ αὐτὴν ἀποκρύπτει, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν. ὥσπερ γὰρ εἰ διαπαντὸς τὰ ἀνθρώπινα ἐνεδείκνυτο, τοῦτο ἂν ἐνομίσθη, οὕτως εἰ διαπαντὸς τὰ τῆς θεότητος ἐπετέλει, ἠπιστήθη ἂν ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος. διὰ τοῦτο ποικίλλει, καὶ ἀναμίγνυσι καὶ τὰ ῥήματα, καὶ τὰ πράγματα, ἵνα μήτε τῇ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, μήτε τῇ Μαρκίωνος, καὶ Μανιχαίου νόσῳ, καὶ μανίᾳ παράσχῃ πρόφασιν.

*b* Chrys. hom. LXVII *in Joan.* vers. 55. Ταῦτα δὲ τῆς οἰκονομίας ἐστὶν, οὐ τῆς θεότητος. διὰ τοῦτό φησι· νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται (ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἐστὶ, ποίαν ἀκολουθίαν ἔχει τὸ λεχθὲν, καὶ τὸ εἰπεῖν, πάτερ σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης;) καὶ οὕτω τετάρακται ὡς καὶ ἀπαλλαγὴν ζητεῖν, εἴγε ἐνῆν διαφυγεῖν. ταῦτα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὰ ἀσθενήματα.

*c* Ibid. vers. 42. Ὁ πολὺ τὸ ἀνθρώπινον ἐπιδείκνυται, καὶ τὴν φύσιν μὴ βουλομένην ἀποθανεῖν, ἀλλὰ τῆς παρούσης ἀντεχομένην ζωῆς· δεικνὺς, ὅτι οὐκ ἔξω τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ἦν. ὥσπερ γὰρ τὸ πεινῆν οὐκ ἔγκλημα, οὐδὲ τὸ καθεύδειν· οὕτως οὐδὲ τὸ τῆς παρούσης ζωῆς ἐφίεσθαι· ὁ δὲ χριστὸς σῶμα καθαρὸν ἁμαρτημάτων εἶχεν, οὐχὶ φυσικῶν ἀναγκῶν ἀπηλλαγμένον· ἐπεὶ οὐδ' ἂν σῶμα ἦν.

*d* Chrys. hom. I *in Acta* vers. 18. Οὐκ ἂν δέ τις

1 Tom. V Conc. — 2 *Matth.* XXVI, 40. — 3 *Joan.* XII, 27.

Damascenus ex homilia secunda *in Acta*[1].

Euthymius. Denique Euthymius in *Panoplia*, sub finem tituli XIII, breve illud, sed peremptorium dictum Chrysostomi citat ex oratione *in Latronem*; « Duæ naturæ, et operationes in Christo sunt, sed una hypostasis[a]. » Quod tamen in duabus illis, quæ in tomo quinto editæ sunt, homiliis *in Latronem*, non reperi.

Cyrillus. XIII. Cyrillus compluribus locis operationum diversitatem non minus asseverat, sed præ cæteris in toto fere libro XXIV *Thesaurorum*, ex quo Agatho Papa quædam in synodica epistola collegit. Quo in libro illud ipsum tractat argumentum adversus Arianos, non oportere quæ infirma, et humana sunt in sacris litteris explicata de Christo, divinitati hujus attribui. Inter alia vero hæc ibi leguntur : « Necessario, inquit, interdum congruentes homini voces emittit ; interdum vero res soli divinitati debitas ostendit, ut intelligatur utrumque. Unde igitur perspicue demonstrandum erat revera se hominem esse, non hominis inanem speciem, inde illud monstrare nititur. Ac peccatum quidem, tanquam expers peccati, et hoc pati nesciens, jure detrectat, corpori autem, et humanitati, experiri ea, quæ naturæ insunt ipsi, ad hoc permittit, ut argumento sit, se reipsa, vereque gestasse carnem, et hominem factum esse secundum Scripturas[b], » etc. Tum ita pertexit : « Quocirca quæ divinitati convenienter dicta, vel facta sunt, Salvatorem indicant Deum : et rursus quæ humanitus dicta sunt, et facta, verum hominem ostendunt, hujusmodi enim vis est illius mysterii. » Ad hæc, quibusdam interpositis. « Discernantur, inquit, voces, quæ de illo leguntur, congruenti ratione. Ac si istud audias, *Ego, et Pater unum sumus*, in unam respice divinitatem Filii, et Patris, Deumque cogita filium ex Patris esse substantia. Cum autem audieris de eodem, plorasse ipsum, et contristatum esse, trepidasse, ac mœrore confectum, illud apud te reputa hominem esse, qui et idem sit Deus, et humanitati, quæ ei debentur, adscribe. Nam quia mortale, et corruptibile corpus accepit, et talibus affectionibus obnoxium, necessario una cum carne carnis ipsius affectiones proprias reputat, et cum hæc illa sustinet, sustinere et ipse dicitur, hoc enim modo in cruce suffixum, et mortuum illum esse dicimus, cum hoc caro perpessa sit : non autem Verbum privatim, ac per sese. Est enim impatibile et immortale. Igitur pie, et catholice tales sententias interpretabimur, si et divinitati, quæ Deo congruunt, assignemus ; et carni, quæ per ipsam, ac velut ex ipsa dicta sunt, ab naturalibus in nobis motionibus profecta. Quorum cum mens sensum capiat, ea per linguam effundit, in profundo pectore, sine voce, susurris tacitis expressa[c]. »

XIV. Rursus ex libro tricesimo-secundo *Thesauri*, recitatus est in sexta synodo[2], Cyrilli locus eximius ; in quo Christum esse Deum, et æqualem Patri ac consubstantialem

ἁμάρτοι καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ πρᾶξιν καλέσας. ἐν τῷ γὰρ παθεῖν, ἐποίησε τὸ μέγα, καὶ θαυμαστὸν ἔργον ἐκεῖνο, τὸν θάνατον καταλύσας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐργασάμενος.

*a* EUTHYM. *Panopl.* tit. XV.

*b* CYRILL. XXIV *Thesaur.* Ἀναγκαίως ποτὲ μὲν τὰς ἀνθρώπῳ πρεπούσας ἀφίησι φωνάς. ποτὲ δὲ δεικνύει πράγματα θεότητι μόνῃ χρεοστούμενα, ἵνα νοῆται τὸ συναμφότερον. ὅθεν οὖν ἔδει φαίνεσθαι σαφῶς ὅτιπερ ὄντως ἄνθρωπος εἴη, καί οὐ φάντασμα, ἐκεῖθεν αὐτὸ δεικνύειν ἐπείγεται. ἁμαρτίαν μὲν γὰρ ὡς ἀναμάρτητος, καὶ οὐκ εἰδὼς τοῦτο παθεῖν, παραιτεῖται δικαίως. ἐπιτρέπει δὲ σώματι, καὶ τῇ ἀνθρωπότητι τὰ τῇ φύσει αὐτῇ προσόντα παθεῖν, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὄντως, καὶ κατὰ ἀλήθειαν φορέσαι σάρκα, καὶ ἄνθρωπον γενέσθαι κατὰ τὰς γραφάς. ἐπειδὴ δὲ καθάπερ ἤδη προειρήκαμεν, ἐχρῆν αὐτὸν καὶ ἐν σαρκὶ γεγονότα φαίνεσθαι θεὸν, ἐργάζεται μὲν ἔσθ' ὅτε τὰ πρέποντα θεῷ, λέγει δὲ πρὸς τοὺς ὁρῶντας αὐτὸν, εἰ ἐμοὶ οὐ πιστεύεται, διὰ τὸ ἄνθρωπον βλέπειν δηλονότι, ἀλλὰ τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. οὐκοῦν τὰ θεοπρεπῶς εἰρημένα τε καὶ πεπραγμένα δεικνύει τὸν σωτῆρα θεόν. καὶ πάλιν τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα τε καὶ γεγονότα, δεικνύει κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπον. αὐτὴ γάρ ἐστιν ἡ τοῦ μυστηρίου δύναμις.

*c* Ibid. Διακρινέσθωσαν αἱ περὶ αὐτοῦ φωναὶ κατὰ τὸν λόγον τὸν πρέποντα. κἂν ἀκούσῃς, ἐγὼ, καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, μίαν ὅρα τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ θεὸν ἐννόει τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τοῦ πατρός. ἐὰν δὲ πάλιν ἀκούσῃς περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἔκλαυσε, καὶ ἐλυπήθη, καὶ ἐπτοήθη, καὶ ἀδημονεῖν ἤρξατο, ἐννόει πάλιν ἄνθρωπον ὄντα μετὰ τοῦ εἶναι θεὸν, καὶ ἀνατίθει τῇ ἀνθρωπότητι τὰ αὐτῇ χρεωστούμενα, ἐπειδὴ γὰρ θνητὸν, καὶ φθαρτὸν ἀπέλαβε σῶμα, καὶ τοῖς τοιούτοις πάθεσιν ὑποκείμενον, ἀναγκαίως μετὰ τῆς σαρκὸς καὶ τὰ αὐτῆς ἰδιοποιεῖται πάθη· καὶ αὐτῆς ὑπομενούσης αὐτὰ, ὡς αὐτὸς ὑπομένων λέγεται. οὕτως γάρ φαμεν ὅτι καὶ ἐσταυρώθη, καὶ ἀπέθανε, τοῦτο παθούσης τῆς σαρκὸς οὐκ ἰδίᾳ, καὶ καθ' ἑαυτὸν τοῦ λόγου. ἀπαθὴς γάρ ἐστι, καὶ ἀθάνατος. οὐκοῦν ὀρθοδόξως ἐκληψόμεθα τὰ εἰρημένα, τῇ μὲν θεότετι νέμοντες τὰ θεοπρεπῆ, ἀνατιθέντες δὲ σαρκὶ τὰ δι' αὐτὴν, καὶ ὡς ἐξ αὐτῆς εἰρημένα διὰ τῶν ἐν ἡμῖν φυσικῶν κινημάτων, ὧν ὁ νοῦς ἔχων τὴν αἴσθησιν ἀναβλύζει διὰ γλώττης ἐν βάθει κατὰ τὸ ἀφανὲς ἀφώνως ψιθυριζόμενα.

1 Damasc. lib. III, cap. XIV. — 2 Act. X.

esse probat, ex operandi consortio. « Non enim, ait, unam utique esse dabimus operationem Dei et opificii : ne aut creaturam ad divinam provehamus substantiam; aut divinæ naturæ præstantiam in eum, qui rebus factis convenit, redigamus locum. Nam quibus operatio, et virtus citra ullum discrimen est una, iis speciei quoque constare necesse est unitatem[a]. » Et ex libro *ad Theodosium Augustum*, relecta est non minus insignis ejusdem Cyrilli sententia, in synodo sexta[1], ubi animam cum carne assumpsisse Verbum asserens, « Per ambo, inquit, præclare Incarnationis gerebatur mysterium. Usus est autem carne propria, velut instrumento, ad exequenda carnis opera, et naturales infirmitates, et ab omni reprehensione remotas : anima vero propria ad humanas, et minime vituperandas affectiones subeundas. Nam et esuriisse dicitur, et ex longinquis itineribus lassatus fuisse; pavorem etiam, ac metum, tristitiam, et angorem, ac mortem in cruce sustinuisse[b]. »

Postremo ex *Thesauris* affert hunc locum Cyrilli Constantinus Imperator in *Edicto* : « Licet, inquit, ambo in ipso simul animadvertere. Deus enim verus erat in carne, et vera caro in Deo. Itaque ex quibus discerni Deum oportebat, hæc divinitus operatur : et ex quibus necesse erat hominem reipsa videri, ea facit, ac dicit, veritatem mysterio dispensans[c]. » Hactenus Cyrillus : ex quibus apparet, quam falso hæretici tam unius naturæ, quam ἐνεργείας unius patronum sibi illum adsciverint.

Dionysius.

XV. Post istos commemorandus est Dionysius ab Agathone laudatus[2]; qui in capite secundo *de Divinis nominibus*, ubi de communibus personarum divinarum, et propriis, ac distinctis agit : « Discreta est, inquit, a benigna in nos operatione Dei, nostri similis et ex nobis, ex toto, vereque facta Verbi substantiatio : tum quod egit, ac passum est; omnia illa, quæ humanæ, divinæque sunt ipsius operationibus eximia, et exquisita. Etenim in istis neque Pater, neque Spiritus ratione ulla communicarunt[d]. »

Theodoretus.

Theodoretus in libro quinto *contra hæreses*, humanæ naturæ fidem facit ex propriis hujus operationibus, quod cibo, et potu recreatus est[e]. Quod si quis opponat, etiam Angelos in Abrahami tabernaculo cibo usos esse, respondet non illos esurisse, ac sitisse. At in Christo naturalem necessitatem affectiones ejusmodi commovisse, idque ab eo esse permissum, ut naturæ assumptæ veritatem adstrueret, quam hæretici postea negare sunt ausi. « Quocirca famem, et sitim experiri, lassari, et dormire, permisit ut ne aliquam inde caperent occasionem *Docitæ* ad falsam suam hæresim corroborandam. Itaque fames, et sitis, ac præterea lassitudo, et somnus, humanum testantur esse corpus, Domini corpus[f]. »

Justinus, vel alius potius auctor *Expositionis fidei*, quæ inter Martyris opera legitur, duas naturarum totidem actiones proprias aperte indicat, cum sic scribit : « Quatenus homo est, inculpate vitam degit, et volunta-

*a* Cyrill. XXXII *Thes.* Οὐ γὰρ δή που μίαν εἶναι φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν δώσομεν θεοῦ, καὶ ποιήματος· ἵνα μήτε τὸ ποιηθὲν εἰς τὴν θείαν ἀνάγωμεν οὐσίαν· μήτε μὴν τῆς θείας φύσεως τὸ ἐξαίρετον εἰς τὸν τοῖς γεννητοῖς πρέποντα κατάγωμεν τόπον, οἷς γὰρ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις ἀπαραλλάκτως μία, τούτοις ἀνάγκη καὶ τὴν τοῦ εἴδους ἑνότητα σώζεσθαι.

*b* In VI syn. Ἐπράττετο δὲ δι' ἀμφοῖν καλῶς τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον. προσεχρήσατο δὲ καθάπερ ὀργάνῳ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς ἔργα τε, καὶ ἀῤῥωστήματα φυσικὰ, καὶ ὅσα μώμου μακράν. ψυχῇ δὲ αὐτῇ ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἀνθρωπινά τε, καὶ ἀνυπαίτια πάθη. πεινῆσαι γὰρ λέγεται, κόπους τε ὑπενεγκεῖν τοὺς ἐκ μακρῶν ὁδοιποριῶν, πτοίας τε, καὶ φόβον, καὶ λύπην, καὶ ἀγωνίαν, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον.

*c* Cyrill. *in Edicto* Const. in VI syn. act. XVIII. Ἔστιν ἰδεῖν κατὰ ταυτὸν ἀμφότερα ἐν αὐτῷ. θεὸς γὰρ ἦν ἀληθινὸς ἐν σαρκὶ, καὶ σὰρξ ἀληθὴς ἐν θεῷ. δι' ὧν οὖν ἔδει γνωρίζεσθαι θεὸν, ταῦτα θεϊκῶς ἐνεργεῖ. καὶ ἀφ' ὧν ἀναγκαῖον ἄνθρωπον ὄντως δρᾶσθαι, ταῦτα ποιεῖ, καὶ λέγει οἰκονομῶν τῷ μυστηρίῳ τὴν ἀλήθειαν.

*d* Dion. cap. II *de Div. nom.* Διακέκριται δὲ τῆς ἀγαθοπρεποῦς εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ὁλικῶς, καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον λόγον, καὶ δρᾶσαι, καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἐστὶν ἔκκριτα, καὶ ἐξαίρετα. τούτοις γὰρ ὁ πατὴρ, καὶ τὸ πνεῦμα κατ' οὐδένα κεκοινώνηκε λόγον.

*e* Theodor. tom. IV. Ἔπειτα δὲ τὸ βούτυρον, καὶ τὸ μέλι, ὁ Προφήτης πόῤῥωθεν προαγορεύει, καὶ τὸ μητρῷον γάλα, καὶ ἡ ἐδωδὴ ἡ ἄλλη, καὶ πόσις τὴν τούτων δεκτικὴν ἐπιδείκνυσι φύσιν.

*f* Ibid. Οὕτως ἐνεδίδου καὶ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ κοπιᾷν, καὶ ὑπνοῦν, ἵνα μηδεμίαν λάβωσιν ἀφορμὴν οἱ Δοκῖται κρατῦναι τοῦ ψεύδους τὴν αἵρεσιν· τοιγαροῦν καὶ ἡ πεῖνα, καὶ τὸ δίψος, καὶ πρὸς τούτοις ὁ κόπος, καὶ ὁ ὕπνος σῶμα ἀνθρώπινον προσμαρτυροῦσιν εἶναι τοῦ κυρίου τὸ σῶμα.

1 Act. x. — 2 In sexta synodo act. III.

riam mortem subit, etc. quatenus vero est Deus, quod erat dissolutum excitat, et mortem ipsam funditus evertit[a]. » Item : « Cum igitur audieris de eodem filio voces inter se contrarias, congruenter in naturas dicta partire : ut quod magnum est, ac divinum, divinæ naturæ tribuas ; si quid autem parvum est, et humanum, humanæ imputes[b]. » Et luculenter subinde idem affirmat sic : «Quemadmodum unus quidem homo est, habet autem naturas in sese diversas duas : et per aliud ratiocinatur : per aliud vero, quod ita ratiocinando concepit, efficit : quippe anima, si fors tulit, navigii fabricationem cogitat, quod cogitatum est, perficit. Ita filius, cum sit unus, et naturæ duæ, secundum aliam miracula efficit, secundum aliam infirma suscipit. Nam qua ex Patre est, et Deus, stupenda molitur : qua autem ex Virgine est, et homo, crucem, et passionem, ac similia volens naturaliter sustinuit.[c]. »

Justinianus imperator. Justinianus Imperator in sexta synodo citatus, toto fere sæculo ante Monotheletarum hæresis exortum, unius operationis assertores tanquam impios execratus est, et pro Apollinaristis damnavit; itaque sanctos omnes Patres docuisse scripsit : « Omnes, inquit, sancti Patres, sicut passionem, et impatibilitatem unius, et ejusdem esse credere nos docuerunt, ita etiam diversas operationes unius, et ejusdem Domini nostri Jesu Christi confitendas nobis esse tradiderunt[d]. »

Ephræmius Antiochenus. XVI. Ephræmius Antiochenus Patriarcha, qui Justiniano imperatore floruit, in libro quodam, quo Chalcedonensis synodi, et Leonis Papæ patrocinium suscepit adversus Acephalos, hunc ipsum Pontificem « recte utramque formam in Christo uno eodemque filio; sed differentem ambarum operationem statuisse[e] » defendit. Sic in *Excerpto* codicis CCXXIX, apud Photium, e Cyrillo, ac reliquis Patribus, proprias cujusque naturæ salvas operationes mansisse probat.

Et in actione decima synodi sextæ, ex ejusdem Ephræmii *Apologetico* libro pro Chalcedonensi concilio et Leone Papa, descripta sententia est, qua Christum docet ambulantem supra mare, proprietatem humanæ servasse naturæ. « Siquidem vel ipsa species operationis persuadere tibi potest, uti carnem in propria mansisse natura fateare. Nam pedibus ambulare, si non sola specie, et adumbratione fiebat, manifestum est, pedum operationem fuisse, naturæ nostræ propriam. Ita operationis genus ipsum carnem intra pristinos modos servatam esse demonstrat; et ingressum hujusmodi corporeum, et sensibilem esse omnes asserunt[f]. » Quibus ex Ephræmii verbis illud tanquam πόρισμα colligitur, Con hæreticos illos, qui de operatione unica contra Catholicos decertarunt, non solam voluntatis actionem intellexisse, sed externam potissimum ἐνέργειαν, uti supra pluribus ostendimus. Op

Anastasius Antiochenus in *Apologetico* pro epistola Leonis Papæ, præclare duas operationes, cujusmodi volumus, asseverat, ita scribens : « Si illa, per quæ Deum agnosci oportebat ipsum, divinitus operabatur : ex quibus autem necesse erat hominem eumdem videri, humanitas efficiebat : altera prorsus est divinæ naturæ, altera humanæ, operatio[g]. »

*a* JUSTIN. vers. 52. Καὶ μὲν ᾗ ἄνθρωπος, ἀμέμπτως πολιτεύεται, καὶ θάνατον ἑκούσιον καταδέχεται, etc. Ἧ δὲ θεός, καὶ τὸ λυθὲν ἀνιστᾷ, καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν παντελῶς καταλύει.

*b* Ibid. vers. 39. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς περὶ τοῦ ἑνὸς υἱοῦ τὰς ἐναντίας φωνὰς, καταλλήλως μέριζε ταῖς φύσεσι τὰ λεγόμενα, ἂν μέγα τι, καὶ θεῖον, τῇ θείᾳ φύσει προσνέμων, ἂν δέ τι μικρὸν, καὶ ἀνθρώπινον, τῇ ἀνθρωπίνῃ λογιζόμενος.

*c* Ibid. vers. 42. Ὡς γὰρ εἷς μέν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ἔχει δὲ φύσεις ἐν ἑαυτῷ διαφόρους δύο, καὶ κατ' ἄλλο μὲν λογίζεται, κατ' ἄλλο δὲ τὸ λογισθὲν ἐνεργεῖ. ψυχῇ μὲν γὰρ λογισάμενος, εἰ τύχοι, τοῦ πλοίου τὴν σύμπηξιν χερσὶ τὸ νοηθὲν, εἰς πέρας ἄγει. οὕτως ὁ υἱὸς, εἷς ὢν, καὶ δύο φύσεις, κατ' ἄλλην μὲν τὰς θεοσημείας ἐργάζεται. κατ' ἄλλην δὲ τὰ ταπεινὰ παραδέχεται. ᾗ μὲν γὰρ ἐκ πατρὸς, καὶ θεὸς, ἐνεργεῖ τὰ θαύματα· ᾗ δὲ ἐκ παρθένου, καὶ ἄνθρωπος, τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὰ παραπλήσια ἐθέλων ὑπέμενε φυσικῶς.

*d* JUSTINIAN. in VI syn. act. x. Πάντες γὰρ οἱ ἅγιοι πατέρες, ὥσπερ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀπάθειαν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πιστεύειν ἡμᾶς ἐδίδαξαν, οὕτω καὶ διαφόρους ἐνεργείας ἑνὸς, καὶ τοῦ αὐτοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμολογεῖν ἡμᾶς ἐξεπαίδευσαν.

*e* EPHRÆM. apud Phot. cod. CCXXVIII, vers. 29. Δεύτερον δὲ αὐτῷ προάγεται· δι' οὗ δείκνυται, ὡς ὁ ὁσιώτατος Λέων τοῖς πατράσι συμφωνῶν, ἕνα τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖ υἱόν. καὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἑνὸς ὥσπερ ἑκατέραν μορφὴν, οὕτω καὶ τὴν διάφορον φυσικὴν ἐνέργειαν.

*f* In VI syn. Κἂν αὐτῆς γε τῆς ἐνεργείας ἡ ἰδέα πείσῃ σε τὴν σάρκα ἐπὶ τῆς ἰδίας μεμενηκέναι φύσεως ὁμολογῆσαι. τὸ γὰρ πεζεύειν, καὶ ποσὶ πεζεύειν, εἰ μὴ κατὰ φαντασίαν ἐγένετο, πρόδηλον ὅτι ποδῶν ἐστιν ἐνέργεια τῆς ἡμετέρας φύσεως· ὥστε αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἐνεργείας βοᾷ τὴν τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μέτρον φυλακὴν, καὶ τὴν τοιαύτην πορείαν πάντες σωματικήν τε, καὶ αἰσθητικὴν λέγουσιν.

*g* ANAST. in syn. VI. Εἰ δι' ὧν αὐτὸν γνωρίζεσθαι θεὸν ἐχρῆν, θεϊκῶς ἐνήργει, ἀφ' ὧν δὲ ἀναγκαῖον ἦν ἄνθρωπον ὄντως ὁρᾶσθαι, ἀνθρωπίνως εἰργάζετο, ἑτέρα

XVII. Est etiam in eadem actione decima synodi sextæ, unde Anastasii exprompt us ille locus est, Joannis Scythopolitani egregius alter, ex libro octavo contra Severi blasphemias; in quo duplicem Christi ἐνέργειαν invicta ratione colligit. Etenim Verbum substantive unitum esse carni, ne ipsi quidem diffiteutur unius naturæ, vel actionis defensores hæretici: porro eumdem Deum Verbum divinitate sua creata complecti omnia, cœlum, terram, mare, Angelos, homines, iisque providentia sua consulere cum universe, tum privatim singulis, peræque confitentur. Hæc autem providentia, ἐνέργεια utique censetur. Hinc igitur primum continua Dei Verbi constat operatio. Rursus intelligens anima Christi, quæ secundum hypostasim Deo Verbo copulata est, non est intelligentiæ ac notionis expers, brutæ pecudis instar. Nam novit se unitam esse Deo; se creatis omnibus esse superiorem; se in utero Virginis matris cum carne assumptam a Verbo, ac cætera ejusdemmodi. Igitur « unius, et ejusdem Domini nostri Jesu Christi duas operationes cernimus, divinitatis scilicet ipsius, et humanitatis, citra partitionem ullam ac mutationem[a]. »

## CAPUT IX.

*Eadem pro numero naturarum diversitas operationum ex Latinis Patribus colligitur.*

I. Græcorum Patrum abunde, et plus satis superiori capite est collectum, Siquidem nationis illius propria fuit hæresis illa, quæ confusas in Christo ἐνεργείας, et voluntates asserebat. Latinorum modo nonnullos, ac selectos adhibebimus. Horum primus erit Tertullianus; qui cum Verbum, et Dei filium vere carnem assumpsisse sentit; tum eamdem veram fuisse carnem ex iis affectionibus, et ἐνεργείαις, quæ sunt carnis propriæ, multis in locis confirmat. In *Apologetico adversus gentes*, capite XXI. « Iste igitur Dei radius, inquit, ut retro semper prædicabatur, delapsus in virginem quamdam, et in utero ejus caro figurata nascitur homo Deo mistus. Caro spiritu instructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur, et Christus est. »

Sic in primo *contra Marcionem*, capite quinto, ex veris passionibus, ut suffixione, ac morte veram carnem approbat. Et in libro tertio, capite octavo, ex tactu idem astruit. « Si enim tangendo aliquem liberavit a vitio, inquit, vel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est, non potest vere actum credi, sine corporis ipsius veritate. Nihil solidum ab inani, nihil plenum a vacuo perfici licuit. Putativus habitus, putativus actus : imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec passiones Christi ejus fidem merebuntur. Nihil enim passus est, qui non vere est passus. Vere autem pati phantasma non potuit. » Vide et librum quartum, capite octavo.

Jam Novatianus in libro *de Trinitate*, nec non Arnobius, aliique eidem insistunt argumento, ut veram humanæ naturæ substantiam asseverent in Christo : quorum verba jam supra libro tertio descripsi[1], cum naturas post unitionem duas auctoritate Latinorum Patrum approbarem. Novatianus Arnobius.

II. Hilarius item expressissimis verbis Monotheletharum errorem jugulat : quem locum Agatho Papa retulit[2] : « Natus igitur, inquit[3], unigenitus Deus ex Virgine homo, secundum plenitudinem temporum in semetipso provecturus in Deum hominem, hunc per omnia Evangelici sermonis modum tenuit, ut se filium Dei credi doceret, et hominis filium prædicari admoneret, locutus, et gerens Deus universa quæ Dei sunt: loquens deinde, et gerens Deus universa. quæ hominis sunt : ita tamen, ut in ipso illo utriusque generis sermones nunquam nisi cum significatione et hominis locutus, et Dei sit; uno tamen Deo Patre semper ostenso, et se in natura unius Dei per nativitatis veritatem professo, et tamen se Deo Patri et filii honore, et hominis conditione subdente : cum et nativitas omnis se referat ad auctorem, et caro se universa secundum Deum profiteatur infirmam. Hinc itaque fallendi simplices, atque ignorantes hæreticis occasio est, ut quæ ab eo secundum hominem dicta sunt, dicta esse secundum Hilarius.

μὲν ἐστι πάντως τῆς θείας φύσεως, ἑτέρα δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ἡ ἐνέργεια.

a In syn. VI, act. x. Ὁρᾷς ὅτι ἑνὸς, καὶ τοῦ αὐτοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο ὁρῶμεν τὰς ἐνεργείας, τῆς θεότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀμερίστως, καὶ ἀναλλιώτως.

1 Lib. III, cap. VII. — 2 In Syn. 6 act. IV. — 3 Hilar. lib. IX paulo post initium ; quem et citat Theodoret. dial. II. tom. IV.

naturæ divinæ infirmitatem mentiantur : et quia unus, atque idem est loquens omnia, quæ loquitur, de semetipso omnia eum locutum esse contendant, » etc. Tum ita pergit : « Nostri igitur causa hæc omnia Jesus Christus manens, et corporis nostri homo natus, secundum consuetudinem naturæ nostræ locutus est: non tamen omittens naturæ suæ esse, quod Deus est. Nam tametsi in partu, ac passione, ac morte naturæ nostræ rem peregerit, res tamen ipsas omnes virtute naturæ suæ gessit; dum sibi ipsi origo nascendi est, dum pati vult, quod eum pati non licet; dum moritur, qui vivit. Et tamen cum hæc Deus per hominem agit, ex se natus, et per se passus, et ex se mortuus, non et hominem se non egit, dum et natus, et passus, et mortuus est. »

Ambrosius. III. Ambrosius libro secundo *de Fide ad Gratianum*, capite tertio sub finem : « Ut homo ergo dubitat, inquit, ut homo turbatur : non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus divininitas; sed turbatur anima, turbatur secundum humanæ fragilitatis assumptionem, et ideo, quia suscepit animam, suscepit et animæ passiones. Non enim Deus, eo, quod Deus erat, aut turbari, aut mori potuisset. Denique *Deus, Deus*, inquit, *meus, quare me dereliquisti?* Ut homo ergo loquitur, meos circumferens metus; quod in periculis positi a Domino deseri nos putamus; ut homo turbatur, ut homo flet, ut homo crucifigitur. » Et capite sequenti : « Æqualis, inquit, ergo in Dei forma, minor in susceptione carnis, et hominis passione. Nam quomodo eadem posset minor esse, æqualisque natura? Quomodo autem si minor est, eadem similiter facit, quæ Pater facit? Nam quemadmodum eadem operatio diversæ esset potestatis? Numquid sic potest minor, quemadmodum major operari? aut una operatio potest esse, ubi diversa substantia est?» Quæ postrema Ambrosii securim infligunt Monenergetarum hæresi.

Gelasius. Gelasius Papa alium hunc Ambrosii locum refert[1] : « Cur divinitati applicas carnis infirmitates, et infirmitatem humani corporis applicas divinæ naturæ? *Nunc anima mea tristis est*, non sapientia dicit, Sapientia enim perseveravit inconversibilis, licet indumento carnis circumamicta sit. »

IV. Augustinus sermone tertio *de Trinitate:* « Passus est Dei filius, inquit, non putative, sed vere omnia, quæ Scriptura testatur, id est, esuriem, sitim, lassitudinem, dolorem, mortem, et cætera hujusmodi. Sed secundum illud passus est. quod pati poterat; non secundum illam substantiam, quæ assumpsit, sed secundum illam, quæ assumpta est. Ipse enim Dei filius secundum deitatem suam impassibilis est ut Pater, incorruptibilis est ut Pater. » Et sermone quinto, « Qui assumpto, inquit, naturæ nostræ homine nobiscum esse dignatus est : qui pro nobis fecit omnia, passus est omnia, esuriem, sitim, lassitudinem, fletum, dolorem; ad extremum etiam mortem, etc. Sed usque ad hanc rerum seriem in Christo naturæ humanæ imbecillitas intelligatur. »

Hieronymus commentario *in Matthæum* ad illa verba, *Cœpit contristari et mæstus esse*[2]; hæc adnotat : « Illud, quod supra diximus de passione, et propassione, etiam in præsenti capitulo ostenditur, quod Dominus, ut veritatem probaret assumpti hominis, vere quidem contristatus sit : sed ne passio in animo illius dominaretur, per propassionem cœperit contristari. » Et mox « Quæ contristatur, anima est. »

Egregius et ille locus est ejusdem alibi a nobis allatus ex eodem commentario ad caput ultimum *Matthæi;* « Dominus noster unus atque idem filius Dei, et filius hominis, juxta utramque naturam, divinitatis, et carnis, nunc magnitudinis suæ, nunc humilitatis signa demonstrat. »

Breve hoc, sed accuratum eadem de re est Zenonis Veronensis dictum, ex sermone tertio *de Nativitate*, « Probans infirmitatibus carnem, et virtutibus majestatem. »

V. Sed nihil adversus hæreticos istos usitatum magis, et contritum catholicis synodis, et Patribus Leonis Papæ sententia illa quam in epistola decima *ad Flavianum* edidit: quam epistolam *orthodoxæ fidei columnam* iidem illi nominarunt. Ibi igitur, dum Eutychem refellit, non minus unicam Christi operationem, quam naturam disputando convellit. Hæc igitur leonina vox est, ut quidam veterum vocat, quam tantopere ita celebrant, ex illius epistolæ capite quarto : « Sicut enim Deus, ait, non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate. Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exequente quod carnis est. Unum horum coruscat miraculis,

1 Tom. IV, *Bibl.* — 2 *Matth.* XXVI, 37.

aliud succumbit injuriis. Et sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit, ita caro naturam nostri generis non reliquit. » Et paulo post operationes illas explicans ; « Esurire, inquit, sitire, lassescere, atque dormire, evidenter humanum est. Sed et de quinque panibus quinque hominum millia satiari, et largiri Samaritanæ aquam vivam, cujus haustus bibenti præstat, ne ultra jam sitiat; et supra dorsum maris plantis non subsistentibus ambulare, et elationes fluctuum, increpata tempestate consternere, sine ambiguitate divinum est. Sicut ergo, ut multa prætercam, non ejusdem naturæ est flere miserationis affectu amicum mortuum, et eumdem remoto quatriduano aggere sepulturæ, et ad vocis imperium excitare redivivum, aut in ligno pendere, et in noctem luce conversa, omnia elementa tremefacere, aut clavis transfixum esse, et Paradisi portas fidei Latronis aperire, » etc.

Idem in sermone xv *de Passione*, « Quamvis ergo ab illo initio, quæ in utero Virginis Verbum caro factum est, nihil unquam inter divinam, humanamque substantiam divisionis exstiterit, et per omnia incrementa corporea unius personæ fuerint totius temporis actiones : ea ipsa tamen, quæ inseparabiliter facta sunt, nulla permixtione confundimus : sed quid cujus naturæ sit, ex operum qualitate sentimus. Nec divina enim humanis præjudicant, nec humana divinis, cum ita in idipsum utraque concurrant, ut in eis nec proprietas assumatur, nec persona geminetur. »

VI. Rursus idem Leo in epistola *ad Leonem Augustum*[1], ambarum naturarum proprias operationes disertissime separat. « Licet ergo, inquit, in uno Domino Jesu Christo, vero Dei, atque hominis filio, Verbi, et carnis una persona sit, quæ inseparabiliter, atque indivise communes habeat actiones : intelligendæ tamen sunt ipsorum operum qualitates, et sinceræ fidei contemplatione cernendum est, ad quæ provehatur humilitas carnis, et ad quæ inclinetur altitudo divinitatis. Quid sit, quod caro sine Verbo non agit; et quid sit, quod Verbum sine carne non efficit. Sine Verbi enim potentia, nec conciperet Virgo, nec pareret : et sine veritate carnis obvoluta infantia non jaceret. Sine Verbi potentia non adorarent Magi puerum, stella indice declaratum : et sine veritate carnis non juberetur in Ægyptum transferri puer, et ab Herodis persecutione subduci. Sine Verbi potentia non diceret vox Patris missa de cœlo, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite* : et sine veritate carnis non protestaretur Joannes : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Sine Verbi potentia non fieret redintegratio debilium, et vivificatio mortuorum, et sine veritate carnis nec cibus jejuno, nec somnus esset necessarius fatigato. Postremo sine Verbi potentia non se Dominus Patri profiteretur æqualem ; et sine veritate carnis non idem diceret se esse majorem : cum catholica fides utrumque suscipiat, utrumque defendat, quæ secundum confessionem B. Apostoli Petri, unum Christum Dei vivi filium, et hominem credit, et Verbum. »

VII. Gelasius Papa in libro *adversus Nestorium, et Eutychem*, ita communicare inter se proprietates suas asserit naturas duas, ut tamen ab unaquaque manent, cui et proprie tribuantur; quemadmodum in corpore, et anima contingit. « Si enim quamvis corporeis obnoxia passionibus, inquit[2], anima sit humana, et eorum vel mulceatur blanditiis, vel afficiatur adversis, et compatiendo sentiat ipsa quidquid conditioni carnis infertur, non tamen secundum seipsam, quæ est animæ substantia, ullo vulnere sauciatur, vel quibuslibet plagis, vexationibusque contingitur. Unde dictum est : *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* Quomodo posset fieri, ut deitas iis subjaceret rebus, quibus anima non subjacere cognoscitur ? cum tamen, ut dictum est, divinitas non passibilitate, non cruciatione, non afflictione, non vulneratione passibilis sit : sed ea dignatione, qua suscepit hominem sibique univit, suum facit, quidquid hominis est, quia homini tribuit quidquid est Dei, ita tamen, ut ab omni passibilitate prorsus intemerata permaneat. » Gelasius papa.

Atque hanc « regulam vocat catholicæ fidei, orthodoxæque doctrinæ, quam a cunctis Patribus, catholicæque magistris Ecclesiæ, sicut eorum dicta testantur, quæ recensere perlongum est, et ex divinis manantia fontibus ad nos usque transmissa suscepimus. »

VIII. Sic Fulgentius in libris *ad Trasimundum* pie, et erudite discernit, quid quatenus operatus aut passus sit Christus Dominus, ac tentationes, et vexationes, infirmitatesque Fulgentius.

1 Idem ep. LXXXVII c. IV. — 2 Gelas. Tom. IV *Bib. PP.*

secundum animam et carnem expertum esse confirmat; unde et utramque vere in illo fuisse demonstrat. « Quod si simul est in Christo, ait[1], et anima, et caro tentata, simul est ab eo utraque suscepta, etc. Dignum namque fuit, nostræque saluti conveniens, ut Deus verus ex vero Patre solus substantialiter natus, veram hominis, quam ipse fecit, animam, carnemque susciperet, in utraque cum tentatore pugnaret, in utraque vinceret, ac deinceps in utraque tentatis subministraret auxilium, cum in utraque infirmis, ac morituris victoriæ præberet exemplum. »

Et in libro tertio, capite secundo, « Nos enim, inquit, fidem retinentes Evangelicæ veritatis, sic in mediatore Dei et hominum homine Christo Jesu, propria uniuscujusque naturæ cognoscimus, ut unitatem personæ nullatenus dividamus; scientes, quod sic utriusque in Christo substantiæ manserit unita proprietas, ut in carne patiens impassibilis Deus, et veram passionem, quia voluit, in vera carne sentiret; nec alius in carne passus fuerit nisi ille, qui in vera carnis passione, impassibilis omnino permansit. » Idem, et in sequentibus fere totis capitibus excellenti quadam vi orationis, et copia declarat. Velut in capite XVI, ubi sic scribit. « Igitur quia totum hominem Deus ille suscepit, ideo totius hominis in se passiones in veritate monstravit: et animam quidem rationalem habens, quidquid fuit infirmitatis animæ, sine peccato suscepit, et pertulit; ut dum humanæ animæ passiones in anima, quam accepit, vinceret, nostras quoque animas ab infirmitatibus liberaret. Carnem quoque humanam accipiens, in ejusdem veritate carnis veritatem voluntariæ habuit passionis. »

In capite item XXII, *gaudium* de Lazaro suscitando, *desiderium* Paschatis novissimi cum discipulis suis celebrandi[2]; tristitiam ob imminentem mortem, ac cæteros humanos affectus, non fuisse divinitatis in Christo; sed animæ, sive hominis veri uberrime disputat: « Hæc ergo cuncta in anima, quam susceperat, pertulit Christus, ut veram, totamque in se, cum suis infirmitatibus, hominis demonstraret accepti substantiam. »

Vigilius Africanus. IX. Vigilius Africanus episcopus, non, ut falso percrebuit, Tridentinus; nam Africanum vocat qui eum testem laudat, Theodulfus Aurelianensis plerisque in locis[3], duas, et distinctas operationes Christi non obscure confirmat. Ut in primo libro cum sic scribit[4]: « Cernis ergo aliquid proprium esse carnis, quod Verbi esse non possit: sed ideo etiam Verbi esse, quia Verbi est illa caro, cui possunt hæc omnia aptius convenire: crevisse certe per ætatis curricula, et usque ad robusta juvenilis corporis membra pervenisse Dominum Jesum Christum, Evangelia tradunt. O tu, qui nihil vis esse proprium carnis, putasne Verbum cum ea carne, qua ex Virgine natus est, per ætatum successiones, et per incrementa membrorum pariter crevit, et in majorem sui corporis molem solidatum sit? Noli, rogo te, cavillari, elige unum, quod velis, crescere istud, et grandescere Domini Jesu Christi, usque ad perfectam juvenilem ætatem pervenire, cujus est? Verbi, an carnis? Scio quas angustias patiaris; quibus anheles æstibus. Si dicis proprium esse carnis, proprietatem naturæ fateris. Si dicis et carnis esse, et Verbi; quod quidem verum est per unitatem personæ, non per proprietatem naturæ. Si, inquam, dicas Verbi esse hoc ætatis argumentum, mutabile intraducis, et convertibile Dei Verbum. »

Ac subinde hominis illud exemplo comprobat; in quo unius, ejusdemque personæ diversæ sunt operationes velut sensuum quinque: tum « inedia affici, comedere, sitire, et bibere, sedere, et incedere, cubitum ire, et de somno surgere. Item sapere, intelligere, oblivisci, in memoriam reducere, lætitia efferri, tristitia dejici, » etc. Sic igitur, ait idem libro secundo, unus est Christus, idem Deus, idemque homo habens in verbis, et gestis unum, quod humanitatis, aliud quod propriæ divinitatis ejus naturæ conveniat; licet utrumque simul ad unam ejus personam, vel substantiam pertineat. » Mox; « Quod infertur, *Jesus autem proficiebat ætate, et sapientia, et gratia apud Deum, et homines*[5], non potest deitatis ejus naturæ congruere: quia deitas, nec ætatis profectum accipit, nec aliquod sentit augmentum, nec curriculo subjicitur temporum, nec numero calculatur annorum. » Et sub libri finem, docet dissimiliter in Christo passum Deum, atque carnem; quippe « Verbum Dei dicimus passionis injurias pertulisse, non tamen passionem sensisse; etc. Sed quia caro ejus non solum pertulit, sed et sensit, et cessit, merito ac jure dicimus, Dominum his omnibus passionum conditionibus sensibiliter affectum in carne sua, sine sensu,

1 Fulgent. *ad Tras*, cap. XIII. — 2 Joann. XII, 15. — 3 Lib. *de Spir. sancto*. — 4 Vigil. tom. *Patr.* — 5 *Luc.* II.

vel mutatione divinitatis suæ. Ergo perferre passionem naturæ est utriusque : sed cedere passioni, non est utriusque naturæ, cum sit unius denique personæ. » Ergo humana natura, quæ sensum habuit doloris et passionis, quem divinitas non cepit, diversam ab hac ἐνέργειαν est sortita.

...ratio-nem.

...tius.

X. Boetius insignis philosophus pariter, ac theologus in libro *de duabus naturis, et una persona Christi*, de Adamo, antequam peccaret, illa prodit : « In hoc igitur (statu) Adam talis fuit, ut manducaret, ac biberet, ut accepta digereret, ut laberetur in somnum, et alia, quæ ei non defuerunt, humana quidem, sed concessa, et quæ nullam pœnam mortis inferrent. Quæ omnia habuisse Christum, dubium non est. Nam et manducavit, et bibit, et humani corporis officio functus est : » tum de indigentia cibi in Adamo loquens, hanc eamdem in Christo fuisse dicit ; *sed potestate non necessitate.*

Maxen-tius.

Joannes Maxentius in *fidei professione*, « Fatendum est, inquit[1], Deum in cunis jacuisse, pannosum, sordibus involutum, crevisse, et profecisse ætate, sapientia et secundum humanitatem, non secundum divinitatem : Deum esurisse, sitisse, lassum ex itinere quievisse, non secundum divinitatem, sed secundum humanitatem : Deum comprehensum manibus impiorum, judicatum, damnatum, crucifixum, latus lancea perforatum, non secundum divinitatem, sed secundum humanitatem », etc.

XI. Longum est singulos appellare Patres, qui et innumeri sunt, et per se cuique facile est eos annotare. Horum quanta copia sit ex eo potest æstimari, quod in capite primo dixi, et veterum sententiæ illæ significant, quas proxime antecedentibus capitibus descripsi : ἐνεργείας vocabulo etiam τὰ πάθη censeri, id est affectiones, sive ut, vulgo loqui consueverunt, *passiones* naturæ. Atqui naturam hominis in Christo varie affectam esse, et multa passam, quæ in divinam cadere nullo modo possunt, et idcirco illius sunt propria, nemo non aperte, copioseque docuit, qui de Christo litteram aliquam fecit. Et sunt igitur illa totidem operationum testimonia duarum, quibus Monotheletarum insania redarguitur.

Rursus quicumque naturas in Christo duas integras, et perfectas, sine ulla confusione, vel interitu, mutationeve convenisse tradunt : quod quidem Catholici omnes asseverant, ii tum eidem ambarum ἐνεργειῶν professioni suffragantur ; tum hæreticos eam stolide negantes decretis suis configunt. Etenim nulla est perfecta, sibique constans natura, quæ non operationis aliquid exerceat, et sit ἀνενέργητος. Quare ubi numerus est naturarum ; ibi et operationum est numerus.

*Operationum.*

*Operationis expers.*

Hinc igitur apparet, jampridem, et ante Monotheletarum exortum, damnatam, et proscriptam istorum fuisse perfidiam cum ab singulis Patribus, qui de vera Christi humanitate contra antiquos hæreticos scriptum quodpiam fecerunt ; tum ab ominibus conciliis, tam generalibus, quam minoribus, quæ de ea re nonnihil decreverunt. Quod de Nicæna, Ephesina, Chalcedonensi, quinta synodus, sexta synodus, et Lateranensis sub Martino primo ac cæteræ omnes ; nec non illi, qui Monotheletas oppugnarunt, Maximus martyr, Joannes Damascenus, aliique Patres crebro inculcare solent. Vide Agathonem Papam in epistola synodica[2] ; in qua, ex Chalcedonensis concilii definitione, catholicum dogma propugnat ; et ei contrariam evertit hæresim.

[1] Tom. IV *Bibl. Patr.* — [2] Syn. 9 act. IV. Vide supra lib. III, cap. II.

# CAPUT X.

*Explicatur natura, et propria ratio operationum Christi, quæ* θεανδρικαὶ *Græcis, Latinis* Deiviriles *nominantur.* 2· *Exposita primum notio vocabuli* θεανδρικὴ, *quæ naturas duas exprimit.* 3. *Non unam significat operationem; et fucus in eo Monotheletarum.* 4. *Triplex genus operationum Christi, unum mere divinum, secundum mere humanum, tertium ex utroque mistum.* 5. *Hoc tertium appellari a Dionysio præcipue* θεανδρικὸν *veteres arbitrantur.* 6. *Sed latius patere videtur; quod ut intelligatur, primum radix appellationis istius explicatur, quæ est unitio substantiva naturarum duarum.* 7. *Utrum et operationes ipsæ similiter unitæ sint quæritur; ac primo commemorantur qui id negant, tum qui affirmant.* 8. *Hi vero posteriores multum ab hæreticis discrepant; nec in unam operationem duas conjungi asserunt.* 10. *Proponuntur modi quatuor ex Patribus unitionis operationum Christi.* 11. *His quintus additus ex personali Verbi proprietate, quæ in operationes humanas aliquid confert, et eas deificat.* 12. *Quod veterum auctoritate probatur.* 13. *Proponitur quæstio difficilis, quomodo operatio divina, ex qua quæ theandrica dicitur constat, propria sit Verbi, cum sit totius Trinitatis.* 14. *Explicatur ista quæstio ex eo quod operatio divina. perinde ac natura, non aliter quam determinata personali Verbi proprietate in unitionem illam venit.*

I. Non unam, singularemque Christi Dei, et hominis operationem esse, ratione, auctoritateque veterum satis ostendimus. Nunc cujusmodi sit duplex illa pro numero naturarum, constituta illic ἐνέργεια, tempus est exponere. Ac principium disputationis istius ab eo capiendum vocabulo videtur, quod apud Græcos theologos maxime est usitatum, et quod hæretici imprimis adamarunt; tanquam unius operationis in illo notio contineretur. Hæc est celeberrima illa θεανδρικὴ ἐνέργεια : cujus nominis primus auctor fuit Dionysius; a quo illud se accepisse olim utrique, tam Catholici, quam Monotheletæ gloriati sunt. Quamobrem interest locum ipsum Dionysii bene consideratum, et exploratum habere, ut de usu vocis istius melius judicium ferre possimus.

Exponit propri ratio op tionu theand carum

Exstat autem in epistola quarta *ad Caium*, cujus in fine ista leguntur : « Etenim, ut uno verbo dicamus, ne homo quidem erat : non quod non esset homo : sed quod ex hominibus ultra homines existeret, ac supra hominem revera esset homo. Qui non secundum Deum divina gessit, nec humana secundum hominem : verum Deo viro facto novam quamdam Deivirilem nobis operationem expressit in vita[a]. »

Dua natur signifi operat theand

II. Vox ista θεανδρικὴ haud dubie ex duabus deflexa, θεοῦ, et ἀνδρὸς, utrumque concurrere in talem operationem indicat : sed utrum uniusmodi sit, hoc est singularis aliqua ex utroque mista, et temperata genere : an duæ sint, et ab singulis profectæ naturis singulæ, non aperte demonstrat. Quorum prius Monotheletæ : posterius Catholici tenuerunt. Admonet autem ad illum locum Maximus, non esse nominandum ex hujus auctoritate sententiæ Christum Dominum θεανδρίτην. Non enim θεανδριτικὴν ἐνέργειαν appellari, ut inde θεανδρίτης vocari possit ipse Christus : sed θεανδρικὴν, ut intelligatur esse θεοῦ, καὶ ἀνδρὸς, id est *Dei*, ac *viri*. Ita Maximus ; qui hoc cavisse videtur, ne singulare aliquod vocabulum Christo tribuatur, quod utramque naturam complexum, tanquam tertiam, eamque conflatam e duabus, et compositam naturam significet : ut si θεανδρίτης diceretur ; velut ex Deo mistus, et homine : quemadmodum οἰνόμελι, et ὑδρόμελι, et similia nomina. At ille non ab una, sed a duabus proxime naturis, hoc est a θεῷ καὶ, ἀνδρὶ derivari τὴν θεανδρικὴν maluit. Cui similis appellationis ratio, et analogia apud Epiphanium olim a nobis est animadversa in voce ἀνδρόγυνον, in hæresi tricesima[1], quæ est *Ebionitarum :* ubi consuetudinem illam notat Thermarum Gadarenarum, in quibus promiscue viri ac feminæ lavabant ;

Andr ne

*a* Dion. epist. iv. Καὶ γὰρ, ἵνα συνελόντες εἴπωμεν. οὐδέ ἄνθρωπος ἦν. οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος· ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἄνθρωπος ἀληθῶς γεγονώς· καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ θεὸν τὰ θεῖα δράσας, οὐ τὰ ἀνθρώπεια κατὰ ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀνδρωθέντος θεοῦ, καινήν τινα τὴν θεανδρικὴν ἡμῖν ἐνέργειαν πεπολιτευμένος.

1 § 5.

quod ille vocat ἀνδρόγυνον λούεσθαι, ut et Clemens in *Constitutionibus Apostolicis*, ut ad illum locum adnotavimus : quem loquendi usum alii quoque servarunt : uti alias dicam. Ut igitur ἀνδρόγυνον proprie unum aliquem significat ex duobus sexibus compositum, et ancipitem, non duos seipsis totis discrepantes, quasi ex accidente junctos : et tamen illic posteriore hac notione sumitur, cum dicimus ἀνδρόγυνον λούεσθαι : Nam proxime ac per se intelliguntur duo a se mutuo separati, ac sola loci, et actionis communione conjuncti : Ita θεανδρικὴ actio naturas proxime duas significat, unde, velut ex principio, oritur ; non unam quampiam, sive tertiam ex duabus coagmentatam, et confectam. Atque uti supra[1], cum de naturis ipsis ageremus, ex antiquis theologis observavimus, Christi nomen naturas ambas, *proxime* et ἀμέσως exprimere : sic θεανδρικὴ ἐνέργεια totidem sui principia, causasque designat, velut fontem geminum, a quo manat, et profluit.

Unus tamen ex omnibus Græcis auctoribus, quantum quidem meminisse possum, singulare nomen commentus est, quo utraque natura constantem personam exprimeret, Cæsarius dialogo tertio, in responsione ad quæstionem CXXXIII ac θέανδρον appellavit : « Unus, inquit, ex ambobus, conventu et unitione naturarum, e semper virgine natus theander[a]. » Verum supposititius est Cæsarius iste, et in plerisque parum probatus.

III. Neque vero, quod singulari declaratur numero, ideo singularem illam ἐνέργειαν esse putandum est. Imo contrarium potius ex duplicis principii ratione concluditur. Siquidem actiones, quod ad essentiam ipsam, et existendi proprietatem attinet, naturas ipsas, tanquam causas proprias sequuntur; uti supra demonstratum est[2]. » Quare duplex erit actio, ut est principium, et causa duplex, sed hoc paulo post enucleatius exquiremus. Nunc de Dionysii sententia, uti proposui, deque fraude Monotheletarum in ea tractanda pergam dicere.

Pyrrhus Constantinopolitanus episcopus, in tomo quodam dogmatico *de voluntate*, *et operatione* animadvertebat, Cyrum ejusdem, quam ipse propugnabat, pene auctorem hæresis, ab Sophronio jure fuisse reprehensum, quod immutare Dionysii verba ausus esset, ac pro καινήν τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν, hoc est *novam quamdam Deivirilem operationem*, μίαν τινὰ, id est *unam* substituisset. Atque hoc Pyrrhus excusans, negat *malo animo esse factum*[b] : Quippe non aliter novam intelligi posse, quam si una statuatur. Cum enim extremorum remotione Dionysius illam exprimat, ac neque hominis solius, neque Dei solius esse confirmet, hac ipsa inter utrumque positæ, et interjectæ proprietatis affirmatione, unam prorsus unius actionem Christi designari Pyrrhus asserit. Cujus insulsa, et inepta ratiocinatio cum in superioribus explosa est; tum rursus postmodum refelletur. Cæterum illud Pyrrhi de Cyro dictum, quod in sexta synodo commemoratum est, antea in synodo Lateranensi sub Martino Papa, recitatum, et confutatum fuerat[3]. Et exstat illa Cyri fraus in anathematismo, sive canone septimo ex novem illis, quos Alexandriæ publicavit in actione XIII synodi sextæ, pagina 218. — Fucus Monotheletarum.

IV. Ut autem sanus omnis illorum, et catholicus τῆς θεανδρικῆς ἐνεργείας sensus ab hæretica fraude secretus, et sincerus appareat, diligenter est recolenda varietas operationum, quam in Christo triplicem theologi veteres agnoverunt. Cujus differentiæ ratio ex triplici vocum proprietate petitur, quæ de Christo in sacris libris usurpantur : quas Cyrillus Alexandrinus notavit in epistola *ad Acacium Melitenensem episcopum*, Etenim « aliæ sunt voces, ait, quæ divinæ maxime conveniunt; aliæ quæ in humanam naturam congruunt : aliæ medium quemdam ordinem tenent, ac Dei filium pariter, et hominem simul, et eadem significatione comprehendunt[c]; » quarum omnium exempla subjicit. Divinitati soli tribuitur vox illa Christi[4]; *Ego in Patre*, *et Pater in me est*, humanitatis vero propria hæc — Theandricæ operationis. Triplex genus operationum Christi

*a* CÆSAR. tomo XI *Bib. PP.* Ἀλλ' εἷς ἐξ ἀμφοῖν τῇ συνόδῳ, καὶ ἑνώσει τῶν φύσεων, ὁ ἐκ τῆς ἀειπαιδος τεχθεὶς θέανδρος.

*b* In syn. VI tom. V conc. Οὐ κακούργως μᾶλλον, μὴ γένοιτο, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἀλλ' ὡς οὐκ ἂν ἄλλως τῆς καινῆς ἢ μιᾶς δυναμένης τῆς τοιᾶσδε παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου Κύρου φωνῆς ἐντεθείσης. τῇ γὰρ ἀποφάσει τῶν ἄκρων μίαν φύσιν ὁ θεῖος διδάσκαλος κατάφασιν ποιησάμενος, καὶ ταύτην μοναδικῶς ἐκφωνήσας τί ἄλλο γε εἰ μίαν ὁμολογεῖν ἐνέργειαν ὡς ἑνὸς τοῦ Χριστοῦ καθ' ὁντιναοῦν λόγον σαφῶς παραδέδωκεν.

*c* CYRILL. tom. V, part. II, epist. Αἱ μὲν γάρ εἰσι τῶν φωνῶν ὅτι μάλιστα θεοπρεπεῖς· αἱ δὲ οὕτω πάλιν ἀνθρωποπρεπεῖς· αἱ δὲ ὅτι μάλιστα μέσην τινὰ τάξιν ἐπέχουσιν, ἐμφανίζουσαι τὸν υἱὸν Θεὸν ὄντα, καὶ ἄνθρωπον, ὁμοῦ τε καὶ ἐν ταὐτῷ.

1 Lib. III, cap. II, § 15. — 2 Hoc libro, cap. II. — 3 Secret. III, Tom. IV concil. et secret. IV — 4 *Joann.* XIV, 11.

est [1], *Quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum*. Porro communes sunt, quæ naturam utramque significant : ut illa; *Jesus Christus heri, et hodie et ipse in sæcula*[2]. Hujusmodi autem voces, ac locutiones, quæ privatim divinæ, aut humanæ naturæ assignari dicuntur, non sic intelligendas esse Cyrillus docet, ut quasi diversis; ac seorsim positis attribuantur : sed ut in unum eumdemque Deum, et hominem Christum sub diversa ratione conferantur. Itaque in anathematismo quarto, Nestorium damnavit, quod voces illas singularum naturarum proprias non uni et eidem pro indiviso deferret; sed personas itidem ut naturas dirimeret.

Hanc eamdem esse rationem τῶν ἐνεργειῶν, id est *operationum* affirmat Sophronius Hierosolymitanus in epistola synodica *ad Sergium* [3], quæ in actione undecima sextæ synodi continetur. Siquidem nonnullæ sunt, quas per solam divinam naturam Christus operatur; ut est mundi creatio, et conservatio : aliæ sunt soli humanæ naturæ peculiares, velut edere, bibere, flere, pati. Aliæ denique sunt mistæ, in quibus agit utraque natura; ut cum solo attactu curabat ægros, vel mare pedibus ambulando calcabat. In istis enim partim divinum aliquid inest, partim humanum.

*Theandricam operationem* Tertium genus ex divino humanoque mixtum proprie theandricum a Dionysio vocari veteres arbitrantur

V. Ad hoc tertium genus mistarum, et communium operationum refert Sophronius θεανδρικὴν ἐνέργειαν Dionysii. « Hanc habere vim, ait, dicimus communem illam, quæ *Deivirilis* vocatur, operationem : quæ non una est; sed diversi generis, ac discrepans : quam quidem ex Areopago ab divino Apostolo divinitus captus Deiloquus nominavit Dionysius : utpote quæ divinam simul, et humanum aliquid complexa sit, et elegantissime composita nuncupatione singularum essentiam, et naturam perfecte significet [a]. »

*Mixtam operationem*

Maximus quoque martyr in *Scholiis* ad epistolam quartam Dionysii, ubi θεανδρικὴ ἐνέργεια primum est appellata, diserte asserit, hac voce solam comprehendi a Dionysio τὴν μικτὴν ἐνέργειαν, id est *mistam, tanquam ex Deo et viro complexam* [b]. Quod exempla præterea ab eo allata demonstrant. Sed non est omittendum, ibidem Maximum triplex genus operationum Christi, perinde ac Sophronium, et alios, explicasse sic : et ex his unum genus appellasse θεανδρικόν. « Siquidem alias, inquit, tanquam Deus solum operatus est, quando Centurionis puerum sanavit absens. Alias tanquam homo solum, quamvis esset et Deus, quando comedebat, et tristabatur. Mistim vero, et communiter operatus est miracula, cum et cæcis inunctione oculos factos reddidit, et sanguine profluentis feminæ solo tactu profluvium compescuit [c]. » Harum trium operationum postremam solam designari ab Dionysio voce illa θεανδρικῆς arbitratur Maximus.

VI. Joannes vero Damascenus libro tertio, capite xv, triplicem illam ἐνέργειαν Christi exemplo declarat hominis ex anima et corpore constantis. Est enim operatio mentis propria solius, quæ est simplex, et habitudinem nullam ad corpus habet; ut cum motiones suas intra se concipit, nec eas foras emittit. Alia est operatio, quam mens eadem per corpus exercet : ut cum interiorem sensum animi lingua et sermone profert. Hic enim mens communem cum corpore habet actionem : ita ut illius propria sit rerum notitia? quæ sermone continetur : corporis vero, sed anima præditi, et ab eo moti, peculiaris est actio, tactus, et externa molitio. Ita deinde in Christo Domino contigisse refert; ut divinitatis quidem propria esset operatio mirabilium rerum, velut sanationum effectio : humanæ vero naturæ, locutio, contactus, et hujus generis alia, quæ per corpus, velut instrumentum, agebantur. Ita Joannes Damascenus, cujus posterior ἐνέργεια ad tertiam illam proxime commemoratam ex Maximo refertur, quam mixtam, et ab utraque natura profectam intelligimus, quam proprie θεανδρικὴν esse Dionysianam idem ille cum Sophronio putat. Rursus Joannes Damascenus observat, ἐνέργειαν

*a* Sophron. act. ii syn. sex. Ταύτης δέ φαμεν τῆς δυνάμεως, καὶ τὴν κοινὴν θεανδρικὴν λεγομένην ἐνέργειαν, οὐ μίαν ὑπάρχουσαν, ἀλλ' ἑτερογενῆ, καὶ διάφορον, ἣν ὁ ἐξ 'Αρείου πάγου Παύλῳ τῷ θείῳ θείως ζωγρηθεὶς θεηγόρος Διονύσιος ἔφησεν. ὡς τὸ θεοπρεπὲς ἐν ταυτῷ, καὶ ἀνθρώπινον ἔχουσαν, καὶ διὰ τῆς χαριεστάτης τε, καὶ συνθέτου προσρήσεως τὴν ἑκάστης οὐσίας, καὶ φύσεως ἑκάστην ἐντελῶς δηλοῦσαν ἐνέργειαν.

*b* Maxim. Dion. Οἷον θεοῦ, καὶ ἀνδρὸς συμπεπλεγμένην, etc. Νῦν δὲ τὴν μικτὴν ἐνέργειαν μόνην θεανδρικὴν ἐκάλεσεν.

*c* Ibid. 'Ενήργησε μὲν γὰρ, ὡς θεὸς μόνον, ὅτε ἀπὼν τὸν τοῦ ἑκατοντάρχου παῖδα ἰάσατο. ὡς ἄνθρωπος δὲ μόνον, εἰ καὶ θεὸς ἦν, ἐν τῷ ἐσθίειν, καὶ λυπεῖσθαι. μικτῶς δὲ ἐνήργησε τὰ θαύματα, τυφλοῖς ὀφθαλμοὺς διὰ χρίσεως δημιουργῶν, καὶ τῆς αἱμοῤῥοούσης, τῇ ἁφῇ συστέλλων τὴν ῥύσιν.

1 *Joann.* viii, 40. — 2 *Hebr.* xiii, 8. — 3 Tom. V concil.

interdum significare motionem ipsam, sive progressionem naturæ, vel naturalis facultatis ad actum : quæ proprie actio dicitur : alias pro ipsa sumi operis expletione. Quod in libro de *sacrosancta Trinitate*, qui inter opera Cyrilli editus est, legitur, quem quidem librum majori ex parte decerptum fuisse ex Joanne Damasceno, superius admonuimus. In ejus ergo libri capite XIX, ita scriptum est : « Naturalis operatio est facultatis, quæ inest in natura, progressio ad operis cujuspiam expletionem : quæ esse habet in effectione ipsa : sicut facultas in eo, quod apta est natura, et potest agere. Dicitur et operatio ipsa operis absolutio, et effectum ipsum ; reique perfectio, ipsamet actio. Hoc secundum significatum ἐνεργείας ; accommodandum est vocabulo θεανδρικῆς [a]» Non minus autem opere in ipso, et effecto, quam in motione, et affectione discrimen agentis utriusque naturæ, proprietasque discernitur, ut postea dicam.

ferum theandrica ... patet ... radu ... unitio ... narum ... rarum.

VII. Equidem θεανδρικῆς ἐνεργείας ; appellationem latius arbitror patere, quam ut tertio illa mistarum operationum genere circumscribenda sit. Et ut facilius quod volo capiatur : atque ut nova illa, et præcipua in Christi operationibus ratio, quoad potest, illustretur, radix ejus et origo nobis intuenda est, hoc est naturarum duarum conjunctio, sive ἕνωσις, et συμφυΐα. De qua Basilius in homilia XXV *de Natali Christi*, ubi unitionis illius excellentiam, quæ in Christo inest cum humana natura divinitatis, exponens, ad ἐνεργείας ejusdem dignitatem singularem contemplandam lucem nobis præfert his verbis : « Deus, inquit, in carne, non ex intervallis operans, ut in Prophetis ; sed cohærentem sibi humanitatem, unitamque velut propriam obtinens, ac per cognatam nobis carnem suam, humanum ad sese genus reducens [b]. » Et Gregorius Nyssenus in libro quarto *adversus Eunomium*, affirmat, « propter connexionem, et cohærentiam naturarum istarum, quæ singularum propria sunt, ambarum fieri communia [c]. » Ac naturarum quidem primario, et per se unitio est ista, qua in unum aliquid tertium, et singulare, compositumque nectuntur ; quod ex ambarum coagmentatione fit : et est hypostasis ipsa, sive persona ex duabus, et in duabus naturis subsistens ; quæ res in libro tertio plenissime est exposita multis capitibus [1].

VIII. Sed utrum operationes quoque illa eadem unitione copulentur, et unum aliquid fiant, id vero dubium videri potest, et est quæstione dignum. Etenim Maximus martyr in *Disputatione cum Pyrrho* prorsus inficiari videtur, unam τῇ ἑνώσει ἐνέργειαν esse. Quippe Pyrrhus unicam suam operationem in Christo quoquo modo stabilire cupiens, eo demum disputando compellitur, « ut quam unam statuit divinitatis Christi, et humanitatis operationem, non ratione naturæ inesse velit, sed unitionis modo [d]. » Contra quod late Maximus argumentando disputat. Veluti quod si ex unitione accessit illi operatio, consequens sit ante unitionem operationem in illo fuisse nullam. Item, neque Patris, ac Spiritus sancti esse operationem aliquam, quoniam neuter carnem suscepit. Ad hæc operationem illam ex unitione factam nec creatam, nec increatam fore, ut supra capite septimo disseruimus.

An et operationes similiter sint unitæ.

*Unione operationem.*

Martinus quoque Papa in Lateranensi concilio [2], unam Deivirilem operationem propter unitionem asseverari vetat, ne ante unitionem duas habuisse Deum Verbum fateamur, quæ unitione in unam, eamdemque coaluerint.

Sed nihilominus operationes ipsas unitas esse, ut et naturas gravissimi asserunt theologi. Joannes certe Damascenus in libro tertio, capite XV, id aperte prædicat ita scribens : « Ut enim naturas unitas cognoscimus, propter mutuum in se invicem incursum : neque tamen illarum discrimen inficiamur ; sed eas

Unitas esse graves statuunt theologi.

*a* CYRILL. *de Trinit.* Ἐνέργεια φυσική ἐστιν ἡ τῆς ἐνοικουρούσης τῇ φύσει δυνάμεως πρόβασις εἰς ἔργου τινὸς ἐκπλήρωσιν, ἥ τις ἐν τῷ ἐνεργεῖν ἔχει τὸ εἶναι, καθὼς ἡ δύναμις ἐν τῷ πεφυκέναι, καὶ δύνασθαι. λέγεται πάλιν ἐνέργεια καὶ ἡ τοῦ ἔργου ἐκπλήρωσις, αὐτὸ τὸ ἐνεργητὸν, ὁ τοῦ πράγματος ἀποτελεσμὸς, ἡ πρᾶξις αὐτή. τοῦτο δὴ τὸ δεύτερον σημαινόμενον τῆς ἐνεργείας προσαρμοστέον τῇ θεανδρικῇ.

*b* BASIL. Θεὸς ἐν σαρκὶ, οὐκ ἐκ διαλειμμάτων ἐνεργῶν, ὡς ἐν τοῖς Προφήταις. ἀλλὰ συμφυῆ, ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἡνωμένην κατακτησάμενος, καὶ διὰ τῆς συγγενοῦς ἡμῶν σαρκὸς αὐτοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐπανάγων τὴν ἀνθρωπότητα.

*c* GREG. NYSS. lib. IV *cont. Eun.* Ὡς διὰ τὴν συνάφειάν τε, καὶ συμφυΐαν κοινὰ γίνεσθαι τὰ ἑκατέρας ἀμφότερα.

*d* MAXIM. *in Disput. cum Pyr.* in calce tomi VIII Baron. Μίαν λέγοντες ἐνέργειαν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἐνανθρωπήσεως, οὐ λόγῳ φύσεως ταύτην προσεῖναι αὐτῷ φαμὲν, ἀλλ' ἑνώσεως τρόπῳ.

1 Vide cap v. et seq. — 2 Secret. III, tom. IV concil.

numeramus, et indivisas agnoscimus : sic etiam voluntatum, et operationum conjunctionem novimus, et differentiam tamen earumdem profitemur, et numeramus, et divisionem non inducimus [a]. »

Et qui Cyrilli nomen ementitur liber *de Trinitate*, capite XIX, non « confundi naturales operationes docet utriusque naturæ, etsi θεανδρικαὶ dicantur : sed summam et arctissimam unitionem illarum ista voce describi, » cujus Græca verba postea referam.

Potest ad idem probandum accommodari Lateranensis concilii sub Martino Papa canon decimus[1]; in quo « duas unius, ejusdemque Christi voluntates cohærentes unitas » esse decernit. Voluntatis autem nomine etiam actiones ipsas volendi comprehensas esse supra docuimus.

Addunt insuper iidem illi veteres fructum alterum unitionis illius, et effectum, nempe θέωσιν, id est *deificationem* humanæ operationis, quæ ex divinæ commercio in eam est provecta.

Qui multum ab hæreticis discrepant.

IX. Verum qui illos ipsos accurate legerit antiquos Patres, eorumque locos, in quibus unitionis illius meminerunt, statim intelliget quantum inter hos, et hæreticos distet, et quam dissimili mente, ac sensu ἕνωσιν illam utrique sint interpretati. Siquidem Catholici sic unitas esse ambas ἐνέργειας affirmant, ut μίαν esse, id est *unam*, et singularem negent; imo vero duas esse constanter affirment. Ita Joannes Damascenus capite illo decimo-quinto libri tertii, ut naturas duas, sic operationes esse totidem dicit, nec non Maximus in *Disputatione cum Pyrrho*, et in epistola *ad Nicandrum*.

*Unitionem.*

Quomodo uniantur operationes duæ in Christo.

In quo valde illud observare theologus debet, sic ἐνεργείας ex Patrum opinione conjungi, et uniri, quomodo naturæ ipsæ copulantur. Hæ vero non in unam naturam coeunt, nec eam efficiunt junctione sua. Nam duæ omnino post unitionem manent. Solam igitur hypostasim, et personam compositæ inter se faciunt unam : ut in tertio libro diligenter exposuimus. Ad eumdem itaque modum ἐνέργειαι duæ naturarum individuæ comites sic inter se conjunguntur, ut non unam aliquam ac tertiam ἐνέργειαν constituant ex utraque coagmentatam. Hoc enim ne cogitando quidem adumbrari potest. Sed in uno supposito, sive persona conveniunt, et eatenus unum censentur, quod ab uno proficiscuntur. Ita in libro *de Trinitate*, capite XIX, qui sub nomine Cyrilli editus est, scriptum legitur sic : « Qui θεανδρικὴν dixit operationem, eo ipso, quod singulari numero illam concepit, ostendit duas operationes unum esse conventione, neque revera esse discretas. Cum autem Deivirilem nominavit, hoc est divinam pariter et humanam, naturalem operationum differentiam etiam post unitionem indicavit [b]. »

Sic Joannes Damascenus operationum ἕνωσιν naturarum unitioni consentaneam esse declarat his verbis : « Quemadmodum caro ita deificata est, ut propriæ naturæ mutationem nullam passa sit, eodem modo et voluntas, et operatio deificatæ sunt quidem ; non tamen proprios limites excesserunt. Etenim unus est, qui hoc est et illud, atque hoc et illo modo, divino scilicet, et humano, vult, et operatur [c]. » Vide et caput decimum septimum libri ejusdem tertii.

X. Quocirca catholici doctores unam numero dici operationem Christi minime sunt passi : sed duas prorsus esse voluerunt ; quæ in unum eatenus convenerint, quod unus esset, idemque operator utriusque, Christus Deus et homo. At hæretici Monotheletæ, quorum animos Monophysitarum error occuparat, uti naturam unam ex duabus complexam, et conflatam tacite Christo tribuebant, sic unam, et singularem illius operationem amplexi sunt. Cui illorum amentiæ ideo Patres intercesserunt; unam esse negando, duas et distinctas asseverando.

Est ejusdem Joannis Damasceni locus insignis in capite decimo-nono tertii libri, qui

*a* Damasc. lib. III, cap. XV. Ὥσπερ γὰρ τὰς φύσεις ἡνωμένας γινώσκομεν τὴν ἐν ἀλλήλαις ἐχούσας περιχώρησιν· καὶ τὴν τούτων διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. ἀλλὰ καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ ἀδιαιρέτους ταύτας γινώσκομεν. οὕτω καὶ τῶν θελημάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ συναφὲς γινώσκομεν, καὶ τὸ διάφορον ἐπιγινώσκομεν, καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ διαίρεσιν οὐκ εἰσάγομεν.

*b* Cyrill. Ὁ τοίνυν θεανδρικὴν φήσας ἐνέργειαν, διὰ μὲν τῆς ἑνικῆς προφορᾶς, τὸ τὰς δύο ἐνεργείας ἓν εἶναι τῇ συνελεύσει, καὶ μὴ διακεκρίσθαι ταύτας πραγματικῶς δεδήλωκεν. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν θεανδρικὴν, τὸ τῶν ἐνεργειῶν τῇ φύσει διάφορον καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν ἔδειξεν.

*c* Damasc. lib. III, cap. XV. Ὃν τρόπον γὰρ ἡ σὰρξ καὶ τεθέωται, καὶ μεταβολὴν τῆς οἰκείας οὐ πέπονθε φύσεως, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ θέλημα, καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ τεθέωνται, καὶ τῶν οἰκείων οὐκ ἐξίστανται ὅρων. εἷς γάρ ἐστιν ὁ τοῦτο κἀκεῖνο ὤν, καὶ οὕτως κἀκείνως, ἤτοι θεϊκῶς καὶ ἀνθρωπίνως θέλων, καὶ ἐνεργῶν.

1 *Consult.* v.

rem istam accurate declarat. « Beatus, inquit, Dionysius novam quamdam Deivirilem operationem Christum egisse dicens, non hoc significare voluit, sublatis naturalibus operationibus, unam aliquam ex humana et divina operationem esse factam. Etenim quorum una est operatio, horum et substantia est una, ut docent Sancti Patres [a]. »

Proinde vox illa θεανδρικὴ non unitatem actionis, velut ex una profectæ natura composita significat, ut stulte nugati sunt hæretici, sed ἐνεργειῶν ambarum summam, et arctissimam copulationem, salva utriusque proprietate, ac naturali differentia; ut in naturis ipsis usuvenit: ut non alia sit, quam principii, et originis conjunctio, quatenus idem est, qui utraque operatione fungitur.

Proponuntur modi quatuor ex Patribus unitionis operationum Christo.

XI. Ac sunt quatuor modi communionis illius τῶν ἐνεργειῶν, apud antiquos usitati, qui nominis istius τῆς θεανδρικῆς notionem et proprietatem explicant. Primus est περιχώρησις : secundus ἀντίδοσις : tertius ἔνδοσις : quartus συνέργεια. Priores duos nominatim appellat Maximus martyr in *Disputatione cum Pyrrho* [1] : cujus totidem verba transcripsit Joannes Damascenus in capite illo decimo-nono, quod proxime citavimus: ubi ex naturarum περιχωρήσει, hoc est *mutua in se invincem revolutione*, ac *commeatione*, parem ἐνεργειῶν habitudinem ait existere, nec non communicationem, et quasi permutationem, qua utramvis naturam denominant, quam ἀντίδοσιν vocant. De utraque luculenter egimus in libro quarto capite XIII et XIV.

Ad hæc Maximus idem in libro *de duabus voluntatibus* apud Euthymium [2], περιχώρησιν illam, et ἀντίδοσιν familiari Græcis theologis illustrat exemplo candentis et præacuti ferri, quod simul adurit et secat; ita ut ambæ actiones istæ secum invicem permistæ sint, et junctim ac communiter ex utraque ignis, et ferri natura prodeant. De qua similitudine agemus capite sequenti.

Tertium modum appellavimus ἔνδοσιν, quem Joannes Damascenus aliique Patres exponunt sic, ut divina natura humanam regens, ei, quæ propria erant, et naturæ consentanea, pati vel agere concesserit; velut esurire, tristari, emori,

Quartus est κατὰ συνέργειαν, cum divinitas non solum permisit humanæ Christi naturæ quæ mere humana erant tolerare, vel facere : sed communiter etiam cum illa est operata. Cujusmodi sunt mistæ illæ, quas supra commemoravimus [3], actiones, quæ ab ambabus naturis profectæ sunt, ut in stupendis operibus, et miraculis accidit.

XII. Verum ad istos quatuor, quemdam alium addi posse arbitror longe omnibus excellentiorem, et θεανδρικῆς ἐνεργείας appellationi congruentiorem modum : quique θέωσιν, id est *deificationem* humanæ cujuscumque operationis Christi plenius, ac perfectius declarat. Is autem ex personali Verbi proprietate petitur : quæ eadem et humanæ naturæ communicata, propria fit ejus forma, eamque determinat, et hoc tribuit, ut in rerum natura subsistat, ac sit *actu* substantia, et quod sibi consentaneum est operetur. Etenim nulla, nisi subsistens, agit natura quippiam, ac prius definiri et terminari illam oportet, certaque consistendi proprietate devinciri, quam functionem ullam præstare possit. Itaque personalis proprietas, quem τρόπον τῆς ὑπάρξεως hoc est *existendi modum* a Græcis Patribus nominari alibi notavimus, etsi per se, et præcise loquendo non sit efficax, et actuosa, eam tamen vim habet, ut naturam afficiens, et, ut dixi, complens, ac terminans eamdem ad agendum instructam, et idoneam reddat. Ex quo illud oritur, ut quælibet actio Christi divina sit, etiam illa, quæ mere est ἀνθρωποπρεπὴς, et alioquin indigna Deo, quatenus humanitas eam exercere vel perpeti, nisi divina Verbi proprietate, tanquam forma completa, determinataque, non posset.

Quintus additur cæteris præstantior.

Deificatio humanæ operationis.

XIII. Huc omnes illæ veterum sententiæ spectant, et ex eo interpretandæ sunt, quæ humanam naturam et ἐνέργειαν Christi Domini idcirco deificatas esse docent, quod cum Deo Verbo copulatæ sunt, et ejus propriæ factæ; natura quidem per se, et, ut loquuntur, *formaliter*, affecta divini Verbi proprietate; hoc est natura ipsamet divina, qua est in Verbo, et ejus peculiari modo subsistendi, quasi forma, terminatur, et completur. Siquidem persona non est sola proprietas, vel ratio; sed natura ipsa modificata, definitaque personali σχέσει : quæ propterea naturam assumptam afficere, complere, et in seipsam quodammodo transferre dicitur, nulla ejus mutatione

Quod veterum auctoritate probatur.

*Relatione.*

*a* DAMASC. lib. III, cap. XIX. Ὁ μακάριος Διονύσιος, καινήν τινα θεανδρικὴν ἐνέργειαν φήσας τὸν Χριστὸν ἡμῖν πεπολιτευμένον, οὐκ ἀναιρῶν τὰς φυσικὰς ἐνεργείας μίαν ἐνέργειαν ἔκ τε τῆς ἀνθρωπίνης, καὶ τῆς θείας γεγενημένην φησὶν, etc. Ὧν γὰρ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας.

1 Max. *disp. cum Pyr.* 702. — 2 Euth. *Pan.* Tit. XVIII. — 3 § 4.

facta, sed οὐσιώδει, id est *substantivo* nexu, divinum ad statum provecta. ἐνέργεια vero, quod ex illa hypostasi, quæ divina, et Deus est, tamquam causa, et principio proficiscitur.

Sic Maximus in epistola *ad Nicandrum* Cypri episcopum, « Tum carnem ipsam esse Deum affirmat : tum ejus substantivam operationem esse divinam, propter unitionem cum Verbo, qui natura Deus est[a]. » Unde « naturales etiam operationes eadem unitione per totum inter se copulari dicit[b]. » Et falso inscriptus Cyrilli nomine liber *de sacrosancta Trinitate*, « θεανδρικὴν ἐνέργειαν non significare ait naturalium operationum confusionem; sed summam illarum conjunctionem; nec non humanam operationem esse deificatam.[c] »

*Theandricam operationem.*

Ita Joannes Damascenus libro tertio, capite decimo nono Dionysii verba illa, quibus asserit Christum humana non humano more gessisse, neque divina secundum Deum solum, ubi τῶν ἐνεργειῶν conjunctionem explicat; hoc modo declarat, quod neque merus homo, neque merus esset Deus, sed homo simul, et Deus. Tum addit, « Nam ut naturarum et unitiotionem, et naturalem differentiam agnoscimus : ita etiam naturalium voluntatum, et operationum[d]. »

*Operationum.*

Hinc apparet quemadmodum humanæ omnes actiones Christi deificatæ, divinæque fuerint, intima quadam, et naturali, proprieque dicta ratione : non solum propter qualemcumque cum Deo Verbo conjunctionem, et naturarum inter se mutuam commeationem, vel proprietatum communionem : sive quod humana natura auctore, ac moderatore Deo ita gubernabatur, nihil ut sine ipsius nutu prorsus ageret; verum eo maxime, quod agendi vim et potentiam ab divina persona, tanquam ab forma determinante, et perficiente, et ultimum substantiæ complementum adhibente caperet, sine quo nec existere in rerum natura, nec operari omnino potuisset; ex quo factum est, ut operationes omnes hominis propriæ, divinæ censerentur, vereque θεανδρικαί.

XIV. Versatur autem hoc in loco peculiaris quædam, neque satis expedita quæstio de actionum genere illo, quod *mistum* appellari supra notavimus[1]; in quo humana simul cum divina concurrit operatio, ut in miris operibus, quæ per corpus, actionesque corporis proprias Deus egit in Christo : veluti cum tactu, vel voce sanitatem aut vitam repræsentavit ægris, et mortuis, quod genus θεανδρικὸν proprie vocari ab antiquis diximus : utpote in quo duplex aperte inest operatio, divina, et humana; quæ ambæ inter se copulantur, et concurrunt ad ejusdem effecti partim humani, partim divini molitionem; si quidem tactio humanæ naturæ, et ἐνεργείας fuit, sive voluntas ipsa, et locutio; at mortui hominis excitatio, quæ per humanas ἐνεργείας istas est effecta, divinæ operationis exstitit : de quo sequenti capite pluribus. Jam vero ἐνέργεια illa, sive operatio divina, non videtur secundæ personæ, quæ naturam assumpsit humanam, id est Verbi, esse propria : sed toti communis Trinitati. Etenim in operatione divina duo spectantur : alterum ejus ipsa substantia, quæ eadem prorsus est ac Dei substantia : alterum externa illius effectio, quæ creata res est, et in tempore facta : ut alibi docuimus[2]. Atqui neutrum peculiare Verbo in Christo est operanti; sed tribus commune personis, siquidem et natura ipsa trium est, et opus effectum. Quinam ergo θεανδρικὴ dicetur actio Christi ab Verbo, et homine profecta? An non Trinitatis potius, et humanitatis jure censenda veniet? Quod si trium personarum divina in Christo communis est operatio, nonne incarnata, id est unita carni, Trinitas ipsa videri poterit? Quippe superius ostensum est, eamdem operationum esse conjunctionem, quæ est naturarum. Ex quo sequitur, naturam ipsam Dei, qua tribus personis divinis convenit, ut operatur cum humana natura; sic cum ea copulari, et uniri.

*An opera mixta sint communia toti Trinitati.*

*Deiviriles.*

*Operationes.*

XV. Ut huic occurramus argumento, repetendum est memoria quod paulo ante significavimus[3], personam divinam ex duobus constare, natura et σχέσει, sive *relatione*, nec alterutram dici solam oportere : imo vero

*a* MAXIM. apud Euth. *in Panop.* tit. XVIII. Ὡς ἥ τε σὰρξ, Θεὸς, καὶ ἡ κατ' αὐτὴν οὐσιώδης ἐνέργεια, θεία τῇ πρὸς τὸν φύσει Θεὸν λόγον ἑνώσει γεγέννηται.

*b* Ibid. Αὗται μὲν γὰρ διὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλας δι' ὅλου τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν συμφυΐαν εὐσεβῶς παρ' αὐτῶν ἐκηρύχθησαν.

*c* CYRILL. tom. VI lib. *de Sacros. Trin.* cap. XIX. Ὅθεν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ὁ εἰπὼν, οὐ σύγχυσιν ταῖς φυσικαῖς ἐνεργείαις εἰσήγαγεν. ἀλλὰ τὴν εἰς ἄκρον αὐτῶν παρέστησεν ἕνωσιν, καὶ τὸ τεθεῶσθαι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν.

*d* DAMASC. lib. III, cap. XIX. Ὥσπερ γὰρ τῶν φύσεων καὶ τὴν ἕνωσιν, καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν ἐπιστάμεθα· οὕτως καὶ τῶν φυσικῶν θελημάτων τε, καὶ ἐνεργειῶν.

1 § 4. — 2 Tom. I *de Deo* lib. V, cap. II. — 3 § 14.

naturam ipsam ad illius τὸ τί ἦν εἶναι, id est *conceptum*, ut vocant, et *rationem*, sive *definitionem* magis pertinere, quam habitudinem, sive proprietatem. Definitur enim *rationalis naturæ individua substantia;* vel, ut veteres arbitrati sunt, *prima*, et *singularis substantia*, ut in quarto *de Trinitate* libro pluribus demonstravimus. Porro substantiæ primæ magis intima est ratio ipsa substantiæ, quam *singularitas;* ut sit loquar, sive proprius subsistendi modus.

Siquidem nihil rei ulli tam insitum, tamque intestinum est, quam essentia. Est autem personæ essentia, natura ipsamet, non personalis proprietas, quæ in divinis personis est relatio. Igitur cum persona Verbi humanæ naturæ conjungi dicitur, non aliud intelligimus, quam naturam divinam cum ea copulari : non absolute, præciseque sumptam, sed quatenus determinata est, et modificata personali Verbi proprietate. Eodem modo divinitatis attributa omnia, etiam absoluta, et communia personis tribus, cum eadem humanitate junguntur. Quare ipsa quoque ἐνέργεια, et operatio divina, secundum interiorem substantiam, et ut est in Deo considerata, et proprietate modificata Verbi ad humanam naturam applicatur, et fit ei peculiaris, ac θεανδρικὴν ἐνέργειαν Christi propriam efficit, quæ perinde ex operatione illa divina, per congruentem Verbo subsistendi modum definita, et determinata, atque ex humana functione componitur : ut ex utraque natura persona ipsa Christi, quam compositam esse supra docuimus. Ut autem natura divina humanæ Christi naturæ conjungitur; nec ex eo sequitur, totam ipsam Trinitatem uniri, etsi tota ipsa natura Trinitatis cum illa societur. Sic operatio toti communis Trinitati cum humana operatione committitur, non tamen eodem modo, operari Trinitas ἐνεργείας θεανδρικάς dicitur, quo Verbum ipsum : eo quod non ut personis communis est tribus, sed ut proprietate personali Verbi modificata est operatio ista, ad humanam ἐνέργειαν accommodatur. Adjuvant hanc nostram ἐκίστασιν veteres theologi, qui θεανδρικῆς ἐνεργείας modum et rationem explicant similitudine operationis humanæ : quam si lubet, ψυχοσωματικὴν appellare possumus. In qua mista, et quodammodo composita est ex utriusque partis actione communis ἐνέργεια. Quare uti anima, et corpus non aliter in Socrate communem exercent functionem, quam ut ambo proprie soli conveniunt Socrati : sic θεανδρικαὶ Christi operationes, quæ a Deo et homine geruntur, utrumque principium, a quo manant, ac denominantur, tanquam proprium, et ex illa generali communione determinatum, ac circumscriptum sibi vendicant*.

## CAPUT XI.

*Regulæ quædam, et effata colliguntur ex antiquis, quibus Christi operationes illustrantur : prima est, operationes omnes Christi unius, et ejusdem operantis esse, qui humana simul egit, et divina.* 5. *Secunda regula : Etsi unus sit operans, distinctas inter se tamen operationes esse.* 7. *Tertia regula, non agere separatim naturam unam ab altera, sed conjunctim.* 10. *Quarta regula; tametsi unus sit operans, distinguendum tamen, quid ex quaque natura faciat. Quæ regulæ ex antiquorum placitis explicantur, et illustrantur.*

I. Ad pleniorem, facilioremque Christi operationum ambarum tradendam notitiam, visum nobis est ex antiquis collectas theologis certas in unum regulas conferre, quibus ea continentur, quæ aut hactenus de illis exposita sunt a nobis, aut ab iisdem Patribus, et synodis pronuntiata leguntur.

Regulæ quibus Christi operationes illustrantur

Harum prima hæc esse debet : Christi operationes, quarum aliæ sunt humanæ, aliæ sunt divinæ, unius et ejusdem operantis esse, qui ut Deus simul et homo est, ita naturæ propria utriusque exequi dicitur. Hoc Hilarius imprimis luculenter in nono libro testatus est[1], quæ ab Leone Papa descripta sunt in epistola ad cognominem imperatorem[2] : « natus, inquit, unigenitus Deus ex Virgine homo, et secundum plenitudinem temporum in semetipso provecturus in Deum hominem, hunc per omnia Evangelici sermonis modum tenuit, ut se filium Dei credi doceret, et hominis filium prædicari admoneret : locutus, et gerens homo universa, quæ Dei sunt; loquens deinde, et gerens Deus universa, quæ

I° Omnes utriusque naturæ operationes unius Christi sunt quod probatur ex Patribus.

* Confer P. de Rubeis in *Diss. de gestis, et scriptis S. Thomæ* diss. I, c. XIV et XVII. F. A. Z.

1 Hil. li. IX, paullo post init. — 2 Epist. CXV, cap. III.

hominis sunt : Ita tamen, ut in ipso illo utriusque generis sermone nunquam, nisi cum significatione et hominis locutus, et Dei sit : uno tamen Deo Patre semper ostenso, et se in natura unius Dei per nativitatis veritatem professo, et tamen se Deo Patri et filii honore, et hominis conditione subdente, cum et nativitas omnis se referat ad auctorem, et caro se universa secundum Deum profiteatur infirmam. Hinc itaque fallendi simplices, atque ignorantes hæreticis occasio est, ut quæ ab eo secundum hominem dicta sunt, dicta esse secundum naturæ divinæ infirmitatem mentiantur, et quia unus atque idem est loquens omnia quæ loquitur, de semetipso omnia eum locutum esse contendant. Nec sane negamus totum illum, qui ejus manet, naturæ suæ esse sermonem. Sed si Jesus Christus et homo, et Deus est, et neque cum homo, tum primum Deus, neque cnm homo, tum non etiam et Deus : neque post hominem in Deo non totus homo, totus Deus, unum, atque idem necesse est dictorum ejus sacramentum esse, quod generis. Et cum in eo secundum tempus discernis hominem a Deo, Dei tum, atque hominis discerne sermonem, et cum Deum, atque hominem in tempore confiteberis, Dei, atque hominis in tempore dicta dijudica. »

II. Ambrosius libro secundo *de fide ad Gratianum* capite quarto [1], « Sileant igitur inanes, inquit, de sermonibus quæstiones, quia regnum Dei, sicut scriptum est, *non in persuasione verbi est, sed in ostensione virtutis.* Servemus distinctionem divinitatis, et carnis, unus in utraque loquitur Dei filius, quia in eodem utraque natura est. Et si idem loquitur, non uno semper loquitur modo. Intende in eo nunc gloriam Dei, nunc hominis passiones, quia quasi Dei loquitur quæ sunt divina, quia Verbum est; quasi homo dicit quæ sunt humana, quia in mea subtantia loquebatur. »

Augustinus tractatu LXXVIII *in Joannem,* « Quid igitur hæretice? Cum Christus Deus sit et homo, loquitur ut homo, et calumniaris Deo? Ille in se naturam commendat humanam; tu in illo audes deformare divinam? » Et mox : « Agnoscamus geminam substantiam Christi, divinam scilicet, qua æqualis est Patri, humanam, qua major est Pater. Utrumque autem simul, non duo, sed unus est Christus; ne sit quaternitas, non Trinitas Deus. Sicut enim unus est homo, anima rationalis et caro, sic unus est Christus Deus et homo : ac per hoc Christus est Deus, anima rationalis, et caro : Christum in his omnibus, Christum in singulis confitemur. Quis est ergo, per quem factus est mundus? Christus Jesus, sed in forma Dei. Quis est sub Pontio Pilato crucifixus? Christus Jesus, sed in forma servi. Idem de singulis, quibus homo constat. Quis non est derelictus in inferno? Christus Jesus, sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulcro? Christus Jesus, sed in carne sola. » etc. Ergo omnia quæ utrique naturæ contigerunt, aut ab ea facta, tolerataque sunt, uni adscribuntur, eidemque personæ.

III. Hæc Augustini, aliorumque non pauca eodem spectantia Leo Papa illa in epistola testimonia posuit. Sed hujus ipsius Leonis celeberrima est, et a Latinis Græcisque frequenter usurpata Patribus sententia in epistola *ad Flavianum*, quam hoc loco nefas est omittere. « Agit enim utraque forma cum alterius, inquit [2], communione quod proprium est. Verbo scilicet operante, quod Verbi est, et carne exequente, quod carnis est. Unum horum coruscat miraculis, aliud succumbit injuriis. Et sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit, ita caro naturam nostri generis non reliquit. Unus enim, idemque est, quod sæpe dicendum est, Dei filius, et vere hominis filius. Deus per id, quod *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*: Homo per id, quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Deus per id, quod *omnio per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* : homo per id, *quod factus est ex muliere, factus sub lege* [b]. »

Gelasius Papa in libro *adversus Eutychem* [3], *et Nestorium*, docet; « Ita deinceps pariter hunc eumdem Dominum Jesum Christum, et Deum explesse quæ humana sunt; et hominem gessisse, quæ divina sunt, ut in utroque hunc eumdem unum veraciter existentem omnis confessio Christiana concelebret, sic ad passionem venisse, ut et Deus, et homo verus sit crucifixus; et in cruce pendens, latroni homo Deus verus patefecerit atria paradisi, atque elementa cuncta commoverit : ut Deum hominem verum mortuum, sepultum; ut hominem Deum verum seipsum suscitasse post triduum; ut hominem Deum

1 Amb. II *de fide* cap. IV, tom. IV. — 2 Leo, epist. XVI, cap. IV. — 3 Gelas. tom. IV *Bibl. Patr.*

clausis januis coram discipulis constitisse; ut Deum hominem, manus suas, et pedes, carnem, ossaque monstrasse discipulis, ut Deum verum hominem quadraginta diebus ita discipulis fuisse conspicuum; ut hominem Deum verum sic in cœlo esse sublatam; sicque inde promissum esse venturum Deum. »

IV. Apud Euthymium in *Panoplia* anonymus quidam ex antiquis Patribus, « Duæ, inquit, naturæ sunt unus Christus, et unus Christus duæ naturæ. Quare idem est dicere; Operatur Christus in duabus naturis secundum alteram naturam : et altera natura operatur in Christo[a]. »

Idipsum creberrime Cyrillus Alexandrinus inculcat omnibus fere in libris, et epistolis, quibus Nestorianam profligavit hæresim, ut et in anathemathismis, ubi hoc unum satagit, ut probet Emmanuelem, sive Christum, non in duos esse partiendum : sed unum et eumdem pro indiviso habendum, qui divina pariter, et humana secundum utramque naturam operetur, et in se recipiat. De quo supra in libro maxime sexto, abunde disputavimus; cujus libri in fine anathematismos etiam exposuimus.

Sophronius Hieresolymitanus patriarcha in epistola synodica *ad Sergium :* « Emmanuel, inquit, unus existens, et simul utraque, Deus et homo, quæ utriusque naturæ propria sunt revera faciebat, secundum aliud atque aliud quæ agebat operans. Nam quatenus Deus erat idem, divina; quatenus idem erat homo, humana moliebatur; seipsum omnibus ostendere volens eumdem esse Deum, et hominem. Propterea unus et idem divina facit, et humana : similiterque dicit et loquitur[b], » etc.

Joannes Damascenus libro tertio, capite XIV. « Quoniam, inquit, una est duarum naturarum ipsius hypostasis, unum eumdemque dicimus esse volentem et operantem naturaliter secundum ambas naturas, ex quibus, et in quibus est Christus Deus noster[c]. » Quod et alias passim, ut in libro *de duabus voluntatibus* repetit. « Non ergo alius, sed unus idemque duas operationes exercuit ait Petrus Damiani[1] et utraque operata est forma, vel natura cum alterius communione, quod proprium habuit. »

Atque hoc illud erat, quo solo contentos oportere esse contendebant hæretici Monotheletæ; nec ulterius inquirendum, exigendumve, uti vel una, vel duæ statuerentur operationes, ut ex Sergii ad Honorium papam epistola liquet[2], necnon ex Heraclii *Ecthesi*[3], et ex aliis similium hæreticorum monimentis.

V. Proxime ab hac ponenda regula est ejusmodi : Quamvis unus sit operans, duas tamen, et diversas operationes esse, in quo Monotheletarum tenebatur inscitia pariter et amentia, qui ex agentis unitate, actionis ipsius unitatem recte sibi colligere videbantur. At contra res habet : et ita præscribit Leonis epistola, dum ait, « Verbo operante quod Verbi est, et carne exequente quod carnis est[4]. » Atque hoc requirit appellatio ipsa τῆς θεανδρικῆς ἐνεργείας. « Est enim *Deivirilis operatio*, ut ait Maximus, divinæ simul operationis, et virilis complexio[d]. » Quippe θεανδρικὴ, sive « Deivirilis divinam et humanam operationem, adeoque duas in unitione » significatat, ut argumentatur Martinus Papa in Lateranensi concilio[5]. Et Maximus *in Disputatione cum Pyrrho*, hunc hæreticum unam operationem declarari nomine isto putantem, refellit. « Imo, inquit, vox illa quodam circuitu, per enumeratas naturas, operationes ipsarum commendat. Quippe si extrema negentur, nihil est medium in Christo[e] » · Quæ poste-

II· Etsi unus sit operans, distinctæ tamen inter se operationes manent.

*a* EUTH. tit. XV. Αἱ δύο φύσεις εἷς εἰσι Χριστὸς, καὶ ὁ εἷς Χριστὸς δύο φύσεις. ταὐτὸν οὖν εἰπεῖν, ἐνεργεῖ Χριστὸς ἐν ταῖς δυσὶ φύσεσι, καθ' ἑκατέραν τῶν φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρα φύσις ἐν τῷ Χριστῷ.

*b* SOPHR. in syn. VI, act. II. Ὁ δὲ Ἐμμανουὴλ εἷς ὢν, καὶ ἐν ταὐτῷ τὰ ἑκάτερα, τουτέστι· θεός τε, καὶ ἄνθρωπος, τὰ ἑκατέρας ἔδρα, κατὰ ἀλήθειαν φύσεως, κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο ἐνεργῶν τὰ πραττόμενα. καθὸ μὲν θεὸς ὁ αὐτὸς τὰ θεῖα· καθὸ δὲ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς τὰ ἀνθρώπινα. ἑαυτὸν τοῖς πᾶσι δεῖξαι βουλόμενος, ὡς θεὸς ὁ αὐτὸς εἴη, καὶ ἄνθρωπος. καὶ διὰ τοῦτο ὁ αὐτὸς τά τε θεῖα ποιεῖ, καὶ ἀνθρώπινα, ὁμοίως καὶ λέγει, καὶ φθέγγεται.

*c* DAMASC. vers. 1. Ἐπειδὴ δὲ μία τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ ἡ ὑπόστασις, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φαμὲν, θέλοντά τε, καὶ ἐνεργοῦντα φυσικῶς κατ' ἄμφω τὰς φύσεις, ἐξ ὧν, καὶ ἐν αἷς, καὶ ἅπερ ἐστὶ Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν.

*d* MAXIM. in ep. *ad Nican.* apud Euth. *Panopl.* tit. XVIII. Ἡ γὰρ θεανδρικὴ, τῆς τε θείας ὁμοῦ, καὶ ἀνδρικῆς ἐνεργείας ὑπάρχει περίληψις.

*e* MAXIM. *Disp. cum Pyr.* Πυρ· οὔτε ἡ θεανδρικὴ μίαν δηλοῖ; ΜΑΞ. Οὐχὶ τοὐναντίον γὰρ περιφραστικῶς ἡ φωνὴ διὰ τῶν ἀριθμουμένων φύσεων τὰς αὐτῶν ἐνεργείας παραδέδωκεν· εἴπερ ἀποφάσει τῶν ἄκρων οὐδέν ἐστι μέσον ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ.

1 Opusc. I, cap. VII. — 2 In syn. sext. XII. — 3 In Lateran. syn. sub Mart. secret. IV. — 4 Leo ep. X, cap. IV. — 5 Cons. III.

riora verba sic intelligenda sunt, ut Christi vocabulo nullam subjici dicat naturam, vel substantiam inter Deum et hominem interjectam, vel ex utroque conflatam : sed proxime significare naturas duas. Quod Maximus idem alibi ita docuit, « Christum asserens esse natura Deum et hominem, nec aliud præterea quippiam : » ut libro tertio supra memoravimus[1].

VI. Atque hoc unitionis ratio ipsa postulat, qua duas operationes inter se copulari capite antecedenti diximus[2]. Non enim conjungi aliter queunt, quam ut duæ sint; nec aliter manere conjunctæ, quam ut duæ maneant : quemadmodum de naturis contra Monophysitas argumentati sumus. « Etenim rerum copulatio manifeste eatenus existit, quoad illarum natura manet, » ut ait Maximus in epistola *ad Nicandrum :* quem locum attulisse me superius arbitror. Et hoc ipsum multo magis in operationibus, quam in naturis ipsis locum habet. Siquidem operationes non itidem ac naturæ, proprio quodam, et, ut ita loquar, formali nexu, ac vinculo constringuntur; uti naturæ communi subsistendi proprietate : sed velut externo, quatenus ab eodem agente proficiscuntur, Tum propter ἀντίδοσιν, quam *mutuam proprietatum communicationem* vocant. « Perspicuum est autem, ut ait Maximus *in Disputatione cum Pyrrho*, communicationem istam non unius esse, sed duorum[a]. »

Sic illud etiam, quod Patres affirmant, deificatas esse Christi humanas operationes ex divinitatis consortio, duas et distinctas esse confirmat. Non enim natura sua, et essentia excidit quod deificari dicitur : ut idem Maximus sæpe demonstrat[3] : et post eum Joannes Damascenus[4] : qui θέωσιν affirmat naturæ ac voluntatis, efficacissime. apertissimeque naturarum et voluntatum binarium indicare[b].

*Deificationem.*

III° Non separatim sed conjunctim agunt ambæ naturæ.

VII. Tertia veterum ex decretis regula ita contexitur : Non agere divisim, ac separatim naturam unam ab altera, sed conjunctim, quod Leo Papa verbis istis complexus est. « Agit enim utraque natura cum alterius communione quod suum est[5]. » Quæ Sophronius in synodica sua epistola Græce referens, enarrat sic, « ut eadem hypostasi tum naturæ, tum operationes contineantur, et detestandam sectionem effugiant. Non enim divisim quæ propria erant operabantur, ut partitionem ullam suspicemur[c]. » Quippe non erant duo Christi, vel filii, sed unus operator, et effector humilium pariter, ac sublimium operum, ut idem enarrare pergit.

Ephræmius item Antiochenus patriarcha apud Photium, ex communi Patrum sententia idipsum explicat, « Christum verum Deum nostrum neque divinitatis propria, neque propria humanitatis divisim egisse; sed ob unitionem secundum hypostasim, omnia unum et eumdem divina pariter, et humana perfecisse[d]. »

Hanc ipsam rationem ex personæ unitate ductam, Leo Papa in epistola XCVII posuit : cujus verba Constantinus Pogonatus Imperator Græce usurpavit in edicto, quod in fine sextæ synodi legitur[6], Leonis porro Latina sic habent : « Forma autem servi, per quam impassibilis deitas sacramentum magnæ pietatis implevit, humana humilitas est, quæ in gloriam divinæ potestatis evecta est in tanta unitate ab ipso conceptu Virginis deitate, et humanitate conserta, ut nec sine homine divina, nec sine Deo agerentur humana. »

Et in sermone nono *de Quadragesima*[7]: « Unde licet, inquit, ex quo Verbum caro factum est, ita in Christo Dei, atque hominis una persona sit, ut in nullis actionibus fiat naturæ utriusque divisio, studet tamen Evangelica veritas ipsum, quem Dei filium prædicat, sæpissime filium hominis confiteri : ut quamvis ea, quæ disseruntur, alia sint humanitatis, alia deitatis ; sub nomine tamen filii hominis utraque memorentur : ne fides D. Jesum natum ex Maria Virgine, Deum simul, atque hominem creditura, cunctetur fateri aut in Deo humanitatem, aut in homine Deitatem ; ut et in Verbo suscepti hominis vera

*a* MAXIM. *Disp. cum Pyr.* Πρόδηλον δὲ, ὡς ἡ ἀντίδοσις ἑνὸς οὐκ ἔστιν. ἀλλὰ δύο.

*b* DAMASC. lib. III, cap. XVII. Ἰστέον δὲ ὡς ἡ θέωσις τῆς φύσεως, καὶ τοῦ θελήματος ἐμφατικώτατον, καὶ δεικτικώτατόν ἐστι τῶν τε δύο φύσεων, καὶ τῶν δύο θελημάτων.

*c* SOPHRON. in VI synod. act. II. Καὶ ταῦτα ἐν ὑποστάσει μιᾷ γνωριζόμενα, καὶ τὴν βδελυρωτάτην τομὴν διωθούμενα. οὔτε γὰρ διῃρημένως ἐνήργουν τὰ ἴδια, ἵνα καὶ μερισμὸν αὐτῶν ὑποπτεύσωμεν.

*d* EPHRÆM. apud Phot. cod. CCXXIX. Ὅτι γε μὴν Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς θεὸς ἡμῶν, οὔτε τὰ τῆς θεότητος ἴδια, οὔτε τὰ ἴδια τῆς ἀνθρωπότητος διῃρημένως ἔπραττεν, ἑνώσει δὲ τῇ καθ' ὑπόστασιν ἅπαντα ὁ εἷς, καὶ ὁ αὐτὸς τά τε θεῖα, καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐπετέλει, τοὺς θεοφόρους ἡμῶν πατέρας πάλιν παράγει μάρτυρας.

1 Lib. III, cap. IX, § 15 — 2 § 8 et 9. — 3 Ut in. lib. *de duab. voluntat.* apud Euth. *in Panop.* tit. XVIII lat. ed. — 4 Apud Euth. ibid, quod exstat in lib. III, cap. XVII Damasc. — 5 Leo epist. X, cap. IV. — 6 Tom. V concil. — 7 Cap. II.

sit humanitas, et in carne suscipientis Dei vera majestas. »

VIII. Sic Joannes Damascenus multis in locis eamdem inculcat regulam, ut in libro tertio, capite XIV, ubi propterea quod una est duarum Christi naturarum hypostasis, tum unum esse volentem, et operantem asserit, tum « velle, operarique non divise, sed conjuncte[a]. » Et capite decimo-quinto libri ejusdem, eodem ex principio unius ambarum naturarum hypostasis, colligit unum exstitisse, cui tam humilia, quam magna et sublimia congruerent. « Nam divina miracula, inquit, operabatur divinitas, sed non absque carne : et caro humilia quæque peragebat, sed non citra divinitatem. Siquidem patienti carni copulata erat divinitas impatibilis permanens, et passiones implens salutares : et operanti divinitati Verbi sancta mens erat conjuncta, quæ perficiebantur intelligens, et sciens[b]. »

Plenius hoc ipsum decimo-nono capite declarat : in quo et naturas duas unum esse Christum, et unum Christum, naturas duas affirmat. Proinde idem esse dicere, Operatur Christus secundum utramque naturam ; et, operatur in Christo natura utraque cum communione alterius. Deinde modum explicat, quo et « divina natura, cum humana operante communicet, et caro vicissim cum operante divinitate, ac divinitatem quidem eatenus cum humana natura communicare, quod hæc illa permittente, patiatur, et quæ propria sunt exequatur, et quod operatio carnis prorsus sit salutaris : quod non est humanæ efficientiæ, sed divinæ: porro carnem cum divinitate Verbi operante communicare, quod et per corpus, velut instrumentum, divinæ perficiantur operationes : et unus sit operans divino simul humanoque modo[c]. » Nam et mentem Christi hominis non solum proprias et naturales suas functiones obire ait, intelligendo cognoscendoque se Dei esse mentem, et a creaturis omnibus adorari : sed etiam cum divinitate Verbi operante communicare, et cum ea providere rebus omnibus, et mundum administrare; qua Dei mens est, et ejus hypostasi propria subsistit.

IX. Præclare istud enarrat Leo Papa in sermone tertio *de Passione Domini :* quem locum alibi descripsimus[1]. Ibi enim stirpem et originem aperit indivisæ illius operationis, naturarum summam, et individuam conjunctionem; propter quam « nec Deum Christum, sine hoc, quod homo est, nec hominem sine hoc liceat cogitare, quod Deus est. Tum etsi distinctis actionibus exprimat veritatem suam utraque natura, neutram ait se tamen ab alterius connexione disjungere. » Quippe « natura carnis, ut ait Anselmus[2], ex quo summæ illæ naturæ unita est, in tanta unitate et ab ipso conceptu Virginis est concepta, ut nec sine homine divina, nec sine Deo agerentur humana. Et per hanc unitatem etiam in diebus carnis suæ homo Christus potuit divina. »

Nam sicut Christus, sive Emmanuel, ita ex utraque temperatus est natura, ut, quod Theodoretus ad primum Cyrilli anathematismum ait, « neque Deus ab humana natura disjunctus, nec homo spoliatus divinitate sit[d]: » sic nec operari quippiam secundum naturam alterutram dicitur, quin ejus in communionem altera succedat. Quod quidem Athanasius non absimili, imo consentanea, et consequenti ex causa factum esse prodidit in quarta oratione : nempe quod caro Verbi esset propria, et Dei corpus. Ideo carnis infirmitates tanquam proprias, nec alienas utique, suscepit. « Propterea, inquit, quæ sunt illius propria, ipsius esse dicuntur : quoniam in illa erat : cujusmodi est esurire, sitire, pati, lassescere, et similia, quorum capax est caro. Porro Verbi opera propria, qualia sunt, mortuos ad vitam revocare, cæcis

*a* DAMASC. Θέλειν δὲ, καὶ ἐνεργεῖν οὐ διῃρημένως, ἀλλ' ἡνωμένως.

*b* Idem lib. III, cap. XV. Τὰς μὲν γὰρ θεοσημίας ἡ θεότης εἰργάζετο, ἀλλ' οὐ δίχα τῆς σαρκός· τὰ δὲ ταπεινὰ, ἡ σὰρξ, ἀλλ' οὐ χωρὶς τῆς θεότητος. καὶ πασχούσῃ γὰρ τῇ σαρκὶ συνημμένη ἦν ἡ θεότης, ἀπαθὴς διαμένουσα, καὶ τὰ πάθη ἐκτελοῦσα τὰ σωτήρια· καὶ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ λόγου θεότητι συνημμένος ἦν ὁ ἅγιος νοῦς νοῶν, καὶ εἰδὼς τὰ τελούμενα.

*c* Idem lib. III, cap. XXIX. Κοινωνεῖ τοίνυν ἡ μὲν θεία φύσις τῇ σαρκὶ ἐνεργούσῃ, διὰ τὸ εὐδοκίᾳ τῆς θείας θελήσεως παραχωρεῖσθαι πάσχειν, καὶ πράττειν τὰ ἴδια, καὶ διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς σαρκὸς πάντως εἶναι σωτήριον. ὅπερ οὐ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς θείας. ἡ δὲ σὰρξ τῇ θεότητι τοῦ λόγου ἐνεργούσῃ, διά τε ὡς δι' ὀργάνου τοῦ σώματος τὰς θείας ἐκτελεῖσθαι ἐνεργείας, καὶ διὰ τὸ ἕνα εἶναι τὸν ἐνεργοῦντα θεϊκῶς τε ἅμα, καὶ ἀνθρωπίνως.

*d* THEODORET. in fine Confut. anath. I. Οὔτε θεὸς ἀνθρωπείας φύσεως κεχωρισμένος, οὔτε ἄνθρωπος γεγυμνωμένος θεότητος.

1 Lib. IV, cap. XII, § 8. — 2 Lib. *de sacr. alt.* cap. III.

visum restituere, mulierem fluxu laborantem sanguinis sanare, per proprium corpus illud facit. Ac Verbum quidem carnis imbecillitates, tanquam proprias, portabat. Ipsius enim erat caro; sed et ipsa caro divinitatis operibus ministrabat; quoniam in illa inerat. Dei quippe corpus erat[a]. »

X. Ac paulo post idem Athanasius utriusque naturæ proprias operationes distinctas in theandricis actionibus notat; cujusmodi illas fuisse diximus, quæ mistæ erant, et humano captu majores; ut sunt miracula. Etenim cum Petri socrum febrientem curavit, manum extendit, quod hominis erat proprium : et ut Deo conveniebat, morbum depulit. Humanum item fuit, quod in illuminando cæco despuit, ac lutum fecit : divinum, quod visum ei restituit, et hujus generis reliqua. « Hinc vero insaniunt[1], ut recte ait Hildephonsus, qui hanc geminam operationem in Christo ubique non intelligunt vel non credunt : in quo nec divinitas sine homine operata est, nec humanitas sine divinitate Verbi. Et ideo ubicumque excellit divina virtus in homine Christo, divini Verbi est sacramentum. Ubi vero humana operatur natura in eo, quia formam servi suscepit, divini Verbi est in animo (*for.* inanitio) ita ut in nullo divisus inveniatur Christus; in nullo confundatur duarum naturarum gemina operatio. »

IV. Licet unus sit operans, distinguendum quid ex utraque natura faciat, quæ regula ex veterum placitis approbatur et illustratur.

Ex quo regula quarta conficitur : quæ in mistis illis, ac theandricis operationibus agnosci, discernique docet quid cujusque naturæ sit proprium; quamvis unus, totusque Christus ambas illas actiones præstiterit. « Inde est, quod in omnibus illis operibus passionis, et mortis, ait Fulgentius[2], auctoritas Apostolica, quod totus in se operatus est Christus, sic uni personæ operantis assignat; ut quid cujus naturæ sit indubitanter ostendat. Nam et Apostolus Paulus de uno eodemque Christo dicit; *Etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei*[3], etc. Hæc itaque omnia totus Christus secundum unam personam fecit : et sic unum naturæ utriusque opus agnoscitur, ut tamen quid cui naturæ deputari debeat, non negetur. » Quod idem et Leo in epistola *ad Flavianum* explicat[4]. Tertullianus item in *Apologetico*[5], Christum esse Deum, ex miris, et stupendis operibus approbat, quæ inter humanas imbecillitates, ad fidem naturæ potioris, in Christo coruscabant. « Quem igitur solum hominem, inquit, modo præsumpserant de humilitate, sequebatur uti magnum æstimarent de potestate. Cum ille verbo dæmonia de hominibus excuteret, cæcos reluminaret, leprosos purgaret, paralyticos restringeret, mortuos denique verbo redderet vitæ, elementa ipsa famularet, compescens procellas, et freta ingrediens, ostendens sese Verbum Dei. » Atque ut scribit Bernardus[6], « dum in carne, et per carnem facit opera non carnis, sed Dei, naturæ utique imperans, superansque fortunam, stultam faciens sapientiam hominum : dæmonumque debellans tyrannidem : manifeste ipsum se indicat esse, per quem eadem et ante fiebant quando fiebant. »

Maximus quoque martyr in *Disputatione cum Pyrrho*, similiter utrasque naturarum operationes conjunctas in una theandrica, et tamen a se mutuo distinctas explicat. « Nam extensio manus, et tactio, et comprehensio, et luti temperatio, et panis fractio : et ut uno verbo dicam, illud omne, quod per manum, aliudve membrum, aut partem corporis perficiebatur, naturalis fuit operationis humanitatis Christi, secundum quam, utpote homo, actuosus erat ipse natura Deus, et divina naturaliter operans[b]. »

Idipsum Hippolytus egregie confirmat in *Excerptis contra Beronem, et Helicem;* cujus verba supra capite octavo reddidimus.

XI. Ad hanc operationum duarum in unam theandricam consensionem enarrandam perquam apta est, et frequenti Patrum usu detrita similitudo ex candente ferro desumpta; in quo duæ naturæ sic in unum copulatæ

*a* Athan. orat. iv. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης, αὐτοῦ λέγεται· ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦν. οἷά ἐστι τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ πάσχειν, τὸ κοπιᾷν· καὶ τὰ ὅμοια, ὧν ἐστιν ἡ σὰρξ δεκτική. τὰ δὲ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἴδια ἔργα· οἷά ἐστι τὸ ἐγείρειν νεκροὺς καὶ τυφλοὺς ποιεῖν ἀναβλέπειν, καὶ τὴν αἱμοῤῥοοῦσαν ἰάσασθαι αὐτόν· διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτὸς ποιεῖ· καὶ ὁ μὲν λόγος τὰς τῆς σαρκὸς ἐβάσταζεν ἀσθενείας ὡς ἰδίας. αὐτοῦ γὰρ ἦν ἡ σάρξ. καὶ ἡ σὰρξ δὲ ὑπούργει τοῖς τῆς θεότητος ἔργοις, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐγίνετο. θεοῦ γὰρ ἦν σῶμα.

*b* Maxim. *Disp. cum Pyr.* Ἥ τε γὰρ ἔκτασις τῆς χειρὸς, καὶ ἡ ἀφὴ, καὶ ἡ κράτησις, καὶ ἡ κατ' αὐτὴν τοῦ πηλοῦ μίξις, καὶ ἡ τοῦ ἄρτου κλάσις, καὶ ἁπλῶς πᾶν, ὃ διὰ τῆς χειρὸς, ἢ ἑτέρου μέλους, ἢ μέρους τοῦ σώματος ἐτελεῖτο, τῆς φυσικῆς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ ὑπῆρχε· καθ' ἣν, ὡς ἄνθρωπος, ἐνεργὴς ἦν αὐτὸς, ὁ φύσει θεὸς, καὶ τὰ θεῖα φυσικῶς ἐνεργῶν.

1 Lib. *de Virginit. sanctæ Mariæ* tomo IV *Bib. Patr.* — 2 Fulgent. respons. II *ad Ferrand.* — 3 II *Cor.* XIII. — 4 Cap. V. — 5 Cap. XXI. — 6 Bernard. serm. VI *in Cant.*

cernuntur, ut communiter agant, et distinctas habeant effectiones. «Quid dicemus, ait Maximus *in Disputatione cum Pyrrho*, de ignito gladio; qui non minus quam naturas, ignis videlicet, et ferri, earum quoque naturales conservat operationes, adustionem, et sectionem, easque per omnia, et simul ostendit? Nam nec adustio ab sectione est soluta post unitionem; nec ab adustione sectio, neque vel propter duplicem naturalem operationem, duos gladios inducunt:neque propter singularem ignitum gladium substantivæ differentiæ mistionem, et confusionem invehunt[a].» Quam similitudinem in sequentibus, multum repetit. Tum in libro *de duabus voluntatibus* apud Euthymium in *Panoplia*[1]. Et post illum Joannes Damascenus[2], nec non Theorianus in *Legatione Armenorum*. Huic alteram similitudinem Maximus adjungit ex humano sermone petitam[3]; in quo interior mentis notio cum externo vocis sonitu concurrit; quæ ambo sese permeant, ac penetrant, et sine ulla confusione junguntur.

Auctor libri *contra Anthropomorphitas*, qui Cyrillo inscribitur, tum universe conspirationem illam, et concordiam naturarum duarum inter se, et in eamdem operationem, quam theandricam vocant, egregie declarat; tum apposita comparatione facit illustriorem. Imprimis enim divina prodigia sic a Christo edita esse scribit, ut non seorsim, ac separatim ab humana natura, divinitas illa fecerit; sed per carnem, velut propriam, absque ulla confusione. Deinde, «Quemadmodum, inquit, intelligi potest de fabro, artifice aliquo, vel ferrario, illius animam per proprium corpus opera moliri; ac nemo dixerit, eadem opera esse solius animæ, quamvis hæc ad illa fabricanda corpus moveat; sed utriusque potius esse. Ita et de Christo cogita. Nam ante Incarnationem, cum nudum adhuc esset Verbum, per sese divina faciebat: postquam vero factum est homo, per carnem quoque suam operatum est[b].» Quod exemplis deinceps probat cæcorum ab Christo curatorum, vel mortuorum vitæ restitutorum, ac similium, quæ per corporis contactum, usumque membrorum suorum Deus operatus est.

XII. Hanc ipsam, quam ex catholicis doctoribus exposuimus, individuam operationum copulam libenter agnoscebat Nestorius; sed ita tamen, ut veram hanc professionem hæreticæ veneno interpretationis inficeret. Etenim apud Cyrillum exstant illius verba, quibus post assumptum hominem a Verbo, perpetuam inter ambo conjunctionem, quam συνάφειαν vocat, sic intercessisse asserit, «ut non contingat Deum Verbum sine humanitate quippiam efficere. Nam ad summam conjunctionem exacte perductus est, non ad deificationem, ut sapientes opinantur novi dogmatis auctores[c].» Verum subdolam hominis mentem aperit Cyrillus in illius refutatione; ac συνάφειαν illam redarguit, quam in sola voluntatum concordia, et operandi communione statuebat, sine ullo substantivo naturarum inter se nexu; de quo supra pluribus, et passim egimus.

At Leporius in libro *Emendationis* errorem suum agnoscit, et emendat, quod «Christum Dominum nostrum sic omnia, quæ erant passionum, implesse putabat, ut in nullo, quasi perfectus homo, a divinitatis auxilio juvaretur; volens scilicet ita in Christo hominem adsignare perfectum, quo et alienum ab his passionibus Verbum Patris assereret; et solum per se hominem egisse hæc omnia possibilitate naturæ mortalis sine aliquo deitatis adjutorio.» Quod subinde retractans, asserit «vere cæcum se fuisse, qui susceptum in Deo hominem confitens, quæ erant ipsius hominis nollet in Deo esse suscepta. In hoc utique haud dubie in se susceperat totum hominem Deus, ut hæc, quæ nos tanquam Deo puta-

*a* MAXIM. ibid. Τί δ' ἄν τις εἴποι καὶ περὶ τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας, οὐχ ἧττον τῶν φύσεων, τουτέστι, τοῦ πυρὸς, καὶ τοῦ σιδήρου, καὶ τὰς αὐτῶν φυσικὰς ἐνεργείας, τὴν καῦσιν φημὶ, καὶ τὴν τομὴν σωζούσης, καὶ διὰ πάντων ἅμα, καὶ ἐν ταυτῷ, ταύτας ἐνδεικνυμένης; οὔτε γὰρ ἡ καῦσις αὐτῆς τῆς τομῆς ἀφετός ἐστι μετὰ τὴν ἕνωσιν, οὔτε ἡ τομὴ τῆς καύσεως. καὶ οὔτε διὰ τὸ διττὸν τῆς φυσικῆς ἐνεργείας, δύο εἰσάγει τὰς μαχαίρας, οὔτε διὰ τὸ μοναδικὸν τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας· τῆς αὐτῶν οὐσιώδους διαφορᾶς φύσιν, ἢ σύγχυσιν ποιεῖται.

*b* CYRILL. tom. VI lib. *cont. Anthrop.* cap. XXII. Καὶ ὥσπερ ἐστὶ νοεῖν ὑπὲρ ἀνθρώπου τέκτονος, τεχνίτου τυχὸν, ἢ σιδηρέως, ὅτι ποιεῖ τὰ ἔργα κατὰ τοῦ ἰδίου σώματος ἡ ψυχή· καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι ψυχῆς ἔργα μόνης εἶναι· κἂν αὐτὴ κινεῖ πρὸς ἔργα τὸ σῶμα, ἀλλὰ τοῦ συναμφοτέρου· οὕτω νοεῖ καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως γυμνὸς ὢν ἔτι καθ' ἑαυτὸν ὁ λόγος ἐργάζεται τὰ θεοπρεπῆ. γεγονὼς δὲ ἄνθρωπος, ἐνήργει καὶ διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὡς ἔφην.

*c* NESTOR. apud Cyr. lib. II *cont. Nest.* Καὶ οὐκ ἔστι τὸν θεὸν λόγον ἄνευ τῆς ἀνθρωπότητος πρᾶξαί τι. ἀπηκρίβωται γὰρ εἰς ἄκραν συνάφειαν, οὐκ εἰς ἀποθέωσιν, κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν δογματιστῶν τῶν νεωτέρων.

1 Tit. XVIII lat. edit. — 2 Lib. III cap. XV et XVII. — 3 Maxim. *in Disput.*

mus indigna, non per se solus homo ageret judicio naturali; sed Deus per hominem, atque in homine, ipse homo nobis factus potestate, et mysterio divinæ dispensationis impleret. »

XIII. Postremo ex iis, quæ de tertia, et quarta regula præsertim diximus, deque operationum naturæ utriusque conjunctione, ac distinctione, valde illud affirmatur, quod adversus anonymum Cyrilli, et Ecclesiæ catholicæ obtrectatorem in sexto libro demonstravimus[1], διαίρεσιν, id est *divisionem*, ab iis Patribus, qui eam naturis Christi duabus adimunt, non usurpari pro simplici differentia, vel distinctione : sed pro disjunctione, ac separatione. Etenim cum sit eadem operationum, atque naturarum ratio, ut iidem Patres asserunt ; cumque naturarum conjunctio, operationum conjunctionem, differentia naturarum, differentiam operationum pariat ; eo ipso quod et unitas operationes divinæ et humanæ naturæ in Christo illi esse docent, et diversas, ac distinctas; non tamen διῃρημένας : profecto aliud esse διῃρῆσθαι volunt, quam esse distinctum. Ecquid igitur aliud intelligunt, quam quod diserte ipsi significant; divisum ac separatum ? Omnino locus iste ad diluendam recentem illam calumniam multum pertinet.

*Divisas.* *Dividi.*

Rursus indidem, atque ex toto hoc capite constat, recte a nobis notatos supra theologos illos, qui ἐνέργειαν, de qua Patres cum Monotheletis tam acre certamen susceperunt, sola circumscribunt actione voluntatis. Nam contrarium liquet ex innumeris locis, in quibus illi perspicue definiunt, et exemplis indicant, cujusmodi sint ἐνέργειαι istæ, de quibus loquuntur.

*Operationem.*

[1] Cap. iv.

# CAPUT XII.

*Reliquæ de theandricis operationibus regulæ proponuntur. Quinta, actiones omnes humanas in Christo, etiam naturales, ex nutu divinitatis gubernatas fuisse. 4. Monotheletarum. in ea re fucus. 7. Regula sexta, carnem instrumentum fuisse Verbi. 9. Instrumenti ratio declaratur. 11. De instrumento Maximi locus insignis illustratur. 14. Septima regula: Ea sola per carnem, velut instrumentum, egisse Verbum, quæ ad salutem nostram pertinent. 15. Octava regula : Non solam transeuntem operationem a Verbo communicatam humanæ naturæ fuisse, neque Christum* ἐνεργούμενον *dici posse. Ubi quid* ἐνέργεια, *et* ἐνεργούμενος *sit, exponitur. 21. Nona regula; Operationes Christi, etiam communes nobiscum novas, et excellentes fuisse.*

I. Ne justo longius antecedens caput excurreret, satius est visum quæ in illud erant conjicienda dividere, ac cæteras regulas in aliud conferre caput ; quoniam quidem id, quod in prioribus quatuor accidit, jam nunc in sequentibus prospicio fore, uti latius, quam initio proposueram, diffundenda sit illarum expositio. Quod profecto nemo reprehendendum putaverit : qui fructum earum, et ad Patrum pervestigandam, et illustrandam tantis de rebus sententiam quanto sunt usui cogitarit.

Quinta regula est, in actionibus Christi Domini, eas omnes, quæ humanæ propriæ fuere naturæ, ex nutu divinitatis, et arbitrio suspensas, et gubernatas fuisse ; non solum liberas, sed etiam naturales, ac necessarias: adeoque nonnisi unum τὸ ἡγεμονικὸν exstitisse. Sic autem appellant principalem partem, penes quam totius συγκρίματος rectio, et moderatio continetur : cujusmodi in homine principatus est mentis. Quare divinum Verbum in Christo easdem in eo gubernando, ac regendo, et administrandis illius functionibus partes obiit, quas in homine simplici animus sive mens obtinet.

Recte hoc, copioseque declaratum est a Sophronio Hierosolymitano in epistola syno-

dica : in qua scribit divinam naturam ita subjectam habuisse sibi, ac rexisse in omnibus humanam, « ut ei quando vellet, potestatem faceret operandi, ac patiendi quæ propria sunt illius [a]. » Cujus rei causam mox ita reddit : « Non enim invitus, et necessario ista suscipiebat, quamvis naturaliter, et humanitus hæc admitteret. Absit hæc detestanda cogitatio. Nam Deus erat qui carnaliter tolerare ista sustinebat, et nos passionibus suis servabat, ac per illa impatibilitatem nobis procurabat. Verum quando perpeti, agere, et operari humanitus ipsi libitum esset, et intuentibus prodesse decreverat, propter quos homo revera factus est. Non autem cum motus naturales , et carnales impelli naturaliter ad operandum volebant, aut insidiantes impii consilia exequi sua audacter cupiebant [b].» Ac subinde, quæ « humilia sunt, et homini consentanea, sponte sua simul, et naturaliter exhibuisse dicit, ita ut Deus in illis esse perseveraret. Siquidem velut promus condus erat ipse sibi humanarum passionum , et actionum : nec solum promus condus, sed etiam moderator, et arbiter : tametsi naturam patibilem naturaliter incarnatus acceperat. Ob id humana ipsius erant supra hominem ; non quod natura non esset humana : sed quoniam sponte homo factus erat , et homo factus sponte illa recipiebat, non velut tyrannide oppressus, et necessitate nonnunquam, uti nos, et ingratiis : sed quando, et quatenus ei libitum erat, et prout iis, qui perpessiones illas infligebant ; aut ipsismet perpessionibus secundum naturam operari, permittebat [c]. »

II. Sic Agatho Romanus pontifex in epistola *ad Constantinum Pogonatum Imperatorem*, ex Gregorio Nysseno refert, « Dominum Salvatorem dedisse humanæ naturæ, quam in se habuit tempus propria operandi [d]. » Cui suffragatur August. tract. XLIX *in Joannem.* « Turbaris, inquit, tu nolens : turbatus est Christus, quia voluit. Esurivit Jesus, verum est, sed quia voluit ; dormivit Jesus, verum est, sed quia voluit ; mortuus est Jesus , verum est, sed quia voluit. In illius potestate erat sic vel sic affici, vel non affici. » Et paulo post : « Anima et caro Christi cum Verbo Dei una persona est, unus Christus est. Ac per hoc ubi summa potestas est, secundum voluntatis nutum tractatur infirmitas, hoc est turbavit semetipsum. »

Quæ igitur in communi homine non solum naturaliter accidunt, sed etiam invitis, ac necessitate quadam, ea ex nutu divinæ voluntatis, tanquam moderatricis, et præsidis libere Christus patiebatur, aut agebat. Quod Evangelista significat, dum ait[1], *Jesus ergo , ut vidit eam plorantem, et Judæos, qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum.* »

Cujus sententiæ vim majorem facit interpretatione sua Chrysostomus : qui hoc, quod scribit Joannes, *Jesum infremuisse spiritu*, sic explicat ; ut idem sit atque « increpasse spiritum suum, hoc est continuisse ne confunderetur, ac turbaretur [e] : » quod supremæ potestatis erat.

Idem et Theophylactus ad illum Joannis locum adnotat : et latius hoc edisserit. « Nam quia tristitia est affectus. ait, ut qui vere esset homo, uti naturæ humanæ fidem faceret, permisit ipsi quod suum erat operari, et carnem severe coercet, et eam increpat virtute

*a* SOPHRON. in VI synod. act. II. Ἐδίδου γὰρ ὅτε καὶ ἤθελε φύσει τῇ ἀνθρωπείᾳ, καιρὸν ἐνεργεῖν, καὶ πάσχειν τὰ ἴδια.

*b* Ibid. Οὐ γὰρ ἀκουσίως ταῦτα, ἢ ἀναγκαστῶς προσεδέχετο, κἂν φυσικῶς αὐτὰ, καὶ ἀνθρωπίνως προσίετο, καὶ ἀνθρωπίναις κινήσεσιν ἐποίει, καὶ ἔπραττεν. ἄπαγε τῆς βδελυκτῆς ἐνθυμήσεως. θεὸς γὰρ ἦν ὁ ταῦτα πάσχειν ἀνεχόμενος, καὶ σώζων ἡμᾶς τοῖς οἰκείοις παθήμασι, καὶ βραβεύων ἡμῖν δι' αὐτῶν τὴν ἀπάθειαν. ἀλλ' ὅτε πάσχειν, καὶ πράττειν, καὶ ἐνεργεῖν ἀνθρωπίνως αὐτὸς ἐβούλετο, καὶ τοὺς δρῶντας ὠφελεῖν ἐψηφίζετο, δι' οὓς καὶ ἄνθρωπος κατὰ ἀλήθειαν γέγονε· καὶ οὐχ ὅτε αἱ φυσικαὶ κινήσεις, καὶ σαρκικαὶ κινεῖσθαι φυσικῶς πρὸς ἐνέργειαν ἤθελον, ἢ καὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες ἄθεοι τὰς ἐπιβουλὰς πληροῦν, παντόλμως ἐγλίχοντο.

*c* Ibid. Τὰ μὲν οὖν ταπεινὰ, καὶ ἀνθρώπινα οὕτως ἑκουσίως ὁμοῦ, καὶ φυσικῶς, μένων καὶ ἐν τούτοις θεὸς, ἐπεδείκνυτο. ταμίας γὰρ ἦν αὐτὸς ἑαυτῷ παθῶν ἀνθρωπίνων, καὶ πράξεων. καὶ οὐ μόνον ταμίας, ἀλλὰ καὶ πρύτανις, καὶ εἰ φύσιν παθητὴν φυσικῶς ἐσεσάρκωτο. καὶ διὰ τοῦτο ἦν ὑπὲρ ἄνθρωπον αὐτοῦ τὰ ἀνθρώπινα. οὐχ ἐπειδήπερ φύσις ἦν οὐκ ἀνθρώπεια, ἀλλ' ἐπειδήπερ ἑκουσίως γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἄνθρωπος γεγονὼς ἑκουσίως αὐτὰ προσεδέχετο, καὶ οὐ τυραννικῶς, ἢ ἀναγκαστῶς ἔστιν ὅτε καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀβουλήτως ἀλλ' ἡνίκα, καὶ ὅσον ἐβούλετο, καὶ συγχωρεῖν αὐτὸς τοῖς τὰ πάθη προσφέρουσι, τοῖς τε παθήμασιν αὐτοῖς ἐνεργημένοις κατὰ φύσιν ἐπένευσε.

*d* AGATHO in act. IV, syn. VI. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἅγιος Νυσσαεὺς Γρηγόριος δεδωκέναι λέγει τὸν σωτῆρα κύριον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἣν ἐν ἑαυτῷ ἔσχε, καιρὸν τὰ ἴδια ἐνεργῆσαι.

*e* CHRYSOST. hom. LXIII *in Joan.* Εἶτα ἐπιτιμήσας τῷ πάθει. τὸ γὰρ ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, τοῦτο ἔστιν, ἐπέσχε τὴν σύγχυσιν.

1 Joann. I, 32.

Spiritus sancti. Itaque caro non ferens increpationem hanc, turbatur ; ac tremit, et tristitiam continet[a]. » Quæ quidem ex Cyrillo mutuatus est ; cujus in *Excerptis* septimi[1], et octavi libri *in Joannem*; illis omnino similia leguntur. Eodem spectant et illa Bernardi sub finem sermonis quarti hebdomadæ sanctæ. « Hoc, inquit, Verbum, quia carnem purissimam, et animam sanctissimam unierat sibi, libere moderabatur actiones corporis sui, tum quia sapientia, et justitia erat ; tum quia nullam habebat prorsus legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ. »

III. Joannes Damascenus libro tertio, capite decimo-quinto iis consentiens, « Corpus, ait, omnia, quæ sunt propria corporis, ad nutum, et voluntatem perfecisse copulati sibi Verbi, cujus erat proprium. Non enim a seipso in naturales passiones appetitu ferebatur : neque tristia refugiebat, ac detrectabat : aut vero extrinsecus appulsa patiebatur. Sed movebatur secundum naturalem propensionem, volente Verbo, et concedente pati, aut agere quæ sibi erant propria, et consentanea[b]. » Lege caput ejusdem libri decimum octavum.

Ita Maximus apud Euthymium humanam voluntatem Christi ab divina motam, et impressione quadam formatam fuisse scribit[2], ut postea referam. Et alibi ; « Quemadmodum lana candida, inquit, si purpureo colore inficiatur, non est bicolor, sed unicolor : sic in assumpta natura, deificata mente hominis, non sunt principalia duo, Deus et mens : sed unum ; videlicet is, qui mentem deificavit Deus[c]. » Quod plenius, ac disertius Joannes Damascenus in sexto capite libri tertii his verbis explicavit, quæ præterire nullo modo possum. Postquam enim docuit, Deum Verbum unitum esse carni interventu mentis ; quæ pars est hominis principalis : ac propterea media facta est inter divinæ naturæ puritatem, et carnis crassitiem : quem in libro quarto, capite duodecimo[3], ubi quæstio illa tractata est, descripsimus : statim ista de Christo subjicit, « uti principale animæ, et carnis est mens ; quæ est pars animæ purissima : ita principale mentis esse Deum. Ac dum a præstantiore permittitur, mentem Christi principalis istius, quod habet, vim et functionem ostendere : cæterum pervinci a meliore illo, et hoc sequi : atque illa facere, et operari, quæ divinæ voluntati placent[d]. »

IV. In quo illud observare oportet, vim illam gubernatricem et ἡγεμονικὸν, qua Verbum mentem et humanam Christi naturam rexisse dicitur, non sic intelligendam, quasi alius ab alio directus fuerit ; quemadmodum viri sancti, ut Prophetæ, a Deo et Spiritu sancto moti, et gubernati fuerunt, et ad nutum illius agebantur. Quod adversus Pyrrhum disputans animadvertit Maximus[4]. Quare sic illud accommodandum esse Christo docet, ut idem Deus sine ulla sui mutatione homo factus, utrumque obierit : hoc est et qua Deus erat, consentanea divinitati suæ voluerit, et ut homo, naturæ suæ apta, voluntate appetierit.

Maximus quoque non ille martyr[5]; sed alter ejusdem nominis Aquileiensis episcopus, in synodo Lateranensi sub Martino Papa celebrata, in *Secretario* quinto ejusdem synodi, Monotheletas hæreticos redarguit, quod dum voluntates in Christo duas fateri nolunt, ne contrarias inter se cogantur admittere, de earum conjunctione, ac consensione sic loquuntur, ut in Nestorianam impietatem recidant, aut hac etiam deteriorem aliam. Christum certe in duos partiri eos asserit, cum assidue id inculcant, humanam naturam nullum proprium impetum, sive appetitum

*a* Theoph. *ad Joan.* cap. ii. Ἐπεὶ γὰρ ἐλυπήθη· ἄνθρωπος γὰρ ἦν ἀληθῶς· καὶ διὰ τὸ πιστώσασθαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐνέδωκε ταύτῃ τὸ ἴδιον ἐργάσασθαι, καὶ ἐπιπλήττει τῇ σαρκὶ, καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος δύναμει. ἡ οὖν σὰρξ μὴ ἐνεγκοῦσα τὴν ἐπιτίμησιν, ταράσσεται, καὶ τρέμει, καὶ τῆς λύπης περικρατεῖ.

*b* Damasc. Τοῦ δὲ σώματος ἐκτελοῦντος ὅσα ἐστὶ τοῦ σώματος, πρὸς τὸ βούλημα τοῦ ἑνωθέντος αὐτῷ λόγου, οὗ καὶ γέγονεν ἴδιον. οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ πάθη τὴν ὁρμὴν ἐποιεῖτο· οὐδὲ αὖ τὴν ἐκ τῶν λυπηρῶν ἀφορμὴν, καὶ παραίτησιν· ἢ τὰ ἔξωθεν προσπίπτοντα ἔπασχεν· ἀλλ' ἐκινεῖτο κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως, τοῦ λόγου θέλοντος, καὶ παραχωροῦντος πάσχειν αὐτῷ, καὶ πράττειν τὰ ἴδια.

*c* Maxim. *in Panop.* Euth. tit. VII. Καθάπερ τὸ λευκὸν τῆς ἐρέας καταχρωσθὲν χρώματι πορφύρας, οὐκ ἔστι δίχρωμον, ἀλλὰ μονόχρωμον· οὕτως ἄρα καὶ ἐν τῷ προσλήμματι θεωθέντος τοῦ ἀνθρωπίνου, οὐ δύο ἡγεμονικά εἰσι, θεὸς, καὶ νοῦς· ἀλλ' ἓν, ὁ θεώσας τὸν νοῦν θεός.

*d* Damasc. lib. III, cap. vi. Ἡγεμονικὸν μὲν γὰρ ψυχῆς τε καὶ σαρκὸς, ὁ νοῦς, νοῦς δὲ τῆς ψυχῆς τὸ καθαρώτατον. ἀλλὰ καὶ νοῦ θεός. καὶ ὅτε μὲν παραχωρεῖται ὑπὸ τοῦ κρείττονος, τὴν οἰκείαν ὁ νοῦς τοῦ Χριστοῦ ἡγεμονίαν ἐνδείκνυται. ἐκνικᾶται δὲ, καὶ ἕπεται τῷ κρείττονι, καὶ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἃ ἡ θεία βούλεται θέλησις.

1 Cyrill. *in Joann.* — 2 Tit. XVIII *Panop.* — 3 § 4. — 4 Maxim. *Disput.* — 5 In Lateran. syn. secret. v tom. IV. concil.

habuisse; « Sed quando, et qualem, et quantum Deus Verbum volebat. » Quæ eadem et Nestorius frequenter usurpabat, totam Dei et hominis unitionem in amborum exacta concordia, et voluntatum perfecta conspiratione collocans : dum et agenda singulis in rebus, et eorum ordinem ac modum præscriberet Deus; et ex hujus imperio ac nutu sic homo penderet, ut ne levissime quidem ab eo discreparet. Hoc autem Monotheletæ libenter assumebant; ut quo argumento Catholici voluntates Christi duas adstruere solebant, quod in horto nonnulla inter illas varietas exstitisset, hoc summa illa, et perpetua commendanda consensione refellerent; tanquam unica esset, et simplex motio, quæ ab divina natura manaret in inferiorem, omnis alioquin ex sese propriæ operationis expertem.

V. Hanc mentem fuisse Monotheletarum in illa voluntatum tanto studio asseveranda concordia, demonstrat Sergius unus ex ejus sectæ principibus in epistola *ad Honorium Papam*[1]: nec non Macarius Antiochenus, pertinacissimus ejusdem propugnator hæresis[2] : qui ex epistola Sergii totidem fere, quibus illa continetur, verba descripsit; quæ hoc sit operæ pretium adscribere. Postquam ergo tritam illam ac solemnem hæreticis istis decantavit næniam, non posse duas operationes in Christo statui, ne duas consequenter voluntates inducamus; adeoque, quod putabant necessarium, inter se contrarias, et repugnantes : eo tandem delabitur ut dicat, nunquam Domini carnem intelligente anima præditam, separatim, et proprio appetitu contra nutum divini Verbi, quocum erat conjuncta, tetendisse : sed quando, et qualem, et quantum illi placebat, motionem exeruisse : prorsus uti corpus, nisi agente, ac movente anima, nullo modo cietur, neque quidquam appetit. Hunc in modum humanam Christi naturam divinitatis impulsu, et impressione motam, non tam egisse, quam passam esse. Hunc Sergii locum supra capite sexto descripsimus[3]; ubi et nonnulla ad id, quod modo tractamus, utilia disseruimus.

Alteram Monotheletæ contra catholicum duarum actionum dogma fraudem nectebant ex eodem illo principio, sive regula quinta, quæ humanæ naturæ appetitiones omnes, et impetus ex nutu divinæ, tanquam ἡγεμονικῆς, et principalis, fuisse suspensos asserit. Hinc enim contendebant: ἐνέργειαν naturæ inferioris, κατ' ἐπικράτειαν, hoc est *dominatu* præpollentis divinitatis occupatam, ac velut absorptam fuisse.

VI. Hanc illorum cavillationem aperit, et confutat Maximus martyr apud Euthymium; quem locum, quia nondum editus est, hic legi profuerit : « Primum, inquit, operationes duas etiam vos ipsi fatemini, alteram, dominantem, videlicet divinam, alteram, dominatui subjectam, quæ est humana. Quod quidem ad relationes pertinet. Porro quæ ad se invicem referuntur, omnino secum invehunt illa, quæ ex adverso divisa respondent. Deinde si operationem fieri per dominatum potioris dicitis, quasi humana, divina prævalente, tollatur e medio, immutationem in eas introducitis. Nam quod prævalet, omnino ipsum quoque patitur : quippe ab eo quo valentior est etiam vincitur. Quemadmodum aurum, cum admistum sibi argentum, et æs superet; ipsum tamen etiam superatur, etsi minus aliquanto : nempe pro admista quantitate[a]. »

Hæc adversus hæreticos istos, et quidem accommodate ad illorum ridiculum, insanumque commentum. Siquidem duas integras fingebant, perfectasque naturas in unum coiisse, quarum unius in ipso concursu propria excidisset ἐνέργεια, hoc est tam vis et facultas operandi, quam operatio ipsa : non aliter quam si aquæ gutta copioso vino admisceatur, nativum saporem, et proprias qualitates amittit, quæ potentiori ab liquore vincuntur. Nec tamen sine pugna, et certamine cedit inferior : sed vicissim agit aliquid, et ei quod superat pro viribus resistit : idque ipsum quadamtenus vincitur, et carpitur. Talem inter naturas, operationesque conflictum intercessisse ex Monotheletarum principiis, atque verbis disputat Maximus. *Operatio.*

*a* Maxim. apud Euthym. *in Panop.* tit. XVIII. Πρῶτον μὲν δύο ἐνεργείας καὶ ὑμεῖς ὁμολογεῖτε, μίαν ἐπικρατοῦσαν, τὴν θείαν φημὶ, καὶ μίαν ἐπικρατουμένην, τὴν ἀνθρωπίνην δηλονότι. ὅπερ ἐστὶ τῶν πρός τι. τὰ δὲ πρός τι πάντως συνεισάγουσιν ἑαυτοῖς καὶ τὰ ἀντιδιαιρούμενα. ἔπειτα δὲ, ὅτι εἰ κατ' ἐπικράτειαν λέγετε τὴν ἐνέργειαν, ὡς τῆς ἀνθρωπίνης διὰ τὸ ἐπικρατηθῆναι ἀναιρουμένης, μείωσιν αὐταῖς εἰσάγετε. τὸ γὰρ ἐπικρατοῦν, πάντως καὶ αὐτὸ τῶν πασχόντων ἐστί. καὶ αὐτὸ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ ἐπικρατουμένου. ὥσπερ χρυσὸς, ἐπικρατῶν μὲν τοῦ καταμιγνυμένου αὐτῷ ἀργύρου, καὶ χαλκοῦ, κρατούμενος δὲ καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ ἧττον. δῆλον δὲ ὅτι κατὰ τὴν ποσότητα τὴν προσμιγεῖσαν.

1 Serg. in epist. *ad Honor.* in sextæ synodi act. XII. — 2 Macarius ibid. act. VIII. — 3 § 5.

VI. Caro instrumentum Verbi.

VII. Sexta deinde veterum ex dictis regula ad hunc modum concipitur : Caro, sive humana Christi natura divinæ fuit instrumentum, per quod hæc operabatur ea, quæ humanum modum excedebant, et ad utilitatem, ac salutem nostram referebantur. Testantur hoc antiqui passim : ut Athanasius oratione quarta : « Deus, inquit, existens proprium corpus habuit et hoc usus instrumento, homo propter nos factus est. Ideo quæ propria sunt carnis, ipsius esse dicuntur ; quoniam in illa inerat : ut sunt esurire, sitire, pati, fatigari, et similia, quorum capax erat caro [a]. » Et postea, « divinitatis Verbi opera per corpus esse facta [b] » scribit.

Cyrillus item Alexandrinus in dialogo *de Incarnatione Verbi* : « Usus, inquit, tanquam instrumento, propria quidem carne ad opera carnis, et ad naturales ægritudines, et ejusmodi alia, quæ extra reprehensionem erant: anima vero itidem propria, ad humanas, et expertes vitii passiones, Nam et esurisse dicitur, et longinquarum peregrinationum labores pertulisse : consternationes item, ac metus, necnon dolorem, et angorem, ac mortem denique in cruce [c]. » Quæ igitur per sese pati, aut agere nequibat divinitas, quæ ad salutem nostram necessaria videbantur, ea per corpus administravit, animamque, quem assumpsit, hominis, eoque quasi instrumento est usus. Sic quia pati ac mori non poterat, hominem se fecit, ut per hominem pateretur, ac mortem subiret. Quin alias insuper actiones θεανδρικὰς misti generis ita præstitit, ut corporis, vel hominis proprias ἐνεργείας adhiberet ad mirifica quædam, et divina opera facienda.

*Theandricas Operationes*

VIII. Commode hoc, et erudite declarat Hippolytus in *Excerptis* ab Anastasio collectis ex illius libro *contra Beronem, et Helicem*. Velut in fragmento secundo, sic assumptum esse dicit hominem, « ut in ipsa salutari incarnatione propriæ divinitatis operationem impresserit carni; quæ non ipsa tamen circumscriberetur, propter exinanitionem ; neque perinde ex ea naturaliter emanaret, ut ex ipsius divinitate ; sed in iis, in quibus incarnatus divinitus operatus est, per illam apparebat. » Græca jam supra reddidimus [1]. Et paulo post ; « Mansit ergo, etiam incarnatus Deus secundum naturam ultra modum infinitus, cognatam, et congruentem sibi habens operationem, quæ substantive ex divinitate manabat, et per ipsius sanctissimam carnem in edendis miraculis secundum œconomiam existebat ; ut Deus esse crederetur, qui per imbecillem natura sua carnem, universitatis salutem per seipsum operaretur [d]. »

Atque hoc in *Excerpto* eleganti similitudine perspicuum facit, qualem ab Maximo martyre usurpatam antecedenti capite significavimus [2], interioris sermonis, quem in animo concipio, per externum vocibus syllabisque constantem extrinsecus profusi. Nam « ille ex intelligente anima mea naturaliter manat perpetuo ; sed per corpoream linguam meam, tanquam per instrumentum, cum necesse est profertur [e]. »

Rursus Paulinus Aquileiensis in libro sacrosyllabo *contra Felicem Urgelitanum* [3], idipsum animæ confirmat exemplo : « quæ cum sit incorporea, corporaliter cuncta per corpus disponit, et cum sit substantia carnis corporea, per incorpoream creaturam, id est animam, corporeas perficit actiones. Tanta enim societatis convenientia sibimet sunt unitæ, ut unum sine altero nihil possit. » Quod de theandricis mistis operationibus intelligendum, in quibus cum alterius communione agit utraque forma quod proprium est. Pergit deinde : « Nam anima incorporea per corporeos oculos videt, audit, sentit ; et corporei oculi per incorpoream animam videre probantur, » etc. Ubi præpositio *per* ambigue

*a* Athan. orat. iv. Θεὸς ὢν ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ χρώμενος ὀργάνῳ, γέγονε δι' ἡμᾶς, etc. quæ cap. antec. § 9 descripta sunt.

*b* Ibid. Τὰ τῆς θεότητος ἔργα διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο.

*c* Cyrill. dial. *de Inc.* Προσεχρήσατο δὲ, καθάπερ ὀργάνῳ, τῇ μὲν ἰδίᾳ σαρκὶ πρὸς τὰ σαρκὸς ἔργα τε, καὶ ἀῤῥωστήματα φυσικὰ, καὶ ὅσα μώμου μακράν· ψυχῇ δὲ αὐτῇ ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἀνθρώπινά τε, καὶ ἀνυπαίτια πάθη. πεινῆσαι γὰρ λέγεται, κόπους τε ὑπενεγκεῖν τοὺς ἐκ μακρῶν ὁδοιποριῶν, πτοίας τε, καὶ φόβους, καὶ λύπην, καὶ ἀγωνίαν, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον.

*d* Anast. *Collect.* Μεμένηκεν οὖν καὶ σαρκωθεὶς κατὰ τὴν φύσιν θεὸς ὑπέρπειρος (Anast. legit ὑπεράπειρος) τὴν ἑαυτῶ συγγενῆ, καὶ κατάλληλον ἔχων ἐνέργειαν. τῆς μὲν θεότητος οὐσιωδῶς ἐκφυομένην, διὰ δὲ τῆς αὐτοῦ παναγίας σαρκὸς ἐν τοῖς θαυμάσιν οἰκονομικῶς ἐκφαινομένην· ἵνα πιστευθῇ θεὸς εἶναι, δι' ἀσθενοῦς φύσει σαρκὸς αὐτουργῶν τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν.

*e* Idem *Excer.* iii. Τῆς μὲν νοερᾶς μου ψυχῆς φυσικῶς ἀεὶ πηγαζόμενον, διὰ δὲ τῆς σωματικῆς μου γλώσσης ὀργανικῶς, ὡς ἔφην, ὅτε χρὴ προφερόμενον.

1 Cap. viii, § 4. — 2 § 11. — 3 Paulin. tom. IV *Bibl. Patr.*

sumitur. Siquidem cum anima per corpus operari dicitur, efficientem causam principalem significat, quæ corpus velut instrumentum ad agendum applicat. Cum autem corpus *per animam* operari dicit, idem est, ac vi et facultate ab anima sibi communicata.

rumenti io et proprietas.

IX. Sed ὀργάνου et *instrumenti* notio, et proprietas diligenter est notanda, et universe illius omnis, quod ab alio movetur, et ad faciendum aliquid admovetur. Huic enim duplex actio tribuitur; ut recte S. Thomas animadvertit[1], una quæ ex ejus propria forma oritur : altera, quæ ex motione alterius imprimitur. Sic asciæ propria, et ex ejus forma congruens actio, et incisio; quæ autem extrinsecus, et ut adhibetur ab artifice, illi imputatur, est scamnum, vel structura quævis lignea. Harum duarum posterior nonnisi unica est, quæ ab agente ac movente per asciam fit. Non enim scamni effectio separatim ab ascia provenit; sed ab utroque conjunctim eadem manat impressio, quæ ab causa principali per instrumentum exeritur. At in priori genere duplex est operatio; quoniam duplex est forma, et est sua cujusque propria, ex ejus peculiari natura conveniens. Sic calefacere propria ignis est efficientia, ex ipsius natura, sive forma progrediens; non autem fabri est, nisi quatenus ad ferrum calefaciendum ignem admovet. Itaque quoties « movens et motum, ait S. Thomas, habent diversas formas, seu virtutes operativas, ibi oportet quod sit alia operatio moventis, et alia operatio propria moti : licet motum participet operationem moventis, et movens utatur operatione moti, et sic utrumque agit cum communione alterius. » In actionibus theandricis Christi Domini, quæ ex utriusque naturæ concursione prodibant, quædam erat hominis operatio propria, ut tangere, spuere, loqui, ac velle etiam, et imperare humana voluntate; alia divinitatis per humanam naturam, ejusque proprias ἐνεργείας inusitatum quiddam, et creaturæ captu majus exercentis, ut est suscitatio mortui, vel cæci, aut leprosi subita curatio.

ationes

X. Bene autem illud animo retinendum est, quod de Monotheletis supra docuimus[2]; eos clam et in sinu Arii, et Apollinaris, ac Monophysitarum hæresim fovisse, ut in Christo non plenam, et perfectam fuisse sentirent hominis substantiam; sed solam carnem expertem animæ; adeoque omni destitutam operatione, operandique facultate; quæ quidem hominis, hoc est viventis, sentientis, intelligentisque propria est, et ab anima rationali proficiscitur. Nam quæ ex carne ipsa, sive materia prodeunt, et cum inanimis communia sunt homini, ut deorsum ferri, tactui resistere, et alia ejusmodi, Christo minime detraxerunt; sed solas, uti dixi, animatorum proprias ἐνεργείας; hoc est *actiones*, et *facultates ipsas*; quippe animam ipsam, et integram hominis naturam aperte, ac palam negare non sunt ausi; quas reipsa interim auferebant, dum illam pronuntiabant nulla prorsus virtute, ac facultate, nullaque operatione esse præditam.

Rursus observandum hoc est, quod in primo *Politicorum* notat Aristoteles[3], instrumentorum quædam esse inanima, quædam animata. Ut in navi, clavus inanimum est instrumentum : proreta vero, vel alius quispiam ex supplemento classiario, animatum est, et universe servus quilibet et administer instrumenti loco censetur, ut ibidem ait philosophus. Quo in posteriori genere instrumenti perspicua magis est operationum diversitas. Cujusmodi in Christo fuit humana natura, quæ animata utique fuit. Ex quo Monotheletarum clarior, insigniorque est vecordia.

XI. Non est alienus ab hac instrumenti contemplatione, et ad eam illustrandam aptissimus Maximi martyris eruditi theologi locus in quodam opusculo *contra Monotheletas*, ubi eorum argumentum dissolvit, quod ita proponebant; « Quemadmodum instrumenti, et ejus quod movet, una est operatio, sic divinitatis, et humanitatis una itidem est operatio [a]. » Huic vero respondet sic : « Si vos quidem instrumentum naturale esse dicitis; Verbum ex opinione vestra, carni erit æquale

Maximi locus illustratur.

*a* Apud Euth. *Panop.* tit. XVIII. Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ὥσπερ ὀργάνου, καὶ τοῦ κινοῦντος μία ἐνέργεια, οὕτω καὶ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία ἐνέργεια. Εἰ μὲν τὸ ὄργανον σύγχρονόν φατε, σύγχρονος ἔσται καθ' ὑμᾶς ὁ λόγος τῇ σαρκὶ, ἢ σὰρξ τῷ λόγῳ συναΐδιος. πᾶν γὰρ τὸ κεχρημένον φυσικῷ ὀργάνῳ, σύγχρονον τοῦτο ἔχει. ὥσπερ τὸ σῶμα ἡ ψυχή. καὶ ὥρα ὑμᾶς καὶ κτίσμα τὴν θείαν φύσιν λέγειν, ἢ τὸ σῶμα, ἄκτιστον. Εἰ δὲ τεχνικὸν τὸ ὄργανον λέγετε, ἄψυχον τοῦτο εἰσάγετε, καὶ ἰδίᾳ ἑστηκὸς, καὶ μεμερισμένον, καὶ οὐκ ἀεὶ κινούμενον· ἀλλ' ὅτε τῷ ἐργαζομένῳ δόξει τοῦτο μετὰ χεῖρας λαβεῖν, καὶ ἐργάσασθαι. καὶ λοιπὸν ἢ Νεστορίου τοῦ παράφρονος σύμφρονες δειχθήσεσθε, διαιροῦντος, καὶ διϊστῶντος τὰς εἰς μίαν ὑπόστασιν, καὶ ἓν πρόσωπον Χριστοῦ τοῦ θεοῦ

1 S. Thom. in III parte qu. xix, art. 1. — 2 Cap. vii, § 3. — 3 Cap. ii.

tempore : vel caro erit coæterna Verbo. Quidquid enim naturali utitur instrumento, habet hoc æquale tempore : quemadmodum corpus anima. Ac jam tempus est, ut naturam divinam inter creaturas numeretis, aut certe corpus esse dicatis increatum. Quod si instrumentum artificiale esse statuitis, inanimum hoc esse vultis, ac separatim consistens, et divisum; nec perpetuo motum : sed tunc solum, cum operanti id in manus sumere, et operari visum fuerit. Ac demum vel cum insano Nestorio idem vos ostenditis sapere ; qui naturas duas in eamdem Christi Dei hypostasim, unamque personam convenientes divisit, ac disjunxit, vel Apollinaris impii discipulos vos esse prodetis, qui Christi corpus animæ, ac mentis expers asserebat esse. » Hic Maximi locus non est incuriose prætereundus, nam interpretationem non habet facilem et obviam. Duo igitur instrumentorum genera constituit: unum naturale, alterum artificiale. Prius ait agenti principali esse σύγχρονον hoc est *non posterius tempore*, *sed æquale* sicut animæ corpus. Nam eodem utrumque tempore incipit existere. Artificiale vero instrumentum inanimatum esse dicit ac divulsum et separatum. Si naturale instrumentum idem facit cum eo, quod conjunctum dicitur, itidem hoc erit, ut manus instrumentum est hominis : quam quidem « non unum, sed multiplex instrumentum esse [a] » scribit Aristoteles. Tale porro instrumentum esse carnem, sive humanam naturam, si cum Verbo comparetur, antiqui complures, nec immerito, sentiunt, ut libro antecedente docuimus [1].

*Synchronum.* At hoc posito, qui tandem consentaneum erit, quod Maximus scribit, naturale instrumentum esse σύγχρονον efficienti, et utenti causæ ? Non enim Verbum aut eodem tempore esse cœpit cum homine quem assumpsit, aut hic perinde ut illud æternum exstitit.

XII. Quamobrem paulo ista pressius, et enucleatius a summo theologo Maximo arbritramur intellecta fuisse : nec omne *conjunctum*, ut vocant, *instrumentum*, quod Græci συμφυὲς vocant, *naturale* ab eo esse habitum. Quippe *naturale* id ab eo significari videtur, quod in naturæ unitatem convenit, hoc est quod ejusdem est naturæ constituendæ particeps; vel eamdem cum alio naturam componit. Ita corpus hominis eamdem cum anima naturam illius constituit, et eadem afficitur ut forma, cum eaque homo unus, et natura unius hominis existit ; quod idem proportione de manu dici potest, quæ et anima rationali, tanquam forma, adeoque natura hominis est prædita, et naturæ humanæ integritatem cum partibus componit cæteris.

At vero natura humana Christi non eodem modo naturalis Verbo dici potest, neque naturale illius instrumentum. Siquidem non eamdem cum eo naturam constituit, neque propriam ipsius induit, aut ab ea formatur, sive, ut scholæ loquuntur, *formaliter afficitur*, Sed hypostasi duntaxat, et subsistendi modo cum illo copulatur. Porro quæ prioris generis instrumenta dicuntur, ea sunt omnia congenita, et σύγχρονα, uti corpus animæ, manus homini. *Synchr.* Nec de eo, quod summa et absoluta potentia facere potuit Deus, cura modo est Maximo : sed de eo quod reipsa institutum est, et in rerum natura usuvenire cernimus. Nam potuit Deus corpus ante animam suis partibus ac modulis absolutum condere ; vel animam ante corpus, ut Origeni persuasum fuit. Verum aliter illi visum est : et eodem utrumque tempore prodire, atque existere placuit. Ex quo Maximi argumentatio procedit, negantis eodem modo humanam naturam instrumentum esse Verbi, quo corpus animæ, vel artificis instrumentum est securis, aut malleus. Quippe tam naturalia illa, quæ vocantur, instrumenta, quam artificialia, nullum ex se, et citra principalis causæ motionem, vitalem habent impetum; sed quidquid ex suopte sensu conferunt, id mutum est, et inanimum, et ad materiam potius, quam ad formam, et naturam attinet. Ideo S. Thomas unicam dixit *operationem*, et ἐνέργειαν esse securis et artificis, si rationis, intelligentiæque opera propria spectemus. Quippe nullam ejusmodi formam, et agendi vim, ac principium per sese habet instrumentum illud arte constans, sed neque naturale ; uti corpus si cum anima comparetur. Verum natura hominis sic ad agendum adhibita est a Verbo, ut ipsa per se, suoque marte navaret aliquid, ac vivam, efficacem, et intelligentis propriam

συνελθούσας δύο φύσεις· ἢ Ἀπολιναρίου τοῦ ἀσεβοῦς φοιτηταὶ, ἄψυχον, καὶ ἄνουν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγοντος.

a Arist. lib. IV *de Part. an.* cap. x. Ἡ δὲ χεὶρ ἔοικεν εἶναι οὐχ ἓν ὄργανον, ἀλλὰ πολλά.

1 Cap. viii, vide § 8.

uti naturam, sic efficientiam haberet, et in opus contribueret. Fuit enim non φυσικὸν, id est *naturale* eo, quem exposuimus, sensu, sed ὑποστατικὸν instrumentum, hoc est *hypostasi conjunctum* ; quod proinde peculiarem, et ab agentis causæ præcipuæ natura diversam formam, et οὐσίαν obtineret.

XIII. Ex quo illud certius, manifestiusque constat, quod supra disseruimus[1] ; actiones naturam potius sequi, quam subsistendi proprietatem, sive hypostasim. Videmus enim naturis multiplicatis, actiones fieri multiplices, tametsi una sit persona, quæ agit : neque pro numero personarum, plures actiones existere, ubi eadem est natura communis. Sic enim trium in Trinitate personarum unica est, et simplex operatio, ut alibi diximus[2]. Quamobrem admonendus est theologus, particulam διὰ quæ vel efficienti causæ per instrumentum operanti, vel utcumque per aliud, tanquam per *virtutem*, et δύναμιν agenti principio tribuitur, non eadem notione accipi debere; sed pro eo ac subjecta res postulat : ut alias diversa subsit amborum ἐνέργεια, alias unica sit, ejus videlicet, quod agit, et alterius per quod agere dicitur. Exempli causa, Christum per Spiritum sanctum, tanquam proprium, operari Scripturæ prædicant ; et Cyrillus Alexandrinus in epistola tertia *ad Nestorium* id observat[a]. Tum Patrem per Filium agere, ac creare omnia eadem Scriptura testatur : In iis, et similibus locutionibus, præpositio διὰ non duas ἐνεργείας indicat ; sed unam duntaxat, propter unitatem naturæ. At cum διὰ σαρκὸς, id est, *per carnem*, sive per assumptum hominem Verbum operari dicimus, tum particula διὰ non unam esse operationem significat ; eo quod plures in eam naturæ concurrunt. Quod ipsum in instrumento quoque valere cernimus, ut si ex propria forma, et agendi insita virtute aliquid in ἐνέργειαν conferat, ea sit duplex. Sin præter alienam impressionem nihil adhibeat, unica sit operatio : ut ex S. Thoma paulo ante demonstravimus.

...ficientia.

Per. ...perationes

XIV. Exinde septima regula succedit : non omnia per humanam suam naturam, tanquam per instrumentum hypostatice sibi conjunctum, dici agere Deum Verbum, quæcumque molitur : sed ea tantum, quæ ad salutem nostram, et susceptam humani generis redemptionem, ac Mediatoris officium pertinebant. Non enim creari mundum a Verbo per assumptum hominem, vel Angelos ipsos, hominesve dixerit quispiam. Multo minus Spiritum sanctum communi cum Patre spiratione produci.

I. Ea tan... quæ ad salutem nostram ...ineat ... carnem ...peratum ... Verbum.

Hanc regulam Rusticus diaconus in *Disputatione contra Acephalos* tradidit, ex eaque discrimen animæ per corpus, et in corpore operantis, et Verbi in homine, et per hominem similiter agentis explicat. « Anima, inquit[3], nullatenus foris a corpore suo habet operationis principium : Deus autem Verbum et in humanitate existens, in cœlo, et ubique consuetas operationes implevit, licet quasdam et inæstimabiles etiam per corpus. Quid enim differebat operationes ejus, quæ sunt ab initio, utrum non haberet, an haberet humanitatem ; dum per humanitatem non plueret, non tonaret, non astra moveret ; et (si licet simpliciter dicere) nihil per eam amplius sit operatus, nisi sola, quæ noviter propter nostram sunt facta salvationem, pro qua et inhumanatus est? »

XV. Octava regula ; Ita per assumptum hominem Deus Verbum operatus est, ut nec ipse solam illi communicarit ἐνέργειαν, sive actionem quasi transeuntem impresserit ; neque Pater, neque Spiritus sanctus ; quamvis omnes illi per divinum templum, et in templo aliquid egisse memorentur. Quod Græce dicunt, οὐκ ἐνηργῆσθαι, vel ἐνεργούμενον fuisse hominem in Christo. Quippe operatus ipse est unus et idem Deus et homo secundum naturam utramque ; et efficientiæ divinæ pariter, et humanæ principium ac fontem habuit in se, non illius motionem, et impulsum ad tempus accepit.

VIII. Non sola transiens operatio communicata carni.

Ut istius regulæ sensum penitus intelligas, scire juvat, quid sit apud Græcos theologos ἐνεργεῖν, et ἐνεργεῖσθαι. Horum prius pro eo capitur, quod est ex se agere, ac propria vi ; nec aliena tantum impulsione moveri ad opus efficiendum. Sic ignis ἐνεργεῖν dicitur cum calefacit, quia vim in se caloris, et calefaciendi principium obtinet. Idem architectus in ædificanda domo ἐνεργεῖν dicitur, quoniam structuræ totius causam, et agendi virtutem, id est ideam, et artem tanquam propriam ac suam obtinet. At ferramenta, uti malleus, securis, et reliqua artis instrumenta, quia principium

Quid sit ἐνεργεῖν et ἐνεργεῖσθαι

a Cyrill. in Eph. synod. Πάλιν αὐτὸς ἐνεργῶν διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος.

1 Cap. II. — 2 Lib. IV *de Trinit.* cap. XV. — 3 Rust. tom. IV *Bibl. Patr.*

in se non habent ædificii fabricandi, ἐνεργεῖσθαι, dicuntur, id est *ad opus applicari*, aliena impressione, et agitatione, quam solam capiunt. *Energumeni.* Ita lunatici, et dæmoniaci proprie ἐνεργούμενοι dicuntur ; quia non agunt, sed aguntur præter voluntatem, et mira quædam, infandaque faciunt, quorum in se nullam causam, ac virtutem, et principium continent. Sic Marcus eremita hominem a perturbationibus, quæ πάθη vocantur, ἐνεργεῖσθαι ait, id est præter voluntatem impelli[a].

XVI. Est apud Apostolum usus ejusmodi, vocis illius, qui vulgo non satis animadvertitur. *In Christo Jesu*, inquit[1], *neque circumcisio aliquid valet, neque præputium ; sed fides, quæ per caritatem operatur*[b]. Ibi verbum *operatur* plerique activa significatione positum existimant, cum passiva potius accipi debeat. Græce est ἐνεργουμένη, quasi dicat, quæ *agitur*, et *animatur*, et ad operandum incitatur a caritate. Ita videtur Œcumenius intellexisse, cum ad eum locum istud adnotat : « Non enim sufficit tantummodo credidisse Christo : sed fidem oportet illam agi, et conservari, ac velut resuscitari per caritatem in Christum[c]. » Theophylactus quoque ἐνεργεῖσθαι idem esse putat ac « vivam ostendi. Porro caritate destituta, minime est efficax, quemadmodum alibi scriptum est[2], *fides sine operibus mortua est*[d]. » Ut enim corpus anima privatum nullam habet vitalem operationem, quoniam agi, et moveri debet ab anima : ideoque mortuum est : ita fides, nisi a caritate agatur, et impellatur, laude ac merito caret. Hic autem Apostolus caritatem vocat, non perfectam illam, ac theologicam virtutem, aut affectionem animi : sed justi honestique Christiani generalem quemdam amorem, qui per omnes virtutes funditur. Hanc enim caritatis nomine comprehendi ab Augustino, alias observavimus. Porro fides non solius cognitionis est, et assensus : sed piam et honestam voluntatis inclinationem exigit, quem *affectum pium credendi* nuncupant theologi. Eo si careat, non virtus erit, sed simplex mentis et intelligentiæ ad id, quod propositum, perceptumque est, accommodatio. Cujusmodi in dæmonibus inesse, Jacobus Apostolus affirmat. Proinde fides, ut virtus sit, ac laudabilis, et morali, ut vocant, dignatione censeatur, non solum voluntaria sit oportet; sed etiam ex pio, et honesto voluntatis affectu, nempe ex amore aliquo recti, atque justi, qui Christianæ sit cujuspiam virtutis, quæ velut forma sit fidei sive assensionis illius, quæ ab intellectu proficiscitur, et eam ac per eam operetur. Hinc Paraphrastes Syrus quod Apostolus vocat *fidem quæ per caritatem operatur*, ita vertit, « fides quæ perficitur a caritate[e]. » Perficitur enim revera fides, dum operatione, et impulsione bene affecta voluntatis imperatur.

XVII. Hoc sensu negant theologi veteres, maxime Græci hominem in Christo ἐνηργεῖσθαι. Ita Chrysostomus ad illa Nicodemi verba, quibus Christum alloquitur[3] : *Rabbi scimus, quia a Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* « Ille, inquit, adhuc eodem, quo hæretici, modo loquitur, aliena operatione actum ipsum dicens, et aliorum ope indigentem ea fecisse, quæcumque fecit. Quid igitur Christus ? Vide mirabilem demissionem. Noluit ita loqui : nihil ego alienæ opis egeo, sed cum potestate omnia facio, quippe germanus sum Dei filius, et eadem cum eo, qui me genuit, virtute præditus[f]. » Quibus verbis propriam ejus significationem vocabuli, de quo modo quærimus, habes expressam. Siquidem ex propria, et insita vi, ac potestate non agere, sed auxilio alterius indigere, et virtutis, quæ in eo residet, fructum et efficientiam duntaxat, velut transeuntem, percipere, illud est ἐνεργούμενον esse. *Alieno motu.* Talem de Christo hæretici illi opinionem sus-

*a* Marcus *in Consultatione mentis cum anima.* Ἔγνων σαφῶς, ὦ ψυχή, ὅτι ἐγώ τε, καὶ σὺ παρὰ φύσιν ἐνεργούμενοι ὑπὸ ἀγνοίας πλανώμεθα.

*b Gal.* I. Ἀλλὰ πίστις δὲ ἀγάπης ἐνεργουμένη.

*c* Œcum. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ μόνον τὸ πιστεύσαι τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ δεῖ τὴν πίστιν ταύτην ἐνεργεῖσθαι, καὶ διαφυλάττεσθαι, καὶ οἷον ἀναζωπυρεῖσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης.

*d* Theophylact. Μάνθανε οὖν ὅτι ἡ πίστις ἐνεργεῖται μὲν δι' ἀγάπης, τουτέστι ζῶσα δείκνυται· μὴ ἔχουσα δὲ τὴν ἀγάπην ἀνενέργητός ἐστιν· ὅμοιον τῷ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά.

*e* Syrus Paraph. הימנא דמרגמתא כחובא.

*f* Chrys. hom. XXIV *in Joan.* Ἐκεῖνος μέν τοι ἔτι κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς φθέγγεται, ἐνεργούμενον αὐτὸν, καὶ τῆς ἑτέρων βοηθείας δεόμενον, ταῦτα πράττειν, ἅπερ ἔπραττε, λέγων. τί οὖν ὁ Χριστός; ὅρα συγκαταβάσεως ὑπερβολήν. εἰπεῖν μὲν, ὅτι οὐδὲν δέομαι τῆς ἑτέρων βοηθείας, ἀλλὰ μετ' ἐξουσίας πάντα πράττω (καὶ γὰρ υἱός εἰμὶ γνήσιος τοῦ θεοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς τῷ γεγεννηκότι δυνάμεως) παρῃτήσατο τέως.

1 *Gal.* V, 6. — 2 *Jacobi* II, 17. — 3 *Joann.* III, 2.

ceperunt, qui Deum illum non esse rati sunt; sed hominem merum, qui, perinde ut Prophetæ, ex intervallo divinæ operationis, et instinctus vim ac motionem in seipso caperet: nec fontem ipsum gratiæ, et virtutis possideret, ex quo in cæteros sic tanquam rivi profluerent. Quemadmodum ille, quem in *Proverbiis* Sapiens alloquitur [1]: *Deriventur fontes tui foras, et in plateis æquas tuas divide. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.* Atqui hujus potius Christus fuit similis: «*quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter* [2], nequaquam per partes, ut in cæteris sanctis: sed juxta Evangelium eorum, quod Hebræo sermone conscriptum legunt Nazaræi : *Descendet super eum omnis fons Spiritus sancti* » ait Hieronymus [3].

XVIII. Basilius in eamdem sententiam pulchre ita scribit : « Deus in carne non ex intervallo operans, ut in Prophetis : sed consertam sibi humanitatem, et unitam possidens [a]. » Ubi duo hæc invicem sibi opposita sunt, habere operantis ex intervallo Dei efficientiam ; et divinitati conjunctam ipsi, ac velut congenitam esse hominis naturam : quo ex consortio principium ipsum ac virtutem propriam illius ista possidet ; ita ut, quod alibi scribit Chrysostomus, « sive Filium dixeris, sive Verbum, illic habitaverit, non operatio duntaxat aliqua, sed substantia [b]. »

Idem etiam Chrysostomus recte alio in loco quid nomine illo significaretur ostendit. Nam cum Martha dixisset, *Scio quia quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus* [4]. « ut eam ab illa opinione deduceret, inquit, ac doceret, non se opus habere ab alio accipere ; sed ipsum se fontem bonorum esse, sic loquitur : *Ego sum resurrectio et vita*, hoc est, non expecto dum operationem alterius excipiam : Sed a meipso omnia facio [c]. »

Sic Gregorius Nazianzenus in oratione tricesima-sexta, « Christus, inquit, propter divinitatem dicitur. Ea enim humanitatis unctio est, non operatione, ut in aliis Christis, sanctificans, sed totius ungentis præsentia [d]. » Et in epistola priore *ad Cledonium*, quæ oratio quinquagesima numeratur : « Si quis, inquit, tanquam in Propheta dicit secundum gratiam inoperatum, et non secundum substantiam conjunctum, et complasmatum (conjungi) Verbum, sit vacuus melioris operationis ; magis vero plenus adversæ [e], » Ita Nazianzeni verba Latine vertit Rusticus diaconus in libro *contra Acephalos* [5].

XIX. Hic autem Gregorii Nazianzeni anathematismus Paulum Samosatenum, et Photinum, imo etiam Arianos pulsare videtur, ac cæteros divinitatis Christi hostes hæreticos : quos Nestorius ex parte secutus, simili ab Cyrillo sententia petitus est, quæ in *Anathematismo* septimo continetur : cujus enarrationem vide in fine libri sexti, ubi de ἐνεργουμένῳ nonnulla dixi. Verum suspicor adversus Apollinarem, cujus hæresis in epistola refutatur, intortum hunc anathematismum ab Gregorio fuisse ; quo ab se, et a catholico dogmate, falso conjectam ab hæretico illo propulsaret calumniam. Hic enim Catholicis exprobrabat, dici ab ipsis Christum ἐνεργούμενον quod integrum hominem assumptum a Verbo putarent ; ex quo consequens esset, id quod assumptum erat, Dei operatione affici, ac moveri, utpote ab illo gubernatum ; non autem Deum esse, quod ut vitaret, solum corpus a Deo susceptum asserebat, quod divinitati, velut formæ, copulatum Deus esset.

*Aliena vi acto.*

*Aliena vi motum.*

Extat inter Athanasii rejicula disputatio quædam Apollinaristæ cum Catholico, in qua hæreticus ejusmodi argumentum instituit : « Homo, inquit, a Deo actus, non est Deus : corpus autem Deo copulatum, Deus est. Atqui Christus est Deus. Non igitur a Deo est actus homo : sed corpus cum Deo composi-

*a* Basil. hom. xxv *de Christi natali*. Θεὸς ἐν σαρκὶ οὐκ ἐκ διαλειμμάτων ἐνεργῶν, ὡς ἐν τοῖς Προφήταις, ἀλλὰ συμφυῆ ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἡνωμένην κατασκησάμενος.

*b* Chrys. hom. iii in ep. *ad Colos.* cap. i, 19. Τουτέστιν, εἴτε ἦν ὁ υἱὸς, εἴτε ὁ λόγος, ἐκεῖ ᾤκησεν, οὐχὶ ἐνέργειά τις. ἀλλ' οὐσίᾳ. Theophyl. legisse videtur εἶτι pro εἴτε.

*c* Chrys. hom. xxvi *in Mat.* ad cap. viii, 10. Ἀνάγων τῆς, τοιαύτης ὑπονοίας αὐτὴν, καὶ διδάσκων ὅτι παρ' ἑτέρου οὐ δέεται λαβεῖν, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, φησίν· ἐγώ εἰμι ἡ ἀναστάσις, καὶ ζωή· τουτέστιν οὐκ ἀναμένω δέξασθαι ἐνέργειαν· ἀλλ' οἴκοθεν πάντα ἐργάζομαι.

*d* Nazianz. Χριστὸς δὲ διὰ τὴν θεότητα. Χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργείᾳ, κατὰ τοὺς ἄλλους Χριστοὺς, ἁγιάζουσα. παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος.

*e* Id. orat. li. Εἴ τις ὡς ἐν Προφήτῃ λέγοι κατὰ χάριν ἐνηργηκέναι, ἀλλὰ μὴ κατ' οὐσίαν συνῆφθαί τε, καὶ συνάπτεσθαι εἴη κενὸς τῆς κρείττονος ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ πλέρης ἐναντίας. Rusticus legit καὶ συναναπεπλάσθαι pro συνάπτεσθαι.

1 *Prov.* v, 16. — 2 *Col.* i, 19. — 3 In caput ii *Isaiæ* col. 85. — 4 *Joann.* xi, 22. — 5 Tom. IV *Bibl. Patr.*

tum[a]. » Cui sic orthodoxus respondet : « Non esse Christum hominem actum a Deo, sed Deum homini conjunctum, sive unitum. »

Sane Spiritum sanctum Deum esse, paris et ejusdem cum personis cæteris potestatis, eo inter alia probant argumento veteres, quod operatur ex se ipse, non operatione alterius cietur, et afficitur. Ita Chrysostomus ad illa Pauli[1], *Hæc omnia operatur unus, et idem Spiritus*, refellit hæreticos asserentes Spiritum sanctum actum a Deo dici hæc operari : Quippe « ipsummet operari, non operatione agi alterius, et operari prout vult, non prout jubetur[b]. »

**Origenis locus notatur.**

*Operationem.*

XX. Origenes in tomo secundo, sive libro *contra Celsum*, parum castigate de Christo, quod ad divinitatis in homine, ac per hominem ἐνέργειαν attinet, mihi locutus videtur, et idcirco notandus hoc loco venit. Cum enim objicientem induxisset Epicureum Celsum[2], non videri Deum esse Christum, qui cum ad mortem quæreretur, et supplicium, turpiter ignaveque delituerit ; atque ab suis discipulis proditus sit : mox ei sic respondet : Neque corpus, quod in Christo apparebat, et oculis ac sensibus occurrebat, fuisse Deum ; sed nec animam ipsam, de qua dictum est, *Tristis est anima mea usque ad mortem*[3]. Sed quemadmodum Deus per Prophetas, tanquam per instrumenta locutus, multa dixit, quæ divinam majestatem, ac potentiam exprimunt : velut, *Ego sum Deus omnis carnis*[4], et, *Ante me, non est alius Deus*[5]*;* atque ut Apollo Pythius innumera per vatem feminam fudit oracula ; ita Deum Verbum, et summi Dei filium, in Jesu locutum dixisse, *Ego sum via, veritas, et vita*[6], et id genus alia de se ampla, et magnifica professum fuisse. Hæc cum scribit Origenes, non satis cum catholica regula consentaneus est : quæ non in homine Christo duntaxat exstitisse, habitasseve Deum Verbum adstruit : sed ipsum etiam hominem fuisse : adeo ut qui extrinsecus in sensus, et oculos incurreret, et quem Apostoli videbant, et contrectabant, Deus esset, ac vita, ut Joannes testatur[7]. Porro non Deus tantum in homine Christo locutus est, ut in Propheta aliquo, puta Zacharia[8], Angelus locutus legitur : sed ipsemet Deus homo factus loquebatur. Addit tamen subinde Origenes illud : Hæc autem dicimus, non ut filium Dei a Jesu separemus. Siquidem unum maxime post Incarnationem, cum Verbo Dei facta sunt anima, et corpus Jesu. Nam si, ut Paulus tradit, *qui adhæret Domino, unus spiritus est :* quisquis noverit, quid sit adhærere Domino ; et qui adhæret ipsi, unus est spiritus cum Domino ; quanto divinius, et excellentius unum est id, quod aliquando cum Verbo Dei compositum fuit[c]. » Hæc verba non satis declarant ; cujusmodi Verbum inter, et hominem intercessisse conjunctionem putaverit. Nam et Nestorius qui σχετικὴν solam agnoscebat, arctissiman tamen, et individuam eamdem esse palam asserebat. Sed hæc missa faciamus.

*Nesto...*

XXI. Nona et postrema regula est, operationes Christi etiam humanas, communesque nobiscum, singularis cujusdem excellentiæ fuisse, ac novas, et hactenus inusitatas : ita ut licet eadem ac nos faceret, diversa tamen, et longe præstantiore quam nos modo hæc operaretur. Hoc de Christi humanis, sive theandricis actionibus effatum, ex antiquorum Patrum sententiis efflorescit, quas supra retulimus[9] maxime Dionysii. Cujus ex epistola quarta commemoratus in capite decimo locus, tum ipsum ὑπὲρ οὐσίαν, id est *supra substantiam substantiarum*, ut sit dicam fuisse docet, ac « supra homines exstitisse : tum operationes ipsas hominis proprias supra hominem exercuisse[d] : » ut cum supra mare pedibus ambularet. Atque idem in capite secundo *de divinis nominibus*, Hierothei ex

**IX. Op... ... Chri... huma... singul... excel... fuer...**

*a* Tom. II Ath. argum. XXI. 'ΑΠΟΛ. Ἄνθρωπος ὑπὸ θεοῦ ἐνεργούμενος, οὐ θεός· σῶμα δὲ σύναφθὲν θεῷ, θεός· θεὸς δὲ ὁ Χριστός. οὐκ ἄρα ὑπὸ θεοῦ ἐνεργούμενος ἄνθρωπος, ἀλλὰ σῶμα πρὸς θεὸν συντεθέν. 'ΟΡΘ. οὐκ (ἂν) ἄνθρωπος μὲν ὑπὸ θεοῦ ἐνεργούμενος ὁ Χριστός, ἀλλὰ θεὸς ἀνθρώπῳ, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας συντεθείς, ἤγουν ἑνωθείς.

*b* Chrysost. hom. XXIX in I *ad Cor.* Ὅτι ἐνεργεῖ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐνεργεῖται· καὶ ἐνεργεῖ ὡς βούλεται οὐ καθὼς κελεύεται.

*c* Orig. II *contra Cel.* Ταῦτα δέ φαμεν, οὐ χωρίζοντες τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ· ἓν γὰρ μάλιστα μετὰ τὴν οἰκονομίαν γεγένηται πρὸς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἡ ψυχή, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. εἰ γὰρ κατὰ τὴν Παύλου διδασκαλίαν λέγοντος, ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι, πᾶς ὁ νοήσας τί τὸ κολλᾶσθαι τῷ κυρίῳ, καὶ κολληθεὶς αὐτῷ ἕν ἐστι πνεῦμα πρὸς τὸν κύριον· πῶς οὐ πολλῷ μᾶλλον θειοτέρως, καὶ μειζόνως ἕν ἐστι πνεῦμα πρὸς τὸν κύριον ;

*d* Dion. epist. IV. Καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς ἐλθών, ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη. καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου.

1 Ep. I *Corinth.* XII, 11. — 2 Origen. II *contra Celsum.* — 3 *Matth.* XXVI, 38. — 4 *Num.* XVI. — 5 *Esa.* XLIII, 10. — 6 *Joann.* XIV, 6. — 7 *Joann.* ep. I, cap. I. — 8 *Zach.* I, 9. — 9 Cap. X et seq.

*Theologicis informationibus* verba refert, quibus τὸ ὑπερφυὲς, καὶ ὑπερούσιον. id est *excellentem*, et *supra substantiæ modum eminentem* humanæ Christi conditionis rationem grandibus, et exquisitis vocibus, et sententiis extollit, quarum hæc postrema : « Unde quoniam vel ad naturam pro sua in humanum genus benignitate venit, et revera substantiatus est, et vir factus est is, qui supremus Deus erat (Propitia vero sint illa, quæ mentem omnem sermonemque superant, cum a nobis celebrantur) etiam in istis suam habet natura et substantia majorem eminentiam : non solum quatenus citra mutationem et confusionem aliquam nobiscum communicavit : adeo ut nihil in superpleno suo statu ex inexplicabili exinanitione ista pateretur: verum etiam quoniam, id quod ex novis omnibus maxime novum erat in nostris naturalibus, natura omni sublimior exstitit, et in iis, quæ secundum substantiam erant, supersubstantialis; cum ex nobis nostra omnia. supra nos præstanti ratione quadam obtineret [a]. » Hic Dionysius Deum Verbum ait, cum naturam nullam in se haberet (quippe natura proprie in Deum non convenit, ut alibi dixi, et Maximus ad hunc locum adnotat), ita naturam suscepisse nostram, ac substantiam, ut natura tamen, et substantia omni præstantior esset, et hominis propria supra captum hominis obtineret, et exequeretur, de quo legendus Maximus, præsertim in *Scholiis* ad epistolam quartam.

XXII. Tum idem in *capitibus Theologicis* eamdem Christi admirabilitatem luculenta oratione describens, hæc inter alia scribit, « Deus, inquit, cum supersubstantialis esset, et supersubstantiali conditione omni superior, ad substantiam volens descendere, supersubstantiali modo substantiatus est. Idcirco pro hominibus, utpote amans hominum, ex hominum substantia, revera homo factus, modum ipsum, quo factus est, obscurum, et inexploratum habens perpetuo remanet : quippe qui supra hominem factus sit homo [b]. »

Atque ut Christus ipse, et ex utraque natura persona constans, singularis est, et omni admiratione major, ac propterea novum quiddam, et unisitatum est : sic operandi ratio, qua communes nobiscum actiones exercuit, nova, et occulta est, ac stupenda, quam Dionysius *novam ac Deivirilem* appellavit. Quæ locutio « novum, et occultum modum significat naturalium operationum Christi, ait Maximus in *Disputatione cum Pyrrho*, ex arcana ratione manantem commeationis in se mutuæ naturarum Christi : nec non novum, et admirabile vivendi genus, quod secundum hominem gessit, naturæ rerum funditus ignotum [c]. » Vide quæ de hac re Martinus Papa in concilio Lateranensi disserit [1] : tum Ephræmii Antiocheni locum in sexta synodo allatum actione decima [2]. Porro quæ in operationibus Christi fuerit nova, et stupenda illa ratio, ex superioribus capitibus maxime decimo : nec non ex *Regulis* hoc et antecedenti capite propositis, satis arbitror explicatum fuisse.

*a* Dion. cap. II *de Div. nom.* Ὅθεν ἐπειδὴ καὶ ἕως φύσεως ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐλήλυθε, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἀνὴρ ὁ ὑπέρθεος ἐχρημάτισεν· Ἵλεῳ δὲ εἴη τὰ πρὸς ἡμῶν τὰ ὑπὲρ νοῦν, καὶ λόγον ὑμνούμενα. κἂν τούτοις ἔχει τὸ ὑπερφυὲς, καὶ ὑπερούσιον, οὐ μόνον ᾗ ἀναλλοιώτως ἡμῖν, καὶ ἀσυγχύτως κεκοινώνηκε, μηδὲν πεπονθὼς εἰς τὸ ὑπερπλῆρες αὐτοῦ, πρὸς τῆς ἀφθέγκτου κενώσεως· ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πάντων καινῶν καινότατον, ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφυὴς ἦν, ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ὑπερούσιος, πάντα τὰ ἡμῶν ἐξ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ὑπερέχων.

*b* Maxim. *in Cent.* I cap. Theol. cap. XII. Ὁ γὰρ θεὸς ὑπερούσιος ὢν, καὶ ὑπερουσιότητος ἁπάσης ὑπερανεστηκὼς, εἰς οὐσίαν ἐλθεῖν βουληθεὶς, ὑπερουσίως οὐσιώθη. διὸ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, ὡς φιλάνθρωπος ἐκ τῆς ἀνθρώπων οὐσίας ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονὼς, τὸν τοῦ πῶς ἄνθρωπος γέγονε τρόπον, μένει διὰ παντὸς ἔχων ἀνέκφαντον, ὑπὲρ ἄνθρωπον γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος.

*c* Maxim. Τὸν καινὸν, καὶ ἀπόῤῥητον τρόπον τῆς τῶν φυσικῶν τοῦ Χριστοῦ ἐνεργειῶν ἐκφάνσεως, τῷ ἀποῤῥήτῳ τρόπῳ τῆς εἰς ἀλλήλας τῶν Χριστοῦ φύσεων περιχωρήσεως, καὶ τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ πολιτείαν, ξένην οὖσαν, καὶ παράδοξον, καὶ τῇ φύσει τῶν ὄντων ἄγνωστον.

1 Secret. III, col. 4. — 2 Tom. V concil.

## CAPUT XIII.

*Monotheletarum objectiones præcipuæ contra duas operationes Christi solvuntur. Harum prima, quod unus sit operans. 2. Ridicula præscriptio eorumdem hæreticorum. 3. Item opponebant humanæ naturæ non tam ἐνέργειαν propriam esse, quam πάθος. 4. Alia objectio, quod causæ agentis, et instrumenti una sit operatio. 5. Alterum genus objectionum ex Patrum auctoritate, velut Dionysii, et Cyrilli. 6. Cyrilli locus explicatur ex Maximo, 7. nec non Gregorii Nysseni.*

**Monotheletarum contra duas operationes objecta solvuntur.**

I. Ad operationis Christi theandricæ complendam, et absolvendam omni ex parte tractationem, unum illud restare videtur, ut quæ ab hæreticis adversus catholicum dogma, pro una et singulari actione objecta constat, horelegamus, ac dissolvamus. Quanquam horum pleraque jam in superioribus libris, et hujus maxime capitibus enodata sunt: quæ propterea si non funditus hic omittimus, leviter tantummodo perstringemus. Horum vero argumentorum duo sunt genera: alia quippe ex conclusa ratione, alia ex auctoritate veterum sumpserunt.

**1° Quod unus sit operans.**

In priori maxime ab illis usurpatum, et tralatitium istud fuit, quod ex operantis unitate, sive persona ipsa, et hypostasi petitur. Hoc enim pro certo, et confesso habere, et intentare consueverant; non esse plures operationes in Christo, quod una sit in eo persona; tanquam actiones ita personas consequantur, ut pro earum numero multiplicandæ sint. Verum huic falsæ rationi strenue Catholici restiterunt, qui pro naturarum varietate, diversas operationes esse, non pro numero personarum, e contrario pugnabant: hoc argumento maxime freti, quod naturæ cuique sua convenit operatio: tum quod in Deo neutiquam multiplicatis personis, existunt operationes diversæ. Est enim unica, et indivisa trium personarum actio. Quæ duo adversus Eutychianos primum, ac Monophysitas opposuere Patres, qui Chalcedonensis auctoritatem synodi, et Leonis epistolam tuendam susceperunt. Hos enim Severus[1], aliique sectæ illius incessabant, quod diversis ejusdem Christi sanciendis actionibus, duos operantes, id est personas duas invexissent, Quam calumniam depellit Maximus martyr in *Disputatione cum Pyrrho*: Joannes Damascenus libro tertio[2]. Vide quæ supra capite secundo, et sequentibus de ea re accurate disputavimus.

II. Adversus illa porro futile erat, et insulsum, quod Monotheletæ solebant excipere; et a Pyrrho allatum late dissolvit Maximus, Cum enim contra unius operationis in Christo professionem, communem Patrum sententiam opposuisset, qui ita docerent, ea quæ unius sunt substantiæ, unius operationis esse: et quæ operationis sunt unius, et ejusdem esse substantiæ: itemque pro diversis substantiis, diversas operationes existere: Pyrrhus hoc modo respondet: « Patres illud usurpasse de his duntaxat quæ ad divinitatem spectant, non autem in his esse verum, quæ de assumpta humana natura prædicantur[a]. » Verum statim Maximus instat, Dei filium etiam post Incarnationem Deum manere, et quæ sunt θεολογίας, hoc est *ad divinitatem proprie attinent*, non minus illi convenire. Alioqui non amplius consubstantialem Patri fore, nec ejusdem cum ipso naturæ pariter, et operationis. Quare si Christus[3], qua Deus est, et ejusdem cum Deo Patre substantiæ, unam cum eo habet operationem: quatenus homo est, diversam ab eodem habeat necesse est.

III. Rursus ad id confugiebant Monotheletæ, ut se unam illam Christi operationem affirmare dicerent, quoniam humana operatio, si cum divina conferatur, non tam ἐνέργεια est, quam πάθος, id est *affectio*. Cujus vis argumentationis obiter est notata primo in hujus libri capite[4]. Atque huic est consentaneum Philonis illud in libro *de Cherubimis*; « Proprium Dei esse facere; quod nefas sit factæ ulli rei tribuere. Proprium vero creaturæ, pati[b]. » Hujusmodi porro ludicram tergiversationem Pyrrhus apud Maximum objicit[5]: affertque Joannes Damascenus ex eodem Maximo[6], et ambo similiter retorquent in

*a* Pyrrh. apud Max. Τοῦτο ἐπὶ τῆς θεολογίας τοῖς πατράσι, οὐ μὴν δὲ καὶ ἐπὶ οἰκονομίας εἴρηται.

*b* Philo. Ἴδιον μὲν δὴ θεοῦ τὸ ποιεῖν, ὃ οὐ θέμις ἐπιγράψασθαι γεννητῷ· ἴδιον δὲ γεννητοῦ τὸ πάσχειν.

1 Vide Vigil. initio lib. IV *cont. Eut.* et Eulog. apud Phot. lib. ccxxv. — 2 Lib. III, cap. xv. — 3 Vide supra cap. vii. — 4 § 5. — 5 In *Disputat.* — 6 Lib. III, cap. xv.

auctores hæreticos. Si enim propterea una esse Christi debet operatio, quod solius divinitatis proprie sit actio; humanitatis autem, passio; eadem consequentiæ necessitas efficiet, ut una sit in eodem Christo natura Dei : quæ sola est operatrix, et actuosa ; cum sit creata, patibilis potius. Quippe natura definiri et intelligi non potest aliter a nobis, quam ad motionem, operationemque comparata. Ideo quod in actu ipso, sive operatione, valere isti putant, idem et in operandi potentia, qualis est natura, locum habeat oportet. Atqui stulta, et inanis est hæreticorum ista cavillatio : nec ea callidior, quam sic potest aliquis contexere ; Non esse duas Christi naturas, sive substantias, sed unicam, eamque divinam, eo quod humana, ut et alia quævis creata, nihil sit, nec substantiæ nomine digna; imo neque τοῦ ὄντος.

IV. Majorem probabilitatis speciem habet altera eorumdem argumentatio, quæ et proxime superiorem fulcire, ac plausibiliorem quodammodo facere videtur. Ea vero Apollinaris fuit, cujus in sexta synodo sententia ista profertur : « Instrumentum, et id quod movet, natura comparatum est ad unam actionem efficiendam[a]. » Nam faber unam et eamdem cum malleo, exempli causa, ἐνέργειαν efficit. Verum huic argumento jam superiori capite respondimus, duplex instrumentum esse; alterum artificiale, quod agendi principio caret, et sola moventis impressione agitur : alterum naturale, vel substantivum, quod propria forma, et efficiendi vi, ac potestate præditum est, ideoque privatam habet, et confert in opus effectionem. Hujus posterioris generis est natura hominis in Christo ; quæ et ipsa propriam exercet actionem, nec tantummodo patitur, hoc est impellentis, et ad opus adhibentis causæ principalis impetum, ac motionem excipit : quod ex artis propriis instrumentis Pyrrhus, cæterique Monotheletæ in illam subdole transferebant.

V. Cæterum ex his, quæ antecedenti capite de duplici instrumento[1], præeunte S. Thoma, diximus, diligenter oportet animadvertere ; naturam hominis in Christo duplicis quodammodo instrumenti rationem in se continere ; naturalis, et naturam excedentis, sive supernaturalis : ex quo consequens sit partim duas, partim unam dici ἐνέργειαν esse naturæ utriusque. Etenim si ad illa respectum habeas, quæ naturaliter ab homine proficiscuntur ; ut sunt intelligentia, voluntas, locutio, contactus; propriam habuit humana in Christo natura functionem, et ab Verbi operatione distinctam; atque hoc modo duæ fuisse dicuntur ἐνέργειαι : quibus totidem effecta respondent : divinæ quidem, ea quæ τοῦ ἡγεμονικοῦ propria est motio et impulsio ac directio ; qua Verbum subjectam sibi naturam suaviter quoquo vellet ciebat, et ad nutum torquebat : humanæ vero, consensio voluntatis, et ad exequendam facultatum corporis, velut manus ad contingendum applicatio. Verum si majora illa, et humanis viribus altiora species, quæ contactu, vel sermone suo Christus effecit; ut est cæcitatis abstersio : vel lepræ : aut ad vitam excitatio mortuorum : et cætera ejusdemmodi miracula; quorum naturalis causa non fuit humana natura : non erat mirabilium istorum operum ἐνέργεια, et *efficientia* duplex; ita ut una divinæ propria esset, humanæ altera : sed unica duntaxat operatio divinitatis, quæ humanæ naturæ actione, tanquam instrumento uti voluit. Cujus proinde, ut et causæ principalis, unica fuit ἐνέργεια, si ad mira istæc opera referatur.

*Operationes Gubernatricis.*

Supernaturalium agendorum unica fuit divinitatis operatio.

*Efficientia.*

Hic vero callidam, et insidiosam latebram posuit Monotheletarum natio; quæ nonnisi acri, et intenta mentis acie discerni, dijudicarique poterat. Hujus insigne specimen dedit Macarius Antiochenus episcopus, ex illa secta recoctus hæreticus, in sermone quodam, seu libro *ad Lucam* presbyterum et monachum ; ex quo ista referuntur in sexta synodo. « Quapropter et ad singula, quæ fiebant, velut cooperatricem quamdam, maxime ad hoc, sanctam suam carnem, assumere properabat : ut ostenderet illam vivificare posse ; tanquam unum jam cum ipso factam ; non utique natura, sed unitione dispensatoria, etc. Et quidem, quando archisynagogi filiolam suscitabat[2], dicens, *Puella surge*, manu eam prehendit, vivificans quidem, tanquam Deus, omnium opifice præcepto : vivificans autem rursus et per sanctæ suæ carnis attactum ; ita ut unam, atque cognatam per hæc ambo operationem ostenderet[b].

Callida et insidiosa Monotheletarum latebra.

Tum Leonis Papæ[3], ut apparet, verba hæc

*a* Apollin. cit. *ab Agath.* in syn. VI, act. iv. Ὄργανον, καὶ τὸ κινοῦν μίαν πέφυκεν ἀποτελεῖν τὴν ἐνέργειαν.

*b* Macar. in act. ii syn. sextæ. Διὸ δὴ καὶ πρὸς ἕκαστα τῶν γινομένων συνεργάτιν ὥσπερ τινὰ πρὸς τοῦτο δὴ μάλιστα τὴν ἁγίαν αὐτοῦ λαμβάνειν ἠπείγετο σάρκα,

1 § 9. — 2 *Marc.* v, 22. — 3 Epist. x, cap. iv.

interpretans, quibus utramque formam agere dixit cum alterius communione; unam naturarum duarum operationem illis exprimi putat : « Non enim, inquit, ex eo quod dixit, Vivificans, ut Deus : et vivificans etiam per contactum : secundum novos dogmatistas, vivificationes duas, et duas operationes intelligere nos docuit[a]. » Hæc Macarius : quem vides unam affirmare naturarum ambarum ἐνέργειαν ex ipsa miraculi effectione, in qua Christi caro nullam propriam, ac naturalem efficientiam habuit : sed instrumenti duntaxat vicem naturalis ejus actio, id est contactus, operanti divinitati præbuit.

*Efficientiam.*

VI. Atqui non in eo deprehensi, ac pro hæreticis damnati Monotheletæ fuerunt, quod unam dicerent ἐνέργειαν esse utriusque naturæ ad extraordinaria illa opera molienda : sed quod ad naturales functiones, et consentanea iis effecta, vires ac facultates omnes hominis proprias, nec non operationes Christo subtraherent, et unicam naturis ambabus communem tribuerent. Naturales, inquam, ἐνεργείας, quas φυσικὰς, et ἀμωμήτους nominant; id est *naturæ humanæ congruas, neque vituperabiles* motiones adimebant; et singulares aiebant a divinitate per carnem, velut instrumentum, in externa manare opera. Quod sæpe Maximus, Joannes Damascenus, aliique testantur, uti supra demonstravimus. Quare mirifica fuit, et accurate cavenda fraus subdolæ istius hæresis, quam in Eutychianis ante illius exortum observavimus : siquidem unicam perinde ut qui post centum circiter annos exstitere Monotheletæ[1], Christi operationem asseruit Anthimus Trapezuntinus primum, deinde Constantinopolitanus episcopus, Justiniano imperante, propter Eutychianæ labem hæresis ab Agapeto Romano pontifice in ordinem redactus. Hujus verba, quibus μίαν ἐνέργειαν, ac voluntatem, et cognitionem in Christo propugnavit, supra descripsimus e sexta synodo[2]. Nunc illud admonemus, eadem in actione undecima sextæ synodi, unde illa verba deprompsimus; alia subsequi, in quibus malitiosa fraus ista latet, et calumnia, quam in Macario deprehendimus. Ac paucis mutatis, iisdem plane verbis concepta est Anthimi periocha, quibus illa Macarii : ut mihi verisimile videatur, Macarium in illo sermone septimo, cujus fragmentum synodus sexta citavit, Anthymum hæresis suæ testem laudasse, et ejus verba posuisse. Ex quo liquido constat, Anthimum Eutychianum unicam in Christo ἐνέργειαν, adstruere conatum esse ex editis ab illo miraculis, et idipsum generatim ad naturales omnes humanæ naturæ functiones callide transtulisse.

*Unam efficientiam*

VII. Jam vero, quod ad testimonia priscorum Patrum attinet, quorum auctoritate nitebantur hæretici ea; partim ementita, partim fraudulenter ab illis concinnata, et depravata sunt, partim male interpretando aliorsum, ac mens auctorum erat, per flagitium detorta. In sexta synodo, ubi illorum artes, et calumniæ patefactæ, convictæque sunt; quidam libri falso ab istis veteribus attributi commemorantur, ut Mennæ Constantinopolitani ad Vigilium Papam[3], de una Christi voluntate : ut Vigilii ipsius duo; alter ad Justinianum Imperatorem; alter ad Theodoram ejus conjugem; unam operationem asseverantes. In actione vero quinta, et octava ejusdem synodi complura loca ex veris sanctorum Patrum monimentis ab Macario Antiocheno collecta perhibentur : quæ cum authenticis collata codicibus Patriarchii Constantinopolitani deprehendit synodus mala fide decerpta esse, ac detruncata : et ideo communibus omnium suffragiis damnata sunt.

*IV Sa... tar ... pri... ... Patri...*

Eorum porro testimoniorum, quæ specie aliqua illorum hæresi blandiuntur, perpauca sunt hic referenda : nam nec alioqui magna talium istis copia suppetebat. Horum caput Dionysii locus ille fuit, et ab eo primum excogitata vox θεανδρικὴ, ex qua totos pendere se profitebantur. Sed de hac copiose hactenus diximus[4], ab eaque fucum hæreticum, et insulsa otiosorum hominum commenta depulimus.

Secundum hunc, unus ex Cyrillo expressissimus iis visus est, et contra Catholicos firmissimus ...

να δειχνύη ζωοποιεῖν δυναμένην, καὶ ὡς ἓν ἤδη γενομένην πρὸς αὐτὸν, οὐ κατὰ φύσιν δῆλον, ἀλλὰ καθ' ἕνωσιν οἰκονομικὴν, etc. Καὶ γοῦν ὅτε τὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου κόριον διανίστη λέγων· ἡ παῖς ἐγείρου, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆν, ζωοποιῶν μὲν ὡς θεὸς τῷ παντουργῷ προστάγματι, ζωοποιῶν δ' αὖ πάλιν καὶ διὰ τῆς ἀφῆς τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, μίαν τε, καὶ συγγενῆ δι' ἀμφοῖν ἐπιδεικνὺς τὴν ἐνέργειαν.

*a* MACAR. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ, καθάπερ εἰπεῖν· ζωοποιῶν ὡς θεὸς ζωοποιῶν δὲ καὶ διὰ τῆς ἀφῆς, ἤδη κατὰ τοὺς νέους τούτους δογματιστὰς, δύο ζωοποιήσεις καὶ ἐνεργείας δύο νοεῖν ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν.

1 Liber. *in Breviar.* cap. xx et synod. Constant. sub Menna Procop. 2 Got. — 2 Cap. III. § 4. — 3 Act. III. XII et XIV.
4 Vide cap. x.

missimus locus, quem Pyrrhus Maximo in *Disput.* objicit. Scripsit enim magnum illud Ecclesiæ lumen, « Christum unam cognatam operationem per ambas naturas ostendisse [a].» Cui Maximus ita satisfacit; non illum voluisse unam duarum naturarum operationem esse, sed divinitatis duntaxat ipsius unicam fuisse tam ante susceptum hominem, quam post: atque ita Verbum carnem factum divinam ἐνέργειαν, qualem antequam homo fieret, et cum Patre communem, explicuisse per carnem in extraordinariis operibus, ac miraculis faciendis.

At idem Maximus in epistola *ad Nicandrum*, aliter Cyrillum, et ut opinor, probabilius exponit; affirmans unam et eamdem vocari actionem naturarum duarum, et cognatam, propter arctissimam earum copulationem; qua fit, ut, quemadmodum natura hominis assumpta, sic hujus actio divina sit, et Verbi propria. Itaque in unam et eamdem effectionem ambæ pro captu suo concurrebant, hoc est, in idem opus, et rem effectam, sive ἀποτέλεσμα, cujusmodi erat mortui ad vitam revocatio, vel visus restitutio. Ubi duæ omnino *efficientiæ*, et ἐνέργειαι ab eadem persona diversis ex principiis manabant, et in unum effectum conveniebant.

VIII. At nonnulla ex illo Maximi loco describenda sunt, quæ usui nobis erunt in sequentibus maxime ad eludendas Anonymi calumniatoris sophisticas argutiunculas. «Unam, inquit, actionem vocat unitione: cognatam vero, ratione partium; utpote quæ ejusdem fuerit in omnium efficiente imperio, et sanctæ carnis attactu. Etenim per ambo ista Deus Verbum manifeste illam ostendebat, eo ipso, quod per carnem vivificabat, eam per totum vivificam esse demonstrans. Quemadmodum et ignis per ferrum urens, unitione illa, qua secum jungitur, urendi vi præditum efficit ferrum: adeo ut propterea non solius ignis secundum naturam deinceps sit adustio: sed etiam ferri propter unitionem: ac similiter divina Verbi in miraculis operatio, non ejus tantummodo sit ob naturam; verum etiam sanctæ carnis ipsius, propter hypostaticam cum illo copulationem. Siquidem actionis secum participem illam in divinis præstandis adhibebat [b].» Deinde quod ad vocabulum συγγενῆ spectat, docet idem Maximus, solere *Cognatum.*
Patres, tam ad ejusdem, quam ad diversæ substantiæ res explicandas, illud accommodare. Ut cum Gregorius Nazianzenus de anima loquens, quæ corpus resumet in resurrectione, sic loquitur: « Paulo post vero, et cognatam carnem receperit, quo cum cœlestem vitam instituebat [c]. »

Item Gregorii Nysseni dictum Sergius Constantinopolitanus Monotheletarum sectæ architectus affert in epistola *ad Honorium Papam.* Qui contra Eunomium scribens, asserit; « ita divinitatem per corpus, quod induit, communem omnium revera salutem operari, ut propria sit carnis perpessio, Dei vero sit operatio [d]. » Verum nihil hoc in Gregorii loco ambiguum est, ac difficile, si ea consideres, quæ paulo superius animadvertimus de ἐνεργείᾳ et πάθει[1]. Natura quippe hominis *Operatione et affectione*
agendo patitur: et cum de operationibus contra hæreticos disputamus, passiones quoque comprehendi, dictum est capite primo libri hujus[*].

*a* Max. *in Disp.* Μίαν συγγενῆ δι' ἀμφοῖν ἐπιδεδειγμένον ἐνέργειαν, τὸν Χριστὸν δηλαδὴ, φήσας: qui Cyrilli locus libro IV Comm. *in Joan.* legitur.

*b* Maxim. apud Euth. *Pan.* Μίαν μὲν τῇ ἑνώσει, συγγενῆ δὲ πάλιν τοῖς μέρεσιν· ὡς τοῦ αὐτοῦ οὖσαν ἔν τε παντουργῷ προστάγματι, καὶ ἀφῇ τῆς ἁγίας σαρκός. δι' ἀμφοῖν γὰρ ὁ θεὸς λόγος ταύτην σαφῶς ἐπεδείκνυτο, δεικνὺς τῷ καὶ δι' αὐτῆς ζωοποιεῖν, ὡς καὶ αὐτὴ γέγονε δι' ὅλου ζωοποιός. Καθάπερ καὶ πῦρ διὰ σιδήρου καῖον, ἑνώσει τῇ πρὸς αὐτὸ καυστικὸν ἀποφαίνει τὸ σίδηρον· ὡς εἶναι λοιπὸν διὰ τοῦτο μὴ τοῦ πυρὸς κατὰ φύσιν μόνον τὴν καῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ σιδήρου διὰ τὴν ἕνωσιν· καὶ τὴν ἐν τοῖς θαύμασι θείαν τοῦ λόγου πάλιν ἐνέργειαν μὴ αὐτοῦ μόνον διὰ τὴν φύσιν ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας σαρκὸς, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν. συνεργάτιν γὰρ ἑαυτοῦ ταύτην ἐν τοῖς θείοις παρελάμβανεν.

*c* Nazianz. orat. x. Μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ τὸ συγγενὲς σαρκίον ἀπολαβοῦσα, ᾧ τὰ ἐκεῖθεν συνεφιλοσόφει.

*d* Gregor. Nyssen. in VI syn. act. xii. Ἐνεργεῖ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ θεότης διὰ τοῦ περὶ αὐτὴν σώματος τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν· ὡς εἶναι τῆς μὲν σαρκὸς τὸ πάθος, τοῦ δὲ θεοῦ τὴν ἐνέργειαν.

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

## DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER NONUS

### IN QUO DE VOLUNTATE CHRISTI DISSERITUR.

---

### CAPUT PRIMUM.

*De voluntate quædam alibi dicta repetendo perstringuntur. 1. Voluntatem, sive volitionem ab* ἐνεργείᾳ *discerni; ac tam pro facultate ipsa, quam pro actione sumi: 2. Quid sit* θέλησις, *et* βούλησις. *3. De voluntate naturali, sive* φυσικῇ, *et* ὑποστατικῇ, *sive* γνωμικῇ. *5. Voluntatem alias spectari ut est natura, alias ut est libera. 6. Actionum series in libera voluntatis operatione summatim proponitur. 7. De Christi libera voluntate disputandi aditus; et cur de libertate universe in sequentibus agi oporteat.*

…s ab …tia …rnitur. Etsi de voluntate Christi Domini, qua sub actionis genere continetur, non pauca diximus in superiore libro; complura tamen explicanda restant istius propria formæ, quæ separatim huic libro mandare decrevimus. Ac …ratione. primum ex iis, quæ in exponenda ἐνεργείᾳ, de voluntate obiter injecta sunt, quædam hic summatim notari oportet, ac sive repeti ex antecedente libro, sive adjici, quæ ad insequentium tractationem necessaria videntur.

Quorum primum illud esse debet; quamvis si proprie, præciseque loquimur, θέλησις, id est *voluntas*, sive quod in scholis percrebuit, *volitio*, species aliqua sit ἐνεργείας, differre tamen ab ea ex usu, institutoque veterum, cum de utraque contra Monotheletas disputant, quod in capite quinto libri superioris copiose docuimus.

Alterum est, voluntatis nomine, tam hæreticos Monotheletas, quam Catholicos adversus horum hæresim disputantes, non solam intellexisse *volendi* actionem, sed etiam facultatem, et δύναμιν: id quod capite quarto ejusdem libri demonstratum est universe, et in ipso genere actionis, sub quo voluntas continetur: et hoc idem postea speciatim de ista confirmabimus.

II. Præterea nominum diversitas animadvertenda est, quibus ea vel facultas volendi, vel actio a Græcis exprimitur. Sunt autem hæc fere: θέλησις, θέλημα, βούλησις, et βουλή. Quod postremum vocabulum, cum vulgo pro *consilio* sumatur, nonnunquam simplicem voluntatem, sive *volitionem* designat; præsertim apud Cyrillum. Cujus exemplum nunc unum occurrit ex libro *de Incarnatione*: « Deus enim, inquit, es, voluntate, quidquid visum est, faciens [a]. »

Quod ad cæteras voces attinet, observabis Joannem Damascenum inter θέλησιν, et βούλησιν discrimen istud agnoscere, ut θέλησις sit appetendi facultas ipsa; βούλησις hujus, aut illius appetitio. Sic enim ambo ista definit. « Est, inquit, θέλημα appetitus rationalis, et vitalis ex iis solis, quæ naturalia sunt, pendens. Quare θέλησις est idem naturalis, et rationalis appetitus; atque omnium, quæ naturam constituunt, simplex vis et facultas. Siquidem eorum, quæ expertia sunt rationis, appetitio, cum non sit rationalis, θέλησις non dicitur. At βούλησις est certa naturalis voluntas, sive naturalis, et rationalis appetitio rei cujuspiam. Inest enim hominis animæ facultas appetendi secundum rationem. Cum igitur naturaliter motus fuerit hic rationalis appetitus ad rem aliquam, dicitur βούλησις. Est enim βούλησις.

Discrimen inter θέλησιν et βούλησιν.

[a] CYRILL. apud Euthym. *Panopl.* tit. XIII. Θεὸς γὰρ ὑπάρχεις, βουλῇ τὸ δοκοῦν ποιῶν.

appetitio, et cupiditas rationalis cujuslibet rei [a]. »

Idem in libro *de duabus voluntatibus Christi* accurate [1], ab subtiliter ista discernit. Nam θέλημα ambiguæ significationis esse dicit : et aliquando idem esse ac θέλησιν, quæ est θελητικὴ δύναμις, id est *volendi facultas :* alias sumi pro eo quod θελητὸν dicitur, hoc est *res quæ appetitur*, tum alia quamplurima pertexit; ex quibus id, quod ad negotium nostrum pertinet, quodque magni interest scire, breviter adnotabimus, non ex illo tantum libro *de duabus voluntatibus ;* sed etiam ex aliis ; maxime ex tertio *de fide*, capite XIV, nec non ex Maximo martyre *in Disputatione cum Pyrrho*, unde pleraque ille transtulit.

De voluntate naturali et hypostatica.

III. Igitur imprimis considerandum illud monet [2], sitne voluntas naturale aliquid, an hypostaticum ; hoc est naturam consequatur ipsam, an hypostasim. Ac respondet natura insitum esse omni homini, ut velit ; nec esse quemquam, qui non aliquando aliquid voluerit ; hoc ergo φυσικὸν, id est *naturale* est, simpliciter velle. Verum hoc vel illud velle ; bene item aut secus, id vero non esse a natura inditum, sed arbitrarium, et singulis quibusque proprium, quod γνωμικὸν, et ὑποστατικὸν vocat. Primum genus, quod est absolute velle, θέλησιν appellari dicit, hoc est *facultatem volendi*, et videlicet actionem ipsam, præcise spectatam, ut actio est rationalis appetitus, non ut hoc vel illo est affecta modo, adeoque bona, vel mala, et hujus, aut illius est appetitio. Posterius vero nominari θελητὸν, in quo præter id, quod naturale est, et commune omnibus hominibus, quod est velle, et appetere simpliciter, reperitur etiam τὸ πῶς, καὶ τί, hoc est, *quomodo, et quid.* Nimirum singularis est appetitio voluntatis quibusdam definita, et implicata circumstantiis, quæ illam modificant, ac determinant. Secundum quas hanc, illamve rem eamque bonam aut malam, ac certa ratione persequitur. Cujusmodi voluntas naturalis non est : neque enim eadem in omnibus individuis reperitur, quam propriam ejus, quod φυσικὸν appellatur, notam assignat his verbis : « Quod unaquæque, inquit, habet hypostasis, naturale est. Id enim naturale dicimus, quod in omnibus ejusdem speciei, et substantiæ hypostasibus cernitur [b]. »

Idipsum et in tertio libro *de fide orthodoxa* capite XIV, perspicue magis exponit : « ubi « aliud observat esse, velle ; aliud aliquo modo velle ; ac velle naturæ esse ; sicut et videre : quod omnibus inest hominibus ; at vero certo modo velle non esse naturæ, sed arbitrii, consiliique nostri. Sicut et certo modo videre, bene scilicet, aut male. Non enim homines omnes eodem modo volunt, nec eodem vident [c]. »

Natur[...]

Quocirca non esse φυσικὸν hoc secundum volendi genus, sive *volitionis* asserit, sed γνωμικὸν, et ὑποστατικὸν, quia non naturam sequitur, nec commune est speciei toti ; sed proprium singulorum hominum, qui pro eo ac lubet, et ut affecti sunt ; ita bene aut secus utuntur naturali voluntatis facultate, nec eodem modo agunt omnes.

Arbitra[...] et hypo[...]tica[...]

Expli[...] rati[...] τῆς γν[...]

IV. Declarat hoc etiam egregie Maximus martyr *in Disputatione cum Pyrrho*, ubi et cum hæreticus iste voluntatem, quam unicam agnoscebat in Christo, ab suis γνωμικὸν dici θέλημα dixisset, quid ea vox significet, inquirit primo, et Cyrillo assentitur asseveranti, γνώμην esse τρόπον ζωῆς, id est *vitæ modum*, nempe cum secundum virtutem, aut contrario modo vivitur, ac sic illam definit, ut sit « cujusdammodi voluntas, quæ cum affectu, et habitudine aliquid, quod vel reipsa bonum, vel tale existimatum est, amplectitur [d]. » Nec

*a* DAMASC. lib. II, cap. XXII. Θέλημά ἐστιν ὄρεξις λογική τε, καὶ ζωτικὴ μόνων ἠρτημένη τῶν φυσικῶν. ὥστε ἡ μὲν θέλησίς ἐστιν ἡ αὐτὴ ἡ φυσική, ζωτική τε καὶ λογικὴ ὄρεξις, πάντων τῶν τῆς φύσεως συστατικῶν ἡ ἁπλῆ δύναμις. ἡ γὰρ τῶν ἀλόγων ὄρεξις μὴ οὖσα λογικὴ οὐ λέγεται θέλησις. βούλησις δέ ἐστι, ποιὰ φυσικὴ θέλησις, ἤγουν φυσικὴ καὶ λογικὴ ὄρεξις τινὸς πράγματος. ἔγκειται μὲν γὰρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ δύναμις τοῦ λογικῶς ὀρέγεσθαι. ὅτε οὖν φυσικῶς κινηθῇ αὕθη ἡ λογικὴ ὄρεξις πρός τι πρᾶγμα, λέγεται βούλησις. βούλησις γάρ ἐστιν ὄρεξις, καὶ ἔφεσίς τινος πράγματος λογική.

*b* DAMASCEN. *de Duab. volun.* Ὅπερ δὲ ἑκάστη ὑπόστασις ἔχει, φυσικόν ἐστιν. φυσικὸν γάρ ἐστι τὸ ἐν πάσαις ταῖς ὁμοειδέσι, καὶ ὁμοουσίοις ὑποστάσεσι θεωρούμενον.

*c* Idem III *de Fide*, cap. XIV. Ἰστέον γὰρ ὡς οὐ ταυτόν ἐστι θέλειν, καὶ πῶς θέλειν. τὸ μὲν γὰρ θέλειν φύσεως, ὥσπερ καὶ τὸ ὁρᾷν· πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις πρόσεστι. τὸ δὲ πῶς θέλειν, οὐ φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης, ὥσπερ καὶ τὸ πῶς ὁρᾷν, καλῶς, ἢ κακῶς. οὐ γὰρ πάντες ἄνθρωποι ὁμοίως θέλουσιν, οὐδ' ὁμοίως ὁρῶσι.

*d* MAXIM. *Disp.* Οὐκοῦν ἡ γνώμη οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ποιὰ θέλησις, σχετικῶς τινος, ἢ ὄντος, ἢ νομιζομένου ἀγαθοῦ ἀντεχομένη.

1 Joann. Damasc. — 2 Damasc. Ibid.

longe postea γνώμης vocabulum tam in Scripturis, quam apud Patres, varias habere significationes asserit[1], et ad viginti octo a se notatas: quarum præcipuas recenset quatuor; nempe ut pro *adhortatione*, ac *præceptione* sumatur: tum pro consultatione; item pro sententia; nec non pro opinione, fide, vel sensu quæ Joannes Damascenus in calce capitis decimi tertii libri tertii percensuit.

Anastasius Sinaita in eo libro[2], qui ὁδηγὸς id est *viæ dux*, inscribitur, perinde θέλημα aliud esse docet φυσικὸν id est *naturale*, aliud γνωμικὸν; naturale est quod omnibus inditum est, ut amare vitam: γνωμικὸν vero, quod pro singulorum affectu. et propensione varium est, velut alius ædificare vult, alius arare, alius hoc illudve facere. Vide et Theorianum in *Legatione ad Armenos*, qui eadem cum illis explicat, et inter cætera, facultatem ipsam volendi naturalem esse; usum vero, ac modum illius exercendæ, ὑποστατικὸν, id est personalem: « Sicut naturæ est, semper ad loquendum esse comparatam, personæ vero est, quodammodo loqui; itidemque sunt, ad volendum esse comparatum, et quodammodo velle [a], » ex quibus prius naturale dicitur: alterum personale.

ta- dias ri ut ture, ut au ra. V. Ut hæc plenius, et accuratius intelligantur, recolenda sunt illa, quæ de voluntate, et ejus actionibus copiose alibi sunt dicta[3]; maxime in libro III *de Opificio sex dierum*; atque hoc præ cæteris, quod e S. Thoma Aquinate memoravimus[4]: duo in volendi facultate esse spectanda; unum quod est natura: alterum quod est voluntas. Si ut est natura consideretur, necessario in id quod bonum est tendit, eoque determinatur. Ut autem voluntas est, sive liberum arbitrium, et præter summum, et ultimum finem alia expetit, nulla necessitate circumscribitur. Horum primum, ad illud refertur, quod φυσικὸν θέλημα Græci nominant, hoc est *naturalem voluntatem*, quam Joannes Damascenus definit, ut sit, « naturalis facultas eorum appetens, quæ sunt secundum naturam, et ea continens, quæ substantive sunt insita naturæ. Etenim substantiatum esse, ac vivere; tum moveri secundum sensum ac mentem appetit; proprium ac naturalem suum statum plenum et integrum habere cupiens. Quippe natura seipsam vult, atque ex omnibus appetitione pendet, quibus constituitur, et conservatur, ex ipsa exstandi ratione, qua est [b]. » At posteriore modo sumpta voluntas est ea, quam *liberam* vocamus; sive *liberum arbitrium*. Quam ibidem ille describit sic, ut sit « Mentis absoluto imperio præditæ libera, et sui juris motio [c]. »

Et quamvis libera ipsa voluntas natura sit « Est enim motus naturæ voluntas, ut ait Augustinus[5], quoniam motus est animi » nihilominus naturam ab illa distinguimus; vel potius eamdem voluntatem alias spectamus, ut necessitate aliqua definitur, sive quatenus uniusmodi rei est adstricta, et sine electione, ac deliberatione, quodam velut pondere, in illam rapitur, ut cum bonum universe dicitur expetere: vel naturæ sponte seipsam amat, ac fovet, eaque quibus conservatur appetit. Alias eam sic intuemur, ut circa illa versatur, quæ *media* dicuntur: ex quibus pro jure, et arbitrio suo quodcumque voluerit eligit: nec ulla necessitate, vel determinatione uni potius, quam alteri est addicta. Hæc pluribus exposita sunt in iis libris, in quos paulo ante digitum intendimus.

VI. Ex quibus etiam resumendum illud est, quod ad γνώμης, et γνωμικοῦ θελήματος notionem capiendam valde pertinet, ex Joanne Damasceno petitum, qui in secundo libro *de fide* capite XXII, voluntatis in agendo motiones ita seriatim describit[6]. Harum primam ait esse βούλησιν, quam *volitionem* scholæ nuncupant, quæ sit *rei cujuspiam rationalis appetitio*, et est proprie finis; hanc *intentionem* Latini vocant[7]. Post hanc sequitur ζήτησις, id est *inquisitio*, et *consideratio*. Tum si ea res in potestate nostra est, succedit *consilium*, sive *consultatio*, quam βουλὴν, et βούλευσιν vocat: cum illud in deliberationem adducitur, quid ex pluribus præferendum sit. Succedit deinde κρίσις, id est Quibus gradibus procedat voluntas

*a* Theor. tom. II *Bibl.* Ὥστε φύσεως μὲν τὸ ἀεὶ πεφυκέναι λαλεῖν, ὑποστάσεως δὲ τὸ πῶς λαλεῖν. ὥσπερ καὶ τὸ πεφυκέναι θέλειν, καὶ πῶς θέλειν.

*b* Damasc. lib. *de Duab. vol.* Θέλησις δὲ ἀνθρωπίνη ἐστὶ φυσικὴ δύναμις τῶν κατὰ φύσιν ὄντων ὀρεκτικὴ, καὶ τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων συνεκτική. ἡ μὲν γὰρ οὐσία τοῦ τε εἶναι, καὶ ζῆν, καὶ κινεῖσθαι κατ' αἴσθησίν τε, καὶ νοῦν ὀρέγεται, τῆς οἰκείας ἐφιεμένη φυσικῆς, καὶ πλήρους ὀντότητος. θελητικὴ γὰρ ἑαυτῆς ἐστιν ἡ φύσις, καὶ πάντων τῶν συστατικῶν αὐτῆς τῷ τοῦ εἶναι λόγῳ, καθ' ὃν ἐστι, καὶ γέγονεν ὀρεκτικῶς ἐπηρτημένη.

*c* Ibid. Καὶ πάλιν, αὐτοκράτορος νοῦ κίνησις αὐτεξούσιος.

1 Max. ib. — 2 Anast. — 3 Lib. V *de Deo* cap. I et seq, lib. III *de Opif.* cap. IV et seq. tom. III. — 4 Q. XXII *de vol. Dei.* art. V, quod retuli lib. II *de Opif.* cap. IV, § 8. — 5 Aug. V *cont. Jul.* cit. in Sex. Syn. tom. III, conc.— 6 Supra. cit § 2. — 7 S. Th. I, II XII.

*judicium*, quo ex duobus propositis id, quod melius, ac conducibilius videtur anteponendum censetur. Post hanc oritur affectus quidam, et amor erga id quod melius esse judicatum est, et hanc γνώμην appellari dicit. Nisi enim afficiatur erga illud, quod in consultatione prælatum est alteri, idque amet, γνώμη non dicitur. Hunc *consensum* vocat S. Thomas, de quo tota quæstione XV disputat. Post γνώμην oritur ἡ προαίρεσις, quæ est *electio*, cum præ uno alterum eligitur, et asciscitur. Inde ὁρμὴ sive motus, et *impetus* ad illud persequendum : quam *prosecutionem* vulgo nominant. Post hanc χρῆσις, id est *usus*, in quo desinit appetitio. Hæc Damascenus, qui mox diversum in brutis animantibus agendi modum explicat : in quibus ex appetitione statim impetus, et rei appetitæ persecutio nascitur. Quippe rationis est expers irrationalium cupiditas, et aguntur naturalis illecebra cupiditatis. Ideo neque θέλησις, neque βούλησις appellatur brutorum appetio. Subjicit his discrimen humanæ voluntatis, et appetitionis. « Voluntas, inquit, est rationalis et sui juris, ac naturalis appetitio. In hominibus vero, qui sunt rationis capaces, agitur magis naturalis appetitus, quam agit. Nam libera potestate, et cum ratione movetur, quoniam conjunctæ sunt in ipso cognoscentes, vitalesque facultates. Itaque libere appetit, et libere vult, et libere quærit, ac considerat, libere consultat, libere judicat, libere afficitur, libere eligit, libere prosequitur, libere agit in iis, quæ naturæ consentanea sunt [a]. »

**An in Christo liberum fuerit arbitrium.**

VII. Sed illud imprimis considerandum est, quod idem Damascenus, aliique de Christo constanter affirmant ; non fuisse in eo γνωμικὸν θέλημα, neque γνώμην, de quo postea pluribus. Ex quo illa suboriri quæstio potest ; utrum in ipso libera voluntatis facultas, sive liberum, arbitrium, idque cæterorum hominum simile fuerit. Nam si γνώμῃ caruit, quem consensum voluntatis S. Thomas ; Græci vero affectum erga id, quod in consultatione placuit, appellant : neque προαίρεσις, id est *electio* fuerit. Quod quidem isti sponte concedunt : idque oppido mirum est, et propterea diligentius inquirendum. Siquidem nulla toto hoc in Incarnationis mysterio perplexa magis, ac difficilis habetur quæstio. Hanc autem non aliter intelligi, et exponi posse perspicuum est, quam si libertatis ipsius, et arbitrii liberi propria, et sincera ratio bene perspecta, et explorata sit.

**Necess… veram li… tatis ra… nem expone…**

Quo in argumento tribus libris alibi multum elaboravimus [1] : ac nihil fere nobis reliqui fecimus, quod hoc loco tractemus : nisi ut, quod illic adversus novæ factionis licentiam, de libertatis natura, et proprietate ex antiquorum Patrum auctoritate demonstratum est, novis additis eorumdem testimoniis validius, ac robustius adstruamus. Tanta est enim novi, et insulsi, imo hæretici, dogmatis propugnandi in nupera ista secta, et tam animosa contentio, ut fracti, et convicti nondum acquiescant, et contra manifestam, ac splendidam catholicæ veritatis lucem, tenebras opponant damnati, et proscripti pridem in auctoribus suis hæreticis quos illi sequuntur, erroris.

Certe Anonymus ille nescio quis, qui pro Lutheri et Calvini fautore alteram apologiam edidit [2] adversus D. Habertum, nunc illustrissimum Vabrensem episcopum, integerrimum, et eruditissimum virum, de hoc ipso capite, quod ad libertatem attinet, litem illi non dubitavit intendere, et id vehementius probare studuit ; *Libertatem necessitati minime esse contrariam, imo cum ea, quantumlibet inevitabili, posse consistere*. Tum vero inter alia, quæ ad hoc demonstrandum adhibuit, argumenta usus eo est ipso, quod hoc libro tractare decrevimus, ex Christi voluntate libera petito, qua cum bene agendi et moriendi quoque imposita necessitas, sine ulla pugna constitit.

Ea me res admonuit, ut antequam de Christi libertate agerem, de toto ipso genere libertatis nonnulla præfarer, sub ea, quam paulo ante dixi, præscriptione, ut iis omissis, quæ plenius tribus illis libris sum prosecutus, novam duntaxat ex antiquis Patribus testimoniorum

*a* Damasc. ibid. cap. XXII. Θέλησις γάρ ἐστι λογικὴ, καὶ αὐτεξούσιος φυσικὴ ὄρεξις. ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων λογικῶν ὄντων ἄγεται μᾶλλον ἡ φυσικὴ ὄρεξις, ἤπερ ἄγει. αὐτεξουσίως γὰρ, καὶ μετὰ λόγου κινεῖται, ἐπειδὴ συνεζευγμέναι εἰσὶν αἱ γνωστικαὶ, καὶ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐν αὐτῷ· αὐτεξουσίως οὖν ὀρέγεται, καὶ αὐτεξουσίως βούλεται, καὶ αὐτεξουσίως ζητεῖ, καὶ σκέπτεται, αὐτεξουσίως βουλεύεται, καὶ αὐτεξουσίως κρίνει, καὶ αὐτεξουσίως διατίθεται, καὶ αὐτεξουσίως προαιρεῖται, καὶ αὐτεξουσίως ὁρμᾷ, καὶ αὐτεξουσίως πράττει ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ὄντων.

1 Vide tom. III lib. V et seq. *de Opif.* — 2 Apol. II, lib. III, cap. III.

copiam proferam, qua illustretur magis, ac firmius adstringatur perpetuum illud, et catholicum de libertate decretum; cujus in istis libris adversus hæreticam calumniam patrocinium suscipimus.

## CAPUT II.

*De liberi arbitrii natura, et definitione.* 1. *Cujus ea notio communis traditur, ut sit potestas unius e duobus asciscendi, aut refutandi, nulla necessitate constricta.* 2. *Cui hæretici, et novi Dogmatistæ reclamant, dum necessitatem negant cum libertate pugnare circa unum idemque. Quid sit indifferentia liberi arbitrii propria, eique naturalis.* 4. *Veterum Patrum, ac primum Græcorum testimoniis probatur, arbitrii liberi naturam in ea utriusvis eligendi potestate citra necessitatem, esse constitutam.*

I. Bene hoc in Epicuro reprehensum est a M. Tullio [1], quod cum finem ultimum, ac summum bonum in voluptate poneret; huic ipsi nomini *voluptatis* non eamdem, quam communiter omnes, sed aliam, nec eam quidem satis constanter, notionem subjiceret. Nam cum invidiosum, et infame videret esse, tum vocabulum illud, tum quod eo significatur; quod illum profiteri pudebat, idipsum obscurare, ac dissimulare interpretandi calumnia studuit, et extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti, assuetique sumus. Itaque negare illius disciPuli solebant, vulgo sciri ab iis, qui contra disputabant, quam diceret Epicurus voluptatem. Sed eos merito deridet, arguitque Cicero, quod rem pervagatam, omnibusque notam trita voce nominantes, non idem quod cæteri mortales intelligerent.

arbi-trio. Hujus non dissimilis nostra de novi dogmatis patronis querela esse potest : qui cum de libertate voluntatis humanæ disputant, vim faciunt communibus sensibus, et usitatam, ac receptam *liberi* significationem prava et absona interpretatione detorquent. Etenim quicumque liberi hominem arbitrii esse dicit, si quod dicit novit, aut cogitat, nihil aliud ejus occurrit animo, nisi sic a natura illum esse factum, ut in potestate habeat agere, vel non agere; itemque de duobus sibi propositis alterutrum eligere; ita ut huic ipsum potius, quam illi, nulla determinans necessitas addicat. Hanc liberi arbitrii vim, et notionem docti, et indocti pariter agnoscunt : in eaque constituenda perpetuus Christianæ sapientiæ cum profana consensus exstitit. Quæ res collatis inter se Aristotelis, cæterorumque philosophorum, ac veterum Patrum, theologorumque sententiis demonstrata est tribus illis libris, quos de eo argumento scripsimus. Ex quibus verissime hoc a S. Thoma litteris proditum esse constat [2] : « Voluntatem esse activum principium non determinatum ad unum, sed indifferenter se habens ad multa. » Tum quod alio in loco docuit [3] : « Proprium liberi arbitrii esse electionem : Ex hoc enim liberi arbitrii esse dicimur, quod possumus unum recipere, alio recusato, quod est eligere. Et ideo naturam liberi arbitrii ex electione considerare oportet. »

Non alia mens est Nemesii, Maximi martyris, Anastasii Sinaitæ, Joannis Damasceni, Græcorumque cæterorum, qui ad scholasticum nostrorum tradendæ theologiæ morem propius accesserunt, ac de liberi arbitrii natura subtilius, atque ex professo disputarunt. Qui quidem Aristotelem in omnibus secuti, ex eo quoque verba ipsa mutuati sunt. Nec secus alii Græci, Latinique Patres existimarunt, ut ex multorum testimoniis, quæ in illis libris descripsimus; tum ex iis, quæ subinde referemus, cognosci poterit.

Quorum omnium eo placita conspirant, ut liberum arbitrium circa ea tantummodo versetur, in quibus esse potest electio : quæque et contigentia sunt, et plura inter se comparari debent, ut libera sit ex ambobus saltem, unius optio. Ex quo sequitur, in rebus necessariis, et ad unum redactis, ac determinatis, quæque aliter fieri nequeunt, nullam esse liberi functionem arbitrii : eo quod neque consilio ac deliberationi, nec electioni ibi locus est, ubi totum necessitas occupavit.

II. At nuperi nostri dogmatistæ, naturæ, communisque sensus, et rationis obliti, tot veritatis catholicæ contemptis testibus, ad hæreticos capitales fidei, et Ecclesiæ hostes adhærescere maluerunt : ac de liberæ voluntatis natura, et proprietate idem prorsus cum ipsis, et iisdem sententiis, argumentis, verbisque sentire. Quod ne quis casu potius, quam certo consilio, ac de industria factum

Nuperorum dogmatistarum de libertate sententia.

1 Lib. I *de fin.* — 2 In I, II, q. x, art. iv. — 3 In I par. q. LXXXIII, art. 3.

ab illis esse putet, cogitare debebit ; non temere ac fortuito tantam catholicorum theologorum consensionem cum Romanæ communionis inimicis gravissima omnium in re, et contentione partium assidue splendideque jactata oriri potuisse. Isti ergo quid? Utrosque complector, confessos hæreticos, et novos dogmatistas ejusdem cum illis opinionis participes. Necessitatem simplicem asserunt non repugnare liberæ voluntati, nec am perimere; imo vero cum ea consistere ; sed solam coactionem, ac violentiam. Itaque libere illud agi ab homine, quod necessario fit ; ut in eo peccet etiam, quod vitare non potest, et in quod determinante necessitate trahitur. Hæc, et iis plura recens Armacanorum natio ; cujus partes contra justissimam illustrissimi D. episcopi Vabrensis expostulationem tuendas suscepit anonymus secundi *Apologetici* scriptor. Qui hoc iusuper ex novantiquæ hæresis antesignano notare nos jubet[1] ; « Hominum viatorum non solum coactionis expertem esse libertatem, sed etiam necessitatis immutabilis voluntariæ ; hoc est eam ad utrumque indifferentem esse : sed in illa indifferentia sitam esse generaliter humani arbitrii libertatem, id vero Patres pernegare. Nam quamvis ista indifferentia certissimum in creatura rationali libertatis indicium sit, non tamen libertatis est causa, vel ratio. » Ex quo ita colligit[2] : « Indifferentiam illam, quæ, quandiu in terris vivimus, libertati est adjuncta nostræ, non ad ejus essentiam pertinere ; posseque libertatem cum inevitabili agendi necessitate constare : dummodo necessitas ista ex ipsa voluntate proficiscatur, et ex ejus immobili stabilitate, qua ad rem sibi objectam velut adstricta tenetur : cujusmodi in beatis est amor Dei, quem eatenus amant necessario, quod impense, ac vehementer amant ; nec ulla res est, quæ ipsos ab illa delectatione, ac voluptate divellat : quam ingentem ex amore isto, et inexplicabilem capiunt. »

III. Atqui cum de liberi arbitrii conditione, et ea, quam vulgo illi tribuunt, indifferentia loquuntur isti, solemne suum obtinent, ut quid dicant, nesciant. Etenim τὸ ἀδιάφορον, id est *indifferentiam* aliorsum distrahunt, atque eorum fert ratio, qui libertatis essentiam in ea collocant. De quo illorum errore alibi monui[3] : et nunc breviter haberi sic volumus ; indifferentiam liberæ voluntatis nihil aliud appellari a nobis, quam solutam, et expeditam ab omni necessitate, ac determinatione, cujusvis e propositis duobus eligendi potestatem ; qua sic unum amplectimur, ut alterum, quocum illud contenditur, si velimus, possimus asciscere. Et ut uno verbo definiam, indifferens idcirco liberum arbitrium dicitur, quod cum duo semper, plurave habeat in promptu, de quibus deliberare, ac consultare possit, ecquod ex illis eligat, tum hoc an illud faciet ; nulla quominus quod volet asciscat, necessitate prohibetur ; quæ ad unum illorum alliget, nec integram permittat cæterorum optionem. Ea porro libertatis, et indifferentiæ ratio non hominibus inest tantum, quamdiu *viatorum*, ut vocant, statu censentur ; nec Angelis duntaxat, creatisve rebus omnibus : sed in Deo ipso reperitur. Est enim cum libertatis arbitriive genere, ac notione conjuncta, et ad ejus essentiam, ac definitionem pertinet, quæ per omnes ratione præditas substantias, nulla excepta diffunditur. Esse autem liberum in Deo voluntatis arbitrium, abunde in quinto *de Deo* libro tomi primi comprobatum est[4]. Cujus in eo sitam indifferentiam agnoscimus, quod *omnia quæcumque voluit fecit in cœlo, et in terra; in mari, et in omnibus abyssis*[5] : tum quod ex infinitis rebus, quæ intelligentiæ, potentiæque subjectæ illius erant, certas, uti libitum est, delegit, quas ex nihilo procrearet, sepositis aliis, quas si vellet, proferre in lucem utique potuisset. Nisi forte angusti, et pusilli adeo sumus, ut quæ Deus opera fecit, necessario fecisse putemus ; nec integrum habuisse, vel non ista creare, quæ reipsa molitus est, vel alia pro illis, aut cum illis, quæ non sunt condita, producere. Quæ calumnia compressa est a nobis, et elisa in eodem illo libro quinto ; et libertatis propria tum universe, tum divinæ præsertim, explicata ratio.

His itaque lineis disputationi nostræ positis, ostendamus eam esse liberæ voluntatis naturam, et indifferentiam, ut e duobus in unum inclinare suopte nutu, et arbitrio possit : nec uni duntaxat addici se, aut ad hoc potius, quam alterum volendum, necessario determinari patiatur. De quo cum haud pauca in illis[6], quæ supra memoravi, libris conquisita et congesta testimonia sint : tum hic nonnulla subjiciam ; quo tanti momenti res luculenta

Dem tur l arbi cons in in ra cons

1 Apol. II, lib. *Bibl.* III cap. III. — 2 Ib. § 29. — 3 Tom. III lib. V *de Opif.* cap. II. § 2. — 4 Cap. IV et seq. — 5 *Psal.* CXXXIV. — 6 Lib. V, tom. I et V *de Opif.* tom. IV.

veterum testificatione comprobata magis eniteat, et contrarius huic error tantæ auctoritatis pondere pudefactus, et convictus minore licentia grassetur.

stur / s qui / hæreti- / liberi / itrii / sunt.

IV. Ut a Græcis igitur Patribus ordiar, primus et antiquissimus est Justinus martyr, qui disertissime, ac luculentissime catholico de libertate dogmati suffragatus est non uno in loco : adeo quidem, ut Abrahamus Scultetus Romanæ hostis Ecclesiæ[1], inter illius nævos hunc adscripserit, quod « magnifice de αὐτεξουσίῳ, sive *libertate voluntatis humanæ* » senserit, quam « opinionem in Platonis schola natam ille esse » calumniatur ; eodem genio instinctus, quo Armacani nostri ; qui ut in cætera omni liberi arbitrii explicanda ratione, sic in isto philosophicæ libertatis infamando, exprobrandoque dogmate, mirifice cum hæreticis consentiunt.

tinus.

Justinus ergo in *Apologia* priore Stoicos arguit, qui mortalium rerum habenas, præsertim humanarum voluntatem, fatalibus e causis suspensas esse crediderunt. « Atqui secundum liberam electionem unusquisque, ait, recte agit, aut peccat[a]. » Mox vero : « Quoniam autem liberum, et sui juris Angelorum, hominumque genus ab initio fecit Deus, juste propter ea, quæ peccaverint, in æterno igne pœnas persolvent. Est illa quippe creaturæ cujusvis natura, ut sit vitii, ac virtutis capax. Nam nihil ab illis laude dignum fieret, nisi in utramque partem converti possent, ejusque rei facultatem obtinerent. »

Et in *Apologia* posteriore[2], contra eamdem fati necessitatem disputans, simili utitur argumento, quod recte, aut secus factorum merces a Deo constituta sit omnibus ; quæ nulla esse posset, si τὸ ἐφ' ἡμῖν, id est *libera potestas arbitrii* tolleretur, quam fatalis illa perimit necessitas. « Ac nisi libera electione ad turpia vitanda, et honesta amplectenda, ait idem, potestatem haberet humanum genus, extra culpam esset qualiumcumque factorum[b]. » Quod deinceps fusius explanat : et, quod valde est observandum, iisdem prorsus Scripturæ testimoniis affirmat, quibus adversus hæreticos, et horum simios Armacanos, liberi, quod utrique negant, arbitrii vim, et liberam electionem adstruimus. Ut est illud *Mosis* in *Deuteronomio*[3]. *Testes invoco hodie cœlum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem, et maledictionem. Elige ergo vitam.* Et Isaias Propheta; *Lavamini*[4], *mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum*, etc. *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos.* His igitur Scripturæ sententiis recte arbitrii libera facultas, et determinantis ad eum necessitatis soluta nexibus, contra Lutherum, Calvinum, et horum asseclas novos dogmatistas approbatur ; nec verendum est, ne hæc, et similia loca ad innocentis Adami statum detorquenda videantur : quæ est illorum ludicra, et stuporis plena tergiversatio. Vide Justini ejusdem nomine inscriptas responsiones ad Orthodoxorum quæsita, ad octavam et nonam quæstionem : ubi de liberi arbitrii indifferentia superiorum similia disputat.

V. Irenæus præter illa, quæ in tertio libro *de Opificio* citavimus[5], hoc etiam docet[6], « id quod semper erat liberum, et suæ potestatis in homine, semper servasse Deum, et suam exhortationem, ut juste damnentur qui non obediunt ei, quoniam non obedierunt, et qui obedierunt, et crediderunt ei, honorentur incorruptibilitate. » Clemens Alexandrinus egregie quoque, ac frequenter eamdem voluntatis liberam, ac sui juris potestatem indicat : ut in quinto *Stromateo ;* ubi et Platonis testimonio utitur, quod et Justinus attulit. « Liberum, inquit, ac sui juris arbitrium his verbis Plato significat : Virtus nullius dominatu coercetur, quam quidem ut quisque honorat, vel despicit, plus minusve ejus erit particeps. Culpa illius est, qui elegit ; Deus extra culpam est[c]. » Irenæus. Clemens Alexandrinus.

Et in septimo *Stromateo* « electionem vocat

*a* Just. Ἀλλὰ κατὰ μὲν τὴν προαίρεσιν ἕκαστον κατορθοῦν, ἢ ἁμαρτάνειν, etc. Ἀλλ' ὅτι αὐτεξούσιον τό τε τῶν Ἀγγέλων γένος, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν ὁ θεὸς, δικαίως ὑπὲρ ὧν ἂν πλημμελήσωσι τὴν τιμωρίαν ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κομίσονται. γεννήτου δὲ παντὸς ἥδε ἡ φύσις, κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν εἶναι. οὐ γὰρ ἂν ἦν ἐπαινετὸν οὐδὲν αὐτῶν, εἰ οὐκ ἦν ἐπ' ἀμφότερα τρέπεσθαι, καὶ δύναμιν εἶχε.

*b* Idem *Apol.* II, vers. 3. Καὶ αὖ, εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ, καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὅπως δήποτε πραττομένων.

*c* Clem. Alex. V *Strom.* Τό τε αὐτεξούσιον ὁ Πλάτων ἐνδείκνυται διὰ τῶνδε· Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἣν τιμῶν, καὶ ἀτιμάζων πλέον, καὶ ἔλαττον ἕκαστως αὐτῆς μεθέξει. αἰτία, ἑλομένου· θεὸς, ἀναίτιος.

1 Scult in *Medul. Patr.* — 2 Just. — 3 *Deut.* XXX, 19. — 4 *Isa.* I, 15. — 5 Cap. II, § 6. — 6 Iren. lib. cap. XXIX.

animæ sui juris, et absolutam [a]. » Tum aliquot interpositis, « humanæ animæ liberam, et ab omni servitute immunem in eligendo vitæ genere potestatem [b]. « Item, « Credere et parere in nostra potestate situm est [c]. »

Rursus in eodem libro, « hominem ait voluntarie, et libera electione ad salutem tendere. Ideo, inquit, et præcepta accepit homo, utpote qui ex sese moveri, et incitari potest ad quodcumque libuerit eorum, quæ eligenda, vel fugienda sunt [d]. »

Origenes.

VI. Origenes item plerisque in locis liberi arbitrii expeditam ab omni necessitate vim, et potestatem, hoc est τὸ ἀδιάφορον insigniter commendat : cujus aliquot sententias alibi descripsimus [1]. Nunc una superest omnium expressissima, quæ hujusmodi proprietatem illius pulcherrime demonstrat. Sic igitur libro primo in epistolam *ad Romanos*. « Non enim vi res agitur, inquit, neque necessitate in alteram partem anima declinatur; alioquin nec culpa ejus, nec virtus posset adscribi, nec boni electio præmium, nec declinatio mali supplicium mereretur : sed servatur ei in omnibus libertas arbitrii, ut in quodcumque voluerit, ipsa declinet, sicut scriptum est : *Ecce posui ante faciem tuam vitam*, *et mortem*, *et ignem*, *et aquam*. Vita ergo Christus est, et mors novissimus inimicus, qui est diabolus. Habet ergo in arbitrio suo anima si velit eligere vitam Christum, aut in mortem ad diabolum declinare. »

Mox usum illius, et indifferentem ad utrumque propensionem graphice ita describit [2] : « Ponamus esse aliquod domicilium, in quo cum corpore et spiritu, velut cum duobus consiliariis habitet anima, pro foribus vero hujus domicilii adstare pietatem, omnesque cum ea virtutes : ex alia vero parte impietatem, omnesque luxuriarum, et libidinum formas expectare animæ nutum, quem ex duobus pro foribus observantibus introduci ad se desideret, quem repelli. Nonne si spiritui obtemperans, et meliori usa consiliario, pietatis, et pudicitiæ ad se revocaverit chorum, ille alius spiritus repudiatus discedet? Si vero carnis usa consiliariis, impietatis ad se, et libidinis introduxerit turmam, omnis illa sanctitatis, et pietatis corona, cui malorum anima concilium præposuit, justa cum indignatione recedet, et membrum Christi, et templum Spiritus sancti relinquens, eam in desideriis cordis sui permittet : ut ignominia, et contumeliis afficiat corpus suum in semetipsa, quæ commutavit veritatem Dei in mendacium, et introducens ad se impietatis, et infidelitatis principem, colit, et *servit creaturæ potius, quam Creatori, qui est benedictus in sæcula*. »

Origenis locus eximius.

Habes illic accuratam et illustrem consultantis voluntatis imaginem, ac τὸ ἀδιάφορον, quo cum necessitas, et determinatio nequit consistere. Idem in secundo libro *contra Celsum*, de futurorum, quæ ab nostra libertate pendent, præscientia loquens, ostendit nullam ex ea necessitatem oriri; nec minus ad utrumque voluntatis liberam esse propensionem. Itaque quod de Juda proditore prædictum est in *Psalmo* CVII, multis illum malis affectum iri, *pro eo quod non est recordatus facere misericordiam : Et persecutus est hominem inopem, et mendicum*, etc. non sic accipiendum esse, quasi aliter ille facere nequiverit. « Enim vero in ejus potestate fuisse recordari faciendæ misericordiæ, et non persequi illum quem persecutus est. Sed cum id posset, non fecisse, sed persecutum esse : ideoque dignum fuisse propheticis illis imprecationibus [e]. »

VII. Methodius qui paulo post Origenem vixit [3], eumque refutavit Olympi in Lycia, ac deinde Tyri episcopus, et martyr, vir imprimis eruditus, et disertus, librum scripsit περὶ αὐτεξουσίου : tum *de Resurrectione* contra Origenem : ex quo pleraque descripta leguntur apud Epiphanium, quæ summatim decerpsit Photius [4]. Hic de libero arbitrio, et τῷ ἀδιαφόρῳ ipsius, consentanea communi scripsit Catholicorum sententiæ, novæ autem et hæreticæ valde contraria, quorum nonnulla alio loco retuli : hic autem non minus aperta, et expressa ponam, quæ apud Epiphanium le-

Methodius.

*a* Clem. Alex. VII *Strom.* Τὴν αἵρεσιν τῆς γνώσεως, ἣν αὐτοκρατορικὴν ἐκέκτητο ἡ ψυχή.

*b* Id. Τὸ αὐθαίρετον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ ἀδούλωτον πρὸς ἐκλογὴν βίου.

*c* Id. Ὅτι τὸ πιστεύειν τε καὶ πείθεσθαι ἐφ' ἡμῖν.

*d* Ibid. Ἀλλὰ παντὸς μᾶλλον ἑκουσίως, προαιρετικῶς σπεύσει πρὸς σωτηρίαν. διὸ καὶ τὰς ἐντολὰς ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἂν ἐξ αὐτοῦ ὁρμητικὸς πρὸς ὁπότερον ἂν καὶ βούλοιτο τῶν αἱρετῶν, καὶ τῶν φευκτῶν.

*e* Orig. II *cont. Cel.* Οὐκοῦν ἐδύνατο μνησθῆναι τοῦ ποιῆσαι ἔλεον. καὶ μὴ καταδιῶξαι ὃν κατεδίωξε. δυνάμενος δὲ οὐ πεποίηκεν ἀλλὰ προέδωκεν· ὥστε ἄξιος εἶναι τῶν ἐν τῇ προφητείᾳ κατ' αὐτοῦ ἀρῶν.

1 Lib. V *de Opif.* c. IX. — 2 Ibid. L. — 3 Hier. in *Catal.* cap. LXXXIII. — 4 Cod. 234.

ilas cogi- es non nostra state, l iis ssum bere.

guntur in hæresi *Origenis*. « Neque enim, ait, in nostra potestate ullo modo situm est, absurda cogitare, vel non cogitare; sed uti, vel non uti cogitatis. Nam ne nobis istiusmodi cogitationes obrepant, quæ probandi nostri causa extrinsecus immittuntur prohibere non possumus : non assentiri, et oblatis non uti, possumus[a]. » Quod et postea repetit; non esse situm in nostra potestate, pravas cogitationes abolere funditus, et efficere, ut ne in animum nostrum subeant : sed certo modo illis uti, vel non uti, id in nobis esse positum.

nasius.

Athanasius vim eamdem liberæ voluntatis in alterutrius ex oppositis electione constituit. Ut cum in libro *contra gentes*, « humanam animam liberam, et sui arbitrii esse scribit. Posse enim ut ad bona inclinare se, sic eadem aversari, etc. Cumque liberum sui jus intuetur, videre se in utramque partem membris uti corporis sui; in ea videlicet, quæ sunt, et ea, quæ non sunt : hoc est bona, et mala[b]. »

Præclarum etiam illud ejusdem, quod in eo naturam hominis a bestiis distare scribit, « quod solus ille quæ sunt extra se ratiocinando verset, et quæ minime presentia sunt cogitet; ac rursus alias cogitationes admittat, et adhibito judicio quodam, ex cogitatis quod melius est eligat[c]. » Quibus paucissimis verbis eximie totam libertatis naturam, et essentiam complexus est : quæ in arbitrio consistit : quasi judicio quodam et sententia, qua ex duobus uno post alterum cognitis, hoc rejecto, illud amplectitur, et eligit.

Hic vero unum illud observari debet; Athanasium eumdem post lapsum primi parentis, et in hominis depravata natura, statum liberi arbitrii, quod ad ejus naturam spectat, agnoscere, quem in Adamo ante peccatum, et adhuc innocente, descripsit in libro *de Incarnatione Verbi Dei*. Ubi « Deum affirmat scientem hominum liberum arbitrium in utrumque inclinare posse, naturæ concessam illis gratiam lege, ac loco præmunire voluisse[d]. » Quippe in suum illos paradisum introducens, legem iis tradidit : quam si servare vellent, sancte, ac beate inibi degerent; sin eam transgrederentur, in mortem, et calamitates innumeras præcipites ruerent.

Apud eumdem Athanasium exstat homilia *de Semente*, in qua ista ipsa liberi arbitrii a natura insita vis pulchre ita describitur: « Quoniam, inquit, libera est, et sui juris hominum motio, suique arbitrii sententia. res est potestatis tuæ. Si vis, zizania es, brutarum cibus animantium; si vis, mutaris, et frumentum efficeris[e]. »

VIII. Didymus Alexandrinus, in libro *contra Manichæos*, iisdem lineis naturalem liberi arbitrii conditionem descripsit. Nam contra hæreticos illos disserens, qui hominum malitiam a natura, et ejus auctore insitam esse volebant, sic eos refellit[1] : « Nos tamen, qui istos non sequimur, dicimus, non esse auctorem vitii, qui eum fecit, qui potest sua propensione, ac nutu ad vitium venire. Animal enim rationis particeps fecit Deus, quod volebat, ut voluntate sua bonum esset, libera alioqui, potestate præditum, qua posset in utramque partem flecti. Volebat enim ut homo esset bonus, eligendo sponte bonum : nemo enim invitus potest esse bonus, quin potius omnes boni volentes sunt boni. Quare oportebat, ut qui voluntate sua futurus esset bonus, potestatem haberet, quia idoneus et aptus esset ad capiendum quod bonum, et honestum esset. Consentaneum vero erat, ut quod bonum capere poterat, posset item malum. Sic fabricato rationis participe, ut ad capiendam virtutem, et vitium vim insitam haberet, — Didymus Alexandrinus.

*a* Meth. apud Epiph. hær. lxiv, § 57. Οὐ γὰρ ἐν ἡμῖν ὅλως τὸ ἐνθυμεῖσθαι, ἢ μὴ ἐνθυμεῖσθαι κεῖται τὰ ἄτοπα, ἀλλὰ τὸ χρῆσθαι ἢ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἐνθυμήμασι. κωλῦσαι μὲν γὰρ μὴ ἐμπίπτειν εἰς ἡμᾶς τοὺς λογισμοὺς οὐ δυνάμεθα, πρὸς δοκιμὴν ἡμῶν ἔξωθεν εἰσπνεομένους. μὴ πεισθῆναι μέν τοι, ἢ μὴ χρῆσθαι αὐτοῖς δυνάμεθα.

*b* Ath. Ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιος γέγονε. δύναται γὰρ ὥσπερ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὕτω καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέφεσθαι. Mox : Καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξούσιον ἑαυτῆς, ὁρᾷ ἑαυτὴν δύνασθαι κατ' ἀμφότερα τοῖς τοῦ σώματος μέρεσι χρᾶσθαι εἴς τε τὰ ὄντα, καὶ τὰ μὴ ὄντα. ὄντα δέ ἐστι τὰ καλὰ, οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα.

*c* Idem. Ἔπειτα δὲ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν οὐ τὸ τυχὸν ἂν εἴη, ἐκ τοῦ μόνον τὸν ἄνθρωπον τὰ ἔξωθεν ἑαυτοῦ λογίζεσθαι, καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὰ μὴ παρόντα, καὶ πάλιν ἐπιλογίζεσθαι, καὶ κρίσει τὸ κρεῖττον τῶν λογισμῶν αἱρεῖσθαι.

*d* Id. Εἰδὼς δὲ πάλιν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀμφότερα νεύειν δυναμένην προαίρεσιν, προλαβὼν ἠσφαλίσατο νόμῳ, καὶ τόπῳ δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν· εἰς τὴν ἑαυτοῦ γὰρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγὼν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον, etc.

*e* Ath. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοπροαίρετος ἡ τῶν ἀνθρώπων κίνησις, καὶ αὐτεξούσιος ἡ γνώμη, ἐπί σοι κεῖται τὸ πρᾶγμα. εἰ θέλεις, ζιζάνια εἶ, ἀλόγων ζώων τροφή. εἰ θέλεις, μεταβάλλῃ, καὶ γίνῃ σῖτος.

1 Didym. Tom. II, auct. *Bibl.*

datum est mandatum, ut virtutem haberet actu, vitium vero non actu, sed sola aptitudine. Lex enim Creatoris hortatur, et roborat, atque adjuvat ad virtutem, dehortans naturam a vitio. »

Ac ne quis cum Armacanis stulte tergiversetur, et illam quam hic exponit Didymus, arbitrii liberi rationem solo innocentiæ statu circumscribat, obstant ea, quæ incontinenti subjicit : « Quamvis igitur insit potestas, ait [1], in corpore rationis ad capiendum vitium, non propter potestatem est malus iste. Utrorumque enim, virtutis scilicet et vitii, sunt potestates, et electiones. Eligimus enim habere potestatem virtutis, ut eam actu capere possimus. Eligimus etiam habere potestatem vitii, etc. » Tum antea idem de homine, ut nunc se habet, asseveravit, et scripsit, quod de primo parente nostro. « Si igitur caro, inquit, et corpus quandoque peccati, aliquando sanctificationis dicitur, et ad glorificandum Deum adhibetur, nihil horum natura malum, vel bonum est, Sed potius utrumque libera voluntatis potestate recipere potest : et usus ejus, qui carnem et animam habet, facit, ut nunc sit caro peccati, nunc caro sanctificationis. »

Serapion Scholasticus

IX. Simillimum est quod de eodem contra Manichæos argumento scribens prodidit Serapion Thmueos episcopus, quem elegantis ingenii fuisse refert Hieronymus [2], « ob idque cognomen *Scholastici* meruisse, et, carum fuisse » S. Antonio. Nec minus acceptus Athanasio fuit, a quo et episcopus ordinatus est, et libris aliquot ejus nomini inscriptis honoratus. Hic igitur talis tantusque vir in « egregio libro, » ut eum vocat Hieronymus, quem *adversum Manichæum* edidit, τὸ ἀδιάφορον, et necessitatis lege solutum jus arbitrii liberi non aliter definit, ac nos contra Manichæorum imitatores hæreticos facimus. « Soluta est, inquit [3], natura, ostensa est electio, et non est corpus substantia malum : quin potius electioni deserviens, et minister electionis, et non naturæ, idque futurum, quod electio dederit ut sit. » Tum subinde ad hoc probandum Scripturæ auctoritatem accommodat, cujusmodi et nos adversus nuperos dogmatistas uti solemus [4]. «Est verum, ait, quod scriptum est, *Ecce posui coram te mortem, et vitam : elige quod vis*; ut quod justum est, qui (*for.* non) elegit ad utendum, de eo ratio in judicio ab eo reposcatur; et non coactus ad aliquid, excuset vim, et necessitatem in eo, quod egit; neque sic natus extra querelam, et culpam sit, quia naturæ repugnare non potuit; cumque utrumque in potestate habeat, et ad eligendum dominus sit judicii proprii rationem reddat, et se defendat. Quod enim elegit, volens elegit. Idcirco de voluntario judicium subit, qui voluntate sua se ad actionem rerum applicavit. Si hæc non ita sunt, frustra sancti coronabuntur; frustra mali cruciabuntur, si actionis causa non adscribitur facientibus. » Post hæc ita de libero arbitrio disputare pergit : « Constat naturam animæ liberi arbitrii, ac voluntatis esse, non ad aliquid natura factam, sed electione mutationes capere, quocumque vult se vertere, et redire quo reditum eligit, et interdum sic degere, interdum sic, ut vult, faciens voluntatem suam normam suarum rerum. Norma enim actionis est voluntas facientis. »

Indifferens.

X. Basilius Magnus in homilia XXXI, quæ *de libero arbitrio* inscribitur, liberi arbitrii vim naturamque describit ea cautione, ut et illud tribuat, quod ei proprie convenit, τὸ ἀδιάφορον, et quod nimium est, atque a Pelagianis postea concessum, deneget; omnes funditus posse animi perturbationes, et peccati illecebras extinguere. Itaque rarus, et egregius est, ut in illa ætate, et eo scriptorum genere, locus ille, qui sic habet; « Qui verbo Dei honorati non sunt, sed frustra inflati, putant se liberi arbitrii sui viribus peccati illecebras evacuare posse, quod per solum crucis mysterium evacuatur. Quod enim in potestate est hominis arbitrium liberum, in eo situm est, ut eligendo velit, aut non velit resistere diabolo : non in eo, ut perturbationibus suis penitus dominare possit[a]. » Est igitur in electione recte agendi, vel non agendi posita liberæ natura voluntatis, quæ *indifferentia* vulgo nominatur : quod tamen præevenientem Christi non excludit gratiam, sed eam requirit.

Basilius

Rursus in homilia nona, quæ Deum malo-

*a* Basil. Οἱ δὲ μὴ λόγῳ θεοῦ τετιμημένοι, ἀλλ᾽ εἰκῇ φυσιούμενοι, οἴονται διὰ τοῦ ἰδίου αὐτεξουσίου καταργεῖν τὰς ἀφορμὰς τῆς ἁμαρτίας, τῆς διὰ μόνου τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ καταργούμενης. τὸ γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει αὐτεξούσιον, ἐπὶ τῷ ἑλέσθαι, ἢ μὴ ἑλέσθαι τῷ διάβολῳ ἀντιστῆναι κεῖται, οὐχ ἐπὶ τῷ δύνασθαι παντελῶς ἔχειν τὸ κράτος κατὰ τῶν παθῶν.

1 Didym. ibid. — 2 *In Catal.* — 3 Serap. tom. IV, § 2. *Bibl. PP.* 859. C. — 4 Ibid. D.

rum auctorem non esse probat : « Principium, ait, et radix peccati est potestas arbitrii liberi nostri. Nam quibus licebat, si malo abstinerent, nihil omnino molesti perpeti, cum ii voluptate ad peccatum inescati sint, quid tandem jure causari possunt, quo minus ipsi sibi dolores, et ærumnas suapte culpa consciverint [a]. » Præterea in homilia eadem locus est insignis, qui libertatem hominis in indifferenti, et expedita utriusvis eligendi potestate constituit. « Cur, inquit, mali capax est anima? Propter liberam, ac sui juris motionem, quæ naturæ rationali maxime convenit. Hæc enim necessitate soluta, et vitam potestate sua præditam a Creatore nacta, eo quod ad imaginem Dei facta est, quod bonum est intelligit, et ejus in fruendo suavitatem : atque hanc habet potestatem, facultatemque, ut in boni contemplatione, et fruendis intelligibilibus permanens congruentem naturæ vitam suam conservet : habet et potestatem ut a bono aliquando deflectat [b]. »

[illegible]

XI. Gregorius Nyssenus in libro *Catechetico*, capite XXXI, adversus querulos quosdam disputans, qui cum Deo expostulabant, quod hominem non necessitate adhibita, ad virtutem compelleret, atque a vitio revocaret, solam istis libertatem opponit arbitrii : qua sublata jam nulla recte factis laus debebitur. « Est enim eorum duntaxat, quæ inanima sunt, aut ratione carent, aliena voluntate pro libito circumduci. At vero ratione, et intelligentia prædita natura, si liberam potestatem deposuerit, una cum ea intelligentiæ quoque beneficium amittet. Ad quid enim cogitatione mentis utetur, si eligendi libera facultas in aliena potestate posita est [c], » Quo constituto jam virtuti, vitioque ; laudi, ac vituperationi locus amplius non erit, « Quis enim merito vel intemperantem criminetur, vel temperantem laudet, cum quilibet in promptu hanc responsionem habeat, nihil eorum, quæ nostro arbitratu statuimus, in potestate nostra situm esse : sed majore potentia humanas electiones ad id circumagi, quod dominanti visum fuerit [d], »

Atque idem in libro primo *adversus Eunomium*, hunc hæreticum refellit, qui Filium eo ipso, quod natura ita productus est, obedientem esse dicebat, nec aliter quam obedire posse. Si enim ita res habet, deteriorem illius conditionem humana fore asserit : « quandoquidem nobis inest anima sui juris, ac libera, nec ulli dominatui subjecta ; quæ plena potestate, ac pro libito quodcumque placitum est eligit. At filius Dei naturæ necessitati subjectus operatur perpetuo, vel patitur potius obedientiam [e]. »

Gregorius Nazianzenus

Gregorius Nazianzenus oratione prima, Deum ait animam hominis alligasse corpori, ut certaminis et conflictus materiam haberet ; ac futura, et promissa bona, non dona duntaxat Dei, sed etiam præmia laboriosæ virtutis essent. « Atque hoc fuit summæ bonitatis, inquit, efficere, ut nostrum etiam sit bonum, nec natura tantum nobis inferatur : sed ut voluntatis electione, et liberi arbitrii in utramque partem motionibus excolatur [f]. » Habet igitur hoc natura liberi arbitrii, ut in utramque partem prout libitum est, inclinare se, ac movere possit.

Chrysostomus.

XII. Sequitur Joannes Chrysostomus, quo nemo apertius, et luculentius declaravit arbitrii potestatem necessitatis expertem, et ad

*a* BASIL. Ἀρχὴ γὰρ, καὶ ῥίζα τῆς ἁμαρτίας τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ αὐτεξούσιον. οἷς γὰρ ἐξῆν ἀπεσχομένοις τοῦ κακοῦ μηδὲν δεινὸν ἔχειν, οὗτοι δι' ἡδονῆς εἰς τὴν ἁμαρτίαν δελεασθέντες, τίνα ἂν εἴποιεν εὐπρεπῆ λόγον, τὸ μὴ οὐχὶ αὐτοὶ αὐτοῖς αἴτιοι τῶν ἀλγεινῶν γεγενῆσθαι ;

*b* BASIL. Τί δὲ ὅλως δεκτικὴ τοῦ κακοῦ ; διὰ τὴν αὐτεξούσιον ὁρμὴν, τὴν μάλιστα πρέπουσαν λογικῇ φύσει. λελυμένη γὰρ πάσης ἀνάγκης, καὶ αὐθαίρετον ζωὴν λαβοῦσα παρὰ τοῦ κτίσαντος διὰ τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι θεοῦ, νοεῖ μὲν τὸ ἀγαθὸν, καὶ οἶδεν αὐτοῦ τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ ἔχει ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν ἐπιμένουσα τῇ τοῦ καλοῦ θεωρίᾳ, καὶ τῇ ἀπολαύσει τῶν νοητῶν διαφυλάσσειν αὐτῆς τὴν κατὰ φύσιν ζωήν. ἔχει δὲ ἐξουσίαν καὶ ἀπονεῦσαί ποτε τοῦ καλοῦ.

*c* GREGOR. NYSSEN. Ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις τὸ αὐτεξούσιον, ποῦ δὲ τῶν κατορθούντων ὁ ἔπαινος, μόνων γὰρ τῶν ἀψύχων ἢ τῶν ἀλόγων ἐστὶ, τῷ ἀλλοτρίῳ βουλήματι πρὸς τὸ δοκοῦν περιάγεσθαι, ἡ δὲ λογική τε, καὶ νοερὰ φύσις, ἐὰν τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀπόθηται, καὶ τὴν χάριν τοῦ νοεροῦ συναπώλεσεν. εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ διανοίᾳ, τῆς τοῦ προαιρεῖσθαί τι τῶν κατὰ γνώμην ἐξουσίας ἐφ' ἑτέρῳ κειμένης ;

*d* Ibid. Τίς γὰρ ἂν ἔτι κατὰ τὸ εὔλογον ἢ διαβάλλοι τὸν ἀκόλαστον, ἢ ἐπαινοίη τὸν σώφρονα, ταύτης κατὰ τὸ πρόχειρον οὔσης ἑκάστῳ τῆς ἀποκρίσεως. τὸ μηδὲν ἐφ' ἡμῖν τῶν κατὰ γνώμην εἶναι, δυναστείᾳ δὲ κρείττονι τὰς ἀνθρωπίνας προαιρέσεις πρὸς τὸ τῷ κρατοῦντι δοκοῦν περιάγεσθαι.

*e* Idem libro I *cont. Eunom.* Εἴ περ ἡμῖν μὲν αὐτεξούσιός ἐστιν ἡ ψυχὴ, καὶ ἀδέσποτος, αὐτοκρατορικῶς αἱρουμένη κατ' ἐξουσίαν. ὁ δὲ ἀνάγκῃ φύσεως ὑπωζευγμένος ἐνεργεῖ διὰ παντός· μᾶλλον δὲ πάσχει τὴν ὑπακοήν.

*f* NAZIANZ. orat. I. Καὶ τοῦτο δὲ ἦν ἄρα τῆς ἄκρας ἀγαθότητος, ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡμέτερον, οὐ φύσει μόνον κατασπειρόμενον, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει γεωργούμενον, καὶ τοῖς ἐπ' ἄμφω τοῦ αὐτεξουσίου κινήμασι.

utrumque capessendum liberam, et solutam. Ejus haud paucæ alibi memoratæ sunt sententiæ [1], quæ diserte illud asseverant. Nunc unus adjungendus est locus nihilo istis ad rem probandam imbecillior, ex sermone secundo *de Providentia*. Ibi enim adversus illos disserens qui fato agi cuncta dicebant, eos ait libertatem hominibus, eripere, ejusque liberam inclinationem in utrumvis, bonum scilicet, ac malum. « Siquidem contra Dei placita, et decreta pugnantem omnibus persuasionem injicit. Deus enim dicit [2] : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis. Si autem nolueritis; neque audieritis me, gladius devorabit vos. Os enim Domini locutum est* [a]. Cui fatalis necessitas adversatur. « Dixit enim Deus, *si volueritis, et si nolueritis*, virtutis nos ac vitii dominos faciens, et utrumque in nostro ponens arbitrio [b]. » At fatum ex adverso, utcumque decretum est, aliter evenire non posse docet. Ad hæc de libro *Ecclesiastici* et *Deuteronomii* tritum illum locum commemorat [3]; *Apposui tibi ignem et aquam, vitam et mortem; quocumque volueris manum extende* [c]. Vide et homiliam sequentem, quæ est tertia *de Providentia*; in qua fatalem necessitatem oppugnat, tanquam libertatis, et indifferentis ad utrumque facultatis inimicam; ut et homilia quinta de eodem argumento.

Et in homilia quarta *de S. Paulo*, vocationem ejus « necessitatem nullam attulisse dicit. Non enim Deus necessitatem imponit ullam, sed electionum nos arbitros ac dominos esse sinit etiam post vocationem [d]. »

Isidorus. Pelusiota. Isidorus Pelusiota « doctoris eas solas esse partes affirmat, ut inculpatam vitam suam præbens, alios doceat, nihil verendo peccantium auctoritatem. Porro agere, vel non agere, ex discipulorum arbitrio pendere, dum unicuique, et ubique liberum arbitrium integrum servatur [e]. »

Idem alibi admonet aliud esse jubere, aliud permittere. « Nam prius est, quod quia fieri oportet præcipitur : posterius vero, propter arbitrii electionem, qua humanum honestatum est genus, permittitur [f]. » Atqui permissio ipsa demonstrat, in utrumque ferri posse suopte nutu, et arbitrio voluntatem ejus, cui res aliqua permittitur. Siquidem permittere, est licentiam dare faciendi, aut non faciendi, nulla vel necessitate, vel vi asciscendi unius illata : ac permissum hoc esse omnes intelligunt, a quo uti nemo prohibetur : ita nemo ad illud compellitur. Hoc autem propter insitam, et naturalem homini libertatem voluntatis fieri asserit Isidorus. Quare talem agnoscit arbitrii liberi indolem, quæ in potestate habeat persequi quippiam, aut omittere.

XIII. Cyrillum audiamus modo, etsi hujus Cyrill. pleraque testimonia jam alibi sunt excepta [4]: sed pauca saltem illic omissa reddamus. In commentario *ad Isaiam Prophetam*, ejusque verba ista [5]; *Si volueritis, et audieritis me bona terræ comedetis*, primum illa *Deuteronomii* affinia his adjungit, *Ecce ego posui in conspectu tuo viam vitæ, et viam mortis* [6] (ita enim citat Cyrillus). Tum ita scribit. « Posita enim est in nobis ad utrumque via; et fructus propensionum cujusque, hoc est voluntatum, est præclare ac secundum legem vitam componere : aut e contrario non sine vituperatione [g]. » Postea causam illius explicat sic: « Nam quia Deus universorum in eorum, qui instituuntur, propensionibus positum

*a* Chrys. tom. VI, hom. xcix. Ἀπεναντίας γὰρ τοῖς τοῦ θεοῦ δόγμασιν ἅπαντας πείθεσθαι ἐπιτάττει. ὁ θεὸς λέγει, Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.

*b* Ibid. Εἶπεν ὁ θεὸς, ἐὰν θέλητε, καὶ ἐὰν μὴ θέλητε, κυρίους ἡμᾶς ποιῶν ἀρετῆς, καὶ κακίας, καὶ ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἡμετέρᾳ τιθείς.

*c* Ibid. Chrys. Ὁ θεὸς λέγει· παρέθηκά σοι πῦρ καὶ ὕδωρ, τὴν ζωὴν, καὶ τὸν θάνατον. οὗ ἐὰν θέλῃς ἔκτεινόν σου τὴν χεῖρα.

*d* Idem vers. 3. Ἀλλὰ μηδεὶς ταῦτα ἀκούων ἠναγκασμένην νομιζέτω εἶναι ταύτην τὴν κλῆσιν. Et mox vers. 30. Μὴ ἀναγκαστὴν τὴν κλῆσιν εἶναι νόμιζε. οὐδὲ γὰρ ἀναγκάζει ὁ θεός· ἀλλ' ἀφίησι κυρίους εἶναι προαιρέσεων καὶ μετὰ τὴν κλῆσιν.

*e* Isid. lib. V, ep. ccxc. Οὐδὲ γὰρ τοῦ διδασκάλου ἐστὶν, ἢ ἄληπτον παρέχοντα τὸν βίον παιδεύειν, μηδαμῶς αἰδούμενον τῶν ἁμαρτανόντων τὴν ἀξιοπιστίαν. τὸ δὲ πράττειν, ἢ μὴ, τῆς τῶν μαθητευομένων ἤρτηται γνώμης, παντί τε, καὶ πανταχοῦ τοῦ αὐτεξουσίου φυλαττομένου. Vide ejusdem libri ep. xx.

*f* Idem lib. V, ep. ccclvii. Τὸ μὲν γὰρ ὡς δέον γίνεσθαι προστάττεται· τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ αὐτεξουσίου προαίρεσιν, ᾗ τὸ ἀνθρώπινον κεκόσμηται γένος, συγχωρεῖται.

*g* Cyrill. lib. I *in Isa*. Τέθειται γὰρ ἐν ἡμῖν ἡ ἐπ' ἄμφω τρίβος, καὶ τῶν ἑκάστου διανευμάτων, ἤγουν θελημάτων, καρπὸς ἂν γένοιτο τὸ διαβιῶναι λαμπρῶς, καὶ ἐννόμως. ἤγουν ἑτέρως κατεψεγμένως.

1 Tom. IV, lib. III *de Opif.* cap. x et tom. I, lib. V *de Deo*, cap. iii. — 2 *Isa.* i, 20. — 3 *Eccl.* xi, xviii et *Deut.* xxx, 19. — 4 Tom. IV, lib. III *de Opif.* cap. ii. — 5 *Isa.* i. — 6 *Deut.* xxx.

esse voluit, ut bonum eligant, et a malis declinent, prorsus hoc liquido comprobavit, quod rerum agendarum, aut fugiendarum habenas unicuique mortalium dedit; ut ad id quod elegerit quis, eundi potestatem habeat[a]. » Quo constituto, deinceps adversus Manichæos non esse malum demonstrat: itemque nullam fati esse necessitatem; neque casu ac fortuito temperari res hominum.

Idem in primo libro *contra Nestorium*, hæreticum hunc incessit, quod pro magno puerum Christum βρέφος αὐτεξούσιον, id est *infantem sui juris, ac potestatis* appellasset; ac de illo sciscitatur, quo sensu αὐτεξούσιον intelligat. « Nam si eo modo suæ potestatis illum esse vis, quo quisque nostrum intelligitur, utpote cui Deus liberæ suæ voluntatis habenas permisit: quid tandem præ cæteris illi eximium inerit[b]. »

At in libro quinto *in Joannem*, fati necessitatem eo ipso refellit argumento, quod cum ea liberi arbitrii potestas nequit consistere; frustraque bonis præmia; malis autem pœnæ constituuntur; laus item, aut vituperatio prorsus e medio tollitur, « Si nihil in liberis situm est voluntatibus nostris, sed cuncta subjiciuntur horarum necessitatibus, quæ in utramque partem inevitabili, et indeclinabili nos virtute deducant[c]. »

Sic in libro decimo ejusdem operis *in Joannem*,, « unumquemque scribit proprii arbitrii inclinationem ad quodcumque libitum est dirigere, et ad id quod placitum et jucundum est, transferre[d]. » Ac paulo post, « Ego uniuscujusque liberæ voluntati permisi (ait Christum de Judæis loquentem inducens) ut quod visum esset eligeret, ac quod vellet faceret[e]. »

…dotus. XIV. Theodotus Ancyramus in homilia *de Natali Christi*, quæ in Ephesina synodo dicta est, « Deum affirmat liberi arbitrii sententiæ virtutem permisisse, neque nos ad recte faciendum necessitate compellere[f]. »

Marcus eremita. Marcus eremita in libro *de justificatione ex operibus*, capitulo LVI. « Occulte nobis gratia, inquit, opitulari non desinit. Sed in nostra potestate situm est facere bonum pro virili parte[g]. » Brevis hæc, sed eximia, et luculenta sententia; quæ paucis verbis multa complectitur. Nam et gratiæ prævertentis opera nostra bona præsidium indicat, et liberi arbitrii nativam, et insitam facultatem ad utrumvis capessendum: et hujus cum gratia consensionem, ac συνεργίαν, Tridentinæ synodi decretis consentanee descriptam; ac denique *sufficientem*, ut vocant, commendat gratiam, hoc est ejusmodi, quæ ut præsens nobis perpetuo suppetit; sic effectum non semper habet: sed consensum nostræ voluntatis requirit. Idem alio in libro, qui Συμβουλία, id est *consultatio mentis cum anima sua* inscribitur, disertissime, plenissimeque τὸ ἀδιάφορον libertatis ostendit. Nam « nec ad bonum, nec ad malum ab aliqua potestate trahi nos injuste primum asserit. Sed statim post Baptismum, cuicumque ad arbitrium nos servos addixerimus, sive Deo, sive diabolo, ipse nos juste deinceps in partes suas compellit[h]. » Deinde tentationes ait succedere, præsertim duplicis generis; nempe ex humana laude, et ex corporis relaxatione, quæ voluntatis nostræ motionem antecedentes, nec in vitiis, nec in virtutibus numerantur: « Sed probationes quædam sunt propensionis nostræ, quo tandem inclinaturi simus[i]. » Quare nos pro arbitratu nostro cui volumus auscultare, Deo aut diabolo, et utriusvis monitis obtemperare.

*Cooperationem.* — *Indifferentiam.*

*a* CYR. I *in Isai.* Ἐπειδὴ γὰρ τέθεικεν ὁ τῶν ὅλων θεὸς ἐν ταῖς τῶν παιδαγωγουμένων ῥοπαῖς τὸ ἑλέσθαι μὲν τὸ ἀγαθὸν, ἀποφοιτᾷν δὲ τῶν φαύλων, πεληροφόρηκεν ὅτι τὰς τῶν πρακτέων, ἢ μὴ δέδοκεν ἑκάστῳ τῷ ἐπὶ γῆς ἡνίας, καὶ ἐφ' ὅπερ ἂν ἕλοιτό τις, ἐλάσει μετ' ἐξουσίας.

*b* CYRILL. lib. I *cont. Nestor.* Εἰ μὲν γὰρ οὕτω φῄς αὐτεξούσιον, ὡς ἂν νοοῖτο τυχὸν καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἕκαστος, ὡς τῆς ἑαυτοῦ προαιρέσεως πεπιστευμένος παρὰ θεοῦ τὰς ἡνίας, τί τὸ ἐξαίρετον παρὰ τοὺς ἄλλους ἐν αὐτῷ;

*c* CYRILL. *in Joan.* Εἰ γὰρ ὅλως οὐδὲν ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν κεῖται θελήμασιν, ὑποπέπτωκε δὲ ταῖς ἐξ ὡρῶν ἀνάγκαις ἀφύκτως τε, καὶ ἀπαραιτήτως ἀγούσαις ἐπ' ἄμφω, πῶς ἂν ἔτι δικαίως τοῖς μὲν ἀγαθοῖς τὸ ἐπαινεῖσθαι πρέπειν ὁμολογήσαιμεν, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις τὸ ἐναντίον ὡς ἐν ὀφλήματος τάξει καταθήσομεν;

*d* Idem lib. X. Ἀλλ' ἑκάστου τῆς ἰδίας προαιρέσεως τὴν ῥοπὴν ἐφ' ὅπερ ἂν βούλοιτο διϊθύνοντος, παρατρέποντός τε πρὸς τὸ αὐτῷ θελητὸν, καὶ ἡδέως πως ἔχον.

*e* Ibid. Ἐφῆκα δὲ μᾶλλον τῇ ἑκάστου προαιρέσει τὸ ἑλέσθαι τὸ δοκοῦν, δρᾶσαι δὲ ὅ, τι πὲρ ἂν βούλοιντο.

*f* THEODOT. in Eph. syn. part. III. Ὅτι γνώμη τοῦ αὐτεξουσίου τὴν ἀρετὴν ἐπιτρέπει· ἀνάγκη οὐκ ὠθεῖ σε πρὸς τὰ κατορθώματα.

*g* MARCUS EREM. Καὶ κρυφίως βοηθεῖν ἡμῖν ἡ χάρις οὐ παύεται. ἐφ' ἡμῖν δὲ ἔστι ποιεῖν, ἢ μὴ ποιεῖν τὸ ἀγαθὸν κατὰ δύναμιν.

*h* Idem. Ὅτι οὔτε εἰς τὸ ἀγαθὸν, οὔτε εἰς τὸ κακὸν ὑπό τινος ἐξουσίας ἀδίκως ἑλκόμεθα· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, ᾧ ἂν πρὸς τὸ θέλημα δουλεύσωμεν, ἤτοι τῷ θεῷ, ἢ τῷ διαβόλῳ, αὐτὸς ἡμᾶς δικαίως λοιπὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κατεπείγει μέρος.

*i* Ἀλλ' ἔλεγχοι τῆς ἡμετέρας νεύσεως ποῦ ῥέπομεν.

Dorotheus in doctrina prima, cum dixisset, homines[1], antequam Redemptor adveniret, vi ac tyrannico dominatu diaboli oppressos, etiam nolentes in peccatum esse pertractos; ut Apostolus his verbis significat; *Non enim quod volo bonum, hoc facio : sed quod nolo malum, hoc ago*[2]: Mox ait, « Christum nos ex illa necessitate liberasse; ac nobis potestatem dedisse faciendi boni, si quidem velimus : et ut non amplius trahamur, ut quidam dixerit, violenter ad malum[a]. »

Dorotheus.

Joannes Climacus.

XV. Insignis est hac de re locus duplex in *Scholiis* ad Joannem Climacum adnotatus; quem haud scio an alibi descripserim : certe præteriri non debet. Est enim omnium, quæ de hoc argumento colligi possunt, pulcherrimum, expressissimumque testimonium; præsertim secundum. Scribit Climacus in exordio libri sui, gradusque primi, « omnes a Deo productas rationales creaturas liberi arbitrii facultate honestatas esse[b]. » Ad hunc locum *Scholia* duo totidem locos continent, quibus liberii arbitrii natura declaratur. Prior est Gregorii Nysseni, qui sic definit. « Liberum arbitrium est rationalis animæ voluntas, quæ prompte ad id movetur quodcumque voluerit[c]. » Posterior ex Elia Cretensi sumptus est : « Liberum arbitrium est intelligens, animæ motio sui juris, ac potestatis. Unde bruta libero carent arbitrio. Aguntur enim magis ab natura, quam agunt. Ideo naturali cupiditati non renituntur : sed statim atque aliquid appetierint, ad actionem impetu feruntur. At homo cum sit ratione præditus, naturam potius agit, quam agitur ab ea. Ideo cum appetit, si vult, potestatem habet reprimendæ appetitionis, aut ejus sequendæ. Hinc est quod bruta neque laudantur, neque vituperantur : homo et laude, et vituperatione afficitur[d]. » Hæc Elias : quæ accurate demonstrant in *indifferentia*, et utriusvis amplectendi, vel repudiandi libera potestate sitam esse voluntatis liberæ naturam, et essentiam.

Theophanis locus eximius de libero arbitrio.

XVI. Theophanes Cerameus in homilia XLIV, unicuique suum custodem adesse Angelum scribit, et ei oppositum malum : ita tamen « ut neuter vim afferat : ne libera, suique juris potestas voluntatis lædatur. Sed utrumque contraria suggerere, ac consulere; altero quidem, ut speratum ex virtute fructum : altero, ut servilem, et blandientem voluptatem persequatur. Media igitur ambo inter stans libera voluntas, et electio, quasi Centurio quidam quidquid libitum est, velut subjectis militibus imperat, et hunc dimittit, alterum adse vocat[e]. » Qua eleganti allegoria graphice vim liberi arbitrii, et τὸ ἀδιάφορον καὶ ἀδέσποτον delineat.

*Indifferentia et sui juris.*

J. Calecas.

Sunt penes nos homiliæ Græcæ Joannis Calecæ patriarchæ Constantinopolitani, quas ex Viennensi Imperatoris Bibliotheca descriptas nobis commisit R. P. Balthasar Corderius, vir eruditus, et veterum monimentorum conquisitor acer, ac diligens, eoque nomine commendandus. In illarum secunda, preclara exstat sententia de arbitrii libertate, quam hic merito describendam putavi.

« Omnes, inquit, homines cum ratione liberum habentes arbitrium libere ambulant, ut volunt. Nam Deus neminem cogit, sive recte sive male vitam instituat. Sed hoc in electione cujusque positum est. Unde quilibet homo bene, et ut Deo placitum est, potest vivere; quoniam ratione, ac libero arbitrio præditus est. Laudamus enim illos, qui sua voluntate, et electione boni sunt; non qui necessitate aliqua eo deducti sunt. Maxime vero Christiani non sinuntur vi adhibita peccatorum prolapsiones emendare. Quippe non

*a* Doroth. docl. I. Καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν ποιεῖν τὸ καλὸν, ἐὰν θέλωμεν, καὶ μηκέτι ἕλκεσθαι, ὡς ἂν εἴποι τις, μετὰ βίας εἰς τὸ κακόν.

*b* Jo. Clim. Πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντων λογικῶν αὐτεξουσιότητος ἀξιώματι τιμηθέντων.

*c* Schol. ex Gregor. Nysseno, Clim. Αὐτεξουσιότης ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς θέλησις ἑτοίμως κινουμένη εἰς ὅπερ ἂν θέλῃ.

*d* Ibid. Αὐτεξουσιότης αὖθίς ἐστι νοερὰ τῆς ψυχῆς κίνησις αὐτοκράτης. ὅθεν καὶ τὰ ἄλογα οὐκ εἰσὶν αὐτεξούσια. ἄγονται γὰρ μᾶλλον ὑπὸ τῆς φύσεως, ἤπερ ἄγουσι. διὸ οὔτε ἀντιλέγουσι τῇ φυσικῇ ὀρέξει, ἀλλ' ἅμα ὀρεχθῶσί τινος, ὁρμῶσι πρὸς τὴν πρᾶξιν. ὁ δὲ ἄνθρωπος λογικὸς ὢν, ἄγει μᾶλλον τὴν φύσιν, ἤπερ ἄγεται. διὸ καὶ ὀρεγόμενος, εἴπερ ἐθέλει, ἐξουσίαν ἔχει ἀναχαιτῖσαι ὄρεξιν, ἢ ἀκολουθῆσαι αὐτῇ. ὅθεν τὰ μὲν ἄλογα οὐδὲ ἐπαινεῖται, οὐδὲ ψέγεται. ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ ἐπαινεῖται, καὶ ψέγεται.

*e* Theoph. hom. XLIV. Οὐδενὸς τούτων βίαν ἐπάγοντος, ἵνα μὴ λυμανθῇ τὸ αὐτοκρατὲς, καὶ ἀδέσποτον· ἀλλ' ἑκατέρου τἀναντία δεικνύοντος, καὶ συμβουλεύοντος· τοῦ μὲν τὴν δι' ἀρετῆς ἐλπιζομένην ἀπόλαυσιν, τοῦ δὲ τὴν ἀνδραποδώδη, καὶ σαίνουσαν ἡδονήν. μέσον τοίνυν ἀμφοῖν, οἷά τις ἑκατόνταρχος, ἑστῶσα ἡ αὐτεξουσιότης ἡμῶν, καὶ προαίρεσις, κατάπερ ὑποχειρίοις στρατιώταις ἐπιτάττει ὅ, τι καὶ βούλεται, τὸν μὲν ἀποπεμπόμενος, τὸν δὲ προσκαλούμενος.

1 Doroth. tom. II *Bibl.* — 2 *Rom.* VII, 19.

eos, qui necessitate a vitiis abstinent, coronat Deus; sed qui hoc libera voluntate faciunt. Et quod ex natura suppetit bonum approbationem non meretur : verum quod ex libera electione proficiscitur, id laudabile est, ac salutare [a]. »

## CAPUT III.

*Demonstratur ex Latinis Patribus eadem notio liberæ voluntatis, in indifferentia, id est utriusque potestate sita, quæ cum necessitate, ac determinatione pugnat.*

[...hantur ...hares ...tini qui ...ndem ...ui arbi- ...i notionem ...runt.]

I. Græcos hactenus Patres pro liberi arbitrii indifferenti potestate testimonium dicentes audivimus; nunc Latini aliquot enumerandi sunt. Inter quos primus erit Tertullianus, cujus non illa resumam expressissima verba, quæ in quinto libro *de Deo* posui[1]. Sed pauca duntaxat adjiciam, quæ illic præterita sunt; et ad rem nostram multum idcirco faciunt, quod novorum dogmatistarum effugium præcludunt, leve id quidem et ridiculum; sed tamen vulgo ab illis adhiberi solitum. Nam plerumque cum e Scripturis, aut aliunde sententias ejusmodi illis opponimus, in quibus ad utrumque libera, et expedita facultas humani arbitrii proposita videtur : ita, si res ferat, elabi conantur, ut illæ non ad præsentem, et corruptum Adami culpa voluntatis nostræ statum pertineant, sed ad pristinum, et adhuc integrum. Cum igitur ex libro secundo *contra Marcionem*, capite quinto, locus ille Tertulliani jam a nobis allatus sit; quo in loco, « liberum et sui arbitrii, et suæ potestatis hominem a Deo institutum » esse confirmat ex eo, quod *lex ei data est :* ne simili fuco, de solo innocentiæ statu interpretanda illa esse verba contendant; addam hic alia quæ proxime sequuntur, et istam calumniam abstergunt. Quippe mox posterius datas etiam leges Judæis ad idem argumentum corroborandum attulit, ita scribens : « Sic et in posteris legibus Creatoris invenias, proponentis ante hominem bonum et malum, vitam et mortem : sed nec alias totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, avocante Deo, et minante, et exhortante, nisi et ad obsequium, et ad contemptum libero, et voluntario homine. » Ergo non solum antequam offenderet Adamus, liberam ad utrumque capessendum in eo fuisse potestatem arguit lex illi lata divinitus; quæ nisi tali minime congrueret : verumetiam quæ deinceps ejusdem posteris editæ sunt, perinde τὸ ἀδιάφορον καὶ αὐτοκρατορικὸν, id est *indifferentem, et sui juris voluntatem* in iis ipsis perseverasse demonstrant.

[Tertullianus.]

II. Cyprianus in epistola *ad Jubaianum*, quæ est LXXIII, in fine, liberum illi relinquens, ut de iterato baptizandis iis, qui ab hæresi, aut schismate redirent ad Ecclesiam, liberum in eligendo utrovis arbitrium ita designat : « Nemini, inquit, præscribentes, aut præjudicantes, quo minus unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem; » quem locum citat, et videlicet approbat Augustinus lib. tertio *contra Cresconium* capite secundo. Cyprianus.

Arnobius in secundo libro *contra gentes*, « Christi partes has esse dicit, ut sub tui juris arbitrio fructum suæ benignitatis exponat : » hoc est, ut beneficia sua, et meritorum suorum fructum tuæ voluntatis « permittat arbitrio : cum voluntatis libertas in ipsius sit posita potestate, qui voluit. » Arnobius.

Hilarius in octavo libro *de Trinitate*, observat Christum ita esse locutum ad Patrem; *Et ego honorem, quem dedisti mihi, dedi eis :* pro quo *claritatem* Interpres Latinus posuit. Græcus δόξαν. Tum ita disputat; « Honorem ergo acceptum a Patre Filius omnibus, qui in se credituri sunt, dedit, non utique voluntatem : quæ si data est, non haberet fides præmium, cum fidem nobis necessitas affixæ voluntatis inferret. » Quibus verbis ostendit voluntatem credendi adeo liberam esse, et in arbitrio nostro, ac potestate positam, ut necessitate exprimi non possit : quæ si a Deo inferretur, merito careret, ac præmio. Hoc autem non aliter evenit, quam si libera esse desinat. Proinde libertatem tolleret illa necessitas, quæ ex eo sequeretur, quod Deus volun- Hilarius.

a JOAN. CALEC. πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχοντες μετὰ τοῦ λογικοῦ καὶ τὸ αὐτεξούσιον, πορεύονται αὐτεξουσίως ὡς βούλονται. οὐδένα γὰρ βιάζεται ὁ θεὸς, εἴτε καλῶς πολιτεύεται, εἴτε ἐναντίως, ἀλλὰ κεῖται ἐν τῇ προαιρέσει ἑνὸς ἑκάστου. ὅθεν ἐνδέχεται πάντα ἄνθρωπον καλῶς, καὶ θεαρέστως πολιτεύεσθαι, et cætera quæ Latino satis habui ponere.

1 Tom. III, lib. V, cap. I, § 8.

tatem illam per sese daret, non eblandiretur, et eliceret ex liberæ nostræ voluntatis arbitrio. Cujusmodi necessitas, violentia et coactio dici non potest. Igitur non sola vis, sed necessitas illa, quæ utriusque potestatem eripit, et ad unum nos alligat, libertatem perimit; qui recte facti mercedem adimit. Quod disertius alibi significat his verbis [1] : « Aliis gloriam sæculi eligentibus, aliis venerationem elementorum, ac dæmonum capessentibus, aliis terrenas opes expetentibus, sanctus iste mandata Dei elegit. Elegit autem non naturali necessitate, sed voluntate pietatis, quia unicuique ad id quod vult, via est proposita videndi, et appetendi, atque agendi permissa libertas. Et ob id uniuscujusque aut pœna, aut præmiis afficietur electio. »

Ambrosius. III. Ambrosius in libro primo *de Jacob* capite primo, pulchre liberam voluntatis motionem, et indifferentiam in his, quæ ad gratiam, et salutem attinent, exponit, cum ita scribit: « Non enim servili ad obediendum constringimur necessitate; sed voluntate arbitra sive ad virtutem propendemus, sive ad culpam inclinamur. Et ideo nos aut liber affectus ad errorem trahit, aut voluntas revocat, rationem secuta.» Ac subinde in potestate rationis, ac liberæ voluntatis esse dicit « concupiscentiam emollire, et comprimere, non tamen eradicare; quoniam animus, qui est rationis capax, non est suarum passionum dominus, sed repressor. » Quippe domini sumus ejus rei, qua uti pro arbitrio possumus; quod si concupiscentiæ domini essemus, careremus si vellemus, ac stirpitus illam excideremus. Hoc autem non nos possumus, sed Deus solus. At vero concupiscentiæ resistere possumus, eamque cohibere, ac temperare, ejusque rei duntaxat domini sumus. Unde autem hæc potestas, atque hoc dominium in nos manaverit, declarat in fine capitis : « Etenim cum Deus hominem constitueret, inquit, et in eo mores, sensusque plantaret, tunc motibus ejus imposuit regale mentis imperium, ut omnes sensus motusque hominis ejus vigore, ac potestate regerentur. » Bene hic Ambrosii locus animo retinendus est. Plurimum enim valet ad refrenandam novi dogmatis licentiam, quod liberi arbitrii potestatem, et ad utrumvis nutum et indifferentem propensionem soli innocentiæ adscribit statui, ac peccato primi Parentis ablatum fuisse fingit. Unde, ut supra monui, quæcumque Scripturæ, vel antiquorum testimonia Patrum ad comprobandum jus illud liberæ voluntatis, necessitatis ac determinationis expers afferri solent, eludere præscriptione ista conantur. Quos sane Ambrosii convincit ille locus. Nam et cujusmodi sunt post peccatum illud Adami homines explicans, potestatem illis attribuit coercendæ, comprimendæque cupiditatis, aut ejus certe sequendæ : et hanc ipsam potestatem, atque indifferentiam, a prima hominis institutione, quæ peccato anterior est, profectam asserit.

Optatus Milevitanus. Optatus Milevitanus liberi arbitrii formulam eodem modo describit sub initium libri septimi. « Denique voluntas, ait, habet pœnam, necessitas veniam. Homicida scelus, dum nemo cogit, potest et facere, potest et non facere : adulterium mœchus, dum deforis nemo compellit, potest admittere, potest et non admittere, et cætera hujusmodi, in quibus liberum habetur arbitrium. »

Hieronymus. IV. Sic Hieronymus in *Commentario ad Malachiam Prophetam* [2], perpaucis verbis catholicum dogma complexus, nuperam calumniam discutit : « Dominus, inquit, respondit, Esau, et Jacob de una stirpe generatos; hoc est vitia, atque virtutes ex uno cordis fonte procedere; dum ex arbitrii libertate in utramque partem, ut volumus, declinamus. »

Et in commentario *ad Esaiam* [3], verba illa declarans, quæ ex persona Christi dicuntur : *Et ego dixi; in vacuum laboravi, sine causa, et vane fortitudinem meam consumpsi* : hæc adnotat : « Hæc autem universa dicuntur, ut liberum hominis monstretur arbitrium. Dei enim vocare est, et nostrum credere : nec statim si nos non credimus, impossibilis Deus est : sed potentiam suam nostro arbitrio derelinquit : ut juste voluntas præmium consequatur. »

Item ad illa capitis primi ejusdem Prophetæ [4] : *si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis*, idem Hieronymus, « Liberum, inquit, servat arbitrium, ut in utramque partem non ex præjudicio Dei, sed ex singulorum, vel pœna, vel præmium sit. »

Augustinus. V. Sequitur Augustinus; ex quo quamplurima contra novam sectam testimonia alio in loco descripta sunt [5]. Nunc alia quædam ex eodem fonte promenus, quibus τὸ

1 *Ad Ps.* cxviii, sub fin. *comm.* — 2 Hier. ad cap. i, *Mal.* — 3 Id. ad cap. ii, *Esa.* vers. iv. — 4 Id. ad cap. i, 19, *Isa.* — 5 Lib. V cap. iii et tom. VI, lib. IV *de Opif.*

[illegible] ἀδιάφορον, libertati insitum, et naturale monstretur. In libro *de Fide contra Manichæos*, capite octavo, et sequenti : « Malefacti sui, inquit, per cupiditatem quisque auctor est. Est ergo in potestate, ut sit cupiditas : et ideo etiam malum in potestate est. In potestate ergo est, quod in voluntate esse non debet, etc. Peccatum fit ab anima rationali, cui liberum voluntatis arbitrium est. Et pœna infligitur justitia Dei, quæ nihil facit injuste. Adversus hæc solita cæcitate Manichæi latrant : et cum convincuntur naturam non esse malum, sed in potestate esse hominis facere bene, aut male ; dicunt non esse animæ liberam voluntatem ; et non vident cæcitatem suam. Quis enim non clamet stultum esse, præcepta dare ei, cui liberum non est, quod præcipitur, facere ; et iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas jussa complere? Et has injustitias, et iniquitates miseri non intelligunt Deo se adscribere : sed quid verum est, nisi et Dominum dare præcepta, et animas liberæ esse voluntatis, et malum naturam non esse, sed esse aversionem a Dei præceptis, et esse justum judicium Dei, quo damnet peccantes? »

Hic Augustini locus non solum potestatem liberæ voluntatis in utrumvis amborum expeditam approbat : sed etiam sufficiens auxilium gratiæ Dei paratum hominibus, quibus post lapsum Adami præcepta legesque novas edidit : ad quas servandas potestas illis suppetere debet, ne sit iniquitas in Deo. Potestas autem nulla, citra gratiæ adjutorium, inest homini, ad Dei exequenda mandata.

Idem *in Psalmum* centesimum-decimum, indifferentem ad utrumque propensionem arbitrii liberi ita significat : « Eligat sibi homo quodlibet. Non sic constituta sunt opera Domini, ut creatura in arbitrio libero constituta, creatoris superet voluntatem : etiamsi contra ejus faciat voluntatem. Non vult Deus ut pecces, nam prohibet : tamen si peccaveris, non putes hominem fecisse quod voluit, et Deo accidisse quod noluit. Sicut enim vult ut homo non peccet, ita vult peccanti parcere, ut revertatur, et vivat : ita vult postremo in peccato perseverantem punire, ut justitiæ potentiam contumax non evadat. Ita quidquid elegeris, omnipotenti non deerit, unde suam de te compleat voluntatem. »

VI. Est etiam memorabilis ejusdem Augustini locus in libro *de unitate Ecclesiæ contra Donatistas*, capite nono : in quo liberi arbitrii notionem eamdem agnoscit omnino, quam nos Catholici adversus Lutheranos, et Calvinistas, eorumque simios defendimus. Nam de Prophetarum vaticiniis agens, quibus Ecclesia Christi toto orbe diffundenda prædicitur ; instat schismaticis illis, et respondere jubet : cur si vere ista prædicta sunt, impleri non possint ; et responsum illorum hujusmodi subtexit : « Respondent ; quia homines nolunt. Cum arbitrio quippe, inquiunt, libero homo creatus est, et si vult credit in Christum : si non vult, non credit. Si vult, perseverat in eo quod credit : si non vult, non perseverat : et ideo cum cœpisset per orbem terrarum crescere Ecclesia, noluerunt homines perseverare, et defecit ex omnibus gentibus christian religio , excepta parte Donati. »

Manifestum est his ipsis verbis arbitrii potestatem describi vacuam ab determinante necessitate, et ἀδιαφόρου. Hanc a Donatistis allatam libertatis notionem non solum non reprehendit Augustinus, sed etiam confirmat, hac potissimum addita sententia, quæ tum utriusque potestatem in voluntate, tum vero sufficiens auxilium præsto illi ad bonum, si velit, eligendum, etiam cum peccare mavult, esse demonstrat. « Quis enim dubitaverit, inquit, quod Judas Christum, si voluisset, non utique tradidisset : et Petrus si voluisset, ter Dominum non negasset? Sed ideo fuit de istis certa prædictio, quia et Deus etiam futuras prævidet voluntates. » An vero, citra auxilium gratiæ, vel Judas proditionis illud scelus ac diaboli tentantis impetum propulsare potuit, aut Petrus Satanæ incursione, ac mortis metu superato, negati Domini crimen effugere [3]?

Sic in libro secundo *contra Petilianum*, capite LXXXIII. « Numquid quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores pessimi non legis integritate puniuntur? » Et paulo post. « Nam bene facere nemo potest nisi elegerit ; nisi amaverit, quod est in libera voluntate. » Vel ipsum nomen *electionis* pendentem inter utrumque, et indifferentem nutum voluntatis ostendit. Vide imprimis librum ejusdem *de gratia et libero arbitrio*, capite secundo.

Quo quidem in libro egregium est inter alia de libera voluntate testimonium in quarto capite, ubi ita scribit : « Ut autem ista non serventur castitatis sancta mandata, *unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus, et illectus*. Ubi si dixerit : volo servare, sed vincor a concupiscentia mea : respondet

Scriptura libero ejus arbitrio, quod jam superius dixi. *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.* Quod tamen ut fiat, adjuvat gratia. » Hic Augustinus duo quædam significat : alterum, in potestate illius esse, qui non servat mandatum, ut servet si velit, libero suo arbitrio gratia Salvatoris adjuto. Nam non servantis ait ab Scriptura moneri liberum arbitrium, ut servare velit, et peccato resistere : alterum, hanc ipsam in utramvis partem arbitrii liberi vim non in solo integræ naturæ statu homini tributam fuisse, sed etiam in præsenti ; cum utique non Adamo liberum arbitrium, sed nostrum conveniri ab Scriptura dicat, et ut peccare nolit, cum peccet, admoneri.

Gaudentius Brixianus.

VII. Gaudentius Brixianus, sermone tertio; « Synagoga Judæorum, inquit[1], quod erat crudeliter factura, prædictum est; non ut fieret, jussum est : nec ideo factum est, quia prædictum erat; sed ideo prædictum est, quia erat futurum ; ut præscientiam suam Deus in his, quæ per libertatem arbitrii hominum futura erant, ostenderet. Libertatem diximus arbitrii; quia voluerunt Judæi facere, quod fecerunt; et utique si voluissent, non fecissent. »

Et sermone decimo tertio, præclare naturam eamdem et indifferentiam liberii arbitrii in hominibus perseverare post Adami ruinam docet, quæ in statu fuit innocentiæ ; idque Scripturæ testimoniis affirmat iisdem, quæ contra novos opinatores proferri, et ab iis eludi frigida illa præscriptione solent, quam capitis hujus initio memoravi. Ita igitur Gaudentius : « Vult, inquit, Dominus vere justus judex ut meriti proprii sibi sit causa unusquisque : vult et justum pro sola justitia pati; vult et iniquum, si in malitia perduraverit, reum mortis proprio arbitrio judicari. Figuravit enim Deus hominem, ut Scriptura testatur, et *ad imaginem similitudinis suæ fecit illum, et dimisit illum in manu consilii sui, posuit ante illum ignem et aquam, dicens* : *Ad quod volueris extende manum tuam.* Posuit, inquit, ante hominem Deus ignem et aquam; id est refrigerium, et pœnam, remissionem, et supplicium , vitam, et mortem : Quis oro non refugiat supplicium, pœnam, et mortem; et eligat refrigerium, remissionem, ac vitam ? »

Rursus in serm. xv, idem Gaudentius manentem in nobis, cujusmodi ante primi parentis prolapsionem exstiterat naturam et proprietatem liberæ voluntatis ita declarat. Primum in Adamo ipso : « Quia veritatis, inquit, ratio postulabat, et servilis humana conditio legem Dei dominantis acceperat, proprii arbitrii libertati permissa ; unam Deus elegit arborem de omnibus lignis paradisi, non utique malam, sed in qua esse scientia boni, et mali videtur, in qua servorum suorum obedientiam pertentaret ; ut libertas arbitrii vel immortalitatis præmium possideret obediens ; vel contemnens exciperet mortis interminatæ sententiam. Manducavit homo quia voluit ; mandatum non custodivit, quia noluit ; morte mulctatur, quia mandatum servare potuit, et non studuit. Arbor quidem bona, et fructus quidem bonus ; sed prævaricatio mandati mala, et contemptus Dei malus ; atque ita malum non in fetu arboris est, sed in voluntate hominis transgressoris. »

Postea in Machabæis, quorum gloriosum cum Antiocho pro lege patria et pietate certamen in illo sermone prædicat, eamdem vim et formulam libertatis indicat : « Igitur si unius arbusculæ fructus contra Dei mandatum temere a Protoplastis degustatus, mortem generi acquisivit humano, potuit et Machabæis tunc sub lege positis interitum parare mandati divini transgressio, quibus nunc honorem, et gloriam præcepti ejus custodia comparavit, fidem Dei in ipso viriliter constanterque servantibus. Nam fidem Dei servat, qui mandati ejus jura non violat : quoniam non idcirco illi manducare illicita noluerunt, quod horrorem paterentur in specie; sed contumeliam facere prohibenti Deo justissime formidarunt, »

Salvianus libro primo *ad Ecclesiam*, non longe ab initio ; « Nam cum, ut scriptum est, ait, ante hominem vita pariter, ac mors sint, et ad quod vult manum porrigat, necesse est ea unusquisque hominum in æternitate possideat, quæ hic quasi manu sua ipse pervaserit. » Memorabilis omnino Salviani locus iste est, vel eo ipso, quod illam *Ecclesiastici* ex libro sententiam[2], qua liberi arbitrii in utrumque potestas approbatur, ad statum naturæ lapsæ pertinere demonstrat : non, ut novis placet dogmatistis, soli adhuc innocenti Adamo congruere. Salvian

Fulgent. VIII. Fulgentius in libro *de Incarnatione et gratia Jesu Christi*, liberi arbitrii naturam,

1 Tom. II *Bibl. PP.* — 2 *Ecclesiastici* xv, 18.

et efficientiam propriam Parenti primo divinitus inditam sic describit[1]; « ut facultas, atque motus inditæ libertatis, si juvantem se gratiam Dei non desereret, præmium vitæ æternæ tribueret Dei bonitas homini : si autem justitiam divinam contemnens, a gratia excidisset, supplicia retribueret justitia peccatori. » Hoc vero idem arbitrium liberum in homine post lapsum, non perditum et exstinctum fuisse, sed vitiatum, et infirmatum, atque idcirco dono medicinalis Christi gratiæ curatum, et adjutum, non autem sublatum esse, in sequentibus asseverat. Velut capite XIX[2]. « Ex quo enim, inquit, primus homo naturam suam voluntarie vitiavit, atque oppressit infirmitas, nisi divinæ gratiæ medicamento præventum in unoquoque homine sanetur, atque adjuvetur liberum indesinentur arbitrium, est quidem liberum, non tamen bonum : est liberum, non tamen rectum; est liberum, non tamen sanum; est liberum, non tamen justum. »

Et capite sequenti : « Qua gratia, inquit, humanum non aufertur, sed sanatur : non adimitur, sed corrigitur ; non removetur, sed illuminatur ; non evacuatur, sed adjuvatur, atque servatur arbitrium ; ut in quo infirmitatem homo habuit, in eo habere incipiat sanitatem. » Et in libro *de remissione peccatorum*, capite XIII[3]. « Cum ipsa, inquit, remissio peccatorum non nisi in conversione cordis sortiatur effectum : in illis duntaxat, qui propriæ voluntatis utentes arbitrio, divini muneris opitulatione conversi, mutata in melius vita, non desistunt ad poscendam remissionem peccatorum currere : ad quorum perpetrationem sive nescientes ignorantia impulit, seu, quod est deterius, scientes contumacia voluntatis illexit. »

Et subinde capite XIV. « In omni ergo, ait, peccatore qui arbitrio jam propriæ libertatis utitur, per conversionem cordis beneficium divini muneris inchoatur. » Est autem usus arbitrii propriæ ac liberæ voluntatis, in electione positus, qua ex duobus propositis unum alteri voluntarie præferimus, quæ est liberi arbitrii, οὐσιώδης et inseparabilis proprietas. lis.

dius. IX. Vixit eadem, qua Fulgentius, ætate Ennodius Ticinensis. Cujus de arbitrii liberi natura, et indifferenti potestate singulare testimonium merito commemorandum est ex libro secundo epistola XIX. Nihil enim ad id, quod modo agitur, accommodatius, et opportunius afferri potest. Nam eumdem illum, in quo confutando laboramus, errorem impugnat hominis cujusdam, « asserentis de arbitrii libertate hominis in una tantum parte, quæ deterior est, eligendi datam esse licentiam. » Quo in refellendo errore, eadem omnino, quibus usi hactenus sumus, et utuntur vulgo contra Lutheranos, et Calvinistas, ac cæteros hæreticos Catholici, adhibet Ennodius argumenta, et testimonia Scripturæ. Ita ergo primum in illam opinionem invehitur : « O schismaticam propositionem, quæ juxta Apocalypsim, scriptas habet in fronte blasphemias ! Quæ ista libertas est, si valet, edisserat, ubi hoc solum datur velle, quod puniat : aut quare electionem nominet, ubi unam tantum partem asserit fuisse concessam ? » Ac subinde : « Ergo debemus, inquit, gratiæ, quod vocamur : debemus gratiæ, quod occultis itineribus, nisi resistamus, sapor nobis vitalis infunditur : nostræ tamen electionis est, quod beneficia demonstrata sectamur. » Idem illud contra eumdem affert ex *Ecclesiastico* passim hæreticis opponi solitum : *Ecce aquam, et ignem; ad quodvis porrige manum :* « quid alia, quæ copiosius assertor ipse replicasti ? Credo more aspidis clausa, ut aiunt, aure transivit. »

Accedat his Aponius *in Cantica*[4], qui de Dei mandatis agens, sic loquitur ; « Quæ præcepit, inquit, in nostra posuit potestate, ut justo judicio aut custodientibus regni cœlorum perpetuum gaudium tribuat ; aut contemnentibus æternus luctus proveniat gehennæ. » Aponius.

X. Auctor insuper libri *quæstionum veteris et novi Testamenti*, qui inter Augustini opera editus est, et hoc etiam antiquior habetur, atque ut nonnullis placet, idem est cum scriptore illo, qui commentarium in Pauli epistolas elucubravit, falso Ambrosii inscriptum nomine. Ille igitur in quæstione prima, de liberi arbitrii conditione egregie scribit in hunc modum, cum adversus Manichæos *nullam naturam esse malum* probat[5] : « Natura igitur hominum proprio arbitrio remissa, et dimissa est, ut possit facere quod vult, ut si bonum naturæ suæ exercitatio melioret, honorabilior sit : si autem infirmet vigorem suum, contumelia dignus habeatur hujusmodi. Facit enim quod contra se sit. Auctor libri quæstionum novi testamenti.

1 Fulg. *de Incarn.* cap. XII. — 2 Fulg. ib. cap. XIX. — 3 Idem. lib. *de Remiss, peccat.* cap. XIII. — 4 Tom. I *Bibl.* — 5 In append. tom. IV, August.

Non est minimum, quod concessum est homini, ut cum recta sequitur, gaudeat in se, sed per id opere suo videt se meliorem : aut certe imputet sibi, qui cum potuit, non dedit operam, ut melioraret se bonis. Si autem homo potestatis suæ non esset, subjectus fuerat necessitati, ut neque boni operis haberet gloriam, neque mali pœnam, sed fuisset unum ex pecoribus. Quoniam ergo ad utrumque facti sumus possibiles, ut per negligentiam delinquamus, si quod bene audire et videre debemus, male, id est extra normam, et rationem audiamus ; per vigilantiam autem naturæ bonum custodiamus ; et cauti esse semper non possumus, quia, sicut dixi, ad utrumque facti sumus possibiles. »

Item in appendice tomi decimi operum Augustini, auctor ille, qui sermonem scripsit in illa verba : *Qui fecerit et docuerit*, qui tertius ponebatur inter eos, qui sunt *de Verbis Domini secundum Matthæum*. «Ut jam, inquit, homo quod voluerit mereatur, et eo quod meruerit judicetur : et hoc totum in potestate hominis consistit, qui sibi ex qualitate vitæ meritum quod haberet, invenit. »

Bernardus. XI. Egregius ad eamdem sententiam est Bernardi locus e sermone LXXXI *in Cantica*, in quo liberi arbitrii natura graphice describitur, quo quam-simillima Verbo esse videtur humana conditio. « Arbitrii libertas hæc est, ait, plane divinum quiddam præfulgens in anima, tanquam gemma in auro. Ex hac nempe inest illi inter bonum quidem et malum , nec non inter vitam, et mortem, sed et nihilominus inter lucem et tenebras, et cognitio judicii, et optio eligendi : et si qua sunt alia, quæ similiter circa animi habitum sese e regione respicere videantur : nihilominus inter ipsa censorius quidam arbiter is animæ oculus dijudicat et discernit ; sicut arbiter in discernendo, sic in eligendo liber. Unde et liberum nominatur arbitium, quod liceat versari in his pro arbitrio voluntatis. Inde homo ad promerendum potis. Omne etenim quod feceris bonum, malumve, quod quidem non facere liberum sit, merito ad meritum reputatur. Et ut merito laudatur qui potuit facere mala, et non fecit : sed et qui potuit non facere bona, et fecit : ita malo non caret merito tam is, qui potuit non facere mala, et fecit, quam qui potuit et facere bona, et non fecit. Ubi autem non est libertas, nec meritum. Propterea quæ sunt carentia ratione animalia nihil merentur ; quia sicut deliberatione, ita et libertate carent. »

Mirifice Bernardus his verbis liberi arbitrii naturam, propriamque conditionem explicat : hoc est ejus facultatis, de qua cum catholica Ecclesiæ doctrina Lutheri, et Calvini asseclæ litigare non cessant. Nam et indifferentem illius ad utrumque potestatem exprimit ; et judicii non ad unum aliquid astrictam, sed inter duo suspensam disceptationem : et electionis optionisque perinde nutantem inter ambo propensionem declarat. Denique facultatem illam animi Bernardus significat, ex qua boni, malive meriti ; laudis, aut vituperii ; præmii, vel pœnæ fons, et origo petitur : ut illa sublata nihil istorum amplius supersit. Quæ præscriptio contra novorum dogmatistarum præstigias, ludicrasque tergiversationes magnopere debet animadverti : qui libertatem ab libero arbitrio subdole distinguentes, liquidæ ac catholicæ veritati fumum ac nebulam novitii erroris obducunt.

XII. Honorius Augustodunensis in libro *de Prædestinatione*, et *libero arbitrio*, huic esse contrariam non solam violentiam, sed etiam necessitatem determinantem significat : ejusque proprium esse docet quam velit in partem inclinare. Ac primum asserit [1], Deum « Angelicam naturam, et humanam ad se videndum condidisse : quæ ut aliquod proprium meritum apud eum haberent, quod remunerare debet, justitiam eis dedit : ut autem plenum gaudium haberent, liberum arbitrium addidit ; quo non coacti, sed liberi justitiam datam servarent, et sic semper cum eo bene regnarent. » Deinde quærenti quomodo non omnes nec Angeli, nec homines salvantur, « cum Deus velit omnes salvos fieri ; » respondet, « perditionem pereuntium non procedere ex voluntate Dei ; sed ex libero arbitrio, quo sponte justitiam, quæ est pactum beatitudinis, deserunt. » Et, « Angelus, inquit, nulla prædestinatione, nulla necessitate trahente : sed sola libera voluntate justitiam deseruit. Homo similiter nulla vi coactus, nulla necessitate impulsus ; sed libera voluntate justitiam deseruit, et injustitiæ se subdidit. » Quippe, ut paulo post ait, « liberum iis arbitrium dedit, id est suæ voluntatis compotes fecit, quia hoc suæ perfectioni conveniit ; ut nihil nisi perfectum absolveret. Perfecti enim non essent, si liberi non essent. Et si liberi non essent, necessitati ut bestiæ subja-

1 Honor. tom. IX *Bibl.*

cerent. » Manifestum est necessitatem illam, quam opponit libero arbitrio, non solam esse cogentem, ac violentam : sed etiam hujusmodi, quæ potestatem aufert utriusvis eligendi, et ad unum asciscendum appetitum alligat, quamlibet id sponte faciat ; uti pecudes, quæ ultro aliquid expetunt, non tamen libere, quoniam aliter agere nequeunt, nec sunt sui compotes. Atque hoc sensu intelligendum est, quod deinde scribit, « hominem nulla necessitate, sed sola libera voluntate peccasse ; et ideo Dominum peccatum illi imputasse : qui si necessario peccasset, reus non esset ; cum hoc faceret, quod vitare non posset. » Ex quo constat *necessitatis* notionem, quam ille scriptor usurpat, non esse solam vim, et coactionem, sed universe quod vitari non potest : quale est, quod ita voluntatem ad unum volendum astringit, ac determinat, ut alterius optandi potestatem eripiat. Hæc igitur necessitas quia libertati repugnat, idcirco peccatum pariter tollit, ac meritum. Quod non minus in præsenti voluntatis statu post Adami lapsionem valere, quam cum incolumis adhuc esset, ex eo colligitur, quod idem Honorius antea dixit : « Libertatem, quam semel hominibus dedit, immutabilem Deum auferre non debuisse, nec etiam potuisse, quod alioqui nollet eos justitiam velle. » Manet igitur eadem, quæ fuit ante peccatum, libertatis natura post admissum peccatum : adeoque sui juris potestas, et indifferens ; hoc est neutro circumscripta definitaque, quod vitari, et repudiari nequeat.

Joannes Gersonius vim hanc eamdem liberi arbitrii declarat his verbis [1] : « Porro contra nitamur, ut possumus, retinentes saltem in suspenso quodam liberum arbitrium, ne præcipitanter eliciat actum suum, quoniam in hac vi suspensiva, sit velle, sit nolle, sit actus medius, salvatur præcipue libertas arbitrii, et sua in nobis utilitas. » Postremo Caroli Magni Franciæ Regis nomine inscriptum opus *de imaginibus*, libro tertio, capite secundo, liberum arbitrium hoc modo describit, « Liberum sic confitemur arbitrium, ut dicamus nos semper Dei indigere auxilio : et tam illos errare, qui cum Manichæo dicunt hominem peccatum vitare non posse, quam illos, qui cum Joviniano asserunt hominem non posse peccare. Uterque enim tollit arbitrii libertatem. Nos vero dicimus hominem semper et peccare, et non peccare posse : ut semper nos liberi confiteamur esse arbitrii. »

Notanda de quibusdam auctoribus supra citatis.

Postremo quod ad auctores illos spectat, quorum testimoniis veram germanamque notionem humanæ libertatis adstruximus, quiddam est observatione dignum : Nonnullos ex iis ab novis dogmatistis eludi et pro intestabilibus censeri, velut Pelagiana fæce oblitos, ut Macarium, Marcum eremitam, Ennodium Ticinensem, et Nemesium : de quibus, et si qui sunt ejusdemmodi alii, prudens hæc theologus animadvertet : Primum, ut in illorum Pelagianismum nondum accuratius inquiram, quod suo loco faciam : nihil hoc ad rem pertinere. Non enim Pelagiani ob hoc hæretici judicati sunt, quod de liberi arbitrii natura perperam sentirent : sed quod majores illi, quam catholica veritas ferat, ad bonum consectandum vires attribuerent, neque gratiæ Christi adeptæ meritis egentes.

Hanc rem scitu pernecessariam, et ad retundendos Armacanorum insultus in promptu habendam, pluribus affirmavimus in libro quarto *de Opificio*, qui est secundus de libero arbitrio, capite secundo : ex quibus perspicuum sit, *non hic Cœlestianos et Pelagianos*[2], hoc est hæreticos, damnandosque visos esse, quod liberum arbitrium, etiam post peccatum Adami, in indifferenti, et ab necessitatis nexibus soluta utriusvis eligendi potestate constituerent : sed quod sine auxilio gratiæ, ad bonum eniti suapte vi posse crederent. Nullum autem ejusmodi virus erroris iis in locis apparet, quæ ex illis scriptoribus ad propugnandam libertatis insitam, communemque notionem colliguntur a Catholicis. Imo cum reliquorum sententiis Patrum Græcorum Latinorumque mirifice consentiunt, quos nulla hæresis suspicione perstrictos tum in tribus tomi tertii libris, qui sunt de hoc argumento scripti, tum in octavo hujus libro capite secundo, ac tertio, testes citavimus.

Deinde ut de suspectis illis singillatim aliquid dicam : quos propter Pelagianismum ab hac de libertate controversia summovendos putavit obscuri cujusdam scriptor libelli ; qui *Vulpes capta* nuper inscriptus prodiit, imprimis de Macario[3], quod contra Ripaldam præscribit, ridicule facit, et antistitis sui Armacani (hoc enim sibi nomen ipsemet imposuit in nefando opere illo, quod sub Gallici Martis elogio in lucem extulit) Armacani, inquam, sectæ suæ principis auctoritatem elevat : qui inter fautores, suffragatoresque dogmatis sui

1 Gers. lib. II *de Cons. Theol.* Prosa III, parag. 3. — 2 Augus. lib. II *de Nup.* cap. III. — 3 Cap. V, parag. 8.

Græcos Patres eumdem illum citavit Sanctum[1], (ita enim appellat) Macarium. Quid habet ergo quod Ripaldæ suscenseat *dolosa* illa *vulpes*, et in astu suo *capta*, atque convicta?

Nam quod Nemesium testem recusat, multo etiam absurdior est, largiusque peccat. Scire enim hoc profecto debuit, quod primo de libero arbitrio non tacueram[2], omnia pene, quæ de voluntatis arbitrio libero ab S. Joanne Damasceno scriptis tradita sunt; ex Nemesii opere illo verbatim fuisse descripta; ex Damasceno vero S. Thomam Aquinatem itidem omnia derivasse, quæ de voluntate, ac libero arbitrio in summa theologica disputavit. Cujus itaque veterni, ac quam supinæ est oscitantiæ, non hoc piacularem animadvertisse correctorem alienorum erratorum, quanto atrocius ipse peccaret, dum per latus Nemesii, sanctissimos theologos Joannem Damascenum, ac Thomam Aquinatem peteret : imo Patres omnes, ac theologos, totamque adeo catholicam suggillaret Ecclesiam : quæ in hominis constituenda libertate non aliis, quam illorum in decretis ac placitis acquiescit.

Jam quod Ennodio viro peræque sancto et erudito petulanter adeo[3], ac proterve calces illisit tenebricosus nebulo, nonne hoc ipso satis indicat, impostorem se esse, qui *Theologorum sacræ Facultatis Academiæ Lovaniensis* falso sibi nomen usurpavit? Non enim *sacra illa Facultas*, opinor, tam *profano*, et *irreligiosa* stylo memoriæ Sanctorum illuderet, ut eis temeritatis, ac turpissimæ maledicentiæ notam inureret, et quod fœdius est, ex incerta et obscura suspicione, pro certissimis hæreticis traduceret. Prorsus impudenter, et indigne *captator iste vulpium* tam celebris viri famam talibus probris, ac maledictis insectatus est, et ea dixit, quæ dicenda non erant *sacræ Facultatis nomine;* in eum, inquam, virum, qui et olim in summa doctrinæ, ac sanctitatis commendatione vixit : cujus merito in sancti Epiphanii Ticinensis episcopi locum suffectus est : et post obitum in sanctorum adscriptus numerum, Ecclesiasticas tabulas commemoratione sui nominis quotannis illustriores facit, 16 Calend. Aug.

At quo demum ille fretus sanctum episcoqum maculis adspergit istis? Epistolam ab eo scriptam ad Constantium contendi jubet cum scriptis Fausti[4], ut Semipelagianum fuisse norimus. Atqui nego causam esse eamdem utriusque. Neque vero locus est hic de amborum discrimine disputandi copiosius. Hoc unum dixerim, Ennodium in illa epistola præter externam legis, prædicationisque gratiam, manifeste interiorem agnoscere, cum *vitalem infundi saporem* docet. Itaque nulla satis idonea ratio est, propter quam Semipelagianismum illi merito debeas subscribere. Atenim δ'Αλωπεκοθήρης instat, et maledicum insuper fuisse his verbis arguit. « Neque vero auctoris, inquit, istius temeritas se cohibuit, quin in eadem epistola effutiret : Video quo se toxica Libycæ pestis extendant. Quibus verbis doctrinam Augustini tanquam ex Libya, seu Africa venientem invidiose traducit, et Libycæ pestis vocabulo suggillat. »

Verum quis nos coget ad Augustini doctrinam illa Ennodii verba referre? Nonne proclivius est, ac prudentius, si aliqua doctrina significetur, de ea potius interpretari, quæ prædestinatorum propria fuit : cujusmodi in Africa, et in suo monasterio fuisse quosdam, testis est fide dignus Augustinus, ut in libro XIII demonstravimus[5]? Sane *Libycum doctorem* vocat Augustinum idem Ennodius epistola quarta libri primi, cum ait : *Doctorem Libycum asseritis sublata a se pyri poma flevisse*, ubi ad hoc furtum alludit adolescentis adhuc Augustini, quod in *Confessionibus* deplorat ipse[6]. Sed quem *Doctorem* ibi nominat, non est consentaneum ejus doctrinam ab eodem *pestem Libycam* appellari. Itaque *Libyca pestis*, si, uti dixi, cujuspiam est doctrina, non Augustini; sed illius est, quem in epistola insectatur Ennodius : sive Afer et ipse fuerit eodem veneno erroris imbutus, quo et Adrumetini illi Augustinianæ doctrinæ mali interpretes; et monachus iste, quem ex suo monasterio discessisse refert idem Augustinus[7] : sive hæresim illius, undecumque tantem prodierit, venenum simpliciter vocat. Quæ interpretatio totam *Vulpini captatoris* fabulam evertit.

Familiare est Patribus hæreticos cum serpentibus, illoram falsa dogmata cum horum venenis conferre; quod inter alios passim Epiphanius facit. Sic igitur Ennodius hæreticum illum prædestinationi divinæ, ac gratiæ tribuentem omnia, nihil hominis arbitrio libero relinquentem, primum appellat viperam: deinde quoniam in Africa plurimi, iidemque

1 Tom. III, lib. V cap. XII. — 2 Lib. III *Opific.* cap. V, sect. V et seq. — 3 Cap. V, parag. 6. — 4 Enno. lib. II ep. XIX. — 5 Cap. VI, parag. 11. — 6 Aug. II, *Conf.* cap. IV. — 7 Lib. *de dono persev.* cap. XV.

venenatissimi sunt serpentes, qui per arenas Libycas repentes iter agentibus infesti sunt : ideo Libycam pestem, hoc est Afri serpentis veneno similem hæresim illam vocat Ennodius. De Afris serpentibus aptissime ad hanc nostram explicationem ita scribit Solinus capite xxx: « Africa serpentibus adeo fecunda est, ut mali hujus merito illi potissimum palma detur. » Tum de aspide nominatim; « Plures, diversæque aspidum species sunt, verum disparis effectus ad nocendum. » Plenius quoque libro V, cap. iv, de Africa loquens, et ejus illa regione, quæ Syrtibus objacet; « Et terra hæc autem, ait, siderum observatione mobilis. Ad eam per deserta arenis; perque serpentes iter est. »

Hinc Ennodius postquam hæreticum illum similitudine aspidis expressit his verbis, « Credo more aspidis clausa, ut aiunt, aure transivit » (nempe Scripturæ testimonia, et argumenta cætera, quibus humanæ libertatis
tio. συνεργία contra illius asserebatur hæresim) mox eamdem similitudinem persequens : « Video, inquit, quo se toxica Libycæ pestis extendant : arenosus coluber non hæc sola habet perniciosa, quæ referat. » Ergo *Libycam pestem* simpliciter dicit pro *serpentina*; quoniam per Africæ, sive Libyæ sabuleta grassari serpentes, et imprimis aspides solent.

# CAPUT IV.

*Eadem libertatis, et liberi arbitrii notio ex proprietate vocum ostenditur, quibus illa describi, ac declarari solet.* 1. Ἐφ' ἡμῖν. 3. Ἐξουσία, *et* αὐτεξούσιον *quæ est libera potestas.* 6. *Cum aliquid in potestate nostra esse dicitur, duo semper intelliguntur, quorum alterum eligere possumus.* 6. *Quod ex Apostolo demonstratur.* 7. *Tum ex Augustino.* 11. *Declaratur locus Joannis ex Evangelii capite primo, ubi scriptum est,* Dedit potestatem filios Dei fieri. 12. *In quo hæreticorum falsa interpretatio refellitur; qui dignitatem intelligunt.* 13. *Melius interpretem nostrum potestatem vertisse, ut sit libera facultas, et licentia.* 14. *Nec jus, ut aliis placet, significari.* 15. *Confirmatur auctoritate veterum nostra illa sententia.* 16. *Tum ex vocabulo* κύριος, *quod libero arbitrio tribuitur* 18. *Usitata libertatis exprimendæ formula.*

I. In libro primo *de libero arbitrio* [1], quem *de Opificio* tertium inscripsimus, plurimum contulisse animadvertimus delectum quarumdam vocum, quibus illa homini insita facultas a Græcis Latinisque scriptoribus exprimi consuevit, ut inde vis illius et proprietas in eo, quod ἀδιάφορον vocant, constituta videatur. *Indifferens.* Placet itaque, quoniam idem hoc loco perpolire argumentum, et illustrare liberi arbitrii potestatem novis additis antiquorum Patrum testimoniis suscepimus, idipsum et in vocibus illis facere, quæ passim apud profanos, sacrosque scriptores ad illam declarandam adhibentur.

*Explicatur loquendi formula τὸ ἐφ' ἡμῖν, i. e. quod in nobis et in nostra potestate situm est.*

Harum prima, et usitata maxime locutio est, ut liberum vocetur, τὸ ἐφ' ἡμῖν, *quod in nobis, et in potestate nostra situm est.* Quod ita definit Simplicius in commentario ad caput primum *Enchiridii Epicteti :* « In nobis sita esse dicit, quorum domini sumus, et quorum potestatem habemus. Atque hæc in ipso sita unoquoque dicimus, quæ nec ab alio habet, nec ab alio quopiam impediri possunt. Hujusmodi sunt autem motiones animæ, quas ex interiori ipsamet pro suo judicio, et elec-

[1] Tom. IV, lib. III *de Opif.* cap. xiii.

tione producit. Non enim electio ab externo moveri potest. Verum etsi id, quod eligitur, extrinsecus objectum sit, tamen electio ipsa, et motio ad id, quod eligitur, ab interiori provenit[a]. »

Et ad caput secundum idem Simplicius, « Quæ in nobis, ait, sita sunt, libera vocat, quoniam neque ut fiant, necessitas ab aliis potest imponi ; neque prohiberi possunt : nec alius usum ipsorum in potestate habet. Tale est enim quod liberum vocamus, ut sit juris sui, ac potestatis, et usus sui dominum [b]. » Recte id quidem Simplicius : nec aliter christiani omnes philosophi, ac theologi, ut ex eorum sententiis apparet, quas et hoc libro, et in aliis affatim congessimus. Quæ quidem omnes in id conspirant, ut ἐφ' ἡμῖν, id est *in nobis aliquid positum*, nihil aliud sit, quam nos posse illud amplecti et eligere, aut repudiare pro arbitrio, ac voluntate nostra.

II. Gregorius Nyssenus hujusmodi et particularem istarum, et liberæ voluntatis notionem, ac δύναμιν in eodem de quo modo agimus, hoc est filii vel eligenda, vel repudianda dignitate confirmat in libro secundo *contra Eunomium* : « In natura, inquit, inferiore, et in rebus nostris, quoniam ad utrumque propensionem habet humana natura, in nobis situm est, vel noctis, vel diei esse filiis ; manente principaliter in propriis finibus natura, etc [c]. » Tum paucis interjectis : « Verum natura in utrisque stante, quæ ex electione incidunt differentiæ, nomina propinquitatis subeunt : ut vel Dei filii per virtutum : vel hostis, per vitium fiant. »

*Virtutem.*

Ita Clemens Alexandrinus in septimo *Stromateo*, « in nobis ait, esse sita, quæ mandata præcipiunt [d] : » quod nihil aliud est quam posse nos ea facere, vel non facere.

Sic Isidorus Pelusiota libro V, epistola CDXLII. « Persuaderi, vel non persuaderi, auditorum esse dicit, et in illorum potestate situm, propter liberi arbitrii definitionem [e]. » Quod ipsum recte intelligitur ex illa formula, quam Propheta Isaias concipit [1] : *Si volueritis, et audieritis me*, etc. *Quod si nolueritis*, etc. « Cum enim, ut ait Chysostomus, non in naturæ necessitate donum illud posuerit (ut bene, et ex virtute, ac divina lege vivamus) sed electionis libertati permiserit, in te ipso deinceps situm est, ut hoc sis, et illud [f]. » Ergo ἐν ἡμῖν εἶναι, duo inter se opposita significat, e quibus unius est optio libera. Sic in eadem homilia. « Non est idem, ait, animæ ac corporis essentia, et electionis : Verum illa sunt opera Dei ; hæc autem, motio est ex nobis ipsis facta, ad quodcumque ipsam deducere voluerimus [g]. »

Ita Cyrillus Alexandrinus in calce libri quarti *in Joannem*, « cessare a perturbatione in nobis situm esse dicit ; quippe malum facere desinemus, si propriarum voluntatum propensionem ferri in meliora concedamus. Verum liberari penitus a perturbatione non omnino in nobis est situm [h]. »

Vide Cyrilli ejusdem loca supra capite secundo allata ; imo plurimorum aliorum

*a* SIMPL. Ἐφ' ἡμῖν ἐκεῖνα λέγει, ὧν κύριοί ἐσμεν, καὶ ὧν τὴν ἐξουσίαν ἔχομεν. ταῦτα καὶ ἐπ' αὐτῷ ἑκάστῳ λέγομεν, ἃ μὴ παρ' ἄλλου ἔχει, μηδὲ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἐμποδίζεσθαι δύναται. τοιαῦτα δέ ἐστι τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς τὰ ἔνδοθεν ὑπ' αὐτῆς κατὰ τὴν αὐτῆς κρίσιν καὶ αἵρεσιν γινόμενα. οὐ γὰρ δυνατὸν ἔξω κινεῖσθαι τὴν αἵρεσιν. ἀλλὰ κἂν τὸ αἱρετὸν ἔξωθεν ᾖ, ἡ αἵρεσις αὐτὴ, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ αἱρετὸν κίνησις, ἔνδοθέν ἐστι.

*b* Idem. Ὅτι τὰ ἐφ' ἡμῖν ἐλεύθερα, ὅτι οὔτε γενέσθαι ἀναγκάζεται ὑπ' ἄλλων, οὔτε κωλύεται οὔτε ἄλλος ἔχει τὴν ἐξουσίαν τῆς χρήσεως αὐτῶν. τοιοῦτον γάρ ἐστι τὸ ἐλεύθερον αὐτεξούσιον ὑπάρχον, καὶ κύριον τῆς ἑαυτοῦ χρήσεως.

*c* GREGOR. NYSSEN. lib. II *cont. Eun.* Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς κάτω φύσεως, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, διὰ τὸ πρὸς ἑκάτερον ἐπιῤῥεπῶς τὸ ἀνθρώπινον ἔχειν, πρὸς κακίαν λέγω, καὶ ἀρετὴν, ἐφ' ἡμῖν ἐστιν ἢ νυκτὸς, ἢ ἡμέρας υἱοὺς γενέσθαι, μενούσης κατὰ τὸ προηγούμενον ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις τῆς φύσεως, etc. MOX : Ἀλλὰ τῆς φύσεως ἐφ' ἑκατέρων ἑστώσης, αἱ κατὰ τὰς προαιρέσεις διαφοραὶ τὰ ὀνόματα τῆς οἰκειότητος ὑποδύονται· ἢ θεοῦ τέκνα δι' ἀρετῆς, ἢ τοῦ ἀντικειμένου διὰ κακίας γινόμενοι.

*d* CLEM. ALEX. vers. ult. Ὄντων ἐφ' ἡμῖν προστάττουσιν αἱ ἐντολαί.

*e* ISIDOR. PELUS. Ὅτι τὸ πεισθῆναι, καὶ μὴ, τῶν ἀκουόντων ἐστὶ, διὰ τὸν τῆς αὐτεξουσιότητος ὅρον.

*f* CHRYS. hom. XIII in epist. *ad Rom.* vers. ult. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀνάγκῃ φύσεως τὸ δῶρον ἐνέθηκεν, ἀλλ' ἐλευθερίᾳ προαιρέσεως ἐνεχείρισεν, ἐν σοὶ λοιπόν ἐστι καὶ τοῦτο γενέσθαι, κἀκεῖνο.

*g* Id. Οὐ γὰρ ταὐτὸν ψυχῆς οὐσία, καὶ σώματος, καὶ προαιρέσεως. ἀλλὰ τὰ μέν ἐστιν ἔργα θεοῦ· τὸ δὲ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν γινομένη κίνησις πρὸς ὅπερ ἂν αὐτὴν βουληθῶμεν ἀγαγεῖν.

*h* CYRILL. *in Joann.* Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχῆσαι πάθους, ἔχει τινὰ μοῖραν τοῦ καὶ ἐφ' ἡμῖν κεῖσθαι δοκεῖν. καταλήξομεν γὰρ τοῦ κακοῦ τοῖς ἀμείνοσι τῶν ἰδίων θελημάτων ἐπιδιδόντες τὴν ῥοπήν. τὸ δὲ ἀπαλλάττεσθαι πάθους, οὐχὶ πάντως ἐφ' ἡμῖν.

1 *Isa.* I, 19.

Patrum, qui τὸ ἐφ' ἡμῖν vel ἐν ἡμῖν, ita semper usurpant, ut ad plura liberam, et sine ulla necessitate ad alterutrum applicantem se potestatem significent.

Quam notionem locutionis istius intellexit, et declaravit Homeri interpres Eustathius, hunc poetæ versum explicans;

« Veni equidem ut tuos lenirem animos, si [ forte pareas [a]. »

Ad quem illud adnotat: « Ostendit philosophorum consentanee decretis Poeta noster, in nobis esse situm, cessare ab iracundia, vel non cessare [b]. »

III. Idem valet ἐξουσίας nomen, vel αὐτεξουσίας, sive τὸ αὐτεξούσιον: quæ vocabula passim a Græcis assumi videas, ut a Latinis *potestatis* vocem, pro ea facultate, quæ indifferenter utrumlibet appetere potest, ad idque jus habet, et libertatem; quod Justinus vocat ἐπ' ἀμφότερα τρέπεσθαι δύναμιν ἔχειν [1]. De quo Isidori Pelusiotæ disertissimus est locus, quem operæ pretium sit hic legi. « Non ille justi nomen, inquit, juste consequitur, qui caret omni præsidio ad injuriam faciendam. Sed qui potestatem rei illius habens, *injuste nihil facit*. Sed neque qui necessitate ad hoc adducitur, ut temperanter se gerat, statim eum temperantem verum est dicere: sed eum duntaxat, qui cum in potestate sua voluptates habeat, voluntarie se continet [c]. » Greg. item Nyssen. lib. *cont. Eunom.* ἐξουσίας camdem illam notionem concipit, cum de flexibili Angelorum voluntate disputat. « Quod enim essentia mutabile est, inquit, cum in utrumlibet pro potestate moveatur obsequentem habet liberæ electionis propensioni naturæ facultatem [d]. »

Sic Dorotheus Deum nobis concessisse dicit boni faciendi potestatem, si ita velimus [2]; ita ut ad peccatum non amplius necessitate compellamur; ubi ἐξουσία expeditam indicat eligendi utriusvis potestatem. Et Maximus potestatem inesse menti asserit [3], et vim agendi quod velit: ut vitio, vel virtuti, et ad utrumlibet impellentibus tanquam in medio posita, cedat, aut resistat.

Antonius quoque monachorum parens [4], « Quoniam in nostra sumus potestate creati, ideo sanctos ait de nobis esse sollicitos. »

Augustinus in libro *contra Adimantum* [5]: « Nisi quisque voluntatem mutaverit, inquit, bonum operari non potest: quod in nostra potestate esse positum, alio loco docet, ubi ait; *Aut facite arborem bonam et fructum ejus bonum* [6]; *aut facite arborem malam, et fructum ejus malum.* » Habes hic *potestatis* liberæ notionem, et ejus quod *in potestate nostra esse* dicitur, hac formula comprehensam, *aut facite hoc*, *aut facite illud*; sive ista, quam capite sequenti subjicit, cum ait, « In nostra potestate esse, ut vel inseri bonitati ipsius, vel excidi severitate mereamur. »

IV. Idem *ad Psalmum* CXXXI, de Davide, et Saule loquens: « Habebat, inquit, illum in potestate, et non necessitate, sed voluntate pepercerat, et noluit occidere. » Et alibi [7], « in potestate ergo est, quod in voluntate esse non debet. » Ac paulo post, « Et cum convincuntur naturam non esse malam, sed in potestate esse hominis, facere bene aut male: dicunt non esse animæ liberam voluntatem. » Sed mox hanc amentiam convincit Augustinus [8], et « Quis enim non clamet stultum esse, præcepta dare ei, cui liberum non est quod præcipitur facere, et iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas jussa complere? Et has injustitias, et iniquitates miseri non intelligunt Deo se adscribere. Sed quid verum est, nisi et Dominum dare præcepta, et animas liberæ esse voluntatis? » etc.

Hinc evidenter apparet, ejus, quod *liberum* dicimus, et *in potestate nostra esse*, hujusmodi esse significationem, ut illud facere, aut non facere; amplecti, aut repudiare possimus; quod est proprie id quod *indifferens* appellamus. Tum recte istud ipsum ex eo colligi, quod hominibus præcepta dat Deus, quæ non juste daret; nec ob eorum vel observationem, vel violationem præmia, pœnasve constitueret, nisi talis in hominibus inesset libera voluntas et potestas.

*a* HOMER. *Il.* I. Ἦλθον ἐγὼ παύσουσα τεὸν μένος, αἴκε πίθηαι.

*b* EUST. Δηλοῖ φιλοσόφως ὁ ποιητὴς τὸ ἐφ' ἡμῖν εἶναι παύεσθαι θυμοῦ, εἴτε καὶ μή.

*c* ISID. PEL. lib. V, ep. CCCLXXVII. Οὐχ ὁ πάσης ἀφορμῆς πρὸς ἀδικίαν ἔρημος ὤν, δίκαιος κεκλῆσθαι δίκαιος, ἀλλ' ὅστις τὴν ἐξουσίαν τοῦ πράγματος ἔχων, ἀδικίας οὐχ ἅπτεται. οὐ μὴν οὐδὲ ἀνάγκῃ σωφρονῶν, σώφρων εἰκότως κεκλήσεται. ἀλλ' ὅστις τὴν ἐξουσίαν τῶν ἡδονῶν ἔχων, ἑκούσιον σωφροσύνην ἀσπάζεται.

*d* NYSSEN. Τὸ γὰρ τρεπτὸν τῆς οὐσίας ἐφ' ἑκάτερον κατ' ἐξουσίαν κινούμενον ἀκολουθοῦσαν ἔχει τῇ τῆς προαιρέσεως ῥοπῇ τὴν τῆς φύσεως δύναμιν.

1 Supra cit. — 2 Sup. cap. II, § 14. — 3 Cit. tom. I, lib. *Bibl.* V, cap. II, *in fine*. — 4 Ep. lib. *ad Arsenoitas* tom. III, *Bibl.* col. XXIV. — 5 Cap. XXVI. — 6 *Mat.* VII, 33. — 7 Lib. *de fide contra Manich.* cap. IX, tom. VI. — 8 Ibid. cap. 10.

Atque ex hoc insuper loco conficitur, Deum ita mandata hominibus ac legem edere, iisdem ut vires ad exequenda illa tribuat, adeoque sufficientem, ut vocant, gratiam et idonea auxilia; sine quibus legi obtemperare nequeunt. Hoc enim nisi suppeditaret legis conditor, iniquum et injustum fore censet Augustinus : qualem Deo calumniam importantes Manichæos merito detestatur. Neque vero id obscurum est, Augustinum de legibus illis loqui, quas homini post primi parentis lapsum, et in præsenti statu tulit Deus : ut ne eas quidem, nisi et liberam arbitrii in utrumque potestatem, et sufficiens ad illas exequendas gratiæ præsidium habenti homini dictare potuerit, et qui aliter sentiunt, iniquitatem, et injustitiam Deo per summam blasphemiam adscribant. Quod in eo mandatorum genere extra controversiam est, quo illa præcipiuntur, quæ naturæ captum, viresque superant.

Simili argumento, quod ex mandatorum præscriptione ducitur, liberi arbitri potestatem probat idem Augustinus initio libri *de gratia et libero arbitrio ad Valentinum*.

Cum aliquid in nostra potestate dicitur, semper duo opposita intelliguntur, quorum alterum eligere possumus.

V. Nec illud prætermiserim, ex illis locis, quæ partim hic, partim alibi ex Augustino aliisque commemoravimus; perspicuum hoc esse, quoties ita illi loquuntur, *in potestate nostra esse quippiam habere, vel facere:* duo semper intelligi, et significari opposita inter se, ex quibus alterum eligi possit; quamvis unum duntaxat e duobus diserte, expresseque ponatur. Quod quidet satis persuadet tum communis hominum sensus consuetudoque sermonis; tum quod iidem auctores, plerumque duo illa, quæ ad eligendum proposita sunt, nominatim concipiunt. Nam quis adeo est stolide pervicax, ut cum ita dicitur; Si volumus cras peregre proficiscemur; non una illud etiam alterum contineri locutione ista fateatur, et videlicet si nolumus, non proficiscemur? Aut cum ita Christus ait[1] : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum,* etc., quis non alterum simul comprehendi sentiat : *Si venire nolit, non illa facturum, vel si facere nolit, non esse venturum?* Tum vero sæpius ambo, ut dixi, diserte explicateque ponuntur. Ut cum Pilatus Jesum alloquens[2], *Mihi non loqueris,* inquit, *nescis quia potestatem habeo crucifigere te. et potestatem habeo dimittere te;* Græce ὅτι ἐξουσίαν ἔχω. Hic utcumque nominatim τῇ ἐξουσίᾳ, id est *potestati liberæ* subjicitur.

Quod Apost. probat.

VI. Sic Apostolus insigniter in epistola priore *ad Corinthios* : *Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, et hoc judicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit*[3]. Si hactenus locutus esset Apostolus, nec partem adjecisset alteram, nemo non eam, priora hæc audiens, animo perciperet, ac simul dici crederet, et nempe posse si ita malit, non servare virginem suam, qui servare voluerit. Sed hoc idem ipse subinde declaravit, et ambo expressit illa, quæ in potestate voluntatis esse docuerat. *Igitur, et qui matrimonio jungit virginem suam,* ait, *bene facit, et qui non jungit melius fecit.* Ergo quod dixérat, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει τοῦ ἰδίου θελήματος, *potestatem habens suæ voluntatis,* quod necessitati opposuit, indifferentem ad utrumlibet arbitrii libertatem, et eligendi quod velit potestatem demonstrat. Atque hæc ipsa duo, alligantem scilicet determinantemque necessitatem, et liberam potestatem, velut contraria, et se ex adverso respicientia, mox ibidem Apostolus similititudine quadam explicat: *Mulier,* inquit, *alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit; quod si dormierit vir ejus, liberata est* (Græce ἐλευθέρα, id est *libera*) *cui vult nubat* (Græce item *cui vult nubere.*)

Quandiu vivit mulieris vir, non est hæc libera, ut cui volet alteri nubat: siquidem alligata est uni, a quo habetur, et affixa. At illo vita functo, ideo libera est, quia *indifferenter* potest quem volet eligere; quocum in manum conveniat. Hæc vera, et graphice delineata est imago liberi arbitrii, quod eatenus liberum est, quia *indifferenter* ad quod libitum est applicare se potest.

Item Augu...

VII. Ad hanc itaque formulam exigenda sunt illa omnia loca, præsertim Augustini in quibus aliquid *in potestate esse nostra* dicit, sive utramque partem nominando exprimat: sive unam duntaxat appellet, cujus utriusque sunt exempla plurima illis in sententiis, quas ex eodem selegimus. Sed unum est insigne in libri *de Spiritu et littera,* capite xxx, ubi ita scribit : « Hoc quisque in potestate habere dicitur, quod si vult facit: si non vult, non facit. » Atque hoc in exemplo fidei subinde adstruit, de qua postquam quæstionem hanc proposuit, an fides in nostra potestate sit, ut

1 *Luc.* IX, 5. — 2 *Joan.* IX, 10. — 3 I. *Cor.* VII, 37.

eam dissolvat; ita disputare incipit: « Vide nunc utrum quisque credat si noluerit; aut non credat, si voluerit. Quod si absurdum est: Quid est enim credere, nisi consentire verum esse, quod dicitur. » Ergo ut aliquid in potestate esse dicatur, non hoc tantum necesse est, ut si volumus faciamus: sed etiam ut si nolimus, non faciamus, Quæ ambo diserte illic exprimit Augustinus, et ubi expressa non sunt, prudenter subaudienda esse significat. Velut in eodem libro capite sequenti, hoc est XXXI. « Cum ergo fides, ait, in potestate sit, quoniam cum vult quisque credit, et cum credit, volens credit, » etc. Hic alteram tantummodo partem diserte protulit: sed ex antecedenti sermone repetenda et adjungenda est altera pars; quod idem in similibus oportet facere. In libro quidem *de duabus animabus*, amborum complexio distincte ponitur capite XIII, in quo « liberum ad faciendum, vel non faciendum motum animi. » voluntatem liberam vocat et peccandi capacem. Ex his locis in quibus alterius partis duntaxat fit expressa mentio, memorabilis unus est ex primo libro *Retractationum*, capite XXII, in quo librum recenset, quem contra Adimantum ediderat, ejusque locum illum, quem paulo ante citavimus[1], qui sic habet: « Nisi quisque voluntatem mutaverit, bonum operari non potest, quod in nostra potestate esse positum, » etc. In quo id unum cavet, ne quis ita in potestate esse nostra putet mutare voluntatem, ut propriis hoc viribus, sine gratia, possimus. « In potestate quippe hominis est, inquit, mutare in melius voluntatem: sed ea potestas nulla est, nisi a Deo detur, de quo dictum est; *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* » Dat enim potestatem Deus non solum offerendo dignitatem tantam, et ad eam invitando; sed multo magis voluntatem nostram, et arbitrii libertatem, quo id consequi debemus, excitando ut id velit, et cupiat, et ut possit adjuvando, medicinalis ope gratiæ, sine qua idoneam ad illud obtinendum potestatem non habet. Pergit deinde: « Cum enim hoc sit in potestate, quod cum volumus facimus, nihil tam in potestate, quam voluntas est; sed præparatur voluntas a Domino. Eo modo ergo dat potestatem. »

Manifestum est, Augustinum ibi duo inter se opposita et comparata electioni liberæ voluntatis objicere, ut sit in potestate nostra maxime voluntas, id est *volendi actio*, sive *volitio*, quia hanc exercere, vel omittere possumus, ac pro eo nolendi actionem, sive *nolitionem* edere, vel neutrum amborum exerere, et ab agendo cessare penitus. Ex quo fucus, et cavillatio Novi Dogmatis evertitur, quæ libertatem absque amborum indifferenti potestate putat consistere.

VIII. Hunc illius errorem non minus aperte idem Augustinus arguit in libro tertio de *libero arbitrio*[2]. Ibi enim « motum illum animi, quo fruendi voluntas ad creaturam a creatore convertitur, non esse naturalem asserit, sed voluntarium. In eoque similis est, inquit, illi motui, quo deorsum versus lapis fertur, quod sicut ille proprius est lapidis, sic ille animi: verumtamen in eo dissimilis, quod in potestate non habet lapis cohibere motum, quo fertur inferius; animus vero dum non vult, non ita movetur, ut superioribus desertis inferiora deligat; et ideo lapidi naturalis est ille motus, animo vero iste voluntarius. Hinc est quod lapidem si quis dicat peccare, quod pondere suo tendit in infima, non dicam ipso lapide stolidior; sed profecto demens judicatur. Animum vero peccati arguimus, cum eum convincimus superioribus desertis ad fruendum inferiora præponere. Propterea quid opus est quærere unde iste motus existat, quo voluntas avertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum nonnisi animi, et voluntarium, et ob hoc culpabilem esse fateamur; omnisque de hac re disciplina utilis ad id valeat, ut eo motu improbato, atque cohibito, voluntatem nostram ad fruendum sempiterno bono, a lapsu temporalium convertamus. » Hæc Augustino dicenti assentitur Evodius. « Non enim quidquam, ait, tam firme, atque intime sentio, quam me habere voluntatem, eaque me moveri ad aliquid fruendum. Quid autem meum dicam prorsus non invenio, si voluntas, qua volo, et nolo, non est mea. Quapropter cui tribuendum est, si quid per illam male fecero, nisi mihi? Cum enim bonus Deus me fecerit; nec bene aliquid faciam nisi per voluntatem, ad hoc potius datam esse a bono Deo, satis apparet; motus autem quo huc, atque illuc voluntas convertitur, nisi esset voluntarius, atque in nostra positus potestate, neque laudandus cum ad superiora;

1 Supra paragr. 3. — 2 August. III, *de lib. arb.* c. I, tom. I.

neque culpandus homo esset, cum ad inferiora detorquet quasi quemdam cardinem voluntatis: neque omnino monendus esset, ut istis neglectis æterna vellet adipisci, atque ut male nollet vivere, vellet autem bene. Hoc autem monendum non esse hominem quisquis existimat, de hominum numero exterminandus est. » Hic vero clarissime docet Augustinus, quæ sit conditio, et nativa proprietas humanæ voluntatis ac liberæ, quæ *arbitrium liberum* dicitur, quæ nimirum stirps est et radix bonæ, vel malæ actionis: et quod consequens est, laudis, et vituperii; boni, et mali meriti: quæque nisi inesset homini, frustra hunc aut ad bonum hortaremur, aut a malo deterreremus. Cujus quidem haud aliam esse causam Augustinus affirmat, nisi quod motus in utramvis *voluntarius est. Voluntarium* autem pro *libero*, et ad neutrum necessitate alligato perspicuum est accipi; ut sæpe Latini, et inter alios Cicero passim usurpat. Atque idem Augustinus in calce libri secundi ejusdem operis *de libero arbitrio*, non aliter sumpsit, dum asserit « motum aversionis, quod fatemur esse peccatum, quoniam est voluntarius, in nostra esse positum potestate. Si enim times illum, oportet ut nolis, si autem nolis, non erit. » Quis nisi mente occæcatus non intelligit his verbis significari motum illum animi, quo ita volumus, ut nolle possemus? Quem et ideo in potestate esse nostra ait Augustinus, quoniam sic illum exercemus, ut si vellemus, cohibere possemus; qua potestate quia caret lapis, cum suopte nutu deorsum fertur; ideo voluntarius, hoc est liber non est motus iste, sed naturalis et necessarius. Quamobrem in potestate esse motionem liberi arbitrii, ac voluntariam, est sic in utramvis partem flecti, et inclinari, ut ab ea cohiberi, ac revocari, et in contrariam retorqueri possit; certe hujusmodi sit oportet, quod cum deliberabat, et utrum eligeret consultabat animus, repudiare potuit, et alterum asciscere. Hoc omnino tota illa postulat Augustini disputatio: nec ullis præstigiis obduci se implicarique sic patitur, ut non utriusque liberam optionem, et eligendi potestatem plane aperteque subjiciat. In his et similibus locis idem Augustinus [1], cum eos retractat, nihil aliud animadvertit, nisi « gratiam non esse commemoratam, de qua scilicet tunc non agebatur. » In liberæ voluntatis natura et descriptione nihil revocat, aut immutat.

IX. Ejusdemmodi est illud quoque, quod in eodem tertio libro *de libero arbitrio* sequitur apud Augustinum, et quo Lutheri, Calvinique symmystæ contra communem humanitatis sensum abuti solent, ubi ita loquitur [2], « Nihil esse in potestate nostra, nisi quod cum volumus facimus. Quapropter nihil tam in potestate nostra, quam ipsa voluntas est. Ea enim prorsus nullo intervallo mox ut volumus præsto est. » Hæc enim loquendi formula, cum ita dicimus, « id in potestate esse nostra, quod cum volumus facimus, » prorsus utrumque in nobis situm esse demonstrat, ut non tantum faciamus si volumus; sed etiam non faciamus, si volumus non facere: atque ut eamdem rem, quam faciendam eligimus, tum cum arbitri sedemus, ac deliberamus, non faciendam possumus eligere. Non capit humani consuetudo sermonis aliud in istis locutionibus intelligere nos, quam utrumvis in optione esse nostra, et ex arbitrio, electioneque pendere, ut hoc, vel illud amplectamur.

Eodem pertinet et alia loquendi formula apud Augustinum, qua *in voluntate nostra situm* aliquid esse dicitur. Non enim aliud est in potestate esse hominis, quam in ejus voluntate. Hoc vero nullo usurpari modo potest de eo, quod est uniusmodi, hoc est determinatum, et singulare, neque cum alio comparatur. Sic in libro primo *de libero arbitrio* capite XII, sanctissimus ille doctor his verbis talem arbitrii vim liberi declarat [3]: « Vides igitur jam, ut existimo, in voluntate nostra esse constitutum, ut hoc vel fruamur, vel careamus tanto, et tam vero bono. Quid enim tam in voluntate, quam ipsa voluntas sita est? etc. Itaque cum se ipse miserrimum judicet, si amiserit gloriosam famam, ingentes opes, et quælibet corporis bona; tu eum non miserrimum judicabis, etiamsi talibus abundet omnibus, cum iis inhæret, quæ amittere facillime potest, neque dum vult habet, caret autem bona voluntate, quæ nec comparanda est istis, et cum sit tam magnum bonum, velle solum opus est ut habeatur? » Et in capite XVI, ubi epilogum facit eorum, quæ in illa tractanda quæstione scripsit; « Quid autem quisque, ait, sectandum, et amplectendum eligat, in voluntate esse positum constitit. nullaque re de arce dominandi, rectoque ordine mentem deponi, nisi voluntate. » Ergo id in voluntate situm esse Augustinus agnoscit, quod eligendo sectari potest, et amplecti.

1 Lib. *Retr.* c. II. — 2 August. III *de lib. arb.* c. III. — 3 Aug. lib. I, *de lib. arb.* c. XII.

Non absimilis est locutio illa, qua *in arbitrio nostro* positum esse quippiam dicitur. Ut cum *in Enarratione Psalmi* XLVIII ita scribit. « In tuo arbitrio Deus te esse voluit, cui pares locum, Deo an diabolo, » quæ eumdem prorsus statum voluntatis significant. Hic autem consistere, ac ne cogitari quidem animo, et intelligi potest, nisi plura sint uno ad eligendum proposita voluntati, ex quibus quod libitum fuerit amplectatur, et eligat.

X. Ad hanc ipsam formulam, ac regulam exacta sunt quæ in secundo libro ejusdem operis, sub initium disputat, Ibi enim non aliter constare divinam justitiam asserit in decernendis pœnis, ac præmiis, quam si homo liberam habeat voluntatem : « Nunc vero Deus, inquit, cum peccantem punit, quid videtur tibi aliud dicere, nisi cur non ad eam rem usus es libera voluntate, ad quam tibi dedi, hoc est ad recte faciendum? Deinde illud bonum, quo commendatur ipsa justitia, in damnandis peccatis, recteque factis honorandis, quomodo esset, si homo careret libero voluntatis arbitrio? Non enim aut peccatum esset, aut recte factum, quod non fieret voluntate. Ac per hoc et pœna injusta esset, et præmium, si homo voluntatem non haberet liberam. » Vides ut, quod alias observare memini, *voluntatem* hoc loco pro *libera voluntate*, et arbitrio libero sumpserit Augustinus, quod nonnunquam Latini scriptores faciunt : unde et voluntarium pro libero sæpius ab illis accipitur. Ex quo Armacani scilicet errandi occasionem habuerunt ; ut omnem voluntatis motionem liberam esse dicerent ; cum tamen liberi arbitrii non esse fateantur, quam solam voluntatis facultatem præter communem liberi notionem, hoc amplius in sese complecti volunt, ut indifferens sit, et in unius e pluribus delectu, atque optione versetur. Cæterum, quod paulo ante monui ; cum illas omnes sententias in libro primo *Retractationum* retractarit, ac recensuerit Augustinus ; nihil omnino mutavit, addendumve credidit ad præscriptam illic liberæ voluntatis rationem, et essentiam, sed hoc solum adnotavit, in his et similibus intelligi debere necessarium gratiæ subsidium, sine quo voluntas eo uti, quod in potestate dicitur habere, non potest, de quo nemo catholicus dubitat. Vide Magistrum sententiarum in libro secundo, distinctione XXVIII.

XI. Jam vero primus ille ex priore libro *Retractationum* locus[1], in quo Joannis verba illa profert Augustinus, advertit animum nostrum, et τῆς ἐξουσίας vocabulum, ac Latinum *potestatis* attentius considerare nos admonet. In sua venisse Filium Dei, ait Evangelista, id est in hunc mundum, tanquam in regnum, et possessionem suam, vel in Judæam, quæ peculiaris erat ipsius ditio ; neque tamen ibi a suis, et domesticis receptum fuisse, hoc est ab majori parte Judaici populi. Quod si qui eum recipere, et ejus vocationi, et gratiæ accommodare se voluerunt : cujusmodi pauci admodum ex Judæis ; plures autem ex gentilibus exstiterunt ; fecit illis potestatem adoptionis divinæ per fidem, utique pleniorem, et animatam caritate, consequendæ : nec non per sacramentum Baptismi, quo regenerantur in filios Dei. Hæc vera, et germana est istius loci sententia. Ἐξουσίας vocabulum proprie *licentiam*, et *potestatem* liberam rei alicujus faciendæ, vel obtinendæ significat. Et quoniam ut quisque dignitate, auctoritate, ac principatu antecellit cæteris, ita majorem faciendi quod vult, aut non faciendi, licentiam, ac potestatem habet, et tanto majori libertate vivit ; ideo pro *dignitate*, et *potentia* nonnunquam ἐξουσία sumitur, ut et Latine *potestas*. Itaquo Glossæ veteres Græcolatinæ, Ἐξουσία *Majestas*, *ditio*, *potestas*. Sic apud Lucam, ἐπιγνοὺς ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας Ἡρώδου ἐστίν[2] : *Ut cognovit*, Pilatus, *quod de Herodis potestate esset*, ἐξουσίαν *ditionem* et ἀρχὴν significat, id est *territorium*. At Matthæi octavo, Centurio ita loquens, καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν[3], *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus*, dignitatem et imperium, sive præfecturam cui subjectus erat, ἐξουσίαν vocat.

Declaratur locus Joannis : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Sunt qui in illo Joannis loco eamdem notionem ἐξουσίᾳ et *potestati* subjiciant, ut sit *dignitas*. Ita Calvinus, qui et causam addit. cur ita sentiat : nempe *ad refellendum Papistarum commentum* ; qui ex hoc loco liberum arbitrium probari putant. Quem Beza secutus, *jus et dignitatem* interpretatur, et ita vertit ; *Dedit eis hoc jus ut Filii Dei sint facti.* Putida et inepta sententia.

XII. Frustra isti sunt, et qui aliud hoc loco τὴν ἐξουσίαν esse sentiunt, quam *liberam potestatem*, et licentiam amplectendi, si velint, divini illius beneficii, cujus optio libero illorum arbitrio permittitur. Nam altera, velut consequens, ut dixi, notio nominis ejusdem, ut sit *dignitas*, nullo modo convenit. Et certum est

Refellitur hæreticorum expositio.

1 Sup. par. 7. — 2 *Luc.* XXIII, 7. — 3 *Mat.* VIII, 9.

hæreticos illos Græcæ proprietatis inscitia lapsos esse. Ἐξουσίαν, inquiunt, Græci nonnunquam ἀξίωσιν, id est *dignitatem* appellant. Hoc verum est, cum absolute ponitur, ac sine rei, vel actionis alicujus adjectione, circa quam illa potestas exercetur. Itaque vox ἐξουσία vel ἀπολύτως, et ἀσχέτως usurpatur, vel σχετικῶς. Priori modo intelligitur in allatis exemplis. Cum enim Centurio *sub potestate se esse* dicit, vel cum Christus *de Herodis potestate fuisse* dicitur, nemo rem ullam subaudit, cujus gerendæ, vel habendæ facultatem, aut jus habuerint; sed simpliciter subjectos illos alieno dominatui et imperio fuisse cogitat. At cum Christo Pilatus ait, *Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te :* σχετικῶς idem illud nomen τῆς ἐξουσίας accipitur. Refertur enim ad usum et effectum jurisdictionis, qui ex libera voluntate pendebat ; ut vel damnare posset, vel absolvere. Itaque potestas, et ἐξουσία ibi duas oppositas inter se actiones respicit, quarum integrum illi erat alterutram eligere. Sic Apostolus *Romanorum* nono [1], *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam*? Et alibi [2], *Numquid non habemus potestatem manducandi, et bibendi? Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et cœteri Apostoli?* In his et similibus ἐξουσία non absolute, ut in prioribus capitur; neque *dignitatem* significat, sed facultatem liberam, et licentiam : quia σχέσιν, et *habitudinem* includit ad licitam et permissam actionem, et illorum arbitrio relictam.

*Absolute et absque relatione ... Relative.*

XIII. Nec in illo loco Joannis secus accipi potest ἐξουσίας vocabulum. Nam statim additur qua in re ἐξουσία illa versetur, nempe *ut filii Dei fiant*, vel quod idem est, *filios Dei fieri*, quemadmodum ibi Scriptura loqui solet; ubi *potestas* perspicue *facultatem*, et *licentiam*, *dignitatem* autem nullo modo significat; ut in proxime allatis exemplis ex Apostolo cernimus : ubi est ἐξουσία φαγεῖν [3], καὶ ποιεῖν, *potestas manducare, et bibere :* et mox ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν : *potestatem habemus circumducere.* Item in illo *ad Romanos* loco, de figulo ἐξουσίαν ἔχει ποιεῖν, *potestatem habet facere vasa* qualia vult atque in cæteris ejusdemmodi ; ubi infinitivus verbi, τῆς ἐξουσίας, et potestatis significantiam ad actionem aliquam alligat, ac determinat; nec *dignitatis* notionem illi subjici patitur : sed rei certæ liberam et indifferentem, atque in arbitrio positam nostro gestionem, et optionem. Sic omnino sese res habet, ac recte vetus interpres noster *potestatem* ibi vertit, quæ sit facultas, vel licentia. Cui consentaneus Erasmus in Latina sua interpretatione reddit sic, *ut liceret filios Dei fieri,* Neque vero *jus* cum plerisque verterim, minime omnium ita ut Bezæ placuit, cujus absona, et communis expers sensus est ratio. Quid enim sibi vult ista barbaries, *dedit eis hoc jus ut filii Dei facti sint ?* quasi sic humanus sermo ferat, ut jus dari dicatur faciendi quod jam factum et absolutum est. Quis autem risum teneat, si quis in superioribus exemplis ita vertat ut in illo epistolæ *ad Corinthios*, *An non potestatem habeo ut manducaverim ?* Aut illa Pilati sic, *Nescis quia potestatem habeo, ut cruxifixerim te, et potestatem habeo ut dimiserim te?* Nam utrobique aoristi sunt, qui præteritum utique tempus per sese significant.

*Optime nostrum Interpretem vertisse potestatem.*

XIV. Sed hæc nimirum inepta περιεργεία solemnis est interpreti illi Calvini discipulo; quæ merito ab Daniele Heinsio aliisque partium earumdem vapulavit. Nec est quidquam certius, quam verba illa, quæ infiniti ac præteriti temporis notionem alioqui præ se ferunt futuri vim, ac pendentis illic habere; id quod linguæ isti familiare est.

*Curiosi[…]*

Quod vero ad *juris* nomen ipsum attinet, mihi idcirco non placet, quod nondum *jus* habere proprie dicitur, qui nondum adoptatus est in filium, hoc est nondum est justitia donatus. Atqui cum Joannes scribit, iis qui receperunt Christum, ipsum dedisse potestatem ut sint filii Dei, de hoc illorum statu loquitur, qui justificationem antecedit; ad quam jus profecto non habet; cum necdum de morte transierit ad vitam, et adhuc Dei sit inimicus. Siquidem vel sic illa intelligenda verba sunt, ut supra docuimus; uti per prævenientem, excitantemque gratiam præparatus homo, ac per fidem Christum excipiens, potestatem habeat, si velit atque in cœpto perseveret, amplioris emerendæ gratiæ quæ est justitia, et adoptio filiorum Dei : vel simpliciore, ac planiore sensu, ut illa tota effectio, et elaboratio filiorum Dei a prima vocatione ducatur, et inspiratione fidei, quæ cum offertur homini, si eam ope illa gratiaque Dei adjutus admiserit, simul etiam potestatem accipi, ut pari progressu ad justitiam, et adoptivi filii dignitatem perveniat. At neutro modo satis pro-

*Juris nomen potesta[…] expl[…]*

1 *Roman.* IX, 1. — 2 I. *Cor.* XI, 4. — 3 *Sup.* § 7.

prie jus tantæ rei tribuitur; sed potestas duntaxat, et licentia, quæ etiam pessimis quibusque, et resipiscere nolentibus repræsentari dicitur.

pta Bezæ gillatio nditur.

XV. Hanc nostram id est Catholicorum fere communem loci illius enarrationem impudentissime cum magistro suo Calvino, Beza suggillat; et *Sophistas* vocat qui eam tuentur, ac «nunquam eos intellexisse ait, quid beneficii per Christum fide consequamur : nempe ut non modo filii Dei esse possimus, si velimus, sed velimus et simus. » Quæ eadem est et querela novorum dogmatistarum, qui in libero arbitrio negando re cum hæreticis illis consentientes, verbo dissidere videntur. Sed adversus utrosque maximum est catholicæ causæ in illo Joannis loco præsidium : quod illustrandum, adjuvandumque est, Græcorum, ac Latinorum auctoritate Patrum, qui eodem ac nos sensu Joannem interpretati sunt. Hilarius in libro primo *de Trinitate* paulo post initium perspicue nomen *potestatis* accepit sic : « Esse autem filios Dei, inquit, non necessitatem esse, sed potestatem : quia proposito universis Dei munere, non natura gignentium afferatur, sed voluntas præmium consequatur. » Ubi τὴν ἐξουσίαν necessitati insuper opponit. De Augustino non aliter *potestatis* illic ab eo vocem acceptam esse satis indicat, quod ex ejus libro *Retractationum* paulo ante commemoravimus[1]. Huic Joannis Chrysostomi luculentum addam testimonium; ut accessio quædam sit auctoritatis ad eas sententias, quas ex Græcis Patribus, et ex illo præsertim, contra novæ sectæ licentiam capite secundo descripsimus.

rma- auc to- itate um hæc tra ntia.

Hic igitur in enarratione loci istius inter alias hanc affert rationem, cur non scripserit Evangelista, *fecit illos filios Dei*, (quod Beza cum Calvino suo profecto mallet; et cum utroque recentior illa secta) sed ita potius, *dedit potestatem filios Dei fieri*, quod ille sic declarat : « Simul autem et istud ostendere vult, non temere advenire gratiam, sed iis tantummodo, qui voluntatem, et studium conferunt. Etenim in eorum potestate situm est ut fiant filii. Nam nisi antea eligant ipsi, donum minime advenit, neque quidquam operatur. Ut igitur ubique alias et necessitatem excludit, et sui arbitrii, ac potestatis libertatem demonstrat; ita etiam hoc loco facit. Quippe in ejusmodi secretioribus bonis, Dei partes sunt, largiri gratiam : hominis vero, præstare fidem : atque insequenti quoque tempore, magno studio, ac diligentia opus est. Non enim satis est nobis ad innocentiam servandam, baptizatum esse solum, et credidisse : sed etiam oportet, si perpetuum splendoris et dignitatis illius fructum conservare volumus, huic respondentem præbere vitam. Hoc autem in nostra potestate posuit Deus. Quippe ut mystica generatione gigneremur, et ab anterioribus omnibus delictis repurgaremur, per Baptismum consecuti sumus; ut autem deinceps puri maneamus, nec ullam postea maculam contrahamus, nostræ potestatis est, ac studii[a]. » Hæc Chrysostomi sententia longe pulcherrima est, ac disertissime tum liberi arbitrii indifferentem potestatem in oblata respuenda, vel admittenda gratia : tum consensionem et concordiam cum eadem gratia declarat : tum denique veram et catholicam verborum Joannis interpretationem confirmat adversus iniquam novæ sectæ criminationem.

Chrysostomum Theophylactus sequitur, et ante hunc Cyrillus Alexandrinus : quem falso suffragari sibi Beza scripsit. Nam plane, ac perspicue τὴν ἐξουσίαν sic accipit, ut Chrysostomus, aliique, pro potestate facta, ut si velint, adoptentur in filios. « Nam quia per fidem, inquit, filium receperunt, potestatem accipiunt, ut inter filios Dei referantur[b]. » Ἐξουσίαν τοῦ τετάχθαι dixit, qui articulus in

*a* Chrys. hom. x *in Joan.* Ἅμα δὲ καὶ ἐνδείξασθαι βούλεται ὅτι οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ ἡ χάρις ἔπεισιν, ἀλλὰ τοῖς βουλομένοις καὶ ἐσπουδακόσι· καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κεῖται τῇ τούτων τὸ γενέσθαι τέκνα. ἂν γὰρ μὴ ἕλωνται αὐτοὶ προτέρον, οὐκ ἔπεισιν ἡ δωρεὰ, οὐδὲ ἐργάζεταί τι. πανταχοῦ τοίνυν τὸ μὲν κατηναγκασμένον ἐκβαλὼν, τὸ δὲ αὐθαίρετον, καὶ αὐτεξούσιον δεικνὺς, τοῦτο καὶ νῦν εἴρηκε. καὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς τούτοις τοῖς ἀποῤῥήτοις ἀγαθοῖς, τὸ μέν ἐστι τοῦ θεοῦ, τὸ δοῦναι τὴν χάριν· τὸ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ παρασχεῖν τὴν πίστιν. καὶ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα δὲ χρόνῳ πολλῆς δεῖ λοιπὸν τῆς σπουδῆς. οὐ γὰρ ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῆς καθαρότητος ἡμῖν φυλακὴν τὸ βαπτισθῆναι, καὶ πιστεῦσαι μόνον, ἀλλὰ δεῖ, εἰ μέλλομεν ταύτης διὰ παντὸς ἀπολαύσεσθαι τῆς φαιδρότητος, ἄξιον αὐτῆς παρέχεσθαι βίον. τοῦτο δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐποίησεν ὁ θεὸς. τὸ μὲν γὰρ γεννηθῆναι τὴν μυστικὴν γέννησιν. καὶ πάντων ἐκκαθαρθῆναι τῶν πρότερον ἡμαρτημένων ἡμῖν, ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος γίνεται. τὸ δὲ μεῖναι εἰς τὸ ἑξῆς καθαροὺς, καὶ μηδεμίαν μετὰ ταῦτα δέξασθαι κηλῖδα πάλιν, τῆς ἡμετέρας ἐστὶν ἐξουσίας τε, καὶ σπουδῆς.

*b* Cyrill. lib. I *in Joan.* Ἐπειδὴ γὰρ παρεδέξαντο διὰ τῆς πίστεως τὸν υἱὸν, δέχονται τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐν τέκνοις τετάχθαι θεοῦ.

1 § 7.

gignendi casu additus ad verbum nullum alium sensum, quam facultatis, et licentiæ datæ subjici patitur. Vide Alcimi Aviti locum citatum a nobis libro septimo [1], qui *potestatem* in illo Joannis loco comprehensam haud aliter intellexit ac nos hic facimus.

Item ex voce Κῦρος et Κύριος.

XVI. Cum ἐξουσίας, vel etiam αὐτεξουσίας vocabulis, de quibus alibi plenius dictum est, congruens, et connexa vox est τὸ κῦρος, quam ἐξουσίαν interpretantur Hesychius, Cyrillus, et Suidas in Lexicis, hoc est *dominium*, *auctoritatem*, et agendi contrahendique liberam, ac plenam potestatem. Ut cum Isidorus Pelusiota persuasione ac leni quadam illecebra ad salutem homines attrahi dicit. « Unde etiam suæ quisque salutis arbitrium, ac potestatem habet, ut et qui corona donantur, et qui puniuntur, juste quod elegerint, substineant [a]. » Idem quoque libro quinto, epistola CCXIX, nomen κυρίου pro eo sumpsit, qui faciendi, aut non faciendi arbiter est : cum ita scribit; « Ejus qui hortatur esse optima dicere, ejus vero cui consilium datur, persuaderi, et auscultare dicenti. Siquidem ille dicendi arbiter est, iste faciendi [b]. » Atque ut ἐξουσίας vocabulum sic ab auctoribus usurpatur, ut alias una tantum res, et quasi materia exercendæ illius potestatis exprimatur; alias autem duo inter se comparata, et contraposita distincte referantur; ut supra meminimus; idem et in voce κύριος accidit. Hac enim sic utuntur interdum, ut e duobus, quorum eligendi dominus est, et arbiter, unum nominatim explicetur, altero suppresso; nonnunquam vero ambo in oratione ponantur. Utrobique vero ex posteriore usu, prior intelligendus, et exponendus est. Nec enim natura rerum, aut communis intelligentia patitur, ut unius tantum certi, ac determinati potestatem habere, vel arbitri, ac domini esse dicamur, eligendi scilicet, et asciscendi. Quippe nemo sanæ mentis deliberare de eo potest, quod est uniusmodi; nec eligere, nisi alterum e duobus: quæ illius sunt in arbitrio, ac potestate.

XVII. At duorum quidem distincte ad nomen κύριος appositorum exempla sunt innumera : ex quibus pauca hic afferam. Joannes Chrysostomus in homilia XIV ad priorem *ad Corinthios*, Apostoli verba hæc enarrans [2], *Quid vultis? In virga veniam ad vos? an in caritate et spiritu mansuetudinis?* ita scribit : « Et Pauli sapientiam considera. Potestatem ipse habens; hujus et alterius alios arbitros facit, ita loquens; *Quid vultis?* in vestra voluntate res est posita. Nam et nos tam hujus, quam illius potestatem habemus, ut vel in gehennam incidamus, vel regnum consequamur; quoniam Deus ita voluit. *Ecce enim*, ait [3], *ignis et aqua, ad quodcumque voles porriges manum tuam*, et [4], *si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis* [c]. » Ergo liberi arbitrii ἐξουσία, et κυριότης circa duo, ignem, et aquam, vitam et mortem versatur. Siquidem in *Ecclesiastico* statim illa sequuntur : *Ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod placuerit ei dabitur illi*. Qui locus contra novæ sectæ licentiam valde observandus est : ut qui non solum liberi arbitrii τὸ ἀδιάφορον, ad eligendum utrumvis indicat : sed etiam hodieque, post lapsum primi parentis, perseverare demonstrat in illius posteris, etiam circa virtutes, et vitia; salutem et interitum sempiternum, quod illa factio temere inficiari solet.

Idem Chrysostomus alibi : « Apparet, inquit, ut vel commoveatur inimicus, vel tibi reconcilietur, magis in tua, quam in illius potestate situm esse. Siquidem in nobis, non in iis, qui irascuntur, hoc positum est, ut aut restinguatur, aut in majorem flammam attollatur illorum commotio [d]. »

Sic in homilia XLII *in Matthæum*, ad illa verba [5]; *Ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis*, causam hanc affert. « Etenim dicendi, vel non dicendi arbiter

*a* Isid. Pel. lib. II, ep. CXXIX. Καὶ τὸ κῦρος ἔχει ἕκαστος τῆς οἰκείας σωτηρίας· ἵνα καὶ οἱ στεφανούμενοι, καὶ οἱ τιμωρούμενοι δικαίως ὑπομένοιεν ὅπερ ᾕρηνται.

*b* Isid. Pel. lib. V, ep. CCXIX. Τοῦ μὲν παραινοῦντός ἐστι τὸ εἰπεῖν τὰ βέλτιστα. τοῦ δὲ συμβουλευομένου τὸ πεισθῆναι. ὁ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, ὁ δὲ τοῦ πράττειν κύριός ἐστι.

*c* Chrys. tom. III. Καὶ σκόπει σοφίαν Παύλου. τὴν ἐξουσίαν αὐτὸς ἔχων, καὶ τούτου κἀκείνου ἑτέρους ποιεῖ κυρίους, λέγων. τί θέλετε; ἐν ὑμῖν τὸ πρᾶγμα κεῖται. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐσμεν καὶ τούτου κἀκείνου κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γεένναν ἐμπεσεῖν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἐπειδὴ ὁ θεὸς οὕτως ἠθέλησεν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, πῦρ καὶ ὕδωρ. οὗ ἐὰν θέλῃς, ἐκτενεῖς τὴν χεῖρά σου. καὶ, ἐὰν θέλητε. καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε.

*d* Id. hom. XVII, tom. V, quæest III *de Davide, et Saule*. Ὅθεν δῆλον, ὅτι τοῦ κινηθῆναι τὸν ἐχθρὸν, καὶ τοῦ καταλλαγῆναι, σὺ κυριώτερος ἐκείνου. ἐν γὰρ ἡμῖν, οὐκ ἐν τοῖς ὀργιζομένοις κεῖται καὶ τὸ σβεσθῆναι, καὶ τὸ πρὸς μείζονα ἐξενεχθῆναι φλόγα τὸν θυμὸν τῶν ἐκείνων.

1 Supra lib. VII cap. II. — 2 I. *Cor.* IV, 21. — 3 *Eccle.* XV, 17. — 4 *Isa.* I et IX. — 5 *Mat.* XII, 37.

tu es, ac dominus[a]. » Rursus in homilia LIV tomi quinti verba illa Pauli explicans, *Oportet hæreses esse*[1], etc. docet eos, qui in hæresim incidunt, non vi, et impetu quodam ab ea facto id accidere, sed propria imbecillitate. « Imbecillitatem porro non naturalem, ait, dico : sed eam quæ est ex libero arbitrio : quæ accusari meretur, quæque supplicio, ac pœnæ subjicitur : cujus et corrigendæ sumus domini, ac propterea tam recte nos gerentes laudem assequimur, quam secus agentes, pœnam committimus[b]. »

Idem in homilia LXXX tomi ejusdem, *de Juda proditore*, ait « Deum nos fecisse dominos, et arbitros electionis malarum, et bonarum actionum[c]. » Tum Judam « voluntatis, et sententiæ suæ dominum fuisse, atque in potestate non parendi tentationi, et in avaritiam neutiquam declinandi. » Ita Gregorius Nazianzenus in orat. XXII, quæ est *de Machabæis*, horum virtutem, et tolerantiam prædicans, studiosos lectores ad ejus libri lectionem incitat, « qui rationem animi perturbationibus imperare docet, ac dominam esse propensionis in utramque partem, nempe virtutem, ac vitium[d]. »

XVIII. Ex quibus locis, et innumeris similibus colligitur, ubi altera pars reticetur, nihilominus intelligendam esse. Ut cum idem Chrysostomus homilia XLIV *in Matthæum*, ait Christum « dominos et arbitros nos volendi fecisse[e]. » Et homilia XVIII in priorem *ad Corinthios*, qui filiam suam in lupanari prostituit, si eam regis filius liberaverit, ac sibi conjugio copulaverit, non amplius in potestate illius esse dicit, istam ipsam ad meretricium quæstum deducere : ubi etiam et contrarium subauditur, *aut non deducere*[f].

Eodem modo cum lege aliquid nominatim exprimitur, et cavetur, atque ut velimus aliquid determinate præcipitur, etsi oppositum huic minime est expressum, necessario tamen intelligitur ; ut liberi arbitrii, cujus index est præceptum, in obtemperando proprietas constet. Ut cum in *Proverbiis* ita jubet Sapiens [2]; *Ne dimittas legem matris tuæ :* nempe alterum quoque continetur, ut legem istam magni faciamus, et observemus. Vel cum Joannes nos admonet [3] : *Nolite diligere mundum* : una istud quoque præcipitur, *ut oderimus*. Nam ex hujusmodi imperandi formulis, quibus nolle aliquid, aut velle jubetur, liberi arbitrii ad alterutrum eligendum potestas agnoscitur : ut latius disputat Augustinus in libro *de gratia et libero arbitrio*, capite secundo. « Nempe ubi dicitur, inquit, Noli hoc, et noli illud, et ubi ad aliquid faciendum, vel non faciendum in divinis monitis opus voluntatis exigitur, satis liberum demonstratur arbitrium. »

Cujus arbitrii vis ab Ambrosio aperte, explicateque tradita est in tertio libro *de Officiis*, capite quinto, ubi de Gygis fabuloso illo annulo loquens ita scribit : « Cujus annuli tanta sit vis, ut pro arbitrio suo qui eum sit indutus, appareat cum velit : cum autem nolit, conspectui se præsentium subtrahat, ut præsens non possit videri. »

*a* CHRYS. hom. XLII *in Matth.* Καὶ γὰρ σὺ κύριος εἶ καὶ τοῦ εἰπεῖν, καὶ τοῦ μὴ εἰπεῖν.

*b* CHRYS. vers. 31. Ἀσθένειαν δὲ οὐ φυσικὴν λέγω ἀλλὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως, τὴν καὶ ἐγκλημάτων ἀξίαν, καὶ ὑπὸ κόλασιν, καὶ τιμωρίαν κειμένην. ἣν καὶ ἡμεῖς κύριοι διορθῶσαι. διὸ κατορθοῦντές τε ἐπαινούμεθα, καὶ μὴ κατορθοῦντες κολαζόμεθα.

*c* Ibid. vers. 29. Ἐπειδὴ γὰρ κυρίους ἡμᾶς ἐποίησε καὶ τῆς τῶν φαύλων, καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεον αἱρέσεως, etc. Ἐπεὶ οὖν κἀκεῖνος γνώμης κύριος ἦν, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ μὴ πεισθῆναι, καὶ πρὸς φιλαργυρίαν μὴ ἀποκλῖναι.

*d* NAZIANZ. Ἡ περὶ αὐτῶν βίβλος δηλώσει τοῖς φιλομαθέσι, καὶ φιλοπόνοις ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν φιλοσοφοῦσα, καὶ κύριον τῆς ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς, ἀρετήν τε φησὶ, καὶ κακίαν.

*e* CHRYS. Ἀλλ' ἔτι κυρίους αὐτοὺς ἐποίει τοῦ βούλεσθαι.

*f* Id. Οὐ κυρίος εἶ λοιπὸν ἄγειν αὐτὴν ἐπὶ τὸ πορνεῖον.

1 Ep. I, *ad Cor.* II, 19. — 2 *Prov.* I, 18. — 3 I. *Joan.* I.

# CAPUT V.

1. *Ex Patrum testimoniis supra citatis duo colliguntur libertatis propria : alterum, repugnare huic necessitatem absolutam : alterum in indifferentia esse positam.* 2. *Cujusmodi necessitatem hæretici opponant libertati.* 3. *Violentiam non perimere libertatis usum.* 4. *Nonnunquam necessitatem simplicem naturæ consentaneæ rei, appellari vim.* 5. *Ostenditur ex concupiscentiæ motibus violentiam non tollere libertatem.* 6. *Libertas duplex, ut et necessitas proponitur : et omnes inter se comparantur.* 8. *Necessitas simpliciter posita sæpe vim significat : et voluntas, liberum arbitrium.* 9. *Probatur ex fatali necessitate, simplicem minimeque violentam necessitatem perimere libertatem.* 10. *Quod ex veterum auctoritate confirmatur.* 13. *De indifferentia, cujusmodi libertatis essentia continetur.* 14. *Novorum Dogmatistarum in ea fucus : et qnemadmodum in Deo, ac beatorum libera voluntate reperitur.*

Ex supra citatis Patrum testimoniis duo colliguntur libertati necessaria.

I. Hæc omnia Græcorum, ac Latinorum testimonia Patrum, quæ superioribus capitibus exposui, quæque aliis in libris attuli, qui considerate, ac diligenter expenderit, duo sibi de libertatis, arbitriique liberi natura persuadeat necesse est; primum, ad liberæ voluntatis naturam et essentiam pertinere τὸ ἀδιάφορον, hoc est *indifferentem eligendi facultatem*; quam *indifferentiam* nominare solent: non qualem constitui ab Catholicis mentiuntur hæretici : et qui propius, quam pios et cautos decet, illos assectantur, Dogmatistæ nuperi : Sed cujusmodi in plerisque omnibus, quas adduximus, veterum sententiis significari cernimus : qualem et Tridentinæ synodi auctoritas approbavit : nempe hunc esse statum liberi arbitrii, ut sic unum e pluribus ad eligendum propositis amplectatur et asciscat ; ut, si velit, eo rejecto alterum possit eligere : deinde huic ipsi libertati arbitrii contrariam esse non solum violentam, et cogentem ; sed etiam simplicem, et uni addicentem necessitatem. Quæ duo fusissime demonstrata sunt a nobis alio in loco[1], ad frenandam recentis dogmatis ac sectæ licentiam; et nunc perpaucis repetenda sunt, adversus Anonymi cujusdem ex eadem secta temeritatem, et ἀναισθησίαν, qui dissimulatis omnibus, quæ a nobis, aliisque contra hæresim istam disputata fuerant, rem de integro tractare est aggressus : et Illustrissimum D. Habertum Vabrensem episcopum, christianæ contra novam factionem vindicem assertoremque fidei, indigne ob id ipsum, inclementerqne vexavit in Apologia altera, quam in eum edidit. Ibi duo illa, quæ naturæ libertatis innata, et οὐσιώδη esse docuimus, negat ad illius essentiam spectare : ut et indifferens sit, et simplicis necessitatis expers : quippe salvam et integram posse esse libertatem arbitrii, utraque illa conditione sublata. Quæ opinio quia falsissima est, et humanæ divinæque sapientiæ placitis adversa, non longa disputatione frangenda est hoc loco ; quandoquidem et ex Christi Domini libertate, cujus gratia de hac re agere hic instituimus, præcipuum ad causam suam argumentum adhibere sibi visus est : de quo postea dicam : nunc quæ universe contra τὸ ἀδιάφορον, et vacuitatem necessitatis attulit paucis explicata refellam.

Cujusmodi necessitatem hæretici libertati opponant.

II. De necessitate primum ex novorum dogmatistarum decretis ita disserit[2], duplicem hanc esse ; unam, quæ vis et coactio sit, alteram simplicem, et voluntariam. Priorem definit sic, *qua fit aliquid, etiamsi nolumus :* Posteriorem vero, « qua quippiam necesse est fieri quidem, nec aliter evenire potest : sed non modo repugnante, verumetiam appetente voluntate fit : ut est amor ille, quo erga se Deus afficitur ; aut quo amant eum in cœlo beati. » Hoc enim secundum genus necessitatis libertati non officere putant ; sed illam adjuvare potius, et firmiorem facere; solam autem huic adversari priorem, quæ vim facit, et invitam cogit voluntatem : Sub hac autem priori necessitate comprehendi volunt naturales omnes impetus, et functiones; ut est nasci, crescere, dormire, mori. Hujusmodi enim necessitas « nihil est aliud respectu voluntatis (Verba Dogmatistæ novi alibi a nobis excussa[3]) quam quædam vis, aut violentia, aut coactio, qua operatur id quod potest, etiam nolente voluntate; et capitaliter repugnat libertati, eamque funditus perimit.

III. Atqui falso hæc, imperiteque jactantur ; nec habent quidquam præter fucum et

1 Tom. IV, lib. præsertim III *de Opif.* — 2 Apol. II, *contra D. Haber.* lib. III cap. — 3 Tom. IV, lib. III *de Opif.* cap. III.

fallaciam. Etenim cum duplex sit violentia, quæ voluntati reluctari potest; altera interior, quæ propriæ illius actioni, quam *elicitam* vocant, et *volitionem*, est contraria : altera exterior, quæ *imperatas*, ut appellant, actiones respicit : priorem certum est in rerum natura esse non posse. Non enim voluntas cogi, ne divinitus quidem potest; quoniam pugnat hoc secum, et ad contradictionem implicatum est, velle nos aliquid, et non velle. Quare inter illa, quæ nihil sunt, et μὴ ὄντα, id est *non entia* vocantur, numeranda est ista vis, et coactio. Ac *libertati quidem capitaliter repugnat :* sed non proprie, ac proxime. Ut enim sciscitanti quid sit calori contrarium; nemo respondeat, *nihil*, vel *non ens* : sed quod proxime est oppositum *frigus :* tametsi *nihil*, et τὸ μὴ ὂν calori sit adversum : ut et rei sive *enti* cuilibet quod *non ens* dicitur. Sic libero arbitrio, qua liberum est, non est opposita proprie coactio illa, quæ in rerum natura esse non potest : Sed aliud quiddam, quod in eadem, in quo libertas inest, subjecto cernitur. Hujusmodi est simplex, et absoluta necessitas; quæ electionem perimit; et ad unum alligat, ac determinatam tenet voluntatis propensionem. Exterior porro, et *imperatis* ab voluntate cæterarum facultatum actionibus illata vis, non perimit libertatem, hoc ést liberam voluntatis actionem. Siquidem nulla tanta est, ac tam intolerabilis hujusmodi necessitas, et violentia, quam non inflictam corpori ac membris homo suis libere possit amplecti, ac non modo patienter, quod utique in bona causa, quia debet, profecto potest; sed etiam libenter et hilari animo tolerare : si opitulatrix, et omnipotens Christi gratia præsto sit : cujus stupenda, et incredibilia in eo genere in Martyrum actis exempla celebrantur. Quocirca stulte mors ab illis in ea necessitatis violentæ specie ponitur, *quæ libertatem perimit*; cum plerisque volentibus ; imo etiam optantibus, et gratulantibus eveniat. Sed hæc pluribus in tomo tertio disputata reperies [1].

IV. Quibus unum, alterumve nunc adjungimus. Imprimis, quod ad illa spectat, quæ naturaliter conveniunt, memorabilem esse Cyrilli, de ea re cum Theodoreto conflictum et altercationem, de qua accuratius dixi in libro tertio : et nunc summatim eam perstringam, quod ad institutam disputationem valde pertinet.

Scripserat Cyrillus in anathematismo tertio, naturas in Christo duas καθ' ἕνωσιν φυσικὴν, id est *unitione naturali* esse conjunctas. Displicuit ea vox Theodoreto; quoniam si naturalis ea sit Verbi cum carne conjunctio, necessaria erit, et violenta, non voluntaria. Quod enim naturale est, id necessitatem violentam habet, non liberum ac voluntarium est (inquit.) Vides ut communi, ac populari sermonis consuetudine, necessitatem simplicem, qualis inest in eo, quod naturaliter fit, vim et violentiam appellet. Sed non propria est ista locutio. Itaque non patitur impune hoc abire Cyrillus in refutatione reprehensionis illius. Docet enim falso istud esse dictum, quod naturale est, necessitate id extortum, et coactum esse, « Siquidem homo natura rationalis est, nec tamen ingratiis, et illo necessitatis genere cogitur esse rationis particeps. Quinetiam Deus ipse natura Deus est; natura sanctus, justus, bonus, vita, lux, sapientia, virtus : nec propterea contra voluntatem, aut vi hæc omnia esse dicitur[a]. » In eamdem ergo Cyrilli reprehensionem incurrit quod ab libertatis adversariis asseritur; « vim ac violentiam, et coactionem esse respectu voluntatis » id quod naturaliter fit, aut convenit, ut vivere animam, nutriri, ac crescere hominem, dormire, et hujus generis alia : quæ propterea libertati sola repugnare putat.

*Quæ naturalia sunt, non sunt violenta.*

V. Rursus ad opinionis istius falsitatem convincendam accedat aliud argumentum, quod ex concupiscentiæ motibus hujusmodi petitur. Etenim affectiones illæ, quæ ex ingenita, et originali labe proveniunt, necessitate quadam cogente, ac violenta homini accidunt; nec sunt in ejus potestate ; ut omnino non sint : ut Apostolus in epistola *ad Romanos* pluribus exponit, velut cum ita scribit : « *Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi, illud facio* [2] *:* » et cætera ejusdemmodi : quæ de concupiscentiæ motibus minime voluntariis, ac deliberatis vulgo Patres, et inter eos potissimum Augustinus plerisque in locis

*Quod ex concupiscentiæ motibus probatur.*

*a* Cyrill. in Refut. Theod. ad anath. iii. Εἰ γὰρ οὐκ ἀληθὲς ὅτι λογικός ἐστι κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος, ἆρα ἀβουλήτως, καὶ ἠναγκασμένως ἐστὶ λογικὸς, τί δὲ εἰπέ μοι, καὶ ὁ τῶν ὅλων θεὸς, οὐ κατὰ φύσιν ἅγιος, δίκαιος, ἀγαθὸς, ζωὴ, φῶς, σοφία, καὶ δύναμις, ἆρ' οὖν καὶ αὐτὸς ἀβουλήτως, καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐστὶν, ἅ ἐστιν;

1 Lib. IV *de Opif.* cap. iii. — 2 *Rom.* vii, 15.

interpretari solent. Est autem hæc liberi, et ejus, quod in potestate esse dicitur, ab Dogmatis novi propugnatoribus constituta ratio [1]; ut id tale sit, « quod fit quandocumque volumus; et non fit quando nolumus. Si vero quando volumus non fiat; vel si nolumus fiat, certissimum est non esse nobis liberum, quia non est in nostra potestate. » Ita illi, ex quo sequitur, concupiscentiæ æstus illos, et impetus ad illam referri necessitatis speciem, quam cogentem, et violentam nominant, « et capitaliter repugnare libertati, eamque funditus perimere » dictitant. Quod autem est ejusmodi, neutiquam cum libertate, id est liberi arbitrii actione consistit. Nam si ambo una consistunt, neque capitaliter inter se pugnant, nec se mutuo perimunt. Atqui quantumvis acres et violentæ sint incursiones illæ, ardoresque concupiscentiæ, liberam voluntatis actionem, in qua libertas proprie sita est, nullo modo prorsus eripiunt. Sive enim trahenti, imo vi quadam impellenti cupiditati fortiter resistimus; sive fracti, ac dejecti cedimus; quatenus id volendo facimus, libere facimus. Quippe ex eorumdem dogmatistarum decreto [2], quidquid voluntate fit, libere fit. « Nihil enim magis facimus, quando volumus, quam volitionem ipsam : et ideo nihil magis in potestate nostra, quam ipsa voluntas, id est volitio, constitutum est. »

VI. Quinetiam Augustinus in primo libro *Retractationum*, cap. xv, ubi de illo Apostoli loco ex epistola *ad Romanos* copiose disputat, inter alia de concupiscentia et cupiditate sic loquitur : « Quod si quisquam dicit, etiam ipsam cupiditatem nihil aliud esse, quam voluntatem, sed vitiosam, peccatoque servientem, non resistendum est, nec de verbis, cum res constat, controversia facienda est. » Cum ergo cupiditas illa, quæ ex concupiscentiæ morbo habet originem, et proprie peccatum est, voluntas sit, libera est tamen; nec ab tali necessitate perimitur. Quam quidem vim ac tyrannicam violentiam flagrantis in nobis concupiscentiæ, quæ nos in servitutem rapit, et invitis obluctatur, præclare Dorotheus expressit; cum de Christi adventu, ejusque fructu ac beneficio agit, quod humano importatum est generi. « Hominem, inquit, in peccati servitutem abreptum liberavit, cum ab illo violenter teneretur. Etenim vi ac tyrannice ab inimico trahebatur homo : ac propemodum qui peccare nolebant, peccare cogebantur, ut ex persona nostra loquitur Apostolus; *Non enim*, ait, *quod volo bonum*, *hoc facio*; *sed quod nolo malum*, *hoc facio* [a]. » Et quibusdam interjectis; « Primum, inquit, liberavit nos, ut ante dixi, per sanctum baptismum, dans nobis peccatorum remissionem; deditque nobis potestatem faciendi quod bonum, et honestum est, si velimus, et ut non trahamur amplius, ut quispiam dixerit, violenter ad malum. Qui enim peccatorum servitute premitur, gravatur, et ab ipsis trahitur; sicut scriptum est [3], *funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur* [b]. »

VII. Atque uti facilius, ac plenius controversia hæc universa dirimatur, tum libertas, tum necessitas est distinguenda duplex. Nam primo liberum aliud absolute, simpliciterque dicitur, quod omnino in potestate est nostra facere, vel non facere : quo in genere principatum tenet velle ipsum, sive *volitio*, et electio voluntatis interior : quæ etiam tum libera est, cum vi aliqua majore foras erumpere, et quod cupit exequi prohibetur; aut cum inviti agere aliquid, et elicere compellimur; quod nisi libere vellemus, non faceremus. Ex quo etiam exterior actio ipsa libere fieri dicitur; tametsi fit ab invitis. Ut cum negotiator vi tempestatis coactus merces suas in mare projicit; utrumque libere facit, ut et velit, et suis ipse manibus quod vult efficiat, atque in profundum magnis suis parta laboribus effundat. Aut cum metu, vel tormentis infractus aliquis christianam fidem conceptis verbis ejerat, hoc utique tum volendo eligit, tum pronuntiat libere; etsi non sponte hoc agat. Aliud liberum est, quod non tantum facimus si volumus; si nolumus, non facimus; sed etiam sponte, ac voluntarie facimus : cujus-

*a* Dorotheus *in Doct.* I, tom. I *Bibl. PP.* Τὸν καταδουλωθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ ἠλευθέρωσε τὸν βίᾳ ἐπ' αὐτῆς κρατούμενον. βίᾳ γὰρ καὶ τυραννίδι ἤγετο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ὁ ἄνθρωπος· καὶ σχεδὸν, καὶ οἱ μὴ θέλοντες ἁμαρτῆσαι, βίᾳ ἡμάρτανον. ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος ἐν προσώπῳ ἡμῶν· οὐ γὰρ ὃ θέλω ἀγαθὸν, τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν, τοῦτο πράσσω.

*b* Ibid. Πρῶτον μὲν οὖν ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ὡς ἤδη εἶπον, διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, δοὺς ἡμῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν ποιεῖν τὸ καλὸν ἐὰν θέλωμεν. καὶ μηκέτι ἕλκεσθαι ὡς ἂν εἴποι τὶς, μετὰ βίας εἰς τὸ κακόν. ὁ γὰρ δεδουλωμένος ἁμαρτίας, βαρεῖται, καὶ ἕλκεται, ὑπ' αὐτῶν. καθὼς λέγει. σειραῖς δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται.

1 Vide tom. nostrum IV, loco. cit. — 2 Ibid. — 3 *Prov.* II, 2.

modi τὸ ἑκούσιον a Græcis vocatur. Jam necessarium aliud, simpliciter dicitur, quod non est in potestate nostra, et uniusmodi, ac determinatum est; adeo ut sive ab invitis, sive ab volentibus, sit omnino subeundum : uti mors; cordis, quamdiu vivimus, aut pulmonis agitatio; concupiscentiæ in inferiore animæ parte commotio; et id genus cætera. Alias necessitas ea duntaxat appellatur, quæ vim facit, et violentia dicitur.

Harum duarum necessitatum prior absolutæ libertati est opposita, in eo tantummodo subjecto, in quo inest, et quod afficit. Nam si in voluntate ipsa reperitur, omnem ejus actionem liberam intercipit. Cujusmodi est necessitas illa, qua Angeli, ac beatæ mentes aliæ in Dei, quem aperte vident, amorem rapiuntur. Sin extra voluntatem residet, ut in membris nostris, aut iis rebus, quæ ad nos pertinent, ibi, ubi est, effectum suum habet. Ut cum vinculis, vel tormentis adhibetur quispiam; ferro secatur; igni uritur; in carcere habetur. Posterior autem necessitas, sive violentia, non simpliciter libertati est adversa interiori, ac proprie dictæ, quæ in voluntate ipsa locum habet : Sed ei tantum, quod ἑκούσιον, vulgo *spontaneum* vocatur, et voluntarium. Itaque liberam ipsam voluntatis actionem non perimit; sed ut plurimum *spontaneum* illud extorquet : non tamen id perpetuo efficit. Nam sponte potest etiam aliquis velle quod pati cogitur : at extra voluntatem, ut in corpore, quod potest semper operatur.

VIII. Hanc vero necessitatem, quæ vim affert, et violentiam, plerumque simpliciter ἀνάγκην auctores nuncupant. Sic Athanasius peccare ait esse necessitatis; non peccare, naturæ. Nimirum quia peccatum ex naturæ, et appetitus corruptela oritur, quæ vim voluntati facit [a]. Et *peccantes* alioqui *error in delicta compellit*, ait Seneca [1] : at non peccare, rationali naturæ consentaneum est : de quo Athanasii loco plura dicturi sumus, cum de humanæ in Christo naturæ τῇ ἀναμαρτησίᾳ disputabimus.

Sic Augustinus[2] illos impetus, qui in latrones et sicarios pro tuenda salute vitaque fiunt, *necessitate* ait *fieri*, *non voluntate*. Quippe *voluntatis* nomen sæpius ad id, quod non solum libere, sed etiam sponte volumus, accommodatur : ut et voluntarium τὸ ἑκούσιον significat : quod alibi notavimus[3]. Hoc Græci αὐθαίρετον interdum vocant. Ita Glossarium vetus Latino-græcum, *Voluntarius* αὐθαίρετος. Et Græcolatinum, Ἑκούσιος, *ultroneus*, *voluntarius*, *promptuarius*. Item Ἑκουσίως, *sponte*, *voluntarie*, *ultro*. Ita Chrysost. cæcitatem oculorum φυσικὴν appellat[4], animi vero, ἑκουσίαν, καὶ αὐθαίρετον, id est *sponte accersitam*. Huic ergo necessitss illa est opposita, quæ libertatem voluntatis etsi non funditus tollit, adstringit tamen, et coercet. Quam in rem lepidum illud est grammaticorum inventum, cujus Priscianus meminit[5], cum rationem reddit cur verbum *volendi* imperativo careat. « Aliam quoque, ait, quidam rationem de hoc conati sunt reddere dicentes; quod Imperativus modus necessitatem significat, voluntas autem libera debet esse : itaque hoc verbum, quod carere debet necessitate, caret Imperativo. »

IX. Sed hæc necessitas, etsi voluntatem inclinat, et impellit in alteram partem, non tamen vim liberæ potestatis, et electionis extinguit; quod sola, quæ simplex et absoluta dicitur, necessitas facit, tametsi minime violenta sit, sed naturalis, et insitæ appetitioni congruens : qualis est in brutis animantibus impetus ad ea quæ sunt naturæ suæ consentanea. Quamobrem quidquid voluntatem sic affigit uni, eoque circumscribit, ut aliud expetere integrum non sit, id quamvis conveniens, jucundumque est, liberi usum arbitrii eripit. Talis est fati necessitas illa, qua humanas voluntates inflecti, adigique, quo cœli vis, ac siderum impelleret, Philosophi veteres opinati sunt. Quos Christiani sapientes non alio magis argumento refutare soliti sunt, quam quod ista necessitate posita, eriperetur homini libertas, quæ cum determinatione hac, et unius præscriptione constare nequeat. Augustinus in libro secundo *contra Faustum*[6], hanc adversus hæreticum istum rationem adhibet. « Et nos quidem, inquit, sub fato stellarum nullius hominis genesim ponimus, ut liberum arbitrium voluntatis, quo bene, vel male vivitur, propter justum judicium Dei, ab omni necessitatis vinculo vindicemus. »

Sola necessitas simplex et absoluta, etiamsi minime sit violenta, libertatem perimit.

Hujusmodi nos alia quamplurima ejusdem

*a* Athanas. lib. *de Salut. adven. Chr.* Κατὰ ἀνάγκην τὸ ἁμαρτάνειν συμβέβηκεν· πρόδηλον ὅτι τὸ μὴ ἁμαρτάνειν κατὰ φύσιν γέγονε.

1 Sen. I *de Ira*, cap. XIV. — 2 Lib. III *contra Crescent.* cap. II. — 3 Tom. IV, lib. IV *de Opif.* cap. II, parag. 12. — 4 Homil. VI, *in Matth.* — 5 Lib. IX non longe ab init. — 6 August. *contra Faust.* cap. IV.

Augustini loca, Patrumque cæterorum adduximus, quibus fatalis necessitas ex humana libertate refellitur in capite septimo libri tertii *de Opificio*, atque hoc argumento Calvini, ac Lutheri, et aliorum male sentientium falsam imprimis redargui opinionem ostendimus; qui solam arbitrii libertati violentiam adversari putant. Nam et antiqui illi fati propugnatores, necessitatisque fatalis, humanæ voluntatis usum ab illa causarum fatalium serie neutiquam excluserant : sed agi, inclinarique liberam hominum propensionem præpotente illa vi, et efficientia siderum asserebant.

Ac nihilominus, quia necessitas quædam afferri voluntati, non utique cogens, sed determinans, ab iisdem philosophis dicebatur, absurdum esse, minimeque cohærens secum illud dogma eruditissimi illi Patres arbitrati sunt. Atqui ut nupera sectæ habet opinio, voluntatis omnis actio, sive *volitio* libera est : et illa proinde, quam stoici, aliique constituebant, fatalibus expressa causis humani arbitrii consensio, quam illi ipsi Christianæ professionis antistites, et magistri negant cum spontanea, sed necessario determinata rei cujusvis appetitione consistere. Legendum omnino caput illud nostrum[1] in quo de fatali necessitate, ac toto isto contra novos dogmatistas argumenti genere copiose disputavimus,

Quod ex veterum auctoritate comprobatur.

X. Hanc eamdem necessitatem simplicem, neque violentam, neque ab nisu, et actione voluntatis exclusam libertati arbitrii repugnare, demonstrat Hilarius in octavo libro *de Trinitate*; ubi Arianos redarguit qui conjunctionem Filii cum Patre, sive unitionem, de voluntatum nexu, et mutua consensione interpretari solebant. Contra quos illa verba Christi apud Joannem explicans : *Et ego honorem, quem dedisti mihi, dedi eis*[2]: ita disserit : « Et nunc interrogo, utrum idipsum sit honor, quod voluntas : cum voluntas motus mentis sit ; at vero honor, naturæ aut species, aut dignitas. Honorem ergo acceptum a Patre, Filius omnibus, qui in se credituri sunt, dedit, non utique voluntatem : quæ si data esset, non haberet fides præmium, cum fidem nobis necessitas affixæ voluntatis inferret. »

Potestne dici quidquam clarius ad frænandam novi dogmatis licentiam ? Voluntas ecce, id est voluntatis, sive mentis humanæ motio, si sic ab auctore Deo proficisceretur, ut necessitate uni rei, ut puta honestæ, et bonæ, esset affixa, libera non esset, quia recte, honesteque facti præmio careret.

Eadem significatione vox ἀνάγκη ab Chrysostomo sumitur in homilia XIII in epistolam *ad Romanos :* ubi naturali necessitati liberi arbitrii τὸ ἀδιάφορον opponit. « Quandoquidem enim, ait, non ex necessitate naturali donum illud (honeste et ex virtute vivendi) indidit; sed arbitrii libertati commisit, deinceps in tua potestate situm est, ut hoc sis vel illud. Quæ enim partes erant ipsius, eas cumulate præstitit[a]. » Quo in loco primum docuit libertatem voluntatis cum naturali, et videlicet sponte facti necessitate pugnare : deinde liberam hanc eamdem voluntatem in utriusvis eligendi potestate, hoc est *indifferentia* esse positam. Denique sufficientem, ut vocant, opem gratiæ, quatenus ex Deo pendet, omnino suppetere, nec deesse cuiquam ; cum ea omnia, quæ suppeditari divinitus ad recte agendum oportet homini, plene esse tributa scribit.

XI. Ad extremum illud confirmare juvat, ad plerasque novi dogmatis diluendas præstigias, quod obiter supra sigificatum alibi uberiori oratione declaravimus[3]: naturalem voluntatis proclivitatem in rem unam quampiam ac determinatam, ab auctoribus sæpe *vim*, et *coactum*, et *violentiam* appellari. Cujus quidem ad exempla illa, quæ ibi congessimus, pauca hic addemus. Clemens Alexandrinus in septimo *Stromateo* : « Non est, inquit, bonus ingratiis Deus, quo modo calefaciendi vim habet ignis : sed voluntarie bona sua confert; quamvis petitionem nostram antevertat[b] : » Huic adjungendus similis locus Hieronymi in commentario ad epistolam Pauli *ad Philemonem :* ex quo itidem colligitur, tum naturali necessitati violentiæ nomen affingi : tum illi ipsi libertatem esse contrariam. Igitur ad illa Pauli verba, *Sine consilio autem tuo nihil volui facere*[4]; *ut non quasi ex necessitate bonum tuum esset*, *sed voluntarium :* Sic Hieronymus

*a* Chrys. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀνάγκη φύσεως τὸ δῶρον ἐνέθηκεν, ἀλλ' ἐλευθερίᾳ προαιρέσεως ἐνεχείρισεν, ἐν σοὶ λοιπόν ἐστι καὶ τοῦτο γενέσθαι, κἀκεῖνο· τὰ γὰρ παρ' αὐτοῦ πάντα ἀπήρτισται.

*b* Clem. Alex. VII *Strom.* Οὐ γὰρ ὁ θεὸς ἄκων ἀγαθὸς, ὃν τρόπον τὸ πῦρ θερμαντικόν. ἑκούσιος δὲ ἡ τῶν ἀγαθῶν μετάδοσις αὐτῷ, κἂν προλαμβάνῃ τὴν αἴτησιν.

1 Vide præsertim parag. 8. — 2 *Joan.* LXXI, 22. — 3 Lib. III *de Opif.* cap. VII. parag. 7 et seq. — 4 Epist. *ad Philem.* vers. XIV. — 5 Hier. *in Philem.*

scribit[1] : « Hoc quod a plerisque quæritur, et sæpissime retractatur; quare Deus hominem faciens, non eum bonum rectumque condiderit : de præsenti loco solvi potest. Si enim Deus voluntarie, et non ex necessitate bonus est; debuit hominem faciens, ad suam imaginem, et similitudinem facere, hoc est ut ipse voluntarie, et non ex necessitate bonus esset. Qui autem asserunt ita eum debuisse fieri, ut malum recipere non posset, hoc dicunt : talis debuit fieri, qui necessitate bonus esset, et non voluntate. Quod si talis fuisset effectus, qui bonum non voluntate, sed necessitate perficeret, non esset Deo similis, qui ideo bonus est, quia vult, non quia cogitur. Ex quo manifestum est rem eos inter se postulare contrariam. Nam ex eo, quod dicunt, debuit homo Deo similis fieri : illud petunt, ut liberi fieret arbitrii, sicut Deus ipse est. Ex eo autem quod inferunt, talis debuit fieri, qui malum recipere non posset : dum necessitatem ei boni important, illud volunt, ut homo Deo similis non fieret. Potuit itaque et Apostolus Paulus, absque voluntate Philemonis, Onesimum sibi in ministerium retinere. Sed si hoc sine voluntate Philemonis fecisset, bonum quidem erat, sed non voluntarium : quod autem non erat voluntarium alio genere arguebatur non esse bonum. Nihil quippe bonum dici potest, nisi quod ultroneum est. Ex quo Apostoli consideranda prudentia est ; qui idcirco fugitivum servum remittit ad dominum, ut prosit domino suo : qui prodesse non poterat, si domino teneretur absente. Superior ergo quæstio ita solvitur; potuit Deus hominem sine sua voluntate facere bonum. Porro si hoc fecisset, non erat bonum voluntarium, sed necessitatis. Quod autem necessitate bonum est, non est bonum, et alio genere malum arguitur. Igitur proprio arbitrio nos relinquens, magis ad suam imaginem, et similitudinem fecit. Similem autem Deo esse, absolute bonum est. »

XII. Hic Hieronymus *bonitatem* Dei non eam simpliciter intellexit, qua bonus in se est, sed hujus bonitatis efficientia, quæ in res procreatas effunditur; quemadmodum Clemens Alexandrinus usurpavit. Nam libere Deus non necessario facit quidquid extra se molitur : non solum quia non cogitur, sed etiam quia nulla naturæ necessitate ad bene merendum adstringitur : quemadmodum sol non invitus quidem, et coactus, sed necessario tamen lucem ac vitam mortalibus impertit. Hanc autem necessitatem cogentem, et quasi violentam abusione quadam nominis vocat Hieronymus.

Ita Chrysostomus homil. XLV *in Matthæum*, naturalem necessitatem nominat violentiam, cum ait : « Peccatum non esse naturale, neque necessitatis, et violentiæ [a] : » quod comparatione Judæorum cum Apostolis probat ; quibus Dominus dixit ; *Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum*[1]. Quod enim datum esse dicitur, non esse *necessitatis* asserit. Non enim beatos illos diceret[2], qui oculis spectarent, quæ multi reges, et Prophetæ videre cupierant, nec tamen viderant, nisi proprium illorum inesset laudabile factum, quod ex ipsorum electione penderet [b], et arbitrio libero « quam radicem nominat bonorum omnium [c]. » Ita necessitati naturali, quam vim appellat, oppositam esse liberam voluntatis electionem docet. Vide insignem locum hac de re Philonis Judæi in libro, *Quod Deus sit immutabilis* : quem alibi proferam.

XIII. Jam quod ad illud spectat τὸ ἀδιάφορον, quam *indifferentiam* solent dicere, perspicuum esse arbitror ex omnibus illis Græcorum, Latinorumque Patrum sententiis, quas aliquot capitibus complexi sumus, in libertatis, arbitriique liberi natura et essentia illam esse ponendam ; nec sine indifferentis notione perceptionem ejus informari posse, quod sui juris in eligendo, liberumque dicitur. Non enim indifferentiam istam intelligimus sic, quemadmodum falso sumere adversarii solent, ut sit paribus librata momentis, et in neutram inclinata partem voluntatis propensio. Hoc enim vix in vita cuiquam potest evenire mortalium : cum et naturales affectiones, et virtutum habitus, ac vitiorum et et aliæ innumeræ causæ animos nostros certarum rerum amoribus, et desideriis implicatos habeant. Sed indifferentiam hujusmodi libertatis propriam esse volumus, quæ propositis sibi duobus, horum altero rejecto, potest alterum eligere; neque quo minus possit, determinante aliqua neces-

De indifferentia et quatenus libertati essentialis

a Chrys. vers. 21. Ὅτι γὰρ οὐ φύσεως τὸ ἁμάρτημα, οὐδὲ ἀνάγκης, καὶ βίας.

b Chrys. ibid. οὐδὲ γὰρ ἂν ἐμακαρίσθησαν, εἰ μὴ αὐτῶν ἦν τὸ κατόρθωμα.

c Ibid. Ἐπειδὴ τὴν ῥίζαν τῶν ἀγαθῶν εἶχον, εὖ διακειμένην τὴν προαίρεσιν λέγω, καὶ τὴν γνώμην.

1 Matth. XIII, 16. — 2 Ibid. ver. XVI.

sitate prohibetur. Hæc enim vera, et unica, et οὐσιώδης, id est *essentialis* est notio libertatis, ac definitio; quæ non uni cuipiam ejus speciei, vel statui, ac conditioni convenit; sed per totius generis amplitudinem diffunditur.

*Novorum dogmatistarum fucus.*

XIV. Quamobrem otiosa, vel falsa potius, et male considerata est exceptio, quam ab Magistro suo traditam Apologista contra illustrissimum D. Habertum Vabrensem episcopum adhibuit[1]; indifferentiam non esse libertatis adeo propriam, ut sine ea non constet illius essentia: sed humanæ tantummodo, quamdiu in hoc corpore degitur, affectionem esse; quemadmodum fames, sitis, somnus, cæteræque necessitates, sine quibus hic non vivitur, non sunt humanæ naturæ *substantivæ* qualitates, sed indicia quædam, ac notæ: quæ et ab nobis aberunt, ubi mortalitate posita, vitæ alterius compotes erimus; et nunc in Deo, ac beatis minime reperiuntur. Tum illud præterea perperam usurpant: indifferentiam istam, de qua cum ipsis contendimus, circa ea tantum versari, quæ bona, vel mala; honesta, vel vitiosa sunt: quod si ita foret, jam nullum dubium esset, quin ab Dei, beatarumque mentium libera voluntate prorsus abhorreret. Verum in utroque multum opinione falluntur. Siquidem indifferentia, quam insitam libertati esse volumus, nihil aliud est, quam potestas unius de duobus, vel pluribus optandi citra necessitatem ac determinationem, uti supra demonstravimus. Hac vero proprietate non humana solum, sed divina etiam, et angelica, et universe quælibet liberi arbitrii natura censetur. Etenim quæcumque Deus extra se molitus est, nulla inductus necessitate fecit; sed ita ut, si vellet, non faceret: aut alia, quam quæ procreare voluit, pro iis in lucem ex nihilo proferret.

*Quomodo in Deo et sanctis libera voluntas reperiatur.*

Quippe « in Deo nulla est necessitas operandi (ut ait Lugdunensis ecclesia[2]). Neque enim Deus necessitate, sed voluntate prædestinavit quæcumque prædestinavit. » Nam quod ad eam, quam *contrarietatis* vocant, libertatem attinet, non circa bona tantum malave consistit, sed in bonis etiam ipsis dijudicandis, et inter se comparandis vim suam experitur. Atque hoc modo considerata libertatis indifferentia inest divinæ voluntati; cum ex infinitis bonis, quæ efficere poterat, certa destinarit, et elegerit, quæ reipsa procrearet. De quo alias disputatum a nobis esse memini in tomo tertio[3], ubi quæ ex Augustino, et aliis Patribus, ac theologis in contrarium opponi solent, accurate diluimus; eidemque postmodum operæ alii successerunt; quorum in enucleandis potissimum scholasticorum sententiis, et ad libertatis veram et catholicam rationem accommodandi strenue laboravit industria; ut per eos tractandis his, quæ ab instituto nostro alioquin aliena sunt, supersedere liceat. Non est hoc loco prætereunda Armacanorum arguta cavillatio: qui quod a magistro suo acceperant, libertati arbitrii solam opponi necessitatem cogentem, sive violentiam, id, quia invidia laborare doctorum omnium animadverterunt, sero tandem emendare conati sunt interpretatione falsa et ridicula. Nam violentam illam, et cogentem necessitatem sic explicat unus eorum Libertus Fromondus[4]; qui sibi Vincentii Lenis Arausicani nomen indidit; ut sit ejusmodi, quæ voluntatem sic impellit, ac premit, ut eam præcipitet, nec judicio utatur, sed cæco quodam feratur impetu: qualis est in brutis animantibus, aut in parvulis, antequam ratio in illis expedita sit. Hujusmodi porro necessitatem non pugnare cum *voluntario* sive *spontaneo*, Lenis affirmat: sed libertati esse contrariam. At vero necessitatem illam, quæ licet ad unum aliquod amplectendum voluntatem determinet, non tamen judicium opprimit, et obruit, nec vehementiori quadam impulsione præcipitem agit, eam cum libertate vult consistere: sic et beatos Deum, quem vident, quoque fruuntur, amare libere, et Deum ipsum eadem se amare libertate. Quæ omnia in *Elencho Therriacæ* copiose refellimus.

Nam quod de judicio idem ille Vincentius obstrepit: tametsi uno aliquo circumscriptum sit, constare tamen libertatem sibi, dum ex eo agat: id prorsus est ἀφιλόσοφον. Etenim vulgatum illud est apud philosophos pariter ac theologos, stirpem, et radicem libertatis in ratione, et ejus judicio esse positam: quatenus non ad unum aliquod bonum affixa est, ac determinata; sed uno plura potest comparare inter se, et ea voluntati proponere; ut quod ei libebit, asciscat ex omnibus, et eligat. Quocirca si unum duntaxat judicare potest intellectus bonum esse, et amore dignum: ita ut nullum cum eo conferre queat, sed necessario id amandum esse præscribat: necessario in illud voluntas, non autem libere

1 *Apol.* II, lib. II cap. III. — 2 Lugd. Eccl. tom. IV, parag. 2, col. 261. — 3 Lib. V *de Opif.* cap. XXXII. — 4 Vincent Lenis lib. I *Ther.* cap. II et seq.

trahitur. Hæc est certissima non Aristotelis solum, sed etiam S. Thomæ, ac Peripateticorum, theologorumque omnium de libertate sententia. Certe S. Thomas libertatis, sive liberi arbitrii rationem ex « ipso rationis judicio repetit, quod ad diversa se habet, et non est determinatum ad unum [1]. » De quo fusius in *Elencho Theriacæ Vincentianæ* disputavimus. Cujus et adversus auctoritatem sanctissimi illius doctoris vana, et inepta est exceptio: aliam esse *libertatem voluntatis*, aliam *liberi arbitrii*; quam ejus cavillationem in *Elenchi* capite sexto redarguimus.

Nunc hujus de liberi arbitrii radice communis προλήψεως adstipulatorem dabo Philonem Judæum : cujus luculentissimus est locus in libro *de immutabilitate Dei* : ubi et de libera hominis voluntate, ac libero arbitrio pulchre, accurateque disputat. Hinc igitur nonnulla delibabimus. « Mentem, vel intelligentiam solam ex omnibus ab ejus genitore libertate donatas esse dicit : qui necessitatis vincula relaxans, solutam dimisit, et maxime conveniente illi, ac propria liberæ voluntatis possessione donatam. Etenim brutæ animantes, quarum animæ mentem non habent, quæ est libertate prædita, velut jugo, ac freno constrictæ, hominibus datæ sunt ad ministerium, sic tanquam famuli dominis. Homo vero, cui liberam facultatem, ac sui juris arbitrium nosse concessum est, quodque ex electione sæpius agit, merito in vituperationem incurrit, cum sciens, prudensque peccat : laudem vero meretur ob id, quod sponte sua recte facit. Nam cæterorum, velut stirpium, et animantium, neque fertilitates in laude ponuntur, neque sterilitates vituperantur : siquidem motiones in utramque partem, et mutationes in electione sua positas, ac liberas non habent. Sola autem hominis anima, spontis suæ motionem a Deo nacta, et eidem hac in re similis, cum ab molesta, et difficillima domina necessitate, quantum fieri potest, liberata sit, recusari jure meretur, quod liberatorem suum non colat [a]. » Pergit deinde hominem a Deo creatum dicere solutum, ac liberum, qui spontaneis, ac liberis utatur operationibus ob eam rem, ut bona sciens, et mala ; et honestorum, turpiumque cogitationem capiens ; atque in justa, et injusta, et, ut uno verbo complectar, in ea, quæ sunt virtutis et vitii propria, sincere animum intendens, meliora eligat, fugiatque contraria. Quo illud *Deuteronomii* pertinere ait [2], *Ecce posui ante faciem tuum vitam et mortem : bonum, et malum : elige vitam.* Quibus expositis ita denique concludit : « Hinc igitur ambo illa discimus ; tum homines ejusmodi esse factos, ut bonorum, et his contrariorum scientes sint ; tum eosdem debere pro deterioribus eligere potiora : cum ratiocinationem sibi insitam habeant, tanquam incorruptum judicem, quæ iis assentiatur, quæ recta ratio suggerit, et adversetur iis, quæ contraria præcipit [b]. » Quibus verbis fons, et origo, sive radix liberæ voluntatis exprimitur, quæ in utriusque, boni scilicet ac mali, notitia, et judicio de utroque consistit, nec tantum in boni, et mali, verum etiam in bonorum duorum cognitione, ac dijudicatione, quod alias ostendimus. Denique cum libera electio ex deliberatione, ac consilio proficiscatur : non possit autem deliberari, aut consilium haberi, nisi de duobus saltem, quæ comparentur inter se, ut quid cui anteponi debeat æstimetur : prorsus ex eo sua voluntati constat libertas, quod plura proponi ab mente ac ratione possunt, et de singulis sua fieri judicia, quæ ancipitem, et in utrumque versatilem eligendi facultatem habent. Atque hoc præterea

*a* Philo. Μόνην γὰρ αὐτὴν ὁ γεννήσας πατὴρ ἐλευθερίας ἠξίωσε, καὶ τὰ τῆς ἀνάγκης ἀνεὶς δεσμὰ, ἄφετον εἴασεν, δωρησάμενος αὐτῇ τοῦ πρεπωδεστάτου, καὶ οἰκείου κτήματος αὐτῷ τοῦ ἑκουσίου μοῖραν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ζῶα, ὧν ταῖς ψυχαῖς τὸ ἐξαιρούμενον εἰς ἐλευθερίαν νοῦς οὐκ ἔστι, καταζευχθέντα, καὶ ἐγχαλινωθέντα πρὸς ὑπηρεσίαν ἀνθρώποις παραδέδοται, ὥσπερ οἰκέται δεσπόταις. ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐλευθερουργοῦ, καὶ αὐτοκελεύστου γνῶσιν λαχὼν, καὶ προαιρετικαῖς χρώμενος τὰ πολλὰ ταῖς ἐνεργείαις, εἰκότως ψόγον μὲν ἔσχεν ἐφ' οἷς ἐκ προνοίας ἀδικεῖ· ἔπαινον δὲ, ἐφ' οἷς ἑκὼν κατορθοῖ. τῶν μὲν γὰρ ἄλλων φυτῶν τε, καὶ ζώων οὔτε αἱ εὐφορίαι ἐπαινεταὶ, οὔτε αἱ κακοπραγίαι ψεκταί. τὰς γὰρ ἐφ' ἑκάτερα κινήσεις, καὶ μεταβολὰς ἀπροαιρέτους, καὶ ἀκουσίους ἔλαβον· μόνη δὲ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δεξαμένη παρὰ θεοῦ τὴν ἑκούσιον κίνησιν, καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιωθεῖσα αὐτῷ, χαλεπῆς τε, καὶ εἰργαλεωτάτης δεσποίνης τῆς ἀνάγκης ὡς οἷόν τε ἐλευθερωθεῖσα, κατηγορίας ἂν δεόντως τυγχάνοι, ὅτι τὸν ἐλευθερώσαντα οὐ περιέπει.

*b* Ibid. Οὐκοῦν ἀμφότερα διὰ τούτο παρίσταται, ὅτι καὶ ἐπιστήμονες τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐναντίων γεγόνασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὀφείλουσι πρὸ τῶν χειρόνων αἱρεῖσθαι τὰ κρείττονα, λογισμὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, ὥσπερ τινὰ δικαστὴν ἀδωροδόκητον, οἷς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος ὑποβάλλῃ πεισθησόμενον· οἷς δ' ἂν ὁ ἐναντίος, ἀπειθήσοντα.

1 S. Thom. I par. q. LXXXIII, art. I. Vide *Elench. Ther.* Vinccn. Lenis c. II. — 2 *Deut.* XXX, 15.

judicis illa similitudo, qua usus est Philo, demonstrat : nec non stateræ, quam Basilius [1] adhibet alibi citatus a nobis [2]. Utrobique enim necesse est uno plura in disceptationem venire, ex quibus fieri possit electio.

## CAPUT VI.

1. *Duas in Christo voluntates inesse demonstratur, primum e Scripturis.* 2. *Præsertim quæ obedientiam illius exprimunt* : 4. *tum ex Patribus Græcis*; 7. *nec non Latinis.* 10. *Item ex conciliis.* 11. *Horum omnium argumentum præcipuum fuit, quod natura quælibet suam ei propriam operationem exigit.*

I. Quemadmodum unicam in Christo, eamque divinitatis propriam, operationem Monotheletæ constituerint, in antecedente libro diligenter explicavimus ; tum qua ratione Catholici ex adversa parte pugnantes, duas omnino pro numero naturarum inesse decreverint. Qua in disputatione comprehensa sunt etiam illa, quæ ad voluntatem pertinent, quam genus ipsum τῆς ἐνεργείας, id est *operationis* complectitur. Hanc igitur perinde duplicem in Christo exstitisse, consequens est ex iis, quæ de operatione generatim illic exposita sunt. Sed quoniam in voluntate nescio quid tricati sunt, ut ibidem ostendimus, *Operatione.* hæretici ; ac liberius in ea, quam in ἐνεργείᾳ, dogmatis sui pestilentiam afflarunt ; idcirco de hac ipsa speciatim agemus hoc capite : ut non una præditum divina voluntate monstremus fuisse Christum ; sed etiam præter hanc, humanam habuisse, liberam, et juris ac potestatis suæ, qualem in superioribus capitibus descripsimus.

Duæ in Christo voluntates probantur e Scriptura.

Ad hujus catholici decreti roborandam fidem, primum Scripturæ sacræ testimoniis utemur, quæ a Patribus allata sunt contra unius defensores voluntatis hæreticos. Ex illis vero celeberrimum hoc est : de quo postea dicendum erit pluribus, quod a tribus Evangelistis memoriæ traditum est ; Christum ea nocte, qua mortem subiturus Patrem oravit, hanc ipsam in hæc verba deprecatum esse ; *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste : verumtamem non sicut ego volo, sed sicut tu* [3]. Vel ut Lucas habet : *Non mea voluntas, sed tua fiat* [4]. Hinc enim perspicue constat, aliam fuisse Christi voluntatem, ac Patris ; non divinam utique ; quam unam et eamdem amborum esse, nemo catholicus dubitat ; sed hominis propriam ; quam proinde, præter divinam, solus habuit incarnatus qui loquebatur Filius.

II. Rursus ad Philippenses scribens Apostolus, de Christo sic ait ; *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem* [5]. Quem locum *in Disputatione cum Pyrrho* Monotheleta, sic illustrat expenditque Maximus ; ubi aliud agens ex epistola *ad Hebræos* sumptum esse dicit : « Volens igitur, inquit, obedivit, an non volens? Sed si non volens, tyrannica mérito vis huic obedientiæ, non voluntas inscribetur. Sin volens, et obediens fuit, non quatenus Deus ; sed quatenus homo, idipsum fuit : siquidem qua Deus nec obediens nec inobediens fuit, ut Patres loquuntur. Hæc enim eorum propria sunt, qui secundi ordinis sunt, et subjecti, ut divinus ait Gregorius. Quare voluntate, qua homo, fuit præditus [a]. » Addit hanc Davidis e *Psalmo* XXXIX sententiam [6] : *Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi*, etc. *In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui.* Quem locum Apostolus de Christo interpretatus est in epistola *ad Hebræos* [7]. Atque, ut Maximus argumentatur, Pater æternus Christi Deus appellatur, non qua ille Deus, ac Verbum est, sed ut est homo. Quare non ut Deus, Patri ac Deo suo Christus obtemperavit, ejusve voluntatem executus est, sed ut homo ; ex quo necessario sequitur, eumdem Christum, qua homo erat, humanam habuisse voluntatem, quæ apta esset ad obediendum ; nec non etiam ad merendum ; hoc est ad liberandum, et redimendum obedientiæ merito genus humanum. Non enim divina mereri poterat voluntas.

*a* Maxim. *Disp. cont. Pyr.* tom. VIII Baron. Θέλων οὖν ἄρα ὑπήκουσεν ἢ μὴ θέλων ; ἀλλ' εἰ μὲν μὴ θέλων, τυραννὶς ἂν εὐλόγως, καὶ οὐχ ὑπακοὴ λεχθείη· εἰ δὲ θέλων, ὑπήκοος δὲ, οὐ καθὸ Θεὸς, ἀλλὰ καθὸ ἄνθρωπος γέγονε. καθὸ γὰρ θεὸς, οὔτε ὑπήκοος, κατὰ τοὺς πατέρας, οὔτε ἀνήκοός ἐστι. τῶν γὰρ δευτέρων, καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα ταῦτα, φησὶν ὁ θεῖος Γρηγόριος. ἄρα καὶ καθ' ὃ ἄνθρωπος, θελητικὸς ἦν.

1 Basil. *in Psal.* LXI, 10, 1. — 2 Tom. IV, Dogm. lib. III *de Opif.* cap. XI, § 1. — 3 *Matth.* XXVI, 39, *Marc.* XIV, 37. — 4 *Luc.* XXII, 42. — 5 *Phil.* II, 8. — 6 *Psal.* XXXIX, 6. — 7 *Heb.* X, 5.

Hunc locum Maximi pene ad verbum transcripsit Joannes Damascenus[1], ac similiter Gregorii Nazianzeni verba posuit[2]; in quibus pro ἀνήκοος, quod et Maximus habet, et vulgati Gregorii codices, legit παρήκοος, quod proprie *inobedientem*, et *contumacem* significat : et qui contra præceptum facit, ἀνήκοος vero simpliciter *non obedientem* sonat; cujusmodi ille esse potest, qui non paret alteri, quia non est ei subjectus, velut par paris imperio non tenetur. Nihilominus apparet Gregorium ἀνήκοον pro eo, qui mandatum transgreditur, accepisse. Nam statim subjicit, ex duobus quæ dixerat, ὑπήκοον, et ἀνήκοον esse, « prius convenire probis, et honestis; posterius, improbis, et supplicio dignis[a]. » Itaque ἀνήκοος est, qui male, et improbe non obedit; sicut ἀσεβὴς *impium*, et *irreligiosum* significat, non eum, qui citra vitium, cultum non adhibet; quem videlicet præstare non tenetur : quemadmodum stulto non minus quam sacrilego joco lusit impius Eudoxius, qui Constantinopoli Patrem ἀσεβῆ pro concione dicere ausus est[3], eo quod neminem coleret, utpote omnibus major.

III. Ad eamdem Christi voluntatem humanam probandam, illa etiam accommodantur a Patribus Scripturæ loca, in quibus voluisse aliquid refertur, quod homini convenit, ejusque naturæ consentaneum est : cujusmodi nonnulla collegerunt Agatho Papa[4], et Martinus item Papa in Lateranensi concilio; Maximus in *Disputatione cum Pyrrho*[5]; Joannes Damascenus[6] : Theorianus in *Legatione ad Armenos*. Sic supra mare ambulans, et ad Apostolos accedens *volebat*, inquit Marcus[7], *præterire illos*. Item[8], *Ingressus, in domum neminem voluit scire, et non potuit latere*. Quæ humanæ conditionis infirmitas, ut quod vellet, reipsa non obtineret, ab Agathone certissimum esse signum perhibetur humanæ voluntatis. Sic « cum *dederunt ei vinum cum felle mistum*, *gustans noluit bibere*[9] » ait Martinus Papa. Possunt et alia hujus generis innumera proferri testimonia. Sed hæc sunt satis.

IV. Ad sacrarum litterarum auctoritatem antiqui Patres adjungendi sunt; qui duas esse Christi voluntates primum universe testantur, dum ut naturas duas, sic ἐνεργείας, id est *operationes* totidem affirmant; quorum sententias complures percensuimus in superiore libro[10]. His autem duplex quoque voluntas, divina, et humana comprehenditur; quoniam *voluntas*, ἐνέργεια quædam est, sive motio naturæ. Præter hæc vero generatim de operatione dicta; pauca saltem hic de voluntate perscribenda sunt, quæ disertam ejus mentionem continent. *II. Probantur Patribus Græcis.*

Primus erit Athanasii cum primis celebris, et illustris locus ex libro, qui inscriptus hodie legitur : *de adventu divini Verbi cum carne, et adversus Arianos*[b]. In eo libro præclarum, et expressissimum est voluntatis duplicis testimonium : quod hic plane describi necesse sit : « Et cum ait, inquit, *Pater, si fieri potest, transeat calix iste* : *verumtamen non mea voluntas fiat ; sed tua : et, spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* : duas his voluntates ostendit, unam videlicet humanam, quæ est carnis propria; alteram divinam. Nam humana propter carnis imbecillitatem, mortem deprecatur : divina vero ipsius est prompta[c]. »

Hic Athanasii locus adeo disertus est, et ad Monotheletas convincendos utilis, ut in sexta synodo sæpius inculcatus fuerit, ut in actione decima: et in XVIII, in edicto Constantini imperatoris, nec non actione quarta, in epistola Agathonis Papæ. Quin et Macarius hæreticus cum eumdem in excerptis posuisset[11] Catholici duas ex eo voluntates adstrui dixerunt. Cæterum ubique constanter sermo ille, unde sumptus est, Athanasii titulum præfert, *De Trinitate, et Incarnatione*.

Sic in libro de *communi essentia* : quem tamen Athanasii esse non arbitror : voluntas carnis, et voluntas Dei in eodem Christo dis-

a NAZIANZ. Τὸ μὲν τῶν εὐγνωμονεστέρων, τὸ δὲ τῶν ἀξίων κολάσεως.

b ATHAN. Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ θεοῦ λόγου, καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

c ATHAN. Καὶ ὅταν λέγῃ, πάτερ εἰ δυνατὸν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γένηται, ἀλλὰ τὸ σόν. καὶ τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· δύο θελήματα ἐνταῦθα δείκνυσι τὸ μὲν, ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκός· τὸ δὲ θεϊκόν. τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεϊκὸν αὐτοῦ πρόθυμον.

1 Lib. III cap. XIV. — 2 Naz. Or. XXXVI. — 3 Socrat. lib. II cap. XXXXIII. — 4 In epist. Syn. in Syn. VI, act. IV. — 5 Max. *Disp.* — 6 Lib. III cap. XIV. — 7 *Marc.* VI, 48. — 8 *Mar.* VII, 24. — 9 *Matth.* XXVII, 34. — 10 Cap. VIII et seq. — 11 Ibid. act. VIII.

cernitur, ut, cum dicit[1], *Non veni facere voluntatem meam*, intelligenda sit voluntas carnis ; quandoquidem caro ipsius est propria[a].»

V. Gregorius Nyssenus in libro *adversus Apollinarem*, hæc de voluntatibus duabus habet non minus expressa, « Hujus, inquit, perplexi, et difficilis nodi non alia solutio est, quam si veram adhibeamus illius mysterii professionem. Nimirum quod passionem reformidare, humanæ est imbecillitatis : quemadmodum Dominus ait, spiritum promptum esse, carnem autem infirmam. Porro suscipere passionem ex dispensatione inflictam divinæ est et voluntatis, et virtutis. Quoniam igitur alia est voluntas humana, alia divina ; tanquam ex natura hominis hoc loquitur, quod naturæ infirmitati consentaneum est, ille qui passiones nostras sibi proprias fecit. Post autem alteram subjicit vocem, volens sublimem, ac divinam voluntatem ratam potius esse, quam humanam, propter hominum salutem. Nam qui dixit, non mea, humanam significavit : Addens vero, sed tua, ostendit divinitatis suæ cognationem cum Patre, quæ nullam voluntatis differentiam habet, ob naturæ communionem[b]. »

Idem in actione citatus decima ejusdem synodi ex libro *contra Apollinarem*, hæc verba Christi declarans, *Non mea voluntas fiat, sed tua*; Apollinaris impiam vocem refert hujusmodi ; « Nec meminerunt, voluntatem hanc propriam, cujus ibi mentio fit, non hominis esse de terra exorti, ut ipsi putant ; sed Dei, qui de cœlo descendit[c]. » Quam vocem subinde tanquam impiam execratur, et acerrime refellit ; maximè ex eo, quod si divinæ voluntatis propria essent illa verba, quibus mortem, ac passionem refugit, sequeretur diversam a Patre Dei Verbi voluntatem esse ; adeoque naturam. « Atqui naturam voluntas sequitur, et cum ea concurrit, quemadmodum alicubi Dominus ait : *Non potest arbor bona, malos fructus facere ; neque arbor mala bonos fructus facere*. Est autem naturæ fructus libera electio ; ut et bonæ bona sit, et malæ similiter mala[d]. » Cui similem sententiam ejusdem ex capitulo XXXV contra Eunomium paulo post refert.

VI. Joannes Chrysostomus homilia sexta *contra Anomœos*, qui Patrem et Filium non natura, sed voluntate unum esse dicebant, sic illos refutat. « Si igitur Patris et Filii una voluntas est, quomodo hic ita loquitur : *Verumtamen non ut ego volo, sed ut tu ?* Etenim si ad divinitatem referatur hoc dictum, erit quiddam in eo repugnans ; indeque multa sequentur absurda ; sin de carne intelligatur, rationi sunt consentanea quæ dicuntur ; nec reprehensioni locus erit. Non enim carni vitio istud verti potest, quod mori nolit : quippe naturale hoc est ; et ipse omnia, quæ naturæ propria sunt citra peccatum, præ se ferebat[e]. »

Idem Chrysostomus in homilia quadam *in Matthæum :* « Cum dixisset, inquit : *Transeat a me calix*, subjecit ; *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Ac propriam quidem habere se voluntatem manifeste demonstrat, sed ubique paternam voluntatem anteponit suæ[f]. » Hunc locum in synodo sexta

*a* Athan. *de Com. ess.* Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ ἐμὸν θέλημα· τουτέστι τὸ τῆς σαρκὸς, ἐπειδὴ ἡ σὰρξ ἴδία αὐτοῦ.

*b* Gregor. Nyss. citat. ab Agath. Papa in sexta syn. Τῆς δὲ τοιαύτης κατὰ τὸν λόγον ἀμηχανίας μία γένοιτο ἂν παραμυθία, ἡ ἀληθὴς τοῦ μυστηρίου ὁμολογία. ὅτι τὸ μὲν δειλιᾷν πρὸς τὸ πάθος τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐστὶ, καθώς φησι καὶ ὁ κύριος. τὸ πνεῦμα πρόθυμον εἶναι λέγων, ἀσθενῆ δὲ τὴν σάρκα. τὸ δὲ ἀναδέχεσθαι τὸ ἐξ οἰκονομίας πάθος, τῆς θείας ἐστὶ καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως. ἐπειδὴ τοίνυν ἄλλο τὸ ἀνθρώπινον θέλημα, καὶ θεῖον ἄλλο, φθέγγεται μὲν ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως πρόσφορον ὁ τὰ ἡμέτερα πάθη οἰκειωσάμενος, ἐπάγει δὲ τὴν δευτέραν φωνὴν, τὸ ὑψηλόν τε, καὶ θεοπρεπὲς βούλημα κυρωθῆναι παρὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας θέλων. ὁ γὰρ εἰπὼν, μὴ τὸ ἐμὸν, τὸ ἀνθρώπινον τῷ λόγῳ ἐσήμανε. προσθεὶς δὲ, τὸ σὸν, ἔδειξε τὸ συναφὲς τῆς ἑαυτοῦ πρὸς τὸν πατέρα θεότητος, ἧς οὐδεμία θελήματός ἐστι διαφορὰ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως.

*c* Ibid. Καὶ οὐ μνημονεύουσιν, ὅτι τὸ θέλημα τοῦτο ἴδιον εἴρηται οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ.

*d* Ibid. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα σύνδρομον εἶναι τῇ φύσει τὴν βούλησιν, καθὼς φησί που ὁ κύριος· οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν. οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν. καρπὸς δὲ ἂν εἴη φύσεως ἡ προαίρεσις, ὥστε ἀγαθῆς μὲν ἀγαθὴν εἶναι, κακῆς δὲ τοιαύτην.

*e* Chrysost. tom. VI, homil. XXXV, vers. 23. Εἰ τοίνυν πατρὸς καὶ υἱοῦ μία βούλησίς ἐστι, πῶς φησὶν ἐνταῦθα, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ; ἂν μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς θεότητος τὸ εἰρημένον ᾖ, τοῦτο ἐναντιολογία τις γίνεται, καὶ πολλὰ ἄτοπα ἐκ τούτου τίκτεται· ἂν δὲ ἐπὶ τῆς σαρκὸς, ἔχει λόγον τὰ εἰρημένα, καὶ οὐδὲν γένοιτ' ἂν ἔγκλημα. οὐ γὰρ τὸ μὴ θέλειν ἀποθανεῖν τὴν σάρκα κατάγνωσις (φύσεως γάρ ἐστι τοῦτο) αὐτὸς δὲ τὰ τῆς φύσεως ἅπαντα χωρὶς ἁμαρτίας ἐπεδείκνυτο.

*f* Chrysost. cit. in syn. VI, act. X. Παρελθέτω οὖν τὸ ποτήριον εἰρηκὼς, ἐπήγαγε, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ

1 *Joann.* VI, 38.

citatum invenies : qui in *Commentariis* in *Matthæum* mihi non occurrit, in ea scilicet homilia, in qua Matthæi verba illa Chrysostomus explicat ; quæ est octogesima-tertia.

Testis ejusdem est voluntatum discriminis in Christo Cyrillus Alexandrinus : cujus præclarum, ac fuse est explicatum testimonium in quarto commentariorum *in Joannem*, capite primo, ad hæc verba Christi : *Descendi de cælo*[1], *non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Ibi θάνατον ait ἀνεθέλητον simul, et θελητὸν fuisse Christo, id est *mortem non voluntariam*, et *voluntariam :* idque probat ex illa oratione, qua Patrem in horto precatus est. « Nam qua Deus erat Verbum, immortalis et incorruptus, non eum expavisse mortem, puto omnibus apprime perspicuum esse. Verum, tanquam assumpta carne, huic pati propria permittit, et imminentem velut pro foribus mortem sinit exhorrescere ; ut verum se hominem probaret[a]. » Ergo duæ in illo voluntates exstiterunt ; altera divina, timoris expers ; altera humana, quæ mortem pertimescebat.

Paulo item postea, Filium asserit, quatenus Deus est, cum Patre eamdem habere voluntatem : ut autem est homo, « a sua voluntate recedentem, paternam implere[b]. »

His germana sunt, quæ ex commentario *in Matthæum* ejusdem Cyrilli recitata sunt in sexta synodo[2], atque inter alia locus expressissimus est ex tomo duodecimo : in quo orationem illam in horto fusam ad Patrem, argumentum ait humanæ fuisse naturæ : « quandoquidem quatenus est Deus, non abscedit a voluntate Patris, sive potius ipse voluntas Dei est, et Patris[c]. »

Sic in libro XXIV *Thesaurorum*, ut in eadem citatur synodo sexta, metum illum mortis, et horrorem, et voluntatem, qua illam detrectabat, non divinæ ait esse naturæ, sed humanæ. « Non timebat, inquit, ipse, qua Verbum, ac Deus est, mortem : sed dispensationem ad finem usque festinabat perducere. Hæc enim voluntas erat Patris. Habet autem ut mori nolit, ex eo quod caro mortem naturaliter recuset[d]. »

Vide Epiphanii locum, in quo humanæ naturæ propria voluntas aperte significatur, in libro octavo tomi hujus capite octavo[3], ubi Græcorum Patrum de duabus operationibus complura testimonia proferuntur, quæ ad voluntates, ut jam dixi, accommodari possunt.

VII. His paucos ex Latinis adjungemus, qui voluntates duas nominatim declarant. Ambrosius in libro secundo *de Fide*, capite tertio, postquam docuit, eamdem, quæ in Patre inest, voluntatem in Christo esse divinam : ista subtexit : « Una ergo voluntas, ubi una operatio. In Deo enim voluntatis series, operationis effectus est. Sed alia voluntas hominis, alia Dei. Denique ut scias vitam in voluntate esse hominis, quia mortem timemus ; passionem autem Christi in voluntate divina, ut pateretur pro nobis ; cum Petrus Dominum vellet a passione revocare, Dominus ait, *Non sapis ea*[4], *quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.* Suscepit ergo voluntatem meam ; suscepit tristitiam meam. Confidenter tristitiam nomino, quia crucem prædico. Mea est voluntas, quam suam dixit ; quia ut homo suscepit tristitiam meam ; ut homo loquutus est. Ideo ait, *non sicut ego volo, sed sicut tu vis.* »

Idem probatur Latinis Patribus.

Idem in libro decimo commentariorum *in Lucam*[5] : « Quod autem ait, *Non mea voluntas, sed tua fiat,* inquit, suam ad hominem retulit, Patris ad divinitatem. Voluntas enim hominis, temporalis ; voluntas divinitatis, æterna. Non alia voluntas Patris, alia Filii ; una enim voluntas, ubi una divinitas. »

Rursus in enarratione *Psalmi* XXXVIII, de iisdem Christi verbis agens ; *Pater si pos-*

θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. καὶ ἴδιον μὲν θέλημα ἔχειν ἐναργῶς παρίστησι· προκρίνει δὲ πανταχοῦ τοῦ ἰδίου τὸ πατρικὸν θέλημα.

*a* Cyrill. IV *in Joan.* Ὅτι μὲν γὰρ ᾗ θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἀθάνατός τε, καὶ ἀδιάφθορος, καὶ αὐτὸ κατὰ φύσιν ζωὴ, καταπτήσσειν οὐκ ᾔδει τὸν θάνατον, πᾶσιν οἶμαι προδηλότατον. ἐπιτρέπει γε μὴν, ὡς ἐν σαρκὶ γεγονὼς, ὑπομένειν τὰ ἴδια τῇ σαρκὶ, καὶ γεγονότα λοιπὸν ἐπὶ θύραις ὑποπτήσσειν ἐᾷ τὸν θάνατον, ἵνα φαίνηται κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος.

*b* Ibid. Τῶν μὲν οἰκείων ἀπέστη θελημάτων, ἀποπληροῖ δὲ τὸ τοῦ πατρός.

*c* In VI syn. Ἐπεὶ κατὰ τὸ εἶναι θεὸς οὐκ ἔξω τῶν τοῦ πατρὸς θελημάτων ἐστί. μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν βούλησις τοῦ θεοῦ, καὶ πατρὸς.

*d* Cyrill. lib. XXIV *Thes.* cit. in sex. syn. col. x. Οὐκ ἐφοβεῖτο μὲν γὰρ, καθὸ λόγος ἐστὶ, καὶ θεὸς, τὸν θάνατον αὐτός. ἀλλ' εἰς τέλος διεξάγειν τὴν οἰκονομίαν ἠπείγετο. τοῦτο γὰρ ἦν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς. ἔχει δὲ τὸ μὴ θέλειν ἀποθανεῖν, διὰ τὸ παραιτεῖσθαι τὴν σάρκα τὸν θάνατον φυσικῶς.

1 *Joann.* VI, 38. — 2 Act. X. — 3 Parag. 7. — 4 *Mat.* XVI. — 5 Amb. in cap. XXII, *Luc.*

*sibile est*, etc. sic scribit : « Et videtur quidem esse distantia voluntatis; verum intelligimus aliud esse, quod secundum unitatem divinitatis exprimitur; ubi dicit : *Ego et Pater unum sumus*[1]; aliud quod secundum hominis est locutus affectum. »

VIII. Augustinus quoque voluntatem humanam, et cum divina duas Christi pulcherrime adversus Maximinum Arianum tuetur, qui ex eo probabat, diversum inferioremque Patre esse Filium, quod ejus voluntati se subjiceret. Hunc vero refellens ita loquitur : « Ubi autem dixit filius Patri[2], *Verum non quod ego volo, sed quod tu vis :* quid te adjuvat, quod tua verba subjungis, et dicis; Ostendit vere voluntatem suam subjectam genitori ? Quasi nos negemus hominis voluntatem voluntati Dei debere esse subjectam. Nam ex natura hominis hoc dixisse cum cito videt, qui locum ipsum sancti Evangelii paulo attentius intuetur. Ibi enim dixit, *Tristis est anima mea usque ad mortem*. Numquid ex natura unici Verbi posset hoc dici ? » Et paulo post : « Quanquam et in hoc quod ait, *Non quod ego volo*, aliud se ostendit voluisse quam Pater : quod nisi humano corde non posset : cum infirmitatem nostram in suum, non divinum, sed humanum transfiguraret affectum. Homine quippe non assumpto, nullo modo Patri diceret unicum Verbum, *Non quod ego volo*. Nunquam enim posset immutabilis illa natura quidquam aliud velle, quam Pater. » Item paucis interjectis. « Non absurdum est tamen, inquit, ut etiam hoc, secundum id, quod homo factus est, dixisse accipiatur : *Descendi de cœlo non ut faciam voluntatem meam : sed voluntatem ejus qui me misit*. »

Idem in enarratione *Psalmi* XXXII. « Quantum Deus distat, inquit, ab homine, tantum voluntas Dei a voluntate hominis. Unde gerens hominem Christus, et regulam nobis proponens, docens nos vivere, et præstans nobis vivere, ostendit hominis quamdam privatam voluntatem, in qua suam figuravit, et nostram; quia caput nostrum est, et ad eum, sicut nostis, tanquam membra utique pertinemus. *Pater, inquit, si fieri potest, transeat a me calix iste*. Hæc humana voluntas erat, proprium aliquid, et tanquam privatum volens. »

IX. Præterea Augustinus idem sæpe humanas affectiones in Christo fuisse veras asserit, ut et alii passim antiqui; cujusmodi sunt gaudium, tristitia, desiderium, et cæteræ. « Quamobrem etiam ipse Dominus, ait ille[3], in forma servi agere vitam dignatus humanam, sed nullum habens omnino peccatum, adhibuit eas, ubi adhibendas esse judicavit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus, et verus hominis animus, falsus erat humanus affectus. » Atqui motus isti omnes voluntates sunt quædam, ut idem capite sexto ante docuit. « Voluntas est quippe in omnibus, ait, imo omnes nihil aliud quam voluntates sunt. Nam quid est cupiditas et lætitia, nisi voluntas in eorum consensionem, quæ volumus? Et quid est metus, atque tristitia, nisi voluntas in dissensionem ab his quæ nolumus? Quare voluntates in Christo fuerunt hominis propriæ.» In Lateranensi synodo contra Monotheletarum hæresim Martino Pontifice Romæ habita, in qua pleraque Latinorum, nec non Græcorum Patrum adversus illos collecta sunt testimonia, unum inter alia ex libro *de gratia novi Testamenti ad Honoratum*, citatum legitur, quæ est epistola CXX, in quo ita scriptum est: «Nec enim Christus homo factus, sicut suspicantur Apollinaristæ hæretici, aut rationalem animam non habuit, aut sensum, aut voluntatem. » Verum aliter apud Augustinum hodie ista leguntur; nempe sic : « Neque enim homo Christus, ut Apollinaristæ hæretici putaverunt, aut non habuit animam, aut non habuit rationalem, » nec postrema illa ibidem exstant, *aut sensum, aut voluntatem*.

Leo Papa sermone quinto *de Passione*, capite secundo, de hac eadem Christi oratione, et metu mortis agens, « Ut suscipientis, inquit, susceptæque naturæ esset manifesta distinctio ; quod erat hominis, divinam desideravit potentiam; quod erat Dei, ad causam respexit humanam. Superiori igitur voluntati voluntas cessit inferior; et cito demonstratum est, quid possit a trepidante orari, et quid non debeat a medente concedi. »

Idem in epistola XCVII *ad Leonem Imperatorem*, « Secundum formam Dei, inquit, ipse et Pater unum sunt; secundum formam autem servi, non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem ejus, qui misit eum, » quem locum attulit Agatho Papa in epistola synodica[4]: nec non Martinus Papa in Lateranensi synodo[5].

X. Verum testium satis superque hactenus

1 *Joann.* X. — 2 Aug. III *con. Max.* cap. XX. — 3 Aug. XIV *de Civ.* cap. IX. — 4 In VI Syn. act. IV. — 5 Secret. I.

allatum est; cum et illæ omnes Patrum sententiæ, quibus duas operationes in Christo inesse probavimus superiore libro, voluntates etiam duas, uti jam diximus, affirment; tum eæ quoque, quibus vel naturarum duarum in una persona copulatio[1]; vel animæ rationalis assumptio contra Apollinarem demonstrata est[2]. Etenim complures illic adducti sunt in medium, qui humanas affectiones veras in Christo fuisse contendunt; ut tristitiam, ut misericordiam, et similes alias; quas esse voluntates humanas, paulo ante ex Augustino didicimus.

pro- r a ... ius.

Adde nunc singillatim appellatis iis testibus, œcumenicas, et minores alias synodos, quæ vel nominatim, ac diserte voluntates, et operationes in Christo duas esse decreverunt, ut quæ post exortos Monotheletas habitæ sunt: vel naturas in eodem inesse duas, easque veras, et perfectas statuerunt, adversus Apollinarem, Eutychem, et id genus alias pestes. Nam in omnibus istis sacris conventibus, plures in unum Patres ac doctores testimonium dixerunt; quod ab illis in unum congregatis editum longe sanctius, et firmius est; quam quod separatim ac diversis locis, et temporibus singuli perhibuerunt.

Horum conciliorum, in quibus aperte duas esse voluntates, Ecclesia professa est, primum, et celeberrimum fuit Constantinopolitanum secundum, et œcumenicum sextum, de quo in primo libro, capite XIX diximus. In hoc vero, complurium aliarum τοπικῶν synodorum decreta continentur, ut Mediolanensis, cui Mansuetus præsedit, et Romanæ, sub Agathone: nec non Hierosolymitanæ, Sophronio Patriarcha præside. His addenda Lateranensis sub Martino primo pontifice Romæ celebrata, in quibus omnibus Monotheletarum impietate damnata, voluntates duæ, ac totidem actiones Christi in catholicum dogma susceptæ sunt, cum ante has, superiores omnes idem eo ipso constituissent, quod Christum Dominum verum Deum, ac verum hominem, et utrumque perfectum esse, auctoritate sua comprobassent. Ac posteriores insuper catholicæ synodi, tam generales, quam per provincias indictæ, illarum ratas sententias habuerunt. Imprimis septima synodus in fidei decreto[3], quod est in ejus actione septima, tum ex provincialibus, Toletana XIV et XVI, quæ expresse duarum voluntatem discrimen auctoritate sua sanxerunt.

Item ratione theologica. Quælibet natura suam exigit operationem.

XI. Ut autem omnes isti et singillatim loquentes, et in synodalibus consessibus sacratiora responsa promentes, duas in Christo voluntates assererent, præter Scripturæ testificationem, una quadam, eaque necessaria ratione sunt adducti. Etenim unaquæque natura suam habet, ac propriam operationem, uti passim hoc in opere demonstravimus, præsertim capite primo libri antecedentis. Propria est autem, et consentanea ratione utenti, et intelligenti naturæ, volendi actio. Quare cum Christus duas in se perfectas naturas habeat, rationales, et intelligentes, totidem voluntates complectitur. « Unius substantiæ, ait Cyrillus, una utique voluntas est, et unus scopus, nec ulla discrepantia, qua in diversa volendo nitantur [a]. » Ergo, ut concludit Joannes Damascenus, « cum duæ sint Christi naturæ, ejusdem erunt et voluntates duæ naturales, et naturales operationes [b].»

Declarat hujus vim argumentationis Maximus martyr in *Disputatione cum Pyrrho*[4]; ubi tria vitæ genera distinguit, vegetantem, sentientem, intelligentem: quarum singulæ propria operatione censentur, et agendi facultate. Exempli causa, « plantarum vitæ proprius est alendi, et agendi, ac gignendi motus: sentientis vitæ proprius est motus secundum appetitum; intelligentis autem, motus liberæ voluntatis [c]. » Atque hæc « ratio est uniuscujusque speciei propria, et eam ab aliis distinguens [d], » ait ibidem Maximus. Unde sic colligit; « Quamobrem si natura inest intelligentibus liberi arbitrii motus; igitur omne intelligens; etiam natura hoc habet, ut possit velle. Nam B. Diadochus Photices episcopus liberam potestatem definivit esse voluntatem. Jam vero cum omne intelligens natura sua volendi facultatem ha-

*a* Cyril. lib. IX *in Joan*. Μιᾶς γὰρ οὐσίας ἕν δήπου τὸ θέλημα, καὶ σκοπὸς ἐφ' ἅπασιν εἷς, καὶ τὸ διαφωνοῦν οὐδὲν, ἤγουν εἰς ἑτέραν καὶ ἑτέραν κατάσχειζον θέλησιν.

*b* Damasc. lib. III, cap. XIV. Ἐπειδὴ μὲν οὖν δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δύο αὐτοῦ καὶ τὰ φυσικὰ θελήματα, καὶ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας φαμέν.

*c* Maxim. ibid. Τῆς μὲν φυσικῆς ἴδιον ἡ θρεπτικὴ, καὶ αὐξητικὴ, καὶ γεννητικὴ κίνησις· τῆς δέ αἰσθητικῆς ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις· τῆς δὲ νοερᾶς ἡ αὐτεξούσιος.

*d* Ibid. Τίς ὁ διακριτικὸς, καὶ ἰδιάζων ἑκάστου εἴδους λόγος.

1 Lib. III cap. VI, VII et seq. et in lib. IV. — 2 Vide lib. V cap. XI et seq. — 3 Act. VII. — 4 Max. in calce tom. VIII Ann. Baron. Joann. Damas. lib. III cap. XIV.

beat, Deus autem Verbum caro factum sit, animata revera rationali et intelligente anima; igitur quatenus homo, idem substantive volendi potestatem habuit [a]. »

Sic in *Collatione cum Principibus* in *Secretario* habita, quæ est inter Anastasii *Collectanea :* « Per totam ergo sanctam Scripturam, inquit idem Maximus. tam scilicet vetus, quam novum testamentum, sanctosque doctores, ac synodos, edocemur voluntatis, et operationis tam in divinitate, quam in humanitate, incarnatum Deum esse capacem. In nullo enim eorum, quibus ut Deus scitur, vel eorum, quibus ut homo cognoscitur, excepto duntaxat peccato, est imperfectus. Si autem perfectus est in utroque, sicut in nullo ex ambobus est minoratus; manifeste totum ipsius adulterat sacramentum, qui non confitetur eum esse, quod est, cum existentibus sibi omnibus naturalibus idiomatibus, ex quibus, et in quibus, et quæ esse probatur. »

XII. Ita Martinus Papa in epistola *ad Constantem Imperatorem* [1], docet eos omnes, qui unam tantum voluntatem Christo tribuunt, « omnium tum sanctorum Patrum, tum œcumenicorum quinque conciliorum definitiones evertere, quæ per omnia perfectum eumdem in divinitate, et in humanitate perfectum prædicaverunt, tantum absque peccato. Nam in peccato naturæ perfectio non conspicitur; sed vitium agnoscitur nostræ transgressionis. Quod si perfectus est, est videlicet perfectus secundum divinam voluntatem, et operationem; quemadmodum et juxta naturam principii expertem, atque increatam : et secundum humanam quoque tum voluntatem, tum operationem ; ut et secundum naturam creatam, et quæ principium habuit. Qui vero in aliquo eum imminuit, manifeste evertit perfecti rationem, eam conspici nullo modo permittens, propter ejus, quod naturæ convenit defectum. »

Eodem argumento Monotheletas confutat Stephanus Dorensis in Lateranensi concilio [2], cui Martinus præfuit. « Nam si imperfectus esset ; juxta sensum contrariorum, in divina, et humana ejus naturali voluntate, et operatione, perfectus non esset Deus, neque perfectus idem homo : magis autem nec penitus Deus, nec homo existeret. »

Hinc recte Maximus Aquileiensis in eadem synodo [3], qui voluntatem humanam Christo detrahunt, eos affirmat « sanctam Chalcedonensem respuere synodum, omnesque sanctos ac venerabiles Patres : » quippe de Christo ita statuisse synodum illam, « ex duabus ipsum naturis, sine ulla divisione, vel confusione constare; utpote cum nullo modo naturarum differentia propter unitionem amputetur; sed potius utriusque naturæ proprietas servetur [b]. » Ex quo sequitur e contrario, si proprietas naturæ tollitur, naturam ipsam non amplius existere.

Constantinus item imperator in *Edicto*, quod sexta synodus approbavit, ex duabus naturis, et earum integritate, ac perfectione, non secus duas inesse voluntates colligit. « Humanæ perfectionis, inquit, indicium est, mens, qua et volumus, et ratiocinamur, et ab ratione carentibus animantibus discernimur. Nihil enim mentis expers volendi facultate præditum est. Quidquid autem volendi facultatem habet, etiam habet intelligendi. Quare si perfectus homo fuit Salvator, in perfectione divina perseverans, neque mente, neque voluntate caruit [c]. »

*a* MAXIM. Εἰ οὖν κατὰ φύσιν πρόσεστι τοῖς νοεροῖς ἡ αὐτεξούσιος κίνησις, ἄρα πᾶν νοερόν, καὶ φύσει θελητικόν, θέλησιν γὰρ τὸ αὐτεξούσιον ὁ μακάριος Διάδοχος ὁ φωτικῆς ὡρίσατο εἶναι. εἰ δὲ πᾶν νοερὸν καὶ φύσει θελητικόν. γέγονε δὲ ὁ θεὸς λόγος σάρξ, ἀληθῶς λογικῶς τε, καὶ νοερῶς ἐψυχωμένη, ἄρα καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος, οὐσιωδῶς ὁ αὐτὸς ἦν θελητικός.

*b* Chalced. concil. act. v. Ἐκ δύο φύσεων ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, χωριζόμενον· οὐδαμοῦ τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης, διὰ τὴν ἕνωσιν· σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως.

*c* CONSTANT. in act. XVIII sex. synod. Ἀνθρωπίνης δὲ τελειότητος ἔνδειξις νοῦς, καθ' ὃν καὶ θέλομέν τε, καὶ λογιζόμεθα, καὶ τῶν ἀλόγων ζώων διακρινόμεθα. οὐδὲ γὰρ ἄνουν θελητικόν· πᾶν δὲ θελητικὸν νοερόν. ὅπου γὰρ νοῦς, ἐκεῖ πάντος καὶ θέλησις. εἰ οὖν τέλειος γέγονεν ὁ σωτὴρ, ἐν τῇ τελειότητι μείνας τῇ θεϊκῇ, οὔτε ἀθέλητος ἦν.

1 Mart. Papa. III, vide et in Lateran. conc. secret. I. — 2 Later. Syn. secret. II. — 3 Secret. I.

## CAPUT VII.

*De libera Christi voluntate*, 1. *quæ naturalis primum hominis esse proprietas ostenditur:* 2. *et argumentis probatur.* 3. *De naturali, et hypostatica voluntate, sive* γνωμικῇ : 4. *cur non hæc triplex in Deo sit.* 5. *An* γνωμικὴ *fuerit in Christo : ubi primum explicatur quid sit* γνώμη. 6. *Hanc in Christo negant aliqui fuisse ;* 7. *quomodo nostra voluntas bono sit affixa, et quomodo idem in Christi voluntate fuerit.* 8. γνωμικὴν *voluntatem hypostaseon discrimen habere.* 9. *Quibus de causis* γνωμικὴν *voluntatem Christo Patres ademerunt.* 10. *Quo sensu sit admittenda.*

I. Gravis et acerbæ contentionis illius, quæ cum Monotheletis hæreticis Catholicos commisit, in eo fere tota ratio vertebatur, quod alii voluntatem φυσικὸν aliquid, id est *naturale* statuerent; alii ὑποστατικὸν, id est *personale*. Siquidem ex eo, utrum amborum decreveris, statim una, vel duplex Christi voluntas consequetur. Hæc vero quæstio generatim explicata est, ac decisa libro superiore, capite secundo, in quo demonstratum universe illud est; naturæ tribuendam potius, quam supposito videri ἐνέργειαν : sub qua voluntas, tanquam forma, continetur.

Verum peculiaris est in voluntate dubitandi causa, quod ea libera sit, ac non violentiæ solum, sed etiam necessitatis inimica : quod autem natura est insitum, id est necessarium: quod adversus Maximum disputans Pyrrhus hæreticus objecit; « Si naturalem, inquiens, asseris voluntatem ; quod autem naturale est, prorsus necessitate sit constrictum; qui tandem necessario non sequetur, ex eo quod naturales ponimus in Christo voluntates, nos omnem ei funditus spontaneam eripere motionem[a]? » Neque tamen hæc arguta, et sophistica cavillatio impedire nos debet, quo minus voluntatem, quamlibet liberam, naturale esse aliquid assentiamur.

Augustinus certe voluntatem ait esse motum naturæ, in illo celebri loco, quem Agatho papa in epistola sua synodica posuit[1] : quippe inter alia Patrum testimonia contra Monotheletas collecta recitatus est in synodo sexta, actione decima, ex libro quinto *contra Julianum :* « Motus animi quid est, nisi motus naturæ? Animus enim sine dubitatione natura est. Proinde voluntas motus est naturæ, quoniam motus est animi. » Et paulo post : « Cur ergo negas, inquit, clausis oculis res apertas, de natura hominis exoriri hominis voluntatem? » Tum. « Ipse animi motus, cogente nullo, voluntas est. Quapropter hoc est dicere, voluntas existit de animi motu, quod voluntas existit de voluntate. » Denique, « Potuitne ascendere in cor tuum, inquit, exoriri quidem hominis voluntatem, sed non de libero ejus arbitrio ? » Hæc, et his plura citantur ab Agathone, quibus probat humanæ naturæ propriam in Christo inesse voluntatem, utqui veram habeat, et perfectam hominis naturam : cujus voluntas est motus : utique naturalis, et naturæ comes perpetua. Sic Hilarius in octavo libro voluntatem *motum mentis* appellat.

II. Idem docet Joannes Damascenus in libro *de duabus voluntatibus*, ubi φυσικὰ, et ὑποστατικὰ ἰδιώματα, id est *proprietates naturales, et individuas*, sive *hypostaticas* discernit : ac naturales eas esse dicit, ex Patrum sententia, quæ omnibus insunt sub eadem specie comprehensis ; velut hominis propria natura, quæ in omnibus reperiuntur hominibus, ab auctore ipso tributa[b]. Et in libro tertio *de Fide Orthodoxa* cap. XIV. « Velle, ait,, naturæ est, ut et videre : quippe omnibus inest hominibus[c]. » Cujusmodi « substantive insita, et inseparabilia[d] » vocat Maximus. Talem esse voluntatem aliquot argumentis demonstrat ibidem Joannes Damascenus, adeoque necessario ab Christo Domino una cum natura hominis assumptam fuisse. Sic autem fere disputat : primum ea dicit esse naturalia, quæ sine magistro, ac disciplina parantur; uti vivere, ratiocinari, cibum ac potum appetere, Et argumentis probatur.

*a* MAXIM. *Disput. cum Pyrr.* Εἰ φυσικὸν λέγεις τὸ θέλημα, τὸ δὲ φυσικὸν, πάντως καὶ ἠναγκασμένον, πῶς οὐκ ἀνάγκη, φυσικὰ λέγοντας ἐπὶ Χριστοῦ τὰ θελήματα, πᾶσαν ἐπ' αὐτοῦ ἑκούσιον ἀναιρεῖν κίνησιν;

*b* DAMASC. Ὅσα πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἐκ τοῦ δημιουργοῦ δοθέντα, φυσικά εἰσιν ἰδιώματα κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας, καὶ τὸν ἀληθῆ λόγον.

*c* Id. Τὸ μὲν γὰρ θέλειν φύσεως, ὥσπερ καὶ τὸ ὁρᾷν. πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις πρόσεστι.

*d* MAXIM. *in Disp. cum Pyr.* Τὰ οὐσιωδῶς πρόσοντα, καὶ ἀναφαίρετα.

1 In Syn. VI, act. IV. parag. 42.

et similia. Hujusmodi vero ést velle, quod ab nullo discimus. Itaque naturalis est homini voluntas. Tum natura insitum homini est illud, quo a brutis animantibus differt. Hoc autem in eo consistit, quod hæc aguntur a natura, velut impetu, ac necessitate quadam: ille autem naturam agit, et libera potestate regit, ac continet. Rursus ad imaginem Dei procreatus est homo, eaque similitudo maxime sita est in animo. Atqui natura sua liberi arbitrii, et voluntatis est Deus. Item quod in omnibus, et singulis hominibus liberæ voluntatis usus agnoscitur : quare naturalis ea sit oportet : quoniam, ut paulo ante memini, naturale est, quod nulli deest individuo formæ cuipiam subjecto.

Sed præ aliis omnibus memorandum illud est argumentum, quo naturalem proprietatem, non personalem, esse voluntatem idem Joannes Damascenus ostendit[1]. Si enim ὑποστατικὸν aliquid foret, tres in Deo voluntates, quot personæ, distinguerentur. Quocirca Pater non qua Pater est, hoc est quatenus personalem habet proprietatem, velle dicitur, sed qua Deus est, ut Maximus *in Disputatione cum Pyrrho*[2], ex eoque Joannes Damascenus[3] aliique tradunt[a].

*Quid sit naturalis et gnomica voluntas.*

III. Neque vero huic certissimo, et ab omnibus recepto tam philosophis, quam theologis decreto, quo voluntas naturalis quædam proprietas esse dicitur, illud alterum refragatur, quod hujus libri capite primo commemoravimus[4]; Voluntatem aliam esse φυσικὴν; aliam ὑποστατικὴν : tanquam alia naturæ sit affixa, eamque comitetur; alia personæ, sive hypostasis propria sit. Quod quidem voluntatum discrimen adeo scitu esse necessarium Joannes Damascenus affirmat, ut ejus inscitia, vel dissimulatione ortam esse, corroboratamque Monotheletarum hæresim existimet: quemadmodum ex perperam intellectis φύσεως et ὑποστάσεως vocabulis, Nestoriana, et Eutychiana initium habuerunt[f].

*Naturalem aliam Personalem*

*Naturæ et personæ.*

Ac φυσικὸν θέλημα, id est *naturalem voluntatem*, dupliciter ab iisdem auctoribus, Maximo, et Damasceno, appellari video. Primum, quod facultas ipsa volendi, sive δύναμις, quam *voluntatis* nomine vulgo significari putant, a natura est generi hominum indita. Hanc enim et a Monotheletis ademptam esse Christo, et ab Catholicis e contrario vindicatam, non vero solam actionem, in libro superiore docuimus[5], Quod quidem magnopere attinet ad eam, de qua modo agimus, *naturalis* appellationem. Non enim dubitari potest, quin *volendi facultas* natura sit omnibus attributa ratione præditis, cum de ipsa functione illius hæsitari utcumque possit.

Quocirca Maximus martyr in libro quodam, qui sic inscribitur, *Nusquam Patres in Christo voluntatum, quas gnomicas vocant* (quæ eædem sunt et hypostasicæ) *numerum constituisse*[b], voluntatem naturalem describit sic : « Voluntas naturalis est facultas ejus appetendi, quod est naturæ congruum, et eas, quæ subtantive sunt insitæ naturæ, proprietates omnes conservans, ac continens : per quam ei, quod ad volendum natura sua factum est, ingenita vis est volendi[c]. » Mox illud observat; aliud esse natura ad volendum esse comparatum; aliud, velle; sicut aliud est natura esse aptum ad loquendum; aliud loqui. Horum vero prius, naturæ, et essentiæ proprium esse; posterius, voluntatis; et ad hypostasim referri, cujus est certo modo loqui, cum naturæ sit, absolute loqui. Ex quo ita colligit, Verbum incarnatum, tanquam hominem, habuisse natura volendi facultatem.

Alio modo naturalis voluntas actionem aliquam volendi significat; quæ naturaliter, et citra deliberationem ex facultate proficiscitur, ut sunt appetitiones earum rerum, quæ ad vitam tuendam necessariæ sunt, velut integritatis et incolumitatis corporis sui, atque membrorum; motiones item sentientis, et intelligentis animæ : quæ in parvulis ipsis citra perfectæ usum rationis existunt ; et in grandioribus, sponte, et aliud agentibus nobis oriuntur : nec ad eas deliberatione ulla opus est, aut electione : tametsi in illis gubernandis, ac moderandis arbitrii libertas, et ratio vim suam exerceat.

At ὑποστατικὸν θέλημα, id est *voluntas personalis* ea dicitur, quæ ex uniuscujusque indi-

*a* Damasc. lib. *de Duab. volunt.* Οὕτω καὶ τοῖς Μονοθεληταῖς, τὸ μὴ εἰδέναι τὴν διαφορὰν τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ ὑποστατικοῦ θελήματος, τουτέστι τοῦ γνωμικοῦ, αἴτιον γέγονε τοῦ ἓν λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ θέλημα.

*b* Apud Euth. *in Panopl.* initio tit. XVIII. Ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι οὐκ εἶπον οἱ πατέρες ἐπὶ Χριστοῦ ποσότητα γνωμικῶν θελημάτων.

*c* Maxim. ibid. Θέλημά ἐστι φυσικὸν, δύναμις τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικὴ, καὶ τῶν οὐσιωδῶς προσόντων συνεκτικὴ πάντων ἰδιωμάτων. καθ' ἣν ἀεὶ τῷ φύσει θελητικῷ τὸ πεφυκέναι ἐμπέφυκεν.

1 Lib. VII cap. XIV et Theor. *in Leg.* Arm. — 2 Max. *in Disp.* — 3 Lib. III cap. XIV. — 4 Parag. 3.— 5 Cap. IV.

vidui placito, et arbitrio modificatur : quale est hoc vel illo modo velle, et appetere; bene scilicet, aut male : temperate, vel plusquam oportet; denique particularibus adhibitis circumstantiis, quæ singularem, ac per se absolutam, et naturalem actionem determinant, et quodammodo afficiunt. Hujusmodi enim voluntates, qua proprie *volitiones* scholæ nuncupant, liberæ sunt, et ideo contingentes, quæ ex consilio, et electione proficiscuntur : nec in singulis eædem sunt, sed pro cujusque captu, ac studio, et inclinatione variæ. Atque etsi naturales dici possint, quia sic est hominis natura, ut ita velle possit; habentque naturale principium, unde procedunt; non tamen uniusmodi sunt, ac necessariæ : eædemque propterea γνωμικαὶ vocantur : ut in capite primo libri hujus diximus.

Gnomicæ.

Cur non prædicta triplex voluntas in Deo sit.

Personales sive gnomicæ.

IV. Hic nonnulla moveri potet, et antequam ultra disputando pergamus, explicari debet quæstio : cur non plures sint in Deo voluntates ὑποστατικαὶ, sive γνωμικαὶ; cum sint hypostases tres, quemadmodum naturalis una est; quia natura trium est una. Hujus dissolvendi nodi rationem Joannes Damascenus indicat in libro *de duabus voluntatibus*, cum de differentia τοῦ φυσικοῦ, et ὑποστατικοῦ disputat. Ibi enim naturale hoc esse docet[1], quod toti speciei, et ei subjectis omnibus individuis convenit, ut sunt esse creatum, esse præditum sensu, ac ratione; habere appetendi ac volendi facultatem : « Horum autem proprio modo, et electione facta motio, inquit, differentia est hypostatica. Etenim hoc ipsum, illorum esse participem, eamdem naturam indicat; at existentiæ modus, et disjuncta, per seque constans, uniuscujusque subsistentia, et constitutio : tum proprio modo, et suapte motione transactus, et diversus naturalium usus, separatas hypostases ostendit, et ut plures dicantur homines, efficit : Quamobrem in Patre, Filio, et Spiritu sancto, quoniam diversa singulorum est exstantia, tres sunt hypostases; sed cum minime proprio modo, vel privata electione, ac divisim trium una quæque velit, et operetur, sed singulari, et unica ratione; ideo non sunt dii tres; sed unus Deus[a]. » Quod idem de voluntate usurpare licet, ut quia non separatam persona quælibet, et ab alia distinctam voluntatem habet, idcirco non sit triplex et diversus volendi usus, et impulsus. Ut enim voluntas pro hypostaseon numero varietur, necesse est tum naturam, et essentiam; tum naturæ motiones, et impetus numero esse distinctos, ac seorsim et separatim ad agendum incitari. Accedit etiam illud, quod quidquid est in Deo, præter hypostases, id est hypostaticas proprietates, ipsa Dei est essentia, et idipsum idem, ac numero unum est in tribus personis, qualis est voluntas libera, et electio, vel γνώμη, aut quidquid tandem est, quod utrique in excellenti, et inexplicabili illa substantia respondet, de quo mox viderimus. In creatis autem, velut in homine, non solum personæ, personalesque proprietates differunt; sed naturæ ipsæ singulares, et quæ his accedunt, ab iisque discrepant, naturales affectiones. Ita γνῶμαι in iisdem diversæ sunt; et ὑποστατικαὶ, ac γνωμικαὶ adeo voluntates; quæ in Deo, similiter atque essentia, plures esse nequeunt.

Naturalis et personalis.

Personales et gnomicæ

Clarius hoc eodem in libro Joannes Damascenus exponit his verbis, quæ utiliter adscribentur. « In sancta, inquit, Trinitate, tres hypostases in se mutuo insunt: tum Verbum, et Spiritus virtutes sunt Patris. Propterea una est trium motio, ac similiter, et idem est quod volunt. Angeli vero et homines, singuli suam habent disjunctam, ac divisam hypostasim, quamvis unius sunt naturæ; quo fit ut facultas volendi, et ipsum velle, unum sit, et naturale; sed aliquid, et aliquo modo velle propriæ sententiæ sit, et hypostasis : ac sit una quidem natura, quæ velle potest; multi autem volentes, ac diverso modo, aliudque volentes[b]. »

*a* DAMASC. Ἡ δὲ τούτων ἰδιότροπος, καὶ ἰδιαίρετος κίνησις ὑποστατικὴ διαφορά· τὸ μὲν γὰρ μετέχειν τούτων, τὸ ταὐτὸν τῆς φύσεως παρίστησιν. ὁ δὲ τρόπος τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ ὑποτετμημένη, καὶ ἰδιοσύστατος ὑπόστασις, καὶ σύμπηξις ἑκάστου, καὶ ἡ ἰδιότροπος, καὶ ἰδιοκίνητος, καὶ ἡ διάφορος τῶν φυσικῶν χρῆσις ἀποτετμημένας τὰς ὑποστάσεις δείκνυσι, καὶ πολλοὺς λέγεσθαι τοὺς ἀνθρώπους ποιεῖ. ὥστε ἐπὶ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος, ἐπειδὴ μὲν διάφορος ἡ ἑκάστου ὕπαρξις, τρεῖς ὑποστάσεις εἰσίν. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἰδιοτρόπως οὐδὲ ἰδιαιρέτως, καὶ ἀποτετμημένως ἑκάστη θέλει, καὶ ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἑνιαίως, οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς θεός.

*b* DAMASC. ibid. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἁγίας τριάδος αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσὶ, καὶ ὁ λόγος, καὶ τὸ πνεῦμα δυνάμεις εἰσὶ τοῦ πατρός. καὶ διὰ τοῦτο μία κίνησις, καὶ ὡσαύτως, καὶ τὸ αὐτὸ θελητόν. οἱ δὲ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἕκαστος ἀποτετμημένην, καὶ διῃρημένην ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ὑπόστασιν, εἰ καὶ μιᾶς εἰσι φύσεως. διὰ τοῦτο ἡ μὲν δύναμις τοῦ θέλειν, καὶ τὸ θέλειν, ἓν καὶ φυσικόν. τὸ δὲ πῶς καὶ τί θέλειν, ὑποστατικὸν, καὶ γνω-

1 Damasc.

*Quid sit gnome et gnomica.*

V. His præmunita disputatio nostra ad eam promovenda est γνωμικῆς voluntatis inquisitionem, quam in hunc locum rejecimus [1] : ac videndum, utrum in Christo locum habuerit. Sed ante quid sit γνώμη, repetere oportet tum ex capite illo primo libri hujus, tum ex tomo tertio, et libro tertio *de Opificio* [2]. Ibi γνώμην ex Joanne Damasceno docuimus voluntatis actionem esse, quæ consultationem, ac deliberationem et judicium, quod vocant practicum, sequitur; et electionem proxime præcedit: eamdemque definiri ab Joanne Damasceno, affectum quemdam voluntatis, et amorem ejus quod in consultatione melius judicatum est, amplectentis, et amantis; quam *consensionem* dixi appellare sanctum Thomam [3] : quæ quidem non intellectus sit, sed appetitus, id est voluntatis: ex qua deinceps oritur electio. Maximus vero martyr in *Disputatione cum Pyrrho*, γνώμην *vivendi modum esse*, hoc est τρόπον ζωῆς, ex Cyrillo affirmanti hæretico assentitur isti, ut sit genus ipsum vitæ, secundum virtutem, aut vitium institutæ, quod ita concipit Maximus: « Igitur gnome nihil aliud est, nisi certo modo habens voluntas, quæ cum affectu rem quampiam, sive reipsa, sive opinione bonam amplectitur [a]. » Hinc enim bona vel mala fit instituta vitæ ratio.

Et illud præterea notatione dignum, quod in eadem *Disputatione* Maximus observat, totidemque verbis describit Joannes Damascenus. « Liberam potestatem æquivoce dici, quemadmodum et naturæ nomen: et aliter in Deo accipi; aliter in Angelis; aliter in hominibus. Nam in Deo supra omnem substantiam intelligitur. In Angelis ita, ut cum habitu statim aggressio, et prosecutio ipsa concurrat, nec ullam interpositionem temporis admittat. In hominibus vero sic, ut habitus aggressionem ipsam intervallo temporis aliquo præcedat [b]. » Addit ad ista Damascenus. « Nam liberæ voluntatis est homo, et natura suo libero est arbitrio præditus, sed incursionem habet diaboli, et corporis motionem. Itaque propter incursionem illam, et corporis gravitatem, aggressio est habitu posterior [c]. »

*Personali… et gnomi… cam vol… tatem.*

VI. Jam uterque ὑποστατικὸν, et γνωμικὸν θέλημα, ut et γνώμην in Christo non fuisse asserit. Maximus quidem id primum levissimo probat argumento [4] : quia non debet appellari γνωμικὸν θέλημα, si enim γνώμη nihil aliud est, quam θέλησις, id est *voluntas* certo modo se habens, non recte dici videtur θέλημα γνωμικὸν, quasi voluntas ex voluntate procedens. Verum non est reprehendendus illius appellationis usus, apud Græcos theologos longe frequentissimus. Nam quod absurdum putat Maximus, voluntatem dici ex voluntate procedere : non est, quippe voluntatis vox, sive *volitionis*, ut vulgo dicitur, generalis est, omnes appetentis cum ratione facultatis actiones complectens. Itaque tam finis appetitio, quam vocant *intentionem*, quam eorum inquisitio, quæ conducunt ad finem ; nec non horum electio, ac motiones cæteræ, voluntatis nominantur : et cum aliæ ex aliis oriantur, posteriores e prioribus, quis neget ex voluntate voluntatem existere?

*Leg. volun… tates.*

*Plures volun… res gnom… Christo… ademerunt… et quibus… causis.*

Probabilius est, quod subinde Maximus adjungit, non esse γνώμην in homine Christo, « quod alioqui merus et simplex esset homo, nostro more consultans, ignorans, et addubitans, atque in contraria distractus. Non enim de certis et indubitatis, sed de ambiguis, quilibet consultat. Siquidem nos id, quod simpliciter natura bonum est, naturaliter expetimus: quod vero quadammodo bonum est, inquisitione ac consilio illud experimur. Ideo gnome in nobis apte nominatur, quæ modus est utendi, non ratio naturæ, alioquin infinitas mutationes naturæ pateretur. At in humana Domini natura, quæ non mere, uti nos, per se, sed divinitus subsistit (Deus enim erat, propter nos, secundum nos, ex nobis in carne conspectus) gnome usurpari nequit. Nam esse ipsum, sive divinitus subsistere,

μικόν. καὶ μία μὲν αὐτῶν θελητικὴ φύσις, πολλοὶ δὲ θέλοντες διαφόρως, καὶ ἀλλοθέλοντες.

*a* Maxim. *in Disput.* Οὐκοῦν ἡ γνώμη οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ποία θέλησις, σχετικῶς τινὸς, ἢ ὄντος, ἢ νομιζομένου ἀγαθοῦ ἀντεχομένη.

*b* Maxim. ibid. Δεῖ δὲ εἰδέναι ὡς ἡ αὐτεξουσιότης ὁμωνύμως λέγεται μὲν ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, ἄλλως δὲ ἐπὶ θεοῦ λαμβάνεται, καὶ ἄλλως ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἄλλως ἐπ' ἀνθρώπων. ἐπὶ μὲν θεοῦ ὑπερουσίως. ἐπὶ δὲ ἀγγέλων, ὡς συντρεχούσης τῇ ἕξει τῆς προχειρήσεως, καὶ παρενθήκην ὅλως χρόνου μὴ παραδεχομένης. ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, ὡς χρονικῶς τῆς ἕξεως προεπινοουμένης τῆς ἐπιχειρήσεως.

*c* Damas. lib. *de Fide*, cap. xiv. Αὐτεξούσιος μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ φυσικῶς ἔχει τὸ αὐτεξούσιον· ἔχει δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ Διαβόλου προσβολὴν, καὶ τὴν τοῦ σώματος κίνησιν. διὰ οὖν τὴν προσβολὴν καὶ τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐφυστερίζει προχείρησις τῆς ἕξεως.

1 Cap. I lib. hujus, parag. 7. — 2 Cap. v, parag. 4. — 3 Cap. I lib. hujus, parag. 6. — 4 Max. *in Disp.*

naturalem cum homo conciliationem habebat, et alienationem a malo; ut Basilius loquitur homilia *in Psalmum* XLIV [a]. »

modo istas i bono ... ra, et modo ... ristl.

VII. Hic Maximus discrimen hoc esse vult inter cæteros homines, et Christum, qua homo est; quod illi generalem duntaxat in bonum et quidem honestum, quod universe ac simpliciter ejusmodi est, propensionem habent natura sua, qualis est Deus. Bonum autem quodlibet particulare, ac certo et definito modo bonum nonnisi inquirendo, ac deliberando appetunt. Christus autem naturalem habebat voluntatis inclinationem in bonum, non generale solum; sed quod in singulis etiam actionibus, ac motionibus voluntatis cernitur. Non enim deficere a bono, id est peccare poterat. Manifestum est autem Maximum non de bono universe loqui, sed de proprie dicto et honesto. Alioqui nulla esset inter Christum, ac cæteros homines differentia, si de utili et jucundo sermo esset. Nam et universe bonum omnes appetunt, et in singulis actionibus idipsum assequi student: neque quisquam mali, qua malum est, gratia movetur ad appetendum. Itaque de honesto solo, et laudabili loquitur, quod naturaliter omnibus, etiam pessimis, generatim probatur; utpote rationi consentaneum. Verum in singulis actionibus corruptus ac depravatus vitiis animus, sive alia quacumque illecebra captus, bonum illud repudiat: eique quod deterius, ac diversi generis bonum est, anteponit. Quod in Christum minime cadebat, qui nihil, nisi vere, ac sincere bonum, hoc est divinæ rationi, ac voluntati congruens persequi potuit.

...ma et ...nicam ...tatem peccabi-lem.

Licet autem ex eo perspicere cur γνώμην, et γνωμικὸν θέλημα in Christo non fuisse Maximus, aliique putaverint: nimirum quod ἀναμάρτητον illum fuisse constet, hoc est peccati nullo modo capacem. Ex quo consequens esse rati sunt, ut de rebus agendis minime consultaverit, tanquam dubius, et animi pendens inter boni et mali, hoc est virtutis ac vitii, delectum, quæ quidem humanarum deliberationum præcipua solet esse materia. Unde cæteras, quæ ex consultatione sequuntur, voluntatis motiones præciderunt; qualis est γνώμη, quam *consensionem* dixi appellari a S. Thoma; Latini autem *sententiam* vocant; et affectum animi circa bona et honesta, vel contra turpia, et inhonesta: ex quo alterutrius optio, et electio gignitur; quam similiter Christo denegarunt,

Gnomica voluntas hypostaseon discrimen habet.

VIII. Idem Maximus in libro *de gnomicis voluntatibus* apud Euthymium, γνωμηκὸν θέλημα personarum discrimen afferre dicit, cum adversus Monotheletas argumentatur: non unam posse esse voluntatem in Christo; neque naturalem, neque γνωμικὴν, quam *deliberatam* appellemus licet, atque ita de posteriore hac disserit. « Si deliberatam hanc solum voluntatem constituas, erit propria nota illius hypostasis. Quod enim γνωμικὸν, id est *deliberatum* dicitur, vim habet personæ secernendæ [b]. » Et in *Disputatione cum Pyrrho* habita, cum hic unicam Christi voluntatem γνωμικὴν esse respondisset ex opinione sectæ suæ [1], tum aliis argumentis instat illi Maximus, tum hoc objicit [2]; eo ipso consentire illos Nestorio, qui unam perinde γνωμικὴν voluntatem affinxerit Christo, quippe non φυσικὴν, id est, naturalem, sive substantivam unitionem agnoscebat ambarum naturarum Nestorius; sed voluntatum, et affectuum: quod idcirco σχετικὴν, et γνωμικὴν vocabat, eaque personas connecti duas asserebat; cujus rei testem citat *Ecthesim* ab Heraclio promulgatam: in qua ita scriptum legitur [3]: « Si enim insanus Nestorius licet dividens divinam Domini nostri humanitatem, et introducens filios duos, voluntates istorum dicere non ausus est: e contrario autem consonantem voluntatem in eo, formatis duabus personis, confessus est; quomodo possibile est, orthodoxam confitentes fidem, et unum Filium Dominum

*a* Maxim. *in Disput.* Ἔπειτα δὲ καὶ γνώμην λέγοντες ἐπὶ Χριστοῦ, ὡς ἡ περὶ αὐτῆς ἔδειξε. ζήτησις, ψιλὸν αὐτὸν δογματίζουσιν ἄνθρωπον βουλευτικῶς διατιθέμενον καθ' ἡμᾶς ἀγνοοῦντά τε, καὶ ἀμφιβάλλοντα, καὶ ἀντικείμενα ἔχοντα εἴπερ τις περὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων, καὶ οὐ περὶ τοῦ ἀναμφιβόλου βουλεύεται. ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῦ μὲν ἁπλῶς φύσει καλοῦ φυσικῶς ἔχομεν τὴν ὄρεξιν. τοῦ δὲ πῶς καλοῦ τὴν πεῖραν διὰ ζητήσεως, καὶ βουλῆς. καὶ διὰ τοῦτο ἐφ' ἡμῖν καὶ γνώμη προσφυῶς λέγεται, τρόπος οὖσα χρήσεως, οὐ λόγος φύσεως. ἐπεὶ καὶ ἀπειράκις μετέβαλλεν ἡ φύσις. ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου τοῦ κυρίου οὐ ψιλῶς καθ' ἡμᾶς ὑποστάντος, ἀλλὰ θεϊκῶς. θεὸς γὰρ ἦν ὁ δι' ἡμᾶς, καθ' ἡμᾶς, ἐξ ἡμῶν σαρκὶ πεφηνὼς, γνώμη λέγεσθαι οὐ δύναται· αὐτὸ γὰρ τὸ εἶναι, ἤγουν, τὸ θεϊκῶς ὑποστῆναι, φυσικῶς καὶ τὴν πρὸς τὸ καλὸν εἶχεν οἰκείωσιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτρίωσιν, καθὼς καὶ ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας ὀφθαλμὸς Βασίλειος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ μδ' ψαλμοῦ διδάσκων, ἔφη.

*b* Maxim. apud Euth. tit. XVIII *in Panop.* Εἰ δὲ γνωμικὸν μόνον, ἔσται τῆς αὐτοῦ χαρακτηριστικὸν ὑποστάσεως. προσώπου γὰρ ἀφοριστικὸν ὑπάρχει τὸ γνωμικόν.

1 Pyr. apud Max. — 2 Max. ibid. — 3 *Ecthesis* Herac. in Lat. syn. sub Mart. Papa recitata secret

nostrum Jesum Christum verum Deum glorificantes, duas, et has contrarias voluntates in eo suscipere? »

IX. Sic alio in loco Maximus, duas in Christo φυσικὰς, id est *naturales* voluntates admittit; utpote minime inter se repugnantes, neque depravationis capaces; quod enim a natura insitum est; vitiosum non est, tanquam ab auctore Deo profectum. At vero γνωμικὴν non posse hominis in Christo voluntatem inesse probat, quod « hujus liber sit, et suæ potestatis impetus, qui in utramque partem deflectat, ne naturam discernat, sed personam proprie, et hypostasim. Quod cum recte divisus ille, et hominicola Nestorius intelligeret, γνωμῶν, id est sententiarum unitionem libenter in suo dogmate posuit; ut utramque per alteram hypostasim adstrueret, ac nudum hominem retineret, sententia quadam animi, et libera motione cum Deo Verbo, ut ipse loquitur, conjunctionem habentem : ex qua etiam voluntatum identitatem constituit, sive multitudinem potius, ac magis proprie dixeris: quandoquidem in unaquaque deliberatæ voluntatis motione, quæ particulatim fit, ab imperfectis ad perfecta ferri, et tendere, ac procedere illum existimat[a]. » Qui Maximi locus præclare veterum mentem nobis explicat, qua γνωμικὸν θέλημα segregarunt a Christo, cujus tres causas fuisse deprehendimus: primam, ne hypostases duas cum Nestorio illi tribuerent: propterea quod γνώμη hypostasi sit affixa, sive naturæ per se subsistenti; alteram, ne peccato Christum obnoxium facerent: quatenus γνωμικὴ, et ὑποστατικὴ voluntas hominis, ac creaturæ cujuslibet mutabilis est, et versari in partem utramque ex sese potest: tertiam superius ex Maximo eodem attulimus [1], ne inscitia laborasse Christum putemus; qui inquisitione et consultatione opus habuerit: quandoquidem γνώμη consultatione posterior est, uti prior electione. Quem locum Maximi describit Joannes Damascenus [2], et ob hanc causam in Christo, ut et in Deo, neque προαίρεσιν, neque γνώμην proprie inesse scribit.

X. Verum ut hac de re certi aliquid habeatur, relegenda sunt ea, quæ de libero Dei arbitrio plenius exposita sunt alibi [3]; ubi ex S. Thoma, aliisque demonstravimus, ita inesse Deo voluntatem liberam, ut iis careat imperfectis, ac creatarum rerum propriis affectionibus, quæ ignorantiam, et id genus alia redolent: quibus segregatis, illa sola retinenda sunt, quorum notiones ab tantæ majestatis excellentia neutiquam abhorrent; ut in tomo primo, cum de divinis proprietatibus ageretur, et passim alias docuimus. Hoc modo neque consilium, neque delectus, neque γνώμη, neque προαίρεσις, neque cæteræ liberi arbitrii functiones, quæ in usu illius expromuntur ab hominibus, a Deo erunt abjudicandæ; dummodo « absque omni defectu accipiantur, qui invenitur in nobis, » ut scribit S. Thomas [4]. Atque hoc ipsum de homine Christo multo est magis intelligendum. Hujus enim voluntas vere humana fuit, et idcirco omnibus illis proprietatibus affecta, quæ ad humanæ libertatis essentiam pertinent: cujusmodi est τὸ ἀδιάφορον illud, quale in secundo capite libri hujus expositum est; sine quo nulla potest libertas consistere, ac ne informari quidem animi ulla cogitatione, tum ex pluribus certi alicujus electio; cætera denique ad libere agendum necessaria, inter quæ γνώμη numeratur.

Quibus cautio[nibus] Gnom[e] Chri[sto] admitt[atur]

Elect[io]

Indiffer[entia]

In quo meminisse hujus oportet, quod diximus in tertio libro *de Opificio*, et in quinto tomi primi, ubi de libero arbitrio tum universe, tum divino egimus: libertati, quam *contrarietatis* vulgo nuncupant, non ea tantum subjici, quæ proprie inter se pugnant, ut bonum, et malum: turpe, et honestum: sed omnia præterea, quæ utcumque voluntati ad eligendum proposita inter se comparantur. Hic enim modus quidam est oppositionis, dum ex duobus utrum sit anteponendum vel deliberatur re adhuc integra, et incerta: vel consilii, ac deliberationis simile aliquid exprimitur : quod in Deo plerumque litteræ divinæ ad humanæ intelligentiæ captum accommodate significant. Hujus illustre spe-

*a* Maxim. l b. *de Duab. vol.* apud Euth. *Pan.* tit. XVIII. Τὸ δὲ (γνωμικὸν θέλημα) αὐθαίρετος ὁρμὴ καθέστηκε, τὰς ἐφ' ἑκάτερα ποιουμένη παρεκτροπὰς, καὶ οὐ φύσεως ὑπάρχον ἀφοριστικὸν, ἀλλὰ προσώπου κυρίως καὶ ὑποστάσεως. καὶ τοῦτο διαγνοὺς ὁ διῃρημένος, καὶ ἀνθρωπολάτρης Νεστοριος γνωμῶν ἕνωσιν ἀσμένως ἐδογμάτισεν· ἵνα ἑκατέραν δι' ἑκατέρας ὑπόστασιν κυρώσῃ, καὶ ὁ ψιλὸς ἄνθρωπος αὐτῷ τηρηθῇ, γνώμῃ τινὶ, καὶ αὐθαιρέτῳ κινήσει πρὸς τὸν θεὸν λόγον, ὡς αὐτὸς φησὶ, τὴν ἕνωσιν ποιησάμενος. ἐξ ἧς καὶ τὴν ταὐτοβουλίαν συνίστησιν, ἢ πολυβουλίαν εἰπεῖν οἰκειότερον, ὅσον καὶ καθ' ἑκάστην τοῦ γνομικοῦ θελήματος κίνησιν, κατὰ μέρος ἐκ τῶν ἀτελῶν ἐπὶ τὰ ἐντελῆ κατ' αὐτὸν ἵεται φερομένη τε, και προκόπτουσα.

1 Parag. 6. — 2 Lib. III cap. xiv. — 3 Tom. I, lib. V cap. iv, maxime parag. 5. — 4 In II, II, q. xiv, art. 1, ad ii.

cimen exstat in tertio libro *Regum*[1]: in quo divinæ consultationis formula prorsus ad humanam consuetudinem adumbrata legitur. Quamobrem omni peccati ac vitii, tum vero inscitiæ contagione sublata, (quam in γνώμη et προαιρέσει Christo detrahenda veteres devitare studuerunt) nihil causæ supererit, quin ut Deo, ita Christo omnia illa libertatis humanæ propria vindicentur.

## CAPUT VIII.

*Non solum voluntates in Christo fuisse duas, sed etiam liberas, et indifferentes utrasque, nec ulla necessitate determinante constrictas ostenditur.* 2. *Duo in voluntate spectari, quod natura sit, et liberum arbitrium. Proponitur difficilis quæstio quomodo in Christo vere libera voluntas constiterit ex Veterum opinione, qui solas naturales voluntates illi tribuerunt; non* γνωμικάς. 2. *Respondetur ei quæstioni*; *atque imprimis docetur affectiones omnes naturales, et appetitiones in Christi libera fuisse potestate, ex quo summa illius libertas colligitur;* 3. *tum etiam hypostaticas liberas fuisse.* 4. *Cujusmodi Christum habuisse monstratur.* 5. *Huic libertati Christi non obstare ejusdem impeccantiam; et novi dogmatistæ notantur.* 6. *Itaque quæstio proponitur, quomodo Christus liber, et indifferentia voluntatis præditus esset, cum paternæ in omnibus voluntati paruerit. Et respondetur, nullum ei absolutum mortis obeundæ præceptum impositum fuisse.* 8. *Quod deinceps auctoritate Patrum adstruitur.* 12. *Ex quibus tota quæstio deciditur.*

I. Si recte, vereque constituta illa sunt, quæ de libertatis natura superioribus capitibus, et aliis in libris asseruimus, dubitare nemo poterit, uti voluntates fuerunt in Christo duæ, una divinitatis, altera humanitatis propria, sic easdem libere agentes, et necessitate solutas exstitisse. In quo merito illud observandum venit, quod ex S. Thoma alibi notavimus[2], duo in voluntate spectari, alterum quod est natura: alterum, quod est libera voluntas, sive arbitrium liberum. Priore modo considerata voluntas, necessariam boni habet appetitionem; quia nonnisi bonum amplecti potest, et ut alia quævis naturalis facultas objecti sui finibus, sic illa boni amore circumscribitur. Ut autem liberum arbitrium est, et ea, quæ ad finem ultimum conducunt, ac vocantur *media*, persequitur, expers est necessitatis in agendo, et quod vult unum e pluribus, vi ac nutu liberæ propensionis asciscit. Ad priorem voluntatis notionem, qua natura dicitur, revocandum est φυσικὸν illud θέλημα, quod ab ὑποστατικῷ distinxisse Græcos theologos, capite superiori dixi[3]; quos quidem naturalis voluntatis nomine comprehendisse docui, præter δύναμιν, et facultatem ipsam a natura inditam, actiones minime liberas et ex hujus fontibus sine ulla deliberatione manantes: quæ naturales propterea vocatæ sunt, quia naturam comitantur, et in omnibus cernuntur individuis, quæ sub eadem forma continentur. Ejusmodi sunt primigeniæ, ut ita dicam, motiones appetitus, quibus ea procurantur, quæ ad salutem et conservationem hominis attinent; ac cæteri voluntatis impetus, qui in nobis necessario, ac citra deliberationem oriuntur. Posterius vero genus illud, quod ὑποστατικὸν appellant iidem Græci Patres, adæquari cum ea voluntatis significatione videtur, cui ab S. Thoma liberi arbitrii vocabulum imponi diximus. Ex quo mirificum illud, et inopinatum exoritur; videri liberum arbitrium in Christo fuisse nullum: sed quidquid humana voluntate appetiit, necessario se motu ad illud applicasse. Siquidem ὑποστατικὸν θέλημα, quod idem esse censent ac γνωμικὸν, in Christo negant exstitisse Patres illi, quos antecedenti capite percensui. At eo remoto, restat φυσικὸν, idemque necessarium, non liberum voluntatis genus. Vides quam justa sit, et attente consideranda illa quæstio; quæ tanto nobis optabilior, ac præsenti disputationi opportunior incidit, quod nulla peræque utilis ad illustrandam Christi libertatem, ejusque supra homines cæteros vim ac præstantiam declarandam excogitari potuerit.

*Naturalis Voluntas Personali.*

*Personalis voluntas Gnomica.*

II. Quamobrem ut illam nonnihil impeditam quæstionem breviter absolvam; primum de ea voluntate, quam *naturalem* vocant, ita statuo; hanc in Christo non necessariam fuisse, sed liberam, et ex ejus pendentem arbitrio; ut, si vellet, tam naturales necessitates omnes, quam earum appetitiones in-

**Voluntas naturalis in Christo necessaria non fuit.**

1 Cap. xxii, v. 19. — 2 Tom. IV, lib. III *de Opif.* cap. iv, parag. 3 — 3 Parag. 3.

hiberet, ac supprimeret. Habuit enim in potestate motus omnes animi, corporisque, qui in nobis necessarii sunt, nec ex voluntate nostra proficiscuntur. De quo nihil amplius explicandum superest hoc in loco : nam copiose tractatum istud est in libro superiore capite XII. Ex quo illud intueri, ac concludere licet, quanto majore ac pleniore liberi arbitrii potestate usus sit Christus, quam homines reliqui : cum in his longe maxima pars facultatum, et actionum ab eorum jure imperioque sit excepta. Quo illa sane Domini sententia refertur : *Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum*[1]*?* Nec non hæc altera[2]: *Neque per caput tuum juraveris : quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.* At in Christo naturales omnes motiones, et quidquid necessitate agimus, aut patimur, ad nutum voluntatis est liberæ transactum : uti fames, sitis, lassitudo, mors ipsa denique : quorum nihil nisi volens, ac permittens expertus est.

**Voluntas gnomica in Christo liberrima.**

III. Altera porro voluntatis species, quæ ὑποστατικὴ vocatur, et γνωμικὴ, quam Christo detrahunt Patrum aliqui, quatenus tamen in illo exstitit, liberrima fuit. Nam suo quodam et proprio modo exstitisse diximus in proxime antecedenti capite ; hoc est imperfectis omnibus, ac minime congruentibus secretis affectionibus : ut in rebus agendis, libere quod vellet, ac quod conducibile judicaret, ex multis eligeret, nec ulla vi quod nollet cogeretur suscipere ; nulla item necessitate ad unum determinante traheretur ; in iis duntaxat, quæ naturaliter liberi arbitrii potestati subjecta sunt : cujusmodi censentur ea, quæ citra finem ultimum consistunt, et *media* nominantur. Etenim liberæ vis voluntatis, et usus indifferentis arbitrii circa summum bonum nullus est omnino, ut ex S. Thoma alias docuimus. Ideo nec in Christo talis esse potuit ; cujus mens ac voluntas summæ compos, ultimæque felicitatis, in Dei contuitu et amore immobiliter acquiescebat. In reliquis plena illi libertas electionis constitit, non solum ea, quam *contradictionis* nuncupant, qua facere, aut non facere possumus : sed etiam altera, quæ dicitur *contrarietatis* ; non ut inter honestæ rei, ac turpis, appetitum velut media suspenditur : sed quatenus ex bonis pluribus quod libitum est optare, ac persequi potest, ut in eodem capite superiori meminimus.

**Ha… Chr… fui… volu… osten…**

IV. Hanc in Christo voluntatem exstitisse, nec solam φυσικὴν, atque in cæteris hominibus necessariam ; argumento hoc approbare licet. Cum enim hypostasi propria sibi facta, et ab reliquis hominibus diversa homo iste substiterit, necesse est communem in ipso naturam certa illa proprietate modificatam, ac determinatam fuisse. Atqui personalis proprietas non naturam solam, sed etiam motiones ejus omnes, et actiones afficit, ac denominat ; ut non homini duntaxat naturæve communi ; sed huic etiam individuo, naturæque tribuantur. Hinc illud scholarum usu detritum, *Actiones esse suppositorum :* hoc est naturarum particularium, ac subsistentium. Igitur ut cæteræ humanæ Christi naturæ functiones, sic voluntates determinatæ, et hypostaticæ fuerunt, tum vero liberæ : utpote revera humanitatis propriæ, et nostrarum, citra peccati labem, similes.

Demonstrat hoc erudite Maximus in *Disputatione cum Pyrrho* ; ubi Christi voluntates duas affirmat ; easque αὐτεξουσίους, id est *juris, et arbitrii sui.* Quo vero illud argumento probat, id ipsum de ὑποστατικῇ, et γνωμικῇ, sive προαιρετικῇ voluntate magis procedit, quam de φυσικῇ. Sic enim disputat : « Cum volens Adamus obediverit, (uxori scilicet, aut diabolo) et volens contemplatus sit, et volens comederit, sequitur primam in nobis affectam esse voluntatem. Hanc autem una cum natura nostra non assumpsit, ut isti putant, Verbum incarnatum. Igitur ego a peccato non sum liberatus. Quod si a peccato non sum liberatus, non sum salutem consecutus : quoniam quod non est assumptum, non est curatum[a]. » Rursus alio id argumento demonstrat : quod opus Dei sit libera potestas humanæ naturæ ; quam proinde insuper habere, ac relinquere non potuit in assumenda hominis natura Deus Verbum ; ne aut opus suum damnare, aut ei salutem invidere putaretur. Hæc utraque ratio non minus ὑποστατικὴν, et γνωμικὴν voluntatem assumpsisse Dei filium, quam φυσικὴν ostendit. Quippe naturalis est illa proprietas hominis, opusque Dei ; atque uti

*a* MAXIM. *Disp.* Εἰ γὰρ θέλων ὁ Ἀδὰμ ὑπήκουσε, καὶ θέλων ἐθεώρεσε, καὶ θελήσας ἔφαγεν, ἄρα πρωτοπαθὴς ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις. ταύτην δὲ μετὰ τῆς φύσεως, κατ' αὐτοὺς, οὐ προσείληφεν ὁ λόγος ἐνανθρωπήσας. οὐκ ἄρα ἐγὼ χωρὶς ἁμαρτίας γέγονα. εἰ δὲ ἐγὼ χωρὶς ἁμαρτίας οὐ γέγονα, οὐκ ἄρα ἐσώθην. εἴπερ τὸ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον.

1 *Matth.* VI, 27. — 2 *Matth.* V, 36.

peccato primi parentis maxime est infecta : ita curari potissimum debuit. Vide Joannem Damascenum libro tertio, capite XIV, ubi αὐτεξούσιον voluntatem in humana Christi natura fuisse adstruit, eamque necessitatis expertem ; quod iisdem illis Maximi argumentis approbat. Cujusmodi autem αὐτεξούσιον θέλησιν Joannes Damascenus esse velit, docuit in libro secundo, capite XXII, et aliis in locis; et nos ex eodem sæpius exposuimus[1]. Nimirum, ut paucis exequar, talem esse dicit, ut propria illius actio sit προαίρεσις, id est *electio*, quæ circa *contingentia*, et ea, quæ fieri possunt, aut non fieri, nec determinata sunt, ac necessaria, versatur.

Idipsum et Amphilochius affirmat in epistola *ad Pancharium diaconum*, Christum esse « libero arbitrio præditum, et ab omni necessitate liberum[a]. » Sic Ambrosius[2], « Non utique (ait de Christo loquens) alieni fuit executor imperii, sed voluntarii liber arbitrii. »

[Liber-tati ... impec-cantia.]

V. Verum huic ipsi libertati qualem in Christo fuisse volumus, intercedere videtur ejusdem *impeccantia* (sic enim appellemus licet eam, quam Græci ἀναμαρτησίαν nominant) quæ hoc effecit, ut contra Dei voluntatem, ac præceptum, nullo modo venire potuerit. Cum igitur *quæ Deo placita erant fecerit semper*[3] : et[4] *qui misit eum Pater, ipsi ei mandatum dederit, quid diceret, et quid loqueretur* : non integrum habuit secus quam erat præscriptum, agere; ac proinde nec deliberare, aut eligere, quid potissimum vellet. Id enim præfinitum, ac determinatum a Patre jam præ oculis habebat. Sic eo res demum recidit, ut aut libere nihil fecerit Christus; quia necessitas hunc obsequendi unicuipiam adstrictum tenebat, ut potestate careret alterius : aut cum necessitate, ac determinatione possit libertas arbitrii consistere. Posterius hoc libenter amplexi sunt nuperi dogmatistæ, qui cum sola vi, et cogente necessitate pugnare libertatem existimant : non autem cum absoluta, sed spontanea; cujusmodi amor est, quo se Deus, vel hunc beati diligunt. Ex quo iidem τὸ ἀδιάφορον, hoc est indifferentem utriusque potestatem, negant ad arbitrii libertatem necessario pertinere ; imo vero sine illa tum in Deo, beatisque mentibus inesse ; tum in Christo quamdiu in terris degebat, exstitisse. Ac præcipuum ex hoc etiam argumentum instituunt, quo universe suum illud, quod dixi de libertatis natura decretum approbant; facit hoc præ cæteris ejusdem sectæ maledicus Apologista, qui adversus illustrissimum dominum Habertum, Vabrensem episcopum de ea quæstione disputans, hoc potissimum telo catholicam aggreditur Tridentinam de libertate sententiam ; quasi justa et probabilis causa sit, cur ab vero et christiano dogmate discedas, quod hujus defensio magnis sit obsepta difficultatibus, quibus explicare te difficile possis. Sed non sunt tanti quæ vel ab isto *Satyricæ Apologiæ* scriptore, vel ab aliis opponi solent, ut propterea vadimonium deseri oporteat. Ac pleraque plus, minusve solerter apteque sunt excogitata ab eruditis theologis, ut salvo fidei decreto, liberi, in obeunda morte præsertim, arbitrii potestas in Christo statueretur. Quæ quia legi apud illos, perpendique possunt, non habeo necesse hoc loco memorare. Quod unum itaque præstare opere in isto debeo, exequi conabor ; ut quod Scripturis, ac veterum decretis Patrum maxime consentaneum hac in quæstione sentio, id exponam, et illustrem.

VI Quæsitum est quo tandem modo liber et αὐτεξούσιος Christus Dominus fuerit, cum præter mandatum paternum facere nihil omnino potuerit : omnium vero, quæ erant agenda, præscriptum aliquod, et mandatum acceperit. Huic nos occurrimus sic; præceptum illud, et mandatum, quod Christo Pater edidisse dicitur, velut de perferendis suppliciis, ac luenda morte; non absolutum imperium videri fuisse ; sed simplicem significationem consilii, ac voluntatis suæ, qua multa illi proponebat Pater ad humanam recuperandam salutem remedia : ex quibus quod vellet eligeret ; adeo, ut quidquid ex omnibus capesseret, id sibi gratum esse, ac placere monstraret ; proindeque mandante se, ac præcipiente faceret.

[Nec perfectissima erga Patrem obedientia.]

Non fuisse præcepti necessitate aliqua circumscriptum Dominum Jesum, docere ipsemet videtur, apud Joannem ita loquens[5] : *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso : et potestatem habeo ponendi eam : potestatem habeo iterum*

[Christus libere mortem suscepit]

a Amph. Αὐτεξούσιον, καὶ ἐνεργῆ, καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλεύθερον.

1 Lib. III *de Opif.* cap. III et hoc, lib. cap. I, parag. 6. — 2 Lib. II *de fide*, cap. IV. — 3 *Joann.* VIII, 29. — 4 *Joann.* XII, 49. — 5 *Joann.* X, 17.

*sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo.* In his verbis, cum se habere dicit ἐξουσίαν, id est *potestatem ponendi animam suam*, ex proprietate nominis, intelligendum est, utriusvis amplectendi liberam ei optionem fuisse : non unius duntaxat. Nec enim potestatem, vel ἐξουσίαν homini datam esse quisquam sanus ac sobrius dicat, naturalis aliquando subeundæ mortis : vel, si ex alto præcipitet, in terram cadendi : vel eum denique, qui vinculis alligatus in carcere detinetur, potestatem illic habere manendi. Hæc enim ridicula sunt. At quorsum ridicula ? Nonne ideo, quod non fert communis sensus, ususque loquendi, ut in potestate nostra, vel arbitrio positum esse dicamus aliquid, quod unum penitus nobis est relictum, aliorum omnium facultate detracta ? Cum ergo Christus potestatem habere se dicat mortis obeundæ ; eamque se ab semetipso, id est suapte voluntate, suscipere, procul dubio demonstrat liberum sibi, integrumque fuisse, utrum mallet e duobus eligere, ut aut moreretur, aut se morti subtraheret.

Probatur ex Patribus Christum nullum accepisse a Patre absolutum moriendi præceptum.

VII. Hunc locum ita Joannes Chrysostomus enarrat, ut « potestatem habere ponendi animam suam, sit idem, ac dominum esse ponendi : quod non est in nobis positum [a]. » Atqui mori necesse nobis est, et si hoc libertati non est adversum, etiam in nostra potestate esse, negari non debet. Deinde quod mandatum moriendi a Patre Christus accepisse se dicit, id sic interpretatur, ut sit, « placere illi, quod ego facio [b]. » Ac subinde præceptum negat proprie dictum istud fuisse; quo nihil opus haberet. « Nam si præcepto fuisset opus, quid attinebat illum dicere, *a meipso pono* ? Quippe qui a seipso ponit, nihil habet opus præcepto [c]. »

Sic in epistola *ad Hebræos* [1], Apostolus : *Qui pro proposito sibi gaudio*, inquit, *sustinuit crucem, confusione contempta.* Quod sic idem exponit Chrysostomus ; « Hoc est licebat ipsi nihil perpeti si voluisset [d]. » Et « potestatem habebat, si voluisset, crucem non adire. » Theodoretus item, « Poterat, inquit, non pati, si ita voluisset [e]. » Theophylactus quoque, nec non Œcumenius similiter exponunt. Atque hujus maxime verba ponderanda sunt: « Licebat, ait, ipsi cum gloria, et gaudio in mundo degere. Quippe ita loquitur : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et accipiendi ipsam.* Verum hoc noluit : sed sponte crucem sustinuit [f]. »

Sic ad illa capitis decimi quinti epistolæ *ad Romanos* [2]. *Etenim Christus non sibi placuit*, etc. Chrysostomus hæc adnotat ; « Licebat ipsi non perpeti probra : licebat non ea pati, quæ passus est, si quod sua intererat, spectare vellet. Verumtamen id facere noluit. Sed quod nobis expediebat considerans, quod ad se pertinebat, neglexit [g]. » Quibus Græci cæteri consentiunt.

Ad hæc Cyrillus Alexandrinus tam hoc de morte perferenda, quam alia, quæ præcepta nominantur, proprie esse præcepta negat; sed quæ in mente, arcanoque consilio Patris inesse sciret, tanquam mandata sibi forent, sponte sua executum fuisse, cujus hic verba subjiciam : « Quandoquidem, ait, ista sustinuit, Deus ipsum superexaltavit. Igitur habes in voluntaria subjectione, paternorum consiliorum executionem, quæ et mandatorum loco apud se esse, in ea, quam ad illum habuit oratione filius asserit. Nam cum utpote Verbum, consilia Patris intelligeret, et genitoris sui profunda scrutaretur ; sive potius cum sit ipse sapientia Patris, et virtus, quod huic visum est reipsa præstat, et loco præcepti habet [h]. »

*a* Chrys. hom. LX *in Joan.* Τουτέστιν ἐγὼ μόνος εἰμὶ κύριος τοῦ θεῖναι αὐτὴν, ὅπερ ἐφ' ἡμῶν οὐκ ἔστι.

*b* Ib. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐντολὴν εἰληφέναι παρὰ τοῦ πατρὸς εἰπὼν, οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνει, ἢ ὅτι ἐκείνῳ δοκεῖ τοῦτο, ὃ ἐγὼ ποιῶ.

*c* Ibid. Εἰ γὰρ ἐντολῆς ἐδεῖτο, πῶς ἔλεγεν; ἀπ' ἐμαυτοῦ τίθημι; ὁ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τιθεὶς, οὐ δέεται ἐντολῆς.

*d* Chrys. hom. XXVIII in epist. *ad Heb.* Τουτέστιν, ἐξῆν αὐτῷ μηδὲν παθεῖν, εἴπερ ἐβούλετο.

*e* Theod. ad cap. XII epist. *ad Hebr.* Ἠδύνατο, φησὶ, μὴ παθεῖν, εἴπερ τοῦτο ἠθέλησεν.

*f* Œcum. in id. cap. Ἐξῆν αὐτῷ, φησὶ, μετὰ δόξης, καὶ χαρᾶς διάγειν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐξουσίαν γάρ φησιν, ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ λαβεῖν αὐτήν. ἀλλ' οὐκ ἠβουλήθη, ἀλλ' ἑκουσίως ὑπέμεινε σταυρόν.

*g* Chrys. in cap. XV, III, ep. *ad Rom.* Ἐξῆν αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, ἐξῆν μὴ παθεῖν, ἅπερ ἔπαθεν, εἴγε ἤθελε τὸ ἑαυτοῦ σκοπεῖν. ἀλλ' ὅμως οὐκ ἠθέλησεν. ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον σκοπήσας, τὸ ἑαυτοῦ παρεῖδε.

*h* Cyrill. in lb. X *in Joan.* Ἐπειδὴ δὴ ταῦτα ὑπέστη, φησὶν, ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. οὐκοῦν ἔχεις, ἐν μὲν τῇ κατὰ θέλησιν ὑπακοῇ τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων τὴν πλήρωσιν. ἃ δὲ ἐν τάξει ἐντολῶν φησὶ, γενέσθαι πρὸς αὐτὸν ὁ υἱός. συνεὶς γὰρ ὡς λόγος τὰ ἐν πατρὶ σκέμματα, καὶ τοῦ τεκόντος αὐτὸν τὰ βάθη διερευνώμε-

1 *Hebr.* XII, 2. — 2 *Rom.* XV, 3.

VII. Quocirca Græci illi Patres nullum Christo præceptum proprie dictum a Deo Patre censent editum fuisse: sed illum sponte, ac voluntate libera, quod gratum esse Patri noverat, egisse ac passum fuisse : adeo ut *mandati* vox τὴν εὐδοκίαν, id est consensum voluntatis significet, quemadmodum etiam intellexisse videtur Ambrosius libro quarto *de fide*, capite quinto : ubi inter alia : « Sicut potestatis, inquit, suæ esse significat ponere animam, et liberæ voluntatis : ita etiam quod secundum mandatum deposuit Patris, suæ, ac paternæ voluntatis significat unitatem. » Atque hic cum paterna voluntate consensus in Deo Verbo, atque Filio, nonnunquam iis vocabulis declaratur a Patribus, quæ obedientiam, et obsequium significant. Ut cum imperasse Patrem Filio dicunt, uti mundum crearet, vel ut carnem susciperet. Quorum prius multis antiquorum testimoniis illustratum est in libro secundo *de Trinitate* [1], posterioris, quo incarnari Filium jubet, exemplum suppeditat modo Paulinus in *Panegyrico Celsi pueri* : ubi sic canit :

« Interea Pater ipse polo miseratus ab alto
Errantum lapsus pestiferos hominum,
Serpentemque truci dominantem in morte [cadentum,
Non tulit, et Natum misit ad omne bonum.
Paruit ille libens, Deus omnia cum Patre [concors
Communem curans rem pietate pari :
Advenit, et fit homo, et mistum perfectus [utroque
Ostendit fragili carnis inesse Deum. »

Hic igitur, et similibus in Patrum sententiis, quos constat Catholice de Christi divinitate sensisse, imperium ac mandatum illo, quem diximus, sensu nihil vetat intelligi, ut Filium paterno mandato paruisse, nihil aliud sit, quam cum eo fuisse consentientem, ejusque consilium, ac decretum, quod cum natura et essentia ex omni æternitate communicatum sibi a Patre genitus accepit, executum esse pari cum eo auctoritate ac potestate. Nam in « Verbo unigenito Patris est omne mandatum ; et Filio, quem perfectum genuit, omnia gignendo dedit ; » ut ait Augustinus [2]. Sed hoc de Verbo ipso, et divina natura duntaxat intelligi oportet. Idem vero, quatenus homo est, non eodem modo vel mandatum accepisse, vel ei paruisse dicendus est : verum utrumque in tempore significatum, oblatumque sibi sponte, ac voluntate suscepisse.

IX. Etenim nullam ei moriendi, vel supplicia luendi necessitatem impositam fuisse, declarat idem Augustinus libro *de fide contra Manichæos*, capite XXVI, ex illis ipsius verbis : *Potestatem habeo ponendi animam meam* [3], etc. Quanquam de hoc libro utrum Augustini sit germanus ambigi video. At istud ipsum alibi non dubius Augustinus eodem ex Joannis loco colligit. « Demonstravit, inquit [4], spiritus Mediatoris, quam nulla pœna peccati usque ad mortem carnis accesserit, quia non eam deseruit invitus ; sed quia voluit, quando voluit, quomodo voluit. » Et in libro *octoginta trium quæstionum*, quæstione octogesima, dicit, Christum « sic passiones animi, hoc est affectiones, voluntatis dispensatione, veras tamen, ut placuit, suscepisse, quemadmodum passiones corporis eadem dispensationis voluntate, sine ulla necessitate suscepisse. »

Sic in appendice tomi decimi sub Augustini nomine sermo LII. « Nulla necessitate, ait, sed propria voluntate in ligno se suspendi permisit, clavis corpus suum perforari non renuit, animam ponendo mortem sustinuit, » etc. Item Arnobius in *Psalmum* XXVII. « Omnia, quæ passus est, inquit, pro voluntate sua passus est, sicut ipse ait, *Potestatem habeo ponendi animam meam*, » etc.

Leo quoque Romanus Papa [5], « Quidquid Domino illusionis, ait, et contumeliæ, quidquid vexationis et pœnæ intulit furor impiorum, non de necessitate toleratum, sed de voluntate susceptum est. »

X. Anselmus vero diserte Christum asserit nullum a Patre moriendi accepisse mandatum, ut ei necessitas quæpiam imponeretur : sed sponte ac libere illud ab ipso esse susceptum, quod sic explicat [6]: Cum ait Christus, *Non sicut ego volo, sed sicut tu : et fiat voluntas tua*, hoc modo dictum interpretatur : « Voluntatem vero Patris dicit, non quoniam maluerit Pater mortem filii, quam vitam [7]:

νος, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις τοῦ πατρὸς, εἰς ἔργον ἄγει δόξαν, εἰς τόπον αὐτὸ τιθεὶς ἐντολῆς.

1 Cap. VII, parag. 7. — 2 Aug. tr. XXVIII, *in Joann.* in calce. — 3 *Joann.* X. — 4 Aug. lib. *de Trin*, IV, cap. XIII. — 5 Ser. III. *de Pass.* cap. II. — 6 *Matth.* XXVI. — 7 Ansel. lib. IV, *Cur Deus homo* cap. IX.

sed quia humanum genus restaurari nolebat Pater, nisi faceret homo tam magnum aliquid, sicut erat mors illa; quia non poscebat ratio, quod alius facere non poterat. Idcirco dicit Filius illum velle suam mortem, quam ipse maluit pati, quam ut genus humanum non salvaretur; ac si diceret : Quoniam non vis aliter reconciliationem mundi fieri, dico te hoc modo velle mortem meam, fiat ergo voluntas tua, id est fiat mors mea, ut mundus tibi reconcilietur. Nam sæpe aliquem velle dicimus aliquid, quia non vult aliud, quod si vellet, non fieret illud, quod dicitur velle : ut cum dicimus illum lucernam velle extinguere, qui non vult fenestram claudere, per quam ventus introit, qui lucernam extinguit. Sic ergo voluit Deus Pater mortem filii, quia non aliter valuit mundum salvare, nisi homo tam magnum aliquid faceret, ut jam dixi. Quod filio volenti salutem hominum tantumdem valuit, quoniam hoc alius facere non valebat; quantum si illi mori præciperet : unde ille, sicut mandatum dedit ille Pater, sic fecit, et calicem, quem dedit ei Pater, bibit obediens usque ad mortem.» Quod in sequenti quoque capite repetit.

XI. Ad hæc Philippus Abbas Bonæ spei, qui eodem, quo Anselmus sæculo vixit, et Bernardi fuit æqualis, in epistola septima Christum libere mortuum esse dicit, ita ut, si voluisset, non esset mortuus : « Liber autem a debito, inquit, id est, tam pœna, quam peccato, cum posset non mori; non solum si Deo, sed etiam si ipsi homini complaceret; elegit tamen mori, ut æternæ nostræ mortis debitum aboleret. Reddens quippe quod non debuerat, solvens quod non rapuerat, quia elegerat Adam mori, elegit etiam ipse mori, ut par pari referret. »

Ita etiam Rupertus in calce libri decimi commentariorum *in Joannem*, Christum existimat sponte, ac citra necessitatem ullam mori voluisse, cum mortem vitare posset : nec Patrem de eo aliter statuisse, quam ut, si mortem obire vellet, tum ipse resurgens de illa gloriose triumpharet, tum alios ejusdem acquireret gloriæ, ac triumphi participes. Sic autem scribit : « *Sed ego*, inquit[1], *a meipso*, scilicet spontanea morte moriendo, *pono eam* in manu Patris, dicens, *Pater in manus tuas commendo spiritum meum*, videlicet antea præfinita conditione hac, ut si ego talentum hoc, id est, animam meam, pro sanctificatione antiquæ prævaricationis persolvam, et ipsam et cunctas ovium mearum animas, Patre annuente, recipiam. Itaque propter morti nihil debentem innocentiam, potestatem habeo ponendi, vel non ponendi animam : quod si posuero eam, consequenter propter interpositæ conditionis justitiam, *potestatem habeo sumendi eam*, scilicet ut resurgam, et omnes mihi consurgere faciam. Forte dicis : Quare ergo pones pro ovibus animam tuam, cum potestatem habeas etiam non ponendi eam? Ad hæc ille : *Hoc mandatum accepi a Patre meo*. Quod est hoc mandatum nisi caritas? »

XII. His igitur veterum theologorum placitis mea consentanea est opinio : primum nullum absolutum a Patre mandatum accepisse Christum, quo ei necessitas allata sit, aut alterius erepta potestas : quæ in illo profecto non fuisset, si simplex, ac præcisum rei cujuslibet faciendæ præceptum esset impositum. Quamobrem exceptis iis, quæ ad finem ultimum proxime pertinent; ut est amor Dei, quem *beatificum* scholæ nuncupant : tum etiam odio fugaque peccati, quod nullum omnino potuit admittere, uti postea demonstrabitur, ac reliquis ejusdemmodi, liberam, et solutam ab omni necessitate facultatem habuit eligendi quod mallet. Ut enim Deus in iis, quæ extra se molitur, liberrimo utitur arbitrio, et indifferentem obtinet cujusvis eligendi, ac designandi potestatem; nec eam impedit, aut minuit perfectissima notitia ejus, quod magis, aut minus expedit; ita neque de Christi libertate decerpsit aliquid, quod liquida, et perfecta notione res omnes, earumque causas, et principia cerneret; tum quid ex quo consequens esset, quaque serie inter se connexa forent, et colligata singula cognosceret. Quo sane disputatio illa pertinet, ac legi omnino debet, quam ibi instituimus adversus aliquos[2], qui Deum neque aliud, quam quod reipsa creavit, efficere, neque perfectiora, quam condidit, potuisse facere dixerunt. Quorum hæc fuit ratio, quod Deus uno ac simplici contuitu quid factu esset optimum intelligeret; nec aliud, quam quod ejusmodi esse judicaret, posset asciscere. Verum hæc a nobis merito reprobata est opinio. Nam neque Deus id semper agit, quod absolute optimum est, ac perfectissimum, neque ulla est tam parvi æstimanda res, quæ non ad certos usus, opportunitatesque comparata, anteferri possit præstantior alioquin alteri. Insunt autem in

1 Ruper. lib. X *in Joann.* — 2 Tom. I, lib. V cap. VI, parag. 11 et 16.

rebus, præsertim inter se collatis, ac se mutuo respicientibus, infinitæ rationes ejusmodi, ob quas præferri aliis, postponique debeant, quod ibidem uberius explanatum invenies. Videnda sunt etiam, quæ in secundo hujus operis libro, capite decimo-tertio diximus de necessitate Incarnationis, passionisque Christi; quam non tantam fuisse monstravimus, ut non aliter provideri humano generi potuerit.

XIII. Igitur quod antiqui illi diserte asserunt, lege nulla, præceptove paterno Christum Dominum obligatum fuisse, addictumque morti, ac supplicio; sed *oblatum esse quia voluit* [1], ut de eo Propheta prædixit; id equidem sic interpretor. Patrem arbitror Deum homini Christo varios modos ostendisse, quibus recuperari salus humana posset; et alios aliis certa ratione considerationeque potiores, et optabiliores. Aut enim exempli causa, licere sola et gratuita condonatione vel levi ac perfunctoria opera redimere hominem, nullo labore, cruciatuque suo, aut si ad exactæ, accuratæque justitiæ regulam satisfacere vellet, hoc quod reipsa fecit persequi potius. Ex his igitur, et aliis innumeris rationibus, quas in arcana Patris mente latentes intuebatur, uti, quam mallet, optaret, integrum fecit illi divina bonitas; adeo ut, quamcumque capesseret, gratam esse sciret, et acceptam, ac voluntati suæ consentaneam; nec defuturum obedientiæ meritum, cum id quod vellet Deus et Pater, non tamen absolute, sed conditionate præciperet, quatenus homo erat, Christus exequeretur. Neque enim vel nulla, vel minus perfecta constat obedientiæ virtus, si non severe aliquid imperatur eoque modo, ut secus, quam præscriptum fuerit, agere citra culpam non liceat. Hoc enim obsequendi genus esse omnium infimum ab vitæ spiritualis magistris merito decernitur : et S. Thomas aperte significat [2], « tanto videri perfectiorem obedientiam, quanto expressum præceptum obediendo prævenit inferior, voluntate superioris intellecta. » Prorsus ergo Patribus illis assentior, qui mandatum ac præceptum, cui ad mortem usque Christus obtemperasse dicitur, non legem aliquam præstitutam ac definitam fuisse volunt : sed εὐδοκίαν, id est consensionem, ac promptam ejus, quod Deo placitum noverat, effectionem.

Nam et *conditionatum* alioqui præceptum, nihilominus præceptum est, velut Christo datum fuisse censet Anselmus, hac videlicet lege, ut, si homines redimere vellet, pro illis mortem toleraret. Et innumeræ aliæ conditiones eidem latæ probabiliter excogitari possunt; quod non est necesse.

Postremo nec illud improbabile est, quod mihi aliquando venit in mentem; potuisse Christum eodem momento quo paternum de redimendo genere humano consilium, sine ullo præciso mandato cognovit; ab eodem ultro petere, ut quod suæ voluntati, electionique permittebat; sibi hoc accuratiore imperio præciperet, quo tanto demissiore, et humiliore obsequio fungeretur. Nam utrumque sic obtinebimus, ut et liberrima optione Christus mortem per tot cruciatus obeundam susceperit; et in hoc ipso, *strictæ*, ut vocant, ac regidæ obedientiæ partes impleverit. *Sententia auctoris rigidam obedientiam cum libertate concilians.*

## CAPUT IX.

*An duæ fuerint in Christo contrariæ voluntates* 2. *Eas ex oratione colligi, qua in horto Patri supplicavit. In qua tamen nodus quidam inest ex Athanasii expositione.* 3. *Qui ut dissolvatur, observari debet, ea quæ de Christo dicuntur, vel ratione personæ accipi, vel ratione naturarum. Christi duplex oratio secundum eamdem naturam.* 4 *Posteriorem ex persona divinitatis non ab illo fusam esse.* 5. *Non fuisse contrarias ambas istas voluntates.* 6. *Quod deinceps ex Patribus ostenditur.* 7. *Persona humanitatis quo sensu a Patribus usurpetur.* 8. *Orationis Christi quædam interpretationes haud ita probabiles ex antiquis allatæ.* 10. *Ideo non esse contrarias voluntates in illa oratione Christi, quoniam humana conditionata fuit.*

I. Nota fraus, et calumnia Monotheletarum, non semel exposita superioribus in libris; qua illudere Christiano dogmati veriti non sunt, ut duas idcirco negare se profiterentur in Christo esse voluntates, ne contrarias admitterent : quasi numerum necessario contrarietas, et pugna sequeretur. Verum nulla cogit ratio, adversari sibi mutuo duas illas ut naturas, ita naturales ambarum actiones, dum ab communi regula, hoc est æterna lege *Ex oratione Christi in horto duæ colliguntur in ipso voluntates.*

[1] Isa. v, 3, 7. — [2] In II, II, q. CIV, art. 2.

neutra dissideat. Quod quidem accuratius disceptari modo tempus est; idque non multis. Nam pleraque huc spectantia jam in capite sexto, et sequentibus delibata sunt : ubi duas illas Christi voluntates e Scripturis, Patrumque Græcorum ac Latinorum testimoniis affirmavimus : præsertim ejusmodi, quæ conflictum illum, et ἀγωνίαν, ut Evangelista loquitur[1], explicant, quem Christus imminente morte perpessus est. Quod enim ad duas approbandas Christi voluntates, evidentissimum ex isto loco deducitur argumentum; idcirco celebri apud antiquos theologos in usu versatur, et nos indidem depromptis illorum sententiis coacti sumus uti, dum eorum decretis ac vestigiis insistimus. Itaque si quibus in locis veterum, quos illic attulimus, solutus hic jam nodus est de contrarietate voluntatum in Christo, non erit impræsentiarum eosdem necesse repetere : sed ex iis duntaxat, quæ ad propositam quæstionem proprie pertinent, summatim perstringere.

*Agoniam.*

II. Igitur, quod ex illis Patrum sententiis intelligi potuit, hoc imprimis recordari convenit, duas Christi voluntates manifeste colligi ex illa multiplici oratione, qua idem, paulo ante quam comprehenderetur, Patri in horto supplicavit. Sed non est in ea re prætermittendum; posse minus attentis, et acutis lectoribus non levem erroris occasionem dare quædam verba sanctorum Patrum ; ut in illa narratione certaminis orationisque Christi, voluntates ejus duas aliorsum referant, quam ratio et catholica regula patiatur. Siquidem Athanasius in libro *de Incarnatione*, citatus in sexta synodo[2], et in hujus libri capite sexto[3], ita voluntates duas accipere videtur, ut altera mortem deprecatus sit, altera promptum se ad illam tolerandam præbuerit : quarum illam, carnis sive hominis ; hanc divinam esse dicit. Et addit ad ea quæ illic descripsimus, nonnulla, quæ rem magis declarare videntur ; simile quiddam huic Christi velitationi tum accidisse, cum, ut *Matthæi* decimo-sexto legimus[4], Petrus Dominum increpavit, quod indigna se ab Judæis passurum esse denuntiasset : *Absit hoc*, inquiens, *a te Domine*. Cui statim Christus cum indignatione respondit : *Vade post me, Satana ; scandalum es mihi ; quia non sapis ea, quæ Dei sunt ; sed ea, quæ hominis.*

*Verba quædam SS. Patrum de hac re difficilia enodantur.*

His ista subjicit Athanasius : « Sic etiam istud intelligendum est ; factus enim in similitudinem hominum, passionem velut homo deprecatur. Idem vero cum Deus esset, et impatibilis in divina substantia, prompto animo passionem, mortemque suscepit[a]. » Videamus nunc quibus in verbis testimonium illud exstet passionis, et mortis prompto animo susceptæ. Nempe in illis, quæ Christus statim usurpavit post imploratam paternam misericordiam. *Verumtamem non mea, sed tua voluntas fiat* : sive hoc modo : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Hæc igitur divinitatis vox esse debuit, qua se prompto animo mortem testatus sit oppetere. At non Christi, ut Dei, sed ut hominis potius fuisse videtur. Ejusdem enim naturæ fuerit oportet, cujus erat illa vox et voluntas prior, *Transeat a me calix iste* ; quibus verbis voluntas illa continetur mortem detrectans, cui ne assentiatur Pater, subinde rogat, quam utique non qua Deus erat, concepit, explicavitque Christus. Non enim postularet divinitas Filii, uti non sua, sed paterna voluntas fieret, quæ nonnisi una fuit amborum. Sed nec rogaret quidem ut Deus : quod observatum ab Gregorio Nysseno paulo post referam.

III. Facit enodandæ quæstionis istius ratio, ut hoc animadverti postulem ab erudito lectore : Cum de iis loquimur, quæ Christus egit, aut passus est utriusvis naturæ propria, dupliciter ea, quæ dicuntur, intelligi posse ; vel ratione personæ, vel respectu ad naturas habito : tum posteriorem hunc modum vulgo his, ac similibus formulis exprimi solere : *quatenus homo, quatenus Deus*, vel *ut homo, ut Deus*, vel *secundum humanam naturam, secundum divinitatem.* Ac prior quidem sensus directus, et absolutus est : ut cum dicimus, hic homo, Dei Filius est ; vel Deus mortuus est, ac passus. Posterior vero complexus est, et ut scholæ nominant, *reduplicativus*, sive *formalis*. Non enim simpliciter, vel ex toto se Christus mortuus est, aut æternus Dei Filius est, cum ad naturas, ex quibus constat, dicti sententiam referimus. Quippe nec æternus Dei Filius est Christus ; aut creator omnium,

*Quæ Chr dicunt rati pers vel n natur acc debe*

*a* Athan. lib. *de Hum. nat. susc.* Οὕτω καὶ ἐνταῦθα νοεῖται· γενόμενος γὰρ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων, παραιτεῖται τὸ πάθος, ὡς ἄνθρωπος. θεὸς δὲ ὢν, καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν τὴν θεϊκὴν ἀπαθὴς ὑπάρχων, προθύμως ὑπεδέξατο τὸ πάθος, καὶ τὸν θάνατον.

1 *Luc.* xxii, 44. — 2 Act. x. — 3 Parag. 4. — 4 *Matth.* xvi, 22.

nisi quatenus Verbum est ; nec initium accepit a Maria, nisi quatenus est homo. Quod si quis istiusmodi voces, *Pater major me est*[1] ; vel *Ego et Pater unum sumus*[2], vel *Antequam Abraham fieret, ego sum*[3] ; non primo, sed secundo modo intelligeret, et utriusque naturæ ratione dictas crederet, vehementer erraret. Non enim vel Christo, secundum divinitatem, major est Pater ; vel unum est cum eodem Patre Christus, secundum humanam substantiam.

Qua constituta regula, facile est discernere quemadmodum Christus Patri supplicans utraque verba dixerit, *Pater si fieri potest, transeat a me calix iste* ; et hæc, *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat*. Si enim personam loquentis consideres, idem ambo protulit Deus, ac Verbum ; nec in duos loquentes licet ista dividere. Atque hoc modo Cyrillus quartum anathematismum in eos pronuntiavit, qui dissimiles voces, divinum aliquid humanumve sonantes, in duas partirentur : de personis videlicet loquens ; contra autem Theodoretus in naturas intentus a se invicem differentes, ac dissimiles, acrius in Cyrillum invehitur : ut in sexto libro pluribus dixi. At utraque illa vox, et oratio Christi non secundum naturas duas ; sed secundum humanam duntaxat, emissa videtur. Etenim neque Christus, quatenus Deus, sive secundum divinitatem, supplicat Patri, quo non inferior est : neque petere potest ut non sua, sed Patris voluntas fiat : quam non aliam nec diversam habet a paterna. Quare Christus idem, ut homo, dupliciter orat, primum secundum inferiorem animæ portionem, quæ imminentem mortem exhorrescebat : deinde secundum superiorem ejusdem animæ partem ; quæ ab divinitate corroborata, in paternæ voluntatis potestate fuit, et ad eumdem inferiorem quoque transtulit : quod ex sequentibus subinde plenius constabit.

IV. Gregorius Nyssenus in *Antirrhetico libro contra Appolinarem*[4], hujus sententiam exagitat, qua Christi vocem hanc, *Transeat a me calix iste*, et alteram, *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat*, non hominis esse de terra exorti, sed Dei potius, asserebat, qui e cœlo delapsus est. Quam quidem opinionem impiam ac detestandam esse dicit, planeque Satanicam. « Non enim Deus, inquit, e cœlo delapsus propriam divinitatis voluntatem excludit, et id quod vult reipsa perfici prohibet[a]. » Ergo quia Christus posteriore oratione rogat, ut non sua, sed Patris voluntas expleatur, non esse Dei propriam vocem Gregorius affirmat. Atqui si personam, et illam ab Cyrillo præscriptam in anathematismis regulam spectes ; Dei propria est non ea modo vox habenda ; sed etiam cætera omnia, quæ quamlibet vilia, et indigna nostra causa toleravit. Verum non personæ, sed naturæ cujusque rationem habuit ille, nec secundum divinam substantiam, sed secundum humanam, tum mortem deprecari Christum existimavit ; tum paternam voluntatem suæ anteferri petere.

Joannes quoque Chrysostomus oratione sexta *contra Anomœos*, qui imbecilla ista, et vilia tum perpessam, tum elocutam esse divinitatem asserebant, neutiquam esse Dei propria demonstrat, uti nec orare Patrem[b]. Quæ cum ille, vel alii Patres usurpant, ut non Deum, sed hominem talia dixisse significent, perinde sunt intelligenda, ac si Christum Deum, et hominem affirmarent, non qua Deus erat, sed qua homo, sic locutum esse : sive ἐπὶ τῆς θεότητος, hoc est *de divinitate* non illa dici : sed ἐπὶ τῆς σαρκὸς, hoc est *de carne ;* ut ibidem ait Chrysostomus[5], vel, ut Gregorius Nyssenus, paulo ante citatus, ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, *tanquam ex hominis natura*. Qui et ex oratione ipsa disputat sic : « Qui orat, homo est, an Deus ? Si Deum esse putat eum, qui orat, parem in ipso, atque in hominibus, imbecillitatem agnoscit[c]. »

Igitur quod duas Christi voluntates illo ex loco demonstrare potissimum veteres instituerunt, ad hoc potissimum respexerunt, quod dixit, *Non mea voluntas, sed tua fiat*. Nam ut Gregorius idem Nyssenus[6], et ex eo Constantinus Pogonata in synodo sexta docent[7] : « qui dixit, *non mea voluntas*, humanam expressit : cum autem addidit, *sed tua*, conjunctionem suæ cum Patre divinitatis ostendit,

*a* GREGOR. NYSSEN. in VI syn., act. x. Ὁ θεὸς ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς τὸ ἴδιον τῆς θεότητος θέλημα παραγράφεται. καὶ οὐ βούλεται εἰς ἔργον ἐλθεῖν, ὅπερ βούλεται.

*b* CHRYS. hom. XXXV, vers. 19. Οὐκοῦν οὐδὲ εὔχεται θεός.

*c* NYSSEN. in VI syn. Ὁ εὐχόμενος, ἄνθρωπος, ἢ θεός ; εἰ θεὸν τὸν εὐχόμενον οἴεται, ἴσην αὐτῷ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνορᾷ τὴν ἀσθένειαν.

1 *Joann.* XVI, 28. — 2 *Joann.* X, 30. — 3 *Joann.* VIII, 58. — 4 Cit. in VI *Syn.* act. X. — 5 Vide sup. cap. VI, parag. 6.— 6 Vide sup. cap. VI, parag. 6, verba Greg. — 7 Act. XVIII.

in qua nulla voluntatis inest differentia, propter naturæ communionem. »

*Apparenti contradictione.* Explicatur apparens voluntatum contradictio

V. Nunc de voluntatum ipsarum ἐναντιοφανείᾳ dicamus, de qua illud imprimis pro certo, et explorato tenendum est, non fuisse revera contrarias inter se naturæ utriusque voluntates, sed perfecte consentientes, et concordes. « Nam velle hominis assumpti a Deo non fuit contrarium Deo, utpote totum deificatum[a] » (ait Gregorius Nazianzenus, cujus sententiosum hoc dictum passim in conciliis[1] et posteriorum scriptis usurpari videas). Quod autem in summa illa consternatione, pugnaque carnis, et spiritus, quam in horto pertulit Christus, primum mortem exhorruit, ac defugere est visus : postea, velut resumptis animis, audacter eam suscepit, ac priorem orationem rescidit, varie id solet ab antiquis theologis explicari. Communis ea maxime est interpretandi ratio; Christum Dominum, ad fidem veræ assumptæ hominis naturæ faciendam, hujus affectiones proprias in se recepisse; non corporis tantum, ut lassitudinem, famem, sitim, dolorem, cruciatum, ac mortem : sed etiam animæ, ut tristitiam, timorem, gaudium, et alia id genus imbecilla, et molesta : quæ quidem culpæ dedecore carerent, atque uti reipsa hæc in se, non ficte, simulateque sentiebat; sic impulsos ab iis, commotosque sensus suos declarasse dicendo.

Testes sunt hujus rei pene omnes antiqui, Græci, Latinique Patres, quorum haud paucos hoc[2], et antecedente libro citavimus[3], cum duas operationes, ac voluntates Christi auctoritate illorum adstruximus. Nunc eorumdem, et aliorum pauca cum istis consentientia, aut paululum etiam diversa testimonia proferam, quæ ad propositam illustrandam quæstionem momenti aliquid afferre videntur.

VI. Primus erit Origenes in libro secundo *contra Celsum :* ubi in priori oratione, qua Patrem rogavit, ut si fieri posset, transiret a se calix iste, descriptam esse carnis imbecillitatem ait : in posteriore, spiritus alacritatem, non divini utique, sed humani : quam potiorem, et superiorem animæ partem nominare solent[b]. Quippe in « eadem humanitate utrumque declarasse » Christum asserit : quod expositæ a nobis supra sententiæ consentaneum est. Addit præterea posteriorem precationem majore cum affectu animi deprompta videri, utpote impensius, ac pluribus verbis expressam. Ergo ut imbecillam se habere carnem, et patibilem ostenderet, ita est locutus ; quod ante Justinus in dialogo *cum Tryphone* notaverat[c].

Athanasius in oratione ad illa verba, *Nunc anima mea turbata est*, hanc in Christo sensuum, et affectuum vicissitudinem accidisse dicit, « divinitate cedente, insurgente vero carne : cum quidem turbationem istam prohibere illa possit, sed ideo nollet, ne quam nobiscum habebat similitudinem dissolveret[d]. » Mox accommodata similitudine rem ita declarat : Ut si aquæ mel admisceatur, et interdum mellis copia; interdum aquæ superet. Prius enim simile esse illi in Christo statui, in quo divina voluntas prævaluit : posterius ei, in quo cedente divinitate, carnis affectus et commotio impetum quemdam habuit. Hæc Athanasius, qui et libro quarto *contra Arianos* demonstrat, voces istas ex diversis manasse carnis, et spiritus affectionibus ; ut verus homo in illo fuisse probaretur.

Epiphanius adversus eosdem Arianos voces illas ad elevandam veræ divinitatis fidem objicientes, perinde contendit : « omnia ista uti vitam nostram præmuniret, dispensatione quadam suscepisse, et ex humano affectu sermones illos expressise, non simulate, sed bona fide dicentem. *Non mea voluntas*, ut carnis veram exstantiam approbaret, atque ut eos convinceret, qui humanam illum mentem negarent habuisse, aut qui carnem eidem detraherent[e]. » Hic ὑπόστασιν σαρκὸς *veram et*

*a* Nazianz. orat. xxxvi. Τὸ γὰρ ἐκείνου θέλειν οὐδὲ ὑπεναντίον θεῷ, θεωθὲν ὅλον.

*b* Orig. II *cont. Cels.* Καὶ ἐνθάδε τοίνυν διαγράφει ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ αὐτοῦ, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς ἀσθενὲς, καὶ τὸ τοῦ πνεύματος πρόθυμον· τὸ μὲν ἀσθενὲς, ἐν τῷ, πατὴρ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· τὸ δὲ πρόθυμον τοῦ πνεύματος ἐν τῷ, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.

*c* Justin. Δηλῶν διὰ τούτων, ὅτι ἀληθῶς παθητὸς ἄνθρωπος γεγένηται.

*d* Athan. cit. act. xix, syn. vi. Τοῦτο γὰρ ἐγένετο τῆς μὲν θεότητος εἰκούσης, τῆς δὲ σαρκὸς ἐγειρομένης· δυνατὸν ὂν τῇ θεότητι κωλῦσαι τὴν ταραχὴν, ἀλλ' οὐ βουλομένης αὐτῆς, ἵνα μὴ τὴν ὁμοίωσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς διαλύσῃ.

*e* Epiph. hær. lxix, § 59. Ταῦτα δὲ πάντα, ἐκασφαλιζόμενος ἡμῶν τὴν ζωὴν, τὰ ὅλα ἀνεδέξατο οἰκονομικῶς, ἀνθρωποπαθῆ τινα διηγήματα ἔχων, οὐκ εἰρωνείᾳ, ἀλλ' ἀληθείᾳ, τὸ οὐκ ἐμὸν θέλημα· ἵνα δείξῃ σαρκὸς ὑπόστασιν ἀληθινὴν, καὶ ἵνα ἐλέγξῃ τοὺς λέγοντας νοῦν μὴ

1 Ut in vi, Syn. ab Agathone, act. iv et act. viii, et act. xviii, Const. Imp. a Maxim. etc.—2 Cap. vi et vii.— 3 Cap. viii et seq.

*solidam carnis exstantiam* significat, simulatæ, et apparenti duntaxat contrariam.

[margin: ...nas ...itatis ...rasa ...ribus ...etur.]

VII. Ut ὑπόστασις σαρκὸς hoc loco non *persona* carnis a divina distinctam, sed veram, et solidam exstantiam significat, ita πρόσωπον τῆς ἐνανθρωπήσεως *persona humanitatis* apud eumdem, non eam, quæ proprie persona dicitur: sed proprietatem, et rationem declarat. Et digna sunt Epiphanii verba quæ hic describantur. Hic igitur in eadem hæresi, Arianorum argumentum refutans ex illa Christi voce ductum; *Quare me dereliquisti?* sic scribit[1], « Et cui non certo liquet, ex humanitatis illius persona, et humano affecto hunc sermonem ab illo esse prolatum? Nam ejus humanitas non separatim existebat. Neque enim divinitate disjuncta, et seorsim posita humanitate talia dicebat, tanquam alius et alius loqueretur: sed ita ut humanitas esset cum divinitate conjuncta[a]. » Tum paucis interjectis. « Quinam igitur, ait, ex persona divinitatis ipsius dici ista poterant, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Restat igitur ut ex ejus humanitatis persona, et affectu quodam humano dictum illud videatur; ut incarnationem non specie duntaxat adumbratam sed reipsa, vereque administratam fuisse dicamus[b]. »

De qua personæ et προσώπου significatione diximus in quarto *de Trinitate*. Chrysostomus ad illa Christi verba *Matthæi* capite XXVI. *Pater, si fieri potest*, etc. recte, et ad sententiam nostram paulo ante propositam[2], eadem enarrat. « Quatenus ergo ita loquitur, ait, *Pater, si fieri potest, transeat*, quod humanum erat ostendit: eo vero quod dixit: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*; virtutis, ac philosophiæ specimen edidit, erudiens nos, ut quamlibet in diversum trahente nos natura, Deum sequamur[c]. » Ex persona itaque naturæ unius humanæ duæ illæ orationes emissæ sunt; sed in altera, quæ priorem quodammodo correxit, duarum voluntatum, divinæ, et humanæ significationem Christus expressit. « Utique sicut erat Deus et homo, sic et duas voluntates, alteram divinitatis, alteram humanitatis habebat, sub ipso passionis articulo[3]. Humanitas quippe gustum mortis naturaliter pavebat, et refugiebat, et naturali corporis amore anima tenebatur, et in carne manere volebat. Porro divinitas rationabili judicio aliud intendebat, scilicet quod ad salutem generis humani necessarium erat; et ejus naturæ voluntatem suæ voluntati humanitas præferebat » ait Rupertus.

Isidorus Pelusiota libro primo, epistola CCLXXXIX. « Dei Verbum, inquit, homo revera factus, vere quæ hominum propria sunt implevit. Ita et passionis tempore calicem deprecatur, ostendens non oportere se periculis objicere: verum cum ingressi in ea fuerimus, fortiter esse subeunda. Etenim crucem ipse, cum adhuc sibi compararetur, recusabat: at idem judicis sententia illi addictus, eam tanquam victor humeris tollens incedebat[d]. »

VIII. Non defuerunt tamen ex antiquis; qui Christum in illa precatione nec pro se orasse, nec mortem effugere voluisse, nec suapte adeo causa tristitiam hanc cepisse crederent: ac variis modis illa isti verba declarant, sed nullo satis probabili. Hilarii imprimis obscura est sententia[4]. Quantum autem consequi possumus, hoc fere videtur existimasse; Christum minime pro se tristem, ac sollicitum fuisse, nec mortem timuisse, qua glorificandum se esse noverat, et ad quam sponte properabat. « Non ergo sibi tristis est; inquit, neque sibi orat; sed [margin: Aliæ quædam minus probabiles expositiones]

σχηκέναι αὐτὸν ἀνθρώπινον, καὶ ἐλέγξῃ τοὺς μὴ λέγοντας σάρκα αὐτὸν ἐσχηκέναι.

*a* Epiph. ibid. § 62. Τίνι δὲ οὐ σαφὲς εἴη, ὅτι ἀπὸ προσώπου τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀνθρωποπαθῶς προβάλλεται τὸ ῥῆμα; ἡ γὰρ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις οὐ κατ' ἰδίαν τις οὖσα· οὐ γὰρ ἀποκεχωρισμένης τῆς θεότητος, καὶ χωρὶς οὔσης τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔλεγεν, ὡς ἄλλου καὶ ἄλλου· ἀλλὰ συνηνωμένης τῆς ἐνανθρωπήσεως τῇ θεότητι.

*b* Ibid. § 63. Πῶς ἄρα ἐκ προσώπου τῆς αὐτοῦ θεότητος ἠδύνατο ῥηθῆναι τό· θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τὶ ἐγκατέλιπές με; ἀλλ' οὗτος ἐκ προσώπου τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀνθρωποπαθῶς ἐδείκνυτο ὁ λόγος, ἵνα μάθωμεν ἀληθινῶς εἶναι τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν, καὶ οὐ δοκήσει, ἢ φαντασίᾳ παρ' αὐτοῦ οἰκονομηθεῖσαν.

*c* Chrysost. hom. LXXXIII *in Mat*. Τῷ μὲν οὖν εἰπεῖν, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω, ἔδειξε τὸ ἀνθρώπινον· τῷ δὲ εἰπεῖν, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ, ἔδειξε τὸ ἐνάρετον, καὶ ἐμφιλόσοφον, παιδεύων καὶ τῆς φύσεως ἀνθελκούσης ἕπεσθαι τῷ θεῷ.

*d* Isid. Ἄνθρωπος κατὰ ἀλήθειαν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος γενόμενος, πάντα σὺν ἀληθείᾳ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπλήρωσεν, οὕτω καὶ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ παραιτεῖται τὸ ποτήριον· δεικνὺς ὅτι οὐ χρὴ ὁμόσε τοῖς κινδύνοις χωρεῖν· εἰσελθόντας δὲ δέχεσθαι καρτερῶς. μελετώμενον γὰρ τὸν σταυρὸν παρῃτεῖτο· ἀποφανθέντα δὲ, ἐπ' ὤμων ὡς νικηφόρος λαβὼν ηὐτομόλει.

1 *Matth*. XXVII, 46. — 2 Parag. 3. — 3 Rup. lib. XII *de Vict. Ver. Dei*. cap. XVII. — 4 Hilar. lib. X.

illis, quos monet orare pervigiles, ne in eos calix passionis incumbat quem a se transire orat, ne in his scilicet maneat. » Tanquam *calicem a se transire* postulet hoc sensu, ut cum ipse biberit, « consummata in se passione, metus calicis transeat; qui nisi cum bibisset, transire non posset: » hoc est ut post se, terrore omni sublato, illum bibant Apostoli, nec in tentationem inducantur, ac succumbant. Quin etiam hoc in sua interpretatione ponit; idcirco illud adjecisse Christum, « si possibile est; quoniam impossibile est homini passionis terrore non vinci, nec possit nisi per probationem fides nosci. »

At idem canone XXXI *in Matthæum* observat, non dixisse Dominum. *Transeat me calix iste.* « Hæc enim futura erat pro se timentis oratio. Sed aliud est, ut transeat se, aliud ut a se transeat, deprecari. In eo enim quod se transit, ipse ille a molestia transeunte excipitur. Qui autem ut a se transeat rogat: non ut ipse prætereatur orat, sed ut in alterum id quod a se transit excedat. » Quod subinde clarius ita proponit. *Transeat calix a me*: « id est, quomodo a me bibitur, ita ab his bibatur, sine spei diffidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis. Ideo autem si possibile est, quia et carni et sanguini horum gravis terror est, et difficile est eorum acerbitate et corpora humana non vinci. »

*For.* ut ne in alterum

IX. Sic Hieronymus postulasse Christum arbitratur[1], ut calix iste transiret, « non timore patiendi, sed misericordia prioris populi, ne ab illis bibat calicem propinatum. Unde et signanter non dixit; *transeat a me calix*, sed *calix iste;* hoc est populi Judæorum, qui excusationem ignorantiæ habere non potest, si me occiderit, habens legem, et Prophetas, qui me quotidie vaticinantur. » Quæ et Beda in commentario descripsit, et Paschasius Radbertus; tum hæc[2], tum illa Hilarii, ita tamen ut communem sententiam approbet.

Origenes postquam hanc eamdem veram, et tralatitiam interpretationem attulit, cujus supra memoravimus, aliam mox subjicit. « Novi, inquit, aliquam, et quidem hujusmodi, loci istius enarrationem: Nempe cum Salvator videret, qualia populus, et Jerusalem perpessuri essent in pœnam eorum, quæ ab Judæis perpetrata fuerant, nulla alia de causa, nisi propter benignum erga illos animi affectum, nolentem ea pati populum, quæ toleraturus erat, ipsum dixisse: *Pater si fieri potest, transeat a me calix iste*[a]. » Quem sensum confirmat etiam Epiphanius[3], nec non Basilius quarto *adversus Eunomium*, et Theophylactus *in Matthæum.*

In eam porro minus utique probabilem opinionem hoc illos potissimum impulit, ne aut parum præsenti, ac forti animo Christus fuisse videretur, qui mortis, ac supplicii tantum præ se metum tulisset: aut adversus Patris sui voluntatem aliquid postulasse. Quod posterius ut vitarent Monotheletæ, unam tantummodo Christo voluntatem attribuerunt. Quos verisimile est Evangelicum illum locum, in quo duæ voluntates tam perspicue demonstrantur, simili quapiam elusisse verborum Christi sententia.

X. Cæterum nullam ex illis voluntatum repugnantiam colligi posse, facile est animadvertere. Hanc enim ratio ipsa postulationis excludit. Quippe non absolute mortem optat effugere, sed adhibita conditione, *si fieri potest*, si et Pater hoc velit concedere. Origenes in illo, quem citavimus, loco secundi libri *contra Celsum*, hanc conditionem vocat ὑποτίμησιν, ita scribens: « Observandum hoc etiam, ait, non ita dictum esse: *abeat a me calix iste*: sed pie, et cum exceptione ita totum illud pronuntiasse. *Transeat a me calix iste*[b]. » Est autem ὑποτίμησις proprie *litis æstimatio*, cum reus, ne capitis in se sententia diceretur, pecunia eam æstimabat gravioris deprecandæ multæ, pœnæque gratia: Hoc ergo vocabulo eleganter Origenes conditionem illam a Christo adhibitam in precatione sua, nominat. Quam Cyrillus Alexandrinus initio libri quarti *in Joannem* hoc modo concipit: « Si fieri potest, ait, o pater! ut sine mortis perpessione vitam iis restituam, qui in illam incurrerint, si mors emori potest, non moriente me, secundum

Nulla duas [illegible] tatum [illegible] quia [illegible] na [illegible] fuit [illegible] tiam

*a* ORIG. II *contra Cel.* Οἶδα δέ τινα καὶ τοιαύτην εἰς τὸν τόπον διήγησιν, ὅτι ὁρῶν ὁ σωτὴρ οἷα ὁ λαὸς, καὶ Ἱερουσαλὴμ πείσεται ἐπὶ τῇ ἐκδικήσει τῶν κατ' αὐτοῦ τετολμημένων ὑπὸ Ἰουδαίων, οὐ δι' ἄλλό τι, ἢ διὰ τὸ πρὸς ἐκείνους φιλάνθρωπον. θέλων μὴ παθεῖν τὸν λαὸν ἃ ἔμελλε πάσχειν.

*b* ORIG. II *cont. Cels.* Τηρητέον δὲ καὶ τὸ, μὴ εἰρῆσθαι μὲν, ἀπελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· λελέχθαι δὲ εὐσεβῶς, καὶ μεθ' ὑποτιμήσεως ὅλον τοῦτο· πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο.

1 In cap. *Matth.* XXVI, 39. — 2 *In Matth.* cap. XXVI. — 3 Hær. LXIX, parag. 8.

carnem transeat calix. *Verumtamen* quoniam aliter fieri nequit : *non sicut ego volo, sed sicut tu*[a]. » Non est autem contraria voluntas conditione affecta ei, quæ absoluta est, et simplex. Ita votum illud Apostoli Pauli, quo se optare dicit anathema esse ab Christo, hoc est ut Chrysostomus[1], Theodoretus, aliique probabilius exponunt, ab ipso separari penitus, et in sempiternum damnari; citra peccatum tamen : illud, inquam, desiderium, quod absolute sumptum nefarium est, apposita conditione licitum est, ac laudabile : quod recte Photius ita declarat : « Si fieri posset, ut mea perditione Christus glorificaretur, ac Judæi salutem consequerentur, ne hoc quidem recusarem. Optabam enim, ait, si liceret, si fieri posset; si quis mihi hanc optionem daret; visne ab Christo disjungi, ut tota Judæorum natio ad Ecclesiam aggregetur, et Christus glorificetur[b]? »

## CAPUT X.

*De iis quæ adversus Catholicos objectæ sunt ab hæreticis pro unius voluntatis defensione. 1. Primum quæ ex Patribus collecta proponebant, ut ex Athanasio*; 2. *cujus mens explicatur :* 3. *tum ex Gregorio Nazianzeno*; 4 *ex Ambrosio.* 5. *Ex Honorio Papa, et aliis.* 7. *Argumentum illorum præcipuum eluditur.*

I. Etsi pleraque Monotheletarum argumenta, quibus unicam Christi voluntatem propugnare sunt conati, sparsim in hoc, et superiore libro comprehensa, et explicata sunt; non tamen inutile arbitror fore, si sub unum aspectum tum ex illis quæ jam commemorata sunt, præcipua quæque, tum si qua sunt omissa, quæ perpauca succurrunt, hoc in capite proponantur. Ex iis illa primum recensebimus, quæ ex veterum auctoritate petuntur. Inter quos Athanasius diserte suffragari videtur uni Christi voluntati, in libro *de salutari adventu Christi*, qui secundus *contra Apollinarem* inscribitur in sexta synodo[2]; ubi nonnulla Patrum testimonia de una voluntate ab Macario hæretico collecta recitata sunt : in quibus ille est descriptus Athanasii locus. De quo ut melius judicari possit, eum integrum hic perscribam. Disputat vero illic Athanasius adversus Apollinaris opinionem : qui idcirco mentem humanam ab Christo removebat, ne humanas et cogitationes, et carnales cogeretur adscribere, quæ sunt peccati semina, quod nullum in Christo fas est admittere : Contra quæ pugnans Athanasius sic inter cætera scribit : « Propterea Verbum Deus advenit, primique hominis conditor, ut homo fieret, ad vitam homini dandam, et uniquum hostem subvertendum : ac genitus est e Virgine, prima ex creatione humanam sibi formam excitans : exhibita carne, sine carnalibus voluntatibus, et cogitationibus humanis in imagine novitatis. Siquidem Divinitatis solius voluntas fuit; quoniam et tota natura Verbi in exhibitione formæ carnis humanæ visibilis, Adami secundi præsto fuit : non in personarum divisione, sed in exstantia divinitatis, et humanitatis[c]. » Ibi voluntatem solius fuisse divinitatis cum dicit, Monotheletarum favere videtur errori, sed non est ita,

II. Quippe Maximus martyr in *Disputatione cum Pyrrho*, locum illum a Pyrrho sibi objectum explicans, omnem ab eo pravi dogmatis suspicionem amovet. « Non enim de naturali ratione loqui Athanasium existimat; sed de modo, quo carnem suscepit; ut osten-

*a* Cyrill. Εἰ ἐνδέχεται, φησιν, ὦ πάτερ, καὶ παθόντα τὸν θάνατον, κατορθῶσαι τοῖς εἰς αὐτὸν πεσοῦσι τὴν ζωὴν, εἰ ἀποθνήσκειν μὴ τεθνεῶντος ἐμοῦ κατὰ τὴν σάρκα δὲ δηλονότι, παροιχέσθω, φησὶ, τὸ ποτήριον πλὴν ἐπειδήπερ οὐκ ἂν γένοιτό, φησιν, ἑτέρως, οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.

*b* Phot. apud Œcum. Ὅτι εἰ ἦν δυνατὸν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπωλείας δοξασθῆναι τὸν Χριστὸν· καὶ σωθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, οὐδὲ τοῦτο ἂν παρῃτησάμην. ηὐχόμην γάρ, φησιν, εἰ ἐνεχώρει, εἰ ἐνεδέχετο, εἴ τις ταύτην ἐδίδου μοι τὴν αἵρεσιν πότερον βούλει διαστῆναι Χριστοῦ, ἵνα πᾶν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἑνωθῇ καὶ δοξασθῇ ὁ Χριστὸς;

*c* Athan. Διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ λόγος θεὸς ὢν, καὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου δημιουργὸς γενέσθαι ἄνθρωπος, εἰς ζωοποίησιν μὲν τοῦ ἀνθρώπου, καθαίρεσιν δὲ τοῦ ἀδίκου ἐχθροῦ, καὶ ἐγεννήθη ἐκ γυναικὸς ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως, τὴν ἀνθρώπου μορφὴν ἑαυτῷ ἀναστησάμενος, ἐν ἐπιδείξει σαρκὸς δίχα σαρκικῶν θελημάτων, καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων ἐν εἰκόνι καινότητος· ἡ γὰρ θέλησις θεότητος μόνης, ἐπειδὴ καὶ φύσις ὅλη τοῦ λόγου, ἐν ἐπιδείξει μορφῆς τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς, τῆς ὁρωμένης τοῦ δευτέρου Ἀδὰμ, οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος, καὶ ἀνθρωπότητος.

1 In cap. ix, epist. *ad Rom.* cap. iii. — 2 Act. viii.

deret, incarnationum opus esse divinæ solius voluntatis, gratum id habente Patre: Filio vero per se operante, et cooperante Spiritu S. non autem carnalis esse motionis, nec humanarum cogitationum, sive ex nuptiis profectum[a]. » Quocirca non dicit Athanasius voluntatem illam, quæ in Christo exstitit, divinam tantummodo fuisse: sed efficientem causam Incarnationis non aliam exstitisse, quam Dei voluntatem: eo quod divina ipsa natura Verbi per sese formam sibi hominis ex matre procreatam Virgine copulavit. Ex quo factum est, ut quidquid ex Adamo corruptelæ in humanam naturam et generationem transiit, procul abfuerit a Christo; cujusmodi sunt quas carnales vocat cogitationes, hoc est concupiscentiæ motiones, quæ sunt fomites, et irritamenta peccati. Hæc enim cum in prima humani generis institutione nulla fuerint omnino; nec iis infectus prior sit Adami status; multo minus iisdem fuerit obnoxius Christus: « Cujus in singularem nativitatem nihil de carnis concupiscentia transivit, nihil de peccati lege manavit, » ut ait S. Leo [1].

Necnon Gregorii Nazianzeni.

III. Sequitur Gregorii Nazianzeni locus, quo et Macarii Monotheletæ discipulus Stephanus in synodo sexta [2], et Pyrrhus ejusdem sectæ ad probandam singularem Christi voluntatem abusi sunt [3], ex oratione secunda *de Filio:* in qua sententia illa continetur, quam supra retulimus, « Voluntatem Christi non fuisse contrariam Deo, utpote totam deificatam[b]. » Hinc enim sequi putabant, humanam in Christo nullam superesse voluntatem, quæ in divinam tota transisset. Sed futilis est ista ratiocinatio: recteque Basilius episcopus Gortynæ, ancipiti argumento ita constringit hominem: « quamnam, inquit, voluntatem dicis, quæ deificata sit, divinam, an humanam? Si enim divinam dixeris, quod divinum est, deificatione non eget. Sin humanam perspicue illa ipsa, quam profers sententia, duas voluntates, vel invitus significas[c]. » Sic etiam Maximus contra Pyrrhum disputans [4], ex eo, quod deificatam esse voluntatem humanam scribit Gregorius, duas esse demonstrat, quemadmodum cum dicimus, ignitum esse ferrum, duo intelligimus, ignem et ferrum. Deinde « si voluntatis deificatio voluntatibus duabus repugnat, etiam naturæ deificatio, naturis duabus adversabitur[d], » quod Monotheletæ minime fatebantur, qui naturas duas in Christo manere integras putabant, sed et Gregorius idem, aliique Patres cum de naturis idipsum sentirent, humanam deificatam esse dixerunt: ut in quarto libro dixi [5].

IV. Proferebant et iidem hæretici [6] Ambrosii sententiam ex libro secundo *de fide*, capite tertio, quæ est *hujusmodi* : Eousque autem hominem [7], quem veritate corporis demonstrabat, æquabat affectu, ut diceret: sed tamen *non sicut ego volo, sed sicut tu vis:* cum utique similiter sit Christi velle quod Pater vult, cujus similiter est facere quod Pater facit. » Verum ridiculi erant, hoc abutentes Ambrosii testimonio. Nam et diserte Christi, qua homo est, affectu solo, non natura eamdem esse cum divina voluntatem asseverat, hoc est concordem et consentientem, et in toto illo capite multa addidit alia, quibus humanam a divina manifeste discernit [8], quæ ab hæreticis dissimulata fuisse queruntur Catholici in sexta synodo.

Item A d

Ejusdem generis est, quod aliquanto post illa verba subjicit Ambrosius [9], *Christi voluntas eadem quæ paterna est.* Hoc enim ad concordiam refert. Sed et proxime post, *Alia voluntas hominis*, ait, *alia Dei*, et hoc modo pugnam illam, quæ in Christi oratione significata videtur, tam naturarum, quam voluntatum distinctione conciliat.

Est etiam apud Augustinum locus quidam ipsa verborum specie non dissimilis [10]. « Quomodo, inquit, complexus est Dominus ex

*a* Maxim. *in Disp. cum Pyr.* tom. VII Ann. Bar. Ὅτι οὐ περὶ φυσικοῦ λόγου, ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ ὑπάρξεως ταῦτα ὁ πατὴρ διεξῆλθε, δεῖξαι βουλόμενος τὴν σάρκωσιν ἔργον οὖσαν τῆς θείας, καὶ μόνης θελήσεως, εὐδοκοῦντος μὲν τοῦ πατρὸς αὐτουργοῦντος τοῦ υἱοῦ, καὶ συνεργοῦντος τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἀλλ' οὐ σαρκικῶς κινήσεως καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, εἴτουν γαμικῆς ἀκολουθίας.

*b* Nazianz. orat. xxxvi. Τὸ γὰρ ἐκείνου θέλειν οὐδὲ ὑπεναντίον θεῷ, θεωθὲν ὅλον.

*c* In VI syn. Ποῖον θέλημα λέγεις τὸ θεωθὲν, θεῖον, ἢ ἀνθρώπινον; εἰ γὰρ τὸ θεῖον εἴπῃς, τὸ θεῖον θεώσεως οὐ δεῖται· εἰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον, δῆλον ὅτι δύο θελήματα, καὶ διὰ τῆς παρούσης ἄκων σημαίνεις χρήσεως.

*d* Maxim. *in Disp.* Ἄλλως τε δὲ, εἰ ἡ τοῦ θελήματος θέωσις ἐναντία ἐστὶ τῶν δύο θελημάτων, καὶ ἡ τῆς φύσεως θέωσις ἐναντία ἔσται τῶν δύο φύσεων.

1 Serm. I, *de Nativ.* — 2 Act. VIII. — 3 Apud Max. *in Disp.* — 4 Tom. VIII, Baron. — 5 Cap. VIII. — 6 In VI, synod. act. VIII. — 7 Amb. II, *de fide.* — 8 Vide sup. cap. VI, parag. 7. — 9 Ibid. XIII, 15. — 10 Aug. *in Ps.* LXXXXIII.

duabus voluntatibus unam factam in homine, quem portabat. » Sed quo sensu unam esse factam dixerit, indidem facile cognoscimus. Ibi enim homines improbos redarguit, qui voluntati Dei suam præferunt, « ut hoc faciat Deus, quod ipsi volunt, cum ipsi hoc debeant facere quod Deus vult. » Tum istam voluntatum conjunctionem exemplo Domini declarat, qui utramque primo voluntatem significavit, postea divinæ subjecit humanam, et unam videlicet ex ambabus fecit.

V. Objiciebant præterea Catholicis unius voluntatis defensores hæretici, Romani pontificis auctoritatem Honorii, qui unam Christi tum ἐνέργειαν, tum voluntatem esse decrevit, Verum hæc ab illo propulsata labes est erroris in libro primo capite XXI, ubi Monotheletarum patefactus est dolus, qui quod de duabus ejusdem humanæ naturæ voluntatibus interroganti Sergio hæresis illius antistiti responderat pontifex, hoc ac divinam, humanamque retulerunt, tanquam unam tantummodo, humana repudiata, divinam attribuerit: cum ille potius carnali, et vitio primi hominis inolita voluntate rejecta, solam in humanitate Christi rationi subjectam, minimeque contrariam admiserit. Cui quidem illustrandæ rationi plurimum illa proderunt, quæ in capite superiori de Oratione Domini ad Patrem fusa, imminente jam morte, diximus. Hæc enim admonent nullam in eo tum voluntatum fuisse pugnam, et iteratam illam, ac posteriore velut correctam petitionem priorem, unius et ejusdem humanæ fuisse conditionis, quo nihil ad Monotheletarum fraudem aperiendam et convincendam accommodatius esse potest.

Nam quod iidem insuper opponebant hæretici[1]: nullam ex quatuor, vel quinque generalibus synodis, quæ ortum controversiæ illius antecesserant, de hac in utramvis pronuntiasse partem, nec aliud decrevisse amplius, nisi naturas in Christo inesse duas, easque perfectas et distinctas; de una vel duabus operationibus et voluntatibus tacuisse; id est levissimum. Siquidem etsi nihil expresse sancitum est, ac nominatim illa de re, quod nondum in quæstionem vocata fuerat; ea sunt tamen in illis fundamenta jacta catholici dogmatis, ut ex iis necessaria consecutione ducatur : quod in superioribus libris, præsertim in octavo, non semel exposui ; neque hoc loco replicandum censeo.

Sane cum naturarum proprietates salvas manere, eoque plures intelligi, Chalcedonensis maxime synodus affirmet, inter proprietates vero primaria judicetur esse vis effectrix, et actio ipsa, cujus nulla expers potest esse natura; quis non videt eodem decreto, quo naturæ constitutæ sunt duæ, duas itidem operationes, et voluntates esse sancitas ?

Itaque Martinus Papa primus in epistola *ad Constantem Imperatorem*[2], quæ est tertia, unius operationis, et voluntatis defensione, « omnium tum sanctorum Patrum, tum œcumenicorum quinque conciliorum definitiones everti ait, quæ per omnia perfectum eumdem in divinitate, et in humanitate perfectum prædicaverunt, tantum absque peccato. Nam in peccato naturæ perfectio non conspicitur; sed vitium agnoscitur nostræ transgressionis. Quod si perfectum est, est videlicet perfectus secundum divinam voluntatem, et operationem ; quemadmodum et juxta naturam principii expertem, atque increatam; et secundum humanam quoque tum voluntatem, tum operationem, ut et secundum naturam creatam, et quæ principium habuit. »

VI. Adhibebant et ementitos auctores ad hæresim suam roborandam Monotheletæ: velut Mennæ *ad Vigilium Papam* epistolam; et Vigilii duas, alteram, *ad Justinianum:* alteram, *ad Theodoram Augustam*: quæ in actione tertia synodi sextæ falsitatis convictæ rejectæque sunt[3]. Ac denique complures Patrum collectæ sunt ab illis in eumdem finem sententiæ*:* quæ a Macario Antiochiæ Patriarcha hæretico, synodo sunt oblatæ; ut est in actione quinta, et sexta, in duobus tribusve codicibus. Sed in octava et nona deinde actione diligenter excusa testimonia illa nullius esse momenti ad fulciendam hæresim deprehensa sunt; tum multis amputatis quibus contrarium docebatur, fraudulenter excerpta.

VII. Jam argumenta, quibus unicam voluntatem asseverare conati sunt, præter auctoritatem veterum, hand sane multa sunt, neque firma satis, aut digna, in quibus immoremur; tum si quid habent quæstione dignum, id sparsum in libris superioribus, et hoc ipso comprehensum, et explicatum reperies.

Horum illud primarium est, quod volunta-

1 In Syn. VI, act, VIII. — 2 Mart. epist. IV, tom. IV, conc. — 3 Vide Max. *cum Pyr. Disp.*

Monotheletarum argumenta solvuntur.

tes pro volentium numero multiplicari, verum esse dicebant : unum autem volentem esse Christum. Quæ argumentatio connexa est illi, quam sic instituebant, ut actiones personarum proprias esse vellent, de qua re proprium caput in octavo libro commentati sumus[1]. Nunc adjuvanda est, et fulcienda, quo dissolvatur penitus hæreticorum ista ratio, personæ commemorata proprietate, cujusmodi in quarto libro *de Trinitate* proposuimus[2]. Ibi πρόσωπον ab hypostasi differre in eo demonstravimus, quod hypostasis individuam substantiam significet solis proprietatibus individuis affectam: sed nihil agentem, ac velut inertem; persona vero, hanc eamdem substantiam, ut est actuosa, et in motione, efficientiaque versatur, ut ex Joanne Damasceno, Theoriano, et aliis ostendimus. Hinc autem sequitur, pro actionum diversitate, diversas esse personas: ac si una est Christi persona, unam etiam actionem, et voluntatem esse ponendam.

Hoc loco necessario distinguendus est usus, acceptioque vocabuli *personæ*. Nam aliquando substantiam significat per se, ac separatim subsistentem : alias ejusdem substantiæ rationem multiplicem, prout varia molitur ac gerit: ex quo dicimus interdum, hanc vel illam sustinere personam quempiam, vel ex hujus illiusve persona loqui, aut facere aliquid. Priori modo unica est in Christo persona; posteriore multiplex interdum distinguitur: ut alias ex persona Dei, alias ex persona hominis gessisse aliquid, dixisseve memoretur ab antiquis. Cujus locutionis exempla nonnulla tum libro quarto *de Trinitate*, tum huic obiter inspersa sunt.

Perinde futile est illud eorumdem hæreticorum, et a nobis refutatum sæpius, non posse voluntates inesse plures, nisi sint contrariæ. Hoc vero etiam est ridiculum, quod Maximo Pyrrhus objecit[3]: si voluntates naturarum sunt indices, ac comites ; cum Patres Dei et sanctorum unam dixerint esse voluntatem unam etiam naturam esse voluisse. Cui Maximus respondet θέλημα id est *voluntatem*, ab illis usurpari pro θελητῷ, id est re, quæ voluntate appetitur. Possumus et ex *unitatis* ὁμωνυμίᾳ certius afferre responsum. Ita unam esse voluntatem quomodo est una natura. Ubi enim est proprie dicta naturæ unitas, ibi uniusmodi est, sed consentanea naturæ ejusque speciei actio, et voluntas, cum autem non est vera naturarum unitas, neque actiones ac voluntates propria unitate censentur, sed conjunctione quadam inter se sociari possunt, si idem est ambarum principium, quod eas exercet, ut in Christi persona est eadem, sive unus utroque voluntatis genere volens.

1 Lib. VIII cap. II. — 2 Lib. IV cap. IV, parag. 7. — 3 *In Disp.*

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

## DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER DECIMUS

IN QUO HUMANÆ IN CHRISTO NATURÆ PROPRIETATES EXPLICANTUR, QUAS ἐπιγεννηματικὰς GRÆCI, LATINI *ACCIDENTES*, ET *CONSECTARIAS* VOCANT : ET IMPRIMIS EÆ QUÆ AD CORPUS PROPIUS ATTINENT.

---

### CAPUT PRIMUM.

*De humanæ in Christo naturæ dotibus.* 1. *Quarum radix est, quod illa sit natura Verbi propria.* 2. *Hujus multa sunt consectaria: primum, quod substantivo nexu cum Verbo copuletur.* 3. *Alterum, ut quidquid illi accidit, id Deo accidere dicatur.* 4. *Tertium, ut unus sit filius Dei cum Verbo. Quartum, ut operationes carnis, propriæ sint Verbi. Quintum, ut caro deificata sit: Sextum, ut sit vivifica.* 5. *De deificatione deinceps illius disputatur.* 6. *De ea re Gregorii Nysseni memorabilis sententia.* 8. *Ea ut exponatur, quiddam observatum de duplici genere proprietatum.* 9. *De prioribus non est intelligendus Gregorius, cum humanitatis affectiones proprias dixit absorptas in Deum, sed de posterioribus.* 10. *Quas post resurrectionem deposuit.* 11. *Hanc etiam vim habere caritatem, ut totos nos in Deum transformet.* 12. *De qua re Origenis excutitur opinio.* 13. *Duo vitanda pericula, cum de his agimus: Alterum, ne naturarum in Christo conjunctionem solo affectu, et σχέσει metiamur.* 14. *Alterum ne a seipsa excidisse, et in divinitatem mutata esse putetur humanitas.*

I. Propositum deinceps est agere nobis de iis ornamentis Christi, quæ in humanam ipsius naturam ex divinæ consortio redundarunt; sed minime οὐσιώδη, ac *substantiva* censentur. Ordiemur autem ab illis, quæ φυσικὰ dici solent, et sunt naturales quædam qualitates, affectionesve, quibus ex adverso respondent, quas *morales* in scholis nominant. Ex his autem priore illas loco tractabimus, quæ in totam conveniunt hominis naturam; sive in corpus, qua præditum est anima. Quibus absolutis, ad ea veniemus, quæ sunt animi solius propria; quales sunt scientia, sanctitas, virtus, et similes aliæ qualitates. *Naturalia.*

Sed est imprimis origo consideranda, ac velut stirps, et radix, e qua tot in hominem assumptum, et ejus adeo partem infimam, carnem, decora et insignia manarunt. Est autem unica hæc, quod Dei et Verbi propria caro sit ac dicatur; ut de ea disputare potissimum incipiam. Hanc rationem Græci præsertim Patres frequenter usurpant, ut Athanasius, et Cyrillus Alexandrinus, qui ἰδιοποιήσασθαι τὴν σάρκα, et σῶμα Verbum asserunt, vel οἰκειῶσαι, hoc est, *naturam nostram, et carnem suam fecisse*, ut Leo Papa loquitur [1]. De quo genere sermonis vide quæ alibi passim hoc in opere dixi [2]. Ex quibus id colliges, quod ad institutum nostrum, et hominis in Christo commendandam dignitatem multum valet, ut ne cum Paulo Samosateno, ac Photino, et Nestorio denique simplicem, ac cæterorum similem hominem fuisse Dominum arbitremur, et a Deo persona, et hypostasi distinctum; ut sit inter ambos communio, et copulatio substantiva, quæ unum aliquem per sese constituat; non *moralis*, id est humano ex usu, et more sumpta, quam σχετικὴν appellant. *Hominis assumpti caro, Verbi propria fit.*

Quam posteriorem Nestorius asserere mag-

1 Leo ep. x, cap. ii. — 2 Ut in lib. IV, cap. xiv, a parag. 6 et in lib. VI *ad Anath.* i, Cyrilli.

na contentione studebat. De quo sunt observanda ista Cyrilli : qui post hæretici descripta verba divinam naturam ab humana disjungentis, ac Deum Verbum negantis a Patre esse missum, his illum redarguit. « Unitionis, inquit, modum evertit, ut commune Christi corpus inveniatur, nec jam revera proprium illius, qui vivificare omnia potest [a]. »

II. Quamobrem eo ipso, quod propriam esse Dei ac Verbi carnem profitemur, Nestorianam impietatem evertimus : ac multa sunt ex hoc uno consectaria, quæ mirum in modum decus et excellentiam assumpti ab Verbo hominis extollunt. Quibus ordine percensitis, pauca ex illis eligam, quæ subinde copiosius explicanda sunt.

Substantivo nexu Verbo copulatur,

Horum illud est primum, quod attigi proxime ante, Deum cum homine naturali, id est, substantivo nexu, ac vinculo colligari, de quo in libro tertio fusius egimus. Nisi enim ita connecterentur, non esset ἴδια σάρξ, id est *caro propria* Verbi, quam sibi hoc ascivit, potius quam alicujus ex hominum numero, quem κοινὸν ἄνθρωπον appellat Cyrillus. Quippe ἴδιον opponitur τῷ κοινῷ. Cum ergo Dei peculiaris sit caro Christi, et eo modo propria, ac sua, quo nullius alterius appellari meretur hominis caro : necesse est extraordinario, et proprio, non communi cum reliquis modo, Deo illam esse conjunctam. Cujusmodi nullus est nisi οὐσιώδης, et qui unam ex ambabus naturis substantiam, id est personam constituat. Nam si non eadem cum Deo persona, sed diversa esset, ac separata; et hypostatica sua proprietate subsisteret, non assumentis propria, neutiquam hujus *propria*, et *sua* diceretur. Quod egregie Rusticus diaconus in *Disputatione contra Acephalos*, his verbis declarat, quæ profecto commemoranda sunt. Hic igitur de Christi humanitate disserens [1], « Ob hoc, inquit, eam creavit, non ut sua, sed ut ejus esset : et super semetipso eam fundavit, tanquam super basim quamdam, vel fundamentum, ut vera dicam; ut per eam perficeret propositam suæ immensæ largitati pulcherrimam dispensationem. Igitur non omnis individua persona est, sed illa omnis, quæ non ad hoc creatur, ut alteri inseparabiliter unita permaneat. Nam et humanum corpus non est alterius personæ ab anima sua. » Ita Rusticus naturam humanam idcirco proprio spoliatam esse dicit modo subsistendi, ut tota esset Verbi propria, ac sic hypostasim Verbi illius hypostasim esse factam. De quo in lib. III, capite XIII, jam egimus.

*Communem hominem.*

*Proprium ... communi*

*Substantivus.*

III. Hinc alterum illud humanæ naturæ Christi consequens est ornamentum, ut quidquid illi accidit quantumvis humile, ac probrosum, id in Deum referatur, cujus est caro propria, « Etenim quoniam pati voluit qui pati nihil poterat, cum natura Deus esset, carnem induit patiendi capacem, ut ait Cyrillus, eamque propriam fecit, ut sibi adscriberetur passio; eo quod non alterius cujuspiam, sed ipsius corpus pateretur [b]. » Legendum ejusdem *scholiorum de Incarnatione*, caput XXVIII, et anathematismus duodecimus, cum ejus propugnatione contra Theodoretum. Porro qua ratione tum illius intelligenda sit propria caro, tum passio, et indigna omnia in eumdem referantur, recte Joannes Maxentius exponit in dialogo secundo [2], ubi cum Nestoriano contendit, qui « Deum passum negabat, eo quod passibilis non est; sed eum sui corporis fecisse proprias passiones, quatenus Dei ita dicitur corpus, ut alicujus hominis proprium, quo indutus est, vestimentum : quod cum ab aliquo scissum fuerit, injuria ad eum refertur, qui ipso indutus est. » Hunc igitur refellens, loquitur sic : « Facit ergo proprias Deus carnis suæ passiones secundum relationem, non secundum veram et intimam proprietatem. Et quomodo fecisse proprias Deus carnis suæ passiones prædicatur a vobis, qui non secundum proprietatem, sed secundum relationem facit carnis suæ proprias passiones? Quam autem proprietatem potest habere vestimentum ad eum, qui ipso est indutus, cum nihil pertineat ad ejus substantiam? Neque enim cum definimus quid sit homo, etiam vestimentum ejus complectimur, quod utique non ejusdem constat esse substantiæ. Facit ergo Deus juxta vos Ecclesiæ suæ potius proprias, quam sui corporis passiones. Illa enim corpus dicitur,

*a* CYRILL. ad anath. I *cont. Orient.* Τὸν γὰρ τῆς ἑνώσεως παραλύει τρόπον· ἵνα κοινὸν εὑρίσκηται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· οὐκέτι δὲ ἴδιον ἀληθῶς τοῦ πάντα ζωοποιεῖν ἰσχύοντος.

*b* CYRILL. dial. *de uno Christo.* Ἐπειδὴ δὲ ἠθέλησε διὰ τοῦτο παθεῖν ὁ παρὰ τοῦ δύνασθαι παθεῖν, διά τοι τὸ εἶναι φύσει θεὸς, τὴν τοῦ παθεῖν δεκτικὴν ἠμπέσχετο σάρκα, καὶ ἰδίαν ἀπέφηνεν αὐτὸν, ἵνα καὶ αὐτοῦ λέγοιτο τὸ παθεῖν, ὅτι μὴ τὸ ἑτέρου τινὸς, ἀλλὰ τὸ αὐτοῦ πέπονθε σῶμα.

1 Rust. Tom. I, *Bibl.* — 2 Max. Tom. IV, *Bibl.* 481, *B.*

quia communicavit Deus carni, et sanguini, et caput factus est Ecclesiæ. Ecclesia vero per fidem rursum particeps ejus efficitur accipiendo Spiritum sanctum. A vobis autem corpus Dei instar creditur vestimenti, quod nihil ad divinitatis, vel carnis ejus naturam pertinere videatur. »

De hoc etiam S. Thomas in opusculo tertio *contra Græcos, et Armenos*, capite sexto, erudite disputat : ac mirabili quodam modo, « Deum unitum, ait, esse humanæ naturæ in Christo, ut humana natura esset quædam Filii Dei natura : et sic quælibet partes humanæ naturæ ipsius filii Dei dici possunt Deus : et quidquid agit, vel patitur quælibet pars humanæ naturæ in filio Dei potest attribui unigenito Dei Verbo. Unde non inconvenienter dicimus animam et corpus esse filii Dei, sed et oculos, et manus : et quod filius Dei corporaliter videat per oculi visionem, et audiat per auris auditum, » etc.

De hoc eodem Theophanes Cerameus homilia XXVIII : « Quoniam, inquit, carnem assumpsit, quæ glorificatione opus habebat : nec alterius cujuspiam, sed ipsius erat caro : merito ea sibi propria facit, quæ in ipsam et circa ipsam fiunt; ac tanquam homo non habens accipit a Patre quæ naturaliter habebat [a]. »

Unus cum Deo homo. IV. Illud præterea sequitur ex eo, quod caro Dei Verbi propria sit, ut unus cum Verbo filius sit homo. Ita Cyrillus libro decimo *in Joannem* de iis verbis disserens, *Et ego resuscitabo eum in novissimo die* [1]. « Cum unum sit, inquit, cum propria carne Deus Verbum existens in ea, illud, ego, dixit, idque recte. Non enim in filiorum binarium dividitur Christus : neque porro alienum ab Unigenito corpus ipsius suspicetur aliquis : non secus atque alienum ab anima nostra nemo, ut opinor, corpus ipsius appellaverit [b]. »

Item istud quoque consectarium est, quod in libro octavo uberrime declaratum est, ἐνεργείας, id est *operationes* carnis sive hominis, Dei ac Verbi proprias haberi, et ab eo tanquam agente proficisci; quod non fieret, si caro non illius esset propria, sed aliena, et ab eo disjuncta. Tum hoc insuper, ut eadem humanitas, quæ passim carnis appellatione censetur, deificata sit, ac tota in divinitatem velut absorpta transierit. Ac denique ut *vivificandi*, hoc est vitæ non corporeæ solum, sed etiam divinæ, ac spiritualis impertiendæ cæteris vim, et efficientiam suo, ac proprio jure quodam obtineat. Quod Græci sic efferre solent, ut ζωοποιὸν dicant esse Christi carnem. Caro deificata. Caro vivifica.

Hæc præcipua sunt decora carnis a Verbo susceptæ, ex eo nata, quod sic eam assumpsit, ut suam et propriam faceret : quod sine arctissima copulatione esse non potuit, qua unus ex ambobus exstitit Christus. Ex illis autem dotibus, et insignibus sex, postrema duo seligam, quæ paululum collatanda, et oratione illustranda mihi videntur : propterea quod hæreticorum calumniæ, et nonnullorum obtrectationi ac petulantiæ in sanctos Patres occasionem dederunt. Cujus utriusque propulsandæ ac diluendæ tempus opportunum institutæ consequentia disputationis obtulit.

V. Naturam igitur humanam in Christo intima illa, et mirabili conjunctione cum Verbo divinam esse factam, docent sancti Patres, et in alterum quodammodo statum fuisse translatam. Idque Græci vocabulis fere istis exprimunt, θεωθῆναι, vel ἀποθεωθῆναι, et similibus, quæ in libro quarto, capite octavo, diligenter exposuimus. Docet hoc Origenes in tomo tertio *contra Celsum* : ubi de Christo illustre testimonium dicit his verbis : « Quem nos arbitramur, et persuasum habemus a principio esse Deum, et Dei filium, is est ipsum-Verbum, et ipsa-sapientia, et ipsa-veritas. At ejus mortale corpus, et quæ huic inest, humanam animam, ex ea, quam cum illo habet, non modo communione, sed etiam unitione, et commistione, maxima quædam percepisse dicimus, et illius participata divinitate in Deum transiisse [c]. » Quod prius in Explicatur uberius carnis deificatio.

*a* Theoph. Ἐπεὶ σάρκα ἀνέλαβε τὸ δοξάζεσθαι χρήζουσαν, καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' αὐτοῦ γέγονε σὰρξ, εἰκότως ἰδιοποιεῖται τὰ εἰς αὐτὴν, ἢ περὶ αὐτὴν γινόμενα· καὶ ὡς ἄνθρωπος μὴ ἔχων δέχεται παρὰ τοῦ πατρὸς ἅπερ ἔχει φυσικῶς.

*b* Cyrill. lib. X *in Joan.* Ἀλλ' ἓν ὑπάρχων μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς ὁ ἐν αὐτῇ θεὸς λόγος, τὸ ἐγὼ, φησὶν, καὶ λίαν ὀρθῶς. οὐ γὰρ εἰς υἱῶν δυάδα τέμνεται Χριστός· οὔτε μὴν ἀλλότριον τοῦ μονογενοῦς ὑπονοῆσαι τις ἂν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς οὐκ ἄν οἶμαί τις ἀλλότριον προσερεῖ τὸ σῶμα τούτου.

*c* Orig. III *cont. Cel.* Ὅτι ὃν μὲν νομίζομεν, καὶ πεπείσμεθα ἀρχῆθεν εἶναι θεὸν, καὶ υἱὸν θεοῦ, οὗτος ὁ αὐτολόγος ἐστὶ, καὶ ἡ αὐτοσοφία, καὶ ἡ αὐτοαλήθεια. τὸ δὲ θνητὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐν αὐτῷ ψυχὴν τῇ πρὸς ἐκεῖνο οὐ μόνον κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἑνώσει, καὶ ἀνακράσει, τὰ μέγιστά φαμεν προσειληφέναι, καὶ τῆς ἐκείνου θεότητος κεκοινωνηκότα εἰς θεὸν μεταβεβηκέναι.

1 *Joann.* VI, 55.

anima Christi, quam in corpore esse factum, idem Origenes peculiari errore tradidit[1]. Nam illam « ab initio, creaturæ inseparabiliter Deo, atque indissociabiliter inhærentem, totam in eum cessisse » dixit. De qua hæresi Origenis actum est in primo libro.

Hinc merito divinitate, ejusque proprietatibus, οὐσιωθῆναι, id est *substantiatum* esse, ut sic loquar, hominem assumptum, scripsit Gregorius Nazianzenus alibi laudatus a nobis[2]. Imo vero *supersubstantiatum*, si tali vocabulo fas esset uti, dicere possemus. Quippe Dionysius epistola quarta, Christum ait « supersubstantialitate superplenum esse, qui sit semper supersubstantialis : et ad substantiam revera venientem, super substantiam esse substantiatum [a]. » Cujusmodi apud auctorem illum passim occurrunt grandia, et, ut ait Synesius, φλεγμαίνοντα ὀνόματα, *ne ingentes res infra dignitatem explicentur* [b]. Vide quæ libro octavo ad hoc argumentum spectantia, capite præsertim undecimo, ac sequente, aliisque diximus.

*Deificationem.*

*De ea re Gregorii Nysseni memorabilis sententia.*

VI. Sed hanc humanæ naturæ, carnisque Christi θέωσιν, et in divinitatem velut transitum, nullus antiquorum Patrum vehementius grandioribusque verbis illustravit, quam Gregorius Nyssenus; adeo ut etiam modum excessisse videri possit in ea tractanda re, ac quædam explicatu difficilia jactasse; quæ partim errandi, partim calumniandi ansam præbere queant imperitis, aut novitatis plus æquo cupidis hominibus; qualium nostra hæc apprime ferax est ætas. Itaque proponam illius sententias aliquot, quibus non nullam carnis, humanitatisve *mutationem*, et quasi *commistionem*, ac *temperationem* cum divinitate videtur exprimere : quam ἀνάκρασιν, et μεταποίησιν appellat.

In libro quarto *contra Eunomium*, hæc de Christi corpore memoranda prodidit. « Nos quidem, ait, etiam corpus, quo passionem suscepit, cum divina natura temperatum, illud esse factum per temperationem asserimus, quod est assumens ipsa natura. Tantum abest, ut parvum aliquid de Deo unigenito cogitemus ; ut si quid ex inferiore natura, ob benignam dispensationem assumptum est, hoc ipsum credamus in illud, quod divinum, incorruptumque est, esse mutatum [c]. » Et in eodem libro : « Novit, inquit, omnino, Verbum, quod in carne apparuit, idem esse cum Verbo, quod apud Deum est : at vero carnem non eamdem fuisse cum divinitate, antequam et ipsa mutaretur in divinitatem : ut necessario alia Deo Verbo congruerent, alia formæ servili [d]. » Ac subinde, « Divina natura semper, inquit, una et eadem est, et eodem modo se habens. Verum caro per se ipsam quidem istud est, quod de ea ratio, ac sensus percipiunt : postquam vero cum divinitate commista est, non amplius suis terminis, ac proprietatibus continetur : sed ad id, quod dominatur, et excellit, assumitur [e]. »

Item, « naturam, ait, corruptibilem ex ea, quacum Deo conjuncta est mistione, secundum id, quod potentius est, reformatam, divinitatis participasse virtutem. Quemadmodum si quis dicat, aceti guttam pelago immistam, mare esse mistione factam; quod non amplius naturalis qualitas in prævalentis immensitate maneat [f]. »

VII. Sic in libro *contra Apollinarem*, ad Theophilum, hæresim illius refellens, quæ

*a* Dion. epist. IV. Ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων οὐσίας ὁ ὑπερουσίως οὐσιωμένος. ἔστι δὲ οὐδὲν ἧττον ὑπερπλήρης ὁ ἀεὶ ὑπερούσιος, etc. Καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς ἐλθὼν ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη· καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου.

*b* Syn. ep. IV. Ἔδει γάρ μοι καὶ φλεγμαινόντων ὀνομάτων, ἵνα μὴ τὰ μεγάλα σμικροπρεπέστερον διηγήσωμαι.

*c* Gregor. Nyssen. IV *cont. Eun.* Ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ τὸ σῶμα, ᾧ τὸ πάθος ἐδέξατο, τῇ θείᾳ φύσει κατακραθὲν, ἐκεῖνο πεποιῆσθαί φαμεν, διὰ τῆς ἀνακράσεως, ὅπερ ἡ ἀναλαβοῦσα φύσις ἐστί. τοσοῦτον ἀπέχομεν τοῦ μικρόν τι περὶ τὸν μονογενῆ θεὸν ἐννοεῖν. ὡς εἴ τι καὶ τῆς κάτω φύσεως διὰ τὴν φιλάνθρωπον προσελήφθη οἰκονομίαν, καὶ τοῦτο πιστεύειν μεταπεποιῆσθαι πρὸς τὸ θεῖόν τε καὶ ἀκήρατον.

*d* Ibid. Οἶδε γὰρ πάντως ὅτι ὁ μὲν λόγος ὁ αὐτός ἐστι τῷ λόγῳ, ὁ ἐν σαρκὶ φανεὶς τῷ πρὸς τὸν θεὸν ὄντι. ἡ δὲ σὰρξ οὐχ ἡ αὐτὴ τῇ θεότητι· πρὶν μεταποιηθῆναι καὶ ταύτην πρὸς τὴν θεότητα· ὡς ἐξ ἀνάγκης, ἄλλα μὲν ἐφαρμόζειν τῷ θεῷ λόγῳ, ἕτερα δὲ τῇ τοῦ δούλου μορφῇ.

*e* Ibid. Ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις ἀεὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα. ἡ δὲ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν μέν ἐστι τοῦτο, ὅπερ καταλαμβάνει περὶ αὐτῆς ὁ λόγος, καὶ αἴσθησις, ἀνακραθεῖσα δὲ πρὸς τὸ θεῖον οὐκέτι ἐν τοῖς ἑαυτῆς ὅροις τε καὶ ἰδιώμασι μένει. ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τε, καὶ ὑπερέχον ἀναλαμβάνεται.

*f* Ibid. Ἀλλὰ τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἀναποιηθεῖσαν τὴν ἐπίκηρον φύσιν, μεταλαβεῖν τὴν τῆς θεότητος δύναμιν, ὡς εἴ τις λέγοι, ὅτι τὴν σταγόνα τοῦ ὄξους ἐμμιχθεῖσαν τῷ πελάγει, θάλασσαν ἡ μίξις ἐποίησε, τῷ μηκέτι τὴν κατὰ φύσιν ποιότητα τοῦ ὑγροῦ τούτου, ἐν τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ ἐπικρατοῦντος συμμένειν.

1 Orig. I, *Periar.* cap. VI. — 2 Lib. III, cap. VIII, parag 9.

hominem in Christo perfectum esse minime fatebatur, ne duos filios admittere cogeretur, hoc utitur argumento : idcirco duos non inesse filios, quod divina natura, quæ cum mortali et corruptibili, immortalis, et incorrupta conjuncta est, hanc ipsam, quam assumpsit, in ejus proprio statu, et conditione non reliquerit. « Si enim hoc fecisset, merito, inquit, binarium in Dei filio consideraret; dum utrumque contrariorum privatim in seipso numeraret. Cum autem mortale in immortalitate positum immortalitas sit factum, ac similiter corruptibile in incorruptionem mutatum fuerit, tum cætera omnia perinde in impatibilem, divinumque statum conversa sint; quid tandem rationis habent ii, qui quod unum est, in duorum differentiam dividunt [a]? »

Hic mirum videtur, quod argumentum fore duplicis in Christo personæ dicit, et naturæ utriusque per se subsistentis, si sic humana cum Verbo jungeretur, ut illius propriæ qualitates in ipsa remanerent; nec in divinam translata conditionem humanitas fuisset. Atqui quamdiu vixit in terris Christus Dominus, mutabilitatis, ac mortis particeps fuit : nec tamen ideo filii duo numerati sunt; neque caro per sese subsistens fuit.

Quinetiam sequente pagina, de intimæ, caducæque naturæ nostræ mutatione, ac profectu in melius ex divinitatis commercio disputans, « quidquid in illa est imbecillum, et morti obnoxium, divinitati commistum, ait, illud ipsum, quod est divinitas, esse factum [b]: » ex quo concludit filiorum in Christo non esse binarium. Item, « assumptas humanæ naturæ primitias ab omnipotenti divinitate, si qui explicare talia similitudine aliqua velit, instar esse dicit aceti stillæ, quæ immenso mari commiscetur. Ad hunc enim modum hominis naturam in divinitate sic inesse, ut in suis proprietatibus non maneat. Nam si hoc esset, filiorum binarium suspicari consequens foret, dum in filii inexplicabili divinitate diversi generis natura quædam suis insignita notis agnosceretur : adeo ut alterum esset imbecillum, vel parvum, vel corruptibile, vel temporarium : alterum potens, et magnum, incorruptibile ac sempiternum [c]. » Sic igitur humanam Christi naturam, velut exutam proprietatibus suis, hoc est *imbecillitate*, *corruptione*, ac cæteris ejusdemmodi, totam in Deum translatam, et quodammodo mutatam esse dicit. Quod etsi de illo statu intellexerit, qui resurrectionem est consecutus, in quo absorpta est infirmitas, et mortalitas, ut loquitur Apostolus ; nihilominus singulare est, quod ait Gregorius, nisi ista naturæ hominis in divinitatem mutatio, et quasi transformatio fieret, duos videri filios existere. Etenim quamdiu vixit in terris Christus Dominus, et fragilem ac mortalem carnem circumtulit ; non idcirco duo, ac distincti fuerunt, aut vero fuisse putandi sunt filii.

VIII. Quamobrem ex aliis ejusdem doctoris sanctissimi locis, non modo quæ diversis in operibus exstant, sed etiam quæ in isto ipso leguntur, commoda est interpretatio illis adhibenda sententiis : quam ex attenta ejusdem lectione ita mihi confecisse videor. Proprietatum aliæ sunt essentiales, et εἰδοποιοὶ, quas *specificas* vocant, quæ speciem, et naturam ipsam sequuntur, et communes sunt individuis omnibus, sive ad essentiam ipsam, definitionemque pertineant ; sive ex natura ipsa proficiscantur, nec ab ullo absint sub eadem comprehenso specie. Sic ratiocinari posse, intelligere, loqui, libere agere, proprietates sunt hominis, quas οὐσιώδεις Græci nominant : iisque velut notis et characteribus propriis, homo quilibet, qua est homo, describitur. Aliæ sunt accidentes qualitates, sine quibus constare natura potest, et harum partim individuis omnibus competunt; partim certis duntaxat; ut ægritudo, bona valetudo,

**Expenditur verus sanctissimi doctoris sensus.**

**Proprietates naturales aliæ essentiales.**

***Essentiales.***

**Aliæ accidentales.**

*a* Gr. Nyss. *cont. Apollin.* Εἰκότως ἄν τις δυάδα τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ ἐνεθεώρησε, τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον θεωρουμένων ἑκάτερον, ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμῶν. εἰ δὲ τὸ θνητὸν ἐν τῷ ἀθανάτῳ γενόμενον, ἀθανασία ἐγένετο, ὁμοίως καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μετέβαλε, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως πρὸς τὸ ἀπαθές τε καὶ θεῖον μετεποιήθη. τίς ὑπολείπεται λόγος τοῖς εἰς δυϊκὴν διαφορὰν τὸ ἓν διασχίζουσιν.

*b* Ibid. Ἀλλὰ τὸ μὲν θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς κατεπόθη, etc. Καὶ πᾶν ὅσον ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ ἐπίκηρον ἀνακραθὲν τῇ θεότητι, ἐκεῖνο ἐγένετο ὅπερ ἡ θεότης ἐστί. πόθεν οὖν ἄν τις τὴν δυάδα τῶν υἱῶν ἐννοήσειεν; etc.

*c* Ibid. Ἡ δὲ προσληφθεῖσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαρχὴ ὑπὸ τῆς παντοδυνάμου θεότητος, ὡς ἂν εἴποι τις εἰκόνι χρώμενος, οἷόν τις σταγὼν ὄξους ἀπείρῳ πελάγει κατακραθεῖσα, ἔστι μὲν ἐν θεότητι, οὐ μὴν ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῆς ἰδιώμασι. οὕτω γὰρ ἂν ἡ τῶν υἱῶν δυὰς ἀκολούθως ὑπενοεῖτο, εἰ τῇ ἀφράστῳ τοῦ υἱοῦ θεότητι ἑτερογενής τις φύσις ἐν ἰδιάζουσι σημείοις ἐπεγινώσκετο· ὡς εἶναι τὸ μὲν ἀσθενὲς, ἢ μικρὸν, ἢ φθαρτὸν, ἢ πρόσκαιρον· τὸ δὲ δυνατὸν, καὶ μέγα, καὶ ἄφθαρτον, καὶ ἀΐδιον.

vitium corporis, aut animi; quæ non insunt omnibus. Item ægrotare posse, vel sanum esse posse : concupiscentia, et in peccandum propensio : quibus hominum nemo caret, citra singulare Dei beneficium. Hæc enim præter naturam homini accidunt, et ex peccati merito, ad ejusque pœnam inflicta sunt, ut defectus potius sint humanæ naturæ, quam ejus propriæ, ac naturales affectiones. Ejusdemmodi est etiam, morti, et corruptioni obnoxium esse, vel esse moriturum. Non enim naturale id est homini: *quia Deus mortem non fecit* [1]*; nec lætatur in perditione vivorum :* ac[2] «nisi Adam peccasset, non erat expoliandus corpore, atque etiam animale adhuc, ac mortale illud habens,» non tamen esset mortuus.

IX. De priori genere proprietatum non est locutus Gregorius Nyssenus : sed de posteriori, cum humanæ naturæ proprias affectiones absorptas in divinitatem, ac velut extinctas esse significat. Etenim quæ sunt homini secundum naturam propria, nunquam abfuisse, ac perpetuo in Christo mansisse luculenter affirmat in eodem libro *ad Theophilum adversus Apollinarem* [3] : in quo non solum Verbum, id quod est, et ante assumptionem hominis, et post eam mansisse docet : sed humanam quoque naturam salvam, et incolumem perseverasse, quem locum in libro tertio descripsimus [4]. In sexto vero libro copiose demonstravimus [5], integram, nec ulla naturali proprietate diminutam hominis naturam in Christo perstitisse ex ejusdem Gregorii sententia, et conjectas in eum calumnias ab anonymo impostore discussimus.

**Ex accidentalibus quæ contagione culpæ sunt afflatæ eas rejecit Christus.**

Quod autem ad alterum proprietatum genus attinet, earum quasdam statim, ac funditus exclusit; quasdam, dum in terris viveret, procurandæ salutis humanæ gratia retinuit. Priores eæ sunt, quæ contagione culpæ aliqua sunt afflatæ; ob idque cum divina integritate minus consentiunt. Talis est peccandi potestas, et intestinus concupiscentiæ morbus, ac cætera hujusmodi : de quibus postea. Hæc enim ab homine Christo penitus abfuerunt. At quæ sunt alterius speciei, et procul ab vitio, peccatoque sunt, tametsi vilissima, et indignissima tanta majestate fuerint, aliquanto in se tempore suscepit; ut est moriendi conditio, tristitia, fames, lassitudo, sitis, ac reliqua id genus humanæ infirmitatis argumenta; quæque Græci ἀδιάϐλητα πάθη vocant, hoc est *affectiones alienas a culpa et vituperatione.* Easdem tamen mortali vitæ statu perfunctus deposuit, et in præstantiorem ac divinum absorberi, abolerique voluit : nempe post resurrectionem; quo tempore humanæ redemptioni, functionique suæ terminum constituit : « Ut universæ hominum naturæ resurrectionis ex mortuis consequentiam, et principium daret: uti corruptibile induat incorruptionem, et mortale immortalitatem : cum primitiæ nostræ in divinam naturam, ex quadam cum Deo temperatione, commutatæ fuerint [a], » ait Gregorius noster. Quemadmodum post sanctorum resurrectionem, anima beata « totum in seipsam corpus absumet, » ut alter Gregorius scribit, « fietque cum ipso unus spiritus, et mens, et Deus; absorpto videlicet a vita eo, quod mortale est et diffluens [b]. » Quo illa pertinere Apostoli, « *Nunc ergo secundum hominem jam non novimus Christum* [6], » putat Ambrosius.

**Qua[...] sunt e[...] experta[...] assum[...] in resu[...] tione [...] send[...]**

X. Quamobrem illas humanæ imbecillitatis affectiones suscepit Dominus, quibus verum se probaret hominem, ac duplicem in se naturam esse monstraret. Easdem vero rursus exuta mortali conditione posuit : ut se verum Deum ostenderet. Quod si illas perpetuo retineret, unius, ejusque divinæ personæ fidem non faceret : ac merus, et cæterorum similis homo videretur; qui non solum natura, sed hypostasi quoque disjunctus esset a Deo; non unus cum ipso, nec substantiva aliqua junctione copulatus; sed affectu duntaxat, et σχέσει : quæ detestanda fuit opinio Nestorii, ac similium hæreticorum.

Hæc mens Gregorii fuisse Nysseni videtur; dum carnis proprietates illas, quæ ex peccato consecutæ, non ejus tamen macula sunt infectæ, neque dedecus, ac turpitudinem habent,

*a* GREGOR. NYSSEN. lib. I *cont. Eun.* Ὥστε ἀκολουθίαν, καὶ ἀρχὴν δοῦναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἵνα τὸ φθαρτὸν ἅπαν ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τὴν ἀθανασίαν τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν διὰ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀνακράσεως εἰς θείαν φύσιν μεταποιηθείσης.

*b* NAZIANZ. orat. X. Ὅλον εἰς ἑαυτὸν ἀναλώσασα, καὶ γενομένη σὺν τούτῳ ἕν, καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦς, καὶ θεὸς, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θνητοῦ τε, καὶ ῥέοντος.

1 *Sap.* I, 13. — 2 Aug. lib. *de pec. mer.* cap. II et III. — 3 Tom. II. — 4 Cap. VI, parag. 16. — 5 Præsertim cap. VI et VII. — 6 Ambros. ep. VIII, ex II, *Cor.* XV.

assumptas quidem ait; sed ea causa sublata, propter quam erant ascitæ, prorsus exstinctas, et in divinitatis statum, ut ille loquitur, absorptas fuisse. Quod nisi ita factum foret, merito existimatum iri duas in Christo esse personas, ac filios duos. Quæ suspicio beata illa, et admirabili humanæ naturæ commutatione tollitur. Hæc enim Dei propriam, ac divinam, imo Deum esse carnem illam arguit, quæ in divinas qualitates tota concessit.

Huc stillæ aceti similitudo illa pertinet, quæ in immensum Oceanum projecta, nativam, ac vitiosam proprietatem amittit. Quod ab Gregorio Nysseno commemoratum exemplum; aut etiam cætera, quæ de ἀνακράσει, et *commistione* humanæ cum Deo Christi naturæ disserit, nemo mirabitur, qui eamdem pene caritatis affectionem cum Deo, qua sancti copulantur, a Patribus usurpari meminerit: eamque non in beatæ duntaxat immortalitatis statu illis tribui; sed etiam *peregrinantibus* adhuc *a Domino*, et ardentissimo interim illius amore flagrantibus.

XI. Ita quippe Bernardus in tractatu *de diligendo Deo*[1], quartum amoris Dei gradum explicans, quo nihil penitus, ac ne seipsum quidem, nisi propter Deum homo diligit, « Sic affici, inquit, deificari est. Quomodo stilla aquæ modica multo infusa vino deficere a se tota videtur, dum et saporem vini induit, et colorem: et quomodo ferrum ignitum, et candens, ignis simillimum fit, pristina, propriaque forma exutum; et quomodo solis luce perfusus aer in eamdem transformatur luminis claritatem; adeo ut non tam illuminatus, quam ipsum lumen esse videatur; sic omnem tunc in sanctis humanam affectionem quodam ineffabili modo necesse erit a semetipsa liquescere, atque in Dei penitus transfundi voluptatem. Alioquin quomodo omnia in omnibus erit Deus, si in homine de homine quidquam supererit? Manebit quidem substantia; sed in alia forma, alia gloria, aliaque potentia. » Quem stupendum caritatis fructum utcumque mortali hac in vita provenire ibidem significat; sed nonnisi in futura perfecte constare, « in corpore spirituali, et immortali, in corpore integro, placido, placitoque, et per omnia subjecto spiritui. »

Non abhorret ab illa caritatis, amorisque vi, et efficientia, quæ unum ex pluribus facit, quod alias observare memini; conjunctionem illam, sive unitatem potius, qua nulla cogitari major, et arctior potest, tribui interdum a Patribus tanquam causæ, mutuo amori et concordiæ. Quid enim magis est unum, quam divinæ inter se personæ? At unitas earum, ad amorem et pacem, quæ est inter ipsos summa, revocatur ab Augustino, ut in libro septimo *de Trinitate* docuimus[2]; ex quo memorabile istud etiam attulimus, si Christianorum initio cor unum et animam unam mutua caritas fecit[3], multo magis eamdem caritatem, unum efficere Patrem, et Filium: « Si enim hic tanta caritas est, ut animam tuam, et animam amici tui unam animam faciat, quomodo ibi non est unus Deus Pater, et Filius?[4] » Unde etiam vinculum amborum, ac nexum appellari Spiritum sanctum ibidem ostendimus.

XII. Jam si tantæ illius unitatis, qua personæ inter se divinæ colligantur, mutuæ ipsarum dilectioni causa tribuitur, multo magis alterius unitionis, qua humana cum Verbo natura connectitur, indidem duci ratio poterit, ex affectu videlicet, caritateque mutua: certe Bernardus ἀνάκρασιν illam, id est *temperationem*, *mistionemque* Verbi, et humanitatis, ut sæpe Græci ac Latini Patres nominant, qua hæc in illius divinitatem absorbetur, affectioni imputat in sermone quodam *de beata Virgine*, ita loquens: « Absorpta videtur in deitatem humanitas, non quod mutata sit substantia, sed affectio deificata. »

Hæc de intima naturæ hominis cum Deo Verbo conjunctione, et in hunc illius, ut Græci loquuntur, *mutatione*, commentanti mihi, venit in mentem Origenis, qui firmissimam hanc, et perpetuam hominis cum Verbo consociationem ex illius libera voluntate profectam esse censuit: « Cum liberi, inquit[5], arbitrii varietas unumquemque, ac diversitas habuisset animorum, ut alius ardentiore, alius tenuiore, et exiliore erga auctorem suum amore teneretur; illa anima de qua dixit Jesus, *quia nemo auferet a me animam meam*[6], ab initio creaturæ, et deinceps, inseparabiliter ei, atque indissociabiliter inhærens, utpote sapientiæ, et Verbo Dei, et veritati, ac luci veræ; et tota totum recipiens, atque in ejus lucem, splendoremque ipsa cedens, facta est cum ipso primordialiter unus spiritus, sicut et Apostolus his, qui eum imitari deberent, promittit, quia *qui se jungit Domino, unus*

Supple locus

Origenis opinio excutitur.

1 Bern. *de dilig. Deo*. — 2 Lib. VII cap. XII, § 9. — 3 *Act.* IV, 32. — 4 Aug. tr. XIV, *in Joann.* — 5 Orig. II *Periar.* cap. VI — 6 *Joann.* X, 18.

*spiritus est*[1]. » Sed his perversi dogmatis, et hæretici virus admiscet, dum ut ante significavi[2], animam Christi longe ante corpus a Deo procreatam existimat divinæ illius societatis compotem fuisse, et assumptum ejusdem fuisse conjunctionis particeps.

Verum de Origene minus laborandum nobis est, cujus ingenium talium commentorum, et ineptiarum ferax nemo prudens, et sanæ fidei laudaverit. De cæteris autem eximiis et integerrimis Patribus, qui tam personarum divinarum inter se, quam naturarum unitatem in Christo ad mutuum caritatis affectum, et concordiam retulisse videntur, dici hoc verissime potest; non eos primariam, et propriam illius conjunctionis hujusmodi esse causam arbitrari; sed quasi consequentem, et secundariam. Non enim οὐσιώδη, et *substantivum*, sive *naturalem* nexum intercedere, vel nescierunt, vel dissimularunt. Sed ejus omissa mentione, quam luculentam alibi fecerant, pro eo ac sermonis, et argumenti ratio ferebat, posteriorem istam nonnunquam attulerunt.

In carnis deificatione asserenda duo sunt vitandi scopuli.

XIII. Ad summam duo in hoc negotio vitandi sunt scopuli. Primus, ne nimis jejune de præstantissima illa humanæ cum Deo naturæ copulatione sentiamus; ut eam solo affectu, ac σχέσει metiamur. Quo quidem in loco Cyrilli Alexandrini notata est a nobis alias, et declarata sententia est, quæ huic, quod dicimus, adversari videtur. Nam humanæ cum Verbo naturæ coagmentationem sola σχέσει definire videtur. Ac primum unitionem istam recte his verbis explicat, quibus etiam naturarum discrimen aperit, et Apollinaris hæresim refellit.

I. Ne conjunctionem naturarum solo affectu metiatur.

« Igitur, inquit, quoniam non est consubstantialis Deo, et Patri, sed nec idem cum eo natura caro ex muliere nata, vel omnino templum, quod ex Virgine formatum est; nihilominus ubi hoc semel in Verbi corpus est assumptum, deinceps tanquam unum cum eo aliquid censetur. Unus enim Christus, et unus filius, quando homo factus est. Ideo unitionem hanc intelligitur accepisse, quando ad hoc etiam cum carne est assumptus, quæ id ex seipsa non habebat, ut unum esset cum Deo[a]. » Pergit deinceps, et quomodo ad illam copulationem pervenerit caro sic exponit : « Sanctificatam a Spiritu illam esse dicit : et sic ad conjunctionem illam cum Deo Verbo citra confusionem, ac per ipsum cum Patre esse subvectam ; quod nimirum habitudine, non natura perfectum est[b]. » Ecce σχετικῶς, non φυσικῶς, cum Verbo conjunctam, et unum aliquid factam esse naturam humanam Cyrillus affirmat : cum tamen alias unitionem illam φυσικὴν vocet. Verum quo sensu hoc dixerit, expositum est in libro III, ubi de unitione φυσικῇ egimus[3]. Natura humana Christi non per se cum Verbo copulatur, ita ut una fiat ex ambobus natura composita : sicut ex materia et forma : ex quibus natura una fit, propterea quod duæ illæ partes, qua naturæ sunt, hoc est naturales partes, inter se junguntur. Sunt enim *actus* et *potentia* : ex quibus unum per se aliquid efficit. At humana Christi natura, qua natura est, perfecta est, et actu ; ut et Verbum, quo cum jungitur. Quare non possunt in unam ambo naturam coalescere. Proinde non φυσικῶς, id est, qua naturæ sunt, connectuntur, et unum fiunt ; sed σχετικῶς, quia mutuo se habent. et sibi cohærent. Quod si φυσικῶς pro eo, quod est οὐσιωδῶς, accipiatur, et substantivum aliquem modum conjunctionis significet, potest humanitas Christi cum Verbo φυσικῶς conjuncta dici.

XIV. Alterum hac in re cavendum erroris extremum ; ne sic in divinitatem transiisse natura putetur hominis. ut sit abolita penitus, et extincta, nec ulla præter divinam relicta fuerit. Quod ex sanctorum Patrum quibusdam dictis, maxime ex Gregorio Nysseno, et Cyrillo, Monophysitæ concludebant : quæ summatim collecta sic ab illis objici solere, refert Anastasius Sinaita : « Nos, inquiebant, subtilibus animi notionibus, sive mentis imaginationibus intelligimus, Christum ex duabus naturis unam esse naturam incarnatam. Nam post unitionem non sunt amplius naturæ duæ. Quippe deificata est caro, et commista est, velut aceti stilla in vasto mari : ac talis est facta, quale est id, a

*a* Cyrill. lib. II *in Joan*. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οὐχ ὁμοούσιος τῷ θεῷ καὶ πατρί· ἀλλ' οὐδὲ ταὐτὸν εἰς φύσιν ἡ ἐκ γυναικὸς σάρξ ἐστιν. ἤγουν ὁλοκλήρως ὁ ἐκ τῆς παρθένου ναὸς, παραδεχθεὶς δὲ ἅπαξ εἰς σῶμα τοῦ λόγου, λοιπὸν ὡς ἕν τι λελόγισται σὺν αὐτῷ. εἷς γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ εἷς υἱὸς, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. ταύτῃ τοι λαβεῖν νοεῖται τὴν ἕνωσιν, παραδεχθεὶς εἰς τοῦτο καὶ μετὰ σαρκὸς, οὐκ ἐχούσης οἴκοθεν τὸ ἓν εἶναι πρὸς θεόν.

*b* Ibid. Ἁγιαζομένης δῆλον ὅτι τῆς σαρκὸς, οὕτω τε πρὸς ἕνωσιν ἀσυγχύτως ἀναβαινούσης αὐτῆς πρὸς τὸν θεὸν λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα, σχετικῶς δηλονότι, καὶ οὐ φυσικῶς.

1 *Cor*. vi, 17. — 2 Supra parag. 5. — 3 Cap. iv, parag. 7.

quo deificata est. Item, Verbum caro factum est, ut et caro Verbum fiat. Siquidem voluntas sola est divinitatis : sicut substantia est sola Verbi. Tum, naturæ in Christo non sunt duæ, una adoranda, altera non adoranda[a]. » Quæ omnia sparsim ex antiquis supra commemorata, et explicata sunt.

Ac meminisse in istis ejus oportet, quod recte Arnobius in *Conflictu cum Serapione* scriptis prodidit : « Non solum a statu suo non esse exclusam humanam substantiam, sed in statu suo magis esse roboratam. Nam sicut status virginitatis Mariæ, homine concepto, et parto, non est ex sua integritate dejectus, sed magis est integrior factus : ita status humanæ substantiæ in infusione divina, ita, inquam, est fortior factus : ut quidquid per prævaricationem Adæ fragilitatis incurrerat, per assumptionem Dei penitus non haberet, et firmius suæ integritate substantiæ possideret, quam ipse Adam ante suam prævaricationem possedit. » Sed adeo inferiorem in se naturam suscepit, ac circumplexa divina est, « ut hæc fallendi simplices[1], atque ignorantes hæreticis occasio fuerit : ut quæ ab eo secundum hominem dicta sunt, dicta esse secundum naturæ divinæ infirmitatem mentiantur : et quia unus, atque idem est loquens omnia quæ loquitur, de semetipso omnia eum locutum esse contendant. »

Postremo ad obstruendum similium calumniarum aditum, observandum est theologo ; cum dicitur caro τεθεῶσθαι, hoc est *deificata esse*; nomen θεὸς ibi non essentiam ipsam proprie ac præcise significare, sed eamdem qua subsistit in Verbo, sive ipsummet Deum Verbum ; ut sit idem θεωθεῖσα σὰρξ quod λογωθεῖσα, id est *Verbificata*, de qua voce alias dictum est.

# CAPUT II.

*De virtute vivifica, sive vitæ maxime spiritualis communicandæ vi, quam ex consortio divinitatis accepit humana Christi natura. 1, Probatur illa ipsa ex Cyrilli maxime testimonio. 3. Tum aliorum. 5. Objectus ex adverso locus ille* : Caro non prodest quidquam, *cujus interpretatio affertur. 7. Idipsum ex Eucharistiæ Sacramento demonstratur a Patribus. 8. Quemadmodum caro vim illam exerceat : et Anonymi calumnia discutitur. 9. Cyrilli sincere catholica fides adversus eumdem Anonymum approbata.*

I. Quemadmodum duplex hominis est vita, naturalis una, altera naturæ conditione præstantior ; sive animæ propria quædam, alia corporis : ita vis est utriusque dandæ, vel repræsentandæ duplex : et de utraque hoc loco agimus, cum hoc inquirimus, utrum humana Christi natura, et ipsamet adeo caro, vi ejusmodi prædita fuerit, ut tum corpori vitam, et incolumitatem ; tum animæ gratiam, et salutem restitueret, duplici perinde vel ægritudine, vel morte depulsa.

Non longis ambagibus distinendus est lector : nec diutius cunctandum, quin statim, auctore freti maxime Cyrillo Alexandrino, respondeamus, vim generis utriusque vivificam ex eodem fonte derivatam in assumptam a Verbo naturam hominis fuisse, unde et ornamenta cætera profecta capite antecedente diximus : nimirum ex eo, quod caro ipsa propria sit Dei facta, et natura hominis, Dei propria natura. Hinc enim mutua est communicatio facta proprietatum, quarum hæc est capax. Nam quæ pugnant cum notione, et essentia creatæ rei, non sunt in humanitatem transfusæ : de quibus post erit disputandi locus. Igitur Cyrillus in priore ad *Successum* epistola, causam hanc fuisse dicit cur Verbum carnem sibi copularet, quod cum ex Adami peccato natura humana cor-

a Anast. in Ὁδηγῷ, cap. x. Ὅτι λεπταῖς τισιν ἐννοίαις, ἤτοι νοῦ φαντασίαις, νοοῦμεν τὸν Χριστὸν ἐκ δύο φύσεων μίαν φύσιν σεσαρκωμένην· μετὰ γὰρ τὴν ἕνωσιν οὐκέτι εἰσὶ δύο φύσεις. ἐθεώθη γὰρ ἡ σὰρξ, καὶ ἀνεκράθη ὥσπερ σταγὼν ὄξους ἐν τῷ πελάγει· καὶ τοιαύτη γέγονεν, οἷον καὶ τὸ θεῶσαν αὐτήν. καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ γένηται λόγος, ἡ γὰρ θέλησις θεότητος μόνη, ὥσπερ καὶ οὐσία μόνη τοῦ λόγου. καὶ οὐ δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ, μία προσκυνητὴ, καὶ μία ἀπροσκύνητος.

1 Hilar. lib. IX.

Vivifica vis carnis Christi probatur testimonio Cyrilli.

ruptelam contraxisset, ac mens nostra carnis voluptatum, et insitorum motuum tyrannide premeretur, « necesse fuerit nobis in terra positis, uti Dei Verbum hominem assumeret, quo humanam carnem corruptelæ subjectam, et voluptatum cupiditate laborantem propriam faceret[a]. » Et paulo post, corpus Christi dicit esse « vivificum. Est enim vitæ corpus, id est unigeniti : idemque divina maxime gloria collustratum est, et intelligitur Dei esse corpus. Quare si quis perinde divinum illud nominet ; ut humanum, hominis proprium, non a recta ratione abhorreat[b]. Siquidem cum sit Dei proprium, uti dixi, corpus, humana omnia transcendit[c]. »

II. Idem in primo libro commentariorum *in Joannem*, hæc verba declarans, *Et Verbum caro factum est*, cur *carnis* nominatim meminerit, causam hanc reddit, quod præcipua labes, quantum quidem intelligere possumus, ex peccato Adami in carnem nostram trajecta fuerit : hinc enim corruptelam, mortemque traximus : Ideo hanc ipsam ad sese Verbum Deus applicavit.

Tum in quarto ejusdem operis, « Quoniam, inquit, vivificum Dei Verbum habitavit in carne, transformavit ipsam in proprium bonum, nempe vitam ; et omnino inexplicabili quodam genere conjunctionis cum ea copulatum ; vivificam eamdem reddidit ; quale ipsummet est natura sua[d]. »

Est etiam insignis de eo locus in sexto libro, ubi sic scribit : « Quemadmodum igitur vivificum esse credimus Christi corpus, quoniam viventis Dei Verbi templum est, et habitatio, omnem illius habens efficientiam : ita et illuminationem largiri dicimus. Est enim corpus ejus, quod natura sua, vereque lumen est[e]. »

Sic in libro *de recta fide*, capite LVI, quod Christus dixit ; *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem : et qui manducat me, et ipse vivet propter me*[1], quærit qui tandem verum esse potuerit, ut qui carnem Christi comedat, vivat per Christum, eo ipso duntaxat, quod eum miserit Pater. Siquidem et nos per Patrem vivimus ; *In ipso enim vivimus, movemur et sumus*[2] : nec tamen vivifica est caro nostra. Respondet autem, idcirco solius Christi vivificam esse carnem, quia solius *caro propria est Verbi* ; quod est vita de Patre procedens, et vivificum, et vivificam adeo carnem suam efficiens : « utpote quod est corpus vivificantis omnia vitæ[f]. » Quod ipsum et alibi passim repetit[3].

III. Maximus item martyr in epistola *ad Nicandrum* episcopum, observat, Verbum divinum, etsi natura Deus esset, non tamen solo omnipotenti imperio admiranda fecisse opera ; velut cum vitam, et gratiam impertiit : sed carne sua ad id, tanquam instrumento, usum esse : « per eamque vivificasse, et sanitatem reddidisse, ac per illius contactum, atque vocem : ut hanc ostenderet vivificasse posse, eo quod unum cum ipso conjunctione facta sit, et illius, non alterius, proprie sit caro, qui natura sua cuncta vivificat[g]. »

Ne alim

Subjicit deinde vulgatum apud antiquos Patres ad explicationem mysterii illius exemplum candentis ferri, quod una cum igne vim in se accipit urendi : adeo ut eadem

*a* Cyrill. Ἀναγκαῖον γέγονεν ἡμῖν εἰς σωτηρίαν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὸ ἐνανθρωπῆσαι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἵνα τὴν σάρκα τὴν ἀνθρωπίνην ὑπενηνεγμένην τῇ φθορᾷ, καὶ νοσήσασαν τὸ φιλήδονον ἰδίαν ποιήσηται. καὶ ἐπειδήπερ ἐστὶ ζωὴ, καὶ ζωοποιὸς, καταργήσῃ μὲν, τὴν ἐν αὐτῇ φθορὰν, ἐπιτιμήσῃ δὴ καὶ τοῖς ἐμφύτοις κινήμασι τοῖς εἰς φιληδονίαν δηδαδὴ, ἣν γὰρ οὕτω νεκρωθῆναι τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἐν αὐτῇ.

*b* Ibid. Ἀλλὰ καὶ ζωοποιόν. ζωῆς γάρ ἐστι σῶμα, τουτέστι τοῦ μονογενοῦς. κατελαμπρύνθη δὲ καὶ δόξῃ τῇ θεοπρεπεστάτῃ, καὶ νοεῖται θεοῦ σῶμα. τοιγάρτοι κἂν εἴ τις αὐτὸ λέγοι θεῖον, ὥσπερ ἀμέλει τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος λογισμοῦ, etc.

*c* Ibid. Θεοῦ γὰρ, ὡς ἔφην, ἴδιον σῶμα ὑπάρχον, ὑπερέβη πάντα τὰ ἀνθρώπινα.

*d* Ibid. lib. IV. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ζωοποιὸς τοῦ θεοῦ λόγος ἐνῴκηκε τῇ σαρκὶ, μετεσκεύασεν αὐτὴν εἰς τὸ ἴδιον ἀγαθὸν, τοῦτ' ἔστι τὴν ζωὴν, καὶ ὅλως αὐτῇ κατὰ τὸν ἄῤῥητον τῆς ἑνώσεως λόγον, συμβεβηκὼς, ζωοποιὸν ἀπέδειξε, καθάπερ οὖν ἐστι κατὰ φύσιν αὐτός.

*e* Cyrill. IV *in Joan.* Ὅνπερ οὖν τρόπον ζωοποιὸν εἶναι πιστεύομεν τὸ σῶμα Χριστοῦ, ἐπείπερ ἐστὶ τοῦ ζῶντος θεοῦ λόγου ναός τε, καὶ ἐνδιαίτημα, πᾶσαν ἔχων αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν· οὕτως εἶναί φαμεν καὶ φωτισμοῦ πρόξενον.

*f* Cyr. lib. *de Recta fide*, cap. LVI. Ἐπειδὴ δὲ ἴδιον, ἐποιήσατο τὸ σῶμα τὸ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ληφθὲν, ζωοποιὸν ἀπέφηνεν αὐτὸ, καὶ μάλα εἰκότως, σῶμα γάρ ἐστι τῆς τὰ πάντα ζωογονούσης ζωῆς.

*g* Maxim. apud Euth. *in Panop.* tit. XVIII. Καὶ ζωοποιεῖν, καὶ θεραπεύειν, δι' αὐτῆς, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀφῆς, καὶ φωνῆς· ἵνα ταύτην δεικνύσῃ ζωοποιεῖν δυναμένην, διὰ τὸ πρὸς αὐτὸν ἓν τῇ ἑνώσει γενέσθαι, καὶ αὐτοῦ τοῦ φύσει ζωογονοῦντος τὰ σύμπαντα, καὶ οὐχ ἑτέρου, σάρκα κυρίως ὑπάρχειν.

1 *Joann.* VI. — 2 Act. XVII. — Ut in epis. *ad Valer.* et *in Symb.* lib. X *in Joann.* et lib. III *in Pasc.* XVII.

actio ab utroque tanquam una causa proficiscatur, igne atque ferro. Sic etiam eadem communicandæ vitæ, gratiæque actio ab Verbo simul et carne manavit. Tum itidem hoc ait fieri, ut ab anima pariter, et corpore, eadem vitalis efficientia progreditur.

Adhibet hanc eamdem ignis similitudinem Cyrillus libro primo *in Joannem*[1], absurdumque esse judicat, vim illius hanc esse, ut admota quæque in se quodammodo transformet, iisque virtutem, et efficientiam suam tribuat : Verbum autem, non in assumptam carnem proprium bonum, hoc est vitam diffundere. Vide libri octavi superioris caput decimum, et sequentia, ubi de theandrica operatione disserimus, atque idem ignis, et ferri candentis exemplum adducimus.

IV. Sic illud etiam, quod a Maximo proxime est allatum, confirmat Cyrillus in quarto Commentariorum *in Joannem :* imo Maximi locus ex hoc Cyrilli pene verbatim descriptus est, ubi Christum refert ad mira opera facienda, velut ad excitandos ad vitam mortuos, et alia ejusmodi, carnem, ejusque contactum, et efficientiam accommodasse, « ut ostenderet, posse hanc ipsam impertiri vitam, ac tanquam unum aliquid effectam esse cum ipso[a]. » Neque vero quod ἓν id est *unum cum Verbo* factam esse carnem Cyrillus ait, inde calumniandus est, quasi Apollinaris imbutus hæresi, in unam confusas esse naturas duas existimaverit : ut Anonymus impostor libro a nobis sexto confutatus objecit. Quippe τὸ ἓν, ut alias sæpe, non unam naturam, sed unam substantiam, sive personam significat.

Quinetiam in *Catena Græca* in Matthæum a P. Petro Possino nuper edita, Cyrilli alius est locus sanctificandi vim carni ipsi deferens. « Contingens, inquit, Leprosum Salvator, ipsum curavit ostendens spiritum, qui in se inerat, morbos sanare : corpus vero attactu suo sanctificationem præbere[b]. » Ita etiam Chrysostomus in eadem *Catena*, idcirco Christum tetigisse leprosum illum ait, ut indicaret, « carnem suam esse sanctam, et sanctificationis illis impertiendæ vim habere, qui eam tangerent[c]. »

V. Adversus hæc opponere solebant hæretici Nestoriani dictum illud Christi Domini[2], *Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam.* Hoc eodem loco Nestorius, ut ex ejus anathematismo undecimo constat, et ante hunc Theodorus Mopsuestenus abutebatur, Nestorii magister ; ut testis est Rabbula Edessenus episcopus in epistola *ad Cyrillum.* « Iste, inquit[3], et carnem Domini pronuntiavit nihil omnino prodesse, dissipans Domini vocem, quæ est, *Caro non prodest quidquam*[d]: » Quod et longe antea, veteres illi hæretici, qui resurrectionem carnis negabant, contra Catholicos intentabant, ut ex Tertulliano colligitur in libro *de Resurrectione carnis*[4]; et hodieque contra nos telo eodem armantur hæretici Sacramentarii ; qui carni Christi ut veram, ac realem in sacramento altaris præsentiam ; sic in eodem vivificam vim adimunt. Itaque trita est, et obsoleta hæc argumentatio, quam utrique, veteres scilicet, et novi catholicæ hostes fidei, ex illis Christi verbis instruunt. Et adversus hanc multiplex comparata responsio est, ex antiquorum Patrum responsis ac placitis, quæ aciem omnem sophisticæ illius cavillationis retundunt.

**Diluitur objectio ex verbis Christi petita apud *Joann. Caro non prodest quidquam.***

Cyrillus imprimis libro undecimo *in Joannem,* illa verba declarat sic : « Hic, inquit, prodesse nihil posse carnem asserit, nempe ad sanctificationem et vivificationem eorum, qui illam recipiunt, quantum scilicet ad carnis humanæ naturam attinet. At cum eadem intelligatur, et credatur templum esse Verbi ; omnino sanctificationis, et vitæ conciliatrix erit ; verum non absolute propter seipsam, sed propter unitum sibi Verbum, quod sanctum est, atque vita[e]. » Nam ut alio loco idem disputat : « Non alia ratione vivifica reddi caro poterat, quæ ex propriæ naturæ conditione corruptelæ necessitati erat obnoxia ; nisi propria fuisset vivificantis omnia Verbi. Hoc enim modo quæ ipsius erant

*a* Cyrillus IV *in Joan.* Ἵνα δειχνύῃ ζωοποιεῖν δυναμένην, καὶ ὡς ἓν ἤδη γενομένην πρὸς αὐτόν.

*b* Cyrill. *in Cat. in Mat.* Ἁπτόμενος τοῦ λεπροῦ ὁ Σωτὴρ ἐθεράπευσεν αὐτὸν δειχνὺς ὡς τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ θεραπεύει τὰς νόσους· τὸ δὲ σῶμα τῇ προσψαύσει τὸν ἁγιασμὸν παρέχεται.

*c* Ibid. Καὶ ὅτι ἁγία ἦν ἡ σὰρξ αὐτοῦ, καὶ ἁγιασμοῦ μετεδίδου τοῖς ἁπτομένοις αὐτῆς.

*d* Dissipare est quod Græci dicunt διαθρυλλεῖν.

*e* Cyrill. II *in Joan.* Κἀνταῦθα γὰρ πάλιν οὐδὲν ὠφελεῖν δύνασθαι τὴν σάρκα φησὶν, πρὸς ἁγιασμὸν δηλονότι, καὶ ζωοποίησιν τῶν δεχομένων αὐτὴν, ὅσον ἧκεν εἰς σαρκὸς ἀνθρωπίνης φύσιν. ὅταν δὲ νοῆται, καὶ πιστεύηται τοῦ λόγου ναὸς, τότε δὴ πάντως ἔσται καὶ ἁγιασμοῦ, καὶ ζωῆς πρόξενος, πλὴν οὐ πάντως δι' ἑαυτὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἑνωθέντα θεὸν, ὅς ἐστιν ἅγιος, καὶ ζωή.

1 Cyr. I. *in Joann.* — 2 *Joann.* VI, 64. — 3 Extat *in Syn.* V, Collat. V, tom. IV conc. — 4 Tertull. *de Resur. car.* c. XXXVII.

operabatur, cum vivifica illius virtute copulata. Neque mirum hoc videri debet. Etenim si verum istud est, ignem materiæ cuipiam admotum, eam natura sua minime calidam, nihilominus calidam efficere. Quippe huic insitæ sibi virtutis efficientiam large communicat: cur non multo magis Verbum, cum sit Deus, propriæ carni vivificam vim suam, et efficientiam immittet, cum eam secum unitam, propriamque reddiderit, sine ulla confusione, et mutatione, quemadmodum novit ipse [a]. »

Sic in libro *de recta fide* [1], carnem et sanguinem, si ut hominis est unius e vulgo, et secundum naturam propriam spectetur, negat esse vivificam. Verum si in Christo consideretur, et cum eo, quod est vita, conjuncta Verbo, tum ea virtute præditam merito censeri ait. Idem et in libro IV *in Joannem* [2], ad illa verba planius edisserit.

VI. Recte ad eamdem sententiam, et Bernardus [3]. « Si caput, inquit [4], Christi Deus; procul dubio caput ungit, qui gratias agit, quoniam Deum tangit, non hominem. Non quia non sit homo qui Deus est: Siquidem Deus et homo unus est Christus: sed quia omne bonum a Deo, non ab homine est, etiam ipsum, quod per hominem ministratur. Profecto enim *Spiritus est, qui vivificat; caro non prodest quidquam* [5]. Propterea et *maledictus, qui suam spem ponit in homine* [6]: quoniam etsi spes nostra tota merito pendet ex homine Deo; non tamen quia homo, sed quia Deus est. » Nempe quia *caro* [7], etsi non *erat Verbum, caro erat Verbi*, ait Ambrosius. Ita Paschasius Radbertus in epistola *ad Frudegarium*: « Etsi caro, inquit, nihil prodest per se, Spiritus sanctus est, qui vivificat corpus, ut in nobis omnibus unus sit Christus. »

Est tamen alius illorum verborum magis proprius sensus, quem Augustinus [8], Cyrillus [9], aliique tradunt: ut *caro* pro carnali intelligentia sumatur: qua Judæi suspicati sunt, Christum carnem suam ipsis laniandam, et discerpendam præbere velle: de quo, cum de Eucharistia disputabimus, erit accuratius dicendum. Interim Tertullianum huic interpretationi suffragantem audiemus [10]. « Nam quia durum, inquit, et intolerabilem existimaverunt sermonem ejus, quasi vere carnem suam illis edendam determinasset, ut in spiritu disponeret statum salutis, præmisit. *Spiritus est, qui vivificat:* atque ita subjunxit, *Caro nihil prodest*, ad vivificandum scilicet. » Mox « Spiritum, ait, significare sermones Christi. Itaque sermonem constituens, vivificatorem, quia spiritus, et vita sermo, eamdem etiam carnem suam dixit, quia et sermo caro erat factus, proinde in causam vitæ appetendus, et devorandus ambitu, et ruminandus intellectu, et fide digerendus. »

VII. Ac summopere illud animadvertendum est, antiquos, cum Christi carnem vitæ, immortalitatisque largitricem esse dicunt, et ζωοποιὸν; vitæ, inquam, utriusque, corporis, animæque fontem, sæpius ad carnem, et sanguinem, qua in sacramento Eucharistiæ continentur, sermonem reflectere, et ex propria hujus efficientia, quam in animis, corporibusque nostris ad vitam instaurandis exhibet, probare id, quod hoc capite docuimus, vivificam esse Christi carnem, ex divini Verbi consortio: tanquam ex confessa re, et communi Christianorum assensione certa, quod erat in quæstione deciderent. Ita passim Cyrillus Alexandrinus: ut in illis locis, e quibus superiores sententias exprompsimus: tum in postrema ad Nestorium epistola, et in anathematismo undecimo, ejusque declaratione: et ante hunc Irenæus libro V, capite secundo, aliique complures. De quibus dicendum erit, cum de sacramento Eucharistiæ disseremus.

VIII. Ex hac tota disputatione constare arbitror, humanam Christi substantiam, ejusque carnem, vim quamdam mirificam accepisse ex divinitatis commercio: ut voce, vel

a. CYRILL. in dial. *quod unus sit Christus*. Οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως ζωοποιὸν γενέσθαι τὴν σάρκα, καὶ κατ' ἰδίαν φύσιν ὑπενηνεγμένην τῷ φθείρεσθαι δεῖν, εἰ μὴ γέγονεν ἰδία τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα λόγου. ἐνηργεῖτο γὰρ οὕτως τὰ αὐτοῦ τῇ ζωοποιῷ αὐτοῦ δυνάμει ὁμιλήσασα. καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· εἰ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὅτι ταῖς ὕλαις ὁμιλῆσαν τὸ πῦρ καίτοι θερμὰς οὐχ οὔσας αὐτὰς κατ' ἰδίαν φύσιν ἀποφαίνει θερμάς. ἐνίησι γὰρ καὶ μάλα πλουσίως αὐταῖς τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν· πῶς οὐ μᾶλλον ἐνίησι θεὸς ὢν ὁ λόγος τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ τὴν ζωοποιὸν ἑαυτοῦ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν, ἑνωθεῖσαν αὐτῇ, καὶ ἰδίαν αὐτὴν ἀποφήνας, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, καὶ καθ' ὃν οἶδε τρόπον αὐτός;

1 Cyril. *de rec. fide* tom. V, part. II. — 2 Id. IV *in Joann.* — 3 Bern. ser. x, *in Cant.* — 4 I. *Cor.* xi. — 5 *Joann.* vi, 64. — 6 Fer. xvii, 5. — 7 Ambrosius lib. *de Incar.* cap. v. — 8 Tract. xxvii, *in Joann.* — 9 Lib. IV *in Joann.*. — 10 Tert. lib. *de resur. car.* cap. xxxvii.

risti ro ficam accepit nitatis sercio.

attactu, vel quolibet alio modo stupenda quædam, et extraordinaria opera faceret: non ea modo, quæ ad vitam corporum, et incolumitatem spectant: sed etiam spiritualia, et quæ naturam superantia, *supernaturalia* dicuntur: ut est gratia sanctificans. Verum non hæc insita, et nativa sibi virtute; vel tanquam primaria, et principalis causa; sed velut instrumentum præstitit; cujusmodi supra libro octavo, capite duodecimo descripsimus [1].

Hinc Anonymi illius, quem in sexto libro confutavimus, ridicula et inscita calumnia refellitur, ex eo argumentantis Cyrillum hæresis auctorem Eutychianæ fuisse, quod operationes easdem Verbo, et assumptæ hominis naturæ tribuit. Atqui non est illud consequens, eamdem esse naturam, cum eædem operationes, ubi causæ, et efficientiæ, quam *causalitatem* scholæ nuncupant, discrimen est: ut alia sit principalis, et ex seipsa moliens, et efficiens aliquid; alia instrumenti locum habeat, et aliunde communicata virtute idem efficiat. Vide libri nostri sexti caput decimum; ubi Anonymi frivolæ argumentationi huic occurrimus [2].

illus a icione Elian- ni ac tychi- ismi ditur.

IX. Sane nullus fere locus est ab isto allatus ex Cyrillo ad Eutychianæ de illo suspicionem hæresis adstruendam, in quo non adjuncta sint aliqua, quæ contrarium persuadeant; eumdem apprime catholicum fuisse, et ab errore Apollinaris, et Eutychis alienum. Quod exemplis aliquot in specimen hoc loco demonstrabimus; ut tanto magis purgatus sit Cyrillus ab Anonymi impostoris calumniis: quod in sexto libro jam instituimus facere [3].

Igitur in libro tertio *contra Nestorium*, ex quo dictum arripit, et admordet Anonymus [4], in quo id habetur, humanæ ac divinæ naturæ Christi mutuo communicatas fuisse proprietates: unde Apollinaristarum hæresis invidiam illi facit: in eo, inquam, loco, paucis post illa interpositis, duarum in Christo manentium naturarum differentiam apertissime declarat, cum ait, eumdem Christum Dominum « nobiscum habere similitudinem, quatenus perinde ac nos homo est, ex anima et corpore constans: quamvis Deus sit natura, et figura substantiæ genitoris. Unus ergo et idem est, fratribus quidem secundum carnem similis, ostendens autem ipsum quoque in propria natura genitorem, quatenus, inquam, est Deus [a]. » Potestne verbis ullis expressius, ac testatius esse naturarum duarum discrimen in Christo, quam hic declaratum habes a Cyrillo? Quippe nostri similem ait illum esse, qua est homo, quatenus vero est Deus, Patris esse similem. Quod in Apollinaris opinione secus se habet, et eorum, qui unicam inesse naturam existimant; ut suo loco diximus.

Rursus in libro quarto *contra* eumdem *Nestorium* scribit Cyrillus [5], carnem Christi idcirco vivifica vi esse præditam, quod Verbo conjuncta sit, ejusque propria, qui vivificat omnia; imo vita ipsa natura. At ibidem, illam ipsam carnem ex sese nihil quidquam prodesse dicit: et si propria « ipsius natura spectetur, corruptibilem esse, nec aliis vitam posse largiri, cum ipsa per sese corruptelæ sit obnoxia [b]. » Item « Verbum ait hominem esse factum nostri similem [c]. » Tum postea, « Quod in sanctis mensis Ecclesiarum proponitur, non esse scribit ipsam divinitatis naturam: verum proprium corpus a Deo geniti Verbi [d]. » Quod verum non esset, si, ex Apollinaris sententia, caro Christi ipsamet esset divinitas.

Sic in libro quarto commentariorum *in Joannem*, ubi « vivificam carnem Salvatoris esse » scribit, et ad mortuos ad vitam excitandos adhibitam a Verbo, quem locum Anonymus objicit, paulo ante dixit: « Templum illud, quod e Virgine procreatum est, non idem esse natura cum Verbo, non enim consubstantiale illi esse corpus: sed unum conventione, et incomprehensibili concursu [e]. »

*a* Cyrill. III *cont. Nest.* Ὅτι καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ἔχει, κατά γε τὸ εἶναι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος, καί τοι Θεὸς ὢν φύσει, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεγεννηκότος. εἷς οὖν ἄρα, καὶ ὁ αὐτὸς παραπλήσιος μὲν τοῖς ἀδελφοῖς κατὰ σάρκα, διεκνύων δὲ καὶ αὐτὸν ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸν γεννήτορα, κατά γε, φημὶ, τὸ εἶναι θεός.

*b* Cyr. ibid. Ὅσον γὰρ ἧκεν εἰς ἰδίαν φύσιν, φθαρτὴ μὲν ἡ σάρξ· ζωοποιήσει δὲ κατ' οὐδένα τρόπον ἑτέρους, οἴκοθεν αὐτὴ νοσοῦσα τὴν φθοράν.

*c* Ibid. Καὶ ἄνθρωπον καθ' ἡμᾶς γενέσθαι τὸν λόγον.

*d* Ibid. Ὡς ἥκιστα μὲν θεότητος φύσιν ἐστὶ τὸ προκείμενον ἐν ἁγίαις τραπέζαις ἐκκλησιῶν· πλὴν ἴδιον σῶμα τοῦ ἐκ θεοῦ πατρὸς φύντος λόγου.

*e* Id. Οὐ ταὐτὸν μὲν ὄντα τῇ φύσει. οὐ γὰρ ὁμοούσιον τῷ ἐκ θεοῦ λόγῳ τὸ σῶμα· ἓν δὲ τῇ συνόδῳ, καὶ ἀπερινοήτῳ συνδρομῇ.

1 § 7 et seq. — 2 § 7. — 3 Cap. VI et seq. — 4 Cyr. — 5 Anon, ex Cyrill.

Ita in undecimo libro ejusdem operis, capite duodecimo, asserit carnem Christi, templumve formatum ex beata Virgine, non ejusdem esse cum Patre substantiæ, nec idem cum eo natura; sed postquam semel assumptum est in corpus Verbi, deinceps tanquam unum cum eo censeri [a].

Ad hæc Anonymus, alium Cyrilli locum affert ex libro *Scholiorum de Incarnatione*, in quo Verbum ait transmutasse naturam, quam assumpsit, in propriam gloriam, et operationem. Sed in eodem loco disertissime id esse factum indicat, sine ulla naturæ assumptæ mutatione. Nam similitudine utitur ignis, qui lignum ita comburit, et subit, ut hoc a ligni natura, et statu non expellat: sed speciem illius, ac vim tantummodo commutet, ac quod suum est operetur in eo, et cum ipso jam velut unum æstimetur [b].

Cyrilli sincera fides adversus Anonymum defenditur.

IX. Præterea in anathematismo undecimo, et ejus declaratione, carnem Christi vivificam esse statuit, eo quod propria sit Verbi; cumque reclamassent Orientales[1], et confusionem naturarum induci ab illo dicerent, exponit quo sensu propriam illam esse Verbi scripsit: eo videlicet, ut non sit alterius cujuspiam suppositi, personæve natura, sed Dei ipsius, et Verbi. Ac falsam in se conjectam suspicionem depellit: negans se naturas confundere, aut alterius, quam ex nostra, naturæ, ac substantiæ Christi carnem esse credere. « Quamvis, inquit, corpus Christi nostris corporibus cognatum, id est consubstantiale sit; est enim genitum ex muliere; tamen proprium, ut dixi, ipsius intelligitur, et dicitur. Et quoniam vita secundum naturam est Verbum a Deo Patre genitum, vivificam fecit carnem suam. Ob id vivifica nobis facta est Eucharistia [c]. » Et quoniam Nestorius[2], ad illudendam catholicam professionem, qua se Christi corpus in Eucharistiæ Sacramento revera manducare, et sanguinem potare dicebant, observari jusserat; non ita loqui Christum, *Qui manducat meam divinitatem, et bibit meam divinitatem*; sed, *qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem*; ut ostenderet, divinitatem carni non esse revera, et οὐσιωδῶς unitam, sed aliquid ab ea separatum, propterea nominatim hoc se Cyrillus affirmasse scribit, carnem Christi propriam esse Dei, ac Verbi; ut unus idemque sit naturam habens utramque Deus et homo Christus. « Verum, ait paulo post, etsi proprium dicatur Verbi corpus: est tamen ex muliere, et nostris corporibus cognatum, quatenus caro intelligitur [d]. »

Non potuit demonstrare clarius, quam ab Apollinaris veneno esset alienus Cyrillus, quam iis verbis ostendit, dum carnis naturam in Christo ejusdem cum nostra esse substantiæ docuit. Neque vero, quod vivificam esse carnem dicit, idque adeo in Eucharistiæ sacramento, calumniæ illi locum relinquit. Non enim natura, ac secundum se hujusmodi esse putavit; quod solius Dei proprium est, sed communicatione, propter ejusdem personæ communionem. Itaque libro quarto commentariorum *in Joannem*. « Quoniam Verbum, ait, vivificum in carne hibitavit, transformavit ipsam in proprium bonum, et eam fecit vivificam, cujusmodi est ipsum natura sua. » Non essentiam carnis immutasse dicit, sed ἐνέργειαν, et operandi vim illi impertisse, ut quod natura Deus possidet, id ex communione personæ, corpus, id est natura hominis, obtineret. Quod ferri candentis, et igniti similitudo declarat, quod naturam propriam retinens vim ignis et efficacitatem acquirit.

Sane Theodoretus Cyrilli tunc adversarius, et contra ipsum stylo depugnans, huic tamen assentitur in eo, quod vivificam carnem appellaverat. « Nos, inquit, vivificam fatemur esse Domini carnem animatam, et rationa-

*a* Cyr. lib. II *in Joan.* Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οὐχ ὁμοούσιος τῷ θεῷ, καὶ πατρὶ, ἀλλ' οὐδὲ ταὐτὸν εἰς φύσιν ἡ ἐκ γυναικὸς σάρξ ἐστιν, ἤγουν ὁλοκλήρως ὁ ἐκ τῆς παρθένου ναὸς, παραδεχθεὶς δὲ ἅπαξ εἰς σῶμα τοῦ λόγου, λοιπὸν ὡς ἕν τι λελόγισται σὺν αὐτῷ.

*b* Cyr. *in Schol.* tom. V, part. I. Ὅνπερ γὰρ τρόπον τὸ πῦρ ὁμιλῆσαν ξύλῳ, καὶ εἰσδεδυκὸς αὐτὸ, καταδράττεται μὲν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐξίστησι μὲν τοῦ εἶναι ξύλον, μεθίστησι δὲ μᾶλλον εἰς τὴν τοῦ πυρὸς ὄψιν τε, καὶ δύναμιν, καὶ πᾶν αὐτῷ τὸ ἴδιον ἐνεργάζεται· καὶ ὡς ἓν ἤδη λελόγισται μετ' αὐτοῦ.

*c* Cyrill. *cont. Orient.* ad anath. II. Καίτοι γὰρ ὑπάρχον τοῖς ἡμετέροις σώμασιν ὁμογενὲς, ἤγουν ὁμοούσιον· γεγέννηται γὰρ ἐκ γυναικός· ἴδιον αὐτοῦ, ὡς ἔφην, νοεῖται, καὶ λέγεται. Ἐπειδὴ δὲ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος, ζωοποιὸν ἀπέφηνε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα· ταύτῃ τοι γέγονεν ἡμῖν εὐλογία ζωοποιός.

*d* Cyrill. ibid. Πλὴν, κἂν ἴδιον λέγηται τοῦ λόγου τὸ σῶμα· ἀλλ' οὖν ἐστιν ἐκ γυναικὸς, καὶ τοῖς ἡμετέροις συγγενὲς, καθὸ νοεῖται σάρξ.

1 Orient. *ad Anath.* XI — 2 Cyr. ib.

lem, propter unitam ipsi vivificam divinitatem[a]. »

Hæc satis sunt ad sinceram Cyrilli comprobandam fidem, et Anonymi falsam diluendam calumniam; quam in sexto libro pluribus confutatam reperies.

## CAPUT III.

*De carne, sive corpore Christi, an obnoxium corruptelæ fuerit. 1. Imprimis constituitur, veram in illo fuisse carnem; nostræque per omnia citra peccatum similem. 2. Duplex genus corruptionis. Acephalorum controversia de Christi corruptibili, an incorruptibili corpore. 3. Leontii locus, in quo illorum opinionem exponit. Quam idem refellit, et naturalem corporis Christi statum in hac vita fuisse demonstrat corruptioni obnoxium. 5. Duæ species affectionum corporis, quarum aliæ culpa carent; aliæ ad culpam incitant. Has non assumpsit Christus; sed priores tantum. 6. Quod probat idem Leontius, et adversariorum argumenta dissolvit. 8. Velut hoc inter alia, Christi corpus simile ei fuisse, quod Adamus habuit ante peccatum. Quod negat Leontius, et mortale, ac corruptibile docet fuisse ante resurrectionem. 9. Idem et Patribus videri. 10. Fulgentii de illa quæstione luculenta disputatio. 10. Item Theodori Abucaræ.*

I nos-que, pecca- simi- hristus mpsit em.

I. Primum illud ex superioribus disputationibus pene omnibus confectum, fundamenti loco esse debet; veram in Christo carnem fuisse, ac nostræ similem in omnibus, excepto peccato, ejusque contagione; de quo postea. Nam ex femina concepta, genitaque est; neque vel e cœlo lapsa, vel ejusdem cum Deo substantiæ, ficta specie mortalitatis illusit oculis: ut stulte Apollinaris asserebat hæresis; quod adversus hanc egregie declarat Athanasius[1]. Hanc, inquam, illorum vocem, qua « se illum, qui ex Maria genitus est, consubstantialem Patri facere dicebant, » acriter refellit, et ex Scripturæ auctoritate convincit; quæ ex Abrahami semine oriundum esse Christum docet, illiusque filium. Quod si consubstantialis esset divinitati caro Christi, non jam trinitatem esse, sed quaternitatem oportere ait, aut in divinam naturam commutatam hominis abiisse substantiam; quod vel cogitatu impium, absurdumque sit.

Verum, cum salva naturæ proprietate, abesse corruptela possit, et imbecillitas, atque obstricta patiendi lege conditio : et hæc ipsa fructus quidam sit peccati originali in Adami posteros labe transfusi; non abs re quæri videtur an qui peccatum in se nec alienum, nec proprium admisit ullum, ejus effecto illo caruerit; neque vel corrumpi potuerit; vel sensum doloris aliquem ceperit. Tum si est evidentius, hæc illum omnia suscepisse, quam ut inquiri necesse sit, de modo certe, quo in divinam personam assumpta caro perpeti talia potuerit, non imprudenter ambigitur.

II. In quo illud ante omnia ex Joanne Damasceno notari debet[2], *corruptionis* nomine duo significari : alterum quod proprie πάθος dicitur, ac *perpessiones* omnes, quæ vulgo *passiones* appellantur, continet; ut sunt, fames, sitis, labor, membrorum confossio; mors ipsa denique, sive corporis, animæque dissolutio. Alterum, summam, et ultimam in ea, ex quibus constat, resolutionem corporis, et ejus dissipationem : quam vulgo διαφθορὰν nominari dicit; uti priorem, φθορὰν. Harum priorem sine dubio in Christo fuisse, ex catholicæ fidei decreto confirmat: posteriorem vero minime fuisse. Duplex. corruptionis genus.

Meminisse autem hic oportet controversiæ illius, ex eaque dissidii, quo Acephalorum secta bifariam est divisa; cum alii, auctore Severo, Christi corpus, dum in terris viveret, passione tentatum , ac corruptela fuisse dicerent : alii ex adverso pugnantes negarent hæc illum revera pertulisse; quorum dux fuit Julianus Halicarnassensis, ac posteà Gaianus; cui se Theodosius opposuit, Severi opinionem secutus. Qua de re fuse in exponenda Eutychianorum hæresi disputavimus[3]. Ac nonnulli eo vecordiæ progressi sunt, ut Christum putarent « corporalem magnitudinem non habuisse secundum carnem; sed absque mole, et incorporaliter eum super mare deambu- Acephalorum controversia.

a THEOD. *cont. Anath.* II Cyr. Ἡμεῖς δὲ ζωοποιὸν εἶναί φαμεν τὸν ἔμψυχον, καὶ λογικὴν τοῦ κυρίου σάρκα, διὰ τὴν ἡνωμένην αὐτῇ ζωοποιὸν θεότητα.

1 Athan. *de Incar.* — 2 Damasc. lib. II cap. XXVIII. — 3 Lib. I cap. XVIII.

lasse. » Quam fuisse Theodori Pharanitæ Monotheletæ sententiam, in Lateranensi synodo Martinus primus testatus est[1] : ejusque verba ibidem Latine, Græce vero in sexta synodo recitantur[2].

Leontii locus in quo illorum opinionem exponit, nonnullosque increpat Catholicos.

III. Leontius Byzantinus eruditus[3], et antiquus theologus in libro secundo de tribus, quos contra Eutychianos, et Nestorianos edidit, quosdam ex Catholicis impugnat, qui cum alioqui de duabus Christi naturis recte, catholiceque sentirent, in eorum tamen dogma prolapsi fuerant, quos ex Eutychianis *Aphthartodocetas* vocabant, *quod Christi corpus ante resurrectionem incorruptibile fuisse* jactarent. Horum unum, qui cum dialogismi more disputantem se facit, ita suam explicantem opinionem inducit : « Impassibile natura corpus Christi factum esse ; sed unione cum Verbo. » Quippe « quod ad primam attinet naturæ constitutionem, et principia, ex matre Dei, et sorore nostra secundum naturam, quæ omnem proprietatem humani corporis participavit, » ortum habuisse. Cumque aliqui ex eadem secta, etiam « Virginis corpus mutatum, et a propria natura, virtute Verbi alienatum esse dicerent ; » haud se illis assentiri ait ; nec ullam naturæ mutationem in Virgine esse factam. Verum sic de carne Christi dicit, simul atque concepta est in matris utero, statim incorruptione donatam esse. « Quomodo enim fieri poterat, ut naturam corruptibilem non deponeret quod Verbo immortali unitum erat? » Quocirca naturalem humanæ Christi naturæ statum ejusmodi fuisse docet, ut nec pati quippiam, nec emori posset : quod autem passa sit, ac mortua ; miraculo id imputat. Denique tale corpus habuisse cum viveret, quale in Adamo innocente adhuc exstitit. « Atqui, inquit hæreticus ille, et novus Adam vocatus est Dominus. Quomodo autem sic vocaretur, nisi corpus Protoplasti tulisset? Incorruptibilis autem erat Protoplastus, antequam peccaret. Incorruptibile igitur fuit etiam corpus Domini : Siquidem sine peccato perseveravit semper. »

Caro Christi corruptioni naturaliter obnoxia.

IV. Verum catholicæ fidei regula huic adversatur errori. Hæc enim assumptam hominis a Verbo substantiam, per se, ac natura sua corruptelæ obnoxiam fuisse tradit, ac pati potuisse. Quod autem aliquando propriæ illæ, ac naturales affectiones impeditæ sunt, hoc ipsum divina virtute Verbi, nec sine miraculo esse factum. « Permittente scilicet ipso, ut quæ naturalia erant sine peccato, caro pateretur, quæ ad patiendum natura apta nata erat, etc. Non enim ex unione habuit non pati, sed ex voluntate uniti, hoc opportune, et ad aliquam utilitatem gubernantis, ac disponentis. » Itaque si natura sua caro passionis expers fuisset, fatendum horum esset alterum : vel nihil omnino passam esse ; quod falsum, et dictu nefarium est ; vel si passa est, ab unitione penitus fuisse divulsam. Ita Leontius. Qui et postea, « carnem Domini, similiter ac reliquorum hominum corpora, ut mortuam esse, ita corrumpi potuisse » declarat ; non tamen fuisse corruptam, conservante ipsam potentia divinitatis.

Tum erudite probat idem, etsi nonnunquam supra conditionem suam evecta est humanitas Christi ; ita ut extraordinaria quædam, et mortalitatis soluta legibus experta fuerit ; non propterea tamen hoc habitu metiendum naturalem illius statum, quamdiu vixit in terris. « Lex enim naturæ non est quod rarum est, sed quod semper, vel ut plurimum cernitur, et permanet. Dominus autem noster totis triginta tribus annis nobiscum secundum carnem versatus non abhorrendo ullo modo a nostra consuetudine, humanitatem honoravit cibo, et potu, et somno utens, et alia omnia naturaliter adhibens, quæ veritatem sumpti corporis demonstrabant : et miracula non prius quam triginta annos natus facere cœpit. » Ac post id tempus, usque ad mortem, pro vero se homine gessit; quæcumque propria sunt ejus, et communis infirmitatis præ se ferens. Denique « miracula divina, et arcana quæ faciebat, notæ et indicia divinitatis erant : passiones vero, et ante eas conceptus, et partus, et fasciæ, et accretio ætatis, et cætera omnia, quæ lege naturæ circa corpus ejus facta sunt, verum hominem, et nostræ substantiæ esse demonstrabant. »

Duæ affectionum corporis species... [partly cut off]

V. Sed nec illud ignorandum, tacendumve est, affectionum istarum, sive, ut vocant, passionum, duas esse species. Quædam enim naturales sunt, et vitii expertes ; ut sunt fames, sitis, lassitudo, et cæteræ : aliæ macula quadam turpitudinis infectæ ; ut est concupiscentiæ morbus, et quæ proprie *passionum* vocabulo censentur. Latini *morbos*, ac *perturbationes* animi vocant, Græci πάθη, generis nomine ad deteriorem hanc significandam speciem contracto. De qua posteriori post agemus, cum de Christi ἀναμαρτησίᾳ, id est *impeccantia* disse-

1 Consul.. — 2 Act. XIII. — 3 Tom. IV, *Bibl.*

remus. Harum igitur hanc ipsam secundam prorsus ab Christo Domino abfuisse ibi demonstrabimus. De priore modo disputamus, quam sic tollendæ ambiguitatis gratia solent appellare Græci Patres, τὰ ἀδιάϐλητα πάθη, καὶ φυσικὰ[1], hoc est *passiones naturales*, *minimeque vituperandas*. Item « naturæ congruentes affectiones[a]. » Tum « naturales, et peccatum minime ferentes[b]. » De his erudite disputat Joannes Damascenus in libro *de duabus voluntatibus*. Nos in libro octavo, capite octavo, et nono, multis Græcorum, Latinorumque Patrum testimoniis ostendimus hujusmodi *passiones*, quamdiu vixit, habuisse, præque se tulisse Christum. Vide Leontium libro illo secundo *contra Nestorium*, *et Eutychem*; ubi non paucas veterum sententias colligit idem asseverantes : tum quæ ab hæreticis ex adverso proponebantur, accurate diluit : ex quibus hic aliqua referam; ut tanto pleniorem hæresis illius notitiam indidem assequamur : quæ et adversus Catholicos quosdam haud recte sentientes usui nobis esse poterit.

Christi unionis ... [margin] | ...sii dis-... [margin]

VI. Imprimis ergo refellit illud Leontius[2], quod dimidiati illi Catholici dicebant, carnem Christi quam cum anima vere susceptam fatebantur; in quo ab Apollinari distabant; natura impatibilem esse factam, non ex se, sed virtute Verbi. Etenim quæ causa est cur non solam carnem, sed cum ea quoque Deus animam assumpsit; quod alioqui non perfecta salus homini comparata fuisset, si ea neglecta pars esset, quæ maxime laborans opis indigebat, eadem persuadet, eam ascitam esse carnem et animam, quarum ab nostris nihil substantia differret. Quippe « sicut si, cum animam sumpsit, non meam animam sumpsisset, si autem et meam, non tamen per omnia secundum substantiam sicut mea fuisset, aliud plane præter meam animam esset, quod factum est salvum : ad eumdem modum si carnem sumpsisset non meam; si vero meam, tamen aliquanto differentem, essetque differentia, si non esset similiter passibilis, et per omnia cum iis, quæ carnis nostræ, conveniens, necessario illius carnis esset, cui carnem sibi unitam assimilare voluisset : » non utique nostræ, quæ patiendi capax est, cujus nota propria impatibilis illa careret.

Nam quod Apollinaris aiebat, « Verum corpus fuisse Christi ex utero corruptibile, quod ex Virgine sumpsit, quod statim ad immortalitatem transtulit, » id sic refutat Leontius : Non fuisse rationis, corpus illud puncto, et momento tantummodo temporis nostri similitudinem habere, eamque repente dilabi : « quandoquidem non hoc solum indigebamus; sed ut conversaretur nobiscum Dominus, et per omnia pergeret, per quæ natura humana principium capiens, et per media progrediens, ad finem suum evadit. »

Instante autem adversario, « Christumque non necessitate naturæ, verum ratione œconomiæ, permittente Verbo ut pateretur, » passum esse, pugnante, contra Leontius absurdum esse contendit, affirmare natura factam esse carnem ab Verbo passionis expertem, et eamdem statim ab eodem Verbo dono illo spoliatam fuisse. Deinde sequi ex eo illud asserit, unitionem cum Verbo dissolutam esse. « Siquidem non poterat pati quod ex unione erat a passione liberum, nisi unione prius sublata. »

At enim si caro natura patiendi capax erat, sublata nobis est de eo gloriandi materia, tanquam ipsa propter nos passa fuerit. Sed respondet Leontius, dupliciter passam eam propter nos dici; vel quod permittente Verbo, cum prohibere posset, illi est inflicta perpessio, ut ait Athanasius, vel quod peccati cum esset expers, cujus pœna mors est, mori illa non debuit; quod tamen sponte nostra causa sustinuit.

VIII. Pergit deinceps hæreticus, et contra Catholicos existimantes Christi corpus revera et natura sua corruptibile fuisse, quia pati potuit, probat aliud esse corruptibile esse corpus, aliud patibile. « Patiuntur enim, ait[2], in cruciatu (apud inferos) corpora peccatorum cum ipsis animis ; non tamen patiendo mortem vel interitum capient. » Huic vero sic occurrit Leontius, multum differre perpessiones illas, quibus in hac vita corpus afficitur, ab illis damnatorum cruciatibus. « Horum enim non est proprium naturam subjectam corrumpere. Si enim audacter dicendum est, conferunt etiam aliquid tortis, et cruciatis ad permanendum, etc. Humanæ vero, et natu-

Christi corpus mortale et corruptibile ante resurrectionem.

*a* CONSTANT. IMPER. in VI synod. act. XVIII. Κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν τὰ τῇ φύσει προσήκοντα, καὶ ἀδιάϐλητα πάθη προσίετο.

Et, Οὐδὲ γὰρ ἀπηξίωσεν ὁ φιλάνθρωπος τοῖς ἀνθρωπίνοις, καὶ ἀδιαϐλήτοις πάθεσιν ὁμιλῆσαι.

*b* SOPHRON. in VI synod. act. II. Ἐν πᾶσι τοῖς φυσικοῖς, καὶ ἁμαρτίαν οὐ φέρουσι.

1 Ita Dam. lib. III cap. XX. — 2 Tom. IV, *Bibl.*

rales passiones carnis, quas Dominus suscepit, quodammodo erant natura aptæ ad debilitandam carnem, et defatigandum, ac dolore afficiendum, et denique ad dissolvendum : quod quidem in cruce factum esse cognovimus. Dissolutionem vero, quantum in natura est, corruptio sequitur. »

Rursus objicit hæreticus, Christi corpus ei simile fuisse, quod Adamus antequam peccaret, habuit : eo quod novus Adam appellatus est. « Incorruptibilis autem erat protoplastus, antequam peccaret. Incorruptibile igitur fuit etiam corpus Domini. Siquidem sine peccato perseveravit semper. » At Leontius primo negat, Adami corpus vel *immortale fuisse, vel incorruptibile*, hoc est ab ea corruptela liberum, qua paulatim corpus consumitur, ut est inedia, sitis, fatigatio. Nam et mortuum est ; et cibo reficiendum fuit etiam in illo primo, beatoque statu. De statu primi parentis fuse diximus in libro secundo *de Opificio*, capite sexto. Ibi immortalem proprie negavimus Adamum fuisse, cum adhuc innocens esset : verum nunquam fuisse moriturum si in eo perseverasset : quod idem de incorrupto habitu corporis sentiendum est. Perspicuum est autem non fuisse tale Christi corpus ; quod et revera mortem, et corruptelam, hoc est varios defectus, et imbecillitatis argumenta præ se tulit, vera illa quidem, nec ficta specie oculis illudentia mortalium. Deinde recte Leontius ejusmodi assumpsisse carnem asserit Verbum, qualem habuit Adam post peccatum damnatus, et qualem nos habemus ex eadem massa procreati. « Non enim venit Dominus, ut salvaret Adam a peccato vacuum, ut ejus similis fieret : sed peccato irretitum, et jam lapsum, ut eum miseratio consuscitaret. »

De iisdem *Aphthartodocetis*, qui ab Juliano, et Gaiano propagati sunt, ex Leontii *Scholiis* nonnulla descripsit Euthymius *in Panoplia* titulo XVI, ubi illorum opinionem exagitat ; et partim veterum Patrum, partim Scripturarum auctoritate convincit. Nam et esurisse, et lassatus esse, et alia imbecillitatis signa ostendisse memoratur : quæ incorrupto illo statu caruisse per id tempus Christi corpus indicant, antequam a mortuis excitatum est : ac nonnisi post resurrectionem illum obtinuisse.

IX. Leontio suffragatores accedunt antiqui theologi, qui Christi corpus omnia in se carnis incommoda, et vicissitudines, ac mutationes admisisse sentiunt, adeoque mortale, et corruptioni obnoxium fuisse. Ac si vero mortuus creditur, ut Christianorum nemo dubitat ; multo magis affectiones cæteræ, quæ mortem antecedunt, et afferunt, eidem tribuendæ sunt : ut recte Tertullianus argumentatur adversus Marcionitas. « Jam nunc, inquit[1], ut et cætera compendio absolvam, quæcumque adhuc, ut pusilla, et infirma, et indigna colligitis ad destructionem Creatoris, simplici, et certa ratione proponam : Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos et sensus, et affectus suscepisset ; per quos vim majestatis suæ intolerabilem utique humanæ mediocritati, humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini necessaria, et ita jam Deo digna ; quia nihil tam dignum Deo, quam salus hominis, etc. Si enim Deus, et quidem sublimior, tanta humilitate fastigium majestatis suæ stravit, ut etiam morti subjiceret, et morti crucis ; cur non putetis nostro quoque Deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen Judaicis contumeliis, et patibulis, et sepulcris ? » Sic Athanasius in libro *de Incarnatione*, « Corpus ait, Christi communem habens cum cæteris substantiam : quippe corpus erat humanum ; tametsi novo, et inusitato miraculo ex sola Virgine conflatum : nihilominus mortale cum esset itidem ut alia similia, mortem obiit[a]. » Etenim, ut scribit Ambrosius[2] : « Qui corpus suscepit, omnia debuit subire, quæ corporis sunt, ut esuriret, sitiret, angeretur, contristaretur. » Et Leo Papa[3], « Salva igitur proprietate utriusque substantiæ, et in unam coeunte personam, suscipitur a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas, et ad rependendum nostræ conditionis debitum, natura inviolabilis naturæ est unita passibili. » Tum Fulgentius[4], « Et carnem quidem nostram cum conditione humanæ mortalitatis induit, animam quoque nostram cum infirmitatibus sine macula humanæ infirmitatis accepit. » Et idem alio loco[5], « animæ tristitiam, et perturbationem, quam voluntariam in anima Dei Filius habuit, sic habuisse dicit, ut etiam ipsas humanæ animæ passio-

Leontio adstipulatur Tertullianus.

Athanasius et alii.

*a* ATHAN. Τὸ μὲν οὖν σῶμα, ὡς καὶ αὐτὸ κοινὴν ἔχον τοῖς πᾶσι τὴν οὐσίαν· σῶμα γὰρ ἦν ἀνθρώπινον· εἰ καὶ καινοτέρῳ θαύματι συνέστη ἐκ παρθένου μόνης, ὅμως θνητὸν ὄν, κατὰ ἀκολουθίαν τῶν ὁμοίων καὶ ἀπέθνησκε.

1 Tertul. IV. *contra Marc.* cap. XXVII. — 2 Lib. VII *in Luc.* — 3 Serm. I, *de Nativ.* — 4 Lib. *de Luc.* cap. VIII. — 5 Lib. III *ad Tras.* XXVII.

nes, ex voluntate veras, et in veritate voluntarias non neget. » Et quia « divinitas verum hominem suscepit, ideo cunctas naturæ humanæ infirmitates, veras quidem, sed voluntarias, in eadem veritate naturæ duntaxat humanæ sustinuit. »

[...]rata [...]ntii [...]tatio.

X. Quin iste ipse Fulgentius super hac quæstione, interroganti Regino, « utrum caro Christi corruptibilis, an incorruptibilis fuerit,» plane, accurateque respondit : Corruptionem imprimis duplicem discernit [1]; alteram quæ in sola inest culpa, alteram, quæ in pœna consistit. Hanc rursus posteriorem bifariam partitur. Ut alia sit, quæ pœna peccati simul est et peccatum, vel ad peccatum augendum pertinet. Nam et peccata nonnunquam peccatis ulciscitur Deus : et est in homine concupiscentia, vel libido, « quæ cum ex pœna peccati eveniat, peccatum multiplicat, et animam punitioni subditam noxia delectatione captivat. Alia porro [2], quæ nec animam, nec corpus fidelis hominis polluit, sed affligit; quia nec ad inquinandum hominem, sed ad humiliandum militat peccatorem. » Quam nihil aliud esse dicit nisi *privationem sanitatis*. Quibus constitutis, ita controversiam decidit: Christum asserit « carnem accepisse immunem ab omni peccato originali, et actuali. Ipsam tamen carnem non solum infirmam, sed etiam veraciter cognoscitur accepisse mortalem. Procul dubio in quantum corpori ejus inerat suscepta mortalitas, in tantum ei potuit inesse corruptionis infirmitas; illius scilicet corruptionis, quæ abest ab omni peccato. Ad talem corruptionem pertinet fames, et sitis, » etc. Tum ista pertexit [3] ; « Fuit quippe in corruptione mortis, sed non in corruptione putredinis : quando caro Christi sic est mortua, ut nulla fuisset membrorum putredo, vel dissolutio subsecuta, etc. Christus ergo non vidit corruptionem, quia nullam sensit caro ejus putredinem. Hoc autem non ejusdem carnis incorruptibilitas, sed resurrectionis celeritas fecit. » Denique totam hanc disputationem absolvit sic : « Quocirca appareret Christum ante passionem, imo usque ad passionem, et mortem, mortale, atque animale corpus habuisse ; et pro nobis in eodem corpore veram famem, veram sitim, fatigationemque sensisse, vera clavorum, ac lanceæ percepisse vulnera, et ex hoc verum dolorem non necessitate, sed voluntate sensisse, veræque mortis acceptatione, pro nobis animam suam propria potestate posuisse. »

XI. Postremo Theodorus Abucara, in opusculo quarto, illa de Adami, ante, et post lapsum corpore, affectionibusque corporis; nec non Christi Domini, quæ hactenus exposui, commode, ac diserte declarasse videtur. Cujus verba, tum ob eam ipsam causam, quod recte ista tractavit; tum quod insequenti quæstioni viam, aditumque præstruunt, describenda mihi videntur : « Corpus, inquit, Adami ab omni labe purum effinxit Deus, cui nulla ex naturalibus, et inculpatis affectionibus necessitate dominabatur, veluti mors, et quæ mortem antecedunt, ac sequuntur. Verum postquam sponte sua, et voluntate, Adamus idem divinum præceptum transgressus est, seque peccato subjecit, et inquinavit, tum demum naturalibus, et inculpatis illis affectionibus, tanquam servus, obnoxius esse cœpit, nempe morti, cæterisque morti præeuntibus, aut eam sequentibus. Hinc Adamus esurire, sitire, ac mori necessitate quadam est coactus; et post obitum, corruptela ejus corpori dominata est, tum alia iis similia. Porro sempiternus Dei Filius Adamæum corpus assumpsit ; hoc est ipse sibi, ex purissimo sanctissimæ Virginis Mariæ sanguine, illibatum, et ab omni macula peccati liberum finxit. Ob id nullum jus in ipsum mors habuit : nec illa quæ mortem antecedunt : uti fames, ac reliquarum culpa carentium multitudo passionum, ut jam ostendimus. Sed neque mortem consequens corporum corruptio : de qua Dei progenitor ille David in *Psalmo* ista prædixit [4]: *Non derelinques animam meam in inferno; nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*[a].

Item Theodori Abucaræ.

[a] Abuc. tom. II *Bibl.* Ὅτι τοῦ Ἀδὰμ τὸ σῶμα καθαρὸν ἀπὸ παντὸς μολύσματος ἔπλασεν ὁ θεὸς, ὑπ' οὐδενὸς τῶν φυσικῶν ἀδιαβλήτων παθῶν ἀναγκαστικῶς κυριευόμενον, θανάτου τε, καὶ τῶν πρὸ τοῦ θανάτου, καὶ μετὰ θάνατον. ἑκουσίᾳ δὲ γνώμῃ, καὶ ἑκουσιότητι τοῦ Ἀδὰμ τὴν θείαν παραβάντος ἐντολὴν, ὑποπεσόντος δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ μολυνθέντος, τοῖς φυσικοῖς ἀδιαβλήτοις ἐδουλώθη τε, καὶ κατεκυριεύθη πάθεσι, θανάτῳ τε, καὶ τοῖς πρὸ θανάτου, καὶ μετὰ θάνατον. ὅθεν ὁ Ἀδὰμ πεινᾷν, καὶ διψᾷν, καὶ θνήσκειν ἀνάγκῃ κατεβιάζετο. καὶ μετὰ θάνατον ἡ διαφθορὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ κατεξουσιάζε· καὶ ὅσα τούτοις ἦσαν ὅμοια. ὁ μέν τοι ἀΐδιος υἱὸς τὸ Ἀδαμαῖον ἀνέλαβε σῶμα, τοῦτ' ἔστιν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐκ τῶν ἀχράντων τῆς παναγίας παρθένου Μαρίας διεπλάσατο καθαρὸν, καὶ παντὸς μύσους ἁμαρτίας ἐλεύθερον, ταύτῃ τῇ τῷ θανάτῳ κατ' αὐτοῦ κράτος οὐκ ἦν, οὔτε πρὸ θανά-

1 Fulg. *ad Reg.* cap. II. — 2 Ib. cap. III. — 3 Ib. cap. II. — 4 *Ps.* CXV.

Quocirca, «utique vulnerabile[1], atque mortale corpus habuit Christus,» quod Manichæi negabant, ut adversus horum antesignanum Faustum ait Augustinus. Idemque alibi docet, etiam ad senectutem fuisse venturum, nisi mors ante illud occupasset. « Sed quia in eo erat similitudo carnis, inquit[2], peccati, mutationes ætatum perpeti voluit, ab ipsa exorsus infantia : ut ad mortem videatur etiam senescendo illa caro pervenire potuisse, nisi juvenis fuisset occisus. Quæ tamen mors in carne peccati inobedientiæ debita redditur ; in similitudine autem carnis peccati obedientiæ voluntate suscepta est. » Et hoc nunquam Adamo contigisset, si in eo, in quo creatus est, innocentiæ statu perstitisset; ut idem alibi tradit[3].

## CAPUT IV.

*De controversia quadam Philippi Abbatis, et Joannis cujusdam, utrum natura humana Christi infirma fuerit, et naturaliter famem, sitim, dolorem, et id genus alia perpessa sit.* 1. *Philippi negans opinio proponitur.* 3. *Joannis contraria.* 4. *Hunaldi cujusdam de utraque sententia; ita naturales fuisse passiones illas, ut non præter voluntatem obreperent.* 5. *Fuisse infirmitatem in humana Christi substantia.* 6. *Boetii locus insignis, quo proposita questio deciditur, ac de triplici Adami statu.* 7. *Christum revera passiones illas sensisse.* 8. *Excellenti tamen modo, ut eæ voluntatem non antecederent.*

Exponitur Philippi abbatis controversia, utrum naturaliter caro Christi famem, sitim etc. perpessa sit.

I. Superioris capitis disputatio non ignobilis mihi controversiæ memoriam renovavit, quæ sancti Bernardi tempore, inter eruditos quosdam agitata, et scriptis tradita, inter Philippi Abbatis Bonæ Spei ex ordine Præmonstratensis, opera legitur. Est autem exorta illa quæstio ex Hilarii celebri illo loco, in quo Christi carnem nullum cepisse sensum doloris ex vulneribus existimasse videtur. De quo paulo post. Hunc igitur excusare interpretando dum studet Philippus, et cum Joanne quodam monacho, ac Præposito acrius contendit, eo disputando lapsus est, ut Christi carnem, quia sine peccato concepta fuerat, nullis peccati pœnis obstrictam, et obligatam fuisse defenderet : adeoque nihil naturaliter pati potuisse : ac tantam vim ex admiranda sui generatione traxisse, ut supra patiendi conditionem evecta, quidquid nihilominus voluntarie passa est, non naturaliter, sed extraordinaria quadam lege, ac velut per miraculum sit experta. Huic reclamabat Joannes Præpositus, et Christum asserebat necessitate quidem naturali, sed sponte tamen ascita, et voluntaria omnia pertulisse. Leguntur epistolæ amborum mutuæ in operibus, uti diximus, Philippi, ante annos sex et viginti Duaci editis; ex quibus pauca commemorabimus, quæ ad quæstionem ipsam proprie spectant, dilatis iis, quæ ad Hilarii post paulo tractandum locum illum referuntur. Philippus itaque[4] «filium illum hominis, qui sic a Verbo Dei est susceptus, de Spiritu est conceptus, etsi cæteris hominibus humanæ substantiæ veritate consimilem, naturali tamen quadam virtute longe dissimilem exstitisse putat : ut sicut in conceptione nil pertulit contrarium sanctitati, sic postmodum in anima, vel corpore nil sufferret suæ contrarium voluntati.

II. Quare non illi naturalem infirmitatem, et perpessionem fuisse censet, uti nobis est, qui hæc, etiam inviti, ac reluctantes, tolerare cogimur. « Jam ergo naturaliter infirmi sumus, jam naturaliter timore, et tristitia, fame, et siti, calore et frigore, flagellis et vulneribus affligimur : ita ut hæc incommoda nec possimus penitus removere, nec possimus cum acciderint, non dolere. » Christum vero « naturæ tanta potentia præditum ab ipso conceptu fuisse dicit, ut posset evitare molestiæ pœnas occurrentis, etc. Passiones igitur suam in illum non potuerunt naturam exercere, dum ejus voluntati nihil potuerunt contrarium admovere : et cum ille cuncta videretur occurrentia sustinere, tamen nihil horum adversus illum potuit obtinere. Tantæ quippe fuerat firmitatis, ut privari non posset jure proprio voluntatis; nec primatum in eo naturalis nostra infirmitas, sed vel infirma

του, πεινᾳ δέ φημι, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἀδιαβλήτων παθῶν ἐσμὸς, ὡς ἀπεδείξαμεν. οὔτε μὴν τῇ μετὰ θάνατον τῶν σωμάτων διαφθορᾷ, ἣν Δαβὶδ ὁ θεοπάτωρ μελῳδῶν προανεφώνησεν· ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

1 Aug. XIV *contra Faust.* cap. II.—2 Aug. II, *de Pecc. mer.* cap. XXIX.—3 Id. lib. XIII *de Civit.* cap. XX.—4 Philipp. cap. V.

necessitas obtineret : sed sua in omnibus voluntas permaneret. Eapropter sicut natus est quando voluit, sic passus est quæ voluit, afflictus ut voluit : non habens naturam; ut sicut nos dolere cogeretur; sed habens voluntatem, ut condolendo nostris doloribus mederetur. »

Quamobrem arbitratus est, Christum vere illa quidem tolerasse omnia, quæ sunt infirmitatis humanæ, famem, sitim, lassitudinem, tristitiam, dolorem, ac mortem denique : sed voluntate, non infirmitate pertulisse. « In hoc quippe corpus ejus, vel animus a nostro differebat, quod sua eum infirmitas dolere non cogebat; sed quia ejus dolor nobis necessarius existebat, nobis, non sibi, dolorem voluntarium sufferebat. »

Paulo post etiam, « affectionem esuriendi in Christo fuisse ait, sine ulla necessitate comedendi : quia sicut potuit, cum voluit, esuriem sustinere, sic ad eam removendam nullo cibo inventus est indigere. »

III. Joannes vero Præpositus, ut ex ejus epistola constat, quæ post Philippi epistolas est edita, in eo Philippo assentiebatur, quod Christum assereret, nulla necessitate coactum, sed voluntate cuncta sustinuisse : sed in eo dissidebat, quod etiam infirmitate tolerasse credebat. « Verus enim homo, inquit, doluit, habens naturam, ut nisi manducaret, deficeret; mergeretur, si super undas ambularet; moreretur, si crucifigeretur, nisi miraculo id non fieri vellet : » cujusmodi in plerisque Sanctis fecisse legitur, ut cum Petrum super aquas ambulantem ad se venire jussit. At vero Philippus negabat hoc in Christo miraculum fuisse[1], quod quadraginta dies, exempli gratia, jejunaret; sed naturali, et ab ipso conceptu insita vi, ac fortitudine esse factum volebat. Quod Augustini testimonio comprobabat, ita scribentis[2] : « Sive ergo isto loco ipsum Judam pereuntem miserando turbatus est; sive sua morte propinquante turbatus est, non est tamen ullo modo dubitandum, non eum animi infirmitate, sed potestate turbatum, ne nobis desperatio salutis oriatur, quando non potestate, sed infirmitate turbamur. »

Sic etiam Maximus in homilia prima *de Jejunio quadragesimæ;* « Ignorabat nimirum diabolus, inquit, quia quod Christus nutrimenta perferebat infantiæ, quodque esuriebat ut homo, non erat fragilitatis corporeæ, sed cœlestis gratiæ sacramentum. »

Verum Joannes utrumque locum sic accipiebat, ut subaudiendam esse putaret particulam, *tantum* : tanquam ita scripsisset Augustinus, *Christum non infirmitate tantum, sed etiam potestate esse turbatum :* Et Maximus, *non erat fragilitatis corporeæ tantum, sed cœlestis gratiæ sacramentum.* Sed hanc cavillationem merito reprehendit Philippus in epistola sexta. Et est sane ridicula : nec admitti ullo modo debet, uti mox ostendam.

Item Hunaldinia naturales fuisse passiones has ut non præter voluntatem obreperent.

IV. Hanc Philippi, et Joannis litem, et contentionem dirimit tandem Hunaldus quidam, epistola[3] quam ad Joannem Præpositum scribit, omnium postrema, et eruditissima : cujus summam hic brevi complectar. Philippi primum sententiam eatenus improbat, quod Dominicum corpus tam firma constitutione fuisse crederet, ut inusitata illa et stupenda naturæ illius adscriberet : velut quadraginta dierum jejunium, et maris calcationem, « quod vero doluerit, et dolendo mortuus sit, præter naturam, et per miraculum factum esse diceret. » Quod secus se habuisse docet. Non enim *ex natura humanitatis* talem illum fortitudinem contraxisse, *sed ex gratia habuisse* censet. « Hoc enim divinitatis unio personalis eidem contulit, ut omni naturæ rerum imperaret et nihil suæ resisteret voluntati. » Verum duplicem interim voluntatem discernit; Unam « rationalem, secundum quam idem voluit homo quod Deus. » Alteram « appetitus (nempe inferioris et sensilis) secundum quam dicitur velle comedere, qui etiam jejunium celebrans, ab escis vult abstinere. Vult igitur idem, et non vult comedere. Et huic quidem voluntati multa Christus tulit contraria : illi vero nihil. »

Jam vero cum necesse id esse dicatur[4], *quod impossibile est non esse*, non fuit talis in Christo patiendi necessitas; nec invitus illa passus est, tanquam vitare non posset. Nam si vellet, nihil horum omnino pateretur. Quare quod Maximus paulo citatus ante scripsit, « non fuisse fragilitatis corporeæ quod Christus esuriit : » aut cum Augustinus infirmitatem a Christo removet : sic intelligenda ista sunt, non ut infirmitas illa revera in Christo non fuerit, « cum ipse esuriret : alioquin esurire non posset : sed quia fragilitas

1 Epist. VI. — 2 Aug. Tract. LX in *Joann.* sub fin. — 3 Philipp. ib. — 4 Ibid.

suscepta non coegit, id est invitum non compulit, ut esuriem sustineret. »

Quod autem ita concepta Christi caro est, nihil ut vitii, ac labis contraxerit, non ex eo sequitur, nihil illum pati, aut non mori potuisse ex naturæ suæ conditione. Quippe « munda illa hominis conceptio, quem Deus assumpsit, nihil ei contulit, præterquam quod assumens voluit. Nostræ vero infirmitatis statum, sine peccato suscipere suæ benignitati complacuit. » Et infirmitatem ergo carnis habuit Christus, quam sponte suscepit, et eam non necessitate aliqua, vel invitus admisit. Habuit tamen illam ipsam, quam volens ascivit, in carne patiendi conditionem, idque illi naturale fuit. « Hoc enim naturale puto, ait Hunaldus, quod a Creatore res contrahit. » Proinde « non præter naturam, et per miraculum doluit, qui dolendi potentia carnali non caruit. » Nam cum duæ in Christo naturæ sint, « quidquid Christus fecit, vel passus est, secundum alterutram earum fecisse eum, vel sustinuisse necesse est. » Atqui nihil secundum divinam passus est. Igitur quidquid passus est, secundum humanam est passus; adeoque dolendi hæc proprietate non caruit. Hæc Hunaldus.

Infirmitas fuit in humana Christi substantia.

V. Porro non eo sensu negari ab Augustino, Christum ex infirmitate esse passum, ut nihil infirmitatis in eo fuisse sentiat, ex iis apparet, quæ in eodem tractatu sexagesimo *in Joannem* scribit. « Qui mortuus est, inquit, pro nobis, prius turbatus est idem ipse pro nobis. Qui ergo potestate mortuus est, potestate turbatus est. » Atqui vere, ac reipsa mortem pertulit; ergo et turbationem, et reliquas passiones reipsa sustinuit. Item sub tractatus finem, « Carnis, inquit, ille gerebat infirmitatem, quæ infirmitas resurrectione consumpta est. » Non alia consumpta est infirmitas, quam quæ vere inerat ipsi. Habuit igitur in carne sua veram communemque cum cæteris infirmitatem : sed neque peccati vestigium in ea fuit ullum : et hanc ipsam carnis infirmitatem non reliquorum more hominum suscepit, ut ea naturali quadam necessitate etiam invitum opprimeret : sed ut eam haberet in potestate, ac pro libito suo, laxatis, aut adductis frenis regeret. Quod ibidem explicare pergit Augustinus. « Sed qui non homo, ait, verumetiam Deus erat; ineffabili distantia universum genus humanum animi fortitudine superabat. Non ergo aliquo est cogente turbatus : sed turbavit semetipsum, etc. Affectum quippe humanum, quando oportuisse judicavit, in seipso potestate commovit, qui hominem totum potestate suscepit. »

Boeti[...] [...] que [...] doc[...]

VI. Postremo huic absolvendæ, terminandæque controversiæ, utile quiddam conferet Boetius ex fine libri *de duabus naturis, et una persona Christi* : ubi etiam illud, quod in superiori propositum est capite, dissolvit, cujusmodi congruentem Adami statui Christus qualitatem corporis assumpsit. Quam quidem quæstionem maximi esse momenti ad diluendam Eutychianorum calumniam affirmat : quod illi carnem Christi idcirco de Mariæ carne non esse delibatam, ac decerptam assererent; ne qualem Adamus habuit, peccato videlicet obnoxiam, accepisse putetur; aut si ejusmodi suscepit, qualis ante lapsum illius exstitit, neque mori, neque perpeti aliquid potuerit; quod hujus est proprium capitis argumentum.

Tres [...] status [...] usque [...]

Hic vero Boetius tres Adami status distinguit, duos extremos; tertium inter hos medium. Primus status est, « ante delictum, in quo tametsi ab eo mors aberat, nec adhuc ullo se delicto polluerat, poterat tamen in eo voluntas esse peccandi. » Secundus status est, « in quem mutari potuisset, si firmiter in Dei præceptis manere voluisset. Tunc enim id addendum foret, ut non modo non peccaret, aut peccare vellet, sed ne posset quidem aut peccare, aut velle delinquere. Tertius status est post delictum, in quo mors illum necessario subsecuta est, et peccatum ipsum, voluntasque peccati. » Horum trium statuum extremi duo sunt, secundus, et tertius : medius et ambos inter interjectus est primus. Ex iis igitur statibus singulis, proprium quiddam Christus assumpsisse Boetius observat. « Nam quod mortale corpus assumpsit, ut mortem a genere humano fugaret, in eo statu ponendum est, qui post Adæ prævaricationem pœnaliter inflictus est, » et est ordine tertius. « Quod vero non fuit in eo voluntas ulla peccati, ex eo sumptum est statu, qui esse potuisset, nisi voluntatem insidiantis fraudibus applicasset. » Et hic secundus est status. Restat igitur medius status, qui primus est positus; « ille scilicet, qui eo tempore fuit, cum nec mors aderat, et adesse poterat delinquendi voluntas. In hoc igitur Adam talis fuit, ut manducaret, ac biberet,

1 Philipp. ibid.

ut accepta digereret, ut laberetur in somnum, et alia, quæ ei non defecerunt. Humana quidem, sed concessa, et quæ nullam pœnam mortis inferrent; quæ omnia habuisse Christum, dubium non est. Nam et manducavit, et bibit, et humani corporis officio functus est. Neque enim tanta indigentia in Adam fuisse credenda est, ut nisi manducasset, vivere non potuisset. Sed si ex omni quidem ligno escam sumeret, semper vivere potuisset, hisque (*forte* sicque) non mori. Idcirco Paradisi fructibus indigentiam explebat. Quam indigentiam fuisse in Christo, nullus ignorat; sed potestate, non necessitate. »

VII. Atque hoc diserte Romanum concilium sub Damaso Papa statuit, ut ex epistola synodica constat ad Paulinum Antiochenum missa Thessalonicam; in qua anathema dicitur « ei qui dixerit, in crucis passione dolorem sustinuisse Dei filium divinitate ipsa, et non carne, animaque rationali, quam assumpsit in forma servi, ut Scriptura sacra loquitur[a]. » Igitur vere in carne dolorem sensit; ac revera passus est: quod fidei symbola omnia testantur. Si enim passiones istas, doloresque non reipsa in qua pati poterat natura persensit, non vere passus est: sed ficte ac sola specie. Nec illud verum est, quod de eo Propheta prædixerat, *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit*[1]. Tum quæ in *Psalmo* XXI, de acerbissimo dolorum sensu, quem in cruce toleravit, ex Christi persona prædicta sunt, falsa et simulata erunt omnia. Itemque quod ipsemet Dominus *tristem esse suam animam usque ad mortem* professus est[2]. Aut quod *sitire* se dicit in cruce pendens[3]; vel *esurisse* ab Evangelista narratur[4]: hæc, inquam, omnia proprie debent accipi, et hujusmodi affectionibus illum obnoxium fuisse, ita, ut par est, accepta demonstrant.

Denique Paulus in epistola *ad Hebræos* « Debuisse Christum ait[5], *per omnia fratribus assimilari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret peccata populi. In eo enim in quo passus est ipse, et tentatus, potens est et eis, qui tentantur, auxiliari.* » Et in capite quarto: « *Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia, pro simlitudine, absque peccato.* » Quæ inepte falsoque dicta viderentur, si non passiones istas revera, et humano more, modoque susciperet.

Sed eminentiori modo.

VIII. Distabat tamen in eo plurimum cæteris ab mortalibus Christus, quod in his præter voluntatem, imo interdum ea reluctante, affectiones illæ, perpessionesque subeant, nec in hominum potestate sint: At in Christo voluntariæ prorsus exstiterunt, ut jam supra dixi: nec nisi permittente, vel imperante voluntate coortæ sunt. Declarat hoc Joannes Damascenus in libro III, capite XX, verbis istis: « Quocirca naturales nostræ passiones, et secundum naturam, et supra naturam in Christo fuerunt. Secundum naturam enim in ipso commovebantur, quando carni permittebat, ut quæ sunt ejus propria pateretur. Supra naturam vero, quoniam non antecedebant in Domino quæ naturalia erant illius voluntatem. Nam nihil coactum in eo consideratur: sed voluntaria omnia. Itaque volens esuriit, volens sitivit, volens timuit, volens est mortuus[b]. »

Quæ omnia divinitatis ad nutum, tanquam rectricis, ac moderatricis, administrabantur, ut alibi diximus[6]. Est autem illa causa, quam Joannes Damascenus affert, cur non præirent voluntati passiones illæ, sed eam sequerentur; quod nihil coactum erat in Christo, ab eo quod posterius est sumpta. Nam ideo nihil Christo contra voluntatem, et coactum accidit, quod nihil nisi ex ejus voluntate posset obrepere; hoc est nihil nutum voluntatis ejus antecederet. Hæc est verbi τοῦ προηγεῖσθαι notio; non illa, quam eruditus theologus amplectitur[7]; ut sit, non *antecedere* simpliciter; sed *præire ut ducem*, qui *alios ita post se trahat, ut sequantur*. Quod non magis hoc loco necesse est, quam ubi idem Damascenus voluntatem Dei, in *antecedentem*, et *sequen-*

*a* Damas. apud Theod. *in Hist.* lib. V. Εἴ τις εἴπῃ, ὅτι ἐν τῷ πάθει τοῦ σταυροῦ τὴν ὀδύνην ὑπέμεινεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ θεότητι, καὶ οὐχὶ σαρκὶ, καὶ ψυχῇ λογικῇ, ἥν περ ἀνέλαβεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ὡς εἴρηκεν ἡ ἁγία γραφή· ἀνάθεμα ἔστω.

*b* Damasc. lib. III, cap. XX. Ἀμέλει τὰ φυσικὰ ἡμῶν πάθη, κατὰ φύσιν, καὶ ὑπὲρ φύσιν ἦσαν ἐν τῷ Χριστῷ· κατὰ φύσιν μὲν γὰρ ἐκινεῖτο ἐν αὐτῷ, ὅτε παρεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν τὰ ἴδια. ὑπὲρ φύσιν δὲ, ὅτι οὐ προηγεῖτο ἐν τῷ κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικά. οὐδὲν γὰρ ἠναγκασμένον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται. Θέλων καὶ ἐπείνησε, θέλων ἐδίψησε, θέλων ἐδειλίασε, θέλων ἀπέθανεν.

1 *Isa.* LIII. — 2 *Matth.* XXVI, 38. — 3 *Joann.* XIX. — 4 *Matth.* IV. — 5 *Heb.* II, 17. — 6 Lib. VIII cap. XII, § 1. — 7 Vasq. in III, par. Disput. LIX, cap. § 17.

*tem* distribuit: quod est προηγούμενον καὶ ἑπόμενον θέλημα. Quippe ex eo quod passiones voluntatis nutu posteriores sunt, nec nisi ea volente consurgunt, sequitur nunquam eas violenter incurrere.

## CAPUT V.

*Veterum quorumdam opiniones* παράδοξοι *de affectionibus, et passionibus, quæ humanæ Christi naturæ contigerunt, illustratæ, et expensæ.* 1. *Hilarii locus, in quo sensum doloris detrahere Christo videtur;* 4. *Varie ab quibusdam explicatus.* 5. *Nonnulli Hilarium retractasse sententiam volunt : et quo in libro id fecisse videatur.* 7. *Refellitur hic error.* 8. *Clementis Alexandrini non dissimilis notata sententia. Valentini hæretici jocularis error.* 9. *Castigatur.* 10. *Christum corpore deformem arbitrati quidam,* 11. *sed refutati.*

Inopinata Hilarii opinio de Christi passionibus.

I. Celeberrimus est inter eos, quorum explicatu difficilia quædam loca scriptis prodita sunt, Hilarius Pictaviensis, Gallicanæ quondam Ecclesiæ decus, et columen; cujus in libro decimo *de Trinitate* insignis est disputatio de hoc ipso, in quo modo versamur, argumento; utrum Christus, qua homo, doloris, et famis, ac sitis, affectionunque naturalium cæterarum sensum aliquem revera ceperit: an ad speciem duntaxat, earum in se vim, et efficientiam admiserit. Etenim multa constat illic ab eo esse scripta, quæ sine ullo sensu, passionum istarum appulsionem ad Christi carnem esse factam persuadeant. Quæ nonnulli pie interpretari potius, quam ut summo viro tantum erroris oblatum faterentur, impense studuerunt. Nos in medio positis Hilarii dictis, quæ offensionis aliquid habere videntur, quemadmodum ab aliis explicata ea fuerint, referemus; tum quod nostrum sit de hoc judicium, sincere profitebimur.

Non est ignota vel mediocriter hujus doctrinæ peritis, Arianorum fraus veterum, et versutia : qui ut dissimilis, inferiorisque substantiæ Filium esse, neque Patri consubstantialem, probarent; qualemcumque divinitatem illius, patiendi capacem, ac revera passam esse dicebant. Ex quo factum est, uti Scripturæ loca omnia, in quibus infirmum aliquid, et abjectum de Christo dicitur, ut est dolor, tristitia, metus, et similia, non ad susceptam a Verbo naturam hominis; sed ad ipsam illius divinitatem accommodarent. Quod in secundo libro *de Trinitate* fusius ostendimus.

II. Contra hanc hæreticorum istorum insaniam disputat in libro decimo S. Hilarius : et inter alia, « Volunt, inquit[1], plerique eorum ex passionis metu, et ex infirmitate patiendi, non in natura eum impassibilis Dei fuisse ut qui timuit, et doluit, non fuerit vel in ea potestatis securitate, quæ non timet: vel in ea spiritus incorruptione, quæ non dolet : sed inferioris a Deo Patre naturæ, et humanæ passionis trepidaverit metu, et ad corporalis pœnæ congemuerit atrocitatem. » Deinde prolatis Scripturæ sententiis, quibus tristitia, vel metu affectus esse perhibetur, ostendere conatur causam nullam in Christo fuisse metuendæ mortis, aut doloris; cum « omnem ab Apostolis terrorem mortis propellens, ad gloriam eos sit martyrii adhortatus. Quem autem dolorem mortis timeret, potestatis suæ libertate moriturus? » Præsertim cum nec corpori, nec spiritui suo formidanda mors esset; non corpori, quod sciret non esse corruptione dissolvendum: non spiritui, cum « infernum chaos, Lazaro in Abrahæ sinibus lætante, » neutiquam illi timendum esset. Mox, uti corpus animamque multo ac nos præstantiore modo suscepit, « secundum animæ, corporisque naturam, necesse esse dicit', et passionum fuisse naturam. » Ac postquam longa interposita oratione docuit, Verbum assumpsisse carnem ex Maria, et ex ea esse genitum eumdem verum Dei hominisque filium; ut hac ratione demonstraret, non ejusdem nobiscum conditionis, sed longe præstantioris esse Christum; demum aliter ac mortalibus usuvenire solet, ictus ac vulnera in eum incurrisse dicit. « Homo itaque Jesus Christus, inquit, unigenitus Deus, per carnem, et Verbum, ut hominis filius : ita et Dei Filius, hominem verum, secundum similitudinem nostri hominis non deficiens a se Deo, sumpsit : in quem quamvis aut ictus incideret, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio elevaret, quidem hæc impetum passionis, non tamen dolorem passionis inferrent : ut telum aliquod aut aquam perforans, aut ignem compungens, aut aera vulnerans.

1 Hilar. lib. X.

Omnes quidem has passiones naturæ suæ infert, ut perforet, ut compungat, ut vulneret : sed naturam suam in hæc passio illata non retinet ; dum in natura non est vel aquam forari, vel pungi ignem, vel aera vulnerari : quamvis naturæ teli sit vulnerare, et compungere, et forare. Passus quidem Dominus Jesus Christus, dum cæditur, dum crucifigitur, dum moritur, sed in corpus Domini irruens passio, nec non fuit passio, nec tamen naturam passionis exercuit : cum et pœnali ministerio illa desæviit, et virtus corporis sine sensu pœnæ vim pœnæ in se desævientis excepit. »

III. Quibus verbis sic inflicta corpori Christi tela esse significat, et impressa vulnera, ut eorum sensum non caperet, sic tanquam foderet aliquis ignem, aut aquam ; cujus rei causam refert in corporis ejusdem extraordinariam excellentemque formationem, quæ ab communi hoc usu, et statu mortalitatis excepit. « Habuerit sane illud, inquit, Domini corpus doloris nostri naturam, si corpus nostrum id naturæ habet, ut calcet undas, et super fluctus eat, et non degravetur ingressu, neque aquæ insistentis vestigiis cedat ; penetret etiam solida, nec clausæ domus obstaculis arceatur. Ac vero si Dominici corporis sola ista natura sit, ut sua virtute, sua anima feratur in humidis, et insistat in liquidis, et extructa transcurrat, quid per naturam humani corporis concepta ex Spiritu sancto caro judicatur? etc. Et homo ille de Deo est, habens ad patiendum quidem corpus et passus est: sed naturam non habens ad dolendum. Naturæ enim propriæ, ac suæ corpus illud est, quod in cœlestem gloriam transformatur in monte, quod attactu suo fugat febres, quod de sputo suo oculos format. » Hæc Hilarius, in quibus Christi corpus, naturaliter, et ex naturæ suæ statu, ac conditione, nullum potuisse doloris sensum percipere declarat ; neque vim suam in illud exercuisse, ferrum, aliaque incutiendi doloris instrumenta. Quod quia falsum est, et ab regula Christianæ professionis alienum, idcirco certatim excusare, interpretarique dicta illa conati sunt pii, uti diximus, atque eruditi theologi.

IV. Communis est illa maxime ratio, quam Magister Sententiarum amplexus est [1], Hilarium ideo dixisse, « dolorem passionis in Christum non incidisse, et virtutem corporis Christi sibi excepisse vim pœnæ sine sensu pœnæ; quia doloris causam, et meritum in se non habuit. » Hoc autem iis illius verbis expressum fuisse docet ; *Non habens naturam ad dolendum.* Non enim naturam illius æstimandam ex nostræ conditione ; cum inusitato modo procreata sit. Itaque nec dolendi, nec timendi necessitatem in illo fuisse dicit, qualis inest in nobis. Ab hoc non dissentiunt superiore capite laudati Philippus Abbas, epistola quinta, et Hunaldus: qui necessitatem in Christo non fuisse dolendi duntaxat Hilarium docere volunt ; licet revera dolorem senserit, non invite, sed voluntate susceptum. Quam etiam necessitatem, *naturæ* vocabulo significari, suspicatur Hunaldus. Verum si quis attente Hilarii verba considerare velit, non omnino quadrare in hæc interpretationem illam sentiet. Etenim si hoc tantum demonstrare voluisset, ejusmodi fuisse corporis Christi naturam, et constitutionem, ut ex sese dolorem nullum caperet, etsi confossum, perforatumve esset; cur non etiam sauciatum, ac trajectum idem corpus fuisse negavit; cum non minus perfossionis, ac læsionis immunem, quam doloris, carnem istam conceptu ipsius, et omni culpæ contagione vacans origo præstiterit? Denique quis non cruciatu quovis, et sensu doloris acerbiorem, ac minus Deo congruentem putet peccati pœnam esse mortem? Nec tamen aut Hilarius, aut Catholicus quisquam, mortuum negavit esse Christum, quod neque moriendi conditione natura ipsius, neque necessitate voluntas oppressa sit.

Eadem præscriptione summovendi sunt, qui Hilarium asserunt de divina [2], non humana, loqui natura, cum doloris sensum Christo detrahit ; ut omittam cætera ejusdem loci, quæ huic interpretationi repugnant.

*Nonnulli Hilarium suam retractasse sententiam existimant.*

V. Sunt alii, qui Hilarium referunt quodam in libro ista retractasse, et contrarium docuisse ; quem *librum illius retractationis vidisse et perlegisse se* Guillelmus Parisiensis episcopus [3], audiente S. Bonaventura, dixit. Sane tantus vir Guillelmus Parisiensis fuit, ut cum eo ipso fateatur Hilarium errore lapsum esse, quod retractando illo correxisse significet; haud temere idem nobis asseverare, liceat. Quonam vero in libro fecerit hoc Hilarius, hactenus incompertum est.

1 In III, Disp. xv, sub fin. et S. Tho. III, par. q. xv, art. 5, ad 1. — 2 Apud Bonav. In III Dist. xvi, art. 1, q. 1. — 3 Ita Bonaventura, ibid.

Mea hæc suspicio est, commentarium in *Psalmos* esse ; in quo ad *Psalmum* sexagesimum octavum multa dicit superiori illi opinioni contraria, ut merito retractasse priora videri pötuerit. Etenim verba ista declarans. *Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam*, ita scribit : « Introeuntibus enim aquis usque ad animam, subjectus morti crucis fiebat; cum passionum universarum impetus usque ad mortem animæ perrumperet. » Ac paulo post : « Verum ineuntium harum passionum non aliunde, quam ex assumptione carnis, et virtus est, et potestas. Non enim incidere in Deum hic infirmitatum nostrarum terror valebat , aut exercere se, nisi in carne corporis nostri, tanquam subjacente materia, poterant passiones. » Item, « Omnis in eum terror, inquit, desævientis in nos tempestatis incubuit, etc. Tunc et pati cœpit, et mori posse; per occasum mortis in ima descendens. » Ad hæc, « Quod autem, inquit, infirmitates nostras ad salutem generis humani ex paterna voluntate susceperit. « Et ; « Non fuit ergo in unigenito Deo naturalis infirmitas, sed assumpta; quia propter Deum hæc improperia susceperit passionum. »

Hic revera dolorem, ac timorem suscepisse Deum non in natura sua, sed in assumpta carne testatur; et in hanc passiones impetu quodam irruisse.

VI. Post idem, « Veniens, ait, in altitudinem maris, ac tempestate demersus, nunc ne demergatur orat; ut superius assumptæ infirmitatis nostræ professio sit, cum se demersum esse profitetur. Nunc vero consciusin se salutis fiducia est, cum ne se aquæ tempestas demergat precatur. Nam ejusdem naturæ non est, et demersam jam esse, et ne demergatur orare : sed ejus, quæ per corpus licet mersa, non tamen sit detinenda per spiritum. » Hoc loco, *demergi in altitudinem maris*, idem est ac passiones sentire, a quibus cum liberari se postulat, et inde ubi demersa caro est, eam extrahi haud dubium est, quin eidem verum sensum doloris, et passionis attribuat. Tum postea, « Omnia, inquit, ut homo et patitur, et loquitur. » Ut ergo vere loquitur ut homo, ita vere ut homo patitur. Rursus. « Et quia propter inimicos suos hæc perpetienda sibi fuerant, inquit, per quæ humanæ saluti, atque æternitati consulebat, hujus beneplaciti temporis testatur affectum, dicens. *Improperium expectavit cor meum et miseriam*, desideratas sibi esse hujus temporis significans passiones. » Præterea, « Percussus ergo est Dominus, ait, peccata nostra suscipiens, et pro nobis dolens, ut in eo usque ad infirmitatem crucis, mortisque percusso sanitas nobis per resurrectionem ex mortuis redderetur. » Denique carnem ejusdem naturæ cum Adami carne post peccatum infirma, Deum assumpsisse scribit, ac vere doluisse: « Non pepercerat autem primo illi de terræ limo Adæ, inquit, quem de Paradiso post culpam, ne lignum vitæ attingens in æternitatem pœnæ maneret, ejecit : ut naturam corporis ejus Adam e cœlis secundus assumens, parique morte percussus, eam rursus, in vitam æternam, sine pœnæ æternitate revocaret. Hunc igitur ita a Deo percussum persecuti sunt, super dolorem vulnerum, dolorem persecutionis hujus addentes. Pro nobis enim secundum Prophetam dolet, et ideo esse in doloribus æstimatus. » Vides uti manifeste non vulnera solum, id est perforationes, sed et vulnerum dolores pertulisse dicatur : quod ei plane contrarium est, quod in decimi libri *de Trinitate* loco scripsit. Unde retractare quæ ibi dixerat, in commentario illo visus est Guillelmo Parisiensi.

Hilarium certe ita, uti dixi, de Christi carne sensisse, in libro decimo *de Trinitate*, non dubitavit Claudianus Mamertus in libro secundo *de statu animæ*[1] ; ubi illum fatetur « inter complura præcelsarum disputationum suarum, quiddam secius sentientem, duo hæc veris adversa disseruisse : Unum, quod nihil incorporeum creatum dixit : Aliud nihil doloris Christum in passione sensisse. Cujus si passio vera non fuit, redemptio quoque nostra vera esse non potuit. Sed quando beatus Hilarius opinionis hujusce vitium virtute confessionis abolevit, sic sustinet reprehensionis stylum, quod non patitur detrimenta meritorum. » Sed de hac Claudiani sententia, quatenus priorem Hilario tribuit errorem, ut nihil corporis expers creatum a Deo putaverit, vide quæ alibi [2] scripsi *.

VII. Erit et qui eamdem de ἀπαθείᾳ Christi

* Multa de mente Hilarii disputat Witassius ; cum primis vero P. Custantius in præfatione ad novam a se curatam ejusdem S. P. editionem a n. 98. Nos hic summam dabimus fusioris disputationis a claris, hoc Benedictino adornatæ ; reddemus autem illam ipsius verbis a num. 156. Hæc igitur ibi Custantius.

1 Tom IV, *Bibl.* — 2 Tom. I, lib. II cap. I, § 15 et lib. I *de Ang.* cap. II, § 8.

vius eleo- r. hominis opinionem Dionysio Alexandrino imputet. Hic enim Paulo Samosateno contra divinitatem Christi disputanti, quod natura homo sit, non Deus, cujus anima tristis est; respondet, perinde ad passionem iturum Dominum Jesum, tristitia affectum esse, ut in Scripturis, Deo, et Spiritui sancto ira, tristitia, dolor, cæterique affectus humani nonnunquam effingi solent. Verum Dionysius de Christo ista scribens, respectum habuit ad ipsius divinam substantiam; quam Paulus Samosatenus impugnabat; quemadmodum Bonaventuram supra diximus Hilarium explicare voluisse.

Cæterum hunc errorem diserte, accurateque refellit Augustinus tractatu *in Psalmum* CXIII. «Nolite, inquit, putare non fuisse tristem Dominum. Si enim hoc dixerimus, quia non erat tristis, cum Evangelium dicat. *Tristis est anima mea usque ad mortem* : ergo et quando dicit Evangelium, *Dormivit Jesus*, non dormivit Jesus: et quando Evangelium dicit, *Manducavit Jesus*, non manducavit Jesus. Surrepit vermiculus putredinis, et nihil sanum relinquet, ut dicatur, quia et corpus non erat verum, et carnem veram non habuit. Quidquid ergo de illo scriptum est, fratres, factum est, verum est. Ergo tristis fuit? pror- Impatibilitatem naturæ humanæ recte confutat Augustinus.

Primo ante Claudianum Mamertum nullus, post hunc primus Berengarius eum reprehendit, quod passionum Christi veritatem negaret. Contra a nominatissimis quibusque doctoribus sacrisque conciliis ut venerandus et catholicus Doctor, acerrimus fidei defensor semper audiit. At si in ea fuisset sententia ita singulari, ut nullum ejus vestigium in ætatis illius scriptoribus deprehendere sit, imo quæ fidei omnium consensu receptæ repugnet : tot eum laudibus minime celebrassent. Longe minus ei pepercissent hæretici, qui cum adversantes sibi Catholicos alios confictis hæresibus calumniisque infamare pro nihilo ducerent, ipsius tamen integritatem auctoritatemque semper summopere reformidarunt.

Deinde Aphtartodocitis, qui Justiniano regnante, ac favente errorem Hilario a nonnullis adscriptum defendebant, nunquam venit in mentem, ut sententiam suam tanti viri nomine munirent, cujus jampridem apud Græcos celebria erant scripta.

De Trinit. 3. Huic errori revera minime favet, quod ait lib. X, n. 24. ***Assumpta caro, id est totus homo, passionum naturis permissa est.***

4. Eidem passim adversatur, qui non solum constanter docet Christum gessisse, dixisse, ac passum esse quæcumque hominum sunt; sed et eum sitim, esuriem, tristitiam ac timorem suscepisse, nec non anxium et turbatum fuisse, flevisse ac docuisse variis in locis confitetur.

Omnes illas hominum afflictiones vere a Christo susceptas esse adeo persuasum ei erat, ut in earum causis explicandis studium, et operam collocarit, probaritque illum eas non sua, sed nostra causa, et ut hæreticos carnis ab ipso assumptæ veritatem negantes mendacii convinceret, perpessum esse.

6. Cum lib. I *de Trinit.* n 32 declaret, se librum decimum instituisse adversus hæreticos, *qui divinæ professionis naturæque immemores, ad impietatis suæ argumentum dispensationis gesta dictaque tenuerunt*, hoc est, ut planius loquitur lib. IX, n. 5, qui *quæ ab eo* (Christo) *secundum hominem dicta sunt, dicta esse secundum naturæ divinæ infirmitatem mentiuntur:* contuendum est quænam illa sint, quæ l. X, adversus Christi divinitatem hæretici objiciant. Atqui quæ de Christi tristitia, timore, dolore sunt dicta, objiciunt. Ultro igitur concedit Hilarius, ea de ipso secundum hominem vere dicta esse.

I n. 7. Ne hanc ignoremus instituti sui rationem, lib. XI, initio pro more suo memorans quidquid superiore confecerit, confirmat sese in decimo adversus hæreticos disputasse, qui *dispensationem assumpti corporis rapiunt ad contumeliam divinitatis ; et impietatis causas arripiunt de salutis nostræ Sacramento : qui si Apostolicæ fidei tenaces essent, intelligerent eum, qui in forma dei esset, assumpsisse formam servi, neque formam servi assumeret ad formæ Dei dehonestatem* Hæc igitur una ei de hæreticis querela est, non quod infirmitates nostras Christo attribuant, sed quod formam Dei et formam servi distinguere nescientes, quæ assumpti hominis sunt ad formam Dei referant. In libro autem decimo ad contumeliam divinitatis rapiunt quidquid de Christi tristitia, dolore, timore scriptum est. Ea ergo, ex Hilarii sententia, assumpti corporis fuerunt.

8. Si expendantur hæreticorum, quos lib. X refellit, sententiæ, qui nimirum Christum dividerent, aut cum carne Verbum confunderent; si rursum attendatur quorsum institutæ tot quæstiones, et cur naturarum in uno eodemque Christo distinctio tam operose inculcata: non latebit, omnia prudentissimi doctoris argumenta eo spectare, ut multis hæreticos convincat diversa Christi gesta dictaque ex sua ipsorum opinione explicari omnino non posse, convictosque sensim perducat ad Ecclesiæ fidem, quæ unam Christi personam duasque naturas confitens, habet unde in uno eodemque virtutis simul, et infirmitatis evidentia signa componat. Scopum hunc sibi in superioribus fuisse n. 60, ac deinceps aperte significat.

Hanc itaque Ecclesiæ fidem, qua Christus ***omnibus quæ infirma sunt salva Majestatis suæ dignitate perfunctus*** creditur, unice propugnat, dum acriter persequitur hæresim, quæ ex doloribus carnis assumptæ infirmitatem Dei assumentis adstruebat. Hanc non semel notat prænuntiatam Esaiæ verbis: ***Pro nobis dolet, et nos existimavimus eum in doloribus esse*** : quasi diceret : Pro nobis dolet secundum naturam a nobis in tempore assumptam, et nos existimavimus eum secundum potiorem sui naturam quam ante tempora obtinet, in doloribus esse. Non aliud sonat illud tract. *Psal.* LXVIII, n. 23. ***Hunc igitur ita a Deo percussum persecuti sunt, super dolorem vulnerum dolorem persecutionis hujus addentes. Pro nobis enim secundum prophetam dolet, et idcirco est esse in doloribus æstimatus.*** Ex quo commode intelligitur hoc lib. X *de Trin.* num. 46. ***Fallitur ergo humanæ æstimationis opinio. putans eum dolere quod patitur.*** Quod illustratur ex tract. *Psal.* CXXXVIII, n. 3 ubi præmissis verbis Esaiæ, *infirmitates nostras portavit*, proxime subjicit. ***Et ne quid in impassibilem atque indemutabilem divinitatem infirmitatis incidere existimaretur ; adjecit*** (Esaias) ***: Et nos putabamus eum in doloribus esse. Suscepit ergo infirmitates, quia homo nascitur ; et putatur dolere quia patitur ; caret vero doloribus ipse, quia Deus est.*** Cui enim Hilarius hic non videatur priora Esaiæ verba, ***pro*** In Ps. VI, 54.

sus tristis; sed voluntate suscipiens tristitiam, quomodo voluntate suscipiens carnem. Quomodo voluntate carnem veram: sic voluntate tristitiam veram. » Sic etiam Origenes libro secundo *contra Celsum*: « Si, ut ait Celsus, inquit, nihil doloris, ac molestiæ Jesus sensit per illud tempus; quonam pacto qui postea secuti sunt, Jesum adhibere potuerunt in exemplum patiendi laboriosa quælibet, ac molesta propter pietatem, si humana non est revera, sed sola specie perpessus[a].» Vide Tertullianum libro tertio *contra Marcionem*, capite octavo, Hieronymus item *in Esaiam*[1], *Qui vere languores nostros, et peccata portavit, et pro nobis dolet*, non putative, id est οἰομένως, ut nova, et vetus hæresis suspicatur; sed vere crucifixus est, vere doluit. »

Necnon Origenes

VIII. Pene mihi Clemens Alexandrinus exciderat; qui in sexto *Stromateo*, de Christo non satis castigatam sententiam expromit, et Hilarianæ illi similem: « In Salvatore, inquit, corpus, tanquam corpus, necessaria postulare ministeria, ridiculum fuerit. Manducabat enim non propter corpus, quod divina virtute sustentabatur; sed ne iis, qui versabantur cum ipso, in mentem veniret aliter de eo sentire. Quemadmodum sane postea nonnulli sola illum specie, et phantasmate apparuisse putarunt. Alioquin ipse penitus erat passionis expers, cui nullus obreperet passionis motus, neque voluntas, neque tristitia[b]. » Quæ opinio si de simplici affectione, minimeque vitiosa intelligatur, prorsus explodenda est. Non recte autem, nec bono sensu usurpatam esse ab Clemente arguit illa ratio, quam subjicit: ob id solum cibo usum esse Christum; ne non vera suscepta caro, sed apparens, et adumbrata putaretur. Id enim falsum esse demonstrant quæ hactenus diximus. Ac revera Christum esurisse, sitisse, doluisse, et alias affectiones in se recepisse, catholicæ fidei decretum est, quod nulla nec auctoritate, nec argumentatione sollicitari debet*.

Clemens Alexandrinus notatus.

Eadem censura notandum est, quod Valentinus hæreticus asserebat, ut ex ejus ad Agathopodem epistola refert idem Alexandrinus Clemens; usque eo temperantem fuisse Christum, ut « peculiari quodam modo manducaret, ac biberet, nec regereret. Tanta vis in eo continentiæ fuit, ut in eo non corrumperetur alimentum; quando nec ipse corruptelæ capax erat[c]. » Similis huic error in Theodoro Pharanita Monotheletarum principe ab Mar-

*a* Orig. II *cont. Cel.* Ἀλλὰ καὶ εἰ, ὥς φησιν ὁ Κέλσος, μήτ' ἀλγεινόν τι, μήτ' ἀνιαρὸν τῷ Ἰησοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐγίγνετο· πῶς ἂν οἱ μετὰ ταῦτα παραδείγματι τοῦ ὑπομένειν τὰ δι' εὐσέβειαν ἐπίπονα ἐδύναντο χρήσασθαι Ἰησοῦ, μὴ παθόντι μὲν τὰ ἀνθρώπινα, μόνον δὲ δόξαντι πεπονθέναι.

*b* Clem. Alex. VI *Strom.* Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ σωτῆρος τὸ σῶμα ἀπαιτεῖν, ὡς σῶμα, τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας εἰς διαμονὴν, γέλως ἂν εἴη. ἔφαγεν γὰρ οὐ διὰ τὸ σῶμα, δυνάμει συνεχόμενον ἁγίᾳ, ἀλλ' ὡς μὴ τοὺς συνόντας ἄλλως περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ὑπεισέλθοι. ὥσπερ ἀμέλει ὕστερον δοκήσει τινὲς αὐτὸν πεφανερῶσθαι ὑπέλαβον. αὐτὸς δὲ ἁπαξαπλῶς ἀπαθὴς ἦν· εἰς ὃν οὐδὲν παρεισδύεται κίνημα παθητικὸν, οὔτε ἡδονὴ, οὔτε λύπη.

*c* Clem. III *Stromat.* Ἤσθιεν, καὶ ἔπινεν ἰδίως, οὐκ ἀποδιδοὺς τὰ βρώματα. τοσαύτη ἦν αὐτῷ ἐγκρατείας δύναμις, ὥστε καὶ μὴ φθαρῆναι τὴν τροφὴν ἐν αὐτῷ· ἐπεὶ τὸ φθείρεσθαι αὐτὸς οὐκ εἶχεν.

*nobis dolet*, etc. de Christi carne dici concedere; tantumque contendere quod subnexis præmonstrata sit perversa eorum argumentandi ratio, qui assumptæ carnis infirmitates in Verbi assumentis divinitatem rejicerent? Eorumdem sophismata rursum in *Psal.* LXVIII, num. 12 sic notat: Christus *flet interdum, et ingemiscit, et tristis est* (secundum humanam naturam:) *et id ipsum ad infirmitatis tribuitur exemplum* contra divinam.

§ 3. *De Passione Christi.*

Quia vero ii ipsi perturbationes humanas in Christum non secus ac in nos incidisse, ejusque dominatas esse jactitabant; ostendendum ei fuit, Christum eis ex se minime obnoxium fuisse, ac susceptarum infirmitatum semper exstitisse dominum. Primum præstat fuse exposita originis illius sanctitate, alterum autem ex virtute gestorum demonstrat; quippe quibus Christus omnem a se infirmitatem arcere se potuisse non obscure significarit.

Itaque ut tam longam disputationem paucis comprehendamus, Hilarius contra hæreticos disputans, qui unam Christi cæterorumque hominum in passione conditionem fuisse sentiebant, infirmitates illius a nostris quadruplici ratione differre ostendit. Nostræ quippe cum sint coactæ, ex merito nostro nos afficiant, nostri dominentur, nec quidquam in nobis sit, quod non eis subjaceat, demonstrat infirmitates Christi esse voluntarias, et propter nos, non propter se ab eo susceptas, ad nutum illius voluntatemque temperatas esse, neque eam naturam quam æterna nativitate habuit, sed eam tantum quam ex temporaria assumptione suscepit, attingere. Ad hæc quatuor Christi privilegia vindicanda revocatur, quidquid Hilarius de Servatoris nostri passione edisserit. F. A. Z.

* Hæc Clementis opinio non a Dallæo solum reprehenditur, sed etiam a Boileau *Diss. de Sanguine Christi* c. III et P. Nourry in *app. ad Biblioth. Max. SS. PP.* Caveus tamen in *Ep. Apol.* p. 50. Natalis Alexander sæc. 2, diss. VIII et ex illis Zornius in *Vindiciis Patrum*...... *oppositis Joh. Dallæo* tom. I *Opusc. sacror.* p. 688 illum excusant. Quando enim Christum omnis κινήματος παθητικοῦ, voluptatis, et doloribus penitus expertem fuisse dicit, intelligit Clemens affectus vel originali vel actuali peccata contaminatos. Confer Grotium *ad Luc.* XIX, 4. F. A. Z.

1 Hier. in cap. LIII, *Esa.* ver. IV.

tino primo Romano pontifice notatus est in Lateranensi synodo[1] : quod Christum affirmaret, nec corporis molem habuisse, neque defluxum eorum quæ ad corpus adhærebant. Theodori verba in sexta synodo Græce recitata sunt[2], ubi non absolute caruisse istis dicitur; sed ea tantum habuisse in potestate, ut ab iis immunem se aliquando præstaret.

...rtiso ...tratus.

IX. Cæterum hanc opinionis insaniam castigat Martinus antiquorum auctoritate Patrum, præsertim Basilii, cujus egregius exstat locus in homilia de *gratiarum actione*: in qua Christum affectiones omnes animi, corporisque, quarum significationes dantur in Scripturis, admisisse revera in se, ac suscepisse testatur ; adeoque superfluorum expirationes, et ejectiones. At dicit quidem initio, « Christum manducasse, ac bibisse, non cibo ac potu indigentem ipsum, sed ut nobis necessariarum hujusmodi affectionum animæ mensuras ac terminos præfiniret : quemadmodum et flevisse, ut in genitum, luctumque propensorum immoderatos affectus, nimiumque dejectos corrigeret [a]. » Sed non ideo negat in Christo revera talia fuisse; verum minime necessaria, et in voluntatis arbitrio posita significat. Quare paucis interjectis, ita scribit : « Quemadmodum igitur famem suscepit Dominus, exhausta per expirationem solidiore alimonia : et sitim admisit; humore in corpore consumpto : et lassatus est, musculis, ac nervis nimium ex ambulatione distentis : non divinitate ipsa labore fracta : sed corpore ex natura consequentes affectiones admittente : sic etiam lacrymas suscepit, naturalem affectum ad carnem accidere permittens [b]. » Tum de lacrymarum origine subtilius disputat, easque redundantis ex humoris excretione manare scribit.

...natura... ...mini, ...pecca... ...nate... ...ut, ...o non ...enda.

X. Quamobrem non sunt ea Christo temere subtrahenda, quæ naturaliter, ac citra peccati dedecus, homini competunt ; tametsi parum decora, et indigna summa Dei majestate videantur : recteque Leontius libro secundo adversus Nestorii, et Eutychis hæresim, de præsposteris istis cultoribus Christi ac falsum ei honorem habentibus : ita loquitur : « Ne existimemus, inquit[3], magnum aliquid de carne Domini dicere, si ei tribuamus, quod nec ipsam honoravit, et quod honorem nostrum abstulit. Nec enim Verbi erat privare eam nostris proprietatibus manentem alioqui nobiscum : nec erat humanitatis, affinitatem nobiscum habentis, delere similitudinem patiendi, nisi velimus excidere ab ejus imitatione, et similitudine. Nec vero eo, quæ communiter justi, et injusti, post resurrectionem habebunt, immortalitatem dico, et non posse interitum capere, et imprimis non esurire, non sitire, non expetere somnum, tanquam grande aliquid, carni Christi projiciamus. Hic enim vere dici potest, gloria in confusione eorum, qui per honorem et nos, et carnem Domini inhonorant. Carnem quidem Domini, cum eam iis, quæ nostra sunt, privant; nos vero, cum faciunt, ut ab iis, quæ carnis Domini sunt, excidamus. Non enim glorificabit non compatiens, quæ per passionem glorificat. »

XI. Inter veterum inopinatas, id est παραδόξους opiniones de carne Christi, non est illa prætereunda, quæ est de forma ejus, ac specie; quam nonnulli pulchram fuisse negant. Ita Clemens Alexandrinus qui in *Pædagogico*, post multa de vera pulchritudine disputata, demum exemplo Christi probat eam in animo, et virtute, non in corporis elegantia collocari debere. « Quippe Dominum ipsum, ait, aspectu deformem fuisse, per Isaiam testatur Spiritus. *Et vidimus eum, et non habebat speciem ; nec pulchritudinem : sed forma ejus indecora præter homines*[4]. Et quis est Domino præstantior? Verum non ille carnis pulchritudinem, quæ specie quadam illudit; sed veram animæ corporisque pulchritudinem ostendit; animæ quidem, beneficientiam; carnis vero, immortalitatem [c]. »

Christum corpore deformem arbitrati quidam.

Et in tertio *Stromateo*, « caput ipsum Eccle-

*a* Basil. Ὅτι καὶ ἔφαγε, καὶ ἔπιεν, οὐκ αὐτὸς τούτων δεόμενος· ἀλλά σοι μέτρα, καὶ ὅρους τῶν ἀναγκαίων τῆς ψυχῆς παθημάτων καταλιμπάνων; οὕτω γοῦν καὶ ἐδάκρυσε, τῶν ὀδυρτικῶν, καὶ φιλοθρήνων τὸ ἄγαν περιπαθές, καὶ ταπεινὸν ὑπανορθούμενος.

*b* Ibid. Ὡς οὖν κατεδέξατο τὴν πεῖναν ὁ Κύριος, τῆς στερεᾶς τροφῆς διαπνευσθείσης αὐτῷ· καὶ τὴν δίψαν προσήκατο, τῆς ὑγρότητος ἀναλωθείσης τῆς ἐν τῷ σώματι. καὶ ἐκοπίασε, τῶν μυῶν, καὶ τῶν νεύρων ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὑπερταθέντων· οὐ τῆς θεότητος τῷ καμάτῳ δαμαζομένης, ἀλλὰ τοῦ σώματος τὰ ἐκ φύσεως ἠπακολουθοῦντα συμπτώματα δεχομένου· οὕτω καὶ τὸ δάκρυον προσήκατο, τὸ φυσικὸν τῇ σαρκὶ ἐπιγίνεσθαι σύμπτωμα συγχωρῶν.

*c* Clem. Alex. III *Pæd.* cap. I. Τὸν δὲ κύριον αὐτὸν τὴν ὄψιν αἰσχρὸν γεγονέναι, διὰ Ἡσαΐου τὸ πνεῦμα μαρτυρεῖ. καὶ εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον παρὰ τοὺς

1 Secret. — 2 Act. XIII. — 3 Leont. tom. IV, *Bibl.* — 4 *Isa.* LIII, 2.

siæ Christum in carne ait specie carentem, et deformem transiisse ; ut nos doceret ad divini principii expertem speciei, et corporis statum respicere [a]. » Et in sexto libro, « Dominus, inquit, non frustra voluit vili uti forma corporis : ne quis elegantiam, et pulchritudinem admirans, ab iis, quæ dicuntur, absistat [b]. » Sic apud Origenem Celsus Epicureus objicit, « Christi corpus fuisse dici pusillum et deforme, ac minime generosum [c]. » Cui respondet Origenes, « extra controversiam scriptum esse, Jesu corpus deforme fuisse ; non tamen minime generosum, ut exponit ille [d]. »

Tertullianus quoque in libro *de carne Christi*, capite nono, carni Christi pulchritudinem detrahit. atque hoc ipsum magis admirabilem illum fecisse. « Sed carnis, inquit, terrenæ non mira conditio. Ipsa erat quæ cætera ejus miranda faciebat ; cum dicerent ; Unde huic doctrina, et signa ista ? etiam dispicientium formam ejus hæc erat vox. Adeo nec humanæ honestatis corpus fuit, nedum cœlestis claritatis. Tacentibus apud nos quoque Prophetis de ignobili aspectu ejus, ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur : passiones quidem humanam carnem, contumeliæ vero inhonestam probavere. An ausus esset aliquis ungue summo perstringere corpus novum, ullam sputaminibus contaminare faciem, nisi merentem ? » Idem et in capite XIV libri *contra Judæos* significat.

Qui refelluntur. XII. Verum levissimo inducti sunt argumento veteres isti, ut de Christo tale quippiam assererent. Nam Esaiæ locus ille de Christo patiente, ac vulneribus, et vibicibus deformato prorsus intelligi debet : *quando factus pro nobis maledictum peccata nostra portabat*[1], ait Hieronymus. Cui et Vigilius libro secundo *contra Eutychen* [2], et alii adstipulantur. Quare nihil hoc ad naturalem corporis ipsius formam attinet. Quam quidem elegantissimam, et pulcherrimam exstitisse plerique testantur ; adeo ut solo aspectu omnes ad se potenti illecebra traheret. « Fulgor ipse, inquit Hieronymus, et majestas divinitatis occultæ, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu[3]. » Egregie de hac re, deque Esaiæ loco illo Chrysostomus homilia XXVII *in Matthæum* ; ubi Christi intuendi tanto desiderio flagrasse qui illum sequebantur ait, ut ægre ab eo divelli possent : « Non enim miracula duntaxat faciens, admirabilis erat : sed etiam cum simpliciter aspiceretur, ingenti abundabat gratia. Atque hoc Propheta significans canebat : *Speciosus forma præ filiis hominum*[4]. Quod autem Esaias dicit, *Non habebat speciem, neque pulchritudinem ;* vel ad divinitatis gloriam arcanam illam, et inexplicabilem respiciens ita loquitur ; vel ea narrans, quæ passionis tempore contigerunt ; nempe dehonestationem illam, quam in cruce pendens sustinuit, et abjectionem, quam per omnia toto vitæ suæ tempore præ se tulit [e] » *.

ἀνθρώπους. καὶ τίς ἀμείνων κυρίου ; ἀλλ' οὐ τὸ κάλλος τῆς σαρκὸς, τὸ φαντασιαστικόν· τὸ δὲ ἀληθινὸν, καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος ἐνεδείξατο κάλλος, τῆς μὲν, τὸ ἐνεργετικὸν· τὸ δὲ ἀθάνατον τῆς σαρκός.

*a* Clem. Alex. III *Strom.* Ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἡ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, ἐν σαρκὶ μὲν ἀηδὴς, (cor. ἀειδὴς) διελήλυθεν, καὶ ἄμορφος εἰς τὸ ἀειδὲς, καὶ ἀσώματον τῆς θείας αἰτίας ἀποβλέπειν ἡμᾶς διδάσκων.

*b* Id. *Strom.* Αὐτίκα ὁ Κύριος οὐ μάτην ἠθέλησεν εὐτελεῖ χρήσασθαι σώματος μορφῇ· ἵνα μή τις τὸ ὡραῖον ἐπαινῶν, καὶ τὸ κάλλος θαυμάζων, ἀφίστηται τῶν λεγομένων.

*c* Orig. lib. VI *cont. Cel.* Ἀλλ', ὥς φασι, μικρὸν, καὶ δυσειδὲς, καὶ ἀγεννὲς ἦν.

*d* Ibid. Ὁμολογουμένως τοίνυν γέγραπται τὰ περὶ τοῦ δυσειδὲς γεγονέναι τὸ Ἰησοῦ σῶμα, οὐ μὴν ὡς ἐκτέθειται, καὶ ἀγεννές.

*e* Chrys. *ad Mat.* cap. VIII, vers. 18. Οὐδὲ γὰρ θαυματουργῶν ἦν θαυμαστὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ φαινόμενος ἁπλῶς πολλῆς ἔγεμε χάριτος. καὶ τοῦτο ὁ Προφήτης δηλῶν ἔλεγεν· ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Εἰ δὲ ὁ Ἡσαΐας λέγει· οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἢ πρὸς τὴν τῆς θεότητος δόξαν τὸν ἀπόῤῥητον, καὶ ἄφραστον τοῦτό φησιν· ἢ τὰ ἐν τῷ πάθει συμβάντα διηγούμενος, καὶ τὴν ἀτιμίαν, ἣν ὑπέμεινεν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ, καὶ τὴν εὐτέλειαν, ἣν παρὰ πάντα τὸν βίον ἐπεδείξατο διὰ πάντων.

* Vide Vavassoris, et Calmetii *de Forma Christi* dissertationes. F. A Z.

1 Hier. ad cap. LIII, *Esa.* — 2 Vig. tom. IV, *Bibl. PP.* — 3 *In Mar.* cap. XI, 9. — 4 *Ps.* XXXXIV, 2.

## CAPUT VI.

*De statu corporis Christi post resurrectionem.* 1. *Incorruptibile qui dicatur ante, et post resurrectionem.* 2. *Hæreticorum opinio, post resurrectionem mutatum esse corpus Christi putantium. Spiritualis illius conditio.* 3. *De qua notanda Anselmi sententia. Ejusdem argumentum quod per clausas januas, et obstantia quæque penetraverit.* 4. *Calvini calumnia, Ubiquistarum errorem Catholicis falso tribuentis.* 5. *Refellitur Græcorum primum Patrum auctoritate, qui Christum per clausa penetrasse obstacula docent.* 7. *Tum Latinorum.*

[Margin: ...sti corporum e ...sortio ...initatis ...cellen... ...am in ...urrec... ...ne est ...rutam.]

I. Quam ex divinitatis consortio redundasse diximus in carnem Christi dignitatis excellentiam, ea tum demum perfecte obtigit, cum se mortalitate perfunctus novam excitavit ad vitam. Tunc enim corruptela, et infirmitate posita, novum auspicatus est statum : in Deum totus quodammodo absorptus est homo. Qua de re mirifica sunt, quæ Gregorius Nyssenus iis in locis tradidit, quæ capite primo libri hujus exscripsimus ; et vero, quod erat necesse, declarando purgavimus ab suspicione labis hæreticæ, cujusmodi fuit Apollinaristarum, ac post eos Eutychianorum. Non illa repetam hoc loco ; sed valere tamen ad hoc monebo, ut naturam humanam intelligas in Christo post resurrectionem, propius ad quamdam pervenisse divinitatis participationem, hoc est in gloriæ, splendoris, immortalitatis, ac cæterorum illius ornamentorum communionem esse receptam : nec tamen id, quod erat, hominem esse desiisse : aut ejus, quod naturale habebat, et insitum, jacturam aliquam fecisse.

[Margin: ...rrupti... ...qui ...r ante ...post ...rectio... ...m.]

Hac præscriptione Leontius hæreticorum[1], quos *Aphthartodocetas* nominat, calumniis occurrit ; qui hujusmodi, quales illæ sunt Gregorii Nysseni, sententiis decepti veterum theologorum, quibus incorruptum Christi corpus, et ex Dei commercio, humano modo præstantius prædicari videtur, id illi statim ab ortu suo concessum arbitrati sunt ; nec animadveterunt idem corpus a Patribus « vocari corruptibile, et incorruptibile : et cum corruptibile nominant, ad tempus œconomiæ secundum carnem respicere : cum vero incorruptibile, ad tempus resurrectionis, et ad infinitum deinceps sæculum. Si quis vero dicat, secundum arrhabonem incorruptibilitatis, jam corpus habere Verbi incorruptibilitatem, propter quam, licet naturam corruptibilem haberet, non est permissum ut corrumperetur, non contendam. » Quibus verbis incorruptibile Christi corpus perfecte quidem post resurrectionem ; ante hanc vero, eatenus potuisse dici asserit, quod etsi naturaliter corrumpi poterat, non tamen ut hoc pateretur, permissurus erat Deus.

II. Quin ipsimet hæretici, qui incorruptibilem fuisse Christi carnem absolute, ac natura sua dixerunt ; non tamen dubitarunt, ad illi post resurrectionem præcipue convenisse. Sic enim apud Theodoretum illorum partes agens Eranistes, cum ab ipso conceptu Christi corpus in divinam mutatum esse substantiam antea dixisset[2], mox allatis in contrarium argumentis coactus cedere, ab ipsa resurrectione mutationis illius initium repetiit. « Non accurate tempus, inquit, definii. Nam post resurrectionem a mortuis, caro mutationem in divinam naturam recepit[a]. » Verum instat Orthodoxus, et hujusmodi mutationem non esse factam adstruit, ut humanitatis natura penitus extincta sit : hoc est, ut substantia hominis ipsa in divinam tota cesserit. Cujus rei fidem faciunt manus ac pedes, cum latere, vulnerum impressa monstrantes vestigia : præsertim cum ipsemet Christus iis ostensis[3], Discipulorum animos rei novitate turbatos ad fidem confirmaverit veræ carnis, et ossium verorum, quibus caret spiritus : tum cibum coram illis ad idem persuadendum sumpserit. « Igitur manet, inquit Orthodoxus, natura : mutatur autem quod est in ea corruptibile, in incorruptionem, et quod mortale est, in immortalitatem[b]. » Tum paulo post : « Dominicum itaque corpus, ait, incorruptibile quidem resurrexit, et impatibile, et immortale, ac divina honestatum gloria : atque ab cœles-

[Margin: Hæreticorum error.]

*a* CHRYS. Eran. Οὐκ ἀκριβῶς ὡρισάμην. μετὰ γὰρ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἡ σὰρξ ἐδέξατο τὴν εἰς θεότητος φύσιν μεταβολήν.

*b* THEODORET. Οὐκοῦν μένει μὲν ἡ φύσις· μεταβάλλεται δὲ αὐτῆς τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν εἰς ἀθανασίαν.

1 Tom. IV, *Bibl.* — 2 Theod. Dial. II. — 3 *Luc.* XXIV.

tibus virtutibus adoratur. Idem tamen nihilominus est corpus, priorem habens circumscriptionem[a]. » Nec integram veramque substantiam hominis credi prohibet, quod divina, et spiritualis post resurrectionem facta dicitur. « Sicut enim spiritus carni serviens, ait Augustinus[1], non incongrue carnalis: ita caro spiritui serviens, recte appellabitur spiritualis : non quia in spiritum convertetur, sicut nonnulli putant, eo quod scriptum est; *Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale*[2]: sed quia spiritui summa, et mirabili obtemperandi facilitate subdetur usque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem, omni molestiæ sensu, omni corruptibilitate et tarditate detracta *. »

De spirituali statu corporis Christi Anselmi disputatio.

III. De hoc spirituali statu corporis Christi disserit Anselmus in libro *de Sacramento altaris*[3]. Cujus libri capite quarto memorabile istud affirmat ; « Istud corpus, quod super omnes cœlos in eo, qui super omnia est, meruit exaltari, dignius, et ad omnia, qaæ voluit, subtilius, efficacius esse, quam sint aliqui non solum inferiores spiritus; sed et omnes illi, qui cœlorum nomine meruerunt appellari. » Hujus summæ subtilitatis argumentum illud afferunt passim antiqui Patres, quod per obstantia quæque, ac solida corpora, nulla re impediente, penetravit. Velut cum januis clausis ad Apostolos suos in cœnaculum ingressus est; tametsi nondum resurrectionis, et gloriæ compos idem corpus per occlusum Beatissimæ Virginis uterum in lucem prodiit. De quo sic Anselmus loquitur. « Nam quod de humanitate ejus per resurrectionem glorificata sæcularis philosophiæ ratiocinationibus videtur insusceptibile, ut clausis januis ad discipulos intraret, mortalis exercuit. Verbi causa dum de thalamo uteri virginalis ad currendam viam dispensationis humanæ clausis naturæ januis processit. »

Ita Theodoretus in dialogo secundo : qui hinc etiam hæreticum refellit, carnem Christi nonnisi post resurrectionem putantem in Dei transiisse substantiam; quando et nulla corporum intercludi mole potuit, quo minus in interiora penetraret. Nam et hoc ipsum ante resurrectionem, ac nascendo fecisse demonstrat, cum nondum mortalitatem exuisset. « Atqui ingressus est, inquit, januis clausis, sicut ex utero est egressus, obsistentibus Virginis claustris. Necdum autem, ut fateris ipse, naturæ facta erat mutatio[b]. » Ut igitur non est trahenda corporum illa penetratio ad mutatæ et extinctæ humanitatis argumentum; quod Aphthartodocetæ isti faciebant : sic non diffitenda, præsertim in illo post resurrectionem immortalitatis, et gloriæ statu : uti *seculari philosophiæ* plus quam Christianos decet addicti, Anselmo teste fecerunt ; et hodieque Sacramentarii hæretici, de Berengarii stirpe propagati, cujus dogma illo in libro Anselmus oppugnat. Nam et hoc tempore qui verum in Eucharistiæ Sacramento contineri Christi corpus negant, penetrabile illud idem per aliorum corporum moles nec ante mortem fuisse ; nec esse modo, beatum licet, ac spiritale, dictitant. Contra quos obiter hoc loco, paucisque disputandum videtur, quandoquinos in eum sermonem institutæ series orationis induxit.

Calu[…] Calvi[…] Ubiqui[…] rum er[…] rem Ca[…] licis affinge[…]

IV. Ac primum manifesta Calvini ridenda magis[4], quam propulsanda calumnia est, qui Catholicis, quos Papistas vocat, ineptam Ubiquistarum, de quibus paulo post fabulam affingit. Nam « Christum non sine miraculo ingressum esse confitetur. Sed verum esse minime concedit, quod asserunt, inquit, Papistæ, Christi corpus penetrasse per januas clausas. Hoc ideo contendunt, ut corpus gloriosum non modo reddant simile spiritui : sed immensum esse, nulloque loco contineri obtineant. » Tum miraculum in eo constituit, quod « ingressus est, cum tamen clausæ essent januæ, nec aditus illi esset patefactus

*a* Theod. Καὶ τὸ δεσποτικὸν τοιγαροῦν σῶμα ἄφθαρτον μὲν ἀνέστη, καὶ ἀπαθὲς, καὶ ἀθάνατον, καὶ τῇ θείᾳ δόξῃ δεδοξασμένον, καὶ παρὰ τῶν ἐπουρανίων προσκυνεῖται δυνάμεων. σῶμα δὲ ὅμως ἐστὶ, τὴν προτέραν ἔχον περιγραφήν.

*b* Ibidem dial. II. Ἀλλὰ εἰσῆλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὡς ἐξῆλθεν ἐκ μήτρας τῶν τῆς παρθένου κλείθρων ἐπικειμένων· ὡς ἐπὶ θαλάττης ἐβάδισεν. οὐδέπω δὲ κατὰ τὸν σὸν ἐγεγόνει λόγον τῆς φύσεως ἡ μεταβολή.

* Petrus Allixius in dissertatione *de Sanguine Christi* ad Augustini epistolam CXLVI. Augustinum contendit dubitasse, num Corpus Christi post resurrectionem sanguinem habuerit; atque adeo alios congerit veteres Patres, quos resurgenti Christo exsangue, et aerium corpus tribuisse hariolatur. Sed hæretici hominis impudentiam fregit Jacobus Boileau Parisiensis Theologus in singulari *de Sanguine Christi* disquisitione. F. A. Z.

1 Lib. XIII *de Civ.* cap. XX. — 2 I. *Cor.* III, 5. — 3 Vide cap. III et IV, Ansel. — 4 In Com. *in Joann.* cap. XX, vers. 19.

manu hominis. » Nam et Petrum ait e carcere obserato egressum esse : nec tamen quisquam dixerit, eum per ferrum, et asseres transiisse.

...batur ...ristum ...r ostia ...sa pene-...se l° ex ...tribus ...ræcis.

Sed est apertum; ut dixi, crassumque mendacium, quod Catholicorum mentem sic interpretatur, ut ab iis dicat affirmari immensitatem corporis Christi. Consultius Beza [1]; qui non Catholicos, sed eos reprehendit, qui corpus Christi ἀπερίγραπτον, id est *nullo circumscriptum loco fuisse* jactitant. Atque ipse, quod a magistro suo infinite, obscureque traditum erat, diserte declarat, vel sponte patuisse Christo fores domus illius, vel ipsos etiam parietes illi pervios fuisse. Adeo displicet illis, Christi corpus per occlusas fores, vel parietes ipsos penetrandos transisse.

V. Verum aliter veteres de ea re judicarunt; qui hoc non solum ad divinitatis fidem faciendam ; sed etiam resurrectionis, et translati in spiritualem conditionem corporis pertinere voluerunt. Ut idem nobis etiam confideremus, post generalem corporum resurrectionem, illius merito, ac beneficio tribuendum ; quando quod *animale* modo est, *resurget spirituale* [2]: et Salvator noster *reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ* [3].

Recte hoc ab Amphilochio declaratum est in oratione, quam de illis verbis scripsit, *Pater major me est*, apud Theodoretum. Idcirco primus ille testis ex antiquorum numero procedet : maxime, quod accommodate ad id, quod hoc in libro potissimum agimus, ex illo Christi ad discipulos adventu approbatum esse confirmat, Dominicum corpus post resurrectionem, neque tale fuisse, quale antea fuerat; neque non idem, quod erat, exstitisse [a]. Ubi illud insuper animadvertit, Christum non ante resurrectionem tale aliquid fecisse, ut per interjectas corporum moles sese penetraret, ne veræ, ac communis cum cæteris hominibus substantiæ fidem minueret. Post ista pertexit : « Propterea igitur, non ante passionem, sed post passionem, januis clausis, stetit in medio discipulorum Dominus ; ut cognoscas, etiam tuum corpus animale seminatum, spirituale resurrecturum [b]. » Atque uti ne corpus esse, quod eo modo transiisset, iidem Apostoli diffiderent, neve spiritum quemdam, aut spectrum putarent, ultro illis manus et pedes, atque ipsum adeo corpus attrectandum obtulisse dicit.

VI. Post hunc, merito commemorandus est Epiphanius, qui dissertissimis verbis idipsum asseverat, et Calvinum silere jubet. Sic enim ille scribit in hæresi *Pharisæorum*, quæ est vicesima. « Surrexit, inquit, et januis clausis ingressus, ut crassum, concretumque corpus, tenue ac subtile faceret ; istud ipsum, quod carne, ossibusque constabat [c]. »

Et in hæresi septuagesima septima, « Cum divinitate conjunctus, inquit, homo quod erat crassum, et concretum, tenue ac subtile reddidit, ingrediens januis clausis [d]. »

Joannes item Chrysostomus homilia LXXXVII *in Joannem*, cum quæsisset, quomodo post resurrectionem, immortale Christi corpus et incorruptum, vulnerum vestigia retineret, respondet, « id esse factum benigna quadam accommodatione. Nam quod ita subtile, et agile fuit, ut clausis intraret januis, crassitudinem nullam habebat [e]. »

Cyrillus Alexandrinus libro duodecimo, *in Joannem* ; « Nemo dicat, inquit, quomodo in crasso corpore cum esset Dominus, nulla re obstante, etiam clausis januis ingressus est : sed hoc potius cogitet, non de quocumque homine nostri simili divinum Evangelistam talia narrare ; sed de illo ipso, qui Deo assidet, ac facile omnia perficit, quæcumque voluerit [f]. »

Theodotus etiam Ancyranus in homilia

*a* AMPHIL. apud Theod. dial. II. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν ὁ Κύριος τὰ συναμφότερα δείκνυσι, καὶ ὅτι οὐ τοιοῦτον σῶμα, καὶ ὅτι τοῦτο ἀνιστάμενον.

*b* Ibid. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν οὐ πρὸ τοῦ πάθους, ἀλλὰ μετὰ τὸ πάθος τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ἔστη τῶν μαθητῶν μέσος ὁ κύριος· ἵνα γνῷς, ὅτι καὶ σοῦ τὸ ψυχικὸν σῶμα σπαρὲν ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν.

*c* EPIPH. hær. XX. Ἀνέστη, καὶ θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθεν, ἵνα τὸ παχυμερὲς λεπτομερὲς ἀποδείξῃ, αὐτὸ τὸ ὂν σὺν σαρκὶ καὶ ὀστέοις.

*d* Id. hær. LXXVII, § 29. Τῇ δὲ θεότητι συνηνωμένος τὸ παχυμερὲς λεπτομερὲς ἐτελείου, εἰσερχόμενος θυρῶν κεκλεισμένων.

*e* CHRYS. in cap. XXI *Joan*. vers. 29. Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῇς. συγκαταβάσεως γὰρ ἦν τὸ γινόμενον. τὸ γὰρ οὕτω λεπτὸν, καὶ κοῦφον, ὡς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, παχύτητος πάσης ἀπήλλακτο.

*f* CYRILL. XII *in Joan*. Μὴ γὰρ δή τις λεγέτω, πῶς ἐν σώματι τῷ παχεῖ τυγχάνων ὁ κύριος, ἀδιακωλύτως εἰσήλασε, καί τοι τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ; ἐννοείτω δὲ μᾶλλον, ὡς οὐ περί τινος τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ θεσπέσιος Εὐαγγελιστής· περὶ αὐτοῦ δὲ μᾶλλον, τοῦ συνεδρεύοντος τῷ θεῷ, καὶ πάντα δρῶντος εὐκόλως ὅσα περ ἂν βούλοιτο.

1 In cap. idem Joann. — 2 In I *Cor*. XV, 44. — 3 *Phil*. III, 20.

Ephesi dicta in Natali Domini, gentilium proprium esse dicit hoc ipsum, quod Calvinus, et similes faciunt hæretici, ut corpus Christi minime credant solida per obstacula intro sese penetrasse. « Audiens, inquit, gentilis clausa janua ingressum esse Salvatorem transducens crassum istud corpus, et loco indigens, irridet, nec miraculo fidem adhibet; sed rei rationem inquirit[a]. »

Theodoretus quoque in dialogo secundo, ex persona Orthodoxi, idem asserit, cujus verba paulo ante descripta sunt[1].

Idem probatur ex Patribus Latinis.

VII. Ex Latinis Hilarius libro tertio *de Trinitate* miraculum istud prædicat, et latere modum illius, ac rationem affirmat. « Quæro ergo per quas clausæ domus partes, inquit[2], sese corporeus intulerit. Diligenter Evangelista expressit dicens : *Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio discipulorum.* An constructa parietum penetrans, et solidam lignorum naturam impenetrabilem transcurrit? Stetit namque corporeus, non simulatus, aut fallax. Sequantur ergo oculi mentis tuæ penetrantis ingressum, et cum eo clausam domum intelligentiæ tuæ visus introeat. Integra sunt omnia, et obserata. Sed ecce assistit medius, cui per virtutem suam, universa sunt pervia. Invisibilibus calumniaris : ego a te visibilium exposco rationem. Nihil cedit ex solido, neque per naturam suam aliquid, tanquam lapsu insensibili, ligna et lapides admittunt. Corpus Domini a sese non deficit : ut sese resumat ex nihilo : et unde qui assistit in medio est? » Perspicue hic Hilarius, nec apertam ingressuro fuisse januam, aut sponte patuisse dicit, quod hæretici stulte cavillati sunt; nec interruptum fuisse parietem, ac mox coiisse : sed per clausa, et obstructa penetrasse Christi corpus. Eadem verba ab illo repetita leguntur in libro primo *ad Constantium Augustum.*

Sic Ambrosius in commentario *in Lucam :* « Habuit autem, inquit, admirandi causam Thomas, cum videret clausis omnibus per invia septa corporibus inoffensa compage corpus insertum. Et ideo mirum quomodo se natura corporea per impenetrabile corpus infuderit, invisibili aditu, visibili conspectu, tangi facilis, difficilis æstimari. » Et paulo post : « Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis qualitatem, impervia usu clausa penetravit. Nam quod tangitur, corpus est; quod palpatur, corpus est : in corpore autem resurgemus. *Seminatur enim corpus animale, surgit corpus spirituale.* Sed illud subtilius, hoc crassius; utpote adhuc terrenæ labis qualitate concretum. » Et in tractatu *in Symbolum Apostolorum*, capite vicesimo-nono, multis illud miraculum approbat. « Illud autem, quod post resurrectionem, inquit, ad discipulos clausis ingressus est januis, ejusdem virtutis fuit, cujus et ut ex eorum oculis evanuit, etc. Lynceus, ut fabulæ ferunt, videbat ultra parietem; Dominus Christus, clausis ostiis, nisi phantasma fuerit, intrare non poterit? qui certe et ante resurrectionem pendulo super mare ambulavit incessu, etc. Ad postremum dicas velim mihi, quid majus sit, an tantam terræ magnitudinem pugillo appendere, et cœlum palmo, et aquas manu, et rupes statera metiri; an Deum transire per clausam creaturam? »

Hæc omnia, ut et alia multa, totidem verbis apud Hieronymum leguntur in libro *contra Joannem Hierosolymitanum ad Pammachium.* Ut, quod alias dixi, merito liber ille, qui Ambrosio tribuitur, pseudepigraphus, aut certe interpolatus mihi esse videatur.

Hieronymus porro, cujus illa lacinia est, in libro primo *contra Jovinianum* imprimis diserta[3], et gravi oratione hæreticorum hujus ætatis in Joviniano pervicaciam frangit, dum ita scribit : « Porro si clausis ingressus est ostiis, quod humanorum corporum natura non patitur ; ergo et Petrum, et Dominum negabimus vera habuisse corpora qui ambulaverunt super aquas; quod contra naturam est. »

VIII. Augustinus vero pluribus in locis Calvinianum commentum redarguit, et Christi corpus per clausa ostia penetrasse confirmat. Ut in libro *de agone Christiano*, capite XXIV. « Nec nos moveat, inquit, quod clausis ostiis subito eum apparuisse discipulis scriptum est, ut propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam hujus corporis videmus illud per clausa ostia intrare. Omnia

*a* THEODOT. in par. III, Eph. syn. Καὶ γὰρ ἀκούων Ἕλλην, ὅτι κεκλεισμένης τῆς θύρας, εἰσῆλθεν ὁ σωτὴρ, διαγαγὼν τὸ παχὺ τοῦτο σῶμα, καὶ τόπου δεόμενον, γελᾷ, οὐ πιστεύων τῷ θαύματι· ἀλλὰ ζητῶν τὸν λόγον τοῦ πράγματος.

1 § 3. — 2 Hilar. — 3 Hier. *cont. Joann.*

enim possibilia sunt Deo. Nam et ambulare super aquas contra naturam hujus corporis esse manifestum est; et tamen non solum ipse Dominus ante passionem ambulavit, sed etiam Petrum ambulare fecit. Ita ergo et post resurrectionem suam de corpore suo fecit quod voluit. Si enim potuit ante passionem clarificare illud, sicut splendorem solis, quare non potuit et post passionem, ad quantam vellet subtilitatem in temporis momento redigere, ut per clausa ostia posset intrare? »

Et tractatu CLXXI *in Joannem* : « Moli autem corporis, ait, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt. Ille quippe non eis apertis intrare potuit, quo nascente virginitas matris inviolata permansit. » Item sermone CLX *de Tempore*, « Audivit caritas vestra, inquit, cum sanctum Evangelium legeretur, Dominum nostrum Jesum Christum, post resurrectionem suam, clausis ostiis introisse ad discipulos suos. Magnum miraculum : sed mirari desinis, si Deum cogitaveris. Mirum enim esset, si solus homo hoc fecisset. Refer ad omnipotentiam, non ad phantasiam. Ostiis clausis intravit, respondeo tibi, ut scias, qui vera caro fuerat, cicatrices tangendas monstravit. Sed sicut non est, inquis, naturæ corporalis per januam clausam intrare; sic non est naturæ corporalis, super fluctus maris ambulare. Intravit per clausa ostia. Responde mihi; da mihi soliditatem carnis. Ambulavit super aquas maris : da mihi et tu pondus carnis. Vis nosse hoc omnipotentiæ fuisse? Et Petro dedit. Qui quod voluit dedit; quod proprium erat sibi servavit. Ille enim vivens per clausas januas intravit, qui nascendo integritatem carnis non violavit. »

Rursus sermone LX *de Diversis*. « Cur ergo qui potuit, ait, per clausa ostia magnus intrare, non potuit etiam per incorrupta membra parvus exire? Sed neque hoc, neque illud volunt credere increduli. Ideo potius utrumque fides credit, quia infidelitas utrumque non credit. Ipsa quippe infidelitas, cui nulla in Christo videtur fuisse divinitas. Porro si fides Dominum natum credit in carne, Deo non dubitet utrumque possibile : ut et corpus majoris ætatis non reserato aditu domus, intus positis præsentaret, et sponsus infans de thalamo suo, hoc est utero virginali, illæsa matris virginitate procederet. » Vides uti, quod Calvinus irridet, et errori imputat, *Christi corpus per clausas januas penetrasse*, id Augustinus negare *infidelitatis* esse dicat, quæ Christo divinitatem detrahit : et ideo, fide credendum, quia infidelitas hoc non credit?

Idem sermone CII *de Diversis :* « Dominus noster, inquit, quod radius oculi nostri non potest, corpus etiam per claustra trajecit. »

IX. Gaudentius Brixianus tractatu nono, simili argumento, quo usus est Augustinus integritatem B. Virginis in partu, Christo per clausum uterum penetrante, probat, ex eo quod per clausas januas ad discipulos intraverit. « O miranda fides! ait, reseratæ non sunt januæ; et ipse intrinsecus cum vero corpore Apostolicis non solum videtur oculis, sed et manibus pertractatur. Veritas mirabilis facti, cujus rationem nonnisi sola fides assequitur, omnipotentiam clamat actoris : nec ideo negabitur factum, quia magnitudinem divini operis pusillitas mentis humanæ non tenuerit. Eadem ergo divinitatis virtute per inviolabilem feminam, mundi hujus intravit hospitium : claustrum virginei pudoris etiam nascendo conservans, qui post resurrectionem januis obseratis domum potuit corporeus introire. »

Eodem modo ratiocinatur Gregorius Papa[1]; « Illud, inquiens, corpus Domini intravit ad discipulos januis clausis, quod videlicet ad humanos oculos per nativitatem suam clauso exivit utero Virginis. Quid ergo mirum si clausis januis post resurrectionem suam in æternum victurus intravit, qui moriturus veniens, non aperto utero Virginis exivit? » Quod Albinus Flaccus ex illo transcripsit.

Anonymus quidam sub Eusebii Emisseni nomine : « Nemo autem miretur, ait, si clausis januis, corpore jam per resurrectionem glorificato, ad discipulos Jesus intravit, qui corpore mortali adhuc, et corruptibili, de matris utero exivit, clausa, et incorrupta semper Virgine matre permanente. »

Ad hæc Beda, « Moli autem corporis, inquit, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt. Ille quippe eis non apertis intrare potuit, quo nascente virginitas inviolata permansit. »

X. Rupertus libro decimo quarto commentariorum *in Joannem*, aliter sentientes acriori oratione castigat. « Quomodo vero, ait, inquit aliquis, corpus verum fuit, quod clausis foribus introivit? Quod qui infideliter quærit, et verum corpus sic potuisse inferri non con-

1 Hom. XXVI, *in Evang.* — 2 *In Joan*, c. XX.

Ephesi dicta in Natali Domini, gentilium proprium esse dicit hoc ipsum, quod Calvinus, et similes faciunt hæretici, ut corpus Christi minime credant solida per obstacula intro sese penetrasse. « Audiens, inquit, gentilis clausa janua ingressum esse Salvatorem transducens crassum istud corpus, et loco indigens, irridet, nec miraculo fidem adhibet; sed rei rationem inquirit [a]. »

Theodoretus quoque in dialogo secundo, ex persona Orthodoxi, idem asserit, cujus verba paulo ante descripta sunt [1].

Idem probatur ex Patribus Latinis.

VII. Ex Latinis Hilarius libro tertio *de Trinitate* miraculum istud prædicat, et latere modum illius, ac rationem affirmat. « Quæro ergo per quas clausæ domus partes, inquit [2], sese corporeus intulerit. Diligenter Evangelista expressit dicens : *Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio discipulorum.* An constructa parietum penetrans, et solidam lignorum naturam impenetrabilem transcurrit? Stetit namque corporeus, non simulatus, aut fallax. Sequantur ergo oculi mentis tuæ penetrantis ingressum, et cum eo clausam domum intelligentiæ tuæ visus introeat. Integra sunt omnia, et obserata. Sed ecce assistit medius, cui per virtutem suam, universa sunt pervia. Invisibilibus calumniaris : ego a te visibilium exposco rationem. Nihil cedit ex solido, neque per naturam suam aliquid, tanquam lapsu insensibili, ligna et lapides admittunt. Corpus Domini a sese non deficit : ut sese resumat ex nihilo : et unde qui assistit in medio est? » Perspicue hic Hilarius, nec apertam ingressuro fuisse januam, aut sponte patuisse dicit, quod hæretici stulte cavillati sunt; nec interruptum fuisse parietem, ac mox coiisse : sed per clausa, et obstructa penetrasse Christi corpus. Eadem verba ab illo repetita leguntur in libro primo *ad Constantium Augustum*.

Sic Ambrosius in commentario *in Lucam :* « Habuit autem, inquit, admirandi causam Thomas, cum videret clausis omnibus per invia septa corporibus inoffensa compage corpus insertum. Et ideo mirum quomodo se natura corporea per impenetrabile corpus infuderit, invisibili aditu, visibili conspectu, tangi facilis, difficilis æstimari. » Et paulo post : « Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis qualitatem, impervia usu clausa penetravit. Nam quod tangitur, corpus est; quod palpatur, corpus est : in corpore autem resurgemus. *Seminatur enim corpus animale, surgit corpus spirituale.* Sed illud subtilius, hoc crassius; utpote adhuc terrenæ labis qualitate concretum. » Et in tractatu *in Symbolum Apostolorum*, capite vicesimo-nono, multis illud miraculum approbat. « Illud autem, quod post resurrectionem, inquit, ad discipulos clausis ingressus est januis, ejusdem virtutis fuit, cujus et ut ex eorum oculis evanuit, etc. Lynceus, ut fabulæ ferunt, videbat ultra parietem ; Dominus Christus, clausis ostiis, nisi phantasma fuerit, intrare non poterit? qui certe et ante resurrectionem pendulo super mare ambulavit incessu, etc. Ad postremum dicas velim mihi, quid majus sit, an tantam terræ magnitudinem pugillo appendere, et cœlum palmo, et aquas manu, et rupes statera metiri ; an Deum transire per clausam creaturam ? »

Hæc omnia, ut et alia multa, totidem verbis apud Hieronymum leguntur in libro *contra Joannem Hierosolymitanum ad Pammachium.* Ut, quod alias dixi, merito liber ille, qui Ambrosio tribuitur, pseudepigraphus, aut certe interpolatus mihi esse videatur.

Hieronymus porro, cujus illa lacinia est, in libro primo *contra Jovinianum* imprimis diserta [3], et gravi oratione hæreticorum hujus ætatis in Joviniano pervicaciam frangit, dum ita scribit : « Porro si clausis ingressus est ostiis, quod humanorum corporum natura non patitur ; ergo et Petrum, et Dominum negabimus vera habuisse corpora qui ambulaverunt super aquas ; quod contra naturam est. »

VIII. Augustinus vero pluribus in locis Calvinianum commentum redarguit, et Christi corpus per clausa ostia penetrasse confirmat. Ut in libro *de agone Christiano*, capite XXIV. « Nec nos moveat, inquit, quod clausis ostiis subito eum apparuisse discipulis scriptum est, ut propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam hujus corporis videmus illud per clausa ostia intrare. Omnia

*a* Theodot. in par. III, Eph. syn. Καὶ γὰρ ἀκούων Ἕλλην, ὅτι κεκλεισμένης τῆς θύρας, εἰσῆλθεν ὁ σωτὴρ, διαγαγὼν τὸ παχὺ τοῦτο σῶμα, καὶ τόπου δεόμενον, γελᾷ, οὐ πιστεύων τῷ θαύματι· ἀλλὰ ζητῶν τὸν λόγον τοῦ πράγματος.

1 § 3. — 2 Hilar. — 3 Hier. *cont. Joann.*

enim possibilia sunt Deo. Nam et ambulare super aquas contra naturam hujus corporis esse manifestum est; et tamen non solum ipse Dominus ante passionem ambulavit, sed etiam Petrum ambulare fecit. Ita ergo et post resurrectionem suam de corpore suo fecit quod voluit. Si enim potuit ante passionem clarificare illud, sicut splendorem solis, quare non potuit et post passionem, ad quantam vellet subtilitatem in temporis momento redigere, ut per clausa ostia posset intrare? »

Et tractatu CLXXI *in Joannem* : « Moli autem corporis, ait, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt. Ille quippe non eis apertis intrare potuit, quo nascente virginitas matris inviolata permansit. » Item sermone CLX *de Tempore*, « Audivit caritas vestra, inquit, cum sanctum Evangelium legeretur, Dominum nostrum Jesum Christum, post resurrectionem suam, clausis ostiis introisse ad discipulos suos. Magnum miraculum : sed mirari desinis, si Deum cogitaveris. Mirum enim esset, si solus homo hoc fecisset. Refer ad omnipotentiam, non ad phantasiam. Ostiis clausis intravit, respondeo tibi, ut scias, qui vera caro fuerat, cicatrices tangendas monstravit. Sed sicut non est, inquis, naturæ corporalis per januam clausam intrare; sic non est naturæ corporalis, super fluctus maris ambulare. Intravit per clausa ostia. Responde mihi; da mihi soliditatem carnis. Ambulavit super aquas maris : da mihi et tu pondus carnis. Vis nosse hoc omnipotentiæ fuisse? Et Petro dedit. Qui quod voluit dedit; quod proprium erat sibi servavit. Ille enim vivens per clausas januas intravit, qui nascendo integritatem carnis non violavit. »

Rursus sermone LX *de Diversis*. « Cur ergo qui potuit, ait, per clausa ostia magnus intrare, non potuit etiam per incorrupta membra parvus exire? Sed neque hoc, neque illud volunt credere increduli. Ideo potius utrumque fides credit, quia infidelitas utrumque non credit. Ipsa quippe infidelitas, cui nulla in Christo videtur fuisse divinitas. Porro si fides Dominum natum credit in carne, Deo non dubitet utrumque possibile : ut et corpus majoris ætatis non reserato aditu domus, intus positis præsentaret, et sponsus infans de thalamo suo, hoc est utero virginali, illæsa matris virginitate procederet. » Vides uti, quod Calvinus irridet, et errori imputat, *Christi corpus per clausas januas penetrasse*, id Augustinus negare *infidelitatis* esse dicat, quæ Christo divinitatem detrahit : et ideo, fide credendum, quia infidelitas hoc non credit?

Idem sermone CII *de Diversis* : « Dominus noster, inquit, quod radius oculi nostri non potest, corpus etiam per claustra trajecit. »

IX. Gaudentius Brixianus tractatu nono, simili argumento, quo usus est Augustinus integritatem B. Virginis in partu, Christo per clausum uterum penetrante, probat, ex eo quod per clausas januas ad discipulos intraverit. « O miranda fides! ait, reseratæ non sunt januæ; et ipse intrinsecus cum vero corpore Apostolicis non solum videtur oculis, sed et manibus pertractatur. Veritas mirabilis facti, cujus rationem nonnisi sola fides assequitur, omnipotentiam clamat actoris : nec ideo negabitur factum, quia magnitudinem divini operis pusillitas mentis humanæ non tenuerit. Eadem ergo divinitatis virtute per inviolabilem feminam, mundi hujus intravit hospitium : claustrum virginei pudoris etiam nascendo conservans, qui post resurrectionem januis obseratis domum potuit corporeus introire. »

Eodem modo ratiocinatur Gregorius Papa[1]; « Illud, inquiens, corpus Domini intravit ad discipulos januis clausis, quod videlicet ad humanos oculos per nativitatem suam clauso exivit utero Virginis. Quid ergo mirum si clausis januis post resurrectionem suam in æternum victurus intravit, qui moriturus veniens, non aperto utero Virginis exivit? » Quod Albinus Flaccus ex illo transcripsit.

Anonymus quidam sub Eusebii Emisseni nomine : « Nemo autem miretur, ait, si clausis januis, corpore jam per resurrectionem glorificato, ad discipulos Jesus intravit, qui corpore mortali adhuc, et corruptibili, de matris utero exivit, clausa, et incorrupta semper Virgine matre permanente. »

Ad hæc Beda, « Moli autem corporis, inquit, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt. Ille quippe eis non apertis intrare potuit, quo nascente virginitas inviolata permansit. »

X. Rupertus libro decimo quarto commentariorum *in Joannem*, aliter sentientes acriori oratione castigat. « Quomodo vero, ait, inquit aliquis, corpus verum fuit, quod clausis foribus introivit? Quod qui infideliter quærit, et verum corpus sic potuisse inferri non con-

1 Hom. XXVI, *in Evang.* — 2 *In Joan*, c. XX.

cedit, superest, et multo minus illud concedat, quod corruptibiles, atque mortales adhuc Apostoli sic educti sunt, quomodo in Actibus Apostolorum scriptum est; *carcerem quidem clausum invenimus cum omni diligentia, et custodes stantes ante januas. Aperientes autem carcerem neminem intus invenimus.* Superest ut istos quoque, qui necdum resurrexerant, in ventos, et aerem subtilem, quo per patentes rimas efflari possent, evanuisse asserant, siquidem sacram recepturi non sunt Scripturam. Quam qui non recipiunt, nec audiendi, sed ut infideles omnino vitandi sunt. Nobis credentibus illud pro argumento sufficit, quia de nihilo Deus cuncta creavit, et cuncta quasi nihilum, et inane reputanda sunt ei, ad agendum quidquid voluerit, ad traducendum quidpiam, quocumque voluerit. Meumque hoc potius esset, si ita non posset; cum nemo fere tam imperitus artifex sit, ut quod composuit, penetrare ipse, vel aperire non possit. »

Demum ita concludit : « Sed verba in ventum jactase videbor, si contra tales fidei Christianæ inimicos multa respondere tentavero. Illæ namque vulpeculæ jamdudum tonitru cœli, id est clamore fulminantis Ecclesiæ conterritæ, ubicumque sunt, latitant in cavernis subterraneis, nec prodire audent, » etc.

Non est pluribus opus testibus ad refellendam, traducendamque Calvini, et fautorum ejus inscitiam, ac procacitatem; qui Papistarum commentum esse credunt, veterem, et usu, auctoritateque firmatam Ecclesiæ catholicæ professionem. Nam quod instat Calvinus, non esse consequens, per carceris januam, aut parietem, transisse Petrum, quando ab Angelo est eductus, ridicule facit. Etenim diserte testatur Lucas [1], *portam ferream ultro eis apertam.* Quod in illo loco minime legitur.

XI. Postremo non aliena est ab hoc argumento disputatio contra Celsum Origenis de qualitate corporis Christi; cum hoc Epicureus iste Christianis probro verteret, quod pro Deo haberent, et colerent eum, qui mortali corpore constaret. Huic porro sic respondet Origenes : « Mortale Christi corpus, et humanam in ipso animam ex illa, qua Deo Verbo conjuncta sunt, non solum communione : sed et unitione, ac contemperatione, maxima quædam accepisse, et divinitate ipsius communicata in Deum transisse [a]. » Quod exemplo declarat materiæ primæ : quæ per se nullam habens qualitatem, capax est omnium, quas ei rerum omnium opifex attribuere voluit. « Quod si verum est; nihil mirum esse, si qualitas illa mortalitatis in Christi corpore, Dei ita volentis providentia, in ætheream mutata sit, divinamque qualitatem [b]. » Hic non satis explicat, utrum qualitas illa cœlestis ac divina, corpori Christi statim ab eo momento, quo assumptum est a Verbo, communicata sit; an id post resurrectionem evenisse putet.

Atque his similia quædam disputat Gregorius Nyssenus in libro quarto *adversus Eunomium :* de cujus sententia dixi capite primo libri hujus.

## CAPUT VII.

*De Immensitate, quam Ubiquitatem vocant: utrum carni, vel humanæ Christi naturæ communicata sit, 1. Monophysitarum varia sententia de naturæ humanæ in divinam mutatione, quam aliqui post resurrectionem demum esse factam asseverarunt. 2. Eusebius Cæsariensis ubiquitatis propugnator creditus. 3. Lutherus, ejusque asseclæ eamdem adstruxerunt. 4. Ubiquistarum opinio proponitur. 5. Ea generatim in conciliis damnata est. 6. Atque ex Scripturis primum refellitur. 8. Tum ex generalibus synodis, et Symbolis. 10. Sancti Nicephori insignis locus de eadem hæresi decretis synodalibus proscripta.*

I. In Monophysitarum, et Eutychianorum hæresi non eumdem insaniæ modum exstitisse, constat ex iis quæ in primo libro de variis illorum sectis exposuimus. In tantis autem

*a* Orig. III *cont. Cel.* Τὸ δὲ θνητὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐν αὐτῷ ψυχὴν τῇ πρὸς ἐκεῖνο οὐ μόνον κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἑνώσει καὶ ἀνακράσει τὰ μέγιστά φαμεν προσειληφέναι, καὶ τῆς ἐκείνου θεότητος κεκοινωνηκότα εἰς θεὸν μεταβεβηκέναι.

*b* Ibid. Εἰ γὰρ ὑγιῆ τὰ τοιαῦτα, τί θαυμαστὸν, τὴν ποιότητα τοῦ θνητοῦ κατὰ τὸ τοῦ Ἰησοῦ σῶμα, προνοίᾳ Θεοῦ βουληθέντος, μεταβαλεῖν εἰς αἰθέριον, καὶ θείαν ποιότητα;

1 *Act.* XII, 10.

opinionum varietatibus, hic illa maxime considerand a est, quæ ad præsens institutum attinet : Cum naturas Christi duas in unam confusas esse, coaluisseque communiter sentirent; ac plures mutationem, et in alienam transitum, humanæ potius naturæ, quam divinæ tribuerent; hoc ipsum alios statim ab ipso conceptu, et incarnatione esse factum arbitratos fuisse : alios post mortem, et resurrectionem. Cujus dissidii ex Theodoreti dialogis supra mentionem fecimus. Nunc ex alio ejusdem opere idipsum approbabimus; quod opus inter illius lucubrationes non exstat; sed sub ementito Athanasii titulo inter hujus rejicula legitur. Etenim Photius Theodoreti λόγους, id est orationes[1], seu *libellos* percenset viginti septem, et singulorum inscriptiones refert. Quorum plerique in tomo secundo Athanasii operum editi sunt; estque prima omnium epistola *ad Eustathium :* quem λόγον septimum Theodoreti numerat Photius. Postremus autem in illo tomo Athanasii, quartus et vicesimus apud Photium numeratur; ac tres alii adjunguntur, qui in Athanasii tomo desiderantur. Ergo novem in totum opuscula ab Photio recensita, desunt in Athanasii codicibus, nempe sex priora, et postrema tria.

II. Igitur vicesimo quarto opusculo, quod ultimum est apud Athanasium, lemma hujusmodi præfigitur : *Adversus eos, qui naturarum discrimen post passionem, et ascensionem tollunt*[a]. Deinde sic Theodoretus hæreticos illos obloqui ait : « Etsi quispiam concedat, inquit, duarum in Christo naturarum conjunctionem esse factam : tamen post passionem, et ascensionem, non amplius duas intelligemus; nec ullam secundum naturam differentiam inter Verbum, et carnem esse credemus[b].» Sic hæretici isti, quamdiu mortalis inter mortales vixit Dominus, naturas in eo differentes fuisse putarunt : cum autem ascendit in cœlum, discrimen illud esse sublatum : quandoquidem proprietates divinitatis omnes, quæ hactenus suppressæ, et quasi cohibitæ fuerant, post illud tempus, in humanam naturam redundarunt. Quod etiam in epistola quadam ad Constantiam Augustam[2], Eusebium Cæsariensem scripsisse ferunt, quæ in actione sexta synodi septimæ recitata legitur. In hac epistola cum imaginem Christi mitti ad se postulasset Constantia, Eusebius negavit ullam Christi posse imaginem fieri : quoniam post ascensionem, servilis Christi forma in divinam tota commutata fuit; cum vel ante hoc tempus, quando mortali adhuc in carne degebat, extraordinario splendore collucentem illam discipuli ferre nequiverint. « Si igitur, inquit, forma ipsius carne vestita tantam vim adepta est, ab ea, quæ habitabat in se divinitate mutata, quid de eo tempore dicendum, quo exuta mortalitate, et abstersa corruptela, servilis formæ speciem in Domini, ac Dei gloriam transmutavit[c]? »

**Eusebius ubiquista creditus.**

Sed hæc epistola non videtur Eusebii esse, nec ejus stylum redolere. Ex ea tamen illud, quod hic quærimus, intelligitur, hæreticorum talem errorem fuisse, naturam hominis in Christo divinas in se proprietates nondum expressisse; donec morte perfuncta, et in cœlum subvecta, penitus in divinitatem est absorpta; ita ut nullum illius vestigium superesset.

**Lutherani Ubiquistæ.**

III. Hujus contagione erroris afflati sunt Lutherus, et Lutheri discipuli quidam; de quibus actum est in libro primo, qui tantam proprietatum divinarum cum humana natura communicationem esse factam asserunt, ut hæc illis affecta, et eas habens in sese, tanquam formas, ut sic dixerim; earumdem et effectum, et appellationem susceperit. Quanquam non de omnibus hoc Dei proprietatibus existimant : sed de quibusdam solum : imprimis autem de *immensitate*, quam *omnipræsentiam* vocant; rati, ex eo quod Verbum, sive Deus ubique est, et locorum omnium immensitate sua occupat spatia; idipsum et humanitati assumptæ fuisse concessum. Hanc *Ubiquitatem* nominare vulgo solent, et hujus defensores *Ubiquistas :* tametsi hanc illi ap-

*a* Athan. Πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν, μετὰ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάληψιν.

*b* Ibid. Εἰ καί τις δοίη, φησὶ, δύο φύσεων ἐν Χριστῷ γεγενῆσθαι σύνοδον· ἀλλ' οὖν γε μετὰ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάληψιν, οὐκέτι δύο νοήσομεν· οὔτε τινὰ διαφορὰν κατὰ φύσιν μεταξὺ τοῦ λόγου καὶ τῆς σαρκὸς πιστεύσομεν ὑπάρχειν.

*c* Eus. ibid. Εἰ γοῦν τότε ἡ ἔνσαρκος αὐτοῦ μορφὴ τοσαύτης ἔλαχε δυνάμεως πρὸς τῆς ἐνοικούσης αὐτῇ θεότετος μεταβληθεῖσα, τί χρὴ λέγειν ὅτε τὴν θνητότητα ἀποδὺς, καὶ φθορὰν ἀπονιψάμενος, τὸ εἶδος τῆς τοῦ δούλου μορφῆς εἰς τὴν τοῦ δεσπότου. καὶ θεοῦ δόξαν μετεσκευάσατο.

1 Cod. XLVI — 2 Extat in Syn. sept. act. VI.

pellationem iniquo animo ferant, eique reclamare soleant. Sed cum de re ipsa consentiant, non est quod de vocabulo controversiam moveant. Scripserunt adversus recentem hanc fæcem Eutychianæ hæresis complures e catholicis theologis. Sed præ aliis societatis nostræ insignes duo, Cardinalis Bellarminus, et Gregorius de Valentia : atque hic præsertim uberrima, et accuratissima librorum aliquot disputatione omnia complexus est, quæ ad illorum tum explicandam hæresim, tum refellendam, et evertendam utilia sunt homini theologo. Quare non multum ad id opera nostra necessaria videtur; nisi quod unum istud conferri a nobis potest, instituti nostri proprium, ut eumdem hunc errorem, veterum judiciis ac decretis, tam Græcorum, quam Latinorum, notatum, et confixum fuisse monstremus. Quod illi duo parcius fecerunt, quam pro argumenti gravitate, et hæreticorum istorum querela : qui antiquorum Patrum auctoritatem a se esse; humanam rationem, et argumentationem contra se videri esse stulte gloriantur. Quam eorum querimoniam ante annos aliquot Roma ad me perscriptam accepisse memini : cum quidem illi, qui eam exponebant, a me peterent, ut veterum, si qua legendo notata suppeterent contra illos testimonia, proferrem, ad seque mitterem. Quod in hunc locum ac tempus dilatum, opportune modo incidit, ut fieri necesse sit. Verum prius de illorum hæresi, et sententia pauca saltem exponenda sunt; ut qua de re controversia sit, ante omnia declaretur.

**Systema Ubiquitatis exponitur.**

IV. Immensitas, sive, ut modo loquuntur, *omnipræsentia*, vel *ubiquitas*, proprietas est quædam naturalis Dei, de qua in primo tomo accurate disputatum est[1]. Hæc autem in eo sita est, quod paucis Gregorius Nazianzenus ita complectitur ; « ut in hoc toto universo sit, et extra universum[a]. » Et Cyrillus in dialogo *de Incarnatione*; ut « admirabiliter, et supra rationem omnem, impleat omnia, præsensque adsit omnibus; et sit tamen superius omni loco, et circumscriptione, ac mensurabili magnitudine divinum numen, et a nullo capiatur[b]. » Quo fit ut non solum ubique modo sit, et præsens universa impleat, quæ reipsa sunt, et existunt : sed extra omnia sit, et immensi cujusdam Oceani instar illa eadem velut in punctum contracta contineat; et quæ nondum sunt, simul atque cœperunt esse, naturaliter in iis existat, et statim penetret, ac repleat. Hæc est divinæ naturæ propria conditio; quam nulli rei creatæ naturaliter convenire, non minus perspicuum est, et confessum. Utrum vero naturæ alicui vel spirituali, vel corporeæ illius effectus communicari possit divinitus, ut ubique sit, exempli causa, corpus aliquod : non hoc loco a nobis inquiritur : et si quæreretur, non dubitabimus quin posse fieri respondeamus. Verum an reipsa sit ubique Christus, qua homo est, ac totam rerum universitatem occupet locali præsentia, ita ut nusquam absit, illud in quæstionem adducitur.

De hac recentes ita, uti dixi, sentiunt hæretici, humanam naturam cum Verbo copulatam esse; hoc ipso[2], « quod omnis illi plenitudo divinitatis ita communicata sit, ut ad parem sit præstantiam, ac majestatem evecta cum Deo. Non quidem hoc modo, inquiunt[3], quasi divina natura sit mutata in humanam, aut humana in divinam conversa : sed quod Deus homini omnem suam majestatem, et gloriam communicaverit, ut quatenus homo omnem potestatem habeat in cœlo, et in terra, et præsens omnia administret. » Cum autem, uti jam dixi, *ubiquitatis* vocabulum, tanquam contumeliosum sibi, Wirtembergenses Ubiquistæ in colloquio cum Palatinis Sacramentariis habito repudiarint, pro eo *majestatis* nomen usurpari maluerunt[4]: ac Palatinis sciscitantibus, quodnam exstaret in sacris litteris testimonium ex quo probari posset, « majestas hominis Christi, qua omnibus in locis, rebus administrandis adesset », responderunt, « his quidem verbis in Scriptura non reperiri hanc propositionem ; Humanitas Christi est ubique præsens; sententiam autem horum verborum illustribus, et perspicuis Scripturæ testimoniis demonstrari posse. » Cujusmodi est quod in primo capite epistolæ Pauli *ad Ephesios* scriptum est[5], *Constituens eum ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum*, etc. Tum, *qui omnia in omnibus adimplet*. Et *ad Colossenses* scribens,

*a* Nazianz. orat. i. Ὃς ἐν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ τοῦ παντός ἐστιν ἔξω.

*b* Cyrill. Παραδόξως δὲ, καὶ ὑπὲρ λόγον πληρῶν μὲν τὰ πάντα, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιδημῶν. ἀνωτέρω γὰρ τόπου, καὶ περιορισμοῦ, καὶ μεγέθους μετρητοῦ τὸ θεῖον, αὐτὸ δὲ ὑπὸ μηδενὸς χωρούμενον.

1 Lib. III cap. vii. — 2 In lib. *Concor.* — 3 *Epit. Colloq.* — 4 *Epit. Coll.* xxii. — 5 *Eph.* i, 20 et 23.

*In ipso*, inquit, *inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Item, *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra*[1]. Et *Joannis* primo, *Verbum caro factum est.* Et[2], *sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Ex his, aliisque locis « confirmari putabant majestatem hominis Christi, quæ ei data est, propterea quod cum Deo personaliter unitus, et ad dexteram Dei collocatus sit, et omnia in omnibus adimpleret; qui omnem potestatem habet in cœlo, et in terra, constitutus super omnia opera manuum Domini. Quod si omnia in omnibus implet, necessario sequitur, eum quoque omnibus rebus adesse, qui est in omnibus creaturis, et in omnibus operatur. »

...ditas ...ibus ...ribus ...is se ...is, ac ...dis ...loca.

V. Igitur Ubiquistarum hæc opinio est, ex eo quod *Verbum caro factum est*, omnia, quæ divinitatis propria sunt, in carnem esse transfusa sic, ut hæc in illa vere, proprie, et, ut loqui solent, formaliter insint, et eam afficiant. Quam quidem meram esse Apollinaristarum hæresim, nec non Eutychianorum, et omnino Συγχυτῶν, hoc est naturas duas *confundentium*, omnia illa persuadent, quæ toto hoc in opere hucusque disputavimus. Eamdem porro magno Ecclesiæ consensu damnatam, et anathemate notatam fuisse ex conciliorum generalium decretis, et innumeris Græcorum, Latinorumque Patrum testimoniis evidens est; quæ superius allata plenissimam faciunt fidem, duas in Christo naturas esse, perfectas, et essentia, proprietatibusque distinctas: quarum nulla perit omnino; sed salvæ omnes, integræque manent; eo quod non naturæ per se ipsæ copulantur; ut ex ambabus una quædam tertia consurgat: verum in persona, modoque subsistendi uno et eodem, ac divino, fit illa naturarum societas, et unitio: ex qua illud sequitur, mutuam inter naturas istas communicationem esse proprietatum: non ut singulas omnes afficiant, et in iis, tanquam in subjecto resideant: sed ut habeant se mutuo, et pro suis quæ sunt alterius altera possideat, Quoniam humana natura in Verbi persona, hoc est divinitate, ejusque proprietatibus suo, ac proprio modo subsistentibus ipsa quoque subsistit. Nihil enim est aliud persona Verbi, quam divina natura, cum suis proprietatibus, omnipotentia, immensitate, bonitate, et reliquis, personali affecta, et quodammodo formata proprietate Filii. Ideo subsistere in divina persona non aliud est, quam in ipsa divinitate, et illis ejus dotibus proprio modo determinatis subsistere. Sed qui de istis plura percipere, ac plenius erudiri voluerit, legat illa, quæ in quarto libro, maxime tribus postremis capitibus, exposuimus, quibus mutuam proprietatum communionem diligenter enucleavimus.

Ex Scripturis primum refellitur.

VI. Nunc ad opprimendam, et evertendam hæresim istam, Christianæ antiquitatis sententiæ, ac decreta proferenda sunt; quibus partim universe illa notatur, ac damnatur; iis videlicet constitutis de Christi humana natura, quibus cum immensitatis hujus, et *ubiquitatis* fabula non potest consistere: partim ea nominatim, ac diserte configitur.

His autem omnibus præire debet firmior, ac sanctior auctoritas divini verbi; qua impietas illa convincitur, et circumscriptum loco aliquo Christum esse, qua homo est, aperte significatur. Ac sunt illa Scripturæ testimonia generum trium. Quippe alia Christum hominem verum exstitisse demonstrant, et in omnibus cæterorum similem, uno excepto peccato: alia, quamdiu mortalis inter homines vixit, non ubique fuisse: alia denique post resurrectionem, et receptum illius in cœlum, certum occupare locum, unde digressurus aliquando sit.

I° Testimonia quæ integram humanam naturam exhibent.

Ad primum genus illa pertinent, quibus vera, et integra, itidem ut in reliquis hominibus, in Christo natura fuisse humana perhibetur, quæ in superioribus libris plerisque sunt locis collecta; maxime in quinti libri capite undecimo. Hujusmodi est imprimis quod Apostolus primo epistolæ *ad Hebræos* capite scribit[3]: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem*, etc. *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret*, etc.

VII. Quinetiam ubicumque Filius Dei, filius hominis, vel homo, vel caro, vel ejusmodi aliquid esse legitur: adeoque tritum illud ex Joannis Evangelio, *Verbum caro factum est*; quia verum indicant hominem, et communem cum cæteris naturam, et essentiam, ac naturalem proprietatem, haud dubie quæ sunt solius propria divinitatis excludunt ab humanæ naturæ notione, atque forma, nec minus *ubiquitatem* illam, quæ ab natura est hominis aliena. Certe hoc ipso, quod homo vel caro est, uti non æternus, ita nec immensus est, neque hoc esse factus dicitur; sicut homo factus, et caro. Quare cum Scripturæ verba ipsa, quæ humanitatis, aut carnis

1 *Matth.* XXVIII, 18. — 2 *Heb.* I, 3. — 3 *Hebr.* II, 14.

intellectum præ se ferunt, non perinde *ubiquitatem* exprimant; sed, quod ei contrarium est, circumscriptionem, ac determinationem localem, utpote finiti, et quanti corporis, magis consentaneum est, ut ex iis locis, hoc, quam illud colligi, credendumque proponi videatur.

Atque ut adversus Monotheletas satis firmum argumentum visum est Ecclesiæ, humanæ in Christo defendendæ voluntatis, quod verus sit homo, veraque præditus, et integra hominis natura : quoniam quæ ejusmodi omnia, quæ quidem humanæ naturæ insita sunt, obtinere debet : ita cur ubique non sit caro Christi, sed certo loco comprehensa, causa hæc ideonea videtur, quod caro est hominis veri, adeoque certo spatio contineri eam oportet. Ac tametsi divina vi, et potentia, usquequaque diffundi possit, et cum omnibus adæquari locis; non tamen hoc reipsa factum esse, temere suspicari licet : nec uspiam hoc in Scripturis proditum est, imo contraria ex illis omnia perspicuę probantur.

II. Testimonia quæ Christum non ubique præsentem exhibent.

VIII. Jam quæ speciatim hominem in Christo spatio aliquo determinatum, non ubique præsentem fuisse persuadent, antequam resurgeret; innumera coacervari possunt : totidem scilicet, quot illum ambulasse, ac de uno alium in locum transiisse testantur. In historia certe Lazari e morte, ac sepulcro suscitati, Jesus aberat ab eo loco, ubi erat ille mortuus : *et gaudeo propter vos*, inquit[1], *ut credatis, quoniam non eram ibi*; *sed eamus ad eum.* Martha quoque, *Domine, si fuisses hic, frater meus*, inquit[2], *non fuisset mortuus.* Tum Angelus ad feminas parentandi causa venientes, *Surrexit*, ait[3], *non est hic : ecce locus ubi posuerunt eum.* Post autem resurrectionem, gloria jam, et immortalitate donatum, certo loco contineri Christum, testatur Apostolus Petrus. *Quem oportet quidem*, inquit[4], *cœlum suscipere, usque in tempora restitutionis omnium.* Et Angelus post ascensum Domini : *Hic Jesus*, inquit, *qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.* Sed frustra in tam obvia re, Scripturæ testimonia conquirimus. His generalium maxime synodorum, et in iis editarum fidei formularum, nec non Symbolorum, quæ velut christianæ militiæ tesseræ sunt, adjungenda est auctoritas. Nam quod in illis profitemur, incarnatum esse Dei Filium, et in utero Virginis conceptum; indeque in lucem editum; cum eo, quod Evangelica refert historia[5], novem in utero illo mensibus inclusum; et, postquam natus est, in stabulo atque in præsepi collocatum fuisse : Quod item eadem Symbola declarant, descendisse Christum ad inferos, et indidem resurgentem, in cœlum ascendisse, atque inde postea venturum ad judicium : hæc et ejusdemmodi alia, non ubique esse Dominum Jesum Christum, qua homo est; sed definito aliquo spatio comprehensum indicant.

III. Eadem quæ loco circumscriptum exhibent post resurrectionem.

IX. Posteaquam autem exortæ sunt hæreses illæ, quæ humanam Christi naturam, sive *carnem*, in majus attollere, et cum divinitate permiscere, ac confundere cupiebant, tum paulo disertius ad eas refellendas, Ecclesiæ ac generalium synodorum conceptæ sunt fidei formulæ; quæ quod humanæ est conditionis proprium, distincte illi tribuerunt. Ut in quarta synodo[6], quæ est Chalcedone habita, statutum est, duas in Christo convenisse naturas, easdemque sine ulla confusione mansisse: ac perfectum in utraque esse Christum, Deum verum, hominemque verum, ex corpore, et rationali anima constantem, per omnia similem nobis absque peccato; quippe consubstantialem Patri secundum divinitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem. De quo abunde in superioribus est actum, ac præsertim in secundo libro, capite secundo, in quo generalis expositio dogmatis istius, ex synodalibus est contexta decretis.

Idipsum quoque sequentes œcumenicæ synodi ratum, et auctoritate sancitum sua posteris tradiderunt : nominatim quinta, et sexta, quæ Monotheletas plus quam humanitatis natura postulat assumptæ huic ab Christo tribuere molientes compescuit.

De quibus omnibus memorabilis est Nicephori locus Constantinopolitani Patriarchæ[7], ejus, qui circa annum octingentesimum Christi floruit; in opusculo quodam capitulorum duodecim, quæ adversus Iconoclastas edidit : in quibus tam hos, quam alios hæreticos, qui de humana Christi natura perperam existimarunt, ut eam ad divinam sortem intemperantius eveherent; illos, inquam, significat, circumscriptum loco minime putasse esse Christum; quod idem est atque ambas in se confudisse naturas.

Nic[illegible] locus [illegible]

X. Ergo in secundo capitulo, ait illos pri-

1 *Joann.* xi, 15. — 2 Ibid. ver. xxi. — 3 *Marc.* xvi, 6. — 4 *Act.* iii, 21. — 5 *Luc.* ii. — 6 Chalced. Syn. act. v, *in form. fid ei.* — 7 Tom. IV, *Bibl.*

mam repudiasse synodum, Eusebii auctoritatem amplexos, qui in epistola ad Constantiam Augustam, Constantini sororem, et Licinii conjugem, *Christum Salvatorem incircumscriptum* esse dixit. Hujus epistolæ supra meminimus [1], exstantque fragmenta ejus in actis septimæ synodi, ut ibidem scriptum est. Sed de *incircumscripto* nominatim nihil in istis legitur : tametsi ex his, quæ illic habentur, consequens sit : cum videlicet affirmat, ideo pictura non posse Christi carnem exprimi, quia tota in divinitatem absorpta, et cum ea commista fuerit [a]. Qui enim sic loquitur, profecto carnem desiisse carnem esse, adeoque circumscriptam, existimat, sed natura demutatam, in divinitatis transiisse sortem. Pergit Nicephorus, et, « Præterea, inquit [2], a sancta synodo tertia anathema in eos decretum est. Siquidem ipsa sancta tertia synodus prædicavit circumscriptum esse Christum Deum nostrum secundum carnem, et in eos, qui hanc vocem non reciperent, anathema decrevit. » Utrum hoc tertia illa synodus, quæ est Ephesina, decreverit, expresse scilicet, et diserte, non satis memini. De quarta vero eodem [3], quo nos paulo ante fecimus modo, argumentoque concludit Nicephorus, *circumscriptum* in ea asseverari Christum, eo quod in duabus naturis perfectum illum esse statuit, « quod nihil aliud est, quam confiteri incircumscriptum esse secundum divinitatem, circumscriptum vero secundum humanitatem. »

Rursus sanctam œcumenicam septimam synodum Nicænam ab iisdem hæreticis Iconoclastis rejectam queritur Nicephorus [4] : quatenus illa « consuetudinem quæ a principio in Ecclesia viguerat, sancivit ; et mysterium Incarnationis rejicientes, ac contumelia afficientes anathemate affecit. »

In hac ipsa synodo septima, lectum est decretum pseudosynodi contra venerandas imagines sub Constantino Copronymo habitæ, cum ejusdem refutatione, tota actione sexta. Ubi cum inter alia, hæreticum illud conventiculum ita constituisset. « Si quis incircumscriptam Dei Verbi substantiam, et hypostasim, eo quod incarnata sit, studuerit materialibus coloribus, in imaginibus humana forma circumscribere ; et non potius Deum ipsum profitetur, ut qui nihilominus post incarnationem sit incircumscriptus, anathema sit [b]. » Contra hoc decretum, qui id refutavit, legente Epiphanio diacono, sic invectus est, « Deceptos illos esse, qui incircumscriptam Divini Verbi naturam, cum circumscripta carne, ab eo assumpta confuderint [c]. » Quem errorem aliquot Scripturæ locis refellit, quibus certo loco circumscriptus ostenditur Christus Dominus, ut ex historia Lazari ; tum quod se post resurrectionem discipulis obtulit videndum, attrectandumque : quod januis clausis ad eos introierit, et alia, quorum supra mentionem fecimus.

# CAPUT VIII.

*Ubiquistarum hæresis antiquorum testimoniis oppugnata, primum Græcorum,* 1. *Quæ generatim concepta.* 2. *Post singulorum, ut Hippolyti,* 3. *Athanasii,* 4. *Cyrilli Hierosolymitani, Eustathii Antiocheni,* 5. *Gregorii Nazianzeni, Nysseni, Chrysostomi, Titi Bostrensis, Theodoreti,* 6. *Cyrilli Alexandrini,* 7. *Amphilochii,* 8. *Justini, Ephræmii, Maximi, Andreæ Cretensis,* 9. *Anastasii Sinaitæ,* 10. *Joannis Damasceni, Abucaræ, Theophanis Ceramei,* 11. *Sancti Nicephori contra Iconoclastas, Œcumenii.*

I. Antequam singulorum sententias corrogem, qui hæresim istam suffragiis suis aperte condemnarunt nonnullorum generatim commemoranda est auctoritas, qui illam improbasse videntur eo ipso, quod de Christo agentes, divinitatis propriam esse decreverunt immensitatem loci, eamque humanæ naturæ detraxerunt. Sic enim plerique, cum de missione filii disputarent, negarunt, eam Christo,

**Refellitur Ubiquistarum systema auctoritate Patrum Græcorum generatim.**

*a* Euseb. *ad Constant.* in act. vi synod. sept. Ἀλλὰ πάντως που τῆς τοῦ δούλου μορφῆς ἐπιζητεῖς τὴν εἰκόνα, καὶ οὗ δι' ὑμᾶς περιεβλήθη σαρκίου. ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῇ δόξῃ τῆς θεότητος ἀνακεκρᾶσθαι μεμαθήκαμεν, καὶ καταπεπόσθαι τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

*b* In syn. sept. act. vi. Εἴ τις τὸν ἀπερίγραφον τοῦ θεοῦ λόγου οὐσίαν, καὶ ὑπόστασιν διὰ τὸ σεσαρκῶσθαι ἐπιτηδεύοι δι' ὑλικῶν χρωμάτων ἐν εἰκόσιν, ἀνθρωπομόρφως περιγράφειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον θεολογεῖ αὐτὸν οὐδὲν ἧττον, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἀπερίγραφον ὄντα ἀνάθεμα.

*c* Ibidem. Καὶ ἐξαπατῶνται τὸν νοῦν εἰς τὴν ἀπερίγραφον φύσιν τοῦ θείου λόγου τὴν περιγεγραμμένην, καὶ παρ' αὐτοῦ ληφθεῖσαν σάρκα συγχέοντες.

1 § 2. — 2 Ibid cap. iii. — 3 Ibid. cap. iv. — 4 Ibid. cap. vi.

qua Deus est, tribuendam esse; eo quod Deus locum non mutet, sed sit ubique; mitti autem sit loco moveri. Itaque de assumpta natura prorsus interpretandam esse Christi missionem, et eatenus vocari Apostolum [1], existimant, quod sit homo factus. Horum verba ipsa descripta leges a nobis alio in loco [2].

Qui autem nominatim, carnem Christi, certo loci spatio circumscriptam esse, testati sunt, ii partim absolute hoc, et universe pronuntiarunt, idque propterea quod hanc illius esse naturam arbitrati sunt, ut et aliorum corpore constantium: partim de statu illo, qui resurrectionem antecessit, partim denique de eo, qui est secutus, manifeste sunt locuti. Quæ omnia, si recte judicamus, eamdem vim habent. Quod enim natura est insitum, et οὐσιῶδες, id eam perpetuo comitatur, nec divelli potest. Quamobrem quamdiu integra manet natura, inest illud quod naturaliter convenit. Præsertim cum in humana Christi natura non essentiam duntaxat hominis, sed etiam proprietates omnes naturales perpetuo exstitisse, conciliorum omnium, ac Patrum consensus habeat.

Particulatim Hippolyti.

II. Græcorum Patrum primus nobis occurrit Hippolytus Portuensis: cujus fragmenta quædam exstant Latine a Turriano edita ex opere quod inscribitur *contra Beronem et Helicem* [3]: quæ Græce pariter excusa sunt inter Anastasii Bibliothecarii *Collectanea*. Horum in primo fragmento illud est scriptum. « Ideo Verbum Deus similiter ac nos vere homo factum, citra peccatum, operatum, et passum humano modo, quæcumque naturæ hominis propria, culpa carent, et naturalem circumscriptionem carnis propter nos sustinens, mutationem non pertulit [a]. » Ac subinde, Christum ait « simul et immensum esse, intelligique Deum, et circumscriptum hominem, qui utriusque perfectam substantiam perfecte habeat [b]. »

Idem in fragmento tertio. « Divinitatis operationem mansisse scribit, extra naturæ circumscriptionem omnem; tametsi per carnem natura terminatam fulserit. Non enim natura fert, ut quod secundum naturam factum non est, ab ea, quæ facta est, natura circumscribatur [c]. »

Athan.

III. Athanasius vero Christi corpus, ac totam ipsius humanitatem non ubique esse, sed loco aliquo determinatam, luculenter asserit apud Theodoretum, in majori oratione *de fide*, ex iis Davidis verbis *in Psalmo* CIX. *Sede a dextris meis*, « quæ ad Dominicum, inquit, corpus pertinent. Nam si *cœlum et terram ego impleo*, ait Dominus, ut loquitur Hieremias [4], Deus autem omnia continet, nec ab ullo ipse continetur, quonam in throno sedebit? Itaque corpus est, cui dicit: *sede a dextris meis* [d]. » Quamvis autem sessio illi naturalis corporis situm minime significet: certum est tamen, definitum aliquod indicare spatium loci, in quo comprehendatur: veluti cœlum. Igitur cum hanc opponi sentiat Athanasius immensitati illi, qua Deus est ubique, non ubique esse corpus ipsum putavit, quod utcumque sedere in cœlo ex illis Prophetæ verbis cognoscimus. Hic vero locus eo firmiorem habet auctoritatem, quod ad statum beatæ immortalitatis proprie pertinet.

Idem in libro *de humana natura suscepta*, Christum dicit « secundum carnem, hoc est humanam naturam, et mortuum, et sepultum esse, et resurrexisse: cum secundum spiritum, id est divinitatem, in cœlo, et in terra esset, et ubique [e]. »

Sic in oratione *de Incarnatione Verbi*, « non fuisse circumclusum corpore Verbum ait, nec in eo sic fuisse, ut alibi non esset [f]. » Ac

*a* Hippolytus *in Coll. Anast*. Διὸ καὶ καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἐνεργήσας τε, καὶ παθὼν ἀνθρωπίνως ὅσα τῆς φύσεώς ἐστιν ἀναμάρτητα, καὶ φυσικῆς σαρκὸς περιγραφῆς ἀνασχόμενος δι' ἡμᾶς, τροπὴν οὐχ ὑπέμεινεν.

*b* Ibid. Θεὸν ἄπειρον ὁμοῦ, καὶ περιγραπτὸν ἄνθρωπον ὄντα τε, καὶ νοούμενον, τὴν οὐσίαν ἑκατέρου τελείαν τελείως ἔχοντα.

*c* In opusc. III. Ἡ παντοκρατορικὴ, καὶ τῶν ὅλων ποιητικὴ τῶν ὅλων θεότητος ἐνέργεια διαδείκνυται πάσης ἐκτὸς κατὰ φύσιν περιγραφῆς διαμένουσα, κἂν διὰ σαρκὸς διέλαμψε φύσει πεπερασμένης. οὐ γὰρ πέφυκε περιγράφεσθαι γενητῇ φύσει τὸ κατὰ φύσιν ἀγέννητον.

*d* Athanasius apud Theodoret. dial. II. Ὅτι εἰς τὸ κυριακὸν σῶμα λέλεκται. Εἰ γὰρ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος, ὥς φησιν Ἱερεμίας, πάντα δὲ χωρεῖ ὁ θεὸς, ὑπ' οὐδενὸς δὲ χωρεῖται, εἰς ποῖον καθέζεται θρόνον; τὸ σῶμα τοίνυν ἐστὶν ᾧ λέγει· κάθου ἐκ δεξιῶν μου.

*e* Idem. Διὰ τοῦτο κατὰ σάρκα λέγομεν, ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη καὶ ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν. κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς ἦν, καὶ πανταχοῦ.

*f* Idem. Οὐ γὰρ δὴ περικεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι. οὐδὲ ἐν τῷ σώματι μὲν ἦν, ἀλλαχόσε δὲ οὐκ ἦν.

1 *Heb*. III, 1 — 2 Lib. VIII *de Trin*. cap. I. — 3 In tom. IV, *Bibl. PP*. Part. II.— 4 Hier. XXIII.

ubinde Christum præstantius aliquid homine probat exstitisse, nec animam solam præter corpus habuisse « propterea quod animæ proprium est duntaxat ea cogitando contemplari, quæ sunt extra corpus, non autem extra proprium corpus operari, aut ea, quæ procul sunt ab ipso, præsentia sua movere [a], » etc. « At non ejusmodi fuit, inquit, Dei Verbum, quod erat in homine. Non enim alligatum erat corpori, sed potius ipse continebat. Ita et in illo erat, et in omnibus residebat [b]. »

Est et alius Athanasii liber *de communi essentia Patris et Filii*, etc., quem tamen germanum illius esse non arbitror. In eo vero libro, quisquis est auctor, animadvertit ad illa Davidis : *Sede a dextris meis*, id quod « sedere dicitur, esse circumscriptum eo, in quo sedere dicitur, loco : at vero Deum nostrum natura minime circumscriptum esse [c]. » Quod ipsum et in perexiguo alio opusculo legitur, quod inter Athanasii rejicula est editum, cum sit Apollinaris, ut alibi demonstravimus [1].

Cyrilli Hierosolymitani. IV. Cyrillus Hierosolymitanus ab Joanne Cyparissiota citatus [2], *in Catechesibus* eidem dogmati subscribit his verbis. « In mera divinitate supervacaneum est cogitare ascensum, et descensum. Potentia enim illa, quæ omnia continet ; ille, qui ubique omnibus adest, qui universa spiritu suo circumdat, non transfertur a locis in loca ; ipsius est vox, *cœlum et terram ego impleo*. Si igitur implet quo transmittatur ? Ita fit, ut *ascendit*, et *descendit*, supervacuum sit in divinitate. In Salvatore autem, et in dispensatione adventus ejus in carne, proprie dicitur, *ascendit et descendit*. »

Eustathius Antiochenus in quodam tractatu apud Theodoretum in dialogo tertio, egregie Ubiquistas refellit, ita scribens : « Corpus, inquit, sublime in cruce pendebat : at divinus sapientiæ spiritus et intra corpus degebat, et cœlestibus insidebat, et totam ambiebat terram, et abyssos continebat, et singulorum animas perlustrans dijudicabat, atque omnia, uti solebat, tanquam Deus administrabat. Non enim intra corporeas moles suprema sapientia inclusa continetur : quemadmodum humida, et sicca intra vasa conclusa, comprehenduntur magis conceptaculis suis, quam ea comprehendunt. Verum cum sit divina quædam, et inexplicabilis potentia, intima, et extima templi complectendo roborat ; indeque dimanans ulterius, moles simul universas continendo cohibet [d]. »

V. Gregorius Nazianzenus in priore *ad Cledonium* epistola, unum, eumdemque Christum vocat « patibilem carne, impatibilem divinitate ; corpore circumscriptum, incircumscriptum spiritu ; eumdem terrenum, et cœlestem ; visibilem, et intelligibilem ; comprehensibilem et incomprehensibilem [e]. » Gregorii Nazianzeni.

Gregorius quoque Nyssenus in libro *Catechetico*, laudatus a Theodoreto, « Quis hoc, inquit, dixerit, circumscriptione carnis, velut quodam vase, immensitatem divinitatis fuisse comprehensam [f] ? » Item, « Quod si hominis anima, naturæ necessitate, commista corpori, libere ubique versatur ; quæ necessitas cogit dicere, divinitatem natura carnis includi [g]. » Non igitur corpus est ubique ; sed loco circumscribitur ; extraque illud divinæ naturæ immensitas diffunditur. Gregorii Nysseni.

Ita Chrysostomus oratione *in quatriduanum Lazarum*, de verbis Marthæ ad Christum agens. *Domine, si fuisses hic*, etc. « Infirma es, o mulier. Nescit modo mulier, Christum etiam corpore minime præsentem ; divinitatis adesse potentia. Sed præsentia corporis vim præceptoris metitur [h]. » Chrysostomi

*a* ATHAN. Ψυχῆς μὲν οὖν ἔργόν ἐστι, θεωρεῖν μὲν καὶ τὰ ἔξω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμοῖς· οὐ μὴν καὶ ἔξωθεν τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἢ τὰ τούτου μακρὰν τῇ παρουσίᾳ κινεῖν.

*b* MOX : Οὐ δὴ τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ θεοῦ λογος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. οὐ γὰρ συνεδέδετο τῷ σωματι. ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τοῦτο· ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν, καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐτύγχανε.

*c* Ibid. Ὁ γὰρ καθήμενος, ἐμπερίγραφός ἐστιν ἐν ᾧ κάθηται τόπῳ. ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν ἀπερίγραφὸς ἐστιν φύσει.

*d* EUSTATH. apud Theodoret. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα μετάρσιον, etc.

*e* NAZIANZ. orat. LI. Παθητὸν σαρκὶ, ἀπαθῆ θεότητι· περιγραπτὸν σώματι, ἀπερίγραπτον πνεύματι· τὸν αὐτὸν ἐπίγειον, καὶ οὐράνιον· ὁρώμενον, καὶ νοούμενον· χωρητὸν, καὶ ἀχώρητον.

*f* NYSSEN. apud Theod. dial. II. Καὶ τίς τοῦτό φησιν, ὅτι τῇ περιγραφῇ τῆς σαρκὸς, καθάπερ ἀγγείῳ τινὶ, τὸ ἄπειρον τῆς θεότητος περιείληπται ;

*g* Ibid. Εἴ δὲ ἀνθρώπου ψυχὴ, κατὰ τὴν φύσεως ἀνάγκην, συγκεκραμένη τῷ σώματι πανταχοῦ κατ' ἐξουσίαν γίνεται, τις ἀνάγκη τῇ φύσει τῆς σαρκὸς τὴν θεότητα λέγειν ἐμπεριείργεσθαι ;

*h* CHRYS. tom. V, hom. XLI. Ἀσθενεῖς ἡ γυνή. οὐκ ἐπίσταται νῦν ἡ γυνὴ, ὅτι καὶ μὴ παρὼν ὁ Χριστὸς σωματικῶς παρῆν τῇ τῆς θεότητος ἐξουσίᾳ. ἀλλὰ τῇ τοῦ σώματος παρουσίᾳ ἐπιμετρεῖται τοῦ διδασκάλου τὴν δύναμιν.

1 Lib. IV cap. v, § 4 et seq. — 2 Cyparis. lib. VII cap. i.

Titi Bostrensis.

Titus Bostrensis (tametsi supposititium est hoc nomen) in commentario ad caput *Lucæ* XXIII, hæc verba Christi in cruce pendentis enarrans. *Hodie mecum eris in Paradiso*, hæc adnotat. « Implens omnia divinitate, et in cruce propter carnem erat, et in cœlo propter divinitatem : ac rursus de cruce descendens, et in inferno erat, et Latronem in Paradisum introduxit divinitatis suæ præsentia[a]. »

Theodoreti.

Theodoretus in dialogo secundo, qui *inconfusus* inscribitur. « Corpus Dominicum, inquit, incorruptibile quidem resurrexit, impatibile, et immortale, ac divina majestate glorificatum ; et a cœlestibus adoratur virtutibus : sed nihilominus est corpus, priorem habens circumscriptionem[b]. » Hic Theodoretus diserte Christi corpus etiam post resurrectionem. divinæ compos claritatis et gloriæ, non ubique esse demonstrat; sed, perinde ut ante, spatio aliquo circumscribi.

Cyrilli Alexandrini.

VI. Cyrillus vero quamplurimis in locis eamdem Christi secundum humanam naturam circumscriptionem egregie comprobat : eoque ipso falsam ab sese calumniam propulsat obtrectatorum quorumdam, qui Apollinaris hæresi affinem illum esse mentiti sunt : velut post alios novissimus iste, omniumque pestilentissimus hæreticus anonymus, quem libro sexto confutavimus. Valent igitur ad diluendam suspicionem hanc innumera loca, quibus Christi carnem certo aliquo loci definitam esse spatio docuit, cum interim divinitas usquequaque diffusa sit. Libro certe commentariorum *in Joannem* undecimo, Christum docet sic ab Apostolis recessisse, et hodieque ab fidelibus post resurrectionem abesse corpore, ut divinitate præsens esset. Hoc ergo « scire Apostolos oportuisse dicit, etsi Christus ab eorum consuetudine carne disjungeretur, neque corporis oculis amplius videretur : divinitatis tamen potentia præsentem adesse semper, et cum ipsis versari, etc. Hæc enim Deo congruens operatio est, ac virtus, ut sit ubique, et tam cœlum inexplicabili quodam modo, quam terram impleat, ac per omnia ita permeet, ut a nullo ipse capiatur. Non enim comprehendi loco potest Deus, aut intervallis definiri : sed nec intra ullam est circumscriptionem. Hujusmodi enim aliquid pati, quantitatis, et magnitudinis expers, ut et corporis natura non sustinet. Quare quoniam Deus et homo simul erat Christus, oportebat nimirum non hoc nescire discipulos, etsi corpore abesset ille, non tamen penitus absentem fore; sed omnino affuturum, inexplicabili divinæ potestatis ratione[c]. » Eadem fere disserit in sexto libro [1], et in nono [2] et decimo [3], et undecimo [4], atque aliis pluribus in locis : quæ quidem majoris momenti sunt, et eo magis ad negotium nostrum pertinent, quod absolute, et in quolibet statu, adeoque beato illo, et immortali, non ubique secundum corpus præsentem esse Christum nos docent.

Idem in vicesimo libro *Thesaurorum*, de ascensione Christi loquens, et illis Davidis verbis : *Attollite portas principes vestras* [5], quibus in cœlum subvectum Dominum Angeli prosecuti sunt, ait Cyrillus, Christum, qua Deus est, in cœlo jam fuisse præsentem. « Quid igitur, inquit, tali mandato Spiritus opus fuit? aut quomodo qui intus est, introire dicitur[d]. » Et respondet, illum « non qua Deus, sed quatenus homo est; propter nos, et pro nobis cœlestes ingredi portas. »

*a* Tit. tom. XIII *Bib*. Πληρῶν τὰ πάντα τῇ θεότητι, καὶ ἐν τῷ σταυρῷ ἦν διὰ τὴν σάρκα, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, διὰ τὴν θεότητα. καὶ πάλιν καταβὰς ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ὑπῆρχε, καὶ τὸν λῃστὴν εἰς τὸν παράδεισον εἰσήγαγε τῇ παρουσίᾳ τῆς θεότητος.

*b* Theodoret. Καὶ τὸ δεσποτικὸν τοιγαροῦν σῶμα ἄφθαρτον μὲν ἀνέστη, καὶ ἀπαθὲς, καὶ ἀθάνατον, καὶ τῇ θείᾳ δόξῃ δεδοξασμένον, καὶ παρὰ τῶν ἐπουρανίων προσκυνεῖται δυνάμεων· σῶμα δὲ ὅμως ἐτὶ, τὴν προτέραν ἔχον περιγραφήν.

*c* Cyrill. lib. II *in Joan*. Εἰδέναι δὲ δὴ ὅτι καὶ εἰ τῆς πρὸς αὐτοὺς συνηθείας ἀπινοσφίζοιντο κατὰ σάρκα, καὶ εἰ μὴ τοῖς τοῦ σώματος ὁρῷτο τυχὸν ὀφθαλμοῖς· ἀλλά γε παρόντα, καὶ συνόντα διὰ παντὸς τῇ τῆς θεότητος ἐξουσίᾳ χρῆν δήπου πάντως ἐννοεῖν, etc. Mox. Ἐνέργεια δὲ, καὶ δύναμις θεοπρεπὴς, τὸ εἶναι πανταχῇ, καὶ πληροῦν μὲν ἀῤῥήτως τὸν οὐρανὸν, πληροῦν δ' αὖ πάλιν τὴν γῆν, καὶ χωρεῖν μὲν ἐν πᾶσι, χωρεῖσθαι δὲ ὑπὸ μηδενὸς. οὐ γὰρ τόπῳ περιληπτὸς ὁ θεὸς, ἢ διαστήμασι περιορισμένος. ἀλλ' οὐδὲ περιγραφῆς εἴσω τινός παθεῖν γάρ τι τοιοῦτον ἡ ἄποσός τε, καὶ ἀμεγέθης, καὶ ἀσώματος οὐκ ἀνέχεται φύσις. Οὐκοῦν ἐπείπερ ἦν ἅμα θεός τε ὁμοῦ, καὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, χρῆν δήπου πάντως μὴ ἀγνοῆσαι τοὺς μαθητὰς, ὡς εἰ καὶ ἀπεῖναι γένοιτο σωματικῶς, οὐκ ἀπολειφθήσεται παντελῶς· συνέσται δὲ πάντως, κατὰ τὸν ἄῤῥητον τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας λόγον.

*d* Cyrill. lib. II *Thes*. Τί οὖν ἔδει τῶν τοιούτων τοῦ πνεύματος προσταγμάτων; ἢ πῶς ὁ ἔνδον ὢν εἰσέρχεσθαι λέγεται; ὥσπερ οὖν οὐ καθὸ θεός ἐστιν, ἀλλὰ καθὸ ἄνθρωπος, δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ τῶν οὐρανῶν εἰσέρχεσθαι πύλας.

1 Lib. VI. — 2 Lib. IX. — 3 Lib. XI. — 4 Lib. XI. — 5 *Psal.* XXIII.

Sic in libro de *Recta fide*, capite decimotertio, et *contra Anthropomorphitas*, capite XVIII et XIX, tametsi liber iste non sit Cyrilli.

VIII. Auctor sermonis *de Inventione Crucis*, qui Gregorii Thaumaturgi nomine inscriptus est, Christum loquentem sic inducit. « Oportet eo me carne ascendere, ubi sum divinitate [a]. »

Philochii. Amphilochius in quodam *Excerpto* Photii, uberrime de hac immensitate disputat, explicatque quomodo sine ullo detrimento hypostaticæ conjunctionis, non sit humana Christi ubique natura. Ita ergo quæstionem proponit : « Si minime circumscripta filii est divinitas, caro, quam assumpsit vel est ubique (siquidem ubi est divinitas, ibi illam oportet esse) vel si loco circumscripta est, ab eo qui assumpsit disjungatur necesse est [b]. » Huic quæstioni respondet Amphilochius, Dei proprium esse, ut ubicumque est, totus ibi sit; adeoque sit ubique totus, quo fit « ut in conjuncta sibi carne totus sit, et ex toto. Neque propterea quod ubique est ipse, humana vero natura loco, tempore, initio, fine, et partibus aliis definita est : idcirco vel minimus separationi aditus conceditur. Quam quidem is demum invehit, qui Deum etiam citra carnem assumptam loco circumscriptum falso sibi finxerit; et ubique per partes adesse, non ex toto, quibuscumque præsens adest Deus [c]. »

Hoc vero, scilicet Deum loco circumscribi sic, ut partes ejus partibus loci respondeant, imprudentem dicere ait, qui sic disputat; nisi cum divina Verbi hypostasi exæquetur extensa natura hominis assumpta, non illi esse copulatam. Quippe voces istæ, *coextendi*, et *assistere*, et hujus generis aliæ, divisionem in partes significant. Postremo ad hoc pertinere conjunctionem cum Verbo humanæ naturæ, ut in hac totum illud sit; non tamen efficere, ut non in aliis, et cum aliis existat, quibus nec adest, nec est humanitas conjuncta. Hæc fere Amphilochius.

Auctoris expositionis fidei. VIII. Declarat hoc auctor *Expositionis fidei* sub Justini nomine, qui cum dixisset : « Verbum ubique præsens esse secundum substantiam, sed præcipua quadam ratione in templo suo [d], » postea solis hoc illustrat exemplo; qui cum omnibus in commune propositus sit, et luce sua impleat universa, nec majorem aliis, minorem aliis impertiat; tamen pro cujusque captu, nec ex æquo, illam omnia participant. « Ut igitur sol efficientia sua omnia similiter attingit, non tamen similiter ab omnibus capitur : ita Verbum cum secundum substantiam suam præsens adsit omnibus, non similiter cæteris adest præsens, ac templo proprio [e]. » Quæ similitudo ne quid offensionis habeat, ad reliqua debet exigi mysterii illius dogmata, quæ hactenus explicata sunt.

Ephræmii. Sic Ephræmius Antiochenus Patriarcha, vir peræque sanctus, et eruditus contra Monophysitas strenue decertans, duas in Christo contendit esse naturas; ob quas « idem est incircumscriptus, et circumscriptus, utpote duas habens unus generationes, ac naturas duas [f]. » Et postea, « Deum, inquit, et hominem confiteor Christum filium Dei; unum vero filium, naturis duabus præditum, patibili, et impatibili; mortali, et immortali; intelligibili, et invisibili; attrectabili, et tactum fugiente; initio carente, et initium habente; incircumscripta, et circumscripta [g]. » Ut igitur natura humana quocumque in statu cæteras retinet affectiones, ut quod visibilis sit et ab initio aliquo esse cœperit, nec sit ab æterno; ita etiam ut circumscripta

*a* Tom. VII Chrysost. Δεῖ με ἀνελθεῖν τῇ σαρκὶ, ὅπου εἰμὶ τῇ θεότητι.

*b* AMPHIL. Ἀπορ. Εἰ ἀπερίγραπτος ἡ ἐν τῷ υἱῷ θεότης, ἡ σὰρξ ἣν ἀνέλαβεν, ἢ πανταχοῦ· ἔνθα γὰρ ἡ θεότης κἀκείνην παρεῖναι δεῖ· ἢ περιγραφομένη τόπῳ, τοῦ προσειληφότος διέστηκεν.

*c* AMPHIL. ibid. Εἰ δὲ ὅλον ὁλικῶς πανταχοῦ καὶ τῇ ἡνωμένῃ σαρκὶ ὅλος ἐνυπάρχων ὁ υἱός. Εἰ πάρεστι μὲν αὐτὸς πανταχοῦ· ἡ δ' ἀνθρωπίνη φύσις περιώρισται τόπῳ, καὶ χρόνῳ, ἀρχῇ τε, καὶ τελευτῇ, καὶ μορίοις ἄλλοις· οὐ μὲν οὖν οὐδεμίαν πάροδον τῷ χωρισμῷ συνεπινοηθῆναι παραχωρήσειεν. Ἐκεῖνος δ' ἂν εἴη, ὁ τὸ θεῖον, καὶ χωρὶς τῆς προσληφθείσης σαρκὸς περιγενόμενον τόπῳ φανταζόμενος, ὃς καὶ τὰ μέρη τερατεύεται πανταχοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ μὴ καθόλου οἷς ἂν πάρεστι τὸ θεῖον.

*d* JUSTIN. Πίστευε καὶ παρεῖναι πανταχοῦ κατ' οὐσίαν τὸν λόγον, καὶ κατ' ἐξαίρετον ὑπάρχειν ἐν τῷ οἰκείῳ ναῷ.

*e* Ibid. Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος ὁμοίως κατ' ἐνέργειαν τοῖς πᾶσι προσβάλλων, οὐχ ὁμοίως ὑπὸ πάντων χωρεῖται· οὕτως ὁ λόγος κατ' οὐσίαν τοῖς πᾶσι παρὼν, οὐχ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις καὶ τῷ ναῷ οἰκείῳ πάρεστιν.

*f* EPHRÆM. apud Phot. cod. CCXXIX. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ αὐτὸς ἀπερίγραπτος, καὶ περιγράπτος, ὡς δύο γενέσεις ἔχων, καὶ δύο οὐσίας ὁ εἷς.

*g* Ibid. Οὕτω θεόν τε, καὶ ἄνθρωπον ὁμολογῶ τὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ· ἕνα δὲ υἱὸν δύο φύσεων, παθητῆς τε, καὶ ἀπαθοῦς, θνητῆς τε, καὶ ἀθανάτου, νοητῆς, καὶ ἀοράτου, ψηλαφητῆς, καὶ ἀνεπάφου, ἀνάρχου, καὶ ἀρχομένης, ἀπεριγράφου, καὶ περιγεγραμμένης. Ibi pro νοητῆς, forte ὁρατῆς legendum.

loco, non ubique diffusa sit, quamlibet spiritualis, et immortalitate donata.

Maximi martyris.

Easdem fere oppositas sibi mutuo proprietates, ob naturas duas eidem inesse Christo, asserit Maximus martyr *in Disputatione cum Pyrrho*, eoque utitur argumento, ut duas inesse voluntates probet; quoniam non naturæ solum insunt duæ, sed earum quoque proprietates, et indicia, ex synodorum, et Patrum sententia: adeo ut non tantum naturas perfectas habeat, sed etiam perfectarum proprias notas: cujusmodi sunt, *visibile, et invisibile, mortale, et immortale; corruptibile, et incorruptibile; attrectatibile, et contactum fugiens; creatum et increatum* [a]. Et aliquot interjectis paginis, quod in Evangelio scriptum est, voluisse aliquo intrare Christum, humanitati adscribendum esse dicit, « secundum quam ibi non erat, quo ingredi volebat; quippe divinitate est ubique [b]. »

Andreæ Cretensis.

Rursus Andreas Cretensis oratione *in quatriduanum Lazarum*, de Christi voce hac agens, *Non eram ibi*, ita disserit: « Quippe secundum in quod extrinsecus apparebat, non aderat. Corpus enim, quod trifariam dimetimur, natura hoc habet, ut circumscribatur, et de loco in locum motionem capiat. Hujusmodi enim illius est natura [c]. »

Anastasii Sinaitæ.

IX. Transeo ad Anastasium Sinaitam; cui persuasum adeo fuit, carnem Christi spatio aliquo circumscriptam esse, perinde ac creatam et in tempore factam, ut hac ratione usus sit ad refellendos Acephalos, qui carnem in Verbum mutatam asserebant. Nam cum Hæreticum induxisset Athanasii verba illa sibi objectantem ex epistola *ad Jovinianum Imperatorem*; « Verbum caro factum est, ut caro fieret Verbum [d], » quæ quidem in epistola, quæ hodie exstat Athanasii ad Jovinianum minime leguntur[1]. Sed cum ex illis Athanasii verbis, colligeret Acephalus, unam tantum, non duas esse naturas; (id quod in vulgata Athanasii *ad Jovinianum* epistola legitur, nempe unam esse naturam, et hypostasim incarnatam) Anastasius e contrario negat ab Athanasio id esse scriptum. Siquidem ut hoc verum sit ut caro Verbum facta sit, id est in ejus mutata substantiam, « perspicuum est, illius proprietatibus affectam esse carnem oportere; nempe ut sit incircumscripta, et increata, initio carens, et figura; nec non Patri coæterna [e]. »

Idem ab Euthymio citatus in *Panoplia*, « Si natura Christi, inquit, sola est divinitas, quomodo Christus, qui ubique secundum naturam suæ divinitatis exsistit, discipulis suis dixit; *Lazarus mortuus est, et gaudeo quia non eram ibi?* Quomodo etiam Angelus dixit de illius corpore, *surrexit, non est hic* [f]? »

Joannis Damasceni.

X. Non aliter Joannes Damascenus, naturas duas adstruit in Christo, « quod impossibile sit, unam duntaxat, eamdemque naturam esse creatam, et increatam; mortalem, et immortalem; circumscriptam, et incircumscriptam [g]. » Et paulo post, declarat quemadmodum post unitionem substantivam, naturæ singulæ proprias affectiones servaverint; « ut quod creatum est, manserit creatum; et quod increatum, increatum: quod mortale est, manserit mortale; quod immortale, immortale: quod circumscriptum est, circumscriptum manserit; et quod incircumscriptum, manserit incircumscriptum [h]. »

Sic in primo libro, capite XVIII, Christum

*a* Max. *Disp*. Ἀναθεματιζέσθωσαν αἱ σύνοδοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ πατέρες, οὐ μόνον τὰς φύσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἑκάστης φύσεως ἰδιότητα ὁμολογεῖν ἡμῖν νομοθετήσαντες· καὶ οὐ μόνον θεὸν τέλειον, καὶ ἄνθρωπον τέλειον τὸν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς τελειότητος τὰ γνωρίσματα. τουτέστιν ὁρατὸν, καὶ ἀόρατον, τὸν αὐτὸν, καὶ ἕνα λέγοντες· θνητὸν, καὶ ἀθάνατον· φθαρτὸν, καὶ ἄφθαρτον· ἁπτὸν, καὶ ἀναφῆ, κτιστὸν, καὶ ἄκτιστον.

*b* Ibid. Πρόδηλον δὲ ὅτι καθὸ οὐκ ἦν ἐκεῖ, ἠθέλησεν εἰσελθεῖν. οὐκ ἦν δὲ ἀνθρωπότητι. θεότητι γὰρ οὐδενὸς ἄπεστιν.

*c* Andreas. Κατὰ γὰρ τὸ φαινόμενον οὐ παρῆν. σῶμα γὰρ τὸ τριχῆ διαστατὸν, ἐν περιγραφῇ πέφυκε, καὶ τὸν εἰς τόπον ἐκ τόπου μετάβασιν δέχεται. τοῦτο γὰρ φύσις αὐτῷ.

*d* Anast. in Ὁδηγῷ, cap. XIII. Ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ γένηται λόγος.

*e* Ibid. Πρόδηλον λοιπὸν ὅτι καὶ ἐν τοῖς τοῦ λόγου ἰδιώμασι χρὴ ὁμολογεῖν τὴν σάρκα· τουτέστιν ἀπερίγραπτον, καὶ ἄκτιστον, καὶ ἄναρχον, καὶ ἀσχημάτιστον καὶ συναΐδιον τῷ πατρί.

*f* Id. apud Euth. tit. XV lat. Εἴπερ ἡ φύσις τοῦ Χριστοῦ μόνη θεότης ἐστὶν, ὡς ὑμεῖς φατὲ, πῶς ὁ Χριστὸς ὁ πανταχοῦ ὢν κατὰ τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ φύσιν, εἶπε πρὸς τοὺς μαθητάς· Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ χαίρω, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ; πῶς δὲ καὶ ὁ Ἄγγελος ἔλεγε περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅτι ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε.

*g* Damasc. lib. III, cap. III. Πῶς γὰρ δυνατὸν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ ταὐτὸν κτιστὴν εἶναι, καὶ ἄκτιστον, θνητὴν, καὶ ἀθάνατον, περιγραπτὸν, καὶ ἀπερίγραπτον;

*h* Ibid. Τὸ γὰρ κτιστὸν μεμένηκε κτιστὸν, καὶ τὸ ἄκτιστον, ἄκτιστον, τὸ θνητὸν ἔμεινε θνητὸν, καὶ τὸ ἀθάνατον, ἀθάνατον· περιγραπτὸν, περιγραπτὸν, καὶ τὸ ἀπερίγραπτον, ἀπερίγραπτον.

1 Tom. I.

ait, qui ad dexteram Patris modo residet, « corporaliter, tanquam hominem descensurum, et in throno gloriæ sessurum. Quippe corporis esse circumscripti descensionem, et sedem[a]. » Igitur post ascensum in cœlum non est ubique Christus homo.

Et in libro III, capite VII, diserte asserit, « secundum divinitatem, incircumscriptum esse Christum ; adeo ut caro ipsius non coextensa sit incircumscriptæ divinitati ejusdem[b]. »

Item in quarto libro, capite primo, « ascendere in cœlum e terra, et rursus descendere, actiones ait esse circumscripti corporis. Porro sic illum rursus esse descensurum Scriptura dicit, *quemadmodum vidistis eum*, inquit, *euntem in cœlum*[c]. » Quid apertius dici potuit, contra Ubiquistarum commentum?

cara Theodorus Abucara in opusculo XVI, differentiam explicans, qua Verbum in rebus omnibus existit, et in utero Virginis fuit, ac modo in unita sibi carne, satis demonstrat, non hanc ubique esse, nec adæquari cum immensitate divina.

phanis. Theophanes Cerameus Tauromenitanus episcopus, homilia tertia præclare istud ipsum asseverat, de proprietatibus naturarum, et communione illarum disputans, atque hoc, quod Christus Magdalenæ dixit [1] : *Nondum ascendi ad Patrem meum*, comparans cum eo, quod Nicodemo ait : *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo* [2]. Quæ quidem usitata ratione, ex proprietatum communicatione petita conciliat ; itaque loquitur : « Cum igitur audieris, *nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo*, Verbi divinitatem intellige. Nam propterea statim illud adjecit, *qui est in cœlo*. Stultum est enim hoc de carne cogitare, eam simul et in cœlo fuisse, et cum Nicodemo collocutam esse, cum et natura triplicem habeat dimensionem, et loco circumscripta sit[d]. »

XI. De hac Christi, qua homo est, circumscriptione ingens olim in Ecclesia certamen exstitit ; cum adversus Catholicos imaginum cultores, earum hostes contenderent Iconoclastæ, non eas esse fingendas, neque Christi similitudinem exprimendam, ne immensus, et incircumscriptus Dei filius, humana arte circumscriberetur. Ex quo multa de circumscriptione inquisitio fieri cœpta, quam late S. Nicephorus exponit in opusculis quibusdam contra hæreticos illos editis[3]. Quorum in uno, quod *de Cherubinis a Mose factis* inscribitur, capite octavo, erudite disputat, Christum absolute, et καθόλου dici non oportere circumscriptum, vel incircumscriptum, quandoquidem Christi appellatio naturas duas complectitur ; quarum neque divina circumscribi potest, nec humana non esse circumscripta. Tum de circumscriptionis multiplici specie disserit, quæ ex loco, tempore, aliisque petitur : e quibus maxime loco res definiri dicitur ; non solum corporata, sed etiam spiritus, qui eatenus loco definitur, quod in diversis locis ne uno quidem esse momento, operarive potest : non tamen proprie circumscribitur. Quoniam id corporum est proprium, quibus carent Angeli. Hæc summatim Nicephorus tum in capite illo octavo ; tum in fragmento libri cujusdam *de imaginibus*. Nicephori.

Nominatim vero de Christo scribit, ipsum modis omnibus [4], quibus res corporeæ circumscribuntur fuisse circumscriptum. « Siquidem corpus vere sicut nos, non ficte gestavit : loco circumscribitur, qui est incorporeus, et qui non cœpit esse principium, cœpit in tempore, et cum hominibus corpore versatus comprehensus est qui erat imcomprehensus. »

Œcumenius denique in commentario in epistolam Pauli *ad Colossenses*, ad illa verba, *In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, hanc vocem *corporaliter*, significare ait οὐσιωδῶς, id est *sabstantive*, et ait, Verbum « ita carni copulatum esse, ut non ea con- Œcumenii.

*a* DAMASC. Αὐτὸν δὲ ὁ υἱὸς, ὡς ἄνθρωπος, σωματικῶς καταβήσεται, καὶ καθιεῖται ἐπὶ θρόνου δόξης· σώματος γὰρ περιγραπτοῦ ἡ κατάβασις, καὶ ἡ καθέδρα.

*b* Id. Καὶ θεϊκῶς ἔστιν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαρεκτεινομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι.

*c* Id. Καὶ τὸ ἀναβῆναι δὲ ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸν, καὶ τὸ καταβῆναι δὲ πάλιν, ἐνέργειαί εἰσι περιγραφομένου σώματος. οὕτω γὰρ πάλιν ἐλεύσεται, φησὶ, πρὸς ἡμᾶς, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.

*d* THEOPH. Ὅταν οὖν ἀκούῃς· οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, τὴν τοῦ λόγου θεότητα νόησον. διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε μάλα γοργῶς· ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Εὔηθες γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς τῆγε νοεῖν, ὡς ἐν οὐρανῷ τε ἦν·, καὶ τῷ Νικοδήμῳ ἐφθέγγετο, τριχῇ φυσικῶς ἐχούσης διάστασιν, καὶ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφήν.

1 *Joann.* XX, 17. — 2 *Joann.* III, 13. — 3 Tom. IV. *Bibl.* — 4 Niceph. ibid.

clusum sit, sed omnia repleat[a]. » At subinde; « Totum, inquit, incarnatum est Verbum, et cum Patre totum est, corpore circumscriptum; divinitate vero incircumscriptum[b]. » Hoc autem eleganti similitudine declarat primigeniæ lucis : quæ ante solem condita, postea in solem transfusa fuit; in quo velut corporata, sic existit, ut tamen eo minime circumscribatur, sed ubique sit, et illuminet universa.

## CAPUT IX.

*Latinorum Patrum testimonia, quibus eadem carnis in Christo omnipræsentia, sive ubiquitas refellitur,* 1. *Hilarii, Ambrosii,* 2, *Hieronymi,* 3. *Augustini,* 4. *Gregorii Papæ, Cassiani, Capreoli,* 5. *Leonis Papæ, Chrysologi,* 6. *Fulgentii,* 7. *Ferrandi, Maxentii,* 8. *Vigilii,* 9. *Arnobii junioris, Bedæ, Stephani Æduensis, Adelmani,* 10. *Anselmi, Ruperti, Hugonis a S. Victore.*

Ubiquitatem concordi voce refellunt Patres Latini : Hilarius.

I. Cum Græcis Latini Patres in eamdem *ubiquitatis* repudiendam fabulam egregie concordant. Hilarius certe in libro decimo, cum illa verba Joannis expendit; *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo*[1], demonstrat, divinitatis esse, quod in cœlo se esse dicit, non carnis. « Quod autem in cœlis est, ait, naturæ semper manentis potestas est; quæ initiata, conditaque per se carne, non se ex infinitatis suæ virtute, intra regionem definiti corporis coarctavit, spiritus virtute, ac Verbi Dei potestate, in forma servi manens, ab omni intra, extraque cœli mundique circulos, cœli, ac mundi Dominus non abfuit. Per hoc ergo et de cœlo descendit, et filius hominis est, et in cœlo est : quia Verbum caro factum non amiserat manere, quod Verbum est. Nam dum Verbum est, et in cœlis est : dum caro est, et hominis filius est : dum Verbum est caro factum, et de cœlo est, et filius hominis est, et in cœlo est : quia et Verbi virtus non corporalibus modis manens, non deerat unde descenderat, et caro non aliunde originem sumpserat, quam ex Verbo. »

Ambrosius.

Ambrosius in secundo libro *de Fide*, capite quarto : « Verum quia alibi dicitur, inquit, *Exivi a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem*[2]: quomodo vadit, nisi per mortem, et venit nisi per resurrectionem? etc. Neque enim Deus de loco ad locum transit, qui ubique semper est. Ut homo est qui vadit, ipse qui venit. Denique et alibi dicit, *Surgite, eamus hinc*. In eo ergo vadit et venit, quod est commune nobiscum. »

Et in libro *de Incarnatione*, capite quinto, « Ipsa anima etsi fuit, inquit, in abysso, jam non est, quia scriptum est, *Quoniam non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Mare ergo dicit[3], *Non est mecum*, hoc est, vita nostra dicit fluctibus sæculi inquieta. Non est enim inter homines caro ejus, quia secundum carnem jam non novimus Christum. Terra dicit; *Non est mecum*, quia resurrexit. » Et in tractatu *in Symbolum Apostolorum*, « Licet eum, inquit, unius loci spatio contineri ratione corporis pro nostra salute suscepti putemus, non tamen circumscriptam divinitatis, et incorporalitatis suæ naturam. Diversitate enim locorum divinitas non potest separari. »

Hieronymus.

II. Hieronymus item in epistola CXLVIII *ad Marcellam*[4], sciscitanti huic, « an post resurrectionem, quadraginta diebus Dominus cum discipulis conversatus sit, et nunquam alibi fuerit; an latenter ad cœlum ascenderit, atque descenderit, et nihilominus Apostolis suam præsentiam non negarit, » respondet secundum divinitatem ubique fuisse, nec parvo corpusculo fuisse comprehensum. « Si Dominum Dei filium consideres, inquit, de quo sermo est, et illum esse, qui loquitur, *Nonne cœlum et terram ego repleo*[5]*? dicit Dominus*, etc. Profecto non ambiges etiam ante resurrectionem sic in dominico corpore habitasse Deum Verbum, ut et in Patre esset, et cœli circulum clauderet, atque in omnibus infusus esset, et circumfusus, id est, ut cuncta penetraret interior, et contineret ex-

*a* OEcum. Οὕτως ὁ ἐν ἀρχῇ ἄσαρκος θεὸς λόγος, σαρκωθεὶς, οὐ κωλύεται καὶ σαρκὶ ἡνῶσθαι καθ' ὑπόστασιν, καὶ μὴ συγκεκλεῖσθαι ἐν αὐτῇ. ἀλλὰ τὰ πάντα πληροῖ.

*b* Mox : Καὶ γὰρ ἐσαρκώθη ἅπας, καὶ μετὰ τοῦ πατρός ἐστιν ἅπας σώματι περιγραπτὸς ὢν, θεότητι δὲ ἀπερίγραπτος.

1 *Joann.* III. — 2 *Joann.* XVI, 28. — 3 *Job.* XXVIII, 14. — 4 Hier. tom. I. — 5 *Jerem.* XXIII, 24.

terior. Stultum est igitur, illius potentiam unius corpusculi parvitate finiri, quem non capit cœlum. Et tamen qui ubique erat, etiam in filio hominis totus erat. Divina quippe natura, et Dei sermo in partes secari non potest, nec locis dividi : sed cum ubique sit, totus ubique est. Erat igitur uno, eodemque tempore et cum Apostolis quadraginta diebus, et cum Angelis, et in Patre, et in extremis maris finibus erat : in omnibus locis versabatur, cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia, cum singulis Apostolis, et Apostolicis viris in singulis, cunctisque regionibus. »

Hic ubique Christum, qua Verbum est, esse concedit ; ut autem homo *unius corpusculi parvitate finiri*, etiam post resurrectionem.

[Augu]stinus III. Sequitur Augustinus ; cujus tam crebra, tamque diserta sunt testimonia contra figmentum illud Ubiquistarum, ut mirum sit eos, qui in aliquo pretio tantum virum habent, in stolidissimo errore perseverare. Ac vel una epistola quinquagesima septima luculentam copiam sufficere potest, in qua de Dei præsentia, et immensitate late disserit. Ibi primum vocem illam Christi Domini ; *Hodie mecum eris in Paradiso*[1], non secundum id quod homo erat, sed secundum id quod Deus erat[2], » usurpatam fuisse putat. « Homo quippe Christus illo die secundum carnem in sepulcro, inquit, secundum animam in inferno futurus erat, Deus vero idem ipse Christus ubique semper est. » Mox vero : « Secundum hominem namque in terra erat, ait, non in cœlo; ubi nunc est, quando dicebat. *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis, qui est in cœlo* : quamvis secundum id, quod filius Dei erat, esset in cœlo : secundum id vero, quod filius hominis erat, adhuc esset in terra, nondumque ascendisset in cœlum. »

Sed quod subjicit, multo est expressius, et efficacius ad elidendam *ubiquitatis* fabulam, non solum mortalis adhuc hominis Christi, verum etiam regnantis in cœlo. Postquam enim dixit, « ibi nunc esse hominem Christum Jesum, unde venturus est, » ita subinde loquitur : « Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim : ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus. » Et in fine epistolæ, « Christum autem Dominum nostrum unigenitum Dei filium, æqualem Patri, eumdemque hominis filium, quo major est Pater, et ubique totum præsentem esse non dubites, tanquam Deum, et in eodem templo Dei esse, tanquam inhabitantem Deum ; et in loco aliquo cœli, propter veri corporis modum. »

Idem tractatu XXXI *in Joannem*, de eo disserens, quod ait Christus, *Ubi ego sum*[3], *vos non potestis venire*, adnotat, hoc dici a Christo propter divinam naturam. « Homo enim secundum corpus in loco est, et de loco migrat, et cum ad alium locum venerit, in eo loco, unde venit, non est. Deus autem implet omnia, et ubique totus est, non secundum spatia tenetur locis. Erat tamen Christus secundum visibilem carnem in terra, secundum invisibilem majestatem in cœlo, et in terra. Ideo ait : *Ubi ego sum, vos non potestis venire.* »

Et alibi de eo quod Dominus dixit[4]: *Amicus noster Lazarus mortuus est, sed gaudeo propter vos, quia non eram ibi*; observat, divinitate et illic, et ubique præsentem fuisse, sed absentem corpore : « Non erat ibi secundum carnem, hic erat secundum divinitatem : quia Deus ubique est. »

Item *ad Psalmum* LXXV[5]. « Si filium cogites, inquit, secundum formam divinitatis, et ipse cum Patre ubique est, etc. Si autem filium sic intelligas, secundum quod assumpsit carnem, et visus est inter homines, et crucifixus est, et resurrexit, novimus quia ascendit in cœlum, etc. Si sepultus Dominus noster hic esset in terra, et jaceret corpus ipsius, quomodo alicujus martyris, vel Apostoli, attenderemus eos, qui in circuitu ejus sunt, etc. Nunc autem ascendit, sursum est. » Sed innumera passim per Augustini libros ejusdemmodi occurrunt loca. Itaque paucis istis contenti hic erimus.

IV. Gregorius Papa homilia XXIX *de Christo in cœlum ascendente*; « Illo etenim revertebatur, inquit, ubi erat : et inde redibat, ubi remanebat : quia cum per humanitatem ascenderet in cœlum, per divinitatem suam, et terram pariter continebat, et cœlum. » Gregorius Papa.

Cassianus quoque in libro quarto *de Incarnatione*, capite sexto, naturarum duarum discrimen inde sumpto argumento probat, quia idem « Verbum Dei, quod descendisse de cœlo dixit, etiam tunc, cum Cassianus.

1 *Lucæ* XXIII. — 2 Aug. ep. LVII. — 3 *Joann.* VII. — 4 Serm. X, *de temp.* — 5 Tom. VIII.

in terra loquitur, in cœlo esse testatur Scriptura, *Nemo enim*, inquit[1], *ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis, qui est in cœlo.* Quis quæso est, qui hic loquitur? Christus utique. Ubi autem tunc erat cum loqueretur? In terra scilicet. Et quomodo se et e cœlo, cum natus est, descendisse; et cum loquitur, in cœlo esse testatur, et eumdem se filium hominis esse dicit, cum utique et e cœlo, nisi Deus, descendere non potuerit; et cum in terra loquitur, in cœlo utique nisi per Dei infinitatem esse possit. » Denique; « Descendit e cœlo Verbum Dei : ascendit autem filius hominis : ipsum autem ascendisse dicit, quem descendisse. Ergo vides quod idem et filius hominis, qui et Verbum Dei. »

Capreolus. Ita Capreolus Carthaginensis episcopus in epistola *ad Vitalem*, *et Constantium*, eadem Christi apud Joannem verba declarans, «Certe adhuc, inquit, loquebatur in terra, nec ad Patrem, post victoriam passionis, et gloriam resurrectionis ascenderat; et tamen filium hominis jam in cœlo esse dicebat. Hoc utique omni veritate testificans, quia et propter hominem Deus conversabatur in terra, et propter Deum homo habitabat in cœlo. » Non ergo ubique caro, id est homo, erat, sed quia unus, id est una est cum Verbo persona, ubi natura erat una, ibi secundum hanc tota fuisse persona dicitur. Itaque nonnullis interpositis, de Dei filio sic ait : « Nam et in cœlum receptus, illuc eum levavit, unde nunquam ipse discessit. »

Leo Papa V. Idipsum et Leo Papa non obscure significat, dum per ascensionem in cœlum humanitate longius a terris abfuisse Christum asserit. « Tum igitur, inquit, dilectissimi, filius hominis Dei filius, excellentius, sacratiusque innotuit, cum in paternæ majestatis gloriam se recepit : et ineffabili modo cœpit esse divinitate præsentior, qui factus est humanitate longinquior. »

Et in epistola decima *ad Flavianum*, aperte satis, quod naturæ corporis convenit, ut certo loco contineatur, id in Christo eamdem habere demonstrat, cum naturam utramque proprietates suas retinere salvas, et integras sine aliqua decessione docet. « Tenet enim, ait[2], sine defectu proprietatem suam utraque natura. Et sicut formam servi Dei forma non adimit; ita formam Dei servi forma non minuit. » Eodem et illa spectant : « Invisibilis in suis, visibilis factus est in nostris : Incomprehensibilis voluit comprehendi. » Item, « Agit utraque forma cum alterius communione quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exequente quod carnis est. » Proprium autem carnis est de loco in locum migrare. Tum illud : « Et sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit; ita caro naturam nostri generis non reliquit. »

Chrysol. Chrysologus sermone LXIII, qui est *de suscitatione Lazari*, de his agens Christi verbis; *Quia non eram ibi*, sic scribit: « Et erat locus, ubi non erat Christus? Et quomodo non erat ibi, unde mortuum Lazarum discipulis nuntiabat? Fratres, erat ibi Christus Deus : sed ibi non erat homo Christus. »

Fulgent. VI. Fulgentius iis accedat : qui in *Responsione ad Inquisitionem secundam Ferrandi:* « Sicut eodem tempore totus, inquit, in cœlo, et in terra non cessabat Christus operari : sed solius divinitatis fuit, et loco non teneri, et quæ ad gubernationem universitatis pertinent, cum Pater naturaliter et æqualiter operari. » Et in libro secundo *ad Trasimundum*, diserta, et exquisita disputatione confirmat Christum ita immensum esse divinitate, ut humanitate sit localis. Nam cum in antecedentibus capitibus[3], Christum probasset, qua Deus est, immensum esse, idque capite XVII ita conclusisset; « Filius ergo Dei tam auctoritate divina, quam sanctorum Patrum fideli veracique sententia, secundum divinam naturam, infinitus, immensusque probatur, ubique præsens, omnia replens; » mox de humanitate ista subtexit : « Quia vero idem filius Dei verus Deus natus de Deo Patre, verus homo pro nobis factus est ex homine, etc. quæ fuerunt veræ divinitatis non amisit, et quæ sunt veræ humanitatis accepit. Unus idemque secundum carnem de matre temporaliter natus, qui secundum divinitatem de Patre permanet sempiternus : unus idemque homo localis ex homine, qui est Deus immensus ex Patre; unus idemque secundum humanam substantiam, absens cœlo, cum esset in terra; et derelinquens terram, cum ascendisset in cœlum : secundum divinam vero immensamque substantiam, nec cœlum dimittens, cum de cœlo descendit, nec terram deserens, cum ad cœlum ascendit. Quod ipsius Domini certissimo potest cognosci sermone; qui ut localem ostenderet

1 *Joann.* v, 17. — 2 Leo *ad Flav.* cap. III. — 3 Maxime XV et XVI.

humanitatem suam, dicit discipulis suis, *Ascendo ad Patrem meum*[1], *et ad Patrem vestrum,* » etc. Addit et alia Scripturæ loca; quæ nos capite septimo fere commemoravimus. Ac sequenti capite, quod est XVIII, idem Fulgentius Christum hominem hoc etiam tempore, cum in cœlo cum Patre regnat, ubique sola esse divinitate, humanitate vero non ubique esse demonstrat. Ac recensitis illis verbis *Actuum Apostolorum*, quibus videntibus discipulis ascendisse narratur in cœlum. et inde venturus ad judicium, « Cum ergo caro Christi localis, inquit, absque dubitatione monstraretur, divinitas tamen ejus ubique semper esse, Paulo testante, cognoscitur, qui fidelibus dicit, *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur, Christi*[2]? Quomodo autem in eo loqui potuit, si in illo non fuit? vel quomodo corporaliter ascendit in cœlum, et in suis fidelibus esse prædicatur in terra, si non est in illo divinitatis immensitas, quæ cœlum implere possit et terram? » Rursus in libro tertio *ad Trasimundum,* capite XXXIV. « Idem, ait, atque inseparabilis Christus, secundum totum hominem, quem accepit, terram localiter deserens, ad cœlum ascendit, et in dextris Dei sedet, secundum eumdem totum hominem venturus ad judicandum vivos, et mortuos. »

[Ferrandus.] VII. Fulgentii discipulus Ferrandus in epistola *ad Severum*, naturas Christi duas hoc ipso probat argumento, quod cæteroqui non posset in certo loco eadem, et ubique esse natura. « Movetur adhuc quæstio, ait[3], si una est natura Christi, aut ubique diffusa est, aut localis. Si ubique diffusa; quare Verba symboli sic recitamus; *Tertia die a mortuis resurrexit, ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Patris?* Quis respondebit mihi, si ubique diffusa est natura Christi, quomodo ascendit in cœlos? si ubique diffusa est, quomodo specialiter de ea dicitur, sedet ad dexteram Patris? Sed si localis est, certe sapientia Dei, quæ est Christus, attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, et ubique est. Quod recedens a discipulis suis secundum præsentiam carnis, *Ecce ego*, ait, *vobiscum sum, usque ad consummationem sæculi*, Erubescamus ergo duas negare naturas, ut in uno Christo appareat quæ natura sit æqualis Patri, quæ minor Patre; quæ passibilis, quæ impassibilis; quæ visibilis, quæ invisibilis; quæ ubique diffusa, quæ localis; dum tamen unus sit Christus, et æqualis, et minor, et impassibilis, et passibilis, et invisibilis, et visibilis, et ubique diffusus, et localis; totus æqualis, non totum æqualis, totus minor, non totum minor, totus invisibilis, impassibilis, ubique diffusus, sed non totum. »

Maxentius in dialogo secundo[4], asserente Nestoriano, non posse divinam naturam in unius personæ compositionem cum humana venire; « quia non potest incircumscripta, et ubique diffusa natura, circumscriptæ, et in parvo loco constitutæ naturæ secundum compositionem uniri, nisi forte aut divinitatis contractionem, aut carnis extensionem factam impie fateris, » refellit eum exemplo animæ rationalis, quæ cum corpore conjungitur. « Si ergo, inquit, anima quæ non est corpus, sed spiritus, carni secundum compsitionem unita, nullam contractionem in minore, nullam extensionem in majore patitur membro, sed sine sui confusione, tota in majore, tota esse creditur in minore : quo pacto divinitas Dei Verbi secundum compositionem propriæ carni unita, contractionem, aut extensionem, sive confusionem sustinuisse credenda est; Exemplo enim animæ ad carnem factæ unitionis, quam secundum compositionem fieri non negasti, omnes doctores Ecclesiæ, et illustres viri, Dei Verbi ad propriam carnem factam docere monstrantur. » Maxentius.

VIII. Vigilius in libro *contra Eutychen*, similiter naturas Christi duas affirmat, ut unius ratione sit ubique; secundum alteram certo loco contineatur. Nam iturum se ad Patrem, et a discipulis suis, atque ab mundo ipso recessurum se esse dixit, cum tamen a Patre nunquam discesserit, « nec sit aliquis locus divinitatis ejus præsentia vacuus. Sed hoc erat ire ad Patrem, et recedere a nobis, auferre de hoc mundo naturam, quam susceperat ex nobis. » Tum Angelorum vocem refert, qui Jesum ita venturum in fine mundi dixerunt, quomodo eum discedentem viderant[5]. Nec non illud ab eodem Christo promissum Apostolis, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi*[6]. « Quia quos reliquit, nec deseruit divinitate sua. Per formam Dei, quæ non recedit a nobis, in terris præsens est nobis; tamen et præsens, et absens ipse unus idemque est nobis. » Idem et in libro secundo disserit. Vigilius.

1 *Joann.* XX. — 2 II *Cor*, XIII, 3. — 3 Ferrand. tom. III, *Bibl. PP.* — 4 Tom. IV, *Bibl.*— 5 *Act.* I. — 6 *Mat.* XXVIII.

Et in quinto pulcherrime, ac disertissime, « Deinde, inquit[1], si Verbi, et carnis una natura est, quomodo cum Verbum ubique sit, non ubique inveniatur et caro? Namque quando in terra fuit, non erat utique in cœlo. Et nunc quia in cœlo est, non est utique in terra : et in tantum non est, ut secundum ipsam Christum spectemus venturum de cœlo, quem secundum Verbum nobiscum esse credimus in terra. Igitur secundum vos, aut Verbum cum carne sua loco continetur, aut caro cum Verbo utique est, quomodo una natura contrarium quid, et diversum non recipit in seipsa? diversum est autem, et longe dissimile, circumscribi loco, et ubique esse. Et quia Verbum ubique est, caro autem ejus ubique non est, apparet unum, eumdemque Christum utriusque esse naturæ, et esse quidem ubique secundum naturam divinitatis suæ, et loco contineri secundum naturam humanitatis suæ; creatum esse, et initium non habere : morti subjacere, et mori non posse. Quorum unum illi est ex natura Verbi, qua Deus est; aliud ex natura carnis, qua idem Deus homo est. »

*Leg* : ubique est.

Arnobius junior.

IX. Arnobius junior in *Conflictu cum Serapione* naturas Christi duas eodem modo discernens, « unam dicit esse, qua videntibus Apostolis, elevatus est in cœlos, et sedet ad dexteram Patris : alteram, qua de sinu Patris non abscessit : sed semper in Patre, et cum Patre fuit, et esse non desinit. » Quod enarrare pluribus pergit.

Beda.

Beda insuper ad illa Joannis verba, capite primo, *Erat lux vera*, sic annotat : « Cujus utramque naturam, et divinam videlicet, qua semper ubique totus manet; et humanam, ex qua in tempore natus, loco inclusus apparuit, consequenter Evangelista describit dicens, *In mundo erat.* »

Stephanus Æduensis.

Stephanus Æduensis episcopus libro *de Sacramento altaris*[1], capite sexto, « Qui spiritus est incircumscriptus, ait, Sanctus Sanctorum, Deus homo factus, in utero Virginis circumscriptus. »

Adelmanus.

Sic Adelmanus in epistola *ad Berengarium*, « Quia enim ex duabus naturis, inquit, diversis, altera circumscripta, altera incircumscripta, compersonatus erat, per circumscriptam de loco ad locum transmigrabat : per incircumscriptam vero, qua illocabiliter ubique est totus, cum eis remanebat, nec tamen filium Dei a filio hominis separabat. Denique et priusquam filius hominis actu ascenderet in cœlum, cum filio Dei ibi erat; ipso attestante, ubi ait : *Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo.* Si ergo ibi erat per unitatem personæ, quo nondum ascenderat per proprietatem naturæ; propter eamdem unitatem cœlum ascendens, cum hominibus in terra remanebat. »

Anselmus.

X. Anselmus in libro *de Sacramento altaris*, capite tertio, recte admonet, « Christi carnem non debere sapere nos secundum carnem[2]. *Nam etsi Christum secundum carnem novimus, sed nunc jam non novimus.* Rursumque carnis veritatem non sic debemus, inquit, quasi spiritualiter ruminando attenuare, ut naturam Verbo Dei unitam, non tamen in Verbum mutatam, quasi ratiocinando videamur destruere. » Itaque spirituale corpus illud esse[3], et post ascensum ad dexteram Patris elevatum, id est ad majestatem, « et ea, quæ majestas illa habet potiora, » docet in capite sequenti. « Nec tamen naturam corporis Dominici, ait, ubique esse dico; quia nec opus est, nisi ubi ipse vult, et nisi fidei certo sacramento hoc operatur, ad quod assumpta est, et glorificata, mysteriis videlicet salvationis humanæ, etc. Deus enim solus necessario ubique est, quia cum omnia in ipso constent, nec posset esse, ubi illum constringeret deesse. » Mox « in diversis locis uno horæ momento esse posse corpus Christi asserit, sed lege creatricis naturæ, non creatæ. »

Denique cum nec ubique sit corpus Christi, et tamen alibi, quam in cœlo, esse constet, hanc regulam proponit, ut ibi sit, « ubicumque exigit res salutis humanæ; » et ita sit, uti eadem postulat salus. « Sicut enim exigit necessitas salutis humanæ, pergit capite quinto, ut adsit ubi opus sit; sic etiam exigit, ut sic adsit corpus ejus, sicut opus est. » Quare non amplius aspectabilem se hominibus præbet : cujusmodi præsentia necessaria tunc erat, « cum natura nostra ejus morte redimenda fuit. Non enim aliter crucifigi potuit, nisi ex infirmitate, et nisi in manifestatione carnis, et distinctione membrorum exhiberet se talem, qui crucifigi posset. » Nunc autem necessaria nobis ejus est præsentia, qua manducari, bibique possit, factus nobis cibus et potus. Quæ obiter dicenda fuerunt, ne ex *Ubiquistarum* confutatione, et inepti reprehensione dogmatis, aliquid ad causam suam profici

1 Tom. VI, *Bib.* — 2 II *Cor.* v. — Anselm. c. iv.

putarent non minus impii *Sacramentarii*, qui in alterum revoluti morbum insaniæ, Christum ita cœlo alligant, ut ne sacramentali quidem præsentia nobiscum versari patiantur. De quo dicetur suo loco pluribus.

rtus. Rupertus in commentario *in Joannem*, ejusque verba ista : *In propria venit*, hæc scribit : « Venit autem non localiter (Deus quippe est, unde et constat, quia ubique est.) Venit sane non de loco ad locum transeundo; sed qui erat invisibilis, visibilem se exhibendo. Nam in mundo erat per divinitatem, cujus est esse, vel manere : venit autem in mundum per humanitatem, cujus est ire, et de loco ad locum transire. »

a S. tore. Hugo item a S. Victore, quæstionem hanc ex professo disceptans[1] ; « Noli itaque dubitare, ait, ibi nunc esse hominem Jesum Christum, unde venturus est, nempe in cœlo, quo ire visus est, in forma carnis, atque substantia. Cui profecto immortalitatem dedit, carnem non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim, ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique sicut Deus. » Quod pluribus demonstrat; atque ita demum concludit : « Christum autem Dominum nostrum unigenitum Dei Filium, æqualem Patri, eumdemque hominis filium, quo major est Pater, et ubique non dubites esse totum præsentem, tanquam Deum, et in eodem templo Dei esse totum præsentem, tanquam inhabitantem Deum; et in loco aliquo cœli, propter veri corporis modum. »

1 Tom. III, lib. II *de Sac. fid.* part. II, cap. II.

# CAPUT X.

*Ex superioribus Patrum testimoniis colliguntur rationes, ob quas immensitas divina naturam humanam formaliter non afficit.* 2. *Quarum præcipua est, quod non possit communicari proprietas aliqua divina, quin natura ipsa communicetur, ita ut Deus formaliter sit id, cui applicatur.* 3. *Non eo modo communicari divinam naturam, ejusve proprietates humanæ naturæ. Enuntiationum genera duo,* συμβάματα, *et* παρασυμβάματα, *ex Stoicis explicata.* 4. *Ubiquistarum sophisticæ cavillationes diluuntur.* 6. *Ex æternitate maxime confutantur : quæ certe humanitati non communicatur, cum non sit ab æterno ; fucus eorumdem negantium immensitatem esse proprietatem divinitatis.* 7. *Eorumdem hæreticorum latens venenum, opinantium in unitione hypostatica non divinas ipsas proprietates, sed dona Spiritus sancti creata in communionem cessisse.* 8. *Quæ opinio confutatur.* 9. *Anonymi Cyrillomastigis, qui libro sexto refutatus est, calumniæ in Cyrillum, quem Ubiquistam facit.* 10. *Evertuntur eædem, locis iis expositis, unde falsa suspicio petitur.*

I. Veterum illæ sententiæ Patrum, quas superioribus duobus capitibus collectas dedimus, utilitate duplici probantur. Nam et argumenta continent ad astruendam dogmatis catholici fidem idonea; et ad illa dissolvenda, quæ ab hæreticis opponuntur, rationes offerunt firmas imprimis et expeditas. De utroque dicam breviter. Ut enim pluribus opus minime sit, fecit aliorum diligentia, qui hoc jam argumentum occuparunt. Si quis igitur antiquorum illa testimonia, et quæ a nobis omissa forsitan legendo reperiet, accurate perpendat, in eam conspirare rationem animadvertet, quæ ex naturarum perfectione, ac discrimine petitur. Idcirco enim circumscriptum loco esse hominem in Christo; nec divinitatis instar immensum, et usquequaque diffusum sentiunt; quod ea sit humanæ naturæ proprietas, et corporis, sine quo constare

Argumenta e supra citatis Patribus collecta.

I^s Arg. e diversitate naturarum petitum.

non potest; uti certos habeat terminos, ac sua quantitate definiatur. Quare utut ἐνεργείᾳ, et derivatione quadam omnipotentis efficientiæ, quemadmodum in pluribus reipsa locis inest, sic in omnibus collocari potest Christi corpus; non ita tamen immensitatem ipsam habeat in sese, qua immensum est Verbum, et ea, velut forma quadam interiore, sit affectum. Verum ut effectu solo, et adventitio quasi fructu gaudeat, non tam immensitatis divinæ, quæ actuosa non est, quam omnipotentiæ, ac voluntatis.

II° Arg. Una proprietas divina nequit communicari quin cæteræ omnes communicentur.

II. Ac profecto, cum eadem sit ratio proprietatum omnium, quæ Deo tribuuntur, tum inter se, tum cum ipsa Dei natura, et essentia, fieri nequit omnino, quin una aliqua communicata cum altero proprietate, reliquæ omnes, et ipsa quoque natura communicetur: atque eodem modo participentur omnes, quo illarum quælibet applicata fuerit. Itaque si est *essentialis*, et *formalis*, ut vocant, cujuslibet proprietatis, vel divinitatis communicatio, necesse est totum illud, quod est Deus, vel quod nostro intelligendi modo habere dicitur, in acceptum transeat, et in eo quod subjecti instar est, *formaliter* insit, et illud denominet. Atque hoc principium latissime patet, et in omni theologia dominatur. Huic enim, velut fundamento, illa est innixa demonstratio, qua Verbum, adeoque Christum, verum esse Deum, ejusdemque cum Patre dignationis Catholici adversus Arianos comprobarunt. Sive enim germanum illum Dei Patris esse filium, ac vere ab eo genitum, e Scripturarum auctoritate confecerant; ut propterea transfusam in ipsum Dei esse naturam necessario sequeretur; quod reliquum erat, facile colligebant, eadem cum Patre esse præditum æternitate, omnipotentia, immensitate, cæterisque, quæ dici attributa solent. Sive unum aliquod ex iis attributis convenire Dei filio eadem Scriptura teste persuaserant: perinde hoc in essentia, et proprietatibus reliquis obtinebant. Simili in propugnanda Spiritus sancti divinitate contra Pneumatomachos via grassati sunt nostri. Quod utrumque ex secundo tomo dogmatum nostrorum constare potest, in quo de divinis personis, et earum statu adversus hæreticos illos disputantes, illa ipsa ratiocinandi præsidia comparavimus.

III. Quocirca propter hanc divinarum personarum in eadem essentia communionem, vel identitatem potius, earum quælibet Deus est, et omnipotens, et æterna, et immensa, et si quid aliud de eo convenienter dicitur; quoniam tum divinitas ipsa, tum ejus *attributa* omnia tres ex æquo personas afficiunt; imo et divinitas; et omnipotentia, et æternitas, et immensitas, est persona quælibet. At in Verbi Incarnatione, pro eo atque dissimilis est mutua inter se naturarum accommodatio, dispar est etiam communio proprietatum, ac denominandi usus a priore diversus. Non enim natura divina cum humana per se conjungitur, neque tanquam forma in ea recipitur: ut quemadmodum Verbum, sic assumptam humanitatem Deum faciat, vel omnipotentem, vel immensam. Verum humana cum Verbo natura, hoc est cum persona divina conjungitur, in eaque subsistit, et ab illa terminatur. Itaque Deus, et omnipotens, et æternus, non humanitas ipsa, sed persona in utraque natura subsistens dicitur: humanitas vero quatenus et ipsa subsistit in Verbo, in Deo omnipotente, et æterno, immensoque subsistit; et hæc habere omnia dicitur, divinitatem, omnipotentiam, æternitatem. Deus autem, et omnipotens, et æternus, homo, id est suppositum hominis, perinde ac Dei, et omnipotentis, æternique, nominatur. Nec est consequens hunc hominem, qui est Christus, qua est homo, Deum esse, vel æternum, vel immensum: sicut filius Dei, qua filius Dei est Deus est, et omnipotens, et immensus. Siquidem reduplicantes enuntiationes sensum, ut Dialectici loquuntur, *formalem* continent, qui *essentialem*, et *formalem* unitatem sequitur: cujusmodi in naturis Christi duabus neutiquam cernitur.

Hinc apparet, alio prædicandi modo divinas proprietates humanitati Christi tribui, quam Christo ipsi, vel supposito. Siquidem de illa non recte, nec absolute dicuntur, hoc modo, *natura humana est Deus*, *vel omnipotens*. etc. sed oblique; *Natura humana subsistit in Deo;* vel *habet divinitatem*, *et omnipotentiam:* aut in eamdem cum illis personam convenit. At vero de Christo recte, absoluteque prædicantur: sed ita ut de duabus, quas obtinet, naturis unius duntaxat ratione dici illud intelligamus. Atque hæc duo sunt *enuntiationum*, vel *constructionum* genera, quæ ita distinguebant Stoici, Prisciano teste[1]; ut alia sunt ἀξιώματα, vel συμβάματα, *quæ per nominativum absolvuntur;* velut est, Cato philosophatur, Petrus est albus; alia παρασυμβάματα

1 Priscian. VI, initio lib. XVIII.

dicuntur, in quibus obliquus casus assumitur: ut cum dico, *Cicero patriam servat*: Cui simile hoc est, humana natura divinæ conjungitur, vel in ea subsistit.

...s in ...ando ...rsæ ...ionis ...m tra-...thana-...s.

IV. Hujus in affirmando, enuntiandoque diversæ rationis et proprietatis veram, ac germanam attigit causam Athanasius, et quemadmodum nuperis istis hæreticis resistere oporteat, ostendit in libro *de Incarnatione Christi*: ubi adversus Apollinaristas disserit; quorum propago quædam est Ubiquistarum hæresis. Sic enim illos argumentantes inducit: « Increatum quiddam facta est caro ex eo, quod increato est unita[a]. » Quibus ita respondet: primum absurdum esse docet increatam dicere esse carnem; cum in tempore, et ex utero B. Virginis initium ceperit, nec statim perfectus homo prodierit, sed per ætatum incrementa progressum habuerit. « Atqui si eo ipso, quod cum increato copulatus est homo, increatus est factus, cur non statim absolutus, ac perfectus apparuit[b]? » Deinde veram ac germanam rationem subjicit, qua proprietates hujusmodi in hoc Incarnati Verbi mysterio de homine prædicentur. « Nam quod increatum est, secundum naturam increatum dicitur: ac neque incrementum, neque diminutionem recipit. Quod autem communionem habet cum increato, vel ei unitur, proprium quidem dicitur increati: non tamen ipsummet increatum vocatur[c]. » Præclare omnino prædicationis, enuntiationisque modum aperit Athanasius, quo de assumpto homine divinæ proprietates affirmantur. Non enim, ut homo est, increatus, aut omnipotens, aut immensus dicitur: quoniam hæc attributa secundum, naturam, et essentiam usurpantur: in qua proprie, ac *formaliter* non fit unitio. Dicuntur tamen illa hominis propria, propter ambarum naturarum conjunctionem. Quemadmodum et divinitas ipsa non sic assumptam naturam afficit, uti Deus denominetur. Sed tantummodo divina, hoc est a Deo possessa peculiari tamen, et substantiva ratione, et illius propria.

V. Ex his omnes Ubiquistarum cavillationes, et παραλογισμοὶ nullo negotio diluuntur. Qui quidem in hoc propemodum argumentum recidunt[1]: « Deus omnipotens est, et ubique præsens. Homo in Christo, Deus factus est, igitur homo in Christo omnipotens, et ubique præsens est. » Sed perspicuus est fucus istius syllogismi. Nam vox *homo* non suppositum ipsum Christi, sed humanam naturam significat. Non enim persona ipsa Christi, Deus esse factus dicitur. Itaque Verbum illud *factus est*, sive simplex substantivum *est*, non habet *formalem* sensum, sed *personalem*, et obliquum: ut sit, homo, vel natura hominis in Christo, in eamdem personam cum Deo conjungitur, at in conclusione, verbum *est*, in *formali* sensu capitur: ut et in majori propositione. Quæ notionum eidem verbo subjectarum ambiguitas, captionis sophisticæ laqueos innectit. Quod si sublata voce, *factus*, in minori propositione, ita diceretur; Homo Christus Deus est, vel potius, hic homo Deus est: Igitur hic homo est omnipotens, etc., tunc recto et formali sensu enuntiatio procederet. Quippe hic homo Deus est, sed non ut homo. Quare non ut homo est, omnipotens, et immensus erit: sed qua idem Deus est: cum sit homo pariter, ac Deus.

Ubiquistarum cavillationes diluuntur.

Sic illud hæresis ejusdem firmamentum, nec diversum a priori refellitur: « Cui omnia data sunt, huic nihil denegatum est[2]: *Christo homini omnia data sunt*[3]. Nihil ergo illi denegatum est a Deo. Cum igitur inter cæteras partes majestatis, hæc quoque non sit postrema, ut pro ratione, et natura dexteræ Dei ubique præsens sit, sequitur, eam Christo homini non negatam, sed vere etiam communicatam esse. » Hæc Ubiquistæ contra Palatinos disputantes. Quibus respondendum est, Christo homini revera data illa omnia, quæ sunt propria divinitatis, sed non eo modo, quo sunt hujus propria; hoc ut *essentialiter*, ac *formaliter* insint, et afficiant humanam naturam: verum ut *personaliter*, sive ratione personalis unitionis conveniant. Et hoc vero personalis communicationis modo, non efficitur recta et *formalis* affirmatio unius de altero, quam enuntiatio directa significat: sed obliqua duntaxat, quam παρασύμβαμα Stoici nominabant.

VI. Atque hoc in aliis quibusdam Dei pro-

*a* ATHAN. Ἀλλὰ λέγετε, ὅτι ἄκτιστον γέγονεν ἐν τῇ ἑνώσει τῇ πρὸς τὸν ἄκτιστον.

*b* Ibid. Εἰ τοίνυν ἄκτιστος τῇ ἑνώσει γέγονεν, πῶς οὐκ αὐτοτελὴς ὤφθη;

*c* EULOG. Τὸ γὰρ ἄκτιστον, τῇ φύσει λέγεται ἄκτιστον, μήτε αὔξησιν, μήτε ἐλάττωσιν ἐπιδεχόμενον. τῷ δὲ ἀκτίστῳ κοινωνῆσαν, ἢ ἑνωθὲν, ἴδιον μὲν τοῦ ἀκτίστου λέγεται· οὐ μὴν αὐτὸ ἄκτιστον.

1 Vide Epit. Coll.— 2 In Epit. — 3 *Joann.* III, et *Matth.* XXVIII.

Ex æternitate maxime confutantur

prietatibus licet cernere; quæ Ubiquistarum insulsam hæresim apertius convincunt: ut est illa, de qua proxime ante diximus ex Athanasio, æternitas, initioque carens perpetuitas existendi. Hæc enim non minus, quam reliquæ proprietates, cum divinitate connexa sic est, ut hæc absque illa communicari nequeat. Ecquis autem ex eo colligat, humanam Christi naturam, æternam, et initio carentem fuisse? Atqui vere dicimus, Christum, sive hunc hominem, qui non homo simplex, sed Deus, et homo est, æternum esse, et *ininitiabilem*, ut Latini Patres loquuntur; sed ejus, quam habet, et in qua ut homo subsistit, naturæ divinæ personæve ratione, non humanæ, vel quatenus homo est.

In quo illud eorumdem hæreticorum valde est ineptum, quod Palatinis adversariis responderunt [1]. Nam cum negarent isti, ob eam causam, quod omnia Christo data sunt a Patre, præsentiam omnibus in locis esse concessam, « quod ea non sit donum Spiritus sancti: quæ communicata naturam humanam in Christo aboleret. Esse enim proprietatem Dei substantialem, sive essentialem, quæ nulli creaturarum possit commuicari. » Ubiquistæ vicissim hoc objecerunt: « In omnibus locis esse præsentem, non posse dici proprietatem essentialem in Deo. Deus enim fuit, priusquam cœlum, et terra essent condita. «

Verum ridicula est, et puerilis hæc animadversio. Ac primum illud sine ulla dubitatione tenendnm est: non minus immensitatem, sive ut illi vocant, *omnipræsentiam*, proprietatem esse Dei *substantivam*, et *essentialem*, quam cæteras omnes, et ipsam adeo omnipotentiam, et æternitatem. Deinde non est existimandum, immensitatis istius in eo sitam esse rationem, ut reipsa, et *actu* in omnibus existat Deus, cum infinito ante spatio, quam creata res exstaret ulla, Deus æternus, omnipotens, et immensus fuerit. Sed eam notionem illius esse, ut nulla res possit esse, in quo non insit Deus, eamque repleat. Sicut omnipotens non propterea dicitur, quod reipsa dominatum, et potentiam in res omnes exequatur; vel quod aliquid effecti, ac procreati habeat: pro diversa omnipotentiæ significatione: de qua alibi scripsi [2]. Sed quod omnia, quandocumque libitum erit, efficere, et effectis dominari possit.

VII. Neque vero pretereundum hic est, majus quoddam, et exitiosius sub illa Ubiquistarum raciocinatione latere venenum, cum eo datam homini Christo immensitatem esse probant, quod omnia illi data esse dicantur. Non enim proprietates ipsas divinas, ac cujusmodi in Deo, vel potius Deus sunt, intelligi volunt: sed dona quædam Spiritus sancti, et divinis illis respondentes, creatas nescio, quas proprietates: velut omnipotentiam creatam; et creatam similiter immensitatem, ut hæ qualitates quædam, ac formæ sint, in humanitatem ipsam receptæ, quibus omnipotens, et immensa *formaliter sit*, et esse dicatur.

Sic Ubiquistarum sententiam interpretati sunt Palatini Sacramentarii in Mulbrunensi colloquio: cum quidem illi sic essent locuti: «Naturam humanam non commutatam esse in divinam [3]: Sed divinam naturam humanæ suas proprietates communicare, hinc sequi, alio modo hominem Christum sapientem: justum, omnipotentem, et ubique præsentem dici, quam Deum ipsum. Siquidem in Deo hac commemorata omnia οὐσία sunt, et simplicissima essentia: in homine autem Christo, non essentia, sed donum, eique omnipotenti virtute Dei communicata esse. » Ex his verbis, illud colligitur, omnipotentiam, et immensitatem illam, quæ humanæ Christi communicata naturæ est, et qua omnipotens, et immensa facta est, ex Ubiquistarum opinione, non eam esse, quæ in Deo ipso residet, et qua omnipotens hic est, et immensus, sed esse creatum quippiam, utpote donum, et ab omnipotenti Dei virtute profectum. Nam si easdem illas proprietates, quæ in Deo sunt, communicatas esse naturæ humanæ crederent, frustra negarent eodem modo hominem Christum sapientem, justum, et omnipotentem, immensumque esse quo Deum ipsum. Quamvis enim *modi* vox ambigua est, et vel agentem ad causam, vel ad *formalem* refertur: tamen in istis locutionibus, cum formæ, et qualitates subjectis rebus attributæ, inter se comparantur, nonnisi causa formalis solet intelligi. Sic enim Sethum, exempli causa, non alio modo esse ratione præditum, vel doctrinæ capacem dicimus, quam illius parentem Adamum. Quippe formam ipsam significari, intelligimus in *modi* vocabulo, qua est intelligens, et rationis, disciplinæque particeps, nempe rationalem animam. Atqui non eodem, quo

1 In Epit. ibid. — 2 Tom. I, lib. V, cap. v. — 3 Epit.

Adamus, modo procreatus est Sethus, et naturam hominis, ejusque dotes proprias accepit. Verum ad efficientem causam, non ad *formalem*, discrimen istud pertinet. In ejusmodi vero loquendi generibus, non tam illius, quam hujus haberi ratio consuevit. Filium ecce si quis asserat, non eodem modo esse sapientem, vel æternum, vel omnipotentem, quo est Pater : aut idem de sancto Spiritu affirmare audeat : quis illum Catholicus ferat, et non tanquam hæreticum detestetur? Et tamen non est dubium, interesse plurimum inter eum modum, quo Pater Deus, et omnipotens est, et quo Filius vel Spiritus sanctus. Sed hæc differentia, ex originis modo, non ex proprietatis ipsius conditione petitur.

VIII. Haud absimili ratione, Ubiquistæ dupliciter usurpare poterant hanc enuntiandi formulam. Homo Christus non eodem modo omnipotens est, et immensus quo Deus est. Primum, ut quamvis eadem omnipotentia, et immensitate, quæ est in Deo, ambo esse ista, dicatur, non eadem tamen ratione sit consecutus, quoniam Deus ex se ipso, et ab omni æternitate illa possidet; homo vero gratuito quodam munere, et in tempore idem illud obtinuit. Deinde, ut alia sit forma talem reddens ac denominans hominem Christum; utpote creata, et genere, essentiaque dispar, qui sensus illorum dictis subesse videtur: uterque autem ex æquo falsus, et execrandus est.

Nam prior, naturas inter se duas miscet ac confundit; divinitatem humanitate commutans, et hanc illa vicissim. Siquidem humanæ ipsi naturæ, tanquam formam, applicat divinitatem, ejusque proprietates omnes; quæ Deum *essentialiter* faciunt id quod *formaliter* afficiunt. At posterior non minus impius, ac ridiculus est. Non enim creata ulla potest esse omnipotentia, aut æternitas, aut immensitas. Et quamvis præfracte quis ejusmodi dari posse contendat; certe non potest in Christum illa convenire. Quippe communio illa proprietatum, quæ ex substantiva unitione oritur, mutuam substantiarum ipsarum, sive naturarum communicationem sequitur; ejusdemque modi, ac rationis est, hoc est personalis, non *essentialis*, ac formalis ex Catholicorum sententia. Etenim qua ratione divinitas ipsa humanitati, ac vicissim hæc illi communicatur, et adjungitur; eadem, et proprietates ambarum sibi invicem attribuuntur, et adhærescunt, ut quoniam divina humanæ natura, non per se, nec proxime, sed per subsistendi modum proprium copulatur, et in unum coalescit, non essentiali sed personali conjunctione : sic etiam divinæ proprietates, humanitati; et humanæ divinitati communicentur, quatenus in unam ex ambabus naturis conflatam personam conveniunt. Quamobrem ex posteriori Ubiquistarum interpretatione, consequens erit, creatam aliquam divinitatem in humanitatem esse tranfusam, et ad hanc adhærescere; uti et omnipotentiam immensitatemque creatam. Quod dictu non magis est impium, quam absurdum ac stolidum. Tum hoc ipso naturarum, proprietatumque communio funditus tolletur. Non enim divinæ proprietates revera communicantur : quæ creatæ esse nequeunt : utque ita sensim ab Eutychiana hæresi ad Nestorianam, et Photinianam, Ubiquistarum opinio devolvitur. Sed de hoc ludicro et inepto commento nimium multa; de quo plura nosse qui volet, habet unde desiderio suo satisfaciat, luculentos de hoc argumento commentarios Gregorii a Valentia. Nos pauca his addemus contra recentiorem hæreticum, qui fœdissima hoc labe beati Cyrilli famam, ac memoriam contaminare est ausus, asserens eum Christi carnis *omnipræsentiam*, et immensitatem statuisse. De hoc igitur, postremo loco hic agendum.

IX. Sed ante omnia conflictio secum ipsius, et dictorum repugnantia prætermitti non debet. Cum enim propositum ei sit, Cyrillum Apollinaristarum, et Monophysitarum hæresis arguere; non vidit, parum cum ea congruere, quod Ubiquistarum eidem imputando errore suadere studet; carnem dici ab illo Christi ubique esse; quæ nulla profecto restare debet, si Apollinarem secutus, Cyrillus unicam tantummodo naturam admisit in Christo, humana videlicet sublata, et exstincta. Itaque non cohæret illius commentum. Verum ne quid in præteritis relinquatur, ita pro Cyrillo contra vanissimum calumniatorem hic agemus, tanquam justa sit, et animadversione digna contra Cyrillum illius expostulatio. Exploditur. Anonymi in Cyrillum calumnia.

Anonymus igitur ille, quem libro sexto confutavimus, inter illa, quæ Cyrillo nefanda, et indigna objicit, ait illum « tribuere humanitati Christi immensitatem, seu omnipræsentiam, et ubiquitatem : ita tamen ut humanitas non operetur ubique, sed tantum ubi vult : potissimum autem existere, et virtutem suam vivificam ergo nos exercere in Eucharistia, et Baptismo, » Cujus ille conjec-

turam capit ex eo primum quod Christum unam tantum esse naturam statuit Incarnati Verbi; tum quod omnes ei naturæ Verbi proprietates attribuit; vivificam nempe vim, et *omniscientiam*, ac divinitatis dotes cæteras. Atqui stulta hæc et frivola suspicio tum ex libro quarto facile discutitur[1]; in quo quæ sit illa Incarnati Verbi natura declaravimus: tum e sexto[2], ubi idem adversus Anonymum explicatum est: ac demum ex hoc ipso libro, cum de vivifica carnis Christi virtute disputavimus,

X. Præcipuum vero illius calumniæ capit argumentum Anonymus ex Cyrilli quadam opinione, qua Christi carnem in Eucharistiæ sacramento receptam in nostris habitare corporibus existimat, nec solam vim illius, sed etiam substantiam: Ex quo effici putat, ubicumque divinitas est, ibi et humanam esse naturam. Primum « quod virtus vivifica[3], et suscitativa mortui sit infinita, quæ non potest recipi subjectis finitis, qualia sunt corpora nostra, et sacramenta. Cum igitur Cyrillus tribuat sacramentis vim vivificam, et nostris corporibus vim quamdam seminalem effectivam resurrectionis, necessario ponit in illis naturam infinitam, quam vocat naturam Verbi incarnati. »

Ad hæc, « nihil agit, inquit, in distans, quod non agat in medium. Sed si humanitas Christi in cœlo tantum existat, non aget in medium aerem. Ergo etiam non aget in terram, atque adeo nec in sacramenta, aut corpora nostra in terra existentia. At juxta Cyrillum agit in sacramenta, et corpora nostra, vim vivificandi eis tribuendo. » Postremo ut ubique esse Christi corpus ostendat[4], si revera in sacramento, et nostris corporibus existit, ea adhibet argumenta, quibus probare Sacramentarii solent, non posse corpus unum in pluribus locis simul eodemque esse tempore.

Exponuntur loca Cyrilli unde opinio falsa petitur

XI. Hæc quam inepta sint, et jocularia, neque vel mediocri philosopho, nedum gravi theologo digna, per se ipsa res docet. De sacramentorum efficientia, et Eucharistiæ præsertim, differenda disputatio est in locum proprium, ubi de sacramentis, ac de Cyrilli aliorumque veterum opinione illa disseremus. Nunc anidmavertenda est Anonymi stulta ratiocinatio, qui *ubiquitatem*, et *omnipræsentiam* operantis in hominibus carnis Christi, ex hac ejus operatione non aliter probare potest, quam si ubique illam agere, operarique constet. At hoc fieri nequit, nisi et ubique homines existant, in quibus operetur. Quota vero pars universitatis erunt fideles omnes, si in unum locum congregentur quotcumque fuerunt, ac deinceps sunt futuri? Ac licet totum mundum occuparent, nec pars ejus esset vacua corporibus, et in eis residente homine Christo; nondum tamen ejusmodi huic *ubiquitas*, et *omnipræsentia* conveniret, quam *Ubiquistæ* Lutherani commenti sunt; et quæ naturarum permistionem, et extinctionem trahit secum, ob idque catholica auctoritate damnatur: quam quidem solam Anonymus Cyrillo conatur impingere. Etenim, uti supra notavimus, *ubiquitas* illa divinum est attributum, quod solam divinitatem afficit, nec inferiori cuipiam naturæ communicari sic potest, ut *formaliter* in ea sit, et hanc, velut rem subjectam qualitas, aut forma, denominet. Quare non est hoc divinæ omnipotentiæ detrahendum; nec temere negandum, idem corpus ubique collocari posse: non eo modo quo est ipse Deus; *sed lege creatricis naturæ*, non creatæ, ut scribit Anselmus[5].

XII. Nam quod « virtutem vivificam, et suscitativam mortui infinitam esse dicit, et idcirco non posse in subjectis finitis recipi, » hoc de principali causa, et virtute, non de administra, et instrumenti locum obtinente par est accipi, ut supra meminimus. Est autem caro Christi divinitatis instrumentum: quod libro octavo jam ostendimus[6]: eademque sacramentorum est ratio. Quare frustra est Anonymus, nec argumentatione sua quidquam efficit. Nec minus inanis illius est labor, dum idem corpus pluribus in locis eodem tempore probat non posse constitui. Porro ineptissima illius est collectio, qua « existentiam corporis Christi in sacramentis, et in corporibus nostris affirmat invehere secum immensitatem: » neque quid sit immensitas intelligit. Est enim propria illa Dei, de qua hic agitur, immensitas ejusmodi, ut omnem locum, qui reipsa, et actu est, suapte vi, et natura impleat, ita tamen ut non eo comprehendatur: sed eum potius contineat: tum ut, si quis novus aliquis existat locus, hunc ipsum eadem suapte vi occupet. Hoc vero cum nullo corpore communicari potest; tametsi concedamus in omni penitus loco divina virtute constitutum esse quadam, ut

1 Cap. v, vi et vii. — 2 Sup. cap. ii. — 3 Anon. — 4 Anon. — 5 Supra cap. ii, § 10. — 6 Cap. xii, parag. 7 et seq.

philosophi loquuntur, replicatione sui. Sed enim oppido ridicula sunt argumenta illa, quæ ex trivio sumpsit, ut probet idem corpus pluribus in locis esse non posse. Sed non est præsentis instituti quæstionis hujus tractatio: quæ alioqui philosophi potius, quam theologi; curam, ac disceptationem requirit

Postremo, quod ad Cyrillum attinet, satis ab eo calumniam istam Anonymi depellit, ac mendacii arguit, quod de integra, et sincera illius fide alibi demonstravimus, ut in libro toto fere sexto, et in hujus capite secundo: ubi naturas ambas a se mutuo differentes, salvis earum proprietatibus, ab Cyrillo agnitas esse citra confusionem, et alterutrius damnum, ex ejus verbis, ac sententiis ostendimus.

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

# DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER UNDECIMUS

### QUI EST DE ANIMÆ CHRISTI PROPRIIS ORNAMENTIS.

---

## CAPUT PRIMUM

1. *De scientia Christi primo agendum proponitur ; et ea multiplex distinguitur.* 2. *Generatim aliam in Christo increatam, et divinam esse scientiam; aliam creatam, et humanam.* 3. *Utrum hac posteriore omnia cognoverit Christus, quæ in aliqua differentia temporis existunt. Negasse Theodorum Mopsuestenum.* 4. *Nec non Nestorium; et, quod incredibilius est, Eutychianos aliquos.* 5. *Etiam nonnullos e Catholicis existimasse, non omnia nosse Christum : cujus tamen opinionis mitigatur offensio.* 9. *Opponuntur his alii, qui nihil ignorasse sentiunt.* 12. *Idipsum rationibus tribus ex Joanne Damasceno collectis probatur.* 15. *Deciditur controversia, et docetur nihil penitus ignorasse Christum, ne judicii quidem extremi diem.*

I. Quo præstantior humani est animi, quam corporis dignitas; eo majora, excellentioraque illius in Christo, quam hujus, esse ornamenta necesse est. De quibus agere hoc in libro decrevi, ab iis exorsus, quæ mentis, intelligentiæque propria sunt. Hæc autem ad cognitionem et scientiam omnia referuntur. Itaque de cognitione Christi prima in hac tractatione esse debet inquisitio.

[...]plex [...]tia.

Cum autem multiplex ea sit cum ex sese, tum ut in Christo Domino spectatur, prima ex omnibus, maximeque generalis est illa divisio, qua pro naturarum numero bifariam tribuitur ; ut alia divina, increataque sit ; alia creata, et hominis propria. Atque hæc deinde in species funditur. Quædam enim humano labore, et industria parta, *acquisita* dicitur : alia divinitus est infusa : tertia, omniumque primaria, *beatifica* vulgo nuncupatur, qualis inest in beatis. De his, quatenus ex theologicis nostris principiis consequi poterimus, deinceps acturi, ab illa, quam generalem esse diximus, disputandi faciemus initium, et hujus ea parte, specieque, quam humanam vocamus. Nam de divina scientia quod erat necesse, in primo tomo disseruimus toto in quarto libro.

Quamobrem illud præsentem in quæstionem deducitur, utrum in Christo, præter divinam, quæ est in Verbo, creata quæpiam, et humana scientia fuerit. Quo in loco *scientiæ* nomen latius intelligi volumus, ut non solum ejus habitum , sed etiam actionem ipsam sciendi, id est, notionem, cognitionemque significet : imo hanc modo potius, quam illam ; uti tanto liberior sit, et a scholarum dumetis longius sermo noster excurrat.

Ex supra disputatis duplex in Christo scientia astruitur.

II. Duplicem in Christo scientiam, id est notitiam inesse, nec hominis deesse propriam, et creatam, eadem probant argumenta, quibus ostensum est [1], duas in eodem esse naturas, easque perfectas, et proprietatibus suis, ac naturalibus dotibus omnibus instructas : præsertim vero cum adversus Apollinarem demonstravimus, animam hominis a Verbo esse susceptam. Cujus cum duæ sint οὐσιώδεις, et *substantivæ* facultates, cognoscendi scilicet, et appetendi : neutra suis caret operationibus ; imo ex his illius exstantia deprehenditur, et probatur. Eodem spectant illa quoque, quibus in octavo, et nono libro Monotheletarum hæresim oppugnavimus : ubi distinctas naturarum duarum functiones adstruximus ; non solum carnis proprias, sed multo magis

[1] Vide lib. V, cap. XI et XII.

animæ, et hujus utriusque partis. Valent etiam ad idem affirmandum[1], quæ in quarto libro ex antiquorum sententia memoravimus; Verbum interventu animæ, ac mentis cum carne esse conjunctum. Ac præ cæteris expendenda, et ad præsentem adhibenda disputationem est Apollinaristarum confutatio; quorum argumenta omnia dissolvimus in duodecimo capite libri quinti. Horum illud erat usitatissimum, animam idcirco, vel mentem Christo detrahendam videri; ne si hanc haberet ille, humanæ in eo cogitationes ponerentur; quæ sunt peccati semina: ex quo Christum delicti capacem fuisse consequens foret. Huic argumentationi ita Patres occurrebant, ut et humana præditum cognitione Christum hominem esse faterentur: nec ea τὸ ἀναμάρτητον illius eripi, vel imminui putarent: hos autem hæreticos ob hoc ipsum judicarent, quod humanam scientiam minime illi concederent.

*Impeccantiam.*

**Nullam esse in Christo humanam scientiam hæretica est opinio.**

Quocirca dubitari non potest, quin hæretica sit opinio, nullam in Christo creatam, et humanam esse scientiam arbitrari; ac totidem Scripturæ testimoniis, et conciliorum decretis, Patrumque sententiis damnata sit, et confixa, quot adversus Arianos, et Apollinaristas, ac Monophysitas; nec non Monotheletas illis in libris attulimus.

Itaque recte Joannes Damascenus hanc quæstionem paucis absolvit: Christum asserens perfectum Deum, et hominem esse perfectum: « ob idque consentanee naturis duabus, quæ his naturalia sunt, habere duplicia; nempe duas naturales voluntates, divinam et humanam; et naturales operationes duas, divinam et humanam; et naturales duas voluntates liberas, divinam et humanam; et sapientiam ac cognitionem divinam pariter et humanam. Nam cum sit Deo, et Patri consubstantialis, libera potestate vult, et agit ut Deus, et cum nobis quoque consubstantialis sit, libera potestate vult, et agit ut homo[a]. »

III. De hac humana cognitione proxima est, et longe celeberrima quæstio, utrum plena illa, et ita perfecta fuerit, nihil ut eam penitus latuerit; an sit ignoratum ab eo fuisse fas aliquid dicere. Nam de divina nemo, præter Arianos, et simili pestilentia erroris infectos, controversiam movit. De iis autem in præsentia quærimus, quæ reipsa vel fuerunt, vel sunt, vel aliquando futura sunt. Nam de his. quæ possunt esse, cum nunquam sint futura, disputabimus postea. Duo genera veterum hæreticorum invenio a se mutuo dissidentium in eam convenisse opinionem, ut ignorantiam Christo tribuerent; Nestorianos videlicet, vel horum antecessores ac parentes, et Eutychianos Acephalos. Quod ad priores attinet, auctorem horum, et stirpem fuisse Theodorum Mopsuestenum, consentiunt antiqui, et nos superius, maxime in primo libro demonstravimus. Porro Theodorum ignorantiam impegisse Christo, testis est auctor gravissimus Leontius Byzantinus in libro tertio *contra Nestorium*: cujus verba notanda sunt[2]: « Ignorantiæ etiam caligine, inquit, eum tegis nihil scientem, præterquam quod Verbo ei secundum dignitatem unito videbatur. Quomodo ignorantia oppletum introducis eum, et non peccato? Ex ignorantia enim peccatum, sicut ex fonte fluvius manat. Aut fortasse docebis ignorantiam ei opem tulisse, quia ut plurimum veniam fert quod per ignorantiam fit præter rationem, si non sit quidem valde grave. Usque adeo autem ignorasse eum dicit, ut cum tentaretur, nesciret quis esset qui eum tentabat, et a peccato κατὰ διάνοιαν, id est a *peccato cognitionis* concedis nec ipsum mundum fuisse, nedum sanctos; neque ipsum peccatum cogitationis peccatum esse putas. »

**Theodo- Mopsue- nus et N- toriani ignorant- Chris- impegeru-**

Verum de Theodoro Mopsuesteno, qui Christum hominum propemodum in ordinem redegit, ac Nestorio impietatis auctor exstitit, mirandum non est, inscitiam ab eo imputatam esse Christo. Quod et Felix Urgelitanus Nestoriana afflatus hæresi postea defendit, ut testatur Agobardus Lugdunensis in libro contra ejus dogma[3]. Ubi illum affirmat viventem adhuc docuisse, « Dominum nostrum Jesum Christum secundum carnem veraciter nescisse sepulcrum Lazari, cum diceret sororibus: *Ubi posuistis eum*[4]? et veraciter igno-

*a* Damasc. lib. III, cap. xiii. Ἔχειν δὲ αὐτὸν καταλλήλως ταῖς δύο φύσεσι διπλᾶ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικὰ, δύο θελήσεις φυσικὰς, τήν τε θείαν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ἐνεργείας δύο φυσικὰς, θείαν τε, καὶ ἀνθρωπίνην, καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικὰ, θεῖόν τε, καὶ ἀνθρώπινον, καὶ σοφίαν τε, καὶ γνῶσιν θείαν τε, καὶ ἀνθρωπίνην. ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, αὐτεξουσίως θέλει, καὶ ἐνεργεῖ ὡς θεός. ὁμοούσιος δὲ ὢν καὶ ἡμῖν, αὐτεξουσίως θέλει, καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτός.

1 Vide lib. IV, cap. xii. — 2 Tom. IV, *Bibl.* — 3 Agob. *cont. Felic.* sub init. — 4 *Joann.* xi.

rasse diem judicii : veraciter etiam ignorasse quid conferretur a duobus discipulis ambulantibus in via de his [1], quæ facta fuerant in Hierusalem : veraciter quoque ignorasse, utrum plus diligeretur a Petro, quam ab aliis discipulis [2], cum diceret, *Simon Petre, amas me plus his?* Qua de causa cum præsens illum objurgasset, et tum Scripturæ loca, quibus abutebatur, interpretatus esset ; tum Patrum contrariis missis ad eum sententiis, errorem istum refutasset, emendaturum se promisisse ipsum ait Agobardus.

Eutychiani aliqui.

IV. Sed Nestorianos minime, uti dixi, mirum est in eam opinionem incurrisse, quæ reliquo illorum dogmati connexa est, et apprime consentanea. De Apollinaristis, et Eutychianis, qui in contrariam hæresim prolapsi sunt, justa est admiratio, qui factum sit, ut illorum aliqui multa nescisse Christum putaverint. Nam ex Acephalorum, qui iidem Eutychiani fuerunt, secta, nova est factio coorta, cui *Agnoetarum* ab ignorantia, quam in Christo fuisse dicebant, nomen est inditum; ut et Themistianorum ab auctore Themistio diacono. De quo vide quæ in primo libro scripsimus [3]. Atqui cum unicam in Christo naturam inesse hæresis ista sentiret, et in divinam substantiam totam hominis absorptam esse naturam; merito dubitatur, quomodo ignorantiæ locum in Christo vindicare potuerint, qui quod hominis proprium fuit in divinitatem cessisse crederent. Verum quis decretorum constantiam ab hæreticis requirat, aut pugnare secum ipsos incredibile censeat, qui ab veritate semel abstracti, novis in dies errorum ambagibus implicantur? Certe nihilo est mirabilius, fuisse ignorantiam in Christi anima persuasum illos habuisse; quam corruptionem in corpore. Quod sectæ coryphæus istius opinatus est Severus : cui Julianus Halicarnassensis restitit : a quibus *Corrupticolarum*, et *Incorrupticolarum* factiones in eadem hæresi coortæ sunt duæ : ut in libro primo meminimus [4].

Quamobrem sic illos unam asseverasse naturam in Christo putandum est, ut eam compositam ex divina humanaque facerent : et quamvis hanc cum illa in unius constitutionem coaluisse dicerent : nihilominus quasdam ejus servatas esse proprietates, et in compositam redundasse fingebant : eas nimirum, quas assumenti Verbo retinere placuisset : velut ignorantiam, patibilitatem, et corruptelam : quas quidem, ubi visum est, postea deposuerit. Hanc, ut in opinionum figmentis, rationem ab illis initam fuisse, verisimile arbitror : nec eam nimis exacte, aut ad vivum esse resecandam. Sed pergamus porro.

Necnon plures Catholici.

V. Præter hæreticos istos, Catholici quoque nonnulli inscitiam homini Christo tribuerunt, iique magni in Ecclesia quondam nominis, ac celeberrimi; præsertim autem novissimi temporis, extremique judicii, quod ignoratum ab illo fuisse, non dubitarunt dicere. Horum nonnullos citavimus in libro secundo *de Trinitate* [5], velut Athanasium, Eustathium Antiochenum, Gregorium Nazianzenum, Cyrillum, Hilarium, Ambrosium. Nunc plenius, de iis agemus modo, ac tum in eorum sententiam accuratius inquiremus; tum alios adjungemus, quos simili diligentia scrutabimur.

Illorum ali quatenus mitigatur error.

Est autem imprimis tenendum illud ; complures eorum Patrum, qui Christo quarumdam rerum scientiam detraxerunt, non hoc proprio ex sensu, nec absoluto, destinatoque judicio fecisse : sed quadam veluti concessione; ut eorum, quibus resistebant, hæreticorum impios conatus, atque impetus eluderent. Erant isti potissimum Ariani, qui Christi divinitatem alterius a Patre substantiæ profitentes, defectus huic omnes, et imbecillitates affingebant ; utpote quam animæ loco exstitisse homini Christo putabant ; ideoque sustinuisse omnia, quæ infirmitatis humanæ propria sensisse idem, ac suscepisse legitur. Hanc igitur injuriam a divinitate plerique veterum avertere cupientes, eam derivare postremo in humanam naturam studuerunt. Neque vero promiscue hoc in omnibus imbecillitatis argumentis, et eodem modo fecerunt. Nam alia plane sine ulla tergiversatione, et constanter, asseveranterque fuisse in Christo fassi sunt, ut sitim, famem, dolorem, tristitiam, vulnera, mortem; alia non primario, affirmateque ; sed secundo veluti loco defensionis admiserunt : ac sæpe post alia responsa, quibus ab Christo quæ objiciebantur abfuisse monstrabant, ad extrema velut ista tuendæ causæ subsidia confugerunt ; tanquam ita dicerent : si omnino vitari non potest ; neque per adversarios licet, ab Christo penitus ista segregare ; certe nihil est necesse ad divinitatem illa Christi referre : cum in humanam naturam potius competere videantur. Hujus generis ea sunt, quæ ignorantiam aliquam significare videntur, et ejusdemmodi alia,

1 Joann. XXV. — 2 Luc. XXI. — 3 Cap. XVI, parag. 12. — 4 Ibid. parag. 11. — 5 Tom. II, lib. II cap. III, parag. 5.

Siquidem vel illi ipsi, qui nonnulla Christum nescisse perspicue dixisse videntur, non tam audacter de eo, ac certo pronuntiarunt, quam de aliis, quæ nemo Catholicorum dubitat vere ab Christo esse suscepta.

Citantur et expenduntur Catholici qui Christo ignorantiam tribuere videntur.

VI. Ut ab Athanasio incipiam, qui in quarto libro contra Arianos fuse quæstionem istam explicat : his hæreticis opponentibus Christum aliqua nescisse, primum negat hoc esse verum, et argumenti, quod ex interrogationibus velut ignotis de rebus sæpe ab illo editis ducebant, vim ac pondus elevat. Non enim ex inscitia perpetuo istud fieri : sed plerumque iis de rebus nos percontari solere, quas perfecte novimus. « Verumtamen si contentiosius, inquit, in eo perseverent, quod Christus interrogaverit, audiant a nobis, nullam in divinitate ignorantiam esse : carnis vero esse proprium ignorare [a]. » Ac deinceps cur humana cum natura ignorantiam quoque susceperit, causas edisserit nonnullas. Ut appareat posterius hoc responsum, in quo ignorantiam admittere videtur, non principaliter, nec ex firma, certaque persuasione Athanasium attulisse, sed quasi ex abundanti, ad præcipuum adversariorum frangendum impetum, quo in Christi divinitatem irruebant. Sic et judicii tempus ignorare se dixisse Christum, non qua Deus erat, sed qua mortali carne vestitus, idem disputat Athanasius : ac docet, illum σαρκικῶς non nescisse, sed θεϊκῶς, hoc est *divinitus* scisse, non *carnaliter ;* quod eo quoque sensu licet interpretari, ut quamvis humana notitia judicii diem, ac momentum cognoverit, non tamen humanitatis proprie vi, sed divina, sit illud assecutus. Quippe post resurrectionem, cum in cœlum ascensurus a discipulis interrogaretur, quandonam venturus esset ad judicium, etsi tunc probe sciret, non tamen significare voluisse. « Jam enim caro surrexerat, inquit, et posita mortalitate deificata fuerat; nec jam decebat ipsum carnaliter respondere, cum in cœlum ascenderet [b]. »

Athanasius.

Nec tamen negandum videtur, affirmate dixisse nonnunquam Athanasium, ignoratum ab Christo, tanquam homine, fuisse judicii tempus, eamque propterea inscitiam assumptam una cum carne, carnisque propriis infirmitatibus, ut ab illis omnibus purgatos homines redderet. Quod quidem in calce libri *ad Serapionem* profitetur his verbis. « Hominum, inquit, proprium est nescire, sicut esurire, et cætera. Propterea ignorantiam hominum, tanquam homo factus, ostendit : primum quidem, ut demonstret, humanum habere se revera corpus : deinde ut et hominum ignorantiam habens in corpore, ab omnibus liberatum, et repurgatum hominem, perfectum ac sanctum Patri repræsentaret [c]. »

Basilius.

VII. Sic etiam Basilius in epistola CCCXCI *ad Amphilochium*, qui de ea quæstione sciscitatus erat, respondet, ignorasse Christum ut hominem judicii tempus : « ac si quis ignorantiam illam ad eum referat, qui dispensatione quadam omnia in se susceperit, et sapientia, atque gratia apud Deum et homines profecerit, non aberraturum a pio Scripturæ sensu [d]. » Cui consentaneus est et Gregorius Nazianzenus, et similiter, atque ille, quod apud Marcum legitur [1], *nec Filius quidem, nisi Pater*, exponit, parum probabili ratione, ut in secundo *de Trinitate* dixi. Atque hic « nosse quidem ait, tanquam Deum ; ignorare vero, ut hominem, si quis quod apparet in Christo ab eo secernat, quod mente percipitur [e]. »

Gregorius Nazianzenus.

Cyrillus Alexandrinus multis in locis idem paulo etiam, quam alii copiosius, et manifestius tradidit, ut in libro *Thesauri* XXII, et in *Refutatione Theodoreti ad anathematismum quartum.* Quo in anathematismo, cum voces illas, quæ de Christo in Evangelicis, vel Apostolicis libris expressæ sunt, dispares admodum,

Cyrillus Alexandrinus.

*a* ATHAN. orat. IV. Ἂν δὲ καὶ φιλονεικῶσιν ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾶν, ἀκουέτωσαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἔστιν ἄγνοια, τῆς δὲ σαρκός ἐστιν τὸ ἀγνοεῖν.

*b* ATHANAS. ibid. Λοιπὸν γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἀναστᾶσα, καὶ ἀποθεμένη τὴν νέκρωσιν, καὶ θεοποιηθεῖσα· καὶ οὐκέτι ἔπρεπε σαρκικῶς αὐτὸν ἀποκρίνασθαι ἀνερχόμενον εἰς τοὺς οὐρανούς.

*c* Idem. Ἀνθρώπων δὲ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ πεινᾷν, καὶ τὰ ἄλλα. διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος γεγονὼς, ἐπιδείκνυται· πρῶτον μὲν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἀνθρώπινον ἔχει σῶμα· ἔπειτα δὲ, ἵνα καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ σώματι ἔχων, ἀπὸ πάντων λυτρωσάμενος, καὶ καθάρας, τέλειον, καὶ ἅγιον παραστήσῃ τῷ πατρὶ τὸν ἄνθρωπον.

*d* BASIL. Οὕτω καὶ νῦν τὸ τῆς ἀγνοίας ἐπὶ τὸν οἰκονωμικῶς πάντα καταδεξάμενον, καὶ προκόπτοντα παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις σοφίᾳ, καὶ χάριτι λαμβάνων τις, οὐκ ἔξω τῆς εὐσεβοῦς ἐνεχθήσεται διανοίας.

*e* NAZIANZ. orat. XXXVI. Ἢ πᾶσιν εὔδηλον ὅτι γινώσκει μὲν ὡς θεός. ἀγνοεῖν δέ φησιν ὡς ἄνθρωπος, ἄν τις τὸ φαινόμενον χωρίσῃ τοῦ νοουμένου;

1 Marc. XIII, 32.

quod aliæ divinum aliquid, et magnificum præ se ferunt, aliæ imbecillum, et humile; dividi in personas, vel hypostases duas vetuisset; Theodoretus illud reprehendit, asserens indignum esse, divinitati non solum famem, sitim, et hujus generis alia tribuere: sed etiam ignorantiam diei novissimi, quam de se Christus profitetur, ut homo. At Cyrillus de persona loqui se demonstrat, quæ eadem naturis constat duabus : cujus diversas proprietates unus, idemque Christus in se suscipit. Quare Christus ipse qua Deus est, omnia cognovit; qua homo, diem judicii nescivit. Ambo itaque in eo consentiunt, hominem Christum ignorasse judicii tempus, « Non erat, inquit Theodoretus, ignorantia ista Dei Verbi : sed servilis formæ, quæ tanta per id tempus noverat, quanta habitans in ea divinitas revelarat [a]. » Cyrillus vero hoc solum excipit, uni et eidem personæ loquenti tam infinitam, et omnia scientem sapientiam, quam nonnullorum inscitiam imputari debere. « Igitur novit quidem ipse divinitus, inquit, utpote sapientia Patris. Sed quoniam ignorantis humanitatis mensuram subiit, per dispensationem istud etiam cum aliis sibi, tanquam proprium ascivit [b]. »

Item in libro secundo *de fide ad Imperatrices*, planissime diei illius ignorantiam adscribit humanitati Christi. « Non enim indecorum esse creaturæ, nec inusitatum divina ignorare mysteria [c] : » etc. Tum, « Quid mirum est, si cum Angelis divinum hoc mysterium ignorare dicatur, quamvis sapientia sit, et virtus Dei ? » Quæ Cyrilli loca ad purgandam suscipionem valent , qua imperiti quidam illum notant, quasi unam in Christo naturam statuerit. Siquidem aperte proprietates amborum discernit, et quæ θεϊκῶς quæ ἀνθρωπίνως conveniant explicat. Vide librum *Thesauri* XXII, ubi eadem exponit: nec non et XXVII.

VIII. Quanquam aliter interdum de ea re sensisse videtur, ac plenam et perfectam sapientiam, sine ullo incremento, Christo tribuisse : ut paulo post dicam. Quæ opinionis, ac sensus non satis firma constantia arguit id, quod paulo ante docui, non tam accurate constitisse priscis illis de inscitia hominis in Christo, ac de cæteris imbecillitatibus præsertim corporis, velut siti, fame, tristitia : quas iidem illi, qui de priore dubitando pronuntiarunt, sine ulla mutatione sententiæ, prorsus a Verbo susceptas arbitrati sunt.

Patres qui profectum in Christo agnoscunt.

Ad eamdem opinionem de Christi hominis ignorantia adscribendi videntur Patres illi, qui profectum in illo sapientiæ secundum humanam naturam agnoscunt. De quibus non multo postea.

Sed sunt aliqui, qui alias aliter scriptis suis prodiderunt; ut Hilarius et Ambrosius. Quorum abunde mentionem fecimus in secundo *de Trinitate* libro [1].

Fulgentius

At Fulgentius in primo *ad Trasimundum regem*, capite septimo, videtur ignorantiam in homine Christo reipsa confessus; et inde argumentatur veram in ipso fuisse animam, veramque intelligendi in anima facultatem. « Nam si vera caro, inquit, in Christo non fuit, quid in utero Virgo concepit? et si anima, vel intellectus naturæ in Christo defuisse credatur humanæ; quid in infante bonum, malumque dicitur ignorasse? An illam divinam Filii Dei naturam ignorantiæ boni, malique subjicimus, ut humanam in Christo animam denegemus?» Tum subinde, «Anima igitur humana, quæ rationis capax naturaliter facta est, bonum, malumque in infante Christo nescisse dicitur, quæ secundum Evangelicam veritatem, in puero Jesu sapientia, et gratia profecisse narratur, etc. Nam sicut carnis est ætate proficere : sic est animæ, sapientia, et gratia profecisse : quæ tamen in sapientia nullatenus proficeret; si naturalem intelligentiam, quæ hominibus rationis causa concessa est, non haberet. » Ergo uti vere Christus, nec specie, vel significatione sola corporis incrementum habuit : ita et in anima, sapientiæ, si Fulgentium audimus. Ac proinde aliquanto tempore quorumdam

a Theodoret. tom. VI oper. Cyrill. Οὐκ ἄρα τοῦ θεοῦ λόγου ἡ ἄγνοια, ἀλλὰ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, τῆς τοσαῦτα κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ γινωσκούσης, ὅσα ἡ ἐνοικοῦσα θεότης ἀπεκάλυψε.

b Cyr. ib. Οὐκοῦν οἶδε μὲν καὶ αὐτὸς θεϊκῶς ὡς σοφία τοῦ πατρός. ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς ἀγνοούσης ἀνθρωπότητος ὑπέδυ μέτρον, οἰκονομικῶς οἰκειοῦται καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων.

c Idem. cap. XVII. Φαμὲν οὖν, ὅτι τὸ ἀγνοῆσαι τυχὸν τὰ ἐν θεῷ μυστήρια, οὔτε ἀσύνηθες, οὔτε μὴν ἑτέρως ἀπρεπὲς ἂν εἴη τῇ κτίσει, etc.

Ibid. Τί τὸ θαῦμα, κἂν ὁμοῦ τοῖς ἀγγέλοις ἀγνοεῖν λέγηται τὸ ἐν θεῷ μυστήριον, καίτοι σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχων αὐτοῦ; Vide *Thes.* XXII et lib. XVIII.

1 Cap. III, § 7.

ignorantiam habuit, antequam plenissimam, et, ut idem existimat, infinitam rerum omnium, adeoque divinitatis ipsius, notitiam homo ille Dominicus obtineret.

Sunt qui auctorem operis imperfecti *in Matthæum* inter eos numerent[1], qui homini Christo inscitiam tribuunt diei Judicii. Verum ille non hominis, sed Dei filio illam imputat, Arianis se fautorem dogmatis ostendens. Ideo apud Matthæum dixisse Christum notat, οὐδὲ ὁ υἱὸς, *neque filius*, absolute, nec addita voce *hominis*, ne hanc ignorantiam ad humanitatem referres.

Citantur et expenduntur qui omnem prorsus inscitiam a Christo amovent.

IX. Nunc superioribus illis, qui inscitiam Christi humanitati non denegarunt, subjungamus alios, qui perpetuam in eodem omnium cognitionem, et ipsius etiam postremi judicii fuisse docuerunt.

Horum unus fuisse putandus est Origenes in commentario ad caput XIII *Matthæi*, et ad illa verba Christi : *Intellexistis hæc omnia?* ad quæ istud adnotat[2]: « Qui novit quæ sunt in cordibus hominum Christus Jesus, sicuti de hoc docuit in Evangelio Joannis, non ignarus interrogat. Sed quoniam semel assumpserat hominem; utitur omnibus, quæ sunt hominis : quorum unum illud est, interrogare. Nec mirandum si id facit Servator, quum ipse etiam omnium Deus, moribus hominum sese accommodans, perinde ac si quis homo morem gerat filio suo, percontetur : velut in hoc, *Adam ubi es*[3] *:* et *ubi est Abel frater tuus*[4]*?* »

Origenes.

Chrysostomus.

Joannes Chrysostomus homilia XLI *in quatriduanum Lazarum,* absolute negat ignorantiam in Christo fuisse[5], dum Judæos refutans illius divinitatis elevantes ex eo fidem, quod de multis ignorantium more sciscitatus legitur : velut de Lazaro[6], *ubi posuistis eum?* Contra quos præscribens Chrysostomus, vicissim objicit similia ex veteri testamento loca, in quibus interrogat Deus ; ut cum ait[7], *Adam ubi es*? et ad Cainum[8], *Ubi est frater tuus?* et cum ad Sodomitas puniendos venit[9], ejusdem præ se tulit ignorantiæ speciem. Ex quibus concludit, non recte ignorantiam in Filio ex ejus percontatione Judæos colligere, nisi eamdem et in Patre fuisse concedant.

Verum de Christo, qua Deus est, potest locutus videri Chrysostomus. De eodem, ut homo est, universe Cyrillus ita testificatur, ut nec eum latuisse quidquam, nec ullam accessionem scientiæ capere potuisse confirmet, in tertio libro *adversus Nestorium* incrementum in illo sapientiæ fuisse dicentem. « Credimus, inquit, ex ipso ventre, uteroque Virginis Emmanuelem ipsum, qui Deus erat, hominem prodiisse, plenum omnino sapientia, et gratia, quæ illi naturaliter inerat. Quodnam igitur incrementum caperet ille, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, qui cœlestis gratiæ una cum Deo Patre largitor est[a] ? »

Cyrill Alexand cus.

X. Eulogius vero Alexandrinus Patriarcha in libro *adversus Agnoetas*, copiose, eruditeque quæstionem hanc pertractans, ostendit ne secundum humanam quidem, nedum divinam naturam, aliquid nescire Christum; neque Lazari sepulcrum, neque postremum judicii diem. « Non enim humanitas, inquit, in unam hypostasim cum inaccessa, et substantiva sapientia conveniens, ignorare aliquid potest, neque præsentium, neque futurorum. Sed nec falsum potest illud esse, quod ab eo dictum est *: omnia, quæcumque habet Pater mea sunt*[b]. » Deinde rationem explicat, cur Christus de iis, quæ non ignorabat, interrogaverit. Ac duobus modis ea dicit accipi, quæ de Christo prædicantur. Quædam enim κατὰ ἀναφορὰν usurpantur, quæ videlicet non ad ipsum pertinent, sed ad alios referuntur, velut ad membra sua. Ut cum peccatum, et maledictum factus esse dicitur. Quædam κατ' ἀλήθειαν, hoc est ex rei veritate tribuuntur : ut cum esuriisse, dormiisse, et hujus generis alia fecisse, aut tolerasse legitur. Igitur quod ignorasse nonnulla e Scripturis colligi videtur, nihil obstare putat, quo minus priore modo intelligantur, ut idcirco nescisse illa dicatur, quod ea nesciant ipsius membra. Ejusdemmodi esse credit illud ipsum, quod se diem ignorasse judicii asserit; quale est quod

Eulog

Sens accep

*a* CYRILL. III *cont. Nestor*. Πεπιστεύκαμεν γὰρ ἐκ νηδύος αὐτῆς, καὶ μήτρας τῆς παρθενικῆς θεὸν ὄντα τὸν 'Εμμανουὴλ ἄνθρωπον προελθεῖν, πλήρη που πάντως σοφίας, καὶ χάριτος τῆς ἐνούσης αὐτῷ φυσικῶς. ποίαν οὖν ἐπιδέξοιτο τὴν ἐπίδοσιν ὁ ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, ὁ τῆς ἄνωθεν χάριτος συνδοτὴρ τῷ θεῷ, καὶ πατρί ;

*b* EULOG. apud Phot. cod. CCXXX. Οὔτε γὰρ τὸ ἀνθρώπινον εἰς μίαν ὑπόστασιν συνελθὸν τῇ ἀπροσίτῳ, καὶ οὐσιώδει σοφίᾳ, ἀγνοήσει ἄν τι, ὥσπερ οὐδὲν τῶν παρόντων, οὕτω δὴ οὐδὲν τῶν μελλόντων.

1 Hom. XXX. — 2 Orig. tom. II. — 3 *Gen.* III, 9. — 4 *Gen.* IV, 9. — 5 Tom. V. — 6 *Joann.* XXXI, 34. — 7 *Gen.* III, 9. — 8 *Gen,* IV, 9. — 9 *Gen.* XVIII.

ait, *Tu scis insipientiam meam*, et *quare me dereliquisti?* Addit quorumdam sententiam, ita Christum novissimi temporis inscitiam de se professum esse, ut quod humanæ naturæ proprium est ab eo, quod ratione divinitatis obtinet, mentis consideratione distingueret : non autem sit, ut revera illud ignoraverit : « Siquidem neque secundum divinitatem, neque secundum humanitatem, affirmare in illo ignorantiam exstitisse, periculose temeritatis est expers [a]. » Hæc Eulogius.

perius gnus.

XI. Cujus librum illum valde collaudat Magnus Gregorius Romanus pontifex in epistola, quam ad eum scripsit [1]: « Quia de doctrina vestra contra hæreticos, inquit, qui dicuntur Agnoitæ, fuit valde quod admiraremur; quod autem displiceret, non fuit. » Ac deinceps rationes ab eo allatas, et locorum illorum Scripturæ, quæ ignorantiam affirmare videntur, interpretationes approbat. Eidem Eulogio subscribit et Joannes Damascenus [2], quatenus ignorasse ideo dici ait, quod humana ex sese natura, et a Verbo ratione ac cogitatione sejuncta, judicii tempus nesciat : quod Gregorius Nazianzenus supra laudatus a nobis his verbis explicat [3]. « Si quis quod apparet in Christo, ab eo secernat, quod mente percipitur ; » ut idem Damascenus observat, « Quippe humana natura secundum essentiam, futurorum notitiam non possidet : verum Domini anima, propter unitionem cum ipso Deo Verbo, et hypostaticam identitatem, una cum aliis stupendis divinitatis miraculis, etiam futurorum cognitione ditata est [b]. »

nus

Animadvertendum est autem, Joannem Damascenum plenam, et incremento majorem omni scientiam Christi humanitati concedere, ex vi hypostaticæ conjunctionis : quod in capite sequente, vicesimo secundo ejusdem libri disertius affirmat : estque locus hic observatione dignus. Nam cum de profectu agit Christi Domini in sapientia, et gratia, scribit illos, « qui in ea progressum habuisse dicunt ipsum, tanquam ad illas aliqua facta sit accessio, non a primo existendi initio unitionem carnis esse factam arbitrari; nec eamdem unitionem hypostaticam statuere. Sed vanissimo Nestorio potius auscultantes, hanc ipsam copulationem, solius habitudinis, ac meræ inhabitationis, falso esse fingere, etc. Nam si vere caro est conjuncta Deo Verbo, ab ipso exstandi primordio ; vel potius in ipso exstitit, et hypostaticam cum illo identitatem habuit ; qui fieri potuit, ut non perfecte omni sapientia, et gratia locupletata sit? Non ut ipsa gratiam participaret, neque ut ex gratia in communionem admitteretur eorum, quæ ad Verbum pertinent : sed ea potius ratione, quod, propter unitionem hypostaticam, humanis ac divinis omnibus unius Christi propriis factis (quandoquidem Deus idem et homo simul erat) illa ipsa caro gratiam, et sapientiam, plenamque bonorum omnium copiam, in mundum fontis instar exundaverit [c]. »

XII. In hoc Damasceni loco, rationes tres theologicæ continentur, cur Christum hominem oportuerit *plenum gratiæ, et veritatis*, quæ est scientia, perpetuo fuisse, sine ullo earum incremento ; quæ quidem paululum contemplandæ, illustrandæque sunt. Prima est, quod ab eodem puncto temporis, quo existere humana natura cœpit, cum Verbo conjuncta fuit. De qua quæstione alibi ex instituto disseruimus [4], ἐξ ἄκρας τῆς ὑπάρξεως Græce istud dixit Joannes Damascenus. In quo plurimum aberravit Latinus interpres Jacobus Faber Stapulensis : qui *extremam existentiam* vertit. Cujus sensum non minus hallucinatus scholiastes Clichtoveus ita red-

Rationes tres in supracitato textu allato explicantur.

*a* **Ibid.** Οὔτε γὰρ κατὰ τὴν θεότητα, οὔτε κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ἄγνοιαν λέγειν ἐπ' αὐτοῦ, θράσους ἐπισφαλοῦς ἠλευθέρωται.

*b* Damasc. lib. III, cap. xxi. Οὕτως ἡ μὲν ἀνθρωπίνη φύσις οὐσιωδῶς οὐ κέκτηται τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν. ἡ δὲ τοῦ κυρίου ψυχὴ, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν λόγον ἕνωσιν, καὶ τὴν ὑποστατικὴν ταὐτότητα κατεπλούτησεν, ὡς ἔφην, μετὰ τῶν λοιπῶν θεοσημειῶν, καὶ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν : quod et lib. IV, cap. xix repetit.

*c* **Idem lib. III, cap. xxii.** Οἱ δὲ προκόπτειν αὐτὸν λέγοντες σοφίᾳ, καὶ χάριτι, ὡς προσθήκην τούτων δεχόμενον, οὐκ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως γεγενῆσθαι τὴν ἕνωσιν λέγουσιν, οὐδὲ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν πρεσβεύουσι. Νεστορίῳ δέ τῷ ματαιόφρονι πειθόμενοι σχετικὴν ἕνωσιν, καὶ ψιλὴν ἐνοίκησιν τερατεύονται, etc. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἡνώθη τῷ θεῷ λόγῳ ἡ σὰρξ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε, καὶ τὴν ὑποστατικὴν πρὸς αὐτὸν ἔσχε ταὐτότητα, πῶς οὐ τελείως κατεπλούτησε πᾶσαν σοφίαν. καὶ χάριν ; οὐχ αὐτὴ τῆς χάριτος μεταλαμβάνουσα, οὐδὲ κατὰ χάριν τῶν τοῦ λόγου μετέχουσα· ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, τῶν τε ἀνθρωπίνων, τῶν τε θείων τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ γεγονότων (ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἦν ὁμοῦ θεός τε, καὶ ἄνθρωπος) τὴν χάριν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν πληρότητα τῷ κόσμῳ πηγάζουσα.

1 Lib. VIII, ep. xxxiii. — 2 Lib. III, cap. xxi. — 3 § 7. — 4 Lib. IV, cap. x.

didit, ut humana natura vocetur *extremæ existentiæ*, quasi dicas, infimæ substantiæ, ac dignitatis, quod postremum in rerum natura locum habeat, ob terrenam molem et cum materia concretam. Quod mirum est viris Græce non indoctis in animum venire potuisse. ὕπαρξις illic est *productio* ipsa, et *extantia; ἄκρα* vero pro *ineunte*, et *incipiente* sumitur. Ergo quoniam humana Christi natura, simul atque cœpit existere, cum Verbo ipso sapientiæ fonte copulata fuit, et una cum eo persona facta, idcirco statim compos fuit decorum omnium, et ornamentorum, quæ in ipsam redundare conveniebat ex fonte ipso divinitatis. Quæ ratio saltem de donorum istorum jure, ac potestate, sive *substantia* debet accipi; non de usu, et *possessione*, quam *realem*, et *actualem* nuncupant; ut ex carnis ipsius habitu, et qualitate licet intelligere. Ac de animæ dotibus primariis, ut scientia, gratia, et virtutibus; et iis omnino, quæ ἔνσαρκον πολιτείαν, hoc est mortalis inter mortales vitæ, et administrationis obeundæ cursum et ordinem decebant, illa potissimum interpretanda regula est, ex mente Joannis Damasceni : ut hæc humanæ naturæ statim divina repræsentaverit : reliqua, quibus οἰκονομία, id est *dispensatio* præpediebatur, dilata fuerint in id tempus, quod resurrectionem est consecutum.

XIII. Altera est Damasceni ratio, quæ proxime ante positam natura præcedit, ipsa in eamdem personam, et hypostasim humanæ cum Deo naturæ conjunctio. Hinc enim compos est facta omnium ornamentorum, ac proprietatum, quibus insignita Verbi est divinitas; eaque non paulatim, nec ad mensuram; sed eodem momento, quo est assumpta, et, ut Patres loquuntur, *deificata*, recepit, non rivulis irrigata, sed ipso fonte donata bonorum, et charismatum omnium, quibus divina natura censetur. Ad hanc communionem respectum videtur habuisse Joannes Damascenus, cum negat humanam Christi naturam participatas illas dotes divinitatis accepisse, sed in solidum possedisse, gratiam videlicet, et sapientiam, ac plenam omnium bonorum copiam. Verum hæc communicatio nihil ad præsens institutum attinet. Non enim *personalis*, ut ita dicam, applicatio proprietatum illarum agitur ; qua homo Christus ut Deus, ita omnipotens, et immensus, et æternus, et hujus generis cætera merito dicitur; sed *formalis*, ut vocant, et interius formæ et qualitatis instar afficiens, ac denominans; non termini duntaxat, et sustentantis, ac definientis modi. De qua re vide quæ superiore libro contra Ubiquistas attulimus[1]. Hoc igitur in loco de scientia, et aliis dotibus disputamus, quibus tanquam formis in subjecto hærentibus, Christi anima decorata, et affecta fuit : quas nemo sanus dixerit easdem illas esse, quibus divinitas ipsa sapiens est, aut sancta; aut ejusdemmodi alia, quorum titulis gaudet. Quare creatæ sunt, ac finitæ qualitates illæ, adeoque participatæ. Sed earum immensam vim, et inexhaustam copiam recte illa Damasceni approbat ratio ex hypostatica junctione deducta.

Cui tertia ex eodem debet accedere, quod cum omnium hominum salus, et sanctitas, ac perfectio in uno illo, tanquam in capite vel fonte, contineatur, necesse sit summam in eo abundantiam inesse donorum omnigenum, et charismatum; ut hæc in universos perpetua, et nunquam exarescente ubertate diffudat.

XIV. Rursus Augustinus libro secundo *de peccatorum meritis*, capite XXIX, existimat, nullam ne in infante quidem Domino ignorantiam exstitisse, uti nec alios inquietos motus, originalem redolentes culpæ maculam. « Quam plane ignorantiam, inquit[2], nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo, Verbum caro factum est, ut habitaret in nobis : nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo parvulo fuerim suspicatus, quam videmus in parvulis. Per hanc enim etiam cum motibus irrationabilibus perturbantur, nulla ratione, nullo imperio, sed dolore aliquando, vel doloris terrore cohibentur : ut omnino videas illius inobedientiæ filios, quæ movetur in membris repugnans legi mentis, nec cum vult ratio, conquiescit : utrum et ipsa sæpe vel dolore corporis, tanquam vapulando compescitur, vel pavescendo, vel tali aliquo animi motu, non tamen voluntate præcipiente, comprimitur. »

Sic Leporius in libello *Emendationis*, qui Africanorum quorumdam antistitum, et inter eos Augustini subscriptione approbatus est, quod alias inscitiam in Christo fuisse dixerat, contraria professionne revocavit his verbis : « Ut autem et hinc nihil cuiquam in suspicione derelinquam, tunc dixi, imo ad objecta respondi, Dominum nostrum Jesum

1 Cap. X. — 2 Aug. lib. II *de Peccat. mer.* cap. LXXXII, tom. VII.

Christum secundum hominem ignorare. Sed nunc non solum dicere non præsumo, verum etiam priorem anathematizo prolatam in hac parte sententiam : quia dici non licet, etiam secundum hominem, ignorasse Dominum Prophetarum. »

His addere libet auctorem *quæstionum ad Orthodoxos*, in responsione ad quæstionem LVIII, ubi cum ita proposuisset : « quandoquidem Christo ignorantiam tribuere est impium, quod ille futura omnia præsciat [a] : » cur Judæ ac Petri peccata non prohibuit : Cui respondet, eum, qui futurum aliquid prævidet, ejus non esse causam. Quo responso, confirmat id, quod inquirendo, velut indubitatum sumpserat, nullius inscitiam rei in Christo fuisse.

XV. Harum duarum opinionum, quarum auctores pencensuimus, posterior usu jam recepta, consensuque theologorum, merito anteponitur alteri. Nam et Christi dignitati consentanea magis est [1] ; et huic, quam gerebat, personæ, officioque Mediatoris, et Capitis, hoc est omnimodæ gratiæ, ac sapientiæ fontis, aptior, nec non judicis ; cujus interest nosse functioni illi exercendæ præstitutum tempus. Quamobrem prior illa, tametsi summis quibusdam viris olim non displicuit, postea hæresis est notata ; eoque nomine pro hæreticis damnati sunt Agnoetæ cum eorum parente Themistio diacono. Quem imperite Nicephorus Callixti F. philosophum illum insignem fuisse putat [2], qui Valentis, et Theodosii primi tempore floruit : quem gentilem constat fuisse. Atque hæc Agnoetarum secta, Severitarum quoque dicta est, ut ait Nicephorus, quod ex Severi radice pullulavit, et quod in eam ab discipulo suo Themistio fabricatam propensior erat Severus ; utpote qui Christi carnem corruptibilem fuisse defenderet.

Addit Nicephorus hanc hæresim rivum quemdam Arianæ labis exstitisse [b]. Atqui « Deum Verbum affirmare Agnoetas eosdem scribit ille, omnia cognoscere : sed multa nescire conjunctam cum illo hypostatice naturam hominis [c]. » Ariani vero Filii divinitati rerum omnium scientiam, maximeque novissimi temporis detrahebant ; ut idem refert Nicephorus. Itaque Arianis eatenus accenset Agnoetas, quod illos imitati ignorantiam adspergerent homini Christo.

Melius Gregorius Papa Nestorianis affines illos facit [3]. « Res autem valde manifesta est, quia quisquis Nestorianus non est, Agnoita esse nullatenus potest. Nam qui ipsam Dei sapientiam fatetur incarnatam, qua mente valet dicere, esse aliquid, quod Dei sapientia ignoret : » Mox illo Joannis hoc testimonio probat. *Omnia per ipsum facta sunt* : unde argumentatur sic : « Si omnia, profecto diem judicii, et horam. Quis ergo ita desipiat, ut dicere præsumat, quia Verbum Patris fecit, quod ignorat ? » Verum hanc rationem facile hæresis hæc eluderet. Non enim Deo Verbo inscitiam tribuit. Efficacius est quod statim opponit ex eodem Joannis Evangelio [4] : *Sciens Jesus, quia omnia dedit ei Pater in manus.* « Si omnia, profecto diem judicii, et horam, Quis ergo ita stultus est, ut dicat quia accepit Filius in manibus quod nescit. » Ergo hæreticos suo judicio pronuntiat Agnoetas Gregorius : quos et alii in illorum numerum adscribunt, ut Joannes Damascenus in libro *de hæresibus*, qui eosdem refert non solum ignorantiæ, sed etiam « timiditatis, et ignaviæ Christum arguisse. »

Horum vero impietatem, et amentiam æmulati sunt complures hujus ætatis hæretici ; præsertim Calvinus [5], nec non Lutherus, et amborum propagines : quorum *in Scholiis ad Irenæum* meminit Franciscus Faverdentius [6] pius, et eruditus scriptor.

*a* Just. qu. LVIII *ad Orth.* Εἰ τὸ προσάπτειν τῷ Χριστῷ ἄγνοιάν ἐστιν ἀσεβές, δῆλον ὅτι πάντων ἔχει τελείαν τὴν πρόγνωσιν.

*b* Niceph. lib. XVIII, cap. L. Ἔστι δ' ὡς ἄν τις εἴποι, ἀπόῤῥοιά τις καὶ αὕτη ἡ αἵρεσις Ἀρειανική. for. Ἀρειανικῆς.

*c* Ibid. Οἳ καὶ λέγουσι τὸν Θεὸν λόγον πάντα μὲν γινώσειν, πάμπολλα δὲ ἀγνοεῖν τὴν ἡνωμένην αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν ἀνθρωπότητα.

1 Vide supr. § 12 et 13. — 2 Lib. XVIII, cap. L. — 3 Lib. VIII, ep. XXXII. — 4 *Joann.* I. — 5 Comment. *in Hær.* — Lib. II, *Iren.* cap. XLIX.

# CAPUT II.

*1. De eo, quod sapientia profecisse dicitur Christus; utrum ex eo colligi possit, in illo inscitiam fuisse. 2. Hæretici hoc affirmarunt. Theodorus Mopsuestenus, et Nestorius, Christum revera profecisse putantes. 3. Nonnulli e Patribus asseverarunt, 4. Ambrosii locus de ea re perplexus illustratur. 7. Alii Patres negant verum illum fuisse profectum; sed sic eum interpretantur, ut pro ætatis incremento, majoris cujusdam indicia sapientiæ dederit. 8. Quorum deinceps expenduntur sententiæ, quæ ab iisdem interdum contrariæ proficiscuntur.*

An ex eo quod Christus dicatur profecisse sapientia, colligi possit inscitiam in illo fuisse.

I. Eorum, qui in homine Christo plenam negarunt omnium rerum fuisse notitiam, perpauca sunt argumenta, nec ea multum explicatu difficilia. Ac duo potissimum occurrunt totidem e Scripturæ testimoniis confecta. Quorum alterum ex ignoratione diei postremi judicii petitum hoc loco prætermittam. Dixi enim de illo copiose in secundo [1] et tertio libro *de Trinitate* [2]: ut nihil hic immorari necesse sit. Alterum ex illis locis affertur, in quibus Christus profecisse ætate, et sapientia dicitur. De quo paucis modo disputandum. Ac sciendum illud imprimis, non esse consequens, ut si Christus Judicii diem nesciverit, sapientiæ, ac virtutis, et gratiæ progressum habuerit. Fieri enim potuit, ut ille, cæteroqui scientia perfectus et gratia, hoc unum ignoraret ad tempus; ita dispensante divina sapientia, quo tolerabiliorem hominibus, prædicando faceret diei ejusdem inscitiam. Certe nihil incrementum istud scientiæ, si quod esset in humana Christi natura, ad virtutis accessionem, et gratiæ pertineret: Quare de hac integra restat adhuc quæstio, sive plena illi statim ab conceptu scientia tribuatur, quæ est catholica veraque sententia; sive aliquid ei subtrahatur. Nos tamen universe de profectu Christi, an ullus, et cujusmodi fuerit; inquiremus; quoniam adversariæ partis firmamenta penitus labefactare volumus.

Verum progressum ... (margin partly cut off)

II. Hæretici iidem illi, qui judicii diem ignorasse Christum hominem, primi omnium errori suo consentanee docuerunt, Theodorus Mopsuestenus, et Nestorius, illum in sapientia, et gratia revera progressus habuisse rati, illo Evangelistæ testimonio sunt usi, *Jesus proficiebat sapientia, et gratia apud Deum, et homines* [3]. Theodori Mopsuesteni verba, quæ hoc veneno delibuta sunt, refert Leontius in libro tertio *contra Nestorianos, et Eutychianos.* « Ætate quidem, inquit [4], proficit, processu temporum: sapientia vero, secundum progressum temporum intelligentiam acquirens: gratia autem, suscipiens virtutem, intelligentiæ, et cognitioni consentaneam: deinceps gratia, quo illi erat apud Deum, accessionem, et incrementum accipiebat. »

Cum hoc consentiens Nestorius, Christum paulatim aiebat profecisse, et ad perfectum venisse; ex quo argumentabatur, alium esse hominem, cujus propria est ista progressio, ab Verbo, Deique filio. Adjungebat autem dictum illud Apostoli *ad Hebræos*: *Et consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ* [5]. » Ubi Græca vox τελειωθεὶς *perfectionis incrementum* significare videtur. Nam « perficitur, inquit, quod paulatim progreditur [a]. » Verum τελειωθῆναι hoc in loco non est progressum *facere*, ac *perfectiorem fieri*; sed *pœnis, et cruciatibus ad mortem adigi*, vel *morte consummari*. Sic martyres τελειωθῆναι dicuntur, et τελείωσις pro *martyrio* sumitur. Christus ipse de se apud Lucam. *Ecce ejicio*, inquit, *dæmonia, et sanitates perficio hodie, et eras; et tertia die consummor.* καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. Chrysostomus, Œcumenius, Theophylactus hoc sensu illum epistolæ *ad Hebræos* locum intellexerunt. Inter quos Oecumenius ex Photio, « Consummatus, inquit, hoc est, per passiones, et mortem perfectus a nobis cognitus [b]. » Theodoretus de resurrectione, et in cœlum ascensu dictum esse credidit: qui finis, et clausula totius in carne administrationis exstitit. Sed est aptius quod dixi, Sic in eadem epistola, capite secundo, commate decimo, « decuisse, ait, auctorem salutis per passiones consummare. »

*a* Nestor. apud Cyr. III *in Nest.* Τελειοῦται δὲ τὸ κατὰ μικρὸν προκόπτον, αἱρετικέ.

*b* Phot. Τελειωθεὶς, τουτέστι διὰ παθημάτων, καὶ σταυροῦ, καὶ θανάτου τέλειος ἡμῖν ἐπιγνωσθείς.

1 Cap. III, § 5 et seq. — 2 Cap. I, § 16 et cap. IV, § 1. — 3 *Luc.* II, 52. — 4 Leont. tom. IV *Bibl.* — 5 *Heb.* V, 6.

Nestorium porro insectatur, et refellit Cyrillus. nec patitur dici Christum paulatim ad majorem evasisse perfectionem. De cujus opinione paulo post.

[…]non […]ni ex […]tribus.

III. Quod ad Catholicos spectat, non idem de hac re sensus est Patrum: aliis profectum hominis admittentibus in Christo; aliis negantibus. Eustathius Antiochenus in libro *contra Arianos* profectum illum, ut ætatis, ita et sapientiæ, ac gratiæ videtur agnoscere, ab Gelasio Papa laudatus in libro *contra Eutychem, et Nestorium* [1].

Epiphanius in hæresi *Dimœritarum*, quæ est LXXVII, contra hæreticos istos, qui sunt Apollinaristæ, ex illo ipso Evangelii testimonio, quo *profecisse* Christus *ætate, et sapientia* dicitur, adeo vere progressum in sapientia fecisse putat; ut inde contra hæreticos illos argumentetur, neutiquam assumpto homine defuisse mentem, « Quippe si ab humana mente vas illud alienum exstitit, inquit, quomodo in sapientia procedebat? Et si mentis expers fuit, quomodo sapientia ipsa in anima procedebat, et corpore [a]? » Ut igitur ætate, et statura corporis revera profecit, ita et sapientia, si quid virium habet Epiphanii ratio. Cujusmodi et Procli est in epistola *ad Armenos*. « Ipse est, inquit, unus, et solus filius, qui antequam esset Abraham, exstitit. et in novissimis temporibus processit sapientia et ætate secundum carnem. Etenim illius divinitas semper id obtinet quod perfectum est [b]. »

Cyrillus Alexandrinus in dialogo *de uno Christo*, idipsum affirmare videtur, verum fuisse sapientiæ, ut et gratiæ progressum. Sic enim ait : « Facile hoc fuisse Deo, admirabilem quamdam ab infantia in assumpto homine sapientiam exhibere : Sed hoc monstri simile futurum fuisse, et ab Incarnationis rationibus alienum. Quippe mysterium ipsum tacite, ac sine strepitu gerebatur. Itaque dispensatione quadam permittebat, ut in seipso humanitatis præscripta valerent [c]. » Addit, divinum Verbum, quatenus Deus est, « ipsum quidem omni ex parte perfectum esse, nec ullius rei, nedum incrementi copax, « verum quæ naturæ nostræ « conveniunt, ea sibi propria fecisse: quandoquidem nostri simile est factum [d]. » Quibus verbis indicare videtur, veram in eo progressionem fuisse. Non enim alioqui diceret, ea, quæ naturæ nostræ congruunt, usurpasse sibi, ac propria fecisse. Quod de externa specie, et adumbratione non satis apte interpretari possis. Atque hoc *in Paschali* oratione XVII, distinctius aperit : ubi scribit, Dei filium « carnis suæ generationem propriam sibi dispensatione fecisse : eodemque modo, cum genitoris sui esset sapientia, progressus habere dici in sapientia, quamvis omni esset ex parte perfectus, ut Deus : eo quod quæ humanitatis propria sunt, ob summam conjunctionem, merito in seipsum assumeret [e]. »

Præterea in libro *Thesauri* XXVIII, hoc quod Evangelista narrat, Christum *ætate, et sapientia profecisse, atque gratia*, quod Eunomius objiciebat, contendit ad illum referri non posse, qua Deus filius, et Verbum est : « qui enim progressionem ullam caperet; aut quomodo imperfectus esset ille, qui est æqualis Deo? Necesse est enim et illum esse imperfectum, cui est æqualis, si sic habet filius ejus, ut vos dicitis [f]. » Vide ejusdem scholia *de Incarnatione*, capite XIV et XXVII.

IV. Ambrosius vero reipsa Christum profecisse, et incrementnm cepisse, ut ætatis, ita sapientiæ, gratiæque, perspicue magis, quam

*a* EPIPH. hær. LXXVII, § 26. Πῶς προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ εἰ ἀλλότριον ἦν τὸ σκεῦος νοῦ ἀνθρωπίνου; καὶ εἰ ἄνευ νοός ἐτύγχανε, πῶς σοφία ἐν ψυχῇ, καὶ σώματι προέκοπτε; Idem repetit § 30.

*b* PROCL. *ad Arm.* Αὐτός ἐστιν ὁ εἷς, καὶ μόνος υἱός, ὁ πρινὴ τὸν Ἀβραὰμ γενέσθαι ὤν. καὶ ἐπ' ἐσχάτων προκόψας σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ κατὰ σάρκα. ἔχει γὰρ ἀεὶ ἡ θεότης αὐτοῦ τὸ τέλειον.

*c* CYRILL. Φαίην δ' ὅτι καὶ ἐν νηπίῳ σοφίαν ἐκφῆναι τεθαυμασμένην ῥᾴδιόν τε, καὶ εὐήλατον ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἦν τὸ χρῆμα τερατοποιΐας οὐ μακρὰν, καὶ τοῖς τῆς οἰκονομίας νόμοις ἀνάρμοστον. ἐτελεῖτο γὰρ ἀψοφητὶ τὸ μυστήριον. ἠφίει δὴ οὖν οἰκονομικῶς τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις ἐφ' ἑαυτῷ τὸ κρατεῖν.

*d* MOX : Οὐκοῦν παντέλειος μὲν, καὶ ἀπροσδεὴς παντὸς ὁτουοῦν, καὶ γοῦν αὐξήσεως ὡς θεὸς, ὁ ἐκ πατρὸς λόγος· οἰκειοῦται γε μὴν τὰ ἡμῶν. ἐπεί τοι γέγονε καθ' ἡμᾶς.

*e* Id. *Pasch.* XVII. Τῆς ἰδίας σαρκὸς τὴν γέννησιν οἰκειούμενος οἰκονομικῶς. οὕτω καὶ ὑπάρχων σοφία τοῦ γεγενηκότος, προκόπτειν ἐν σοφίᾳ λέγεται· καί τοι παντέλειος ὢν ὡς θεὸς, τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδια, διὰ τὴν εἰς ἄκρον ἕνωσιν, εἰς ἑαυτὸν εἰκότως ἀναλαβών.

*f* Id. XXVIII *Thes.* Ποίαν ἐπιδέξεται προκοπήν; ἢ πῶς ἀτελής ἐστιν ὁ ὑπάρχων ἴσα θεῷ; ἀνάγκη γὰρ ἀτελῆ κἀκεῖνον ὑπάρχειν, ᾧ ἐστιν ἴσος, ἂν οὕτως ἔχει καθ' ἡμᾶς. Idem repetit pag. seq. Vide et Eulogium apud Phot. cod. CCXXIX.

1 Tom. IV *Bibl.*

cæteri omnes affirmare videtur in libro *de Incarnatione*. « Quomodo proficiebat, inquit, sapientia Dei? Doceat te ordo verborum. Profectus est ætatis, et profectus sapientiæ, sed humanæ est. Ideo ætatem ante præmisit, ut secundum hominem crederes dictum. Ætas enim non divinitatis, sed corporis est. Ergo si proficiebat ætate hominis, proficiebat sapientia hominis. Sapientia autem sensu proficit, quia a sensu sapientia. Jesus autem proficiebat ætate, et sapientia. Quis sensus proficiebat? Si humanus; ergo et ipse susceptus est. Si divinus: ego mutabilis per profectum. Quod enim proficit, utique mutatur in melius. Sed quod divinum est, non mutatur. Quod ergo mutatur, non utique divinum. Sensus igitur proficiebat humanus: sensum ergo suscepit humanum. Et ut sciamus, quia secundum hominem loquebatur, præmisit dicens: *Puer autem crescebat, et confortabatur, et implebatur sapientia: et gratia Dei erat cum illo*. Et puer nostræ nomen ætatis est; nec confortari virtus poterat Dei, nec crescere Deus, nec altitudo sapientiæ Dei, nec plenitudo divinitatis impleri, Quæ igitur implebatur, erat non Dei, sed nostra sapientia. » Tum Isaiæ locum eodem accommodat, qui est in octavo capite: *Priusquam sciat puer patrem, aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariæ:* quibus ista subtexit: « Sapientiam enim Dei futura, et occulta non fallunt. Expers autem agnitionis infantia, per humanam utique imprudentiam quod adhuc non didicit ignorat. »

Quo in loco Christum secundum humanam naturam vere profecisse, adeo existimare videtur; ut ex eo contra Apollinaristas probet duplicem in Christo inesse sapientiam: et ex consequenti, substantiam. Siquidem divina sapientia, cum perfectissima sit, nullis auctibus succrescit: « sed humana, quæ quod adhuc non dedicit, ignorat. »

Ambrosius. parum probabiliter a Magistro sententiarum explicatus.

V. At Petrus Lombardus Magister Sententiarum [1], hujus Ambrosiani loci invidiam emollire conatur, asserens, id quod res ipsa monstrat, duplicem in Christo reperiri sapientiam; unam divinam, et increatam; alteram animæ propriam, et creatam; quam Propheta significat, dicens, *Requiescet super eum spiritus sapientiæ, et intellectus* [2]. Hanc igitur humanam, et creatam sapientiam profecisse dici ab Ambrosio credit, « ut quantum ad visum hominum, et sui sensus ostensionem, Christus profecisse dicatur. Proficiebat ergo humanus sensus in eo, secundum ostensionem, et aliorum hominum opinionem. Ita etiam patrem, et matrem dicitur ignorasse in infantia; quia ita se habebat, et gerebat, ac si agnitionis expers esset. » Hæc quanquam vera sunt, ut paulo post dicam, tamen difficile cum Ambrosii verbis conciliari possunt. Nam nihil Apollinarem, et similem hæreticum, offenderent, si sic intelligerentur, nec duplicem fuisse sapientiam in Christo, satis inde constaret, cum de divina sola recte dici possit, eam, pro ætatis, et corporis incremento, majora sui paulatim indicia protulisse; non ut ipsa cresceret: sed ut apta cuique, et congruentia opera intuentibus exhiberet. Idem enim est minorum in mundo, qui et majorum auctor operum Deus: et idem viventibus progressiones, et incrementa constituit ætatum, quibus adolescerent, et ex imperfectis perfectiora pedetentim fierent. Quare ut eamdem, sine ulla sui mutatione, vim ac virtutem: imo et sapientiam, ac bonitatem, minorem, majoremque prodit externa significatione operum suorum; ita et in humano corpore vices illas, et accessiones una, eademque poterat exercere divina sapientia. Non igitur firmo satis argumento Apollinaris infamiam, aut Arii compesceret Ambrosius, si ex Magistri sensu illa scripsisset. Sed de Ambrosio satis.

VI. Fulgentius in primo libro *ad Trasimundum*, capite septimo, similiter atque Ambrosius verum agnoscit in Christo ut ætatis, ita sapientiæ profectum: cujus verba superius attulimus [3]. Quibus adjicienda modo sunt, quæ in tertio libro, capite XXVIII, ejusdem operis scribit: « Sapientia quoque novimus, Christum secundum animam profecisse: sed sapientia Christus non potuit cum anima proficiente proficere; ac per hoc idem Christus et in carne sua crevit, et in anima sua profecit, qui tamen et in carne sua crescens, et in anima sua proficiens, nec cum anima sua proficere, nec cum carne sua potuit ætatis incrementa sentire. » Quod Fulgentii dictum consentaneum est alteri illi, quod generatim edidit in capite XVI, ejusdem tertii libri. « Quia totum hominem Deus ille suscepit, ideo totius hominis in se passiones in veritate monstrasse; et animam quidem rationalem habentem, quidquid fuit infirmitatis

1 In III, Dis. XIII, D. — 2 *Isa.* XI. — 3 Cap. I, § 8.

animæ, sine peccato, et suscepisse, et pertulisse, » etc. Est autem infirmitas animæ ignorantia, et profectus sapientiæ.

Luculenter quoque Vigilius libro quinto *contra Eutychen*, eidem suffragatur opinioni, dum adversus Monophysitas totus incumbit in utramque probandam Christi substantiam, ac præsertim humanam [1] : ad cujus adstruendam fidem, Scripturæ sententias assumit illas, quibus *electus et servus* appellatur Christus [2], aut *crevisse, et confortatus esse, impletusque sapientia* dicitur [3]. « Non enim, ait, natura Verbi est confortari, cum ipsa sit virtus : nec crescendi argumenta suscipere, cum perfecta sit in seipsa : nec sapientia impleri, cum ipsa impleat omnia, etc. Quia ergo Verbi naturæ ista non conveniunt in Christo, carni ejus congruant necesse est : secundum quam jure dicitur *servus electus*, jure *sapientia impletus;* jure *crevisse*. Subjicit Isaiæ verba illa de puero [4], *antequam sciat respuere malum, et eligere bonum* : ad quæ ita disputat. « Numquid naturam Verbi tantæ audemus ignorantiæ subjicere, cui nec præterita futura habentur occulta? » Deinde Lucæ ista profert [5] : *Jesus autem proficiebat ætate, et sapientia, et gratia apud Deum, et homines*. Et, « Si Verbi proficiebat, inquit, in eo natura; ergo mutabilis facta est per profectum. Quod enim proficit, mutatur in melius. » Quod ex Ambrosio sumpsit.

His accedit Rupertus libro primo *in Genesim*, capite XXI, ubi locum illum Isaiæ tractans [6], in quo *requievisse super Christum* dicitur *spiritus sapientiæ, et intellectus*, sic scribit : « Quia ille, in quem hæc dicuntur, cum non tantum homo, sed et Deus sit, licet secundum humanitatem, sapientia, ætate, et gratia profecerit : attamen secundum id, quod est, et erat Deus, nullum profectum habuit : sed cum esset ipsa sapientia, de supernis suis ad ima nostra descendit. Verum creatura, non solum humana, sed et angelica profecit. »

Testimonia veterum verum in Christo profectum negantium.

VII. Sunt tamen plerique, qui profectum illum Christi in scientia et gratia sic interpretantur, ut ad speciem referant, et ostensionem, id est φανέρωσιν : quod pedetentim majoribus, ac perfectioribus indiciis latentem in se gratiam, et sapientiam proderet.

Athanasius in oratione quarta *contra Arianos*, etsi primum veram videatur agnoscere progressionem, subinde tamen ad hoc, quod dixi, reflectit orationem suam : Sic enim ille. « Non igitur Verbum, qua Verbum, inquit, erat id, quod proficiebat : utpote quod perfectum est e perfecto Patre, rei nullius indigens ; sed et alios ad profectum deducens. Verum humano more dictum est hoc loco proficere : quandoquidem proprius est hominum profectus [a]. » Idcirco prius Evangelistam observat ætatis posuisse profectum, quam sapientiæ, ut hoc de homine dictum intelligeres, qui solus istius est incrementi capax.

Mox autem quæ ratio fuerit augmenti illius, declarat sic : « Corporis igitur proprius est ille profectus. Etenim proficiente ipso, proficiebat in eo divinitatis apud illos, qui intuebantur, ostensio. Quanto autem magis divinitas aperiebatur, tanto copiosius augebatur apud omnes homines, tanquam homini, gratia [b]. » Quare profectum istiusmodi in eo consistere putat, quod evidentiora dabat signa divinæ sapientiæ, ac virtutis, pro eo ac se quotidianis auctibus ætas explicabat. « Quid est, inquit, ille qui dicitur profectus ? Nempe, ut dixi, deificatio illa est, et gratia hominibus ab sapientia communicata : cum in ipsis peccatum est insita corruptela deleretur : ad similitudinem, et cognationem carnis Verbi. Sic enim augescente secundum ætatem corpore, augebatur etiam in eo divinitatis ostensio : palamque monstrabatur omnibus, templum ipsum esse Dei, ac Deum in corpore [c]. » Quod si quis tamen pertinacius obluctetur [7], pergit idem, et de Christo ipso profectum illum intelligi oportere contendat;

*a* ATHAN. Οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἦν, ᾗ λόγος ἐστὶν, ὁ προκόπτων, ὁ τέλειος ἐκ τελείου τοῦ πατρὸς ὢν, ὁ μηδενὸς δεόμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς προκοπὴν ἀνάγων. ἀλλὰ ἀνθρωπίνως εἴρηται καὶ ἐνταυθα προκόπτειν. ἐπεὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ πάλιν ἡ προκοπή.

*b* Ibid. Τοῦ σώματος ἄρα ἐστὶν ἡ προκοπή. αὐτοῦ γὰρ προκόπτοντος προέκοπτεν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φανέρωσις τῆς θεότητος τοῖς ὁρῶσιν. ὅσῳ δὲ ἡ θεότης ἀπεκαλύπτετο, τοσούτῳ πλέον ἡ χάρις ηὔξατο ὡς ἀνθρώπῳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις.

*c* Ibid. Τίς δέ ἐστιν ἡ λεγομένη προκοπή; καθὰ προεῖπον ἡ μεταδιδομένη παρὰ τῆς σοφίας τοῖς ἀνθρώποις θεοποίησις, καὶ χάρις, ἐξαφανιζομένης ἐν αὐτοῖς τῆς ἁμαρτίας, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς, κατὰ τὴν ὁμοιότητα, καὶ συγγένειαν τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου. οὕτω γὰρ αὐξάνοντος ἐν ἡλικίᾳ τοῦ σώματος, συνεπιδίδοται ἐν αὐτῷ ἡ τῆς θεότητος φανέρωσις. καὶ ἐδείκνυτο παρὰ πᾶσιν ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστι, καὶ θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι.

1 Vigil. lib. V tom. IV, *Bibl.* — 2 *Isa.* XLII. — 3 *Luc.* II. — 4 *Isa.* VII. — 5 *Luc.* II. — 6 *Isa.* XI. — 7 Athan. ib.

id eatenus concedendum esse dicit : ut non de divinitate ipsius ; sed de humana natura dici istud existimetur.

Qui profectum in Christo admittere visi sunt, id eos per condescensionem fecisse, adversus Arianos dimicantes.

VIII. Hoc illud nimirum est, quod superiori capite dixi[1], complures illorum Patrum, qui inscitiæ aliquid in homine Christo initio fuisse significant, et videlicet sciendi accessionem, et profectum ; magis id κατὰ συγχώρησιν, et concessione quadam usurpasse, ut Arianos, et Eunomianos abundantiore vi argumentationis obruerent, quam quod revera, et ex animi sui sententia istud asseverarent : cum satis haberent in præsentiarum, quoquo modo testimonium de Christo illud acciperetur, nihil ad Christi divinitatem, ejusque cum paterna substantia cognationem infringendam pertinere. Sic enim Athanasium hoc loco videmus, qui ignorantiam in Christo fateri visus est, non tam affirmate profectum in eodem sapientiæ liquidum ac verum agnoscere ; et quem hominis proprium esse dixerat, eo subinde modo declarasse, qui sit ipsi divinitati minime pœnitendus. Quis enim non eo genere profectus Deum ipsum in Christo progressus habuisse confiteatur, quo homini tribuit Athanasius, ut clariora in dies signa, et effecta sui daret iis, qui intuebantur hominibus? tum quod robustiora eadem, et vegetiora proferret effecta bonitatis, ac munificentiæ, quibus filios Dei, ac deos quodammodo mortales efficeret?

Quo illud Gregorii Nazianzeni spectat in epistola priore *ad Cledonium* ; ubi anathema dicit iis, qui Christum asserunt ex operibus perfectum fuisse ; vel post baptismum, aut resurrectionem adoptatum esse in filium : ejusque rei rationem istam subjicit : « Quod enim initium habuit, aut proficit, aut perficitur, non est Deus : tametsi hæc idcirco de eo dicantur, quod paulatim sese patefecerit[a]. » Quod igitur in Evangelio proditum est, Christum *sapientia et gratia profecisse*, de sola interpretatur ἀναδείξει, quæ est φανέρωσις, id est *manifestatio;* etiam quatenus ad humanam naturam refertur. Nam de Christo loquitur, non qua Verbum est ; sed qua est ejusmodi, ut de eo quæri possit an adoptivus filius dici debeat, quod utique ad hominem pertinet. Quare ne ut homo quidem erat, profecisse videtur Gregorio, præter quam ostensione sola : qua ratione minime sit indignum profecisse Deum credere.

Idem in oratione xx, quæ est funebris in S. Basilium, disertius hoc ipsum explicat, non habuisse progressus ullos in sapientia, et gratia Christum Dominum, « Ille, inquit, proficiebat ut ætate, ita sapientia, et gratia ; non quod incrementum ista caperent. Quid enim eo, quod ab initio perfectum exstitit, posset esse perfectius? sed quod hæc paulatim aperirentur, ac sese proderent[b]. » Quem locum Gregorii Nazianzeni refert in *Catena* sanctus Thomas.

IX. Amphilochius quoque adeo persuasum habet, ne ut hominem quidem profecisse Christum, ut ejus vitandi gratia Lucæ locum interpretatione haud sane consentanea detorserit. Nam profecisse dicit illum « sapientia, propter eos, quos sapientes reddebat : gratia vero, ea scilicet, qua oblectati nos ipsi proficimus, credentes ea perfectum iri, quæ de nostra spe ille prædicavit[c]. » Sic apud Deum profecisse ait idem, quatenus opus Patris implevit, assumpta carne, et nobis redemptis : apud homines vero, quod ab idolorum superstitione, ad Trinitatis illos notitiam transtulit. « Hoc modo profecisse Christum asserit : non autem a deteriori in melius esse promotum, ut stultis placet[d]. » Verum ut vera hæc Amphilochii est opinio ; ita nec necessaria, nec probabilis est illa profectus ratio, expositioque Lucæ ; multoque est expeditior communis altera, quæ sola ἐκφάνσει, vel φανερώσει, id est *significatione*, et *ostensione* illa sapientiæ incrementa metitur.

Quam et Cyrillus Alexandrinus in tertio *contra Nestorium* ita confirmat. Cum enim Emmanuelem, qui Deus erat, ex utero matris hominem prodiisse dixisset, plenum omni sapientia, et gratia : ideo revera illum pro-

*a* NAZIANZ. Τὸ γὰρ ἠργμένον, ἢ προκόπτον, ἢ τελειούμενον, οὐ θεὸς, κἂν διὰ τὴν κατὰ μικρὸν ἐνάδειξιν οὕτω λέγηται.

*b* NAZIANZ. orat. xx. Ἐκεῖνος τε γὰρ προέκοπτε, φησὶν, ὥσπερ ἡλικίᾳ, οὕτω δὴ καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι· οὐ τῷ ταῦτα λαμβάνειν αὔξησιν· τί γὰρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς τελείου γένοιτ' ἂν τελεώτερον; ἀλλὰ τῷ κατὰ μικρὸν παραγυμνοῦσθαι, καὶ παρεκφαίνεσθαι.

*c* AMPHIL. Σοφίᾳ διὰ τοὺς παρ' αὐτοῦ σοφιζομένους· χάριτι, ἐφ' ᾗ εὐφραινόμενοι προκόπτομεν, πιστεύοντες ὅτι ἔσται τελείωσις τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λελαλημένοις περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος.

*d* Ibid. Κατὰ τούτους οὖν τοὺς τρόπους προέκοπτε, καὶ ἀληθεύει. οὐ γὰρ κατὰ τοὺς ἄφρονας ἀπὸ τοῦ χείρονος ἐπὶ τὸ κρεῖττον.

1 § 5.

fecisse negat : et quod ab Evangelista scriptum est, profecisse ut ætate, ita et sapientia, gratiaque Christum : id ad solam refert eorum, quæ perfectissima jam ipsi inerant, ornamentorum significationem et ἔκφανσιν. Cujus loci priora verba jam retuli antecedenti capite[1]. Posteriora, quibus profectum illum declarat, sunt hujusmodi : « Quomodo igitur profecisse dictus est? Nimirum, ut ego arbitror, quod Deus Verbum cum incremento, et ætate corporis sui, divinorum bonorum significationem commensus fuerit[a]. » Quocirca profecit ideo Christus homo sapientia, et virtute, quod pro ætatum modulo illius argumenta, et indicia præbuit : neque qualis maturo jam, et viro congruebat indoles, eam in infantili, aut puerili habitu corporis expressit, ne non satis pro vero sese homine gereret : vel monstri, et ostenti instar haberetur.

Sed rationem cur minime profecerit statim subjicit Cyrillus observatione non indignam. Cum enim Nestorius Christum *paulatim progressione facta*, *pervenisse* diceret *ad Pontificiam dignitatem*[b]: arguit hoc Cyrillus, et quærit de illo, quomodo ad sacerdotalem functionem sensim profecerit, et utrumnam accessione virtutis id sit aliqua factum. Hoc vero dictu nefas esse, probat ex eo, « quod quidquid abest a perfectione virtutis, vituperatione dignum est. neque per omnia laudandum : imo vero fortasse culpæ tribuendum est. Atqui verum istud est, *non eum fecisse peccatum neque inventum esse dolum in ore ejus*[2], uti scriptum est. Ejusmodi igitur omni ex parte perfectus est, nec illi quidquam deest ad absolutam numeris omnibus virtutem[c]. » Verum non videtur consequens, ibi esse culpam, ac peccatum, ubi non est absoluta perfectio. De qua re dixi alibi[3], cum de perfectione Dei agebatur, et quemadmodum dextre illud accipi debeat exposui. Idem in commentariis *in Joannem*[4], profectum illum refert ad speciem, ad externam significationem eodem se habentis ex sese modo sapientiæ.

X. Theodoretus in libro quinto *de hæreticis fabulis*, cap. XIII, adversus Apollinaristas probat, Christum animam suscepisse cum corpore, hoc ipso Evangelii testimonio, quod non solum ætate, sed etiam *sapientia*, *et gratia* illum profecisse dicit. Atqui profectus iste animæ proprius est, non divinitatis. Modum autem proficiendi sic explicat : « Merito, inquit, cum ætatis incremento, conjunxit profectum sapientiæ. Nam pro mensura ætatis corporeæ, divina natura propriam revelabat sapientiam[d].» Quæ ratio non satis ad institutam argumentationem facere videtur. Non enim ex eo sequitur, humanam cum carne animam assumpsisse Christum, quod sapientia, et gratia profecisse legitur, si profectus ille in sola sapientiæ declaratione consistit : quoniam, etsi animæ locum aut mentis, divinitas impleret, ut Apollinari visum est, posset eodem modo dici, profecisse sapientia Christus; quatenus latens in carne divinitas, pro ætatis incrementis, diversa, et prioribus perfectiora consequentia daret indicia virtutis, et sapientiæ. Quæ aliorum Patrum consensu firmatur.

Joannes vero Damascenus diserte accurateque pronuntiat, solius demonstrationis, et significationis talem Christi profectum exstitisse: « quod videlicet sapientiam, quæ inerat ipsi, in apertum promeret[e]. » Addit huic alteram profectus illius interpretationem, quam ex Amphilochio paulo ante commemoravimus, minimeque probabilem esse diximus : nempe Christum in se illa transtulisse, quæ nostra sunt : ut, quoniam homines illius hoc adventu, ac beneficio sunt adepti, ut sapientia perficerentur, et gratia, istud ipsum, quod membris ejus convenit, capiti tribuatur. Cæterum eos, quibus vere profecisse Christus

*a* Cyrill. Πῶς οὖν ἄρα προκόπτειν εἴρηται; συμμετροῦντος, ὥς γε οἶμαι, τοῦ θεοῦ λόγου τῇ τοῦ ἰδίου σώματος αὐξήσει τε, καὶ ἡλικίᾳ τῶν ἐνόντων αὐτῷ θεοπρεπεστάτων ἀγαθῶν τὴν ἔκφανσιν.

*b* Nestor. apud Cyrill. lib. III *contra Nestor*. Οὗτος, ὁ κατὰ μικρὸν, αἱρετικὲ, εἰς ἀρχιερέως προκόψας ἀξιώμα.

*c* Ibid. Εἶτα πῶς ἄν; ἢ πόθεν εἰδοιάσειέ τις, ὅτι τὸ ἡμαρτηκὸς τοῦ τελείως ἔχοντος κατὰ ἀρετὴν, ὑπὸ μῶμον ἔσται, καὶ οὐχ εἰς ἅπαν τεθαυμασμένον, μᾶλλον δὲ τάχα που καὶ ὑπὸ γραφὴν ἁμαρτίας; ἀλλὰ μὴν ἀληθὲς, ὅτι οὐ πεποίηκεν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. κατὰ γέγραπται. παντέλειος οὖν ὁ τοιόσδε πρὸς πᾶν ὁ, τιοῦν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἂν ἔχοι τὸ ἐνδεὲς τοῦ ἀρτίως ἔχοντος εἰς κατόρθωσιν ἀρετῆς.

*d* Theodoretus lib. V *de Hær*. cap. XIII. Εἰκότως δὲ συνέζευξε τῇ τῆς ἡλικίας αὐξήσει τὴν τῆς σοφίας ἐπίδοσιν. πρὸς γὰρ τὸ μέτρον τῆς τοῦ σώματος ἡλικίας ἀπεκάλυπτεν ἡ θεία φύσις τὴν οἰκείαν σοφίαν.

*e* Damas. lib. III, cap. XXII. Διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως τῆς ἡλικίας τὴν ἐνυπάργουσαν αὐτῳ σοφίαν εἰς φανέφωσιν ἄγων.

1 § 9. — 2 I. *Pet*. II. — 3 Tom. I, lib. VI cap. VII, § 6 et seq. — 4 Cyr. lib. I *in Joann*.

videtur, pessime sentire, et Nestorianæ perfidiæ affines esse judicat. Quem locum superiori capite reddidimus [1].

XI. Hieronymus in commentariis *ad Hieremiam*, hæc verba capitis XXXI, *femina circumdabit virum*, interpretatur de Christo, « qui juxta incrementa quidem ætatis, per vagitus, et infantiam proficere videbitur sapientia et ætate : sed perfectus vir, in ventre femineo solitis mensibus continebitur. » Ubi perfectum virum nonnisi sapientia fuisse significat : in qua nullum progressum habuit. Ita nulla inscitia fuscatus est. Quod ita sensisse videtur Augustinus, ut eamdem illam, quæ minus probata nobis est, de profectu Christi sententiam approbet in libro *octoginta trium quæstionum*, quæstione LXXV. Ibi enim sic *hæredem* appellari Christum asserit, cujus et nos *cohæredes* dicimur [2], quemadmodum idem *profecisse ætate*, *ac sapientia* legitur : quod de ejus corpore, hoc est Ecclesia, debet accipi. « Si enim pietas, inquit, hoc non admittit, ut primo ex parte videret homo dominicus; deinde ex toto, quanquam in sapientia proficere dictus sit, in corpore suo intelligatur hæres : id est Ecclesia, cujus cohæredes sumus. » Proficere sapientia Christum ecce sic explicat, ut hoc de membris ejus, id est Christianis intelligatur, qui in Dei cognitione progressum faciunt.

Alias autem sic de eo profectu loquitur, ut verum in Christo significare videri possit, ut in sermone LVII *de Diversis ;* « In hac forma descendit, (inquit de humanitate agens Christi Domini) in hac forma secundum Evangelium sapientia, et studio profecit; in hac forma patiens fuit; in hac forma fortiter dimicavit; in hac forma mortuus est, » etc. Ut igitur non specie sola, et ostensione, sed reipsa, vereque passus, et mortuus est; sic eumdem vere profecisse sapientia consequens videtur. Alioqui causæ nihil esse dixerit aliquis, cur hæc omnia, quæ in unum recensendo collegit, non eodem illi modo tribuantur.

Bedæ locus Gregorio Papæ falso adscriptus.

XII. Solet ab infimæ vetustatis scriptoribus laudari Gregorius Papa contrariæ, et veræ auctor opinionis, quæ sola patefactione scientiæ hujus in Christo progressum æstimat : qui locus minime est omittendus : « Juxta hominis, ait, naturam proficiebat sapientia, non quod ipse sapientior tempore, qui a prima conceptionis hora spiritu sapientiæ plenus permanebat : sed eamdem, qua plenus erat, sapientiam cæteris ex tempore paulatim demonstrabat. Juxta hominis naturam proficiebat gratia; non quod ipse non habeat, per accessum temporis accipiendo, sed pandendo donum gratiæ, quod habebat apud Deum, et homines. Quia quantum proficiente ætate patefaciebat dona gratiæ hominibus, quæ sibi inerant, et sapientiæ, tantum eos ad laudem Dei excitabat per considerationem ipsius sapientiæ et gratiæ, quas Deus ipsi contulerat. Sic et Deo Patri ad laudem, et hominibus ad salutem proficiebat. » Hic locus Gregorii Papæ nomine in Glossa ordinaria descriptus est; et ab Magistro Sententiarum itidem citatus [3]. Sed Bedæ est in homilia *Dominicæ primæ post Epiphaniam*. Cujus tamen contrarius videtur esse sensus in commentariis ad illud *Lucæ* caput, ubi reipsa profecisse sapientia Christi animam indicat, ita scribens : « Sicut est carnis ætate proficere, sic est animæ rationalis sapientia et gratia proficere : non quod hoc eguerit susceptor Deus; præsertim cum supra plenus fuisse sapientia describitur : sed quia hoc pro remedio nostræ salutis suscipere elegit; ut cum caro, et anima rationalis a Deo suscipitur, utraque pariter salvaretur. » Quæ sane verba verum fuisse sapientiæ, et gratiæ in anima progressum declarant, sicut verus fuit ætatis in carne profectus.

At Joannes Geometra verum hunc non putat exstitisse profectum [4], in illo scilicet, « in quo ab ipsamet unione omnis plenitudo inhabitaverit divinitatis : sed tanquam divina gratia, atque virtute paulatim ab ipso demonstrata, aut etiam corpori, quasi instrumento ad operandum sensim capaciori reddito, coaptaretur cum ficta ars, tum scientia. »

Ita etiam Titus Bostrensis vulgo nominatus, in commentario ad *Lucæ* caput secundum. « Implebatur, ait, sapientia, et gratia, non quod ejus accessionem ullam caperet : semper enim ex divinitate quod plenum, et perfectum est habebat : verum ideo quod Deus Verbum una cum corporis ætate, paulatim sapientiæ, atque gratiæ ostensionem explicaret [a]. »

*a* Titus Bostr. tom. XIII *Bibl.* Ἐπληροῦτό τε σοφίας, καὶ χάριτος, οὐκ ἐν τῷ προλαμβάνειν, (for. προσλαμβάνειν) ἀεὶ γὰρ τῇ θεότητι τὸ πλῆρες εἶχεν· ἀλλὰ τοῦ θεοῦ λόγου τῇ τοῦ σώματος ἡλικίᾳ συνεκτείνοντος κατὰ βραχὺ τῆς σοφίας, καὶ τῆς χάριτος τὴν ἐμφάνειαν.

1 § 11. — 2 *Rom.* VIII. — 3 In III, Dis. XIII, B. — 4 In *Cat. Lucæ* a P. Cord. edita.

Ut huic capiti, controversiæque clausulam apponam, hoc pro certo, communiore, ac recepto magis ex sensu, et auctoritate veterum asseveraverim; nihil neque sapientiæ, ac scientiæ; neque gratiæ aut virtutis acquisisse progressu ætatis hominem Christum : sed nec eum latuisse quidquam eorum, quæ præterita jam erant, aut præsentia; aut vero futura essent aliquando. Utrum autem quidquid a Deo potest fieri, id clare, distincteque norit, id alterius est controversiæ, quam in capitibus sequentibus disceptare conabimur : ac simul varia scientiæ perstringemus genera, quæ vulgo illi ab theologis solent tribui : ex quibus nonnullæ sunt, in quibus verior, ac magis proprie dictus profectus inveniri possit.

Interim communem illum nostrum cum Catholicis omnibus de Christo Domino sensum generalis decreto synodi firmiorem faciemus. Quinta synodus in canone XII sic contra Theodorum Mopsuestenum sancivit : « Si quis defendit impium Theodorum Mopsuestenum, qui dixit, alium esse Deum Verbum, et alium Christum a passionibus animæ, et desideriis carnis molestias patientem, et a deterioribus paulatim recedentem, et sic ex profectu operum melioratum, et conversatione immaculatum factum, et tanquam purum hominem baptizatum esse in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et per baptisma sancti Spiritus gratiam accepisse, et filiationem meruisse, etc., anathema sit [a]. »

Verum pene imprudentibus nobis luculentissimus excidit Bernardi locus ex homilia secunda *de laudibus B. Mariæ Virginis*, in illa verba, *Missus est*, etc. In qua uberrime declarat, nullum perfectionis incrementum in anima Christum habuisse : sed virum etiam tum fuisse, cum adhuc infans vel in utero gestaretur, vel materno foveretur in gremio. « Neque enim, inquit, minus habuit sapientiæ, vel potius non minor fuit sapientia Jesus conceptus, quam natus; parvus, quam magnus. Sive ergo latens in utero, sive vagiens in præsepio, sive jam grandiusculus interrogans doctores in templo, sive jam perfectæ ætatis docens in populo : æque profecto plenus fuit Spiritu sancto. Nec fuit hora in quacumque ætate sua, qua de plenitudine illa, quam in sui conceptione accepit in utero, vel aliquid minueretur, vel aliquid eidem adjiceretur. Sed a principio perfectus, a principio, inquam, plenus fuit spiritu sapientiæ, et intellectus, spiritu consilii, et fortitudinis, spiritu scientiæ, et pietatis, et spiritu timoris Domini. » Mox illud Evangelistæ de profectu Christi declarans. « Nam quod de sapientia et gratia hic dictum est, inquit, non secundum, quod erat, sed secundum quod apparebat, intelligendum est; non quia videlicet aliquid ei novum accideret, quod ante non haberet, sed quod accidere videretur, quando volebat ipse ut videretur. Tu homo cum proficis, non quando, nec quantum vis, proficis; sed te nesciente, tuus moderatur profectus, tua vita disponitur. At vero puer Jesus, qui disponit tuam, ipse disponebat et suam, et quando volebat, et quibus volebat, sapiens apparebat; quando et quibus volebat, sapientior; quando et quibus volebat, sapientissimus; quanquam in se nunquam esset nisi sapientissimus. Similiter et cum semper omni gratia plenus fuisset, sive quam apud Deum, sive quam apud homines habere deberet, pro suo tamen arbitrio, eam nunc plus (nunc) minus ostentabat, prout cernentium vel meritis congruere, vel saluti expedire sciebat. »

[a] Quinta syn. coll. 8, can. XII. Εἴ τις ἀντιποιεῖται θεοδώρου τοῦ ἀσεβοῦς τοῦ Μομψυεστίας, τοῦ εἰπόντος ἄλλον εἶναι τὸν θεὸν λόγον, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν ὑπὸ παθῶν ψυχῆς, καὶ τῶν τῆς σαρκὸς ἐπιθυμιῶν ἐνοχλούμενον, καὶ τῶν χειρόνων κατὰ μικρὸν χωριζόμενον, καὶ οὕτως ἐκ προκοπῆς ἔργων βελτιωθέντα, καὶ ἐκ πολιτείας ἄμωμον καταστάντα, ὡς ψιλὸν ἀνθρώπον βαπτισθῆναι εἰς ὄνομα πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβεῖν, καὶ υἱοθεσίας ἀξιωθῆναι, etc. Ἀνάθεμα ἔστω.

# CAPUT III.

*Ecquid perfecta cognitione Christus homo divinitatem comprehendat.* 1. *Ferrandus hanc quæstionem proposuit Fulgentio. Hic autem affirmando respondit* : 2. *et rationibus aliquot probavit.* 3. *Discrimen tamen constituit inter divinam, et humanam scientiam.* 4. *Hugo Victorinus in eadem fuit opinione.* 6. *Sed ea refellitur;* 7. *et ejus firmamenta labefactantur.* 8. *Magistri Sententiarum eadem fuit sententia.* 9. *Cujus ludicra ratio refutatur.* 10. *Excusantur probabili ratione Patres illi, qui animæ Christi omniscientiam, et comprehensionem divinitatis imputant.*

An anima Christi divinitatem comprehendat.

I. Ferrandus Carthaginensis diaconus, ac Fulgentii discipulus quæstionem hanc magistro proposuit ita conceptam[1]: « Utrum anima Christi susceptricis deitatis plenam habeat omnino notitiam, et quemadmodum se invicem Pater, et Filius, et Spiritus sanctus ; ita idem Filius seipsum per id, quod homo est, in eo quod Deus, noverit, ex utraque, atque in utraque substantia totum capiens Patrem. An forte sicut oculis corporalibus Deum spiritum minime videt, ne non homini dignitas addita, sed natura credatur penitus commutata : sic rationalis animæ quamvis pio intellectu, et corde mundissimo, non videri, neque comprehendi omnem divinitatis essentiam, ne quælibet creatura inveniatur capere creatorem. »

Responsio affirmans Fulgentii, ejusque argumentatio.

Huic quemadmodum Fulgentius respondeat, operæ sit cognoscere. Longa est ejus illa de re disputatio : in qua plene Deum nosse Christi animam statuit. « Anima quippe, inquit, illa cum Verbo unus est Christus : anima illa cum Verbo, unus est unigenitus Deus : et quia unigenitus Deus æqualis est Patris, nec potest totum nosse Filium, qui totum non noverit Patrem, caveamus ne cum anima Christi totum Patrem nosse non creditur, ipsi uni Christo ex aliqua parte, non solum Patris, sed etiam sui, et Spiritu sancti cognitio denegetur. Quam vero perdurum est, et a sanitate fidei penitus alienum, ut dicamus animam Christi non plenam suæ deitatis habere notitiam, cum qua naturaliter unam creditur habere personam. » Hæc Fulgentii ratiocinatio, Deum Patrem, adeoque divinitatem ipsam, quanta est ab anima Christi comprehendi cognitione probat ; et hoc uno firmamento nititur, quod anima illa cum Verbo copulata, unus est unigenitus Deus; qui autem unigenitus est Deus, cum Patre uti natura, ita cognitione penitus adæquatur. Deinde nisi totum Patrem notitia complectitur, ne suam quidem divinitatem perfecte noverit : quod absurdum videtur.

II. Præterea Christus homo « singularem, ac sine mensura largitatem spiritus » accepit: *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum*[2], ait de Christo Joannes Baptista ; significans, cæteros quidem, uti Prophetas, aliosque sanctos, « mensuram largitatis accepisse ; in Christo autem plenitudinem manere sancti Spiritus. » Ex quo sequi putat Fulgentius, « animæ Christi plenam totius divinitatis inesse notitiam ; quia si non ex toto cognosceret, partem haberet illuminationis, hoc est illuminantis spiritus, non plenitudinem ; et in creatarum rerum, ac participantium ordinem quodammodo redigeretur. « Ubi enim mensura non esse dicitur , ait idem Fulgentius[3], plenitudo perfectionis, et perfectio plenitudinis invenitur. » Mox Isaiæ testimonio utitur[4], quo multiplex dari Christo spiritus dicitur, ac nominatim *sapientiæ, et intellectus*, ac *scientiæ*. Ex quo ita concludit[5] : Christum accepisse spiritum illum, non ad mensuram, sed totam ejus plenitudinem : ac proinde animam ejus (hæc enim est quæ illum accepisse dicitur, non autem divinitas ipsa) totam vim divinæ *sapientiæ*, ac *scientiæ*, et *intellectus* accepisse : hoc est *thesauros omnes sapientiæ, et scientiæ Dei*[6]. Quod si quippiam de illa cognitionis plenitudine detrahitur ad mensuram spiritum excepisse dicetur : eo quod « in quantam spiritus datur, in tantum cognitio divinitatis accipitur. »

Ac subinde ista pertexit : « Non enim existimo illi animæ in aliquo plenam divinitatis deesse notitiam, cujus una est persona cum Verbo : quam sic sapientia suscepit, ut eadem sapientia ipsa sit ; quæ rerum omnium in tantum facta est domina, ut cum ipsa divinitate sua una sit in Trinitate persona. » Siquidem Paulus Apostolus Christum crucifixum *Dei virtutem* esse dicit, *Deique sapientiam*[7].

1 Apud Fulg. q. III, Ferr.— 2 *Joann.* III, 34. — 3 Fulg. ibid, D. E. I.—4 *Isa.* II. — 5 Fulg. ibid. in Resp. ad qu. III Ferr. — 6 *Col.* II. 3. — 7 I *Cor.* I.

Ad hæc, « Christum, inquit, non solum secundum divinitatem, sed etiam secundum humanitatem vera fides totum altissimum confitetur, etc. Si autem non plenam habet anima Christi notitiam divinitatis suæ, non pervenit ad altitudinem plenam sapientiæ, et scientiæ Dei. Non ergo totus, sed ex parte Christus prædicetur altissimus, si anima ejus infra altitudinem divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei a fidelibus prædicatur. »

III. At enim si anima Christi totam divinitatem notitia complectitur, sequitur sic illam suam deitatem nosse, quemadmodum seipsa divinitas novit. Hoc cum sibi Fulgentius objecisset, statim dissolvit sic : nosse quidem suam divinitatem Christi animam, *quantum illa*, sed non *sicut illa*, se novit : nimirum quod divinitas ipsa ita se norit, ut sit ipsa cognitio sua, et notitia : anima autem ejusque cognitio non sit deitas ipsa.

Hunc locum Fulgentii attulimus, et expendimus in libro septimo *de Deo*, capite extremo quarto; in quo de divinæ naturæ comprehensione disputavimus. Hic autem ejusdem meminisse nos oportuit, ut sapientiæ, ac scientiæ Christi ratio constaret; iis fere Fulgentii verbis omissis, quæ illic sunt descripta. Ac, quod ibidem notavimus, vera, proprieque dicta comprehensione Christi animam divinitatem suam nosse, Fulgentius existimavit : sed non eodem genere, quo se divinitas ipsa cognoscit. Qui modus divinitati peculiaris ille est ipse, in quo theologi recentiores veram et unicam proprietatem comprehensionis statuunt ; nempe ut cognitio ipsa divinitas sit : quod Christi hominis scientiæ non convenit. Sed hoc alienum esse ab intima, et germana comprehensionis natura illic ostendimus. Quare ex Fulgentii mente liquet, Christi animam totam comprehendisse divinitatem, etsi non tam perfecta fuit ipsa, ut ita loquar, cognitionis *substantia*, quam est illius, qua se Divinitas ipsa cognoscit.

IV. Fulgentio subscripsit; imo ejus verba descripsit Albinus Flaccus in secundo libro *de Trinitate*, capite XII.

Hugo etiam monasterii S. Victoris ad Lutetiæ mœnia Canonicus regularis, huic assentitur, scripto hac de re peculiari libello, in quo quæstionem hanc disceptat, *utrum anima Christi æqualem cum divinitate scientiam habuerit*. Ac primum rationem ponit eorum[1], qui æqualem negabant, quod nimirum creatura creatori æqualis esse non possit. Cui sic ille respondet, etsi sit æqualis in anima Christi cognitio; non tamen eamdem inesse ; siquidem illa « sapiens est, quia in ipsa sapientia est : » Deus autem « sapiens est, quia ipse sapientia est. » Ac post interjectam longissimam disputationem, quæ arguta magis est, quam necessaria, ita statuit[2], cæteros participatione sapientiæ sapientes esse, prout magis, minusve communicatur : Christi vero animam plenitudine ipsa divinitatis, ac sapientiæ esse donatam. « Una, inquit[3], est sapientia Dei, qua sapiens est anima Christi : nec participando sapiens est, ut hoc vel illud in illa, et per illam sapiat : sed plenitudinem habendo, ut totum possideat. Non ergo dicamus tanta, aut quanta; sed dicamus, tota sapientia Dei in anima Christi est; et ex tota sapientia Dei anima Christi sapiens est : nec tamen æqualis Deo anima Christi est, quia sapientia Dei non est. Porro longe aliud est, sapientia sapere, et aliud, sapientiam esse : quia qui sapientia sapit, quod habet, aliunde accepit : qui sapientia est, ex semetipso habet quod sapit. Illic gratia, hic natura, et idem ille gratia, quod hic natura : nec tamen illic gratia naturam ad immensitatem commutat : nec hic natura ad mensuram gratiam coarctat. Qui ergo audet dicere plenitudinem sapientiæ non fuisse in anima Christi, dicat plene sapientem non fuisse animam Christi. Tota igitur sapientia Dei erat in anima Christi, quia tota sapientia Dei unita erat, et corporata animæ Christi : nec tamen æqualis Deo erat anima Christi. »

Item, « Quid ergo, inquit, accepit anima Christi? Plenitudinem divinitatis, plenitudinem sapientiæ, plenitudinem virtutis. Totum, quod Deus est, accepit. Quomodo accepit? Non versibilitate naturæ, sed firmitate personæ. Accepit, non quia in illud essentialiter mutata est, sed quia ineffabiliter illi unita est. » Quinetiam « immensitatem ait habere, et æternitatem, et habere omnia, per gratiam, quæ Deus habet per naturam, » Nec tamen sequi, « quod æterna, aut immensa esse possit : sed quod æterno, et immenso unita sit. »

V. Idem rursus in tractatu primo *summæ sententiarum*, capite XVI[4], « quæri, ait, a quibusdam solere, utrum anima Christi sapientiam omnium rerum habuerit. » Quod ita esse sine ulla dubitatione confirmat; iisdem fretus

1 Hugo tom. III. — 2 Ibid. — 3 Ibid. — 4 Eod. tom. III.

argumentis, quæ ex Fulgentio, quem etiam nominatim ille laudat, supra retuli. Hæç eadem, nec diversis pleraque verbis apud Magistrum Sententiarum leguntur [1] : (ut alibi passim alter ex altero descripta verba reddidit.) Et animam Christi asserit « per sapientiam sibi gratis datam in Verbo Dei, cui unita est; unde etiam perfecte intelligit; omnia scire, quæ Deus scit; sed non omnia posse, quæ potest Deus : nec ita clare et perspicue omnia capere, ut Deus : et ideo non æquatur creatori suo in scientia, etsi omnia sciat, quæ et ipse : nec est ejus sapientia æqualis sapientiæ Dei, quia illa multo est dignior, digniusque et perfectius omnia capit quam illius animæ sapientia. » Igitur quoniam Verbo et sapientiæ conjuncta est anima Christi, idcirco plene omnia scisse illam existimat; nec ad mensuram communicatam habuisse sapientiam, ex quo in personæ divinæ unitatem est assumpta: quod idem de omnipotentia usurpari vetat. At hanc etiam Christo homini tribuit Eusebius ille, qui de morte Hieronymi fabulosum commentarium scripsit ad Damasum Papam. « In te, inquit [2], fuit corporaliter, et est omnis plenitudo gratiæ. Non enim data fuit tibi gratia ad mensuram. Tua enim anima statim cum unita inseparabiliter fuit divinitati, omnia perfecte scivit, et potuit, quæ ipsa scit, et potest divinitas. »

Quorum rerum notitiam habuerit anima Christi.

VI. Omnes illi, quos in medium adduximus, in eo conveniunt, ut in Christi anima plenam, et perfectam rerum omnium notitiam fuisse sentiant : omnium, inquam, excepta nulla, tam quæ olim exstiterunt, aut modo sunt, aut in omnem æternitatem futuræ sunt: tum quæ possunt esse, sed nunquam erunt; quas *possibiles* scholæ nuncupant. Harum enim nullam penitus excludunt rationes illæ, quas Fulgentius adhibet. Cæterum si in hac quæstione quid sit veritati maxime consentaneum petitur; dixi jam in septimo libro *de Deo* : ac totam hanc controversiam ita composui; ut animam Christi docerem omnia illa duntaxat cognoscere, quæ sunt, eruntve in perpetuam æternitatem, aut aliquando fuerunt. Quæ autem esse possunt, nec ullo tempore reipsa sunt, et *possibilia* vocantur, ea non penitus exhauriri creatæ rei ullius notitia; sed soli esse Deo, hoc est infinitæ sapientiæ perspecta : propterea quod id sit comprehendere Deum, quæcumque ab eo, tanquam a causa, profisci queunt, scrutari, ac pervidere omnia. Quæ cum latissime illic exposita [3], disputataque sint, ex antiquorum theologorum, nec non recentiorum, imprimisque S. Thomæ sententia, nolo hic in iisdem inculcandis, ac repetendis tempus conterere.

[illegible]

VII. Quæ autem ab Fulgentio, aliisque, quos supra commemoravi, opponuntur argumenta, ea facile dissolvuntur, iis præsertim cognitis, et notatis, quæ in libro superiore adversus Ubiquistas explicata sunt. Etenim præcipuum illud est, quod ex arctissima naturæ humanæ cum Verbo conjunctione ducitur; qua fit ut tum divinitas ipsa, tum ejus proprietates omnes illi intime communicentur. Verum non eo modo, quo divinitati ipsi conveniunt, quam videlicet interius afficiunt imo idem omnino sunt cum ipsa : tametsi a nobis intelligantur velut formæ quædam modificantes, et qualitatum instar in eadem hærentes. Non ita naturam humanam, animamve Christi divinæ illæ proprietates complent, et perficiunt; sed *personaliter*, tantum, non *essentialiter*, ut mos est in scholis loqui. Siquidem divina natura, et quidquid hujus proprium est, humanitatem Christi velut externa quædam, hoc est non *inhærens* forma circumscriptam, ac determinatam tenet. Quo fit ut non sapientia ipsa, vel scientia, qua Deus scit, et sapit, anima ipsa sciat et sapiat; uti nec bonitate bona est, nec immensitate immensa; nec æternitate divinitatis æterna; sed in illis subsistat, et cum iis copulata sit, et unita.

Quocirca uti humanitas Christi natura quædam, et essentia est, sive *entitas*, ut sic dicam, generis sui; neque hoc illi divina præstat essentia et natura : alioqui non humana esset natura, sive essentia, sed divina : Quippe divina natura, cuicumque tandem applicatur, uti formæ instar afficiat, hoc ei tribuit, ut quod est ipsa sit; nimirum divinitas, vel Deus, non creatura : quemadmodum personalis proprietas, cui tanquam forma convenit, personam hoc esse divinam facit, non alterius notæ, ac generis. Quemadmodum ergo præter illam ipsam divinitatem, propriam quamdam habet humanitas Christi, naturæ rationem, et essentiæ, quæ creata est, et suis determinata modulis, ac numeris : sic præter divinitatis proprietates, peculiares habet alias; creatas et humanas ; sapientiam, scientiam, exstantiam in tempore, et hujusmodi cæteras. Est autem ex creatarum genere proprietatum, uti substantiam, et exstantiam in se, vel in loco; sic

1 In Disp. XIV. — 2 Tom. IV oper. Hier. — 3 Vide lib. VII *de Deo*, cap. III et IV.

notitiam, et intelligentiam habere certis finibus ac terminis circumscriptam. Quare non videtur in immensum patere hominis in Christo sapientia, ut cum divina paria faciat, non solum essentia, quod manifeste impium dictu sit, et hæreticum, sed etiam *extensione*, ut sic loquar, *objectiva*. Præsertim cum ex Scripturæ, communique Patrum decreto, cognitionis infinitas, sive comprehensio, et adæquata Dei cum ipsius immensitate notitia, creatæ cujuslibet substantiæ captum superans, uni sit attributa Deo.

VIII. Neque vero propterea de Christi dignitate detrahitur aliquid, aut eo minus verum est quod Joannes dixit, non esse Christo datum ad mensuram Spiritum sanctum; vel *plenitudinem* in eum bonorum omnium, opumque divinarum esse transfusam : si non tanta, quantam Deus obtinet, inesse illi sapientia dicatur, ac cæterarum dotum et ornamentorum opulentia. Nec ideo defectus aliquis scientiæ, aut virtutis, vel inopia cadit in Christum : nisi illa communis, minimeque dicta proprie, qua creatæ res ab Creatore, et perfectione illius absunt. Tum autem verus esse defectus, quoque manca res atque imperfecta censetur, cum hoc deest, quod natura, et status illius postulat. Cujus autem capax non est, ejus defectus in vitio non ponitur : velut in homine quod non avium more per aera volitet. Satis est enim, uti res quælibet defectu carere dicatur, eam in suo genere, et pro conditione sua esse perfectam. Sic plenitudo scientiæ nihilominus in Christi anima constabit; si tantum sciat, quantum ejus natura capit. Non capit autem, ut omnia, quæ Deus novit, intelligat : aut ut ipsum, et quæ ab eo fieri possunt, universa comprehendat. Neque vero consequens magis est, ut si humana Christi natura in eamdem cum omnisciente, ac seipsum comprehendente Verbo personam conveniat, norit et comprehendat omnia, quæ Deus scit; quam ut ex æterno fuerit, aut immensa sit, et omnipotens; quoniam cum æterno, et immenso, et omnipotente Deo conjungitur. Est enim par eademque ratio proprietatum omnium, quod ad mutuam inter se naturarum communionem attinet ; una excepta sanctitate : de qua postea. Nec illa probanda est Magistri Sententiarum ratio, certas ab illo commercio proprietates excipientis, quarum natura humana capax non est, velut omnipotentiam. Nam quærit quid causæ sit, « cur Deus humanæ naturæ non dederit potentiam faciendi omnia, ut scientiam. » Et id eo factum respondet, « quia naturaliter capax est scientiæ : et ideo id congrue ei datum est sine mensura, cujus ipsa naturaliter capax est. Non est autem ei datum posse omnia facere, quæ Deus facit, ne omnipotens, et per hoc Deus putaretur. Verumtamen forte nec potentiam faciendi omnia ei Deus præstare potuit. »

IX. Atqui ludicra est hæc argumentatio, et seipsam evertit. Tam enim potentiæ capax est humana natura, quam scientiæ : ac proinde si *omniscientia* huic idcirco tribui potest, quia tanquam semen, et inchoationem illius habet, scientiæ particulam; poterit et plena communicari omnium illi potentia, quæ per sese potentiæ parte est aliqua prædita. Sed neutrum profecto potest in illam transferri, eo quod utrumque creaturæ modulum excedit; et est infinitæ virtutis. De cognitione, id est comprehensione, paulo ante diximus. De omnipotentia vero, et quemadmodum derivari in rem creatam nequeat, non est loci hujus disserere.

*Exceditur ludicra Magistri sententiarum argumentatio.*

Nam quod Christus ipse, sive hic homo, tum omnipotens esse, tum divinitatem comprehendere, tum ex omni æternitate fuisse dicitur ob communionem proprietatum : non est inde consequens, humanam Christi naturam vel comprehendere quidquid est in Deo, vel omnia posse facere, quæ potest Deus. Quo argumento superiores illi theologi sunt inducti, ut omnium, quæ sunt in Deo, perfectam animæ Christi comprehensionem attribuerent. Sed non est necesse. Non enim, uti jam dixi, habet ex eo, quod divinitati est unita Christi anima, ut sit divinitas : nec ex eo, quod cum omnipotente, et omnisciente personam constituit unam, omnipotens est in sese, et omnia sciens : sive potius *omnipotentia*, et *omniscientia* : quod prorsus esset, si posset, aut comprehenderet omnia. Sed de hac re satis actum est superiore in libro, capite decimo.

X. Ad extremum minime prætermittendum istud est, quod ad Fulgentii, ac cæterorum Patrum interpretandam sententiam, et ejus tolllendam invidiam valet; commodo aliquo sensu, plenam, et adæquatam cum divina omnium rerum notitiam, Christi animæ posse tribui : quem clarissimi de schola Magistri, sancti Thomas[1] et Bonaventura[2], et Scotus

*Excusantur probabili ratione Patres qui animæ Christi omniscientiam attribuerunt.*

1 In III, Disp. XIV et III par. qu. X, art. 3. — 2 In III, Disp. XIV.

usurpant [1]. Cum enim duplex in Deo scientia sit [2]; altera, qua res per sese, citra existentiæ, vel temporis implicatam notionem intelligit, quæ vulgo *simplicis intelligentiæ* dicitur : altera, qua res ad producendum destinatas, et existentes in temporis differentia aliqua contemplatur, quæ *visionis scientia* vocatur : Christi animam placet iisdem illis theologis omnia cognita, comprehensaque habuisse, quæ posteriore hac scientia Deus intelligit : non autem omnia percepisse, quæ priore cognoscit : Non enim *possibilia* omnia nosse, uti jam diximus. « Hoc enim esset comprehendere omnia, quæ Deus potest facere : quod esset comprehendere divinam virtutem, et per consequens divinam essentiam. Virtus enim quælibet cognoscitur per cognitionem omnium, in quæ potest ; » ut ait S. Thomas [3]. Qui et duo quædam animadvertit scitu necessaria : Alterum [4], id simpliciter dici *ens*, quod est *actu* : quod autem potentia est, *ens* esse *secundum quid.* Porro cum, auctore Aristotele, unumquodque cognoscatur, qua est actu ; non autem qua potentia est ; scientia enim primo ac præcipue spectat id, quod est *actu* : quod autem potentia est secundo loco. Non enim per se cognoscitur ; sed quatenus illud cognoscitur, cujus potentia continetur. Alterum beatos in Verbo non omnia quidem cognoscere, quæ possunt esse ; sed tanto plura, quanto perfectius Verbum intuentur : prorsus autem omnes id cognoscere, quod ad statum suum pertinet. Quibus ex duobus illud efficitur ; imprimis Christi animam omnia nosse, quæ quovis existunt tempore ; quippe cui subjecta sunt omnia, in quæ summum jus, et dominatum obtinet, Deinde, licet non omnia, quæ dicuntur *possibilia*, cognoscat ; posse tamen universe illud asseri, omnia illi esse cognita, eo quod sub generali hoc nomine, cum *omnia* dicimus, ea potissimum continentur, quæ simpliciter *entia* sunt, hoc est *actu.* Atque hoc sensu licet interpretari quæ ab Fulgentio, cæterisque, quos supra commemoravimus, usurpata sunt ; idcirco nihil animæ Christi latere notitiam, quod alioqui deesset illi quippiam de plena, et perfecta sapientia. Hoc enim recte ab illis dicitur, si de earum rerum intelligatur scientia, quæ ut vere sunt, ita proprie *res*, et *entia* nominantur : hoc est quæ certo existunt tempore ; neque sunt omnino nihil : ut sunt ea, quæ etsi possunt esse, nunquam tamen erunt : et *non entia* vocantur absolute.

## CAPUT IV.

*De multiplici animæ Christi scientia. 1. Hugonis Victorini falsa opinio, nullam aliam, præter increatam, in Christo homine fuisse sapientiam. 2. Ea vero refellitur, et quæstio proponitur, an Christi anima beata Dei visione potita sit ab ortu ipso : respondeturque, sine ulla dubitatione, vel controversia, illam habuisse. 3. Quod deinceps probatur e Scripturis, et Patribus. 4. Joannis locus in Evangelii capite primo illustratus. 5. Augustini de ea re testimonium. 6. Alia, quæ ab nonnullis asseruntur, haud satis expressa. 7. Eusebii Cæsariensis locus expenditur. 8. Christi animam beata Dei visione cum in terris degeret, potitam esse certissime credendum; 9. De scientia Christi acquisita.*

I. Restat ut de multiplici scientiæ genere, quo Christus homo præditus fuit, agamus; idque paucis. Nam parcius apud antiquos Patres rei hujus occurrit mentio, accurata quidem, et expressa : ut scholarum magis esse propria videatur.

Cujus disputationis ansam, et initium dabit quoddam dictum Hugonis illius, quem capite antecedenti, Christi scientiæ penitus omnia subjicientem induximus. Qui cum id sibi objecisset [5], si Christi anima cognoscit omnia, falsum esse, « Deum in omni bono majorem habere sufficientiam, quam creaturam ejus ; » hoc ita dissolvit ; verum esse, Deum in omni bono creaturis suis antecellere, « ubi aliud creaturæ bonum a bono Creatoris invenitur. Sed cum sapientia illius animæ, non sit alia, quam divina sapientia, quomodo potest fieri comparatio ? » Cui incontinenti ita subjicit : « Indubitanter namque dicendum est, quod alia sapientia, quam divina non fuit in Christo. Si enim sapientia animæ Christi alia esset à divina sapientia, minor esset, etc. Ideo ut illam veritatem firmiter teneamus, quod illa anima nihil ignoravit, sed omnia scivit ; dicendum est, quod non alia sapientia erat illa

1 In III. Disp. xiv, qu. ii. — 2 Vide tom. I nostrum lib. IV cap. vii, § 10. — 3 S. Th. III part, qu. x, art. 2.— 4 Ib. art. 3. — 5 Hug. Tract. i, sum. sent. cap. xvi. tom. III.

anima sapiens, sed in Deo per naturam, in illa anima per gratiam.» Hic eadem prorsus, qua Verbum, adeoque divina et increata scientia Christi animam putat Hugo cuncta cognoscere, nec ab eo ita dissentit Magister Sententiarum, ut putat Gabriel Vasquezius : qui Magistrum scripsisse refert, « per scientiam creatam omnia videre Christum in Verbo, quæ cognoscit ipse Deus. » Quippe *creatæ* vox apud Magistrum non exstat illo quidem in loco, quem Vasquezius citat, nempe tertio sententiarum , distinctione XIV, sed istud unum, « per sapientiam sibi gratis datam in Verbo, cui unita est, omnia scire, quæ scit Deus. » Atqui ipsamet increata sapientia, etiam ex Hugonis opinione, gratis est animæ Christi concessa; nec tamen est creata. Verum aliunde constat, non eamdem amborum de increata illa sapientia fuisse sententiam : et Magistrum omnino creatam agnovisse, qua Christi anima prædita fuerit. Asserit enim, quamvis omnia norit, quæ Deus scit; « non tamen ejus sapientiam æqualem esse sapientiæ Dei, quia illa multo est dignior, digniusque et perfectius omnia capere, quam illius animæ sapientiam. » Quæ verba demonstrant, creatam in anima Christi fuisse sapientiam.

Hugo ... itur. II. Porro quod ad Hugonem spectat, qui non aliam in Christo sapientiam agnoscit, nisi increatam; si eam, quam vocant, *actualem* cognitionem intellexerit, prorsus absurde sensit. Non enim divina illa, et non creata cognitio ab ulla re creata produci potest, nec actio vitalis esse cujusquam animæ, qualis esse debet intuitus mentis aut cognitio, qua aliquid reipsa, et *actu* percipitur. Sin increatam illam sapientiam habitus instar, aut interjecti, ac medii fuisse credidit, per quod anima suapte cognitione omnia viderit : quemadmodum passim in Scholis, in *Verbo*, vel *per Verbum* beatos cognoscere creaturas affirmant, quantum singulorum meritis, et conditioni congruit; non erit firma satis Hugonis argumentatio, qua Christi animam tantumdem scire concludit, quantum Deus ipse cognoscit. Alioqui sanctos omnes, qui in Verbo res creatas contuentur, nulla omnes excepta, ne *possibili* quidem, contueri necesse foret. Quod non est consequens : et vera sunt illa, quæ capite antecedente diximus, ne animam quidem Christi omnem assequi creaturam rerum possibilium infinitatem ; ne Deum ipsum comprehendere dicatur; quæ est communis scholasticorum ratio a beato Thoma tradita [1].

Quocirca verissimum est, Christum hominem rerum omnium plenissimam habuisse notitiam ; nec de ista plenitudine quidquam ea ratione decerpi, quod non omnia, quæ potest Deus facere, cognoscit, hoc est divinam minime comprehendit essentiam ; ut in calce capitis antecedentis ostendimus. Illud item peræque certum oportet esse, non solum divina scientia nosse ipsam omnia; de quo nemo Christianus dubitat; sed etiam humana, quantum creaturæ conditio postulat. Quam quidem inesse Christo demonstrant, quæ libri hujus capite primo de duplici scientia illius exposita sunt.

Cum autem multiplex sit creata Christi cognitio, ut initio capitis primi dictum est, de ea, quæ beatarum mentium propria est, et beatifica vocatur, præcipue hic agendum est ; et illud inquirendum, an ab eo momento, quo existere cœpit anima ipsius, compos supremæ beatitudinis, et perspicuæ Dei visionis fuerit.

Nulla est hactenus, non dicam inter doctos, ac theologos, sed inter Christianos de ea re controversia; affirmantibus universis, nullum, ex quo primum exstitit, vacuum prætcriisse tempus homini Christo ab intuitu divinitatis. Tametsi nec Scripturæ disertis hoc verbis, expressisque testificentur; et paucissimi ex antiquis Patribus illud aperte prodiderint κατὰ τὸ ῥητόν. Quamvis in quibusdam tum illius, tum horum sententiis, κατὰ τὴν ἔννοιαν contineri videatur.

Anima Christi ab ipso ortu beata Dei visione potita.

Ad litteram.

Secundum cogitationem.

III. Valet autem ad id probandum, persuadendumque, quod in primo, et secundo capite de perfecto Christi animæ statu disseruimus; ubi sine ullo ignorantiæ, vitiique defectu, summam in ea, et quantam capere poterat, sapientiam, et gratiam exstitisse docuimus; adeo ut nullum revera interiorem in utraque profectum, et incrementum habuerit. Etenim haud pauci veterum, Christum, etiam qua homo est, negant sapientiæ, et gratiæ ullam accessionem habuisse, eo quod plenus ab ortu ipso [2], et conceptu fuit utriusque; *ac de plenitudine ejus omnes accepimus*; ut testatur Joannes. Tum quod *thesauri omnes erant in eo sapientiæ, et scientiæ Dei:* atque hanc perfectæ scientiæ plenitudinem ex ipsa humanæ naturæ cum Verbo conjunctione manasse contendunt. Ita Cy-

Expenditur locus Joannis *Plenum gratiæ et veritatis.*

1 Par. III, qu. X, art. 2. — 2 *Joann.* I, 14 et 16,

rillus, Joannes Damascenus, aliique, quos illic adduximus. Cum igitur ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, ut loquitur Damascenus, hoc est *ab ortu ipso, et initio existendi*, plenam perfectamque sapientiam, et gratiam acceperit; nec incrementum illius ullum postea capere potuerit; manifestum est, ex eorum sententia, qui sic disputant, animam illius summa, et absoluta numeris omnibus felicitate fuisse cumulatam. Nam si nondum eam assecuta foret, infinito discrimine abfuisset a perfecta sapientia, et gratia : si quidem Apostolus præsentem hunc statum, in *quo peregrinamur a Domino*[1], hoc est nondum æterno beatoque Dei conspectu fruimur, *cognitione ex parte* duntaxat esse præditum affirmat; futuræ vero felicitatis, *perfectum* vocat. Itaque illum infantilem; hunc virilem esse dicit: *Ex parte*, inquit[2], *cognoscimus, et ex patre prophetamus: Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Item[3], *Videmus nunc per speculum, in ænigmate : tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.* Quæ si vera sunt, profecto Christus homo, nisi plenam illam et perfectam scientiam, quæ in aperto divinitatis contuitu sita est, ab ortu ipso nactus sit, nonnisi μερικὴν γνῶσιν, hoc est *rudem, et inchoatam cognitionem*, non autem plenam et perfectam est assecutus; nec habuit *thesauros omnes sapientiæ, et scientiæ Dei*; et a puerili cognitione ad virilem profecit. Frustra ergo *plenum illum gratiæ et veritatis* visum a se testatur Evangelista Joannes. Nam plenum non est, quod adhuc implendum est.

**Expenditur locus Joannis: *Plenum gratiæ et veritatis.***

IV. De quo Joannis loco ut obiter dicam, illud observandum venit, non satis expeditam illius esse rationem. Nam Græca lectio πλήρης χάριτος, καὶ σοφίας in *nominandi* casu, ac genere masculino, quorsum pertineat, ut et Latina, *plenum gratiæ et veritatis*, non constat eruditis. Chrysostomus πλήρη in accusandi casu legisse videtur, et ad δόξαν referre, tanquam Latine scribas, *gloriam ejus plenam gratiæ, et veritatis :* quod apertius expressum est a Theophylacto. Ita etiam Cyrillus; etsi in excuso codice πλήρης legatur, parum commodo sensu[a]. Quod mihi non placet. Nugantur porro Cajetanus, et Erasmus, qui *Plenus gratiæ et veritatis* ad Joannem Baptistam probabiliter referri putant posse. In quo audiendi non sunt.

Plerique post, *habitavit in nobis*, interclusis parenthesi sequentibus πλήρης χάριτος cum λόγος committunt; ut et Latinum, *plenum gratiæ* cum *Verbo*. Omnino cum *Unigeniti* voce κατὰ διάνοιαν conjungendum est, quasi πλήρους, id est *pleni*, legatur, ut Arabicæ paraphrasis vertit Interpres. Ac recte illud animadversum est ab erudito viro, nonnunquam rectum casum cum obliquis construi, ut in epistola *ad Ephesios*[4] : *Ut det vobis, secundum divitias gloriæ suæ*, etc. *Christum habitare per fidem in cordibus vestris, in caritate radicati, et fundati*, pro *radicatis, et fundatis*. Et in Apocalypsi, *ab eo qui est, et qui erat, et qui venturus est :* Græce, ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. Ubi *nominativus* pro *genitivo* redditur. Eadem et in sequente versu, et crebrior etiam enallage. Ita ergo, πλήρης pro πλήρη, vel πλήρους, ut ad μονογενοῦς pertineat.

Hinc igitur complures veterum, uti diximus, ex hoc loco, et similibus, quæ Christum adhuc in terris viventem, plenitudinem habuisse gratiæ, sapientiæque testificantur; concludunt, nullam ad illas accessionem esse factam. Ex quo argumentari licet, beatam illius animæ visionem Dei esse concessam. Alioqui multo ampliorem postea sapientiam adeptus esset; et revera auctus esset sapientia.

Sunt et alia Scripturæ testimonia, ex quibus idem colligi solet ab eruditis theologis, de quibus legi potest Melchior Canus in libro duodecimo *de locis Theologicis*, capite XIV, in quo fuse quæstionem istam pertractat.

V. Nam quod ad sanctorum Patrum auctoritatem attinet, perpauca sunt expressa, et nominatim de suprema ante mortem et resurrectionem Christi felicitate concepta testimonia. Et quæ proferri solent a quibusdam, uno forsitan excepto, liquido rem minime demonstrant. Unus hic, quem dico, locus est Augustini e quæstione LXV de octoginta tribus : ubi suscitati a Domino Lazari allegoricam significationem explicans, sudarium, quo tecta erat ejus facies, figuram esse dicit præsentis in nobis visionis, qua *per Speculum videmus in ænigmate*[5]: quod cum auferri jubet Christus, « hoc est, quod post hanc vitam auferentur omnia velamenta, ut facie ad faciem videamus. Quantum autem intersit inter ho-

a CYRILL. *in Joan.* Ὅτι πλήρης χάριτος ἔχειν τὴν δόξαν ἔφη τὸν υἱὸν ὁ πνευματοφόρος. Leg. πλήρη.

1 II *Cor.* V, 6. — 2 I *Cor.* XIII, 9. — 3 Ibid. ver. XII. — 4 *Eph.* III, 16. — 5 I *Cor.* XIII, 12.

minem, quem Dei sapientia gestabat, per quem liberati sumus, et cæteros homines, hinc intelligitur, quod Lazarus nisi exiens de monumento non solvitur : id est, etiam renata anima, nisi resolutione corporis libera ab omni peccato, et ignorantia esse non potest, quamdiu per speculum, et in ænigmate videt Dominum. Illius autem linteamina, et sudarium, qui peccatum non fecit, et nihil ignoravit, in monumento inventa sunt. Ipse solus in carne, non tantum in monumento non est oppressus, ut aliquod peccatum in eo inveniretur; sed nec linteis implicatus, ut eum aliquid lateret, aut ab itinere retardaret. »

Hic Augustinus indicare videre, Christi animam adhuc in mortali corpore degentis, sublato velamine, *facie ad faciem* Deum vidisse, nec eam latuisse quidquam.

[illegible]

VI. Verum in altero ejusdem Augustini loco, quem nonnulli afferunt, fugit eos ratio[1]. Sumptus ille est e libro quarto *de consensu Evangelistarum*, capite decimo[2], et ultimo; in quo allegorice item exponens id quod Petro de Joanne Evangelista Dominus dixit, *Sic eum se velle manere, donec veniat*[3], sic scribit : « Ubi etiam mihi videtur alto docuisse mysterio, istam ipsam Joannis Evangelicam dispensationem, qua in lucem liquidissimam Verbi sublimiter fertur, ubi Trinitatis æqualitas, et incommutabilitas videri potest, et qua maxime proprietate distat a cæteris homo, cum susceptione Verbum caro factum est, perspicue cerni, cognoscique non posse, nisi cum ipse Dominus venerit. » Ibi S. Augustinus asserit, Christi verba illa, *Sic eum volo manere donec veniam*, perinde accipienda, ut si diceret; volo secretum illud, et ignotum hominibus esse mysterium, quod Joannes in Evangelio prædicavit, de trium personarum *æqualitate, et incommutabilitate*, et de *proprietate, qua maxime distat* a cæteris homo ille, quem Deus suscepit. Nec dicit, ea proprietate distare susceptum hominem ab aliis, quod mysteria illa vivens adhuc in carne manifeste cerneret : ut recentiores suspicantur theologi.

Sic iidem in alio loco, quem proferunt ex Richardo Victorino, parum attenti fuisse videntur. Scripsit ille in secundo libro *de Emmanuele*, capite XXII, de Christo sic : « Quod igitur accepturi sumus in vita futura, ille accepit in vita ista : quod nobis dabitur in consummatione, illi datum est ab hora conceptionis suæ. » Quibus verbis declarari putant beatum Dei conspectum. Sed ex antecedentibus liquet, non tam de felicitate animæ loqui, quam de hac ejus affectione, quam butyri nomine significari ait, qua « illi suave, ac delectabile erat quidquid summa puritas, quidquid summa pietas exigebat. » Quod nos hac in vita non assequimur, in qua reluctantem experimur concupiscentiam : adeo ut quæ honesta sunt, et laudabilia, sine molestia et repugnantia exequi nequeamus. Christus autem qui peccati expers erat, et concupiscentiæ, suavissime, ac citra conflictum, quandocumque volebat, quæ sunt recta et rationi, voluntatique divinæ consentanea, vivens adhuc in carne præstabat.

**Locus Eusebii expenditur.**

VII. Postremus superest locus ex Eusebio in libro decimo *de Demonstratione Evangelica*, capite XXI et ultimo : ubi Psalmum XXI, qui de Christi passione totus est, enarrat : et ad illa verba : *In te projectus sum ex utero; de ventre matris meæ Deus meus es tu*, sic scribit: « Cum enim adhuc in penetrali gestantis me genitricis essem, te deum meum intuebar, tanquam in tanta carnis communione manens impermixtus, et sincerus : sive potius vel tunc incorporeus existens, et vinculis solutus omnibus. » Ex iis verbis effici credunt, Christum hominem jam tum in utero matris latentem, aspectu divinitatis fuisse præditum. Sed de humanitate ipsa intelligi nequeunt. Ea quippe corpore constabat, nec incorpoream illam putavit Eusebius, cum tamen Christum sic inducat loquentem; « quoniam etiam in utero incorporeus erat, neque carnis communione sordidatus, et infectus idcirco Deum se vidisse. » De Christi ergo divinitate omnino interpretandus est hic locus; quam paterna minorem, eique subjectam, Ariana lue contactus existimavit Eusebius : ut minime mirum sit, ex ejus persona Christum, auctore Eusebio, Deum suum appellare Patrem, et eo inferiorem se profiteri. Vide quæ de hoc in primo libro *de Trinitate* fuse disseruimus, capite XI et XII.

Quocirca pauci occurrunt modo veterum, qui diserte, aperteque dicant, Christum, qua hominem, cum in utero gestaretur, sive ante resurrectionem, supremæ felicitatis, hoc est visionis divinæ, compotem essse factum.

VIII. Facile tamen assentior gravissimis,

1 Suar. in III, part. disp. XXV, sect. I. — 2 Tom, IV. — 3 *Joann.* XXI, 25.

Animam Christi in terris positi, visione beatifica potitam esse, certissime tenendnm.

ac doctissimis theologis : qui, licet nondum hoc ad fidei dogma pertinere putent, quod locus in Scriptura sit nullus, qui id perspicue declaret; nec ullius auctoritate synodi generalis; aut alia quapiam fidei regula decretum, et constitutum fuerit : errori tamen, et hæreticæ impietati proximum censent, negare Christi animam etiam mortali circumfusam corpore, Deum retecta vidisse facie, summumque felicitatis æternæ gradum attigisse.

Quod quidem, rationibus cæteris omissis, quas non improbabiles paulo ante reddidimus, una mihi res, credo et aliis, persuadere solet; admirabilis omnium in eo Christianorum, doctorum pariter, imperitorumque consensio. Nam nemo hactenus bona fide Christianus, id est catholicus scriptor, exstitit, qui de Christo aliter existimaret, quam eum, nunquam, ex quo vivere cœpit, divino aspectu caruisse : nec hodie quisquam est, rudis licet litterarum et idiota, qui si utcumque quid Christus sit noverit; non idem de eo rogatus respondeat. Quæ communis singulorum Ecclesiæ membrorum professio, illum esse totius corporis sensum certissime demonstrat : « Nemini enim dubium est, Ecclesiam Spiritu sancto regi, » ut ait Joannes Fischerus Roffensis episcopus[1], « nisi quis forte Christi non crediderit Evangelio, etc. Certum est ergo, quod Spiritus ipse sanctus, quem et Spiritum veritatis Christus appellat, in Ecclesia perpetuo maneat, Ecclesiam instruens, et Ecclesiam ducens in omnem veritatem, eique annuntians, et suggerens, ac subministrans, et demum insinuans quidquid est Christi. » At vero qui toti adest Ecclesiæ, et per totum corpus infunditur, veritatis Spiritus idem singulos regit, iisque lucem suæ veritatis aspirat : ut quod sigillatim universi firma, et inconcussa persuasione, non ex composito, præceperint, id illius instinctu Spiritus exceptum, et eorum animis consignatum merito videatur.

De scientia Christi acquisita res in dubio relinquitur.

IX. Ad extremum, præter illam scientiam, quam *visionis*, et *beatificam* nominant scholæ, aliæ quædam tribui Christo solent a scholasticis theologis, eæque maxime duæ : quarum altera divinitus *infusa* fuit; altera paulatim acquisita usu, et experientia. Ita S. Thomas[2]. Qui de acquisita sese aliter antea[3] sensisse fatetur[4]; ac nullam prorsus in Christo constituisse. Verum in summa theologica illam vindicat Christo Domino. Contra quem Scotus disputat ad tertium librum sententiarum, Distinctione XIV. Hanc etiam controversiam attigit Lyranus ad Lucæ caput secundum; ubi Christus *profecisse sapientia dicitur*. Sed Lyranum more suo Paulus Burgensis exagitat[5], et in Scoti sententiam inclinantem ex S. Thomæ decretis refellit : quemadmodum vicissim Paulo Burgensi pro Lyrani, et Scoti opinione Mathias Thoringus acrem se, ac vehementem adversarium objicit. De hac lite neutram in partem pronuntiare audeo. Hujusmodi enim quæstiones ad scholas relegandæ sunt : de quibus nihil apud antiquos liquidi, ac definiti reperitur.

Sed ut habent illorum de profectu Christi sententiæ, capite secundo a nobis expositæ, quarum una verum fuisse progressum asserit, negat altera; tum vero de acquisita scientia varia possunt esse judicia. Nam si vere incrementum cepit scientiæ Christus, de acquisita commode potest illud accipi, quam experientia usuque collegerit. Sin specie sola, et ostentione creverit; supervacua ista censebitur.

Addam insuper, videri sanctum Ambrosium acquisitæ illi refragari sententiæ, sermone *in Psalmum* XXI, ubi vestem Christi mystice interpretans, « Vestem autem ejus, inquit[6], quæ non erat consuta, sapientiam ejus cœlestem possumus approbare, qui erat desuper contexta. Nostra enim sapientia, hoc est humana, consuitur. Assuitur enim cum liberos damus ad studia grammaticis, tradimus philosophis; erudimus eos, ut sapientia in illis, quæ non erat, acquiratur. Domini autem sapientia non assuta est, non quæsita. Non enim didicit a magistro, sicut ipsi Judæi dicunt[7], *Quomodo hic litteras novit, cum non didicerit?* Et ipse dicat, *Mea doctrina non est mea, sed ejus, qui me misit :* hoc est quod ait, desuper contexta. » Hic solam infusam Ambrosius videtur agnoscere. Alibi tamen ut verum scientiæ profectum; sic acquisitam scientiam admittit[8]. Et alioqui variant in hac re antiquorum Patrum sententiæ, ut incerta, nec satis explorata : dum hoc unum asseverare, obfirmareque student, adversus Apollinaris, et Monophysitarum insaniam; genere diversam, pro naturarum discrepantia, cognitionem, et scientiam habuisse Christum,

1 Lib. *cont. Luth. de Cap. Bibl.* cap. III. — 2 Part. III, quæst. IX. — 3 In III, Disp, XIV, qu. III, art. 3. — 4 Part. III, qu. IX, art. 4. — 5 In Glos. Ord. — 6 Amb. tom. I. — 7 *Joann.* VII. — 8 Vide sup. cap. I, § 4.

creatam, et increatam; qualiscumque vero sit illa, dum creata ponatur, nihil admodum illorum interfuit.

## CAPUT V.

*De Christi hominis sanctitate.* 1. *Quid sit sanctitas.* 2. *Triplici ex capite colligitur quanta in illo sanctitas fuerit, quam quidem requirebat primum capitis dignitas.* 3. *Ex Adami comparatione illustrata.* 6. *Tum Mediatoris functio : nec non Pontificis.* 7. *Adeo ut infinita fuerit.*

I. Ad primarium, et præstantissimum Christi hominis decus, et ornatum institutæ nos disputationis ordo perduxit, qui in gratia, et sanctitate consistit. De qua nos acturi, primum illud constituere debemus, quænam sit sanctitatis vocabulo subjecta notio.

Sanctum proprie veteres appellavere Romani, quod sanctione aliqua, id est pœnæ constitutione, ab injuria, vel usu promiscuo munitum est atque defensum. Ita sanctæ leges, quæ impune violari nequeunt, eo quod pœna sit apposita, quam proprie *sanctionem* vocant : et legati jure gentium sancti, quos violare non licet. Proprie tamen sanctum dicitur, quod profano et polluto contrarium est, estque purum, et incorruptum. Quo sensu hic a nobis sumitur, et opponitur peccato : ut hoc sanctum habeatur, quod culpa vacat : et sanctitas, animæ sit status a lethalis criminis contagione purus, ac divinæ gratiæ splendore decoratus. Quam ita definit Dionysius : « Sanctitas est, inquit, ut more nostro dicam, omni labe vacua, et perfecta, penitusque illibata puritas[a]. »

Hanc in Christo homine sanctitatem fuisse, nec eam quidem vulgarem, sed excellentem, et affluentem, communis habet Christianorum omnium sensus : adeo ut propriæ sit hæc illius appellatio. Ita Gabriel Archangelus Mariam alloquens, *Quod nascetur*, inquit[1], *ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Itaque dæmones ipsi, apud Marcum sic eum appellabant[2]; *Scio quis sis sanctus Dei.* Et a Daniele *Sanctus Sanctorum* vocatur[3] : tanquam eximia, et exquisita sanctitate cæteris antecellens, ut ait Dionysius.

Hieronymus illud Matthæi explicans, ubi Christum Nazarethi habitasse scribit[4], *ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas; quoniam Nazaræus vocabitur*, notat « non verba de Scripturis Evangelistam sumpsisse, sed sensum. Nazaræus quippe sanctus interpretatur. Sanctum autem Dominum futurum, omnis Scriptura commemorat. »

II. Hæc porro sanctitatis excellens, exuberansque copia tribus potissimum ex capitibus ducitur. Primum ex munditia, quæ peccati inquinamenta omnia funditus interclusit : ita ut nullum unquam peccatum fuerit, « non dico in Verbo Dei, ait Augustinus[5], sed nec in ipsa quidem anima sancta, et mente hominis, quem sibi ad unitatem personæ Verbum Dei, et sapientia coaptaverat; sed nec in ipso corpore peccatum ullum erat : sed similitudo carnis peccati erat in Domino : quia mors non est nisi de peccato : et utique corpus illud mortale erat. » Neque vero peccatum ita duntaxat exclusit, ut reipsa nullum irreperet; sed ut ne posset quidem aditum habere : non solum *actuale*, quod vocant, sed etiam ab origine contractum. Itaque ἀναμαρτησία illa plena fuit, et singularis homini Christo : qualis in nullam creaturam simplicem convenire potest; ut postea dicetur. Deinde perpetua fuit, et ab eo progressa momento, quo anima illius in rerum natura cœpit existere : uti sequentia demonstrabunt. Denique tanta in illo integritas exstitit, ut esse major ne absoluta quidem Dei potestate queat; ut merito plenitudo in eo gratiæ dicatur esse[6] ac *thesauri omnes sapientiæ, et scientiæ absconditi*

Hoc enim postulabant tot in illum congesti tituli, ac functiones, ad quas obeundas divinitus erat destinatus. quarum vim liber sequens enucleatius exponet : nunc summatim tantum præcipuas libabimus.

Harum prima est *capitis* dignitas. Etenim *omnia subjecit*, ait Apostolus[7], *sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus, adimpletur.* Quod in eadem epistola semel[8], iterumque repetit :

Hujus sanctitatis fonte

Impeccantia

1° Capitis dignitas.

a Dion. *de Div. nom.* cap. xii. Ἁγιότης μὲν οὖν ἐστιν, ὡς καθ' ἡμᾶς εἰπεῖν, ἡ παντὸς ἄγους ἐλευθέρα, καὶ παντελὴς, καὶ πάντη ἄχραντος καθαρότης.

1 *Luc.* i, 35. —2 *Marc.* i, 24.—3 *Dan.* ix, 24. —4 *Matth.* ii, 23.—5 Aug. *in Psal.* xxxiv. — 6 *Joann.* i, 16. — 7 *Eph.* i, 22. — 8 *Eph.* iv, 16 et c. v, 23.

et in ea quæ est *ad Colossenses*. At vero cum sint eæ capitis partes, ut ab illo vis omnis animalis in reliquum corpus, et sentiendi vigor, efficientiaque permanet, hoc ipsum necesse est inexhaustam quamdam in se continere copiam bonorum eorum, quæ ab ipso velut ex fonte, perenni decursu per universa membra funduntur. Quoniam igitur gratiæ largitas omnis, ac donorum cœlestium ubertas ab Christo in Ecclesiæ corpus, ac mortales adeo omnes, pro cujusque captu, et opportunitate profluit; perque præterita tempora non minus, quam succedentia, illius efficacitas propagata pertinet; infinitam in eo gratiæ, caritatis, ac virtutum omnium, et χαρισμάτων opulentiam residere necesse est; et, quod de illo Joannes Baptista testificatus est, *quia super omnes est*, *non ad mensuram datum huic esse Spiritum sanctum*.

Hanc capitis prærogativam illustrat Augustinus sub finem epistolæ LVII *ad Dardanum*, humani exemplo corporis. « Nam et in nostro corpore, inquit, inest sensus singulis membris; sed non tantus, quantus in capite; ubi prorsus omnis est quinque partitus. Ibi enim et visus, et auditus, et olfactus, et gustus, et tactus. In cæteris autem solus est tactus. »

Quæ Adami comparatione illustratur.

III. Primum illum generis humani parentem Adamum, Philo Judæus scribit in libro *de mundi opificio*, omnium hominum corpore animoque fuisse prætantissimum, quod stirpis totius caput et principem cæteros par esset longo intervallo post se relinquere. « Ille, inquit, primus homo terrigena, totius princeps generis nostri, utraque parte mihi videtur fuisse præstantissimus, anima, et corpore, ac longe omnibus, qui postea fuerunt, utriusque dotibus antecelluisse [a]. » Ac corpore quidem omnium fuisse formosissimum, quod ex pura, et sincera adhuc humo, ejusque defæcatissima particula finxit illud Deus: tum quod ejusdem artificis excellentissimi manibus elaboratum, et perpolitum fuit; quod quidem in tomo tertio: ubi de hominis opificio est actum, ex antiquis Patribus observavimus. Anima porro multo magis Adamum præstitisse, idem existimat Philo, quod et a solo Deo procreata, et ad nullum alterum exemplar, præterquam ad divinum Verbum, exacta conformataque sit: cujus effigies esset, et imitatio quædam. Ex quo ita concludit. « Talis quidem corpore animaque primus homo mihi videtur exstitisse, qui et eos, qui nunc sunt homines, et qui ante nos vixerunt, universos præstitit. Quippe generatio nostra ex hominibus est; hunc autem Deus ipse fabricavit. Atqui quanto præstabilior est artifex, tanto melius est opus [b]. »

Denique « primus a Deo formatus homo, vis et robur generis nostri fuisse videtur [c]: » cæteri vero deinceps consecuti, utpote usitata generatione producti, et longius ab archetypo progressi, deteriores paulatim evaserunt: quemadmodum in pictura præstantissimum esse solet exemplar, quod ab excellenti artifice magno studio, et industria elaboratum prodiit: quæ autem ex illo figuræ deinceps aliæ ex aliis imitando sunt expressæ, longius a perfecto recedunt, quamlibet peritus sit apographi illius auctor.

IV. Quod de priore Adamo dixit Philo, idem de secundo proportione usurpare liceat: fuisse Christum Dominum mortalium omnium et corpore, et anima longe præstantissimum. Cujus imprimis corpus, ex purissima, et integerrima sanctissimæ Virginis carne, ac sanguine compactum est, nec ab alio, quam ab ipsomet Deo ac Spiritu sancto productum, et effectum. Anima vero proxime ad exemplar assumentis, et procreantis ipsius est Verbi condita; ut quoad fieri posset, illius virtutes, ac dotes in sese haberet expressas; cumque destinatus esset a Deo princeps, et caput electorum omnium, et tanquam exemplar absolutissimum, in quod justi omnes, et sancti intueri jubentur, et in ejus imitatione incumbere. *Nam quos præscivit, et prædestinavit, conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*, idcirco communem, et usitatum modum sanctitatis, et gratiæ longo intervallo

*a* Philo *de Opif.* 'Εκεῖνος δ' ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὁ γηγενὴς, ὁ παντὸς τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγέτης ἑκάτερα ἄριστος ψυχήν τε καὶ σῶμα γεγενῆσθαί μοι δοκεῖ καὶ μακρῷ τινι τοὺς ἔπειτα διενεγκεῖν, καὶ τὰς ἐν ἀμφοτέροις ὑπερβάσεις.

*b* Ibid. Τοιοῦτος μὲν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος κατά τε σῶμα, καὶ ψυχὴν γεγενῆσθαί μοι δοκεῖ, τούς τε νῦν ὄντας, καὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν διενεγκὼν ἅπαντας. ἡ μὲν γὰρ ἡμετέρα γέννησις ἐξ ἀνθρώπων· τὸν δὲ Θεὸς ἐδημιούργησεν. ἐφ' ὅσον δὲ κρείττων ὁ ποιῶν, ἐπὶ τοσοῦτο καὶ τὸ γενόμενον ἄμεινον.

*c* Ibid. Οὕτως ἔοικεν ὁ μὲν πρῶτος διαπλασθεὶς ἄνθρωπος ἀκμὴ τοῦ ἡμετέρου παντὸς ὑπάρξαι γένους.

1 *Rom.* VIII, 29.

supergredi debuit. « Etenim si communionis cum eo, et societatis desiderio tenemur, ait Dionysius, oportet ut in divinissimam ipsius in carne vitam intueamur, et expressa sacræ in nobis impeccantiæ similitudine, ad deiformem, et immaculatum illum evehamur habitum [a]. »

V. Eleganter Ambrosius observat [1], Christum appellari *principium viarum Domini* capite illo *Proverbiorum* octavo, ubi, scriptum est *Dominis creavit me principium viarum suarum;* tum *Joannis* octavo, ubi interrogatus quis esset respondit: *Principium, quod et loquor vobis;* « Quod non solum ad substantiam divinitatis, inquit, æternæ refertur: sed etiam ad documenta virtutum. Ex hoc enim et Deum se probavit æternum, quia omnium ipse principium est, et uniuscujusque virtutis auctor, qnia Ecclesiæ caput est; sicut scriptum est: *Quia ipse caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Liquet igitur, et de Incarnatione dictum esse principium viarum suarum; quod ad sacramentum suscepti corporis videtur esse referendum. Ideo enim carnem suscepit, ut ad cœlum nobis sterneret iter. » Et paulo post: « Principium itaque nostræ virtutis est Christus, etc. Ex illo enim accepit virtus unaquæque principium. Et ideo ut hæc virtutum genera disceremus, *filius datus est nobis, cujus principium super humeros ejus* [2]. »

Sic *in Catena Græca in Psalmos*, ita scriptum reperi: « Græcorum legislatores sermone tenus gratiam obtinent. Dominus autem, ut qui revera universi dominus est, et operum suorum curam gerens, non solum leges præscribit; sed etiam seipsum tanquam formam, et exemplar proposuit, ut omnes, qui vellent, nossent faciendi potestatem [b]. »

Et Zacharias Mitylenæus. « Opificem ait ipsum, manentem Deum, hominem esse factum, in quo nullam sui speciem, neque motionem pravitas invenit, Quippe qui fons erat virtutum, et sanctitatis, et immutabilitas, impeccantiaque ipsa [c]. »

VI. Eamdem sanctitatem, et munditiem postulat *Mediatoris* conciliatorisque functio; tum Salvatoris. Neque enim peccatis irretitum, et obrutum genus hominum liberare posset a peccatis, et in gratiam amicitiamque cum Deo reducere, nisi a peccato ipse alienus esset, ac prorsus ἀναμάρτητος. Non enim solveret a vinculis, nisi liber a vinculis, ait Augustinus [3]. Ille liber mortem occidit, vinculum vinxit, captivitatem captivavit. » Et Ambrosius [4]. « Qui ergo alios a carnis lubrico vindicabat, numquid formidare poterat, ne etiam ipse dominatu quodam carnis istius vinceretur. » Quod Paulinus his versibus declarat in *Panegyrico Celsi.*

*II° Mediatoris functio*

*Peccati expers.*

Quare opifex hominum mortali in corpore [venit,
Non et mortali crimine factus homo.
Nam neque deleret culpas, nisi liber ab illis;
Nec laxare posset et ipse reus.
Nec peccatori mors cederet, utpote vinctum
Peccati vinclis legitime retinens.
Jure igitur cessit rumpenti Tartara Christo.
In quo quod posset nectere non habuit.

Hanc ipsam rationem τῆς ἀναμαρτησίας Christi indicat Joannes Evangelista in prima canonica. *Scitis*, inquit [5], *quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret: et peccatum in eo non est*. Quem locum Augustinus enarrans; « In quo non est peccatum, ait, ipse venit auferre peccatum. Nam si esset et in illo peccatum, auferendum esset illi, non ipse auferret, »

*Impeccantiæ.*

Cyrillus item Alexandrinus in dialogo *de Incarnatione:* « Quemadmodum igitur, inquit, quoniam caro facta est vivificantis omnia Verbi, mortis et corruptelæ superat imperium; eodem opinor modo, quandoquidem anima ejus, qui non novit peccare, propria facta est, firmum deinceps, et immutabilem in bonis omnibus obtinet statum, et tyrannidem olim exercente peccato sine comparatione fortiorem [d]. » Hæc vero com-

*a* Dion. cap. III *de Eccles. Hier.* Χρὴ γὰρ ἡμᾶς εἰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐφιέμεθα κοινωνίας, εἰς τὴν θειοτάτην αὐτοῦ κατὰ σάρκα ζωὴν ἀποσκοπεῦσαι, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσει τῆς ἱερᾶς ἀναμαρτησίας εἰς τὴν θεοειδῆ, καὶ ἀλώβητον ἕξιν ἀναδραμεῖν.

*b Catena in Proœm. ad Psal.* Οἱ μὲν γὰρ παρ' Ἕλλησι νομοθέται ἄχρι τοῦ λέγειν ἔχουσι τὴν χάριν, ὁ δὲ Κύριος ὡς ἀληθῶς κύριος ὢν τοῦ παντὸς, καὶ κηδόμενος ὧν εἰργάσατο. οὐ μόνον νομοθετεῖ, ἀλλὰ καὶ τύπον ἑαυτὸν δέδωκεν, εἰς τὸ εἰδέναι τοὺς βουλομένους τὴν τοῦ ποιεῖν δύναμιν.

*c* Zachar. tom. II *Bib.* Τούτῳ τῷ λόγῳ αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ μείναντος θεοῦ, καὶ γενομένου ἀνθρώπου, ἐν ᾧ μηδὲν εἶδος, μηδὲ κίνημα ἑαυτῆς ἡ κακία εὕρετο· ἦν γὰρ ἡ πηγὴ τῶν ἀρετῶν, καὶ τῆς ἁγιότητος, καὶ ἡ ἀτρεψία, καὶ ἡ ἀναμαρτησία.

*d* Cyrill. Ὥσπερ οὖν ἐπειδὴ γέγονε σὰρξ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα λόγου, τὸ θανάτου, καὶ φθορᾶς ὑπερ-

1 Ambros. III *de fide*, cap. IV. — 2 *Isa.* IX. — 3 Aug. *In Psal.* CXLII.— 4 Amb. *de Inc.* cap. VII.— 5 *Joan.* I, can. c. III, 5.

paratio *incorruptelæ* et *impeccantiæ* non sic intelligenda est, ut utrimque paria fiant; quippe major hæc illa est, et absoluta magis : cum neque corruptelæ omni ex parte fuerit expers; et corrumpi penitus, ac dissolvi ex sese caro potuerit; uti et mori, nisi divina vis obstitisset : peccare autem anima cum Verbo copulata nullo modo potuerit. Cujus statim causam eamdem, quam attulimus, subjicit Cyrillus.

« Primus enim homo Christus est, inquit, *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* : Est autem positus, velut radix, et primitiæ omnium eorum, qui ad vitæ novitatem reformantur in Spiritu [a]. »

III° Pontificis supremi dignitas.

Non minus perfectam in Christi anima sanctitatem, et puram ab omni macula requirit Sacerdotis magni, et Pontificis dignitas.

*Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex*, ait Apostolus, *sanctus* [1], *innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus: qui non habet necessitatem quotidie* [2], *quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias nostras offerre, deinde pro populi.* Dicemus de pontificio hoc munere plura libro sequenti.

IV° Ipse sibi sanctitatis fons et largitor.

VII. Ad hujus porro gratiæ, qua beata illius anima cumulata est, magnitudinem, sive, ut Scriptura loquitur, plenitudinem, et quasi infinitatem æstimandam, pertinet, quod antiqui Christum asserunt, non aliunde illa accepisse, nec tanquam precariam et adventitiam, ab alio communicatam habuisse; sed a seipso, ut sibi gratiæ largitor esset, et eam propriam, ac velut domesticam, et naturalem possideret. Hoc enim est, fontem in se ipsum obtinere gratiæ; adeoque totam ipsam, nec participatione veluti sectam, et concisam ; et, quod est consequens, sine modo a mensura prorsus infinitam ac nullis terminis circumscriptam. Etenim hoc de Christi gratia proportione quadam usurpare possumus, quod de immensa, et in omni genere infinita divinitatis perfectione vulgo theologi prædicant. Hanc enim ex eo argumentando colligunt, quod non ab alio, sed a seipso habet ut sit : tum cætera, quæ indidem consequentia sunt, bonitatem, sapientiam, potentiam. Quæ propterea infinita sint oportet; quod nullus sit velut ὁροθέτης, ac *finium regundorum arbiter*, qui modum ac limitem præscribat. Sic etiam Christus merito creditur non particula quapiam esse sanctitatis adspersus; sed eam totam quanta quanta est, in se continere, etiam ut homo est, sed cum Deo sociatus, et in divinitate, ac per eam subsistens.

Ac fatentur illi quidem omnes, quos dixi, Patres, hominem in Christo, et in Verbo subsistentem; gratiam illam proprie dictam accepisse, hoc est tanquam gratuitum donum, et nullis partum meritis, sed sola Creatoris largitate concessum. Sed cum eumdem non simpliciter asserunt accepisse; verum addunt a seipso illam accepisse; ut sit idem dator, et acceptor: profecto illa ipsa, quæ attigi paulo ante, perspicue demonstrant, tum naturalem, minimeque peregrinam, et accidentem suscepisse gratiam : tum fine nullo, ac modo determinatam. Sed hæc antiquorum theologorum de Christi gratia constans, et præclara sententia, ne nimis compressa, minus, quam pro merito suo, splendoris, ac dignitatis habeat, collatanda videtur oratione nostra, et in bona luce ponenda : quod in sequentibus efficere conabimur.

## CAPUT VI.

*De gratia Christi* : 1. *quid eo nomine significetur* : *Hujus specimen in Incarnatione potissimum exstitit.* 2. *Quod nullis omnino meritis ei concessa fuerit.* 4. *Eamdem et ipse sibi tribuisse dicitur.* 6. *Fulgentii locus illustratur, et Augustini.* 6. *Plenitudinem gratiæ, et Spiritus S. quomodo habuit Christus.*

I. Gratiæ nomen ex vi sua, propriaque notione hoc habet, ut gratuitum quoddam, nec pretio aliquo, vel merito redemptum beneficium significet: ac mercedi, et compensa-

θρώσκει κράτος· κατὰ τὸν αὐτὸν, οἶμαι τρόπον, ἐπεί τοι γέγονε ψυχὴ τοῦ πλημμελεῖν οὐκ εἰδότος. ἐρηρεισμένην ἔχει λοιπὸν τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς ἀμεταποίητον στάσιν, καὶ τῆς πάλαι τυραννούσης ἁμαρτίας ἀσυγκρίτως εὐσθενεστέραν.

a Ibid. Πρῶτος γὰρ ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, ὃς οὐκ ἐποίησεν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· ῥίζα δὲ ὥσπερ καὶ ἀπαρχὴ τεθειμένος τῶν εἰς καινότητα ζωῆς ἀναμορφουμένων ἐν πνεύματι.

1 Heb. VII, 26. — 2 Levit. XVI, 6.

tioni ex justitia debitæ ex adverso respondet. Sic enim apud jurisconsultos gratis [1], et mercede data, aut constituta, opponi censentur; et Apostolus [2], *Ei, qui operatur*, inquit, *merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*. Et alibi [3]: *Si autem gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia.* Atque hoc passim contra Pelagianos scribens inculcat Augustinus: ut cum ait [4], « Quomodo est gratia, si non gratis datur? quomodo est gratia, si ex debito redditur. » Ea porro ex omnibus Dei operibus, et beneficiis, in Incarnatione potissimum spectanda proponitur, quam « summum exemplum esse gratiæ » scribit Augustinus [5]. Quippe « gratia Dei non potuit gratius commendari, quam ut ipse unicus Dei Filius in se incommutabiliter manens indueret hominem. » Quod etsi propter illius fructum, et gratuita quæ indidem humanum in genus commoda redundarunt, dictum fuerit; potest nihilominus, teste eodem Augustino, gratiæ vocabulum, ac titulum vendicare sibi pro cæteris, quod illius causa, et origo, nullis prorsus ex meritis ejus, qui in Incarnatione est susceptus, hominis, sed ex gratuita Dei bonitate profluxerit. Quam nos gratiæ rationem, et significationem hoc loco præsertim intuemur, ubi de gratia disputamus, et sanctitate Christi. Cum enim, ut postea docebimus, humanæ naturæ in illo sanctitas in divinitate, et personali ad eam applicatione præcipue sita sit, quo magis hæc gratuita, id est a mercede ac debito longius remota censebitur, eo magis habenda erit, appellandaque gratia.

spe- … in … atio- … itut, … nullis … con- … fuit.

II. Hanc igitur humanæ naturæ susceptionem, et hujus ad consortium divinitatis evectionem, nullis omnino ex ejus, qui susceptus est hominis constare meritis; sed omnino gratis esse factam, ob idque insigniter gratiæ vocabulo donandam, passim prædicat Augustinus, cum adversus gratiæ inimicos hæreticos Pelagianos decertat. Quorum cum in eo primigenia ut ita dicam, hæresis consisteret, ut *gratiam Christi ex meritis dari* dicere auderent, ex adverso nititur Augustinus, ut probet, *gratia Dei non secundum merita nostra dari*. Cujus rei primarium, et invictum argumentum ducit ex incarnatione Filii Dei: maxime in libro *de Prædestinatione Sanctorum*. Cujus in decimo quinto capite memorabilia sunt verba: « Est etiam præclarissimum lumen prædestinationis, et gratiæ, ipse Salvator, ipse mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus; qui hoc ut esset, quibus tandem suis vel operum, vel fidei præcedentibus meritis natura humana, quæ in illo est, comparavit? Respondeatur quæso: Ille homo, ut a Verbo Patri coæterno in unitatem personæ assumptus Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruit? quod ejus bonum qualecumque præcessit? Quid egit ante, quid credidit, quid petivit, ut ad hanc ineffabilem excellentiam perveniret? » Et subinde: « Appareat itaque nobis in nostro capite ipse fons gratiæ, unde secundum uniuscujusque mensuram se per cuncta ejus membra diffundit. Ea gratia fit ab initio fidei suæ homo quicumque Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus: de ipso spiritu et hic renatus, de quo est ille natus; eodem spiritu fit in nobis remissio peccatorum, quo spiritu factum est, ut nullum haberet ille peccatum. » Et in libro eodem capite XII, ait, cum cæteris rationibus, quibus contra Pelagianos utebantur Catholici ad hoc probandum, gratiam Christi *vere esse gratiam*, *id est non secundum merita nostra dari*, minus aperte convincerentur illi, ac cederent; « ubi venitur ad ipsum mediatorem Dei, et hominum hominem Christum Jesum omnem deficere præcedentium gratiam Dei humanorum assertionem meritorum: quoniam ille nullis præcedentibus meritis, cum ipse sit homo, liberator factus est hominum. « Et in libro XIII *de Trinitate*, capite XVII: « gratiam, ait nobis, sine ullis præcedentibus meritis in homine Christo commendari, quia nec ipse, ut tanta unitate Deo vero conjunctus, una cum illa persona, id est, ipse homo assumptus, mox ut homo; etiam Deus Filius Dei fieret, ullis est præcedentibus meritis assecutus. » In libro item *de Correptione, et gratia*, capite undecimo: » Deus ergo naturam nostram, inquit, id est animam rationalem, carnemque hominis Christus suscepit susceptione singulariter mirabili, vel mirabiliter singulari, ut nullis justitiæ suæ præcedentibus meritis, Filius Dei sic esset ab initio, quo esse homo cœpisset, ut ipse et Verbum, quod sine initio est, una persona esset. Neque enim quisquam tanta rei hujus, et fidei cæcus est ignorantia, ut audeat dicere, quamvis de Spiritu sancto, et virgine Maria filium hominis na-

1 L. XXII, § 1, D. *de Præs. ver.* — 2 *Rom.* XLIV. — 3 *Rom.* XI, 6. — 4 Lib. *de grat. Chr.* cap. XXIII. Vide et ep. V et VI. — Lib. X *de Civ.* cap. XXIX.

tum per liberum tamen arbitrium bene vivendo, et sine peccato bona opera faciendo meruisse ut esset Dei Filius. »

III. Tractatu item LXXXII *in Joannem*, sub finem ; « Cum ad naturam Dei, inquit, non pertineat natura humana, ad personam tamen unigeniti Filii Dei per gratiam pertinet humana natura, et tantam gratiam, ut nulla sit major, nulla prorsus æqualis. Neque enim illam susceptionem hominis ulla merita præcesserunt ; sed ab illa susceptione merita ejus cuncta cœperunt. » Et alibi [1], « quantum pertinet ad ipsius hominis susceptionem, tota gratia, singularis gratia, perfecta gratia. Quid meruit homo ille, qui Christus est, si tollis gratiam, et tantam gratiam, qua unum oportebat esse Christum, et ipsum esse, quem novimus? Tolle gratiam istam; quid Christus nisi homo ? quid nisi quod tu ? »

Sic Albinus Flaccus libro tertio *de Trinitate* variis, ut solet, ex Augustini sententiis eamdem inculcat gratiam, qua Deus homo factus est : « Quid enim natura humana in homine Christo meruit, ut in unitate personæ unici Filii Dei, singulariter esset assumpta? quæ bona voluntas ? cujus boni propositi studium? quæ bona opera præcesserunt, quibus mereretur iste homo una fieri persona cum Deo? etc. Unde naturæ humanæ tanta gloria, nullis præcedentibus meritis? sine dubio gratuito munere. Nisi quia magna hic, et sola Dei gratia fideliter, et sobrie considerantibus evidenter ostenditur, ut intelligant homines, per eamdem gratiam se justificari posse a peccatis, per quam factum est, ut homo Christus nullum possit habere peccatum. » Ita beatam Virginem « gratia plenam, invenisse apud Deum gratiam ait, ut Domini sui, imo Domini omnium, salva virginitate, mater esset. » Vide Agobardum libro *contra Felicem Urgelitanum* [2].

Habes itaque Christum hominem singulari donatum gratia, hoc est nullis acquisita meritis ; sed gratuita Dei liberalitate concessa, qua Dei filius, et Deus existeret. Qua et sanctificatum fuisse, mox dicturi sumus.

IV. Hanc vero rursus gratiam ipsum sibi dedisse complures ex antiquis prædicant. Athanasius libro secundo *contra Arianos*, verba Christi, quæ sunt *Joannis* capite XVII; *Et pro eis sanctifico meipsum ; ut sint et ipsi sanctificati in veritate* [3], ad illum sensum accommodat, ita scribens : « Non enim ab altero sanctificatur ; sed se ipse sanctificat; ut nos in veritate sanctificemur. Porro qui seipsum sanctificat, sanctificandi arbiter est, ac dominus. Quinam ergo fit hoc? quomodo istud ait, *Ego, qui Patris sum Verbum, ipse mihi homini facto spiritum tribuo, et meipsum factum hominem in illo sanctifico* [a]. »

Egregie illud idem Cyrillus docet Alexandrinus multis in locis; ut in dialogo sexto *de Trinitate*; ubi illum Joannis locum, in quo Christus se ipse sanctificare dicitur, perinde ut Athanasius de vera sanctitate, et communicatione sanctificantis spiritus interpretatur. « Natura, inquit, cum sit sanctus tanquam Deus, sanctificabatur nobiscum ; tanquam homo, templum proprium inungens Spiritu sancto [b]. » Tum quærenti quocum loquitur, cur ergo sanctificatus a Patre dicitur; respondet, id eo dici, « quod omnia sunt a Patre per Filium in Spiritu sancto. »

Et in libro undecimo in *Joannem* « sanctificatur propter nos, inquit, in Spiritu sancto, non eum sanctificante altero quopiam, sed ipsomet sanctificationem propriæ carnis operante. Recipit enim spiritum suum : et accipit quidem, quatenus est homo : sibi vero dat, tanquam Deus [c]. » Quod deinceps latius explanat. Idem tradit et in libro tertio *adversus Nestorium*. et eodem modo sanctificari nobiscum dici asserit, quo et frater noster appellatur.

Plenius quoque libro vicesimo *Thesaurorum* universe disserit, Deum hominem factum usurpasse, et in se transtulisse quæ sunt humanæ propria naturæ, ut et exaltari, et acci-

*a* ATHAN. Οὐ γὰρ παρ' ἑτέρου ἁγιάζεται· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν ἁγιάζει· ἵνα ἡμεῖς ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἁγιασθῶμεν. ὁ δὲ ἑαυτὸν ἁγιάζων, κύριός ἐστι τοῦ ἁγιάζειν. πῶς οὖν τοῦτο γίνεται; πῶς δὲ τοῦτο λέγει, ὅτι ἐγὼ λόγος ὢν τοῦ πατρὸς αὐτὸς ἐμοὶ τῷ ἀνθρώπῳ γενομένῳ δίδωμι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐμαυτὸν ἄνθρωπον γενόμενον ἐν τούτῳ ἁγιάζω.

*b* CYRILL. Ὅτι κατὰ φύσιν ἅγιος ὢν ὡς θεὸς, ἡγιάζετο μεθ' ἡμῶν, καθὸ ἄνθρωπος, τῷ ἰδίῳ πνεύματι τὸν οἰκεῖον αὐτὸς καταχρίων ναόν.

*c* CYRILL. II *in Joan.* Ἁγιάζεται δι' ἡμᾶς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, οὐχ ἑτέρου τινὸς αὐτὸν ἁγιάζοντος, αὐτουργοῦντος δὲ μᾶλλον ἑαυτῷ πρὸς ἁγιασμὸν τῆς ἰδίας σαρκός. δέχεται γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἑαυτοῦ, καὶ λαμβάνει μὲν καθόπερ ἦν ἄνθρωπος· ἑαυτῷ γε μὴν τοῦτο δίδωσιν ὡς θεός.

1 Ser. VIII, *de ver. Dom. sec. Matth.* cap. IV. — 2 Tom. IX *Bibl. PP.* 1185. — 3 *Joann.* XVII, 19.

pere dicatur. « Accepit itaque tanquam homo, secundum gratiam, quæ, ut Deus, naturaliter habebat[a]. » Ac subinde Joannis similiter locum illum explicat de sanctificante gratia, quam cum addit « non ipsum sibi, hoc est sui accepisse causa, quippe cum ipse sanctificans esset : sed ut eamdem sanctificationem per sese naturæ nostræ conciliaret[b] : » de Christo, qua Verbum ac Deus est, loquitur. Idem tamen Cyrillus in libro undecimo commentariorum *in Joannem*, docet vocem *sanctificandi*, quam in Christo de vera sanctitatis communicatione accipit, alias de sola consecratione ac dedicatione rei cujuspiam usurpari : ut cum donarium aliquod offertur Deo ; aut ad ejus cultum, et honorem quippiam ab usu profano secernitur. Quæ videtur germana ejus vocis interpretatio in illo Joannis loco, cum ait Christus, *pro his sanctifico meipsum :* hoc est « in sacrificium, et hostiam offero : ut explicat Chrysostomus, si quidem sacrificia omnia sancta dicuntur ; et proprie sancta sunt, quæ Deo sunt dicata[c]. » Et ita Theophylactus, qui eodem etiam sensu exponi posse adnotat illud verbum, quod paulo ante posuit : *sanctifica eos in veritate.* Nempe ut sit, « segrega illos ad verbi prædicationem, et sacrificium eos facito : ut huic veritati ministrent [d]. »

Augustinus tamen utrobique sanctitatis largitionem intelligit : quam cum Apostolis dedit Christus, sibi ipse contulit ; eo quod membra erant ipsius : sicut hominem in seipso sanctificavit Deus Verbum. Sed hunc Augustini locum expendemus sequenti capite.

[...]entii illus[...]er et [...]dai.

V. Fulgentius in *Responsione ad Interrogationem tertiam Ferrandi*, idipsum, quod adnotare cœpimus, docet, eumdem dare sibi, et accipere gratiam, et Spiritum sanctum, Augustini auctoritate fretus, qui tractatu XIV in *Joannem*, enarrans illa Joannis de Christo Baptistæ verba : *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum* [1] ; ita scripsit : « Christus qui dat, non ad mensuram accipit. » Cui Fulgentius assentiens : « Ipse est enim qui dat, inquit, ipse est qui accipit. Et quia potens est ad mensuram dare ; ideo non potuit ad mensuram accipere. In forma enim Dei manens, Spiritum dat : formam servi accipiens, spiritum accipit, sed quia ipse ad mensuram dat, ideo non ad mensuram accipit. Ad mensuram quippe dat multis filiis ; sed non ad mensuram accipit unicus filius ; quia sic est verus homo, ut sit verus Deus. » Quem imitati Etherius et Beatus in libro primo *contra Elipandum* [2], « Dominus, inquiunt, Jesus Spiritum sanctum non solum dedit ut Deus, sed et accepit ut homo, » Quanquam ibi de largitione spiritus loquitur, non qua Verbum assumpto illo homini tribuit : sed qua in homines eumdem ad mensuram distribuit : ex quo plane Deus, et Patri consubtantialis, atque æqualis ostenditur, ut alibi disputavimus [3]. Quo sensu et ipse Fulgentius dari ab eodem, qui accipit, Christo Spiritum sanctum intelligit. Verum ex hoc ipso potest et illud confici quod nunc agitur ; Christum, qua Deus est, Spiritum sanctum, et sanctitatem gratiamque sibimet ipsi conferre. Cum enim quæcumque extra se Pater operatur, id personæ duæ reliquæ faciant ; non potest humanæ Christi naturæ sanctitas a Patre communicari ; quæ est externa quædam efficientia, quin ejusdem in seipsum, qua homo est, sit operis effector Filius.

Cæterum Augustinus illum Joannis locum, *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum*, alias non de Christo præcipue dictum acceperat [4], sed universe de omni spiritualium donorum largitione. Quod in libro primo *Retractationum* capite XIX, postea retractavit, et de Christo verius accipi docuit : ut Fulgentius ibidem observat.

VI. Igitur ex Augustini, et Fulgentii sensu, « illi homini singulariter, non ad mensuram (verba sunt Fulgentii) sed omnem inesse plenitudinem dicimus : qui est naturaliter homo verus, ut idem sit naturaliter etiam Deus verus, totum accipiens in veritate carnis, quem ad mensuram largitur munere deitatis. » Et mox : « Non ergo accipit Spiritum sanctum divinitas Filii, cum qua unius naturæ est Spiritus sanctus, et ex qua habet quidquid

Plenitudinem gratiæ et Spiritus, quomodo habuerit Christus.

a Cyr. XX *Thes.* Εἴληφεν ἄρα ὡς ἄνθρωπος κατὰ χάριν, ἅπερ εἶχεν ὡς Θεὸς φυσικῶς.

b Ibid. Οὐχ ἑαυτῷ δεχομένου τὸν ἁγιασμόν· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἁγιάζων· ἀλλ' ἵνα τοῦτον τῇ φύσει δι' ἑαυτοῦ προξενίσῃ.

c Chrysost. *in Joan.* hom. LXXXII. Προσφέρω σοι θυσίαν. αἱ δὲ θυσίαι πᾶσαι ἅγιαι λέγονται, καὶ κυρίως ἅγια τὰ τῷ Θεῷ ἀνακείμενα.

d Theoph. Τουτέστιν ἀφόρισον αὐτοὺς τῷ λόγῳ, καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ θυσίαν αὐτοὺς ποίησον. τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ λειτουργησάτωσαν.

1 *Joann.* III. — 2 Tom. IV *Bibl. PP.* part, II, 478, T. — 3 Lib. III *de Trinit.* cap. V, § 20. — 4 Lib. I *de Ser. Dom. in monte.*

habet : imo de qua est hoc quod est : quia quod naturaliter habet hoc est. Restat itaque ut anima Christi Spiritum sanctum accipiat, quem tamen non ad mensuram accipit, sed totum accipit. Ubi enim mensura non esse dicitur, plenitudo perfectionis, et perfectio plenitudinis invenitur. » Quod ibi quidem Fulgentius eo scribit, ut in Christi anima perfectam omnium, et ipsius adeo divinitatis fuisse notitiam approbet, ut supra capite tertio diximus. Verum non minus ad gratiæ sanctitatisque plenitudinem eidem vindicandam animæ Christi, tam illa tota Fulgentii pertinet oratio, quam Joannis testimonium, quo *non ad mensuram datum esse Christo spiritum*, ait : imo hic locus potissimum de sanctitate est intelligendus.

Hanc ergo plenam et mensuræ ac modi prorsus expertem, hoc est immensam, et infinitam, et dedit sibi, et a seipso Christus accepit. Hanc divinitatis plenitudinem, adeoque gratiæ, ac sanctitatis peculiarem illi, tanquam capiti, ut supra diximus[1] : nec alteri concessam, quantumvis sancto, declarat Augustinus epistola LVII sub finem[2] : ubi et meram esse gratiam ex eo probat, quod nulla eam merita possint assequi. « An etiam præter hoc, inquit, quod tanquam in templo in illo corpore habitat omnis plenitudo divinitatis, est aliud, quod intersit inter illud caput, et cujuslibet membri excellentiam ? Et plane, quod singulari quadam susceptione hominis illius, una facta est persona cum Verbo. De nullo enim sanctorum dici potuit, aut potest, aut poterit, *Verbum caro factum est*. Nullus sanctorum qualibet præstantia gratiæ unigeniti nomen accepit, ut quod est ipsum Dei Verbum ante sæcula ; hoc simul cum assumpto homine diceretur. Singularis est ergo illa susceptio, nec cum hominibus aliquibus sanctis, quantalibet sapientia, et sanctitate præstantibus, ulllo modo potest esse communis, ubi divinæ gratiæ satis perspicuum, clarumque documentum est. Quis enim tam sit sacrilegus, ut audeat affirmare aliquam posse animam per meritum liberi arbitrii, ut alter sit Christus, efficere ? Ut ergo ad personam Verbi unigeniti pertineret, quo pacto per liberum arbitrium communiter omnibus, et naturaliter datum una sola anima meruisset, nisi hoc singularis gratia præstitisset, quam fas est prædicare ; de qua nefas est velle judicare ? »

Ambrosius quoque illam gratiæ plenitudinem, ac Spiritus sancti in Christo ex toto profusi largitatem præclare in primo libro *de Spiritu sancto*, capite septimo explicat his verbis. « Ita etiam, inquit[3], de Spiritu sancto Pater se dicit effundere super omnem carnem. Non enim totum effundit, sed quod effudit, omnibus abundavit. Supra nos ergo effusum est de spiritu. At vero super Dominum Jesum, cum in forma esset hominis, manebat Spiritus, sicut scriptum est : super quem videris Spiritum descendentem de cœlo, et manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto. Circa nos ex affluenti commodo liberalitas largientis est, in illo totius manet in æternum spiritus plenitudo. »

Hoc illud Joannis Chrysostomi spectat ad *Psalmi* quadragesimi verba ista, *Diffusa est gratia in labiis tuis*, « Gratiam, inquit, eam intelligit, quæ in carnem venit. *Super quem*, inquit[4]; *videris Spiritum descendentem, sicut columbam, et manentem super ipsum, hic est qui baptizat*. Omnis enim gratia effusa est in templum illud. Non enim in mensura dat illi Spiritum. Quippe nos de plenitudine ejus accepimus : at illud templum totam gratiam accepit[a]. » Subjicit Esaiæ locum[5], in quo *requievisse super illum spiritum*, ait *sapientiæ, et intellectus*, etc. Verum illic quidem integra est, totaque gratia : in hominibus vero, pusillum aliquid, et tanquam stilla gratiæ illius. Propterea non dixit, Do spiritum meum : sed[6], *effundam de spiritu meo super omnem carnem*[b]. »

Postremo quoniam Christus non solum gratiam, et sanctitatem, tanquam donum gratuitum, accepisse, sed etiam sibi ipse contulisse ab antiquis Patribus dicitur : eo fit, ut naturalis eadem illi esse statuatur, nec extrinsecus communicata ; sed οἴκοθεν, et de suo sibi præsens, et affluens. Quæ res immensam, et nullo

*a* CHRYSOST. Τὴν χάριν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐλθοῦσαν ἐπὶ τὴν σάρκα. Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα, φησὶ, καταβαίνον ὡσεὶ περιστερὰν, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτος ἐστὶν ὁ βαπτίζων, πᾶσα γὰρ ἡ χάρις ἐξεχύθη εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον, οὐ γὰρ ἐν μέτρῳ δίδωσιν ἐκείνῳ τὸ πνεῦμα. ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν· ὁ δὲ ναὸς ἐκεῖνος ὁλόκληρον τὴν χάριν ἔλαβε.

*b* Ibid. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὁλόκληρος ἡ χάρις. ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, μικρόν τι. καὶ ῥανὶς ἀπὸ τῆς χάριτος ἐκείνης. διὰ τοῦτο, οὐκ εἶπε, δίδωμι τὸ πνεῦμα· ἀλλ', ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα.

1 Cap. V, § 2. — 2 Aug. ep. LVII. — 3 Ambr. *de Spir. S.* cap. VII. — 4 *Joan.* I. 33. — 5 *Esa.* II, 2. — 6 *Joel.* II, 8.

fine ac termino circumscriptam eam esse demonstrat. Siquidem fons ipse gratiæ, hoc est Spiritus sanctus, in solidum transfusus est in assumptum hominem, eoque ipso sanctificatus est : ut ejus sanctitas, ipsamet illi data, et copulata divinitas fuerit : quod deinceps exponendum videtur.

## CAPUT VII.

*De formali, ut vocant, causa sanctitatis humanæ Christi naturæ. 1. Hanc ipsam esse divinitatem ex Patribus ostenditur, ex quibus insuper ad idem probandum argumenta colliguntur. 5. Velut quod naturalis, non adoptivus sit Dei filius : tum quod naturalis illi sit sanctitas, et gratia. 6. Non adventitia : nisi quatenus humana in se, ac citra Verbi conjunctionem, natura consideratur. 7. Aliud argumentum ex eo, quod deificari natura humana dicitur ; nec non ex variis similitudinibus, quæ a Patribus adhibentur. 8. Item ex eo, quod in Novo Testamento sancti ac filii Dei per ipsammet divinitatem efficimur. 9. Eximius Cyrilli locus de sanctificatione Christi et humanæ naturæ unitione cum Deo, illustratur et enodatur. 10. Duplex in eo conjunctionis ratio· altera per hypostasticam unitionem ; altera per mutuam dilectionem, quæ* σχετικὴ *ab Cyrillo vocatur. 11. Christi sanctificatio exemplar est nostræ secundum utrumque modum unitionis. 12. Apostoli ad id loca pertinentia declarantur.*

I. Nunc de causa ipsa sanctitatis, hoc est de forma sanctificante, unde Christus homo tantam habuit gratiam, quantam hactenus illi tribuimus, agendum superest nobis : quæ quidem ex iis, quæ jam explorata sunt, dubia, et obscura esse non potest. Manifestum enim est, ipsam Verbi divinitatem, sive personam, quæ essentia sua sanctitas est, humanam per sese, vique propria sanctam facere naturam.

Communis hæc antiquorum Patrum est sententia, quam variis modis explicare, atque adstruere solent : de quibus agam deinceps. Et quoniam, ut ex antecedentibus patet, duplex est *sanctitatis* ratio ; una, quam θετικὴν, id est *positivam* appellant ; quæ in forma quadam, vel quasi forma sanctificante posita est : altera, quam *negativam* vocant, quam Græci ἀναμαρτησίαν vocant, Hieronymus *impeccantiam* ; quæ peccati maculam excludit ; de utraque ordine disputandum, ut excellentem in Christo fuisse veterum illorum testimoniis approbemus.

Igitur divinitate ipsa, et ejus applicatione, humanam Christi naturam sanctificatam fuisse, luculenter docet is, qui ad Incarnationis enucleandum, illustrandumque mysterium singularem a Deo lucem, ac facultatem est consecutus Cyrillus Alexandrinus. Cujus in quinto libro commentariorum *in Joannem* eximia est de hoc argumento disputatio : cum illa Christi verba declarat ; *A meipso facio nihil*[1]. Hæc enim sic intelligenda dicit, non ut nihil ex seipso, propriaque vi moliatur, et solius duntaxat instrumenti locum habeat ; sed ut nihil paternæ voluntati dissentaneum faciat. « Neque tamen ideo nos existimabimus, inquit, in absurdas opiniones delapsi, Filium virtutem nescio quam ex electione, habituque profectam, illis verbis præ se ferre : quin potius naturæ immutabilis fructum, quæ quod Deo conveniens est agere, neutiquam deliberando dignum arbitratur. Etenim in creaturis, ut quæ ad deteriora converti queunt, et mutationibus iis subjectæ sunt, quæ a melioribus ad turpiora fiunt ; fructus animi fuerit Dei ac virtutis studiosi bonitas : at in divina, et omnia supergressa substantia non ita res habet. Siquidem omni mutatione, conversioneque sublata, ita ut nulla in ea insit omnino, fructus erit naturæ ab omni alienissimæ mutatione bonum : quemadmodum in igne calor, aut in nive frigus : Non enim in voluntate propriam ignis efficientiam habere cernitur, sed naturalem magis, et substantivam, ut aliter affici nequeat [a]. »

Causa formalis sanctitatis Christi, est Divinitas.

a Cyrill. lib. V *in Joan.* Καὶ οὐ δήπου νομιοῦμεν εἰς ἐκτόπους ἐννοίας κατολισθαίνοντες, προαιρετικήν τινα, καὶ ἑκτικὴν ἀρετὴν ἐνδείκνυσθαι τὸν υἱὸν ἐν τούτοις, φύσεως δὲ μᾶλλον ἀτρέπτου καρπὸν, οὐκ ἀξιούσης τὸ θεοπρεπὲς ἐν τῷ τι βουλεύεσθαι δρᾷν. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν κτισμάτων, ἅτε δὴ καὶ τραπέσθαι δυναμένων ἐπὶ τὰ χείρω, καὶ μεταβολαῖς ὑπείκειν ταῖς ἐξ ἀμεινόνων ἐπὶ τὰ αἴσχιονα, καρπὸς ἂν εἴη θεοσεβοῦς τε, καὶ φιλαρέτου γνώμης τὸ ἀγαθόν. ἐπὶ δέ γε τῆς θείας, καὶ τὰ πάντα ὑπερκειμένης οὐσίας οὐχ οὕτως. ἀλλοιώσεως γὰρ καὶ τροπῆς ἁπάσης ἐξῃρημένης, καὶ τόπον οὐκ ἐχούσης οὐδένα, καρπὸς ἔσται λοιπὸν οὐσίας ἀπαραποιήτου τὸ ἀγαθόν· ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ ἐν πυρὶ τὸ θερμὸν, ἢ ἐν χιόνι τὸ ψυχρόν, οὐ γὰρ ἐν θελήσει τὸ πῦρ τὴν ἰδίαν

1 Joan. VIII, 28.

Quod ex Patribus ostenditur.

II. Hæc et iis plura Cyrillus : quæ etsi de divinitate ipsa Verbi dici videantur, quæ eadem est cum paterna : nihilominus ad ipsum quoque Christum hominem ex illius mente referenda sunt. Agit enim ibi de Christo pro homine se gerente, et paternam in humana natura voluntatem exequente. Ita ut perinde qua hic homo est, ab hac discordare nequeat, atque ut est Deus : eo quod eadem utraque natura sanctitate prædita sit, et impeccantia; diversa tamen ratione congruente. Nam subjicit paulo post istud : « Ecquis enim, dicito mihi, quæ Dei sunt, ut est dignum Deo, et immutabiliter sapiet, nisi qui et ipse natura sit Deus ? aut quis perpetuo faciet quod illi placitum est, nisi naturam habeat deterioribus inaccessam, et eximiam divinæ naturæ dignitatem sortitus fuerit? nempe ut peccare prorsus nesciat[a] ?» Atqui de homine Christo ista potissimum, ad quæ alludit, loca Scripturæ interpretanda sunt, ubi ita legitur, *Eum qui non noverat peccatum , pro nobis peccatum fecit*[1]. Et, *Quæ placita sunt ei facio semper*[2]. Non dubium est igitur, quin Cyrillus Christum, etiam ut hominem, eodem modo sanctum fuisse velit, hoc est in omni actione paternæ consentaneum voluntati, et peccati nulla prorsus aspersum macula, quo Verbum ipsum, ac Dei filium unigenitum. Nam et illud Petri, quod ad idem probandum adjicit Cyrillus, *Qui peccatum non fecit , nec inventus est dolus in ore ejus*[3], ad Christum non qua Deus est, sed qua homo pertinet : ut tam antecedentia, quam sequentia demonstrant; illa quidem, quæ sunt ejusmodi : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus:* hæc vero ; *Qui cum malediceretur, non maledicebat : cum pateretur, non comminabatur*, etc. Quare ut hæc homini Christo congruunt; sic illa de sanctitate, et innocentia vitæ, cujus in divinitatem causa, et origo refunditur, ad eamdem naturam pertinent.

III. Sic in libro undecimo commentariorum eorumdem, capite decimo late illud probat; « non esse Christum participatione cum altero sanctum[b], » hoc est adventitiam, et ex parte communicatam obtinere sanctitatem ; « nec alienam ab substantia sua per spiritum habere sanctificationem. » Quod subinde accuratius enarrans, docet, carnem Christi, hoc est humanam naturam, per sese sanctitatem non habere insitam sibi ac propriam ; uti nec rem creatam quamlibet : sed aliunde transfusam : verum quatenus in divinæ substantiæ consortium est evecta, et cum ea copulata, eo ipso non modo sanctitatem, sed etiam sanctificandi vim solius propriam divinitatis accipere. « Quoniam igitur, inquit, non est per sese sancta caro Christi, propterea sanctificata est etiam in Christo ; quoniam Verbum, quod habitavit in illa, per Spiritum sanctum proprium templum sanctificavit, et in propriæ naturæ transmutavit efficacitatem. Etenim ideo sanctum, et sanctificum Christi corpus intelligitur, quod, ut paulo dixi, templum factum est uniti sibi Verbi corporaliter, ut ait Paulus[c]. »

Augustinus tractatu CIX *in Joannem* in fine, de his verbis agens, *Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate*[4], docet in Verbo sanctificatum esse assumptum filium hominis per hypostaticam unitionem. « In quo et ipse filius hominis, inquit, sanctificatus est ab initio creationis suæ, quando Verbum factum est caro : quia una persona facta est Verbum, et homo. Tunc ergo sanctificavit se in se, hoc est hominem se in Verbo se : quia unus est Christus Verbum, et homo, sanctificans hominem in Verbo. »

Sic Albinus Flaccus libro primo commentariorum *in Joannem*, ad illa verba, *Plenum gratiæ, et veritatis*, « Gratiæ plenus erat, inquit, et est homo Christus Jesus, cui singulari munere præ cæteris mortalibus datum est, ut statim ex quo in utero Virginis con-

ἐνέργειαν ἔχον ὁρᾶται· φυσικὴν δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιώδη, ἑτέρως ἔχειν οὐ δυναμένην.

*a* Cyr. Ibid. Τίς γὰρ ἂν, εἰπέ μοι, φρονήσει τὰ θεοῦ θεοπρεπῶς τε, καὶ ἀπαραλλάκτως, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ὑπάρχοι κατὰ φύσιν θεός; ἢ τίς ἂν ἐπιτελέσαι πάντοτε τὸ ἀρέσκον αὐτῷ, μὴ οὐχὶ τὴν φύσιν ἄβατον ἔχον τοῖς χείροσι, καὶ τὸ ἐξαίρετον τῆς θείας φύσεως ἀξίωμα λαχὼν, τὸ μὴ εἰδέναι, φημὶ, τὸ ἁμαρτεῖν;

*b* Cyrill. Ὅτι οὐκ ἐκ μετοχῆς τῆς πρὸς ἕτερον ἅγιός ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὐδὲ ξένος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὁ διὰ πνεύματος ἁγιασμός.

*c* Cyrill. ibid. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐχ ἁγία καθ' ἑαυτὴν ἡ σὰρξ, ἡγιάσθη διὰ τοῦτο καὶ ἐν Χριστῷ, τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικήσαντος λόγου, διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸν οἰκεῖον ναὸν ἁγιάζοντος, καὶ εἰς ἐνέργειαν αὐτὸν τῆς ἰδίας μεταποιοῦντος φύσεως. ἅγιον γὰρ διὰ τοῦτο νοεῖται, καὶ ἁγιαστικὸν τὸ σῶμα Χριστοῦ, ὅτε, δὴ καθάπερ ἔλεγον ἀρτίως, ναὸς γεγονὼς τοῦ ἑνωθέντος αὐτῷ λόγου σωματικῶς, ὡς ὁ Παῦλός φησιν.

1 II. *Cor.* v, 1. — 2 *Joan.* VIII, 29. — 3 I. *Pet.* II, 22. — 4 *Joan.* XII.

cipi, et homo fieri inciperet, verus esset Deus. » Quibus verbis significat, eo ipso gratia, et veritate fuisse plenum, quod ad societatem est divinitatis assumptus.

IV. Joannes item Cassianus libro secundo *de Incarnatione*, capite sexto, Nestorio sic objicienti : « Sed dicas forsitan gratiam hanc Domini nostri Jesu Christi, de qua Apostolus scribit, (iis nimirum verbis : *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri*[1]) non cum ipso natam, sed postea ei illapsu divinitatis infusam : quia et homo ipse a te Dominus noster Jesus Christus, quem solitarium dicis, non cum Deo natus, sed postea a Deo dicatur assumptus : ac per hoc totum, homini illi gratiam, quando et divinitatem datam : » respondet his verbis : « Neque nos aliud dicimus, quam quod divina gratia cum divinitate descenderit; quia et divina gratia Dei sit et largitio quodammodo ipsius divinitatis, ac donum munificentiæ gratiarum. » Agit autem ibi Cassianus de illapsu divinitatis in hominem, et substantiva utriusque conjunctione, quam Nestorius negabat ab ipso conceptus initio esse factam : sed formato jam, et nato homini insinuasse se Dei filium : quam quidem *gratiam* appellat, gratiæque plenitudinem, ac fontem. De qua Apostolus scribit[2], *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum :* « Qui scilicet jam docuerat, pergit Cassianus[3], eumdem Deum esse, quem Christum : cunctamque in illo majestatem deitatis esse, et omnem in eo corporaliter plenitudinem divinitatis habitare; recte utique jam sine adjectione nominis Dei, solam precatur gratiam Dei. Quia cum eamdem docuerit sæpius gratiam Dei esse, quam Christi, plenissime nunc solam precatur gratiam Christi; quia in gratia Christi omnem scit gratiam contineri. » Quocirca Christi gratia eadem est et Dei gratia : Christi, inquam, non tantum, qua Deus est, sed etiam ut est homo ; nempe in quo *divinitatis habitat plenitudo corporaliter.* Ac proinde uti divinitas ipsa gratia est, sive sanctitas qua Deus sanctus est : sic eadem sanctitas est sive gratia : qua Christus homo sanctus est.

Titus quoque Bostrensis, ut quidem inscribitur, commentario *in Lucam*, ad illa verba : *Ideo et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei*[4]. « Non ob id, ait, sanctum vocabitur, quod velut inhabitatorem habiturum sit filium Dei, et participatione sanctificandum sit : sed quod homo natura sua, idem est, et unus Dei filius[a]. » Cum ergo non participatione et divisione gratiæ præditus sit, sed eatenus quod Dei sit filius et unus cum Verbo, sanctus appelletur, et sit : necesse est illum divinitate ipsa quam habet, esse sanctum.

V. Indidem præclarum nobis suppeditatur argumentum, quo istud ipsum efficitur. Nam si ideo sanctus est, homo Christus, quod verus sit Dei filius, non adoptivus; sequitur propria illi, et naturalia esse divinitatis ornamenta; quorum primarium est sanctitas. Non potest autem naturale censeri humanitati Christi divinitatis ullum bonum, nisi quod divinitati ipsi est annexum, et unum cum ea. Ideo enim quæ divinæ propria sunt, humanæ fiunt propria naturæ, eique οὐσιωδῶς, hoc est *substantive*, ut nos loqui solemus : ut autem nonnulli Patres, *naturaliter* et *essentialiter* conveniunt; quia *substantivo* et οὐσιώδει, vel etiam φυσικῷ nexu ambæ inter se copulantur. Itaque substantive, ac naturaliter sanctitas ipsa divinitatis, humanam naturam sanctam efficit, adeoque semetipsa; non manante duntaxat a se, derivataque ut in cæteris, efficientia creatæ sanctitatis, et gratiæ. Vide quæ de naturali Christi *filietate* libro septimo quatuor capitibus primis exposuimus.

Si sanctus quia Filius, sanctitas ipsi est naturalis, non adventitia.

*Naturali.*

Huic solidissimæ, ac certissimæ rationi suffragatur imprimis veterum auctoritas Patrum, qui sanctitatem et gratiam naturalem Christo asserunt fuisse, non adscititiam, ac velut accidentem.

Affirmat hoc Dionysius Alexandrinus in epistola synodica *ad Paulum Samosatenum*, sub initium : ubi Christum Dominum infinito intervallo probat Joanni Baptistæ antecellere. « In eo, inquit, ostendebatur Christi ab Joanne discrimen ex summa munditia, et incomparabili justitia : quod opus quidem justitiæ Joannes erat; Jesus autem natura[b]. »

Item, « Naturalis, ait, justitia, et divina

*a* Titus Bostr. tom. XIII *Bib.* Ἅγιον δὲ κληθησόμενον, οὐχ ὡς ἔνοικον ἕξοντα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐκ μετοχῆς ἁγιασθησόμενον· ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον κατὰ φύσιν, τὸν αὐτὸν ὑπάρχειν υἱὸν θεοῦ, καὶ ἕνα.

*b* Dion. Alex. tom. II *Bib.* Καὶ παρὰ τοῦτο ἐδείκνυτο τοῦ Χριστοῦ διαφορὰ πρὸς Ἰωάννην μεγάλη τῇ καθαρότητι, καὶ ἀσυγκρίτῳ δικαιοσύνῃ, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἔργον ἦν δικαιοσύνης, Ἰησοῦς δὲ φύσις.

1 *Tit.* II. — 2 II *Cor*, XVI. — 3 Cass. II *de Inc.* cap. V. — 4 *Lucæ* I,

virtus existit[a]. » Mox Samosatenum increpat, instar cæterorum hominum, astruentem justificatum esse Christum. « Neque enim natura justum, inquit, ipsum esse dicis, tanquam Deum, Christum. Quippe Deus est natura, quidquid de ipso boni dicitur. Tu vero justum eum asseris, sic tanquam in justitia excercentem se hominem [b]. » Augustinus quoque in *Enchiridii* capite XI. « Profecto modus iste, ait, quo natus est Christus de Spiritu sancto, non sicut Filius, et de Maria Virgine, sicut filius : insinuat nobis gratiam Dei, qua homo, nullis præcedentibus meritis, in ipso exordio naturæ suæ, quo esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset Filius Dei : qui filius hominis, et filius hominis, qui Filius Dei, ac sic in naturæ humanæ susceptione fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis, quæ nullum peccatum possit admittere. »

VI. Basilius præterea homilia *in Psalmum* XLIV, hunc versum explicans, *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem*, hæc scribit : « Pro eo quod est, cæteri quidem homines labore, exercitatione, et attentione animi hoc assequuntur, ut ad honestatem bene sint affecti, et a malo aversi. Tibi vero naturalis est quædam cognatio cum bono, et alienatio ab iniquitate [c]. »

Ita Cyrillus libro XI *in Joannem*, «Sanctum, inquit, illud est omne, quod a mundi sordibus est immune. Quod quidem naturaliter est in Christo, ad Patris similitudinem ; adscititium vero, et adventitium inest sanctis discipulis, per sanctificationem, quæ est ex gratia, et splendorem vitæ, ac probitatem [d]. »

Maximus etiam martyr in dialogo *cum Pyrrho*, γνώμην quæ est animi ex deliberatione, ac consultatione sententia, in Christo negat fuisse, idque Basilii testimonio illo, quod proxime posuimus, demonstrat. « Etenim eo ipso quod erat, hoc est divine subsistebat, naturaliter, et cum honestate cognationem, et a malo alienationem habebat [e]. » Eodem etiam illud accommodat Esaiæ, *Priusquam cognoscat puer bonum, aut malum, repugnat malitiæ, ut eligat bonum* [f], ut habent Græci codices. « Nam vox *priusquam*, ait Maximus, indicat; non illum, uti nos facimus, quærendo, et consultando, sed divine subsistendo, per ipsum suum esse naturale, bonum habuisse [g]. »

Igitur non ἐπίκτητον, hoc est *adscititium*, et quasi ex accidenti superfusum ; sed naturale bonum obtinebat ; id est honesti, rectique voluntatem, et studium. Hoc autem creaturæ nulli convenit, ut mox dicemus. Igitur non ratione creati cujuspiam, insitam, et naturalem habuit propensionem in virtutem, et ab vitio abhorrentem voluntatem : sed propter increatum aliquid, nempe divinitatem, Verbique, quocum οὐσιωδῶς copulatum erat, hypostasim. Subst

Atenim Eustathius Antiochenus in oratione *in Psalmum* XCII, hominem in Christo ἐπίκτητον, id est *adventitiam* ait virtutem habuisse : « Perspicuum igitur est, ait, si ungens Deum designat, cujus thronum sempiternum vocavit, manifeste constare, Deum natura ex Deo genitum, qui unxit : porro qui unctus est, adventitiam virtutem accepit, singulari templi ornamento, ac titulo decoratus, ex habitantis in ipso divinitate [h]. » Sed nimirum eadem increata sanctitas, virtus, et gratia, humanæ per sese consideratæ naturæ, fuit adscititia, minimeque naturalis, et propria : verum qua Verbo copulata est, et consors est facta divinitatis, in illius censu, ac proprietate numerari cœpit. Atque ut

*a* DION. ALEX. Ibid. Φυσικὴ γὰρ δικαιοσύνη, καὶ θεϊκὴ δύναμις ὑπάρχει.

*b* Ibid. Οὔτε γὰρ φύσει δίκαιον αὐτὸν λέγεις, ὡς Θεὸν, τὸν Χριστόν. Θεὸς γάρ ἐστι πᾶς (for. πᾶν) φύσει, ὥσπερ (for. ὅπερ) ἂν ἀγαθὸν λέγεται περὶ αὐτοῦ. σὺ δὲ δίκαιον αὐτὸν λέγεις, ὡς ἄνθρωπον δικαιοσύνης ἀσκητήν.

*c* BASIL. Ἀντὶ τοῦ οἱ μὲν λοιποὶ ἄνθρωποι πόνῳ, καὶ ἀσκήσει, καὶ προσοχῇ πολλάκις κατορθοῦσι τὴν πρὸς τὸ καλὸν διάθεσιν, καὶ τὴν τῶν φαύλων ἀποστροφήν. σοὶ δὲ φυσική τίς ἐστι πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἡ οἰκείωσις, καὶ πρὸς τὴν ἀνομίαν ἡ ἀλλοτρίωσις.

*d* CYRILL. II *in Joan*. Ἅγιον δὲ πᾶν ὅπερ ἂν φαίνοιτο τῆς ἐν κόσμῳ κελῖδος ἀπηλλαγμένον· ὅπερ ἐστὶ φυσικῶς μὲν ἐν Χριστῷ, καθ' ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς, εἰσποιητὸν δὲ, καὶ εἰσκεκριμένον ἐν τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς, διά τε τοῦ κατὰ χάριν ἁγιασμοῦ, καὶ τῆς ἐν βίῳ φαιδρότητος, καὶ ἐπιεικείας.

*e* MAXIM. Αὐτὸ γὰρ τὸ εἶναι, καὶ τὸ θεϊκῶς ὑποστῆναι (leg. αὐτῷ γὰρ τῷ, et τῷ θεϊκῶς) φυσικῶς καὶ τὴν πρὸς τὸ καλὸν εἶχεν οἰκείωσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτρίωσιν.

*f* *Isa*. VII, 16. Ὅτι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν, ἢ κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, τοῦ ἐκλέξασθαι ἀγαθόν.

*g* Ibid. Τὸ γὰρ πρὶν ἢ, δηλοῖ, ὅτι οὐ καθ' ἡμᾶς ζητήσας, καὶ βουλευσάμενος, ἀλλὰ θεϊκῶς ὑποστὰς, αὐτῷ τῷ εἶναι τὸ ἐκ φύσεως εἶχεν ἀγαθόν.

*h* EUSTATH. apud Theodoretum dial. I. Πρόδηλον οὖν, εἴπερ ὁ Χρίων ἀποδεικνύει Θεὸν, οὗ τὸν θρόνον εἶπεν αἰώνιον, δῆλος μέν ἐστι φύσει Θεὸς ἐκ Θεοῦ γεννηθεὶς ὁ Χρίσας· ὁ δὲ χρισθεὶς ἐπίκτητον εἴληφεν ἀρετὴν, ἐξαιρέτῳ ναουργίᾳ κοσμηθείς· ἐκ τῆς τοῦ κατοικοῦντος ἐν αὐτῷ θεότητος.

Verbi persona, id est divinitas affecta filietate, humanæ Christi naturæ per substantivam, et naturalem conjunctionem propria facta est : sic etiam sanctitas divinitati peculiaris, ad eamdem est hominis applicata substantiam; et ei velut propria, et dotalis attributa.

argu-m, ex quod ifcari mana dicitur.

VII. Ad hoc suadendum multum illa pertinent, quæ in quarto [1], et decimo libro de dignitate diximus evectæ ad divinitatis commercium humanæ Christi naturæ, quo factum est, ut hæc θεωθῆναι, id est *deificata esse*, dicatur; et in divinitatem velut absorta. Huic enim statui consentaneum est, hominem in Christo omni ex parte sanctum esse, idque communione ipsa, et adjunctione totius, et primigeniæ sanctitatis, id est divinitatis esse consecutum. Quod variis similitudinibus declarare veteres solent : velut ferri candentis, quod non solo calore, id est qualitate, sed ipsamet ignis substantia in se recepta, et conjuncta, calidum, et ignitum efficitur : de quo exemplo postea dicam. Tum carbonis ardentis, cujusmodi unus e Seraphimis *forcipe tulit ex altari* [2], et ad Prophetam advolans ejus labra contigit. Quem quidem *carbonem*, uti LXX Interpretes reddiderunt; plerique Patrum ad Christum referunt : præsertim Cyrillus Alexandrinus : cujus insignem locum prætermittere non debeo. Hic enim Prophetæ locum illum explicans, aptissime cadere in Christum ait igniti carbonis figuram : quoniam Deus passim cum igne comparatur, et ea specie sæpius apparuit.

variis traitur sudi-bus.

« Ut igitur carbo natura sua lignum est : et nihilominus totus per totum igne repletus est, ejusque vim, et efficientiam habet : eodem, opinor, modo merito Dominus noster ipse Jesu Christus intelligi poterit. Etenim Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Verum licet homo nostri similis quadam dispensatione videbatur; tamen omnis in eo plenitudo divinitatis habitavit, secundum unitionis modum [a]. » Ex quo factum illud observat; ut vel ejus ipsa caro, vim quamdam beneficam, et sospitatricem obtineret, ac solo contactu sanitatem ægris, mortuis vitam redderet. Quod et Procopius imitatus est. Sic in libro secundo *contra Nestorium*, eodem sensu carbonem illum propheticum exponit; quod duæ similiter in Christo naturæ nexæ inter se copulatæque conveniant. « Siquidem ignis, ait, in lignum penetrando subiens, in propriam transire ipsum facit gloriam, ac virtutem; etsi id quod erat sine ulla mutatione retineat [b]. »

Ejusdem generis est similitudo ab ignito aere petita, quam ex Euthymio, et Elia Cretensi retulimus libro quarto [3]. Si enim totus aer non ignitus esset, sed ignis; in eoque globulus ferreus poneretur, totus in ignis qualitatem transiret, manente nihilominus natura, quæ fervore obducta igneo non appareret. Sic natura hominis tota divinitate velut contecta, et absorpta, vix in sese conspicitur. Ita Elias Cretensis illic citatus.

Accedunt et aliæ similitudines ibidem, et aliis in locis allatæ; uti stillæ aceti in mellis, aut vini vastissimum oceanum infusæ; de quibus lego ea præsertim, quæ in primo capite libri superioris explicata sunt.

VIII. Est insuper eximium ad idem probandum argumentum ex communi sumptum, et admirabili quamplurimorum Patrum sententia, de justificationis, et adoptionis in Dei filios gratia, quæ singularis, propriaque novi Testamenti, Christi demum merito ac beneficio in Christianam est Ecclesiam importata : ut non accidenti aliqua qualitate, vel omnino creata re sola, velut forma, sancti, et adoptivi Dei filii homines fierent : sed ipsamet explicata nobis divinitate, ac persona increati, ac primarii doni, qui est Spiritus sanctus. Quam quidem vulgo in theologorum scholis traditam, et usu receptam opinionem, apud Græcos, Latinosque Patres passim occurrere, crebris illorum et expressis testimoniis fidem fecimus in octavo *de Trinitate* libro [4]: quem accurate relegere, multum præsentis disputationis intersit. Hinc enim efficitur, idipsum potiori de Christo jure pronuntiandum esse, justum eum ac sanctum increata sanctitate, hoc est divinitate fuisse. Sed hoc arcanum, ac stupendum mysterium : illud, inquam

Item ex eo quod filii Dei per ipsam divinitatem efficimur.

*a* CYRILL. *in Is.* tom. II. Ὥσπερ οὖν ὁ ἄνθραξ ξύλον ἐστὶ τῇ φύσει· πλὴν ὅλος δι' ὅλου μεμέστωται τοῦ πυρὸς, καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμίν τε, καὶ ἐνέργειαν ἔχει· κατὰ τοῦτον, οἶμαι, τρόπον νοοῖτ' ἂν εἰκότως καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. γέγονε γὰρ σὰρξ ὁ λόγος, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. ἀλλ' εἰ καὶ ἦν καθ' ἡμᾶς δρώμενος ἄνθρωπος οἰκονομικῶς, ἀλλ' οὖν ἅπαν τὸ τῆς θεότητος πλήρωμα κατῴκηκεν ἐν αὐτῷ, κατά γε, φημὶ, τὸν τῆς ἑνώσεως τρόπον.

*b* CYRILL. idem lib. II *cont. Nestor.* Εἰσδεδυκὸς γὰρ τῷ ξύλῳ τὸ πῦρ, εἰς οἰκείαν αὐτὸ μεταστοιχεῖ τρόπον τινὰ δόξαν τε, καὶ δύναμιν, καίτοι τετηρηκὸς ὅπερ ἦν.

1 Cap. VIII, XIII et XIV, lib. X cap. I. — 2 *Isa.* VI, 6. — 3 Cap. XIII, § 5. — 4 Cap. IV, V et VI, 4.

Angelorum pariter, et hominum intelligentia, prædicationeque præstantius inexhaustæ bonitatis, ac potentiæ divina, ne ruais nostræ orationis infantia deteratur; egregia beati Cyrilli sententia, et verbis illustrare libet; quibus modum illum sanctificandæ tam in Christo, quam in cæteris, humanæ naturæ, cum utriusque discrimine, declaravit : imo declarantem pressius, ac reconditius sanctum Joannem Evangelistam uberioris enarrationis luce patefecit.

IX. Cum igitur hæc verba Joannis interpretatur Cyrillus Alexandrinus : *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus : ego in eis, et tu in me*[1]*;* hoc primum velut fundamenti loco statuit, « habere unigenitum Dei Filium substantivam, et naturalem unitionem cum Patre; quoniam ab eo genitus est vero generationis modo, atque ex ipso intelligitur, et cum ipso; ita ut, licet privatæ exstantiæ diversitate distare videatur, tamen propter maxime connexam indentitatem substantiæ, tanquam unum aliquid cum Patre censeatur[a]. » Quoniam vero humanam naturam sibi ipsi copulans, quasi capite minutus, et ab illa dignitate dejectus videtur; unde et *seipsum exinanisse*[2], id est, ut Tertullianus ait[3], *nullificasse* dicitur : idcirco eamdem illam, quam ut Deus naturaliter obtinet, unitatem cum Patre, gratia est, ut homo, consecutus[b]. « Itaque cum caro de muliere sumpta non sit ejusdem cum Deo et Patre substantiæ, nec idem natura cum ipso; nempe templum illud, ut universe dicam, ex Virgine fabricatum; nihilominus postquam semel in Verbi corpus assumptum est, deinceps tanquam unum cum Patre quippiam habetur. Siquidem unus est Christus, et unus filius, quando est homo factus[c]. » Hanc vero *unitionem*, sive *unitatem* cum Patre, Dei Filius accepisse qua homo, dicitur. Non enim id ex se habebat humanæ naturæ conditio. Et quod carni suæ, sive humanitati tributum est, id sibi concessum Verbum ipsum profiteretur. Quemadmodum autem unitio ista cum Deo carnis, et humanæ naturæ perficiatur, egregie subinde Cyrillus idem explicat. Scribit enim « datum illud humanitati Christi munus a Patre esse per Filium in Spiritu. Quippe unitionis, ait, cum Deo modus non aliam viam tenet, etiam in Christo ipso consideratus, quatenus apparuit, et fuit homo, unitione cum Spiritu, secundum inexplicabilem conjunctionis rationem sanctificationem accipiente carne; et ita citra confusionem ascendente ad unitionem cum Deo Verbo : et per hunc cum Deo Patre, habitudine videlicet, non natura[d]. »

X. Hoc in loco, sane difficili, Cyrillus humanam Christi naturam uniri cum Deo Patre; id est unum fieri dicit non alio modo, quam cæteros sanctos, nempe per Spiritum sanctum, qui a Patre per Filium datur. Quippe sanctificari illam eamdem naturam per ineffabilem conjunctionis modum, nimirum hypostatice, et hac ratione provehi ad unitionem cum Deo Verbo; et per hoc etiam cum Patre : quam unitionem σχετικὴν, hoc est *moralem* ait esse, non naturalem. Quid hic obsecro, Cyrille, loqueris? Tunc φυσικὴν, id est *naturalem*, esse negas humanæ cum Verbo naturæ junctionem, nec nisi σχετικὴν esse concedis? Quid aliud Nestorius affirmabat, aut cur ei bellum tam acre, vehemensque denuntiasti ob hoc unum, quod φυσικὴν unitionem Verbi et humanitatis appellari minime patereiur? Nempe σχετικὴν solam ἕνωσιν inter utrumque constituebat Nestorius, eamque συνάφειαν vocabat. De qua dictum est abunde præsertim in libro tertio, capite tertio, et libro sexto, capite secundo. Quocirca ne tantus vir a seipso, imo

*a* Cyrill. lib. II *in Joan.* xii. Οὐσιώδη τε, καὶ φυσικὴν τὴν ἕνωσιν ἔχειν εὖ μάλα φρονοῦντές φαμεν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα τὸν μονογενῆ, καθὸ καὶ γεγέννηται κατὰ τὸν ἀληθῆ τῆς γεννήσεως τρόπον, καὶ ἐξ αὐτοῦ νοεῖται, καὶ ἐν αὐτῷ, τῇ μὲν κατ' ἰδίαν ὕπαρξιν ἑτερότητι διεστάναι τε, καὶ διωρίσθαι δοκῶν, τῇ γε μὴν συμφυεστάτῃ τῆς οὐσίας ταὐτότητι, καὶ ὡς ὅν τι μετὰ πατρὸς νοούμενος.

*b* Ibid. Καθάπερ ἐν χάριτος μέρει τὸ φύσει προσὸν αὐτῷ.

*c* Ibid. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οὐχ ὁμοούσιος τῷ θεῷ, καὶ πατρὶ, ἀλλ' οὐδὲ ταὐτὸν εἰς φύσιν ἡ ἐκ γυναικὸς σάρξ ἐστιν, ἤγουν ὁλοκλήρως ὁ ἐκ τῆς παρθένου ναὸς, παραδεχθεὶς δὲ ἅπαξ εἰς σῶμα τοῦ λόγου, λοιπὸν ὡς ἕν τι λελόγισται σὺν αὐτῷ. εἷς γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ εἷς ὁ υἱὸς, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος.

*d* Ibid. Δοθὲν δὲ δὴ πάντως παρὰ πατρὸς δι' αὐτοῦ ἐν πνεύματι. ὁ γὰρ τῆς πρὸς θεὸν ἑνώσεως τρόπος οὐχ ἑτέραν ἔχει τὴν ὁδὸν, καὶ εἰ νοοῖτο τυχὸν ἐπὶ Χριστοῦ, καθὸ πέφηνέ τε, καὶ κεχρημάτικεν ἄνθρωπος, ἑνώσει τῇ πρὸς τὸ πνεῦμα, κατὰ τὸν ἄῤῥητον τῆς συνόδου τρόπον ἁγιαζομένης δηλονότι τῆς σαρκὸς, οὕτω τε πρὸς ἕνωσιν ἀσυγχύτως ἀναβαινούσης αὐτῆς πρὸς τὸν θεὸν λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα, σχετικῶς δηλονότι, καὶ οὐ φυσικῶς.

1 *Joan.* xvii, 22. — 2 *Phil.* ii, 8. — 3 Tert. IV *contra Marc.* cap. xiv.

ab catholica fide tam fœde aperteque dissentiat; necesse est ἕνωσιν illam σχετικὴν ab naturarum duarum copulatione secerni.

Prorsus ita sese res habet : aliud hoc quidem in loco σύνοδον, id est *conventionem*, et *conjunctionem* humanitatis cum Verbo; aliud ἕνωσιν ejusdem cum Verbo, et per hoc cum Patre, nominavit. Illam non dubitavit esse φυσικὴν, id est *naturalem*, et quod idem esse ratus est[1], ὑποστατικὴν : σχετικὴν vero dici, haberique non est passus. Ergo humana Christi natura cum Verbo conjuncta, hac ipsa conjunctione sanctificata est, ut ait Cyrillus : et hoc modo provecta ad ἕνωσιν, id est *unitionem* cum Verbo, et per idem Verbum cum Patre; interventu Spiritus sancti. Quod ad dilectionem, quam *actualem amorem* nominant, Christi, ut homo est, et mutuum ejus in Deum Patrem affectum referri necesse est; quam amicitiam proprie nuncupant. Etenim amicitia neque benevolentia est simplex, nec *amatio*, ut ita dicam, solitaria : « sed requiritur quædam mutua amatio, quia amicus est amico amicus, » ait sanctus Thomas[2]. Quare homo assumptus a Verbo prius cum eo φυσικῶς, id est *naturaliter*, et *hypostatice* conjunctus est, unumque cum eo factus, quam ipsum, ejusque Patrem redamaret, ac mutuum redderet : in quo proprie sita est amicitia, et σχέσις illa, a qua σχετικὴ ἕνωσις appellatur mutua voluntatum concordia, vel affectus mutuus. Hæc enim germana est, et Græcis usitata scriptoribus notio τῆς σχέσεως, ut amicitiam, et cognationem, atque usum mutuum significet. Unde et τῶν πρός τι, id est *relativa* esse vox ab iisdem traditur : quam *habitudinem* vocant, ut in libro tertio fusius ostendimus[3].

XI. Hoc sensu vere ab Cyrillo proditum est, Christum hominem humano modo, ac cæterorum more hominum, ad unitionem cum Deo Patre, hoc est mutuam ad amicitiam pervenisse, per Spiritum sanctum, cujus instinctu dilectionis affectum vicissim exhibuit; qua σχετικῶς cum illo conjunctus est : cum jam sanctus esset divinitate ipsa, quæ naturam illam substantivo nexu, et φυσικῇ συνόδῳ copularat; quatenus sanctitas est, hoc est fecunda caritatis et amoris, adeoque Spiritus sancti, in quo sanctitas vera consistit. Nam et sanctitatem ipsam, qua Deus sanctus est, Spiritum esse sanctum, antiquorum nonnulli arbitrati sunt: de quo dubitavit Augustinus[4]. Vide quæ in sexto *de Trinitate* libro hac de re diximus[5].

Ex hac Cyrilli disputatione, ac modo communicatæ homini Christo sanctitatis, quem hoc capite veterum ex dictis collegimus, magnum quoddam, et admiratione dignum christiani status decus, ac splendor existit : cujus tum exemplar, ac velut idea; tum efficientia et origo; incarnato Verbo continetur. Quod ut breviter explicemus, illud imprimis memoria tenendum, quod in octavo *de Trinitate* libro fusius expositum paulo ante perstrinximus: hanc bene multorum ex antiquis esse sententiam; justos homines, et sanctos, ac Dei filios adoptivos fieri applicatione ipsa Spiritus sancti, hoc est οὐσιωδῶς, et *substantive*, non ἐνεργείᾳ sola Spiritus ipsius, ut ait Gregorius Nazianzenus[6]: neque per creatam rem ullam, ut scribit Cyrillus Alexandrinus[7]; nempe sic tanquam primariam formam; atque hanc prærogativam Novi esse Testamenti propriam; nec talem sanctificandi in adoptivos Dei filios gratiam priori sub Testamento fuisse: quod diserte iidem illi Patres asseverant[8]. Hujus vero decreti theologorum veterum certa jam ratio constat ex iis, quæ hoc capite pertractavimus; nimirum exemplo et imitatione Christi, ut et merito, singulare hoc beneficium Christianis attributum fuisse, uti sancti, et adoptivi Dei filii per ipsius infusionem Spiritus sancti, ac divinitatem fierent; quam in nos diffundi testatur Apostolus[9]; quemadmodum Christus ipse, qua homo, divinitate est ipsa sanctus; eademque Dei filius, non tamen uti nos, adoptivus, siquidem magnum est inter ambo illa unitionis genera discrimen; neque nos perinde hypostatico, et substantivo nexu cum Spiritus sancti persona copulamur, ut humana natura Christi cum persona Verbi : nec perinde naturales sumus filii; sed similitudine quadam, et adumbratione primarium illud archetypum, planeque rudibus lineamentis assequimur; ut pluribus capite septimo libri illius octavi docuimus,

Christiani status decus et splendor.

*Operatione.*

XII. Ac fortassis eo spectans Apostolus in epistola *ad Romanos* ita scripsit, de electis loquens[10]: *Nam quos præscivit, et prædestinavit, conformes fieri imaginis filii sui, ut sit*

1 Vide sup. lib. VI cap. II. — 2 S. Th. in II, II, qu. XXIII, art. 3. — 3 Cap. III, parag. 7. — 4 Lib. II *de Civ.* cap. XXIV. — 5 Lib. VI *de Trinitate* cap. IX, parag. 5. — 6 Orat. XXXIV. — 7 Lib. *Thes.* XXXIV. Vide lib. VIII *de Trin.* cap. IV et V. — 8 Vide ib. cap. VII. — 9 *Rom.* V. — 10 *Rom.* VIII, 29.

*primogenitus in multis fratribus.* Quippe eadem divinitate, sed diverso, longeque inferiore modo nobis applicata, sic tanquam forma sancti efficimur, et filii Dei, ad naturalis, et veri similitudinem, Quinetiam perinde ut Christus. σχετικὴν in nobis ἕνωσιν exprimimus mutuo in Deum affectu dilectionis; in quo propius ad illum accedimus; ut ejusdemmodi sit in adoptivis filiis, qualis in naturali ac primogenito inest, amicitiæ ratio, quæ vicissim reddito *actualis,* ut vocant, amoris officio, utrobique constat. Hoc vero amplum, et illustre Christianæ dignitatis ornamentum commendare videtur his verbis Christus: *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea; sicut ego Patris mei præcepta servavi, et maneo in ejus dilectione.* Nam *servare præcepta*, dilectio est mutua Dei, et *actualis amatio*, in qua vera est amicitiæ ratio postea; quæ in Christo, perinde ut in nobis, creatum quiddam exstitit: ac proinde in amicitia, quam in sanctitate, et *filietate*, ut sit dicam, propiores, et quasi familiariores illi sumus. Hæc stupenda, incredibilia, divina prorsus decora in nos et commoda ex perenni, et largissimo Incarnati Verbi fonte derivata sunt: quæ sine ulla intermissione recordari, ac perpetua grati animi significatione prosequi, et omnibus, quoad situm in nobis est, officiis compensare, nisi ingrati, et indigni volumus esse, debemus.

*Habitudinis ... unitionem.*

## CAPUT VIII.

*Argumento alio probatur ex antiquorum sententia, humanam naturam in Christo sanctificari divinitate ipsa: quoniam ungi hac illa dicitur.* 1. *Quo nomine gratia significatur. Ea porro unctio, divinitas ipsa constituitur a Patribus in Christo.* 2. *Aut Spiritus sanctus.* 3. *Quæ et inhabitatio hujus in illo vocatur.* 5. *Cur Spiritu sancto auctus dicatur.* 6. *Non divinæ naturæ, sed humanæ ratione unctum esse Christum, late ex antiquis ostenditur.* 6. *Nonnulli tamen Christi nomen divinitati, tanquam proprium, vindicant.*

I. Duo supersunt argumenta, quæ in eo consentire veteres ostendunt, quod capite antecedente posui, Christum hominem divinitate ipsa, et cum ea conjunctione esse sanctum: quorum alterum in præsenti capite, in sequentibus alterum tractabitur. Horum ergo prius est, quod ex unctione ducitur, a qua Christi nomen est ortum. Quo quidem vocabulo gratiam, et sanctitatem adumbrari, res est nota per sese. Atque ita Joannes Apostolus in *Canonica* prima [1]; *Sed vos unctionem*, inquit, *habetis a sancto*. Et, *Unctio ejus docet vos de omnibus*. Quem ad locum Augustinus, « Unctio, ait [2], invisibilis Spiritus sanctus: unctio invisibilis caritas illa est, quæ in quocumque fuerit, tanquam radix illi erit, quamvis ardente sole, arescere non potest. » Christus itaque unctus illo sensu dicitur ab Apostolo Petro: *Quomodo*, inquit[3], *unxit eum Deus Spiritu sancto, et virtute.* « Unctus est, inquam, Jesus, non oleo visibili; sed dono gratiæ: quod visibili significatur unguento, quo baptizatos ungit Ecclesia. »

Imo vero, unguentum ipsum, Christum esse docet Dionysius, quoniam « fontalis est, inquit, copia fragrantissimorum odorum, quæ divinissimos vapores inhalat mentibus illis, quæ Deo quam simillimæ sunt [a]. » Nam tota spiritus, et gratiæ plenitudo in illum

*a* Dion. cap. iv *de Eccles. Hier.* Αὐτὸν ἡμῖν ὑπογράφει τὸν Ἰησοῦν, πηγαῖον ὄντα τὸν θείων εὐώδων ἀντιλήψεων ὅλον, ἀναλογίαις θεαρχικαῖς, εἰς τὰ θεοειδέστατα τῶν νοερῶν ἀναδιδόντα τοὺς θειοτάτους ἀτμούς.

1 *Joann.* ep. i, cap. ii, ver. 20 et 27. — 2 Aug. Tract. iii, in cap. ii, epist. i, *Joann.* — 3 *Act.* x, 38.

exundavit, uti supra capite sexto demonstravimus: ut merito gratia, et sanctitas ipsa nominari possit.

ipsa illas. Hanc igitur unctionem, in homine Christo, divinitatem ipsam fuisse, si ex antiquorum testimoniis probari potest: hoc quod proposuimus assequemur, ut gratiæ, sanctitatisque locum, quo sanctus est factus, divinitatem in illo tenere monstremus: sive, quod idem est, ipsummet Spiritum sanctum.

De divinitate ipsa disertus est Gregorii Nazianzeni locus in calce orationis quintæ: ubi « Deum Patrem ait unxisse Christum oleo exultationis præ consortibus suis, cum humanitatem divinitate unxit, ut ambo unum faceret [a]. » Et in oratione XXXVI. ubi de variis Christi nominibus agens, quæ ei in Scriptura tribuuntur. « Christus, ait, dicitur propter divinitatem. Hæc enim unctio est humanitatis; non operatione, ut in Christis cæteris, ungens; sed totius ungentis præsentia: cujus hic effectus est, ut quod ungit, homo nuncupetur, et quod ungitur, Deus fiat [b]. » Hic divinitatem Verbi, unctionem fuisse ait hominis Christi, eumque præsentia sua et copulatione fecisse sanctum, et eadem unctione Deum hominem; et hominem Deum esse factum. Quod Joannes Damascenus[1] secutus « divinam naturam humanæ unctionem esse » dicit.

Idem porro Joannes Damascenus in libro primo *de Imaginibus*, unctionem humanitatis eamdem plane constituit cum unitione hypostatica. « Quemadmodum, inquit, qui unitur igni, non natura, sed unitione, et accensione, et communione fit ignis: sic etiam de Incarnati Filii Dei carne idem assero. Nam illa, divinitatis secundum hypostasim communione, non mutata, Deus exstitit: non operatione Dei uncta, ut unusquisque Prophetarum; sed totius ungentis præsentia [c]. »

Germanus quoque Constantinopolitanus Patriarcha *in contemplatione mystica rerum Ecclesiasticarum*, « Christum dicit unctum esse, tanquam regem, et sacerdotem, unctione incarnationis [d]. » Titus item Bostrensis commentario in caput quartum *Lucæ* » Unctum ait, esse filium, non alio modo, quam quod secundum carnem nostri similis, et homo factus est [e]. »

II. Complures vero unctionem Christi ipsum affirmant esse Spiritum sanctum, quo unctus est: atque hoc Apostolus Petrus in illo loco paulo ante citato ex decimo capite *Actorum* asserit: *Unxit eum, inquit, Deus Spiritu sancto, et virtute.* » Unctio est Spiritus sanctus juxta complures.

Qua auctoritate freti plerique, ut dixi, unctum esse Christum Spiritu sancto prodiderunt. Eusebius initio *Ecclesiasticæ historiæ* de Christo loquens, « Unguentum, ait, non quod ex corporeis rebus conficitur: sed ipsomet Dei spiritu, Deo congruens, participatione ingenitæ, et paternæ divinitatis acceperat [f]. » Quod Isaiæ verbis illis capitis LXI demonstrat, *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me Dominus*, tum illud e *Psalmo* XLIV, citat. *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Irenæus libro tertio, capite XV. « In Christi, inquit, nomine subauditur qui unxit, et ipse, qui unctus est, et ipsa unctio in qua unctus est. Et unxit quidem Pater, unctus est vero Filius in Spiritu, qui est unctio: quemadmodum per Esaiam ait sermo: *Spiritus Dei super me, propter quod unxit me*, significans et ungentem Patrem, et unctum Filium, et unctionem, qui est Spiritus. » Sic Ambrosius libro primo de *Spiritu sancto*, capite tertio. « Si Christum dicas, ait, et Deum Patrem, a quo unctus est Filius; et ipsum, qui unctus est, Filium, et Spiritum, quo unctus est, designasti. » Et

*a* Naziánz. Οἶδε τοῦτο ὁ πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ, καὶ ὄντως Χριστοῦ, ὃν ἔχρισεν ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι· ὥστε ποιῆσαι τὰ ἀμφότερα ἕν.

*b* Id. Χριστὸς δὲ διὰ τὴν θεότητα. χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τοὺς ἄλλους Χριστοὺς ἁγιάζουσα· παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος· ἧς ἔργον ἄνθρωπον ἀκοῦσαι τὸ χρῖον, καὶ ποιῆσαι θεὸν τὸ χριόμενον.

*c* Damasc. Ὥσπερ ὁ τῷ πυρὶ ἑνούμενος οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ ἑνώσει, καὶ πυρώσει, καὶ μεθέξει πῦρ γίνεται· οὕτω καὶ τὴν σάρκα φημὶ τοῦ σαρκωθέντος υἱοῦ τοῦ θεοῦ. ἐκείνη γὰρ τῇ καθ' ὑπόστασιν μεθέξει τῆς θείας φύσεως ἀτρέπτος θεὸς ἐχρημάτισεν, οὐκ ἐνεργείᾳ χρισθεῖσα θεοῦ, ὥσπερ τῶν Προφητῶν ἕκαστος, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος.

*d* Germ. tom, XII *Bib. PP.* Χριστὸς ἐχρίσθη, ὡς βασιλεὺς, καὶ ἱερεὺς, τῷ χρίσματι τῆς σαρκώσεως.

*e* Titus Bostr. tom. XIII *Bib.* Κεχρίσθαι γὰρ οὐχ ἑτέρως φαμὲν τὸν υἱὸν, ἢ ὅτι κατὰ σάρκα γενόμενον, δηλονότι καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

*f* Euseb. I *Hist.* cap. IV. Τὸ δὲ χρίσμα οὐ τὸ διὰ σωμάτων σκευαστὸν, ἀλλ' αὐτῷ δὴ πνεύματι θείῳ τὸ θεοπρεπὲς, μετοχῇ τῆς ἀγεννήτου καὶ πατρικῆς θεότητος ἀπειλήφει.

1 Lib. III cap. III.

Basilius homilia in *Psalmum* XLIV, ad illa verba, *Unxit te Deus*, etc.

Cyrillus item Alexandrinus in tractatu *de Symbolo*[1], locum usurpat ex *Actorum* capite decimo, qui *Jesum Nazarenum unctum ait a Deo, Spiritu sancto.* Et Theodoretus libro quinto *de hæreticis fabulis*, capite XI, tum hunc, tum alia, quæ commemoravimus, affert loca, ut probet, « Christum hoc nomen consecutum esse propter unctionem spiritus[a]. » Et Joannes Damascenus, « Christus, inquit, est Filius Dei viventis, quem unxit Pater sancto Spiritu[b]. » Idipsum in *Catena in Psalmos* complures antiqui testantur, ut Didymus, Apollinarius, Nicephorus, Theodoretus: tum Nycetas in *Catena ad Matthæum* a P. Corderio edita[2].

Unctio hæc *inhabitatio Spiritus* vocatur.

III. Hanc vero per Spiritum sanctum Christi hominis unctionem, *inhabitationem* ejusdem Spiritus in ipso, et quidem plenissimam, ac possessionem, interdum Patres appellant. De qua inhabitatione pulchre Novatianus in libro *de Trinitate,* capite XXIX. « Habitans, inquit, in solo Christo plenus, et totus; nec in aliqua mensura, aut portione mutilatus, sed cum tota sua redundantia cumulate distributus, et missus; ut ex illo deliberationem quamdam gratiarum cæteri consequi possint, totius sancti Spiritus in Christo fonte remanente, ut ex illo donorum, atque operum venæ ducerentur, Spiritu sancto in Christo affluenter habitante. » Quam habitationem describens Esaias[3], *requiescendi* verbo utitur, cum ait, *Requiescet super eum Spiritus Domini.* Et ad hunc Esaiæ locum, alium mox accommodat Novatianus, in quo unctum se Christus a Deo testatur: quem et de se Christus interpretatur *Lucæ* capite quarto.

Est ad eamdem sententiam præclara Hugonis Etheriani disputatio, qua Spiritum sanctum habere Christum probat; non solum qua Deus est, sed etiam ut hominem: « Si hominum, inquit, in animabus pie, ac religiose degentium, non tamen absque sorde penitus existentium, Spiritus sanctus habitare pollicetur, multo magis in Christi anima, quæ inviolata, et immaculata sine sorde semper existit, nullum omnino peccati vestigium habens, idem spiritus habitavit. Hoc Propheta vaticinabatur, quando dicebat. *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, præ participibus tuis.* Fratres Christi, et participes secundum humanitatem sumus: oleum, Spiritus signum est: unctus est autem Christus, non ut Deus, sed ut homo, Nequaquam enim ut Dei filius, ungitur, sed caro Christi vera unctione uncta est, adventu scilicet Spiritus sancti, in ipsa filii hominis conceptioné. Et præ participibus, quia illis, ut capere poterant, particularis quædam sancti Spiritus emanatio tributa est. Ad instar enim humani spiritus hominibus videtur distribui Spiritus sancti gratia: quemadmodum utique is a cerebro descendens per sensibiles nervos, non omnibus membris, sec secundum proportionem unicuique potenti suscipere. »

IV. Auctor *quæstionum ex novo Testam.*, inter Augustini opera editus causam inquirens cur Christus jam purus ac sanctus baptismum susceperit, nec non Spiritum sanctum aspectabili in se delapsum specie, id illum ad exemplum hominibus præbendum usurpasse respondet. « Nam qui credentibus Spiritum sanctum a Deo dari promittebat, debuit istud in semetipso visibiliter demonstrare; quo comperto credentes invisibiliter se posse Spiritum sanctum habere sperarent. Nam Salvator utique, cum de Spiritu sancto nasceretur, purificatum corpus habuit. Unctio enim carni ejus spiritualiter in utero Virginis data est. Spiritus enim sanctus purificavit quod de Maria Virgine corpus Salvatoris profecit. Et hoc est unctio carnis Salvatoris: quare et natus Christus est appellatus. »

Hinc autem Fulgentius divinitatem Spiritus sancti recte adversus Arianos approbat[4]. « Quod si, inquit, homo Christus, sine sancti Spiritus gratia plene sanctificari potuit, superflua dicetur collatio illius unctionis. Si autem sine sancto Spiritu plane sanctificari non potuit, plenam sanctificationis gratiam sine Spiritu sancto Christus homo non habuit, utpote quem Pater sanctificavit, et misit in mundum; qui de seipso dixit: *Et ego sanctifico meipsum;* Et in quo sancti Spiritus sanctificatio similiter agnoscitur, quoniam unxit eum Deus Spiritu sancto, et virtute; quomodo quis Spiritum minorem Patre, vel Filio audet dicere, sine quo sanctificationis perfectionem videt constare non posse? Quid autem

*a* THEODORET. tom. IV. Χριστὸ: δὲ προσηγορεύθη διὰ τὸ χρίσμα τοῦ πνεύματος.

*b* DAMASC. lib. IV, cap. V. Χριστὸς γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἔχρισεν ὁ πατὴρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

1 Cyr. tom. V, par. II. — 2 *Catena in Matth.* P. Corderii. — 3 *Esa.* II. — 4 Lib. V *ad Trasim.* cap. XXIV.

dubitatur olei nomine Spiritum sanctum demonstratum, cum David et Petrus tam olei, quam Spiritus sancti vocabulo unum prædicent unctionis nomine Sacramentum? David enim dicit, *unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.*

(Spiritu sancto ... unctus dicitur.) V. Cur autem Spiritu sancto potissimum unctus esse Christus homo dicitur, hæc afferri causa potest, quod operatio illa, qua Dei Filius humanam sibi naturam adjunxit etsi personis reipsa sit tribus communis, nihilominus Spiritui sancto proprie solet accommodari: unde et conceptus, ac natus de Spiritu sancto esse dicitur: Et « propitiatorium, sive mensa ex duabus naturis in unam personam Spiritus sancti artificio compacta, » a Petro Cellensi vocatur [1]. Cum igitur susceptione ipsa, et applicatione divinitatis, quæ est naturalis sanctitas: homo Christus sanctificatus sit, merito eidem auctori Spiritus unctio, id est gratia et sanctitas humanæ Christi naturæ, tribuitur; qui eam formasse in utero Virginis, et cum Verbo in eamdem personam junxisse creditur. Hanc rationem pulchre Beda [2], ex eoque Amalarius; tum Etherius ac Beatus indicant in libro primo *adversus Elipandum*, his verbis: « Sed ista mystica, et invisibili unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Dei non factum est: id est, quando humana natura, sine ullis præcedentibus bonorum operum meritis. Deo Verbo est in utero Virginis copulata: ita ut cum illo fieret una persona. Ob hæc eum confitemur natum de Spiritu sancto et Virgine Maria. » Et alioqui constat, omnia bonitatis effecta, quibus caritas, et sanctitas communicatur a Deo, imputari solere Spiritui sancto: qui et ipse caritas, et sanctitas peculiari progressionis suæ ratione nominatur: et unguentum ob id ipsum, oleumque dicitur: cujus appellationis causa postea reddetur.

VI. Quoniam autem ille ipse, qui unctus Spiritu sancto memoratur, Christus Dominus, duplici constat substantia: non est dubium, cujusnam e duobus ratione perunctus sit: vel quænam ambarum unctione delibuta, hoc est perfusa sanctitate sit, et gratia. Hoc enim humanæ naturæ convenire communis antiquorum est sensus. Sic Irenæus supra allatus in tertio libro, capite vicesimo; ubi unctum a Patre unctione illa, quæ est Spiritus sanctus, eum asserit, qui passus est. Idipsum Athanasius accurate declarat in libro *de salutari adventu Christi* adversus Apollinarem. Ac primum Dei filium ait, ante susceptam carnem, patibilem non fuisse; qua ex utero B. Virginis adscita, et homo factus, talem in passione se præbuit. Deinde ita loqui pergit: « Propterea et unctio facta est; non tanquam Deus unctione opus haberet; nec tanquam unctio sine Deo facta sit; sed ut Deus quidem unctionem adhibuerit, hanc vero in unctionis capaci corpore receperit [a]. » (Christus secundum naturam humanam unctus, quod a Patribus approbatur.)

Cyrillus item Alexandrinus pluribus in locis idem attestatur; ut in libro undecimo commentariorum *in Joannem*. « Existimamus tamen, inquit, sanctificatam esse carnem per spiritum, Verbo scilicet quod natura sanctum est, et a Patre procedit, proprium templum, instar creaturæ alterius, per ipsum inungente [b]. » Subjicit Davidis e *Psalmo* XLIX, ad illud confirmandum vulgatum testimonium, *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ*. Tum de ungente ipso minime prætereundum hoc annectit. « Etenim ungente Filio proprium templum, hoc ipsum facere dicitur Pater. Non enim aliter operatur, quam per Filium: et quidquid fecerit Filius, ad Patrem id refertur omne, a quo est Filius. Quippe tanquam radix quædam, et fons est prolis suæ Pater [c]. » Addit præterea, mirum non esse, Deum Verbum unctum dici a Patre; vel a seipso quatenus homo est; cum et mortem eadem ratione subiisse dicatur. Sic enim missum eumdem esse legimus in mundum: « eaque missio non alio modo facta significatur, quam quod sancto Spiritu est unctus, quatenus homo factus est, et magni consilii Angelus apparuit [d]. »

*a* ATHANAS. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ χρίσις ἐγένετο· οὐχ ὡς θεοῦ χρίσεως δεομένου, οὐδ, αὖ πάλιν τῆς χρίσεως δίχα θεοῦ γενομένης. ἀλλὰ θεοῦ μὲν τὴν χρίσιν προσαγομένου, ἐν δὲ τῷ δεκτικῷ τῆς χρίσεως σώματι δεχομένου.

*b* CYRILL. *in Joan*. lib. II. Λογιζόμεθα δ' οὖν ὅμως ἡγιάσθαί τε τὴν σάρκα διὰ τοῦ πνεύματος καθ' ὁμοιότητα τῆς ἄλλης κτίσεως τὸν ἴδιον ἐν αὐτῷ καταχριόντος ναόν.

*c* Ibid. Καταχρίοντος γὰρ τοῦ υἱοῦ τὸν ἴδιον ναὸν, ὁ πατὴρ λέγεται τοῦτο δρᾷν. ἐνεργεῖ γὰρ οὐχ ἑτέρως ἢ δι' υἱοῦ. ἀναφέρεται δὲ πᾶν, ὅπερ ἂν δράσειεν ὁ υἱὸς, εἰς τὸν ἐξ οὗπερ ἐστὶ πατέρα, ῥίζα γὰρ ὥσπερ τίς ἐστι, καὶ πηγὴ τοῦ ἰδίου γεννήματος ὁ πατήρ.

*d* Ibid. Τὸν τῆς ἀποστολῆς τρόπον οὐχ ἑτέρως γενέσθαι σημαίνων, ἢ ὅτι κέχρισται τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καθὸ γέγο-

1 Petr. Cell. lib. *de Pan*. cap. I, tom. IX *Bibl*. — 2 Beda *in Acta*. cap. X, Amalar. I, *de Off. Eccles*. cap. XII et tom. IV, *Bibl. PP*. part. II, Ether. ac Beat.

VII. Ad hæc in dialogo *de uno Christo*, hoc ipsum *Christi* nomen, nec non χρίσεως, id est, *unctionis*, nonnisi post Incarnationem, in Dei Filium quadrare scribit; nec divinitatem ipsam inunctam fuisse. Tum in libro secundo *contra Nestorium*, « Christi nomen, et res, inquit, nullo modo cadere potest in nudum, per seque spectatum, et intellectum a nobis sine carne Verbum. Quod si semetipsum exinanisse dicatur, et in servi forma descendisse, ac nostri similis fuisse carne, vocabitur et ipse Christus, quoniam unctus est. Non enim in natura propria inunctus est Deus Verbum. Sed unctio ipsa potius in humana est facta natura[a]. » Atque hoc paulo post mystica interpretatione sacræ cujusdam historiæ declarat, nimirum Jacobi ex paterna domo in Mesopotamiam proficiscentis : qui in eo loco, ubi apparuit Dominus scalæ innixus, lapidem erexit in titulum, *et infundit oleum in extremum ipsius* ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτοῦ, ut habent Septuaginta. Nam Latinus noster vertit, *fundensque oleum desuper*, Hebraice על ראשה quod est, *super caput ejus*, hoc est in summum lapidem. Ex quo ita ratiocinatur Cyrillus : quemadmodum totus lapis non est imbutus oleo; sed ejus tantummodo pars, et summitas : sic totum Christum neutiquam oleo perfusum esse : eo quod divinitas ipsa nihil illo eguit : verum sola humana substantia, quæ pars est Christi, et extrinsecus incurrit in sensus.

Rursus in epistola prima, quam *ad Monachos* scripsit contra Nestorii hæresim, idem de Christi nomine et unctione non divinæ, sed humanæ substantiæ confirmat : et quidem γραμμικῇ, ut Græci loquuntur, ἀποδείξει. Nam si Verbum, quando assumpsit hominem, in propria, divinaque substantia esset unctum Spiritu sancto, unctione, ac sanctitate per se ipsum indigeret; eaque re inferius esset sanctificante Spiritu : ex quo et de Patre idem esset consequens. Siquidem id quod sanctificat, eo præstantius est, quod sanctificatur. At illud absurdum est. « Quippe natura sancta est consubstantialis Trinitas, sanctus, inquam, est Pater, sanctus Filius essentialiter eodem modo. Similiter et Spiritus. Quare, quod ad naturam propriam spectat, non est privatim sanctificatus Dei Filius Verbum[b]. »

*Geometrica ... demonstratione.*

Eadem tradit in *Expositione Symboli* sub finem, et in dialogo *de uno Christo*. Nec non in expositione anathematismi septimi.

VIII. Porro argumentatio illa, qua Cyrillus probat non esse sanctitate velut unctam divinitatem Christi ab Spiritu sancto, quod ipsa per se, et essentia sua, Trinitas sit sancta, dubitationem Augustini perimit, cujus capite antecedenti meminimus, ecquid Spir. sanc. sanctitas sit ipsa, qua Deus est sanctus. Manifestum est enim essentiæ propriam sanctitatem, et communem tribus, a personali distingui, quæ est Spiritus sanctus : cujus efficientia manat in solas res extra Deum procreatas; quibus adventitia, et accidens est sanctitas.

Hanc ipsam rationem usurpavit Fulgentius in libro tertio *ad Trasimundum*, capite XIII, similiter demonstrat, « hanc unctionem ad hominem potius referendam, » nimirum eam, quæ ut ait Apostolus Petrus[1], *a Nazareth prædicari cœpit*. Nam si in eo, quod dicitur, *Unxit te Deus, Deus tuus*[2], « divina creditur accipienda natura, in qua putatur filius a Deo unctus, eguit profecto Deus verus sanctificationis munere, priusquam homo verus idem nasceretur in carne. » Quod et in sequenti capite XIV, latius edisserit.

Tertullianus item libro tertio *adversus Marcionem*, capite XV, hæreticum hunc refellens, qui Christum duplicem constituebat, et horum alterum veræ carnis expertem, ex ipso *Christi* vocabulo eum redarguit : « Si enim Christus unctus est, ait, unguiutique corporis passio est. Qui corpus non habuit, ungui omnino non potuit. Qui ungui omnino non potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si et nominis phantasma affectavit. » Hic Tertullianus videtur unctionem ejusmodi, unde Christi nomen sumptum, externam, et

νεν ἄνθρωπος, καὶ τῆς μεγάλης βουλῆς πέφηνεν ἄγγελος. Vide et pag. seqq.

*a* Lib. II *contra Nest.* Τὸ δέ γε Χριστὸς ὄνομά τε, καὶ χρῆμα πρέποι ἂν κατ' οὐδένα τρόπον τῷ ἐκ πατρὸς ὄντι λόγῳ γυμνῷ, καὶ καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἔξω σαρκὸς πρὸς ἡμῶν νοουμένῳ. εἰ δὲ δὴ λέγοιτο κενῶσαί τε ἑαυτὸν, κας ἐν τῇ τοῦ δούλου καθικέσθαι μορφῇ, καὶ καθ' ὑμᾶς γενέσθαι διὰ τὴν σάρκα, κεκλήσεται καὶ αὐτὸς διά τοι τὸ κεχρίσθαι Χριστός: οὐ γὰρ κέχρισται κατ' ἰδίαν φύσιν θεὸς ὢν ὁ λόγος. γέγονε δὲ μᾶλλον ἡ χρίσις αὐτῷ περὶ τὸ ἀνθρώπινον.

*b* Cyrill. *ad Mon.* Ἁγία γὰρ κατὰ φύσιν ἡ ὁμοούσιος τρίας· ἅγιος ὁ πατὴρ, ἅγιος καὶ ὁ υἱὸς οὐσιωδῶς κατὰ τὸν ἴσον τρόπον. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα. οὐκοῦν ὅσον ἧκεν εἰς ἰδίαν φύσιν, οὐχ ἡγίασται καταμόνας ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος.

1 *Act.* X. —2 *Psal.* XLIV.

aspectabilem putare. Quod sane joculare est, et ineptum. Sed *ea prorsus* spiritualis exstitit. Verum « non aliter ungi poterat Deus, cujus thronus est in sæculum, nisi fieret homo, » ait Petrus diaconus [1].

Pertinet ad idem adstruendum illa Patrum quamplurimorum locutio, cujus sparsim in antecedentibus exempla posuimus, qui Christum a se ipso perunctum asserunt ; prout natura duplici constat. Ita Joannes Damascenus, « Ipse, inquit, semetipsum inunxit : ac tanquam Deus corpus unxit divinitate sua: unctus est autem, tanquam homo. Idem enim hoc et illud est. Porro unctio humanitatis est divinitas[a]. » Qui sic sentit ac loquitur, profecto uti solam divinitatem unctricem, sic unctam solam fuisse humanitatem necesse est existimet.

maris dispu-tio.

IX. Non deerit fortasse, qui supervacaneam hanc operam esse nostram arbitretur, in re minime dubia tot argumentis, ac testimoniis approbanda. Quis enim facile hoc non intelligat, *unctum*, hoc est sanctificatum hominem in Christo solum fuisse, non Deum, unde Christi appellatio profluxit? Sed si is animadverterit, tum hæreticos quosdam ; tum etiam catholicos theologos, ipsam *Christi* appellationem, et ea significatam unctionem, soli imputasse divinitati, antequam cum humana natura jungeretur : alios ex adverso uni duntaxat humanitati *Christi* nomen indidisse; alios denique tam utrique separatim, quam conjunctim duabus attribuisse; diligentiam hac in parte nostram minime reprehendet : imo, ut ex consequenti oratione melius percipiet, necessariam prorsus fuisse judicabit.

...inum ...nati ...o Dei, ...enire ...tinus ...tat.

Igitur Christi vocem nudo, ac citra carnis consortium spectato Dei convenire filio, ut et rem vocabulo subjectam, putavit Justinus martyr in *Apologia* prima : ubi Dei Patris nomina primum, deinde Filii explicans, de hoc ita scribit : « Porro filius illius, qui solus proprie filius appellatur, ante res creatas simul existens cum eo, et nascens : quando primitus per ipsum omnia creavit, et ordinavit : Christus quidem vocatur, eo quod unctus est, et per hunc Deus ordinavit omnia : quæ appellatio minime cognitam significationem continet : quemadmodum Dei vox non est nomen, sed opinio quædam de re ineffabili naturæ hominum insita. At vocabulum Jesus, hominis, et servatoris nomen et notionem habet. Nam et homo factus est, ut supra diximus, de Dei ac Patris voluntate partu editus, tum ad credentium hominum salutem, tum ad evertendos dæmones[b]. » Perspicuum est hoc in loco Justinum Christi nomen Verbo ipsi tribuere etiam ante susceptum hominem. Siquidem hoc habuisse vocabulum ait, ex eo quod Deus Pater omnia per illud creavit, et ordinavit : unde *uncti* nomen obtinuit. Quod sic illum intellexisse puto : filium Justinus Deo Patri subjectum [2], ejusque voluntatis administrum fuisse credidit : quod si dextre accipiatur, eo sensu dictum intèrpretabimur : quod per illum tanquam per virtutem, et sapientiam suam, et ut Scriptura loquitur, brachium : nec non imperium, universa condidit, et administravit. Hoc igitur nomine, Χριστὸν, id est *unctum* , appellatum fuisse Justinus credidit, quod ad illam functionem adhibitus a Patre fuerit : tum etiam rex omnium, moderatorque constitutus : quemadmodum et Apostolus significat in epistola *ad Hebræos*, ita scribens, *Quem constituit hæredem universorum: per quem fecit et sæcula* [3]. Deinde post Christi nomen, Jesu vocabulum subjicit, et quasi discrimen hujus ab illo statuit, quod Jesus hominis appellatio sit : adeoque divinitatis vox sit propria *Christus*.

Nec ab eo videtur abhorrere Ambrosius in libro *de fuga sæculi*[4], *Talis ergo*, inquit [5], *nobis dicebat, ut esset Sacerdos justus, sanctus, innocens, immaculatus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus.* « Hoc est igitur Verbum, quod supra cœlos habitans, illuminat omnia. Unde et unctus naturaliter legitur a Deo Patre ; *quia lumen est verbum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*[6]. Hoc est Verbum Dei, in quo est

Ab hac sententia non abhorret Ambrosius.

*a* Damasc. lib. III, cap. III. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἔχρισε, χρίων μὲν ὡς θεὸς τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐτοῦ· χριόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς γάρ ἐστι τοῦτο, κἀκεῖνο. χρίσις δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος.

*b* Just. vers. ult. Ὁ δὲ υἱὸς ἐκείνου, ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως υἱὸς, ὁ λόγος τῶν ποιημάτων καὶ συνὼν, καὶ γεννώμενος, ὅτε τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ πάντα ἔκτισε, καὶ ἐκόσμησε. Χριστὸς μὲν κατὰ τὸ κεχρίσθαι, καὶ κοσμῆσαι τὰ πάντα δι' αὐτοῦ θεὸν, λέγεται· ὄνομα δὲ καὶ αὐτὸ περιέχον ἄγνωστον σημασίαν. ὃν τρόπον καὶ τὸ θεὸς προσαγόρευμα, οὐκ ὄνομά ἐστιν, ἀλλὰ πράγματος δυσεξηγήτου ἔμφυτος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων δόξα. Ἰησοῦς δὲ, καὶ ἀνθρώπου, καὶ σωτῆρος ὄνομα, καὶ σημασίαν ἔχει. καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος, ὡς προέφημεν, γέγονε, κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ, καὶ πατρὸς βουλὴν ἀποκυηθεὶς ὑπὲρ τῶν πιστευόντων ἀνθρώπων, καὶ ἐπὶ καταλύσει τῶν δαιμόνων.

1 Lib. *de Inc.* cap. IV, inter opera Fulg. — 2 Dial. Vide lib. *de Trin.* cap. III, § 2. — 3 *Heb.* I, 2. — 4 Ambr. *de fuga sæc.* ap. III. — 5 *Hebr.* VII. — 6 *Joann.* I.

magnum sacerdotium. » Vides ut Christum, id est unctum, appellari dicat Filium Dei, quia lumen est, quod totum mundum illuminavit; nempe Verbum Dei. Nam de Christi divinitate usurpantur ista ab Evangelista Joanne, antequam caro fieret.

Nestorius vero, convenire asserit divinitati, humanitati, et ex ambabus compositæ personæ.

X. At Nestorius Christi appellationem arbitratus est partim soli divinitati convenire; partim soli humanitati : partim ex naturis ambabus compositæ personæ. Quod Cyrillus Alexandrinus refellit in libro *de recta fide* : « Nomen, inquit, Christi nescio quemadmodum aliqui convenire putent etiam privatim, ac seorsim, et extra carnem existenti, itaque spectato Verbo Dei filio : et idem nihilominus perinde congruere illi, qui ex sancta Virgine genitus est, quantumvis separatim, ac per seipsum intelligatur existere : ac tertio denique ambobus simul convenire; tanquam conjunctionis ratio, ut illi volunt, in unam naturas istas personam devinciat. Siquidem unitionis naturalis veræ nullam isti curam habent [a]. » Tum paucis interjectis, falsos illos esse dicit, eo quod tunc demum Jesus Christus appellatus sit, *cum Verbum caro factum est*; quandoquidem unctio soli humanitati competit ; nec ea divinitas eget.

Idem præterea Nestorius observabat [1], Scripturam, quoties Christi de Maria Virgine generationem, ortumque memorat, nunquam uti nomine *Dei*, sed *Christi*, vel *Filii*, vel *Domini* : quod hæc tria naturas « ambas significent, ac vel unam interdum solam; vel alteram; vel duas simul sumptas [b]. » Contra quem Cyrillus disputans contendit Christi nomen, et rem eo significatam non convenire soli Verbo in se, ac citra carnem considerato. At in dialogo *de uno Christo*, Nestorianum hæreticum Cyrillus inducit asserentem, Christi nomen non posse tribui soli Verbo ; ne et personis cæteris accommodari debeat : sed soli homini congruere, ex Davidis stirpe procreato. Quemadmodum et Maxentius in dialogo primo, Nestorianum, qui cum disputat, argumentantem facit, eum, qui unctus est, « non esse natura Deum, sed unitione tantum, quem præ participibus unctum Propheta testatur. Nam quomodo non est impium; unctum credere natura Deum, cui sine dubio nulla valet natura resistere? sed ille ungitur, qui erat præliaturus contra diabolum. » Vides hæresis istius inconstantiam.

Vox Chri[sti] nec soli [Deo] nec [soli] homini, [sed] Verbo in[car]nato con[venit].

XI. Res ipsa porro sic habet; Christi vox, et appellatio, neque soli Deo Verbo; neque soli homini, tanquam a Verbo persona disjuncto, ut ex Nestorii hæresi consequens erat, attribuitur; sed Verbo incarnato, sive Verbo secundum assumptam hominis naturam; ut Cyrillus, aliique Patres asseverant. Docuit hoc ipsum Marcellus Ancyranus, ut refert Eusebius Cæsariensis in libro secundo adversus illum, capite tertio : quem et observasse narrat; ante susceptam hominis naturam, Dei Filium, Verbum duntaxat fuisse nominatum. « Quod si quis, ait, ante novum Testamentum Christi Jesus vocabulum soli Verbo tributum demonstrare se posse profiteatur; inveniet id prophetice duntaxat usurpatum fuisse [c]. »

Athanasius in libro *de salutari adventu Christi*, « Christi nomen, inquit, sine carne non accommodatur [d]. » Quod subinde probat ex eo, quod alioqui Pater, et Spiritus sanctus eadem appellatione donandi forent. Proinde Verbum in assumpta carne perunctum, uncti, hoc est Χριστοῦ, nomen inde promeruit.

Cyrillus item Alexandrinus in libro *de recta fide ad Imperatorem Theodosium*, quæstione hac sibi proposita, quid revera significent hæc duo nomina, Jesus Christus : utrum hominem ex muliere natum, an Verbum ex Deo procedens; respondet, non oportere in hæc separata dividi; sed simul conjungi : « Ego, inquit, affirmo, neque Verbum ex Deo, sine humanitate; neque templum ex muliere editum, tanquam Verbo minime copulatum, nomi-

*a* CYRILL. Ὄνομα δὲ τὸ Χριστὸς, πρέπον μὲν οὐκ οἶδα πῶς διαβεβαιοῦνταί τινες, καὶ ἰδικῶς τε, καὶ κατὰ μόνας, καὶ ἔξω σαρκὸς ὄντι τε, καὶ νοουμένῳ τῷ ἐκ θεοῦ φῦντι λόγῳ. πρέπειν δὲ ὁμοίως καὶ τῷ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου γεγεννημένῳ. κἂν εἰ νοοῖτο ὑπάρχων κατὰ μόνας ἔτι, καὶ καθ' ἑαυτόν. καὶ τρίτως δὲ πρέπειν ἀμφοῖν· ὡσανεὶ τοῦ τῆς συναφείας λόγου, καθάπερ αὐτοί φασιν, εἰς ἓν αὐτοὺς πρόσωπον συνεισδέοντος. ἑνώσεως γὰρ τῆς κατὰ φύσιν ἀληθοῦς οὐδεὶς λόγος αὐτοῖς.

*b* CYRILL. Ἐπειδὴ ταῦτα τὰ τρία τῶν δύο φύσεων εἶσι σημαντικά· ποτὲ μὲν ταύτης, ποτὲ δὲ ταύτης, κἀκείνης.

*c* MARCEL. apud Euseb. lib. II, cap. III. Εἰ δέ τις καὶ πρὸ τῆς νέας διαθήκης τὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὄνομα ἐπὶ τοῦ λόγου μόνου, δεικνύναι δύνασθαι ἐπαγγέλλοιτο, εὑρήσαι τοῦτο Προφητικῶς εἰρημένον.

*d* ATHAN. Οὔτε οὖν τὸ Χριστὸς ὄνομα δίχα τῆς σαρκὸς προσάγεται.

1 Apud Cyrill. lib. II *cont. Nest.*

nandum esse Christum Jesum[a].» Et in homilia Paschali octava, notat Apostolum unicum in duabus naturis Dei Filium agnoscere, nempe Verbum hominem factum : quem et Jesum vocat, et Christum. « Quandonam enim, ait, ostendet aliquis Jesum, vel Christum nominatum esse Verbum, nisi quod homo factus est[b]. »

Ita Theodoretus libro *contra hæreses* quinto, capite XI, et in opusculo quodam, quod inter Athanasii spuria ponitur. « Qui dixerit, ait, Deum Verbum, simplicem expressit substantiam ; qui autem appellat Christum, naturarum duarum conjunctionem indicat[c]. »

Sic Augustinus[1], « Si Jesum Christum, ait, plusquam hominem non noverunt, Jesum Christum utique non noverunt. Si enim tantummodo homo est, et nihil amplius, non est ipse Jesus Christus. »

XII. Huc illa spectant, quæ de Christi nomine supra, libro maxime tertio diximus[2], non unam aliquam naturam ab eo significari, sive divinam, ut humanam; sive ex utraque compositam : sed duas illas ἀμέσως subesse. « Christi enim vocabulum (ait Theorianus *in Legatione Armeniaca*) proprie utrumque significat. Deum simul, et hominem[d]. » Tum idem non naturæ nomen esse, sed hypostasis, et personæ. Est autem persona Christi ex duabus naturis composita, ut in eodem libro pluribus ostendimus[3]. Quo fit, ut illud personale vocabulum naturas duas proxime notione sua exprimat; sive naturam unam, personamve Verbi incarnatam, ut Cyrillus loquitur.

Quanquam ita fert usus, consuetudoque sermonis Græcis, Latinisque familiaris Patribus, ut illa ipsa vox nonnunquam uni tantum adhibeatur Dei, vel hominis significandæ naturæ : quo quidem argumento usum me esse memini, ut naturam in Christo compositam non esse aliquam ostenderem. Nam si hujusmodi esset, non posset unius appellatione totus ipse nominari Christus : quemadmodum totus homo proprie, ac citra tropum, non dicitur corpus, vel anima : sed deflexis ab utroque vocibus exprimitur, nominaturque corporeus, aut animatus.

Athanasius, sive quis alius auctor, in *Expositione fidei* Jesum Christum pro sola humanitate sumpsisse videtur, cum sic scribit, Dei filium Verbum « in consummatione sæculorum descendentem de sinu Patris, ex immaculata Virgine nostrum hominem assumpsisse, nempe Christum Jesum ; quem et tradidit, ut propria voluntate pateretur[e]. »

Et auctor homiliæ *in Dominicam infra Octavam Epiphaniæ*, quæ inter opera Bernardi locum habet. « Mihi, inquit, sufficit scire, et credere, Dominum Jesum, ex quo in unam est assumptus personam, fuisse perfectum Deum. »

Euthymius in *Panoplia*, Athanasii quædam habet excerpta, contra illos, qui unam Christo naturam compositam affingebant : quos illo ipso convincit argumento, cujus paulo ante meminimus, quod si una aliqua composita natura constaret Christus, non posset unius partis appellatione affici : quod tamen usuvenit : ut cum ex duabus perfectis naturis compositus sit, unius in se nomem totum assumat. « Quippe Christus Dominus duo perfecta nominatur, Deus et homo, propter amborum perfectionem. Sic igitur Christi salutaris appellatio, nunc solam divinitatem significat, tanquam nulla re indigentem, et perfectam : nunc humanitatem solam, tanquam nulla re in sua constitutione defectam : nunc utrumque ut et duarum naturarum discrimen, et unitionis inusitatæ insecabilis persona monstretur[f]. »

XIII. Cæterum pro sola divinitate inter-

*a* CYRILL. *de Rec. fide*. Χρῆναι γὰρ ἔγωγέ φημι, μήτε τὸν ἐκ θεοῦ λόγον ἀνθρωπότητος δίχα, μήτε μὴν τὸν ἐκ γυναικὸς ἀποτεχθέντα ναὸν, ὡς μὴ ἑνωθέντα τῷ λόγῳ, Χριστὸν Ἰησοῦν ὀνομάζεσθαι.

*b* Id. *Pasch.* VIII. Πότε γὰρ ἂν ἐπιδείξειέ τις Ἰησοῦν, ἢ Χριστὸν ὀνομασθέντα τὸν λόγον, εἰ μὴ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος;

*c* THEODORETUS tom. II Athan. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν τὸν θεὸν λόγον, ἁπλῆν οὐσίαν ἐσήμανεν. ὁ δὲ προσαγορεύων Χριστὸν, τὴν συνάφειαν τῶν δύο φύσεων ἐφανέρωσε.

*d* THEOR. tom. II *Bib. PP.* Τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα κυρίως τὸ συναμφότερον δηλοῖ, θεὸν ὁμοῦ, καὶ ἄνθρωπον.

*e* ATHAN. Ὃς ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κατελθὼν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ πατρὸς, ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου Μαρίας τὸν ἡμέτερον ἀνείληφεν ἄνθρωπον, Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν παρέδωκεν ἰδίᾳ προαιρέσει.

*f* ATHAN. apud Euth. *in Pan.* tit. XV. Τοῦ δεσπότου Χριστοῦ τὰ δύο τέλεια καλουμένου, θεοῦ, καὶ ἀνθρώπου, διὰ τὸ τέλειον ἀμφοτέρων. οὕτω γοῦν ἡ σωτήριος τοῦ Χριστοῦ προσηγορία νῦν μὲν δηλοῖ μόνην τὴν θεότητα, ὡς ἀνενδεῆ, καὶ τελείαν, νῦν δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς μηδὲν ἔχουσαν τῇ κατασκευῇ ἐλλιπὲς, νῦν δὲ τὸ συναμφότερον, ἵνα δειχθῇ καὶ τῶν δύο φύσεων τὸ διάφορον, καὶ τέλειον, καὶ τῆς ξένης ἑνώσεως τὸ πρόσωπον ἄτμητον.

1 August, Ser. XXXI, *de verb. Apost.* cap. II. — 2 Cap. IX. — 3 Cap. XII et seq.

dum accipi vocabulum Christi luculenter docet Dionysius Alexandrinus in epistola synodica *ad Paulum Samosatenum:* « Christus, inquit, non solo nomine, sed revera ante sæcula est Verbum, Christus Jesus. Ipse enim homo factus est, incarnatus ex Maria. Non enim sortito unctionem est adeptus, ut nos eam adventitiam sortiti sumus, cum antea Christi minime vocaremur. At ille semper Christus Dominus prædicatur, ut qui est revera. Nisi enim proprie, ac vere ipse Christus esset, supervacanee Paulus scriberet[1]; dicens: *Israel bibebat ex spirituali consequente petra : quam petram ait fuisse Christum*[a]. »

Hic vero plane, ac diserte tum appellationem ipsam Christi, tum ea significatam unctionem, ex omni æternitate convenisse Christo asserit, etiam ante susceptum hominem : idque Pauli testimonio confirmat : qui Christum Hebræis olim affuisse per solitudinem iter habentibus refert. Novatianus quoque in libro *de Trinitate*, capite XIII, cum sic scribit : « Quis igitur dubitet, cum in extrema parte dicitur, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis;* Christum, cujus est nativitas, et quia caro factus est, esse hominem, et quia Verbum Dei, Deum incunctanter edicere esse? » Christum ecce factum hominem cum dicit, eo nomine, Deum ipsum Verbum afficit, non ex utraque natura complexum. Nec simile huic est, quod Tertullianus in libro secundo *contra Marcionem,* capite XXVII dicit: « Nam et profitemur Christum semper egisse in Dei Patris nomine; ipsum ab initio conversatum; ipsum congressum cum Patriarchis, et Prophetis, Filium Creatoris, sermonem ejus. » Hoc enim de Christo recte usurpari potest, qui in utraque natura spectatur, et singularum propria merito in se recipit : iis duntaxat exceptis, quæ unitionem ipsam significant; ut est incarnatio ipsa; quam nos regulam nonam ex duodecim numeravimus, quas ad proprietatum communionem moderandam ex antiquis collegimus in quarto libro capite XV[2]. Quamobrem notabilis est, et parum propria Novatiani, et multo magis Dionysii Alexandrini locutio; quorum ille Christum incarnatum ait : qui incarnatione ipsa Christus factus est : hic autem non solum factum esse dixit hominem Christum; sed etiam unctionem, a qua Christi appellatio profecta est, illi convenisse antequam homo fieret. Nec illud, ut dixi, simile est, quod Christus nonnulla gessisse dicitur, quæ ante susceptum hominem, a solo Verbo administrata leguntur : cujusmodi est populi Israelitici gubernatio Mosis tempore. Siquidem gestiones istæ, neutiquam naturarum conjunctionem ipsam significant; sed absolutas ab alterius commercio naturæ divinæ notiones, et efficientias : quæ quidem nihilo secius, ac natura ipsa communicantur homini assumpto; ut in regula secunda capitis illius decimi quinti libri quarti docuimus : ex qua constat, Christum totum interdum ab una natura, ejusque proprietatibus denominari : quod in illis loquendi formulis Patres isti licere sibi arbitrati sunt,

*a* DION. ALEXAND. tom. II *Bib. PP.* Ὁ γὰρ Χριστὸς οὐκ ὀνόματι μόνῳ, ἀλλ' ἀληθείᾳ πρὸ αἰώνων ὢν λόγος, Χριστὸς κύριος Ἰησοῦς. αὐτὸς γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ σαρκωθεὶς ἐκ Μαρίας. οὐ γὰρ κεκλήρωται χρίσιν, ὡς ἡμεῖς ἐπίκτητον ἐκληρώθημεν, οὔπω χριστοὶ πρὸ τούτου καλούμενοι. αὐτὸς δὲ ἀεὶ Χριστὸς κύριος κηρύττεται ὡς ὤν. εἰ γὰρ μὴ ἦν αὐτόχρημα ὁ Χριστὸς, ἄρα περιττῶς γράφει Παῦλος, λέγων· ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ἔπινεν ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. καὶ ὅτι Χριστὸς ἦν ἡ πέτρα.

1 I. *Cor.* x. — 2 § 4.

# CAPUT IX.

*De Christi, id est uncti vocabulo.* 1. *Summa eorum quæ capite antecedente dicta sunt. Nestorii de Christi nomine sensus.* 2. *Veterum Patrum usus in eodem naturis duabus accommodando.* 3. *Explicatur appellatio ipsa Christi; et quibus personis olim tributa sit.* 5. *Eusebii de illa sententia perpenditur.* 6. *Cur Christo conveniat, variæ causæ recensentur, velut quod luctator fuerit contra diabolum.* 7. *Quod illuminaverit : tum ob perpetuitatem gratiæ et sanctitatis : cujus symbolum est oleum.* 8. *Quandonam unctus fuerit Christus. Nestorii de tempore falsa opinio refutata.* 9 *Cur in baptismo Spiritus sanctus in Christnm sit illapsus. Cyrilli locus difficilis exponitur, qui plusculum tribuere videtur unctioni illi in baptismo factæ.* 10. *Et aliorum deinceps expositæ sententiæ; Ut Hieronymi.* 13. *Et Ruperti.* 14. *Explicatur locus e Psalmo* XLIV. Propterea unxit te Deus, *etc. ac probatur unctionem illam non in baptismo, sed in conceptu esse factam.*

I. Eorum omnium, quæ hactenus de unctione, deque Christi vocabulo diximus, ad hoc summa revocatur, ut utrumque Dei Filio, Verbique personæ proprie, ac directe conniat, sed non propter divinam naturam, verum propter assumptam humanitatem : quemadmodum fames, sitis, lassitudo, dolor, mors denique Verbo, ac Deo, sed qua homo est, sive incarnato, tribuitur. Qua ratione veteres inter se conciliantur; quorum nonnulli Christi nomen, et eo significatam unctionem, ipsi Deo; alii, homini imputari docent; alias utrique. In quo minime reprehendendus erat Nestorius; nec eo nomine traductus est a Cyrillo, quod utcumque de usu nominis ita sentiret : sed quod parum sincera fide communionem appellationis ejusdem duabus naturis aspergeret : sic eas coire in societatem nominis unius asserens, quemadmodum in personalis unitatem exstantiæ copulari statuebat; hoc est σχετικῶς, et *morali* congruentia, non naturali et substantiva. Quod in hunc modum constituisse Nestorium, argumento esse potest ejusdem opinio illa, quam supra perstrinximus, et subinde accuratius expendemus; unctionem, qua Christus homo a Patre delibutus est, illapsumque sancti in eum Spiritus, non ab ipso, quo in utero conceptus est, momento contigisse; sed in baptismo.

a- ni ea s e unt.

**Veteres hujus vocis usum accommodabant juxta sensum hæreticorum quibuscum decertabant**

II. Ac de instituto veterum theologorum in usurpandis Jesu Christi nominibus illud animadverti placet pro eo atque sensus, et opinio erat hæreticorum, quibuscum certabant; ita illos appellationum istarum usum, et interpretationem accommodasse. Nam quoties adversus Apollinarem, aut hujus discipulos Eutychianos, ac Monophysitas res illis erat; id potissimum persuadere studebant, nomina illa naturæ hominis assumptæ, vel carni, aut hujus certe ratione, Incarnato Verbo congruere. Cum autem Pauli Samosateni, et Theodori Mopsuesteni, ac Nestorii oppugnarent hæresim, eadem illa vocabula ἐθεολόγουν, ut apta, et illis usitata voce rem explicem, hoc est *ad divinam* referebant, velut propriam *naturam.* Testes hujus rei sunt, Justinus, et Dionysius Alexandrinus; quorum ille contra Judæos; adversus Paulum iste Samosatenum disputans, utrosque socios ejusdem erroris, qui Christum in ordinem cogebat; Christi vocabulo divinitatis meræ notionem subjecerunt; quod ipsum et de Novatiano dicendum est; cujus hoc præcipuum illo in libro *de Trinitate* studium fuit, ut Christum Dominum non hominem simplicem fuisse monstraret. Athanasius autem, et eum secutus Cyrillus, aliique, iis in libris, quibus Apollinarem, aut Theodorum, ac Nestorium confutarunt, illud enixe admonent, Christi nomen Verbo per sese considerato, et sine carnis consortio, minime tribuendum; sed eidem homini facto : quæ certa, et catholica, imo unice Christiana est professio : quam in quarto libro postremo, ubi de περιχωρήσει, et *communione proprietatum* egimus, copiose declaratam invenies.

**Christi nomen Regibus et sacerdotibus attributum.**

III. Huic vero minime dubiæ rationi nominis; ipsa ejus origo suffragatur. Nam *Christi,* id est *uncti* nomen, ex Hebræorum instituto, certis functionibus, ac dignitatibus attributum est, quæ in Redemptorem nostrum congestæ ac cumulatæ, tum illam appellationem ex communi propriam ei fecerunt; tum naturam indicant non unam, ac simplicem, eamque divinam; sed cum humana in eadem persona, et hypostasi conjunctam.

Hic qui Χριστὸς est Græcis, Hebræis משיה, quæ vox, ut diximus, *unctum* significat, ac duobus præsertim generibus hominum apud hos imponi consueverat, regibus et sacerdo-

tibus; quos ad utràmvis potestatem capessendam unctione consecrari mos fuit. De quo memorabilis est Lactantii locus, quem præterire non possum, ex libro IV, cap. septimo. Ibi de Dei filii nomine agens, quem a Patre genitum, et ad hominum salutem horum similem factum esse contra Gentiles disputat; ita scribit [1] : « Sed quamvis nomen ejus, quod ei a principio pater summus imposuit, nullus alius præter ipsum sciat, habet tamen et inter Angelos aliud vocabulum, et inter homines aliud. Jesus quippe inter homines nominatur. Nam Christus non proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis, et regni. Sic enim Judæi reges suos appellabant. Sed exponenda hujus nominis ratio est, propter ignorantium errorem, qui cum immutata littera, Christum solent dicere. Erat Judæis ante præceptum, ut sacrum conficerent unguentum, quo perungi possent ii, qui vocabantur ad sacerdotium, vel ad regnum. Et sicut nunc Romanis indumentum purpuræ insigne est regiæ dignitatis assumptæ : sic illis unctio sacri unguenti, nomen, ac potestatem regiam conferebat. Verum quoniam Græci veteres χρίεσθαι dicebant *ungi*, quod nunc ἀλείφεσθαι, sicut indicat Homericus versus ille,

*Illos famulæ laverunt et unxerunt oleo.*

Αὐτοὺς δὲ δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ

Ob hanc rationem nos eum Christum nuncupamus, id est unctum, qui Hebraice Messias dicitur. Unde in quibusdam Græcis scripturis, quæ male de Hebraicis interpretatæ sunt, ἠλειμμένος, id est, *ungendo curatus*, scriptum invenitur, ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι. Sed tamen utrolibet nomine rex significatur : non quod ille regnum hoc terrenum fuerit adeptus, cujus capiendi nondum tempus advenit, sed quod cœleste, ac sempiternum. »

*Necnon aliquando prophetis.*

IV. Addunt Hebræi tertium genus, cujus propria fuit unctio, Propheticum. Augustinus in libro primo *Retractationum*, capite XXVI, quod in libro *octoginta trium quæstionum* scripserat [2], duos pisces quos cum panibus quinque famelicæ turbæ Dominus apponi jussit [3], « duas illas personas significare, quibus populus ille regebatur, ut per eas consiliorum moderamen acciperet, regiam scilicet, et sacerdotalem, ad quas etiam sacrosancta illa unctio pertinebat : » id ita castigat : « Dicendum potius fuit, maxime pertinebat : quoniam unctos aliquando legimus et Prophetas. » Idem tamen in enarratione secunda *Psalmi* XXV, « prioribus Veteris Testamenti temporibus ad duas solas personas pertinuisse ait *unctionem*, reges, et sacerdotes. De regum inunctione, et ipsius divini Verbi, eximius est Athanasii locus in oratione secunda *adversus Arianos ;* ubi illud ait « non ideo unctum esse, ut Deus fieret : quippe qui hoc jam esset; nec ut rex constitueretur; cum ex æterno rex esset [a] : » sed nostra id causa suscepisse. « Etenim reges Israelitici, quando ungebantur, tunc reges fiebant, cum hoc antea non fuissent : velut David, et Ezechias, et Josias, et alii. At Salvator noster e contrario, qui Deus est, et in regno Patris perpetuo regnat, ipseque solus sanctum Spiritum præbet, nihilominus inungi nunc dicitur : ut iterum tanquam homo spiritu perunctus, nobis hominibus, ut exaltari, ac resurgere dedit; ita Spiritus inhabitationem, et familiaritatem conciliet [b]. » Tertullianus vero *adversus Praxeam* Patrem confundentem cum Filio, ex ipsa Christi appellatione, et unctione differre ambos adstruit, et de ipsa Christi voce memoratu quiddam dignum refert [4]. « Itaque Christum facis Patrem, ait, stultissime, qui nec ipsam vim inspicias nominis hujus, si tamen nomen est Christus, et non appellatio potius. Unctus enim significatur. Unctus autem non magis nomen est, quam vestitus, quam calceatus, accidens nomini res. » Mox Patrem unctum non esse probat, nec ab alio, nec a seipso; cum id de Filio Scriptura testetur. « Itaque sive Jesus tantummodo positum est, intelligitur et Christus, quia Jesus unctus est : sive solummodo Christus, idem est et Jesus, quia unctus est Jesus. Quorum nominum alterum est proprium, quod ab

*a* ATHAN. orat. II. Καὶ ἐνταῦθα γοῦν χρίεται, οὐχ ἵνα θεὸς γένηται· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου· οὐδ' ἵνα βασιλεὺς γένηται. ἦν γὰρ ἀϊδίως βασιλεύων.

*b* Ibid. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ βασιλεῖς, ὅτε ἐχρίοντο, τότε βασιλεῖς ἐγίνοντο, οὐκ ὄντες πρότερον βασιλεῖς, ὡς Δαβίδ, καὶ Ἐζεκίας, ὡς Ἰωσίας, ὡς οἱ ἄλλοι. ὁ δὲ σωτὴρ τὸ ἔμπαλιν θεὸς ὤν, καὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς ἀεὶ, βασιλεύων, τοῦ τε πνεύματος τοῦ ἁγίου αὐτὸς ὢν χορηγὸς μόνος, ὅμως λέγεται νῦν χρίεσθαι· ἵνα πάλιν ὡς ἄνθρωπος λεγόμενος τῷ πνεύματι χρίεσθαι, ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις, καθάπερ τὸ ὑψωθῆναι, καὶ τὸ ἀναστῆναι, οὕτω καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνοίκησιν. καὶ οἰκειότητα κατασκευάσῃ.

1 Lactan. lib. IV cap. VII. — 2 Quæst. LXI. — 3 *Joann.* VI, 9. — 4 Tertull. *contra Prax.* cap. XXVIII.

Angelo impositum est : alterum accidens, quod ab unctione convenit. »

V. Idem etiam in libro *de baptismo*, capite septimo, de unctione sacerdotali agit, qua Judæi quondam sacerdotes, nunc Christiani perunguntur. « Ex quo, inquit[1], Aaron a Moyse unctus est, unde Christus dicitur a chrismate, quod est unctio, quæ Domino nomen accommodavit facta spiritualis, quia Spiritu unctus est a Deo Patre. » Hic spiritualem unctionem esse dicit, qua Dei filius homo factus, unctus dicitur; multo sane melius; quam in tertio *contra Marcionem*, capite xv, corporalem fuisse docuit, et *corporis passionem* : ex quo corpus habuisse Christum adversus Marcionitarum hæresim probat; prorsus insulse. Non enim corporea fingi potest ulla Christi unctio; quod complures antiquorum nominatim observant; et insigniter Eusebius Cæsariensis in primo libro *Ecclesiasticæ historiæ*, capite quarto. In quo primum scribit, tam sacerdotes, et pontifices, quam reges ungi solitos apud Hebræos; nec non Prophetas aliquos. Tum hos omnes figuras quasdam repræsentasse divini, cœlestisque Verbi Dei filii : « qui solus universorum est Pontifex, ac solus rex omnis creaturæ, solusque Prophetarum Patris archipropheta [a].» Deinde χρίσμα, id est *unctionem*, unde Christi appellatio profluxit, « non ex corporeis rebus confectum fuisse, sed ipso divino Spiritu constare, utpote Deo conveniens, quod participatione ingenitæ, ac paternæ divinitatis accepit[b]. » Quare præstanti quadam, et eximia ratione Christi vocabulum illi congruere. Hæc pluribus Eusebius; qui videri potest tam nomen ipsum Christi, quam unctionem non propter assumptam carnem imputare Filio Dei, sed ob ipsam divinitatem : adeoque sacerdotalem, et regiam, ac Propheticam dignitatem, ad quam spiritualis unctio ista refertur, divinitati ipsi Verbi tribuere. Quod sane ab illius dogmate non abhorret haud sincere catholico; ut in primo libro *de Trinitate* demonstravimus.

VI. Tot igitur nominibus Christi appellatio non Deo Verbo, sed homini, carnive facto assignanda venit; quod Sacerdos, quod rex regum, ac dominus omnium, quod Patris Apostolus, ac nuntius, id est *magni consilii angelus*, est ad homines homo destinatus, et humano generi præpositus. Accedunt et aliæ causæ, quas ex olei proprietate, usuque nonnulli veterum asciscunt : quarum hæc sane primaria est; quod cum luctatores, et athletæ ad certandum olim ungi solerent, merito Dei Filius homo factus, spirituali unctione delibutus fuerit, ac nominatus *Christus*. Qui ideo in hunc mundum, et in illam humanæ sortis conditionem venerat, ut pro nobis cum diabolo, et contrariis luctaretur potestatibus. Hanc illius luctam, et palæstram pulchre describit Ambrosius *in Psalmum* XXXIX[2]. « Suscepit, inquit, infirmitates omnium in sua carne, erexit se in crucem, et versavit omnium infirmitates in sui corporis infirmitate. Unde dicit Esaias : *Livore ejus nos sanati sumus.* Habent hoc luctatores, ut se subjiciant iis, quibus congrediuntur, atque luctantur, ut opprimi posse videantur; et subito, cum æstimantur elisi, quadam arte se versant, ut effundant superiorem. Cadit qui portabatur; et is, qui portabat, superior invenitur, ut sternat urgentem. Spirituali itaque palæstra Dominus Jesus onera nostra suscipiens, in illa se passionis suæ congressione subjecit, et in infirmitatis specie, ut eum adversarius hominem parem cæteris judicaret, quem facile posset opprimere; divinitatis arma deposuit, humanitatis tegmen assumpsit : securus victoriæ proprius tentator accessit. » Quinetiam specie Angeli cum Jacobo luctatus est[3], ut plerique veterum interpretati sunt : aut, ut alii, is, qui colluctatus est, Angelus Christi in se figuram expressit. Quod Augustinus multis in locis affirmat[4]. Idem porro Christum a *chrismate*, id est *unctione nuncupatum*, alibi dicit[5]. Tum « Ideo nos unxit, inquit, quia luctatores contra diabolum fecit. » Quare et nos quoque *Christi* nominamur; quia « non solum caput nostrum unctum est, ait idem[6], sed et corpus ejus nos ipsi, etc. Inde autem apparet Christi corpus nos esse, quia omnes ungimur, et omnes in illo et Christi, et Chri-

Aliæ ejusdem appellationis enumerantur causæ.

Christus unctus quia luctator.

*a* Euseb. I *Hist.* cap. IV. Ὡς τούτους ἅπαντας τὴν ἐπὶ τὸν ἀληθῆ Χριστὸν τὸν ἔνθεον, καὶ οὐράνιον λόγον ἀναφορὰν ἔχειν, μόνον ἀρχιερέα τῶν ὅλων, καὶ μόνον ἁπάσης τῆς κτίσεως βασιλέα, καὶ μόνον προφητῶν ἀρχιπροφήτην τοῦ πατέρος τυγχάνοντα.

*b* Ibid. Τό τε χρίσμα οὐ τὸ διὰ σωμάτων σκευαστὸν, ἀλλ' αὐτῷ δὴ πνεύματι, θείῳ τὸ θεοπρεπὲς, μετοχῇ τῆς ἀγεννήτου, καὶ πατρικῆς θεότητος ἀπειλήφει.

1 *Levit.* XVIII. — 2 Ambr. tom. II. — 3 *Gen.* XXXII. — 4 Ut in, XVI *de Civit.* cap. XXXIX. — 5 August. tract. XXXIII, *in Jo.* — 6 Idem, *in Psal.* XXVI, enar. I.

stus sumus, quia quodammodo totus Christus caput, et corpus est. » Hinc illa Christianis imposita necessitas cum hoste luctandi, quam enixe adeo commendat Apostolus[1], et eleganter exponit Ambrosius libro *de Elia, et jejunio*[2], capite XXI. « Athletæ sumus, inquit, in quodam studio decertamus spirituali. Denique bonus athleta dicebat : *facti sumus spectaculum hujus mundi.* Et alibi; *sic curro, non ut in incertum : sic enitor, non ut aerem cædens; sed castigo corpus meum.* Et alibi; *Superiora obliviscens, et quæ sunt priora appetens, ad destinatum sequar bravium.* Athletæ ergo sumus, legitime certandum est. Multa certamina sunt; et qui hodie victus est, cras se reparet. Ante ad bravium contenditur, postea ad coronam. Numquid Athleta otio vacat, cum semel dederit certamini nomen suum? Exercetur quotidie, ungitur quotidie. Ipse cibus ei agonisticus datur, disciplina exigitur, castimonia custoditur. Et tu dedisti nomen tuum ad agonem Christi, subscripsisti ad competitionem coronæ. Meditare, exercere, ungere oleo justitiæ, unguento exinanito. »

Christus unctus quia lux est.

VII. Aliam *unctionis*, et appellationis *Christi* proprietatem idem Ambrosius suggerit libro *de fuga sæculi*, capite tertio, quod mundum illuminet, quasi lucerna quædam oleo referta. Quem locum antecedenti capite descripsi; et ex eodem modo illa repetemus, quæ ad præsens argumentum attinent. « Hoc est igitur, inquit, Verbum, quod supra cœlos habitans illuminat omnia. Unde et unctus naturaliter legitur a Deo Patre : quia lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. » Quæ Ambrosii verba ambiguum faciunt, utrum unctionem illam, Verbi, ac Dei filii propriam fuisse senserit; ut naturaliter unctus a Patre dicatur, quod ab eo tum essentiam ipsam; tum naturalem, et primigeniam unctionem, ac sanctitatem, hoc est Spiritum sanctum acceperit; sive illam ipsam divinitatem, quæ qua amor est, et caritas, adeoque fecunda, sic tanquam fructus et termini notionalis, ut vocant, amoris et dilectionis, sancta est, vel potius sanctitas. A quo non abhorret Okami sententia, qui Spiritum sanctum ideo esse donum asserit, quod ex omni æternitate sibi mutuo illum donarunt Pater et Filius. Quæ a nobis est allata, refutataque in octavo *de Trinitate* libro[3].

Postrema potest his accedere ratio, propter quam Filius Dei homo factus, insigniter *unctus*, et *Christus* appellatur, *oleo lætitiæ præ consortibus suis*, hoc est angelis et hominibus. Quæ ratio ex olei proprietate et efficentia petitur. « Existimatur, ait Plinius[4], et oleum vindicando a carie utile esse. Certe simulacrum Saturni Romæ intus oleo repletum est. »

Memorabilis de ea re locus est apud Methodium in libro *de Resurrectione* ab Epiphanio descriptus in hæresi CXIV, ubi conditori hominis Deo curæ fuisse dicit non solum operis sui pulchritudinem, sed etiam perennitatem, quemadmodum et statuariis; velut Phidiæ : de quo istud refert, « Hic, inquit, cum Pisæum simulacrum finxisset ex ebore, oleum ad pedes ante statuam jussit effundi; quo immortale illud, quoad posset, efficeret[a]. »

Quocirca copiosa illa, et exuberans unctio in Christo perpetuitatem quamdam, et immortalitatem gratiæ, ac sanctitatis significat; quam nulla vel levissimi labes delicti carpsit unquam, neque carie, ac putredine aliqua carnis corruptela contaminavit. Quæ est ἀναμαρτησία illa perfecta, et soli concessa huic homini pariter ac Deo : de qua sequenti agetur capite. Cujus qualicumque stilla, si cum illo comparentur, contacti homines sancti, et ejusdem Spiritus participes, nonnullam adipiscuntur hac in vita perennitatem gratiæ, ac velut immortalitatem : ut cum Apostolo dicere audeant : *Quis nos separabit a caritate Christi*[5]*? Tribulatio, an angustia, an fames?* Hoc, inquam, spiritualis illa facit unctio, ac Spiritus sanctus « inhabitator corporibus nostris datus, » ait Novatianus libro *de Trinitate*, capite XXIX, « et sanctitatis effector : qui id agens in nobis, ad æternitatem, ad resurrectionem immortalitatis corpora nostra producat : dum illa in se assuefacit cum cœlesti virtute misceri, et cum Spiritus sancti divina æternitate sociari. »

VIII. Nunc illud declarandum est, quandonam unctione illa, et sancti Spiritus abun-

*a* METHOD. apud Epiph. hær. LXIV, § 18. Καθάπερ καὶ Φειδίας. οὗτος γὰρ μετὰ τὸ κατασκευάσαι Πισαῖον εἴδωλον. ἐξ ἐλέφαντος δὲ τοῦτο ἦν. ἔλαιον ἐκχεῖσθαι προσέταξεν ἀμφὶ τοὺς πόδας ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος, ἀθάνατον εἰς δύναμιν φυλάσσων αὐτό.

1 *Eph.* VI, 12 et I *Cor.* IX, 5 et II *Tim.* II. — 2 Vide Ambros. Enar. *Ps.* XLIII. — 3 Cap. III, § 10. — 4 Lib. XIII cap. XVII. — 5 *Rom.* VIII, 35.

dantiâ, Christi humanitas perfusa, imo inundata fuerit. Non enim defuerunt, qui id in baptismo, quo ab Joanne tinctus est, evenisse dicerent. Nestorius certe « gratiam hanc Domini Jesu, de qua Apostolus scribit ( verba sunt Cassiani[1]) non cum ipso natam, sed postea ei illapsu divinitatis infusam » putabat; ut supra capite septimo memoravi.

Sed huic reclamant catholici doctores, et absurdum impiumque judicant, arbitrari Spiritum sanctum, gratiæque plenam illam, et affluentem ubertatem, quam in Christo fuisse monstravimus, non ab eo temporis puncto communicatam esse, quo *Verbum caro factum est :* sed aliquanto post; velut cum a Joanne baptizatus fuit, atque illapsus in eum est Spiritus sanctus. Nam si, ut nos ostendimus, ipsius applicatione divinitatis Verbi assumpta hominis natura sanctificata est; prorsus ex quo ambæ inter se conjunctæ sunt, communicata quoque est illa sanctitas, hoc est Spiritus sanctus. Certe ille ipse Cassianus, postquam Nestorii falsam illam opinionem proposuit, eamdem mox refutans, non alio utitur argumento, uti *munificentiam* illam *gratiarum* approbet *cum divinitate descendisse*. Cum autem hæreticus ille ipsammet Verbi « divinitatem cum Domino Jesu Christo natam negaret, et postea infusam esse diceret[2];» rursus instat Cassianus, et Christum, Filium Dei pariter et hominis filium exstitisse, cum primum in utero formatus est, contendit. « Ac per hoc intelligis, ait, quod Domini, salvatorisque nostri inde est origo, unde conceptus : et cum descendente in Virginem totius divinitatis plenitudine natus sit, filius esse hominis non potuerat, nisi prius Dei Filius fuisset; etc. Dei ergo Filius Jesus Christus; quia et a divinitate genitus, et a divinitate conceptus. Si autem Dei Filius, ergo indubitanter Deus : si autem Deus; ergo gratia Dei non carens : neque enim ea re unquam caruit. quam ipse fecit. *Gratia enim, et veritas per Jesum Christum facta est*[3]. » Ac deinceps capite septimo, ex eo colligit sic : « Omnis ergo in eo gratia: omnis virtus, omnis potentia, omnis divinitas: omnis denique divinitatis, ac majestatis ipsius plenitudo cum eo, atque in eo semper fuerunt, sive in cœlo, sive in terra, sive in utero, sive in ortu : nihil unquam Deo de Deo defuit, etc. Idem ergo in terris, qui in cœlis : idem in humilibus, qui in excelsis : idem in hominis exiguitate, qui in Dei majestate, » Quod subinde disertius explanans, « Quia Christus, inquit, totum erat quod Deus, omnis in ipsa statim hominis conceptione Dei virtus, omnis divinitatis venit plenitudo. Inde enim illi omnis divinitatis perfectio, unde et origo. Neque enim unquam sine Deo fuerat homo ille, qui utique hoc ipsum quod erat, a Deo acceperat. » Hoc in loco Cassianus egregie illud affirmat, quod supra demonstravimus, hominem in Christo divinitate ipsa Verbi sanctificatum fuisse : idque momento illo eodem, quo amborum est facta conjunctio. Cui posteriori omnes illi subscribunt Patres, qui prius asseverant. Hinc enim necessario consequens est alterum.

IX. Quid igitur in baptismo, et illapsu sancti Spiritus in Christum gestum fuisse, Nestorio, et similibus respondebimus? Varia sunt hac de re Patrum judicia : et nonnunquam plusculum illi tribuere videntur, quorum breviter commemorandæ sunt, et expendendæ sententiæ. Cyrillus imprimis in *Declaratione anathematismi septimi*, « Christum ait nominatum fuisse, quod nobiscum humanitus sit unctus [a]: » quemadmodum in *Psalmo* XLIX, scriptum est, *Propterea unxit te Deus*, *Deus tuus; oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Ac « licet ipse sit largitor Spiritus sancti, plenusque gratia, et de ejus plenitudine omnes acceperimus, tamen dispensatione quadam, tanquam homo, unctus esse dicitur, intelligibiliter, et non humanitus delapso in eum Spiritu sancto; ut et in nobis remaneret, quamvis propter transgressionem in Adamo, initio recesserit [b]. » Hic cum asserat, Christum nobiscum humano modo unctum fuisse; idque in illo sancti Spiritus allapsu baptismi tempore esse factum, quid est quod statim idipsum negat, *humano more* contigisse? Non est facile dictu; et possunt variæ interpretandi rationes excogitari. Ac verba ista, *intelligibiliter*, *et non humanitus* vel ad antecedentia referri, hoc est ad unctionem : vel ad consequentia, et ad sancti Spiritus descensum. Priore modo significatur, Christum secundum

Expenditur quid in baptismo acceperit.

Variæ Patrum sententiæ.

*a* CYRILL. ad anath. VII. Ὠνόμασται δὲ καὶ Χριστὸς, διὰ τὸ κεχρίσθαι μεθ' ἡμῶν ἀνθρωπίνως.

*b* Ibid. Καίτοι γὰρ ὑπάρχων αὐτὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος χορηγὸς, etc. Οἰκονομικῶς ὡς ἄνθρωπος, κεχρίσθαι λέγεται νοητῶς, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνως καταπτάντος ἐπ' αὐτὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἵνα καὶ ἐν ἡμῖν καταμείνῃ. καίτοι διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν ἀποφοιτῆσαν ἐν ἀρχαῖς.

1 Cass. lib. II *de Inc.* cap. VI. — 2 Cass. ib. — 3 *Joann.* I.

œconomiam, tanquam hominem, unctum fuisse : quod in tempore unctionem illam, et gratiam acceperit; sed hoc gestum esse non humano modo, hoc est non corporea unctione, qua reges, et sacerdotes ungi consueverant. Ad hanc interpretationem præeuntem nobis habemus Hieronymum in commentario ad caput *Esaiæ* LXI, ubi illa *Psalmi* verba. *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*, enarrat sic : « Quando consortes nominantur, naturam carnis intellige, quia Deus consortes substantiæ suæ non habet. Et quia erat unctio spiritualis, et nequaquam humani corporis, ut fuit in sacerdotibus Judæorum, idcirco præ consortibus, id est cæteris sanctis, unctus esse memoratur. »

*Humanitus.* Sin vox ἀνθρωπίνως, ad illapsum Spiritus sancti pertineat; hoc sensu dictum illud erit, ut Spiritus ipse sanctus non humano corpore vestitus, neque corporeo modo sed spirituali, tunc affuerit, qui humanum captum superat. Harum prior interpretatio mihi magis probatur. Interim illud animadvertes, unctum ab Cyrillo tunc asseverari fuisse Christum per adventum Spiritus sancti; non quod primitus *Symbolice.* illo tempore sanctificatus fuerit; sed συμβολικῶς, ut ita dicam, hoc est ad mysticam significationem : ut esset indicio, Deum humano generi reconciliatum, Spiritus sui copiam illi deinceps facere Mediatoris interventu.

Huic expositioni nostræ lucem præfert Athanasius in oratione secunda : cujus verba supra reddidimus [1] : ut appareat Cyrillum ex illo mutuatum esse. Nam et Christum, itidem ut ille, χορηγὸν appellavit Spiritus sancti.

X. Rursus idem Cyrillus libro secundo *adversus Nestorium*, impii hujus sententiam confutans [2], qui incarnatum Verbum perinde Christi nomen adeptum esse dicebat, ac Cyrum, et Babylonium, qui ab Esaia *Christi* vocantur; sic illum redarguit : « Quinam vero congruit, ita Dominum appellari Christum, atque sanctum, quemadmodum Cyrus Persarum rex : nec non Persæ ipsi, ac Medi Christi nominantur ? Sic enim dicere fas erit, ne humano quidem modo, Christum Dominum fuisse sanctificatum : etsi descenderit in ipsum Spiritus sanctus columbæ specie [a]. » Sanctificatum ecce Christum illo tempore fuisse significat, quo sub columbæ specie delapsus est in eum Spiritus sanctus, videlicet cum a Joanne baptizatus est. Verum concessione quadam, et, ut loqui mos est, *ad hominem* argumentatur hoc in loco Cyrillus. Cum enim Nestorius hominem in Christo tunc demum assumptum a Verbo, adeoque Christum, et sanctum cœpisse esse crederet, quando ad Jordanem in illum demissus est Spiritus sanctus; ne istud ipsum quidem, quod de eo fatebatur hæreticus iste, consequens esse contendit Cyrillus, ut sanctificatus a Spiritu sancto fuerit, si eodem modo Christi nomen meruerit, quo Cyrus, gentilis utique, et sanctitatis expers.

Idem porro libro undecimo commentariorum *in Joannem*, postquam docuit, Deum Verbum per Spiritum sanctum, templum suum, hoc est assumptam hominis sanctificasse naturam, quæ per se sanctitatis erat expers : quæ verba capite septimo descripsi [3]: subinde ista pertexit : « Propterea descendit in ipsum de cœlo Spiritus sanctus in columbæ specie : idque testatur sapiens Joannes : ut rursus intelligamus, quemadmodum tanquam in primitias instauratæ naturæ, in primum omnium Christum illapsus est Spiritus sanctus, quatenus apparuit homo, qui sanctificationis capax esset. Neque vero dicimus, Christum carne tunc factum esse sanctum, quando descendentem in eum Spiritum sanctum Baptista conspexit. Etenim sanctus erat jam tum, cum adhuc in utero gestaretur, etc. Quare tanquam signum illud datum est Baptistæ spectaculum [b]. » Mox, Verbum ait natura sanctum [4], proprium unxisse, ac sanctificasse templum, instar creaturæ reliquæ, per Spiritum sanctum. Ex quibus constat, quo sensu scripserit Cyrillus [5], humano modo Christum inunctum esse : nimirum quod non ex sese, naturaque sua caro illius

*a* CYRILL. lib. II *contra Nest*. Πῶς δὲ καὶ οὕτω Χριστὸς, καὶ ἅγιος, ὡς ἂν εἶναι λέγοιτο Χριστὸς Κῦρος τε ὁ τῶν Περσῶν βεβασιλευκὼς, καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ Πέρσαι τε, καὶ Μῆδοι, ὥρα γὰρ εἰπεῖν μηδὲ ἡγίασθαι Χριστὸν ἀνθρωπίνως, καίτοι καταπτάντος ἐπ' αὐτὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν εἴδει περιστερᾶς.

*b* CYRILL. II *in Joan*. Διὰ τοῦτο κάτεισι μὲν ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς. μεμαρτύρηκε δὲ τοῦτο λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης· ἵνα γνῶμεν πάλιν ὅτι, καθάπερ ἐν ἀπαρχῇ τῆς ἀνανεουμένης φύσεως, ἐν πρώτῳ Χριστῷ τὸ πνεῦμα κατέβη, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος ὁ τὸ ἁγιάζεσθαι δεκτικός. καὶ οὐ δήπου λέγομεν, ὅτι τό τε γέγονεν ἅγιος τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς, ὅτε τὸ πνεῦμα τεθέαται καταβαῖνον ὁ Βαπτιστής. ἅγιος γὰρ ἦν καὶ ἐν ἐμβρύῳ, καὶ μήτρᾳ, etc.

Ἀλλὰ δέδοται μὲν εἰς σημεῖον τῷ Βαπτιστῇ τὸ θέαμα.

1 § 4. — 2 Nest, apud Cyr. lib. II. — 3 § 3. — 4 Verba ista Græce habes cap. VIII, § 6. — 5 Sup. § 9.

sanctitatem possideret, (hoc enim soli Deo convenit) sed gratia, et beneficio singulari velut adventitiam obtineret.

XI. Atque hoc in libro *de recta fide ad Imperatrices*, accuratius explicat, negatque Christum in baptismo suo eguisse gratia, et communicatione Spiritus sancti; ac nihilominus hunc, tanquam hominem, recepisse, idque susceptæ carnis rationem postulasse. « Quippe non tam illum suapte causa, quam nostra, in seipsum, admisisse : ut quoniam ab consortio terrenorum hominum avolaverat; eo quod prona mens illorum erat in malum a juventute sua; idem in Christum delapsus Spiritus, in eo, sic tanquam in principe generis altero, commoraretur, et in nobis iterum requiesceret, utpote qui impeccantiam in Christo, et immunem ab omni peccati macula vitam essemus adepti[a]. »

Quapropter, ut ait Beda[1], ex eoque Amalarius Fortunatus[2], « non tunc unctus est Spiritu sancto, quando super eum baptizatum velut columba descendit. Tunc enim corpus suum, id est Ecclesiam suam, præfigurare dignatus est, in qua præcipue baptizati accipiunt Spiritum sanctum. Absurdissimum est enim (aiunt Etherius ac Beatus[3]) ut credamus eum, cum jam triginta esset annorum ætatis, et a Joanne baptizatus est, accepisse Spiritum sanctum. Sed venit ad baptisma Joannis sicut sine peccato, ita plenus Spiritu sancto. Si enim de servo suo, et præcursore ipsius Joanne scriptum est; *Spiritu sancto replebitur adhuc in utero matris suæ*[4]; quia quamvis seminatus a patre, tamen Spiritum sanctum in utero formatus accepit; quid de homine Christo intelligendum est, vel credendum, cujus carnis ipsa conceptio non carnalis, sed spiritualis fuit? »

Sic Ambrosius in libro primo *de fide*, capite secundo, « Deus est, qui ungit, inquit, et Deus qui secundum carnem ungitur Dei Filius. Denique quos habet unctionis suæ Christus nisi in carne participes? Vides igitur, quia Deus a Deo unctus : sed in assumptione naturæ unctus humanæ Dei Filius designatur. »

XII. At Hieronymus in commentario *ad Esaiæ* caput LXI, unctionem Christi per Spiritum sanctum « illo expletam tempore putat, quando baptizatus est in Jordane, et Spiritus sanctus in specie columbæ descendit super eum, et mansit in illo. » Verum de ministerio, sive functione, et exercitio unctione illius, hoc est potestatis prædicandi, ac liberandi generis humani potest intelligi. Siquidem initium docendi, et *uncti*, sive *Messiæ* ac *Christi* munus exequendi fecit a Baptismo Joannis. Atque hoc paulo post indicat Hieronymus, cum observat, « Salvatorem cum venisset in Nazareth, in qua nutritus erat[5], postquam baptizatus est in Jordane, ingressum esse juxta consuetudinem, in die Sabbati, Synagogam eorum » : ac dato Esaiæ libro ex eo ista legisse : *Spiritus Domini super me : propter quod unxit me : evangelizare pauperibus misit me*, etc. « Unctus est igitur Spiritu sancto, pergit Hieronymus, ut annuntiaret pauperibus, sive mansuetis. » Eadem fuisse mens videtur et Petri Damiani[6], qui Christum Dominum asserit, « in illa columba, quæ super ipsum post baptisma descendit, cum sacramento baptismatis, et veri sacerdotii jura suscepisse, fuso videlicet super eum oleo exultationis, de quo Psalmista, canit, *Unxit te*, inquit, *Deus, Deus tuus*, » etc. De ministerio, inquam, et usu sacerdotii potest ille locus accipi : de quo mox idem : « Probatur autem redemptor noster cum baptismo simul et sacerdotii suscepisse ministerium; quia baptizatus mox prædicare, discipulos eligere, novisque cœpit miraculis coruscare : quod eatenus profecto fecisse non legitur » etc. Itaque quod ait, « certam habere fidem, cum baptismo Dominum simul et sacerdotium suscepisse : » ideoque tunc unctum esse ab Spiritu sancto, qui super illum descendere est visus, commode prorsus ad sacerdotii ministerium, et usum referri potest : quemadmodum etsi plenam, et absolutam in omnia potestatem nactus sit eo ipso, quo conceptus, momento Christus homo ; usum tamen illius, et exercitium nonnisi post resurrectionem accepit; quando et discipulis dixit. *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra*[7].

Illapsus Spiritus sancti ad usum. Sacerdotii, munusque prædicandi refertur.

e Cyrill. *de Rec. fide.* Δέχεται γὰρ οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, ἀλλ' ἡμῖν. ἵνα ἐπείπερ ἀπέπτη τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸ ἐπιμελῶς ἐγκεῖσθαι τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος, καταφοιτῆσαν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους δευτέρᾳ, καταλύσῃ, καὶ ἀναπαύσηται πάλιν ἐν ἡμῖν, ὡς κατωρθωκόσιν ἤδη τὸ ἀναμάρτητον ἐν Χριστῷ, καὶ τὴν τῆς αἰτίας ἁπάσης ἀπηλλαγμένην ἔχουσι ζωήν.

1 In cap. x, *Act. Apost.*—2 Lib. I *de Off. Eccl.* cap. XII.—3 Ether. et Beat. tom. IV, *Bibl.* par. II.—4 *Luc.* I, 15.—5 *Luc.* IV. — 6 Opusc. VI, cap. IV. — 7 *Matth.* XXVIII, 18.

XIII. Nec aliter, puto, Rupertus intellexit, quod in secundo libro secundo commentariorum *in Joannem* scripsit, Christum, quando ab Joanne est baptizatus, unctum esse ab Spiritu sancto, « non ea tantum causa, ut signum daretur Joanni : sed ut evangelizandi officio, et summi sacerdotii ordine fungeretur unita Deo natura hominis. Nam sicut non a seipso venit Filius Dei, sed Pater illum misit, ut omnium Dominus formam servi assumere dignaretur : sic in eadem servi forma, non a seipso Filius hominis evangelizandi officium præripuit, sed a Spiritu sancto impositum sibi onus humiliter suscepit. » Et paulo post quod a Luca scriptum est[1]; *Jesum plenum Spiritu sancto regressum esse a Jordane*, id ille sic explanat : « Plenus sane, non quod tunc primum Spiritum sanctum acceperit : quippe qui ab ipso humanitatis suæ initio ejusdem Spiritus operatione conceptus est. Quid ergo nunc actum est, unde diceretur Spiritu sancto plenus a Jordane regressus? Nimirum plenitudo, quæ in illo jam erat, usque ad superficiem, id est, usque ad ipsos exteriores actus sese diffudit; ut inde omnes acciperemus, quomodo si plenitudo vivæ, et indeficientis aquæ, quæ in altissimo puteo sursum ad superficiem oris ascendat, ut parvis quoque infantibus hauriendi, vel bibendi detur facultas. Ita nimirum usque ad exteriora se diffudit plenitudo, quam habebat intrinsecus, et diffusa est gratia in labiis ejus, ut audiretur in verbis, et videretur in miraculis abundantia ejus, qua plenus erat gratiæ, et veritatis[*]. »

XIV. Ex his vero postremis Ruperti verbis, velut πορισμα colligi potest probabilis loci

[*] Illud non omittam, in Matthæi Evangelio, quale exhibet Vercellensis codex vulgo creditus sancti Eusebii Vercellensis manu exaratus (qua de re consule doctissimum P. de Prato tom. II Sulpicii Severi pag. 529.) de illapsu Spiritus sancti in Christum baptizatum hæc legi, quæ si ex apocryphis libris hausta non sunt, et in Evangelistæ textum translata, a Petavio hoc loci disputata possent illustrare : *Et cum baptizaretur, lumen ingens circumfulsit de aqua, ita ut timerent omnes, qui advenerant, et baptizato Jesu confestim ascendit de aqua; et ecce aperti sunt ei cœli, et vidit.* (Joannes, contra quam habet vulgata, quæ de Jesu hæc ait) *Spiritum Dei descendentem de cœlo sicut columba veniente in ipsum; et ecce vox de cœlis dicens ad eum : Tu es filius meus dilectus, in quo bene complacui.* Sed revera hæc suspicor ex apocryphis libris fuisse deprompta, ut vel hinc arguas, perperam Eusebio Vercellensi Evangeliarium illud tribui. Nullum quidem non lapidem movet Iricus primus ejus libri editor in notis ad universi operis calcem rejectis p. IV, ut idipsum in Græco textu olim fuisse suadeat. Verum quum in omnibus tum Græcis, tum Latinis codicibus, qui magno sane numero hactenus inventi, ac remotissima ætate perscripti, ne hujus quidem rei vestigium ullum exstet, non video, qui factum velimus, ut soli codices Græci, quibus Eusebium Iricus contendit in sua versione usum fuisse, comma illud admiserint. Nam quod festum Epiphaniæ, quem scilicet diem baptismo domini potissimum recolendo consecrarunt Græci, appellent *sancta Lumina*, nihil ad rem præsentem facit, quum aliæ omnino hujus nominis rationes a viris doctissimis, eæque admodum probabiles adferantur. Consule in cæteris Sebastiani Pauli *de ritu Ecclesiæ Neritinæ exorcizandi aquam in Epiphania* dissertationem parte prima c. v. At, inquit Iricus, in oratione, qua eo die Græci aquam exorcizare solent, apud Goarium legimus: *viderunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt : Jordanis conversus est retrorsum*, ignem Deitatis intuitus corporaliter descendentem, et in se subintrantem : quæ quidem oratio *Opus Sophronii Patriarchæ Hierosolymorum* inscribitur. Verum neque Sophronii (licet is sit, qui sæculo VII floruit, et a Fabricio memoratur *Bibl. Græcæ* t. VIII.) nomen grandis mihi hac in re auctoritatis est, neque ea verba nisi μεταφορικῶς accipi possunt. Quid enim? Jordanem ne conversum tunc esse retrorsum dicemus, propterea quod hoc ibi indicatur? Similia horum legimus in *Ritu Neritinæ Ecclesiæ* pap. 215 apud Paulum: *hodie cœli aperti sunt, et mare dulce factum est.... Quid est tibi mare, quod fugisti et tu Jordanis quare conversus es retrorsum?* An mare dulce factum? mare fugit? Gravius illud videri fortasse posset, quod ex celebri Justini loco in dialogo *cum Tryphone* § 88 ducit Iricus, argumentum. Nimirum ibi S. Martyr hæc habet: « Cumque tum Jesus ad Jordanem fluvium venisset, ubi Joannes baptizabat, descendente Jesu in aquam, etiam ignis accensus est in Jordane, eique ex aqua prodeunti Spiritum sanctum instar columbæ involasse scripserunt hujus ipsius Christi nostri Apostoli. » Nihil tamen inde efficiet Iricus. Maurini Justini editores id sanctum martyrem ex libris apocryphis accepisse suspicantur, ex Evangelio scilicet Ebionæorum, in quo ista etiamnum narratio exstat apud Fabricium tom. I *Codicis Apocryphi Novi Testamenti* p. 347, Grotio *ad Matth.* III, 16, et Dodwello diss. II *ad Irenæum* § 9 præplacet, ex tradita haud dubie fama hæc Justinum scripsisse; idque mihi quoque probatur. Recole quæso sancti Patris verba; ubi de columbæ volatu agit, Christi Apostolos testes appellat; non item ubi ignem accensum commemorat. Cur quæso hoc? nisi quia primum illud ex Evangeliis decerpserat, alterum ex traditione. Multo vero minus ex ullo germani Evangelii exemplo id poterat Justinus didicisse; quod tamen Iricus adserit. Audiat ille, quid tertii sæculi scriptor Cypriano æqualis in tractatu *de non iterando Baptismo hæreticorum*, quem ex Remensi codice ab Jacobo Sirmondo descriptum inter ejusdem S. Cypriani opera divulgavit Nicolaus Rigaltius, adversus apocryphum librum *Pauli prædicatio* inscriptum disserat: in quo libro.... (invenies *cum baptizaretur* (Christus) *ignem super aquam esse visum* : Quod in Evangelio nullo est scriptum. Itaque nemo sanus Irico credet, genuinum Matthæi Evangelium sive Latinum exstitisse prioribus Ecclesiæ sæculis cum illa pericope; sed potius dicemus, ex apocryphis libris, vel si mavis, ex Justino ipso adsutam Matthæi Evangelio illam laciniam a Vercellensis codicis scriptore, quem nunquam inducar ego ut existimem S. Eusebium fuisse. F. A. Z.

1. *Luc.* IV.

illius sensus e *Psalmo* XLIV, quem passim in medium afferunt Patres, qui de unctione Christi agunt; *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus*, etc. Ex quo argumentari sic licet: Christum hominem illam unctionem, et sanctificationem meruisse, obtinuisseque justitia, et virtute sua. Nam διὰ τοῦτο id est ob justitiam, et alienam ab omni iniquitate vitam, unctus esse dicitur; quam quidem unctionem vulgo Patres, ut ex dictis hucusque constat, de assumptione naturæ hominis interpretantur. Atqui si sic accipiamus illa Prophetæ verba, in Nestorii impietatem præcipites feremur; qui bonæ vitæ, ac virtutis merito ad illam pervenisse cum Deo conjunctionem Christum hominem credidit. Quare ex illa Ruperti sententia, sic *Psalmi* locum istum explicare possumus, ut propter justitiam, et integritatem suam meruerit homo Christus iteratam illam unctionem, adventumque Spiritus sancti, quo ad exercendam functionem suam, sive *actuale*, ut in scholis loquuntur, exercitium potestatis suæ a Deo destinaretur, quemadmodum iisdem vitæ meritis, et obedientia sua potestatem supremam in res omnes, et amplissimam dominationem, nec non gloriam, ac splendorem nominis, quod a Patre petierat, post passionem est adeptus.

Quanquam aliter *Psalmi* verba possumus accipere. Nicephorus enim in *Catena*[a] quadam exponit sic: Propterea unxit te Deus divinitate, quam humanæ tuæ naturæ communicavit, ut hæc omnia præstes: ἐπὶ τούτῳ, id est *ad hoc*, nonnullos codices habere, testis est etiam Chrysostomus. Atque hunc sensum expressisse videtur Athanasius in *Catena Barbari*: « Hanc ob causam, inquit, unigenitus Dei Filius factus est homo, ut in se naturam hominis corrigeret, ut justitiam diligerent, et iniquitatem odio prosequerentur. Et hæc incarnationis Verbi causa fuit; » Sed et Apollinarius in eadem *Catena*, negat unctionem illam, et communicationem Spiritus sancti, de qua *Psalmus* loquitur, in præmium virtutis, ac justitiæ concessam illi fuisse. « Patet igitur hoc dictum esse tanquam naturæ consequens, non tanquam in præmium laboris retributum: nec quod Spiritus tanquam merces homini datus sit. » Denique nullus Catholicorum sanctitatem ipsam tunc solum homini Christo communicatam, hoc est Spiritum sanctum illapsum fuisse ad eum sanctificandum. dici patitur. Sed eo ipso tempore, quo ejusdem operatione Spiritus formata est in utero caro: quam « ex sanctitate compactam, dignamque factam, quæ Unigeniti divinitati copularetur[b], » ait Basilius. Quamobrem probabilior hæc est loci illius Davidici apud theologos expositio, ut unctio Verbi hominis facti ad ipsum tempus conceptus illius, et incarnationis referatur potius, quam ad Baptismum, aut aspectabilem quemdam in Christum sancti Spiritus appulsum. Quanquam hoc posterius scio complures veterum secutos esse, sed eo, quem expressimus, sensu, ne qua sanctitatis, interiorisque communicationis spiritus in tempore Christo facta videatur accessio.

**Probabilius hanc unctionem in conceptione esse factam.**

## CAPUT X.

*De Christi* ἀναμαρτησίᾳ, *quam* impeccantiam *appellamus, cujusmodi, et qua ex causa in illius humana natura fuerit.* 1. *Ea duplex constituitur: una, quæ peccatum aufert: altera, quæ potestatem etiam peccandi.* 2. *Hæc in solo Deo reperitur; quia solus immutabilis.* 4. *In Christum hominem itidem convenit.* 6. *Quod illi hypostatica tribuit unitio: idque ex Patrum deinceps testimoniis ostenditur,* 9. *Quorum aliqui naturale esse dicunt illi, ut peccare non possit.* 10. *Ac nonnullis similitudinibus eadem impeccantia declaratur a veteribus.* 13. *Demonstratur itidem ex iis, quæ de conditione, ac statu humanitatis in Christo disputata sunt antea: velut quod carnalibus, et vitiosis cogitationibus caruit.* 15. *Tum quod propria Verbi facta sit caro: quod deificata, ac vivifica facta sit.*

I. Postremum sequitur argumenti genus, quo Christum hominem probamus divinitate ipsa sanctum fuisse, quod ex peccati vacuitate sumitur. Nam peccato sanctitas est contraria: et ut eatenus sanctus est aliquis, quo est a labe purus et alienus: ita quæ causa et origo

*a* Cat. Gr. Corder. Ἀντὶ τοῦ διὰ το το, ὶ τ φησὶν, ἐπὶ τῷ κατορθῶσαι τὰ εἰρημένα.

*b* Basil. hom. XXV *de Nativ.* Ἐξ ἁγιωσύνης γοῦν ἡ σὰρξ συμπαγεῖσα ἀξία ἦν τῇ θεότητι τοῦ μονογενοῦς ἑνωθῆναι.

est alicui vacuitatis illius a peccato, eadem ei est causa sanctitatis. Atqui pro confesso illud habent omnes Catholici; omnem creaturam ex se, et natura sua esse peccabilem; solumque Deum esse ἀναμάρτητον. Igitur hic ipse status *impeccantiæ* non potest aliunde quam ex divinitate proficisci: adeoque si in Christi humana exstitisse natura monstratur, necesse est, eam ex illo divinitatis fonte manasse.

***Impeccabilem.***

**Impeccantia duplex.**

Hæc summa ratiocinationis nostræ, quam hoc capite tractamus. Et ut plenius certa nobis illius ratio constet, id imprimis repetere oportet, quod alibi scripsimus[1], τὴν ἀναμαρτησίαν: quam *impeccantiam* Latine vertendo vocat Hieronymus, esse duplicem. Nam aut simplicem vacuitatem peccati significat, ita tamen, ut peccari possit: aut ejusmodi, ut nec insit reipsa, nec ullum possit inesse peccatum. Prior etsi; sola « excepta sancta Virgine Maria, de qua propter honorem Domini, nullam prorsus, cnm de peccatis agitur, habere volo quæstionem, » ut cum Augustino loquar[2]; nulli mortalium concessa fuerit; quod ibidem ille demonstrat; non est tamen propria divinitatis, sed communicari cum creatura potest: quemadmodum Angelis sanctis obtigisse certissimum est. Posterior vero, quæ absolutam peccandi possibilitatem eripit, in solo Deo reperitur, quod latius suo loco disputandum, paucis modo delibandum est, eo quod ejus argumentationis, quam hic informare volumus, in eo summa vertitur.

**Solus Deus impeccabilis**

II. Solum itaque Deum eo jure, quo qui optimo, peccati expertem, id est ἀναμάρτητον esse, fuse declarat e Scripturis Hieronymus in secundo libro *adversus Pelagianos*: et inductione probat omnium sanctorum, quorum in divinis litteris insigni præconio pietatis integritatisque fama celebratur.

**Deus impeccabilis quia immutabilis**

Augustinus quoque solum Deum natura sua peccare non posse eo ipso demonstrat[3], quod peccandi causam refert in naturæ mutabilitatem, qua creata omnia continentur: quæ hoc ipso. quod e nihilo facta sunt, mutari in deterius possunt. Ita etiam Gregorius Papa[4]: cujus hæc scitu digna sententia est: « Humana quippe anima in lapsum non caderet, si mutabilis non fuisset: quæ a Paradisi quoque gaudiis expulsa, si mutabilis non esset, ad vitam nunquam rediret. In hoc ipso vero, quod ad vitam redire nititur, defectus suos cogitur alternante semper mutabilitate tolerare. Quia ergo ex nihilo est condita, ex se nihilominus infra se tendit, nisi ad boni desiderii statum artificis sui manu teneatur. Ex eo itaque, quod creatura est, deorsum ire habet. Virtute namque propria præceps posse se ire considerat: sed ad creatorem suum amoris manu se retinet, ne cadat: quousque ad immutabilitatem transeat, et eo vero immortaliter, quo immutabiliter vivat. Ipse quoque angelici spiritus mutabiles ex natura sua sunt conditi, quatenus aut sua sponte caderent, aut ex arbitrio starent. Sed quia humiliter elegerunt ei inhærere, a quo creati sunt, hanc ipsam in se mutabilitatem suam standi jam immutabilitate vicerunt: ut hoc ipsum merito transcenderent. quod naturæ suæ ordine mutabilitati subesse potuissent. »

Sic Bernardus in sermone primo *de Annuntiatione*: « Certum est ad suam originem, inquit, universa quantum in eis est, tendere, et in eam semper esse partem procliviora. Sic et nos, qui de nihilo creati sumus, constat, quia si nobis ipsis relinquimur, in peccatum semper, quod nihil est, declinamus. »

III. Faustinus quoque idipsum uberi, ac diserta sententia declarat, quam alibi descripsimus[5], cum de Angelorum mutabili voluntate disputaremus. Ibi adversus Arianos disserens, qui Patrem et Filium unum esse voluntate, non substantia defenderent, docet hoc ipso, quod Filium vertibilem, et mutabilem facerent, detrahere illos istam ipsam, quam posuerant, voluntatis unitatem. Quibus positis incontinenti subjicit hæc, quæ quia illic omissa sunt, et usui postea nobis erunt, prætermitti non debent[6]. « Viderit si qua fortassis est hæresis, quæ hunc sensum respuat, tu tamen præcipue ad hoc Ariano consentis, qui et ipsum Filium Dei, quem totius creaturæ Dominum confiteris, vertibilem, et mutabilem dicis, quod eum a Deo factum de nihilo prædicas, non tamen de Deo vere natum. Si hæc tibi sententia est, quod omnis creatura vertibilis est, et mutabilis, Christum autem dicis esse creaturam, ergo et ipse, secundum te, ex conditione naturæ vertibilis, et mutabilis existens, non habet inconvertibilem, et indemutabilem voluntatem. Et quomodo interpretaris, quod Pater et Filius unum sunt voluntate, cum Patris, et Filii,

1 Tom. III, lib. *de hær. Pelag.* cap. vi, § 4 et seq. — 2 Aug. lib. *de nat. et gratia*, cap. xxxvi. — 3 Lib. I *cont Jul.* cap. viii, et alibi passim. — 4 Greg. XXV, *Mor.* cap. iv. — 5 Lib. I *de Ang.* cap. xi, § 7. — 6 Faust. ibid.

secundum te, diversæ sint voluntates, et contrariæ? quia scilicet una est indemutabilis, et inconvertibilis; alia vero mutabilis, et convertibilis. »

Hic vero Faustinus Christi nomine sic utitur, ut eum, qua Verbum est, ac Deus, intelligi velit, qua ratione creatura non est. Rupertus in libro de *Voluntate Dei*, capite septimo, asserit non posse creari a Deo « naturam inconvertibilem, sive incommutabilem, id est nullius passionis, aut vitii perceptibilem, etc. Nam inconvertibilis natura supra omnia, ultra omnia est, et hæc solius Dei natura est, qui utique factus, vel creatus non est. In solam quippe Trinitatis divinitatem hoc prædicare quod sit convertibilis sacrilegium est, ut fecit Arius dicens: quia convertibilis et mutabilis est Dei filius, sicut et universa rationalia. Tale ergo quippiam ab increato Deo creari non potuit; et tamen veraciter omnipotens est; quia omnia potuit, et omnia fecit. Nihil enim non fecit. » Et capite octavo: « Igitur commutabilem, ait, sive convertibilem esse oportuit angelum et hominem, utpote de nihilo creatos. Etenim illud, unde creati sunt, de nihilo creatum est. »

Cyrillus Alexandrinus in epistola prima *ad Monachos*, « naturam omnem asserit, quæ sanctitate indiget, hoc est, quæ hanc a seipsa non habet, natura sua fluctuare: neque prorsus immunem a peccato, vel peccandi saltem possibilitate censeri [a]. »

Idem etiam in libro quinto commentariorum *in Joannem*, fusius de ea re disputans, rem nullam creatam peccati expertem ex natura esse sua: quod ex lapsu maxime Angelorum adstruit. « Nam ex eo quod nonnulli illinc dejecti sunt, et in peccatum prolapsi, tota rationalium creaturarum natura peccati capax arguitur; et mutationis in pejus neutiquam expers esse monstratur [b]. »

Assentitur et huic Judæus Philo in libro *de Nominum mutatione*, ita scribens. « *Quis enim est*, ut ait Jobus, *ab omni macula purus*, *tametsi dici unius vita sit?* Innumera sunt enim, quibus vita sordidatur; quæ prorsus elui, abstergique nequeunt. Quippe in quolibet mortali necessario innatæ quædam maculæ reliquuntur; quas quidem cessare consentaneum est, tolli vero, et extingui penitus, impossibile [c]. » Videnda sunt quæ de hoc argumento, in primo tomo disseruimus [1].

IV. Jam vero Christum Dominum non solum, qua Deus est, sed etiam ut homo est, nihil nec admisisse peccati, nec admittere potuisse, adeoque vere ἀναμάρτητον exstitisse, ratum est ex communi Patrum decreto. Ita Augustinus in libro secundo *de peccatorum meritis, et remissione*, capite XIII. « In cujus, ait, non tantum divinitate, sed nec in anima, nec in carne ullum potuit esse peccatum. » Et in capite sequente, Pauli in epistola *ad Hebræos* id auctoritate confirmat: qui sic scribit: *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens impollutus*, etc. quibus verbis non solum hoc significare putat, Christum nullum unquam perpetrasse delictum, sed ne potuisse quidem peccati quippiam facere. Et in libro *de Prædestinatione Sanctorum*, capite XV. « Nonne de Spiritu sancto, et Virgine Maria Dei Filius unicus natus est, non carnis cupidine, sed singulari Dei munere? Numquid metuendum fuit, ne accedente ætate homo ille libero peccaret arbitrio? An ideo in illo non libera voluntas erat; ac non tanto magis erat, quanto magis peccato servire non poterat. » Fulgentius item in libro primo *ad Trasimundum*, capite undecimo, ex Apostoli Petri verbis idem asseverat [2], *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus.* Quo in capite Fulgentius Arianos refellit; qui in homine Christo humanam negantes animam fuisse, hujus vicem explesse divinitatem ipsam putabant. Sed eos hoc argumento convincit [3]: « Nam si Dei filius animam humanam in carnis susceptione non habuit, et hoc beatus Petrus de ejus creditur divinitate dixisse, quid est, quod pro magno in laudem dicitur Christi? quia divinitas ejus

*Impeccabilem.*

Christus etiam qua homo impeccabilis.

*a* CYRILL. ep. I *ad Mon.* Τὸ δὲ ἁγιασμοῦ τητώμενον σαλεύεται κατὰ φύσιν, καὶ οὐκ ἂν νοοῖτο παντελῶς ἠμοιρηκὸς ἁμαρτίας, ἤτοι τοῦ δύνασθαι πλημμελεῖν.

*b* Idem. lib. V *in Joan.* I. Διὰ γὰρ τὸ κατεσπάσθαί τινας ὅλως ἐκεῖθεν, καὶ πεσεῖν εἰς ἁμαρτίαν, ὅλη κατηγορεῖται τῶν λογικῶν κτισμάτων ἡ φύσις ὡς ἁμαρτίας δεκτική, καὶ τροπῆς τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀμοιρεῖν οὐκ ἰσχύουσα.

*c* PHILO. Τίς γὰρ, ὡς ὁ Ἰὼβ φησι, καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, κἂν μία ἡμέρα ἐστὶν ἡ ζωή; Ἄπειρα μέν ἐστι τὰ καταῤῥυπαίνοντα τὴν ψυχὴν, ἅπερ ἐκνίψασθαι, καὶ ἀπολούσασθαι παντελῶς, οὐκ ἔνεστιν. ἀπολείπονται γὰρ ἐξ ἀνάγκης παντὶ θνητῷ συγγενεῖς κῆρες· ἃς λωφῆναι μὲν εἰκὸς, ἀναιρεθῆναι δὲ εἰσάπαν ἀδύνατον.

1 Lib. VII cap. VI et cap. VIII, § 6. — 2 I *Petr.* II, 22. — 3 Fulg. I *ad Trasim.* cap. XI.

immunis esse potuit a labe peccati. Cum Dei sit proprium non solum non peccare, sed etiam a peccato salvare. Qui propterea solus potest donare indulgentiam, quia solus admittere non potest culpam: ideo solus est vulneratorum medicus, quia divina natura nunquam in se recipit vulnus. Si autem hoc ad Christi carnem creditur referendum; quomodo ab animabus nostris servari justitia poterit, quibus exemplum Apostolice memoratum, susceptio Christi non dabit? Sed ut ostenderet beatus Petrus et in anima simul, et in carne Christi præcessisse justitiam, quam nobis imperat imitandam; secutus adjunxit. *Qui cum malediceretur, non remaledicebat.* Quod proprie ad animæ patientiam pertinet. »

V. Prosper etiam in tertio *de vita Contemplativa*, capite XXXI, Stoicos redarguit, qui nullas in sapientem cadere affectiones existimabant, quales sunt dolor, tristitia, gaudium, et cæteras. « Quod esse vanissimum, inquit, Dominus noster secundum carnem natus ostendit, qui et tristis fuit, et flevit. Nec tamen ea tristitia, qua tristis fuit, ei ex peccatis suis accessit: qui sine peccato conceptus et natus, non solum non peccavit, sed etiam peccare non potuit. »

Rupertus in libro *de voluntate Dei*, capite XI, insigniter hoc idem docet, cum in eo Dei omnipotentiam maxime spectabilem fuisse dicit, « quoniam a bono, et omnipotente creatore facta est non tam per creationem, quam per assumptionem, creatura talis, quæ peccare non solummodo nollet, verumetiam non posset. » Atque hoc ex illis approbat Christi verbis: *Non possum a meipso facere quidquam* [1]. « Quid est enim, ait ille, quemquam a seipso quidquam facere, nisi malum facere? Ergo non possum. inquit, a meipso facere quidquam, id est extra Deum seorsum, extra verum per memetipsum. divisa voluntate mea a voluntate Dei Patris: sicut Angelus refuga, vel sicut primus homo prævaricator facere potuit, et fecit; ut qui erat uterque creatura, et proinde convertibilis facta, et idcirco mutabilis. »

Non aliter Cyrillus Alexandrinus, aliique paulo post commemorandi, cum τῆς ἀναμαρτησίας hominis in Christo causam explicabimus. *Impeccantiæ* Est et veterum illustre de eadem impeccantia Christi testimonium adversus Arianos, et Apollinaristas disputantium. Cum illi contenderent, Christum solam assumpsisse carnem, animam vero minime suscepisse, quod alioqui fieri non posset, ut peccato non esset obnoxius, si animam rationalem adhibuisset; eo quod animæ sunt adjunctæ cogitationes, et affectiones, quibus ad peccatum impellitur, Contra quos certantes Catholici, sic animam asserunt assumptam a Verbo fuisse, nullum ut propterea peccatum, aut irritamentum, vel illecebram peccati necesse fuerit consequi. Vide quæ in libro quinto de hac re tractata sunt [2].

VI. Nunc argumentationis altera firmanda propositio est, illam ipsam, quam homini Christo tribuendam diximus, *impeccantiam*, causam repetere ex divinitate Verbi, qua cum una persona sit; ex quo illud sequetur, quod demonstrandum suscepimus, increata sanctitate Christi humanitatem esse sanctam.

Testantur hoc plerique omnes Græci, et Latini Patres, dum idcirco ἀναμάρτητον esse Christum hominem prædicant, quod sit Deus. Ita Dionysius Alexandrinus in epistola synodica *ad Paulum Samosatenum*; « Qui ex Deo genitus est, inquit, ante sæcula, idem et ex matre extremis natus est temporibus. Ideo Judæi deicidæ sunt, quia *dominum gloriæ crucifixerunt* [3]. Nam nisi Christus idem esset Deus Verbum, non poterat a peccato immunis esse. Nullus enim peccati est expers, nisi solus Christus; sicut et Pater Christi, et Spiritus sanctus. Unde et volens mortuus est, et volens resurrexit, postquam miracula est operatus, qui Dei est unigenitus [a]. » Ergo idem ille, qui cruci est affixus, et mortuus, qui et resurrexit, idcirco est ἀναμάρτητος, quia Deus est, Deique filius.

Athanasius in libro *de Incarnatione Verbi Dei*, Catholicos omnes præcipit « profiteri, Deum apparuisse in carne, secundum traditionem Apostolicam: nec non justitiam, quam Dominus habuit in spiritu, hoc est non humana mutatione, sed divina puritate. Impossibile enim erat alio modo integritatem,

*a* DION. tom. II *Bib.* Ὁ γὰρ ἐκ θεοῦ γεννηθεὶς πρὸ αἰώνων, ὁ αὐτὸς ἐπ' ἐσχάτων ἐκ μητρός. Διὰ τοῦτο θεοκτόνοι Ἰουδαῖοι, ἐπεὶ τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. εἰ μὴ γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς αὐτὸς ὁ ὢν θεὸς λόγος, οὐχ ἠδύνατο εἶναι ἀναμάρτητος. Οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος, εἰ μὴ εἷς ὁ Χριστός, ὡς καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. ὅθεν καὶ θέλων ἀπέθανε, καὶ ἑκὼν ἠγέρθη, ἐργασάμενος τὰς θεοσημίας, υἱὸς ὢν τοῦ θεοῦ μονογενής.

1 *Joann.* V. — 2 Cap. XII. — 3 I *Cor.* II.

et impeccantiam in humanam recipi naturam, nisi Deus in carne crederetur esse, qui peccati expertem justitiam, in mundum invexit: cujus participes facti salutem adipiscimur. Quod enim scriptum est. *Non est justus super terram, qui faciat bonum, et non peccet* [1], commune utique est omnibus hominibus. Ideo de cœlo descendit, inquit, qui illibatam justitiam ex seipso donaret, Verbum scilicet [a]. » Tum allatis Scripturæ locis, quibus idem e cœlo venisse, et in cœlum ascendisse perhibetur: item altero hoc. *Ego sum panis, qni de cœlo descendi vivens, et vitam largiens mundo* [2]: « manifeste ait his et similibus verbis illum docere nos divinitatem suam, ita tamen ut non tolleret carnem, quam assumpserat: sed ut se cum carne copularet [b]. » Hic vero Athanasius Christum, quem ἀναμάρτητον fuisse dicit, supra captum cæterorum hominum, non ut Deus est, sed ut homo Deo copulatus, talem eum esse describit. Igitur ut homo, idcirco peccare non potest, quia Deo conjunctus est.

Item in longiore alio tractatu de *Incarnatione* adversus Apollinarem; disertius illud affirmat: « Natura, inquit, et non positione homine facto Domino, nec in natura, nec in actione peccatum imputare possumus opifici. Nam in natura nostra adhuc ex invento diaboli exorta pugna perseverat, et superseminationis progressus, propter imbecillitatem nostram. At Verbi Incarnatio secundum naturam Dei facta, neutiquam capax fuit illarum rerum, quæ etiamnum hærent ex vetustate nobis inolita [c]. » Deinde Verbum ait cæteras naturæ affectiones assumpsisse, ut laborem, inediam, non tamen peccatum: « Atque in eo miraculum esse, quod et homo factus est Dominus, et tamen sine peccato fuit; eo quod in totum novitas facta sit, ut potentiam ostenderet suam [d]. »

Hæc est illa *novitas*, quam in Christi πολιτείᾳ, et actione θεανδρικῇ Dionysius exposuit in epistola IV, quæ quia solus exhibuit homo Christus, ideo non in sola peccati macula, sed ipsa quoque peccandi possibilitate statuenda videtur. *Vivendi ratione. Deivirili.*

VII. Cyrillus item Alexandrinus plerisque locis idem confirmat. Ut in libro quinto *in Joannem*. « Quamobrem, inquit, creaturæ funditus interclusus est immutabilis, et invariabilis status, eodemque se modo semper habens ex natura sua. Id enim soli conveniet revera existenti Deo. Hoc ipsum in Filio recte perspicitur. *Peccatum* enim *non fecit* ut ait Petrus, *nec inventus est dolus in ore ejus*. Deus est igitur, et ex Deo secundum naturam filius, illo, inquam Deo, qui peccare mutarique nescit; neque hoc prætergreditur unquam, quod naturæ propriæ congruit [e]. »

Et libro sexto commentariorum in idem Evangelium de iis agens Christi verbis, quæ utique ab eo, ut homine, pronuntiabantur; *Quis ex vobis arguet me de peccato* [3]: cur peccatum non admiserit, hanc causam affert; « quod prorsus fieri nequeat, ut in peccatum incidat qui ex Deo prodiit Deus verus. Quippe Christus peccatum non fecit. Nam omne peccatum ex deflexione ab eo quod melius est ad id quod dissimile est, originem accipit, et in eis gignitur, qui natura sua verti possunt, et

*a* ATHAN. Ὁμολογεῖν δὲ ὅτι πεφανέρωται θεὸς ἐν σαρκὶ, κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν παράδοσιν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἣν ἔσχεν ὁ κύριος ἐν πνεύματι, τουτέστιν, οὐκ ἀνθρωπίνῃ τροπῇ, ἀλλὰ θεϊκῇ τῇ καθαρότητι· ἀδύνατον γὰρ ἑτέρως τὸ καθαρὸν, καὶ ἀναμάρτητον ἐπ' ἀνθρωπίνης φύσεως παραδεχθῆναι, εἰ μὴ θεὸς ἐν σαρκὶ πιστεύοιτο εἶναι, ὁ τὴν ἀναμάρτητον δικαιοσύνην εἰς τὸν κόσμον εἰσαγαγὼν, ἧς μετέχοντες σωζόμεθα. τὸ γὰρ, οὐκ ἔστι δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς ὃς ποιήσει τὸ ἀγαθὸν, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεται· κοινὸν δήπου κατὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστίν. ὅθεν ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκέ φησιν ὁ τὴν ἄχραντον δικαιοσύνην παρ' ἑαυτοῦ δωρούμενος λόγος.

*b* Ibid. Σαφῶς διὰ τούτων ἐκδιδάσκων ἡμᾶς τὴν θεότητα τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναιρῶν τὸ κατὰ σάρκα προσειληφέναι, ἀλλ' ἑνῶν ἑαυτὸν πρὸς τὴν σάρκα.

*c* Idem. Φύσει οὖν, καὶ οὐ θέσει τοῦ κυρίου ἀνθρώπου γενομένου, οὔτε κατα φύσιν, οὔτε κατὰ πρᾶξιν ἀνθυποφέρειν ἡμᾶς δυνατὸν τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῷ δημιουργῷ. ἐν μὲν γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, καὶ τῆς εὑρέσεως ἡ μάχη ἔτι γίνεται, καὶ τῆς ἐπισπορᾶς ἡ προσχώρησις, διὰ τὸ ἡμῶν ἀσθενές. ἡ δὲ τοῦ λόγου σάρκωσις κατὰ φύσιν θεοῦ γενομένη, ἀνεπίδεκτος γέγονε τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς παλαιότητος ἔτι πολιτευομένων πραγμάτων.

*d* Ibid. Καὶ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος, καὶ χωρὶς ἁμαρτίας. ὅτι καινότης ὅλη γέγονεν, ἵνα ἐνδέξεται τὸ δυνατὸν αὐτοῦ.

*e* CYRILL. *in Joan.* lib. V. Οὐκοῦν ἀπείρηται παντελῶς τῇ κτίσει τὸ ἀμετάφορον, καὶ ἄτρεπτον, καὶ τὸ ὡσαύτως ἔχειν δύνασθαι φυσικῶς. μόνῳ γὰρ ἁρμόσει τῷ κατὰ ἀλήθειαν ὄντι θεῷ. τοῦτο δὲ ἐν υἱῷ διαφαίνεται καλῶς. ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ὡς ὁ Πέτρος φησὶν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. θεὸς οὖν ἄρα, καὶ ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, τοῦ ἁμαρτάνειν, καὶ τρέπεσθαι μὴ εἰδότος, καὶ τὸ πρέπον τῇ ἰδίᾳ φύσει μὴ ἐκτρέχοντός ποτε.

1 II Par. VI, 36. — 2 *Joann.* VI. — 3 *Joann.* VIII, 46.

in ea quæ dedecent mutationem capere. Quinam ergo peccare is intelligetur, qui conversionem nescit, neque capax est commutationis in aliquid quod sit disconveniens: sed inconcussus manet in propriis, innatisque bonis; et hoc non aliunde habet, sed a seipso [a] ?» Idem et in libro nono docet[1], et in undecimo.

In libro quoque de *recta fide ad Theodosium Imperatorem*, Christi animam, « quod anima esset illius, qui peccare nescit, idcirco firmum, et stabilem habere dicit in bonis omnibus, atque immobilem statum, et peccato, quod olim exercebat in nos tyrannidem, sine comparatione validiorem [b]. » Quæ et in dialogum *de Incarnatione Unigeniti* translata leguntur.

Sic in paschali homilia XVI, peccare non potuisse Christum hominem ait, quia natura Deus erat. Nec non in homilia XXIV.

VIII. Augustinus in libro *contra Sermonem Arianorum* eamdem causam impeccantiæ Christi divinitati ejus adscribit his verbis[2] : « Ut autem mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus non faceret propriam, quæ Deo adversa est, voluntatem; non erat tantum homo, sed Deus et homo : per quam mirabilem, singularemque gratiam, humana in illo sine peccato ullo posset esse natura. Propter hoc ergo ait; *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui me misit*[3] : ut ea causa esset tantæ obedientiæ, quæ omnino sine ullo peccato esset, hominis quem gerebat, quia de cœlo descenderat : hoc est non tantum homo, verumetiam Deus erat. »

Et in libro *de Correptione et gratia*, capite undecimo : « Neque enim metuendum erat, inquit, ne isto ineffabili modo in unitatem personæ a Verbo Deo natura humana suscepta per liberum voluntatis peccaret arbitrium, cum ista susceptio talis esset, ut natura hominis a Deo ita suscepta, nullum in se motum malæ voluntatis admitteret, »

Et in *Enchiridio ad Laurentium,* capite XXXVI, « per eamdem gratiam justificari ait homines a peccatis, per quam factum est, ut homo Christus nullum habere posset peccatum. » Nimirum quod nullis antecedentibus meritis, in personam eamdem assumptus homo sit a Deo : qua ex assumptione habuit ut peccare non posset. Quam gratiam, ex eaque ortam impeccantiam, rursus in capite quadragesimo declarat sic. « Profecto modus iste, inquit[4], quo natus est Christus de Spiritu sancto, non sicut filius ; et de Maria Virgine sicut filius ; insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis præcedentibus meritis, in ipso exordio naturæ suæ, quo esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset filius Dei, qui filius hominis ; et filius hominis qui filius Dei : ac sic in naturæ humanæ susceptione fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis, quæ nullum peccatum possit admittere. »

Et ante Augustinum testatur hoc idem Hilarius in libro X *de Trinitate*, sic scribens ; « Non fuit habitus ille tantum hominis, neque caro illa caro peccati ; sed similitudo carnis peccati : dum et habitus carnis in nativitatis est veritate, et similitudo carnis peccati a vitiis humanæ carnis aliena est. Ita homo Christus Jesus, et in veritate nativitatis est, dum homo est; et non est in proprietate peccati, dum Christus est : quia et qui homo est, non potuit non homo esse quod natus est : et qui Christus est, non potuit amisisse quod Christus est. Atque ita dum homo Christus Jesus est, habet et nativitatem hominis, quia homo est; nec est in vitiosa hominis infirmitate, quia Christus est. » Quid enim aliud ista volunt, Christum, qua homo est, veritatem habere nativitatis, et carnis : et quia Christus est, similitudinem, non proprietatem habere peccati : nisi ideo peccato carere, quia Christus, hoc est Deus est?

Fulgentius quoque in libro tertio *ad Trasimundum* [5], capite XXXVIII. « Ægrotare, inquit, non potest salus ; infirmari non novit virtus ; nescit saturitas esurire ; via nequit errare;

*a* CYR. *in Joann.* l. VI. Καὶ ἀποφάσκοντος παντελῶς τὸ περιπεσεῖν ἁμαρτίᾳ δύνασθαι τὸν ἐκ θεοῦ πεφηνότα θεὸν ἀληθινόν· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν ὁ Χριστός. ἅπασα μὲν γὰρ ἁμαρτία ἐκ παρατροπῆς τῆς ἀπὸ τοῦ βελτίονος ἐπὶ τὸ μὴ οὕτως ἔχον λαμβάνει τὴν γένεσιν, ἐντίκτεται δὲ τοῖς τρέπεσθαι πεφυκόσι, καὶ ἀλλοιώσεως τῆς ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε δεκτικοῖς. πῶς ἂν οὖν νοοῖτο καὶ ἁμαρτεῖν ὁ τροπὴν οὐκ εἰδὼς, οὐδὲ ἀλλοιώσεως τῆς ἐπί τι τῶν οὐ πρεπόντων δεκτικὸς, ἀκλόνητος δὲ μᾶλλον τοῖς ἰδίοις ἐμπεφυκόσιν ἀγαθοῖς, καὶ οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ;

*b* Id. Κατὰ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον, ἐπεὶ γέγονε ψυχὴ τοῦ πλημμελεῖν οὐκ εἰδότος, ἐρηρεισμένην ἔχει λοιπὸν τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς ἀμεταποίητον στάσιν, καὶ τῆς πάλαι καθ' ἡμῶν τυραννευούσης ἁμαρτίας ἀσυγκρίτως εὐσθενεστέραν.

1 Cyr. lib. IX *in Joann.*—2 Aug. lib. *cont. Ser. Arian.* c. VII.—3 *Joann.* VI, 38.—4 *Ench.* c. XL.—Fulg. III, *ad Tras.* c. XXXVIII.

sapientia non mutatur; vita non moritur; lumen non extinguitur, nec veritas depravatur: nescit tristari lætitia, Deitas non potest superari. Propterea utique etiam Christi humanitas sine peccato permansit, quia eam in unitate personæ divinitas accepit, quæ naturaliter peccare non potuit. Homo ergo Christus, quoniam peccata non habuit propria, portare dignatus est aliena. »

res alli nte risto it ut mit re.

IX. Hoc ipsum significant et Patres illi, qui Christum hominem asserunt, « naturaliter a peccato et malitia alienum fuisse ; » ut Hippolytus martyr [a]; Maximus item Aquileiensis in Lateranensi synodo sub Martino Papa[1], « Naturaliter a peccato alienum, et interemptorem ejus Dominum » ait exstitisse. Sic Maximus alter monachus, et martyr in *Disputatione cum Pyrrho*, γνωμικὸν θέλημα, id est *voluntatem*, quæ est ex *deliberatione nata sententia*, in Christo homine fuisse negat : eo quod consultatio omnis adjunctam habet dubitationem, et inscitiam, ex qua peccatum interdum oritur : at Christus naturaliter a vitio erat alienus : quem locum Maximi supra commemoravimus[2]. Subjicit his Esaiæ vaticinium de Christo eodem pertinens, quod ibidem retulimus. Quem ad Prophetæ locum insigniter Cyrillus Alexandrinus Christi hominis *impeccantiam* adjunctæ divinitati tribuit ita loquens. Homines ait cæteros, antequam legitimam ætatem attigerunt, bonum a malo non posse discernere, nec alterutrum eligere: « verum postquam adoleverunt, tunc agendarum, inquit, rerum liberam instituunt electionem. At divina, supremaque natura, non secundum conditionem nostram, sed ratione propriæ, congruentisque sibi sublimitatis, vitio est inaccessa, et pravitatis omne genus depellit ; nec aliunde tentatur, aut ejusmodi pulsatur molestia : quin potius naturaliter, et substantive malitiæ reluctatur [b].» Pergit deinde, et disertissimis verbis quod hic proposuimus aperit. « Quod igitur, inquit, divinæ naturæ proprium est, in bono stabilem ac defixam esse, significat his verbis : *Reluctatur nequitiæ ut eligat bonum.* Hoc autem etiam de Christo ipso vere dicitur. Nam etsi secundum carnem genitus est a sancta Virgine, Deus natura, et procedens a Deo Verbum; idem tamen ex utero erat, et ante uterum; vel potius ante omne sæculum, sanctus utpote Deus ; nec propriis prærogativis propter humanitatem excidit : uti nec humana neglexit propter dispensationem : uti revera credatur nostri similis esse factus, ac nostram ipsam generationem sanctificet [c].»

X. Præterea illud etiam indicant veteres similitudinum copia quadam, quas ex rebus corporeis asciscunt, quæ inter se adeo pugnant, ut misceri nequeant, nec simul consistere. Ut cum Deum aiunt esse lucem, quæ nullam tenebrarum admittit particulam. Hinc enim sequitur id omne, quod Deus est, quia lux est, sic a tenebris alienum esse, nulla ut earum obscuritate fuscari possit, hoc est peccati : cujus opera tenebris assignantur. « Lumen igitur verum, ait Gregorius Papa[3], creator videlicet noster, quia nulla mutabilitatis vicissitudine tenebrescit, nullis naturæ suæ defectibus obumbratur, sed esse sine mutabilitate fulgere est, tenebræ vel umbra mortis dicitur ei non inesse .» Cyrillus in illo, quem proxime ante citavimus, loco ex commentariis *in Esaiam*, Christi ἀναμαρτησίαν hac ipsa similitudine designat. « Non alio id, inquit, modo dicitur, quam ut si quis de luce asserat, eam recusare esse tenebras. Non enim sustinet se non esse lucem [d]. »

**Supra dicta similitudinibus illustrantur.**

**Impeccantiam.**

Et pulcherrime in Paschali homilia XXIV. *Apprehendit*, inquit[4], *semen Abrahæ, et per*

*a* Hippol. *in Excerp.* VIII *in Collect.* Anastaii. Γέγονεν ἄνθρωπος φύσει κακίας ἀλλότριος, ὁ λόγος θεὸς ὁ αὐτός.

*b* Cyrill. *in Esa.* Καλοῦντος δὲ ἤδη πρὸς τοῦτο καιροῦ, τότε τῶν πρακτέων ἐλευθέραν ποιοῦνται τὴν αἵρεσιν. ἡ δέγε θεία, καὶ ἀνωτάτω φύσις οὐκ ἔν γε τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐν ἰδίοις, καὶ τοῖς αὐτῇ πρέπουσιν ὑψώμασιν ἄβατος ἀεὶ πονηρίας ἐστι, καὶ τοὺς τῆς φαυλότητος ἀποσείεται τρόπους, οὐ πειραζομένη ποθὲν, οὐκ ὄχλησιν ὑπομένουσα, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιωδῶς ἀπειθοῦσα τῇ πονηρίᾳ.

*c* Ibid. Φύσεως οὖν ἄρα τῆς θείας τὸ ἀεὶ πηπηγὸς εἰς τὸ ἀγαθὸν κατασημαίνει λέγων· ὅτι ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. ἀληθὲς δὲ τοῦτο καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. εἰ γὰρ καὶ γεγένηται κατὰ σάρκα διὰ τῆς ἁγίας παρθένου, θεὸς ὢν φύσει, καὶ ἐκ θεοῦ πεφηνὼς ὁ λόγος, ἀλλ' ἦν ἐκ μήτρας καὶ πρὸ αὐτῆς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἅγιος ὡς θεὸς, τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων οὐκ ἀπολισθήσας διὰ τὸ ἀνθρώπινον. ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἀμελήσας διὰ τὴν οἰκονομίαν, ἵνα πιστεύσεται κατ' ἀλήθειαν γεγονὼς καθ' ἡμᾶς, καὶ αὐτὴν ἡμῶν ἁγιάσῃ τὴν γένεσιν.

*d* Cyrill. lib. I *in Es.* Καὶ οὐ καθ' ἕτερον, οἶμαι, τρόπον, ἢ ὥσπερ ἂν εἴ τις λέγει περὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι ἀπειθεῖ που εἶναι σκότος. οὐ γὰρ ἀνέχεται παθεῖν τὸ μὴ εἶναι φῶς.

1 In Later. Syn. tom. IV Conc. — 2 Cap. VII, parag. 6. — 3 Greg. M. XXV, *Mor.* cap. V. — 4 *Heb.* II, 16.

*omnia fratribus assimilatus est*, uno excepto peccato. Non enim fieri poterat, ut divina, et incorrupta natura, quæ mentem omnem, et orationem admirationemque superat peccati laqueis caperetur. Siquidem lux est vera, et tenebræ eam non comprehenderunt[a]. » Vides quemadmodum rationem *impeccantiæ*, quam in homine Christo fuisse profitetur, ex ipsius divinitate repetat; quæ cum lux vera sit, cuicumque communicatur sic, ut veram lucem, hoc est verum Deum, ipsum efficiat, perinde ἀναμάρτητον facit, et peccati maculæ, ac labi repugnantem statum illi tribuit.

*Impeccabilem.*

Similitudo ferri igniti.

XI. Eadem vis est similitudinis, quæ ex igne ducitur : cujusmodi frequens apud Patres reperitur. Origenes in secundo libro *de Principiis*, capite sexto, ubi multa de ἀναμαρτησίᾳ animæ Christi disserit ; quorum nonnulla alibi descripsi; ad extremum probat illam « nullum sensum, vel possibilitatem habuisse peccati, » candentis ferri similitudine. « Ferri, inquit[1], metallum capax est frigoris et caloris. Si ergo massa aliqua ferri semper in igne sit posita, omnibus suis poris, omnibusque venis ignem recipiens, et tota ignis effecta, si neque ignis ab ea cesset aliquando, neque ipsa ab igne separetur, nunquam dicemus hanc, quæ natura quidem ferri massa est, in igne positam, et indesinenter ardentem, posse frigus aliquando recipere : quin imo, quod verius est, magis eam sicut in fornacibus sæpe fieri oculis deprehendimus, totam ignem effectam dicimus, quoniam nec aliud in ea, nisi ignis cernitur : sed et si qui contingere, atque tractare tentaverit, non ferri, sed ignis vim sentiet. Hoc ergo modo etiam illa anima quæ quasi ferrum in igne, sic semper in Verbo, semper in sapientia; semper in Deo posita est; omne, quod agit, quod sentit, quod intelligit, Deus est; et ideo nec convertibilis, et mutabilis dici potest, quæ inconvertibilitatem ex Verbi Dei unitate indesinenter ignita possedit. Ad omnes denique sanctos calor aliquis Verbi Dei putandus est pervenisse : in hac autem anima ipse ignis divinus substantialiter requievisse credendus est, ex quo ad cæteros calor aliquis venerit. Denique quod dixit, *quia unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis*, ostendit quod aliter ista anima oleo lætitiæ, id est Verbo Dei jungitur, et aliter participes ejus, id est sancti Prophetæ, et Apostoli. Illi enim in odore unguentorum ejus cucurisse dicuntur; ista autem anima vasculum unguenti ipsius fuit, ex cujus fragrantia participantes digni quique Prophetæ fiebant, et Apostoli : Sicut ergo aliud est junguenti substantia, aliud odor ejus : ita aliud est Christus, et aliud participes sui. Et sicut vas ipsum, quod substantiam continet, et unguentum, nullo genere potest aliquid recipere fœtoris; hi vero, qui ex odore ejus participant, si se paulo longius a fragrantia ejus removerint, possibile est ut incidentem recipiant fœtorem : ita Christus, velut vas ipsum, in quo erat unguenti substantia, impossibile fuit ut contrarium reciperet odorem. Participes vero sui, quam propinqui fuerint vasculo, tam odoris erunt participes, et capaces. »

*Impeccantia*

Hæc Origenes præclare et ad rem nostram accommodate : quorum pleraque transcripsit ignotus ille scriptor[2], qui sub Augustini nomine librum scripsit *de Incarnatione Verbi*.

XII. Alia quoque est similitudo eamdem *impeccantiam* graphice describens apud Theodoretum ex Hippolyto martyre sumpta. « Arca, inquit, ex lignis, quæ putrescere nequeunt, fuit ipse Salvator. Illa quippe putredine intactum, et corruptela tabernaculum significabat ipsius, quod nullam peccati putredinem genuit. Nam qui peccavit, confitendo dicit; *Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.* Dominus autem impeccabilis erat, ex lignis cariem non sentientibus, qua homo fuit ; hoc est a Virgine, et Spiritu sancto, intus, et foris tanquam purissimo divini Verbi auro undequaque tectus[b]. »

Arca ... imp... ... comp...

Hanc posteriorem auri similitudinem usur-

*a* CYR. *Pasch.* XXIV. Ἐπελάβετο γὰρ σπέρματος Ἀβραὰμ, καὶ ὡμοιώθη κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς, δίχα μόνης ἁμαρτίας. οὐ γὰρ ἦν ἐφικτὸν τὴν θείαν τε, καὶ ἀκήρατον φύσιν, τὴν παντὸς ἐπέκεινα νοῦ, καὶ πέρα λόγου, καὶ θαύματος, τοῖς τῆς ἁμαρτίας ἁλῶναι βρόχοις. φῶς γάρ ἐστι τὸ ἀληθινὸν, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ κατέλαβεν.

*b* HIPPOL. apud Theodoretum. dial. I. Καὶ κιβωτὸς δὲ ἐκ ξύλων ἀσήπτων αὐτὸς ἦν ὁ σωτήρ. τὸ γὰρ ἄσηπτον αὐτοῦ, καὶ ἀδιάφθορον σκῆνος ταύτῃ κατηγγέλλετο, τὸ μηδεμίαν ἁμαρτήματος σηπεδόνα φῦσαν. ὁ γὰρ ἁμαρτήσας, καὶ ἐξομολογούμενός φησι προσώζεσαν, καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου, ὁ δὲ Κύριος ἀναμάρτητος ἦν, ἐκ τῶν ἀσήπτων ξύλων τὸ κατὰ ἄνθρωπον· τουτέστιν ἐκ τῆς παρθένου, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἔσωθεν, καὶ ἔξωθεν τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, οἷα καθαρωτάτῳ χρυσίῳ περικεκαλυμμένος.

1 Orig. II, *Periarch.* cap. VI. — 2 Tom. IV Oper. Aug. in Append.

pavit etiam Irenæus a Leontio citatus in libro primo *contra Eutychianos*, et ab Athanasio in ὁδηγῷ : « Quemadmodum, inquit, arca deaurata erat intus et foris auro purissimo : sic et Christi corpus purum erat, et splendidum, intus quidem Verbo decoratum : foris autem a Spiritu custoditum, ut ex utrisque naturarum splendor ostenderetur [a]. »

Non minus apta comparatione Cyrillus Alexandrinus τὸ ἀναμάρτητον animæ Christi declarat in libro *de recta fide ad Theodosium Imperatorem :* ubi Dei filium ait « humanam animam propriam sibi facientem, eam peccato omni superiorem reddidisse, naturæ suæ firmitate, immutabilitateque cum illa communicata, perinde ac lanam tingendo, colore imbuisset [b]. »

XIII. Postremo illius impeccantiæ stirpem, et causam esse junctionem humanæ cum Verbo naturæ, demonstrat generalis quidam locus in superioribus libris expositus, de statu et conditione humanitatis in Christo, ex Patrum variis sententiis contra diversos hæreticos disputantium. Quarum prima sit, quod adversus Apollinaristas contendunt, Verbum sic assumpsisse carnem, et animam humanam, uti vitiosas, et ad peccatum illicientes cogitationes neutiquam asciverit ; de quo videnda sunt, quæ in libro quinto diximus [1]. Etenim peccatum nullum esse potest sine mala cogitatione : « nec potest fieri, ut habeat mala facta, qui habet bonas cogitationes ; facta enim de cogitatione procedunt : nec quisquam potest aliquid facere, aut ad aliquid agendum membra movere, nisi primo præcesserit jussio cogitationis, » ut ait August. qui et alibi [2], « Omnia, inquit [3], opera vel mala, vel bona a cogitatione procedunt. In cogitatione quisque innocens, in cogitatione reus est. » Cum igitur ex ipsa susceptione natura hominis hoc habuerit, ut nullam in se malam cogitationem, ac « nullum motum malæ voluntatis » admitteret [4], evidens est, ex conjunctione cum Verbo id assecutam hominis esse naturam, ut peccatum nullum posset facere. Porro Athanasius imprimis, tum plerique alii veteres, Apollinarem, qui animam in Christo, vel mentem fuisse negabat ideo, ne pravæ vitiosæque cogitationes, tanquam peccati semina illi obreperent, ita refellunt, ut negent humanam naturam corruptelæ huic pravarum cogitationum obnoxiam assumptam fuisse. Quod præter Athanasium, respondentem etiam Epiphanium citavimus in hæresi *Dimœritarum* [5].

XIV. Cujus alium nunc insignem adjungemus locum ex *Ancorato* libro, ubi illud idem accurate disserit. Nam cum illud ab Apollinaristis opponi solitum, sibi objecisset, νοῦν, id est *mentem humanam*, non assumpsisse Dei filium, ne peccato esset obnoxius, ait non hoc esse consequens : imo multo verisimilius sequi ex hoc ipso, quod iidem dabant hæretici, carnem ab illo esse susceptam. Siquidem ab ea carnales, ac vitiosæ cogitationes, et actiones oriuntur. « Ecquis vero dicere audebit, pro eo quod carnem Salvator assumpsit, illecebra carnis abductum ; ut quæ carnis sunt, rationi minime consentanea perficeret : ut qui licet illud omne, quod cum corpore conjunctum est, etiam vilissimum, haberet, ipsamque adeo carnem, eam tamen in nulla re peccatum susceperit. Etenim Deus Verbum e cœlo a Patre progressus cum in carne degere suapte voluntate constituisset ; corpus suum velut freno quodam moderabatur ; et pro voluntate sua continere ipsum ab omni carnis ordinatione poterat : atque ubi libitum erat, libere ferri permittebat ad corporeas duntaxat ejusmodi necessitates, quæ conformes essent rectæ rationi, et ipsius divinitati congruerent [c]. »

Mox etsi carne esset, animaque præditus, negat eum propterea in peccata prolapsum

*a* Iren. apud Anast. Ὥσπερ ἡ κιδωτὸς κεχρυσωμένη ἔσωθεν, καὶ ἔξωθεν χρυσίῳ καθαρῷ ἦν, οὕτως καὶ τὸ Χριστοῦ σῶμα καθαρὸν ἦν, καὶ διαυγὲς, ἔσωθεν μὲν τῷ λόγῳ κοσμούμενον, ἔξωθεν δὲ τῷ πνεύματι φρουρούμενον, ἵνα ἐξ ἀμφοτέρων τὸ περιφανὲς τῶν φύσεων δειχθῇ.

*b* Cyrill. tom. III, part. II. Ψυχὴν δὲ ἰδίαν τὴν ἀνθρωπίνην ποιούμενος ἁμαρτίας αὐτὴν ἀποφήνῃ κρείττονα, τῆς ἰδίας φύσεως τὸ πεπηγές τε καὶ ἄτρεπτον, οἷά περ ἐρίῳ βαφὴν, ἐγκαταχρώσας αὐτῇ.

*c* Epiph. *in Ancor.* § 79. Τίς δὲ τολμήσει λέγειν διὰ τὸ τὸν σωτῆρα εἰληφέναι σάρκα, σαρκὶ συναπῆχθαι, καὶ τὰ τῆς σαρκὸς οὐκ εὔλογα ἐπιτελέσαντα, εἰς (ὡς) τὴν τοῦ παντὸς σκεύους τοῦ ἰδίου ἀκολουθίαν ὅμως καὶ φαύλην ἐσχηκότα, καὶ σάρκα οὖσαν ἀνθρωπίνην, ἀλλ' οὐδενὶ πταίουσαν. ὁ θεὸς γὰρ λόγος ἄνωθεν ἀπὸ πατρὸς προσελθὼν, εὐδοκήσας ἐν σαρκὶ γίνεσθαι ἐχαλιναγώγει τὸ σκεῦος, καὶ ὡς ἤθελεν. ἐπέχειν αὐτὸ ἀπὸ πάσης ἀχρειώδους τάξεως σαρκικῆς ἠδύνατο. εἰ δὲ ἤθελεν, ἐνεδίδου. ἐνεδίδου δὲ εἰς τὰς εὐλόγους, καὶ συμπρεπούσας τῇ αὐτοῦ θεότητι σωματικὰς χρείας.

1 Cap. XII, parag. 4 et seq. — 2 *In Ps.* CXLVIII. — 3 *In Ps.* CXVIII, Conc. XXIV. — 4 Aug. supra parag. 8. — 5 Lib. V cap. XII, parag. 6.

esse. *Peccatum quipppe non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*[1]. « Nam si vim suam inspiravit sanctis, et quibus inspiravit, de his testimonium dicitur, eos sanctos, justos, et in diebus suis provectos sine ulla reprehensione vixisse : quanto ipse magis omnino, in quo complacuit omnem divinitatem habitare corporaliter, etsi carnem veram ex Maria semper virgine sumpserit, et humanam revera animam, atque mentem, et si quid aliud inest homini ; in se ipse ita continere omnia potuit; tanquam Deus, ut nec in vitium spargerentur, neque hostis improbi fraude deliciis frangerentur, neque voluptatum caperentur illecebris, nec Adami delicto subjicerentur[a]?» Causam ecce τῆς ἀναμαρτησίας confert in divinitatem Verbi, et cum ea naturæ humanæ conjunctionem, quæ ab illa gubernabatur ; ut in peccatum nullo modo posset incidere.

*Tum quod Verbi propria facta sit caro, ac deificata ac vivifica.*

XV. Non minus ad illam impeccantiam spectat, quod ex eadem unitione sequi monstravimus[2], carnem, sive naturam humanam propriam Dei, ac Verbi esse factam : ita ut quidquid in eam caderet, hoc in se ille reciperet, ac sibi tanquam proprium imputaret. Quare si aut peccaret homo Christus, aut peccare posset, dicere hoc fas esset; quod vel cogitare sit impium, peccare, vel peccatum posse perpetrare Deum.

Sic illud etiam ostendimus[3], humanitatem ex Verbi consortio deificatam fuisse, quod Græci τεθεῶσθαι solent dicere. Quod etiam de voluntate Christi ejusdem usurpari ab illis docuimus[4]. Ac præsertim illud diligenter notari debet[5], ex vi, et proprietate hypostaticæ conjunctionis illud a Græcis colligi theologis, non habuisse Christi animam γνωμικὸν θέλημα ; quod si haberet, peccati capacem utique futurum. Hinc enim evidens illorum est sensus, humanam naturam ex ipsa copulatione divinitatis hoc expressisse, ut peccare nullo modo posset.

*Gnomicam voluntatem.*

Huc etiam illa pertinent, quæ de carnis Christi provectione ad divinitatem, ac dignitate illius, et excellentia ; tum vivifica virtute, in libro superiore disputata sunt[6], quæ omnia sanctitatem et ἀναμαρτησίαν prorsus οὐσιώδη, et *substantivam* redolent.

Ex quibus Origenis primum[7], deinde Theodori Mopsuesteni[8] opinio refellitur; qui Christi animam putarunt ideo peccati expertem fuisse, quod magno ardentique conatu, ac totis viribus « odium mali susceperit, et vehementi, indissolubilique amore se Deo adjungens, operationem Verbi proposito suo congruentem receperit, et immutabilis deinceps ad deterius esse perseverarit : tum quod ipse hac voluntate esset ; tum quod operatione Verbi Dei hoc illi propositum servaretur. » Tanquam propositi, ac virtutis suæ merito id sit assecuta, ut in bono immobilis, et immutabilis hæreret, nec peccato implicari posset; quemadmodum sanctis Angelis accidit. Sed profani ex Origenis dogmate de creatione ante corpus animæ, commentum manavit illud, quo Theodorus, et post eum Nestorius afflati esse videntur.

*a* Epiph. § 80. Εἰ γὰρ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐνέπνευσε τοῖς ἁγίοις, καὶ ἐν οἷς ἐνέπνευσε, μαρτυροῦνται, ὅτι ἦσαν ἅγιοι, δίκαιοι, προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἄμεμπτοι, πόσῳ γε μᾶλλον αὐτὸς ὅλως, ἐν ᾧ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι σωματικῶς. κἂν τε σάρκα ἀληθινὴν λάβῃ ἐκ Μαρίας ἀειπαρθένου, καὶ ψυχὴν ἀνθρωπείαν ἀληθινῶς, καὶ νοῦν, καὶ εἴ τί ἐστιν ἕτερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὰ ὅλα, κατεῖχε θεὸς ἄν, μὴ μεριζόμενα πρὸς τὴν κακίαν μὴ θρυπτόμενα ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, μὴ ἁλισκόμενα ἐν τῇ ἡδονῇ, μὴ ὑποπίπτοντα τῷ τοῦ Ἀδὰμ παραπτώματι.

1 I *Pet.* I.—2 Vide lib. VII cap. XVI, parag. 11 et lib. X parag. 11. — 3 Lib. IV cap. VIII et lib. X cap. I. — 4 Lib IX cap. I, parag. 3. — 5 Vide lib. IX cap. X et hoc ipso capite, parag. 9.— 6 Lib. X, cap. I et II.—7 Lib. II *de Princ.* cap. VI. — 8 Apud Leont. lib. III *adver. Nest.* tom. IV *Bibl.*

## CAPUT XI.

*De Christi ἀναμαρτησίᾳ rursus agitur, ad eamque notata quædam.* 1. *Hæreticorum quorumdam opinio carnem omnem inquinatam esse :* 2. *Quam a Platonicis acceperunt:* 3. *Christus similitudinem habuit carnis peccati, non carnem peccati.* 4. *Neque vitiosas cogitationes habuit.* 5. *Quæ ex originali peccato manant, quod nullum fuit in Christo.* 6. *Idque ex disputatione Patrum contra Monotheletas adstruitur.* 7. *Maximi martyris locus excutitur.* 8. *Probatur insuper ex Augustino illum perturbationibus caruisse.* 9. *De passionibus, et propassionibus quarum hæ fuisse dicuntur in Christo, non illæ. Hieronymi locus expensus.* 10. *Explicatur apertius ambarum illarum differentia.* 11. *Leonis locus, quo Christi illustratur ἀναμαρτησία.* 12. *Quomodo tentatus fuerit.*

I. Ut ea, quæ hactenus de Christi hominis impeccantia, et sanctitate disputata sunt, illustrentur magis, et probentur, nonnulla restant hoc exequenda capite; quæ qui legerit, ejusmodi esse sentiet, ut a nobis minime prætermitti oportuerit.

Quos- hære- omnis elata. Ex iis primo istud loco ponatur, cujus paulo ante obiter injecta mentio est[1], nullum omnino posse esse delictum, nisi ex antecedente mala cogitatione. Quam quidem necessario redundare in animam ex corporis commercio Ariani, et Apollinaristæ rati, ambas in Christo convenisse neutiquam existimarunt; sed vel carnem duntaxat anima carentem : vel hanc sola cum carne mentis expertem. Neque vero tantummodo hæreticis istis persuasum sic fuit; qualiscumque consortio carnis fœdari animos, et pravis, ac vitiosis cogitationibus implicari : sed etiam Valentinianis, Marcionitis, Apelleianis, Manichæis, ac similibus pestibus; quibus ob hanc causam placuit; « carnem Christi aut nullam omnino, aut quoquo modo aliam, præter humanam » tribuere, ut ait Tertullianus[2]; *ne peccatrix caro* illi imputetur. Quod idem testatur[3] his verbis : « Caro igitur Christi de cœlestibus structa, de peccati constat elementis, peccatrix de peccatorio censu : et pars jam erit ejus substantiæ, id est nostræ, quam ut peccatricem, Christo dedignantur inducere. » Quod ideo Tertullianus dicit, ut Appelleianos refelleret, asserentes, « Angelum quemdam inclitum mundum hunc instituisse, et instituto eo, pœnitentiam admisisse. » Atqui inde sequitur mundum ipsum ex delicto procreatum esse, « Siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. » Quare « si mundus delictum est, etiam partes, et membra mundi delictum erunt, perinde et cœlum, et cœlestia, et quidquid inde conceptum, prolatumque est, et mala arbor malos fructus edat necesse est. » Ita caro Christi, quamvis « de Septentrionibus, et Nergiliis, et Suculis emendicata; » id est de cœlesti materia formata ponitur, de «peccatorio erit censu, ideoque peccatrix. »

Hanc labem erroris hæretici illi a Platone, sive potius a Platonicis didicerunt; ex quibus unus, etsi hæreticis iisdem, Manichæo forsan excepto, posterior Porphyrius dixit, «ut beata sit anima, corpus omne esse fugiendum : » ut testatur Augustinus[4]. In quo contradici illi a Platone magistro suo pluribus ostendit[5].

II. At Christiani theologi ex adverso pugnantes, cum carne conjunctam necessario negant esse peccati corruptelam, et vitiosas illas cogitationes, quæ ortum capiunt ex peccato, et in peccatum pertrahunt : quam *concupiscentiam* Christianæ litteræ, et harum auctoritate freti Catholici doctores nominant. Inter quos maxime commemorandus est Augustinus, qui de hoc naturæ humanæ morbo omnium eruditissime disseruit tum in plerisque aliis libris, tum in quarto decimo *de Civitate Dei*, ubi ad præsentem sermonem multa dixit accommodate: velut in tertio capite, in quo contra Platonicos demonstrat, falsum esse, « carnem causam esse in malis moribus quorumcumque vitiorum, eo quod anima carne affecta sic vivit. Etenim aggravamur, inquit, corruptibili corpore, et ipsius aggravationis causam, non naturam, substantiamque corporis, sed ejus corruptionem scimus. » Quam corruptelam cum Platonica sententia, ex eaque Virgilius, de ipso proficisci corpore statuat, « tamen aliter, ait Augustinus, se habet fides nostra. Nam corruptio corporis, quæ aggravat animam, non peccati primi est Labes carnis non ex carne sed e peccato oritur.

1 Cap. antec. parag. 13. — 2 Tert. *de car. Chr.* cap. II. — 3 Ibid. cap. VIII. — 4 Lib. XXIX *de Civit. Dei*, cap. XXVI. — Ibid. cap. XXVII.

causa, sed pœna; nec caro corruptibilis animam peccatricem, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. » Et capite v. « Non igitur opus est, ait, in peccatis, vitiisque nostris, ad Creatoris injuriam, carnis accusare naturam : quæ in genere, atque ordine suo bona est, » etc. Tum, « Qui velut summum bonum laudat animæ naturam, et tanquam malum naturam carnis accusat; profecto et animam carnaliter appetit, et carnem carnaliter fugit : quoniam id vanitate sentit humana, non veritate divina. Non quidem Platonici, sicut Manichæi desipiunt, ut, tanquam mali naturam, terrena corpora detestentur; cum omnia elementa, quibus iste mundus visibilis, contrectabilisque compactus est, qualitatesque eorum Deo artifici tribuant. Verumtamen ex terrenis artubus, moribundisque membris sic affici animas opinantur, ut hinc eis sint morbi, cupiditatum et honorum, et lætitiæ, sive tristitiæ : quibus quatuor vel perturbationibus, ut Cicero appellat, vel passionibus, ut plerique verbum e verbo Græco exprimunt, omnis humanorum morum vitiositas continetur. » Hæc, longiora licet, ex Augustino describere hoc loco placuit, ut hæreticorum veterum, imprimis autem Apollinaristarum, ac post eos, Eutychianorum stirpem, et originem patefacerem; qui Incarnationis Dominicæ salubrem professionem, instructi ab illis, subornatique prodiderunt : dum ut sanctitati, integritatique naturæ hominis in Christo consulant, veram illius substantiam perimunt.

Christus habuit similitudinem carnis peccati, non carnem peccati.

III. Rursus in libro *de carne Christi*[1] Tertullianus Alexandri cujusdam hæretici calumniam diluit; qui Catholicos aiebat dicere, « idcirco Christum terreni census induisse carnem, ut evacuaret in semetipso carnem peccati : tanquam ipsam carnem Christi opinarentur, ut peccatricem, evacuatam in ipso. » Contra quem Tertullianus disputans, « nec evacuatam esse dicit, nec peccatricem, in qua dolus non fuit. Defendimus autem, inquit, non carnem peccati evacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis : non materiam, sed naturam; nec substantiam, sed culpam : ecundum Apostoli auctoritatem dicentis, *Evacuavit peccatum in carne*. Nam et alibi, In similitudine, inquit[2], carnis peccati fuisse Christum, non quodsimilitudinem carnis acceperit, quasi imaginem corporis, et non veritatem. Sed similitudinem peccatricis carnis vult intelligi; quo ipsa non peccatrix caro Christi ejus fuit par, cujus erat peccatum, genere, non vitio, Adæ; quando hinc etiam confirmamus eam fuisse carnem in Christo, cujus natura est in homine peccatrix : et sic in illa peccatum evacuatum, quod in Christo sine peccato habeatur, quæ in homine sine peccato non habebatur. »

Frequens est apud antiquos usus illius Apostolici dicti, quo *in similitudinem carnis peccati*, id est carnis peccatricis, missus a Patre dicitur Filius, non tamen peccatrix caro fuisse. Et inter alios sæpe hoc usurpat Augustinus; ut in libro decimo-quarto *contra Faustum*, capite quinto, « *Misit*, inquit[3], *Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne*. Non erat ergo illa caro peccati; quæ non de traduce mortalitatis in Mariam per masculum venerat. Sed tamen quia de peccato est mors; illa autem caro, quamvis ex Virgine, tamen mortalis fuit, eo ipso quo mortalis erat, similitudinem habuit carnis peccati. » Et in libro *de nuptiis, et concupiscentia*, capite XII, de Joseph et Mariæ nuptiis loquens, « Solus ibi, inquit, nuptialis concubitus non fuit; quia in carne peccati fieri non poterat sine illa carnis pudenda concupiscentia, quæ accidit ex peccato. Sine qua concipi voluit, qui futurus erat sine peccato, non in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati : ut hinc etiam doceret omnem, quæ de concubitu nascitur, carnem esse peccati : quandoquidem sola, quæ non inde nata est, non fuit caro peccati. » Et alibi[4], « Non quia peccatum erat, inquit, non dico in Verbo Dei; sed nec in ipsa quidem dico anima sancta, et mente hominis, quem sibi ad unitatem personæ Verbum Dei, et sapientia coaptaverat : sed nec in ipso corpore peccatum ullum erat : sed similitudo carnis peccati erat in Domino; quia mors non est nisi de peccato, et utique corpus illud mortale erat. »

IV. Ita Chrysostomus ad illud Apostoli locum, « Non enim, inquit, peccatricem carnem habuit Christus; sed nostræ quidem similem, quæ est peccatrix; verum expertem peccati, et natura eamdem nobiscum[a]. » Ex quo etiam colligit, carnem per se malam, in-

[a] CHRYSOST. hom. XIII in epist. *ad Rom.* ad cap. VIII, vers. 3. Οὐδὲ γὰρ ἁμαρτωλὸν σάρκα εἶχεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὁμοίαν μὲν τῇ ἡμετέρᾳ τῇ ἁμαρτωλῷ, ἀναμάρτητον δὲ, καὶ τῇ φύσει τὴν αὐτὴν ἡμῖν.

1 Cap. XVI. — 2 *Rom.* VIII. — 3 *Rom.* VIII, 3. — 4 *In Ps.* XXXIV, Conc. II.

quinatamque peccato non esse. Quod similiter tradit Athanasius[1], cum adversus Apollinarem probat non fuisse ἁμαρτητικοὺς λογισμούς, id est *cogitationes malas*, et ad peccatum impellentes, in humanitate Christi : quandoquidem nec in Adamo adhuc innocente hujusmodi fuerunt. Sed in illo perfecta non fuit ἀναμαρτησία : quia etsi peccatum tunc inerat nullum, erat tamen peccandi potestas, ex libera ejus voluntate pendens. At in Christo potestas illa non fuit : quoniam φυσικὴ in illo, hoc est *naturalis* erat impeccantia, ut capite superiore dixi : nempe ὑποστατικὴ, et individuo ac singulari illi homini, cujus divina erat subsistendi proprietas, insita. Itaque naturam simplicem et integram assumpsit Verbum, et pravarum cogitationum ac libidinis, et concupiscentiæ funditus expertem. Legendus de hac re S. Epiphanius in hæresi *Dimœritarum*, qui sunt Apollinaristæ[2].

Basilius quoque in epistola LXV[3], quæ est adversus hæreticos istos, accurate τῶν παθῶν genera distinguit. Nam alia dicit esse propria carnis ; ut secari, minui, dissolvi : alia carnis animatæ propria : ut lassari, esurire, sitire, somnum capere : alia propria carne utentis animæ ; ut sunt tristitia, metus, sollicitudo. Ex quibus naturales alias et animanti necessarias affectiones esse dicit : alias ex depravata oriri voluntate. « Itaque Dominum asserit naturales admisisse, et assumpsisse, ad confirmandam veræ, et non imaginariæ Incarnationis fidem : quæ autem ex peccato existunt passiones, quibus vitæ nostræ integritas inficitur, eas tanquam immaculata divinitate indignas repudiasse. Ideo scriptum esse ab Apostolo : In similitudine carnis peccati natum esse Christum[a]. »

V. Etenim morbi illi, ac perturbationes animorum ut et concupiscentia ; peccati sunt originalis, eoque depravatæ naturæ fructus : cujusmodi nihil in homine Christo exstitit. « Non enim in iniquitate conceptus est, ait Augustinus[4], quia non de mortalitate conceptus est. Nec eum in peccatis mater ejus in utero aluit : quem virgo concepit, virgo peperit : quia fide concepit, fide suscepit. Ergo ecce agnus Dei. Non habet iste traducem de Adam: carnem tantum sumpsit de Adam ; peccatum non assumpsit. Qui non assumpsit de nostra massa peccatum, ipse est qui tollit nostrum peccatum. »

Quare Basilius « compactam ex sanctitate carnem esse Christi[b] » asseverat. Et *vivifica* ob id fuisse a Patribus dicitur, præsertim a Cyrillo Alexandrino : ut alibi memini[5].

Non possum hoc loco insignem præterire locum auctoris alioqui non satis sincere catholici, Eusebii Cæsariensis : qui vel eo nomine, referendus mihi videtur, quod cum Arianus fuerit[6], humanitati Christi amplissima quæque non dubitavit tribuere ; cum de ejusdem divinitate, infra quam ea merebatur, senserit ac scripserit. Sic igitur ille : « *Quoniam per hominem mors intravit in mundum*; dum, ut ait Apostolus[7], oportebat utique per eumdem hominem dispensari de morte victoriam, et corpus mortis corpus effici vitæ, ac peccati regnum, quod in mortali corpore operabatur antea, subverti ; ut non amplius ei peccatum, sed justitia dominaretur. Cum autem per peccata carnis longe antea omnes homines cecidissent ; merito per immunem a peccato, et ab omni vitio intactum, de hostibus victis trophæa constituta sunt[c]. » Præclare hic, et religiose Christi humanam carnem *vitæ corpus* appellat, et eamdem naturam ἀναμάρτητον id est *peccato penitus inaccessam*, quod ab ea regnum peccati sit exclusum, quod primi hominis in posteros culpa diffuderat.

Præclarus Eusebii de carne Christi locus.

VI. Multum ea res in causa Monotheletarum agitata fuit; cum de duplici voluntate Christi contra illos Catholici disputarent. Nam

Monotheletarum de una voluntate fucus.

*a* Basil. tom. II. Ὅθεν φαίνεται ὁ Κύριος τὰ μὲν φυσικὰ πάθη παραδεξάμενος, εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀληθινῆς, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνανθρωπήσεως· τὰ δὲ ἀπὸ κακίας πάθη, ὅσα τὸ καθαρὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐκιρβυπαίνει, ταῦτα ὡς ἀνάξια τῆς ἀχράντου θεότητος ἀπωσάμενος. Διὰ τοῦτο εἴρηται ἐν ὁμοιώματι γεγενῆσθαι σαρκὸς ἁμαρτίας.

*b* Basil. hom. XXV. Ἐξ ἁγιωσύνης οὖν ἡ σὰρξ συμπαγεῖσα ἀξία ἦν τῇ θεότητι τοῦ μονογενοῦς ἑνωθῆναι.

*c* Euseb. lib. VII *de Demonst. Evang.* cap. II. Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον φησὶν ὁ Ἀπόστολος, χρῆν δή που διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰ τοῦ θανάτου βραβευθῆναι νίκην, καὶ τὸ σῶμα τοῦ θανάτου σῶμα ζωῆς ἀναδειχθῆναι, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὴν βασιλείαν ἐν τῷ θνητῷ σώματι τὸ πρὶν ἐνεργοῦσαν καταλυθῆναι, μηκέτι ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἀλλὰ δικαιοσύνης κρατούσης· καὶ ἐπειδὴ διὰ τῶν τῆς σαρκὸς ἁμαρτημάτων πάλαι πρότερον ἡ πτῶσις ἐγίνετο πᾶσιν ἀνθρώποις, εἰκότως πάλιν δι' ἀναμαρτήτου, καὶ πάσης ἀχράντου κακίας τὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνηγείρετο τρόπαια.

1 Ath. *de sal. adv. Chris.* Vide sup. lib. V cap. XII, parag. 4 et lib. VIII cap. VIII et lib. X cap. III. — 2 Epiph. hær. LXXVII, parag. 26 et 27. — 3 Basil. tom. II. — 4 August. Tract. IV, *in Joann.* tom. V. — 5 Vide lib. X cap. II. — 6 Vide tom. II, lib I, *de Trin.* cap. XI et seq. — 7 *Rom.* V, 12.

hæretici isti, cum duas voluntates negarent inesse Christo, divinam et humanam revera significabant. Sed fallendi studio, palam, ac præ se ferebant, duas se voluntates intelligere, carnis, ac spiritus, ambas humanas, atque inter se contrarias : et hac ambiguitate Catholicis conabantur illudere. Qui quidem non gravate fatebantur illo sensu unicam tantummodo in Christo voluntatem esse ; consensione nimirum, et concordia. Ita Joannes IV Romanus pontifex in epistola *ad Constantinum Imperatorem*, Honorium excusat, qui ad Sergium Constantinopolitanum rescribens, unam in Christo voluntatem statuerat ; eo quod nullam ex Adamo trahens originis corruptelam, concupiscentiæ morbo, quæ *carnis voluntas* ab Apostolo dicitur, omnino carebat. Quod quidem ex Honorii verbis, quæ in epistola sua posuit[1], intelligitur : « Unde et unam, inquit[2], voluntatem fatemur Domini nostri Jesu Christi ; quia profecto a divinitate assumpta est natura nostra, non culpa. » Sed hoc fusius enarravit in Honorii defensione Joannes IV, nec non Maximus martyr in epistola *ad Marinum* : quæ ambo in Anastasii *Collectaneis* exstant a R. P. Jacobo Sirmondo editis. In quibus uterque uberrime demonstrat Christum hominem, originali labe vacuum, expertem quoque fuisse conflictus illius et rixæ, quam ab Adamo communi more propagati, hoc est carnaliter geniti, quamlibet sancti ; inviti licet, gemebundique tolerant. « In dispensatione, ait Joannes[3], sanctæ carnis suæ duas nunquam habuit contrarias voluntates ; nec repugnavit voluntati mentis ejus voluntas carnis ipsius. Neque enim habuit quodcumque peccatum, qui venit dimittere peccatum mundi. » Quod ipsum latius deinde prosequitur.

Defenditur Honorius papa.

VII. Ita etiam Maximus martyr : qui et Athanasium citat, et eodem interpretatur modo, contra Apollinarem contendentem Verbum assumpsisse naturam hominis sine culpa, et carnalibus voluntatibus, humanisque cogitationibus. Sed de hoc legenda sunt, quæ in libro primo, capite XXI diximus.

Est ejusdem epistolæ Maximi *ad Marinum* locus ab Manuele Caleca citatus[4]; in quo synodicorum Papæ mentionem facit Constantinopolim missorum, in quibus duo erant illa capitula : unum de processione Spiritus sancti ex Patre Filioque : alterum de divina Incarnatione, in quo erat, « absque originali, et actuali peccato Dominum esse. » Quæ duo reprehensa dicit esse Maximus a Constantinopolitanis. Ac prius quidem capitulum explicat ex Romanorum mente, ut quidem existimat : sed parum probabiliter, ut alias diximus. In posteriori, « non esse opus ait defensione ; quamvis ita calumniatoribus ob suam perversitatem videatur. » Sic enim respondisse Romanos : « Quod Christus nec in mente habuerit peccatum, secundum quod primus vitiatus fuisse apparet Adam : nec actionem mali, et operationem. » Hinc evidens est, Maximum scripsisse, secundum capitulum in synodicis litteris fuisse cujusmodi Anastasius concepit ; nimirum, sine originali culpa fuisse Dominum. At Calecæ codex scriptus, quo usi sumus, negationem inserit sic : « non sine originali peccato fuisse Christum tanquam hominem[a]. » Quod nec scripsisse puto Maximum ; et falsum, ac detestandum esse Christiani omnes intelligunt : ut merito Maximus admiretur, Constantinopolitanos aliquid in eo reprehendisse. Ac fieri potest, ut vel fraude, vel librariorum oscitantia, depravata pars illa fuerit epistolæ.

VIII. Ad summam, catholica fides hunc de Christo sensum habet, ac suis præscribit ; hominem assumptum a Dei Filio nullis neque privatis, nec originalibus maculatum esse sordibus ; ut qui naturali, et usitato more, hoc est carnali satu genitus ex Adamo non fuerit : proindeque labe concupiscentiæ, ac morbo, qui fructus est ordinariæ propagationis, caruisse penitus ; humanas tamen affectiones, quæ πάθη vocantur, naturales scilicet, et alienas ab omni vitio suscepisse : verum ita, ut in potestate omnes habuerit : hoc est pro libito, et arbitrio voluntatis suæ illas excitari, operarique siverit. Quod quidem luculentissime declarat Augustinus in libro XIV *de Civitate Dei*, capite nono ; ubi Stoicos refellit, qui ἀπάθειαν in sapiente desiderabant : quam Seneca Latine si auderet[5], *impatientiam* vocaret. Sed non audet ; « ne contrarium ei, quod significare Stoici volebant, intelligeretur : » is nimirum, « qui nullum possit ferre malum. » Hanc igitur, quam *impassibilitatem*, si posset, libenter appellaret Augustinus, si sic dicatur, « ut animum contingere omnino

*a* CALEC. Μὴ δίχα τὸν Κύριον εἶναι τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας ὡς ἄνθρωπον.

1 Extat in Syn. VI, act. XII. — 2 Ibid. — 3 In Anast. *Collect.* — 4 In lib. *cont Gr. pro Lat.* cap. XXXVIII. — 5 Epist. IX.

non possit ullus affectus, stuporem vocat omnibus vitiis pejorem : » eamque ne in homine quidem, nedum in sapiente optandam esse judicat, tum in libro *de Civitate Dei* quartodecimo; tum accuratius in nono libro, capite quarto. Quare nec in Christo, homine utique vero, exstitisse : qui quidem naturales illas passiones « adhibuit, ubi opus fuit. Neque enim, in quo verum erat hominis corpus, et verus hominis animus, falsus erat humanus affectus, etc. Verum ille hos motus, certæ dispensationis gratia, ita cum voluit, suscepit animo humano, ut cum voluit factus est homo. »

IX. Quamobrem, quod jam supra fusius exposui, non cæterorum more hominum rationi præibant, voluntatique illius ; aut invitam eam, ac renitentem pulsabant : sed jubentem, ac frena laxantem sequebantur. Solet hoc a theologis apta distinctione commode sic explicari, ut aliud sint πάθη, aliud προπάθειαι, hoc est *passiones, et propassiones*. Quod ex Hieronymo mutuati sunt : qui *ad Matthæi* caput XXVI, explanans illa verba[1], *Et assumpto Petro*, etc. *cœpit contristari, et mœstus esse*, notat « Dominum, ut veritatem probaret assumpti hominis, vere quidem contristatum esse : sed ne passio in illius animo dominaretur, per propassionem cœpit contristari. Aliud est enim contristari, aliud incipere contristari. »

Idem rursus in commentario ad caput XVIII *Ezechielis*, duo illa nomina passionis, et propassionis exponit ; et quadruplicem in peccato gradum esse dicit, cujusmodi in humana generatione sunt pater, filius, nepos, et pronepos. Patrem in nobis esse dicit « levem punctum sensuum, et incentiva vitiorum : filium vero, si cogitatio peccatum conceperit: nepotes, si quod cogitaveris, atque conceperis, opere perpetraveris : pronepotem autem, hoc est quartam generationem, si non solum feceris quod malum est, et scelestum, sed in tuis sceleribus glorieris. » Tum ista subjicit : « Deus igitur primos, et secundos stimulos cogitationum, quas Græci προπαθείας vocant, sine quibus nullus hominum esse potest, nequaquam punit. Sed si cogitata quis facere decreverit ; aut ipsa, quæ fecerit, noluerit corripere pœnitentia. »

Sed hoc in loco προπαθείας significationem nimium laxat Hieronymus, dum eo vocabulo non solum sensuum motiones, hoc est appetitus et concupiscentiæ proritationes nondum voluntatibus comprehendi vult ; sed etiam conceptum malæ voluntatis, et peccati : quod tum admittitur, cum interiore animi consensu lenocinantes illas cogitationes amplectimur ; tametsi nondum in effectum eruperint. Sed hæ non sunt προπάθειαι, ac ne *passiones* quidem, sive πάθη : quod nomen gravius aliquid sonat quam προπάθεια.

X. Recte ergo Petrus Lombardus *propassiones* distinguit a *passionibus*[2], tam in peccatis, quam in pœnis peccatorum, sive *pœnalibus*, ut vocat, *affectibus* : quæ sic discernit : « Afficitur enim quis interdum, ait, timore, vel tristitia ; ita ut mentis intellectus non inde moveatur a rectitudine, vel Dei contemplatione, et tunc propassio est. Aliquando vero movetur, et turbatur : et tunc passio est. Christus vero non fuit ita turbatus in anima timore, vel tristitia, ut a rectitudine, vel a Dei contemplatione aliquatenus declinaret. » Quo fit ut propassiones, id est actiones illæ *appetitus sensibilis* in Christo revera fuerint, non autem passiones, nedum peccata.

Nec illud omiserim, quod a S. Bonaventura notatum est[3], *propassionem* sic interdum accipi, ut idem sit ac *passio*. Unde et Glossa quædam ad *Matthæi* caput XXVI, propassionem definit *motum subitum, cui ex ratione non consentitur*: quem motum venialem ait esse dictum. Verum alias, et proprie magis *diminuta passio* sic vocatur, *quæ sistitur infra rationem, ut ratio est*. Porro in Christo priore modo non fuit, sed posteriore ; nec eodem tamen, quo in nobis accidit ; quippe nihil fuit in illo præceps, et subitum : sed ad nutum rationis temperata erant omnia : ut alibi copiosius dixi[4] : nec illam prævertebant, aut secum trahebant commotiones istæ[5]. Quam in sententiam multa disseruimus in octavo libro : et legendus omnino Joannes Damascenus in libro tertio, capite XX, ex quo pauca ista modo proferemus. « Naturales, inquit ille, affectiones nostræ secundum naturam, et supra naturam erant in Christo. Quippe secundum naturam in ipso movebantur, quando carni permittebat quæ ejus sunt propria perpeti. Supra naturam autem, quoniam quæ naturalia sunt, voluntatem minime præveniebant in Christo Domino. Nihil enim in eo expres-

1 *Matth.* XXVI, 37.—2 In III sent. dist. XV, F.—3 In III, dist. XV.—4 Lib. VIII cap. XII.—5 Vide S. Thom. III par. qu. XV, art. 4.

sum necessitate cernitur; sed omnia spontanea[a]. »

XI. Hanc Christi carnis excellentiam, et ab communi mortalium cæterorum carne distantiam, citra detrimentum veræ, ac naturalis substantiæ, pulchræ Leo Papa describit adversus Eutychianam hæresim; et salubri temperamento per imminentes utrimque contrariorum insidias errorum, catholicam professionem dirigit. « Nativitate enim Domini, inquit[1], secundum carnem, quamvis habet quædam propria, quibus humanæ conditionis initia transcendat : sive quod solus a S. Spiritu ab inviolata Virgine sine concupiscentia carnis est conceptus, et natus; sive quod ita visceribus matris est editus, ut et fecunditas pareret, et virginitas permaneret : non alterius tamen naturæ erat ejus caro, quam nostra; nec alio illi, quam cæteris hominibus, anima est inspirata principio, quæ excelleret non diversitate generis, sed sublimitate virtutis. Nihil enim carnis suæ habebat adversum, nec discordia desideriorum gignebat compugnantiam voluntatum. Sensus corporei vigebant sine lege peccati, et veritas affectionum sub moderamine deitatis, et mentis, nec tentabatur illecebris, nec cedebat injuriis. Verus homo vero unitus est Deo nec secundum existentem prius animam deductus est e cœlo; nec secundum carnem creatus ex nihilo, eamdem gerens in Verbi deitate personam, et tenens communem nobiscum in corpore, animaque naturam. »

Carnis Christi excellentiam pulchre Leo describit.

*Impeccantiæ*

Ibi causas duas refert perfectæ ἀναμαρτησίας: quæ non modo peccatum omne, hoc est voluntariam malæ rei cupiditatem excludit : sed etiam commotionem appetitus cum recta ratione pugnantem. Altera est, quod *lege peccati*, hoc est concupiscentia penitus carebat : nec ullo desiderio pravæ rei pulsari poterat. Altera est, Dei, et mentis, sub illius gubernatione moderatio, ac rectio : quod est τὸ ἡγεμονικὸν, quo ita componebatur ac dirigebatur sensus, et appetitus, ut ab eo, quod honestum, Deoque placitum est, aberratio nulla posset obrepere.

XII. Hinc illud oritur, quod vere ibidem asserit Leo, Christum nullis tentatum illecebris fuisse peccati. Ex quo sequitur, ipsum, quamvis a diabolo appetitus sit, itidem ut homines alii, non eodem tamen modo esse tentatum. Quod discrimen consentanee iis, quæ dicimus, sic a Patribus exponitur. Homines aiunt, undecumque tentantur, intus affici; et immissis cogitationibus, ac motionibus urgeri, etiam invitos, ac repugnantes. Siquidem peccati lenociniis, et irritamentis concupiscentiæ fatigantur vel sanctissimi, et fortissimi quique : ut tantus vir de se ipse testatur Apostolus, in ea quæ est *ad Romanos*[2]: ubi nativi illius, et ingeniti conflictus, qualem experiebatur in sese, illustre, ac perenne monimentum posteris constituit. « Illa est enim, ut ait Augustinus[3], pœna peccati : illa plaga, vestigiumque peccati : illa illecebra, fomesque peccati : illa lex in membris repugnans legi mentis : illa ex nobis ipsis adversus nos ipsos inobedientia justissimo reciprocatu inobedientibus reddita : cujus nos pudet, et merito pudet. » In Christo vero nullus interior motus appetitus exstitit : neque pugna cogitationum aliqua : sed extrinsecus appulsa suasio, et hortatio dæmonis nihil intus agere potuit. Affirmat hoc Joannes Damascenus verbis istis : « Malus, inquit, dæmon extrinsecus ingruebat, non per cogitationes : sicut et Adamum aggressus est. Nam et illum non per cogitationes, sed interventu serpentis est adortus. Dominus autem incursionem istam repulit, ac fumi instar dissolvit[b]. »

Non e[o] modo [...] Chri[stus] fuit te[ntatus]

Idem pluribus testatur Gregorius Papa homilia XXVI *in Evangelia*, trita, et nota hac sententia[4] : « Sciendum nobis est quia tribus modis tentatio agitur, suggestione, delectatione, et consensu. Et nos cum tentamur, plerumque in delectationem, aut etiam in consensum labimur; quia de carnis peccato propagati, in nobis ipsis etiam gerimus, unde certamina toleramus. Deus vero, qui in utero Virginis incarnatus, in mundum sine peccato venerat, nihil contradictionis in semetipso tolerabat. Tentari ergo per suggestionem

*a* DAMASC. lib. III, cap. XX. Ἀμέλει τὰ φυσικὰ ἡμῶν πάθη κατὰ φύσιν, καὶ ὑπὲρ φύσιν ἦσαν ἐν τῷ Χριστῷ. κατὰ φύσιν μὲν γὰρ ἐκινεῖτο ἐν αὐτῷ, ὅτε παρεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν τὰ ἴδια. ὑπὲρ φύσιν δὲ, ὅτι οὐ προηγεῖτο ἐν τῷ κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικά. οὐδὲν γὰρ ἠναγκασμένον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, ἀλλὰ πάντα ἑκούσια.

*b* DAMASC. lib. III, cap. XX. Ὁ μὲν οὖν πονηρὸς ἔξωθεν προσέλαβεν· οὐ διὰ λογισμῶν ὥσπερ καὶ τῷ Ἀδάμ. κἀκείνῳ γὰρ οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὄφεως. ὁ δὲ Κύριος τὴν προσβολὴν ἀπεκρούσατο, καὶ ὡς καπνὸν διέλυσε.

1 Leo ep. II, sub finem. — 2 *Rom.* VII. — 3 Aug. lib. II *de Nupt.* — 4 Greg. Hom. XVI, sub init.

potuit, sed ejus mentem peccati delectatio non momordit. Atque ideo omnis diabolica illa tentatio foris, non intus fuit. »

Quod autem et Adamum similiter tentatum a diabolo Joannes Damascenus affirmat; suffragatur ei Tertullianus [1]; qui Evam alloquens; « Tu es, inquit, divinæ legis prima desertrix; tu es, quæ eum persuasisti, quem diabolus aggredi non valuit. »

Postremo non est omittendum synodi quintæ decretum, quod adversus Theodorum Mopsuestenum edidit: in quo et hoc proxime a nobis allatum de Christo homine ab omni perturbatione vacuo, et alia superius enarrata confirmat: quod in libri hujus capite secundo sub finem descripsimus.

## CAPUT XII.

*De sanctitate Christi quæsita per saturam nonnulla proponuntur. 1. Ac primo ratio profertur, ob quam videri potest peccatrix caro Christi nominanda, ex communi Patrum decreto. 2. Præsertim Tertulliani : quod tamen explicatur. 3. Refelluntur ii, qui, ut caro Christi ab omni vitio remota censeatur, necesse putant beatam Virginem ab originali eximere macula. 4. Vera ratio, propter quam etiamsi B. Virginis caro infecta fuisset, non itidem inquinata esset Christi caro. 4. Altera quæstio an in lumbis Abraham decumata Christi caro fuerit. Non fuisse respondetur ex Augustino. 6. Tertia quæstio, utrum præter causam illam sanctitatis in humanitate Christi, alia petenda sit ex habitu gratiæ, atque an istam ille habuerit. 7. Fuisse probatur in Christo. 8. Cujus ab S. Thoma allata ratio potissimum expenditur. 9. Quæ ex Cassiano firmatur. 10. Donis Spiritus sancti prœditum fuisse Christum, ex Isaia demonstratur. 11. Refellitur eorum opinio, qui sanctitatis, et impeccantiæ Christi causam non putant ex hypostatica conjunctione repetendam. 12. Cur increata sanctitate, velut forma, homo Christus sanctus fuerit, cum ex aliis attributis denominationem non traxerit.*

Restant ad eamdem, quam in superioribus accurate discussimus, explorandam Christi sanctitatem, explicanda quædam; sed ea perpaucis disputare libet: ideo in unum caput omnia colligemus.

Horum istud est primo loco ponendum, quod proxime declaratis capite præcedenti connexum est, et affine, de carne Christi ab omni labe vacua, corruptelaque peccati, hoc est ab contagione originalis maculæ prorsus intacta: quæque ideo caro peccatrix non fuit; sed illibata, atque sancta. Etenim peccatricem oportuisse Christi esse carnem eo modo, quo peccatrix dici potest: quoniam videlicet de vitiosa, et infecta radice, hoc est Adami carne, propagata est: nonnihil suadere videtur antiquorum Patrum ratio illa, qua veram, ac cæterorum similem carnem assumpsisse Verbum probant: quam quidem exposuimus in secundo libro [2]. Nam cum fidei adversarios Christianæ refellunt; qui Deum mortali, et imbecilla carne vestiri, ac reliquorum hominum simili, indignum putabant; cum magis decuerit, si quidem homo fieri vellet, cœlestem sibi substantiam asciscere; hoc adversus illos excipiunt, eamdem debuisse naturam carnemque suscipi, quæ vitiata, et infecta peccato, sic tanquam morbo laborans, curanda, et persananda veniebat: ut *ubi abundavit delictum, superabundaret et gratia* [3]. Quod si aliam quampiam sibi naturam carnis adjunxisset, non ibi remedium, ubi ægritudo inerat, adhiberet. Ita SS. Athanasius, Gregorius Nyssenus, Leo, aliique, quos illic testes adduximus. Ex quo consentaneum putari possit, ægram potius, et morbidam, si non peccato, reliquiis certe peccati, id est languoribus, et imbecillitatibus obnoxiam, ac causariam capi debuisse: ut, quod Isaias prædixit, *vere languores nostros ferret, et dolores nostros ipse portaret*. Quinam autem major est animæ languor, quam pronitas illa, et proclivitas in malum, ac malorum omnium adeo pessimum, acerbissimumque peccatum? Peccatrix ergo caro, id est, sine labe peccati, et in peccatum præceps assumi propensio debuit, ut ei medicina fieri posset.

**Exponitur ratio propter quam caro Christi *peccatrix* videtur nominanda.**

II. Præterea Tertullianus in libro *de carne Christi* [4], *Appelleiacos* hæreticos ab Apelle discipulo Marcionis exortos, qui « carnis humanæ vilitatem, et ignominiam prætendentes, idcirco de sideribus illi substantiam competisse dicebant, » ex alio ipsorum decreto redarguens « carnem Christi peccatricem de peccatorio censu » fore confitetur, si

1 Tert. lib. I *de cultu. fem.* sub. init. — 2 Cap. XVI, parag. 3. — 3 *Rom.* V, 20. — 4 Cap. VIII.

de materia sumatur peccato semel infecta; velut de cœlesti substantia ex Angeli, qui eam procrearat, delicto structa; ut hæretici illi statuebant; quod supra capite decimo retulimus. Quare cum Adami caro, et posterorum ejus peccato vitiata sit, contendet aliquis, eam in Christo quoque, si inde est illa sumpta, fuisse corruptam.

Sed huic facile est occurrere ex alio Tertulliani loco, quem ibidem adduximus; qui peccatricem carnem in Christo purgatam, et culpa vacuatam esse significat. Quod Appelleiani, ac similes hæretici usurpare non poterant, qui carnem natura malam, et infectam esse dicebant: adeo ut nullo ei remedio, ac piaculo consuli posset. Quod enim a natura insitum est, imo natura est ipsa, id evelli mutarique, salva re, nequit. Quod autem ex accidente, ac præter naturam, vitium incidit, dilui, ac procurari poterit. Hoc modo Christi carnem, cum est assumpta, repurgatam, et perpolitam fuisse, catholici Patres asserebant, uti Christus « missus in similitudinem carnis peccati, non sicut carnem habuit, ita habuerit peccatum, » ait Hilarius ab Augustino citatus[1]: et præterea istud addit: « Sed quia ex peccato omnis caro est, a peccato scilicet Adam parente deducta, in similitudine peccati carnis est missus, existente in eo non peccato, sed peccati carnis similitudine. »

III. Ac plerique, uti carnis a Verbo susceptæ integritatem, et expertem omnis maculæ munditiam in expedito habeant, necesse putant, eam ab stirpe ipsa, et origine repetere, materna videlicet a carne: quam ideo originali penitus labe caruisse contendunt: ne si cum peccato concepta, eoque semel inquinata fuisse dicatur, quamvis postea purgata sit; nihilominus *peccatrix*, *et peccati caro* censenda veniat: tanquam veneno hoc afflata semel, imbutaque caro perfecte consanescere nequeat: ac licet expurgata, expiataque sit, ad eum redigatur statum, in quo

« Non tamen omne malum miseris, nec fun-
[ditus omnes
Corporeæ excedunt pestes, penitusque ne-
[cesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris. »

quæ pestis in ipsam Christi carnem redundet, ut et ipsa peccati contagione sordescat, ac peccatrix merito vocetur.

Verum etsi B. Virginem ab omni conceptus fœditate immunem haberi patiar; de qua re postea; tamen levis est illorum argumentatio; neque quod ea concluditur, necesse est sequi. Nam si in originali vitio concepta Virgo mater esset, non propterea contaminaretur a Dei filio caro suscepta. Certe Hildephonsus Toletanus antistes[2], in libro *de perpetua virginitate sanctæ Mariæ*, hanc « de carne peccati natam, et procreatam esse credit, et carnem fuisse peccati: sed Spiritu sanctificatam, et emundatam: ut caro peccati » non jam esset, cum Christum genuit, sed in utero sanctificata, et ab originali purgata noxa antequam nasceretur; ut eodem loco affirmat Hildephonsus: de qua re post agetur. Quocirca nullis delicti originalis sordibus adspersa esset Christi caro, licet de peccatrice carne concepta foret: nedum de mundata, et eluta. Cujus rei causa ex singulari, et inusitato modo conceptus ac generationis petitur. De quo præclare scripsit Augustinus in libro X *de Genesi ad litteram*, capite XVIII. « Et quid incoinquinatius, inquit; illo utero Virginis, cujus caro etiamsi de peccati propagatione venit, non tamen de peccati propagine concepit; ut ne ipsum quidem corpus Christi ea lex severit in utero Mariæ, quæ in membris posita corporis mortis, repugnat legi mentis, etc. Proinde corpus Christi, quamvis ex carne feminæ assumptum est, quæ de illa carnis peccati propagine concepta fuerat; tamen quia non sic in ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa caro peccati, sed similitudo carnis peccati. » Quippe ut ex Cyrillo Hildephonsus ibidem pergit dicere, « Non est natus communis homo de sancta Virgine; quia in ipsa vulva Virginis, ut ipse idem (Cyrillus) ait, utero se virginali Verbum cum carne conjunxit, et sustinuit carnalem generationem, quia carnis suæ nativitatem suam fecit, etc. Ac per hoc talis partus non est communis lege naturæ: sed sicut mirabiliter conceptus, ita mirabiliter Deus et homo natus. »

IV. Non est itaque mirum, si caro illa Christi extraordinaria vi ac lege concepta, nihil de ordinaria contagione traxit; atque ut ait Petrus Cellensis[3], « venit Dei Filius natus ex Virgine absque fermento culpæ, et tulit de massa humanæ naturæ solummodo farinam incorruptæ carnis, non fermentum, seu fomentum originalis peccati. Cribro nam-

1 Lib. I *cont. Julian.* cap. III. — 2 Hildeph. tom. IX, *Bibl.* — 3 Petrus Cell. *de Panibus* cap. IV.

que Spiritus sancti eventilavit furfur iniquitatis a sacrosancta carne concepta in utero, et de utero Virginis. »

Hujus rei potest hæc afferri ratio. Peccatum originale, et quidquid ex eo vitii, et corruptelæ manat in carnem, per traducem derivatur, hoc est per naturalem, usitatamque generandi vim ac modum, ex insita, et ordinaria gignendi virtute profectum. Hoc enim solum naturæ, ejusque vi, et agendi facultati tribuitur, atque in ejus velut censu numeratur, quod naturaliter, et per totam speciem diffusa, et communi efficiendi ratione provenit. Quod autem non sine miraculo, et extraordinaria Dei efficientia minime fit, et ei potentiæ, quam *obedientialem* vocant, adscribitur; id in causarum, quas *secundas* vocant, ac *naturales*, jus ac proprietatem non cedit. Nemo enim ignem dixerit frigefacere posse; vel ferrum aquis innatare; vel aquam sanctificare, quod supra vim captumque propriæ cujusque naturæ, Deus istis rebus utatur ad operum illorum efficientiam. Talis est filii conceptus in Virgine, et ejus filii, qui Deus simul est, et homo, qui quidem ex *obedientiali*, ut vocant, virgineæ carnis *potentia*, divina virtute, non naturali est modo, et efficacitate perfectus. Ideo nullum ex ista generatione contractum est originalis culpæ vitium, quamvis contaminatam, et infectam fuisse putemus stirpem illius et radicem; quam utique sinceram exstitisse in matre Virgine post paulo demonstrabimus.

Hæc unica, et certissima ratio summæ hominis in Christo puritatis, et ἀναμαρτησίας ab omni fœditate remotissimæ, qua notata, consequens nobis erit expedita quæstio.

V. Nascitur hæc ex Apostoli Pauli disputatione quadam in epistola *ad Hebræos*, quam et Augustinus accuratissime pertractavit, et nemo prætermisit scholasticorum veterum: eaque de causa ne nobis quidem prætereunda videtur.

In capite septimo illius epistolæ, sacerdotii novi in Christo dignitas plurimum commendatur, ac Levitico præfertur, comparatis inter se Leviticæ tribus stirpe, et auctore Abrahamo, ac Melchisedeco; qui Christi Sacerdotium adumbravit; adeo ut *secundum illius ordinem Sacerdos* dicatur fuisse Christus[1]. Porro Melchisedec in eo præstitisse dicitur Abrahamo; quod hic a prælio reversus[2], in quo reges ceciderat, a quibus Sodoma direpta, et abductus Lot fuerat, decumam illi ex omni præda, et manubiis obtulit, eique Melchisedec benedixit. Cum autem Levi in lumbis Abrahami comprehensus fuerit, in eo pariter decumatus fuisse videtur, et videlicet benedictione donatus. Atqui major, et excellentior est qui decumas accipit, et benedictionem confert, eo, qui illas dat, et hanc accipit. Igitur Levi Sacerdotalis auctore generis, præstantior fuit Melchisedec, adeoque Christus Sacerdos, cujus figuram ille referebat. Ita Paulus in illo capite septimo epistolæ *ad Hebræos*. At inde oritur ea, quam dixi, quæstio; an non perinde ac Levi decumatus Christus fuerit, qui et ipse secundum carnem filius Abrahami fuit, et in ejus lumbis continebatur. Huic respondet Augustinus[3], secundum quemdam modum in lumbis Abrahami non fuisse Christum, quo fuit Levi; et quo modo peccati virus originalis, et concupiscentia propagatur: « Secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi, qua ratione per concubitum venturus erat in matrem: Secundum quam rationem non ibi erat Christi caro, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro; » et mox[4]: « ille est igitur decimatus in Abraham, qui licet secundum carnem tantum, sic tamen fuit in lumbis ejus, quemadmodum in sui patris etiam ipse Abraham: id est qui sic est natus de patre Abraham, quemadmodum de suo patre natus est Abraham: per legem scilicet in membris repugnantem legi mentis, et invisibilem concupiscentiam, quamvis eam casta, et bona jura nuptiarum non sinant valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituendo prospicere. Non autem et ille ibi decimatus est, cujus caro inde non fervorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandam medicinam pertinuerit, illud in Abrahæ carne decimabatur, quod curabatur, non illud unde curabatur. »

Huc ergo pertinet a nobis explicata paulo ante ratio; nimirum non contineri in lumbis Abrahami nisi eos qui naturali efficientia seminis ipsius gigni, propagarique possunt: non autem illum, quem sola obedientia concepit: non Mariæ solum, sed etiam carnis ipsius, et purissimi sanguinis: ex quo neutiquam naturali, et ordinaria virtute, sed omnipotenti sancti Spiritus efficacitate formatus est in hominem Deus. Bene hoc explicatum habes ab Philippo Abbate Bonæ spei in epis-

1 *Psal.* CIX. — 2 *Gen.* XIV. — 3 Aug. lib. X *de Gen. ad lit.* cap. XX. — 4 Ibid.

tola secunda, in qua propositæ huic sibi quæstioni respondet : quomodo Christus in Adamo fuerit, et tamen in Adamo non peccavit. Agit igitur in Adamo fuisse Christum, non secundum id quod peccator erat, et peccatum propagabat; nempe secundum vim seminalem, quæ cum concupiscentia gignit, et cum concupiscentia proseminat.

Mox de Abrahami lumbis quod quæsitum erat, enodat sic : in illis fuisse Christum, secundum id quod traxit de illis. Nihil autem aliud traxit de illis, quam quod traxit de matre; fuit ergo in illis secundum carnem tantum, quæ bona est creatura : non secundum concupiscentiam, qua nostra omnium inficitur genitura. Quæ Philippi oratio cum superiori nostra disputatione consentit.

An Christi anima fuerit perfusa creata sanctitate hoc est gratia.

VI. Tertia exinde quæstio succedit; an ita divinitate ipsa, velut forma quadam, sancta et peccati expers Christi facta sit humanitas, ut in hoc nulla alia causa quidquam contulerit. Cujus inquisitionis vis, et sensus est iste, an Christi anima creata sanctitate, et justitia, hoc est *gratia*, qua Deo grati reddimur, perfusa sit, et affecta; quæ ad illam, velut accidens qualitas ad subjectum, adhæserit.

Non est pluribus nobis in hac controversia morandum; quod alieni, hoc est scholastici, sit instituti. Non enim apud Patres tam subtilis, et limata distinctio reperitur sanctificantis gratiæ, ut alia sit, quæ tanquam accidens, et habitus inhærescat; alia sit divinitas ipsa. Ac de hoc posteriori modo sanctificationis, copiose actum est in postremo *de Trinitate* libro, cum de Spiritus sancti missione disseruimus. Ibi enim ostendimus ex antiquorum testimoniis, Novi testamenti hæredes, Christi merito, ac beneficio, sanctos fieri, et adoptivos filios ipsius applicatione sancti Spiritus : ita tamem ut interior habitus gratiæ, quasi vinculum quoddam et nexus intercedat, Permagnum tamen esse discrimen inter cæteros homines, adoptivosque Dei filios, et unicum ac naturalem, etiam qua hic homo est, ejusdem filium Dominum Jesum Christum. Non enim sic applicari homini justo, et cum eo copulari Spiritum sanctum, ut unum aliquid cum illo faciat substantivum : quemadmodum Verbum cum suscepta natura hominis personam constituit unam; verum σχετικὴν duntaxat et *moralem* inter ambos illos esse junctionem : quamvis substantia ipsa divinitatis admota; ineffabili quadam ratione sanctos, et adoptivos Dei filios efficiat. In Christo vero multo plenior, excellentiorque fuit communicatio divinitatis : « Deus enim erat in eo non per gratiam, quemadmodum in cæteris, purisque hominibus, sed essentialiter per naturam, » ait Paulinus Aquileiensis [1].

VII. Atqui præter hunc divinum, ac singularem sanctitatis communicandæ modum, alterum in homine fuisse Christo, communemque cum reliquis hominibus, usitata in scholis est sententia : quam nemo prudens temere sollicitare audeat. Ea posita est in gratiæ, ac caritatis, cæterarumque virtutum infusis habitibus, quas ἕξεις vocant : quæ sunt accidentes, et creatæ qualitates animæ; quo velut nexu ac vinculo Spiritus nobiscum sanctus conjungitur σχετικῇ et sui tamen generis οὐσιώδει unitione; quæ in Christo multo arctior, ac plane substantiva exstitit.

Hoc plerique suadere videntur e Patribus, qui Christum humano more modoque Spiritum accepisse sanctum asserunt; ut Cyrillus in libro *de recta fide*; ubi ipsum ἀνθρωπίνως δέχεσθαι, id est *humanitus recipere* ait Spiritum sanc. idemque alii supra laudati a nobis antiqui theologi confirmant, Græci pariter, et Latini. Scholastici vero etiam argumentando ita illud esse factum disputant, sanctum Thomam secuti [2]. Admonent tamen inter illos prudentes, et eruditi quique[3], non in decretum fidei transisse communem illam scholarum sententiam; sed eam citra novitatis temerariæ notam repudiari non posse; quinetiam nulla esse Patrum testimonia ad illam evincendam idonea satis, agnoscunt; quibus et nos merito subscribimus, et accuratiorem illius rei pertractationem, velut ab instituto alienam nostro, ut paulo ante dixi, missam facimus.

VIII. Neque tamen præteriri debet hoc loco unum de tribus argumentum, quibus habitum in Christo fuisse gratiæ, probat S. Thomas. Hoc enim subinde nobis utile erit. Necessariam igitur fuisse « gratiam habitualem affirmat, propter habitudinem ipsius Christi ad genus humanum. Christus enim, in quantum homo, est mediator Dei, et hominum, uti dicitur I, *ad Timotheum* II, et ideo oportebat, quod haberet gratiam, etiam in alios redundantem, secundum illud Joannis primo, *De plenitudine ejus omnes accepimus, et gratiam pro gratia.* » Quo ex argumento colligit, in Christo tum gratiæ sanctificantis habitum exstitisse ,tum caritatis, cæterarumque

1 In libello Sacrosyl. tom. IV conc. CCCXVI, D. — 2 In III Par. qu. VII, art. 1. — 3 Vide Vasquez disp. XXXXI.

virtutum, ac donorum : de quibus agit sigillatim. Quod eo commemorare voluimus, ut simile apud Patres occurrere ratiocinandi genus admoneremus : velut apud Novatianum in libro *de Trinitate*, cap. XXIX, ubi divinitatem sancti Spiritus approbat ita scribens[1] : «Hic est qui in modum columbæ posteaquam Dominus baptizatus est, supra eum venit, et mansit habitans in solo Christo plenus, et totus, nec in aliqua mensura, aut portione mutilatus : sed cum tota sua redundantia cumulate distributus, et missus ; ut ex illo delibationem quamdam gratiarum cæteri consequi possint, totius sancti Spiritus in Christo fonte remanente ; ut ex illo donorum, atque operum venæ ducerentur, Spiritu sancto in Christo affluenter habitante. Hoc enim jam Propheta Esaias aiebat[2]. Et *requiescit*, inquit, *super eum spiritus sapientiæ, et intellectus, spiritus consilii et virtutis, spiritus scientiæ, et pietatis, et implevit eum spiritus timoris Dei.* » Hic præter Spiritum sanctum, plene redundantem et habitantem in Christo. virtutes etiam, ac dona Spiritus in illum incubuisse dicuntur : non ab eo duntaxat tempore, quo ab Joanne baptismum accepit ; sed ex quo assumptus in Deum est homo. Non enim a baptismo cœpisse ait in Christo manere Spiritum sanctum : sed ejus tantum ἐπιφάνειαν, et aspectabilem præsentiam designat.

ile nandi apud res.

IX. Videri potest et Cassianus infusam, et creatam in Christo agnovisse gratiam, cum in secundo libro *de Incarnatione*, capite sexto sic adversus Nestorium disputat : « Sed dicas forsitan, gratiam hanc Domini nostri Jesu Christi, de qua Apostolus scribit (Nempe gratiam a Christo collatam in homines, de qua Paulus loquitur sic : *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum*) non cum ipso natam[3], sed postea et illapsu divinitatis infusam : quia et homo ipse a te Dominus Jesus Christus, quem solitarium dicis, non cum Deo natus, sed postea a Deo dicatur assumptus : ac per hoc totum homini illi gratiam, quando et divinitatem datam. Neque nos aliud dicimus, quam quod divina gratia cum divinitate descenderit ; quia et divina gratia Dei sit, et largitio quodammodo ipsius divinitatis, ac donum munificentia gratiarum. Temporis ergo inter nos forsitan putetur magis, quam rei esse distantia : quia divinitatem, quam nos cum Domino Jesu Christo natam, tu postea dicis infusam. Sed illud est, quod natam cum Domino divinitatem negans, nec postea fideliter confiteri potes, » etc. Vides ut gratiam homini infusam in Christo, et in eum *cum divinitate descendisse* asserit, ac *divinitatis esse donum munificentiam gratiarum*. Ex quo efficitur distinctam ab divinitate gratiam Christo esse concessam.

me id num

Ad hæc in fine capitis, « Si autem Dei Filius, inquit, ergo indubitanter Deus ; si autem Deus, ergo gratia Dei non carens. Neque enim ea re unquam caruit, quam ipse fecit. *Gratia enim, et veritas per Jesum Christum facta est*[4]. » Et hic locus factam, creatamque demonstrat in Christo fuisse gratiam.

X. Quod autem ex illo Isaiæ loco, qui est capite undecimo, Novatianus probat, dona illa Spiritus sancti, quæ septenario comprehensa numero ibidem agnoscit Hieronymus, Christo, tanquam homini communicata fuisse, assentientes habet antiquos Patres, qui hunc locum interpretati sunt. Ex quibus Theodoretus, « secundum humanitatem omnia Christum habuisse dicit dona Spiritus : quippe cujus e plenitudine omnes accepimus, ut divinus testatur Joannes[a]. »

Donis Spiritus sancti præditum fuisse Christum ex Isaia demonstratur.

Quanquam Cyrillus, et Procopius in commentariis ad illud caput, ἐνεργείας illas esse dicunt multiplices ejusdem spiritus, qui super Christum acquievit. « Est enim humanæ naturæ proprium, ait Cyrillus, ex sese, et ex naturæ propriæ conditione, nihil obtinere cœlestium charismatum. (*Quid enim habes quod non accepisti*[5] ? dictum est illi :) sed extrinsecus potius, et adscititiis nimirum a Deo, iisdem illis locupletari, quæ naturæ suæ captum superant. Quamobrem oportebat unigenitum Dei Verbum semetipsum ad exinanitionem demittens, non ea detrectare humilia, et abjecta, quæ sunt exinanitioni isti consentanea : ut cum natura plenus esset, acciperet tamen, propter humanitatem, non tam sui, quam nostri gratia, qui bono indigemus omni[b]. »

*Operationes*

*a* Theodoret. ad I. *Esa.* Καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δὲ πάντα εἶχε τοῦ πνεύματος τὰ χαρίσματα. ἐκ γὰρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν.

*b* Cyrill. *in Esa.* Ἴδιον γὰρ ἀνθρωπότητος, τὸ, οἴκοθεν μὲν ἔχειν, καὶ ὡς ἐξ ἰδίας φύσεως τῶν ἄνωθεν χαρισμάτων οὐδέν· τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες, εἴρηται πρὸς αὐτὴν; καταπλουτεῖν δὲ μᾶλλον ἔξωθεν τε, καὶ

1 *Matth.* III. — 2 *Isa.* XI. — 3 I. *Cor.* XVI. — 4 *Joann.* I. — I. *Cor.* IV, 7.

Porro quemadmodum dona illa ab Isaia recensita in Christo fuerint, quomodo iis utebatur, declarat Rupertus libro secundo commentariorum ad eumdem Prophetam. Disputant et scholastici theologi de iis accuratius, ut et de virtutibus, quas theologicas nuncupant[1] : e quibus *fidei* nullum in Christo locum exstitisse consentiunt; uti nec *spei*: quod liquido, et beato Dei conspectu potiretur illius anima, supervacuæ in eo ambæ istæ virtutes fuerunt. De fide nominatim exstat Leporii professio in libello *emendationis*[2]; cui Augustinus, et Africani alii episcopi subscripserunt. Quo in libello retractat id, quod alias in epistola sua posuerat, Christum cæterorum more hominum, fidem habuisse; de quo Leporii loco postea dicemus.

**Improbatur eorum sententia qui impeccantiam aliunde quam ex conjunctione cum divinitate derivant.**

XI. Quarta non tam quæstio, quam animadversio nostra est; non placere nobis eorum sententiam, qui *impeccantiam* Christi, vel sanctitatem illam, quam in eo infinitam agnoscimus, alteri causæ potius, quam intimæ cum Verbo conjunctioni, ac divinitati ipsi tribuendam existimant; velut *gratiæ*, quæ dicitur *habitualis*, aut divinitatis conspectui; quæ duo illi velut insita, et congenita fuerunt. Quippe neutrum horum ἀναμαρτησίαν, qualem in homine Christo inesse credimus, præstare potest; quia talis providenda nobis est, quæ sit οὐσιώδης, id est *substantiva*, non ex accidenti conveniens, et separabilis. Illa autem duo, additamenta sunt, et ornamenta substantiæ, non substantivum aliquid; quæ salva substantia, per sese perimi, et auferri queunt; quod si fieret, non esset amplius ἀναμάρτητος. At vero subsistendi modus, quo hypostasis, et suppositum constat, intimum aliquid est substantiæ, et complementum ejus ultimum, atque οὐσιῶδες, cujusmodi est divina persona cum assumpta humanitate comparata, quam sustentat, et perfecte individuam, ac singularem, hoc est *primam substantiam* facit. Itaque ad ejus substantivam integritatem pertinet. Unde redundans in eamdem ex fonte divinitatis *impeccantia* non est ei accidens, sed naturalis, et, ut quidam Patres loquuntur, *essentialis*, hoc est *substantiva*. Putare vero, cum divina persona, id est divinitate ipsa, non pugnare peccatum, et ejus admittendi potestatem; aut cum illo posse consistere, hominum est tantis de rebus parum attente, considerateque loquentium. Etenim divinitas ipsa sanctitas est, inimica peccato, et hujus commercium usquequaque refugiens: multo certe vehementius, quam Dei conspectus, in quo suprema est sita felicitas; aut habitus gratiæ, qui est animæ quidam ornatus adventitius; quæ duo si quid habent ad fugandum peccatum efficacitatis, id ad ipsa divinitate, tanquam origine, ac stirpe, derivatum obtinent. Etenim Deus αὐτόφως, id est *ipsissima lux*, in qua nulla tenebrarum inest particula; est *luminum pater*, *apud quem non est transmutatio*, *nec vicissitudinis obumbratio*[3]; ac proinde ab omni prorsus abhorrens peccati macula, quæ tenebris, et mutabilitati solet adscribi.

**Sol. objectio[nis]**

XII. Postremo loco dubitari potest, et a nobis ideo jure tractari, satisne cum illis cohæreat, quæ adversus Ubiquistas disputata sunt superiore in libro[4], id quod supra traditum[5], modo repetito pronuntiamus; humanam Christi naturam divina, et minime creata sanctitate *formaliter*, ut scholæ loquuntur, sanctam, et ἀναμάρτητον esse. Siquidem ostendimus illic, divinas proprietates, velut sunt immensitas, æternitas, sapientia, omnipotentia, non posse subjectum ullum afficere ac denominare tanquam *formaliter*, nisi essentiam ipsam Dei, qua cum una res et simplicissima sunt. Itaque naturam hominis in Christo nec immensam esse, nec æternam, nec omnipotentem, immensitate illa, vel æternitate, vel omnipotentia, quæ est in Deo; imo quæ Deus est. Quinam ergo fieri potest, ut ea ipsa sanctitate, quæ Deus est, tanquam forma, sancta dicatur humanitas Christi? De hoc nihil apud Patres legere memini; quare ab scholarum doctoribus mutuo sumere oportet, quod illi respondeatur. Aiunt igitur hoc interesse inter sanctitatem, et attributa cætera, quod sanctitas sit *morale* quiddam, nec mere, ut loquuntur, *physicum*: quod nimirum ex hominum more, et prudenti judicio rationis æstimationem habet, et dignationem: quam non solum derivat in possessores; sed in pleraque alia, quæ cum ipsis utcumque cohærent, et copulantur : quemadmodum

ἐπακτῶς, παρὰ θεοῦ δηλονότι, τὰ ὑπὲρ φύσιν ἴδίαν. ἔδει τοίνυν καθέντα πρὸς κένωσιν ἑαυτὸν τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ λόγον τὸ ἐκ τῆς κενώσεως μὴ παραιτεῖσθαι σμικροπρεπὲς, καὶ πλήρη κατὰ φύσιν ὄντα δέχεσθαι διὰ τὸ ἀνθρώπινον, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, ἀλλ' ἡμῖν τοῖς, ἐν ἐνδείᾳ παντὸς ἀγαθοῦ.

1 Vide. Mag. Sent. lib. III dist. xxvi et S. Tho. in part. III, qu. vii, art. 3 et 4. — 2 Lepor. *in Opusc. dogm.* — 3 *Jac*, i, 17. — 4 Maxime cap. x, parag. 2 et seq. — 5 Cap. vii.

regia, vel pontificia dignitas præter eos, quibus insunt, afficit etiam, ac denominat alia pleraque cum illis juncta, et utcumque copulata : quæ indidem pretium, et excellentiam nescio quam accipiunt. Multo ergo magis divina, et increata sanctitas, tanquam illius generis forma, cohærentem sibi, et in personæ communionem receptam hominis naturam, sanctam faciet, et peccati funditus expertem. Sed de hac re plura suppeditabunt tibi scholastici theologi : inter quos legendus præsersertim eruditissimus Mæratius[1].

## CAPUT XIII.

*De prædestinatione Christi. 2. Proponitur et illustratur Apostoli locus, unde nata quæstionis illius occasio. 3. Quid sit ὁρισθῆναι. 4. Duplex interpretatio loci Apostolici, Græcorum una, altera Latinorum ; quid sit destinare; et prædestinare. 5. Quomodo Christus prædestinatus sit, ex Apostoli mente. 6. Et quemadmodum secundum Spiritum, et ex resurrectione mortuorum id contigerit.*

I. Cum de Christi hominis gratia, et sanctitate sermonem sumus ingressi, hoc velut fundamenti loco statuimus[2], primam, ac præcipuam gratiam, et cæterarum omnium fontem esse susceptionem illius a Deo, « quo homo nullis præcedentibus meritis in ipso exordio naturæ suæ, quæ esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset Filius Dei, » ut ait Augustinus[3]. Nullam enim magis gratuitam, ut ita dixerim, gratiam esse, quam istam : quæ idcirco ab eodem Augustino in argumentum, et exemplar illius, quam gratis constare pugnat, electorum prædestinationis affertur. Quamobrem visum nobis est, præsentem de Christi gratia disputationem, ista ipsa de prædestinatione Christi quæstione concludere. Hunc enim sine præscientia Dei, ac prædestinatione, productum a Deo in hunc mundum, et ad hominum salutem editum ; tum eadem benefica voluntate tantam humanæ illius naturæ destinatam gratiam, ac splendorem gloriæ, nemo rationis compos, ac sui diffitebitur. Sed in hac explicanda enucleandaque prædestinatione Christi tot acutissimorum disputatorum ingeniis excogitatæ sunt argutiæ, ut difficile sit exitum invenire. Danda est tamen a nobis opera, ut pro instituti ratione, quibus insuevimus ex principiis quæstio illa disceptetur. Ac primum velut cubile hujus explorandum est, divini auctoritas verbi, quæ ansam theologis præbuit, illius agitandæ controversiæ.

II. Paulus Apostolus initio ejus epistolæ, quam scripsit *ad Romanos*, Christi decus ac majestatem perillustri præconio commendat, inter cætera ita loquens : *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri* [a]. Quæ verba Latini interpretes linguæ suæ proprietatem secuti sic intellexerunt, ut idem ille Christus, qui ex Davidis stirpe factus dicitur, prædestinatus sit a Deo ad summam illam dignitatem Filii Dei, hoc est divino consilio, et ordinatione ad illud decus ascitus. Ex quo tota illa de Christi prædestinatione nata quæstio est. Illustratur Apostoli locus de prædestinatione Christi

At Græci simplicius, ac facilius exponunt : quorum in codicibus legibus ὁρισθέντος, quod *destinatum*, *definitum*, *ac determinatum* proprie significat; non προορισθέντος, quod antecedentem destinationem, id est *prædestinationem* sonat. Itaque ὁρισθέντα υἱὸν putant dici designatum velut nota aliqua, et argumento. Chysostomus, quem ducem, et antistitem Græci fere omnes enarratores adhibent, vocabulum illud pluribus synonymis explanat, idem esse dicens, atque « ostensum, demonstratum, judicatum, et omnium sententia pro concesso habitum [b]. » Atque ita totum illum locum declarat : Apostolum ait dicere Christum multis argumentis ostensum, cognitumque Filium Dei : primum Propheticis oraculis; deinde ex ipso modo nativitatis ; quod præter usitatum ordinem nascendi de stirpe Davidis procreatus est; tertio ex virtute, hoc est ex vi prodigiorum faciendorum ; quarto ex spiritu, quem in se credentibus infudit; quinto denique ex resurrectione, qua se a mortuis

*a Rom.* I, 4. Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

*b* CHRYSOST. Δειχθέντος, ἀποφανθέντος, κριθέντος, ὁμολογηθέντος παρὰ τῆς ἁπάντων γνώμης.

1 Tract. *de Inc.* Dis. XXXI. sect. I, parag. 5 et seq. — 2 Supr. cap. VII. — 3 August. *Ench.* cap. LX

excitavit. Eodem modo Theodoretus, et Photius apud Œcumenium, Theophylactus, aliique complures, Apostoli locum illum accipiunt.

III. Est autem in Græco, ut jam dixi, participium ὁρισθέντος. Sed verisimile est in quibusdam exemplaribus olim scriptum fuisse προορισθέντος. Certe Irenæi Latinus interpres ita legisse in Græco Irenæi [1]; quippe *prædestinatum* ibi posuit. Et Marcellus Ancyranus προορισθέντος similiter expressit; quam ob causam ab Eusebio vapulat, et adulteratæ Scripturæ crimen ei objicitur; quod eo consilio factum ab eo causatur Eusebius, « uti Christum similiter ac mortales cæteros ostenderet præscientia fuisse prædestinatum [a]. » Cujus rei fidem facere putat illa Marcelli verba : « Quemadmodum Ecclesiam olim prædestinavit omnipotens Deus : ita et Christi dispensationem in carne : per quem piorum hominum genus ad adoptionem vocare destinavit, cum hoc prius in mente sua fundasset [b]. »

Epiphanius præterea sic legit eumdem locum hæresi LIV, sectione VI. Et Latinos apparet eamdem in lectionem incidisse; velut Hilarium in libro septimo. Origenes item in commentario ad epistolam *ad Romanos*, testatur in Latinis exemplaribus *prædestinatum* inveniri.

Igitur Græci ὁρισθέντος vocabulum sic explicant, ut Christus certis velut notis, et insignibus patefactus esse dicatur, ac pro Dei filio cognitus, et quasi determinatus, ac definitus. Sane Photius ex hac nominis ὅρου significatione, quæ trita est apud philosophos, sententiam illam exponit ita : Cum enim ὅρος *definitio* sit, quæ rem, ac rei naturam explicat, et ab infinita, vagaque notione, ad certam, ac determinatam redigit, merito dixisse vult Apostolum, ὁρισθῆναι Dei Filium hominem illum, hoc est sua, et peculiari proprietate, ac definitione distinctum a reliquis. « Solemus enim, ait, quibusdam definitionibus internoscere; quæ certo, et sine illa dubitatione scimus [c]. » Quæ interpretatio recentioribus probata plerisque, non satis mihi sapit, si *definitionem* intelligamus ejusmodi; *orationem, quæ quid sit res explicat.*

IV. Quamobrem duplex est, et probabilis utraque, loci illius Apostolici ratio : altera Græcorum, Latinorum altera veterum. (Nam recentiores complures in illam propensiores videntur.) Prior habet, Jesum Christum, sive hominem illum, qui ex Davidis stirpe procreatus exstitit, designatum, notatum, ac demonstratum esse, et quasi determinatum, atque extra dubitationem positum, et agnitum pro vero et germano Dei filio. Ita prorsus Paraphrastes Syrus : *Cognitus est*, inquit, *Dei filius* [d]. Arabs vero, vulgatam in Græco, dictione simili repræsentavit חרד; quæ est ὁρίζειν, *determinare*. Hoc modo Christum ait Apostolus variis indiciis et argumentis declaratum, ac designatum esse, uti paulo ante ex Chrysostomo diximus.

Altera Latinorum est expositio, qui *prædestinatum* legunt : hoc est, Dei consilio, ac decreto destinatum Dei filium. Id vox ὁρίζειν proprie significat : ut alibi adnotare memini [2], cum de prædestinatione agerem. Sic ὡρισμένη βουλὴ *consilium* [3], ac *propositum ;* aut *voluntas fixa*, et *determinata* dicitur. Et « filius hominis [4], *secundum quod definitum est*, *vadit*: κατὰ τὸ ὡρισμένον. » Hinc etiam ὅρος τῆς πίστεως in conciliis est constitutio, sive rata, et, deliberatione habita, decreta fidei formula. Ibidem quoque notavimus ὁρίζειν, et προορίζειν in hujusmodi pro eodem usurpari; sicut apud Latinos *destinare*, et *prædestinare*. Siquidem ὁρίζειν, id est *destinare*, ac *decernere* aliquid faciendum, vel dandum alteri, adjunctam habet in sua notione antecessionem, etsi reipsa non exprimitur, quod fit addita particula *ante*, vel *præ*. Ita Prudentius cum in hymno duodecimo *Cathemerinon*, qui est *de Epiphania*, dicit :

» Agnosce clara insignia
Virtutis, ac regni tui,
Puer o, cui trinam Pater
Prædestinavit indolem; »

*a* Euseb. tom. II, lib. II *contra Marc.* cap. II. Ὁ δὲ, οὐκ οἶδα ποίᾳ διανοίᾳ κἀνταῦθα διαστρέφει τὴν Ἀποστολικὴν λέξιν, ἀντὶ τοῦ ὁρισθέντος, ποιήσας προορισθέντος, ἵν' ᾖ ὁμοίως τοῖς κατὰ πρόγνωσιν προορισθεῖσιν.

*b* Marc. ib. Ὥσπερ οὖν τὴν Ἐκκλησίαν πάλαι προωρίσατο ὁ παντοκράτωρ θεὸς, οὕτω καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν· δι' οὗ τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος εἰς υἱοθεσίαν καλέσαι προωρίσατο, πρότερον θεμελιώσας ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ.

*c* Phot. Εἰώθαμεν γὰρ δι' ὁρισμῶν τινῶν ἐπιγινώσκειν ἃ βεβαίως, καὶ οὐκ ἐν δισταγμῷ ἐπιστάμεθα.

*d* Syr. Paraph. אתידע ברא דאלהא.

1 Iren. lib. III, cap. XXXIV. — 2 Tom. I, lib. IX, cap. I. — 3 *Act.* II, 23. — 4 *Luc.* XXII, 22.

de triplici loquens Christi conditione, totidem ab Magis significata muneribus : cum *triplicem*, inquam, *indolem*, id est statum, et conditionem prædestinatam a Patre dicit esse Christo, tantumdem ait, ac si *destinatam* simplici voce dixisset. Itaque futilis est Origenis animadversio, qui inter *destinatum*, et *prædestinatum* hanc agnoscit differentiam, quod « destinatur ille qui est; prædestinatur ille qui non est. » Atqui *destinare* aliquem, exempli causa, *Consulem*, perinde ac *prædestinare*, futurum, et quod nondum est, respicit.

...odo ...ius ...sina- ...ter ...toli ...ie.

V. Christus igitur, ex illa significatione, *destinatus*, vel *prædestinatus*, dicitur *Dei filius;* quæ locutio non decretum de re jam facta, et existente, atque ad aliquid novi comparata demonstrat; sed faciendam, et ad hoc ipsum, quod significatione sua continet, perducendam indicat. Sic *designatus Consul*, non qui reipsa consulatum gerit, sed qui futurus est, dicitur : pro quo *destinatum* dixit Suetonius [1]. Porro duas Christi naturas illo in loco declarat Apostolus, humanam, atque divinam. Priorem hæc ostendunt, *Qui factus ex semine David secundum carnem.* Posteriorem exhibent sequentia, *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute*, quasi diceret, idem ille, qui quatenus homo erat, ortum, et initium accepit ex Davidis semine, secundum potiorem, præstantioremque sui partem, Filius est Dei, et ad hoc prædestinatus est. Ut enim homo assumptus est a Deo, sic ut assumeretur, ex omni æternitate destinatus, et ordinatus est, ut idem hominis filius ac Dei fieret. Ita δύναμις sive *virtus*, aut *potentia*, pro *divinitate* sumitur ; ut alibi passim : ut cum Paulus idem Christum vocat *Dei virtutem* [2] ; et idem [3]. *Non etsi cruxifixus est*, inquit, *ex infirmitate*, *sed vivit ex virtute Dei.* Prædestinatus est igitur Jesus ille Christus, sive ex æterno destinatus ad hoc, ut esset Filius Dei, communicata ipsi virtute illa, hoc est divinitate, et vi, efficientiaque naturæ illius propria. Nec aliter S. Thomas in commentario ad illum locum. « Prædestinatus est, inquit, ut sit talis filius, ut habeat æqualem, imo eamdem virtutem cum Deo Patre. » Non enim adoptivus Filius est ut cæteri : qui plenam illam divinitatem et virtutem non accipiunt, nec *in virtute* filii sunt, sed in similitudine, et adumbratione virtutis illius. Quemadmodum si quis dicat de humili, et abjectæ conditionis quopiam : qualis Agathocles fuisse proditur. Destinatus est rex Siciliæ, vel ut rex Siciliæ sit, in sceptro ac diademate, plenoque dominatu, et potestate : qui sic loquitur, nihil aliud intelligitur velle, nisi hoc; designatum esse regem, et ad principatum esse destinatum ut sit compos insignium illorum, potestatisque regiæ.

Quomodo secundum spiritum et ex resurrectione mortuorum id contigerit.

VI. Ejusdem sunt tenoris, et ἀκολουθίας sequentia, *secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum :* nempe prædestinatus est, ut esset Filius Dei, quatenus virtutem, ac divinitatem obtineret; et quod virtutis hujus præcipuum effectum, et indicium, argumentumque fuit, vim communicandi, ac derivandi in homines Spiritus sancti. Nulla quippe res divinitatem Christi declaravit magis, et commendavit, quam ista, quod in homines Spiritum sanctum effuderit. Ideo apud Joannem prædicit Apostolis [4], tum demum intellecturos homines, cujusmodi sit, et quemadmodum a Deo sit missus, cum post mortem suam, et passionem, per se suoque nomine, et interventu, communicari fidelibus animadverterint Spiritum sanctum. *Et cum venerit*, inquit, *ille*, *arguet mundum de peccato*, *et de justitia*, *et de judicio*, *de peccato quidem*, *quia non crediderunt in me : de justitia vero*, *quia ad Patrem vado*, etc. Hæc autem Spiritus sancti missio et largitio, qua sanctitatis et justitiæ compotes facti sumus, tanquam fructus quidam resurrectionis ab eodem Apostolo constituitur, cum ait. *Resurrexit propter justificationem nostram* [5]. Idcirco Jesum Christum ille ait, prædestinatum fuisse, uti Dei esset filius, et in illa opulentia virtutis, ac potestatis esset, ut sanctificantem Spiritum post resurrectionem in suos immitteret. *Secundum Spiritum sanctificationis* inquit, vel ἁγιωσύνης, id est *sanctitatis*, ut habent Græci codices, *ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri.*

Hoc longe congruentius mihi videtur, quam quod plerisque placet interpretibus, Christum *prædestinatum Dei filium* dici ab Apostolo, *ex resureectione mortuorum*, hoc est, ut post resurrectionem suam Dei esset Filius, quemadmodum Anselmus exposuit, aliique complures, ut dixi. Etenim postquam resurrexit a mortuis Christus, peculiari quadam ratione Filius Dei esse, dicique cœpit, ut ex *Psalmo* secundo colligi videtur, ubi ita legitur : *Filius meus es tu : ego hodie genui te.*

1 Suet. *in Tib.* cap. XXXI et *in Calig.* cap. XII. — 2 I *Cor.* I, 24. — 3 I *Cor.* XIII, 4. — *Joann.* XVI, 8. — 5 *Rom.* IV, 25.

Cui opinioni suffragatur Hilarius in commentario ad illum Psalmum. « Cum hominis, ait, filius consessurus Patri, et in immortalitatem corruptione carnis absorpta, et in viventem tunc, ac non moriturum amplius Dei filium nasceretur. » Idcirco *primogenitum a mortuis* appellari in primo *ad Colossenses* cap. Christum aliqui putant. Sed et in *Actis* Paulus in concione Antiochiæ Pisidiæ habita[1], idipsum testari videtur. Hæc est Primasii, Sedulii, et supposititii Hieronymi sententia. Sed utcumque *Psalmi* secundi, et libri *Actorum* loca illa sese habeant, mihi non satis interpretatio ista probatur. Itaque in alterutra duarum, quas supra declaravimus, acquiescendum est; maxime in secunda, quæ prædestinatum esse Jesum Christum docet ad dignitatem Filii Dei. De quo deinceps accuratior est instituenda disputatio.

## CAPUT XIV.

*Explicantur ea quæ ad prædestinationem Christi pertinent. 1. Duobus modis spectatur, absolute, et comparative. 2. Utraque a SS. Augustino, et Thoma declaratur. 3. De posteriore hic agitur. 4. Prædestinationem in Christo agnoscit Augustinus. 5. Quæ sine merito facta, contra quam Nestorius credidit. 6. Christum, qua Deus est, non prædestinari: 7. Sed ejus humanitatem ad hypostaticam unitionem. 8. An hic homo in Christo prædestinatus dici possit. Respondetur posse. 9. Quod in contrarium objectum est, dissolvitur. 10. Prædestinatio cum sit actio intellectus, non requirit in objecto rei abs re discrimen. Expenditur opinio S. Thomæ de hac propositione, homo non dicitur factus Deus, sed dicitur prædestinatus.*

**Prædestinatio spectatur absolute vel comparative.**

I. Prædestinatio cum sit propositum, et consilium Dei futurum aliquid destinantis, ac decernentis in æterna sua providentia, duobus modis intelligitur : primum absolute sine comparatione duarum rerum : quarum altera est is, qui destinari dicitur : altera est id ad quod ordinatur : sed simpliciter designatur id quod aliquando Deus facere decrevit; deinde cum habitudine quadam rei unius ad aliam ; ut cum Petrus prædestinari dicitur ad sempiternam gloriam. Totidem modis Christi prædestinatio potest accipi. Nam et simpliciter affirmari potest, Deum prædestinasse ac decrevisse opus illud eximium, ac singulare moliri; nempe Christum; qui in eadem persona Deus esset, et homo : et comparatione facta, usurpare sic licet; Deum prædestinasse hominem ad intimam illam, et arctissimam cum Deo conjunctionem, sive hominem, humanamve naturam ad hoc destinasse, ut eadem esset cum Deo persona. Hoc autem interest inter duos istos enuntiandi modos : quod in priore nulla fit eorum, quæ prædestinationi subjecta, vel potius objecta sunt, a se mutuo distractio : sed totum opus ipsum divinæ ordinationi conjuncte, non divise proponitur. In posteriore, quasi distincta, et secum invicem collata duo respiciuntur ; cum unum, ad aliud capessendum dirigitur.

**Utraq… S. Au… tio… S. Th… declar…**

II. Hanc utramque prædestinationis rationem memorat S. Thomas in commentario ad caput primum epistolæ *ad Romanos*. Ibi prædestinationem dicit esse antecedentem rei faciendæ dispositionem. Hanc vero duobus modis fieri posse : « uno modo quantum ad ipsam rei constitutionem : sicut artifex disponit qualiter debeat facere domum, » hæc est simplex operis designatio. « Secundo modo, quantum ad ipsum usum vel gubernationem rei ; sicut aliquis disponit, qualiter debeat uti suo equo. » Ad hanc secundam, non ad primam, pertinere ait prædestinationem, de qua loquimur, Quippe ut in primo libro de *Doctrina Christiana* scribit Augustinus, « uti, est referre aliquid in finem, quo fruendum est; » sed cum res in seipsa constituitur, « non dirigitur ex hoc ipso in aliud. »

Has duas prædestinationis notiones sequitur, exprimitque S. Augustinus, cum de illa contra Pelagianos disserit. Nam cum *prædestinationem* nihil aliud esse definit, nisi præscientiam eorum, quæ facere decrevit, ut in libro *de dono perseverantiæ*, capite XVII et XVIII, cum ait, nihil aliud esse prædestinare, quam « in sua, quæ falli mutarique non potest, præscientia, opera futura disponere : » ad priorem significationem alludit. Cum autem ad vitam æternam[2], vel ad gratiam prædestinari homines dicit, posteriorem modum prædestinationis ostendit.

Ex his duabus prior quæstione caret om-

1 *Act.* XIII, 33. — 2 *Ench.* cap. C. Vide lib. IX. *Dogm.* nost. cap. I.

nino. Quis enim dubitet, Deum ex omni æternitate tum præscire, quæ in tempore moliturus est, tum futurorum operum rationem, ordinemque describere? Itaque Christus sine ulla controversia *prædestinatus est* hoc sensu *Filius Dei*, vel *ut esset Filius Dei*; quod Cyrillus Apostoli locum illum declarans expressit sic: « destinari in Filium Dei [a]. » Quippe Deus insigne illud opus facere ante decrevit et futurum esse præscivit.

III. De solo ergo posteriore modo tota est hoc loco instituta quæstio. In qua illud imprimis tenendum, quod in iisdem illis commentariis in epistolam *ad Romanos* recte observatum est a S. Thoma: Prædestinationem, de qua hic loquimur, cum sit rei alicujus ordinatio ad rem aliam; illam ipsam rem, quæ ordinatur ad alteram, intelligi jam constitutam, ac naturalibus omnibus, et necessariis ad id ut sit, instructam. Itaque « naturalia, inquit, proprie sub prædestinatione non cadunt: sicut non dicimus proprie quod homo est prædestinatus habere manus. Relinquitur ergo, quod prædestinatio dicatur proprie eorum solum, quæ sunt supra naturam, in quæ rationalis creatura ordinatur. Supra autem naturam rationalis creaturæ est Deus solus, cui unitur rationalis creatura per gratiam, » nec eam qualemcumque, sed per eam, quæ gratum facit, si de communi, et ordinaria loquimur: extraordinaria vero, et singulari, « quæ est unitio in esse personali, » solus Christus Deo copulatus est. « Sicut ergo hominem esse unitum Deo per gratiam adoptionis, cadit sub prædestinationem; ita etiam esse unitum Deo per gratiam unionis in persona, sub prædestinationem cadit. » Ita S. Thomas.

Augustinus vero multis in locis veram proprieque dictam posterioris modi prædestinationem agnoscit in Christo; quæ illius exemplar sit, ac velum archetypum, qua electi ad gratiam, et gloriam prædestinati esse dicuntur. Testantur hoc allata ex illo loca capite sexto libri hujus; in quibus id laborat Augustinus, ut hominem in Christo sine ullis præcedentibus meritis doceat electum et prædestinatum ad tantam esse gratiam, et dignitatem, ut non adoptivus esset, sed verus, et naturalis Dei filius: utpote eadem cum naturali Dei filio persona factus.

Prædestinationem in Christo agnoscit Augustinus.

IV. Hoc autem « præclarissimum esse dicit lumen prædestinationis, et gratiæ [1], » de qua contra Pelagianos agebat; ut eam ipsam *prædestinationem*, qua sancti ad æternam vitam per gratis concessam gratiam destinantur, et ordinantur, sine ullis antecedentibus meritis probaret ex mera gratia, id est gratuita, et liberali Dei voluntate proficisci. Quod ut persuaderet, argumentum sumpsit ex Christo Domino, et quidem validum, ut putavit, et invictum; siquidem hominem illum ad hanc gratiam, ut Christus esset, prædestinatum fuisse ex Pauli testimonio, de quo diximus antecedenti capite, confirmat. Nam cum asseruisset; « ex gratia fieri ab initio fidei suæ hominem quemcumque Christianum, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus: » mox de prædestinatione concludit sic: « Hæc se Deus esse facturum profecto præscivit. Ipsa est igitur prædestinatio sanctorum, quæ in sancto sanctorum maxime claruit: quam negare quis potest recte intelligentium eloquia veritatis? Nam et ipsum Dominum gloriæ, in quantum homo factus est Dei Filius, prædestinatum esse didicimus. Clamat Doctor gentium in capite epistolarum suarum: *Paulus servus Jesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos, in Scripturis sanctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem: qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum.* Prædestinatus est ergo Jesus, ut qui futurus erat secundum carnem filius David, esset tamen in virtute filius Dei, secundum spiritum sanctificationis: quia natus est de Spiritu sancto, et Virgine Maria. Ipsa est illa ineffabiliter facta hominis a Deo Verbo susceptio singularis ut Filius Dei et filius hominis simul: et filius hominis, propter susceptum hominem, et filius Dei, propter suscipientem unigenitum Deum, veraciter et proprie diceretur: ne non Trinitas, sed quaternitas crederetur. Prædestinata est ista naturæ humanæ tanta, et tam celsa, et summa subvectio, ut quo attolleretur altius, non haberet: sicut pro nobis ipsa divinitas quousque se deponeret humilius, non habuit, quam suscepta natura

a Cyrill. dial. *de Incar.* Ὡρίσθαι τε διϊσχυρίζεται καὶ εἰς υἱὸν θεοῦ.

1 Aug. *de Præd. Sanct.* cap. xv.

hominis, cum infirmitate carnis, usque ad mortem crucis. Sicut ergo prædestinatus est ille unus, ut caput nostrum esset; ita multi prædestinati sumus, ut membra ejus essemus. »

V. Hunc Augustini locum ideo integrum hic excripsimus, quod plurima contineat ad enarrandam Christi prædestinationem apta, et necessaria; loquendique certas formulas, de quibus inter se theologi anxie scrupuloseque disputant. Ipsum ergo *Dominum Jesum prædestinatum esse* dicit, *ut esset filius Dei : et, illum hominem, ut filius Dei unigenitus esset* : quod ante illa verba in eodem capite posuit. Item, *prædestinatum ut esset Christus*, nempe quia *Christus factus est*; quæ enim facturus erat, ea præscivit; quod esse prædestinationem asseverat. Tum prædestinatam, ait esse *naturæ humanæ subvectionem*, hoc est decretam et destinatam. Alias eamdem naturam hominis prædestinatam ait esse [1]. Hanc vero gratiam merita omnia præcessisse, nec iis adeptam et comparatam esse, studiosius inculcat tum ibidem, tum aliis pluribus in locis; ut in libro *contra Julianum* operis imperfecti, ubi inter alia ita scribit : « Neque enim audebis eum dicere præcedentibus operum meritis filium Dei factum ab initio [2], id est a Virginis utero. Qua ergo gratia homo ille ab initio factus est bonus, eadem gratia homines, qui sunt membra ejus, ex malis fiunt boni[2]. »

De hoc genere meriti intelligendus est Leporius in libello *emendationis*, ab Augustino, et Afris aliis episcopis probatus, cum illud recantat quod alias dixerat, in Christo fuisse *laborem*, *devotionem*, *meritum*, *fidem*. Hoc enim meritum est subvectionis illius, qua homo factus est Deus : quod merito retractavit: « Nescit, inquit paulo post « labore, devotione, fide, merito finem apprehendere meritorum, qui infinitus, et sine terminis, agit propria potestate.» Præluserat autem, ut jam dixi, Leporius Nestorianæ hæresi quæ non longe postea succrevit. Cujus hoc fuit proprium flagitium, affirmare hominem in Christo divini Verbi consortium recte factorum merito sibi quæsiisse. Unde nefaria vox illius exorta, quam detestatur Gregorius Papa libro XVIII, *Moralium*, cap. XXVII. » Non invideo Christo Deo facto: quoniam, si volo, et ipse possum fieri. Qui Jesum Christum Dominum nostrum non per mysterium conceptionis, sed per profectum gratiæ Deum putavit: perversa allegatione astruens eum purum hominem natum : sed ut Deus esset, per meritum profecisse; atque ob hoc æstimans, et quoslibet alios posse ei coæquari, qui Filii Dei per gratiam fiunt. »

VI. Atque ut hæc tandem quæstio terminetur; hæc adhibenda præscriptio est : duabus ex naturis constare Christum. Itaque quod de illius prædestinatione agitur, vel de Verbo ipso, ac Deo : vel de homine, ejusque natura propria intelligi debere. Horum primum aut nullam habet, aut exiguam immorandi causam. Quippe certum ac perspicuum est, quod Toletana synodus undecima nominatim sancivit : « Habet ergo in se, ait [3], geminam substantiam, divinatis suæ, et humanitatis nostræ, Hic tamen per hoc, quod de Deo Patre sine initio prodiit, natus tantum; nam neque factus, neque prædestinatus accipitur: per hoc tamen, quod de Maria Virgine natus est, et natus, et factus, et prædestinatus esse credendus est. »

Sic Vigilius Afer libro quinto *contra Eutychem*, quod in *Psalmo* dicitur *electus* his verbis[4], *Posui adjutorium in potente, et exaltavi electum de plebe mea ;* quod ad Christum refertur: nec non ab Apostolo Petro, cum ait [5], *Lapidem ab hominibus reprobatum*, *a Deo autem electum*; ad divinitatem negat pertinere. « Numquid Dei filius, ex ea natura, inquit [6], qua Deus est, et non ex illa potius, qua homo factus est, electus poterit appellari; ut inde natura divinitatis eligeretur, quæ una est, et quæ in pluribus non potest deputari ?» Quo argumento utitur ad naturas duas asserendas contra Eutychem. Est autem *electus* idem plane quod *prædestinatus*, atque hoc posterius vocabulum a Toletanis patribus liquet accipi sic, ut ordinationem unius ad alterum, tanquam ad finem, significet : non simplicem futuri operis designationem.

VII. Cum autem humana natura dupliciter usurpari soleat : vel ut eo nomine, quod *abstractum* vocant, exprimitur : vel ut eo, quod *concretum* dicitur : de utroque litem inter se movent subtiliores de schola theologi; quam veteres insuper habuerunt. Verum ex his, quæ tum ab Augustino, tum ab aliis Græcis, Latinisque Patribus dicta, hucusque retuli-

1 Vide sup. cap. VI. — 2 Lib. I. — 3 Tolet. Syn. undecima, tom. IV, Con. — 4 *Psal.* LXXXVIII, ver. XX. — 5 II *Petr.* II. — 6 Vigil. lib. V *cont Eut.* tom. IV, *Bibl.*

mus, utrumque probe, ac legitime pronuntiari non est dubium.

Quocirca tam humana natura, vel humanitas prædestinata dici potest, quam homo prædestinatus, ut sit Deus. Ac de priori quidem reclamat sanctus Thomas[1], negatque prædestinatam esse naturam, quia proprium hoc est suppositi, vel personæ, ut sit filius Dei. Verum nihil hoc obstare deberet. Nam etsi humanitas ipsa, si præcise, abstracteque sumatur, non sit filius Dei, uti neque persona est, aut subsistens; tamen ad divinam applicata personam, fit Dei filius, et hypostasis ac persona : atque hoc modo prædestinata dici poterit, ut sit Dei filius, eo scilicet modo, quo id consequi potest : nempe ut cum Verbo copuletur. Ita enim filius Dei fit : sicut paries non ex se, sed albo tectorio inductus, fit albus. Quod autem inficiatus hoc est S. Thomas, id eo fecit, ut ne humanitas ipsa abstracto nomine concepta, Dei filius habeatur. Sane cum prædestinatio sit præfinitio quædam donorum, ac beneficiorum, quæ in tempore largiri decrevit Deus; nec dubitari possit, quin hoc singulare gratiæ genus adepta sit humana Christi natura, ut a Verbo in personæ assumptæ communionem, Deus, et Christus fieret : quod ex Augustino supra didicimus; perspicuum est idipsum a Deo fuisse decretum; adeoque prædestinatam ad illud capiendum hominis esse naturam.

VIII. De altero, an *homo*, vel etiam *hic homo*, prædestinatus dici queat, ut sit Deus, ac Dei filius, haud paulo est acrior in scholis contentio. Et sunt quibus istud usurpari displiceat; quod *hic homo* præsertim, vel *hic hominis filius*, subsistens aliquid, et personam significet, quæ cum in Christo divina sit, non recte dici videtur, prædestinatum esse hunc hominem ut sit id, quod esse non potest, nisi jam hic homo sit. Debet enim in hujusmodi locutione, qua prædestinatum aliquem esse dicimus, ut sit, exempli causa, rex, aut aliquid aliud, antecessio nonnulla temporis intercipi : quæ nulla potest illic cogitari, cum *hic homo*, vel *hominis filius* ne momento quidem existat, antequam Dei sit filius.

Mihi vero veterum ad usum et auctoritatem theologica decreta dirigenti aliter existimandum videtur. Complures enim illorum, ut inter alios Augustinus, non solum hominem assumptum a Deo; vel hominem, hominisve filium, Dei factum esse filium, et Deum, liquido, ac diserte asserunt; sed addito etiam pronomine demonstrativo, *illum hominem;* ut in libro *de Prædestinatione Sanctorum*, capite XV, quem locum supra descripsimus; et in aliis, quæ capite sexto hujus libri legi poterunt. Quid enim ibi *homo ille* aliud indicat, nisi singularem hominem ad tantam provectum, prædestinatumque gratiam, ut non prius in natura rerum existere, quam esse Deus inciperet?

IX. Nam quod istis in locis *concreta* pro *abstractis* vocabula, et *illum hominem* pro *humanitate illa* sumi ab Augustino eruditus theologus opponit[2] : ideoque minus firmum, quod indidem capitur, argumentum esse putat, ad adstruendam hanc loquendi formulam, *hic homo prædestinatus est in Dei filium* : nihil præscriptione hac efficit; siquidem non minus *abstracta* pro *concretis* usurpantur, quam pro illis ista, tam in θεολογίᾳ, ut Græci loquuntur, hoc est in Trinitatis mysterio tractando, quam in οἰκονομίᾳ, id est *Incarnationis*, velut cum Patres sic enuntiant, *divinitas est nata de Patre*, vel *sapientia ;* aut cum dicunt, *divinitas est incarnata.* Cujusmodi locutiones dextre, ac prudenter accipiendæ sunt. Nimirum *concreta* quæ dicuntur vocabula, naturam, ut idem theologus existimat[3], directa notione, proprieque significant : suppositum autem, ex obliquo et confuse : Quare non tantum *homo*, sed etiam *hic homo*, naturam, et quidem iste singularem, exprimit, aliqua, nec determinata personæ proprietate subsistentem. Quo fit, ut ratione considerationeque mentis præcidi ac secerni possit natura hominis individua ab modo subsistendi; et per eamdem mentis contemplationem hæc ad illam applicari; ut enuntiatio fiat ejusmodi : *hic homo est Deus* : vel, *hic homo factus est Deus.* Quam posteriorem, probam, et ab antiquis, ac recentibus plerisque theologis usu receptam esse, suo loco demonstravimus[4]. Quocirca si vere dicitur, *hic homo, vel hic hominis filius, factus est Deus, aut Dei filius :* multo certe magis vere hoc usurpabitur : *hic homo prædestinatus est in Dei filium.* Quod enim tempore suo Deus facturus est, id se esse facturum præscivit, ac decrevit ex omni æternitate; quod nihil aliud esse, quam prædestinationem, Augustinus affirmat.

Solvuntur objectiones.

1 In III Par. qu. XXIV, art. 1. — 2 Vasq. in III p. disp. XC, cap. III. — 3 Ibidem. disp. LXIII, cap. IV; et disp. XC, c. III, § 21. — 4 Lib. IV, cap. VIII, maxime § 14.

X. Hic vero peropportuna est observatio illa S. Thomæ[1], quam in commentario ad caput primum epistolæ *ad Romanos* his verbis explicat : « Prædestinatio designat actum animæ. Anima enim secundum suum intellectum, et rationem potest distinguere ea, quæ sunt secundum rem conjuncta. Potest enim aliquid de pariete albo cogitare, et loqui seorsum quidem, quantum ad hoc, quod est paries : seorsum autem, ex hoc, quod est albus. Ita etiam in prædestinatione. Nam prædestinatio potest attribui personæ Christi, secundum quod subsistit in humana natura; licet non attribuatur ei, secundum quod subsistit in divina. » Ad hoc vero non rei distinctio necessaria est, sed sufficit illa τῆς ἐπινοίας, et *rationis*. Sed cum dicimus, *homo est animal*, *est rationis particeps* : cogitatione quodammodo divellimus ea, quæ nonnisi ratione discriminantur, et eadem divulsa enuntiando conjungimus.

Cæterum quod in iisdem locis sanctus Thomas adjicit, aliud esse dicere, *factus est*, aliud *prædestinatus est ;* eo quod *factus designat actum realem* : ac proinde rei antecessionem; non rationis solam requirit; unde veram hanc enuntiationem esse negat : *hic homo factus est Deus*; tametsi, inquam, ita sanctus ille doctor asseverat; nihilominus contrariam sententiam magis esse Patrum usui consentaneam docuimus in capite illo octavo libri quarti. Quo etiam pertinet, quod alio loco constituimus[2], Christum *qua homo est*, vel *hunc hominem*, creaturam a plerisque Patribus citra reprehensionem appellari : nimirum ratione naturæ, et essentiæ. Si igitur cogitatione separari potest natura singularis a modo subsistendi, qui in Christo minime creatus est; ut ideo creari dicatur hic homo, quia natura hæc hominis vera generatione producitur, et existere incipit, etsi eodem momento divina illi hypostasis, et subsistendi modus applicetur : cur non perinde dicemus hunc hominem Deum esse factum, vel creatum in Deum : ita tamen, ut cum de Christo sive persona ipsa id efferimus, non divinæ, sed humanæ ratione naturæ congruere sentiamus? Denique hic homo, vel hæc natura hominis prius existere in rerum natura τῇ ἐπινοίᾳ et *ratione*, imo vero naturæ ordine cœpit, ut alibi diximus[3]; quam personali affecta proprietate subsisteret.

Ex his autem vere illud, ac legitime usurpari dicendo posse colligitur, Christum, sive personam Christi, prædestinatam esse in Dei filium, vel ut Deus sit, ac Dei filius, secundum humanam naturam; quod præter S. Thomam Hugo quoque Victorinus quæstione undecima in epistolam *ad Romanos* tradidit.

Sed de Christi prædestinatione satis hucusque dictum sit; ac fortassis etiam plus satis. Est enim totus ille locus, uti dixi, in scholarum contentione positus, et ab instituti nostri ratione paululum deflexus; cujus, præterquam quod attulimus, nullum apud Patres vestigium occurrit.

1 In III par. qu. XXIV, art. 1, ad 3, et in comm. ad c. I, ep. *ad Rom.* — 2 Lib. VII, cap. XVI. — 3 Lib. IV, cap. IX, § 7.

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

## DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER DUODECIMUS

### IN QUO DE EO GENERE ACCIDENTIUM PROPRIETATUM DISSERITUR, QUÆ MORALES APPELLANTUR.

---

## CAPUT PRIMUM.

*De Mediatore Christo, quid sit mediator, et sequester.* 2. *Quo sensu Ariani mediatorem illum agnoverint.* 4. *Mediator duplex, unus* naturalis, *alter* moralis. 5. *De priore primum agitur, cujusmodi Christum esse monstratur*, 6. *Ex Apostolo Paulo.* 7. *Tum ex Patribus, imprimisque Gregorio Nysseno.* 8. *Ex Irenæo, et Hippolyto.* 9. *Pauli perobscurus de mediatore locus explicatur, et illustratur. Legis Mosaicæ latio pacti rationem habuit.* 10. *Quod ex Scriptura probatur, ut et illius a promissione Abrahamo facta discrimen.* 11. *Hieronymi de illo Pauli loco sententia notatur.* 12. *Deinceps aliorum Patrum Græcorum de naturali mediatore Christo testimonia.* 13. *Leontii Byzantini locus eximius de proprietate naturalis mediatoris.*

I. Ad illas deinceps Christi dotes, proprietatesque disputatio nostra labetur, quæ ab naturalibus, quas vocant φυσικὰς, discretæ, *morales* dicuntur in scholis : eo quod humano usu, et æstimatione, non naturali efficientia censentur. Hujusmodi sunt ἀξιώματα, id est *dignitates*, vel *dignationes*, quales sunt Mediatoris, Sacerdotis, Salvatoris, Regis, Judicis, et similes aliæ : de quibus non est integrum nobis tacere penitus : neque multis tamen ea necesse persequi.

Initium faciam a *Mediatoris* officio; quo nomine mysterii totius finis, et fructus continetur, ut ait Gregorius Nyssenus[a] quem his verbis declarasse ait Apostolum, *Unus enim Deus : unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*[1]. Hunc Græci μεσίτην vocant; quam vocem Glossæ Græco-latinæ reddunt sic : Μεσίτης, *sequester*, *arbitrator*, *mediator*. Et, μεσιτεία *arbitrium*, *sequestratio, arbitratus*. Tertullianus pro *mediatore*, *sequestrem* in vertendo illo loco Apostoli posuit[2]. Lactantius vero non solum *medium*, sed etiam *mediatorem* vocavit[3]. Est autem ille, *qui certantibus medius intervenit*; qua verborum descriptione *sequestrem* interpretatur Isidorus[4] Gellius vero *sequestrem* a *sequendo* dictum asserit[5], « quod ejus, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur; » quem et *sculnam*, quasi *seculnam* a sequendo pariter, olim appellasse Romanos adnotat; sed inter *mediatorem* et *sequestrem* interesse nonnihil indicat. Hieronymus[6], ut postea dicturi sumus. Latini quoque *intercessorem*, et *interventorem* usurpant pro *mediatore ;* sive eo, qui pro altero spondet, et pro eo fidem suam obligat. In Glossario Latinograeco *Intercedit*, μεσάζει. Et, *Interventio*, μεσιτεία. *Intercessor*, βραδευτὴς, βοηθός. *Intervenit*, βοηθεῖ, μεσάζει. Quæ omnia synonyma sunt, et pro eo sumuntur, qui interventu suo, ac fidejussione aliquem sublevat, et laboranti periclitantique succurrit.

Explicatur vox mediatoris.

*a* NYSSEN. 1 *cont. Eun.* Οὗτός ἐστιν ὁ μεσίτης θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων. εἰπὼν τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὅτι εἷς θεὸς καὶ εἷς μεσίτης θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅλον ἡμῖν ἐνταῦθα τὸν σκοπὸν τοῦ μυστηρίου διὰ τῆς τοῦ μεσίτου λέξεως διαλαβὼν, ἀπεκάλυψεν.

1 I *Tim.* II, 5. — 2 Lib. *de Resur.* cap. LI et LXIII.—3 Lib. IV cap. XXV. — 4 Isid. X *Etym.*— 5 Lib. X c. X.— 6 In Ep. *ad Gal.*

II. Cum autem μεσίτου, sive *medii*, aut mediatoris vox, duos esse saltem indicet, inter quos unus interjectus est, conciliator, et interpres, qui ambos inter se componat, et ad concordiam adducat; quam vere id Christo conveniat, dicam mox, si prius de calumniosa hæreticorum interpretatione pauca monuero.

**Quo sensu mediatorem agnoverint Ariani.**

Ariani, qui veram illi, et eamdem cum Patre divinitatem ausi sunt detrahere, ideo μεσίτην eum nominari dixerunt; quod mediæ cujusdam inter Deum verum esset, hominesque substantiæ; quæ ut his antecelleret, sic illo esset inferior. Testatur hoc Cyrillus Alexandrinus in dialogo primo *de Trinitate;* ubi hæreticos illos ait Dei filium existimantes diversæ a Patre esse substantiæ, mediam illi quamdam attribuisse Deum inter et creaturam : ob idque μεσίτην illum vocari dixisse [a]. Quo etiam referri debet eorumdem Arianorum vecors illa impuraque sententia, qui Deum Patrem asserebant, creatas res omnes moliri cupientem, prius Verbum suum, tanquam instrumentum, edidisse, quo administro ad designationem tanti operis uteretur. Addebant ad incrementum perfidiæ insaniam istam; idcirco Deum talem sibi comparasse operis ministrum, quod creata nulla res meram summi artificis efficientiam sustinere queat, ac propterea temperari eam oportuisse interposito velut *medioxumo* quodam, et ad conditionem nostram propius accedente Deo, qui et naturæ inferioris pati consortium posset, et ad usum nostrum, et commercium magis opportune factus esset. De qua opinione late disputatum a nobis est in tomo secundo, libro primo *de Trinitate* [1]; necnon in secundo [2].

III. Hanc vero inter alios tradidisse Eusebium Cæsariensem, in primo libro docuimus. Cujus nunc ad eamdem hæresim implicatum adjungemus locum ex opusculo primo *contra Sabellium.* Ibi enim cum unigenitum Dei filium ad mundi procreationem, et conservationem necessarium esse dixisset; hoc sibi objicit : « Sed fortasse dicis [3]: Non sufficit enim Pater? Non quia non sufficiebat Pater, ideo genuit filium : sed quia non sufficiebant ea, quæ facta sunt, sufferre non nati virtutem, ideo per mediatorem loquitur. » Hæc igitur *mediatoris* causa et proprietas fuit, ex Eusebii præpostera ratione : ob quam etiam in veteri Testamento non per se Deum egisse Patrem, sad per eumdem illum filium suum, tam Eusebius, quam alii veteres arbitrati sunt. Sed hi, quos alioqui catholica commendat pietas, excusari, et ad commodum etiam deflecti sensum aliquem possunt : Eusebium, quem Arianæ impietatis signiferum fuisse constat, nulla satis idonea defensio vindicat ab erroris nefarii contagione, ut in libro illo primo *de Trinitate* fusius ostendimus.

Cujus et Arianorum cæterorum, ratio illa, propter quam mediatore opus fuisse putarunt, ad sanioris, et inculpatæ professionis formulam dirigi sic potest, ut non inter propriam Patri; sed huic communem cum Filio divinitatem, et creaturas medium quemdam adhiberi oportuisse dicamus, qui Deus idem et homo utrique congrueret Quod recte Cyrillus illo, quem paulo ante citavimus, in loco tradidit his verbis : « Nam quia nudam quodammodo, meramque divinitatis ad majestatem accedere humana natura non poterat, propter insitam sibi imbecillitatem; utiliter ad nostram similitudinem sese Unigenitus accommodavit, ut arcanam Dei Patris voluntatem aperiens, spirituales efficeret adoratores : qui ad umbras figurarum non amplius adhærescerent, neque legem admitterent, a qua nihil perfici poterat : sed uti, quandoquidem spiritus est Deus, nos etiam in spiritu, et veritate Deum adorare simul, et colere festinemus [b]. »

IV. Quocirca μεσίτου, id est *mediatoris*, hoc habet communis, et nativa, ac necessario subjecta notio, ut is intelligatur, qui sit amborum particeps, et quadam cum illis communione sociatus, quorum conciliator est, et sequester. Id autem dupliciter fieri potest, uno modo, ut naturæ sit nonnulla cum utro-

*a* Cyrill. dial. I *de Trin.* Τὸν ἀμφοῖν ἀνὰ μέσον, θεοῦ τε φημὶ, καὶ κτίσεως, ταύτῃ γάρ τοι καὶ μεσίτην αὐτὸν κεκλῆσθαί φασιν.

*b* Cyrill. dial. I *de Trin.* Ἐπειδὴ γὰρ οἱονεί πως γυμνῇ, καὶ ἀκράτῳ τῇ τῆς θεότητος δόξῃ προσβαλεῖν οὐχ οἷα τε ἦν ἡ ἀνθρώπου φύσις διὰ τὴν ἐνοῦσαν ἀσθένειαν, ὑπέδυ χρησίμως τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὁ μονογενὴς, ὡς ἂν τὸν ἀπόῤῥητον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς διεκκαλύπτων θέλησιν, πνευματικοὺς ἀποδείξῃ προσκυνητὰς, οὐ τύπων ἀποσκίασμασι προσκειμένους ἔτι, καὶ τὸν οὐδὲν τελειοῦν ἰσχύοντα προσιεμένους νόμον, ἀλλ', ἵν', ἐπείπερ ἐστὶ πνεῦμα ὁ θεὸς, ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ προσκυνεῖν τε ἅμα καὶ λατρεύειν ἐπειγώμεθα.

1 ap, III, v et xi. — 2 Lib. II cap. v, § 15. — 3 Euseb. I, *contra Sabell.*

que conjunctio; altero vero, ut animorum, ac voluntatum cum illis consensione cohæreat. Priorem μεσιτείας speciem appellemus sane φυσικὴν, id est *naturalem*: posteriorem σχετικὴν: quæ solo affectu animi, et hinc exorto commodandi, ac bene merendi officio constat.

Utrumque mediator Dei, et hominum obtinet Christus Jesus, qui ambas in eadem persona sua naturas conjungens, primam illam *naturalis*, et *substantivi* formam Interventoris implet; tum posteriori multiplici functione respondet, satisfaciendo, interpellando, et orando, Deum placando, ac nobis promerendo, et hujusmodi aliis, de quibus postea. Sed cum hujus secundi generis partes cum Angelis, et hominibus communicare voluerit Christus: (Nam et sanctos, quasi secundarios mediatores; allegari ad Deum instituit) prioris secum neminem habet participem: sed in solidum sibi reservavit. (Nullus enim, præter ipsum, natura duplici censetur.) Nisi quod, uti sancti sint, ac mediatoris illius secundarii munus digne capiant, divinæ fiunt homines naturæ quodammodo participes, et θεοῦσθαι, id est *deificari* dicuntur; reipsa tamen nemo, præter Christum, Deus est et homo. Itaque singularis, et primarius iste mediator est.

Hinc Scripturæ non *mediatorem* solum *Dei et hominum Christum*[1], sed *unum* esse testantur. Et, quod ipsemet dicit, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*[2], eamdem vim habet: atque ut cætera loca, in quibus *mediator novi testamenti* simpliciter vocatur[3], eodem modo interpretemur admonet.

V. De duplici mediatoris illo genere, quod alibi strictim[4], et quasi in transitu fecimus, postulat hic locus ut ex professo, uberiusque modo disputemus: ac primum de priore, et singulari genere. Cujus ad hoc tractatio reducitur, ut ideo *mediatorem* præstantissimo illo modo Christum esse demonstremus, quia naturam in semetipso utramque continens, amborum inter se, quorum conciliator exstitit, consensionem et concordiam reipsa repræsentavit. Et quamvis de duabus Christi naturis, et earum in Christo concursione pariter ac discrimine, superioribus in libris copiose disseruimus, ac veterum de iis testimonia, pro instituto nostro, affatim congessimus; non pigebit tamen alia conferre in hunc locum, quæ hoc proprie, quod nunc agitur, exprimant, eatenus *mediatorem* esse Christum, quod divinam et humanam naturam in sese complexus, verus homo sit, et Deus. Quod quidem diligenter hic inculcatum, vel hunc usum afferet theologis, uti novo hoc argumento catholicum dogma tanto firmius, validiusque comprobent, adversus Arianos, Apollinaristas, Eutychianos, ac Monophysitas: tum iis oppositos ex adverso, quod ad Incarnationem attinet, Samosatenos, Photinianos, Nestorianos, et redivivos hac ætate Photini, ac Pauli Samosateni sectatores Anabaptistas, Socinianos. Hoc igitur deinceps consentientibus cum Scriptura antiquorum Patrum sententiis approbandum suscipimus, propterea verum, et unicum esse mediatorem inter Deum hominesque Jesum Christum, quod ex ambabus conjunctis inter se proprio, ac substantivo nexu naturis in una eademque persona componitur.

VI. His incorruptis, et gravissimis veritatis catholicæ testibus præibit Apostolus Paulus: qui ut mediator Dei et hominum posset esse Dei filius, necesse ait fuisse uti naturæ hominum fieret particeps, in eaque pateretur: *decebat enim*, inquit[5], *eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare.* » Et paulo post: « *Quia ergo pueri communicaverunt carni, et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum: et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti*, etc. *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.* Eodem pertinent et illa Scripturæ testimonia, quæ Dei filium, et Christum asserunt hominem esse factum, et in hunc mundum venisse, ut *peccatores salvos faceret*[6], et humanum genus a peccatis eximeret, ac morte sua liberaret. His enim officiis mediatoris proprietas exprimitur. Hujusmodi autem loca in sacris libris et frequentissima sunt, et obvia: quæ percensere nihil attinet. Ex Apostolo Paulo.

VII. Jam quod ad Patres spectat, commemorandus ante omnes mihi videtur Gregorius Nyssenus; qui in libro primo *contra Eunomium*, de mediatoris appellatione, et ejus causis ea scribit, quæ vim illius, et naturam plenissime declarant. Postquam enim ea præfatus est, Itemque ex Patribus.

1 *Timot.* ii, 5. — 2 *Joann.* xiv, 6. — 3 *Hebr.* viii, 6 et cap. ix, 15 et cap. xii, 24. — 4 Lib. III *de Trin.* cap. ii et lib. II *de Ang.* cap. ix. — 5 *Hebr.* ii, 10. — 6. Ut I *Tim.* i, 15.

Mediatoris. quæ supra initio capitis hujus retuli, μεσίτου vocabulum totam illius mysterii rationem, ac finem continere : idipsum exponit sic. « Est autem finis, et scopus iste : Defectionem fecit aliquando genus hominum adversarii improbitate deceptum; et in peccati servitutem redactum ab vera vita est alienatum. Instaurat postea fictum a se opus operis dominus, et homo fit cum eo, quod jam erat Deus : adeo ut et totum jam istud esset, et totum illud factum fuerit, atque hoc modo cum Deo mista, et temperata est humana natura, mediatore ac sequestre homine illo, qui est in Christo : cum quo tota virtute per assumptas nobis primitias massa temperata coaluit. Quoniam igitur *mediator unius non est*, *Deus autem unus est*[1]; isque nullo modo in illis, quas fides nobis tradidit personis dividitur. Siquidem una in Patre, et Filio, et Spiritu sancto divinitas inest. Idcirco mediator semel Dei et hominum fit Dominus, hominem per sese cum divinitate conjungens. Quinetiam per mediatori subjectam notionem, fidei pietatem edocti sumus. Etenim mediator Dei et hominum, uti communionem naturæ suscepit humanæ, non opinione sola, sed reipsa factus homo ; ita et verus existens Deus, non appellatione sola nudæ divinitatis honoratus est, ut putat Eunomius[a]. »

Hactenus Gregorius, qui ea congessit in hunc locum, quæ ad catholicum dogma Trinitatis, et Incarnationis corroborandum utilia esse possunt. *Ac mediatoris* imprimis officium, partesque Christi pulchre complexus est, duas in unum illum coiisse naturas asserens, perfectas, et integras, minimeque confusas; tum revera fuisse hominem ipsum, non sola specie, et opinione docet; itidemque Deum verum : quorum illud, Apollinaristas, et Monophysitas, ac δοκητὰς lethali plaga conficit: hoc autem, Arianos, et Anomœos. Indidem præterea colligitur, naturam divinam, quæ personis inest tribus, unam numero, et singularem, atque individuam esse, neque pro illarum numero divisam ; de quo vide quæ in quarto libro *de Trinitate* diximus[2]. Atque eo notabilior est ille Nysseni Gregorii locus, quod quædam exstant illius testimonia illic a nobis allata, quæ de divinitatis unitate aliter ipsum existimasse suadere possint.

VIII. Irenæus a Theodoreto citatus de *Mediatore* ita plane loquitur : « Oportebat, inquit, mediatorem Dei et hominum per suam cum utroque propinquitatem, ambos in amicitiam, et concordiam adducere; ac Deo quidem repræsentare hominem; hominibus vero Dei communicare notitiam[b]. »

Hippolytus episcopus, et martyr apud Leontium, « Ut demonstretur, inquit[3], utramque quidem in se habere substantiam, scilicet Dei et hominum : sicut Apostolus ait, *Mediator* quidem *Dei et hominum, homo Christus Deus*[4], *Mediator autem unius non est*[5], sed hominum. Oportebat ergo, ut Christus factus mediator Dei et hominum, ab utrisque arrhabonem quemdam acciperet, ut appareat mediator duarum naturarum. » Hic Apostoli locum ex epistola *ad Galatas* paululum detorquet Hippolytus; ubi *mediator non unius esse* dicitur : quod ille sic accipit, tanquam non unius cujuspiam hominis mediatorem fuisse Christum dixerit, sed hominum omnium. Hoc vero ab Apostoli mente est alienum. Nam mediatorem cum ait *non unius esse*; demonstrat plures uno esse debere, inter quos medius, ac tertius sit ille, qui mediatoris partes agit : non autem altera ex parte necessario plures uno oportere esse significat. Quo-

*a* GREGOR. NYSSEN. lib. I *contra Eunom.* Ὁ δὲ σκοπὸς οὗτός ἐστιν. ἀπέστη διὰ τῆς τοῦ ἀντικειμένου κακίας ποτὲ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλωθὲν, καὶ τῆς ὄντως ἠλλοτριώθη ζωῆς. ἀνακαλεῖται μετὰ ταῦτα τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα ὁ τοῦ πλάσματος κύριος, καὶ γίνεται ἄνθρωπος μετὰ τοῦ εἶναι θεός. κἀκεῖνο ὅλον ὢν, καὶ τοῦτο ὅλον γενόμενος, καὶ οὕτως συνανεκράθη θεῷ, καὶ ἀνθρώπινον, τοῦ κατὰ Χριστόν ἀνθρώπου τὴν μεσιτείαν ἐργασαμένου, ᾧ διὰ τῆς ἀναληφθείσης ἡμῖν ἀρχῆς ὅλον τῇ δυνάμει συνανεκράθη τὸ φύραμα. ἐπεὶ οὖν ὁ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν, οὐδὲν τοῖς προσώποις τοῖς ἐν τῇ πίστει παραδεδομένοις ἐμμεριζόμενος. μία γὰρ ἡ θεότης ἐν πατρί τε, καὶ υἱῷ, καὶ πνεύματι ἁγίῳ. διὰ τοῦτο γίνεται μεσίτης ἅπαξ ὁ κύριος, θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, συνάπτων τὸν ἄνθρωπον δι' ἑαυτοῦ τῇ θεότητι. ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ κατὰ τὸν μεσίτην νοήματος τὸ εὐσεβὲς τῆς πίστεως ἐδιδάχθημεν. ὁ γὰρ μεσίτης θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ὥσπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν κοινωνίαν ἐδέξατο, οὐ νομισθεὶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ γεγονὼς κατὰ ἀλήθειαν, οὕτω καὶ ἀληθινὸς θεὸς ὢν, οὐκ ἐπωνυμίᾳ τετιμημένος ἐστὶν ψιλῆς τῆς θεότητος, ὡς ὁ Εὐνόμιος βούλεται.

*b* IREN. lib. III, cap. xx apud Theodor. dial. II. Ἔδει γὰρ τὸν μεσίτην θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων διὰ τῆς ἰδίας πρὸς ἑκατέρους οἰκειότητος, εἰς φιλίαν, καὶ ὁμόνοιαν τοὺς ἀμφοτέρους συναγαγεῖν, καὶ θεῷ μὲν παραστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀνθρώποις δὲ γνωρίσαι τὸν θεόν.

1 *Gal.* III. — 2 Præsertim. cap. IX et XIII. — 3 Leont. lib. I *contra Nestor. et Eut.* tom. IV *Bibl.* — 4 I *Timoth.* II, 5. — 5 *Gal.* III, 20.

niam autem hic idem Pauli locus ad illustrandam *mediatoris* proprietatem spectat; et alioquin obscurissimus est; libet in transcursu lucem huic nostræ interpretationis afferre.

IX. In epistola, quæ est *ad Galatas*, propositum est Apostolo docere, gratiæ æternæque vitæ promissam hæreditatem, et in illius terræ, quam Abrahamo Deus ostendit, promissione significatam, non imputandam esse Mosaicæ legi, et ejus observantiæ, sed gratuito ac liberali Dei beneficio per Christum, quem de Abrahami stirpe venturum eidem pollicitus fuerat. Hoc vero sic Paulus explicat. Hæreditas, inquit, non est ex lege; sed promissione. Nam ex utroque esse non potest. Quod igitur ex promissione sit, de libro *Genesis* argumentum capit. Quippe terra illa, cujus Abrahami stirpi possessionem Deus promisit[1], spiritualis hæreditatis, quæ in gratia, regnoque cœlesti posita est, figuram gerebat. Quare hujus etiam adeptio promissione nititur. Quo concesso, sequitur eamdem hæreditatem gratiæ, ac justitiæ, eique adjunctæ sempiternæ felicitatis, ex lege minime provenire. Lex enim pacto quodam, et mutua quasi stipulatione, et obligatione transacta est : promissio vero sola promittentis voluntate constat. Quod quidem his verbis Apostolus declarat[2] : *Nam si ex Lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus. Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est; donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per angelos, in manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.* Duo, inquam, iis in verbis ab Apostolo docentur : primum est, discrimen promissionis illius Abrahamo divinitus editæ, et justitiam per Christum illatam mystice significantis, ac legis per sequestrem Mosem Israelitico populo latæ : alterum est, eamdem ipsam legem, justitiam non posse tribuere. Quod ad prius spectat, in eo discrepat lex a Mose lata ab terræ pollicitatione Abrahamo facta, quod illa non sine medio aliquo interprete, ac sequestre data est Israelitis : sed per mediatorem sive Mosem, sive, ut nonnulli volunt, Christum ipsum, etiam ante susceptum hominem cum hominibus versantem. Utervis ergo mediator legis sanciendæ fuit, inter populum, et Deum. At promissio ab ipso Deo facta est Abrahamo, interventore, ac sequestre nullo. Nam legis latio pactum quoddam fuit, quod inter ambos necessario tertii alicujus interventu transactum est. Non enim ante legem populo Deus edidit, quam fidejussore Mose, populus spopondit, se in omnibus obsecuturum, et servaturum quidquid jussisset Deus.

X. Quocirca non simplicis mandati, ac præcepti vim, et conditionem habuit legis ista latio; quemadmodum alioqui principes subjectis sibi; aut domini servis quæ volunt etiam invitis imperant : sed fœderis, et conventionis; quæ nonnisi ex mutua consensione partium, et libera stipulatione rata esse potest.

**Legis Mosaicæ latio pacti rationem habuit.**

Hujusmodi fœderis ac stipulationis manifesta est formula in *Exodi* capite decimonono. Ibi Dominus, antequam legem daret, Mosem ad se vocatum jubet conditiones ineundi pacti ad Israelitas perferre, in hæc verba : *Si ergo audieritis vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. Mea est enim omnis terra. Et eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. Venit Moyses; et convocatis majoribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandaverat Dominus. Responditque omnis populus simul; Cuncta, quæ locutus est Dominus, faciemus*[3]. Ea populi verba retulit Moses ad Dominum, qui sanctificari populum jussit, ac deinde legem tulit.

At promissio, qua Deus Abrahamo, ejusque posteritati possessionem terræ Chananææ pollicitus est, nullam pacti aut fœderis rationem habuit, sed testamenti, ac promissionis simplicis, et absolutæ : cujus tota vis, et obligatio ex unius voluntate pendet. Nam gratuita fuit; et interventore, ac mediatore nihil opus habuit : cum a solo Deo sic obita, perfectaque sit, ut ad firmitatem suam nihil aliunde requireret.

Hinc autem alterum illud sequitur, non posse per legem constare justitiam, ac fidem. Hæc enim ad gratiam spectant; quam mere gratuitam oportet esse, hoc est nulla ex conditione meriti, vel stipulatione profectam. Itaque nullus hic interponi mediator debuit, qui præstandum aliquid caveret, ac stipularetur. Verum Deus solus auctor illius est; qui cum unus sit tam natura sua, quam in isto genere transigendæ pactionis, et obligationis mutuæ, nullum interpretem adhibet.

Confer cum hac expositione nostra, quæ vulgo ad illum locum in commentariis adnotantur, scies profecto, quanto expeditior illa sit, et facilior.

1 *Gen.* XII et XIII. — 2 *Gal.* III, 28 — 3 *Exod.* XIX, 5,

XI. Jam quod paulo ante dixi, mediatorem, cujus in manu legem esse datam ait Apostolus, Christum esse putat Chrysostomus: nec non Photius, et Theophylactus. Melius Theodoretus ad Mosem ipsum retulit. Sed nec illa probatur nonnullorum ratio, qui quod Paulus dixit, *Deus autem unus est*, sic accipiunt, ut sit idem, ac sui similis, et immutabilis, ac pactorum tenax. Non viderunt *Antithesin.* tacitam illam comparationem, et ἀντίθεσιν pacti fœderis, et simplicis promissionis, quam explicavimus. Cæterum quod Chrysostomus, aliique *mediatorem* in veteri ferenda lege Christum intelligunt, consentaneum est communi antiquorum opinioni illi, de qua alibi scripsimus[1] : qui Dei Filium, ac Verbum, ante Incarnationem, cum Patriarchis egisse, et administrasse omnia, sub Angelorum hominumque specie putarunt. Facit ad hanc illorum sententiam, et *mediatoris* Christi Hieronymi sententia notata. functionem, Hieronymus in commentario ad epistolam Pauli *ad Galatas*; ubi *mediatorem* similiter atque ii, quos nominavimus, credit esse Christum : ac mediatorem inter et sequestrem discrimine constituto, utrumque illi convenisse declarat ita : « Postquam ob nostram salutem, inquit[2], de Virginis utero dignatus est nasci, Dei et hominum homo Christus Jesus sequester est dictus. Antequam vero humanum corpus assumeret, et esset apud Patrem in principio Deus Verbum, ad omnes sanctos, ad quos factus est sermo Dei, Enoch videlicet, Noe, Abraham, Isaac, et Jacob, et postea Moysem, et cunctos Prophetas, quos Scriptura commemorat, sine additamento hominis, quem necdum assumpserat; mediator tantummodo nuncupatur. » Sed hæc Hieronymi observatio non valde necessaria videtur; ac promiscuus magis est usus nominis utriusque : ut sit *sequester* μεσίτης ἔντριτος, ut aiunt Glossæ; hoc est *mediator*, *qui inter duos tertius intervenit*. Quod secundum incarnationem ex duabus constanti, et composito naturis Christo Dei et hominis filio potissimum convenit; ut antiqui tradunt : quorum uti testimoniis pergam.

XII. Athanasius in libro *de natura humana suscepta*, mediatoris proprietatem istam eximie demonstrat, « Verus, inquit, Deus est Filius, et antequam homo fieret, et postquam factus est mediator Dei, et hominum homo Jesus Christus, unitus Patri secundum spiritum : nobis vero secundum carnem; atque ita mediatoris partibus functus inter Deum, et homines : qui non solum homo est, sed etiam Deus[a], » quem locum citat Theodoretus in dialogo tertio[3].

Basilius adversus Eunomium scribens, ut refert Theorianus in libro *de Legatione ad Armenos :* « Mediatorem, ait, Dei et hominum, quemadmodum nominavit magnus Apostolus, nihil sic ostendit, ut appellatio filii, quæ naturæ utrique, divinæ scilicet, et humanæ, ex æquo tribuitur. Nam idem et Dei filius est, et filius hominis secundum dispensationem factus est[b]. »

Idem porro in libro quarto operis ejusdem *contra Eunomium*, Christum *natura* mediatorem esse dicit, quia *naturaliter* in duabus naturis subsistit : hoc est vere, et substantive. « Quod natura medium est, inquit, inter aliqua, utrumque contingit extremum. Quare cum natura mediator sit Christus inter Deum; et nos non per dispensationem, sed natura conjuncta sunt Deus et homo[c]. » Hic ne quis forte miretur, quod in Christo negat Basilius secundum dispensationem Deum et hominem esse conjunctos, scire debet, causam quidem. et originem conjunctionis illius, dispensationi esse tribuendam : cæterum ea semel perfecta, non jam dispensatione sola, hoc est voluntatum propensione mutua duntaxat, naturas ambas unitas esse, sed naturali, et substantivo vinculo copulatas : quod minore circuitu verborum scholæ sic efferrent; *In genere causæ efficientis secundum dispensationem naturas illas esse sociatas*; *non autem in genere causæ formalis.*

XIII. Epiphanius in *Ancorato*, productis in medium Apostoli de Christo sententiis quibusdam, quæ tum hominem illum fuisse confirmant, tum æqualem Patri, sic ex iisdem

*a* Athan. tom. I. Ὥστε ἀληθινὸς θεός ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μεσίτην θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἡνωμένον πατρὶ κατὰ πνεῦμα, ἡμῖν δὲ κατὰ σάρκα, καὶ οὕτω μεσιτεύσαντα θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὸν μὴ μόνον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ θεόν.

*b* Basil. apud Theorian. tom. II *Bibl. PP.* Τὸν μεσίτην θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, καθὼς ὠνόμασεν ὁ μέγας Ἀπόστολος, οὐδὲν οὕτως ὡς τὸ τοῦ υἱοῦ δείκνυσιν ὄνομα.

*c* Basil. tom. II. Τὸ φύσει μέσον τινῶν, ἑκατέρων τῶν ἄκρων ἐφάπτεται. Εἰ οὖν φύσει μεσίτης Χριστὸς θεοῦ καὶ ἡμῶν, καὶ οὐ κατ' οἰκονομίαν, ἀλλὰ φύσει συνῆπται θεὸς, καὶ κτίσις.

1 Lib. VIII *de Trin.* cap. II. — 2 Hier. in cap. III *ad Gal.* — 3 Tom IV.

colligit : « Vides quemadmodum ipsum hominem esse declarat, non tamen nudum ac simplicem. Nam quod Dei, et hominum mediator dicitur, ideo dicitur, quod inter utramque partem mediator est apud Patrem suum is, qui natura Deus est, germanus ab illo genitus : ad homines porro si referatur, naturalis est homo, et ex Maria germanus, sine virili semine genitus. Ita quippe mediator est Dei, et hominum, homo factus, non natura conversus : sed secundum utramque substantiam mediator amborum[a]. »

Chrysostomus item in priorem *ad Timotheum :* « Mediator, inquit, cum ambobus commune aliquid habere debet, quorum mediator est. Quod si unum quidem propinquitate contingat, ab altero vero distractus sit, non jam mediator est, etc. Nam quia naturarum duarum medius exstitit, ambabus naturis propinquus esse debet. Ut enim quod loci cujuspiam medium est utrique loci parti proximum sit oportet : ita quod naturarum medium est, ambabus naturis propinquum oportet esse. Quemadmodum ergo homo factus est ; sic erat et Deus. Porro mediator homo esse non potuit. Siquidem cum Deo colloquendum erat. Sed neque Deus potuit esse mediator. Non enim receptus ab illis foret, quorum mediator esset[b]. »

XIV. Theodoretus in dialogo secundo, vocis τοῦ μεσίτου vim eidem adscribit notioni, ex eaque naturas Christi duas adversus hæreticos confirmat. Nam prolatis illis Apostoli verbis : *Unus Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui seipsum dedit redemptionem pro omnibus*[1]; ita disserit : « Sed et ipsum quoque nomen mediatoris, divinitatis ibi, et humanitatis exprimendæ vim habet. Non enim tanquam Deus solum existens mediator est dictus. Nam quomodo mediatoris inter nos, et Deum partes impleret, nihil habens nostrum? Verum quoniam et qua Deus est, Patri conjunctus est eadem cum illo potestate præditus : et ut homo est, nobiscum sociatur : siquidem servi formam suscepit ex nobis : merito mediator nominatus est, conjungens in seipso quæ disjuncta sunt, unitione naturarum, divinæ videlicet, et humanæ[c]. »

Joannes Chrysostomus apud eumdem Theodoretum in dialogo secundo, ex homilia quadam de Matthæi Evangelica sententia eleganti similitudine *naturalis mediatoris* in Christo conditionem explicat. « Quemadmodum si quis, ait, in medio spatio stans inter duos a se mutuo distantes, ambabus expansis manibus, utrimque apprehensos illos conjunxerit : ita et ille fecit, cum et vetus Testamentum cum Novo, et divinam cum humana naturam, et cum suis nostra copulavit[d]. » Quem locum imitatus est Theodoretus in commentario ad caput II epistolæ prioris *ad Timotheum*, ubi verba illa Pauli de Mediatore explicat.

Idem Chrysostomus in homilia *de Ascensione Christi;* « Sicut duobus inter se conflata pugna dissidentibus, ait, alius quispiam medius interveniens contendentium, pugnam dirimit, et discordiam : ita egit et Christus. Irascebatur nobis tanquam Deus : nos ejus contemnebamus iram, clementem aversantes dominum. Itaque nedum se Christus inter-

*a* EPIPH. *Ancor.* num. 44. Ὁρᾷς ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν ἀπεφήνατο, ἀλλ' οὐ ψιλόν. τὸ γὰρ μεσίτης θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, ἐπειδὴ τοῖς ἑκατέροις μεσιτεύει πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ θεὸς ὢν φύσει γνήσιος γεγενημένος. πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους, ἄνθρωπος φυσικὸς γεγονὼς ἐκ Μαρίας, δίχα σπέρματος ἀνδρὸς γεγενημένος. οὕτω γάρ ἐστι μεσίτης θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γεγονώς· οὐ τραπεὶς τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ ἑκάτερα πρὸς τὰ ἀμφότερα μεσιτεύων.

*b* CHRYSOST. hom. VII in I *ad Tim.* Ὁ δὲ μεσίτης ὀφείλει ἀμφοτέροις κοινωνεῖν. ἐὰν δὲ τοῦ μὲν ἑνὸς ἔχηται, τοῦ δὲ ἑνὸς ἀπεσχοινισμένος ᾖ, οὐκέτι μεσίτης ἐστίν, etc.

Ἐπειδὴ γὰρ δύο φύσεων μέσος γέγονεν, ἐγγὺς τῶν δύο φύσεων αὐτὸν εἶναι δεῖ. ὥσπερ γὰρ τὸ τόπου τινὸς μέσον, ἑκατέρων ἐστὶ τῶν τόπων ἐγγύς· οὕτω καὶ τὸ τῶν φύσεων μέσον, ἑκατέρων ὀφείλει εἶναι φύσεων ἐγγύς. ὥσπερ οὖν ἄνθρωπος γέγονεν, οὕτω καὶ θεὸς ἦν. ἄνθρωπος οὐκ ἂν ἐγένετο μεσίτης. ἔδει γὰρ καὶ τῷ θεῷ διαλέγεσθαι. θεὸς οὐκ ἂν ἐγένετο μεσίτης. οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαντο αὐτὸν οἷς ἐμεσίτευσεν.

*c* THEODORET. tom. IV. Καὶ αὐτὸ δέ γε τοῦ μεσίτου τὸ ὄνομα θεότητος ἐνταῦθα καὶ ἀνθρωπότητος ὑπάρχει δηλωτικόν. οὐ γὰρ μόνον ὑπάρχων θεὸς ἐκλήθη μεσίτης. πῶς γὰρ ἂν ἐμεσίτευσεν ἡμῖν, καὶ θεῷ μηδὲν ἔχων ἡμέτερον ; ἐπεὶ δὲ ὡς θεὸς συνῆπται τῷ πατρὶ τὴν αὐτὴν ἔχων ἐξουσίαν, ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἡμῖν· ἐξ ἡμῶν γὰρ ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, εἰκότως μεσίτης ὠνόμασται, συνάπτων ἐν ἑαυτῷ τὰ διεστῶτα τῇ ἑνώσει τῶν φύσεων, θεόητος λέγω, καὶ ἀνθρωπότητος.

*d* CHRYS. apud Theod. Καὶ καθάπερ τις ἐν μεταιχμίῳ στὰς δύο τινῶν ἀλλήλων διεστηκότων, ἀμφωτέρας ἁπλώσας τὰς χεῖρας, ἑκατέρωθεν λαβὼν συνάψειεν· οὕτω καὶ αὐτὸς ἐποίησε, τὴν παλαιὰν τῇ καινῇ συνάπτων, τὴν θείαν φύσιν τῇ ἀνθρωπίνῃ, τὰ αὐτοῦ τοῖς ἡμετέροις.

1 *Tim.* II, 5.

ponens, utramque naturam in amicitiam consociavit, et impendens nobis a Patre supplicium ipse sustinuit[a]. » Eadem fere sententia, sed aliis verbis legitur in homilia LXXXVII tomi quinti, quæ est *de Ascensione*.

Cyrilli Alexandrini.

XV. Egregie quoque *mediatoris* hujusmodi statum et officium describit in plerisque locis Alexandrinus Cyrillus : quorum hic aliquos referam. Libro *in Joannem* undecimo, verba enarrans illa Christi, *Ego in eis, et tu in me*[1], etc. Christum in nobis residere dicit tanquam hominem[2], corpore, quando nobiscum in sacramento corporis sui miscetur, et unitur : tum ut Deum conjungi, proprii Spiritus efficientia renovantem spiritum nostrum. Deinde ita concludit : « Vinculum igitur unitatis nostræ cum Deo et Patre liquet esse Christum : qui et nos tanquam homo suspensos habet ex seipso : et tanquam Deus, in Deo naturaliter inest genitore proprio[b]. » Hæc vis est, et ratio substantivi, naturalisque mediatoris : qui non officio solum, conciliandique functione ; sed substantia ipsa, et exstantia, qua utrique connectitur, talem se esse probat.

Idem in libro VI operis ejusdem, « Per illum, ait, velut per mediatorem, nos cum Patre conjungi. Quippe Christus est, inquit, velut confinium quoddam supremæ divinitatis, et humanitatis : ut qui simul est utraque, et tantopere disjuncta in seipso quasi continet : ac Deo quidem et Patri, utpote natura Deus, copulatur : hominibus vero tanquam homo revera[c]. »

Naturalem et moralem.

Sic in libro III *adversus Nestorium*, utramque *mediatoris* φυσικὴν, et σχετικὴν proprietatem declarat. Quippe asserit « eumdem Christum missum esse, ut fieret ejusdem nobiscum substantiæ, hoc est homo : et ejusdem cum Deo Patre mansisse substantiæ, quatenus intelligitur, et erat, estque Deus. » Ac subinde, « Positus est enim mediator per seipsum colligans ad unitatem habitudinis ea, quæ naturæ rationibus penitus a se invicem separata sunt ; factus est enim is, qui natura Deus erat, homo revera[d]. »

Auctor homiliæ *de Incarnatione Domini nostri*, quæ inter opera Chrysostomi est excusa, « Mediator, inquit, nisi cognatione junctus sit cum his, inter quos mediator est, non potest esse mediator. Quoniam igitur mediator Dei et hominum est Christus, oportebat ipsum demonstrari, tam Deo cognatione conjunctum, quam hominibus ; et apparere velut quamdam dispensationem mediam, quæ et Deo divinitate jungeretur, et hominibus humanitate[e]. »

Maxi marty

Maximus martyr in opusculo quodam *ad Joannem Cubicularium*, in quo fidei formula continetur, de naturali mediatore agens Christo Domino, affirmat hunc « natura, sive substantia esse duplicem, propterea quod cum sit mediator Dei et hominum, oportet illum naturalem cum iis, inter quos mediator est, servare cognationem eo ipso, quod est utrumque : ut revera in seipso, et per seipsum cum cœlestibus terrena conjungens, materialem hominum naturam, quæ ex peccato hostis erat reddita, Deo et Patri concilians, servatam, in amicitiam receptam, et deificatam, non identitate naturæ, sed incarnationis ineffabili virtute, divinæ particeps

*a* Chrys. hom. *de Asc.* Καθάπερ γὰρ δύο τινῶν ἀψιμαχίᾳ διαστάντων, ἕτερός τις ἐν μέσῳ παρεντεθεὶς λύει τὴν τῶν ἐριζόντων μάχην, καὶ διχόνοιαν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. ὠργίζετο ἡμῖν ὡς θεὸς, ἡμεῖς δὲ τῆς αὐτοῦ κατεφρονοῦμεν ὀργῆς, τὸν φιλάνθρωπον δεσπότην ἀποστρεφόμενοι· καὶ μέσον ἑαυτὸν ἐμβαλὼν ὁ Χριστὸς ἑκατέραν φύσιν εἰς φιλίαν συνήγαγε, καὶ τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπικειμένην ἡμῖν αὐτὸς τιμωρίαν ὑπέμεινεν.

*b* Cyrill. II *in Joan.* Σύνδεσμος οὖν ἄρα τῆς ἑνότητος ἡμῶν τῆς πρὸς θεὸν, καὶ πατέρα διαφαίνεται Χριστὸς, ἑαυτοῦ μὲν ἡμᾶς ἐξαρτήσας, ὡς ἄνθρωπος, θεῷ δὲ ὡς θεὸς ἐνυπάρχων φυσικῶς τῷ ἰδίῳ γεννήτορι.

*c* Idem lib. VI. Δι' αὐτοῦ δὲ, ὡς διὰ μεσίτου τῷ πατρὶ συναπτόμεθα. μεθόριον γὰρ ὥσπερ τι θεότητός τε τῆς ἀνωτάτω, καὶ ἀνθρωπότητός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἐν ταὐτῷ τε ὢν τὰ ἀμφότερα, καὶ οἷον συνέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοσοῦτον διῳκισμένα. καὶ συνάπτεται μὲν, ὡς φύσει θεὸς, τῷ θεῷ, καὶ πατρί· ἀνθρώποις δὲ πάλιν, ὡς κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος.

*d* Id. Ὡς ἀπέσταλταί τε, καὶ γέγονεν ἡμῖν ὁμοούσιος· τουτέστιν ἄνθρωπος· ὁμοούσιος δὲ μεμενηκὼς καὶ αὐτῷ τῷ θεῷ, καὶ πατρὶ, καθὸ καὶ νοεῖται, καὶ ἦν τε, καί ἐστι θεὸς, etc. Τέθειται δὲ καὶ μεσίτης συνδέων δι' ἑαυτοῦ πρὸς ἑνότητα σχετικὴν τὰ τοῖς τῆς φύσεως λόγοις ὁλοτρόπως ἀλλήλων διῃρημένα. γέγονε γὰρ, θεὸς ὢν φύσει, κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος. Vide et dialog. *de Incarn.*

*e* Tom. V Chrysost. homil. CXXXIV, vers. 54. Ὁ μεσίτης ἐὰν μὴ ἔχῃ συγγένειαν πρὸς τὰ μεσιτευόμενα, μεσίτης εἶναι οὐ δύναται. ἐπεὶ οὖν μεσίτης θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων Χριστὸς ἐχρῆν αὐτὸν δειχθῆναι συγγενῆ τοῦ θεοῦ, καὶ συγγενῆ τῶν ἀνθρώπων, καὶ φανῆναι ὥσπερ τινὰ οἰκονομίαν μέσην ὁ καὶ θεῷ συναπτομένην κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ἀνθρώποις ἡνωμένην κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

1 *Joan.* XVII, 23. — 2 Cyrill. lib. XI, *in Joan.* cap. XII.

naturæ, per susceptam ex nobis sanctam ipsius carnem, cujusmodi ante fuimus, nos rursus efficiat [a]. »

iii. XVI. Leontius Byzantinus[1], qui Justiniani primi Imperatoris tempore floruit, scriptor imprimis doctus, et acutus, pulcherrime *Mediatoris* naturalis ejusdem proprietatem describit. Cujus verba quia Græce nondum edita sunt, Latine, ut exstant, hoc loco reddam; quorum subtilis et obscura per se sententia, multo est obscurior sive exemplaris vitio, sive interpretandi necessitate concepta. Verba Leontii sic habent. « Cum igitur sex habitudines contemplemur, (nimirum in Incarnationis mysterio) duas, Patris ad Verbum, et Verbi ad Patrem : duas deinde Verbi ad carnem, et carnis ad Verbum : duas præterea Christi ad nos, et nostras ad ipsum : tres fiunt generales conjugationes. Ac prima quidem habitudo conjugationum sic habet, ut tertia quidem a prima, secunda vero a media; illa enim, quibus extrema inter se conveniunt, contrario modo se habent; atque in media; sicut contra, media. Quibus enim contrarie habet ad seipsam, convenienter habet ad extrema; et quibus rursus convenienter habet ad seipsam, contrarie habet ad extrema. His breviter dictis, conabor explanare exemplo. Sint positæ tres res, anima simpliciter, corpus simpliciter, homo ex anima, et corpore compositus, et horum inter se habitudines, ut animæ ad animam; animæ ad corpus suum; hominis ad corpus simpliciter, et ad animam simpliciter. Anima quidem ad animam sic se habet, ut eadem ratione substantiæ sit unita; differente vero hypostasi discreta. Hæc est prima, et extrema habitudo conjugationum. Anima vero ad suum corpus sic se habet, ut diversitate naturæ discreta sit; unita vero ratione hypostasis, quam vita ἀλληλοῦχος, id est *mutuo accepta*, et reddita perfecit; hoc secunda, eademque media habitudo servat; homo vero ad corpus simpliciter, et ad animam simpliciter relatus, tanquam totus omnino ab istis discretus, propter habitudinem ad partes suas, secundam communionem cum ipsis facit. Quare Christus ad nos, et ad Patrem relatus, tanquam totus ex partibus, propter partes suas medius est inter extrema, ex toto hypostasis, relatus ad Patrem, propter divinitatem cum humanitate : et ex toto hypostasis relatus ad nos, propter humanitatem cum divinitate permutatis habitudinibus, secundum distinctionem, et unionem, quas secum propter partes suas habet; et quas cum Patre, et nobiscum habet, propter convenientiam partium cum extremis. »

XVII. Hoc in Leontii sermone Christi naturalis μεσιτεία erudite, ac præclare describitur. Sex in illo mysterio σχέσεις, id est *habitudines*, sive *relationes* contineri dicit, quæ in tres συζυγίας, id est *conjugationes*, et *binarios* contrahuntur. Prima syzygia duas habet relationes; unam qua Pater ad Filium refertur; alteram qua vicissim Patrem respicit Verbum. Secunda syzygia totidem relationes complectitur; alteram in Christo Verbi ad carnem, alteram carnis ad Verbum. Tertia syzygia duas item relationes colligit; quarum prior est, qua Christus ad nos refertur : posterior, qua nos ad Christum comparamur. Harum conjugationum prima similis est tertiæ. Nam ut Pater ad Verbum, et Verbum ad Patrem ita referuntur, uti natura inter se ambo conveniant, hypostasi vero differant; ita et Christus natura nobiscum, qua est homo, congruit; et nos vicissim cum ipso, hypostasi vero discrepamus. At vero media syzygia contraria ratione constat. Quippe Verbum et caro natura discrepant : una vero et eadem est hypostasis utriusque. Ita fit ut in media syzygia, illa ipsa res concordiam, et unitatem faciat, quæ ab extremis duobus discrimen efficit; nempe hypostasis : quæ autem cum extremis consensionem infert, eadem res in illa contrarietatis causa sit, videlicet natura. Declarat hoc subinde animæ rationalis exemplo, quæ cum corpore, et homine ex utroque composito spectatur. Siquidem anima vel cum alia quavis anima confertur; vel cum corpore. Si cum anima comparatur, erit eadem habitudo, quæ inest in prima, et tertia syzygia. Nam natura inter se concordant animæ duæ; hypostasi distant. Sin cum corpore

*Mediatio.*

a MAXIM. martyr in opusc. ex quo Euth. excerpsit *in Panopl.* tit. VII. Διπλοῦν τὴν φύσιν, ἤτοι τὴν οὐσίαν, διὰ τὸ μεσίτην ὄντα θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων δεῖν κυρίως ἀποσώζειν τὴν πρὸς τὰ μεσιτευόμενα φυσικὴν οἰκειότητα, τῷ ὑπάρχειν ἀμφότερα, ὅπως αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ ἐν ἑαυτῷ, καὶ δι' ἑαυτοῦ συνάψας τοῖς ἐπουρανίοις τὰ ἐπίγεια, καὶ τὴν ὑλικὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας πολεμωθεῖσαν, τῷ θεῷ καὶ πατρὶ προσαγαγὼν, σωθεῖσαν, φιλιωθεῖσαν τε, καὶ θεωθεῖσαν, οὐκ οὐσίας ταὐτότητι, ἀλλὰ δυνάμει ἀῤῥήτῳ τῆς ἐνανθρωπήσεως, θείας κοινωνοὺς φύσεως διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, ὡς ἐπ' ἀρχῆς καὶ ἡμᾶς ἀπεργάσηται.

1 Leont. lib. III *contra Eut.* Tom. IV *Bibl.*

anima contenditur, existet habitudo illa, quæ est in secunda conjugatione : in qua hypostasis eadem est, natura vero diversa. Porro si homo ad corpus solum, vel ad animam solam refertur, totus ab utroque discrepat, et totus cum utroque convenit; ratione partium, ex quibus componitur. Ex his perspicuum est quæ sit conditio, proprietasque mediatoris Christi; et quemadmodum naturaliter cum Deo, ac nobiscum conveniens, aut discrepans, utrumque complectatur, et in seipso consociet.

## CAPUT II.

*Latinorum Patrum testimonia de Christo naturali mediatore. Quid sit arrabo. 3. Augustini de mediatoris naturalis conditione memorabilis locus.*

Testimonia Latinorum de Christo mediatore *naturali.*

1. Nunc Latinorum testium sententiis eadem Mediatoris proprietas adstruenda : quos distinctum in caput congessimus, ne solito longius superioris se modus diffunderet.

Horum primus sit Tertullianus : qui in libro *de Resurrectione carnis,* de Christo mediatore sic loquitur [1] : « Hic sequester Dei, atque hominum appellatus, ex utriusque partis deposito commisso sibi, carnis quoque depositum servat in semetipso, arrabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita et a nobis arrabonem carnis accepit, et vexit in cœlum dignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. » Aptissima voce usus est Tertullianus *sequestrem* vocans, qui μεσίτης a Græcis dicitur, ejusque vim recte declarans, *utriusque partis depositum* ab illo servari dixit. Hunc enim proprie nominari *sequestrem* docent jurisconsulti, apud quem plures rem, de qua controversia est, deponunt. Quæ notio apprime quadrat in Christum, in quem utraque natura convenit, quasi ab litigantibus duobus viritim collata. Quod autem carnem Christi *arrabonem* vocat, id eo sensu putem interpretandum, quod pars sit totius hominum speciei, cujus integra substantia carnis vocabulo censetur. Unde et Apostolus *convivificatos*, *et conresuscitatos nos* omnes homines in Christo esse dicit [2], atque in cœlo consessores ad Patris dexteram; quoniam subtantiæ nostræ portio id in sequestre nostro consecuta est; quemadmodum et Hippolytus superiori capite [3] adductus intelligi debet. Est enim *arrha* vel *arrabo* pars aliqua summæ, vel pretii totius, quæ in antecessum ab emptore repræsentatur. Sic in capite LIII ejusdem libri Tertullianus : « Plane accepit Spiritum caro, sed arrabonem : animæ autem non arrabonem, sed plenitudinem. » Hoc eo dicit, quod *Spiritum ex fide* caro jam nostra receperit ; nondum tamen spiritualis est facta : cum sit animata penitus.

Tertulliani.

Igitur *arrabonem carnis* illic Tertullianus appellat primitias humanæ carnis, ac naturæ, quemadmodum Chrysostomus « Christum ait ascendentem in cœlum naturæ nostræ primitias obtulisse Patri. » Quid inter arrabonem, et pignus intersit, dictum est alibi [4]; hæc tamen promiscue nonnunquam ab auctoribus habentur.

II. Post Tertullianum audiendus est Cyprianus; qui in secundo libro *Testimoniorum adversus Judæos*, docet Christum, ut mediator esse posset, Deum et hominem esse debuisse. Sic enim *in Testimonio* decimo scribit : « Quod et homo, et Deus Christus, ex utroque genere concretus, et mediator esse inter nos ut Patrem posset. »

Novatianus in libro *de Trinitate*, capite XIV. « Si homo tantummodo Christus, inquit, cur homo in orationibus mediator invocatur; cum invocatio hominis ad præstandam salutem inefficax judicetur. » Et capite XVI. « Utrumque ergo in Christo confœderatum est, (ut de divina, et humana natura loquens) et utrumque conjunctum est, et utrumque connexum est. Et merito, dum est in illo aliquid, quod superat creaturam, pignerata in illo divinitatis, et humanitatis videtur esse concordia. Propter quam causam, qui mediator Dei et hominum effectus exprimitur, in se Deum et hominem sociasse reperitur. »

Lactantius libro quarto, capite XXV. « Fuit igitur, ait, Deus et homo, inter Deum atque hominem medius constitutus. Unde illum Græci μεσίτην vocant; ut hominem perducere ad Deum posset, id est ad immortalitatem; quia si Deus tantum fuisset, ut supra dictum est, exempla virtutum homini præbere non posset : si homo tantum, non posset homines ad justitiam cogere, nisi auctoritas, ac virtus homine major accederet. » Tum paucis inter-

1 Tert. lib. *de res. car.* c. LI et *contra Prax.* c. XXVII. — 2 *Eph.* II, 6. — 3 § 8. — 4 Lib. VIII *de Trin.* c. IV, § 6.

positis. « Itaque idcirco mediator advenit, id est Deus in carne, ut caro eum sequi posset, et ut eriperet morti hominem, cujus est dominatio in carne, etc. » Idem perhibet Hilarius sub initium libri noni, verbis istis : « Mediator ipse in se ad salutem Ecclesiæ constitutus, et illo ipso inter Deum, et hominem mediatoris sacramento utrumque unus existens, dum ipse unitis in idipsum naturis, naturæ utriusque res eadem est; ita tamen ut neutro careret in utroque; ne forte Deus esse homo nascendo desineret, et homo rursum Deus manendo non esset. » Commentarii, qui Ambrosio tribuitur, auctor in priorem *ad Timotheum*, « Missus, inquit, a Patre, factus arbiter, reconciliavit Deum et homines, reformando eos ad agnitionem ejus. Quia enim unum est Pater et Filius, non persona, sed indifferentia naturæ, ut arbiter esset Dei et hominum filius Dei, assumpta carne homo natus est, ut mediator Dei et hominum esset homo Christus Jesus : id est non sine divinitate, quia in Deo homo erat, et Deus in homine, et ut ex utroque esset mediator, et ut utrumque reconciliaret, in se primum hoc fecit. Non enim poterat unitatem Dei custodiens, mediator Dei et hominum vocari, quasi alius esset Deus, qui dissidentem hominem a Deo in gratiam revocaret : sed homo qui datam legem non præteriret, factus est arbiter inter eum, qui peccavit, et inter illum, qui peccare ignorat, ut hic ignosceret, et homo de cætero in Dei fide maneret. »

III. Augustinus vero copiose, et erudite de vero, ac primario mediatore Christo disputat, præsertim in libro nono *de Civitate Dei*[1]: ubi gentiles, maximeque Platonicos philosophos validissime refellit, qui dæmones aiebant inter deos et homines medios esse, et ab hominibus idcirco mediatores adhibendos; quibus rejectis, « quærendum esse dicit medium[2], qui non solum homo, verumetiam Deus sit : ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem hujus medii beata mortalitas interveniendo perducat, quem neque non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est, non infirmata Verbi divinitate, sed carnis infirmitate suscepta. Non autem permansit in ipsa carne mortalis, quam resuscitavit a mortuis : quoniam ipse fructus est mediationis ejus, ut nec ipsi, propter quos liberandos mediator effectus est, in perpetua vel carnis morte remanerent. Proinde mediatorem inter nos et Deum, et mortalitatem oportet habere transeuntem, et beatitudinem permanentem : ut per id, quod transit, congrueret morituris, et ad id, quod permanet, transferret ex mortuis. »

Sic in libro primo *de consensu Evangelistarum*, capite postremo, « Consultum est, inquit, divina providentia mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus, et occidentibus occupata tenebatur, ut eadem ipsa Dei sapientia ad unitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur; viveret, moreretur, resurgeret, congrua saluti nostræ dicendo, et faciendo, patiendo, et sustinendo, fieret, et deorsum hominibus, exemplum redeundi, et eis, qui sursum sunt, angelis, exemplum manendi. » Et paulo post : « Et quia omnia, quæ in contrarium pergunt, per aliquod medium reducuntur, ab æterna justitia, temporalis nos iniquitas alienabat. Opus ergo erat media justitia temporali, quæ medietas temporalis esset, de imis mixta, et summis : atque ita se nec abrumpens a summis, et contemperans imis, ima redderet summis. Ideo Christus mediator Dei et hominum dictus est inter Deum immortalem, et hominem mortalem, Deus et homo, reconcilians hominem Deo, manens id quod erat, factus quod non erat. »

IV. Rursus in tractatu *in Psalmum* CX. « Mediatorem inter Deum, et homines Christum Jesum ad hoc esse dicit, ut eos, qui recesserunt per se reconciliet. Medius enim non est nisi inter duos. Recesseramus a majestate Dei, et peccato nostro offenderamus eum. Missus est Filius mediator, qui sanguine suo solveret peccata nostra, quibus separamur a Deo, et interpositus redderet nos ei, et reconciliaret, a quo aversi in peccatis nostris, et delictis tenebamur. » Tum in sermone CXX *de diversis*; « Ut autem mediator esset, inquit, inter Deum et homines, inter justum, et injustos, inter immortalem, et mortales, assumpsit aliquid ab injustis, et mortalibus, servans aliquid cum justo, et immortali. Cum justo enim, et immortali servans justitiam, ab injustis et mortalibus assumens mortalitatem, factus est in medio reconciliator, dejiciens murum peccatorum nostrorum. »

Et alibi *medietatem* istam declarans, « Ipsa, inquit[3], participatio illius inferiora nostra, ut nostra esset in superiora illius, tenuit

1 Vide cap. IX et seq. — 2 Ib. cap. XV. — 3 Lib. II *de peccat mer.* cap. XXXIV.

quamdam et in carnis nativitate medietatem: ut nos quidem nati essemus in carne peccati, ille autem in similitudinem carnis peccati : nos non solum ex carne, et sanguine, verumetiam ex voluntate viri, et ex voluntate carnis : ille autem tantum ex carne et sanguine, et non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est. Et ideo nos in mortem propter peccatum, ille propter nos in mortem sine peccato. »

Sic in libro decimo *Confessionum*, capite XLII, diabolum ait interponere se voluisse inter homines et Deum, sed frustra. « Erant enim illi mortales et peccatores : tu autem, Domine, cui reconciliari superbe quærebant, immortalis, et sine peccato. Mediator autem inter Deum, et homines oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid hominibus : ne in utroque hominibus similis, longe esset a Deo; aut in utroque Deo similis, longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset. »

Et in libro *de Ovibus* [1], capite VII, verba illa *Ezechielis* enarrans. *Ego autem Dominus ero eis in Deum ; et servus meus David princeps in medio eorum*, ita scribit : « Quare in medio eorum? Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Princeps in medio eorum. Inde et mediator Dei et hominum ; quia Deus cum Patre, quia homo cum hominibus. Non mediator homo præter deitatem : non mediator Deus præter humanitatem. Ecce mediator. Divinitas sine humanitate, non est mediatrix. Sed inter divinitatem solam, et humanitatem solam, mediatrix est humana divinitas, et divina humanitas Christi, »

Et in *Enchiridio*, capite CVIII. « Nam neque per ipsum liberaremur, inquit, unum mediatorem Dei et hominum Christum Jesum, nisi esset et Deus. »

V. Quocirca recte Prudentius Christum *mediatorem* [2], *et duplex genus* appellando, ambo ista conjunxit. Quem ad locum Erasmus commentarium scribens, « mediatorem ait apud Latinos auctores non inveniri ; » quod de profanis vere est observatum. Cæterum nostri, id est Christiani, et quidem elegantes, ac diserti scriptores, uti voce illa non dubitarunt, ut Lactantius, aliique, quos partim adduximus, partim subinde proferemus.

Leonis papæ

Sic Leo Papa epistola XXXV. « Nec Verbum in carnem, nec in Verbum caro mutata est, inquit, sed utrumque in uno manet, et unus in utroque est non diversitate divisus, non permixtione confusus, nec alter ex Patre, alter ex matre ; sed idem aliter ex Patre ante omne principium : aliter de matre in fine sæculorum : ut esset mediator Dei et hominum homo Jesus Christus. » Idem in epistola XCVII, capite sexto Augustini testimonio utitur ex epistola *ad Volusianum*, in qua sic scribit. « Nunc vero ita inter Deum, et homines mediator apparuit, ut in unitate personæ copulans utramque naturam, et solita sublimaret insolitis, et insolita solitis temperaret. »

Vitalis et Constantius in epistola *ad Capreolum* Carthaginensem episcopum, quæ hujus epistolæ dogmaticæ præfixa est, « Mediator, inquiunt [3], nec jam Deus tantum pure sine homine, quem adsumpsit, dici potest; nec homo sine Deo ; quia duplex in una persona mediatoris significatio Deus et homo. »

Præclare item, accurateque Fulgentius libro primo *ad Trasimundum* [4], capite XV, mediatoris naturam descripsit. « Cunctos, inquit, præterea, qui salutis esse cupiunt æternæ participes, oportet agnoscere pariter, et tenere, non incassum hominem Jesum Christum mediatorem Dei, et hominum nuncupatum, nisi quia idem Deus totam in se naturam suscepit hominis, et idem homo totam in se habet substantiam deitatis. Nam quia per peccatum homo fuit separatus a Deo, inter Deum irascentem, hominemque peccantem, talis utique mediatoris debuit intervenire persona, quæ ad propitiandum Deum homini, totum, verumque in se Deum de Deo natum haberet : et ad reconciliandum hominem Deo, totum verumque in se de homine natum hominem contineret : atque ita ex utroque in utroque unus Christus esset, ut plenitudo deitatis susceptum non consumeret, sed proveheret hominem ; et plenitudo humanitatis nec minoraret immensum, nec mutaret impassibilem deitatem : ac sic hominis natura, quæ mutata fuerat in deterius, per illum tota redintegraretur, quo nihil est melius. Propterea se Mediator Dei, et hominum plenum Deum, plenumque dignatus est hominem demonstrare. »

Fulgentii.

Verum totus ille liber, qui primus est *ad Trasimundum*, in hoc argumentum insumitur *de mediatore Christo*, ejusque duplici propterea natura ; quod et in libro *ad Donatum*, capite XVI ita colligit : « Mediator enim nullatenus esset si vel cum Patre divinitatis naturam, vel cum hominibus communem carnis

1 *Ezech.* XXXIV, 24. — 2 In hym. XI, *Cathem.* — 3 Operum dogmat. — 4 Fulg. I *ad Tras.* cap. XV.

et animæ substantiam non haberet. In eo autem verus mediator est hominum homo Christus Jesus; in quo de Patre formam Dei per quam salvaret, naturaliter habuit, et ex Virgine formam servi quam in nobis salvaret, accepit. »

Idem in libro *de fide ad Petrum diaconum*, capite secundo, « Idcirco mediator, inquit, quia idem Deus atque homo verus, habens unam cum Patre divinitatis naturam, et humanitatis unam cum matre substantiam. »

adi eni. VI. Fulgentii discipulus Ferrandus diaconus Carthaginensis in epistola *ad Anatolium*[1], totum illud mediatoris mysterium luculenta oratione complexus est, ex eoque naturarum duarum catholicam asserens fidem, Eutychianos, et Monophysitas refellit. Primum enim *totum* ab istis *mediatoris evacuari negotium* affirmat. « Mediator quippe non est nisi duorum, quos a se invicem separatos tunc ipse medius existendo rite, ac firmiter copulat, si utriusque sit similis per substantiam, quos sibi facit adpropinquare per gratiam, etc. Verumtamen quia sic est mediator, ut verus sit mediator, et patri, et matri, et Deo, et hominibus consubstantialis est : ac per hoc non unius, sed duarum plane substantiarum: quia nunquam mediator unius potest esse substantiæ, etc. Quia utique mediator et unus est, si personam consideres, cui nomen mediatoris accessit; et inter duas res dissimilis substantiæ mediator existens, non nisi per duas substantias officium potest mediatoris implere. Cujus enim persona una fuerit, et natura, nullatenus potest (inter duas) substantias mediator esse, vel dici : quia apud illam substantiam, cui minime coaptatur una natura ejus, caret profecto officio mediatoris; et hinc est verus mediator, quando ut duarum dissimilium substantiarum copulet divisionem, per ipsam communionem removens divisionem , ut sit utraque unum, per illum mediatorem convenientia in unum, cum quo fuerunt, ante quam convenirent, unum. Consideremus hoc plenius in nostro mediatore Domino scilicet Christo ; cujus quidem veraciter una persona, (quia non decet unius mediatoris duas esse personas) verumtamen non est una natura, quia unius mediatoris. »

Idem in epistola *ad Severum* eosdem hæreticos refutans[2], ex baptismi legitima formula probat, unam Dei et hominis in Christo personam in filii nomine contineri. « Nominato, inquit, in baptismate Filio, si non est una Dei, hominisque persona, quæ persona nominatur? Si dixerint, Filii Dei, nec hunc esse confitentur filium hominis, quem Filium Dei; ergo omnis a regenerationis sacramento gratia mediatoris aufertur. *Unus est enim*, sicut dicit Apostolus, *mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus*. Et si, (quod absit) nominato in baptismate Filio, sola Filii Dei persona nominatur, et persona Filii Dei hominis non commemoratur, mediator non nominatur. Et quomodo sine mediatore Pater reconciliatur? Aut si forte non reconciliatur, ut quid baptismus dicitur? Si autem reconciliatur, per mediatorem reconciliatur. Si per mediatorem reconciliatur, mediator iste non est tantum Deus, neque tantum homo, sed Deus homo, ut jungat hominem, habens in una, eademque persona cum Deo divinitatem, cum hominibus humanitatem, et propter hoc mediator. Nam si alter fuerit Deus, alter homo, id est aliam personam habuerit Deus Christus, aliam homo Christus; nec persona illa Christi, quæ habet cum Deo divinitatem, mediator noster est, quia non nobiscum habet humanitatem; nec persona filii hominis, quæ nobiscum habet humanitatem, mediator noster est, quia non habet cum Deo divinitatem. Proinde si cum baptizamur, illam tantummodo personam, quæ habet cum Deo divinitatem, nominamus, et quomodo sine mediatore reconciliamur? Restat ergo, ut si nominato in baptismate Filio, mediatorem nominare volumus, ipsum Filium non dividamus, sed hunc esse Deum, quem hominem confitentes, negatores unius personæ veraciter confundamus. »

VII. Simili argumento Eutychianos convincit Vigilius in quinto libro *contra Eutychen*[3], nimirum ex mediatoris officio : « Quod officium, inquit, nisi ex veritate naturæ carnis, quam ex nobis habuit, implere non potuit. Quoniam per ipsam inter Deum, et homines medius apparuit. Et quia, ut Apostolus ait, et rerum veritas docet, mediator non est unius. Habens autem Christus, secundum vos, unam naturam, ostendite unde sit medius inter nos, et illam : quoniam si, ut impie sapitis, una est ejus natura mediatoris, in eo, quod est unum, et singulare salutis nostræ remedium, frustrabitur sacramentum; unde enim medius erit, si utramque non habuerit? Quia nisi talem dederis inter Deum et homi- Vigilii Papæ

1 Ferrandus tom. III *Bibl.* — 2 Ferr. in ep. *ad Sever.* tom. III *Bibl. PP.* — 3 Vigil. tom. IV *Bibl.*

nes, qui ita sit medius, ut ex utroque utrumque sit, id est, ut et Deus sit, propter divinitatis naturam, humana divinis, quemadmodum reconcilientur, non ostendis. Nam quia transgressione mandati inimici Dei exstiteramus, et in contrarium animis discordantibus vergebamus, a supernis declinantes, et ad ima tendentes; necesse fuerat interventu miserationis divinæ, solutis inimicitiis, contraria in unum revocari, et supernis ima restitui : quod non aliter fieri potuit, nisi talis mediator existeret, qui de cœlestibus veniens, couniretur terrenis , retinens in se id, quod non erat. Qui unus fieret in utroque, et ita per utriusque naturæ communionem, in una, eademque persona et humana divinis, et divina sociaret humanis, prius utrumque sine utriusque abolitione unius in seipso : dein omnes fideles Patri reconcilians Deo. Et quia reconciliationis sacramentum immaculatum flagitabat sacrificium, talis hostia requirenda fuerat, quæ ita media esset inter Deum, et homines, ut et morti succumberet per illud, quod hominis habebat ; et mortem revinceret per id, quod in se divinitatis tenebat. »

Redundat.

Gregorii M.

Gregorius item Magnus in libro XXII *Moralium* capite XIII[1], Augustini commemoratam supra non modo sententiam imitatus; sed etiam verba, de mediatore secundum substantiam Christo Domino ita loquitur : « Ipse quippe adjuvit hominem factus homo : ut quia puro homini via redeundi non patebat ad Deum, via redeundi fieret per hominem Deum. Longe quippe distabamus a justo, et immortali nos mortales, et injusti. Sed inter et immortalem justum, et nos mortales injustos, apparuit mediator Dei, et hominum mortalis, et justus, qui et mortem haberet cum hominibus, et justitiam cum Deo ; ut quia per ima nostra longe distabamus a summis : in seipso uno ima jungeret cum summis ; atque ex eo nobis via redeundi fieret ad Deum, quo summis suis ima nostra copularet. »

Aviti Viennensis.

Avitus Viennensis in epistola secunda contra Nestorii hæresim disputans, ex mediatoris proprietate contendit, duplicem in eo inesse naturam [2] : quoniam « sicut nisi inter duos agat, incongrue mediatio nominatur : ita ipse, quem mediatorem dicimus, si solam, quam velis, ex duabus substantiam reciperet, ad subeundum mediationis officium ipse medium nihil haberet. » Et mox allatis Apostoli verbis istis [3] : « *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum* ; Ipse videlicet, inquit, pax humilium, atque celsorum, unus factus ex utroque unum reddidit ex utrisque. »

Isidori.

VIII. Isidorus Hispalensis libro primo *de Differentiis* [4], de variis appellationibus Christi disserens, « Mediator est, inquit, quia inter hominem, et Deum medius est, habens in se substantiam utriusque naturæ, et humanæ humilitatis formam, et divinitatis excellentiam. »

Damiani.

Petrus Damiani in opusculo primo *de fide catholica* capite septimo, « Convenerunt, ait, sibimet invicem in Christo divinitas, et humana conditio ; ut et Verbum caro fieret, et in Deum caro transiret : quatenus unus Emmanuel ex utraque substantia proveniret, qui Dei et hominum idoneus mediator existeret. »

Ruperti.

Rupertus in libro decimo *de divinis officiis*, capite sexto scribit, antea « inter creatorem, et creaturam nullum fuisse medium. Nam quidquid erat, aut creator erat, aut creatura. Ut ergo medium inveniretur perfectæ societatis vinculum, hic introductus est, qui ex eo creatorem, et creaturam firmius annecteret, quia unus, idemque Christus utrumque est, creator videlicet, atque creatura ; creator, quia Deus : creatura, quia homo. »

Ita Bernardus sermone secundo *in Cantica*, Filium Dei filium hominis factum asserit, « ut ex æquo partibus congruens mediator, neutri suspectus sit. »

Hugo item Victorinus libro secundo *de Sacramentis fidei* [5], « In hoc, inquit, mediatore eguit homo ad Deum, ut reconciliaretur illi, et reduceretur ad illum, sed causam dissidentium agendam convenienter suscipere non posset, qui non aliqua societatis, ac pacis amicitia utrique familiaris, atque propinquus existeret. Propter hoc ergo Filius Dei factus est homo, ut inter hominem, et Deum, reconciliationis et pacis mediator esse posset. Suscepit humanitatem, per quam hominibus appropinquaret ; retinuit divinitatem, per quam a Deo non recederet. »

1 Greg. XXII *Mor*. c. XIII. — 2 Avitus ep. II. — 3 *Eph*. II, 14. — 4 Differ. V. — 5 Part. I, cap. XII.

# CAPUT III.

*De ratione Mediatoris controversia proponitur. 1. Mediatorem etiam ante Incarnationem fuisse Dei Filium quomodo veteres opinati sint. 2. De eodem postquam homo factus est recentiorum conflictus : ac primum Stancari, qui ut homo est duntaxat, mediatorem putat esse Christum, opinio et historia. 3. Huic opposita Lutheranorum et Calvinistarum opinio, secundum utramque naturam mediatorem esse putantium. 4. Calvini, et aliorum de ea re disputatio. 5. Refelluntur ambæ ex adverso positæ sententiæ : ac vera, et catholica constituitur.*

I. Prorsus ita sese res habet, ut adversantium pugna, contentioneque jactata veritas existat magis, ac tanquam limata et perpolita splendescat. Quamobrem ut illa, quam explanandam suscepimus, mediatoris Christi propria ratio plenius intelligatur, haud ab re visum est fore, si varias, atque etiam contrarias de illa sententias proferam, inter seque contendam. Cum autem distinctæ sint in Christo naturæ duæ; perspicuum est, totam illam explicandi, opinandique varietatem ad tria genera revocari; uti mediatoris partes vel sola divinitas, vel humanitas sola, vel utraque natura sustineat. Solam porro cum dico divinitatem, Filium ipsum, ac Verbum intelligo; qui per se, citraque consortium inferioris naturæ, sequestrem, et mediatorem egerit antequam homo fieret, ac post etiam in suscepta natura, et cum ea communiter idem munus administrarit.

...ido ...tor ...car- ...em Dei ...tas.

Hoc modo fuisse mediatorem inter Deum Patrem, et homines Dei Filium, nonnulli antiquorum arbitrati sunt, qui « illum semper egisse in Dei Patris nomine [1], et cum Patriarchis, et Prophetis conversatum, et congressum esse » dixerunt : adeo ut quoties in sacris litteris vel Deus locutus esse, aut egisse quippiam legitur; vel Angelus missus, ac legatione functus; hoc a Dei Filio sub Angeli persona, aliave quadam externa, et aspectabili specie susceptum, administratumque esse complures sentiant. Quorum opinio latius a nobis est exposita, et ad catholicam exacta regulam, in primo [2], et octavo *de Trinitate* [3]. Quo in posteriore libro demonstratum est, Filium Dei, Patrisque Verbum, ex multorum Patrum sententia, sæpius antiquis apparuisse aspectabili aliqua forma, et imagine tectum, ac pro angelo nonnunquam habitum fuisse; ut cum legem Mosi in summo vertice montis edidit, ac populum Israeliticum ex Ægyptica servitute liberavit : quod Judas Apostolus in *Canonica* sua testatur [4]. Qua de causa *mediator*, vel ante susceptam hominis naturam, appellari potuit; itaque nominari ab Apostolo in epistola *ad Galatas* [5]; ubi legem, *ordinatam* ait *per angelos in manu mediatoris*, Chrysostomus, aliique censent, ut supra meminimus [6].

Neque vero sic intellecta *Mediatoris* vox, ut eam Catholici interpretati sunt, qui Dei Filio talem, antequam fieret homo, procurationem attribuerunt, indignum aliquid illius majestate continet; nec propterea redactus in ordinem, et a paternæ divinitatis consortio dejectus videri potest. Quod Ariani, et horum simili contacti labe opinionis arbitrati sunt; qui μεσίτου partes ad minuendam Dei Filii dignitatem pertinere putarunt; præsertim ex illa vocabuli causa istius, et notione, quam capite primo retuli [7] : ubi Arianos docui μεσίτην vocasse λόγον, quod eum Pater ad creaturarum molitionem velut instrumentum, et administrum procreasset; quam impiam, ac detestandam hæresim suo loco confutavimus.

*Mediatoris.*

*Mediatorem ... Verbum.*

**Duplex hæretica opinio de Christo mediatore incarnato.**

II. Jam vero post susceptam ab eodem Dei Filio naturam hominis, de mediatore Christo duplex exstitit opinio, hæretica utraque, et ab hæreticis auctoribus profecta; ab quibus in medio posita fides catholica dissentit. Nam alii Christum tantummodo, qua homo est, mediatorem esse contendunt : nullo vero modo, quatenus est Deus. Alii qua homo est ac Deus : ita ut divinitatem illius mediatricis functiones usurpare velint. De utrisque deinceps disseram : ac de auctoribus et principibus ambarum sectarum prius agam, quam illorum rationes, et firmamenta dissolvam.

Primæ opinionis antistes fuisse perhibetur Franciscus Stancarus Mantuanus, in Academia Regiomontana in Borussia Professor, (ut scribit Conradus Schlusselburgius Lutheranus [8]) theologiæ; ut alii [9], Hebraicæ linguæ.

1 Tert. III, *contra Marc.* c. XXVII — 2 Cap. III et seq. — 3 Cap. II. — 4 *Jud.* v. — 5 *Gal.* III, 19. — 6 Cap. I, paragr. 11. — 7 Paragr. 2. — 8 Lib. *de Stancaristis.* — 9 Joan. Micræ.

Hic anno Christi 1551, adversus Andream Osiandrum hæresis repertorem novæ vehementius contendens, in alium incurrit errorem. Nam

« Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt. »

Sententia Osiandri.

Affirmabat Osiander justitiam, qua peccatores coram Deo justi censentur, ipsam, quæ Deo inest, esse justitiam, quæ in hominibus habitans juste illos agere faciat : nec eam esse Christi meritis adeptam justitiam, *quæ credentibus in Christum gratis imputetur* ; ut Lutherani, et Calvinistæ prædicabant : a quibus iste dissidere cœpit, anno illo 1551. Hic ubi vexillum novæ factionis sustulit, Lutheranum contra se nomen omne concivit. Præcipuus vero illius adversarius, et oppugnator ex eadem, ubi et Osiander profitebatur, Academia Regiomontana Franciscus ille Stancarus fuit. Qui contentionis æstu longius uti fit, abreptus, oppositam ex adverso erroris in partem recessit. Nam cum Osiander Christum esse justitiam nostram assereret solius ratione divinitatis suæ, non humanitatis : Stancarus contra non divinæ, sed humanæ tantummodo naturæ ratione, illum eumdem esse justitiam nostram, pertinacius asseverare cœpit ; Petri Lombardi, ac S. Thomæ, reliquorumque, ut quidem putabat, de schola theologorum auctoritate fretus. Quos quidem theologos, uti et Patres, tanti facere præ se ferebat, ut cum illis comparatos insignes, qui tum emerserant, sectarum principes mirifice contemneret, ac ludibrio haberet. Exstat illius famosum, ac celebre dictum in Apologia *contra Tigurinos* in hæc verba [1]. « Plus valet unus Petrus Lombardus, quam centum Lutheri, ducenti Melanchthones, trecenti Bullingeri, quadringenti Petri Martyres, et quingenti Calvini. Qui omnes si in mortario contunderentur, non exprimeretur una uncia veræ theologiæ. » Vere hoc quidem impurus ille nebulo : ut interdum falsiloquo ex ore, vel ipsius mendacii parentis diaboli veritas erumpit.

Opposita Stancari.

Ad illius erroris tutelam hæc potissimum adhibebat Christianæ firmamenta fidei : « Quod Deus unus sit ; quod mediator non sit unius ; quod filius quoque sit unus ille Deus : quod mediator mori debuerit : quod Christus passus sit secundum carnem. » His enim positis principiis, consequens illud necti putabat, Christum qua homo est, non qua Deus, mediatorem habendum esse Dei et hominum : propterea quod si ut Deus est spectetur, unum sit cum Patre ; neque pati, ac mori potuerit ; nec alias mediatoris functiones obire. Sed de Stancari opinione liquidius nobis postea ratio constabit, cum illius argumenta proponemus.

Adv... Stan... Luth... ru... vinist...

III. Adversus hunc, ut primum prodire cœpit, ac deinceps etiam postea, infestum vertere stylum tam Catholici, quam sectæ multiplicis, et professionis hæretici : ut Calvinus, Philippus Melanchthon, Joannes Wigandus Pomeraniensis episcopus, Zuinglii discipuli apud Tigures in Helvetiis ; et alii recentiores ; ut Conradus Schlusselburgius Stralesundensis in Pomerania superintendens : qui contra Stancaristas satis amplum librum elucubravit ; qui nonus est operis illius [2], cui *Catalogi hæreticorum* titulum inscripsit. Tam hic vero, quam hæretici reliqui, dum in Stancarum impotentius efferuntur, itidem ut ille adversus Osiandrum dimicans, contrariam in extremitatem licentius, et immoderatius effusi sunt. Siquidem mediatorem esse Christum, ejusque munus et officium usurpatum ab illo statuunt secundum naturam utramque. Neque hoc contenti, etiam ante susceptum hominem, Deum Verbum asserunt mediatoris obiisse partes : et alia quædam, quæ ex illorum commentariis summatim delibata referemus.

Scripsit Calvinus contra Stancari dogma de mediatore epistolas duas ; unam ad fratres Polonos, quæ inter opuscula theologica reponitur anno 1560, alteram [3], quæ responsio est Genevensis ecclesiæ nomine ab illo edita. Utraque tum Scantari opinionem, tum ipsius Calvini, et partiariorum ejus, de mediatore Christo, accurate complectitur, quam cum reliquis, quos attigi paulo ante, discordium alioqui sectarum patronis, communem illi fuisse diximus : idque paulo post evidentius ostendam.

IV. Harum duarum in priori Stancarum refert « negare Christum posse mediatorem dici secundum divinam naturam, quia Patre esset inferior. » Sed adversus hunc Calvinus excipit. « Mediatoris nomen Christo quadrare, non solum ex quo carnem induit : vel ex quo munus suscepit reconciliandi cum Deo humani generis : sed ab initio creationis jam

1 Apud Schluf. — 2 Editus anno 1590. — 3 Tom. VI, part. altera.

vere fuisse mediatorem; quia semper fuit caput Ecclesiæ, et primatum tenuit etiam super angelos, et primogenitus fuit omnis creaturæ. » Ita quatenus æternum Dei Verbum est, mediatorem fuisse censet id est, « medium inter Deum, et creaturas, ut ab ipso vita, quæ alioqui erat in Deo abscondite, deflueret. » Mediatorem autem non hominum duntaxat apud Deum; sed Angelorum quoque putat exstitisse, uti et caput; quod in solam humanam naturam convenire negat.

Eadem docet in altera epistola, quæ est *Responsio Genevensis Ecclesiæ contra Stancarum*; ubi sic scribit: « Nam certe λόγος æternus jam ab initio ante lapsum Adæ, et alienationem, ac dissidium humani generis a Deo, fuit mediator. » Atque hoc sensu *primogenitum omnis creaturæ* vocari a Paulo Apostolo dicit.

Sic ecclesiæ Tigurinæ ministri in duabus ad Polonos epistolis, quas descripsit Conradus Schlusselburgius. Isti [1], inquam, mediatorem secundum naturam utramque faciunt Christum: quod complura ejus muneris officia ab sola divinitate proficiscuntur; » velut illustrare hominum animos, immittere Spiritum sanctum, immutare corda, vivificare, beatos nos facere; et, licet absit corpore, suam Ecclesiam regere, adunare, liberare, tuerique; quæ omnia personæ sunt Christi, sed quatenus Deus; quæ quidem etiam ante Incarnationem Christus faciebat inter veteres Patres. »

In secunda item epistola [2], Verbum asserit, ante Incarnationem ideo fuisse mediatorem, quod etsi reipsa nondum missus erat, ut homo fieret: mittendus tamen esset: « Nec quod ad Deum Patrem attinet: cui omnia futura sunt præsentia; quidquam ejus intererat, essentne facta hæc, an facienda. »

Joannes item Wigandus Lutheranus [3], « Mediationem Christi totum ait esse opus illius, quo Filius Dei ante mundi constitutionem pro hominibus lapsuris in peccatum intercessit; ac postea factus homo, omnia perfecit sua, tota humiliatione, obedientia, et reditu ad Patrem cœlestem, quæ ad expiationem, redemptionem, reconciliationem, justitiam, salutem, et gloriam hominum æternam pertinent. »

Nec secus de ea re pronuntiat Philippus Melanchthon [4], aliique tam Lutherani, quam Calviniani, qui scriptis Stancarum exagitarunt.

V. Atqui ambæ illæ de mediatore sententiæ ultra modum progressæ, ab veritatis, fideique catholicæ regula desciscunt. Hanc vero ex antecedentibus capitibus, maximeque tertio, hujusmodi colligimus: In *Mediatore* Christo duo quædam animo discernenda sunt: alterum est ὕπαρξις ipsa, sive *substantia* mediatoris; alterum est operum, officiorumque, quæ ab mediatore præstanda sunt, perfunctio. Si prius spectes; ex duabus naturis constat mediator; uti capitibus duobus primis allata veterum testimonia demonstrant. Sin ad posterius respicis, rursus distinguenda sunt duo: actio ipsa, sive administratio, externive operis gestio: et vis illius, id est efficacitas ac dignitas; unde meritum, ac pretium ejus oritur. Horum autem quod primum est, solius esse naturæ hominis constat: sive, ut Cyrillo, potius loquendum videtur, personæ ipsius, quatenus homo est; vel secundum humanam substantiam. Etenim quæcumque mediatoris propriæ sunt actiones, ut satisfacere, offerre sacrificium, rogare, pati, ac mori, in solam congruunt hominis naturam; ab eaque, vel secundum hanc, et ex hac profectæ sunt, et gestæ. Sic veterum in se specie dissidentes sententiæ conciliari possunt; quorum alii mediatorem esse Christum, qua homo est, affirmare videntur: alii naturam utramque complecti; quæ ambo neque pugnant invicem, et suo sensu vere dicta sunt. Ac dupliciter explicari ista sic possunt, Aut enim mediatoris personam ipsam, et substantiam respiciunt, qui in ambabus naturis illum necessario constitui putant: aut actionum, officiorumque, quibus functus est mediator Christus, quæque ex humana exercuit natura, dignationem, et æstimationem: quæ cum infinita sit, hoc ipsum non ex humanæ conditionis modulo, sed ex adjuncta divinitate consequitur. Qui autem mediatorem fuisse Christum, non quatenus Deus erat, sed ut hominem, existimant, ad functiones ipsas per sese humilium, et contemptorum operum, ac perpessionum respectum habuerunt.

Sententia catholica inter utrasque media.

VI. Quippe mediatorem nobis, ac redemptorem necessarium fuisse, qui nec merus homo, nec solum Deus esset, consentientibus decretis adstruunt Græci, Latinique Patres,

1 Tigur.in epist. 1, apud Schlussel. — 2 Ib. — 3 Apud eumdem Schlussel. — 4 Vide apud eumd.

quos antecedentibus capitibus duobus, et in secundo libro testes adduximus, et inter hos potissimum Augustinus; quem quidem a seipso discrepare, et mutasse postea sententiam Schlusselburgius affirmat, prorsus ἀλογίστως, et inepte; uti pluribus subinde demonstrabitur. Interim adhibenda est illa, quam dixi, cautio, ac distinctio primum substantiæ mediatoris, ab actione, vel executione; tum in executione ipsa dignitatis seu valoris, ab actione perpessioneve per se considerata. Nec mediocrem ad hoc intelligendum usum, et facilitatem afferent quæ de operatione θεανδρικῇ in octavo libro, capite præsertim decimo, ac sequentibus accurate disseruimus. Hinc enim suppeditantur ea, quæ ad præsentem quæstionem attinent: cum hujus enodatio ex ambarum naturarum, operationumque consensu, et societate pendeat, quæ illic est exposita.

*Deivirili.*

Ad summam perinde loquendum, sentiendumque arbitror de mediatoris efficientia, quam *mediationem* si fas est, appellabimus, ac de reliquis functionibus, quæ ex illa pendent, in eaque quodammodo continentur: velut judiciaria potestate, magisterio, ac cæteris: de quibus Augustini notanda est ἐπίστασις in primo libro *de Trinitate*, capite XII et XIII. Ubi illud expendit, quod ab Christo Domino dictum est [1], *Si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum*: cum tamen constet, *omne judicium datum esse Filio* [2]; quæ sic inter se conciliat, ut secundum aliud utrumque sit verum; « Ego scilicet, inquit, non judicabo ex potestate humana; quia filius hominis sum: sed ego judicabo ex potestate Verbi, quia Filius Dei sum. » Itaque filius quidem hominis judicaturus est; sed non humana auctoritate ac potestate, sed divina. Nec aliter explicanda sunt similia loca, in quibus Christus pugnare secum videtur, contraria de se prædicando; « ubi quid propter quid, et quid secundum quid dicatur, adjuvante Domino, prudens, et diligens, et pius lector intelliget, » ait Augustinus [3].

*Observatio.*

Sic in illo loco capitis ejusdem duodecimi apud Joannem [4]: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.* Hæc sic enarrat Augustinus: « Qui in me credit, non in quod videt credit, ne sit spes nostra in creatura: sed in eo qui suscepit creaturam, in qua humanis oculis appareret. » Quibus similia sunt quæ Athanasius oratione tertia *contra Arianos* scribit. « Cum enim nos homines, inquit, nollemus Deum per Verbum ipsius agnoscere, et servire naturali Domino nostro Verbo Dei, complacuit Deo in homine demonstrare dominatum suum, et omnes ad seipsum trahere. Hoc autem per nudum hominem facere minime decebat; ne dominum habentes hominem hominicolæ fieremus. Idcirco Verbum ipsum caro factum est, et vocavit nomen ejus Jesum; et sic eum Dominum fecit, et Christum Pater [a]. » Hinc ergo constat, mediatorem etiam in illis administrationibus, quas ut homo procuravit, divinam auctoritatem, ac virtutem exeruisse: adeoque non simplicis hominis gestionem istam exstitisse.

*a* ATHAN. orat. III. Οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ οὐκ ἠθελήσαμεν διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐπιγνῶναι τὸν θεὸν, καὶ δουλεῦσαι τῷ φύσει δεσπότῃ ἡμῶν τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, ηὐδόκησεν ὁ θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ δεῖξαι τὴν ἑαυτοῦ κυριότητα, καὶ πάντας ἑλκύσαι πρὸς ἑαυτὸν, δι' ἀνθρώπου δὲ ψιλοῦ τοῦτο ποιῆσαι ἀπρεπὲς ἦν· ἵνα μὴ ἄνθρωπον κύριον ἔχοντες, ἀνθρωπολάτραι γενώμεθα. διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, καὶ οὕτως ἐποίησεν αὐτὸν κύριον, καὶ Χριστὸν ὁ πατήρ.

1 *Joann.* XII, 47. — 2 *Joann.* V, 22. — 3 Aug. I, *de Trin.* cap. XII. — 4 *Joann.* XII, 44

## CAPUT IV.

*Dissolvantur argumenta superiorum duarum partium. 1. Ac primum quæ a Stancaro de Scripturis petita sunt explicantur. 2. Argumento ejusdem occurritur, quod e Scholasticis ille mutuatus est. 3. Expenduntur SS. Bonaventuræ, ac Thomæ Aquinatis sententiæ. 4. Regula quædam in relatione, et oppositione servanda. 5. Rursus Stancari argumenta solvuntur; qua ratione mediatoris partes obeat Christus. 6. Cur personæ aliæ non fungantur officio mediatoris. 7. Patrum testimonia, quibus Stancarus abusus est, explicantur. 8. Augustinum non, ut ille credidit, mutasse sententiam. 9. Calvinistarum, et Lutheranoram opposita priori opinio refutatur, maxime qua Filius ante Incarnationem mediatoris officium executus dicitur. 10. Stulta quorumdam ex illis argumentatio rejicitur, ideo ex æterno fuisse mediatorem, quia omnia Deo sunt præsentia, etiam futura.*

[...]un- [...]rgu- [...]a a [...]aro [...]toris [...]ia.

I. Nunc momenta rationum pugnantis ex adverso utriusque partis expendamus; ac primum Stancari argumenta præcipua procedant in medium: quæ partim e Scripturis petita; partim ratiocinando collecta, sparsim in libris suis exposuit: eademque Joannes Wigandus illius decerpta dissolvit [1]. Quæ de Scripturis affert, ea sunt fere, in quibus vel mediator appellatur homo Christus Jesus, ut in priori *ad Timotheum*, capite secundo: vel eidem homini Christo gratia, et redemptio tribuitur. Ut cum ait Apostolus: *Si enim unius delicto multi mortui sunt* [2]: *multo magis gratia Dei, et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit*. Et alibi [3], *Quoniam quidem per hominem mors; et per hominem resurrectio mortuorum*.

Verum minime ex locis hujusmodi sequitur, Christum tantummodo qua homo est, mediatorem esse; quod unum in quæstione ponitur: sed ad summum illud efficiunt, Christum hominem esse mediatorem, non tamen solam id vendicare sibi humanitatem; verum in eadem persona naturam utramque. Hominis tamen, id est humanæ naturæ, mentionem idcirco fecit Apostolus, quod et mediatoris officia præstitit; et sine ea mediator esse Dei Filius nequiverit.

II. Argumentorum vero præcipuum, et vulgatissimum in illa opinione hunc in modum concipitur [4]: « Nemo potest esse mediator suiipsius. Atqui si Christus esset mediator etiam secundum naturam divinam, esset mediator sui ipsius, quia est unus cum Patre et Spiritu sancto. » Hoc argumentum ex Magistro Sententiarum [5], et sanctis Thoma, Bonaventura, aliisque scholasticis mutuatus est Stancarus; quod ad invidiam adversariorum magnis laudibus extulit; ut antecedente capite dixi. Sane Magister diserte asserit, Christum « mediatorem dici secundum humanitatem, non secundum divinitatem. Non enim est mediator inter Deum, et Deum; quia tantum unus est Deus: sed inter Deum et hominem, quasi inter duo extrema; quia medius non potest esse nisi inter aliqua. Mediator est ergo, inquantum homo; nam inquantum Deus, non mediator sed æqualis Patri est: hoc idem quod Pater, cum Patre unus Deus. Mediat ergo inter homines, et Deum Trinitatem, secundum hominis naturam, in qua suscepit illa, per quæ reconciliamur Deo Trinitati. » Illustratur locus Magistri senten. tiarum.

Atqui iisdem ex verbis perspicuum est, mediatorem ab illo considerari, non ratione status, et substantiæ; sed tanquam exequentem officia mediatoris: quo quidem modo, uti supra diximus, sola humana natura partes implet mediatoris, ac redemptoris: sive persona ipsa Verbi quatenus homo est, vel secundum humanam naturam.

Quamobrem pessime Magistri argumentatione, et auctoritate Stancarus utitur. Qui cum ita colligit, « neminem posse mediatorem esse suiipsius; ac proinde non posse Christum mediatorem esse secundum divinitatem, qua unus est cum Patre, et Spiritu sancto, » primum castigandus est, quod ita loquitur: *Unus est cum Patre*, etc, Non enim *unus est*, sed unum, id est non una persona, sed una natura, vel substantia. Deinde animadvertere debuit, illum ipsum de mediatore sic locutum, quatenus *mediat*, hoc est reconciliationem, ac redemptionem exequitur, liberando nos morte sua, et sanguinem fundendo: quod nonnisi humanæ congruit naturæ. Atque hoc in sequentibus ibidem Magister significat,

1 Refert Schuls. — 2 *Rom.* v, 15. — 3 I *Cor.* xv, 21. — 4 Stanc. *Apol. contra Osian.* — 5 In III, Dist. xix.

Expenditur sententia S. Bonaventuræ.

III. Eadem est causa S. Bonaventuræ, ac similis apud illum mediatoris notio. Nam aliud esse « medium ait, aliud mediatorem. Medius convenientiam dicit cum extremis : Mediator autem dicit non tantum convenientiam : sed etiam dicit officium reconciliationis. » Quare merito ex humana natura *mediatorem* fuisse Christum existimat, quia sola mediatoris officium exercuit. Porro medium eumdem inter Deum, hominesque, sive *inter humanam naturam*, et *divinam* fatetur esse Christum. « inquantum est una persona in duabus naturis, non ratione humanæ naturæ tantum, sed ratione utriusque. » Quæ quidem belle cum opinione nostra consentiunt.

Necnon S. Thomæ.

At S. Thomas paululum ab S. Bonaventura discrepare videtur [1]. Nam cum duo in mediatore discernat; *rationem medii*, et *officium conjungendi*, neutrum Christo congruere putat « secundum quod Deus, sed secundum quod homo. Siquidem de ratione medii est, inquit, quod distet ab utroque extremorum : conjungit autem per hoc, quod ea, quæ unius sunt, defert ad alterum. Atqui secundum quod Deus, non differt a Patre, et Spiritu sancto in natura, et potestate dominii. Nec etiam Pater, et Spiritus sanctus aliquid habent quod non sit Filii, ut sic possit id, quod est Patris, vel Spiritus sanc. quasi quod est aliorum, ad alios deferre. Utrumque vero convenit ei, inquantum est homo. » Ibi ne *medii* quidem proprietatem alteri, quam humanitati, tribui patitur.

Verum ratio ista S. Thomæ de divinitate Christi procedit separatim, per seque spectata; non autem de ea conjunctim cum humana considerata substantia, sive de persona in duabus subsistente naturis. Hoc enim modo differt a Patre, ac Spiritu sancto, et inter Deum, hominemque medius est, et utrumque conjungit. Quippe se toto distat ab ambobus, etsi non ex toto; hoc est, ut scholæ loquuntur, *totaliter ;* Græce ὁλικῶς. De quo relegendus est præclarus Leontii locus, quem capite primo libri hujus descripsimus [2].

Regula in relatione et oppositione servanda.

IV. In quo animadvertendum istud est, quod ad hanc dirimendam controversiam, et ad alias opportunitates plurimum conferre potest : Nihil esse necesse, ut quod comparatur cum altero, et ei apponitur κατὰ σχέσιν, id est relationem similitudinis, exempli causa, vel differentiæ; secundum se totum, vel ratione singularum quasi partium, ex quibus constat cum extremo altero, extremisque conferatur, ut eis simile dicatur, vel discrepans. Verum satis est, si totum ipsum utraque constans parte cum extremorum singulis contendatur, et ab ipsis partim differat, partim nihil differat. Sic enim Filius in sacrosancta Trinitate, qui ex communi essentia, et relativa proprietate quasi compositus a nobis intelligitur, ad Patrem refertur, eique similis, et imago ejusdem dicitur; quamvis neque id habeat ex sola, et per se considerata substantia : quæ non similis in Filio, sed numero est eadem : neque ex sola filii relatione: qua quidem non Patri similis est, sed dissimilis potius. Utrumque vero copulatum simul unum efficit Filium, eumdemque natura, et essentia sed proprietate distantem; ac nihilominus similem : quoniam ad identitatem illam adjuncta proprietas Filii, per quam a Patre differt, et ei opponitur, discrepantem eum facit, ac proinde similem. Vide quæ in sexto libro *de Trinitate*, capite sexto, de ea re fusissime disputavimus, cum ad illum Pauli *ad Hebræos* locum, in quo Filius paternæ substantiæ figura nominatur, imaginis rationem explicantes ostendimus; eam ex ipsa natura, non ex relativa proprietate metiendam esse, Prorsus enim accommodata est ad præsentem quæstionem istæc observatio, et ad Stancari, ac similium rationes diluendas, cum sic objiciunt : Non posse mediatorem esse quempiam suiipsius: adeoque nec Christum, quatenus est Deus, mediatorem esse Deum inter et hominem. Etenim si Christus non ut Deus est tantum, sed ut Deus simul et homo, consideretur, tam a Deo distat, quam ab homine; et cum utroque pariter convenit; in quo *medii*, sive *mediatoris* ratio consistit. Sed neque Filius penitus ipse est qui Pater, aut Spiritus sanctus, cum ab utroque propria relatione, et hypostasi distinctus, sit: ut hac ratione non sit omnino sui mediator ipsius, etiam qua Deus est. Hoc enim illi personæ ratione competit : non ut hæc divinitatis est solius ; verum ut humanæ simul est, divinæque naturæ.

V. Rursus instat Stancarus, itaque disputat : Si mediator est Christus, quatenus Deus, necesse erit illum fateri pro hominibus orasse, passum esse, mortuum esse : ac cætera fecisse, quæ in Deum utique cadere nequeunt :

[1] In III Part. qu. XXVI, art. 2. — [2] § 15.

et sunt cum mediatoris officio conjuncta. Nihil hac argumentatione levius. Nam hæc omnia, iisque similia in Deum minime conveniunt, ut agat illa, vel patiatur, in seque suscipiat. Congruunt autem sic, ut in assumpta natura ac per eam eadem ista perficiat. Certe Cyrillus Alexandrinus passim contra Nestorium disputans, non patitur divelli a se mutuo naturas ambas; ita ut quædam homini, quædam Deo quasi separatim attribuantur. Sed omnia Verbo ipsimet imputat, ac Dei filio, quæ per carnem gessit, et administravit; ut ex anathematismo x et xi, cæterisque, ut dixi, libris illius perspicue cognoscitur. Neque vero cum Verbum, ac Deum agere, perpetive talia dicimus, assumenda duplicatio est, *quatenus Deus*. Non enim qua Deus est, illa facit, aut tolerat : quod idem esset, ac si in divina natura, vel secundum hanc, hujusmodi convenire Christo diceres : quod nemo concesserit. Quare omnia Dei filium eumdem gessisse, suscepisseque dicimus, sed non eadem in natura.

...ns-...dis-...r.

VI. Atenim non minus Pater et Spiritus sanctus, quam Filius mediatores erunt; ac propria muneris illius obibunt, si non soli humanæ naturæ mandentur ejus partes; sed divina quoque in consortium admittatur : quæ utique tribus est communis personis, non unius propria. Quo tritum illud theologorum effatum, ac verissimum pertinet; quæcumque extra se divinitas operatur, ea communiter a tribus personis fieri. Hoc argumenti genere multum Stancarus utitur; ut ex Joannis Wigandi disputatione ab Conrado Schlusselburgio descripta colligitur. In quo dissolvendo non mediocriter jactare se illum, conflictarique videas. Res porro sic se habet;

...per-...ilis ...gno-...leio ...ris.

Duplex ratio in actionibus Christi per carnem editis, ac theandricis observari debet : quarum una est efficientis causæ mere propria : altera velut formalis. Nam persona Verbi susceptam hominis naturam sic affecit, ut eam formæ instar determinaret, ac compleret; atque ultimam illi substantiæ perfectionem applicatione sui communicaret, sine qua nec existeret in rerum natura, nec operari posset. Quo fit, ut omnium operationum auctor, fundusque sit Deus Verbum; non autem Pater, aut Spiritus sanctus; nisi generali quodam modo, quo creata omnia, et in tempore producta efficientia sua molitur : at non eodem, quo Verbum ipsum, a quo natura humana sustentatur, adhibita ipsi, et applicata proprietate personali, tamquam forma, qua et communis personis tribus natura modificatur in Filio. De quibus legendum est quod in octavo libro[1], capite decimo, de theandrica operatione diximus.

Respondetur ad argumenta e Patribus et e Scholasticis petita.

VII. Ad extremum opinioni suæ Patrum, ac scholasticorum theologorum ambitiosam advocationem adhibebat Stancarus : quos omnes aiebat soli hominis in Christo naturæ mediatoris conditionem vendicare, tanquam propriam, et ab divina prorsus abjudicare. Verum ex iis, quæ antecedenti capite scripsi, purgari possunt si quæ ab illis secus pronuntiata videntur, ac fidei catholicæ regula præscribit; nec est quod in eo refellendo acrius insistamus.

Insulsa Lutheranorum adversus Augustinum præscriptio.

Non tamen prætermitti debet inscita Lutheranorum præscriptio adversus auctoritatem Augustini, quem Stancarus citaverat[2]. Respondent enim, Augustinum mutasse sententiam; et cum alias sensisset, mediatorem esse Christum secundum humanam naturam, id postea retractasse. Item[3] hunc in modum excipiunt; *Augustino anteferendum esse verbum Dei*, quod de mediatore aliud docet. Atqui frivola est hæc excusatio. Non enim vel sibi, vel Scripturæ in hac re adversatur Augustinus. Immo præclare secum, et cum verbo Dei consentit. Præcipua illius loca, quæ mediatorem, qua homo est, videntur adstruere Christum, ista fere sunt, libro XI *de Civitate*, capite secundo : « Per hoc enim mediator, inquit, per hoc et homo, per quod et via. » Tum in expositione epistolæ *ad Galatas*[4] : « Mediatorem, ait, Jesum Christum secundum hominem dici, ex illa ejusdem Apostoli sententia, fit planius, cum ait : *Unus est Deus, unus et mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus*, etc. Restat ergo, ut qui mediatore superbo diabolo superbiam persuadente dejectus est, mediatore humili Christo humilitatem persuadente erigatur. » Et libro X *Confessionum*, cap. XLIII. « Inquantum enim homo, intantum mediator : in quantum autem Verbum, non medius, qui æqualis Deo, et Deus apud Deum, et simul cum Spiritu sancto unus Deus. » Et ad *Psalmum* centesimum tertium, « Christus mediator inter hominem et Deum; non quia Deus, sed quia homo; non quia Deus æqualis Patri, sed si æqualis Patri, non mediator. » Ad hæc tractatu LXXII, *in Joannem*; « Mediator autem, inquit, Dei et

1 § 14 et seq. — 2 Schlusselb. — 3 Ibid. — 4 Tom. IV.

hominum, non inquantum Deus, sed inquantum homo est Christus Jesus. »

VIII. Hæc et similia Augustini loca illud tantummodo declarant, Filium Dei, qua Deus est, et nulla humanæ naturæ communione adhuc implicatus, mediatorem non fuisse: sed tum demum esse cœpisse, cum homo factus est. Siquidem per carnem mediator extitit; hoc est mediatoris opus, et officium administravit: ut supra dictum est.

**Sententiam non mutavit Augustinus.**

Quod autem priorem sententiam mutasse, ac retractasse dicitur Augustinus, id vero oppido est ridiculum. Quippe iisdem in libris utrumque testatus est; et mediatorem non esse Christum, qua est Deus, sed quatenus homo est: et ad mediatoris ejusdem statum utriusque naturæ societatem fuisse necessariam. Vide quæ ex Augustino[1] supra reddidimus, maxime ex libro nono *de Civitate Dei*, in quo mediatorem ex utraque natura oportere constare dicit, quem in decimo libro mediatorem dici secundum hominem statuit. Sic in decimo libro *Confessionum* illic[2], citato mediatorem debuisse ait Deum et hominem esse, quem, ut paulo ante vidimus, in undecimo libro, *inquantum homo est*, mediatorem esse docuit. Num igitur in anteriore libro retractavit ac mutavit id, quod in sequente scripturus fuit? Oscitantium ac stertentium responsa ista sunt, non sane, sobrieque vigilantium. Sed de Stancaro, ac priore hæresi nimium multa.

**Calvinianorum et Lutheranorum opposita Stancaro sententia refutatur.**

IX. De Calvinianorum, ac Lutheranorum ex adverso illi opposita ratione ut paucis absolvam, hujus est manifesta falsitas; Primum, quod Christum ita ex utraque natura mediatorem constituit, ut etiam divinæ per sese, et ab humana divulsæ propria illius officia tribuat. Cujusmodi est « intercedere pro lapsuris in peccatum hominibus, vel ante mundi constitutionem, » et jam tum illos reconciliare Deo. Quæ opinio tum Arianam impietatem, tum Apollinaris, et Eutychis insaniam redolet; uti prior illa Stancari, Nestorii sacrilegam amentiam. Quid enim aliud est, ad creatarum rerum statum redigere Deum Verbum, ac minorem, inferioremque Deo Patre facere, quam obnoxium illum, supplicemque Deo fuisse ex æterno dicere, hoc est intercessorem, reconciliatorem, ac sequestrem homines inter ac Deum? Huic sane commento sanctorum Patrum, maxime qui adversus Samosatenos, Arianos, et Nestorianos catholicum dogma tutati sunt, reclamat auctoritas. Qui hæreticos istos ad elevandam divinitatis Christi majestatem ejusmodi proferentes Scripturæ testimonia, quibus de illo talia quædam affirmari videntur, quæ infra paternam dignitatem, et æqualitatem ipsum statuunt; non aliter confutare solent, quam utriusque distinctione naturæ: dum quæ humanæ propria sunt, transferri queruntur ab illis in potiorem, atque divinam. Sic Athanasius; sic Basilius; sic ambo Gregorii, Nazianzenus, et Nyssenus. Sic Epiphanius, Cyrillus, Hilarius, Ambrosius, Augustinus, cæteri denique omnes passim contra hæreticos naturarum, et proprietatum discrimen illud intentant. Falsum igitur, et catholicis auribus insolens est, ante Incarnationem dicere Verbum, ac Dei filium mediatorem fuisse, ac pro hominibus apud Deum intercessisse. Quo cum Scriptura pugnat; et huic consentanea Patrum testimonia: tum ratio ipsa ex mediatoris conditione sumpta; ut ex antecedentibus capitibus facile quilibet agnoscit. Hæc enim omnia in hoc maxime conspirant, mediatorem non esse Christum, neque statu, nec officio, ac functione, nisi postquam homo esse cœpit idem, qui Deus ante fuerat: ut et medius inter ambos esset, hominem ac Deum; et utriusque consors ac particeps, eos in se, ac per se sociaret, atque in concordiam revocaret. »

X. Argumenta, quibus absonum illud dogma propugnant hæretici, prorsus imbecilla sunt et inania; quibus hoc unum efficitur; non citra divinitatis consortium, hominem Christum mediatoris partes exequi potuisse: quod libenter admittimus, nec alia ratione divinam Filii personam mediatoris, aut Pontificis, et si qua ejusmodi alia functio est, munus exercuisse, quam eatenus, quod ex umbabus constaret; et, ut Patres loquuntur, esset composita naturis.

Est autem præ cæteris ridendus Tigurinorum stupor in epistola posteriore *ad Polonos contra Stancarum*[3]: ubi « Filium Dei, ut est secunda in Trinitate persona, prius fuisse mediatorem, quam ex B. Virgine carnem assumeret, non quatenus est ejusdem essentiæ cum Patre; sed quatenus olim a Patre mittendus erat, ut homo fieret, laboraret, pateretur, mortem oppeteret in carne pro salute hominum. Nec quod ad Deum Patrem attinet, cui omnia futura sunt præsentia,

1 Cap. II, parag. 8. — 2 Parag. 4. — 3 Apud Schl.

quidquam ejus intererat, essentne facta hæc, an facienda. » Stulta plane, et ludibrio digna cavillatio; quæ si quid habet virium, eo denique res adducetur, nihil ut ex omni æternitate per sese, vereque non extiterit. Nam cum de mediatore quæritur, an Christus istud sit quatenus homo est, an quatenus est Deus; nemo sic hebes est, ut de divina prævisione, ac prædestinatione agi illic existimet: quam omnes fatentur habere coram omnia præsentia. Sed de ipsa *reali*, ut vocant, extantia mediatoris inquiritur. Ac perinde ratiocinari mihi videntur, qui sic disputant: mediatorem ex æterno secundum utramque naturam fuisse Christum, quoniam ex æterno præsens Deo Patri in ambabus illis extiterit; ut si quis sciscitanti quandonam Dei Filius incarnatus sit, et ex Maria Virgine genitus, ab omni hoc æternitate fuisse respondeat; quando ex æterno idem fore hoc præsciverit, ac prædestinaverit Deus. Sic et Angelos ab æterno fuisse, et animas hominum : ac nullam non sempiternam esse creatam rem, eodem acumine rationis effici poterit. Quod absurdum quam late pateat, profecto videt, qui judicio et communi sensu paululum valet.

Tantidem et illud est, quod de Christi meritis objicitur : ad quæ etiam ante incarnationem Deus respectum habuit : ac propter illa, velut in antecessum, gratiæ dona repræsentavit. Non enim ex eo sequitur, reipsa, et, ut loquuntur, *actu* mediatoris officium præstitisse Christum, qui nondum erat, sed futurus expectabatur; quemadmodum etsi venturum in Christum credebant olim Israelitæ, ejusque fidei merito justitiam et salutem sunt adepti, ut postea demonstrabitur; nemo sobrius jam tum ex eo colligat, eumdem ipsum extitisse Christum.

XI. Et ut collectionis istius magis illos pœniteat, age videamus quid ex ea sit consequens. Deo sunt præsentia, inquiunt, omnia : apud quem nullum est præteriti temporis, futurique discrimen. Quare cum semel incarnatus sit Dei Filius, et in carne passus; ex omni æternitate illud ipsum extitit : et quoniam his ipsius officii mediatoris ratio continetur, mediator ab æterno Christus fuit. Hæc illorum ratiocinatio est.

Atqui si non minus quæ præterita sunt, Deo sunt præsentia, quam quæ futura sunt; eo quod nulla est in Dei cognitione præteriti, vel futuri differentia temporis; (quod et [1] Gregorius Papa testatur ita scribens : « Ipsa, quæ in semetipsis prætereunt, ejus nutui semper præsentia assistunt) » utique Incarnatio ipsa Verbi, ac perpessio, mors ipsa denique non minus modo præsentes sunt Deo, quam erant cum in tempore fiebant; aut cum futuræ, necdum factæ erant, præsentes ab omni retro æternitate fuerunt. Ut igitur illa incarnationis, passionisque, antequam accidisset revera, præsentia eam vim habet, ut mediator ab æterno fuerit Dei filius, easque functiones jam tum exercuisse dicatur : profecto nunc idem incarnari patique dicetur Christus Dominus, et falsum erit, quod Apostolus dicit : *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur : mors illi ultra non dominabitur* [2]. Manifesta est itaque sophistica illorum, et inepta versutia : qui ex eo, quod præsentes sunt res omnes notitiæ divinæ, absolutam in sese rerum earumdem extantiam, ac præsentiam deduci putant posse; de quo in quarto libro tomi primi *de Deo*, capite quinto diximus.

## CAPUT V.

*Ex superiorum capitum doctrina, aliorum hæreticorum falsæ opiniones diluuntur.* 1. *Ac primum Apollinaristarum; quæ differentia sit mediatoris Christi ab reliquis eodem affectis vocabulo,* 3. *Socinianorum Anabaptistarum opinio de mediatore Christo quem merum hominem statuunt.* 4. *Refutatur, et explicatur Apostoli locus ex priore ad Timotheum;* Unus Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. 6. *De missione Filii quædam ad rem notata.* 7. *Reliqua Socinianorum argumenta refelluntur.*

I. Poterat jam omnis illa de mediatore vel in unica vel in duplici natura constituendo quæstio terminata videri : sed duo restant; in quibus explicandis usus expromendus est eorum, quæ de mediatoris propria conditione hucusque disputavimus; ac totidem obstrepentium hæreticorum cavillationes refutandæ. Horum primi sunt Apollinaristæ, sive Monophysitæ; qui cum ab Catholicis duarum

1 Greg. XXXII *Mor.* cap. vi. — 2 *Rom.* vi, 9.

in Christo naturarum propugnatoribus adigi se viderent ad earumdem confessionem illo Apostoli testimonio, quo *mediatorem Dei et hominum* dicit esse Christum, mediatorem e Scriptura proferebant eum, qui natura unica constabat. Sic Eranistes Apollinaris apud Theodoretum partes agens in dialogis, cum Orthodoxus copiosa disputatione pugnasset, Deum et hominem esse Christum, et ambas in eo salvas esse naturas, quoniam alioqui mediator Dei et hominum esse non posset, huic statim istud opponit : « Quid igitur? Nonne Moses mediator est dictus, cum homo duntaxat esset[a] ? » Huic vero Orthodoxus occurrens, duplex genus mediatoris distinguit. Alterum enim ait esse verum, et primarium : alterum secundarium, qui veri τύπον, ac *figuram* gerit, hunc vero neutiquam omnia complecti, quæ in principali reperiuntur. Porro Christum verum esse principemque mediatorem : quem adeo necesse sit ex duabus naturis esse conflatum, ut cum ambobus, quorum interventor est, perfecte congruat : Mosem vero, et Aaronem, ac similes alios non archetypos esse mediatores, sed ejus imagines. Ut autem picta, vel cælata effigies externam tantummodo viventium speciem, et oris lineamenta quoad potest imitatur : vitam autem et animam, ac sensum, interioresque corporis partes, uti cor, jecur, ac cæteras nequaquam exprimit : sic mediatores isti, veri ac principalis naturam non assequuntur : sed speciem duntaxat illius, adumbrationemque præ se ferunt ; quemadmodum et Dei nomen utcumque cum Mose communicatum est, ut[1] *Deus Pharaonis* appellaretur : non tamen divinitatis proprietatem ex eo nactus est. Itidem ergo mediatoris et nomine, et similitudine Moyses adspersus, illius veritatem non habuit. Hæc Theodoretus.

Differentia inter mediatorem Christum et alios eodem insignitos vocabulo.

II. Cyrillus quoque *Thesauri* libro XXXII, egregie locum eumdem adversus Arianos illustrat, ex quo divinitatis substantiam vere inesse Christo probat, quod non temere *unus* ibi *mediator* appelletur. « Nam si mediator est Dei, et hominum, inquit[b], Jesus Christus, non natura, et substantive Deo, et hominibus conjunctus ; sed tantummodo reconcilians, et in amicitiam adducens ea, quæ ab mutua se communione disjunxerant ; videlicet hominem, et Deum, qui tandem unum Paulus ipsum vocat : quando et alii complures eadem functione dignati sunt? » Sic enim [2] Paulus hoc injuncto sibi munere obsecrat, ut cum Deo reconcilientur homines : et Moses mediator constitutus est. Quamobrem ut unus ille mediator sit, appelleturque Christus, dici necesse est, proprio, ac singulari modo quodam mediatorem illum esse, qui in reliquos non convenit ; quem sic declarat : « Igitur quoniam id quod in medio duorum est aliquorum positum, inquit[c], ambo ista extremis suis duobus attingit, in unitatem divisa continens : est autem mediator Dei hominumque Christus ; manifestum est eumdem, qua Deus est, Deum : hominem vero, quatenus est homo, naturaliter contingere. » Ex quo natura Deum illum esse concludit ; ac proinde minime esse creaturam. Sic Arianorum calumniæ ex illo de mediatore Christo Pauli testimonio facile propulsantur.

III. Altera est hæresis longe horrenda magis, ac detestabilis, quæ illo loco similiter abutitur ad Christianæ religionis perniciem ; cujus nihil præter vocabulum, titulumque retinens, rem funditus ejuravit, et abjecit. Hi sunt Anabaptistæ Sociniani, Photinianorum, et Samosatenorum propago veterum : contra quos in libro III *de Trinitate* acerrimum certamen sumpsimus ; unius illorum ac sectæ totius antesignani, Joannis Crellii, confutato libro de uno Deo, in quo primaria hæresis illius dogmata complexus est. Ibi inter alia, quibus veram Filii, ac Christi divinitatem oppugnavit, argumenta, unum est, quod illa ex Apostoli sententia, et mediatoris conditione struxit, et a nobis fractum illic est penitusque dissolutum ; quantum institutæ opere in illo disputationis ratio postulabat. Nam plenior illius explicatio in eum, quem

Soci[illegible]

*a* Theodoretus dial. II. Μωϋσῆς οὖν οὐχ ὠνομάσθη μεσίτης, ἄνθρωπος ὢν μόνον; ʽΟΡΘ. τύπος ἦν ἐκεῖνος τῆς ἀληθείας· ὁ δὲ τύπος οὐκ ἔχει πάντα ὅσαπερ ἡ ἀλήθεια.

*b* Cyrill. Εἰ μεσίτης ἐστὶ θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐ φύσει, καὶ οὐσιωδῶς θεῷ τε, καὶ ἀνθρώποις συναπτόμενος, διαλλάττων δὲ μόνον, καὶ εἰς φιλίαν εἰσάγων τὰ τῆς πρὸς ἄλληλα κοινωνίας ἀποστατήσαντα, τουτέστιν ἄνθρωπον, καὶ θεόν, πῶς ἕνα φησὶν ὁ Παῦλος αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῆς τοιαύτης ἠξίωνται λειτουργίας;

*c* Ibid. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ τὸ δύο τινῶν κατὰ μέσον κείμενον, ἀμφοτέρων δηλαδὴ τοῖς ἰδίοις ἄκροις ἐφάπτεται, συνέχων εἰς ἑνότητα τὰ διῃρημένα· μεσίτης δὲ θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ Χριστός· πρόδηλον ὅτι θεοῦ μὲν ὡς θεὸς, ἀνθρώπου δὲ ὡς ἄνθρωπος ἅπτεται φυσικῶς.

1 *Exod.* VII, 1. — 2 II *Cor.* V, 20.

præ manibus habemus modo, reservata locum, hic a nobis merito reposcitur. Hoc igitur agemus, et tanto brevius quidem, quo pleraque sunt ibi tradita, quæ neque differri poterant; et longiorem hic ejusdem argumenti tractationem necessario facerent.

Christum nihil esse, præterquam nudum hominem, ac verum natura, et substantia non esse Deum Patri similem per omnia et æqualem, ac consubstantialem probat[1] Photinianus Crellius illis, uti dictum est, Apostoli verbis, quibus *ad Timotheum* scribens, *Unus*, inquit[2], *Deus; unus et mediator Dei et hominum*, *homo Christus Jesus*. Hinc ergo Crellius argumentatur sic : Unius Dei nomine solum intelligi Patrem, eumque proinde solum esse Deum; Christum vero nonnisi hominem. « Nam si quisquam alius præter Patrem esset Deus summus, unius Dei nomine comprehendi debuisset; cum unus Deus is sit, præter quem nullus est alius. » At vero Patrem illic intelligi duntaxat, non personas tres, inde probat, « quod is tantum eo nomine intelligitur, inter quem, et hominem Christum Jesum mediatorem esse dicit Apostolus. »

Porro autem non posse personas tres, id est totam Trinitatem significari, operose deinceps probare nititur. Nam alioqui sui mediator ipsius esset Christus, cum sit una de tribus personis. Nam quod eamdem personam secundum humanam naturam mediatorem esse dici poterat, id ex eo refellit, quod natura ipsa persona sit oportet, si mediator est, eo quod officia mediatoris sunt officia personæ. Quod si dixeris, personam ipsam Christi, vel suppositum, proprie esse mediatorem; humanam vero naturam « principium formale ejus mediationis, hoc est eam subjecti partem, quæ propriam actionis causam in se contineat; » huic responsioni sic occurrit Crellius: si ipsa Christi persona divina mediator est, et functiones mediatoris obit, etiam divinam ipsam naturam easdem præstare, esseque mediatorem. « Siquidem divina persona a natura divina reipsa non differt, nec quidquam addit naturæ, nisi subsistentiam. Subsistentia autem per se vim agendi nullam habet, sed vis agendi omni in natura residet. Subsistentia tantum conditio quædam est, sine qua non agit natura. Quare quidquid divina Christi persona agit natura ipsius divina, subsistentia prædita, agit. »

IV. Sed omnis iste in oppugnanda fide Christiana Photiniani Crellii conatus facillime propulsatur. In illo Apostoli loco, ubi *Unum* ait *esse mediatorem Dei et hominum hominem Christum Jesum*, sive Dei unius vocabulo Patrem intelligas : sive divinitatem ipsam, quæ in tribus personis inest, nihilo fit Photiniani causa melior. Fac *Deum unum* vocari Patrem ; falso inde concludit Crellius, solum hunc esse Deum, tanquam nomen *unus* idem sic ac *solus*. Huic enim loci totius sententia refragatur : quam ejusmodi Græci et Latini omnes interpretes agnoscunt. Præcipit Apostolus, preces et orationes fieri pro universis mortalibus, cujuscumque generis, et ordinis : eo quod Deus omnes esse salvos cupiat. Et rationem subinde reddit, quod unus sit omnium Deus, et unus inter Deum, et homines mediator, ac sequester. Ibi vox *unus* proprie, ac per se nihil aliud indicat, quam *communem* omnium esse Deum, *communemque* mediatorem; ut propterea consultum omnibus velit : non autem singularem esse aliquam personam, et, ut ab reliquis discernitur, veram possidere divinitatem, exclusis aliis. At cum *unus* vocatur, illum comparari asserunt iidem Interpretes cum gentilium numinibus, quæ multiplicia sunt, naturis, personisque distincta; non conferri cum Filio, et Spiritu sancto; quæ duæ personæ ad Patrem, velut ad stirpem, auctoremque referuntur. Itaque in redemptione generis humani, Pater, tanquam principium, et caput ponitur, cui satisfactio debetur, Filius, tanquam mediator, qui pro humano genere satisfacit. Spectatur enim non ut Deus est absolute, ac præcise : sed quatenus Deus est et homo : cum alioqui; qua Deus est, eodem loco sit, ac Pater, quo cum unum est. Verum ibi, ubi de mediatore, conciliatoreque agitur, suæ cuique partes mandandæ fuerunt, ut confusio vitaretur.

**Explicatur locus Apostoli : *unus Deus* et *unus mediator* etc.**

V. Quocirca non valet ista consequentiæ præscriptio : Unus est Deus Pater, apud quem mediator est Filius; solus ergo Pater est Deus, non Filius. Etenim ex illa loci istius expositione, qua Pater citra reliquas personas intelligitur, idem ille considerari debet cum peculiari aliqua notione, ac personali proprietate : hoc est non qua Deus est tantum; sed qua Deus est a seipso, et a nullo procedens alio; sive ut auctor, radix, et principium est totius divinitatis; et si quæ sunt appellationes aliæ, quæ Patri proprie conveniunt, ac personales censentur : quæque

1 Crell. lib. I *de uno Deo*, Sect. 1, cap. VI. — 2 I *Tim.* II, 5.

ultimi, ac supremi principii statum in eo significant : ut propterea *major* etiam Filio, ex multorum Patrum opinione sit dictus; de quo vide quæ in secundo libro *de Trinitate* scripsimus.

Quare tantumdem est eo sensu, quo *Pater* solus intelligitur in illo Apostoli loco, dicere, *Unus est Deus summus omnium, apud quem mediator est Christus*; atque ita loqui : *Unus est Deus a seipso, nec ab alio procedens, et qui omnium est principium.* Quippe solus Pater ultimum est tum personarum divinarum, tum etiam creaturarum omnium principium ; adeoque τοῦ ὄντος universi. Quæ illius proprietas commemorari illic ab Apostolo debuit, ut eo magis ad unitatem quæ in seipsis sunt diversa revocaret : atque ex eo valentius concluderet, ideo communi in omnes homines affectu ferri Christianos oportere, deque omnium salute sollicitos esse, quod ab uno et supremo principio omnia proficiscantur. Vide omnino quæ in quarto libro ejusdem tomi secundi *de Trinitate*, capite xv diximus[1] : ubi principii unitatem causam esse demonstramus unitatis illius, qua personæ tres divinæ continentur : unde ab Gregorio Nazianzeno[2], Pater ἕνωσις appellatur, id est *unitio* : et a Theodoro Abucara[3] ἀνακεφαλαίωσις τῆς τριάδος, quasi *summa Trinitatis*, hoc est *personarum ex numero et multitudine in unitate collectio*, *ac comprehensio.*

*Entis.*

De missione Filii quædam ad rem nctata.

VI. Cui suscribit Richardus Victorinus in libello *de tribus appropriatis personis in Trinitate.* Cujus scribendi libri occasionem dederat S. Bernardus, qui de illo sciscitatus erat, quid sibi de illa S. Augustini sententia videretur, *in qua attribuitur Patri unitas*, *Filio æqualitas*, *Spiritui sancto utriusque concordia.* Hanc igitur causam cur unitas appelletur, affert Richardus his verbis, quæ hic necessario commemoranda sunt[4]: « Subsistentiam Ingeniti, quæ ab alia aliqua non est, in eo, quod substantialiter, vel personaliter est, nullam pluralitatem ingerit, nullam pluralitatem concludit. Nam in eo, quod gignit, nihil sibi sed soli Filio confert, ut sit; geniti autem subsistentia, quæ ab alia accepit quod habet, sicut nec esse per seipsam, sic nec per seipsam intelligi valet. Si igitur pluralitatem ingerit subsistentia Filii, quanto magis, quæ a duobus est, subsistentia Spiritus sancti? Recte igitur unitas Patri attribuitur, in subsistentiæ consideratione nulla pluralitas concurrere videtur. Addamus et illud, quia quidquid substantialiter dici potest, veraciter unus est. Sed dicis, quia et hoc et cum cæteris commune est. Sed procul dubio solus Pater habet hoc secundum (ut sic dicam) principalitatem. Nam cæteri secundum acceptionem, et juxta alterius similitudinem. Hinc ergo colligitur cur ei unitas juxta hanc considerationem, quasi specialiter attribuitur. »

Hinc illud apparet, merito ab Apostolo, cum unum Deum asseverare vellet, personam Patris in medium allatam fuisse, non ut cæteras excluderet : sed ut unum ad principium revocari omnia monstraret.

Nam quod ad mediatorem attinet Christum, recte in eodem loco sub hominis vocabulo, et natura comprehensus est ob missionis proprietatem, qua Patrem respicit, non Spiritum sanctum. Quamvis enim a Spiritu sancto suo modo dicatur esse missus : nihilominus si proprie loquimur, solus eum misit Pater; quoniam missio personæ divinæ, originem, et processionem ejus ab altera significat : a quo missa dicitur, cum exteriore ac sensibili quapiam efficientia : ut in octavo *de Trinitate* libro copiose declaravimus[5]. Qua ratione Patri opponi, ac subjici Mediator Christus homo debuit : ut missionis conditio ipsa repræsentaretur, cujus necessario facienda fuit ab Apostolo mentio. Ob hanc causam Dei nomen illis in verbis, *Unus Deus*, non naturæ, sed personæ constituitur, ut solus intelligatur Pater. Est enim id, de quo ibi agitur, et quod Dei unius, ac mediatoris habitudo mutua, gestioque illic expressa significat, personale quiddam, ac soli Patri *missori*, adeoque *generatori*, Filii ; et misso, hominique facto, ac mediatori Filio Christo Jesu peculiare. Quamobrem fracti sunt, et inanes impetus Photiniani Crellii, quos ex istis, et similibus Scripturæ testimoniis in catholicum dogma facit : ubi proprie persona prima Trinitatis ostenditur.

Reliq[illegible] Sectio[illegible] rum [illegible] [illegible] dissolv[illegible] tur.

VII. Quod si *Deus* ibidem pro divinitate ipsa tribus in personis subsistente sumatur, ut aliis placet ; nihil erit ab Crelliana cavillatione periculi. Quod enim objicit, si mediator est Trinitatis totius Christus, eum mediatorem fore suimetipsius, cum sit unus e Trinitate ; huic ita respondebitur ; non eo modo, quo unus est de Trinitate, mediatorem esse Christum ; quippe persona eadem

1 Paragr. 9 et seq. maxime xiv. — 2 Ibid. paragr. 16. — 3 Ibid. paragr. 14. — 4 Richar. Vict. lib. *de tribus approp.* init. — Cap. i.

Verbi, qua Deus est, citra carnis communionem, sive cogitatione ab hac abstracta, in Trinitate secunda numeratur; quatenus vero hic homo est, et humanam naturam quodammodo informat, ac terminat, mediatoris partes ac munus implet. Nihil autem est quod obstet, quin idem Christus Deus et homo, multa ex unius proprietate naturæ suscipiat, quæ aliena sunt ab altera. Moritur enim eadem persona Christi, idemque Dei filius, qua homo est, et *Verbum caro factum*, qui quatenus Deus est mori non potest. Nec ab altera tantummodo differre natura una dicitur: sed ambæ simul conjunctæ ab unaquaque seorsim considerata; ut minime sit mirum, aliquid de tota ipsa composita naturis ex duabus persona prædicari, quod separatis a se mutuo naturis non convenit; quemadmodum de homine quædam affirmantur, quæ de anima, vel corpore usurpari nequeant. Ita ergo mediator est statu ac substantia neque Deus solus, nec homo solus: sed ex utroque temperatus Jesus Christus. Mediatoris vero vilibus et laboriosis officiis fungitur idem non qua Deus est: neque qua Deus et homo, sed ut homo est. Non enim totus Christus patitur ac moritur secundum utramque naturam: sicut statu ac substantia mediator est ex ambabus naturis: quarum singulæ quod suum est conferunt: humana operam, laborem, et tolerantiam: divina, præter ultimam determinationem, ac formationem humanæ naturæ ad existendum, agendumque necessariam, pretium, dignitatem, æstimationem contribuit.

Quod vero Crellius opponit, subsistentiam ipsam, sive modum subsistendi, quam *personalitatem* nominant, nihil agere: sed naturam ipsam, qua ratione dissolvi debeat repetendum ex tertio *de Trinitate* libro [1]: tum ex octavo hujus tomi [2], in quo θεανδρικῆς ἐνεργείας est explicata ratio.

ilis mis.

# CAPUT VI.

*De variis functionibus mediatoris Christi.* 1. *Ac primum de pacificatione ac reconciliatione: quæ ex Scripturis illustratur; tum ex Patribus.* 2. *Sceptri vocabulum Christo attributum ad idem refertur.* 3. *Natura et definitio pacis exponitur: ac constare docetur ordine.* 4. *Et tranquillitate.* 5. *Quomodo Christus illius importandæ gratia venerit.* 6. *Triplex genus pacis illatum a Christo mediatore; primum hominum cum Deo.* 8. *Ex quo derivata pax in homines ipsos.* 10. *Ac secundum genus imprimis quo hominum quivis secum ipse pacem habet.* 11. *De intestinis perturbationibus paci huic inimicis plura ex antiquis afferuntur.* 13. *Quomodo Christus ad illas curandas operam adhibuerit: primum doctrina sua.* 15. *Quæ quam efficax sit ostenditur.* 16. *Tum exemplis, et meritis.* 17. *Et gratia per illum mediatorem parta.*

I. Omnium officiorum, quæ mediatoris propria sunt, ejusque muneri consentanea, primum, ac latissime patens, cæteraque complectens, est conciliatio, et pacificatio dissidentium inter se, et ad concordiam reductio. Hujus obtinendæ, et exequendæ gratia missum a Patre Christum Dominum, Scripturarum omnium oracula testantur. *Omnia*, inquit Apostolus [3], *ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum; et dedit nobis ministerium reconciliationis: quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illi delicta ipsorum; et posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur: tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo; reconciliamini Deo.* Et *ad Ephesios* idem Apostolus scribens [4], *In Christo Jesu vos, qui eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum; et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis,*

Munus mediatoris reconciliatio et pacificatio.

Prob. e Scripturis.

1 Cap. II paragr. 7 — 2 Cap. X, maxime paragr. 12 et seq. — 3 II *Cor.* V, 18. — 4 *Eph.* II, 13.

*qui longe fuistis, et pacem iis, qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem.*

Hanc pacificandi, reconciliandique functionem ex iisdem, et aliis Scripturæ locis illustrat Augustinus in tractatu *ad Psalmum* LXXI, qui Psalmus *in Salomonem* inscribitur[1]. Porro « Salomon, inquit, interpretatur pacificus : ac per hoc, tale vocabulum illi verissime, atque optime congruit, per quem mediatorem ex inimicis, accepta remissione peccatorum, reconciliamur Deo. *Etenim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, per mortem filii ejus*[2], etc. Ipse in Evangelio dicit[3] : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Et multis aliis testimoniis Dominus Christus pacificus esse monstratur : non secundum pacem, quam novit, et quærit hic mundus, sed illam pacem, de qua dicitur apud Prophetam : *Dabo eis solatium verum, pacem super pacem*, cui scilicet paci reconciliationis, additur pax immortalitatis. Nam post omnia reddita, quæ promisit Deus, novissimam pacem nos expectare debere, qua cum Deo vivamus in æternum, idem Propheta ostendit, ubi ait : *Domine Deus noster pacem da nobis; omnia enim dedisti nobis.* Pax erit plane illa perfecta, quando novissima inimica destruetur mors. Et in quo erit hoc, nisi in pacifico illo reconciliatore nostro? *Sicut* enim *in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur.* »

Item e Patribus.

II. Præclare item Leo Papa in sermone sexto *de Natali Domini*, tum istud mediatoris munus impense ab Christo præstitum humano generi; tum ejus præstantiam, commoditatemque describit his verbis[4]. « Quid enim in thesauro Dominicæ largitatis ad honorem præsentis festi tam congruum possumus invenire, quam pacem, quæ in nativitate Domini prima est angelico prædicata concentu? Ipsa enim est, quæ parit filios Dei, nutrix dilectionis, et genitrix unitatis : requies beatorum, et æternitatis habitaculum, cujus hoc opus proprium, et speciale beneficium est, ut jungat Deo, quod secernit de mundo. Unde Apostolus ad hoc bonum nos incitat, dicens; *Justificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum.* Cujus sententiæ brevitate omnium fere mandatorum continetur effectus : quia ubi fuerit veritas pacis, nihil ibi potest deesse virtutis. »

Ac post paulo[5], « Natalem Domini, natalem esse pacis, affirmat : quia ipse est pax nostra; quoniam sive Judæus, sive gentilis, per ipsum habemus accessum in uno spiritu ad Patrem; quinetiam moriturus discipulos suos hac præcipue doctrina sua informavit, ut diceret, *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*[6]. »

Inter alia vocabula, quibus Verbum Dei, ac Filium antiqui Patres affecerunt, memorabile est, et ad hunc locum pertinet, quod alibi ex Clemente[7] Papa primo ejus nominis retulimus[8] : ut sit σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, id est *sceptrum majestatis Dei.* Quæ appellatio duplicem habet intellectum ; alterum, quem illic persecuti sumus, ut imperium, ac dominatum significet : alterum, qui ad præsens institutum facit, ut fœderis et conciliationis symbolum sit. Quippe sceptrum protendere solebant olim reges ad humanitatis, et misericordiæ, veniæque fidem, significationemque faciendam, et ut se conciliatos, et placabiles ostenderent. Sic Assuerus in Estheris historia[9], intempestive huic adeunti virgam auream porrigens, securo esse animo jussit. « At ille ex more, inquit Scriptura[10], sceptrum aureum protendit manu, quo signum clementiæ monstrabatur. » Leve istud fortasse videbitur, et ideo quasi in transcursu memorandum, quod olim apud Servium nobilem Virgilii interpretem observabamus : qui ad illum duodecimi *Æneidos* versum.

Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte [gerebat])

etc. adnotat, ad icienda fœdera adhiberi quondam solita esse sceptra. Cujus moris rationem hanc reddit : « Ut autem sceptra adhibeantur ad fœdera, hæc ratio est; quia majores semper simulacra Jovis adhibebant : quod cum tædiosum esset, præcipue quando fiebant fœdera cum longe positis gentibus, inventum est ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderent Jovis. Sceptrum enim ipsius est imperium. »

Pacis natura.

III. Sed ut susceptum hoc ab humani generis assertore munus conciliandæ pacis melius intelligi, et quanti sit æstimari possit; *pacis* ipsius enodanda notio est; ut quid ea sit, et quotuplex Christi parta beneficio constet.

Naturam pacis et proprietatem omnium optime tradidit Augustinus[11], cum eam definivit *tranquillitatem ordinis.* Cujus integrum

1 August. tom. VIII. — 2 *Rom.* v. — 3 *Joan.* XIV. — 4 Leo P. Serm. VI, *de Nativ.* cap. III. — 5 Ibid. cap. v. — 6 *Joan.* XIV. — 7 Lib. V *de Trin.* cap. IX, parag. 8. — 8 Clem. epist. *ad Cor.* — 9 *Esth.* V, II et cap. XV. — 10 Ibidem. cap. VIII, 9. — 11 Lib. XIX *de Civit.* cap. XIII.

locum præstat hic describere. « Pax corporis, inquit, est ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, ordinata cognitionis, actionisque consensio. Pax corporis, et animæ, ordinata vita, et salus animantis. Pax hominis mortalis, et Dei immortalis, ordinata in fide sub æterna lege obedientia. pax hominum, ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi, atque obediendi concordia cohabitantium. Pax civitatis, ordinata imperandi, atque obediendi concordia civium. Pax cœlestis civitatis, ordinatissima et concordissima societas fruendi Deo, et invicem in Deo. Pax omnium rerum, tranquillitas ordinis. »

Ex quibus colligas duo quædam ad pacem esse necessaria, *ordinem*, et in eo *tranquillitatem*. De ordine diximus alibi[1]; quem ibidem describit sic Augustinus : « Ordo est parium, dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio; » ut sit quædam convenientia, qua res ibi, ubi esse debet, collocata manet. Hinc pacem alias idem Augustinus sola convenientia metitur : ubi Deum scribit apte universa temperasse, et congruenter ordinasse : « Qui non solum cœlum, et terram, inquit[2], nec solum angelum, et hominem; sed nec exigui, et contemptibilis animantis viscera, nec avis pennulas, nec herbæ flosculum, nec arboris folium sine suarum partium convenientia, et quadam veluti pace derelinquit. »

■ et quilli- tis.

IV. Verum præter congruentiam partium, *tranquillitatem* insuper in illo altero loco ejusdem operis requirit, « Siquidem miseri, ait[3], quia inquantum miseri sunt, utique in pace non sunt; tranquillitate quidem ordinis carent, ubi perturbatio nulla est : verumtamen quia merito, justeque miseri sunt, in ea quoque ipsa sua miseria præter ordinem esse non possunt, non quidem conjuncti beatis, sed ab eis tamen ordinis lege sejuncti. » Quos etiam ait certis in rebus « nonnullam ordinis tranquillitatem habere, quoniam ipsis coaptatur : et eatenus nonnullam ipsis inesse pacem. Verum ideo miseri sunt, inquit, quia etsi in aliqua securitate non dolent, non tamen ibi sunt, ubi securi esse, ac dolere non debeant. Cum autem dolent, ex qua parte dolent, pacis perturbatio facta est. In illa vero adhuc pax est, in qua nec dolor urit, nec compago ipsa dissolvitur. » Denique uti natura est aliqua, in qua nullum malum est, nec esse potest, velut Deus; esse autem natura, in qua nullum bonum sit, non potest; (ne diaboli quidem :) sic est pax quædam sine ullo bello : bellum vero sine aliqua pace non potest. »

Quamobrem necessaria est ad pacem aliqua tranquillitas, et quies, quæ perturbationi ac bello est opposita. Hinc Augustinus alio in loco[4] « Pax quid est? inquit; ubi nullum bellum est. Quid est ubi nullum bellum est? ubi nulla est contradictio : ubi nihil resistit; nihil adversum est. » Ita vel nihil, vel parum admodum pax a concordia differt, si universe sumatur. At sanctus Thomas utramque separat[5]. Sed de animi pace in privato quolibet illic agit : et si quæ ab eo dicuntur, attente spectes, invenies non aliam rem, præter concordiam, demonstrari ab illo esse pacem : quod paulo post ostendam.

V. Ob eum itaque finem missus est a Patre Filius, isque homo factus est, et Christus, ut tantum bonum procuraret hominibus, et pacem, concordiamque restitueret. Quippe constat illud inter omnes, Christum ejus rei gratia venisse, ut ad æternam vitam, id est ad summi boni, et beatæ immortalitatis assequendam possessionem alienatos, et perditos culpa sua revocaret Adami posteros. Utrumque vero et quo tendimus pax est, et per quod ad eam tendimus. Præclare sanctus Augustinus in libro decimonono *de Civitate Dei*[6], finem, ac præmium recte actæ, et cum virtute vitæ, quam Christus humano generi intulit, ac præscripsit, plenam ait esse « pacem æternam, quam nullus adversarius inquietet. Ipsa est enim beatitudo finalis, ipsa perfectionis finis, qui consumentem non habet finem. Hic autem dicimur quidem beati quando pacem habemus, quantulacumque hic haberi potest in vita bona. Sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini comparata, prorsus miseria reperitur. » Et capite sequenti, « Quapropter, inquit, possumus dicere finem bonorum nostrorum esse pacem, sicut æternam diximus vitam, » etc. Tunc ne forte vel pacem illic quispiam cogitet, « cujusmodi in rebus mortalibus frequentatur, ubi ubique non est vita æterna : » vel vitam æternam, malorum vitam intelligat, propter animæ immortalitatem, aut « propter pœnas interminabiles impiorum, qui utique in æter-

Quomodo Christus illius importandæ gratia venerit.

1 Tom. I, lib. VI cap. I, parag. 10. — 2 August. lib. V *de Civ. Dei* cap. XII. — 3 August. XIX *de Civit.* cap. XIII. — 4 *In Psal.* LXXXIV. — 5 In II, q. XXIX, art. 1. — 6 Cap. X.

num cruciari non poterunt, nisi etiam vixerint in æternum ; » demum ita rem definit : « Profecto, inquit, finis civitatis hujus, in quo summum habebit bonum, vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace dicendus est, ut facilius ab omnibus possit intelligi. Tantum est enim pacis bonum, ut etiam in rebus terrenis, atque mortalibus, nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremo possit melius inveniri. »

**Triplicem pacem Christus attulit hominibus.**

VI. Hunc pacis, et concordiæ fructum conciliator ac Mediator noster triplicem attulit humano generi. Nam et homines cum Deo, et eosdem inter se; et secum singulos, quantum in se est, pacatos, conciliatosque reddidit. Ut de unoquoque pauca disseram, horum primum illis in locis Scripturæ declaratur, quæ initio capitis hujus attulimus, idque ab Augustino pulchre est expositum in tractatu

**1° Cum Deo**

*ad Psalmum* centesimum tertium : « Quid est arbiter : inquit [1], Medius ad componendam causam. Nonne inimici eramus Dei, et malam causam habebamus adversus Deum? Quis finiret causam istam malam, nisi ille medius arbiter? Qui nisi veniret, misericordiæ perierat iter, de quo Apostolus dicit : *unus enim Deus, unus et mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus*. Si non homo, non mediator, quia æqualis Patri Deus. Dicit alio loco : *Mediator autem unius non est, Deus autem unus est*. Inter duos mediator : Ergo Christus mediator inter hominem et Deum. Non quia Deus, sed quia homo : non quia Deus æqualis Patri, sed si æqualis Patri, non mediator. Ut autem sit mediator, descendat a superiore ad inferiorem, ab æqualitate Patris ; faciat quod ait Apostolus; *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo*. Fundat sanguinem suum, deleat chirographum nostrum, componat pacem inter nos, et Deum, nostram voluntatem corrigens ad justitiam, illius sententiam flectens ad misericordiam. »

Elegantissime locum hunc de mediatoris officio pertractat auctor homiliæ cujusdam *de Incarnatione*, cui Chrysostomi præfixum est nomen ; cujus verba, quæ proxime sequuntur illa, quæ in primo capite descripsimus [2], hic adjungi necesse est: « Fit mediator, inquit, et fidejussor. Pro iis quæ ad Deum spectant apud homines fidem suam obligat : et vicissim apud Deum pro hominibus fidejubet. Quoniam enim in inimicitia erat humanum genus cum Deo propter transgressionem, non fidebat neque homini Deus, neque homo Deo, ut persuaderi posset, eum qui ceciderat reconciliatum iri. Tanquam hominibus diceret; ne diffidite fore resurrectionem : ego hujus sponsor sum. Carnem ex vobis accipio ; eamque trado ad necem. Nisi eam resuscitavero, mihi fidem ne habetote. Sic apud Deum fidem suam pro hominibus interponit, quasi ita diceret : Tu cum homine me negotium habes : ego illum instauro : ego faciam ut errorem abjiciat, et veritatem agnoscat. Accipe me pro hominibus prædem, ut et ipsi me pro tua potentia prædem habeant [a]. »

**De pa[ce] egregi[a] Leonis [sen]tentia**

VII. Ad hunc modum pax interventore, ac sequestre Christo Deum inter, hominesque coaluit. De qua pace egregiam Leonis M. sententiam præterire non possum ; in qua præcipuum Incarnationis, et Nativitatis Dominicæ fructum *pacem* esse declarat ; et cujusmodi ea sit luculenter explicat. « Quid in thesauro dominicæ largitatis, inquit [3], ad honorem præsentis festi tam congruum possumus invenire, quam pacem, quæ in nativitate Domini prima est angelico prædicata concentu? Ipsa enim est, quæ parit filios Dei, nutrix dilectionis, et genitrix unitatis : requies beatorum, et æternitatis habitaculum, cujus hoc opus proprium, et speciale beneficium est, ut jungat Deo quod secernit de mundo. Unde Apostolus ad hoc bonum nos incitat, dicens : *justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum*. Cujus sententiæ brevitate, omnium fere mandatorum continetur effectus: quia ubi fuerit veritas pacis, nihil ibi potest deesse virtutis. Quid est autem, dilectissimi, pacem habere ad Deum, nisi velle quod jubet, et nolle quod prohibet? Si enim humanæ

*a* Tom. V oper. Chrysost. hom. cxxxiv. Γίνεται καὶ μεσίτης, καὶ ἔγγυος· ἀντιφωνεῖ τὰ τοῦ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων τῷ θεῷ. ἐπειδὴ γὰρ ἐχθρὸν ὂν τὸ ἀνθρώπινον γένος τῷ θεῷ διὰ τὴν παράβασιν οὐκ ἐπιστεύετο οὔτε ἄνθρωπος τῷ θεῷ, οὔτε θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι διαλλάσσεται τῷ πεσόντι· ὡς εἰ ἔλεγε τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ἀπιστήσητε ὅτι ἔστιν ἀνάστασις. ἐγὼ τούτου ἔγγυος. λαμβάνω τὴν ἐξ ὑμῶν σάρκα, παραδίδωμι αὐτὴν θανάτῳ· ἐὰν μὴ ἀναστήσω αὐτὴν, μὴ πιστεύετέ μοι. ἐγγυᾶται τοῖς ἀνθρώποις τὸν θεόν. ὡς εἰ ἔλεγε, πρὸς ἐμὲ τὸν ἄνθρωπον ἔχεις· ἐγὼ αὐτὸν ἀνακαινίζω· ἐγὼ αὐτὸν ποιήσω ἀρνήσασθαι τὴν πλάνην, καὶ ἐπιγνῶναι τὴν ἀλήθειαν· δέξαι με ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐγγυώμενον, ἵνα καὶ αὐτοὶ δέξωνταί με ἐγγυητὴν τῆς σῆς δυνάμεως.

1 August. tom. VIII.— 2 Parag. 14.— 3 Leo Ser. vi *de Nativ.* cap. iii.

amicitiæ pares animos, et similes expetunt voluntates, nec unquam diversitas morum ad firmam potest pervenire concordiam, quomodo divinæ particeps erit pacis, cui ea placent, quæ Deo displicent, et iis appetit delectari, quibus illum novit offendi? Non est ille animus filiorum Dei, nec talem sapientiam recipit adoptiva nobilitas. Genus electum et regium regenerationis suæ respondeat dignitati. Diligat quod diligit pater, et in nullo ab auctore suo dissentiat. »

Hæc est via, *quam initiavit nobis Christus novam et viventem per velamen*[1], *id est carnem suam*. Nimirum pax, « cujus mediator fuit (ut ait Andreas Cretensis[2]) conjungens terrenis cœlestia, et novam semitam ascensus in cœlum iis, qui in terra sunt, largitus est[a]. »

ce cum -eriva- -ir cum -inibus.

VIII. Constituta cum Deo pace hominum, ejusdem beneficentia Mediatoris, in ipsis hominibus cœpit existere. Non enim aliunde, quam ab ipso Deo profluere, ac derivari pax ista potuit : qui solus possessor est pacis ac largitor; imo *pax est nostra*[3] : et *pacis princeps* a Propheta nominatur[4].

Philo Judæus in libro *de festis*, observat Mosem dies festos appellasse *festa Domini*, quod solus festivos dies agat Deus, hoc est in summa pace ac tranquillitate degat, nullis interpellatus molestiis, « ac solus felix, et beatus sit, ut expers malorum omnium, sic perfectis bonis refertus[b]. » Idem in libro *de Cherubinis*, quod in quarto capite *Geneseos* scriptum est de Caino post fratricidium divina sententia perculso, *Et egressus est Cain a facie Dei et habitavit in terra Naid, contra Edem*[c], ut est in editione Græca, pro quo vulgata nostra sic habet; *Egressusque Cain a facie Domini habitavit profugus in terra, ad orientalem plagam Eden*; illud, inquam, allegorice sic explanat : Primum *Naid* interpretatur σάλον, id est *fluctuationem*, et Eden, *delicias;* deinde illud indidem colligit, animam a Dei cogitatione divulsam inquietam fieri. « Necesse est, inquit, ut mens a Dei cogitatione digressa, in qua bonum illi erat, et utile stabiliri, statim navis instar in salo jactatæ, ventis vehementius adversantibus, huc illucque feratur, pro patria, et domo jactationem nacta, quæ maxime contraria sunt firmitati animæ, quam conciliat lætitia Edem nominata[d]. » Quam eamdem allegoriam attigit Clemens Alexandrinus in secundo *Stromateo*[5].

IX. Æquum igitur erat, ut mediator Dei, et hominum, atque horum liberator, et assertor, non illos tantum cum Deo in pacem amicitiamque reduceret : sed mutuam inter ipsos, et in eorum unoquoque pacem adventu suo concordiamque sanciret. Quod ille quidem dictis, atque factis omnibus studiose, cumulateque præstitit; ut ad pacis commendandum hominibus amorem et cultum retulisse cuncta videatur : et hunc unicum spectasse laboris sui, operæque fructum. III° Et hominis cujusvis cum seipso.

Hoc ipsum demonstrat Augustinus in sermone quodam *de pace, et unitate*[6]. « Salvator, et Dominus noster, inquit, cum appropinquaret passioni, et transitum suum de hoc mundo ad Patrem discipulis insinuaret, inter alia verba, quæ ob sui commemorationem dilectis comitibus suis impenderat, maxime pacis bonum, et unitatis, quasi speciale munus, illis commendavit, dicens, *Pacem meam do vobis*, *pacem meam relinquo vobis*[7], ac si diceret; In pace vos dimisi; in pace vos inveniam. Proficiscens voluit dare, quæ desiderabat rediens in omnibus invenire. Hanc suis hereditatem dedit, dona omnia suæ pollicitationis et præmia in pacis conversatione promisit. »

Et tractatu centesimo quarto *in Joannem*[8], « Pax, inquit, Christi finem temporis non habet; et ipsa est omnis piæ intentionis, actionisque perfectio. Propter hanc sacramentis ejus imbuimur : propter hanc mirabilibus ejus operibus, et sermonibus erudimur: propter hanc Spiritus sancti pignus accepimus; propter hanc in eum credimus, et speramus, et amore ipsius quantum donat accendimur : propter hanc denique omnem

*a* ANDREAS. Εἰρήνην, ἣν αὐτὸς ἐμεσίτευσε συνάψας τοῖς ἐπὶ γῆς τὰ ἐπουράνια, καὶ ξένην, τρίβον τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου τοῖς ἐπὶ γῆς ἐχαρίσατο.

*b* PHILO. Ὅθεν ἀναγκαίως εἶπε τὰς ἑορτὰς εἶναι μόνου θεοῦ. μόνος γὰρ εὐδαίμων, καὶ μακάριος, πάντων μὲν ἀμέτοχος κακῶν, πλήρης δ' ἀγαθῶν τελείων.

*c* *Genes.* IV, 16. Ἐξῆλθε δὲ Κάϊν ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ᾤκησεν ἐν γῇ Ναΐδ κατέναντι Ἐδέμ.

*d* PHILO. Ἀνάγκη δὲ ὅταν ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ φαντασίας ἐξέλθῃ διάνοια, ᾗ καλὸν, καὶ συμφέρον ἦν ἐρηρεῖσθαι, νεὼς αὐτίκα θαλαττευούσης τρόπον ἀντιστατούντων βιαίως πνευμάτων. ὧδε κἀκεῖσε φέρεσθαι, πατρίδα, καὶ οἶκον λαχοῦσαν κλόνον· ἅπερ ἐναντιώτατά ἐστι βεβαιότητι ψυχῆς, ἣν περιποιεῖ χαρὰ συνώνυμος Ἐδέμ.

1 *Heb.* X, 20. — 2 And. Cret. Ser. *de Incarn.* — 3 *Eph.* II, 17. — 4 *Isa.* IX, 6. — 5 Clem. II *Strom.* — 6 Aug. Ser. CLXVI, *de temp.* — 7 *Joann.* XIV. — 8 Vide Prosp. sent. CCCLXIX.

tribulationem fortiter toleramus, ut in ea feliciter sine tribulatione regnemus. »

X. Ea porro, uti supra dixi, duplex est; una quam homines in seipsis obtinent: altera, quam cum aliis hominibus exercent. Prior quæ primo loco explicanda venit, bifariam itidem dicitur. Altera enim est perfecta pax; qualem Deus obtinet, et quam nobiscum in æterna vita communicabit: altera est nondum perfecta, quæ prælii, et rixæ non est penitus expers; cujusmodi in corpore adhuc degentes obtinent sancti; et quotidianis certaminibus augere, ac confirmare student. Duplicem hanc pacem indicat Augustinus *in Joannem* tractatu LXXVII, dum ea Christi verba declarat, *Pacem relinquo vobis; pacem meam do vobis.* « Hoc est, inquit, quod legimus apud Prophetam, *Pacem super pacem.* Pacem nobis reliquit iturus: pacem suam nobis dabit in fine venturus. Pacem nobis relinquit in hoc sæculo; pacem suam nobis dabit in futuro sæculo. Pacem nobis relinquit, in qua manentes hostem vincimus. pacem suam nobis dabit, quando sine hoste regnabimus, » etc. Ac paulo post quod Christus dixit primo, *pacem relinquo vobis*, nec addidit *meam*; deinde subjecit, *pacem meam do vobis*; utramque significasse pacem existimat. Nam priorem, « nostram dici potius, quam ipsius. Illi quippe nihil repugnat in se ipso; qui nullum habet omnino peccatum: nos autem talem pacem habemus, in qua adhuc dicamus, *Dimitte nobis debita nostra.* Est ergo nobis pax aliqua, quoniam condelectamur legi Dei secundum interiorem hominem. Sed non est plena; quia videmus aliam legem in membris nostris repugnantem legi mentis nostræ. »

Hanc pacem, sive requiem, quam in hac vita consequimur, quæque ad aliam potiorem, ac futuram refertur, eleganti similitudine alio in loco describit. « Sic est autem requies voluntatis, inquit[1], quem dicimus finem, si adhuc refertur ad aliud, quemadmodum possumus dicere, requiem pedis esse in ambulando, cum ponitur unde alius innitatur, quo passibus pergitur. Si autem aliquid ita placet, ut in eo cum aliqua delectatione voluntas acquiescat, nondum est tamen illud, quo tenditur: sed et hoc refertur ad aliud, ut deputetur non tanquam patria civis, sed tanquam refectio, vel etiam mansio viatoris. »

Sic in libro XIX *de Civitate Dei*, capite XXVII, ubi duplicem pacem commemorat, unam communem, quam cum cæteris hominibus habemus; alteram privatam, quam nobiscum exercemus; « Pax autem, ait, nostra propria et hic est cum Deo per fidem, et in æternum cum illo erit per speciem. Sed hic sive illa communis, sive nostra propria, talis est pax, ut solatium miseriæ sit potius, quam beatitudinis gaudium. »

XI. Utraque porro, et illa nempe communis, qua homines inter se concorditer vivunt: et propria, qua secum ipsi conveniunt, ideo plena, et perfecta esse nequit in hac vita, quod multis, ac secum pugnantibus animi morbis, et vitiis implicati, domestico tumultu carere non possumus quem sancti paulatim sedare, ac comprimere quotidianis, et gloriosis laboribus, ac virtutum incrementis student. Cum autem certa de illis victoria, dum in corpore degimus, obtineri non possit, neque firma, et integra pax potest, et tranquillitas constare. Quod non modo cœlestis, et Christiana sapientia nos docet, divinis consignata monimentis, et sanctorum Patrum scriptis omnibus tradita: verumetiam profana, gentilisque philosophia nunquam prædicare destitit, maxime Stoicorum; quorum libri sententiis ejusmodi sunt referti.

Itaque, « perturbationibus his, quas in vita hominum stultitia, quasi quasdam furias immittit, atque incitat; omnibus viribus, atque opibus repugnandum esse dicit Cicero[2], si volumus hoc quod datum est vitæ tranquille, placideque traducere. Etenim ut maris tranquillitas intelligitur, inquit idem, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente; sic animi quietus, et placidus status cernitur, quum perturbatio nulla est, quæ moveri queat. »

Apud Clementem Alexandrinum in secundo *Stromateo*, dicebat Aristo Philosophus, « adversus totum tetrachordum, nempe voluptatem, tristitiam, metum, cupiditatem, magna exercitatione, pugnaque opus esse:

Hi namque motus ima subeunt viscera,
Hominumque miris corda permiscent modis[a]. »

[a] CLEM. ALEX. II *Strom.* Ὅθεν, ὡς ἔλεγεν Ἀρίστων, πρὸς ὅλον τὸ τετράχορδον, ἡδονὴν, λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν, πολλῆς δεῖ τῆς ἀσκήσεως, καὶ μάχης.

Οὗτοι γὰρ, οὗτοι καὶ διὰ σπλάγχνων ἔσω.
Κωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ.

1 Lib. XI *de Trint* cap. VI, tom. III. — 2 Cic. III, *Tusc.*

Ac « videntur quidem (homines mundo dediti) habere tranquillitatem, ait Ambrosius[1], videntur quiete frui. Sed non est quies, ubi animus inquietus est : non est tranquillitas mentis, ubi animus exagitatur obnoxiæ stimulis conscientiæ. Quomodo securitas, ubi diversarum pugna est passionum ; ubi conflictus gravium cogitationum ? » Et alibi ad eumdem *Psalmum*[2] ; « Qui Deum diligit, profunda est ei confirmatæ mentis tranquillitas. *Aquæ*, inquit, *multæ non potuerunt excludere caritatem*, et *flumina non obruent eam.* Multa aqua diversarum est passionum, et flumina sæcularium cupiditatum corporalibus motibus incitata, quæ tamen murum caritatis subvertere non possunt. »

Ita Gregorius Papa[3], « Mare mens hominis, inquit, et quasi maris fluctus sunt cogitationes mentis : quæ aliquando per iram tumescunt; per gratiam tranquillæ fiunt: per odium cum amaritudine defluunt. »

Tum Augustinus[4], « Attende sæculum, ait, quasi mare : ventus validus, et magna tempestas. Unicuique sua cupiditas, tempestas est. Amas Deum, ambulas super mare : sub pedibus tuis est timor sæculi. Amas sæculum, absorbebit te. Amatores suos vorare novit, non portare. Sed cum fluctuat cupiditate cor tuum, ut vincas tuam cupiditatem, invoca Christi divinitatem. »

XII. Facit itaque naturalis illa hominum ægritudo, ut distractis in diversa cupiditatibus, intestinum, ac domesticum bellum excitetur. Quippe ut recte Prosper ex Augustino scribit[5], « Ægritudo animi rationalis est, cum bonis inferioribus delectatus, superiora ex parte appetit, et ex parte non appetit : ideoque in duas dividitur voluntates : cumque una est, tota non est, et hoc adest uni, quod deest alteri. » Cujus et hoc memorandum est ex libro *de Providentia* ;

« Verum si quid obest virtuti, animosque re- [tardat,
Non superi pariunt ignes, nec ab æthere [manat.
Sed nostris oritur de cordibus ; ipsaque [bellum
Libertas gerit, et quatimur civilibus armis. »

Quo flagrante bello, ac dissidio, non bene cum Deo nobis convenit, « In quo nihil tam proprium, tam fixum intelligere debemus, quam pacem, et quietem, » ut ait Ambrosius[6]. « Quis autem valet Deo recedente requiescere, cum solus ipse sit requies, et a quo quisque quanto longe fuerit, sit tanto et inquietus ? » (inquit Gregorius Papa[7].) Siquidem ordine sublato, cujus auctor, et constitutor est Deus, pax et tranquillitas pereat necesse est; eodem teste Gregorio, qui sic loquitur[7]: « Qui cuncta mirabiliter creat, ipse ut creata sibimet conveniant ordinat[8]. In quo ergo conditori resistitur, pacis conventio dissipatur : quia ordinata esse nequeunt, quæ superni moderaminis dispositionem perdunt. »

Hunc insitum humano generi conflictum, post parentis primi prolapsionem, accurate describit Athanasius sub initium libri *adversus gentes* ; docetque non aliunde initium cepisse, quam ex defectione a Deo ; cum primus ille homo, Dei abjecta memoria, et in rerum creatarum dulcedinem intemperanter effusus, varias ascivit illarum cupiditates ; et inextricabilibus earum se illecebris irretivit ; ex quo innumeræ perturbationes, et agitationes animorum sunt consecutæ.

XIII. Ad hujusmodi curandam, et sanandam naturæ nostræ plagam missus advenit e cœlo medicus. « Ægrotat, inquit Augustinus[9], humanum genus non morbis corporis, sed peccatis. Jacet toto orbe terrarum ab Oriente usque ad Occidentem grandis ægrotus. Ad sanandum grandem ægrotum descendit omnipotens medicus. »

Mediator, inquam, ad usum nostrum, conditionemque descendens, multiplici nobis ratione consuluit : ac triplici præsertim ; doctrina, exemplo vitæ, et promerenda, subministrandaque gratia, quæ omnia ad extinguendas in nobis animi perturbationes, et pacis ac tranquillitatis jucunditatem inducendam, hoc est *regnum Dei*, quod est *justitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto*[10], referri voluit.

Doctrina primum illius ad hoc maxime spectavit, ut crucem quotidie tollendam ; frenandas, ac perdomandas cupidates ; voluptatum aspernandas illecebras ; laboriosum per virtutes et arduum iter capessendum suaderet in cœlum : omnia denique fomenta vitiorum et blandimenta circumscriberet,

His remedium adhibuit Christus 1° Doctrina

1 Ambros. *in Psalm.* CXVIII, Octon. XVII. — 2 Ibid. Octon. XXI. — 3 XII *Mor.* cap. VI. — 4 August. Serm. XIII, cap. VI, *de Ver. Dom.* — 5 Sent. CLXXVIII. — 6 Ambros. lib. *de Symb*, cap. V. — 7 Gregor. lib. XII *Mor.* cap. III. — 8 Greg. IX, *Mor.* cap. II. — 9 August. tom. X, serm. LIX, cap. XI. — 10 *Rom.* XIV, 17.

quibus excitantur, et irritantur ægritudines animorum, quæ Græci πάθη vocant, Latini morbos, et passiones. Quippe, ut prudenter admonet Maximus martyr; «ita comparatum est, ut cujuscumque perturbationis initium ab re aliqua sensibili consentanea proficiscatur. Nam sine subjecta re aliqua, quæ animæ facultates interventu sensus cujuspiam moveat, et alliciat ad sese, nulla unquam excitaretur passio [a]. » Veluti nisi esse femina, nullum esset stuprum : nec edacitas, sublatis cibis : nec avaritia, si aurum nusquam foret. Quamobrem quæ terrenorum omnium contemptum, ac cœlestium amorem diciplina commendat : ut necessariis ad vitam contenti præsidiis, supervacanea, et deliciarum, ac voluptatum instrumenta resecemus; ea procul dubio, quantum in se est, intestinorum motuum, ac perturbationum causas omnes amputat, et quietem, ac pacem hominibus affert.

*Unde bella*, *et lites in vobis*? ait Apostolus Jacobus[1], *Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris* : *Concupiscitis, et non habetis*, » etc.

XIV. Hanc domesticam litem veræ pacis inimicam præclare Apostolus alter in epistola *ad Romanos* Paulus expressit. Cujus in capite septimo rixa illa concupiscentiæ, ac nitentis ad honesta voluntatis et rationis : id est carnis et spiritus; vel hominis utriusque describitur. Hujusmodi porro insitam, nativamque discordiam tum perfecte nosse, ac discernere; tum pacare, ac restinguere, Christiana nos disciplina perdocuit. Hæc, inquam, spiritum armavit, ac roboravit; et ad frangendos, et domandos effrenatæ cupiditatis impetus, tam quotidianis, quam gloriosis certaminibus, instruxit. Etenim *qui Christi sunt*, *carnem suam crucifixerunt cum vitiis, et concupiscentiis*, ut scribit Apostolus [2].

Ambrosius *in Psal.* XXXVI, et hujus illa verba, *Os justi meditabitur sapientiam*, conciliationem istam hominis utriusque Christi beneficio, doctrinaque factam, et ex ea secutam concordiam pulchre his verbis explicat : « Quod est justi os, quod meditabitur sapientiam, nisi interior homo? Duo enim sunt homines in singulis; unus interior, alter exterior. Interior cogitat quæ mentis, quæ mentis sunt loquitur ; exterior quæ sunt corporis. Tamen adveniens Dominus utrumque conjunxit, et duos in uno homine condidit, ne diversis sese impugnent motibus, sed invicem sibi voluntatum suarum unitate socientur. Ideo os justi meditabitur sapientiam, jam enim et ipse exterior homo justi in interioris hominis transfusus est disciplinam: et in ejus conformatus naturam, ipsius exercet officia, ut caro meditetur quod mentis internæ est. Sed ne hoc incredibile tibi videatur, audi Apostolum dicentem, quia Dominus Jesus transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut conforme fieret corpori gloriæ suæ. »

Et ad titulum *Psalmi* XXXVII eodem refert quod ait Apostolus[3], *Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati*, *de peccato damnavit peccatum in carne*, *ut justificatio legis impleretur in nobis* ; *ut non secundum carnem ambulemus*, *sed secundum spiritum*. Mox declarat quid *sit de peccato damnare peccatum*, itaque pergit[4]: « An vero quia etiam de ista carne peccati, hoc est nostra hac obnoxia, et præjudicata damnavit peccatum in carne; docendo quemadmodum in carne positi, non secundum carnem ambulemus, sed secundum spiritum? Peccatum quippe est secundum carnem ambulare : quia luxui, et voluptatibus, et lasciviis, et carnis cupiditatibus vivit, qui secundum carnis sapientiam conversatur. Sapientia enim carnis inimica est Deo. Unde qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Ideoque peccatum damnat de peccato : qui se a carnis vitiis allevando, secundum Spiritum vivit, totus Deo deditus, et cœlestibus intentus oraculis ; propter quod Christus advenit, ut non suam, id est carnis, sed Dei faceret voluntatem. Si quis ergo illum sequatur, ut faciat quæ placent Deo, et carnis suæ comprimat appetentiam, imitator est Christi. »

XV. Christianæ certe doctrinæ vim, et efficaciam istam tum utriusque paginæ testamenti, tum sanctorum Patrum luculenta, crebraque testimonia celebrant, dum repentinam et admirabilem in hominibus vitiorum,

*a* MAXIM. cap. Theol. hecat. III, § 33. Παντὸς πέφυκε πάθους ἄρχειν τὸ προσφυὲς αἰσθητόν. ἄνευ γάρ τινος ὑποκειμένου, καὶ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς διὰ μέσης τινὸς αἰσθήσεως ἐπικινοῦντος πρὸς ἑαυτὸ, πάθος οὐκ ἂν συσταίη ποτέ.

1 *Jacob.* IV, 1. — 2 *Gal.* V, 24. — 3 *Rom.* VIII. — 4 Ambros. ibid.

ac voluptatum sordibus immersis mutationem animorum illius opera factam prædicant, et accensum in illis virtutum omnium, imprimisque tolerantiæ, et adversus carnis, ac peccati blanditias fortitudinis, constantiæque studium, ut ex sola morum, vitæque commutatione conjecturam caperent olim ethnici de Christiana religione, ab iis suscepta, quos noverant, quosque caros, vel propinquos haberent; quod Justinus martyr[1], Tertullianus[2], Minucius Felix, Lactantius[3], aliique narrant. Hoc vero Christianæ professionis officium, ac velut propriam notam, plerique veterum præscribunt, ut assidua cum vitiis, ac pravis cupiditatibus certamina capessat; et in hoc perpetuo ac totus incumbat, uti magis laboribus, ac cruciatibus pro Christi amore, ac virtute perferendis, quamdam in se formam jugis martyrii repræsentet. « Tota, inquit Maximus Taurinensis[4], vita Christiani hominis, si secundum Evangelium vivat, crux est, atque martyrium. » Quippe, ut ait Ambrosius[5], « semper adversum passiones corporis mens nostra, tanquam in excubiis, debet prætendere. »

Basilius libro secundo *de Baptismo*, quæstione prima, circumcisionis exemplo et comparatione, quanta perfectio debet esse Christiani iis verbis ostendit. Si enim una aliqua corporis particula circumcisus, *debitor est universæ legis faciendæ*, ut scribit Apostolus[6]; « quanto magis ille, qui Christi circumcisionem admisit, in expoliatione totius corporis peccatorum carnis, ut scriptum est, debitor est implendi dicti hujus Apostolici [a]. *Ego mundo crucifixus sum*[7], *et mihi mundus*? »

Denique Christianæ religionis, cultusque summam ad illud referendam esse, quod dixi, sic Augustinus affirmat[8] : « Tota igitur opera nostra, fratres, in hac vita est, sanare oculum cordis, unde videtur Deus. Ad hoc sacrosancta mysteria celebrantur, ad hoc sermo Dei prædicatur; ad hoc exhortationes Ecclesiæ morales, id est pertinentes ad corrigendos mores, ad emendandas carnales concupiscentias, ad renuntiandum non voce tantum; sed mutata vita, huic sæculo; ad hoc quidquid agunt divinæ sanctæque litteræ; ut purgetur illud interius ab ea re, quæ nos impedit ab aspectu Dei. » etc.

XVI. Quæ omnia interiorem ad pacem, ac bene fundatam voluntatum et appetitionum omnium concordiam spectare nemo non intelligit: ut ratio creatori suo Deo, rationi, inferiores animæ facultates penitus subjectæ sint, et ad nutum obtemperent; unde illa sedatio perturbationum omnium, ac tranquillitas oritur; in qua pax ea consistit, quam S. Thomas describit[9]. Qui pacis et concordiæ discrimen in eo situm esse tradit, « quod concordia proprie sumpta, est ad alterum, in quantum scilicet diversorum cordium voluntates simul in unum consensum conveniunt, » vel etiam in eodem homine « diversæ potentiæ, appetitivæ in contraria feruntur, » velut *caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem*[10]. At « interdu una et eadem vis appetitiva in diversa appetibilia tendit, quæ simul assequi non potest. Unde necesse est esse repugnantiam motuum appetitus. » Igitur « concordia, inquit ille, importat unionem appetituum diversorum appetentium. Pax autem supra hanc unionem, importat etiam appetitum unius appetentis unionem, » tanquam diceret; concordiam esse congruentiam alienarum cum propriis appetitionum; pacem vero, præter hanc, etiam propriarum inter se conjunctionem appetitionum, et consensionem exprimere. Ex quo perspicuum est: sanctum doctorem de propria cujusque secum, et domestica pace illic agere; quam hoc capite proposuimus, et quam ab mediatore Christo saluberrimis documentis, ac toto magisterii cœlestis apparatu hominibus importatam esse hucusque demonstravimus.

XVII. Siquidem non præcepta duntaxat Christianæ vitæ in Evangelicis, et Apostolicis, comprehensa litteris: sed multo magis magistri ipsius, et doctoris, ac mediatoris exempla vitæ, in eumdem finem collata diriguntur. Quid enim aliud egit in omni vita, aut quo illius facta cogitataque pertinebant, nisi ut perfectum absolutissimæ sanctitatis exemplar in sese conderet, ac proponeret hominibus imitandum? Et quoniam, ut paulo ante meminimus, *pacis* illud genus, quod II° Exemplis

a Basil. Πόσῳ μᾶλλον ὁ περιτμηθεὶς τὴν κατὰ Χριστὸν περιτομὴν, ἐν τῇ ἀπεκδύσει ὅλου τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς, καθὼς γέγραπται, ὀφειλέτης ἐστὶν πληρῶσαι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον. ἐγὼ τῷ κόσμῳ ἐσταύρωμαι, καὶ ὁ κόσμος ἐμοί;

1 Just. *Apol.* — 2 *Apol.* cap. III. — 3 Lib. III cap. II, VI. — 4 Max. Hom. ult. *de Sanc.* — 5 Lib. II *de Abrahamo* cap. VIII. — 6 *Gal.* V, 3. — 7 *Gal.* 6, 14. — 8 August. Hom. XVIII, *de verb. Dom. secund. Matth.* XXX. — 9 In II, II, qu. XXIX, art. 1. — 10 *Gal.* V.

modo agitur, in summa voluntatum, et appetitionum unius hominis concordia positum est; ut hanc in se repræsentaret Mediator Dei, et hominum Christus, omnes suas appetitiones, quas utique diversas homo verus, non adumbratus habuit, ex unius nutu divinæ voluntatis arbitrioque suspendit: neque se quidquam aliud studere, ac persequi præ se tulit, quam ut voluntati ejus obtemperaret a quo missus venerat in mundum. *Non quæro*, inquit [1], *voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Item [2]: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me.* Tum, *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Et *non mea voluntas, sed tua fiat* [3].

III* Gratia.

Postremo illam ipsam privatæ pacis in unoquoque hominum copiam Mediator noster meritis suis acquisivit, elicienda nobis et emerenda singulari quadam gratia, quæ intestinis animæ morbis, et pravis ac tumultuosis affectibus mederi sola potest: et quidem vi tanta, et efficacia, ut non modo contra titillantes libidinum illecebras, et blandimenta voluptatis: sed etiam adversus diros cruciatus, tormenta, lacerationesque membrorum, invictum, et inexpugnabile robur sufficeret.

Potentia gratiæ.

XVIII. Hanc per Christum datam prædestinatis maxime gratiam plurimum illustrat Augustinus in libro *de Correptione, et gratia* [4]: eamque longe potentiorem, esse quam in Adamo fuerat, ostendit; quoniam iste « terrente nullo, et insuper contra Dei terrentis imperium libero usus arbitrio, non stetit in tanta felicitate, in tanta non peccandi facilitate. Isti autem non dico terrente mundo, sed sæviente, ne starent, steterunt in fide: cum videret ille bona præsentia, quæ fuerat relicturus; isti futura, quæ accepturi fuerant, non viderent. Unde hoc, nisi donante illo, a quo misericordiam consecuti sunt, ut fideles essent; a quo acceperunt spiritum non timoris, quo persequentibus cederent, sed virtutis, et caritatis, et continentiæ, quo cuncta minantia, cuncta invitantia, cuncta cruciantia superarent? « Tot præsidiis sublevata hominum imbecillitas, ac tam potentibus curata remediis, facile consanescit; et ad eum tranquillitatis statum enititur, ut infracta, et edomita concupiscentia, et sub animi potestatem redactis cupiditatibus, tanquam turbulentis exterminatis civibus, pacis otio, et quiete domestica perfruatur. Quod quidem si non omnibus reipsa contingere videmus, non id culpa fit medici; sed ægrotantium ignavia, vel contumacia, qui furiosi, ac phrenetici more, auctorem salutis respuunt, et in eum infestis manibus et calcibus impetum faciunt; quemadmodum ille apud Euripidem furiis agitatus Orestes, Electram sororem adstantem sibi, et officiose ministrantem, quasi unam e furiis a se rejicit, et ita compellat:

« Absiste furiis una de nostris procul;
Quæ me in profundum Tartari abreptum [jacis [a]. »

Cæterum « tunc languidus ægritudinis suæ invenit medicinam, si omni sollicitudine medici mandata servaverit. Quod si aliud faciat, cum aliud jubetur, increscente morbo, non medicus, sed prævaricator in culpa est, » ait Ambrosius [5].

De pace per Christum illata, præsertim domestica, Paulinus in epistola XXI loquitur: quam eatenus constitutam ait, « non solum ut Judæorum, et gentium fides in Christo coiret; sed ut in unoquoque nostrum, qui crederemus, natura sibi nostra congrueret; et discordia, quæ prius versabatur in nobis, cum spiritali affectui carnalis anima repugnaret, pace fidei solveretur. »

a EURIP. *in Oreste.*

Μέθες μ', οὖσα τῶν ἐμῶν ἐριννύων.
Μέσον μ' ὀχμάζεις, ὡς βάλῃς εἰς Τάρταρον.

*Joan.* v, 30. — 2 *Joan.* IV, 34. — 3 *Luc.* XXII, 42. — 4 Cap. XII. — 5 Ambro. Ser. XXIX.

# CAPUT VII.

*De tertio genere pacis mutuæ inter homines ab Christo mediatore constitutæ,* 1. *Præcipua vaticinia Prophetarum de pace per Christum hominibus importanda.* 2. *Quæ ad Augusti tempus, et natalis Dominici plerique antiquorum referunt.* 3 *Sed non satis illud cum historia congruit. Itaque spirituali sensu potius ista sunt interpretanda.* 4. *Quæ sententia Patrum auctoritate comprobatur.* 5. *Augustini de ea locus memorabilis.* 6. *Christiana doctrina ex se inducit ad pacem colendam; quod exemplis ostenditur.* 7. *Maxime religiosorum institutorum.* 8. *Athanasii locus eximius de pace conciliata per Christum.*

I. Quæ hucusque de pace diximus Christi beneficio in humanum genus illata, plausibilem magis, quam difficilem quæstionem habuerunt. Non enim dubium est, quin pacis utrumque genus, et hominum cum Deo, et eorumdem secum, in interiore affectu animi positum sit, et moderatione, concentuque quodam appetitionum omnium, ac *passionum*, ut Latine vulgo nominant, temperatione. De pace hominum inter se major est controversia, et explicatu profecto difficilis. Etenim Christi, quem Messiam Hebræi vocant, adventu, pacem ac tranquillitatem inter homines conciliatum iri Prophetarum olim vaticinia testata sunt: et quidem vim tantam pacis et concordiæ, ut sedatis ubique bellis, ad quietis otiique jucunditatem omnium gentium studia transferantur; quemadmodum autem prædictiones intelligendæ istæ sint; et, quoniam Christum jam advenisse constat, quodnam in tempus abundantia illa pacis inciderit, non est facile dictu. Sed ante omnia præcipua de hac humani generis futura pace Prophetarum oracula proponenda sunt. Duæ sunt insignes prophetiæ, quæ temporis illius felicitatem longe antea descripserunt; Isaiæ, ac Michææ, qui eadem tempestate, et eodem instincti Spiritu sancto, tranquillissimam per omnes nationes, Messiæ tempore futuram pacem, non iisdem modo sententiis, sed verbis insuper iisdem docuerunt, ille primo; iste quarto capite. Isaias quidem ita loquitur[1]: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium; et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, et dicent; Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas; et ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, et arguet populos multos: et consflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium; nec exercebuntur ultra ad prælium.* Addit ad ista Michæas[2], *Et sedebit vir subtus vitem suam; subtus ficum suam; et non erit qui deterreat.* Quibus verbis, in quæ ambo illi admirabiliter incurrerunt, significatur pacis et quietis affluentia importanda per Christum; quæ quomodo reipsa contigerit, difficile est, ut jam dixi, certo constituere. His consonat Davidis *Psalmus* LXXI, qui sub titulo Salomonis de Christo, ejusque regno, et futura sub eo tranquillitate vaticinatus est: *Orietur*, inquit, *in diebus ejus justitia, et abundantia pacis; domo auferatur Luna.*

II. Magna pars veterum, ac recentiorum interpretum, vaticinia illa referenda putat ad illam pacem, quæ imperante Augusto sub ortum Christi Domini contigisse dicitur, qualis antea non exstiterat. Nam antequam Christus advenisset. « et usque ad vicesimum octavum annum Cæsaris Augusti, cujus quadragesimo secundo anno Christus natus est in Judæa, ait Hieronymus[3], in toto orbe terrarum inveniemus fuisse discordiam, et singulas nationes contra vicinas gentes arsisse studio præliandi, ita ut cæderent, et cæderentur. Orto autem Domino Salvatore, quando sub præside Syriæ Cyrino prima est in orbe terrarum facta descriptio, et Evangelicæ doctrinæ pax Romani Imperii præparata, tunc omnia bella cessaverunt; et nequaquam per oppida et vicos exercebantur ad prælium, sed ad agrorum cultum: militibus tantum, legionibusque Romanis contra barbaras nationes bellandi studio delegato, quando impletus est angelorum ille concentus; *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis:* et *in diebus ejus orta est justitia, et multitudo pacis.* » Item et ad Michæam adnotat, « antequam nasceretur nobis puer, cujus

Plerique hæc vaticinia de pace sub Augusto regnante intelligunt.

1 *Isa.* cap. II. — 2 *Mich.* IV, 4. — 3 In Comm. ad cap II *Isa.*

principatus in humero ejus, totum orbem plenum fuisse sanguine. Populi, inquit, contra populos, reges contra reges, gentes dimicabant adversum gentes. Denique etiam ipsa Romana respublica bellis lacerabatur civilibus, » quæ multa commemorat. « Postquam autem ad imperium Christi singulare imperium Romæ sortita est, Apostolorum itineri pervius factus est orbis, et apertæ sunt eis portæ urbium, » etc.

Cyrillus quoque in commentario *ad Esaiam* [1], non aliter illud interpretatur : nec non ad Michæam [2]: ut et Theodoretus ad utrumque Prophetam [3]; quos et Procopius sequitur. Idipsum et Eusebius Cæsariensis affirmat in libro nono *de Demonstratione Evangelica*, capite XVII, et Chrysostomus in secundum caput *Esaiæ* [4]. Leontius item apud Euthymium in *Panoplia* [5].

Melius de pace spiritualì inter Christianos intelliguntur.

III. Sed quod pace tantorum virorum dictum sit, mihi non videtur illius Prophetici promissi fidem satis implevisse rerum illa tranquillitas, quæ sub natalem exstitit Christi Domini. Nam et Augusto superstite multa, et atrocia bella, et Romani imperii clades acciderunt, maxime Variana, et Tiberio deinde, ac reliquis imperantibus nunquam tumultus defuere. Præterea status ille generis humani, quem Propheta denuntiat, in id potissimum congruit tempus, quo, mortuo Christo, Evangelium longe lateque diffusum est : adeo ut gentes omnes, veteri derelicta superstitione, Deum, qui in Judæa colebatur, et Hierosolymis, agnoscerent, ejusque legem inde repeterent. Hoc igitur tempus præsertim Claudii, Neronis, ac deinceps aliorum fuerit; quibus regnantibus, tantum abest, ut gentes gladios suos conciderint, ut nunquam civilia, et cum exteris bella vehementius exarserint. Fuit enim illud tempus, quo Judæa cum maxime bellicis agitata motibus; et ab Romanis caput gentis, et religionis eversa Hierosolyma concidit *.

Quocirca totum hoc Prophetarum de pace prædictum ad spiritualem concordiam, et tranquillitatem, non ad temporariam , et externam referendum arbitror, quæ est posterior Hieronymi, et Cyrilli sententia. Sic igitur habendum est ; hanc esse vim doctrinæ Christi, et Evangelicæ prædicationis, ut qui illam amplexi fuerint, ad ejusque normam, et præscriptum vitam suam, et mores exegerint : cujusmodi futuros innumerabiles Prophetæ prævidebant , positis odiis, ac bellis, pacem inter se amicitiamque foveant. Quare non ad omnes populos, et universum genus hominum illa pertinent : sed ad eos duntaxat, qui christianam secuti fidem, eam ipsam vita sua, et factis expresserint.

Siquidem vetus lex bella, et internecina odia præscribebat adversus gentes aliquas, quæ Dei jussu ex promissæ terræ finibus exterminandæ fuerunt ; de quibus illud ab Christo pronuntiatum *Matthæi* quinto merito credimus ; *Audistis quia dictum est* [6], *Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.* Cædere igitur, et bello persequi gentes istas vetus lex imperabat, nec ullum cum illis habere commercium : quod ipsum est odisse, hoc est ea facere, quæ qui interiori, et implacabili odio in aliquos efferuntur, consueverunt facere. Quibus adjungenda est et talionis lex, quæ *oculum pro oculo* [7], *et dentem pro dente* rependi jubebat. Hujusmodi enim mutui damni, et mutilationis, vel necis exactio, odii fructus, et effectum est quod pro affectu ipsomet odii, quale nullum præscribi potest, usurpatur in lege.

At Christiana doctrina odii ac discordiæ fomites restinguit, cum et odisse quemquam prohibet, ne inimicum quidem : nec ulcisci se, vel injuriam referre sinit : sed omnia forti, et benigna mente perpeti suadet, imo beneficiis malefacta pensare, et alia ejusdemmodi, quæ ad perennem stabiliendam pacem efficacissima sunt.

IV. Ad hunc sensum accommodari debere Prophetica illa prædicta de pace per Christum toto orbe diffudenda, nonnulli antiquorum nos docent. Justinus Martyr in Dialogo *cum Tryphone* Judæo ; Michææ locum illum explicans, ostendit ad gentes pertinere, quæ Christi fide suscepta, in veri Dei notitiam cultumque translatæ sunt ; nempe ad nos « qui ex Lege, verboque, quod ab Hierosolymis per Apostolos Jesu propagatum est, divini cultus veritate agnita, ad Deum Jacob, et Deum Israelis confugimus : et qui bello, mutuisque referti cædibus, atque omni genere pravitatis eramus, per omnem terram bellica

* Vide Norisium *Cenotaph. Pisan.* diss. II, cap. X. Jo : Massonum in *Juni templo Christo nascente referato*, Joh. Georgium Walchium in *hist. N. T.* pag. 120. F.A.Z.

1 Cyr. *in Isa* — 2 Ibid. *In Mich.* — 3 Theod. *in Isa.* et *in Mich.* — 4 Eus. IX, *Dem.* — 5 Tit. VIII, part. II. — 6 *Mat.* v, 43. — 7 *Mat.* v, 38.

instrumenta singuli, hoc est gladios in aratra, falces in aratoria armamenta convertimus: atque ita pietatem, justitiam, humanitatem, fidem pro illis exercemus, et colimus [a]. »

Tertullianus item *in Scorpiaco*, capite XIII. « Paulus, inquit, Appstolus de persecutore, qui primus Ecclesiæ sanguinem fudit, postea gladium stylo mutans, et convertens machæram in aratrum; lupus rapax Benjamin, » etc, ubi sensum illum, quem secuti sumus, vaticinii istius indicat. Ac Basilius sane in secundum caput Isaiæ, de spirituali prælio nationum inter se accipit: videlicet de philosophorum rixis, et contentionibus, quæ oborta Evangelii luce sublatæ sunt. Idipsum et Rupertus declarat his verbis [1], ad Michæam prophetam, « Nonne istud coruscante Evangelio Christi, passim per populos, et gentes factum esse legimus, et fieri videmus, dum viri prius inquieti, bellicosi, depositis armis bellicis, et ipso schemate, vel habitu immutato, insignia ferunt Evangelicæ pacis; alii ad cœnobialem? alii ad eremeticam vitam conversi? » Mox privatim sacerdotes Evangelicæ legis a bello penitus, abstinere dicit: qaod in veteri non fiebat. « Verumtamen de cæteris quomodocumque, sic, inquit, nonne sacerdotalis, cunctusque sacri altaris ministerialis ordo, sic et gladios, et lanceas concidit, ut ne saltem manibus attractare licitum sit? Non sic erat antequam innotuisset iste mons domus Domini. » Et in commentario *ad Isaiam* [2]; verba ista hujus enarrans: *Et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces*, apertius illum sensum exprimit. « Hoc plane facient, inquit, omnes gentes, sed non omnes homines. Nec enim sic fluent, nec sic ibunt, ut prædictum est, omnes homines, sed omnes gentes, id est de omnibus gentibus multi, et innumerabiles. » Qui et subinde dicit, « innocenter vivent, si fieri poterit, quod ex ipsis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Imo et plerique licitis quoque bellis abstinebunt; deponent ultra justæ quoque militiæ cingulum: urbibus, atque castellis solitudines, atque cœnobia præoptabunt. »

V. Huic interpretationi consentaneum est quod Augustinus epistola quinta *ad Marcellinum scribit*: doctrinam Christianam, quæ illatas ab alio injurias ulcisci vetat, sed eas patienter ferre jubet; non esse reipublicæ rationibus adversam, verum magnum potius commodum allaturam, si illius præceptis obtemperetur: quippe summam inde tranquillitatem, ac felicitatis copiam affuturam. « Proinde qui doctrinam, inquit, Christi adversam dicunt esse reipublicæ, dent exercitum talem, quales doctrina Christi esse milites jussit: dent tales provinciales, tales maritos, tales conjuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales judices, tales denique debitorum redditores, et exactores ipsius fisci, quales esse præcepit doctrina Christiana: et audeant eam dicere adversam esse reipublicæ: imo vero dubitent eam confiteri magnam, si obtemperatur, salutem esse reipublicæ. »

Ac profecto si quæ in Evangelicis, Apostolicisque litteris publice privatimque vitæ instituendæ præcepta data sunt, ea servare Christiani vellent, perspicuum est, rixas omnes et contentiones, et quæ hinc oriri bella solent, funditus extinctum iri; et in constanti, ac perpetua pace victuros homines; quos intestini cupiditatum motus, et tumultus ad exercenda cum aliis odia, et certamina compellunt.

VI. Ad summum quid in universo genere hominum efficere potuerit Christianæ disciplina fidei, et Mediatoris unici magisterium; argumento esse debet id quod in multis et olim præstitit; et hodieque, licet minus copiose, tamen utcumque solet perficere. Nam et initio conditæ Christianæ religionis, et Ecclesiæ, fideles omnes, ac Christi discipuli, arctissimo inter se caritatis, et concordiæ vinculo constricti, tranquillissima in pace degebant. Quæ diu postea perseveravit inter atrocissimas persecutiones, saltem in exquisitioribus Ecclesiæ membris, hoc est sanctis et piis Christianis: adeo ut oppida integra per Ægyptum ejus professionis hominum Constantino M. imperante reperta sint, quorum cives non mutua inter se tantummodo concordia; et fraterna quavis præstantiori caritate continebantur: sed eumdem insuper ani-

Christiana doctrina de se induci ad pacem colendam.

a Justin. martyr *Dial.* Οἵ τινες ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ λόγου τοῦ ἀπελθόντος ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ, διὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ Ἀποστόλων τὴν θεοσέβειαν ἐπιγνόντες, ἐπὶ τὸν Θεὸν Ἰακὼβ, καὶ Θεὸν Ἰσραὴλ κατεφύγομεν. καὶ οἱ πολέμου καὶ ἀλληλοφονίας, καὶ πάσης κακίας μεμεστωμένοι, ἀπὸ πάσης τῆς γῆς τὰ πολεμικὰ ὄργανα ἕκαστος, τὰς μαχαίρας εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας εἰς γεωργικὰ μετεβάλομεν· καὶ γεωργοῦμεν εὐσέβειαν, δικαιοσύνην, φιλανθρωπίαν, πίστιν.

1 oper. lib. II *in Mich.* tom. I. — 2 Idem lib I *in Esa.* cap. IX.

mum adversus ignotos, et advenas gerebant; quos omnibus gratuitæ humanitatis officiis, studiose demerebantur: idque in lucro ducebant; ut in actis sancti Pachomii abbatis legitur; et hac etiam ætate, in plerisque religiosis familiis, ac cœnobiis idem Christianæ pacis fructus existit; quam rerum omnium suarum, et possessionum mercede comparandam esse Christus docuit. « Quo enim pretio quies hujus temporis aptius comparetur; quam ut ipsi mundo omnes divitiæ, omnes dignitates, et universarum cupiditatum materia refundantur : et sancto, beatoque commercio ematur Christiana libertas, fiantque filii Dei de paupertate divites, de patientia fortes, de humilitate sublimes, » ait Ambrosius epistola XVXIII *ad Demetriadem*, vel quicumque illius est auctor.

*Primitivæ ecclesiæ mores.*

*Maxime religiosorum institutorum.*

VII. Cujus in illo statu tranquillitatis et quietis duplex potissimum ratio colligitur : altera, quod professionis istius vinculum, imo potius anima est, mutua caritas, et animorum consensio; quæ pax est ipsa. Siquidem « domum Dei non faciunt, nisi quando caritate compaginantur. Ligna ista, et lapides, si non sibi certo ordine cohærerent; si non se pacifice innecterent; si non se invicem cohærendo sibi quodammodo amarent, nemo huc intraret, » ait Augustinus sermone CCLVI *de tempore*. Hoc itaque nexu soluto, structura tota collabitur ; et illud evenit, quod de Christianis quæritur Basilius : Nam « factum esse dicit unumquemque per sese velut arenam ; quippe non conjunctos inter se esse, sed singulos separatim divisos. Etenim neque sublata compage, ac nexu, consistere potest ædificium; neque in altum assurgere potest Ecclesia. nisi pacis, et concordiæ vinculo colligata sit[a]. » Est autem religiosa communitas, ex instituto suo, et eo fine, quem Deus illa condenda sibi præscripsit, quasi « civitas aggregata ex hominibus sic perfectis, ut tota vita eorum sit Dei honorificentia, et obsequium, tota debitum honestatis officium tota aliorum subsidium, ut loquitur Guillelmus Parisiensis[1]. « Cujus sives singuli, quasi lapides et ligna omni architectonica diligentia decorata censentur. Quod enim sunt tumor, et tortitudo, sive curvitas, et putriditas in lignis; hoc superbia, avaritia, et luxuria in animabus; et quod rectitudo, et planities, et firmitas in lignis, seu lapidibus, hoc justitia, æquitas, et fortitudo in animabus. Et quod cementum, et clavi, cæteræque ligaturæ inter lapides, et ligna, hoc mutua dilectio, et spirituales necessitudines inter animas hominum, seu inter homines. »

Altera ratio, quod religiosi hominis, qui quidem nomini, et instituto suo respondere velit, proprium sit renuntiare omnibus illis, quæ sola quietem animi, ac pacem interpellare possunt. « Nemo porro aliorum sensu miser est, inquit Salvianus[2] sed suo; et ideo non possunt cujusquam falso judicio esse miseri, qui sunt vere sua conscientia beati. Nulli enim, ut opinor, beatiores sunt, quam qui ex sententia sua, atque voto agunt. Humiles sunt religiosi : hoc volunt ; pauperes sunt : pauperie delectantur ; sine ambitione sunt; ambitum respuunt ; sine honore sunt ; honorem respuunt : lugent : lugere gestiunt : infirmi sunt : infirmitate lætantur. »

VIII. Claudere hoc caput, et illam de Christiana pace disputationem libet insigni testimonio magni Athanasii : qui in libro *de Incarnatione Verbi Dei*, divinitatem Christi hoc argumento comprobat, quod pacis amorem et studium cultoribus suis ingeneraverit. « Siquidem olim, inquit, idololatriæ dediti Græci pariter, et barbari contra se invicem bella gerebant, et in cognatos crudeles erant. Non enim quisquam poterat omnino terra marive iter facere, nisi gladium manu præferens, propter implacabilia bella, quibus in se mutuo grassabantur. Quippe vita omnis ipsorum per arma transigebatur ; et pro baculo ensis illis erat : in eoque fiduciam suam omnem, ac præsidium collocabant. Atqui, ut jam dixi, simulacra venerabantur, et dæmonibus sacra faciebant : ac nihil interim ex ista superstitione idolorum , qui sic animo erant affecti, dedoceri potuerunt. Postquam autem ad Christi disciplinam transierunt, tunc præter opinionem revera compunctis eorum animis, immanitatem illam cædium exuerunt ; ut non amplius bellicum et hostile nescio quid spirent : sed omnia sint eis paci-

*a* Basil. tom. I, hom. XXIX. Γεγενήμεθα γὰρ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ὥσπερ ἡ ψάμμος, οὐ συνημμένοι ἀλλήλοις, ἀλλ' ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν διῃρημένοι. οὔτε γὰρ οἰκοδομὴν συστῆναι συνδέσμον ὑφαιρεθέντων δυνατὸν. οὔτε ἐκκλησίαν εἰς ὕψος αὐξηθῆναι, μὴ συνδεδεμένην τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης, καὶ τῆς ἀγάπης.

1 Lib. *de Sacr. in gen.* — 2 Lib. I, *de gubern. Dei.*

fica, et quæ ad pacem, ac concordiam pertinent mirifice illos afficiant[a]. »

Tum paucis interjectis, et commemorata Isaiæ prophetia, quæ gentes prædicit enses suos, et lanceas in agricolationis instrumenta conversuras, nec belli vestigium usquam reliquum fore, ista pertexit. « Neque vero id incredibile videri debet : cum hodieque Barbari, quibus a natura morum insita est immanitas, quamdiu idolis suis sacrificant, contra se invicem furore perciti ferantur; nec absque gladiis vel una hora possint vivere : iidem vero, postquam Christianæ doctrinæ auscultare cœperint, statim bellis relictis, ad agriculturam sese conferant : ac pro tractandis gladiis, manus ad preces extendant; et ut antea bellis inter se mutuis certabant : ita deinceps diabolum, ejusque dæmones pudicitiæ armis, et animi virtutibus oppugnent. Hoc autem divinitatis Christi est salvatoris indicium[b], » etc. Addit, dæmones imbecillitatis suæ sibi conscios, ad mutua sibi inferenda bella concitasse homines ; ne iis vacaret, odiis, ac rixis inter se pacatis, adversus dæmones ipsos, vires suas et bella convertere.

Hæc Athanasius; quæ hac etiam ætate licet in efferis, et ab omni derelictis humanitatis cultu nationibus cernere, velut Indis, Brasiliensibus, Canadensibus, et Americanis cæteris; qui quamdiu patriis irretiti superstitionibus dæmones adorant, assidua inter se bella gerunt : ac leonum, et luporum more, ex hostium carnibus dapes, et viscerationes instruunt. At ubi Christiani facti sunt, repente posita feritate sic mansuescunt; ut pati, quam inferre malint hostibus malum : eosque benefactis et omnibus caritatis officiis demulceant.

# CAPUT VIII.

*De interpellatione Christi Mediatoris. 1. Advocatus, et* παράκλητος *Christus appellatur, et quid utraque vox significet. 2. De advocato Asconii locus insignis. Spiritus sanctus quo sensu interpellare vel postulare dicatur. 3. Christus proprie* ἐντυγχάνειν, *et interpellare dicitur. 5. Proponitur quæstio, quæ sit advocationis illius, sive interpellationis ratio attributa Christo; atque imprimis statuitur, Christum pro se orasse dum viveret. 6. Paulini Aquileiensis de ea re locus expenditur. 7. Quæritur deinde an ad dextram modo sedens Christus oret pro nobis. Quid interpellatio ab oratione distet. Tum quorumdam opinio negantium orare modo. 9. Quidam eas orationes, quas in mortali fudit corpore, adhuc operari asserunt. 10. Alii etiamnum orare putant. 11. Quæ opinio magis approbatur. 12. Ut argumenta contraria diluantur, discernitur genus orandi duplex. 13. Origenis absurda sententia. 14. Gregorii Nazianzeni dictum expenditur.*

I. Promovenda nunc oratio nostra est ad *Mediatoris* officium illud, quod Christo insigniter attributum, ab hoc deinceps communicatum transit in sanctos : de quo fastidiosa magis, ob adversariorum μικρολογίαν, quam difficilis, et impedita nascitur quæstio : quæ hoc loco disceptabitur, ubi de Christo ipso omnis uti sanctitatis, ita μεσιτείας fonte, quæ sunt consentanea dixero. *Cavillationem.* *Mediationis*

Ut ab sacrarum auctoritate litterarum auspicato exordiar, duo nos de *Mediatore* nostro

*a* ATHAN. Πάλαι μὲν γὰρ εἰδωλολατροῦντες Ἕλληνες, καὶ βάρβαροι κατ' ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ὠμοὶ πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐτύγχανον. οὐκ ἦν γὰρ τινὰ τὸ σύνολον οὔτε τὴν γῆν οὔτε τὴν θάλασσαν διαβῆναι χωρὶς τοῦ τὴν χεῖρα ξίφεσιν ὁπλίσαι, ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης. καὶ γὰρ καὶ ἡ πᾶσα τοῦ ζῆν αὐτοῖς διαγωγὴ δι' ὅπλων ἐγίνετο, καὶ ξίφος ἦν αὐτοῖς ἀντὶ βακτηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος ἔρεισμα. καί τοι, ὡς προεῖπον, εἰδώλοις ἐλάτρευον, καὶ δαίμοσιν ἔσπενδον θυσίας, καὶ ὅμως οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαιμονίας ἠδυνήθησαν οἱ τοιαῦτα φρονοῦντες μεταπαιδευθῆναι. ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβεβήκασι, τότε δὴ παραδόξως, ὡς τῷ ὄντι κατὰ διάνοιαν κατανυγέντες, τὴν μὲν ὠμότητα τῶν φόνων ἀπέθεντο, καὶ οὐκ ἔτι πολέμια φρονοῦσι. πάντα δὲ αὐτοῖς εἰρηναῖα, καὶ τὰ πρὸς φιλίαν καταθύμια λοιπόν ἐστι.

*b* Ibid. Καὶ οὐκ ἄπιστόν γε τὸ τοιοῦτον, ὅπου καὶ νῦν οἱ τὸ ἄγριον τῶν τρόπων βάρβαροι ἔμφυτον ἔχοντες, ἔτι μὲν θύοντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλοις, μαίνονται κατ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ξιφῶν οὐδεμίαν ὥραν ἀνέχονται μένειν. ὅτε δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούουσιν, εὐθέως ἀντὶ μὲν πολέμων, εἰς γεωργίαν τρέπονται· ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφεσι τὰς χεῖρας ὁπλίζειν, εἰς εὐχὰς ἐκτείνουσι. καὶ ὅλως ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν κατὰ διαβόλου, καὶ κατὰ δαιμόνων ὁπλίζονται. σωφροσύνῃ, καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τούτους καταπολεμοῦντες. τοῦτο δὲ τῆς μὲν θεότητος τοῦ Σωτῆρος ἐστι γνώρισμα.

Christus appellatur. *Advocatus* et παράκλητος.

docent : alterum, *advocatum* esse nostrum; alterum, *interpellare* pro nobis. Joannes Apostolus in prima sua canonica [1], *Filioli*, inquit, *mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis. Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum justum.* Græce παράκλητος dicitur. Paulus vero in epistola *ad Romanos* [2]: *Quis est, qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est. Imo qui et resurrexit; qui et est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Et *ad Hebræos* scribens [3], *Unde et salvare*, ait, *in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum : semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Græca vox *interpellationem* significans est ἐντυγχάνειν. De utroque vocabulo paucis agendum.

Consolatores

Παράκλητον vulgo *consolatorem* vertunt. Id melius παρακλήτωρ diceretur; quemadmodum et Hesychius παρακλήτορας interpretatur παραμυθητὰς, At παράκλητος est qui adhibetur, et advocatur ad opem ferendam; ut consilio, et quocumque alio potest modo laboranti, vel periclitanti præsto sit; quem proprie *advocatum* Latini vocant. Ut qui causam dicendam habet, amicos, et clientes in auxilium vocat, quorum stipatu, comitatuque fulcitur, consilio juvatur, ad conciliandos judices ac deprecandos gratiosior redditur. Hi sunt παράκλητοι, quorum apparatus, et officia, hoc est prensationes, supplicationes, circumcursationes, invidiose describit Æschines in oratione *contra Ctesiphontem.* « Quantus, inquit, apparatus instructus sit, quantaque comparata sit acies, quanta denique contentione certi in foro vos hominesorent, atque obsecrent, Athenienses, ne quid in republica moderati, et usitati fiat, videtis [a]. » Hujusmodi τῶν παρακλήτων studia fuerunt ad eos sublevandos, et adjuvandos, quorum causa laborabant.

Quid sit advocatus.

II. Eos, uti diximus, *advocatos* Latini nominabant. De qua voce non est negligendus Asconii Pædiani locus, Ciceroniani interpretis veteris, et eruditi. Hic in commentario ad divinationem Ciceronis de *advocatis* hæc adnotat : « Qui defendit alterum, inquit, in judicio, aut patronus dicitur, si orator est, aut advocatus, si aut jus suggerit; aut præsentiam suam accommodat amico : aut procurator, si negotium suscipit : aut cognitor, si præsentis causam novit, et sic tuetur, ut suam. » Ergo *advocatus* a *patrono* distabat olim, quod hic causæ erat orator : ille consilio, et præsentia sua commodabat. Postea usus obtinuit, ut advocatus pro oratore sumeretur, hoc est *causidico;* ut Quintilianus observat [4].

Utrumque vocabulum *Mediatori* Christo Domino merito tribuitur; prius vero, etiam proprium est factum Spiritus sancti : non tam, opinor quod consolari, et pacare mœstos, ac solatiis reficere soleat; quam quod præsto sit ope, et auxilio gratiæ suæ, ac tum consilio et hortatu, hoc est interiori luce mentes illuminet; tum robur ad recte agendum voluntati sufficiat.

Idem et pro nobis *interpellare* dicitur ab Apostolo Paulo, hoc est ὑπερεντυγχάνειν, quod *postulare* Latinus noster interpres reddidit. *Sed ipse Spiritus,* inquit, *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus; quia secundum Deum postulat pro sanctis* [b].

Verum de Spiritu sancto non hoc proprie; sed tropice duntaxat usurpari, dictum est alibi [5], et hæreticorum calumniæ, quam contra divinitatem Spiritus sancti ex illo loco struebant, occurrimus.

Christus nobis interpellat.

III. At Christus, quoniam non solum Deus, verumetiam homo est, proprie interpellare dicitur, et ἐντυγχάνειν; quod est *supplicare*. hoc est προσεύχεσθαι, ut habent veteres glossæ; quod proprium est advocati, et ejus omnis, qui litem et causam habentis adjutorem se profitetur, nimirum adire judicem eique supplicare, et illi conciliare, quem tuendum susceperit. Paulinus Aquileiensis in libello *contra Felicem Urgelitanum* [6], vim istius advocationis interpellationisque recte sic explicat, et hæretici illius calumniosam interpretationem eludit. « Dicitis, inquit, quod Joannes scribat in epistola sua; *Habemus advocatum apud Patrem Jesum Christum :* et hoc sit advocatus, quod et adoptatus, cum longe aliud sit advocatus, et aliud adoptatus. Nam advocatus ille mihi est, qui pro me judicem interpellat, et causam necessitatis meæ propria tuitione defendit. Convenientius quippe dici potest propitiatus, quam adoptatus : quia ipse

*a Æscн. contra Ctesiph.* Τὴν μὲν παρασκευὴν ὁρᾶτε ὦ Ἀθηναῖοι, καὶ τὴν παράταξιν, ὅση γεγένηται καὶ τὰς κατὰ τὴν ἀγορὰν δεήσεις, αἷς κέχρηνταί τινες ὑπὲρ τοῦ τὰ μέτρια, καὶ τὰ συνήθη μὴ γίγνεσθαι ἐν τῇ πόλει.

*b Rom.* VIII, 26. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

1 *Joan.* II, 1.—2 *Rom.* VIII, 34.—3 *Heb.* VII, 25.—4 Lib. XII cap. I.—5 Lib. II *de Trin.* cap. VI, § 5.—6 Paulin. tom. IV, *Bibl.*

est propitiatio pro peccatis nostris. Cum enim naturam nostram, quam assumptam in dextera Patris collocatam ostendendo Patri incessabiliter manifestat; propitium eum nobis advocatus noster, quasi interpellando, efficit, et benignum. »

IV. Gregorius item Nazianzenus plenius eumdem locum declarat et hæreticorum itidem cavillationem diluit : qui inde pugnabant, minorem Patre esse Filium; et in ordinem redigebant; ut mera creatura videretur. Sic enim scribit : « Nonum istud proferent : *Semper vivens ad interpellandum pro nobis* [1] : Optime sane ac perquam mystice, et humane. Siquidem interpellare, non ut vulgaris consuetudo fert, idem est atque ultionem postulare. Hoc enim nescio quomodo abjectæ humilitatis esset : sed est supplicare pro nobis, ratione mediationis; quemadmodum et Spiritus pro nobis interpellare dicitur. *Unus enim Deus; unus est mediator Dei et hominum homo Jesus Christus* [2]. Nam et nunc quoque deprecatur tanquam homo pro mea salute; quandoquidem cum eo corpore est, quod assumpsit; donec me Deum faciat vi humanitatis assumptæ: quamvis non amplius secundum carnem cognoscatur; nempe secundum carnis affectiones, et nostras, citra peccatum. Eodem modo et advocatum habemus Jesum non ut nostra causa sese ad Patrem abjicientem, ac prosternentem more servili [3]. Procul sit servilis ista suspicio, et indigna spiritu. Non enim Patrem decet id exposcere, nec pati Filium, neque pium est, et æquum tale aliquid de Deo cogitare. Verum iis, quæ tanquam homo passus est, Patri suo persuadet ut patienter toleret : tanquam Verbum, et hortator : sic ego advocationem hanc interpretor [a]. » Hæc postrema, quibus Christum ait apud Patrem suum deprecatoris, et intercessoris partes obire, quatenus persuadet ut patienter hominum peccata toleret, ac dissimulet, Jacobus Billius eruditus Interpres aliter accepit, et ad homines ipsos retulit, quos ad tolerantiam inducere hortatu suo Christum existimat. Sed minus opinor apte. Non enim hoc sensu constare potest illa Christi πρεσβεία, qua sine dubio apud Patrem, non apud homines, fungitur, ea ratione, quam ibi Gregorius indicat: *Legatio.*

*Quænam illius advocationis sit ratio.*

V. Hoc loco non pœnitenda nobis oritur quæstio; quæ sit πρεσβείας illius, et παρακλήσεως, sive *advocationis*, ratio : hoc est utrum Christus orando, ac supplicando, precesque fundendo, mediatoris, et advocati, vel interpellatoris partes impleat. Non enim idem de eo sensus est theologorum omnium.

*Christus in carne pro se et pro nobis oravit.*

Ac dum in carne mortali viveret, orasse Christum, nemo Christianus inficiari potest. Hoc enim aperte Scripturæ prædicant; quæ et istud docent, non solum pro nobis, sed etiam pro semetipso illum orasse. Quanquam Paulinus Aquileiensis in libro primo *contra Felicem Urgelitanum*, videtur existimasse, non pro se, sed pro nobis orasse Christum. « Non sibi, inquit [4], nec pro se orabat; quia, sicut sæpius est intimatum, non est sibi natus, nec pro se passus, vel mortuus; sed pro illis, id est membris suis orabat, pro quibus hæc omnia voluntaria dignatione, altissimaque pertulit potestate. » Ac postea eodem in libro, hæc Apostoli verba profert : *Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere, cum clamore valido, et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia* [5]. » Tum ista subtexit [6] : « Et quia non sibi, neque pro se, sed sicut præfati sumus, nobis, et pro nobis oravit, pro quibus nasci, pati, et mori dignatus est, » etc.

Verum non est dubitandum, quin pro se Christus oraverit, cum homo inter homines mortalis adhuc viveret. Idque adeo Pauli locus ille ipse confirmat : in quo preces fudisse cum lacrymis dicitur ad Patrem : quod quidem Chrysostomus, Theodoretus, aliique referunt ad orationem illam, qua mortem in horto deprecatus est.

*a* NAZIANZ. orat. XXXVI. Ἐννάτον ἐκεῖνο φήσουσι τὸ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν. Εὖ γε καὶ λίαν μυστικῶς τε, καὶ φιλανθρώπως. τὸ γὰρ ἐντυγχάνειν, οὐχ ὡς ἡ τῶν πολλῶν συνήθεια τὸ ζητεῖν ἐκδίκησιν ἔχει. τοῦτο γὰρ πῶς καὶ ταπεινότητος· ἀλλὰ τὸ πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν, τῷ λόγῳ τῆς μεσιτείας, ὡς καὶ τὸ πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνειν λέγεται. εἷς γὰρ θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. πρεσβεύει γὰρ ἔτι καὶ νῦν ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ὅτι μετὰ τοῦ σώματός ἐστιν, οὗ προσέλαβεν, ἕως ἂν ἐμὲ ποιήσῃ θεὸν, τῇ δυνάμει τῆς ἀνθρωπήσεως. κἂν μηκέτι κατὰ σάρκα γινώσκηται, τὰ σαρκικὰ λέγω πάθη, καὶ χωρὶς τῆς ἁμαρτίας ἡμέτερα. οὕτω δὲ καὶ παράκλητον ἔχομεν Ἰησοῦν, οὐχ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν προκαλινδούμενον τοῦ πατρὸς, καὶ προσπίπτοντα δουλικῶς· ἄπαγε τὴν δούλην ὄντως ὑπόνοιαν, καὶ ἀναξίαν τοῦ πνεύματος. οὔτε γὰρ τοῦ πατρὸς τοῦτο ἐπιζητεῖν, οὔτε τοῦ υἱοῦ πάσχειν ἢ ὡς περὶ θεοῦ διανοεῖσθαι δίκαιον. ἀλλ' οἷς, πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος, πείθει καρτερεῖν ὡς λόγος, καὶ παραινέτης. τοῦτο νοεῖταί μοι ἡ παράκλησις.

1 *Heb.* VII. — 2 I *Ti.* II. — 3 I *Joann.* II. — 4 Paulin. inter opera Alchuin. — 5 *Heb.* v, 7. — 6 Paulin. l. I *contra Fel.*

**Paulini Aquileiensis locus expenditur.**

VI. Sed videtur Paulinus de oratione illa quod dixit intellexisse, quæ *mediatoris*, sive *reconciliatoris* propria fuit : qua Christus pro se nihil opus habuit, sed nostra causa duntaxat est usus. Hoc enim in superiori sermone Paulinus indicat; ubi et mediatoris, atque advocati partes explicat. Nam cum Felix, quem contra disputat, Christum eo ipso non naturalem, sed adoptivum esse filium contenderet, quod *advocatus* est, et hoc vocabulum ad illius detorqueret injuriam ; Paulinus ex adverso probare nititur, nihil hoc munere conditioneque mediatoris, et advocati de illius dignitate decerpi ; quod non communi more advocatione fungatur, sed plane θεοπρεπῶς, et *ut Deum decet*. Non enim quasi indigens venia, et reconciliatione, uti pro hominibus cæteris, ita pro seipso homine Christus orat. Verba Paulini ejusmodi sunt, ut prætermitti non debeant. « Advocatus, inquit[1], idem est quod et mediator : et ideo refellitur a te verus credi non posse Deus. Recte enim mentitus es in caput tuum. Ecce Angelus Domini secat te medium. Advocatus igitur non est idem, quod mediator. Mediator namque hoc est, quod reconciliator. Sermo autem mediatoris cum interpretatione sui denuntiatur effectus. Mediator igitur ab eo, quod medius sit inter utriusque dissidentium partes, ut reconciliet ambos in unum. Quod quidem Redemptor noster unigenitus Dei Patris Filius pro nobis inter Deum et nos fieri gratis dignatus est; ut qui discordes a consortio caritatis Dei peccando exstiteramus, per eum ad concordiam divini amoris reconciliari in sanguine ipsius, redintegrari mereremur, sicut per Paulum docetur : Cum essemus, ait, inimici, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus, salvi facti per sanguinem ipsius. »

Subinde vero ita hæreticum pulsare pergit: « Si ergo ideo Christum Jesum verum denegas Deum, verumque Dei filium, quia advocatus noster est, et pro culpis delinquentium intercedit; quæro quid de Spiritu sancto diffinire præsumas, qui et ipse advocatus noster est, et incarnatus non est; utrum sit verus Deus, an non, » etc. Mox item; « Sed si de Filio recte sentires, ait, recte profecto et de Spiritu sancto intelligeres. Dei enim filius omnia pro nobis, non pro se, voluntaria pietate suscepit. » Ex quibus, aliisque ibidem a Paulino dictis perspicuum est, illud tantummodo pro se genus orationis ab eo detractum esse Christo, quo pro nobis intercessit, ut et peccatis veniam, et reconciliationis gratiam, et idonea comparandæ salutis auxilia, et ipsam postremo salutem impetraret. Hujusmodi enim nihil opus habuit ipse, nec sibi postulavit.

Cæterum Bernardus sermone LXXVI *in Cantica*, putat petitionem istam, qua se clarificari rogavit a Patre vivens, « non ut supplicem, sed ut præscium delegasse. Libere enim petitur, ait, quod in potestate petentis accipere est. Ergo dispensatoria Filii petitio est; quippe donantis cum Patre quidquid a Patre acceperit. » Quod de Christo, qua Deus est, magis interpretari libet, quam ut est homo; cujus quamlibet præscii vera fuit, et seria postulatio.

**Quomodo Christus in cœlis interpellet pro nobis.**

VII. Hac igitur parte quæstionis omissa, quæ est expeditior : altera superest, an in cœlo regnans cum Patre, et ad ejus dexteram assidens, etiamnum pro nobis orationem fundat. Hoc vero prorsus idem est, atque illud inquirere; cujusmodi sit *interpellatio*, sive *intercessio*, qua sine ulla dubitatione, pro nobis in cœlo fungitur : ut ex Apostolo supra demonstravimus. Nam pro seipso nihil amplius postulatione opus habet.

Ut ea res in nonnulla controversia posita melius explicetur; primum ex Augustino[2] sciendum istud est, *interpellationem* ab *oratione*, sive *postulatione* differre. Hoc ille ex Apostoli loco approbat, qui est in priore *ad Timotheum* : ubi ita scriptum legitur; *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes*, *orationes*, *postulationes*, *gratiarum actiones pro omnibus hominibus* [a]. » Ac paulo post observat, aliud esse *postulationem*, sive ἔντευξιν, aliud *interpellationem*. « Non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed interpellant postulaturi. » Est autem interpellare proprie *adire*, ac *convenire* quempiam; orare vero, sive postulare, eumdem precari, et aliquid ab eo petere; quod posterius utrum Christus modo faciat, in quæstionem vocatur.

Veterum aliqui orandi, precandique partes eripere Christo videntur, dum *interpellationis*

[a] 1 *Timoth*. II, 1. Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων.

1 Paulin. lib. I *contra Fel.* — 2 August. ep. [illegible]IX.

ires tent istum lam- do cen- Patri passus est.

vocabulum ab illa notione segregant; et nihil esse aliud volunt, nisi seipsum sistere Patri, et quæ passus est, palam ostendere. Gregorius libro XXII *Moralium*, capite XIII. « Unigenito, inquit, filio pro homine interpellare, est apud coæternum Patrem seipsum hominem demonstrare : eique pro humana natura rogasse, est eamdem naturam in divinitatis suæ celsitudine suscepisse. Interpellat igitur pro nobis Dominus non voce, sed miseratione; quia quod damnari in electis noluit, suscipiendo liberavit. » Quæ Gregorii verba descripsit Amalarius Fortunatus[1], atque ipsemet Gregorius eadem fere repetit in libro XXIV capite secundo.

VIII. Rupertus item copiose de hoc argumento disserens, arbitratur Christum rogasse Patrem, cum in terris viveret[2]: nunc vero minime id agere. Quod autem rogaturum se Patrem imminente passione promittit Apostolis, cum ait[3], *Ragabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis*, « æquabilius est, inquit Rupertus, de passione, quam de paternæ dexteræ consessu accipi. » Quo et illa pertinere vult Apostoli verba, ex epistola *ad Hebræos*, quæ supra descripsimus[4]; ubi *in diebus carnis suæ preces, et supplicationes Christum obtulisse* refert[5] : « Non enim postquam ascendit in cœlum clamat, ut salvetur a morte; ergo nec rogat, ut paracletus nobis detur, sed dat, jam ex tunc utens data sibi potestate in cœlo, et in terra. Sed in cruce rogavit, utpote paulo minor ab angelis; ascendens autem in cœlum, *ego mittam promissum Patris mei in vos*, ait. Quod vero Apostolus ait; præsenti tempore interpellat pro nobis Jesus Christus qui mortuus est, imo qui et resurrexit, qui est a dextris Dei, qui interpellat pro nobis; forte repugnare videatur, et astruere, quod nunc quoque supradicto sensu roget pro nobis : sed si modus interpellationis rite animadvertitur, potius adstipulatione firma his, quæ prædicta sunt, suffragari comprobatur. Illa namque interpellatio, doctorum omnium vera assertione, non summissa est postulatio, sed ejus passionis, quæ semel suscepta, semel pro nobis in sacrificium oblata est, æterna commemoratio, semel in conspectu sanctæ Trinitatis admissa sanguinis ejus innocentis exclamatio, homicidas, qui fuderunt, convincens. Nos autem, qui bibimus in ministerio altaris, non indiga, sed potenti interpellatione defendens. Alioquin quomodo et antequam ascendisset, ait : *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra*, si et postquam ascendit, ut possit interpellat, vel rogat dari nobis paracletum? Sed dicit quis; Rogat per humanitatem, qui dat per divinitatem. Hoc plane verum est; quia tunc moriens paulo minus ab angelis imminutus, rogavit per humanitatem; nunc autem gloria, et honore coronatus, et constitutus super omnia opera Patris, dat per divinitatem, omnem habens potestatem, utpote a dextris Dei sedens, unde sicut resurgens ex mortuis, jam non moritur, sic illum ad hoc, ut roget Patrem, jam nemo invocat catholicus. »

Sic Adelmanus in epistola *ad Berengarium*[6], « Nec aliter, inquit, melius posse intelligi puto, quod Apostolus de illo ait; *Qui est ad dexteram Patris, qui etiam interpellat pro nobis*[7]; quam ut interpellatio ista fiat non verba proferendo sed obedientiam, atque humanitatem suam, per commemorationem passionis, Deo Patri commendando. »

Nicolaus Cabasilas in *expositione Liturgiæ*, capite XLIV agens de mediatore Christo, functionem istam explicat sic : « Est enim, ait, intercessor, per quem omnia nobis a Deo collata bona contigerunt : imo potius perpetuo donantur. Non enim, postquam semel mediatoris est officio functus, et omnia nobis tradidit, quorum gratia mediator factus est, recessit : sed semper mediatorem se præstat, non verbis, et precibus, ut solent legati : sed re ipsa. Quænam porro ea res est? Nempe ut sibi conjungat, et per seipsum gratiæ suæ dona communicet, pro cujusque dignitate, et purgationis modo[a]. »

Isti omnes interpellationem Christi sine ulla fieri precatione, vel oratione putant, sola humanæ assumptæ naturæ, et eorum, quæ hominum causa fecit, ac passus est,

*a* CABAS. tom. XII *Bibl.* Μεσίτης γάρ ἐστι, δι' οὗ πάντα γέγονε τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ δοθέντα ἡμῖν ἀγαθά. μᾶλλον δὲ δίδοται ἀεί. οὐ γὰρ ἅπαξ μεσιτεύσας, καὶ παραδοὺς ἅπαντα ἡμῖν, ὑπὲρ ὧν ἐμεσίτευσεν, ἀπηλλάγη. ἀλλ' ἀεὶ μεσιτεύει· οὐ λόγοις τισὶ, καὶ δεήσεσιν, ὥσπερ οἱ πρεσβευταὶ ποιοῦσιν, ἀλλὰ πράγματι. τί δὲ τὸ πρᾶγμα; τὸ συνάπτειν ἑαυτῷ, καὶ δι' ἑαυτοῦ τῶν οἰκείων μεταδιδόναι χαρίτων. κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, καὶ τὸ τῆς καθάρσεως.

1 Amal. lib. III *de Eccles. Off.* cap. XXXVI. — 2 Rup. lib. IX *de Div. Off.* cap. III, tom. X, *Bibl.* — 3 *Joan.* XIV, 16. — 4 § 5. — 5 Rup. ib. — 6 Tom. III, *Bibl.* — 7 *Rom.* VIII.

repræsentatione : tanquàm minus sit consentaneum gloriæ Christi, si orare pro hominibus etiamnum credatur, et preces fundere.

Alii easdem orationes quas in terra fudit, adhuc operari.

IX. Alii nullam novam orationem a Christo concipi volunt : sed easdem, quas vivens inter homines edidit, adhuc operari. Ita Photius apud Oecumenium, exponens illa Pauli, *Qui etiam interpellat pro nobis* [1]. Si quidem orationes illius, qualis hæc est, *Pater serva eos in nomine tuo* [2], etc. et *serva eos a malo* [3], et similes, « tantam habent vim, ut in perpetuum efficaces sint, et intercessionem impleant [a]. » Theophylactus item « interpellare pro nobis Christum, sic a nonnullis accipi refert, ut hoc ipsum, quod corpus gerat, neque hoc deposuerit, ut Manichæi delirant, legatio sit quædam, et interpellatio ad Patrem. Etenim istud intuens Pater, recordatur caritatis illius erga homines, propter quam corpus gessit ipsius filius; et sic ad miserationem, et misericordiam inflectitur [b]. » Idipsum et commentarii auctor sub Hieronymi titulo vulgatus, et ex eo Primasius, ac Sedulius exhibent. Idem secuta videtur et interlinearis glossa; quæ verbis istis Apostoli, *interpellat pro nobis*, superpositum habet *repræsentatione humana.* Sed et sanctus Thomas in commentario ad epistolam *ad Romanos*, Christum ait, cum viveret, vere pro nobis rogando interpellasse : nunc autem duplici hoc modo facere : primum, quatenus naturam nostram, quam assumpsit, et passionem suam, Patri exhibet : deinde quia vult salutis compotes facere. A quo non abhorret Anselmi commentarius: qui interpellare nihil esse scribit aliud, quam seipsum exhibere Patri. « Interpellat igitur pro nobis Dominus, non voce, sed miseratione, quia quod damnari in electis noluit, suscipiendo liberavit. »

Alii plures melius Christum in cœlis reipsa orare censent.

X. Verum reipsa Christum orare modo, et precando interpellare pro nobis, veterum haud pauci sentiunt. Didymus libro secundo de *Spiritu sancto* : « Cum enim Salvator, ait, mediatoris, et legati personam habeat; ex qua Pontifex deprecetur pro peccatis nostris, salvans in sempiternum eos, qui per ipsum accesserunt ad Deum, » etc.

Augustinus vero id apprime testatur : cujus egregius est locus in tractatu *ad Psalmum* LXXXV, ubi de Christo capite, ac tanto Dei in nos beneficio, memorabile istud explicat. « Nullum majus, inquit, donum præstare Deus posset hominibus, quam ut Verbum suum, per quod condidit omnia, faceret illis caput, et illos ei tanquam membra coaptaret: ut esset filius Dei, et filius hominis, et unus Deus cum Patre, unus homo cum hominibus: ut et quando loquimur ad Deum deprecantes, non inde filium separemus; et quando precatur corpus filii, non a se separet corpus suum, sitque unus ipse Salvator corporis sui Dominus noster Jesus Christus filius Dei; qui et oret pro nobis; et oret in nobis, et oretur a nobis. Orat pro nobis, ut Sacerdos noster; orat in nobis, ut caput nostrum : oratur a nobis, ut Deus noster. » Quæ postrema repetit in sermone secundo *de sancto Stephano*, capite secundo [4].

Quinetiam ad eumdem Psalmum satis indicat, Christum pro nobis interpellare Patrem precando. Siquidem interpellationem communem illi cum sanctis martyribus facit; qui utique orando pro nobis interpellant : etsi demissius, et alio id modo faciant, de quo paulo post. « Dominus enim noster Jesus Christus, ait [5], adhuc interpellat pro nobis. Omnes martyres, qui cum illo sunt, interpellant pro nobis. Non transeunt interpellationes ipsorum, nisi cum transierit gemitus noster. »

Idem alio in loco [6] : *Hæc scripsi vobis, ut non peccetis* [7]. *Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum*: et *ipse est exoratio peccatorum nostrorum.* Si haberes causam apud aliquem judicem agendam, et instrueres advocatum, esses susceptus ab advocato, ageret causam tuam, sicut posset : etsi non illam finisset, et audires illum judicio venturum, quantum gauderes, quia ipse potuit esse judex tuus, qui fuit paulo ante advocatus tuus? Et modo ipse pro nobis orat, ipse pro nobis interpellat. Advocatum enim habemus, et judicem timeamus : imo quia advocatum præmisimus, securi judicem venturum speremus. »

*a* PHOT. Ἡ γὰρ τότε ῥηθεῖσα εὐχὴ τοσαύτην ἔχει ἰσχὺν, ὥστε διὰ παντὸς ἐνεργῆ εἶναι, καὶ τὰ τῆς ἐντυχίας ἀπαρτίζειν.

*b* THEOPH. in cap. VIII *ad Rom.* Τινὲς δὲ τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν οὕτως ἐνόησαν, ὅτι καθὸ τὸ σῶμα φορεῖ, καὶ οὐκ ἀπέθετο αὐτὸ, ὡς οἱ Μανιχαῖοι ληροῦσιν, αὐτὸ τοῦτο πρεσβεία ἐστι, καὶ ἔντευξις πρὸς τὸν πατέρα. Βλέπων γὰρ αὐτὸ ὁ πατὴρ, ἀναμιμνήσκεται τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης; δι' ἣν ἐφόρεσε τὸ σῶμα ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ πρὸς οἶκτον νεύει, καὶ ἔλεον.

1 *Rom.* VIII, 32. — 2 *Joan.*, XVII, 11. — 3 Ibid. vers. 15. — 4 Ser. IV, *de Sanct.* cap. II. — 5 Aug. *in Psal.* XXXV. — 6 Serm. CXLI, *de tem.* cap. V. — 7 I *Joan* I.

Rursus alibi : « Quod enim ascendit, inquit[1], relictis turbis solus Dominus orare in montem, mons ille alta cœlorum significat. Relictis enim turbis, solus Dominus post resurrectionem ascendit in cœlum; et ibi interpellat pro nobis, sicut Apostolus ait. Est ergo quod significet; *relictis turbis ascendit in montem, ut solus oraret*. Solus enim est adhuc primogenitus a mortuis, post resurrectionem corporis ad dexteram Patris, Pontifex, et advocatus precum nostrarum. Caput Ecclesiæ sursum est, ut cætera membra sequantur in finem. Si ergo interpellat pro nobis, quasi in montis verticem, super celsitudinem omnium creaturarum solus orat. »

Denique in epistola LIX, Christum non utcumque interpellare pro nobis, sed orando, et postulando id agere perspicue significat, ita scribens : « Nam et de ipso Domino Jesu Christo dictum est, quod interpellat pro nobis. Numquid interpellat, et non etiam postulat ? Imo vero quia postulat, pro eo positum est, *interpellat*. Evidenter quippe alibi de eo dicitur : *et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, et ipse est exoratio pro peccatis nostris*. Quanquam fortassis codices apud vos etiam in eo loco de Domino Jesu Christo non habent, *interpellat* pro nobis ; sed *postulat* pro nobis. In Græco enim quo verbo hic positæ sunt interpellationes, quas ipse posuisti postulationes, ipsum et illic verbum est, ubi scriptum est, *interpellat pro nobis*. Cum igitur et qui precatur, oret; et qui orat, precetur ; et qui interpellat Deum, ad hoc interpellet, ut oret et precetur; quid sibi vult, quod ista ita posuit Apostolus, ut non sit eorum negligenda distinctio? Excepto itaque nomine generali, et salva loquendi consuetudine, secundum quam sive dicas precationem, sive orationem, sive interpellationem, vel postulationem, una eademque res intelligitur ; aliqua etiam singulorum istorum proprietas inquirenda est, sed ad eam liquido pervenire difficile est. »

Philippus presbyter libro primo commentariorum *in Job*, capite primo sub finem, de Christi interpellatione ita scribit : « Procidens autem Christus dicitur secundum hominem, quem adsumpsit, quod quotidie creditur Patrem interpellare pro nobis ; unde et Patre minor est, et subjectus est Patri, cum in Trinitate unus, et æqualis Deus sit. » Exponit autem allegorice quod audita clade suorum, Job procidisse dicitur.

XI. Sic et Beda in sermone *de Pentecoste* : « Rogabit, inquit, Patrem per humanitatem, qui dabit cum Patre per divinitatem. Neque enim putandum est, quia ante passionem suam tantummodo pro Ecclesia rogaverit, et non etiam nunc post ascensionem roget ; cum dicat de illo Apostolus : *Qui est ad dexteram Dei : qui etiam interpellat pro nobis*[2]. »

Et ante hunc Gregorius M. *in Psalmum quintum Pœnitentialem*, « Pro membris, inquit, orat caput in hoc psalmo ; ut corporis sui orationem Deus Pater exaudiat, et ut ejus clamor ad divinæ majestatis aures ascendat. Quotidie enim orat Christus pro Ecclesia : de quo testatur Apostolus Paulus : *Quia sedens ad dexteram Patris interpellat pro nobis*[2]. »

Goffridus Abbas Vindocinensis sermone primo *de Natali Domini*[1], « Vere orat, inquit, pro nobis Dominus in carne, quam assumpsit pro nobis. Nec mirandum si Patri suo preces propitiationis pro salute hominis exhibet, qui homo fieri voluit, ne homo periret. »

His e recentioribus subscribunt Cardinalis Toletus, et Guillelmus Esthius in commentariis in epistolam Pauli *ad Romanos*. Nec ab illis dissentiendum arbitror, neque dubitandum, quin ut æternus est mediator, id est sacerdos, et Pontifex, ac *sempiternum habet sacerdotium* ; ita pro nobis assidue interpellet ac roget ; nec ullam causam video, cur orandi partes eidem in cœlo regnanti eripi debeant. Id enim vel propter divinam illius naturam fieret ; quod tanta majestate minime sit dignum supplicare cuiquam, ac precibus aliquid poscere : vel propter felicitatis statum, cujus humana compos est facta natura. At neutra satis est idonea ratio, cur non orare modo censeatur Christus. Non prior : nam si quid valet, non minus in illo, cum inter mortales mortalem vitam degeret, quam hoc tempore, valere debet. Fuit enim perpetuo Deus. At nullus orasse tunc negat Christum Dominum. Igitur ne nunc quidem ab hoc munere vacare putandus est. Sin posterior ratio locum habere creditur ; ne sancti quidem sempiternæ felicitatis participes, orando pro nobis interpellabunt : quod Catholicus, imo vere Christianus nemo concesserit.

Rationibus aliarum sententiarum fit satis

Forsitan ita ratiocinetur aliquis ; idcirco nihil opus habere modo precibus Christum ;

1 Aug. Ser. XII, *de Diver.* cap. II. — 2 *Rom.* VIII.

quod, ut ait Apostolus[1], *una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos* : omniaque jam impetravit sive hoc ipso sacrificio, sive precibus tunc ad Patrem profusis; quæ in omnem æternitatem postulari ab hominibus possunt. Verum Apostoli locus ille de merito interpretandus est; cujus clausula eadem ac vitæ mortalis fuit. At illæ preces, quas etiamnum allegat ad Patrem, non ad augendum meritum, sed ad fruendum, applicandumque pertinent. Credibile est enim, complura beneficia, quæ tunc membris suis caput promeruit, orationibus ejusdem certis temporibus offerendis annexa, ac destinata fuisse.

Duplex orandi modus.

XII. Ut autem argumentis omnibus occurratur, quibus qui contra sentiunt, moveri præ se ferunt : utque veterum Patrum in speciem pugnantia decreta concilientur : scire hoc oportet, duplicem orandi esse modum : alterum servilem, et obnoxium, qui creaturis convenit; quæ vel incerta spe, votoque pendentes aliquid petunt; vel precario illud impetrare opus habent, quod sibi præstare ipsæ nequeunt : alterum liberalem, et sola συγκαταβάσει, id est *dispensatione*, ac voluntaria sui demissione constantem. Horum primus abest ab Christo modo, abfuitque semper; utpote majestate illius indignus : ut Gregorius Nazianzenus indicat oratione XXXVI, cujus supra verba reddidimus[2]. Non enim δουλικῶς προσπίπτειν, id est *servili more procidere* est existimandus.

Quod vero Gregorius ibidem nihilo magis ad invidiam Christi trahendum esse dicit, quod pro nobis interpellare dicitur, quam ad Spiritus sancti, de quo simile aliquid proditum legitur, non sic accipiendum est, tanquam eadem utrobique ratio sit. Etenim Spiritus sanctus, in quo sola inest natura divinitatis, nulli umquam supplicavit; neque precibus quidquam petiit; sed figurate dictum istud est, uti supra monuimus[3]. At Christus, utpote verus homo, et eatenus servus, et creatura, ut complures veterum existimant : (quod quemadmodum intelligendum sit, libro septimo demonstravimus) proprie vivens adhuc et mortalis oravit Patrem, ac servi usurpavit officia : et nonnulla etiamnum exhibet; quæ status ipsius, et dignitatis ratio capit. Non enim extremæ illius abjectionis, ac vilitatis propria nunc exequitur, quæ vivens inter homines præstitit.

Merito a Bernardo vapulat Origenes.

XIII. In quo notandus, exsibilandusque est profanus Origenes; qui homilia septima *in Leviticum* indigna quædam de Christo regnante modo cum Patre, et ad ejus dexteram assidente garrit. Hunc enim affirmat[4] « nunc jam nos quærere, et quæ nostra sunt cogitare, et de erroribus nostris mœrere; perditiones nostras, et contritiones deflere, qui flevit super Hierusalem, etc. Pro his ergo omnibus assistit nunc vultui Dei, interpellans pro nobis, adsistit altari ut repropitiationem pro nobis offerat Deo, etc. Nunc enim quia misericors est, et miserator Dominus, majore affectu ipse, quam Apostolus suus *flet cum flentibus*[5], cupit gaudere cum gaudentibus. Et multo magis *luget ipse eos*[6], *qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam.* Neque enim putandum est, quod Paulus quidem lugeat pro peccatoribus, et fleat pro delinquentibus : Dominus autem meus Jesus abstineat a fletu, cum accedit ad Patrem, cum adsistit altari, et propitiationem pro nobis offert. Et hoc est accedentem ad altare non bibere vinum lætitiæ[7]; quia adhuc peccatorum nostrorum amaritudines patitur. »

Hæc Origenes delira prorsus et absona de Christo jam ad Patris dexteram in regno suo triumphante : quæ longe ab Christianorum sensu remota, Judaicas potius, et Saracenicas nænias redolent : qualia sunt stertentis Adamantii pleraque piacula in sacris litteris interpretandis : in quibus tamen interdum est quod tollere possis. Atque hanc de Christo pro nobis lugente fabulam merito reprehendit Bernardus in homilia *de verbis Origenis.* Nec Genebrardum pium cæteroquim, et eruditum virum laudare possum, qui *in Collectaneis* de vita Origenis, et doctrina, *pio sensu* illud asserit de Christo esse dictum : *Itaque immerito a S. Bernardo esse confutatum.* Verum nihil pietati cum nugis istis, et quisquiliis; quare merito ab sancto Bernardo vapulavit Origenes.

XIV. Redeo ad Gregorium Nazianzenum : quem apparet illo in loco, ubi Christi mediatoris interpellationem purgat exemplo Spiritus sancti, qui et ipse gemitibus inenarrabilibus pro nobis interpellare dicitur, adversus Arianos, et Eunomianos potissimum disputare, qui Christi divinitatem elevabant; et inter alia hoc utebantur argumento, quod pro hominibus advocatione fungeretur. Contra quos jure præscribit, non illum δουλικῶς,

1 *Heb.* x, 14. — 2 § 1. — 3 § 2. — 4 Orig. Hom. VII, *in Levit.* — 5 *Rom.* XII. — 6 II *Cor.* XII. — 7 *Levit.* x, 9.

hoc est *serviliter*, et creaturarum instar interpellare, sed ut Deo convenit, qui videlicet per assumptum hominem perinde id faciat, ac cætera, quæ in vita et morte pro nobis egit ac pertulit.

Antiochus in *Exomologesi* similiter de sancto Spiritu loquitur, non eum δουλικῶς pro hominibus interpellare, sed θεοπρεπῶς, *pro eo ac divinitati consentaneum est*. Est autem inter alia, quibus Christus pro nobis tum in hac vita; tum multo magis in regno Patris interpellans, ab sanctorum idem agentium functione distat, præcipuum illud discrimen; quod sancti homines, et angeli oratione, ac precibus, et quidem demississimis, opus habent, ut a Deo aliquid impetrent. Christus vero etiam citra postulationem ac precem, quidquid libitum erat exequi per se potuit. Itaque quod Patrem supplex adiit, id συγκαταβάσεως Græci Patres fuisse contendunt, *dispensatorium* Latini vocant.

liter.

dem quo tes, si rant.

Chysostomus in homilia *de Lazaro quatriduano*, hæreticorum calumniam depellit; qui ex eo dissimilem esse Patri Filium probare studebant, quod Patrem orasset; ut cum excitandus a mortuis Lazarus fuit. « Qui enim similis, aiebant, erit, is qui orat, illi qui orationem suscipit [a]. » Sed hanc illorum blasphemiam inde ortam asserit Chrysostomus, « quod non intelligant, orationem illam voluntariæ fuisse demissionis, et accommodationis ad eorum, qui tum præsentes erant, imbecillitatem; » quemadmodum et pedes abluit discipulorum, et interdum quasi nescius, multa percontatus est.

Atque ut hanc suspicionem eriperet, observat idem, alias Christum mortuos excitasse, et cætera miranda opera fecisse, sine ulla prece, et invocatione Patris : ut cum principis synagogæ filiam suscitavit[1], ad ejus cadaver accedens, et manum ejus apprehendens; hoc unum locutus est, *Puella surge*. Et cum adolescentem, cujus funus ducebatur, solo contactu loculi, et omnipotenti illa voce, *Adolescens, tibi dico, surge*, vitæ restituit[2], ut de reliquis taceam, quæ solo imperio, citra orationem, stupenda gessit: ut hoc modo divinitatis suæ fidem faceret. Hæc latius Chrysostomus.

XV. Joannes Damascenus copiosam et eruditam de eodem argumento disputationem explicat in libro tertio, capite XXIV. Ibi primum orationem ita definit, ut sit *ascensus mentis in Deum ;* vel *congruentium a Deo petitio* [b]. Tum quærit, quomodo ergo Christus Patrem oravit, cum nec ascensu ad Deum mens illius indigeret, utpote cum Deo in unam hypostasim conjuncta; nec rogare quidquam, ac petere opus haberet. Huic porro respondet sic; Id eum fecisse non adductum necessitate, vel indigentia : « verum ut personam in se nostram exprimeret; et exemplar nobis fieret, ac doceret nos a Deo petere, et ad ipsum attolli: et ut sanctissima sua mente viam nobis aperiret, qua ad Deum conaremur ascendere [c]. » Sic etiam τὰ πάθη, id est *affectiones* naturales, et earum incursiones sponte suscepit, ut ad illas tractandas exemplo suo erudiret homines.

Ex iis facile omnia explicantur illa, quæ ex adverso ab nonnullis objiciuntur. Velut illud Ruperti, quod alias Christus rogaturum se Patrem ait, ut mittat in Apostolos Spiritum sanctum : alias missurum se ipse promittit. Quis enim non videt ad naturarum diversitatem congruenter ista esse dicta? Nam et ipsum sibi dedisse, et vicissim accepisse cœlestia dona, sancti Patres, ut Athanasius, aliique prædicant, uti antehac animadvertimus. Quinetiam idem sibi satisfacere pro humani salute generis, ac se ipse rogare nonnunquam dicitur. Qua de re commemorandus occurrit Aviti Viennensis locus ex epistola secunda : ubi Nestorianam refellens hæresim, quam per errorem inscribit Eutychi, Apostoli locum illum. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* [3], de ipso Dei Filio, et persona Verbi in utraque subsistente natura interpretandum existimat. « Eligat hic doctor adversus, inquit, quis mundum, inter ipsa pene sui exordii

Christus alias rogaturum se Patrem, alias missurum se Spiritum sanctum ipse promittit.

*a* CHRYSOST. tom. V, hom. XLI. Καὶ πῶς ἔσται, φησὶν, ὅμοιος ὁ προσευξάμενος τῷ δεξαμένῳ τὴν ἱκεσίαν, ὁ μὲν γὰρ προσεύχεται· ὁ δὲ τὴν προσευχὴν παρὰ τοῦ ἱκετεύοντος ἐδέξατο. βλασφημοῦσι δὲ μὴ νοοῦντες ὅπως συγκαταβάσεως ἦν, καὶ τῆς τῶν παρόντων ἕνεκα ἀσθενείας ἡ προσευχή.

*b* DAMASC. lib. III, cap. XXIV. Προσευχή ἐστιν, ἀνάβασις νοῦ πρὸς θεὸν, ἢ αἴτησις τῶν προσηκόντων παρὰ θεοῦ.

*c* Ibid. Ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος πρόσωπον, καὶ τυπῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμέτερον, καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν γενόμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς παρὰ θεοῦ αἰτεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνατείνεσθαι, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ νοῦ ὁδοποιῶν ὑμῖν τὴν πρὸς θεὸν ἀνάβασιν.

1 *Matt.* XXV et *Marc.* V, 41.— 2 *Luc.* VII, 14.—3 II *Cor.* V, 19.

rudimenta, benignissimo creatori peccato primi parentis offensum sibimetipsi in sæculorum fine conciliet. Si solus Deus : quid excuset sibimet, quod sufficit remisisse? Si autem solus homo ; quo effectu sibi mortalis reconciliat, quod divinitas non relaxat? Unus est ergo Deus, et homo; qui sibi mundum ipse commendet ; qui pro sæculi vita sibi Patris filio supplicet filius matris. Unde non dixit Apostolus, mundum reconcilians Deo, sed sibi : ne forte pro redemptione humani generis solum hominem orasse sentires; qui utique nisi in divinitatis naturam transiret assumptus, non solum obnoxietatem humani generis nulla intercessione dissolveret, sed et ipse communis debiti sarcinam parentali chirographo sustineret. »

XVI. Eodem pertinet, quod Ambrosius in perbrevi tractatu *de Psalmo* CIX scribit : ubi causam inquirit, cur *a David sedens prophetatur*[1]. Stephanus autem cum lapidaretur, stantem illum se vidisse testatus est, quod sic explicat. « Hæc autem propterea, inquit[2], a sanctis viris dicta arbitror esse de Domino, non quo sint contraria sibi, sed ut modo ejus potentia, modo misericordia describatur. Nam utique pro potestate regis sedere dicitur, pro bonitate intercessoris stare suggeritur. Ait enim B. Apostolus : *quia advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum.* Judex ergo Christus cum residet; advocatus est, cum assurgit. Judex plane Judæis ; advocatus Christianis. Hinc enim stans apud Patrem, Christianorum licet peccantium causas exorat : ibi residens cum Patre, Pharisæorum subsequentium peccata condemnat. Illis indignans vehementer ulciscitur; his interveniens leniter miseretur. Hic stat, ut suscipiat Stephani martyris spiritum; ibi residet, ut condemnet Judæ proditoris admissum. » Nam pro diversis naturis, diversa, et alioqui contraria, de eodem Christo prædicari solent, ut alibi dixi.

Unum hoc restat allatum in medium ab Ruperto; nos non orare Christum, ut pro nobis Patrem precetur. Verum si servilis illa precandi ratio segregetur, qua sancti omnes, Angeli hominesque censentur, de qua paulo ante memini, nihil, opinor, prohibet, quin Christum hominem allegemus ad Patrem mediatorem, et sacerdotem nostrum, ut eo, quo fas est, modo pro nobis interpellet exoretque Patrem.

Certe Origenes libro octavo *contra Celsum*, recte Christianorum institutum illud exponit, Christi ad Patrem exorandum interponendi, verbis istis : « Verum unum Deum, et unum ipsius filium, ac Verbum, et imaginem, quantis possumus supplicationibus, et postulationibus colimus offerentes universorum Deo precationes per unigenitum ipsius : cui primum illas deferimus, rogantes eum, ut qui propitiatio est pro peccatis nostris, tanquam Pontifex, nostras preces et sacrificia, et interpellationes offerat supremo omnium Deo[a]. »

Nam quod itidem, ut in sanctis facimus, non sic loquimur, *Christe Fili Dei ora pro nobis;* id eo fit, ne in sanctorum aliorum ordinem Christum redigamus, ambiguæ notionis et potestatis utrobique usurpato vocabulo.

# CAPUT IX.

*De merito Christi mediatoris, et satisfactione.* 1. *Quid meritum a satisfactiane distet, et quid illud requirat. Christum revera meruisse.* 2. *Pactum cum Christo initum a Deo.* 3. *Merita ipsius infinita fuisse, et offensionibus, pro quibus satisfecit, multo majora, probatur e Scripturis, et Patribus.* 6. *Tum argumentationibus ex demonstratis jam principiis deductis.* 7. *Item ex comparatione redemptionis cum creatione : qua major et potentior illa monstratur.*

I. Mediatoris hanc primariam Christi functionem jure omnes numerant, Dei gratiam ac reconciliationem hominibus mereri, proque illorum offensis irato Patri merendo satisfacere. *Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum*, ut ait Apostolus[3] : *per redemptionem, quæ est in Christo Jesu. Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius*[4]. Hunc satisfactionis, et pro-

a ORIGEN. lib. VIII *cont. Cels.* Ἀλλὰ τὸν ἕνα θεὸν, καὶ τὸν ἕνα υἱὸν αὐτοῦ, καὶ λόγον, καὶ εἰκόνα, ταῖς κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἱκεσίαις, καὶ ἀξιώσεσι σέβομεν, προσάγοντες τῷ θεῷ τῶν ὅλων τὰς εὐχὰς διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ· ᾧ πρῶτον προσφέρομεν αὐτὰς, ἀξιοῦντες αὐτὸν ἱλασμὸν ὄντα περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν προσαγαγεῖν ὡς ἀρχιερέα, καὶ εὐχὰς, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰς ἐντεύξεις ἡμῶν τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ.

1 *Psalm.* CIX. — 2 Ambros. *in Psal.* CIX. — 3 II *Cor.* V. 19. — 4 *Rom.* III, 25.

pitiationis cum advocatione, vel ut ita dicam mediatione nexum, Joannes demonstrat, cum sic scribit : *Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus ad Patrem Jesum Christum justum. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi*[1]. Et ante Propheta[2], *Posuit Dominus*, inquit, *in eo iniquitatem omnium nostrum.*

Utrumque ergo Christus abundanter, copioseque præstitit. Nam et pro peccatis mortalium omnium, quantum in ipso fuit, plenissime satisfecit : et eosdem a se susceptos homines in gratiam, amicitiamque cum Deo reduxit. Est autem meritum inter, et satisfactionem aliquid discriminis. Meritum, jus aliquod ad mercedem, pretiumque significat; ad idque duo requiri S. Thomas asserit[3] : « Dei ordinationem, eo quod actus dicitur esse meritorius illius boni, ad quod divinitus ordinatur, » et in agendo libertatem. Tertium addunt aliqui, pactum de mercede repræsentanda, opere facto. Sed ad primum de duobus revocatur. Hæc autem in satisfactione proprie, ac per se non debent inesse. Porro meriti conditiones perfecte reperies in Mediatore Christo. Nam et ipse, operaque ejus omnia ad hoc a Deo constituta, relataque sunt, ut humano generi proficerent ad remedium, et gratiam ac salutem. *Non enim misit Deus filium suum ut judicet mundum : sed ut salvetur mundus per ipsum*[4]. Et, *fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere*[5]. Porro libere impositum sibi hoc onus a Patre suscepit. *Oblatus est enim. quia ipse voluit*[6]. Et, *Propterea me diligit Pater; quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me : sed ego pono eam a me ipso : et potestatem habeo ponendi eam ; et potestatem habeo iterum sumendi eam*[7].

[Margin notes, partly cut off: lorum ... trentia. / ...ctum ...iritur. / ...mque ...ristus ...buit.]

II. Pacti denique formula apud Isaiam ita concepta legitur : *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum*[8]. Item, *Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit, et saturabitur. In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam*, etc. Quemadmodum et Apostolus declarat in ea, quæ est *ad Philippenses ; Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem ; mortem autem crucis. Propter quod Deus exaltavit illum*[9], etc. Quibus in locis velut stipulatio quædam, pactumque Dei cum homine Christo continetur : et quidem hujusmodi, ut si redimendis hominibus mortem suam vellet impendere, tum in gratiam, et spem recuperandæ salutis admitterentur illi ; tum ipse sibi gloriam, ac decus immortale compararet.

De hoc pacto Rupertus agit in primo commentariorum *in Genesim*[10]; ubi pactum illud, quod cum Noemo, ejusque posteris post diluvium iniit Deus quando dixit, *Statuam meum pactum vobiscum*[11], ad Christum accommodat. « Dicimus, inquit, quia pactum non multoties quidem promissum, sed unum, et semel initum : pactum, inquam, unum, quo solo inimicitiæ solvantur, quæ erant inter Deum, et homines, Incarnatio, vel passio Christi Filii Dei est. Illic absque ulla contradictione certa est constitutio pacis cum ratione dati et accepti, dum accepta Deus fide hominum dat hominibus eumdem Christum filium suum, ut salventur per ipsum. » Hanc vero fidem ab hominibus Deus accepit per mediatorem, ac sequestrem, et quasi specialem Christum Dominum, qui pro humano genere stipulatus est. Capite porro XXXVI, Rupertus idem vim istius pacti apertius ita declarat : « In eo Deus pactum cum hominibus pepigit per Christum filium suum, quod de illo in cruce moriente nos sibi reconcilians, lavit nos a peccatis nostris, et in sanguine ejus, deditque nobis per illum sanctum caritatis suæ spiritum. »

III. Quocirca Deum nobis promeruit Christus, et illi nostra vice satisfecit : et adeo sane cumulate, ut offensionis injuriam meriti, compensationisque magnitudo non æquarit solum, sed infinito post se intervallo reliquerit. Quam pretii ac redemptionis abundantiam pulcherrime describit Apostolus passim; præsertim in epistola *ad Romanos*, ubi inter alia sic scribit : *Sed non sicut delictum, ita et donum. Si enim unius delicto multi mortui sunt : multo magis gratia Dei, et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit*[12], etc. Tum, *ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia*. Quem locum paulo post accuratius exponam. Quo etiam Christus ipse respiciens aiebat : *Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant*[13].

Pretium redemptionis Christi superabundans.

Probatur e Scripturis.

Hanc infinitatem pretii, quo sumus redempti ; hoc est *non corruptibilibus auro et*

1 I *Joan.* II, 1. — 2 *Isa.* XXXV, 6. — 3 In I, II, qu. CXIV, art. 4. — 4 *Joan.* III, 17. — 5 I *Tim.* I. 15. — 6 *Isa.* LIII, 7. — 7 *Joan.* X, 17. — 8 *Isa*, LIII, 10. — 9 *Phil.* II, 8. — 10 Capite XXXIV, tom. I. — 11 *Gen.* IX, II. — 12 *Rom.* V, 15. — 13 *Jo.* X, 10.

*argento*, ut ait Apostolus Petrus [1], *sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati* plurimum commendant antiqui Patres, eaque res apud illos est vulgatissima. Itaque paucis singulorum commemoratis testimoniis, generatim confectas eorumdem ex auctoritate, ac sententià rationes qua potero brevitate complectar. Joannes imprimis Chrysostomus locum illum Apostoli ex epistola *ad Romanos* enarrans : *Si enim unius delicto mors regnavit per unum : multum magis abundantiam gratiæ, et donationis, et justitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum*

Item e Patribus.

*Christum* [2] *:* observat non dixisse Paulum *gratiam* simpliciter : sed *abundantiam gratiæ*. « Non enim quantum opus erat nobis ad extinguendum peccatum, tantum ex gratia duntaxat accepimus : sed multo amplius [a]. » Tum ista subjicit : « Quemadmodum ergo si quis decem obolos debentem aliquem in carcerem conjiciat : nec ipsum solum, sed cum eo pariter conjugem ipsius, et filios, ac servos illius causa : tum alius veniens, non decem obolos tantum numeret; sed innumera talenta auri largiatur : ac vinctum istum in palatium introducat et in supremi magistratus solium; participemque summi honoris, et reliqui splendoris faciat; non jam fœnerator mentionem facere amplius possit decem obolorum illorum. Ita, et in nobis factum est. Nam multo plura, quam debebamus, persolvit Christus, ac tanto plura, quanto stillam exiguam immensum pelagus excedit [b]. »

IV. De eodem sanguinis Christi pretio loquens Gregorius Nazianzenus : « Sed nullum tamen cum salutis meæ miraculo comparandum est; ait, paucæ sanguinis guttæ totum mundum reformantes, factæque sunt tanquam coagulum lactis omnibus hominibus, nos in unum colligantes et congregantes [c]. » Et Basilius in homilia *ad Psalmum* XLVIII, multa de Redemptoris hujus dignatione luculenter, et magnifice prædicat, in hæc *Psalmi* verba, *Non dabit Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ*. «Quid enim tantum reperire homo potest, inquit, ut det pro redemptione animæ suæ ? Sed inventum est unum, par omnibus simul liberandis hominibus, quod in redemptionis animarum nostrarum pretium est impensum ; sanctus videlicet, ac pretiosus sanguis Domini nostri Jesu Christi, quem pro nobis omnibus effudit. Unde et pretio redempti sumus. Si igitur frater non redimit; redimet homo ? Quare cum homo redimere nos nequeat; qui nos redemit, homo non est [d]. » Ergo pretium illud mundi totius ab homine nullo satis dignum dependi potuit; sed Deum illum esse oportuit, ut subinde docet. Convenit cum illo et Proclus oratione prima *de laude B. Virginis Mariæ*, qui sic disputat ; cum homo peccato irretitus in jus, et potestatem diaboli venisset, nullo modo istinc eripi potuisse, nisi justum, ac legitimum persolveretur pretium: quod inveniri nusquam poterat, nisi Deus ipse redemptor interveniret.

« Duorum itaque necesse erat alterum, ut vel omnibus ex damnatione mors inferretur [3]: quando omnes peccaverant; vel tale rependeretur pretium, quod ad dissolvendum

*a* CHRYSOST. hom. X in epist. *ad Rom*. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν ἐνταῦθα χάριν, ἀλλὰ περισσείαν χάριτος. οὐ γὰρ ὅσον ἐχρῄζομεν εἰς τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀναίρεσιν, τοσοῦτον ἐλάβομεν μόνον ἐκ τῆς χάριτος· ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον.

*b* Ibid. Ὥσπερ οὖν εἴ τις ὀβολοὺς δέκα ὀφειλοντά τινα εἰς δεσμωτήριον ἐμβάλοι· οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκα, καὶ παιδία, καὶ οἰκέτας δι' αὐτὸν, ἐλθὼν δὲ ἕτερος μὴ τοὺς δέκα ὀβολοὺς καταβάλοι μόνον, ἀλλὰ μυρία χρυσοῦ τάλαντα χαρίσαιτο, καὶ εἰς βασιλικὰς αὐλὰς εἰσαγάγοι τὸν δεσμώτην, καὶ εἰς θρόνον ἀρχῆς ὑψηλοτάτης, καὶ κοινὸν (for. κοινωνὸν) τῆς ἀνωτάτης τιμῆς ποιήσειε, καὶ τῆς ἄλλης περιφανείας· οὐκ ἂν δύναιτο λοιπὸν μεμνῆσθαι τῶν δέκα ὀβολῶν ὁ δανείσας. οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν γέγονε. πολλῷ γὰρ πλείονα ὧν ὀφείλομεν κατέβαλεν ὁ Χριστὸς, καὶ τοσούτῳ πλείονα, ὅσῳ πρὸς ῥανίδα μικρὰν πέλαγος ἄπειρον *.

*c* NAZIANZ. fine orat. XLII. Οὐδὲν δὲ οἷον τὸ θαῦμα τῆς ἐμῆς σωτηρίας. ῥανίδες αἵματος ὀλίγαι κόσμον ὅλον ἀναπλάττουσαι, καὶ γίνονται καθάπερ ὀπὸς γάλακτι πᾶσιν ἀνθρώποις εἰς ἓν ἡμᾶς συνδέουσαι καὶ συνάγουσαι.

*d* BASIL. Οὐ δώσει οὖν τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ. τί γὰρ δύναται ἄνθρωπος εὑρεῖν τηλικοῦτον, ἵνα δῷ ὑπὲρ λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἀλλ' εὑρέθη ἓν ὁμοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀντάξιον· ὃ ἐδόθη εἰς τιμὴν λυτρώσεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ἅγιον, καὶ πολύτιμον αἷμα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεε πάντων. διόπερ καὶ τιμῆς ἠγοράσθημεν. Εἰ οὖν ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται, οὐ λυτρώσεται ἄνθρωπος; Εἰ δὲ ἄνθρωπος λυτρώσασθαι ἡμᾶς οὐ δύναται, ὁ λυτρωσάμενος ἡμᾶς οὐκ ἄνθρωπος.

* Pro κοινὸν legendum esse κοινωνόν merito admonet auctor hæcque correctio manuscriptis codicibus suffulta melioris notæ, ab editoribus Benedictinis in textu est relata. J. B. F.

1 I *Pet*. I, 18. — 2 *Rom*. V, 17. — 3 Procl. Orat. I.

omne debitum idoneum satis ad deprecandam pœnam valeret. » Tum nec inter homines, nec inter Angelos reperiri potuisse quemquam asserit, qui id præstare posset; quæ verba Græce jam descripsimus in libro secundo, capite XII, § 7, cætera nunc ibi omissa ponemus, quæ ad præsentem quæstionem spectant. « Talis, inquit, alius per dispensationem nequé fuit, neque erat; neque erit unquam, nisi solus ex Virgine natus Deus et homo; qui non solum adæquatam cum reorum multitudine dignitatem et æstimationem habet : sed ex omnium calculis, sententiisque majorem [a]. »

V. Augustinus item sermone CXXII *de tempore*, « Fudisti, ait, pro me pretium redemptionis. O pretiosum pretium perditorum! etc. Dicat ei terra redempta, terra irrigata, redempta sanguine, irrigata baptismate. Magna iniquitas mea, sed major est redemptio tua. Audiat ergo vocem Domini mei humani generis adversarius, et nihil jam sibi applaudat elatus; quia pro totius mundi facinore in cruce pependit Dominus noster Jesus Christus. » Et in eo sermone qui CXIV *de tempore* numerabatur, et in rejiculorum Appendicem ablegatus est : « Hodie Dominus noster in statera crucis pretium nostræ salutis appendit, et una morte universum mundum, sicut omnium conditor, ita omnium reparator absolvit. Indubitanter enim credamus, quod totum mundum redemit, qui plus dedit, quam totus mundus valeret. Meritum enim redemptæ mercedis dignitas insignis pretii supergressa est. Inter redemptum, et redimentem dispensatio fuit, compensatio non fuit. »

Leo quoque primus sermone XII *de Passione Domini*, effuso sanguine Christi, « validius ait factum esse donum libertatis, quam debitum servitutis. » Et in sermone primo *de Ascensione*, « ampliora nos adeptos ait per ineffabilem Christi gratiam, quam per diaboli amiseramus invidiam. »

Sic Petrus Cluniacensis in eo libello, qui *Nucleus* inscribitur [1]; « Pro æterno supplicio hominis, temporale ait oblatum esse supplicium Dei et hominis : pro æterna morte hominis, temporalem mortem Dei et hominis. Quæ tanti ponderis in ipsa ipsius justitiæ lance esse cognoscitur, ut ad juste ordinanda mundi peccata, longe magis præponderet mors transitoria Filii Dei, quam æterna filiorum hominum. Plus plane redditum est justitiæ, quando Christus mortuus est, quam sit recompensatum, quando homo damnatus est. Habet ergo justitia quidquid suum est, quia Dei filius pro peccatis hominum mortuus est. »

Anselmus item in libro secundo, *Cur Deus homo*, capite XIX, ait : « Christum tale quid sponte dedisse Deo ad honorem illius, cui quidquid Deus non est, comparari non potest, et quod pro omnibus hominibus omnium debitis recompensari potest. » Et capite sequenti: « Quid justius quam ut ille, cui datur pretium majus omni debito, si debito datur affectu, dimittat omne debitum? »

Dogmata veterum e quibus deducitur superabundantia satisfactionis Christi.

VI. Verum ne singulos appellare testes operæ majori molestia, quam pretio pergam, ex communibus quibusdam illorum placitis, et principiis consequens id esse monstremus. Horum decretorum primum illud est, in quod ingenti consensione conspirant veteres omnes; nullam omnino creatam rem ad exactam pro peccato primi parentis, ac posteriorum ejus delictis omnibus satisfactionem, satis idoneam fuisse : nec alium, quam qui Deus esset, intervenire debuisse; quod in secundo libro copiose demonstratum est [2]. Hujus autem causa necessitatis ex eo ducitur, quod vel offensionis, qua majestas divina, bonitasque læditur, infinita sit gravitas : vel nonnisi infinita Mediatoris dignitate compensari possit. Alterum decretum est, quod proxime ante memoravimus; illum ipsum Dei, hominumque mediatorem Christum Jesum non solum plene, ac cumulate Patri satisfecisse pro omnibus omnium delictis : sed multo etiam copiosius, quam erat necesse : ex quibus sequitur non infinitam solum amplitudinem fuisse Christi meritorum, et satisfactionis, qua redempti, recuperatique sumus: sed infinita quoque, si sic loqui fas est, uberiorem.

Tertium his accedit effatum, quod ex octavi libri disputatiouibus colligitur [3]; Christi operationes infinita quadam dignitate, et æs-

*a* PROCLUS. Τοιοῦτος γὰρ ἄλλος κατ' οἰκονομίαν οὔτε γέγονεν, οὔτε ἦν, οὔτε ἔσται ποτέ, ἢ μόνος ὁ ἐκ παρθένου τεχθεὶς θεὸς, καὶ ἄνθρωπος, οὐκ ἀντιταλαντεύουσαν μόνον ἔχων τὴν ἀξίαν τῷ πλήθει τῶν ὑποδίκων, ἀλλὰ καὶ πάσαις ψήφοις ὑπερέχουσαν.

1 Tom. X, *Bibl. PP.* c. IX. — 2 Vide lib. II, c. XIII et XIV. — 3 Maxime c. XI et XII.

timatione præditas fuisse, propter divinæ cum humana naturæ conjunctionem, et personæ Verbi in ambabus subsistentis unitatem. Quod « licet aliud sit creator, ut ait S. Leo[1], aliud creatura, aliud deitas inviolabilis, aliud caro passibilis: in unam tamen personam concurrat proprietas utriusque substantiæ: ut sive in infirmitatibus, sive in virtutibus, ejusdem sit contumelia, cujus et gloria, etc. Omnia enim, quæ Dei sunt, et quæ hominis, simul et divinitas, et humanitas explevit. » Eodem præterea referendum est, quod in decimo præsertim libro accurate disseruimus, de humanæ naturæ excellenti in Christo conditione; qua in Deum velut absorpta citra confusionem ullam, ac deificata est, ut sancti Patres loquuntur. Hinc enim oritur infinita meritorum, et actionum omnium illius æstimatio: quoniam Dei verbi propriæ sunt; uti et caro ipsa, id est natura hominis, et quidquid ei insitum, vel ab ea profectum est, in censum divinitatis transiit.

VII. Rursus aliud est antiquorum dogma, ex quo eadem redemptionis infinitas ostenditur. Cum enim rationem inquirunt, cur ad liberandum genus humanum Dei filium incarnari potius, quam personam aliam sacrosanctæ Trinitatis oportuerit, eam præ cæteris afferunt, ut in secundo libro meminimus[2], quod, ut ait Apostolus[3], *decebat eum propter quem omnia, et per quem omnia*, nempe producta, creataque fuerant, auctorem illorum salutis fieri; ut ibi pluribus adstruximus: brevique sententia conclusit Ambrosius libro tertio *de Fide*, capite secundo: « Decuit enim ut ille nos redimeret, inquit, qui creavit. » Nec non auctor sermonis illius[4], qui est *de Expositione Symboli*, et centesimus octogesimus primus *de Tempore* numerabatur inter Augustinianos: « Unigenitus, inquit, Dei factus est hominis filius; ut qui creator mundi erat, fieret et redemptor. » Atqui majus quiddam, et potentius est liberare, ac redimere hominem, quam creare; ut passim Patres asseverant: e quibus unum, alterumve proferam. Leo Papa sermone XIII *de Passione*. « Mirabilior est, inquit, secunda hominum generatio, quam prima conditio: quia plus est in novissimis sæculis reparasse Deum quod perierat, quam a principio fecisse quod non erat. » Et Bernardus in libro *de diligendo Deo*: « Si totum me debeo, ait, pro me facto, quod addam jam, et pro refecto, et pro refecto hoc modo? Nec enim tam facile refectus quam factus. Siquidem non solum de me, sed de omni quoque, quod factum est, scriptum est. *Dixit, et facta sunt.* At vero qui me tantum, et semel dicendo fecit, in reficiendo profecto et dixit multa, et gessit mira, et pertulit dura: nec tantum dura, sed et indigna. » Vide et Rupertum libro tertio *de divinis officiis*, capite XIX. Porro ad creandum vis, et potentia infinita requiritur; quod a S. Thoma demonstratum est[5]. Igitur et ad redimendum, sive promerendam redemptionem, infinita virtus necessaria fuit. Hinc Ambrosius in illo, quem paulo ante citavimus, loco, unius et ejusdem auctoris utrumque esse docet: « Distincta licet, unius tamen auctoris beneficia sunt, » inquit: nec qualiscumque, sed *Altissimi*; ut ibidem declarat. Quanquam inter utrumque infinitatis genus interest; quod alterum naturale est, et, ut vocant, physicum: alterum, *morale*.

# CAPUT X.

*Ecquid Christus angelorum perinde ut hominum mediator, et salvator fuerit.* 1. *Origenis de ea re commenta.* 2. *Christum angelum esse factum idem putavit; quod Tertullianus refellit.* 3. *Idem Origenes dæmones salvandos esse credidit.* 4. *Hieronymus de eo locus expenditur.* 5. *Damnata hæc Origenis hæresis.* 6. *Cur homines soli post peccatum liberati, non angeli.* 7. *An redemptor eatenus angelorum Christus dici debeat, quod bonis perseverandi gratia illius merito tributa sit. Affirmant aliqui, quorum argumenta proferuntur ex Scripturæ, ac Patrum auctoritate.* 9. *Verum probabilius est, non fuisse Salvatorem Angelorum Christum; idque probatur e Scripturis, et Patribus.* 11. *Solvuntur ea quæ in contrariam partem allata sunt.* 12. *Explicantur difficiles loci duo, Augustini, et Hippolyti Portuensis.*

I. Christi meritorum, et satisfactionis quantitas dupliciter spectatur; vel secundum intensionem, hoc est vim, ac valoris magni-

1 Leo serm. II, *de Pass.* — 2 Cap. XV, § 3. — 3 *Heb.* II, 10. — 4 *In Append.* tom. X, c. II. — 5 In I, par. qu. XLV. art. 5.

tudinem, vel secundum extensionem; quatenus ad multos illorum utilitas pertinet. Prior antecedenti est exposita capite : posterior deinceps explicabitur. In qua primum illud inquiritur, utrum ad solos homines meritorum istorum fructus permanaverit, an etiam ad Angelos. Hic vero se imprimis offerunt consensu omnium explosæ quorumdam antiquorum sententiæ: quas in secundo *de Angelis* libro, capite sexto retulimus [1]; qualis hæc est Origenis; etiamnum sollicitos de se Angelos esse, præsides hominum, et custodes; tanquam gubernationis suæ rationem Deo reddituros, ac pœnis, vel præmiis afficiendos, prout bene, aut male functi erunt munere suo.

...e ad ...ra et ...gelos ...endit ...genes.

Quinetiam idem Origenes, eo usque deliravit, ut non solum pro hominibus passum affirmaret esse Christum, sed etiam pro astris, quæ animata esse persuaserat sibi. Sic enim scribit in commentario *ad Evangelium Joannis:* « Magnus est, inquit [2], Pontifex non modo pro hominibus, sed etiam pro omni, quod rationis est capax, hostiam semel oblatum seipsum offerens, etc. Non solum pro hominibus mortuus est; verumetiam pro cæteris rationis capacibus. » Item, « Etenim absurdum est, pro peccatis quidem humanis dicere eum mortem gustasse, non ita vero pro quibuscumque aliis, qui præter hominem in peccatis essent : verbi gratia pro astris : nimirum neque astris omnino coram Deo puris existentibus. »

II. Ad hæc idem Origines Filium Dei, ut hominem factum esse hominum gratia; ita propter Angelos, Angelum esse factum existimavit, quod in eodem commentario *in Joannem* ita docuit : « Salvator igitur, inquit [3], divinius multo, quam Paulus, factus est omnibus omnia, ut omnes vel lucrifaceret, vel perficeret : et manifeste homo hominibus, angelis angelus factus est Cumque fidelium nemo ambigat hominem eum fuisse ; angelum etiam eum fuisse inducamur ad credendum, servantes angelorum apparitiones, et verba, quando potestatem eum apparet angelorum habere; » quod ipsum et in epistolam *ad Romanos* indicat [4]. Pro angelis itaque non dubitaret Origenes venisse Christum, et esse passum, ac mortuum, etiam servandis, et in integrum restituendis : utpote qui dæmones etiam, et damnatos homines post longa sæculorum curricula ad salutem ab interitu revocandos esse putaverit : ut alibi diximus [5].

Necnon ad dæmones et damnatos.

Sed utrum pro angelis, ac dæmonibus antea sit passus, quam pro hominibus id faceret ex illius sententia, non satis convenit. Nam utrumque ex ejus verbis colligi posse videtur. Et qui hunc illius errorem referunt, non minus, ambiguam rem faciunt. Justinianus certe Imperator paulo post commemorandus ad futurum tempus id refert. Et Bernardus [6], post hominum redemptionem, pro angelis vel passum, vel passurum esse Christum ex Origenis opinione censet, his verbis: « Denique *operatus est salutem in medio terræ* [7] ; numquid et in medio aeris ? Hoc adversum Origenem, qui in aere dominum gloriæ denuo pro dæmonibus impudenti crucifigit mendacio ; cum hujus conscius mysterii Paulus affirmet, *quod resurgens ex mortuis jam non moritur* [8] *: mors illi ultra non dominabitur.* »

Hunc errorem refellit Tertullianus.

Hoc vero assumpti a Verbo angeli commentum ante Origenem aliis quoque in mentem venit : ut ex Tertulliano constat in libro *de carne Christi*, capite XIV, ubi illud refellit. « Sed angelum, aiunt, gestavit Christus, inquit, Qua ratione ? Qua et hominem. » Tum hoc refutans, dogma ibidem Origenianum de restitutione dæmonum redarguit sic : « Eadem ergo est et causa, ut hominem gestaret Christus ; salus hominis fuit causa ; scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat; hominem restitui oportuerat. Ut angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est. Nam etsi angelis, perditio reputatur, in ignem præparatum diabolo, et angelis ejus, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus a Patre. Quod Pater neque repromisit, neque mandavit, Christus administrare non potuit. » Nam quod *magni consilii angelus* a Propheta vocatur, id sic explicat : « Dictus est quidem magni consilii angelus, id est nuntius; officii, non naturæ vocabulo. Magnum enim cogitatum Patris super hominis restitutione annuntiaturus sæculo erat. Non ideo tamen sic angelus intelligendus, ut aliqui Gabriel, aut Michael. Nam et filius a domino vineæ mittitur ad cultores, sicut et famuli, de fructibus petitum. Sed non propterea unus ex famulis deputabitur filius, qui famulorum successit officio. »

Propemodum de Origene illud omiseram;

1 § 14 et 15. — 2 Orig. *in Joann.* — 3 Orig. *in Joann.* — 4 Orig. — 5 Lib. III *de Ang.* cap. VI. — 6 Bernard. Serm. LIV. — 7 *Psal.* LXXIII, 2. — 8 *Rom.* VI, 9.

aliud ejus exstare delirium in homilia priore *in Leviticum:* ubi ait, Christum post sacrificium illud in cruce pro hominibus oblatum. aliud in cœlo obtulisse, ut quæ in cœlis sunt pacificaret. « Et hic quidem, inquit, pro hominibus ipsam corporalem materiam sanguinis sui fudit. In cœlestibus vero, ministrantibus, si qui illi inibi sunt, sacerdotibus, vitalem corporis sui virtutem velut spirituale quoddam sacrificium immolavit. »

**Christus pro Angelis non est mortuus**

III. Verum omisso fabulatore isto, duobus modis intelligi quæstio illa potest, utrum Christus angelorum salvator dici debeat; unus est, an ad eos a peccato revocandos incarnatus, mortuusque sit: alter est, an hoc ipsum quod gratiam adepti sunt, et aliis in exilium prolapsis, alii in officio manserunt, Christi merito consecuti sint: ita ut non redempti a peccato, et salute donati: sed ne ab hac exciderent, et in illud incurrerent, Christi gratia servati, defensique fuerint. Horum primum facilem habet explicationem: Nam præter Origenem, et si qui alii errore illius afflati sunt, in hoc antiqui omnes conveniunt; neque simul in peccatum interitumque prolapsos angelos, in integrum fuisse restitutos: neque Christum pro ipsis liberandis venisse, aut mortuum esse, atque passum. « Angeli porro, ait Augustinus[1], qui non lapsi sunt a conspectu Dei, mediatore non opus habent, per quem reconcilientur. Item angeli, qui nullo suadente, spontanea prævaricatione sic lapsi sunt, per mediatorem non reconciliantur. » Et in *Enchiridio ad Laurentium*, capite LXI. « Non enim pro angelis, inquit, mortuus est Christus. » Quemadmodum vero ad angelos etiam illa, quæ solis impensa est hominibus, redemptio pertineat, ibidem incontinenti sic declarat: « Sed ideo etiam pro angelis fit quidquid hominum per ejus mortem redimitur et liberatur a malo: quoniam cum eis quodammodo redit in gratiam post inimicitias, quas inter homines, et sanctos angelos peccata fecerunt; et ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius angelicæ detrimenta reparantur, etc. Propter quod ait Apostolus *instaurari omnia in Christo*[2], *quæ in cœlis sunt*, *et quæ in terris*. In ipso quippe instaurantur quæ in cœlis sunt, cum id quod unde in angelis lapsum est, ex hominibus redditur. Instaurantur autem quæ in terris sunt, cum ipsi homines, qui prædestinati sunt ad æternam vitam, a corruptionis vetustate renovantur.

**Quo sensu Augustinus omnia per Christum in cœlis instaurata dicat.**

Ac sic per illud singulare sacrificium, in quo mediator est immolatus, quod unum multæ in lege victimæ figurabant, pacificantur cœlestia cum terrestribus, et terrestria cum cœlestibus. Quoniam sicut idem Apostolus dicit. *In ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare, et per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in cœlis sunt, sive quæ in terris.* »

IV. Hoc sensu recte Augustinus illa duo Apostoli loca intelligenda putavit, in quibus Christi morte ac sanguine non solum terrena, sed etiam cœlestia pacificata fuisse dicuntur. Unde errorem suum adstruxerunt, qui pro angelis ipsis, ac cœlestibus creaturis mortuum esse Christum arbitrati sunt. Hieronymus certe in commentariis ad caput primum epistolæ *ad Ephesios*, miscellam variarum interpretationum tam bonarum; quam malarum, ut ibi facere instituit, inculcans, quamdam inserit, quæ Origenianum dogma sapit: eamque ex illis Apostoli testimoniis comprobat. Ejus verba juvat hic adscribere[3]. « Cur autem omnia, id est, angeli. throni, dominationes, potestates, et virtutes cæteræ, quæ nunquam fuerunt contrariæ Deo, ejus pedibus subjiciantur, videtur obscurum. Potest itaque responderi, quod absque peccato nullus sit; et sidera ipsa non sint munda coram Deo, omnisque creatura paveat creatoris adventum. Unde et crux salvatoris non solum ea, quæ in terra, sed etiam ea, quæ in cœlis erant purgasse perhibetur. » Non dubium est. quin ex Origenis sententia usurparit hæc Hieronymus. Nam et pro sideribus, hoc est intelligentiis, et angelis, quibus animari cœlestia illa corpora putavit Origenes, crucem pertulisse Dominum asserit: ut quæ ab iis commissa peccata sunt expiarentur, ut paulo ante dixi ex homilia prima *in Leviticum:* ubi præter illa quæ descripsimus, hoc etiam docet, duplex a Christo sacrificium oblatum, alterum pro hominibus, alterum pro Angelis; ut utrisque salutem conciliaret: quod verba illius ista demonstrant: « Si ergo duo intelliguntur velamina, quæ velut Pontifex ingressus est Jesus, consequenter et sacrificium duplex intelligendum est, per quod et terrestria salvaverit, et cœlestia » Perspicue hic Origenes pro peccatis cœlestium, hoc est angelorum, passum esse Christum existimat, quos sanguinis

**Locus [illegible] Origenismum [illegible]**

1 Aug. *in Expos. ep. ad Gal.* — 2 *Eph.* I, 12. — 3 Hier. in epist. *ad Eph.* tom. III.

sui oblatione, ac sacrificio salvasse scribit; nec in eo falsus est, qui hoc adnotavit, Sixtus Senensis [1]: ut eruditus Theologus putavit [2]. Quanquam in homilia secunda *in Leviticum*, minus delirat Origenes, dum « in cœlis non pro peccato, sed pro munere oblatum esse Jesum » adstruit; hoc est holocaustum; quod ne ipsum quidem ineptia vacat. Cæterum Rufinus in priore invectiva, Hieronymo errorem illum Origenis exprobrat; quod ab hoc, nulla opposita judicii sui nota, in commentarios, quos in epistolam *ad Ephesios* scripsit, expressam hujusmodi opinionis pestilentiam transtulit. Sed hoc crimen ab se vicissim depellit Hieronymus.

V. Justinianus imperator in epistola [3], quam scripsit *ad Mennam contra Origenem*, quæ a Vigilio Papa, et patriarchis omnibus subscriptione firmata est, ut auctor est Liberatus diaconus [4]: ex ejusdem Origenis quarto libro *de principiis* locum quemdam refert, in quo Christum pro dæmonibus affirmat pati oportere; idque sæpius per futura sæcula, usque ad mundi consummationem, ut « spiritualia nequitiæ, quæ sunt in cœlestibus destruat. » Tum in anathematismo septimo de novem, qui epistolæ subjecti sunt, damnantur « qui dixerint, aut senserint Dominum Christum in futuro sæculo crucifixum iri pro dæmonibus, sicut et pro hominibus [a]. » Et in nono anathematismo notantur qui dixerint, temporariam esse dæmonum, et impiorum hominum pœnam, ac finem aliquando habituram esse; ita ut redintegratio restitutioque fiat eorumdem dæmonum, et impiorum hominum [b].

Sic in anathematismo IV damnantur, qui cœlestibus ordinibus similem esse factum asserunt Deum Verbum, ut Cherubinis Cherubinus fieret; Seraphinis Seraphinus; ac denique supernis omnibus assimilatum esse virtutibus. Et in sexto anathemate feriuntur illi, qui sentiunt cœlum, et solem, et lunam, et stellas, et aquas quæ supra cœlos sunt, animatas, et materiales, quasdam esse virtutes. Ex quibus omnibus manifestum est, Origenis illum fuisse sensum, quem hucusque declaravimus, de assumpta spiritualium ordinum substantia, et redemptis a Christo damnatis hominibus, ac dæmonibus. Quod merito synodico decreto confixum est, et vulgo a Patribus explosum.

VI. Qui quidem rationem hanc solent reddere, cur dæmones nullam a Deo veniam, nec redemptionem post delictum consecuti sint; quæ hominibus est tributa: quam rationem explicat. Nemesius capite primo libri *de natura hominis*: « Quod angelis, qui nullam habent causam necessariam, quæ eos ad peccatum impellat; sed naturaliter omnibus, corporis affectionibus, et necessitatibus, ac voluptatibus careant, jure nulla pœnitentibus venia conceditur. Homo vero non solum ratione præditus est, sed etiam animal. Porro necessitates animalis, ac turbidi motus sæpe rationem distrahunt, et abducunt [c]. » Ideo post admissum peccatum, quæ angelis desertoribus penitus interclusa est, ea est hominibus indulta venia. *De hac re sententiæ Patrum.*

Ita Gregorius papa a Burchardo citatus ex libro *Moralium* [5]. « Angelus, inquit, solummodo spiritus: homo vero et spiritus, et caro, Misertus ergo creator ut redimeret, illam ad se debuit reducere, quam in perpetratione culpæ ex infirmitate aliquid constat habuisse: et eo altius debuit angelum apostatam repellere, quo cum a persistendi fortitudine corruit, nil infirmum ex carne gestavit. » Idem porro Gregorius in nono *Moralium*, capite XXVIII, idem docet his verbis: « Angelorum spiritus idcirco irremissibiliter peccaverunt, quia tamen robustius stare poterant, quanto eos carnis commixtio non tenebat. Homo vero idcirco post culpam veniam meruit, quia per carnale corpus aliquid, quo semetipso minor esset, accepit. » Goffridus quoque Vindocinensis causam eamdem eleganter edisserit in sermone primo, qui est *de Nati-*

*a* In V syn. anath. VII. Εἴ τις λέγει ἢ ἔχει, ὅτι δεσπότης Χριστὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι σταυρωθήσεται ὑπὲρ δαιμόνων, καθὰ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, ἀνάθεμα ἔστω.

*b* Ibid. in anath. IX. Εἴ τις λέγει, ἢ ἔχει, πρόσκαιρον εἶναι τὴν τῶν δαιμόνων, καὶ ἀσεβῶν ἀνθρώπων κόλασιν, καὶ τέλος κατά τινα χρόνον αὐτὴν ἕξειν, ἤγουν ἀποκατάστασιν γένεσθαι δαιμόνων ἢ ἀσεβῶν ἀνθρώπων, ἀνάθεμα ἔστω.

*c* NEMES. cap. I, tom. XII *Bibl. PP.* Τοῖς μὲν γὰρ ἀγγέλοις μηδὲν ἔχουσιν ἐπανάγκασμα περιέλκον εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλ' ἐλευθέροις οὖσιν ἐκ φύσεως τῶν σωματικῶν παθῶν τε, χρειῶν, καὶ ἡδονῶν, εἰκότως οὐδεμία δίδοται συγγνώμη μετανοοῦσιν· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐ μόνον ἐστὶ λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ζῶον· αἱ δὲ χρεῖαι τοῦ ζώου, καὶ τὰ πάθη πολλάκις περιέλκουσι τὸν λογισμόν.

1 Lib. V annot. CXVII et lib. VI, annot. CLXX. — 2 Vasq. in III par. Disp. XLIX, c. V, sect. XXXVI. — 3 In Append. Syn. V, tom. IV. Concil. — 4 *In Breviar.* c. XXIII. — 5 Burchard. lib. XI, *Decreti*, c. VIII

*vitate Domini:* ubi sic scribit[1]: « Peccavit Angelus, et a Deo in æternum damnatur: peccavit homo, et Deus in tantum illi compatitur: ut non tantum pro illo incarnari, et nasci dignaretur, sed mori. O mira, et inenarrabilis Domini circa hominem pietas! O valde districta, sed omnino justa contra Angelum Dei severitas! Justus itaque et pius Dominus et contra Angelum egit severitate, et erga hominem pietatis amore. Uterque peccando corruerat; sed Angelum ad pœnam Deus deputavit æternam censura justitiæ; et hominem revocavit ad gloriam intuitu misericordiæ. Provida namque et rationali Dei dispensatione actum est, ut cujus gradus fuerat altior, ejus casus fieret gravior; et qui nullo alio, nisi seipso, suadente, vel decipiente: nec carnem portabat humanam, de qua forsitan, licet injuste, materiam peccandi posset contrahere: sed sola iniquitate superbiæ, suæ perditionis factor fuit, et alterius culpæ: dum in illo superbia cepit initium, ejus careret fine supplicium: nec ulla deinceps ratione ei liceret habere spem veniæ, qui inventor exstitit, et manet auctor tantæ nequitiæ. »

An Christus Angelis gratiam in qua creati, et perseverantiam obtinuerit.

VII. Verum hoc omisso redemptionis genere, quod in recuperanda salute perditorum, et in promerenda post lapsionem venia consistit: cujusmodi nemo hodie negatam esse rebellibus ac damnatis angelis Christianus homo dubitat: illud deinceps videndum, an alio modo mediator, ac redemptor, vel salvator Angelorum Christus fuerit; quod et illis gratiam, in qua omnes esse procreatos suo loco demonstravimus ex communi sententia theologorum, meritis suis acquisierit: et iis, qui in officio, ac gradu suo steterunt, perseverantiam obtinuerit; de quo impune licet in utramque partem statuere. Ac sunt revera diversa de eo theologorum judicia, quæ et Scripturæ, et antiquorum Patrum auctoritate nituntur. Qui pro angelis laborasse non minus, quam pro hominibus, Christum existimant, e Scriptura proferunt illa duo maxime, quæ supra obiter attigimus[2], Apostoli loca: quorum primus est ex epistola *ad Ephesios*[3]: ubi *proposuisse Deus* dicitur *instaurare omnia in Christo quæ in cœlis, et quæ in terra sunt in ipso.* Secundus locus est ex epistola *ad Colossenses*, in quo *reconciliata omnia per Christum* asseruntur, *et pacificata per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* Cætera, quæ ab nonnullis afferuntur, sacrorum testimonia librorum non satis diserta videntur; et eorum generatim probabilior interpretatio paulo post constabit.

Proponitur sententia affirmans.

Ex Patribus porro, primus occurrit Augustinus: qui sententiæ huic apertius suffragari videtur in libro primo *de consensu Evangelistarum*, cum sic scribit[4]: « Quapropter cum sit ipse Christus sapientia Dei, per quem creata sunt omnia, cumque nullæ mentes rationabiles sive angelorum, sive hominum, nisi participatione ipsius sapientes fiant, cui per Spiritum sanctum, per quem caritas in cordibus nostris diffunditur, inhæremus, quæ Trinitas unus Deus est: consultum est divina providentia mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus, et occidentibus occupata tenebatur, ut eadem ipsa Dei sapientia ad unitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, viveret, moreretur, resurgeret: congrua saluti nostræ dicendo, et faciendo, patiendo, et sustinendo, fieret et deorsum hominibus exemplum redeundi, et eis, qui sursum sunt, Angelis exemplum manendi. »

Hic non tam illud attendendum est quod ait, angelos, perinde ut homines, *participatione Christi, quæ est sapientia Dei, rationabiles fieri.* Potest hoc enim, debetque illius ad divinitatem referri: sive qua Verbum est, et nata sapientia: a qua non ii tantummodo, qui salutem adepti sunt, angeli: sed etiam dæmones ut essent rationabiles acceperunt, tanquam creatore omnium, et exemplari causa, in quam intuens Pater universa molitus est. Sed illa potius consideranda sunt, quæ proxime sequuntur: eamdem Dei sapientiam, homine assumpto, factam esse tum hominibus, utique post lapsum, « exemplum redeundi, tum angelis exemplum manendi. » Hæc enim verba significant, idipsum contulisse redemptorem Christum angelis citra lapsionem, nimirum ut eos ab illa revocaret, quod lapsis in peccatum hominibus, ut eos inde revocaret. In quo mirum illud est, quod affirmat Augustinus, Verbum Dei hominem factum, exemplo suo documentum, ac disciplinam angelis dedisse perseverandi, de quo post agemus.

Laudatur et Fulgentius ab iis, qui Angelorum salvatorem volunt fuisse Christum, quod in secundo libro *ad Trasimundum*,

1 Goffrid. — 2 § 3. — 3 *Eph.* I. 10. — 4 Aug. I *de Cons. Evang.* c. XXXV.

cum in secundo capite dixisset, gratia opus habuisse sanctos angelos, ut ne præcipitantibus aliis caderent ipsi; subinde gratiam hanc eamdem cum ea fuisse dicit, qua homines post ruinam erecti sunt. « Non alia, inquit capite tertio, stantem angelum a ruina potuit custodire, nisi illa quæ lapsum hominem post ruinam potuit reparare. Una est in utroque gratia operata ; in hoc, ut surgeret, in illo ne caderet : in illo ne vulneraretur, in isto, ut sanaretur. Ab hoc infirmitatem repulit, illum infirmari non sivit. Illius esca, istius medicina. »

Gregorius item Papa in medium adducitur[1] : qui « absque dono Unigeniti sanctificationis spiritum habere neminem potuisse » dicit, non solum de hominibus, sed etiam de Angelis : quia scriptum est, *Verbo Domini cœli firmati sunt*[2]. « Si ergo etiam Angeli sanctificati creduntur in Filio, multo magis de hominibus creditur, quia extra eum sanctificationis gratiam invenire non possunt. »

Ad hos Bernardus adjungitur[3], qui ab eodem Christo « datum ait stanti angelo ne laberetur, qui erexit hominem lapsum. » Sed iste locus non multum opinioni illi favet, ut postea docebitur.

VIII. Ex Græcis Patribus unus afferri solet Cyrillus ex libro nono *de adoratione :* qui verba illa Joannis[4] ; *De plenitudine ejus nos omnes accepimus*, de Christo sic interpretatur: « Christi enim particeps est omnis tam aspectabilis, quam aspectui non subjecta creatura. Siquidem et angeli, et archangeli, et quidquid ultra istos est : ac vel ipsi Cherubini, non aliter sancti sunt, quam per solum Christum in Spiritu sancto [a]. » Sed de Christo ipso, qua Deus est, et de eo quod ante Incarnationem factum est, aperte ibi loquitur.

Difficilior est Hippolyti Portuensis locus in fragmento secundo, quod est in Anastasii *Collectaneis ;* ubi de Incarnatione Verbi sic scribit : « Nam propterea homo factus est universorum Deus, ut patibili carne patiens, totum nostrum peccato venditum redimeret genus : atque ut impatibili divinitati per carnem miracula faciens, ad incorruptam suam, et beatam vitam reduceret : necnon uti sanctos illos ordines, qui in cœlo sunt, intelligibilium substantiarum, ad immutabilitatem firmaret Incarnationis suæ mysterio : cujus opus est omnium in eum recapitulatio [b]. » Mirum, inquam, illic est, quod dicitur, Filium Dei hominem esse factum, ut angelis perseverantiam tribueret. Hoc enim de merito Incarnati Verbi, sive suscepti hominis intelligendum videtur : cujus in sanctificandis angelis ratio sit habita.

IX. Verum probabile magis est, et Scripturarum auctoritati consentaneum ; non ex meritis Christi hominis sanctitatem et justitiam adeptos esse angelos, aut in ea firmatos ac stabilitos esse. Quod enim de ea quæstione libro secundo statuimus[5], quæ est de adventu, et Incarnatione Filii Dei, utrum absque peccato Adami futura hæc esset, idem et de præsenti disputatione sentiendum : Non esse theologi, neque gravitatis ejus, et prudentiæ, quam divina ista scientia postulat, de rebus abstrusis, et in arcano Dei consilio latentibus temere vaticinari : ac nisi certis notis, et indiciis probabile aliquid eluceat; aut ex divinis litteris, aliisve fidei regulis aliter, quam divinando pro arbitrio, colligi possit. Hujusmodi vero istud est, quod ab nonnullis asseritur, Christi Domini merito et interventu, non minus angelos, quam Adami posteros, gratiam, et salutem esse consecutos. Nam de hominibus luculenter id, ac diserte Scriptura testificatur : et ita quidem ut ad solos ipsos pertinere Christi salvatoris adventum, et ejus dicta factaque : tum passionem imprimis mortemque significet. Sic Apostolus in epistola *ad Hebræos* causam afferens, ac finem, cujus gratia carnem suscepit Dei Filius, perspicue ab hujus communione Angelos excludit. *Decebat enim*, inquit[6], *eum*, *propter quem omnia*, *et per quem omnia*, *qui multos filios in gloriam adduceret*, *auctorem salutis eorum per passionem consummare*. *Qui enim sanctificat*, *et qui sanctificantur*, *ex uno omnes*. Quibus verbis indicat, ideo Filium Dei hominem

Probabilius non fuisse salvatorem Angelorum Christum, idque probatur Scriptura et Patribus.

[a] CYRILL. IX *de Adorat.* Χριστοῦ γὰρ μέτοχος ἡ πᾶσά ἐστιν ὁρατὴ, καὶ ἀόρατος κτίσις. ἄγγελοί τε γὰρ, καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ τὰ ἔτι τούτων ἐπέκεινα, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Χερουβὶμ, οὐχ ἑτέρως ἅγια, πλὴν ὅτι διὰ μόνου Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι.

[b] HIPPOL. apud Anast. frag. III. Διὰ γὰρ τοῦτο γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τῶν ὅλων θεὸς, ἵνα σαρκὶ μὲν παθητῇ πάσχων, ἅπαν ἡμῶν τὸ τῷ θανάτῳ πραθὲν λυτρώσηται γένος· ἀπαθεῖ δὲ θεότητι διὰ σαρκὸς θαυματουργῶν, πρὸς τὴν ἀκήρατον αὐτοῦ, καὶ μακαρίαν ἐπαναγάγῃ ζωήν. καὶ τὰ κατ' οὐρανοὺς ἅγια τάγματα τῶν νοερῶν οὐσιῶν στομώσῃ πρὸς ἀτρεψίαν τῷ μυστηρίῳ τῆς αὐτοῦ σωματώσεως, ἧς ἔργον ἡ τῶν ὅλων ἐστὶν εἰς αὐτὸν ἀνακεφαλαίωσις.

1 In lib. II *Reg.* c. II. — 2 *Psalm.* XXVIII. — 3 Ser. XXII, *in Cant.* — 4 *Joan.* I. — 5 Cap. XVII, § 7. — 5 *Hebr.* II, 10.

esse factum, ejusdemque generis ac stirpis, et naturæ cum hominibus, ut iis sanctitatem impertiretur. Jam quos *ex uno omnes* esse dicit, hoc est a Deo, quorum unus est, qui sanctificat, alii qui sanctificantur; eos subinde ita describit, ut qui sanctificat, fratres appellet illos, ac pueros suos, quos ipse sanctificat : tales autem nonnisi homines sunt : angeli certe intelligi nequeunt. Nam statim ista subjungit [1]: *Quia enim pueri communicaverunt carni, et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.* Qui ergo sanctificati sunt a Christo, non alii memorantur ab Apostolo, quam qui carne constant, et sanguine; et morte damnati, hujus perpetuo metu cruciantur. Denique soli isti sunt, *quos apprehendit*, id est quorum naturam assumpsit Dei Filius. Præter eos autem alios suspicari, divinare est, ac præter sensum ipsius, aliquid affingere; quod ut quivis potest, ita nemini licet facere.

X. Eodem pertinent et illa Scripturæ loca, in quibus Christus propter peccatores, et ad eos solos liberandos, ac venia, et salute donandos, missum se esse profitetur, tum ut animam pro illis poneret, hoc est vitam, et sanguinem profunderet : ac reliqua ejusdemmodi. Atqui Christus pro angelis non est passus, nec ad eos redimendos animam expendit : ut in *Enchiridii* capite LXI Augustinus expresse docuit. Vide et Tertulliani locum illum, quem supra posuimus [2] : in quo nihil redemisse Christum ait, nisi cujus naturam gestaverit. Adde insuper quod ex Augustino memoravimus [3], neque lapsos angelos, nec eos, qui in statu manserunt, mediatore opus habuisse. Dicere autem redemptoris alias, quam mediatoris, in Christo fuisse partes : aut diversa ratione, ac sine morte, supplicioque, quod pro hominibus duntaxat toleraverit, mediatoris, vel redemptoris pro angelis munus implesse, hominum est non ex certa, explorataque ratione, sed pro libito, temereque magnis de rebus affirmantium. Atque hanc nostram sententiam, qua nullius salvatorem, nisi cujus naturam suscepit, fuisse Christum ostendimus, confirmant Patres, qui adversus Apollinarem asserunt, naturam hominis integram, nullaque sui parte defectam assumpsisse Verbum; propterea quod id unum curavit, et liberavit quod assumpsit : ut in libro quinto supra demonstratum est [4]. Valet autem hæc argumentatio non minus in Angelis, quam in hominis natura; cum ex Dei Verbo, et Scripturarum Dei propositum, et consilium nobis indicantium autoritate ducatur. Adjuvat hanc ratiocinationis nostræ vim, et firmiorem reddidit Fulgentius in libro tertio *ad Trasimundum*, cap. XXXIV, cum sic loquitur: « Illos etiam æterno condemnabit gehennalis tormenti supplicio, qui corpus Christi non ex Virgine fatentur substantialiter sumptum, sed confingunt de cœlo depositum : cum Dei filius propterea de homine naturam fuerit dignatus corporis terreni suscipere ; quia non venerat eos, qui in cœlo, sed eos qui fuerant in terra salvare. » Cui probando adhibet eumdem, quem paulo ante citavimus [5], Apostoli locum ex epistola *ad Hebræos*, ubi *nusquam Angelos* ait *apprehendisse Dominum*, *sed semen Abrehæ*.

Postremo Gregorius etiam Papa non angelos, sed homines solos esse redemptos significat in libro *Moralium* XXVIII, capite VI, ubi « Incarnationis mysterium miratos esse dicit angelos, qui eodem mysterio redempti non sunt : » idque in sequenti capite repetit.

XI. Quapropter nullo modo angelos existimaverim Christi hominis merito, ac beneficio redemptos esse : neque gratiam per illum obtinuisse : vel in ea accepta perseverantiam : adeoque salvatorem, ac mediatorem angelorum non esse nominandum. Quæ autem ex sacris litteris [6], allata testimonia aliud suadere visa sunt, ea facillima explicatione conciliantur cum communi sententia. Quippe illud unum sibi volunt; Christum in concordiam pacemque revocasse cœli ac terræ incolas hoc ipso, quod humanum genus alienatum a Deo reduxit in gratiam, et ex inimico fecit amicum, *medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua* [7] *: et interficiens inimicitias in semetipso.* Ita in *Enchiridio ad Laurentium* Augustinus, ut supra diximus [8]. Sic instaurata omnia intelliguntur in Christo : quoniam restituto in integrum homine, quæ erant collapsa reficiuntur. Quo illud etiam spectat, quod Albinus Flaccus libro *de divinis Officiis*, capite de celebratione Missæ, scribit, verba illa, « *Osanna in excelsis*, aperte docere, ad-

Expl... testim... Scrip... Patrum in co... rium...

1 *Hebr.* II, 14. — 2 § 2. — 3 § 3. — 4 Cap. II, § 11. — 5 § 9. — 6 Vide supra § 7. — 7 *Eph.* II, 14. — 8 § 8.

ventum Domini in carne non solum humani generis in terra, sed et angelorum in cœlis esse salutem : quia dum nos redempti ad superna perducimur, eorum numerus, qui cadente Satana erat imminutus, impletur. »

Alio quoque modo unius hominis instauratio ad omnes creaturas, et ipsos etiam angelos pertinere potest, quatenus *omnis quodammodo creatura est homo :* ut post Gregorium Papam[1], Rupertus observat : qui et mediatorem inter Deum, et creaturas omnes illo sensu Christum esse disputat. Cujus verba merito hic adscribenda sunt. Nam mediatoris dignitatem, et ejus functionis amplitudinem pulcherrime declarant. « Hoc itaque non prætereundum, ait[2], quod antequam in rempublicam Dei Patris introduceretur hic filius hominis, et (sicut Daniel aspexit in visu noctis) *adduceretur usque ad antiquum dierum, quia dedit ei potestatem, et honorem, et regnum, ut omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servirent*, immunita, atque conjuncta creatori erat rerum universitas, quia videlicet inter creatorem, et creaturam nullus erat medius. Nam quidquid erat, aut creator erat, aut creatura. Ut ergo medium inveniretur perfectæ societatis vinculum, hic introductus est, qui ex eo creatorem, et creaturam firmius annecteret, qui unus, idemque Christus utrumque est, creator videlicet, atque creatura. Creator, quia Deus : creatura, quia homo. Et licet Apostolus dicat, *nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit;* nec sic tamen angeli expertes sunt hujus dignationis, quia profecto cum omnis creatura sit homo, habens esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum pecoribus, discernere cum angelis : cum, inquam, homo juxta aliquid omnis creatura sit, hominem autem Deus assumpserit, relinquitur et angelis gratulari, quod is, qui super ipsos creator erat, creatura quoque cum ipsis est. Amplius autem et hoc ad rem attinet, quod homo, cum secundum solum corpus quamdam visibiliter mundi similitudinem gerat, ex quatuor elementis compositus : unde a Græcis μικρόκοσμος, id est *minor mundus* appellatur, secundum solam animam angelicæ substantiæ est, videlicet rationalis, atque immortalis, hac sola, ut angelus quoque, a creatore distans substantiali differentia, quod creata est. Itaque et ad angelicæ creaturæ exultationem illud attinet, quod Deus homo factus est. »

Hæc Rupertus, qui et alibi non fuisse redemptos angelos a Christo diserte docet[3], « quia non perierant. Quia angeli sunt, inquit, qui non perierunt, idcirco non dicunt, dignus est agnus, qui occisus est, et redemit nos; quomodo paulo ante dixerunt homines, *quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo*[4]: sed hoc tantum dicunt; *dignus est agnus, qui occisus est.* »

XII. Sed Augustini locus ille ex primo *de consensu Evangelistarum*[5], in quo « Dei sapientiam ait, homine assumpto, Angelis esse factam exemplum manendi, » nonnihil perplexus est. Id enim significare videtur : Angelos tum demum, cum Dei filium hominem factum viderunt, ejus exemplo incitatos ad perseverantiam; quod non est ita, nisi Augustinum affinem fuisse putamus illi Origenis, aliorumque veterum fabulæ; cujus capitis hujus initio meminimus : quæ angelos infimarum rerum procurationi a Deo præpositos nondum securos esse suæ salutis adstruit : verum pro eo atque officio suo functi erunt, pœnas, vel præmia laturos; sed hoc nemo sensisse credat Augustinum. Restat ergo, ut ideo in suscepta bona voluntate, Christi exemplo, dicat Angelos fuisse confirmatos; quod illius tanta remissione, et in Deum flagrantissimi amoris, ac devotionis exemplo stupefacti, nova, et extraordinaria luce collustrati sunt, quæ mirificum in illis amoris impetum, et Deo placendi studium excitavit. Quo sensu inferioris ordinis angelos a superioribus illuminari, atque etiam purgari, perficique suo loco demonstravimus[6]; non quod caliginis aliquid, aut titubationis beatæ illæ mentes admitterent : sed quod novam accessionem lucis amorisque caperent. Nec aliter Hippolytum a nobis itidem citatum intellexerim[7]; dum propterea carnem suscepisse Verbum asserit, « ut cœlestes ordines ad immutabilitatem firmaret, » nempe ut ad vehementiorem illos dilectionem Dei, et obsequendi desiderium incitaret.

Locus Augustini difficilis.

Non deerunt fortasse, qui sic interpretanda hujusmodi veterum dicta sentiant, ut Angelis cum primum a Deo creati sunt, proposita, et revelata Incarnatione Verbi, quidam illorum invidia et superbia commoti ceciderint : alii, hoc est boni, et sancti, exemplo Filii Dei, ad imitandam ejus humilitatem, et constantiam

1 Hom. XXIX et citatur a Rupert. lib. IX *de Divin. Off.* cap. IX. — 2 Rupert. lib. IX *de divin. Off.* cap. VI, tom. IX, *Bibl. PP.* — 3 Lib. IV *in Apoc.* tom. II. — 4 *Apoc*, IV. — 5 Citatus sup. parag. 7. — 6 Lib. II *de Ang.* c. IV, parag. 8 et seq. — 7 Parag. 8 hujus cap.

accensi fuerint. Verum cum hæc opinio, quæ patefactum Angelis mysterium illud tanto ante statuit, non tam apud antiquos recepta sit; ut alibi notavimus [1]; ea non utar : et in superiore altera potius acquiescam.

Ad extremum prætermittenda non est hoc loco quædam Origenis sententia in libro tertio *contra Celsum*. Nam cum dixisset, « Verbum Deum missum esse, quatenus medicus est, peccatoribus : quatenus vero præceptor est ac doctor mysteriorum divinorum, iis esse missum, qui jam puri sunt, et non amplius peccant [a], » adversus hæc objecisse Celsum refert, « Cur non etiam peccati expertibus est missus, aut quid mali tandem est non peccasse [b]. » Cui sic respondet : « Si peccati expertes vocet eos, qui non amplius peccant, ad eos etiam missum esse Salvatorem nostrum Jesum. Quod si de iis loquatur, qui nullum umquam peccatum commiserint; (Non enim distincte quos intelligeret expressit) dicemus, inquit, impossibile esse, ut hoc modo peccati quisquam sit expers; quod eatenus asserimus, ut excipiatur homo ille, qui intelligitur Jesu : qui quidem peccatum non fecit. » Hæc Origenes.

## CAPUT XI.

*De Christi sacerdotio, vel Pontificatu.* 1. *Quod esse mediatoris proprium ostenditur.* 2. *Christum esse sacerdotem. Sed cujus naturæ ratione, id in quæstione positum. Arianorum error, qui qua Deus est, sacerdotem esse dicebant.* 3. *Contra Nestorius asserebat id esse, qua hominem, refutatus a Cyrillo* 4. *Quinam sacerdos, ut homo est, sit dicendus.* 5. *Non tamen tunc est factus, cum baptizatus est, sed in ipsa incarnatione.* 6. *De Officiis illius sacerdotalibus, ac primo quod preces pro nobis offerat Patri.* 7. *Nugæ de mediatore filio Dei, Philonis Judæi.* 8. *Alterum officium, quod in hostiis offerendis consistit. Explicatur perobscurus locus epistolæ ad Hebræos.* 11. *Altera loci ejusdem explicatio.*

I. Ex illis Christi proprietatibus, quas duodecimo hoc in libro tractandas proposuimus initio capitis primi, merito sacerdotii, vel pontificatus functio, mediatoris dignitati debet succedere. Est enim sacerdotium, maxime summum, μεσιτεία quædam : et sacerdos σίτημες, et interventor, ac mediator est Deum inter et homines : ut recte Philo Judæus observat; cujus egregium hoc dictum est in secundo libro *de Monarchia*; ubi causam explicat, cur summo sacerdoti luctu, ac funebri officio prorsus interdictum fuerit, vel in morte propinquissimorum. « Etenim lex, inquit, vult eum altiore quadam, quam humana sit, indole esse præditum, et ad divinam propius accedere; velut in confinio quodam, ut vere dicam, utriusque positum; ut et homines per mediatorem quemdam placatum et propitium reddant sibi Deum; et Deus vicissim ad impertienda, suppeditandaque beneficia sua administro quopiam utatur [c]. »

*a* Orig. 'Επέμφθη οὖν ὁ θεὸς λόγος. καθὸ μὲν ἰατρὸς τοῖς ἁμαρτωλοῖς· καθὸ δὲ διδάσκαλος θείων μυστηρίων, τοῖς ἤδη καθαροῖς, καὶ μηκέτι ἁμαρτάνουσιν.

*b* Cels. ibid. Τί δὲ τοῖς ἀναμαρτήτοις οὐκ ἐπέμφθη; τί κακόν ἐστι τὸ μὴ ἡμαρτηκέναι; Καὶ πρὸς τοῦτο δέ φαμεν· ὅτι εἰ μὲν ἀναμαρτήτους λέγει τοὺς μηκέτι ἁμαρτάνοντας· ἐπέμφθη καὶ τούτοις ὁ σωτὴρ ἡμῶν 'Ιησοῦς· ἀλλ' οὐκ ἰατρός. εἰ δὲ ἀναμαρτήτοις τοῖς μηδὲ πώποτε ἡμαρτηκόσιν· οὐ γὰρ διεστείλατο ἐν τῇ ἑαυτοῦ λέξει· ἐροῦμεν ὅτι ἀδύνατον εἶναι οὕτως ἄνθρωπον ἀναμάρτητον· τοῦτο δέ φαμεν ὑπεξαιρουμένου τοῦ κατὰ τὸν 'Ιησοῦν νοουμένου ἀνθρώπου. ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε.

*c* Philo II *de Monar*. Βούλεται γὰρ αὐτὸν ὁ νόμος μείζονος μεμοιρᾶσθαι φύσεως, ἢ κατὰ ἄνθρωπον, ἐγγυτέρω προσιόντα τῆς θείας, μεθόριον, εἰ δεῖ τἀληθὲς λέγειν. ἀμφοῖν· ἵνα διὰ μέσου τινὸς, ἄνθρωποι μὲν ἱλάσκωνται θεόν· θεὸς δὲ τὰς χάριτας ἀνθρώποις ὑποδιακόνῳ τινὶ χρώμενος ὀρέγῃ, καὶ χορηγῇ.

1 Lib. III *de Ang.* cap. II, § 10.

Idem in libro *de legibus specialibus*, cum de lege illa disserit, qua jubetur cædis minime voluntariæ patrator ad urbem aliquam ex sacerdotalibus confugere : ne ab occisi propinquis interficiatur : et in illa manere usque ad summi sacerdotis obitum, rationem reddit hujusmodi : « quod uti cujusvis e populo cæsi, sui et proprii sunt cognati, qui ultioni imminent; ita summus pontifex gentis universæ, velut communis quidam cognatus est, ac propinquus, qui jura litigantibus ex præscripto legum administret, ac vota et sacrificia quotidie faciat, et bona postulet, tanquam pro fratribus, et parentibus, ac filiis : ut omnis ætas, cunctæque gentis partes, velut unius corporis, in unam eamdemque communionem coeant, pacis et disciplinæ legum appetentes[a]. » Denique summum eumdem sacerdotem asserit[1], non ut reliqui inferiores sacerdotes, pro suis tantummodo propinquis, aut amicis, aut civibus sacra precesque celebrare : sed pro mundo universo, ejusque partibus, quæ patriæ suæ loco habeat, ac precibus, et officiis omnibus apud Deum sublevare conetur. Quæ quidem omnia perfectissimi mediatoris propriæ sunt functiones; ut merito scriptum sit ab Isidoro Pelusiota, « sacerdotium medium esse divinam inter humanamque naturam, ut et illam colat, et huic mutationem in melius asserat[b]. »

II. Sacerdotem porro, summumque pontificem esse Christum ; Scripturæ sacræ disertissimo, ac luculentissimo testimonio declarant : idque *secundum ordinem* id est ritum, et formam *Melchisedech*[2]. Quem locum, ut et Christi sacerdotium, divina quadam orationis copia ad Hebræos scribens illustravit, ac perpolivit Apostolus[3]. Quo in argumento prima hæc occurrit inquisitio : cuinam ex ambabus naturis tribuenda sit sacerdotii dignitas; hoc est, situe Christus sacerdos, et pontifex, qua Verbum est, an qua homo. Fuit hæc non parva controversiæ materia Cyrillum inter et Nestorium, hujusque fautores Orientales, maxime Theodoretum. Imo antiquior istis, inter Arianos, et Catholicos. Siquidem hæretici illi, qui naturam Filii Dei, ac Verbi diversam a paterna, et ea longe inferiorem existimabant, eamdemque cum carne conjunctam loco animæ esse credebant, quidquid in Christo inerat, vel ab eo gestum erat humile, Deoque minime dignum, utpote ex imbecillioris conditione naturæ ; totum hoc qualecumque divinitati illius ascribebant : velut dolorem, famem, sitim, cruciatum, et id genus cætera : adeoque precandi et invocandi creaturæ consentaneos affectus; aliaque sacerdotii propria. Christum itaque, qua Deus est, ut Patre minorem, sic ejus sacerdotem, et mediatorem inter illum, et humanum genus esse statuebant. Imo vero in naturæ inferioris argumentum trahebant illa Scripturæ testimonia, quæ Christo sacerdotium assignant. Divinæ tribuunt Ariani.

Horum locorum unum ab Arianis solitum objici refert Epiphanius in illorum hæresi[4], ex epistola Pauli *ad Hebræos* : quam tamen eosdem negare solitos ait a Paulo esse compositam. Sed ideo potissimum objici ait quod in quodam loco ubi de pontificatu Christi loquitur, eumdem factum esse significat. *Considerate*, inquit[5], *Apostolum, et Pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum.* Eusebius quoque Cæsariensis, ut erat Ariana labe contactus, Christum potioris ratione substantiæ sacerdotem constituit in libro primo *adversus Sabellium*, cum de illo ad baptismum accedente sic loquitur; « Qui enim videbatur, erat agnus Dei : qui autem occultabatur, sacerdos Dei[6]. » Ubi qui occultabatur perspicue divinitatem Christi significat. Et in libro V *de Demonstratione Evangelica*, negat in tempore esse cœpisse sacerdotem: sed perpetuo exstitisse vult[c]. Hanc erroris pestilentiam a Platonicis Arianos hausisse, ut et alia venena, manifestum est. De principali hæresi ostendimus in primo *de Trinitate* cap. I et secundo. In quo etiam suffragari

*a* PHILO. Ὥσπερ ἑνὸς ἑκάστου τῶν δολοφονηθέντων συγγενεῖς εἰσὶν ἔφεδροι τῆς κατὰ τῶν δολοφονησάντων δίκης, καὶ τιμωρίας. οὕτω τοῦ σύμπαντος ἔθνους συγγενὴς, καὶ ἀγχιστεὺς κοινὸς ὁ ἀρχιερεύς ἐστι, πρυτανεύων μὲν τὰ δίκαια τοῖς ἀμφισβητοῦσι κατὰ τοὺς νόμους· εὐχάς δὲ, καὶ θυσίας τελῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ τἀγάθ' αἰτούμενος· ὡς ὑπὲρ ἀδελφῶν, καὶ γονέων, καὶ τέκνων. ἵνα πᾶσ' ἡλικία, καὶ τὰ μέρη τοῦ ἔθνους, ὡς ἑνὸς σώματος, εἰς μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἁρμόζηται κοινωνίαν, εἰρήνης, καὶ εὐνομίας ἐφιέμενα.

*b* ISID. PEL. lib. III, ep. XX. Τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ ἱερωσύνη ὥσπερ μέση καθέστηκεν· ἵνα τὴν μὲν θεραπεύῃ, τῇ δὲ μεταβολὴν ἐργάζηται κρείττονα.

*c* EUSEB. V *de Dem.* cap. III. Οὔτε γὰρ μὴ ὢν πρότερον, ὕστερον ποτ' ἱερεὺς ἀναδέδεικται. καὶ ἱερεὺς οὐ γενόμενος, ἀλλὰ ὤν.

1 Lib. III Philoris *de Monar.* c. VIII, 25. — 2 *Psalm.* CIX. — 3 *Hebr.* V et seq. — 4 Hær. LXIX, parag. 37. — 5 *Heb.* III, 1. — 6 Euseb. Opusc. 1, c. III.

*Verbum Pontifex.*

Philonem eidem illi hæresi docuimus, quatenus λόγον *secundum Deum*, et vero Deo inferiorem constituit. Nunc de eodem λόγῳ qua ἀρχιερεύς dicitur, quid sentiat audiemus. In libro *de somniis*, « duo esse Dei templa scribit : unum quidem, hunc ipsum mundum, in quo pontifex est primogenitum ipsius divinum Verbum : alterum, rationalem animam, cujus sacerdos est verus homo [a]. » Ergo Verbum per sese, uti Patre inferiorem Dei, ita sacerdotem esse statuit.

*Morali.*

*Humanæ e contra Nestoriani a Cyrillo confutati.*

III. At Nestorius, qui hoc penitus imbiberat, hominem a Deo reipsa esse divisum, et sola σχετικῇ junctione sociatum; sacerdotem esse Christum præcise qua hominem, existimabat : nec dici patiebatur filium Dei, vel Deum esse sacerdotem, etsi hoc adderes, *secundum carnem*, vel, *ut homo est*, quippe φυσικὴν, id est, *veram* unitionem negabat, quæ sola facit, ut ea, quæ hominis propria sunt, Deo nuncupentur. Quocirca Nestorius, ut Catholicos in invidiam vocaret, sic eorum professionem interpretatur, tanquam divinitatem ipsam, pontificem esse dicerent. Exstat illius cavillatio apud Cyrillum libro tertio adversus illum, ubi ita Catholicos incessit. « Apostoli, inquit, nomen audientes, Deum Verbum intelligunt Apostolum. Pontificis appellationem legentes, divinitatem sibi fingunt pontificem, admirabili quadam insaniæ specie [b]. » Tum argumenta subjicit, quibus hoc portentum conficiat. Quippe nemo Apostolum nominari audiens non hominem interpretatur : nemo item pontificem aliud quam hominem intelligit. Ac si divinitas est pontifex, quis erit ille, qui pontificali officio colitur? Si Deus offert sacrificium, nemo, cui offeratur, reliquus erit.

Verum Cyrillus importunum calumniatorem solida dogmatis catholici confessione repellit [1]. Nam in Christo naturas ait esse duas, et unum tamen ex ambabus constare, Deum et hominem, cui singularum propria tribuuntur : ita ut et Deus, humanæ; et homo, divinæ propria naturæ in sese capiat. Itaque Deus Verbum, assumpta hominis natura, uti homo, ita sacerdos, et pontifex factus est; non tamen secundum divinam, sed secundum humanam substantiam. Itaque vesaniam castigat hæretici, et supervacaneam cautionem, qui ad illud impugnandum, et labefactandum styli sui convertit aciem, quod nullus ex adverso defendit. Quis enim pontificem dicit esse divinitatem? Deum quidem affirmant Catholici summum esse factum sacerdotem, quando carnem suscepit; sed non quatenus Deus est, ut mutata divinitas ipsa, et novi aliquid facta dicatur. Hanc suam de Christo sacerdote sententiam Cyrillus in anathematismo decimo concepit; et adversus Orientales, ac Theodoretum imprimis, strenue propugnavit : ut in libro sexto declaravimus [2] : ubi contrarios Cyrilli, ac Nestorii canones duos sibi invicem opposuimus, et quæ utrinque ab illis disputata sunt, accurate perpendimus. Summa porro dictorum ibi ista conficitur : Verbum ipsum assumpta carne sacerdotem esse factum; quod eos solos negare contendit, qui revera incarnatum esse non credunt. Quo nefarium illud Nestorii dictum pertinet : qui Christum προκοπῇ, id est *profectu*, et incremento sanctitatis, ad sacerdotium pervenisse dicebat : ut ibidem adnotavimus.

IV. Igitur Deus Verbum postquam homo factus est, sacerdos etiam et pontifex dicitur esse factus, non ut Deus est, sed ut homo verus. Quod egregie præter Cyrillum Epiphanius explicat adversus Arianos, in illo loco, quem paulo ante in medium adduximus. Nam pontificis appellationem non antequam homo fieret, ascivisse Verbum existimat [3] : idque ex Apostoli verbis istis adstruit [4]. *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum ut offerat dona, et sacrificia pro peccatis.* Nam quod « ex hominibus dicit, ad incarnationem refertur [c], » ait Epiphanius. Neque vero quod *factus* dicitur in capite illo tertio epistolæ *ad Hebræos*, ideo creatus, et factitius putandus est Dei filius. Siquidem, ut ibidem scribit Epiphanius, hoc unum declarare voluit Apostolus, « post susceptam hominis naturam, pontificiam ei dignitatem attributam fuisse [d]. »

*a* Philo. Δύο γὰρ ὡς ἔοικεν ἱερὰ θεοῦ· ἓν μὲν ὅδε ὁ κόσμος, ἐν ᾧ καὶ ἀρχιερεὺς ὁ πρωτόγονος αὐτοῦ θεῖος λόγος· ἕτερον δὲ, λογικὴ ψυχὴ ἧς ἱερεὺς ὁ πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπος.

*b* Nestor. apud Cyrill. Ἀποστόλου γὰρ ἀκούοντες ὄνομα, τὸν θεὸν λόγον νοοῦσιν Ἀπόστολον, ἀρχιερέως ἀναγινώσκοντες κλῆσιν, θεότητα τὸν ἀρχιερέα φαντάζονται, παραδόξου φρενοβλαβείας ἰδέᾳ.

*c* Epiphan. Καὶ τὸ μὲν ἐκ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἐνδημίαν.

*d* Ibid. num. 58. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐνδημίαν τοῦ ἀξιώματος τὸ χάρισμα.

1 Lib. III *contra Nest.* — 2 Vide lib. VI cap. XVII. — 3 Epiph. Hær. LXIX, Num. 37 et 38. — 4 *Hebr*, V, 1.

Atque hoc simili quodam loco confirmat, ubi ita loquitur idem Apostolus, « *Dedit ei nomen, quod est super omne nomen.* Non enim antea in divinitate istud impletum est ; sed quando cum carne venit. Tum enim humana ipsius natura ex Maria propagata, nomen quod est super omne nomen accepit, ut cum Deo Verbo nominaretur Dei filius[a]. »

Sic Athanasius in oratione tertia *contra Arianos*, eumdem Apostoli locum ab hæreticis in medium allatum explicat, docetque pluribus, nomen ac munus Pontificis non ante susceptam hominis naturam Dei filio in Scripturis esse tributum. Itaque « Verbum, quod est opifex, postea factum est pontifex, cum induisset corpus factitium, et creatum[b]. » Adjuvat hanc de Christi sacerdotio adversus Arianos certissimam sententiam appellatio ipsa *Christi :* quam utique nonnisi homo factus obtinuit. Est enim non naturæ vox, sed personæ utraque natura constantis ; ut idem docet Athanasius in libro *de salutari adventu Jesu Christi*[1]. Cum hac autem appellatione connexa est Pontificia dignitas, cujus symbolum est unctio, quam nomen illud præ se fert ; de qua re alias dixi. Quare pontifex et sacerdos in ipsa carnis susceptione factus est Dei filius, quando divinitate est inuncta hominis assumpta natura. « Unctus est enim ille, ait Augustinus[2], ut rex, et sacerdos. »

V. Quod si verum est, non tunc sacerdos est factus, quando ab Joanne baptismum, et illapsum in se Spiritum sanctum baptizatus excepit : quod Petrus Damiani in opusculo sexto, capite quarto significare videtur. « In illa inquit, nempe columba, quæ super Dominum post baptisma descendit, ipse cum sacramento baptismatis, et veri sacerdotii jura suscepit, fuso videlicet super eum oleo exultationis, de quo Psalmista canit[3]. *Unxit te,* inquit, *Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Probatur autem Redemptor noster cum baptismo simul et sacerdotii suscepisse ministerium : quia baptizatus mox prædicare, discipulos eligere, novisque cœpit miraculis coruscare. » Quæ sic alibi sunt a nobis explicata[4], ut de executione, ac functione sacerdotalis potestatis, non de ipsa potestate sermo sit ; sed quæ incontinenti pertexit, aliud fortasse suadent. « Nisi enim fides haberet, inquit, cum baptismo Dominum simul et sacerdotium suscepisse, ut quid tantopere canonica prohiberet auctoritas, ante illius ætatis tempus, quo ipse baptizatus est, quempiam ad sacerdotales infulas aspirare ? Imo cur ad accipiendum sacerdotale fastigium Dominicæ ætatis adhiberetur exemplum, si minime crederetur tunc Dominus non sine sacerdotio suscepisse baptismum ? Sicut enim Baptismum, ita et sacerdotium ex parte humanitatis pro nostra salute suscepit. » Hic non solum sacerdotii ministerium, id est usum, sed potestatem ipsam, et ordinem intellexisse videtur. Sed melius superiores illi Patres sacerdotii ipsius, ac Pontificatus ordinem, una cum Verbi communione, humanam Christi suscepisse naturam asserunt.

Ex quibus vel interpretandus, vel castigandus etiam est Lactantius, qui Christum ob fidem Patri servatam consecutum ait esse sacerdotium[5]. « Propterea quod tam fidelis, inquit, exstitit, quia sibi nihil prorsus assumpsit, ut mandata mittentis impleret ; et sacerdotis perpetui dignitatem, et regis summi honorem, judicis potestatem, et Dei nomen accepit. » Sed de hac unctione fusissime dixi in libro undecimo, capite octavo, et nono.

**Munus sacerdotis preces et oblationes offerre.**

VI. Nunc quemadmodum pontificatus et sacerdotii sui partes, ac quibus officiis expleverit, imo pergat adhuc explere Christus, paucis exequar. Est autem duplex officii genus : alterum, precum, vel ut generalius Græci loquuntur, ἐντεύξεων, id est *interpellationum :* alterum, oblationis, et sacrificii. « Sacerdos, ait Augustinus[6], quia pro nobis, interpellat. Et quidem solus ille sacerdos talis exstitit, ut ipse esset etiam sacrificium ; obtulit Deo non aliud quam seipsum. »

**Christus pro nobis preces obtulit et adhuc offert**

Quod ad preces, et orationes attinet, eas pro nobis offerre Christum etiam ad Patris dexteram assidentem, ostendimus supra capite octavo, quibus perpauca nunc addemus.

a Epiph. Ὡς καὶ τὸ εἰρημένον· ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ οὐ πρώην τοῦτο ἐπληροῦτο ἐν τῇ θεότητι, ἀλλὰ τῇ νῦν παρουσίᾳ· ἐπειδήπερ ἡ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις ἡ ἐκ Μαρίας ἔλαβεν ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, σὺν τῷ θεῷ λόγῳ καλεῖσθαι υἱὸν θεοῦ.

b Athan. orat. III. Ἀλλ' ὅτι λόγος ὢν δημιουργὸς ὕστερον πεποίηται ἀρχιερεὺς, ἐνδυσάμενος σῶμα τὸ γενητὸν, καὶ ποιητόν.

1 Tom. I, et passim alibi.— 2 Aug. *in Psal.* xxvi.— 3 *Psalm.* xliv. — 4 Lib. II cap. ix.— 5 Lactant. lib. IX c. xiv, in fine. — 6 *In Psal.* xxvi.

Cyrillus libro undecimo *in Joannem* ad illa verba Joannis : *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*[1]; observat, « eumdem Dei filium, qua Deus est, communiter cum Patre bona largiri sanctis ; ac benedictionem in nos diffundere : quemadmodum Paulus testatur his verbis ; *Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo* : quatenus vero mediator, et pontifex, et advocatus nominatur, offerre Patri pro nobis preces. Ipsum enim omnium nostrum esse fiduciam apud Patrem[a]. » Quibus affinia sunt hæc Augustini[2]. « Hunc habemus, inquit, magistrum, ut non peccemus : et defensorem, si peccaverimus, et confessi, atque conversi fuerimus : et interpellatorem pro nobis, si quid boni a Domino desideravimus : et datorem cum Patre; quia Deus unus est Pater, et filius. » Claudianus item Mamertus libro primo *de statu animæ*, « Pontifex ille est Christus, ait, qui principaliter apud divinitatem summæ Trinitatis humani generis oblata sanctificat, peccata expiat, vota commendat. » Et ante hunc Tertullianus[3] hæc *Lucæ* verba declarans[4]. *Vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod præcepit Moyses*, sic loquitur : « Argumenta enim figurata, ut puta Prophetæ legis, adhuc in suis imaginibus tuebatur, quæ significabant hominem quondam peccatorem, verbo mox Dei emaculatum, offerre debere munus Deo apud templum, orationem scilicet, et actionem gratiarum apud Ecclesiam, per Christum Jesum catholicum Patris sacerdotem. » Eleganter omnino Tertullianus *catholicum Patris sacerdotem* appellat Christum, id est *generalem*, idque duabus de causis : vel quia solus oblationum, donorum, ac sacrificiorum genera omnia repræsentat Deo et Patri : vel quia unus omnibus sufficit, ut et pro universis hominibus illa ipsa offerat, ac rata faciat, et omnes ad ipsum receptum habeant, ac per ipsum offerant : gratique Deo sint, et accepti : cum nulla, nisi per illum et ejus interventu, ac merito, Deo sint probata, et nobis utilia dona, et sacrificia. Augustinus *in Psalmum* CIX. « Quid agit sacerdos in æternum? ait, Quid agit? Qui est ad dexteram Dei, et interpellat pro nobis, tanquam sacerdos intrans in interiora, vel in sancta sanctorum, in secreta cœlorum. »

VII. Hanc generalis vim sacerdotis, et functionem expressit Philo Judæus in illius figura, quam Judæorum summus pontifex cum omni cultu, et habitu suo referebat; ut initio capitis hujus ostendimus ; præsertim in secundo libro *de Monarchia*. Quo in loco nonnihil occurrit, quod ad Filii Dei μεσιτείαν, et sacerdotium prima specie accommodari posse videtur. Sed idem, ut plerasque scriptoris istius, Platonicis ac gentilibus næniis dedecoratur, et inficitur. Postquam enim summi pontificis ornatum, vestitumque descripsit; in eoque mundi totius imaginem repræsentari dixit, id qua de causa factum sit, aperit sic. « Vult enim summum sacerdotem, ait, imprimis totius imaginem universi circum se manifestam habere ; ut ex continuo aspectu vitam suam, dignam præstet naturam totius universitatis. Deinde ut in sacris celebrandis totus cum ipso mundus functionem obeat. Est autem maxime conveniens hoc, ut qui mundi parenti sacerdos consecratus est, ejus filium ad cultum ejus, a quo genitus est, ad cultum genitoris adhibeat[b]. » Egregie quidem, et ad propositum nostrum accommodate satis ista Philo de interventore Dei filio, si verum Dei filium intellexisset. Sed nugari prorsus instituit : ac Platonem secutus, Mundum ipsum nominavit Dei filium, cum verius opificium dici debuerit. Quid autem insulsius, quam pro toto mundo supplicantem, et sacris operatum Pontificem, illum ipsum, pro quo preces allegat, et sacrificia, deprecatorem, et interventorem adhibere? Quippe Dei filium, quem nominat, non communi modo esse voluit, quo creatæ res omnes, et homines quilibet, etiam pessimi, conditoris sui filii cen-

Nega... nis... medi... Filio...

Mediat...

*a* CYRILL. II *in Joan.* Ἧ μὲν γάρ ἐστιν υἱὸς, καὶ θεὸς, ὁμοῦ τῷ πατρὶ χορηγεῖ τοῖς ἁγίοις τὰ ἀγαθὰ, καὶ συνδοτὴρ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐλογίας εὑρίσκεται. καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος φανοτάτην ἡμῖν ἐτίθει τὴν ἐπὶ τούτῳ πίστιν, οὕτω γράφων· χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾗ δὲ μεσίτης, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ παράκλητος ὀνομάζεται, προσκομίζει τῷ πατρὶ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ἱκετείας· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πάντων ἡμῶν παῤῥησία πρὸς τὸν πατέρα.

*b* PHILO II *de Monar.* Βούλεται γὰρ τὸν ἀρχιερέα πρῶτον μὲν εἰκόνα τοῦ παντὸς ἔχειν ἐμφανῆ περὶ ἑαυτόν· ἵν' ἐκ τῆς συνεχοῦς θέας ἄξιον παρέχῃ τὸν ἴδιον βίον τῆς τῶν ὅλων φύσεως. ἔπειτα, ὅπως ἐν ταῖς ἱερουργίαις συλλειτουργῇ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῷ. Πρεπωδέστατον δὲ τὸν ἱερωμένον τῷ τοῦ κόσμου πατρὶ, καὶ τὸν υἱὸν ἐπάγεσθαι πρὸς θεραπείαν τοῦ γεγεννηκότος.

1 *Joan.* XVI, 23. — 2 Aug. Tract. XXI *in Joan.* — 3 Tert. I, *contra Marc.* cap. IX. — 4 *Luc.* V.

sentur : sed exquisita quadam ratione : qua Mundi anima, adeoque mundus ipse, Deus a Platone, non tamen summus, sed trium tertius, idemque factitius habetur : quod in libro primo *de Trinitate*, capite primo diligenter exposuimus.

VIII. Sequitur alterum sacerdotalis officii genus, quod in veris hostiis, et sacrificiis offerendis, celebrandisque consistit. In quo potissimum sacerdotii natura, proprietasque cernitur. Sic enim Apostolus pontificatum describit[1], cum ad id constitutum esse dicit, ut *offerat dona, et sacrificia pro peccatis.* Ea porro veteri in lege multiplicia fuerunt, iterataque sæpius : cum novæ identidem victimæ, novaque munera, prioribus extinctis, consumptisque sufficerentur. Cujus rei causam hanc reddit Apostolus, quod nulla ex illis hostiis idonea erat sanctificandis, et a peccato repurgandis in perpetuum hominibus. Nam nec ad expianda illa, quæ commissa jam erant, et præterita, valebant singulæ hostiæ: et novis commissis peccatis, priores illæ, quæ nusquam erant, nihil omnino conferebant. Itaque aliis opus erat et victimis, et sacrificiis, quod singulorum vis, et efficacitas ad omnia tempora, et peccata minime pertinebat : ut de ipsa vi illorum, et efficientiæ genere nihil hic dicam ; quam ex se nullam habuerunt; sed ex unius virtute singularis, et sempiterni sacrificii totum illud manabat, quodcumque tandem adversus peccata præsidii illis inerat. Sed ante omnia proponenda sunt Apostoli verba, quæ hoc discrimen continent. *Umbram*, ait[2], *habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere. Alioquin cessassent offerri : ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati cultores semel mundati. Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.*

Vix est ullus obscurior locus in tota hac ad Hebræos epistola : imo nec in omnibus fortassis epistolis Pauli. Certe vix legi hactenus apud quemquam, quod mihi ex omni parte satisfaciat; habent tamen singuli quod ad summam aliquid conferre possit. Consentiunt in eo quidem interpretes omnes, hujusmodi Apostoli ratiocinationem esse ut utriusque Legis piacula, id est ad peccatorum expiationem instituta utrobique sacrificia, inter se comparentur : ac veteris legis sacrificia talia fuisse, ut ad procuranda, delendaque peccata nullam vim haberent. Hoc autem ex eo demonstrari quod sæpius, et quotannis instaurari ac nova celebrari semper opus fuerit. Non fuisset vero toties illa necesse repetere, si in singulis vis inesset aliqua repurgandorum criminum.

IX. Verum multa sunt, quæ adversus interpretationem hanc objecta, negotii plurimum faciunt; quæ ut facilius dissolvi queant, unum alterumve prius observari convenit. Imprimis videri Apostolum ad annuum illud sacrificium alludere, quod per annos singulos mense septimo, cui Tisri nomen erat, die decimo peragebatur ex præscripto Mosaicæ legis : quæ est *Levitici* XVI, ubi summus sacerdos duos hircos capere a populo jubetur, et sistere *coram Domino in ostio tabernaculi testimonii* : deinde missa super utrumque sorte, alterum Domino secernere, in sacrificium piaculare pro peccato populi : alterum reservare, vivum subinde per desertum emittendum. Post hæc, vitulum immolabat pro se, et pro domo sua ; et hircum sacrificio destinatum offerebat pro peccato populi : cujus sanguinem inferebat intra tabernaculum, et sanctuarium, ut *illud expiaret ab immunditiis filiorum Israel* : nec non altare ipsum. *Postquam emundaverit sanctuarium, et tabernaculum, et altare*, ait Moses[3], *tunc offerat hircum viventem, et posita utraque manu super caput ejus, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, et universa delicta, atque peccata eorum : quæ imprecans capiti ejus, emittet illum per hominem paratum, in desertum.* De hoc ritu expiandorum quotannis peccatorum loquitur potissimum Apostolus, cum ait, *per singulos annos easdem offerri hostias, et commemorationem peccatorum per singulos annos fieri.*

De hoc vero festo die mirifica quædam produntur a Magistris, deque singulorum peccatis ac meritis, quæ tunc in cœlo ad exagium appendi volunt, et inter se comparari, de quo vide tractatum *de Pœnitentia*, qui est quintus libri primi *Jad Rambam*, capite præsertim tertio.

Præterea sciendum est, duplicem esse causam, ex qua gratia, et justitia derivatur in homines. Est enim alia principalis, quæ per se, vique sua divinæ majestati cumulate satisfacit, et reconciliationem cum Deo promeretur, ac nobis impertit, peccatis quibus-

1 *Heb.* v, 1. — 2 *Heb.* x. — 3 *Levit.* xvi, 20.

libet tam præteritis, quam futuris expiandis ex sese sufficiens; atque hæc solus est Christus, et ab eodem oblatum in cruce sacrificium. Alia est causa particularis, quæ priorem illam, et ejus efficientiam accommodat; quam vulgo *applicantem* nominant: cujusmodi sunt sacramenta novæ legis, ac præsertim Eucharisticum nostrum sacrificium. De priore causa, quatenus de novo agit Testamento, intelligendus est Apostoli locus; non de posteriori.

X. His ita constitutis, utriusque Testamenti proprias dotes, et ad expianda peccata vires, ac præsidia contendit in hunc modum. Mosaica lex καθόλου, et *absolute* præcipiebat sacrificia pro peccatis offerri certis, ac statis temporibus, nulla apposita cautione, quæ rationi consentanea videtur, ut tunc demum sacrificia illa purgandis peccatis adhiberentur, cum essent aliqua commissa. Hanc vero conditionem neutiquam lex apposuit. Sed præcise jussit offerri rata quædam, ac perpetua, sive post expiata priora, alia quædam ab Israelitis admissa forent; sive nulla penitus, novo piaculo digna peccata. Ex quo Paulus argumentatur; sacrificia illa veteris Testamenti expiatrice criminum vi, et virtute caruisse, tam singula, quam simul universa. Etenim si quid efficere potuissent, nihil opus erat repeti illa toties, et infinite præscribi, cum vel unum aliquod, vel multa saltem adhiberi satis esset: aut ad summum, mandari istud oporteret, ut quoties necesse foret, hoc est cum peccatum aliquod ab unoquoque perpetratum esset, ad sacrificium tanquam ad remedium confugeret. Ut cum serpentem æneum jussu Dei Moyses erexit, hæc fuit mandati formula; *fac serpentem æneum, et pone eum pro signo; qui percussus aspexerit eum, vivet*[1]. Quod si ita Dominus præciperet, ut æneum serpentem omnes aspicerent tam icti, quam non icti, idque indesinenter facerent', nemo suspicaretur, æneæ serpentis figuræ vim fuisse hanc inditam, ut dipsadum ictibus mederi, et a morte liberare posset.

At in Novo Testamento unica satis est, et oblata semel hostia, unicumque sacrificium cruentum, quod in cruce summus sacerdos Deo Patri Christus obtulit, nimirum semetipsum. *Hoc enim fecit semel, seipsum offerendo*[2]. Et alibi: *Christus non per sanguinem hircorum, aut vitulorum*[3]; *sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa*. Quamobrem utriusque cum sacrificii, tum Testamenti discrimen apparet; quod in veteri lege sacrificia identidem instaurari jussa sunt universe absoluteque, sine ulla causæ, id est peccati facta mentione: in novo, semel Christus obtulit semetipsum; quæ hostia, et oblatio adeo est potens, et efficax, ut ad omnia valeat expianda peccata, tam præterita, quam futura, nec eam iterari sit amplius necesse.

XI. Est etiam altera loci illius explicandi ratio, ut de vi utriusque generis oblationum, et efficacitate hujusmodi loquatur Apostolus, quam ambo ex seipsis, et suapte habent indole; si una separatim, et ab alterius commercio disjuncta consideretur. Quemadmodum enim cum de lege utraque, ac Testamento vetere ac novo disputat Paulus in epistola *ad Romanos*, Mosaicam legem per se solam intuetur, et ab Christo, gratiaque divulsam: non quod reipsa dissociari possit, cum ad eam observandam necessaria sint gratiæ, ac meritorum Christi præsidia: et alioqui lata sit eum in finem, ut ad Christum, ac novum fœdus Judæorum præpararet animos: sed ut quæ cuique proprie sunt attributa spectentur. Ita prorsus sacrificia legis utriusque contemplatur Apostolus, et quod cuique seorsim, et ut ab alio separatum est, convenit, proponit in medium. Hoc modo sacrificia Mosaica nullam ex se vim ad promerendam Dei gratiam, ac peccatorum veniam habuisse confirmat; quod et nova subinde instaurari, ac repeti necesse fuerit; nec unum aliquod ex iis in sempiternum; nec ad omnia, præsertim consequentium temporum peccata delenda quidquam profuerit. Christus vero semel pro peccatis omnibus, et omnium ætatum, morte, oblationeque defunctus, quantum ex se est, illa funditus extinxerit. Nam si infinita sacrificii illius uti vi, et ad eam accommodare se vellent homines; hoc est, si quod efficere potest, valetque, et quod in ejus applicanda virtute propositum habuit Deus, exeri in seipsis, et explicari paterentur, non solum primarium illud, et principale, quod in cruce semel est oblatum; sed unica ejus ad expianda peccata hominum, applicatio; quam secundariam veluti causam sanctitatis, et justitiæ constituimus, delendis in perpetuum, et obliterandis omnibus par esse posset. Tantam enim gratiam, et adeo præpotentem opem vel ex una Christi meritorum, et cruenti

Al[...] ejusdem expositio.

1 *Num.* XXI, 8. — 2 *Heb.* VII, 27. — 3 *Heb.* IX, 12.

illius sacrificii communicatione fideles percipiunt, ut intacti deinceps ab omni peccati contagione et innocentes perseverare si velint, possint: nimirum, uti jam dixi, quantum ad illius sacrificii conditionem, et efficacitatem attinet. Quod enim secus evenit, id non ipsius sacrificii culpa, sed utentium vitio, et ignavia contingit. Non erant talia legis antiquæ sacrificia, nec abolere hominum delicta poterant; non modo semel impensa; sed nec instaurata sæpius. Imo vero illorum frequentia ab legis conditore præscripta sine ulla conditione, sed præcise, absoluteque, quod jam diximus eorum imbecillitatem, et egestatem arguit. Præsertim cum ex ejusdem Legis mandato, necesse fuerit, quoties sacrificia ista summus sacerdos obibat, eum *confiteri omnes iniquitates filiorum Israel*; adeoque præteritas etiam, quæ antecedentibus hostiis expiari debuerant; quod indicio est, numquam illorum virtute sacrorum abstersas fuisse.

XII. Ex hac secunda loci Apostolici interpretatione, quæ oblationem Christi, et sacrificium ut semel in cruce peractum, ita semel abstergendis peccatis per *commemoratorium* sacrificium adhibitum, idoneum esse per sese dicit ad omnia in sempiternum extinguenda peccata, et perfectam ac perennem tribuendam justitiam, commodissime intelliguntur illa, quæ Apostolus ibidem subtexuit : ex eo, quod indesinenter offerebantur, nullam vim in illis ostendi fuisse ad perficiendos, id est a peccatis penitus extricandos homines, quod alioqui offerri desiissent, *ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati*; hoc est si ex sese fuissent ejusmodi, ut sanctitatis in perpetuum communicandæ vim obtinerent, nihil attinuisse legislatorem καθόλου, et absolute præcipere, ut quotannis repeterentur. Quippe fieri potuisset, ut insita sacrificiis illis virtute, ab omni delictorum conscientia omnino liberarentur. Quemadmodum quia Christi passio semel oblata, quantum in se est, idoneam vim habet ad peccatum funditus abolendum, idcirco *Christus, jam non moritur*[1], et *una oblatione consummasse in sempiternum sanctificatos*[2] dicitur : nempe quantum in ipso fuit. Nec minus facilis, ac plausibilis est eorum expositio, quæ ad illum locum antiqui interpretes afferunt, qui medicamenti ad id utuntur exemplo. Audiatur hac de re Chrysostomus tum Græce, tum Latine loquens ex interpretatione commentarii, qui vulgo inscribitur Ambrosio : « Sicut enim medicamentum, inquit, quando fuerit forte, et salutis efficax, et valens cunctam valetudinem repellere, semel impositum totum operatur. Si ergo semel impositum totum operatum fuerit, ostenditur ex ejus virtute. Imo ostendit hoc ipsius virtutem ut non ulterius apponatur. Si vero semper apponitur, manifestum indicium est, minus illud prævaluisse. Medicamenti quippe virtus illa est, ut semel apponatur, et non frequenter. Sic etiam hic; qua tandem ratione eisdem sacrificiis semper curabantur? Si enim ab omnibus essent liberati peccatis, nequaquam per singulos dies offerret quis sacrificia. » Pergit Chrysostomus (quod in supposititii Ambrosii commentario prætermittitur.) Etenim quotidie definita erant, ut pro omni populo semper offerrentur, ad vesperam, et interdiu. Quare accusatio peccatorum, non solutio fuit quod tum gerebatur; accusatio, inquam, imbecillitatis, non virtutis ostensio. Nam quia primum sacrificium nihil poterat, secundum offerebatur; et quia nec istud quidem effectum habuerat, alterum adhibebatur : ut nonnisi peccatorum esset illa convictio. Siquidem hoc ipsum, offerri sacrificium, peccatorum erat manifesta convictio : quod autem semper offerebatur, convictio erat imbecillitatis. Contra autem in Christo accidit. Semel hic oblatus est, et in perpetuum sufficiens fuit[a].»

Quocirca, ut ait Apostolus, in istis sacri-

*a* Chrysost. hom. xvii in epist. *ad Hebr*. vers. 40. Ὥσπερ γὰρ φάρμακον, ὅταν ᾖ ἰσχυρὸν, καὶ ὑγιείας ποιητικὸν, καὶ δυνατὸν πᾶσαν ἀπαλλάξαι τὴν νόσον, ἅπαξ ἐπιτεθὲν τὸ πᾶν ποιεῖ. ὥσπερ οὖν ἐὰν ἅπαξ ἐπιτεθὲν τὸ πᾶν ἐργάσηται, δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχὴν τῷ μηκέτι ἐπιτίθεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτοῦ ἐστιν ἔργον τὸ μηκέτι ἐπιτίθεσθαι. ἐὰν δὲ ἀεὶ ἐπιτιθῆται, δῆλον ὅτι τοῦ μηδὲν ἰσχυκέναι ἐστὶ σημεῖον (φαρμάκου γὰρ ἀρετὴ τὸ ἅπαξ ἐπιτεθῆναι, καὶ μὴ πολλάκις) οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. τί δήποτε γὰρ ταῖς αὐταῖς θυσίαις ἀεὶ θεραπεύονται; εἰ γὰρ πάντων ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῶν ἁμαρτημάτων, οὐκ ἂν καθ' ἑκάστην ἡμέραν προσεφέροντο αἱ θυσίαι. καὶ γὰρ ἦσαν ὡρισμέναι, ὥστε ἀεὶ προσφέρεσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παντὸς, καὶ ἐν ἑσπέρᾳ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ. ὥστε κατηγορία ἁμαρτημάτων, καὶ οὐ λύσις ἁμαρτημάτων ἦν τὸ γινόμενον. κατηγορία ἀσθηνείας, οὐκ ἰσχύος ἐπίδειξις. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη οὐδὲν ἴσχυεν, ἡ δευτέρα προσεφέρεται· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν αὕτη ἤνυεν, ἑτέρα πάλιν. ὥστε ἔλεγχος ἁμαρτημάτων ἦν, τὸ μὲν οὖν προσφέρεσθαι, ἔλεγχος ἁμαρτημάτων. τὸ δὲ ἀεὶ ἔλεγχος ἀσθενείας, ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τοὐναντίον. ἅπαξ προσηνέχθη, καὶ εἰς τὸ ἀεὶ ἤρκεσε.

1 *Rom*. vi, 9. — 2 *Heb*. x, 14.

ficiis *commemoratio peccatorum per singulos annos fiebat*; curatio non fiebat, ut adnotat Œcumenius, et Theophylactus. Atenim objicit sibi Chrysostomus, aliique post ipsum interpretes : Et nos hodieque idem sacrificium sæpius offerimus; nec tamen propterea singulis vim virtutemque detrahi patimur. Ad hoc in promptu est illorum responsio; quæ quia sacrificii novæ legis proprietatem indicat, non cursim, nec perfunctorie attingenda videtur. Quare in sequens caput ea differenda est; in quo de altera ratione sacrificii Christi, incruenta videlicet, necessario disputamus.

## CAPUT XII.

*De sacrificio novæ legis, quod ab Christi Sacerdotio respicitur. 1. Primum genus est, quo seipsum obtulit in cruce. 3. Alterum incruentum. 4. Quod est secundum ordinem Melchisedec. Comparatur Christus cum illo primum ratione personæ utriusque. 6. Secundo ratione materiæ sacrificio subjectæ, quatenus Melchisedec panem et vinum protulit : et, ut plures existimant, obtulit Deo. 8. Aut saltem Christi corpus et sanguinem adumbravit. 12. Malachiæ prædictio de Christi sacrificio.*

I. De Christianæ legis sacrificio, quo nos disputationis antegressæ series provexit, nondum videtur hoc loco tempestivum agere. Est enim illius pertractatio ei apta magis argumento, quod sacramentorum novæ legis, et inter hæc Eucharistiæ institutionem amplectitur. Ac nos quidem, si sic Deo visum fuerit, eam sequenti tomo theologicorum dogmatum materiem destinamus. Verum quia Christi sacerdotium, de quo hic disputare cœpimus, non satis intelligi potest, nisi sacrificii, circa quod versatur, explorata ratio fuerit; de hoc reticere, ac ne diutius quidem sermonem differre debui; quem idcirco sic in præsentiarum ingrediar, ut ne longius, quam necesse sit, operam nostram in eo commorari patiar.

Duplex in Scripturis sacerdotii Christi, et oblationis modus invenitur, et ab interprete illarum Ecclesia catholica, ex Apostolica traditione, et auctoritate sanctorum Patrum adstruitur. Unus est, de quo antecedenti actum est capite : quo Christus semetipsum, tanquam victimam in cruce, velut altari, Deo Patri obtulit. Nam « *dilexit nos*[1], ut ait Apostolus, *et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis.* » De quo in epistola *ad Hebræos* copiose disseritur. Hanc sacerdotalem Christi functionem, ejusque fructum ac derivatum in nos beneficium pulchre Athanasius explicat in oratione tertia, ubi hæc Apostoli verba declarat : *Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ Jesum*[2]*: qui fidelis est ei, qui fecit illum*; ad quæ ille disputat sic: « Quandonam ergo missus est, nisi cum carne nostra indutus est? quandonam vero pontifex nostræ confessionis factus est, nisi quando semetipsum pro nobis offerens, corpus suum a mortuis excitavit? Et nunc idem ipse fide accedentes ad se conciliat, offertque Patri, redimens omnes, et pro omnibus expiationem faciens in iis, quæ ad Deum pertinent[a]. »

II. Sic eumdem locum Apostoli tractans Epiphanius : « Quod Pontifex, inquit, factus esse dicitur, id eo pertinet, quod in corpore suo Patri seipsum obtulit pro humano genere. Ipse, inquam, sacerdos, ipse hostia semetipsum obtulit, pro omni creatura pontificatus officio fungens. Tum spirituali quodam modo, et cum ingenti gloria in cœlum ascendens, cum eodem illo corpore ad dextram Patris assedit, pontifex factus in sempiternum, qui semel penetravit cœlos[b]. » Hic sacerdotem summum ac pontificem non solum cum viveret in corpore fuisse Christum ait, quando corpus sunm obtulit : sed in eodem officio perseverare modo; quatenus prioris

*a* Athan. orat. III. Πότε οὖν ἀπεστάλη, ἢ ὁπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; πότε δέ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ ὅτε προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα, καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους αὐτοῦ τῇ πίστει προσάγει, καὶ προσφέρει τῷ πατρὶ λυτρούμενος πάντας, καὶ ὑπὲρ πάντων ἱλασκόμενος τὰ πρὸς τὸν θεόν;

*b* Epiph. hær. LXIX, § 39. Τὸ δὲ ἀρχιερέα γενέσθαι, διότι ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ τῷ πατρὶ ἑαυτὸν προσήνεγκεν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος· αὐτὸς ἱερεὺς, αὐτὸς ἱερεῖον, ἑαυτὸν μὲν προσήνεγκεν ὑπὲρ πάσης τῆς κτίσεως ἱερατεύων. ἀναβὰς δὲ πνευματικῶς, καὶ ἐνδόξως ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, γεγονὼς ἀρχιερεὺς εἰς τὸ διηνεκὲς, καὶ διεληλυθὼς τοὺς οὐρανούς.

1 *Eph.* v, 2. — 2 *Heb.* III, 1.

illius fructum sacrificii colligit, et nos assidue Deo reconciliat : ac pro nobis interpellat.

Augustinus quoque in enarratione secunda *Psalmi* XXVI idipsum docet : « Et quidem solus ille sacerdos, inquit, talis exstitit, ut ipse etiam esset sacrificium : obtulit Deo non aliud, quam seipsum. Non enim inveniret præter mundissimam rationalem victimam, tanquam agnus immaculatus fuso sanguine suo redimens nos, concorporans nos sibi, faciens nos membra sua, ut in illo et nos Christi essemus. » Et *ad Psalmum* CXXXII, « Quis est Sacerdos, ait, nisi unus sacerdos, qui intravit in sancta sanctorum? Quis est sacerdos, nisi qui fuit et victima, et sacerdos? nisi ille qui cum in mundo non inveniret mundum quod offerret, seipsum obtulit? »

Et ad *Psalmum* CIX. « Secundum id, quod natus est de patre Deus apud Deum, coæternus gignenti, non sacerdos ; sed sacerdos propter carnem assumptam, propter victimam, quam pro nobis offerret a nobis acceptam. »

Theodoretus item ex eo, quod corpus suum obtulit, corpore ipsum præditum fuisse probat adversus Apollinaristas. « Quamobrem si hoc proprium est, inquit, sacerdotum, offerre dona, Christus autem sacerdos secundum humanam naturam appellatus est, non aliam porro victimam, quam suum corpus obtulit, consequens est Christum habuisse corpus [a]. »

Eleganter præterea Fulgentius primum victimæ genus idem, et sacrificii declarat his verbis. « Unus igitur, ait [1], idemque mediator Dei et hominum homo Christus Jesus ipse pastor et ovis, ipse sponsus et sponsa : ipse sacerdos et victima ; unus idemque et oblator muneris, et munus factus est oblatoris : ut nec oblator a muneris qualite descisceret, nec munus oblatoris merito discreparet.» Deinde naturam hominis integram, nec ulla parte defectam in Christo fuisse demonstrat, ex ritu sacerdotum, et hostiarum in lege veteri; quæ in figura præluserunt novi sacrificii. « Qui si minus aliquid habuit humanæ naturæ (ait contra Arianos, et Appollinaristas) nec personam sumere pontificis, nec offerri potuit pro peccatis. In lege enim sacerdotio fungi non poterat, si quis homo minus aliquid habuisset in se : nec vitiosum, vel imperfectum pecus ad sacrificium cuiquam licebat offerre. Pontificem vero nostrum Jesum Christum esse quis ambigat? »

t. ab
teris.

Epiphanius in hæresi *Melchisedecianorum* de eodem sacerdotio Christi secundum ordinem Melchicedeci loquens ; «Manet, inquit, pro nobis assidue dona offerens. Primum quidem seipsum obtulit, ut sacrificium dissolveret antiqui Testamenti, perfectiore, vivaque pro universo mundo mactata hostia : ut esset ipse victima, ipse sacrificium, ipse sacerdos, ipse altare, ipse Deus, ipse homo, ipse rex, ipse pontifex, ipse ovis, ipse agnus, omnia in omnibus pro nobis factus [b]. »

IIum Sacrificium incruentum quod in Ecclesia quotidie celebratur.

III. Alter modus oblationis, et sacrificii corporis Christi sine cæde, ac cruore transigitur, et in Ecclesia catholica quotidie celebratur, appellaturque *sacrificium incruentum* ab Latinis, a Græcis ἀναίμακτος θυσία. Hujus sacrificii idem qui et prioris, oblator est, et sacerdos Christus Dominus. Nam et utrumque unum est, et idem; nisi quod diversus, ut dixi, utrobique modus est : et uterque ab eodem, cum homo inter homines viveret, summo sacerdote Christo sub extremum mortalis vitæ tempus adhibitus. Quippe prius incruentum illud usurpavit, et Ecclesiæ frequentandum exemplo, et mandato suo constituit, quam posterius, et cruentum. De illo itaque primo dicere nunc ingredimur. Sed parcius tamen, quam argumenti ipsius amplitudo postulat, quod suo loco reservandum suscepimus.

Hujusmodi novæ legis sacrificium quotidianum, et incruentum, ex Scripturarum auctoritate, et hujus interpretis Ecclesiæ, ac sanctorum, qui in ea perpetuo floruerunt, magistrorum testimonio, ac consensu stabilitum hac ratione defendimus. Primum ex ipso Christi sacerdotio ; cujus functionem, administrationemque duplicem paulo ante distinximus : alteram, quam in obeunda morte

*a* THEODORETUS dial. I. Εἰ τοίνυν ἴδιον ἱερέων τὸ δῶρα προσφέρειν, ἱερεὺς δὲ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐχρημάτισε, προσενήνοχε δὲ οὐκ ἄλλην τινὰ θυσίαν, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἑαυτοῦ· σῶμα ἄρα εἶχεν ὁ δεσπότης Χριστός.

*b* EPIPH. hær. LV, num. 4. Μένει γὰρ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὸ διηνεκὲς δῶρα προσφέρων. πρῶτον μὲν ἑαυτὸν προσενέγκας, ἵνα λύσῃ θυσίαν παλαιᾶς διαθήκης, τὴν ἐντελεστέραν ζῶσαν ὑπὲρ παντὸς κόσμου ἱερουργήσας, αὐτὸς ἱερεῖον, αὐτὸς θῦμα, αὐτὸς ἱερεὺς, αὐτὸς θυσιαστήριον, αὐτὸς θεὸς, αὐτὸς ἄνθρωπος, αὐτὸς βασιλεὺς, αὐτὸς ἀρχιερεὺς, αὐτὸς πρόβατον, αὐτὸς ἀρνίον τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος.

1 Fulg. I *ad Trasim.* XII.

sustinuit; quando cruentum, et cruciatibus, ac mortiferis angoribus horrendum, sed humano generi salutare, ac pretiosum sacrificium obtulit: alteram et paulo ante, quam pateretur per sese transegit, cum duodecim Apostolis: et deinceps per Christos suos, ac sacerdotes instaurare pergit; pergetque porro ad occasum usque mundi. Hujus nobis ratio posterioris ex illis, quas proposui, regulis ita constat. Scripturæ sacræ genus quoddam agnoscunt in Christo sacerdotii, quod est secundum ordinem Melchisedeci, et ab Aaronico diversum. Hæc autem diversitas in eo sita est, quod Christus panem et vinum obtulit, perinde ac Melchisedec; quæ tamen non, ut erant, et ab hoc oblata fuerant, mera corporis alimenta manserunt: sed in corpus, ac sanguinem Domini divina vi mutata, supra typum ac figuram assurrexerunt: quam oblationis formam hodieque perseverare indidem accepimus.

IV. Celebris est, et usu omnium detritus ille Psalmi noni et centesimi locus, in quo insigniter de Christi sacerdotio sic Propheta vaticinatur: *Juravit Dominus et non pœnitebit eum*° *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech:* Sed ea Christi sacerdotis ad Melchisedecum accommodatio dupliciter fit: vel κατὰ τὸ πρόσωπον, vel κατὰ τὸ ὑποκείμενον: hoc est vel *ratione personæ*, vel *ratione subjecti*, quod est oblata res, et in sacrificium impensa. Nam utraque *grandem* illum *sermonem* continet [1], et *ininterpretabilem ad dicendum* de quo loquitur Apostolus.

**Melchisedech typus Christi ratione personæ.**

Ut a contentione personarum ordiar, idem Apostolus multa[2], et præclara de Melchisedeco narrat, quæ ad Christum referuntur. Ea vero quatuor capitibus comprehendi possunt. Primum in appellatione consistit tam ipsius, quam civitatis, in qua regnabat; quod et nomen illius *regem justitiæ* significet: et nomen urbis regiæ, *pacem*. Secundum, quod rex idem *sine patre*, *sine matre*, *sine genealogia* fuerit[a]. Nimirum quia parentum illius nomina Scriptura prætermisit; quod ad mysterium trahit Apostolus. Quare duo priora vocabula ἀπάτωρ et ἀμήτωρ per postremum explicantur, ἀγενεαλόγητος: ut interpretes omnes, et Christiani Patres consentiunt, Chrysostomus, Theodoretus, Œcumenius, Theophylactus, Primasius, et alii ad illum Pauli locum: nec non Epiphanius[3] et Hieronymus[4]; qui ex communi Græcorum Patrum sententia testatur ita Paulum intelligi debere, cum ait « *sine patre*, *sine matre;* nempe id uno statim verbo explicari ἀγενεαλόγητος: non quod absque patre, et matre fuerit; cum Christus quoque secundum utramque naturam et patrem habuerit, et matrem: sed quod subito introducatur in *Genesi* occurrisse Abraham a cæde hostium revertenti, et nec ante, nec postea ejus nomen feratur adscriptum. » Et Epiphanius, « Sine patre, inquit, et sine matre dicitur, non quod patrem nullum, ac nullam matrem habuerit: sed quod nulla sit nominum illorum in Scripturis sanctis expressa mentio[b]. » In hoc ergo Christi figuram adumbravit: cujus neque pater ullus revera fuit, qua homo est; neque mater, qua Deus: ut exponit Theodoretus. At Sedulius inscite, quod neque pater Melchisedeco, neque mater de Levi stirpe fuerint. Tertia ratio similitudinis, quod nec initium, nec finis commemoretur in Scriptura Melchisedeci: quæ revera nulla omnino Christus habuit.

**Sine [illegible]**

V. Quartum in Melchisedeco singulare est, quod et Abrahamo antecelluit, quatenus decumas ab eo de manubiis regum accepit, eique benedixit[5]. Est autem qui benedicit potior illo, cui benedicitur, et Aaroni ipsi præstitit. Siquidem Abrahami de stirpe propagatus est Levi, ex quo descendit Aaron. Unde colligitur sacerdotium Melchisedici excellentius esse Aaronico sacerdotio. Denique ex illa comparatione conficit Apostolus; Aaronicum, vel Leviticum sacerdotium extinctum esse, et ei successisse alterum, quod est secundum ordinem Melchisedeci. Etenim Christi sacerdotium substitutum est Levitico, ex eo quod jurasse Pater dicitur, Christum sacerdotem esse non ex ordine Levitico, sed secundum ordinem Melchisedec. Ambo itaque diversa sunt; et quia posterius, quod est secundum ordinem Melchisedec, sempiternum est, consequens est Aaronicum esse sublatum. Quocirca propositum in illo loco fuit Apostolo, docere Christum Dominum sacerdotium esse nactum alterius generis, et multo

a *Heb.* VII, 3. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.

b EPIPH. hær. LV. Τὸ δὲ ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν πατέρα, ἢ μητέρα, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κατὰ τὸ φανερώτατον ἐπωνομάσθαι.

1 *eb.* V, 11. — 2 *Heb.* VII. — 3 Hær. LV. — 4 Epist. CXXVI. — 5 *Gen.* XIV.

præstantius, quam fuit Aaronicum, quod cum lege ipsa translatum est. Hanc vero prærogativam sacerdotii Christi præcipue contemplatur, quod nunquam desiturum sit: sed in æternum mansurum, ut in Melchisedeci figura significatum est. Hanc utriusque personæ comparationem duntaxat Apostolus persecutus est, quoniam ad propositum finem illa in epistola, sufficiebat intelligere, Christum sacerdotem esse, multis partibus excellentiorem summo Judæorum pontifice; quo nihil in mundo præstantius esse persuasum habebant illi, ad quos ista scribebat. De hostiæ genere, quod ad Melchisedeci typum propius pertinet, non erat disputandi locus. Itaque de illo tacuit.

Hic de Melchisedeco latius disputandi locus esse videbatur : de quo Apostoli verba occasionem præbuerunt temerariis ingeniis infanda multa, et Christianis auribus indigna fabulandi. Nec de antiquis modo, et obsoletis hæreticis loquor qui Melchisedeciani dicti sunt; contra quos Epiphanius, Hieronymus, aliique veterum scripserunt ; sed recentiores etiam quosdam intelligo, qui de Melchisedeco peregrina, et horrenda nescio quæ, ac plusquam hæretica commenti sunt. De Christo vero multo etiam horribiliora, et execranda magis. In quibus Valentinorum, Marcionum, Manichæorum, ac similium pestium portenta renovarunt. Verum de hoc barbaro, putidoque figmento satis multa diximus in tertio tomo [1]; nec tanti est, ut in eo iterum refutando operæ pretium sit ullum; itaque missum hoc cum suo inventore faciemus. Nam quæ de cœlesti Christi substantia, et ante Adamum ex ætherea materia formata nugis illis immiscuit, sparsim in antecedentibus libris ea convicta sunt et explosa; ubi de vera Christi carne, et humana natura corpore, animaque constante similibus nostris, contra Apollinaristas, Arianos, et his vetustiores, quos attigi, Christi carnis, et crucis inimicos certamen institui.

VI. Nunc de altera parte comparationis agendum, quæ est, κατὰ τὸ ὑποκείμενον, et ad rem oblatam, ac sacrificium attinet, in quo Christi sacerdotium adumbrasse Melchisedecum, ut non adeo perspicuis verbis Scriptura significet, facit tamen incredibilis antiquorum in eo consensus, ut homini Christiano dubitare sit nefas. Ac duorum alterum de Melchisedeco, et instituti ab Christo sacrificii quadam per illum facta prolusione testantur. Aut enim summi Dei sacerdotem illum, panis et vini, quod *protulisse* legitur, oblationem, et sacrificium fecisse docent; et actione hac figuram edidisse quotidiani novæ legis sacrificii : aut nulla sacrificæ oblationis mentione facta, panem ac vinum ab eo prolatum imaginem volunt habuisse mystici panis, ac vini. hoc est corporis, sanguinisque Dominici: quod citra cruorem in altari nostro per ministros suos Christus offert summus sacerdos ac pontifex. Horum utrumvis asseverent Patres, nihil ad summam nostræ disputationis interesse videtur. Nam utroque modo verum, sed incruentum ecclesiæ Christianæ sacrificium adstruitur : quod in unici, et cruenti commemoratione consistit. Ex illis duobus, prius diserte Cyprianus affirmat tritis illis, ac sæpe commemoratis, sed ad fidem faciendam aptissimis verbis epistolæ sexagesimæ tertiæ, in qua non obiter, sed ex instituto de Christiano sacrificio disputat; quem locum citat, et expendit Augustinus libro quarto *de Doctrina Christi*, capite XXI. « Item in sacerdote Melchisedech, ait, sacrificii Dominici sacramentum præfiguratum videmus, secundum quod Scriptura divina testatur, et dicit : *Et Melchisedech rex Salem protulit panem et vinum* [2] *; fuit autem Sacerdos Dei summi, et benedixit Abraham.* Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in *Psalmis* Spiritus sanctus ex persona Patris ad filium dicens [3]; *Ante Luciferum genui te · tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Qui ordo utique hic est de sacrificio illo veniens et inde descendens, quod Melchisedech sacerdos Dei summi fuit; quod panem et vinum obtulit; quod Abraham benedixit. Nam quis magis sacerdos Dei summi, quam Dominus noster Jesus Christus; qui sacrificium Deo Patri obtulit, et obtulit hoc idem quod Melchisedech obtulerat, id est panem, et vinum, suum scilicet corpus, et sanguinem ? » Et paucis interjectis : « Ut ergo in *Genesi* per Melchisedech sacerdotem benedictio circa Abraham posset rite celebrari, præcedit ante imago sacrificii Christi, in pane et vino scilicet constituta : quam rem perficiens, et adimplens Dominus panem et calicem mixtum vino obtulit, et qui est plenitudo, veritatem præfiguratæ imaginis adimplevit. »

Quibus verbis primum illud ostendit, Melchisedecum obtulisse sacrificium panis, et vini,

1 Lib. I *de Opif.* c. IV. — 2 *Gen.* XIV. — 3 *Psalm.* CIX.

nec simplicem fuisse præbitionem cibariorum castrensium, illam panis et vini prolationem. Deinde typum fuisse sacrificii alterius quod a Christo postea celebratum et institutum postrema nocte fuit : et deinceps in Ecclesia propagatum hodieque frequentatur. Utramque enim actionem, tam corporis et sanguinis sui in panis et vini specie discipulis traditi, quam quæ continuata successione ubique terrarum hodie reperitur, *sacrificium Dominicum* appellatur in eadem epistola Cypriani. « Unde apparet, inquit, sanguinem Christi non offerri, si desit vinum calici ; nec sacrificium Dominicum legitima sanctificatione celebrari, nisi oblatio, et sacrificium nostrum responderit passioni. »

Et postea : « Nam si Jesus Christus Dominus, et Deus noster ipse est summus sacerdos Dei Patris, et sacrificium Patri seipsum primus obtulit, et hoc fieri in sui commemorationem præcepit, utique ille sacerdos vice Christi vere fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur : et sacrificium verum, et plenum tunc offert in Ecclesia Deo Patri, si sic incipiat offerri secundum quod ipsum Christum videat obtulisse. » Idem in libro *de Lapsis* sæpe nomen sacrificii sacramenti illius confectioni tribuit.

VII. Clemens item Alexandrinus panem et vinum a Melchisedeco prolatum non fuisse communem alimoniam, sed mystica oblatione sanctificatum indicat in quarto libro *Stromateon* ita scribens : « Melchisedech rex Salem sacerdos Dei, qui vinum, et panem sanctificatum præbuit cibum in figuram Eucharistiæ [a]. »

Hieronymus in epistola CXXVI *ad Evagrium*, quæ tota est de Melchisedec ; *Ordinem Melchisedec*, et sacerdotium sic interpretari dicit a Græcis Patribus : « quod non carnis, et sanguinis victimas immolaverit, et brutorum animalium sanguinem dextera susceperit : sed pane et vino simplici, puroque sacrificio Christi dedicaverit sacramentum. » Inter opera Hieronymi exstat epistola *ad Demetriadem*, quæ est Pelagii hæretici [1] ; qui eidem opinioni suffragatur : « Melchisedech, inquit, sacerdos Dei legitur ; cujus meritum facile ex hoc intelligi potest, quod multo post futurum Domini sacramentum ante signavit, ac sacrificio panis, et vini mysterium corporis, et sanguinis expressit, ac sacerdotii sui typo Christi sacerdotium figuravit. » Quæ scriptoris minime alioqui Catholici verba utique catholica sunt, et orthodoxæ fidei consentanea. Non enim ob id accusatus, et damnatus est Pelagius pro hæretico, quod de Christiano sacrificio, et institutione Christi perperam existimaret. Itaque non alia, quam quæ vulgo in Ecclesia recepta erat, fidem illis verbis expressit, præsertim cum aliorum minimeque suspectorum Patrum in idem decreta conspirent.

Quin Hieronymus idem libro quarto *in Matthæum* sub initium [2], Judæos redarguit, qui prædictionem propheticam Psalmi CIX de sacerdotio Christi, perperam interpretantur de Abrahamo, « Quos interrogemus, inquit, quomodo Deus dixerit Abrahæ ea, quæ sequuntur, *Tecum principium*, etc. *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Et respondere cogamus ; quomodo Abraham ante Luciferum genitus sit, et sacerdos fuerit secundum ordinem Melchisedech : pro quo Melchisedech obtulerit panem et vinum, et a quo decimas prædæ acceperit. »

Chrysostomus contra Judæos scribens apud Euthymium in *Panoplia* : « Deus, inquit, legalis extinctionem sacerdotii præmonstrans, per Davidem dixit : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Qui non legales hostias immolabat sed preces, et panem, ac vinum, ut historia tradit. Manifestum igitur est, quod cum sacerdotio Aaronis sublatus est legalis vivendi ritus : cum Melchisedeci vero sacerdotio introductum est ei congruens institutum [b]. »

Isidorus item Pelusiota, libro primo, epistola CDXXXI. « Melchisedech, inquit, panibus ac vino sacerdotalem functionem obiens, per quæ divinorum mysteriorum figuram significabat [c]. »

*a* CLEM. IV *Stromat.* Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλὴμ ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ ὁ τὸν οἶνον, καὶ ἄρτον τὴν ἡγιασμένην διδοὺς τροφὴν εἰς τύπον τῆς εὐχαριστίας.

*b* CHRYSOST. apud Euth. tit. VIII. Προμηνύων ὁ θεὸς τὴν κατάλυσιν τῆς νομικῆς ἱερωσύνης, εἴρηκε διὰ τοῦ Δαβίδ· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· ὃς οὐ θυσίας νομικὰς ἱέρευεν· ἀλλ' εὐχὰς, καὶ ἄρτον, καὶ οἶνον, ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει. Πρόδηλον τοίνυν ὡς τῇ μὲν ἱερωσύνῃ τοῦ Ἀαρῶνος συνανῃρέθη καὶ ἡ νομικὴ πολιτεία. τῇ δὲ τοῦ Μελχισεδὲκ συναντεισήχθη ἡ πολιτεία προσεἰχουσα.

*c* Καὶ Μελχισεδὲκ ἄρτῳ, καὶ οἴνῳ ἱερατεύων, δι' ὧν τὸν τῶν θείων μυστηρίων προεσήμαινε τύπον.

1 Tom. IV oper. Hier. — 2 Hier. in cap. XXIII *Matth.*

Cæsarius Arelatensis homilia septima : « Hic ergo in Melchisedech, ait, cujus genealogia, vel origo notitiam illius temporis latuit, oblatione panis, et vini hoc Christi sacrificium præsignavit, » nimirum corporis et sanguinis, quod in Eucharistia præbetur : de quo tota illa in homilia disserit. Nec excidere nobis Cyrillum oportet Alexandrinum; qui in libro secundo *Glaphyrorum in Genesim*, longam de Abrahamo, et Melchisedeco orationem explicat. Ibi sacerdotii genus in Melchisedeco, oblatione metitur panis et vini [a] : in quo typum etiam exhibuisse Christi significat. Et in fine libri, Aaronis sacerdotium Christi sacerdotio secundum ordinem Melchisedec comparans, eumdem ait Christum non cruentis pecudum sacrificiis, sed « mysticis oblationibus nos ad vitam sempiternam alere [b]. »

VIII. Arnobius Junior *ad Psalmum* CXI. « Non ergo sicut damnabilis Photinus credit, ex Mariæ partu sumpsit, inquit, exordium : sed ante Luciferum est ex Patris ore progenitus hic, qui per mysterium panis ac vini Sacerdos factus est in æternum secundum ordinem Melchisedech : qui panem et vinum solus obtulit in sacerdotibus, dum Abraham victor reverteretur de prælio. »

Theodoretus quoque quæstione LXIV *in Genesim*, Melchisedecum unum ex indigenis fuisse suspicatur, regem simul, et sacerdotem Dei altissimi : cui idcirco Abrahamus primitias obtulit. « Siquidem Dominici sacerdotii, inquit, figuram gerebat. Ideo panes Abrahamo vicissim et vinum dedit; ut qui fortasse solitus esset talia Deo omnium offerre. Oportebat enim figuram in illo monstrari [c]. « Hic minime prætermittendus est Eusebius Cæsariensis; qui etsi, ut Ariana pestilentia erat afflatus, non satis sinceram de Christi sacerdotio sententiam habuit, quatenus id ante susceptam carnem perpetuo penes illum exstitisse vult : quod supra memoravimus [1] : nihilominus de ipsa proprietate, ac conditione sacerdotii ad Melchisedeci typum exacti communi dogmati consentanea tradit in quinto libro *de Demonstratione Evangelica*. Ibi locum illum *Psalmi* CIX pertractans, *Tu es Sacerdos*, etc., impletum hunc ait in Christo fuisse, qui non secundum Aaronis ordinis sacerdotium gessit; nec ut ille de tribu Levitica fuit; neque pecudum cruore, ac cæde litavit : sed incruentum sacrificium per suos sacerdotes hodieque Deo perseverat facere. « Et prædictionis, inquit, eventus admirabilis est, si quis consideret, quemadmodum Salvator noster Jesus, Christus Dei, Melchisedeci ritu, quæ sacerdotalis inter homines functionis propria sunt per suos cultores et ministros exequi pergat. Ut enim ille cum esset gentilium sacerdos nusquam videtur sacrificiis usus esse corporalibus : sed vino duntaxat, et pane Abrahamo benedixisse : ita primus ipse Salvator, et Dominus noster; deinde qui ab ipso instituti sunt sacerdotes omnes, per universas gentes spirituale ex præscriptis ecclesiasticis sacrificium peragentes, vino et pane, corporis ipsius, et salutiferi sanguinis sacramenta significant [d]. »

IX. Jam qui in rebus prolatis a Melchisedeco significatum fuisse legis novæ sacrificium affirmant Patres, prorsus multi sunt. Inter quos luculentissime ac creberrime id Augustinus asseverat. Velut in libro XVI *de Civitate Dei*, capite XXII de Melchisedeco agens, et Abrahamo ab illo benedicto, « Ibi quippe primum, ait, apparuit sacrificium, quod nunc a Christianis offertur Deo toto orbe terrarum, impleturque illud, quod longe post hoc factum, per Prophetam dicitur ad Christum, qui fuerat adhuc venturus in carne; *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*. Non scilicet secundum ordinem Aaron, qui ordo fuerat auferendus illucescentibus rebus, quæ illis umbris prænotabantur. »

Res a Melchisedeco prolatæ figura sunt sacrificii novæ legis.

*a* CYRILL. lib. II *Glaphyr*. Καὶ αὐτὸν δὲ τῆς ἱερωσύνης τὸν τρόπον εἰς παράδειξιν τοῦ πράγματος ἐποιεῖτο, σαφῆ. ἄρτους γὰρ καὶ οἶνον ἐξεκόμιζεν ὁ Μελχισεδέκ.

*b* Ibidem. Τρέφει γὰρ ἡμᾶς εἰς ἀμάραντον ζωὴν ταῖς μυστικαῖς ἱερουργίαις.

*c* THEODORETUS qu. LXIV *in Gen*. Τῆς γὰρ δεσποτικῆς εἶχεν ἱερωσύνης τὸν τύπον. Διὸ δὴ καὶ ἄρτους τῷ Ἀβραὰμ, καὶ οἶνον ἀντέδοκεν· ὡς τοιαῦτα τυχὸν προσφέρειν εἰωθὼς τῷ τῶν ὅλον θεῷ. ἔδει γὰρ κἂν τούτῳ δειχθῆναι τὸν τύπον.

*d* EUS. V *de Demonstr*. cap. III. Καὶ τόγε ἀποτέλεσμα τοῦ χρησμοῦ θαυμάσιον, συνορῶντι ὅπως ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ, τῷ τοῦ Μελχισεδὲκ τρόπῳ τὰ τῆς ἐν ἀνθρώποις ἱερουργίας εἰσέτι καὶ νῦν διὰ τῶν αὐτοῦ θεραπευτῶν ἐπιτελεῖ. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἱερεὺς ἐθνῶν τυγχάνων, οὐδαμοῦ φαινέται θυσίαις σωματικαῖς κεχρημένος, οἴνῳ δὲ μόνῳ, καὶ ἄρτῳ τὸν Ἀβραὰμ εὐλογῶν· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον πρῶτος μὲν αὐτὸς ὁ σωτὴρ, καὶ κύριος ἡμῶν, ἔπειτα οἱ ἐξ αὐτοῦ πάντες ἱεροῖς ἀνὰ πάντα τὰ ἔθνη τὴν πνευματικὴν ἐπιτελοῦντες κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς ἱερουργίαν, οἴνῳ καὶ ἄρτῳ τοῦ τε σώματος αὐτοῦ, καὶ τοῦ σωτηρίου αἵματος αἰνίττονται τὰ μυστήρια.

1 Cap. XI, § 2.

Et in libro *contra Adversarium legis, et Prophetarum*, capite xx. « Noverunt, inquit, qui legunt, quid protulerit Melchisedec, quando benedixit Abrahamo ; et jam sunt participes ejus. Vident tale sacrificium nunc offerri Deo toto orbe terrarum. »

Item in tractatu *ad Psalmum* xxxiii, bifariam diviso, egregie catholicam professionem tam de vera corporis ac sanguinis Dominici præsentia, quam de ejusdem sacrificio confirmat. In prima concione [1], « Erat autem, inquit, ut nostis, sacrificium Judæorum antea secundum ordinem Aaron in victimis pecorum : et hoc in mysterio : nondum erat sacrificium corporis, et sanguinis Domini, quod fideles norunt, et qui Evangelium legerunt : quod sacrificium nunc diffusum est toto orbe terrarum. Proponite ergo vobis ante oculos duo sacrificia ; et illud secundum ordinem Aaron, et hoc secundum ordinem Melchisedec : de quo dicitur, *Tu es Sacerdos in æternum*, » etc. Tum in concione secunda [2] ; « Ipse de corpore, inquit, et sanguine suo instituit sacrificium secundum ordinem Melchisedech. Mutavit ergo vultum suum in sacerdotio. »

Rursus in libro XVIII *de Civitate Dei*, capite xxxv. « Hoc sacrificium, inquit, per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedec cum in omni loco, a solis ortu usque ad occasum Deó jam videamus offerri ; sacrificium autem Judæorum, quibus dictum est. *Non est mihi voluntas in vobis; nec accipiam de manibus vestris munus* [3], cessasse negare non possunt. » Sed in libro XVII ejusdem operis, capite xvii, ex professo Christi sacerdotium, et de eo locum illum Psalm. cix declarans, inter alia sic scribit : « Ex eo quod jam nusquam est sacerdotium, et sacrificium secundum ordinem Aaron ; et ubique offertur sub sacerdote Christo quod protulit Melchisedec, quando benedixit Abraham, quis ambigere permittitur, de quo ista dicantur ? »

Idem in libro *octoginta trium quæstionum* quæst. lxi. « Dominus noster Jesus Christus ipse est sacerdos noster in æternum secundum ordinem Melchisedec, qui seipsum obtulit holocaustum pro peccatis nostris ; et ejus sacrificii similitudinem celebrandam in suæ passionis memoriam commendavit : ut illud, quod Melchisedec obtulit Deo, jam per totum orbem terrarum in Christi ecclesia videamus offerri. » Et hic locus ad superiores adscribendus est, qui hoc adstruunt, Melchisedecum ipsum sacrificium obtulisse Deo panis et vini, quando utrumque protulisse dicitur.

X. Epiphanius item in hæresi *Melchisedecianorum*. « Melchisedec, inquit, occurrit tunc ei, et protulit ipsi panem, et vinum, sacrorum mysteriorum significationes adumbrans ; quæ Domini figuram exprimebant, dicentis, *Ego sum panis vivus* : et figuram sanguinis ex perforato ipsius latere manantis [a]. »

Hieronymus in epistola *ad Marcellam*. « Recurre, inquit, ad Genesim : et Melchisedec regem Salem hujus principem invenies civitatis : qui jam tunc in typo Christi panem et vinum obtulit, et mysterium Christianum in Salvatoris sanguine, et corpore dedicavit. »

Item *ad Psalmum* cix ejusque verba illa, *Tu es Sacerdos*, etc. Sic ea paraphrastice declarat. « Quomodo enim Melchisedec rex Salem obtulit panem, et vinum : sic et tu offeres corpus tuum, et sanguinem, verum panem, et verum vinum. Iste Melchisedec ista mysteria, quæ habemus, dedit nobis. Ipse est, qui dixit. *Qui manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum*. Secundum ordinem Melchisedec tradidit nobis sacramentum suum. »

Chrysostomus homilia xxxv *in Genesim*, ad caput decimumquartum, ubi occursus ille Melchisedeci describitur, post nonnulla de sacerdotio illius, deque eo quod parentibus caruisse dicitur, consentanee iis quæ diximus allata : de pane ac vino ab eodem prolato sic scribit : « Animadverte quemadmodum per illum Patriarchæ exhibitum honorem, mysterium aliquod nobis significet. Protulit enim panes et vinum. Cum figuram videas, intellige veritatem, et divinæ Scripturæ vim admirare ; uti longe ante, et ex primordiis quæ sunt futura præmonstret [b]. » Et in homi-

*a* Epiph. hær. lv, num. 6. Ὁ Μελχισεδὲχ αὐτῷ ἀπήντα τότε, καὶ ἐξέβαλεν αὐτῷ ἄρτον, καὶ οἶνον, προτυπῶν μυστηρίων τὰ αἰνίγματα, ἀντίτυπα τοῦ κυρίου ἡμῶν λέγοντος. ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν· καὶ ἀντίτυπα τοῦ αἵματος τοῦ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ νυχθέντος.

*b* Chrysost. Καὶ ὅρα διὰ τῆς εἰς τὸν πατριάρχην τιμῆς, ὅπως μυστήριόν τι ἡμῖν δι' αὐτῆς αἰνίττεται. Ἐξήνεγκε γὰρ ἄρτους, καὶ οἶνον, ὁρῶν γὰρ τὸν τύπον νόει μοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ θαύμαζε τῆς θείας γραφῆς τὴν δύναμιν, πῶς ἄνωθεν, καὶ ἐκ προοιμίων τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι προεμήνυε.

1 August. tom. VIII. — 2 Ibid. — 3 *Mal.* i.

lia XXXVI. « Alioqui quia tum fiebant, inquit, figuram Christi præ. se ferebant. Quin illa ipsa, quæ prolata sunt, mysterii non nihil portendebant [a]. »

Idem et Cyrillus Alexandrinus affirmat *Glaphyrorum* libro secundo [1].

XI. Joannes Damascenus libro IV *de Fide*, capite XIV. « Pane, inquit, et vino Melchisedec Abrahamum excepit ab alienigenarum cæde revertentem sacerdos Dei altissimi. Illa mensa mysticam hanc mensam adumbrabat: quemadmodum sacerdos ille veri pontificis Christi typus erat, et figura. *Tu enim es sacerdos*, inquit, *in æternum secundum ordinem Melchisedech* [b]. »

Cassiodorus item *ad Psalmum* CIX, de his verbis agens, *Tu es Sacerdos*, etc. « Hoc etiam, ait, Propheta promisisse filio commemorat Patrem. Cui enim potest veraciter istud, et evidenter aptari, nisi Domino Salvatori; qui corpus et sanguinem suum in panis, ac vivi erogatione salutariter consecravit? Quem ordinem per mysticam similitudinem Melchisedec justissimus rex instituit, quando Dominus panis et vini fructus obtulit. Constat enim pecudum victimas periisse, quæ fuerunt ordinis Aaron; et Melchisedec manere potius institutum, quod toto orbe in sacramentorum erogatione celebratur. »

Paschasius etiam Radbertus in epistola *ad Frudegardum*: « Volo, inquit, perpendas fidelis animus, quid intersit inter illud typi cum Pascha, quo agnus immolatus est, et in eadem cœna comestus; et istud, quod secundum ordinem Melchisedec in pane et vino continuo celebratur. » Et mox: « Deinde corpus et sanguis in calice ad expletionem factum est veritatis, ut quod in Melchisedec præcesserat, totum compleretur in Christo »

Potho denique Prumiensis libro secundo *de statu domus Dei* [2]: « Denique præter unum verum, summumque sacrificium, quod secundum ordinem Melchisedec in consecratione Eucharistiæ offerimus, nullum aliud munus præstantius altari sancto superponimus. Cæterum plures sunt hostiæ spirituales, plura sunt dona, et sacrificia, quæ ad unum illud sacrificium conducunt; quæ omnem animam præparant, ut participatione cœlestis sacrificii digna esse possit *. »

XII. Hactenus veterum testimonia recensuimus, qui in Ecclesia sacrificii genus esse quoddam asseverant, quod a Melchisedeco panis et vini prolatione significatum sit; cujus etiam gratia novæ sacerdotium legis institutum est. Nunc alterius Prophetæ locum expendere oportet, qui non minus illustris, et ad idem persuadendum aptus esse videtur tum per se, tum antiquorum usu et auctoritate munitus. Is est Malachias, cujus in primo capite memorabile exstat de novo illo sacrificio, quod per gentes in Judaici locum subrogari debebat, oraculum his verbis comprehensum [3]: *Non est mihi voluntas in vobis dicit Dominus exercituum*; *et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Illustratur celeberrima Malachiæ prophetia.

Hoc sacrificium, quod, abrogato Judaico, ab gentibus in omni loco esset offerendum, peculiare quoddam esse, non late sumpto nomine, precibus, ac votis, cæterisque religionis officiis tribuendum, primum verba ipsa demonstrant, quod oblatio illa *munda* fore prædicitur: cujusmodi, ex adversariorum opinione, non sunt humana opera quantalibet sanctitate pollentium; quæ impura, et lethali infecta esse culpa recentior hæresis affirmat. Deinde quod hic potissimum a nobis agitur, antiquissimi Patres de singulari Eucharistiæ, ac Dominici corporis et sanguinis sacrificium intelligendum docent.

Justinus ecce in dialogo *cum Tryphone*, diserte hanc esse mentem prædictionis illius ostendit. « De sacrificiis, inquit, quæ a vobis

Testimonia veterum.

*a* CHRYS. hom. XXXVI. Ἄλλως δὲ καὶ τύπος ἦν τὰ γινόμενα τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ προενεχθέντα μυστήριόν τι προεμήνυε.

*b* DAMASC. Ἄρτῳ, καὶ οἴνῳ ἐδεξιοῦτο Μελχισεδὲκ τὸν Ἀβραὰμ ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων κοπῆς ὑποστρέφοντα, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου. Ἐκείνη ἡ τράπεζα ταύτην τὴν μυστικὴν προεικόνιζε τράπεζαν, ὃν τρόπον ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ τύπος ἦν, καὶ εἰκόνισμα. σὺ γὰρ, φησὶ, εἶ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

* De Melchisedeco, et Christi sacerdotio secundum ejus ordinem disputant præter Petavium Pererius *in Gen.* XIV, num. 80 seq. Lorinus in *Ps.* CIX, Justinianus in septimum epistolæ *ad Hebræos* caput, et P. Petrus Curti in dissertatione Romæ edita a 1751 inscriptaque *Christus Sacerdos*, de qua diximus t. V *Hist. Litter.* pag. 322 seqq.

F. A. Z.

1 Cyrill. *Glaph.* — 2 Tom. IX, *Bibl.* — 3 *Mal.* I, 10.

tunc offerebantur, loquitur Deus per Malachiam unum ex duodecim[a]. » Tum prolatis Prophetæ verbis, quæ descripsimus, ita pergit : « De iis autem, quæ a nobis gentilibus in omni loco offeruntur ipsi, sacrificiis, hoc est de pane Eucharistiæ, et poculo similiter Eucharistiæ, prædixit, » etc.

Tum pluribus interjectis, in eodem diagolo, Judaica omnia sacrificia antiquata esse; et unum penes gentiles Christianos residere testatur « sacrificium in Eucharistia panis, et poculi : quod ab Christianis in omni terræ loco celebratur[b]. »

XIII. Irenæus item libro IV capite XXXII sub finem, ex eodem Malachiæ testimonio, sacrificium Christianæ legis approbat. « Eum, inquit, qui ex creatura panis est, accepit, et gratias egit dicens, *Hoc est corpus meum.* Et calicem similiter, qui ex ea creatura, quæ est secundum nos, suum sanguinem confessus est : et novi Testamenti novam docuit oblationem : quam Ecclesia ab Apostolis accipiens, in universo mundo offert Deo, ei, qui alimenta nobis præstat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim Prophetis Malachias sic præsignificavit, etc. Manifestissime significans per hæc, quoniam prior quidem populus cessavit offerre Deo, omni autem loco sacrificium offertur Deo, et hoc purum : et nomen ejus glorificatur in gentibus. »

Ita Chrysostomus, vel qui sub ejus nomine editus est auctor *commentarii in Psalmum* XCV, allatis Malachiæ verbis, ad ea sic disputat: «Vide, quam illustri, et splendido præconio mysticam mensam explicet, nempe incruentum sacrificium[c]. »

Theodoretus quoque ad caput primum *Malachiæ,* et ejus illa verba; « Victimarum, inquit, ratione carentium jugulatio fieri desiit. Solus autem immaculatus agnus sacrificatur, qui tollit peccata mundi[d]. » Quod hic agnum immaculatum, id est Christum, sacrificari dicit, explicat in commentario ad caput octavum epistolæ *ad Hebræos*; ubi de incruenta Christianorum oblatione loquitur, qua unicum illud oblatum semel in cruce commemoratione quotidiana repeti dicit; quem locum postea proferam.

Meminit et sacrificii novæ legis a Malachia prædicti Cyprianus libro I *Testimon.* cap. XVI.

XIV. Augustinus libro XVI *de Civitate Dei*, capite XXXV, Malachiæ testimonium affert, ac vetere abrogato sacerdotio, et sacrificio, novum esse subrogandum indidem affirmat. Hoc vero sacrificium novum per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedec in omni loco ait offerri; quem locum supra retulimus [1].

Sic etiam in libro *contra Adversarium legis, et Prophetarum*, capite XX, sacrificium illud idem, quod Judaico successurum prædicit Malachias Propheta, *secundum ordinem Melchisedec* esse dicit.

Sic Joannes Damascenus libro tertio, capite XIV. « Hæc nimirum est, ait, purum et incruentum sacrificium, quod ab ortu solis usque ad occasum offerri sibi, per Prophetam Dominus dixit. Corpus est, et sanguis Christi, quod ad animæ nostræ corporisque conservationem procedit[e]. » etc.

Perspicuum est autem neque Malachiam nec ejus interpretes sanctos Patres sacrificii nomine commune quoddam, et late usurpata significatione intelligi voluisse, cujusmodi preces, vota, et beneficentiæ in pauperes appellantur interdum[2] : sed peculiare aliquod, et insigne. Nam priora illa pridem usurpabantur manente adhuc Aaronis sacerdotio, eique consentaneis sacrificiis. Atqui novum aliquod, uti sacerdotium, ita sacrificium prædicitur *secundum ordinem Melchisedech*, et antehac inusitatum : uti Patres illi declarant toto hoc capite citati. Quod cum præterea

*a* JUST. *Dial.* vers. 34. Ὅθεν περὶ μὲν τῶν ὑφ' ὑμῶν τότε προσφερομένων θυσιῶν λέγει ὁ θεὸς, ὡς προέφην διὰ Μαλαχίου ἑνὸς τῶν δώδεκα, etc. Περὶ δὲ τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ὑφ' ἡμῶν τῶν ἐθνῶν προσφερομένων αὐτῷ θυσιῶν, τουτέστι τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας προλέγει, etc.

*b* Ibid. Θυσίας, ἃς παρέδωκεν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς γίνεσθαι, τουτέστιν, ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ τοῦ ἄρτου, καὶ τοῦ ποτηρίου ἐν παντὶ τόπῳ τῆς γῆς γενομένας ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν προλαβὼν ὁ θεός, etc.

V de et pag. seq.

*c* CHRYS. vers. 39. Ὅρα πῶς λαμπρῶς, καὶ περιφανῶς τὴν μυστικὴν ἡρμήνευσε τράπεζαν, καὶ ἀναίμακτον θυσίαν.

*d* THEODORET. *in Malach.* Καὶ τῶν μὲν ἀλόγων θυμάτων τέλος ἔλαβεν ἡ σφαγὴ, μόνος δὲ ὁ ἄμωμος ἀμνὸς ἱερεύεται, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

*e* DAMASC. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθαρὰ θυσία δηλαδὴ, καὶ ἀναίμακτος, ἣ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αὐτῷ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος ἔφησε. Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα Χριστοῦ, εἰς σύστασιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τε, καὶ σώματος χωροῦν.

1 § 7. — 2 Hebr. XIII, 16.

incruentum ab illis asseratur, et quale in Ecclesia catholica per dies singulos offertur, næ judicii ac sensus communis expers ille sit oportet, qui non id agnoscit antiquis illis Patribus omnino placuisse novæ legis sacrificium istud esse, in quo Christi corpus et sanguis, in memoriam passionis ipsius ac mortis, ex ejusdem præcepto quotidie celebratur. Quod in sequenti capite plenius adhuc constabit; in quo eorumdem Patrum alia ponemus testimonia, quæ universe, ac citra Propheticorum dictorum mentionem, nostrum illud sacrificium asseverant *.

## CAPUT XIII.

*Esse aliquod Novæ Legi peculiare sacrificium institutum a Christo, et hujus corporis, ac sanguinis, probatur primum Græcorum Patrum selectis testimoniis.*

I. Sacrificii vocabulum (quod in hac tota disputatione primo loco notatum, et animadversum esse debet) latissima significatione usurpatur interdum a Patribus pro omni opere bono; quod ad Dei cultum refertur. Ex quo manavit Augustini descriptio illa sacrificii in libro decimo *de Civitate Dei* tradita [1]. « Proinde verum sacrificium, inquit, est omne opus, quod agitur ut sancta societate inhæreamus Deo, relatum scilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati esse possumus. » Sed hæc sacrificii notio nimis est ampla; et proprie dicti limites excedit. Nam et « misericordiam, qua homini subvenitur, si propter Deum fit, » tale esse sacrificium asserit. Imo « ipse homo Dei nomini, consecratus, ait, et *Deo devotus*, inquantum mundo moritur, ut Deo vivat, sacrificium est. » Quod autem opus omne bonum, quo Deus colitur, *verum* sacrificium nominat, nemo sic intelligendum putet, tanquam *verum* sit, *proprie dictum:* quin potius ideo sic vocari sentiat, quod hujus potissimum gratia divinitus sit institutum hoc, quod proprie sacrificium appellatur. Siquidem et sacramenta omnia novæ legis, et ejusdem singulare sacrificium et ipsa carnis nostræ susceptio: mors denique Salvatoris, et passio; ac quidquid egit in vita, dixitque; ad eum finem referuntur universa, quem *ad Titum* scribens commemoravit Apostolus. *Qui dedit*, inquit [2], *semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum*; quod est illud ab Augustino definitum sacrificium. Quin et idem capite antecedente, illud ex Osee refert [3]: *Misericordiam volui, et non sacrificium.* Quibus verbis « nihil aliud, inquit, quam sacrificio sacrificium prælatum oportet intelligi, quia illud quod ab omnibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificii. Porro autem misericordia verum sacrificium est. *Talibus enim sacrificiis placatur Deus* [4]. Quæcumque igitur in ministerio tabernaculi sive templi, multis modis de sacrificiis leguntur divinitus esse præcepta, ad dilectionem Dei et proximi significandam referuntur. *In his enim duobus præceptis tota lex pendet, et Prophetæ* [5]. » Et, quod ante scripserat. « In sacrificiis, quæ ab antiquis Patribus facta sunt in victimis, nihil aliud intelligendum est, nisi rebus illis eas res fuisse significatas, quæ aguntur in nobis ad hoc tantum, ut inhæreamus Deo, et ad eumdem finem proximo consulamus. » Ac subinde ita decernit: « Sacrificium ergo visibile invisibilis sacramentum, id est sacrum signum est. »

II. Quæ postrema verba demonstrant, quemadmodum Augustini superiora intelligenda sint illa, quibus *verum sacrificium* appellavit opus omne bonum, et honestum, quod ad Dei venerationem refertur. Quippe duplex esse sacrificium agnoscimus, *visibile*, et *invisibile*; quorum prius exteriori cæremonia, et oblatione continetur: posterius prioris est fructus et finis. Ideo verum sacrificium dicitur: quasi *primarium*, et cujus gratia illud est institutum. Quemadmodum Christus de se ipse dicit; *Ego sum vitis vera* [6], non « per proprietatem, sed per similitudinem, » ut ait Augustinus [7]; quomodo et « leo, ovis, agnus, petra, lapis angularis, et cætera hujusmodi vocatur, quæ magis ipsa sunt vera, ex

* Malachiæ Vaticinium singulariter illustratur a P. Widenhoser *Sacræ Scripturæ dogmatice, et polemice explicatæ* parte prima tom. II seqq. p. 1020 seqq. et a P. Seedorf in epistolis gallicis Manhemii divulgatis adversus Pfaffium Tubinganum Cancellarium. F. A. Z.

1 Aug. X *de Civit.* cap. VI. — 2 *Tit.* II, 14. — 3 *Ose.* VI, 6. — 4 *Hebr.* XIII. — 5 *Marc.* XXII, 40. — 6 *Joan.* XV. — 7 Tract. LXXX, in *Joan.*

quibus ducuntur istæ similitudines, non proprietates. » Non igitur verum sacrificium appellatur misericordia, vel *contriti cordis sacrificium*, quasi proprie dictum: uti nec vitis vera, vel petra, est proprie dicta. Sed idem est, ac præcipuum, et in quod potissimum intentus est auctor, institutorque visibilis ritus, et sacrificii. Sic in capite sexto libri ejusdem decimi *de Civitate Dei*, ipsum hominem pium dicit esse sacrificium. Et in fine concludit: « Hoc est sacrificium Christianorum: Multi unum corpus sumus in Christo; quod etiam sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia: ubi eidem demonstratur, quod in ea oblatione, quam offert, ipsa offeratur. »

Sacrificii veri et realis ratio.

Nos nimis anxia contentione submota, sic statum informamus rei in medio positæ, atque inter Catholicos, et horum adversarios controversæ: Cum duplex ex Augustino cæterisque Patribus adeoque sacris e libris intelligatur esse sacrificii genus; alterum commune, lateque sumptum; ut sunt opera bona, præsertim misericordiæ, pœnitentiæ, ac similium, quod eatenus virtutis, quæ sub sensus non cadit, *invisibile* nominat Augustinus: alterum externum et aspectabile: quod in ritu quodam, et cæremonia consistit, qua Deo aliquid offertur, qualiscumque tandem actionis illius conditio sit (de quo non est hujus loci subtilius inquirere; quod tum fiet, cum de Missæ sacrificio disputabimus) hoc igitur constituto, de priori sacrificii notione non hic constituimus agere: cum extra quæstionem sit, tam in veteri lege, quam in Nova, usurpari spirituales hostias istas, et spirituales oblationes, ac sacrificia; quæ ab novi Testamenti auctore Christo, et ejus Apostolis, impensius etiam, quam erant in veteri, in usu esse jubentur. Hoc igitur disputationi subjectum erit argumentum, atque id efficere, ac probare contendimus, antiquos Patres in ecclesia Christiana novum quoddam, et ab Christo constitutum agnoscere sacrificium; quo ex pane vinoque, consecratione factum ab sacerdote Christi corpus et sanguis offertur.

III. Persuadent hoc imprimis vocabula quædam, quibus ad exprimendam mysticam illam actionem uti solent Græci, ac Latini Patres, quæ certe sacrificam oblationem significant, eamque peculiarem, et quæ sacrificii nomen proprie, non καταχρηστικῶς, et communiter obtinet, ut sunt προσφορὰ; et προσφέρειν, ἱερατεύειν, ἱερεῖον, ἱερεύειν, ἱερεὺς, θυσία, θυσιάζειν, βωμός. Latinis *oblatio, et sacrificium corporis, et sanguinis Domini, offerre, consecrare, sacrificare, immolare, sacerdos, altare*, et ejusdem generis alia, quæ partim iis in Patrum sententiis, quas antecedenti capite collegimus; partem in sequentibus affatim expressa reperies. His enim vocibus certa quadam ratione positis, et constructis, nisi plane pervicaces, et stulte contentiosi esse volumus, fateri cogimur, fuisse in Ecclesia veteri, et esse hodieque sacram nescio quam cæremoniam, cujusmodi paulo ante descripsi, hoc est incruentum corporis Christi sanguinisque sacrificium.

Ac primum Nicæni canonis decimi octavi verba ponderanda sunt, quæ sic ab Dionysio Exiguo in Latinum translata sunt: « Pervenit ad sanctum, magnumque concilium, quod in quibusdam locis, et civitatibus Presbyteris gratiam sacræ communionis[a]. (Græcæ εὐχαριστίαν) diaconi porrigant; quod nec regula, nec consuetudo tradidit, ut ab his, qui potestatem non habent offerendi, illi qui offerunt Christi corpus accipiant. Hic προσφέρειν, id est *offerre*, distinguitur ab eo quod est *dare*, vel *tradere*; atque hoc diaconis permittitur; illud solis mandatur presbyteris, et sacerdotibus. Non igitur communis, et promiscua quædam est functio; qualis est stipis in pauperes erogatio; vel mœror ob admissa peccata; sed sacratior, et augustior; utpote ab consecratis, et ordinatis ad hoc munus administris præstanda.

Irenæus item in eo loco, quem supra ex libro quarto protulimus[1], « novam *vocat* oblationem, et sacrificium, quod offertur modo in omni loco, » ac veteribus, Judaicisque successit. Et in capite XXXIV ejusdem libri; oblationem hanc eamdem, Eucharistiam vocat, et esse *corpus, et sanguinem Domini* dicit, quo alitur caro nostra, ob idipsum resurrectura. » Quemadmodum enim est a terra panis percipiens invocationem Dei, jam non

*a* NICÆN. can. XVIII. Ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν, καὶ μεγάλην σύνοδον, ὅτι ἔν τισι τόποις, καὶ πόλεσιν, τοῖς πρεσβυτέροις τὴν εὐχαριστίαν οἱ διάκονοι διδόασιν. ὅπερ οὔτε ὁ κανὼν, οὔτε ἡ συνήθεια παρέδωκεν, τοὺς ἐξουσίαν μὴ ἔχοντας προσφέρειν τοῖς προσφέρουσι διδόναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

1 Cap. antec. § 18.

communis panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans, terrena et cœlesti; sic et corpora nostra percipientia Eucharistiam jam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Offerimus autem ei non quasi indigenti, sed gratias agentes donationi ejus et sanctificantes creaturam. » Hanc ipsam Eucharistiam, et oblationem esse Christi carnem testis est Ignatius martyr in epistola *ad Smyrnæos* his verbis, quæ ab Theodoreto citantur in dialogo : « Eucharistias, et oblationes non probant : eo quod non confitentur Eucharistiam, carnem esse Salvatoris nostri Jesu Christi, quæ pro peccatis passa est : quam Pater sua benignitate suscitavit[a]. » Ita Theodoretus; quæ in vulgatis Ignatii codicibus non exstant : sed in editione nupera Isaaci Vossii, ex Florentino manuscripto, repræsentantur. In qua προσευχὰς, non προσφορὰς legitur. Sed Theodoretus ita, ut descripsimus, habuit in suo exemplari. Quare Eucharistia est προσφορὰ, id est *oblatio, et sacrificium corporis Christi*, quod in cruce pependit ex antiquissimi Græcorum Patrum Ignatii sincero, liquidoque testimonio.

IV. Apud Athanasium in *Apologia* secunda, Julii exstat epistola ad Arianos episcopos, qui ex Antiochena synodo ad ipsum scripserant; in qua de sacro calice agens a Macario Athanasii presbytero confracto, dum sacris operaretur Ischyras, ista scribit : « Quonam pacto fieri potuit, ut qui post ostium morbo decumberet, tunc astaret, et sacris operaretur, et offerret, aut quomodo proponi oblatio potuisset, cum intus essent catechumeni? Nam si intus erant catechumeni, nondum tempus oblationis esse potuit. Hæc, ut jam exposui, pro se dicebat episcopus Athanasius, et rem ita esse ex actis probabat, idem affirmantibus cæteris, qui cum ipso erant, prorsus nunquam presbyterum Ischyram fuisse[b]. » Igitur ex Julii Papæ, et Athanasii testificatione constat, προσφορὰν, id est *oblationem* in Ecclesia fuisse : ad quam usui erant sacra vasa, maximeque *calix mysticus*, ut eum nominat synodica Alexandrini concilii in eadem Athanasii causa [1] : ubi et hoc legitur, in illo calice propinatum fuisse Christi sanguinem, mysteriorum, et sacrificii tempore : ad idque consecratione, et ordinatione ministri opus fuisse. Quæ omnia in actis synodicis, et tota illa narratione de Ischyra continentur.

Dionysius Alexandrinus episcopus in responsione ad decem quæstiones a Paulo Samosateno propositas, de hoc novæ legis sacrificio, antiquis, et Judaicis abolitis suffecto, insigniter disputat his verbis : « Verum seipsum exinanivit; propterea mysterium ineffabile ab ipso Deo vocatur novum Testamentum, eo quod seipsum dedit in mystica cœna ; non ut olim, qui Aaronici sacerdotii legi obtemperabant, pecudum carnes altari imponebant. Ideo Moses ita scribit[2] : *Carnes sanctæ erunt super altare, et comedet populus : et omnis quicumque tetigerit ex eis immundus, peribit.* Nunc autem non ita fit. Sed ipse Dominus, et Deus Israel Salvator noster ait, *Qui manducat me, et ille vivet propter me*[3]. Deus igitur habitans in nobis, secundum testamentum, quod disposuit nobiscum dicens, *Accipite hoc et dividite inter vos*[4]*; hoc novum Testamentum est ; hoc facite*[c]. » Dionysiu Alexandrino.

V. Eusebius Cæsariensis libro primo *de Demonstratione Evangelica*, capite octavo, in quo Christiani instituti rationem reddit, quod ab Judaicis sacrificiis desistere præcipit, hæc de novo, ac præstantiore sacrificio prodidit : « Merito corporis ipsius, et sanguinis memo- Eusebio.

*a* Ignat. *ad Smyrn.* apud Theodoret. dial. III. Εὐχαριστίας, καὶ προσφορὰς οὐκ ἀποδέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν χρηστότητι ὁ πατὴρ ἤγειρεν.

*b* Jul. epist. Ath. Πῶς οἷόν τε τὸν ὄπισθεν τῆς θύρας νόσῳ κατακείμενον, τότε ἑστηκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν, ἢ πῶς οἷόν τε ἦν προσφορὰν προκεῖσθαι ἔνδον ὄντων τῶν κατηχουμένων; Εἰ γὰρ ἔνδον ἦσαν οἱ κατηχούμενοι, οὔπω ἦν ὁ καιρὸς τῆς προσφορᾶς. ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται, ἔλεγεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυε, διαβεβαιουμένων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μηδὲ ὅλως αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαι.

*c* Dion. *in Resp.* ad qu. VII Pauli Sam. Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε. διὸ καὶ τὸ μυστήριον τὸ ἀνεκδιήγητον ὑπ' αὐτοῦ καλεῖται τοῦ θεοῦ ἡ καινὴ διαθήκη τὸ ἑαυτὸν (for. τῷ) ἡμῖν δοῦναι ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ, οὐ καθάπερ οἱ κατὰ νόμον, τῆς τοῦ Ἀαρὼν ἱερατείας κρέα ἀλόγων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ πάλαι ἐπετίθουν. καὶ γράφει Μωϋσῆς λέγων, ὅτι κρέα ἅγια ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον· καὶ ἔδεται ὁ λαός. καὶ πᾶς, ὅς, τις ἅψεται ἐξ αὐτῶν ἀκάθαρτος ἐξολοθρευθήσεται. νῦν δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' αὐτὸς ὁ κύριος, καὶ θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ σωτὴρ ἡμῶν λέγει, ὅτι ὁ τρώγων με· κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ. Θεὸς ἄρα ὁ ἐνοικῶν ἐν ἡμῖν κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διέθετο πρὸς ἡμᾶς, λέγων, λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτούς· ἡ καινὴ διαθήκη ἐστί. τοῦτο ποιεῖτε.

1 *Apol* II, Ath. — 2 *Lev.* VII, sec. LXX. — 3 *Joan.* VI. — 4 *Luc.* XXII.

riam quotidie celebrantes; ac meliore, quam veteres, sacrificio, et functione sacra dignati; nefas jam esse ducimus ad illa prima elementa, et imbecilla delabi, symbola videlicet, et imagines, non ipsam veritatem complexa[a].» Et in calce libri, duo apud Christianos versari genera sacrificiorum asserit : unum externum et eucharisticum ; alterum in animi, corporisque puritate positum : « Igitur et sacrificamus, ait, et ad suffitum adolemus; alias quidem magnæ hostiæ memoriam secundum ea, quæ ab ipso tradita sunt mysteria celebrantes, et Eucharistiam illam, quæ ob salutem nobis concessam exhibetur, piis hymnis Deo, ac precibus offerentes; alias nos ipsos toti ipsi consecrantes, et Pontifici ipsius Verbo cum corpore animaque dicati[b]. »

Gregorio Nazianzeno.

Idem sacrificii genus duplex, interioris, in animique affectione recta positi, et exterioris, quod soli sacerdotes offerunt, perspicue Gregorius Nazianzenus distinxit oratione prima apologetica, in qua vitati a se prius episcopatus rationem reddit : « Cum hæc igitur nossem, ait, et illud præterea, neminem dignum esse magno et Deo, et sacrificio, et Pontifice, nisi qui seipsum prius obtulerit Deo hostiam viventem[1], sanctam, ac rationabile obsequium gratum exhibuerit, Deoque sacrificium laudis immolarit, et spiritum contritum; quod solum a nobis omnium largitor sacrificium postulat; quonam pacto sacrificium illud externum, magnorumque mysteriorum figuram habens offerre ipsi non vererer? aut quomodo sacerdotis habitum, et nomen subirem, antequam sanctis operibus manus consecrassem[c]?» Hoc loco Gregorius duplex illud agnoscit, explicatque genus sacrificii, alterum quod ab Christianis omnibus rite celebratur : de quo Apostolus loquitur in epistola *ad Romanos*, cap. XII, et ad hoc offerendum in commune hortatur omnes, qui Christiana professione censentur; Clericos, laicos, viros, feminas, pueros, adultos, sine ullo conditionis, ætatis, sexusque discrimine. Cujusmodi hostiæ sunt, opera bona, et Christianarum officia virtutum, præsertim beneficientiæ, ac largitatis in egenos; ad quas Deo præstandas, offerendasque cunctos idem Paulus excitat in epistola *ad Hebræos*[2]. Alterum est sacrificii genus, quod externum vocat : ad quod immolandum non omnes adhibentur promiscue : sed certus ministrorum ordo, sacerdotali nomine, dignitate, ac consecratione præditus.

XI. Non aliud Cyrillus Hierosolymitanus in *Catechesi mystagogica* significat : in qua Eucharisticum sacramentum, et sacrificium, et utriusque administrandi ritum luculenter exponit : qui cum hodierno adamussim congruit, ut et veri corporis, sanguinisque Christi professio, quæ in hoc sacrificio reipsa, nec specie, et adumbrationetenus offeruntur. Inter alias porro sacræ λειτουργίας actiones, meminit hymnorum, ac laudum, quæ tum Deo persolvuntur : nec non precum, et orationum, quæ pro omnibus funduntur ad Deum. « Deinde post absolutum, inquit, illud spirituale sacrificium, hoc est incruentum cultum super illa propitiationis hostia, obsecramus Deum pro communi Ecclesiarum pace[d]. » etc. Ibi ἀναίμακτον λατρείαν vocat incruentum Missæ sacrificium, et θυσίαν, quo vocabulo non semel utitur; uti paulo post, τὴν ἁγίαν, καὶ φρικωδεστάτην θυσίαν, *sanctum*, *et tremendum sacrificium*, appellat. Sic etiam Epiphanius λατρείαν τῆς οἰκονομίας idem sacrificium nominat : ut supra obiter animadvertimus[3]. Sed et Basilius in oratione *de Jejunio*, « Sacerdotem, ait, jejunio perfici. Nec enim fieri potest, ut sine jeju-

*a* Eus. I *de Dem.* Εἰκότως τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος τὴν ὑπόμνησιν ὁσημέραι ἐπιτελοῦντες, καὶ τῆς κρείττονος, ἢ κατὰ τοὺς παλαιοὺς, θυσίας τε, καὶ ἱερουργίας ἠξιωμένοι, οὐκέθ' ὅσιον ἡγούμεθα καταπίπτειν ἐπὶ τὰ πρῶτα, καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα, σύμβολα, καὶ εἰκόνας, ἀλλ' οὐκ αὐτὴν ἀλήθειαν περιέχοντα.

*b* Ib. Οὐκοῦν καὶ θυόμεν, καὶ θυμιῶμεν ποτὲ μὲν τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου θύματος κατὰ τὰ πρὸς αὐτοῦ παραδοθέντα μυστήρια ἐπιτελοῦντες, καὶ τὴν ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν εὐχαριστίαν δι' εὐσεβῶν ὕμνων τε, καὶ εὐχῶν τῷ θεῷ προσκομίζοντες· τοτὲ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ὅλῳ καθιεροῦντες αὐτῷ, καὶ τῷ γε ἀρχιερεῖ αὐτοῦ λόγῳ αὐτῷ σώματι, καὶ ψυχῇ ἀνακείμενοι.

*c* Nazian. orat. I. Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ὅτι μηδεὶς ἄξιός ἐστι τοῦ μεγάλου καὶ θεοῦ, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν εὐάρεστον ἐπεδείξατο· μηδὲ ἔθυσε τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἣν μόνην ὁ πάντα δοὺς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν· πῶς ἔμελλον θαῤῥῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον; ἢ πῶς ἱερέως σχῆμα, καὶ ὄνομα ὑποδύεσθαι, πρὶν ὁσίοις ἔργοις τελειῶσαι τὰς χεῖρας;

*d* Cyrill. Hieros. *Catech. Myst.* V. Εἶτα μετὰ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν πνευματικὴν θυσίαν, τὴν ἀναίμακτον λατρείαν ἐπὶ τῆς θυσίας ἐκείνης τοῦ ἱλασμοῦ, παρακαλοῦμεν τὸν θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης.

1 *Rom.* XII, 2. — 2 *Hebr.* XIII, 15. — 3 Lib. II cap. I, § 5.

nio sacrificandi functionem audeat attingere, non solum in mystico hujus temporis, veroque cultu : sed etiam in typico, qui secundum legem adhibebatur[a]. »

Et in libro secundo *de Baptismo*, in responsione ad quæstionem secundam, quam purus ab omni labe Christianus sacerdos esse debeat, docet exemplo sacerdotum in lege veteri : quos expertes esse maculæ omnis oportuit. « Atque Dominus, inquit, ita dicens : *Major templo est hic*, docet nos, tanto magis impium esse, qui cum impurus sit, audet in sacrificium offerre corpus Domini, qui dedit seipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis, quanto unigeniti Filii Dei, corpus arietibus, ac tauris antecellit[b]. » Hoc loco ἱερατεύειν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, est sine dubio *sacrificare*, vel *in sacrificium offerre corpus Domini* : quemadmodum Theodoretus libro septimo *contra Græcos*, « Deum ait Judæis mandasse, ut quæ ab gentilibus pro diis colebantur, immolarent[c] : » ubi pro eo, quod vulgo legitur ἱερεύειν, in manu exaratis codicibus legi ἱερατεύειν adnotat Sylburgius : ut ad illum Basilii locum observavit ὁ μακαρίτης Fronto Ducæus. Cui affine est, et συνώνυμον vocabulum ἱερουργεῖν, quo plerique veteres utuntur. Est enim idem ac *sacrificare*, ut habent Glossæ veteres : quibus et ἱερουργὸς est *immolator*. Itaque Basilius in eodem libro ἱερουργίαν τοῦ μυστηρίου dixit, pro *sacrosancti* mysterii *sacrificio*[1].

VII. Joannes item Chysostomus plurimis in locis novæ legis sacrificium similibus verbis, sententiisque commendat. Ut cum *ad Corinthios* scribens ita loquitur : « Hic autem ad id quod multo terribilius, et magnificentius est, sacrificium transtulit, tum hostia commutata, tum pro jugulatione pecudum, semetipsum offerre jubens[d]. »

Et homilia XIX in *Matthæum*, contra illos invectus, qui proximis a Deo mala precantur : « Quomodo, inquit, osculaberis fratrem? quomodo sacrificium attinges? quomodo sanguinem Dominicum degustabis, tantum habens in cogitatione tua venenum[e]? »

Idem oratione quarta *contra Judæos* : « Hæc omnia facta sunt, ait, veteri sublato sacrificio, et altero in ejus locum suffecto, quod per Christi corpus transfigitur[f]. »

Item in homilia tertia in epistolam *ad Ephesios*, ubi de frequenti communione disputat, sæpius θυσίαν nominat, id est *sacrificium*, et *victimam* Dominici corporis et sanguinis : « Hoc, inquit, apud te cogita : Qui antiqui sacrificii participes erant, quantam adhibebant cautionem. Quid enim non agebant? quid non faciebant? Omni tempore purgabantur. Tu vero ad sacrificium accedens, quod et Angelis terrorem parit, annorum revolutionibus rem tantam circumscribis[g]. »

Præclarum et illud est, quod in oratione *in sanctum Eustathium Antiochenum*, de cruento et incruento sacrificio dicit. « Est, inquit, et sine cruore sacrificium. Norunt hoc quod dico quicumque initiati sunt, ac propterea sine sanguine transactum est illud (Abrahami sacrificium, quando Isaacum obtulit) quoniam istius figura esse debebat[h] » (incruenti novæ legis sacrificii.) Si non singulare, ac sacratius aliquod ageretur sacrificii genus, sed commune tantum, quod in precibus, ac Dei laudibus, vel bonis operibus consistit, ut adversariis placet : neque tanta cautio adhibenda fuisset, ut ad solos baptismo initiatos illius

*a* BASIL. Τὸν ἱερέα τελειοῖ. οὐ γὰρ δυνατὸν ἄνευ νηστείας ἱερουργίας κατατολμῆσαι, οὐ μόνον ἐν τῇ μυστικῇ νῦν, καὶ ἀληθινῇ λατρείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τυπικῇ τῇ κατὰ τὸν νόμον προσαγομένῃ.

*b* BASIL. Ὁ δὲ κύριος λέγων· μείζων τοῦ ἱεροῦ ὧδε, παιδεύει ἡμᾶς, ὅτι τοσοῦτον ἀσεβέστερός ἐστιν ὁ τολμῶν ἱερατεύειν τὸ σῶμα τοῦ κύριου τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν, καὶ θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, ὅσον τὸ σῶμα τοῦ μονογενοῦς τοῦ υἱοῦ θεοῦ ὑπερέχει κριῶν, καὶ ταύρων.

*c* THEODORET.! Τὰ δὲ σεβόμενα παρ' αὐτοῦ ἱερεύειν κελεύσας.

*d* CHRYSOST. in ep. I *ad Cor.* Ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τὸ πολλῷ φρικωδέστερον, καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὴν ἱερουργίαν μετεσκεύασε· καὶ τὴν θυσίαν αὐτὴν ἀμείψας, καὶ ἀντὶ τῆς ἀλόγων σφαγῆς ἑαυτὸν προσφέρειν κελεύσας.

*e* Idem hom. XIX *in Mat.* Πῶς οὖν ἀσπάσῃ τὸν ἀδελφόν; πῶς ἅψῃ τῆς θυσίας; πῶς ἀπογεύσῃ τοῦ αἵματος τοῦ δεσποτικοῦ τοσοῦτον ἔχων ἐπὶ τῆς διανοίας τὸν ἰόν;

*f* Idem. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἐγένητο, τῆς παλαιᾶς καταλυθείσης θυσίας, καὶ ἑτέρας ἐπισαχθείσης τῆς διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

*g* Idem hom. III *ad Eph.* vers. 8. Ἐννόησον οἱ τῆς θυσίας μετέχοντες τῆς παλαιᾶς πόσῃ ἐκέχρηντο τῇ φειδοῖ, τί γὰρ οὐκ ἔπραττον; τί δὲ οὐκ ἐποίουν; πάντοτε ἐκαθαίροντο. σὺ δὲ θυσίᾳ προσιὼν, ἣν καὶ ἄγγελοι φρίττουσι, καιρῶν περιόδοις τὸ πρᾶγμα ὁρίζεις.

*h* CHRYS. tom. V, vers. 22. Ἀλλ' ἔστι θυσία καὶ χωρὶς αἵματος. ἴσασιν οἱ μεμυημένοι τὸ λεγόμενον. διὰ τοῦτο δὲ κἀκείνη ἡ θυσία χωρὶς αἵματος ἐγένετο, ἐπειδὴ ταύτης ἔμελλεν ἔσεσθαι τύπος.

1 Basil. tom. I.

mentio perveniret : nec typus ejus constitueretur in Abrahami sacrificio. Quinetiam in homilia contra nonnullos prima Paschata jejunantes Chrysostomus sacrificii Christiani meminit : cujus institutionem refert ad auctoritatem Apostoli, qui ad Corinthios scribens, Christum ait sacrificium illud offerri jussisse. « Pascha, inquit, non est jejunium : sed oblatio, et sacrificium, quod per unamquamque synaxim peragitur [a]. » Quod sacrificium ex illis Apostoli verbis colligit; *Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis* [1]. Pergit deinde. « Quamobrem, inquit, quoties accedis cum pura conscientia, Pascha celebras ; non cum jejunaveris ; sed cum sacrificii illius particeps fueris [b]. »

Sic auctor *Expositionis Psalmi* xcv, quæ cum germanis Chrysostomi est edita ; « Est, inquit, purum sacrificium primum quidem mystica mensa, cœlestis, et mundo præstantior victima ; » quod quidem unicum sacrificium variis quæ in Lege præscribebantur, successisse vult [c].

Cyrillo Alexandrinos.

VIII. Cyrillus Alexandrinus eidem fidei dogmati subscribit ; ex quo nonnulla proferemus. In homilia quadam *de mystica cœna*, in qua Christus sacrificium sui corporis instituit : « Videamus, inquit, quomodo is, cujus in potestate sunt extrema terræ, ad mysticam cœnam sese comparabat : quomodo ille, qui sedet super Cherubim in cœna recumbebat : quomodo qui per figuram manducatus est in Ægypto, illic sponte seipsum sacrificat : ac postquam typum comedit, velut typicorum consummator, veritatem patefecit : semetipse cibum vitæ statim apponens [d]. »

Hæc homilia ut alterius sit, quam Cyrilli (hoc enim stylus ipse suadere videtur) certe antiqui scriptoris est, et digna, cui plurimum auctoritatis deferatur. Cyrilli porro germana, nec in dubium vocanda testimonia haud pauca suppetunt : ex quibus aliqua commemoranda sunt. In epistola *ad Nestorium* postrema, cui anathematismi subjecti sunt, de incruento sacrificio insignis est locus ; in quo hæretici illius convincit errorem, carnem Christi communem, et cæterorum similem eo ipso ducentis, quod hanc unum proprie, et naturali, id est substantiva unitate esse cum Verbo negavit. « Necessario igitur et hoc adjicimus (inquit ex Latina Dionysii Exigui versione) annuntiantes enim secundum carnem mortem unigeniti filii Dei, id est Jesu Christi, et resurrectionem ejus, et in cœlis ascensionem pariter confitentes, incruentam celebramus in Ecclesiis sacrificii servitutem ; sic etiam ad mysticas benedictiones accedimus, et sanctificamur, participes sancti corporis, et pretiosi sanguinis Christi omnium nostrum redemptoris effecti : non sicut communem carnem percipientes, quod absit : nec ut viri sanctificati, et Verbo conjuncti secundum dignitatis unitatem, aut sicut divinam possidentis habitationem ; sed ut vere vivificatricem, et ut Verbi propriam factam [e]. » Hic ἀναίμακτον θυσίαν sive λατρείαν appellat novi Testamenti sacrificium, in quo Christi corpus et sanguis offertur. Quod tam penitus per illa tempora persuasum erat omnibus Christi nomen utcumque profitentibus, ut hoc argumento, rei utique perspicuæ magis et confessæ, quam id, ad quod probandum assumebatur, usus fuerit Cyrillus ad veram cum divinitate conjunctionem carnis adstruendam. Erat ergo tunc, quod hodieque perseverat, in Ecclesia verum, et proprie dictum sacrificium ; in quo vera illa caro Redemptoris offertur, et

Incru[illegible] sacrifi[illegible] Lati[illegible]

*a* Chrysost. hom. xxviii. Πάσχα γὰρ οὐ νηστεία ἐστὶν, ἀλλ' ἡ προσφορὰ, καὶ θυσία ἡ καθ' ἑκάστην γινομένη σύναξιν.

*b* Ibid. Ὥστε ὁσάκις ἂν προσίῃς μετὰ καθαροῦ συνειδότος, πάσχα ἐπιτελεῖς, οὐχ ὅταν νηστεύσῃς· ἀλλ' ὅταν τῆς θυσίας ἐκείνης μετέχῃς.

*c* Ibid. Ἡ νέα χάρις ἐλθοῦσα διὰ μιᾶς περιγράφει πάσας, καὶ μίαν ἀληθινὴν ἔστησε θυσίαν.

*d* Cyrill. Ἰδώμεν τῇ διανοίᾳ πῶς ὁ κρατῶν τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἐπὶ τὸ μυστικὸν δεῖπνον ἡτοιμάζετο· πῶς ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ἐν τῷ δείπνῳ ἀνεκλίνετο· πῶς ὁ τυπικῶς βρωθεὶς ἐν Αἰγύπτῳ ἐκεῖσε ἑκουσίως ἑαυτὸν θυσιάζει, καὶ φαγὼν τὸν τύπον ὡς πληρωτὴς τῶν τυπικῶν ἐξέφηνε τὴν ἀλήθειαν, βρῶμα ζωῆς αὐτὸς παραυτίκα ἑαυτὸν παραθέμενος.

*e* Cyrill. in epist. *ad Nest.* Ἀναγκαίως δὲ κἀκεῖνο προσθήσομεν. καταγγέλλοντες γὰρ τὸν κατὰ σάρκα θάνατον τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τήν τε ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν ὁμολογοῦντες, τὴν ἀναίμακτον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τελοῦμεν θυσίαν (Dionysius λατρείαν legit) πρόσιμέν τε οὕτω ταῖς μυστικαῖς εὐλογίαις, καὶ ἁγιαζόμεθα μέτοχοι γενόμενοι τῆς τε ἁγίας σαρκὸς, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ οὐχ ὡς σάρκα κοινὴν δεχόμενοι, μὴ γένοιτο. οὔτε μὴν ὡς ἀνδρὸς ἡγιασμένου, καὶ συναφθέντος τῷ λόγῳ κατὰ τὴν ἑνότητα τῆς ἀξίας, ἤγουν ὡς θείαν ἐνοίκησιν ἐσχηκότος· ἀλλ' ὡς ζωοποιὸν ἀληθῶς, καὶ ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ λόγου.

1 I *Cor.* xi.

sua nos præsentia communicationeque puros ac sanctos efficit. Quod nisi præsens in eo sacrificio salutaris illa sisteretur victima; sed hujus adumbratio, et recordatio sola gereretur; non hanc qualemcumque passi, et immolati in cruce corporis Christi figurationem adhibere debuit, ut carnem ipsam ex consortio divinitatis vim habere ζωοποιὸν, id est *vivificam* ostenderet: sed ipsa potius cruenta illius immolatio, et in cruce suffixio commemoranda fuit. Verum ut vivificam, et divini operis effectricem Christi carnem esse monstraret, merito illa re usus est, quæ præsentis ipsius vim, operationemque præstaret.

IX. Hoc ipsum Cyrillus repetit in declaratione anathematismi undecimi: « Et ex sancto, vivifico, et incruento sacrificio, quod per ecclesias celebratur[a], » ostendit non esse communem, et promiscue cum cæteris habendam hominibus illam Christi carnem, quæ sua præsentia, et communicatione gratiam, et sanctitatem ingenerat « Siquidem communis caro vivificandi vim non habet[b]. »

Est ejusdem Cyrilli locus alius eximius, et efficax in *Glaphyris*, libro singulari *de Levitico*, ubi de congruentia disputat sacrificii Christiani cum Mosaico, maxime quod ad locum attinet, in quo utrumque celebrari oportet. Nam in lege veteri, sacrificium quod pro peccato dicitur[1], in loco sancto fieri debuit, et victima illa pro peccato mactata vesci sacerdotes jussi sunt duntaxat in eodem loco sancto. Quod similiter in novæ sacrificio legis usurpatur: «Quod autem, inquit, locus divinis sacrificiis maxime conveniens sit ecclesia Dei, et in ejusmodi locis necessario Christi peragatur mysterium, haud obscure in sequentibus declarat his verbis: *In loco sancto manducabitur*[c].» Ex quo insuper colligit, non oportere cum hæreticis communione jungi, « quod extra sanctum tabernaculum sacrificent pro peccato; nec in locis sanctis sanctum conficiant sacrificium[d]. » Apparet ex hoc loco, aliud esse sacrificii genus institutum a Christo, quam commune, ac tralatitium, quod in orationibus, et laudabilibus vitæ Christianæ officiis positum est. Quippe nullus iis proprius attributus est locus. Nam Apostolus præcipit *viros orare in omni loco levantes puras manus*[2], idque Dominus Samaritanæ mulieri denuntiat[3]. Tum cætera, misericordiæ præsertim, opera alibi, quam in ecclesiis, et melius, et frequentius exhibentur. Itaque species est altera sacrificii proprie dicti, quod in Dominica celebrandum et Apostolica traditio, et Ecclesiæ perpetua consuetudo sancivit.

X. Confirmat hoc egregie memorabilis Isidori Pelusiotæ locus, in quo duplex itidem sacrificium in nova lege constitutum memorat, alterum incruentæ hostiæ, alterum, castimoniæ: ac priori offerendo non omnes destinatos esse dicit; sed solos sacerdotio initiatos: posterioris omnes esse proprios sacerdotes: « Quemadmodum, inquit, in veteri Testamento sacerdotio fungi solis licebat sacerdotibus: at Paschatis tempore omnes quodammodo sacerdotii honore afficiebantur (quilibet enim pecudem suam immolabat) sic etiam in novo Testamento, cui nullum alterum successurum est, peculiari quidem ratione, ac velut prærogativæ nomine, incruentæ victimæ sacrificium penes illos est, quibus hoc offerre fas est; verum unusquisque proprii corporis est Sacerdos[e]. » Isidoro Pelusiota.

Hinc epistola CXXXIV libri ejusdem, Zosimum sacardotem impurum hominem monet, ut vel a luxu, ac libidine se contineat, « vel ad venerandum altare ne accedat. Multis enim scandalum præbens, ait, ab accessu eos deterres, ut qui tantam labem illibato altari assidentem minime sustinent[f]. »

Denique Andræas Cretensis oratione *in ra-* Andræa Cretensi.

*a* Cyrill. Τὴν ἁγίαν, καὶ ζωοποιὸν, καὶ ἀναίμακτον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τελοῦμεν θυσίαν, οὐχ ἑνὸς τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀνθρώπου κοινοῦ σῶμα εἶναι πιστεύοντες τὸ προκείμενον.

*b* Cyrill. ibid. Κοινὴ γὰρ σὰρξ ζωοποιεῖν οὐ δύναται.

*c* Cyrill. *Glaph.* Ὅτι δὲ τόπος ταῖς θείαις ἱερουργίαις ὁ μάλιστα πρέπων, ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν αὐταῖς ἀναγκαίως τὸ Χριστοῦ τελεῖται μυστήριον, ἐνδείξειεν ἂν οὐκ ἀσυμφανῶς προσεπενεγκὼν οἷς ἔφην· ἐν τόπῳ ἁγίῳ βρωθήσεται.

*d* Ibidem. Οὐκοῦν ἀνόμημα, καὶ βεβήλωσις, καὶ ὑπὸ δίκην αἵματος τὸ τοῖς ἀνοσίοις αἱρετικοῖς συναυλίζεσθαι φιλεῖν; καὶ τῆς πρὸς ἐκείνους ἀντέχεσθαι κοινωνίας. ἔξω γὰρ θύουσι τῆς ἁγίας σκηνῆς τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐκ ἐν τόποις ἁγίοις τὴν ἱερὰν τελοῦσι θυσίαν.

*e* Isid. lib. III, ep. LXXV. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἱερᾶσθαι οὐκ ἐξῆν, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις. ἐν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ πάσχα πάντες τρόπον τινὰ ἱερωσύνῃ ἐτιμῶντο (ἕκαστος γὰρ τὸ πρόβατον ἔθυεν) οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς καινῆς, καὶ ἀδιαδόχου ἔχουσι μὲν κατ' ἐξαίρετον τὴν ἱερουργίαν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας οἷς ἔξεστι ταύτην προσενεγκεῖν· ἕκαστος δὲ οἰκείου σώματος ἱερεὺς κεχειροτόνηται.

*f* Ibid. ep. CXXXIV. Ἡ ταῦτα δρῶν τῷ σεπτῷ θυσιαστηρίῳ μὴ πρόσιθι. πολλοὺς γὰρ σκανδαλίζων ἀπελαύνεις

1 *Levit.* VI, 25. — 2 I *Tim.* II. — 3 *Joan.* XXI.

*mos palmarum*, « Sacrificari, ait, Christum in antitypis pro nobis symbolis immolatum [a]. » Vide Germanum Constantinopolitanum in libro *de Contemplatione rerum Ecclesiasticarum* [1]. Sed modum excedet oratio nostra, si Græcorum omnium Patrum acervare testimonia pergam, quæ novi Testamenti sacrificium peculiare designant. Et est Latinis testibus dandus locus : quorum ex tanta copia certos eligam, pluribus aut omissis, aut in alterum locum dilatis.

## CAPUT XIV.

*Latinorum aliquot Patrum testimoniis ostenditur esse peculiare quoddam in Ecclesia sacrificium, in quo Christi corpus, et sanguis offertur.*

II° Idem probatur ex Latinis Patribus: Tertulliano.

I. Latinorum primus in suffragium mittendus est Tertullianus : qui Eucharistiæ sacramentum non minus sacrificium esse dum consecratur, et offertur, asserit, ut in calce libri *de Oratione*. Ibi enim de *stationum*, id est *semi-jejuniorum* diebus agens, per quos nonnulli sacrificio interesse, et, quod in eo offerebatur, corpori, ac sanguini Domini participare ducebant religioni, eo quod accepto sacramento solvendum putabant esse jejunium. « Similiter et de stationum diebus, ait, non putabant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum ; quod statio solvenda sit accepto corpore Domini. Ergo devotum Deo obsequium Eucharistia resolvit? an magis Deo obligat? Nonne solemnior erit statio tua, si ad aram Dei steteris? Accepto corpore Domini, et reservato, utrumque salvum est, et participatio sacrificii, et executio officii. » Manifeste sacrificium vocat oblationem Eucharistiæ, consecrationemque ; cujus fiunt Christiani participes.

Et in libro secundo *de Cultu feminarum* capite XI. « Vobis autem nulla procedendi causa, inquit, non tetrica; aut imbecillis aliquis ex fratribus visitandus ; aut sacrificium offertur, aut Dei verbum administratur. »

Cyprian.

Cyprianus vero multis in locis idem illud inculcat : ex quibus aliquot attulimus capite duodecimo [2]. Præter quæ alia commemoranda sunt : maxime ex libro *de Lapsis* : in quo sæpius id nomen repetit : præsertim ubi historiam illam refert puellæ, quæ gentilibus sacrificiis ab nutrice initiata, postea ad Ecclesiam adducta est : « Ignoratione igitur obreptum est, inquit [3], ut sacrificantibus nobis eam secum mater inferret. » Hic sacrificare vocat, Christi corpus et sanguinem consecrare. Item : « Et alius, qui et ipse maculatus, sacrificio a sacerdote celebrato, partem cum cæteris ausus est latenter accipere : sanctum Domini edere, et contrectare non potuit. »

Idem in epistola LIV *ad Cornelium*, quæ non tam Cypriani, quam totius est Africanæ synodi ; in qua certiorem Cornelium Papam faciunt, decrevisse se lapsis pœnitentibus, et ad Ecclesiam redire cupientibus, communionem repræsentare ob imminentem novam persecutionis procellam ; « Non pœnitet, inquit, pacem concessisse tam fortibus. Imo episcopatus nostri honor grandis, et gloria est, pacem dedisse martyribus : ut sacerdotes qui sacrificia Dei quotidie celebramus, hostias Deo, et victimas præparemus. »

Arelat. prima synod.

II. Hoc ipsum sacrificium designat et Arelatensis prima synodus, anno celebrata Christi 314, dum canone XV ita sancit. « De Diaconibus, quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere. » Hic offerre est προσφέρειν eo sensu, quem canon Nicænus XVIII exprimit supra a nobis adductus; non qui alias a nobis expositus est [4], ut sit simplex exhibitio sacramenti ; qualis a diaconis etiam usurpata est. Rursus in canone XX. Ut peregrino episcopo locus sacrificandi detur.

Optat. Milevit.

Optatus Milevitanus in calce libri tertii, illustre nobis ejusdem rei testimonium suppeditat, cum Donatistarum calumniam refellit, qui per id tempus, quo Paulus et Macarius viri clarissimi ab Imperatore Constante missi sunt ad Donatistas ad unitatem revocandos, quod anno Christi 348 gestum est, illud fama divulgarunt, venturos illos, ut profanam imaginem in altari tempore sacrificii publice proponerent. Ex quo invidiam illam Donatistæ concitarunt, tanquam ad idololatriam

τοῦ προσιέναι, μὴ ὑπομένοντας ἰδεῖν τοσαύτην κηλῖδα τῷ ἀμιάντῳ θυσιαστηρίῳ παρεφεδρεύουσαν·

a ANDR. CRET. Θύεται γὰρ ἐν ἀντιτύποις ὑπὲρ ἡμῶν συμβόλοις ἱεροθυτούμενος.

1 Tom. XII *Bibl. PP.* — 2 § 6. — 3 Cypr. *de Lap.* — 4 In Diatr. *de Potestate consecr*, cap. I et seq.

populum vellent adducere. Asserebant enim, « Quod qui gustaret, aut acciperet de sacrificio adventantis unitatis (hoc est Eucharistia ab Catholicis consecrata, et oblata) de sacro gustare videtur (id est perinde faceret, ac si idolothytum gustaret.) Dicebatur enim (pergit Optatus) illo tempore venturos esse Paulum, et Macarium, qui interessent sacrificio, et cum altaria solemniter aptarentur, proferrent illi imaginem, quam primo in altari ponerent : sic sacrificium offerretur. Hoc cum acciperent aures, perculsi sunt animi. » Sed vanum fuisse rumorem istum, probavit exitus. Nam sacrificium usitato more celebratum est. « Nihil probavit aspectus ex iis : quibus perturbatus erat auditus. Visa est puritas, et ritu solito solemnis consuetudo perspecta est. Cum viderent divinis sacrificiis nec mutatum quidquam, nec additum, nec ablatum, Pax a Deo commendata volentibus placuit. » Ex hoc insigni loco colligitur, usitatum in Ecclesia fuisse sacrificii celebrandi ritum : quo et oblationis, et altaris vocabula pertinent : quibus passim utitur Optatus : ut et calicis, in quo Christi sanguis portatur. Cujus rei non minus exquisitum testimonium exstat initio libri sexti : ubi Donatistarum sacrilegum furorem vasa sacra, et *altaria confringentium*, ac diruentium castigat his verbis : « Quid enim est tam sacrilegum, quam altaria Dei, in quibus et vos aliquando obtulistis, frangere, radere, removere ? In quibus vota populi, et membra Christi portata sunt. » Et mox : « Quid est enim altare, nisi sedes et corporis, et sanguinis Christi ? » Item : « Hoc tamen immane facinus geminatum est, dum fregistis etiam calices Christi sanguinis portatores, quorum species revocastis in massas, » De simili Arianorum in altaria, et incruenta sacrificia grassatione queritur Gregorius Nazianzenus oratione vicesima[1].

Siricius Papa in epistola quarta *ad Episcopos Africanos*, quæ est synodica, in capite IX in quo decernitur, ut sacerdos ab uxoribus suis abstineat, eam rationem subjicit, quod quotidie ad offerendum sacrificium paratus esse debeat : « Si ergo laicis, inquit, abstinentia imperatur, ut possint deprecantes audiri; quanto magis sacerdos utique omni momento paratus esse debet, munditiæ puritate securus ; ne aut sacrificium offerat, aut baptizare cogatur ? » Sic etiam Carthaginense concilium secundum sub Siricio habitum, excommunicandum esse censuit canone IX, presbyterum, qui « a præposito suo excommunicatus, vel correptus secernendum se ab episcopi sui communione duxerit, ac separatim cum aliquibus schisma faciens, sacrificium Deo obtulerit. »

Item Marius Victorinus libro primo *contra Arium*[2], de voce περιούσιος agens, orationis meminit, quæ in *oblatione*, id est sacrificio dicebatur. « Sicuti et in oblatione dicitur, ait, munda tibi populum circumvitalem æmulatorem bonorum operum circa tuam substantiam venientem. » Mario Victorino.

III. Ambrosii vero quam plurima exstant, et disertissima testimonia, in quibus corporis, et sanguinis Christi sacrificium exprimit. In commentario *ad Psalmum* XXXVIII. « Vidimus, inquit[3], principem sacerdotum ad nos venientem : vidimus, et audivimus offerentem pro nobis sanguinem suum ; sequamur, ut possumus, sacerdotes ; ut offeramus pro populo sacrificium : etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio : quia etsi nunc Christus non videtur offerri, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur : imo ipse offerre manifestatur in nobis, cujus sermo sanctificavit sacrificium quod offertur. » Ambrosio.

Idem libro septimo *in Lucam* de Juda proditore agens[4], et cœna Dominica. « Qui proditionem, inquit, sanguinis Dominici inter sacrificia positus cogitabat. » Nempe institutionem illam sacramenti, et sacrificii ab Christo celebratam pridie quam pateretur, sacrificium appellat.

Sic alibi passim *oblationis*, et *sacrificii* peculiari appellatione designat mysterium illud Dominici corporis, et sanguinis, quod ab sacerdote ad altare conficitur. Ut in epistola XVIII *ad Marcellinam sororem*, exponens quid cum Theodosio seniore Imperatore gessit, quando post mandatum ab eo editum de synagoga Judæorum instauranda, procedentem ad Ecclesiam allocutus est ; et ut sententiam mutaret obtinuit ; inter cætera, sic scribit : « Deinde cum aliquandiu starem, dico Imperatori ; Fac me securum pro te offerre : absolve animum meum, » etc. Tum, « Age, inquit, fide mea : et ita ad altare accessi. » Sic in epistola LIX *ad Imperatorem Theodosium*, quando illum ob cædem Thessalonicæ patratam ab communione repulit : « Offerre, inquit, non audeo sacrificium, si

1 Nazian. — 2 Tom. IV, *Bibl.* — 3 Ambr. tom. II. — 4 Id. tom. III.

volueris assistere, » Et, « Cum essem sollicitus, ipsa nocte, qua proficisci parabam, venisse quidem visus est ad Ecclesiam : sed mihi sacrificium offerre non licuit. »

Idem in libro primo *Officiorum*, capite XLVIII sub finem, « Ante agnus, inquit, offerebatur, offerebatur vitulus : nunc Christus offertur : sed offertur quasi homo, quasi recipiens passionem : et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat. »

Tum in commentario ad caput primum *Lucæ*, ubi hæc verba declarat : *Apparuit autem illi Angelus Domini*, etc. « Atque utinam, inquit, nobis quoque adolentibus altaria, sacrificium deferentibus assistat Angelus: imo præbeat se videndum. Non enim dubites assistere Angelum, quando Christus assistit, quando Christus immolatur. »

Rursus libro primo *de Officiis*, capite XLI, ex actis S. Laurentii, hujus sanctissimi martyris cum Xysto Papa et martyre colloquium refert; in quo sacrificium et oblatio vocatur idem illud mysterium. « Quo progrederis, aiebat Laurentius, sine filio Pater? Quo sacerdos sancte sine diacono properas? Tu nunquam sacrificium sine ministro offerre consueveras. » Exstant et orationes Ambrosii duæ, præparantes ad Missam, in quibus sacrificii nomen, et res actioni illi tribuitur.

Hieronymo. IV. Hieronymus sequitur : qui in libro tertio *adversus Pelagianos*, et sacrificii meminit, et orationis Dominicæ tunc proferendæ. « Sic docuit Apostolos suos) inquit, ut quotidie in corporis illius sacrificio credentes audeant loqui : *Pater noster, qui es in cœlis ; sanctificetur nomen tuum*, » etc. Et ad caput XLVI Ezechielis explicans illa verba. *Et agnum anniculum immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino mane, et mane faciet illud* [1], de agno immaculato, qui in ecclesia Christiana quotidie sacrificatur, exponit, « Iste est agnus, inquit, qui immolatur in Ægypto : de cujus sanguine armantur postes fidelium, et exterminator excluditur. » Tum eumdem in Scripturis adnotat vocari Dominum, Deum, et hominem, principem, sacerdotem, vitulum, et arietem, et agnum. « In holocausto itaque istius agni immaculati, et anniculi, qui mane semper offertur, facit ipse princeps sacrificium, » etc. Ac subinde : « Sacrificium Dei legitimum, juge, atque perpetuum, quod nulla intermittitur die ; sed omni tempore orto sole semper offertur. »

Idem in primo *contra Pelagianos :* « Quæ sunt, rogo, inimicitiæ contra Deum, inquit, si tunicam habuere mundiorem? si episcopus, presbyter, et diaconus, et reliquus ordo ecclesiasticus in administratione sacrificiorum cum candida veste processerint? »

Rursus epistola CL *ad Hedibiam*, quæstione secunda ; « Dominus Jesus, ait, ipse conviva, et convivium ; ipse comedens, et qui comeditur. Illius bibimus sanguinem, et sine ipso potare non possumus. Et quotidie in sacrificiis ejus de genimine vitis veræ, et vineæ Sorec, qui interpretatur electa, rubentia musta calcamus. »

Et in epistola *ad Damasum* CXLVI. « Vitulus saginatus, qui ad pœnitentis immolatur salutem, ait, ipse Salvator, cujus quotidie carne pascimur, cruore potamur. » Item, « Hoc convivium quotidie celebratur; quotidie Pater filium recipit : semper Christus credentibus immolatur. »

Ad hæc in dialogo *adversus Luciferianos*, orthodoxus schismaticos refellens, qui episcopos ab hæresi redeuntes ad Catholicam, in episcopatum et sacerdotium admissos esse moleste ferebant, sic invadit : « Quamobrem oro te, ut aut sacrificandi ei licentiam tribuas, cujus baptisma probes; aut reprobes ejus baptisma, quem non existimas sacerdotem. Neque enim fieri potest, ut qui in baptismate sanctus est, sit apud altare peccator. »

V. Transeamus ad Augustinum; hic vero creberrimis, et indubitatis, apertissimisque sententiis verum approbat, et quotidianum in Ecclesia, perpetuumque esse sacrificium, quo Christi corpus et sanguis offertur, et cruenti illius, quod semel in cruce est peractum, memoria repræsentatur. Non est necesse illius a scriptis acervatim omnia colligere : ne fastidio sit legentibus nimis accurata ista sedulitas. Igitur præcipua quædam hoc loco commemoranda sunt : quæ ut librum illius quemque pervolvimus, secreta sunt a nobis, et notata. Aug.

Imprimis libro decimo *de Civitate Dei*, capite quinto, duplex sacrificium discernit, *visibile*, et *invisibile;* et hujus illud esse *sacramentum*, ait, id est *sacrum signum*. Invisibile porro nominat internum, et in animi pio motu, ac virtute positum; cujusmodi sunt *sacrificia contriti cordis, et humiliati* [2]: nec non *misericordiæ*, quod externis omnibus anteponit Deus[3]. Tum capite XIX, uni eidemque vero

1 *Ezec.* XXXXVI, 13. — 2 *Psal.* L. — 3 *Ose.* VI et *Heb.* III.

Deo sacrificium utrumque, visibile, et invisibile offerendum esse docet. « Quocirca sicut orantes, inquit, atque laudantes ad eum dirigimus significantes voces, cui res ipsas in corde, quas significamus, offerimus : ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerendum esse noverimus, quam illi, cujus in cordibus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus. » Deinde capite XX declarat cujusmodi visibile sit Ecclesiæ sacrificium. « Unde verus ille mediator, inquit, inquantum formam servi accipiens mediator effectus est Dei et hominum homo Christus Jesus, cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo et unus Deus est, tamen in forma servi sacrificium maluit esse, quam sumere; ne vel hac occasione quisquam existimaret cuilibet sacrificandum esse creaturæ. Per hoc et sacerdos est, ipse offerens, ipse et oblatio. Cujus rei sacramentum quotidianum esse voluit Ecclesiæ sacrificium : quæ cum ipsius capitis corpus sit, seipsam per ipsum discit offerre. »

Et in libro XVII *de Civitate Dei*, capite V, prædictionem illam divinitus editam Heli summo sacerdoti de auferendo sacerdotio posteris ipsius; adeo ut in ordinem redacti venturi sint, ut sacrificiorum particulam pretio redimant, dicentes : *Dimitte me obsecro ad unam partem sacerdotalem, ut comedam bucellam panis*[1] : hoc, inquam, divinum oraculum sic ad Christianum sacrificium accommodat : « Quod ergo addidit, manducare panem ; etiam ipsum sacrificii genus eleganter expressit, de quo dicit sacerdos ipse. *Panis*[2], *quem ego dedero, caro mea est, pro sæculi vita : ipsum est sacrificium non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedec*, etc. Ideo hic dicit manducare panem, quod est in novo Testamento sacrificium Christianorum. » Item in capite XX, *Proverbiorum* illum locum, in quo sapientia mensam apposuisse dicitur, et sic ad convivium invitare[3] : *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis*; ad illud novæ legis sacrificium applicat, et in illis verbis « apparere dicit sacerdotium secundum ordinem Melchisedec. » Tum quod in *Ecclesiaste* scriptum est, *Non est bonum homini, nisi quod manducabit, et bibet*[4], sic interpretatur : « Quid credibilius dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ hujus pertinet, quam sacerdos ipse mediator Testamenti novi exhibet secundum ordinem Melchisedec de corpore, et sanguine suo ? Id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris Testamenti, quæ immolabantur in umbra futuri. Propter quod etiam vocem illam in *Psalmo* tricesimo et nono, ejusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus : *sacrificium et oblationem noluisti; corpus autem perfecisti mihi*. Quia pro illis omnibus sacrificiis, et oblationibus corpus ejus offertur, et participantibus ministratur. »

VI. Idem libro vicesimo *contra Faustum*, capite XVIII. « Hebræi, inquit, in victimis pecorum, quas offerebant Deo, multis et variis modis, sicut re tanta dignum erat, prophetiam celebrabant futuræ victimæ, quam Christus obtulit. Unde jam Christiani peracti ejusdem sacrificii memoriam celebrant sacrosancta oblatione et participatione corporis, et sanguinis Christi. » Ac deinceps Fausti calumnias, quibus Christianorum singulare sacrificium infamabat, egregie refellens, præsertim quod objiciebat; Catholicos *idola vertisse in martyres, quos votis similibus colerent*; contra hæc, et similia probra, quæ hodieque in Ecclesiam catholicam conferuntur ab hæreticis, ita præscribit capite XXI. « Populus autem Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur : ita tamen ut nulli martyrum; sed ipsi Deo martyrum sacrificemus : quamvis in memoriis martyrum constituamus altaria. Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit : Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit. »

In libro vicesimo secundo *de Civitate Dei*, capite octavo, ubi miracula quædam refert ætate sua gesta : et inter alia quemadmodum Hesperii viri tribunitii domus ab dæmonum infestatione liberata sit; « Rogavit nostros, inquit[5], me absente presbyteros, ut aliquis eorum illo pergeret, cujus orationibus cederent. Porrexit unus : obtulit ibi sacrificium corporis Christi, orans quantum potuit, ut cessaret illa vexatio, Deo protinus miserante cessavit. »

Ad hæc libro *de Spiritu et littera*, capite XI. « Dei cultum, ait, in hoc maxime constitutum esse, ut anima ei non sit ingrata. Unde et in ipso verissimo, et singulari sacrificio, Domino

1 I. *Reg.* II, 36. — *Joan.* VI. — 3 *Prov.* V, 5. — 4 *Eccl.* V. — 5 August. tom. I.

Deo nostro agere gratias admonemur. » Nimirum ad solemnem allusit præfationis formulam, quæ in mystica oblatione Eucharistiæ hodieque in Catholica recitatur. Quod idem præterea facit in sermone LXXXIII *de Diversis*[1], cum neophytos admonet eorum verborum, quæ in sacrificio Dominici corporis dici audierant, cujus et ipsi participes sacrificii facti sunt. Cujusmodi sunt ista : *Sursum corda*, et *Habemus ad Dominum*. Tum, « Ideo sequitur, inquit, episcopus, vel presbyter, qui offert, et dicit ; cum responderit populus : *habemus ad Dominum* sursum cor : *Gratias agamus Domino Deo nostro*, quia sursum cor habetis. Et vos attestamini, *Dignum et justum est*, dicentes, etc. Deinde post sanctificationem sacrificii dicitur, qua nos ipsos voluit esse sacrificium suum, quod demonstratum est, primum illud sacrificium Dei et nos ; id est signum rei quod sumus. Ecce ubi est peracta sanctificatio, dicimus orationem Dominicam, » etc. Vides his in locis verissimum, et singulare *sacrificium* appellari ab Augustino, oblationem et sanctificationem, sive consecrationem corporis Christi, quæ hactenus in Ecclesia catholica perseverant, iisdem ritibus, et precationibus, quas totidem verbis proferre consuevimus.

Sic in epistola CXX capite XIX. « Hinc gratias agimus, inquit, Domino Deo nostro : quod est magnum Sacramentum in sacrificio novi Testamenti ; quod ubi, et quando, et quomodo offeratur, cum fueris baptizatus, invenies. »

Item in sermone CXIII *de Diversis*, capite secundo, « Mensam Cypriani, id est altare vocari Carthaginensi in ecclesia dicit, non in qua pascat, sive pascatur : sed in qua sacrificium Deo, cui et ipse oblatus est, offeratur. » Hoc autem tale esse sacrificium, ibidem ait, in quo « propter natalem Cypriani sanguis bibitur Christi. »

Rursus in libro tertio *de Baptismo contra Donatistas*, capite XIX sub ejus, ac libri finem, « Unde ipse Dominus etiam, inquit, quos mundavit a lepra, ad eadem sacramenta misit ; (nempe Judaica) ut offerrent pro se sacrificium sacerdotibus ; quia nondum eis successerat sacrificium, quod ipse post in Ecclesia voluit celebrari pro illis omnibus ; quia illis omnibus ipse prænuntiabatur. »

Præterea libro primo *de anima, et ejus origine*, capite XI. « Sed etiamsi hoc isti concedatur, quod salva fide Catholica, et Ecclesiastica regula, nulla ratione conceditur, ut pro non baptizatis cujuslibet ætatis hominibus offeratur sacrificium corporis et sanguinis Christi, » etc. Idipsum et libro secundo, capite undecimo probat, nempe « sacrificium corporis Christi pro his non offerri, qui Christo non sunt incorporati. »

VII. Sed ex Augustino satis multa. Innocentius primus in epistola tertia *ad Exuperium Tolosanum*, capite primo de castitate ab sacerdotibus, et diaconis servanda disserens, eodem argumento, quo in simili re Siricius, utitur : quod in veteri lege « præcepti sunt sacerdotes servientes sacris oblationibus, in templo anno vicis suæ habitare : nec eos ad sacrificia fas esset admitti, qui exercerent vel cum uxore carnale consortium. » Tum subjicit : « Quanto magis hi sacerdotes, vel Levitæ pudicitiam ex die ordinationis suæ servare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est : nec præterit dies, qua vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent ? » Innocent. primus

Meminit et Toletanum primum, quod anno Christi quadringentesimo coactum est, *sacrificii quotidiani* canone quinto. Et quod in eadem urbe postea celebratum est duodecimum, anno 681, canone quinto luculentam ejusdem rei mentionem continet. « Relatum nobis est, inquit, quosdam de sacerdotibus, non tot vicibus communionis sanctæ gratiam sumere, quot sacrificia in uno die videntur Deo offerre ; sed in uno die si plurima per se Deo offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus a communicando suspendunt, et in sola tantum extremi sacrificii oblatione communionis sanctæ gratiam sumunt ; quasi non sit toties illi vero, et singulari sacrificio participandum, quoties corporis, et sanguinis Domini nostri Jesu Christi immolatio facta constiterit. Nam ecce Apostolus dicit [2] : *Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris ?* Certum est, quod hi, qui sacrificantes non edunt, rei sunt Dominicis sacramentis. Quicumque ergo sacerdotum deinceps divino altario sacrificium oblaturus accesserit, et se a communione suspenderit, ab ipsa, qui se indecenter privavit, gratia communionis anno uno repulsum se noverit. Nam quale erit illud sacrificium, cui nec ipse sacrificans particeps esse cognoscitur ? Ergo modis omnibus est tenendum, ut quotiescumque sacrificans corpus, et sanguinem Jesu Christi Domini Toletana synodus prima

1 Vide et Pros. par. I *de Prom.* c. v et Cyr. Hier. *Cat. Myst.* v. — 2 I *Cor.* x.

nostri in altario immolat, perceptionis corporis, et sanguinis Christi se participem præbeat. » Nihil hac Hispanorum præsulum testificatione plenius, et illustrius ad veri et singularis in Ecclesia sacrificii corporis et sanguinis Christi fidem asseverandam. Carthaginense quoque secundum, quod anno Christi CCCXC habitum creditur, in canone octavo, sacrificii ejusdem meminit, ubi animadverti jubet in presbyterum, qui « ab episcopo suo correptus, vel excommunicatus, putaverit separatim Deo sacrificia offerenda, vel aliud erigendum altare. «

VIII. Idacius Clarus Hispanus in libro *adversus Varimadum Arianum*, divinitatem filii ex eo probat, quo « sicut Patri, ita etiam filio, non solum Christianis temporibus, verum etiam a prisci temporis sacerdotibus, multis, variisque modis probamus sacrificium fuisse oblatum. » Et paulo post de Christianorum sacrificio manifestius loquens, ita scribit : « Sacrificium itaque, quod a Christianis sacris altaribus admovetur, non solum Deo Patri, sed etiam filio communi devotione offertur : quoniam nec Patri sine filio offerri, neque a filio sine Patre sanciri » (potest.) Insignis est omnino locus iste. Nam verum, non tropice, improprieque dictum sacrificium necesse est illic intelligi, cùm de eo agatur, quod soli Deo licet offerre : qui λατρείας cultus est, de quo agit Augustinus multis in locis, ut in primo *de Trinitate ;* capite VI, et libro XX *contra Faustum*, capite XXI, ubi nominatim Manichæi hujus falsam criminationem diluit; qui Catholicos incessebat, quod sanctis martyribus sacrificium offerrent. Cui respondet Augustinus illis verbis, quæ supra posui[1]. Tum his præterea : « At illo cultu, qui Græce latria dicitur; Latine uno verbo dici non potest, cum sit quædam proprie divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii ; unde idololatria dicitur eorum, qui hoc etiam idolis exhibent, nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum præcipimus, vel cuiquam martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo. » Hinc evidens est Idacium loqui de vero, non communi sacrificio, et metaphorice ita dicto. Inde quippe filium Deum esse Patri æqualem argumentatur, quod non procederet, nisi tale esset genus sacrificii, quod soli tribuendum est Deo, et ad λατρείας cultum attinet. Unde et ab Epiphanio λατρεία τῆς οἰκονομίας appellatur, ut antecedenti capite notavimus[2].

*Latria œconomiæ.*

Zeno item Veronensis sermone *de continentia :* ubi feminam Christianam deterret ab ineundis cum gentili homine nuptiis. « Proponamus itaque, ait, ut sæpe contingit, in unum sibimet convenire diversæ religionis Deum, quo tibi Ecclesia, illi adeunda sint templa : quo genere unusquisque suum sacrificium procurabitis? quo sumptu? quibus vasis? quibusve ministris? Quid quod illius sacrificium publicum est ; tuum secretum : illius a quovis libere tractari potest ; tuum etiam a Christianis ipsis minime consecrari (consecratis) sine sacrilegio videri non potest. »

Zenone Veronensi.

IX. Gaudentius Brixianus sermone secundo *ad Neophytos*, de sacramento corporis[3], et sanguinis Christi, eodemque sacrificio fuse disserit, ac tum veram, et, ut vocant, realem utriusque præsentiam sub panis et vini specie: tum verum itidem sacrificium, et immolationem, adstruit. Nam Paschalis agni mactationem, tanquam figuram, et adumbrationem, cum nostro comparat sacrificio, itaque loquitur : « Modo autem ea solum de ipsa lectione carpenda sunt, quæ præsentibus catechumenis explanari non possunt ; et necessario tamen sunt aperienda neophytis. In umbra illius legalis Paschæ non unus agnus occidebatur, sed plures. Singuli enim occidebantur per domos. Nam sufficere unus non poterat universis : quoniam figura erat non proprietas Dominicæ passionis. Figura enim non est veritas, sed imitatio veritatis. Nam et homo ad imaginem Dei factus est ; nec tamen idcirco Deus est. Tametsi ea ratione, qua imago Dei dicitur, dicatur et Deus : quomodo natura unus Deus est, positione plures. Ergo in hac veritate, qua sumus, unus pro omnibus mortuus est : et idem per singulas ecclesiarum domos in mysterio panis ac vini reficit immolatus, vivificat creditus : consecrantes sanctificat consecratus. Hæc agni caro, hic sanguis est. Panis enim[4], qui de cœlo descendit, ait, *Panis, quem ego dabo, caro mea est pro sæculi vita.* » Ac subinde : « Ipse igitur naturarum creator et Dominus, qui producit de terra panem : de pane rursus ; quia et potest, et promisit ; efficit proprium corpus ; et qui de aqua vinum fecit, et de vino sanguinem suum. » Vides expressum his in

Gaudentio. Brixiano.

1 § 6. — 2 Id. — 3 Tom. I *Bibl.* — *Joan.* VI

verbis, et aperte significatum utrumque, de quo cum Sacramentariis confligimus, Eucharistiæ mysterium; verum nempe Christi corpus, ac verum ejusdem sacrificium.

Quod in eodem tractatu, paulo ante finem, non minus diserte sic explicat : « Ut et ipsius, inquit[1], a Christo instituti sacrificii cœlestis causam, rationemque noscamus, inenarrabili dono ejus sine fine gratias relaturi. Nam vere istud est hereditarium munus testamenti ejus novi, quod nobis ea nocte, qua tradebatur, crucifigendus, tanquam pignus suæ præsentiæ dereliquit, etc. Voluit enim beneficia sua permanere apud nos : voluit animas pretioso sanguine suo semper sanctificari per imaginem propriæ passionis. Et ideo discipulis fidelibus mandat, quos primos et Ecclesiæ suæ constituit sacerdotes, ut indesinenter ista vitæ æternæ mysteria exercerent; quæ necesse est a cunctis sacerdotibus per singulas totius orbis ecclesias celebrari. » Quis non videt ab antiquissimo illo Patre (fuit enim Ambrosii æqualis) designari verum quoddam, non tropicum, aut communi loquendi usu sic appellatum sacrificium; quod et solis liceat offerre consecratis ad id ministris, hoc est sacerdotibus; et quod ex institutione Christi per omnes orbis ecclesias celebrari oporteat : et in quo denique consecratus panis cum vino, hoc est ipsum Christi corpus, ac sanguis offeratur? Nam et paulo post, ita pergit dicere : « Quod autem Sacramenta corporis sui, et sanguinis in specie panis et vini offerenda constituit, duplex ratio est. Primum ut immaculatus Dei agnus hostiam mundam mundato populo traderet celebrandam, » etc. Denique concludit sic : « Hoc sacrificium Paschæ Salvatoris omnes de potestate Ægypti, et Pharaonis diaboli exeuntes tota nobiscum religiosi cordis aviditate percipite. »

Cassiano. X. Cassianus in libro tertio *de institutis cœnobiorum*, capite tertio sub finem, de utroque sacrificii genere meminit; uno non proprie dicto, quod in Psalmis, et orationibus consistit, et ab omnibus monachis offerebatur : altero quod *verum* appellat, quodque bis a Christo est oblatum ; nempe in postrema cœna, quando idipsum Apostolis tradidit : et postridie in cruce. Postquam igitur holocaustum matutinum, et vespertinum, hoc est preces, et Psalmodias in cœnobiis persolvi solitas horis illis exposuit : « Quo in loco, inquit, de illo quoque vero sacrificio vespertino sacratius intelligi potest, quod vel vespere a Domino Salvatore cœnantibus Apostolis traditur, cum initiaret Ecclesiæ sacrosancta mysteria : vel quod ipse die postero sacrificium vespertinum in fine scilicet sæculorum elevatione manuum suarum pro salute totius mundi oblatus est Patri. »

Leo quoque Romanus Pontifex in epistola LXXXI *ad Dioscorum Alexandrinum episcopum*, capite secundo, sacrificii oblationem, quam et missam nominat, iterari jubet, ubi copiosior est multitudo. « Ut cum solemnior, inquit, festivitas conventum populi numerosioris indixerit; et ad eam tanta fidelium multitudo convenerit, quam recipere basilica simul una non possit, sacrificii oblatio indubitanter iteretur : ne his tantum admissis ad hanc devotionem, qui primi advenerint, videantur hi, qui postmodum confluxerint, non recepti, cum plenum pietatis, atque rationis sit, ut quoties basilicam, in qua agitur, præsentia novæ plebis impleverit, toties sacrificium subsequens offeratur. Necesse est autem, ut quædam pars populi sua devotione privetur, si unius tantum Missæ more servato; sacrificium offerre non possint, nisi qui prima diei parte convenerint. »

XI. Fulgentii vero et præclara sunt, et copiosa de eodem sacrificio corporis Christi testimonia, ut in libro secundo *ad Monimum*, capite sexto ; ubi illam pertractat memorabilem quæstionem; « cur scilicet, si omni Trinitati sacrificium offertur, ad sacrificandum oblationis nostræ munus sancti Spiritus tantum missio postuletur : quasi vero, ut ita dicam, ipse Pater Deus, a quo Spiritus sanctus procedit, sacrificium sibi oblatum sanctificare non possit; aut ipse Filius sanctificare nequeat sacrificium corporis sui, quod offerimus nos, cum corpus suum ipse sanctificaverit, quod obtulit ut redimeret nos, aut ita Spiritus ad consecrandum Ecclesiæ sacrificium mittendus sit, tanquam Pater aut Filius sacrificantibus desit. » Cui deinceps quæstioni respondet. Ac præsertim capite X ita scribit : « Quando autem congruentius, quam ad consecrandum sacrificium corporis Christi, sancta Ecclesia, quæ corpus est Christi, Spiritus sancti deposcat adventum? » Et capite XI. « Hæc, inquam, ædificatio spiritualis nunquam opportunius petitur, quam cum ab ipso Christi corpore, quod est Ecclesia, in sacramento panis, et calicis, ipsum Christi corpus

1 Gaudent. ib.

et sanguis offertur. » An quisquam adeo desipit, ut sacrificium describi illic a Fulgentio putet communi aliqua ratione, ac metaphorica, non singulari, ac propria nominatum?

Idem libro de *Fide ad Petrum*, capite XIX. « Firmissime tene, et nullatemus dubites, inquit, ipsum unigenitum Deum Verbum carnem factum se pro nobis obtulisse sacrificium, et hostiam Deo in odorem suavitatis, etc. et cui nunc, id est tempore novi Testamenti, cum Patre, et Spiritu sancto, cum quibus illi est una divinitas, sacrificium panis, et vini in fide, et caritate sancta Ecclesia catholica per universum orbem terræ offerre non cessat, » etc.

rio osi. XII. Cæsarius Arelatensis homilia VII *de Pascha*[1], « Necessarium nobis erat, inquit, ut in hac die sacramentum corporis et sanguinis consecraret, ut coleretur jugiter per mysterium, quod semel offerebatur in pretium; ut quia quotidiana, et indefessa currebat pro hominum salute redemptio, perpetua etiam esset redemptionis oblatio, et perennis victima viveret in memoria. » Ac subinde plenius exponens quale sit hoc sacrificium, ita loquitur : « Ad cognoscendum et percipiendum sacrificium veri corporis, ipse te roboret, et potentia consecrantis invitet. »

rio t. Quod ad Gregorium Papam, eumdemque cognomento Magnum attinet, supervacaneum est ejus ex scriptis ad sacrificium approbandum testimonia colligere : cum ad manum sit Sacramentarii opus ingens, in quo Missæ, id est sacrificii ritus et ordinatio fuse describitur. Quinetiam in libris *Dialogorum* non rara illius occurrit mentio. Ut in quarto libro, capite LV, pro Justo monacho in suo monasterio vita functo, ait se « diebus triginta continuis offerri sacrificium » jussisse. Et capite LVI, de Cassio Narniensi episcopo, scribens, « Quotidianum, inquit, offerre Deo consueverat sacrificium, seque in lacrimis inter ipsa sacrificiorum arcana mactabat, etc. Qui post annos septem ipso natalitio Apostolorum die, cum Missarum solemnia peregisset, et mysteria sacræ communionis accepisset, e corpore exiit. »

o Eligius Noviomensis episcopus homilia octava de prodigi filii parabola disputans[2], deque verbis istis : *Et cœperunt epulari*; « Epulæ, inquit[3], istæ nunc in Ecclesia per totum orbem dilatata celebrantur. Quotidie enim in sancta Ecclesia vitulus iste sacerrimus Deo Patri per sacerdotes offertur, et in vitam æternam pascit percipientes : qui cum quotidie immolatur, semper integer permanet, et immaculatus, et vivus. »

Isidorus Hispalensis libro primo *de Officiis Ecclesiasticis*, capite XVIII, quod inscribitur *de sacrificio* : « Sacrificium, inquit, quod a Christianis Deo offertur, primum Christus Dominus noster, et magister instituit, quando commendavit Apostolis corpus et sanguinem suum, priusquam traderetur : sicut legitur in Evangelio. *Accepit*, inquit, *Jesus panem, et calicem, et benedicens dedit eis.* Quod quidem sacramentum Melchisedec rex Salem figuraliter in typum corporis, et sanguinis Christi primus obtulit, primusque mysterium tanti sacrificii imaginarie idem expressit. » Cui suffragantur omnes illi, qui de Ecclesiasticis officiis scripserunt. Isidoro.

XIII. Etherius et Beatus libro primo *adversus Elipandum*, de sacrificio Missæ meminerunt, ejusque ritu : ac post recitatum Evangelium, « Offertur, inquiunt[4], sacrificium super altare; » de quo mox ista subjiciunt : « Et quid tam amabiliter, et acceptabiliter ab omnibus sumetur, quod pro eis offertur, quam Christi humana caro? et quid tam acceptum, et aptum immolationi, quam caro Christi mortalis? » etc. Et[5] « quid tam grate offerri, et suscipi possit, quam caro sacrificii nostri, corpus Christi perfectum sacerdotis nostri. » Sequitur uberrima de illo sacrificio disputatio. Etherio et Beato.

Addamus his Paschasium Radbertum; qui libro *de corpore, et sanguine Domini* capite quinto, inter alia, quæ de Eucharistiæ sacramento, et Christi corpore, ac sanguine reipsa in illa comprehensis asserit, de sacrificio ita loquitur : « Patet igitur quod et agnus ille legalis, et manna, et omnia hujusmodi, quæ figuram gesserunt carnis, et sanguinis Christi, quod passus semel in Pascha, et quotidie super altare mane ac vespere immolatur, nonnisi figuram istius habuere mysterii. » Paschasio. Radberto.

Et capite IX. « Iteratur autem quotidie hæc oblatio, licet Christus semel passus in carne, per unam, eamdemque mortis passionem salvaverit mundum. »

Humbertus episcopus Silvæ candidæ, qui anno Christi 1001 floruit[6], in libro *contra Nicetam Pectoratum*, refert legatos Agathonis Papæ missos Constantinopolim ad sextam synodum, interrogatos a Constantino Pogo- Humberto.

1 Tom. II *Bibl.* — 2 *Lucæ* XV. — 3 Elig. tom. II *Bibl.* — 4 Tom. II *Bibl.* paragr. 2. — 5 Ibid. 499. — 6 Tom. IV, par. II, *Bibl.*

nato imperatore, qualiter « Romana ecclesia de sacrificio corporis, et sanguinis Domini nostri Jesu Christi ordinem teneret, respondisse : In calice Domini non debet solum offerri vinum, sed aqua mixtum, etc. Oblatio vero, quæ in sacrificio altaris offertur, nullam commixtionem, aut corruptionem fermenti debet habere, » etc.

Sed testium abunde est ; quorum quidem quantavis copia suppeditari potest, præsertim ex inferioris ævi scriptorum monimentis ; verum nihil est necesse.

XIV. Hic multa objiciuntur ab catholicæ veritatis adversariis ; quæ suo loco reservabimus ; præter duo triave, quæ ad sacerdotii Christi, de quo nunc agitur, illustrandam proprietatem aliquid conferunt. Horum illud est primum, quod opponit sibi, disceptatque Chrysostomus : et est ad roborandam veri nova in Lege sacrificii professionem cumprimis efficax.

**Sacrificium novæ legis unum est licet pluries repetitum.**

Postquam enim ad locum illum epistolæ *ad Hebræos*, quem supra declaravimus, adnotavit ea, quæ ibidem attigimus ; quærit Chrysostomus[1], quomodo intelligendum sit quod Apostolus ait, veteris Legis sacrificia ideo instaurata esse sæpius, quod imbecilla essent, et tanquam medicamenta curandis humani generis morbis adhibita, non satis virium haberent. Idem quippe de nostro sacrificio dicendum videri ; quod quotidie repetitur. « Quid igitur? inquit, Nonne quotidie nos offerimus? » Cui sic respondet : « Offerimus quidem : sed ita, ut commemorationem mortis ipsius faciamus. Atque hæc oblatio una est, non plures, quoniam semel est oblatus : quemadmodum illa, quæ in sancta sanctorum est illata. Hæc enim figura fuit illius, et ista illius. Siquidem eumdem semper offerimus : hoc est, non alias ovem alteram : alias aliam : sed eamdem perpetuo. Itaque unicum est sacrificium[a]. » Alioqui si quid colligeret illa ratio, quoniam multis in locis offertur, plures essent Christi. Idem respondent et Græci cæteri, ut Theodoretus, Theophylactus, Œcumenius ad illum epistolæ *ad Hebræos* locum capitis decimi ; quod notatione dignum est. Non enim multiplex est sacrificium : sed unum, et idem sæpius repetitum. Nam in lege veteri idcirco plura fuere sacrificia, quod variæ erant hostiæ, nec una pendebat ab alia ; sed hodie agnus unus, vel ovis, vel bos immolabatur : postridie alius ab illo diversus. At in nostro sacrificio unica et singularis offertur victima, qui est Christus : nec tamen jugulatur toties. Verum semel in cruce primarium et cruentum ab solo summo sacerdote Christo sacrificium oblatum est : quod in omnia tempora vim suam, efficacitatemque diffundit ; cætera, quæ in Ecclesia quotidie repetuntur, iteratæ sunt commemorationes unius illius, et ejusdem sacrificii : quæ sine cruore transiguntur. Ideo ἀναίμακτοι θυσίαι, passim appellantur ; ut hoc loco ab Theophylacto, et Œcumenio. Quamobrem ἀναμνήσεις sunt, et *commemorationes* ex institutione Christi, ac vera *sacrificia commemoratoria*, hoc est θυσίαι ἀναμνηστικαὶ, quatenus ipsammet veram, quæ in cruce immolata est, hostiam reipsa continent. Non tamen cruentæ sunt oblationes ; verum ejusmodi unius ac singularis imagines, et signa ; quemadmodum sacramentum Dominici corporis, et sanguinis res ipsa simul est, quatenus inest in eo revera Christi corpus, et rei signum ; quia diverso modo, ac tum erat cum in cruce est oblatum, illic continetur. Ceterum « nunc carnalium sacrificiorum cessante varietate, ut ait Leo[2], omnes differentias hostiarum una corporis, et sanguinis Christi implet oblatio, etc. ut unum sit pro omni victima sacrificium. »

**Incru sacrifi**

XV. Cyprianus in epistola LXIII *ad Cæcilium*, late de hoc argumento disserit : dum adversus nonnullos, qui in sacrificio quotidiano solam in calice aquam offerebant, probat vinum aqua mistum adhibendum esse ; quia sacrificium hoc nostrum sic ab ipsomet institutum est Christo, ut esset commemoratio cruenti illius, quod in crucis altari est oblatum ; in quo sanguis cum aqua profluxit. Qua quidem in epistola confertis, apertisque sententiis Missæ nostræ sacrificium sine ulla dubitatione commendat. Ut cum scribit sic : Constare ex verbis institutionis illius sacramenti, et sacrificii, « Calicem mixtum fuisse, quem Dominus obtulit ; et vinum fuisse, quod sanguinem suum dixit. Unde apparet san-

*a* CHRYSOST. Τί οὖν ; ἡμεῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὐ προσφέρομεν ; προσφέρομεν μὲν, ἀλλ' ἀνάμνησιν ποιούμενοι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ μία ἐστὶν αὕτη, καὶ οὐ πολλαί, ἐπειδὴ ἅπαξ προσηνέχθη, ὥσπερ ἐκείνη ἡ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· τοῦτο ἐκείνης, τύπος ἐστὶ, καὶ αὕτη ἐκείνης. τὸν γὰρ αὐτὸν ἀεὶ προσφέρομεν. οὐ νῦν μὲν ἕτερον πρόβατον, αὔριον δὲ ἕτερον, ἀλλ' ἀεὶ τὸ αὐτό. ὥστε μία ἐστὶν ἡ θυσία.

1 Hom. XVII, in ep. *ad Hebr.* — 2 Leo ser. VIII *de Pass.* cap. VII.

guinem Christi non offerri, si desit vinum calici: nec sacrificium Dominicum legitima sanctificatione celebrari, nisi oblatio, et sacrificium nostrum responderit passioni. » Item, « Nam si in sacrificio, quod Christus obtulit, nonnisi Christus sequendus est, utique id nos obaudire, et facere oportet, quod Christus fecit, et quod faciendum esse mandavit, » etc. Tum ibidem : « Nam si Jesus Christus dominus, et Deus noster ipse est summus sacerdos Dei Patris, et sacrificium Patri seipsum primus obtulit, et hoc fieri in sui commemorationem præcepit; utique ille sacerdos vice Christi vere fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur : et sacrificium verum et plenum tunc offert in Ecclesia Deo Patri, si sic incipiat offerre, secundum quod ipsum Christum videat obtulisse. » Meminit ibidem sacrificiorum matutinorum, et vespertinorum. Ac demum ita colligit : « Et quia passionis ejus mentionem in sacrificiis omnibus facimus; (Passio est enim Domini sacrificium quod offerimus) nihil aliud, quam quod ille fecit, facere debemus. »

Hic vides sacrificium nostrum nihil aliud esse, quam *mentionem*, sive commemorationem oblati in cruce sacrificii : quemadmodum offerendi ejusdem commemoratio fuit oblatio ipsa, quam Christus in cœna cum Apostolis pridie suæ passionis usurpavit, et in futurum tempus instituit. Hanc enim et oblationem, et sacrificium Cyprianus appellat. Cui nostrum simile est, et utrumque figuram habet unici illius et cruenti, cum vera, et reali, ut vocant, hostiæ præsentia, non adumbrata tantum et figurata.

# CAPUT XV.

*De regia Christi potestate, ejusque regno.* 1. *Regem esse Christum e Scripturis probatur.* 2. *Utrum spiritualis an temporalis rex sit, ut homo. Perstringitur obiter fabula de Christo sacerdote Aaronico.* 3. *Videtur Epiphanius regiam illi dignitatem attribuere, quatenus ab Davide rege ortum traxit*; *sed non est necessario consequens.* 4. *Videtur spirituale tantummodo habuisse regnum, et quidem proprie duplici ratione: tum qua Verbum est.* 5. *Ac propter idiomatum communionem, regia dignitas, quæ in Verbo inest, humanitati quoque competit: quo sensu dicatur Christus rex idem et sacerdos fuisse.* 6. *Probatur non fuisse temporalem regem Christum, qua homo est: sed spiritualem.* 7. *Quo modo et Pastor dicatur.* 8. *Merito spiritualis rex est, quia sapiens : et quemadmodum cæteræ in illum dotes regiæ conveniunt.*

**Christum esse Regem e Scripturis probatur.**

I. Observavit Augustinus in tractatu *ad Psalmum* quintum, etsi personæ tres unus sint Deus, et communia inter se habeant omnia, peculiari tamen aliqua ratione *regem filium solere appellare Scripturas.* Quod de filio homine facto præcipue mihi intelligendum videtur : quemadmodum *in Psalmo* LXXI. *Deus judicium tuum regi da.* Quo in *Psalmo* regnum illius, et ejus amplitudo describitur. Et in secundo, de se ipse testatur : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion*, etc. Item, *Postula a me, et dabo tibi gentes*, etc. ac passim in divinis illis canticis regnum istud prophetica prædictione celebratur. Sic apud Danielem, capite secundo, et septimo. Et Jeremias [1], *Et regnabit rex, et sapiens erit.* Zacharias item [2], *Ecce rex tuus veniet tibi justus.* Sic in novo Testamento rex Christus appellatur [3], et rex Judæorum [4], aut rex Israel [5], ac se regem esse sciscitanti Pilato confessus est ipse [6]. Tum ubi de extremo agit judicio, et sententia de electis, ac reprobis ab se pronuntianda. *Tunc dicet rex*, inquit [7], *his qui a dextris ejus erunt.* Quinetiam Paraphrastes Chaldæus, qui sæpissime Messiæ nomen

1 *Jere.* XXIII, 5. — 2 *Zach.* IX, 9. — 3 *Luc.* XXIII, 2. — 4 *Matt.* XXVII. — 5 *Joan.* I, 49. — 6 *Joan.* XVIII, 37. — 7 *Matt.* XXV, 34.

*Ad verbum.*

usurpavit in illis Scripturæ locis, ubi κατὰ τὸ ῥητὸν minime erat expressum, plerumque hanc insignem appellationem addidit, vocavitque מלכא משיחא *regem Messiam*, id est *Christum* : et Hebræi doctores cum de Christo loquuntur, identidem hoc eum honestant epitheto. Rex, inquit, Clemens Alexandrinus « et a pueris imperitis, et ab Judæis pronuntiatus incredulis, et ignaris, et ab ipsis Prophetis prædicatus ostenditur [a]. »

*Utrum spiritualis an temporalis rex sit ut homo.*

II. Sed cujusmodi regnum illud sit, spirituale, an terrenum ac temporale quæritur; estque de eo non mediocris altercatio. Quibusdam enim placuit, Christum dominum regiam habuisse dignitatem, quemadmodum et sacerdotalem : illam quidem, hæreditaria successione transmissam, quod de stirpe Davidis oriundus esset : hanc vero, non successione, sed ordinatione divina, quod a Patre constitutus sit *sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, ut Apostolus capite quinto epistolæ *ad Hebræos* meminit. Quanquam non defuere qui Christum sacerdotio quoque Aaronico decoratum putarent; quatenus ex Levitica quoque tribu ortum traxerat; ut multorum, et gravissimorum Patrum opinio fert; sed ut verum hoc sit, non tamen illud ex eo sequitur. Nam maternum genus sacerdotem non facit. Explodenda itaque est putida, et anilis fabula, quam Suidas refert in vocabulo Ἰησοῦς, de Christi sacerdotio Aaronico ab Judæis ex arcanis quibusdam monimentis agnito, et Christiano cuidam detecto. Cui Paulus manifeste contradicit in epistola *ad Hebræos*, capite VII, *Manifestum est enim*, ait[1], *quod ex Juda ortus sit Dominus noster; in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est*.

De regno itaque justior est controversia. Cui minime præscribere debet quod contra sacerdotium ejus Aaronicum apponimus; maternum duntaxat Christi genus illa ex Tribu, de regali stemmate propagatum fuisse. Etenim cum extraordinarius ortus ille Christi fuerit, sola ex femina, eaque virgine deductus : ac Josephus humano more, et communi æstimatione pater Domini sit habitus, utpote B. Mariæ conjux; si ad illum jus regni legitime pertinuit, videtur et ad filium eodem jure pervenisse.

Hac induci ratione potuerunt qui Christum arbitrati sunt regni jus habuisse *temporale*, ut vocant, in Judaicum populum, ab Davide derivatum. Ita sensisse videtur Epiphanius in hæresi *Nazaræorum:* qui longum hac de re, sed impeditum, et salebrosum sermonem explicat : cujus hic summam referam.

*Videt Epiphanius regiam dignitatem attribui Christo quatenus Davidis ortum (?)*

III. Quærit Epiphanius [2], cur Christus, qui ab Davide oriundus erat, in throno Davidico minime sederit : imo e contrario regium omne nomen ac decus constanter abjecerit, nec ultro delatum admiserit [3]. Respondet vero, primum sine ulla dubitatione sedem Davidis regiam obtinuisse Christum; ac sacerdotalem simul et regiam dignitatem penes illum exstitisse, ab eoque translatam in Ecclesiam. Quippe reges in populo Judaico de Tribu Judæ, ex Jacobi patriarchæ vaticinio, perpetua serie rerum potitos esse ; quorum postremus fuit Alexander Joannis Hyrcani filius, qui Aristobulo natu majori fratri (qui primus ex Hasamonæorum stirpe regium sibi diadema sumpsit) mortuo successit. Cui Herodes alienigena substitutus est. Ita regiam potestatem a populo Judaico, tribuque Judæ in Christum translatam esse, et ab eo in Ecclesiam transfusam una cum sacerdotali, asserit Epiphanius, qui quidem ita disputat. « Regiam dignitatem a Domino Jesu Christo duobus modis esse profectam : quod et ipse ex Davidis regis exstitit semine, secundum carnem ; et revera major quidam, augustiorque rex sit ab æterno, secundum divinitatem. Cæterum sacerdotalis dignitas ab eodem communicata est, quatenus ipse pontifex est, et pontificum princeps [b]: » nempe, ut paulo post declarat, « secundum ordinem Melchisedec. »

In hac Epiphanii disputatione multa sunt animadvertenda, nec satis accurate dicta: de quibus non est hujus loci agere. Ac nonnulla in animadversionibus ad illum locum adnotavimus, alia ex veriore exactioreque sunt historia repetenda, quam alibi digessimus [4]. Apparet autem in illo Epiphani loco regiam potestatem, etiam temporalem, vindicari

*a* CLEM. I *Strom.* CCLXIX. Βασιλεὺς δὲ καὶ ὑπὸ παίδων, ἀπείρων ἔτι, καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀπιστούντων, καὶ ἀγνοούντων, ἀναγορευόμενος, καὶ πρὸς αὐτῶν Προφητῶν ἀνακηρυττόμενος δείκνυται.

*b* EPIPHAN. hær. XXIX, § 3. Καὶ τὸ μὲν βασιλικὸν ἀπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ δύο τρόπους, διά τε τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τοῦ βασιλέως κατὰ σάρκα, καὶ τὸ εἶναι αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶ, βασιλέα μείζονα ἀπ' αἰῶνος κατὰ τὴν θεότητα· τὸ δὲ ἱερατικὸν, ὅτι αὐτὸς ἀρχιερεὺς ἀρχιερέων πρύτανις.

1 *Hebr.* VII, 14.— 2 Epiph. hær. XXIX, § 2.— 3 *Joan.* VI.— 4 Lib. X *de Doc. temp.* c. LIV et seq. *Ration.* part. I, lib. IV c. XVII et seq.

Christo Domino, quatenus ex Davidis stirpe procreatus est. Verum aliud est jus habere regnandi; aliud ex regio sanguine originem ducere: sicut apud Judæos non omnes ex sacerdotali stirpe progeniti pontificatum tenebant. Quippe penes certam familiam utraque potestas erat. Neque satis exploratum est, an vel Josephus, vel sanctissima ejus sponsa Maria Virgo ex illa prognati essent familia, ad quam sceptrum pertinebat. Satis est autem ex regali progenie natum esse Christum, ad illorum Patrum sententiam, qui in unum ipsum convenisse cum regno sacerdotium asserunt: ut Augustinus [1]. Quanquam non satis constat, quod de Levitica perinde stirpe ortum habuisse volunt; tanquam necesse sit, B. Virginem genus inde ex patre trahere, quod ejus propinqua fuerit Elizabeth *de filiabus Aaron*. Et ut verum sit: non tamen sacerdotii Aaronici jus penes Christum fuerit, ut supra demonstravi.

IV. Quamobrem rex Christus omnino fuit, ut et sacerdos: sed sacerdos alterius ac diversi ab Aaronicis generis: *secundum ordinem Melchisedec*. Rex autem non *temporalis*, sed *spiritualis*; et quidem jure duplici, ut docet Epiphanius; qua Deus est, et qua homo. Quanquam posteriori hoc nomine *temporalem* potius, quam spiritualem designat. Sed aliter sentiendum videtur. Nos de utroque jure pauca hoc loco dicemus: ac primum de eo, quod non secundum humanam naturam illi competit.

Regiam dignitatem, et functionem τῷ λόγῳ, id est Verbo, ac Dei filio, secundum qualemcumque illius divinitatem, attribuerunt etiam ii, qui aut reipsa, aut saltem loquendi genere, minus quam par erat honorifice illum habuerunt; quales non modo Ariani fuerunt, qui in creatarum rerum ordinem coegerunt Dei filium: sed nonnulli etiam veterum: qui ante Ariana tempora exorti, minus ad Nicænæ professionis præscriptum, quod nondum exstabat, sermones suos dirigebant.

Unus in specimen Arianorum omnium adducetur in medium Cæsariensis Eusebius; quem illius contagione hæresis afflatum fuisse, tum affirmant veteres Ecclesiæ Patres, Athanasius, Hieronymus, aliique, quos alibi citavimus [2]; tum ibidem illius e scriptis haud obscure demonstravimus. Ille vero Dei filium, ac λόγον a Deo Patre constitutum esse regem, ac dominum ait, ἀρχιστράτηγον, id est, « summum ducem, et imperatorem cœlestium, et immortalium exercituum etc. Omnium, quæ a Deo producta sunt, dominum et Deum: qui auctoritatem, et potestatem una cum ipsa divinitate, ac virtute, et honore a Patre suscepit [a]. »

Ex iis autem, qui catholice alioquin, nec Ariano saltem more de Dei filio sapuerunt, Theophilus Antiochenus libro secundo *ad Autolicum*, illum affirmat « ἀρχὴν, id est *principium*, sive *imperium* vocari, quod imperat, et dominatur omnibus, quæ ab ipso fabricata sunt [b]. » Clemens item Alexandrinus libro septimo *Stromateon* eumdem appellat λόγον « naturam maxime principalem, et maxime imperantem, maximeque regiam [c]. » Cui « subjecta est omnis militia angelorum, et deorum [d]. »

Tertullianus quoque libro secundo *contra Marcionem*, capite XXVII, de Filio loquens. « Quem ex semetipso proferendo, inquit, filium fecit, et exinde omni dispositioni suæ, voluntatique præfecit. » Quem imitatus Lactantius « præfecisse Deum ait filium suum operi universo [3]. »

Cui opinioni consentanee illud adstruxerunt, filium Dei antequam humanam formam assumeret, sanctis Patriarchis, et prophetis hominis apparuisse specie: ac plerumque angelum appellatum esse. Nam et Ambrosius *ad Psalmnm* XLIII, Christum asserit Josue conspectum esse [4], tanquam angelum, et *ducem militiæ cœlestis*. De quo fuse disputavimus in octavo libro *de Trinitate*, cap. secundo.

V. Non est dubium homini sanæ fidei ac mentis, quin Christus, qua Deus est, regiam dignitatem eamdem penitus habeat cum

*a* EUSEB. I *Hist.* cap. I. Τὸν τῆς κατ' οὐρανὸν λογικῆς καὶ ἀθανάτου στρατιᾶς ἀρχιστράτηγον, etc. Τὸν τῶν γεννητῶν ἁπάντων κύριον, καὶ Θεόν, καὶ βασιλέα, τὸ κῦρος ὁμοῦ, καὶ τὸ κράτος αὐτῇ θεότητι, καὶ δυνάμει, καὶ τιμὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ὑποδεδεγμένον.

*b* THEOPH. lib. II. Οὗτος λέγεται ἀρχὴ, ὅτι ἄρχει, καὶ κυριεύει πάντων τῶν δι' αὐτοῦ δεδημιουργημένων. Citatus tom. II, lib. I *de Trin.* cap. III.

*c* CLEM. VII *Strom.* Κυριωτάτη, καὶ ἡγεμονικωτάτη, καὶ βασιλικωτάτη φύσις.

*d* Ibid. cap. IV init. Τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ ἀγγέλων τε, καὶ θεῶν.

1 Lib. *de Cons. Evang.* — 2 Tom. II, lib. I, c. XI et XII. — 3 Lib. II, c. VIII. — 4 *Jos.* V, 14.

Patre ac Spiritu sancto, et eam ex omni æternitate cum utroque possideat. Sed de ea non contendimus hoc loco: verum de illa, quæ homini assumpto non sola proprietatum communione competit: qua ratione attributa omnia divini Verbi in humanam naturam redundant: sed ita ut insit in natura hominis ipsa, et eam afficiat, ac velut formet. Cujusmodi non est regia illa dignitas, qua rex est Deus, uti nec æternitas, nec immensitas humanam Christi naturam afficiunt. Itaque persona ipsa Christi tam has proprietates omnes, quam regalem dignitatem proprie recipit, secundum divinam substantiam, non secundum humanam: et si illam spectes, regnum habet, exercetque quam optimo, et amplissimo jure in res omnes a se conditas, temporale non minus, quam spirituale. At sacerdos non est, neque Pontifex nisi secundum assumptam hominis formam.

Christus secundum naturam assumptam sacerdos et pontifex.

Atque hoc sensu pleræque mihi videntur intelligendæ veterum sententiæ, quæ Christum regem simul, et sacerdotem fuisse testantur, et hæc ambo singulari quadam in illum prærogativa competere.

Sic Augustinus tractatu *in Psalmum* CXLIX [1]. « Filius Dei qui fecit nos, ait, factus est inter nos; et rex noster regat nos, quia creator noster fecit nos. Ipse est tamen per quem facti sumus, qui est per quem nos regimur; et ideo Christiani, quia ille Christus, Christus a chrismate dictus est. id est ab unctione. Reges autem ungebantur, et sacerdotes. Ille vero unctus est, et rex, et sacerdos. Rex pugnavit pro nobis: sacerdos obtulit se pro nobis. » Facundus [2] item Hermianensis « Christi solius esse dicit regnum cum sacerdotio simul habere; quoniam etsi quidam reges in ejus venturi figuram sacerdotio functi sunt, tamen cum manifesta lux veniret in mundum, umbras removens futurorum, nulli alteri dedit, quod sibi singulare servavit: sed in diversos dona sua distribuens, sic quæ propria sunt sacerdotii, regibus interdixit. »

Quatenus homo rex tantummodo spiritualis.

VI. Porro quatenus homo est, regem illum arbitror minime fuisse *temporalem* sed *spiritualem* duntaxat; præsertim quamdiu homo inter homines vixit. Non enim falso dixit Pilato præsidi de regno sciscitanti. *Regnum meum non est de hoc mundo* [3]. Quem ad locum Augustinus ita scribit [4]: « Audite ergo Judæi, et gentes: audi circumcisio; audi præputium: audite omnia regna terrena. Non impedio dominationem vestram in hoc mundo: regnum meum non est de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major, cum Christus natus nuntiaretur, expavit, et tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit; timendo magis, quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de hoc mundo. Quid vultis amplius? Venit ad regnum, quod non est de hoc mundo, venite credendo, et nolite sævire metuendo. » Et subinde locum illum secundi *Psalmi*, in quo post resurrectionem constitutum se regem ait Christus, *Ego autem constitutus sum rex eo ab super Sion montem sanctum ejus*, enarrat sic. « Sed Sion ille, et mons ille non est de hoc mundo. Quod est enim ejus regnum nisi credentes in eum. » Vide eumdem in libro XII *contra Faustum*, capite XLII, ubi latius regnum illud Christi ex Jacobi Patriarchæ vaticinio declarat, et non hujus mundi, atque temporis, sed spirituale esse demonstrat.

Sic ergo Christus homo spirituale regnum habet, ut et sacerdotium. Et hac de causa Clemens Romanus in epistola I *ad Corinthios* Christum appellat *sceptrum magnitudinis Dei* [a]. Cujus varias causas excogitare licet, ex quibus duæ sunt non contemnendæ. Altera quod per Christum homines regit, quos ad regnum suum destinat, et in Ecclesiam suam recipit: quæ proprie regnum Dei dicitur. Altera quod ad fiduciam peccatoribus benignitatis, ac misericordiæ suæ faciendam, Christum velut sceptrum porrigit osculandum: ut olim Assuerus Estheri reginæ [5]. Quo illud spectat secundi Psalmi ex Hebraica lectione, ut plerique vertunt: *Osculamini filium*.

VII. Nec alio retulerim, quod eidem Christo Pastoris nomen excellenti quadam ratione Scripturæ vindicant sacræ. Nam et sceptrum hominum illi generi convenit: et summa est inter regem ac pastorem affinitas. Unde reges populorum pastores populorum ab Homero vocari Philo Judæus observavit [6]. Et qui in pastoritia excellit arte [7], regem posse optimum esse idem asserit. Quem imitatus

*a* CLEM. *ad Cor.* Τὸ σχῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ θεοῦ.

1 Aug. *in Psal.* CXLIX. — 2 Fac. lib. XII c. III. — 3 *Joan.* XVIII, 36. — 4 Aug. tract. *in Joan.* — 5 *Esth.* VIII, 4. — 6 Lib. *quod omnis probus sit liber.* — 7 Idem lib. *de Joseph.*

Clemens primo *Stromateo*. « præexercitationem quamdam ait esse regni pastoritiam scientiam: si quis mansuetissimo hominum gregi præfuturus est: quemadmodum venandi exercitatio bellicæ artis præparatio est [a]. » Chrysostomus item, vel alius quispiam, in homilia quadam Christum ideo pastorem esse factum humano generi dicit, quoniam homines invenit pecudum more, ac sine ratione viventes: atque idcirco statim post nativitatem in præsepi repositum esse. « Nam quia nos tanquam homines rationales Deum non agnovimus, vult nos saltem ut oves rationis expertes, pastorem cognoscere. Si enim Salvator in mundum veniens hominem te ratione præditum nactus esset, necessario tibi tanquam Deus apparuisset. Sed quia non hominem invenit: sed ut ovem jam olim errantem, et per Prophetas Domino supplicantem : *Erravi sicut ovis quæ periit; quære servum tuum :* propterea dignitatem occultat regiam, et pastoralem præ se fert sollicitudinem [b]. »

is est ire. VIII. Quod autem regia dignitas proprie, et excellenti modo Christo Domini conveniat: præsertim ille, quem dixi, spiritualis regni principatus, ex eo licet cognoscere. Sapientis enim est præesse, et imperare. Ideo Sapientia in *Proverbiis : Per me*, inquit [1], *reges regnant, et legum conditores justa decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam.* Est autem Christus *Dei virtus, et Dei sapientia* [2], *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, et scientiæ absconditi.*

Est quædam, ut ait in *Politico* Plato « regalis scientia, qua quisquis præditus est, sive reipsa regnet, sive non regnet, regalis est appellandus [c]. » Idemque paulo post, « rempublicam illam præstanti quadam ratione rectam esse, solamque reipublicæ dignam nomine, in qua magistratus inveniuntur reipsa, non opinione tantum, scientes [d]. »

Clemens item Alexandrinus libro primo *Stromateon*, priora illa Platonis e *Politico* verba refert; tum hoc insuper, « regalem et politicum virum, animatam esse legem [e]. » Cujusmodi Christum esse mox asseverat, « qui legem implevit, et voluntatem Patris fecit : qui etiam sublimi in ligno quodammodo descriptus est; » qualis erat Lacedæmoniorum Ephororum Scytala [3], hoc est lignum, in quo mandata sua ad magistratus mittebant. Ita Clemens ad pendentem in cruce Dominum alludens. In quem et illud confert, quod a Pindaro scriptum est. « Lex omnibus regnat mortalibus, et immortalibus [f]. » Addit et Stoicis placere, regnum, sacerdotium, prophetiam, legis ferendæ scientiam, divitias, pulchritudinem veram, nobilitatem, libertatem soli inesse sapienti. Quæ fere omnia, et iis longe plura, penes se esse apud Salomonem sapientia profitetur [4]; idemque tum ipse alibi ; tum *Ecclesiastici* liber, ac plerique alii sacri luculentissime testantur.

Sane τὴν νομοθετικὴν partem esse τῆς βασιλικῆς. statuit in eodem illo libro *Politico* Plato. Et Philo Judæus libro tertio *de vita Mosis*, quatuor in perfecto principe, ac moderatore dotes inesse oportere putat, *regnum*, id est *regnandi* scientiam, et auctoritatem; *legis præscribendæ facultatem, sacerdotium*, et *prophetiam*. Quæ in Christum perfecte omnia competunt; et idcirco regia in illo dignitas, et majestas absolutissima suis omnibus numeris, et præstantissima reperitur. De hac regia dignitate pluribus hic agere supervacaneum arbitror, cum ab eruditis theologis ea quæstio copiose pertractata sit : maxime ab Gregorio a Valentia [5]. Legislatoriam potestatem. Regiæ

*a* CLEM. I *Strom*. Προγυμνασία γὰρ βασιλείας τῷ μέλλοντι τῆς ἡμερωτάτης τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης ἡ ποιμενική, καθάπερ καὶ τοῖς πολεμικοῖς τῇ φύσει ἡ θηρευτική.

*b* CHRYS. tom. V, hom. CLXVI. Ἐχρῆν μὲν γὰρ ἡμᾶς θεὸν αὐτὸν γινώσκειν, καὶ βασιλέα. ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς ἄνθρωποι λογικοὶ θεόν οὐκ ἐπέγνωμεν, βούλεται ἡμᾶς κἂν ὡς πρόβατα ἄλογα, τὸν ποιμένα γνωρίσαι. Εἰ γὰρ ἐλθὼν ὁ σωτὴρ εἰς τὸν κόσμον εὗρέ σε ἄνθρωπον λογικὸν, ἀναγκαίως σοι ὡς θεὸς ἐπεφαίνετο. ἀλλ' ἐπειδὴ ἄνθρωπον μὲν οὐχ εὗρεν, ὡς πρόβατον δὲ πλανώμενον ἐξ ἀρχαίων χρόνων, καὶ παρακαλοῦντα διὰ τῶν Προφητῶν τὸν δεσπότην. Ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπόλωλὸς, ζήτησον τὸν δοῦλόν σου· διὸ κρύπτει τὴν βασιλικὴν ἀξίαν, καὶ προφέρει τὴν ποιματικὴν κηδεμονίαν.

*c* PLATO *in Polit*. Δεῖ γὰρ δὴ τόνγε τὴν βασιλικὴν ἔχοντα ἐπιστήμην, ἄν τ' ἀρχῇ, καὶ ἐὰν μὴ, κατὰ τὸν ἔμπροσθεν λόγον, ὅμως βασιλικὸν προσαγορεύεσθαι.

*d* Ibid. Ἀναγκαῖον δὴ καὶ πολιτειῶν, ὡς ἔοικε, ταύτην διαφερόντως ὀρθὴν εἶναι, καὶ μόνην πολιτείαν, ἐν ᾗ τις ἂν εὑρίσκοι τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας, καὶ οὐ δοκοῦντας μόνον.

*e* CLEM. I *Strom*. Τὸν βασιλικὸν ἄνδρα, νόμον ἔμψυχον ἀποφαίνεται. τοιαῦτος δὲ ὁ πληρῶν μὲν τὸν νόμον, ποιῶν δὲ τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, ἀναγεγραμμένος δὲ ἄντικρυς ἐπὶ ξύλου τινὸς ὑψηλοῦ.

*f* PINDARUS *Olymp*. Νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς θνητῶν τε, καὶ ἀθανάτων.

1 *Prov*. VIII, 15.—2 I *Cor*. I. 24.—3 Vide Pind. Sch. *ad Olym*. VI.—4 *Prov*. VIII, 18 et seq.—5 Greg. a Val. to. IX, Dis. I, qu. XXII, Pun. VI

## CAPUT XVI.

*De judiciaria potestate Christi.* 1. *Regiæ ac sacerdotalis dignitatis consensio, ratione justitiæ, quæ summa fuit in Christo.* 2. *Idque probatur ex judicis dotibus, præsertim quod carere peccato debeat.* 3. *Deinde quod Judex prudentia præstare debet, et incorruptus esse.* 4. *Quæ omnia Christo apprime conveniunt.* 5. *An Judex sit Christus quatenus est homo. Respondetur convenire hanc dignitatem homini : sed ratione divinæ potestatis.*

I. Cum sacerdotali, ac regia dignitate Christi recte mihi videor judiciariam esse juncturus; cujus proprium est jus suum cuique tribuere, hoc est justitiam exercere. Nam et sacrum, adeoque sacerdotale quoddam munus obit probus et incorruptus judex, præclareque Theodoricus apud Cassiodorum[1]. « Esto innocentiæ templum, ait judicem compellans, temperantiæ sacrarium, ara justitiæ. Absit a judiciariis mentibus aliquid profanum. Pio principi sub quodam sacerdotio serviatur. » Quo illud referri potest, quod in vita S. Ambrosii Paulinus presbyter narrat, Probum præfectum prætorio, cum ad regendam Liguriam, Æmiliamque provincias cum consularibus insignibus Ambrosium mitteret, ei dixisse : « Vade, age non ut judex, sed ut episcopus. » Et regalis potestas sine justitia suum nomen obtinere non potest. « Remota enim justitia, ait Augustinus[2], quid sunt regna, nisi magna latrocinia ? quia et ipsa latrocinia quid sunt nisi parva regna ? » Porro Christo Domino præ cæteris omnibus functio illa convenit, qui justus κατ' ἐξοχὴν in Scriptura dicitur. Ut *Isaiæ* XLI. *Quis suscitavit ab Oriente justum?* Et[3], *Suscepit te dextera justi mei.* Et[4], *Prope est justus meus, egressus est salvator meus.* Et, *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.* Ita Jeremias, *Suscitabo David germen justum*[5] *: et regnabit rex ;* et *sapiens erit ; et faciet judicium, et justitiam in terra.* Et[6], *Hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Hinc Melchisedec in figuram Christi nomen illud sortitus est[7], *quod interpretatur rex justitiæ.*

Christus per excellentiam justus, ideoque judex.

Sic in *Psalmo* XLIV, tanquam præpotens aliquis ad judicium accinctus, et armatus describitur. *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua, et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna : Propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam,* etc. Item in *Psalmo* LXXI judiciaria potestas Christo a Patre tribuenda prædicitur his verbis : *Deus judicium tuum regi da : et justitiam tuam filio regis.* Cui *Psalmo* præfixus est titulus לשלמה, *In Salomonem*, qui Christi figuram gerebat. Chaldæus enim ad Messiam retulit. Nam ad vocabulum *Regi* addidit *Messiæ.*

Et Aben Hezra in *Scholiis* de Messia interpretari posse scribit למלכא משיחא. In eo vero *Psal.* prædicatur Christi Domini accurata in jure dicendo justitia : *Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio.* Et, *Judicabit pauperes populi.* Item, *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis,* etc. *Quia liberabit pauperem a potente : et pauperem, cui non erat adjutor,* etc. Et *Psalmo* XCVII. *Judicabit orbem terrarum in justitia, et populos in æquitate.* Quæ judicandi functio perspicue magis in novo Testamento declarata est. *Ipse est,* inquit Apostolus Petrus *in Actis*[8], *qui constitutus est a Deo judex vivorum, et mortuorum.* Et Joannes : *Neque enim Pater judicat quemquam : sed omne judicium dedit filio*[9], etc. Item, *Potestatem dedit ei judicium facere quia filius hominis est*[10]. Paulus etiam *in Actis* apud Areopagitas verba faciens, *Eo quod statuit diem,* inquit[11], *in quo judicaturus est orbem in æquitate in viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis.* Ac judicii illius novissimi pompam, et apparatum, ac formulam accurate scribit Evangelista Matthæus, capite XXV[12].

II. Quam autem dignitas illa, et administratio merito Christo conveniat, ex eo constat, quod quæ judicis optimi sunt dotes et ornamenta; in nullo alio, quam in illo, perfecte reperiuntur. Horum vero præcipuum, et omnibus anteponendum est integritas vitæ, atque sanctitas omnis expers labis, atque maculæ. Nam qui de aliis judicat, et de eorum vita, factisque cognoscere ac sententiam ferre debet, ac malefacta plectere, ab iis ipsis, quæ condemnat, et punit, quam alienissimum illum oportet esse. « Qui enim alium de peccatis arguit, ait Isidorus Hispalensis[13], ipse a peccato debet esse alienus. » Et Gregorius

1 Cassiod. lib. I Var. II. — 2 Lib. IV *de Civit.* c. IV. — 3 *Isa.* LXI, 10. — 4 *Isa.* LI, 5. — 5 *Jer.* XXIII, 5. — 6 *Jer.* XXIII, 6 et 33, XVI.— 7 *Hebr.* VII.— 8 *Act.* X, 42.— 9 *Joan.* V, 22. — 10 Ibid. vers. XXVII. — 11 *Act.* XIII, 31. — 12 *Mat.* XXV. — 13 Isidor. lib. II *de Eccl. Off.* cap. V, tom. X *Bibl. PP.*

Papa [1], « Mundus ipse esse a vitiis debet, qui curat aliena corrigere. Ideo solus Dei filius judex est, quod neque peccare potest, et ab humanis animi perturbationibus penitus est liber [a]; ut ait Clemens Alexandrinus.

Scripsit Philo Judæus peculiarem libellum *de judice*: in quo quæ inesse Judici debeant egregie disputat; ac principio illum ait oportere ab omni expertem animi perturbatione, vitioque vacuum esse. « Quippe perabsurdum esse, ut is peccati reus sit, qui jus aliis dispensandum susceperit. Quem etiam necessarium esse putat, sic tanquam archetypæ picturæ, ita naturæ opera imitatione quadam exprimere. Etenim quemadmodum vis ignis quæcumque attigerit calefaciens, calida primum ipsa per sese, ac suapte natura constituta est : et contra vis nivis eo ipso, quod frigida est, alia perfrigerat : sic oportet judicem plenum esse sinceræ justitiæ, ut adeuntes ad se iis quæ sunt justa respergat : ac velut ex fonte dulcis aquæ potabilis rivus affluat iis, qui sitientes sunt æquitatis [b]. » Ac tum prudentiam in eo requirit, ut non decipiatur : tum justitiam, ut quo quisque dignus est id reportet : tum virilem fortitudinem, ut neque precibus, neque commiseratione frangatur, quo minus in sceleris convictos animadvertat.

Idem præterea Eusebius in commentariis *ad Psalmos*, qui nondum editi sunt, locum hunc e *Psalmo* tertio declarans, *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi*; pertinere putat ad illud tempus, quo Christus post mortem ad inferos descendit, indidemque Patres omnes, et inter hos Davidem ipsum eripuit : « Revocans nos, inquit, ad tempus adventus Dominici, post quod finem habuit ista prophetia; quando et ad inferos usque descendens filius hominis Christus, eorum quoque, qui ibi adventum ejus expectabant, salvatorem se exhibuit [c]. »

III. Recte autem Philo primam omnium σύνεσιν posuit, quæ rei, de qua sententiam dicturus est, accuratam notitiam præscribit, ne errore circumveniatur. « Nemo principum stultos, vel improbos judices ponere debet, ait Albinus Flaccus [2], « Nam stultus per ignaviam ignorat justitiam : improbus autem per cupiditatem, subvertit ipsam, quam didicit, veritatem. » Tum idem postea [3], « Quatuor modis, ait, justitia in judiciis subvertitur : timore, cupiditate, odio, amore : timore, dum metu potestatis alicujus, veritatem judicare quislibet pavescit. Cupiditate, dum præmio muneris alicujus corrumpitur judex. Odio, dum cujuslibet inimicitiæ causa, noceri alteri desiderat. Amore, dum amicos, vel propinquos contra justitiam defendit potentior. » Hinc Moses præpositis a se populo judicibus præcepta illa dabat [4]: *Audite illos, et quod justum est judicate : sive civis sit ille, sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum : ita parvum audietis, ut magnum, nec accipietis cujusquam personam : quia Dei judicium est.* Et Josaphat [5]: *Videte*, ait, *quid faciatis. Non enim hominis exercetis judicium : sed Domini : et quodcumque judicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite. Non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.*

Ac tametsi ab judice προσωποληψία debet abesse, et nimia in propinquos, vel amicos propensio : quæ « ad corrumpenda suffragia efficacissima est [d], » ut ait Synesius; ut propterea sedulo Christus Judæos ita commonefecerit, *Nolite judicare secundum faciem* [6]: *sed justum judicium judicate* : Cujus *dicti virtutem*, ut ipse loquitur, expendens Gaudentius tractatu undecimo, « Generalis, inquit, ut opinor, ista sententia est retinendæ æquitatis magistra, omnibus posita, multis nota, paucis dilecta : » Ita tamen gerere se decet judicem, ut severitatem, quoad licet, benignitate, ac misericordia temperet. Quam in rem scitum illud est, quod R. Moses Maie- **Personarum acceptio.**

*a* CLEM. ALEX. *Pæd.* I, cap. II. Ἀλλ᾽ ὁ μὲν, ἀπόλυτος εἰς τὸ παντελὲς ἀνθρωπίνων παθῶν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μόνου κριτὴς, ὅτι ἀναμάρτητος.

*b* PHILO lib. *de Judice.* Ἄτοπον γὰρ ἁμαρτήμασιν ἐνόχους εἶναι τοὺς τοῖς ἄλλοις τὰ δίκαια βραβεύειν ἀξιοῦντας. οἷς ἀναγκαῖον καθάπερ ἀρχετύπου γραφῆς ἀπομάττεσθαι τὰ φύσεως ἔργα πρὸς μίμησιν. Ὡς γὰρ ἡ τοῦ πυρὸς δύναμις ἀλεαίνουσα ὧν ἂν προσάψηται, θερμὴ πολὺ πρότερον αὐτὴ καθέστησεν ἐξ αὑτῆς· καὶ κατὰ τοὐναντίον ἡ τῆς χιόνος τῷ κατεψύχθαι, καὶ ἄλλ᾽ ἐπιψύχει· οὕτως ὀφείλει καὶ δικαστὴς ἀνάπλεως εἶναι δικαιοσύνης ἀκραιφνοῦς, εἴγε μέλλει τὰ δίκαια τοῖς ἐντευξομένοις ἐπάρδειν· ἵν᾽ ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς γλυκείας φέρεται νᾶμα πότιμον τοῖς διψῶσιν εὐνομίας.

*c* EUSEB. Ἀναπέμπων ἐπὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ σωτῆρος παρουσίας, μεθ᾽ ὃν τέλους ἔτυχεν ἡ προφητεία· ὅτε καὶ μέχρις ᾅδου καταβὰς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χριστὸς, καὶ τῶν ἐκεῖ προσδοκώντων ἄφιξιν σωτὴρ ἀπεδείχθη.

*d* SYN epist. I. Αἱ γὰρ εὔνοιαι δεκάσαι δειναὶ τὰς ψήφους.

1 Greg. VII, *Mor.* cap. XVI. — 2 Alch. lib. *de Virt. et vit.* cap. XX. — 3 Ib. cap. XXI. — 4 *Deut.* I, 16. — 5 II *Par.* XIX, 6. — 6 *Joann.* VII, 24.

monides in tractatu *Sanhedrin*, capite secundo refert, consuevisse Judæos in delectu judicum, neminem admittere, « vel ætate nimium provectum, vel spadonem, quod utrisque insita est sævitia : vel eum qui liberis careat : ut videlicet indulgendi usum habeat[a]. »

**Quæ dotes apprime Christo conveniunt.**

IV. Hæc omnia, quæ in judice sunt optanda, et in paucis admodum incorrupta et sincera reperiuntur, Christus Dominus excellenter habet in sese, uti testes sunt Scripturæ veteres, ac novæ. Hic enim est, *qui peccatum non fecit*, *neque dolus inventus est in ore ejus*[1]. Hic est, quem nihil latet, qui non solum judex, sed etiam *testis est fidelis* dictorum omnium[2], atque factorum; tum etiam cogitatorum. Deus enim est : « quem latere posse quodcumque commiserit quisquis existimat, fallitur, » ut ait Pindarus. « Qui autem se existimat ab eo, qui omnia videt, non videri, et tenebris credit commissa sua posse celari, umbram prætendit. Sed frustra latere se credit; cum oculus Domini lucidior sole, occulta omnia deprehendat, tenebrosa illuminet, et intimi cordis penetret conscientiam, atque in alta, et profunda descendat[b], » ait Ambrosius[3].

Hic est de quo prædictum est ab Isaia : *Non secundum visionem oculorum judicabit*[4] : *neque secundum auditum aurium arguet : sed judicabit in justitia pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ*. Et alibi[5] : *Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet : non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret; et lignum fumigans non extinguet; in veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus : donec ponat in terra judicium*. Quæ omnia summam veri judicis æquitatem, nec minorem animæ mansuetudinem, humanitatemque commendant.

**An Christus sit judex quatenus est homo.**

V. Quæret aliquis forsitan, utrum judiciaria illa dignitas, et functio Christo ut homo est, an ut est Deus, tribuenda sit. Respondet Augustinus quæstioni isti, et hoc modo componit[6] : « Dicimus quia secundum id quod Deus est judicat : hoc est ex potestate divina, non humana : et tamen ipse homo judicaturus est, sicut Dominus gloriæ crucifixus est, etc. Quapropter filius hominis judicaturus est, nec tamen ex humana potestate, sed ex ea, qua filius Dei est. Et rursus filius Dei judicaturus est, nec tamen in ea forma apparens, in qua Deus est æqualis Patri. Itaque utrumque dici potest; et filius hominis judicabit; et non filius hominis judicabit; quia filius hominis judicabit, ut verum sit quod ait, *Cum venerit filius hominis, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes*[7]. Et non filius hominis judicabit, ut verum sit quod ait, *Ego non judicabo*[8]. Et *ego non quæro gloriam meam*[9] : *est qui quærat, et judicet*. Nam secundum id, quod in judicio non forma Dei, sed forma filii hominis apparebit : nec ipse Pater judicabit : secundum hoc enim dictum est, *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio*[10]. » Sic in tractatu XXI *in Joannem*, verba illi Christi declarat. Ergo Joannis hunc locum exponit sic : ut Pater neminem judicaturus esse dicatur, tanquam judex aspectabilis, et cum judiciario apparatu jurisdictionem exercens : ut sunt sessio in tribunali, cognitio causæ, reorum citatio, et alia ejusdemmodi, ac si diceretur : « Patrem nemo videbit in judicio vivorum et mortuorum : sed omnes Filium : quia et filius hominis est, ut possit ab impiis videri; cum *et illi videbunt in quem pupugerunt*[11]. »

Quamobrem Christus homo judex est, sed potestate, et auctoritate non humana, verum divina. Quam ob causam veterum aliqui judicem fore dixerunt non qua homo est, sed qua Deus; ut Cyrillus in epistola *ad Valerianum*. « Deus, inquit, Verbum homo factus, et inter viros numeratus, nempe ita nobiscum appellatus, nihilominus judex erit, quatenus Deus, et Dominus, et unus filius, in quo inest etiam tum Deus et Pater[c]. »

Et libro secundo *in Joannem*, capite septimo, Christum verum esse Deum, proprieque dictum ex eo probat, quod nulli alteri, quam Deo conveniat orbem terrarum judicare[d]. Ac postea, Deum Patrem dicit judicandi functionem exercere per Filium. « Ut enim cum in

*a* RAMBAM. איז מצמידים בכל סנהדרין לא זקן ולא סרים מפני שיש בהן אבזריות ולא מי שאין לו בנום כדי שיהא רחמן.

*b* PIND. *Olymp*. I. Εἰ δὲ θεὸν Ἀνήρ τις ἔλπεταί τι λαθέμεν ἔρδων, ἁμαρτάνει.

*c* CYRILL. Ὁ γάρ τοι θεὸς λόγος γεγονὼς ἄνθρωπος, καὶ τελέσας ἐν ἀνδράσι, ἤγουν τοῦτο μεθ' ἡμῶν ὀνομασθεὶς, οὐδὲν ἧττον ἔσται κριτὴς, ὡς θεὸς, καὶ κύριος, καὶ εἷς ὢν υἱὸς, ἐνόντος αὐτῷ καὶ τότε τοῦ θεοῦ, καὶ πατρός.

*d* CYRILL. II *in Joan*. Ὅτε θεός ἐστι κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινῶς. τίνι γὰρ ἂν καὶ ἑτέρῳ πρέποι τὸ κρίνειν τὴν οἰκουμένην, εἰ μὴ μόνῳ τῷ ἐπὶ πάντας ὄντι θεῷ;

1 *Petr*. II, 22. — 2 *Apoc*. III. 14. — 3 Amb. *de Interpellat*. cap. II. — 4 *Isa*. XI. — 5 *Isa*. XLII. — 6 Lib. 1 *de Trin*. cap. XIII. — 7 *Mar*. IV, 33. — 8 *Joan*. XII, 47, — 9 *Joan*. VIII, 50. — 10 *Joan*. I, 22. — 11 *Zach*. XII, 10.

se ipso habeat hoc, ut possit omnia creare, per filium creat, tanquam per virtutem, vimque suam : sic habens ut judicare possit, efficiet hoc per filium, tanquam per justitiam propriam : quemadmodum si dicatur ignis efficientiæ, quæ ex ipso secundum naturam est, concedere uti comburat[a]. »

VI. Ex hac Cyrilli interpretatione sequitur illa Joannis verba, *Omne judicium dedit Filio*, sic intelligenda esse, ut *dare* sit idem, ac communicare generando. Non enim aliter Christus est virtus, et efficientia Dei Patris, quam secundum divinitatem, et ut Verbum est; quod quidem divina generatione, et ex omni æternitate obtinet. Atque hoc sensu dandi vocabulum accepit Chrysostomus[1], qui idem esse putat atque ἐγέννησε, id est *genuit*, eodem plane modo, quo eodem capite dixit : *dedit ei vitam habere in semetipso* : quod de sempiterna generatione dictum est. Ita etiam Theophylactus exponit.

Sed Augustinus in libro primo *de Trinitate*, capite XIII, eam interpretationem respuit : ac negat eodem modo istud usurpari quod dicit Christus, Patrem dedisse Filio omne judicium, quo dixit, vitam ei dedisse. Sed illo sensu potius, quo Apostolus scripsit, *donavit illi nomen, quod est super omne nomen*[2]; ut de Christo homine, non ut Deus est, explicari oporteat; quod mihi quoque verosimilius videtur. Sic enim de judiciaria potestate, ac dignitate sentiendum est, ut de reliquis, quas hucusque percurrimus, mediatoris, sacerdotis, et similibus : quæ in humana natura proprie resident : ita tamen, ut ab divinitate vis illarum ac pretium, efficientiaque dimanet, quod uberius expositum est in octavo libro, cum ageremus de ἐνεργείᾳ θεανδρικῇ, præsertim capite XI et XII.

# CAPUT XVII.

*De Christo, qua caput est.* 1. *Probatur e Scripturis eum esse caput Ecclesiæ. Tria in capite spectanda, ac primum, quod cum corpore suo arctissime conjungitur.* 2. *Quod illustratur Augustini testimonio.* 3. *Secundum, quod in eminenti loco positum membra cætera regit, quod excellenter in Christo reperitur. Tertia capitis dos, ut in membra vim quamdam derivet, qua vegetantur, quod et Christus Ecclesiæ præstat, non* moraliter *solum, sed certo etiam modo* physice. 4. *Non solum Christum hominum esse caput, sed etiam angelorum, primum quod Deus est.* 5. *Ac si caput tantummodo pro principe, et antecellente sumatur, nemini Christiano de eo dubitare fas est.* 6. *Sed hoc præterea capitis notio requirit, ut in membra vim aliquam, et efficientiam derivet. Id autem Christo ut homo est, convenire monstratur.* 7, *Capitis in Christo proprietas latissime patet.* 8. *Insignes duo loci ex Apostolo ad id pertinentes expositi.* 9, *Qui et illustrantur, primum usitata multorum interpretatione.* 10. *Tum nova quadam, et expeditiore.* 11. *Ambrosii de eodem argumento memorabilis locus.*

I. Superest nobis ex Christi dotibus, quas oratione persequi decrevimus, illa *capitis* : quæ ab regis, præsertim spiritualis, functione perparum distat, ideo non multum in illa declaranda commorabimur.

**Christum esse Ecclesiæ caput probatur ex Scripturis.**

Igitur Ecclesiæ caput esse Christum, Apostolus Paulus non uno in loco prodidit; ut in epistola *ad Ephesios : Mulieres*, inquit[3], *viris suis subditæ sint, sicut Domino : quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ.* Et in priore *ad Corinthios*[4] : *Omnis viri caput Christus est : caput autem mulieris vir, caput vero Christi Deus.* Et in epistola *ad Ephesios* capite primo[5]. *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius.* Item, *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ* : *qui*

a CYR. *in Joan.* Ὥσπερ ἔχων τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ, δι' υἱοῦ τὰ πάντα δημιουργεῖ, ὡς διὰ δυνάμεως, καὶ ἰσχύος ἰδίας· οὕτως ἔχων καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν, ἐνεργήσει καὶ αὐτὸ δι' υἱοῦ, ὡς διὰ δικαιοσύνης ἰδίας· ὥσπερ ἂν εἰ λέγοιτο πῦρ τῇ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐνεργείᾳ τὸ καῦσαί τι παραχωρεῖν.

1 Chrys. Hom. XXXIV, *in Joan.* — 2 *Phil.* II, 9. — 3 *Eph.* XV, 21. — 4 I *Cor.* XI, 3. — 5 *Eph.* I, 22.

*est principium primogenitus ex mortuis : ut sit in omnibus ipse primatum tenens : quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare : et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.*

Est etiam in epistola *ad Romanos* eximius locus [1], in quo arctissima illa capitis cum corpore conjunctio describitur : *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa : omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt* : *ita et Christus*, etc.

Tres capitis dotes.

Quibus omnibus ex Apostoli locis, aliisque, tria maxime in capitis proprietate spectanda sunt, et ad Christum accommodanda. Primum est illius cum membris omnibus, ac toto corpore summa conjunctio, quæ ex ambobus unum efficit. Secundum est, principatus ejusdem, et eminentia, qua cunctis antecellens, iis ipsis velut ex arce quadam prospiciens, consulit, ac moderatur. Tertium est, vivifica vis, et communicatio gratiæ, auxiliorumque omnium ; quæ ex largissima copia, et *plenitudine* per universa membra dimanant a capite. Ut de singulis pauca commemorem, occurrit imprimis tam arcta Christi capitis cum membris suis, corporeque conjunctio, ut unum quiddam efficiant ; et sit tam appellatio ipsa communis amborum, quam eorum, quæ unius propria sunt, in alterum promiscua et usitata trajectio. Commendat hanc Apostolus in illo loco, quem citavi, capitis *ad Romanos* duodecimi. Ubi Christi nomine totam Ecclesiam appellat. Ita enim Chrysostomus, Theodoretus, Œcumenius et Theophylactus adnotant ad illa verba ; quibus cum idem sentiens Fulgentius [2], scribit sic. « Et cum electionis vas dicat, quia Christus caput est corporis Ecclesiæ, ipsum tamen corpus Christi non dubitat Christum veraciter appellare. »

Christi cum suis membris arcta conjunctio.

Quod illustratur Augustini testimonio.

II. Quod etiam Augustinus passim testimonio suo confirmat. Velut *ad Psalmum* CXXVII [3]. « Et multi enim homines sunt, inquit, et unus homo est. Multi enim Christiani, et unus Christus. Non ille unus, et nos multi; sed et nos multi in illo uno unum. Unus ergo homo Christus caput et corpus. Quod est corpus ejus? Ecclesia ejus, dicente Apostolo ; *Quoniam membra sumus corporis ejus* [4] : et, *Vos autem estis corpus Christi, et membra*. Intelligamus ergo vocem hujus hominis, in cujus corpore unus sumus homo. » Hinc ille consequens eximiæ, ac stupendæ conjunctionis effectus, et specimen, quod *ad Psalmum* CXLII. exponit idem Augustinus. « Ergo ipse Dominus Jesus Christus caput et corpus, inquit. Voluit enim etiam loqui in nobis, qui dignatus est mori pro nobis : membra sua nos fecit. Aliquando itaque ex persona membrorum suorum loquitur, aliquando ex persona sua, tanquam capitis nostri, » etc. Deinde, « Patitur, inquit, adhuc Christus pressuram, non in carne sua, in qua ascendit in cœlum, sed in mea, quæ adhuc laborat in terra. Christus, inquit, pressuram patitur in carne mea. *Vivo enim non jam ego* : *vivit vero in me Christus* [5], Nisi enim Christus et in membris suis, hoc est fidelibus suis, pressuram et ipse pateretur, Saulus in terra Christum in cœlo sedentem non persequeretur. » His Apostoli verba illa de capite XII epistolæ *ad Romanos* subjicit, et eodem modo istud interpretatur. *Ita et Christus*. « Non ait, ita et Christus, et corpus, inquit, sed corpus unum, membra multa : ita et Christus, totum ergo Christus. » Et « quia totum Christus, ideo caput de cœlo, *Saule*, inquit [6], *Saule*, *quid me persequeris* :» Idem habet et in sermone LXXIX *de Tempore* [7].

III. Jam quod secundo loco positum est. Christus tanquam caput in eminenti loco, et quadam arce collocatus, peculiari providentia regit corpus suum, et Ecclesiam gubernat, ac per prospera et adversa mirabili sapientia, fideles ad destinatum finem æternæ felicitatis adducit. *Est enim salvator omnium hominum*, *maxime fidelium* [8], ut scribit Apostolus : qui et hoc insuper solatii plenum addit, ac fiduciæ : *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet* [9], *fidem negavit, et est infideli deterior*. Quid est autem *domesticum* magis, ac proprium capiti, quam corpus suum; imo quam est ipsum sibi ? Est autem, ut proxime ante ex Augustino demonstratum est, *unus homo Christus caput et corpus* ; hoc est fideles, et in Ecclesia censiti : qui sunt *domestici Dei* [10]. Sed in hoc argumento diutius hærere non est præsentis instituti.

Tertium *capitis* insigne est, ut in corpus universum membraque sua vim quamdam vivificam, et ad sui conservationem necessaria subsidia diffundat. Quam quidem ob causam in capite, tanquam in fonte, ac thesauro,

1 *Rom.* XII, 12. — 2 Fulg. II, *ad Mon.* cap. IX. — 3 Aug. tom. VIII. — 4 I *Cor.* XII. — 5 *Gal.* II. — 6 *Act.* IX. — 7 Tom. X. — 8 I *Timoth.* IV, 10. — 9 I *Timoth.* V, 8. — 10 *Eph.* II, 19.

larga debet inesse copia, et opulentia quædam omnium, quæ ad corpus tuendum, vegetandum, et animandum necessaria sunt. Sic in spirituali Ecclesiæ capite Christo, *plenitudo omnis inhabitat : in eoque sunt omnes thesauri sapientiæ , et scientiæ absconditi*. Inde totum in corpus, ac singula membra vitalis gratiæ succus, ac cœlestium donorum, et auxiliorum inexhausta vis, et ubertas profunditur. Nam nulla nisi per Christum et ab Christo, velut unico, ac generali principio, gratia quamlibet tenuis, et exilis aspergitur : quod alio in loco ex Augustini præsertim auctoritate [1], plenius approbavimus. Hinc secundus Adam appellari solet Christus Dominus [2] : quod ut ille caput, id est auctor, et sator humanæ secundum carnem propaginis fuit : sic alterius ac multo præstantioris ortus, hoc est spiritualis vitæ largitor ac parens ille successit. Quare ἀρχηγέτης, et κεφαλαιώτης omnium ad cœlestem vitam renascentium, id est *auctor*, et *caput* suo jure nominatur : quibus vocabulis primos illos propagandæ stirpis humanæ principes, id est, patriarchas, designavit Epiphanius [3].

Quod ejusdem spiritualis corporis caput, non tantum *morale*, ut vocant, cujusmodi a plerisque constituitur : sed eatenus etiam *physicum* appellari putem posse, quod *physica* efficientia (sic enim nominant) gratiam producat, ut in Eucharistiæ sacramento : in quo Christi caro in Verbo subsistens sanctitatem, et gratiam in iis, qui rite, digneque participant efficit, de quo alias.

Christus caput physicum hominum angelorumque.

IV. Pertinet ad eamdem *capitis* amplificandam dignitatem ista quoque contemplatio, non solum hominum, qua homo est, caput esse Christum, sed etiam Angelorum ; quod theologi pro confesso habent, et horum princeps S. Thomas [4]. Ac veteres quidam Christum angelorum caput constituere videntur, quatenus est Deus : ut Chrysostomus [5], cujus verba supra descripsimus [6] : nec non Theodoretus : qui ad illa Pauli, *Qui est caput omnis principatus et potestatis*; ita scribit [7]. « Qui nostrum quidem caput est, secundum humanitatem : Angelorum vero, et Archangelorum secundum divinam naturam dominus est. Ibi enim caput pro principatu posuit [a]. » Quæ postrema verba notanda sunt : multoque magis, quæ Græci alii interpretes ad eumdem locum epistolæ *ad Colossenses* usurpant. Nam Chrysostomus quod Apostolus Christum affirmat *caput esse principatus omnis, et potestatis*, explicat sic, ut esse velit « superiorem omnibus, et causam, non consubstantialiter [b]. » Œcumenius item, « Caput interpretatur αἰτίαν, id est *causam*, vel *principium*. Quippe omni naturæ creatæ tam cœlesti, quam terrenæ, causa et principium est Christus, tanquam conditor, et factor illorum. Nam *sine ipso*, inquit, *factum est nihil, quod factum est* [c]. » Ita etiam Theophylactus, qui eadem, suo more, verba Chrysostomi posuit; atque hoc insuper addit, Apostolum in illo loco, Colossensium superstitionem notare, et curare voluisse, qui Angelos supra creaturæ modum venerari solebant; quasi diceret; « Quomodo igitur illo relicto, ad Angelos accurritis, quorum ille caput est [d] ? » Ex quibus evidens est, illos omnes *caput* ab Apostolo vocari Christum existimasse, quatenus Deus est. Siquidem et hac sola ratione creator est omnium : et ad institutum ipsius attinebat, divinitatem ejusdem in medium afferre, ut tanto magis puderet Colossenses, ad creatarum rerum sese cultum cum creatoris injuria demittere.

Huic etiam suffragari videtur Irenæus libro tertio capite XXIII, ubi Christum, ut Verbum est, principem esse dicit cœlestium spirituum : et ut homo est, Ecclesiæ esse caput; quem locum in secundo libro citavimus [8]. Quo et illud Philonis Carpathii potest referri [9] : « Ipsa Jesu caro, ait, caput est Ecclesiæ, et salutare pabulum. »

Christi super homines et Angelos excellentia.

V. Verum si capitis notio principatum duntaxat, et superiorem dignitatem significat, nemini Christiano dubitare fas est, quin Christus, qua homo est, multum hominibus, et Angelis excellat. Quod et ipse Dominus, postquam a mortuis excitatus est, his verbis

*a* THEODORET. Ὅς ἡμῶν μέν ἐστι κατὰ τὸ ἀνθρώπειον κεφαλή· ἀγγέλων δὲ καὶ ἀρχαγγέλων κατὰ τὴν θείαν φύσιν δεσπόζει. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ κεφαλὴ ἀντὶ τοῦ ἀρχὴ τέθεικε.

*b* CHRYS. hom. VI in ep. *ad Col.* Πάντων ἀνώτερος, αἰτία, οὐχὶ ὁμοουσίως.

*c* ŒCUM. in cap. II *ad Col.* Κεφαλὴν ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν λέγει. πάσῃ γὰρ γεννητῇ φύσει ἐπουρανίῳ καὶ ἐπιγείῳ αἴτιος ὁ Χριστὸς ὡς δημιουργὸς, καὶ ποιητὴς αὐτῶν. χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, ἐγένετο οὐδὲν ὃ γέγονε.

*d* THEOPH. Πῶς οὖν τοῦτον ἀφέντες ἀγγέλοις προστρέχετε, ὧν ἐστιν ἡ κεφαλή;

1 Lib. II *de lege et gratia*, cap. III.— 2 I. *Cor.* XV, 45. — 3 Init. *Panor.* — 4 In III par qu. VIII, art. 4. — 5 Hom. I, in ep. *ad Eph.* — 6 Lib. II, cap. VII, § 3. — 7 Lib II, cap. VII, § 5. — 8 Cap. VII, § 4. — 9 Philo in cant. Tom. I *Bibl.*

testatus est: *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra* [1]. Et Apostolus Petrus: *Profectus*, ait [2], *in cœlum subjectis sibi Angelis, et potestatibus, et virtutibus.*

Rursus in epistola *ad Ephesios* [3] Paulus principatum illum Christi Domini insigni ac luculento præconio cohonestat: divinæ *operationem potentiæ, ac virtutis* prædicans*; quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro: et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Omnium igitur non solum hominum, sed etiam Angelorum, tam bonorum, quam malorum dominus est Christus; et subjectos habet omnes, habebitque maxime post judicium [4], quando sub pedibus illius jacebunt omnes inimici ejus, Caput est autem non omnium, sed eorum duntaxat, in quibus per fidem regnat, et post occasum mundi, sanctorum et electorum, tam angelorum, quam hominum; ex quibus solis Ecclesia constabit. De quo vide Hieronymi commentarium ad caput primum epistolæ *ad Ephesios.* Ubi ad illa verba Apostoli: quæ proxime ante citata consequuntur, *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam* [5], *quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur*: hæc sanctus doctor adnotavit. « Non solum hominum [6], sed etiam angelorum; cunctarumque virtutum, et rationabilium creaturarum Ecclesia intelligi potest. » Ergo caput est Christus, eritque tunc perfectiore modo, quam nunc est, angelorum, atque hominum.

VI. Verum plus aliquid inest in *capitis* vocabulo, quam superioris gradus ac loci significatio: neque qui supra alios sunt, eo ipso censentur eorum capita; velut Angeli, sublimiores licet hominibus, eorum capita non vocantur. Necesse est igitur, ut præter eminentem superioremque dignitatem, aliquid in inferiores dimanet, ac derivetur a sublimiori: nimirum illud, quod ante demonstravimus, ut et subjectos sibi, et sub eo veluti corporatos gubernet, ac regat: et in eosdem vim quamdam interiorem et affluentiam occultæ virtutis instillet; quam barbarissantes scholæ *influxum* nominant. Hujusmodi ergo vim, et efficientiam ab homine Christo in Angelos perinde, ut in homines diffluere, præclare docet, ac capitis illius nostri splendorem excellentemque gloriam prædicat Chrysostomus homilia tertia in epistolam *ad Ephesios* [a]; et naturæ nostræ incredibilem in suo illo capite honorem tributum aureo illo, quo solet, flumine orationis illustrat. Quippe ex infimo rerum gradu, et ordine subvectum ait illum, quem ex nobis suscepit, hominem, posteaquam a mortuis excitatus est; et supra cœlestes omnes principatus et acies, ad summæ majestatis consortium; consessumque translatum: « Neque vero sublimiorem tantummodo Deus Pater hominem istum reddidit, ut cæteris anteponeretur, et quasi comparatio quadam inter utrosque fieret: sed ita ut sic tanquam servis præsideret. Papæ, horrendæ profecto res sunt istæ! Hominis serva facta est creata vis omnis propter inhabitantem Deum Verbum. Etenim fieri potest, ut sit aliquis supra alios, nec eos tamen subjectos, et obsequentes habeat; sed ut iis tantummodo præferatur. Hic autem non ita res habet; sed omnia subjecit pedibus ipsius; nec simpliciter subjecit; sed extrema subjectione, et ejusmodi ut post eam alia nulla sit [a]. » Hic vero profluentem ab Christo capite in Angelos etiam vim illam peculiarem, et ut vocant, *influxum* indicat; dum eodem modo illis imperare, atque hominibus affirmat; hoc est illos non solum inferiores habere, sed etiam dicto audientes, et imperio subjectos, tanquam hero famulos. Est autem familiæ, id est famulitii, ac servitii caput, paterfamilias, nec tantum conjugis ac liberorum: dum jubet, dum regit, dum moderatur, dum consulit, dum ad victum necessaria procurat, dum erudit, dum moribus illorum, et honestati, commoditatique prospicit. Quæ omnia, et his multo plura, potioraque Christus in angelos, perinde ut in homines officia, et emolumenta dividit.

Christi in Angelos et homines influxus.

VII. Siquidem hoc habet peculiare capitis in Christo, sive *herilitatis*, ut ita dicam, cum

*a* CHRYS. hom. VI in ep. *ad Eph.* Οὐχ ἁπλῶς ἀνώτερον ἐποίησεν, ὡς προτιμᾶσθαι αὐτῶν, οὐδὲ κατὰ σύγκρισιν, ἀλλ' ὡς δούλων προκαθῆσθαι. Βαβαὶ, φρικτὰ ὄντως τὰ πράγματα. ἀνθρώπου γέγονε δούλη πᾶσα ἡ κτιστὴ δύναμις διὰ τὸν ἐνοικοῦντα θεὸν λόγον. ἔστι γάρ τινα ἐπάνω εἶναι οὐκ ἔχοντα ὑπακούοντας, ἀλλὰ προτιμώμενον. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἁπλῶς ὑπέταξεν, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ὑποταγὴν, καὶ μεθ' ἣν ἑτέρα οὐκ ἔστι.

1 *Matth.* XXVIII, 18. — 2 I. *Pet.* III, 22. — 3 *Eph.* I, 20. — 4 *Psalm.* CIV et I. *cor.* XV. — 5 *Eph.* I, 22. — 6 *Hieron.* tom. III.

tis ratio Christo m late stet.

servis illa comparata ratio, ut omnia in sese officia, et superioris in inferiores jura comprehendat. Etenim non tantum rex est, et dominus angelorum, atque hominum, hoc est Ecclesiæ ex utroque congregatæ genere, et ad unum redactæ (quod Scriptura vocat ἀνακεφαλαιώσασθαι; de quo relegenda sunt omnino quæ in secundo libro, capite septimo diximus) sed etiam pastor gregis illius, qui ex nonaginta novem ovibus[1] (quos angelos interpretantur) et una illa errabunda, quæ humanum adumbrat genus, constare dicitur. Est etiam sponsus Ecclesiæ, nec hominum duntaxat, sed et angelorum sanctorum. Est idem et pater, ejusque filia est Ecclesia: ut in *Psalmo* XLIV nuncupatur: *Audi filia, et vide.* Est præterea doctor, a quo sancti omnes, et sanctorum Ecclesia, non minus angelorum, quam hominum eruditur. De angelis certe Dionysius in capite VII libri *de cœlesti hierarchia* testatur, illos ab Jesu tanquam supremo antistite [2], et hierophanta, institui, et arcana mysteria perdoceri. Quin et Angelorum de Christo in cœlum ascendente admirationem inquisitionemque narrat; et quemadmodum a superioribus inferiores didicerint: tum vero ab ipsomet in altum subeunte Christo. Verba Dionysii sunt ista: « Hoc igitur manifeste declarant theologi, inferiores substantiarum cœlestium ordines ab sublimioribus, ut consentanea ratio postulat, deificarum operationum scientias perdoceri; quæ autem supra omnes eminent, ab ipsa principe divinitate, quantum fas est, illustrationibus initiari. Etenim nonnullas illarum referunt a prioribus discentes, *Dominum illum esse cœlestium virtutum et regem gloriæ*[3], qui, ut hominem decebat, in cœlum assumptus est; alias vero Jesum ipsum percontantes, et divinæ pro nobis operationis scientiam discere cupientes: quas ipsemet Jesus per se, nullo interposito, sacris notionibus imbuit; et primaria communicatione benignæ suæ in homines efficientiæ notitiam impertit [a]. » Christus itaque primores angelos per se docet, iisque sanctiorum mysteriorum arcana patefacit, quod verbum μυεῖσθαι significat, non solum qua Deus est: sed etiam ut est homo; quæ propria est mystici capitis in corpus cœlestium donorum, luminumque derivatio.

Capitulari.

Sacris imbuere notionibus.

Duo loci Apostoli illustrantur ad id pertinentes.

VIII. Hanc ab Christo capite in Ecclesiæ corpus influentis gratiæ profusionem egregie describit Apostolus in capite quarto epistolæ *ad Ephesios* his verbis: *Veritatem autem facientes in caritate crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificatione sui in caritate* [b]. Vix est alius locus Apostoli ad illam capitis mystici spiritualem efficientiam in corpus exprimendam aptior, aut vero salebrosior. Cui germanus est, et iisdem fere verbis conceptus alter in epistola *ad Colossenses. Et non tenens caput: ex quo totum corpus per nexus, et conjunctiones subministratum, et constructum crescit in augmentum Dei* [c]. Utrumque locum Græce hic et Latine legi expedit. Sunt autem perplexe, obscureque admodum expressi. Cujus summa hæc est ex Græcis potissimum interpretibus, Chrysostomo, Theodoreto, Theophylacto et Œcumenio collecta. Quemadmodum corporis membra sibi invicem conserta, et compacta sunt; quo fit ut vitales, animalesque spiritus per universa, etiam minima quæque membra fundantur, et incrementum ac robur singula capiant; ita Christi corpus ex membris suis constat, quæ spirituali quodam nexu fidei et caritatis adstricta copulantur; ac secum pariter cohærent, et cum capite Christo. Atque ut in corpore caput nervorum habet princi-

*a* DION. *de cœl. Hierarch.* cap. VII. Τοῦτο γοῦν οἱ θεολόγοι σαφῶς δηλοῦσι τὸ τὰς μὲν ὑφειμένας τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακοσμήσεις πρὸς τῶν ὑπερβεβηκυιῶν εὐκόσμως ἐκδιδάσκεσθαι τὰς θεουργικὰς ἐπιστήμας. τὰς δὲ πασῶν ὑψηλοτέρας ὑπ' αὐτῆς θεαρχίας, ὡς θεμιτὸν, τὰς μυήσεις ἐλλάμπεσθαι. τινὰς μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσάγουσι πρὸς τῶν προτέρων ἱερῶς μυουμένας τὸν κυρίον εἶναι τῶν οὐρανίων δυνάμεων, καὶ βασιλέα τῆς δόξης, τὸν εἰς οὐρανοὺς ἀνθρωποπρεπῶς ἀναληφθέντα· τινὰς δὲ πρὸς αὐτὸν Ἰησοῦν διαπορούσας, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ θεουργίας τὴν ἐπιστήμην μαθητιώσας· καὶ ταύτας αὐτὸν Ἰησοῦν ἀμέσως μυοῦντα, καὶ πρωτοδότως αὐταῖς ἐκφαίνοντα τὴν αὐτοῦ φιλάνθρωπον ἀγαθουργίαν.

*b* *Eph.* IV, 15. Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὥς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς. ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

*c* *Col.* II, 19. Καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν, καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ.

1 *Luc.* XXV. — 2 Dion. cap. VII *de cœl. Hier.* — 3 *Psalm.* XXIII.

pium (ut aiunt Theodoretus, et Theophylactus), adeoque sensiles, vel animales ab eo fonte manant spiritus : qui in cætera membra eatenus diffunduntur, quod certis commissuris, et compagibus, sive juncturis, cum reliquis membris, et ipso præsertim capite cohærent, et coagmentata sunt singula ; (non enim separata, vel luxata vitalem et animalem succum in sese trajectum capiunt) sic in mystico Christi corpore sui sunt nexus, et coagmentationes, per quas inter se sociata, et secum invicem velut agglutinata membra cum capite junguntur : nec aliter transfuso ab ipso capite spiritu, ejusque vi et efficientia viviscunt, ac vegetantur, et incrementum capiunt. Hujusmodi juncturam caritatem esse dicit Apostolus. Quæ si perfecta est, perfecta itidem erit membrorum conjunctio : ut in justis, atque sanctis usuvenit. Sin caritas illa perfecta deest, solaque subest fides, aut etiam spes : nihilominus in Ecclesiæ corpore manetur ; quia fides illa, quamlibet imbecilla atque mortua, caritate latius sumpta, hoc est pia credendi voluntate, affectuque nititur, et utcumque animatur ; vel, ut loquitur Apostolus *operatur*, passive sumpto hoc vocabulo : ut a fide dæmonum distincta sit : qui non ex pio affectu ; cujusmodi etiam cum lethali crimine in malis Christianis residet : sed evidentis rei necessitate convicti credunt[a]. De hac universe sumpta caritate vide quæ alibi disputavimus[1].

Cæterum quæ de membrorum per fidem et caritatem conjunctione cum capite mystico diximus, ea confirmat Hugo Victorinus libro secundo de *Sacramentis fidei*, parte secunda, capite primo : ubi et de vivifica vi a capite communicata corpori agit, his verbis : « Sicut spiritus hominis mediante capite ad membra vivificanda descendit ; sic Spiritus sanctus per Christum venit ad Christianos. Caput enim est Christus, membrum Christianus. Caput unum, membra multa ; et constat unum corpus ex capite et membris ; et in uno corpore spiritus unus. Cujus plenitudo quidem in capite est, participatio in membris. Si ergo corpus unum est, et spiritus unus, qui in corpore ipso non est, a spiritu vivificari non potest, etc. Per fidem membra efficimur ; per dilectionem vivificamur. Per fidem accipimus unionem ; per caritatem accipimus vivificationem. In sacramento autem per baptismum unimur ; per corpus Christi, et sanguinem vivificamur. Per baptismum efficimur membra corporis : per corpus autem Christi efficimur participes vivificationis. »

IX. Atque ut obiter utrumque locum Apostoli interpretationis nostræ luce collustremus; id enim ad propositum nostrum pertinet : præcipuam in priore, qui ex epistola *ad Ephesios* sumptus est, obscuritatis causam afferunt voces illæ διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, *per omnem juncturam subministrationis*, quæ non eodem sensu ab omnibus accipiuntur. Chrysostomus αἴσθησιν interpretatur, hoc est *sensum*, sive *perceptionem subministratæ illius gratiæ;* quæ ratio nullo modo cohæret. Aliter quoque istud exponit, ut ἁφὴ sit *tactio*, qua ἡ ἐπιχορηγία, id est *vis, et gratia subministrata* membra attingit omnia ; et, ut Photius explicat, quodammodo palpat, et explorat ; ut pro cujusque affectione, ac dispositione seipsum insinuet et communicet. Probabilius est ἁφὴν hoc loco significare *juncturam*, ut recte Ambrosius exponit in epistola XXXXII, cujus verba postea referam : nec non Vulgatus noster Interpres ; ut idem sit atque ἁρμογὴ *commissura*, qua res duæ cohærent, seseque tangunt. Neque vero Græcorum loci prioris interpretatio cum altero epistolæ *ad Colossenses* convenit, ubi διὰ τῶν ἁφῶν legitur. Quocirca ἡ ἁφὴ τῆς ἐπιχορηγίας, est *junctura, et commissura, membrorum* per quam ἡ ἐπιχορηγία τοῦ πνεύματος, hoc est *gratiæ communicatio*, virtusque Spiritus sancti a capite diffusa, permeat singulas, ac vel minimas partes.

Variorum interpretatio.

Jam quod ad reliqua spectat, ἐπιχορηγίαν illam, hoc est suppeditatam gratiam, et membra corporis illapsu suo vegetantem, κατ' ἐνέργειαν, hoc est efficientia Spiritus sancti fieri dicit, pro cujusque modulo, et ita corpus paulatim adolescere. Est autem Hebraismus, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖσθαι σῶμα, hoc est *corpus incrementum facere corporis*, pro eo quod est ἑαυτοῦ, id est *sui*. Hæc est communis et usitata loci illius sententia.

Alius sensus expeditur.

X. Non tamen dissimulaverim, aliam mihi loci ejusdem enarrationem in mentem venisse ; quæ planior ac simplicior videtur. Suspicamur enim τὴν ἐπιχορηγίαν non significare gratiam, sive, ut loquuntur, *influxum* insinuantis se per juncturas in corpus, et hujus membra omnia, Spiritus sancti : sed potius

a *Gal.* v, 6. Πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.

1 Lib. I *de lege et grat.* cap. VII et lib. II, cap. II.

ipsa esse membra, quæ accrescunt, et apponuntur corpori, ac sufficiuntur. Sic enim loqui Scriptura solet, cum indicare vult, auctum esse Domini gregem, et Ecclesiam numero, ac novo veluti supplemento fidelium, quasi membrorum crevisse, ut dicat; *apposita esse multa millia*[1] : vel *appositam esse turbam multam*. Hoc vero mystici corporis incrementum suppeditatur efficientia, virtuteque Spiritus sancti, qui *corda tangit* hominum[2], eosque consociat, et novis supplementis corpus Ecclesiæ roborat, et amplificat. Sic ἐπιχορηγία, id est *subministratio* usurpatur pro iis, qui subministrantur a Spiritu, et occulta vocatione, inspirationeque conciliantur Ecclesiæ, et adduntur corpori; quemadmodum *custodia* pro iis qui in carcere custodiuntur, id est vinctis et captivis sumitur; et supplementum classiarium, pro remigibus. Porro omnes illi, qui ad Ecclesiam adjunguntur, quibusdam ἁφαῖς, id est *juncturis* et *commissuris* cum reliquo corpore junguntur, et in idem corpus coalescunt.

[...]phrastice. Atque hoc sensu constituto, totus ille locus epistolæ *ad Ephesios* παραφραστικῶς hunc in modum declarari poterit. « Ex quo (Christo videlicet capite) ejusque virtute, totum corpus congruenter coagmentatum, et colligatum, per omnem juncturam supplementi, id est membrorum, quæ adjunguntur, et accrescunt, secundum operationem, et occultam efficaciam, ac pro modulo uniuscujusque partis incrementum capit corpori consentaneum, ad suiipsius structuram in caritate; quæ est vinculum, ac nexus spiritualis illius artificii. »

[Amb]rosii de [e]odem [arg]umento [me]morabilis locus. XI. Pulchre hunc Apostoli locum explicat Ambrosius in epistola XXXVII *ad Irenæum*, cujus verba vel idcirco referenda sunt quod illud imprimis adstruunt, quod impræsentiarum quærimus, Christum angelorum perinde ut hominum esse caput, et vim illam influentem in corpus a capite ad eos quoque permanare. Sic ergo S. Ambrosius[3]; « Qui est caput omnium, ex quo totum corpus fidelium et sapientium per harmoniam rationabilem Verbi; hoc est enim συναρμολογούμενον, id est harmonia verbi compaginatum, et compactum, atque connexum, per omnem juncturam ministrationis, in mensuram uniuscujusque partis, augmentum corporis facit, in ædificationem sui in caritate : ut assurgat unum templum Dei in omnibus : et unum domicilii cœlestis habitaculum in spiritu universorum. In quo non solum sanctorum hominum, sed omnium credentium, omnium etiam superiorum rationabilium virtutum, ac potestatum, connexionem fidei, spiritusque accipiendam arbitror : ut per harmoniam quamdam virtutum, ac ministeriorum, corpus unum, ex omnibus rationabilis naturæ spiritibus adhæreat capiti suo Christo, ita ædificationis compage connexa, ut ne tactu quidem junctura singulorum adhærentium discrepare videatur. Hoc est enim, quod dixit Græcus ἁφὴν τῆς χορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐμμέτρως, quod non difficile erit tanto architecto secundum mensuram uniuscujusque meritorum, ac fidei convenientem sibi connectere, cum ædificatio caritatis ruinam excludat, atque obstruat. Non est ergo dubitandum, cœlestium potestatum adhæsura ad hoc templum ædificandum consortia. Incongruum quippe intelligi, quod ita assurgat humanæ caritatis ædificatio in templum Dei, ut fiat in nobis habitatio Dei in spiritu : non sic autem in cœlestibus potestatibus. »

Vides ex Ambrosii mente, Christum caput esse non hominum solum, sed etiam angelorum. Quod et Theodoretus apud Œcumenium[4], et Theophylactus in caput secundum epistolæ *ad Colossenses* asserunt. Ita tamen, ut, quod supra notavimus, possint horum duorum verba ad Christum Deum referri, qua Angelos respicit. Non est tamen dubium, quin ut homo est, capitis vice in Angelis quoque fungatur. Nam tametsi neque ab Christo redempti sint; neque gratiam ex ejus merito consecuti, uti supra demonstratum est[5]: tamen et lucem ab illo scientiæ, ac sapientiæ, et varios haustus gratiæ, donorumque cœlestium ab eodem, unde et homines, bonorum omnium fonte traxerunt, et in omnem trahent æternitatem.

Hanc angelorum hominumque consociationem in idem corpus Ecclesiæ per Christum factam Cyrillus Alexandrinus mystice putat adumbratam fuisse in tabernaculi descriptione; in qua aulæa fuisse dicuntur, quibus intextæ erant Cherubinorum effigies : « quæ res significabat, inquit, supremis ima esse conjuncta; et cœlestibus virtutibus Ecclesiam, quæ in terris degit, esse connexam[a]. »

[a] CYRILL. lib. IX de *Adorat in spir.* Τὸ συνῆφθαι τάχα ποῦ τοῖς ἄνω τὰ κάτω, καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσι τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκκλησίαν ἡνῶσθαι λοιπὸν καταδηλοῦντος τοῦ πράγματος εὐμάλα.

1 *Act.* II, 41. — 2 I *Reg.* XVI, 26. — 3 Ambros. epist. XXXVII, tom. V. — 4 Œcum. fine. — 5 Cap. X.

# CAPUT XVIII.

*De Perpetuitate Incarnationis, et regni Christi. 1. Duplex quæstionis sensus; quorum primus hoc capite tractatur, an aliquando desitura sint penitus. Origenis error, et Marcelli Ancyrani, quorum ille ad regnum putavit pertinere, quod secundum divinitatem convenit. 2. Inepta ejusdem opinio de corporibus extinguendis post judicium. 3. Eamdem materiam tam corporibus inesse, quam spiritibus credidit Origenes, ut et theologi quidam. 4. De Marcelli hæresi. 5. Quæ multum vexata ab Arianis. 6. Et ab Eusebio præsertim Cæsariensi. 7. Ab Catholicis quibusdam non satis accurate refutata; quomodo ex Scripturis convincatur. 8. Quibus locis fulciretur. 9. In synodis damnata: ubi et de illo symboli articulo agitur :* Et regni ejus non erit finis. *De quo quæritur, an ab Constantinopolitano primo concilio editus sit. 10. De symbolis duobus ab Epiphanio propositis; et an prius sit Nicænum. 12. Explicatur Epiphanii locus. 13. Regni Christi perpetuitas adstruitur.*

**Perpetuitas regni Christi dupliciter intellecta.**

I. Duplex quæstionis istius est sensus; aut enim ita proponitur, an Dei filius aliquando humana, quam assumpsit, natura posita, pristinum rediturus sit in statum, et Deus tantummodo futurus; aut utrum ad tempus saltem, id est triduo illo, quo mortuus jacuit, disjunctis a se mutuo partibus divellerit sese Verbum ipsum, maxime ab inanima carne. De priori, nota duorum, ac celebris opinio, Origenis, et Marcelli Ancyrani. Origenis inter alios errores, hic a Theophilo notatur in paschali epistola secunda[1], quod Christi regnum perpetuum minime fore putaverit. Sed an regnum illud intellexerit, quod commune cum Patre, et ex divinitate habet, dubitari potest. Nam Theophilus iis Scripturæ locis eum impugnat, quæ de hujusmodi regno loqui videntur. Ut sunt illa : *Ego in Patre, et Pater in me est* [2]: Item, *Ego et Pater unum sumus*[3]. « Et ubi erit, ait Theophilus, quod semper Filius in Patre, et Pater in Filio est, si regnum Filii non erit certum?» Hinc ita concludit[4]; « Itaque nulli dubium est, quin qui Deus permanet in æternum, simul habeat et regnum : et super ipsos quoque, quos regni possessione donavit, rex perpetuus appelletur, congruum habens divinitatis imperium, etc. Si enim juxta Origenis insaniam, post multorum circulos sæculorum Christi regnum est finiendum, consequens impietatis ejus est dicere, ut et Deus esse aliquando desistat : et qui regni terminos ponit, cogetur idem de divinitate sentire, quæ perpetuitatem imperii naturaliter possidet. Quod si regnat sermo Dei, utique Deus est, et hac ratione colligitur, quicumque tentaverit finem regno ejus imponere, ad id eum devolvi, ut Christum credere compellatur et Deum esse desinere. » Hæc Theophili disputatio demonstrat, de regno, quod, ut Deus est, Christo convenit, agi, non de eo, quod eidem ut est homo tribuitur.

**Origenes regnum Christi aliquando desiturum putavit.**

II. Quod si de eo quoque regno, id est regia potestate, quæ homini Christo competit, illum Origenis errorem proprie interpretari velit aliquis, potest illo uti Origenis decreto, quod Hieronymus refert, ex secundo tertioque libro *de Principiis*, in epistola LIX *ad Avitum;* nempe post resurrectionem, et cum omnia Patri subjecta fuerint[5], homines habere corpora desituros : ac totam naturam corporis interituram[6]. Hinc enim sequitur Christi quoque corpus esse periturum, hominemque adeo non amplius fore. Nec enim sine corpore constare potest hominis natura. Porro in libris, qui extant hodie, *de Principiis* Origenis, nusquam, nisi me mea diligentia fefellit, illud, quod de illius opinione refert Hieronymus, expresse legitur; sed in primo libro, capite sexto[7], tantummodo dubitat, an interitura sint omnia corpora : eamque libro secundo capite secundo dubitationem proponit iterum[8], his verbis[9]: « Quod ut possit scrupulosius deprehendi, quærendum primo videtur, si possibile est penitus incorporeas remanere rationabiles naturas, cum ad summum sanctitatis, ac beatitudinis venerint. » Tum ei quæstioni respondet sic : « Quod mihi quidem difficillimum, et pene impossibile videtur. » Sed pergit deinceps : « Si ergo posset quis ostendere rationem, qua possibile esset eas omnimode carere corporibus, consequens videbitur, quod natura corporea ex nihilo per intervalla temporum procreata, sicut cum non esset effecta est, ita et esse desineret,

**Inepta ejusdem [de] corporibus post judicium [...] opinio.**

1 Theoph. tom. III *Bibl. PP.* — 2 *Joan.* XIV, 11. — 3 *Joan.* X, 30. — 4 Theoph. ib. — 5 Hier. ep. LIX. — 6 Hier. ib. — 7 Orig. part. II. — 9 Ibid.

**cum usus ministerii præterisset.** Si vero impossibile est hoc ullo modo affirmari; id est quod vivere præter corpus possit ulla alia natura præter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, necessitas consequentiæ, ac rationis coarctat intelligi, principaliter quidem coarctatas esse rationabiles naturas : materialem vero substantiam, opinione quidem. et intellectu solum separari ab eis, et pro ipsis, vel post ipsas effectam videri : sed nunquam sine ipsa eas vel vixisse, vel vivere. Solius namque Trinitatis incorporea vita existere recte putabitur. »

Hæc Origenis tota ratio et disputatio inauditi plena stuporis est, ac seipsam evertit. Quid enim sibi vellet, puto ne ipsum quidem intellexisse. Nam præter Deum nullam rem incorpoream esse, significare videtur; non dicit tamen; quod utique reprehendendum non erat, si eo sensu usurparet, quo complures veterum usos esse constat; ut suo loco demonstravimus [1]: nempe ut corporeum sit illud, quod utcumque circumscriptum, et certis terminis definitum est : vel quod qualitates, et accidentia ab substantia sua distincta recipit : qua ratione Angeli, et animæ rationales corporeæ censentur. Atqui non hoc in animo habuit Origenes. Siquidem spirituales esse aliquas substantias existimat; quarum natura est a corpore diversa; imo etiam ab eo quod materiale est : quod quidem nobilius est, et ad merum spirituale propius accedit, quam corporeum, ut paulo post ostendam. Quippe prius ait exstitisse rationabiles naturas, hoc est spiritales; postea vero materiales naturas esse factas; quibus alligatæ sunt spirituales : ita ut sine ipsis consistere nequeant, excepta Trinitatis incorporea substantia. Prorsus angelos, animasque rationales intelligit, quos ambos corporibus alligatos fuisse, et tamen longo intervallo sine corporibus vixisse, Origenis opinio fuit. In quo sibi ipsi contrarius est; qui in illo loco, quem citavimus, spirituales illas substantias *opinione solum*, et *intellectu*, id est *ratione*, separari ab eo, quod materiale est, asserit; sed nunquam sine eo vel vixisse, vel vivere.

idem ... teriam ... spiritus credit Origenes, quæ est et ... poribus.

III. Pergit Origenes, et ita scribit : « Ut ergo superius diximus, materialis substantia hujus mundi habens naturam, quæ ex omnibus ad omnia transformatur, cum ad inferiores quosque trahitur, in crassiorem corporis statum, solidioremque formatur; ita ut visibiles istas mundi species, variasque distinguat : cum vero perfectioribus ministrat, et beatioribus, in fulgore cœlestium corporum micat, et spiritualis corporis indumentis vel angelos Dei, vel filios resurrectionis exornat.» Non male hoc Origenes; materiam eamdem in concretioribus, ac crassioribus inesse corporibus, et in perfectioribus, beatioribusque. Sed in angelis, et animis, quos iisdem materialibus, et corporeis naturis illigavit, neque materiale, neque corporeum illud esse dixit, ut hoc ipsum ad spiritualium substantiarum essentiam, naturamque pertineat. Itaque dissidet a seipso, nec satis cohæret illius oratio.

Sane materiam non solum in corporeis substantiis, sed etiam in spiritualibus, et intelligibilibus, velut angelis, inesse, multorum et veterum, et recentium theologorum habet sententia; ut in primo libro *de Angelis*, capite quarto late disseruimus. At qui ita senserunt, illam ipsam materiam, non adventitiam, nec alienam, aut accidentem, posterioremve substantia illorum, et extantia: sed hujus partem esse aliquam arbitrati sunt. At Origenes plane diversus ab illis, et a seipso insuper abiit. Non tamen in illis locis, liquido id asseveravit, quod refert Hieronymus; totam aliquando naturam corporis esse perituram. Sed mutaverit hæc, et interpolarit Origenis interpres Ruffinus : certe quæ ad idem argumentum spectantia illius ex libris descripsit Epiphanius [2], fraudis, et adulterii suspicione carent; nec dubium quin tam hic ipse, quam Methodius, ex quo plurima ille decerpsit ex Origene sumpta, et in Origenem disputata; ea potissimum selegerint, quibus pravæ venenum opinionis quam apertissime, expressissimeque contineretur. Atqui nihil in illis tale reperio, quale narrat Hieronymus : tametsi non ex opere *de Principiis* collecta illa sunt, quæ descripsit Epiphanius : sed ex commentariis *in Psalmos*. Verumtamen hic hæreo; si ista vere scripsit Origenes quæ proponuntur ab Hieronymo, de corporea omni natura funditus peritura : mirum mihi videri, quomodo Epiphanius, et ante hunc Methodius, tam acres Origenis adversarii, illis omissis, ea potius ex commentariis *in Psalmos* ejusdem delegerint, ad ejus falsam de resurrectione convincendam opinionem; quæ minus expressam hujus, quod palam facere studebant, significationem continent.

1 Max. tom. I, lib. II cap. I, § 7 et 14, tom. III, lib. I *de Ang*. cap. III, § 12. — 2 Epiph. Hær. LXIV, § 6, 10 et 12.

Marcelli hæresis.

IV. Omittamus Origenem, et ad alterum transeamus, Marcellum Ancyranum, cui iste peculiaris a plerisque error attribuitur. De hoc novi fere nihil occurrit modo, quod ad illa possit adjici, quæ de eo scripsimus in primo libro *de Trinitate*, cap. XIII. Fons enim erroris ipsius, quo catholicum de Incarnatione dogma pervertit, corruptela est illa, quam in sinceram professionem Trinitatis invexit. Etenim crimini illi datum esse scimus, quod Sabellii hæresim assecutus, unam in Trinitate personam esse defenderet : tres autem, quas catholica fides adstruit, unam et eamdem reipsa putaret esse, quæ pro diversis functionibus, modo Patris, modo Filii, aut Spiritus sancti nomen usurparet. Hinc autem sequitur Incarnationis ab eodem mysterium esse sublatum; ut duas naturas negaret in eamdem hypostasim, vel suppositum convenisse Christi : quem idcirco simplicem constitueret hominem, sola Dei operatione, et extraordinaria quadam gestione perfusum; de qua Marcelli opinione verbum hoc loco nullum faciam; quippe inter hære-

Historialia.

seon ἱστοροούμενα illam fuse declaravimus libro primo, capite tertio [1].

V. Superest illud ipsum, de quo nunc agimus, de regni et Incarnationis perpetuitate decretum : quod ab eodem oppugnatum esse Marcello plerique memoriæ prodiderunt. Nam regnum Christi post aliquantum temporis desiturum esse credidit, ut et œconomiam ipsius, id est *incarnationem*, quæ videlicet nihil illi fuisse visa est aliud, præterquam temporalis quædam administratio; qua perfunctus, velut actor fabulæ, personam posuerit. Hanc Marcelli sententiam accurate proceres Arianismi Orientales episcopi complexi sunt in quadam fidei formula, quam per Eudoxium Germanicensem episcopum illarum partium columen ad Italos miserunt, ut refert Socrates [2]. Ex qua Marcelli hæresim libet hoc loco repetere. « Detestamur, inquiunt illi, præterea, et anathemate damnamus eos, qui sermonem ipsum Dei nudum duntaxat, et non exstantem ficte nominant, qui in altero habet ut sit : nunc quidem velut prolatitium, ut loqui solent : nunc vero tanquam interiorem, et in animo conceptum. Christum porro ipsum, et Dominum et mediatorem, et imaginem Dei ante sæcula fuisse negant. Sed ex illo tempore Christum ipsum esse cœpisse, Deique filium, ex quo nostram de Virgine carnem suscepit, ante annos omnino quadringentos. Nam exinde Christum volunt initium habuisse regni. Sed et illud ipsum habiturum esse finem post mundi consummationem, et judicium. Hujusmodi sunt Marcelli, et Photini Ancyrogalatarum sectatores : qui extantiam ante sæcula Christi, ejusque divinitatem, ac sempiternum ipsius regnum pariter abnegant [a]. » Hæc est summa hæresis Marcelli, ejusque popularis, ac discipuli Photini : cujus complures, ut dixi, testes sunt antiqui, et catholici scriptores : ne quis propterea fidem Orientalibus istis prorogandam existimet, quod capitales Marcelli hostes fuerint.

Ab Arianis vexata.

Necnon ab Eusebio.

VI. Apud Eusebium, qui velut Retiarius cum Myrmillone, ita cum Marcello compositus videtur; hujus exstat locus ex libro puto, quem adversus Asterium ex sophista Arianum edidit, ex quo ille colligit, regnum Christi certis definitum ab eo poni temporum spatiis. «Propterea enim, inquit Marcellus, Deus omnipotens Dominus illi dixisse videtur, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [3]; ubi sola efficientia. propter humanam carnem, illum separare videtur : et, ut dictum est, certum ei tempus sessionis ad dexteram definiens [b]. » Ac subjicit alia Scripturæ loca, quibus eadem regni circumscriptio demonstrari videtur, ut *Actorum* tertio. *Quem*

*a* Orientales apud Socratem : Βδελυσσόμεθα δὲ πρὸς τούτοις, καὶ ἀναθεματιζομεν καὶ τοὺς λόγον μὲν μόνον αὐτὸν τοῦ θεοῦ ψιλὸν, καὶ ἀνύπαρκτον ἐπιπλάστως καλοῦντας, ἐν ἑτέρῳ τὸ εἶναι ἔχοντα· νῦν μὲν ὡς τὸ προφορικὸν λεγόμενον ὑπὸ τινῶν· νῦν δὲ, ὡς τὸ ἐνδιάθετον. Χριστὸν δὲ αὐτόν καὶ κύριον, (τοῦ θεοῦ) καὶ μεσίτην, καὶ εἰκόνα τοῦ θεοῦ μὴ εἶναι πρὸ αἰώνων θέλοντας· ἀλλ' ἔκτοτε Χριστὸν αὐτὸν γεγονέναι, καὶ υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἐξ οὗ τὴν ἡμετέραν ἐκ τῆς παρθένου σάρκα ἀνείληφε πρὸ τετρακοσίων ὅλων ἐτῶν. ἔκτοτε γὰρ τὸν Χριστὸν ἀρχὴν βασιλείας ἐσχηκέναι θέλουσι, καὶ τέλος ἕξειν αὐτὴν μετὰ τὴν συντέλειαν. καὶ κρίσιν. τοιοῦτοι δὲ εἰσὶν οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου, καὶ Φωτεινοῦ τῶν Ἀγκυρογαλατῶν, οἳ τὴν προαιώνιον ὕπαρξίν τε, καὶ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ βασιλείαν ὁμοίως ἀθετοῦσιν.

*b* Euseb. lib. III *de Eccles. Theol.* cap. XIII. Διὰ τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ παντοκράτωρ θεὸς, δεσπότης πρὸς αὐτὸν λέγειν· κάθου ἐκ δεξιῶν μοῦ, ἕως θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐνεργείᾳ μόνῃ, διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα, χωρίζειν αὐτὸν δοκῶν, καὶ, ὥσπερ εἴρηται, τινὰ χρόνον ὁρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθέδρας.

1 § 10 et seq. — 2 Socrates lib. II cap. XIX. — 3 *Psal.* CIX.

*oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium* [1]. Et alibi [2], *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri.*

Quod autem humana natura tunc in nihilum abitura sit, ex Marcelli opinione, idem significat Eusebius in secundo contra istum libro capite primo, ubi sic illius sententiam exponit : « Quod vero præter omnium opinionem ab illo dictum est, tale est : Cœpisse Filium Dei omnia illa gerere annis ab hinc minus quadringentis, ac rursus subito desiturum post Judicii diem: quando et Verbum Deo unitum fuerit, adeo ut nihil aliud sit præter Deum: et caro, quam assumpsit, solitaria relinquetur a Verbo: ut nec Dei Filius aliquando subsistat, nec filius hominis quem assumpsit[a]. » Prorsus necessarius hic nobis erat Eusebii locus, ut Marcelli sensum de assumpto homine penitus intelligeremus ; qui nunc ejusmodi constat, ut Dei Verbo, hoc est transeunte divinitatis actione desita, humana ipsa substantia nusquam in rerum natura consistat. Perperam vero conceptus, ac vitiosus idem iste Eusebii locus typis est editus; quem hic nos emendatiorem reddimus. Atenim Epiphanius in hæresi septuagesima septima, epistolam, seu libellum professionis fidei oblatum Julio Papæ ab Marcello descripsit, in quo contrarium videtur asseverare, Christi regnum fore sempiternum : cum sic loquitur : « Non creatus, non factus: sed existens semper, ac cum Deo Patre perpetuo regnans: *cujus regni*, ut testatur Apostolus, *non erit finis* [b]. » Verum de regno loquitur, quod Christus ex qualicumque divinitate, quam ei tribuebat Marcellus, obtinebat: hoc est ut idem substantia, et persona est cum Patre, ex falsa illius opinione: non autem ut homo est; qua ratione simplicem, et ejusdem cum cæteris conditionis eumdem constituit.

VII. Ac nonnulli veterum in Marcelli opinione refutanda, Christique regno ab occasu vindicando, non satis videntur habuisse rationem discriminis illius, quod est inter illa duo regna, quæ Christo competunt : quorum alterum ex omni æternitate cum Patre illi convenit : alterum eodem tempore cœpit, quo est homo factus. Siquidem, ut initio hujus capitis observavimus, Theophilus contra Origenem disputans, qui desiturum Christi regnum asserebat, his eum testimoniis Scripturæ appetit, quæ non ad assumptam hominis naturam, sed ad divinam pertinent.

Plus ad hæresis istius frangendam pervicaciam valent illa Scripturæ loca, quæ Eusebius in secundo *contra Marcellum* libro, capite primo refert : ut ex Lucæ capite primo : *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus. et filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus: et regnabit in domo Jacob in æternum : et regni ejus non erit finis* [3]. Hic Jesum Christum, qua homo est, manifeste designat: nempe Davidis filium, qui in domo Jacob regnaturus sit; quique de Maria Virgine conceptus est, et in lucem editus. Marcelli hæresis e Scriptura confutata.

Item Daniel Propheta filium hominis per visum aspexit [4]; cui *antiquus dierum*, id est Deus Pater, *dedit potestatem, et honorem, et regnum : et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient. Potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur ; et regnum ejus, quod non corrumpetur.*

Validissimum et illud est argumentum, quod ex Apostolo petitur, de æterno Christi sacerdotio : quod utique secundum hominem illi convenit. Nam *Hebræorum* capite septimo, inter alias dotes, quibus Christi pontificatus, et sacerdotium Aaronico antecellit, æternitas ejus affertur. *Et alii quidem plures facti sunt*, inquit [5], *Sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere : hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium.*

Sed supra omnia est, quod idem Paulus *ad Romanos* scribens; *Christus*, ait, *resurgens a mortuis, jam non moritur : mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel : quod autem vivit, vivit Deo.* Atqui multo magis mors est dicenda, hominis

*a* Euseb. Τὸ δὲ παράδοξον τοῦ λόγου, ἄρξασθαί γε ἀπὸ τετρακοσίων οὐδὲ ὅλων ἐτῶν τούτων ἁπάντων· καὶ πάλιν τοῦτον ἀθρόως παυθήσεσθαι, μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, τοῦ μὲν λόγου ἑνουμένου τῷ θεῷ, ὡς μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ θεοῦ; τῆς δὲ σαρκὸς, ἧς ἀνείληφεν, ἐρήμου καταλειφθησομένης ὑπὸ τοῦ λόγου· ὡς μήτε τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ποτὲ ὑφεστάναι, μήτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀνείληφε.

*b* Epiph. hær. LXXVII, § 2. Οὐ κτισθεὶς, οὐ ποιηθεὶς, ἀλλὰ ἀεὶ ὤν, ἀεὶ συμβασιλεύων τῷ θεῷ, καὶ πατρὶ, οὗ τῆς βασιλείας, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου μαρτυρίαν, οὐκ ἔσται τέλος.

1 *Act.* III, 21. — 2 I *Cor.* XV, 24. — 3 *Luc.* c. XXX. — 4 *Dan.* VII, 41. — 5 *Hebr.* I, 23.

in totum extinctio, qualem commentus est Marcellus, quam animæ ab corpore disjunctio, quam semel Christus suscepit.

VIII. His et aliis pluribus Scripturæ testimoniis Marcelli et Photini hæreticam fabulam veteres redarguunt; præsertim Cyrillus Hierosolymitanus catechesi XV, ubi nuper exortam in Galatia hæresim istam pluribus refellit. « Aliud caput Draconis, inquit, recens in Galatia exortum ausum est jactare, quod post finem mundi, Christus non amplius regnat : ausum est, inquam, dicere, quod Verbum ex Patre prodiens idem in Patrem denuo resolutum, nusquam amplius est [a]. » Tum omnia, quibus ineptum illud commentum fulcire conabantur, Scripturæ testimonia, in rectum sensum, et catholicum reducit : ut et Eusebius Cæsariensis libro tertio *de ecclesiastica Theologia contra Marcellum*, capite XIII et sequentibus. Nitebatur autem hæresis ista illis fere locis, quæ paulo ante retuli [1], ex *Actis Apostolorum*, et ex epistola priore *ad Corinthios*, capite XV, ubi terminus aliquis præstitutus esse videtur Christi regno; nimirum donec omnes ejus inimici subjiciantur illius pedibus : et alia quædam his similia ; quæ tum Cyrillus, et Eusebius accurate dissolvunt : tum nos in libro tertio *de Trinitate* capite V, adversus renascentem Galatarum illorum novam propaginem, latius edisseruimus : ut minime necessarium modo sit in illis enucleandis tempus terere. Ac de vi et usu particulæ *donec* complures egerunt, ut Hieronymus *adversus Helvidium*, Augustinus libro primo *de Trinitate*, capite octavo, et in libro *octoginta trium quæstionum*, quæst. LXIX. Isidorus Pelusiota epist. XVIII libri primi : quod et Cyrillus Hierosolymitanus in illa catechesi XV minime prætermisit.

An articulus : *Et regni ejus non erit finis* primo in concilio Constantinopolitano editus sit.

IX. Denique ab sanctis Patribus tum viritim ; tum in œcumenicis, aliisque ab tota Ecclesia receptis synodis, sententiam dicentibus in regulam, ac symbolum catholicæ fidei, illius dogmatis est suscepta professio. Prima synodus œcumenica Constantinopolitana anno 381, nominatim in suo symbolo id expressit : *Cujus regni*, inquit, *non erit finis ;* quod jam tum, ut arbitror, Marcelli, ac Photini hæresis late serpserat : ut hoc obice intercludenda videretur. Nam nulla in Nicæno facta fuerat illius mentio. Quanquam in Chalcedonensi concilio, actione quinta, ubi Patres *definitionem fidei* condentes [2], superiorum decreta synodorum primo loco posuerunt, in Nicæno symbolo articulus ille est intextus. Verum in quinta synodo [3], ubi definitio illa Chalcedonensis integra describitur cum symbolis Nicæno, et Constantinopolitano, appendix illa in Nicæno minime exstat. Sed nec apud Eusebium in epistola [4], quam ad Cæsarienses suos ex Nicæna urbe scripsit, in qua symbolum illud inseruit ; quemadmodum nec apud Athanasium in epistola ad Jovinianum imperatorem, in qua Nicænam formulam describit : nec apud Cyrillum in libro [5], quem edidit de enarratione Nicæni symboli : nec in Lateranensi synodo sub Martino : quæ in consultatione IV idem symbolum descripsit [6] : nec in sexta œcumenica Constantinopolitana; cujus in actione XVIII, illud symbolum legitur [7]. Ex quo liquido cognoscitur, Nicænos Patres neutiquam illud de æterno Christi regno in suum intexuisse symbolum. Apparet tamen ab Ecclesiis quibusdam immistum fuisse postea, et ante Constantinopolitanum primum concilium ; quod citra controversiam illud usurpavit in symbolo suo. Quippe Cyrillus Hierosolymitanus in catechisi XV, in qua symbolum explicare pergit [8], post alios articulos superioribus catechesibus expositos, istum declarat, *Cujus regni non erit finis.* Porro catecheses illas juvenis adhuc scripsit, ac dixit Cyrillus, ut testatur Hieronymus libro *de Scriptoribus Ecclesiasticis.* Atque ipsemet in sexta catechesi refert Manetem hæreticum sub Probo Imperatore cœpisse ante annos septuaginta. Leo Papa annum illum definit consulatu Probi et Paulini [9]: qui est æræ Christianæ 277, quo secundus annus Probi Imperatoris iniit. A quo numerati anni septuaginta desinunt in annum 347. Atqui Cyrillus episcopatum Hierosolymorum suscepit anno sequente, 348. Recte igitur convenit temporum ratio cum eo quod scribit idem Cyrillus : « ante annos totos septuaginta Manetis hæresim cœpisse [b]. » Proinde longe

*a* CYRILL. *Cat.* XV. Ἄλλη κεφαλὴ προσφάτως περὶ τὴν Γαλατίαν ἀναφυεῖσα ἐτόλμησε λέγειν, ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ὁ Χριστὸς οὐ βασιλεύει· καὶ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι ὁ λόγος ἐκ πατρὸς ἐξελθὼν, οὗτος εἰς πατέρα πάλιν ἀναλυθεὶς οὐκέτι ἐστί.

*b* CYRILL. cat. VI. Πρὸ γὰρ ὅλων ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἡ πλάνη.

1 Parag. 6. — 2 Tom. III, Conc. — 3 Collat. VI, tom. IV, Conc. — 4 Apud Theodoret. lib. I cap. XII. — 5 Tom. V, part. II, inter epis. — 6 Tom. IV, Conc. — 7 Tom. IV Conc. — 8 Cyr. Cat. XIII. — 9 Leo serm. II, *de Pent.*

ante Constantinopolitanum concilium edebat ista Cyrillus.

*Duo symbola ab Epiphanio proposita : an primum sit Nicænum*

X. Epiphanius item, qui anno Diocletiani nonagesimo, Valentiniani, et Valentis decimo, Gratiani sexto, *Ancoratum* suum elucubrabat, ut ipsemet refert[1], hoc est Christi 373 labente, symbolum duplex proponit : alterum, quod Nicænum nominat ; cum ab Constantinopolitano perparum discrepet. Adjecta sunt enim ad hoc ista tantum, post *ante omnia sæcula, hoc est e substantia Patris*. Item post hæc, *Per quem omnia facta sunt*, addita sunt ab Epiphanio ista : *quæque in cœlis sunt, et quæ in terra* ; cætera plane eadem sunt cum Constantinopolitano symbolo. Et tamen, ut dixi, ab Nicænis Patribus conditum esse testatur his verbis : « Atque hæc quidem fides Ecclesiæ tradita est a sanctis Apostolis, et in urbe Nicæa ab omnibus simul sanctis amplius trecentis decem episcopis[a]. » Græca ut in scriptis, et cusis hodie leguntur, mendosa mihi visa sunt. Nec enim ista cohærent, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ πόλει, hoc est, *in Ecclesia sancta urbe*.

*Male cauteriatum.*

Latet igitur sub his verbis ulcus ὕπουλον, quod ita curandum putavimus, ut pro ἁγίᾳ, Νικαίᾳ substituatur. Quod si rescribere quis vetet : at ex sequentibus satis convincitur, de Nicæna synodo loqui Epiphanium, cum *amplius trecentos decem illos episcopos* nominat ; quam synodum passim auctores ita circumscribunt, ut suppresso nonnunquam urbis nomine τὴν τῶν τριακοσίων καὶ δεκαοκτὼ σύνοδον appellent.

*Trecentorum decem et octo synodum.*

Quocirca symbolum istud Nicænum vocavit Epiphanius ; quod quæ in Nicæno erant, eadem et in altero continentur ; etsi hoc aliquando sit auctius. Siquidem omnia, quæ ad fidem catholicam adversus secutas deinceps hæreses muniendam pertinent, in Nicæno illo trecentorum decem et octo Patrum symbolo contineri, non solum Athanasius plerisque locis : sed etiam Athanasio posterior Cyrillus, ac Leo ; aliique Catholici scriptores testati sunt. Atqui complures post Nicænam editam formulam hæreses ortæ sunt etiam superstite adhuc Athanasio, ut Apollinaristarum, Macedonianorum, et aliæ nonnullæ, ad quas retundendas ; imo ad omnes alias sufficere Nicænum symbolum passim affirmat Athanasius. Cujus illustre testimonium, imo totius Alexandrinæ synodi exstat in synodica, quæ *ad Antiochenses* inscribitur. Ibi enim Sardicensem ait synodum « decresse, ne quid ulterius de fide scriberetur : sed ut omnes contenti essent ea fide, quam Nicææ professi erant Patres : quod nihil ei deesset, sed plena pietatis foret : ac nullo modo secundam fidei expositionem scribi oportere : ne illa quæ apud Nicæam conscripta fuerat, imperfecta putaretur, et iis daretur occasio, qui de fide scribere, ac definire sæpius vellent[b]. »

Idipsum et Ariminenses Patres, qui Catholici initio convenerant, in epistola *ad Constantium* contestatos esse idem refert : ne nova aliqua fidei professio conderetur ; cum Nicæna sufficeret : « per quam non solum hæresis Ariana, sed etiam aliæ omnes eversæ sunt[c]. » Quod et alii Patres postea, uti dixi, comprobarunt ; ac Nicænum symbolum ad omnia satis idoneum esse decreverunt : nimirum cum eos tot fidei formularum, et ectheseon pigeret ; quas pessimi novorum dogmatum fabri identidem cudebant. Quare satis esse Nicænum symbolum ad catholicam professionem arbitrati sunt. Quod si quid ad illud adjicere operæ pretium est visum : ut in Constantinopolitano, aliisque : non illud additamenti, nedum novæ formulæ fidei loco haberi voluerunt ; sed uberioris, ac necessariæ declarationis. Ubi Chalcedonenses Patres in *Definitione fidei* tradiderunt, et in Florentina synodo contra Græcos strenue Latini doctores argumentati sunt. Vide quæ in septimo *de Trinitate* libro, capite XIX, de ea re disputavimus, maxime ex Maximo martyre.

XI. Non diffitebor tamen posse quempiam sic Epiphanii locum interpretari, ut symbolum illud, quod primo proposuit, non ipsummet esse Nicænum velit : sed fidei catholicæ

*a* EPIPH. *in Ancor.* sect. 120. Καὶ αὕτη μὲν ἡ πίστις παρεδόθη ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ πόλει ἀπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν ἁγίων Ἐπισκόπων ὑπὲρ τριακοσίων δέκα τὸν ἀριθμόν. Correxerim libens. Ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ ἐν τῇ Νικαίᾳ πόλει.

*b* ATHAN. Ἡ δὲ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα ἠγανάκτησε· καὶ ὥρισε μηδὲν ἔτι περὶ πίστεως γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ παρ' αὐτῶν πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ λείπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσεβείας εἶναι· καὶ ὅτι μὴ δεῖ ἐκτίθεσθαι δευτέραν πίστιν, ἵνα μὴ ἡ ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσα ὡς ἀτελὴς οὖσα νομισθῇ, καὶ πρόφασις δοθῇ τοῖς ἐθέλουσι πολλάκις γράφειν, καὶ ὁρίζειν περὶ πίστεως.

*c* Epist. syn. Arimin. apud Ath. lib. *de Syn.* Δι' ἧς οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις καθῃρέθησαν.

Vide et epist. *ad Africanos.*

1 Epiph. *in Ancor.* parag. 221.

professionem καθόλου, *absoluteque* : cujusmodi fidem et Apostoli Ecclesiæ commendarunt : et Nicæna synodus, quam solam œcumenicam noverat Epiphanius, præscripsit. Scitum illud est Athanasii de Arianis, qui ad Ariminense concilium ituri, formulam quamdam fidei apud Sirmium coram imperatore Constantio conceperant, cum hac epigraphe. « Edita est catholicà fides in præsentia Domini nostri religiosissimi, præclarique victoris, Imperatoris Constantii Augusti æterni, coss. clarissimis illustrissimisque viris Flaviis, Eusebio, et Hypatio, Sirmii, undecimo calendas Junias[a]; » de hac, inquam, expositione fidei recte illos irrisit Athanasius, merito ab iis certum tempus esse præfixum, a quo ita credere cœpissent; ut ostenderet recentem hanc illorum esse fidem, non ab Apostolis acceptam; quemadmodum Lucas edictum Augusti Cæsaris de orbe terrarum describendo, quia novum erat, certa temporis consignavit nota : « Sic illi, inquit, ita scribentes; *exposita modo est fides*, ostenderunt recentiorem esse hæresis suæ sententiam, nec antea fuisse[b]. » Itaque Nicænum concilium, in condendo symbolo suo, nihil ejusmodi posuisse : sed ut veterem, et Apostolicam fidem, et ab majoribus traditam sancire se monstrarent, addidisse : *Ita Catholica Ecclesia.*

XII. Sic igitur Epiphanius fidei symbolum istud, in quo nonnulla clarius et expressius erant concepta contra novas hæreses, quam in Nicæno fuerant, non dubitavit editam ab Apostolis, et ab trecentis decem et octo Patribus appellare fidei formulam. Perinde atque idem Athanasius ad Jovinianum scribens, fidei ἔκθεσιν ejus rogatu præscribit; in qua de Spiritus divinitate, de qua nihil synodus Nicæna nominatim caverat, mentionem facit, ac nihil tamen ei aliud nisi Nicænum symbolum proposuit, affirmans « hæc esse quæ ab orbe condito prædicata sunt[c]. »

*Expositionem.*

Hæc si diligentius observasset vir eruditus[1], non dixisset « aberratum a nobis fuisse in postrema nostra editione Epiphanii, quod in ea ad oram adnotavimus, Nicænæ fidei confessionem esse priorem earum, quas extremo *Ancorato* legere est : cum tamen in eadem illa inveniantur de Ecclesia, et aliis a Constantinopolitana synodo adjectis. » Atqui nihil hic aberratum a nobis fuisse, res ipsa docet. Nisi forte non hoc diserte scribit Epiphanius, istam ipsam fidei confessionem a sanctis Apostolis, et Nicæna synodo traditam fuisse. Quod si verum est, profecto *Catholica* est, et *Nicæna confessio.* Quamvis enim non sit ipsamet formula totidem verbis edita in illa synodo : est tamen hujus professio fidei, ut et Apostolorum ; quia non aliter utrique crediderunt ; et illa ipsa, quæ non diserte professi sunt, δυνάμει, et consequenter asseverarunt. Quippe, ut alibi ait Athanasius, « Fides nostra ex Apostolorum doctrina proficiscitur, et ex Patrum traditione confirmatur, atque ex novo, et veteri Testamento[d]. »

*Virtualiter.*

XII. Quocirca regnum Christi, hoc est incarnati Verbi, in ipsa carnis assumptione cœptum, nunquam in omnem æternitatem esse desiturum, et ipsam adeo cum carne copulationem perpetuam fore, satis superque demonstravimus ex theologicis principiis, hoc est Scripturis sacris, et conciliorum decretis ; adeoque sanctis Patribus, e quibus tres, quatuorve subjiciemus, qui post exortam Marcelli, ac Photini hæresim, contra eam pro catholica veritate certarunt. Imprimis Basilius epistola LII, ubi Marcelli pravam sententiam suggillat, quem ex ipsius libris ita de Christo sentientem arguit : « Appellatum esse Verbum unigenitum, quod pro usu, et ad tempus processit : ac rursus ad illum, a quo processit, revertit : quod nec antequam exiret fuit, neque post reditum subsistit[e]. » Gregorius item Nazianzenus regni Christi perpetuitatem adversus Arianos uberrime demonstrat : et Apostoli locum illum ex capite XV prioris *ad*

*Statuitur regni Christi perpetuitas.*

*a* Athan. *de Syn.* Ἐξετέθη ἡ πίστις καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ εὐσεβεστάτου, καὶ καλλινίκου βασιλέως Κωνσταντίου Αὐγούστου τοῦ αἰωνίου Σεβαστοῦ, ὑπατείᾳ Φλαυίων Εὐσεβίου, καὶ Ὑπατίου τῶν λαμπροτάτων, ἐν Σιρμίῳ, τῇ πρὸ ια καλανδῶν Ἰουνίων.

*b* Athan. ibid. Οὕτω καὶ οὗτοι γράψαντες ἐξετέθη νῦν ἡ πίστις, ἔδειξαν ὅτι νεώτερόν ἐστι τὸ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν φρόνημα, καὶ οὐκ ἦν πρότερον.

*c* Idem *ad Jov.* Ὅτι ταῦτα μὲν ἐξ αἰῶνός ἐστιν κηρυττόμενα.

*d* Athan. in ep. *ad Adelphium.* Ἡμῶν δὲ ἡ πίστις ἐστὶν ἡ ὀρθὴ, καὶ ἐκ διδασκαλίας Ἀποστόλων ὁρμωμένη. καὶ παραδόσεως τῶν πατέρων βεβαιουμένη, ἔκ τε νέας, καὶ παλαιᾶς διαθήκης.

*e* Basil. Ὡς λόγον μὲν εἰρῆσθαι τὸν μονογενῆ δίδωσι, κατὰ χρείαν, καὶ ἐπὶ καιροῦ προελθόντα· πάλιν δὲ εἰς τὸν ὅθεν ἐξῆλθεν ἐπαναστρέψαντα. οὔτε πρὸ τῆς ἐξόδου εἶναι, οὔτε μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑφεστάναι.

1 Voss. *de tribus symb.* Dissert. III, parag. 13.

*Corinthios*, quo illi terminandum illud ssse contendebant, ad verum intellectum revocat.

Augustinus in primo *de Trinitate*, capite octavo; « Illud autem, quod dicit Apostolus, inquit, *Cum autem et omnia subjecta fuerint, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit omnia*[1]; aut ideo dictum est, ne quisquam putaret habitum Christi, qui ex humana creatura susceptus est, conversum iri postea in ipsam divinitatem, vel, ut certius expresserim, deitatem, quæ non est creatura, » etc. ubi Marcelli tacite pulsat insanam hæresim, quæ humanam naturam tandem extinctum iri docuit. Joannes quoque Chrysostomus clarius idem explicat homilia undecima *in Joannem* ad illa verba: *Et habitavit in nobis*. « Contemplare mihi, inquit, terribilem, et arcanam illius mysterii dignitatem. Nam perpetuo tabernaculum istud incolit. Etenim carnem nostram induit, non tanquam iterum eam derelicturus: sed ut secum illam semper habiturus. Quippe nisi ita se res haberet, non eam utique throno regio dignatus esset: nec illam gestans ab omni adoraretur cœlesti militia Angelorum, Archangelorum, Thronorum, Dominationum. Principatuum, Potestatum[a]. »

De eodem regno Christi post judicium late disserit Hieronymus in commentario ad caput primum epistolæ *ad Ephesios*[2].

His adjungendus est Epiphanius, qui non solum in illo *Ancorati* loco Nicæni concilii professionem edidit, cum hac appendice, *perpetui regni*: sed etiam alteram longiorem formulam subjecit, ubi eadem continetur[3].

Agnoscit et æternum regem *Jesum*, hoc est Deum hominem, Prudentius in *Apotheosi*, sic scribens,

« Sed nos, qui Dominum libris, et corpore, [jam bis
Vidimus, ante fide, mox carne, et sanguine [coram;
Quique voluminibus vatum, cruce, teste, pro- [batis,
Rimantes digitos costarum in vulnera cruda
Mersimus, et manuum visu dubitante lacunas
Scrutati, æternum regem cognoscimus Ie- [sum. »

Gelasius item primus in epistola secunda, in qua fidem suam profitetur, « Nunquam autem post resurrectionem, ait, unitionis naturæ suæ discessit a proprio templo: nec discedere potest propter ineffabilem suam benignitatem. » Possunt et alii complures annumerari, qui eidem catholico dogmati suffragantur; sed in re perspicua, nec jam fere controversa, abunde multos attulimus.

## CAPUT XIX.

*An toto saltem illo triduo, quo in sepulcro jacuit Christus, divinitas ab anima, vel carne separata fuerit.* 1. *Nonnullos affirmasse veteres, ut Ephiphanium*, 2. *Hilarium, Ambrosium: qui et ab anima disjunctam videtur existimasse.* 3. *Expenditur Apostoli locus quidam ex capite primo ad Colossenses.* 4. *Nonnullorum gravior error, qui ab humana Christi natura ante mortem Deum volunt esse separatum.* 5. *Nunquam ne in morte quidem ab anima. et corpore disjunctum fuisse Deum, probatur ex Patribus.*

I. Ad Incarnationis semel susceptæ perpetuitatem adstruendam reliqua est de duabus antecedentis capitis initio propositis quæstio, utrum ad breve tempus saltem interrupta sit illa Verbi cum homine copulatio. Ac de anima quidem minus est negotii. Nam unus, nisi fallor, ab ista disjunctum triduo illo fuisse Verbum existimavit ex paucis illis antiquis Patribus, qui a carne separatum esse dixerunt. Paucos esse dixi, qui quidam memoriæ meæ succurrunt; iique sunt quatuor, aut quinque.

Epiphanius e Græcis, cum animam sentiat a Verbo minime esse divulsam; carnem tamen ab eo destitutam fuisse significat, primum in hæresi vicesima, quæ est *Herodianorum*, cum sic scribit: « Tertio die cum sancto suo corpore resurgit: quod quidem corpus cum divinitate conjunxit, non amplius dissolvendum, nec amplius perpessionibus ob- Recensentur qui carnem post mortem, a divinitate derelictam censuere.

*a* Chrysost. tomo II. Καὶ θέα μοι τὸ φριχτὸν, χαὶ ἀπόῤῥητον τοῦ μυστηρίου. διὰ παντὸς γὰρ ταύτην χατοιχεῖ τὴν σχηνήν. τὴν γὰρ σάρχα τὴν ἡμετέραν περιεϐάλετο, οὐχ ὡς πάλιν αὐτὴν ἀφήσων, ἀλλ' ὡς διαπαντὸς ἕξων μεθ' ἑαυτοῦ. οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, χαὶ τοῦ θρόνου χατηξίωσεν αὐτὴν τοῦ βασιλιχοῦ, χαὶ φορῶν αὐτὴν προσεχυνεῖτο ὑπὸ πάσης τῆς ἄνω στρατιᾶς, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, χυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν.

1 1 *Cor.* xv, 28. — 2 Hier. tom. III. — 3 Epiph. *in Ancor.* § 121.

noxium; nec sub dominatum mortis iturum; ut ait Apostolus[1]: *Mors illi ultra non dominatibur* [a]. » In resurrectione dicit Verbum cum divinitate sua junxisse carnem. Igitur ab ea mortis interventu sejunctam fuisse credidit.

Idipsum manifestius exponit in hæresi LXIX quæ est *Arianorum*: ubi quod moriturus in cruce dixit Dominus ad Patrem[2]: *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti:* tamqnam ab homine usurpatum esse scribit: « Humana quippe natura ipsius, inquit, non seorsim existens: quippe minime sejuncta divinitate, humanitateque separatim consistente, ista dicebat, velut alius et alius loqueretur. Sed cum illa eadem humanitas cum divinitate conjuncta sic esset, ut una esset utriusque sanctitudo: et in hac illa perfectissime omnia cognosceret, utpote Deo copulata, et in unam consociata deitatem, videns divinitatem jam in procinctu quodam esse. ut sanctum corpus desereret, ex ipsius hominis Dominici persona[b], » etc. verba illa pronuntiavit. Atque ibidem divinitatem ait cum anima descendisse ad inferos; quem locum postea referam, cum de hoc ipso descensu agam sequenti libro[3].

II. Idem et Hilarius significare videtur canone XXXIII *in Matthæum*, cum de voce illa Christi loquitur, *Deus meus, Deus meus*, etc. « Clamor vero ad Deum, inquit, corporis vox est, recedentis a se Verbi Dei contestata dissidium*.

Ambrosius in tractatu *de symbolo Apostolorum*, capite XIII. Verbum Dei saltem a carne separatum esse demonstrat. Nam de anima loquens, « De hac ergo, inquit[4], quæ per omnia nostrarum animarum similis est, Salvator ait, *Potestatem habeo ponendi*, animam meam, et *iterum sumendi eam*[5]; et *Nemo eam tollit a me; sed ego pono a meipso.* Hæc beata anima, quæ in cruce ad divinitatem clamavit, dicens, *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?* Clamavit homo divinitatis separatione moriturus. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors esse non poterat, nisi vita discederet: quia vita divinitas est, quæ nunquam patitur vel mortem, vel corruptionem. Immortalis enim semper, et incorruptibilis est. Deus autem, qui Verbum, et spiritus est, qui ubi vult spirat, carnem humanam, animamque susceptam non deseruit invitus: sed quia voluit, ubi voluit, quomodo voluit, et quando voluit, relinquens posuit eam, et iterum assumpsit eam. Non ergo cujuspiam jure, ac potestate exutus est carnem, sed ipse se exuit. Nam qui potuit non mori si noluisset, proculdubio quia voluit, mortuus est. Quod ita esse comprobans ait, *spolians se carne, principatus et potestates expoliavit.* » Hic Ambrosius non solum carnem, sed ipsam quoque animam a Verbo destitutam ad tempus fuisse videtur asserere: quod alioqui mori non potuisset, quamdiu divinitas, hoc est vita, conjuncta cum illis esset. Ac de carne quod subinde affert ex Apostoli testimonio, potest *carnis* vocabulo tota ipsa intelligi natura hominis, ut alias sæpe. Ita *spoliare se carne*, idem erit, ac corpore pariter et anima. Apparet autem sic Ambrosium locum illum Apostoli legisse, *spolians se carne*, pro eo quod hodie habetur, *Expolians principatus*, quemadmodum Syrus Paraphrastes legisse videtur, ita locum illum redens, *Et per expoliationem corporis sui diffamavit principatus*, etc. Sic et Augustinus aliquot in locis, ut in epistola LIX. *Exuens se carnem, principatus, et potestates exemplavit* [c]. Et in libro *de agone Christiano*, capite secundo, *Exuens se carne*. Et in primo libro *de Peccatorum meritis, et remissione*, capite XXVII. Sic in libro XVI *contra Faustum*, capite XXIX. *Exuens se carnem:* ubi et Pauli locum istum interpretatur sic, ut « carnem mortalitatem carnis intelligat; secundum quam proprie corpus hoc caro nomi-

*a* EPIPH. Καὶ ἀνίσταται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτῷ τῷ ἁγίῳ σώματι, συνενώσας τὸ σῶμα τῇ θεότητι, μηκέτι λυόμενον, μηκέτι πάσχον, μηκέτι ὑπὸ θανάτου κυριευόμενον· ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος, Θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει.

*b* Idem hær. LXIX, § 62. Ἡ γὰρ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις οὐ κατιδίαν τις οὖσα· οὐ γὰρ ἀποκεχωρισμένης τῆς θεότητος, καὶ χωρὶς οὔσης τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔλεγεν ὡς ἄλλου, καὶ ἄλλου, ἀλλὰ συνηνωμένης τῆς ἐνανθρωπήσεως τῇ θεότητι, μιᾶς οὔσης ἁγιαστίας, καὶ ἤδη ἐν αὐτῇ τὰ τελειότατα ἐπισταμένης, οἷα δὴ ἐν θεῷ συνηνωμένη, καὶ εἰς μίαν θεότητα συνημμένη, ὁρῶσα ἤδη τὴν θεότητα σὺν τῇ ψυχῇ κινουμένην ἐπὶ τὸ καταλεῖψαι τὸ ἅγιον σῶμα, ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοῦ κυριακοῦ ἀνθρώπου, τουτέστι τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως.

*c* *Col.* II, 15. Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ.

* Confer Cutantii Præfationem ad Hilarium. Z.

1 *Rom.* VI, 9. — 2 *Matt.* XXVII, 46. — 3 Cap. XV, § 4. — 4 Ambros. tom. IV. — 5 *Joan.* X.

natur. Quæ mortalitas proprie caro appellata est; quia in illa resurrectionis immortalitate non erit. Propterea scriptum est, *Caro, et sanguis regnum Dei non possidebunt.* » Hilarius item in nono libro *de Trinitate*, *exutus carnem* legit : et, *se carne spolians ;* quod posterius sæpius repetit.

onitur locus oli ex . I, Ad ecns.

III. Verum hæc lectio nusquam hodie comparet. Credibile est, Patres illos, qui sic verterunt, existimasse, participium ἀπεκδυσάμενος reciprocam habere significationem, qualis apud Hebræos est conjugatio *hithpahel :* secundum quam Hebraice diceretur מתפשט, hoc est *spolians* vel *exuens se*. Ubi veteres illi subaudiendam *carnem* putarunt. Ita censet Erasmus, quem frustra Beza redarguit : *quod Christus carnem nunquam abjecerit.* Sed recte occurritur ex Augustini interpretatione illa, quam ex libro XVI *contra Faustum* adduximus : quæ reipsa procul dubio adhibenda foret, si spoliatum carne esse Verbum dixisset Apostolus. Sed non dixit. Solos enim principatus et *potestates* ; id est *dæmones* spoliatos esse voluit, non autem Christum ipsum. Neque vero facile cohæret ille sensus Augustini cum illorum verbis, quos citavimus. Videntur enim disjunctum a carne Verbum intellexisse.

Rursus Leporius in libello *Emendationis*, cui Augustinus, et alii episcopi subscripserunt, carnem a Verbo derelictam esse diserte confirmat, cum de voce illa moribundi Christi, qua se destitutum a Patre queritur, disputat: « Ut vere, inquit, manifesteque filius Dei secundum carnem se ostenderet moriturum ; et velut carnis ipsius voce utens, ponens præteritum pro futuro, quia per mortem crucis necessario terrenum corpus erat a Deo pro tempore relinquendum, non solum a Deo, verumetiam ab anima sua, quæ erat unita cum Deo, hoc ipsum priusquam fieret, nobis moriens testaretur. » Ac subinde, « Divinitas cum unita sibi anima, non crucifixum hominem reliquit in pœnam : sed exanimem carnem deseruit ad tempus. »

anullo- m error avior.

IV. Item Vitalis et Constantius Hispani, in epistola *ad Capreolum* Carthaginensem episcopum, de quibusdam hæreticum dogma tuentibus, qui hominem in Christo susceptum, a Verbo destitutum in passione dicebant, ut merus homo pateretur; « Sed et hominem, inquiunt, purum dicunt pependisse in cruce : comprehensum aiunt ; recessit Deus ab eo. Quibus parvitas nostra sic dicit : nunquam Deus recessit ab homine adsumpto, nisi quando dixit de cruce : *Heli, heli lamma sabactani : Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?* » Quæ sic intelligenda sunt, ut eo momento, quo mortuus est, Deus eum dereliquerit : ut ad eamdem cum Leporio relabatur sententiam; falsam illam quidem (Non enim vel animam a carne disjunctam ; vel corpus exanime divinitas abjecit) sed ea tamen tolerabiliorem, quam illi tuebantur, de quibus ad Capreolum scribunt : qui non post mortem, sed in ipsa perpessione cruciatuum discessisse Deum ab homine dicebant.

Hujusmodi errorem confutat Hugo Victorinus[1] : et Ambrosii, quo niti videtur, expendit locum, *de Expositione Psalmi* XXI, in qua minime reperitur. Est vero perbrevis expositio illa in tomo secundo, ubi tale nihil occurrit[2]. Reperitur autem in tractatu *ad Symbolum*, unde nos deprompsimus. Hugo igitur opinionem illam quæ ante mortem ab Verbo derelictum hominem asserebat, merito stolidam et absurdam esse judicat, si sic destitutus intelligatur, ut solutus sit ambarum naturarum nexus. Præsertim cum idcirco recessisse dicatur ab Ambrosio Deus, quia manente in carne vita, hoc est Deo, mori ista non poterat. Atqui nonnisi vivendo patiebatur homo in Christo. Itaque quod derelictum se Christus in cruce queritur, exponit sic : « Dereliquit, quia auxilium non contulit : sed non dereliquit, quia præsentiam non abstulit ; subtraxit protectionem, sed non separavit unionem. » Eadem fere leges et apud Magistrum sententiarum, libro tertio, distinctione XXI. Atque hæc vera est, et communis interpretatio ; verum non satis cum Ambrosii et aliorum verbis cohæret, quos paulo ante retuli.

**Verbum nec ab anima nec a carne semel assumpta unquam est divulsum.**

V. Non dubium est, quin vulgo ab theologis, imo ab Christianis opinio ista repudietur ; ac pro certo habeatur, Deum Verbum nec ab anima Christi, nec ab ejus carne separatum fuisse, quando mors ambas ab sese mutuo divellit homines partes, ac tum ad inferos descendenti animæ ; tum jacenti in sepulchro corpori, revera, et καθ' ὑπόστασιν conjunctus, ut erat, permanserit ; hoc enim argumento, tanquam validissimo telo, Arianos. et Apollinaristas antiqui Patres confutarunt, ut qui animam detrahebant homini Christo : ex quo sequebatur illud, quod pro

1 Lib. II *de Sacr. fid.* par. I, cap. X, tom. III. — 2 Ambros. tom. II, col. 671.

absurdo illis intentarunt Catholici; quoniam mors animæ est a corpore separatio, si pro anima carni Christi fuerit Verbum, hoc ipsum a carne fuisse disjunctum.

Testimonia Patrum. Athanasii locus notandus.

Audiendus hac de re Athanasius, ejusque contra hæreticos Apollinaristas perpendenda sunt verba. Postquam enim palam e Scriptura fecit, Christum animam pro nobis posuisse suam, et eam ab consortio corporis morte esse diremptam, sic illis instat: « Quonam igitur pacto Judæi valuerunt solvere templum Dei, et indissolubilem carnis cum Verbo commistionem dirimere, siquidem hujusmodi facta est, ut dicitis, corporis mortificatio? Non enim mortificatum est corpus, nisi sit ab aliquo separatum [a], » etc. Cum igitur Christus [1] « inclinato capite tradiderit spiritum, ut narrat Joannes: quemnam spiritum putatis a corpore fuisse sejunctum, ex quo consecuta sit mortificatio? Dixistis enim carnem exstantia carentem sibi admiscuisse Verbum, et sic vere rationalem, ac perfectum hominem effecisse. Igitur si Verbum recessit a corpore, et ita mortificatio facta est, contra Deum prævaluerunt Judæi hoc ipso, quod indissolubilem mistionem solverunt. » Item, « Quomodo separatum ab incorrupto Deo corpus in incorruptibilitate permansit [b] : » Hæc et iis plura magnus Athanasius: quæ nisi pro certissimis habita essent apud Christianos, non iis usus esset invictus catholicæ fidei propugnator ad nuperam illorum repellendam calumniam, qui pro anima, Verbum ipsum in Christo homine substituebant.

VI. Pulchre illud idem disputat Gregorius Nyssenus in eodem versatus argumento, sed contra adversarium alterum, Eunomium: qui ex magistri sui Arii præscripto, Verbum asserebat solum sibi adjunxisse corpus, et vicem ei animæ præstitisse. Hunc igitur similibus atque Athanasius argumentis insequitur: et animam perinde atque carnem in Christo fuisse confirmat: « Divinitatem porro et ante carnem, et in carne, et post passionem eodem modo se habere semper; ut quod erat natura, perpetuo sit, et in æternum maneat, quæ in humanæ naturæ perpessione pro nobis dispensationem implevit, cum ad tempus animam a corpore disjunxit: adeo ut ab neutro eorum, quibus cum mista fuerat, sejuncta fuerit; et rursus dissociata conjunxerit [c]. »

Idem etiam in epistola *ad Eustathiam, et Ambrosiam* affirmat his verbis: « Ut enim illic, id est in morte, corpus quidem ut ab anima separaretur, per dispensationem fecit. Cæterum divinitas, quæ dividi non potest in partes, semel cum subjecto temperata, et commista, nec a corpore nec ab anima divulsa est: sed cum anima in Paradiso fuit, ad cujus aditum una cum Latrone viam hominibus munit: per corpus autem, in corde terræ, illum tollens e medio [2], qui mortis habebat imperium. Et propterea corpus ipsum Dominus appellatur, ob insidentem ipsi divinitatem [d]. »

VII. Augustinus quoque illud ipsum haud dubie significat: primum in tractatu LXVII *in Joannem*. Ac de anima quidem apertis conceptisque verbis asserit, eam a Verbo non esse separatam, sed a carne duntaxat. De hac vero idem etiam indicat, dum a sola anima derelictam eam esse dicit, « Quid fecit, inquit, passio; quid fecit mors, nisi corpus ab anima separavit? » Præterea post mortem Christum ait in sepulcro jacuisse, et solam carnem ab

*a* ATHAN. lib. *de Salut. adventu Jesu Christi*. Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λῦσαι ναὸν θεοῦ, καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν λόγον γενομένην χωρίσαι, εἴγε καθ' ἡμᾶς ἔσχε τοῦτον τὸν τρόπον ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις; οὔτε γὰρ ἂν ἐνεκρώθη τὸ σῶμα, εἰ μή τινος ἐχωρίσθη, etc. Ποῖον πνεῦμα ὑπειλήφατε ἀποκεχωρηκέναι τοῦ σώματος, καὶ τὴν νέκρωσιν γεγονέναι; εἰρήκατε γὰρ ὅτι σάρκα τὴν ἀνυπόστατον συγκεράσας ἑαυτῷ ὁ λόγος ἔδειξε τὸν ὄντως λογικὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Εἰ τοίνυν ὁ λόγος ἀπεχώρησε τοῦ σώματος, καὶ οὕτως ἡ νέκρωσις γέγονε, κατὰ θεοῦ ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λύσαντες τὴν ἄλυτον σύγκρασιν.

*b* Ibid. Πῶς δὲ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ χωρισθὲν, ἐν ἀφθαρσίᾳ διέμεινεν;

*c* GREGOR. NYSSEN. I *cont. Eun.* Ἡ γὰρ θεότης καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ μετὰ τὸ πάθος ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, ὃ ἦν τῇ φύσει παντότε οὖσα, καὶ εἰς ἀεὶ διαμένουσα. ἐν δὲ τῷ πάθει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπλήρωσε, διαζεύξασα τὴν ψυχὴν πρὸς καιρὸν ἐκ τοῦ σώματος· χωρισθεῖσα δι' οὐδετέρου, ᾧ ἅπαξ συνανεκράθη, καὶ πάλιν τὰ διεστῶτα συνάψασα.

*d* Idem. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ μὲν σῶμα τῆς ψυχῆς διαζευχθῆναι κατ' οἰκονομίαν ἐποίησεν· ἡ δὲ ἀμέριστος θεότης ἅπαξ ἀνακραθεῖσα τῷ ὑποκειμένῳ, οὔτε τοῦ σώματος, οὔτε τῆς ψυχῆς ἀπεσπάσθη· ἀλλὰ μετὰ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γίνεται, ὁδοποιοῦσα διὰ τοῦ λῃστοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὴν εἴσοδον, διὰ δὲ τοῦ σώματος τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἀναιροῦσα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα κύριος λέγεται, διὰ τὴν ἐγκειμένην θεότητα.

1 *Joan.* XIX, 30. — 2 *Hebr.* II, 14.

anima sejunctam appellari Christum observat; itidem ut animam solam, « Et ipse Dominus Christus, inquit, dictus est sola caro. Quomodo, inquit, probas? Audeo dicere; et sola caro Christi dictus est Christus. Credimus certe non in solum Deum Patrem ; sed et in Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum. Modo totum dixi, in Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum. Totum ibi intellige, et Verbum, et animam, et carnem. Sed utique confiteris etiam illud, quod habet eadem fides, in eum Christum te credere, qui crucifixus est, et sepultus. Ergo etiam sepultum Christum esse non negas, et tamen sola caro sepulta est. Si enim erat ibi anima, non erat mortuus. Si autem vera mors erat, ut ejus vera sit resurrectio, sine anima fuerat in sepulchro : et tamen sepultus est Christus. Ergo Christus erat etiam sine anima caro : quia non est sepulta nisi caro. » Quo ex loquendi modo colligitur, Verbum Dei cum carne in sepulcro jacente fuisse copulatum ; cum Christus, hoc est Deus, Deique filius, et Verbum in eodem sepulcro tum jacuisse dicatur tam in Scripturis, quam in symbolis fidei ; et a Patribus id sæpius usurpetur : ut ex iis constabit eorum testimoniis, quibus ostendemus Christum ad inferna descendisse [1].

Sic in epistola LVII *ad Dardanum*, «Sicut ergo potuit recte dici Dominus gloriæ crucifixus, cum ad solam carnem illa passio pertineret : ita recte dici potuit, *Hodie mecum eris in Paradiso*, cum juxta humanam humilitatem, per carnem in sepulcro, per animam in inferno illo die futurus esset. »

Et in libro *contra Felicianum Arianum*, « Sic in sepulcro carnem suam commoriendo non deseruit, sicut in utero Virginis connascendo formavit [2]. »

VIII. Fulgentius in libro tertio *ad Trasimundum*, capite XVI. « Ab ipso namque conceptionis virginalis exordio sic in Christo personalis unitas mansit, ut utriusque naturæ inconfusa veritas perduravit : ut nec homo a Deo divelli, nec Deus a suscepto posset homine separari : nec tamen Deus hominem consumeret, nec homo Deum in aliquo permutaret : et licet in Christi morte carnem morientem fuisset anima desertura, divinitas tamen Christi nec ab anima, nec a carne posset separari suscepta. » Idem *in Responsione ad quæstionem primam Ferrandi*; « Nec ideo debet aliquis, ait, æstimare, utramque ab invicem divelli potuisse naturam, quia per susceptionem mortis, et caro exanimis in sepulcro jacuit, et anima in infernum carne moriente descendit. Quando quidem etiam cum interveniente morte anima discessit a carne, inseparabilis in Christo utraque natura permansit : quia nec in inferno animam suam : nec in sepulcro carnem suam divinitas immensa deseruit. »

Ferrandus item in epistola *ad Severum* [3] : « Totus ergo Christus, ait, ubique est secundum Verbum, sed non totum ubique est : quia non est ubique anima rationalis, et caro, cum quibus est totum totus Christus. Apud inferos fuit secundum animam rationalem ; sed non totum, quia caro non fuit, cum qua totum est. Totus Christus in sepulcro fuit secundum carnem : sed non totum quia anima rationalis ibi non fuit, cum quo est totum. Verbum tamen Dei et cum anima sua apud inferos, et cum carne sua in sepulcro fuit : quia naturaliter ubique diffusum, nec animæ suæ, nec carni suæ aliquando defuit. Sive igitur Verbum, sive anima rationalis, sive caro significatur, totus Christus significatur, sed non totum, etc. Quare autem Verbum totus Christus, et anima rationalis totus Christus, et caro totus Christus, nisi, quia una est Verbi, animæ rationalis, et carnis persona? Quare iterum Verbum sine anima rationali et carne non totum Christus, aut anima rationalis et caro sine Verbo non totum Christus, nisi quia alia est Verbi, alia rationalis animæ, carnisque natura. »

IX. Joannes Damascenus erudite locum illum tractavit in libro tertio capite XXVII. « Quamobrem, inquit, etsi mortuus est tanquam homo, et sancta illius anima ab illibato corpore divisa est : divinitas ab utroque minime separata remansit, anima videlicet et corpore. Ac ne sic quidem una hypostasis in duas est hypostases divisa. Nam et corpus, et anima simul a principio, in hypostasi Verbi exstantiam habuerunt, et in morte a se mutuo distracta ipsorum singula manserunt, unam Verbi hypostasim habentia. Itaque una hypostasis Verbi, fuit Verbi et animæ et corporis hypostasis. Nunquam enim nec anima, nec corpus propriam habuerunt hypostasim præter hypostasim Verbi. Porro una semper est hypostasis Verbi, et nunquam duæ. Quare una semper hypostasis est Christi. Quamvis

1 Lib. XIII, cap. XVI. — 2 Cap. XIV, tom. VI. — 3 Ferrand. tom. III *Bibl.*

enim secundum locum corpus ab anima separatum fuerat; secundum hypostasim tamen per Verbum erat unitum [a]. »

Theodorus Abucara in opusculo XXXII, quod Latine tantum exstat, contra Saracenum disputans, ejus argumentum refellit, quo probare studebat; Christum in morte ἀνυπόστατον fuisse, ut in homine accidit, qui cum moritur, et illæ partes, ex quibus constat, a se invicem divelluntur, haud amplius subsistit. Occurrit autem sic, non eamdem esse rationem hominis mortui, et Christi : atque « ipso passionis tempore, ait, cum a corpore separata est anima, ipse ab utraque parte inseparabilis mansit, indivulsa conjunctione colligatus, unaque sui ipsius divinitatis, et humanitatis hypostasis existens. » Tum quærenti Saraceno an illæ partes sejunctæ divinitatis essent participes, « Non minus, respondet, quam quo tempore conjungebantur. »

*Subsistentiæ expertem.*

Sic Œcumenius in commentario ad caput secundum epistolæ *ad Colossenses*, « Anima, inquit, corporea in morte disjungitur: at Deus Verbum non item separatur ab assumpta, et propria ipsius peculiarique facta carne, animata scilicet intelligente anima [b]. »

X. Albinus Flaccus itidem in tertio *de Trinitate*, capite XVI. « Non tamen alicubi divinitas, ait, humanitatem, ex quo in unitatem suæ personæ assumpta est, deseruit : verum etiam de eodem matris utero idem Deus homo factus exivit; et in cruce idem Deus homo factus pependit; et in sepulcro idem Deus homo factus jacuit. Sed in sepulcro secundum solam carnem idem Deus homo jacuit; et in infernum secundum solam animam descendit, etc. Jam vero cum Christus uno eodemque tempore et in sepulcro jacuit, et in infernum descendit, quis non inseparabile naturæ utriusque opus videat? »

*Paulini ratiocinatio*

Paulinus Aquileiensis in libro primo *contra Felicem Urgelitanum* « Quoniam, inquit, propria Verbi caro erat, quæ passa est, ille utique passus, mortuusque dicitur, cujus propria caro passa, et mortua esse perhibetur; a qua nunquam post assumptionis sacramentum impassibilis, et indemutabilis separata divinitas prædicatur. Ac per hoc Christus Jesus et passus, et mortuus, et sepultus, et resurrexisse secundum Scripturas Dei Filius veraciter declaratur. »

Hæc Paulini ratiocinatio latissime patet, et uberem testimoniorum copiam disputationi sufficit. Nam quotcumque sunt, qui Christum, aut Dei filium, aut Verbum, mortuum ac sepultum esse dixerunt: (Hoc autem et Symbolorum fidei conditores, et œcumenicæ synodi, cæteræque omnes, et Græci Latinique Patres universi profitentur) iidem et ab carne mortua separatum non esse Deum asseverarunt; quando, ut Paulinus ait, unita est communis illius dicti dogmatisque ratio, quod carni perpetuo nexu copulatus, nec ab ea separatus unquam Dei filius exstiterit. Cui regulæ consentanee scripsit ita Petrus Damiani, in opusculo primo, capite septimo, « Quisnam est derelictus in inferno? Christus Jesus, sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulcro? Christus Jesus : sed in carne sola. Ergo in his singulis Christus; et in omnibus non duo, sed unus est Christus. »

Accedat his Bernardus libro quinto *de Consideratione*, capite nono, « Quid divinitate potentius? inquit, Inde est quod nec morte incidente ullatenus intercidi hæc unitas potuit, etsi carne et anima ab invicem separatis. »

*a* Damasc. Εἰ καὶ τέθνηκε τοιγαροῦν ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχὴ τοῦ ἀχράντου διῃρέθη σώματος. ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμεινε, τῆς τε ψυχῆς, φημὶ, καὶ τοῦ σώματος. καὶ οὐδ' οὕτως ἡ μία ὑπόστασις εἰς δύο ὑποστάσεις διῄρηται. τό τε γὰρ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ ταὐτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ τοῦ λόγου ὑποστάσει ἔσχον τὴν ὕπαρξιν. καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα ἕκαστον αὐτῶν ἔμεινε, τὴν μίαν τοῦ λόγου ὑπόστασιν ἔχοντα. ὥστε ἡ μία τοῦ λόγου ὑπόστασις τοῦ τε λόγου, καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος ὑπῆρχεν ὑπόστασις. οὐδέ ποτε γὰρ οὔτε ἡ ψυχὴ, οὔτε σῶμα ἰδίαν ἔσχον ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπόστασιν. μία δὲ ἀεὶ τοῦ λόγου ὑπόστασις, καὶ οὐδέποτε δύο. ὥστε μία ἀεὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασις. εἰ γὰρ καὶ τοπικῶς τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ κεχώριστο, ἀλλ' ὑποστατικῶς διὰ τοῦ λόγου ἥνωτο.

*b* Œcumen. ad cap. II, vers. 9 *ad Coloss.* Ἀλλ' ἡ μὲν ψυχὴ καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ. ὁ δὲ θεὸς λόγος οὐκέτι ἐκ τῆς ἀναληφθείσης, καὶ οἰκείας αὐτοῦ, καὶ ἰδίας γενομένης σαρκὸς, ἐμψυχωμένης δηλονότι ψυχῇ νοερᾷ.

# CAPUT XX.

*An triduo illo quo in sepulcro jacuit Christus, Verbum homo fuerit. 1. Affirmare theologos duos Magistrum sententiarum, et Hugonem Victorinum. 2. Utriusque firmamenta. 3. Falsam amborum opinionem esse. Ac primum Magistri ratio confutatur : qui asserit ideo fuisse hominem, quod cum partibus duabus conjunctum fuerit Verbum. 4. Tum Hugonis altera refellitur, existimantis solam animam rationalem esse hominem. 5. Item solam esse personam. 6. Dissolvitur argumentum quoddam, quod probare videtur, non mansisse post mortem Christi, unitionem carnis cum Verbo.*

I. Non supervacanea, uti prima specie potest videri, nec aspernanda nobis ista est quæstio : sed ad mysterii illius, de quo agimus, rationem penitus intelligendam, quantum quidem humanus fert captus, apprime necessaria; maxime vero ad hypostasim Christi, ac naturarum inter se conjunctionem, sive unitio- accuratius explicandam permagni interest. De hac igitur postremo libri hujus capite agere constituimus : ea re potissimum permoti, quod ex iis, quæ antecedenti capite disseruimus, ac recensitis in eo Græcorum, Latinorumque Patrum sententiis effloresсit illa velut consectaria disputatio. Postquam enim illinc ita didicimus : ne morte quidem interruptam illam fuisse carnis animæque cum Verbo conjunctionem,, quæ semel inita transactaque fuerat : sed ambas duntaxat illas ab sese mutuo dissociatas fuisse : justa de eo, quod propositum est, inquirendi nata videtur occasio, an et homo perseveraverit esse Verbum; utpote cum iis partibus, ex quibus natura constat humana, perenni et individuo nexu copulatum : et eadem hypostasis, personave remanserit.

Celebris est in hac controversia duorum insignium theologorum opinio : qui eodem fere tempore commentati sunt : Hugonis Victorini, et Petri Lombardi ; qui in eo consentiunt ; ut Christum putent per illud triduum, quo mortuus jacuit, nihilominus hominem fuisse : sed diversam ita sentiendi causam habuit uterque. Lombardus quidem hanc, quam attigi, quod post obitum, Verbum cum anima et corpore conjunctum fuerit. Hugo vero, quod homo proprie sola sit anima rationalis, quam a Verbo distractam nullo modo fuisse constat. Verum quo utilior, et perspicua magis disputatio nostra sit, utriusque plenius est exponenda ratio.

II. Magister sententiarum : (Ita enim appellari solet : ut vel hoc magistri titulo dignus sit, qui prius absolvatur) in libro tertio sententiarum, distinctione XXII, ubi quæstionem istam proposuit, quorumdam refert sententiam, qui negarent ideo fuisse hominem, quoniam mortuus homo, non est homo ; deinde quod si homo fuisse dicatur, neque mortalis, neque immortalis censeri potuerit. Non enim mortalis est, qui jam mortuus est. Sed nec immortalis haberi idem potest : aut vero hujusmodi fuisse perhibetur ante resurrectionem.

P. Lombardi argumentatio.

His Magister respondet sic : « Licet, inquit, homo mortuus fuerit, erat tamen in morte Deus homo, nec mortalis quidem, nec immortalis : et tamen vere erat homo. Illæ enim, et hujusmodi argutiæ in creaturis locum habent : sed fidei sacramentum a philosophicis argumentis est liberum. » Denique hominem revera fuisse putat, quia cum anima et corpore separatis a se mutuo conjunctus erat. Ita Lombardus.

At Hugo Victorinus alio firmamento eamdem fulcit opinionem. Siquidem homo illi videtur revera sola hominis esse anima; tametsi vox ipsa, et appellatio ab corpore potius, id est humo petita sit. « Quid enim stultius est, ait[1], quam dicere, quod tunc homo esse desinit, quando vere esse incipit, et tanto utique verius est, quanto verius est in quo esse incipit ? » Deinde « Quid tantopere homines sancti mori desideraverunt, si post mortem nihil futuri fuerunt. »

Item Hugonis Victorini.

Sed hoc præ cæteris argumento nititur, quod anima sola persona sit, ut ex definitione personæ colligit. Est enim « individuum rationalis substantiæ[2]. Quæ est autem rationalis substantia, nisi spiritus rationalis? Hæc est enim proprie rationalis substantia, spiritualis substantia, quæ sola rationis capax est, quia in ea sola ratio esse potest. Nam si homo rationalis substantia esse dicitur, non propter totum dicitur, sed propter animam solam,

1 Hugo lib. II *de Sacr. fidei*, par. I, c. XI. — 2 Ibid.

quæ proprie rationalis substantia dicitur. Homo enim secundum animam tantum rationalis est, quia ipse animam rationalem habet.»

Tum sub finem capitis falsum hoc esse defendit, quod vulgo dicitur, *Homo mortuus non est homo*. Quippe « id solum, inquit, vivere desinit, quod moritur. Quid autem moritur, nisi solum corpus, quod ab anima deseritur? Anima enim non moritur, nec vivere desinit, etiam quando vivificare desinit.» Sic etiam personam desinere esse negat, quia spiritualis substantia, quæ est proprie persona, manet etiam a corpore separata. Corpus autem quando cum anima conjungitur, unam cum ea dicit facere personam : et quoniam ad personæ unitatem quodammodo assumitur ab anima, non autem tribuit ei, ut persona sit; idcirco dum ab anima divellitur, nihilo secius animam, id quod ex sese, proprieque obtinet, putat esse personam.

III. Hæc duorum non infimæ notæ theologorum est de proposita quæstione sententia: eaque, ut uno verbo dicam, falsa prorsus et absurda. Hujus enim consectaria sunt quædam, quæ ab catholica illius mysterii professione dissident. Quare merito ab omnibus de Schola theologis[1], qui ducem alioquin, et magistrum sibi Lombardum præscribunt, damnata hujus ista est opinio, et inter rejicula numerata in indiculo, qui illius operi subjectus est. Atque ut amborum firmamenta illa duo perstringam, ac paucis exequar; quod priore loco commemoravimus usurpatum ab Magistro, nullo modo potest consistere : hominem idcirco fuisse triduo in illo Christum Dominum, quod anima et corpus a se mutuo disjuncta cum Verbo nihilominus cohæserint. Non enim partes illæ duæ sejunctæ, sed copulatæ hominem faciunt, nec mortuus homo, revera est homo : sed æquivoce tantum, ut docet Aristoteles, idque oculi exemplo comprobat. « Nam si oculus, inquit, animal esset, anima utique visus illi esset : hæc enim est oculi substantia, quæ secundum rationem est: oculus vero, materia visus; qui ubi defecit, non est amplius oculus, nisi æquivoce; qualis lapideus, et pictus[a]. » Eadem vero totius est

Amborum argumenta solvuntur.

ratio, quæ est partis. Itaque « Socrates mortuus post cicutæ haustum, non est homo, nisi æquivoce[b], » ait Themistius. Quin idem Aristoteles in septimo *Metaphysicorum*, capite undecimo, « partem hominis non quocumque modo, absoluteve ait esse membrum quodpiam, velut manum : sed eam solum, quæ opus suum præstare possit; adeoque quæ sit animata; quæ autem inanima sit, non esse partem[c]. » Quare cadaver hominis non erit pars hominis : neque Verbum cum eo conjunctum post Christi obitum, cum hominis parte copulatum fuit, si Aristoteleo more loqui volumus : nisi æquivoce. Proinde nec ideo vere homo fuit per illud tempus, eo ipso, quod cum anima et cadavere conjunctum fuit Verbum.

Cæterum videtur Magister sententiarum, dum ita statuit, Verbum in illo triduo sepulturæ hominem esse perseverasse, quia cum anima et corpore separatis conjunctum fuit, ad illam respexisse sententiam, et eam secutus esse, quæ Verbi cum homine copulationem non cum uno aliquo composito factam esse decernit : sed cum duabus illius partibus; de qua libro tertio distinctione sexta disputavit; ubi tres unitionis illius modos exposuit, quorum ecquis probabilior esset, pronuntiare noluit, sed rem in suspenso reliquit; Hic autem tertium amplexus videtur minime utique probabilem, et consensu omnium rejectum; de quo vide quæ in libro quarto, capite undecimo, fuse disseruimus.

IV. Nihilo est probanda magis Hugonis ratio; qui hominem sola constare anima putat. Cujusmodi Platonicorum commentum fuit; cui tam divina, et Christiana, quam humana, quæ quidem vera sit, et eo digna homine, sapientia repugnat.

De persona quod addit, perinde falsum est; et in vocis ambiguitate tota illius confligtatur oratio. Sola, inquit, hominis anima, rationalis est substantia, quia sola spiritus, et rationis capax : utpote quæ sola ratiocinatur. Quis non videt *rationalis* vocabulo duas esse subjectas notiones? Nam alias ratiocinandi, id est unius ex altero concludendi facultatem

*b* Arist. II *de Anima*, cap. I, tex. IX. Εἰ γὰρ ἦν ὁ ὀφθαλμὸς ζῶον, ψυχὴ ἂν αὐτῷ ἦν ἡ ὄψις. αὕτη γὰρ οὐσία ὀφθαλμοῦ ἡ κατὰ λόγον· ὁ δ' ὀφθαλμὸς ὕλη ὄψεως, ἧς ἀπολιπούσης οὐκ ἔστιν ὀφθαλμὸς, πλὴν ὁμωνύμως, καθάπερ ὁ λίθινος, καὶ γεγραμμένος.

*a* Themist. Paraph. lib. II *de Anima*. Ὥσπερ οὐδὲ Σωκράτης ἄνθρωπος μετὰ τὸ κώνειον, ἀλλ' ὁμωνύμως.

*b* Arist. VII *Met*. cap. II, vel ut alii partiuntur, lib. VII, cap. XIII, textu XXXIX. Οὐ γὰρ πάντως τοῦ ἀνθρώπου μέρος ἡ χεὶρ, ἀλλ' ἡ δυναμένη τὸ ἔργον ἀποτελεῖν· ὥστε ἔμψυχος οὖσα μή· ἔμψυχος δὲ οὐ μέρος.

1 Ut a S. Thom. Bonav. Scoto.

significat : alias essentiam ipsam, et τὸ τί ἦν εἶναι, sive differentiam οὐσιώδη, quæ cum genere, quod est animal, comparata speciem constituit hominis. Priore modo si consideretur, in anima sola, ejusque præcipua potentia residet, qui νοῦς, et *intelligentia*, sive *intellectus* dicitur. Posteriore vero per totam naturam, et essentiam funditur, ac toti συγκρίματι, id est composito ex anima, et corpore tribuitur, qua in natura spectatur humana. Itaque substantia rationalis, ut homini convenit, tantum abest ut sit spiritualis substantia; ut nonnisi corporea esse possit. Est enim animalis substantia, adeoque sensilis, et corporata, et utrique subjecta generi species, cujus ad essentiam ratio corporei pertinet.

V. Illud etiam ἀφιλόσοφον[1], et ἰδιωτικὸν est Hugonis cæteroqui docti hominis, quod ibidem communem philosophorum opinionem refellens, quæ diversam hominis naturam ab animæ natura statuit, hoc illorum decretum elevat, et irridet, quo asserunt, hominem totum esse quoddam ex anima et corpore compositum, « esseque rationalem rationalitate, quæ in ipso toto est, diversa ab ratione, sive a rationalitate partis, id est animæ : sicut ipsum totum diversum est a parte. » Hoc enim verissimum est, et pro certo habendum ; rationale, quatenus naturam et essentiam significat, diversum esse hominis totius, et animæ rationalis separatim per seque consideratæ; sunt enim definitiones amborum diversæ, et *prædicata*, ut vocant, οὐσιώδη, id est *essentialia* distincta : tametsi facultas ipsa ratiocinandi una est utriusque, ac numero eadem. Hanc enim non in toto ipso composito, hoc est in anima simul et corpore, obtinet homo ; sed in anima sola. Sicut et bonitatem, id est virtutem, et malitiam, et qualitates alias ejusdemmodi, quæ quia spirituales sunt, nonnisi in spirituali subjecta substantia residere possunt. Quemadmodum ex adverso quæ corporeæ sunt, uti calor, et color, ita toti attribuuntur composito, ut ad solum corpus adhærescant. Ad hunc modum occurrendum est ei, quod Hugo ibidem objicit de bonitate, ac justitia, vel peccato, quæ in homine, et hujus anima disparis esse rationis oportet, si essentia est utriusque diversa.

Cæterum adeo falsum est, quod Hugo contendit, solam animam hominis esse personam, ut ne persona quidem proprie dicta censeatur, quod ex se, ac natura sua pars sit totius compositi, et ad alteram partem naturali habitudine comparetur, quacum jungi appetit, et ab ea ultimum sui complementum capere. Hoc autem a personæ proprietate, conditioneque dissidet; ut alibi copiose diximus. Quanquam scimus antiquos theologos nonnullos existimasse, personam, aut suppositum non tam accurate ad philosophicam normam exigi, ut de iis solis substantiis usurpetur, quæ omnibus suis numeris absolutæ cohærent per se, neque cum altero jungi, tanquam compositi unius pars cum parte altera, natura sua postulant ; qua ratione animam hominis minime dubitant a corpore sejunctam esse, appellarique personam. Verum nobis aliter sentiendum, et loquendum est; qui exacti in eo esse volumus; et ad communia non minus theologiæ, quam philosophiæ placita sententias nostras, disputationesque dirigere.

VI. Ad extremum illud forsitan obstare videbitur, quo minus cum carne ab anima sejuncta copulatus sit Deus, quod[2], ut antiqui Patres affirmant, conjunctio illa carnis cum Deo nonnisi media interveniente anima facta sit : ex quo consequens est, sublato illo tanquam nexu, ac vinculo, ambo a se invicem extrema esse divulsa. Verum nodus iste ab S. Thoma dissolvitur in tertia parte, quæstione sexta, articulo primo, in responsione ad argumentum primum. Ibi enim observat, ad id, ut conjunctio, et unitio illa fieret, mediam intercessisse animam, sed postquam conjunctio facta est, etiam medio sublato, eamdem nihilominus manere, quemadmodum etsi rationalis anima nonnisi in corpore creatur, et existere incipit : tamen eo remoto, et extra ipsum deinceps creata conservatur. Quin idem S. Thomas alibi causam hanc affert[3], quod caro ab anima disjuncta « ad humanam naturam pertinet, in quantum scilicet in carne mortua remanet ex divina ordinatione quidam ordo ad resurrectionem. Et ideo non tollitur unio divinitatis ad carnem. » Quæ cum dicit, significare videtur, illam Dei cum exanimi carne junctionem ex divina voluntate, et ordinatione potius, quam ex rei natura, aut necessaria quapiam causa esse repetendam.

Solvitur argumentum quoddam contra unitionem carnis cum Verbo, post mortem.

1 Vide supra lib. IV cap. XII. — 2 Part. III, qu. L, a. 1 ad 2.

# THEOLOGICORUM DOGMATUM

## DE INCARNATIONE VERBI

## LIBER DECIMUS TERTIUS

IN QUO DE OFFICIO CHRISTI MEDIATORIS, SIVE SALVATORIS ERGA HOMINES POTISSIMUM AGITUR : HOC EST QUATENUS AD OMNES VIS ILLIUS BENEFICA PERTINEAT.

---

### CAPUT PRIMUM.

1. *Constituitur status quæstionis de procuratione salutis omnium ; ac duplex ejus caput: alterum an Deus omnes salvare velit : alterum, an pro omnibus passus sit Christus.* 2. *De primo agitur, et probatur, Deum omnes homines velle salvos ex Græcis Patribus, et Latinis, qui ante Augustinum scripserunt; ac primum Græcorum testimonia citantur.* 6. *Tum Latinorum.*

itui- r. ionis s de ıra- alutis um.

I. Christi mediatoris in procuranda salute hominis administratio, tanto justius nostram hic operam exposcit, quanto et certius est, ad liberandos Adami posteros, quam ad Angelos utcumque juvandos illum advenisse : et major est, ac perplexa magis quæstionis hujus enodatio. Hoc autem imprimis in controversiam adducitur, quam late sit porrecta Redemptoris illa beneficentia; et utrum ad omnes, ac singulos mortales vis illius pertineat : an certo definita sit hominum genere ; exclusis, et exceptis reliquis, ad quos nulla tanti boni particula, non oblatum recusantibus illis, sed auctore ipso nolente, pervenerit. Constat autem hujus quæstionis disceptatio duplici quodammodo capite; alterum est, an Deus salvos esse velit homines omnes ejusmodi voluntate, qua ad eorum salutem quantum est in ipso, idonea procuranda gratiæ suæ ope moveatur : alterum, an Christus in eamdem omnibus acquirendam salutem sine ulla exceptione, merita sua contulerit. Anceps vero, nec ad dijudicandum facilis controversiæ pars utraque ; quam non ante Augustini tempus exortam, paulatimque tacito consensu hominum restinctam, Lutheri, et Calvini postmodum hæreses excitarunt : tum his afflata novorum dogmatistarum factio de integro vexare illas instituit ; et ad damnatæ sectæ suæ ruinas fulciendas inde sibi præsidium arcessere. Ac tametsi de ambobus illis haud pauca dixerim tomo primo, cum de prædestinatione agerem[1] : ut his contentus esse modo possim : non alienum arbitror, nec ingratum fore lectori theologo ; si quid etiam hoc in loco, ubi de Mediatore, ac Salvatore Christo ex professo disserimus, de eodem argumento disputetur.

Nam nec illic omnia commemorata sunt, et adversariorum pervicax contentio ad ista diligentius inquirenda, ac meditanda stimulos admovit. Ex quo factum est, ut complura interim notata nobis, et animadversa fuerint : quæ non indigna putamus, quorum hic ratio aliqua ducatur. In iis vero tradendis tenere hunc ordinem placet, ut quis communis olim de illis duobus in Ecclesia catholica doctorum sensus exstiterit, ex Græcis ac Latinis aliquot eruamus. Sed Latinis primum istis, qui ante sanctum Augustinum mentionem illius rei fecerunt : hunc autem, ac deinceps secutos alios adducamus in medium; ut omni confusione sublata, facilius id quod volumus assequamur.

II. Deum itaque, quantum in se est, velle salvos omnes fieri, etiam illos, qui a salute excidunt, et ut quod vult obtineat, quibus congruum est modis elaborare et eniti, communis fere est antiquorum opinio. Cujus

Probatur e Patribus Græcis, Deum, quantum in se est, velle omnium hominum salutem :

1 Lib. X, cap. III, IV et V.

testes cum jam alibi plerosque citaverimus, hic eorum duntaxat, qui illic prætermissi sunt; vel eorumdem nova testimonia proferam. Ac primus merito producendus est Clemens Alexandrinus, cujus egregia est in septimo *Stromateon* de illa re sententia. Ibi enim de Dei providentia disputans, hunc in modum argumentatur : « Aut enim non omnium hominum curam gerit Dominus ; quod vel ideo illi contingeret, quia non posset : quod quidem nefarium est, cum hoc signum sit imbecillitatis ; vel quod ut posset, nollet tamen : quod ab eo, qui bonus sit, abesse debet. Non igitur præ deliciis socors est ille, qui nostra causa carnem patibilem assumpsit. Aut certe curam habet omnium : quod et illi convenit, qui dominus est omnium. Est enim Salvator non horum duntaxat; illorum vero minime. Siquidem pro cujusque captu beneficentiam suam impertiit. Græcis perinde, ac Barbaris, et qui ex illis prædestinati suo tempore vocati sunt, fidelibus, et electis. Non igitur præ invidia restrictus in aliquos erit, qui ex æquo vocavit omnes[a]. » Ac paulo post; « Quinam ergo Salvator est, et Dominus, nisi omnium sit salvator, et dominus? Sed eorum, qui crediderunt, salvator est, propterea quod scire voluerunt : eorum vero, qui credere noluerunt, dominus est : donec confiteri possint, et proprium, ac congruens sibi beneficium per ipsum accipiant. » Quo in loco Clemens, ut omnium penes Deum curam esse demonstret, ac providentiam, eo tanquam noto, confessoque apud omnes utitur, quod salvator sit omnium. Ut igitur cura Dei, ac providentia ad omnes homines, et singulos, nullo prorsus excepto, pertinet : ita Salvatoris benignitas, et efficientia complecti debet universos. Alioqui nec argumentatio procederet: et si quorum salvator dicatur non esse Christus; concludi merito poterit, ejusdem cura et providentia quosdam minime gubernari.

Clemente Alexandrino.

Atque uti Deus homines omnes prout unicuique convenit, providentia sua moderatur, ac regit, non tamen parem et æqualem curam omnibus adhibet : sed alios aliis diligentius et officiosius quodammodo tractat : Ita Salvatoris beneficentia non ex æquo in omnes diffunditur : sed in quosdam plenius, et copiosius : in alios parcius, pro cujusque modulo ac merito ; quod ibidem Clemens Alexandrinus observat : idque Apostolo præeunte, qui sic scribit : *Speramus in Deum vivum*[1]; *qui est salvator omnium, maxime fidelium.*

III. Cyrillus Hierosolymitanus catechesi XVIII. « Cum benignus sit Dominus, inquit, non unum, vel alterum tantum ; sed multos ad æternæ vitæ januam aditus aperuit; ut omnes ea, quantum in ipso est, nullo impediente, potiantur[b]. » Igitur ab illa nemo generali dandæ salutis voluntate Dei prorsus excipitur.

Cyrillo Hierosolymitano.

Idem ante hunc et Methodius martyr vetus et eruditus scriptor docuit in libro *de Resurrectione*[2] : ubi « benignas efficientias Dei omnibus communiter patere dicit ; ac, quantum est in ipso, hoc est secundum ipsius consilium, et voluntatem, cupere illum omnes probos, et fideles esse, ac virtute præditos. » Græca ipsius in tomo primo descripsimus.

Methodio martyre.

Chrysostomus idipsum crebris, ac luculentis sententiis passim prædicat. Sed imprimis homilia octava *in Joannem* : qui locus dignissimus videtur, quem hic describam. Hæc igitur verba Evangelii Joannis enarrans: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* : quærit quomodo omnem illuminet hominem, cum sint tam multi luminis expertes. « Quinam, ait, illuminat omnem hominem? Nempe quantum est in ipso. Quod si aliqui mentis ultro claudentes oculos, lucis illius radios excipere nolint, non iis natura lucis obscurationem affert hujusmodi, sed improbitas potius eo-

Chrysostomo.

*a* CLEM. VII *Strom.* Ἤτοι γὰρ οὐ φροντίζει πάντων ἀνθρώπων ὁ Κύριος· καὶ τοῦτο ἢ τῷ μὴ δυνάσθαι πάθοι ἄν· ὅπερ οὐ θεμιτόν· ἀσθενείας γὰρ σημεῖον. ἢ τῷ μὴ βούλεσθαι δυνάμενος. οὐκ ἀγαθοῦ δὲ τὸ πάθος. οὐκοῦν ὑπὸ τρυφῆς ῥάθυμος ὁ δι' ἡμᾶς τὴν παθητὴν ἀναλαβὼν σάρκα. ἢ κήδεται τῶν συμπάντων· ὅπερ καὶ καθήκει καὶ κυρίῳ πάντων γενομένῳ. Σωτὴρ γάρ ἐστιν, οὐχὶ τῶν μὲν τῶν δ' οὔ. πρὸς δὴ ὅσον ἐπιτηδειότητος ἕκαστος εἶχεν, τὴν αὐτοῦ διένειμεν εὐεργεσίαν, Ἕλλησί τε, καὶ βαρβάροις, καὶ τοῖς ἐκ τούτων προωρισμένοις μὲν, κατὰ δὲ τὸν οἰκεῖον καιρὸν κεκλημένοις πιστοῖς τε, καὶ ἐκλεκτοῖς· οὔτ' οὖν φθονοίη ποτ' ἄν τισιν ὁ πάντας μὲν ἐπίσης κεκληκώς.

Ibid. Πῶς δ' ἄν ἐστι σωτὴρ καὶ κύριος, εἰ μὴ πάντων σωτὴρ, καὶ κύριος, ἀλλὰ τῶν μὲν πεπιστευκότων σωτὴρ, διὰ τὸ γνῶναι βεβουλῆσθαι. τῶν δὲ ἀπειθησάντων κύριος, ἔστ' ἂν ἐξομολογήσασθαι δυνηθέντες, οἰκείας, καὶ καταλλήλου τῆς δι' αὐτοῦ τύχωσιν εὐεργεσίας.

*b* CYRILL. HIEROSOL. *Cat.* XVIII. Φιλάνθρωπος γὰρ ὢν ὁ Κύριος οὐ μίαν, οὐδὲ δευτέραν μόνην· ἀλλὰ πολλὰς τὰς εἰσόδους τῆς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀνέῳξε θύρας, πρὸς τὸ πάντας ἀπολαῦσαι τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, ταύτης ἀκωλύτως.

1 I *Tim.* IV, 10. — 2 Vide tom. I, lib. X *de Deo* cap. IV, § 8.

rum, qui se dono isto suapte voluntate privant. Etenim gratia ipsa in omnes diffunditur, non Judæum aversata, non Græcum, non Barbarum, non Scytham, non liberum, non servum, non virum, non feminam, non senem, non juvenem : sed omnes similiter admittens, et cum eodem honore vocans. Qui autem tali dono potiri nolunt, jure sibimetipsis eam cæcitatem imputent. Cum enim omnibus ingressus patet, neque quisquam est, qui adire volentes prohibeat; qui propter ignaviam suam foris remanent, non ullius alterius culpa, sed ipsi sua tantum improbitate pereunt[a]. »

Sic homilia XVI in epistolam *ad Romanos* : « Si omnes, inquit, peccaverunt, cur alii salutem adepti sunt; alii perierunt? Nempe quoniam non omnes accedere voluerunt. Alioqui, quantum in ipso fuit, omnes salvati essent. Nam et omnes erant vocati[b]. » Vides ut et reprobis, qui sua culpa, et voluntate perierunt, salutem conferre voluerit Deus.

Sed egregie in eadem homilia, interjectis aliquot paginis, illud ipsum declarat, cum de Pharaone, ac tum reprobis, tum electis loquitur. « Undenam ergo, inquit, alii vasa iræ, alii misericordiæ sunt? Ex libera sua utrique voluntate. Nam Deus, cum sit valde bonus, in utrisque parem benignitatem ostendit. Non enim eorum qui servantur tantummodo misertus est; sed etiam Pharaonis, quantum in ipso fuit. Quippe eamdem et illi, et iste patientiam experti sunt. Quod si salutem Pharao non est adeptus, totum id illius voluntati tribuendum est : cum nihil minus, quam qui salutem assecuti sunt, concessum illi fuerit[c]. » Docet isto in loco Chrysostomus, non stetisse per Dei voluntatem, quominus tum Pharao servatus fuerit, tum reprobi omnes et iræ vasa serventur. Velle enim, quantum est in se, salvos omnes Deum; et ex ea voluntate paria utrisque, hoc est idonea per sese suppeditare obtinendæ salutis auxilia : nec aliunde, quam ex voluntate propria, unumquemque perire : nimirum ratione, et arbitrio libertatis utentem.

Præclarum et illud est ejusdem ex homilia quadam *de postulatione matris filiorum Zebedæi*, ad illa Christi Domini, *Non est meum dare vobis*[1], » etc. quæ sic exponit, ut dicat, « hoc illum significare voluisse, non suum esse tantummodo dare, sed et certantium esse capere. Nam si istud ex se uno penderet, omnes utique salvi essent homines, et ad agnitionem veritatis venirent[d]. » Hæc Apostolici dicti interpretatio valde est notanda; et communi illi alteri de prædestinatione sententiæ opponenda; de qua postea.

Sic in homilia LXXXIII tomi ejusdem, Christum in cruce pendentem, et pro inimicis orantem, peccatum illis condonare voluisse dicit; si quidem pœnitentiam agere vellent; et hoc efficere studuisse; ac nonnullis adeo præstitisse qui se tractabiles præbuerint. Cui simile quiddam leges in homilia XIII *in Matthæum*[5], de obduratis animo Judæis, quos, quantum in ipso fuit, meliorem ad mentem convertere studuit, ac sanare.

IV. Cyrillus Alexandrinus libro secundo *ad Imperatrices*, illum Apostoli locum explicans[2], in quo Dei filium ait communicasse carni, et sanguini, *ut per mortem destrueret* Cyrilli Alexandrini

*a* CHRYSOST. hom. VIII *in Joan.* Πῶς οὖν φωτίζει πάντα ἄνθρωπον; τό γε εἰς αὐτὸν ἧκον. εἰ δέ τινες ἑκόντες τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς μύσαντες, μὴ βούλοιντο παραδέξασθαι τοῦ φωτὸς τούτου τὰς ἀκτίνας, οὐ παρὰ τὴν τοῦ φοτὸς φύσιν ἡ σκότωσις ἐκείνοις, ἀλλὰ παρὰ τὴν κακουργίαν τῶν ἑκοντὶ ἀποστερούντων ἑαυτοὺς τῆς δωρεᾶς. ἡ μὲν γὰρ χάρις εἰς πάντας ἐκκέχυται, οὐκ Ἰουδαῖον, οὐχ Ἕλληνα, οὐ βάρβαρον, οὐ Σκύθην, οὐκ ἐλευθέρον, οὐ δοῦλον, οὐκ ἄνδρα, οὐ γυναῖκα, οὐ πρεσβύτην, οὐ νέον ἀποστρεφομένη, πάντας δὲ ὁμοίως προσιεμένη, καὶ μετὰ τῆς ἴσης καλοῦσα τιμῆς. οἱ δὲ οὐκ ἐθέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἑαυτοῖς δίκαιοι ταύτην ἂν εἶεν λογίσασθαι τὴν πήρωσιν. ὅταν γὰρ τῆς εἰσόδου πᾶσιν ἀνεωγμένης, καὶ μηδένος τοῦ κωλύοντος ὄντος, ἐθελοκακοῦντές τινες ἔξω μένωσι, παρ' οὐδένα ἕτερον, ἀλλ' ἢ παρὰ τὴν οἰκείαν πονηρίαν ἀπόλλυνται μόνον.

*b* Idem hom. XVI in epist. *ad Rom.* Εἰ οὖν πάντες ἥμαρτον, πῶς οἱ μὲν ἐσώθησαν, οἱ δὲ ἀπώλοντο; ὅτι μὴ πάντες προσελθεῖν ἠβουλήθησαν. ὡς τόγε αὐτοῦ μέρος, διεσώθησαν ἅπαντες. καὶ γὰρ ἐκλήθησαν ἅπαντες.

*c* Ibid. vers. 29. Πόθεν οὖν οἱ μὲν σκεύη ὀργῆς, οἱ δὲ ἐλέους; ἀπὸ προαιρέσεως οἰκείας. ὁ δὲ Θεὸς σφόδρα ἀγαθὸς ὢν ἐπ' ἀμφοτέρων τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυται χρηστότητα. Καὶ γὰρ οὐχὶ τοὺς σωζομένους ἠλέησε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Φαραὼ, τόγε αὐτοῦ μέρος. τῆς γὰρ αὐτῆς μακροθυμίας κἀκεῖνοι, καὶ οὗτος ἀπήλαυσαν. Εἰ δὲ μὴ ἐσώθη, παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην τὸ πᾶν ὡς τόγε εἰς τὸν Θεὸν ἧκον, οὐδὲν ἔλαττον διασωθέντων ἔσχεν.

*d* CHRYSOST. vers. 5. Ἀλλὰ τοῦτο δηλῶν, ὅτι οὐκ αὐτοῦ μόνου ἐστὶ δοῦναι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγωνιζομένων λαβεῖν. Εἰ γὰρ αὐτοῦ μόνου ἦν, πάντες ἄνθρωποι ἂν ἐσώθησαν, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἦλθον.

1 *Mat.* XX, 23. — 2 *Hebr.* II, 14.

*eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum : et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti :* homines asserit intelligi, qui in terra degunt : de quibus in *Psalmo* dicitur[1] : *Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes.* Quippe « quantum ad Dei voluntatem pertinet, et ad insitam ejus naturæ benignitatem, omnes essemus filii : nec ab ipsius affinitate ullus excideret. Verum, ut David testatur, tanquam homines morimur, et sicut unus de principibus cadimus ; quod carnis affectionibus mentem nostram subjicimus[a]. »

Rursus idem Cyrillus libro secundo *in Isaiam*, tomo tertio. « Cum enim bonus sit omnium opifex, inquit, omnes salvari vult, et ad agnitionem veritatis venire. Ob id sæpe per sanctos prophetas suos Israelitas monuit[b]; » maxime illos, inquit, qui Samariam commigrabant : qui tamen in malum intemperanter effusi pœnitentia duci noluerunt. Quocirca reprobos etiam, et obstinatos in peccato Deus, quantum est ex sese, salvos esse cupit, ex sententia Cyrilli.

Idem Cyrillus libro primo *in Joannem* ad verba, *Et mundus non cognovit,* inde rationem colligit, propter quam mundus, id est magna pars hominum nihil ex ista luce perceperit : sed in tenebris perstiterit, « Accuset mundus, inquit, imbecillitatem suam. Etenim Filius quidem illuminat ; sed creatura gratiam hebetat. Visum accepit, ut naturalem Deum intelligat : sed quod datum sibi erat, prodigendo consumpsit : in solis creatis rebus contemplationis suæ modum defixit : illuminationem omnem socordia obruit : gratiam neglexit[c]. » Quod aptissima similitudine de sole petita declarat sic : « Quemadmodum enim lux solis omnibus oritur : at ex ea nihil utilitatis cæcus accipit : neque tamen propterea merito splendorem solis accusemus ; sed in oculi morbum potius causam omnem referemus. Quippe cum illuminaret ille, lucem iste non recepit. » Vides ut, quantum in se est, Deus omnibus mortalibus gratiam, et salutem impertiat ; uti sol lucem suam ubique, et in omnium immittit oculos.

Utitur hac eadem similitudine solis Ignatius in epistola *ad Philadelphenses*, paulo post initium : ubi gentiles ad fidem invitandos esse admonet, si forte convertantur. « Amator enim hominum est, inquit, Deus noster ; et vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Propter quod et solem suum oriri facit super bonos, et malos, » etc. Verum locus iste deest in Florentino exemplari, quod omnium accuratissimum censetur. Ideo nos Græcum omisimus.

V. Consentaneus huic est et Isidorus Pelusiota libro secundo, epistola CCLXX, ubi sic ait : « Etenim modis omnibus salvari vult eos, qui in vitio volutantur, et ad eos allegat, qui remedium adhibeant ; non ignorans quidem fore, ut illi morbo intereant : sed ut omnem eis excusationem eripiat. Nam etsi ab insania non resipiscant isti ; hoc tamen inde fructus consequitur, quod suas ipse partes sit executus[d]. » Sane quibus curandis operam navat Deus, ut quod suarum partium est, in eorum pœnitentia, et salute procuranda faciat, ut ait Isidorus, ii non alii sunt, quam reprobi, quos nihilominus perituros esse prævidit : quod idem diserte significat ; vir alioqui non nimis blandus, nec præter modum peccatoribus indulgens : sed e contrario gravis morum censor, ac severus. Et ex hujusmodi tamen opinione, reproborum etiam salutem non leviter, ac perfunctorie, sed ἐκ παντὸς τρόπου, id est *serio et omni ratione* procurat Deus.

Accedant his Græci interpretes, Theophy-

*a* CYRILL. Ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν, καὶ εἰς τὴν ἐνοῦσαν ἡμερότητα κατὰ φύσιν αὐτῷ, πάντες ἂν ἦμεν τέκνα, καὶ ἀπώλισθεν ἂν οὐδεὶς τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος. ἀλλ', ὥς φησιν ὁ Δαβίδ, ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκομεν, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτομεν, τοῖς τῆς σαρκὸς πάθεσι τὸν οἰκεῖον ὑποφέροντες νοῦν.

*b* Idem *in Isa.* Ἐπειδὴ γάρ ἐστιν ἀγαθὸς ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, πάντας ἐθέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. ταύτῃ τοι νενουθέτηκε πλειστάκις διὰ προφητῶν ἁγίων τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ.

*c* CYRILL. lib. I *in Joan.* ver. ult. Αἰτιάσθω δὲ ὁ κόσμος τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν. φωτίζει μὲν γὰρ ὁ υἱὸς, ἀπαμβλύνει δὲ τὴν χάριν ἡ κτίσις. Ἐδανείζετο τὸ βλέπειν, ἵνα τὸν κατὰ φύσιν νοήσῃ θεόν. καὶ δεδαπάνηκεν ἀσώτως τὸ δοθέν. μέχρι τῶν ποιημάτων ἔστησε τῆς θεωρίας τὸ μέτρον. κατέχωσε ῥᾳθυμίαις τὸν φωτισμὸν, ἠμέλησε τοῦ χαρίσματος, etc.

Mox : Ὃν περ γὰρ τρόπον ἀνίσχει μὲν ἅπασι τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ὠφελεῖται δὲ οὐδὲν ὁ τυφλός· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἡλιακῆς ἂν εὐλόγως κατηγορήσαιμεν αὐγῆς· αἰτιασόμεθα δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ὄψεως πάθος· ἡ μὲν γὰρ ἐφώτιζεν· ἡ δὲ τὸν φωτισμὸν οὐκ ἐδέχετο.

*d* ISID. lib. II epist. CCLXX. Σώζεσθαι γὰρ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς εἰς κακίαν καλινδουμένους βούλεται, καὶ πέμπει τοὺς θεραπεύσοντας· οὐκ ἀγνοῶν μὲν ὅτι διαφθαρήσονται ὑπὸ τῆς νόσου, τὴν δ' ἀπολογίαν αὐτῶν ὑποτεμνόμενος· εἰ γὰρ κἀκεῖνοι οὐκ ἀνήνεγκαν ἐκ τῆς μανίας, ἀλλά τό γε αὐτὸν τὰ αὐτοῦ πράττειν ἐκ τούτου περιγέγονε.

1 *Psal.* LXXXI.

lactus, et Œcumenius : qui Apostoli dictum illud in priore *ad Timotheum*, capite secundo, *Qui vult omnes homines salvos fieri*, de omnibus plane intelligendum putant : atque iis etiam, qui a salute excidunt. Nam et causam inquirunt, cur cum Deus salvos omnes velit, non tamen salvi fiant : et respondent, hoc eo fieri, quod ipsi nolint. Quare neminem non salvum esse vult Deus, quantum est in ipso. Quod et Joannes Damascenus affirmat libro tertio, capite XXIX, ut alibi demonstravimus [1].

Eadem imbutus opinione Asterius in *Exhortatione ad pœnitentiam*, Judam ipsum proditorem, quem sane reprobum judicante Domino ipso [2], fuisse sciret, tamen veniam, et salutem asserit potuisse consequi, si non ipse sibi mortem conscivisset. Quod profecto non diceret, si non velle ipsum esse salvum intelligeret Deum. Quem locum postea proferemus, cum de Christi pro omnibus suscepta passione disputabimus. Hinc enim idipsum, quod nunc agimus, adstruitur Deum salvos omnes velle esse ; quando pro omnibus passus est Christus.

VI. Nec omittendus est præclarus Dionysii locus ex capite secundo libri *de Ecclesiastica Hierarchia* : ubi *mysterium illuminationis*, id est baptismi declarans, ita loquitur : « Atque hierarcha quidem identidem, utpote Dei ad similitudinem aspirans, et omnes idcirco salvari homines volens, et ad agnitionem veritatis venire, vera omnibus Evangelia prædicat; Deum videlicet, qui ex insita, at naturali bonitate omnibus in terra degentibus propitius est, ipsummet ad nos constanter, ac fortiter, pro humanitate sua, venire esse dignatum : et instar ignis, applicatione, conjunctioneque sui, quæ uniuntur sibi reddere similia, quatenus ad capiendam deificationem idonea sunt [a]. »

Et aliquot interjectis paginis divinam illam in omnes effusam promiscue bonitatem, quæ illorum mentes ad gratiam et salutem conatur adducere, similitudine solis explicat sic : « Dicamus igitur beatitatis divinæ bonitatem eodem modo semper, ac similiter habentem ; proprii luminis beneficos radios in omnes intelligentium creaturarum visus effusos copiose communicare. Sive igitur ab intelligibili luce intelligentium liberum arbitrium deficiendo recedat, dum amore vitii, facultates sibi naturaliter ad illuminationem capiendam insitas occludit, et ab luce separatur præsente sibi, nec obsistente ; sed cæcutienti oculo licet illucente, et ad eum adversantem accurrente, ac semet ingerente, ut bonitatis ratio postulat [b] ; » etc. in quibus lumen illud quæ sunt propria luminis præstare nihilominus affirmat ; et recusantium licet aspectibus offundi. Igitur ex mente Dionysii, uti sol omnibus in commune lumen offert, neque quemquam ex sese a participatione illius excludit : ac si ratione et libera voluntate luceret, promiscue omnes, quoad ejus fieri posset, splendore sui luminis afflare studeret : nec ullus eo munere careret, nisi qui suapte culpa sese subtraheret : ita prorsus Deum existimat liberis, ac suæ sponte hominibus gratiæ lucisque suæ fulgorem immittere; nullus ut, nisi vitio suo, illius usu, fructuque privetur ; quod de fidelibus, et ad Christianam religionem vocatis saltem, intellexisse Dionysium, nemo, qui illum locum legerit, negare poterit. Imo et de hominibus omnibus dictum hoc ab illo fateri cogetur.

VII. Ut ad Latinos transeam, primum hanc esse Dei voluntatem, ut non ii soli salutem consequantur, qui ad eam revera perveniunt, sed etiam reprobi, saltem fideles, diserte Tertullianus affirmat in libro *de Oratione* [3], cum illa verba declarans, *Fiat voluntas tua*, etc. « Petimus, inquit, substantiam, et facultatem voluntatis suæ subministret nobis, ut salvi simus et in cœlis, et in terris : quia summa est voluntatis ejus, salus eorum, quos adoptavit. » Ergo omnes illos, quos adoptavit, Latinorum de eadem Dei voluntate sententiæ.

*a* Dionys. lib. *de Eccles. Hierarch.* cap. II. Ὁ μὲν ἱεράρχης ἑκάστοτε τῇ πρὸς θεὸν ἀφομοιώσει ἅπαντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀνακηρύττει πᾶσι τὰ ὄντως εὐαγγέλια· θεὸν ἵλεω τοῖς ἐπὶ γῆς ἐξ οἰκείας ὄντα, καὶ φυσικῆς ἀγαθότητος, αὐτὸν ὡς ἡμᾶς εὐτόνως ἀφικέσθαι διὰ φιλανθρωπίαν ἀξιώσαντα, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν ἑνώσει δίκην πυρὸς ἀφομοιῶσαι τὰ ἑνωθέντα, κατὰ τὴν αὐτῶν πρὸς θέωσιν ἐπιτηδειότητα.

*b* Ibid. Λέγωμεν τοίνυν ὡς ἔστιν ἡ τῆς θείας μακαριότητος ἀγαθότης ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχουσα, τὰς τοῦ οἰκείου ἀγαθοεργέτιδας ἀκτῖνας ἐπὶ πάσας ἀφθόνως ἁπλοῦσα τὰς νοερὰς ὄψεις, εἴτ' οὖν ἀποσταίη τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἡ τῶν νοερῶν αὐθαίρετος αὐτεξουσιότης, κακίας ἔρωτι συμμύσασα τὰς φυσικῶς ἐνεσπαρμένας αὐτῇ πρὸς τὸ φωτίζεσθαι δυνάμεις, ἀπήρτεται τοῦ παρόντος αὐτῇ φωτὸς οὐκ ἀποστάντος, ἀλλ' ἐπιλάμποντος αὐτῇ μυωπαζούσῃ, καὶ ἀποστρεφομένῃ προστρέχοντος ἀγαθοειδῶς.

1 Tom. I, lib. X, cap. IV, § 10. — 2 *Matt.* XXIV, 28. — 3 Cap. IV.

hoc est Christianos, vult esse salvos. Nam ad fideles omnes oratio illa pertinet : qui et Patrem jussi sunt nominare Deum.

Cyprianus in epistola *ad Antonianum* : «Nam cum scriptum sit, inquit[1], *Deus mortem non fecit*[2], *nec lætatur in perditione vivorum*, utique qui neminem vult perire, cupit peccatores pœnitentiam agere, et per pœnitentiam denuo ad vitam æternam. »

Arnobius item in secundo libro æqualiter omnes, hoc est nullo excepto, vocari, et ad salutem promoveri, quantum in Deo est, significat, cum sic scribit : « Sed si generis Christus humani (inquitis) conservator advenit, cur omnino non omnes æquali munificentia liberat? non æqualiter liberat, qui æqualiter omnes vocat? aut ab indulgentia principali quemquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infirmis, servis, feminis, pueris, uniformiter potestatem veniendi ad se facit? Pater, inquit, omnibus fons vitæ, neque ab jure potandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium tantum est, ut oblati respuas beneficium muneris: quin imo si tantum sapientia prævales, ut ea, quæ offeruntur a Christo, ludicra, atque ineptias nomines, quid invitans expectat, cujus solæ sunt hæ partes, ut sub tui juris arbitrio fructum suæ benignitatis exponat? »

Hæc Arnobius ex communi, ut apparet, sensu Christianorum, qui tunc temporis vivebant, ac primis illis Christianæ rudimentis fidei; quæ quo simpliciora erant, et nota omnibus, atque in propatulo posita, tanto magis apparet penitus ista cunctorum fidelium insedisse mentibus : ut ita persuasum haberent, nemini non esse propositam spem, et facultatem salutis assequendæ : ut si quis rationis compos ad illam minime perveniret, sciret id suo sibi vitio, ac malo liberi arbitrii usu contigisse : nec sibi gratiam, et auxilium; sed seipsum gratiæ, et auxilio defuisse.

VIII. Hilarius in commentario *ad Psalmum* CXVIII[3] Deum ostendit neminem velle, quantum in se est, salute frustrari. « Qui ergo, secundum Prophetam, ait, mavult peccatorum pœnitentiam, quam mortem, numquid existimandus est a mandatis suis quemquam repellere? etc. Legimus et in Evangeliis scriptum; *Omni enim habenti dabitur*, *et abundabit*; *qui non habet*, *etiam quod habet*, *auferetur ab eo*[4]. Ego habens abundabit : non habens vero ipso illo quod habet indigebit, etc. Deus ergo non aufert nisi non habenti : secundum quod neque repellit nisi negligentem. Adeo autem bonitate plenus est, ut habentem abundantia muneretur : adeo vero non vult quemquam non habere, ut non habenti ipsum quod habet adimat.» Vult igitur omnes habere : quid vero aliud, nisi quod ad salutem pertinet, et ad eam perducit, adeoque salutem ipsam?

Rursus idem Hilarius ad illa verba, *Misericordia tua*, *Domine*, *plena est terra*[5], hæc adnotat : « Patiens enim et miserator Deus, dum mavult pœnitentiam peccatorum, quam mortem, dona sua justis, injustisque largitur : unicuique per patientiam longæ æquanimitatis pœnitendi tempus impertiens.

Sed præclarus est locus ejusdem Hilarii ad illa *Psalmi* istius, *In æternum*, *Domine*, *verbum tuum permanet in cœlo*[6]. « Adest, inquit[7], unicuique proximum *, ut dictum est. Stat enim ad ostium verbum Dei, et pulsat ostium animæ nostræ, et dicit : Ecce stans ante ostium pulso : si quis aperuerit mihi ostium, ingrediar ad eum. Vult ergo semper introire : sed a nobis ne introeat excluditur. Claudimus enim per hæc corporis vitia animæ nostræ aditum. Qui si cœperit emundatis omnibus patere, illico introire, modo solis, qui clausis fenestræ valvis introire prohibetur; patentibus vero totus immittitur. Ipsi quidem semper ut illuminet, promptum est : sed lumen sibi domus ipsa obseratis aditibus excludit. Est enim verbum Dei sol justitiæ. assistens unicuique ut introeat : nec moratur lucem suam apertis aditibus infundere. » Quid his Hilarii verbis expressius, ut et præsto omnibus divinam gratiam adesse monstretur : et auctorem illius, aspiratoremque Deum eam omnibus offerre? Hoc enim solis ipsius similitudo declarat, quam ex Dionysio paulo ante retuli. Quippe lumen suum omnibus ingerit; nec ab usu quemquam istius excludit lucis ille parens. In quo divinæ bonitatis effigiem adumbrari, ambo illi Patres existimant, quæ vitam omnibus, et gratiam, ac salutem, quantum in ea situm est, inculcare satagit. Hinc ergo tum idoneum gratiæ præsidium etiam

* Ita legit Hincmar. lib. *de Prædest.* cap. XXV pro eo quod in quibusdam codicibus legitur *proximo*.

1 Ep. XXVI. — 2 *Sap.* I. — 3 Hilar. ad Octon. II, ver. 10. — 4 *Matt.* XXV, 29. — 5 *Ps.* CXVIII, octon. VIII, ver. 81. — 6 Oct. XII, ver. 89. — 7 Hilar.

recusantibus offerri : tum nemini denegari, atque adeo provocari ad salutem universos, egregie conficitur.

IX. Ambrosius item crebrius, et disertius, quam quisquam alius ex Patribus, istud idem confirmat. Cujus jam aliquot loca descripsimus in libro decimo tomi primi [1] : et nunc alia duo proferemus. Libro secundo *in Lucam*, de adventu Magorum disputans, « Duæ quippe sunt, inquit [2], viæ. una, quæ ducit ad interitum ; alia, quæ ducit ad regnum. Illa peccatorum est, quæ ducit ad Herodem : hæc Christus est, qua reditur ad patriam. Hic enim temporalis est incolatus, sicut scriptum est, *multum incola facta est anima mea* [3]. Caveamus igitur Herodem mundanæ ad tempus præsulem potestatis, ut patriæ cœlestis æternum consequamur habitaculum. Non electis tantum præmia ista proposita sunt, sed etiam omnibus : quoniam omnia, et in omnibus Christus. » Ergo omnibus et iter ad vitam æternam, et æterna ipsa vita proponitur.

Rursus idem, Ambrosius in enarratione *Psalmi* CXVIII, Dei bonitatem prædicans [4], « Semper Deus, inquit, bonus est : idemque et Paulus ait [5], *Vide ergo bonitatem, et severitatem Dei*. Bonitas enim in omnes est, severitas in paucos. Denique subdit idem Apostolus : *In eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te autem bonitatem*. Si enim non cecidissent. utique uterentur et ipsi bonitate Dei. Nam et tibi ideo bonus est, quia permanes. Quod si non permanseris in bonitate, et tu excideris.» Hic Ambrosius bonitatem illam designat, qua peccatores ad Dei gratiam, ac salutem adducuntur; quam quidem ad omnes pertinere dicit : *severitatem* vero, qua videlicet qui suapte voluntate ceciderint, puniuntur ; in paucos porrigi. Nimirum quia ex bonitate sua, salvos esse vult omnes : *Est enim salvator omnium, maxime fidelium* [6] : ex justitiæ vero severitate, non omnibus pœnam, interitumque destinat ; sed paucis comparatione omnium. Quod autem de hujusmodi bonitate loquatur Ambrosius, quæ ad virtutem et gratiam, ac salutem postremo spectat hominum: subinde his verbis indicat : « Ergo bonus omnibus, quia omnes recto vult esse corde. Qui autem cor declinaverit, ipse a se gratiam divinæ bonitatis avertit. » Quocirca si *bonus est omnibus*, quia *rectos corde*, et quid aliud, quam justos, atque sanctos? omnes esse vult: et si *pauci* illi, qui ab fructu bonitatis istius arcentur, soli isti sunt, qui alienantur ab gratia : consequens est, ut neque bonitatis genus illud de naturali quodam affectu providentiæ communis in homines accipi debeat; neque solis circumscribi prædestinatis, et electis, si, uti pars est, ad salutem referatur : quia non pauci ; sed multo plures sunt bonitatis ejusmodi compotes, cum aliis comparati, qui severitatem experiuntur; quales oportebit esse reprobos. Omnino igitur Ambrosius bonitatem illam Dei, qua salutem vult, ac procurat hominibus, ad universos docet extendi: severitatem autem, ac damnationem, ad paucos, hoc est, multo quam illi sunt pauciores ; et est ille locus quantivis ad hoc persuadendum, quod hactenus demonstrare studemus.

Item in libro primo *de Pœnitentia*, capite sexto : « Et tu quidem, Domine, ait, omnes cupis sanare : sed non omnes curari volunt. »

X. Hieronymus quoque de ista ipsa voluntate Dei, quæ in salutem omnium fertur, præclare scripsit tum ad caput LXIII Isaiæ ; tum ad primum caput epistolæ *ad Ephesios* : quæ duo loca alibi excerpsimus [7]. His nunc tertium adjungimus locum ex commentario ad illa Ezechielis [8], *Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus meus, et non ut convertatur a viis suis* ? quibus eamdem diserte Propheta confirmat voluntatem Dei : ad hæc igitur adnotat hoc Hieronymus : « Ergo Domini voluntatis est, omnes salvos fieri, et ad notitiam veritatis venire. Ubicumque autem Dei videtur severa, et truculenta sententia, non homines, sed peccata condemnat. » Ac deinde voluntatem hujusmodi salvandorum omnium etiam Judæos ipsos complecti significat ; qui tamen salutem non sunt adepti. Quippe ad illa verba Prophetæ, *Et quare moriemini domus Israel!* [9] ? ista pertexit, « Melius est, supra diximus, exhortationem hanc, in qua scriptum est, *Convertimini, et agite pœnitentiam*, super persona accipere Judæorum, quos non vult mori ; et quibus nunc loquitur : quare moriemini domus Israel, qui habetis Patres Abraham, Isaac, et Jacob : (de) quibus scriptum est : *Deus vivorum, et non mortuorum*? Cur vestro vitio moriemini, qui Patrum merito, et mea debetis vivere misericordia ? » Rursus ad ista Prophetæ, *Quia nolo mortem*

1 Cap v, vi. — 2 Amb. in cap. II *Lucæ*. — 3 *Ps*. CXIX. — 4 Tom. II. — 5 *Rom*. XI. — 6 I. *Tim*. IV, X. — 7 Tom. I, lib. X, c. IV, § 4. — 8 *Ezech*. XVIII, 23. — 9 *Ezech*. ib. ver. 31.

*morientis, dicit Dominus Deus* : *revertimini, et vivite*, ita scribit Hieronymus: « Nolo, inquit, vos mori, quos in salutem genui, *filios enim genui, et exaltavi : ipsi autem spreverunt me. Revertimini ergo, et vivite*[1]. Non dicitur revertimini, nisi his, qui prius cum Deo fuerant, et postea ejus deseruere comitatum. Et vivite per pœnitentiam, qui estis mortui per peccatum. » Demum ad Judæos omnes, etiam reprobos, et a peccatis minime resipiscentes, illam Dei voluntatem *salvificam*, ut ita loquar, extendi demonstrat ita concludens : Igitur Israel, quia non revertitur ad pristinum statum, mortuus esse credendus est. »

Adde his omnibus Latinis tum Paulini Nolani manifestum testimonium : tum auctoris antiqui, cui vulgo nomen Ambrosii præfigitur, in commentario ad illum epistolæ prioris *ad Timotheum* locum : ex quo Græci, Latinique pene omnes voluntatem illam Dei per salutem omnium diffusam adstruunt; quæ duo loca in libro decimo tomi primi retulimus[2].

Poteram hic Scripturæ testimonia ad idem suadendum disertissima referre : nisi jam abunde præstitum id a nobis esset in decimo libro tomi primi, capite tertio : sed et nonnulla de istis iterum dicenda postmodum venient.

## CAPUT II.

*Christum pro omnibus passum esse, etsi non omnibus ejus passio profuerit, ostenditur ex Græcorum, et Latinorum, qui ante Augustinum floruerunt, aliquot testimoniis, quorum vis expenditur.*

**Mediatoris Christi merita ad omnium hominum salutem ex Dei voluntate applicata esse probatur ex Patribus Græcis.**

I. Pars altera quæstionis sequitur, ex priore pendens, et ejus præjudicio pene jam absoluta : an Mediatoris Christi merita ad omnium hominum salutem ex Dei voluntate, comparata, et applicata fuerint. Quod sane consequens videtur, si salvos omnes Deus, quantum in se est, esse voluerit. Non enim alia ratione, quam unius Mediatoris Christi meritis, gratiam illis, et salutem destinare voluit. Quare minus operæ est in eo ponendum, ut separatim doceamus, ex antiquorum placitis, Christum pro omnibus, etiam reprobis, esse passum, ac reliquas, quoad res ferebat, mediatoris implevisse partes. Qua de re nos alibi plura etiam[3], quam pro altera parte, testimonia veterum adduximus; quibus accedent alia modo, et eorum primum, qui ante Augustinum de hoc argumento commentati sunt.

Origenes, cujus ex opere *contra Celsum* aliquot loca illic attulimus, in primo libro Christum pro universis hominibus, quantum in ipso erat, laborando, ac patiendo sategisse demonstrat, cum impiorum calumnias matris illius integritati, ac famæ putidis commentis obtrectantium, ita refellit : « An enim rationi consentaneum est, inquit, eum qui pro humano genere tanta pertulit, ut, quantum in ipso erat, Græci omnes, et barbari divinum expectantes judicium, a nequitia desciscerent, et omnia conditori universorum grata, et accepta facerent, nativitatem habuisse non modo nulla re mirabilem; sed vel sceleratissimam etiam, et turpissimam [a]. »

Gregorius Nazianzenus in oratione xxv, Christi passionem, ejusque fructum, ac redemptionem omnibus omnino ab Adamo propagatis esse communem luculentissimo testimonio approbat, cum Arianorum conjecta in se probra, et convicia refellit; atque hoc inter alia, quod objecerant, ipsum obscuro, et ignobili ex oppido venisse. Hoc vero latius ille depellens, omnibus ubique omnia esse communia dicit, solem, lunam, stellas, et horum omnium, ac tempestatum annuarum vicissitudines, mare, flumina, terram ipsam, et in ea sepulturam, « tum rationem, legem, prophetas; ipsas etiam Christi perpessiones; per quas omnes reformati sumus, nullo penitus excepto, qui eidem Adamo participavimus, et a serpente decepti, et per peccatum morte affecti, ac per cœlestem Adamum saluti restituti : atque ad vitæ lignum unde excideramus, per ignominiæ lignum, revocati sumus [b]. » Hoc sane Gregorii loco nihil potest

*a* Orig. I *cont. Cels.* Ἆρα γὰρ εὔλογον, τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων τολμήσαντα, ἵνα τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, πάντες Ἕλληνες, καὶ βάρβαροι κρίσιν θείαν προσδοκήσαντες, ἀποστῶσι μὲν τῆς κακίας, πάντα δὲ πράττωσιν ἀρεσκόντως τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ· παράδοξον μὲν μὴ ἐσχηκέναι γέννησιν, πασῶν δὲ γενέσεων παρανομωτάτην, καὶ αἰσχίστην.

*b* Nazianz. orat. xxv. Καὶ ἔτι πρὸ τούτων, κοινὸν λόγον, νόμον, προφήτας, αὐτὰ τὰ Χριστοῦ πάθη, δι' ὧν ἀνεπλάσθημεν, οὐχ ὁ μὲν, ὁ δ' οὐ· πάντες δὲ οἱ τοῦ αὐτοῦ

1 *Rea.* i. — 2 Cap. iv, paragr. 4. — 3 Tom. I, lib. XXX, cap. v.

esse disertius; ex quo liquet ita propositam in commune esse, et ad omnium hominum utilitatem, ac salutem, Christi Domini passionem, ut quantum est in illo, nemo penitus excludatur.

II. Joannes Chrysostomus homil. XXVI in epistolam *ad Romanos*, hæc Apostoli verba declarans, *Noli cibo tuo illum perdere*, *pro quo Christus mortuus est*, sic scribit[1]: « An vero tu ne tanti quidem fratrem æstimas, ut vel abstinentia ciborum nolis illius salutem redimere? Ac Christus quidem vel servus fieri, vel emori pro illo non dubitavit: tu ne cibos quidem aspernari sustines, ut ejus saluti consulas? Atqui non omnes lucrifacturus erat Christus, et nihilominus pro universis mortuus est: quod in se situm erat, faciens[a]. »

Sic in hom. XLIII *in Matthæum*, de iis agens verbis: *Generatio mala*, *et adultera signum quærit; et signum non dabitur ei*, *nisi signum Jonæ Prophetæ*, hæc idcirco dixisse Christum animadvertit, « ut significaret, et se illorum gratia passurum esse, et nihil tamen ipsos ex eo lucri facturos esse. Hoc enim postea demonstravit, ac nihilominus hæc sciens mortem obiit. Tanta illius cura, et providentia fuit[b]. »

...nius ...ostomi ...tas.

Sed eximia est ejusdem Chrysostomi sententia in expositione epistolæ *ad Galatas*. ejusque verba ista, *Qui dilexit me*[2], *et tradidit semetipsum pro me*. Ibi Chrysostomus non solum pro omnibus omnino esse passum hominibus affirmat: sed etiam pro unoquoque omnium. Nam illa ideo dixisse vult Apostolum Paulum, « ut ostenderet, unumquemque nostrum tantæ Christo Domino gratiæ debitorem esse, quantæ si sui tantummodo causa venisset. Non enim detrectasset vel pro uno tantumdem curæ, ac benignitatis ostendere. Ita ille quemlibet hominum tanta caritatis mensura complectitur, quanta orbem universum. Quocirca sacrificium quidem ipsum pro tota natura oblatum fuerat: qui autem usum sacrificii percipiunt, soli sunt credentes. Et tamen non illum ab tali beneficentia deterruit, quod non omnes accederent. Ac nihilominus prandium illud Evangelicum omnibus quidem paratum fuerat. Sed quoniam venire noluerunt, qui erant invitati, non proposita fercula subtraxit; sed alios invitavit[3]. Eodem hic quoque modo fecit. Nam et ovis ab nonaginta novem avulsa, unica erat: nec ille tamen eam neglexit[c]. » Vere aureus hic locus, et uncialibus, iisdemque aureis litteris describendus, ad Christi profusam in homines testandam caritatem et humanitatem; qua tum universos, tum eorum singulos, quantum in se fuit amplexus, meritorum suorum, gloriæque participes habere studuit; tantum abest ut salute quemquam, nisi culpa, meritoque suo, rationis et voluntatis compotem suæ, voluerit excludere.

III. Atque hoc idem Chrysostomus de Christi sanguine non in omnium generatim tantummodo salutem, sed in singulorum etiam, profuso, et impenso, pulcherrime declaravit in homilia quadam, in qua de Pauli caritate disputat; qua incensus, in quemlibet privatum hominem tuendum, ac juvandum totis incumbebat viribus. « Non enim, ait, illud spectabat, quod unus esset, qui peccaverat, et protectione opus habebat: sed quod homo erat, homo inquam, Deo pretiosum animal,

Ἀδὰμ μετασχόντες, καὶ ὑπὸ τοῦ ὄφεως παραλογισθέντες, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ θανατωθέντες, καὶ διὰ τοῦ ὑπουρανίου (ἐπουρανίου) Ἀδὰμ ἀνασωθέντες, καὶ πρὸς τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐπαναχθέντες, διὰ τοῦ ξύλου τῆς ἀτιμίας, ὅθεν ἀποπεπτώκαμεν.

*a* CHRYS. vers. ult. Ἢ οὐδὲ τοσούτου ἄξιον εἶναι ἡγῇ τὸν ἀδελφὸν, ὡς μηδὲ ἀποχῇ βρωμάτων ὠνήσασθαι αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν; καὶ ὁ μὲν Χριστὸς οὐδὲ δοῦλος γενέσθαι, οὐδὲ ἀποθανεῖν παρῃτήσατο δι' αὐτόν· σὺ δὲ οὐδὲ βρωμάτων καταφρονεῖς, ἵνα αὐτὸν διασώσῃς; καί τοι γε οὐ πάντας ἔμελλε κερδανεῖν ὁ Χριστός. ἀλλ' ὅμως ὑπὲρ ἁπάντων ἀπέθανε, τὸ αὐτοῦ πληρῶν.

*b* Id. hom. XLIII *in Mat.* Καὶ ὅτι ὑπὲρ αὐτῶν πείσεται δηλῶν, καὶ ὅτι οὐδὲν κερδανοῦσι. τοῦτο γὰρ μετὰ ταῦτα ἐδήλωσεν· ἀλλ' ὅμως καὶ ταῦτα εἰδὼς ἀπέτανε. τοσαύτη ἦν αὐτοῦ ἡ κηδεμονία.

*c* CHRYSOST. in cap. II epist. *ad Gal.* Καὶ χωρὶς δὲ τούτων δεικνὺς, ὅτι ἕκαστον ἡμῶν τοσαύτην δίκαιον ὀφείλειν τῷ Χριστῷ χάριν ὅσην ἂν καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἦλθεν. οὐ γὰρ ἂν παρῃτήσατο καὶ ὑπὲρ ἑνὸς τοσαύτην οἰκονομίαν ἐπιδείξασθαι. οὕτως ἕκαστον ἄνθρωπον τοσούτῳ ἀγάπης μέτρῳ φιλεῖ, ὅσῳ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. ἡ μὲν οὖν θυσία ὑπὲρ πάσης προσενήνεκτο τῆς φύσεως, καὶ ἱκανὴ πάντας ἦν σῶσαι· οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρησάμενοι οἱ πιστεύοντές εἰσι μόνοι. ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀπέστησεν αὐτὸν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας τὸ μὴ πάντας προσελθεῖν· ἀλλ' ὅμως τὸ ἄριστον τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πᾶσι μὲν ηὐτρέπιστο. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν οἱ κληθέντες, οὐ συνεῖλε τὰ προκείμενα. ἀλλ' ἑτέρους ἐκάλεσεν. οὕτω καὶ ἐνταῦθα πεποίηκε. καὶ γὰρ καὶ τὸ πρόβατον τὸ τῶν ἐννενήκοντα ἐννέα ἀποσπασθὲν, ἓν ἦν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ αὐτοῦ κατεφρόνησε.

1 *Rom.* XIV. — 2 *Gal.* II, 20. — 3 *Luc.* XIV, 16.

et cujus gratia ne proprio quidem filio pepercit Pater[a]. » Tum, « Cogita quod pro illo quoque mortuus est Christus, et hoc tibi ad omnis in eum providentiæ argumentum sufficiet. Cogita, inquit, qualem illum esse oporteat, quem tanti Christus æstimavit, ut ne suo quidem sanguini pepercerit. » Quod idem asseverantem Ambrosium paulo post audiemus. Multa alia Chrysostomi loca refert Hincmarus libro *de Prædestinatione*, capite XXXIII, quæ eodem spectant.

Asterius Amasenus episcopus in *Exhortatione ad pœnitentiam*, « Ego vero, inquit, arbitror, Judam proditorem, nisi cito ipse sibi carnifex exstitisset; sed ad terram accidens, misericordiam implorasset, neutiquam expertem futurum fuisse, miserationum illarum, quæ super omnem terram exundarunt. Cujus rei argumento sunt illi, qui ex eorum numero, qui Christum crucifixerunt, pœnitentiam agentes, per eam sunt salutem consecuti[b]. » Si Judas unus ex reprobis salutem adipisci potuit per Christi merita; necesse est pro ipso passum esse Redemptorem. Alioqui nullo pacto salvari potuisset: nihilo certe magis, quam diabolus ipse; ad quem passio illa pertinet.

Cum hoc Amphilochius (sic enim inscribitur) concordat in homilia *in Peccatricem*: ubi Christum inducit ita cum Juda loquentem: « Ego te quidem a peccato proprio sanguine redimo; tu vero me triginta obolis vendis[c]. »

IV. Hoc ipsum et Græci interpretes sentiunt, Theophylactus, et Euthymius in commentariis ad *Matthæi* caput vicesimum, ubi Christus venisse se dicit, *dare animam suam, redemptionem pro multis*[1]; quæ sic exponunt illi, ut multi pro omnibus usurpentur. « Nam omnes sunt multi[d]. » Addit Euthymius, « frequenter Scripturam *multis* dicere pro *omnibus*. Itaque pro omnibus tradidit animam suam, omnesque redemit; quanquam multi sua sponte in servitute remanserunt. » De qua vocum permutatione vide quæ Augustinus contra Julianum disserit in libro secundo operis imperfecti adversus ipsum[2].

Cyrillus Alexandrinus libro primo *in Joannem*: Judæos perinde ac gentiles: imo multo magis in culpa illos esse dicit, « quod eum, qui ad omnium salutem venerat, recipere noluerunt: qui fidem cœlorum regno remuneraretur[e]. »

Et in libro undecimo *de Juda proditore* verba faciens, primum ait ipsum excusationem habere nullam ex eo, quod prædictum de illo fuerat, tradendum ab ipso esse Christum. « Quippe licet hoc de se prænuntiatum esse didicisset, licuisse tamen ei, si vellet, devitare hoc, et cavere, cum liberam haberet quamcumque vellet in partem voluntatis inclinationem[f]. » Sed nec illi defuisse ad declinandum hujusmodi scelus idonea Salvatoris auxilia, perinde ac cæteris suppetebant, paulo post affirmat. « Quod si perinde, ait, atque alii, et ex æquo cum ipsis, divinæ gratiæ opibus præditus, propria voluntate in exitii barathrum delapsus est: quomodo non eum servasse dicitur Christus, qui consentanea benignitati suæ illi præsidia largitus est: et quantum ad cavendi peccati auxilia concessa pertinet, hominem liberavit; nisi ipsemet propriæ nutu voluntatis malum sibi ultro illud arcesseret? In aliis certe gratiæ splendor eluxit, quæ perpetuo conservavit eos, qui liberum suum arbitrium ad cooperandum illi quodammodo socium præstiterunt. Hoc enim modo uniuscujusque salus

*a* CHRYS. tom. V, hom. LX. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐσκόπει, ὅτι εἷς ἦν ὁ ἁμαρτὼν, καὶ δεόμενος προστασίας, ἀλλ' ὅτι ἄνθρωπος ἦν, ἄνθρωπος τὸ τῷ θεῷ τιμιώτατον ζῶον, καὶ δι' ὃν οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐφείσατο.

Ibid. Ἐννόησον ὅτι καὶ ὑπὲρ τούτου Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς πάσης προνοίας ὑπόθεσιν. ἐννόησον ὁποῖόν τινα ἐκεῖνον εἶναι χρὴ, ὃν τοσούτου Χριστὸς ἐτιμήσατο, ὡς μηδὲ τοῦ αἵματος φείσασθαι τοῦ ἑαυτοῦ.

*b* ASTER. apud Phot. cod. CCLXXI. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι καὶ Ἰούδας ὁ προδότης, εἰ μὴ ταχέως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἐγένετο δήμιος, προσπεσὼν δὲ τὸν ἔλεον ᾔτησεν, οὐκ ἂν τῶν οἰκτιρμῶν τῶν πάσης ὑπερχεομένων τῆς οἰκουμένης ἠστόχησε. τεκμήριον δὲ οἱ μετανοήσαντες ἐκ τῶν σταυρωσάντων, καὶ τῆς σωτηρίας διὰ τῆς μετανοίας ἀπολαυσάντων.

*c* AMPHIL. Καὶ ἐγὼ μέν σε τῆς ἁμαρτίας τῷ οἰκείῳ ὠνοῦμαι αἵματι. σὺ δὲ μὲ τριάκοντα ἀπεμπολεῖς ὀβολῶν.

*d* THEOPHYL. Τουτέστι πάντων. οἱ γὰρ πάντες, πολλοί.

*e* CYRILL. ALEX. I *in Joan*. Ἀπεσείσατο παρόντα μετὰ σαρκὸς, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἐπιδημήσαντα λαβεῖν οὐκ ἐθέλησε, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς πίστεως ἀντιδιδόντα.

*f* Idem. Τῷ γὰρ τοῦτο μαθόντι μετῆν δήπου πάντως, εἴπερ ἠβουλήθη, καὶ παραιτήσασθαι, καὶ φυλάξασθαι τὸ παθεῖν, προαιρετικὴν ἔχοντι τὴν ἐφ' ὅπερ ἂν βούλοιτο ῥοπήν.

1 *Matth.* XX, 24. — 2 Præsertim cap. CXXXIV et seq.

administratur [a]? » Idem præterea in epistola *ad Monachos*, filium Dei quæ sunt carnis, propria sibi ait fecisse, « ut ipsi attribueretur passio, et unus ex omnibus resurgens, qui pro omnibus erat mortuus, proprio sanguine redimeret quidquid sub cœlo est, et acquireret Deo, ac Patri eos omnes, qui in universa terra consistunt [b]. » Quo Cyrilli loco Hincmarus utitur [1], ac videtur Latinus Interpres, quem adhibuit in Græco legisse εἷς ὁ πάντων ἀντιστὰς; vertit enim, *omnium compensatione dignus*, pro quo in Ephesinæ synodi Latino scriptum est, *Unus qui omnibus dignitate præstabat.*

Sunt qui Cyrilli Hierosolymitani locum ad hoc afferant probandum, Christum passione sua multiplex iter omnibus aperuisse, quo in loco ait sic : « Et multimoda sane quædam relicta est ratio consequendæ vitæ æternæ, propter illius passionem. » Verum non Cyrilli est ista sententia, sed Latini interpretis Joannis Grodecii : qui aliud agens Græca non ex fide convertit. Est autem ista sententia ex catechesi XVIII, ubi Cyrillus varios esse modos consequendæ salutis. ac sempiternæ vitæ, probat e Scripturis : et nonnullos proponit, velut fidem, martyrium, Evangelii prædicationem, amorem Christi, legis observantiam, fugam vitiorum : ac demum ita sermonem concludit. « Denique multiplex est quam propter nimiam copiam prætermisi, æternæ vitæ comparandæ ratio [c]. » Videtur Interpres legisse κατέλιπεν διὰ τὸ πάθος. Sed falsus est : nec ad rem pertinet Cyrilli locus iste.

V. Quo cum alterum Basilii magni compensabimus sane præclarum, et aperte liquidoque testificantem id quod volumus, Christum non modo pro electis, sed etiam pro reprobis damnatisque passum ac mortuum esse ; quem locum postremum Græcorum testimoniorum posuimus, ut cum eo incontinenti necteremus unum ex Latinis, ejusdem omnino sententiæ.

Basilius igitur in libro *Regularum fusius disputatarum*, in responsione ad quæstionem secundam, de caritate tum Dei ergo nos, tum nostra erga ipsum mutua disserens, apprime piam, et copiosam orationem explicat : in qua amoris illius quædam incitamenta proponit, ex immensis, et multiplicibus Dei in nos sumpta beneficiis ; quorum vel unicum satis esse debeat ad excitandum in animis nostris ingentem, et inexhaustum divinæ caritatis ardorem. Ex his autem beneficiis illud præcipue commemorat, quod ad imaginem suam conditos homines ad æternam felicitatem destinavit ; et in peccatum, exitiumque prolapsos revocare, ac recreare studuit, propter nos homo factus, et infanda, indignaque perpessus. Nec eo contentus divinitatis nos etiam suæ participes esse voluit, et immortalis post hanc vitam gloriæ consortes. Quibus expositis, hanc velut hortationi suæ clausulam adjungit ad animorum permotionem vehementem imprimis et efficacem : « Mihi vero, ait Basilius, omnia illa cum animo meo cogitanti (ut quid in me sentiam vobis eloquar) subit horror quidam, ac velut alienatæ mentis stupor, ne forte vel avocata alio mente ; vel circa vanarum rerum occupata studium, ab Dei caritate excidens, Christo dedecori sim. Nam ille ipse, qui nos modo decipit, ac per mundanas illecebras oblivionem nobis ingenerare bene de nobis meriti Creatoris omni ope contendit, ad animarum nostrarum perniciem, insiliens in eos et insectans ; tunc nostram contemptionem Domino per convicium exprobrabit ; et ex contumacia, defectioneque nostra gloriandi adversus illum materiam capiet : quod cum neque procreaverit nos, nec mortuus sit pro nobis, nihilominus in rebellione, ac Dei mandatorum contemptu morigeros sibi nos habuerit. Equidem hujusmodi probrum in Dominum conjectum, atque hanc inimici jactantiam acerbiorem mihi quibusvis gehennæ suppliciis videri fateor : nimirum materiam nos inimico Christi fuisse gloriandi,

*a* CYR. ALEX. Εἰ δὲ τοῖς ἄλλοις ἐν ἴσῳ τὴν ἐκ τῆς θείας χάριτος ἔχων περιβολὴν, ἐξ ἰδίων θελημάτων εἰς τὸ τῆς ἀπολείας κατώλεσθε βάραθρον, πῶς οὐ τετήρηκεν ὁ Χριστὸς τὰ ἐκ τῆς οἰκείας ἡμερότητος ἐπιδοὺς, καὶ ὅσον ἧκεν εἰς τὴν τῆς ἀσφαλείας ἐπίδοσιν, διασῶσαι (Cor. διασώσας) τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸ παθεῖν ἠθέλησεν ἐξ ἰδίων θελημάτων· διέπρεψε γοῦν ἐν τοῖς ἑτέροις ἡ χάρις, μέχρι παντὸς διασώσασα τοὺς τὴν ἰδίαν προαίρεσιν συνέργατιν ὥσπερ ποιησαμένους αὐτῇ. διοικεῖται γὰρ οὕτω τῆς ἑκάστου σωτηρίας ὁ τρόπος.

*b* Idem in Conc. Eph. part. II, cap. I. Ἵνα καὶ αὐτοῦ λέγηται τὸ πάθος, καὶ εἷς ὁ πάντων ἀναστὰς, τεθνεὼς ὑπὲρ πάντων, ἀγοράσῃ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ κατακτήσηται τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν.

*c* CYRILL. *Catech.* XVIII. Καὶ πολύτροπός ἐστιν, ἣν κατέλιπον διὰ τὸ πλῆθος, τῆς αἰωνίου ζωῆς ἡ εὕρεσις.

1 Hincmarus *de Præd.* cap. XXXIII.

et arrogantius efferendi sese contra illum, qui pro nobis mortuus est, et resurrexit : cui ob illud ipsum majorem in modum debitores sumus [a]. »

Diabolus Christo sanguinem incassum effusum exprobrat.

Ex his Basilii verbis mens ejus ista colligitur, Christum pro reprobis etiam, et damnatis, non autem pro solis electis mortem, et supplicia pertulisse. Etenim diabolum ait insultaturum esse Domino, et probro illud daturum, quod iidem illi, pro quibus mortuus est, spreto ipso, hostem suum, et nihil tale molitum eorum causa, nec ulla in re bene meritum, sed in eorum perniciem intentum sequi præoptaverint; et in communem cum illo damnationem incurrere: hoc est in extremo judicio cum eodem apparente, gloriationis illius, et exprobrationis argumentum de se inimico Dei præhere. Perspicuum est igitur Basilium existimasse; quod hactenus pugnamus, Christum pro damnandis esse passum, non pro solis prædestinatis ad vitam.

Patrum Latinorum sententiæ. Cypriani.

VI. Commodum nobis ad Latinos Patres transitum faciet par et genuinus illi Basilii, locus Cypriani ex libro *de Opere, et eleemosynis*, ubi eamdem diaboli adversus Christum insultationem, exprobrationemque describit his verbis, quæ hic ponere operæ pretium arbitror. « Atque ut pigros, et steriles, inquit [1], et cupiditate nummaria nihil circa fructum salutis operantes magis pudeat, ut plus conscientiam sordidam dedecoris, ac turpitudinis suæ rubor cædat, ponat unusquisque ante oculos suos diabolum cum servis suis, id est cum populo proditionis, et mortis in medium prosilire, plebem Christi, præsente, et judicante ipso, comparationis examine provocare, dicentem : Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis, et crucis redemi; sed nec regnum cœleste illis promitto, nec ad paradisum restituta immortalitate denuo revoco; et munera mihi quam pretiosa, quam grandia, quam nimio, et longo tempore quæsita sumptuosissimis apparatibus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis; ac nisi editio honesta successerit, conviciis, ac sibilis ejiciuntur, et furore populari nonnunquam pene lapidantur. Tuos tales munerarios Christe demonstra, illos divites, illos copiosis opibus affluentes, aut in Ecclesia præsidente, et spectante te, ejusmodi munus edant, oppigneratis, vel distractis rebus suis, imo ad cœlestes thesauros mutata in melius possessione translatis. »

Hic Cyprianus pro ingratis illis, et sceleratis, qui se dæmonis voluntati, et obsequio permiserunt, crucem pertulisse Dominum, et vitam eis æternam promisisse confirmat; quos tamen *pereuntes*, id est reprobos, et in judicio damnandos postea fore mox indicat : « Illic (verba sunt exprobantis diaboli) in pauperibus tuis tu vestiris, et pasceris : tu æternam vitam operantibus polliceris; et vix tui meis pereuntibus adæquantur, qui a te divinis mercedibus, et præmiis cœlestibus honorantur. Quid ad hæc respondemus, fratres carissimi? » Ac subinde ex illis ipsis Christi servis, pro quibus sanguinem fudit, et de quorum ingrata adversus liberatorem suum contumacia queritur, judicaturum esse Dominum ait, et iis, qui misericordes et prolixi in egenos fuerint, decreturum æterna præmia; cæteros vero, qui tot illis beneficiis neutiquam responderint, et diabolo exprobrandi, insultandique materiam dederint, sempiternis pœnis addicturum esse significat.

VII. Exstat inter opera Cypriani, Præfatio Celsi cujusdam in altercationem Jasonis et Papisci ad Vigilium episcopum, quæ etsi non est Cypriani, perantiqua tamen est, et erudita. In ea porro Christum advenisse dicit, ut Judæos, nec non omnes homines salvos faceret. « Eos, inquit, qui adversus lumi-

*a* Basil. tom. II. Ὧν ἁπάντων ὅταν εἰς ἔννοιαν ἔλθω (ἵνα τὸ ἐμὸν πάθος ἐξείπω) εἰς φρίκην τινὰ, καὶ ἔκστασιν φοβερὰν καταπίπτω, μή ποτε ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ νοῦ, ἢ τῆς περὶ τὰ μάταια ἀσχολίας, τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ ἐκπεσὼν ὄνειδος γένωμαι τῷ Χριστῷ· ὁ γὰρ νῦν ἀπατῶν ἡμᾶς· καὶ διὰ τῶν κοσμικῶν δελεασμάτων λήθην ἐμποιεῖν ἡμῖν τοῦ εὐεργέτου μηχανῇ πάσῃ σπουδάζων, ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἐναλλόμενος ἡμῖν, καὶ ἐπεμβαίνων, εἰς ὀνειδισμόν τότε προσοίσει τῷ κυρίῳ τὴν ἡμετέραν καταφρόνησιν· καὶ ἐγκαυχήσεται τῇ ἀπειθείᾳ, καὶ ἀποστασίᾳ ἡμῶν· ὥστε οὔτε κτίσας ἡμᾶς, οὔτε ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅμως ἔσχεν ἡμᾶς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ ἐν τῇ ἀπειθείᾳ, καὶ ἀμελείᾳ τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ. τοῦτο τὸ ὄνειδος τὸ κατὰ τοῦ κυρίου, καὶ τοῦτο τὸ καύχημα τοῦ ἐχθροῦ, βαρύτερον ἐμοὶ τῶν ἐν τῇ γεέννῃ κολάσεων φαίνεται· τῷ ἐχθρῷ τοῦ Χριστοῦ ὕλην γενέσθαι καυχήματος, καὶ ἀφορμὴν ἐπάρσεως κατὰ αὐτοῦ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος, καὶ ἐγερθέντος, ᾧ καὶ διὰ τοῦτο περισσοτέρως ὀφειλέται ἐσμέν.

1 Cypr. lib. *de Opere, et eleemos.* paulo ante fin.

nis sui claritatem obstinata etiam tum mentis cæcitate durabant, ad notitiam claritatis et gloriæ suæ tam facile convertit, quam ut omnes salvos faceret, providentiæ suæ divinæ misericordia dignatus advenit. » Ubi cum tam facile dicit illos ad sui notitiam, et fidem adduxisse, qui ex Judæis erant contumaces, et alieni a fide, quam ad omnes salvandos venerat, satis indicat, ad omnium procurandam salutem ex antecedenti destinatione ac voluntate Christum advenisse; adeoque ad Judæos omnes, etiam in pervicacia, et cæcitate derelictos; quod ita tamen reipsa non fecit, ut in parte illa rebellium, quos convertit, facere se potuisse monstraverit.

larii. VIII. Hilarius vero illud de prolixa Christi voluntate in omnes homines ad gratiam, salutemque promovendos, plurimis in locis testatum reliquit: e quibus hic aliquot proferam.

In commentario *ad Psalmum* LIX, initio Deum in castigandis hominum peccatis asserit misericordiam adhibere; « dum damno terrenorum præsentium, ingens æternorum bonorum retributio repensatur. » Sic enim « destruxit, inquit, Hierusalem templum; sed cœlestem sanctis reddidit civitatem : repulit ab operibus legis; sed justificationem fidei, justificans ex fide impium, tribuit: dissolvit terrestre regnum; sed reges constituit cœlorum. » Atque hoc subinde tum ad Israeliticum omnem populem : tum multo magis ad universitatem hominum referri docet his verbis. « Et hæc quidem non magis ad Israel, quam ad universitatem humani generis aptata sunt : quia ex uno in omnes sententia mortis, et vitæ labor extat, cum dictum est, *maledicta terra in operibus tuis.* Nunc autem per unum in omnes donum vitæ justificationis gratia abundavit : ut quorum terra maledicta est nunc conformia Deo corpora sint, » Quo in loco perinde ait Hilarius ad omnes homines *donum vitæ, ac justificationis gratiam* pertinere, ut in omnes sententia mortis, ac peccati pœna diffunditur. Quod sane verum esse non potest, nisi sic intelligatur; divini hoc consilii, voluntatisque fuisse, ut quantum in ipso est, vitam ac justitiam percipiant omnes, et a morte liberentur. Hoc enim modo similitudo sibi constat; ut quemadmodum peccati noxa in universos redundat: ita salus, et liberatio comprehendat omnes.

Rursus initio commentarii *ad Psalmum* CXI. Unigenitum Dei filium hominem natum esse dicit, ut æternitatem omnibus, qui per habitantem in carne nostra peccati legem moriebamur, inveheret. « Atqui nullus mortalium ab illa peccati lege, ac morte fuit exceptus. Igitur omnibus æternitatem Christus invexit.

Item ad *Psalmum* LXVII[1]. « Et primum quidem, inquit, non alienum a Dei misericordia, et bonitate videri potest, ut vitam omnibus in seipso restitueret ex mortuis. Nempe qui primum animam nobis, ac flatum, respirationemque vivendi, cum hominem secundum imaginem sui similitudinemque constituit, de thesauris potestatis suæ, divinitatisque diffuderit*. » Hanc ibi causam attigit Hilarius, cur Filium potissimum decuerit humanam suscipere, ac redimere naturam, quam alibi proposuimus, quod ille videlicet, tanquam Dei Patris virtus, cuncta procrearit. Quæ ratio commune in omnes homines redemptionis beneficium manasse indidem arguit, unde est creationis profectum. Forte, *Cum in hominem quem...*

Ad hæc in *Psalmum* XVIII. « Et hæc sanctorum, inquit, expectatio fuit, ut omnis caro redimeretur in Christo; ut in eo æternæ resurrectionis primitiæ existerent. Hoc enim in multitudine misericordiæ beneplacitum est tempus (ait postea) cum in se universorum hominum vitam Deus miserans, ut miserator Deus, vitam esset largiturus ex mortuis. » Si universorum hominum, quos assumpsit in se, misertus est Deus, utique consulere voluit universis, *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate ut omnium misereatur*[2].

IX. Præterea in commentario *ad Psalmum* CXVIII aperte docet, Christum pro reprobis, et damnatis suum profudisse sanguinem. Etenim de exprobatione agens illa, quam in oppida Corrozaim, et Bethsaida distrinxit Dominus[3], ista subjecit[4]. « Quod ab illis cœptum, necesse est ut in omnes ejusdem criminis par fiat: et tunc humano generi expro-

* Paulo aliter hic textus legitur in accurata Benedictinorum editione operum S. Hilarii:

« ...... Namque qui primum animam nobis ad flatum respirationemque vivendi, cum hominem ad imaginem sui similitudinemque constituit, de thesauris potestatis suæ divinitatisque diffuderit. » *Ac flatum* mutato in *ad flatum*, ex fide non paucorum manuscriptorum, et ex serie orationis, omnia plane cohærent, inutilisque evadit Petavii observatio et conjectura. J. B. F.

1 Ad ver. 21. — 2 Rom. XI, 32. — 3 *Matt.* XI, 21. — 4 Hilar. *in Psal.* CXVIII, ver. XXII.

bret non pœnitenti, neque in viam Evangelicam pergenti, id quod in *Psalmo* continetur; *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem* [1]? Exprobrat enim superbis, atque maledictis, cur nihil in sacramento sanguinis sui, atque mortis utilitatis suæ esse existimarunt, cum ille nostri causa et natus, et mortuus sit. »

Quisquamne hic hæsitare potest, quin Hilarium Gallicanæ decus ecclesiæ ita sensisse fateatur, Christi sanguinem pro omnibus hominibus effusum fuisse; ac vel illis etiam, qui fructum ex eo nullum suapte culpa fecerunt? Sic enim urbes illæ Domini maledicto percussæ, utilitatis, quam ex eo capere poterant, utpote oblatæ sibi, funditus expertes fuerunt.

Est etiam illustris ad hanc sententiam ejusdem Hilarii locus in libro primo *de Trinitate*, quem alibi retulimus [2]: ubi Joannis illa verba, *Dedit potestatem filios Dei fieri*, sic interpretatur, ut omnibus dignitatis illius, ac prærogativæ consequendæ copiam fecerit, ut sint filii Dei, ac per illos stet, quo minus eam adipiscantur: « quia proposito universis Dei munere, non natura gignentium afferatur, sed voluntas præmium consequatur. » Vide quæ capite illo quarto libri noni ad istum locum Joannis adnotavimus: Hinc enim perspicue constat, eos, qui ab hac excidunt filiorum Dei amplitudine, illam sibi oblatam, ingestamque repudiasse.

Quod insuper in commentario *ad Psalmum* LI uberrime idem Hilarius explanat, ad illa verba, *Propterea Deus destruet te in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo tuo* [3]. Quæ quidem ad vocationem fidelium accommodat, qua vita iis æterna repræsentatur, et salus: a qua voluntate sua, culpaque decidunt. « Qui enim non manebit, inquit [4], in Christo, regni Christi incola non erit. Non erit autem, non quod sibi non patuerit incolatus (universis enim patet, ut consortes sint corporis Dei, atque regni; quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, naturam scilicet in se totius humani generis assumens) sed unusquisque pro merito et evellendum se de tabernaculo, et eradicandum de terra viventium præbet, non prohibitus unquam inesse, qui per naturæ assumptionem incola sit receptus. Sed eradicatur ob infidelitatis crimen, naturæ consortio indignus existens.» Evigilent ad hæc novi dogmatistæ, et indidem discant, tam communem omnibus hominibus ab Christo salutem, ac vitam æternam oblatam fuisse, quam est illorum communis ab eo natura suscepta.

X. Huic germanus est ejusdem Hilarii locus alter in secundo libro *de Trinitate*: « Humani enim generis, inquit, causa Dei filius natus ex Virgine est, et Spiritu sancto ipso sibi in hac operatione famulante, et sua videlicet Dei inumbrante virtute corporis sibi initia consevit; et exordia carnis instituit, ut homo factus ex Virgine naturam in se carnis acciperet, perque hujus admixtionis societatem sanctificatum in eo universi generis humani corpus existeret: ut quemadmodum omnes in se per id, quod corporeum se esse voluit, conderentur; ita rursum in omnes ipse per id, quod ejus est invisibile referretur. » Præclara sane, et non minus erudita ratio, quam ad hoc, quod volumus, plurimum efficax. Siquidem Dei filius unam aliquam, et singularem naturam hominis adjungens sibi, totum quodammodo humanum genus ascivit. Quod eo fecisse a plerisque veterum dicitur, ut totam veluti massam, et conspersionem Adami posterorum vitio parentis infectam sui, ac privatis cujusque maculis corruptam purgaret, quantum in se erat, ac defæcaret. De quo vide quæ in secundo libro hujus operis diximus [5]. Igitur Christi redemptio ad omnes, quantum fieri potuit, pertinere debet: ut quemadmodum humana natura ita communis est cum omnibus, et singulis hominibus in Christo, uti nemo ab consortio illius exprimatur: sic divinitas ipsa, et ex ea derivata sanctitas cum omnibus communicetur eo quo communicari voluit ac debuit modo: ejusmodi nimirum, ut pro certo cujusque, ac libero, ut in adultis, arbitrio voluntatis excepta, manaret in universos, et ex sese neminem excluderet: non tamen invitis, aut necessitate compulsis: sed ope gratiæ, et efficientia mutatis, et volentibus obveniret.

Denique in calce libri ejusdem secundi, ita scribit Hilarius, « Munus autem, quod in Christo est, omne omnibus patet unum: et quod ubique non deest, intantum datur, inquantum quis volet sumere: intantum residet, inquantum quis volet promereri. »

XI. Hilario succedet Ambrosius, qui nec ipse perfunctiorie tantæ rei sacramentum attigit: sed crebris, plenisque sententiis frequentavit. Ex iis nonnullas hic exscribam. In Ambros.

1 *Ps*. XXIX. — 2 Supra lib. IX, cap. IV, paragr. 12. — 3 *Ps*. LI, ver. 7. — 4 Hilar. in *Ps*. LII. — 5 Cap. VIII, par. 7 et seq.

libro secundo *de Pœnitentia* [1]: ubi ea res ex professo tractatur, tam Judam ipsum Domini proditorem, quam Simonem Magum pœnitentiam agere, et in gratiam redire potuisse confirmat. De Juda primum ita scribit : « Arbitror enim, inquit, quod etiam Judas potuisset tanta Dei miseratione non excludi a venia, si pœnitentiam non apud Judæos, sed apud Christum egisset. » Cujus rei causa mox ista subjungitur : « Bonum Dominum habemus, qui velit donare omnibus. » Ergo et Judæ voluit condonare peccatum.

De Simone vero subinde disputans, cum docuisset patere omnibus veniæ, ac misericordiæ locum, id sibi tanquam a Novatianis objectum diluit, quod in illius historia Petrum dixisse Lucas refert : *Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et roga Deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui* [2]*;* tanquam de venia illi danda dubitaret. Verum dubitationis hanc esse vocem negat Ambrosius [3], « Ego autem nec Petrum dubitasse credo, nec dico; nec verbi unius præjudicio tantam causam strangulandam arbitror. » Quod exemplis probat e Scriptura petitis; ubi Deus interdum ita loquens inducitur : ut apud Jeremiam [4], « si forte audiant, et convertantur. » Et in *Psalmo* LXXX. *Pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem* [5]. Et Dominus in *Evangelio* [6], *Si enim me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis.* Ex quibus concludit sic : « Si ergo his verbis usus est Petrus: quibus Dominus usus est sine præjudicio sententiæ suæ; cur non accipiamus et Petrum his usum sermonibus sine suæ fidei præjudicio? Neque enim poterat dubitare de Christi munere, qui sibi solvendorum peccatorum dederat facultatem. » Itaque sine ulla dubitatione Judam, et Simonem Magum converti, et salutem potuisse consequi, affirmat Ambrosius; reprobos utique homines, et quos nemo ab æterna damnatione vindicandos putet. Eodem spectat quod ejusdem libri capite octavo legitur : « Qui lapsu alieno gaudet, inquit [7], diaboli gaudet victoria. Et ideo doleamus magis cum audimus periisse hominem, pro quo Christus mortuus est, qui nec in messe stipulam negligit. »

In libro quoque tertio *de Officiis*, capite tertio, cum omnes homines pro viribus adjuvandos esse dixisset, hanc inter alias rationem subjicit; quod « Christus quoque Dominus, qui pro universis mortuus est, mercedem suam evacuatam dolebit. » Ex quo illud deducitur; cum reprobi pereunt, *mercedem* Dominicæ passionis in illis *evacuari*.

XII. Idem in præfatione libri primi *de Spiritu sancto*, ad Gedeonis alludens historiam [8], in qua carnes, et azymos panes lapidi impositos Angelus solo virgæ contactu excitato igne consumpsit, « Jam tunc igitur, inquit, in mysterio declaratum est, quia Dominus Jesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, etc. Quod igitur extendit Angelus virgam, et tetigit petram, de qua ignis exivit, ostendit quod caro Domini spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. »

Et in libro *de Joseph*, capite septimo sub finem, « Neque enim pretium, ait, quæsivit a nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium solvit, quia non auro, et argento, sed pretioso nos redemit sanguine. Ergo id pretium debes, quo redemptus es : etsi ille non semper exigat, tu tamen debes. Eme igitur tibi Christum, non eo quod pauci habent, sed eo quod omnes habent. Omnes habent per naturam, pauci offerunt per timorem. Suum est quod a te Christus reposcit. Ipse vitam omnibus dedit; ipse pro omnibus mortem suam obtulit. Solve pro auctore quod soluturus es lege. » Nimirum quod omnes homines habent, sanguinem suum, ab illis, ubi opus est, exigi ait Ambrosius, quoniam et sanguine redempti sunt, et omnes sunt redempti, qui per naturam hoc habent, quo redempti sunt, et quod ab illis postulatur, sanguinem. Manifestum est ergo, ex Ambrosii sententia, omnes homines pretio sanguinis Christi esse redemptos.

Rursus *ad Psalmum* CXVIII ejusque versum decimum octavum, « Omnibus dicit Jesus, *Volo*; qui non vult esse peccatum. Velle Christi, commune in omnes est : mundari, fidei esse (*est*) credentis in Christum. » Et ad versum vicesimum tertium, Christum ita loquentem introducit de eo, quod a Judæis judicatus, et condemnatus est : « Ego eorum redemptor adveneram : ego veneram, ut omnium peccatum mundarem, ut recuperarem amissos, restituerem paradiso sancti Jacob hæreditatem. Et illi adversus me detrectabant. »

XIII. Item ad versum sexagesimum-quartum, *Misericordia tua, Domine, plena est terra,*

Lib. II. cap. v. — 2 *Act.* VIII, 22. — 3 Amb. ibid. C. — 4 *Jerem.* XXVI. 3. — 5 *Ps.* LXXX. 5. — 6 *Joan.* VIII, 19. — 7 Amb. II *de pœnit.* cap. VIII. — 8 *Jud.* VIII.

bret non pœnitenti, neque in viam Evangelicam pergenti, id quod in *Psalmo* continetur; *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem*[1]? Exprobrat enim superbis, atque maledictis, cur nihil in sacramento sanguinis sui, atque mortis utilitatis suæ esse existimarunt, cum ille nostri causa et natus, et mortuus sit. »

Quisquamne hic hæsitare potest, quin Hilarium Gallicanæ decus ecclesiæ ita sensisse fateatur, Christi sanguinem pro omnibus hominibus effusum fuisse; ac vel illis etiam, qui fructum ex eo nullum suapte culpa fecerunt? Sic enim urbes illæ Domini maledicto percussæ, utilitatis, quam ex eo capere poterant, utpote oblatæ sibi, funditus expertes fuerunt.

Est etiam illustris ad hanc sententiam ejusdem Hilarii locus in libro primo *de Trinitate*, quem alibi retulimus[2]: ubi Joannis illa verba, *Dedit potestatem filios Dei fieri*, sic interpretatur, ut omnibus dignitatis illius, ac prærogativæ consequendæ copiam fecerit, ut sint filii Dei, ac per illos stet, quo minus eam adipiscantur: « quia proposito universis Dei munere, non natura gignentium afferatur, sed voluntas præmium consequatur. » Vide quæ capite illo quarto libri noni ad istum locum Joannis adnotavimus: Hinc enim perspicue constat, eos, qui ab hac excidunt filiorum Dei amplitudine, illam sibi oblatam, ingestamque repudiasse.

Quod insuper in commentario *ad Psalmum* LI uberrime idem Hilarius explanat, ad illa verba, *Propterea Deus destruet te in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo tuo*[3]. Quæ quidem ad vocationem fidelium accommodat, qua vita iis æterna repræsentatur, et salus: a qua voluntate sua, culpaque decidunt. « Qui enim non manebit, inquit[4], in Christo, regni Christi incola non erit. Non erit autem, non quod sibi non patuerit incolatus (universis enim patet, ut consortes sint corporis Dei, atque regni; quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, naturam scilicet in se totius humani generis assumens) sed unusquisque pro merito et evellendum se de tabernaculo, et eradicandum de terra viventium præbet, non prohibitus unquam inesse, qui per naturæ assumptionem incola sit receptus. Sed eradicatur ob infidelitatis crimen, naturæ consortio indignus existens.» Evigilent ad hæc novi dogmatistæ, et indidem discant, tam communem omnibus hominibus ab Christo salutem, ac vitam æternam oblatam fuisse, quam est illorum communis ab eo natura suscepta.

X. Huic germanus est ejusdem Hilarii locus alter in secundo libro *de Trinitate*: « Humani enim generis, inquit, causa Dei filius natus ex Virgine est, et Spiritu sancto ipso sibi in hac operatione famulante, et sua videlicet Dei inumbrante virtute corporis sibi initia consevit; et exordia carnis instituit, ut homo factus ex Virgine naturam in se carnis acciperet, perque hujus admixtionis societatem sanctificatum in eo universi generis humani corpus existeret: ut quemadmodum omnes in se per id, quod corporeum se esse voluit, conderentur; ita rursum in omnes ipse per id, quod ejus est invisibile referretur. » Præclara sane, et non minus erudita ratio, quam ad hoc, quod volumus, plurimum efficax. Siquidem Dei filius unam aliquam, et singularem naturam hominis adjungens sibi, totum quodammodo humanum genus ascivit. Quod eo fecisse a plerisque veterum dicitur, ut totam veluti massam, et conspersionem Adami posterorum vitio parentis infectam sui, ac privatis cujusque maculis corruptam purgaret, quantum in se erat, ac defæcaret. De quo vide quæ in secundo libro hujus operis diximus[5]. Igitur Christi redemptio ad omnes, quantum fieri potuit, pertinere debet: ut quemadmodum humana natura ita communis est cum omnibus, et singulis hominibus in Christo, uti nemo ab consortio illius exprimatur: sic divinitas ipsa, et ex ea derivata sanctitas cum omnibus communicetur eo quo communicari voluit ac debuit modo: ejusmodi nimirum, ut pro certo cujusque, ac libero, ut in adultis, arbitrio voluntatis excepta, manaret in universos, et ex sese neminem excluderet: non tamen invitis, aut necessitate compulsis: sed ope gratiæ, et efficientia mutatis, et volentibus obveniret.

Denique in calce libri ejusdem secundi, ita scribit Hilarius, « Munus autem, quod in Christo est, omne omnibus patet unum: et quod ubique non deest, intantum datur, inquantum quis volet sumere: intantum residet, inquantum quis volet promereri. »

XI. Hilario succedet Ambrosius, qui nec ipse perfunctiorie tantæ rei sacramentum attigit: sed crebris, plenisque sententiis frequentavit. Ex iis nonnullas hic exscribam. In Ambros.

1 *Ps.* XXIX. — 2 Supra lib. IX, cap. IV, paragr. 12. — 3 *Ps.* LI, ver, 7. — 4 Hilar. in *Ps.* LII. — 5 Cap. VIII, par. 7 et seq.

libro secundo *de Pœnitentia* [1]: ubi ea res ex professo tractatur, tam Judam ipsum Domini proditorem, quam Simonem Magum pœnitentiam agere, et in gratiam redire potuisse confirmat. De Juda primum ita scribit : « Arbitror enim, inquit, quod etiam Judas potuisset tanta Dei miseratione non excludi a venia, si pœnitentiam non apud Judæos, sed apud Christum egisset. » Cujus rei causa mox ista subjungitur : « Bonum Dominum habemus, qui velit donare omnibus. » Ergo et Judæ voluit condonare peccatum.

De Simone vero subinde disputans, cum docuisset patere omnibus veniæ, ac misericordiæ locum, id sibi tanquam a Novatianis objectum diluit, quod in illius historia Petrum dixisse Lucas refert : *Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et roga Deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui* [2]*;* tanquam de venia illi danda dubitaret. Verum dubitationis hanc esse vocem negat Ambrosius [3], « Ego autem nec Petrum dubitasse credo, nec dico; nec verbi unius præjudicio tantam causam strangulandam arbitror. » Quod exemplis probat e Scriptura petitis; ubi Deus interdum ita loquens inducitur : ut apud Jeremiam [4], « si forte audiant, et convertantur. » Et in *Psalmo* LXXX. *Pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem* [5]. Et Dominus in *Evangelio* [6], *Si enim me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis.* Ex quibus concludit sic : « Si ergo his verbis usus est Petrus: quibus Dominus usus est sine præjudicio sententiæ suæ; cur non accipiamus et Petrum his usum sermonibus sine suæ fidei præjudicio? Neque enim poterat dubitare de Christi munere, qui sibi solvendorum peccatorum dederat facultatem. » Itaque sine ulla dubitatione Judam, et Simonem Magum converti, et salutem potuisse consequi, affirmat Ambrosius ; reprobos utique homines, et quos nemo ab æterna damnatione vindicandos putet. Eodem spectat quod ejusdem libri capite octavo legitur : « Qui lapsu alieno gaudet, inquit [7], diaboli gaudet victoria. Et ideo doleamus magis cum audimus periisse hominem, pro quo Christus mortuus est, qui nec in messe stipulam negligit. »

In libro quoque tertio *de Officiis*, capite tertio, cum omnes homines pro viribus adjuvandos esse dixisset, hanc inter alias rationem subjicit; quod « Christus quoque Dominus, qui pro universis mortuus est, mercedem suam evacuatam dolebit. » Ex quo illud deducitur; cum reprobi pereunt, *mercedem* Dominicæ passionis in illis *evacuari*.

XII. Idem in præfatione libri primi *de Spiritu sancto*, ad Gedeonis alludens historiam [8], in qua carnes, et azymos panes lapidi impositos Angelus solo virgæ contactu excitato igne consumpsit, « Jam tunc igitur, inquit, in mysterio declaratum est, quia Dominus Jesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, etc. Quod igitur extendit Angelus virgam, et tetigit petram, de qua ignis exivit, ostendit quod caro Domini spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. »

Et in libro *de Joseph*, capite septimo sub finem, « Neque enim pretium, ait, quæsivit a nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium solvit, quia non auro, et argento, sed pretioso nos redemit sanguine. Ergo id pretium debes, quo redemptus es : etsi ille non semper exigat, tu tamen debes. Eme igitur tibi Christum, non eo quod pauci habent, sed eo quod omnes habent. Omnes habent per naturam, pauci offerunt per timorem. Suum est quod a te Christus reposcit. Ipse vitam omnibus dedit; ipse pro omnibus mortem suam obtulit. Solve pro auctore quod soluturus es lege. » Nimirum quod omnes homines habent, sanguinem suum, ab illis, ubi opus est, exigi ait Ambrosius, quoniam et sanguine redempti sunt, et omnes sunt redempti, qui per naturam hoc habent, quo redempti sunt, et quod ab illis postulatur, sanguinem. Manifestum est ergo, ex Ambrosii sententia, omnes homines pretio sanguinis Christi esse redemptos.

Rursus *ad Psalmum* CXVIII ejusque versum decimum octavum, « Omnibus dicit Jesus, *Volo*; qui non vult esse peccatum. Velle Christi, commune in omnes est : mundari, fidei esse (*est*) credentis in Christum. » Et ad versum vicesimum tertium, Christum ita loquentem introducit de eo, quod a Judæis judicatus, et condemnatus est : « Ego eorum redemptor adveneram : ego veneram, ut omnium peccatum mundarem, ut recuperarem amissos, restituerem paradiso sancti Jacob hæreditatem. Et illi adversus me detrectabant. »

XIII. Item ad versum sexagesimum-quartum, *Misericordia tua, Domine, plena est terra,*

[1] Lib. II. cap. v. — [2] *Act.* VIII, 22. — [3] Amb. ibid. C. — [4] *Jerem.* XXVI, 3. — [5] *Ps.* LXXX, 5. — [6] *Joan.* VIII, 19. — [7] Amb. II *de pœnit.* cap. VIII. — [8] *Jud.* VIII.

sic scribit : « Quomodo misericordia Domini plena est terra, nisi per passionem Domini nostri Jesu Christi? etc. Plena est ergo terra misericordia Domini ; quia omnibus est data remissio peccatorum. Super omnes sol oriri jubetur. Et hic quidem sol quotidie super omnes oritur. Mysticus autem sol ille justitiæ omnibus ortus est, omnibus venit; omnibus passus est, et omnibus resurrexit. Ideo autem passus est, ut tolleret peccatum mundi. Si quis autem non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat. Ut si quis clausis fenestris radios solis excludat, non ideo sol ortus est omnibus, quia calore ejus se ipse fraudavit. Sed quod solis est, prærogativam suam servat : quod imprudentis est, communis a se gratiam lucis excludit. » Quid hac Ambrosii sententia plenius, accuratius, ac disertius ad institutum nostrum? aut quid aliud diceret, si nostro tempore ac loco nunc esset, et hoc ipsum, quod probare volumus, explicare vellet, Christum Dominum pro salute omnium, sine ullius exceptione, sanguinem fudisse suum, ac mortem subiisse? Cujus remedii fructus si non ad omnes pervenit, ideo factum esse, non quod Christus noluerit; sed quod illi ipsi, quorum causa pretium istud impensum est, recusaverint, et ab se rejecerint ; cum quidem liberæ voluntatis usu ad oblatam gratiam accedente aliter consulere sibi potuissent.

Simillimum huic est quod ad eumdem *Psalmum* idem adnotavit Ambrosius [1], « Vides igitur, inquit, quod Verbum Deus et otiosum provocat, et dormientem excitat? Qui enim venit, et januam pulsat, vult semper intrare. Sed in nobis est, quod non semper ingreditur, non semper manet, etc. Dilata cor tuum : occurre soli lucis æternæ, qui illuminat omnem hominem. Et illud quidem verum lumen omnibus lucet. Sed si quis fenestras suas clauserit, æterno lumine se ipse fraudabit. Excluditur ergo et Christus ; si tu mentis tuæ januam claudas : et si possit intrare, non vult tamen importunus irruere, non vult invitos cogere. Ortus ex Virgine, processit ex alvo universa totius orbis irradians, ut luceret omnibus. Capiunt qui desiderant fulgoris perpetui claritatem, quam nox nulla interpolat. » Hic locus crucem hæreticis, et Armacanis figit, dum et gratiam Christi patere docet omnibus, et in eos juvandos incumbere ; ac frustrari nonnunquam effecto, fructuque suo, ut etsi sufficiens sit ad immutandos, convertendosque peccatorum animos, horum culpa nihil penitus efficiat.

Præterea in explanatione *Psalmi* ejusdem [2], « Mala, inquit, Evæ successio totum hominem denotavit; præclara Christi hereditas totum hominem liberavit. Non ad unum quidem, non ad paucos, sed ad omnes testamentum suum scripsit Jesus : omnes scripti hæredes sumus, non pro portione, sed pro universitate. Testamentum commune est, et jus omnium, hæreditas universorum, et soliditas singulorum. »

Ad hæc passim iisdem in commentariis *ad Psalmum* CXVIII idipsum repetit et inculcat : dum alias Christum asserit, « in carne venisse propter omnium redemptionem [3] : » Alias [4], « pro omnibus se obtulisse passioni, et ut omnis caro ad Dominum ascenderet : » Alias, « Dominum Jesum Christum ascendisse patibulum [5] ; et totius orbis peccatum suo cruore mundasse. » Item, « Passionem Salvatoris omnes redemisse. » Tum, « Pro omnibus in commune semel mortuum esse [6]. » Nec non alibi [7], « Propter omnium redemptionem infirmitates nostras Christum suscepisse ; et ut totius mundi maledicta deleret. » Item, « Hostiam fuisse pro delictis et totius mundi victimam, ut pacificaret omnia [8]. » Cujusmodi sententias complures ex ejusdem collectas Ambrosii scriptis congessit Hincmarus in libro *de Prædestinatione*, capite XXV et XXXIII.

Rursus in Annotatione in Leviticum, *ad Constantium*, de circumcisione disputans, et cur sanguis in ea parvulorum omnium profusus sit, nunc autem viritim id in omnibus non fiat exponens, eam affert rationem, quod jam pro omnibus, et singulis fusus sit cruor Domini nostri Jesu Christi, « Pretium, inquit, nostræ liberationis erat sanguis Domini Jesu, quod necessario solvendum erat ei, cui peccatis nostris venditi eramus. Donec igitur hoc pretium pro omnibus solveretur hominibus, quod Dominici sanguinis effusione pro omnium fuit solvendum absolutione, opus fuit singulorum sanguine ; qui lege, et consuetudinis ritu sacræ præcepta sequeretur religionis. Sed quia pretium pro omnibus solutum est, posteaquam passus est Christus Dominus, jam non opus est, ut viritim sanguis singulo-

1 Ad ver. 79. — 2 Ad ver. 111. — 3 Ad ver. 163. — 4 Ad ver. 156. — 5 Ad ver. 58. — 6 Ad ver. 143. — 7 In *Apol. David.* cap. III. — 8 Lib. *de Bened. Patr.* cap. XI.

rum circumcisione fundatur : cum in sanguine Christi circumcisio universorum celebrata sit, et in illius cruce omnes simul crucifixi simus cum eo. » Hæc Ambrosii disputatio necessario consequens illud habet, Christi sanguinem pro omnibus, nullo prorsus excepto, profusum fuisse ; uti nemo Judæus ab lege circumcisionis eximebatur. Quod nisi pro universis passus esset Dominus, firma non esset, sed profecto nutaret illius ratiocinatio.

Sic in *enarratione Psalmi* XXXVIII, de *agno Dei* loquens, *qui tollit peccata mundi*; «Illum quidem, ait, oportebat pro omnibus mori, ut in ejus cruce fieret remissio peccatorum, et sanguis ipsius mundi inquinamenta lavaret. Sed væ illis, qui auctorem salutis propriæ negaverunt. » Ergo salutis auctor, quantum in ipso fuit, etiam negatoribus reprobis, et maledictis, erat Christus Dominus.

Sed insigne est ad Christi meritorum beneficam vim et amplitudinem probandam, caput sextum libri primi *de Jacob, et vita beata,* ejusdem Ambrosii : ubi et pro unoquoque singillatim mortuum confirmat esse Christum, et advocatione pro illis modo fungi : et illa denique Apostoli verba, *Pro nobis omnibus tradidit illum* [1], ad eumdem sensum accommodat sic ; « Mire etiam addidit, Pro nobis omnibus tradidit illum [2], ut ostenderet, quod ita omnes diligat, (*cor.* ut) et dilectissimum sibi filium pro singulis traderet. »

Hieronymi. XIV. Hieronymus item initio epistolæ LXXXIII, nullius non hominis peccata tulisse Christum, hoc est pro omnibus satisfecisse, quantum in ipso erat, haud obscure declarat, cum ait, nisi hoc esset, mentitum esse Joannem cum dixit. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* [3] : « si sunt adhuc in sæculo, quorum Christus peccata non tulerit. Aut enim ostendendi sunt non esse de mundo, quos Christi ignoret indulgentia, aut, si de mundo sunt, eligendum e duobus alterum : Liberati a peccatis Christi potentiam probant : non liberati, quasi adhuc rei, imbecillitatem demonstrant. » Perspicuum est hoc in loco pro eodem usurpari duo hæc; *ferre peccata mundi*, et *liberare a peccatis ;* porro non illud significare eadem ista, reipsa peccata delere, et justos facere. Alioquin cum non ignoraverit Hieronymus, longe majorem hominum numerum peccatorum veniam, et salutem non percipere, quam expiari a peccatis et ad vitam pervenire, hoc est plures esse reprobos, et damnatos, quam salvos; consequens esset quod ille negat, plures esse, quorum peccatum non tulerit, et quos non liberaverit; quam quorum tulerit, quosque liberarit. Quare necesse est eo sensu dixisse doctorem sanctissimum, omnium qui in mundo censentur, hoc est universi generis humani, quantum in ipso fuit, peccata tulisse Christum, et omnes liberasse, hoc est *pro liberandis omnibus venisse*, ut loquitur Leo Papa [4]. Quod si quis pro reprobis passum illum fuisse neget, necesse est aut eos homines non esse, nec in mundo numerari, aut ad illos liberandos non suffecisse Christi sanguinem ; ut argumentatur Hieronymus.

XV. Paulinus episcopus Nolanus in epistola secunda, « Omnem, inquit [5], quantum in ipso est, hominem salvum fieri vult, qui fecit omnes. Nam et idcirco descendit ad nos, ut ad illum ascenderemus. Ideo conformatus est corpori carnis nostræ, quæ peccato serviebat, ut nos conformaret corpori carnis suæ, quæ peccatum non fecit : ut vere ad originalem gloriam reformemur, si divinam similitudinem Christi imitatione capiamus. » Christus itaque ideo descendit, ut, quantum in ipso est, omnem hominem salvum faciat : quoniam salvos omnes esse cupit Deus. Paulini Nolani.

Idem in epistola XXIX. « Opus enim Dei est mutare hominem, quia solus potest instaurare quod fecit. Quod toto jamdudum orbe terrarum sapientia Dei Christus operatur, ubique se gentium Verbi voluntate circumferens, et per electas animas semet immittens : ut, sicut Propheta dixit, *in omni gente primatum habeat* [6]. Et quia jam quotidie, ait, magis appropinquat recognitionis dies, omnisque nos hora judicio applicat, satagit, et properat bonus Dominus præripere nos ab ira ventura, et de complexu hujus, ut scriptum est [7], nocentis et vipereæ generationis abducere. Hinc in omni loco plura quotidie mirabiliora solito signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat. Ostendit in raris, quod omnibus, si velint, prosit. Sufficit enim universorum institutioni forma paucorum ; quæ in utrumque proponitur, ut credentibus exemplo sit, indurantibus testimonio. » Christum operari ubique dicit, et miracula facere, ut, quantum in ipso est, et pro eorum salute passus est.

Sic in epistola XXXV [8] *de ficu maledictione*

1 *Rom.* VIII.— 2 Amb. tom. I.— 3 *Joan.* I.— 4 Serm. I *de Nativ.* — 5 Paul. ep. II.— 6 *Sap.* VII, 27.— 7 *Matt.* III, 27.— 8 Paul. ep. XXXV.

Christi Domini percussa, et arefacta loquens, in ea significari ait homines omnes[1], « in quibus escam suam Deus semper vult invenire,» maxime in Judæis, et in synagoga : quæ tamen oblatam ab illo salutem repudiavit. « Itaque in illa arbore, inquit, salutem hominis esuriebat, et ab homine debitum sibi fructum petebat, Sed et *cum in sua propria venisset*[2], *sui eum non receperunt*; et debitam fidei frugem, quam per legem, et Prophetas in eos seminaverat, sterilis infidelium Judæorum Synagoga non reddidit. Venit ad arborem eorum, quærens a filiis plantationis suæ expectati germinis dulcem cibum. At illa, subductis pietatis fructibus, dedit in escam illius fel; et uvas petenti obtulit spinas : et ipsum bonæ vineæ plantatorem, ipsum veram vitem et botrum suavitatis aceto urente potavit. » Ita Christus salutem hominum omnium esuriit, maxime Judæorum, id est *suorum, qui tamen eum non receperunt*; nec optatum, ac tantopere quæsitum fidei fructum, et salutis reddiderunt. Qui Paulini locus cum illa quadrat expostulatione Christi, quam expendimus alibi[3] : *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt*[4]; *quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* Nam *congregare filios* nihil aliud est, quam fidem, gratiam, ac salutem iis offerre. Quod quidem sæpe Christum fecisse, Christique discipulos, pene omnes novi Testamenti paginæ loquuntur : in quibus de Judæorum abdicatione, propter eorum contumaciam : et gentilium vocatione, ac substitutione mentio fit; Item epistola XXXIII. « Omnibus, inquit, vita, omnibus via, omnibus janua est. Nemini claudit sua regna, quibus et vim permittit inferri. » Si nemini claudit aditum regni cœlestis, ergo omnibus cœlum patere vult, et passionis suæ fructum cum omnibus communicat, sine quo nemini patet. Quin epistola IV paulo ante finem, « Dedit, inquit, potestatem recipientibus se filios Dei fieri ; et, quantum in ipso est, omnibus dixit hominibus, *Dii estis, et filii Excelsi omnes.*» Denique Paulinus idem in epistola XXXVI *ad Macarium* : in qua naufragi Catechumeni memorabilem, ac stupendam describit historiam, Christum demonstrat omnium hominum procurandæ saluti studuisse dum viveret ; hodieque, quantum in se est, incumbere. « Quia ipse est, inquit, verus panis, qui de cœlo descendit dare escam omni carni. In omni enim homine opus suum diligit : et omnem, quantum in ipso est, hominem salvum fieri vult : quia mortem non fecit vitæ dator, et vita totus[5] ; nec lætatur in perditione vivorum, qui mavult misericordiam, quam sacrificium : nec personas accipit, qui fecit omnes : sed pro meritis judicat, quia Deus judex est. »

XVI. Auctor commentariorum in epistolas Pauli, quibus Ambrosii nomen præfigitur, Ambrosii ipsius æqualis, in epistolam *ad Corinthios* secundam, et illa verba, *Et pro omnibus mortuus est Christus*[6], hæc adnotat; « Quia omnes necesse est mori causa Adæ, pro omnibus mortuus est Christus, ideoque qui vivunt in corpore, scientes Christum mortuum esse pro se, sint ei subditi, profitentes hunc Dominum. » Hincmarus in libro *de prædestinatione*, capite XXXIII, locum alterum affert ex iisdem commentariis ad epistolam primam *ad Corinthios*, et hæc Apostoli verba[7], *Quicumque manducaverit panem hunc*, etc. *reus erit corporis, et sanguinis Domini.* Quid est autem reos esse « nisi pœnas dare mortis Domini ? Occisus est enim pro iis, qui beneficium ejus irritum faciunt[8].» Ita quidem commentarii illius verba citat Hincmarus. Sed in editis non *pro iis* legitur : sed *ab iis.* Gaudentius Brixianus tractatu duodecimo his verbis Christi sanguinem pro illis etiam profusum indicat, qui fructu vacuum in seipsis eum culpa sua fecerunt : « Cavendum plane nobis (fratres carissimi) ne victoriam Christi, qua diabolum triumphavit, de captivitate ejus nos redimens suo sanguine pretioso, et auferens ei humani generis principatum; nostro vitio irritam faciamus : illius tyrannidi per illecebras carnis ejus crudeli iterum regno nos subjicientes in contumeliam Redemptoris : unde merito conqueratur, et exprobret : *Quæ utilitas in sanguine meo ?* Sine causa meus pro vobis sanguis effusus est; si ita vos geritis. »

Auctori comm. in Epistol. Pauli.

1 *Marc.* XI, 14. — 2 *Joan.* I, 11. — 3 Tom. I, lib. X cap. III, parag. 1. — 4 *Matt.* XXIII, 8. — 5 *Sap.* I, 13. — 6 In II *Cor.* V, 15. — 7 I *Cor.* III, 27. — 8 Comm. Ambr.

# CAPUT III.

*Quis Augustini sensus de hac controversia fuerit, utrum omnes salvos esse velit Deus, ac pro omnibus passus sit Christus. 2. Affirmantia ex illo petita loca, quorum pleraque illustrantur. 6. Maxime insignis unus ex libro de spiritu, et littera, quem novi Dogmatistæ falsa ratione detorquent.*

...nam ...rit de contro... ...a mens ...ustini.

I. Sed in unum præ aliis Augustinum quæstionis illius tota vis incumbit; quem recentiores hæretici, et horum imitatione novi propugnatores dogmatis, antiquis ut opponunt, sic anteponunt omnibus; et ejus arbitrio solius in his, ac similibus controversiis esse standum, assidue prædicant. Quod de Claudio Taurinensi, infami hæretico refert Dungalus. « Augustinum, inquit, adsumit; a cujus subtilitate ingenii, Christianique sensus rectitudine longissime distat. Alios quidem præter eum solum pene omnes abjicit. » Quare diligenter investiganda nobis est illius opinio, eaque partim ex ejus scriptis; partim ex ejusdem doctrinæ fautorum, ac sectatorum libris eruenda.

Ut ab Augustino ipso petere illud incipiam, non est dubitandum, quin varia, et in specie contraria de re proposita judicia illius exstent. Nam alias neque Deum salvos omnes esse velle; neque pro omnibus pati voluisse Christum, existimasse videtur. Alias omnium velle, nullo excepto, salutem : et ad eam capessendam, idonea gratiæ, ac vocationis conferre subsidia; tum vero Christum, quantum est in ipso, consuluisse omnibus, et gratiam, vitamque sua morte peperisse : adeo ut si qui ab ea excidant, qui quidem uti libertate sua possunt, vitio suo, ac voluntaria pravitate jacturam illius faciant, tanquam ipsi gratiæ, non ipsis gratia defuerit.

Utriusque partis propria firmamenta ex illius libris haud pauca selecta sunt, partim ante annos circiter octingentos; cum hæc agitari quæstio cœpit, et in apertum Gallicanarum ecclesiarum dissidium erupit, auctore Gothescalco monacho : contra quem Joannes Scotus acerrime depugnavit. Sed eo neutri parti satis probato, secundiore cum illo Marte Rhabanus Maurus, et Hincmarus Rhemensis archiepiscopi, cum fautoribus illorum episcopis : quibus vicissim restiterunt episcopi alii de quibus postea. Partim annis ab hinc decem; cum hæc eadem instaurata lis est, Armacano duce; qui civilem, et tolerabilem, atque intra catholicæ regulæ fines jactatam controversiam, fecit Ecclesiæ capitalem. Hæc pugnax et animosa contentio faces subjecit hominibus acutis et eruditis, cum ad cætera conquirenda, quibus adjuvari sua cuique posset opinio : tum vero cum primis ad Augustini versandos, et scrutandos attentius libros, indeque comparanda illius quod vellet, probaretque subsidia : cum propter tanti viri excellentem auctoritatem nemo esset, qui non auctorem illum, et suffragatorem habere cuperet.

Augustini loca quæ afferuntur pro asserenda voluntate Dei de omnibus salvandis hominibus.

II. Nos ex illa testimoniorum copia, quam in utramque partem Augustini lectio suppeditat, nonnulla producemus, et sicubi opus est, illustriora ponderando faciemus : ac primo ea loca ponemus, quæ suadere videntur id, quod maxime volumus, Deum omnes antecedente quadam voluntate salvos esse velle : tum omnibus liberandis, quantum in ipso fuit, redemptorem destinasse Christum : et hunc paternis consiliis obsecutum, quidquid egit et passus est, ad usum omnium, et emerendam salutem accommodasse.

Primus locus est e libro *de catechizandis rudibus*, capite XXVI, ubi ita loquitur[1]. « Vere, frater, illa magna, et vera beatitudo est, quæ in futuro sæculo sanctis promittitur. Omnia vero visibilia transeunt, et omnis hujus sæculi pompa, et deliciæ, et curiositas interibunt, et secum ad interitum trahunt amatores suos. A quo interitu, hoc est pœnis sempiternis, Deus misericors volens homines liberare, si sibi ipsi non sint inimici, et non resistant misericordiæ creatoris sui, misit Unigenitum filium suum; hoc est Verbum suum. » Ex his verbis Augustini perspicue sequitur, Deum velle, quantum in se est, ab æternis suppliciis omnes homines eximere, proptereaque Christum e cœlo venisse. Ac tametsi vox *omnes* ad *homines* adjuncta non sit, quam apposuit Hincmarus; nihilominus ex iis, quæ proxime subjicit Augustinus, idem sensus existit. Etenim qui Deum affirmat

1 Aug. tom. IV.

velle homines liberare, si ipsi velint, et nisi voluntati illius resistant; aperte significat, velle omnes esse salvos Deum, quantum est in ipso : ac si qui forte pereant, non quod ille voluerit, sed quod isti recusarint, in eam calamitatem incidisse. Certe reprobos, qui sibiipsis inimici, et adversus Deum contumaces, ac refractarii fuerunt, ideo ab salute putat excidisse, quod invitanti, et servare volenti gratiæ restiterunt. Quamvis enim salvos esse cupiat, non id tamen absolute fieri vult, sed adhibita conditione hac, dummodo pro virili et ipsi nitantur, ac fidem suscipiant : « Ut quemadmodum per unum hominem, qui primus factus est[1], id est Adam, mors intravit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ a diabolo, ut præceptum Dei transgrederentur : sic per unum hominem, qui etiam Deus est, Dei filius, Jesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credentes in eum omnes in æternam vitam ingrederentur, » ut ibidem mox Augustinus scribit. Nam nemo qui ista leget, aliud, si sanus, ac sobrius est, secum reputabit, nisi voluntatem illam Dei homines liberare volentis, in iis solis effectum habere, qui in fide, eaque videlicet caritate animata perseverant : eos vero, qui volenti, et aspiranti Deo resistunt, velle quidem servare Deum : sed reipsa non liberare, quia beneficæ, ac salvificæ ipsius voluntati obsequi noluerunt.

III. Rursus in enarratione *Psalmi* LXVIII. « Judas, inquit[2], traditor punitus est, et Christus crucifixus est. Sed nos redemit sanguine suo, et punit illum de pretio suo. Projecit enim pretium argenti, quo ab illo Dominus venditus erat, nec agnovit pretium quo ipse a Domino redemptus erat; factum est hoc in Juda. » Itaque pretio sanguinis Christi redemptus est Judas, non quidem reipsa : sed quantum in redemptoris voluntate fuit. Eodem spectat quod de Judaico populo alibi Augustinus idem memorat : « Populi autem spernentes propter superbiam suam humilitatem Dei, crucifixerunt salvatorem suum ; et fecerunt damnatorem suum. »

Item in libro secundo *de Symbolo ad Catechumenos*, capite quinto disertissimis verbis voluntatem illam Dei generalem, et antecedentem explicat, qua Judæos ipsos, id est populum omnem, a quo rejectus, et crucifixus est, redimere voluit, etsi revera non redemerit. « Ad hoc, inquit, quærebatur (ab Herode, et Judæis impiis) non ut agnosceretur, sed ut occideretur : quia mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit. O munde immunde : venit qui te redimat, et turbaris, et hunc tu vis perdere, quando te disposuit liberare. O Judæorum terra impia, non congruis cœlo. Cœlum demonstrat, ut adoretur : tu quæris, ut infans necetur. Ille tibi annuntiat Deum hominem suscepisse pro te : et tu vis perdere eum qui venit redimere te. » Venerat ergo Christus, ut quantum erat in ipso, populum redimeret universum : tametsi culpa sua non omnes reipsa sint redempti. Ideo in supremo judicio vulnera illis sua demonstraturum esse Dominum, postea dicit, et ita eos allocuturum[3]: « Ecce hominem, quem crucifixistis : ecce Deum, et hominem, in quem credere noluistis. Videtis vulnera, quæ inflixistis : agnoscitis latus, quod pupugistis : quoniam et per vos, et propter vos apertum est; nec tamen intrare voluistis. Qui non estis redempti pretio mei sanguinis, non estis mei : *Discedite a me in ignem æternum*[4] etc. festinet unusquisque, cum vivit, ut vivat : currat, ut ejus pretioso sanguine redimatur : ne cum non fuerit inventus in numero redemptorum, in numero maneat perditorum. Hic dum vivitur, melior eligatur locus. Hic est tempus fidei. » Hæc Augustini testimonia declarant, redemptos Christi sanguine solos illos esse, qui salutem consequuntur : ad omnes vero redimendos, quantum in ipso fuit, et illum venisse, et suum fudisse sanguinem.

Quod nisi omnes salvare voluisset : sed quosdam absolute ab salute, et merito suæ passionis exclusisset; non hoc in optione, et voluntate cujusque relinqueret Augustinus, ut de numero redemptorum esset; quasi in suspenso rem haberet, et alterutram sortem potestati permitteret etiam eorum, qui ignavia sua in numero manerent perditorum. Idem in epistola quinquagesima sub finem, de peccato in Spiritum sanctum disserens; quod *finalem*, ut vocant, *impœnitentiam* esse statuit; manifeste reprobis dari divinitus gratiam, qua si uti velint, salvari possint, ita demonstrat : « Huic ergo dono gratiæ Dei quicumque restiterit, et repugnaverit, vel quoquo modo fuerit alienus, usque in finem hujus temporalis vitæ, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro, etc. Quamdiu vero hic vivit, eum, sicut dicit

1 *Rom.* v, 12. — 2 Aug. *in Psal.* LXVIII. — 3 Eod. lib. cap. VIII. — 4 *Matt.* XXV, 41.

Apostolus, patientia Dei ad pœnitentiam adducit. Sed si ipse perseverantissima iniquitate, sicut consequenter adjungit Apostolus, secundum duritiam cordis sui, et cor impœnitens thesaurizat sibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro. » Igitur, ex Augustini, nec non Apostoli testimonio, reprobi adducuntur, quantum in Deo est, ad pœnitentiam ; quod sine gratia recte dici non potest.

IV. Nec leve istud est Augustini testimonium, quod ex libro priore *Retractationum*, capite decimo eruditi viri colligunt. Ubi quod in libro primo *de Genesi contra Manichæos*, capite tertio scripserat, « Illud tamen quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum[1], pura corda eorum illuminare, qui Deo credunt, et ab amore visibilium rerum, et temporalium se ad ejus præcepta servanda convertunt, quod omnes possunt si velint, » hoc inquam, a se dictum examinans in *Retractationibus* Augustinus, negat eo Pelagianos novos hæreticos abuti posse. « Verum est enim, inquit, omnino omnes homines hoc posse si velint : sed præparatur voluntas a Domino, et tantum augetur munere caritatis, ut possint. » Posse igitur omnes homines convertere se ad Deum, et salvari, censet Augustinus, siquidem velint. Possunt autem velle : quia si non possent velle, omnino non possent ad Deum converti, Nemo quippe nisi voluntate convertitur. Est autem ridicula, et stuporis plena cavillatio, si quis dicat, non posse velle reprobos converti ad Deum : et in eo perseverare in finem usque : et tamen si vellent, utique salutem adepturos esse. Nam et hoc ipsum de diabolo, et angelis ejus, deque damnatis usurpare licet : non eos posse velle pœnitentiam, et conversionem ad Deum : et si vellent rogare veniam, ac pœnitere delicti, ad veniam, et salutem esse redituros ; quod posterius a plerisque dictum esse veterum scimus. Nec tamen vel isti ipsi sic locuti sunt, vel quisquam de dæmonibus ausit modo dicere ; quod Augustinus de reprobis etiam intelligi voluit hominibus. « Verum est, omnino dæmones posse, si velint, Deo credere, et ad eum converti. » Cur autem dici hoc nefas est, nisi quia dæmones idcirco converti nequeunt, quoniam velle converti nequeunt? Quare ideo converti possunt omnes homines et inter hos reprobi : quia possunt velle converti. Deinde quod magnopere hic animadvertendum est, cum illam sententiam retractat, id est polit, et a calumnia Pelagiana vindicat, nihil in eo commutat, aut modificat, quod dixerat : *posse omnes converti si velint*. Sed illud solum interpretatur, quomodo converti possint, et quod omissum erat supplet ; nimirum adjutorium gratiæ ad illam conversionem requiri. Quocirca hoc addito, de quo nullus ambigit Catholicus, manet illud integrum, et fixum ex Augustini sententia ; « posse omnes si velint, ad Dei præcepta servanda converti. » Non possunt autem converti sine gratia. Igitur parata est, et attributa quantum in Deo positum est, omnibus gratia : « quia illud lumen, addit Augustinus, omnem hominem illuminat venientem in hunc mundum. »

V. Quin illud validissimum est argumentum, quod ex ejusdem Augustini disputatione contra Julianum Pelagianæ coryphæum sectæ deducitur : imo ex Apostolo ipso, cujus ex verbis argumentatur Augustinus. Ut enim parvulos originali implicatos esse delicto probet, Augustinus sic ex Apostoli auctoritate ratiocinatur ; qui scribens *ad Corinthios* ita loquitur[2] : *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt : Et pro omnibus mortuus est Christus*. Hinc igitur contendit sic Augustinus : si pro omnibus mortuus est Christus : ergo et pro parvulis mortuus est. Atqui pro solis mortuis et quidem peccato mortuis, id est peccatoribus, mortuus est ille. Igitur peccato mortui nascuntur parvuli. In quo illud una profecto continetur ; pro omnibus peccatoribus Christum esse mortuum. Siquidem pro omnibus primo dicit esse mortuum Christum Apostolus : deinde quos omnes nominarat, eos subinde peccato esse mortuos affirmat. Prorsus igitur idem Apostolus pro peccatoribus omnibus Christum ait esse mortuum. Cum ergo tam parvuli sine baptismo vita functi, quam cæteri in peccato morientes, reprobi sint ; non pro solis electis, ac prædestinatis passus Christus et mortuus est : sed pro universis hominibus : quorum neminem non esse mortuum cum Apostolo sentit Augustinus.

Sed hujus verba ex libro sexto *contra Julianum* capite quarto necessario hic afferenda sunt. « Sed attende quam validis, inquit[3], testimoniis urgearis. Tu dicis etiam pro peccatoribus mortuum : ego dico nonnisi pro

1 *Joan.* I. — 2 II *Corin.* V, 14. — 3 Aug. VI *cont. Jul.* cap. IV, tom. VII.

peccatoribus mortuum : ita ut respondere cogaris, si nullo peccato parvuli obstricti sint, non esse pro parvulis mortuum. Dicit enim ad Corinthios, *Quoniam unus pro omnibus mortuus est* : *ergo omnes mortui sunt ; et pro omnibus mortuus est*. Nullo modo hic negare permitteris, nonnisi pro his, qui mortui sunt, mortuum fuisse Jesum. Quos igitur hoc loco intelligis mortuos? Numquid eos, qui de corpore exierunt? Quis ita desipiat? Eo modo itaque intelligimus mortuos, pro quibus omnibus unus mortuus est Christus, quomodo alibi dicit : *Et vos cum essetis mortui in delictis, et præputio carnis vestræ, vivificavit cum illo*. Ac per hoc unus, inquit, pro omnibus mortuus est ; ergo omnes mortui sunt : ostendens fieri non potuisse ut moreretur, nisi pro mortuis. Ex hoc enim probavit omnes mortuos esse, quia pro omnibus mortuus est unus. Impingo, inculco, infercio recusanti. Accipe, salubre est, nolo moriaris. Unus pro omnibus mortuus est; ergo omnes mortui sunt. Vide quia consequens esse voluit, ut intelligantur omnes mortui, si pro omnibus mortuus est. Quia ergo non in corpore, restat ut in peccato esse mortuos omnes, si pro omnibus Christus mortuus, nemo neget, nemo dubitet, qui se non negat, aut dubitat Christianum. Quapropter si nullum trahunt peccatum parvuli, non sunt mortui. Si non sunt mortui, non est mortuus pro eis, qui non est mortuus nisi pro mortuis. »

Et in libro secundo *Operis imperfecti contra eumdem Julianum*, capite CLXXV. « Hinc te, inquit, exue si potes ; quod unus pro omnibus mortuus est : et aude dicere, non omnes esse mortuos, pro quibus mortuus est Christus : cum statim tibi Apostolus fauces premat; et opprimat audacissimam vocem quid sequeretur ostendens ; et dicens, *ergo omnes mortui sunt*. Noli sic laudare Apostolum : noli exponere, ut nolis audire : *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt*[1]. In hos omnes, qui mortui sunt, cum peccato mors pertransiit per illum, in quo omnes moriuntur. Ibi sunt et parvuli, quia pro ipsis Christus mortuus est, qui propterea pro omnibus mortuus est, quia omnes mortui sunt. » Igitur et pro omnibus mortuus est Christus : et omnes sunt mortui ; ac denique *ideo pro omnibus est mortuus, quia omnes mortui sunt*. Perspicuum est ergo pro reprobis etiam mortuum esse Christum. Nam et inter *omnes* censentur isti, tam adulti, quam parvuli. Denique eosdem *omnes* intellexit Apostolus, quos paulo ante eodem capite significaverat, dicens[2], *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*. Atqui omnes, excepto nemine, sisti oportet pro tribunali Christi.

Locu insignis libro de spiri et litter quem m dogmati falsa rati detorqu

VI. Est ejusdem Augustini locus quidam ex libro *de Spiritu, et littera*, capite XXXIII, in quo manifeste confirmat Deum omnes homines salvos velle fieri. Eo nos usi sumus in libro decimo tomi primi[3]; cum idipsum probare vellemus. Verum Armacanus adeo confidenter in eos invectus est, qui illud Augustini testimonium ad propugnandam, quam evertere ipse conabatur, catholicam de Dei voluntate ista sententiam afferebant, ut alios, qui de eodem argumento postea scripserunt, ab illo proferendo absterruisse videtur[4]. Etenim magnos illos viros, qui istum locum adhibuerant, per ludibrium traducit; quod allatam ab Augustino, et improbatam Semipelagianam responsionem pro vera et confessa illius auctoritate sumpserunt. Sed in eo turpiter ista opinione lapsus, et hallucinatus est, nec Augustini mentem est assecutus, sed eam perversa, neque considerata satis interpretatione detorsit.

Quærit Augustinus capite illo tricesimo tertio libri *de Spiritu, et littera*, « utrum voluntas illa, qua credimus, etiam ipsa Dei donum sit, an ex illo naturaliter insito libero adhibeatur arbitrio. Si enim dixerimus non esse donum Dei, metuendum est ne existimemus invenisse nos aliquid, quod Apostolo increpanti, et dicenti, *Quid enim habes, quod non accepisti, si autem et accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis*[5]? respondere possimus : Ecce habemus voluntatem credendi, quam non accepimus : ecce ubi gloriamur quod non acceperimus. Si autem dixerimus etiam hujusmodi voluntatem non esse nisi donum Dei, rursus metuendum est, ne infideles, atque impii non immerito, sed veluti juste excusare videantur, ideo non credidisse, quod dare illis Deus istam noluerit voluntatem. » Hic status est controversiæ, in quo animadvertes, *dono Dei* opponi hoc ex adverso, quod naturale est homini, eique, communicatum licet a Deo, tamen communiter datum cum cæteris, non peculiaris gratiæ, ac beneficii loco tributum. Quod qui statuat, si

1 *Corinth* v, 24. — 2 II. *Corinth*. v, 10. — 3 Cap. IV, § 7. — 4 Armacan. tom. III, lib. II, cap. XXX. — 5 *Cor*. IV, 7.

quæstioni illi respondere velit, et fateri, donum esse Dei voluntatem credendi, ineptus plane sit, si ea ratione donum esse velit, quod *ex libero arbitrio naturaliter insito* voluntas illa proficiscatur. Id enim esset, alteram controversiæ partem ad alteram, et contrariam probandam assumere. Ut si quæstio ista proponatur, meliusne Christianæ rei consulat qui pacem cum Turcarum imperatore faciat, an qui terra marique bellum illi denuntiet : eique sic satisfaciat, ut sanciendam cum illo pacem potius existimet; et hanc dicti sui causam afferat, quia suscipere cum eo bellum expedit; qui sic disputet, num sani, et sobrii hominis more loqui, an furere magis, aut delirare videatur?

VII. Age vero, nonne hanc Augustino respondendi vecordiam Armacanus impingit? Sequitur apud Augustinum in eodem capite tricesimo tertio *de Spiritu, et littera*, post illa quæ descripsi, « Prius igitur illud dicamus, et videamus utrum huic satisfaciat quæstioni, quod liberum arbitrium naturaliter attributum a creatore animæ rationali, illa media vis est, quæ vel intendi ad fidem, vel inclinari ad infidelitatem potest. Et ideo nec istam voluntatem, qua credit Deo, dici potest homo habere, quam non acceperit, quandoquidem vocante Deo surgit de libero arbitrio, quod naturaliter, cum crearetur, accepit. Vult autem Deus omnes homines salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire: non sic tamen, ut eis adimat liberum arbitrium, quo vel bene, vel male utentes justissime judicentur. » Quam arbitrii libertatem et invictam divinæ in homine judicando voluntatis æquitatem hac similitudine declarat: « Cum enim dicit, verbi gratia, volo ut hi omnes servi mei operentur in vinea, et post laborem requiescentes epulentur, ita ut quisquis eorum hoc noluerit in pistrino semper molat : videtur quidem quicumque contempserit, contra voluntatem domini sui facere. Sed tunc eam vincet, si et pistrinum contemnens, effugerit : quod nullo modo fieri potest sub Dei potestate. »

Armacanus posteriora hæc verba non ex sua, et veriore sententia Augustinum edidisse confirmat; sed ex Pelagianorum, vel Semipelagianorum potius errore, quo et ipse contactus fuerat, antequam episcopus fieret : ut in libro *de prædestinatione Sanctorum*, capite tertio et quarto ipsemet fatetur : ubi existimasse se aliquando dicit, « fidem, qua in Deum credimus, non esse donum Dei : sed a nobis esse in nobis; et per illam nos impetrare Dei dona, quibus temperanter, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo. » Quapropter ad propositam initio capitis dissolvendam quæstionem, Augustinum ait Armacanus « primo solutionem illam proferre, quæ Pelagianis, et ipsi quondam probabatur, et postea a Massiliensibus arrepta, defensaque fuit, quod bona voluntas ratione accepti a Deo liberi arbitrii referretur ad Deum. »

VIII. Atqui non falsa modo, sed etiam, ut paulo ante demonstravi, contumeliosa est in tantum doctorem ista verborum illius expositio. Nam quid eo fingi potest obtusius, quod ex illa interpretatione dixisse consequens est Augustinum, ut cum ita quæsisset, utrumnam donum Dei sit voluntas credendi, an ex libero sit arbitrio, mox videndum cogitandumque esse dicat, an illi quæstioni satisfieri possit, si respondeatur eatenus esse donum Dei, quod ex libero adhibeatur arbitrio, quod naturaliter homini est insitum? Hoccine est respondere, ac satisfacere quæstioni: ex duabus partibus, quarum ab respondente utra vera sit inquiritur, non alteram eligere, altera rejecta; sed contrarias, et pugnantes ambas inter se confundere? Quid tergiversamur autem? falsum est profecto, falsum quod Armacanus affirmat, Augustinum, in illa prima responsione, hoc afferre, quod Pelagiani dicebant, et olim ipsemet approbaverat, ideo credendi voluntatem donum esse Dei, quod ab insito naturaliter oriatur arbitrio. Non enim nudum ac solum nominavit arbitrium liberum : sed *Dei vocationem* addit, id est primam gratiam et inspirationem, cum ita loquitur ; propterea voluntatem illam donum esse Dei nec a seipso citra Dei gratiam hanc hominem habere, quod *Vocante Deo surgit de libero arbitrio.* Hujusmodi enim vera est, et plena, et Augustino probata, et catholicæ fidei consentanea responsio, quæ primum illum conatum voluntatis humanæ ita donum esse gratiæ profitetur, ut cum ea humanum operetur arbitrium, quæ quidem « media illa vis est, quæ vel intendi ad fidem, vel inclinari ad infidelitatem potest. » Itaque duo ista conjungit ad propositæ quæstionis enodationem , liberum arbitrium, et vocationem, sive gratiam, qua illud roboratum, et adjutum credendi voluntatem exprimit. Quod etiam in fine capitis ejusdem trigesimi tertii concludendo sic explicat Augustinus : « Ita (nempe hoc responsionis modo) nec arbitrium liberum

tollimus, (en media illa vis, quæ in alterutrum ferri potest) et benedicit anima nostra Dominum, non obliviscens omnes retributiones ejus, nec ignorans Dei justitiam, suam vult constituere : sed credit in eum qui justificat impium, et vivit ex fide. » En gratuiti doni, id est *vocationis* efficientia, quæ liberum arbitrium movet, et inclinat ad fidem : nec ullo merito comparatur : ut propterea benedicendus ac laudandus sit illius largitor Dominus : non superbia efferri homo debeat, quasi aliquid ex sese, ac citra Dei opem, et misericordiam habeat, quod non acceperit.

IX. Hanc Augustini illius loci veram, simplicem, et germanam esse notionem caput sequens ostendit, quod est trigesimum quartum ; ubi responsionis hanc clausulam adhibet : « Hæc disputatio si quæstioni illi solvendæ sufficit, sufficiat. » Tum dubitationem alteram opponit sibi, quæ responsioni illi videtur obstrepere. Si enim ideo nihil in credendi negotio suum habet quispiam, quod non acceperit, quia illam ipsam voluntatem, qua credere vult, de libero arbitrio protulit, quod cum crearetur, accepit; ex eo licebit argumentari, « tribuendum Deo esse peccatum, quod admittitur per liberum arbitrium. » Hæc ἔνστασις merito locum haberet,
Observatio. si nihil, præter merum arbitrium liberum, in responsione allatum esset, cur credendi voluntas divinitus accepta dicatur. Verum quia præter liberum arbitrium, adjecta est insuper vocatio, sive gratiæ auxilium : idcirco facile posterius illud objectum dissolvitur.

Hoc modo alteri huic hæsitationi satisfacere Augustinum, sequentia demonstrant. « Attendat, et videat, inquit, non ideo tantum istam voluntatem divino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est, quod nobis naturaliter concreatum est : verumetiam quod visorum suasionibus agit Deus ut velimus, et ut credamus, sive extrinsecus per Evangelicas exhortationes, ubi et mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admonent hominem infirmitatis suæ, ut ad gratiam justificantem credendo confugiat, sive intrinsecus, ubi nemo habet in potestate, quid ei veniat in mentem : sed consentire, vel dissentire propriæ voluntatis est. His ergo modis quando Deus agit cum anima rationali, ut ei credat ; nec enim credere potest quolibet libero arbitrio, si nulla sit suasio, vel vocatio, cui credat : profecto et ipsum velle credere Deus operatur in homine, et in omnibus misericordia ejus prævenit nos. Consentire autem vocationi Dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ voluntatis est. Quæ res non solum non infirmat quod dictum est, *Quid enim habes quod non accepisti?* verum etiam confirmat. Accipere quippe, et habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo : ac per hoc quid habeat, et quid accipiat Dei est : accipere autem, et habere, utique accipientis, et habentis est. »

Hæc altera ad id, quod objectum secundo fuit, responsio, eadem est cum priore ; nec aliud præter duo illa superiora commemorat, liberum arbitrium, et vocationem, sive suasionem, ut exponit ipse : propter quam utrobique fieri dicit, ut voluntas credendi divinitus accipi dicatur : cum interim accipere eam, vel respuere, sive consentire, aut dissentire vocationi, propriæ sit voluntatis. Quare nihil inter utramque sententiam, capitis videlicet tricesimi tertii, et tricesimi qaarti interest. Quippe una ista præscriptio, de libero arbitrio cum vocatione, id est gratia communiter operante, quæstioni utrique satisfacit : tam priori, qua quæritur an sit voluntas credendi donum Dei, an solis naturæ viribus adhibeatur (respondetur enim donum esse Dei, quia per vocationem, sive suasionem est accepta) quam posteriori, qua objicitur, ergo et peccatum a Deo acceptum videri, quoniam hoc ex libero oritur arbitrio, quod a Deo naturæ hominis inseritur ; huic enim occurritur sic, nullam ad peccandum adhiberi vocationem, vel suasionem Dei, propter quam huic imputetur.

X. Hæc non arcessita, non inculcata, non violenter impacta Augustinianæ illius disputationis series et sententia : sed nativa, et sponte se offerens, ac sibi consentanea, fucum, et calumniam convincit Armacani corruptoris. Qui in capite illo tricesimo quarto veram ab Augustino responsionem afferri dicit, alteri capitis tricesimi tertii, quæ Pelagianorum erat, oppositam, Sed non est contraria : nam est eadem : nec parvæ stupiditatis fuit, non animadvertisse, tantum abesse, ut Augustinus in illo capite XXXIII, Pelagianis usitatam responsionem usurparit ; ut eam oppugnarit potius. Certe præter illa, quæ de vocatione annexa libero arbitrio, deque fide, et gratia initio capitis dixit ; in fine contra hæreticos illos affirmat, præter arbitrium liberum et Legem, fidem ac Spiritum sanctum requiri ; tum vero cum ita loquitur : « nec ignorans Dei justitiam, suam vult

constituere. » Pelagianæ caput hæresis elidit. Vana est igitur et puerilis plena levitatis Armacani obtrectatoris insultatio [1], quo multo se melioribus, et doctioribus, exprobrat, quod in illo Augustini tractando loco « mirabili hallucinatione, objectionem pro solutione, Pelagianam responsionem pro Augustini doctrina, errorem pro veritate acceperint. » Quod quam mendax, et calumniose dictum sit, ex his constare puto, quæ hucusque disputavimus. In quibus enucleandi diligentiorem operam idcirco posuimus, quod permagni momenti sit iste locus Augustini, primum ad id, quod modo agimus, probandum *velle Deum omnes homines salvos fieri*, sed non absoluta voluntate; verum eatenus, ut *non eis adimat liberum arbitrium*, adeo ut *consentire vocationi Dei, vel ab ea dissentire propriæ sit voluntatis*; tum ut liberi arbitrii intelligatur usus, et consensus cum Dei vocatione sive movente, excitanteque gratia, ut Tridentina synodus Augustinum secuta declarat [2]. Nam quod initio capitis illius tricesimi obiter injicit Armacanus, discrimen inter *auxilium sine quo non*, *et auxilium quo fit*, ab Augustino tanto studio constitutum, ab adversariis suis, id est Catholicis, ignorari penitus, et everti, ejusdem inscitiæ est, ac maledicentiæ. Quam si quis deprehendere certo velit, legat ea, quæ nuper adversus *Vincentium Lenem*, hoc est *Libertum Fromondum* ejusdem *farinæ theriacopolam* elucubravimus in *Elencho Theriacæ* illius, capite XXII, et sequentibus.

# CAPUT IV.

*De Augustini locis aliis, in quibus sentire videtur nolle Deum omnes fieri salvos.* 1. *Variæ interpretationes loci illius ex epistola ad Timotheum*, *ubi velle Deus salvos omnes esse dicitur.* 2. *Quædam in illis interpretationibus animadversa.* 3. *Tum in exemplo, quod Augustinus afferre solet.* 4. *Hujus mens exponitur duplici voluntate distincta.* 5. *Quæ Scripturæ testimoniis probatur.* 6. *Augustinum sæpe voluntatis solius absolutæ meminisse: quemadmodum cum de gratia disputat, de sola prædestinatorum propria sæpius meminit, idque duplici de causa; quarum prior exponitur.* 8. *Secunda ratio, quod ita postulabat suscepta contra Pelagianos disputatio, qui indifferentem erga electos et reprobos divinæ voluntatis propensionem adstruebant.* 9. *At Augustinus majorem in illos agnoscebat.* 10. *Armacanorum ex hac observatione calumnia convincitur; tum inscitia.* 11. *Quæ ex Augustino refellitur.*

**Loca alia Augustini expenduntur, in quibus docere videtur Deum non velle omnes homines esse salvos.**

I. Augustinum in plerisque locis generalem quamdam voluntatem attribuisse Deo, qua mortales cunctos esse salvos cuperet: in eumque finem Mediatoris Christi merita conferret, antecedens caput satis, opinor, ostendit. Nunc alia ejusdem notanda sunt, et expendenda, conciliandaque, si fieri potest, cum illis loca; in quibus contrarium sensisse videtur; neque salvos omnes esse homines velle Deum; nec pro omnibus carnem suscepisse, ac per infinitos cruciatus mortem obiisse Christum Dominum. Hujusmodi porro testimonia pauca sunt a nobis alibi descripta; quorum, ne eadem hic repetamus, paucis complectenda summa est: quæ in hoc redit, ut quod Apostolus scripsit, Deum omnes esse salvos velle, non sit absolute, ac simpliciter intelligendum; tanquam ad singulos, excepto nullo, pertineat illa propensio beneficæ voluntatis; sed ut variis modis dictum illud interpretemur. Cujusmodi tres, quatuorve colliguntur ex Augustini scriptis. Quorum primus est, velle Deum salvos omnes esse, quia nemo, nisi per ipsum, et eo volente, sit salvus.

1 Tom. III, lib. II, cap. XXX, sub fine. — 2 Sess. VI, can. IV.

Variæ Augustini explicationes dicti illius apostolici: Deus vult *omnes homines salvos fieri.*

Sic in epistola CVII. « Manifestum est, eos, qui huic resistunt tam perspicuæ veritati, non intelligere omnino, qua locutione sit dictum, quod omnes homines vult Deus salvos fieri, cum tam multi salvi non fiant; non quia ipsi, sed quia Deus non vult: quod sine ulla caligine manifestatur in parvulis. Sed sicut illud, quod dictum est, *Omnes in Christo vivificabuntur* [1]; cum tam multi æterna morte puniantur; ideo dictum est, quia omnes, quicumque vitam æternam percipiunt, non percipiunt nisi in Christo: ita quod dictum est, omnes vult Deus salvos fieri, cum tam multos nolit salvos fieri, ideo dictum est, quia omnes, qui salvi fiunt, nisi ipso volente non fiunt. »

Sic in *Euchiridio*, capite centesimo tertio: ubi et similem locutionem hanc esse dicit: « *Qui illuminat omnem hominem* [2]; non quia nullus est hominum, qui non illuminetur: sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. »

Secundus explicandi modus est, ut vox *omnes*, de solis prædestinatis accipiatur. «Quia omne genus hominum in eis est, ait Augustinus, sicut dictum est Pharisæis [3], *Decimate omne olus* [4]: ubi non est intelligendum, nisi omne quod habebant. Neque enim omne olus, quod erat in toto terrarum orbe decimabant. » Ita etiam in *Enchiridii* capite centesimo tertio: « ut omnes homines omne genus humanum intelligamus, per quascumque differentias distributum, reges, privatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, fatuos, divites, pauperes, mediocres, mares, feminas, infantes, pueros, adolescentes, juvenes, seniores, senes: in linguis omnibus, in moribus omnibus, in voluntatum, et conscientiarum varietate innumerabili constitutos; et si quid aliud differentiarum est in hominibus. » Sic in libro quarto *contra Julianum*, capite octavo, *omnes*, pro *multis*, positum esse docet.

Tertius modus est, ut eo velle dicatur Deus omnes salvos fieri, quod « facit nos velle [5], sicut Spiritum sanctum clamantem Abba pater dicit Apostolus [6], id est nos clamare facientem. »

Quædam animadvertuntur in his interpretationibus.

II. Verum in istis interpretandæ Apostolicæ sententiæ modis illud est animadversione dignum, quod etsi imprimis ad rem pertinet, fallit tamen incautos. Nimirum pleraque similium exempla locutionum, quæ ad hoc e Scripturas afferuntur, ut vox *omnes* pro *multis*, certe non pro universis accipi illo in loco videatur, non satis ad id probandum valere. Ac duo sunt earum rerum genera, quas circa omnes homines agere administrareque dicitur Deus: quippe alias per se ipse præstat, ac solus; alias nonnisi cum hominibus libere consentientibus, et simul operantibus. Nam *vivificare*, *illuminare*, et ejusdemmodi alia vocabula talem efficientiam significant, quæ ex libero pendet humanæ voluntatis arbitrio, quam, ut velit, ac consentiat, gratiæ quidem suæ permotione Deus excitat, et allicit; sed ita, ut dissentire, si malit, ipsa possit. Est enim utrumque in ejus potestate situm. Quare nonnisi volentes homines reipsa vivificantur, et illuminantur, hoc est a peccati statu convertuntur ad gratiæ statum: sic etiam nemo salvatur invitus. At vero salvare, vivificare, illuminareque velle, solus potest Deus, nec ad id humani consensum requirit arbitrii; cum hanc ex omni æternitate voluntatem habuerit; quam in tempore, et allaborantibus, ac volentibus hominibus exequitur. Quocirca non perinde ut salvos esse velle homines omnes, ita salvos reipsa omnes facere dicitur Deus: nec illuminare, aut vivificare *actu*, quod dicunt, sive convertere, perinde ac vivificare, et illuminare velle. Ex quo manifestum est cum illo Apostoli loco, ubi Deum asserit omnes homines velle salvos fieri, non congruere illa testimonia Scripturæ, quæ vel Christum aiunt illuminare omnes homines, vel omnes vivificare, vel ab eodem Christo in omnes transisse justificationem [7], Siquidem apparet hæc et similia divinæ benignitatis effecta nonnisi consentientibus fieri nobis. Ideo comiter explicanda sunt uno aliquo ex illis modis, quos attulimus ex Augustino. At cum velle omnes salvos esse, vel lucem, et vitam impertire velle omnibus Deum legimus, non necesse est ad illa nos confugere velut laborantis, ac periclitantis sententiæ subsidia, cum simpliciter, absoluteque istud usurpare liceat, quod hucusque demonstratum est, Deum velle, quantum in se est, et quoad generalis, ac prudentis gubernationis ipsius ratio postulat, nullo excepto, salvos omnes homines fieri, et ad agnitionem veritatis pervenire.

III. Idem de eo quoque fieri judicium de-

1 *Corin.* XV. — 2 *Joann.* I, 9. — 3 August. lib. *de Corrept.* cap. XIV. — 4 *Luc.* XI. — 5 Ita Aug. *de Corrept. et grat.*, cap. IV. — 6 *Gal.* IV, 6. — 7 *Rom.* V, 18.

im in ...mplo ...quod ...ustinus ...re solet

bet, quod opponi solet, exemplo ludimagistri, qui civitatis cujuspiam incolas omnes docere dicitur, et quo utitur Augustinus ad illud explicandum, *Et erunt omnes docibiles Dei*[1] : sive, ut apud Isaiam legitur[2], unde Christus accepit : *Et universos filios tuos doctos a Domino*. Ne ergo doceri omnes, id est gratia excitante converti putet aliquis ex illa prophetica sententia ; id ita declarat Augustinus : « Sicut ergo integre loquimur, cum de aliquo litterarum magistro qui in civitate solus est, dicimus ; Omnes iste hic litteras docet : non quia omnes discunt ; sed quia nemo nisi ab illo discit, quicumque ibi litteras discit : ita recte dicimus, Omnes Deus docet venire ad Christum, non quia omnes veniunt ; sed quia nemo aliter venit. » Eamdem comparationem adhibet in libro secundo *de Nuptiis*[3], sub finem capitis vicesimi-septimi, ad illud Apostoli, quod paulo ante commemoravi, ubi in omnes ait transiisse justificationem per Christum, sicut in omnes transiit condemnatio per unius delictum, Quod sic intelligendum asserit, ut nemo nisi per Christum judicetur : sicut in illa civitate nemo nisi per unicum istum ludimagistrum litteras discit, In hoc igitur exemplo, si *docendi* verbum pro eo sumatur, quod est, scientes facere, plane tropica, et ad Augustinianam regulam accommodanda locutio est. Non enim *docet*, id est doctos, ac sic peritos litterarum efficit omnes civitatis incolas ille unus in civitate ludimagister. Sed si aut *docere velle*, aut *ludum aperire*, docendi vox significet ; ut in tali modo loquendi usurpari consuevit ; sine ullo tropo, vere proprieque docet omnes, qui solus docet ; quia paratus est ad scholam suam omnes admittere, nec a disciplina sua quemquam excludere. Ut autem nemo in illa civitate sit, qui non doceatur, hoc est accedat ad scholam ; vel eam frequentans, litteras percipiat : neque hoc ille promittet, si sano capite sit : nec, ut promittat, efficere poterit, cum id in ejus potestate non sit, industriave positum ; sed in auditorum voluntate, vel docilitate, ingeniique captu. Hoc igitur in istis considerandum discrimen est, in quod plerique minus intenti sunt, qui istiusmodi comparatione loquendive genere Apostolici illius dicti, quo Deum ait velle omnes homines salvos fieri, vim eludi, ac debilitari putant ; de paulo post iterum disputabimus, ubi de Augustini mente nonnulla fuerint a nobis exposita, per illa quidem opportuna, nec vulgo satis observata, atque cognita.

Inquiritur quænam fuerit vera Augustini sententia.

IV. Hoc enim desiderari a nobis arbitror, ut quis Augustini certus, exploratusque de quæstione sensus exstiterit, definite, si fieri potest, explicemus. Quem quidem de tribus his unum oportet fuisse. Nam aut Deum salvos fieri velle credidit homines universos : aut aliquos nolle omnino salvos esse : aut ambo ista, id est modo unum, modo alterum docuit ; quemadmodum in iis, quæ ad gratiam pertinent, aliter se, quam postea fecit, fatetur ipse sensisse, ut capite antecedente dixi[4]. Horum secundum nemo prudens asseverabit : cum ex eodem præcedenti capite constet, pluribus in locis Augustinum generalem omnium servandorum voluntatem attribuisse Deo. Tertium plausibile magis videtur, cum in hoc ipso, de quo agimus, negotio gratiæ sibi non constiterit. Sed eo minime contentus, primum illud tenebo potius ; Augustinum in ea perpetuo fuisse sententia, uti Deus generalem, et antecedentem omnium servandorum voluntatem habuerit, qualem scilicet Græci omnes Patres, et Latini antiquiores ; ac, paucis exceptis, hodieque catholici theologi omnes Deo, ac Christo tribuunt.

Duplex in Deo voluntas alia, absoluta, alia conditionata.

Sed ante omnia duplex in Deo voluntatis constituendum est genus, et utrumque suo modo efficacis, et actuosæ, quæ ad opus exequendum, quoad rei natura fert, et providentiæ ratio, confert aliquid, et ut fiat elaborat. Altera est, quam vocant absolutam, et simplicem, nec ab exitu, eventuque suspensam humanæ deliberationis, ut si homo velit, reipsa fiat : si nolit, non fiat ; sed quæ omnino quod vult, effectura est, etiam per ipsam liberam hominis voluntatem ; quam omnipotenti sua virtute quocumque modo, et quamcumque volet in partem potest inflectere. Altera est non absoluta, sed conditione quadam implicata ; cujus opus, et effectum non ex sola Dei voluntate pendet ; sed ex libera consensione hominis, et operatione : quam si ille præstiterit, fiet id quod Deus facere statuit ; non fiet autem, si quod suarum partium est adhibere ille noluerit.

Quæ voluntas statuitur e Scripturis.

V. Utraque hæc voluntas adeo perspicue constat, et non modo sacris litteris, aut sanctorum Patrum monimentis : sed etiam communi omnium sensu testata, consignataque

[1] *Joan.* v, 45. — *Isai.* LIV, 23. — [3] Hanc ipsam repetit in II, *Oper. imp.* c. CXLIV. — [4] § 7.

est, ut approbatione non indigeat. Juvat tamen perpaucis illam testimoniis illustriorem facere ; quod in ea propositæ quæstionis enodatio, ac tota hæc disputatio nostra nitatur. Sed de absoluta Dei voluntate nulla potest, opinor, esse controversia : nec eam quispiam, nisi aperte fatuus, ac demens, vel impius et sacrilegus negaverit : cum hoc certissimum sit, rerum omnium, quæ de nihilo procreatæ sunt, et totius universitatis vel producendæ, vel conservandæ illam esse causam unicam simplicem, et absolutam summi opificis voluntatem. *Quomodo* enim *posset aliquid permanere, nisi tu voluisses ?* ait Sapiens [1], Et, *Non est qui possit tuæ resistere voluntati* [2]. Et *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit* [3], et innumera ejusdemmodi alia. Voluntatem vero non absolutam, sed ad liberum arbitrium hominis accommodatam insigniter declarat vox illa Christi Domini : *Quoties volui congregare pullos tuos sub alas, et noluisti* [4]? Et in *Psalm,* LXXX [5]. *Si populus meus, audisset me ; Israel si in viis meis ambulasset : pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem*, etc. Tum infinita alia loca, quibus contra voluntatem suam niti improbos ac peccatores queritur ; ac mandata sua, quibus potissimum sua est voluntas expressa, violari, atque contemni ; hoc est secus res accidere, quam vellet, ac cuperet. Velut illud est : *Numquid voluntatis meæ est mors impii* [6], *dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat?*

Verum etsi contra Dei voluntatem homines veniant ut quod vult Deus, in illis, et cum illis non faciat : facit tamen aliunde quidquid vult, quoniam et hoc ipsum permittere vult, ut voluntati suæ homo resistat ; et eadem adversante sibi voluntate hominis ad hoc exequendum utitur, quod absolute destinavit facere. Tum enim illud quidem accidit, quod ex Augustino retulit Prosper [7], « Suam voluntatem, inquit, homines faciunt, non Dei, quando id agunt, quod Deo displicet : » et quod idem Augustinus in libro *de Spiritu et littera* [8], scripsit; « Infideles contra voluntatem Dei facere, cum ejus Evangelio non credunt. » Verum, ut ibidem mox ait, « seipsos fraudant magno, et summo bono, malisque pœnalibus implicant, experturi in suppliciis potestatem, cujus in donis misericordiam contempserunt. Ita voluntas Dei semper invicta est ; vinceretur autem, si non inveniret quid de contemptoribus faceret, aut ullo modo possent evadere, quod de talibus ille constituit. » Sic in libro XXII *de Civitate Dei ;* « Multa, inquit, fiunt a malis quidem contra voluntatem Dei ; sed tantæ est ille sapientiæ, tantæque virtutis, ut in eos exitus, sive fines, quos bonos et justos ipse præscivit, tendant omnia, quæ voluntati ejus videntur adversa. » Quippe, ut *Enchiridii* capite XCV, affirmat idem, « non fit aliquid, nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. » Hoc igitur modo illic etiam, ubi non fit quod vult Deus, nimirum ea, quam vocant, *beneplaciti* voluntate : fit tamen quod absolute vult : quoniam et permittit contra quam vellet, ab hominibus fieri, et hac eorum prava voluntate ad id quod vult utitur [9]. « Nec enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quidquid vult potest ; nec voluntate cujuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. »

*Augustinus cum de voluntate divina disserit, etiam de absoluta loquitur, qua de causa.*

VI. At Augustinus sæpe, cum de divina voluntate disserit, sic de ea videtur loqui, tamquam absoluta sit omnis, nec effecto suo ulla frustretur : quod duabus de causis facere illum animadvertimus. Prima est, ut et Dei omnipotentiam, et certam, atque immutabilem ejus, quod omnino facere constituit, firmitatem demonstret ; quam nulla vis, nullaque creaturæ cujuslibet industria labefactare possit, vel eludere. Ad hoc institutum pertinet, quod de omnipotentissima Dei voluntate disputat in *Enchiridio* capitibus aliquot [10]. Tum vero præstantem illam, et invictam Dei voluntatem potissimum intentat, cum de electorum, prædestinatorumque salute, ac de proposito circa illos Dei sermonem instituit. Cum enim non qualemcumque Deo liberandorum, ac salvandorum illorum voluntatem tribuat Augustinus, ut in nono libro tomi primi declaravimus ; sed certam, deliberatam, fixam, et immotam ; non aliter de ea loqui debuit, quam ut absolutam esse monstraret, Quod quidem accurate præstitit iis in libris, in quibus de prædestinatione, et electione quorumdam, deque propriis eorum auxiliis gratiæ, ac perseverantia disseruit. Ut in libro *de Correptione, et gratia*, capite XII, ubi ambos hominis status inter se comparat ; eum videlicet, in quo creatus Adamus minime perseveravit ; et qui hunc secutus est, lapsæ,

1 *Sap.* XI, 26. — 2 *Esth.* XIII, 9. — 3 *Psalm.* CXXXIV, 6. — 4 *Matt.* XXIII, 37. — 5 *Psal.* LXXX, vers. XIV. — 6 *Ezech.* XVIII, 23. — 7 Sent. CCCXXXVIII. — 8 Aug. *de Spir. et litt.*, c. XXXIII. — 9 Idem *Ench.* c. XCVI. — 10 Cap. XCV, XCVI, XCVII.

ac redintegratæ per Christum subinde naturæ. Quem posteriorem in solis electis considerat; et horum, ut dixi, peculiarem gratiam, hoc est perseverantiam, eamque cum priori Adamo tributa comparat: « Subventum est, inquit[1], infirmitati voluntatis humanæ, ut divina gratia indeclinabiliter, et insuperabiliter ageretur: et ideo quamvis infirma, non tamen deficeret, neque adversitate aliqua vinceretur, » ac multa hujusmodi alia de firmitate, constantiaque gratiæ medicinalis ibidem, et in duobus sequentibus libris exposuit, altero *de Prædestinatione sanctorum*, altero, *de dono perseverantiæ*. Ubi solam intelligi ab Augustino describique gratiam, quæ ex singulari, neque communi cum cæteris vocatione; atque ex proposito datur, nemo, qui legerit, dubitare poterit. Ac de eo nos uberem, et præsenti sermoni valde utilem disputationem alias instituimus[2].

Hoc ipsum imitati posteriores quidam Augustino Patres, alii gratiam ita sæpe commemorant, quasi solis ea prædestinatis tribuenda sit: quod suo loco fusius ostendam. Nunc unus Isidori Hispalensis locus sufficiet ex libro secundo *Sententiarum* capite v, cujus sententia sexta sic habet; « Spiritualis gratia non omnibus distribuitur; sed tantummodo electis donatur. Non enim omnium est fides: quam quidem et si plurimi suscipiunt, opus tamen fidei non consequuntur. »

VII. Ut autem cum de gratia loquitur Augustinus, et de auxiliis per Christum humano generi post lapsum constitutis, ad solos perseverantes, et prædestinatos respectum habet, ob eas causas, quas illic attulimus: Ita cum de voluntate ac proposito agit opis et gratiæ conferendæ, solam illam profert in exemplum, quæ nec fructu, et effecto suo fraudatur, et electos proprie respicit. Sic in libro *de Correptione et gratia*, capite XIV, ubi ita scribit: « Non est itaque dubitandum, voluntati Dei, qui in cœlo, et in terra, omnia quæcumque voluit fecit, et qui etiam illa quæ futura sunt fecit, humanas voluntates non posse resistere, quo minus faciat ipse quod vult: quandoquidem etiam de ipsis hominum voluntatibus quod vult facit; » quam et paulo post appellat, « humanorum cordium quo placeret inclinandorum omnipotentissimam voluntatem. » Atque, uti cum de gratia in illo tomi primi decimo libro egimus, ostendimus minime esse consequens, nullam aliam novi Testamenti, sive medicinalem Christi esse gratiam, nisi quæ effectum habet reipsa, quam *efficacem* vulgo scholæ nuncupant; cum verius sit efficientem nominari: hoc, inquam, quod Armacani inscite colligunt, non esse consentaneum ibidem docuimus: nec propterea concludendum esse, nullam omnino *sufficientem* ex sese, sed irritam vitio hominum esse gratiam; quod eam duntaxat, quæ reipsa movet, et convertit, in exemplum attulit Augustinus: Ita quamvis de voluntate idem disserens, qua Deus gratiam, vel gloriam largiri vult, atque offert hominibus, eam solam commemoret interdum, qua non vult solum, sed etiam revera quod vult efficit; non ideo sequitur, nullam in Deo, nisi quæ hujusmodi sit, bene de homine merendi et salvandi esse voluntatem: ut ex eo idoneum capiatur argumentum; nullum alium voluisse Deum salvum fieri, nisi quem salvum reipsa fecerit; præsertim cum tam multa ex eodem Augustino capite antecedenti testimonia sint allata, ut de reliquis Patribus modo sileam, quæ manifeste genus alterum voluntatis arguunt nostro vitio irritæ, atque frustratæ.

VIII. Altera nunc, ut polliciti sumus, asserenda causa est, cur, cum de benefica Dei voluntate, hoc est, justificandi, et salvandi proposito loquitur Augustinus iis in locis, quos initio hujus capitis attigimus, et quos Armacani passim objiciunt; solius absolutæ, et effectum prorsus habentis, hoc est insuperabilis, invictæque meminerit. Non levis est, nec exigui momenti hæc a nobis observata ratio: sed tanto pluris æstimanda, quod ejus ignoratio intolerabilium errorum densissimas tenebras Armacanis offuderit.

Secunda causa, quia ita postulabat suscepta cum Pelagianis disputatio.

Igitur Augustinus idcirco voluntatem illam absolutam Dei solam ibi commemorat, quod ita postularet illorum, quibus cum contendebat, hæreticorum opinio. Pelagiani, quod ex eodem auctore constat, et nos alibi fusius exposuimus[3]; nullum ab bene agendum, et ad salutem obtinendam necessarium gratiæ genus aliud admittebant, præterquam liberum arbitrium, et legem: sive externum aliquod auxilium: interiores vero animi motus, et voluntatis impulsus abundantia quadam largitatis affluere dicebant: sine quibus justi, atque salvi homines esse possent. Atqui gratiæ illa præsidia, electis, ac reprobis communia, et utrisque paria suppetunt. Quibus oblatis, unicuique deinceps integrum esse, et in ejus

1 Lib. *de Corr.* c. XII, sub fin.— 2 Lib. X, tom. II, cap. XVI et XVII.— 3 Lib. *de hær. Pelag. et Semip.* tom. IV, c. V et seq.

potestate situm existimabant, ut si vellet, bene aut secus iis uteretur, atque ad justitiam, et æternam salutem perveniret, nullo alio, quam naturalium virium, adjutus auxilio. Propositum autem vocantis gratiæ (ait Prosper ad Augustinum scribens, et quorumdam ex parte Pelagianorum, cum his vero in explicanda prædestinatione consentientium, opinione loquens) in hoc omnino definiunt, quod Deus constituerit nullum in regnum suum, nisi per sacramentum regenerationis assumere, et ad hoc salutis donum omnes homines universaliter, sive per naturalem, sive per scriptam legem, sive per Evangelicam prædicationem vocari. Ut et qui voluerint fiant filii Dei, et inexcusabiles sint, qui fideles esse noluerint : quia justitia Dei in eo sit, ut qui non crediderint pereant: bonitas in eo appareat, si neminem repellat a vita, sed indifferenter universos velit salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. » Ex quibus evidens est, hæreticos illos, quibus cum negotium erat Augustino, cum illa scriberet ; uti nullam electis, ac prædestinatis potioris, ac validioris opem gratiæ tribuebant, quam quæ reprobis concessa foret : ita nulla erga illos potius, quam istos, peculiari voluntate propensum fuisse Deum arbitratos esse: nec absolute alteros amborum salvos esse voluisse : sed pendentem ex illorum peræque consensu librasse sententiam.

IX. Ab his dissentiens Augustinus, propriam quamdam, et absolutam in electos voluntatem inesse Deo statuebat, qua illos ex damnata et infecta primi parentis vitio massa secerneret, et ad æternam salutem ordinaret; certa et absoluta destinatione ; quæ non ex præsensione meritorum, nec alia quapiam ex causa ; sed ex liberali, gratuita, et indebita misericordia profecta sit. Cujusmodi fuisse sensum Augustini, toto fere libro nono tomi primi copiosa disputatione patefecimus. Hac imbutus opinione vir maximus consentaneam huic orationem instituit, cum de electorum salute, ejusque procurandæ voluntate, ac proposito cum adversariis illis contenderet.

*Sola voluntas absoluta nomen meretur voluntatis apud Augustinum.*

Quam enim æqualem et absolutam de liberandis, et ad æternam salutem promovendis omnibus, siquidem ipsi velint, in Deo voluntatem illi esse dicebant, eam nec æqualem ac promiscuam, nec absolutam in omnes, sed in certos esse duntaxat ex omnibus, ratus est Augustinus. Quoniam autem hujusmodi voluntas, quæ salutem absolute despondet electis, multo est altera præstantior, quæ ex arbitrio quodammodo pendet humano ; ideo sola plerumque voluntatis nomen meretur apud Augustinum : cujus comparatione altera ne voluntas quidem appellatur : quemadmodum gratiæ vocabulo eam solam afficit interdum, quæ est prædestinatorum propria, et effectum habet adjunctum : ut alias ostendimus. Quare uti perperam Armacani disputant, nullam ab Augustino aliam agnoci gratiam, nisi quæ reipsa consensionem nostram efficit: quod, ut dixi, sæpe nonnisi talem designat: Sic imprudenter iidem isti sentiunt: nullam in Deo voluntatem esse salvandorum hominum, nisi eam, quæ salvós illos reipsa facit: quoniam de hoc volendi genere solo nonnunquam loquitur: altero, quod ad negotium minime faceret, omisso.

*Armacani temeritas revincitur.*

X. Ex his omnibus, quæ in hoc, et antecedente capite de Augustini sententia a nobis exposita sunt, Armacani novæ sectæ principis convicta temeritas est[1], et explosa : qui recentiores theologos carpit, « quod voluntatem quamdam generalem statuant, qua Deus velit omnes homines in damnatione primi peccati positos salvos fieri ; ex qua voluntate non solum generalia redemptionis remedia, sed etiam sufficientia adjutoria omnibus, etiam reprobis, præparaverit. Sicut enim talia sufficientia adjutoria non dantur omnibus, imo nulla omnino post lapsum sunt ; ita nec voluntas illa generalis, ex qua promanare dicuntur. Quæ quidem vera causa est, cur S. Augustinus in scriptis suis universis talem voluntatem, qua Deus velit omnes omnino salvos fieri, nunquam ab initio conversionis usque ad vitæ terminum agnoverit, sed semper constanter impugnaverit. »

Hæc ille : quæ falsissima esse, non illa solum Augustini testimonia convincunt, quæ capite superiori protulimus : in quibus apparet generalis quædam, non tamen absoluta, Dei voluntas omnium, quantum in se est, certe reproborum plurimorum, salutem complectens: tum quæ hoc ipso capite de mente, et interpretatione dicta sunt Augustini ejusdem : verumetiam alio quodam argumento conficitur: quod Armacani præcipitem in asseverando facilitatem, ac levitatem redarguit.

Negat Augustinum « in scriptis suis universis talem voluntatem, qua Deus velit omnes

[1] Tom III, lib. X, cap. II.

omnino salvos fieri ab initio conversionis usque ad vitæ terminum unquam agnovisse. » Hoc antequam Augustino ipso teste refellam, primum illud animadvertendum est, eos omnes qui generalem Deo tribuunt voluntatem omnium salvandorum, ex consequentia quadam rationis illud etiam fateri, sufficientia omnibus adjutoria suppetere, quibus ad promerendam salutem niti possint, ac debeant. Et conversa vicissim enuntiatione; quibuscumque *sufficientia* suppetunt *adjutoria* ad obtinendam salutem; Deum ipsos generali saltem voluntate salvos esse cupere. Est autem sufficientium omnium auxiliorum, quæ quidem ad justificationem propius spectant, primum, et cæterorum initium, ac fundamentum, fides, et voluntas ipsa credendi: per quam uberiorem, ac perfectiorem meremur gratiam. Quamobrem cuicumque Deus illam credendi voluntatem, ac fidem concesserit, eum velle salvum fieri, Armacanus asserit.

XI. Nunc illud ostendam, Augustinum olim in ea fuisse sententia, istud auxilium sufficiens, quod in fide, credendique voluntate situm est, omnibus hominibus attributum fuisse. Undenam autem certius hoc sciri poterit, quam ipsiusmet Augustini claro, et diserto testimonio? Scribit ille capite tertio libro *de Prædestinatione Sanctorum*, se aliquando putasse, « fidem, qua in Deum credimus, a nobis esse in nobis, et per illam nos impetrare Dei dona, quibus temperanter, et juste, et pie vivamus in hoc seculo; ac solum præconium veritatis, » quod extrinsecus insonat auribus nostris, ex Dei esse munere : « ut autem prædicato nobis Evangelio consentiremus, nostrum esse proprium, et nobis ex nobis esse, inquit, arbitrabar. Quem meum errorem nonnulla opuscula mea satis indicant ante episcopatum meum scripta. » Nominat autem librum expositionis quarumdam propositionum ex epistola, quæ est *ad Romanos*, ubi istud docuit: quod in libro *Retractationum* emendatum a se postea testatur. Atque in eodem illo libro *de Prædestinatione Sanctorum*, firmissimis argumentis, summoque conatu istum refellit errorem; et eo præsertim[1], quod si auxilium ejusmodi, et initium justificationis, *unde pietas exordium sumit*, hoc est fides, voluntasque credendi, in nostra potestate sit, et naturaliter unicuique hominum insitum; ut si velit, per sese possit credere, nihil esse causæ videatur, quin cætera quæ deinceps sequantur, in ejusdem facultate sita esse dicantur; ac « totum tribuatur homini, ut qui sibi potuit instituere quod non habebat, ipse quod instituit augeat. »

Ecquis ergo non videt, tum, cum ita sentiebat, Augustinum pariter existimasse, generalem salvandorum omnium hominum in Deo fuisse voluntatem: quemadmodum omnibus naturaliter sufficiens datum esse credebat auxilium, quo ad justitiam et salutem aspirare possent: adeoque falso illud ab Armacano defendi, « nunquam ab initio conversionis, usque ad vitæ terminum agnovisse voluntatem illam generalem salvandorum omnium, ex qua adjutoria ista sufficientia promanare dicuntur? » Sed levis ille sit, et ignoscendus error; in altero certe nihilominus tenetur, quod ut duobus hisce capitibus planum fecimus; etiam post susceptum episcopatum, et postremis adeo vitæ temporibus, cum adversus Pelagianos totis ingenii viribus de gratia, et prædestinatione certaret, generalem in omnium salutem hominum, sed minime absolutam, voluntatem Augustinus agnovit. Hoc ut ipsius ex Augustini verbis ac decretis hucusque demonstravimus: ita deinceps ex illorum auctorum testimoniis approbabimus, qui post Augustinum exstiterunt; præsertim eorum, qui de prædestinatione, ac reprobatione disputantes, illius se opinionem sequi sunt professi; quos quidem communem illam salvandorum etiam reproborum voluntatem, et idonea, quibus eam exequi voluit, oblata præsidia prorsus agnovisse docebimus *.

* De Augustini mente quod ad Dei voluntatem salvandi omnes spectat, consule etiam Annatum, Dechampsium, Fontaine, et Maffeium in *historia Theologica*. F. A. Z.

1 Lib. *de Præd. Sanc.* c. II.

## CAPUT V.

*Eorum Patrum, qui Augustino posteriores, et hujus addicti doctrinæ fuerunt testimonio declaratur: velle Deum omnes, etiam reprobos, salvos fieri. 1. Ac primum Augustini de prædestinatione sententia perstringitur. 2. Additamentum Armacani ad illam Augustini sententiam, qua ad reprobationem spectat; a quo Augustini illi discipuli multum abhorrent; quorum aliquot deinceps propositi. 3. Velut Prosper; cujus loca complura referuntur, et illustrantur.*

Summatim refertur sententia Augustini de prædestinatione.

I. De electione, sive prædestinatione, deque reprobatione hominum, quis Augustino sensus fuerit, explicatum a nobis est pluribus in libro nono, tomi primi hujus operis. Atque hæc illius summa confici breviter sic potest. Genus hominum omne, post primi parentis sui peccatum, velut massam quamdam esse factum existimat inquinatam et corruptam, ac cum hac temporali, tum sempiterna morte damnatam. Quam Adami posterorum ruinam prævidentem ex omni æternitate Deum; certos inde secrevisse, quos ab communi pernicie sola gratuita misericordia liberare vellet, nullis eorum meritis inductus, ut istos potius, quam cæteros ad salutem excipere: reliquos vero in ea, quam contraxerant, damnatione reliquisse. Horum priores electos, ac prædestinatos appellari; posteriores vero, reprobos. et rejectos. Ex hac duplici voluntate duplex effectum consequi Augustinus arbitratur. Nam quos meliorem eximit ad sortem, iis validissima, certissimaque destinavit auxilia gratiæ, quibus non tantum salutem assequi possint; sed reipsa etiam assequantur. Quippe *Sanctis*, ait in libro *de Correptione et gratia*, capite duodecimo, « in regnum per gratiam Dei prædestinatis, non tantum tale adjutorium perseverantiæ datur (quo, si velint, perseverare queant, cujusmodi datum ait Adamo) sed tale, ut eis perseverantia ipsa donetur: non solum ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verumetiam ut per hoc donum nonnisi perseverantes sint. » Perseverantiæ itaque dono munerare solos instituit Deus electos, hoc est efficere, ut reipsa, ut, ut loquuntur, *actu* perseverantes sint: reprobos vero nec illa certa, et omnino exitum habitura voluntate dignatur, quam *efficacem* vulgo scholæ nuncupant; nec perseverantiæ donum iis destinat; sed in præceps ruere permittit. Siquidem « non sunt a massa illa perditionis præscientia Dei, et prædestinatione discreti, et ideo nec secundum propositum vocati, ac per hoc nec electi, » ait Augustinus[1]. Nam nemo ab illa massa, nisi electione, ac prædestinatione secernitur: quamvis ad tempus gratia, et sanctitate donetur.

Quid ejus doctrinæ addat Armacan.

II. Hæc sunt Augustini consentanea decretis, quæ de Prædestinatione, ac reprobatione plerisque libris explicavit. Quibus ex Armacani nupero dogmate istud accessit, de quo in præsens agimus[2]: Deum nulla prorsus in reproborum salutem voluntate ferri, ne conditionata quidem ac generali. Sed neque Christum illorum causa passum, et in crucem actum fuisse: nihilo certe magis, quam dæmonum gratia. Ex quo consectorium illud oritur, nulla reprobis ad salutem adipiscendam auxilia sufficientia tribui, quæ nec ulla post Adami lapsum amplius existunt; quandoquidem ex sola voluntate salvandi, quam nullam erga illos penitus inesse Deo volunt; idonei illius adjutorii largitio consequitur. Quocirca neque Baptismi sacramentum ob id reprobis impertiri divinitus putant, ut ad salutem pervenire, si velint, possint; nec si forte de peccati statu transferantur ad justitiam, sic iisdem communicari, et infundi gratiam, et caritatem, ut per illos stet, quominus æterna felicitate potiantur. Hanc enim calamitatem nulla privata, et personali eorum evenire culpa, sed originali: ob quam unicam, etiam illa cessante, perituri nihilominus forent; nec emergere ex illa, qua obstricti, obligatique tenentur, damnatione possent. Etenim cum nemo nisi Deo volente, et auxilia sua subministrante, illinc evolare, et ad immortalem felicitatem aspirare queat: profecto si nullum in illo delectu prædestinatorum rejectum, hoc est reprobum, servare vult Deus; si ex tali voluntate, ac proposito, nullam illi particulam idoneæ, ac necessariæ opis adspergit: omnis ei interclusus est ad salutem aditus; nec sua propria, verum originali culpa, in illam pereundi necessitatem Dei absoluta voluntate trahitur.

Atqui posteriores omnes Augustino Latini

1 Lib *de Correp.* c. VII, sub fine. — 3 Vide sup. c. IV, paragr. 10.

tres ustino eriores aque entian entes, er ac acani probaone tiunt.

Patres, qui quidem in auctoritate sunt, cum de prædestinatorum gratuito delectu, nec ex ullis facto meritis, ab eo, quod illum sensisse docui, nulla re dissideant: de rejectione tamen, ac reprobatione longe ab Armacanorum additamento discrepant. Nam et reprobis possibilem, quod ad Deum attinet, adeptionem salutis esse demonstrant; et qui ex illis jam adulti pereunt, nolente Deo, imo ab exitio revocante, suapte perire culpa docent: et hoc denique non obscure testantur; salvos illos esse voluisse Deum; et huic ipsos voluntati pravitate sua restitisse.

III. Ut autem ponderis tanti, momentique res, ad frenandam Armacanorum licentiam, sub omnium subjiciatur oculis, proponam aliquot ex primariis Augustini discipulis, aut acerrimis certe illius doctrinæ propugnatoribus; qui ita, uti diximus, et aliter atque hodie faciunt Armacani, illius sententiam interpretati sunt; quorum opinionis summam qua potero brevitate perstringam.

editur tentia speri probaone.

Horum facile princeps omnium judicio, et Armacani etiam ipsius, est ille, cui propter et vetustatem, et bonum nominis omen, prærogativa suffragii merito defertur, Prosper Aquitanicus. Atque hic compluribus in locis ea sentit, quæ sentire par est illum, qui ab Armacana contagione recedit. In libro *responsionum ad capitula Gallorum*, octavam horum objectionem proponit ejusmodi: « Quod non omnes homines velit Deus salvos fieri, sed certum numerum prædestinatorum. » Hæc germana est Augustini, si Armacano creditur, opinio, nullam omnino voluntatem in Deo esse salvandorum aliorum, præter prædestinatos. Itaque concedi a Prospero illud oportuit, qui hoc unum studeret, ut veram et liquidam Augustini doctrinam adstrueret. Cur igitur non ei, quod objectum erat, assensus est, nisi quod contrarium illi Augustini sensum esse judicabat? « Omnium, ait in responsione Prosper, cura est Deo: et nemo est, quem non aut Evangelica prædicatio, aut legis testificatio, aut ipsa etiam natura conveniat; sed infidelitatem hominum ipsis adscribamus hominibus; fidem autem hominum, donum Dei esse fateamur, sine cujus gratia nemo currit ad gratiam. » Ex hac Prosperi responsione necesse est, voluntatem adscribi Deo, qua omnes homines, quantum in ipso est, ad fidem, et salutem conetur adducere. Etenim *curam omnium esse Deo* primum asserit: tum et cujusmodi cura ista sit, et qui sint illi *omnes*, explicat sic. Curam ostendunt sequentia non aliam esse, quam ut eos ad fidem, et hujus fructum, æternam vitam provehat. Eo quippe pertinet Evangelii prædicatio, ac legis testificatio, et naturæ contemplatio. Quæ si ex illa Dei cura omnibus attribuuntur, qua quod promissum est, implere studet (ut toto antecedenti sermone Prosper affirmat) nimirum ut *convertantur ad Dominum universi fines terræ*[1]: et ut *omnes gentes quascumque fecit, veniant, et adorent coram ipso, et glorificent nomen ejus*[2]; et hujus generis alia: sequitur volente Deo vocari omnes ad fidem, ac Dei notitiam, et salutem. Nam si nollet, nisi paucos, allicere, falso hanc in illo curam omnium esse diceret Prosper, ex qua salvicæ bonitatis effecta ista manarent. Deinde cum sic loquitur, « sed infidelitatem hominum ipsis adscribamus hominibus, » id ipsum perspicue significat. Est enim adversativa particula, *sed*: quæ huic occurri demonstrat, quod objici poterat, quinam constet, curam esse Deo servandorum omnium, cum tam multi sint infideles curæ illius exsortes. Cui sic respondet; ejus rei causam, videlicet quod beneficæ istius curæ sint expertes, non Deo, sed voluntati adscribendam ipsorum, qui infidelitatem fidei prætulerunt. Non esset autem culpanda voluntas hominum infidelium, tanquam curanti, et prodesse volenti Deo sponte defuissent; si et gratiæ ac beneficii hujus nulla esset illis facta potestas; et liberandorum eorum, hoc est, fide, ac salute munerandorum, careret omni voluntate Deus.

IV. Quæ generalis præscriptio adversus Calvini, et Lutheri præstigias, quibus utuntur Armacani, diligenter est animadvertenda. Qui cum urgeri se sentiunt iis Scripturæ, veterumque Patrum testimoniis, quæ ad omnium mortalium procurandam salutem, et eos ad Dei notitiam cultumque pertrahendos, tot rerum procreata esse genera declarant; ut earum usu, et aspectu ad auctoris cognitionem, et amorem pervenire possent, contra hæc ita solent præscribere: externa illa duntaxat esse præsidia, et adjumenta gratiæ, quæ extrinsecus appellunt; et sunt prædestinatis, ac reprobis peræque communia; sed interiorem animi permotionem, quæ *gratia* proprie *Christi* nominatur, non omnibus suppetere: verum solis iis ad perseverantiam saltem, et æternam vitam assequendam dari,

1 Ps. II, 1. — 2 Ps. LXXXV.

qui ad salutem prædestinati sunt : negari reprobis, quos salvos fieri Deus nolit omnino.

Hæc, inquam, illorum callida declinatio facile ex dictis eluditur. Nam si salvandorum reproborum nulla prorsus in Deo voluntas est, nihil ex tali facere voluntate, quam non habet, recte dicitur. Alioqui mentiretur, quod vel cogitare nefas est, si hoc velle se. tum verbis, tum factis et operibus palam testaretur, quod nullo modo, ac ne conditionata quidem, et non absoluta voluntate cuperet. Merito itaque Prosper, non aliam cur ab generali cura et voluntate salvandorum omnium excidant reprobi, causam attulit, quam voluntariam infidelitatem. De adultis enim loquitur; ut ex sequentibus evidentius constabit. Qui sic autem loquitur; ut non Deo, sed privatæ infidelitati, aut contumaciæ cujusque adscribendam esse jacturam salutis affirmet, haud dubie significat Deum vere hoc, et bona fide fieri velle, quantum in se est, quod ne fieret, non illo, sed homine nolente, ac recusante contigerit.

V. Audiamus et eumdem Prosperum ea, quæ latius contra octavam objectionem disputaverat, compendio tradentem sententia octava. « Item qui dicit, inquit, quod non omnes homines velit salvos fieri, sed certum numerum prædestinatorum; durius loquitur, quam loquendum est de altitudine inscrutabilis gratiæ Dei, qui et omnes vult salvos fieri, atque in agnitionem venire veritatis, et voluntatis suæ propositum in eis implet, quos præscitos prædestinavit, prædestinatos vocavit, vocatos justificavit; justificatos glorificavit. » Quæro cur eum loqui durius Prosper existimet, *qui dicat, non omnes Deum velle salvos fieri*. Etenim si vera opinio est Armacani, quam affingit Augustino; nullam ut reproborum salvandorum, ne generalem quidem, et conditionalem voluntatem Deus habeat, non dure loquitur, qui hoc dicit : sed vere : quia quod verum est profitetur : imo falso, et nefaria loqueretur, si aliter diceret; tam profecto, quam si aliquos reprobari a Deo negaret : vel si Deum diceret velle diabolum salvum fieri : qui fuit Origenis infamis error. Certe diaboli, et reproborum eamdem esse causam Armacanus putat; qui Christum ait[1], « non magis Patrem pro æterna liberatione reproborum, quam pro diaboli, deprecatum esse. » Porro qui hunc idcirco durius loqui asserit, qui dicit Deum non omnes salvos fieri velle; quia vult omnes salvos fieri : manifeste generalem in Deo voluntatem agnoscit omnium salvandorum. Siquidem enuntiatio illa, quæ sic habet, *Deus vult omnes salvos fieri*, non alia ratione contrarie opponitur alteri, eamque duriorem esse convincit, quæ dicit, *non omnes, sed aliquos duntaxat Deum velle salvos fieri ;* quam si utraque de generali voluntate capiatur, hoc est illa, quam negari ab Augustino, affirmari autem ab recentioribus, quos oppugnat, theologis censet Armacanus. Etenim si utrobique absolutam intelligi voluntatem fingat quispiam, sola ex iis duabus vera est, et amplectenda propositio, quam velut duriorem respuit Prosper ; quoniam catholica ipsa fides docet, non omnes absoluta voluntate salvos fieri Deum velle : adeoque falsissima erit altera, quam ei præfert, opponitque Prosper ; si absolute Deum velle omnes esse salvos asserit. Sin autem de absoluta voluntate priorem interpretemur, posteriorem de generali; non durior erit, sed verissima prior; nec huic erit contraria posterior; stulteque hanc illi Prosper opposuerit. Prorsus igitur, ut dixi, generalem utraque Dei voluntatem, prior quidem negat, affirmat autem posterior; ac propterea duriorem illam ait esse Prosper et eamdem opposita posteriore castigat. Cujus hæc nimirum summa sententiæ est, Deum velle generali, et nondum absoluta voluntate, omnes salvos fieri : sed hujus voluntatis propositum in solis impleri, hoc est revera effectum assequi, qui prædestinati sunt et electi; quos cum absolute Deus salvos fieri velit, reprobos non eadem voluntate vult ; *quia perire meruerunt*, id est voluntaria pravitate generalem illam Dei voluntatem frustrati sunt. Hanc esse Prosperi mentem ex ejusdem dictis clarius postea demonstrabimus.

VI. Sic in *Responsione ad Objectionem nonam Gallorum*; quæ sic habet, « Quod non pro totius mundi redemptione Salvator sit crucifixus; » consentanea dicit communi et catholico dogmati, « Nullum omnino esse ex omnibus hominibus, cujus natura in Christo Domino nostro suscepta non fuerit : sed non sufficere hominum redemptioni (nempe ut fructus ex ea capiatur) crucifixum esse Dominum Christum, nisi commoriantur ei, et consepeliantur in baptismo. » Cujus rationem reddit hujusmodi, quæ pro omnibus quidem crucifixum ostendit illum ; sed ideo non om-

1 Tom. III, lib. III, cap. xx, sub fin.

nes redimi, quia non ad omnes meritum illius applicatur. « Alioquin, ait, nato Salvatore in carne substantiæ nostræ, et crucifixo pro omnibus nobis, non fuerat necessarium, ut renasceremur, et similitudini mortis ejus complantaremur. » Quare duobus modis asserit pro hominibus dici crucifixum Dominum; vel generatim, quatenus naturam assumpsit omnium; nimirum ut omnes, quantum fuit in ipso redimeret : vel privatim, pro iis scilicet, qui reipsa sunt redempti. « Cum itaque rectissime dicatur, inquit, Salvator pro totius mundi redemptione crucifixus, propter veram humanæ naturæ susceptionem, et propter communem in primo homine omnium perditionem : potest tamen dici pro his tantum crucifixus, quibus mors ipsius profuit. » Ergo pro omnibus, qui eadem natura censentur, et qui in Adamo perierant, hoc est etiam pro reprobis, ex generali voluntatis proposito crucifixus est Christus. Quod absurde sane diceretur, si nullam penitus voluntatem haberet omnium, etiam reproborum, redimendorum. Quemadmodum ex illorum opinione theologorum, qui Christum pro Angelorum bonorum salute passum esse sentiunt, uti supra lib. XII, capite decimo meminimus, nemo sobrius dixerit, Christum pro omnium, etiam reproborum dæmonum, salute crucifixum. Quin Prosper ibidem duplicem illam voluntatem, generalem, et specialem, ab Joanne significari indicat his verbis, quibus ait, prophetasse Caipham pontificem[1]; *quod Jesus moriturus erat pro gente . et non tantum pro gente : sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum*. Quippe cum dicit moriturum fuisse pro gente, hoc est, ut Caiphas aiebat, *pro populo*, generalem exprimi voluntatem existimat Prosper : cum autem loquitur sic : *non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum*, peculiarem erga electos voluntatem putat ostendi; quod proxime subjecta perspicuum faciunt. « Diversa ergo ab istis, inquit, sors eorum est, qui inter illos censentur, de quibus dicitur, *Mundus eum non cognovit*[2] : ut possit secundum hoc dici; Redemptor mundi dedit pro mundo sanguinem suum, et mundus redimi noluit; quia lucem tenebræ non receperunt : et tenebræ receperunt; quibus dicit Apostolus; *fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*. Ubi hæc verba Joannis illustrat : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit : in propria venit, et sui eum non receperunt*. Hæc enim communem, ac reprobos etiam amplectentem Dei salvificam voluntatem, quasi lucem ad illuminandas penitus tenebras omnes coruscantem, demonstrare Prosper innuit : verum majorem tenebrarum illarum partem oblatum lumen istud aversatam fuisse. Sicut alio in loco Christus ipse dicit[3]: *Hoc est autem judicium : quia lux venit in mundum : et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem; erant enim eorum opera mala. Omnis enim, qui male agit, odit lucem : et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus; qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta*. Quæ lucis similitudo, ex Prosperi interpretatione, ad rem aptissima est. Quippe uti lux omnibus, quantum in se est, lucet, nec ullum excludit ab communione sui : et, qui illius usu aspectuve privantur, non lucis ipsius, sed suapte culpa, vel vitio, damnum istud faciunt : ita verus ille sol justitiæ, peccati, infidelitatisque caliginem penitus, importata luce, discutere voluit : sed voluntati huic obstiterunt, qui tenebras magis optarunt quam lucem. Lege totum illud Prosperi capitulum. Intelliges profecto, quam diserte generalem in Deo, atque Christo liberandorum omnium, vel reproborum etiam voluntatem constituat.

VII. Præterea in *Responsione ad Objectionem primam Vincentianam*, quæ eadem est cum nona Gallorum, de Christo pro omnium salute, et redemptione neutiquam passo, iis similia, quæ ad illam Gallorum scripsit, exponit. « Quod ad magnitudinem, et potentiam pretii, et quod ad unam pertinet causam generis humani, sanguinem Christi redemptionem esse totius mundi : sed qui hoc sæculum sine fide Christi, et sine regenerationis sacramento pertranseunt, redemptionis alienos esse. Cum itaque propter unam omnium naturam, et unam omnium causam a Domino nostro in veritate susceptam, recte omnes dicantur redempti, et tamen non omnes a captivitate sint eruti, redemptionis proprietas haud dubie penes illos est, de quibus princeps mundi missus est foras, et jam non vasa diaboli, sed membra sunt Christi. Cujus mors

1 *Joan*. XI, 51. — 2 *Joan*. I. — *Joan*. III, 19.

non ita impensa est humano generi, ut ad redemptionem ejus etiam qui regenerandi non erant, pertinerent : sed ita, ut quod per unicum exemplum gestum est pro universis, per singulare sacramentum celebraretur in singulis. Poculum quippe immortalitatis, quod confectum est de infirmitate nostra, et virtute divina, habet quidem in se, ut omnibus prosit, sed si non bibitur, non medetur. » Quo in loco Prosper Christi perpessionem atque mortem, quantum in ipsa est, et ex voluntate crucifixi, universis profuisse dicit : quod autem ejus fructus non ad omnes reipsa pertinet, eam causam esse, quod ad omnes non applicatur. Atqui si pro pereuntibus non ille passus esset, et eos salvos esse noluisset omnino, etiamsi ad eos applicaretur, nihilo magis prodesset : nec idoneam cur non reprobos liberaret, sed jocularem, et ineptam causam Prosper attulisset.

VIII. Jam vero reprobos culpa perire sua, cum Deus, quantum in se est, salvos eos velit fieri, manifeste docet idem in *responsione ad Objectionem septimam Vincentianam*, quæ sic habet, « Quod hæc sit voluntas Dei, ut magna pars Christianorum salva esse nec velit, nec possit; » quæ objectio nullum Armacanis negotium facit. Huic enim ultro assentiuntur ipsi : dum absolute nolle Deum asserunt majorem Christianorum partem fieri salvam; quod si verum est, salutem neque possunt adipisci : neque velle perseveranter, et ut oportet. Non ita Prosper; sed hoc respondet: « Si de his hoc dicitur, qui pietatem Christianæ conversationis, et fidei deserentes, in profanos errores, aut in damnabiles mores irrevocabiliter transierunt, non dubium est, quod talem voluntatem habentes salvi esse nolunt : et quandiu salvi esse nolunt, salvi esse non possunt; sed nullo modo credendum est; hujusmodi homines in hanc desperationem ex Dei voluntate cecidisse. » Si illos absolute, qui ejusmodi sunt, id est reprobi, salvari Deus nollet, salvari eos impossibile esset. Itaque de his loqui sic; *Ideo non posse salvos esse; quia nolunt* : vel *quandiu nolunt*; cavillari hoc esset, et sophistice nugari : perinde ac si quis dæmones diceret propterea non posse salvari, quia nolunt. Siquidem huic loquendi formulæ, *non posse quippiam ab aliquo fieri, quia nolit*, cum ab non fatuo homine profertur, subest illa notio, uti velle, vel nolle in ejus arbitrio, et potestate sit. Quis enim dixerit, idcirco non posse avium more pervolare nos aera; aut mortem vitare, quoniam id nolumus? Quod si antecedenti, et absoluta voluntate salutem Deus obtinere nolit reprobos, tam ad illam pervenire non possunt, quam aut volare, aut immortales esse; aut eorum aliquid consequi, quod hominibus natura negavit. Atqui Deum velle ut iidem illi reprobi, *qui quandiu nolunt, salvi esse non possunt*, et velint et possint esse salvi, Prosper ibidem concludendo sic affirmat : « Dei ergo voluntas est, ut in bona voluntate maneatur : qui et prius quam deseratur, neminem deserit : et multos desertores sæpe convertit. » Potestne dici quidquam expressius, quam illa ista sunt, quibus « Dei voluntatem ait esse Prosper ut in bona voluntate maneatur; » hoc est *perseveretur?* Quod si perseverare vult in suscepta bona voluntate reprobos Deus; salvos utique vult fieri : sed eatenus si et ipsi velint : quod adversus dogmatistas novos demonstrandum fuit. Sic in *Responsione ad Objectionem ultimam Vincentianam*, reprobos eosdem ait, « cum a pietate deficiunt, non ex Dei opere, sed ex sua voluntate deficere, nec impelli ut cadant, nec ejici ut deserant. Casuri tamen, inquit, et recessuri ab eo, qui falli non potest, præsciuntur. » Atqui paulo ante illud observavimus, de quo nemo sanus dubitat, cum sic dicimus, *ex nostra voluntate* aliquid accidisse, hoc est quia sic voluimus, implicari in ea locutione sensum hujusmodi, ut si noluissemus, minime illud eventurum fuerit. Quocirca si reprobi isti, qui quia voluerunt a Deo defecerunt, deficere nollent, in eo perseverarent, quod cœperant. Non igitur Deus absolute perire illos voluit, sed perituros tantummodo præscivit, ut ait Prosper : Qui et in *Responsione ad Objectionem tertiam Gallorum*, reprobos dicit « non ex eo necessitatem pereundi habuisse, quia prædestinati non sunt : sed ideo prædestinatos non esse, quia tales futuri ex voluntaria prævaricatione præsciti sunt. » Et, « Non ideo relicti sunt a Deo, ut relinquerent Deum : sed reliquerunt, et relicti sunt, et ex bono in malum propria voluntate mutati sunt, atque ab hac licet fuerint renati, fuerint justificati, ab eo tamen, qui illos præscivit, non sunt prædestinati. » Et in responsione ad capitulum duodecimum, « Vires, inquit, obedientiæ non ideo cuiquam subtraxit, quia eum non prædestinavit : sed quia recessurum ab ipsa obedientia esse prævidit. »

IX. Non minus perspicue, imo vero plenius, et illustrius, eamdem suam sententiam aperit in duobus libris *de Vocatione gentium* :

e quibus nonnulla testimonia seligam. In secundo libro, capite duodecimo, « Nullum fidelium ait a Deo non discedentem relinqui, neque cujusquam ruinam ex divina esse constitutione dispositam : sed multis, qui jam judicio rationis utuntur, ideo liberum esse discedere, ut non discessisse sit præmium : et ut quod non potest nisi cooperante Spiritu Dei fieri, eorum meritis deputetur, quorum id potuit voluntate non fieri. » Ergo ruina hominum, et a Deo discessio, ex eorum voluntate oritur, qua perseverare noluerunt, cum possent si vellent : ut perinde cesserit iis in pœnam, et damnationem voluntaria defectio; uti bonis in præmium imputata est perseverandi voluntas, quæ non perseverare potuit, quia potuit nolle. Ex quibus efficitur, tam voluisse Deum salvos et perseverantes esse, qui noluerunt, quam eos, qui ut voluerunt, ita reipsa perseverarunt, et ad salutem pervenerunt.

Et capite XIII libri ejusdem secundi, « Bonitatem asserit Dei ne illi quidem parti defuisse, quæ in caritate non stetit, et ab initio sui veneno livoris intumuit. » Nam et *Cainum principem gentis impiæ* ab nefarii parricidii consilio deterrere conatus est, et ad pœnitentiam revocare. Quæ Dei in illum clementia ad salutem haud dubie spectabat æternam; quod Prosper ita significat : « Cum ergo talia ad Cain loqueretur Deus, numquid ambiguum est, voluisse eum, et (quantum ad illum medendi modum sufficiebat) egisse, ut Cain ab illo impietatis furore resipisceret : sed malitia pertinax inde facta est inexcusabilior, unde debuit esse correctior. » Voluit igitur reprobum Cainum Deus ab æterno interitu revocare ad gratiam, et salutem; quod ipsum de illius posteris, reprobis utique, testatur in eodem capite : quos ad resipiscentiam infinitis suis beneficiis studuit allicere, « Quæ beneficia licet obduratis, inquit, nihil remedii, et emendationis attulerint, probant tamen aversionem eorum non divinæ fuisse constitutionis, sed propriæ voluntatis. » Ad remedium itaque et emendationem pereuntium reproborum illa sua beneficia referebat Deus : quod nisi salvos eos esse cuperet, profecto nunquam faceret.

Sic in libro eodem, capite XIX, illud affirmat, licet Deus non parem temporibus omnibus gratiam, opemque mortalibus impertierit, idoneam tamen ipsis ad salutem minime defuisse : « Cum illud, quod de bonitate Dei piissime creditur; quia omnes homines velit salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire, non oporteat nisi perpetuum, æternumque sentire, secundum eas mensuras, quibus Deus dona generalia specialibus novit cumulare muneribus : ut et qui exortes gratiæ fuerint, de sua nequitia redarguantur; et qui ejus lumine enituerint, non in suo merito, sed in Domino glorientur. »

X. Quinetiam, quod longe mirabilius est, et ad communem, ac catholicam de communi in salutem omnium divinæ voluntatis propensione fidem approbandam efficacius; idem Prosper capite XXIII censet ne parvulos quidem, qui antequam iterata generatione nascantur, acerbo interitu subtracti sunt, illius et salvificæ voluntatis exortes, et gratiæ fuisse : « Et cum quærimus, inquit, quomodo omnes homines salvos fieri velit, qui non omnibus illud tempus impertit, in quo per voluntariam fidem percipiendæ gratiæ sint capaces. Non irreligiose arbitror credi, neque inconvenienter intelligi, quod isti paucorum dierum homines ad illam pertineant divinæ gratiæ partem, quæ semper universis est impensa nationibus : qua utique si bene eorum uterentur parentes, etiam ipsi per eosdem juvarentur. » Addit infantes istos « sub arbitrio jacere voluntatis alienæ, nec ullo modo eis nisi per alios consuli posse, etc. Sicut autem circa majores, præter illam generalem gratiam parcius, atque occultius omnium hominum corda pulsantem (observandum est autem hic obiter generalem omnibus adesse gratiam; quæ non sensus modo extrinsecus feriat; sed interius etiam corda pulset) excellentiore opere, largiore munere, potentiore virtute vocatio specialis exeritur : ita etiam circa innumeros parvulos eadem manifestatur electio. Quæ quidem nec illis, qui renati non sunt, in parentibus defuit : sed iis, qui renati sunt, præ parentibus affuit. » Satis ex iis intelligi puto, Deum generalem habere voluntatem omnium liberandorum, cujus sit fructus generale itidem impensum omnibus adjumentum gratiæ salutaris; quæ ne parvulis quidem deest immatura, priusquam baptizati sunt, morte præreptis.

XI. De hac autem generali voluntate, et quemadmodum procurandæ omnium saluti sufficiat, operæ pretium est rursus eumdem audire Prosperum capite XXV ita pronuntiantem : « Sive igitur novissima contemplentur sæcula, seu prima, seu media, rationabiliter, et pie creditur, omnes homines salvos fieri Deum velle, semperque voluisse. Et hoc non

aliunde monstratur, quam de iis beneficiis, eaque providentia Dei, quam universis generationibus communiter, atque indifferenter impendit. Fuerunt enim, ac sunt hujusmodi dona ita generalia, ut per ipsorum testimonia ad quærendum verum Deum possent homines adjuvari : quibus donis auctorem suum per omnia sæcula protestantibus, specialis gratiæ largitas superfusa est. » Vides omnibus sæculis sufficientem ad Deum quærendum, et ad benignæ in omnes homines Dei voluntatis fructum capiendum affuisse gratiam ; quod ex eo demonstrat Prosper, quia vult omnes homines salvos facere Deus. Unde illud necessario deducitur, gratiam istam, quam ad quærendum Deum idoneam sæculis omnibus datam esse confirmat, non externis tantummodo rebus, id est creaturis, cœlo, terra, elementis cæteris, et corporibus definiendam esse ; sed internas etiam adjungendas esse permotiones gratiæ : quæ proprie *gratiæ* vocabulo censentur. Quæ nisi homini suppeterent, nihil huic ad salutem acquirendam, vel ad quærendum Deum externa Dei prodessent opera : nec tam adjumenta, quam impedimenta essent utriusque consequendi : cum tamen hujusmodi in illis donis concessum esse præsidium hominibus testetur Prosper, *quo ad quærendum Deum possent homines adjuvari*. Atque hoc idem præclare docet in calce capitis vicesimi-noni. « Universitati quippe hominum, ait, ita multiplex, atque ineffabilis bonitas Dei consuluit semper, et consulit, ut neque ulli pereuntium excusatio suppetat de abnegato sibi lumine veritatis ; neque cuiquam sit liberum de sua justitia gloriari : cum et illos propria nequitia demergat ad pœnam, et istos Dei gratia perducat ad gloriam. » Omnibus ecce, singulisque mortalibus interiorem illam gratiam, quam lumen veritatis appellat, non defuisse docet : adeo ut excusare se hac ratione nequeant, quod necessario ad salutem subsidio caruerint : sed propria sua nequitia salutis æternæ jacturam fecerint. Hoc autem evenire non potest ; sed nec intelligi quod dicit Prosper, nisi communem salvandorum omnium voluntatem inesse Deo fateamur.

XII. Illud quoque Prosperi est eximium ; quod generalem illam gratiam, quam omnibus sæculis propterea datam universis hominibus esse capite vicesimoquinto dixerat, « quod omnes homines salvos fieri Deus vellet semperque voluisset : » illam, inquam, salvificam gratiam, ita declarat sequenti capite XXVI, ut eam esse statuat interiorem, et proprie dictam gratiam, quam et sufficientem in omnibus, et in quibusdam efficientem fieri demonstrat : « Gratia quidem Dei in omnibus justificationibus principaliter præeminet, inquit[1], suadendo exhortationibus, monendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando, et fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas hominis subjungitur ei, atque conjungitur ; quæ ad hoc prædictis est excitata præsidiis, ut divino in se cooperetur operi, et incipiat exercere ad meritum, quod superno semine concepit ad studium : de sua habens mutabilitate si deficit : de gratiæ opitulatione si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos sive occultos, sive manifestos omnibus adhibetur : et quod a multis refutatur, ipsorum est nequitiæ : quod autem a multis suscipitur, et gratiæ est divinæ, et voluntatis humanæ. »

Talem his verbis gratiam describi vides a Prospero, quæ et a Pelagiana diversa, et *sufficiens* tantummodo est in quibusdam ; in aliis etiam, ut vulgo nominatur, *efficax*, id est *efficiens reipsa ;* quorum alterum, ut tantum sufficiat, non autem efficiat, proprium est hominis nequitiæ : alterum, utriusque est et divinæ gratiæ, et voluntatis humanæ. Ex quo sequitur, id quod supra commemoravimus, Deum velle reprobis etiam perseverantiam ac salutem tribuere, cujus si velint, ac possint idonea præsidia suppeditat. « Fitque inde manifestum (ut ait in calce capitis vicesimi-octavi) quod diversis, atque innumeris modis omnes homines vult Deus salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire ; sed qui veniunt, Dei auxilio diriguntur : qui non veniunt, sua pertinacia reluctantur. » Denique capite tricesimo-primo, « non solum in novissimis diebus, sed etiam in cunctis retro sæculis probari, ait, gratiam Dei omnibus hominibus affuisse, providentia quidem pari, et bonitate generali ; sed multimodo opere, diversaque mensura ; quoniam sive occulte, sive manifeste, ipse est, ut Apostolus ait, *salvator omnium, maxime fidelium*[2]. Quæ sententia subtilissimæ brevitatis, et validissimi roboris si tranquillo consideretur intuitu, totam hanc, de qua egimus, controversiam dirimit. Dicendo enim, *Qui est Salvator*

1 Prosp. II, *de Vocat. gent.* cap. XXVI, vol. IX. — 2 I. *Tim.* IV.

*omnium hominum*, confirmavit bonitatem Dei super universos homines esse generalem. Adjiciendo autem, *maxime fidelium*; ostendit esse partem generis humani, quæ merito fidei divinitus inspiratæ ad summam, atque æternam salutem specialibus beneficiis provehatur. »

## CAPUT VI.

*Eadem salutis omnium voluntas Dei probatur ex iis Patribus, qui Prospero posteriores fuerunt. 1. Fulgentio. 2. Africanis episcopis. 3. Hypognostici auctore. 4. Ennodio Ticinensi. Tum ex Prædestinatorum hæreticorum decretis, quæ Catholici oppugnarunt. 5. De qua hæresi occasione data disseritur ex Gennadio, et aliis. 6. Augustini tempore sumpsisse videtur initium apud Adrumetinos monachos. 7. Nihilominus etiam calumniose notam illius inusserunt Augustini doctrinæ propugnatoribus aliqui. 8. Maxime Semipelagiani, ut Faustus Reiensis. 9. Et Auctor libri, qui Prædestinatus inscribitur, de quo judicium fertur. Et Pelagii implicatus errore fuisse convincitur. 11. Ut et Arnobius junior. 12. Utrum Prædestinatianorum hæresi adscribendum sit, dicere aliquos ad interitum prædestinatos esse. 13. Ex superiori tota disputatione argumentum conficitur, quo probatur Dei voluntatem esse, qua vult omnes salvos fieri.*

Idem salu- s omnium voluntas robatur e 'ulgentio.

I. Ex iis, qui posteriores vixere Prospero, studiosis Augustini Patribus, memorandus est imprimis Fulgentius : cujus propter sanctitatem, et exquisitam divinarum rerum scientiam, præcipua in Ecclesia catholica est auctoritas. Atque ille quidem generalem in Deo voluntatem residere salutis omnibus, quantum in se est, largiendæ, haud obscure comprobat, dum reprobos voluntaria suapte culpa perire significat : ut si nollent, perituri non essent. In libro primo *ad Monimum*, capite XIX, illud exponens, peccatum, ac malam voluntatem non a Deo prædestinari, inter cætera sic scribit : « Isti ergo, qui se elongant, et fornicantur a Deo, utique peccando pereunt per suam malam voluntatem, quæ non est ex Deo. Perdet autem illos Deus juste judicando, quod competit Deo. Non enim eos Deus judicio perderet, nisi per suas iniquitates ipsi periissent. Scriptum est enim: *Defecerunt ; perierunt propter iniquitatem suam*. Defectus ergo a summo bono ad infimum bonum, hoc est peccatoris proprium, et voluntarium malum, quo malo seipsum perdit injustus. Et quia huic malo auctor non est Deus, sed homo perversus ; digne itaque homini, qui se perdidit peccato, redditur in tormentis æterna perditio : ut pereat qui perire voluit, non tamen sic pereat quemadmodum voluit, etc. Juste quidem est in perditione peccati dimissus, quo propria cecidit voluntate. »

Sic in capite XXIV libri ejusdem primi *ad Monimum*, *Prædestinationem ad supplicium*, id est *reprobationem*, ex præscientia malæ voluntatis, et defectionis, causam habuisse dicit. « Ostensurus itaque Deus, ait, quid reddendum præsciverit, et quid donandum, prædestinavit illos ad supplicium, quos a se præscivit voluntatis malæ vitio discessuros. Et prædestinavit ad regnum, quos ad se præscivit misericordiæ prævenientis auxilio redituros, et in se, misericordiæ subsequentis auxilio esse mansuros. » Et in capite XXVII: « Juste est ad punitionem, inquit, divina æquitate prædestinatus, quia peccator est divina cognitione præscitus : utpote qui iniquitatem, ad quam a Deo non est prædestinatus, propria esset voluntate facturus. Ut in quo præscientia Dei videbat futurum opus injustum, huic per prædestinationis sententiam pararet supplicium justum. » Item capite XXX et ultimo; « Porro infidelitas non credentium, inquit, non ad constitutionem Dei, sed ad præscientiam referenda est ; quæ non ideo necessitatem non credendi intulit, quia falli de ea, quæ futura erat, infidelitate non potuit. » Si ex prævisa voluntaria infidelitate, id est propria et personali culpa reprobi, prædestinatio secuta est pœnæ, sive reprobatio ; non dubium est, quin idem ille, qui libere peccatum, et infidelitatem elegit, ob quam reprobatus est, potuerit hanc non eligere, eique Dei gratiam, et salutem anteferre; quod nullo modo posset, si nullam ejus liberandi voluntatem Deus habuisset. Cæterum Fulgentius idem, prædestinatos gratuita Dei benignitate, non ex prævisis eorum meritis electos, et a perditionis massa segregatos fuisse passim prædicat. Ut in libro primo *de veritate prædestinationis*, « Ab illa,

inquit[1], massa damnata nemo futurorum præscientia operum discernitur : sed miserantis figuli ope, atque opere segregatur. » Ac subinde istud exemplo geminorum fratrum[2], Esau, et Jacobi declarat itidem ut Augustinus ; atque hoc inter alia scribit : « Voluntas enim causa est electionis, non electio causa est voluntatis. Sic autem fuit in electo gratis misericors Dominus, ut in rejecto non esset injustus. » Vide alia Fulgentii de ea re testimonia, quæ alio in loco citavimus[3].

Ex episcopis in Sardinia relegatis.

II. Non secus ac Fulgentius, de prædestinatione, et reprobatione senserunt Africani episcopi duodecim in Sardiniam relegati, in epistola synodica, quæ Fulgentii libris de veritate prædestinationis est præfixa. In hac enim significant, electionem ad gloriam ex sola liberali, et nullis futuris meritis elicita voluntate prodire : reprobationem autem adultorum, et ratione utentium, ex prævisa ipsorum voluntaria, et libere ascita pravitate: quod usitato fratrum duorum exemplo Esau, et Jacobi declarant sic: « Nam quia omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum, et gratia discernuntur quicumque salvantur ; profecto non sunt electa, neque dilecta in Jacob humana opera, sed dona divina. Rursus quia iniquitas nostra justitiam Dei commendat, procul dubio in Esau humanæ iniquitatis est damnata nequitia. » Jam vero reprobatum esse Esau propter ipsius voluntariam defectionem, et malitiam, non ob noxam origine contractam ibidem paulo post asserunt. « Deus ergo in Jacob, inquit, misericordiam gratuitæ bonitatis ; in Esau vero judicium justæ severitatis ostendit ; qui sacramento quidem circumcisionis octavo die secundum tenorem divinæ constitutionis accepto, reatu peccati originalis caruit : sed per nequitiam cordis in hominis terreni vetustate permansit. » Et paucis interpositis : « Nam sicut ille circumcisus periit, quia dilexit tenebras magis quam lucem : sic omnis, qui corrumpitur secundum desideria erroris, condemnabitur in judicio, quia, non condigne usus est baptismatis sacramento. » Parvulos vero propter peccatum originale damnari mox ait, si sine baptismo moriuntur. Quamobrem uti peccare, aut non peccare in grandiorum reproborum libera potestate situm est, ita etiam salutem assequi, vel ab ea decidere. Poterant ergo salutis esse compotes, si vellent. Non autem id poterant, nisi vellet Deus. Quare necesse est salutis obtinendæ copiam iis a Deo esse factam ; ac Deum generali eos voluntate salvos cupiisse facere.

Ex hypognostici auctore.

III. Sequitur *Hypognostici* auctor antiquus et eruditus, quem librum Augustino tribuere quondam solebant, reclamantibus paulo doctioribus. In ejus vero operis sexto libro superior illa traditur opinio de prædestinatione gratuita ; reprobatione vero ex propriis delictis majoris ætatis. In capite quinto : « Diximus namque, ait, de damnabili humani generis massa Deum præscisse misericordia, et non meritis quos electione gratiæ prædestinavit ad vitam : cæteros vero, qui judicio justitiæ ejus ab hac gratia efficiuntur expertes, præscisse tantum vitio proprio perituros, non ut perirent prædestinasse. » Probat hoc exemplo Judæ proditoris. « Hunc enim Deus cum præscisset in vitiis propriæ voluntatis pessimum fore, id est electione discipulatus sui bene a Christo conferenda male usurum, et avaritia ardentem, pretio Judæis Dominum traditurum, pœnam ei prædestinavit ex merito. » Et in calce ejusdem capitis : « Nam pœnam, inquit, illi prædestinatam pro malis suis, in quibus, ut sæpe dixi, præscitus est tantum, non prædestinatus, illic plane agnoscimus, ubi de eo dicitur, ab Apostolo Petro ; *Ut iret in locum suum*[4] ; translato scilicet in alterum honore episcopatus ejus ; vel certe ubi legitur quod damnatus sit antequam natus, secundum id quod disputatione prædiximus. Talis ergo periturorum omnium causa est, licet culpa sit a culpa dissimilis. »

Sed validius, ac disertius capite septimo reprobos contendit suapte voluntate a Dei gratia deficere, cum Deus ipsos perseverare velit. Sic enim diluit adversariorum calumniam , a quibus tanquam Prædestinatiani traducebantur. « Nec dicimus, inquit, ut fingitis: Etsi credere velint, vel operibus bonis Dei vacare, Deum illis hæc nolle præstare : cum hujuscemodi velle, Dei sit donum. Si ergo ex Deo est quod volunt, vult Deus perfectum fieri quod donavit. Si autem ex Deo non est, sed est de jactantia propriæ voluntatis, qua se meritis Deum æstimant promereri, manifeste quod volunt capere non possunt. » Egregius est hic locus, et ad id, quod intendimus, persuadendum aptissimus.

1 Fulg. lib. I *de ver. præd.* cap. III. — 2 Ibid. cap. IV. — 3 Tom. II, lib. IX, cap. XVI, § 6. — 4 Act. I.

Nam si reprobis, ut catholica fides docet, bonam voluntatem, et in ea perseverandi desiderium aspiret aliquando Deus : ex illius regulæ præscripto vult idem Deus *perfectum fieri* desiderium, *quod donavit*. Perficitur autem tunc cum ad optatum finem perducitur : quæ est salus æterna. Quare salutem adipisci reprobos antecedente, ac generali voluntate vult Deus : tametsi non hoc absoluta vult, et reipsa quod vult perficiente voluntate. In quam intuens illius auctor libri sub finem, Apostoli sententiam, qua omnes homines velle Deum salvos fieri dicit, eo modo interpretatur, quo Augustinus, uti supra meminimus.

A Ennodio Ticinensi.

IV. Eadem Dei benefica voluntas, et omnium, etiam reproborum, salutis appetens, Ennodio Ticinensi cognita fuit. Hic enim veram, et utriusque partis eligendæ potestate præditam hominis libertatem propugnans, ea dicit de electorum salute, et reproborum damnatione, quæ illam in Deo voluntatem consequi debent; et usurpatam a nobis in expendendis veterum testimoniis rationem adjuvant. In epistola itaque undevicesima libri secundi, quæ est *ad Constantium*, cujusdam redarguit errorem, qui « asserebat de arbitrii libertate homini in una tantum parte, quæ deterior est, eligendi datam esse licentiam. » Qui error Gothescalco tribuitur ab Hincmaro, in epistola prima de tribus, quas Remigius Lugdunensis refellit : quæ ad Amulum, sive Amalarium Lugdunensem scripta creditur. Nam illum sic dixisse ibi proditum est [1] : « quod postquam primus homo libero arbitrio cecidit, nemo nostrum ab bene agendum; sed tantum ad male agendum libero potest uti arbitrio. » Quam perversam, et hæreticam opinionem damnat Ennodius. et in eam sic exclamat : « O schismaticam propositionem, quæ juxta Apocalypsim scriptas habet in fronte blasphemias! Quæ ista libertas est, si valet, edisserat, ubi hoc datur solum velle, quod puniat : aut quare electionem nominet, ubi unam tantum partem asserit fuisse concessam. Quod si veritate subsisteret, locum divina judicia non haberent. Quid enim boni a nobis Deus noster recte quæreret, qui appetentiam ejus de voluntate subtraxerat? Sed juxta Apostolum [2]; *Numquid iniquus Deus? Absit.* Inter homines a recti discordat affectu, qui a subjectis exigit, quod in potestate non tribuit : hoc de Deo qua conscientia sentiatur, advertite. » Deinde postquam voluntati adjutricem accedere oportere gratiam docuit, ista subjicit : « Sed nisi talibus monitis et voluntas nostra, quæ libera est, et labor præstet obsequium, ad periculum, et gehennam non imperio aliquo, sed sponte devolvimur. Itaque aut præmium devotio, aut pœnam contemptus operatur. Alioqui non erit justa retributio, quæ aut per supplicia refertur necessitate peccantibus; aut bonam mercedem offert operi, ad quod trahuntur inviti. » Quocirca, ut juste affici pœna, vel præmio, id est salvari, aut damnari adultus quipiam possit, eum necesse est in voluntate, ac potestate habere liberam utriusvis eligendi facultatem, ut sentit Ennodius. Ex quo sequitur paratam illi esse divinitus oportere gratiam, qua uti, si velit, queat. Nam si nullam ei tribuere velit Deus (quod utique consequens est, si nullam ejus servandi voluntatem, ne conditionalem quidem, ac generalem habet, cujus effectum sit largitio gratiæ, et sufficientis auxilii) fieri non potest, ut aut velit, aut possit salutem adipisci. Quare tam illum salvari vult Deus, quam velle ipse potest; et si velit, reipsa istud assequi, quod nisi possit, non ob contemptum, repudiatumve quod bonum est merito damnetur : ut recte Ennodius ratiocinatur. Igitur voluntatem in Deo generalem, et antegressam omnium salvandorum constituit auctor ille, ex qua boni optandi, et contrarii respuendi, hoc est æternæ vitæ diligendæ, aversandæque gehennæ potestas in unoquoque sit, qua si velit, utatur.

V. Est hoc insuper non leve argumentum communis in Deo voluntatis omnium liberandorum, idque per Christi merita, quod ex Catholicorum, qui se Augustini doctrinæ fautores professi sunt, contentione ducitur, quam adversus Prædestinatianos hæreticos susceperunt. Cujus vim rationis, ac pondus uti melius æstimare possimus, paucis explicandum est, quodnam genus hoc hominum, et quis error peculiaris illorum fuerit.

Error prædestinatianorum.

*Prædestinatianorum*, ut eos Gennadius vocat, vel, ut Tiro Prosper, aliique, *Prædestinatorum* hæresis sic a Gennadio describitur [3]. « Prædestinatiani sunt qui dicunt, quod Deus non omnes homines ad hoc creet, ut omnes salventur, sed ut multitudine hominum ornetur mundus. Quod et si generali prædicatione dicat : *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis; et ego reficiam vos* : non tamen

1 Eccl. Lugd. lib. *de tribus epist.* tom. IV, *Bibl. PP.* — 2 *Rom.* IX. — 3 In fine lib. Hier. *de hær.*

omnes ea voluntate vocet, ut omnes sequantur vocantem. Sed nec omnes, qui ipso inspirante obediunt vocationi, dicuntur accipere exequendi in bono opere perseverantiam : sed post multos labores, et justitiæ fructus, si non sunt de salvandorum numero, subtrahendas eis vires agendi, ne perdurent in bono : et e contrario illos, qui prædestinati sunt ad vitam æternam, etiamsi in perfidia, vel omni genere peccati longo tempore volutentur, accepturos occasionem, qua et credant in Deum, et secundum Dei præceptum vivant, ut possideant societatem sanctorum. »

Hanc eamdem hæresim, quam Gothescalcanam nominat Joannes Erigena Scotus, Pelagianæ opponit ex adverso [1] : « Quarum una, inquit, dono divinæ gratiæ derogat, altera libertatem arbitrii condemnat. Pelagiana siquidem secta libertatem arbitrii rationali naturæ tantum commendat, ut sine dono gratiæ ad perficiendam hominis justitiam sufficiat. Ejus vero secta contraria gratuitæ gratiæ donum confirmat, ut ea sola in homine operante, omni conatu liberi arbitrii contempto, omnis fidelis fastigium justitiæ contingat. » Quocirca « nec pie viventibus prodesse bonorum operum laborem asserebant (ait Sigebertus Gemblacensis [2]) si ad mortem a Deo prædestinati fuerint : nec impiis obesse quod improbe vivant, si a Deo prædestinati fuerint ad vitam. »

Qui oritur tempore Augustini.

VI. Hanc hæresim ab *Augustino dici accepisse initium* Tiro Prosper *in Chronico* scripsit : quod interpretatus Sigebertus, *ex libris Augustini male intellectis initium sumpsisse* eamdem ait hæresim : et uterque superstite adhuc Augustino serpere illam cœpisse dicit. Quod sane verum est. Etenim Adrumetini quidam monachi in cœnobio degentes [3], cui præpositus erat Valentinus, lectis Augustini scriptis quibusdam, ut inter alia, epistola ad Sixtum data, quæ inter Augustinianas centesima quinta numeratur, occasionem inde gravissimi erroris acceperunt : ut et liberum hominis negarent arbitrium ; et in die judicii non esse redditurum unicuique Deum secundum opera ejus assererent. Contra quem errorem scripsit Augustinus librum *de gratia, et libero arbitrio*, quem ad illos monachos misit. Sed cum in eodem monasterio exstitissent aliqui [4], qui dicerent, « neminem esse corripiendum, qui præcepta Dei non facit, sed pro illo ut faciat, tantummodo orandum : » librum alterum elucubravit *de correptione, et gratia ;* ex quo potest hæresis ista, quæ illinc orta, Prædestinatorum nomen accepit, cujusmodi fuerit, intelligi. Nimirum, Deum, ex Augustini sententia, non omnibus necessariam opem conferre gratiæ putabant ad præcepta servanda, ut ex capite quarto libri *de Correptione, et gratia* cognoscimus ; « id est ipsam, qua præcepta ejus fiant, fidelem Dei, et proximi caritatem. » Itaque neminem esse reprehendendum, qui præcepta Dei non servet : sed pro illo orandum, ut caritatem accipiat, « et per hanc ex animo cum bona voluntate, quæ præcipit faciat. Recte autem corriperer, si eam mea culpa non haberem : hoc est, si eam possem mihi dare, vel sumere ipse, nec facerem : vel si dante illo accipere noluissem. Cum ergo et ipsa voluntas a Domino præparetur, cur me corripis, quia vides me ejus præcepta facere nolle ; et non potius ipsum rogas, ut in me operetur et velle ? »

Maxime vero circa perseverantiæ donum talium hominum hæsit improbitas, et querela. Nam apud eumdem Augustinum pergunt illi [5], et sic excusare se conantur : « Quid ego feci, qui non accepi ? Accepi enim fidem, quæ per dilectionem operatur : sed in illa usque in finem perseverantiam non accepi. » Quæ illorum causatio justa et legitima videtur, si id concessum fuerit, unde ea sequitur, et quod iidem statuebant : Deum nolle reprobos esse salvos ullo genere voluntatis ; sed omnino damnare constituisse : solos vero prædestinatos absolute ad salutem velle perducere. Hoc enim posito non potest velle Deus, ut perseverent, neque ut perseverare cupiant ; quia nihil ex ea voluntate, quam nullam habet, extrinsecus potest agere, ita quidem ut faciendum aliquid imperet, et ad id hortationibus ac minis, et promissis incitare studeat ; atque exequi detrectantes arguat, et gravissimas ab iis spreti mandati pœnas exigat. Quibus omnibus modis perseverandi in suscepta bona voluntate contentionem ac studium elicere ab hominibus, etiam reprobis, insistit Deus. Quod eo dixerim, ne quis ad eam, quam theologi vocant *voluntatem signi* confugiat [6] ; qua hoc præcipere nonnunquam Deum asserunt, quod reipsa nolit fieri : ut cum Abrahamo jussit immolare filium suum. Verum nec in eo præcipiendo

1 Lib. I, *contra Gothesc.* cap. IV, apud Sirm. init. Prædest. — 2 Sigeb. ad an. 414. — 3 Aug. II, *Retr.* c. LXVI et ep. XLVI et XLVII. — 4 Lib. II, *Retr.* c. LXVII. — 5 Lib. *de Cor. et grat.* cap. VI. — 6 De qua lib. V, Tom. I, cap. V, paragr. 16.

perstitit Deus, neque infecta re succensuit : et contrario mandato prius abrogavit; quod nisi faceret, prorsus quod jussus erat, exequi Abrahamum oporteret. Horum nihil inest in communi, et omnibus edito perseverandi præcepto. Nam et constans manet, ac perpetuum : nec sine magno scelere contemni, violarique potest : et ab eo desciscentibus ingens et æterna pœna proponitur. Vult ergo perseverare nos omnes Deus, non absoluta quidem penitus, et, ut vulgo nominant, efficaci : sed vera nihilominus, ac seria voluntate; quod qui negant, eos fateri necesse est, non omnibus offerri perseverantiæ facultatem : imo impossibile esse perseverare reprobis : adeoque nulla sua propria culpa illos excidere.

moiose ctam lestina- e hære- sis rustino serunt iqui.

VII. Hanc opinionis invidiam uti merito sustinebant hæretici illi, quos *Prædestinatos*, vel *Prædestinatianos* appellatos esse dixi : ita Augustini sententiæ per calumniam imputabant qui eam non caperent, aut improbare vellent. Quod vivo adhuc illo fecisse monachos Adrumetinos paulo ante demonstravi : et si qui exstiterunt alii, qui nullas in persequenda salute partes assignandas esse putarent libero humanæ voluntatis arbitrio : sed totum hoc negotium prædestinationi divinæ vindicarent, et gratiæ. Præter quos aliud hominum genus eidem accusationi subscripsit; ut testantur Prosperi, et Hilarii epistolæ : quæ ab Augustino libros duos expresserunt, alterum *de prædestinatione sanctorum*, alterum *de dono perseverantiæ*. Siquidem illis in epistolis docemur, nonnullis, viris alioqui probis et eruditis, Augustini displicuisse sententiam; quæ ex massa vitio primi parentis infecta atque damnata certos duntaxat absoluto Dei decreto eximi statuit, cæteris in illa damnatione relictis, ac rejectis. Qua ex opinione illa eadem sequi absurda, et incommoda rebantur , quibus Prædestinatianorum hæresis premitur. Hujusmodi vel obtrectatores Augustini, vel fautores in reliquis, sed in uno hoc adversantes, fuere partim ex toto Pelagiani; partim ex dimidio, quos *Semipelagianos* postea nuncuparunt : de quibus alibi diximus *.

Post obitum vero sanctissimi doctoris, eædem illæ querelæ vehementius instauratæ sunt; et Prædestinatianorum nefaria consectaria doctrinæ illius attributa. Cujus rei plenissimam fidem faciunt imprimis Prosperi Aquitanici complures de hoc argumento libri, quibus illa ipsa contra Augustinianam sententiam objecta diluuntur : quæ Prædestinatianos ita postmodum nominatos in suis decretis habuisse testantur illi, quos supra posui. Tum vero *Hypognostici* auctor, Augustiniani dogmatis propugnator acer et diligens, de eadem adversariorum calumnia ita conqueritur. « Credere nos quippe, vel prædicare suggillatis, ait[1], quia cum lege Dei, et Prophetis, cum Evangelio Christi, ejusque Apostolis prædestinationem dicimus, eo quod Deus quosdam hominum sic prædestinet ad vitam regni cœlorum, ut si nolint orare, aut jejunare, aut in omni opere divino vigiles esse, eos omnino perire non posse : nec prorsus debere sui esse sollicitos, quos Deus, quia voluit, semel jam eligendo prædestinavit ad vitam. Quosdam vero sic prædestinavit in gehennæ pœnam, ut etiamsi credere velint, si jejuniis, orationibus, omnique se voluntati divinæ subjecerint, in his Deum non delectari, et vitam illis in toto dari non posse : sic electione prædestinatos esse ut pereant : Deum nos taliter operantem personarum esse acceptorem dicere. Non miramur vos de nobis, id est homines de hominibus falsa posse confingere, » etc.

Maxime Semipelagiani et Faustus Reiensis.

VIII. Ex eo genere hominum, qui in oppugnanda Prædestinatorum hæresi longius evecti sunt; et cum illorum pestiferis dogmatibus Augustini quoque involvere sententiam : Faustus imprimis exstitit Reiensis episcopus, qui duos libros de libero arbitrio conscripsit. In quibus *geminos*[2], *qui inter se conluctantur*, *errores* evertendos suscepit, tum illum, qui Prædestinatorum , ut dixi, proprius fuit : tum Pelagianorum. « Quorum unus solam gratiam; alter solum laborem, relicto tramite, atque mensura veritatis, insinuat. » Verum in priori refutando, modum non tenuit Faustus; sed Augustini cum eo decreta, miscuit : ac tanquam Prædestinatorum propria refellit. Quinetiam Scripturæ loca omnia, quæ ad electorum certissimam vocationem,

* Hinc etiam P. Sirmondus *Prædestinatianæ hæreseos* originem repetiit; sed alii viri docti aliter sentiunt, quos inter, ut Manguinum omittam, qui duobus vægrandibus tomis Sirmondi *historiam Prædestinatianam* adgressus est, Natalis Alexander in *hist. Eccles.* sæc. V, diss. V et P. Job, Baptista du Chesne nostræ Societatis in egregio gallico commentario Parisiis edito a. 1724 quem prænotavit *le Predestinatianisme* lib. II, c. I. F. A. Z.

1 *Hypogn.* lib. IV. — 2 Fausti I, *de lib. arb.* cap. I.

ac prædestinationem ; reproborum vero damnationem accommodantur ab Augustino : nec non argumenta, quibus eamdem suam confirmat opinionem, velut a Prædestinatis allata, proponit, et evertit, perinde ac si unum hoc ageret, ut Augustinum dedita opera confutaret : quod nos alibi jam observasse meminimus [1].

Nec vero mirari convenit, sic a Fausto tractatam illam esse quæstionem, ut ab Augustini dogmate tam procul abhorreret. Quippe Pelagianum hunc ex dimidio fuisse, proque eo agnitum ab Catholicis, et ab horum nonnullis exagitatum esse, perspicue constat. Certe quisquis libros illius duos *de libero arbitrio* attente legerit, vera hæc esse, quæ de illo jactantur, facile comperiet : nec dubitabit, quin fidem, et initium justificationis, veram et proprie dictam Christi gratiam, putet antecedere : quod quidem aliquot productis ex illo testimoniis alio in loco demonstravimus [2]: ac latius id executus est Maxentius in responsione prima [3]: ubi et subdolam ab illo gratiæ notionem usurpatam esse docet, cujusmodi Pelagiani constituebant, legem videlicet, et Evangelii prædicationem. Falluntur autem, qui Maxentium istum tanquam Eutychiana infectum hæresi culpant, ut ejus elevent fidem. Nam ut in eo minime laudandus est, quod adversus Romanum pontificem contumacius sese gesserit : sic illius hæresis invidia, a qua longissime abfuit, minime est onerandus. Id quod antea hoc in opere ipso declaravimus.

Et auctor *Prædestinati*, qui Pelagianismi convincitur

IX. In eadem cum Fausto Reiensi causa auctor ille est, qui Prædestinatorum hæresim refutavit, Fausto, ut apparet, antiquior. Hic enim Augustini partes contra Prædestinatos, et Pelagianos tueri velle præ se ferens, manifeste prævaricatus est. Non enim duntaxat illius totam de prædestinatione, ac reprobatione sententiam evertit, et proculcat : sed multa insuper adjungit, quæ non dimidiatum, sed ex toto Pelagianum redolent. Velut cum prædestinatianorum dictum illud exagitans : « Antecedit gratia Dei voluntatem [4], respondet sic : « Diximus itaque, et antecedit, et sequitur. » Mox cujusmodi gratia, et quemadmodum antecedat exponit. « Antecedit, quia non petentibus. non rogantibus, non etiam volentibus nobis, venit filius Dei universum mundum a morte eripere ; et ut ascenderet ad Deum homo, sicut jam diximus, Deus descendit ad hominem. Venit invitare esurientes ad epulas, sitientes ad fontem, miseros ad fortitudinem, mendicos ad divitias, tristes ad lætitiam, venditos ad redemtionem, servos ad libertatem, captivos ad requiem. Ecce hoc loco docemus quod antecedit gratia Dei voluntatem. » Hæc gratia omnino Pelagiana est, et in lege doctrinaque, vel externæ opis genere numeratur. Itaque pergit idem, et, « Gratia quæ antecessit, inquit, ostendit quid petas, quem petas et qualiter petas : ostendit quid quæras, qualiter quæras, ubi quæras : ostendit quid pulses, ubi pulses qualiter pulses. » Ostendit, inquit, gratia quid, a quo, et quomodo quæras, pulses, ac petas ; quod monstrantis est ac docentis ; atque hæc gratia voluntatem præcedit. Voluntatem vero vicissim antecedere Dei gratiam ita demonstrat : « Antecedit voluntas hominis gratiam Dei, non superbiendo, sed petendo : non extollendo, sed quærendo; non luctando, sed pulsando. Nisi enim ex fide voluerit, nullus ei baptismatis donum gratiæ divinæ impertit : nisi, inquam, ex fide voluerit, non erit particeps indulgentiæ. » Igitur fidem et voluntatem, qua petimus, quærimus, et pulsamus, non ex gratia Christi vera, proprieque dicta provenire censet : sed ex Evangelicæ doctrinæ prædicatione, eum per se quemque præstare : « Antecedit gratia voluntatem hominis, ait, ostendendo vitam æternam, in qua delectentur ; ostendendo incendium sempiternum, in quo terreantur ; ut a peccatorum delectationibus revocentur. Antecedit, inquam, quotidie gratia voluntates nostras : sed nostra, quod est pejus, voluntas non sequitur. » Reliqua prætermitto, quæ ad eamdem Pelagii labem implicantur.

X. A qua hæresi ne illud quidem abhorret, quod peccati fomitem concupiscentiam, bonam esse defendit ; utpote a Deo bono datam, et naturæ hominum ad propagationem sobolis insitam. « Si enim concupiscentia mala est, inquit, quæ materia generationis ostenditur, constat secundum vos a Deo mulierem non ad adjutorium boni, sed ad occasionem factam esse peccati. » Et paucis interpositis : « Miror, inquit, qua fronte concupiscentiam istam, per quam conjugia celebrantur, dicatis a diabolo esse humano generi inflictam. Quis enim dubitet, rem malam, si tamen mala est, a Deo bono homini non potuisse conferri ? Si enim a Deo est data, bona esse dignoscitur : si autem mala

1 Tom. II. lib. IX, cap. II. — 2 Lib. II, *de lege et grat.* cap. VI, paragr. 4. — 3 Maxent. tom. IV, *Bibl.* — 4 Lib. III, *Prædes.*

est, constat a diabolo esse infusam, etc. » Item; « Unum vobis eligite e duobus : Aut bona est generatio hominis ; et bona est concupiscentia ; aut malæ sunt nuptiæ, et iniqua concupiscentia. » Hæc quam Augustini doctrinæ contraria sint, intelligunt qui in ejus libris utcumque versati sunt. Etenim plenis ille voluminibus istam ipsam concupiscentiam, qua nuptiarum opus transigitur, malam esse, et a malo, id est peccato, non a Deo ingenitam; ideoque *peccatum* ab Apostolo nominari docuit. Contra quod Augustini decretum Pelagiani toto ingenii sui impetu, ac pertinaci contentione certarunt : præsertim sectæ coryphæus Julianus, qui eodem, quo *Prædestinati* auctor, argumento adversus Augustinum ad propugnandam usus est concupiscentiam. Itaque vel nimium confidens, vel extreme imperitus ille scriptor fuerit : qui protritum adeo, ac vulgare Augustini dogma de concupiscentia aut ignorarit omnino : aut ut sciret, occultando, ac dissimulando latere se posse speraverit. Alterum ejusdem facinus est[1], quod Saulum Ecclesiam Dei persequentem, et adhuc blasphemum, ut de se ipse fatetur, ob hoc ipsum collaudat, asserens illum spiritu Eliæ præditum rem Deo placitam fecisse, « et Dominum in hac ipsa sibi persecutione complacuisse, » quod præter omnem modum ineptum, atque etiam impium est dictu.

[...]i et [...]obius [...]nior.

XI. Non dissimilis notæ, ac genii est Arnobius junior in commentario *ad Psalmum* CXLVII, in quo adversus Prædestinatos disputans, intra fines salubris, et inculpatæ doctrinæ continere se nequivit; sed in Pelagianum erupit errorem. Cum enim diluere vellet quod sibi erat objectum, sic ipsum existimare videri, voluntatem hominis Dei antecedere gratiam; hanc calumniam depellit, ut ostendat ante pium voluntatis affectum Dei adesse gratiam : sed hanc prorsus ejusmodi designat, qualem Pelagiani prædicare solebant; externam scilicet, et in lege, cæterisque id genus positam, « Descendit, inquit, de cœlo Deus homine non volente : docuit exemplo, et verbo, homine non rogante ; signa multa, et virtutes ad se manifestandum exercuit, homine etiam prohibente. Mortalitatem nostram suscepit homine ignorante : irrisus, crucifixus inter homicidas, mortuus, sepultus, resurrexit, et in cœlos ascendit. Hæc omnia ad hominis salutem, ad hominis liberationem, ad hominis redemptionem, ad hominis gloriam exercuit Christus, etc. Omnium generaliter bonam voluntatem, Christi gratia hoc ordine quod diximus, antecedit. » Hæc sunt germana superioribus ex libro *Prædestinati* descriptis : ut ab eodem auctore utraque profecta videri possint : quod merito viri docti suspicantur.

Utrum secundum Prædestinatianos aliqui ad damnationem prædestinati sint.

XII. Cæterum Prædestinatos inter alia dogmata hoc etiam habuisse auctor ille *Prædestinati* significat, « Prædestinasse Deum homines sive ad justitiam, sive ad peccatum[2]; » idque in libro secundo posuit, quem ab hæreticis illis sub nomine Augustini confictum descripsit. Hoc vero nefarium penitus est, et execrandum. Verum qui Prædestinatorum errores compendio tradiderunt, Gennadius, Joannes Erigena, Sigebertus, non hoc Prædestinatos dixisse memorant, « ad peccatum reprobos esse prædestinatos, » sed ad mortem æternam, hoc est ad supplicium. Quinetiam Gothescalcus monachus, qui Prædestinatorum hæresim instaurasse dicitur, nusquam id asseverasse proditur ab iis, qui illius decreta curiosius explorarunt, utpote accusatores ejus et inimici. Inter quos princeps fuit Hincmarus; qui quidem capite XV libri *de Prædestinatione* contra illum editi, fatetur, ita, ut dixi, professum esse Gothescalcum, « quosdam ad interitum prædestinatos esse ; » cum antiquiores Prædestinati non solum ad interitum, sed ad peccatum etiam prædestinatos esse dixerint. Quanquam ex eo, quod ad interitum prædestinati sint, consequens vult esse, ut ad peccatum quoque prædestinentur; de qua re postea. Auctor certe *Prædestinati* sic adversus hæreticos illos disputat, tanquam prædestinari homines ad peccatum manifeste docuerint ; sed et antiquos Prædestinatos ita sensisse scripsit Hincmarus. Sed, ut paulo ante dixi, qui veterum Prædestinatorum hæretica capita referunt, nihil de illis perhibent hujusmodi, ut inter alios Gennadius. Quin isto etiam antiquior Faustus Reiensis, cum Prædestinatorum dogmata Lucido presbytero ex eadem secta, ejuranda damnandaque præscriberet, nullum tale decretum in ea, quam ad illum scripsit, epistola proposuit : sed nec Lucidus ipse pristinæ suæ hæresis capita singillatim percensens, in epistola, quam Arelatensi synodo tertiæ obtulit, aliquid ejusmodi commemorat.

XII. Quamobrem ut quam ex illa de Præ-

1 *Prædest.* — 2 *Prædest.* lib. II.

Ex præcedentibus colligitur Deum velle omnes homines salvos fieri.

destinatorum hæresi controversia ratiocinationem instituere volumus, in summam conferamus; cum adversus illa, ut dixi sentientes hæreticos istos, ut et reprobos omnino salvos esse nolle Deum dicerent; neque pro illis passum esse Christum; ac tum prædestinatos ad vitam necessario salutem adipisci; tum prædestinatos ad interitum ad hunc trahi necessario : cum hæc, inquam, et similia decreta, Augustino præeunte, Catholici omnes improbarint, etiam illi, qui in Augustini verba jurati erant, et objecta sibi, tanquam ex magistri sui collecta sententia, strenue propulsarint : perspicuum est, Augustini doctrinæ talia non esse consentanea, quæ pro meris Augustinianis redivivi Prædestinati, hoc est Armacani, jactitant : quibus positis, et concessis, omnia deinceps infanda, et absurda confiteri oporteat, quæ iidem illi sententiis suis aut viritim, aut communiter in conciliis damnanda judicarunt. Itaque vel disertis, conceptisque verbis duo ista novæ factionis dogmata jugularunt, Deum nolle alios, quam quos prædestinavit ad vitam æternam, esse salvos : et, pro iisdem solis Christum orasse, ac vitæ, mortisque suæ merita dependisse : utrinque rejectis, et ablegatis reprobis; vel quæ indidem consectaria ducuntur, pro impiis, ac nefandis habuerunt. Cujusmodi est imprimis istud, reprobos privata sua culpa non deficere, nec ob id reprehendendos esse, quod perseverare nolint; cum ne velle quidem possint, utpote nolente hoc absolute Deo; neque ad hoc ut velint, ac perseverent, ullam opem gratiæ suæ illis largiente : sine qua neutrum omnino præstare possunt. Atqui posse hoc homini non perseveranti, ac reprobo dici affirmat Augustinus[1]; « In eo quod audieras, et tenueras, perseverares, si velles. » Et, « neque nihil mali facere qui bonum deserit, a quo declinare non debet; et inclinatur in malum non perseverans in bono[2]. » Quis autem, nisi Lutherano fermento acidus, minimeque Catholicus, ignorat, culpam in eo nullam esse, qui hoc non facit, quod absolute non potest. et ut non possit, absoluta Deus voluntate decrevit ? Præsertim cum nullam ad id ut velit, aut reipsa faciat, sufficientem gratiam suppetere reprobo, Armacani sentiant, qui totum sufficientis auxilii genus nusquam in rerum esse natura patiuntur. Sed quam validum sit illud, quod ex Prædestinatorum hæresi, et ejus oppugnatione adversus Armacanos petitur, argumentum, porro magis approbemus, Gallicanarum præsertim Ecclesiarum adhibito testimonio : in quibus illa de Augustini doctrina, deque Prædestinatianorum hæresi contentio vehementior, quam alibi terrarum omnium exstitit.

# CAPUT VII.

*Omnium salvandorum propositum in Deo, atque Christo fuisse probatur ex Catholicorum conflictu adversus Prædestinatianos.* 1. *Arelatensis synodi historia in causa Lucidi presbyteri, de quo, et de Fausto Reiensi accurate agitur. Lucidi hæretica dogmata.* 3. *In Arelatensi synodo damnata.* 4. *Et quo ordine, ac ratione.* 6. *De Lugdunensi synodo perpaulo post collecta.* 7. *Adversus Apologistam anonymum, superiora improbantem excursus.* 8. *Et refutatio.* 9. *Fausti libri ab Arelatensi synodo minime approbati.* 10. *Fausti et Lucidi capita ex illius auctoritate synodi confecta.* 11. *Et ab Anonymi calumnia defensa et illustrata.*

Historia Arelatensis synodi in causa Lucidi presbyteri.

I. Duo præ cæteris insignes in Galliis ecclesiastici motus in causa Prædestinatorum fuisse memorantur : de quibus nobis est hoc loco disputandum. Prior circa annum Christi quadragentesimum septuagesimum quintum incidit : quo anno Arelatensis tertia synodus celebrata creditur : cujus historia sic habet. Lucidus quidam presbyter, cum de gratia Christi, et libero arbitrio, deque prædestinatione, ac de voluntate omnium redimendorum in Deo, atque Christo, eadem sentiret, quæ Prædestinatorum hæresi tribui solent : a Fausto Reiensi non semel admonitus ut resipisceret, ægre tandem ut hoc faceret, adduci potuit. Cum enim Arelate triginta episcopi convenissent, quos in libello iis oblato Lucidus enumerat : Faustus unus illorum ad eumdem Lucidum scripsit epistolam, qua certa ei capita proponit, quæ nisi damnare, et iis anathema dicere velit, proscripturum se publice nomen illius minatur, tanquam hæresis synodali auctoritate convicti. Hoc enim

1 Lib. *de Correp. et gratia.* cap. VII. — Ibid. A. 1.

epistolæ verba testantur, quæ sic habent : « Quod si eam suscriptam, ut dixi, transmittere nolueris, aperte adhuc te in errore persistere, ipso silentio comprobabis : ac proinde jam necessitatem mihi facies ad personam tuam publicis conventibus exponendam. »

Lucidus accepta hac epistola *in Fausti*, ac cæterorum antistitum potestate esse maluit : ac libellum obtulit synodo : in quo pristina dogmata damnavit. Causam autem celebrandi illius concilii, ac quid in eo gestum, decretumque sit, tum libellus Lucidi, tum Fausti ad Leontium Arelatensem epistola declarat, libris duobus *de libero arbitrio* præfixa. Nam uterque adversus ea, quæ Lucidus antea propugnaverat, synodalem sententiam latam esse demonstrat. Ac primum Lucidus ita libellum suum exorsus est : « Correctio vestra, salus publica, et sententia vestra, medicina est. Unde et ego summum remedium duco, ut præteritos errores accusando excusem, et salutifera confessione me diluam. Proinde juxta prædicandi recentia statuta concilii, damno vobiscum sensum illum, qui dixit, » etc., quæ postea referam.

Faustus vero nuncupatoriam *ad Leontium* epistolam sic incipit : « Quod pro sollicitudine pastorali, beate Papa Leonti, in condemnando Prædestinationis errore concilium summorum antistitum congregastis, universis Galliarum episcopis præstitistis. » Ex quibus colligitur, Arelatensem illam synodum adversus errores, qui in asserenda prædestinatione irrepserant, fuisse coactam, et eos præsertim, quos Lucidus, ex synodali præscripto revocare se profitetur :

[...]capita [...]rroris [...] Lucido [...]ntata.

II. Sunt autem erroris capita, quæ ab Lucido recantata sunt, octo fere. Nam « damnare se fatetur sensum illum : Qui dicit, humanæ obedientiæ laborem divinæ gratiæ non esse jungendum : Qui dicit, post primi hominis lapsum ex toto arbitrium voluntatis extinctum : Qui dicit, quod Christus ac Salvator noster mortem non pro omnium salute susceperit : Qui dicit, quod præscientia Dei hominem violenter compellat ad mortem ; vel quod cum Dei pereant voluntate, qui pereunt ; Qui dicit, quod post acceptum legitime baptismum, in Adam moriatur quicumque deliquerit : Qui dicit, alios deputatos ad mortem, alios ad vitam prædestinatos : Qui dicit ab Adam usque ad Christum, nullos ex gentibus per primam Dei gratiam, id est per legem naturæ, in adventum Christi fuisse salvatos : eo quod liberum arbitrium in primo parente perdiderint : Qui dicit, Patriarchas, ac Prophetas, vel summos quosque sacerdotum, etiam ante redemptionis tempora, intra paradisum degisse. Hæc omnia (inquit Lucidus) quasi impia, et sacrilegiis repleta condemno. » Tum iis nonnulla contraria dogmata profitetur : « Ita autem assero gratiam Dei, ait, ut adnisum hominis, et conatum gratiæ semper adjungam, et libertatem voluntatis humanæ non extinctam, sed attenuatam, et infirmatam esse pronuntiem, et periclitari eum, qui salvus, et eum qui periit, potuissse salvari. Christum etiam Dominum, et Salvatorum nostrum, quantum pertinet ad divitias bonitatis suæ, pretium mortis pro omnibus obtulisse. Et quia nullum perire velit, *qui est Salvator omnium* [1], *maxime fidelium* , *dives in omnibus* [2], *qui invocant illum*, etc. Assero etiam per rationem, et ordinem sæculorum, alios lege gratiæ, alios lege Moysis ; alios lege naturæ, quam Deus in omnium cordibus scripsit, in spe adventus Christi fuisse salvatos : tamen ab initio mundi, ab originali nexu, nisi intercessione sacri sanguinis, non absolutos, » etc. Quæ fere in epistola Fausti præscripta illi fuerant, tametsi nonnulla sunt a Lucido tum addita, tum uberius exposita.

Ab Arelatens sydodo damnata.

III. Hinc igitur apparet, quid in Arelatensi synodo definitum fuerit : nimirum iis adversantia constituta sunt, quæ Lucidus a se antea defensa in libello suo revocavit. Horum vero pleraque commode interpretari posse, non est diffitendum, et ad Augustini sententiam applicari ; sed ut illa Lucidus intelligebat ; et quo sensu damnanda synodus, ac Lucidus postmodum ipse censuit, merito impia, et hæretica judicata sunt. Sic enim ab hæreticis antiquis qua vocis, qua scriptis prædicata, et affirmata sunt aliqua, quæ ab catholicis olim usurpata Patribus, probabilem habuere sententiam ; sed usu ipso, et errantium proposito, depravata, et infecta, synodalibus postea decretis notata sunt. Id quod hodieque in multis Lutheri, et Calvini, ac cæterorum id genus enuntiandis dogmatibus apparet. Quo in genere nullum afferri potest illustrius, atque expressius exemplum, quam quod in Armacanis cernimus. Qui acceptas ab Augustino dogmatum formulas : et ab eo catholico sensu prolatas imperitis objiciunt ;

1 I. *Timot*, IV, 30. — *Rom.* X, 12.

et quos possunt decipiunt similitudine ipsa verborum, ac sententiarum; verum, ut est illorum, qui iis abutuntur, intellectus, et sensus, prorsus errorem sapiunt catholicæ salubritatis inimicum. Ac si quis nosse cupiat, quæ fuerit antiquorum Prædestinatianorum hæresis, ex Armacanis facile poterit animadvertere: qui omnia illorum venena, sive ab certis auctoribus, assertoribusque tradita, et in propriam conflata sectam: sive olim ad invidiam, et calumniam Augustiniani dogmatis conficta, impia certe et adversa Christianæ fidei, in suam hæresim transtulerunt. In quo superioris sæculi imitati sunt hæreticos, quos dixi, Calvinos et Lutheros; in quibus vel exortos primum, si nulli hactenus exstiterunt; vel instauratos, si qui aliquando fuerint, ac redivivos Prædestinatos agnoscimus.

Et quo ordine et qua ratione.

IV. Asserebat ergo Lucidus, ex Prædestinatianorum sententia, quæ hoc tempore cum nuperis hæreticis Armacani docent. Primum, nullum in hominibus, post Adami lapsum, inesse liberum arbitrium, ejus videlicet nomine, ac notione dignum: sed omnem salutis administrationem, et justitiæ ab sola pendere gratia. Deinde Christum negabat pro aliis esse passum, quam pro iis, qui revera salvi fiunt. Quod utrumque plenis buccis personant novi dogmatis patroni: qui nec germanam libertatis humanæ rationem retinent; et nullam prorsus in reproborum salutem Dei, et Christi voluntatem constituunt. Qua in opinione fuisse Lucidum, antequam emendaret errorem, posteriori, et contraria ipsemet professione declarat. Ad hæc, præscientia, sive prædestinatione trahi putabat electos ad vitam, reprobos autem ad interitum: adeo ut istorum in potestate non esset perseverare, vel salutem adipisci; sed in exitium fatali quadam necessitate volverentur; quod item Armacani sentiunt; qui impossibilem talibus esse perseverentiam usque in finem asserunt, eo quod nullum ad id auxilium idoneum gratiæ suppeditari volunt: quod nec esse potest, nisi sit aliquis salutis dandæ voluntas in Deo: et si desit, omnis est interclusus ad perseverantiam et salutem aditus. Hæc vero mera monstra sunt, et deliria Prædestinatianorum: ex quibus unum fuisse Lucidum apparet: et quæ ab Augustino didicerat, cum male intellexisset, in perniciem suam pravæ interpretationis accessione vertisse. Atque hæc fere sunt erroris capita, quæ in Arelatensi synodo agitata, damnataque sunt ab episcopis triginta; quorum princeps fuit Leontius Arelatensis episcopus. Asserunt et Mamertus Viennensis, ac Lugdunensis Patiens: tum Faustus Reiensis; qui non solum cum celebraretur synodus, ac de Lucido condemnando ageret, ad eum scripsit epistolam: verumetiam post absolutam synodum, Leontii hortatu, quæ in illa statuta fuerant, uberius exposita redegit in opusculum quoddam; cui nonnulla fuerunt addenda post Lugdunensem synodum, *novis* nimirum *deprehensis erroribus*, qui in hac brevi post Arelatensem peracta notati fuerunt. Sic enim illa Fausti Reiensis interpretor in fine nuncupatoriæ ad Leontium epistolæ: « In quo quidem opusculo, post Arelatensis concilii subscriptionem, novis erroribus deprehensis, adjici aliqua synodus Lugdunensis exegit. »

V. Primum itaque post Arelatense concilium, Leontii rogatu, opusculum scripsit, in quo ea complexus est, quæ in illo concilio sancita erant contra Prædestinatorum hæresim. Deinde cum eadem, ut conjicimus, de causa novis interim patefactis erroribus, congregata Lugduni synodus esset, in qua contra recentes illos errores nova erant condita decreta, res ipsa postulavit, ut de iis aliquid ad opusculum suum adderet. Quod si rogatu synodi Lugdunensis id Faustum fecisse malumus, haud equidem repugnem: ea tamen lege, ut ab neutra synodo integrum opusculum, hoc est novis illis additamentis auctius factum, approbatum esse videatur. Nam de Arelatensi perspicua res est, cum hortatu Leontii de iis, quæ synodus constituerat, lucubrationem illam composuisse se dicat. In quo falluntur qui ab hac synodo probatum opus istud, hoc est libros de libero arbitrio Fausti duos existimant; quoniam *post concilii Arelatensis subscriptionem* quædam se addidisse testatur. Hæc enim *subscriptio* non ea putanda est, qua libros istos approbarint; sed qua sua decreta confirmarunt; ut sit idem ac post Arelatensi concilio finem impositum. De Lugdunensi vero magis id amplector, quod primum posui, ut ob nova decreta posterioris istius concilii, quippiam addi ad opusculum necesse visum sit: non ut lecto jam opusculo synodi Patres amplius aliquid postulaverint. Quod si Lugdunenses tamen illos Patres adjici aliquid ad opusculum postulasse verisimilius est: per me istud licet, dum ne libros illos Fausti duos ullius catholicæ synodi suffragio probatos existimemus: quos constat tot magnorum, et sanctorum virorum judicio re-

jectos, ac damnatos fuisse; ac nemo sit, qui si attente, et cum usu aliquo divinarum rerum illos legerit, non Pelagianæ veneno hæresis adspersos, et contaminatos esse cognoscat.

De dunensi nodo lo post llecta.

VI. Quocirca dici hoc probabiliter potest, si Lugdunensis concilii suffragio commendatum esse Fausti opusculum placet: nullam in eo tum labem erroris fuisse. Postea vero novis quibusdam additamentis auctum, et interpolatum in illam evasisse corruptelam doctrinæ catholicæ; quæ homini cæteroqui sancto atque docto, sinistri judicii notam apud posteros, atque infamiam inussit. Vere itaque licet hoc affirmare de Fausto, synodorum ipsum duarum auctoritate fretum, præscriptos ab illis recte sapiendi, ac loquendi fines excessisse, et ad Pelagianos scopulos propius, quam oportebat, admotam navem suam allisisse. Certe in præfatione librorum suorum ad Leontium fatetur se « latius utcumque sermonem de præscientia, et prædestinatione produxisse, ut quæ putabantur obscura, absolutiora tardioribus redderentur. » Quibus verbis videri potest, ea significare, quæ ad opusculum jam ante Lugdunensem synodum elaboratum, ejus vel rogatu, vel auctoritate permotus adjecit: nempe illa, quæ ab prædestinationem, et videlicet voluntatis humanæ cum auxiliis gratiæ consensionem, atque id genus alia pertinent, in quibus enucleandis ab catholica regula descivit.

cursus versus logistam nymum. periora probantem.

VII. Ex his, quæ hucusque disputata sunt, non unius errati convictus tenetur anonymus scriptor *Apologetici* posterioris, quem pro Armacano edidit: ubi de Arelatensi isto concilio, deque Lucidi epistola, necnon Fausti; et utriusque anathematismis agit adversus Illustrissimum, et eruditissimum præsulem D. Habertum, quem indignis modis, sed ab indole factionis illius, et genio minime alienis exagitavit.

Ibi primum Arelatensis illius concilii auctoritatem [1], ac fidem elevat ex eo, quod, cum nusquam alibi ejus exstet mentio, quam apud Faustum, et qui ex illius synodi decretis fluxisse creduntur anathematismi, Fausti sint Reiensis episcopi, hominis Pelagiana labe suffecti, nullius ponderis esse debeant. Verum utcumque de Fausto statuamus; non is vir fuit, nec male adeo de posteritate meritus, ut ei fides in omnibus abrogetur; nec idcirco pudentis, ac sani est capitis, ea temere inficiari, quæ de Lucido, et ejus epistola, deque capitibus errorum ab illo recantatis, ac de Arelatensi, Lugdunensique synodis memoriæ prodidit. Fallitur vero plurimum Apologista, cum dicit, Areletensis concilii non meminisse Faustum in epistola, quam ad Lucidum scripsit; sed in sola præfatione librorum suorum ad Leontium; extra quam nullum de ista synodo testimonium habeatur. Atqui perspicuum est, tum in Lucidi epistola, sive libello; necnon in Fausti ad eumdem Lucidum epistola designari synodum illam; tum, quod caput est, anathematismos, qui in utraque sunt epistola, ex Arelatensis synodi decretis exstitisse.

Ejusdemque refutatio.

VIII. Ut a Lucidi ordiar epistola; cum is initio triginta nominet episcopos, quibus pœnitentiæ tuæ testem offert libellum, inter quos primus est Leontius Arelatensis episcopus; idem plane, quem Arelatensi præfuisse concilio testatur in præfatione Faustus, et, vel eo tacente, sedis prærogativa satis ostendit; et cum ibidem Lucidus ex eorum, quos alloquitur, Præsulum recentibus decretis in concilio editis affirmet, professionis se suæ capita sumpsisse: nonne Arelatensem istam synodum aperte demonstrat: eamque probat, eadem vel ab iis certe minime abhorrentia definisse, quæ in anathematismis exhibentur? « Correptio, inquit, vestra salus publica, et sententia vestra medicina est, etc. Proinde juxta prædicandi recentia statuta concilii damno vobiscum, » etc. Ergo concilium aliquod ab illis ipsis, quos in capite libelli posuit, episcopis celebratum fuit. Et quodnam aliud, quam Arelatense; cui et Leontius præsedit, et cum decretorum ordinandorum munus ab eodem Leontio sibi injunctum esse Faustus asseverat?

Jam Faustus ipse in epistola, quam ad Lucidum scripsit, nonne concilii ejusdem diserte meminit, cum « summos antistites meditari ait a bonitate suspendere » Lucidum, nisi errores suos retractet? Vel cum ita scribit: « Cum autem ad nos in Christi nomine veneris, aut cum a sanctis sacerdotibus evocatus fueris, » etc. Item istud. « Hujus autem epistolæ exemplar mecum retineo in conventu sanctorum antitistum, si ita necesse fuerit, proferendum. » Ac denique nisi subscriptam a se epistolam remittat, aut aliis scriptis pristinum damnet errorem, « necessitatem sibi factum iri denuntiat ad

1 Apol. II, lib. IV, cap. XIV.

personam ipsius publicis conventibus exponendam. »

Fausti libri ab Arelatensi synodo minime approbati.

IX. Non minus hallucinatur *Apologetici* scriptor [1], dum Arelatense concilium Fausti libros approbasse ait, ejusque testem citat epistolam Fausti *ad Leontium*. Nam utrumque falsum est, ut paulo ante demonstravimus [2]. Temere item, et parum verecunde, ne quid acerbius loquar, idem facit Apologista [3], qui « concilium illud Arelatense, si tamen vere celebratum fuit, nihil aliud fuisse censet, nisi consessum Semipelagianorum aut a Semipelagianis deceptorum antistitum. » Quid isto genere hominum facias, qui nihil in promptu sic habent ut Pelagianos, ac Semipelagianos appellare quos volunt? quarum vocum nihil præter sonum intelligunt, rem illis subjectam juxta cum ignarissimis sciunt. Nam si scirent, animadverterent profecto, illius se fuligine hæresis aspersos esse; cum de gratia Christi ex Armacani magistri sui præscripto disputant; quod de isto ipso, quem refellimus, *Apologetico* planum fecimus nuper in libro secundo *de Lege, et gratia*, capite quinto, et sequentibus. Atqui tot insignes et sanctitate celebres episcopos, a quibus habita ista synodus est, in infamiam adducere vel hæresis Pelagianæ, vel stuporis, et inscitiæ; pudenti ac moderato indignum est homine: dignum Armacana fronte, quæ obtrectandi assiduitate ad ista depuduit.

Quid illud [4], quod anathematismos ab Fausto in epistola positos. quam ad Lucidum scripsit, negat *Apologeticus* ex synodi Arelatensis auctoritate manasse? nonne ex Lucidi libello manifesti erroris arguitur? Etenim illi omnes anathematismi Fausti ab Lucido sunt expressi, etsi non iisdem omnino verbis, vi tamen eorum, sententiaque non dissimili. Atqui Lucidus, ut initio capitis hujus observavimus, Arelatensi synodo libellum suum offerens, testatur se capita omnia, quæ sub anathematismi formula Faustus conceperat, usurpare, ac probata describere *juxta prædicandi recentia statuta concilii*. Quis igitur ex eo consequens esse non videt, nisi qui occæcatus animo nihil videt, anathematismos illos Fausti ex ejusdem statutis concilii profectos esse?

X. Etenim in libello isto Lucidi, et capitibus ab eo ex epistola Fausti acceptis, et oblatis, inest Pelagiani virus dogmatis, ait *Apologeticus* [5]: et hoc potissimum arripit, quod inibi Lucidus dixit: « Damnare se sensum illum, qui dicit, ab Adam usque ad Christum nullos ex gentibus per primam Dei gratiam, id est per legem naturæ, in adventum Christi fuisse salvatos, eo quod liberum arbitrium in primo parente perdiderint. » Tum quod postea subjicit: « Alios lege gratiæ, alios lege Moysi, alios lege naturæ, quam Deus in omnium cordibus scripsit, in spe adventus Christi fuisse salvatos, » Ad quæ stomachi, et iracundiæ plenus Apologista sic exclamat: « Si hæc non sunt Pelagiana placita [6], nulli unquam in mundo Pelagiani fuerunt. Quis enim nescit, unam hanc ex præcipuis Pelagianorum hæresibus exstitisse, quod universa mundi tempora eodem modo distribuerent, quo partitus est Lucidus, cum dixit, ab Adamo ad Mosem homines, naturæ lege salvatos esse : a Mose vero ad Christum, Mosaica lege : a Christo ad mundi finem, lege gratiæ. »

Solvitur jejuna Apologetici cavillatio.

Sed hæc futilis est, et jejuna cavillatio. Nam salvari lege, vel per legem dupliciter usurpari potest : primum, ut sic intelligas, solius legis beneficio salutem obtineri, tanquam cognita lege, possit aliquis ex se, suisque fretus viribus, sic illam observare, ut ad salutem perveniat, nullo aliunde adjutus auxilio; quæ fuit Pelagianorum hæresis. Altero modo, ut sit lege teneri, et per mandatorum observantiam salutem adipisci, non tamen sine ope gratiæ Christi acquisitæ meritis, et per omnia tam præterita, quam futura mundi tempora diffusæ, quod sane verum est, et catholicæ professioni consentaneum. Nam nemo in cujuscumque mundi statu, sine alicujus legis, sive mandati obligatione vixit: nec nisi ei satisfecerit, æternam vitam et salutem consequi potuit. Hoc est *per legem*, vel *lege salvari*: non utique sola lege, hoc est citra unici Mediatoris auxilium; ut maligne interpretantur Armacani. Disputavimus hac de re nuper libris editis duobus, quibus *de lege et gratia* titulum fecimus; unde quæ ad præsens negotium spectant, non sine fructu repetentur, præsertim ex libri prioris capite VIII et XIV. Lucidum porro non exclusisse Christi gratiam, cum per legem, sive lege naturæ; aut Mosaica, salvos esse factos homines dixit; imo illam expressisse verba ejus indicant, cum hoc addidit, *in adventum Christi fuisse salvatos*, hoc est in fidem Christi ven-

1 Lib. IV, cap. XIV et XVI. — 2 § 4 et 5. — 3 Apol. ib. cap. XIV. — 4 Apol. ib. — 5 Ibid. cap. XIX. — 6 Ibid.

turi, et videlicet per ejusdem gratiam : cujus figura et adumbratio cum antiqua lege, ac toto ejus apparatu implicata erat, et admista. Nec alia mens fuit sanctorum antistitum illorum, *juxta quorum recentia statuta* professionem suam edidisse se, non utique mentitus, affirmat Lucidus. Nec movere nos debet, quod illam *primam gratiam* appellat. Siquidem lex ipsa divinitus data merito Dei beneficium, et singularis gratia nominatur: quamvis non sola, nec præcipua censenda sit : et nisi præsto sit adjutorium alterius gratiæ, mortem et exitium potius, quam salutem afferat; uti pluribus opere in illo demonstravimus.

XI. Hic operæ pretium est animadvertere, quantus sit Apologistæ candor: qui ut Lucidi professionem illam de triplici lege ac statu Pelagianam esse convincat, Augustini testimonium, itidem ut apud Armacanum legerat[1]; in medium profert, ex libro *de peccato originali*, capite XXVI, ubi ita scribit. « Non igitur sicut Pelagius, et ejus discipuli, tempora dividamus, dicentes primum vixisse justos homines ex natura, deinde sub lege, tertio sub gratia, » quasi hoc solum satis sit ad Pelagianæ incurrendam hæresis notam, dicere justos in triplici illo statu aliquos exstitisse. Non sic Augustinus, qui ibi, unde mutila, et de industria truncata sententia illa decerpta est, quænam insidiosi sensus pestis ac pernicies subesset, aperit sic. « Hæc disputantes, a gratia mediatoris justos excludere conantur antiquos, tamquam Dei, et illorum hominum non fuerit mediator homo Christus Jesus, quia nondum ex utero Virginis carne suscepta: homo nondum fuit, quando illi justi fuerunt. » An simile quidquam huic insaniæ in Arelatensis concilii Patribus, quorum ex *statuto*, et auctoritate Lucidi concinnata professio est, deprehendere possunt odiosi isti calumniatores? Non opinor; et frugi erat hominum, tacere potius, quam hac fraude et inscitia, ad tantorum virorum contumeliam, imperitis hominibus illudere. Ejusdemmodi est quod eodem ex libello Lucidi vellicat Apologista[2], quod « se damnare sensum illum asserat, qui dicit, alios deputatos ad mortem, alios prædestinatos ad vitam. » Verum non universe, nec absolute præscientiam, ac prædestinationem damnat Lucidus, sed eo sensu, quo illam hactenus ex *Prædestinatorum* opinione statuerat, et quem paulo ante verbis istis expresserat: « Damno eum sensum qui dicit, quod præscientia Dei hominem violenter compellat ad mortem; vel quod cum Dei pereant voluntate, qui pereunt. » Hoc modo recte, ac pie negat postea, alios necessitate quadam divini judicii, et voluntatis antecedentis ad mortem destinari; ita ut in eorum arbitrio, ac potestate non sit ad salutem eniti, et sempiternæ vitæ compotes fieri, si velint, quemadmodum et illud impium est, et catholicæ fidei, ac Scripturis adversum ; alios velut fatali necessitate, sine ullo liberæ merito voluntatis, ad salutem destinari, et impelli. Hoc utrumque, sed illud imprimis, de reproborum necessaria damnatione, synodus Arelatensis, et ex ejus decretis Lucidus anathemati subjecit. Id quod ex sequentibus multo etiam amplius jure factum esse constabit. Interim animadvertendum ac retinendum illud est, quod ex tota capitis hujus disputatione conficitur; sanctissimorum præsulum in duabus synodis congregatorum Arelatensi, et Lugdunensi auctoritate constitutum esse: Deum, quantum in se est, omnes homines salvos esse velle; nec eos solos, qui reipsa liberantur. Tum vero, Christum omnium, quantum in ipso fuit, et quoad fieri potuit, salvandorum gratia hominem esse factum et in eum finem merita omnia sua contulisse, quod quidem probandum suscepimus *.

* Quæ hactenus a Petavio scite, et accurate disputata sunt de Lucidi hæresi, ac Fausti libris confer cum secundo capite l. II *historiæ Prædestinatian.* a Cl. P. du Chesne Gallicæ scriptæ. et cum Natalis Alexandri in sæc. V. diss. V, proposit. III et IV. Parum caute et ad genium Armacanorum, ut Jansenianos appellare consueverat Petavius, de hisce rebus pronuntiavit (quod miror) Thomassinus in Dissertationibus in Concilia disp. XIII. dignus, quem ea de causa sugillaret Doctus Roncaglia in adnotatione quadam ad citatam Natalis Alexandri Dissertationem. F. A. Z.

[1] Tom. I, lib. V cap. V. — [2] Lib. IV cap. XIX.

# CAPUT VIII.

*Eadem generalis Dei voluntas, qua omnes salvos fieri vult, ex Gallicanorum præsulum controversia probatur, quæ de Gothescalci dogmatibus exorta est. 1. Cujus historia describitur : ac primum Gothescalci damnatio, et Carisiacensis synodi adversus illum decreta. 2. Quæ ab aliis improbata, et de variis ultro citroque libris editis 3. Lugdunensis Ecclesiæ præsertim contra Carisiacenses. 4. Valentina synodus, aliæque contra eosdem habitæ. Ex hac tota historia demonstratur deinceps ex omnium communi sensu Deum velle salvos omnes fieri. 6. Ad id vero imprimis quæ Gothescalci sententia fuerit, accurate docetur. 7. De libero arbitrio prava illius opinio. 8. Tum in aliis, etsi non satis explicata sint ab Hincmaro. 9. Excutiuntur illius dogmata quædam ambigue concepta. 10. Recte tamen damnatum esse, et pro hæretico judicatum Gothescalcum.*

Gothescalci historia et damnatio.

I. Altera Prædestinatorum in causa tempestas Gallicanam vexavit Ecclesiam, regnante Carolo Calvo, cui Gothescalcus quidam initium dedit Orbacensis apud Suessiones monasterii alumnus, et presbyter. Hic in subtilibus et spinosis quæstionibus tractandis studiose versari solitus, ad eam impegit, quæ omnium morosissima, et periculosissima censetur, de præscientia Dei, ac prædestinatione. In qua longius, quam frugi decebat hominem provectus, complures offendit, in seque provocavit ætatis illius episcopos : ac pro hæretico tandem judicatus, in custodia reliquam contrivit ætatem. Id quemadmodum evenerit, longioris est historiæ, quam nostrum institutum postulat : et ab aliis accurate, propriisque commentariis explicatum est. Neque tamen de eo tacere penitus hic oportet : quoniam cujus istud gratia commemoravimus, ad hoc intelligendum aliqua referri necesse est, quæ cum illius gestorum narratione conjuncta sunt.

Hic egressus e monasterio primum in Italiam profectus est; ubi dogmata sua divulgare cœpit, ut ex duplici Rhabani epistola colligitur, altera ad Notingum data Veronensem episcopum * : altera ad Eberardum ejusdem regionis Comitem. Inde in Germaniam abiit [1], et Rhabano Moguntino episcopo libellum obtulit, quo summam doctrinæ suæ complexus est. Ob eam rem coacta Moguntiæ synodo damnatus est anno Christi 848, et in Gallias ad Remensem diœcesim, cui præerat Hincmarus, est remissus. Inde synodo congregata in Carisiacensi palatio [2], eodem anno, convictus hæresis, propter contumaciam virgis cæsus, et in carcerem retrusus est. In eadem synodo quatuor edita sunt capitula, auctore Hincmaro, contra Gothescalci dogmata.

Acta synodi Carisiacensis a variis improbata.

II. Verum non omnibus Galliarum episcopis acta illa Carisiacensia, et quæ adversus Gothescalcum gesta erant, ac decreta, probata sunt : ac multæ ultro citroque de iis commearunt epistolæ, aliaque scripta, quibus sese invicem impugnabant. Cui contentioni faces subdidit æmulatio mutua Ecclesiarum, et antistitum, ex regnorum, regumque diversitate, quibus illæ parebant, ut fit, exorta : nimirum Caroli Calvi in occidentali Francia regnantis, et Lotharii Imperatoris. Hujus in ditione Lugdunum erat, et Valentia; quibus ex civitatibus præcipua contra Hincmarum, et Carisiacensia decreta subinde procellæ vis erupit. Scripsit Hincmarus post Gothescalci damnationem epistolas aliquot; velut ad Rhabanum Moguntinum episcopum, et ad Amolum Lugdunensem, sive Amulonem : in qua totam Gothescalci, et ejus damnationis historiam exposuit, ut testis est Flodoardus [3]. Quare illam esse primam de tribus epistolis, quas Remigius Lugdunensis confutavit, justa quorumdam suspicio est. Nam secundæ auctor incertus est. Tertia vero Rhabani est ad Notingum Veronensem episcopum, quæ et nuper a P. Jacobo Sirmondo in lucem est edita.

In secunda porro, quæ non exstat, duo inerant notatione digna, quæ in ejus confutatione Remigius significat. Alterum est, auctorem illius asserere, magnam de istis quæstionibus ortam esse controversiam; et quinque de illis disputasse; quorum unus fuit

* Imo Brixianum, ut in Eruditissimo *Brixiæ Sacræ* opere ostendit Cl. P. Gradonicus e Clericis Regularibus p. 128 seq. Z.

1 Flodoar. lib. III cap. XIV, Hincm. Opusc. XVII, tom. II, lib. *de Prædest.* cap. II, tom. I. — 2 Tom. III, Conc. Gall. — 3 Flodoar. lib. III cap. II.

Amalarius [1]. Alterum est, eumdem epistolæ secundæ scriptorem testari; cum de quæstionibus istis valde inter se dissentientia ab illis prodita fuissent, Joannem Erigenam Scotum, qui in palatio versabatur, regi Carolo Calvo carissimum, ad scribendum de hoc argumento a se esse coactum. Atque hic quidem contra Gothescalcum librum elucubravit, cui titulum fecit, *de unica prædestinatione;* ex quo capitula undeviginti collecta Florus Lugdunensis ecclesiæ nomine refellit.

ime ab cclesia dunensi

III. Quamobrem contra Joannem Scotum, qui a Carisiacensis synodi fautoribus in Gothescalcum subornatus fuerat, luculentum opus edidit Florus sub nomine Lugdunensis ecclesiæ *. Ejusdemque sermo *de Prædestinatione* inscriptus exstat apud Hincmarum [2]. Quinetiam Prudentius Tricassinus episcopus adversus eumdem Gothescalcum scripsisse perhibetur.

Contra epistolas vero tres, ejusdem Lugdunensis ecclesiæ nomine Remigius librum composuit Lugdunensis episcopus, Amuli successor, in quo tum Joannem Scotum, tum Amalarium quemdam infensissimo insectatur animo : nec alienum a proposito fuerit illius hic verba subjicere. Sic igitur in confutatione secundæ epistolæ Remigius loquitur [3]: « Quod autem inter cæteros, qui de tanta quæstione, divinæ scilicet præscientiæ, et prædestinationis, apud eos scripsisse memorantur, etiam Amalarius ponitur, et sanctus Joannes (Is est Erigena Scotus) ab eis ad scribendum compulsus esse refertur, multum moleste, et dolenter accepimus, ut ecclesiastici, et prudentes viri tantam injuriam sibimetipsis fecerint, ut Amalarium de fidei ratione consulerent : qui et verbis, et libris suis, mendaciis, et erroribus et phantasticis atque hæreticis disputationibus plenis, omnes pene apud Franciam ecclesias, et nonnullas etiam aliarum regionum, quantum in se fuit, infecit atque corrupit : ut non tam ipse de fide interrogari, quam omnia scripta ejus saltem post mortem ipsius debuerint igne consumi : ne simpliciores quique, qui eos multum diligere, et legendo frequentare dicuntur, eorum lectione et inaniter occuparentur, et perniciose fallerentur, ac deciperentur. Et, quod majoris est ignominiæ, atque opprobrii, Scotum illum ad scribendum compellerent : qui, sicut ex ejus scriptis verissime comperimus, nec ipse verba Scripturarum adhuc habet cognita : et ita quibusdam phantasticis adinventionibus, et erroribus plenus est, ut non solum de fidei veritate nullatenus consulendus; sed etiam cum ipsis omni irrisione, et despectione dignis scriptis suis, nisi corrigere et emendare festinet; vel sicut demens sit miserandus : vel sicut hæreticus anathematizandus. » Hæc de Amalario, et de Joanne Scoto Remigius.

Præterea contra Carisiacensis concilii decreta alius ab ecclesia Lugdunensi prodiit liber, cujus inscriptio est, *De tenenda immortaliter Scripturæ sanctæ veritate, et sanctorum orthodoxorum Patrum auctoritate fideliter sectanda.* Ratramnus item Corbeiensis in Germania monachus, pro Gothescalco contra Hincmarum, et Carisiacensem synodum scripsit. Quibus respondit Hincmarus ingenti volumine plures in libros distincto, ubi « de prædestinatione Dei, et libero arbitrio contra quosdam reprehensores suos episcopos, maximeque contra Gothescalcum, atque Ratramnum monachum Corbeiensem, ad eumdem Carolum (Calvum) regem disputavit; ut ait Flodoardus [4]. Cujus libri sola extat præfatio ad Carolum regem a Flodoardo descripta.

IV. Sed hunc librum Hincmarus altero anno commentatus est, quam Valentinum tertium concilium celebratum fuerat : in quo Carisiacensis synodi decretis contraria constituta sunt capita. Coactum est hoc concilium [5] anno Christi octingentesimo quinquagesimo quinto, Lothario Imperatore Ludovici Pii filio, ex provinciis tribus, Lugdunensi, cui præerat Remigius : Viennensi, cujus metropolita erat Agilmarus; et Arelatensi, cujus caput Rodlandus; allaborante præ cæteris Ebbone Gratianopolitano, Ebbonis illius, qui Remorum episcopus ante Hincmarum fuerat, sororis filio, et Hincmaro propterea subinfenso. (Nam Ebbone in ordinem redacto,

Valentina synodus, aliæque contra decreta Carisiacensia habitæ.

* Ita quidem plerique senserunt; sed a PP. Menetreio, et du Chesnio demonstratum est, Florum horum librorum auctorem non esse. Dissentiunt tamen doctissimi hi Jesuitæ inter sese, ubi de vero illorum scriptore disceptant. Menetreius enim Laudunensi Ecclesiæ tribuit; contra du Chesnius in Dissertatione, quam tertio Prædestinatianæ historiæ libro adjecit p. 197 seqq., annum inter 850 et 856 scriptos illos putat a Presbyteris Lugdunensis Provinciæ, quos Hincmarus lib. *de Prædestin.* cap. XXIII indicavit. F. A. Z.

1 Lib. *de trib. epis.* tom. IV, *Bibl. PP.* — 2 Tom. I, post. Præf. — 3 Lib. *de trib. epis.* tom. IV, *Bibl.* — 4 Lib. III cap. XV. — 5 Tom. VI, concil et tomo III, Conc. Gall.

successor ei datus erat Hincmarus.) Cum igitur ad eam synodum episcopi quatuordecim convenissent sexto id. Jan. canones complures ediderunt : quorum sex primi adversus Carisiacensis decreta synodi, et Hincmarum adeo auctorem illorum sanciti sunt.

Eodem anno, quo Valentina synodus collecta est, Lotharius Imperator rerum pertæsus humanarum imperio se abdicavit, et monasticam vitam professus est in Prumiensi cœnobio; omni prius ditione sua in tres filios divisa; quorum natu maximus Ludovicus cum imperio Italiam accepit : Lotharius èam partem, quæ Lotharingiæ ab eo nomen obtinuit: Carolus Provinciam inter Rhodanum, et Alpes, una cum Burgundia. Post quadriennium, Christi videlicet òctingentesimo quinquagesimo nono anno, synodi duæ congregatæ sunt[1]; prior Andemantuni Lingonum, in qua Valentinæ synodi decreta confirmata sunt a Remigio Lugdunensi, et aliis episcopis, circa Calendas Junias. Posterior in suburbano Tullensi; in villa, quam Saponarias vocabant, eodem mense Junio, ex duodecim provinciis, coram tribus regibus, Carolo Calvo, Lothario Lotharingiæ, et Carolo Provinciæ rege. Qua in synodo relecti sunt canones Lingonensis synodi, adeoque Valentinæ. Itaque Caroli Calvi regis hortatu, Hincmarus alterum librum *de Prædestinatione* contra Gothescalcum edidit; in quo Carisiacenses canones propugnat adversus Valentinæ synodi decreta; tum de *Prædestinatianorum* hæresi latissime disputat; qui liber una cum reliquis Hincmari operibus nuper editus est a R. P. Jacobo Sirmondo*.

Utriusque partis fautores congruentia salutis auxilia omnibus dari pro certo habent

V. Satis ista sunt, et vero necessario ex historia repetita, ad accuratam celeberrimæ controversiæ notitiam. Nunc qui totius narrationis scopus est et fructus, hac eum ratione colligemus, si hoc demonstrare poterimus; utriusque partis fautores, et propugnatores primarios in hac tam atroci, tamque vehementi conflictione, illud ipsum communiter asseverare, quod probandum suscepimus; Deum, quantum in se est, velle salvos omnes fieri : et ut fiant, congruentibus auxiliis adjuvare : quibus quoniam bene uti reprobi nolint, cum id possint; idcirco ab æterna salute decidere illos, ac perire. Cum hoc tam validum, ac tam firmum sit argumenti genus ad id, quod intendimus, obtinendum, magno studio elaborare debemus, ut illud omnium in oculis, atque in clarissima luce statuatur. Quod quidem consequemur, si quod inter ambas partes controversum fuit, plane, ac perspicue declaremus.

Gothescalci primum quis verus de prædestinatione ac reprobatione sensus exstiterit, non tam est accurate scire facile, quam si illius scripta superessent, quibus opinionis suæ capita comprehendisse dicitur. Nunc tantum de illius dogmatibus novimus, quantum ex aliorum contra ipsum editis libris eruere, ac pervestigare possumus. Quæ veri inquirendi ratio tali in re fallax est et incerta, propter odia quamlibet justis suscepta de causis, et studia partium, quibus non affici, offundique litigantium, et altercantium animos difficile sit : tum quo quisque propter eruditionem acutius videt; et quid ex quaque re consequens est acrius perspicit; eo magis ad illa, quæ diserte contrariarum auctores partium asserunt, annectit ea, quæ ex positis, et confessis ratiocinando ducuntur. Non est autem consentaneum id revera, explicateque sentire aliquem, quod ex aliis ejus dictis argumentando concluditur: eo quod sæpe numero fit, ut qui prima concesserit, posteriora, quæ cum illis obscure nectuntur, minus animadvertat.

VI. Sed sunt imprimis aliqua Gothescalci fragmenta ab Hincmaro descripta, ex quibus de ejus opinione certi quippiam exprimi potest. Ac primum quinque proponam capita illius erroris ab eodem Hincmaro notata in epistola *ad Nicolaum Papam*[2], et in altera *ad Egilonem* Senonensem Archiepiscopum[3]; quæ deinde ex ipsius Gothescalci verbis affirmanda erunt.

Primum « dicit ita geminam esse Dei prædestinationem (verba sunt epistolæ *ad Egilonem*) ut sicut Deus quosdam ad vitam æternam; ita quosdam prædestinavit ad mortem æternam. » Secundo « dicit, quod non vult Deus omnes homines salvos fieri, sed tantum eos, qui salvantur : omnes autem salvari, quoscumque ipse salvare voluerit : ac per hoc

* Mabillonius *Præfat. in sæc.* IV *Benedict.* cap. II. Gothescalci historiam paucis describit; luculentissimo illam persequitur commentario Ludovicus Cellotius, et appellatus du Chesnius *hist. Prædestin.* lib. II, cap. III et seqq., et lib. III. Z.

1 Hincm. Præf. lib. *de Prædest.* Flodoar. lib. III cap. XVI, Conc. Gall. tom. III. — 2 Tom. II, Oper. Hincm. Opus. XVII et Flodoar. lib. III cap. XIV. — 3 Tom. II, Hincm. Opus. XXIV.

inque trinæ escalci pita.

quicumque non salvantur, penitus non esse voluntatis illius ut salventur. » Tertio « dicit, quod non pro totius mundi redemptione, id est pro omnium hominum salute, et redemptione, Dominus, et Salvator noster Jesus Christus sit crucifixus, et mortuus, sed tantum pro his, qui salvantur. » Quarto « dicit exponens sententiam Apostoli Petri[1], *eum*, *qui emit eos*, *Dominum negantes*, Baptismi, inquit, sacramento eos emit; non tamen pro eis crucem subiit, neque mortem pertulit, neque sanguinem fudit. » Quinto, « dicit deitatem sanctæ Trinitatis trinam esse, sicut sunt tres sanctæ Trinitatis personæ. » Horum quinque capitum primum crebrius, accuratiusque reliquis Gothescalcus asseruit : deque eo præcipua cum illo fuit Hincmari contentio. Qui ex libello professionis[2], quem Rhabano obtulit, ejus ista verba refert : « Ego Gothescalcus credo et confiteor, profiteor, et testificor ex Deo Patre, per Deum Filium, in Deo Spiritu sancto, et adfirmo, atque approbo coram Deo, et sanctis ejus, quod gemina est prædestinatio, sive electorum ad requiem, sive reproborum ad mortem : quia sicut Deus incommutabilis ante mundi constitutionem omnes electos suos incommutabiliter per gratuitam gratiam suam prædestinavit ad vitam æternam, similiter omnino omnes reprobos, qui in die judicii damnabuntur, propter ipsorum mala merita, idem ipse incommutabilis Deus per justum judicium suum incommutabiliter prædestinavit ad mortem merito sempiternam. » Idipsum et in duplici confessione, minori, et majori, quam paulo ante mortem scripsisse videtur, quæque ante annos aliquot ab Jacobo Usserio est edita, latius profitetur.

Quod autem Christus pro solis electis passus fuerit, et eos redemerit, in eodem libello *ad Rhabanum* docet his verbis[3] : « Rursus illos omnes impios, et peccatores, pro quibus idem Filius Dei nec corpus assumpsit, nec orationem, ne dico sanguinem, fudit, neque pro illis ullo modo crucifixus fuit. » Item illud : « Proinde quod fidelissime credo, fidentissime loquor, et certissime pariter, ac fructuosissime confiteor, atque veracissime profiteor, quod Deus noster omnipotens, omnium creaturarum conditor et factor, electorum tantummodo cunctorum gratuitus esse reparator dignatus est, et refector, nullius autem reproborum perpetualiter esse voluit salvator, nullius redemptor, et nullius coronator. »

Jam quod ad quartum attinet, eadem verba, et his etiam plura Gothescalci referuntur ab Hincmaro libro *de Prædestinatione*[4], capite XXXV. Quintum et postremum caput uberrime ab Gothescalco disputatum habes apud eumdem Hincmarum in opusculo quodam, quod inscribitur *Schedula Gothescalci;* contra quam ingens ille volumen elucubravit *de non trina deitate*.

VII. Omisit Hincmarus aliud Gothescalci capitulum de libero arbitrio; contra quod Carisiacensis canon secundus est editus, ut Hincmarus idem testatur capite XXI libri *de Prædestinatione;* ubi Gothescalci verba posuit ex libello ad Rhabanum, quæ nihil expressi habent aliud, nisi quod Rhabanum admonet, ut Augustini potius « assertionibus, quam erroneis opinionibus Massiliensis Gennadii nitatur, qui plerisque præsumpsit in locis tam fidei catholicæ, quam beatorum etiam Patrum invictissimis auctoritatibus infelicis Cassiani perniciosum nimis dogma sequens reniti. »

At Remigius Lugdunensis in libro *de tribus epistolis*[5], ex epistola prima Hincmari ad Amulum Lugdunensem, quam ibi refellit, refert ita dixisse « miserabilem illum monachum : quod postquam primus homo libero arbitrio cecidit, nemo nostrum ad bene agendum, sed tantum ad male agendum, libero potest uti arbitrio. » Quod unum ex omnibus Gothescalci capitulis merito damnandum fuisse putat; si tamen ita, ut affirmat Hincmarus, revera senserit. Itaque judices, a quibus ille condemnatus, et cædi jussus est, suggillat his verbis : « Quapropter illud prorsus omnes non solum dolent, sed etiam horrent : quia inaudito irreligiositatis, et crudelitatis exemplo tamdiu ille miserabilis flagris, et cædibus trucidatus est, donec, sicut narraverunt nobis, qui præsentes aderant, accenso coram se igni, libellum, in quo sententias Scripturarum, sive sanctorum Patrum sibi collegerat, quas in concilio offerret, coactus est jam pene moriens suis manibus in flammam projicere, atque incendio concremare : cum omnes retro hæretici verbis, et disputationibus victi, atque convicti sint : et sic pravitas, quæ videbatur hominis fuerit coercenda, ut nulla divinis rebus inferretur injuria. Maxime

De ejus acerba castigatione Remigii querela.

1. II *Petr.* II, 1. — 2 Hincm. lib. de *Prud.* cap. V, tom. I. — 3 Hincm. lib. de *Præd.* cap. XXIX. — 4 Hincm. tom. I. — 5 Tom. IV, *Bibl. PP.*

cum illi sensus, qui ipso continebantur libello, excepto uno, quod extremum ponitur, non essent sui, sed Ecclesiastici : nec ignibus damnandi, sed pia, et pacifica fuerint inquisitione tractandi. Sed et illa ejusdem miserandi hominis tam longa, et inhumana in ergastulum per tot annos damnatio, aliqua, ut credimus, compassionis benignitate, et consolatione fuerat temperanda, vel etiam removenda, ut frater, pro quo Christus mortuus est, per caritatem, et spiritum mansuetudinis potius lucraretur, quam abundantiori tristitia absorberetur. » Hæc Remigius.

VIII. Cujus quidem justa querela videri posset, nisi aliunde constaret, Gothescalcum nonnulla de eodem illo argumento jactasse passim nefaria, et castigatione digna : ex quibus conjectura fieri possit, in aliis etiam, quæ commodo sensu interpretari possent, pronuntiandis, malam mentem habuissse, quemadmodum revera usuvenit, ut eadem enuntiata ab Catholicis usurpata reprehensione careant; ab hæreticis vero profecta damnentur. Sed si illa duntaxat, quæ ab Hincmaro ipso sunt allata, Gothescalci dicta per se dijudicare, ac perpendere velimus, non dubium est, quin prorsus hæretica non fuerint, atque haud absurdo sensu accipi potuerint. Hujus rei duplex argumentum habeo sane firmissimum, et invictum ; alterum, quod complures ejusdem Galliæ, sed regni alterius, episcopi tum viritim, tum in synodis collecti, illa ipsa, quæ Hincmarus cum suis hæretica judicavit, recta, et catholica pronuntiarunt, ut supra demonstravi ; alterum, quod illa eadem dogmata, tam eo modo concepta, quo ab Hincmaro ad Nicolaum Papam, et ad alios prescripta sunt : quam ipsiusmet Gothescalci verbis exposita, quæ ex Hincmaro selegimus, probabili sensu ab Augustino, aliisque Patribus usurpantur, ut Remigius Lugdunensis affirmat; et hic singillatim, ac breviter ostendam.

Capita Gothescalci ab Hincmaro allata probe accipi posse demonstratur.

IX. Primum caput est, de duplici prædestinatione, una qua electi prædestinantur ad vitam æternam : altera, qua reprobi ad æternum prædestinantur interitum. Adversus hoc Gothescalci decretum totis viribus nititur Hincmarus : cui ita placet ; prædestinationem tantummodo bonam in partem accipi : nec prædestinari quemquam ad interitum, aut pœnam sempiternam : sed pœnam potius prædestinari reprobis hominibus. De hoc, ut dixi, capite præcipue contra Gothescalcum altercatur Hincmarus; ac primum Carisiacensis concilii capitulum inde confecit. Atqui jocularis est, et otiosa ista conflictio. Tum enim ad pœnas sempiternas prædestinat ita meritos, id est reprobos, Deus, quam pœnas ipsas iisdem illis prædestinat, quod fatetur Hincmarus : nec propterea mali est auctor Deus; hoc est peccati; quia sempiterna peccati pœna non est peccatum, sed bona, et laudabilis, utpote justa. Idcirco Remigius[1] in libro *de tribus epistolis*, contrariam huic enuntiationem Hincmari ex epistola *ad Amulum Lugdunensem*, quæ erat hujusmodi, « Quosdam autem sicut præscivit, non ad mortem, neque ad ignem prædestinavit, sed in massa peccati et perditionis juste deseruit, » hanc, inquam, propositionem *apertissime contrariam fidei esse* decernit. Non fuit igitur ob eam causam quod hanc negaret, judicandus hæreticus, ac puniendus Gothescalcus. Jam illud, quod pro hæresi Gothescalco est objectum, « Deum non omnes homines velle salvos fieri, sed eos tantum, qui salvi fiunt : » Item, « Christum non pro omnium salute, ac redemptione passum esse, sed tantum pro iis, qui salvantur, » duo hæc ex Augustino esse sumpta, et quo sensu ab eo sint usurpata, capite III hujus libri, et sequente latissime declaravimus. Nam quod *trinam deitatem* appellavit Gothescalcus, si ideo est hæreticus, hæretica est Ecclesia universa, quæ jampridem sic instituit loqui; de quo vide quæ in[4] octavo libro *de Trinitate dixi*[2].

X. Constat tamen Gothescalcum tum propter quatuor priora capita ( Nam quintum ridicule Hicmarus exagitavit ) merito fuisse damnatum : tum ob alia quædam, quæ ab aliis auctoribus notata, et memoriæ prodita sunt; de quibus sigillatim est agendum ; ac primum de capitibus illis quator universe dicendum est; etsi utcumque commodum ad sensum interpretando transferri queant, tamen pro eo, quo usurpabantur illa, sensu, proque cæteris, ex quibus ea consequebantur, decretis ejusdem, nefaria et hæretica jure esse visa, atque damnata,

Gothes- cus ju- damna-

Sane si quis Deum absolute, ac quocumque sensu neget velle salvos omnes fieri; aut solos illos, qui reipsa servantur, servari velle statuat, reliquos omnino nolle ; uti nec dæmones; eum neque cum catholica fide, ac professione, neque cum Scripturæ auctoritate,

1 Tom. IV, *Bibl.* 378. — 2 Cap. IX, § 5.

neque cum sanctis Patribus, et ipso cum primis Augustino, vel Augustini studiosis arbitror congruere: imo ab illis omnibus sanæ professionis regulis quantum maxime fieri potest abhorrere. Quam injustissimam reprehensionem incurrebant veri Prædestinatiani; quales antea descripsimus[1]; et cujusmodi Gothescalcum subornat Hincmarus, aliique: velut Rhabanus in libro *de Prædestinatione* ad Notingum Veronensem; quem librum, sive epistolam scripsit adversus Gothescalcum, ubi illius de prædestinatione utraque sententiam explicat sic: « Quidem, inquit, eorum perditionis suæ conditorem asserunt auctorem; dicentes quod sicuti qui per præscientiam Dei, ac prædestinationem vocati sunt ad percipiendam gloriam æternæ vitæ, non possunt non salvari: ita et illi, qui ad æternum interitum vadunt, prædestinatione Dei coguntur, et non possunt evadere interitum. » Ac paulo post: « Si enim secundum ipsos, qui talia sentiunt, Dei prædestinatio invitum hominem facit peccare, quomodo justo judicio Deus damnat peccantem, cum ille non voluntate, sed necessitate peccaverit: » etc. Hoc si Gothescalcus in sua opinione posuit, merito damnatus est. Nam perspicue impium, ac detestandum illud esse constat; et hanc germanam esse Prædestinatianorum hæresim: qui libertati hominis afferri necessitatem putabant ex divina prædestinatione, tam ad salutem acquirendam, quam ad sempiternam pœnam. Quo in errore tum Calvinum esse versatum, tum hoc tempore volutari nuperos Dogmatistas Armacanos, soli illi dubitabunt, qui eorum arcana dogmata, imo jam patefacta et convicta nondum intelligunt; ut ex supra positis, ac disputatis planum esse confido.

XI. Idem præterea Rhabanus in epistola *ad Hincmarum*[2], quæ est synodica Moguntini concilii contra Gothescalcum habiti, testatur hunc palam in synodo professum; « quod prædestinatio Dei sicut in bono sit, ita et in malo: et tales sint in hoc mundo quidam, qui propter prædestinationem Dei, quæ eos cogat in mortem ire, non possint ab errore, et peccato se corrigere. » Quæ propositio haud dubie hæretica est, ex qua consequens fit, Deum peccati auctorem esse. Quod quidem ex alio, nec eo sane dubio, Gothescalci decreto necessario sequitur: quo ille statuebat, neque Deum velle salvos omnes fieri: neque pro omnibus passum esse Christum. Quod si verum est, omnis est penitus ad perseverandum, et ad ultimum diluendum peccatum, atque ad damnationem evitandam, negata reprobis gratia. Itaque necessario peccant, et in damnationem incidunt, nulla plerumque propria sua culpa: quoniam in eo, quod vitare non potest, nemo peccat adultus. Qua ratione in illam execrandam impietatem incurritur, ut peccati in Deum auctorem causa referatur; quam quidem cum Calvino, ejusque discipulis habent hodie communem novi patroni dogmatis Armacani, ut jam diximus.

## CAPUT IX.

*Gothescalci hæretica quædam dogmata ex Amolonis epistola colliguntur, ex quibus justa illius damnatio probatur.*

I. Verum posteaquam ista de Gothescalco commentati sumus, prodiit in lucem Amolonis archiepiscopi Lugdunensis epistola *ad Gothescalcum*, ab R. P. Jacobo Sirmondo edita, perspectæ omnibus eruditionis, ac judicii viro; qua in epistola illius de prædestinatione et gratia quædam notat, ac reprehendit errata: quæ dubitari deinceps non sinunt, jure ipsum pro hæretico judicatum esse, pœnisque canonicis subjectum. Digna vero Amolonis illa est epistola, quam attente legant, et expendant novarum rerum plus quam par est, et quam commode Catholicos decet, cupidi. Nam in eos apprime quadrant monita illa, quibus Gothescalcum sanare studet Amolo, eadem qua isti laborant hodie, prurigine novitatis, et contentionis infectum. Velut istud est præceptum, quod initio ponit epistolæ[3]. « Ut seposita animositate, et studio contentionis, libenter quæ vera sunt audias, inquit, et non nostra, sed Dei, et sanctorum Patrum dicta obedienter suscipias, eisque animum tuum, et sensum sincera pietate summittas; quia, ut verax veraciter Scriptura dixit[4], *Sunt viæ, quæ videntur homini rectæ, et novissimum eorum ducit ad mortem*. Et, *qui confidit cogitationibus suis, impie agit*. Unde et alibi eadem Scriptura admonet[5], dicens: *Et ne innitaris prudentiæ tuæ*, » etc. Tum ita pergit. « Ita-

1 Cap. XVI. — 2 Tom. III, Conc. Gall. — 3 Amolo. — 4 *Prov.* XVI. 25. — 5 *Prov.* XIII, 5.

que et tu, si bonus, et utilis, et pacificus Ecclesiæ filius esse desideras, noli te sensui tuo committere: sed majorum judiciis, atque sententiæ: imo divinis, et Ecclesiasticis auctoritatibus facile cede, libenter acquiesce, et obedienter subdere; ut possit in te Dei spiritus habitare, dicente Domino per Prophetam[1], *Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem, et quietum, et trementem verba mea?* Videmus certe tempora novissima, et periculosissima ab Apostolo olim prædicta, plena ignorantiæ, et infirmitatis animorum: in quibus illud Domini terribile dictum semper est reminiscendum, atque tremendum *Qui scandalizaverit unum de pusillis his, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris*[2]; et iterum; *Væ mundo a scandalis*, etc. Sed et aures, et linguas prurientes cavere debemus, ne vel ad audiendas, vel ad loquendas novitates prompti, et faciles simus.»

Capita hæretica propter quæ jure damnatus Gothescalcus.

II. Post hæc refert Amolo, se Gothescalci vidisse scripta, in quibus de prædestinatione divina disserit: unde sex omnino dogmatica capita decerpit: quæ singulatim redarguit.

Imprimis displicet nobis, inquit[3], valde quod dicis, et asseris, neminem perire posse Christi sanguine redemptum. Hoc enim dictum dupliciter fidei catholicæ adversatur: si aut neminem ex numero Christianorum, postquam semel in Christo baptizatus est, et particeps redemptionis Christi effectus est, perire posse confirmas, etc. Aut si non credis, omnes, qui vera fide, et devotione per baptismi gratiam regenerantur, Christi esse sanguine redemptos; imo in Christi morte, et sanguine baptizatos; licet postea plurimi ex eis vel per hæreses, vel per alia diversa crimina pereant.»

«Secundo loco displicet nobis, ait, valde, quia verissima, et sacratissima Ecclesiæ sacramenta, videlicet exorcismi, et baptismi, chrismatis, et Eucharistiæ, ac manus impositionis, perfunctorie, et frustratorie omnibus, qui post perceptionem eorum pereant, dari confirmas: dum eos sanguine Christi, sine quo ipsa mysteria jam non mysteria, sed quædam velut vacua, et inania ludibria sunt habenda, redemptos negas.»

Tertio loco Gothescalci dogma hujusmodi commemorat: «Illos, qui ex numero fidelium pereunt, nec tunc, quando in primis ad percipienda mysteria regenerationis, et dominicæ oblationis vel in parvula ætate, ab aliis oblati sunt, vel ipsi in majori fideliter accesserunt, Christo, et Ecclesiæ non incorporatos, nec membra illius quæsitæ, et salvatæ ovis effectos, ac per hoc nec unquam fuisse Christianos.»

Quarto loco displicet nobis, valde inquit, quia tam dure, et indisciplinate, et immaniter de divina prædestinatione sentis, et loqueris in damnatione reproborum, ut omnes illos, qui ad sinistram ponendi sunt in die judicii, et cum diabolo, atque angelis ejus pro malis meritis suis æterno igne damnandi, ita sint divinitus ad interitum prædestinati, ut eorum prorsus nullus aliquando potuerit, nullus possit salvus esse. Quod sentire, et dicere quid aliud est, quam in Deum graviter, et horribiliter blasphemare; si illis ejus prædestinatio hanc necessitatem irrevocabiliter imposuit, ut omnino quod ad salutem suam proficeret, operari non possint?»

Quinto loco dicebat eos, qui æterno interitu sunt digni, tam irrevocabiliter, et incommutabiliter perditioni esse prædestinatos, sicut Deus ipse incommutabilis, et inconvertibilis est: et episcopos, ad quos scribis, ait, quis misericorditer adhortaris, ut hoc prædicent populis, ut quia jam præfinitam damnationem evadere non possunt, saltem aliquantulum Deo supplicent, et humilientur, ut statutas eis vel modicum mitiget, et leviget pœnas. Sexto loco similiter detestati sumus, quod Deum, et sanctos ejus in perditione eorum, quos æternæ damnationi prædestinatos assidue repetis, dicis exultaturos, et gavisuros.»

Hæc sunt capita sex, quæ ex Gothescalci libris selegit Amolo, ac variis Scripturæ testimoniis sigillatim refellit: in quibus manifesta est impietas hæretica, ob quam merito condemnari, plectique debuit, maxime vero in quinque primis.

Septimum ad illa caput addit Amolo, quod non ad dogma fidei, sed ad mores pertinet, quorum in scriptis suis significationem dedit Gothescalcus. Hoc vero sic exponit, ut in novæ sectæ propugnatores Lutheranos, Calvinistas, et Iprenses, nihil aptius usurpari possit, «Septimo loco, inquit, duo prorsus gravia in tuis nobis moribus plurimum displicuerunt: Unum, quod sacerdotes Dei, et rectores ecclesiarum tantis injuriis, et conviciis, et maledictis laceras; tanto despectu, et contumacia

1 *Esa.* LXVI, 2. — 2 *Matth.* XVIII, 6. — 3 Amolo.

conculcas, utique spiritu erroris, et superbiæ miserabiliter deceptus, ut omnino nihil Christianæ patientiæ, nihil Christianæ reverentiæ habere videaris. Nam inter cætera, omnes qui insaniæ sensuum tuorum zelo fidei resistunt, hæreticos appellare non metuis, eosque a bono, et erudito viro, atque catholico episcopo Rhabanicos nuncupare præsumis. » An non idem faciunt hodie, qui veram, et sinceram de gratia, et liberæ voluntatis arbitrio sententiam propugnantes: cujusmodi Tridentina sancivit synodus; *Molinistas* tam insulse, quam imperite nominant?

« Alterum vero malum est in moribus tuis (pergit Amolo ad Gothescalcum scribens) quod in omnibus, quæ dicis, et sentis, sicut Scriptura tua declarat, nullum omnino, hominum more bonorum, pie, et humiliter deprecaris; nullius te sensui, et auctoritati summittis: nec dicis, quod sæpe solet, et debet pietas dicere; Obsecro, bone vir, aut bone frater, si in his, quæ dico, aliquatenus erro, ferto infirmitatem meam; instruito ignorantiam meam; et probabis obedientiam meam: quia paratus ero libenter suscipere quidquid veritas dignabitur declarare.» Et hæc novorum dogmatistarum scribendi forma est, et character. Nihil illis insolentius, nihil procacius, et inverecundius; tum vero confidenter adeo actemere de suis et alienis pronuntiant, ut qui illos nondum norit, prorsus fidem illis adhibendam existimet*.

# CAPUT X.

*Eorum testimonio, qui pro Gothescalci dogmate contra Carisiacensia decreta scripserunt, ostenditur Deum omnes, quantum in se est, salvos esse velle. 2. Primum Flori Magistri. 6. Tum Remigii Lugdunensis episcopi. 8. Necnon auctoris libri de retinenda Scripturæ auctoritate.*

I. Nunc cujus gratia in hanc tractationem sumus ingressi, docendum restat; ambas illas partes, hoc est, tam eos, qui Gothescalcum damnarunt, quam qui damnati patrocinium sumpserunt, cum se Augustini auctoritatem sequi profiterentur, in eo fuisse concordes, ut et Deum crederent generali voluntate salvos omnes, et ipsos adeo reprobos cupere; et simili voluntate Christum pro omnibus, quantum in se erat, redimendis nasci, patique voluisse. Gothescalci propugnatores voluntatem Dei generalem, omnes salvandi professi sunt.

Ex duabus illis partibus, quarum unius antesignani erant Rhabanus, Hincmarus, et qui in Carisiacensi synodo contra Gothescalcum sententiam tulerunt: alterius principes erant Florus Magister, Remigius Lugdunensis, et qui Valentino concilio, ac Lingonensi, et Tullensi præfuerunt: priorum commemorare testimonia, supervacaneum est; quoniam illud ipsum, quod approbare volumus, aperte decreverunt: Deum omnes, excepto nemine, salvos esse velle; nec non pro omnibus liberandis, quantum in se fuit, Christum Dominum vitam suam, mortemque dependisse; quæ duo totidem Carisiacensis synodi canonibus, tertio et quarto luculenter exposita sunt; et ab Hincmero, in libro *de Prædestinatione contra Gothescalcum*, fusissime disputantur. His igitur sepositis, reliqua nobis est contraria pars, quæ Gothescalci, vel ejus dogmatum patrocinium suscepit; quam quidem demonstrare conabimur non aliter existimasse de Dei, et Christi proposito, ac voluntate, deque præ-

* Confer du Chesnium lib. III, cap. IV et Natalem Alexandrum in sæc. IX, diss. V. Mirum non est, Usserium, Mauguinum, J. Jacobum Hottingerum, et alios id genus homines Gothescalci non tam causam, quam dogmata propugnasse. Illud mirandum æque, atque dolendum a Norisio, aliisque Catholicæ doctrinæ assertoribus bonas horas pro Gothescalci causa insumptas fuisse; imo Contensonium eo progressum, ut pene Martyrem nobis Gothescalcum venditarit lib. VIII *app. unica de Prædestin.* § 3. Nuper etiam in Galliis auctor operis cæteroquin egregii, cui titulus : *L'Art de vérifier les dates* Gothescalcum deprædicavit, quumque ea de causa a Trevoltianis fuisset modeste, uti solent, reprehensus, in furias actus est, censoresque suos honestissimos, conviciis oneravit, dignis scilicet eo Monacho, cujus patrocinio sese parum prudenter devoverat. F. A. Z.

destinatione, ac reprobatione, quam superiores illos : ac de loquendi modo, et formula potius, quam de re, acrem illam, et vehementem inter utrosque controversiam exstitisse; quod merito stupendum, et prodigii instar habendum esse ducat, qui illius litis, ac temporis historiam recordetur ; ac quanto apparatu, quantoque studio, ab quibus viris pæne ad schismatis periculum altercatio ista provecta fuerit. Sed sic profecto res habet, ut dixi; et ex sequentibus perspicuum id confido fore, ubi singulorum decreta in medium adduxero, quæ hoc aperte profiteutur: in potestate esse cujusvis hominis, ut salutem adipiscatur : quod autem ab ea quispiam excidat, non eo fieri, quod eam non potuerit, sed quod noluerit assequi; cum aliud omnino, quam quod est, si vellet, esse posset. Quæ quidem, et his similia consequens hoc habent, quod demonstrandum sumpsimus, voluntatem Dei, Christique Domini in omnium procurandam salutem, quantum in se est, incumbere.

I° Florus cujus aliquot testimonia afferuntur.

II. Inter eos, qui ab Lugdunensis ecclesiæ partibus contra Hincmarum, et Carisiacenses steterunt, doctissimus habitus est Florus : cujus opus illud esse creditur Lugdunensis ecclesiæ nomine scriptum adversus Joannem Scotum Erigenam. Illum enim præ cæteris prædicat, et honorifice appellat Hincmarus in præfatione libri *de Prædestinatione*, et in capite sexto libri ejusdem. Hujus præterea sermonem *de Prædestinatione*, operis initio sui præfixit. Quo in sermone, ut et in libro *contra Joannem Scotum*, pulchre illa defendit, quibus positis, de antecedente erga salutem omnium Dei voluntate recusari non potest. Siquidem præscientiam, ac prædestinationem Dei tam circa bonos, et electos, quam circa reprobos versari asserit. De priori, quæ bonos respicit, postea dicam : quæ autem ad malos, reprobosque pertinet , sic ab illo constituitur. « Præscisse ait mala Deum, quæ mali erant gesturi; non ipsum tamen fecisse ut essent mali ; sed tantum præscivisse eos proprio vitio tales futuros. Neque enim præscientia Dei imposuit eis necessitatem, ut aliud esse non possent; sed tantum quod illi futuri erant ex propria voluntate, ille ut Deus prævidit ex sua omnipotenti majestate, etc. Præscivit autem idem omnipotens Deus etiam æternam illorum damnationem, sed ex merito ipsorum, quos in propria malitia perseveraturos prævidit. » Ac paucis interpositis, « Quos præscivit, inquit, et prævidit malos, atque impios futuros proprio vitio, ipse eos prædestinavit ad æternam damnationem justo judicio : non quia aliud esse non potuerunt, sed quia aliud esse noluerunt. Ipsi igitur sibimet psis exstiterunt causa perditionis. Deus autem judex justus, et ordinator justus ipsius damnationis. » Item paulo post : « Et quia modo omnibus prærogat patientiam, ut convertantur ad pœnitentiam : et qui pereunt, suo contemptu, et duritia pereunt, quia tantam bonitatem Dei contempserunt. »

Manifestum est, Florum ibi de reprobis voluntate sua utentibus, et adultis loqui, non de parvulis, qui sine baptismo pereunt, nullius privati criminis rei, sed communis et ab origine contracti. Itaque pergit, et, « Non ergo omnipotens Deus, ait, ulli hominum causa mortis, vel perditionis existit : sed ipsam mortem, et perditionem manibus et verbis ipsi impii sibi accersunt[1], dum nequiter operando, et nequius aliis persuadendo, et sibi, et illis damnationem adducunt : dum viam iniquitatis, et perditionis amantes, a recto itinere deflectuntur, et ad perpetuam damnationem, tanquam datis inter se dextris, pari consensu nequitiæ, quasi ex voto, et sponsione festinant. »

III. Quocirca reprobi illi suapte culpa, et voluntate in damnationem incidunt : quia cum perseverare possent in accepta justitia, vel ab ea, quam asciverant sibi, improbitate desistere, neutrum facere voluerunt. Quod autem dixi sæpius, et in hac disputatione cogor repetere, non essent accusandi voluntariæ, id est liberæ permansionis in malo, si nullam Deus voluntatem haberet tribuendæ illis salutis, et, quod idem est, perseverantiæ : nec privata culpa, et vitio salutis jacturam facere dicerentur, si nullo modo eam consequi possent. Quis enim prudens et sobrius inquirenti cur diabolus nunc salutem adipisci nequeat, aut a damnatione liberari, respondendum putet, id eo fieri, quia nolit? Nam qui ita loquitur; idcirco compos non es illius rei, velut scientiæ, aut virtutis, aut opum, ac dignitatum, quia non vis; vel, culpa tua, et vitio cares expetendis illis bonis; necessario istud etiam tacitus significat; esse in te comparandi potestatem, qua uti, si velles, posses. Si enim non posses omnino. responderet ille non stultus homo potius, idcirco te illa non habere, quia non posses.

1 *Sap.* I.

Quid autem vecordius esset responso isto, quod, cur mendicus infimæ egestatis, totius orbis rex, aut imperator non esset sciscitanti, daret aliquis, quoniam talis esse nollet? Possunt igitur, ex Flori Magistri sententia, reprobi perseverare in bono, vel ad hoc converti, si velint; ut, quia nolint, jure accusari possint. Quare tum eos ad salutem perducere vult, ac paratus est Deus : tum reipsa necessariam ad illud obtinendum offert ipsis opem, et gratiam : cum, ut idem Florus asserit, « omnibus præroget patientiam, ut convertantur ad pœnitentiam ; » quod sublata illa Dei voluntate, et idoneo adjumento gratiæ, non possent; neque contemptu, et inductione animi, sed necessitate perirent.

Præterea vides ut in reprobatione, præscientia, et prævisio libere susceptæ, et in finem adamatæ retentæque nequitiæ, judicium Dei ac prædestinationem ad interitum, hoc est damnandi propositum antecedat. Unde sequitur, antequam præsciret, ac prævideret, suapte voluntate, ac libertate contemptum divinæ patientiæ, ac bonitatis antelaturos illos esse pœnitentiæ, cujus facienda iisdem esset copia; generalem dandæ ipsis salutis in Deo voluntatem exstitisse.

IV. Adjuvat hanc de Floro sententiam nostram quod addit, prævisos malos et impios futuros, ob idque prædestinatos ad interitum esse, « non quia aliud esse non potuerunt, sed quia aliud esse noluerunt. » Quod in proxime sequentibus disertius exponit his verbis : « Qui ergo dicit, quod hi, qui pereunt, prædestinati sunt ad perditionem, et ideo aliter evenire non potest; similiter quoque et de justis, tanquam et ipsi ideo salventur, quia prædestinati ad salutem aliud esse non potuerunt; qui ergo hæc tam confuse, et insulse dicit, et illis tollit meritum damnationis, et istis meritum salutis : ac per hoc quid aliud agit, nisi ut et pereuntibus secundum illum sit imposita necessitas perditionis; et his qui salvantur, sit imposita necessitas salutis? atque ideo nec illi juste damnentur, quia justi esse non potuerunt; nec isti juste remunerentur, quia aliud quam justi esse nequiverunt; ut in utraque parte et perditio, et salus non sit ex judicio propriæ actionis, sed ex præjudicio divinæ præordinationis, etc. Aperte namque causa perditionis illorum, qui pereunt, ad Deum refertur, si ipse eos ita ad interitum prædestinavit, ut aliud esse non possent : quod sentire, vel dicere horribilis blasphemia est. » Denique ita statuit, « ipsos quoque malos non ideo perire, quia boni esse non potuerunt, sed quia boni esse noluerunt, et suo vitio vasa iræ apta in interitum perseveraverunt, et in massa damnationis vel originali, vel actuali merito permanserunt. »

Quocirca reprobi jam adulti, qui ob hoc prædestinantur ad interitum, *quia noluerunt. non quia non potuerunt perseverare*, hoc ipsum potuerunt, et si voluissent quod poterant, utique perseverassent. Non autem potuissent, si Deus nullo modo perseverare ipsos, et salutem obtinere voluisset. Nam quod Deus absolute non vult, id simpliciter impossibile est. Itaque impossibile erat illos perseverare, et permanere in gratia, et justitia, si nollet Deus. *Quomodo autem posset aliquid permanere*, ait Sapiens [1], *nisi tu voluisses ? aut quod a te vocatum non esset conservaretur* ? Voluit igitur Deus perseverare, et ad regni cœlestis epulum admitti reprobos istos ; sed ipsi noluerunt, et vocanti, imo *compellenti intrare* restiterunt [2]. *Vocavi* enim, *et renuistis ;* inquit Sapientia [3], *extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis.* Sane si aliud esse potuerunt, quam quod fuerunt, perseverare, salvarique potuerunt, neque hoc absque Dei voluntate, et adjuvante gratia potuerunt. Voluit ergo, et ad id paratum subsidium illis obtulit Deus; nec ex præjudicio divinæ præordinationis in damnata massa relicti sunt.

V. Idem adstruit et in libro adversus Joannem Scotum sub Ecclesiæ Lugdunensis nomine; ac de prædestinatione bonorum ad vitam, et malorum ad mortem sempiternam consentanea istis explicat : « Et electi, inquit [4], nullo suo merito, sed sola Dei bonitate prædestinantur ad vitam ; et reprobi nullo Dei præjudicio, sed solo suo vel originali vel actuali merito prædestinantur ad interitum : nec eis divina prædestinatio necessitatem pereundi imponit, sicut nec necessitatem peccandi; sed necessitatem tantummodo justa supplicia patiendi : ut qui voluntate permanent in peccatis, necessitate crucientur in pœnis. »

Neque vero vasa illa, quæ ex massa corrupta finguntur in interitum, quo nomine reprobi ab Augustino, et aliis passim intelli-

1 *Sap.* XI, 26. — 2 *Luc.* XIV, 23. — 3 *Prov.* I, 24. — 4 Eccl. Lugd. tom. IV, *Bibl. PP.*

guntur, in alia putat non posse mutari. Nam paulo post, ad illa Prophetæ Jeremiæ[1], *Numquid sicut figulus iste, non potero facere vobis domus Israel? ait Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea*, etc. Florus ista pertexit[2]: « Qua lectione prophetica manifeste Deus ostendit, et se esse figulùm, et omne humanum genus in manu ipsius, quasi lutum in manu figuli, ut ex eo faciat vasa diversa, sicut placuerit in oculis ejus : ex una videlicet massa, et tota in Adam æqualiter damnata efficiens vasa suo judicio distincta, atque diversa; dum aliud ex eis fit in honorem, aliud vero in contumeliam. Et illud etiam vas, quod suo merito, et divino judicio fingitur in interitum, si subito per pœnitentiam, figuli inter manus dissipetur, ut jam non sit aptatum in interitum, continuo per sapientiam, et bonitatem figuli formatur, et efficitur vas alterum, ut sit in honorem, ut placeat oculis conditoris. » Quibus verbis hoc profecto significat, vas illud quod in interitum fingitur, et *contumeliæ vas* dicitur, cujusmodi reprobus est suæ jam voluntatis, et adultus, si frangi vellet inter figuli manus, conteri, et pœnitere, transire in vas alterius generis posse. Quod etsi reipsa nunquam fiet; posse tamen fieri; et ideo non fieri, quia vas ipsum recusat, non quia Deus non vult, manifeste Florus existimat. Ex quo consequens est, velle Deum etiam reprobos aliud esse quam quod esse volunt, hoc est perseverantes usque ad finem, atque salvos.

II• Remigius, cujus loca citantur.

VI. Sequitur Remigius Lugdunensis episcopus, unus ex acerrimis Hincmari, et synodi Carisiacensis adversariis : qui quidem libri illius auctor esse creditur, qui nomine Ecclesiæ Lugdunensis *de tribus epistolis* inscriptus est, ut antecedenti capite dixi. Hic vero prorsus ad mentem Flori de reprobatione, et generali servandorum omnium Dei voluntate sensisse videtur. Etenim sub initium operis de prædestinatione ad regnum, et ad interitum pro Gothescalci dogmate verba facturus, septem fidei regulas fundamenti loco ponit, ad quas omnis de ea re suscepta disputatio, ut catholica sit, debet exigi. In harum prima statuitur[3], præscientiam Dei, et prædestinationem sempiternam, et incommutabilem esse, sicut Deus ipse sempiternus, et incommutabilis est : « nec ullam in eo novam voluntatem, nullum novum consilium, nullam novam dispositionem, nullum novum judicium esse cœpisse. » In quinta vero[4], « quod omnipotens Deus eadem præscientia, et prædestinatione sua ita quosdam malos in sua iniquitate, et impietate, et præscierit perseveraturos, et ob hoc juste prædestinaverit perituros, ut ex ipsa certa præscientia, et justa prædestinatione sua nulli necessitatem imposuerit ut malus esset, et aliud esse non posset. » Ex præscientia itaque libere perseverantis in nequitia voluntatis Deus prædestinat ad interitum, hoc est reprobat : et qui reprobantur, aliud, si velint, esse possunt. Nam adeo non vult Deus a salute illos excludere, quantum est ex sese, ut ad eam invitet, et hortetur; quod iis verbis subinde testatur. « Suo ergo vitio impii, et iniqui in malis suis pertinaciter perseverant, non aliquo Dei præjudicio, qui quotidie omnes ad pœnitentiam vocat, et ad salutem invitat, et conversis ad se misericordiæ suæ sinum pandit, et incessanter declinari a malis, et fieri bona hortatur, et admonet. » Hæc omnia, iisque plura Remigius idcirco commemorat, ne reprobos quisquam existimet sic ad æternam mortem prædestinari divino judicio, ut, si velint, salutem assequi non possint. Quæ argumentatio plane stulta est, et joculatoria, si Deus absoluta voluntate et antecedente liberam illorum electionem, qua in malo perseverare volunt, damnare ipsos, ac nullo modo liberare decreverit, hoc est si nullam penitus salvandorum illorum voluntatem habeat. Siquidem quod de vocatione omnium ad pœnitentiam, et invitatione ad salutem Remigius affert, propter solos reprobos commemorat : et ut eos, si velint, salvos posse fieri demonstrat.

VII. Sic in septima regula idipsum comprobat[5] : ubi postquam certam esse divinam præscientiam, et prædestinationem docuit, « ut neque de electis Dei ullum perire posse credamus, neque de reprobis aliquem salvari ullatenus existimemus : » mox ita scribit : « Non quia non possunt homines de malo ad bonum commutari; et de malis, et pravis boni ac recti fieri : sed quia in melius mutari noluerunt, et in pessimis operibus usque in finem perseverare voluerunt. Nec possunt ullo modo pertinere ad sortem electorum, qui magis elegerunt permanere in malitia iniquitatum, et impietatum suarum, etc. Quod ergo non possunt salvari, eorum est vitium, quia nolunt; non Dei, quod absit,

1 *Jerem.* XVIII, 6. — 2 Eccl. Lugd. ib. — 3 Tom. IV, par. II *Bibl.* — 4 Ibid. — 5 Ibid.

aliqua iniquitas, » etc. Proinde reprobantur ideo, et ad æternam damnationem ordinantur, *quia in æterna sua præscientia verissime prævidit futurum*, ut illud eligerent, *et nollent ad Deum converti*. Quamobrem uti prævisio ac præscientia Dei non antecedit reproborum nequitiam, et voluntariam in malo perseverantiam: sed eam sequitur; quemadmodum scientia et cognitio futuræ rei, hujus est existentia saltem cognita posterior : sic judicium, quo illos ob eam causam damnare statuit; quam prædestinationem ad interitum Remigius appellat; quæ ratione posterior est præscientia, eamdem illam obfirmantem se in peccato libertatem subsequi debet. Non potest autem libera, et in arbitrio posita vel fingi, cogitarique voluntatis obstinatio in vivis adhuc hominibus; quos *viatores* nuncupant; si alterius, et contrariæ partis, hoc est perseverantiæ nulla sit iisdem eligendæ, obtinendæque facultas, quæ tum maxime nulla censetur, cum Deus absolute nullam esse decrevit.»

VIII. Rursus in libro *de tenenda veritate Scripturæ*, qui ejusdem Lugdunensis ecclesiæ nomine est inscriptus, complura loca sunt, in quibus de reprobatione par et similis sententia continetur. Ut cum prædestinationem ad supplicium « non esse violentam, ait[1], quia nullum compellit ut malus sit, et aliud esse non possit : nec injustam, quæ illos tantummodo, qui suo vitio in malis perseveraverint, punit, etc. Hoc namque erga homines divina prædestinatio, quod et divina præscientia agit. Præscivit enim Deus malos futuros : sed ipsa sua præscientia non eos compulit fieri malos. Prædestinavit justo judicio suo eos, qui in malis perseveraverint, puniendos. Nec tamen eadem prædestinatione sua ut mali essent, vel in malis perseverarent, coegit. Et hæc est apud illum æquitas, ut qui volentes perstiterunt in malis, nolentes puniantur in suppliciis. » Tum reprobos istos ita decreto Dei prædestinatos esse ad interitum, ut nihilominus in eorum arbitrio sit et potestate aliud esse, quam quod sunt, et ad salutem pervenire, præclare in sequentibus exponit sic : « Seipsum ergo homo mutet; seipsum, dum tempus est, corrigat et emendet, quia omnipotentem, atque æternam præscientiam, et prædestinationem mutare vel destruere non valet. » Frustra autem hortaretur reprobos, ut se mutarent et in bono perseverarent, si hoc illos Deus facere nollet.

Quid quod illam Apostoli sententiam, *Qui vult omnes homines salvos fieri*, utroque modo probabiliter intelligi posse ibidem asserit, ut et vox *omnes* ad omnia hominum genera referatur, non ad singulos : et de omnibus, ac singulis capiatur? « Item alius dicat, inquit[2], et sentiat, sicut etiam a quibusdam majoribus dictum, et sensum reperitur : Apostolus, cum superius orari jussisset pro omnibus hominibus, pro regibus, et his, qui in sublimitate sunt, post illa omnia generaliter de universo genere humano subjunxit : *qui vult omnes homines salvos fieri*. Quid habet mali, aut periculi etiam ista intelligentia? Neque enim qui ita sentit, putat voluntati Dei, qui vult omnes homines salvos fieri, aliquem resistere, et contraire, ut non possit implere quod velit: et ambo sibi, et iste videlicet, et ille, licet diversa sentientes, fideliter, atque unanimiter concordant, quod quolibet modo dixerit Apostolus de Deo, *qui vult omnes homines salvos fieri*, tamen nullus hominum, nisi gratuita ejus misericordia salvetur; nullus nisi justo ejus judicio perire permittatur. Certe illud in hac quæstione manifestum est, quod etiamsi generaliter, et indifferenter omnes homines Deus vult salvos fieri, in aliorum tamen cordibus benignitate misericordiæ suæ ipse operatur eamdem bonam voluntatem suam, ut et ipsi salvari velint, atque salventur : etc. In aliorum autem cordibus severitate justi et occulti judicii sui, non operatur hanc salutarem voluntatem, sed dimittit eos suo arbitrio; ut quia noluerunt credere, justa ultione damnentur. » Nimirum Lugdunensis ecclesia generalem penes Deum fatetur esse voluntatem, qua vult omnes salvos fieri : tametsi non erga omnes parem habeat : sed nonnullos majori studio et amore complectatur, quibus certam, et firmam perseverandi voluntatem auxilio gratiæ uberioris aspirat.

IX. Quinetiam eodem illo in loco memorandum quiddam de illis infidelibus tradit[3], « ad quos nullus unquam prædicator accessit, quique nullum unquam verbum Dei audierunt, qui utique nullatenus potuerunt credere ei, quem non audierunt, neque audire sine prædicante, nec prædicatorem recipere, qui nullus ad eos missus est. » Hos vero non propterea damnari ait, quia non crediderunt. « Numquid et tales propterea damnabuntur, inquit, quia non crediderunt, quod nunquam audire potuerunt? Et tamen omnino damna-

1 Tom. IV, par. II *Bibl.* — 2 Ibid. — 3 Ibid.

buntur pro aliis peccatis suis, et principaliter pro illo primo, et originali peccato, in quo omnes peccaverunt. » Quod adversus novæ sectæ flagitia observari a nobis oportuit : quæ in eo quoque, quod funditus ignoratur, lethalem ac damnabilem culpam hominibus adscribit : de quo alias dicetur. Cæterum « si quis et de talibus interroget (pergit Ecclesia Lugdunensis) quid in eis egerit (infidelibus omni Evangelii prædicatione destitutis) voluntas Dei, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, quid respondebitur? Nonne homo cautus, et pius magis eliget tacere; aut certe cum Propheta, et Apostolo exclamare ; *Judicia tua abyssus multa ;* Et, *O profundum divitiarum sapientiæ, et scientiæ* Dei ? » Non dicit nihil in istis egisse voluntatem Dei : quod dicere utique necesse est eos, qui nullam erga illos in Deo voluntatem inesse sentiunt; verum egisse aliquid tacite demonstrat, quod cujusmodi sit, explicari nequeat.

## CAPUT XI.

1. *Eadem Dei voluntas adstruitur ex Valentinæ synodi decretis.* 3. *Tum ex Gothescalci ipsius dictis.* 4. *Comparantur inter se Carisiacensis, et Valentinæ synodorum capita : quæ in eo convenire monstratur. Imo in præcipuis quibusque. Ideo mirum esse videtur, cur Valentina synodus tam severe Carisiacensem notaverit.* 8. *De Joanne Scoto Erigena cujusmodi sit judicium.* 9. *Ratramni de malorum prædestinatione ad pœnam sententia cum superioribus consentiens.*

Eadem Dei voluntas salvandorum omnium adstruitur e synodo Valentina.

I. Ut majori auctoritatis pondere res agatur, ad privata singulorum testimonia, communis et publica complurium præsulum adjungenda sententia est, qui in trium provinciarum concilio congregati, in eamdem cum superioribus illis consenserunt divinæ erga salutem omnium voluntatis fidem. Hæc illa celebris est Valentina synodus ab episcopis quatuordecim habita, qui ex Lugdunensi, Viennensi, et Arelatensi provinciis in unum convenientes, Carisiacensis concilii placita contrariis decretis improbarunt : quæ eadem decreta in duabus aliis synodis rata sunt habita, Lingonensi, atque Tullensi, uti supra diximus[1]. Cui gerendæ rei præcipuum attulere momentum Remigius Lugdunensis episcopus, et Ebbo Gratianopolitanus. Qui adversus Hincmarum, ac reliquos Carisiacensis actionis auctores quadam æmulatione commoti, cum ea, quæ ab illis constituta erant, rescindere, ac penitus abolere cuperent, hoc ipsum, quod volebant, specie, ac verbo tenus præstiterunt : reipsa vero cum illis concordes, consentientesque fuerunt in iis dicendis capitibus, de quibus agere, ac disputare præsertim instituerunt. Siquidem de præscientia Dei, ac prædestinatione tam bonorum ad vitam æternam, quam malorum ad interitum ac supplicium, propositum illis erat aliquid statuere, quod Carisiacensis synodi capitulis opponerent : et tamen nihil in summam, quod his contrarium esset, suis illis sanctionibus ediderunt. Imo perinde ut illi de electorum prædestinatione, deque reproborum ad pœnas damnatione sensisse videntur. De hoc enim, quod modo a nobis agitur, ita pronuntiant capite secundo[2] : « Nulli prorsus malo præscientiam Dei imposuisse necessitatem, ut aliud esse non posset : sed quod ille futurus erat ex propria voluntate, ille sicuti Deus, inquiunt, qui novit omnia, antequam fiant, præscivit ex sua omnipotenti, et incommutabili majestate. Nec ex præjudicio ejus aliquem, sed ex merito propriæ iniquitatis credimus condemnari : nec ipsos malos ideo perire, quia boni esse non potuerunt : sed quia boni esse noluerunt : suoque vitio in massa damnationis vel merito originali, vel etiam actuali permanserunt. »

II. Sic in capite tertio prædestinationem esse duplicem decernunt *ad vitam*, et *ad mortem*, contra quam Carisiacensis synodus cap. primo definierat. Tum prædestinationem ad mortem ex justo sequi judicio, quod malorum meritorum præscientia posterius est. « In electione salvandorum, ait, misericordiam Dei præcedere meritum bonum : in damnatione autem periturorum meritum malum præcedere justum Dei judicium. » Item, « In malis, ipsorum malitiam præscisse, quia ex ipsis est ; non prædestinasse, quia ex illo non est. » Quamobrem prædestinatio ad vitam gratuita est, et bonis meritis anterior : reprobatio vero ex prævisis malis meritis sequitur: meritis autem propriis, et, ut vocant, *perso-*

1 Cap. VIII. — 2 Tom. III, Conc. Gall.

*nalibus*, cum de grandioribus loquimur: quippe talia esse decernunt, quibus, cum possent, boni esse noluerunt, ut est in antecedenti capitulo. Et in fine tertii : « Verum aliquos, aiunt, ad malum prædestinatos esse divina potestate : videlicet ut quasi aliud esse non possint, non solum non credimus : sed etiam si sunt, qua tantum mali credere velint; cum omni detestatione, sicut Arausicana synodus, illis anathema dicimus. »

Rursus in quinto capite, « Ex ipsa, inquit, multitudine fidelium, et redemptorum alios salvari æterna salute; quia per gratiam Dei in redemptione sua fideliter permanent, etc. alios, qui noluerunt permanere in salute fidei, quam in initio acceperunt, redemptionisque gratiam potius irritam facere prava doctrina, vel vita, quam servare elegerunt, ad plenitudinem salutis, et ad perceptionem æternæ beatitudinis nullo modo pervenire. » Pereunt itaque reprobi isti culpa sua, quod in ea, quam acceperant, justitia noluerunt perseverare, et « gratiam redemptionis elegerunt potius irritam facere, quam servare. » Hoc vero non aliter intelligitur quam ut in eorum potestate sit perseverare, aut non perseverare. Quippe hoc eligimus facere, quod et ipsum possumus, et ei contrarium asciscere. Elegerunt autem illi non perseverare; et ideo, hoc est ex ejus electionis præscientia, reprobati, damnatique sunt. Quare perspicuum est Valentini concilii Patres illos existimasse, reprobos grandiores habuisse in potestate sua, ut, si vellent, perseverarent. Quæ res fateri cogit, velle Deum ut perseverent : nec eis ad eligendam perseverantiam necessarium quidquam, præter voluntatem defuisse.

[...]non ex [...] Gothescalco.

III. Nec ab hac sententia, Gothescalci interdum abhorrebat opinio : sed plane conveniebat : ut ex illius duplici confessione constat, majori, et minori, ante annos aliquot ab Jacobo Usserio in lucem edita. Qua in utraque prædestinationem bonorum ad vitam, gratuitam, id est ex nullis prævisis meritis pendentem esse demonstrat : prædestinationem vero ad interitum, ex præscientia fieri malorum meritorum. Quippe « Deum asserit in breviori *Professione*, ipsum diabolum caput omnium dæmoniorum, cum omnibus angelis suis apostaticis, et cum ipsis quoque universis hominibus reprobis, membris videlicet suis, propter præscita certissime ipsorum propria futura mala merita prædestinasse pariter per justissimum judicium suum in mortem merito sempiternam. » Et in longiori *Confessione*, « Quia quos præscisti, inquit, per ipsorum propriam miseriam, in damnabilibus perseveraturos esse peccatis, illos profecto, tanquam justissimus judex, prædestinasti ad interitum. » Ex quibus Gothescalci verbis eadem argumentatio potest instrui, quam alioquoties supra proposuimus: ut, quia reprobatio ex justo Dei judicio fit, et præscientia futuri mali meriti in adultis proprii, quod videlicet in peccatis perseverare magis electuri sint, quam ad Deum converti: necessario prævisum etiam illud fuerit, eosdem propriæ libertatis impulsu in peccato esse perseveraturos : quod nullo modo fieri, ac ne concipi quidem animo potest, nisi illud una cogitetur, integrum iis fuisse, et in arbitrio, ac potestate situm, a peccato resipiscere, et ad Deum mutata voluntate reverti : adeoque paratam, ut hoc agerent, ac destinatam, si ea uti vellent, divinitus fuisse gratiam; quæ nulla est sine qualicumque, ac saltem communi tribuendæ voluntate salutis. Quanquam non in eo tuendo constans sibi fuit Gothescalcus. Sed, ut hæreticorum est indoles, cum illo pugnantia, et contraria defendit, negans reprobos ullam ad perseverandum, hoc est ad non peccandum, habere gratiam, adeoque necessitate constringi quadam ad peccatum, et damnationem : uti supra capite octavo diximus.

In eadem veritate astruenda conveniunt Carisiacensis et Valentina synodi.

IV. Indidem porro manifeste colligitur, Gallicanorum omnium episcoporum ac theologorum consentientibus judiciis, antecedentem in Deo voluntatem esse, qua homines universos ad salutem provehere vult, quantum in ipso est, etiam reprobos : qui quod ab illa excidunt, propria ipsorum culpa, et voluntaria, si adulti sunt, hoc est libera in peccato perseverantia, decreverunt fieri. Hoc enim tam in Carisiacensi synodo Hincmarus, aliique Gothescalci judices, et damnatores asseverarunt, quam qui illius patrocinium sumpserunt, et Carisiacensibus decretis refragati sunt, Lugdunensis, et aliarum provinciarum antistites, et doctores. Ac si Valentinæ decreta synodi cum Carisiacensibus, et utriusque partis contraria scripta, quorum hucusque meminimus, inter se mutuo contendas : invenies id esse verum, quod attigi supra, in re ipsa consentientes ambas partes, levissimis duntaxat de causis, ac de verborum solo propemodum usu, et loquendi ratione discrepasse.

Etenim de hoc potissimum litigarunt, an ad interitum, hoc est ad sempiternam mor-

tem, ac damnationem prædestinari reprobos dici oporteret, an potius mortem illis damnationemque destinari, non ad hanc illos. Quorum prius Gothescalcus acriter defendebat, et cum eo Valentina synodus, et Rugdunensis ecclesia; posterius autem tum Joannes Scotus Erigena, tum Rabanus, Hincmarus, et Carisiacensium decretorum propugnatores; qui nefas arbitrati sunt, prædestinationem aliter usurpare, quam ad bonum : ne non tam ad peccati snpplicium, quam ad peccatum ipsum impellere, et necessitate constringere videretur Deus, si illos ad damnationem ex æterno destinasse putaretur.

Sed hæc ludicra fuit, et propemodum ridicula contentio, quæ tot homines, nec indoctos alioqui, sed contentionis nimium cupidos in eas altercationes induxit. Neque vero laudandus est Hincmarus, et si qui alii fautores illarum partium fuerunt; qui hoc præfracte, nimisque pertinaciter negarunt, Deum prædestinare reprobos ad mortem, hoc est ad æternum supplicium : cum id verissimum sit; nec ex eo sit consequens prædestinare illos ad malum, aut ad peccatum : ut pluribus tam Gothescalcus ipse probat in longiori *Confessione* : quam Remigius in libro *de tribus epistolis* : et in libro *de retinenda Scripturæ auctoritate* Lugdunensis ecclesia. Etenim cum peccata punire, et iis, qui in peccatis hærere pertinaciter volunt, æternas pœnas infligere, justissimum sit : hoc utique vult, ac facit Deus; qui quod justum est sine ulla controversia facere ipse, nec tantum permittere dicitur. Quod si id facit, necesse est antequam faciat, ut faciendum destinet. Atque hæc est prædestinatio ad pœnam, non ad malum, atque peccatum.

Jam qui ex antiquis negaré hoc videntur, Deum perinde ad pœnam prædestinare reprobos, ut ad gloriam prædestinantur electi; hoc unum propositum habent, neminem ad pœnam, damnationemque destinari absoluta Dei voluntate, et meritum antecedente : sed nonnisi post, et propter prævisa mala merita, quæ permittit, non autem vult ac decernit : cum tamen gratuita et antecedenti voluntate, nec ullis ex propriis meritis expressa, gratiam Deus, ac sempiternam gloriam electis destinet. Sed hæc non hujus est loci quæstio, quam alibi pertractavimus [1].

V. Quapropter seclusa perlevi controversia ista, quæ ad Catholicæ et Augustinianæ doctrinæ summam non valde pertinet; ac verborum, et loquendi diversitate seposita, præclare inter se Gallicani illi theologi, ac synodica decreta utrimque facta concordant. Quid enim Carisiacense concilium adversus Gothescalcum quatuor suis canonibus edixit? In primo decrevit; « Deum omnipotentem, hominem sine peccato rectum cum libero arbitrio condidisse, et in paradiso posuisse : quem in sanctitate justitiæ permanere voluit. Hominem vero libero arbitrio male utentem peccasse et cecidisse, et factum esse massam perditionis totius humani generis : Deum autem bonum et justum elegisse ex eadem massa perditionis, secundum præscientiam suam, quos per gratiam prædestinavit ad vitam, et vitam illis prædestinasse æternam : cæteros autem, quos justitiæ judicio in massa perditionis reliquit, perituros, ait, præscivit : sed non ut perirent prædestinavit : pœnam autem illis, quia justus est, prædestinavit æternam. Ac per hoc unam Dei prædestinationem tantummodo dicimus, quæ aut ad donum pertinet gratiæ, aut ad retributionem justitiæ. »

Adversus hoc unicum, et primum Hincmari, et Carisiacensis concilii decretum, duo Valentina synodus opponit, secundum et tertium : ex quibus initio capitis hujus quædam excerpsimus. At in istis capitibus prorsus eadem de prædestinatione, ac reprobatione cum Carisiacensibus statuit : Deum, qui omnia bona, malaque futura præscivit ab æterno, « bonos præscisse omnino per gratiam suam futuros; et per eamdem gratiam æterna præmia accepturos : malos præscisse per propriam malitiam malos futuros, et per suam justitiam æterna ultione damnandos : » Nec ulli necessitatem imposuisse præscientiam illam Dei : et cætera, quæ supra descripsi [2]. Ita de præscientia Valentini præsules. De prædestinatione vero duplici, in capitulo tertio definiunt sic : Ex eadem massa Deum alia in honorem vasa fingere : alia in ignominiam. Sed in prioribus vasis formandis *misericordiam Dei*, *præcedere meritum bonum* : in aliorum vero damnatione, *meritum malum præcedere justum Dei judicium*, quibus annectenda sunt reliqua, quæ capitis hujus initio posui.

Quid est in istis capitibus, quod ab Carisiacensis primi doctrina dissideat? Nonne ambo in constituenda gratuita prædestinatorum ex massa secretione, electioneque conveniunt? aut non eodem modo reprobationem aliorum,

1 Tom. II. lib. IX. — 2 § 1.

qui quidem adulti sunt, (Nam horum ex omnibus utuntur exemplo) ex propria prævisa nequitia; et libera voluntatis a bono defectione fieri, ordinarique judicant? Non utrique reprobos eosdem, cum perseverare possent, et salvi esse, culpa sua pravoque libertatis usu noluisse, ob idque periisse confirmant?

VI. Rursus de libero arbitrio Carisiacenses hoc in secundo capite pronuntiant. « Libertatem arbitrii nos in primo homine perdidisse, quam per Christum dominum nostrum recepimus : et habere nos liberum arbitrium ad bonum præventum, et adjutum gratia : et habere liberum arbitrium ad malum desertum gratia. Liberum autem habere nos arbitrium, quia gratia liberatum, et gratia de corrupto sanatum. »

Cum hoc decreto convenit omnino Valentina synodus, quæ capite sexto profitetur : « se de gratia, et libero arbitrio per peccatum in primo homine infirmato, sed per gratiam Domini Jesu fidelibus ejus redintegrato, idipsum constantissime, et fide plena fateri, quod sanctissimi Patres auctoritate sacrarum Scripturarum nobis tenendum reliquerunt; quod Africana, quod Arausicana synodus professa est. » Non alia mens Carisiacensis concilii fuit; quam Hincmarus *de Prædestinatione* capite XXI accurate declarat.

In definienda voluntate Dei circa hominum salutem, necnon Christi erga eosdem redimendos, præcipua inter ambas synodos videtur esse dissensio; quod Carisiacensis canone tertio statuit, « Deum omnes homines sine ulla exceptione velle salvos fieri ; licet non omnes salventur, idque merito suo. » In quarto vero canone dicit, Christum Dominum, sicut nullius non hominis naturam assumpsit, ita nullum esse, pro quo non passus sit : « licet non omnes passionis ejus mysterio redimantur. »

At Valentini concilii caput quartum a redemptione Christi illos excipit, « qui ante passionem in sua impietate mortui sunt : » ut non omnes, sed multi duntaxat redempti fuerint, iique fideles, quorum tamen alios æternam salutem assequi, « quia in redemptione sua fideliter permanent : alios, quia noluerunt permanere in salute fidei, quam initio acceperunt, » ad æternam beatitudinem minime pervenire capite quinto pronuntiat, ut supra meminimus[1]. Verum ut ex iis colligitur, quæ hucusque de Augustini sententia, deque discipulorum ejus, ac doctrinæ fautorum interpretatione diximus, egregie inter se illa congruunt, ut et Deus antecedenti voluntate, non tamen absoluta, velit omnes fieri salvos: et pro omnibus, quantum in se est, hoc est ad omnium utilitatem, et redemptionem, mortis, et cruciatus sui merita Christus impenderit : cæterum absoluto decreto nonnullos ad salutem destinaverit, ex gratuito beneficio vindicatos a massæ corruptione ; cæteros vitio suo, et malæ voluntatis merito, qui quidem uti illa potuerunt, sempiternis suppliciis adjudicarit ; quod quidem latius explicabitur postea.

VII. Quæ cum ita se habeant, mirandum est profecto Valentinos illos præsules in canone quarto, tam severa animadversione notasse capitula illa quatuor synodi Carisiacensis, ut ea cum Joannis Scoti novemdecim aliis eadem sententia plecterent. « Porro capitula quatuor, inquiunt, quæ concilio fratrum nostrorum minus prospecte suscepta sunt, propter inutilitatem, vel etiam noxietatem, et errorem contrarium veritati : sed et alia novemdecim syllogismis ineptissime conclusa, et licet jactetur, nulla sæculari litteratura nitentia, in quibus commentum diaboli potius, quam argumentum alicujus fidei deprehenditur, a pio auditu fidelium penitus explodimus, et ut alia similia caveantur per omnia, auctoritate Spiritus sancti interdicimus. » Quis non æquum fuisse judicet in tanti momenti re ponderanda plus attentæ, consideratæque rationis : festinationis et caloris minus adhibere ? Nec enim profecto tam atrocem sententiam merebantur scita illa Carisiacensis concilii ; nec ullius hæretici erroris accusari merito possunt : nihilo certe reprehendenda sunt magis quam ista ipsa, quæ Valentini censores asperius, quam necesse fuit, contra illa sanxerunt. Ac profecto Valentinos illos antistites Gothescalci propugnatores pœnituisse videtur censoriæ istius notæ, quam Carisiacensibus inusserant; siquidem in Lingonensi[2], ac Tullensi synodis ab iisdem celebratis, ubi illa Valentina relecta, et probata sunt capita, quæ de quatuor Carisiacensibus capitulis in quarto posuerant, omisere penitus, ac novemdecim Joannis Scoti capita duntaxat improbarunt. Quem quidem contra Gothescalcum Carisiacensium rogatu

1 § 2. — 2 Tom. III, Con. Gall.

scripsisse supra demonstravimus [1]; eumque ab Floro Magistro sub ecclesiæ Lugdunensis nomine confutatum fuisse.

**Joannis Scoti levitas et inscitia.**

VIII. Cujus scriptoris genium, et indolem declarat idem Florus initio illius libri, ubi cum « vaniloquum, et garrulum hominem vocat : qui de præscientia, et prædestinatione divina humanis, et, ut ipse gloriatur, philosophicis argumentationibus disputans, nulla ratione reddita, nulla Scripturarum, sive sanctorum Patrum auctoritate prælata, velut tenenda, et sequenda sola sua præsumptione definire ausus est. » Simili hunc elogio pro suis virtutibus ornavit Remigius Lugdunensis episcopus in libro *de tribus epiotolis;* cujus verba ibidem descripsimus. Ac si quis excerpta illa de ejus libro capita novemdecim, et a Floro accurate refutata legerit, ab illorum judiciis neutiquam abhorrebit, et vanissimum, ac solidæ doctrinæ prorsus expertem fuisse statuet : qui canoras nugas, et bonæ mentis inopes argutias persecutus, ab rudibus et imperitis, subtilitatis opinionem, ab doctis et prudentibus, contemptum et ludibrium expressit.

Licet de hoc, quam futilis iste scriptor fuerit, ex uno capite decimo octavo de novemdecim conjecturam facere : quod ita conceptum Florus retulit in libro contra illum edito [2]: « Errorem prædestinationis ex disciplinarum ignorantia, quas ipsa sapientia suas comites, investigatricesque fieri voluit, et Græcarum litterarum inscitia ortum. Esse verbum ὁρῶ quod *video*, et *definio*, et *destino* interpretatur, similiter προορῶ, *prævideo*, *prædefinio*, *prædestino;* ac per hoc prædestinationem, et prædefinitionem, nihil aliud esse, quam prævisionem. » Vides hominis levitatem, et fastum, qui ex inscitia Græci sermonis, errorem manasse putat illorum, contra quos disputabat, Gothescalci, et Lugdunensium circa prædestinationis mysterium; quem quemadmodum ipse interiore, ac recondita Græcæ linguæ copia corrigat, operæ pretium sit cognoscere. Græca vox, quæ prædestinationem significat, inquit, est προορῶ. Ea porro idem proprie est ac *prævideo.* Quare *prædestinatio non* aliud est quam *prævisio.* Quis acumen, et eruditionem non suspiciat? Nempe προορίζω, quod est *prædestino*, idem erit, ac προορῶ, et una eademque stirps et radix amborum fuerit. Hoc inventum est solertis, et ingeniosi capitis : ex quo de præscientia, et prædestinatione mirifica quædam colligit : quæ hic excutere non est otii, neque stomachi nostri.

Cæterum hic ille est Joannes Scotus, quem alio nomine male audisse legimus, quod de Eucharistiæ sacramento haud recte, ac catholice sentiret; cujus hæresim Berengarius postea secutus est. Refert enim Lanfrancus in libro *de Eucharistiæ sacramento contra Berengarium*, hunc ipsum laudare solitum esse Joannem Scotum; cujus liber de Eucharistia in concilio Vercellensi sub Leone nono damnatus est.

**Eadem … Deo om… salvan… vo… Ratram… senten…**

IX. Inter eos, qui adversus Hincmarum Gothescalco patrocinati sunt, non infimo loco numerandus est Ratramnus Corbeiensis in Germania monachus : qui rogatu Caroli Calvi libros duos *de Prædestinatione* scripsit. Ubi duplicem Prædestinationem, contra quam Hincmarus, constituit, tam bonorum ad æternam salutem, quam reproborum ad æterna supplicia. In secundo vero libro, in quo de reprobis agit, eorumque damnatione, idem cum superioribus defendit : Suapte culpa damnari reprobos adultos, quam propria voluntate committunt : et ex ejus prævisione constitutis a Deo suppliciis ab omni æternitate destinari : ita ut, si vellent, salutis compotes esse potuissent. Ex quibus, ut in aliis antea fecimus, quamdam in Deo voluntatem agnoscimus illorum salvandorum; et ejus voluntatis fructum, effectumque, sufficientem gratiam. Imprimis allato Fulgentii loco ex libro primo *ad Monimum*, capite XXVII, in quo de prædestinatione illa reproborum ad pœnas agit; ita scribit Ratramnus : « Per omnia doctor iste iniquos præordinatos esse ad pœnalem vitam iniquitatibus suis dogmatizat : ad peccatum vero non esse præordinatos : quoniam iniquitas illi non placet : nec eorum est prædestinator, quorum non est auctor. Sed cum scierit hominem peccaturum et in peccatis permansurum, prædestinavit eum ad pœnas, quas juste est passurus, nec hæc prædestinatio compulit eum ad peccatum; aut certe ex necessitate ad pœnas; quoniam, sicut ipse testatur, qui omnia novit, novit etiam singulorum facta : novit et fines singulorum; et ex eo, quod in eis vidit, et cognovit, ex eo etiam et prædestinavit quid de singulis esset acturus. »

Idem præterea Cassiodori loco citato ex commentario *ad Psalmum* centesimum octa-

1 Cap. VIII, § 2. — 2 Tom. IV, *Bibl.* Par. II.

vum, hæc adnotat : « Et hic per prædestinationem repulsos dixit, quos in æternam damnationem in judicio mittendos pronuntiat. Vidit enim malos perseveraturos Deus in malo : et ideo apud æternam præscientiam suam talibus prædestinavit pœnam. Non ideo tamen compelluntur ad pœnam, quia non ex eo, quod prædestinati sunt, judicantur : sed ex eo, quod peccatores præsciti sunt, ad pœnas prædestinati cognoscuntur. Sicut enim nemo potest Deo (tribuere) quod peccat ; ita quoque quod pro peccato puniendus sit. Peccat enim propria voluntate delinquens : puniendus autem est justo judicio judicandus. Et sicut peccati causa non ex Dei præscientia descendit : quia nullus idcirco peccat, quia Deus eum peccaturum præscierit : sed idcirco, quia magis propriæ concupiscentiæ obedit, quam præcepto prohibentis Dei a peccato : Ita quoque nullus idcirco ad pœnam vadit, quia hoc in Dei prædestinatione ante fuerat. Ex eo enim, quod præscitus est in peccatis permansurus, et sine pœnitentiæ fructu vitam præsentem terminaturus, et ex eo deputatus est ad pœnam. Et sicut causa peccati concupiscentia est, qua magis obeditur voluntati carnis, quam præcepto divino : ita pœnæ deputatio (deputationis) causa est peccati perpetratio ; et postea pro peccato nulla digna satisfactio. »

Et quibusdam interpositis, « Cum enim omnia norit, inquit, et nihil eum possit latere, disponit de omnibus secundum voluntatis suæ consilium justo judicio ; quamvis mortalibus absconso. Ut autem unusquisque ad pœnas deputetur sempiternas : non est ex iniquitate judicantis ; sed ex justitia decernentis. Tales enim novit eos, quos ad pœnas disposuit, ut digni essent, de quibus sic disponeretur. Propria enim voluntate deliquerunt, et cognoscentes viam veritatis, noluerunt sequi. Elegerunt enim iniquitatem, et hanc secuti sunt : et quia veritatem respuerunt ; merito eos debita pœna comprehendet. » Item : « Qui peccant, propterea quia peccatores præsciti sunt, nec pro peccatis pœnitentiam gesturi, idcirco ad pœnam prædestinati sunt. » Mitto alia complura ejusdem sententiæ : in quibus ostendit, reprobationem adultorum ex ipsorum culpa pendere, quod in peccato, et nequitia perseverare præoptarunt, quam ab ea resipiscere. Quod profecto non diceret, si gratiæ idonea putasset auxilia negata illlis ad perseverandum fuisse ; non eorum propria culpa, sed absoluta Dei prædestinatione, nec a personalibus, ut sic loquar, eorum pendente meritis.

## CAPUT XII.

*Consectaria quædam superiorum capitum. 1. De Valentina synodo, et Carisiacensi vulgaris error. 2. Vincentii Lenis falsa de Hincmaro suspicio. 3. Et hallucinatio duplex ejusdem. 4. De Prudentio Tricassino episcopo, et ejus epistola. 5. Cujusmodi vir ille fuerit, 7. Rectene adversantes sibi Gallicanos episcopos hæresis infamavit. 8. Ejusdem error in Augustini interpretanda sententia. 9. Tum novi præscripti licentia. 10. Aliud corollarium, fuisse certam Prædestinatianorum hæresim, et quatenus exstiterit. 11. Ex Adrumetinorum causa, et Augustini disputatione ex illorum orta dissensione, eadem hæresis illustratur. 12. Tum Fausti, ac Lucidi tempore fuisse monstratur.*

I. Jacta sunt in superiori tota disputatione semina variarum, et ad institutum nostrum utilium observationum ; duas deinceps in unum conferre, et paucis explicare decrevimus. Sic enim quorumdam partim inveteratis, partim novis occurremus erroribus, quos in illo, de quo agimus, argumento versari didicimus. Nam et eorum hujusmodi sunt aliqui, ut ad fulcienda, fovendaque nupera dogmata sectæ, momenti ac præsidii nonnihil conferre videantur.

Imprimis de Valentina synodo tenendum istud est, percrebuisse falsam quamdam opinionem, ut eam contra Prædestinatianorum hæresim celebratam fuisse persuasum nonnullis fuerit. Sic enim passim illa solet inscribi : et *in Annalibus* Baronius[1] « occasionem hujus congregandi episcoporum conventus præcipuam illam fuisse scribit, quod Scoti quidam vagi homines, quorum princeps Gothescalcus, de prædestinatione, et præscientia Dei, de gratia et libero arbitrio pravas opiniones, in vulgus spargere laborabant. » Atqui neque contra Gothescalcum synodus illa vel est coacta, vel decretum fecit ullum ; **De Valentina synodo Baronii error.**

1 Ad A.

sed pro illo potius : ut ex antecedentibus constat : neque contra Prædestinatianorum errores aliquid sanxit : sed adversus Hincmari, et Carisiacensis synodi capitula ; quæ tantum abest, ut Prædestinatianorum opinioni faverint ; ut ad eam evertendam vis illorum omnis comparata sit, ac Valentina ipsa placita ab Hincmaro, cæterisque partium earumdem, Prædestinatianorum propria judicata fuerint.

**Aliorum de Carisiacensi synodo error.**

Non minori, sed contrario tamen errore labuntur, qui Carisiacensis capitula synodi eorumdem hæreticorum, quos Prædestinatianos vocant, dogmata damnasse putant. Etenim quamvis Hincmarus, et qui una cum eo in illa synodo convenerunt, capitulis suis quatuor edendis Prædestinatorum hæresim oppugnare se videri voluerint, revera tamen nihil minus egerunt : sed recta, et catholicæ fidei consentanea capita, nec ab suis, quod ad summam attinet, magnopere distantia labefactare conati sunt, uti supra docuimus, et Lugdunensis Ecclesiæ nomine *de retinenda Scripturæ veritate* inscriptus liber ostendit.

**Valentina decreta falso in invidiam vocata.**

II. Ut autem Valentinæ synodi decreta, falso sunt in invidiam vocata Prædestinatianæ hæresis : sic vicissim Hincmari, et Carisiacensis synodi capitula pro hæreticis immerito traducta sunt ab Valentinis Patribus : et hodieque ab Armacanis, ac similibus in crimen adducuntur erroris Semipelagiani : quo nihil fingi possit obtusius. Et hoc tamen ineptum atque illepidum commentum suffragatorem habuit *magnificum* illum (sic enim ab Armacano vocatur) *Libertum Fromondum*, qui sub Vincentii Lenis Arausicani persona fœnei hominis, mimum nuper suum peregit. Hic enim in epistola prodroma *ad Richardum*, capite duodecimo, ut hoc probaret, quod nihil erat necesse, Augustini de gratia sententiam, et doctrinam olim in Galliis tralatitiam, ac vulgo receptam fuisse, Prudentii Tricassini « tractoriam epistolam profert, quam ad Æneæ Parisiensis ordinationem misit : » in qua certorum illi professionem capitum injungit, antequam in episcopum consecretur. Quod autem epistolæ isti, et propositis in ea capitibus ex vera, ut putabat Prudentius, Augustini doctrina, refragatus est Hincmarus, hunc amaris dictis lacerat infamatque Vincentius Lenis. « Quis vero iste Prudentii episcopi catholici, et S. Augustini sectatoris refutator, inquit, Hincmarus ? Nempe inter Semipelagianorum sui temporis proceres : cujus capitula, et errores in synodo Valentina, a trium provinciarum episcopis condemnati, ut ipse in epistola ad Carolum Calvum conqueritur. Quid ergo mirum, si Hincmarus iste (cujus ineptas quæstiunculas, et aniles pene fabulas, Scotorumque pultes puritati fidei nauseam inferentes se penitus respuere, Valentini Patres testati sunt) orthodoxam Prudentii, et sancti Augustini doctrinam confutare conatus sit ? » De Prudentio, et ejus epistola dicam postea.

**Duo exquisita Vincentii Lenis mendacia.**

III. Duo sunt, de quibus agi prius oportet, exquisita Vincentii mendacia. Primum est, quod Hincmarum inter Semipelagianorum proceres numerandum asserit : « cujus, inquit, capitula, et errores in synodo Valentina condemnati. » Relegantur capitula ista in Carisiacensi synodo constituta, et Semipelagianæ hæresis vel leve vestigium in illis notetur. Sed homines videlicet inepti, ad omnes rixas paratum habent hoc convicium, ut Pelagianos, et Semipelagianos nominent, quoscumque nacti fuerint opinione discordes, hoc est non perinde insanientis sapientiæ temerarios assertores. Falsum est itaque capitulis istis Carisiacensibus Semipelagiani aliquid veneni subesse : quod impune theriacopola nugatur. Hoc si sic haberet, Semipelagiana essent et Valentina capitula : quæ in eamdem cum illis conspirare doctrinam, ac solo differre loquendi modo, supra demonstravimus.

Alterum mendacium, quod ea contra Hincmarum ab Valentina synodo dicta esse scribit quæ ad Joannem Scotum Erigenam omnino pertinent ; nimirum ista capitis quinti : « Ineptas autem quæstiunculas, et aniles pene fabellas, Scotorumque pultes puritati fidei nauseam inferentes, etc. penitus respuimus. » De Hincmaro verba hæc insulse Vincentius intelligenda putavit : quasi Scotus ille fuerit, et istius gentis pultibus saginatus, quod nullo modo procedit : uti nec de Gothescalco accipi possunt, quæ fuit aliquorum opinio : qui et propterea Scotum illum fuisse genere suspicati sunt. Sed tam erraruut isti, quam Fromondus, imo fœdius hic, quam illi : cum de Hincmaro tale quippiam suspicandi ne levissimum quidem argumentum suppetat. At de Joanne Scoto loqui voluisse Valentinos Patres minime dubitabit : qui scriptoris illius ineptas, et aniles argutias ex Flori libro adversus eum scripto repetere voluerit

**De Prudentio Tricassino [illegible] epistola.**

IV. De Prudentio Tricassino epsicopo nunc agendum, deque epistola, quam ad episcopos scripsit ad ordinandum Æneam Parisiensium episcopum in unum collectos. Descripsit hanc epistolam Vincentius Lenis, et magnum

culneum dcimen-lum.

in ea causæ suæ firmamentum constituit; ut et Armacani cæteri. Sed cassum, ac fatile sibi præsidium advocant, vereque συνίχην ἐπικουρίαν, qui illius auctoritate nituntur. Nam neque ponderis ullius epistola est ista; et si quid Armacanorum sectam adjuvat, eo ipso vel eamdem evertit illam, vel sibimetipsi fidem omnem detrahit: ac postremo si legitimus ac proprius epistolæ istius sensus adhibeatur, novi dogmatis patronos nihilo instructiores facit: imo eorum potius rationibus obsistit. Hæc tria præter illorum mentem, vera certaque esse priusquam colligo, summam epistolæ totius exponam. Cum ad ordinandum Æneam Parisiensium episcopum conventus esset episcoporum factus ex canonum præscripto[1], qui episcopum ab omnibus provinciæ epscopis, quoad fieri potest, ordinari præcipiunt; aut si difficile id est factu, saltem iis, qui adesse nequeunt, per scripta consentientibus, Prudentius Trecensis, qui sub Senonensi Metropolitano, ut et Parisiensis olim, censebatur, cum per valetudinem interesse non posset; missa ad Wenilonem Senonensem per ecclesiæ suæ presbyterum epistola, illius ordinationi suffragatus est, sed ea lege, ut et Romanorum pontificum Innocentii, Zosimi, ac cæterorum: nec non Hilarii, Ambrosii, Augustini, aliorumque catholicorum scriptis, ac dictis assentiretur: « ac specialiter super quatuor capitulis, quibus omnis Ecclesia catholica adversus Pelagium, ejusque hæreseos sequaces, pugnavit, ac vicit. » Horum capitum primum est de libero arbitrio, « quod in Adam merito inobedientiæ amissum, per Christum redditum, atque liberatum est: ita tamen, ut ad omne opus bonum sive cogitandum, sive inchoandum, ac perseveranter consummandum Dei gratia semper indigeamus. » Secundum est, « ut Dei omnipotentis altissimo, secretoque consilio credat, atque fateatur, quosdam Dei gratuita misericordia ante omnia sæcula prædestinatos ad vitam; quosdam imperscrutabili justitia prædestinatos ad pœnam. » Tertium est, « ut credat, et confiteatur cum omnibus Catholicis, sanguinem Domini nostri Jesu Christi pro omnibus hominibus ex toto mundo in eum credentibus fusum; non autem pro illis, qui nunquam in eum crediderunt; nec hodieque credunt, nunquamque credituri sunt. » Quartum, « ut credat, atque confiteatur, Deum omnipotentem omnes, quoscumque vult, salvare: et neminem posse salvari ullatenus, nisi quem ipse salvaverit, omnes autem salvari, quoscumque ipse salvare voluerit. Ac per hoc quicumque non salvantur, penitus non esse voluntatis illius ut salventur. » Hæc si « confitendo subscribere, et subscribendo confiteri voluerit, ejus me ordinationi, ait Prudentius, consentaneum esse profiteor: sin alias, prorsus neque assentior, neque fidelibus Christi assentiendum suadeo. » Ad hæc triumphat, ac gestit Armacanorum natio; et inter hos Fromondus Lenis, qui hinc animadvertere nos jubet, « cujus doctrinæ præeunte jurejurando initiari olim in Gallia solerent episcopi. »

Petrus item Aurelius, qui illa ipsa venena doctrinæ iisdem, quibus Fromondus, ex fontibus hausta propinavit, cautionis illius causam hujusmodi refert; « Nam quod hæc doctrina quibusdam ex occasione errorum Gothescalci tum temporis in dubium vocaretur[2], (de Augustini doctrina loquitur) professionem ejus ab omnibus, præcipue episcopis, exigendam putavit: quia earum potissimum doctrinarum confessio in Ecclesia postulari solet, quæ postquam ab universa Ecclesia probata fuerunt, postea tamen errore, seu inscitia hominum in controversiam redeunt. »

V. Quam hæc vana, et commentitia sint, evidentius intelligi poterit, cum de Prudentio illo Tricassino quædam ex historia perstrinxero.

Cujusmodi vir ille fuerit.

Annales Francorum ex vetustissimo codice monasterii S. Bertini editi ad annum 861[3]; hæc adscribunt: « Galindo cognomento Prudentius, Tricassinæ civitatis episcopus, natione Hispanus adprime litteris eruditus, qui ante aliquot annos Gothescalco Prædestinatiano restiterat; post felle commotus contra quosdam episcopos secum hæretico resistentes, ipsius hæresis defensor acerrimus: indeque non modica inter se diversa, et fidei adversa scriptitans moritur. Sicque licet diutino languore fatigaretur, ut vivendi, ita et scribendi finem fecit. » Consentanea ista sunt iis, quæ scribit Hincmarus in libro *de Prædestinatione*, capite XXI, ubi de tertio capitulo Carisiacensis synodi disputans, quod est de libero arbitrio; ita dicit: « Cui capitulo, cum aliis tribus, de quibus ratio agitur, in conventu episcoporum domnus subscripsit Prudentius. Postea autem in epistola ad Wenilonem suum archiepiscopum de ordi-

1 Nic. IV et VI. — 2 Petr. Aur. lib. *in octo caus. Spong.* op. — 3 Tom. III, *Hist. Franc.* — 4 Tom. I, Hinc.

sed pro illo potius : ut ex antecedentibus constat : neque contra Prædestinatianorum errores aliquid sanxit : sed adversus Hincmari, et Carisiacensis synodi capitula ; quæ tantum abest, ut Prædestinatianorum opinioni faverint ; ut ad eam evertendam vis illorum omnis comparata sit, ac Valentina ipsa placita ab Hincmaro, cæterisque partium earumdem, Prædestinatianorum propria judicata fuerint.

**Aliorum de Carisiacensi synodo error.**

Non minori, sed contrario tamen errore labuntur, qui Carisiacensis capitula synodi eorumdem hæreticorum, quos Prædestinatianos vocant, dogmata damnasse putant. Etenim quamvis Hincmarus, et qui una cum eo in illa synodo convenerunt, capitulis suis quatuor edendis Prædestinatorum hæresim oppugnare se videri voluerint, revera tamen nihil minus egerunt : sed recta, et catholicæ fidei consentanea capita, nec ab suis, quod ad summam attinet, magnopere distantia labefactare conati sunt, uti supra docuimus, et Lugdunensis Ecclesiæ nomine *de retinenda Scripturæ veritate* inscriptus liber ostendit.

**Valentina decreta falso in invidiam vocata.**

II. Ut autem Valentinæ synodi decreta, falso sunt in invidiam vocata Prædestinatianæ hæresis : sic vicissim Hincmari, et Carisiacensis synodi capitula pro hæreticis immerito traducta sunt ab Valentinis Patribus : et hodieque ab Armacanis, ac similibus in crimen adducuntur erroris Semipelagiani : quo nihil fingi possit obtusius. Et hoc tamen ineptum atque illepidum commentum suffragatorem habuit *magnificum* illum (sic enim ab Armacano vocatur) *Libertum Fromondum*, qui sub Vincentii Lenis Arausicani persona fœnei hominis, mimum nuper suum peregit. Hic enim in epistola prodroma *ad Richardum*, capite duodecimo, ut hoc probaret, quod nihil erat necesse, Augustini de gratia sententiam, et doctrinam olim in Galliis tralatitiam, ac vulgo receptam fuisse, Prudentii Tricassini « tractoriam epistolam profert, quam ad Æneæ Parisiensis ordinationem misit : » in qua certorum illi professionem capitum injungit, antequam in episcopum consecretur. Quod autem epistolæ isti, et propositis in ea capitibus ex vera, ut putabat Prudentius, Augustini doctrina, refragatus est Hincmarus, hunc amaris dictis lacerat infamatque Vincentius Lenis. « Quis vero iste Prudentii episcopi catholici, et S. Augustini sectatoris refutator, inquit, Hincmarus ? Nempe inter Semipelagianorum sui temporis proceres : cujus capitula, et errores in synodo Valentina, a trium provinciarum episcopis condemnati, ut ipse in epistola ad Carolum Calvum conqueritur. Quid ergo mirum, si Hincmarus iste (cujus ineptas quæstiunculas, et aniles pene fabulas, Scotorumque pultes puritati fidei nauseam inferentes se penitus respuere, Valentini Patres testati sunt) orthodoxam Prudentii, et sancti Augustini doctrinam confutare conatus sit ? » De Prudentio, et ejus epistola dicam postea.

**Duo exquisita Vincentii Lenis mendacia.**

III. Duo sunt, de quibus agi prius oportet, exquisita Vincentii mendacia. Primum est, quod Hincmarum inter Semipelagianorum proceres numerandum asserit : « cujus, inquit, capitula, et errores in synodo Valentina condemnati. » Relegantur capitula ista in Carisiacensi synodo constituta, et Semipelagianæ hæresis vel leve vestigium in illis notetur. Sed homines videlicet inepti, ad omnes rixas paratum habent hoc convicium, ut Pelagianos, et Semipelagianos nominent, quoscumque nacti fuerint opinione discordes, hoc est non perinde insanientis sapientiæ temerarios assertores. Falsum est itaque capitulis istis Carisiacensibus Semipelagiani aliquid veneni subesse : quod impune theriacopola nugatur. Hoc si sic haberet, Semipelagiana essent et Valentina capitula : quæ in eamdem cum illis conspirare doctrinam, ac solo differre loquendi modo, supra demonstravimus.

Alterum mendacium, quod ea contra Hincmarum ab Valentina synodo dicta esse scribit quæ ad Joannem Scotum Erigenam omnino pertinent ; nimirum ista capitis quinti : « Ineptas autem quæstiunculas, et aniles pene fabellas, Scotorumque pultes puritati fidei nauseam inferentes, etc. penitus respuimus. » De Hincmaro verba hæc insulse Vincentius intelligenda putavit : quasi Scotus ille fuerit, et istius gentis pultibus saginatus, quod nullo modo procedit : uti nec de Gothescalco accipi possunt, quæ fuit aliquorum opinio : qui et propterea Scotum illum fuisse genere suspicati sunt. Sed tam errarunt isti, quam Fromondus, imo fœdius hic, quam illi : cum de Hincmaro tale quippiam suspicandi ne levissimum quidem argumentum suppetat. At de Joanne Scoto loqui voluisse Valentinos Patres minime dubitabit: qui scriptoris illius ineptas, et aniles argutias ex Flori libro adversus eum scripto repetere voluerit

**De Prudentio Tricassino episcopo.**

IV. De Prudentio Tricassino episcopo nunc agendum, deque epistola, quam ad episcopos scripsit ad ordinandum Æneam Parisiensium episcopum in unum collectos. Descripsit hanc epistolam Vincentius Lenis, et magnum

in ea causæ suæ firmamentum constituit; ut et Armacani cæteri. Sed cassum, ac fatile sibi præsidium advocant, vereque συνίκην ἐπικουρίαν, qui illius auctoritate nituntur. Nam neque ponderis ullius epistola est ista; et si quid Armacanorum sectam adjuvat, eo ipso vel eamdem evertit illam, vel sibimetipsi fidem omnem detrahit: ac postremo si legitimus ac proprius epistolæ istius sensus adhibeatur, novi dogmatis patronos nihilo instructiores facit: imo eorum potius rationibus obsistit. Hæc tria præter illorum mentem, vera certaque esse priusquam colligo, summam epistolæ totius exponam. Cum ad ordinandum Æneam Parisiensium episcopum conventus esset episcoporum factus ex canonum præscripto[1], qui episcopum ab omnibus provinciæ epscopis, quoad fieri potest, ordinari præcipiunt; aut si difficile id est factu, saltem iis, qui adesse nequeunt, per scripta consentientibus, Prudentius Trecensis, qui sub Senonensi Metropolitano, ut et Parisiensis olim, censebatur, cum per valetudinem interesse non posset; missa ad Wenilonem Senonensem per ecclesiæ suæ presbyterum epistola, illius ordinationi suffragatus est, sed ea lege, ut et Romanorum pontificum Innocentii, Zosimi, ac cæterorum: nec non Hilarii, Ambrosii, Augustini, aliorumque catholicorum scriptis, ac dictis assentiretur: « ac specialiter super quatuor capitulis, quibus omnis Ecclesia catholica adversus Pelagium, ejusque hæreseos sequaces, pugnavit, ac vicit. » Horum capitum primum est de libero arbitrio, « quod in Adam merito inobedientiæ amissum, per Christum redditum, atque liberatum est: ita tamen, ut ad omne opus bonum sive cogitandum, sive inchoandum, ac perseveranter consummandum Dei gratia semper indigeamus. » Secundum est, « ut Dei omnipotentis altissimo, secretoque consilio credat, atque fateatur, quosdam Dei gratuita misericordia ante omnia sæcula prædestinatos ad vitam; quosdam imperscrutabili justitia prædestinatos ad pœnam. » Tertium est, « ut credat, et confiteatur cum omnibus Catholicis, sanguinem Domini nostri Jesu Christi pro omnibus hominibus ex toto mundo in eum credentibus fusum; non autem pro illis, qui nunquam in eum crediderunt; nec hodieque credunt, numquamque credituri sunt. » Quartum, « ut credat, atque confiteatur, Deum omnipotentem omnes, quoscumque vult, salvare: et neminem posse salvari ullatenus, nisi quem ipse salvaverit, omnes autem salvari, quoscumque ipse salvare voluerit. Ac per hoc quicumque non salvantur, penitus non esse voluntatis illius ut salventur. » Hæc si « confitendo subscribere, et subscribendo confiteri voluerit, ejus me ordinationi, ait Prudentius, consentaneum esse profiteor: sin alias, prorsus neque assentior, neque fidelibus Christi assentiendum suadeo. » Ad hæc triumphat, ac gestit Armacanorum natio; et inter hos Fromondus Lenis, qui hinc animadvertere nos jubet, « cujus doctrinæ præeunte jurejurando initiari olim in Gallia solerent episcopi. »

*Ficulneum fulcimentum.*

Petrus item Aurelius, qui illa ipsa venena doctrinæ iisdem, quibus Fromondus, ex fontibus hausta propinavit, cautionis illius causam hujusmodi refert; « Nam quod hæc doctrina quibusdam ex occasione errorum Gothescalci tum temporis in dubium vocaretur[2], (de Augustini doctrina loquitur) professionem ejus ab omnibus, præcipue episcopis, exigendam putavit: quia earum potissimum doctrinarum confessio in Ecclesia postulari solet, quæ postquam ab universa Ecclesia probata fuerunt, postea tamen errore, seu inscitia hominum in controversiam redeunt. »

V. Quam hæc vana, et commentitia sint, evidentius intelligi poterit, cum de Prudentio illo Tricassino quædam ex historia perstrinxero.

**Cujusmodi vir ille fuerit.**

Annales Francorum ex vetustissimo codice monasterii S. Bertini editi ad annum 861[3]; hæc adscribunt: « Galindo cognomento Prudentius, Tricassinæ civitatis episcopus, natione Hispanus adprime litteris eruditus, qui ante aliquot annos Gothescalco Prædestinatiano restiterat; post felle commotus contra quosdam episcopos secum hæretico resistentes, ipsius hæresis defensor acerrimus: indeque non modica inter se diversa, et fidei adversa scriptitans moritur. Sicque licet diutino languore fatigaretur, ut vivendi, ita et scribendi finem fecit. » Consentanea ista sunt iis, quæ scribit Hincmarus in libro *de Prædestinatione*, capite XXI, ubi de tertio capitulo Carisianensis synodi disputans, quod est de libero arbitrio; ita dicit: « Cui capitulo, cum aliis tribus, de quibus ratio agitur, in conventu episcoporum domnus subscripsit Prudentius. Postea autem in epistola ad Wenilonem suum archiepiscopum de ordi-

1 Nic. IV et VI. — 2 Petr. Aur. lib. *in octo caus. Spong.* op. — 3 Tom. III, *Hist. Franc.* — 4 Tom. I, Hinc.

nando Ænea Parisiorum episcopo directa, quatuor ponens capitula, ita de hoc primo dicit, » etc. Tum Prudentii verbis exscriptis, ista pertexit ; « Unde miramur cum in præfata synodo capitulis superius memoratis (Carisiacensis videlicet synodi) subscripserit, et canonicas functiones, atque decreta Apostolicæ sedis pontificum sufficienter cognita de synodali subscriptione, atque professione habeat, tam inconsulte, et inconsuete, sine probabili conlatione, contra regularum instituta, hujusmodi scriptum pro ordinationis consensu coepiscopi sui ad archiepiscopum, et coepiscopos suos transmiserit. » Verisimile est autem Hincmarum Remensem, unum episcoporum illorum fuisse, quibus cum antea causa et animo conjunctus, simultate deinde suscepta, sententiam cum voluntate mutavit, ut referunt Annales Bertiniani. Porro Hincmarus idem ad Egilonem archiepiscopum scribens de Gothescalco[1], ait « hunc multos habere fautores : sicut habuit domnum Prudentium, sicut scripta illius testantur. » Tum meminit Annalis libri gestogum regum Francorum ab illo editi : in quo ad annum 858, « ad confirmandam suam sententiam, in quam a priore desciverat, hæc illum scripsisse narrat, Nicolaus Pontifex Romanus de gratia Dei, et libero arbitrio, de veritate geminæ prædestinationis, et de sanguine Christi ut pro credentibus omnibus fusus sit fideliter confirmat, et catholice decernit. Quod per alium (ait Hincmarus) non audivimus, nec alibi legimus ; » et Egilonem admonet, ut quia Romam cogitabat, de eo certiorem Nicolaum « faciat, ne scandalum inde in Ecclesia veniat, quasi ipse, quod absit, talia sicut Gothescalcus sentiat. » Meminit etiam Rhabanus in epistola *ad Hincmarum*, lucubrationis cujusdam Prudentii Tricassinæ civitatis episcopi ad Hincmarum, et ad Pardulum scriptæ, in qua testimonia plura collegerat veterum Patrum de prædestinatione; de qua re postea dicemus*.

**De Prudentio ejusque epistola judicium.** VI. His animadversis non erit difficile de Prudentio, et ejus epistola judicium. Cujus primum decretorum inconstantia, præsertim quæ ab collegis synodali auctoritate constituta probaverat, minime laudanda videtur. Deinde parum hoc ad causæ bonitatem pertinet, quod in epistola sua contra semetipsum testimonium dixit, seque inextricabilibus laqueis implicavit. Etenim hujusmodi quatuor illa esse capitula, putavit, quæ ab Ænea ante ordinationem approbari voluit, ut sine eorum professione, fidei integritas catholicæ non constaret, cum talia hæc esse præfatur, « qui bus omnis Ecclesia catholica adversus Pelagium, ejusque hæreseos sequaces, pugnavit, ac vicit. » Non erat, opinor, alteri dogmatis, quam quod catholica fide constabat, hæresis adversa Pelagii : nec aliis armis, quam illis ipsis fidei decretis, oppugnari, vincique poterat. Cum igitur quatuor illa capitula, de quibus cautionem exigebat Prudentius, ad Pelagianam debellandam hæresim *ab omni Ecclesia catholica* fuisse adhibita sentiat, totidem erunt effata catholicæ fidei, et quibus opposita esse judicantur, ea cum fide pugnantia erunt et hæretica; si prudenter ac vere ratiocinatur Prudentius. Atque eadem capita sic ille proposuit, et eo animo concepit, ut Hincmari totidem placitis opponeret in Carisiacensi synodo constitutis. Prorsus ergo tum hæretica illi visa sunt Carisiacensia capitula; tum quæ in epistola sua posuit, ad fidem Christianam spectantia. Hoc si verum est: etiam illud verum sit necesse est: toto illo tempore, quo ab Gothescalco, quæ fuit postea Valentini concilii, sententia dissidens, ab Hincmari, et Carisiacensium partibus stetit, Pelagianum fuisse Prudentium ; et alienum ab fide, professioneque catholica; quam sero tandem, et inclinante jam ætate pene senex dediderit. Siquidem ab anno 848, quo Carisiacensis habita est synodus, cujus capitulis subscripsit, ad annum, quo epistola ad ordinatores Æneæ scripsit, qui 858 putatur, quatuor interjecti sunt anni; quo intervallo priore abdicata, et quidem, ut hæretica, ut affirmat, opinione, catholicam complexus est, ætate morbisque confectus; ut epistolæ initio significat. Quamobrem anteacta omni vita vir *adprime litteris eruditus*, quod annalibus Bertinianis proditum est, cum ignorare non potuerit quid omnis Ecclesia catholica tot ab ortu hæresis Pelagianæ sæculis, quid Pelagius ipse, Pelagianique professi sint; cur his potius, quam illi sit assensus, nemo a me requirat: quid illius epistola loquatur, si est

* Adi de Prudentio Nic. Antonium in *Bibl. Hispana Vetere* lib. VI, cap. XI. Acta sanctorum t. I *April.* p. 531. Natalem Alexandrum in sæc. IX et X, diss. V, § 9. Z.

1 Hinc. Opusc. XXIV, tom. II.

scripta serio, non est obscura suspicio.

VII. Atque ut hæc ab ipso sibi inusta nota dissimuletur, cuinam probari istud potest, quod tot ac tales viros, hoc est, Francisci regni, quod Carolo Calvo parebat, antistites omnes, utriusvis illius notæ invidia dedecorare non est veritus? Nam aut hæreticos Pelagianos sua illa sententia pronuntiavit universos; aut extreme rudes, et indoctos esse judicavit, atque ulterutra de causa sacerdotio indignos, eoque mulctandos.

Et ut capitula ipsa, quatenus Carisiacensibus, nuper a se subscriptis, opposita putavit esse, consideremus : tria sunt illis specie sola verborum cum istis pugnantia. Nam quod primum posuit, et Carisiacensi secundo respondere debet, estque de libero hominis arbitrio, nihil habet adversum. Tria sunt reliqua, quæ nisi vocibus solis ab Carisiacensibus discrepent, re autem ac sensu congruant, neque cum Augustini, et ejus sectatorum doctrina; neque cum fide catholica consentiunt.

Horum primum, quod in quatuor est secundum; ut cum Carisiacensi pugnet, statuere debet, duplicem esse prædestinationem : unam ad bonam æternamque vitam : alteram ad interitum et damnationem. Carisiacenses autem reipsa idem fatentur: loquendi paulo diversum genus usurpant. Non enim prædestinari volunt homines ad mortem ; hoc est æternum supplicium : sed hoc illis prædestinari potius: cum utrique prædestinari negent reprobos ad peccatum; et Deum qua pœna damnaturus est olim male meritos, eam ab omni æternitate destinasse non dubitent.

De duobus Prudentii postremis major, et plausibilior est conflictio; quorum alterum pro solis credentibus, non pro omnibus hominibus fusum esse Christi sanguinem decernit: alterum, solos illos velle salvos facere Deum, qui reipsa salvi fiunt: non autem eos, qui a salute decidunt. Quæ quidem ut Carisiacensibus capitulis tertio et quarto contraria sint, necesse est, omnem penitus a Deo voluntatem abjudicari servandorum aliorum, quam qui in electorum numero censentur, etiam antecedentem, et conditionalem. Hanc enim solam erga reprobos Deo tribuunt Carisiacensia capita. Sic et Christum passum esse statuant oportet pro solis credentibus: ita ut passionis suæ fructum ad nullos alios pertinere voluerit, nisi ad eos, quibus reipsa utcumque profuit : ac ne voluntatem quidem conditionalem habuerit ullam, qua reliquis, si vellent, merita sua profutura decreverit. Quo posito, quid sit consequens videamus.

VIII. Ut a Christi redemptione, ac passione ordiar; quod pro solis credentibus fusum esse Christi sanguinem ait Prudentius; ita ut ad alios applicandæ quoquo modo passionis suæ voluntas in Christo nulla fuerit; imprimis ex eo consentanee deducitur, etiam pro reprobis plurimis passum esse Christum. Non enim credentes omnes, ac fideles electi sunt ad vitam : sed major illorum pars reproba est; quam non esse perseveraturam prævidit ex æterno Deus. Atqui *pro omnibus ex toto mundo in eum credentibus fusum esse sanguinem Christi*, docet Prudentius, ac solos illos excludit, qui nunquam omnino credituri sunt. Igitur qui aliquando credidit, et inter Christianos semel adscriptus fuit, pro eo fusus est Christi sanguis; tametsi vita sit, et æterna salute cariturus. Hoc vero cum Augustini sententia, quo eam sensu Prudentius, et Valentini Patres, et hodieque Armacani omnes interpretantur, neutiquam cohæret. Nam qua voluntate Deum velle salvos omnes fieri negat Augustinus, eam solis electis, et ad salutem prædestinatis attribuit; reproborum vero nemini. Similiter meritorum Christi, ejusque passionis ad fructum hominum applicatio, quam promiscuam, et communem omnibus esse negat Augustinus, ea solos ad electos ex ejus opinione spectat; non autem ad reprobos. — Ab Augustini doctrina abhorret Prudentius.

Augustinum audiamus id aperte testificantem in epistola centesima secunda *ad Evodium* « Non perit unus ex illis, inquit, pro quibus mortuus est. » Et sermone octavo *de natali S. Vincentii*, « Quando perit, inquit, qui sanguine Christi redemptus est? Potens homo non potest perdere quod emit auro suo; et Christus perdit, quod emit sanguine suo? » Prætermitto ejusdem alia loca, in quibus simile aliquid dicit, et quam Christi meritorum accommodationem hominibus omnibus detrahit, solis prædestinatis assignat, adimit reprobis. Quocirca longe ab Augustini auctoritate recessit Prudentius, cum ad fideles omnes Christi passionem extendit, ita ut cum cæteris communicari noluerit.

IX. Ecquis autem præscriptam illam ab uno episcopo professionis formulam probandam existimet, nedum in exemplum canonicæ auctoritatis assumat? In quo ridenda est Vincentii Lenis ἀνιστορησία, et antiqui moris inscitia, qui confessionem hujusmodi, qualis a Prudentio proposita est, olim in Gallia tra- — *Historiæ inscitia.*

latitiam fuisse abstruit, in quam jurati initiabantur episcopi. Adeoque stupidos, et *pultiphagonidas* fuisse nostrates Gallos Arausicanus insititius credidit, ut Episcopatum nemini mandarent, nisi qui prius in hæc absurda, et infanda jurasset; ut Et Deum assereret non omnes velle salvos fieri; imo majorem partem hominum penitus nolle : et Christum Dominum itidem pati pro omnibus recusasse; sed paucis exceptis, Adami universos posteros exsortes redemptionis illius esse jussisse? Parumne vero certis id argumentis antea demonstravimus, Augustinum, Prosperum, et alios Augustini sectatores; tum etiam Gothescalci defensores Lugdunenses, et qui Valentinum concilium celebrarunt, ac totam illam fœderatorum contra Carisiacenses episcoporum manum, multum ab Prudentii opinione discrepasse? Nam ex illorum placitis id sequi necessario probavimus, Deum reprobis, quantum in se est, et quoad fixæ, ac constitutæ leges generalis omnium administrationis ferunt, salutem velle tribuere. Hoc ipsum denique persuasum antiquis illis, ac totius Ecclesiæ consensu receptum fuisse, de Christi redemptione, quod Tridentini Patres de omnium catholicorum sententia pronuntiarunt[1]. « Etsi ille pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipere : sed eos duntaxat, quibus meritum passionis ejus communicatur. »

Quibus verbis non eos solos, qui aliquando crediderunt, ad Christi docent passionem, ac meritum pertinere : sed etiam reliquos omnes, qui in Christo nunquam renati sunt : pro quibus ita pati voluit, ut tamen *meritum passionis* illius adepti non fuerint. Et hos igitur Pelagianos non dubitavit esse Vincentius, ut et magister ejus Armacanus : nec non Petrus Aurelius[2] : qui Valentinum concilium, ac Prudentium affirmat, « contra theologos, et episcopos ætatis suæ, qui ab explorata Augustini, summorum pontificum, conciliorumque doctrina aberrasse videbantur, judicare non dubitasse, Deum eos salvos facere nolle, quos ad salutem non adduceret. » Sed de Prudentio, ac tota illa ejus actione satis multa.

Nec sibi satis constare

Prodiit nuper in lucem hoc ipso anno Prudentii Tricassini liber *de Prædestinatione* contra Joannem Scotum. Quem cum ego percurrerem, nonnulla in eo reperi ab illis dissidentia, quæ illius ex epistola commemoravi : iis autem consentanea, quæ ex antiquiorum pariter, et recentiorum Augustini sectatorum, et ipsorum adeo, qui Prudentii æquales fuerunt, scriptis effici paulo ante docui nimirum reproborum interitum non ex destinata, et certa fieri voluntate Dei : sed ex illorum voluntaria et pertinaci obduratione : quam prævidens Deus, frustra invitatos ad pœnitentiam ac salutem sempiternis addicit suppliciis. In capite primo libri illius, postquam ex Fulgentii testimonio docuit[3], « prædestinationem Dei esse sempiternam dispositionem futuri operis Dei; » de eadem prædestinatione, qua ad reprobos pertinet, ita loquitur : « Sed voluntarie in crimina labentes, atque in eis obstinatissime perdurantes juste punit, juste condemnat. Nequaquam enim justitiam servaret, nisi a se voluntaria defectione aversos, ac recedentes, neque ulla conversione ad se redeuntes prævaricatores meritis pœnis addiceret. Quia autem justus est, et justitiam servat, et tamdiu inexhaustæ bonitatis suæ patientia malos tolerat, muneribus donat, præmiis invitat; nec tamen ullo tantæ benignitatis medicamine molliuntur ; quin potius obduratione irrevocabili, et ingratitudine horribili in suis voluntariis iniquitatibus perseverant, æquitati ejus omnimodo dignissime competit, ut quos invicta bonitas nullatenus revocavit a scelere, æterna æquitas puniat in tormentis. » Non igitur ob solum originale peccatum absolute pœnis addicuntur æternis : neque « voluntatis illius penitus non est ut salventur : » quod in epistola sua posuit. Alioqui non « invicta bonitate revocare illos a scelere conaretur : nec « benignitatis suæ medicamine mollire illos » ad conversionem, et invitare diceretur, quæ omnia, si nullam penitus eorum salvandorum voluntatem haberet Deus, ficta, et ad illudendum comparata merito censerentur.

Deinde libri ejusdem capite undecimo[4], cum Joannes Scotus objecisset, « Si prædestinati sunt ad pœnam reprobi ; necessario perituros, pœnasque passuros inevitabiles : » ita Prudentius occurrit. « Non ideo fit aliquid, quia Deus præscivit; sed ideo ille præscivit, quia futurum scivit ; ac per hoc non est culpa præscientis, et prædestinantis Dei, si aliquis perit; sed creaturæ rationalis, quæ sibi meritum pereundi male vivendo, ejusque bonitatis largitatibus abutendo comparavit. Prædestinavit igitur Deus peccantem ad supplicium

1 Triden. vi, conc. Sess. vi, cap. iii. — 2 Petr. Aur. *in octo caus. Spong.* — 3 Prud. — 4 Ibid.

æternum secundum id, quod eum præscivit male victurum, et in malis operibus obstinatissime perseveraturum. Proinde culpa est ejus, qui talis futurus præscitus est, non Dei, qui talem præsciens prædestinavit ad pœnam. »

Hinc illud apparet, non constare sibi Prudentium : atque ex istis posterioribus illius sententiis idem colligi, conficique, quod ex aliorum utriusque sextæ, hoc est tam eorum, qui Hincmaro, et Carisiacensibus favebant, quam qui Valentinis decretis subscribebant, testimoniis consequens esse supra demonstravimus, Deum etiam reprobos, quantum in se est, salvos esse velle ; et ad salutem assequendam idonea illis gratiæ conferre præsidia : ut quicumque jam adulti pereunt, non propter originale duntaxat peccatum, sed propter voluntariam obstinationem, qua Dei vocationi, et gratiæ resistunt, sempiterna pœna crucientur.

Prudentius non accuratus scriptor. Et est alioqui Prudentius iste opere illo non multum accuratus scriptor, cujus hic exempla duo, triave dabimus. In capite quarto dictum illud Joannis Scoti refellit[2], « Voluntas hominis sine dubio substantialis est, » quod sic intelligebat, ut *naturalis* esset, et a natura insita : ex quo argumentabatur, non eam primi parentis peccato periisse ; hoc, inquam, Prudentius ex eo falsum esse probat; « quia si substantia esset, mala non esset ; omnis enim creatura bona, non autem omnis voluntas hominis bona. » In quo quantum aberret Prudentius non valde est acuti theologi discernere. Nam et verissima est illa Scoti propositio, voluntatem naturale aliquid esse, sive *substantiale* ; ideoque non fuisse originale labe deletam : et Prudentii ratiocinatio Manichæi sapit errorem ; ut late disserit Augustinus libro primo *contra Julianum*, capite VIII. Ibi enim asserit, « naturam quidem omnem, in quantum natura est bonam esse, » non illa bonitate, quæ *moralis* dici solet, sed quæ rei cuilibet, hoc est *enti* convenit. Porro malum prius naturæ ait accidere, et eam inficere. « Quæ mala, inquit, licet intelligamus non esse naturas , sed vitia naturarum, tamen simul intelligamus ea, nisi ex aliquibus, et in aliquibus naturis esse non posse : nec aliquid esse malum, nisi a bonitate defectum, etc. Quia et ipsa voluntas mala, nonnisi alicujus voluntas est profecto naturæ. » Ac mox, « Natura est, inquit, ipsa substantia, et bonitatis, et malitiæ capax. » Propterea in illa Christi Domini sententia; *Omnis arbor bona fructus bonos facit; mala autem arbor malos fructus facit*[1], etc., arborem ait significare « voluntatem seu bonam, seu malam : fructus autem opera, quæ nec bona voluntatis malæ, nec mala possunt esse voluntatis bonæ. » Igitur voluntas per sese *substantialis* est, et naturaliter homini indita; fit autem bona, vel mala accidente vitio, vel bonitate. « Omne quippe malum accidens est naturæ bonæ, » ait Philippus presbyter in *Jobi* caput V. Sed et in eo Prudentius aberrat[2], dum illud Scoti reprehendit, « Perdidisse hominem vigorem, et potestatem liberæ voluntatis. » Ipse autem non vigorem solum libertatis ; sed *libertatem* etiam amisisse contendit, « Nulla est enim, inquit, libertas si careat vigore et potestate. » Verum Scotus non libertatem hanc intelligebat, quam Prudentius expressit, quæ servituti est opposita : sed *liberam voluntatem*, sive *liberum arbitrium* ; quod primi peccato parentis « extinctum non esse, viribus licet attenuatum, et inclinatum » scivit Tridentina synodus[3].

Ridiculum et istud est, quod capite tertio *Deum esse caritatem* fatetur : sed non esse *Prædestinationem* : ex quo fit consequens, unam quidem esse caritatem in Deo; sed non unam esse prædestinationem, contra quam Scotus existimabat. Atqui tam Deus *prædestinatio est*, quam *caritas* ; si *prædestinatio*, uti par est, pro ipsa Dei præscientia, et voluntatis proposito sumatur; quæ quidem in Deo Deus ipse sunt : tametsi ut ad effecta ipsa referuntur, nonnulla distinctione separari a nobis intelligantur.

X. Accedat ad superiores utilissima hæc ἐπίστασις, quæ ex antecendentium doctrina capitum existit : fuisse sine dubio *Prædestinatianorum* hæresim aliquam in rerum natura : fallique nonnullos, qui pro commentitia illam habent, et hujusmodi vocabulo infamatos a Pelagianis esse catholicos putant, qui in gratia, et prædestinatione tuenda Augustinianos se esse profitebantur. Quod etsi non omnino diffitendum est, tali nominis, et hæresis invidia non solum ab hæreticis, sed etiam quibusdam a Satholicis, qui in prædestinationis negotio ab Augustino dissidebant, oneratos illos fuisse, qui Augustiniani apprime esse studebant : nihilominus alii quidam exstiterunt, qui quod istis perperam,

*Observatio.* *Vero exstitit hæresis Prædestinatiana*

1 *Matth.* VII, 17. — 2 Prud. — 3 Sess. VI, cap. III.

latitiam fuisse abstruit, in quam jurati initiabantur episcopi. Adeoque stupidos, et *pultiphagonidas* fuisse nostrates Gallos Arausicanus insititius credidit, ut Episcopatum nemini mandarent, nisi qui prius in hæc absurda, et infanda jurasset; ut Et Deum assereret non omnes velle salvos fieri; imo majorem partem hominum penitus nolle : et Christum Dominum itidem pati pro omnibus recusasse; sed paucis exceptis, Adami universos posteros exsortes redemptionis illius esse jussisse? Parumne vero certis id argumentis antea demonstravimus, Augustinum, Prosperum, et alios Augustini sectatores; tum etiam Gothescalci defensores Lugdunenses, et qui Valentinum concilium celebrarunt, ac totam illam fœderatorum contra Carisiacenses episcoporum manum, multum ab Prudentii opinione discrepasse? Nam ex illorum placitis id sequi necessario probavimus, Deum reprobis, quantum in se est, et quoad fixæ, ac constitutæ leges generalis omnium administrationis ferunt, salutem velle tribuere. Hoc ipsum denique persuasum antiquis illis, ac totius Ecclesiæ consensu receptum fuisse, de Christi redemptione, quod Tridentini Patres de omnium catholicorum sententia pronuntiarunt[1]. « Etsi ille pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipere : sed eos duntaxat, quibus meritum passionis ejus communicatur. »

Quibus verbis non eos solos, qui aliquando crediderunt, ad Christi docent passionem, ac meritum pertinere : sed etiam reliquos omnes, qui in Christo nunquam renati sunt : pro quibus ita pati voluit, ut tamen *meritum passionis* illius adepti non fuerint. Et hos igitur Pelagianos non dubitavit esse Vincentius, ut et magister ejus Armacanus : nec non Petrus Aurelius[2] : qui Valentinum concilium, ac Prudentium affirmat, « contra theologos, et episcopos ætatis suæ, qui ab explorata Augustini, summorum pontificum, conciliorumque doctrina aberrasse videbantur, judicare non dubitasse, Deum eos salvos facere nolle, quos ad salutem non adduceret. » Sed de Prudentio, ac tota illa ejus actione satis multa.

Nec sibi satis constare

Prodiit nuper in lucem hoc ipso anno Prudentii Tricassini liber *de Prædestinatione* contra Joannem Scotum. Quem cum ego percurrerem, nonnulla in eo reperi ab illis dissidentia, quæ illius ex epistola commemoravi : iis autem consentanea, quæ ex antiquiorum pariter, et recentiorum Augustini sectatorum, et ipsorum adeo, qui Prudentii æquales fuerunt, scriptis effici paulo ante docui nimirum reproborum interitum non ex destinata, et certa fieri voluntate Dei : sed ex illorum voluntaria et pertinaci obduratione : quam prævidens Deus, frustra invitatos ad pœnitentiam ac salutem sempiternis addicit suppliciis. In capite primo libri illius, postquam ex Fulgentii testimonio docuit[3], « prædestinationem Dei esse sempiternam dispositionem futuri operis Dei; » de eadem prædestinatione, qua ad reprobos pertinet, ita loquitur : « Sed voluntarie in crimina labentes, atque in eis obstinatissime perdurantes juste punit, juste condemnat. Nequaquam enim justitiam servaret, nisi a se voluntaria defectione aversos, ac recedentes, neque ulla conversione ad se redeuntes prævaricatores meritis pœnis addiceret. Quia autem justus est, et justitiam servat, et tamdiu inexhaustæ bonitatis suæ patientia malos tolerat, muneribus donat, præmiis invitat; nec tamen ullo tantæ benignitatis medicamine molliuntur; quin potius obduratione irrevocabili, et ingratitudine horribili in suis voluntariis iniquitatibus perseverant, æquitati ejus omnimodo dignissime competit, ut quos invicta bonitas nullatenus revocavit a scelere, æterna æquitas puniat in tormentis. » Non igitur ob solum originale peccatum absolute pœnis addicuntur æternis : neque « voluntatis illius penitus non est ut salventur : » quod in epistola sua posuit. Alioqui non « invicta bonitate revocare illos a scelere conaretur : nec « benignitatis suæ medicamine mollire illos » ad conversionem, et invitare diceretur, quæ omnia, si nullam penitus eorum salvandorum voluntatem haberet Deus, ficta, et ad illudendum comparata merito censerentur.

Deinde libri ejusdem capite undecimo[4], cum Joannes Scotus objecisset, « Si prædestinati sunt ad pœnam reprobi, necessario perituros, pœnasque passuros inevitabiles : » ita Prudentius occurrit. « Non ideo fit aliquid, quia Deus præscivit; sed ideo ille præscivit, quia futurum scivit; ac per hoc non est culpa præscientis, et prædestinantis Dei, si aliquis perit; sed creaturæ rationalis, quæ sibi meritum pereundi male vivendo, ejusque bonitatis largitatibus abutendo comparavit. Prædestinavit igitur Deus peccantem ad supplicium

1 Triden. VI, conc. Sess. VI, cap. III. — 2 Petr. Aur. *in octo caus. Spong.* — 3 Prud. — 4 Ibid.

æternum secundum id, quod eum præscivit male victurum, et in malis operibus obstinatissime perseveraturum. Proinde culpa est ejus, qui talis futurus præscitus est, non Dei, qui talem præsciens prædestinavit ad pœnam. »

Hinc illud apparet, non constare sibi Prudentium : atque ex istis posterioribus illius sententiis idem colligi, conficique, quod ex aliorum utriusque sextæ, hoc est tam eorum, qui Hincmaro, et Carisiacensibus favebant, quam qui Valentinis decretis subscribebant, testimoniis consequens esse supra demonstravimus, Deum etiam reprobos, quantum in se est, salvos esse velle ; et ad salutem assequendam idonea illis gratiæ conferre præsidia : ut quicumque jam adulti pereunt, non propter originale duntaxat peccatum, sed propter voluntariam obstinationem, qua Dei vocationi, et gratiæ resistunt, sempiterna pœna crucientur.

Prudentius non accuratus scriptor.

Et est alioqui Prudentius iste opere illo non multum accuratus scriptor, cujus hic exempla duo, triave dabimus. In capite quarto dictum illud Joannis Scoti refellit[2], « Voluntas hominis sine dubio substantialis est, » quod sic intelligebat, ut *naturalis* esset, et a natura insita : ex quo argumentabatur, non eam primi parentis peccato periisse ; hoc, inquam, Prudentius ex eo falsum esse probat; « quia si substantia esset, mala non esset ; omnis enim creatura bona, non autem omnis voluntas hominis bona. » In quo quantum aberret Prudentius non valde est acuti theologi discernere. Nam et verissima est illa Scoti propositio, voluntatem naturale aliquid esse, sive *substantiale* ; ideoque non fuisse originale labe deletam : et Prudentii ratiocinatio Manichæi sapit errorem ; ut late disserit Augustinus libro primo *contra Julianum*, capite VIII. Ibi enim asserit, « naturam quidem omnem, in quantum natura est bonam esse, » non illa bonitate, quæ *moralis* dici solet, sed quæ rei cuilibet, hoc est *enti* convenit. Porro malum prius naturæ ait accidere, et eam inficere. « Quæ mala, inquit, licet intelligamus non esse naturas , sed vitia naturarum, tamen simul intelligamus ea, nisi ex aliquibus, et in aliquibus naturis esse non posse : nec aliquid esse malum, nisi a bonitate defectum, etc. Quia et ipsa voluntas mala, nonnisi alicujus voluntas est profecto naturæ. » Ac mox, « Natura est, inquit, ipsa substantia, et bonitatis, et malitiæ capax. » Propterea in illa Christi Domini sententia; *Omnis arbor bona fructus bonos facit; mala autem arbor malos fructus facit*[1], etc., arborem ait significare « voluntatem seu bonam, seu malam: fructus autem opera, quæ nec bona voluntatis malæ, nec mala possunt esse voluntatis bonæ.» Igitur voluntas per sese *substantialis* est, et naturaliter homini indita; fit autem bona, vel mala accidente vitio, vel bonitate. « Omne quippe malum accidens est naturæ bonæ, » ait Philippus presbyter in *Jobi* caput V. Sed et in eo Prudentius aberrat[2], dum illud Scoti reprehendit, « Perdidisse hominem vigorem, et potestatem liberæ voluntatis. » Ipse autem non vigorem solum libertatis; sed *libertatem* etiam amisisse contendit, « Nulla est enim, inquit, libertas si careat vigore et potestate.» Verum Scotus non libertatem hanc intelligebat, quam Prudentius expressit, quæ servituti est opposita: sed *liberam voluntatem*, sive *liberum arbitrium* ; quod primi peccato parentis « extinctum non esse, viribus licet attenuatum, et inclinatum » scivit Tridentina synodus[3].

Ridiculum et istud est, quod capite tertio *Deum esse caritatem* fatetur : sed non esse *Prædestinationem* : ex quo fit consequens, unam quidem esse caritatem in Deo; sed non unam esse prædestinationem, contra quam Scotus existimabat. Atqui tam Deus *prædestinatio est*, quam *caritas ;* si *prædestinatio*, uti par est, pro ipsa Dei præscientia, et voluntatis proposito sumatur; quæ quidem in Deo Deus ipse sunt : tametsi ut ad effecta ipsa referuntur, nonnulla distinctione separari a nobis intelligantur.

X. Accedat ad superiores utilissima hæc ἐπίστασις, quæ ex antecendentium doctrina capitum existit : fuisse sine dubio *Prædestinatianorum* hæresim aliquam in rerum natura : fallique nonnullos, qui pro commentitia illam habent, et hujusmodi vocabulo infamatos a Pelagianis esse catholicos putant, qui in gratia, et prædestinatione tuenda Augustinianos se esse profitebantur. Quod etsi non omnino diffitendum est, tali nominis, et hæresis invidia non solum ab hæreticis, sed etiam quibusdam a Satholicis, qui in prædestinationis negotio ab Augustino dissidebant, oneratos illos fuisse, qui Augustiniani apprime esse studebant : nihilominus alii quidam exstiterunt, qui quod istis perperam,

Observatio.

Vere exstitit hæresis Prædestinatiana

1 Matth. VII, 17. — 2 Prud. — 3 Sess. VI, cap. III.

et ab ignaris opinionis illorum est objectum, pravitate quadam animi, vel errore sunt secuti. Quam etiam hæresim Augustino adhuc in vivis agente coortam esse, non de nihilo affirmarunt auctores illi, cujusquemodi tandem fuerint, quos capite sexto ejus rei testes adduximus. Ac profecto multum aberravit a vero Anonymus ille *Apologetici*[1] pro Armacano posterioris auctor : qui Augustini tempore nullam fuisse talem hæresim defendit : quando apud Adrumetinos monachos rixa est orta de prædestinatione, quam ex Augustini libris male interpretati erant aliqui, et ad eam pacandam, libros ille duos elucubravit; unum *de gratia, et libero arbitrio;* alterum *de Correptione, et gratia;* quorum in secundo libro *Retractationum* meminit[2]. Falsus est, inquam, non nominatus ille, sed nec nominandus *Apologetici* scriptor : qui nullos tunc ait extitisse, qui istud dogma profiterentur, quod Prædestinatianorum proprium fuit, quodque in libris illis duobus; sed præsertim in posteriori, refellit Augustinus. Quippe turbarum in illo monasterio causam hanc intervenisse putat Apologista, quod cum Augustini scripta quædam Florus unus ex monachis ad suos attulisset, nonnulli eo lecto suspicati sunt, negari ab illo liberi usum arbitrii, ac totum imputari gratiæ negotium salutis, ac cætera id genus Prædestinatianorum decreta consequi : non autem vel ipsos, qui talia contra Augustini sententiam objicerent, vel alios ullos, vera hæc esse persuasisse sibi, ut Prædestinatiani propterea nominari deberent.

Ex Adrumetinorum causa et Augustini disputatione eadem hæresis illustratur.

XI. Verum aliter sese rem habere, ac fuisse quosdam, qui opinionis pravitatem istam combiberant, *ex male intellectis*, ut scribit Sigebertus, Augustini libris; hujus ipsa verba demonstrant, quibus errorem illum refutat in libro *de Correptione et gratia.* Sic enim concepta sunt, ut non tanquam opposita sibi ab recte alioqui sentientibus; sed tanquam ex intimis adversantium deprompta sensibus, et ex animi eorum sententia prolata quæ objiciebantur, accipere sit visus. Hujusmodi sunt illa ex capite secundo. « Non se itaque fallant, qui dicunt, et utique sentiunt : Ut quid nobis prædicatur, atque præcipitur, ut declinemus a malo, et faciamus bonum, si hoc nos non agimus, sed id velle, et operari Deus operatur in nobis? » Item[3] : « Ergo, inquiunt, præcipiant tantummodo nobis quid facere debeamus qui nobis præsunt, et ut faciamus, orent pro nobis; non autem nos corripiant, et arguant, si non fecerimus. » Et rursus capite quarto : « Quomodo, inquit, meo vitio non habetur, quod non accepi ab illo, a quo nisi detur, non est omnino alius, unde tale, ac tantum munus habeatur. » Et capite V. « Cur autem isti, qui corripi nolunt, dicunt, tantum præcipe mihi, » etc. Et, « Apostolus, inquiunt, ait, *Quis enim te discernit ?* » etc. ubi usurpari ab illis solitas voces refert, et iis respondet. Hæc sunt Prædestinatianorum propria dogmata; quæ sane nonnullos reipsa defendisse, non autem contra Augustini sententiam objecisse tanquam aliena, et absurda; perspicuum est ex iis,quæ subinde Adrumetinos monachos alloquens dicit : « Patimini me paululum, fratres mei, non adversum vos, quorum rectum est cor cum Deo, sed adversus eos, qui terrena sapiunt, (non alios certe quam sic opinantes, loquentesque Prædestinatianos) vel adversus ipsas humanas cogitationes, pro cœlestis, et divinæ gratiæ veritate certare. Hoc enim dicunt, qui in suis malignis operibus ab hujus gratiæ prædicatoribus corripi nolunt. » Non deerant igitur aliqui, qui quod existimarent, Deum gratia sua sic inflectere voluntates humanas quocumque vellet, ut arbitrium liberum necessitate quadam raperetur, et propterea, nisi quis recte ageret, aut si peccatum aliquod committeret, non sibi, sed divinæ voluntati, et inopiæ auxilii tribuendum, quod ita persuasi, inquam, essent, negabant reprehendi se, castigarique debere, quoniam aliter nequibant facere. Vide quæ deinceps de eodem argumento disputat Augustinus; ex quibus agnosces, reipsa quosdam sic arbitratos, et sic locutos esse, præter Adrumetinos illos, quos opera sua emendatos esse gratulatur.

Ac ne longius exempla repetantur, certe in libro *de dono perseverantiæ*, capite XV, Augustinus ipse in suo monasterio quemdam monachum exstitisse refert aura istiusmodi impii erroris afflatum. « Fuit quidam, ait, in nostro monasterio, qui corripientibus fratribus, cur quædam non facienda faceret, et facienda non faceret, respondebat; qualiscumque nunc sim, talis ero, qualem me Deus futurum esse præscivit. Qui profecto, et verum dicebat, et hoc vero non proficiebat in bonum : sed usque adeo profecit in ma-

1 Lib. IV cap. XX. — 2 Cap. LXVI et LXVII. — 3 Ibid. cap. III.

lum, ut deserta monasterii societate, fieret canis reversus ad suum vomitum : et tamen adhuc qualis sit futurus incertum est.» Habes hic germanum sine dubio Prædestinatianum, etiam præter Adrumetinos monachos, ut negare aliquos tales per illud tempus exstitisse, stolide sit impudentis, ac pervicacis hominis.

m Fausti Lucidi tempore sse monstratur.

XII. Quinetiam Fausti tempore nonnullos in eodem errore versatos esse, qui et *Prædestinatiani* sunt vocati, veluti Lucidum presbyterum, ostendimus supra, capite VII. Neque vero necesse est, ut hæresim peculiarem fuisse dicamus Prædestinatianorum sectam aliquam animo describere, quam talium dogmatum vindices corporati, et coaliti continua successione propagaverint : quemadmodum Ariani, Photiniani, Novatiani, Eutychiani, Nestoriani, et nostra ætate, Lutherani, et Calviniani. Quippe omnes illi, et alii complures suo quodam corpore, et quasi communitate censebantur, et hodieque perseverant recentiores isti; ut etiam civitates integras, et provincias ejusdem professione nominis, et religionis occupatas teneant. Non ita *Prædestinati;* neque vero ita se habuisse statim est consequens, si secta vel hæresis istiusmodi fuerit. Satis enim est, paucos ac dispersos, nec in idem conjuratos, et conspirantes : verum per se singulos, ac separatos certis exstitisse temporibus ac locis; qui ad illas opiniones adhærescerent. Non secus, opinor, ac sæculis pene omnibus, et hoc nostro adeo impura hominum quorumdam hæresis erupit; quos *atheos*, vel *Deistas* nuncupant. Nec enim corpus isti aliquod sectæ constituunt; nec turmatim congregantur. Sed quasi *singulares Feri* privatim, et per sese grassari solent. Hanc ego causam interpretor fuisse, cur Florus in libro Lugdunensis Ecclesiæ nomine contra Joannem Scotum edito neget ullam generis illius hæresim extitisse. Cum enim Scotus iste tres hæreses enumerasset[5], unam Pelagianorum, quæ liberi arbitrii commendatione gratiam obterebat : secundam, quæ gratiæ soli omnia referret accepta : tertiam Gothescalcanam, quæ prædestinatione divina necessitatem inferri docebat : Florus de secunda controversiam movet his verbis : «Quæ est ista secunda hæresis tam incognita, tam nova, et inaudita, quæ libero arbitrio denegato solius gratiæ sit prædicatrix? Nisi quia (ut nobis videtur) disputator iste vel beatum Augustinum latenter quasi hæreticum accusat, » etc. Nimirum talem hanc fuisse negat hæresim, qualis Pelagianorum, ac reliquorum exstitit, qui in cœtum turbamque conflati, numerositate sua, et communione notabiles essent. Non tamen inficiari licet, aliquos identidem fuisse, qui quæ Prædestinatianis imputari solent placita, pro certis amplecterentur. Nec desunt hoc etiam nostro tempore; ac, si verum quærimus, Prædestinatiani sunt Lutherani omnes, et Calvinistæ; nec non Armacani; ut et supra declaravimus, et ex comparatione amborum inter se, horum scilicet, et Prædestinatorum cujusmodi memoriæ proditi sunt, perfacile est discernere.

5 Tom. IV, *Bibl. PP.*

FINIS TOMI SEXTI.

# INDEX

## LIBRORUM AC CAPITUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

### LIBER SEXTUS

IN QUO AB HÆRETICI NUPERI CALUMNIIS, CYRILLI, ET EPHESINÆ SYNODI INTEGRITAS FIDEI, ET AUCTORITAS DEFENDITUR; AC NESTORIUS, QUEM ILLE CATHOLICUM FUISSE DICIT, RECTE PRO HÆRETICO DAMNATUS OSTENDITUR.

#### ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ

## LIBER SEPTIMUS

IN QUO DE EO GENERE DIGNITATIS, ET ORNAMENTI AGITUR, QUOD ABSOLUTUM, ET οὐσιῶδες ID EST SUBSTANTIVUM, IN HUMANAM CHRISTI NATURAM FLUXIT EX DIVINÆ CONJUNCTIONE.

## LIBER OCTAVUS

### IN QUO DE ἐνεργείᾳ, ID EST OPERATIONE CHRISTI, AGITUR.

# LIBER NONUS

## IN QUO DE VOLUNTATE CHRISTI DISSERITUR.

## LIBER DECIMUS

### IN QUO HUMANÆ IN CHRISTO NATURÆ PROPRIETATES EXPLICANTUR, QUAS ἐπιγεννηματικὰς GRÆCI, LATINI ACCIDENTES, ET CONSECTARIAS VOCANT: ET IMPRIMIS EÆ QUÆ AD CORPUS PROPIUS ATTINENT.

## LIBER UNDECIMUS

### QUI EST DE ANIMÆ CHRISTI PROPRIIS ORNAMENTIS.

## LIBER DUODECIMUS

### IN QUO DE EO GENERE ACCIDENTIUM PROPRIETATUM DISSERITUR QUÆ MORALES APPELLANTUR.

## LIBER DECIMUS TERTIUS

IN QUO DE OFFICIO CHRISTI MEDIATORIS, SIVE SALVATORIS ERGA HOMINES POTISSIMUM AGITUR : HOC EST QUATENUS AD OMNES VIS ILLIUS BENEFICA PERTINEAT.

SAINT-QUENTIN. — IMPRIMERIE JULES MOUREAU, GRAND'PLACE, 7.